
8
9 K
5

4.8

GRAECIAE ORTHODOXAE

TOMVS SECVNDVS,

In quo continentur Scriptores,

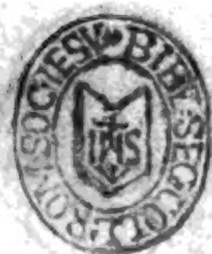
IOANNES VECCVS PATRIAR. CONSTANTINOP.
CONSTANTINVS MELITENIOTA CHARTOPHYLAX.
GEORGIVS METOCHITA DIACONVS.
MAXIMVS CHRYSOBERGA.

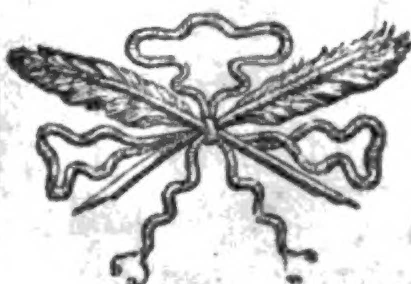
De Processione Spiritus sancti, & alijs.

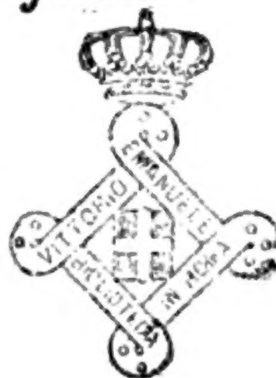
LEO ALLATIVS

Nunc primum e tenebris eruit, & Latine vertit:

Cuius Notæ in postremum Tomum reijciuntur.

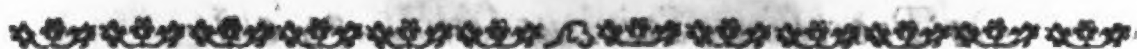

ROMAE, Typis Sac. Congr. propagandæ Fidei, MDCLIX.

SVPERIORVM PERMISSV.

Imprimatur, Si videbitur Reuerendissimo Patri Sac. Apost. Palat. Magistro.

M. A. Oddus Episc. Hierapol. Vicesger.

Imprimatur,

Fr. Raymundus Capisuccus Ord. Præd. Sac. Apost. Palat. Magister.

EMINENTISSIMO ET REVERENDISSIMO

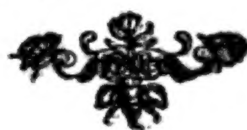
PRINCIPI

FLAVIO CHISIO

S. R. E.

CARDINALI.

Leo Allatius Felicitatem.

N iam tandem, *Princeps Eminentiſſime*, poſt non breuem moram iudicio Tuo ſiſtuntur tres Eccleſiæ Orientalis Optimates, dignitate, pietate, eloquentia, & reliquis bonis artibus celeberrimi, ac in acie pro religione Catholica, & Romanæ Eccleſiæ maieſtate propugnanda anteſignani, laborum & certaminum fructum, necnon meritæ palmæ gloriam flagitantes, Ioannes Veccus Patriarcha Conſtantinopolitanus, & illius Diſcipuli, doctrinæque præcones, & magnæ Conſtantinopolitanæ Eccleſiæ Diaconi Conſtantinus Meliteniota, & Georgius Metochita. Hi, cum apud

Græcos orthodoxum dogma; & Romanæ Eccle-
siæ dignitas sæpius in controuersiam adducta plane viderentur nutare, humana omnia inferiora ducentes, tormenta, exilia, carceres, quæ maiores nostri nefariorum ac manifestorum criminum vindices esse voluerunt, honestorum & sanctorum hominum habitacula, anteactæ vitæ præmia, veram, grauem, ac solidam quietem & gloriam reputarunt. Hoc est pro vera fide & Christo pugnare, non sensuum illecebris titillari, non voluptatibus frangi, non debilitari molestijs, vim maiestatis atque imperij, minantis quoque auctoritatem veritati postponere; & dum quæ recta sunt senseris, mortem non perhorrescere, impendere quoque vitam & sanguinem, si res poposcerit: Non est qui neget, Schismaticorum etiam calculo, eosdem extrema quæque perpessos, tandem iniustitia Principum, & multitudinis astu indignissime occubuisse, & in desertis profanisque locis extra Ecclesiæ aream defossos, vt nec in solo patrio sepulturæ locum a suis impetrare sibi potuerint. Et quod dictu horrendum est, Patriarcha quatuordecim, Meliteniota viginti-quatuor, Metochita quadragintaquinque annos in vinculis atq; carceribus, siti, fame, vi morborum, medicamentorum & rerum omnium inopia confecti, sub inimicis atque inhumanis custodibus, in eadem Romani dogmatis confessione libenter atque hilari animo vitam profuderunt. Et vt vniuersus

Or-

Orbis meram rem esse quam loquor, intelligat, ecce ipsos Commentaria sua quibus doctrinam verbo traditam complexi sunt, a me nunc primum Latine versa, & typis Sacræ Congregationis fidei propagandæ edita Tibi offerentes, Te orant, vt adiutor sis & patronus apud integerrimum Ecclesię Caput, cuius est vera a falsis, & certa ab incertis discernere, & quod firmiter tenendum est in Ecclesia statuere, ALEXANDRVM VII. Sanctissimum Patruum Tuum, cuius nutu hisce quam afflictis temporibus feliciter regimur, vt laborum suorum & certaminum fructum quem cœlesti in patria tenent, in militante Ecclesia, vti par est, consequantur. Indignum siquidem videtur emeritos milites, qui Ecclesiæ Catholicæ iura ac dignitatem ad extremum vsque spiritum prompte, licet ærumnosissime tutati sunt, ab eadem Ecclesia neglectos, vti reliquos e vili plebecula homines inglorios iacere, & absque aliquo laudabili præmio Iudicis inhonoratos sileri. Plurimum illi operæ ac laboris in cultum vineę Domini contulerunt, pro Catholici dogmatis propagatione contumelias passi sunt, reliquerunt omnia secuti Christum, confessi sunt supremam Romanæ Ecclesiæ auctoritatem, morte etiam ipsa coram hominibus; habeant ergo vti operarij mercedem suam, vti contumelijs pro nomine Christi lacessiti, gaudeant, vti rebus cœteris neglectis veritatis sectatores, centuplum accipiant, & vti coram Regibus

& Prin-

& Principibus dogmatis catholici confessores, confiteatur eos Christus non solum coram Patre, sed etiam Christi Vicarius Romanus Pontifex coram Ecclesia, vt quemadmodum ipsi promissa Christi vera esse experiuntur, ita experiantur in Ecclesia, & militiæ pigri ad similia animentur & confirmentur. Et præterea illi apud non immemores homines studia sua pręclare posuisse cognoscentes, quam dum viuerent Ecclesiæ operam nauarunt, eandem apud Deum nunc pro salute Beatissimi Patrui Tui, ne ingrati esse velint, vt diu ille communi Reipublicæ Christianæ bono conseruetur, collocabunt, quod & ego humili atque supplici oratione a Deo bonorum datore oro atque obsecro.

ELEN-

4

ELENCHVS TOMI SECVNDI GRAECIAE ORTHODOXAE.

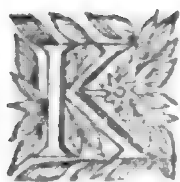
Eius-

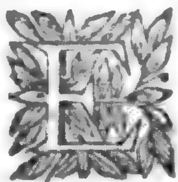
IO-

ΙΩΑΝΝΟΥ
ΤΑΠΕΙΝΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
Ἐπισημείωσις τῆς αὐτοῦ ἁπασῶν Βίβλων, καὶ Γραφῶν συμφωνίας.

IOANNIS
HVMILIS EPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI
De omnibus suis libris, & Scriptionum suarum consensione, Animaduersio.

LEONE ALLATIO Interprete.

α.
ΑΙ τὴν παροῦσαν δέξαι δὴ Βίβλον, φίλον μοι ψυχῆς ἐνδιαίτημα, Κύριε Θεόδωρε, ἣν ἡ μὲν τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς ἐπιτυμβεύουσα πράγμασι ταραχὴ καρπὸν τῆς ἐμῆς ἀνέδειξε διανοίας, ἡ δὲ διὰ ταῦτα ἐξορία καὶ φυλακὴ, καὶ τῶν ἐμῶν χειρῶν πόνον εἰργάσαντο. Εἰ γὰρ καὶ πρεσβυτικοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ χερσὶν ὁμοίαις ἀπᾷδον ἦν τὸ ἐγχείρημα, ἀλλ' ἐπεὶ πολλή τις ἀνάγκη τὸ τῆς Βίβλου ἀπῄτει ἀντίγραφον, τοῦτο δὲ ταῖς τῶν ἐξ ἔθους ὑπηρετούντων ἡμῖν χερσὶν ἀνύεσθαι, οἷόν τε οὐκ ἦν (καὶ πῶς γὰρ, εἴγε παρὰ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν, μηδὲ θέας τῆς ἁπάντων οὐδενὸς πλὴν τῶν φυλάκων μόνον ἐπαξιούμεθα;) Θεῷ, ὑπὲρ οὗ ταῦτα πάσχομεν, τὸ πᾶν

I.
T hunc quoque Librum accipito, animo meo chare ac intime Domine Theodore, quem in res Ecclesiasticas debacchatus turbo fructum intellectus mei ostendit, & propter eum, exilia & carceres mearum manuum laborem esse fecerunt. Licet enim & ab oculis confectis senio, & manibus non dissimilibus similis conatus abhorreret, attamen cum necessitas ingens voluminis exemplar posceret, atque id nostrorum administrorum manibus effici non posset (& quomodo id esset, cum a veritatis hostibus omnium prorsus aspectus, custodibus exceptis, denegatur?) Deo, cuius gratia nostra hæc incommoda toleramus,

mus, omnia committentes, operi & manus apposuimus, & tandem ad exitum, qui nobis propositus fuerat, perduximus. Habeto tibi igitur mea manu voluminis excribendi necessitatis causam bene tibi notam sæuam atque inhumanam custodiam. Quodsi exscriptionis quoque rationem intelligere aues, scito eam non aliam fuisse, quam prototypi multis in partibus immutationem. Quonam vero scopo & fine? Vt nonnulla, quæ in prototypo a nobis ad res, quæ tum vrgebant, accommodatius pertractata fuerant, ab ijs quæ in exemplari continentur, accuratius corrigerentur.

II. Cum enim in vniuersis aduersus veritatis hostes certaminibus illud præ omnibus summo studio ante oculos fuerit, quæcunque illi rectum dogma criminantes proponebant, non ex proprijs, sed ex Patrum theologicis sententijs ac dictis, refellere ac dissoluere, & sicubi œconomia opus esset, eandem illorum æmulatione, circa quæ œconomiam vsurparunt, sequi (Quemadmodum enim Theologiæ apex & regula vere Gregorius, spiritusq; mansio dixit; minimas actiones a Scriptoribus non esse temere scripto traditas, & ad hæc vsque tempora memoria conseruatas, sed vt nos & commentaria, & rerum similium rudimenta haberemus, & si quando

ἀναθέμενοι, καὶ ἐπικεχειρήκαμεν τῷ ἔργῳ, καὶ τοῦ τέλους οὐκ ἠστοχήκαμεν. Δέξαι οὖν ταύτην τὴν πρὸς τὴν αὐτεργίαν τοῦ ἀντιγράφου ἀνάγκης τὸ αἴτιον, τὴν πικρὰν καὶ ἀπάνθρωπον εἰδὼς φυλακήν. Εἰ δὲ καὶ τὸν τῆς ἀντιγραφῆς αὐτῆς λόγον ἐθέλεις μαθεῖν, τοῦτο μεταποίησιν γίνωσκε εἶναι πολλῶν τῶν προτοτύπου Βίβλου μερῶν. ἵνα τί γένηται; ἵνα τινὰ τῶν οἰκονομικώτερον ἡμῖν ἐν τῇ πρωτοτύπῳ Βίβλῳ διαληφθέντων ὑπὸ τῶν ἐν ἀντιγράφῳ ἀκριβεστέρων σχοίη τὴν διόρθωσιν.

β΄. Ἐπεὶ γὰρ τὸ διὰ παντὸς τοῦ κατὰ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν ἀγῶνος ἡμῖν περιεσπούδαστον, ἐκεῖνό γε ἦν τὸ, πάντα τὰ παρ᾽ αὐτῶν ἐπὶ διαβολῇ τοῦ ὀρθοῦ προτεινόμενα δόγματος μὴ τοῖς οἴκοθεν, ἀλλὰ ταῖς ἐκ τῶν Πατρικῶν θεολογιῶν ἐννοίαις ἀνατρέπειν καὶ διαλύειν, κἄν που καί τινος ἡμῖν οἰκονομίας δεήσῃ, καὶ ταύτην μὴ ἂν ἄλλως, ἢ κατὰ μίμησιν τῶν ἐκείνοις οἰκονομηθέντων μεταχειρίσασθαι (ὡς γὰρ ὁ τῆς θεολογίας ὅρος τε, καὶ κανὼν ἄντικρυς Γρηγόριος, ἡ τοῦ πνεύματος ἀνάπαυλα ἔφη, οὐδὲ τὰς ἐλαχίστας πράξεις εἰκῇ ἐσπουδάσθαι τοῖς ἀναγράψασι γέγονε, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μνήμῃ διασωθῆναι, ἀλλ᾽ ἵν᾽ ἡμεῖς ἔχωμεν ὑπομνήματα καὶ παιδεύματα τῶν ὁμοίων, εἴποτε συμπέσοι καιρὸς, διασκέψεως, οἷον κανόσι

ποὶ καὶ τύποις τοῖς παρειληφόσιν ἑπόμενοι παραδείγμασιν) οὔτε τὸ οἰκονομικῶς εἰπεῖν τινα κατὰ καιρὸν παρελείπομεν τὸν προσήκοντα, οὔτ' αὖ τοῦ καιροῦ τὴν ἀκρίβειαν ἀπαιτοῦντος, ταύτην παρεῖδομεν.

γʹ. Αὐτίκα τὸ ἐξ ἀρχῆς, πρώτην οἰκονομίαν ἔδοξε μετελθεῖν, ὅτι γε οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ τὰ μωρὰ καὶ ἄλογα πλήθη ἐξ ἀρχαίας εἰδότες προλήψεως, ἐπὰν ἀκούσειαν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐκπορευόμενον, καὶ πρὸς μόνην δυσχεραίνοντα τὴν φωνὴν, αὐτοὶ μὲν ὡς τὴν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ πνεύματος λέγοντας ἡμᾶς, καὶ διδάσκοντας διαβάλλοντες, τοῦτο δὴ τὸ πρόχειρον τῆς καθ' ἡμῶν ἐποιοῦντο σπουδῆς. ἡμᾶς δὲ δέον ὂν τῆς φωνῆς ἡμᾶς ταύτης ἀντέχεσθαι, καὶ ἐπὶ συστάσει ταύτης ἀντιπροτείνειν ὁπόσα ὁ ἠγαπημένος, καὶ ἐπιστήθιος Εὐαγγελιστὴς ἐν τῇ Ἀποκαλύψει, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ δηλῶν τὸ πνεῦμα ἐκπορευόμενον, ἔφη, ἀλλὰ δὴ καὶ ὅσα ἄλλα τῆς Γραφῆς ῥητὰ τὴν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπόρευσιν ἀριδήλως διασαφοῦσι, (ἃ πάντα εὕροι ὁ ζητητικὸς, ἐν οἷς ἡμεῖς τὴν ἀντίρρησιν τοῦ δεκάτου ἕκτου τῶν τοῦ Μοσχάμπαρ ἐχεδιάσαμεν Κεφαλαίων. τοῦτο μὲν οὐχ ἑτοίμως ἡμεῖς ἐποιοῦμεν, τὸ δὲ πρὸς τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπόρευσιν ἀναντίρρητον καθορῶντες αὐτὴν, καὶ ταύ-

consultandi tempus occurrerit, veluti regulas quasdam, & exemplaria aliqua quæ præcesserant, sequeremur) neque œconomice digerere, neque cum tempus exquisitam rerum tractationem exigeret, eam tempore opportuno negleximus.

III. Et statim ab initio primam hanc œconomiam sequi visum est. Cum enim veritatis hostes vesanam, nec rationis compotem multitudinem scirent, ob antiquam, quæ ipsam præoccupauerat, opinionem, dum audit, ex Patre, & Filio Spiritum procedere, vel solam ipsam vocem intoleranter ferre, nosque criminari, qui ex Patre & Filio processionem, & affirmamus, & alios edocemus, hanc suorum conatuum contra nos ansam arripuerunt: nos vero, cum dictam vocem sustinere, atque defendere deberemus, & in illius probatione contra opponere quæcunq; dilectus, & qui in pectus Domini recubuit, Euangelista in Apocalypsi, ex Patre, & Filio Spiritum procedere astruens, dixit; imo & reliqua scripturæ omnia dicta, quæ ex Patre, & Filio processionem manifesto exprimunt, & plane ea omnia comperiet curiosus in ijs, quæ nos aduersus decimum sextum Moschamparis caput dictauimus, hoc non ita propenso animo fecimus, vt cum ex Patre per Filium processionem adeo mani-

nifestam, vt illi contradici nequeat, intelligeremus, eamque nihil ab ea, quæ est ex vtroque differre, apprime sciremus, nos ex Patre per Filium processionem amplecti, & asserere, illisq; qui ex vtroq; illam asseuerant, propter propositionum *Ex* & *Per* pares ac æquales vires, nullum læsæ fidei crimen inuri, aperto ore profiteremur: vti magnus Athanasius, licet ab ijs qui tres hypostases dicebant, turbaretur, quasi non bene cum ijs, qui vnam illam tenebant, societatem inijsset, infestantium omnium ora compressisset, si dixisset, sese trium hypostaseon professionem tueri, vnam vero asserentium, propter hypostasis varia significata amicitiam, absque reprehensione amplexatum fuisse, quod illi sententiæ suæ non repugnarent.

IV. Et hanc quidem œconomiam primi exemplaris nostri sermones conseruant. Secunda nec minimum quidem distat a prima. Nam ex Patre per Filiũ, ideoq; ex vtroque existentiam viuifici Spiritus, ex scripto traditis, quas nec aduersarij ipsi inficias iuerint, sententijs demonstrantes, indeq; Romanæ Ecclesiæ inculpatum dogma colligentes, ex vna causa Patre, & Filio esse spiritum asserentis, non palam similem vocem scripto tradebamus, sed in plerisque nostrarum scriptio-

τὴν μηδὲν τῆς ἐξ ἀμφοῖν διαφέρειν εἰδότες ὡς ἀκριβῶς, αὐτοὶ μὲν τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπόρευσιν στέργειν, καὶ πρεσβεύειν, τῶν δὲ καταλλαγὴν τῶν ἐξ ἀμφοῖν λεγόντων αὐτὴν διὰ τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσοδύναμον, ἀνεπιλήπτως ποιήσασθαι, πλατεῖ τῷ στόματι ἐπαρρησιαζόμεθα. Ὥσπερ ἂν εἰ καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος παρὰ τῶν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις λεγόντων ἐνοχλούμενος, ὡς μὴ καλῶς δῆθεν τὴν πρὸς τοὺς μίαν ταύτην φρονοῦντας καταλλαγὴν μετερχόμενος τοὺς ἐνοχλοῦντας πάντας ἐμφράττειν εἶχεν, ὡς αὐτὸς μὲν τῆς τῶν τριῶν ὁμολογίας ὑποστάσεων ἀντεχόμενος, τὴν δὲ καταλλαγὴν τῶν μίαν λεγόντων ὑπόστασιν διὰ τὸ ἀπὸ τῶν σημαινομένων τῆς ὑποστάσεως ἐπὶ συνδρομῇ τοῦ αὐτοῦ φρονήματος σύμφωνον ἀνεπιλήπτως ποιούμενος.

δ'. Πρώτην μὲν οὖν ταύτην οἰκονομίαν, οἱ τῆς πρωτοτύπου ἡμῶν βίβλου ἔχουσι λόγοι. Δευτέραν δὲ τῆς πρώτης ἀποδέουσαν οὐδαμῶς, ὅτι γε τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀμφοῖν ὕπαρξιν τοῦ ζωαρχικοῦ πνεύματος, ἐξ ὧν οἱ ἀντιδικοῦντες αὐτοὶ γραφικῶν ὡμολόγουν ἀποδεικνύντες ἡμεῖς. κἀντεῦθεν τὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας συνάγειν ἔχοντες ἀνεπίληπτον, ἐξ ἑνὸς αἰτίου τοῦ πατρός τε καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λεγούσης εἶναι τὸ ἅγιον. οὐχὶ τρανῶς τὴν τοιαύτην ἐλογογραφοῦμεν φωνὴν,

ἀλλ' ἐν πολλοῖς τῶν ἡμετέρων γραφῶν μέρεσι τὰς εἰρημένας καταστρωννύντες γραφικὰς ῥήσεις, συμπεράσματα πανταχοῦ τοῦ, ὡς ἐξ ἑνὸς ἐποιούμεθα Θεοῦ, ἅτε δὴ πάντας τὴν τοιαύτην ὁρῶντες, ἱλαρῶς προσιεμένους φωνήν. Τί τοῦτο ποιοῦντες; Τὴν οἰκονομίαν μετιόντες, ἣν ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ προσμαρτυρεῖ, ἐν οἷς περὶ αὐτοῦ φησιν. Ὡς οἰκονομεῖν τοὺς λόγους ἐν κρίσει τῶν δικαίων ἐνόμιζε, μικρὸν ὅσον τὸν τοῦ πολέμου διαφέρων καιρὸν, καὶ τὴν τῶν Αἱρετικῶν δυναστείαν, ἕως ὁ τῆς ἐλευθερίας, καὶ τῆς αἰθρίας ἐπιλάβῃ καιρὸς, καὶ δῷ τῇ γλώσσῃ τὴν παῤῥησίαν. Ἐπεὶ γὰρ διαφέρει μηδὲν ἐξ ἑνὸς Θεοῦ, ἢ ἐξ ἑνὸς αἰτίου, τόδε τι εἶναι εἰπεῖν, εἴγε πᾶν τὸ ἐκ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι λεγόμενον, κατὰ μόνον τὸν τῆς αἰτίας, ἥκιστα κατὰ λόγον ἕτερον λέγεται. καὶ τῷ λόγῳ ἤδη προστίθημι τὸ τῆς θεολογικῆς ἐπίλοιπον ῥήσεως, ὥσπερ ὁ μέγας πατὴρ ἡμῶν Βασίλειος ὁ πολὺς, τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν ζητούντων λαβέσθαι γυμνῆς τῆς περὶ τοῦ πνεύματος φωνῆς, ὡς εἴη Θεὸς, ὅπερ ὂν ἀληθὲς ἀσεβὲς ἐκείνοις ὑπελαμβάνετο, καὶ τῷ κακῷ προστάτῃ τῆς ἀσεβείας, αὐτὸς ἐν ἄλλαις μὲν φωναῖς γραφικαῖς, καὶ μαρτυρίαις ἀναμφιλέκτοις ταὐτὸν δυναμέναις οὕτως

scriptionum partibus, dictas scripto traditas sententias digerentes, continuo colligebamus, ex vno esse Deo, quam vocem ab omnibus hilariter excipi cognoscebamus. Quam porro ob causam negotium sic transigebamus? Oeconomia vtentes, quam cui a Theologia nomen est, Magno Basilio vendicat, cum de illo tradit. *Sic ille in iudicio sermones suos disponere iudicabat, paululum, ac belli tempus, & Hæreticorum potentiam aliquantisper tolerare, quoad libertatis tranquillitatisque tempus successisset, dedissetque linguæ confidentiam.* Cum enim nihil differat ex vno Deo, vel ex vna causa hoc, quidquid est, esse asserere, si quidquid ex Deo & per Deum esse affirmatur, tantummodo secundum causæ rationem, nec alterius cuiuspiam dicitur: adnectoque iam orationi meæ, reliquum theologici dicti; Quemadmodum magnus Pater noster Basilius, & rebus agendis eximius, *Cum veritatis hostes nudam, & apertam de spiritu vocem, quod esset Deus, criminari satagerent, quod quidem tametsi verum erat, impium tamen ab illis, atque impio impietatis Antistiti reputabatur, hinc in alijs quidem vocibus scripto traditis, & testimonijs minime dubijs, sed idem sonantibus, sic contradicentes coërcebat, vt contra hiscere non auderent*

rent, sed proprijs illi vocibus colligarentur: propriam autem vocem in aliud tempus differebat, nullum inde futurum incommodum existimans, si parumper vocibus immutatis, dictionibus alijs idem edoceretur. Quod non in verbis potius, quam in rebus nostra salus consistat. Pari ratione nos quoque vti alumni, & administri Magistri Dominique Basilij vestigijs insistentes, ex vno Deo proponentes, quod faciliter apud aduersarios locum inueniebat, quod ex vna causa asserebat, in aliud tempus deferebamus, illud prorsus probe tenentes, cum opportunum tempus institisset, a dictionum vi æquali eodemque significatu exibendam nobis libertatem, & confidentiam exquisiti dogmatis asserendi.

V. Et tandem, vti expectabatur, euenit. Nanque non longo interiecto interuallo, tempus vere nobis serenitatis, ac libertatis nullum incidit, quod Theologiæ cognominis libertatis, & confidentiæ tempus existimabat, incidit nihilominus, quod & ex tempestate in ipso exorta, & in ipso potentatus deposceret.

ἤγετο τοὺς ἀντιλέγοντας, ὡς μηδ' ἀντιβαίνειν ἔχειν, ἀλλ' οἰκείαις συνδεῖσθαι φωναῖς. τὴν δὲ κυρίαν φωνὴν, τέως ὑπερετίθετο, μηδεμίαν εἶναι ζημίαν ἡγούμενος, εἴγε μικρὸν τῶν λέξεων ὑπαλλαττομένων, φωναῖς ἄλλαις τὸ ἴσον διδάσκοιτο. ὅτι μηδ' ἐν ῥήμασι μᾶλλον, ἢ πράγμασιν ἡ σωτηρία ἡμῖν. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, οἱ ὡς μαθηταὶ καὶ δοῦλοι τοῦ διδασκάλου καὶ δεσπότῃ Βασιλείῳ ἑπόμενοι, τὸ ἐξ ἑνὸς Θεοῦ προτείνοντες, διὰ τὸ εὐπαράδεκτον, τὸ ἐξ ἑνὸς αἰτίου ἀνεβαλλόμεθα πρὸς καιρὸν, ἐκεῖνο πάντως καλῶς λογιζόμενοι, ὡς ἐπὰν ὁ προσήκων ἡμῖν ἐπιστῇ καιρὸς, τὸ τῶν λέξεων ἰσοδύναμον παρέχοι ἂν ἡμῖν τὴν ἐπὶ τοῦ ἀκριβεῖ τοῦ δόγματος παῤῥησίαν.

ε. Ὅπερ οὖν ὡς προσεδοκᾶτο καὶ γέγονεν, οὐ πολὺ γὰρ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ καιρὸς μὲν ἀληθῶς αἰθρίας καὶ ἐλευθερίας ἡμῖν ἐπέστη οὐδεὶς, ὃν ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος καιρὸν εἶναι παῤῥησίας ἡγεῖτο, ἐπέστη δὲ ὅμως ὁ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ χειμῶνος, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ δυναστείας αὐτὴν ἀπαιτῶν. ὅτε μὲν γὰρ τὰ περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐλογογραφεῖτο μοι πρώτως εἰρήνης ἐλπίς τις ἐπὶ τοῖς ἀντιλέγουσι περιθάλπουσά με μεταβολῆς. Ὁ γὰρ ἀγαθῷ συνειδότι, οὐδὲν οὕτω ῥᾴδιον ἔχων εἰς τὸ πάσης ἐθελοβούλου

Cum enim primum de Ecclesiastica vnione, & pace commentabamur, spes erat nos circumfouens eos, qui contraria asserebant, esse immutandos. Qui enim proba conscientia id vnum sibi

ἰσορρυθμίας τὴν ἀλήθειαν ἀνταλλάττεσθαι, τί ἂν ἄλλο περὶ τῶν ἄλλων διενοηθείη ποτέ; ὥσπερ τις ἀγαθὸς ἀνέπειθε σύμβουλος, τῶν ὡς εἴρηται Πατρικῶν μεμνῆσθαι οἰκονομιῶν, καὶ παντὶ σθένει τὰς πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας ὁμιλίας ἐξομαλίζοντα, δι' ἐκείνων ταύτας τῶν λόγων ποιεῖσθαι, οἷς ἱλαρώτερον ἔτι τὰς ἀκοὰς προσέχουσι μάλιστα, μέντοιγε καὶ τοὺς ῥηθέντας οἰκονομικοὺς μετῄειν λόγους ἐγώ.

ϛʹ. Ὅτε δὲ τῶν πραγμάτων ἀλλοιωθέντων, τὰ Ἐκκλησιαστικὰ τὴν, ὡς ἅπασιν ἔγνωσται, φαυλοτάτην σύγχυσιν συνεχέθη. καὶ οἱ τοῦ ψεύδους ἡγεμόνες καὶ ἀρχηγοὶ μετὰ τὴν ἐν μέσοις ἀνακτόροις ἀντιπρόσωπον ἡμῶν πρὸς αὐτοὺς ἅμιλλαν, τόσον τοῦ ἀληθοῦς κατηναιδέσαντο δόγματος, ὥστε καὶ γραφαῖς τὰ πρόδηλα τῆς αὐτῶν αἱρέσεως παραδοῦναι, καὶ Τόμοις ἐκθέσθαι, ἢ στήλας ἀναστῆσαι τῆς αὐτῶν ἀσεβείας, εἴποι τις ἂν κυριώτερον, καιρὸν εἶναι τοῦτον τῆς ἐπὶ τῇ ἀκριβείᾳ τοῦ δόγματος παρρησίας ἡμεῖς λογισάμενοι, ἐν ἰδίῳ τῷ Τόμῳ τὰ ῥηθέντα δόγματα διελάβομεν, καὶ ὁ Τόμος τὸν τρίτον τῶν τοῦ Κυπρίου αἱρέσεων ἀναπληροῖ ἔλεγχον, καὶ τὴν Βίβλον ἀντιγραφῇ παραδοῦναι τῶν δεόντων διέγνωμεν, ὡς ἂν ὁ Τόμος οὗτος τῆς ἀντιγράφου γεγονὼς μέρος, τὸ ἱκανὸν πρὸς ἐπι-

sibi proposuit, propriæ, & voluntariæ opinioni reliquis posthabitis veritatem præponere, quid vnquam de alijs excogitasset? Is veluti bonus consiliarius suasisset, prædictarum Patrum œconomiarum mentionem inducere, & omni studio aduersus contradicentes, cum qui cum alijs in colloquutionem venit, sermones emollientem, per ea ita orationem dirigere, quibus illi potissimum, & magis hilariter aures præbuissent. Ideoque & supra laudatas œconomiarum rationes ipse vsurpabam.

VI. Cum vero rebus immutatis negotia Ecclesiastica, pessimæ confusioni, vt omnes norunt, obnoxia facta sunt, & mendacij duces, & auctores, post certamen a nobis aduersa facie in media aula cum illis initum, tantundem in verum dogma inuerecunde debacchati sunt, vt scriptione etiam hæresim palam facere, & Tomos scribere, vel, vt quis aptius diceret, columnas, & cippos propriæ impietatis erigere, auderent, hoc esse tempus exquisiti dogmatis asserendi, & loquendi libertatis rati, peculiari Tomo dicta dogmata complexi sumus, & Tomus tertium Cyprij hæreseon argumentum absoluit, & volumen exscriptoribus tradere necessarium esse duxi-

duximus; vt Tomus iſte libri exſcripti pars facta, ſatis abundeque inſinuaret, qua de cauſa nos, quæ in pleriſque partibus primarum noſtrarum lucubrationum alias diximus, immutauimus. Nanque in nonnullis dictiones, quas œconomiæ attendentes, appoſuimus, in alijs exactiore ſtudio moti immutauimus, & in nonnullis pericopas, quoque integras expunximus.

VII. Tu igitur Librum hunc accipiens, cum quæ præceſſerunt primi originalis exemplaria in eum numerum excreuerunt, vti bene calles, vt ad multas vrbes noſtras delata, omnibus præ manibus ſint, ſcito, nos recenti huic nouoque volumini potiores partes deferre; neque propterea illa omnia ſuſpendere. Licet enim hoc accuratiora contineat, quę tamen in eo eſt, de ijs, quæ in illis magis œconomię attendentes ſcripſimus, Animaduerſio, etiam hæc ipſa conſtabilit. Cum multa in illis fuſius pertractata, compendioſius in iſto digerantur: neque propterea iſto compendio illa ſuſpendi quiſpiam exiſtimet; ſed compendij ratione comperte teneat, noſtri intellectus hunc fœtum, nullam in ſe contrarietatem continere, etiam in illis, quæ in primis fuſius concinnauimus. Et compendij cauſam teneto. Poſtquam aduerſus Photium, Methonenſem,

σημείωσιν ἔχει, ὧν ἡμεῖς μεταποιήσεων ἐπὶ πολλοῖς τῶν προτέρων λόγων ἡμῶν ἐποιησάμεθα μέρεσιν. Ἔστι μὲν οὖν τῶν οἰκονομικωτέρως εἰρημένων λέξεων τὰς ἀκριβεστέρας ἀνταλλαττόμενοι, ἔστι δὲ οὗ καὶ περικοπὰς ὅλας αὐτῶν διαγράφοντες.

ζʹ. Σὺ γοῦν τὴν Βίβλον ταύτην δεξάμενος, ἐπεὶ τὰ προηγησάμενα τῆς πρωτοτύπου ἀντίγραφα ἐς πόσον μέχρι προελθεῖν οἶδας, ὡς ἐν πολλαῖς τῶν ἡμετέρων γενέσθαι αὐτὰ πόλεων, ἴσθι μὲν τῇ νέᾳ ταύτῃ ἐπιψηφιζομένους ἡμᾶς τὰ πρωτεῖα, μὴ μέντοι γε καὶ ἀργίαν ἁπάντων καταψηφιζομένους ἐκείνων. εἰ γὰρ καὶ τῶν ἀκριβεστέρων περιληπτική ἐστιν αὕτη, ἀλλ' ἡ ἐν αὐτῇ ἐπισημείωσις τῶν ἐν ἐκείναις οἰκονομικώτερον εἰρημένων κἀκείνας ἐπικυροῖ. ἐπεὶ καὶ πολλὰ τῶν ἐκταδικώτερον ἐν ἐκείναις διειλημμένων πρὸς τὸ συνεσταλμένον ἐν ταύτῃ ἐστὶν εὑρεῖν. καὶ οὐ δεῖ πάντως τὴν συστολὴν ταύτην, εἰς ἀργίαν λογίζεσθαί τινα τῶν ἁπάντων, ἀλλὰ τὸν λόγον εἰδότα τῆς συστολῆς τῆς ἡμετέρας καρπὸν διανοίας ἡγεῖσθαι, ἐπ' οὐδεμιᾷ ἐναντιοφωνίᾳ, καὶ τὰς ἐν αἷς ἡμεῖς τὸ πλατυκώτερον τοῦ λόγου δεδώκαμεν. Ὁ δὲ τῆς συστολῆς λόγος, ὅτι μετὰ τὰς κατὰ Φωτίου, καὶ τοῦ Μεθώνης, Φαρνᾶ τε, καὶ τοῦ Βουλ-

&

γαρίας, ἔτι δὲ καὶ τῆς τοῦ Καματηροῦ Βίβλου ἰδίως, καὶ αὖ παρὰ μέρος μετὰ τὸ τὰς κατὰ τοῦ Μοσχάμπαρ λογογραφῆσαι ἡμᾶς ἀντιῤῥήσεις, ἄλλων πάλιν ὥσπερ ἐξ ὑπαρχῆς πολεμίων τῆς ἀληθείας ἀναφανέντων, ὁ Κύπριος ἤτοι, καὶ οἱ περὶ τὸν Κύπριον ὁ κατ᾽ αὐτῶν ἀγὼν ἡμᾶς δικαίως ἀπήτησε διὰ πολυστίχων καὶ εὐμεγεθῶν ἀνατρέψαι τῶν ἀντιῤῥήσεων.

η΄. Καὶ ἐπεὶ ἐν μιᾷ τῇ ἄρτι σοι ἐγχειριζομένῃ νέᾳ Βίβλῳ πάντα ὁμοῦ τά τε πρότερα, τά θ᾽ ὕστερα ἐμπεριλαβεῖν δεῖν ἔγνωμεν, τὰ πολλὰ ἐν αὐτῇ παρείδομεν ἐξ ἀνάγκης, ὧν τῇ ἐπιτομῇ οὐδένα ἐνεῖναι συνεωρῶμεν ἐμποδισμὸν εἰς τὴν τῆς ἀληθείας κατανόησιν. εἰ γὰρ τὰς κατὰ Φωτίου, καὶ τοῦ Μεθώνης, Φουρνῆ τε, καὶ τοῦ Βουλγαρίας βραχυλογήσαντες ἀντιῤῥήσεις, οὐδὲν τῶν ὅσα τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἀποδείξεως εἶχον παρείδομεν, τίς ἡ ἐντεῦθεν τῆς ἀληθείας κολόβωσις; εἰ δὲ καὶ τῆς τοῦ Καματηροῦ Βίβλου τὴν ἀντίῤῥησιν μετιόντες τὰ πρῶτα, τότε μὲν καταστρωννύντες αὐτολεξεὶ τὴν διάλεξιν, ἣν ἐκεῖνος τὸ τοῦ Αὐτοκράτορος ὑποδυσάμενος πρόσωπον, ὡς μέσον δῆθεν προβᾶσαν αὐτοῦ τε ἐκείνου τοῦ Αὐτοκράτορος, καὶ τῶν περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἐπιδημούντων τότε τῇ Κωνσταντίνου Καρδηναλίων ἐπλάσατο, πλατυκώτερον αὐτὴν ἐλο-

& Bulgariæ Archiepiſcopum; nec non Camateri librum ſeorſim, rurſuſq; etiam ſeparatim Moſchamparis, contradictiones noſtras ſcripſiſſemus, alijs atque alijs denuo veritatis aduerſarijs deprehenſis, Cyprio nempe, & qui Cyprium ſequebantur, contra eos certamen a nobis merito extorſit, longis ac prolixis Refutationibus eoſdem conuellere.

VIII. Et cum in vno, qui nunc tibi in manibus traditur, Libro, tum quæ præceſſerunt omnia, tum quæ poſt modum ſubſecuta ſunt, comprehendere ſtatuiſſemus, multa in ipſo, neceſſitate coacti, ex illis expunximus, quorum amputatione nullum impedimentum inferri veritati cognoſcebamus: licet enim in Photium, Methonenſem, Phurnem, necnon Bulgariæ Archiepiſcopum contradictiones in compendium redegimus, nihil quod demõſtrationis vim obtineret, neglex imus, quæ inde ſubſequitur veritatis mutilatio? Quodſi primum, cum aduerſus Camaterum contradictionem inſtituimus, tum ad verbum diſputationem exarauimus, quam ille perſonam Imperatoris induens, quaſi illa inter ipſum Imperatorem; & qui tum Conſtantinopoli aderant, pro tractanda pace Eccleſiaſtica Cardinales, inſtituta

esset, confinxit, latius atq; vberius scripto demandauimus. si hanc, in nouis Libri exemplaribus, vniuersam ablegantes, tantummodo testimoniorum productorum, & de ijsdem Animaduersionum illius rationem habuimus: pariterque, si tum singulas adductarum auctoritatum pericopas, vt ille exposuit, apponentes, quam ille in singulis dictis Animaduersionem adnectebat, nostram refutationem subdebamus, postmodum ex ijs pericopis amputauimus partes illas, quæ scilicet, quod ad propositum nostrum faceret, nihil continebãt, quis propterea libros de contrarietate insimulabit? Non alio modo & in Antirrheticis aduersus Moschamparem nos gessimus, nostram enim contradictionem integram nulla sui parte immutatam in vtroq; volumine, quemadmodum in Camatero, conseruauimus, partes Capitum illius, quæ tantummodo vana loquacitate sine vllo vsu & temere stridebant, & nullum in se sanum, & cui contradici opus esset continebant, abscidimus. Habes iam claram patentemq; vniuersam Excriptionis rationem, quam nos hac nostra scriptione ad te transmittimus, & satis aptam, ad constabiliendum, nostra Commentaria nulla in re sibi contraria esse. Obseruationem a nobis persolutam.

γεγραφήσαμεν. Εἰ δέ γε τὰ νέα τῆς Βίβλου ἀντίγραφα πᾶσαν ταύτην παραιτησάμενοι μόνων τῶν γραφικῶν ἡμεῖς ῥήσεων, καὶ τῶν ἐπὶ ταῖς ῥήσεσιν πεφροντίκαμεν Ἐπιστασιῶν, ὡσαύτως δὴ καὶ εἴγε ποτὲ μὲν ἑκάστην περικοπὴν γραφικῆς ῥήσεως, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ἐξέθετο, ἐκτιθέμενοι, καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῃ τῶν ῥήσεων οἰκείαν αὐτὸς προσετίθει Ἐπιστασίαν τὸν ἡμέτερον ἐπήγομεν ἔλεγχον. εἰς ὕστερον δὲ τῶν περικοπῶν τινας ἐπετέμομεν, ἐν οἷς δηλονότι μέρεσι περιεῖχον τι αἱ τοιαῦται, μετὸν τῆς προκειμένης ἡμῖν σπουδῆς οὐδαμοῦ, τίς ἂν τῶν Βίβλων καταγνοίη ἐναντιότητα; Τὴν αὐτὴν δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς κατὰ τοῦ Μοσχάμπαρ ἀντιρρητικοῖς ἐβαδίσαμεν, πᾶσαν μὲν ἡμετέραν ἀντίρρησιν ἀπαραποίητον ἐν ἑκατέρᾳ τῶν Βίβλων τετηρηκότες, ὡς ἐν τοῖς τοῦ Καματηροῦ, ὁπόσα δὲ μέρη τῶν αὐτοῦ Κεφαλαίων, μόνην τὴν ἐν ματαίῳ εἶχον πολυλογίαν, ἐφ' οἷς οὐδὲν εἶναι καίριον διεγινώσκομεν εἰς ἀντίρρησιν, ἐπιτεμόντες. Ἔχεις ἐντελῶς ἤδη ἀπαγγελθέντα σοι τὸν τῆς ἀντιγραφῆς ἅπαντα λόγον, ὃν ἡμεῖς ἰδίας τῆσδε τῆς πρὸς σὲ γραφῆς ἠξιώσαμεν, ἱκανὴν, τοῦ μηδὲν τὰς ἡμετέρας Βίβλους ἐναντιοφωνεῖν, πραγματευσάμενοι τὴν Ἐπισημείωσιν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Περὶ ἀδικίας, ἧς ὑπέστη, τοῦ οἰκείου θρόνου ἀπελαθείς.

ά. Ἐσιώπησα, μὴ καὶ εἰσέτι σιωπήσομαι; ἐκ τῶν Ἠσαΐου ῥητῶν, τὸν νῦν ἀπόλογον προοιμιάσομαι. Καὶ Σολομῶν δέ μοι τῷ προοιμίῳ ἐπισυγκροτήσει, καιρὸν σιωπῆς, καὶ καιρὸν λόγου σαφῶς ὁρισάμενος. Ὅτι δὲ μὴ ἀπὸ λόγου τὸ τῆς σιωπῆς ἠρεπισάμεθα πρόσκαιρον, τὸν λόγον εἰς καιρὸν ἀποταμιεύοντες, ὁ εὐγνώμων διακρινεῖ τῶν ἡμετέρων λόγων ἀκροατής. Πολλῶν δὲ τῶν εὐχῶν ἡμῖν χρεία, εὐγνωμόνων ἀκροατῶν ἐπιτεύξασθαι, ὅτιγε ἡ διαβολή, πρὸς ἣν καὶ ἀπολογούμεθα, οὐχ ἕνα, καὶ δύο, καὶ δέκα καὶ τρεῖς, ἢ δεκάκις, ἢ καὶ ἑκατοντάκις τοσούτους ἴσχυσε καθ' ἡμῶν ἐκταράξαι, ἀλλὰ σύμπαν τὸ καθ' ἡμᾶς ἔθνος σχεδὸν, καὶ οὐκ ἂν ῥᾳδίως ἐξέσται ἡμῖν πρὸς τοσοῦτον διαβολῆς ἀνταγωνίσασθαι μέγεθος, εἰ μήγε ἄνωθεν ὁ τῆς ἀληθείας ἐπιδοκοίη Θεός. Ναὶ γὰρ καὶ τοῦτο πεποιθὼς ἀληθῶς, πρὸς τὸν ἀπόλογον ἀποδύομαι, ἐμαυτόν τε παρ' αὐτοῦ ἐπὶ ταῖς δικαίαις ἀπολογίαις κατευθύνεσθαι προσδοκῶν, καὶ τοὺς ἀκροατὰς ἐκεῖθεν ὁδηγεῖσθαι πιστεύων πρὸς τὸ τῆς διαγνώσεως ἀῤῥεπὲς, καὶ δή μοι ἐγχειρητέον τῷ λόγῳ. Περὶ τῆς

EIVSDEM

De iniuſtitia, qua affectus eſt, a proprio throno eiectus.

I. Diuturno ſilentio ad hæc tempora vſus, meam ne in poſterum vocem comprimam? Ex Eſaiæ verbis præſentis Orationis exordium ſumam. Salomon quoq; procemio, ſilentij, & loquendi tempora præſcribens, ſuppetias feret. Nos vero non præter rationem ſilentium ad tempus volũtarie nobis indixiſſe, benignus æquuſq; noſtrorum ſermonum æſtimator auditorq; diiudicabit. Multis autem precibus nobis opus eſt, vt benignos auditores nãciſcamur, quod calumnia, cui reſpondere præparamur, nõ vnum vel duo, vel decem & tres aut decies vel centies tot alios aduerſum nos commouere potuit, ſed totam fere hanc noſtrã gentem, & non ita facile nobis fuerit, ad tantæ calumniæ magnitudinem contra decertare, niſi deſuper veritatis Deus opem tulerit, in quo cum ſpem noſtram poſuerimus ad reſponſionem accingimur, & noſmet ipſos ab eodem in iuſtis his reſponſionibus dirigendos fore exiſtimantes, certoque tenentes, auditores inde ad rectum iudicium dirigi, hanc noſtram Orationem aggredimur. De vnione inter noſtram & Latinorum

Ecclesiam, cum res omnibus pateat, nihil in præsentia dixero, nisi quod peracta est, eo modo, quo facta est, & nobis rationibus, quas prouidentia dirigens hæc nostra nouit, Patriarchicus Constantinopoleos thronus concreditur, & scãdalum propter dictam vnionem latius manauit, & improbitatis facula singulis diebus magis ac magis excreuit, & populi ab seipsis scindebantur, & sacerdotes a sacerdotibus diuidebantur, & prope innumera alia mala committebantur, quibus improbitatis auctor exultans, lætitia differebatur. Quid igitur ad hæc, per Triadem ipsam, nobis intentandum erat? Cedere, & segnitiei nostra committere, & veluti alijs magis incumberem, dissidium negligere? Equidem, licet alteri id allubescebat, mihi non placuit. Quare totis viribus incumbebamus, omnibus persuadere, vt congregationibus interessent, communionibus non destituerentur, mutuam vnionem non despicerent, fraternam concordiam non læderent, & nostri isti conatus, non tantum adhortationum non scriptis colloquijs immorandum, sed scriptionibus etiam nauandam esse operam, suadebant. Et cum penes omnes scandali reputaretur causa potissima,

μέσον ἡμῶν τε καὶ Ἰταλῶν Ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως, ὡς περὶ ἀδήλου μηδενὶ πράγματος, οὐδὲν πρὸς τὸ παρὸν πλέον ἐρῶ, ἢ ὅτι γέγονεν, ὡς ἄρα καὶ γέγονε, καὶ ἡμεῖς, οἷς οἶδε λόγοις ἡ τὰ καθ' ἡμᾶς διεξάγουσα Πρόνοια, τὸν Πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστεύθημεν θρόνον, καὶ τὸ διὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἕνωσιν σκάνδαλον εἰσερράγη, καὶ ὁ τῆς κακίας πυρσὸς ἐπὶ μέγα ἤρετο καθ' ἑκάστην, καὶ λαοὶ ἀπ' ἀλλήλων ἐσχίζοντο, καὶ ἱερεῖς ἱερέων διεστέλλοντο, καὶ μυρία ἄλλα ἐπλημμελεῖτο δεινά, εἰς ὃ τῆς κακίας εὑρετὴς ἐγεγήθει, καὶ ἐπεγάννυτο. Τί γοῦν πρὸς ταῦτα, ὦ πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς, ἡμᾶς ἔδει ποιεῖν; ἀναπεσεῖν, καὶ ὄκνῳ δοῦναι τὰ καθ' ἑαυτούς, καὶ ὥσπερ ἄλλῳ τῳ πλέον ἡμῶν μέλον τὸ σχίσμα περιορᾶν; οὐκ ἔμοιγε τέως, εἰ καὶ ἄλλῳ οὕτω δοκεῖ. Ἡμεῖς γοῦν, ὅπερ ἔδει, πρόθυμοι πρὸς τὸ ξύμπαντας πείθειν ἀνθρώπους, τῶν συνάξεων μὴ ἀπολιμπάνεσθαι, τῶν κοινωνιῶν μὴ ἀποστερεῖσθαι, τὴν ἀλλήλων ἕνωσιν μὴ περιορᾶν, τὴν ἀδελφικὴν ὁμόνοιαν μὴ λυμαίνεσθαι. καὶ τὸ περὶ ταῦτα ἡμῶν πρόθυμον, οὐ μέχρι τῆς δι' ὁμιλιῶν ἀγράφων παραινέσεως ἵστασθαι ἡμᾶς εἴα, ἀλλὰ καὶ τῆς διὰ γραφῶν ἀνέπειθεν ἅπτεσθαι. Καὶ ἐπεὶ ἓν τοῦτο μόνον ἐδόκει πᾶσι τοῦ σκανδάλου

αἰτιώτατον, τὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθῆναι τῆς πίστεως, τὸ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, δεῖν μοι ἐδόκει διά τινος μνήμης πράξεων πατρικῶν, δι' ὧν οἱ πάλαι ἐν τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς διαλάμψαντες Πατέρες ἡμῶν, οἰκονομίᾳ τινὶ χρώμενοι, πλήθη χριστιανῶν οὐκ ὀλίγα, καὶ ὅλας Ἐκκλησίας σχιζομένας ἀπ' ἀλλήλων πρὸς εἰρήνην τε καὶ ὁμόνοιαν ἐξ ἔχθρας συνῆπτον καὶ διαστάσεως, τοῦ ματαίου σκανδάλου τοῦ τοὺς πολλοὺς ἀφίστασθαι ἀναπείθειν.

β'. Καὶ δὴ ταῦτα ἡμῖν εἰς ἔννοιαν ἤρχετο ὅπως ὁ θεῖος, καὶ μέγας ἀληθῶς Ἀθανάσιος αὐτὰς ταύτας τὰς Ἐκκλησίας, ὑπὲρ ὧν ὁ πᾶς λόγος ἡμῖν, πρὸς τὸν ἐν Θεῷ συνετήρησε σύνδεσμον, τὸ ἐπὶ τῇ λέξει τῆς ὑποστάσεως μέσον ἀμφοτέρων ἀναρραγὲν σκάνδαλον, διαλυσάμενος ἄριστα. Ὅπως ὁ μέγας Βασίλειος, ἐπὶ τῇ, Θεὸς, φωνῇ μέσον τῶν οὕτω λεγόντων, καὶ τῶν μὴ οὕτω λέγειν θελόντων, τὸ ἄσχιστον διετήρησεν. Ὅπως ὁ πολὺς τὴν θεολογίαν Γρηγόριος τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἕτοιμος ἦν, μὴ ἀποβαλεῖν, ἄγε τὴν τοῦ ἠλειμμένου φωνὴν ἀντὶ τῆς Χριστοῦ δεξάμενοι οὗτοι, ἠξίουν μεθ' ἡμῶν τάττεσθαι. Ταῦτα οὖν λογιζομένοις ἡμῖν, μεγάλη ἀληθῶς ἐγίνετο ἡ σπουδὴ, δι' ἐπιμε-

ma, quod Romana Ecclesia Symbolo fidei addidisset illud, *Ex Filio quoque Spiritum sanctum procedere*, videbatur mihi peropportunum, aliquas Patrũ actiones in memoriam reuocare, in quibus Patres nostri antiqui, qui in rebus Ecclesiasticis vti lumina egregia refulserunt, dispositione vtentes, multitudinem Christianorum haud exiguam, & integras Ecclesias mutuis dissidijs abscisas, ad pacem, & concordiam, quod eos sciungebat, stolido dissidio sublato, conduxerunt.

II. Et inter alia mente reuoluebamus, qua ratione diuinus & magnus Athanasius, has easdem Ecclesias, de quibus vniuersi nostri sermones agitantur, in coniunctione, quæ in Deo est, conseruauit, quod in dictione *Hypostasis* inter vtrasq; exarserat, optime scandalo exsoluto: & quomodo magnus Basilius pro dictione, *Deus* inter eos, qui ita asserebant, & eos, qui renuebant id dicere, dissidium exortum sedauit: necnon magnus rebus Theologicis pertractandis Gregorius Iudæorum gentem, si *assumpti* vocem, pro Christo intelligentes, vna nobiscum voluissent collocari, prompto & alacri animo excepisset. Hæc igitur sedulo considerantes, magna equidem incendebamur cura, accurata scriptoque tradita Oratione de-

demonſtrare, nihil abſurdi ſequi, ſi Romanæ Eccleſiæ pacem amplecteremur, licet ea affirmet, ex Patre & ex Filio; nos vero ex Patre per Filium Spiritum ſanctum procedere. & nos non nimium a via Patrum in ſimilibus diſpoſitionibus aberrantes, dixiſſe & accuraſſe, quæ a magno Athanaſio in dicta diſpenſatione factitata ſunt, ex illis, quæ in libro a nobis de eadem re concinnato continentur, abunde probabitur. Cum poſt præſentem iniuſtitiæ, qua affecti ſumus, narrationem, non vt hæreticos, quod calumniæ caput potiſſimum eſt, & Græcorum hoſtes, Eccleſiarum pacem pertractaſſe, & eam, vt qui eam diſpoſuit enarrat, amplexatos fuiſſe, noſtra reſponſione manifeſtum fiet. Nunc vero propoſitæ a nobis Orationis ſeriem proſequentes, dicimus a nobis inter vtraſque Eccleſias pacem, veſtigijs Patrum inſiſtentibus procuratam fuiſſe: ſed alio modo rerum fuſus retortus eſt, & repentina immutatione, de qua nunc ſermonem inſtituere, tempus non eſt, cum propriam illa, vt verum fatear, narrationem expoſcat, omnes vna ſimul noſtri generis homines, viri, mulieres, ſenes, iuuenes, puellæ, vetulæ pugnam non pacem, diuiſionem non

λοιπὸν ἀποδείκνυσιν λογογραφίας, ἄτοπον εἶναι μηδὲν, τῆς Ῥωμαϊκῆς τὴν εἰρήνην στέργειν Ἐκκλησίας ἡμᾶς, αὐτῆς μὲν ἐκ πατρὸς λεγούσης, καὶ ἡμῶν δὲ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι. Καὶ ὅτι μὲν οὐ πόρρω τῆς ἐπὶ ταῖς τοιαύταις οἰκονομίαις ὁδοῦ τῶν Πατέρων πλανώμενοι, ταῦτα ἡμεῖς ἐλέγομέν τε, καὶ ἐσπουδάζομεν, τὰ περὶ τῆς τῷ μεγάλῳ διανυσθείσης οἰκονομίας Ἀθανασίῳ ἐν τῇ πονηθείσῃ ἡμῖν Βίβλῳ διειλημμένα συνίστη, ἐπὰν ἡμεῖς καὶ ἀπολογούμενοι μετὰ τὴν παροῦσαν τῆς ἡμῶν ἀδικίας ἀφήγησιν, μὴ ὡς αἱρετικοὶ κατὰ τὸ τῆς διαβολῆς κεφαλαιωδέστατον, καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐχθροὶ, τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν σπουδάσαι εἰρήνην, τῷ λόγῳ ταῦτα ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ οἰκονομήσας διέξεισι, περιλάβωμεν. Τὸ δὲ νῦν ἔχον κατὰ τὸν εἱρμὸν τοῦ προκειμένου ἡμῖν λόγου φαμὲν, ὡς ἡμῖν μὲν ἡ μέσον τῶν ἀμφοτέρων Ἐκκλησιῶν εἰρήνη, τὸν ὅμοιον οὕτω τοῖς Πατράσιν ἐσπουδάζετο τρόπον, ἄλλως δ' ὁ τῶν πραγμάτων μετεκύκλωτο ἄτρακτος, καὶ ἐν ἀθρόᾳ μεταβολῇ περὶ ἧς νῦν καὶ λέγειν, οὐκ ἔστι καιρὸς, ἰδίας τῆς πρὸς ἀφήγησιν δεομένης λογογραφίας ὡς ἀληθῶς, ξύμπαντες ὁμοῦ τῆς ἡμῶν γενεᾶς ἄνθρωποι ἄνδρες, γυναῖκες, γέροντες, νέοι, κόραι, πρεσβύτιδες μάχην, καὶ οὐκ εἰρήνην,

διέστασιν, καὶ οὐ σύνδεσμον, τὴν εἰρήνην ἡγήσαντο. Εἶτα τί; Ὀλίγοι τινὲς τῶν περὶ καιρὸν τὰ πρόσφορα δυναμένων, μεγάλης φροντίδος ἔθεντο ἔργον, τὸ κοινὸν καθ' ἡμῶν ἅπαν πλῆθος διερεθίσαι. καὶ δὴ οὕτω τὴν πρὸς τοῦτο βουλὴν αὐτῶν ἴσχυσαν διεκπεράσαι, ὡς ἀναγκασθῆναι ἡμᾶς διὰ προσδοκίαν θανάτου, σχεδὸν ἤδη πρὸ ὀφθαλμῶν ἐπηρτημένου ἡμῖν, τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀναχωρῆσαι.

Γ'. Τάχα γὰρ ἔδοξεν ἡμῖν οὕτω πεποιηκόσι, τὸ τῆς καθ' ἡμῶν ἀλόγου μανίας οἴδημα, διαμαλάξαι ποσῶς, τὸ δ' ἄλλως καὶ παρὰ τὰς ἐλπίδας ἀπέβη. ὃν γὰρ κοινὴ τῶν ἀρχιερέων ψῆφος τοῦ Πατριαρχικοῦ κατέσπασε θρόνου, πρὶν ἢ τούτῳ ἐγκαθιδρῦσαι ἡμᾶς, τοῦτον φέροντες αὖθις ἔθηκαν ἐπ' αὐτόν, κἀνταῦθα τὸ ποίημα τοῦ διηγήματος. Εἶχε μὲν γὰρ ἡμᾶς ἡ Μονή, ᾗ φέροντες δεδώκαμεν ἑαυτούς, ἐκεῖνον δὲ ἡ κλίνη, οὐ γὰρ ὁ θρόνος, ὅτι μὴ δ' ἐκαθέσθη, ἀλλ' ἐτέθη ἐπὶ τὸν θρόνον, ὡς ἔφημεν. καὶ ταῦτα οὐχ' ἵνα ἐκείνῳ μῶμόν τινα ἐντεῦθεν προστρίψαιμεν, ἀπαγγέλλομεν. ἄπαγε. πόῤῥω γὰρ παντὸς τοιούτου ἡμεῖς, ὅπου γε εἰ καὶ σκοποῦ τοιούτου ἦμεν, ἀλλ' οὐδὲν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ πρᾶγμα, τό γε εἰς ἐκεῖνον ἧκον, εἶχεν ἐπίμωμον. Τίς γὰρ ὁ μῶμος ἄνθρωπον ἐγγὺς ὄντα

coniunctionem dictam pacem existimarunt. Quid tum inde? Pauci, qui in auctoritate erant, maxime incubuerunt, & toto nixu procurarunt, vt vniuersum aduersum nos populum inflammarent, & sic sua consilia opere etiam præstare potuere, vt coacti simus ob expectationem mortis, quæ iam fere nobis ante oculos imminebat, dominatui Ecclesiastico cedere.

III. Nanque videbatur nobis, si id egissemus, efferatæ contra nos rabiei tumorem aliqua ex parte emulitum iri. Hoc vero aliter atque ipsi sperabamus, euenit. Quem enim vnanimi Præsules sententia ex Patriarchico throno deturbauerant, antequam in illo nos collocassent, eum rursus conuehentes, in eo posuere. Et hoc est narrationis caput. Tenebat nos Monasterium, cui nos metipsos concredidimus, illum vero lectus, non thronus, cum non sederit, sed appositus fuerit, vt diximus, & hæc, non vt infamiæ notam illi appingamus, narramus. Absit: longe enim a similibus absumus: nam etiamsi id nobis in animo esset res ipsa, quoad eius poterat, criminis alicuius notam non subit. Quam enim reprehensionem homo incurreret, si ille morti proximus stupens non

per-

persentiscit; sed hæc dicimus, vt improbitatis excessum repræsentemus, dum qui aduersus nos similia moliebantur, non vtilitati publicæ, sed illi tantummodo animum aduertebant, vt nos ex proprio throno disijcerent. Habebat igitur illum lectus, nec vbi esset, nec in quo degeret loco, agnoscentem. A multo siquidem tempore morbo prægrauatus, vniuersum sensuum suscitabulum amiserat. Monachorum vero circa eum cœtus effusus, nulla Canonum scientia præditus, & plane infans, sed erga nos nimium hostiliter exardens, tanquam qui ab initio a nostra communione abscisus sese segregauerat, decretum contra nos ex templo profudit: & hoc ac si ab eo pronunciatum fuisset, Depositionem, nullo Canonum iure seruato, & contra fas omne, nuncupant. Tum ostiarijs, & administris templi præcipiunt, vt qui in pronais super turres dependent, ænei publicarum congregationum absq; sermone, & voce præcones, ingenti strepitu remugientes, confusam, & vilem ciuitatis plebeculam aduocent. Et quis numerum multitudinis, quæ ibi congesta est, explicauerit? Interiora omnia, exteriora sacrosancti Templi constipabantur concurrentium numero: nec tan-

θανάτου ἀναισθητεῖν, ἀλλὰ ταῦτα φαμὲν, ἵνα τῆς καθ' ἡμῶν κακίας τὴν ὑπερβολὴν παραστήσαιμεν, ὡς τῶν αὐτὴν καθ' ἡμῶν σπουδαζόντων, μὴ πρός τι λυσιτελὲς τῷ κοινῷ, πρὸς ἓν δὲ μόνον ὁρώντων, τὸ τοῦ οἰκείου θρόνου ἡμᾶς ἀπώσασθαι. Εἶχε μὲν ἥπως ἐκεῖνον ἡ κλίνη, μὴ δ' ὅποι εἴη, καὶ ὅποι διάγοι, ἐπαισθανόμενον. πάλαι γὰρ τῷ μακρῷ τῆς νόσου, σύμπαν αὐτῷ αἰσθήσεως ἀπέσβη ἐμπύρευμα. Μοναχῶν δέ τινων ἄθροισμα συγκεκροτημένον περὶ αὐτὸν, πάσης μὲν κανονικῆς εἰδημοσύνης ἀμέθεκτον ὄν, πολλὴν δὲ τὴν καθ' ἡμῶν ἔχον δυσμένειαν, ὡς τῶν ἀρχῆθεν τῆς ἡμῶν κοινωνίας ἀπερρωγότων τυγχάνον, ψήφισμά τι καθ' ἡμῶν σχεδιάζει, καὶ τοῦτο ὡς ὑπ' αὐτοῦ ἐκείνου ἐξενεχθὲν, καθαίρεσιν ἀκανονίστως ὀνομάζουσι, καὶ ἀθέσμως. Εἶτα τοῖς πυλωροῖς, καὶ ὑπηρέταις παρακελεύονται τοῦ ναοῦ, καὶ οἱ τῶν ἐν προνάοις πύργων ἀπῃωρημένοι, χάλκεοι τῶν κοινῶν συνάξεων, ἄπερ λόγου, καὶ φωνῆς κήρυκες διακωδωνίζουσι, καὶ τὸν ξύγκλυδα, καὶ χυδαῖον τοῦ πολιτικοῦ πλήθους προσκαλοῦνται λαόν. καὶ τίς ἂν ἀριθμήσειεν, ὅποι καὶ προσκεχώρηκε πλήθους ἡ ἄθροισις. ἐπληροῦτο τὰ ἔνδον, τὰ ἔξω πάντα, τὰ μέρη τοῦ θείου σηκοῦ, καὶ οὐ μόνον τὰ κατὰ ἐδάφη, τῆς ἐκ διαφόρου ἡ-

λικίας, καὶ τάξεως συγκεκροτημένης ἐπληροῦτο πλῆθος, ἀλλ' ἐπεὶ καὶ αἱ παρ' ἑκάτερα, καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ ναοῦ πρὸς ὕψος ὀλίγον τῆς μεσονάου στοᾶς ἀπόδεον ἀνιδρυμέναι οἰκοδομαὶ, ἐδάφη ἔχουσιν ἴδια κίοσι, καὶ ταῖς ἐπὶ κιόνων στοαῖς μετέωρα, ὑπαιρόμενα ἐξ ἡρμοσμένου λίθου, καὶ αὐτὰ διηυθετισμένα, ὄχλου παντοίου μεστὰ καὶ ταῦτα ἐγίνετο.

δ'. Ἀλλὰ πρινὴ τῶν μετὰ τὴν ἄθροισιν ταύτην ἀφηγημάτων ἡμᾶς ἅψασθαι, πρότερον πρὸς τοῦτο πῶς ἀπαντητέον. Ἀκήκοέ τις τῶν νῦν, ἢ τῶν πάλαι, τὸν Κωνσταντινουπόλεως Ἀρχιεπίσκοπον, παρὰ τῶν μήτε γε Ἐπισκόπων, ἀλλὰ μηδὲ ἱερέως ὄνομα περικειμένων καθαιρεθῆναι; ἀλλ' ἡ καθ' ἡμῶν ἀπόφασις παρὰ τοιούτων ἐξεδόθη, καὶ οὐδεὶς τῶν τὸ ἀναίσθητον τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου εἰδότων πρὸς τὸν ἡμέτερον τοῦτον ἀπαντήσεται λόγον. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ τοιοῦτον παραξέχων δικαιολόγημα, ὡς εἰ παρ' αὐτοῦ ἐκείνου ἐξεδόθη τὰ καθ' ἡμῶν, οὕτω τὴν πρὸς ταῦτα ποιοῦμαι ἀπάντησιν. Κανονικῆς ἐξείχετο τῆς διαταγῆς τὸν ἐπὶ τῷ θρόνῳ ἀντίζηλον, ἕνα καὶ ταῦτα ὄντα, καὶ παρὰ μηδενὸς τῶν Ἀρχιερέων παρακεκροτούμενον, κατὰ τοῦ μὴ τινὶ συνοδικῇ ἀποφάσει παρακινηθέντος τοῦ θρόνου, γνώμας καθαιρετικὰς

tantummodo infima pauimenta multitudine diuersæ ætatis ac ordinis congregata replebantur, sed ex vtraque parte, & occidua & media templi porticu parum distantium structurarum propria pauimenta columnis, & supercolumnijs super sese erectis interstincta ex adaptato lapide eminentia, & bene digesta, cuiuscunque generis plebeculæ plena erant.

IV. Sed antequam congressus huius narrationem exordiamur, primum hoc præponendum videtur. Audijt ne quispiam ex ijs qui nunc viuunt, vel antiquitus vitam egerunt, Constantinopolitanum Archiepiscopum ab ijs, qui nec Episcopi, multo minus Sacerdotis dignitate præsigniti sunt, deponi? Et tamen aduersus nos decretum a similibus extemplo pronunciatum est, & nemo ex ijs, qui stuporem hominis bene callent, dictis nostris aduersabitur. Ego nihilominus & ius simile ad causæ defensionem aptissimum præteriens, sit enim ab eo contra nos sententia lata, hunc in modum respondeo. An est Canonum vllo præscripto statutum, eum, qui in occupando throno æmulus erat, vnum tantummodo, & nullo Præsidum suffragio approbatum, vel plausu exceptum contra eum, qui nullo synodico decreto erat obnoxius, sen-

tentiam depositariam dicere? Dicite per Deum, quibus Canonum obseruatio demandata est, si Canonibus ista præcipiuntur, si iura similia mandant, si Patrum ista constitutionibus innituntur. Nanque prorsus addecebat, ni nomen solum apud vos Canones obtinent, aut iuste, aut, sed aliud vestræ pietati parcens, silentio prætereo, suspensionem prius contra nos a vobis decerni: sicque communibus calculis propter eiusdem aduersantem discordantemque ab alijs dispositionem excogitatam priore reprobato secundum in sede substituere. At nunc cum nihil tale peractum sit, surda condemnatione nos quidem Monasterium, thronus vero, nisi aptius sit dicere, lectus, illum excepit.

V. Et hoc quidem primum contra iura commissum facinus est, ante nostram scilicet synodalem condemnationem nostrum in throno æmulum intromittere. Verum oratio ea quæ post multitudinem congregatam gesta sunt, recolat. Recitabantur, quæ ab ipsis contra Canones & ius omne nuncupabantur, Depositiones: nos a nullo antea iudicatos, tanquam in certis ac indubitatis paternorum dogmatum præuaricationibus criminabantur, & hæreticos & Græcorum hostes,

ἀποφαίνεσθαι; Εἴπατε οἱ πρὸς Θεὸν τῶν Κανόνων πεπιστευμένοι τὴν φυλακὴν, εἰ κανονικὰ ταῦτα, εἰ ἔνθεσμα, εἰ τῶν Πατρικῶν οὐκ ἔξω ἐστὶ διατάξεων. Πάντως γὰρ ἔδει, εἰ μὴ ἄλλως ὄνομα οἱ παρ' ἡμῖν Κανόνες εἰσὶν, ἢ δικαίως, ἢ, ἀλλὰ τὸ ἕτερον φειδοῖ τῆς ὑμῶν σεβασμιότητος ἀποσιωπῶ, ἀργίαν ἡμῶν καταψηφίσασθαι ὑμᾶς πρότερον, καὶ οὕτω τὸν κοιναῖς ταῖς ψήφοις, διὰ τὸ πρὸς τὴν ἀντίρροπον οἰκονομίαν ἀσύμφωνον αὐτοῦ ἀποδοκιμασθέντα τὸ πρὶν, ἀντικαταστῆσαι τῷ θρόνῳ τὸν δεύτερον. νῦν δὲ τοιούτου μηδενὸς γεγονότος, κωφῇ τῇ καταδίκῃ, ἡμᾶς μὲν ἡ Μονὴ, ὁ δὲ θρόνος, εἰ μήγε προσφυέστερόν ἐστιν, ἡ κλίνη, εἰπεῖν, ἐκεῖνον ἐλάμβανε.

ε. Καὶ τοῦτο μὲν οὕτω πρῶτον ἐφ' ἡμῖν γέγονε τὸ ἀδίκημα, τὸ πρὸ τῆς καθ' ἡμῶν συνοδικῆς διαγνώσεως, ἀντικαταστῆναι τῷ θρόνῳ τὸν ἡμῶν ἐπὶ τούτῳ ἀντίζηλον. ὁ δὲ λόγος τῶν μετὰ τὴν ἄθροισιν τοῦ πλήθους ἤδη ἐπιμνησθήτω. Ἀνεγινώσκοντο μὲν αἱ παρ' αὐτοῖς ἀκανονίστως, καὶ ἀθέσμως ὀνομαζόμεναι καθαιρέσεις, οὐδὲν δὲ παρὰ μηδενὸς ἀνακριθέντας ἡμᾶς, ὡς ἐπὶ ὁμολογουμέναις Πατρικῶν δογμάτων παραβασίαις ᾐτιῶντο, αἱρετικοὺς καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐχθροὺς, ὢ δίκαι, καὶ οἱ πανθ'.

stes,

ὁρῶντες ὀφθαλμοὶ τοῦ Θεοῦ, οἱ τῆς εὐσεβείας διδασκάλους, καὶ τὸ ἑαυτῶν ἐν πολλοῖς κατὰ καιροὺς ἀποδείξαντες φιλορώμαιον, πάντη ἀναιδῶς ἀπεκάλουν. Καὶ τί τὰ πολλά; Οὕτω ταῦτα λεγόμενα τὴν καθ' ἡμῶν μανίαν τοῦ πλήθους ἀνῆψεν, ὡς ἐπὶ τρισὶν ὅλαις ἡμέραις, μηδὲ θαρρεῖν ἔχειν ἡμᾶς, ἧς ἡμέρας τὸ ἑωθινὸν εἴδομεν ζῶντες, ταύτης καὶ τὸ τέλος ὁμοίως ἰδεῖν. Οὗτος γὰρ ἄνθρωπος, τὸν μὲν ἐκ τοῦ ὅρου αὐτοῦ λόγου μὴ εὐμοιρῶν, ἀτόποις τινὰς κατηγορίας ἐνωτιζόμενος προτεινομένας κατά τινος, μηδεμίαν ῥοπὴν τῇ τῆς συκοφαντίας, καὶ διαβολῆς διακρίσει διδούς, τάχιστα ὡς ἐπ' ἀληθέσι τοῖς ἐκ διαβολῆς αἰτιάμασιν ἐξανάπτεται. Εἰ δὲ καὶ παρ' ἀνδρὸς αἱ κατηγορίαι ἔκ τινος περιφανείας τὸ δοκεῖν ἔχοντος, μᾶλλον ἡ ἄναψις, τὸ πρὸς πίστιν εὐπαράδεκτον εἰσάγοντος τοῦ ἀξιώματος, ἅτε τοῦ τοῖς τοιούτοις προσέχοντος, μὴ συνιδεῖν ἔχοντος, ὡς ποτὲ μὲν ἣν ὀφείλουσιν ἀλήθειαν αἱ περιφάνειαι, καὶ τὰ ἀξιώματα, ταύτην θυμός, καὶ ὀργή, πάθη ὄντα ἀνθρώπινα, ὑφαιροῦσι, ποτὲ δὲ καὶ γνῶσις μὴ προσήκουσα τῷ ἀξιώματι πρὸς ψευδῆ, καὶ ἄλογον σὺν τοιούτοις ἐνάγει κατηγορίαν, οὐχ ὡς ἡ ἀλήθεια βούλεται, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ νοοῦσιν πρὸς

stes, o iustitia, & omnia aspicientes Domini oculi! pietatis magistros, & qui iam annis ante elapsis suam erga Græcos beneuolentiam demonstrauerant, vbique locorum impudenter conclamabant. Quid multis opus? ita hæc enunciata vilis plebeculæ rabiem in nos concitarunt: vt per tres dies integros continuo diffideremus, an cuius diei viui matutinum aspeximus, illius etiam finem eodem modo intueremur. Homo siquidem rationis, quæ est in sui definitione, expers, absurdas accusationes aduersus aliquem iactatas exaudiens, si momenta calumniæ accusationisq; non dignouerit, subito & absque mora ex calumnia criminationibus exortis incenditur: quodsi accusatio ab aliquo in dignitate constituto, & præcellente emanarit, inflammatio illa maiores vires acquirit, dignitate facile fidem conciliante, cum qui similibus animum aduertunt, dignoscere non possint, aliquando veritatem, quam in se continere debet dignitas & auctoritas, ab ira & rabie, quæ sunt perturbationes humani animi inreruerti: aliquando etiam, cum cognitio a dignitate longe est, ad mendacem, & temerarinm eiusmodi homines accusationem induci, qui non vt veritas requirit, sed vt illis volupe est, ad accusandum accedunt.

dunt. Quodſi de Deo, & fide accuſationes inſtituuntur, tum non menſura aliqua, quod in homine eſt magis rationis expers, incenditur: Nanque maximum ſe cultum Deo præſtare exiſtimat, ſi vſque ad necem, & ſanguinem accuſatum de ſimilibus puniat, ad quod ferme periculum nos tantum non deuenimus. Per tres enim integros dies, vt diximus, nimis male metuebamus, an diei, cuius matutinas horas viui aſpeximus, finem eadem conditione videremus.

VI. Die vero, qui tertium conſequebatur, rurſus eædem cum campanarum ſtrepitu proclamationes audiebantur, rurſus inordinatæ multitudinis impetus, rurſus hominum non omnium, attamen non paucorum, cædem minitantium, conſuſanea, atque miſcellanea miſtura, & inconſtans congreſſus templa complebant, & porticus, & templorum partes erectiores, ad quas potiſſimum concurrebant, cum in illis Præſulum cœtus congrederetur, res noſtras dijudicaturus. Ipſe vero cum huc oratione deuenerim, quomodo ea vti debeam, non liquet. Quorum enim iudicum accuſationem inſtituo, horum defenſionem ſuſcipere veritas ipſa perſuadet, & neſcio quam in partem propendendum mihi ſit, ſiue

τὸ κατηγορεῖν ἐρχομένους. Εἰ δὲ καὶ ὡς περὶ Θεοῦ, καὶ Πίστεως προσφέρονται τὰ αἰτιάματα, οὐ μέτρῳ τινὶ πρὸς ὀργὴν ὅ,τι ποτὲ τὸ ἐν ἀνθρώποις ἀλογώτερον ἀναπτόμενον. Τάχα γὰρ ὁ τοιοῦτος τὰ μεγάλα οἴεται θεραπεύειν Θεὸν, εἰ μέχρι σφαγῆς, καὶ αἵματος τὸν κατηγορούμενον τὰ τοιαῦτα μετέλθῃ, εἰς ὅπερ δὴ κινδύνου παρ᾽ ὀλίγον ἤλθομεν καὶ ἡμεῖς. ἐπὶ γὰρ τρισὶν ὅλαις ἡμέραις, θαῤῥεῖν οὐκ εἴχομεν ἀκριβῶς, ἧς ἡμέρας τὸ ἑωθινὸν εἴδομεν ζῶντες, ταύτης καὶ τὸ τέλος ὁμοίως ἰδεῖν.

ϛʹ. Μετὰ δὲ τὴν αὐτῶν τρίτην, τὰ ἐκ τῶν ῥηθέντων κωδώνων ἤχων πάλιν κηρύγματα, καὶ πάλιν ἀτάκτου πλήθους ὁρμὴ, καὶ πάλιν ἀνδρῶν, οὐ πάντων μὲν, οὐκ ὀλίγων δὲ τέως φονώντων ἄθροισμα παμμιγὲς, ναοὺς ἐπλήρου, καὶ περίναια, καὶ τοῦ ναοῦ τὰ μετεωρότερα, καὶ ταῦτα μάλιστα κατεξαίρετον, ὡς ἐκεῖσε τῆς τῶν Ἀρχιερέων ὁμηγύρεως γινομένης, διὰ συζήτησιν τάχα τῶν καθ᾽ ἡμᾶς. Ἐγὼ δ᾽ ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος, ὅπως ἂν αὐτῷ καὶ χρησαίμην οὐκ ἔχω. ὧν γὰρ κατηγορῆσαι βούλομαι δικαστῶν, τούτων ὑπερηγορῆσαι πείθει με ἡ ἀλήθεια, καὶ οὐκ οἶδ᾽ ὁποτέρωσε ῥέψω, εἴτε πρὸς κατηγορίαν, διὰ τὸ ἄδικον τῆς πράξεως τέλος, εἴτε πρὸς ὑπερηγορίαν διὰ

ad

τὸ πρὸς τὴν πρᾶξιν ἀκούσιον, οὐ γὰρ ἑκόντες ἦλθον πρὸς τοὔργον, ἀλλ᾽ ἄκοντες πρὸς αὐτὸ συνηλάθησαν, καὶ οὐχ ὡς δικασταὶ ποιεῖν συγκεχώρηντο, ἀλλ᾽ ὡς κατάδικοι πάσχειν ἠπειλοῦντο, εἰ μὴ τὰ ἅπαξ ἀθέσμως, καὶ ἀκανονίστως ἀποφανθέντα καθ᾽ ἡμῶν ἐπιβεβαιώσωσιν. Ἡ δὲ ἀπειλὴ οὐ χρημάτων, οὐ κτημάτων, οὐ τῆς Ἀρχιερωσύνης αὐτῆς ἔκπτωσις ἦν, ἀλλὰ θάνατος, καὶ τοῦτο ἀπηνὴς, καὶ βιαιότατος. Οἷς γὰρ ἐδόκει μετὰ τὴν ἡμῶν καταδίκην τὴν πᾶσαν ἐπ᾽ αὐτοὺς τρέψαι κακίαν, ὡς ὁ χρόνος ἀκριβῶς παρέστησεν ὕστερον, ἐκεῖνοι τῶν, ὡς εἴρηται, χυδαίων, καὶ φονικῶν ἀνδρῶν τὰς συναγωγὰς ᾠκονόμουν, ὡς ἂν εἴ τις που μικρὸν πρὸς τὰ παρακελευόμενα ὑπογρύξε, θάνατον τὸ ἐπιτίμιον ὑποσταίη. Τί γοῦν εἶχον ποιῆσαι οἱ πρὸς ἄλογον μανίαν πλήθους, καὶ ὁρμὴν ἀκάθεκτον, ἀντέχειν οὐκ ἐξισχύοντες; τί ἄλλο γε, ἢ τοῦ καιροῦ ἐνδοῦναι τῇ δυναστείᾳ, καὶ μὴ ἐπιχειρεῖν ὀλίγαις ῥανίσιν ὕδατος, φλόγα ὅλην εἰς αἰθέριον ὑψωμένην, σβεννύειν. Τέως δ᾽ οὖν οὕτω καὶ ἐπὶ τούτοις εἶχε τούτοις τὸ δικαστήριον, καὶ ἡμῖν τὸ λοιπὸν τὰ λείποντα τῶν ἀδικημάτων ἀφηγητέον, καὶ ὅποι ταῦτα κατήντησεν.

ad accusationem ob iniustum actionis exitum, siue ad defensionem, ob actionem non sponte sed coacte perfectam. Neque enim sponte ad opus accesserunt, sed inuiti compulsi sunt, & illis non tanquam iudicibus sententiam dicere cōcedebant, sed vti reis metuenda minitabantur, ni semel præter ius omne fasque contra nos scripta decreta constabilirent. Et minæ erant non pecuniarum, non possessionum, non ipsius Pontificatus amissio, sed mors eaque crudelis, & quam maxime violenta. Quibus enim videbatur, post nostram condemnationem malum esse in se omne conuertendum, quod postmodum tempus subsequens aperte demonstrauit, illi, vt dictum est, vilium, & truculentorum hominum congressus procurabant, vt si quis aliquando vel minimum præ his, quæ præcipiebantur, hisceret, morte multaretur. Quid igitur acturi erant, qui in vesanam rabiem, & perditum multitudinis impetum contra ire non poterant? Quid aliud, nisi violentiæ cedere, neque intentare paucis aquæ guttis flammam integram ad æthera vsque excitatam extinguere? Tandem hoc modo, & hisce de rebus ad tribunal ventum est, nobisque interim quæ reliqua sunt, iniustitiæ, quemnam finem nacta sunt, enarrandum.

VII. Ho-

VII. Horũm itaque principium fuit, vt dixi, ante synodale decretum contra nos latum, loco nostri in thronum nostrum promouere æmulum, necnon ab ipso, eoque solo contra nos sententiam publicari, & quod immanius est, neque ab ipso, sed ab hominibus profanis, & his antiquæ aduersum nos improbitati deditos, sub nomine nihilominus illius dictari, quæ vsque quo processerit ex factis ipsis enunciabimus. Quartus dies erat, ex quo, quæ ab illis depositio nomen habuit, pronunciata fuerat, quum nos ad tribunal vocamur, *Audi cælum, & auribus percipe terra*. Depositus accersitur ad respondendum, qui decreto condemnatus est, ad illi contradicendum; a throno etiam ante sententiam latam eiectus, ad depulsandam calumniã. Sed quo scopo? vt quæ ille respondendo, contradicendo, iniuriam depulsando protulisset, non absque ratione prolata esse existimata, proprium robur haberent. Et quis tandem eorum roboris finis futurus erat? Patriarchicus thronus? Sed hic antea ablatus est. alius super illo iacet: nanque generaliori nomine cathedram ipsam vocitamus. Et quisnam etiam ex ijs, qui ad intelligendum ineptissimi sunt, inania, quæcunque nos in nostri

ζʹ. Εἶχε μὲν γὰρ ταῦτα, ὡς ἔφην, ἀρχήν, τὸ πρὸ τῆς καθ' ἡμῶν συνοδικῆς διαγνώσεως, ἀντικατασῆναι τῷ θρόνῳ τὸν ἡμῶν ἐπὶ τούτῳ ἀντίζηλον, καὶ προσέτι τὸ παρ' αὐτοῦ, καὶ μόνου τὴν καθ' ἡμῶν ἐξενεχθῆναι ἀπόφασιν, καὶ τὸ δὴ μεῖζον, τὸ μὴ δὲ παρ' αὐτοῦ, ἀλλὰ παρ' ἀνδρῶν ἀνιέρων, καὶ τούτων παλαιᾷ τῇ καθ' ἡμῶν κακίᾳ προσεστηκότων, ὡς ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ταύτην χεδιασθῆναι, τὴν δ' ἐπὶ τὸ πλέον ἔσχηκε πρόοδον, ἐκ τῶν, ὡς ἤδη ἀπαγγελοῦμεν, γεγενημένων. Τετάρτη μὲν γὰρ ἦν, ἐξότου ἡ παρ' αὐτοῖς ὀνομασθεῖσα καθαίρεσις ἀνεγνώσθη, καὶ ἡμεῖς πρὸς δικαστήριον ἐκαλούμεθα. Ἄκουε οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου ἡ γῆ. Ὁ καθαιρεθεὶς πρὸς ἀπολογίαν καλεῖται, ὁ τὴν ἀπόφασιν καταδικασθεὶς πρὸς τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπάντησιν, ὁ τοῦ θρόνου, καὶ πρὸ τῆς ἀποφάσεως ἐξωσθεὶς πρὸς δικαιολογίαν; Ἵνα τί γένηται; Ἵνα τὰ πρὸς ἀπολογίαν, καὶ ἀπάντησιν, καὶ δικαιολογίαν αὐτοῦ οὐκ ἀλογοφανῆ νομισθέντα τὴν οἰκείαν ἰσχὺν ἕξει. Καὶ τί ἂν εἴη τὸ τούτων ἰσχύος τὸ τέλος; ὁ Πατριαρχικὸς θρόνος; ἀλλ' οὗτος προαφῃρέθη, ἄλλος ἐπ' αὐτοῦ κεῖται. τοῦ γὰρ γενικωτέρῳ τὴν καθέδραν ταύτην καλοῦμεν ὀνόματι. Καὶ τίς οὐκ ἄν, καὶ τῶν πάντη δυσκινήτων πρὸς τὸ νοεῖν, ἔωλα ἡμῖν ἀποβήσεσθαι

διαγνοίη, πάνθ' ὅσα ἡμεῖς καὶ δίκαια, καὶ ἀληθῆ ὑπεραπολογησόμεθα ἑαυτῶν; Σὺ δὲ, τὰ μηνύματα ἔλεγον, δίχα παντὸς Ἀρχιερατικοῦ σημείου πρὸς τὸ ἡμέτερον ἀπάντησον δικαστήριον. Χάρις ὑμῖν τῆς ἀληθείας ταύτης, οὐ γὰρ ἀδικίας ἐνταῦθα ἐρῶ. ἐντεῦθεν γὰρ τὴν ἀλήθειαν ἀκριβῶς παρεστήσατε, ὡς οὐχὶ δικάσαι, ἀλλὰ κυρῶσαι τὴν καθ' ἡμῶν ἀθέσμως ἐξενεχθεῖσαν ψῆφον ἠθροίσθητε. Εὖγε ὑμῖν τῆς εἰς τοῦτο φιλαδελφίας. καλῶς ἄρα καὶ ἀληθῶς φθάσας ἀνωτέρω, ὡς παρ' ὑμῶν δεδικαιωμένος, ἐφ' οἷς ἠδίκημαι, τῆς ὑμῶν ὑπερηγόρηκα τιμιότητος. Ἦ γὰρ ὀλίγη τις ἡμῶν ἡ δικαίωσις κανονικῶς οὕτω πάντων τῶν ἤδη ῥηθέντων παρηκολουθηκότων.

η. Τάχα δ' ἀλλὰ τὰ ἑξῆς κανονικώτερά τις οἴεται πραχθῆναι, καὶ ἐνθεσμότερα; Καὶ δὴ πρόσεχέ μοι τῷ λόγῳ ὁ εὐγνωμόνως ἐπακροώμενος. Ὡς γὰρ κανονικὰ πρὸς ἡμᾶς οὕτω γεγόνασι τὰ μηνύματα, ἔτι καὶ τοῦτο κανονικὸν ἔχοντα, τὸ μὴ Ἀρχιερέων, ἀλλὰ διὰ λαϊκῶν τινῶν καὶ κληρικῶν διακόνων γενέσθαι, τὴν Παύλου φωνὴν ἡμεῖς δανεισάμενοι, ὡς ὁ Παῦλος βοῶν, ἀπελογησάμεθα, Καίσαρα ἀπεκέκλητο, οὕτω κἀγὼ Βασιλέα ἐπικέκλημαι, ἀκροατὴν τῶν κατ' ἐμὲ, καὶ ἀπρα-

stri defensionem siue iusta siue vera adduxissemus futura non dignouisset? Tu vero, nuntij præcipiebant, absque vllo præsulatus signo ad nostrum procedito tribunal. Gratia sit vobis ob hanc veritatem, neque enim dicam, iniustitiam. Hinc enim veritatem apertissime ostendistis, vos, non vt iudicaretis, sed vt contra nos præter fas latam sententiam stabiliretis, congregatos fuisse. O amorem fraternum a vobis tanti habitum! Probe igitur vereque supra veluti ex vobis innocens declaratus, in his, quæ iniuste passus sum, pro vestra dignitate respondi. Neque enim nostræ innocentiæ parua declaratio est, cum res supradictæ modo quo diximus processerint.

VIII. Sed quæ subsecuta sunt, fortasse quispiam magis ex canonum legumque præscripto actitata esse existimabit? Qui æquo animo audis, orationi attendito. Vt enim secundum canones nobis nuntij missi sunt, qui hoc etiam in se canonicum, continebant, cum non per Præsules, sed laicos quosdam, & administros Clericos, facti sunt, Pauli vocem nos mutuo accipientes, vt Paulus clamans, Cæsarem appellauit, ita & ipse Cæsarem appello auditorem rerum mearum, & perturbationis expertem cognitorem. Voces

has

has nostras cum illis, qui mala omnia in nos moliebantur, nuncij attulissent, inde reuersi; Haud fas est, inquiunt, tibi vel solo Imperatoris aspectu frui. Ne id cogites, neque inde tibi vtilitatem vllam expectes. Annon etiam hoc, interrogabo enim te, quem oratio mea æquum auditorem appellauit, magnam ad ius obseruandum, meorum iudicum propensionem ostendit? An vero si homicida, siue aliorum, quæ acerrimis pœnis prohibentur, facinorum patrator, Imperatoris audientiam appellasset, pro quibus se iniustitiam affectum ab ijs, qui calculum tulerant, cognoscit, ob appellationem criminis notam incurrisset? At nobis hoc quoque crimen reputatum est: nec dum capio quodnam aliud iudicium reus præ illo, quod Imperatoris est, appellabit. Etenim si cum, qui iudicio sistitur, Patriarcha est, crimen, aduersus Græcos odium, & in dogmatibus error, superuacaneum quid & prope inutilis Imperatoris auditio reputata est, in quanam alia persona, & in quo alio iudicio, qui similibus obnoxij reputatur, præsentiam Imperatoris appellabunt? Hac igitur ratione hoc quoq; de nobis transactũ est: tum deinceps Synodus

disso-

ἀπαθῆ διαγνώμονα. Τὴν γοῦν φωνὴν ταύτην τοῖς πάντα τὰ καθ' ἡμῶν δεινὰ ἐξαρτύουσιν οἱ ἀγγελιαφόροι διακομίσαντες, ἐπανῆλθον ἐκεῖθεν, ἦ μὴν, λέγοντες, οὐκ ἂν σοὶ ὅλως ἐξέσται καὶ μόνης τῆς βασιλικῆς ὄψεως ἀξιωθῆναι. μὴ τοῦτο οἴου. μή τι ἔσεσθαί σοι ὄφελος ἐντεῦθεν προσδόκα. Ἆρ' οὖν οὐχὶ καὶ τοῦτο, προσερήσομαι γάρ σε, ὃν ὁ λόγος εὐγνώμονα προσεκαλέσατο ἀκροατὴν, μεγάλην παρίστησι τὴν πρὸς τὸ δίκαιον ῥοπὴν τῶν ἐμῶν δικαστῶν; Τάχα γὰρ εἰ ἦν ἀνδροφόνος τις, ἢ καί τι ἄλλο τῶν εἰς ἔσχατον ἀπηγορευμένων εἰργασμένος κακῶν, τὴν τοῦ κρατοῦντος ἐπεκαλεῖτο ἀκρόασιν, ἐφ' οἷς ᾤετο παρὰ τῶν ἀποφηναμένων τὴν κατ' αὐτοῦ ψῆφον ἀδικηθῆναι, οὐκ ἂν ἐπετιμήθη τῆς ἐπικλήσεως; ἡμῖν δὲ καὶ τοῦτο ἔγκλημα ἐλογίσθη, καὶ οὐκ οἶδεν, ὁποίᾳ ἑτέρᾳ δίκῃ τὴν τοῦ Βασιλέως ἐπίκλησιν ἐπιβοήσεται ὁ κρινόμενος. Εἰ γὰρ, ὅτε τὸ μὲν ἐπὶ τῇ δίκῃ πρόσωπον Πατριάρχης, τὸ δ' ἔγκλημα ἔχθρα κατὰ Ῥωμαίων, καὶ δογμάτων διαφορά, περιττόν τι, καὶ εἰς οὐδὲν συντελοῦν ἡ τοῦ Βασιλέως ἀκρόασις ἐλογίσθη, ἐπὶ ποίῳ ἂν ἑτέρῳ προσώπῳ, καὶ ἐφ' ἑτέρᾳ ποίᾳ δίκῃ οἱ ταῦτα λογιζόμενοι τὴν τοῦ Βασιλέως παρουσίαν δικαιώσουσιν. Γέγονε δ' οὖν ἐφ' ἡμῖν οὕτω καὶ τοῦτο, καὶ τότε μὲν ἐπὶ τούτοις, ἥ τε Σύνοδος

διελύθη, καὶ τὸ καθ' ἡμῶν διεσκεδάσθη συνέδριον.

θʹ. Κατὰ δὲ τὴν ἐξ ἐκείνης τρίτην, πρὸς τῇ συνοδικῇ ὁμηγύρει, καὶ τῇ ἀρχοντικῇ συνελεύσει, ἡ αὐτὴ καὶ πάλιν μετὰ τῆς αὐτῆς κακίας τῶν πολλῶν τοῦ πλήθους, εἰ καὶ μὴ πάντων, ὁρμή τε, καὶ συνδρομὴ, καὶ μηνυταὶ πάλιν, καὶ τοῖς πρότερον ὅμοια τὰ μηνύματα. ἡμεῖς δὲ Θεῷ μὲν τὸ πρῶτον ἑαυτοὺς ἀναθέμενοι, σκέμμασι δὲ τὸ δεύτερον, οἷς ἡμῖν ἐδόκει συμφέρειν χρησάμενοι, καὶ τὸ ἀπειθεῖν πρὸς τοὺς καλοῦντας, καὶ τὸ μὴ ἀπειθεῖν ὁμοίως ἐπικίνδυνον εὑρόμεν, τὸ μὲν εἰ μετὰ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν ἔσται ἀπολογίας, τὸ δὲ ὡς πᾶσαν ἄδειαν παρέξον τοῖς διαβάλλουσι τὰ ἡμέτερα. Ἡ μὲν γὰρ μετὰ τῆς ἀπολογίας ἡμῖν παρουσία, εἶχεν ἂν πρὸς ἡμέτερον κίνδυνον, ἀνάψαι τὰ πλήθη, ὅτι γε τὸ ἐν τούτοις ἀλογιστότερον, οὐχ ὑπερηγορίαν ἡμῶν, τῆς δὲ κοινῇ σπουδαζομένης ἐπιχειρήσεως κατηγορίαν, καὶ ἀναίρεσιν, ταύτην λογίσασθαι ἔμελλε, καὶ οὐχ ἑαυτοὺς συνιστᾶν. Τοῖς δὲ Λατίνοις προσβοηθεῖν οὕτω ποιοῦντες ἐνομίσθημεν ἄν, καὶ τάχ' ἂν διὰ τοῦτο, καὶ θυσίαν Θεῷ προσφέρειν ἡγήσατο ὁ πικρῷ θανάτῳ παραδώσων ἡμᾶς. Τοιοῦτον γὰρ, ὡς ἔφημεν, ἄνθρωπος, ἀλογώτερον ἀκροώμενος, ὅταν τις ἐπὶ τοῖς περὶ Θεοῦ, καὶ πίστεως αἰτιῶ-

diſſoluta eſt, & aduerſus nos coactus congreſſus diſſipatus.

IX. Tertia poſtmodum die Synodalis congregatio cum Principum aſſiſtentia cogitur, iterumque cum eadem multorum ex vili plebecula improbitate, & ſi non omnium, impetus, & concurſus, & nuncij prioribus non abſimiles. Nos porro Deo noſmetipſos primum committentes, & animo poſtmodum, quæ nobis vtilia eſſe videbantur, reuoluentes, & ad accerſentes acceſſum, & in ſpernendis imperijs contumaciam æque periculoſum eſſe deprehendebamus, illum, ſi cum noſtra defenſione comitaretur hanc, tanquam quæ noſtra calumniantibus plenam facultatem omnia agendi conceſſiſſet. Nanque noſtra præſentia cum defenſione poterat ad noſtra damna multitudinem concitare quod in ea pars, quæ minus ratione vteretur, non noſtri defenſionem, ſed conatus aduerſus nos publici accuſationem, & demolitionem illam eſſe reputaſſet: & nos non nobis ſuppetias ferre, ſed Latinis eſſe adiumento, ſi id ageremus, exiſtimaremur. Et forte etiam ob hanc eandem cauſam ſacrificiũ Deo offerre opinatus quiſpiam, neci nos peſſimæ tradidiſſet: Talis enim homo eſt, & nulla ratione duce res dijudicat, cum de Deo

ac Fide quæstio est, & iudicium constituitur. Et contumacia magis ac magis in noxam nostram excitasset, tanquam quæ crimina aduersus nos in iudicium delata, vti vera constabilisset. Cum itaque vtraque nobis periculosa viderentur, tertium inire consilium decreuimus. Nanque cum in omnibus nostris consuetudinibus inuulneratam & nostræ pietatis infractam integritatem conseruatam a nobis cum apprime teneremus, facto opus esse iudicauimus, accessum nempe non diutius protrahere, & satis pro nobis responsum, si nostræ fidei professionem emitteremus, reliqua vero omnia, quæ nobis aduersarij contentiose opponerent, silentio pertransiremus, & ad omne, quod iniuste passi eramus, vel inposterum toleraturi essemus, nihil tum responderemus. Quod & factum est. Et ad tribunal accessimus non iudicandi, sed quam antea condemnationem subiuimus, firmius reportaturi, ob quod, vt videbatur, tantummodo nostram præsentiam studiose poscebant, qui atrocissima quæque in nos moliebantur, & nobis præter iniustitiam infamiæ quoque notam inurebant. Quæ enim tum diximus? quæ & audiuimus?

τῷ ζητήματι. Τὸ δὲ μὴ ἀπελθεῖν ὅλως, ἐπιπλέον αὖ εἰς τὸν εἰρημένον τὸν καθ' ἡμῶν ἠρέθιζε κίνδυνον, ὡς πίστιν τάχα τῶν καθ' ἡμῶν αἰτιαμάτων δυναμένων παρέχειν. Ὁ τοίνυν ἐπικίνδυνα ταῦτα ἐδόκουν ἡμῖν καὶ ἀμφότερα, τρίτην ἄλλην ὁδεῦσαι διέγνωμεν. Τὸ γὰρ ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἡμετέροις ἔθεσιν ἀπαράτρωτον, καὶ τὴν ἀπαράθραυστον τῆς ἡμῶν εὐσεβείας συντήρησιν ἑαυτοῖς συνειδότες, δέον ἐλογισάμεθα, τὴν μὲν ἀπέλευσιν μὴ ἀναβάλλεσθαι, μίαν δὲ μόνην ἀπολογίαν τὴν τῆς οἰκείας πίστεως ὁμολογίαν ποιήσασθαι, πρὸς ἄλλο δὲ πᾶν πρὸς τῶν ἀντιδιατιθεμένων ἡμῖν ἐριστικῶς προσφερομένων ἀποσιωπῆσαι, καὶ πρὸς πᾶσαν ἐπελθοῦσαν, καὶ ἐπελευσομένην ἡμῖν ἀδικίαν, μηδὲν πρὸς τὸ παρὸν παραφθέγξασθαι. Καὶ γέγονε τοῦτο, καὶ εἶχεν ἡμᾶς τὸ δικαστήριον, οὐ δικασθησομένους, ἀλλ' ἣν προπεπόνθαμεν καταδίκην, βεβαιότερον ἴσως ἀποισομένους δι' ἕν, ὡς ἔοικε, μόνον τὴν ἡμετέραν παρουσίαν καταπειγόντων τῶν ἡμῖν ἐξυφαινόντων τὰ πάνδεινα, τὸ καὶ ἀτιμίαν ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ προστρίψαι ἡμῖν. οἷα γὰρ εἴπομεν; οἷα δὲ καὶ ἠκούσαμεν;

ι. Αὐτίκα πρώτως περὶ ὧν ἐλογογραφήσαμεν περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως ἀνεκρινόμεθα. Καὶ τὴν μὲν

X. Statim illa, quæ nos de vnione Ecclesiastica scripto tra-

ἡ σπουδὴ τοῖς ἀντιδικοῦσι, στάδιον διαλέξεως ὑπανοῖξαι, καὶ μέγαν ἀντιῤῥήσεως συγκροτῆσαι ἀγῶνα, ὡς ἂν διὰ παρεξηγήσεων, αἷς αὐτοὶ νομοθετικώτερον πλέον, ἢ ἀποδεικτικώτερον ἐπὶ ταῖς θεολογικαῖς τῶν Πατέρων χρῶνται φωναῖς, τὸ ἀλογώτερον τοῦ πλήθους καταδημαγωγήσωσι, καὶ οὕτω τὴν καθ' ἡμῶν δῆθεν ἀπενέγκωνται νίκην. Ἡμῖν δ' ὅτι τὸ τυρευόμενον τούτοις οὐκ ἠγνοεῖτο, τὸ δ' ἦν τὸ, τὰ πλήθη πρὸς τὴν καθ' ἡμῶν ὀργὴν ἀναφθῆναι, ἐκ παλαιᾶς προκατειλημμένα τῆς φήμης, πολλὰ πρὸς τὴν μισουμένην αὐτοῖς Ἐκκλησιαστικὴν σπουδάζειν ἡμᾶς ἕνωσιν, τοιαύτη τις γέγονεν ἡ ἀπολογία. Εἰ περὶ Πίστεως ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα, ἔφημεν, ἐν παῤῥησίᾳ βοῶμεν, πιστεύειν, καὶ ὁμολογεῖν, καὶ φρονεῖν ὡς ἡ ἁγία, καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία φρονεῖ, καὶ ὁμολογεῖ, παρ' ἧς τὸ βάπτισμα ἐδεξάμεθα, παρ' ἧς τὸ ἄδολον γάλα τῆς πίστεως ἐποτίσθημεν, παρ' ἧς τοὺς δογματικοὺς λόγους ἐμαθητεύθημεν, οὓς ἐξ ἔτι νηπίου, καὶ εἰς τὴν δὲ τὴν πολιὰν ἀναλόγως τῶν ἡλικιῶν ἑκάστῃ διήλθομεν, μανθάνοντες πρότερον, καὶ διδάσκοντες ὕστερον. καὶ ἡ μὲν Ἀπολογία ἡμῶν αὕτη. Τὴν δ' ἀμοι-

tradidimus, in iudicium vocata sunt. Et aduersarijs tantum illud incumbebat, disputationis stadium aperire, & ingens contradictionis certamen constituere, vt per prauas interpretationes, ad quas construendas illi nomothetarum magis more, quam demonstrationum methodis Patrum vocibus vtuntur, vesaniorem plebeculæ multitudinem quasi lenocinio allicerent, sicque aduersus nos victoriam reportarent. Nos porro eorum machinæ, & molimina cum non præterirent, erant vero, iram populi contra nos succendere, qui ab antiquo tempore famæ apud eosdem vulgatæ hærebant ad vnionem stabiliendam maximum in modum ab eodem modo habitam studium nos nec exiguum contulisse. Et responsio quidem, vtcunque illa fuerit, ita se habuit. Si de Fide nos hodie inquirimur, palam & libere vocem sustollentes dicimus, credere, & profiteri, & tenere quemadmodum sancta catholicaque Ecclesia profitetur, & tenet, a qua sacro lauacro abluti sumus, a qua sincerum Fidei lac hausimus, a qua sermones dogmaticos didicimus, quos ab infantia ipsa ad canitudinem hanc capitis peræqua ætatibus proportione pertractauimus, prius addiscentes, & postmodum docentes. Ad hæc vero, quæ subsecuta est eorum responsio, hoc in loco digerere, ineptum prorsus

ſus exiſtimo. Nanque Chriſtianos nos & orthodoxos eſſe iudices declararunt, nihilominus præſulatus priuationem decreuerunt, neſcio qua ratione, & vnde moti, ad ſimile decretum prolapſi ſunt, & plane non aliunde, neque rebus alijs, niſi ijs, quas ſupra præmemorauimus. Neque enim poterant vix compotis animi multitudinis rabiei, & effrænatæ appetitioni reſiſtere, quam in ſe quiſque conuertendam fore putabat, ſi vel minimum illis obſtitiſſet, quæ aduerſus nos potentes alioquin viri intentabant. Condemnatio itaque, vti diximus, nec aliam ob cauſam hæc fuit.

XI. Nos vero, qui tum propter iam adductas rationes nihil reſpondimus, nunc palam apertoque, vt omnes audiant, ore reſpondemus. Addecebat ne, o vniuerſi Sacerdotes, & qui diuinorum Canonum, & ſanctarum Conſtitutionum ſcientiam tenetis, Sacerdotio eum priuari, qui prælaudatam fidei profeſſionem & animo credit, & lingua deprædicat? Orthodoxum nobis, o Iudex, Chriſtianiſmum atteſtaris, & ſacerdotium adimis? Forte dices, quod pro Eccleſiaſtica vnione ſcripta publicauerim. Bene, bene, ſi noſtra ſententia non rectam ſinceramque, & excellentiſſimo quodam modo pietatem præſeferret: ſi res veſtras improbaui-

βαίαν πρὸς ταύτην ἀπόκλεισιν, ἀκόλουθον ἐξενεχθῆναι καὶ τὸ ἁρμόδιον, οὐδαμῶς οἶμαι. Ὀρθοδόξου γὰρ χριστιανισμοῦ παραδοχὴν οἱ δικάζοντες, τῆς δ' ἀρχιερωσύνης στέρησιν ὑμᾶς ἐδικαίωσαν, οὐκ οἶδ' ὅπως, καὶ ὅθεν εἰς τὴν τοιαύτην κινηθέντες ἀπόφασιν, πάντως δ' οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἐξ ὧν προειρήκαμεν. Οὐ γὰρ οἷοί τε οὐδαμῶς ἦσαν πρὸς ἄλογον μανίαν πλήθους, καὶ ὁρμὴν αὐτοῦ χρὴν ἀκάθεκτον, ἣν ἐφ' ἑαυτὸν ἕκαστος ἐπιστρέψεσθαι ᾤετο; εἴ τι που καὶ μικρὸν ἐνσταίη, πρὸς ἅπερ οἱ τὰ καθ' ἡμῶν δυνάμενοι, ἤθελον. ἀλλ' ἡ μὲν ἀπόφασις τοιαύτη, καὶ διὰ τοιαῦτα.

ιά. Ἡμεῖς δὲ ὅπερ τότε, δι' ἃς ἔφημεν λόγους, ἀπολογήσασθαι οὐκ ἐδοκιμάσαμεν, νῦν εἰς λαμπρὸν προτείνομεν τὸν ἀπόλογον. Ἔδει, ὦ πάντες ἱερεῖς, ὦ πάντες κανόνων θείων, καὶ ταξικῶν εἰδήμονες διαταξέων, ἱερωσύνην ἀφαιρεθῆναι τὸν τὴν ῥηθεῖσαν ὁμολογίαν καὶ ψυχῇ φρονοῦντα, καὶ γλώσσῃ κηρύττοντα; Ὀρθόδοξον ἡμῖν προσμαρτυρεῖς τὸν χριστιανισμὸν ὁ δικάζων, καὶ τὴν ἱερωσύνην ἡμῶν ἀφαιρῇ; Ὅτι γε ἴσως ἐρεῖς τὰ περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως ἐλογογράφησας. καλῶς, καλῶς, εἰ μὴ τὸ φρόνημα ἡμῶν τῆς ἄκρας εἴχετο εὐσεβείας, εἰ τὰ ἡμέ-

τερα ἠθετήκαμεν, εἰ ἀλλότριον δόγμα τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ παρεισεφθείραμεν, εἰ δ' ἐπὶ τούτοις πᾶσιν ἀθῷοι καὶ ψυχὴν καὶ γνώμην ἡμεῖς, καὶ σύμπαν τὸ τῆς λογογραφηθείσης ὑφ' ἡμῶν πραγματείας κεφάλαιον, ἡ πρὸς εἰρήνην ἑκατέρων τῶν Ἐκκλησιῶν ἦν συμβολή, καλῶς τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι, καὶ λίαν συμφερόντως προβαίνουσα, εἰ πάνθ' ὅσα καὶ εἴπομεν, καὶ ἐγράψαμεν, καὶ διαλλάκτας ἡμᾶς, οὐ μέντοι καινοφωνιῶν παριστῶσι δογματιστάς, ὡς ἡ κατὰ τῆς ἀληθείας θρασυνομένη γλῶττα τῶν ἡμᾶς διαβαλλόντων ἀνακηρύττει, ἵνα τί ἀναξία μὲν τῶν παθόντων, ἀναξία δὲ τῶν ποιούντων ἐπ' ἀφαιρέσει τῆς ἡμῶν ἱερωσύνης ἐξηνέχθη ἡ ἀπόφασις.

ιβ'. Καὶ πῶς, φησὶν ὁ ἀντιλέγων, ἡμῖν πυρὶ παραδιδομένης τῆς βίβλου τῆς σῆς, πρὸς τὴν εἰς τοῦτο οὐκ ἔστης ἀντίρρησιν; Ὅτι οὐδ' ὁ καιρὸς ἐτύγχανεν ἀκροάσεως, ἀλλ' ἀκαταστασία τὸ πᾶν, καὶ σύγχυσις εἶχε καὶ θόρυβος, καὶ τὸν χυδαῖον λαὸν οἱ αἴτιοι διασπάσαι ἡμᾶς, καὶ διαμερίσαι φύρδην παρεξώρμων. Καὶ πάλιν. οὐδ' ὅτι πυρὸς τροφὴ τὰ γράμματα γέγονε, τὸ ἐπὶ τῇ διαστροφῇ τῶν νοημάτων ἔγκλημα διαφεύξῃ; Οὐ τοῦτο ἔγωγε, βέλτιστε, οὐδὲ ἐνενοήθη μοι τοῦτο. ὅτι δὲ ἐντεῦθεν τὸ σὸν περίεργον ἀπελέγχεται, καὶ μάλα

bauimus: ſi alienum ab Eccleſia dogma introduximus. Quod ſi in his omnibus innoxij, & animo & mente ſumus, & ſumma noſtri ſcripti tractatio non alia erat, quam vtriuſque Eccleſiæ nexus, bene & admodum vtiliter Dei gratia procedens: ſi quæcunq; diximus, aut ſcripſimus mediatores nos, & pacificatores, non nouorũ dogmatum aſſertores comprobant, & non vt contra veritatem impudens audaxque lingua calumniantium contendit, quare indignum illis qui patiuntur, indignum & illis, qui ita decreuerunt, de noſtri ſacerdotij ademptione decretum latum eſt?

XII. Et, qua de cauſa contradicens aſſerit, cum volumen tuum igni traderetur, illius defenſionem aggreſſus non es, nec aduſtioni tete oppoſuiſti? At tempus illud auditionem non admittebat, cum omnia turbato rerum ordine confuſione tumultuque iactarentur, & ſeditionis auctores vilem plebeculam nos diſcerpere, & in fruſta concidere concitarent. Rurſuſque licet ſcripta igni ſuppoſita fuerint, An propterea, quod illis impigitur, dogmatum euerſionis crimen effugies? Non hoc ego, o optime, neque id vnquam mente reuolutum eſt mea: ſed hinc ſuperuacaneam tuam operoſitatem deprehendi aper-

apertissime dico. Et quidnam aliud attendisti, quam vt nos volumine spoliares, præterea que vt multis inde suspectum redderes, quasi illud absurdas impietates, easq; immanes vere in se contineret? Sed fraudes in cassum decidere. Neque enim Deus seruos suos, & pura simplicitate viuentes neglecturus erat. Nanque tu heri, & nudius tertius tuo corde astutiam concepisti. At Deus qui antequam fiant, res agnoscit, de longe veritatis confirmationem præparabat. Perplures siquidem a nobis Præsules ordinati huiusce voluminis exempla ad orientem vna secum detulerunt, nec pauci Monachi in varijs terrarum partibus habitantes. Quodsi Deus desuper annuerit, & integri rectique iudicij semel aditus patuerit, facile nobis fuerit, a spiritu auditis, calumniatores, & veritatis hostes nostros accusatores ostendere. Nam vniuersum nostrum studium, quod in scribendo posuimus, publicæ, & vestri imperij ac dominatus vtilitatis causa impensum est; illiusque potissimus fuit scopus, illi aduersantibus, ne contra irent vnioni persuadere, cum nullo modo pietas læderetur, dum Latini, ex Patre & Filio, nos vero,

φανῶς φημι. καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἢ ἵνα τὴν ἐκ τῆς Βίβλου σύστασιν ἡμᾶς ζημιώσῃς, ἐπραγματεύσω, καὶ ἵνα τοῖς πολλοῖς ἐντεῦθεν δόξαν παράσχῃς, μεγάλων ἀληθῶς ἀτοπημάτων, καὶ ἀσεβειῶν περιληπτικὴν εἶναι τὴν Βίβλον. Ἀλλ' εἰς μάτην σοι πρὸς τοῦτο τὰ ἔνεδρα. οὐ γὰρ ἔμελλε Θεὸς τοὺς ἐν εἰλικρινεῖ τῇ ἁπλότητι ζῶντας δούλους αὐτοῦ παριδεῖν. Σὺ μὲν γὰρ χθὲς, καὶ πρὸ τρίτης ἴσως τὸ τοιοῦτον ἐσκαιώρησας βούλευμα· Θεὸς δ' ὁ τὰ πάντα πρὶν γενέσθαι εἰδὼς, πόρρωθεν τῆς ἀληθείας προσῳκονόμει τὴν σύστασιν. Οὐκ ὀλίγοι μὲν γὰρ τῶν εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς παρ' ἡμῶν χειροτονηθέντων Ἀρχιερέων ἀντίγραφα τῆς Βίβλου ταύτης κομισάμενοι ἔχουσιν, οὐκ ὀλίγοι δὲ Μοναχοὶ, τῶν ἐν διαφόροις τῆς γῆς μέρεσι παροικούντων, καὶ εἰ Θεὸς ἄνωθεν εὐδοκῇ, καὶ θύρα μοι δικαστηρίου ἀρρεποῦς ἀνοιγῇ, ῥᾷον ἡμῖν ἔσται συμμαχουμένοις ὑπὸ τοῦ πνεύματος, συκοφάντας, καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροὺς ἀποδεῖξαι τοὺς ἡμᾶς διαβάλλοντας. Ἡ γὰρ πᾶσα ἡμῶν ἡ ἐν τοῖς λόγοις σπουδὴ διὰ τὸ κοινῇ λυσιτελοῦν τῇ ἡμετέρᾳ βασιλείᾳ, καὶ ἡγεμονίᾳ ἐγίνετο, καὶ πρὸς ἓν τοῦτο μόνον ἑώρα τὸ σκοπιμώτατον, πεῖσαι τοὺς ἀντιλέγοντας, μὴ ἀντιβαίνειν πρὸς τὴν εἰρήνην, ἅτε μηδὲν τῆς εὐσεβείας λυμαινομένης, ἐφ' οἷς Λατίνοις μὲν ἐκ πατρὸς, καὶ υἱοῦ, ἡμῖν

δὲ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι ὡμολόγηται.

ιγ'. Ποίαν ὁ ἀντιλέγων, καὶ τῆς εὐσεβείας ἡμᾶς παραβάτας ἀποκαλῶν, καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐχθρούς, ἕξει καθ' ἡμῶν τὴν ἰσχύν; λύκος παντῶς χανὼν εἰς μάτην ἀπελεγχθήσεται, ἐπὰν ἡμεῖς τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην, ὅτι παραδείγματι ταῖς τῶν Πατέρων ἡμῶν κοινωφελέσιν οἰκονομίαις, ἃς θεοκινήτως ἐκεῖνοι πρὸς ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ καιροὺς ἀπειργάζοντο, ἀποδείξωμεν. Ὅτι δὲ ἐκ τούτου, ὡς εἰς παράδειγμα ταῖς πάντων παρ' αὐτῶν Πατέρων γεγενημένας οἰκονομίας ἡμᾶς ἀφορᾶν, εἰς τοῦτο τῆς ἐγχειρήσεως ἐληλύθαμεν, τὰ παρ' ἡμῖν ὡς καὶ ἄνωθεν προεπηγγελμένα, πρὸς τὸ παρὸν εὑρισκόμενα, ὀλίγα τῆς πονηθείσης ἡμῖν Βίβλου συνεστῶτα τεμμάχια. οὕτως γὰρ ἐν μέρει ἐπὶ λέξεως αὕτη διαλαμβάνει. Αὐτίκα τὸν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ στερεώματος ἥλιον, τὸν πολὺν, καὶ μέγιστον Ἀθανάσιον, οὗ καὶ ὁ λόγος ἀήττητος, καὶ ὁ τρόπος ἀμίμητος, ἐπεὶ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ σκάνδαλον οὐ τὸ τυχὸν ἀνερράγη μέσον τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων αὐτῶν, περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος ἡμῖν, εὑρίσκομεν τὴν καταλλαγὴν ἀμφοτέρων, οὐδενὶ τῷ ἄλλῳ τρόπῳ διωκονομημένον, ἀλλ' ἢ τὸ συνηγορῆσαι τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐφ' οἷς οἱ κατὰ τὴν ἑῴαν εἰς ἀντιπα-

ro, ex Patre per Filium Spiritum ſanctum procedere profitemur.

XIII. Quod aduerſarius, & qui nos veritatis præuaricatores nuncupat, & Græcorum hoſtes, nullius roboris eſſe, Lupus prorſus fruſtra hiaſſe deprehendetur, cum nos Eccleſiarum vnionem exemplo deſumpto ex Patrum noſtrorum valde proficuis diſpoſitionibus, quas illi a Deo moti pro vnione Eccleſiarum, præſcriptis temporibus vſurparunt demonſtrauerimus. Nos porro veluti in exemplum omnes ſanctorum Patrum diſpoſitiones aſpicientes, ſimilia aggreſſos fuiſſe quæ, vt etiam ſupra promiſſimus, nunc inueniuntur a nobis compoſiti Voluminis fruſta comprobabunt, quæ ad verbum ita ſe habent. Et ante alios Eccleſiaſtici firmamenti ſolem multum & maximum Athanaſium, cuius eſt & ſermo inexuperabilis, & modus inimitabilis, cum ſua ætate ſcandalum non contemnendum exortum fuiſſet inter has eaſdem Eccleſias, de quibus eſt oratio noſtra, vtriuſque reconciliationem reperimus, nullo alio modo diſpoſitam, quam defenſione ſuſcepta Romanæ Eccleſiæ ſuper ijs, pro quibus ab orientalibus occidentales in oppoſitam

par-

partem trahebantur. At quænam fuerit defensio? Idem ipse præsens suis illam verbis pronunciet. Nanque Tomo ad Antiochenos hæc continet. *Illis enim, qui nonnullos incusabant, vt trium hypostaseon affirmatores, cum huiusmodi voces in scripturis non reperirentur, ac proinde suspectæ videri possent, auctores fuimus, ne amplius in Nicænam confessionem inquirerent, sed tamen de istis ob peruicaciam rixandi, quæstio est habita, interrogatique sunt, num ex Arianorum sententia alienas peregrinasque, ac diuersæ a se inuicem substantiæ personas esse velint: an vt alij Hæretici sub istis vocibus tria principia & tres Deos constituunt?* Et post eorundem ad interrogata responsionem, & vocum ab ipsis prolatarum piam rectamque expositionem, subdit; *Approbata igitur istiusmodi & interpretatione & excusatione, vicissim quoque & eos examinauimus, qui ab istis in culpam deuocabantur, quasi dicerent esse vnam hypostasim, sciscitantes ab illis, num pro Sabelliano dogmate ea mente loquerentur, & sublatos vellent ex Trinitate Filium & Spiritum sanctum?* Tum eorundem responsionem in oratione digerit, demumque sententiæ concordans cum diuersitate dictio-

λον μοῖραν τοῦ ἐν ἐκείνῃ κεκρίκασι. Καὶ τίς ἡ συνηγορία; Αὐτὸς ἐκεῖνος ἐνταῦθα παρὼν, καὶ ταῖς τῇ αὐτοῦ γλώσσῃ ἐκφωνηθείσαις λέξεσιν, ἀπαγγελέτω ἡμῖν. Ἐν γὰρ τῷ πρὸς Ἀντιοχεῖς Τόμῳ οὕτως ἔχει φησίν. Οὓς γὰρ μέμφονταί τινες ὡς τρεῖς λέγοντας ὑποστάσεις διὰ τὸ ἀγράφους καὶ ὑπόπτους ἐντεῦθεν εἶναι τὰς λέξεις, ἠξιώσαμεν μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν τῆς κατὰ Νίκαιαν ὁμολογίας, ἀνακρίνειν δὲ ὅμως διὰ τὴν φιλονεικίαν, μὴ ἄρα ὡς οἱ Ἀρειομανῖται λέγουσιν, ἀπηλλοτριωμένας καὶ ἀλλοτριουσίους ἀλλήλων, ἢ ὡς ἄλλοι Αἱρετικοὶ τρεῖς ἀρχὰς, καὶ τρεῖς Θεοὺς λέγουσιν, οὕτω καὶ οὗτοι φρονοῦντες τρεῖς ὑποστάσεις λέγουσι; Καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ τῇ ἀνακρίσει ταύτῃ ἀπολογίαν τῶν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις λεγόντων, καὶ μετὰ τὴν παρ᾽ αὐτῶν προσενεχθεῖσαν ἑρμηνείαν τῶν λέξεων εἰς ἔννοιαν εὐσεβῆ, ἐπιφέρει. Ἀποδεξάμενοι δὲ τούτων τὴν ἑρμηνείαν τῶν λέξεων, καὶ τὴν ἀπολογίαν ἀνεκρίναμεν τοὺς αἰτιαθέντας παρὰ τούτων ὡς λέγοντας μίαν ὑπόστασιν, μὴ ἄρα ὡς Σαβέλλιος φρονεῖ, οὕτω καὶ οὗτοι λέγουσιν ἐπὶ ἀναιρέσει τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Εἶτα καὶ τὴν αὐτῶν ἐπὶ τῇ ἀνακρίσει ταύτῃ ἀπολογίαν καταστρωννύει τῷ λόγῳ, καὶ ἐφεξῆς τῷ συμφώνῳ τῆς ἐννοίας ἐπὶ τῷ διαλλάττοντι τῶν λέξεων ἐπιθειάζων,

φησὶν, Ἀμέλει καὶ οἱ αἰτιαθέντες, ὡς εἰρηκότες τρεῖς ὑποστάσεις, συνετίθεντο τούτοις, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ εἰρηκότες μίαν ὑπόστασιν, τὰ ἐκείνων ὥσπερ ἡρμήνευσαν, καὶ ὡμολόγουν. Καὶ προβαίνων τοῖς ἤδη ῥηθεῖσιν ἐπισυνείρει. Τούτων τοίνυν οὕτως ὁμολογηθέντων, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, τοὺς μὲν οὕτως ὁμολογοῦντας, καὶ διερμηνεύοντας οὕτω τὰς λέξεις, αἷς λέγουσι, μὴ κατακρίνετε, μηδὲ προπετῶς ἀποβάλλετε, ἀλλὰ μᾶλλον εἰρηνεύοντας, καὶ ἀπολογουμένους προσλαμβάνεσθε, τοὺς δὲ μὴ βουλομένους οὕτως ὁμολογεῖν, καὶ διερμηνεύειν τὰς λέξεις, τούτους κωλύετε, καὶ ἐντρέπετε, ὡς ὑπόπτους τῷ φρονήματι. Τούτων δὲ μὴ ἀνεχόμενοι συμβουλεύετε, κἀκείνοις τοῖς ὀρθῶς διερμηνεύουσί τε, καὶ φρονοῦσι, μηδὲν πλέον ἀλλήλοις ἀνακρίνειν, μὴ δὲ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδὲν χρήσιμον, μήτε ταῖς τοιαύταις λέξεσι διαμάχεσθαι, ἀλλὰ τῷ φρονήματι τῆς εὐσεβείας συμφωνεῖν. Οἱ γὰρ μὴ οὕτως διανοούμενοι, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τοῖς τοιούτοις λεξειδίοις φιλονεικοῦντες, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦντες εἰσὶν, ἢ ποτίζειν ἀνατροπὴν θολερὰν τὸν πλησίον, ὡς φθονοῦντες τῇ εἰρήνῃ, καὶ ἀγαπῶντες τὰ σχίσματα. Καὶ ἔτι. Τὸ μὴ ἀσεβεῖν παντελῶς κεκώλυται, κἂν ποικίλοις ῥήμασι, καὶ πιθανοῖς σοφίσμασι περιβάλλειν αὐτό τις ἐπιχειρῇ, τὸ δὲ εὐσεβεῖν ὅσιον παρὰ πᾶσιν

num collaudans, infit. *Quinimo & illi, qui eo crimine postulati erant, quod tres hypostases inducerent, cum istis in eandem sententiam conuenerunt, vicissimque illi, qui vnam hypostasim asseuerarant, istorum interpretationi acquieuerunt.* Et post alia atque alia subnectit; *Cum igitur istiusmodi illorum fuerit sententia, adhortamur vos, ne eos, qui ita confitentur, talemq; interpretationem suis dictionibus accommodant, vos temere condemnare, aut reÿcere velitis, vt suspectæ mentis homines. Cæterum cum illos tolerandos non censebitis, consuletis illis, qui recte interpretantur, & recte sentiunt, ne vlterior vlla inter vos adhibeatur disquisitio, neque verborum pugnis studeatis ad nullam prorsus vtilitatem, sed sensus cogitationesque pietatis exhibere. Nam qui ita affecti non sunt, sed tantummodo super istiusmodi voculis contentiose rixantur, hi profecto nihil aliud agunt, quam quod proximis suis turbidam subuersionem propinant, vt inimici, & discordiarum & schismatum æmulatores.* Necnon; *Impietas quidem modis omnibus abrogatur, licet eam varÿs verbis, & probabilibus argutiolis circumuestire quis tentet: pietatem autem colere iustum omnes confitentur,*

& si peregrinis quibusdam vocibus vtantur, dummodo dicens piam sententiam teneat, illisque quod in animo habet, pie pronunciet. Rursumque post alia; *Itaque, si verba isti hæc veluti peregrina abiudicant, teneant sententiam secundum quam Synodus ita scripsit. Quod licet voces non ita in scriptione reperiantur, sed, vt antea dictum est, ex scriptione sententiam sortiantur, eamque pronunciatæ significant, apud eos, qui pietati aures integras conseruarunt.*

XIV. Hæc Athanasianæ linguæ sonori tonitrus instar tonantis strepitus, cum de Ecclesiarum vnione scriberemus, voluminis partem fecimus, nunc vero cum de ijs, quæ passi sumus, respondemus, peropportuna defensio fuerit, quam hic terminare propono. Sed illius profusiorem tractationem moliturum me sperans, exopto, dummodo Deus concesserit, & vita permiserit, ante auditores, qui integritatem colant, de nostra pietate, & in Græcorum nationem beneuolentia, certamen inire. Propter nihilominus in duobus vel tribus testibus Euangelicam dictorum fidem, vobis auditoribus in memoriam inducam, quæ statim in orationis exordio, ab eadem sententia minime discordantia collocaui. Quomodo nem-

ὡμολόγηται, κἂν ξενιζούσαις λέξεσί τισι χρήσηται. ἕως; μόνον ὁ λέγων εὐσεβὲς ἔχει τὸ φρόνημα, καὶ δι' αὐτῶν ὃ νενόηκεν εὐσεβῶς βούλεται σημαίνειν. Καὶ αὖθις μεθ' ἕτερα. Οὐκοῦν εἰ τὰ ῥήματα ταῦτα ὡς ξένα προφασίζονται οὗτοι, φρονείτωσαν τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ Σύνοδος οὕτως ἔγραψεν, ὅτι εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐν ταῖς γραφαῖς εἰσὶν αἱ λέξεις, ἀλλὰ καθάπερ εἴρηται πρότερον, τὴν ἐκ τῶν γραφῶν διάνοιαν ἔχουσι, καὶ ταύτην ἐκφωνούμεναι σημαίνουσι τοῖς ἔχουσιν εἰς εὐσέβειαν τὴν ἀκοὴν ὁλόκληρον.

ιδ'. Ταῦτα τῆς Ἀθανασίου βροντοφώνου γλώττης τὰ ἀπηχήματα, λογογραφοῦσι μὲν ἡμῖν τὰ περὶ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν ἑνώσεως, τῆς βίβλου μέρος. νῦν δ' ἐφ' οἷς πεπόνθαμεν ἀπολογουμένοις, ἀπόλογος γινόμενος εὔκαιρος, ὃν καὶ μέχρι τοῦδε στῆσαι κατὰ τὸ παρὸν ἐπικρίνω. τὴν γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ πλέον ἐλπίζων ἐξάπλωσιν, εὔχομαι, εἴπως ὁ Θεὸς ἔτι ζῶντας ἡμᾶς ἐπ' ἀκροατῶν ἀγωνίσασθαι τιμώντων εὐθύτητα, περί τε τῆς ἡμῶν εὐσεβείας, περί τε τῆς φιλορωμαιότητος εὐδοκήσειε, διὰ τὴν ἐπὶ δυσὶν ὅμως, ἢ τρισὶ μάρτυσιν Εὐαγγελικὴν πίστιν τῶν εἰρημένων, προσθήσω δὴ τοῖς ἀκροαταῖς ὑμῖν εἰς ἀνάμνησιν, καὶ τὰ ἐν προοιμίοις μοι ἐπὶ τῇ ὁμοίᾳ δυνάμει προανατεταγμένα, ὅπως δηλαδὴ ὁ πο-

λεὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἧς ἀκρογωνιαῖος καὶ συνδέτης λίθος Χριστὸς ὁ Θεός, διοικονομούμενος, τοὺς μὴ λέγοντας πνεῦμα Θεόν, ἐν ἄλλαις δὲ φωναῖς τὸ ἴσον ἐμφαίνοντας, τοῖς Θεὸν αὐτὸ τρανῇ τῇ γλώττῃ ἀνακηρύττουσι, συγκατήλλαττεν. ἀλλὰ δὴ καὶ ὅπως ὁ τῆς Θεολογίας φερώνυμος τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῆς τῶν μερῶν τούτων καταλλαγῆς μετερχόμενος, μὴ δὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀποβαλεῖν ἄν, εἰ τὴν τοῦ ἠλειμμένου φωνὴν ἀντὶ τῆς Χριστοῦ πρὸς ὀλίγον ἐπιζητοῦντες, ἠξίουν μεθ' ἡμῶν τάττεσθαι, εἰς πλάτος ἐλογογράφει, καὶ διαρρήδην. Ταῦτα τοῖς προαναταχθεῖσι προσθεὶς, ἱκανὰ τὴν ἡμῶν, ὡς οἶμαι, ὄντα δεφένδευσιν ἐφ' οἷς καὶ ἡμεῖς τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τοῦ παναγίου ἐκπόρευσιν πνεύματος, μηδὲν τῆς ἐξ ἀμφοῖν διαφέρειν ἀποδεικνύντες ἀπὸ Γραφῶν, πρὸς τὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας εἰρήνην δεδώκαμεν ἑαυτούς, τὸν λόγον πέρατι δίδωμι. Σὺ δ' ὦ Πατριαρχῶν δυὰς, ὧν ὁ μὲν τὴν Ἀλεξάνδρου, ὁ δὲ τὴν Ἀντιοχέων κοσμεῖτε, ἧς νῦν ἡ Κωνσταντίνου ἔχει παρ' ἑαυτῇ, μνήσθητε ὡς ἔστιν ὁ δικάσων ἡμᾶς, οὐκ ἄλλως, ἢ ὡς δικάζομεν, καὶ ὁ εὐθύνας ἀπαιτήσων ἡμᾶς,

nempe magnus in rebus diuinis pertractandis Basilius, res Ecclesiæ, cuius lapis angularis & colligator Christus est, disponens, eos, qui non asserebant spiritum Deum, sed alijs vocibus id exprimebant, quæ eum aperte clara voce Deum intonabant, inuicem conciliabat. Necnon quomodo, cui ex Theologia nomen est, Gregorius similem viam easdem partes conciliandi iniens, neque Iudæorum gentem eijciendam, si *deuncti* vocem, loco Christi ad tempus sibi concedi postulantes, in nostrum numerum atque ordinem ascribi vellent, longiori sermone & palam prosequebatur. Hæc suprapositis addens satis superque esse pro nostra defensione opinor, si nos ex Patre per Filium sanctissimi Spiritus processionem, nihil differre a sententia, quæ illum ex vtroque fatetur demonstrantes ex scripto traditis testimonijs, ad Ecclesiasticæ vnionis dispensationem nosmetipsos dedidimus, finem orationi imponam. Vos vero, o Patriarchæ, quorum alter Alexandrinam, alter Antiochenam Ecclesiam adornatis, & quos nunc apud se Constantinopolis tenet, reducite in memoriam nos, ab alio eadem ipsa lance, qua iudicamus, fore iudicandos, & rationes a nobis reposcendas modo, quo nos in proximi gesta inquirimus. Etsi non videtur odiosum, per nos

vobis in mentem reduci, quæ optime per vos ipsos nostis, animo & cogitatione conuertite, quid canonum constitutiones, & Patrum sancita præcipiunt; quid item nos præter canones & iura perpessi sumus.

καθὼς ἡμεῖς τὸν πλησίον εὐθυνόμεθα. Καὶ ἔγε μὴ ἐπαχθὲς ὑμῖν ἐναγομένοις παρ' ἡμῶν εἰς ἔννοιαν, ὧν ἀκριβῶς οἴδατε, λογίσασθε, τί μὲν αἱ κανονικαὶ διατάξεις, καὶ οἱ πατρικοὶ θεσμοὶ διατάττονται, τί δὲ ἡμεῖς ἀκανονίστως καὶ ἀθέσμως πεπόνθαμεν.

EIVSDEM

Oratio, partim secundo Apologetica pro iniustitia, qua affectus est, partim Antirrhetica ad prauas expositiones nonnullarum scripto traditarum auctoritatum.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Λόγος, πῶς μὲν ἐν δευτέρῳ Ἀπολογητικὸς, ἐφ' ᾗπερ ἀδικίᾳ ὑπέστη, πῶς δὲ Ἀντιρρητικὸς ἐπὶ παρεξηγήσεσι ῥήσεων τινῶν γραφικῶν.

I. RES itaque, pro quibus iniuste nos solio pulsi sumus, hunc in modum se habuere, in quibus non vti pietatis proditores, neq; vti Græcorum hostes, sicuti calumniatores contendunt, sed vt Græcis amicos, nullaque in parte vulnerata pietate, & meliora nostro imperio ac dominatui prouidentes, Romanæ Ecclesiæ pacem procurasse, ad compendium verba conferentes, narrauimus. Verum cum auctoritates, quas recentiores Theologi in colloquijs ad dogmata spectantibus proponunt, aliæ diuersæque sint, nec concordent cum ijs, quibus nostra responsione satisfecimus abunde

α. ΤΑ' μὲν οὖν ἐφ' οἷς ἀδίκως τοῦ οἰκείου ἡμεῖς ἀπηλάθημεν θρόνου ἐν τούτοις, ἐν οἷς καὶ οὐχ ὡς τὴν εὐσέβειαν προδιδόντες, οὐδ' ὡς τῶν Ῥωμαίων ἐχθροὶ, ὡς οἱ διαβάλλοντές φασιν, ὡς φιλορώμαιοι δέ γε, τῆς εὐσεβείας λυμαινομένης οὐδὲν, κατὰ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον προνοίας τῆς ἡμῶν βασιλείας, καὶ ἡγεμονίας, τὴν εἰρήνην τῆς Ῥωμαϊκῆς πραγματευσάμενοι Ἐκκλησίας, ἐπιτομώτερον διεξήλθομεν. Ἐπεὶ δὲ ἐπὶ ταῖς ἐπιβολαῖς, ἃς οἱ νέοι Θεολόγοι ἐπὶ τοῖς δογματικοῖς προτείνουσι λόγοις, ἄλλαις οὔσαις ὡς τὰ πολλὰ παρὰ ταῖς, αἷς καὶ ἀπηντήσαμεν, πρὸς ἃς καὶ ἱκα-

in

νῶς ἐν τῇ παρ' ἡμῶν λογογραφηθεί-
σῃ Βίβλῳ πρότερον διενέσημεν,
λόγον ἴδιον καὶ πάλιν δοῦναι ἡμᾶς
χρή. πολλοὺς δ' αὐτὸς εἶναι οὐκ ἀγνοῶ,
τὸν λόγον ἄλλως καὶ Πάτροκλον αὔ-
τικρυς πρόφασιν τὸ φιλορώμαιον ἡ-
μῶν οἰομένους προβάλλεσθαι, δο-
κεῖ μοι τέως ἐπὶ σμικρὸν τὸν ἐπὶ
τοῖς δογματικοῖς ὑπερτιθεμένῳ λόγοις
ἀπόλογον, ὀλίγα τινὰ τοῦ λόγου προ-
ανατάξασθαι, δι' ὧν ἂν ἀποδειχθείη
τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην ἀληθῶς
ἡμᾶς σπουδάσαι διὰ φιλορωμαιό-
τητα. Τούτου γάρ μοι καὶ προαπο-
δειχθέντος, ἀκολουθήσει λοιπὸν ὁμα-
λῶς δευτέρας ἀξιουμένη τῆς ἀπο-
δείξεως τὸ πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἡ-
μῶν ὑγιὲς, ἐπὰν ὁ λόγος δογματι-
κῶς προβαίνων, τὸν ἔλεγχον τῶν νεο-
φανῶν ἐπὶ ταῖς θεολογικαῖς ποιοῖτο
ῥήσεσιν ἐξηγήσεων, τῆς εὐσεβείας
προδότας, καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐχθροὺς
ἀποδεδεῖχθαι μᾶλλον τοὺς ἀντιλέ-
γοντας.

β'. Πρὸς ταῦτα καὶ γοῦν ὁ δι-
κάζων βλέπων ἀκροατὴς προσεχε
δὴ τὰ πρῶτα ἡμῖν ἐξ ἱστορίας ἀν-
αντιῤῥήτου ποιοῦσι τῆς ἀποδείξεως,
τὴν τῆς ἡμῶν αὐτῶν ὑπερηγορίαν
φιλορωμαιότητος. Ὁ γὰρ ἐπιφανὴς
καὶ βίῳ καὶ λόγῳ καὶ τοῦ κορυφαίου τῶν
Ἀποστόλων ὁμώνυμος Πέτρος, ὁ

in volumine, quod antea de hac materia scripsimus, nunc iterum peculiari sermone illis respondendum nobis esse videtur. Multos porro esse, nec me fallit, qui orationem aliter & Patrocli haud dubie obtentu, nostram in Græcos beneuolentiam referri proponique a nobis existimant; quare mihi videtur paruum ad tempus de rebus dogmaticis responsione dilata, pauca quædam orationi præponere, quibus plane apertum fiet, Ecclesiasticam pacem nos vere propter Græcorum beneuolentiam procurasse. Quod vbi prius demonstrauero, sequetur postea de plano, qui sua non destituetur demonstratione, erga pietatem noster cultus innoxius, cum oratio, vti dogmata requirunt procedens, recens natorum in Theologicis dictis interpretationum, examine facto, & his refutatis, proditores magis pietatis, & Græcorum hostes, qui nobis contradicunt, ostender.

II. His igitur auditor, qui in te iudicium suscipis, animum aduertens, ante omnia attente considera, nos ex historia, quam nemo oppugnauerit, nostræ, qua cum Græcis coniungimur, amicitiæ argumenta defensionemque suscipere. Nanque vita & sermone præcelebris, & Apostolorum principis cognominis Petrus, Patriarchicum

cum Antiochiæ thronum exornans, cum Michaël Cerularius, sub quo Ecclesiarum schisma prorupit, Constantinopolitanum obtinebat, pro schismate indolens, & malorum omnium atrocissimum reputans, ad hunc Cerularium scribens, inter alia dicit; *Oro, obsecro, precans efflagito, & mente tuos sanctos pedes amplector, vt de exquisito studio aliquid demittens tua sancta beatitudo, rebus ipsis sese accommodet. Timor enim est, ne dum illa scissum consuere studet, maiorem scissuram efficiat, & collapsum erigere tentans, grauiorem lapsum efficiat.*

III. *Animo porro volue, an non clare hinc, & longa hac dumtaxat separatione, ac dissensione, & a nostra hac Ecclesia, magni huiusce, & primi Apostolici throni abruptione, factum est, vt omnis generis mala apud homines cumulate redundarint, vniuersus terrarum orbis grauiter laborarit, regna omnia interturbata vacillarint, vbique eiulatibus, & lacrymis, & ingentibus ærumnis, dire atque inhumane conflictata sint, peste ac fame continuis regiones & vrbes excruciatæ, nulloque in loco vnquam noster exercitus adprosperatus sit.* Quid ad hæc igitur tu dices; quem

τὸν πατριαρχικὸν τοῦ Ἀντιοχείας θρόνον κοσμῶν, ὅτε ὁ Κηρουλάριος Μιχαὴλ, ἐφ' οὗ τὸ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀνερράγη σχίσμα, ἐπὶ τὸν τῆς Κωνσταντίνου ἐνεδείκνυτο, ἐπὶ τῷ σχίσματι δυσχεραίνων, καὶ τῶν κακῶν αὐτὸ μέγιστον ἁπάντων ἡγούμενος, τοιάδε τινὰ πρὸς τὸν τοιοῦτον Κηρουλάριον ἐπιστέλλων, τῆς Ἐπιστολῆς ἐν μέρει φησί. Παρακαλῶ, καὶ ἱκετεύω, καὶ δέομαι, καὶ νοερῶς τῶν σῶν ἁγίων ἐφάπτομαι ποδῶν, ἵνα τοῦ ἄγαν ἀκριβοῦς ἡ θεοειδὴς ἐνδοῦσα μακαριότης σου, συνέλθῃ τοῖς πράγμασι. Δέος γὰρ μή ποτε ῥάψαι τὸ διερρωγὸς βουλομένη, χεῖρον τὸ σχίσμα ποιήσῃ, καὶ τὸ καταπεπτωκὸς ἀνορθῶσαι σπουδάζουσα, μείζω τὴν πτῶσιν ἐργάσηται.

γ'. Σκέψαι δέ, εἰ μὴ φανερῶς ἐντεῦθεν, ἤγουν ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης διαστάσεως, καὶ διχονοίας καὶ τῆς καθ' ἡμῶν ἁγίας Ἐκκλησίας, τὸν μέγαν τοῦτον, καὶ πρῶτον Ἀποστολικὸν θρόνον ἀπορραγῆναι συνέβη, πᾶσαν ἐν τῷ βίῳ κακίαν πληθυνθῆναι, καὶ τὸν σύμπαντα κόσμον ἔχειν κακῶς, καὶ ὅπως αἱ βασιλεῖαι πᾶσαι τῆς γῆς τεταραγμέναι εἰσί, καὶ πανταχόθεν θρῆνος, καὶ οὐαὶ πολύ, καὶ λιμοί, καὶ λοιμοὶ συνεχεῖς κατὰ χώρας καὶ πόλιν, καὶ οὐδαμῆ οὐδαμῶς ὡς ἐπίπαν τὰ ἡμέτερα εὐοδοῦνται στρατεύματα. Τί οὖν πρὸς ταῦτα, ὡς σὺ φῄς, ὃν ἑαυτῷ δικαστὴν ὁ λόγος ἐφίστησιν,

ἆρ' ἱκανῶς ἔχει ταῦτα, συστῆσαι φιλορωμαίους ἀκριβῶς εἶναι τοὺς τὴν ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπισπεύδοντας, ὧν ἡ διάστασις πληθυσμὸς κακίας ἐν τῷ βίῳ ἐγεγόνει, καὶ οὐαὶ πολὺ, καὶ θρήνων παραιτία πολλῶν; Πάντως οὐδεὶς, μὴ ἀναιδῶς ἀντιβαίνειν θέλων πρὸς τὴν ἀλήθειαν, μὴ ὡς φιλορωμαίους ἡμᾶς τὴν εἰρήνην τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐρεῖ πραγματεύσασθαι. εἰ δὲ τοῦτο ἡμεῖς, ἔνδηλον ὡς τὸ ἐναντίον ἐχθροὶ, καὶ μισορώμαιοι πάντες οἱ ἀντιλέγοντες, καὶ πλείονος ἔτι χρεία τοῦ λόγου λοιπὸν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς αὐτῶν μισορωμαιότητος οὐδενός. Καίτοιγε ἅπερ ὁ Ἅγιος ἐκεῖνος, καὶ προφητικὸς ὡς ὄντως ἀνὴρ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ διεξῄει κακὰ, καπνὸς τοῦ μέλλοντος ἦσαν πυρὸς, ὃ τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς, καὶ ἡγεμονίας διεξ ἐκείνου, καὶ εἰς τὸ νῦν ἄλλοτε ἄλλο μέρος ἐπιὸν, σύμπαν αὐτὸ ἐπιβόσκεται. Ἔτι γὰρ τότε Συρίας ἁπάσης, καὶ Μεσοποταμίας ἄρχοντες ἦμεν. ἔτι πᾶσα Ἰβηρία τοῖς ἡμετέροις ὑπέκειτο Αὐτοκράτορσιν. ἔτι τὰ χοινίσματα ἡμῶν ἐς Δάνουβιν ἐκτεινόμενα, Βουλγαρίαν πᾶσαν, καὶ τὴν παρὰ Τριβαλλῶν οἰκουμένην, ἐντὸς περιέκλειον. ἔτι Κύπρος, καὶ Κρήτη σὺν αὐτῇ Σικελίᾳ, αἱ τῶν νήσων περιφανέστεραι, Καλαβρία τε,

quem mihi hac oratione iudicem elegi? Annon satis ista probant, Græcorum amicos esse, qui Ecclesiarum vnionem summo studio procurant, quarum dissidium miseriarum omnium, & lacrymarum, & eiulatuum causa fuit? Prorsus nemo, ni inuerecunde veritatem oppugnat, nos non veluti Græcorum amicos, Romanæ Ecclesiæ vnioni nauasse operam affirmabit. Quod si nos Græcorum amore id pertractauimus, manifestum remanet, eorum, qui illi sese opponunt, acerrimum odium in Græciam ostendi: neque pluribus opus est ad demonstrandum hoc eorum in Græciam odium, & mirandam ab eadem animi alienationem. Et nihilominus quæ Sanctus ille vir, & vere prophetico spiritu afflatus ærumnas ea tempestate exposuit, futuræ flammæ fumus fuere, quæ nostræ ditionis atque imperij ab eo vsque ad hoc tempus in aliam atque aliam partem irrumpens, vniuersa depascitur. Nam tum Syria vniuersa atq; Mesopotamia in manu nostra erant: adhuc Iberia omnis nostris subiecta erat Imperatoribus: adhuc ditionis nostræ termini ad Danubium extensi, Bulgariam vniuersam, & quæ a Triballis habitabatur, regionem in sese concludebant: adhuc Cyprus, & Creta, & Sicilia ipsa, insularum celebriores, Calabria,

&

& Italiæ potissima pars Græcorum imperio seruiebant. Non est opus hic referre & Peloponesum, & Eubœam insulam, & tot alias, quas Aegæum & Adriaticum mare sparsim præterfluit. Nunc vero vti res nostræ contractæ sunt, pudor est prorsus dicere.

IV. Sed video iam micantem, & tantum non ad contradicendum inflammatum eum, qui hanc Epistolam recte tenet. Neque is forte aliunde nobis sese opponet, & partem illius aliam, in qua videtur additionem Scriptor criminari, assignans, affirmabit, eo solo, & diuino forte, ac ardenti fidei zelo dissidium vnioni præponere. Nos vero ex ijs, quæ diximus de propenso nostro in Græcos studio, & aduersantium in eosdem maleuolentia, demonstrationibus petitis, cum præterea eosdem pietatis propriæ proditores ac desertores ostendere debeamus, debitum persoluemus, cum oratio eo deuenerit, vbi de dogmate agens, recentium in rebus Theologicis interpretationum dicta examinabimus. At nunc cum pericopes illius Epistolæ mentionem fecerimus, quam mirum in modum suas tutari partes aduersarius contendet, te iudicem & auditorem exorabimus,

καὶ τῆς Ἰταλίας τὸ πλέον, τοῖς Ῥωμαίων βασιλεῦσιν ἐδούλευον. Τί γὰρ αὖθις Πελοποννήσους ἀπαριθμοίην, καὶ νήσους Εὐβοίας, καὶ ὅσαι τοῦ Αἰγαίου, καὶ Ἀδριατικοῦ πελάγει ἀποσπάδην διαλαμβάνονται. Νυνὶ δὲ ὅπη τὰ ἡμέτερα συνεστάλη, αἰσχύνη καὶ ὅλως λέγειν ἐστίν.

δ'. Ἀλλ' οἶδα σφύζοντα πρὸς ἀντίρρησιν τὸν ἐν εἰδήσει τῆς εἰρημένης ὄντα ἐπιστολῆς. τάχα γὰρ ἀντιπροσφέροι ἂν ἡμῖν ὁ τοιοῦτος ἑτέρωθεν, καὶ μέρους αὐτῆς ἄλλου ἐπιδραξάμενος, ἐν ᾧ τὴν προσθήκην φαίνεται κακίζων ὁ ἐπιστέλλων, τούτου μόνου ἕνεκα, καὶ κατὰ θεῖον τάχα, καὶ θερμότερον πίστεως ζῆλον τὴν διάστασιν τῆς ἑνώσεως αἱρετωτέραν ἐρεῖ. Ἡμεῖς δ' ἐξ ὧν μὲν προειρήκαμεν, τῆς τε ἡμῶν αὐτῶν φιλορρωμαιότητος, τῶν ἀντιδίκων τὰς ἀποδείξεις ποιησάμενοι μισορρωμαιότητος, τῇ δὲ τῆς εὐσεβείας ἐνεχομένους παραστῆσαι αὐτοὺς προδοσίᾳ, ἔτι ὀφείλοντες, τὴν μὲν ὀφειλὴν ἀποδοῦναι καθυφιστάμενοι, ἐπὰν ὁ λόγος δογματικῶς, ὡς ἔφημεν, προϊὼν, τὸν τῶν νεοφανῶν ἐπὶ ταῖς θεολογικαῖς ποιοῖτο ῥήσεσιν ἐξηγήσεων ἔλεγχον, ἀναρτησόμεθα, τὸ δέ γε παρὸν, ἐπεὶ τῆς ἐν τῇ διειλημμένῃ ἐπιστολῇ περικοπῆς ἐκείνης ἐμνήσθημεν, τὴν ποιήσαι. τ' αὖ ἴσως, ὡς πρὸς αὐτοῦ τὰ μάλιστα

οὖσαν, ὁ αὖ πλέγων περὶ πολλοῦ, τὸν διχαστικόν σε, καὶ ἀκροατικὸν, μὴ παρεργικῶς, ἀλλὰ καὶ πάνυ πρὸς ἀκρίβειαν ἐπιστατικῶς, τὰ ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς ἐπιστολῆς ἐπελθεῖν ἀξιώσομεν. Καὶ ἄκουε δή. Ὡς γὰρ ὁ ῥηθεὶς Κωνσταντινουπόλεως ὅλος τῆς διαστάσεως ὢν, ἐπὶ πολλοῖς ἄλλοις αἰτιάμασιν, ὧν οὐδένα λόγον ὁ Ἀντιοχείας ποιεῖται, καὶ τὴν ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκην ἀπηριθμήσατο, Ἔγωγε, ὁ Ἀντιοχείας αὐταῖς φησὶ λέξεσιν, ἵνα τὴν ἐμὴν φανερώσω γνώμην, εἰ τὴν ἐν τῷ ἁγίῳ Συμβόλῳ προσθήκην διωρθώσαντο, οὐδὲν ἂν ἕτερον ἐπεζήτουν, ἀδιάφορον καταλιπὼν σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸ περὶ τῶν Ἀζύμων ζήτημα, καὶ φανερῶς ἔδειξα δι' ὧν πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Βενετίας ἐπέσταλκα, πρὸ τοῦ Πάσχα γενέσθαι τὸ δεῖπνον, ἐν ᾧ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς τὸ τῆς θείας μυσταγωγίας τοῖς μαθηταῖς παρέδωκε μυστήριον, καθ' ὃν καιρὸν οὐκ ἦν νόμιμον ἄζυμα ἐσθίεσθαι, ὃ δὴ καὶ τὴν σὴν θεοειδῆ μακαριότητα συναινῶ καταδέξασθαι, ἵνα μὴ τὸ πᾶν ἐκζητήσαντες, τὸ πᾶν ἀπολέσωμεν. Σκόπει τὴν λέξιν, ὁ τοῖς παροῦσιν εὐγνωμόνως ἐνδιαιτῶν, εἰ τὴν ἐν τῷ ἁγίῳ Συμβόλῳ προσθήκην διωρθώσαντο, ἔφη. οὐκ εἶπεν, εἰ τὴν ἐντεῦθεν ἀσέβειαν ἀπετρίψαντο, εἰ

mus, non in tranſitu & per tranſenam, ſed accurato ſtudio, atque attento animo, quæ in hac Epiſtolæ parte continentur, percurrere. Et iam mentem applica. Vt diximus, Conſtantinopolitanus cum eſſet diuiſioni addictiſſimus, inter alias multas criminationes, ad quas Antiochenus animum non aduertit, & additionem in Symbolo factam enumerat. *Ego*, his iiſdem verbis Antiochenus reſpondet, *vt meam ſententiam exponam: ſi additionem in Symbolo correxerint; nihil vltra ab ipſis exquirerem, inter alia, & quæſtionem de Azymis veluti indifferens relinquens. Et aperte oſtendi, cum ad Venetiarum Epiſcopum ſcriberem, Cœnam ante Paſcha factam eſſe in qua Saluator noſter & Dominus Ieſus Chriſtus ſacræ myſtagogiæ myſterium Diſcipulis tradidit, quo tempore Azyma comedere ſecundum legem non erat, quod & diuinam tuam beatitudinem approbaſſe laudo; ne totum quærentes, totum amittamus.* Attente conſidera dictionem, qui hæc æquo animo dijudicas, *Si in ſancto Symbolo factam additionem correxerint*, dixit: non vero, ſi inde impietatem obliterauerint, aut inde aduerſus Deum blaſphemiam eiecerint, quod qui nunc ſapientes reputantur, & pietatis zelo

inflam-

inflammantur contendunt: sed *Si additionem correxerint*. Reliquum est itaque vt prudens Auditor in lenitatis pacisque spiritu consideret, quo tandem correctionis propositum illi tendebat. Ego plane eum & quod videbatur in additione delictum facili negotio neglecturum existimo, si vel pusillum pacis spiritum, in eo, ad quem literas dabat, contineri prospexisset, idque colligo nec male ex illis, quæ ille in alia Epistolæ parte verbis hisce digerit. *Bonum enim est, nos ad æquitatem propensos, & potissimum vbi neque Deus, neque fides in periculo vertitur, semper ad pacem & fratrum amorem inclinari: Fratres enim nostri isti sunt, & non admodum exactam discussionem verborum indagare in gentibus, quæ aliena lingua vtuntur, vt a nobis requiritur, qui in dicendi arte exercitamur.* Et rursus: *In sanctissimo Monasterio Studij cinguntur Diaconi, rem aggressi, quæ Ecclesiasticæ traditioni non consonat. Et considera, licet tu multum insudaueris, & laborem insumpseris, non potuisse te, consuetudinem illam, quæ solis illis in vsu est, euellere. Quodsi illis, quæ in nostra manu sunt, non possumus modum imponere, quanam ratione immanem illam gentem & sublimem a proprijs consuetudinibus*

τὴν ἐντεῦθεν ἀπεβάλοντο ἀθέαν, ὅπερ οἱ νῦν σοφοί, οἱ νῦν τῆς εὐσεβείας διάπυροι φασὶ ζηλωταί, ἀλλ', εἰ τὴν προσθήκην διωρθώσαντο. Λείπεται οὖν τὸν συνετὸν ἀκροατὴν ἐν πνεύματι πρᾳότητος, καὶ εἰρήνης διασκοπεῖν, ἐπὶ τίσιν αὖ καὶ ἦν ὁ τῆς διορθώσεως τῷ εἰρηκότι σκοπός, ὡς ἔγωγε, ταχὺ ἂν ἐκεῖνον, καὶ τὴν ἐκ τῆς προσθήκης δοκοῦσαν πλημμέλειαν λογίζομαι παριδεῖν, εἴγε μικρόν τι τοῦ τῆς εἰρήνης πνεύματος, καὶ τὸν πρὸς ὃν ἐπέστελλε μετέχοντα κατενόει, ἔχων, ὃ λογίζομαι συνορᾶν, ἐξ ὧν ἐν ἄλλῳ τῆς ἐπιστολῆς ἐκεῖνος μέρει, οὕτω αὐτολεξεί φησι. Καλὸν γὰρ πρὸς τὸ καλοθελὲς ὁρῶντας ἡμᾶς, καὶ μᾶλλον ἔνθα μὴ Θεὸς, ἢ πίστις τὸ κινδυνευόμενον, νεύειν ἀεὶ πρὸς τὸ εἰρηνικόν τε, καὶ φιλάδελφον. ἀδελφοὶ γὰρ καὶ ἡμῶν εἰσι, καὶ μὴ τοσαύτην ἀκρίβειαν ἐπιζητεῖν ἐν ἀλλογλώσσοις ἔθνεσιν, ἣν αὐτοὶ περὶ λόγους ἀναστρεφόμενοι ἀπαιτούμεθα. καὶ πάλιν. Ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μονῇ τοῦ Στουδίου, ζώννυνται οἱ Διάκονοι, πρᾶγμα ποιοῦντες Ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει ἀνακόλουθον. Καὶ ὅρα, ὅπως σὺ πολλὰ προϊδρώσας, καὶ κοπιάσας, τὴν τοιαύτην οὐκ ἠδυνήθης ἐκκόψαι μονολόγιστον συνήθειαν, καὶ εἰ τῶν ὑφ' ἡμᾶς τελούντων περιγενέσθαι οὐ δυνάμεθα, πῶς τὸ μέγιστον ἐκεῖνο ἔθνος, καὶ ὑψηλὸν

τῶν ἰδίων ἐθίμων ἐκστῆσαι δυνησόμεθα.

ε΄. Ἐκ δὴ τούτων, καὶ τῶν τοιούτων συνορᾶν ἔχω, ὅπως τὰ περὶ τῆς διορθώσεως τῆς προσθήκης ὁ Ἀντιοχείας τῷ Κωνσταντινουπόλεως ὑπετίθετο. προσέτι δὲ καὶ τὰς τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισυγκροτούντων τὸ σχίσμα γραφὰς πολυπραγμονῶν, κἀκεῖθεν ἔχω συνάγειν, τοῦ εἰκότος μὴ ἀμαρτάνειν, τοιαῦτα περὶ τοῦ θείου ἀνδρὸς ἐκείνου διανοούμενος, κἀπὶ τοιᾶσδε τὰς περὶ τῆς διορθώσεως ὑποθήκας ἐκείνου ὑπάρχειν τοῦ σκοποῦ λογιζόμενος. εὑρίσκω γὰρ Θεοφύλακτόν τινα Ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας, πολὺς δὲ οὗτος καὶ ἐστὶν ἐν λόγοις, ἐν τῷ Συμβόλῳ μόνῳ τῆς προσθήκης κακίζοντα, ἐν ἄλλαις δὲ ἁπάσαις γραφαῖς τε, καὶ διαλέξεσιν, ἀνενδοιάστως ἐνδιδόντα αὐτὴν, καὶ μὴ ἄν ποτε οὕτω πρὸς τὴν τοιαύτην ἔνδοσιν διατεθῆναι διαγινώσκω, εἴγε τὴν εὐσέβειαν τοῦτο τὸ μέρος κολοβοῦσθαι ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ᾤετο ἀνήρ. Ἐπεὶ δὲ τούτῳ νεώτερον καὶ ὅσον τῆς καθ' ἡμᾶς ἐστιν εἰπεῖν, τὸν Βλεμμύδην εὑρίσκω ἐκεῖνον, οὗ πολὺ τὸ ἐν λόγοις κλέος ἐστὶν, οὗ τὴν σοφίαν, οὐδ' ὁ πάνυ ἀπεχθῶς διακείμενος, μὴ ἐπὶ πολὺ προαχθεῖν δόξης διαβουλεῖ, γραφήν τινα περὶ τῆς ὑποθέσεως ἐγχαράττοντα ταύτης πρός τινα Βουλγαρίας μὲν Ἀρχιεπίσκοπον τῷ χρόνῳ ἀναδειχθέντα, διὰ δὲ βίου θεοφιλείαν πρὸς ὄρος τὸν Ἄθω ἀνά-

nibus dimouere poterimus?

V. Ex his & alijs colligo, modum de correctione additionis, quem Antiochenus Constantinopolitano suggerit. Eorum præterea, qui ante nos schisma promouerunt, scripta curiose volutans, inde etiam colligo, me a recto non aberrare, cum similia de diuino illo viro edissero, illiusque de correctione propositum non aliud quam quod dixi fuisse existimo. Inuenio siquidem Theophylactum quendam Bulgariæ Archiepiscopum, dicendi quoque arte celebrem, tantummodo in Symbolo additionem reprobantem, in alijs vero omnibus scriptis & publicis colloquijs dubio procul eam permittentem, & nunquam eum simile quid reor permissurum, si pietatem in hac parte lædi sapiens ille vir opinatus fuisset. Sed recens etiam & fere hac nostra ætate factum adijciatur. Blemmidem illum inuenio, dicendi grauitate & copia magnum, cuiusque sapientiam etiam quam maxime infensi in ingentem gloriam peruenisse fatebuntur, scriptum de hoc argumento ab se concinnatum direxisse ad Bulgariæ quendam Archiepiscopum electum, quamuis is diuino instinctu percitus, in monte Atho soli-

tariam vitam agere elegiſſet, huius etiam in Orationibus præſtantiam multi adhuc ſuperſtites conteſtantur. Sed nulla certior erit demonſtratio quam ipſius ſcripta, quæ poſt ipſius mortem omnium manibus teruntur; Nomen erat viro Iacobo. Ad hunc Blemmida ſcribens, & Eccleſiaſtica diſſidia deplorans, ipſius in diſſidij cauſas indignationem exponit. Quo mihi ſatis innuere videtur, nunquam ſimilia eum vel dicturum, vel ſcripturum fuiſſe, niſi etiam illum agnouiſſet, hoc Eccleſiarum diſſidium moleſte ferre, vt etiam alius quiſpiam ex ijs, quæ in literis continentur, perſpiceret. Nicetas quoque ſua ætate Archieratica Theſſalonicenſis Metropoleos tenens gubernacula colloquium Græci Latinique concinnauit. & potiores partes Latino, attribuit, apte quodammodo Græcum adducens ad vnionem hilariter ſuſcipiendam. Erant ſiquidem, erant & vere ijque quam plurimi ante nos, qui hanc vnionem amplectebantur, ſed illi manus apponere non audebant, ob ea ipſa quæ nos, qui manus appoſuimus, perpeſſi ſumus. Hos omnes ex ijs, quæ ipſi dixi, & ex ijs, quæ illi in proprijs commentarijs executi ſunt, hilari vultu, in Eccleſiarum vnionem propenſos

χωρητικῶς ἑλόμενον ζῆν, οὗ καὶ αὐτοῦ τῆς ἐν λόγοις περιουσίας, πολλοὶ μὲν τῶν εἰσέτι ζώντων οἱ μάρτυρες, ἀκριβὴς δὲ ἀπόδειξις, ἅπερ τῷ βίῳ μετὰ θάνατον ἐκεῖνος καταλέλοιπεν οἰκεῖα συγγράμματα, Ἰάκωβος ἡ κλῆσις ἦν τῷ ἀνδρί. πρὸς τοῦτον ὁ Βλεμμίδης ἐπιστέλλων ἐκεῖνος, τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν διάστασιν ἀποδύρεται, τὴν μὲν τῶν αἰτίων αὐτῆς ἐντεῦθεν παριστῶν ἑαυτοῦ ἀγανάκτησιν, ποιῶν δὲ οὕτω, δίδωσί μοι νοεῖν, μὴ ἄν ποτε τοιαῦτα πρὸς ἐκεῖνον λέγειν καὶ γράφειν, εἰ μὴ κἀκεῖνον ᾔδει ἐπὶ τῇ τῶν Ἐκκλησιῶν ὀδυνώμενον διαστάσει, ὡς καὶ ἕτερός τις ἐκ τῆς τῶν γραμμάτων ἔχει συνειδεῖν περιλήψεως. Νικήτας δέ τις τὴν κλῆσιν ἐν ἰδίοις καιροῖς τοὺς ἀρχιερατικοὺς τῆς Θεσσαλῶν μητροπόλεως οἴακας ἐγκεχειρισμένος, διάλεξίν τινα συντίθηται, Γραικοῦ δῆθεν καὶ Ἰταλοῦ, καὶ τὸ κράτος τῷ Ἰταλῷ ἀπονέμει, εὐφυῶς πως τὸν ἀντίον μετιόντα ἐνάγων, πρὸς τὸ ἱλαρῶς ἐπὶ τῇ ἑνώσει διατεθῆναι. Ἦσαν γὰρ ἦσαν ὡς ἀληθῶς οὐκ ὀλίγοι τῶν πρὸ ἡμῶν ἀποδεχόμενοι μὲν τὴν ἕνωσιν ταύτην, μὴ ἐγχειρῆσαι δὲ ὅμως ἀποτολμῶντες αὐτῇ, δι' ἅπερ οἱ ἐγχειρίσαντες ἡμεῖς ταύτῃ πεπόνθαμεν. Τούτους πάντας, ἐξ ὧν εἶπον, καὶ ἐξ ὧν τοῖς ἰδίοις συγγράμμασι παρεδήλωσαν, ἱλαρῶς ἐπὶ τῇ τῶν Ἐκκλη-

σιῶν ἑνώσει διαπεθυμένους εὑρίσκων, συνάγω μὲν ἐντεῦθεν, καὶ ἀσφαλῶς, ὡς οἶμαι, τοῦ εἰκότος μὴ ἁμαρτάνειν διανοούμενος, ἅπερ δὴ καὶ εἶπον διανοεῖσθαι περὶ τοῦ θείου ἐκείνου ἀνδρὸς, ἐφ' οἷς τὴν Ἐκκλησιῶν ἐκεῖνος ἐπισπεύδων τὴν ἕνωσιν ἐν μέρει τῆς περὶ τούτου ἐπιστολῆς, τό, εἰ τὴν προσθήκην διορθώσαιντο, εἴρηκε.

ϛʹ. Διαγινώσκω δὲ καὶ αὐτοὺς τὴν ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκην ὅλως κακίζοντας, οὐχ ὅτι τὸ τῆς εὐσεβείας λυμαίνεται καθαρὸν, ἀλλ' ὅτι γεγονυῖα, ὡς ἄρα καὶ γέγονε, τοῦ μεγάλου, καὶ οὐ τοῦ τυχόντος παραιτία σκανδάλου ἐγένετο. Εἰ δέ τις καὶ βαθύτερον, εἴτ' οὖν διερευνητικώτερον τὰ τοῦ πράγματος ἐθέλει διασκοπῆσαι, οὐ τὴν προσθήκην ἀρχήν τινα ὥσπερ καὶ ῥίζαν τοῦ σκανδάλου εὑρήσει, ἄλλας δὲ καὶ ἄλλας ἐκ καιρικῶν περιπετειῶν σκανδάλων αἰτίας, ἄλλοτε ἀλλαχόθεν ἀναφαινομένας, καὶ τὴν προσθήκην, ὁποῖα τῆς ἔριδος τὰ ἐκτόκια, ἁπλῶς οὕτω παραρριπτομένην ἑαυτῷ ἐν μέσῳ ἐχούσας, καὶ εἰ τοῦτο διασκοπηθὲν οὕτως ἔχον ἀναφανῇ, πόσον οὐκ ἂν τὸ πρὸς τὴν ἕνωσιν ἐπιρρεπὲς ἡμῶν διαφυλάξει, καὶ εἰς τοῦτο σπουδὴν ἡμῶν ἀνεπίληπτον παραστήσει. Αὐτίκα ἡ τοῦ Ἀντιοχείας Πέτρου ἐπιστολή, καλεῖ γὰρ ἡμᾶς ἡ τοῦ λόγου ῥύμη καὶ πάλιν εἰς

sos fuisse inueniens colligo, & certissime, vt reor, me a recto non aberrare, & præcipue dum considero, quæ supra iam me dixi considerare de diuino illo homine, quibus ille Ecclesiarum vnionem studiose procurans in parte suæ Epistolæ, in qua de ea pertractat, scripsit, *Si additionem correxerint*.

VI. Certum interea scio, eosdem hos ipsos additionem in Symbolo culpæ obnoxiam facere, non quod pietatis puritatem commaculet, sed quod vtcunque facta sit, grauem peperit & periculosam offensionem. Et si quis altius curiosiusque res perpendet, additionem hanc nunquam offensionis causam originemque fuisse, sed inter alias atque alias ex tempore varietatum atque euentuum offensionum causas alio atque alio tempore, & varijs rerum cursibus, & perturbationibus enatas, hanc quoque additionem, veluti simultatis abortum temere proiectam, & vtcunque reperiet. Quod si id quoque meditate consideratum ita se habere compertum fuerit, quare non & nostram ad vnionem propensionem tuebitur, nostrumque in ea procuranda studium inculpatum ostendet? Et ne longe abeam, ipsa Petri Antiocheni Epistola, sermonis siquidem

impe-

impetus eius nos memoriam recolere inducit, aperte fatetur nescire se, *Quomodo, & qua de causa Papæ commemoratio abrogata sit*, cum antea pluribus questus esset de Constantinopolitano Chartophylace, quod in literis ad hunc Antiochenum datis asseruerit, *A sancta sexta Oecumenica Synodo ex sacris diptychis Papæ commemorationem erasam fuisse*. Si igitur additio in Symbolo tanta impietatis nota laboraret, quanta eam huius æui sapientes, & zelotæ, & veritatis studio incensi amatores notant, ipsaque esset, vt existimatur, offensionis vere pars potissima, qua ratione percelebris ille vir vnquam enunciasset, *ignorare se, quomodo, & qua de causa Papæ commemoratio derasa sit:* Et cum testem se sine vlla exceptione præbeat, Papam ante annos quinque & quadraginta vna cum alijs Patriarchis inter sacra Missarum solemnia in Byzantina vrbe commemoratum fuisse, quamnam probationis vim non exhibebit, asserenti, non veluti præcedentem & magnam solamque Ecclesiarum offensionem, additionem ab initio reputatam fuisse? Nanque, vt vides, aperte dicentis auctoritas comprobat, sua ætate apud eos Papæ commemorationem fuisse.

μνήμην αὐτῆς, ἀγνοεῖν ἀριδήλως ὁμολογεῖ, ὅπως καὶ διʼ ἥν τινα τὴν αἰτίαν ἡ τοῦ Πάπα ἐξεκόπη ἀναφορά, πολλὰ πρότερον ἐπιμεμφομένη τῷ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Χαρτοφύλακι, ὡς ἐν τοῖς πρὸς τὸν τοιοῦτον Ἀντιοχείας γράμμασι διαλαβόντι, ἀπὸ τῆς ἁγίας οἰκουμενικῆς ἕκτης Συνόδου τὴν ἐν τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις ἀναφορὰν ἐκκοπῆναι τοῦ Πάπα. Εἰ γοῦν ἡ ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκη εἰς τόσον τὴν βλασφημίας κορυφουμένη, ὅσον οἱ νῦν σοφοί, οἱ νῦν ζηλωταί, οἱ νῦν τῆς ἀληθείας διάπυροι λέγουσιν ἐρασταί, καὶ εἴπερ αὕτη τὸ κορυφαιότατον, ὡς δοκεῖ, τοῦ σκανδάλου ἦν ἀληθῶς, πῶς ἂν ὁ πολὺς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἀγνοεῖν εἰρήκει ποτέ, ὅπως τε διʼ ἥν τινα τὴν αἰτίαν ἡ τοῦ Πάπα ἐξεκόπη ἀναφορά. Ὅτι δὲ μάρτυρα ἑαυτὸν δίδωσιν ἀπαράγραπτον τοῦ τὸν Πάπαν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸ χρόνων πέντε καὶ τεσσαράκοντα μετὰ τῶν ἄλλων ἐν τῇ θείᾳ μυσταγωγίᾳ Πατριαρχῶν ἀναφέρεσθαι, πίστιν οὐ παρέξει τοῦτο τὴν σύστασιν τῷ λέγοντι, μὴ ὡς προηγούμενόν τι, τε μέγα, καὶ μόνον σκάνδαλον τῶν Ἐκκλησιῶν τὴν προσθήκην λογισθῆναι ἀρχῆθεν; Ἰδοὺ γὰρ κατὰ τὸ παντὶ πρόδηλον, ἡ τοῦ λέγοντος ἀξιοπιστία συνίστησιν, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ τὴν τοῦ Πάπα εἶχεν ἀναφορὰν παρʼ ἡμῖν.

VII. Nos

ζʹ. Ἡμεῖς δὲ τὸν χρόνον διασκοπούμενοι, ἐξ οὗ ἡ προσθήκη ἄχρι καὶ εἰς τὸν τοῦ Κηρουλαρίου, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀντιοχείας ἤκμαζεν· ὅθεν καὶ τὸ ἀδιάλλακτον τοῦ σχίσματος ἤρξατο. τοῦτον μὲν εὑρεῖν οὐ πάνυ εὐχερὲς ἔχομεν, διὰ τὸ μὴ σαφῶς ἡμᾶς τὴν βασιλείαν εἰδέναι, ἐν ᾗ ὁ Πάπας Λέων τὴν προσθήκην τοῦ Συμβόλου, οὐκ οἶδα οἷς λόγοις, καὶ οἵῳ τρόπῳ γίνεσθαι ἐπέκρινε. τὸν δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ Μονομάχου βασιλείας, ἐν ᾧ τὰ ῥηθέντα πάντα ἐγίνετο, εὑρίσκομεν κατ' ἀναποδισμὸν μέχρι τῆς Κώνσταντος τοῦ ἐγγόνου Ἡρακλείου ἀρχῆς, ἐφ' οὗ δὴ Κώνσταντος ὁ μέγας ἤκμαζε Μάξιμος, ὀλίγον ἢ οὐδὲν τοῦ τῶν τετρακοσίων ἀριθμοῦ ἀποδέοντα. καὶ πρώτην ὥσπερ ἀρχὴν ἀντιρρήσεως ἐπὶ τῇ προσθήκῃ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ μεγάλου Μαξίμου γεγονυῖαν εὑρίσκομεν, καὶ ταύτην εἰς οὐδὲν πλέον προκεχωρηκυῖαν κατανοοῦμεν, ὅτι μὴ ἐς ὅσον μόνον τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῶν τοῦ τότε Πάπα ἐπιλαβέσθαι Συνοδικῶν. Τὴν δ' ἀφορμὴν τοῦ τότε σκανδάλου, διὰ τὸ τοὺς Ἀνατολικοὺς ἐπὶ τῇ τῶν Μονοθελητῶν αἱρέσει ἐνοχλεῖσθαι, καὶ τοῦτο παντὶ πρόδηλον εἶναι διαγινώσκομεν, ὡς ἔστι καὶ ἄλλον πάντα διαγνῶναι, τὸν μὴ παρέργως τὴν πρὸς Μαρῖνον πρεσβύτερον Κύπρου ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου μετιόντα Μαξίμου. χρόνος δ' ἐξ ἐκείνου ἐς Φώτιον τῶν

VI. Nos porro tempus examinantes, ex quo additio facta est, ad tempora Cerularij, quo & Antiochenus iste vitam celebris agebat; & dissidium, quod nunquam postea placari potuit, initium habuit, illud equidem reperire facile non est, quod non exacte teneamus Imperatorem, sub quo Leo Papa, nescio quas ob causas, & qua ratione additionem istam in Symbolo fieri decreuerit. Verum illud a Monomachi imperio, sub quo iam dicta omnia peracta sunt, retrocedentes reperimus, a Constantis Heraclij nepotis imperio, sub quo & magnus Maximus florebat, qui quatuorcentum ferme aut circiter anni numerantur, & tum veluti primum contradictionis principium de additione ætate sancti Maximi offendemus, eamque non vltra progressam, quod tantum qui Byzantij erant, Papæ, qui præerat, synodalia decreta perstringerent. Offensionis vero tum obortæ causam eam esse, quod Orientales ob Monothelitarum hæresim infestarentur, idque apertissimum esse cognoscimus, &, vt quilibet alius cognoscere potest, qui non perfunctorie magni Maximi ad Marinum Cypri Presbyterum Epistolam percurrerit. Ex eo ad Photium ducentorum

annorum

annorum spatium & multo plurium, per quod pax Ecclesijs arrisit, excurrit, qui rursus additionem calumniatur. Verum illius quoque causam non aliam plane agnoscimus, quam Photij per Romanum Pontificem, res Ignatij tutantem e Patriarchali sede eiectionem. Hinc enim ille nec aliunde ingentia illa atque grauissima aduersus Romanam Ecclesiam oblocutus est, scripsitque. Et Photium quidem non zelo diuino, sed rabie & simultate non bona percitum ad similia adactum fuisse, fusius in Libro a nobis edito, & satis aperte demonstrauimus. Quidquid tamen sit, neque tum obortum scandalum diuturniores moras habuit: sed idem auctor & progenuit, & radicitus extirpauit, & magna, & tantum non Oecumenica Synodo correctionis veneno ad vulnus scandali medicas adhibuit manus.

VIII. Itemque a Photio ad Cerularium tempus intercurrens, & septuaginta supra & centum annos exuperans, tranquillum, & placidissima pace salutare Ecclesijs effulsit, Sed & scandalum sub Michaële Cerulario prognatum secularia negotia peperere, vt curiosus addiscere poterit ex ijs, quæ perturbasse admodum in historia traditur Argyrus Italus. Quis igitur

διὰ μέσου ἄγων εἰρήνην, τῆς διπλῆς ἑκατοντάδος πολύ τι μέρος ὑπερβαίνων, καὶ πάλιν τὴν προσθήκην κακίζων εὑρίσκεται Φώτιος· καὶ τὴν δὲ πάλιν τὴν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ, τὸν Φώτιον τοῦ Πατριαρχικοῦ ἀποθεῖσθαι θρόνου παρὰ τοῦ τῆς Ῥώμης προέδρου ἐπ' ἀντιλήψει τοῦ Ἰγνατίου εἶναι οὐκ ἀγνοοῦμεν. ἐντεῦθεν γὰρ καὶ δι' οὐδὲν ἄλλο τὰ μεγάλα, καὶ πάνδεινα κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἶπε, καὶ ἔγραψε Φώτιος, καὶ ὅπως μὲν οὐ κατά τινα θεῖον ζῆλον, ἀλλὰ κατ' ἔριν οὐκ ἀγαθὴν εἰς τὰ τοιαῦτα Φώτιος προήχθη, πλατύτερον ἐν τῇ παρ' ἡμῶν ἐκτεθείσῃ Βίβλῳ, καὶ πάνυ σαφῶς παρεστήσαμεν. τέως δὲ οὐδὲ τὸ ἐπ' αὐτοῦ σκάνδαλον ἐπιπολὺ παρετάθη, ἀλλ' αὐτὸν καὶ γεννήτορα ἔσχε, καὶ ἀναιρέτην, καὶ διὰ μεγάλης ὄντως καὶ ἄντικρυς οἰκουμενικῆς Συνόδου τῷ φαρμάκῳ τῆς διορθώσεως τὸ τοῦ σκανδάλου τραῦμα ἰάσατο.

η'. Καὶ πάλιν ἐξ ἐκείνου καὶ ἐς τὸν Κηρουλάριον χρόνος ὁ διὰ μέσου τὸν ἑβδομηκοστὸν σὺν τῷ ἑκατοστῷ ὑπερεκτεινόμενος, εἰρήνη βαθεῖα τὰς ἀμφοτέρας περιεχόρευεν Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ δὴ τοῦ Κηρουλαρίου Μιχαὴλ σκάνδαλον ἐκ κοσμικῶν πραγμάτων ἔσχε τὰς ἀφορμὰς, ὡς μαθεῖν ἔστι τὸν πολυπραγμονῆσαι βουλόμενον, ἅπερ ἱστορεῖται διακυκήσας ὁ Ἰταλὸς Ἀργυ-

ρός. Τίς οὖν τῶν μὴ ὡς ἔτυχε ταῦτα καθιστορούντων, οὐκ ἂν ἐκ μόνης τῆς ἀριθμήσεως τῶν χρόνων, ὧν διὰ μέσου κατ' ἄλλας, καὶ ἄλλας ἀφορμὰς σκάνδαλον ἡ προσθήκη παρρησιαζομένη συνεστέλλετο πάλιν, καὶ ὑπεπόδιζε, διαγνοίη, μὴ ταύτην εἶναι τὸ προηγούμενον καὶ μέγα καὶ μόνον σκάνδαλον τῶν Ἐκκλησιῶν; Διαγνοὺς δὲ ὁ τοιοῦτος ἁπλῶς οὕτω, καὶ ὡς ἐν παρέργῳ κατὰ καιροὺς εἰς ἀφορμὴν σκανδάλου προτείνεσθαι τὴν προσθήκην μεταξὺ Γραικῶν καὶ Λατίνων, καὶ παρορᾶσθαι πάλιν αὐτήν, ὡς οὐκ ἔχουσαν ἴσως μέγα βλάβος· οὐδέν, πῶς; οὐκ ἂν ἱλαρώτερον διατεθείη τοῖς τὴν ἕνωσιν αὐτῶν ἐπισπεύδουσι; Τοίνυν καὶ ἡμῖν ταῦτα πάντα ἀπηριθμήθη, αὐτὸ βουλομένοις συστῆσαι, τὸ μὴ οὕτω μέγα, καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν ὡς τοῖς νῦν τὸ τῆς προσθήκης αἰτίαμα κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας λογίζεσθαι, ὡς ἂν ἐντεῦθεν καὶ παραστήσαιμεν, μὴ οὕτω ἡμᾶς ἐκκυλισθῆναι τοῦ δέοντος, ὡς τοῖς ἀντιδικοῦσι δοκεῖ, δι' ἣν σπουδὴν ἐπὶ τῇ τῶν Ἐκκλησιῶν ἑνώσει ἐνεδειξάμεθα.

θ. Εἰ δέ γε μικρὸν ἡμεῖς ὑπερθέσθαι προθέμενοι, τὸν ἐπὶ τοῖς δογματικοῖς ἡμῶν λόγοις ἀπόλογον, καὶ ὅσον τὸ ἡμῶν φιλοσοφούμενον παραστῆσαι ἐπὶ πλέον τάχα ἢ προσῆκε, τὴν ὑ-

igitur ex ijs, qui similia mature diligenterque percurrunt, vel ex sola annorum enumeratione, per quos alijs atque alijs scandalorum causis obortis, Additio hæc in publicum educta, audacterque exprobrata, atque obiecta, rursus comprimebatur, & retro cedebat, non dijudicabit, eam non fuisse, neque præcedens, neque magnum, neque solum Ecclesiarum scandalum? Et cum plane cognouerit, temere & quasi aliud agentes ad inchoanda, promouendaque scandala inter Græcos & Latinos Additionem, obiectasse, rursusque denuo eandem neglexisse, quasi ipsa nullam in se noxam occluderet, annon hilarius affectus eos, qui vnionem affectant, amplexabitur? Hæc singula itaque a nobis commemorata sunt, vt illud comprobaretur, non ita grauem Additionis accusationem erga Romanam Ecclesiam ijs, qui ante nos fuere, quemadmodum ijs, qui nunc vitam agunt, existimatam fuisse: illudque præterea non ita nos a recto atque decoro dimotos fuisse, vt aduersarijs videtur, cum studia nostra pro vnione Ecclesiarum ineunda collocauimus.

VIIII. Quodsi paululum nos de dogmatibus sermonem, & de ijs responsionem differre proponentes, tantumque vt no-

stram

ſtram in Græcam nationem beneuolentiam probaremus, fuſius nihilominus longiuſque quam addecebat, noſtræ in Græcos beneuolentiæ defenſionem protraximus, materiam nobis oratione ſuppeditante, & plura præterea dictis ſuperaddere in promptu habente, niſi nos magis neceſſarium certamen ad ſe vocaret, de dogmatibus nempe reſponſio, ſi quid erratum in hoc eſt, æquo animo ignoſcite. Supra porro firmatam, & his omnibus conſtabilitam de aduerſariorum in Græcos odio demonſtrationem in memoriam tibi rurſus iudici, & auditori reuocantes, & nunc ſuo ordine quam pro eorundem pietatis proditione noxam ſuſtinuimus, adijciatur, apponamus iam manus promiſſæ refutationi nouarum interpretationum, quas illi de theologicis dictis pronunciant. Quid enim eſt, quod nunc demum omnium poſtremum commenti ſunt? *Ex Patre per Filium Spiritum ſanctum procedere aſſerunt, non notare ex Patre per Filium exiſtentiam Spiritus, ſed per Filium peruadere ipſum ex Patre procedentem*. Ego vero, quidnam ſit hoc *Peruadere*, nondum noui, & vndenam ipſis huiuſcemodi perſuaſionis cogitatio in mentem aduenit, nondum capio, & omnia animo circumuoluens, vt ipſius vel imbecillam ſententiam aſſequar, nihil

προηγορεῖν τὴν ταύτης ἡμῶν ἐποιησάμεθα φιλογραικότητος, ἅτε τὴν ὕλην εὐχερῶς πορίζομένου τοῦ λόγου, καὶ ἔτι πλείω τοῖς ῥηθεῖσιν ἐπισωρεύειν οὐκ ἀποροῦντος, εἰ μή γε ἀναγκαιότερος ἡμῖν ἐδόκει ἀγὼν ὁ ὑπὲρ τῶν δογματικῶν ἀπόλογος· συγγνώμην ἐπὶ τούτῳ αἰτοῦμεν. Τὴν μέντοι ἀνωτέρω γενομένην κἀκ τούτων πάντων συγκροτουμένην, τὴν τῶν ἀντιποιουμένων ἀπόδειξιν μισογραικότητος, εἰς μνήμην ἄγοντές σοι καὶ πάλιν τῷ δικαστῇ τε καὶ ἀκροατῇ, ἵνα λοιπὸν ἀπάρτι, καὶ ἣν ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τῆς αὐτῶν εὐσεβείας ὑπέστημεν, προστεθῇ, γινώμεθα δὴ καὶ πρὸς τῷ ἐπηγγελμένῳ ἐλέγχῳ, ὧν ἐπὶ ταῖς θεολογικαῖς οὗτοι νεοφανῶν ποιοῦνται ῥήσεων ἐξηγήσεων. Τί γάρ ἐστιν ὃ τῶν ἄλλων πάντων ὕστερον ἐφευρόντες, φασί. Τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὔ, φασι, τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ὕπαρξιν σημαίνειν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ διήκειν αὐτὸ ἐκπορευόμενον ἐκ πατρός. Ἐγὼ δὲ τί ἐστι τὸ διήκειν τοῦτο οὐκ οἶδα. Καὶ ὅθεν αὐτοῖς ἡ τοῦ διήκειν τούτου ἔννοια ἧκε, διαπορῶ. Καὶ πάντα λογισμὸν ἔνδον ἀνακινῶν, εἴ πως ἂν ἔξω, κἂν γοῦν ἀμυδρῶς τι νοῆσαι περὶ αὐτοῦ, οὐδέν τι πλέον τῆς

ἀπορίαις ἔχων εὑρίσκομαι, πλὴν εἰ μή τινα ῥύσιν νοοῦσι θεότητος, καθ' ἣν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα προϊέναι ἐροῦσιν. Ἀλλὰ τοῦτο τῆς τῶν λεγόντων οὐκ ἔστι συνέσεως· συνετοὺς γὰρ εἶναι τοὺς ἄνδρας ὁμολογῶ, εἰ ἀληθῶς καίτοι ὑπὸ κακίας ἀμαυρουμένους τὴν σύνεσιν. ὅτι δὲ ὅμως γε συνετοί, σφόδρα διαπορῶ, ὅθεν οἱ τοιοῦτοι ὄντες κινούμενοι τὴν λέξιν ταύτην τοῦ, διήκειν, ἐφεῦρον, εἰς ἀναίρεσιν τάχα τῆς δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς οὐσιώδους ὑπάρξεως τοῦ παναγίου, καὶ ζωαρχικοῦ πνεύματος. Πολλὰ δὲ τὸν περὶ τούτου πολυπραγμονῶν λόγον, μόλις τὸ προκατειλημμένον τῇ δόξῃ αἴτιον εἶναι τῶν τοιούτων ἐφευρημάτων διαγινώσκω. Καὶ τί γὰρ ἄλλο τῆς ἀσφαλοῦς διαγνώσεως ἀποπλανήσει ποτὲ ψυχήν, συνετῶς διακρίνειν τὰ παρεμπίπτοντα δυναμένην; καὶ τούτου ἔλεγχον ἀσφαλῆ ἔχω, τὸ μὴ παρὰ μὲν τοῖς, οὕτω, παρὰ δὲ τοῖς, οὕτω, τὴν ἐπὶ τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς λογίζεσθαι Γραικῶν καὶ Λατίνων διάστασιν, παρὰ δὲ πᾶσιν ἁπλῶς ἴσον λογίζεσθαι τῆς εὐσεβείας ἐκπεσεῖν, καὶ Λατίνους εἰπεῖν εὐσεβεῖν. Τοσοῦτον γὰρ τὸ τοῦ σχίσματος χρόνιον, τὴν ἄλογον ταύτην ἐπεκράτυνε δόξαν, ὡς τινὰς περὶ

nihil minus in eadem ſemper dubitatione, atque obſcuritate circunuoluor: niſi ipſi fluxum quendam deitatis intelligant, ſecundum quem ex Patre per Filium Spiritum procedere dicunt. Veruntamen hoc aſſerentium prudentiæ euidenter aduerſatur. Fateor ſiquidem prudentes homines eſſe, licet improbitate eorundem vere prudentia obſcuretur. Quoniam vero nihilominus prudentes ſunt, diu mecum multumque ſuſpenſas habeo rationes; vndenam ſimiles ſortis homines moti *Peruadendi* dictionem adinuenerint, ad ſanctiſſimi & vitæ principis Spiritus ex Patre per Filium eſſentialem exiſtentiam deſtruendam, & cum multa curioſius examino, tandem anteceptam animo opinionem ſimilium inuentionum cauſam eſſe dijudico. Et quodnam aliud a recto ſecuroque iudicio vnquam aberrare faciet animum, qui alias prudenter de incidentibus iudicium ferre poteſt? Et huius ſignum certiſſimum eſt, quod non apud aliquos hoc modo, apud alios vero alio, de diſſidio Latinorum atque Græcorum propter res Eccleſiaſticas enunciatur, ſed apud omnes vno ore aſſeritur, eadem in lance eſſe, a pietate abſcedere, & Latinos pietatem colere aſſeuerare. Interuallum ſiquidem Schiſmatis adeo longum, veſanam hanc opinionem corroborauit, vt quidam

cùm de congressu atq; dissidio, vel aliqua alia actione, in quibus Latinus & Græcus conueniunt, sermonem habent, sic pronuncient, Christianus quidam & Latinus hunc vel in hunc modum, hoc vel illud inter se collocuti sunt, aut peregerunt.

X. Quando igitur omnes nostri animo ita præoccupati sunt, vt ad differentiam Christiani Latini nomen contra opponant, quid ibi prorsus excogitari poterit satis ad vtrasq: partes conciliandas? Quid vero hæc profero de ijs, qui similia & dicere, & inquirere apti sunt, vbi & mulieres & pueri adhuc in gynæceis immorantes, & viri, qui nihil præter agriculturæ, & vilis alicuius artificij scientia pollent, in maximo scelere ponunt, & de crimine eos accusant, qui vel hiscere audent, ad Ecclesiasticam pacem comprobandum? Quod enim inter sanctos in theologicis scientissimum reperi, Gregorium, inquam, Nyssenum, de existentia Filij Dei, quæ ea ætate in controuersia erat, dicentem; *Abijt quispiam in balneum, non quomodo ex balineo Dominus suus vtilitatem capiat, discere inquirit, sed an ex ijs, quæ non sunt, an vero ex ijs quæ sunt, Filius sit, interrogat. Abijt alius in macellum, & non quantum sit illius pretium, quod venale*

συνελεύσεως ἢ διαστάσεως ἄλλης ἢ τινος οὖν διαθέσεως Λατίνων καὶ Γραικῶν εἰπεῖν βούλεσθαι, καὶ λέγειν, ὡς Χριστιανός τις καὶ Λατῖνος, οὕτω, ἢ τόδε, ἢ τόδε πρὸς ἀλλήλοις εἶπον, ἢ διεπράξαντο.

ι. Ὅπου γοῦν ἐς τοσοῦτον παντῶς τῶν ἡμετέρων προκατελήφθησαν, ὡς εἰς διαστολὴν Χριστιανοῦ τὸ τοῦ Λατίνου λογίζεσθαι ὄνομα, τί ἂν ὅλως ἐκεῖ λογισθείη πρὸς καταλλαγὴν τῶν ἀμφοτέρων μερῶν ἱκανόν; Καὶ τί λέγω περὶ τῶν τοιαῦτα λέγειν, καὶ ζητεῖν ἀξίων, ὅπου καὶ γυναῖκες, καὶ παῖδες, ἔτι περὶ τὴν γυναικωνῖτιν ἀναστρεφόμενοι, καὶ ἄνδρες τῶν ὅλως, οὐδὲν γεωργικοῦ, ἢ ἄλλου τινὸς βαναύσου βίου πλέον εἰδότων μεγάλου ἐγκλήματος κρίνουσι, τοῦ μικρὸν γοῦν τι τολμῶντας ὑπογρύξαι πρὸς τὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης συναίνεσιν. Ὅπερ γὰρ τὸν ἐν ἁγίοις θεολογικώτατον εὗρον, τὸν Νύσσης λέγω Γρηγόριον, περὶ τῆς κατ᾽ ἐκεῖνο καιροῦ λογοποιούμενον ὑπάρξεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντα. Τοῦτο γὰρ, Ἀπῆλθέ τις ἐς βαλανεῖον φησὶ, καὶ οὐχ ὅπως ἕξει θεραπείαν ὁ Κύριος αὐτοῦ ἐκ τοῦ βαλανέως μαθεῖν ἀπαιτεῖ, ἀλλ᾽ εἰ ἐξ ὄντων, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων ὁ υἱὸς, ἐρωτᾷ. Καὶ ἀπῆλθέ τις ἐς τὴν μάκελλον, καὶ οὐχὶ πόσον τιμᾶται τὸ ἐπ᾽ αὐτῆς προτιθέμενον ὤνιον, λογοπραγεῖ, ἀλλὰ τὸ ἐξ ὄν-

των, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων εἰς ζήτησιν μετὰ τῶν ἐκεῖ εὑρισκομένων προτίθεται. Τοῦτο καὶ νῦν ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων σχεδὸν εὑρίσκω γινόμενον, καὶ παῖδες μὲν ἐς διδασκαλεῖα, γυναῖκες δὲ ἐν αἷς ποιοῦνται συνδιαγωγαῖς μετ' ἀλλήλων, ἠλακάτης ἕνεκα, καὶ ἀτράκτου, ἔτι δὲ γεωργοὶ καὶ ἄλλο πᾶν ὁποιοῦν μετιόντες βάναυσον ἐπιτήδευμα, ἓν τοῦτο πάντες τῶν μετὰ χεῖρας τίθενται προὐργιαίτερον τὸ ἀνακρίνειν, καὶ πολυπραγμονεῖν περὶ τῶν ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα εἶναι λεγόντων. Τί οὖν σύ, ὃν ὁ παρὼν ἐμὸς λόγος εἰς δικαστὴν προσκαλεῖται, καὶ διαγνώμονα, πάσχειν ἡμᾶς οἴει, ὑπὸ γυναικῶν, καὶ παίδων, καὶ ἄλλων τοιούτων ἀνακρινομένους ἀνθρωπαρίων, ἐφ' οἷς ἡμεῖς τῇ Ῥωμαϊκῇ τὴν καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίαν ὑπεπθέμεθα ἀπένδεσθαι, καὶ τοῦ εἰκότος μηδὲν οἴεσθαι διαμαρτάνειν, διὰ τὸ ἐκείνους μὲν λέγειν, τὸ πνεῦμα ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, τοὺς δὲ παρ' ἡμῖν θεολογικοὺς πάντας Ἁγίους, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ προϊέναι αὐτό, ἔτι δὲ προχεῖσθαι, καὶ πηγάζειν, ἔστι δὲ οὗ, φυσικῶς, καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ; Πόθεν μοι λόγων ἀναστομωθήσονται φλέβες, ὡς ἂν ἱκανῶς τὰ τοιουτοτρόπως προστριβόμενά μοι σκώμματα διηγήσωμαι; Κατὰ γὰρ τὸν Δαυὶδ εἰπεῖν, Οἱ καθήμενοι ἐν πύλαις κατ' ἐμοῦ ἠδολέσχουν, καὶ εἰς

venale proponitur, indagat, sed quæstionem de ijs quæ sunt, & de ijs quæ non sunt cum ijs, qui ibi reperiuntur, mouet; hoc etiam nunc in omnibus & per omnia fere peragi comperio, & pueri in ludis literarijs, & mulieres in conuictibus inter se fusi colique gratia, necnon agricolæ cæterique alij, vilibus artificijs addicti, vnum idque prius & potius habent, dijudicare & inquirere de ijs, qui Spiritum ex Filio adstruunt. Quibus itaque tu, quem oratio iudicem appellat, & cognitorem, nos subiacere opinaris, qui a mulieribus, & pueris, alioque similium homuncionum genere in examen vocamur, quod Romanæ nostram Ecclesiam conciliare conamur, & ab eo, quod par est, ne hilum quidem decedere putamus, licet illi dicant, Spiritum ex Patre & Filio procedere, nostri vero, qui res theologicas tractauerunt sancti Patres, ex Patre & Filio eum emergere, præterea effundi, & exilire, nonnullis etiam in locis, naturaliter & essentialiter, ex Patre & Filio? Vndenam mihi sermonum venæ aperientur, vt dicteria, quæ in me simili modo iaciuntur, narrare queam? vt cum Dauide eloquar, *Qui sedebant in portis con-*

tra

tra me garriebant, & in me canebant bibentes vinum; Sed nos auxiliante Domino omnia tolerauimus, populorum rabiem sustinuimus, secularium principum iracundiæ negotium, ac studium facti sumus, iniusti decreti pondus portauimus.

XI. Tu porro ante Deum veritatis præsidem & testem iudica, neutram in partem inclinans, an iuste hæc, vere & vt addecebat passi sumus nos, qui nihil in ijs, quas nostra Ecclesia amplectitur consuetudines, innouamus, & pietatem diuinarum scripturarum testimonijs, demonstramus, pacem vero & concordiam cum Latinorum gente præpotente ob magna nostri dominatus atque imperij commoda procuramus. Iudicium itaque tu, vt allubescit, de hisce ferto. Ego autem nouorum Theologorum aggressiones & conatus, quos cæteris validiores ab ipsa iuuentute adnotaui, sicuti mihi proposui, expediam. *Ex Patre per Filium Spiritum procedere*, inquiunt, *non notare ex Patre per Filium Spiritus existentiam, sed ita dici, quod ex Patre per Filium Spiritus peruadit*. Quodsi quid aliud habent ad dictionis *Peruadendi*, maiorem explanationem, in conspectum ac lucem ipsi proferant, & in propriam defensionem proponant.

ἐμὲ ἔψαλλον οἱ πίνοντες οἶνον. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν Θεοῦ συναιρομένου ἠνέγκαμεν ταῦτα, μανίαν δήμων ὑπέστημεν, θυμοῦ κοσμικῶν ἀρχόντων ἔργον γεγόναμεν, βάρος ἀδίκου ἀποφάσεως ἐβαστάσαμεν.

ια΄. Σὺ δ' ἐπὶ Θεῷ τῆς ἀληθείας ἐφόρῳ, καὶ μάρτυρι, δίκασον ἀῤῥεπῶς, εἰ δικαίως ταῦτα, εἰ ἀληθῶς, καὶ ὡς ἔδει, πεπόνθαμεν. Ἄνθρωποι, μηδὲν μὲν ἐφ' οἷς ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία ἐνασμενίζει ἔθεσι νεοχμοῦντες, τὴν εὐσέβειάν τε συντηρεῖν ἀπὸ τῶν θείων ἀποδεικνύντες γραφῶν, τὴν δὲ μετὰ τοῦ μεγαλοδυνάμου τῶν Λατίνων ἔθνους εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν, διὰ μεγάλην τῆς ἡμῶν ἀρχῆς, καὶ βασιλείας ὠφέλειαν συνεργοῦντες. Δίκασον μὲν οὖν, ὡς ἄρα καὶ βούλει, σὺ ἐπὶ τούτοις. ἐγὼ δὲ καὶ τῶν νέων Θεολόγων ἐπιβολάς, ἃς ὁ τῶν ἄλλων πάντα ἰσχυροτέρας ἐκ νέου ἐφεῦρον, ἐπεξεργασαίμην ἄν, ὡς καὶ προὐθέμην. Τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ φασὶ τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ὕπαρξιν σημαίνειν τοῦ πνεύματος, ἀλλ' οὕτω λέγεσθαι τοῦτο, ὅτι ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα διήκει. Καὶ εἰ μέν τι ἄλλο πρὸς σαφήνειαν τῆς διήκειν λέξεως ἔχουσι λέγειν, αὐτοὶ λεγόντων, καὶ εἰς οἰκείαν προτεινόντων διαφένδευσιν. εἰ δὲ ἀφ' ἡμῶν μα-

Quodsi

θεῖν βούλονται, ὅπως ἡμεῖς τὴν λέξιν ταύτην καταδεχόμεθα δέξασθαι, τῶν ἄλλων γραφικῶν ῥήσεων ἐπαξίως, ὅσαι τὴν δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς τοῦ παναγίου δηλοῦσι πνεύματος ὕπαρξιν ἡμῖν λεγόντων, ἀκουόντων αὐτοὶ, ὡς ὁπηνίκα ἡμεῖς τὸν ἅγιον Κύριλλον ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Θησαυρῶν, ἐν τῷ υἱῷ φυσικῶς τε, καὶ οὐσιωδῶς διήκειν παρὰ πατρὸς τὸ πνεῦμα θεολογοῦντα εὑρίσκομεν, οὐδὲν ἄλλο συνορᾶν ἔχομεν, ἢ ὅτι οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς, πρὸς ὃν πάντα τὰ ἑαυτοῦ ἀναφέρει ὁ υἱὸς, τὸ πνεῦμα ἔχων ἐστί. Καὶ ὅταν τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ ἐν τῷ δεκάτῳ ὀγδόῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων ἐντυγχάνωμεν λέγοντι, ὡς ἡ φυσικὴ ἀγαθότης, καὶ ὁ κατὰ φύσιν ἁγιασμὸς, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ μονογενοῦς ἐπὶ τὸ πνεῦμα διήκει, οὐδὲν ἄλλο νοοῦμεν, ἢ ὅτι οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς, πρὸς ὃν πάντα τὰ τοῦ πνεύματος ἀναφέρεται, ταῦτα πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἔχει τὸ ἅγιον, ὥσπερ καὶ τὴν φυσικὴν, καὶ οὐσιώδη ἑαυτοῦ ὕπαρξιν. Εἰ μὴ γὰρ τὴν τοιαύτην διὰ τοῦ υἱοῦ ὕπαρξιν εἶχεν, οὐκ ἂν διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ταῦτα ἔχειν ἐλέγετο.

ιβ. Καὶ τί τοσαῦτα περὶ τοῦ διήκειν φαμὲν, ἐνὸν διὰ πολλῶν ἄλλων ῥήσεων γραφικῶν ἀναντίρρητα παραστῆσαι, μηδὲν ἄλλο ἢ τὴν δι' υἱοῦ

Quodsi a nobis discere cupiunt, vt nos dictionem illam, & quo significatu accipimus, ab alijs scripto traditis dictionibus non alieno, quæ per Filium ex Patre sanctissimi Spiritus existentiam astruunt, nos audiant, cum apud sanctum Cyrillum in Thesauris, *In Filio naturaliter & essentialiter peruadere ex Patre Spiritum*, traditum comperimus, nihil aliud intelligere, nisi non ex seipso, sed ex Patre, ad quem omnia sua refert Filius, Spiritum habere: & cum nobis magnus Basilius in decimo octauo ad Amphilochium capite occurrit, dicens; *Naturalis bonitas & quæ secundum naturam est, sanctificatio, & regia dignitas ex Patre per Vnigenitum ad Spiritum peruadit*, tantummodo comprehendere, non a seipso, sed ex Patre, ad quem omnia Spiritus referuntur, ea omnia per Filium possidere Spiritum sanctum, quemadmodum naturalem, & essentialem suam existentiam. Nisi enim similem per Filium existentiam haberet, nunquam illa per Filium habere diceretur.

XII. Et quid tot de dictione *Peruadendi* aggerimus, cum liceat multis alijs scripto traditis testimonijs absque vlla contradictione probare, nihil aliud per Filium ex Patre sanctis-

simi

ſimi Spiritus exiſtentiam notare, quam proceſſionem per Filium. Diuinus ſiquidum & vere magnus Athanaſius ſcribit,[a] *Haud poterat in Trinitatis gloria Spiritus glorificari, niſi proceſſione eſſet ex Patre per Filium, ſed ex Deo factus, vt inquiunt.* Annon qui hæc cognoſcis auditor, quæ ſunt exiſtentiæ Spiritus hic decernit, & quam Ariani ex creatione referebant generationem, ipſe in proceſſionem Deo addecentem adduxit, aut etiam quod ab his *Peruadere* dicitur manifeſtat? ſanctus Cyrillus,[b] *Sanctum vero Spiritum nuncupabis, qui ex Deo Patre per Filium effunditur naturaliter, & veluti in ſimilitudine ex oribus ſpirationis propriam nobis exiſtentiam denotat?* Eſt ne reliquum quidpiam in dictæ exiſtentiæ ſignificationem? Nyſſenus item,[c] *Hoc quidem eſt immediate ex primo, hoc vero per id, quod contiguum & immediatum eſt ex primo.* Diuerſum ne hic modum exiſtentiæ vtriuſque cauſati, an aliud quid præter hunc innuit? Prorſus nullum. Et illud, *Quod contigue & immediate ex primo*, loco illius *Peruadere* aſſument. Etſi illud. *Quod contigue ex primo eſt*, de illius

ἐκ πατρὸς τοῦ παναγίου πνεύματος ὕπαρξιν, τὴν δι' υἱοῦ σημαίνειν ἐκπόρευσιν. Ὁ γὰρ θεῖος, καὶ μέγας ἀληθῶς Ἀθανάσιος, ἐν οἷς φησιν. Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προοδικῶς ὂν ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονὸς, ὡς λέγουσιν. ἆρ' οὖν διαγνῶμεν ἀκροατὰ, τὰ περὶ τῆς τοῦ πνεύματος ὑπάρξεως θεολογεῖ, ἣν Ἀρειανοὶ μὲν εἰς τὴν ἐκ ποιήσεως ἀνέφερον γένεσιν, αὐτὸς δὲ εἰς πρόοδον ἀνῆγε Θεοῦ πρέπουσαν, ἢ τὸ παρ' αὐτῶν λεγόμενον διήκειν, ἐν τούτοις δηλοῖ; Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν οἷς λέγει, Ἅγιον δὲ πνεῦμα προσερεῖς, τὸ ἐκ Θεοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς, καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς τὴν ἰδίαν ἡμῖν κατασημαίνων ὕπαρξιν, ἀφίησί τι λεῖπον ἕτερον εἰς τὴν τῆς εἰρημένης ὑπάρξεως δήλωσιν; Ὁ Νύσσης ἐν οἷς φησί. Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸν διάφορον τῆς τῶν ἑκατέρων αἰτιατῶν ὑπάρξεως τρόπον, ἢ ἄλλό τι παρὰ τοῦτον σημαίνει; πάντως γὰρ οὐχὶ καὶ τὸ, τὸ μὲν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου εἰς τὸ διήκειν ἐκλήψονται. Εἰ δὲ τὸ, τὸ μὲν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, περὶ τῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως εἴρηται, καὶ ὁ πρὸς τὸν μὲν, ἀποδιδόμενος δὲ, ὑπάρξεως, καὶ οὐ τοῦ παρ' αὐτοῖς

exiſtentia dicitur, plane & quod illi reſpondet *vero* exiſtentia,

&

λεγομένου δηλοῦν, σημαντικός ἐστιν. Ὅταν δὲ ὁ θεῖος Δαμασκηνὸς προβολέα τοῦ ἐκφαντορικοῦ πνεύματος διὰ τοῦ λόγου τὸν πατέρα καλεῖ, ἡ προβολὴ αὕτη, ἡ διὰ τοῦ υἱοῦ φυσικὴ, καὶ οὐσιώδης τοῦ παναγίου πνεύματος ὕπαρξις, ἢ τὸ πολυθρύλλητον δηλοῦν ἐστί; Τί γὰρ διαφέρει προβολέα, ἢ αἴτιον τοῦ πνεύματος διὰ τοῦ λόγου τὸν πατέρα εἰπεῖν πάντως, ὁ τιμῶν τὴν ἀλήθειαν εἰδὼς, διαφέρειν ἐρεῖ ταῦτα μηδὲν, καὶ εἰ μὴ διὰ τοῦ υἱοῦ ἡ ἐκ πατρὸς ὕπαρξις τοῦ παναγίου πνεύματος ἦν, πῶς ἂν πηγὴ τοῦ πνεύματος ἐρρέθη ὁ υἱός.

ιγ. Ἀλλ' εἰ καλῶς φησιν ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος εἰς τὴν τῆς θείας Τριάδος εἰκόνα τὸ κατὰ τὸν ἥλιον παράδειγμα ἐξελάβετο, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, δι' υἱοῦ τὴν ἐκ πατρὸς ὕπαρξιν τὸ πνεῦμα ἔχειν τὸ ἅγιον. ἐπεὶ μηδὲ τὸ διὰ τῆς ἀκτῖνος προϊὸν φῶς ἐξ ἡλίου, δι' αὐτῆς τὴν ἐκεῖθεν ὕπαρξιν ἔχει. Τί γοῦν ἄλλο πρὸς ταῦτα ἐστὶν οἰήσασθαι, ἢ ἐθελογνώμονα τῶν ταῦτα λεγόντων, καὶ παράλογον πεισμονήν; Οὐ γὰρ ἀγνοεῖν τὸ ἀληθὲς αὐτοὺς πείθομαι, τοῖς δὲ τὸ προκατειλημμένον τῇ δόξῃ πάχυσι πλήθεσι χαριζομένους, πρὸς τὰ τοιαῦτα ἐκφέρεσθαι. Τίς γὰρ φρένας ἔχων καὶ νοῦν τὴν διὰ τῆς ἀκτῖνος πρόοδον τοῦ φωτὸς, μὴ τὴν δι'

& non illud quod ab ipsis enunciatur, *Peruadere* significat. Cum vero diuinus Damascenus, *Productorem omnia manifestantis spiritus per Verbum Patrem* vocat. Productio ista per Filium estne naturalis & essentialis spiritus existentia, an memoratissimum hoc eorum *Peruadere*? Quid enim differt productorem aut causam spiritus per Verbum Patrem asserere? Prorsus qui veritatem in honore habet, nihil ipsa differre enunciabit. Et si per Filium ex Patre existentia sanctissimi Spiritus non esset, quando fons spiritus filius dictus fuisset?

XIII. Veruntamen dicet, si probe cui cognomentum ex Theologia est, in imaginem diuinæ Trinitatis exemplum ex sole desumpsit, haud fas est dicere, ex Patre existentiam per Filium Spiritum sanctum habere, cum neque per radium lumen exiliens, ex sole existentiam habeat. De his itaq; quid opinabitur quispiam quam suæ opinionis amantem, & plane vesanam contentionem esse? Neque enim mihi suadeo, eos veritatis ignaros, sed multitudini præconceptæ opinioni deditæ adulantes, ad similia deferri. Quis etenim, si mente intellectuque polleat, per radium productionem luminis,

nis, non illius per radium existentiam affirmabit? Nam si per radium ex sole luminis existentia non esset, nunquam radij lumen, lumen ipsum diceretur: at nunc & lumen radij, & ex radio, lumen dicimus; & hoc non aliunde quam quod per illum sui existentiam habet. Vel vndenam, dicito mihi, duo causata, duo scilicet radij ex vno sole sunt: pari modo duo causata ex eodem sole, radius & lumen, & de duobus radijs dici nequit, radij, aut per radium, aut ex radio ipsorum alterum, quod de radio & lumine, lumen radij, & per ipsum & ex ipso asseritur? Ego porro existimo, quicunque sal in pectore habet, eum absque vlla contradictione, sed sua assensione atque approbatione dicturum, non ob aliam causam, quam quod per radium existentiam lumen habet. Hinc est quod nihil impediat, & fontem luminis radium asserere. Præterea responde sodes; vndenam in duobus causatis radijs nec difficulter vnum absque altero intelligimus, dum vna simul prodeunt; in alijs vero duobus causatis radio & lumine vnum absque alio intelligi minime potest? Hoc prorsus non aliunde est, quam quod nullus ex radijs alius ope indiget ad sui existentiam. At lumen necessa-

αὐτῆς ὕπαρξιν αὐτοῦ εἶναι ἐρεῖ; Εἰ γὰρ μὴ διὰ τῆς ἀκτῖνος ἡ ἐξ ἡλίου τοῦ φωτὸς ὕπαρξις ἦν, οὐκ ἄν ποτε τῆς ἀκτῖνος φῶς ἐρρέθη τὸ φῶς, νῦν δὲ καὶ φῶς ἀκτῖνος, καὶ ἐκ τῆς ἀκτῖνος τὸ φῶς λεγόμενον, καὶ τοῦτο οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ τὴν ὕπαρξιν δι' αὐτῆς ἔχειν αὐτό. Ἢ πόθεν, εἰπέ μοι, δύο αἰτιατὰ ἐξ ἑνὸς ἡλίου αἱ δύο ἀκτῖνες εἰσίν, ὡσαύτως δὲ δύο αἰτιατὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἡλίου, ἀκτίς τε, καὶ φῶς, καὶ ἐπὶ μὲν τῶν δύο ἀκτίνων, λέγειν οὐκ ἔστι τῆς ἀκτῖνος, ἢ διὰ τῆς ἀκτῖνος, ἢ ἐκ τῆς ἀκτῖνος τὴν ἑτέραν αὐτῶν, ἐπὶ δὲ τῆς ἀκτῖνος καὶ τοῦ φωτός, τὸ φῶς τῆς ἀκτῖνος, καὶ δι' αὐτῆς, καὶ ἐξ αὐτῆς λέγεται; Ἔγωγε οἶμαι, πάντα τὸν, ὡς εἴρηται, νοῦν ἔχοντα συνθέσθαι ἀναντιρρήτως, δι' ἄλλο μηδὲν, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ τὴν ὕπαρξιν διὰ τῆς ἀκτῖνος ἔχειν τὸ φῶς, ὅθεν καὶ τὸ κωλύον οὐδὲν, καὶ πηγὴν φωτὸς τὴν ἀκτῖνα εἰπεῖν. Ἔτι δὲ, πόθεν, εἰπέ μοι, ἐπὶ μὲν τῶν δύο αἰτιατῶν ἀκτίνων ἔξεστι, τὴν ἑτέραν τῆς ἑτέρας ἐπινοῆσαι χωρίς, ἐν τῷ ἅμα προϊέναι αὐτάς, ἐπὶ δὲ τῶν δύο τούτων αἰτιατῶν τῆς ἀκτῖνος καὶ τοῦ φωτὸς οὐκ ἔστι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου ἐπινοῆσαι χωρίς; Πάντως καὶ τοῦτο οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ τῶν μὲν ἀκτίνων μηδεμίαν τῆς ἑτέρας χρήζειν πρὸς ὕπαρξιν, τὸ δὲ φῶς κατὰ πᾶσαν τὴν ἀνάγκην τῆς

ἀκτῖνος εἰς τὴν οἰκείαν ὕπαρξιν χρήζει. Ἄνευ γὰρ ἀκτῖνα, καὶ φῶς ἡλιακὸν οὐκ ἔσται. Ἀλλ' οὐδέ τι τῶν ὅσα φωτοβόλα εἰσὶν ἄνευ τῆς αὐτοῦ φυσικῶς προσούσης ἀκτῖνος, ὡς ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων, καὶ ἐπ' ἀνθράκων ἔστιν εἰδεῖν, τὸ οἰκεῖον ἀφίησι φῶς. Τὸ γοῦν οὗ χωρὶς τόδε εἶναι οὐ δύναται, πῶς οὐκ εἰς τὴν τοῦδε ὕπαρξιν ἐν τῇ δι' υἱοῦ φωνῇ ἐκληφθήσεται;

ιδ'. Καὶ ἡμεῖς μὲν ἔχομεν ἃ λέγομεν, καὶ ἐξ ἑτέρων γραφικῶν συστῆσαι παραδειγμάτων. Ἐπεὶ δὲ αἱ παρὰ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαι τὸ ἀξιοπιστότερον ἐπάγονται πανταχοῦ, τί ἂν ἐροῦσι φαμέν, ὅταν τὸν ἐπὶ τῇ κατὰ τῶν Ἰταλῶν ἀντιρρήσει, τὴν τῆς παρ' αὐτοῦ ὀνοματοθέτη ἱερᾶς Ὁπλοθήκης ὀνομασθείσης συγγεγραφότα βίβλον, τὸν Καματηρὸν λέγω ἐκεῖνον, ἀκούσουσιν ἐν τῇ Ἐπιστασίᾳ τοῦ λεγομένου ῥητοῦ, ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα δι' υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς, οὕτως αὐτολεξεὶ λέγοντα. Σημείωσαι κἀνταῦθα τὴν φυσικὴν τοῦ πνεύματος πρόχυσιν, ἐκ τοῦ πατρὸς δογματιζομένην διὰ τοῦ υἱοῦ, οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ; Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρᾳ Ἐπιστασίᾳ, τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ λεγόμενον, καὶ τό, μεγάλη δὲ πάντως ἡ τοῦ ἐξ αὐτοῦ πρὸς τὸ δι' αὐτοῦ διαφορὰ προσεπάγοντα. Ἄνθρωπε ὅς τις ἂν ᾖς, ὁ τὸ πείθειν τοῦτο, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπινενοησάμενος τὸν τοιάνδε, καὶ τοσήνδε βίβλον κατὰ τῶν Ἰταλῶν

cessario ad sui existentiam lumine indiget. Demito enim radium, & lumen solare nullum erit. Sed nec reliqua etiam quæ lumen eiaculantur, sine naturali ipsis insito radio, vt in alijs stellis, & carbonibus obseruare licet, proprium lumen emittunt. Illud itaque absque quo hoc esse nequit, quanam ratione in illius existentia, cum per Filium dicitur, non assumetur?

XIV. Nos etiam dicta nostra ex alijs scripto traditis exemplis comprobare possumus. Quando vero ex aduersarijs petita testimonia maiorem fidem rebus in omnibus merentur, quid inquient, cum eum, qui Italis contradicens volumen concinnauit, & sacrum Armamentarium nuncupauit, Camaterum inquam, in Animaduersione dicti illius asserentis; *Ex Patre per Filium spiritum effundi naturaliter*, his ijsdem verbis differentem audiunt; *Nota etiam in hoc loco naturalem spiritus effusionem ex Patre per Filium decretam, non autem ex Filio?* Rursumq; in alia Animaduersione, *Per Filium effunditur*, Quibus postmodum subdit; *Magnum est discrimen inter hac duo, ex ipso: & per ipsum*; Mi homo, quisquis fueris, hoc *peruadere* nescio qua ratione commentus, qui similetan-

tantumque volumen aduersus Italos scripsit, eruditum equidem virum, vereq; sapientem, licet erga Latinos iniquo animo fuerit, per Filium existentiam amplectentem conspicis, & nihilominus tu tantam veritatis lucem non sustines?

XV. Quodsi nobis objicias, Quare non & ipsi eundem sequimur, cum *ex* præpositionem oppugnat? Audies, Quoniam & ipse aperte fatetur, præpositionem *ex* de Filio Sanctos omnes loco illius *Per* accipere. Quod si *Ex* loco illius *Per* accipitur, nihil erit impedimento, quin loco illius *Ex*, *Per* desumatur. Harum siquidem præpositionum mutuam vnius pro altera acceptationem magnus Basilius comprobabit, cum aperte doceat ad mutua significata denotanda vnam pro alia sumi. Ad hæc sanctus Cyrillus loca, quæ de Patre pronunciant, *Per quem* quod de Filio dicitur amplectens, *Indifferenter*, ait, *plerumque dictionibus abusionis modo vti diuinam scripturam, nullam vim inferentem subiecto*. Sed & quod locis in alijs ab eodem sancto Cyrillo reperitur. *Omnia per vtrumque æqua ratione absolui & effici*; & alibi rursus: *Vitam per vtrumque ad nos pari modo prouenire Patrem, scilicet & Filium*, secure admodum stabiliunt loco illius *Ex*, *Per* desumi. Nanque

συγγραψάμενον, λόγιον μὲν ἄνδρα, καὶ σοφὸν ἀληθῶς, ἐθελοκακοῦντα δὲ ὅμως, τὴν διʼ υἱοῦ ὁρίσεως δεχόμενον ὕπαρξιν, καὶ σὺ πρὸς φορεῖν ἔτι διχεραίνεις ἀλήθειαν;

ιε. Εἰ δέ σοι δοκεῖ αἰτιᾶσθαι ἡμῖν ἐπὶ τούτοις, διατί καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀκολουθοῦμεν αὐτῷ, ἐφʼ οἷς πρὸς τὴν ἐξ ἀντιλέγει; ἀκούσεις, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν προδήλως ὁμολογεῖν, ὡς τὴν ἐξ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ οἱ ἅγιοι πάντες ἀντὶ τῆς διὰ ἐκλαμβάνονται. Εἰ γὰρ ἡ ἐξ ἀντὶ τῆς διὰ, τὸ κωλῦσαν πάντως οὐδὲν, καὶ ἀντὶ τῆς ἐξ ἐκλαμβάνεσθαι τὴν διὰ. Τὴν γὰρ τῶν τοιούτων προθέσεων ἀντιπαραχώρησιν καὶ ὁ μέγας ἡμῖν συστήσει Βασίλειος, ἐν οἷς ταύτας περὶ τὰ ὑπʼ ἀλλήλων σημαινόμενα πολλάκις ἀντιμεθίστασθαι σαφῶς ἐκδιδάσκει. Πρὸς δὲ καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν οἷς ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἀντὶ τοῦ υἱοῦ ἐκδεχόμενος τὸ διʼ οὗ, ἀδιαφορεῖν ἔσθʼ ὅτε περὶ τὰς λέξεις τὴν θείαν λέγει γραφὴν, μηδὲν ἀδικοῦσαν τὸ ὑποκείμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Κυρίλλου εἰρημένον ἐν ἄλλοις, τὸ πάντα διʼ ἀμφοῖν ἐν ἴσῳ ἐνεργεῖσθαι καὶ κατορθοῦσθαι. Καὶ πάλιν τὸ ἐν ἄλλοις, τὸ τὴν ζωὴν διʼ ἀμφοῖν εἰς ἡμᾶς ἐν ἴσῳ ἰέναι τοῦ πατρὸς δηλονότι καὶ τοῦ υἱοῦ, βεβαίως πάνυ τοι συνιστῶσι, τὸ ἀντὶ τῆς ἐξ ἐκλαμ-

βαίνεσι τὴν διά. τὸ γὰρ ἐξ ἀμφοῖν ἄμφω τὰ εἰρημένα δι' ἀμφοῖν ἐνταῦθα δηλοῦσι σαφῶς, ὅτι δὴ τούτοις καὶ ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος τὴν ῥηθεῖσαν ἀντιμετάστασιν πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαινόμενα τῶν προθέσεων τούτων συνίστησιν, ἐν οἷς λέγει. Ὁ δὲ αὐτός μοι καὶ περὶ τοῦ Θεὸς φωνῆς, καὶ Κύριος λόγος. Ἔτι δὲ τῶν προθέσεων τῆς ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ, αἷς σὺ καταστεχνολογεῖς ἡμῖν τὸ θεῖον, τὴν μὲν τῷ πατρὶ διδούς, τὴν δὲ τῷ υἱῷ, τὴν δὲ τῷ ἁγίῳ πνεύματι. τί γὰρ ἂν ἐποίησας, παγίως ἑκάστου τούτων ἑκάστῳ νενεμημένου, ὁπότε πάντων πᾶσι συντεταγμένων, ὡς δῆλον τοῖς φιλοπόνοις, τοσαύτην σὺ διὰ τούτων εἰσάγεις καὶ τῆς ἀξίας, καὶ τῆς φύσεως ἀνισότητα;

ιϛ'. Ἀλλ' εὖγε ὅτι κατὰ καιρὸν τοῦ μεγάλου τούτου πατρὸς ἐμνήσθημεν ῥήσεως. Τὴν γὰρ τοῦ λόγου ῥύμην ἵστησιν ἡμῖν αὕτη, καὶ μετὰ λαμπρᾶς τῆς παῤῥησίας λέγειν ἡμᾶς πείθει, πρὸς τοὺς βλασφημίαν ἐγκαλοῦντας ἡμῖν. Ὦ δίκαι, καὶ νόμοι, καὶ ἡ ἐξ ἀνθρώπων οἰχομένη ἀλήθεια. Ὁρᾶτε μήποτε μᾶλλον ὑμεῖς αἱρέσεως τινὸς ἀπηγορευμένης τῇ Ἐκκλησίᾳ προΐστασθε. Εἰ γὰρ διὰ τὸ τὸν κάκιστον Ἀέτιον προσκληματίσασθαι, τὰ διαφόρως ἐκφωνούμενα διάφορα εἶναι καὶ κατ' οὐσίαν, καὶ παρὰ τοῦτο συνάγειν τὸν

Ex utroque ambo iam proposita dicta quod ipse insinuat *per utrumque* plane denotant. Præterea Theologiæ cognominis dictam permutationem ad ea, quæ præpositiones istæ significant, comprobat, dicens. *Idem vere mihi & de voce Deus & Dominus sermo est; necnon præpositionibus ex quo, per quem, & in quo, ad quarum artificiosam rationem deitatem nobis exigis, hanc quidem Patri tribuens, alteram Filio, tertiam Spiritui sancto. Quid enim tu fecisses, si firme una uni attribueretur, cum omnes de singulis dicantur, ut curiosis planum est? tu per has & dignitatis & naturæ inæqualitatem introducis?*

XVI. Sed euge, cum opportune huiusce magni dictum in memoriam adduximus. Nanq; orationis inpetum hoc præpedit, & aperta dicendi libertate nos eloqui persuadet aduersus eos, qui nos impietatis crimine infamant. O iudicia, & leges, & quæ ex hominibus abijstis veritas! Cauete ne vos tandem potius damnatæ alicuius hæresis in Ecclesia assertores sitis. Etenim si pessimus Aëtius condemnatus est, quod astruere conabatur, quæ diuerso modo enunciantur, diuersa quoque esse natura: ideoque colligebat, alterius esse naturæ Patrem, propterea quod de eo *Ex* enunciaba-

ciabatur, & alterius Filium, cui *Per* attribuitur. Hinc diuiniloquus Pater noster *Ex* & *Per* æquales vires habere comprobare nititur; & magnus Basilius multos in hoc asserendo sermones impendit, quid aliud expectare possumus: cum diuerso modo de Filio *per* dici contenditur, eaque diuiditur a simili significatu præpositionis *ex*, quam obliteratam iam hæresim rursum viuam facere? Sed hæc quidem per excursum, vt innuimus, dicta sint.

XVII. Series vero orationis rursus in memoriam reuocat, vos non probe asserere, processionem per Filium non per Filium ex Patre sanctissimi Spiritus existentiam denotare. Nanq; Blemmides ille, qui ingentem gloriam & dicendo grauiter, & copiose differendo assecutus est, vt antea diximus, cuius sapientiã nec qui in eum iniquissimo animo fuerit, in crimen adducere poterit, & sibi nomen celebre comparasse negare audebit, de hoc argumento Orationes conscripsit integras, in quibus inter alia hæc quoq; exprimit. *Veluti itaque actio Filij & Dei verbi Spiritus sanctus ab æterno elucet ab ipso, quod idem est dicere per ipsum a Patre:* statimque subdit; *Elucere vero in rebus Theologicis notare existentiam, quæ neque passioni obno-*

πατέρα ἄλλης εἶναι φύσεως διὰ τὸ ἐξ οὗ, καὶ τὸν υἱὸν ἄλλης διὰ τὸ δι' οὗ, ὅ, τε θεορρήμων πατὴρ ἡμῶν τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἐσπούδασεν ἰσοδυνάμον. ὅ, τε μέγας Βασίλειος πολλοὺς ὑπὲρ εἰς τοῦτο κατεβάλλετο λόγους; τί αὖ ἄλλο συνορᾶν εἴη ἐκ τοῦ ἀφωρισμένως τὴν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ λεγομένην διὰ τῆς περὶ τὴν ἐξ ἀποδιαιρεῖν ἰσοδυναμίας, ἢ τὸ πάλιν τὴν πάλαι σβεσθεῖσαν αἵρεσιν ἀναζῆν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν κατὰ παρέκβασιν, ὥσπερ ἡμῖν εἴρηται.

ιζ. Ὁ τοῦ λόγου εἱρμὸς εἰς ἀνάμνησιν ὑμᾶς ἄγει καὶ πάλιν, τοῦ μὴ καλῶς ὑμᾶς λέγειν, τὴν δι' υἱοῦ ἐκπόρευσιν, μὴ τὴν δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς ὕπαρξιν τοῦ παναγίου δηλοῦν πνεύματος, καὶ ὁ Βλεμμίδης γὰρ ἐκεῖνος, οὗ πολὺ τὸ ἐν λόγοις εἶναι κλέος, φθάσαντες ἔφημεν, οὗ τὴν σοφίαν μὴ δὲ τὸν πάνυ ἀπεχθῶς διακείμενον διαβαλεῖν ἔχειν, εἰρήκαμεν, μὴ ἐπὶ πολὺ περιηχηθεῖν δόξης, λόγους ὅλους περὶ τῆς ἐννοίας συνεγράψατο ταύτης, ἐν οἷς καὶ αὐτολεξεὶ οὕτω λέγων. Ὡς οὖν ἐνέργεια τοῦ υἱοῦ καὶ Θεοῦ λόγου τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀϊδίως ἐκλάμπει παρ' αὐτοῦ, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς, παραυτίκα ἐπάγει, ὅτι δὲ τὸ ἐκλάμπειν ἐν θεολογίᾳ παραστατικόν ἐστι τῆς ἀπαθοῦς, καὶ ἀχρόνου ὑπάρξεως, καὶ ὁ μέγας Βασίλειος δείκνυσιν ἐν

δευτέρῳ τῶν ἀντιρρητικῶν. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις φησίν. Ἕτεροι δὲ τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν, ῥίζαν μὲν ὀνομάζουσι τὸν πατέρα, κλάδον τὸν υἱὸν, καὶ καρπὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος διὰ τοῦ υἱοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς ὑποδεικνύοντες ὕπαρξιν. Καὶ οὕτω μὲν κἀκεῖνος ὁ σοφὸς τῷ ὄντι ἀνὴρ τὰ περὶ τῆς ὑπάρξεως ταύτης τεθεολόγηκεν. Ἡμῖν δὲ μετὰ τὸν τοσοῦτον ἔλεγχον τοῦ παραλόγως τοῖς ἀντιλέγουσι προτεινομένου δίκαιον, μνημονευτέον ἅπαρτι καὶ ὧν ἐπὶ γραφικῶν ἀντέχονται ῥήσεων, πρὸς τὸ, τὴν δι' υἱοῦ πνεύματος ὕπαρξιν καταβαλεῖν τάχα ἐντεῦθεν. Εἰ γὰρ διὰ τοῦ υἱοῦ, φασὶ τοῦ πνεύματος ἐστὶν αἴτιος ὁ πατὴρ, πῶς ὁ μὲν θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὸν κατάπλουν τῶν Αἰγυπτίων λόγῳ, Πάντα, ἔφη, ὅσα ὁ πατὴρ ἔχει, τοῦ υἱοῦ ἐστὶ πλὴν τῆς αἰτίας, ὁ δὲ ἅγιος Μάξιμος ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν Ἰταλῶν πρὸς Μαρῖνον Πρεσβύτερον Κύπρου Ἐπιστολῇ, ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τὸν υἱὸν ποιοῦνται τοῦ πνεύματος σφᾶς ἑαυτοὺς ἀπέδειξαν. Μίαν γὰρ ἴσασιν υἱοῦ, καὶ πνεύματος τὸν πατέρα αἰτίαν. ἀλλ' ἵνα τὸ δι' αὐτοῦ προϊέναι δηλώσωσιν. Ὁ δὲ Δαμασκηνὸς, τὸ, οὐχ' ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον. Μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατήρ.

ιη. Ταῦτα μὲν ἅπερ ἡμῖν ὡσεὶ

obnoxia est, neque tempori commensuratur. Et magnus Basilius in secundo Antirrhetico ostendit: rursusq; in alijs ait; *Alij ex sanctis viris radicem nuncupant Patrem, ramum Filium, & fructũ, Spiritum sanctum, sancti Spiritus per filium a Patre existentiam demostrantes.* Et hunc in modum sapiens ille vir de existentia Spiritus decreuit. Nobis vero post huiusce ab aduersarijs tantundem nobis obiecti *peruadere* redargutionem, memoranda sunt dicta scripto tradita, quibus isti insistunt, ad conuellendam per Filium Spiritus existentiam, & potissimum hæc. Nam si per Filium, aiunt, causa est spiritus Pater, qua ratione Theologus Gregorius in Oratione de Aegyptiorum adnauigatione dixit; *Quacunq; Pater habet Filij sunt, excepta causa,* sanctus item Maximus pro Italis ad Marinum Cypri presbyterum Epistola, *Ex quibus causam non facere Filium Spiritus semetipsos demonstrarunt; vnam siquidem norunt Filij & Spiritus causam Patrem, sed vt per ipsum processionem ostendant.* Damascenus vero, *Non vti ex ipso, sed vti per ipsum ex Patre procedentem: solus enim causa Pater est.*

XVIII. Et hæc quidem sunt, quæ ipsi nobis proponunt tanquã visu

visu aspera, & quæ refutari non valeant. Nos vero ante alia illis, quod ipsis videtur germanum esse Theologi dictum, contradicentes, asserimus errorem esse eorum, qui libros exscripsere, quales eosque multos librorum post dissidium exscriptores malitiose commiserunt, de quibus in Libro a nobis edito fusius pertractauimus. Nanque in multis & fide dignis voluminibus non, *excepta causa*, sed, *excepta ratione ingeniti* scriptum comperitur: & volumina, in quibus ita exaratum legitur, alijs, in quibus aliter scriptum est, maiorem fidem merentur, cum Sanctus in alijs varijsque suis scriptis de proprietatibus in sancta Triade agens, *rationem ingeniti* in omnibus proprietatem esse Patris decernat. Idem enim in Oratione de Ordine in colloquijs seruando, *Spiritus ex Deo*, ait, *existentiam habens, cedens Patri quidem rationem ingeniti, Filio rationem generationis: reliquis vero in alijs eiusdem naturæ & sedis & gloriæ existens*. non dixit, *causam*, sed, *rationem ingeniti cedens Patri*. Rursusque in Heronem Philosophum; *Proprium quidem est Patris non esse genitum, Filij generatio, Spiritus emissio*. Itemque Oratione de Spiritu. *Quid enim ex ijs, quæ ingentia sunt*

προστείνουσιν, ὡς αὐτοῖς δυσαντίβλεπτα. ἡμεῖς δὲ πρὸ τῶν ἄλλων, πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τοῦ Θεολόγου εἶναι ῥητὸν ἀντιλέγοντες, σφάλμα τῶν τὰς βίβλους ἀντιγραφόντων εἶναι αὐτὸ λέγομεν, ὁποῖα πολλοί, οἱ μετὰ τὸ σχίσμα τὰς βίβλους γράφοντες ἐκακούργησαν. περὶ ὧν καὶ ἐν τῇ παρ' ἡμῶν ἐκτεθείσῃ Βίβλῳ πλατύτερον διειλήφαμεν. Ἐν γὰρ πολλαῖς, καὶ ἀξιοπίστοις, οὐ, πλὴν τῆς αἰτίας, ἀλλά, πλὴν τῆς ἀγεννησίας εὕρηται γεγραμμένον, καὶ αἱ οὕτως ἔχουσαι βίβλοι τὴν κατὰ τῶν ἄλλων ἰσχὺν ἔχουσιν, ἐξ ὧν ὁ Ἅγιος ἐν ἄλλοις διαφόροις αὐτοῦ συγγράμμασι, περὶ τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι ἰδιοτήτων θεολογῶν, τὴν ἀγεννησίαν πανταχοῦ εἰς ἰδιότητα διορίζεται τοῦ πατρός. Ὁ γὰρ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας λόγῳ αὐτοῦ, Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ, φησί, τὴν ὕπαρξιν ἔχον, παραχωροῦν πατρὶ μὲν ἀγεννησίας, υἱῷ δὲ γεννήσεως, τὰ δ' ἄλλα καὶ συμφυές, καὶ σύνθρονον, καὶ ὁμόδοξον. Οὐκ εἶπε τῆς αἰτίας, ἀλλὰ τῆς ἀγεννησίας παραχωροῦν τῷ πατρί. Καὶ πάλιν ἐν τῷ εἰς Ἥρωνα τὸν Φιλόσοφον. Ἴδιον δὲ πατρὸς μὲν ἡ ἀγεννησία, υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, πνεύματος δὲ ἡ ἔκπεμψις. Καὶ πάλιν ἐν τῷ περὶ Πνεύματος λόγῳ. Τί γὰρ οὐ δύναται τῶν μεγάλων;

Τὶ δὲ οὐ προσαγορεύεται ὢν Θεός, πλὴν ἀγεννησίας, καὶ γεννήσεως. Ἔδει γὰρ τὰς ἰδιότητας μεῖναι πατρὶ, καὶ υἱῷ, ἵνα μὴ σύγχυσις ᾖ παρὰ θεότητι. Καὶ πάλιν ἐν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν λόγῳ. Τί μοι μακρολογεῖν; πάντα ὅσα ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ, πλὴν ἀγεννησίας. πάντα ὅσα ὁ υἱὸς τοῦ πνεύματος πλὴν γεννήσεως. Οὕτω γοῦν καὶ ἐν ταύταις γραφαῖς, ἰδιότητα τοῦ πατρὸς τὴν ἀγεννησίαν, καὶ οὐ τὴν ἀπολύτως οὕτω λεγομένην αἰτίαν ὁ μέγας Γρηγόριος θεολογῶν, οὐ συγχωρεῖ ὡς ἀληθῆ τὴν τὸ, πλὴν τῆς αἰτίας, ἔχουσαν Βίβλον πιστεύεσθαι.

ιθ'. Εἰ δὲ τοῦ εἰκότος οὐ πόρρω λόγου, καὶ δι' ἄλλων ῥήσεων πατρικῶν τὰς θεολογικὰς ταύτας ῥήσεις συγκροτηθῆναι. ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν θεολογικῶν Κεφαλαίων, υἱὸς δὲ, φησι, καὶ χαρακτὴρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως διὰ τὸ τέλειον, καὶ ἐνυπόστατον, καὶ κατὰ πάντα ὅμοιον εἶναι τῷ πατρὶ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας. Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ Κεφαλαίῳ, διὰ τὸν πατέρα ἔχει ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, πάντα ἃ ἔχει, τουτέστι διὰ τὸ τὸν πατέρα ἔχειν αὐτὰ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννήσεως, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως. Ἐν ταύταις γὰρ μόναις ταῖς ὑποστατικαῖς ἰδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἁ-

sunt, non habet in potestate. Quibus non insignitur nominibus, cum Deus sit, præter rationem ingeniti, genitique? Nanque addecebat proprietates reseruari Patri & Filio, ne confusio in Deitate oriretur. Necnon Oratione in Pentecostem, *Quid mihi verbis opus est? Quæcunque Pater habet, Filij sunt, excepta ratione ingeniti; quæcunque Filius item Spiritus sanctus, excepta ratione geniti.* Hac itaque ratione, & tot in scriptis proprietatem Patris *rationem ingeniti*, & non absolute sic dictam *causam* magnus Gregorius decernens, non permittit verbum illud, *excepta causa*, continentem Librum fidem sibi vendicare.

XIX. Quodsi non longe videtur a proposito alijs, etiam Patrum testimonijs dicta hæc Theologica comprobentur: Damascenus octauo Theologico capite, *Filius*, ait, *& character paternæ hypostasis, quia & perfectus est, & in propria subsistens persona, & quod in omnibus similis sit Patri, vnam si rationem ingeniti excipias.* & rursus ibidem, *Per Patrem habet Filius, per Patrem habet & Spiritus quæcunque habent, ideoque habent, quod Pater illa habet, præter rationem ingeniti, geniti, & procedentis. In his enim solis hypostaticis proprietatibus inter se differunt*

sanctæ tres hypostases, non natura, sed characteristica propriæ hypostasis nota absque diuisione discernuntur. Et aduersus libros, in quibus *excepta causa* circumfertur, eorum, qui *excepta ratione generationis* continent, robur hoc est. Nobis autem de dicto sancti Maximi plurima suppetunt dicenda, sed ea, quod in Damascenicis prolixiores sumus, percurrentes, hoc tantummodo ad contradicentes dicimus. Annon volupe nobis fuerit, magnum Maximum sequi patrocinium Romanorum suscipientem, qui tum ex Patre & Filio Spiritum procedere affirmabant, nihilque differre ex Patre per Filium, & ex vtroque edocentem, quibus in illa Epistola ex Filio procedere in illud, per Filium procedere desumitur?

XX. Mihi, nisi etiam vobis hunc sanctum Patrem sequi optatissimum est, cuius precibus munitus ac constipatus Damascenici dicti interpretationem aggredior. Nemo ex vobis affirmabit diuinum hunc Patrem, quæcunque & magnus Basilius, & Nyssenus, & cui a Theologia nomen est, de rebus diuinis enunciarunt, ignorasse: id si ita est, neque quæ illi de dictarum præpositionum viribus paribus, de quibus supra diximus, plane aperteque dicta-

γίαι τρεῖς ὑποστάσεις, οὐκ οὐσίᾳ, τῷ δὲ χαρακτηριστικῷ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἀδιαιρέτως διαιρούμεναι. Ἀλλ' ἡ μὲν κατὰ τὴν, αἰτία τὸ, πλὴν τῆς αἰτίας, ἐμφέρεται βίβλων ἰσχὺς, τῶν τὸ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, ἐχουσῶν ἤδη. Ἡμεῖς δὲ πρὸς τὸ τοῦ μεγάλου Μαξίμου, πολλὰ μὲν εἰπεῖν ἔχοντες, διὰ δὲ τὸ μέλλειν ταῖς τοῦ πατρὸς ἡμῶν τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐμπλατύνεσθαι, παρατρέχοντες ταῦτα, τοῦτο μόνον πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας ἐπὶ τούτῳ φαμέν. Ὑμῖν δὲ οὐκ ἀγαπητὸν τῷ μεγάλῳ Μαξίμῳ κατακολουθεῖν ὑπερηγοροῦντι Ῥωμαίων, ἐφ' οἷς καὶ τότε ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἔλεγον ἐκπορεύεσθαι, καὶ οὐδὲν διαφέρειν τὸ, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ πρὸς τὸ, ἐξ ἀμφοῖν, ἐκδιδάσκοντι, δι' ὧν ἡ ἐπιστολὴ τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, εἰς τὸ, δι' υἱοῦ προϊέναι σαφῶς ἐκλαμβάνεται;

κ'. Ἐμοὶ δ' ἀλλ' εἰ μὴ καὶ ὑμῖν ἕπεσθαι τῷ ἁγίῳ τούτῳ πατρὶ, τῶν πάνυ εὐκταίων, οὗ δὴ καὶ ταῖς εὐχαῖς ἤδη καθωπλισμένος, ἐπὶ τὸ τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ ῥητὸν ὑμῖν ἀπαντήσομαι. Οὐδεὶς ὑμῶν πάντως ἐρεῖ, τὸν θεῖον ἀγνοεῖν τοῦτον πατέρα, ὅσα ὁ μέγας Βασίλειος, ἔτι δὲ ὁ Νύσσης, καὶ ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος τεθεολογήκασι. Καὶ εἰ τοῦτο, οὐδ' ὅσα περὶ τοῦ ἰσοδυνάμου τῶν προθέσεων εἴποι, περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω

εἰρήκαμεν, σαφῶς δηνυκείνηται. Εἰ γοῦν ᾔδει ταῦτα ὁ Ἅγιος οὗτος, καὶ τόσον ᾔδει, ὡς καὶ αὐτὸν πρὸς τὴν Θεομήτορα, νῦν μὲν ψάλλοντα λέγειν, Ἐκ σοῦ Θεὸς τὸ φύραμά μου ἠμφιάσατο. νῦν δὲ, Διὰ σοῦ μῆτερ Παρθένε φῶς ἀνέτειλε πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ, τίς τῶν ἁπάντων διακρινεῖ, κατὰ τὴν πρὸς ἐκείνους ἀντίθεσιν, καὶ οὐ καθ᾽ ἕτερόν τινα λόγον, καθ᾽ ὃν ἂν ἐξέσται τὰ πάντα ὁμοῦ ῥητὰ συμφωνεῖν, θεολογῆσαι καὶ τοῦτον, τὸ, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ὡς δι᾽ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον; Εἴη δ᾽ ἂν ὁ λόγος οὗτος, ὁ ἐπὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν ὑποστάσεων, τῶν προθέσεων τούτων διορισμὸς, εἰ τοῦ μὴ παρέργως τὸ ῥητὸν ἐκεῖνο ἀναγινώσκεται, ἐν ᾧ ὁ τῆς Θεολογίας ἔφη ἐπώνυμος, τοῦ ἐξ οὗ, καὶ δι᾽ οὗ, καὶ ἐν ᾧ, μὴ φύσεις τεμνόντων, οὐδὲ γὰρ ἂν μετέπιπτον αἱ προθέσεις, ἢ αἱ τάξεις τῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ χαρακτηριζόντων μιᾶς, καὶ ἀσυγχύτου φύσεως ἰδιότητας. Οὗτος δὴ ὁ τὰς ἰδιότητας τῶν προσώπων χαρακτηρίζων τῶν προθέσεων διορισμὸς, ὁ τῷ Δαμασκηνῷ παραληφθεὶς ἐνταῦθα ἐστὶ, καὶ δῆλον ἀπὸ τοῦ καὶ τὸ, Μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατὴρ, ἐπάγειν αὐτόν. Ὅτι γὰρ διὰ τὸ ἀρχικὸν αἴτιον, τὴν ἐξ ἀνέθετο τῷ πατρὶ, τὴν δὲ διὰ, τῷ υἱῷ, διὰ τὴν τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν,

dictarunt. Si hæc itaque optime callebat Sanctus hic, & ita illa tenebat, vt ad Dei Genitricem Canticũ adaptans diceret, *Ex te Deus massa mea circumuestitus est*: nunc vero, *per te Mater & Virgo lumen mundo vniuerso eluxit*, quis omnium dijudicabit, secundum eorum oppositionem, & non secundum aliam rationem, qua reliqua omnia simul dicta concordari possunt, res diuinas eum tradidisse, & tum potissime cum scripsit; *Non veluti ex ipso, sed vti per ipsum ex Patre procedens*. qua quidem oratione, ad determinandum hypostases præpositionum determinatione profertur, si quis non perfunctorie dictum illud percurrerit, quod Theologiæ cognominis enunciat. *Illius ex quo, & per quem, & in quo naturas ne diuidant; neque enim præpositiones decidunt, aut ordo nominum, sed designant vnius inconfusæque naturæ proprietates*. Hic porro quæ personarum proprietates designat præpositionum determinatio a Damasceno assumitur. idque manifestum fit ex eo, quod subdit, *Solus enim causa Pater*. Ob primam scilicet caussam *Ex* Patri apposuit, *Per* vero Filio: Nam cum primæ principalique causæ confessio introducitur in ijsdem locis omni-

bus dictio per Filium locum etiam habet. quare, *Solus enim causa Pater*, statim subiunxit, idem faciens, iuxta ac si diceret: Principalis siquidem primaque causa solus Pater est, illique præterea addecet, quæ primam hanc proprietatem præpositio notat. Hac porro ratione dicto simili intellecto, & præpositio *Per* æquales suas vires cum *Ex* non amittet, & dictum multa cum securitate cum dictis magni Basilij aliorumque Sanctorum, qui ex Filio Spiritum decernunt, componetur. Licet enim ab aliquo ex vestris audiuerim asserente, ad Damasceni dicta veluti ad regulam reliqua alia Sanctorum dicta dirigenda esse, attamen magni Basilij dictum dictorum Damascenicorum regula fuerit quod & regulæ natura hæc sit, posteriora a prioribus dirigi, si quando necessitas vrgeat, vt illa inuicem conferantur, propterea que illud, *non tanquam ex ipso, sed tanquam per ipsum*, in eam sententiam trahendum est, qua concordabit cum illis, quæ magnus Basilius decreuit, cum scripsit, *Secundas partes post Filium obtinere, tanquam qui ab eo habeat, quod sit, & ab eo accipiat, & nobis enunciet, & prorsus ab illa causa pendeat.*

πανταχοῦ τὴν διʼ υἱοῦ φωνὴν ἔχειν, καὶ τό, Μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατήρ, ἐπήγαγε παρευθύς, ταυτόν τι ποιῶν, ὥσπερ εἰ ἔλεγε. Τὸ γὰρ ἀρχικὸν αἴτιον μόνος ὁ πατήρ ἐστι, καὶ τούτῳ προσήκει λοιπὸν ἡ τὴν ἀρχικὴν ταύτην δηλοῦσα ἰδιότητα πρόθεσις. Οὕτω δὲ τοῦδε τοῦ ῥητοῦ ἐκλαμβανομένου, καὶ ἡ διὰ πρόθεσις τὸ πρὸς τὴν ἐξ ἰσοδύναμον ἑαυτῆς οὐκ ἀποβαλεῖται, καὶ τὸ ῥητὸν σὺν πολλῇ τῇ ἀδείᾳ λοιπόν, πρὸς τὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ τῶν ἄλλων Ἁγίων, ὅσοι ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα θεολογοῦσι, συμβιβασθήσεται. Εἰ γὰρ καὶ ὑμῶν τινος ἤκουσα εἰρηκότος, πρὸς τὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ ῥητὰ ὡς πρὸς κανόνα τὰς λοιπὰς τῶν Ἁγίων ἀπευθύνεσθαι ῥήσεις, ἀλλὰ κανὼν ἡ τοῦ μεγάλου Βασιλείου μάλιστα ῥῆσις ταῖς τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐστι. Ὅτι καὶ αὕτη κανόνος φύσις ἐστί, τὰ ὕστερα πρὸς τὰ πρότερον ἀπευθύνεσθαι, ὅπου ἀμφότερα ταῦτα συμβιβάζεσθαι ἀνάγκη ἐστί. καὶ διὰ τοῦτο τό, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς διʼ αὐτοῦ εἰς τὴν ἔννοιαν δεῖ ἀπευθύνειν, καθ' ἣν ἂν συμφήσῃ, οἷς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος, ὅτι δευτερεύειν υἱοῦ τὸ πνεῦμα τεθεολόγηκεν· ὡς παρ' αὐτοῦ ἔχον τὸ εἶναι, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον.

κό. Εἰ δέ τῳ δοκεῖ πρὸς τὸ πάνυ ὁρᾷν ἄτοπον, τὴν τῶν ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ ῥητῶν συμφωνίαν, ἀλλ' ὁ τοῦτο λογιζόμενος ἴστω, εἰωθυῖς τῇ θείᾳ εἶναι γραφῇ ἑκάτερον ἐναντιοφωνεῖν δοκούντων, πρὸς οἰκείαν ἔννοιαν ἀποτείνειν. Γρηγόριος μὲν γὰρ τῶν Νυσσαέων ὁ πρόεδρος ἐν τῷ πρὸς Ἀβλάβιον λόγῳ. Τὸ ἀπαράλλακτον, φησιν, ὁμολογοῦντες τῆς φύσεως τὴν κατὰ τὸ αἴτιον, καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα. Ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν. Αἴτιον δὲ καὶ αἰτιατόν, φησιν, οὐδὲ ὀνομάσαι θέμις, πρέποι δ' ἂν μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ πνεῦμα τε εἰπεῖν, καὶ γεννηθέντα υἱόν. Πάλιν μὲν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ τοῦ Υἱοῦ προτέρῳ λόγῳ, διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ὅρων ἱστάμενοι, τὸ ἀγέννητον εἰσάγομεν, καὶ τὸ γεννητόν. ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς Ἀντιρρητικοῖς, οὐ τοίνυν, φησὶν, ἀγέννητον προσαγορευτέον μᾶλλον ἡμῖν ἢ πατέρα, εἴγε μὴ μέλλοιμεν σοφώτεροι τῶν διδαγμάτων εἶναι, τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος, Πορευθέντες βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἀγεννήτου, Κἂν τούτοις δοκοῦσι μὲν οἱ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ὄντες, εἰς ἐναντιοφωνίαν τινὰ κατὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἐννοίας ὁρᾷν. Ὁ δὲ ἀκριβὴς τῶν δογμάτων διορισμὸς συμβιβάζει τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα.

XXI. Quodsi non nemini reputabitur absona extra modum, atque absurda dictorum *ex Filio*, &, *non ex Filio* concordia, qui hæc cōcipit, audiat, solere diuinas scripturas, cum duo sibi contraria esse iudicantur, ad proprium ac legitimum intellectum trahere. Gregorius siquidem Nyssenus Antistes, Oratione ad Ablabium, *Immutabilitatem naturæ confitentes*, inquit, *non imus inficias secundum causam & causatum differentiam*. Sanctus Cyrillus secundo libro ad Hermiam; *Causam & causatum neque fas est nominare. Addecetque potius in Deo spiritum dicere, & natum Filium*, Rursusque Theologus Gregorius Oratione prima de Filio. *Propter hoc nostris terminis insistentes ingenitum genitumque introducimus.* Magnus Basilius in Antirrheticis; *Non itaque ingenitum potius nobis appellandum est, quam Patrem, nisi præceptionibus Christi sapientiores esse velimus, qui dixit; abeuntes baptizate in nomine Patris, non autem ingeniti.* Et si in istis, qui eiusdem Spiritus sunt in contradictionem aliquam secundum sententiæ opportunitatem videantur respicere, attamen exquisita dogmatum determinatio dicta eorundē conciliat, exponens, Nysse-

num cauſam & cauſatum in ſancta Triade ac ſi de conſubſtantialibus dicta ſint accipere. quæ ſanctum Cyrillum ac ſi de rerum omnium opifice & de creaturis enuncientur reſpuiſſe: Rurſumque Gregorium Theologum veluti hypoſtaticas proprietates ingenitum atque genitum definire, magnum vero Baſilium ab illis aborrere tanquam Eunomianorum commentis, quæ naturam ſcinderent, & diuerſas eſſentias repræſentarent. Pari modo & illa *ex Filio*, &, *non ex Filio* ſecundum eam, quam diximus determinationem habere præpoſitionem *Ex*, reſpectu præpoſitionis *Per* facili negotio conciliabuntur. Cum enim quiſpiam *ex Filio* pro eo quod eſt *per Filium* Spiritum ſanctum eſſe, aſſerit, nihil a veritate aberrat, cum vero *ex Filio* tanquam ex principali ac prima cauſa, a recto præter modum decidet, & qui ſimilem lapſum vitare cupit, ex Patre per Filium, non autem ex Filio Spiritus proceſſionem affirmabit: quod & diuinus egit Ioannes, principalem cauſam ſolam vere Patrem ſciens, & ſecundum hanc ſententiam de harum præpoſitionum determinatione minute ac ſubtiliter diſputans, apte admodum illud, *Solus enim cauſa Pater*, adnexuit. Hunc vero pro-

καθ' ὅτι ὁ μὲν Νύσσης τὸ αἴτιον, καὶ αἰτιατὸν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὡς ἐπὶ τῶν ὁμοουσίων εἰρημένα παραλαμβάνει. Ὁ δὲ ἅγιος ταῦτα Κύριλλος ἀποστρέφεται, ὡς ἐπὶ δημιουργοῦ καὶ ποιημάτων λεγόμενα. Καὶ πάλιν, καθ' ὅτι ὁ μὲν Θεολόγος Γρηγόριος ὡς ὑποστατικὰς ἰδιότητας τὸ ἀγέννητον δογματίζει, καὶ γεννητόν, Ὁ δὲ μέγας ταῦτα Βασίλειος ἀποπέμπεται, ὡς κακῶς παρὰ τῶν Εὐνομιανῶν εἰσαγόμενα, ὡς φύσεως τμητικὰ δῆθεν, καὶ διαφόρων οὐσιῶν παραστατικά. Οὕτω δὴ καὶ τό, ἐκ τοῦ υἱοῦ, καί, οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καθ' ὃν εἴρηται διορισμὸν ἡ ἐκ ἔχειν πρὸς τὴν διά, ὁμαλῶς πάντη συμβιβασθήσονται. Ὅταν μὲν γὰρ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦ υἱοῦ λέγῃ τις εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῆς ἀληθείας διαμαρτάνει οὐδέν, ὅταν δ' ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἐξ ἀρχικοῦ, καὶ πρώτου αἰτίου, καὶ πάνυ τοῦ εἰκότος ἔξω πεσεῖται, καὶ ὁ τὴν διαμαρτίαν ταύτην θέλων φυγεῖν, ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, οὐ μέντοι ἐκ τοῦ υἱοῦ τὴν τοῦ πνεύματος πρόοδον θεολογήσει. Ὅπερ οὖν ὁ θεῖος πεποίηκεν Ἰωάννης, ἀρχικὸν αἴτιον μόνον ἀληθῶς τὸν πατέρα εἰδώς, καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην, τὸν τῶν προθέσεων λεπτολογήσας διορισμόν, καὶ προσφυῶς πάνυ τῇ τοιαύτῃ ἐννοίᾳ, καὶ τό, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατὴρ ἐπα-

γαγὼν παρελθών. Ὅτι δὲ διὰ τὸ ἀρχικὸν αἴτιον, μόνον αἴτιον εἶναι τὸν πατέρα τεθεολόγηκε, δῆλον ἀπὸ τοῦ μικρῷ πρόσθεν τῆς ῥήσεως ταύτης, προβολέα διὰ τοῦ λόγου, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, αἴτιον τοῦ πνεύματος διὰ τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα καλεῖσθαι. Ὁ γὰρ διὰ τοῦ υἱοῦ αἴτιος, πῶς ἂν ἄλλως ὅτι μὴ κατὰ τὸ ἀρχικὸν τῆς αἰτίας, μόνος αἴτιος ῥηθείη τοῦ πνεύματος; ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ἕκτῳ καὶ δεκάτῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων λέγων, καὶ μηδεὶς οἰέσθω με τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις. ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, διὰ υἱοῦ ἐνεργοῦσα, καὶ τελειοῦσα ἐν πνεύματι, τὸ ῥηθὲν προδήλως συνίστησιν. Ὅσον γὰρ τὸ τῆς ἐννοίας οἷόν τε περιέχειν, τὰς δύο ὑποστάσεις ἀπὸ τῆς μιᾶς καὶ πρώτης ἐπὶ τῇ τῶν ὄντων ἀρχῇ διαιρεῖ. Τοῦτο γὰρ τὸ μὴ ἀρχικὰς εἶναι λέγειν αὐτάς. ἀλλ' ἡ ἀκριβέστερον τοῦ θεολογικοῦ ἐξεχομένη κανόνος ἔννοια, διὰ τὸ ἀρχικὸν αἴτιον μόνῳ τῷ πατρὶ τὴν τῶν ὄντων ἀφορίζει ἀρχήν, ἐῶσα συνεπινοεῖσθαι αὐτῷ καὶ τὸν υἱόν, καὶ τὸ πνεῦμα, ἐν οἷς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐνεργεῖν, καὶ ἐν πνεύματι τελειοῦν ὁ πατὴρ λέγεται. Ἐῶ γὰρ ἄρτι ἀπαριθμεῖν, ὅπως τό, μόνος ἀόρατος, καὶ τό, μόνος ἀγαθός, καὶ τό, μόνος σοφός, ἐπὶ τοῦ πατρὸς παρὰ τῇ γραφῇ

propter primam, ac principalem causam tantummodo Patrem causam vocasse, manifestum fit ex ijs, quæ dictum præcedunt: habetur enim, *Productorem per Filium*, quod idem est, ac si dixisset, Patrem esse causam Spiritus per Filium: qui enim per Filium causa est, quanam ratione aliter esse potest nisi secundum principalem rationem causæ solus causa Spiritus dicetur? Sed & magnus Basilius in decimo sexto ad Amphilochium Capite dicens, *Et nemo existimet me enunciare tres principales hypostases. Rerum enim vnum principium est, per Filium operans, & in Spiritu perficiens*, dicta iam a nobis manifesto confirmat. Quantum enim intelligentia potis est, duas hypostases ab vna & prima in rerum principio discernit. Nanque sententia quæ non asserit ipsas primas & principales, Theologicæ regulæ accurate adhærens, ob primam ac principalem causam soli Patri rerum principium decernit, relinquens vna cum eo intelligi & Filium & Spiritum, in quibus per Filium operari, & in Spiritu perficere Pater dicitur. Modo quippe silentio prætereo, nec illa annumerare animus est, quomodo solus inuisibilis, solus bonus, solus sapiens, quæ in scriptura de Patre asseruntur: nec-

non

non & quod apud Euangelistas Matthæum & Marcum Dominus dicit; *De die illa & hora nemo nouit, neque Angeli, qui in cælo sunt, neque Filius, nisi solus Pater.* illudque præterea, quod in Ecclesia ab omnibus inter officiorum solemnia concinitur, in quo *solius Dei sanctum* canimus *Spiritum*, quod etiam ad horum intelligentiam non nihil confert. Quod enim in confesso est etiam Filij esse, soli Patri ascribitur. Et quanam alia ratione id asseueraretur, nisi de principali causa Patre dictionem hanc quispiam explanauerit.

XXII. Magnus porro Athanasius de Synodo Ariminensi ad Afros Epistola, solum fontem aquæ viuentis, & nemo dubitauerit, Spiritum sanctum esse hanc aquam viuentem, Patrem vocans, non ob aliam equidem rationem quam propter principalem causam Patrem intelligere dictum, nobis facultatem fecerit. cum & ipse potissimum in alijs reperiatur fontem Spiritus Filium nuncupare. Veruntamen antiquis Patribus illud, *ex Filio*, loco illius, *Per Filium*, agnosci & dici aperte constat, quod & magnus Basilius, & in theologicis pertractandis celeberrimus Nyssenus in omnibus, quæ aduersus Eunomium scripto edi-

λέγονται. Ἔτι δὲ ὅπως παρὰ τοῖς Εὐαγγελισταῖς Ματθαίῳ, καὶ Μάρκῳ ὁ Κύριος λέγων εὑρίσκεται, τὸ, περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ Ἄγγελοι οἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, οὐδὲ ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατὴρ μόνος. οὐδὲ τὸ ἐπ' Ἐκκλησίας παρὰ πάντων ἐν ταῖς θείαις ᾀδόμενον ὑμνῳδίαις, ἐν ᾧ, μόνου Θεοῦ ἅγιον ψαλλόμενον πνεῦμα, ἀσυντελὲς πρὸς τὴν τοιαύτην ἔννοιαν ἔσται. τὸ γὰρ ὁμολογουμένως καὶ τοῦ υἱοῦ ὂν, μόνου τοῦ πατρὸς ἐνταῦθα ἐρρέθη, καὶ πῶς ἂν ἄλλως, εἰ μὴ διὰ τὸ ἀρχικὸν τοῦ πατρὸς τὴν λέξιν διευκρινήσῃ τις.

κβ'. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ περὶ τῆς ἐν Ἀριμίνῳ Συνόδου πρὸς τοὺς Ἄφρους Ἐπιστολῇ αὐτοῦ, μόνην πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος, καὶ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ζῶν τοῦτο ὕδωρ εἶναι, τὸν πατέρα καλέσας, διὰ τί ἂν ἄλλο, ὅτι μὴ διὰ τὸ ἀρχικὸν τοῦ πατρὸς τὸ ῥητὸν ἐάσῃ νοῆσαι ἡμᾶς. Ἐπειδὴ καὶ μάλιστα αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν υἱὸν ἐν ἄλλοις, πηγὴν τοῦ πνεύματος ἀριδήλως ἀποκαλῶν. Ὅτι δὲ τοῖς πάλαι πατράσι τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦ υἱοῦ ἐπιγινωσκόμενον ἦν, δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ, τὸν μέγαν Βασίλειον, καὶ τὸν θεολογικώτατον Νύσσης, μηδ' ὅλως διὰ πάντων, ὧν κατ' Εὐνομίου συνεγράψατο αὐ-

ἀντιρρητικῶν, ἀντειπεῖν ἐκείνῳ πρὸς τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ φωνὴν, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κατ' ἐκείνου ποιεῖσθαι ἀντίρρησιν, ἐφ' οἷς κτίσμα, καὶ ποίημα τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ὁ μάταιος ἐβλασφήμει. Καὶ τὴν τῶν λόγων τούτων ἀλήθειαν ἐπιγνώσεται, ὁ τὰ εἰρημένα ἐπιστατικώτερον ἐπισκεψάμενος Ἀντιρρητικά. Καίτοιγε εἰ μὴ ἀκωλύτως ἐθεολογεῖτο τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἄν τι ἄλλο πρὸς καταβολὴν τῆς Εὐνομίου αἱρέσεως οἱ Πατέρες οὗτοι ἰσχυρότερον εἶχον εἰπεῖν ἔχοντες, ὡς εἰ καὶ ποίημα λέγειν ἀποτολμᾷς τὸ πνεῦμα, Εὐνόμιε, διατί μὴ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ τοῦ υἱοῦ ποίημα λέγεις αὐτὸ, μήτε διὰ τοῦ υἱοῦ, μήτε μὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι ὁμολογούμενον;

κγ'. Τοσαῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ εἰπόντες ῥητοῦ, ἀπάρτι πρὸς ὑμᾶς τοὺς ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐπηρεαστικώτερον ἐπιφυομένους, οὐκ οἶδ' ἐφ' ᾧ τινι κέρδει. φαμὲν· μὴ οὕτως ὑμεῖς, μὴ πρὸς τῶν αὐτὰς θεολογησάντων Πατέρων, μὴ πρὸς τῆς ἀληθείας, μεθ' ἧς ἐκεῖνοι ταύτας ἐθεολόγησαν, μὴ πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς, δι' ἣν ἐκεῖνοι πολλὰ ἐπὶ ταῖς θεολογίαις ταύταις ἐμόγησαν. ἀρκοῦσιν ἃς ἄλλοι διαστροφὰς κατὰ καιροὺς ἀπειργάσαντο. Ὁ μὲν γὰρ τὸ, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώ-

ediderunt Antirrheticis, nunquam dictioni ex Filio contradixerunt, sed omnem suam refutationem aduersus eundem concinnarunt, in eo tantum sitam, quod ille filij creaturam ac facturam spiritum esse futiliter & blaspheme pronunciaret. Et verborum huiuscemodi veritatem agnoscet, qui attentius dicta Antirrhetica considerauerit. Et nihilominus nisi libere assereretur illud ex Filio, nihil ad Eunomij hæresim conuellendam validius Patres habuissent, cum possent dicere; Licet facturam audes asserere spiritum, Eunomie, quare non Patris, sed Filij facturam illum astruis, cum neque per Filium, neque ex Filio asseratur.

XXIII. His de diui Damasceni dicto examinatis, nunc ad vos, qui diuinis scripturis magis ac magis improbe ac contentiose adhæretis, nescio quo vsu, dicimus; ne hoc modo vos geratis, ne per Patres ipsos, qui eas exposuerunt, ne per veritatem, cum qua illi eas examinarunt, ne per Triadem ipsam, in qua illi asserenda extra modum insudarunt: satis sunt, quas alij alio atque alio tempore peruersitates commenti sunt. Alius siquidem illud, *quod vero ex illo, quod continue est ex primo*, ex scriptis Nysseni erasit: alius ex commen-

tarijs magni Basilij, *Qui ab ipso quod sit habet*, a Filio scilicet Spiritum sanctum esse: alius vbi Nysseni verba erant, *vt Processionis tantum proprietatem Spiritui soli inhærentem confirmaret*, *Patri* literis immutatis apposuit: alius cum reperisset decernentem eundem Nyssenum, *Filium præintelligi Spiritus hypostasi secundum causæ rationem*, loco *Spiritus*, *Patris* supposuit: rursumque vbi idem, *Spiritum ex Filio esse attestari* dixerat, qui mutationem attentauit, ferro vtens, præpositionem *Ex* obliterauit; itemque alius vbi sanctus Epiphanius dicit; *Quod si Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, & Spiritus ex Christo, siue ab vtroque. Si Christus ex Spiritu creditur*, reposuit. Tot itaque ac tantis & præter has alijs in scriptura tentatis perfectisque peruersitatibus, ne vos inquam, contentiose eorum sententijs mordicus obsecundemini.

XXIV. Quale fuerit & illud animaduersione minime indignum; Qui aduersus Latinos alijs atq; alijs temporibus contradictiones in proprijs commentarijs digesserunt, cum non possent ex scripto traditis demonstrationibus in absurdum, quod ab illis asseuerabatur, deducere, propria dogmatum principia con-

τε, τὴν τοῦ Νύσσης λόγων ἀπήλειψεν. ὁ δὲ τὴν τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τὸ, παρ' αὐτοῦ ἔχον τὸ εἶναι, τὸ, παρὰ τοῦ υἱοῦ δηλονότι τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ ἅγιον. ἕτερος ὅπου ὁ Νύσσης, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα τῷ πνεύματι μόνῳ προσοῦσαν πιστώσηται, ἔγραψε, τῷ πατρὶ μεταποιήσας ἔθηκεν. ἄλλος τὸν αὐτὸν Νύσσης εὑρὼν, προθεωρεῖσθαι τὸν υἱὸν τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως, κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον θεολογοῦντα, τὸ, πνεύματος, εἰς τὸ, πατρὸς μετεποίησε. καὶ πάλιν ὅπου ὁ αὐτὸς, τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖσθαι, εἴρηκε, ὁ μεταποιῶν ταῖς διὰ σιδήρου ξυσμαῖς, τὴν ἐξ διέγραψε πρόθεσιν. καὶ πάλιν ἕτερος, ἐν οἷς ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος ἔφη, εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πνεύματος πιστεύεται, ἔγραψε. Τοσούτων οὖν καὶ περὶ τούτοις ἑτέρων ἐν ταῖς γραφαῖς γεγονότων ἐπισφαλῶν, μὴ καὶ ὑμεῖς ἐπηρεαστικῶς ταῖς ἐννοίαις αὐτῶν ἐπιφύεσθε.

κδ'. Οἷον δὲ κἀκεῖνο παρατηρῆσαι ἐστὶν, οἱ τὰς κατὰ Λατίνων κατὰ καιροὺς ἀντιρρήσεις ἐν ἰδίαις συγγραφαῖς ἐκτιθέμενοι, μὴ ἐξ ἀποδείξεων γραφικῶν εἰς ἄτοπόν τι περιϊστᾶν τὸ παρ' αὐτῶν λεγόμενον ἔχοντες, ἰδίας αὐτοὶ δογμάτων ἀρχὰς

ἀνεπλάσαντο, ὑπ' ἀρχηγῷ Φωτίῳ καὶ πρώτῳ τῶν τοιούτων εἰσηγητῇ, καὶ οὐκ ἄν τις ὡς εἰς ἄτοπόν τι ἀπαγόμενον ἀποδεῖξαι ἔχῃ τὸ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, εἰ μή τινα μίαν τῶν πεπλασμένων τούτων προσκαλεῖται ἀρχῶν. Τῶν δὲ τῆς μιᾶς μὲν τὸ ψεῦδος τῆς, πᾶν, λεγούσης, τὸ ἐπὶ τῆς Τριάδος λεγόμενον, ἢ ἑνός ἐστιν, ἢ τῶν τριῶν, ὑπὸ τοῦ τῆς Θεολογίας ἐπωνύμου λαμπρῶς ἀπελέγχεται, ἐν οἷς ἐκεῖνος. Κοινὸν γὰρ, φησὶ, υἱῷ μὲν, καὶ ἁγίῳ πνεύματι τὸ ἐκ τοῦ πατρός. εἰ γὰρ κοινὸν υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, τοῖς δυσὶ μόνοις τὸ ἐκ πατρὸς αἰτιατὸν, καὶ τούτῳ τοῦ ἑνὸς ἀναιτίου πατρὸς ἀποδιαστέλλονται, ποῦ τὸ ἀληθὲς τοῦ εἰς καθόλου πρότασιν ποιουμένου, μηδέν τι εἶναι τοῖς δυσὶ προσώποις ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος κοινόν. Τὴν δ' ἑτέραν τὴν, πᾶν τὸ ἐπὶ τῶν θεαρχικῶν λεγόμενον ὑποστάσεων, ἢ ὑποστατικόν ἐστιν, ἢ φυσικὸν, λέγουσαν, κοινῶς αἱ πολλαὶ τῶν πατέρων ἀπελέγχουσι χρήσεις, δι' ὧν πάντα τὰ ὑποστατικὰ ἰδιώματα φυσικῶς ἐνυπάρχειν ἑκάστῳ προσώπῳ ἀποδείκνυται. Οὐ γὰρ ὅτι ὑποστατικὸν τὸ τοιόνδε ἰδίωμα τῷ πατρὶ, ἢ τῷ υἱῷ, ἢ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, διὰ τοῦτο οὐ φυσικόν. Φύσει γὰρ καὶ οὐχὶ θέσει πατὴρ ὁ πατὴρ, τῶν αὐτοῦ ἰδιωμάτων τὸ πρῶτον. καὶ φύσει υἱὸς ὁ υἱὸς, οὐχὶ θέσει τῶν ἰδιω-

confinxisse, sub eorum duce Photio, primoque similium introductore: nullumque esse qui absurdum in se continere dictum illud, ex Patre & Filio demonstrauerit; ni vnum ex confictis hisce principijs assumpserit. & vnius quidem ex illis, quod asserit, *Quidquid de Trinitate dicitur, aut vnius est aut trium*, falsitas a Theologo Gregorio aperte refellitur, cum ille dicat; *Commune enim est Filio & Spiritui sancto ex Patre esse*. Quodsi commune Filio & Spiritui sancto, duobus solis, ex Patre causam agnoscere, & hoc ab vno Patre, qui absque causa est, secernuntur; vbinam veritas latet, quæ in vniuersali propositione prætenditur, *Nihil esse duabus personis in Trinitate commune*. Alteram etiam, *quidquid de diuinis hypostasibus dicitur, aut est hypostaticum, aut naturale*, communiter non pauca Patrum testimonia conuellunt, quibus proprietates hypostaticæ naturaliter vnicuique personæ inesse demonstrantur. Neque enim quod talis proprietas hypostatica est Patri, aut Filio, aut Spiritui sancto, propterea naturalis non est: natura enim & non positione Pater pater est, quæ est suarum proprietatum prima, & natura Filius est

Filius & non positione, quæ est suarum proprietatum potissima: & Spiritus sanctus naturaliter ex Patre procedit, & processiua suæ hypostasis proprietas naturaliter, soli illius hypostasi inest. Propterea que dicendum non erat, *Quidquid de diuinis dicitur hypostasibus, aut est hypostaticum, siue proprium, quod idem fuerit, aut naturale*. Commune enim hypostaticis non vero naturale opponitur. simul enim & communia & hypostatica naturaliter diuinis hypostasibus insunt, & extraneum, & secundum accidens nullum in illis locum habent. Tertiam confictarum propositionum decernentem, *hypostaticam Patris proprietatem esse, producere, aut emittere, quomodocumque id appellare placuerit, Spiritum sanctum*, testimonia illa redarguunt, in quibus Patris & Filij vnitas in omnibus, quæ ex Patre per Filium dicuntur, apparet. mihi vero duo tantum in præsentia producta satis superq; erunt. Magnus Basilius octauo ad Amphilochium Capite hæc habet, *Per Filium Patrem procreare, neque imperfectam Patris procreationem astruit, neque infirmam Filij operationem connotat, sed voluntatis vnum ostendit idemque, adeo vt*

ράτων αὐτοῦ τὸ ἐξαίρετον, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον φυσικῶς ἐκ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἡ ἐκπορευτικὴ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἰδιότης, φυσικῶς τῇ μόνῃ αὐτοῦ ἔνεστιν ὑποστάσει. Οὐκ ἔδει γοῦν διὰ ταῦτα λέγειν, πᾶν τὸ ἐπὶ τῶν θεαρχικῶν λεγόμενον ὑποστάσεων, ἢ ὑποστατικόν ἐστι, ταυτὸν δ' εἰπεῖν ἴδιον, ἢ φυσικόν. Τὸ γὰρ κοινὸν τοῖς ὑποστατικοῖς, οὐ μέντοι τὸ φυσικὸν ἀντιδιαστέλλεται. Ὁμοῦ γὰρ τά τε κοινά, τά τε ὑποστατικὰ φυσικῶς ταῖς θεαρχικαῖς ἐνυπάρχουσιν ὑποστάσεσιν. εἴπερ μηδὲν τῶν θετῶν, καὶ ἔξωθεν, καὶ κατὰ τὸ συμβεβηκὸς ὑπαρχόντων, χώραν ὅλως ἐπ' αὐτῶν ἔχει. Τὴν δὲ τῶν πεπλασμένων προτάσεων τρίτην, τὴν εἰς ὑποστατικὴν ἰδιότητα τοῦ πατρὸς διαιρουμένην, τὸ προβάλλειν, ἢ ἐκπορεύειν, ὅπως ἄν τις καὶ βούλοιτο λέγειν, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκεῖναι τῶν χρήσεων ἀπελέγχουσιν. ἐν αἷς ἡ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἑνότης, ἐπὶ πᾶσιν, ὅσα ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ λέγεται, ἀναφαίνεται. Καὶ εἰσὶ μὲν ἀληθῶς αὗται πολλαί, ἐμοὶ δὲ δύο μόναι κατὰ τὸ παρὸν παραληφθεῖσαι ἀρκέσουσιν. Ὁ μὲν γὰρ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων, οὕτω φησί, Τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν πατέρα, οὔτε ἀτελῆ τοῦ πατρὸς τὴν δημιουργίαν συνίστησιν, οὔτε ἄτονον τοῦ υἱοῦ παραδηλοῖ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸ ἡνωμένον τοῦ θελήματος πα-

per

ρίστησιν, ὥστε ἡ δι' υἱοῦ φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει, οὐκ ἐπὶ κατηγορίᾳ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου παραλαμβάνεται. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τετάρτῳ λόγῳ, οὕτω διέξεισι, Διδόντος τοῦ πατρὸς χάριν, καὶ εἰρήνην, αὐτὴν καὶ ὁ υἱὸς δίδωσι, μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐν υἱῷ, ὡς ἐστιν ἓν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς λέγων. Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, τὴν ἑνότητα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ ἐφύλαξεν. οὐ γὰρ εἶπε, κατευθύνανεν, ὡς παρὰ δύο διδομένης παρὰ τούτου καὶ τούτου, ἀλλὰ κατευθύναι, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ δίδωσι ταύτην. Ὅτι γοῦν, ὅτε μέγας Βασίλειος, τὴν ἐπὶ τῷ θελήματι τῶν δύο προσώπων ἑνότητα ἀπὸ τῆς δι' υἱοῦ φωνῆς διεκρίνησεν. ὅ τε μέγας Ἀθανάσιος τὴν ἐπὶ τῇ διδομένῃ παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ χάριτι ἑνότητα αὐτῶν ἀπὸ τοῦ, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ δίδοσθαι αὐτὴν διεσάφησεν. Οὐδὲν λοιπὸν τῶν ὅσα ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ λέγεται, συγχωρεῖται ἄλλως, καὶ ἐπὶ ἑνότητι τοῦ πατρὸς νοεῖσθαι καὶ τοῦ υἱοῦ. Εἰ γοῦν καὶ τοῦ πνεύματος προβολεὺς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐστὶν ὁ πατὴρ, πῶς ἐστι δυνατὸν εἰς ὑποστατικὴν αὐτοῦ ἰδιότητα τίθεσθαι τὸ προβάλλειν, ἢ ἐκπορεύειν;

per Filium vox primariæ causæ confessionem contineat, non ad insinuandum causam effectricem assumatur. Magnus item Athanasius Oratione quarta aduersus Arianos hunc in modum disserit; *Elargiente Patre gratiam & pacem, eam & Filius elargitur, vna enim eademque gratia est ex Patre in Filio: vti est vnum lumen solis & radij, & illuminatio solis per radium est. Propterea & Paulus ad Thessalonicenses scribens. Ipse Deus & Pater noster & Dominus Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos, vnionem Patris & Filij conseruauit: neque enim dixit dirigant, quasi a duobus id concederetur, sed dirigat, vt ostenderet eam a Patre per Filium tradi.* Cum itaque magnus Basilius duarum personarum vnionem in voluntate ex dictione *per Filium* manifestauit, & magnus Athanasius earundem in elargienda a Patre per Filium gratia vnionem, ex eo quod tradatur a Patre per Filium, comprobauit, nihil in posterum ex his, quæ ex Patre per Filium dicuntur, permittit intelligi quam vnionem Patris & Filij. Quare si Spiritus productor per Filium Pater est, qua ratione fieri potest, vt in hypostaticam ipsius pro-

proprietatem producere, aut emittere deferatur? si quid enim proprie Pater habet, illud per Filium non habet, & si quid per Filium, hoc vero non proprie. Hanc vere, nec aliam dogmatum ratio exquisita intelligentiam poscit.

XXV. Ne itaque vos ijs, qui diuinas præscriptis temporibus scripturas præuerterunt, neq; illis, qui ex semetipsis propria dogmatum principia commenti sunt, animum aduertentes, contentiose eorundem sententijs addicamini. Quæ enim vtilitas fuerit apertam veritatem oppugnare? Quis vsus, nos impios, atheosque a vobis impudenter compellari, quod nihil immundum dicamus esse, nos in Ecclesiæ Romanæ vnione viuere, dum Latini dicunt, *ex Patre & Filio Spiritum procedere*, nos vero, *ex Patre per Filium effundi, procedereque* in reliquis vero eadem sentiamus? Et licet alia percurramus propter immodicam orationis prolixitatem, nihilominus duo hæc dicta in præsentia absque consideratione non præteribo. Ego enim cum magnum offendo Cyrillum de Domino dicentem sexto ad

ἅπερ γὰρ ἰδίως ὁ πατὴρ ἔχει, ταῦτα οὐκ ἔχει διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ εἴ τι διὰ τοῦ υἱοῦ, τοῦτο οὐκ ἰδίως. Ταύτην ἀληθῶς καὶ οὐκ ἄλλην ἡ τῶν δογμάτων ἀκρίβεια τὴν ἔννοιαν ἀπαιτεῖ.

κέ. Μὴ οὖν ὑμεῖς, ὅπερ ἔφην, τοῖς τε τὰς θείας πρὸ καιρῶν διεστρεβλωκόσι γραφάς, τοῖς τε ἰδίας ἀφ᾽ ἑαυτῶν ἀρχὰς δογμάτων πλασσαμένοις ἑπόμενοι, ἐπηρεαστικῶς καὶ αὐτοὶ ταῖς ἐννοίαις αὐτῶν ἐπιφύεσθε. Τί γὰρ τὸ ὄφελος πρὸς φανερὰν ὑμᾶς ἀντιλέγειν ἀλήθειαν; τί δὲ τὸ κέρδος, ἀσεβεῖς ἡμᾶς, καὶ ἀθέους παρ᾽ ὑμῶν ἀναιδῶς ἀποκαλεῖσθαι, ὅπη γε οὐδὲν κοινὸν λέγομεν εἶναι, τὸ μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἰρηνεύειν ἡμᾶς, Λατίνων μὲν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ λεγόντων τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι πνεῦμα, ἡμῶν δὲ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ προχεῖσθαι, καὶ προϊέναι, τὰ γὰρ ἄλλα ἐῶ νῦν προσβαλόντων. Καὶ γοῦν εἰ καὶ τ᾽ ἄλλα παρατρέχομεν διὰ τὴν ἐπὶ πολὺ τοῦ λόγου ἐπέκτασιν, ἀλλὰ τὰς δύο ταύτας ῥήσεις, οὐδὲ νῦν ἀνεπισκέπτους ἐάσω. Ἔγωγε πῶς, ὅταν τῷ μεγάλῳ ἐντύχω Κυρίλλῳ περὶ τοῦ Κυρίου λέγοντι πρὸς Ἑρμείαν ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς αὐτόν, Ἆρά σοι σαφὲς τὸ παρενεχθὲν ἐστὶ λόγιον, καὶ προσδέδορκας, ὅτι μὲν πνεῦμα ἀληθείας ὠνόμασε τὸν παράκλητον, ἔφη γοῦν ὡς προϊὸν ἐκ πατρός, ἴδια πάντα

Hermiam libro; *Annon adductum eloquium apertum est, percepistique, Spiritum veritatis Paracletum nominasse? dixit equidem,*

δεικνὺς ἑαυτοῦ τὰ τοῦ πατρὸς. καὶ πάλιν ὅταν τὸν αὐτὸν εὑρίσκω ἐν τῷ αὐτῷ, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν λέγοντα, Συνίης οὖν ὅπως ὡς ἴδιον ἐπαγγέλλεται καταπέμψειν ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ, προχεῖσθαι γε μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ πατρὸς, ἔνθους ὑφ' ἡδονῆς γίνομαι, καὶ συνυβρίζεσθαι αὐτῷ, καὶ συνεξουθενεῖσθαι, ὁ πάντων ἀχρειότατος τῶν πολλῶν, εἰ καὶ μὴ πάντων ἁγιώτατος. Οὐ γὰρ ἐμὸν ἀποφαίνεσθαι τὰ τοιαῦτα φαντάζομαι, καὶ μήτε τῶν λόγων ἐπιμέμψεο τούτων, θειότατε ἅγιε Κύριλλε, μὴ δ' αὐθαδείας, καὶ ἀλόγου με γράψεο θράσους, οὐ γὰρ ἐγὼ, ἀλλ' οἱ παραλόγως ἐπηρεάζοντες πρὸς ταῦτα ἐξενεχθῆναί με ἠρέθισαν. Εἰ γὰρ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ἔφη, τὸ Πνεῦμα δὲ ἅγιον εἰπεῖν λέγει τὸν Κύριον, νῦν μὲν, ὅτι τὸ πνεῦμα πρόεισιν ἐκ πατρὸς, νῦν δὲ ὅτι προχεῖται αὐτὸ ἐκ πατρὸς, πῶς ἔτι ἐπὶ τῷ τῶν λέξεων τούτων ἰσοδυνάμῳ πρὸς τὸ ἐκπορεύεσθαι ἀμφιβαλῶ; πάντως εἰ μὴ ὁ Ἅγιος οὐδέν τι διαφέρειν ᾔδει τὸ ἐκπορεύεσθαι πρὸς τὸ προχεῖσθαι, καὶ προϊέναι, οὐκ ἂν εἰρήκει, νῦν μὲν, ὅτι ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις προϊέναι ἐκ τοῦ πατρὸς ἔφη τὸ πνεῦμα, νῦν δ' ὅτι ἐκ πατρὸς

dem, eum prodire ex Patre; propria sibi omnia, quæ Patris sunt, ostendens. Itemque cum ipsum offendo eodem libro & ad eundem dicentem; *Percipis itaque quomodo vti proprium promittit nobis mittere Spiritum, qui ex Patre est. & Spiritum quidem veritatis nuncupat, illum vero effundi ex ipso Patre decernit*, animo equidem ob lætitiam rapior, dum vna cum eo simul iniuria afficior, & vna simul nihili pendor, qui omnium vilissimus sum, nec omnium sanctissimus: neque enim mei muneris est similia decernere, nec mihi tantundem arrogo. & ne pro his sermonibus queraris de me diuinissime Cyrille, neque mihi temeritatis, & vesanæ audaciæ crimen opponas, inuitum siquidem me ad similia, qui absone absurdeq; talia proponunt, compulerunt. Etenim si Dominus in Euangelio, *a Patre Spiritum sanctum*, dixit, *procedere*, ipse dixisse asserit, nunc *Spiritum prodire ex Patre*: nunc *effundi ex Patre*, qua ego ratione in posterum de dictionibus istis dubitauero, & an æquis viribus polleant in controuersia ponam? Omnino Sanctus, si quid discrimen esse inter procedere, & prodire, & effundi cognouisset, nunquam dixisset, nunc Dominus in Euangelijs dixit, *ex Patre Spiritum sanctum prodire*: nunc *ex Patre*

effundi

effundi determinasset.

XXVI. Igitur si vos discipuli Christi pacifici esse cuperetis, & in pace conuenire, nunquam illam in aliud tempus protraheretis; nunc vero præpotentis nationis odia & simultates, paci, nescio qua ratione, væ mihi, præponentes, hoc vnum solum susquedeque & colloquijs in omnibus suggeritis, eosdem ex Patre & Filio Spiritum procedere, vt prorsus manifestum est, decernere. Ego vero præ alijs, quæ alio atq; alio tempore elocutus sum, nunc etiam addam, ab ipso prædicationis initio, post traditiones Euangelicas & Apostolicas, licet multæ res theologicæ pertractatæ sint, & annus trecentesimus & vltra præterierit ad ætatem magni Athanasij, neminem Sanctorum per Filium, aut ex Filio Spiritum sanctum exilire, aut emanare, aut quid simile pronunciasse, sed cum ab ipso principium habuissent magno Basilio auctore, & Nysseno, & magno Epiphanio, & Ioanne Chrysostomo longum post tempus in apertum dictiones processisse: Itemq; ab ætate magni Athanasij ad ætatem magni Maximi cum alij trecentum & amplius anni præterijssent, neminê ex ijs, qui de Theologicis scripsere, per Filium Spiritum procedere dixis-

προχεῖσθαι αὐτὸ διωρίσατο.

κς'. Εἰ γοῦν καὶ ὑμεῖς τοὺς εἰρηνικοὺς Χριστοῦ μαθητεύειν ἠβούλεσθε, συνελθεῖν πρὸς τὴν εἰρήνην οὐκ ἂν ἀνεβάλλεσθε. Νῦν δ' ὅτι τῆς μεγαλοδυνάμου γενεᾶς ταύτης τὴν ἔχθραν, οὐκ οἶδα πῶς τῆς εἰρήνης, φεῦ, ἀνθαιρεῖσθε. ἓν τοῦτο μόνον ἄνω καὶ κάτω, καὶ πανταχοῦ τῶν λόγων προφέρετε, πῶς οἱ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ πάντη πρόδηλον τεθεολογήκασιν; Ἐγὼ δὲ πρὸς οἷς περὶ τούτου ἄλλοτε ἔφην, ἔχω καὶ νῦν εἰπεῖν, ὡς πῶς ἀπ' αὐτῆς ἀρχῆς τοῦ κηρύγματος μετὰ τὰς Εὐαγγελικὰς, καὶ Ἀποστολικὰς παραδόσεις, πολλῶν θεολογιῶν ῥηθεισῶν, καὶ χρόνου ὑπὲρ τὸν τρὶς ἑκατὸν, μέχρι τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου παρῳχηκότος, οὐδεὶς τῶν Ἁγίων διὰ υἱοῦ, ἢ ἐξ υἱοῦ τὸ πνεῦμα προϊέναι τὸ ἅγιον, ἢ πηγάζειν, ἤ τι τῶν τοιούτων ἐθεολόγησεν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ ταῦτα ἀρξάμενα διὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Νύσσης τε, καὶ τοῦ μεγάλου Ἐπιφανίου, ὡσαύτως δὲ καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσορρήμονος καθεξῆς προεχώρησεν. Καὶ πάλιν, πῶς ἀπὸ τῶν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἡμερῶν ἄχρι τοῦ μεγάλου Μαξίμου, κἀνταῦθα δὲ τὴν τρίτην ἑκατοντάδα χρόνος ὑπερανέβη, οὐδεὶς τῶν μέχρις αὐτοῦ θεολογησάντων, διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἔφη τὸ πνεῦμα. Πρῶτος δ'

αὐτὸς τοῦτο μετὰ τοσάδε τεθεολόγηκεν ἔτη, ἐφεξῆς δὲ μετὰ ἕτερα ἔτη ὀλίγου τῶν ἑκατὸν δέοντα, ὁ ἅγιος Ταράσιος ταῖς οἰκείαις γραφαῖς τοῦτο διέλαβεν. εἶθ' ὁ μέγας Δαμασκηνὸς, καὶ οὕτω λοιπὸν πᾶσα ἡ Ἐκκλησία κοινῶς πάντως ὁ μετὰ τῆς εἰρήνης, καὶ ἀληθείας τὰ τοιαῦτα διασκοπούμενος, πρὸς τὸ καλοθελὲς ἐντεῦθεν ὁδηγηθήσεται. πᾶν γὰρ δόγμα, οὐκ αὐτολεξεὶ ἀπὸ τῶν πρώτων παραυτίκα Πατέρων, ὡς νῦν ἔχει ἐρρέθη, ἀλλ' ὡς ὁ καιρὸς πρὸς τὰς κινουμένας λόγους ἐδίδου. Οὕτω γὰρ τὸ ὁμοούσιον ἐξ ἄλλων, καὶ ἄλλων γραφικῶν ῥήσεων τοῖς Πατράσι συνήχθη. οὕτω τὸ τῆς Τριάδος κατὰ πάντα ὁμότιμον. οὕτω ἡ Θεοτόκος φωνὴ, καὶ τ' ἄλλα, ὧν δυσχερὴς ἐν τῷ παρόντι ἡ ἀπαρίθμησις. Ἔστι γοῦν εἰπεῖν τὸν τὸ εἰρηνικώτερον μετιόντα, ὡς καθάπερ ὁ μέγιστος Μάξιμος μετὰ τὸν ἐπέκεινα τῶν τριακοσίων χρόνους τὸ παρὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ Πατέρων θεολογούμενον, δι' υἱοῦ προϊέναι, εἰς τὸ, δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἐθεολόγησεν. οὕτω καὶ οἱ παρὰ Λατίνοις Πατέρες Αὐγουστῖνος σὺν πολλοῖς ἄλλοις, καὶ Ἱερώνυμος, τούτους γὰρ κατεξαίρετον καὶ Φώτιος οὕτω λέγειν, καὶ δογματίζειν συνίστησιν. Οὗτοι δὲ τῶν παρὰ τῇ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίᾳ δεκτῶν ὁμολογουμένως

dixisse, sed primum ipsum post tot annos hoc enunciasse: subsecuto postmodum tempore, & fere post centum annos sanctum Tarasium hoc idem suis scriptis inseruisse: tum deinceps magnum Damascenum, & demum vniuersam Ecclesiam communiter. Qui ergo pacate, vereq; similia considerat ad beneuolentiam & pacem amplectendam facili negotio traducetur. Omne siquidem dogma non statim ipsis dictionibus a primis Patribus, vt nunc enunciatur, dictatum est, sed vt tempus & occasio disputationibus exortis concessit. Sic consubstantiale ex alijs atque alijs scripto traditis auctoritatibus Patres collegerunt: sic Trinitatis in omnibus comparem potentiam, & æqualem honorem: sic Deiparæ vocem, & alia, quorum in præsenti non ita facilis est enumeratio. Potest itaque dicere, qui ad pacem propensior est, quemadmodum maximus Maximus annis subsecutis post tercentum iam dictos, quod ante ipsum a Patribus pronunciatum fuerat, per Filium exilire, in illud, per Filium procedere immutauit, ita etiam apud Latinos Patres permultos cũ Augustino, & Hieronymo, hos siquidem inter alios vti præcipuos & Photius ita dicere, & veluti dogma proponere affirmat, & hi inter eos, quos Ecclesia

L quo-

quoque nostra recipit absque vlla hæsitatione numerantur, quod Patres nostri exilire & effundi ex Patre & Filio dixerant, in illud, ex Patre & Filio procedere, transuexisse, cum ob linguæ angustiam forte ipsis aliud non suppeteret.

27. Magni porro Athanasij querimonias de ijs, qui ob syllabas dictionesque nihil veritatem dogmatis lædentes Ecclesiarum dissidia procurant: nec non & Gregorij Theologi, & magni Basilij satis abunde in nostro volumine comprehendimus: nec de his plura hic addere in animo est. Veruntamen orationis faciem ad te conuertentes, quem in procemio nostrorum sermonum cognitorem compellauimus, per Deum & ipsam veritatem obtestamur, ne a recto vel minimum declinans, ab hac hora dijudices, an iuste nos a nostris aduersarijs pietatis proditores, & nostræ nationis, Græcorum nempe, hostes nuncupamur, & non ipsi potius & magis iure optimo sunt? Rationes enim ob quas vtraq; cōmemorata crimina ipsis appingas, habes a nobis abunde tibi expositas, tum ex ijs, quæ diuini Antiochenæ Ecclesiæ Præsulis, & Principis Apostolorum cognominis Epistola continet, & nobis ex historia subministrauit, tum ex ijs, quæ in ipso Orationis

εἰσὶ, τὸ παρὰ τοῖς αὐτοῖς πατράσιν ἡμῶν προϊέναι, καὶ προχεῖσθαι ἐκ πατρὸς, καὶ υἱοῦ θεολογηθὲν, εἰς τὸ ἐκ πατρὸς, καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἰ-φερας. μὴ δ' ἄλλων ἔχοντες ἴσως διὰ τὸ στενὸν τῆς γλώττης εἰπεῖν.

κζ'. Ὁ πόσα γὰρ ὁ μέγας Ἀθανάσιος τοῖς διὰ συλλαβὰς, καὶ λέξεις μηδὲν τὴν τοῦ δόγματος ἀλήθειαν ἀδικοῦντας, τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αἱρουμένοις σχίσματα ἐπιμέμφεται. ἔτι δ' ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος, σὺν αὐτῷ Βασιλείῳ τῷ πάνυ, ἀρκούντως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διειλήφαμεν Βίβλῳ, καὶ πλέον οὐδὲν περὶ τούτων λέγειν βουλόμεθα. ἀλλὰ τὸ τοῦ λόγου πρόσωπον, ἐπὶ πάλιν πρὸς σὲ τρέψαντες, ὃν ἐν προοιμίοις τῶν ἡμετέρων λόγων διαγνώμονα προσεκαλεσάμεθα, πρὸς Θεοῦ σε, καὶ τῆς ἀληθείας ὁρκίζομεν, τοῦ δ' ὀρθοῦ μηδὲν παρεκκλίναντα, διαγνῶναι ἀπάρτι, εἰ παρὰ τῶν ἡμῖν ἀντιλεγόντων, δικαίως ἡμεῖς τῆς εὐσεβείας προδόται, καὶ τῶν ὁμογλώσσων λεγόμεθα Ῥωμαίων ἐχθροὶ, καὶ οὐχὶ αὐτοὶ ταῦτά εἰσι μᾶλλον καὶ δικαιότερον. Τοὺς γὰρ λόγους, καθ' οὓς ἂν τῶν ἐγκλημάτων δικαίως αὐτοῖς προστάψῃς ἑκάτερον, ἔχεις ἱκανῶς ἀποδοθέντας σοι παρ' ἡμῶν, ἔκ τε ὧν ἡ τοῦ θείου τῆς Ἀντιοχέων προέδρου, καὶ τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων ὁμωνύμου Ἐπιστολὴ, καθ' ἱστορίαν ἡμῖν

cer-

ἐχορήγησεν, ἔκ τε ὧν ἐν τοῖς τοῦ λόγου ἀγῶσι θεογραφικῶν διειλήφαμεν χρήσεων εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀσφαλῶς ἀγνοουμένης ὑπάρξεως τοῦ παναγίου πνεύματος δι' υἱοῦ ἐκ πατρός. Οὐ μικρὸν δὲ ἴσθι πρὸς τὴν ἑαυτῶν προβαλλομένης ἡμᾶς σύστασιν, καὶ τὸ μὴ τὴν ὁδὸν ταύτην, ὡς νέαν, καὶ ἀρτιτριβῆ αὐτίκα ὁδεῦσαι ἡμᾶς, ἀλλ' ὡς ἅπαξ παρὰ τοῦ μεγάλου Μαξίμου διοδευθεῖσαν. ἐκεῖνος γὰρ πρῶτος αὐτὴν καὶ ἔτεμε, καὶ διώδευσε, ὁ τῶν Λατίνων ἐλευθέρᾳ πάντως συνηγορῶν γλώττῃ, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λεγόντων τὸ πνεῦμα, καὶ εἰς τό, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὴν συνηγορίαν ἑαυτοῦ ἀποτείνων. Καὶ σὺ μὲν τὸ τῆς διαγνώσεως ἔτι ἀπροσπαθὴς τήρησον, οἱ δὲ τὰ καθ' ἡμῶν ἀπόφημα θρασεῖ, καὶ ἀπυλώτῳ ἀπερευξάμενοι στόματι, ἢ καὶ τολμηρᾷ χειρὶ γραφῇ παραδόντες αὐτά, ἐκεῖ ἀντικαταστήσονταί μοι, ὅπου κριτὴς ὁ τῶν ἐννοιῶν καθίσει, καὶ ἐνθυμήσεων ἐταστής, οὐ γὰρ δὴ κἀκεῖ τῆς ἐκπορεύεσθαι ἀνθέξονται λέξεως, καὶ ὅσα ἐνταῦθα ἡμῖν περὶ ταύτης διενοχλήσουσιν, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἡμᾶς περὶ ταύτης ἀπολογήσασθαι, ἅτε κριτὴς ἐννοιῶν ὁ κριτής, πρὸς τὴν ἔννοιαν πάντως ἀπίδῃ, καθ' ἣν ἡμεῖς τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην διεπραγματευσάμεθα, καὶ περὶ ἡμῶν μετὰ τῆς αὐτοῦ ἐμφύτου ἀποφανεῖται χρηστότητος.

certamine dicta Sanctorum scripto edita collegimus ad demōstrandum sanctissimi Spiritus per Filium ex Patre existentiā, quam ipsi temere & non absq; errore inficias eunt. Nec parui momenti est, & velim scias, quod nos horum ad comprobationem proponimus, hanc viam non vti nouam, nec vti iam nunc recens tritam ex professo ingressos esse, sed semel a magno Maximo calcatam, ipse siquidem primus illam & aperuit & pertransiuit, qui libera lingua Latinorum defensionem suscepit, qui tradebant Spiritum ex Patre & Filio procedere, defensionem in illud ex Patre per Filium continuare, extendit. Et tu quidem sine vllo affectu dignotionem perficito. Qui vero contra nos inominata, & quæ dicto exprimere nefas est, audaci effrænoq; ore eructarūt, aut temeraria manu scripto commiserunt, ex aduerso constituentur, vbi iudex cordium & cogitationum cognitor sedebit. Neque enim ibi pro dictione *Procedendi* contra sese opponent, & quas nobis hic pro ea molestias exhibuerunt, renouabunt, sed & antequam nos de ea defensionem exordiamur, veluti cogitationum iudex, apud quem iudicium stabit, cogitationem prorsus introspiciet qua nos Ecclesiarum pacem promouimus, & de nobis sua innata bonitate sententiam proferet.

EIVS-

EIVSDEM Apologia.

Nullo modo nostras consuetudines destrui, si Ecclesiarum vnionem acceptamus, sed ad conciliandam in Christo pacem multum conducere: quod inter se in asserendo Dogmate conueniunt.

I ATtende cœlum, & loquar: & audiat terra verba oris mei. Cœlum & terram hodie meorum sermonum in audientiam prouoco. At vndenam mihi vocem adsciscam, cuius strepitum termini omnes finesque hauriant? Quodsi similem vocem non nanciscar, quomodo votis meis ipse satisfaciam, qui cœlum & terram hodie ad meorum sermonum audientiam prouocare motu quodam animi concitus sum? Verum qui piscatores legit, tantumque eorum virtutis imbecillitati ingessit, vt in omnem terram eorum sonus exierit, & in fines orbis terræ verba eorum processerint, vocis meæ remissum ac tenue virtutis suæ abundantia corroborabit, & vniuersorum corda, apud quos meus hic sermo perueniet, ad amplectendum veritatem præparabit. Etenim si Deus veritas est,

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ Ἀπολογία.

Ὑπὲρ τοῦ μὴ εἰς ἀνατροπὴν τῶν ἡμετέρων ἐθῶν δέξασθαι τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἕνωσιν, ἀλλ' εἰς εἰρήνην τὴν ἐν Χριστῷ, διὰ τὸ συμφωνεῖν αὐτὰς ἀλλήλαις εἰς τὴν τοῦ Δόγματος ἔννοιαν.

α΄. ΠΡόσεχε οὐρανὲ, καὶ λαλήσω, καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. Οὐρανὸν καὶ γῆν ἐγὼ σήμερον τῶν ἐμῶν προσκαλοῦμαι λόγων ἀκροατάς. καὶ πόθεν μοι ἔσται φωνὴν ἐκρῆξαι, πάντα δυναμένην περιηχῆσαι τὰ πέρατα; καὶ εἰ μὴ τοιαύτης εὐπορήσω φωνῆς, πῶς τὴν ἔφεσιν ἀποπλήσαιμι, καθ' ἣν οὐρανὸν καὶ γῆν ἐγὼ σήμερον εἰς τὸ τῶν ἐμῶν λόγων ἀκροατήριον κεκίνημαι προσκαλέσασθαι; Ἀλλ' ὅ τοὺς ἁλιεῖς ἐκλεξάμενος, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἀσθενὲς αὐτῶν ἐνισχύσας, ὡς εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὸν φθόγγον αὐτῶν ἐξελθεῖν, καὶ ὡς εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα ἀκουσθῆναι αὐτῶν τε, τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀδρανὲς τῷ περιόντι τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐνισχύσει, καὶ τὰς ἁπάντων καρδίας, οἷς ὁ ἐμὸς οὗτος ἐνηχηθήσεται λόγος, πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ὑποδοχὴν ἑτοιμάσει. Εἰ γὰρ Θεὸς ἀληθείας ἐ-

στιν, ὅτι καὶ ἀλήθεια καλούμενος χαίρει, ἐπεὶ καὶ ἀλήθειαν αὐτὸν προσαγορεύειν διδάσκει με ὁ Δαυΐδ, κατευθυνεῖ τοὺς λόγους ἡμῶν ἐνώπιον τῶν ἁπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Χριστιανῶν, ὅτι καὶ πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ γῆς τῷ ἀπὸ Χριστοῦ κεκλημένους ὀνόματι, οὐ μόνον εἰς ἔθνη διωρισμένας καὶ πόλεις, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐν σπηλαίοις οἰκούντων καὶ ὄρεσιν ὁ τοῦ ψεύδους ὑπερασπιστὴς τὰ τῆς αὐτοῦ διαβολῆς καθ' ἡμῶν ὑφήπλωσε δίκτυα.

β'. Τίς δὲ ἡ διαβολή, καὶ τίς ἡ ἐπὶ ταύτῃ παρ' ἡμῶν τῶν διαβληθέντων ἀπολογία; Δεῦτε ἀκούσατε πάντα τὰ ἔθνη. ἐνωτίσασθε πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Ἴστε πάντως οἱ πάντες, καὶ ὅστις ἀγνοεῖ τῶν ἁπάντων ἐστὶν οὐδείς, ὅπως ἡ μέσον τῶν Χριστοῦ Ἐκκλησιῶν τῆς παλαιοτέρας φημὶ Ῥώμης, καὶ τῆς νέας τε καὶ ἡμετέρας μακροχρόνιος ἔχθρα, τῇ τοῦ εἰρηνάρχου εὐδοκίᾳ Χριστοῦ, τοῦ τὰ διεστῶτα συνάγοντος, καὶ συνάπτοντος εἰς τὴν εὐκληρείαν τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἐπανῆλθεν εἰρήνης. Ἴστε δὲ καὶ ὅπως ὁ τοῖς ἀγαθοῖς ἀεὶ βασκαίνων Σατάν, ὁ τὴν οἰκείαν ἔχθραν τῇ τοῦ Χριστοῦ ἀντιπαράγων εἰρήνῃ, ὁ πᾶσιν ἀεὶ τοῖς τοῦ Χριστοῦ ἀντιστρατευόμενος καὶ ἀντιμαχόμενος, οὐκ ὀλίγα τοὺς πολλοὺς διεκύμαινε τὸν τῆς εἰρήνης ἐμποδισμόν, οὐκ ἔχει πῶς ἂν τὰ τῆς εἰρήνης ἀγαθὰ περιγένηται, πάντων

est, nam cum veritas audit, delectatur, & eum veritatem nuncupare, me Dauid edocet, diriget sermones meos apud eos, qui per totum terrarum orbem a Christo sibi nomen assumunt, cum ad omnes, qui vbicunque terrarum Christiana compellatione gestiunt, non tantum ad præscriptas gentes & vrbes, sed ad eos, qui in speluncis & montibus inhabitant, mendacij propugnator suæ calumniæ aduersus nos retia tetendit.

II. Quænam porro calumnia, & quænam aduersus eam nostra, qui eam perpetimur, responsio est? Eia agite, audite omnes gentes, auribus percipite omnes, qui habitatis terram, scitis equidem omnes, nemoque est qui id nesciat, quæ inter Dei Ecclesias senioris inquam Romæ, & Iuniores huiusce nostræ intercesserunt, diuturnas inimicitias, ita annuente pacis auctore Christo, qui colligit, & vt cohæreant facit, in bene fortunatam illam antiquam amicitiam conuersas fuisse. Scitis præterea Satanam qui bonis inuidet, & proprias simultates Christi paci opponit, qui semper omnes Christi assectas insectatur, atque oppugnat, plurimos ad pacem impediendam non modicum excitasse, & vt pacis commoda labe-

factaret, illud, licet non subsisteret, machinamentum inuenisse. Rumorem in aures omnium influit, Episcopum Constantinopolitanum suo patrocinio Ecclesiam Romanam, & quod ab illa in Symbolo additum fuerat defendere, vt Ecclesiam Græcorum simile Symbolum cum eadem additione recitare compellat. Et huiusce famæ alæ semel motæ, & per vniuersum terrarum orbem incontinenti impetu circumuolitantes, calumniam aduersus nos structam in omnium aures ingerunt.

III. Et hæc est calumnia contra nos. De ea vero responsionem, pro qua vniuersum terrarum orbem ad audientiam prouocauimus, non verborum verisimilitudine pertractabimus, quam in humanæ sapientiæ suadela suam quispiam digerens, sæpius subdole comminiscitur, sed veritatem demonstrabimus Ecclesiæ luminum ac magistrorum gestis factisque, ad quæ nos veluti in exemplum aspicientes, ad sermones hosce deuenimus, quorum causa aduersus nos structa calumnia vbique locorum diffusa est, Nanque cum nos simplices simus, quæ Christi est, simplicitate circumamicti, absque vllo artificio responsionem ede-

ἀνυπόστατον μηχάνημα τῆς αὐτοῦ κακίας ἐπάξιον ἐφευρεῖσθαι. καὶ τὸ μηχάνημα, φήμην τινὰ ταῖς ἁπάντων ἀκοαῖς διακωδωνίζει, ὡς ὁ Ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, συνηγορεῖν ἐπὶ τῇ τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῇ ἐν Συμβόλῳ παρὰ τῶν Ῥωμαίων γενομένῃ προσθήκῃ, ἵνα καὶ τὴν τῶν Γραικῶν Ἐκκλησίαν ἀναπείσῃ τὸ τοιοῦτον Σύμβολον μετὰ τῆς αὐτῆς προσθήκης ἀναγινώσκειν. καὶ τὸ τῆς φήμης πτερὸν ἅπαξ λυθὲν, καὶ ἀκατασχέτῳ ῥύμῃ πρὸς τὴν οἰκουμένην ἅπασαν διαπτὰν, τῆς καθ' ἡμῶν διαβολῆς πᾶσαν ἀκοὴν ἐμπιπλᾷ.

γ. Καὶ ἡ μὲν καθ' ἡμῶν διαβολὴ αὕτη. ἡ δὲ ἐπὶ ταύτῃ ἀπολογία, ὑπὲρ ἧς καὶ τὸ παγκόσμιον ἀκροατήριον προσκαλούμεθα, οὐ πιθανότητι συγκροτηθήσεται λόγων, ἃς ὁ ἐν πειθοῖ σοφίας ἀνθρωπίνης διεξάγων τὰ καθ' αὑτὸν, ἔστιν ὅτε σοφίζεται, ἀλλ' ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ποιήσεται τὰ παρὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας φωστήρων καὶ διδασκάλων γεγενημένα πάλαι καὶ πεπραγμένα, πρὸς ἅγε ὡς εἰς ἀρχέτυπον ὁρῶντες ἡμεῖς ἐπὶ τοὺς λόγους ἤλθομεν τούτους, ὑπὲρ ὧν ἡ καθ' ἡμῶν συκοφαντία πανταχοῦ διακεκωδώνισται. ἁπλοῖ γὰρ ὄντες ἡμεῖς καὶ τὴν κατὰ Χριστὸν ἁπλότητα ὡς ἱμάτιον ἀμφιεννύμενοι, ἀπερίεργον τὴν ἀπολογίαν ποιησόμεθα, τὸ ἀρρεπὲς τῆς ἀκεραίου διαγνώσεως

ἀναρτήσαντες, ἐπιστῆσαι καὶ ἀκριβώσασθαι, εἴτε κατὰ τὸν τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδοθέντα τύπον ὑπὸ τῶν Πατέρων συνηγοροῦντες ἡμεῖς ἐσμὲν τῇ τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῇ ἐν τῷ Συμβόλῳ παρὰ τῶν Ῥωμαίων γενομένῃ προσθήκῃ, εἴτε κατά τινα ἰδιορρυθμίαν γνώμης, καὶ ὡς οἱ διαβάλλοντες φασὶ περιφρόνησιν ἐθῶν τε καὶ τάξεων πατρικῶν. Αὐτίκα τὸν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ στερεώματος ἥλιον τὸν πολὺν καὶ μέγιστον Ἀθανάσιον, οὗ καὶ ὁ λόγος ἀήττητος, καὶ ὁ τρόπος ἀμίμητος, ἐπεὶ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ σκάνδαλον οὐ τὸ τυχὸν ἀνερράγη μέσον τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων αὐτῶν, περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος ἡμῖν, εὑρίσκομεν τὴν καταλλαγὴν ἀμφοτέρων οὐδενὶ τῷ ἄλλῳ τρόπῳ διοικονομησάμενον, ἀλλ' ἢ τῷ συνηγορῆσαι τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐφ' οἷς οἱ κατὰ τὴν ἑῴαν πρὸς ἀντίπαλον μοῖραν τοῦτο ἐν ἐκείνῃ κεκρίκασι. καὶ τίς ἡ συνηγορία; αὐτὸς ἐκεῖνος ἐνταῦθα παρείτω, καὶ ταῖς τῇ αὐτοῦ γλώσσῃ ἐκφωνηθείσαις λέξεσιν ἀπαγγελέτω ἡμῖν. ἐν γὰρ τῷ πρὸς Ἀντιοχεῖς Τόμῳ οὕτως φησίν, Οὓς γὰρ ἐμέμφοντό τινες, ὡς τρεῖς λέγοντας ὑποστάσεις διὰ τὸ ἀγράφους καὶ ὑπόπτους ἐντεῦθεν εἶναι τὰς λέξεις, ἠξιώσαμεν μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν τῆς κατὰ Νίκαιαν ὁμολογίας, ἀνακρίνειν

edemus, neutram in partem propenso auditorum iudicio committentes, vt attento animo examinetur, atque dijudicetur, an forma a Patribus Ecclesiæ traditam Ecclesiam Romanam pro additione, ab eadem in Symbolo facta, defendimus, an vero propria sententia temere moti, &, vt accusatores contendunt, nostrarum consuetudinum, ac paternorum ordinum neglectu. Et ante alios Ecclesiastici firmamenti solem, grauem in rebus agendis & maximum Athanasium, cuius sermo inexpugnabilis, & vitæ ratio inimitabilis est, cum suo æuo scandalum non leue inter has easdem Ecclesias, de quibus nos modo verba facimus, exortum esset, earundem reconciliationẽ nullo alio modo peregisse inuenimus, quam Romanæ defensione de ijs suscepta, pro quibus rem Orientales in contrariam partem trahentes Romanos condemnabant. Quæ vero fuerit defensio, idem hic veniens suamet lingua dictatis vocibus nobis significet. Nanque ad Antiochenos Tomo hunc in modum edisserit; *Illis enim, qui nonnullos incusabant, vt trium hypostaseon affirmatores, cum huiusmodi voces in scripturis non reperirentur, ac proinde suspectæ videri possent, auctores fuimus, ne amplius in Nicænam confessionem*

inqui-

Filius & non positione, quæ est suarum proprietatum potissima: & Spiritus sanctus naturaliter ex Patre procedit, & processiua suæ hypostasis proprietas naturaliter, soli illius hypostasi inest. Proptereaque dicendum non erat, *Quidquid de diuinis dicitur hypostasibus, aut est hypostaticum, siue proprium, quod idem fuerit, aut naturale*. Commune enim hypostaticis non vero naturale opponitur. simul enim & communia & hypostatica naturaliter diuinis hypostasibus insunt, & extraneum, & secundum accidens nullum in illis locum habent. Tertiam confictarum propositionum decernentem, *hypostaticam Patris proprietatem esse, producere, aut emittere, quomodocumque id appellare placuerit, Spiritum sanctum*, testimonia illa redarguunt, in quibus Patris & Filij vnitas in omnibus, quæ ex Patre per Filium dicuntur, apparet. mihi vero duo tantum in præsentia producta satis superq; erunt. Magnus Basilius octauo ad Amphilochium Capite hæc habet, *Per Filium Patrem procreare, neque imperfectam Patris procreationem astruit, neque infirmam Filij operationem connotat, sed voluntatis vnum ostendit idemque, adeo vt per*

μάτων αὐτοῦ τὸ ἐξαίρετον, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον φυσικῶς ἐκ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἡ ἐκπορευτικὴ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἰδιότης, φυσικῶς τῇ μόνῃ αὐτοῦ ἔνεστιν ὑποστάσει. Οὐκ ἔδει γοῦν διὰ ταῦτα λέγειν, πᾶν τὸ ἐπὶ τῶν θεαρχικῶν λεγόμενον ὑποστάσεων, ἢ ὑποστατικόν ἐστι, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν ἴδιον, ἢ φυσικόν. Τὸ γὰρ κοινὸν τοῖς ὑποστατικοῖς, οὐ μέντοι τὸ φυσικὸν ἀντιδιαστέλλεται. Ὁμοῦ γὰρ τά τε κοινά, τά τε ὑποστατικὰ φυσικῶς ταῖς θεαρχικαῖς ἐνυπάρχουσιν ὑποστάσεσιν. εἴπερ μηδὲν τῶν θετῶν, καὶ ἔξωθεν, καὶ κατὰ τὸ συμβεβηκὸς ὑπαρχόντων, χώραν ὅλως ἐπ' αὐτῶν ἔχει. Τὴν δὲ τῶν πεπλασμένων προτάσεων τρίτην, τὴν εἰς ὑποστατικὴν ἰδιότητα τοῦ πατρὸς διοριζομένην, τὸ προβάλλειν, ἢ ἐκπορεύειν, ὅπως ἄν τις καὶ βούλοιτο λέγειν, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκεῖναι τῶν χρήσεων ἀπελέγχουσιν. ἐν αἷς ἡ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἑνότης, ἐπὶ πᾶσιν, ὅσα ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ λέγεται, ἀναφαίνεται. Καὶ εἰσὶ μὲν ἀληθῶς αὗται πολλαί, ἐμοὶ δὲ δύο μόναι κατὰ τὸ παρὸν παραληφθεῖσαι ἀρκέσουσιν. Ὁ μὲν γὰρ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων, οὕτω φησί, Τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν πατέρα, οὔτε ἀτελῆ τοῦ πατρὸς τὴν δημιουργίαν συνίστησιν, οὔτε ἄτονον τοῦ υἱοῦ παραδηλοῖ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸ ἡνωμένον τοῦ θελήματος πα-

ρίσησιν, ὥστε ἡ δι' υἱοῦ φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει, οὐκ ἐπὶ κατηγορίᾳ τῆς ποιητικοῦ αἰτίας παραλαμβάνεται. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τετάρτῳ λόγῳ, οὕτω διέξεισι, Διδόντος τοῦ πατρὸς χάριν, καὶ εἰρήνην, αὐτὴν καὶ ὁ υἱὸς δίδωσι, μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐν υἱῷ, ὡς ἐστιν ἓν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς λέγων. Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, τὴν ἑνότητα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ ἐφύλαξεν. οὐ γὰρ εἶπε, κατευθύνοιεν, ὡς παρὰ δύο διδομένης παρὰ τούτου καὶ τούτου, ἀλλὰ κατευθύναι, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ δίδωσι ταύτην. Ὅτι γοῦν, ὅτε μέγας Βασίλειος, τὴν ἐπὶ τῷ θελήματι τῶν δύο προσώπων ἑνότητα ἀπὸ τῆς δι' υἱοῦ φωνῆς διηκρίνησεν. ὅ τε μέγας Ἀθανάσιος τὴν ἐπὶ τῇ διδομένῃ παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ χάριτι ἑνότητα αὐτῶν ἀπὸ τοῦ, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ δίδοσθαι αὐτὴν διεσάφησεν. Οὐδὲν λοιπὸν τῶν ὅσα ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ λέγεται, συγχωρεῖται ἄλλως, καὶ ἐπὶ ἑνότητι τοῦ πατρὸς νοεῖσθαι καὶ τοῦ υἱοῦ. Εἰ γοῦν καὶ τοῦ πνεύματος προβολεὺς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐστὶν ὁ πατὴρ, πῶς ἐστι δυνατὸν εἰς ὑποστατικὴν αὐτοῦ ἰδιότητα τίθεσθαι τὸ προβάλλειν, ἢ ἐκπορεύειν;

per Filium vox primariæ causæ confessionem contineat, non ad insinuandum causam effectricem assumatur. Magnus item Athanasius Oratione quarta aduersus Arianos hunc in modum disserit; *Elargiente Patre gratiam & pacem, eam & Filius elargitur, vna enim eademque gratia est ex Patre in Filio: vti est vnum lumen solis & radij, & illuminatio solis per radium est. Propterea & Paulus ad Thessalonicenses scribens. Ipse Deus & Pater noster & Dominus Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos, vnionem Patris & Filij conseruauit: neque enim dixit dirigant, quasi a duobus id concederetur, sed dirigat, vt ostenderet eam a Patre per Filium tradi.* Cum itaque magnus Basilius duarum personarum vnionem in voluntate ex dictione *per Filium* manifestauit, & magnus Athanasius earundem in elargienda a Patre per Filium gratia vnionem, ex eo quod tradatur a Patre per Filium, comprobauit, nihil in posterum ex his, quæ ex Patre per Filium dicuntur, permittit intelligi quam vnionem Patris & Filij. Quare si Spiritus productor per Filium Pater est, qua ratione fieri potest, vt in hypostaticam ipsius

pro-

proprietatem producere, aut emittere deferatur? si quid enim proprie Pater habet, illud per Filium non habet, & si quid per Filium, hoc vero non proprie. Hanc vere, nec aliam dogmatum ratio exquisita intelligentiam poscit.

XXV. Ne itaque vos ijs, qui diuinas præscriptis temporibus scripturas præuerterunt, neq; illis, qui ex semetipsis propria dogmatum principia commenti sunt, animum aduertentes, contentiose eorundem sententijs addicamini. Quæ enim vtilitas fuerit apertam veritatem oppugnare? Quis vsus, nos impios, atheosque a vobis impudenter compellari, quod nihil immundum dicamus esse, nos in Ecclesiæ Romanæ vnione viuere, dum Latini dicunt, *ex Patre & Filio Spiritum procedere*, nos vero, *ex Patre per Filium effundi, procedereque* in reliquis vero eadem sentiamus? Et licet alia percurramus propter immodicam orationis prolixitatem, nihilominus duo hæc dicta in præsentia absque consideratione non præteribo. Ego enim cum magnum offendo Cyrillum de Domino dicentem sexto ad Hermiam libro; *Annon adductum eloquium apertum est, percepistique, Spiritum veritatis Paracletum nominasse? dixit equidem,*

εἴ τι γὰρ ἰδίως ὁ πατὴρ ἔχει, τοῦτο οὐκ ἔχει διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ εἴ τι διὰ τοῦ υἱοῦ, τοῦτο οὐκ ἰδίως. Ταύτην ἀληθῶς καὶ οὐκ ἄλλην ἡ τῶν δογμάτων ἀκρίβεια τὴν ἔννοιαν ἀπαιτεῖ.

κε'. Μὴ οὖν ὑμεῖς, ὅπερ ἔφην, τοῖς τε τὰς θείας πρὸ καιροῦ διεστρεβλωκόσι γραφάς, τοῖς τε ἰδίας ἀφ' ἑαυτῶν ἀρχὰς δογμάτων πλασσαμένοις ἑπόμενοι, ἐπηρεαστικῶς καὶ αὐτοὶ ταῖς ἐννοίαις αὐτῶν ἐπιφύεσθε. Τί γὰρ τὸ ὄφελος πρὸς φανερὰν ὑμᾶς ἀντιλέγειν ἀλήθειαν; τί δὲ τὸ κέρδος, ἀσεβεῖς ἡμᾶς, καὶ ἀθέους παρ' ὑμῶν ἀνέδην ἀποκαλεῖσθαι, ὅτι γε οὐδὲν κοινὸν λέγομεν εἶναι, τὸ μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἰρηνεύεσθαι ἡμᾶς, Λατίνων μὲν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ λεγόντων τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι πνεῦμα, ἡμῶν δὲ ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ προχεῖσθαι, καὶ προϊέναι, τὰ γὰρ ἄλλα ἐῶ νῦν προσβαλόντων. Καὶ γοῦν εἰ καὶ τ' ἄλλα παρατρέχομεν διὰ τὴν ἐπὶ πολὺ τοῦ λόγου ἐπέκτασιν, ἀλλὰ τὰς δύο ταύτας ῥήσεις, οὐδὲ νῦν ἀνεπισκέπτους ἐάσω. Ἔγωγε τέως, ὅταν τῷ μεγάλῳ ἐντύχω Κυρίλλῳ περὶ τοῦ Κυρίου λέγοντι πρὸς Ἑρμείαν ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς αὐτόν, Ἆρά σοι σαφὲς τὸ παρενεχθὲν ἐστὶ λόγιον, καὶ προσδέδορκας, ὅτι μὲν πνεῦμα ἀληθείας ὠνόμασε τὸν παράκλητον, ἔφη γε μὴν ὡς πρόεισιν ἐκ πατρός, ἴδια πάντα

δεικνὺς ἑαυτοῦ τὰ τοῦ πατρός. καὶ πάλιν ὅταν τὸν αὐτὸν εὑρίσκω ἐν τῷ αὐτῷ, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν λέγοντα, Συνίης οὖν ὅπως ὡς ἴδιον ἐπαγγέλλεται καταπέμψειν ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ πατρός, καὶ πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ, προχεῖσθαι γε μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ πατρός, ἔνθους ὑφ' ἡδονῆς γίνομαι, καὶ συνυβρίζεσθαι αὐτῷ, καὶ συνεξουθενεῖσθαι, ὁ πάντων ἀχρειότατος τῶν πολλῶν, εἰ καὶ μὴ πάντων ἁγιώτατος. Οὐ γὰρ ἐμὸν ἀποφαίνεσθαι τὰ τοιαῦτα φαντάζομαι, καὶ μήτε τῶν λόγων ἐπιμέμψεο τούτων, θειότατε ἅγιε Κύριλλε, μὴ δ' αὐθαδείας, καὶ ἀλόγου με γράψεο θράσεως, οὐ γὰρ ἐγώ, ἀλλ' οἱ παραλόγως ἐπηρεάζοντες πρὸς ταῦτα ἐξενεχθῆναι με διηρέθισαν. Εἰ γὰρ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ἔφη, τὸ Πνεῦμα δὲ ἅγιον εἰπεῖν λέγει τὸν Κύριον, νῦν μὲν, ὅτι τὸ πνεῦμα πρόεισιν ἐκ πατρός, νῦν δὲ ὅτι προχεῖται αὐτὸ ἐκ πατρός, πῶς ἔτι ἐπὶ τῶν λέξεων τούτων ἰσοδυνάμων πρὸς τὸ ἐκπορεύεσθαι ἀμφιβαλῶ; πάντως εἰ μὴ ὁ Ἅγιος οὐδέν τι διαφέρειν ᾔδει τὸ ἐκπορεύεσθαι πρὸς τὸ προχεῖσθαι, καὶ προϊέναι, οὐκ ἂν εἰρήκει, νῦν μὲν, ὅτι ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις προϊέναι ἐκ τοῦ πατρὸς ἔφη τὸ πνεῦμα, νῦν δ' ὅτι ἐκ πατρὸς

dem, eum prodire ex Patre, propria sibi omnia, quæ Patris sunt, ostendens. Itemque cum ipsum offendo eodem libro & ad eundem dicentem; *Percipis itaque quomodo vti proprium promittit nobis mittere Spiritum, qui ex Patre est. & Spiritum quidem veritatis nuncupat, illum vero effundi ex ipso Patre decernit,* animo equidem ob lætitiam rapior, dum vna cum eo simul iniuria afficior, & vna simul nihili pendor, qui omnium vilissimus sum, nec omnium sanctissimus: neque enim mei muneris est similia decernere, nec mihi tantundem arrogo. & ne pro his sermonibus queraris de me diuinissime Cyrille, neque mihi temeritatis, & vesanæ audaciæ crimen opponas, inuitum siquidem me ad similia, qui absone absurdeq; talia proponunt, compulerunt. Etenim si Dominus in Euangelio, *a Patre Spiritum sanctum,* dixit, *procedere,* ipse dixisse asserit, nunc *Spiritum prodire ex Patre*: nunc *effundi ex Patre*, qua ego ratione in posterum de dictionibus istis dubitauero, & an æquis viribus polleant in controuersia ponam? Omnino Sanctus, si quid discrimen esse inter procedere, & prodire, & effundi cognouisset, nunquam dixisset, nunc Dominus in Euangelijs dixit, *ex Patre Spiritum sanctum prodire*: nunc *ex Patre*

effundi

αὐτὸς τοῦτο μετὰ τοσαῦτα τεθεολόγηκεν ἔτη, ἐφεξῆς δὲ μετὰ ἕτερα ἔτη ὀλίγου τῶν ἑκατὸν δέοντα, ὁ ἅγιος Ταράσιος ταῖς οἰκείαις γραφαῖς τοῦτο διέλαβεν. εἶθ᾽ ὁ μέγας Δαμασκηνὸς, καὶ οὕτω λοιπὸν πᾶσα ἡ Ἐκκλησία κοινῶς πάντως ὁ μετὰ τῆς εἰρήνης, καὶ ἀληθείας τὰ τοιαῦτα διασκοπούμενος, πρὸς τὸ καλοθελὲς ἐντεῦθεν ὁδηγηθήσεται. πᾶν γὰρ δόγμα, οὐκ αὐτολεξεὶ ἀπὸ τῶν πρώτων παραυτίκα Πατέρων, ὡς νῦν ἔχει ἐρρέθη, ἀλλ᾽ ὡς ὁ καιρὸς πρὸς τοὺς κινουμένους λόγους ἐδίδου. Οὕτω γὰρ τὸ ὁμοούσιον ἐξ ἄλλων, καὶ ἄλλων γραφικῶν ῥήσεων τοῖς Πατράσι συνήχθη. οὕτω τὸ τῆς Τριάδος κατὰ πάντα ὁμότιμον. οὕτω ἡ Θεοτόκος φωνὴ, καὶ τ᾽ ἄλλα, ὧν δυσχερὴς ἐν τῷ παρόντι ἡ ἀπαρίθμησις. Ἔστι γοῦν εἰπεῖν τὸν τὸ εἰρηνικώτερον μετιόντα, ὡς καθάπερ ὁ μέγιστος Μάξιμος μετὰ τοὺς ἐπέκεινα τῶν τριακοσίων χρόνους τὸ παρὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ Πατέρων θεολογούμενον, δι᾽ υἱοῦ προϊέναι, εἰς τὸ, δι᾽ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἐθεολόγησεν. οὕτω καὶ οἱ παρὰ Λατίνοις Πατέρες Αὐγουστῖνος σὺν πολλοῖς ἄλλοις, καὶ Ἱερώνυμος, τούτους γὰρ κατεξαίρετον καὶ Φώτιος οὕτω λέγειν, καὶ δογματίζειν συνίστησιν. Οὗτοι δὲ τῶν παρὰ τῇ καθ᾽ ἡμᾶς Ἐκκλησίᾳ δεκτῶν ὁμολογουμένως

dixisse, sed primum ipsum post tot annos hoc enunciasse: subsecuto postmodum tempore, & fere post centum annos sanctum Tarasium hoc idem suis scriptis inseruisse: tum deinceps magnum Damascenum, & demum vniuersam Ecclesiam communiter. Qui ergo pacate, vereq; similia considerat ad beneuolentiam & pacem amplectendam facili negotio traducetur. Omne siquidem dogma non statim ipsis dictionibus a primis Patribus, vt nunc enunciatur, dictatum est, sed vt tempus & occasio disputationibus exortis concessit. Sic consubstantiale ex alijs atque alijs scripto traditis auctoritatibus Patres collegerunt: sic Trinitatis in omnibus comparem potentiam, & æqualem honorem: sic Deiparæ vocem, & alia, quorum in præsenti non ita facilis est enumeratio. Potest itaque dicere, qui ad pacem propensior est, quemadmodum maximus Maximus annis subsecutis post tercentum iam dictos, quod ante ipsum a Patribus pronunciatum fuerat, per Filium exilire, in illud, per Filium procedere immutauit, ita etiam apud Latinos Patres permultos cũ Augustino, & Hieronymo, hos siquidem inter alios vti præcipuos & Photius ita dicere, & veluti dogma proponere affirmat, & hi inter eos, quos Ecclesia

quoque nostra recipit absque vlla hæsitatione numerantur, quod Patres nostri exilire & effundi ex Patre & Filio dixerant, in illud, ex Patre & Filio procedere, transuexisse, cum ob linguæ angustiam forte ipsis aliud non suppeteret.

27. Magni porro Athanasij querimonias de ijs, qui ob syllabas dictionesque nihil veritatem dogmatis lædentes Ecclesiarum dissidia procurant: nec non & Gregorij Theologi, & magni Basilij satis abunde in nostro volumine comprehendimus: nec de his plura hic addere in animo est. Veruntamen orationis faciem ad te conuertentes, quem in procœmio nostrorum sermonum cognitorem compellauimus, per Deum & ipsam veritatem obtestamur, ne a recto vel minimum declinans, ab hac hora dijudices, an iuste nos a nostris aduersarijs pietatis proditores, & nostræ nationis, Græcorum nempe, hostes nuncupamur, & non ipsi potius & magis iure optimo sunt? Rationes enim ob quas vtraq; cõmemorata crimina ipsis appingas, habes a nobis abunde tibi expositas, tum ex ijs, quæ diuini Antiochenæ Ecclesiæ Præsulis, & Principis Apostolorum cognominis Epistola continet, & nobis ex historia subministrauit, tum ex ijs, quæ in ipso Orationis

εἰσὶ, τὸ παρὰ τοῖς αὐτοῖς πατράσιν ἡμῶν προϊέναι, καὶ προχεῖσθαι ἐκ πατρὸς, καὶ υἱοῦ θεολογηθὲν, εἰς τὸ ἐκ πατρὸς, καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἴφρασαν. μὴ δ' ἄλλως ἔχοντες ἴσως διὰ τὸ στενὸν τῆς γλώττης εἰπεῖν.

κζʹ. Ὁπόσα δὲ ὁ μέγας Ἀθανάσιος τοῖς διὰ συλλαβὰς, καὶ λέξεις μηδὲν τὴν τοῦ δόγματος ἀλήθειαν ἀδικούσας, τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αἱρουμένοις σχίσματα ἐπιμέμφεται. ἔτι δ' ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος, σὺν αὐτῷ Βασιλείῳ τῷ πάνυ, ἀρκούντως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διειλήφαμεν Βίβλῳ, καὶ πλέον οὐδὲν περὶ τούτων λέγειν βουλόμεθα. ἀλλὰ τὸ τοῦ λόγου πρόσωπον, καὶ πάλιν πρὸς σὲ τρέψαντες, ὃν ἐν προοιμίοις τῶν ἡμετέρων λόγων διαγνώμονα προσκαλεσάμεθα, πρὸς Θεοῦ σε, καὶ τῆς ἀληθείας ὁρκίζομεν, τοῦ ὀρθοῦ μηδὲν παρεγκλίναντα, διαγνῶναι ἀπάρτι, εἰ παρὰ τῶν ἡμῖν ἀντιλεγόντων, δικαίως ἡμεῖς τῆς εὐσεβείας προδόται, καὶ τῶν ὁμογλώσσων λεγόμεθα Ῥωμαίων ἐχθροὶ, καὶ οὐχὶ αὐτοὶ ταῦτά εἰσι μᾶλλον καὶ δικαιότερον. Τοὺς γὰρ λόγους, καθ' οὓς ἂν τῶν ἐγκλημάτων δικαίως αὐτοῖς προστάψῃς ἑκάτερον, ἔχεις ἱκανῶς ἀποδοθέντας σοι παρ' ἡμῶν, ἔκ τε ὧν ἡ τοῦ θείου τῆς Ἀντιοχέων προέδρου, καὶ τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων ὁμωνύμου Ἐπιστολὴ, καθ' ἱστορίαν ἡμῖν

cer-

ἐχορήγησεν, ἔκ τε τῶν ἐν τοῖς τοῦ λόγου ἀγῶσι θεογραφικῶν διειλήφαμεν χρήσεων εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἣν ἐπισφαλῶς ἀρνοῦνται ὑπάρξεως τοῦ παναγίου πνεύματος δι' υἱοῦ ἐκ πατρός. Οὐ μικρὸν δὲ ἴσθι πρὸς τὴν ἑαυτῶν προβαλλομένους ἡμᾶς σύστασιν, καὶ τὸ μὴ τὴν ὁδὸν ταύτην, ὡς νέαν, καὶ ἀρτιτριβῆ αὐτίκα ὁδεῦσαι ἡμᾶς, ἀλλ' ὡς ἅπαξ παρὰ τοῦ μεγάλου Μαξίμου διοδευθεῖσαν. ἐκεῖνος γὰρ πρῶτος αὐτὴν καὶ ἔτεμε, καὶ διώδευσε, ὁ τῶν Λατίνων ἐλευθέρᾳ πάντως ὑπερηγορῶν γλώττῃ, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λεγόντων τὸ πνεῦμα, καὶ εἰς τό, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὴν ὑπερηγορίαν ἑαυτοῦ ἀποτείνων. Καὶ σὺ μὲν τὸ τῆς διαγνώσεως ὥσπερ ἀπροσπαθὲς τήρησον, οἱ δὲ τὰ καθ' ἡμῶν ἀπόφημα θρασεῖ, καὶ ἀπυλώτῳ ἀπερευξάμενοι στόματι, ἢ καὶ τολμηρᾷ χειρὶ γραφῇ παραδόντες αὐτά, ἐκεῖ ἀντικαταστήσονταί μοι, ὅπου κριτὴς ὁ τῶν ἐννοιῶν καθίσει, καὶ ἐνθυμήσεων ἐταστής, οὐ γὰρ δὴ κἀκεῖ τῆς ἐκπορεύεσθαι ἀνθέξονται λέξεως, καὶ ὅσα ἐνταῦθα ἡμῖν περὶ ταύτης διενοχλήσουσιν, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἡμᾶς περὶ ταύτης ἀπολογήσασθαι, ἅτε κριτὴς ἐννοιῶν ὁ κριτής, πρὸς τὴν ἔννοιαν πάντως ἀπίδῃ, καθ' ἣν ἡμεῖς τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην διεπραγματευσάμεθα, καὶ περὶ ἡμῶν μετὰ τῆς αὐτοῦ ἐμφύτου ἀποφανεῖται χρηστότητος.

certamine dicta Sanctorum scripto edita collegimus ad demõstrandum sanctissimi Spiritus per Filium ex Patre existentiã, quam ipsi temere & non absq; errore inficias eunt. Nec parui momenti est, & velim scias, quod nos horum ad comprobationem proponimus, hanc viam non vti nouam, nec vti iam nunc recens tritam ex professo ingressos esse, sed semel a magno Maximo calcatam, ipse siquidem primus illam & aperuit & pertransiuit, qui libera lingua Latinorum defensionem suscepit, qui tradebant Spiritum ex Patre & Filio procedere, defensionem in illud ex Patre per Filium continuare, extendit. Et tu quidem sine vllo affectu dignotionem perficito. Qui vero contra nos inominata, & quæ dicto exprimere nefas est, audaci effrænoq; ore eructarũt, aut temeraria manu scripto commiserunt, ex aduerso constituentur, vbi iudex cordium & cogitationum cognitor sedebit. Neque enim ibi pro dictione *Procedendi* contra sese opponent, & quas nobis hic pro ea molestias exhibuerunt, renouabunt, sed & antequam nos de ea defensionem exordiamur, veluti cogitationum iudex, apud quem iudicium stabit, cogitationem prorsus introspiciet qua nos Ecclesiarum pacem promouimus, & de nobis sua innata bonitate sententiam proferet.

EIVS-

EIVSDEM Apologia.

Nullo modo nostras consuetudines destrui, si Ecclesiarum vnionem acceptamus, sed ad conciliandam in Christo pacem multum conducere: quod inter se in asserendo Dogmate conueniunt.

I Attende cœlum, & loquar: & audiat terra verba oris mei. Cœlum & terram hodie meorum sermonum in audientiam prouoco. At vndenam mihi vocem adsciscam, cuius strepitum termini omnes finesque hauriant? Quodsi similem vocem non nanciscar, quomodo votis meis ipse satisfaciam, qui cœlum & terram hodie ad meorum sermonum audientiam prouocare motu quodam animi concitus sum? Verum qui piscatores legit, tantumque eorum virtutis imbecillitati ingessit, vt in omnem terram eorum sonus exierit, & in fines orbis terræ verba eorum processerint, vocis meæ remissum ac tenue virtutis suæ abundantia corroborabit, & vniuersorum corda, apud quos meus hic sermo perueniet, ad amplectendum veritatem præparabit. Etenim si Deus veritas

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ Ἀπολογία.

Ὑπὲρ τοῦ μὴ εἰς ἀναστροπὴν τῶν ἡμετέρων ἐθῶν δέξασθαι τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἕνωσιν, ἀλλ' εἰς εἰρήνην τὴν ἐν Χριστῷ, διὰ τὸ συμφωνεῖν αὐτὰς ἀλλήλαις εἰς τὴν τοῦ Δόγματος ἔννοιαν.

α΄. Πρόσεχε οὐρανὲ, καὶ λαλήσω, καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. Οὐρανὸν καὶ γῆν ἐγὼ σήμερον τῶν ἐμῶν προσκαλοῦμαι λόγων ἀκροατάς. καὶ πόθεν μοι ἔσται φωνὴν ἐκρῆξαι, πάντα δυναμένην περιηχῆσαι τὰ πέρατα; καὶ εἰ μὴ τοιαύτης εὐπορήσω φωνῆς, πῶς τὴν ἔφεσιν ἀποπλήσαιμι, καθ' ἣν οὐρανὸν καὶ γῆν ἐγὼ σήμερον εἰς τὸ τῶν ἐμῶν λόγων ἀκροατήριον κεκίνημαι προσκαλέσασθαι; Ἀλλ' ὅτι τοὺς ἁλιεῖς ἐκλεξάμενος, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἀσθενὲς αὐτῶν ἐνισχύσας, ὡς εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὸν φθόγγον αὐτῶν ἐξελθεῖν, καὶ ὡς εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα ἀκουσθῆναι αὐτῶν τὸ, τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀδρανὲς τῷ περιόντι τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐνισχύσει, καὶ τὰς ἁπάντων καρδίας, οἷς ὁ ἐμὸς οὗτος ἐνηχηθήσεται λόγος, πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ὑποδοχὴν ἑτοιμάσει. Εἰ γὰρ Θεὸς ἀληθείας ἐ-

est,

ἐστιν, ὅτι καὶ ἀλήθεια καλούμενος χαίρει, ἐπεὶ καὶ ἀλήθειαν αὐτὸν προσαγορεύειν διδάσκει με ὁ Δαυΐδ, κατευθυνεῖ τοὺς λόγους ἡμῶν ἐνώπιον τῶν ἁπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Χριστιανῶν, ὅτι καὶ πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ γῆς τῷ ἀπὸ Χριστοῦ κεκλημένους ὀνόματι, οὐ μόνον εἰς ἔθνη διωρισμένους καὶ πόλεις, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐν σπηλαίοις οἰκούντων καὶ ὄρεσιν ὁ τοῦ ψεύδους ὑπερασπιστὴς τὰ τῆς αὐτοῦ διαβολῆς καθ' ἡμῶν ὑφήπλωσε δίκτυα.

β'. Τίς δὲ ἡ διαβολή, καὶ τίς ἡ ἐπὶ ταύτῃ παρ' ἡμῶν τῶν διαβληθέντων ἀπολογία; Δεῦτε ἀκούσατε πάντα τὰ ἔθνη. ἐνωτίσασθε πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Ἴστε πάντως οἱ πάντες, καὶ ὅστις ἀγνοεῖ τῶν ἁπάντων ἐστὶν οὐδείς, ὅπως ἡ μέσον τῶν Χριστοῦ Ἐκκλησιῶν τῆς παλαιοτέρας φημὶ Ῥώμης, καὶ τῆς νέας τε καὶ ἡμετέρας μακροχρόνιος ἔχθρα, τῇ τοῦ εἰρηνάρχου εὐδοκίᾳ Χριστοῦ, τοῦ τὰ διεστῶτα συνάγοντος, καὶ συνάπτοντος εἰς τὴν εὐκλήρειαν τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἐπανῆλθεν εἰρήνης. Ἴστε δὲ καὶ ὅπως ὁ τοῖς ἀγαθοῖς ἀεὶ βασκαίνων Σατάν, ὁ τὴν οἰκείαν ἔχθραν τῇ τοῦ Χριστοῦ ἀντιπαρεξάγων εἰρήνῃ, ὁ πᾶσιν ἀεὶ τοῖς τοῦ Χριστοῦ ἀντιστρατευόμενος καὶ ἀντιμαχόμενος, οὐκ ὀλίγα τοὺς πολλοὺς διεκίνει τὸν τῆς εἰρήνης ἐμποδισμόν, οὐκ εἶχε πῶς αὐτοῦ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν περιγένηται, πάντων

est, nam cum veritas audit, delectatur, & eum veritatem nuncupare, me Dauid edocet, diriget sermones meos apud eos, qui per totum terrarum orbem a Christo sibi nomen assumunt, cum ad omnes, qui vbicunque terrarum Christiana compellatione gestiunt, non tantum ad præscriptas gentes & vrbes, sed ad eos, qui in speluncis & montibus inhabitant, mendacij propugnator suæ calumniæ aduersus nos retia tetendit.

II. Quænam porro calumnia, & quænam aduersus eam nostra, qui eam perpetimur, responsio est? Eia agite, audite omnes gentes, auribus percipite omnes, qui habitatis terram, scitis equidem omnes, nemoque est qui id nesciat, quæ inter Dei Ecclesias senioris inquam Romæ, & Iuniores huiusce nostræ intercesserunt, diuturnas inimicitias, ita annuente pacis auctore Christo, qui colligit, & vt cohæreant facit, in bene fortunatam illam antiquam amicitiam conuersas fuisse. Scitis præterea Satanam qui bonis inuidet, & proprias simultates Christi paci opponit, qui semper omnes Christi asseclas insectatur, atque oppugnat, plurimos ad pacem impediendam non modicum excitasse, & vt pacis commoda labefacta-

factaret, illud, licet non subsisteret, machinamentum inuenisse. Rumorem in aures omnium influit, Episcopum Constantinopolitanum suo patrocinio Ecclesiam Romanam, & quod ab illa in Symbolo additum fuerat defendere, vt Ecclesiam Græcorum simile Symbolum cum eadem additione recitare compellat. Et huiusce famæ alæ semel motæ, & per vniuersum terrarum orbem incontinenti impetu circumuolitantes, calumniam aduersus nos structam in omnium aures ingerunt.

III. Et hæc est calumnia contra nos. De ea vero responsionem, pro qua vniuersum terrarum orbem ad audientiam prouocauimus, non verborum verisimilitudine pertractabimus, quam in humanæ sapientiæ suadela suam quispiam digerens, sæpius subdole comminiscitur, sed veritatem demonstrabimus Ecclesiæ luminum ac magistrorum gestis factisque, ad quæ nos veluti in exemplum aspicientes, ad sermones hosce deuenimus, quorum causa aduersus nos structa calumnia vbique locorum diffusa est, Nanque cum nos simplices simus, quæ Christi est, simplicitate circumamicti, absque vllo artificio responsionem ede-

ἀνυπόστατον μηχάνημα τῆς αὐτοῦ πονηρίας ἐπάξιον ἐφευρίσκειν. καὶ τὸ μηχάνημα, φήμην τινὰ ταῖς ἁπάντων ἀκοαῖς διακωδωνίζει, ὡς ὁ Ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, συνηγορεῖν ἐπὶ τῇ τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῇ ἐν Συμβόλῳ παρὰ τῶν Ῥωμαίων γενομένῃ προσθήκῃ, ἵνα καὶ τὴν τῶν Γραικῶν Ἐκκλησίαν ἀναπείσῃ τὸ τοιοῦτον Σύμβολον μετὰ τῆς αὐτῆς προσθήκης ἀναγινώσκειν. καὶ τὸ τῆς φήμης πτερὸν ἅπαξ λυθὲν, καὶ ἀκατασχέτῳ ῥύμῃ πρὸς τὴν οἰκουμένην ἅπασαν διαπτὰν, τῆς καθ' ἡμῶν διαβολῆς πᾶσαν ἀκοὴν ἐμπιπλᾷ.

γ. Καὶ ἡ μὲν καθ' ἡμῶν διαβολὴ αὕτη. ἡ δὲ ἐπὶ ταύτῃ ἀπολογία, ὑπὲρ ἧς καὶ τὸ παγκόσμιον ἀκροατήριον προσεκαλεσάμεθα, οὐ πιθανότητι συγκροτηθήσεται λόγων, οὓς ὁ ἐν πειθοῖ σοφίας ἀνθρωπίνης διεξάγων τὰ καθ' αὐτὸν, ἔστιν ὅτε σοφίζεται, ἀλλ' ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ποιήσεται τὰ παρὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας φωστήρων καὶ διδασκάλων γεγενημένα πάλαι καὶ πεπραγμένα, πρὸς ἅπερ ὡς εἰς ἀρχέτυπον ὁρῶντες ἡμεῖς ἐπὶ τοὺς λόγους ἤλθομεν τούτους, ὑπὲρ ὧν ἡ καθ' ἡμῶν συκοφαντία πανταχοῦ διακεκωδώνισται. ἁπλοῖ γὰρ ὄντες ἡμεῖς καὶ τὴν κατὰ Χριστὸν ἁπλότητα ὡς ἱμάτιον ἀμφιεννύμενοι, ἀπερίεργον τὴν ἀπολογίαν ποιησόμεθα, τοῦ ἀρρεποῦς τῆς ἀκεραίου διαγνώσεως

ἀναρτήσαντες, ἐπιστῆσαι καὶ ἀκριβώσασθαι, εἴτε κατὰ τὸν τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδοθέντα τύπον ὑπὸ τῶν Πατέρων συνηγοροῦντες ἡμεῖς ἐσμὲν τῇ τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῇ ἐν τῷ Συμβόλῳ παρὰ τῶν Ῥωμαίων γενομένῃ προσθήκῃ, εἴτε κατά τινα ἰδιόῤῥυθμίαν γνώμης, καὶ ὡς οἱ διαβάλλοντες φασὶ περιφρόνησιν ἐθῶν τε καὶ τάξεων πατρικῶν. Αὐτίκα τὸν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ στερεώματος ἥλιον τὸν πολὺν καὶ μέγιστον Ἀθανάσιον, οὗ καὶ ὁ λόγος ἀήττητος, καὶ ὁ τρόπος ἀμίμητος, ἐπεὶ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ σκάνδαλον οὐ τὸ τυχὸν ἀνεῤῥάγη μέσον τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων αὐτῶν, περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος ἡμῖν, εὑρίσκομεν τὴν καταλλαγὴν ἀμφοτέρων οὐδενὶ τῷ ἄλλῳ τρόπῳ διοικονομησάμενον, ἀλλ' ἢ τῷ συνηγορῆσαι τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐφ' οἷς εἰ καὶ τὴν ἑῴαν πρὸς ἀντίπαλον μοῖραν τοῦ ἐν ἐκείνῃ κεκρίκασι. καὶ τίς ἡ συνηγορία; αὐτὸς ἐκεῖνος ἐνταῦθα παρίτω, καὶ ταῖς τῇ αὐτοῦ γλώσσῃ ἐκφωνηθείσαις λέξεσιν ἀπαγγελέτω ἡμῖν. ἐν γὰρ τῷ πρὸς Ἀντιοχεῖς Τόμῳ οὕτως φησίν, Οὓς γὰρ ἐμέμφοντό τινες, ὡς τρεῖς λέγοντας ὑποστάσεις διὰ τὸ ἀγράφους καὶ ὑπόπτους ἐντεῦθεν εἶναι τὰς λέξεις, ἠξιοῦμεν μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν τῆς κατὰ Νίκαιαν ὁμολογίας, ἀνακρίνειν

edemus, neutram in partem propenso auditorum iudicio committentes, vt attento animo examinetur, atque dijudicetur, an forma a Patribus Ecclesiæ traditam Ecclesiam Romanam pro additione, ab eadem in Symbolo facta, defendimus, an vero propria sententia temere moti, &, vt accusatores contendunt, nostrarum consuetudinum, ac paternorum ordinum neglectu. Et ante alios Ecclesiastici firmamenti solem, grauem in rebus agendis & maximum Athanasium, cuius sermo inexpugnabilis, & vitæ ratio inimitabilis est, cum suo æuo scandalum non leue inter has easdem Ecclesias, de quibus nos modo verba facimus, exortum esset, earundem reconciliationẽ nullo alio modo peregisse inuenimus, quam Romanæ defensione de ijs suscepta, pro quibus rem Orientales in contrariam partem trahentes Romanos condemnabant. Quæ vero fuerit defensio, idem hic veniens suamet lingua dictatis vocibus nobis significet. Nanque ad Antiochenos Tomo hunc in modum edisserit; *Illis enim, qui nonnullos incusabant, vt trium hypostaseon affirmatores, cum huiusmodi voces in scripturis non reperirentur, ac proinde suspectæ videri possent, auctores fuimus, ne amplius in Nicænam confessionem*

inqui-

χεῖν καὶ διερμηνεύειν τὰς λέξεις, τούτους κωλύετε καὶ ἀνείργετε ὡς ὑπόπτους τῷ φρονήματι. τούτων δὲ μὴ ἀνεχόμενοι συμβουλεύετε κἀκείνοις, τοῖς ὀρθῶς διερμηνεύουσί τε καὶ φρονοῦσι, μηδὲν πλέον ἀλλήλοις ἀνακρίνειν, μηδὲ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδὲν χρήσιμον, μήτε ταῖς τοιαύταις λέξεσι διαμάχεσθαι, ἀλλὰ τῷ φρονήματι τῆς εὐσεβείας συμφωνεῖν. οἱ γὰρ μὴ οὕτως διανοούμενοι, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τοῖς τοιούτοις λεξειδίοις φιλονεικοῦντες, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦντές εἰσιν, ἢ ποτίζουσιν ἀνατροπὴν θολερὰν τὸν πλησίον, ὡς φθονοῦντες τῇ εἰρήνῃ, καὶ ἀγαπῶντες τὰ σχίσματα. καὶ ἔτι. Τὸ μὲν ἀσεβεῖν παντελῶς κεκώλυται, κἂν ποικίλοις ῥήμασι, καὶ πιθανοῖς σοφίσμασι περιβάλλειν αὐτό τις ἐπιχειρῇ. τὸ δ' εὐσεβεῖν ὅσιον παρὰ πᾶσιν ὡμολόγηται, κἂν ξενιζούσαις λέξεσί ποτε χρήσηται, ἕως μόνον ὁ λέγων εὐσεβὲς ἔχῃ τὸ φρόνημα. καὶ δι' αὐτῶν, ὃ νενόηκεν, εὐσεβῶς βούλεται σημαίνειν. Καὶ αὖθις μεθ' ἕτερα. Οὐκοῦν εἰ τὰ ῥήματα ταῦτα ὡς ξένα παραφασίζονται ἤτοι, φρονείτωσαν τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ Σύνοδος οὕτως ἔγραψεν, ὅτι εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰσιν αἱ λέξεις, ἀλλὰ καθάπερ εἴρηται πρότερον, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διάνοιαν ἔχουσι, καὶ ταύ-

recipiendos putetis: eos contra qui talem confessionem non edunt, neque tali interpretatione in istis verbis vtuntur, arcere vos vellemus, & aduersari, vt suspectæ mentis homines. Cæterum cum illos tolerandos non censebitis, consuletis illis, qui recte interpretantur, & recte sentiunt; ne vlterior vlla inter vos adhibeatur disquitio, neque verborum pugnis studeatis ad nullam prorsus vtilitatem, sed sensus cogitationesque pietatis exhibere. Nam qui ita affecti non sunt, sed tantummodo super istiusmodi voculis contentiose rixantur, & aliud quippiam præterquam quod Nicææ scriptum est, requirunt, hi profecto nihil aliud agunt quam quod proximis suis turbidam subuersionem propinant, vt inimici, & discordiarum schismatumque æmulatores. Item; *Impietas quidem modis omnibus abrogatur, licet eam varijs verbis, & probabilibus argutiolis circumuestire quis tentet. Pietatem autem colere iustum omnes confitentur, & si peregrinis quibusdam vocibus vtantur, dummodo dicens, piam sententiam teneat, illisque, quod in animo habet, pie enuntiet.* Rursumque post alia; *Itaque si verba illi hæc veluti peregrina abijudicant, teneant sententiam, secundum quam Synodus ita scripsit. Quod licet voces non ita in scripturis reperiantur, sed, vt antea dictum est, ex scripturis sententiam sortiantur,*

eamque pronunciatæ significant apud eos, qui pietati aures integras conseruarunt. Hi Athanasianæ linguæ instar tonitru fulgurantis strepitus, quem nos prælucidum terrarum Orbis lumen sua ætate similibus dispositionibus, ac sententijs concordiam Ecclesiarum perficientem cum inuenissemus, magni momenti esse, illius vestigijs insistere, existimantes, & veluti duce eo lumine illustrari, similibus illius in ædificationem Ecclesiarum, cuius lapis angularis & colligator Christus Deus est, dispositionibus, ad Romanæ Ecclesiæ vnionem nosmetipsos tradidimus, pugnis verborum ad nullam vtilitatem, & dictionum oppugnationibus, in quibus sensus cogitationesq; pietatis Romanæ Ecclesiæ cum nobis concordant neglectis, ne & ipsi audiamus, voculis contentiose rixari, & subuersionem turbidam, vt pacis inimicos, & discordiarum schismatumq; æmulatores proximis propinare.

IV. Agite igitur, sermonum meorum auditores, neutram in partem propensi, per Triadem ipsam, per vniuersas cœlestes virtutes, dijudicate, an calculos iuste contra nos ferunt, qui magnum nobis crimen appingunt, cum Ecclesia Romana sentire in ijs, quæ illa quampijssime con-

τὴν ἐκφωνουμένην σημαίνουσιν τοῖς ἔχουσιν εἰς εὐσέβειαν τὴν ἀκοὴν ὁλόκληρον. Ταῦτα μὲν τοῦ Ἀθανασίου βροντοφώνου γλώττης τὰ ἀπηχήματα. Ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τοιαύταις οἰκονομίαις καὶ ἐπὶ τοιούτοις διανοήμασι τὸν διαφανῆ τῆς οἰκουμένης φωστῆρα ἐκεῖνον εὑρίσκοντες, τὴν καταλλαγὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἐν ταῖς αὐτοῦ ἡμέραις διοικονομησάμενον, καὶ μέγα ἡγούμενοι κατόπιν ἐκείνου βαίνειν, καὶ ὡς ὁδηγῷ φωτὶ ἐναυγάζεσθαι τοῖς παρ' ἐκείνου διῳκονομημένοις εἰς τὴν τῆς Ἐκκλησίας οἰκοδομήν, ἧς ἀκρογωνιαῖος, καὶ συνδέτης λίθος Χριστὸς ὁ Θεός, πρὸς τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καταλλαγὴν δεδώκαμεν ἑαυτούς, τὸ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδὲν χρήσιμον διαπτύσαντες, τὸ ταῖς λέξεσι διαμάχεσθαι, ἐφ' οἷς τῷ φρονήματι τῆς εὐσεβείας συμφωνοῦσαν ἡμῖν τὴν τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίαν κατενοήσαμεν, ἀποπέμψαντες, ὡς ἂν μὴ ἀκούσωμεν, καὶ αὐτοὶ φιλονεικοῦντες εἶναι τοῖς λεξειδίοις, καὶ ἀνατροπὴν θολερὰν τὸν πλησίον ποτίζοντες, ὡς φθονοῦντες τῇ εἰρήνῃ καὶ ἀγαπῶντες τὰ σχίσματα.

δ'. Δεῦτε οὖν ὦ τῶν ἐμῶν λόγων ἀκροαταί, δικάσατε ἀρρεπῶς πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς, πρὸς πάσης ἐπουρανίου δυνάμεως, εἴγε δικαίας τὰς καθ' ἡμῶν ἐκφέρουσι ψήφους, οἱ μέγιστον ἡμῖν προσάπτοντες ἔγκλημα, τὸ συνηγορεῖν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκ-

κλησίᾳ, ἐφ' οἷς τὸ τῆς ἐννοίας εὐσεβέστατον διομολογεῖ. κατηγορουμένης μὲν ὡς ἐπὶ δόξῃ δύο ἀρχῶν καὶ δύο αἰτίων ἐπὶ τῆς μακαρίας Τριάδος, ἀποβαλλομένης δὲ τὴν κατηγορίαν κατὰ τὸ μίαν ἀρχὴν καὶ μίαν αἰτίαν πρεσβεύειν καὶ διομολογεῖν. Ἀθανάσιος τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ συνηγορεῖ, μηδὲν ἔχων τῆς συνηγορίας ἀρχέτυπον, καὶ πρὸς μηδὲν ἄλλο παράδειγμα τὴν αὐτοῦ ἀπευθύνων συνηγορίαν, καὶ ταῦτα ἐφ' οἷς Ἰταλοὶ τὰ μέγιστα προσπταίειν ἐδόκουν. Σαβελλισμοῦ γὰρ παρεῖχεν ὑπόνοιαν μιᾶς ὑποστάσεως ἐπὶ τῆς Τριάδος ὁμολογία. καὶ ἡμεῖς παραβασίας τῶν πατρικῶν διατάξεων ἐγκαλούμεθα, ὡς μαθηταὶ διδασκάλῳ Ἀθανασίῳ ἑπόμενοι, καὶ πρὸς τὰς ἐκείνου πράξεις, ὡς εἰς παράδειγμα καὶ ἀρχέτυπον, τὰς ἑαυτῶν ἀπευθύνοντες. Ἐγὼ μὲν οἶμαι μὴ πλειόνων ἔτι δεηθῆναι μοι λόγων ἀποδείξεως ἕνεκα τοῦ μὴ κακῶς μηδ' ἐπισφαλῶς τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας συνηγορίαν ποιεῖσθαι ἡμᾶς, τὸ τῶν λέξεων παρορῶντας ἀσύμφωνον, καὶ τὸ τῆς ἐννοίας ἁρπάζοντας σύμφωνον, διὰ τὸ θεοφιλὲς τῆς εἰρήνης καὶ ἔνθεσμον. εἰ δὲ διὰ τὴν ἐπὶ δυσὶν, ἢ τρισὶ μάρτυσιν Εὐαγγελικὴν πίστιν τῶν λεγομένων δεῖ καὶ ἑτέρους τῶν τῆς εὐσεβείας διδασκάλων παραγαγεῖν συνηγοροῦντας μέντοι, οὐ μέντοι γε μέχρι καὶ τοῦ μεταστῆσαι σφᾶς ἀντιλέγοντας εἰς

confitetur: licet enim Romani arguantur duo principia, & duas causas in sanctissima Triade statuere, sed accusationem amoliũtur, cum vnum principium, & vnam causam se tenere profitentur. Athanasius cum Romana Ecclesia concordat, eamq; defendit, cum nullum præuium habeat suæ defensionis exemplum, neque factum præcedens quod imitaretur; tumque cum Itali in potissimis errare reputabantur, tanquam qui de Sabellismo suspecti erant, vti vnius hypostasis in sancta Triade assertores. Et nos paternarum ordinationum præuaricationis insimulamur, qui veluti discipuli Athanasium sequimur, & ad illius actiones veluti in archetypum & exemplar nos conformamus. Ego quidem opinor, non esse pluribus opus, ad demonstrandum nos, non male, sed tuto Romanæ Ecclesiæ defensionem suscepisse, in dictionibus discrepantiam negligentes, & arripientes, quæ in sententia est, concordiam, propter pacem, qua Deus tantummodo delectatur, & leges approbant. Quodsi propter Euangelicum dictum de duobus vel tribus testibus ad dicta confirmanda, opus est, & alios pietatis Doctores adducere, qui non vt contradicentes ad acceptan-

da deducant ea, quorum ipsi defensionem suscipiebant, sed ad pacem inter vtrasque partes tantum conciliandam, proprij propositi scopum intendebant, vti Christi pacis auctoris dissita colligantis, & vna cohærere facientis imitatores, & in diuinis rebus pertractandis eximius Basilius, & cui merito a Theologia nomen est, Gregorius, ad iam dicta comprobanda producentur. Diuinus nanque Basilius non asserentes, Spiritum Deum esse simul, cum illis collocare contendit, qui eum Deum, & Patri Filioque consubstantialem deprædicant. & rebus theologicis magnus Gregorius eandem partium vnionis viam iniens, post alia atque alia adnectit, neque Iudæorum gentem reijcere se, dummodo *assumpti* vocem pro Christo ommissis alijs inquisitionibus acceptantes, vna cum nobis vellent collocari. Sed neque diuinus Athanasius consentiens cum vnam hypostasim affirmantibus, tantundem illis assensum præbebat, vt tres hypostases decernentes in eorũ confessionem pertraheret: neque magnus Basilius fœdera concilians, eos, qui palam atque aperte Spiritum Deum fatebantur, cum ijs qui eundem Deum non fatebantur, sed alijs vocibus pariter æqualiterque responden-

tibus

τό, ἐφ' ᾧ καὶ τὴν συνηγορίαν ἐποιοῦντο, ἀλλὰ μέχρι τῆς εἰρήνης τῶν μερῶν ἀμφοτέρων τὸν ὅλον σκοπὸν τῆς οἰκείας διαθέσεως ἀποτείνοντες, ὡς τοῦ εἰρηνάρχου Χριστοῦ μιμηταὶ τοῦ τὰ διεστῶτα συνδέοντος καὶ συνάπτοντος, καὶ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος ἐν τούτοις παραχθήσεται, καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἀξιώνυμος ἐπισυγκροτήσει τοῖς εἰρημένοις. Ὁ μὲν γὰρ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος τοὺς μὴ λέγοντας, τὸ πνεῦμα Θεὸν συγκαταλλάξαι σπεύδει τοῖς Θεὸν αὐτὸ καὶ ὁμοούσιον πατρὶ καὶ υἱῷ σαφεῖ τῇ γλώττῃ ἀνακηρύττουσιν. Ὁ δὲ μέγας ἐν θεολόγοις Γρηγόριος τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῆς τῶν μερῶν τούτων καταλλαγῆς μετερχόμενος, οἷς λέγει προσεπιφέρει. μηδὲ γὰρ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος ἀποβαλεῖν ἄν, εἰ τὴν τοῦ εἰλημμένου φωνὴν ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ πρὸς ὀλίγον ἐπιζητοῦντες, ἠξίουν μεθ' ἡμῶν τάττεσθαι. Ἀλλ' οὔτε ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος συνηγορῶν τοῖς μίαν ὑπόστασιν λέγουσιν, ἐπὶ τοσοῦτον συνηγόρει ἐκείνοις, ἐφ' ὅσον μεταστῆσαι τοὺς τρεῖς δογματίζοντας ὑποστάσεις εἰς τὴν ἐκείνων ὁμολογίαν. οὔτε ὁ μέγας Βασίλειος εἰς σπονδὰς καταλλάττων εἰρηνικὰς τοὺς τὸ Θεὸν ἀνεπισκιάστως τὸ πνεῦμα ὁμολογοῦντας, καὶ τοὺς μὴ Θεὸν αὐτὸ λέγοντας, ἐν ἄλλαις δὲ φωναῖς τὸ ἴσον ἐμφαίνοντας, συνηγορῶν ἦν τοῖς μὴ

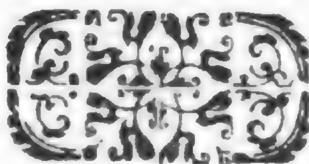
λέγουσι πνεῦμα Θεὸν, ὥστε πρὸς τὴν
αὐτὴν δόξαν καὶ τοὺς λέγοντας με-
ταστῆσαι. ἀλλ' οὐδὲ τῆς θεολογίας
ἐπώνυμος, τόγε εἰς αὐτὸν ἧκον, τὸ
Ἰουδαίων περιδεχόμενος ἔθνος,
εἰ τὴν τοῦ εἰλημμένου φωνὴν δεξάμε-
νον ἀντὶ τῆς Χριστοῦ, ἠξίουν μεθ' ἡμῶν
τάττεσθαι, συνηγορεῖν ἐπὶ τῇ φωνῇ
ταύτῃ τῇ τοῦ εἰλημμένου, ὥστε πεί-
θειν καὶ τοὺς μήπω λέγοντας μετέ-
πειτα χρῆσθαι αὐτῇ. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν
τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ῥώμης συνηγοροῦν-
τες ἐπὶ τοσοῦτον συνηγοροῦμεν, ἐφ'
ὅσον μεταστῆσαι εἰς τὸ λέγειν, ἐκ πα-
τρὸς καὶ υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι
πνεῦμα, τοὺς ἀρχῆθεν καὶ ἐς δεῦρο
ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως ἀναγι-
νώσκοντας, ἐκπορευόμενον αὐτὸ ἐκ
πατρός. Ἀλλ' ὡς οἱ τῆς οἰκουμένης
φωστῆρες ἐκεῖνοι πρὸς τὸ τῆς ἐννοίας
σύμφωνον ἀφορῶντες μέχρι τῆς εἰρή-
νης τὴν τῆς συνηγορίας σπουδὴν ἐ-
πεδείκνυντο, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὡς μα-
θηταὶ διδασκάλοις ἐκείνοις ἑπόμε-
νοι, οὐ τῇ λέξει ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ τὸ
πᾶν τῆς καταλλαγῆς χαριζόμενοι μέ-
χρι τῆς εἰρήνης τῇ τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίᾳ
συνηγοροῦμεν. Ἀλλ' οἱ μὲν συκοφαν-
τεῖν ἕτοιμοι, καὶ διαβάλλειν εὐχερεῖς
πάντα, συκοφαντείτωσαν, διαβαλ-
λέτωσαν. ἔστιν ὁ δικάσων Θεός. ἔστι
πάντως κριτὴς, παρ' οὗ τὰς εὐθύνας
καὶ τῶν λόγων, καὶ τῶν τρόπων εἰσπραχ-
θησόμεθα. Ἡμεῖς δὲ τὴν παροῦσαν
ἀπολογίαν ποιησάμενοι, ὡς ἂν μή πω

tibus sic defendebant, vt in non asserẽtium, Spiritum esse Deum, sententiam, asserentes eũ Deum esse traduceret: sed neque, cui a Theologia nomen est, quantum in se erat, Iudæorum gentem amplectens, si *assumpti* vocem pro Christo accipientes, vna cum nobis numerari vellent, partes eorum ita in voce *assumpti* agebat, vt tandem & illud non enunciantes, in posterũ enunciare compelleret: nos etiam, cum tutamur Romanam Ecclesiam, tantundem tutamur, vt eos; qui a principio ad hæc vsque tempora in fidei Symbolo recitant, ex Patre Spiritum procedere, adducamus, vt recitent, ex Patre Filioque procedere; sed veluti illa terrarum Orbis luminaria ad concordem sententiam respicientes, conflandæ tantum paci sua defensione studium ponebant: sic & nos veluti discipuli Magistros illos sequentes, non dictioni, sed sententiæ totum negotium pacis indulgentes, vnionis tantum gratia Romanæ Ecclesiæ partes defendimus. Sed qui prompti sunt ad calumniandum, & ad accusandum omnia propensi calumnientur, accusent. Erit qui iudicabit Deus. Est prorsus iudex, cui & sermonum & vitæ rationem reddemus. Nos porro hanc Apologiam

per-

perſoluimus, ne quid ſcandali ſimplicium cordibus irrepat, qui nihil ſani præconum more pronunciant, vobis, quos mea hæc oratio in audientiam prouocauit, ſic dicimus; quemadmodum in huiuſce Apologiæ procemio, promiſimus, Apologiam hanc noſtram non in verborum veriſimilitudine, & ſermonibus perſuaſibilibus, quos in humanæ ſapientiæ ſuadela quiſpiam ſua dirigens, ſæpius ſubdole comminiſcitur, confecimus, ſed ad veritatem demonſtrandam, Eccleſiæ luminum ac Magiſtrorum olim geſta factaq; propoſuimus. Quodſi teſtem quoque popoſcitis, teſtem ipſum Deum a nobis datum accipientes, ne animum illis, qui paratam ad criminandum linguam habent, aduertite: ſed veritatem ſolicite indagantes, Eccleſiæ pacem retinete, dum ſcitis multam eſſe mercedem repoſitam illam procurantibus, & comprobantibus retributionis die ab auctore pacis & principe.

τὶ ἐνστάξῃ σκάνδαλον ταῖς τῶν ἀκεραιοτέρων ψυχαῖς οἱ μηδὲν ὑγιὲς διακηρυκεύοντες πρὸς ἡμᾶς, οὓς ὁ ἐμὸς λόγος εἰς ἀκροατὰς αὐτοῦ συνεκάλεσεν, οὕτω φαμέν. Ἐπεὶ καθὼς ἐν τοῖς τοῦ παρόντος Ἀπολογητικοῦ προοιμίοις ἐπηγγειλάμεθα, τὴν ὑφ' ἡμῶν ἀπολογίαν οὐ πιθανότητι λόγων ἐποιησάμεθα, ὡς ὁ ἐν πειθοῖ σοφίας ἀνθρωπίνης διεξάγων τὰ καθ' αὐτόν, ἔστιν ὅτε σοφίζεται, ἀλλ' εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν τὰ παρὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας φωστήρων καὶ διδασκάλων γεγενημένα πάλαι, καὶ πεπραγμένα προεβαλλόμεθα. Ὑμεῖς τὸν ἡμέτερον τοῦτον ἀπόλογον, εἰ δεῖσθε καὶ μάρτυρος, ἐπὶ Θεῷ δεξάμενοι μάρτυρι, μηκέτι τοῖς πρὸς διαβολὴν τὴν γλῶτταν ἡτοιμασμένοις προσέχοιτε, ἀλλὰ τοῦ ἀληθοῦς ἐρευνηταὶ γινόμενοι ἀκριβεῖς, τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνης ἀντέχεσθε, εἰδότες, ὡς πολὺς ἀπόκειται ὁ μισθὸς τοῖς συγκροτοῦσιν αὐτὴν ἐν τῇ τῆς ἀνταποδόσεως ἡμέρᾳ παρὰ τοῦ εἰρηνάρχου Χριστοῦ.

EIVS.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Τῶν πρὸς τὸν Σουγδαίας Θεόδωρον,

τὸ πρῶτον.

α. Ἐπειδὴ τὸν Εὐαγγελικὸν ζυγὸν ἄρτι ἐπωμισάμενος, καὶ μέλλων ἤδη πρὸς τὴν Σουγδαίαν ἀπαίρειν, ἧς ποιμεναρχίαν σε δι' ἡμῶν τὸ ἅγιον πνεῦμα προεχειρίσατο, περί τινων ἡμᾶς ἤρου δογματικῶν, τὰς δὲ, ἐφ' αἷς προέθου δὴ ἐρωτήσεσιν ἀποκρίσεις ἡμῶν ἐγγράφους ἐξενεχθῆναί σοι, τὴν ἡμῶν ἡττίσω οὐ ἀπήλησαν, ἵν' ἔχῃς τοῖς βουλομένοις σοι ἀντιλέγειν, ἑτοιμοτέρας τε καὶ στατικωτέρας ἀπαντῶν, διὰ τὸ καὶ πλέον ἢ ἐν τοῖς ἑτέροις τῆς οἰκουμένης κλίμασι, τῶν ἀφ' ἡμῶν Σχισματικοὺς παραβάλλειν ἐκεῖ. Ἡμεῖς, τῷ εὐλόγῳ τῆς αἰτήσεως εἴξαντες, τὴν παροῦσαν γραφὴν κατ' ἀριθμὸν τριάδος ἐρωτήσεων σῶν, καὶ ἀποκρίσεων ἡμετέρων προβαίνουσαν, ἐχαράττομεν.

β. Αὐτίκα ἐπὶ τῶν ἄλλων ταύτην πρώτην ἔθου ἐρώτησιν. Εἰ καλῶς οἱ ἀντιδιατιθέμενοι ἐνίσταντο, λέγοντες, ὡς εἰ ἔστι τὸ προϊέναι, καὶ προχεῖσθαι, καὶ ἀναβλύζειν, ἐστιν εὖ λεγόμενα περὶ τοῦ πνεύματος, ἐκ

EIVSDEM

Ad Sugdaæ Episcopum Theodorum.

LIB. I.

Eodem ALLATIO Interprete.

I. CVm iam humeris tuis iugum Euangelicum sustuleris, & Sugdæam, cuius te per nos Spiritus sanctus ouili Christi præesse pastorem promouit, iter tibi emetiendum sit; de nonnullis quæstionibus dogmaticis perquirens, ad propositas per te interrogationes responsiones in scripto tradi, nostram mediocritatem expostulasti, vt promptas atque paratas ac magis firmas, aduersus eos, qui tibi contradicere conantur, responsiones habeas, quod multo abundantius ibidem, quam in alijs terræ regionibus, eorum, qui a nobis scissi sunt, copia conueniat: nos iustæ tuæ petitioni obtemperantes, præsens hoc responsionum nostrarum scriptum, terno tuarum interrogationum numero respondentes, concinnauimus.

II. Et primum quidem atque ante alia, sic interrogas; an recte, qui sese nobis & contentiose opponunt, asseruerint, licet *exilire*, & *effundi*, & *emanare*, nonnullis in locis de Spiritu

exPa.

ex Patre dicta, illum ex Patre & essentialiter & naturaliter esse, indicent, non tamen idem innuere; nec Spiritus ex Filio naturalem existentiam denotare, sed spiritualia quædam dona, cum ex Filio eadem dicuntur. Eorum, qui similia discrimina comminiscuntur atque proponunt, absurditatem, lingua aureus, & tuba Spiritus ex auro ducta, Ioannes, Oratione * quam ille habuit de sanctissimo Spiritu, comprobabit: Copiose nanque ille in ea de nominibus Spiritus sermonem instituens, & Spiritus nomen subdiuidens, tum ad auctoritatem & dominium, ipsamque naturam Spiritus, qui Triados complementum est, tum ad spiritualium donorum distributionem manifestandam, & accurate rem explanans, & acute admodum extricans, aliquando nomen spiritus inferre proponereque ipsum Paracletum, aliquando eodem nomine gratiam aliquam insinuari, his ijsdem verbis denotat: *Operæpretium autem est, vt perseueremus diutius in sancti adorandique Spiritus enarratione, & manifestius aliquid de sancta gloriosaque facultate dicamus, non per ea quæ comminiscimur, sed per quæ docemur. Spiritus sanctus natura est indiuisibilis, vt pote qui ex inseparabili & indiuisibili natura pro-*

πατρὸς οὐσιωδῶς δηλοῦσι, καὶ φυσικῶς ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐπὰν λέγωνται ταῦτα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τὴν φυσικὴν αὐτὴν τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν τοῦ ἁγίου, ἀλλά τινα πνευματικὰ δηλοῦσι χαρίσματα, τὸ πάνυ παράλογον τῶν τὰς πλαττομένων τὰς τοιαύτας ἐνστάσεις διαφορὰς, ὁ Χρυσορρήμων Ἰωάννης, σάλπιγξ τοῦ πνεύματος ἡ χρυσήλατος ἐν τῷ περὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος συγγραφέντι παρ' αὐτοῦ Λόγῳ, συνίστησι. Πολλὴν γὰρ ὁδὸν ἐκεῖ περὶ τῶν τοῦ πνεύματος ὀνομάτων ἐξυφαίνων τὸν λόγον, καὶ διαιρῶν τὸ τοῦ πνεύματος ὄνομα, εἴς τε τὴν δήλωσιν αὐτῆς τῆς αὐθεντίας, καὶ φύσεως τοῦ τῆς Τριάδος συμπληρωτικοῦ πνεύματος, εἴς τε τὴν δήλωσιν τῆς τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων διανομῆς, καὶ διασαφῶν ἀκριβῶς, καὶ διερμηνεύων πάνυ λεπτῶς, πῆ μέν ἐστιν ἀκοῦσαι τὸ τοῦ πνεύματος ὄνομα, καὶ νοῆσαι αὐτὸν τὸν παράκλητον, πῆ δὲ ἀκοῦσαι πάλιν ὄνομα πνεύματος, καὶ νοῆσαι χάριν τινὰ δηλουμένην πνευματικὴν, οὕτως ἐπὶ λέξεων λέγει· Ἀναγκαῖον μέν ἐστιν ἐπιμεῖναι τῇ τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ πνεύματος ἐξηγήσει, καὶ σαφέστερόν τι περὶ τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου δυνάμεως εἰπεῖν, οὐκ ἐξ ὧν λογιζόμεθα, ἀλλ' ἐξ ὧν διδασκόμεθα. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν μὲν φύσιν ἐστὶν ἀδιαίρε-

ra pro-

τον, ἅτε δὴ ἐκ τῆς ἀδιαιρέτου, καὶ ἀμερίστου φύσεως προελθὸν, ὄνομα δὲ αὐτοῦ πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα ἀληθείας, πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα Κυρίου, πνεῦμα τοῦ πατρὸς, πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, πνεῦμα Χριστοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα, Λέγεται τοίνυν πνεῦμα ἅγιον, αὕτη γάρ ἐστιν ἡ κυρία, καὶ πρώτη προσηγορία, ἡ ἐμφατικωτέραν ἔχουσα τὴν διάνοιαν, καὶ παριστῶσα τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν φύσιν. Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν, Εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, καὶ μὴν ἐχρῆν εἰπεῖν, εἰ δέ τις πνεῦμα Θεοῦ οὐκ ἔχει, ἀλλ' εἶπε Χριστοῦ, ἀλλὰ τοῦτο εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἴσον ἐστὶν εἰπεῖν πνεῦμα Θεοῦ, καὶ πνεῦμα Χριστοῦ. Ταῦτα τὰ ὀνόματα τῆς ἁγίας καὶ ἀχράντου δυνάμεως τοῦ ἁγίου ἐστὶ καὶ προσκυνητοῦ πνεύματος. ἔστι δὲ ἄλλα ὀνόματα οὐ τῇ φύσει προσήκοντα, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ. βαθὺς ὁ λόγος, καὶ χρῄζει ἀκοῆς προσεχοῦς καὶ ἀσφαλοῦς καὶ πιστῆς. Λέγεται δὲ πάλιν τὸ πνεῦμα, ζωῆς πνεῦμα, ἐπειδὴ ὁ Σωτὴρ λέγει, Ἐγώ εἰμι, ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή. Λέγεται οὖν πνεῦμα ζωῆς, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος λέγει, Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς. Ταῦτα τὰ ὀνόματα αὐτῆς τῆς αὐθεντίας, αὐτῆς τῆς φύσεως. Ἔστι δὲ ἄλλα ὀνόματα, ἃ οὐ προσγράφεται τῷ ἁγίῳ πνεύματι, ἀλλὰ τῇ δυνάμει, καὶ τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, οἷον αἱ δωρεαὶ αὐτοῦ, λέγω δὲ, καὶ προσδιασαφηνίζω τὴν ἔννοιαν, καὶ ἐπάγω τὴν μαρτυρίαν. Ἐπειδὰν χαρίσηται τὸ

ra progressus est: *nomen autem eius, Spiritus Sanctus, Spiritus Veritatis, Spiritus Dei, Spiritus Domini, Spiritus Patris, Spiritus Filij, Spiritus Christi.* Et paucis annexis: *Itaque dicitur Spiritus Sanctus. Hæc enim est prima & propria appellatio, & vt euidentiorem habens intelligentiam, Spiritus sancti naturam demonstrat.* Et post pauca: *Si quis autem Spiritum Christi non habet; & sane oportebat dicere, Si quis autē Spiritum Dei non habet: sed dixit Spiritum Christi. dixit id vero, vt ostenderet, idem esse dicere, Spiritum Dei, & Spiritum Christi. Hæc nomina sanctæ & immaculatæ virtutis, sancti sunt & adorandi Spiritus. Sunt vero & alia nomina, non naturæ conuenientia, sed operationi. Profundus sermo, & opus habet auribus attentis, munitis, & fidelibus. Dicitur enim Spiritus vitæ, cum Saluator dicat: Ego sum veritas & vita. Dicitur Spiritus vitæ, vt Paulus dicit: Lex enim Spiritus vitæ. Hæc nomina eiusdem sunt auctoritatis, & eiusdem naturæ. Sunt & alia nomiua, quæ non adscribuntur Spiritui sancto, sed virtuti illius & operationi, vt sunt dona eius. Dico itaque, & insuper declaro sententiam, postea testimonium subinducturus. Quando dat Spiritus*

sanctus precibus Sanctorum, vel mihi vel alteri Christianorum, sanctificationem, accipio donum ita vt sanctum habeam & corpus & animam. Donum mihi exhibitum vocatur Spiritus sanctitatis, hoc est munus. Si dederit Spiritus sanctus cuipiam donum, non habenti sapientiam, non habenti intelligentiam, sed det illi solam fidem, quales sunt multi habentes donum, vt credant solum Scripturis, ignorantes Scripturas, & Scripturis credentes; illud donum vocatur & Spiritus fidei. Si quis accipiat donum & virtutem a Spiritu sancto, vt credat promissioni bonorum, quæ dantur in futuro seculo, ille Spiritum promissionis accepit. Si quis accepit sapientiæ donum, illud vocatur Spiritus sapientiæ; & omnia dona Spiritus sancti nuncupantur Spiritus: Et attende diligenter formam, qua tibi partem speculationis exponimus: Quando quis habet donum charitatis, dicitur habere spiritum charitatis. Quando quis accepeperit donum martyrij; dicitur habere virtutis spiritum; hoc est donum, quod datum Spiritus sanctus appellatur, & donum eodem nomine, quo is, qui donat. Et paucis interiectis: *Ita & beatus Esaias: Egredietur, inquit, de radice Iesse virga, & flos ex ea ascendet, & requiescet super*

πνεῦμα τὸ ἅγιον, εὐχαῖς τῶν Ἁγίων, ἢ ἐμοὶ, ἢ ἑτέρῳ χριστιανῷ ἁγιασμὸν, καὶ λάβω δῶρον, ὥστε ἅγιον ἔχειν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ἡ δωρεὰ ἡ δοθεῖσά μοι καλεῖται, πνεῦμα ἁγιωσύνης, τουτέστι χάρισμα. Ἐὰν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον δωρεὰν τινὶ μὴ ἔχοντι σοφίαν, μὴ ἔχοντι γνῶσιν, ἀλλὰ δῷ αὐτῷ μόνον πίστιν, ὡς εἰσὶ πολλοὶ χάρισμα ἔχοντες τοῦ πιστεύειν μόνον Γραφαῖς, οὐκ εἰδότες τὰς Γραφὰς, καὶ ταῖς Γραφαῖς πιστεύοντες, καλεῖται δωρεὰ ἐκείνη καὶ πνεῦμα πίστεως. Ἐὰν τις λάβῃ δωρεὰν, καὶ δύναμιν παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος πιστεύειν τῇ ἐπαγγελίᾳ τῶν διδομένων ἀγαθῶν ἐν τῷ μέλλοντι, ἔλαβε πνεῦμα ἐπαγγελίας. Ἐὰν τις λάβῃ σοφίας δῶρον, καλεῖται ἡ δωρεὰ πνεῦμα σοφίας, καὶ πάντα τὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματος καλεῖται πνεῦμα, καὶ πρόσεχε τὸν τύπον διασαφηνιζόντων ἡμῶν ἐκ μέρους τῆς θεωρίας. Ὅταν τις ἔχῃ χάρισμα ἀγάπης, λέγεται ὅτι πνεῦμα ἀγάπης ἔχει. Ὅταν λάβῃ τις χάρισμα μαρτυρίου, λέγεται πνεῦμα δυνάμεως ἔχειν, τουτέστι χάρισμα. Ἐπειδήπερ τὸ δωρούμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι, καλεῖται καὶ τὸ δωρούμενον πνεῦμα ἅγιον, καλεῖται καὶ τὸ δῶρον ὁμωνύμως τῷ χαρίζοντι. Καὶ μετ' ὀλίγα. Οὕτως καὶ ὁ μακάριος Ἡσαΐας, Ἐξελεύσεται, φησὶ, ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναβήσεται, καὶ

eum

καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὥστε τὸ ὄνομα τῆς φύσεως αὐτὸ τοῦ πνεύματος. λοιπὸν δὲ τὰ χαρίσματα, πνεῦμα σοφίας, καὶ συνέσεως, πνεῦμα γνώσεως, πνεῦμα εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν. Ἔλαβεν ὁ διδάσκων πνεῦμα σοφίας, ὁ διδασκόμενος πνεῦμα συνέσεως, ἵνα συνῇ. διὰ τοῦτο Ἡσαΐας τὴν σοφίαν ἐπιγράφει τῷ λέγοντι, τὴν σύνεσιν τῷ ἀκούοντι, καὶ φησί, Σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατήν. πνεῦμα βουλῆς δίδοται τῷ γνωμοδοτοῦντι, πνεῦμα ἰσχύος τῷ τὴν γνώμην δεχομένῳ. Καὶ μετά τινα τῆς περικοπῆς. Ἐπαναλαμβάνω τοίνυν τὰ ὀνόματα τῆς ἀφράστου φύσεως, πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα Κυρίου, πνεῦμα πατρὸς, πνεῦμα υἱοῦ, πνεῦμα Χριστοῦ, πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος τὸν Χριστὸν, πνεῦμα ζωῆς, πνεῦμα ἀληθείας. λοιπὸν τὰ χαρίσματα, πνεῦμα δυνάμεως, πνεῦμα ἀγάπης, πνεῦμα σωφρονισμοῦ, πνεῦμα ἐπαγγελίας, πνεῦμα πίστεως, πνεῦμα ἀποκαλύψεως, πνεῦμα υἱοθεσίας. Ταῦτα σαφῶς τοῦ Χρυσορρήμονος πατρὸς διηκρινηκότος, καὶ παραδεδωκότος, πῆ μὲν ἔστιν ἀκοῦσαι τὸ τοῦ πνεύματος ὄνομα, καὶ νοῆσαι αὐτὸν τὸν Παράκλητον, πῆ δὲ ἀκοῦσαι πάλιν ὄνομα πνεύματος, καὶ νοῆσαι χάριν τινὰ δηλουμένην πνευματικὴν, πῶς ἔξεστιν οἱ σύμπαν τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀπυλώτῳ ἀπεραζόμενοι στό-

eum Spiritus Dei. Hic est nomen ipsius naturæ Spiritus; deinceps sequuntur dona: Spiritus sapientia & intellectus, Spiritus consilij & fortitudinis, Spiritus cognitionis, Spiritus pietatis, Spiritus timoris Dei. Et post pauca: *Accepit docens, Spiritum sapientiæ, & addiscens, Spiritum intelligentiæ, vt intelligat. Propterea Esaias sapientiam ascribit dicenti, intellectum audienti; & , inquit, sapientem architectum, & intelligentem auditorem. Spiritus consilij dicitur consiliatio; Spiritus fortitudinis, consilium accipienti.* Et post alia nonnulla pericopes: *Repeto igitur nomina ineffabilis naturæ Spiritus Dei, Spiritus qui ex Deo, Spiritus Domini, Spiritus Patris, Spiritus Filij, Spiritus Christi, Spiritus qui excitauit Christum, Spiritus vitæ, Spiritus veritatis: Deinde dona, Spiritus virtutis, Spiritus charitatis, Spiritus temperantiæ, Spiritus promissionis, Spiritus fidei, Spiritus reuelationis, Spiritus adoptionis filiorum.* Hæc palam Chrysostomo discernente tradenteque, aliquando audimus spiritus nomen, & Paracletum ipsum intelligimus; aliquando rursus audimus nomen spiritus, & aliquod spirituale donum per illud indicatum cognoscimus; quanam ratione

qui, quicquid visum fuerit, effreni ore effutiunt, contendunt, non naturam sancti Spiritus, sed spiritualia dona in quacunque sacræ Scripturæ parte reperitur, Spiritum sanctum esse, emanare, & effundi ex Filio, indicari? Nanque, si de nominibus spiritus verba faciens, Sanctus ait: *Nomen vero ipsius, Spiritus sanctus, Spiritus veritatis, Spiritus Dei, Spiritus Patris, Spiritus Filij*, & addit: *Hæc enim est propria & prima appellatio, quæ sententiam habet expressiorem, & naturam Spiritus sancti repræsentat*; tum subdit deinde: *Hæc sunt nomina sanctæ & immaculatæ virtutis sancti & adorandi Spiritus*; rursumque: *Hæc nomina sunt auctoritatis ipsius naturæ Spiritus sancti*: quis, dummodo veritatem frustra oppugnare non appetit, non fatebitur, qui in Scripturis indistincte Spiritus sanctus vocitatur, ipsius naturæ, ipsius dominatus Paracleti nomen esse? Et si id est, quanam ratione audebit, affirmare, donum spirituale denotari, cum prope locis [b] Scripturæ innumeris reperiatur, nunc quidem progrediens, nunc emanans, nunc exiliens Spiritus sanctus ex Filio? Nemo, vt reor, aduersus veritatem ita inuerecundus fuerit, vt ex his, quæ Chrysostomus de nominibus Spiritus præscripsit,

ματι διενίστασθαι, μὴ τὴν φύσιν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλὰ τὰ πνευματικὰ δηλοῦσθαι χαρίσματα. Ἐν οἱῳδήποτε ἂν τῆς θείας γραφῆς μέρει εὑρίσκηται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχον, καὶ ἀναβλύζον, καὶ προερχόμενον ἐξ υἱοῦ. Εἰ γὰρ τὸν περὶ τῶν ὀνομάτων λόγον ὁ Ἅγιος ποιούμενος φησίν, Ὄνομα δὲ αὐτοῦ πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα ἀληθείας, πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα τοῦ πατρὸς, πνεῦμα τοῦ υἱοῦ. καὶ προστίθησιν, Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ κυρία καὶ πρώτη προσηγορία, ἡ ἐμφατικωτέραν ἔχουσα τὴν διάνοιαν, καὶ παριστῶσα τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος φύσιν. Καὶ ἐπάγει, Ταῦτα τὰ ὀνόματα τῆς ἁγίας, καὶ ἀχράντου δυνάμεως τοῦ ἁγίου ἐστὶ καὶ προσκυνητοῦ πνεύματος. Καὶ πάλιν, Ταῦτα τὰ ὀνόματα αὐτῆς τῆς αὐθεντίας, αὐτῆς τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος φύσεως, τίς ἂν μὴ βουλόμενος τὴν ἀλήθειαν ἐπηρεάζειν διακενῆς, οὐχ ὁμολογήσειε τὸ ἐν τῇ γραφῇ ἀδιορίστως εἰρημένον ἅγιον πνεῦμα, αὐτῆς τῆς φύσεως, αὐτῆς τῆς αὐθεντίας τοῦ Παρακλήτου ὄνομα εἶναι; καὶ εἰ τοῦτο, πῶς ἂν τολμήσειεν εἰπεῖν χάρισμα δηλοῦσθαι πνευματικὸν, ὅπου μυριαχοῦ τῆς γραφῆς εὑρίσκεται, νῦν μὲν προϊὸν, νῦν δὲ προερχόμενον, νῦν δὲ ἀναβλύζον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ. Οὐδεὶς ἂν οἶμαι τῆς ἀληθείας οὕτω καταναιδεύσηται, ὡς μὴ ἐξ ὧν ὁ Χρυσορρήμων ἔφη

certam

περὶ τῶν ὀνομάτων τοῦ πνεύματος, ὁμολογουμένην ἔχειν ἀπόδειξιν, τὴν αὐτὴν τὴν τοῦ Παρακλήτου φύσιν δηλοῦσθαι, ὁπηνίκα τις πνεῦμα ἅγιον λέγει, ἁπλῶς, καὶ ἀπροσδιορίστως. Καὶ ταύτης ὁμολογουμένης τῆς ἀποδείξεως ἀναντίρρητος ἀκολουθήσει τὸ λοιπὸν ἔλεγχος τῶν λεγόντων, ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊέναι, καὶ προχεῖσθαι, καὶ ἀναβλύζειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς χάρισμά τι πνευματικόν.

ι'. Ἔτι δὲ τοῖς ἐπιστατικώτερον ἐπισκεπτομένοις τὰ ῥηθέντα τῷ Χρυσορρήμονι, καὶ κατ' ἄλλους λόγους ἀπελέγχειν τούτους τοιούτοις ἐπιγίνεται. ἐπεὶ γὰρ οὗτοι, ὡς εἴρηται, ὅποι ἂν ἀκούωσι πνεῦμα προϊόν, ἢ προχεόμενον, ἢ ἀναβλύζον ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὐ τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τὰ πνευματικὰ νοεῖν χαρίσματα θέλουσιν, ἀποδιῃρημένα ὥσπερ, καὶ οἷον διεσχοινισμένα τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος, οὐκ εἰς ἀγεννῆ τῆς παραλόγου ταύτης ἐννοίας ἔλεγχον ἔσται, καὶ ἅπερ ὁ αὐτὸς Χρυσορρήμων λέγει πατὴρ, ἐν τῷ τὴν Ἡσαΐου ῥῆσιν τῇ οἰκείᾳ καταστρωννύειν γραφῇ. ὅρα γάρ τι ἔπος καὶ ὁ μακάριος Ἡσαΐας, ἐξελεύσεται, φησι, ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναβήσεται, καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα Κυρίου. κἀνταῦθα ὁρίζων ἐπάγει, Ὧδε τὸ ὄνομα τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ πνεύματος, καὶ προστίθησι, Λοιπὸν δὲ τὰ χαρίσματα-

certam patentemque demonstrationem non habeat, ipsam Paracleti naturam significari, cum quis simpliciter & indistincte Spiritum sanctum pronunciat. Hac demonstratione pro certo habita, citra contradictionem sequetur refutatio dicentium, ex Filio prosilire, emanare, effundi Spiritum sanctum, veluti donum quoddam spirituale.

III. Verba quoque Chrysostomi attentius consideranti, alijs etiam rationibus hos eosdem refellere, suggeretur. Cum enim hi, vt dictum est, vbicunque audiunt, Spiritum prouenientem, promanantem, siue exilientem ex Filio, non naturam ipsam Spiritus, sed spiritualia dona intelligere amant, separata & veluti funiculo diuisa ab ipsa natura Spiritus, absurdam eorum sententiam non leuiter refellunt, quæ Chrysostomus ipse suggerit, cum Esaiæ dictum in propria Scriptura digerit: *Et vide, quæ beatus Esaias enunciat; Egredietur virga de radice Iesse, & flos ex ea ascendet, & requiescet super eum Spiritus Domini.* Et hic veluti puncto sententiam terminans, adnectit: *Hic nomen naturæ ipsius Spiritus.* Et addit: *Deinceps sequuntur dona, Spiritus sapientiæ & intellectus, Spiritus consilij*

consilij & fortitudinis, Spiritus cognitionis, Spiritus pietatis, Spiritus timoris Dei. Si itaque Esaias, Spiritum Dei super eum requieturum primo dicens, Spiritus sancti naturam indicauit, & subdens postea, *Spiritus sapientiæ & intellectus*, alia quoque Spiritus dona manifestauit, apertum remanet, vt & sanctus Pater Chrysostomus exponit, *cum Spiritus sanctus Sanctorum precibus vel mihi vel alteri Christiano elargitus fuerit significationem, aut sapientiam, aut intellectum, aut fidem, aut charitatem*, aut hoc vel aliud, plurima nanque sunt, nec numero comprehendi possunt dona Spiritus, ipsum sanctum Spiritum intelligendum esse, in sua per Filium habituali inhabitatione, in ijs qui digni fuerint, donorum. Spiritus enim Dei, Esaias primo dixit, tum Spiritus sapientiæ & intellectus, aliaque superaddidit, innuens, quæ eadem cum donante appellatione dona nuncupantur, non propriam quandam & veluti funiculo diuisam a Spiritu existentiam habere, sed ipsum Spiritum sanctum esse, qui, cum sapientiam largitur, Spiritus sapientiæ dicitur, & cum sanctimoniam impartitur, sanctimoniæ spiritus nuncupatur. * Qui itaque progredi, & effundi, &

τα, πνεῦμα σοφίας, καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς, καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως, πνεῦμα εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ. Εἰ γοῦν ὁ Ἡσαΐας, πνεῦμα Θεοῦ ἐπαναπαύσεσθαι ἐπ' αὐτὸν, προηγουμένως εἰπὼν, τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος φύσιν ἐδήλωσεν, ἐπαγαγὼν δὲ τὸ, πνεῦμα σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ τ' ἄλλα τὰ τοῦ πνεύματος χαρίσματα διεσάφησεν, εὔδηλον καθὼς καὶ ὁ Χρυσορρήμων ἐξηγεῖται πατὴρ, ὡς, ὅταν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐχαῖς τῶν Ἁγίων δωρήσηται, ἢ ἐμοὶ, ἢ ἑτέρῳ Χριστιανῷ ἁγιασμὸν, ἢ σοφίαν, ἢ γνῶσιν, ἢ πίστιν, ἢ ἀγάπην, ἢ τὸ, ἢ τὸ, πολλὰ γὰρ καὶ οὐκ ἀριθμοῦ περιληπτὰ τοῦ πνεύματος τὰ χαρίσματα, αὐτό τις ὀφείλει τὸ ἅγιον πνεῦμα νοεῖν, ἐν τῇ δι' υἱοῦ ἐπιγινομένῃ τοῖς ἀξίοις σχετικῇ ἐνοικήσει αὐτοῦ, διανεμητικὸν τῶν χαρισμάτων γινόμενον. Πνεῦμα γὰρ Θεοῦ ὁ Ἡσαΐας πρότερον ἔφη, καὶ οὕτω πνεῦμα σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ τ' ἄλλα ἐπήγαγε, δηλῶν ὅτι τὰ ὁμωνύμως τῷ δωρουμένῳ τῇ τοῦ πνεύματος κλήσει καλούμενα δῶρα, οὐκ ἰδίαν τινὰ ἀποδιῃρημένην ὥσπερ, καὶ οἷον διεσχοινισμένην τοῦ ἁγίου πνεύματος ὕπαρξιν ἔχουσιν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι τὸ ἐν τῷ σοφίαν δωρεῖσθαι, πνεῦμα σοφίας λεγόμενον, καὶ ἐν τῷ ἁγιωσύνην δωρεῖσθαι, πνεῦμα ἁγιωσύνης λεγόμενον. Ὁ γοῦν προϊέναι, καὶ προχεῖσθαι

proma-

καὶ ἀναβλύζειν ἐξ υἱοῦ, τὸ ἅγιον ἀκούοντες πνεῦμα, καὶ εἰς τὰ χαρίσματα, οὐ μὴν εἰς τὴν τῆς αὐτοῦ φύσεως δήλωσιν, τὰς λέξεις ἐκλαμβάνοντες ταύτας, πολλὴν τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας νοσοῦσι κακίαν.

δ'. Ἵνα δέ σοι καὶ ἀπὸ γραφικῶν δῆλον γένοιτο τῶν μαρτυριῶν τὸ τοῦ νοήματος πλημμελές, τῶν ἐν ἰδίᾳ τινὶ νοούντων εἶναι ὑπάρξει τοῦ ἁγίου πνεύματος τὰ χαρίσματα, ἀποδιῃρημένα τρόπον τινὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἄκουσον καὶ οἷα ὁ ἅγιος Κύριλλος περὶ τούτου ἐν τοῖς πρὸς Ἑρμείαν φησίν. ἐκεῖσε γὰρ ἐν μέρει τοῦ Διαλόγου, ταῦτα ἐπὶ λέξεων κεῖται. Ὁ Ἅγιος. Τὸ δὲ δὴ τὴν θείαν ἡμῖν ἐγχαράττον εἰκόνα, καὶ σημάντρου δίκην ἐμποιοῦν τὸ ὑπερκόσμιον κάλλος, οὐχὶ τὸ πνεῦμά ἐστιν; Ὁ Ἑρμείας. Ἀλλ' οὐχ ὡς Θεός, φασιν, ἀλλ' ὡς θείας χάριτος ὑπουργόν. Ὁ Ἅγιος. Οὐκ αὐτὸ τοιγαροῦν ἡμῖν, ἀλλ' ἡ δι' αὐτοῦ χάρις ἐνσημαίνεται. Ὁ Ἑρμείας. Ἔοικεν. Ὁ Ἅγιος. Ἦν οὖν ἀναγκαῖον, εἰκόνα τῆς χάριτος, καὶ οὐχὶ μᾶλλον Θεοῦ διακεκλῆσθαι τὸν ἄνθρωπον. Καὶ μετά τινα. Ἀλλ' εἰ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος διεχοινισμένη τις ἦν ἡ δι' αὐτοῦ χάρις, τί μὴ ἔφη σαφῶς, ὁ μὲν μακάριος Μωϋσῆς, ὅτι παρενηνεγμένῳ τῷ ζώῳ πρὸς τὸ εἶναι λοιπόν, ἐνεφύσησε χάριν ὁ πάντων δημιουργὸς τὸν διὰ πνοῆς τ

promanare ex Filio Spiritum sanctum audiunt, & ad dona notanda, non ad naturam illius insinuandam, dictiones similes accipiunt, plane contra veritatem malitiose se gerunt, & turpiter ex cerebro laborant.

IV. Vt vero tibi & ex scriptis testimonijs, quantum a vero aberrent, innotescat, qui in propria quadam sancti Spiritus existentia dona, quodammodo ab illius essentia separata, intelligunt; audi quæ & diuus Cyrillus de hac eadem re in eo Dialogo, quem ad Hermiam direxit, pronunciat; in eius enim parte hæc ad verbum habentur: *SANCTVS. Quod vero diuinam imaginem imprimit, & notæ instar cœlestem pulchritudinem inserens, nonne Spiritus est? HERMIAS. Sed non vt Deus, inquiunt, sed vt diuinæ gratiæ administer. SANCTVS. Non ipse igitur nobis, sed gratia, quæ per ipsum confertur, imprimitur. HERMIAS. Videtur. SANCTVS. Necesse igitur fuerit gratiæ imaginem, & non potius Dei, hominem nuncupari.* Et paucis annexis: *Sed si absentia Spiritus diuisa est, quæ per eum gratia datur, quamnam ob causam manifeste dictum est a beato quidem Moyse, animali ad id, quod est, producto, Creatorem omnium gratiam, quæ per Spiritum vitæ est, insufflasse, & nobis*

a Chri-

a Christo, Accipite gratiam, quæ administro Spiritu sancto datur, sed dictus est apud illum Spiritus vitæ: nanque vita vera est Deitatis natura, si verum est, quod dicitur, in ipso viuimus, mouemur, & sumus. & a Saluatore, Spiritus sanctus; a Saluatore inquam, qui vere in infidelium animos introducit immittitque Spiritum sanctum. Et hæc quidem S. Cyrillus. Theodorus Presbyter, in dogmatibus decernendis accuratissimus, secunda de Incircumscripto Oratione, hunc in modum eloquitur; *Consideremus, quæ de Deo dicere sustinent. Operatione, inquiunt, Deus in omnibus est, essentia vero nullo in loco; operationem vocantes, qui ex operatione procedit, effectum. Ipse vero dixerim, a natura diuina operationem illius esse indiuisam.* Et quibusdam annexis: *Cum vero viuat natura diuina, viuas habet & operationes; & absque essentia fieri nequit, vt operatio emergat. vbi operatio apparuerit, simul vna cum ea & essentia, ex qua emanat, consideratur.* Et post pauca: *Igitur non operatione tantum Deus rebus præsens est, sed essentia. Nanque demonstratum est, absque essentia nullam esse operationem.* Et paucis additis: *Quomodo itaque, quod dicitur, verum fuerit, Spiritum Domini orbem adimplesse?*

ζωῆς, Χριστὸς δὲ ἡμῖν, Λάβετε χάριν τὴν διʼ ὑπουργίας τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλʼ ὠνόμασται μὲν ἐν ἐκείνῳ, πνοὴ ζωῆς, ζωὴ γάρ ἐστιν ἀληθὴς, ἡ τῆς θεότητος φύσις, εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς, ὡς ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. ἔχει δὲ τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, πνεῦμα ἅγιον αὐτοῦ γε νὴ τὸ ἀληθὲς ταῖς τῶν πιστευόντων ψυχαῖς ἐγκατοικίζοντός τε, καὶ ἐνιέντος τὸ πνεῦμα; καὶ ὁ μὲν ἅγιος Κύριλλος ταῦτα. Ὁ δὲ τῆς Ῥαϊθοῦ πρεσβύτερος Θεόδωρος ὁ δογματικώτατος ἐν τῷ περὶ ἀπεριγράπτου Λόγῳ αὐτοῦ δευτέρῳ οὕτω φησίν. Ἴδωμεν οἷα λέγειν περὶ Θεοῦ ἀνέχονται. τῇ ἐνεργείᾳ, φασὶν, ἐν πᾶσιν ἐστὶν ὁ Θεὸς, τῇ οὐσίᾳ δὲ οὐδαμοῦ, ἐνέργειαν λέγοντες, τὸ πρόϊον ἐκ τῆς ἐνεργείας φασὶν ἀποτέλεσμα. Φαίην δʼ ἂν ἔγωγε τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως ἀχώριστον εἶναι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ. Καὶ μετά τινα. Ἐπειδὴ δὲ ζῶσα ἡ θεία φύσις, ζώσας ἔχουσα καὶ τὰς ἐνεργείας, χωρὶς δὲ οὐσίας ἀδύνατον προελθεῖν ἐνέργειαν. ἔνθα ἂν ἡ ἐνέργεια φανῇ, συνθεωρεῖται ταύτῃ καὶ ἡ οὐσία, ἐξ ἧς προέρχεται. Καὶ μετά τινα. Οὐκοῦν οὐ μόνον τῇ ἐνεργείᾳ πάρεστι τοῖς οὖσι Θεὸς, ἀλλὰ καὶ τῇ οὐσίᾳ, δέδεικται γὰρ, οὐκ ὅτι χωρὶς οὐσίας ἐστὶν ἐνέργεια. Καὶ μετά τινα. Πῶς οὖν ἔσται τὸ λεγόμενον ἀληθὲς, ὅτι πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην; οὐσία Θεὸς ὢν, πάντα τὰ ὄντα

Essen-

τῆς θείας οὐσίας πεπλήρωκε, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐστί. Καὶ μετά τινα. Ἡ δὲ ἐνέργεια χωρὶς οὐσίας οὐ πρόεισι, καὶ ἐν πᾶσιν ἐστίν. ἡ οὐσία ἄρα ἐν πᾶσιν ἐστί, κατὰ τὸ διὰ τοῦ Προφήτου λεγόμενον, Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος. Οὐκ ὀλίγον σοι πάντως αἱ χρήσεις αὗται πρὸς ἐπιστομισμὸν τῶν ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊέναι, καὶ προχεῖσθαι, καὶ ἀναβλύζειν, ὡς χάρισμά τι πνευματικὸν τὸ πνεῦμα λεγόντων τὸ ἅγιον, συντελέσουσιν.

ε΄. Ἀλλ᾽ εἰ καί τινι τῶν τοῦ μεγάλου Κυρίλλου ἐπιστατικώτερον ἐπιβαλεῖς ῥήσεων τῇ παρ᾽ αὐτοῦ εἰρημένῃ, ὅπου τὸ πνεῦμα τὸν υἱὸν ἔχειν θεολογεῖ, καθ᾽ ὃν τρόπον καὶ ὁ πατὴρ, ὡς πάντων τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ πατρὸς κοινωνὸν, οὐκ ἔπακτον δηλονότι, οὐδ᾽ ἔξωθεν, ἀλλ᾽ ὡς ἕκαστος ἡμῶν τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγχνων εἰς τὸ ἔξω προχεῖ, μεγάλην κἀντεῦθεν ἕξεις καὶ τῶν παραλόγων διαφορῶν τὴν συγκρότησιν. Εἰ γὰρ ἐν ὑποδείγματι ἀνθρωπίνῳ, ὁ ἅγιος Κύριλλος τὸν υἱόν, φησι, τὸ πνεῦμα προχέειν, ὡς ἕκαστος ἡμῶν τὸ ἴδιον πνεῦμα ἐκ τῶν ἐνδοτάτων αὐτοῦ σπλάγχνων εἰς τὸ ἔξω προχεῖ, τί ἂν ἄλλο ἡ τοιαύτη πρόχυσις εἴη, παρὰ τὴν ἐξ υἱοῦ φυσικὴν τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν, καὶ ἐπ᾽ ἀνθρώπων γὰρ, καὶ ἐπὶ πάντων ἄλλων, ὅσα

Essentia Deus cum sit, quæ sunt, omnia, natura diuina adimpleuit, & in omnibus est. Et postmodum: *Operatio absque essentia non emanat, & in omnibus est; essentia ergo in omnibus est, vt a Propheta dicitur: Nonne cœlum & terram ego impleo? dicit Dominus.* Hæc Sanctorum pronunciata, ad ora eorum obturanda qui ex Filio prouenire, effundi, & exilire veluti donum quoddam, Spiritum sanctum contendunt, maximopere conducent.

V. Quod si & dicto illi inter alia [d] Cyrilli accuratius mentẽ fixeris, quod ille, dum Filium habere Spiritum, pertractat, pronunciat, *eodem quo & Pater modo Spiritũ habere veluti omnium naturalium Patris bonorum participem, non adscititium neq; extraneum, sed vt quisque nostrum proprium in semetipso spiritum continet, & ex intimis visceribus in externa effundit;* maximum quoq; tibi inde contra importuna discrimina adiumentum habebis. Etenim si sanctus Cyrillus hominis exemplum vsurpans, Filium, ait, Spiritum effundere, quemadmodum nostrum singuli propriũ spiritum ex intimis visceribus foras effundunt; quid aliud similis effusio erit, quam ex Filio naturalis Spiritus existentia? Nam & in hominibus, & in omnibus alijs, quæ spiritũ ha-

bent corruptioni obnoxium, vniuscuiusque spiritus a spirante existentiam possidet.

VI. Propterea magnus Basilius [e] in nonnullis suis Theologicis dictis, cum quis Spiritum Dei pronunciat, satis esse, tradit, nomen hoc existentiam illius ex Deo notare. Cum igitur in plerisque Scripturæ locis Spiritus Patris, Spiritus quoque Filij Spiritus sanctus vocitatur, si veluti Spiritus oris Patris existentiam ex eo habere dicitur, habebit vtique & similem ex Filio existentiam, veluti viuens, & essentialis Filij Spiritus, quod & [f] os Patris Filius in diuinis Scripturis asseritur. Et sic iam habes absolutum, ad primam tuam interrogationem, responsum, scriptis testimonijs comprobatum, de ijs ob quæ aduersarij absurdas descriptarum dictionum differentias comminiscuntur.

VII. Quæ porro de *Apparere* dictione, secundo loco in sermone tuo ad nos dato, proponis scribisque, dum asserunt, eamque ad insinuandam existentiam non accipiunt, eos vel maxime magnus refellet Basilius, in eo capite, cuius inscriptio est, *Diuinam Spiritus esse naturam; Spiritus enim cum viuente Verbo in eodem ordine collocatus ad creandum, viuens potestas & diuina natura, ineffabilis*

πνεῦμα ἔχει φθαρτὸν, τὸ ἑκάστου πνεῦμα παρὰ τοῦ ἐκπνέοντος ἔχει τὴν ὕπαρξιν.

ϛʹ. Διὰ τοῦτο ὁ μέγας Βασίλειος ἔν τισι τῶν οἰκείων θεολογιῶν. Ὅταν τις λέγῃ πνεῦμα Θεοῦ, ἀρκεῖν, φησι, καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν ἐκ Θεοῦ. Εἰ γοῦν πολλαχοῦ τῆς γραφῆς πνοὴ μὲν τοῦ πατρὸς, πνοὴ δὲ καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ ἅγιον εἴρηται πνεῦμα, ἐὰν ὡς πνοὴ τοῦ στόματος τοῦ πατρὸς τὴν ἐξ αὐτοῦ ἔχειν ὕπαρξιν λέγοιτο, εἴη ἂν τὴν τοιαύτην, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὕπαρξιν ἔχειν, ὡς ζῶσα, καὶ οὐσιώδης πνοὴ τοῦ υἱοῦ. Ὅτι καὶ στόμα τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ταῖς θείαις θεολογεῖται γραφαῖς. Ἔχεις ἐντελῶς ἤδη τὴν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ σου ἐρωτήσει ἀπόκρισιν, ἀπὸ γραφικῶν συγκεκροτημένην μαρτυριῶν, ἐφ' οἷς οἱ ἐναντίας τὰς παραλόγους διαφορὰς τῶν ἀναγεγραμμένων λέξεων πλάττονται.

ζʹ. Ἃ δὲ καὶ περὶ τῆς πεφηνέναι λέξεως, κατὰ δεύτερον τὸν πρὸς ἡμᾶς λόγον, λέγειν ἔφης αὐτοὺς, μὴ δὲ αὐτὴν εἰς δήλωσιν ὑπάρξεως ἐκδεχομένους τοῦ πνεύματος, ὁ μέγας ἀπήλεγξε καὶ ταῦτα Βασίλειος, ἐν μὲν ἑνὶ τῶν Κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, Ὅτι θεία φύσις τὸ πνεῦμα, λέγων. Πνεῦμα γὰρ τῷ ζῶντι λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζῶσα δύναμις, καὶ θεία φύσις ἀῤῥη-

του ἐξ ἀῤῥήτου στόματος πεφηνυῖα. Ἐν δὲ τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ τεσσαρακοστοῦ τετάρτου ψαλμοῦ, Ὥσπερ οὖν ὁ δημιουργὸς λόγος ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τουτέστιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ὁ γὰρ, νῦν μὲν ἐκ τοῦ θείου στόματος πεφηνέναι, νῦν δὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐκπορεύεσθαι λέγων τὸ πνεῦμα, οὐδεμίαν τῶν τοιούτων λέξεων διαφορὰν συγχωρεῖ ἀναφαίνεσθαι. Καὶ σὺ λοιπὸν τοῖς ῥηθεῖσιν ἅπασι πρὸς ἀπόδειξιν χρῶ, τὸ μηδὲν ἐπισφαλὲς πεπραχέναι τοὺς ἐκ πατρὸς, καὶ υἱοῦ προϊέναι, καὶ προχεῖσθαι, καὶ ἀναβλύζειν, ἔτι δὲ πεφηνέναι ὁμολογοῦντας, ὅπου γε τὴν μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἠσπάσαντο ἕνωσιν, τῇ τῆς ἐκπορεύσεως λέξει διὰ τὸ στενὸν ἴσως τῆς γλώττης αὐτῇ πασῶν χρωμένης τῶν λέξεων.

η΄. Ἐπεὶ δὲ καὶ τρίτην προέθου ἐρώτησιν, εἰ μὴ πλημμελῶς, βλασφήμως δὲ μᾶλλον, ἀμέσως οὗτοι καὶ προσεχῶς εἶναι τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς διισχυρίζονται, ἔχεις ἀπὸ πασῶν αὐτοὺς ἐπιστομίσαι τῶν ῥήσεων, ὅσαι τὴν δι᾽ υἱοῦ ἐκ πατρὸς τοῦ παναγίου πνεύματος τεθεολογήκασιν ὕπαρξιν. Εἰ γὰρ ἀμέσως, οὐχὶ δι᾽ υἱοῦ, καὶ εἰ δι᾽ υἱοῦ πάντως οὐκ ἀμέσως, ἐπεὶ ταῦτα συνυπάρχειν ἀλλήλοις, ἀδύνατον. Ἀλλ᾽ ἀμέσως μὲν οὐκ ἂν εὕρῃ τις τὸ πνεῦμα ὑπάρχον, ἢ ἐκπορευόμενον ἐκ πατρὸς, κἂν μυρία

lis ex ineffabili ore apparens. Et in expositione Psalmi quadragesimi quarti: *Quemadmodum itaque creans Verbum firmauit cœlum, ita & Spiritus Dei, qui ex Patre procedit, hoc est ex ore illius*. Qui enim nunc ex diuino ore apparere, nunc ex illius ore procedere Spiritum asserit, nullam similium dictionum differentiam vel imaginari quemquam permittit. Tu porro omnibus iam dictis ad demonstrandum vtere, nullo errore sese implicasse eos, qui ex Patre, & ex Filio, promanare, profundi, & exilire, nec non apparere, profitentur, quod cum Romana Ecclesia, quæ dictionem processionis, ob angustiam forte linguæ, præ alijs dictionibus vsurpat, vnionem amplexati sunt.

VIII. Cum vero & tertia tua interrogatione proponas, an aberrent, vel blasphement potius, qui immediate & continenter Spiritum esse ex Patre autumant; eorum omnium ora frenabis dictis omnibus, quæ, per Filium ex Patre, sanctissimi Spiritus existentiam stabiliunt. Etenim, si immediate, non vtique per Filium; &, si per Filium, prorsus non immediate; cum hæc vna simul esse nequeant, sed immediate Spiritum existere, aut ex Patre Spiritum pro-

cedere, licet delassetur diuinas Scripturas inuestigando, nunquam quispiam repererit; per Filium vero in multis & sæpissime. Primus, diuinus ac vere magnus Athanasius, Oratione, cui titulus, *Refutatio simulationis eorum, qui Meletium atque Eusebium sequuntur*, & principium est, *Homo ad imaginem Dei factus est*, scribit: *Haud fieri poterat, in Triadis gloria Spiritum glorificari, ni procederet ex Deo per Filium, sed factus fuisset ex Deo, vt tradunt.* Magnus Basilius, in Capite cuius inscriptio est, *Quare non & Filius Filij Spiritus*, scilicet, *Spiritum ex Deo esse, aperte enunciauit, dicens; Spiritum, qui ex Deo est, accepimus; & per Filium apparere, clare significauit, cum illum Spiritum Filij nuncupauit, vti Dei, & mentem Christi compellans, & Dei Spiritum, vti & hominis.* Gregorius Nyssenus, Oratione ad Ablabium: *Immutabilitatem naturæ confitentes, non imus inficias secundum causam & causatum differentiam. in qua sola discerni aliud ab alio deprehendimus; cum hoc quidem causam credamus esse, illud ex causa, & illius etiam quod ex causa est, rursus aliud discrimen obseruemus: hoc etenim est immediate ex primo, hoc vero per id quod contiguum atque immediatum*

κείμενη παρὰ θεοπνεύστων αὐτῷ γραφῶν, δι' υἱοῦ δὲ καὶ ἐν πολλοῖς, καὶ πολλάκις. Αὐτίκα γὰρ ὁ θεῖος, καὶ μέγας ἀληθῶς Ἀθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ, ὃς ἐπιγέγραπται, Ἔλεγχος ὑποκρίσεως τῶν περὶ Μελέτιον, καὶ Εὐσέβιον, οὗ ἡ ἀρχὴ, ἄνθρωπος καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γέγονε, φησίν. Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς τριάδος δόξῃ τὸ πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προοδικῶς ὂν ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονὸς, ὡς λέγουσιν. Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ἑνὶ τῶν Κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, Διατί μὴ καὶ τὸ πνεῦμα υἱὸς τοῦ υἱοῦ, Τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ τὸ πνεῦμα εἶναι, φησί. Τρανῶς ἐκήρυξεν ὁ Ἀπόστολος λέγων, τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν, καὶ τὸ δι' υἱοῦ πεφηνέναι, σαφὲς πεποίηκεν, υἱοῦ πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ, καθάπερ Θεοῦ, καὶ νοῦν Χριστοῦ προσειπὼν, καθάπερ καὶ Θεοῦ πνεῦμα ὡς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς Ἀβλάβιον Λόγῳ, Τὸ ἀπαράλλακτον, φησι, τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον, καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβανόμεθα, τῷ τὸ μὲν αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου, καὶ τοῦ ἐκ αἰτίας ὄντος, ἄλλην πάλιν διαφορὰν ἐννοοῦμεν. τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Ὁ ἅ-

γιος Κύριλλος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν φησὶν, Ἅγιον δὲ πνεῦμα προσερεῖς, τὸ ἐκ Θεοῦ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς, καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων ἀναπνοῆς, τὴν ἰδίαν ἡμῖν κατασημαῖνον ὕπαρξιν. Ὁ ἅγιος Μάξιμος, ἐκ τοῦ πατρὸς οὐσιωδῶς αὐτὸ δι᾽ υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως λέγει ἐκπορευόμενον. Ὁ θεῖος Ταράσιος ἐν τῇ πρὸς Ἀντιοχεῖς καὶ Ἀλεξανδρεῖς Ἐπιστολῇ αὐτοῦ, Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα, φησὶ, τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ θεὸν εἶναι γνωριζόμενον. Ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ Κεφαλαίων, φησὶ περὶ τοῦ πατρὸς, αὐτὸς μὲν οὖν ἐστι νοῦς, λόγου ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος, Καὶ μετὰ πολλὰ ἐν τῷ αὐτῷ. Τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος, δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐκ πατρὸς ἐστὶ δι᾽ υἱοῦ ἐκπορευομένη, Αὗται δὴ αἱ δι᾽ ὧν ἡ ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ ὕπαρξις τοῦ πνεύματος δεδήλωται γραφικαὶ ῥήσεις ἐπιστομίζειν ἱκανῶς ἔχουσι τοὺς ἀμέσως, καὶ προσεχῶς ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα εἶναι λέγειν ἀποτολμῶντας.

θʹ. Ἐπεὶ δὲ κἀνταῦθα εἰς διαφόρους οἱ ἐναντίας διαιροῦνται τὰς δόξας. καὶ οἱ μὲν αὐτῶν εἰς τὸ μετ᾽

tum est, *ex primo*. S. Cyrillus secundo ad Hermiam libro, inquit: *Sanctum vero Spiritum dices, qui ex Deo Patre per Filium effunditur naturaliter, veluti, vt exemplo explicem respirationis ex ore humano, propriam nobis existentiam indicans.* Sanctus Maximus [g] eum dicit, *ex Patre essentialiter per Filium, qui genitus, modo, qui verbis exprimi non potest, procedere.* Diuinus Tarassius, sua ad Antiochenos atque Alexandrinos epistola: *Et in Spiritum sanctum*, ait, *qui ex Patre per Filium procedit; eundemque Deum esse agnoscimus.* Damascenus, Theologicorum capite tertio decimo dicit de Patre: *Ipse itaque mens est, Verbi abyssus, Verbi genitor, & per Verbum bis manifestantis Spiritus productor.* & post multa ibidem: *Spiritus sanctus, abscondita Diuinitatis manifestans, facultas Patris ex Patre est per Filiũ procedens.* Et hęc sunt scriptis mandata testimonia, quibus ex Patre per Filium Spiritus existentia satis manifeste patet, & abunde ora coërcentur eorum, qui asseuerare non verentur, Spiritum ex Patre esse immediate & continenter.

IX. Veruntamen & hic aduersarij non eandem sequuntur sententiam, sed dissimili studio longe diuersa pronunciant. Quidam enim illud, *cum Filio*, aut

simul

simul cum Filio, aut *una cum Filio*, quam supra diximus processionẽ per Filium immodica dicendi libertate, &, quidquid animo occurrerit, blaterandi securitatem accipiunt, alij, cum per Filium existentiam conuellere pertinaciter non audeant, ad eam, *quæ ex vtroque*, asseritur, opponuntur. Primos paucis hisce dictis refelles, tum diui Damasceni [h] affirmantis, *per Verbum productor est Spiritus Pater*; quid enim differt, productorem Spiritus per Verbum, & causam per Filium, Patrem dicere? tũ Nysseni, quod ille primo aduersus Eunomium Antirrhetico scribit, in quo secundum rationem causæ Spiritus hypostaseos Filium dicit præintelligi. Etenim si quis dictum alio modo, quam quod causam ex Patre per Filium Spiritus habet, exceperit, nunquam, ad piam catholicamque sententiam illud direxerit. Et, si causatus per Filium ex Patre Spiritus est, quanam ratione admitti queunt, quæ ab ipsis de præpositione *Per* inconsiderate atque inconsulto proferuntur.

X. Illis porro, qui dictum, *per Filium ex Patre*, certant non cohærere cum dicto, *Ex vtroque*, ante alios Magnus Basilius, regio, quod aiunt, cubitu resistet [i] vno ex capitibus ad Amphilochium, cuius principium est,

τοῦ υἱοῦ, ἢ ἅμα τῷ υἱῷ, ἢ σὺν τῷ υἱῷ, καὶ πολλὴν ἄδειαν τοῦ λέγειν ἃ βούλονται, τὴν δι' υἱοῦ ἐκπόρευσιν ἐκλαμβάνονται, οἱ δὲ πρὸς μὲν τὴν δι' υἱοῦ ὕπαρξιν ἀντιλέγειν αὐθαδῶς οὐκ ἀποτολμῶσι, πρὸς δὲ τὴν ἐξ ἀμφοῖν ἀντιλέγουσι, τοὺς μὲν προτέρους δι' ὀλίγων τούτων ἐπιστομίζειν ἔχεις τῶν χρήσεων, τῆς τε τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ τῆς, Ὅτι διὰ τοῦ λόγου προβολεύς ἐστι τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ. Τί γὰρ διαφέρει προβολέα τοῦ πνεύματος διὰ τοῦ λόγου, ἢ αἴτιον δι' υἱοῦ τὸν πατέρα εἰπεῖν; καὶ τῆς τοῦ Νύσσης, ἣν ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον θεολογεῖ ἀντιρρητικῶν, ἐν ᾗ καὶ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως τὸν υἱόν, φησι, προεπινοεῖσθαι; Εἰ μὴ γὰρ διὰ τὸ τὴν αἰτίαν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἔχειν τὸ ἅγιον, τὸ ῥητὸν τοῦτο ἐκλήψεταί τις, ἄλλως οὐκ ἔχει εἰς εὐσεβῆ τὴν ἔννοιαν ἀπευθῦναι αὐτό. Εἰ δὲ αἰτιατὸν διὰ υἱοῦ ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα ἐστι, ποίαν ἕξουσι χώραν τὰ περὶ τῆς διὰ, παρ' αὐτῶν παραλόγως λεγόμενα;

ι. Τοὺς δὲ τὸ δι' υἱοῦ λεγόμενον ἐκ πατρὸς ἀσυμβίβαστον εἶναι πρὸς τὸ ἐξ ἀμφοῖν λέγοντας, προηγουμένως μὲν βασιλικῷ τῷ πήχει ὁ μέγας Βασίλειος ἀντιπαλαμήσεται, ἐν ἑνὶ τῶν πρὸς τὸν μακάριον

Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων, οὗ ἡ ἀρχή, Τὰ μὲν δὴ ἐκείνων τοιαῦτα, ἡμεῖς δὲ δείξομεν ὃ προεθέμεθα, οὕτω λέγων σαφῶς. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῆς θεολογίας αἱ χρήσεις τῶν φωνῶν ἐπαλλάττονται, ἀλλ' ἤδη καὶ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαινόμενα πολλάκις ἀντιμεθίστανται. Ὅταν ἑτέρα τὴν τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνῃ. οἷον, ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, φησὶν ὁ Ἀδάμ, ἴσον λέγων τό, ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἑτέρωθι, ὅσα ἐνετείλατο Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ διὰ προστάγματος Κυρίου. καὶ πάλιν, οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστιν, ὁ Ἰωσὴφ τοῖς ἐν δεσμωτηρίῳ διαλεγόμενος. σαφῶς γὰρ καὶ αὐτὸς ἀντὶ τοῦ, ἐκ Θεοῦ εἰπεῖν, διὰ τοῦ Θεοῦ εἴρηκε. Καὶ ἀνάπαλιν, τῇ δὲ ἐκ προθέσει ἀντὶ τῆς δι' ὑιοῦ κέχρηται. ὡς ὅταν λέγῃ Παῦλος, γενόμενος ἐκ γυναικός. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἑτέρωθι σαφῶς διεστείλατο, τῇ γυναικὶ μὲν προσήκειν, λέγων, τὸ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς γεγενῆσθαι, ἀνδρὶ δὲ, τὸ διὰ γυναικὸς ἐν οἷς, φησιν, ὅτι ὥσπερ ἡ γυνὴ ἐξ ἀνδρὸς, οὕτως ἀνὴρ διὰ γυναικός. Ἀλλ' ὅμως ἐνταῦθα ὁμοῦ μὲν τὸ ἀδιάφορον τῆς χρήσεως ἐνδεικνύμενος, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ σφάλμα τινῶν ἐν παραδρομῇ διορθούμενος, τῶν οἰομένων πνευματικὸν εἶναι τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, ἵνα δείξῃ ὅτι ἐκ τοῦ ἀνθρωπείου φυράματος ἡ θεοφόρος σὰρξ συνεπάγη, τὴν

est, *Eorum porro dicta hæc sunt, nos vero quod proposuimus;* hisce verbis aperte intonans: *Neque enim solum, cum de Deo sit sermo, harum vocum vsus variat, verum etiam ea, quæ ab his significantur, sæpenumero inuertuntur, quoties altera alterius recipit significationem, veluti, Possedi hominem per Deum, inquit Adam, idem dicens, quasi dixisset, ex Deo. Et alibi: Quæ præcepit Moyses Israëli per mandatum Domini. Et rursus: Nonne per Deum horum manifestatio est? Ita Ioseph, loquens de insomnijs apud eos qui erant in carcere: palam est & hunc pro eo, quod erat, ex Deo, dixisse, per Deum, & contra, hac particula, Ex quo, vsurpatur pro, Per quem, velut cum ait Paulus, factus ex muliere, pro eo, quod erat per mulierẽ. nam is nobis alibi perspicue distinxit, quum ait, fœminæ conuenire ex viro natam esse, viro autẽ per fœminam, in his, quæ sic scribit: Quemadmodum mulier ex viro, ita vir per mulierem. Quamquam hic Apostolus, simul ostendens diuersum harum vocum vsum, simul obiter corrigens quorundam errorem, existimantium, Domini corpus esse, spirituale, vt ostenderet carnem, Dei gestatricem, ex humana massa concretam fuisse, maluit vti verbo significantiore. Nam hæ dictiones,*

Per

Per mulierem, transitorium generationis intellectum erant significatura: at hæ, ex muliere, sufficienter declarant communionem naturæ genitæ cum ea quæ genuit: non quod secum pugnet Apostolus, sed vt ostendat, has voces facile sibi vicissim cedere. Postmodum & magnus eos Cyrillus deuincet, tum in primo ad Palladium apertissime scribens: *Mutabilis vero nullo modo Spiritus est, quod si mutationi obnoxius est, ad ipsam diuinam naturã vituperatio recurret, si est Dei & Patris, præterea & Filij essentialiter ex ambobus, ex Patre scilicet per Filium effusus Spiritus*: tum expositione in Ioannem, hunc in modum explanans: *Quod si existimant, illud, quod dicitur de illo, per Filium, posse illius substantiam ab æqualitate & naturali similitudine, quam cum Patre habet, deijcere, quasi Filius administer sit potius quam creator; considerent mente capti isti, & in medium nostri prodeant, responsuri, quid tandem & de ipso Patre deprehendemus, & quem eum esse excogitabimus, cum in sese recipiat illud, per eum, in diuinis literis; Fidelis enim, ait, Deus, per quem vocati estis in consortium Filij eius; & Paulus Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & rursus ad*

ἐμφαντικωτέραν φωνὴν προστάμενοι. Τὸ μὲν γὰρ διὰ τῆς γυναικὸς παροδικὴν ἔμελλε τὴν ἔννοιαν τῆς γεννήσεως ὑπεμφαίνειν, τὸ δὲ ἐκ τῆς γυναικὸς ἱκανῶς παραδηλοῦν τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως τοῦ τικτομένου πρὸς τὴν γεννήσασαν· οὐχ ἑαυτῷ που μαχόμενος, ἀλλὰ δεικνὺς, ὅτι ῥαδίως ἀλλήλαις ἀντιπαραχωρίζουσιν αἱ φωναί. Ἐφεξῆς δὲ καὶ ὁ μέγας αὐτοὺς καταγωνίζεται Κύριλλος, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Παλλάδιον, οὕτω καθαρῶς λέγων, Τρεπτὸν δ' ἥκιστα τὸ πνεῦμα ἐστὶν, ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον πνεῦμα. Ἐν δὲ τῇ Ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, οὕτω διασαφῶν, Εἰ δὲ νομίζουσι δύνασθαι τὸ δι' υἱοῦ, λεγόμενον ἐφ' υἱῷ, καταφέρειν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν τῆς πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητός τε καὶ φυσικῆς ὁμοιότητος, ὡς ὑπουργὸν εἶναι μᾶλλον, ἢ δημιουργὸν διασκεπτέσθωσαν οἱ παράφρονες, καὶ εἰς μέσον ἡμῖν ἡκόντων ἀπολογησόμενοι, τί ποτε ἄρα καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐννοήσομεν, τίνα δὲ εἶναι καὶ αὐτὸν ὑποληψόμεθα, ὅταν φαίνηται δεχόμενος τὸ δι' οὗ παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ; Πιστὸς γάρ, φησιν, ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ, Παῦλος Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ πάλιν πρός τινας

quos-

ὁ Παῦλος ἐπιστέλλει, ὥστε οὐκ ἔτι δοῦλος, ἀλλὰ υἱός, εἰ δὲ υἱὸς καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ, ταῦτα δὴ σύμπαντα τὴν ἀναφορὰν εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἔχει πρόσωπον. Καὶ οὐ δήπου πρὸς τοῦτο μανίας ἐλάσειέ τις, εἰ μὴ τύχοι τοῖς προειρημένοις τὰ ἴσα φρονῶν, ὡς τὸ τῆς ὑπουργίας ὄνομά τε, καὶ πρᾶγμα, καὶ αὐτοῖς κατηγορεῖσθαι τῆς τοῦ πατρὸς δόξης ἀλόγως εἰπεῖν, ἐπείπερ ἠνέχθη καὶ ἐπ' αὐτοῦ, τὸ, δι' οὗ. ἀδιαφορεῖ γὰρ ἔσθ' ὅτε περὶ τὰς λέξεις ἡ θεία γραφή, μηδὲν ἀδικοῦσα τὸ ὑποκείμενον, καταχρηστικώτερον δέ πως ἐπιφέρουσα τοῖς σημαινομένοις ποτὲ ῥήματα, καὶ τὰ δι' ὧν ἂν οἴονται καταδηλοῦσθαι καλῶς. Ἐν ταύταις δὴ ταῖς ῥήσεσι, καὶ οἱ τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ὕπαρξιν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἐξ ἀμφοῖν εἶναι διενιστάμενοι καταγωνισθήσονται. Τούτου δὲ δοθέντος, ὁμολογηθήσεται, καὶ πάνθ' ὅσα τὸ πνεῦμα ἐξ υἱοῦ ἔχει, διὰ τὸ δι' υἱοῦ ἔχειν αὐτά, λέγεσθαι ταῦτα ἔχειν ἐκ τοῦ υἱοῦ. τὸ γὰρ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ ἀναβλύζον, οὐχ ὡς ἐξ ἰδίας παρὰ τὸν πατέρα πηγῆς ἀναβλύζον ἐστίν, ἀλλ' ὅτι ἐκ πατρὸς ἀναβλύζει δι' υἱοῦ, καὶ ἐξ υἱοῦ λέγεται ἀναβλύζειν, καὶ δι' υἱοῦ προχεόμενον, λέγεται προχεῖσθαι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ δι' υἱοῦ προερχόμενον, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ προέρχεσθαι λέγεται. Καὶ οὐ μόνον ἐπὶ ταῖς λέξεσι ταύταις ταῖς δηλούσαις φυσικῶς, καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν αὐτὸ δι' υἱοῦ ἐκ πατρός. πάντα λέγεται εἶναι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὅσα ἐστι

quosdam Paulus scribit: Itaque iam non est seruus, sed Filius; quod si Filius, & hæres per Deum. Hæc enim omnia ad personam Patris referuntur. Et plane haud sanum sinciput illius fuerit, qui prædictis æquum assensum non præbeat, ministerij nomen & rem, ipsi Patris gloriæ consentanee attribuens; quando quidem de eo, Per eum, dictio prædicatur. Nanque plerumque diuina Scriptura indifferenter dictiones vsurpat, rem subiectam non lædens, & in rebus exponendis, nominibus abutitur, quibus probe se eas indicare putet. Dictis similibus, qui *ex Patre per Filium* existentiam, cum ea, quæ est *ex vtroque* non cohærere, contendunt, refelluntur. Et hoc concesso fatendum est, quæcunque Spiritus ex Filio habet, quod ea per Filium habeat, ea ex Filio habere, probe dici. Spiritus enim ex Filio emanans, non tanquam ex proprio, ac diuerso a Patre fonte emanat, sed, quod ex Patre per Filium emanat, ideo ex Filio emanare; &, quod per Filium effunditur, ex Filio dicitur effundi. Nec tantummodo in dictionibus illis omnibus, quæ significant naturalem atque essentialem illius per Filium ex Patre existētiam, dicitur esse & ex Filio, quod per

Filium est, sed etiam ex Filio exhiberi, & mitti, quod ex Patre per Filium mitti & exhiberi dicitur.

XI. Præterea, qui ex Patre Spiritum immediate esse enunciant, his iisdem scripto mandatis testimonijs reijcientur. Thaumaturgo siquidem Gregorio decernente, [k] *Domini Patrem esse principium ab æterno eum generantem, & Dominum Spiritus Prototypum*; quomodo intelligetur ergo, Spiritus Dominum Prototypum, si Spiritus immediate, quemadmodum Filius, ex Patre est? siue, quomodo intelligetur, Filium imaginem esse Patris, & Spiritum imaginem Filij? siue, quomodo intelligetur, Patrem Filio præintelligi tanquam causam, & Filium secundum eandem causæ rationem hypostasi Spiritus? siue, quomodo intelligetur, Patrem maiorem esse Filio, & Filium Spiritu sancto? siue, quomodo intelligetur, Spiritum per Filium coniungi Patri? & quæ præterea S. Athanasius, ad Serapionem Epistola de Spiritu sancto, dictauit; probans, *eandem unionem habere Spiritum erga Filium, quam ipse habet ad Patrem, quod Filius a Patre, Spiritus vero a Filio mittatur; & Pater quidem a Filio, Filius vero a Spiritu glorificetur,*

διὰ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ υἱοῦ χορηγούμενον, καὶ πεμπόμενον, διὰ τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ πέμπεσθαι, καὶ χορηγεῖσθαι λέγεται, ταῦτα.

ιά. Ἔτι δὲ οἱ ἀμέσως ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα λέγοντες εἶναι, καὶ ἐκ τῶν γραφικῶν τούτων ἀπελεγχθήσονται ῥήσεων. Τοῦ γὰρ θαυματουργοῦ πατρὸς Γρηγορίου ἀριδήλως θεολογοῦντος, ὅτι τοῦ Κυρίου ὁ πατὴρ ἀρχὴ, ἀϊδίως αὐτὸν γεννήσας, καὶ πρωτότυπος τοῦ πνεύματος ὁ Κύριος, πῶς νοηθήσεται τὸ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Κυρίου πρωτότυπον εἰ καὶ τὸ πνεῦμα ἀμέσως ὡς ὁ υἱὸς ἐκ πατρὸς; ἢ πῶς νοηθήσεται, ὁ μὲν υἱὸς εἰκὼν τοῦ πατρὸς, τὸ δὲ πνεῦμα εἰκὼν τοῦ υἱοῦ; ἢ πῶς νοηθήσεται, ὁ μὲν πατὴρ προεπινοούμενος τοῦ υἱοῦ κατ' αἰτίαν, ὁ δὲ υἱὸς κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προεπινοούμενος τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως; ἢ πῶς νοηθήσεται, ὁ μὲν πατὴρ μείζων τοῦ υἱοῦ, ὁ δὲ υἱὸς μείζων τοῦ πνεύματος; ἢ πῶς νοηθήσεται τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ συναπτόμενον τῷ πατρί; ἀλλὰ καὶ ἅπερ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγει Ἐπιστολῇ, κατασκευάζων, ταύτην ἔχειν ἑνότητα τὸ πνεῦμα, πρὸς τὸν υἱὸν, ἣν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, διότι τὸν μὲν υἱὸν παρὰ πατρὸς, τὸ δὲ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ ἀποστέλλεσθαι, καὶ τὸν μὲν πατέρα παρὰ τοῦ υἱοῦ, τὸν δὲ υἱὸν παρὰ τοῦ πνεύ-

μέσος δοξάζεται. ἐν οἷς καὶ πάνυ καθαρῶς λέγει, Τοιαύτην τάξιν, καὶ φύσιν ἔχειν τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν, οἵαν ὁ υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, μεγάλην καὶ ἔτι μικρὰν παρέξει σοι τὴν συνέργησιν πρὸς τὸν ἔλεγχον τῶν ἀμέσως ἐκ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα ἀπὸ κοιλίας ἐρευγομένων, καὶ τὰς γραφὰς μὴ διερευνώντων. Τοίνυν καὶ σὺ μὲν τὸ δι' υἱοῦ ὑπάρχον ἐκ τοῦ πατρὸς ἅγιον πνεῦμα μετὰ πολλοῦ τοῦ θάῤῥους, καὶ καθαρᾶς τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος, καὶ ἐξ υἱοῦ λέγειν μὴ ὑποστέλλου. Ἡμεῖς δὲ ταῖς ἐπὶ ταῖς τρισὶν ἐρωτήσεσιν ἀποκρίσεις ἀπὸ τῶν θείων, ὡς ἤδη εἶδες, γραφῶν συγκεκροτημένας προσενηνοχότες, ἔτι σοι ἕτερον μετὰ τὸ εἰς τὴν λαχοῦσάν σε ἀπελθεῖν, λόγου, καὶ ἐρωτήσεως ἄξιον, καὶ τούτου τὴν λύσιν δι' ἑτέρου λόγου ποιήσασθαί σοι ἐπαγγελλόμεθα,

cetur. Quibus satis aperte decernit, eundem ordinem & naturam habere Spiritum erga Filium, quam Filius habet erga Patrem. Hæc magnas tibi atque ingentes suppetias ferent ad eos refellendos, qui immediate ex Patre Spiritum esse, ex ventre eructant, nec intelligendis Scripturis studium collocant. Quare, tu, per Filium existere Spiritum sanctum, multa cum confidentia & pura in Deum spe, & ex Filio, fateri ne reformides. Nos porro ad tres tuas interrogationes diuinis Scripturis, vt iam vidisti, constabilitis responsionibus adductis, si quid aliud, postquam in vrbem tibi sorte concessam accesseris, ab ijs, qui sese opponunt, propositum fuerit, consideratione & interrogatione dignum, illius quoque solutionem sermone alio tibi nos exhibituros spondemus.

NOTÆ.

a Huius Orationis principium est: *Heri, o Christi amatores, sacri, & adorandi Spiritus celebrabatur aduentus*.

b Aduerte, Spiritum Sanctum promanare etiam ex Filio.

c Eundem Spiritum sanctum, vnum ex Triade, Triadem ipsam complere, & ex Filio promanare, effundi, & exilire, dici, diuiniloquus Gregorius, Oratione de Spiritu sancto, comprobabit, diserte hæc scribens: *Ego vero totus cohorresco, abundantiam appellationum considerans; quæ cum tot sint tantæque, nihilominus Spiritum oppugnantes inuerecunde sese gerere præsumunt. Spiritus Dei dicitur, Spiritus Christi, mens Christi, Spiritus Domini, ex se ipse Dominus, Spiritus adoptionis, veritatis, liber-*

P 3 *tatis*

tatis, Spiritus sapientiæ, prudentiæ, consilij, fortitudinis, intelligentiæ, pietatis, timoris Dei: facit enim omnia creatque, vniuersa essentia complens, & omnia continens, & essentia quæ mundana sunt, omnia implens. Et post pauca: *Quæcunque vero his humilius enunciantur, dari scilicet, mitti, distribui, donum etiam, munus, inflatus, pollicitatio, intercessio, &, si quid aliud huiusmodi, ne singula recenseam, ad primam causam referenda sunt, vt, ex quo sit, ostendatur, & non tria principia diuisa, proindeque Deos introducentia, admittantur; æqualem enim impietatem inferunt, siue cum Sabellio personas connectant, siue cum Ario naturæ diuidantur.* Hac ratione & nomina, Spiritus naturam indicantia, & differentia donorum, diligente enumeratione comprobantur, cum ex Filio emanare & profundi & exilire Spiritus dicitur, illum ipsum esse Spiritum sanctum, vnum ex Triade, & qui Triadem complet.

d In expositione Euangelij Ioannis, ad illa: *Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis.*

e In quarta scilicet aduersus Eunomium Oratione.

f Filium os Patris esse, reperies in Oratione dogmatica Theodori Presbyteri Raytheni, cuius principium: *Absurdum existimo, & probe me id existimare duco.* Scito porro, Orationem, in qua dictum simile continetur, in nonnullis voluminibus diuo Anastasio ascribi.

g Reperies id in expositione verborum, Quid apud Zachariam significet aureum candelabrum, & super eo lucerna & luminaria.

h Est hoc in tertio decimo capite theologico.

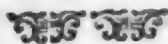
i In quinto capite.

k Prototypum Spiritus Dominum Thaumaturgus Gregorius nuncupauit, Oratione, cuius illud est principium: *Inimicissimi & alieni ab Apostolica confessione sunt.* *Imaginem* vero *Filij Spiritum*, inter alios & diuus Cyrillus, in libro Thesaurorum; &, *Filium secundum causæ rationem Spiritu præintelligi*, Gregorius Nyssenus in primo aduersus Eunomium Antirrhetico; &, *maiorem Spiritu*, magnus Athanasius aduersus Arianos Oratione prima; &, *Spiritum per Filium adiungi Patri*, Damascenus in Theologicis, cap. xiv.

EIVS-

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Τῶν πρὸς τὸν Σουγδαίας Θεόδωρον, τὸ δεύτερον.

α. Σὺ μὲν, ἀγαπητὲ ἀδελφὲ, τὰς διαφόρους τῶν ἀντιδιατιθεμένων σοι ἀντιῤῥήσεις, καὶ ἃς πῇ μὲν ἐπὶ διαβολαῖς τῶν γραφῶν, πῇ δὲ ἐπὶ ἀλλοκότοις ἤτοι παρεξηγήσεσι λέγουσι, δι᾽ ἐγγράφου ἡμῖν ἐγνώρισας ὑπομνήσεως. Ἡμεῖς δέ σοι ἀφοσιούμενοι τὸ ἐπάγγελμα, τὰς ὧν αὐτοί φασι πάντων ἀνασκευὰς, διὰ γραφικῶν συγκεκροτημένας παρέχομεν τῶν μαρτυριῶν, ὡς ἄν σοι ἐντεῦθεν καὶ γένοιτο, τὰ παρὰ τῶν ἀντιλεγόντων ἀναισχύντως πλέον, ἢ ἀνοήτως λεγόμενα, εὐσθενῶς ἀπελέγχειν. Καὶ ἄκουε δή.

β΄. Αὐτίκα πρὸ τῶν ἄλλων, ἐπεὶ κεφάλαιον τῆς ἀναφορᾶς πρῶτον σοι γέγονεν, ἣν αὐτοὶ ποιοῦνται διαβολὴν, ἐφ᾽ οἷς ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, ἐν τῷ τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιῤῥητικῶν τρίτῳ θεολογεῖ, ἡ τοιαύτη θεολογία τοῦ λόγου, ὡς ἐπὶ λέξεων ὅλην ἔχουσα, προαναπτύχθω μοι, ὡς ἂν τῶν εἰς ἀνασκευὴν τῆς διαβολῆς ἐχομένως ῥηθέντων μοι, τὰ ἐφεξῆς τὴν οἰκείαν ἔχῃ κατὰ τά-

EIVSDEM

Ad Sugdaea Episcopum Theodorum.

LIB. II.

I. TV quidem, frater dilectissime, varias ab aduersarijs nostris obiectiones, tum Scripturas calumniantibus, tum absurdis & temere excogitatis interpretationibus rem interturbantibus, tibi propositas, datis literis ad nostri memoriam adnotasti. Nos vero quo obstricti sumus, promissum soluentes, quæ ipsi in medium afferunt, omnium refutationes scripto traditis testimonijs firmatas exhibemus, vt tibi promptum sit, dicta inuerecunde magis, quam insulse proposita, robuste valideque refellere. Et attento sis animo.

II. Ante omnia, cum caput tuæ ad nos relationis primum fuerit, eorundem criminatio de ijs, quæ magnus in rebus diuinis apprehendendis exponendisque Basilius tertio aduersus Eunomium Antirrhetico tradit, ille de rebus theologicis discursus vniuersus, vti sese habet, eiusdem verbis ante alia digerendus est, vt, quæ apta sunt ad retundendam criminationem, postea propositis, reliqua suo ordine propriam responsionem

sionem consequantur. Discursus autem, illius verbis, non alijs, digeretur: *Quæ enim necessitas est, si dignitate & ordine tertius est Spiritus, tertium & illum esse natura? Nanque dignitate posteriorem esse Filio, tanquam qui ab eo, quod sit, habet, & ab eo accipit, & nobis communicat, & prorsus illi causa adhæret, nobis pietatis sermo tradit: natura vero tertia vti, neque a diuinis Scripturis edocti sumus, neq; ex iam dictis consequẽter colligi potest. Quemadmodum enim Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo est, & dignitate, quoniam origo, atque causa quod ille sit, Pater est, & quod per ipsum accessus, & adductio ad Deum Patrem; natura vero nullo modo secundus, quod in vtroque vna Deitas est: ita videlicet & Spiritus sanctus, etsi dignitate & ordine secundus a Filio est, non tamen verisimiliter, alienæ esse naturæ inde consequi dixerimus.* Et hoc magni Basilij de Spiritu sancto theologicum dictum, vt primo relationis tuæ capite continetur, inter te & sese tibi opponentes certamen exsuscitat, dum tu contendis, libros, qui dictum iam propositum integrum, nec aliqua sui parte imminutum, vt supra digestum est, continent, firmi-

ξιν τὴν ἀπολογίαν. Ἔχει δὲ ἡ θεολογία ἐπὶ λέξεων οὕτω. Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι, καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει. ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. Φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων γραφῶν δεδιδάγμεθα, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίσασθαι. Ὡς γὰρ ὁ υἱὸς τάξει μὲν δεύτερος τοῦ πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ, καὶ αἰτία τοῦ εἶναι αὐτοῦ ὁ πατὴρ, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος, καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, φύσει δὲ οὐκ ἔτι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία, οὕτω δηλονότι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν υἱὸν τῇ τάξει, καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκ ἔτ' ἂν εἰκότως, ὡς ἀλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως ἀκολουθεῖν εἴποιμεν. Αὕτη τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου θεολογικῶν περὶ πνεύματος ἔστι περικοπὴ, ὡς τὸ πρῶτον ἐδήλου σοι τῆς ἀναφορᾶς, μέγαν μεταξύ σου καὶ τῶν ἀντιδιατιθεμένων ἵστησι τὸν ἀγῶνα. σοῦ μὲν διενισταμένου, ἢ μὴν τὰς ἐντελῶς, ὡς ἐνταῦθα καὶ ἀναγέγραπται, ταύτην ἐχούσας βίβλους, τὸ βέβαιον αὐχεῖν, καὶ ἀπαρεγχείρητον. τῶν δέ γε ἐξ ἐναντίας πολλὰ διισχυριζομένων ἐπὶ-

tatem

ἔνθεν, τὰς μὲν οὕτως ἐχούσας, ἀκριβῶς νενοθεῦσθαι, ἐφ' οἷς αὐτὸ τὸ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον διαλαμβάνουσι, τὰς δὲ μὴ οὕτως ἐχούσας, ὧν ταῦτα δηλαδὴ διαγέγραπται, καὶ μάλα τὸ ἀληθὲς ἔχειν, καὶ ἀκραιφνές. καὶ ὅτι μὲν εἰς δύο οὕτω μέρη γινομένων τῶν βίβλων, ἓν ὁποιονοῦν τι νενόθευται, δηλονότι καὶ τυφλῷ.

γ'. Ἐπεὶ δὲ σκέμματος ἀκριβοῦς τῆς ἀληθείας πρὸς εὕρεσιν, καὶ λόγου πιστικοῦ χρεία, τὸν πιστικὸν τοῦτον λόγον ἡμεῖς δυσὶ τούτοις τρόποις, καὶ ὡς ἐγῷμαι ἀναντιρρήτοις, εὑρίσκομεν, ἑνὶ μὲν κατὰ κρίσιν εὑρισκομένῳ τῇ ἀπὸ λογισμῶν, ἑτέρῳ δὲ κατ' ἀπόδειξιν συναγομένῳ τῇ ἀπὸ τῶν γραφῶν, περὶ ὧν δή σοι καὶ λέγομεν, καὶ οὓς δή σοι πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἐναντίων προχειρίζομεν. προηγείσθω δὲ ὁ ἀπὸ λογισμῶν. τοῦ μεγάλου Βασιλείου, οἱ ἀντιδικοῦντες, φασὶν, οὐκ ἔστι τὸ παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχειν, καὶ ὅσαι ἄλλαι τὸν υἱὸν λέξεις αἴτιον περιφανῶς δηλοῦσι τοῦ πνεύματος, καὶ τίς ἡ ἀπόδειξις ἐρωτώμενοι, τὸ μὴ πάσαις, φασὶ, ταῖς βίβλοις ταύταις ἐμφέρεσθαι, αἷς ὁ τὴν ῥηθεῖσαν θεολογίαν περιέχων λόγος κεκαλλιγράφηται. καὶ τοῦτο μόνον ἀρκοῦσαν εἶναι ἀπόδειξιν οἴονται, τοῦ

tatem sibi vendicare, nec vlli calumniæ subijci: illi vero ex aduerso alia atque alia, etiam longe aliunde petita, contentiose producant, libros, qui similia continent, falsidicis fallacijs prorsus onustos esse, in ijs nempe quæ asserunt, *Tanquam qui ab eo, quod sit, habet, & ab eo accipit, & nobis anũciat, & prorsus illi causæ adhæret*; qui vero similia non habent, & ex quibus talia abiudicantur, verissimos ac sincerissimos esse: & duas sic in partes libris diuisis, vnam prorsus adulteratam esse, vel cœcus viderit.

III. Cum vero & accuratæ considerationis, & sermonis, qui fidem faciat ad inueniendam veritatem, opus sit, nos sermonem hunc, qui fit, duobus hisce modis, & vt ego reor, quibus nemo contradixerit, altero secundum iudicium, quod a rationibus petitur, altero secundum demonstrationem, qui ex Scripturis colligitur, expediemus. Et nunc in tui gratiam de ijsdem agimus, eosdemque ad confutationem aduersariorum promimus; præcatque qui a ratiocinationibus est. Qui contraria afferunt, illud, *quod ab ipso, quod sit, habet*, & reliquas alias voces, quæ Filium causam esse Spiritus, aperte insinuant, Basilij Magni nullo modo esse, affirmant. Huius ratio

si pe-

si postuletur ab ijs; non illa omnibus in libris circumferri, in quibus hæc continens Oratio exarata est, & hoc solummodo abunde satis esse existimant ad demonstrandum, dictum simile referentes libros, vt supra positum est, corruptos fuisse: contra ipse contendo, si nullo in volumine dictum hoc esset exaratum, esse, quæ de eo afferri possent, omni obiectione superiora. Verumtamen cum in nonnullis non habeatur, in nonnullis alijs inseratur; considerandum est ab ijs, qui neutram in partem propendent, & recta mente res dijudicant, quænam pars voluminum corrupta sit; an ea inquibus integrum, vt supra posuimus, adscribitur, an vero altera in quibus nusquam apparet. Qui enim hac ratione rem perpendunt, plane mihi suadeo, summæ vesaniæ notam incurrere, si volumina, dictum præferentia, conficta existiment. Nanque si post dissidium cum Romana Ecclesia, volumina ista exscripta sunt, quomodo quispiam, dummodo sanus sit, & animus illius non sit a sapientia remotus, admittet, tempore, quo inter Ecclesias inimicitiæ exercentur, nostrorum librorum exscriptores omisisse aut apposuisse aliquid nostris volumi-

διεφθορέτος τὴν τὴν ῥῆσιν ἐχουσῶν, ὡς καὶ αἰτιῶνται. Ἐγὼ δέ φημι. ὡς εἰ μὲν οὐδ' ὅλως ἐν οὐδεμιᾷ τῶν βίβλων ἡ ῥῆσις ἐνεφέρετο αὕτη, ἦσαν ἂν καὶ πάσης ἀντιῤῥήσεως ἀνώτερα τὰ περὶ αὐτῆς, ἐπεὶ δὲ ταῖς μὲν διαγέγραπται, ταῖς δὲ τῶν βίβλων ἐμφέρεται, σκοπεῖν δεῖ τοὺς ἀῤῥεπεῖς τε, καὶ εὐθυγνώμονας, ὁποῖον μέρος τῶν βίβλων νενόθευται, ἆρά γε τὸ παρ' αἷς ἡ ῥῆσις ἐντελῶς οὕτω κεῖται, ὡς καὶ εἴρηται, ἢ τὸ παρ' αἷς ἐστὶν ἡ ἀφαίρεσις. Τοῖς γὰρ οὕτω γε διασκοπουμένοις διαγνωσθῆναι πέπεισμαι ἀκριβῶς, πολλῆς τὸ ἠλιθιότητος γέμειν τοῦ, οἴεσθαι τὰς τὸ ἐντελὲς ἐχούσας βίβλους, πεπλάσθαι. εἰ μὲν γὰρ μετὰ τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας διάστασιν αἱ βίβλοι ἐγράφησαν αὗται, πῶς ἄν τις νοῦ, καὶ φρενῶν κύριος δέξαιτο τοὺς ἐν καιρῷ τῷ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν μάχης τοὺς παρ' ἡμῖν γράφοντας βίβλους παρεγγράφειν, ἢ παρεντίθεσθαί τι ταῖς βίβλοις ἡμῶν, τοῖς ἀντιδίκοις τὴν καθ' ἡμῶν ἰσχὺν παρεχόμενον. εἰ δὲ πρὸ τῆς διαστάσεως τίνα ἂν ἔχοι λόγον τὰς βίβλους νοθεύεσθαι ἐπ' ἐκείνοις τοῖς λόγοις, καὶ δόγμασι, περὶ ὧν οὐδὲν ζήτημα ἦν. δι' ὁποῖον τί ἐστιν ὅτε καὶ παραφέρονταί τινες πρὸς κακουργίαν τοιάνδε. Οὔτε γοῦν ὁ τῆς μάχης χρόνος, οὔτε ὁ τῆς εἰρήνης συγχωρεῖ παραδέξασθαι, τὰς τὴν ῥῆσιν ἐντελῶς ἐχού-

σαις βίβλοις, εἰς παραθήκην νοθεῦσαι παρέγγραπτον, τὰς δὲ μὴ οὕτω καὶ μάλα βεβαίως ὁ συνετὸς διαγνώσεται τὸ κατ' ἀφαίρεσιν, ἢ διαγραφὴν νενοθευμένον ἔχειν, καὶ κίβδηλον. Ἐπεὶ γὰρ ὁ τῆς διαστάσεως χρόνος εἰς ἑκατοντάδας ὅλας ἐτῶν παρετάθη, καὶ οὐκ ὀλίγοι ἀνεφάνησαν διὰ μέσου ἐνστατικῶς πάνυ πρὸς λογικὰς διαλέξεις κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἀποδυσάμενοι, τῶν μάλα εἰκότων λογιεῖταί τις βίβλων, τινῶν διαγραφῆναι ῥῆσιν ἐκείνην, ἐξ ἧς οὐκ ἀγεννὴς ὁ ἔλεγχος ἀναφαίνεται τῶν τὴν διάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπισπευδόντων ὥσπερ καὶ ἐπισυγκροτούντων. Διὰ γοῦν ταῦτα, ἐμοί πως δοκεῖ τὸν ταῖς βίβλοις ἐπιγραφόμενον τὴν παραφθορὰν, αἷς ἁπλῶς ἡ ῥῆσις κεῖται, ὡς προαναπέφανται, κοιναῖς ἄντικρυς ἐννοίαις μαχόμενον φαίνεσθαι, ὡς τὸν στρεφόμενον τὸν ἥλιον διαβεβαιοῦσθαι, σκότους εἶναι ποιητικὸν, τὰ ὑπὲρ γῆν διϊππεύοντα, καὶ πληροῦν πάλιν φωτὸς τὰ ἡμέτερα, ἐν τῷ τὸν δυτικὸν ὑποτρέχειν ὁρίζοντα. Καὶ λόγος μοι πρῶτος οὗτος, οὗπερ ἑνὸς ἔφημεν πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἐναντίων παραδοῦναι σοι

luminibus, quod robur aduersarijs nostris aduersum nos conciliasset. Si ante dissidium, quæ causa fuerit libros adulterandi in sermonibus ijs atque dogmatibus, de quibus nulla quæstio mota erat, propter quam aliquando ad similia maleficia nonnemo adigitur? Neque itaque pugnæ tempus neque pacis permittit, vt admittamus volumina, dictum integrum continentia, additione inserta, adulterata fuisse; at illa, quæ non continent, prudens quilibet & quam certissime spurium in se habere & ementitum agnoscet. Etenim, cum dissidij tempus ad annorum centenas periodos, easque integras, extensum fuisset, & interim non pauci contentiose admodum dialecticis disputationibus Romanos adorirentur, verosimillimum quispiam existimauerit, dictum illud, aliquibus voluminibus ademptum fuisse, quo valida satis refutatio eorum enascitur, qui Ecclesiarum dissidium studiose procurant, & constabilire conantur. Quapropter reor, qui voluminibus dictum referentibus, corruptionem adscribit, in quibus integra sententia legitur, vt supra adnotauimus, palam aperteq; communibus notionibus aduersari, quemadmodum qui solem tenebrarum esse autorem, confirmare nititur, cum super terrena equitat, & nostra hæc omnia lumine complere, cum occiduum finientem subit. Et hæc prima ratio fuerit ad aduersarios refellendos, vnius ex

illis modis; quos tibi tradendos esse diximus. Etenim, qui ratione dijudicare poterit absque vlla hæsitatione asseueranter nimis dicta hæc nostra decernet.

IV. Nunc reliquum est, & demonstrationem, quæ ex Scripturis elicitur, & est secundus iam commemoratus a nobis modus, in medium afferre. Nam magnus Basilius, dignitate secundum Filio Spiritum, cum excepisset, pietatis traditionem appellare non veritus, probatione indiguit, per quam vera sententia appareret, pietatis traditionem secundas has partes nuncupauerat. Et, cum sciret, Spiritum neque ratione temporis secundum dignitate esse a Filio, neque imminutione aliqua gloriæ, peræqua enim est in vtroque diuinitas, neque vlla alia ratione, qua respectu alterius secundas partes obtinentia primas obtinentibus submittuntur, & vnum tantummodo pietatis terminum cognosceret, quo Spiritus a Filio secundus est, qui erat, quod ex eo haberet, quod esset, propterea que esset ex ipso, hunc in modum effatus est: *Dignitate enim secundum esse a Filio, tanquam qui ab eo, quod sit, habet, ab eo accipit, & annunciat nobis, & omnino illi causæ adhæret, pietatis tradit sermo: sed tertia uti natura, neque a sacris Scripturis*

τρόπου. ὁ γὰρ λογισμῷ κρίνειν δυνάμενος, δισταγμοῦ παντὸς δίχα πεποιθότως πάνυ τὰ εἰρημένα ἐπικρινεῖ.

δʹ. Λοιπὸν δὲ ἡμῖν ἀπάρτι ἐστὶ καὶ τὸ κατὰ τὴν ἀπὸ τῶν γραφῶν συναγομένην ἀπόδειξιν, δεύτερον τρόπον ἐπιμνησθῆναι. Ὁ γὰρ μέγας Βασίλειος ἀξιώματι δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα δεξάμενος, καὶ παράδοσιν εὐσεβείας τὸ τοιοῦτον δευτερεῖον εἰπεῖν οὐχ ὑποστελλόμενος, κατασκευῆς ἐδεήθη, δι' ἧς ἂν ἀληθὴς ὁ λόγος ἀναφανείη, ὁ παράδοσιν εὐσεβείας ἀποκαλῶν τὸ πρὸς τὸν υἱὸν δευτερεῖον τοῦ πνεύματος. καὶ ἐπεὶ οὔτε κατὰ χρόνον ᾔδει τὸ πνεῦμα δευτερεῦον υἱοῦ τῷ ἀξιώματι, οὔτε καθ' ὑποβιβασμόν τινα δόξης, ἰσοκλεὴς γὰρ ἡ θεότης ἀμφοῖν, οὔτε κατά τινα λόγον ἄλλον, οἷς τὰ πρός τι τὸ δευτερεῖον ἔχοντα τῶν πρωτευόντων ὑφίενται, ἀλλ' ἕνα μόνον εὐσεβείας ἐγίνωσκεν ὅρον, καθ' ὃν τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ δευτερεῦόν ἐστιν. ὁ δὲ ὅρος, τὸ δι' αὐτοῦ ἔχειν τὸ εἶναι, καὶ κατὰ τοῦτο, καὶ ἐξ αὐτοῦ, ἔφησεν οὕτω. Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. φύσει δὲ τρίτη χρῆσθαι, οὔτε παρὰ τῶν

ὑγιῶν δεδιδάγμεθα γραφῶν, κἀπὶ ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίσασθαι. Τὴν μέντοι οὖν τοῦ λόγου ὁ Ἅγιος ποιεῖται ἀπόδοσιν, λέγων, Ἀξιώματι μὲν γὰρ δεύτερον εἶναι τοῦ υἱοῦ, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος, φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι οὐκ ἔστι λέγειν αὐτό. Τὴν δὲ κατασκευὴν τοῦ, τὸ πνεῦμα δεύτερον εἶναι υἱοῦ τῷ ἀξιώματι, ἀπὸ τοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχειν, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνειν, καὶ ἀναγγέλλειν ἡμῖν, μονονουχὶ φάσκων, ὡς διὰ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι, καὶ δεύτερον εἶναι αὐτοῦ. Καὶ εἰ βούλει, ὅς τίς ποτ' αὖ καὶ εἴης ὁ ἀντιστάμενος γνῶναι, ὡς, εἰ μὴ παρὰ τοῦ υἱοῦ ἦν, οὐδὲ δεύτερον αὖ ὅλως ἐρρέθη αὐτοῦ. ἄφελε τὴν ῥῆσιν ταύτην καὶ δὸς ἡμῖν σὺ ἕτερον λόγον τινά, καθ' ὃν τοῦ υἱοῦ δεύτερον τὸ πνεῦμα. Παρὰ γὰρ τὸν τοιοῦτον λόγον, ἢ διαστήματι χρόνου, ἢ καθέδρας ὑφεδρίᾳ, ἢ δόξης ἐνδείᾳ, τὸ δευτερεῖον νοηθήσεται. Εἰ μὲν οὖν καὶ τὴν λέγουσαν ῥῆσιν, δεύτερον εἶναι ἀξιώματι τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, διέγραφον τοῦ παντὸς λόγου, εἰ τὴν παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, διαφανοῦσαν ῥῆσιν διαγραψάμενοι, εἶχον αὖ ἴσως τὸ τῆς πονηρίας αὐτῶν, ὅπερ ἐβούλοντο ἀποτέλεσμα. Νῦν δ' ὅτε τὸ τῆς ἀληθείας πνεῦμα τὴν αὐτῶν διάνοιαν ἔσφαλλε, τὸ μὲν παρὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα, τοῦ λόγου διέγραψαν· δεύτερον δὲ

pturis edocti sumus, neque ex illis quae diximus, consequi, possumus demonstrare. Et his dictis sententiae assignationem conclusit. *Dignitate enim a Filio secundum esse, tradit pietatis sermo: natura vero uti tertia*, dicendum omnino non est: probationem vero illius, Spiritum dignitate esse secundum a Filio, per illud, *quod ab eo habet, quod sit, & ab eo accipit, & nobis annunciat;* tantum non dicens, propterea quod ex Filio est, ideo secundus a Filio est. & si tibi in animo est, quicunque tandem fueris, qui refragaris, cognoscere, si a Filio non esset, neque secundus a Filio prorsus vocatus fuisset, deme dictum hoc, assigna nobis aliam rationem, qua a Filio Spiritus secundus asseratur. etenim prae hac vna sola ratione, aut temporali interuallo, aut in sedendo inferiori subsellio, aut gloriae indigentia, secundae hae partes Spiritus concipientur. Si itaque dictum, asserens, *dignitate secundum esse a Filio Spiritum*, ex Oratione illa vniuersa erasissent, qui aliud palam aperteque enuncians, *ab eo, quod sit, habet*, obliterauerunt, forte tum eorum improbitas, vt illis collubitum erat, finem assequuta fuisset. Sed nunc veritatis spiritu eorum cogitationes subuertente, illud, *a Filio esse Spiritum,*

ritum, abrogarunt; *sed secundum esse eum a Filio*, in omnibus libris descriptum reliquerunt. Indeque, qui sapientes apprehendit in calliditate eorum, diligenter similia examinantibus, fraudem comprehendere concedit. Et nulla alia ratione dicturum vnquam Basilium Magnum, Spiritum secundum esse a Filio, argumentari licet ex his, quæ ipse dictis adnectit: infra enim hæc habet: *Etenim, quemadmodum Filius ordine & dignitate a Patre secundus est; ordine quidem, quod ex eo est; dignitate vero, quod principium & causa illius Pater est, & quod per ipsum accessus & adductio ad Deum Patrem; natura autem nullo modo secundus, quod Deitas in vtroque vna: pari ratione videlicet, & Spiritus sanctus, licet ordine, & dignitate inferior est, non tamen inde verisimiliter, alienæ esse naturæ, sequi dixerimus*. Consideret cui id collibitum fuerit, non alienum esse a pietatis ratione secundum esse dignitate a Filio Spiritum, quod ex proportione, quæ est Filij ad Patrem, dum Filius secundas a Patre partes possidet, comprobatur. Ait enim, licet ordine, & dignitate Filio inferior sit, non ideo Filio ordine & dignitate inferior est, quasi alienæ naturæ compos: quando & Filius, licet a Patre secun-

αὐτὸ τοῦ υἱοῦ, ἐν πάσαις ἀφῆκαν ταῖς βίβλοις ἀνάγραπτον. Κἀντεῦθεν ὁ τοὺς σοφοὺς δρασσόμενος ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, δίδωσι τοῖς τὰ τοιαῦτα ἐπιμελῶς διασκοπουμένοις, κατανοεῖν τὸ σκαιωρηθέν, καὶ ἔτι δέ, ὅτι κατ' οὐδένα ἕτερον λόγον εἰρήκει αὖ ποτε τὸ πνεῦμα δεύτερον τοῦ υἱοῦ ὁ μέγας Βασίλειος, λογίσασθαί ἐστι καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς τοῖς εἰρημένοις ἐπάγει. Φησὶ γὰρ ὑποκαταβάς. Ὡς γὰρ ὁ υἱὸς τάξει καὶ ἀξιώματι δεύτερος τοῦ πατρός, τάξει μὲν ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχή, καὶ αἰτία τοῦ εἶναι πατέρα αὐτοῦ, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος, καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ πατέρα, φύσει δὲ οὐκ ἔτι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία, οὕτω δηλονότι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν υἱὸν τῇ τάξει, καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκ ἔτι αὖ εἰκότως, ὡς ἀλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως ἀκολουθεῖν εἴποιμεν. Σκοπείτω ὁ βουλόμενος τοῦ τῆς εὐσεβείας λόγου μὴ ἀποδεῖν τὸ δευτερεύειν ἀξιώματι τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ἐκ τῆς ἀναλογίας τοῦ πρὸς τὸν πατέρα, δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ συνίστησι τοῦτο. Φησὶ γάρ, ὡς, Εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν υἱὸν τῇ τάξει, καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκ ἔτι αὖ ὡς ἀλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως, ὑποβέβηκεν αὐτὸν τῇ τάξει, καὶ τῷ ἀξιώματι. Ἐπεὶ καὶ ὁ υἱὸς δεύτερος ὢν τοῦ πατρὸς τάξει τε καὶ ἀξιώ-

ματι, οὐκέτι καὶ φύσει ἐστὶ δεύτερος, καὶ ἑρμηνεύων ὁ Ἅγιος τὸν λόγον, καθ᾽ ὃν ἐστὶ δεύτερος τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, Τάξει μὲν, φησι, τοῦ πατρός ἐστι δεύτερος, ὅτι ἀπ᾽ ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ, καὶ αἰτία τοῦ εἶναι πατέρα αὐτοῦ, καὶ ὅτι δι᾽ αὐτοῦ ἡ πρόσοδος, καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ πατέρα.

έ. Ἀλλὰ τίς οἶδε, φασὶν οἱ ἀντιλέγοντες, εἰ τὸ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱὸν δευτερεῖον, ἀνάλογον ὁ Ἅγιος οἴεται τοῦ πρὸς τὸν πατέρα δευτερείῳ τοῦ υἱοῦ; Τίς οἶδεν; ὁ τὰ θεολογικὰ ῥητὰ ἐπιμελῶς ἐξερχόμενος, ἐξ ὧν ἡ τοιαύτη ἀναλογία ἔχει τὴν διαφάνωσιν, ὧν πολλῶν ὄντων ὀλιγάτινα ἐν τῷ παρόντι ἐκθήσομεν, μόνοις τοῖς τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, οἷς ὁ μέγας οὗτος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος Ἐπιστολῇ ἐχρήσατο, ἀρκεσθέντες, οὕτω γὰρ ὁ Ἅγιος ἐκεῖσε φησὶ, Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα τοῦ λόγου ἑνότητα, οὐ θέλουσιν εἶναι τῶν γενητῶν αὐτὸν τὸν υἱὸν, διατὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τὴν αὐτὴν ἔχον ἑνότητα πρὸς τὸν υἱὸν, ἣν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, κτίσμα λέγουσι; Καὶ μετὰ πολλὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης. Ἀμέλει ὁ μὲν υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἀποστέλλεται, οὕτω γάρ, φησιν, ὁ Θεὸς ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν. ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα ἀποστέλλει, ἐὰν

secundus sit ordine & dignitate, non est propterea natura secundus: & exponens Sanctus dictum, quo Filius a Patre secundus est; *Ordine quidem, inquit, secundus est a Patre, quod ex illo est, & dignitate, quod principium & causa, quod ille sit, Pater est; & quod per eum accessus, & adductio ad Deũ Patrem.*

V. Sed quis scit, inquiunt aduersarij, an secundas partes Spiritus respectu Filij, proportione quidem, respondere Sanctus opinetur secundis Filij partibus, respectu Patris? Quis scit? Qui theologica dicta diligenter percurrit, quibus similis proportio plane innotescit. Quæ licet pleraque sint, pauca nihilominus hic apponemus, contenti tantummodo dictis magni Athanasij, quæ magnus ille Epistola ad Serapionem de Spiritu sancto vsurpauit. Verba illius sunt. *Etenim si, propter Verbi vnionem ad Patrem, abnuunt esse creaturam ipsum Filium, qua de causa Spiritum sanctum eiusdem vnionis ad Filium, quam Filius habet ad Patrem, compotem, creaturam asserunt?* Et pluribus ibidem interiectis: *Profecto Filius quidem a Patre mittitur. Sic enim, inquit, Deus mundum dilexit vt Filium suum vnigenitum daret; Filius vero Spiritum mittit. Si enim ait,*

ait, ego abiero, mittam Paracletum: & Filius quidem Patrem glorificat, dicens, Pater ego te glorificaui; Spiritus vero glorificat Filium; Ille enim, dicit, me glorificabit. Et Filius quidem dicit, Quæ audiui a Patre, hæc loquor in mundum: Spiritus vero ex Filio accipit; Ex meo enim accipit, ait, & annunciabit vobis: & Filius quidem in nomine Patris venit; Spiritus vero sanctus, quem mittit, inquit, Pater in nomine meo. Hunc itaque ordinem & naturam erga Filium possidente Spiritu, quam & Filius possidet erga Patrem, qua ratione, qui hunc creaturam asserit, non idem & de Filio necessario excogitabit? Qui hæc theologica dicta accurate perpendet, æquo animo prorsus assensum præbebit, concordabitq; cum affirmantibus, illa solummodo ratione Spiritum dici secundum a Filio, qua & Filius a Patre esse secundus astruitur; & his quidem assensum præbebit, vt iam dixi, qui æquo animo res dijudicat. Et modus, qui ex Scripturis demonstrationem sibi vendicat, secundus, hisce, quæ diximus, auctoritatem obtinet. Etenim, si Scripturarum decreto, nulla alia ratione, sed ea tantummodo, quæ est ex causa, & Filij ad Patrem, & Spiritus ad Filium, Theologi secundas

γάρ, φησιν, ἐγὼ ἀπέλθω, ἀποστελῶ τὸν Παράκλητον, καὶ ὁ μὲν υἱὸς τὸν πατέρα δοξάζει, λέγων, πάτερ ἐγώ σε ἐδόξασα, τὸ δὲ πνεῦμα δοξάζει τὸν υἱόν, ἐκεῖνος γάρ, φησιν, ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὁ μὲν υἱός φησιν, ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρὸς ταῦτα καὶ λαλῶ εἰς τὸν κόσμον, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει, ἐκ τοῦ ἐμοῦ γὰρ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, φησι, καὶ ὁ μὲν υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς ἦλθε, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου. Τοιαύτην δὲ τάξιν, καὶ φύσιν ἔχοντος τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱόν, οἵαν ὁ υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, πῶς ὁ τοῦτο κτίσμα λέγων, οὐ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει. Ὁ τὰ θεολογικὰ ταῦτα ῥητὰ ἐπιμελῶς ἐπερχόμενος, εὐγνωμόνως πάντη συνθήσεται, τοῖς διαγινώσκουσι κατ' οὐδένα ἕτερον λόγον τὸ πνεῦμα θεολογεῖσθαι δεύτερον τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' ἢ κατὰ μόνον αὐτὸν καθ' ὃ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πατρός ἐστι δεύτερος. Καὶ ὁ μὲν τοῖς ταῦτα διαγινώσκουσιν οὕτω εὐγνωμονῶν, ὡς μοι ἐρρέθη, συνθήσεται. Ἡμῖν δὲ καὶ ὁ τὴν ἀπόδειξιν ἀπὸ γραφῶν ἔχων δεύτερος τρόπος, ἐπὶ τοῖς ῥηθεῖσιν ἕξει τὸ κῦρος. Εἰ γὰρ ὅρος τίς ἐστιν ἀπὸ γραφῶν ἀπαράβατος, κατ' οὐδένα ἕτερον λόγον, ἢ μόνον γε τὴν τοῦ αἰτιατοῦ, καὶ τὸ τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ τὸ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν

υἱὸν, καὶ τοῖς θεολογοῦσι δευτερεῖον εἰλῆφθαι, συντελέσαντα πάντως ἡμῖν ἡ ἀπὸ τῶν γραφῶν τοῦ δευτέρου τρόπου ἀπόδειξις, τοῦ τῶν συντελῶν τὴν ῥῆσιν ἐχουσῶν βίβλων, ὑγιοῦς, καὶ ἀπαρεγχειρήτου ἐμβέβηκε.

ϛʹ. Πρὸς δὲ τὸ τῆς σῆς ἀναφορᾶς δεύτερον, ὃ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐστὶν ἐμφυσήσεως, χάριν ταύτην εἶναι πνευματικὴν, τῶν δι᾽ ἐναντίας ἐνισταμένων, ταῦτά σοι ἀποχρήσει, ἃ ὁ αὐτὸς μέγας Βασίλειος ἐν ἑνὶ τῶν Κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, Ὅτι θεία φύσις τὸ πνεῦμα, φησὶ, Πνεῦμα γὰρ τῷ ζῶντι λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζῶσα δύναμις, καὶ θεία φύσις, ἀρρήτως ἐξ ἀρρήτου στόματος πεφηνυῖα, ἀρρήτως καὶ κατὰ τὴν ἐμφύσησιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπεσταλμένη, καὶ κατὰ τὸν σωματικῶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου δειχθέντα τύπον, αὖθις ὑπ᾽ αὐτοῦ δι᾽ ἐμφυσήσεως ἀποκαθισταμένη. συντρέχειν γὰρ δεῖ τῇ κατ᾽ ἀρχὴν καινότητι τὴν νῦν ἀνακαίνισιν, καὶ τὴν συνδρομὴν ἐξετύπωσεν, ἐμφυσήσας, οὐχ ἕτερος ὢν παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐμφυσήσαντα, ἀλλ᾽ αὐτὸς, δι᾽ οὗ Θεὸς δέδωκε τὴν ἐμφύσησιν, τότε μὲν μετὰ ψυχῆς, νῦν δὲ εἰς ψυχήν. Ἐπεὶ γοῦν ὁ μέγας οὗτος, καὶ πολὺς τὴν θεολογίαν Βασίλειος τὴν ἐμφύσησιν ταύτην, ἐκείνου εἶναι λέγει τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἐστὶ τῷ ζῶντι λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, πάντως οὐκ ἄν τις ἐρεῖ πνεῦμα-

das partes accipiunt, absolutissime prorsus ex Scripturis per modum secundum demonstratio petita, librorum integrum dictum præseferentium incolumitatem, nullis vnquam rationibus conuellendam constabilit.

VI. Capiti vero tuæ relationis secundo, quod de insufflatione Spiritus sancti est, quā gratiam esse spiritualem aduersarij contendunt, satis abundeque respondebit magnus Basilius, capite, quo probat, diuinam esse naturam Spiritus; cum dicit: *Spiritus enim cum viuenti Verbo in eodem ordine collocatus ad creandum, viuens virtus, & diuina natura, ineffabilis ex ineffabili ore existens, ineffabili modo, & per inflatum in homines missa, & secundum corporeum a Domino typum ostensum, rursus ab eo, per inflatum restituta: concurrere enim debet cum prima nouitate, ea, quæ nunc fit, innouatio, & concursum expressit sufflans, idem ille existens, qui a principio insufflauit, idemque per quem Deus inflatum elargitus est, tum quidem cum anima, nunc vero in animam.* Cum itaque magnus hic & in rebus theologicis decernendis eximius Basilius, inflatum hunc illius esse Spiritus asserat, qui cum viuente Verbo in eodem ordine

collo-

collocatur ad creandum, nemo equidem affirmabit, spiritualem gratiam esse, quæ æque cum Verbo collocatur ad creandum sed ipsam viuentem virtutem & diuinam naturam Spiritus. Et, si id est, temere eos obloqui scito, qui in gratiam spiritualem, inflatum a Filio Spiritum accipiunt, & alijs tradunt: Attende etiam, quod mihi considerationе non indignum iudicatur. Magnus Basilius nunc quidem Spiritum hunc diuinam naturam appellat, ineffabilem ex ineffabili ore promanantem, vnum dicens os, ex quo Spiritus, & non duo: nunc vero infra nonnullis adnexis, eundem esse tradit, qui discipulis insufflauit, & eundem per quem Deus antiquitus primum creato homini inflatum exhibuit, & cum ait, *per quem Deus insufflauit*, perspicue duas commonstrat personas Dei & Patris ex quo inflatus, & Dei Filij, per quem inflatus; cum vero singulari numero os profert, ostendit, quicquid de Spiritu ex Patre per Filium dicitur, non tanquam ex duabus causis esse; quod & capitibus ad Amphilochium plenius insinuauit, dictionem *per Filium* primæ, & præcipuæ causæ confessionem esse decernens.

τικὴν χάριν εἶναι, τὴν τῷ λόγῳ συντεταγμένην εἰς τὸ δημιουργεῖν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ζῶσαν δύναμιν, καὶ θείαν φύσιν τοῦ πνεύματος. Καὶ εἰ τοῦτο, μάτην λέγοντας ἴσθι, τοὺς εἰς χάριν πνευματικὴν τὸ ἐμφυσώμενον παρὰ υἱοῦ πνεῦμα ἐξηγουμένους. Σκόπει δὲ καὶ ὅ μοι ἐπιστασίας ἠξίωται. ὁ μέγας Βασίλειος νῦν μὲν τὸ πνεῦμα τοῦτο, θείαν ὀνομάζει φύσιν, ἄρρητον ἐξ ἀρρήτου στόματος πεφηνυῖαν, ἓν εἶναι λέγων τὸ στόμα, ἐξ οὗ τὸ πνεῦμα, καὶ οὐχὶ δύο, νῦν δὲ προσεγκαπτῶν, οὐκ ἄλλον εἶναι λέγει τὸν τοῖς μαθηταῖς ἐμφυσήσαντα, ἀλλ' αὐτόν, δι' οὗ Θεὸς καὶ πάλαι τῷ πρωτοπλάστῳ δέδωκε τὴν ἐμφύσησιν, καὶ ἐν μὲν τῷ, δι' οὗ Θεὸς ἐνεφύσησεν ὁμολογουμένως τὰ δύο ἐμφαίνει πρόσωπα, τοῦ τε Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἐξ οὗ ἡ ἐμφύσησις, καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ υἱοῦ, δι' οὗ ἡ ἐμφύσησις, ἐν δὲ τῷ ἑνικῷ τοῦ στόματος παριστᾷ, ὡς ἔτι περὶ τοῦ πνεύματος ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ λέγεται, οὐχ ὡς ἐκ δύο αἰτίων ἐστὶν, ὃ καὶ ἐν τοῖς πρὸς Ἀμφιλόχιον δεδήλωκεν ἐναργέστερον, τὴν δι' υἱοῦ φωνὴν, τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν τεθεολογηκώς.

ζ'. Τρίτον σοι τῆς ἀναφορᾶς κεφάλαιον ἦν, τὸ σύγχυσιν ἰδιοτήτων ἐγκαλεῖσθαι ῥωμαίους, ἐν τῷ τὸ

VII. Tertium tuæ relationis caput erat, proprietatum confusionem ascribi Romanis, cum fateantur Spiritum ex Patre & Filio proce-

πνεῦμα λέγειν ἐκ πατρὸς, καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Τοῦτο δὲ ψεῦδος εἶναι πρόδηλον ἀπελέγχεται ἀπὸ τοῦ τὰς κυρίως τῆς Τριάδος ἰδιότητας αὐτὰ ταῦτα τὰ ὀνόματα εἶναι, τὸ πατὴρ υἱός τε, καὶ πνεῦμα. Τῆς γὰρ τοῦ πατρὸς ὑποστάσεως ἀκριβὴς ἰδιότης, τοῦτο γινώσκεται εἶναι, τὸ μήτε υἱὸν, μήτε πνεῦμα εἶναι αὐτὸν, καὶ ἡ τῆς ὑποστάσεως πάλιν τοῦ υἱοῦ ἰδιότης, τὸ μήτε πατέρα, μήτε πνεῦμα εἶναι αὐτὸν. ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως κυρίως ἰδιότης, τὸ μήτε πατέρα, μήτε υἱὸν, ἀλλὰ μόνον πνεῦμα εἶναι αὐτό. Εἰ γοῦν κατὰ τοὺς λέγοντας σύγχυσίς τις γίνεται τῶν ἰδιοτήτων, ὅταν ἐξ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγοιτο ἐκπορεύεσθαι, πολλῷ πρότερον ἐγίνετο αὕτη, ὅταν πνεῦμα ἐρρέθη υἱοῦ, ἀλλὰ μὴν καὶ πνεῦμα πατρὸς λέγεται, καὶ πνεῦμα υἱοῦ, καὶ σύγχυσιν αἱ ἰδιότητες οὐχ ὑφίστανται, καὶ ἐκ πατρὸς γοῦν ἐκπορευόμενον καὶ ἐξ υἱοῦ ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἰδιότητι, πνεῦμα δηλονότι ἐκπορευτὸν ἀμεταποιήτως τετήρηται, ἐκτροπὴ γὰρ ἰδιότητος ἐκεῖνό ἐστι, τὸ ἢ τὸν πατέρα ἀποβαλέσθαι τὸ εἶναι πατέρα, ἢ τὸν υἱὸν τὸ εἶναι υἱὸν, ἢ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ εἶναι πνεῦμα, καὶ πνεῦμα πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ὥσπερ οὖν καὶ διαμονὴ ἰδιότητος, τοῦτό ἐστι τὸ εἶναι ἕκαστον τῶν τριῶν, ὅπερ ἐστὶν ἀλλ' ὅτι μὲν οὐδεμία ἐντεῦθεν ἡ σύγχυσις δηλοῦσι τὰ εἰρημένα. Ὅτι δὲ αἱ τῆς Τριά-

procedere. At hoc manifesto falsum esse euincitur, quod propriæ in Triade proprietates ipsa hæc nomina sunt, Pater, Filius; & Spiritus. Paternæ siquidem hypostasis exquisita proprietas agnoscitur esse, Patrem neque Filium neque Spiritum esse: & hypostasis rursus Filij, Filium neque Patrem neque Spiritum esse: pari modo & Spiritus hypostasis propria proprietas, Spiritum neque Patrem neque Filium, sed tantummodo Spiritum esse. Itaque, si, vt ipsi asserunt, confusio quædam proprietatum fit, cum ex Filio Spiritus procedere asseritur, multo antea facta fuisset, cum Spiritus Filij dictus est. Et nihilominus & Spiritus Patris dicitur, & Spiritus Filij, & nullam proprietates confusionem patiuntur. Quare & ex Patre procedens, & ex Filio in sua proprietate, Spiritus scilicet procedens, immutabilis conseruatur. Tunc enim proprietatis mutatio fit, cum aut Pater vt Pater sit, amittit, aut Filius vt sit Filius, aut Spiritus vt Spiritus sit,& Spiritus Patris & Filij. quemadmodum & proprietatis perennitas est, cum ex tribus quilibet in eo, quod est, perseuerat. Et, plane nullam inde sequi confusionem, iam dicta probant aperte. Verumtamen

propriæ Triadis proprietates ipsa hæc nomina esse, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, hisce scripto traditis testimonijs manifesto probatur. Nyssenus secũda aduersus Eunomium Oratione: *Hypostaseon*, ait *proprietas apertam & inconfusam efficit personarum distinctionem, Patris, inquam, & Filij, & Spiritus sancti. His enim compellationibus non naturarũ discrimen edocemur sed solas hypostaseon exploratas proprietates.* Chrysostomus, in vno suorum Sermonum, sic loquitur: *Proprietatem enim cum dixero, Patrem Patrem intelligito, & Filium Filium, & Spiritum sanctum Spiritum sanctum. Hæ enim proprietates non conuertuntur. Nam non potest Pater Filius esse, aut Filius Pater, aut Spiritus sanctus Pater & Filius.* Et Theodorus Abbas Philosophus: *Hæc tria nihilo inter sese discordant, nisi solummodo proprietate; hunc scilicet esse Patrem, hunc Filium, illum Spiritum sanctum.*

VIII. Quarto & postremo tuæ relationis capite continebantur, quæ aduersarij mirum quantum valere aduersum nos opinantur. Cum Dominus in Euangelijs dixerit, a Patre procedere, qua ratione non peruertere Euangelium iudicabitur is, qui modis omnibus, non vti

δος κυρίως ἰδιότητες αὐτὰ ταῦτα εἰσὶ τὰ ὀνόματα, τὸ πατὴρ, υἱὸς, καὶ πνεῦμα, διὰ τῶν γραφικῶν τῶν δι παραχθέντων σοι μαρτυριῶν. Ὁ Νύσσης ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου δευτέρῳ λόγῳ αὐτοῦ, Ἡ τῶν ὑποστάσεων, φησὶν, ἰδιότης ξενὴν, καὶ ἀσύγχυτον ποιεῖται τὴν τῶν προσώπων διαστολὴν, πατρὸς λέγω, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος, διὰ γὰρ τῶν κλήσεων τούτων οὐ φύσεων διαφορὰν διδασκόμεθα, ἀλλὰ μόνας τὰς τῶν ὑποστάσεων γνωριστικὰς ἰδιότητας. Ὁ Χρυσόστομος ἔν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων οὕτω φησὶν, Ἰδιότητα μὲν γὰρ, ὅταν εἴπω, τὸν πατέρα, πατέρα νόησον, καὶ τὸν υἱὸν υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πνεῦμα ἅγιον. Αὗται γὰρ αἱ ἰδιότητες οὐκ ἀντιστρέφονται, οὐ δύναται γὰρ ὁ πατὴρ υἱὸς εἶναι, ἢ ὁ υἱὸς πατὴρ, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι πατὴρ, ἢ υἱός. Καὶ ὁ ἀββᾶς Θεόδωρος ὁ φιλόσοφος, Ταῦτα, φησι, τὰ τρία οὐδὲν ἀλλήλων διαφέρουσιν, εἰ μὴ μόνον κατὰ τὰ ἰδιώματα κατὰ τὸ, τὸν μὲν εἶναι πατέρα, τὸν δὲ υἱὸν, τὸ δὲ πνεῦμα.

η. Τέταρτον, καὶ τελευταῖον τῆς σῆς διαλαμβάνοντο ὑπαρχείσης, ὅσα οἱ ἀντιλέγοντες ἰσχυρὰ νομίζουσιν, ὅταν λέγωσιν, ὡς τοῦ Κυρίου ἐν Εὐαγγελίοις εἰπόντος, τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, πῶς ἂν τοῦ Εὐαγγελίου μὴ παραβάτης κριθείη, ὁ μὴ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην, ὡς αὐτὸς

ὁ Κύριος, τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι εἴρηκεν, ἐν τῷ Συμβόλῳ ἀναγινώσκων; Πρὸς γοῦν ταῦτα ἱκανά σοι ἔσται τῶν λεγόντων εἰς ἐπιστομισμὸν, ταῦτα ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ περὶ Πίστεως λόγῳ, ὃν ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς ἐκεῖνος ἐκδέδωκεν, οὕτω φησὶν ἐπὶ λέξεων, Φανερὰ ἔκπτωσις πίστεως, καὶ ὑπερηφανίας κατηγορία, ἢ ἀθετεῖν τι τῶν γεγραμμένων, ἢ ἐπεισάγειν τὸ μὴ γεγραμμένον, καὶ τὸν Ἀπόστολον παράγει ἐν ὑποδείγματι ἀνθρωπίνῳ σφοδρότερον ἀπαγορεύοντα, τὸ προσθεῖναι, ἢ ἀφελεῖν τι ἐν ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς, δι' ὧν φησιν, Ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται. Οὗτος γοῦν ὁ ταῦτα πάντα κατὰ λεπτὸν ἐξασφαλιζόμενος ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ, ὅπερ εἰσὶ καὶ αἱ τοιαῦται περικοπαὶ, πίστιν ἔγγραφον ἐξ αἰτήσεως τινῶν ἐκδιδοὺς, οὐδ' ὅλως ἐν αὐτῇ ἐκ τοῦ πατρὸς, ἔφη, πνεῦμα ἐκπορευόμενον, ὅπερ ἐν Εὐαγγελίοις ἡ κυριακὴ φωνὴ παραδέδωκε. Τί γοῦν ἐπὶ τούτοις, οἱ πάντα, ὡς βούλονται λέγοντες, φήσουσιν; ἆρα τοῦ Εὐαγγελίου παραβάτης ὁ μέγας Βασίλειος κριθήσεται παρ' αὐτοῖς, οὕτω πεποιηκώς; Εἰ γὰρ ἡ ἐν λέξεσι προσθήκη τὴν Εὐαγγελικὴν παραχαράττει ἀλήθειαν, καὶ τὸ παράδοσιν ἐκτίθεσθαι πίστεως, καὶ μὴ τὰς Εὐαγ-

vti ipse Dominus enunciauit, a Patre procedere, in Symbolo recitat? Ad similia pronunciantium ora frenanda, satis fuerint dicta Magni Basilij, in Oratione de Fide, quam ille inter Ascetica publicauit. Verba illius sunt: *Haud dubie manifestum hoc infidelitatis argumentum fuerit, & signum superbiæ certissimum, si quis eorum, quæ scripta sunt: aliquid velit reijcere, aut eorum, quæ non scripta, introducere, adducatque Apostolum, sumpto ex hominibus exemplo, vehementissime interdicente, ne quid eorum, quæ in diuinis literis habentur, dematur, aut addatur. Sic enim est apud illum: Tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat*. Hic itaque, qui hæc omnia ita minutatim præmuniuerat, in eadem Oratione, cuius adductæ pericopæ sunt, scripto mandatã fidem nonnullis postulantibus tradens, nullo modo in ea expressit, Spiritum qui ex Patre procedit, quod Dominica vox in Euangelio enunciauerat. Quid ad hæc respondebunt, qui omnia, vtut in buccam venerint, effutiunt? Num apud ipsos, veluti Euangelij transgressor, hunc in modum

res pertractans Magnus Basilius condemnabitur? Etenim, si in dictionibus additio Euangelicam lædit veritatem & fidem,

tradere, neque in ea Euangelicas Seruatoris voces comprehendere, sed eas silentio praeterire, & hoc etiam est Domini voces peruertere, & Euangelium violare; si id, inquam, verum esset, nunquam Magnus Basilius diceret: *Haud dubie manifestum infidelitatis argumentum, & signum superbiae certissimum, vel ex ijs, quae scripta sunt, aliquid reijcere, vel eorum, quae non scripta sunt, introducere*; cum nunc, fidei pietatisque definitionem tradens, Domini vocem, quae in Euangelijs est, tacitus praeterierit. Qui cum rem ita peregisset, vir ille, Angelis non absimilis plane demonstrat, eorum, quae scripta sunt, violationem non esse, dictiones tum Euangelicas tum Apostolicas, cum de Theologicis tractamus, silentio obruere, dummodo ex aliarum omnium dictionum sententia dicta theologica accuratum perfectumque intellectum praeseferunt. Et, si nulla pietas imminuitur, dum scripti dictiones detrahuntur, dum sententia pietati adhaereat; neque pietatis erit violatio, dictionum additio, dummodo additarum dictionum sententia, nulla in re, pietatem immutat. Hinc nos, qui Romanae Ecclesiae societatem amplexati sumus, propter additionem criminantes, cogitationibus ad id comprobandum

γελικὰς τοῦ Σωτῆρος φωνάς, ἐν τῇ τοιαύτῃ πίστει διαλαμβάνειν, ἀλλὰ ταύτας παρατρέχειν σιγῇ, καὶ τοῦτο πάντως ἀθετεῖν ἐστι τὰς τοῦ Κυρίου φωνάς, καὶ παραχαράττειν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἀλλ' εἰ τοῦτο ἦν ἀληθές, οὐκ ἂν ὁ μέγας οὗτος Βασίλειος, νῦν μὲν ἔλεγε φανερὰν ἔκπτωσιν πίστεως εἶναι, καὶ ὑπερηφανίας κατηγορίαν, ἢ ἀθετεῖν τι τῶν γεγραμμένων, ἢ ἐπεισάγειν τῶν μὴ γεγραμμένων, νῦν δὲ ὅρον πίστεως, καὶ εὐσεβείας παραδιδοὺς, τὴν ἐν Εὐαγγελίοις γεγραμμένην ἐλελοίπει τοῦ Κυρίου φωνὴν, πάντως οὔπω πεποιηκὼς ὁ ἰσάγγελος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἐναργῆ ποιεῖται ἀπόδειξιν, τοῦ μὴ τῶν γεγραμμένων εἶναι ἀθέτησιν, τὸ λέξεις ἐν ταῖς θεολογίαις ἀποσιωπᾶσθαι Εὐαγγελικάς τε, καὶ Ἀποστολικὰς, ὁπηνίκα ἐκ τῆς ἐννοίας τῶν ἄλλων ἁπασῶν λέξεων αἱ θεολογίαι τὸ ἀκριβὲς, καὶ ἐντελὲς ἀποφαίνωνται, καὶ εἰ μὴ εὐσεβείας ἐστὶν ἔλλειψις ἡ τῶν γραφικῶν ἔλλειψις λέξεων, ὁπηνίκα ἔχει τὸ τῆς εὐσεβείας ἀπηρτισμένον ἡ ἔννοια, οὐδὲ εὐσεβείας ἐστὶν ἀθέτησις τῶν λέξεων ἡ προσθήκη, ὁπηνίκα ἡ τῶν προστιθεμένων λέξεων ἔννοια, τὴν εὐσέβειαν, ἀπαράτρεπτον συντηρῇ. Ὅθεν οὐδὲ οἱ τοὺς προσεσταμένους ἡμᾶς τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ κακίζοντες διὰ τὴν

προσθήκην, ἀστόχως τοῖς εἰς τοῦτο λογισμοῖς ἐπιβάλλουσι. Καὶ σὺ μηδὲν τῶν οὕτω προσφερομένων φροντίζων, τοῦ οἰκείου ἔργου, ὅπερ ἐστὶν ἡ πρὸς εἰρήνην τοῦ πιστευθέντος ποιμνίου συμβίβασις, ἔσο ἐπιμελούμενος. Νῦν μὲν περὶ ὧν ἀνέφερες, τὰς λύσεις ἐξ ἡμῶν πορισάμενος, οὐκ ἀστοχήσειν δὲ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, εἴ γέ τι τοιοῦτον, καὶ πάλιν ἀνενέγκῃς ἡμῖν:

dum haud probe petitis, temere insulseque adoriuntur. Et in illis, quæ simili modo ab ijsdem afferuntur, haud attendens animum, proprij oneris quod est, concredito tibi gregi pacem & concordiam gignere, curam gerito. Et nunc quidem de ijs, quæ ad nos retulisti, solutiones a nobis consecutus, id idem & in posterum obtinebis, si quid iterum simile nobis significaueris.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Τῶν πρὸς τὸν Σουγδαίας Θεόδωρον, τὸ Τρίτον.

EIVSDEM

Ad Sugdaæ Episcopum Theodorum.

LIB. III.

ΠΑ'λιν σου τὰ γράμματα πρὸς ἡμᾶς, καὶ πάλιν σοι προθύμως ἡμεῖς τὰς ἀφορμὰς τῶν λόγων παρεχόμεθα, δι' ὧν ἀντιλέγειν ἔξεστί σοι τοῖς ἐκ διαφόρων ἀποδεῖξαι πειρωμένοις αἱρεσιολογιῶν, σφάλλεσθαι τάχα Ῥωμαίους πρὸς τὴν εὐσέβειαν, ὡς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ πρεσβευομένην παρ' ἡμῶν τοῦ παναγίου Πνεύματος πρεσβεύοντας ὕπαρξιν. Ἔσονται δὲ ἡμῖν αἱ τὸ νῦν πρὸς τὸ ἀντιλέγειν παρεχομένων λόγων σοι ἀφορμαί, προηγουμένως μὲν ἀπὸ ἱστορίας, δεύτερον δέ, κα-

I. RVrsus literæ a te nobis redduntur, & rursus tibi nos argumenta differendi prompte exhibemus; quibus facile poteris respondendo illis opponere, qui nouis semper adinuentis artibus ostendere conantur, circa pietatis cultum Romanos aberrare, tanquam qui ex Patre & Filio, quam nos ex Patre per Filium sanctissimi Spiritus existentiam tenemus, asseuerent. Erunt porro, quæ nunc a nobis tibi suppeditantur ad respondendum argumenta, primum quidem ex historia, secundum ex scriptis autoritatibus

tibus, vti in alijs nostris tractatibus peregimus, desumpta. Nanque cum primum conspexeris, Photium, quidquid blasphemum ac impium in Romanam Ecclesiam oblatrauit, furore ac iracūdia concitum effutijsse, non leues vires tibi comparabis, ad eorum ora respondēdo frænanda, qui absque vllo examine Photium sequuntur: secundum a scriptis auctoritatibus assumes, quæ in vsu sunt, aduersariorum contradictionibus opponens, ea firmitate, quæ in dubium verti non poterit.

II. Historia hoc modo successit, & res ita se habuit, vti narro. Cum in sedem Constantinopolitanam cupiditatis oculos Photius adiecisset, qui suo æuo illam tenebat, hominem plane sanctum, Ignatium eiecit, & sedem occupauit. Ignatius quæ violenter peracta fuerant, sedem Apostolicam exornanti Papæ Nicolao significauit, qui statim in ipsa prima Epistola inter eas, quas aduersus Photium sedibus Patriarchico Constantinopoleos throno subiectis dederat, hæc verbis ijsdem expressit. *Postquam enim accepimus quosdam superbiæ fastu inflatos, & inuidiæ facibus inflammatos contra Pastorem suum & Doctorem comministrum nostrum Ignatium insurrexisse, atque ex Ecclesia pepulisse, magna sane cura affecti sumus, ob eam potissimum*

θῶς καὶ ἐν ἄλλοις, ἀπὸ γραφῶν. Μαθὼν γὰρ πρῶτον ἐξ ἱστορίας, ὡς πάνυ, ὅτι Φώτιος ἄθεσμον κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐξεκορύφωσεν Ἐκκλησίας, θυμῷ στρατηγούμενος, ἀπεργάσαιτο, οὐ τὴν τυχοῦσαν ἰσχὺν πρὸς ἐπιστομισμὸν καὶ ἀντίρρησιν τῶν ἐπὶ τῷ σχίσματι ἀνεξετάστως ἀκολουθούντων ἑξῆς Φωτίῳ. Δεύτερος δὲ καὶ τὸ ἀπὸ γραφῶν προσειληφὼς ἀσυνήθεις, ἐπὶ τῷ ἐπ' ἀντιρρήσει τῶν ἀντιδίκων ποιήσει πρὸς τὸ ἀναμφίλεκτον ἰσχυρόν.

β'. Ἔστι μὲν οὖν τὸ ἐξ ἱστορίας οὕτως σοι προβαῖνον καὶ ἐπὶ τοιούτοις. Ὡς γὰρ τῷ ἀρχιερατικῷ τῆς Κωνσταντίνου ἐποφθαλμίσας Φώτιος θρόνῳ, τὸν μὲν ἐπ' αὐτοῦ ἅγιον ἀληθῶς ἄνδρα τὸν Ἰγνάτιον ἐκεῖνον ἀπώσατο, ἑαυτῷ δὲ τοῦτον περιεποιήσατο. ὁ δὲ τὰ τῆς δυναστείας τῷ τὸν Ἀποστολικὸν τότε κοσμοῦντι θρόνον, τῷ πάπᾳ Νικολάῳ ἀνέφερεν, αὐτίκα ἐν τῇ πρώτῃ τῶν κατὰ Φωτίου πρὸς τοὺς ὑποκειμένους τῷ πατριαρχικῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνῳ ἐπιστολῶν ὁ πάπας Νικόλαος τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισιν. Ἀκούσαντες γὰρ ἡμεῖς, ὅτι τινὲς ὑμῶν, φθόνῳ καὶ ὑπερηφανίᾳ ὁρμώμενοι κατὰ τοῦ ποιμένος καὶ διδασκάλου αὐτῶν, τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἰγνατίου ἐπανέστησαν, καὶ ἐξῶσαν τῆς Ἐκκλησίας αὐτόν, ἐν μερίμνῃ γεγόναμεν, καὶ μάλιστα ὅτι σχίσ-

μα ἐν πάσῃ τῇ εἰρημένῃ ἐπαρχίᾳ, καὶ ταῖς ὑποκειμέναις αὐτῇ πόλεσι, διά τινα Φώτιον ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς, καὶ κοσμικῆς στρατείας, καὶ σχήματος, καὶ τῶν ἀνακτορικῶν οἴκων τυγχάνοντα, καὶ αἰφνίδιον καρέντα, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ ἐναντίως τῶν ἱερῶν Κανόνων προβληθέντα, οὐ μικρὸν ἀκηκόαμεν ἀναφυέν. Καὶ μετ' ὀλίγα τῆς ἐπιστολῆς. Οἱ δὲ Ἀποκρισιάριοι ἡμῶν καταλαβόντες τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν πτήξαντες, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἠθέτησαν τὰς ἐντολὰς ἡμῶν, καὶ μετὰ Φωτίου τοῦ μοιχοῦ τῶν ἁγίων ἐκείνων ἐκοινώνησαν μυστηρίων, καὶ Ἰγνάτιον τὸν γηραιὸν ἄνδρα καὶ ἅγιον κατέκριναν, καὶ τῆς ἱερατικῆς ἀξίας ἐξήλασαν. Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς. Φώτιος ὁ ἀπὸ σχισματικῶν γινωσκόμενος, καὶ ἀπὸ κοσμικῆς ὑπηρεσίας, καὶ στρατείας, καὶ ἀγορᾶς αἰφνίδιον καρεὶς, καὶ ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Συρακουσῶν Ἐπισκόπου, τοῦ καθῃρημένου χειροτονηθεὶς, ζῶντος τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἰγνατίου, τοῦ βιαίως ἐκβληθέντος, καὶ μετὰ τῶν καταγνωσθέντων, καὶ ἀναθεματισμένων, καὶ μετὰ τῶν παρὰ τοῦ προκατόχου ἡμῶν, τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου δεσμωθέντων κοινωνῶν, καὶ ἀναστρεφόμενος, μεθ' ὧν καὶ συνύφανε τὰ κατὰ τοῦ Πατριάρχου Ἰγνατίου. καὶ διαστρέψας τοὺς παρ' ἡμῶν ἀποσταλέντας Ἐπισκόπους, ὥστε συναι-

mum causam, quod schisma in illa Vrbe & prouincia, & omnibus subiectis illi ciuitatibus propter Photium quendam a foro profectum, & seculari militia, & habitu, & ex Palatinis adibus subito attonsum, atque in Ecclesiam, reclamantibus sacris Canonibus, traductũ collocatumque non modicum audiremus obortum. Et paucis in eadem Epistola adiectis. *Legati vero nostri, postquam Constantinopolim peruenere, regiam formidantes potentiam, vt ipsimet aiunt, mandata nostra neglexerunt, & cum Photio mœcho in sacris communicarunt, Ignatiumque virum ætate iuxta ac sanctitate venerandum damnauerunt, atque de dignitatis gradu deturbarunt.* Et post non multa eiusdem Epistolæ. *Photius a schismaticis, & seculari ministerio, a curia, militarique, seu forensi functione repente attonsus, atque a Gregorio Syracusano Episcopo damnato, viuo adhuc comministro nostro Ignatio per vim pulso consecratus: & cum damnatis anathematisq; vinculis, a sancto Benedicto, qui nos præcessit, constrictis communicans, & conuersans, cum quibus insidias Ignatio Patriarcha concinnauit, nostrosque Legatos Episcopos ad suam protrahendo sententiam peruertit: qui etiam hodie Ecclesiam*

ſiam Dei perturbat, & Patriarcham Ignatium, illique adhærentes intolerandis cruciamentis affligit, Dei omnipotentis auctoritate, & Beatorum Petri & Pauli Principum Apoſtolorum, omniumque Sanctorum, & venerandarum ſex Oecumenicarum Synodorum, omni ſacerdotali honore, & nomine ſit alienus, & omni clericatus officio prorſus exutus. Et hæc quidem continentur in Nicolai Papæ Epiſtola, quam ille, cum primum intruſus eſſet Photius, ſcripſerat: at in ijs, quas ſcripſit, qui eum excepit Adrianus, aduerſus eundem Photium, verba hæc habentur. *Vanitatis conciliabulum a Photio, & eius fautore Michaële Imperatore per vim, & tyrannidem contra venerandam Romanam Eccleſiam, & eius auctoritatem nuper Conſtantinopoli coactum, uti veritatis inimicum, & omni falſitate refertum, Epheſino illi latrocinio comparamus: impiaque acta illius, vbicunque habeantur, penitus abolenda decernimus, ignique pabulum, & diris execrationibus deuouemus.* Et paucis annexis: *Photium ab anteceſſore noſtro, nobiſque de criminibus propoſitis damnatum & anathematizatum, poſteaque priora ſcelera nouis ſuperantem & contra venerandam ſummam*

δοκῆσαι αὐτῷ, καὶ μέχρι νῦν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ συστρέφων, καὶ κολάζων αὐτόν τε τὸν Πατριάρχην Ἰγνάτιον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ κολάσεσιν ἀφορήτοις. Ἔστω τῇ τοῦ παντοδυνάμου ἐξουσίᾳ Θεοῦ, καὶ τῶν μακαρίων ἀποστόλων καὶ κορυφαίων Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν Ἁγίων, καὶ τῶν τιμίων καὶ οἰκουμενικῶν ἓξ Συνόδων αὐθεντίᾳ πάσης ἱερατικῆς τιμῆς, καὶ ὀνόματος ἀλλότριος, καὶ παντὸς τάγματος κληρικοῦ ἀπόβλητος. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῇ τοῦ Πάπα Νικολάου ἐπιστολῇ, ἣν ἐν αὐτῇ τῇ πρώτῃ κατὰ Φωτίου εἰσβολῇ ἐκεῖνος ἀπέλυσεν. Ἐν οἷς δὲ ὁ τούτου διάδοχος Ἀδριανὸς κατὰ τοῦ αὐτοῦ γράφει Φωτίου ταῦτα κατὰ λέξιν εὕρηται. Τὸ συνέδριον τῆς ματαιότητος τὸ ὑπὸ Φωτίου, καὶ τοῦ ὑπασπιστοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ τοῦ Βασιλέως πάλαι ἐν Κωνσταντινουπόλει τυραννικῶς κατὰ τῆς αἰδεσίμου τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας, καὶ τῶν ταύτης προνομίων συναθροισθὲν, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχθρὸν, καὶ πάσης ψευδηγορίας ἀνάμεστον, τῷ Ἐφεσίῳ λῃστρικῷ παραβάλλομεν, καὶ τὰς αὐτοῦ μιαρὰς πράξεις, ἐν οἷς ἂν ὦσι παντάπασιν ἀφανισθῆναι ὁρίζομεν, καὶ παρανάλωμα πυρὸς γενέσθαι, καὶ ἀναθεματισθῆναι. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Φώτιον τὸν ὑπὸ τοῦ προκατόχου ἡμῶν, καὶ ὑφ᾽ ἡμῶν ὑπὲρ τῶν προκειμένων ἐγκλημάτων καταδικασθέντα, καὶ ἀναθεματισθέντα, εἶτα τὰς προτέρας ἀνομίας ὑπερβάντα, καὶ κατὰ τῆς αἰδε-

que

σίμων τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου προνομίων εἰσφορήσαντα, καὶ ἐφευρέτης ψευσμάτων, καὶ διεστραμμένων δογμάτων, καὶ κατὰ τοῦ πρὸ ἡμῶν ἁγιωτάτου Πάπα, καὶ καθ' ὑμῶν ὑλακτῆσαι τολμήσαντα, καὶ αὖθις κατακρίνομεν καὶ διὰ τὴν τούτων ἰδικῶς ἀναθεματίζομεν. Μετὰ δὲ περικοπὰς ἄλλας τῶν κατὰ Φωτίου συγγεγραμμένων καὶ τάδε αὐτολεξεὶ γεγραμμένα εὑρίσκονται. Φωτίῳ τῷ βουλευτικῷ, καὶ ἐπιβάτορι. Φωτίῳ τῷ κοσμικῷ, καὶ ἀγοραίῳ. Φωτίῳ τῷ νεοφύτῳ, καὶ τυράννῳ. Φωτίῳ τῷ σχισματικῷ, καὶ κατακεκριμένῳ. Φωτίῳ τῷ μοιχῷ, καὶ πατροκτόνῳ. Φωτίῳ τῷ τέκτονι τῶν ψευσμάτων. Φωτίῳ τῷ νέῳ Διοσκόρῳ. Φωτίῳ τῷ νέῳ Ἰούδᾳ, ἀνάθεμα. Ταῦτα καὶ τοσαῦτα ἦσαν ἐκεῖνα, οἷα καὶ ὅσα Φώτιον ἀνερρίπισαν πρὸς τὰ παρ' αὐτοῦ ῥηθέντα τε, καὶ γραφέντα κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀπόφημα.

γ'. Ἐπεὶ δὲ παρῆλθε μὲν τὸν ὧδε Νικόλαος. Ἀπῆλθε δ' ἐπ' αὐτῷ Ἀδριανὸς, καὶ πάπας Ἰωάννης τὸν Ἀποστολικὸν διαδεξάμενος θρόνον, οὐ συνεδέξατο καὶ τὴν κατὰ Φωτίου δυσμένειαν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον ἐπανόδῳ αὐτοῦ ἀξιῶς αὐτὸν ἀπεδέξατο, Σύνοδόν τε Φώτιος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀθροίζει ὑπὸ πλειόνων, ἢ τριακοσίων Ἀρχιερέων συγκροτουμένην καὶ κανόνας ἐκτίθησι, καὶ πᾶν ὅτι κατὰ

que Apostolicæ sedis auctoritatem sese ingerentem, nouaque mendaciorum, & prauorum dogmatum figmenta concinnantem, atque aduersus Antecessorem nostrum sanctissimum Papam, & contra nos ipsos latrare ausum, & rursum damnamus, & hac de causa speciatim anathemate percellimus. Post alias Pericopas aduersus Photium, hæc quoque verbatim scripta comperiuntur; *Photio curiali, & inuasori. Photio seculari, & forensi. Photio neophyto, & tyranno. Photio schismatico, & damnato. Photio mœcho, & parricidæ. Photio architecto mendaciorum. Photio nouo Dioscoro. Photio nouo Iudæ, anathema.* Et hæc quidem tot ac tanta Photium inflammarunt, ad publicandum quæ ille aduersus Romanam Ecclesiam propudiosa nimis & criminosa oblatrauit, sciptoque etiam condemnauit.

III. Sed postquam ex hominum vita Nicolaus migrasset, migrasset quoque post eum Adrianus, & Ioannes Pontifex; qui sedem post eos Apostolicam exceperat, Photium throno redditum, æquo animo admisisset, cogit Synodum in Byzantio Photius trecentis & amplius Præsulibus celebratam & Canones edit, & quidquid aduersus Romanam Ecclesiam

dissidij tempore actum fuerat, pronunciatumque anathemate ferit. Oportebat igitur, quotquot ante nostram hăc ætatem, & hac nostra sequuti sunt, & & sequuntur, quæ Photius aduersum Romanam Ecclesiam composuit, non tantum ad scandalum absque vlla ratione conceptum, sed ad Deo gratam postmodum subsecutam viri illius pacem & concordiam mentem figere, illique veluti Christi pacifici alumnos potiores partes tribuere. Veruntamen hi, o pessimas cuiusuis mali authoris insidias! magis, quam antiquus Israël tabulis lapideis, ab eo datis atque dictatis, ad conuellenda tum magni Basilij, tum aliorum sanctorum Patrum pronũciata animum attendunt; nec aduertunt eundem ex proprijs propositiones pro dogmate suo stabiliendo commentum fu isse, quarũ manifestam in Sanctorũ de diuinis sentẽtias contrarietatẽ examinare non sustinent.

IV. Et cum nos illos adhortamur, vt tandem aliquando resipiscant, & quæ ille pro pace ineunda dixit, scripsitque, attente considerent, qui semel dissidium vnioni præposuere, magis repugnanter sese opponunt, dum in dictatis ad Eusebium hæc verbatim illum enarrantem deprehendunt. *Porro meus Ioannes, meus etenim est & rebus alijs.*

τῇ Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ τῆς διαφορᾶς χρόνῳ ἐπεράχθη καὶ ἐλαλήθη παραδέδωσιν. Ἐδεῖ γοῦν τοῖς ὅσοι τε πρὸ ἡμῶν, ὅσοι τε ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γενεᾷ, καὶ παρηκολούθησαν, καὶ παρακολουθοῦσιν, οἷς Φώτιος κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς συνεγράψατο Ἐκκλησίας, μὴ πρὸς μόνον ὁρᾶν τὸ τοῦ σκανδάλου ἀλόγιστον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν εἰσέπειτα θεοφιλῆ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου εἰρήνην, καὶ ταύτῃ μάλιστα τὸ κράτος ὡς τοῦ εἰρηνικοῦ Χριστοῦ μαθηταῖς ἀπονέμειν. Οἱ δὲ, ὢ τῆς κακίστης τοῦ ἀρχεκάκου ἐπιβουλῆς, πλέον ἢ ταῖς Μωσαϊκαῖς πλαξὶν ὁ παλαιὸς Ἰσραὴλ τοῖς παρ' αὐτοῦ ῥηθεῖσι, καὶ ταῦτα προδήλως ἐπ' ἀναιρέσει τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων Πατέρων θεολογιῶν προσανέχουσι, καὶ οὐ συνορῶσιν, ὅπως δογματικάς τινας προτάσεις οἴκοθεν ἐφεῦρεν αὐτὸς, οὐδὲ τὴν πρόδηλον αὐτῶν κατὰ τῶν πατρικῶν ἐναντιότητα διερευνῆσαι ἀνέχονται.

δ'. Ὑποτιθεμένοις δὲ ἡμῖν ἐπιστραφῆναι ποτὲ, καὶ ὧν ἐκεῖνος πρὸς εἰρήνην καὶ εἶπε καὶ ἔγραψεν, οἱ ἅπαξ τὸ σχίσμα τῆς ἑνώσεως αἱρετισάμενοι ἐνστατικώτερον ἀντιβαίνουσιν, ἐν τοῖς πρὸς Εὐσέβιον λόγοις ταῦτα κατὰ ῥῆμα διεξιόντα ἐκεῖνον εὑρίσκοντες. Ὁ δὲ ἐμὸς Ἰωάννης. ἐμὸς γὰρ τά τε ἄλλα, καὶ ὅτι πλέον τῶν ἄλλων ἐξῳκείωται τὰ ἡμέτερα. Οὗτος τοίνυν

ὁ Ἰωάννης ὁ ἡμέτερος, ὁ τὸν νοῦν μὲν ἀνδρεῖος, ἀνδρεῖος δὲ τὴν εὐσέβειαν· πρὸς δὲ μισεῖν, καὶ καταβάλλειν ἀδικίαν καὶ πᾶσαν δυσσέβειαν, καὶ οὐχ ἱεροῖς θεσμοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς ἐπαρκεῖν δυνάμενος, καὶ τὸ ἄτακτον εἰς τάξιν μεταβάλλειν. οὗτος, ὁ κεχαριτωμένος τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς διὰ τῶν αὐτοῦ θεοσεβεστάτων καὶ περιδόξων τοποτηρητῶν Παύλου, καὶ Εὐγενίου, καὶ Πέτρου τῶν ἀρχιερέων, καὶ ἱερέων Θεοῦ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Συνόδῳ παραγεγονότων, ὡς ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς, τὸ τῆς πίστεως ἀποδεχόμενος Σύμβολον, γνώμῃ καὶ γλώσσῃ καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν εἰρημένων περιφανεστάτων, καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπέγραψέ τε καὶ ἐπεσφραγίσατο. Ταῦτα λέγοντα ὑπουσὶ εὑρίσκοντες Φώτιον οἱ πρὸς οὓς ἡμεῖς τοὺς λόγους ποιούμεθα, οἴονται τῆς ἔχθρας τὴν εἰρήνην αὐτὸν ἀνταλλάξασθαι, τὸ διὰ τοὺς τοῦ πάπα Ἰωάννου θεοσεβεῖς τοποτηρητὰς τὸ δίχα τῆς προσθήκης ἀναγινωσκόμενον παρ' ἡμῖν τῆς πίστεως Σύμβολον ὑπογράψαι τε καὶ ἐπισφραγίσασθαι. Τὸ δ' ἐκ ταύτης τῶν εὐθυβόλως ἐπιβάλλειν εἰδότων, ῥᾴδιον εἰς πίστιν ἡγήσαιτο, ἐπεὶ μηδὲ δογματικός τις λόγος ἐν τῇ πρὸς εἰρήνην γενομένῃ ταύτῃ Συνόδῳ εὑρίσκεται κινηθείς, ἀλλ' ἀπόκρυψις τοῦτο τῆς ἀληθοῦς

alijs, & quod negotia nostra magis quam alij amice amplexus est. Hic itaque Ioannes noster, prudentia iuxta ac pietate strenuus: necnon ad iniustitiam, quam odio prosequitur, & impietatem propulsandam idoneus, & nec sacris Canonibus tantum, sed & ciuilibus legibus opem ferre, & quod inordinatum est, in ordinem redigere, plurimum potens. Hic gratiosus Romanus Pontifex per suos pijssimos & gloriosissimos Locumtenentes Paulum, Eugenium, & Petrum Præsules, & Sacerdotes Dei, qui in nostram Synodum conuenere, quemadmodum catholica Dei Ecclesia, & prædecessores eius Romani Pontifices, Symbolum fidei acceptans, mente & lingua, sacrisque dictorum illustrissimorum, & admirãdorum hominum manibus subscripsit, & obsignauit. Hæc cum inueniant Photium scribentem illi, cum quibus nobis sermo est, opinantur inimicitias cum pace commutasse, quod Papæ Ioannis pij Locumtenentes, absque additione, quod apud nos legitur, Symbolum subscripserint, & obsignauerint. Hoc vero nemo ex ijs, qui ad bene coniectandum idonei sunt, facile sibi credendum proponeret; cum nec Dogmatica vlla oratio in ea Synodo, quæ pro pace sancienda coacta fuerat, reperiatur edita. Sed veræ causæ illud

erat occultatio, propter quam cum vniuersa Romana Ecclesia simultates ac inimicitiæ Photio exortæ fuerant. Cum enim vereretur, ne omnium reprehensionem incurreret, quod, cum Papa cum Nicolaus non admitteret, Romanam Ecclesiam vniuersam in Numen iniuriam, impiam, & legum maxime præuaricatricem, nuncuparet; & cum Papa Ioannes in thronum patriarchalem restitutioni illius assensum præbuisset, eandem sanctam & pietatis magistram prædicaret, pro pace cum Ioanne inita, quasi apologiam contexens, per suos Locumtenentes Ioannem accepisse Symbolum, & mente, & lingua, & sacris illustrissimorum & admirandorum hominum manibus subscripsisse, obsignasseq; Hoc autem ita isti perfecere, veluti qui ante Papam Ioannem Romanam sedem ornarunt, hoc sanctum Symbolum, & pietate plenum profitebantur, & qui post eum ad hæc vsque tempora successere, & mente amplectuntur, & lingua deprædicant. Et dictum meum demonstrabit Euangeliorum nulla facta commutatio, & omnia Patrum scripta, quæ Spiritum tradunt ex Patre procedere absq; additione vlla ea apud illos ad hunc diem & legi, & approbari.

ἣν αἰτίας, καθ' ἣν ἡ κατὰ πάσης τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀνήφθη τῷ Φωτίῳ δυσμένεια. τὸν γὰρ ἐξ ἁπάντων ψόγον ὑφορώμενος Φώτιος ἐφ' οἷς τοῦ μὲν πάπα Νικολάου μὴ προσιεμένου αὐτὸν, πᾶσαν τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν πρὸς τὸ θεῖον ἐξυβρίζουσαν, καὶ ἀσεβοῦσαν, καὶ παρανομοῦσαν τὰ ἔσχατα ἀπεκάλει, τοῦ δὲ πάπα Ἰωάννου τὴν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καθίδρυσιν τούτου ἐπευδοκήσαντος, ἁγίαν ταύτην, καὶ εὐσεβείας διδάσκαλον αὐτὴν ἐκήρυττεν ὥσπερ τινὰ ἀπολογίαν ὑπὲρ τῆς πρὸς τὸν πάπαν Ἰωάννην εἰρήνης προβάλλεται τὸ, διὰ τῶν ἐκείνου τοποτηρητῶν τὸ τῆς πίστεως ἐκεῖνον ἀποδέξασθαι Σύμβολον, καὶ γνώμῃ καὶ γλώσσῃ καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν τοιούτων περιφανεστάτων, καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπογράψαι αὐτὸ καὶ ἐπισφραγίσασθαι. Τοῦτο δὲ οὕτω πεποιήκασιν οὗτοι, διὰ τὸ καὶ πρὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου τὸν ἐκκλησιαστικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον κοσμοῦντας τὸ τοιοῦτο Σύμβολον ἅγιον καὶ εὐσεβείας πλῆρες ὁμολογεῖν. ὅπερ οὖν καὶ οἱ ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ νῦν καὶ γνώμῃ στέργουσι, καὶ γλώσσῃ ἀνακηρύττουσι. καὶ ἀπόδειξίς μοι τοῦ λόγου τὸ τῶν Εὐαγγελίων ἀμεταποίητον, καὶ πᾶσα γραφὴ πατρικὴ, ἡ τὸ πνεῦμα λέγουσα ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, δίχα προσθήκης παρ' αὐτοῖς καὶ ἀναγινωσκομένη, καὶ ἐμπολιτευομένη.

V. Mo-

ε'. Μάθεις ὧδε, ὅπως καὶ ἀπὸ μόνης ἱστορίας ἔσαι σοι ἀντιβαίνειν τοῖς κατὰ τὸ πείθεσθαι Φωτίῳ ἀντιλέγουσιν ἡμῖν παραδοὺς, ἀπάρτι δὲ καὶ τὸν ἀπὸ τῶν γραφῶν κατὰ τὸ συνήθες προσαχθήσεται σοι ἔλεγχον. ἐφ' οἷς, ὡς ἐν τοῖς νῦν ἡμῖν διακομισθεῖσι δεδήλωκας γράμμασιν, οἱ τῷ αὐτῷ Φωτίῳ πειθόμενοι λέγουσιν. Οὗτος δὲ γὰρ ἐπὶ πολλαῖς τῶν γραφικῶν ῥήσεων ἀπεναντίας ταῖς τῶν Πατέρων θεολογίαις τοὺς οἰκείους λόγους προσενεγκὼν, Πνεῦμα Χριστοῦ τὸ ἅγιον λέγεσθαι, φησι, πνεῦμα, ὅτι χρίει αὐτόν. καὶ μέχρι τούτου καλῶς διάγει τὸν λόγον. Ὅτι δὲ ἄλλον τρόπον λέγεσθαι τοῦ Χριστοῦ λέγει τὸ πνεῦμα, ἕτερον δὲ τοῦ υἱοῦ, σεσοφισμένη ἐστὶ τοῦτο καὶ διεστραμμένος παρεξήγησις. Εἰ γὰρ μόνον καθ' ὃν λόγον σαρκὸς ὁ Κύριος μετέσχε καὶ αἵματος, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος τῷ ἰδίῳ χρισθεὶς πνεύματι, τὴν πνεῦμα Χριστοῦ λέγουσαν τὸ πνεῦμα φωνὴν ἐκλαμβάνεται. καθ' ὃν δὲ λόγον ἐξ ἀϊδίου ὑπάρχει Θεὸς οὐδαμῶς, τὸν τῆς ἀντιδόσεως τρόπον, καὶ τὴν εἰς ἄλληλα περιχώρησιν τῶν τοῦ Χριστοῦ δύο φύσεων ἀπαρνήσεται. Ἐλέγχει δὲ καὶ ὁ Νύσσης τὴν παρεξήγησιν, ἐν οἷς τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι λέγων προσμαρτυρεῖσθαι, κατασκευάζει αὐτὸ ἀπὸ τοῦ, τὸν Ἀπόστολον εἰρηκέναι. Εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.

V. Modum, quo vel ex sola historia poteris contradicere ijs, qui Photio fidem adhibentes, nobis aduersantur, cum iam exposuerim: nunc & scriptis testimonijs pro more refutationem in medium afferam eorum, quæ, vt in tuis ad nos nunc redditis literis significasti, qui Photio fidem non denegant, producunt. Hic etenim in plerisque scripto traditis sententijs Patrum theologicis testimonijs ex aduerso proprios sermones producens, Spiritum sanctum Christi dici asseuerat, quod ipsum inungat, & his huc vsque recte rationem explicat: cum vero alio modo dici spiritum Christi affirmat, alio vero Filij, subdola est hæc, praueque contorta expositio: Etenim si solummodo ea ratione, qua Christus carnis, & sanguinis particeps factus est, & hominem assumpsit, proprio inunctus spiritu, dictum asserens, *Christi spiritum*, assumendum est, qua vero ex æterno est Deus, nullatenus; retributionis, & mutuæ duarum Christi naturarum communicationis modũ inficias iuerit. Prauam hanc interpretationem Nyssenus quoque refellet, [a] dicens, *Spiritum ex Filio esse astipulatu confirmatur*. Probatque hoc Apostoli dicto; *Quisquis spiritum Christi non habet, hic eius non est*.

V. Rur-

VI. Rursumque idem, Spiritum Christi vocat spiritum, quod eiusdem cum Filio essentiæ est: & quod super ipsum manet, & in ipso. At rebus diuinis pertractandis magnus Basilius, nunc [b] dicit, *Spiritum Filij esse spiritum, quod per Filium est ex Patre*; nunc nullum esse discrimen in rebus theologicis inter propositiones *Ex*, & *Per*, & patēter admodum docet.

VII. Iterum Photius, aliud notare dicit dictum affirmans, *Spiritum Dei vel Patris*, siue *Spiritum Filij spiritum*, & aliud asserens, *Spiritum ex Patre procedere*. At magnus Basilius. *Erga Patrem*, [c] ait, *proprietatem intelligo, quando ex Patre, procedit, erga autem Filium, quando audio, Quisquis spiritum Christi non habet, hic illius non est*. Si itaque proprius est Spiritus Patri, quia ex Patre procedit: & proprius est Filio, quia est Spiritus Christi, vbi nam est effictæ a Photio dictionum differentiæ vis? Cum vero rursus idem magnus Basilius, *Neque enim minus quidpiam*, [d] dicat, *habituri sumus ad cognoscendum Spiritum esse ex Deo, cum audimus illum spiritum esse oris illius*. Sed nomen hoc satis superque fuerit, illius ex Deo existentiam indicare. Quis fidem adhibebit Photio, nisi cerebrum in calcaneis ferat, dicenti aliud est

ϛʹ. Καὶ πάλιν ὁτὲ μὲν πνεῦμα υἱοῦ λέγει τὸ πνεῦμα, ὅτι ὁμοούσιον υἱῷ. καὶ ὅτι ἐπ' αὐτὸν μένει, καὶ ἐν αὐτῷ. Ὁ δὲ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, νῦν μὲν λέγει πνεῦμα υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ ἐστιν ἐκ πατρός. νῦν δὲ, μηδέν τι διαφέρειν τῆς θεολογίας τὴν ἐκ, καὶ διά, πάντη διδάσκει σαφῶς.

ζʹ. Πάλιν Φώτιος μὲν, ἄλλο σημαίνειν λέγει τὴν πνεῦμα Θεοῦ, ἢ πατρὸς, ἢ υἱοῦ λέγουσαν τὸ πνεῦμα φωνὴν, καὶ ἕτερον τὴν, ἐκπορεύεσθαι τοῦ πατρὸς αὐτὸ λέγουσαν. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, τὴν μὲν πρὸς πατέρα νοῶ, φησιν, οἰκειότητα, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ, εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ τοίνυν οἰκεῖον μὲν πατρὶ τὸ πνεῦμα, ὅτι ἐκ πατρὸς ἐκπορεύεται. οἰκεῖον δὲ υἱῷ, ὅτι ἐστὶ πνεῦμα Χριστοῦ, ποῦ λοιπὸν ἡ τῆς πλαττομένης Φωτίου διαφορᾶς τῶν φωνῶν δύναμις; Ὅτι δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς μέγας Βασίλειος, οὐδὲ γὰρ ἔλαττόν τι, φησὶ, μέλλομεν ἕξειν εἰς τὸ γινώσκειν τὸ πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ Θεοῦ, πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτό. ἀλλ' ἱκανὸν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν ἐκ Θεοῦ. τίς ἂν Φωτίῳ πιστεύσειεν, εἰ μὴ παρὰ ταῖς πτέρναις τὸν ἐγκέφαλον φέρει, λέγοντι, ἕτερόν ἐστι σαφῶς τὸ ἐκπορεύεσθαι ἐκ πα-

τρὸς τὸ πνεῦμα, καὶ ἄλλο δηλοῦται, ὅταν τις λέγῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, Πνεῦμα Θεοῦ, φησιν, ἀκούοντες, ὁ μέγας Βασίλειος, ἐκ Θεοῦ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα γινώσκομεν, κἀντεῦθεν τὴν ἐκ Θεοῦ φωνὴν σημαντικὴν τῆς ἐκ Θεοῦ ὑπάρξεως τοῦ πνεύματος εἶναι συνίστησιν, ὅπερ καὶ ἡ, ἐκ Θεοῦ, αὐτὸ λέγουσα ἐκπορεύεσθαι, κατὰ τὸ παρὰ πᾶσιν ἀναμφίλεκτον λέγεται.

η. Καὶ Φώτιος λέγει, ἕτερόν ἐστι περιφανῶς τὸ ἐκπορεύεσθαι ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα, καὶ ἄλλο ἡ, ἐκ Θεοῦ, λέγουσα τὸ πνεῦμα, σημαίνει φωνή. Πῶς ταῦτα λέγων, οὐ προδήλως αὐτοῖς τοῖς διὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λαλοῦντι πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἀντιλέγει; Πάλιν, εἰ μὴ καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον ὀπίσω τῶν οἰκείων ἐξηγήσεων θεῖναι βούλεται Φώτιος, πολύ ἐστιν ἀληθέστερον, ὁμοούσιον πατρὶ λέγειν τὸ πνεῦμα, ὅτι ἐστὶν ἐκ πατρός, καὶ ὁμοούσιον υἱῷ, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ. ἢ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ λέγειν τὸ πνεῦμα, ὅτι ὁμοούσιον υἱῷ. Οὐ γὰρ ὅτι ὁμοούσιον υἱῷ, διὰ τοῦτο καὶ πνεῦμα υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ, ὡς οἱ παρὰ Φωτίου λαβόντες τὰς ἀφορμὰς, ἐρεσχελοῦσι τανῦν, λέγεται. ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ τὴν ἐκ πατρὸς ὕπαρξιν ἔχει, διὰ τοῦτο καὶ πνεῦμα υἱοῦ, καὶ ὁμοούσιον υἱῷ.

manifesto, procedere ex Patre Spiritum, & aliud innui, cum quispiam dixerit, Spiritum, qui ex Deo est: *Spiritum Dei*, ait magnus Basilius, *audientes, ex Deo esse Spiritum cognoscimus*: indeque dictionem, *ex Deo*, ex Deo existentiam Spiritus significare constabilit, quod & dictio asserens, illum ex Deo procedere notat, vt est apud omnes indubitatum.

VIII. Et Photius dicit, *Aliud aperte esse, Spiritum ex Patre procedere, & aliud dictum indicans, illum ex Patre esse*; Annon similia asseuerans, palam Dei Spiritui, qui per magnum Basilium loquitur, contradicit? Item, ni & magnum Basilium proprijs interpretationibus Photius posthabere voluerit, multo magis veritati consonum est, eiusdem cum Patre essentiæ dicere Spiritum, quia ex Patre est, & eiusdem essentiæ cum Filio, quia per Filium, quam Spiritum Filij, & per Filium Spiritum, quod eiusdem sit cum Filio essentiæ. Neque enim, quia eiusdem cum Filio essentiæ est, ideo & Spiritus Filij, & per Filium, dicitur, quemadmodum, qui huius rei argumenta hauserunt ex Photio, nugantur hoc tempore: Sed quia ex Patre per Filium existentiam habet, propterea & Spiritum Filij, & eiusdem cum Filio essentiæ est.

IX. Item

IX. Item, quam in Saluatoris baptismo vocem Præcursor emisit, *vidit*, inquiens, *Spiritum descendentem veluti columbam, & in ipso manentem*, arripiens Photius, ex Patre supra Dominum Spiritus descensum, vti demonstrationem, eum nempe ex solo Patre esse, proponit: at magnus Athanasius, [e] scribens, *Ex ipso itaque in ipsum descendebat: ex diuinitate ipsius in humanitatem ipsius*, hoc suo dicto aperte demonstrat, etiam ex Filio Spiritum esse.

X. Item Photius dictum illud Domini in Euangelio, *de meo accipiet*, in Patris personam refert. *Et cum*, inquit, *non ex me, sed ex eo, quod meum est, Dominus dixit, quæ alia persona fuerit, ex qua Domini Spiritus accipit, quam Pater?* Magnus nihilominus Athanasius hanc prauam interpretationem refellit, cum hæc verbatim [f] pronunciat; *Filius*, inquit, *quæ audiui a Patre, hæc & loquor in mundum: Spiritus vero ex Filio accipit, ex meo enim accipiet, & annunciabit vobis, inquit*. Cum Sanctus, *ex Filio Spiritum accipere*, tradat, quod ille in Euangelio dixerat, *ex meo accipiet*, qua ratione commode dici potest illud, ex meo ad Patris personam referri? Et cum hanc

θ'. Πάλιν τὸ φωνῆς ἐπιδεξάμενος Φώτιος, ἣν ἐν τῷ τοῦ Σωτῆρος ὁ Πρόδρομος ἀφῆκε βαπτίσματι, Εἶδεν, εἰπὼν, τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν, καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, τὴν ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τὸν Κύριον τοῦ πνεύματος κάθοδον, ἀπόδειξιν δῆθεν τοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτὸ εἶναι μόνου ποιεῖται. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος λέγων. Ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατήει, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ. τὸν οἰκεῖον τοῦτον λόγον εἰς περιφανῆ παρέχει ἀπόδειξιν τοῦ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι αὐτό.

ι. Πάλιν Φώτιος μὲν τὴν, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται εὐαγγελικὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, εἰς τὸ τοῦ πατρὸς ἐκλαμβάνεται πρόσωπον. Καὶ ἐπεί, φησιν, οὐκ ἐξ ἐμοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται ὁ Κύριος, ἔφη. ποῖον ἂν ἕτερον πρόσωπον εἴη, ἐξ οὗ τὸ τοῦ Κυρίου πνεῦμα λαμβάνει, εἰ μὴ ὁ πατήρ; Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος τὴν τοιαύτην παρεξήγησιν ἀπελέγχει, ἐν οἷς οὕτως ἐπὶ λέξεως λέγει. Ὁ μὲν υἱός, φησιν, ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρὸς, ταῦτα καὶ λαλῶ εἰς τὸν κόσμον. τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει. Ἐκ τοῦ ἐμοῦ γὰρ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν, φησίν. Ἐπεὶ ὁ Ἅγιος ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν λέγει τὸ πνεῦμα, διὰ τὸ εἰπεῖν, ἐν Εὐαγγελίοις αὐτὸν, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, πῶς ἔστι λέγειν τὸ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ, πρὸς τὸ πατρικὸν ἔχειν πρόσωπον τὴν ἀναφοράν. Ὅτι δὲ διὰ τὸ τὴν εὐαγγελικὴν ταύτην

Euan-

χρῆσιν τὸν Ἰταλὸν εἰς παράστασιν τῆς ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν ὑπάρξεως τοῦ ζωοποιοῦ πνεύματος, ἄνοιαν αὐτοῦ Φώτιος ὀνειδίζει, καὶ μηδὲ τὰ τῶν παίδων εἰδέναι λέγει αὐτόν, ὅσπερ καὶ ἐς γραμματιστοῦ ἄρτι φοιτῶντες διαφέρειν ἴσασι τό, ἐξ ἐμοῦ, πρὸς τό, ἐκ τοῦ ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ποίοις ἀντιβλέψει τοῖς ὀφθαλμοῖς Ἐπιφανίῳ τῷ θείῳ, τῷ τὰ θεῖα ὄντως ἐπιφανεῖ, τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν ἐντεῦθεν συνάγοντι, ἐν οἷς φησίν. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ᾽ ἀμφοτέρων, ὥς φησιν ὁ Χριστός, Ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται.

ια΄. Ὅτι δὲ Φώτιος, ὡς πάνυ τι δυσαντίβλεπτον τὴν Εὐαγγελικὴν τοῖς ἀντιλέγουσι προτείνει φωνήν, ἐν ᾗ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα ὁ Κύριος εἰρηκώς, τὸ οἰκεῖον ἀπεσιώπησεν ὄνομα εἰς ἀντιδίκους αὐτοῦ ὑπὲρ Ἰταλῶν ἔσονται αἱ διάφοροι πρὸς τὰ ῥηθησόμενα εὐαγγελικὰ ῥητὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐξηγήσεις. Οὗτος καὶ ἐν μιᾷ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐπιστολῶν τό, Οὐδείς, φησι, καθολικὸν μέν ἐστι δοκεῖ ῥῆμα· ὡς μηδὲ ἓν πρόσωπον τῆς φωνῆς ὑπεξαιρεῖσθαι. ἔστι δὲ οὐχ οὕτω παρὰ τῇ γραφῇ ἀναφερόμενον, ὡς τετηρήκαμεν ἐπὶ τοῦ, Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ ἑαυτὸν ἔξω τιθεὶς τῆς τοῦ ἀγα-

Euangelicam sententiam Italus ad comprobandam viuifici Spiritus existentiam ex Filio promat, illi stultitiam exprobrat, & neque ipsum scire asserit, quæ infantuli cum primum ad literatores accedentes sciunt, *ex me*, & *ex meo* nempe differre, ego non plane intelligo, quibus oculis obtuebitur diuum Epiphanium, vere satisque in rebus diuinis explicandis celebrem, qui ex Filio Spiritus existentiam ex hoc dicto colligit, [g] cum dicit; *Quod si Christus ex Patre creditur, Deus ex Deo, & Spiritus ex Christo, aut ab vtrisque, vt ait Christus, qui a Patre procedit, & hic ex meo accipiet.*

XI. Quando vero Photius Euangelicum dictum aduersarijs, veluti aspectu terribile proponat, in quo, cum a Patre procedere Spiritum Dominus dixisset, suum ibi nomen obticuit, plane aduersus ipsum Italos defendent variæ ad iam allata dicta Euangelica magni Basilij interpretationes. Hic in vna ex ijs, quas ad Amphilochium scripsit Epistolas, *Illud Nemo* [h] inquit, *vniuersalis quidem videtur dictio, adeo vt nulla persona excipi videatur. At non æque in diuinis literis accipitur, quemadmodum animaduertimus in illo, Nemo bonus, nisi Deus. Neque enim ibi se a boni natura*

extra ponens filius, hæc astruit. Sed cum primum bonum Pater sit, vna simul cum illo Nemo, cum primum subaudiatur, secundum dici credimus. Et in eadem rursus Epistola, non dissimile esse scribit, & illud, *Nemo nouit Filium, nisi Pater. Neque enim ibi inscitiam Spiritus notat Filius. Sed primo Patri inesse suæ naturæ cognitionem testatur.* Et rursus illo; *Nemo nouit eorum, quæ sunt, quæque futura sunt, cognitionem primum ad Patrem referri & per omnia primam causam hominibus insinuari, dictis eiusmodi putamus.* Et non post multa illius pericopes; *Silentio itaque tanquam quæ inconfesso posita erat, propriam personam præteriens Dominus, solum Patrem scire, refert, Patris scientiam figurate per reticentiam, & suam esse astruens.* Similes dictorũ Euangelicorum interpretationes satis sunt, ad os eorum obturandum, qui veluti magnum aliquod dubium proponunt; *Si etiam ex Filio Spiritus est, quam ob causam in Euangelijs Dominus, qui procedit a Patre, dixit, non addens & ex me?* Nam si magnus Basilius, quod nomen filij sileatur in illis, in quibus dicit, *Patrem solum scire*, causam hanc refert, palamque edicit, *Patris cognitionem figurate per reticentiam, cognitionem esse*

θοῦ φύσεως ὁ υἱὸς, ταῦτα λέγει, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ὁ πατήρ, τῷ, Οὐδεὶς συνυπακουομένου τοῦ πρώτου τὸ δεύτερον εἰρῆσθαι πιστεύομεν. Καὶ ἐν τῇ αὐτῇ πάλιν ἐπιστολῇ. Τοιοῦτον ἐστὶ, φησὶ, καὶ τὸ, Οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατήρ. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ ἄγνοιαν τοῦ πνεύματος κατηγορεῖ ὁ υἱός. ἀλλὰ πρώτῳ τῷ πατρὶ ἐνυπάρχειν τὴν γνῶσιν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως μαρτυρεῖ. Καὶ πάλιν. Τὸ, Οὐδεὶς οἶδε, τὴν πρώτην εἴδησιν τῶν τε ὄντων καὶ τῶν ἐσομένων ἐπὶ τὸν πατέρα ἀνάγοντος, καὶ διὰ πάντων τὴν πρώτην αἰτίαν τοῖς ἀνθρώποις ὑποδεικνύντος εἰρῆσθαι νομίζομεν. Καὶ μετ' ὀλίγα τῆς περικοπῆς. Παρασιωπήσας τοίνυν ὡς ὁμολογούμενον τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ὁ Κύριος, εἰδέναι τὸν πατέρα μόνον, φησὶ, τὴν τοῦ πατρὸς γνῶσιν καὶ τὸ σιωπώμενον καὶ ἑαυτοῦ εἶναι λέγων. Αἱ τοιαῦται τῶν εὐαγγελικῶν ῥητῶν ἐξηγήσεις, ἐπιστομίσαι ἱκανὰ ἔχουσι, τοὺς ὥσπερ τι μέγα προτείνοντας διαπόρημα. εἰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ὑπάρχει, διατί ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, Ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, εἶπε, μὴ προσθεὶς καὶ τὸ, ἐξ ἐμοῦ; Εἰ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος αἰτίαν τοῦ παρασιωπηθῆναι τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ, ἐφ' οἷς λέγει τὸν πατέρα μόνον εἰδέναι, τοῦτο λέγει σαφῶς, τὸ, τὴν τοῦ πατρὸς γνῶσιν καὶ τὸ σιωπώμενον, γνῶσιν εἶναι καὶ τοῦ υἱοῦ· τίς ἂν εἴη δίκαιος ἐκ τούτου, ὡς τὸ πνεῦ-

ματος καταγώγιον καθαρώτερον τα-
ρὰ, ἢ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον διαπο-
ρεῖν, διατί μὴ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ
κατὰ τὸ πάντη πρόδηλον παρὰ τοῦ πατρὸς
συνεκφωνεῖται ὀνόματι; καὶ εἰ μὴ συνεκ-
φωνεῖται, διατί συνεπινοεῖται; Ὅπερ γὰρ
ὁ μέγας οὗτος Πατὴρ περὶ τῆς γνώσεως
λέγει, τῆς περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης,
καὶ τῆς ὥρας σαφῶς δογματίζων.
οὐδ' αὖ ὁ υἱὸς ἔγνω ἐκείνην, εἰ μὴ ὁ
πατὴρ ἔγνω, τοῖς ἐκείνου λόγοις ἀπο-
θαρρήσας. τοῦτο καὶ αὐτὸς περὶ τῆς τοῦ
πνεύματος προόδου ἐρῶ. Οὐκ ἄν-
ποτε τὸ πνεῦμα προῆλθεν ἐκ τοῦ υἱοῦ
εἰ μὴ προῆλθεν ἐκ τοῦ πατρὸς. πόθεν
γὰρ ἂν καὶ ἔχει πνεῦμα υἱὸς, ὁ μηδὲν
ἔχων ἴδιον παρὰ τὸν πατέρα, εἰ μὴ
παρὰ τοῦ πατρὸς φυσικῶς εἶχεν αὐτό;

ιβ. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν καὶ ἐφ' οἷς ἡ
νῦν διακομισθεῖσα ἡμῖν ἐπιστολὴ σοὶ
διελάμβανε τὰ ῥηθέντα πάντα σοι
ἀπελογησάμεθα. σὺ δὲ μὴ ἀποθάνῃς
σκοπεῖν τὸ πολυπραγμονῆσαι καὶ ἐπι-
στῆσαι, πῶς δι' ὧν ἁπάντων κατὰ τῆς
Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἴρηκε Φώτι-
ος, οὐδ' ὅλως γραφικῆς τινος ῥή-
σεως ἐμνημόνευσε, τῶν ὅσαι δι' υἱοῦ,
καὶ ἐξ υἱοῦ προϊέναι, καὶ προχεῖσθαι
τὸ ἅγιον πνεῦμα, προέρχεσθαί τε καὶ
ἐκπέμπεσθαι, καὶ τὰ παρόμοια λέ-
γουσι, πάντως ὁ μὴ πρὸς τὴν ἀλή-
θειαν μυωπάζων ἐθελοκάκως, δια-
κρινεῖ, ὡς οὐ κατ' ἄγνοιαν Φωτίῳ τοῦ-

esse & Filij, quis iure sibi vendicauerit, quasi sit Spiritus receptaculum Basilio purius, diuerso modo atque Basilius addubitare: Quare non & nomen Filij, vt omnibus manifestum est, cum Patris nomine enunciatur? Et cum insimul non enunciatur, quare insimul non intelligitur? Quod etenim magnus hic Pater de scientia asserit illius diei & horæ, plane veluti dogma afferens, *Neque Filius ipsam agnosceret, nisi Pater agnosceret*, illius verbis fretus, hoc idē & ipse de Spiritus progressu pronunciabo: nunquam Spiritus progressus fuisset ex Filio, nisi progressus fuisset ex Patre: vndenam enim haberet Spiritum Filius, qui nihil extra Patrem proprium habet, nisi a Patre naturaliter ipsū haberet?

XII. Et nos quidem hæc omnia respondimus circa ea, quæ ad nos tua reddita Epistola continebat. Veruntamen tu modis omnibus accura, curiosius indagare & animaduertere, Photium interea omnia, quæ aduersus Romanam Ecclesiam aggerauit, nullius scripto traditæ sententiæ mentionem fecisse, earum, inquam, in quibus Spiritus sanctus asseueratur, per Filium, & ex Filio progredi, & effundi, prouenire, & emitti, & si quæ sunt alia his similia. Qui circa veritatem maligne non cæcutit, discernet, non id ex rerum vea-

rum ignoratione Photio contigisse: sed cum aduersus sanctorum Patrum sententias, ipso sole clarius veritatem ostendentes, sese opponere non auderet, suam ex vindictæ desiderio ortam improbitatem, prauis interpretationibus, quibus propriam amaritudinem emollire existimabat, compleuit: quæ autem sciebat aduersarijs robur addere, quasi ea nesciret, præterijt. Nam cum a propria conscientia accusaretur, magnis conatibus pro pace ineunda Synodum celebrauit. Qui porro ex eo & subsecutis temporibus per annos centum & septuaginta ad Cerularij ætatem inter Ecclesias pacem continuatam, nihili faciunt, illius tantum ad concipiendas inimicitias ac simultates scripta, amplectuntur, indeq; argumenta arripientes, paulatim eo processere, vt & scripturis contradicant, quarum veras perceptiones aduersum intueri æquum non erat. Tu vero ad hæc ijs, quæ primo, & secundo tomo Epistolæ nostræ ad te iam antea scriptæ pertractauimus, promptam habes responsionem.

τὸ συμβέβηκεν, ἀλλ᾽ ἐπεὶ μὴ ἐθάρσει γυμνῇ τῇ κεφαλῇ πρὸς τὰς καὶ ἡλίου λαμπρότερον τὴν ἀλήθειαν φαινούσας γραφικὰς τῶν Ἁγίων ῥήσεις παρατάττεσθαι, τὴν μὲν ἐξ ἀμύνης κακίαν αὐτοῦ διὰ παρεξηγήσεων, αἷς αὐτοῦ ἐδόκει τὴν οἰκείαν κουφίσαι πικρίαν, ἐπλήρωσεν. ἃ δὲ ᾔδει τοῖς ἀντιδίκοις τὴν ἰσχὺν παρεχόμενα, παρέδραμεν, ὡς μηδὲ εἰδώς. διὰ γὰρ τὸν ἀπὸ τῆς οἰκείας συνειδήσεως ἔλεγχον, καὶ μεγάλαις ταῖς σπουδαῖς ὑπὲρ τὴν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης συγκεκρότηκε Σύνοδον. Οἱ δ᾽ ἐξ ἐκείνου καὶ ἐφεξῆς τὴν ἐπὶ ἑκατὸν πρὸς τοῖς ἑβδομήκοντα ἔτεσι μέχρι τοῦ Κηρουλαρίου μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν κρατοῦσαν εἰρήνην τιθέμενοι παρ᾽ οὐδέν, μόνων ὧν πρὸς ἔχθραν καὶ κακίαν ἐκεῖνος εἴρηκεν, ἀντέχονται, καὶ τὰς ἀφορμὰς ἐκεῖθεν λαβόντες, κατ᾽ ὀλίγον προκεχωρήκασι πρὸς τὸ καὶ ταῖς γραφαῖς αὐταῖς ἀντιλέγειν, ὧν ταῖς ἀληθέσιν ἀντοφθαλμεῖν οὐκ ἔδει αὐτοὺς ὑπειλήφασι. Σὺ δ᾽ ἀλλὰ καὶ τῶν τούτων ἔχεις τὸν ἔλεγχον, ἐξ ὧν ἐν τῷ πρὸς σὲ προτέρῳ καὶ δευτέρῳ τόμῳ τῆς Ἐπιστολῆς ἡμῶν διειλήφαμεν.

NOTÆ.

a Homilia in *Pater noster*.

b Spiritus Filij, quod per Filium, in vno ex capitibus, cuius inscriptio. *Quare non & Spiritus Filius Filij?* eandem autem vim habere Propo-

Propositiones in quinto ad Amphilochium capite de Spiritu sancto.

c Hoc inquirendum est in Orationibus contra Eunomium, & Arium.

d Hoc habetur in quarto contra Eunomium libro.

e Oratione de Apparitione in carne, cuius principium, *Qui malis artibus diuinas Scripturas intelligere volunt*.

f Epistola ad Serapionem.

g In Ancyroto.

h Huiusce Epistolæ Initium est: *Iam inter multos in quæstionem vertitur Euangelicum*.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ Τῶν πρὸς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ. λόγ. Α'.

[illegible]

α'. Φθάνω μὲν τάξας, καὶ οἷον διορισάμενος ἐμαυτῷ τὴν κατὰ τῶν ἀντιλεγόντων τῇ ἀληθείᾳ τοῦ δόγματος τῶν ἐμῶν γραφῶν στῆσαι φοράν, ἅτε ἱκανῶς Χριστοῦ χάριτι καὶ ἰσχύϊ τῆς ἀληθείας ἐλέγξας, τούς τε νῦν ἀλλοκότους αἰτίας τοῖς δόγμασι παρεισφθείροντας, τούς τε πρὸ αὐτῶν κατὰ ἀναποδισμὸν μέχρις αὐτοῦ Φωτίου συγγράμματα καταλελοιπότας, ἐπὶ ἀθετήσει τῆς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, τουτέστιν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ὑπάρξεως τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου. Ἐπεὶ δέ σοι, δόξεν οὕτω σοι, φίλε μοι Κωνσταντῖνε, ἐν ἰδίῳ ἡμᾶς ἠτήσω λόγῳ διαλαβεῖν, ὅποι τῶν ἑαυτοῦ συγγραμ-

EIVSDEM AD CONSTANTINVM. LIBER I.

E. ALLATIO Interprete.

I. IAm multo ante constitueram, & tantum non mihi præscripseram, aduersus eos, qui veritatem dogmatis oppugnãt, mearum scriptionum impetum cursumque cohibere; tanquam qui satis abunde Christi adiuuante gratia, & veritate robur addente, tum eos, qui nunc absurdas in dogmatibus sententias perniciose inuehunt: tum eos qui ante illos, si retroacta tempora ad ipsum Photium consideras, Commentarios ad refellendum, ex Patre & Filio, hoc est ex Patre per Filium Spiritus sancti existentiam, redarguerim. Veruntamen cum ita visum tibi sit, amice Constantine, & petieris, vt peculiari libello deprehenderemus, quo suorum Com-

Commentariorum loco ipse sibimetipsi Cyprius aduersetur, tuæ petitioni morem gero, rursusque manus mea scriptioni operam dat: at non item mens ad diuersa ab ijs, quæ prius edixeram, sentiendum conuertitur. Cum enim ad sententias dictaque Cyprij non absque errore concinnata, refellenda, quod opus erat a nobis & excogitari, & dictari, perfecte per nos absolutum sit, tantummodo in præsentia manus tuæ petitioni morigera a permultis illis partes quasdam discindens, & segmenta scripto, vbicumque par est, proponens obtemperabit. Et iam audi.

II. Primo suo Tomo Cyprius dictum illud asserens, *ex essentia Patris & Filij spiritum prosilire* praue interpretans, dicit: *Nemini non notum est, dum Spiritus sanctus ex essentia Patris asseritur, probe pieque dici, ex essentia quoque Filij: vna siquidem est*. Et paucis annexis. *Quoniam vero vna est, spiritus, qui ex essentia Patris asseritur, ex essentia item Filij existere conceditur ab omnibus. Verum non propterea iam & ex hypostasi Filij*. Similes Cyprij sermonum pericopæ illius mentis commenta sunt, & nunc recens ad nostra scripta conuellenda excogitatæ. Sed iuxta hanc eandem mentem, ex ipsius rursus dictis responsio in promptu est, qua quidem

μάτων αὐτὸς ἑαυτοῦ Κύπριος ἐναντιούμενος φαίνεται, ἐπινεύω ἤδη πρὸς τὴν αἴτησιν. καί μοι γίνεται πάλιν πρὸς τὸ γράφειν ἡ χείρ. οὐ γὰρ αὖ καὶ ὁ νοῦς πρὸς τὸ νοεῖν ἕτερα τῶν πρὶν, εἴποιμι. πάντων γὰρ ὅσα πρὸς ἀντίρρησιν τῶν ἐπισφαλῶς καὶ νοηθέντων, καὶ ῥηθέντων Κυπρίῳ, νοηθῆναι καὶ ῥηθῆναι παρ' ἡμῶν ἔδει, ἀνελλιπῶς ἡμῖν διαπερανθέντων, μόνη πρὸς τὸ παρὸν ἡ χεὶρ, τῇ πρὸς τὴν σὴν αἴτησιν ἐπινεύσει ἡμῶν ὑπουργήσει, μέρη τινὰ τῶν πολλῶν ἐκείνων ἀποδιαιροῦσα καὶ τμήματα, καὶ τῇ γραφῇ, ὅποι ἂν καὶ προσήκοι, χαριζομένη. καὶ ἄκουε δή.

β'. Ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ Τόμῳ Κύπριος τὴν, ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα, φάσκουσαν ῥῆσιν παρεξηγούμενος, οὕτω φησίν. Παντί που δῆλον, ὡς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας λεγόμενον τοῦ πατρὸς καλῶς ἂν ἔχοι καὶ εὐσεβῶς καὶ ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι. μία γάρ. Καὶ μετ' ὀλίγα. Διότι δὲ μία τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὁμολογούμενον τοῦ πατρὸς πνεῦμα, καὶ ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ ὑπάρχειν ὁμολογεῖται. πλὴν οὐ διὰ τοῦτο ἤδη καὶ ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ ὑποστάσεως. Αἱ δὴ τοιαῦται τῶν αὐτοῦ λόγων περικοπαὶ τῆς αὐτοῦ διανοίας ἐφευρέματα οὖσαι, κἀπὶ τῇ τῶν ἡμετέρων ἀντιρρήσει κινηθεῖσαι γραφῶν. καθ' ὁποίαν τὴν διάνοιαν

dem

τὴν ἐκ τῶν αὐτοῦ πάλιν ῥημάτων ἀπάντησιν ἔχουσιν, ἧς οὐδὲν ἰσχυρότερον βουλομένῳ σοι αὐτοῖς ἀντιλέγειν, κεῖσθαι. οὕτω δὴ προσέχων τοῖς παροῦσιν αὐτὸς γνωριεῖς. Ἐν ἄλλοις τοῦ αὐτοῦ Τόμου μέρεσι, πρὸς τοὺς ἐν τοῦ πνεύματος αἴτιον τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν λέγοντας ἀπαντῶν ἐκεῖ, καὶ πολὺν κατ' αὐτῶν προχέων τὸν ὕθλον, τέλος ὥσπερ δυσάντητόν, καὶ τὸν ἀντίδικον ἑλεῖν ἄφυκτα ἔχων, τόδε προβάλλεται. ποία τις, ἐρωτᾷ, ἑνότης τὸ ἓν τῆς αἰτίας παρίστησι; πότερον ἡ τῆς οὐσίας, καὶ πῶς ἓν κατ' οὐσίαν πατρί τε καὶ υἱῷ τὸ πνεῦμα θεολογούμενον, οὐκ ἂν καὶ αὐτὸ προβλητικὸν ἔσται καὶ ἐκπορευτικόν; Τὴν δὴ τοιαύτην ἐρώτησιν προβάλλεται μὲν Κύπριος, ὡς ἀπαρνούμενος τὸ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τοῖς θεολόγοις ἡμῶν Πατράσιν ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα θεολογεῖσθαι. ἡμεῖς δὲ οἱ εἰς τοιοῦτον λόγον τὴν θεολογικὴν ταύτην ἐκδεχόμενοι ῥῆσιν, ὅπως αὐτὸς ἑαυτῷ ἐνταῦθα Κύπριος περιπίπτει, πρότερόν σε ἀναδιδάξαντες κατὰ τὸ προηγούμενον ἡμῖν τοῦ σκοποῦ, ἐφεξῆς παραστήσομέν σοι, καὶ ὅπως ἡ ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα θεολογοῦσα ῥῆσις, κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τοῖς Πατράσιν ἡμῶν ἐξελήφθη, καὶ ἀνάγκη τις οὐδεμία διὰ τὸ πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος ὁμοούσιον, καὶ αὐτὸ δὴ

dem nihil firmius, si tibi illis contradicendi animus est, reputabitur. quod præsentibus intendens recte accipies. Alia eiusdem Tomi parte respondens ad eos, qui vnam Spiritus causam Patrem & Filium astruunt, & multas in eosdem nugas profundens, tandem tanquam aliquod inauspicatum, & quod aduersarium absque vllo effugio disijcere aptissimum sit, proponit; *Quænam, interrogat, unitas, unum causæ probat? Anne essentia? Et quanam ratione, cum communi Theologorum decreto vnus est secundum essentiam cum Patre & Filio spiritus, æque etiam ipse & producendi, & procedere faciendi facultatem non habet?* Hanc suam interrogationem Cyprius proponens, negat causæ ratione, quod a Theologis nostris Patribus insinuatur, ex essentia Patris & Filij spiritum esse. Nos vero, qui in hanc sententiam theologicum dictum assumimus, quomodo sibimetipsi Cyprius hic aduersatur, primum docentes, secundum nostri propositi scopum præeuntem, tum deinceps demonstrabimus, dictum asserens, ex essentia Patris & Filij esse spiritum, secundum rationem causæ Patres nostros accepisse, & nullam esse necessitatem, ex eo quod Spiritus sanctus consubstantialis sit Patri & Filio, eundem

dem

ldem quoque & producendi, & procedere faciendi facultatem habere. Sed quanam ratione id docebimus? Sic in eum contendentes.

III. Quando tibi ita videtur, Cyprie, si quis dictum astruens, ex essentia Patris & Filij spiritum esse, causam notare contenderit, absurdi quid colligi, eundem nempe spiritum, quod Patri & Filio consubstantialis est, propterea & producendi, & procedere faciendi potestatem habere, quomodo non agnoscis, tuam astruere refutationem, & palam te laqueo inuoluere, cum simile dictum interpretans tu, *bene pieque enunciari*, asseuerabas, *quod ex Patris essentia dicitur, ex essentia quoque Filij dici. vna siquidem est*. Potest siquidem quicunque tibi contradicere conatur, asserere; quemadmodum, o Cyprie, qui omnia audes, ratio consubstantialitatis spiritus erga Patrem & Filium postulat, sic enim decernis, vt spiritus producat, & procedere faciat, si quis dictum quo traditur, ex essentia Patris & Filij Spiritum esse, causam denotare contendat, pari modo eiusdem consubstantialitatis ratio, necessario requiret, ex sua esse essentia Spiritum, si vt tu prodigiose fingis, *bene pieque, ex essentia Filij dici, qui ex Patris essentia astruitur Spiritus sanctus*,

τὸ πνεῦμα προβλητικὸν εἶναι καὶ ἐκπορευτικόν. ἀναδιδαξόμεθα δὲ πῶς; οὕτω δὴ πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον ἀποτεινόμενοι.

Γ´ Ἐπεὶ σοι δοκεῖ, Κύπριε, ἐάν τις τὴν ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα φάσκουσαν ῥῆσιν, εἰς τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐκδέχοιτο, ἄτοπόν τι συνάγεσθαι, τὸ, καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, διὰ τὸ πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ὁμοούσιον προβλητικὸν εἶναι καὶ ἐκπορευτικὸν, πῶς οὐκ ἔγνως τὸν σεαυτοῦ συνιστῶν ἔλεγχον, καὶ αὐχένα αὐτίκα ἑαυτοῦ πλέκων, ὅταν τὴν τοιαύτην ῥῆσιν ἐξηγούμενος σὺ, Καλῶς ἂν ἔχοι καὶ εὐσεβῶς, ἔλεγες, τὸ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας λεγόμενον, καὶ ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι. μία γάρ. ἔξεστι γὰρ πάντως τὸν βουλόμενόν σοι ἀντιλέγειν εἰπεῖν. ὡς ὃν τρόπον, ὦ πάντολμε Κύπριε σὺ, ὁ τῆς τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ὁμοουσιότητος λόγος ἀπαιτεῖ, καθὼς σοι δοκεῖ, προβλητικὸν εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἐκπορευτικὸν, ἐάν τις τὴν ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα φάσκουσαν ῥῆσιν εἰς τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐκδέχοιτο, οὕτως ὁ τῆς αὐτῆς ὁμοουσιότητος λόγος κατὰ τὴν αὐτὴν ἀπαιτήσει ἀνάγκην, καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα οὐσίας, εἴπερ, ὡς σὺ τερατεύῃ, καλῶς ἔχει καὶ εὐσεβῶς καὶ ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι, τὸ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας λεγόμενον ἅγιον

quod

πνεῦμα, διὰ τὸ μίαν τοῦ υἱοῦ καὶ πατρὸς εἶναι οὐσίαν. Πῶς ταῦτά σε τὸν σοφώτατον ἔλαθε; πῶς τὸν Ἀριστοτελικόν σε, καὶ μεγάλως Πλάτωνι ἐγκαυχώμενον, συνιδεῖν οὐκ ἐγένετο; ὅπως ἀγχόνην ταῦτα λέγων σεαυτῷ πλέκεις, ἢ ξίφος πρὸς τὴν τῶν οἰκείων σπλάγχνων ἔκχυσιν χαλκεύεις; ἃ τίνα δὴ τὰ σπλάγχνα ταῦτα ὑποληπτέον, εἶναι ἢ ταῦτα οἶμαι τῆς σῆς φρενὸς τὰ δυσέλικτα καὶ πλήρη κόπρου, τῆς αἱρετικῆς δυσωδίας λέγω διανοήματα. εἰ γὰρ οὐδὲν εἶναι ἄτοπον ἀποδείξεις, ὡς ἂν εἴποιμι τὰ αὐτὰ, τὸ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ λεγόμενον πνεῦμα οὐσίας, καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ λέγεσθαι. ἕπεται γὰρ ἂν οὕτω ἀναμφιβόλως διὰ τὸ ἀμφοῖν ὁμοούσιον, ὡς αὐτὸς ἐξηγῇ τὴν ῥῆσιν τοῖς Ἁγίοις εἰρῆσθαι. καὶ σὺ καλῶς ἐλέγχων ἀποδειχθήσῃ τοὺς εἰς τὸν τῆς αἰτίας λόγον αὐτὴν ἐκλαμβάνοντας. ἢ ἐὰν ἡ παρ' ἡμῶν ἀπαιτουμένη ἀπόδειξις ἀπὸ σοῦ ἀδύνατος ὁμολογηθῇ, ἀναμφίβολον αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀρτύεις τὸν ἔλεγχον· νῦν μὲν ὡς ἐπ' ἐλέγχῳ δῆθεν τῶν εἰς τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐκλαμβανόντων τὴν ῥῆσιν, ἀκολουθεῖν ἐξ ἀνάγκης διατεινόμενος, διὰ τὴν πρὸς πατέρα καὶ υἱὸν τοῦ πνεύματος ὁμοουσιότητα, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ πνεῦμα προβλητικὸν εἶναι, καὶ ἐκπορευτικόν. νῦν δὲ διὰ τὸ πρὸς τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ ὁμοούσιον τὴν τοιαύτην ῥῆσιν τοῖς Ἁγίοις δογ-

quod vna Patris & Filij essentia est. Quomodo te, qui pleno pectore sapis, hæc latuere? Quomodo, qui Aristotelem spiras, & magnum tui fastum in Platone collocas, cognoscere non potuisti, laqueum tibi adaptare, & ensem, ad tuorum viscerum effusionem præparare? Quæ viscera non alia esse existimandum est, quam tuæ mentis circumactu difficiles, & fimo refertas, hæretici scilicet putoris graueolentes sententias. Nanque si nullum esse absurdum ostenderis, vt eadem repetam, qui ex Patris & Filij essentia dicitur spiritus, etiam ex sui ipsius dici: sequitur enim absque vlla hæsitatione propter vtriusque eandem vnamq; essentiam, sic tu contendis Sanctos intelligendos esse, & tu recte refellere reputareris eos, qui ratione causæ id accipiunt, aut si quæ a nobis exposcitur a te demonstratio impossibilis afferatur, certam tuimetipsius tu refutationem ordiris; nunc quidem vt eos refellas, qui dicta in causam connotare affirmant, dum necessario consequi contendis, propter vnam eandemque erga Patrem & Filium essentiam, eundem etiam spiritum producendi, & procedere faciendi facultatem obtinere: nunc vero dum propter eandem Filij erga Patrem substantiam tale dictum a Patribus traditum decernens,

& quod

& quod inde, vt tu opinaris, necessario concludendum erat, concludere non vales. At tu negans, secundum causæ rationem a Theologis nostris Patribus ex essentia Patris & Filij spiritum decerni, non vidisti per hanc tuam improbam interpretationem ensem cōtra te ipsum exhibere cuicunque tibi aduersandi in animo est. Capra, vt prouerbio teritur, gladium.

IV. Nos porro prima hac demonstratione, te tibi ipsi contraria asserere, in hac sententia adeo absurda, quæ in supra per nos allatis tui Tomi pericopis continetur, probe & exacte, vt opinor, absoluta, accedamus, vt promisimus, ad ostendendum, dictum, quod ex essentia Patris & Filij spiritum esse fatetur, secundum causæ rationem a Patribus nostris accipi: nec inde vllo modo necessario consequi, propter eandem vnamque cum Patre & Filio spiritus essentiam, ipsum quoque spiritum producendi, & procedere faciendi facultatem habere. Tu vero, ad quem mea hæc oratio conuertitur, dicendis mentem applica. Qui Spiritum ex essentia Patris & Filij fassi sunt, non ad eorum vnam eandemque simpliciter essentiam respicientes, dictum enunciarunt. Tum enim nullum esset absurdum dicere, Spiritum ex suametipsius essen-

ματίζων εἰρῆσθαι, καὶ τὸ κατὰ τὴν σὴν δόξαν ἐντεῦθεν ὀφεῖλον συνάγεσθαι συνάγειν ἀδυνατεῖς. Ἀλλὰ σὺ μὲν ὡς ἀπαρνούμενος τὸ, κατὰ τῆς αἰτίας λόγον τοῖς θεολόγοις ἡμῶν Πατράσιν ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα θεολογεῖσθαι, ἔλαθες ὥσπερ διὰ τῆς παρεξηγήσεως ξίφος τῷ βουλομένῳ σοι ἀντιλέγειν ἐγχειρίζων καθ' ἑαυτοῦ. ἡ αἲξ, ὅ φησιν ἡ παροιμία, τὴν μάχαιραν.

δ'. Ἡμεῖς δὲ πρώτην ἰδοὺ ταύτην ἀπόδειξιν τοῦ περιπίπτειν σεαυτὸν ἑαυτῷ κατὰ τὸ ἐν τούτῳ διανοίας μέρος οὕτωσὶ ἀτόπου ταῖς προαναταχθείσαις ἡμῖν τοῦ σοῦ Τόμου περικοπαῖς ἐγκειμένης, καλῶς, ὡς οἶμαι, καὶ πάνυ ποιησάμενοι ἀκριβῶς, γινόμεθα δὴ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ πρὸς τὸ δεῖξαι, ὅπως, ἡ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα θεολογοῦσα ῥῆσις κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τοῖς Πατράσιν ἡμῶν ἐξελήφθη, καὶ οὐκ ἀνάγκη τις οὐδεμία διὰ τὸ πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος ὁμοούσιον, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ πνεῦμα προβλητικὸν εἶναι, καὶ ἐκπορευτικόν. Σὺ δὲ ὁ πρὸς ὃν ὁ λόγος ἡμῖν τοῖς λεγομένοις πρόσεχέ μοι τὸν νοῦν. Οἱ τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι θεολογήσαντες, οὐχὶ πρὸς τὸ αὐτῶν ἁπλῶς ὁμοούσιον ἀφορῶντες, τὴν ῥῆσιν ταύτην ἐθεολόγησαν. ἦ γὰρ ἂν οὐδὲν ἄτοπον ἦν, καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ λέγεσθαι τὸ πνεῦμα οὐσίας. ἀλλ' ἐκ πατρὸς δι'

υἱοῦ τὸ πνεῦμα θεολογοῦντες εἰς δήλωσιν τῆς ἐκ πατρὸς διαφόρου προόδου τῶν δύο τούτων αἰτιατῶν. καὶ ὁ Νύσσης μάρτυς μοι ἀπαράγραπτος. Ἐπεὶ πρὸς μὲν τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ὕπαρξιν τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐδένα εἶχον τὸν ἀντιλέγοντα, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὸ ἐξ ἀμφοῖν. κοινῶς γὰρ ἅπασιν ὡμολόγητο, τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ μηδὲν διαφέρειν τοῦ ἐξ ἀμφοῖν. πάντα δὲ τὸν ἀγῶνα πρὸς τοὺς κτίσμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγοντας ἐποιοῦντο, εἰς ἐπιστομισμὸν αὐτῶν, καὶ τῆς ἑαυτῶν βλασφημίας ἀναίρεσιν. τὸ ἐξ ἀμφοῖν ὁμοούσιον αἰτιατὸν τοῦ πνεύματος δηλῶσαι βουλόμενοι, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ προστεθείκασι τῇ θεολογίᾳ. Καὶ σκόπει λοιπὸν σύ, ὅπως ἐντεῦθεν τὸ τῆς ἐπαγγελίας ἡμῶν ἐκβαίνει πέρας ἀνεπίληπτον. Ἐπεὶ γὰρ ἡ μὲν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὴν τοῦ παναγίου πνεύματος ὕπαρξιν θεολογοῦσα ῥῆσις, τὸ πρὸς τὸν υἱὸν διάφορον τοῦ πνεύματος αἰτιατὸν παρίστησι. ἡ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ θεολογοῦσα εἶναι αὐτὸ δηλωτική τις ἐστὶ τῆς τοῦ ἀκτίστως καὶ ὁμοουσίως, παρά τε ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ πρόεισι, προϊέναι αὐτό, ἐντελὴς ἡμῖν τοῦτο ἀπόδειξις τοῦ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τὴν τοιαύτην ῥῆσιν τοῖς Ἁγίοις εἰλῆφθαι. Ὅτι δὲ οὐχὶ καὶ πνεῦμα ἕτερον διὰ τοῦ πνεύματος ἐκ πατρὸς τοῖς ἁγίοις ἐθεολογήθη, αἰτενδεὶς πά-

eſſentia eſſe, ſed ex Patre per Filium ſpiritum decernentes, ad demonſtrandam ex Patre dictum duorũ horum cauſatorum differentem progreſſionem. Et huius rei mihi Nyſſenus ſine vlla exceptione teſtis eſt. Cum de ſancti Spiritus ex Patre per Filium exiſtentia, imo etiam ex vtroque, nemo eſſet, qui contradicere auderet: nam apud omnes in confeſſo erat, ex Patre per Filium, & ex vtroque eſſe, nulla in re differre; omne ſibi certamen inſtituerant Patres aduerſus eos, qui ſpiritum creaturam eſſe contẽdebant, vt eorum os obſtruerẽt, & blaſphemiam conuellerent, ex vtroque conſubſtantiale cauſatum ſpiritus indicare volentes, ex eſſentia Patris & Filij dictis theologicis addiderunt. Et conſidera tu interim quo nodo hinc promiſſionis noſtræ finis irreprehenſus ſuccedit. Cum enim ex Patre per Filium Spiritus ſancti exiſtentiam aſtruens dictum, differentem ſpiritus cauſam exprimat: dictum vero ex eſſentia Patris & Filij ipſum eſſe aſſerens, indicet increatam, & conſubſtantialem ex quo & per quem progreſſionem atque effluxum, plane perfecte demonſtratur, ſecundum cauſæ rationem ſimile dictum a Patribus accipi. cum vero alius ſpiritus per ſpiritum ex Patre tradatur, non

πέρου ἰδίαν ἀπονέμομεν ὕπαρξιν, μόνῳ δὲ τῷ λόγῳ ἀποδιϊστῶμεν, ἄλλως μὴ πεφυκότα χωρίζεσθαι. Ὁ γὰρ διατεινόμενος πρὶν μηδένα εἶναι λόγον τὸν παριστῶντα, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ λεγόμενον πνεῦμα, καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως εἶναι ἁλίσκεται, ὕστερον τὴν τοῦ υἱοῦ ὑπόστασιν τελείαν, πλήρη, καὶ ἀνενδεῆ, καὶ ζῶσαν, καὶ ἐνεργὸν καθ' ἑαυτὴν οὐσίαν εἶναι ὁμολογῶν. Καὶ ἔτι προστιθεὶς τῇ ὁμολογίᾳ, Μηδὲ σαρκίνῳ καὶ παχεῖ μερισμῷ τὴν τοιαύτην οὐσίαν τῆς οἰκείας ὑποστάσεως διαιρεῖσθαι ποτέ. Τούτων δὲ τῶν λόγων τί ἂν ἰσχυρότερον πρὸς ἀπόδειξιν γένοιτο, τοῦ αὐτὸν ἀφ' ἑαυτοῦ ἐλέγχεσθαι Κύπριον. ὃν γὰρ λόγον εὑρεθῆναι μηδέποτε διατείνεται, τοῦτον αὐτὸς εὑρίσκει οὐκ ἄλλος. τὴν οὐσίαν τοῦ υἱοῦ, ἐξ ἧς τὸ πνεῦμα συνίσταται, λέγεσθαι ἀδιαίρετον, ἧς κατηγορεῖται ὑποστάσεως, εἶναι ὁμολογῶν, κἀντεῦθεν συνάγειν διδοὺς τὸν βουλόμενον, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ λεγόμενον, καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως κατὰ πᾶσαν εἶναι ἀνάγκην. Οὕτω μὲν οὖν κἀν τούτοις αὐτὸς ἑαυτῷ Κύπριος περιπίπτει.

ϛʹ. Τὴν δ' ἐπηγγελμένην ἡμᾶς ἀπόδειξιν τοῦ ἐντεῦθεν ἀνακύπτοντος ποιούμενοι ἀσεβήματος, τοῦτο φαμὲν εἶναι, τὸ ἐξ ὧν οὕτω Κύπριος λέγει συνάγεσθαι, τὴν τῆς οὐσίας πατρὸς

priam existentiam exhibemus, sed ratione tantummodo separamus, cum alia ratione diuidi minime possint. Qui enim antea contendebat nullam esse rationem, quæ comprobaret, spiritum, qui ex Patris essentia dicitur, etiam ex eiusdem hypostasi esse, deprehenditur, postea Filij hypostasim perfectam, integram, & nullius indigam, & viuentem & actuosam secundum se essẽtiam esse, asserere, & prætereа confessioni addere, carnea crassaque partitione similem essẽtiam a suametipsius hypostasi nunquam diuidi; hisce pronunciatis an ad demonstrandum Cyprium a seipso redargui, excogitari poterit efficacius? Quam enim rationem inueniri vnquam posse contendit, illam ipse, nec alius comminiscitur; cum essentiam Filij, ex qua spiritum dici assentitur, indiuisibilem ab illa, de qua prædicatur hypostasi, esse affirmat, indeque vnicuique, modo collubitum sit, colligere concedit, quod ex essentia Filij dicitur ex illius quoque hypostasi necessario prorsus esse. Hac itaque ratione Cyprius etiam in his sibi aduersatur.

VI. Quam porro promissimus nos ex his ipsis impietatem nascentem ostensuros, illud est, quod Cyprius colligi scribit, essentiam Patris & Filij dempta hypostaseon ratione contactum esse,

λέγει. Ἐκ μὲν γὰρ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ, ὅτι μία ἐστὶ τῇ τοῦ πατρὸς, ἀνάγκη ὁμολογεῖσθαι καὶ πνεῦμα, ἐκ δὲ τῆς ὑποστάσεως, ὅτι μὴ μία, οὐκ ἀνάγκη. ἄλλη γὰρ ὑπόστασις ἡ πατρικὴ, ἄλλη δὲ ἡ τοῦ υἱοῦ, καὶ τὸ αἰτίαν εἶναι υἱοῦ καὶ πνεύματος, τῆς πατρικῆς ἐστιν ὑποστάσεως. Καὶ μετά τινα. Εἰ δὲ τὴν αἰτίαν εἰς τὴν οὐσίαν ἀνάγοις, ἀλλ' οὐκ εἰς τὴν ὑπόστασιν, πρῶτον μὲν, πῶς ὁ πατὴρ αἴτιος μᾶλλον τῶν δυοῖν, καὶ οὐχὶ καὶ αὐτὰ, καὶ ἀλλήλων αἴτια καὶ τοῦ πατρὸς, τὸ ἐν ἀπαραλλάκτως κατὰ τὴν οὐσίαν ἔχοντα. Δεύτερον δὲ πῶς εἰς τριάδα ἡ τῆς ὑπερουσίου γονιμότητος ἔκφασις στήσεται, εἴπερ τῆς οὐσίας ἐστὶ τὸ γόνιμον. Ταῦτα καὶ πολλὰ τούτοις ὅμοια ὁ μάταιος ληρῳδῶν, ἅτε δὴ ἀνυπόστατον ἐπισπουδὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἐξ ἀνουσίου ὑποστάσεως ὄντα παραστῆσαι τῆς πατρικῆς τὰ ἐκεῖθεν αἰτιατὰ, ὁποῖον μὲν ἀσεβείας ἑαυτῷ διώρυξε βέθρον ἱκανῶς ἡμῖν ἀποδείχθη, ἐν ὁπόσοις τῶν ἡμετέρων κατεστρώθη γραφῶν μέρεσι, τὰ προδήλως τῇ ἐνουσίῳ τοῦ πατρὸς ὑποστάσει τὸ αἴτιον ἀπονέμοντα ῥήματα γραφικά. ὅπου πρὸς τοῖς ἄλλοις τῶν Θεολόγων, καὶ Ἀθανάσιος ὁ λαμπρὸς, νῦν μὲν, ἴδιον ἀποκαλεῖ γέννημα τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τὸν υἱόν. νῦν δὲ τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίας ἀρχὴν καὶ ῥίζαν καὶ πηγὴν ἀποφαίνεται τοῦ υἱοῦ. καὶ νῦν μὲν, οὐ γὰρ ἔξω-

essentia Filij, quod una illa est cum essentia Patris, necesse est fateri spiritum: ex hypostasi vero, quod una non est, necesse non est. Alia siquidem est hypostasis Patris, & alia Filij, & causam esse Filij & Spiritus, paterna hypostasis est. Et post pauca. *Quod si causam ad essentiam referas, & non ad hypostasim, primum quidem, qua ratione Pater potius duorum causa est? & non & ipsa alterutrius, & Patris item causa fuerint, cum eandem essentiam sine ullo discrimine possideant. secundum, quomodo supersubstantialis fœcunditatis manifestatio sistetur, si essentiæ fœcunditas attribuitur?* Et hæc ille & multa alia his similia stultissime blaterans; tanquam qui demonstratione haud subsistenti studiose probare nititur, ea quæ ex hypostasi absque essentia sunt causata, ea ex paterna hypostasi esse, qualem sibi foueam fodit, satis a nobis demonstratum est in omnibus nostrarum scriptionum partibus, in quibus dicta scripto tradita digesta sunt, quæ Patris cum essentia hypostasi causam ascribunt. inter quæ præ alijs multis Theologorum testimonijs, præclarissimus Athanasius. nunc *proprium* appellat *fœtum paternæ essentiæ Filium*: nunc *Patris essentiam principium & radicem, & fontem Filij* comprobat: nunc, *Neque enim externum*

ternum quid est Filij essentia commentum, dicit, *neque ex ijs quæ non sunt introducta; sed ex Patris essentia orta est, quemadmodum luminis splendor, & aqua vapor*: nunc, *causam esse Dei naturam* decernit *& Filij & Spiritus*.

VIII. Veruntamen nunc, & antea, & iterum cum ostenderimus in iam positis Cyprium aperte semetipsum redarguere, vnde nam plerosque alios ab eodem decipi contigit, demonstrabimus. Quo loco porro se ipsum redarguit? Vbi in secundo Tomo suarum Pericopeon scribit. *Neque enim est communis essentia & natura hypostasis causa, cum nec generet unquam, neque ipsa communis essentia apta nata est induidua producere. Sed essentia cum proprietatibus, quæ plane dicto magni Maximi ipsam notat hypostasim, quin ipso quoque magno Basilio asserente, definiente, hypostasim esse, quæ commune & minime circumscriptum in re aliqua per apparentes proprietates repræsentat, & circumscribit*. Quid ais? Non potuisti apertius Cyprie, quam ab ipso Cyprio redargui, dum scribis fateri sque ipsam essentiam cum proprietatibus hypostasim denotare, & magnorum Basilij & Maximi testimonijs suasus, libens volensque simili essentiæ causam

θεν τίς ἐστι λέγει ἡ τοῦ υἱοῦ ἐφευρεθεῖσα οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπεισήχθη, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ὡς ὕδατος ἀτμίς. νῦν δὲ, αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις, θεολογεῖ καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος.

η. Τὸ δ' ἔγε πρότερον καὶ ὕστερον καὶ πάλιν ἀποδεδειχότες ἡμεῖς, ὅπως κἀν τοῖς ἤδη ῥηθεῖσιν ἑαυτῷ Κύπριος αὐτὸς ἔλεγχος ἀναφαίνεται ἐφεξῆς, καὶ ὁπόθεν αὐτῷ παραλογίζεσθαι συμβαίνει πολλοὺς ἐπὶ τούτοις προσγίνεται, ὑποδείξομεν. Ἐλέγχει δ' ἑαυτὸν, πῶς; ὅπου τῶν ἐν τῷ δευτέρῳ Τόμῳ περικοπῶν αὐτοῦ λέγει. Οὐδὲ γάρ ἐστιν ἡ κοινὴ οὐσία καὶ φύσις ὑποστάσεως αἰτία, ἐπεὶ μηδὲ γεννητικὴ ποτὲ, οὐδὲ προβλητικὴ αὐτή γε ἡ κοινὴ οὐσία πέφυκε τῶν ἀτόμων. ἡ δὲ μετ' ἰδιωμάτων οὐσία, ἥ τις σαφῶς κατὰ τὸν μέγαν Μάξιμον αὐτὴν δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν; Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὸν δὴ τὸν μέγαν Βασίλειον. κἀκεῖνος γὰρ ὑπόστασιν ὁρίζεται εἶναι τὴν τὸ κοινόν τε καὶ ἀπερίγραπτον ἐν τῷ τινὶ πράγματι διὰ τῶν ἐπιφαινομένων ἰδιωμάτων παριστῶσαν καὶ περιγράφουσαν. Τί φής; Τίς ἂν γένοιτο Κυπρίου λαμπρότερος ἔλεγχος, ἢ αὐτὸς Κύπριος, ἐν οἷς τὴν μετ' ἰδιωμάτων οὐσίαν αὐτὴν δηλοῦν ὁμολογεῖ τὴν ὑπόστασιν Βασιλείῳ καὶ Μαξίμῳ τοῖς μεγάλοις πειθόμενος, καὶ ἀπαρασίως τῇ τοιαύτῃ οὐσίᾳ τὸ αἴτιον ἀπονέμων. Εἰ

γὰρ τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν μετὰ τοῦ πατρικοῦ τυγχάνουσαν ἰδιώματος αὐτὴν τὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν ὁμολογεῖς δηλοῦν Κύπριε, καὶ τῇ τοιαύτῃ οὐσίᾳ τὸ αἴτιον ἀπονέμειν διστάζεις οὐδοπωσοῦν. ποῦ οἱ μακροὶ ἐκεῖνοί σου λῆροι; ποῦ αἱ τῆς οἱασοῦν διαστολῆς δίχα τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς ἀφαιροῦσαι τὸ αἴτιον θεολογίαι σου, ἢ ματαιολογίαι σου τὸ κυριώτερον; Ὁρᾷς οἷ κακοῦ περιήχθης ἀπερισκέπτως θεολογῶν; Ἔτι δὲ τὴν κοινὴν οὐσίαν καὶ φύσιν μηδεμιᾶς ὑποστάσεως εἶναι λέγεις αἰτίαν. Ἐγὼ μηδὲ εἶναι ὅλως τοιαύτην οὐσίαν, μήτοιγε ἐπὶ Θεοῦ, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ οὐδενὸς τῶν κτιστῶν ἀποφαίνομαι, εἰ μή πού τις Ἀριστοτελικοῖς πειθόμενος δόγμασιν, ὁποῖον αὐτόν σε εἶναι λόγοι παριστῶσιν οἱ σοὶ, ἣν περὶ τῶν πολλῶν ἐκεῖνος ὀνομάζει οὐσίαν θεοποιεῖν ἐθέλει καὶ σέβεσθαι, τοιαύτην σὺ πάντως ἐξ ὧν λέγεις πρεσβεύων ἀπελέγχῃ οὐσίαν. Ἐγὼ δὲ ἐνυπόστατον ἀεὶ, καὶ οὐδέποτε ἀνυπόστατον τὴν κοινῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγομένην πρεσβεύων οὐσίαν, σὲ μὲν οἰμώζειν ἐῶ, εἰς καταδρομήν σου ἀρκούμενος, οἷς αὐτὸς ἑαυτὸν ἐξελέγχεις, νῦν μὲν τὴν πατρικὴν οὐσίαν τὸ αἴτιον ἀφαιρῶν, νῦν δὲ τὴν μετ' ἰδιωμάτων οὐσίαν αὐτὴν δηλοῦν ὁμολογῶν τὴν ὑπόστασιν, καὶ τὸ αἴτιον αὐτῇ προσομολογῶν. Ἔτι δὲ καὶ φυσικὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν υἱοῦ καὶ πνεύ-

cauſam attribuit. Etenim ſi Patris eſſentiam cum paterna proprietate exiſtentem ipſam eiuſdem hypoſtaſim notare affirmas, Cyprie, & ſimili eſſentiæ cauſam tribuere, ne minimum quidem dubitas, vbinam ſunt ingentia tua illa nugamenta? vbinam abſque vllo diſcrimine ab eſſentia Patris cauſam ſuſtollentia decreta, aut, vt aptius dicam, vaniloquentia, & de rebus nihili curioſæ diſceptationes? Videſne quo malorum adactus es, dum parum conſiderate res theologicas tractas? Præterea *communem naturam, & eſſentiam nullius hypoſtaſis eſſe cauſam aſſeris*. At ego talem eſſentiam non in Deo tantum, ſed in quacunque alia creatura prorſus inficior, ni quiſpiam Ariſtotelicis placitis perſuaſus, cui te præbere aſſenſum ſermones tui comprobant, & quam ille ante multa eſſentiam nuncupans, in Deorum numero collocat, veneraturque, tuis pronuntiatis plane te quoque colere conuincat. Ego vero, quæ communiter de Deo dicitur, eſſentiam ſemper in tribus perſonis, neque vnquam abſque hypoſtaſi agnoſcens, tibi lacrymas mando, ſatis ad tuam reprehenſionem reputans, quibus tu teipſum redarguis, dum nunc paternam eſſentiam cauſa ſpolias, nunc eſſentiam cum proprietatibus ipſam notare hypoſta-

postasim affirmas, & causam ipsi attribuis: necnon dum naturale principium & causam Filij, & spiritus Patrem, rursumque eundem Filij & Spiritus essentialiter causam nuncupas. Etenim si non secundum essentiam Pater causa est, vt allatæ Tomi tui Pericopæ indicant, & palam mentiris cum essentialem causam, & naturale principium & causam Filij & spiritus illum vocas, aut secundum ea, quæ mihi, & tibi & ante nos Theologis omnibus Patribus in confesso sunt; essentialis vere causa & naturalis, & principium eorum, quæ ex ipso sunt, Pater est, & mendacium, non secundum essentiam causam esse Patrem, decernentes tuæ scriptiones cōtinent: & quæ inde tui redargutio oritur, hisce manifesta est.

IX. Nos vero, ô amice dictorum meorum auditor, postquam iam allatis causam tradidimus, ob quam Cyprius paternam essentiam causa priuat, vti promisimus, ostendemus, vnde ipsi in hac priuatione accidit, vt multos decipiat. Priuationis itaque causa est, quod ipse bene sciat, si quæ de Patre prædicatur essentia, causam Filij dici concedat, & quæ de Filio prædicatur, essentiam ex Patre sui causam agnoscere, non posse se contraire jis, qui causam spiritus Filium stabiliunt, propter dicta quæ astruunt, Spiritum

ματος τὸν πατέρα καὶ αὖθις αἴτιον υἱοῦ καὶ πνεύματος οὐσιωδῶς τοῦτον ἀποκαλῶν. Εἰ γὰρ οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν αἴτιος ὁ πατήρ, ὡς αἱ εἰρημέναι τοῦ σοῦ Τόμου δηλοῦσι περικοπαί, καὶ ψεύδῃ οὐσιῶδες αἴτιον καὶ φυσικὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν υἱοῦ καὶ πνεύματος τοῦτον ἀποκαλῶν, ἢ κατὰ τὰ ὡμολογημένα καὶ σοὶ καὶ ἐμοί, καὶ πρόγε ἡμῶν τοῖς θεολόγοις πᾶσι Πατράσιν, οὐσιῶδες ἀληθῶς αἴτιον, καὶ φυσικὴ αἰτία καὶ ἀρχὴ τῶν ἐξ αὐτοῦ ὁ πατήρ, καὶ τὸ ψεῦδος αἱ μὴ κατὰ τὴν οὐσίαν αἴτιον εἶναι τὸν πατέρα διοριζόμεναί σοι γραφαὶ ἔχουσι, καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ σοι προσγινόμενος ἔλεγχος ἐντεῦθεν περιφανής.

θ΄. Ἡμῖν γε, ὦ φίλε μοι τῶν λεγομένων ἀκροατά, μετὰ τὸ τοῖς λεγομένοις τὴν αἰτίαν προσθεῖναι, δι' ἣν Κύπριος τὴν πατρικὴν οὐσίαν ἀφαιρεῖται τὸ αἴτιον, ὑποδεικτέον κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ ὁπόθεν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀφαιρέσει ταύτῃ παραλογίζεσθαι προσγίνεται τοῖς πολλοῖς. Ἡ μὲν οὖν τῆς ἀφαιρέσεως αἰτία ἐστὶ τὸ ἀκριβῶς εἰδέναι αὐτόν, ὡς εἰ τὴν κατηγορουμένην τοῦ πατρὸς οὐσίαν αἰτίαν συγχωρήσει λέγεσθαι τοῦ υἱοῦ, καὶ τὴν τοῦ υἱοῦ κατηγορουμένην οὐσίαν, αἰτιατὴν ἐκ πατρὸς οὐκ ἄν τι καὶ ἀντιφθέγξαιτο τοῖς εἰς τὴν αἰτίαν τοῦ πνεύματος παραλαμβάνουσι τὸν υἱὸν ἀπὸ τῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ ὑπάρχειν

ἀπολογουμένων ῥήσεων. Ὁ δ' ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ παραλογισμὸς ἀφαιρέσει, καὶ ὁ τοῦ παραλογισμοῦ ἑπόμενος ἔλεγχος. καὶ ταῦτα ἐντεῦθεν σοι ἔσται δῆλα. Μίαν οὐσίαν καὶ τρεῖς ὑποστάσεις κατὰ κοινὴν ἔννοιαν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος πᾶσαν εἰδὼς τὴν Ἐκκλησίαν πρεσβεύουσαν Κύπριος, αὐτὸ τὸ μίαν εἶναι τὴν τῆς Τριάδος οὐσίαν ὕλην ποιούμενος παραλογισμοῦ, σιγᾷ μὲν λόγους, καθ' οὓς μία λέγεται ἡ οὐσία παρασιωπᾷ, εἰς ἄλλην δὲ τὴν οὐκ οὖσαν ἔννοιαν ἐκλαμβάνων τὸ μία, οὐ τοὺς πολλοὺς, καὶ ἀπλουστέρους μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτοὺς οὐκ ὀλίγους τῶν ἐλλογίμων παραλογίζεται. μία μὲν γὰρ λέγεται ἡ οὐσία, οὐχ ὅτι τὴν εἰς αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαίρεσιν οὐκ ἐπιδέχεται, οὐδ' ὅτι οὐχὶ τελεία οὐσία ὁ πατὴρ, τελεία οὐσία καὶ ὁ υἱὸς, τελεία οὐσία καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰσί τε, καὶ λέγονται, ἀλλ' ὅτι τὰ τρία πρόσωπα ταῦτα, ὁ πατὴρ, ὁ υἱὸς, καὶ τὸ πνεῦμα οὐσία, καὶ οὐσία, καὶ οὐσία ὄντα τε καὶ λεγόμενα, πάσης διαφορᾶς καθ' ἣν οὐσίας οὐσία διαιρεῖται, ἀνεπίδεκτά εἰσι παντελῶς. Εἰσὶν δ' αὖ αἱ τὰς οὐσίας ἀλλήλων διαιροῦσαι διαφοραὶ τὸ θνητὸν καὶ ἀθάνατον, τὸ λογικὸν καὶ ἄλογον, καὶ σὺν πολλοῖς ἄλλοις τὸ κτιστὸν καὶ ἄκτιστον, ἣν δὴ διαφορὰν καὶ Ἄρειος ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος εἰσβαλὼν ἑάλω, δι' ἣν καὶ οἱ ἐν Νικαίᾳ Πατέρες ἠθροίσθη-

rum sanctum ex essentia Filij existere. Et quæ ex hac priuatione sequitur deceptio, & deceptionem redargutio hisce certe ac manifeste patebunt. Vnam essentiam & tres hypostases in sancta Triade vno consensu Ecclesiam vniuersalem asserere sat noscens Cyprius, hoc, vnam essentiam Triadis esse materiam suæ deceptionis assumens, rationes, ob quas vna dicatur essentia, silet, & in aliam sententiam illud vnam retorquens, non multos, & minus cautos tantum, sed etiam non paucos cordatos atque eximios viros in fraudem duxit. Vna siquidem dicitur essentia, non quod diuisionem in causam & causatum non admittat: neque quod perfecta essentia Pater, perfecta essentia & Filius, perfecta essentia & Spiritus sanctus non sint, & dicantur, sed quod tres istæ personæ Pater, Filius, & Spiritus essentia, & essentia, & essentia cum sint, & dicatur, differentiam omnem, ob quam essentia ab essentia differt, modis omnibus respuant. Differentiæ autem, quæ essentiam ab essentia differre faciunt, mortale & immortale, rationis compos & expers, & præ multis alijs creatum & increatum sunt, quam differentiam in diuina Triade Arius ponere deprehensus est, ob quam Nicæni Patres coacti sunt, & ad quam eliminandam

sua posuere studia, voces hasce, *una, unum*, & *per omnia simile* prædicantes de essentia, quæ tribus personis constat. Et vera quidem ratio, propter quã trium personarum, siue trium hypostaseon essentia dicitur vna, hæc est. Sed Cyprius in causam & causatum diuisionem & differentiam, tanquam vnam ex differentijs assumens, propter quas vna essentia ab alia differt, vnam esse trium personarum essentiam diffinit, itaut neque in causam & causatum differentiam admittat, quæ manifesta deceptio est. Neque enim in causam & causatum differentia essentiæ differentiam inducit, sed personarum, secundum quod causa & causatum differunt, cum tamen vnam eandemq; naturam ac essentiam conseruent. Quod si testimonia item scripturarum requiris, Gregorius Nyssaënsium, ac totius terrarum Orbis lumen, in tradendis dogmatibus præclarissimus, consubstantialis coniunctiones expresserit, quæ diuisione in causam & causatum nullo modo læduntur, cum dicit, *in quibus per omnia naturæ simile confitentes, differentiam, quæ est secundum causam & causatum, non inficiamur*.

ζαν, ἣν καὶ ἀναιροῦντες πολλὴν ἐνεδείξαντο τὴν σπουδὴν, τὰς φωνὰς ταύτας, τὸ μία, τὸ ἕν, τὸ ἀπαράλλακτον τῆς τρισυποστάτου κατηγορῆσαι οὐσίας. Ὁ μὲν δὴ ἀληθὴς λόγος καθ᾽ ὃν μία ἡ τῶν τριῶν προσώπων τρισυπόστατος θεολογεῖται οὐσία, οὗτος. Κύπριος δὲ τὴν εἰς αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαίρεσιν αὐτῶν καὶ διαφορὰν, ὡς μίαν τῶν διαφορῶν ἐκλαμβάνων, καθ᾽ ἃς οὐσία τις οὐσίας τινὸς διαφέρει, οὕτω μίαν εἶναι τὴν τῶν τριῶν προσώπων οὐσίαν διορίζεται, ὡς μηδὲ τὴν εἰς αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαίρεσιν ἐπιδέχεσθαι, ὅπερ προφανής ἐστι παραλογισμός. οὐ γὰρ εἰς αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαίρεσις οὐσίας διαφορὰς ποιεῖ, ἀλλὰ προσώπων διαφορὰν, κατ᾽ αὐτὸ μὲν τοῦτο τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφερόντων, ὁμοουσίων δὲ τυγχανόντων καὶ ὁμοφυῶν. Εἰ δὲ καὶ μαρτυρίας δεῖ σοι τινὸς ἀπὸ τῶν γραφῶν, Γρηγόριος ὁ τῶν Νυσσαέων, καὶ πάσης τῆς οἰκουμένης φωστὴρ διαυγὴς ἐπὶ δόγμασι, τὰς τοῦ ὁμοουσίου παραστήσας συνάψεις, μηδέν τι παρὰ τὴν εἰς αἰτίαν καὶ αἰτιατὸν βλαπτομένας διαίρεσιν, ἐν οἷς τὸ ἀπαράλλακτον λέγει ὁμολογοῦντες τῆς φύσεως, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα.

ι. Ἔχεις τὸν λόγον ἐντελῶς ἤδη ἀποδοθέντα σοι, ὅ πόθεν τοῦ πολλοὺς παραλογίζεσθαι Κυπρίῳ προσγίνεται, ἐφ᾽ οἷς τὴν πατρικὴν οὐσίαν ἀ-

X. Habes iam rationem absolute tibi traditam, vnde fit, vt Cyprius permultos in fraudem depellat, cum paternam

essen-

φαιρεῖται τὸ αἴτιον. Δεῦρο δὴ οὖν καὶ ταῖς ἐπὶ λειπομέναις αὐτοῦ καθ' ἑαυτοῦ ἐναντιώσεσι πρόσεχε. Ἐν ἑτέρῳ οὖν τοῦ πρώτου Τόμου αὐτοῦ μέρει, δόξαν οὐκ οἶδ' ὅπως αὐτῷ, τὴν τῆς ἐκπορεύσεως λέξιν εἰς ἔννοιαν ἐκλαβέσθαι τὴν ἀληθῆ, ἐκεῖνα περὶ τῆς λέξεως διέξεισιν, ἃ περιφανῶς, καὶ πάνυ γε ἀριδήλως τρόπον αὐτὴν ὑπάρξεως καὶ χαρακτηριστικὸν ἰδίωμα παριστῶσι τοῦ πνεύματος. λέγει γὰρ που τῶν τοῦ Τόμου περικοπῶν οὕτω. Ὃ δὲ μήτ' ἐκπορεύεσθαι ἐκεῖθεν ἔχοι, μήτι γεννᾶσθαι, οὐδ' αὖ καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγοιτο ἔχειν τὴν ὕπαρξιν, οὐδέ γε τὸν πατέρα πλουτήσει φυσικὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, ἐκεῖθεν μὴ γεννώμενον, μὴ δ' ἐκπορευόμενον τὰ γνωρίσματα τῆς ἐκεῖθεν ὑπάρξεως. Καὶ μετ' ὀλίγα. Οὐκοῦν ἴδωμεν καὶ Κύριλλον τὸν θεῖον ποῖον τι γνώρισμα τοῦ εἶναι τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς τίθησιν. Οὐ πανταχοῦ τὴν γέννησιν; τί δὲ τοῦ πνεύματος; οὐ πανταχοῦ τὴν ἐκπόρευσιν, καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι; Ταῦτα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως ἐν τῷ πρώτῳ διεξιὼν αὐτοῦ Τόμῳ, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ. Εἰ γὰρ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ, φησί, παρά τισι τῶν Ἁγίων ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἴρηται, τὴν εἰς ἀΐδιον ἔκφανσιν ἡ λέξις ἐνταῦθα, οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι καθαρῶς σημαίνειν βούλεται πρόοδον. Καὶ σαφῶς πάντως ἐν τῷ ταῦτα λέγειν τὴν λέξιν εἰς ὁμωνυμίαν περιί-

essentiam causa spoliat. Age nunc vero & reliquis eiusdem aduersus seipsum contradictionibus animum attende. In alia primi Tomi parte, cum illi visum fuisset dictionem processionis nescio qua ratione in sensum verum ac rectum accipere, illa de dictione discernit, quæ propalam, & quam manifestissime modum ipsam existentiæ esse, & proprietatem spiritum designantem comprobant. Scribit siquidem in Tomi pericopis alicubi. *Quod vero neque inde procedere habet, neque generari, neque etiam dicetur ex Patre existentiam habere, neque Patrem sui possidebit naturale principium & causam, cum inde neque generetur, neque procedat, quæ sunt propriæ ex illo existentiæ notæ.* Et paucis annexis. *Videamus itaque diuinum Cyrillum, quamnam ille notam, quod Filius ex Patre sit, assignet? non locis in omnibus generationem. Quid vero Spiritus? Non vbique processionem & procedere.* Et hæc de processione primo Tomo digerit, quid porro secundo? *Licet enim*, ait, *& per Filium spiritum procedere sanctum, a nonnullis Sanctis scripto traditum sit, dictio in sempiternam exhibitionem, non in existentiam proprie denotat processionem.* Plane hic similia scribens, homonyma dictione sententiam in-
uertit

uertit, & a proprio suo significatu retrahit. Et Cyprius quidem hæc, Tu vero quid? Num etiam in hoc semetipsum redarguere a te deprehenditur, qui nunc existentiam & proprietatem Spiritus comprobat, nunc multifida homonymia deturpat; an aliud quidpiam tibi videtur? Non aliud dices hęc esse opinor, quam a semetipso redargui Cyprium, si modo dictio eadem & de ijs, quæ diuersa cum sint, vno nomine exprimuntur, & de ijs quæ proprietatem notant, dici vnquam potest.

XI. Vnum prætere cum addidero a prædictis minime diuersum; finem orationi ponam. In primi Tomi rursus pericopis veluti hæsitans scribit; *Quomodo erit secũdum essentiam Pater, aut productor, aut Filius & Spiritus, aut causa & causatum?* Videtur ipse productoris vocem de Patre, non tantum quod causam denotat Spiritus, sed etiam quasi illa ad significandam Patris proprietatem hypostaticam posita sit, assumere. Tu porro, quomodo inter alia etiam secundum hos duos significatus, quos dictioni assignat, sibi contraria dicit, & secum pugnat, considera. Quodam enim in loco sui Tomi aduersus eos, qui Patrem Spiritus causam per Filium asserunt; idque a dicto *productor per Verbum* demonstrant

ϛησι, καὶ τῆς, ἣν ἀληθῶς ἔχει δυνάμεως, ταύτην ἀφίστησι. Καὶ ὁ μὲν ταῦτα. Σὺ δὲ τί φῄς; ἆρά σοι ἐλέγχεται κἀν τούτοις ἐλέγχων ἑαυτὸν οὗτος, ὡς νῦν μὲν εἰς ὕπαρξιν καὶ ἰδιότητα τοῦ πνεύματος περιϊστῶν τὴν ἐκπόρευσιν, νῦν δὲ εἰς τὴν πολυσχιδῆ ταύτην ἀπάγων ὁμωνυμίαν; ἢ τί ἕτερόν σοι δοκεῖ; Οὐδὲν ἕτερον, οἶμαι, ἢ ἔλεγχον αὐτοῦ καθ' ἑαυτοῦ ταῦτα ἐρεῖς. Εἴπερ λέξις οὐκ ἄν ποτε ἡ αὐτὴ ἐπὶ τῶν αὐτῶν καὶ ὁμωνύμως, καὶ εἰς σημασίαν ἰδιότητος ἐκληφθείη.

ια. Ἓν ἔτι προσθεὶς τῆς τῶν ῥηθέντων ἐχόμενον ὁμοιότητος, τὸν λόγον πέρατι δώσω. Ἐν ταῖς τοῦ πρώτου Τόμου πάλιν περικοπαῖς λέγων οὕτω διαπορητικῶς, Πῶς ἂν εἴη κατὰ τὴν οὐσίαν πατήρ, ἢ προβολεύς, ἢ υἱὸς καὶ πνεῦμα, ἢ αἴτιον καὶ αἰτιατόν, αὐτὸς μὲν φαίνεται τὴν προβολέως ἐπὶ τοῦ πατρὸς φέρων λέξιν, οὐ μόνον ὅτι τὸν αἴτιον αὕτη σημαίνει τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς ὑποστατικὴν ἀποκεκλήρωται ἰδιότητα τοῦ πατρί. Σὺ δὲ ὅπως ἐν ἄλλοις καὶ κατ' ἀμφοτέρας ταύτας, ἃς ἀπονέμει σημασίας τῇ λέξει, ἑαυτῷ ἐναντιοῦται καὶ διαμάχεται, σκόπει. Ἐν γὰρ μέρει τοῦ Τόμου αὐτοῦ πρὸς τοὺς τὸν πατέρα τοῦ πνεύματος αἴτιον διὰ τοῦ υἱοῦ λέγοντας, καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς προβολέως διὰ λόγου ἀποδεικνύντας ῥήσεως, τὸν ἀγῶνα ποιούμενος, μετὰ τὰ

πολλὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀντιρρήσεως, καὶ ταῦτα ἐπάγει. Πίστιν δὲ τοῦ λόγου τούτου κομίζουσι τὴν τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ ῥῆσιν, τὴν ὅτι Προβολεὺς ἐστὶ τοῦ ἐκφαντορικοῦ πνεύματος ὁ πατὴρ διὰ τοῦ υἱοῦ. Ἥτις καὶ οὐδαμῶς εἰς τοῦτον φέρει τὸν νοῦν. Ἀλλὰ βούλεται σαφῶς τὴν δι᾽ υἱοῦ ἐκ πατρὸς τοῦ πνεύματος παριστάνειν φανέρωσιν. Ταῦτα ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτοῦ Τόμῳ αὐτολεξεὶ οὕτω Κύπριος λέγων, ὅρα εἰ μὴ καὶ κατ᾽ ἀμφοτέρας, ἃς ἐν τῷ πρώτῳ Τόμῳ τῇ προβολεὺς ἀπονέμει λέξει σημασίας ἑαυτῷ διαμάχεται, εἰ τὸν τοῦ πνεύματος αἴτιον ἐκεῖ, ὡς καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ, τὸν προβολέα ἐκδέχεται, τὴν ἐκ πατρὸς τοῦ πνεύματος φανέρωσιν δηλοῦν τὴν λέξιν, ὅπερ οὐχὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ, ἐνταῦθα νομοθετεῖ, εἰς ὑποστατικὴν ἰδιότητα. Ἐκεῖ ὅπερ οὐδ᾽ αὐτὸ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ τὴν λέξιν ἀποκληροῖ τῷ πατρί. προβολέα ἐνταῦθα τοῦ πνεύματος διὰ τοῦ λόγου τὸν πατέρα εἶναι δεχόμενος σημαντικὸν τῆς ἀμφοῖν ἐπὶ τῇ προβολῇ κοινωνίας, ὃ καὶ αὐτὸ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ, τὴν ῥῆσιν εἶναι ἐπικυροῖ. Τί οὖν ἐπὶ πᾶσι τούτοις δοκεῖ σοι διαπραττόμενος Κύπριος; τί δέ; πάντως ἄλλο οὐδὲν, ἢ ἑαυτὸν ἑαυτῷ ἀποφαίνων ἐναντιούμενον. τὴν δέ γε τοιαύτην ἐναντιότητα. εἴ τις δίστομον ἀποκαλέσαι μάχαιραν παρ᾽ αὐτοῦ Κυπρίου καθ᾽ ἑαυτοῦ τῷ ἀντιδίκῳ ἐγ-

ſtrant, certamen iniens, poſtquam multa aduerſus eos exaggeraſset, addit; *Ad huiuſce vero ſermonis confirmationem arripiunt diuini Damaſceni dictum, Productor nempe eſt reuelantis Spiritus Pater per Filium,* quod ad rem nihil facit, *cum velit aperte oſtendere, Spiritum ex Patre per Filium manifeſtari.* Hæc ſecundo Tomo his iiſdem verbis proſequens Cyprius, conſidera, annon ſecundum ambas, quas primo Tomo voci *Productoris* ſignificationes attribuit, ſecum ipſe pugnet. Ibi productorem ad notandū cauſam ſpiritus, vti veritas poſcere videtur, accipit, & nihilominus hic ex Patre Spiritus manifeſtationem vocem indicare, quod alienum a vero eſt, in hypoſtaticam proprietatem aſſeruit. Ibi, quod nec ipſum cum veritate conſonat, Patri ſoli vocem vendicat: Productorem hic Spiritus per Verbum Patrem eſſe acceptās, vtriuſque in productione communionem, quod ad verum quam proxime accedit, dictionem ſignificare determinat. Quid igitur in his omnibus videtur tibi Cyprius peragere? Quid? Nil aliud quā ſibiſemetipſi contraria blaterat. & ſimilem contrarietatem ſi quis gladium bicipitem ab ipſo Cyprio ſuis aduerſarijs cōtra ſe porrectum nuncupa-

cupauerit, ne ille a vero non aberrauerit. Duarum siquidem significationū sententias, æqualibus sententiarum contrarietatibus euertens, bicipitem quam verissime gladium aduersus se fabricatur. Et rursus attendito annum in ijsdem dictiones suas per seipse destruat? Nanque cum ijs decertans, qui Patrem Spiritus causam per Filium ex productoris per Filium dictione demonstrant, proponit quidem quasi refellens, quam, dignam quæ tenebris obruatur, manifestationem cōminiscitur, dum illam indicari productoris voce contendit. Verum statim os illi obstruetur, si confessionem ab ipso factam reponas, qua productoris vocem ad Spiritus causam denotandam assumpsit. ex ijsdem rursus & eadem dictione Filij & Patris in causa Spiritus contra se opponit, contrarietatem importat: cum proponit, quasi refelleret, quam ipse commentus est hypostaticæ proprietatis significationem, & paternam essentiam productione Spiritus spoliat, & sola tanquam alicui, quæ essentia destitueretur, Patris hypostasi eam tribuit. eodem momento os ipsius obturabis, si illius confessionem ipsi contra opponas, qua ipse, Productorem per Filium Patrem asserens dictum, communionem denotare interpretatur, & quas ipse exco-

χαριζομένην αὐτοῦ, τῆς ἀληθείας ἀμαρτήσεται ὁδοῦ. Δύο γὰρ σημασιῶν ἐννοίας ἰσοπόσοις ἐννοιῶν ἀνατρέπων ἐναντιότησι, δίστομον ὡς ἀληθῶς μάχαιραν, καθ' ἑαυτοῦ χαλκεύει. καὶ σκόπει δὴ πάλιν κἀνταῦθα, εἰ μὴ δι' ἀλλήλων ῥήσεις ἀνατρέπει τὰς ἑαυτοῦ. τοῖς γὰρ τὸν πατέρα αἴτιον τοῦ πνεύματος διὰ υἱοῦ ἀπὸ τῆς προβολέως διὰ λόγου ἀποδείκνυσι ῥήσεως διαμαχόμενος, προτείνει μὲν ὡς εἰς ἀνασκευὴν δῆθεν, ἣν αὐτὸς ἀξίαν σκότους πλάττει φανέρωσιν, ταύτην ὑπὸ τῆς προβολέως σημαίνεσθαι λέξεως διατεινόμενος, παρ' αὐτὰ δὲ τὸ στόμα ἐμφράγνυται τὴν αὐτοῦ ἀντιπροτεινόντων ὁμολογίαν αὐτῷ, καθ' ἣν τὴν προβολέως αὐτὸς λέξιν εἰς τὸν τοῦ πνεύματος αἴτιον ἐξελάβετο, τοῖς αὐτοῖς πάλιν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ῥήσεως τὴν υἱοῦ καὶ πατρὸς ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος ἀποδείκνυσιν ἐναντιότητα ἐναντιούμενος, προτείνει μὲν ὡς ἀνασκευὴν δῆθεν, ἣν αὐτὸς ἐπλάσατο ὑποστατικῆς σημασίαν ἰδιότητος, ὅπου τὴν πατρικὴν οὐσίαν τὴν τοῦ πνεύματος προβολὴν ἀφῃρεῖτο. καὶ μόνῃ ὥσπερ τινὶ ἀνουσίῳ τῇ τοῦ πατρὸς ὑποστάσει ταύτην ἀπένεμε. παρ' αὐτὰ δὲ τὸ στόμα ἐμφράγνυται τὴν αὐτοῦ ἀντιπροτεινόντων ὁμολογίαν αὐτῷ, καθ' ἣν αὐτὸς τὴν προβολέα διὰ λόγου τὸν πατέρα λέγουσαν ῥη-

σιν τὴν κοινωνίαν δηλοῦν ἐξηγεῖτο τῶν, ὧν αὐτὸς ᾤετο, φανερώσεων.

ιβʹ. Οὕτω θεολογεῖν, ὁ εἰς αὐτὸ τὸ τῆς σοφίας ἐπηρμένος ἀκρότατον, ἐπαίδευσεν ἑαυτόν. οὕτω τὰς γραφὰς ἐξηγεῖσθαι, ὁ τὴν γνῶσιν ἀεροπόρος. οὕτως τοῖς ἀντιδιατιθεμένοις ἀντιλογεῖν, ὁ τὸ φρόνημα ὑψηλός. Σὺ δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων πάντων, πᾶν ὅπερ, ἠτήσω ἱκανῶς ἀφοσιωθέν σοι παρ' ἡμῶν ἐσχηκώς, ὅποι γὰρ καὶ ἐν τίσι, καὶ ὅπως ἑαυτῷ Κύπριος ἐναντιοῦται, ἀκριβῶς ἡμεῖς δεδηλώκαμεν, μηδὲ τῶν ἄλλων ἡμετέρων ἀμέλει γραφῶν, δι' ὧν αἱ λοιπαὶ τῶν βλασφημιῶν αὐτοῦ, ἐν αἷς μὴ ἑαυτῷ τῇ δ' ἀληθείᾳ μόνῃ ἐναντιοῦσθαι συμβαίνει αὐτόν, ἐξελέγχονται.

excogitauerat manifestationes.

XII. Sic res diuinas pertractare, qui ad summum sapientiæ se exaltat, semetipsum instruxit; sic scripturas exponere, qui cognitione per aërem, & in sublimi suspensus vagatur: Sic opponentibus respondere, qui magnis cogitationibus inflatur. Tu porro ex his quæ diximus omnibus, quidquid petijsti abunde a nobis pertractatum, possidens (vbi enim, & quibus in rebus, & qua ratione Cyprius sibi contradicit, exacte indicauimus) reliquas nostras scriptiones legere ne detrectes, illic siquidem reliqua illius blaspheme dicta, quibus nō seipsum sed veritatem tantummodo oppugnat, deprehenduntur.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Λόγος πρὸς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ.

ὁ Βʹ.

αʹ. Οὐδὲ τὴν δευτέραν σου ἀποπέμπομεν αἴτησιν, ἀλλὰ προσιέμενοι καὶ αὐτήν, οὐδὲν τῆς προτέρας ἔλαττον ἐκπεραίνομεν. τὰ γὰρ Κυπρίου μωρὰ ληρωδήματα, ἐφ' οἷς αὐτὸς ἑαυτῷ ἐν τοῖς κατὰ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ περιπίπτει συγγράμ-

EIVSDEM

AD CONSTANTINVM.

LIBER II.

I. Neque secundam tuam petitionem reijcimus, sed eam excipientes, æque atque primam pertractabimus, & absoluemus. stultas siquidem ac futiles Cyprij nugas, quibus ille seipsum implicat, in his, quæ veritatem oppugnans concinnauit, scriptoque tradidit, nostra scriptione, vti petieras,

ματος ἐξηγήσεως συντείνοντα, ὡς τῷ ἐξηγουμένῳ ἔδοξε, τοῖς τὴν ἑνότητα πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ μὴ καταδεχομένοις τοῦ πνεύματος. Ἡμεῖς δὲ ἄγε τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπόρευσιν μηδὲν ἄλλο, ἢ τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ὕπαρξιν σημαίνουσαν ἀποδείξομεν, οὐ μόνον οὐδὲν πρὸς τὴν ἑνότητα πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος ἀρνουμένους ἀπόνασθαι τῆς ἐξηγήσεως ἐάσομεν, ἀλλὰ καὶ βιαιοτέραν αὐτοῖς ὅτι μάλα τὴν ἀνάγκην ἐπάξομεν, τοῖς τὴν ἑνότητα ταύτην ὁμολογοῦσι συντεθῆναι ἡμῖν. Εἰ γὰρ οὐδὲν τῶν ἰδίαις πτεροῖς ἁλίσκεσθαι ἰσχυρότερον, ὁ διὰ τὸ μὴ πρὸς Πατέρας αὐταῖς φωναῖς ὕπαρξιν, ἀλλ' ἐκπόρευσιν δι' υἱοῦ εἰρηκέναι, τὸ αἴτιον ἀφαιρῶν τὸν υἱόν, δῆλον ὡς τὴν ὕπαρξιν ἀποδεικνυόντων ἡμῶν διὰ υἱοῦ, ἰσχυραῖς ταῖς ἀνάγκαις δώσει αὐτό. Ἐπεὶ μηδ' ἔστι δυνατὸν οὐδαμῶς τὸν τῇ ἀποφάσει τῆς ὑπάρξεως ἀφαιροῦντα τὸ αἴτιον, μὴ τοῦτο δοῦναι τῇ καταφάσει, καὶ μάλιστα ὅτι μέλον ἐστὶν αὐτῷ, ὅπερ καὶ πᾶσι τοῖς ἐναντιουμένοις ἡμῖν οἶδα προσόν, λόγοις καὶ κανόσιν ἐμφιλοσόφοις προσδιαλέγεσθαι.

γ'. Ἀλλ' ὅπως μὲν λόγοις τοιούτοις καὶ κανόσι τοιοῖσδε οἱ ἀντιλέγοντες ἡμῖν προσανέχουσιν, ὡς ἀκριβὲς λέγειν τὸ παρόν, ἐατέον ἐστί. βραχὺ δὲ τοῦτο μόνον εἰρηκότες ἡμεῖς, ὡς πᾶσα τούτοις

ferunt, vt interpreti videtur, coadiuuantque illos, qui vnionem Patris & Filij in causa Spiritus non probant. Nos porro, si ex Patre per Filium processionem nil aliud quam ex Patre per Filium existentiam significari ostenderimus, non solum nihil vtilitatis hac interpretatione accedere vnionem Patris & Filij in causa Spiritus pernegantibus permittemus, sed violentius ipsos cogemus, nobis hanc vnionem asserentibus manus dare, & in nostram ire sententiam. Etenim si nihil validius est, quam proprijs alis capi, qui, quod Patres non ijsdem vocibus existentiam sed processionem per Filium expressere, causam aufert a Filio, manifestum remanet, si nos existentiam per Filium demonstrauerimus, valida necessitate coactum, prorsus id concessurum. Cum fieri nullo modo possit, vt qui negatione existentiæ causam aufert, non eam illius affirmatione concedat. & præcipue cum illi curæ est, quod & nobis, & omnibus qui nobis aduersantur peculiare esse bene cognoscis, rationibus & regulis philosophicis verba facere.

III. Sed quomodo similibus rationibus & regulis animum aduertunt, qui nos oppugnare nituntur, accurate dicere, in aliud tempus differendum videntur:

τὸ πνεῦμα λέγων ἐκπορευόμενον, ἐκ πατρὸς αὐτὸ λέγειν ἔχον τὴν ὕπαρξιν; Ὁμολογεῖς οἶδα τὴν ἐκ πατρὸς δὲ οὕτω δηλῶν τοῦ πνεύματος διὰ τῆς ἐκπορεύσεως ὕπαρξιν, κατὰ ταυτὸν καὶ διαφορὰν ταύτην εἶναι πρὸς τὴν ἐκ πατρὸς γέννησιν τοῦ σὺν αὐτῷ αἰτίῳ τοῦ υἱοῦ συνομολογεῖς, καὶ τοῦτο λέγειν σε πέπεισμαι. Τί δὲ αὐτὴν αὖθις τοῦ υἱοῦ λέγεις εἶναι τὴν γέννησιν, τῆς ὑπάρξεως τούτου δηλωτικήν; Καὶ εἰς κόρακας ἀποπέμψῃ πάντως τὸν μὴ ὁμολογοῦντα. καὶ διαφορὰν δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν καὶ ὕπαρξιν ταύτην ἐρεῖς; Καὶ μέγα βοήσεις, οἰμώζειν εἰδὼς τὸν ἀπαρνούμενον. Κἀγὼ περαιτέρω τῶν ὁμολογιῶν δὴ τούτων, μηδενὸς ἔτι χρῄζειν δοκῶ τὴν ἀπόδειξιν. Εἰ γὰρ ἡ ἐκ πατρὸς ἐκπόρευσις ἀδιαιρέτως, ἃ σὺ διαιρεῖς, ἀμφότερα δύναται, δῆλον ὡς οὕτω ταῦτα δὴ καὶ ἡ δι' υἱοῦ. ἐκπορεύεσθαι γὰρ τοῖς Πατράσι τὸ πνεῦμα λέγεται δι' υἱοῦ, ὅτι τὴν πρὸς τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ διαφέρουσαν ἐκ πατρὸς ὕπαρξιν ἔχει δι' υἱοῦ. Εἰ μὲν οὖν οὕτω συνδοκεῖ ταῦτα καὶ σοί, δεῦρο δὴ στῆθι μεθ' ἡμῶν καὶ αὐτὸς τὴν ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος ἑνότητα τοῦ πατρὸς ὁμολογῶν καὶ υἱοῦ. τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸ σοι ἐδόκει, ἐὰν οἱ Πατέρες ὕπαρξιν εἰρήκασι δι' υἱοῦ, καὶ οὐκέτι λοιπὸν

tes considerans, plane dignosces. Nanq; dicito. Fateris ne eū dicis Spiritum ex Patre, procedere, ex Patre eundem existentiam habere? Fateris, nec fallor, verum ex Patre hoc modo indicans Spiritus per processionem existentiam, eodem momento &, differentiam esse respectu generationis ex Patre Filij, qui ex Patre cum ipso causam agnoscit, simul fateris? Neque hoc te inficias ire suadeor. Quid ergo rursus, Filij generationem fateris ne illius existentiam indicare? Et in perniciem ac coruos amandabis eum, qui id non asserit. Et differentiam respectu processionis & existentiæ illam ne dices? Et clamabis clare, infelicem esse qui id pernegat. Et ego præ his confessis nihil vltra requiro ad demonstrationem absoluēdam. Si ex Patre processio indiuise, quæ tu diuidis vtraque infert, manifestum remanet, non alio modo se habere & quæ per Filium est. Procedere enim a Patribus per Filium dicitur, quod respectu generationis Filij differentem ex Patre per Filium existentiam habet. Quodsi hæc quoque tu probas, age vna nobiscum, & in causa Spiritus vnitatem Patris & Filij confitere. Hoc nanque videbatur & tibi, si Patres existentiam pronunciassent per Filium. nec erit nobis alia

ratio-

ratione opus ad te persuadendum.

IV. Quodsi nondum suasus pertinacius contendis, etiam ex ijs ipsis, quibus tu delecteris (regulas & rationes philosophicas oratio innuit) existentiam & existentiæ modum indiuisa esse demonstrari tibi petis, vt certa exquisitio repræsentatione comprobetur, nullum intercedere discrimen, siue existentiæ siue existentiæ modũ dicas, etiam hanc demonstrationem & repræsentationem ex illis absoluemus, quæ a Philosophis vti certa communiter acceptantur. Omnes prorsus, quibus philosophica placita curæ sunt, vno ore fatentur, nullum habitum ab illo subiecto, cuius habitus est, vnquam diuidi, & nullam differẽtiam ab eo subiecto, cuius differentia est, vnquam abesse, & in specie nullam ex iam dictis in hypostasi esse extra subiectum. Si vera hæc sunt, & communi Philosophorum confessione confirmata: & fieri nequit, vt quispiam demonstret non simul existere, cum habitu nempe, quod habitui subijcitur, & cum differentia, quod differentiam complectitur, age responde interim mihi, an processio procedentis, secundum habitum eorum, quæ ad aliud referuntur, processio scilicet Spiritus, & differentia illius respectu generationis Filij sepa-

ἑτέρου λόγου τοῦ πείσοντός σε δεηθησόμεθα.

δ'. Εἰ δὲ καὶ ἔτι πεισμονῆς ἐξεχόμενος ἐθέλεις καὶ ἀπὸ τῶν οἷς αὐτὸς χαίρεις (τοὺς ἐμφιλοσόφους κανόνας τε καὶ λόγους ὁ λόγος αἰνίττεται) τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἀδιαιρέτου τῆς ὑπάρξεως, καὶ τοῦ τῆς ὑπάρξεως τρόπου συγκροτῆσαι ἡμᾶς, εἰς βεβαίαν καὶ ἀκριβῆ τὴν παράστασιν, τὸ μηδὲν διαφέρειν ὕπαρξιν καὶ τρόπον λέγειν ὑπάρξεως, καὶ τὴν τοιαύτην ἀπόδειξιν καὶ παράστασιν ἔκ τινων ποιησόμεθα, ἃ κοινή τις ἔχει τῆς φιλοσοφίας ὁμολογία. Τοῖς πᾶσι πάντως, οἷς φιλοσόφων μέλει λόγων, συνωμολόγηται, μηδεμίαν σχέσιν τοῦ οὗ, καὶ ἔστιν ὑποκειμένου σχέσις, διαιρεῖσθαί ποτε. καὶ μηδεμίαν διαφορὰν τοῦ οὗ καὶ ἔστιν ὑποκειμένου διαφορά, ἀπεῖναί ποτε. μηδ' ἐν ἰδίᾳ μηδεμίαν τῶν εἰρημένων εἶναι τῇ ὑποστάσει παρὰ τὸ ὑποκείμενον. Εἰ γοῦν ἀληθῆ ταῦτα καὶ κοιναῖς ταῖς φιλοσόφοις ἐννοίαις ὡμολογημένα, καὶ εἴπερ οὐκ ἔστιν, ὅπως ἄν τις καὶ ἀσυνύπαρκτα δείξει ταῦτα τῇ σχέσει τὸ σχετόν φημι, τῇ διαφορᾷ τε τὸ διάφορον, δεῦρο δὴ ἀπόκρινε τὸ λοιπόν, εἰ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἐκπορευτοῦ κατὰ τὴν τῶν πρός τι σχέσιν πνεύματος οὖσαν ἐκπόρευσιν, καὶ διαφορὰν αὐτοῦ πρός γε τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ ἀποτετμημένως, καὶ τοῦ

ὑποκειμένου χωρὶς ἐστὶ λέγειν ἐκ πατρὸς προϊοῦσαν διὰ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἂν ἔχοις πάντως τὸ ἀποτετμημένον τοῦτο ἀποθαῤῥῆσαί ποτε. Πρὸς τοῦτο δὲ μὴ ἀποθαῤῥῶν, τί φήσεις; Ἀπολογήσῃ δὲ πρὸς σύστασιν τῶν σῶν ἐξηγήσεων, τί εἶχες ἂν τὸ ἀπολογεῖσθαι; κακῶς μὲν καὶ ἐπισφαλῶς. Ἀπολογεῖσθαι δ' ὅμως πρὸς ἄρνησιν τῆς ἐκ πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ πνεύματος διὰ υἱοῦ, ὁπόθεν καὶ ἡ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἑνότης, ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος ἐστι, εἴ τινα ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπόρευσιν διαγράψαι τῶν θείων εἶχες γραφῶν. νῦν δὲ ταύτην ἔχων μηδαμῶς διαγράψαι, πείθου λοιπὸν ταῖς τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπόρευσιν, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ εἶναι ὕπαρξιν συνιστώσαις ἐννοίαις, ἔκ τε τῶν δογματικῶν ὁμολογημένων, ἔκ τε τῶν ἐμφιλοσόφως σὴν χάριν ἀποδεδειγμένων ἡμῖν. καὶ δεῦρο δὴ στῆθι μεθ' ἡμῶν καὶ αὐτὸς, ὅπερ μοι καὶ πρότερον εἴρηται, τὴν ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος ἑνότητα τοῦ πατρὸς ὁμολογῶν καὶ υἱοῦ. Εἰ γὰρ τοῖς οἰκείοις ἀντιβαίνειν σε λόγοις οὐ χρὴ, ἐὰν ἡ ἑνότης διαβλητέα παρὰ τὸ μὴ τὴν Πατέρας ὕπαρξιν εἰρηκέναι δι' υἱοῦ, παραδεκτέα πάντως, ὡς ἐν προοιμίοις μοι προαναπέπτακται περὶ τῆς ὑπάρξεως αὕτη ἀπόδειξις.

separatim & absque subiecto dicenda est, ex Patre per Filium exilire? Sed nullo vnquam modo hanc diuisionem proponere audebis. Quod si id non audes, quid præterea dices? & si ad stabiliendas tuas interpretationes, responsionem intentare volueris, quid respondebis? Totum sane quod respondendo adduceres ab improbitate, atq; erroribus non aberraret, nihilominus, vt ex Patre existentiam Spiritus per Filium negares, responderes non alia quam quæ & Patris & Filij vnitatem in causa Spiritus comprobant: sin minus ex Patre per Filium processionem ex diuinis scripturis eliminares. At nunc, cum illam reijcere vllo modo valeas, interim crede, tum ex certis vt i de dogmate prolatis confessionibus, tum ex philosophicis, vt tibi morem gereremus, a nobis demonstratis sententijs, ex Patre per Filium processionem, ex Patre per Filium esse existentiam constabiliri. Et age vna nobiscum & ipse conspira, quod & supra dixi, asserens, in causa Spiritus Patris & Filij vnitatem. Etenim si tuis ipse verbis pugnare indecorum iudicas, si vnitas reijcienda est, quod Patres existentiam per Filium non dixerunt, equidem excipienda a te est modis omnibus, vt in proœmio dictum est, de existentia demonstratio hæc.

V. Sed

V. Sed siue suademus, siue non, tu qui absurdæ interpretationis demonstrationem ad confirmandam ex Patre per Filium existentiam Spiritus, per quam Patris & Filij vnitas in causa Spiritus manifestatur, scripto tibi tradi a nobis petijsti, perfecte absolutam ipsam iam habens, considera deinceps, quomodo tibi expungendæ sunt voces homonymæ, quas veritatis hostes, ad refellendum dogma comminiscuntur. Et inter alia cum absurdis illis interpretationibus annumera, quam processionis homonymiam, scelesti isti mendose confingunt, deinceps & quas alias impudenter, nec absque errore effutiunt, ex Patre nempe & Filio Spiritum progredi, prouenire, effundi, effluere, exilire in homonyma trahere non verentur. Expunge vero omnes eorundem, nec aliorum labijs hic quoque ipsos præfocans & refellens. Refelles vero hoc modo, processionis homonymiam ad illos reijciens, qui nec ipsam abnegant, cum asserant, modum existentiæ esse processionẽ. Nam si in nulla re differt, aut non differt modũ dicere existẽtiæ, siue differentiã & proprietatẽ Spiritus processionem, & proprietas immota manet, aut quomodo proprietas perseuerabit, neque dicti auctorem ignoras,

ε. Ἀλλ' εἴτε πείθομεν, εἴτε καὶ μή, σὺ δὲ ὁ τὴν ἀπόδειξιν τῆς παραλόγου τῆς ἐξηγήσεως ἐπὶ βεβαιώσει τῆς ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ὑπάρξεως τοῦ πνεύματος, ἐξ ἧς ἡ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἑνότης ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος ἀναφαίνεται, ἔγγραφον ἡμᾶς αἰτησάμενος, τελείαν ἤδη ταύτην ἀπολαβών, σκόπει ἑξῆς, ὅπως ἂν ἔχοις καὶ τὰς ὁμωνυμίας οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ ἐπὶ διαβολῇ τοῦ αὐτοῦ δόγματος ἀναπλάττουσι διαγράφεσθαι. Περὶ μὲν ἁπάντων ταῖς παραλόγοις ἐξηγήσεσι συνδιάγραφε, ἣν τῆς ἐκπορεύσεως αὐτῆς ὁμωνυμίαν οἱ ἀλιτήριοι καταψεύδονται. μετὰ δὲ καὶ τὰς ἄλλας ἀναισχυντοῦσιν ἐπισφαλῶς, τό, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα, προέρχεσθαι, προχεῖσθαι, πηγάζειν, καὶ ἀναβλύζειν ὁμωνυμοῦν οὐχ ὑποστελλόμενοι. Διάγραφε δὲ ἁπάσας αὐτὰς ἐξ αὐτῶν κἀνταῦθα τῶν χειλέων αὐτῶν, ἄγχων καὶ ἀπελέγχων αὐτούς. ἀπελέγξεις δὲ οὕτω, τὴν μὲν τῆς ἐκπορεύσεως διαγράφων ὁμωνυμίαν, ἐξ ὧν οὐδὲ αὐτοὶ ἀπαρνοῦνται τρόπον λέγειν ὑπάρξεως τὴν ἐκπόρευσιν. Εἰ γὰρ διαφέρει μηδέν, πάντως δὲ διαφέρει οὐδέν, τρόπον λέγειν ὑπάρξεως, ἢ διαφορὰν καὶ ἰδιότητα πνεύματος τὴν ἐκπόρευσιν. ἡ δὲ ἰδιότης ἀκίνητος, ἢ πῶς ἂν ἰδιότης μένη, καὶ τὸν εἰπόντα οὐκ ἀγνοεῖς, κινουμένη καὶ μετα-

πίπτουσα. Πῶς λοιπὸν πολυσχιδὴς ἕξει χώραν ὁμωνυμία ἐπὶ λέξεως, ἣν μηδὲ αὐτοὶ τρόπον λέγειν ὑπάρξεως ἀναβάλλονται. Τὰ δύο γὰρ ταῦτα ἴδιον καὶ κοινὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κατὰ ταυτὸν συνδραμεῖν τῶν πάντη ἀνεπιχωρήτων. καὶ ὁ τοῦτο ἀποδεικνύων συλλογισμὸς, ὁ τῇ θέσει τοῦ ἡγουμένου τὸ ἑπόμενον κατασκευάζων ἐστίν. Εἰ γὰρ ἴδιον οὐ κοινὸν, ἀλλὰ μὴν ἴδιον, οὐ κοινὸν ἄρα.

ϛʹ. Τὴν μὲν οὖν τῆς ἐκπορεύσεως οὕτω διαγράψῃ ὁμωνυμίαν, τὰς δὲ τῶν ἀναγεγραμμένων λέξεων, ἐπὰν τὸν τῆς ὁμωνυμίας λόγον αὐτοὺς ἀπαιτῇς, λεγόντων ἀκούσῃ αὐτῶν. Ὡς εἰ καὶ ἐξ ἀμφοῖν τοῦ πατρὸς δηλονότι καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγεται προϊέναι, προέρχεσθαι, προχεῖσθαί τε, πηγάζειν καὶ ἀναβλύζειν, ἀλλ' ἡ τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος διαφορὰ τὰς λέξεις ταύτας ἐπὶ μὲν πατρὸς λεγομένας εἰς δήλωσιν τῆς τοῦ πνεύματος νοεῖσθαι ὑπάρξεως δίδωσι, μηδενὸς ἐμποδὼν πρὸς τὸ ἐκπορευτικῶς καὶ κατ' αἰτίαν νοεῖσθαι αὐτὰς γινομένου, ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ ἀντὶ χορηγίας καὶ δόσεως, πέμψεώς τε καὶ ἀποστολῆς ἀναγκάζει λαμβάνεσθαι. Τούτων γὰρ τῶν λόγων ἐπιδραττόμενος σὺ, κἀκ τῶν ἰδίων ἤδη χειλέων ἁλισκομένους ἔχων αὐτοὺς, ἐξ ὀνύχων τις ἂν εἴποι τὸν ἀετόν. ἐφ' οἷς πᾶσαν τὴν τῶν τοιούτων λέξεων συστοιχίαν τὴν ἐκ πατρὸς ὁμολογοῦσι

ignoras, si mouetur, & ex vno in aliud concidit. Vbi interim multifida, & in multos sese significatus exerens locum habebit homonymia in dictione, quam nec ipsi modum dicere existentiæ respuunt. Hæc siquidem duo proprium & commune de eodem secundum idem simul concurrere nullo vnquam modo possunt. Et hoc probat syllogismus, qui thesi antecedentis consequens comprobat. Nam si proprium est, commune non est, sed proprium est, non ergo commune est.

VI. Processionis itaque homonymiam sic refelles. Suprascriptarum vero dictionum, si ab eisdem homonymiæ rationem popósceris, respondentes audies; Licet ex vtroque, Patre scilicet & Filio, dicatur progredi, prouenire, profundi, effundi, & exilire, veruntamen paternitatis, ac filiationis differentia facit, vt similes dictiones de Patre dictæ spiritus existentiam intelligerentur, cum nihil impediat & per modum procedendi, & secundum caussam illas accipi, de Filio vero loco suppeditationis, dationis, missionis, legationis, necessario accipi. Similia verba tu arripiens, & proprijs labijs captos tenens, ex vnguibus, quod aiunt, aquilam, vniuersam nempe talium dictionum seriem ex Patre, quod iam ipsi concedunt,

Spiritus existentiam indicare, cum nihil impedimento sit, eas per modum processionis & secundum causam intelligi. Tum præterea illos interrogaueris, An dictionum seriem, quam & ipsi de Filio fatentur, suppeditationis inquam & dationis, missionis & legationis, etiam ex Patre dici asseuerant? Vbi id annuerint. Conuenit siquidem similem seriem ex Patre, quemadmodum & ex Filio de Spiritu dici; interrogationi adnectes. An similem seriem, suppeditationis inquam & dationis, & missionis & legationis, in duabus personis, quæ secundum gratiam est in dignos significare Spiritus accessum fateantur? & postquam eorundem etiam in his assensum habueris. Nam neque in his quispiam sese opponet, postremam hanc interrogationem aduersus ipsos seruabis; An talem rursus seriem pari modo, dum de distributione sermo est, Patri Filioque attribuant? Cum hoc quoque concesserint, sic postmodum nullus tibi labor assumendus est, confictas ab ipsis homonymias refellere. Nanque post data, proponentibus, licet ambæ iam positæ dictionum series & ex Patre & ex Filio asseuerentur: attamen paternitatis ac filiationis differentiam seriem illam, quæ distributionem significat, non impe-

τοῦ πνεύματος δηλοῦν ὕπαρξιν, μηδενὸς ἐμποδὼν πρὸς τὸ ἐκπορευτικῶς καὶ κατ' αἰτίαν νοεῖσθαι αὐτὰς γινομένης, ἐρεῖν, ἔτι προσεπερωτήσεις αὐτοὺς, Εἰ τὴν ῥηθεῖσαν ἄλλην τῶν λέξεων συστοιχίαν, καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ παρ' αὐτῶν ὁμολογουμένην τὴν τῆς χορηγίας καὶ δόσεως πέμψεώς τε φημὶ καὶ ἀποστολῆς ὁμολογοῦσι καὶ ἐκ πατρὸς λέγεσθαι; κἀνταῦθα συντιθεμένων. συντίθενται γὰρ καὶ τὴν τοιαύτην συστοιχίαν, καὶ ἐκ πατρὸς, καθάπερ οὖν καὶ ἐξ υἱοῦ περὶ τοῦ πνεύματος λέγεσθαι, προσεπάξεις τῇ ἐρωτήσει, Εἰ τὴν τοιαύτην συστοιχίαν τὴν τῆς χορηγίας καὶ δόσεως, πέμψεώς τε, φημὶ, καὶ ἀποστολῆς ἐπ' ἀμφοῖν τοῖν προσώποιν τὴν κατὰ χάριν ἐν τοῖς ἀξίοις δηλοῦν ὁμολογοῦσι τοῦ πνεύματος ἐπιφοίτησιν. Κἀπειδὰν τὴν αὐτῶν κἀπὶ τούτοις δέξῃ συνένευσιν. οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐπὶ τούτοις ὁ ἀντιλέγων σοι ἔσται, τελευταίαν πρὸς αὐτοὺς τηρήσεις ἐρώτησιν, εἰ τὴν τοιαύτην πάλιν συστοιχίαν ἐπίσης, κατά γε τὸ διανεμητικὸν τῷ πατρὶ διδόασι καὶ τῷ υἱῷ. καὶ τοῦτο διδόντων αὐτῶν, ὅρα λοιπὸν καὶ ἐφεξῆς, εἴ τις σοι πόνος ἔσται, τὰς αὐτοῖς πεπλασμένας ἀπελέγχειν ὁμωνυμίας. Μετὰ γὰρ τὰ ὡμολογημένα ἐνισταμένων αὐτῶν, ὡς εἰ καὶ ἀμφότεραι αἱ εἰρημέναι τῶν λέξεων συστοιχίαι, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς θεολογοῦνται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' ἡ τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος διαφορὰ τῇ μιᾷ

impe-

τῶν συστοιχιῶν τῇ τῆς διανομῆς δηλονότι δηλωτικῇ, μηδὲν ἐμποδὼν πρὸς ἑνότητα γινομένη τοῦ πατρός τε καὶ τοῦ υἱοῦ, θατέραν αὐτῶν τὴν τοῦ προϊέναι φημὶ, προέρχεσθαι, προχεῖσθαι, πηγάζειν, καὶ ἀναβλύζειν, ἐπὶ μὲν πατρὸς εἰς δήλωσιν τῆς τοῦ πνεύματος νοεῖσθαι ὑπάρξεως δίδωσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ ἀντὶ χορηγίας καὶ δόσεως, πέμψεώς τε καὶ ἀποστολῆς ἀναγκάζει λαμβάνεσθαι, σὺ μετὰ παρρησίας ὅτι πολλῆς, Ὦ μάταιοι, πρὸς αὐτοὺς ἐρεῖς, καὶ πολλὴν τὴν τοῦ Σατὰν ὁμοιότητα ἐπὶ τῇ σπουδῇ τοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιδεικνύμενοι σχίσματος, εἴγε τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος ἡ διαφορὰ τὴν τῶν ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐπὶ σημασίᾳ τῆς τοῦ πνεύματος ὑπάρξεως λεγομένων, καὶ τὸ ἐκπορεύσεως δυναμένων, καὶ κατ' αἰτίαν λέξεων ἀπειθήμησιν εἰς ὁμωνυμίαν ἄγει τρέπειν ἐπὶ υἱοῦ, καὶ ἐπὶ τῶν εἰς δήλωσιν τῆς διανομῆς λαμβανομένων τοῦ πνεύματος, ἠδύνατο ἂν τὸ αὐτό. νῦν δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλ' ὡς καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ εὐγνωμονοῦντες ἐν τούτῳ φατὲ, ἡ μία τῶν συστοιχιῶν ἐπίσης καὶ δίχα διαστολῆς οἱασοῦν τάγε εἰς τὴν τῆς διανομῆς τοῦ πνεύματος δήλωσιν, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς θεολογεῖται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. καὶ οὐδ' ὑμεῖς αὐτοὶ ἕνα τοῦ πνεύματος χορηγὸν, καὶ δοτῆρα ἕνα τοῦ πνεύματος, ἓν δὲ τοῦ πνεύματος ἀποστολῆς καὶ πέμψεως αἴτιον τὸν πατέρα λέγειν καὶ τὸν υἱὸν ἀναβάλλεσθε. Πῶς οὖν, καὶ διὰ τίνα, καὶ ποῖον τὸν λόγον,

impedire vnionem Patris & Filij, alterã vero, quæ est progredi, prouenire, effundi, profundi, & exilire, in Patre quidem intelligi, ad notandam Spiritus existentiam, in Filio loco suppeditationis, dationis, missionis, & legationis necessario accipi, tum cum fiducia, & libertate magna dicendi, O stulti, ipsis, inquies, & maximam Satanæ in fouendo propagandoque Ecclesiarum schismate similitudinem præ vos ferentes, si ob paternitatis & filiationis differentiam, eæ quæ de Patre dicuntur dictiones, significãt Spiritus existentiam, & processionis vim continent, & causam exprimunt, in homonymum immutantur in Filio, eæ quoque, quæ ad manifestandam distributionem Spiritus assumuntur, perinde valerent. At nunc non id est, sed vt beneuole vos gerentes dicitis, vnam seriem æqualiter, & absque vllo discrimine ad notandam distributionem Spiritus ex Patre & ex Filio decerni, & tamen vos ipsi vnum Spiritus suppeditatorem, & datorem, & vnam Spiritus missionis & legationis causam Patrem fateri & Filium non recusatis. Quomodo igitur, & ob quam, & qualem rationem, dummodo vti vos ob improbitatem non cæcutiat quispiam, vni seriei in vtroque æquabiles

biles vires concedat, alteri denegabit? Pater est atque Filius qui suppeditant, mittunt, dant, legant, & hic paternitas & filiatio non impediunt suppeditationis, dationis, missionis, atque legationis vnionem: & cum ex Patre & Filio progredi, prouenire, profundi, effundi, & exilire Spiritum auditis, tum paternitatis & filiationis differentiam homonymias dictionum dicitis inferre? Heu cordis duritiem! Heu fiduciam, quam aduersus veritatem mendacium præsefert. Hæc ad mendacium eorum refellendum enuncians, dum ipsi vni seriei, quæ ex paternitate & filiatione exoritur differentiæ homonymiam, alteri æquas vires defendunt, veritatem sermonum stabilies, similemque paternitatis & filiationis differentiam in vtraque dictionum serie perinde valere ostendes. Nam qui accurate res theologicas pertractarunt, in dictis seriebus, quæ ex Patre & Filio dictitant, nullam aliam paternitatis & filiationis differentiam agnoscunt interponi, nisi tantum *ex* præpositionem apponi, in Patre quidem, ad notandam primigeniam & principalem causam, in Filio vero loco præpositionis *Per* accipi, quæ vti in rebus

μὴ καθ' ὑμᾶς τις ἀποτυφλώττων ὑπὸ κακίας τῇ μιᾷ τῶν συστοιχιῶν τὸ ἰσοδύναμον διδοὺς, ἐπ' ἀμφοῖν τὴν ἑτέραν τούτου ἀποστερήσῃ. Πατὴρ ἐστὶ καὶ υἱὸς οἱ χορηγοῦντες, οἱ διδόντες, πέμποντές τε καὶ ἀποστέλλοντες, καὶ ἡ πατρότης ἐνταῦθα καὶ υἱότης οὐδὲν ἐμποδὼν πρὸς τὴν τῆς χορηγίας καὶ δόσεως ἑνότητα, πέμψεώς τε καὶ ἀποστολῆς. καὶ ὅταν ἐκ πατρὸς ἀκούοιτε καὶ τοῦ υἱοῦ προϊὸν, προερχόμενον, προχεόμενον, πηγάζον τὸ πνεῦμα καὶ ἀναβλύζον τὴν τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος τότε διαφορὰν τὰς ὁμωνυμίας φατὲ τῶν λέξεων δύνασθαι. Βαβαὶ τῆς πωρώσεως. βαβαὶ τῆς ἣν κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχει παρρησίας τὸ ψεῦδος. Ταῦτα πρὸς ἔλεγχον τῶν ψευδῶν λέγων αὐτῶν, ἐφ' οἷς τῇ μιᾷ τῶν συστοιχιῶν τὴν ἐκ τῆς κατὰ τὴν πατρότητα καὶ υἱότητα διαφορᾶς ὁμωνυμίαν οὗτοι παρέχοντες, θατέρᾳ τηροῦσι τὸ ἰσοδύναμον, τὸ τῶν λόγων συστήσεις τὸ ἀληθὲς, τὴν τοιαύτην αὐτοῖς τῆς πατρότητος διαφορὰν καὶ υἱότητος καὶ ἐπ' ἀμφοῖν ταῖν συστοιχίαιν τῶν λέξεων ταυτὸν δυναμένην ἀποδεικνύς. Οἱ γὰρ τὴν θεολογίαν ἠκριβωκότες ἐπὶ ταῖς τοιαύταις συστοιχίαις ἐκ πατρὸς καὶ ἐξ υἱοῦ θεολογουμέναις, οὐδὲν ἄλλο τὴν τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος διαφορὰν διδόασι δύνασθαι, ἢ ὅτι μὴ μόνον τὸ τὴν ἐκ πρόθεσιν ἐπὶ μὲν τοῦ πατρὸς εἰς δήλωσιν τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ αἰτίου, ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ ἀντὶ τῆς διὰ ἐκλαμβάνεσθαι. ἤ τις διὰ κατὰ τὸν πολλοῦ

theolo-

ἐν θεολογίᾳ Βασίλειον τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ἔχει ὁμολογίαν. Καὶ σὺ λοιπὸν τὴν τοιαύτην ἀληθῆ προβαλλόμενος ἔννοιαν, καὶ βεβαίως καὶ πάντη λέγων ἐνστατικῶς, ὡς καὶ ὑπάρχειν ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα λεγόμενον, ὅπερ τῆς μιᾶς ἐστι συστοιχίας, ὡς ἐκ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ αἰτίου ὑπάρχειν νοεῖται, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ. καί γε τοῖς ἀξίοις ἐκ πατρὸς λεγόμενον διανέμεσθαι, ὅπερ τῆς δευτέρας συστοιχίας ἐστὶν, ὡς ἐκ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ αἰτίου νοεῖται διανεμόμενον, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ, τῶν σῶν λόγων, ὅπερ ἔφην, συνίστης τὸ ἀληθές. Εἰ γὰρ ἡ ἀληθῶς μεταξὺ τῶν δύο προσώπων θεωρουμένη διαφορὰ τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος ἐν τῷ ἐξ ἀμφοῖν ταῖς εἰρημέναις συστοιχίαις τῶν λέξεων λέγεσθαι, ἕν τι καὶ ταυτὸν, καὶ ἐπ' ἀμφοτέραις ἰσοδυνάμως δύναται καὶ ἀμεταποιήτως, εὔδηλον, ὡς εἴπερ καὶ τὴν παρὰ τοῖς τὴν ἀλήθειαν ἀδικοῦσιν ἐπὶ τῇ μιᾷ τῶν συστοιχιῶν, τῇ τῆς ὑπάρξεως λέγω δηλωτικῇ πλαττομένην ὁμωνυμίαν, ἡ τοιαύτη διαφορὰ τῆς πατρότητος ἠδύνατο καὶ υἱότητος. τοῦτο αὖ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς τὴν διανομὴν δηλούσης ἠδύνατο. ἀλλὰ μὴν ἐπὶ τῆς διανεμητικῆς οὐδαμῶς, ὡς αὐτοὶ πιστοῦσιν οἱ ἀντιλέγοντες. οὐδ' ἄρα ἐπὶ τῆς ἑτέρας.

ζ'. Μέχρις ὧδε κατ' ἔνστασιν προβαίνων ὁ τοῦ ψεύδους αὐτῶν ἔλεγχος

theologicis diſcernẽdis magnus Baſilius aſſerit, *procatarcticam cauſam* exprimit. Sic tu talem veram ſententiam proponens, & certe & inſtanter dictitans, qui ex Patre exiſtere Spiritus dicitur; quod vnius eſt ſeriei, veluti ex primigenia & principali cauſa exiſtere intelligi, ex Filio vero, tanquam per Filium: atque etiam qui dicitur ex Patre dignis diſtribui, quod ſecundæ ſeriei eſt, veluti ex primigenia & principali cauſa Patre diſtribui, ex Filio vero tanquam per Filium, tuorum ſermonum veritatem, ſicuti dixi, confirmabis. Etenim ſi quæ vere intelligitur inter duas perſonas differentia paternitatis & filiationis in eo, quod ex vtroque in dictis ſeriebus dictionum dicatur, vnum idemque & in vtriſque æquas vires poſſidet, & abſque vlla immutatione manifeſtum eſt, ſi quæ a veritati iniuriam ferentibus in vna ſerie, quæ exiſtentiam indicat, fingitur homonymia, ſimilis differentia filiationis & paternitatis valeleret, hoc idem & in altera, quæ diſtributionem denotat, inferret. Sed in illa, quæ diſtributionem infert, nullo modo eſt, vt aduerſarij ipſi teſtantur. ergo neque in altera.

VII. Huc vſque procedens mendacij eorum refutatio, duorum

rum syllogismorum modis constabilitur, altero quod homonymia e vero absit longissime, cum differentia paternitatis & filiationis in vtraque serie non idem exprimat, syllogismo hypothetico, qui consequentis destructione antecedens destruit, altero hypothetico huic syllogismo adhærẽte, quem diathetici syllogismi vim continere demonstratum est, quod quæ vere inter duas personas consideratur differentia paternitatis & filiationis, cum ex vtroq; dictæ series afferant vnum idemque, & in vtraque eædem vires & absque vlla immutatione dignoscantur. Tu itaque refutationis, quæ per instantiam fit, hisce demonstrationibus vtens, omnem commentitiam homonymiam expunge. Neque enim tibi vlla ratione opus est ad reijciendas, quas isti homonymias, vt refellant Patris & Filij vnitatem in causa Spiritus comminiscuntur. Et de hoc vniuersa nostra oratio per nos absolute perfecta finem habuit.

VIII. Cum vero & secundo instantes possumus refellere aduersarios, qui similem homonymiam insulse atque inutiliter proponunt. Attende igitur, quod illis, data eorum responsione, obijci potest, vimque illius apprehende. Esto enim, simi-

δυσὶ συλλογισμῶν ἀπολαμβάνει τρόποις τὸ βέβαιον. τοῦ μὲν μὴ εἶναι ἀληθῆ τὴν ὁμωνυμίαν, ἐκ τοῦ μὴ τὴν διαφορὰν τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος καὶ ἐπ' ἀμφοῖν ταῖν συστοιχίαιν δύνασθαι τὸ αὐτὸ τὸν συλλογισμὸν ὑποθετικὸν, τὸν τῇ ἀναιρέσει τοῦ ἑπομένου τὸ ἡγούμενον ἀναιροῦντα κατασκευαζομένου. τοῦ δὲ ἐν τῷ ὑποθετικῷ τούτῳ συλλογισμῷ συνημμένου διαθετικοῦ ἀποδεδειγμένου συλλογισμοῦ τὴν ἰσχὺν ἔχοντος ἐκ τοῦ τὴν ἀληθῶς μεταξὺ τῶν δύο προσώπων θεωρουμένην διαφορὰν λέγεσθαι, ἐν τῷ ἐξ ἀμφοῖν τὰς εἰρημένας συστοιχίας τῶν λέξεων λέγεσθαι, ἕν τι καὶ ταυτὸν καὶ ἐπ' ἀμφοτέραις ἰσοδυνάμως δύνασθαι καὶ ἀμεταπτώτως. Σὺ γοῦν ταῖς τοῦ κατ' ἔνστασιν ἐλέγχου τοιαύταις ἀποδείξεσι χρώμενος, πᾶσαν πεπλασμένην ὁμωνυμίαν διάγραφε. οὐδενὸς γὰρ ἔτι λόγου σοι χρεία πρὸς τὸ διαγράφεσθαι, ἃς ἔτι ὁμωνυμίας ἐπὶ διαβολῇ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἑνότητος ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος πλάττουσιν. Καὶ πᾶς ὁ περὶ τούτου λόγος λοιπὸν ἐντελῶς παρ' ἡμῶν ἤδη διεπεράνθη σοι.

η'. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἀντιπαραστατικῶς ἔστιν ἀπελέγξαι τοὺς ἀντιλέγοντας, κακῶς καὶ ἀσυντελῶς ἑαυτοῖς τὴν ὁμωνυμίαν προβαλλομένους, πρόσεχε δὴ καὶ τῇ ἀντιπαραστάσει, καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἰσχὺν προσλαβοῦ. Ἔστω γὰρ, μὴ πεπλάσθαι τὴν ὁμωνυμίαν αὐ-

lis

τοῖς. Δεδόσθω ἀληθῶς ὁμωνυμεῖν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς ὑπ' αὐτοῖς μάρτυσι καὶ βεβαιωταῖς, δηλωτικὴν τῆς τοῦ πνεύματος λαμβανομένην ὑπάρξεως συστοιχίαν τῶν λέξεων. Συγκεχωρήσθω τὰς δύο τῶν λέξεων συστοιχίας, εἰς μίαν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ συνάγεσθαι, καὶ πάσας ὁμοῦ τὰς λέξεις, εἰς δήλωσιν τῆς διανομῆς λαμβάνεσθαι τοῦ πνεύματος ἐπ' αὐτοῦ. οὐδὲν οὐδὲ οὕτω πρὸς τὴν σπουδαζομένην αὐτοῖς ἀναίρεσιν τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἑνότητος ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος ἡ ὁμωνυμία συνοίσεται. Ἔστι γὰρ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς χορηγίας καὶ δόσεως κατὰ τὰς λεγομένας τεκμηριώδεις τῶν ἀποδείξεων τὰς ἐκ τῶν ὑστέρων δεικνύσας τὰ πρότερα, τὴν ἐξ υἱοῦ ἀποδεῖξαι τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν, ὁπόθεν ἡ τῆς εἰρημένης αἰτίας ἑνότης συνάγεται. Καὶ ὅπως ὅρα, σκόπει· καὶ τὰς ἀποδείξεις ἐκ δύο τῶν πιστωτικῶν καὶ αὐτὰς τρόπων γινομένας σοι λάμβανε. Ἡ μὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς ἁγίας θεολογικῶς εἰρημένων Τριάδος καὶ παρὰ τῶν ἀντιλεγόντων αὐτῶν ὡμολογημένων, ἧς δὴ ἀποδείξεως οὐδὲν ἰσχυρότερον οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐξακριβοῦσιν ἐπιτηδευμένοι, γνώσεται. Ἡ ἑτέρα δέ γε· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο τῆς εὐσεβείας ἀλλότριον, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς, ὅτι δηλοῦνται τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκ τῶν φυσικῶν καθ' ἑκάστην γινομένων, καὶ πᾶσιν ἐγνωσμένων ληφθήσεται. καὶ δὴ

lis homonymia commentitia non sit, concedatur vere testibus ipsis, & defensoribus de Filio & Patre, quæ notat Spiritus sancti existentiam, dictionum seriem homonymiam continere. Concedatur duas dictionum series de Filio in vnam reduci, & omnes simul dictiones ad notandam Spiritus distributionem accipi, nihil vel hoc modo ad procuratam ab ipsis reiectionem vnionis Patris & Filij in causa Spiritus homonymia contulerit. Possumus enim ex ipsa suppeditatione, & datione secundum coniecturales demonstrationes, quæ ex subsequentibus præcedentia cōmonstrant, ex Filio Spiritus existentiam confirmare, vnde prædictæ causæ vnitas subsequitur. Et qua ratione id fiat, considera, & demonstrationes ex duobus confirmantibus modis deductas excipito. Altera erit quæ ex approbatis per Theologos de sancta Triade, nec ab ipsis opponentibus denegatis, qua demonstratione nil validius, qui similibus capiuntur, excogitauerint. Altera, neque enim hoc a pietate alienum est, ex nobis, cum quæ supra nos sunt, ex ijs quæ naturaliter eueniunt singulis diebus, & omnibus nota sunt, assumatur. Et iam positione, quæ dignitate

prima

prima est, præeat. Vt vero feliciter quæ circa eam sunt succedant, tibi illius absolutionem deponentes, hoc modo orationem digerenti, eam expiscari, & inuenire suggerimus. Primum hoc illis enunciatũ interrogando proponas. An Patrem naturalem datorem, & naturalem suppeditatorem, quæ apud ipsos in confesso est, suppeditationis simpliciter & dationis, non vero vti alijs asseruientem, si Deus præter ipsum nullus alius est, dicant, & confiteantur. Postquam de his assensum acceperis, neque enim fuerit, qui hisce contraria asseuerauerit. Interroga rursus, An Filium etiam naturalem Spiritus datorem, & naturalem suppeditatorem, non vero Patri asseruientem in hac datione & suppeditatione, vti est in suiipsius, ab eisdem indubitanter concessa, teneant. Et postquam, ad interrogationem responsum eorum habueris. Nanque æqua in omnibus auctoritas, & potestas, & gloria Patris & Filij, ministerium modis omnibus respuens, ad hanc illos confessionem compellit. Tertium quoque eos interrogabis. An hæc naturalis distribuendi facultas æque Patri tribuant, ac Filio, vti cum de facultate ista simpliciter interrogabantur. Et postremam eo-

πρώτη τὴν θέσιν, ἢ καὶ τὴν ἀξίαν πρώτη σοι κείσθω. Ἵνα δὲ ἡμῖν εὔοδα τὰ πρὸς αὐτὴν γένοιτο, σοὶ τὴν ταύτης ἀνατεθέντες διεκπεράτωσιν, ὅπως σοι διατιθεμένῳ τὸν λόγον ἀνιχνεύειν ταύτην, καὶ ἐξευρίσκειν ὑποτιθέμεθα. Πρώτη σοι ἔστω κατ' ἐρώτησιν πρὸς αὐτοὺς πρότασις, εἰ τὸν πατέρα φυσικὸν δοτῆρα, καὶ φυσικὸν χορηγὸν τῆς παρ' αὐτῶν προσομολογηθείσης ἁπλῶς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας καὶ δόσεως, ἥκιστα ὡς ἑτέρῳ ὑπηρετοῦντα, εἴπερ Θεὸς πλὴν αὐτοῦ μηδεὶς ἐστὶν ἕτερος, λέγοιέν τε καὶ ὁμολογοῖεν. Κἀπειδὰν τὴν ἐπὶ τούτοις λήψῃ ὁμολογίαν. οὐδὲ γὰρ ὁ πρὸς ταῦτα τὴν ἀντίρρησιν ποιησόμενος ἔσται σοι. ἐρώτα πάλιν, εἰ καὶ τὸν υἱὸν φυσικὸν τοῦ πνεύματος δοτῆρα, καὶ φυσικὸν χορηγὸν, ἥκιστα ὑπηρετοῦντα τοῦ πατρὸς ἐπὶ τῇ δόσει ταύτῃ καὶ χορηγίᾳ, τῇ καὶ αὐτοῦ παρ' αὐτῶν ἁπλῶς ὁμολογηθείσῃ, δοξάζοιεν. Κἀπειδὰν καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ἐρωτήσει ταύτῃ λήψῃ ὁμολογίαν. τὸ γὰρ κατὰ πάντα ἰσότιμον, ὁμοδύναμον, καὶ ὁμόδοξον τοῦ πατρός τε καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τὸ πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν παντάπασιν ἀνεπιχώρητον, ἐπὶ τὴν τοιαύτην αὐτοὺς πείθει νεύειν ὁμολογίαν. Τρίτη σοι πρὸς αὐτοὺς ἔστω ἐρώτησις. εἴπερ αὐτὸ τὸ κατὰ φύσιν διανεμητικὸν ἐπίσης τῷ πατρὶ διδόασι καὶ τῷ υἱῷ, ὥσπερ ὅταν ἁπλῶς περὶ τοῦ διανεμητικοῦ τούτου γε ἠρωτῶντο. Καὶ τελευταίαν δὴ καὶ τὴν

rundem

ἐπὶ τούτοις ὁμολογίαν λαβών. εἰς τὸ τοσοῦτον γὰρ τὸ κατὰ φύσιν διανεμητικὸν, ἐπίσης διδόασι τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ, μόνης τῆς κατὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν αἴτιον διαφορᾶς, κατὰ θεολογικὰς τηρουμένης τῷ πατρὶ παραδόσεις, ὡς καὶ χορηγὸν ἕνα καὶ δοτῆρα ἕνα τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα λέγειν καὶ τὸν υἱὸν, οὐδαμῶς αὐτοὺς ἀναβάλλεσθαι. Ἔχειν λοιπὸν ἤδη τὸ πᾶν τῆς ἀποδείξεως γίνωσκε. Ἐρεῖς γὰρ ἐκ τῶν ὁμολογιῶν τούτων ἀδεῶς πρὸς αὐτοὺς τὸν λόγον ἀποτεινόμενος ἑκάστοτε, ὡς ἅπερ τὸ τοῦ πνεύματος κατὰ φύσιν διανεμητικὸν τοσοῦτον ἔνεστι τῷ υἱῷ, ὁπόσον καὶ τῷ πατρὶ, δεῦτε δὴ περὶ τῆς κατὰ φύσιν χορηγίας καὶ δόσεως τοῦ πνεύματος ἐκ πατρὸς ἐπισκεπτέον ἡμᾶς, εἴτε ἡ κατὰ φύσιν χορηγία καὶ δόσις αὕτη τοῦ πνεύματος ἀληθῶς ὑστέρα τῆς ἐκ πατρὸς αὐτοῦ ὑπάρξεως οὖσα, ὅμως συστατική τις ἐστὶ τῆς τοιαύτης ὑπάρξεως, εἴτε μή; καὶ ἀνανεύοντας μὲν πρὸς τὴν ἐκ κοινῆς συνθήκης ἐπίσκεψιν βλέπων αὐτοὺς, οἰμώζειν ἔα, καὶ ἐς κόρακας ἀπόπεμπε οἴχεσθαι. ἐπινεύοντας δὲ πρὸς τοῦτο ὑπείκων, ἐρώτα περὶ τούτου λοιπὸν σὺν αὐτοῖς πάντα ὁντιναοῦν τῶν τὴν Τριάδα προσκυνούντων, ᾧ καὶ ἁμωσγέπως μέλει θεολογίας, καὶ οὐδένα οὐδαμῶς εὑρήσεις τοιοῦτον, κἂν ἄχρι χείλεος ἄκρου τολμήσοντά ποτε ἀπερεύξασθαι, μὴ πᾶσαν εἶναι ἀνάγκην,

rundem de hiſce confeſſionem acceptans; naturalem ſiquidem diſtribuendi facultatem pari modo Patri & Filio attribuunt, ita vt ſola ſecundum primigeniam cauſam & principalem differentia, vti theologicæ traditiones decernunt, Patri conſeruetur, ſicque ſuppeditatorem vnum ac datorem Spiritus aſſerere Patrem & Filium non reſpuunt. Iam omnem demonſtrationem habere te noſcito. Nam ex his confeſſis intrepide in eoſdem tum conuertens orationem dices; ſi ſecundum naturam Spiritus diſtributio tanta eſt in Patre quanta in Filio, agite conſideremus & naturalem ſuppeditationem & dationem Spiritus. An ſcilicet naturalis ſuppeditatio datioq; iſta Spiritus, quæ vere poſterior eſt illius ex Patre exiſtentia, conſtituat nihilominus ſimilem exiſtentiam, vel non? & ſi repereris ipſos abnuentes, & communi conſenſu approbatam ſententiam reſpuẽtes, ſinito eos infeliciter agere, & ad coruos dimittito: quod ſi annuent ad hoc, interroga interim ex ipſis quemcumque tibi obuiam factum, dummodo is Triadem colat, & in rebus theologicis vel minimum verſatus ſit, & nullum prorſus inuenies, qui vel ſummis labijs eructare audebit, ſi concedatur, Patrem eſſe naturalem ſuppeditatorem,

θέσεως, καθ' ἣν τό, τι παράλογον τὴν ἐπὶ τῇ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορεύσει τοῦ πνεύματος ἐξηγήσεων ὑποδεῖξαι σοι προεθέμεθα, τὴν τε ψευδῶν ὁμωνυμιῶν τὴν διαγραφὴν ὑπεθέμεθα, πέρας σοι γίνονται. Τὴν δέγε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς οὐ κωλύουσιν ἔφεσιν, καθ' ἣν ἐφίεμέν σοι τὰς ἡμετέρας ἐπισκεπτομένῳ γραφὰς, εἴπου τι ἐρωτήσεως δεόμενον, καὶ ἀκριβεστέρας συζητήσεως δόξει σοι ἐρωτᾶν, καὶ πολυπραγμονεῖν, καὶ ἀνερευνᾶν. Ἐπερώτησον γὰρ τὸν πατέρα σου γέγραπται, καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ ἐροῦσι σοι.

cundam inſtantiam procedentes, alterius ad noſtræ propoſitionis intentum, qua media eorum, qui ex Patre per Filium proceſſionem praue interpretantur, abſurditatem oſtẽdimus, & commenticiarum homonymiarum deſcriptionem poſuimus, iam ad finem perueniunt. Et hæc in poſterum deſiderium tuum non interrumpunt, ſic enim noſtras ſcriptiones reuoluenti, ſicubi occurrerit, quod interrogatione, & accuratiore diſquiſitione dignum videbitur, interrogare, curioſius exquirere, & inueſtigare tibi permittimus. Scriptum eſt enim, *Interroga Patrem tuum, & annunciabit tibi, ſeniores tuos, & dicent tibi.*

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

πρὸς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ,

τὸ Γ'.

EIVSDEM

AD CONSTANTINVM.

LIBER III.

ά. Ναὶ ναὶ τὰ ἐπηγγελμένα σοι πληροῦν οὐκ ἀναβαλλόμεθα. τὰς γὰρ ἡμετέρας ἡμεῖς ἐφιέντες σοι ἐπισκεπτομένῳ γραφὰς, εἴπου τι ἐρωτήσεως δεόμενον, καὶ ἀκριβεστέρας συζητήσεως δόξει σοι, ἐρωτᾶν, καὶ πολυπραγμονεῖν, καὶ ἀνερευνᾶν, ἀπολογεῖσθαι καὶ πάλιν ἐφ' οἷς καὶ νῦν διαπορῶν ἐρωτᾷς, δυσχερὲς

I. SIc ſic, quæ tibi ſemel promiſimus complere non cunctabimur. Nanque cum tibi noſtras ſcriptiones conſiderare examinareq; permittimus, ſi quid vnquam accuratiore examine dignum occurrerit, te quidem quærendo, curioſius indagare, & diligentius inueſtigare, nos vero ad ea, quæ quæſita ſunt, & a te hæſitabundo interrogata, reſpondere, minime

διὰ πασῶν τῶν ἡμετέρων γραφῶν, τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι στέργειν καὶ πρεσβεύειν ὁμολογοῦντες πρὸς τὴν ἕνωσιν τὴν ἐξ ἀμφοῖν λεγόντων ἐκπόρευσιν, ὡς ὀπαδοὶ, καὶ μιμηταὶ τῶν ἐπὶ συγκαταβάσει τινὶ καὶ οἰκονομίᾳ τοιαῦτά τινα θεοφιλῶς διαπραξαμένων Πατέρων ἡμῶν ἤλθομεν. Σὺ δὲ ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἡμᾶς τὸ πνεῦμα λέγειν διαβεβαιούμενος, πῶς οὐχὶ καὶ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ πνεύματος αἴτιον τὸν υἱὸν λέγειν ἡμᾶς ἔφης, ἢ καὶ προβολέα τοῦ πνεύματος κατὰ τὸν πατέρα, τάχα δὲ καὶ υἱοῦ ἄλλου γεννήτορα, ὡς πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἐξιδιωσάμενον; Εἰ γὰρ αἴτιος τοῦ πνεύματος ὁ μονογενὴς ἡμῖν πρεσβεύεται κατὰ σὲ, καθὰ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ τὸν μονογενῆ γεννήσας πατὴρ, προβληθείη ἂν καὶ ἀρχικὸν αἴτιον κατὰ τὸν πατέρα, καὶ πατὴρ ἔσται αὐθ' υἱοῦ. καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐπακολουθήσει τὰ ἄτοπα, ὧν ἐπὶ τὴν σὴν ἡ βλασφημία τρέποιτο κεφαλήν.

γ΄. Ταῦτά σοι τὰ ῥητὰ, ὧν τὸ μὲν Κύπριος καθ' ἡμῶν, τὸ δ' ἡμεῖς πρὸς τὴν κατὰ Κυπρίου ἀντίρρησιν τῆς ἀπορίας τὰ πρόξενα. Οὐκοῦν ὧν τε λέγεις διαπορῶν, μνημονευτέον ἄπαρτι καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ἀπορίᾳ λύσιν ἐπαγεκτέον. Σὺ μὲν γὰρ

rogitando obtundis? Nos in omnibus nostris scriptionibus ex Patre per Filium procedere, amplecti, exoscularique asserentes, ad vnionem ex vtroque processionem probant, tum veluti sequaces atque imitatores Patrum nostrorum, qui de rigore iuris aliquid demittentes, & pie, & vti Dei amicos addecebat, in sententiam aliorum abeuntes aliquid peregerunt, concessimus. Tu vero, nos vti ex ipso Patre ita & ex Filio Spiritum procedere asserere, astruens, quare non & primariam ac præcipuam Spiritus causam Filium, aut Spiritus vti & Patrem productorem, forte etiam alterius Filij genitorem, tanquã, qui omnia, quæ Patris sunt, sibi vendicat, dicere non affirmasti? Nanque si Spiritus caussa vnigenitus, te iudice, decernitur, quemadmodum, & qui vnigenitum generat Pater, decernetur vtique & primaria caussa æque atque Pater est, & pro Filio pater euadet, & multa talia absurda subsequentur, quorum blasphemia in tuum vertatur caput.

III. Et hæc quidem dicta, quorum alterum contra nos Cyprius effutiuit, alterum quod nos Cyprium oppugnando adduximus dubitationis præludia sint. Quare quæ nunc tu affers hæsitando commemoranda sunt, tum demum dubij solutio adiun-

iungenda. Tu siquidem, quod nos curiositatem & fraudem Cyprij nuncupamus, quod ille aduersus nos scribit, nos decernere Spiritum ex Filio procedere, quemadmodum nempe & ex Patre: & quod nos non admittimus, vti ex ipso patre ita & ex Filio eum procedere, dubitando dicis, te nimis male timere, ne quis ex veritatem oppugnantibus, nos nobis metipsis pugnantia conferentes alia atque alia decernere, tanquam qui passim multis in nostrarum scriptionum locis diuersis Theologorum testimonijs in causa Spiritus vnitatem Patris & Filij astruimus, hic vero illud, tanquam ex ipso Patre, ita etiam ex Filio Spiritum sanctum procedere, quod similem vnionem propalam confirmat, non admittimus, criminetur. Nos dubitationem ita tollimus. & attendito. Si, quæ ex alijs scripturis, & ex ijs potissimum, quibus ex Patre per Filium processio astruitur, Patris & Filij in causa Spiritus vnitas colligitur, hic criminatur Cyprius, quemadmodum inter alias criminationes illud quoque ponit, quod nos dicimus, ex Filio Spiritum procedere, quemadmodum nempe & ex Patre, tantum abest vt nos inficias iuerimus, vt criminationem etiam ipsam apertis vlnis excipiamus, tanquam qui inter pleraque alia theolo-

διὰ τὸ περιεργίαν ἡμᾶς, καὶ δόλον ὀνομάζειν Κυπρίου, τὸ καθ' ἡμῶν λέγειν αὐτὸν, ὡς τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ λεγόμενον ἐκπορεύεσθαι, ὥσπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρός. καὶ διὰ τὸ μὴ προσίεσθαι ἡμᾶς τὸ, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, δεδιέναι λέγεις διαπορῶν, μή ποτέ τις τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν αὐτοὺς ἑαυτοῖς ἡμᾶς περιπίπτειν καταιτιάσαιτο, ἅτε δὴ πολλαχοῦ μὲν τῶν ἡμετέρων γραφῶν ἐκ διαφόρων θεολογιῶν τὴν ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος ἑνότητα τοῦ πατρὸς συνιστῶντας καὶ τοῦ υἱοῦ. ἐνταῦθα δὲ τὸ, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ὅπερ δὴ τὴν τοιαύτην περιφανῶς συνίστησιν ἑνότητα, μὴ προσιεμένους. οἶδε ἡμᾶς λύοντές σοι τὴν ἀπορίαν, καὶ ἄκουε δή. Εἰ μέν γε τὴν καὶ ἐξ ἄλλων μὲν γραφῶν, καὶ τῆς διαφανούσης δὲ τὴν ἐκ πατρὸς ἐκπόρευσιν δι' υἱοῦ συναγομένην τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπὶ τῇ τοῦ πνεύματος αἰτίᾳ ἑνότητα, κἀνταῦθα αἰτιώμενος Κύπριος, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις ἔγκλημα ἡμῶν τὸ λέγειν ἡμᾶς, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται, ὥσπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐποιεῖτο, οὐ μόνον οὐκ ἀπειπάμεθα, ἀλλὰ καὶ πάνυ αὖ τὴν καταιτίασιν προσηκάμεθα, ὡς ἐπὶ πολλαῖς ἄλλαις θεολογίαις, ἃς

ἐπὶ συστάσει τῆς ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος ἑνότητος τοῦ πατρός τε καὶ τοῦ υἱοῦ ἐν ταῖς ἡμῶν γραφαῖς κατεστρωννυμένων, καὶ τὰς Κυρίλλου λαμβάνοντες, ἃς ὁ Ἅγιος θεολογεῖ, νῦν μὲν παρὰ τοῦ πατρὸς προχεῖσθαι, ἤγουν ἐκπορεύεσθαι, νῦν δὲ παρὰ τοῦ υἱοῦ προχεῖσθαι λέγων τὸ πνεῦμα, καθάπερ ἀμέλει τοι καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. Καὶ τί γὰρ ἄλλο ἢ τὰς Κυρίλλου ταύτας ἡμῖν προφέρει θεολογίας, τὰ εἰρημένα αἰτιώμενος ἡμᾶς Κύπριος;

δ'. Ἐπεὶ δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλά τις ἄλλος αὐτῷ νῦν κατηγορίας σκοπός, δυαρχίας δηλονότι ἔγκλημα προστρίψαι ἡμῖν, ὡς καὶ τὸν υἱὸν δῆθεν ἄναρχον τοῦ πνεύματος αἴτιον, καὶ ἀρχικὴν κατὰ τὸν πατέρα ῥίζαν πρεσβεύουσιν, ὥσπερ εἰ ἐξ ἀποδιῃρημένων ἀνάρχων δύο ἀρχῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν, ὅπερ ἀντιτιθέναι, καὶ ἀντιπαρεξάγειν προφανῶς ἐστι τὸν υἱὸν τῷ πατρί. Πρὸς τὸν ἐφ' ᾧ καὶ κατηγορεῖ σκοπὸν Κύπριος, καθ' ἡμῶν προβαίνει πᾶσα γε ἡ ἀντίρρησις. Καὶ οὐ δὴ πρὸς τὰς τῆς ἀντιρρήσεως λέξεις κατὰ μέρος ἀποσκοπῶν, ὃ λέγω σοι, σαφῶς γνωριεῖς. Ὅρα ὅτι Κύπριος αἰτιώμενος τὸ λέγειν ἡμᾶς, ὅτι ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται, ὥσπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρός, οὐχ ἁπλῶς ἡμᾶς τὸ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι ἀποφαί-

theologica dicta, quæ ad stabiliendam in causa Spiritus Patris & Filij vnitatem in nostris scriptionibus digesta, ea quoque Cyrilli assumamus, quæ Sanctus decernit; [a] *nunc a Patre effundi, procedere scilicet, nunc vero a Filio effundi*, asserens, *Spiritum quemadmodum nempe & ex Deo & Patre*. Et quid nam hic agit Cyprius? Annon hæc Cyrilli decreta nobis in medium profert, dum dicta nostra criminatur?

IV. Quodsi id non fuerit, sed alius illius accusationis scopus, crimen nempe nobis appingere, quod duo principia introducamus, dum Filium citra principium Spiritus caussam, & primariam radicem, vti & Pater est, profitemur, quasi ex duobus separatis & ab sese distinctis principijs, quæ nullum sui principium agnoscunt, Spiritus sanctus esset; quod contra opponere, & contra committere palam est Filium Patri. Nec alio scopo Cyprius nostram accusationam suscipere, & vniuersam illius contradictionem non alio collimare, si contradictionis verba singula consideraveris, quod tibi dico, plane dignosces. Considera dum Cyprius accusat quod criminatur a nobis, ex Filio Spiritum procedere, [illegible] nempe & ex Patre, non tam si-

citer nos ex Patre & Filio Spiritum procedere reijcimus, sed cum ad vnionem ex vtroque processionem asserentium venire fateamur, tanquam qui eam quæ ex Patre per Filium est, amplectimur & exosculamur, & illam, quæ ab vtroque est, in honore habendam esse contendimus, improbæ illius cogitationi respondemus. Illi siquidem omnes conatus & studium in eo consistunt, nos accusare, ac si præpositionem *ex* de Filio, ad indicandam primariam & originariam causam vsurparemus; vt inde locum habeat duorum principiorum criminatio. Nobis vero alia ratione certamen initur, qui præpositionum *Ex* & *Per* in Filio æquabiles vires agnoscimus; vt inde vna Spiritus causa pie admodum Pater & Filius glorificetur, veruntamen Pater tanquam primaria, & principalis, quod quidquid ex Patre per Filium esse dicitur, ex vno esse asseritur Deo, & ex vno causatum, quod eximie Sanctus Basilius affirmat, vocem *Per quem* primariæ causæ in se confessionem continere. Vides, vt nobis quoque ad accusationis scopum contradictio

μεθα, ἀλλὰ πρὸς τὴν εἰρημένην τῶν ἐξ ἀμφοῖν λεγόντων ἐκπόρευσιν ὁμολογοῦντες ἐλθεῖν, ὡς τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ καὶ στέργοντες καὶ πρεσβεύοντες, τὴν ἐξ ἀμφοῖν τε ὁμοῦ παραιτούμεθα τιμᾶν, καὶ πρὸς τὴν παρ' ἐκείνων πονηρὰν ἔννοιαν ἀπαντῶμεν. Τοῖς μὲν γὰρ πᾶσα διαβάλλειν ἡμᾶς ἐστιν ἡ σπουδὴ, ὡς τὴν ἐκ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ εἰς δήλωσιν πρώτης καὶ ἀρχικῆς αἰτίας λαμβάνοντας, ἵν' ἐντεῦθεν καὶ χώραν τὸ καθ' ἡμῶν τῆς δυαρχίας ἔγκλημα σχοίη. Ἡμῖν δ' ἑτέρωθεν ὁ ἀγών ἐστιν, τὸ τῆς ἐκ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ πρὸς τὴν διὰ ἰσοδύναμον, ἵν' ἐντεῦθεν καὶ εἴη ἓν τοῦ πνεύματος αἴτιον εὐσεβῶς, τὸ πατέρα δοξάζεσθαι καὶ υἱόν. τὸν πατέρα δὲ μόνον τὸ πρῶτον αἴτιον, καὶ ἀρχικὸν, διά τε τὸ, πᾶν τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ εἶναι λεγόμενον, ἐξ ἑνὸς εἶναι ὁμολογεῖσθαι Θεοῦ, καὶ αἴτιον ἐξ ἑνὸς, διά τε τὸ, τὸν πολὺν τὰ θεῖα λέγειν Βασίλειον, τὴν δι' οὗ φωνὴν τὴν προκαταρκτικῆς αἰτίας ἔχειν ὁμολογίαν. Ὁρᾷς ὅπως πρὸς τὸν τῆς κατηγορίας καὶ ἡμῖν περιβαίνει σκοπὸν ἡ ἀντίρρησις; τοῦτο συνιστᾷ σοι καὶ τὰ ἐφεξῆς. φαμὲν γὰρ ἐπάγοντες. Σὺ δὲ ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἡμᾶς τὸ πνεῦμα λέγειν διαβεβαιούμενος, πῶς οὐχὶ καὶ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ πνεύματος αἴτιον τὸν

succedat? Hinc etiam quæ sequuntur comprobabuntur. Nanque inducentes dicimus. Tu porro, vti ex ipso Patre ita & ex Filio Spiritum procedere, nos dicere affirmans, quare non & prima-

riam

υἱὸν λέγειν ἡμᾶς ἔφης, ἢ καὶ προβολέα πνεύματος κατὰ τὸν πατέρα, τάχα δὲ καὶ υἱοῦ ἄλλου γεννήτορα, ὡς πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἐξιδιωσάμενον. Εἰ γὰρ αἴτιος τοῦ πνεύματος ὁ μονογενὴς ἡμῖν πρεσβεύεται κατὰ σὲ, καθὰ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ τὸν μονογενῆ γεννήσας πατὴρ, προβληθείη ἂν καὶ ἀρχικὸν αἴτιον κατὰ τὸν πατέρα, καὶ πατὴρ ἔσται ἀνθ᾽ υἱοῦ. Ταῦτα πρὸς αὐτὸν λέγοντες, ἐπεὶ τάξιν ἐλέγχων οἶδεν ὁ λόγος, τὴν μὲν ἐξ ὧν εἶπέ τις, μὴ δέον εἰπεῖν, τὴν δὲ ἐξ ὧν οὐκ εἶπέ τις, δέον εἰπεῖν γινομένων, ἐξ ὧν αὐτὸς οὐκ εἶπε, δέον εἰπεῖν, αὐτὸν ἀπελέγχομεν. Ἐκεῖνο γὰρ καὶ λέγομεν ἄντικρυς, ὡς εἴπερ τὴν ἐκ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ εἰς δήλωσιν προκαταρκτικῆς καὶ ἀρχικῆς αἰτίας, ὅπερ ἡ σὴ διαβολὴ βούλεται, ἐλαμβάνομεν, ὥστε δυαρχίαν φρονεῖν, ὥστε καὶ τὸν υἱὸν ἄναρχον αἴτιον, καὶ ἀρχικὴν κατὰ τὸν πατέρα δοξάζειν ῥίζαν τοῦ πνεύματος, ἠκολούθει ἂν ἡμᾶς μὲν ταῦτα λέγειν καὶ γράφειν, ὡς τῆς τοιαύτης κατ᾽ ἀνάγκην ἀπαιτούσης δόξης αὐτά. σὲ δὲ τούτοις πρὸς ἔλεγχον χρήσασθαι τὸν καθ᾽ ἡμῶν, πῶς οὖν οὐχὶ προδήλως τὸ, καὶ τὸ, λέγειν ἡμᾶς ἔφης, εἴπερ καὶ ἀποδεῖξαι ταῦτα λέγειν ἡμᾶς. ἢ δηλῶν, ὡς μὴ ἔχων τοιοῦτό τι καθ᾽ ἡμῶν ἀποδεῖξαι, τούτων μὲν λέγεις οὐδὲν, μόνῃ δὲ τῇ λέξει ἐπικάθῃ πανούργως, καὶ εἰς τοιαύτην

riam & principalem causam Spiritus Filiũ nos asserere scripsisti, aut productorem, vti & Pater est, Spiritus, forte etiam & alius Filij genitorem, tanquam qui omnia paterna sibi vendicat? Nanque si causa Spiritus a nobis agnoscitur vnigenitus, quẽadmodum & ipse Pater vnigenitum generans, affirmabitur etiam & primaria causa, vti Pater est, & pro Filio Pater euadet. Et hæc ad ipsum cum vero ordinem reprehensionum oratio noscat, alterum dum quis dixerit non dicendum: alterum dum quis dicendum silentio inuoluerit. ex ijs, quæ dicenda erant, nec tamen dixit, ipsum reprehendimus, & plane dicimus. Si præpositionem *Ex* in Filio ad primariam & principalem causam indicandam, vt tua accusatio vult, assumimus, ita vt duo principia introducantur, & Filius absque principio causa, & principalis, vti Pater est, radix Spiritus reputetur, sequeretur nos similia dicere & scribere; cum similis opinio necessario talia requirat, te vero ad nos redarguendos hæc producere, quanam ratione, non aperte hoc & hoc nos dicere scripsisti, aut ea demonstrasti nos dicere? Annon profecto manifestum fit, te nihil habere simile, quod nobis opponas, ideoq; te nihil ex memoratis afferre. tantummodo maligne dictioni inhæres,

& in eum significatum nos præpositionem *Ex* de Filio, inquam nullus vnquam ex sanctis Patribus assumere, criminaris. Hæc, o amice, dictorum nostrorum, quæ aduersus nos Cyprius in processione ex Patre & Filio Spiritus, attulit, vis & sententia est, & ea cum dubitationem prorsus tollant, tuum dubium non esse a ratione alienum probant, & finem quoque in hac hæsitatione non minus rationi consentaneum ostendunt. Cum enim nos nunc ex Patre & Filio processionem amplectentes deprehendis, nunc illi contradicentes, eorum qui in perquirendis dictiunculis assidui sunt, curiositatem perspicis, & similia tu non excurrens per transennam dubia mouens, dubitationis solertiam rationi nixam confirmas: cum vero cordate admodum futuris præuisis addubitas, & e longinquo solutionem inuestigaris, tibi multum antea reseruas, circa illam dubitationem scopum tuum quam maxime rationi consentaneum reputare singulos quosque persuades. Sed hæc ita se habent, & mota circa ea difficultas abunde satis sublata est.

ἡμᾶς τὴν ἔννοιαν ἐκλαμβάνειν τὴν ἐκ προθέσει ἐπὶ τοῦ υἱοῦ διαβάλλεις, εἰς οἵαν οὐδεὶς τῶν Ἁγίων ποτέ. Ταῦτα ὦ φιλότης, ἡ ἔννοια τῶν ἡμῖν εἰρημένων, ἐφ' οἷς καθ' ἡμῶν Κύπριος ἐπὶ τῇ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορεύσει τοῦ πνεύματος εἴρηκε δύναται. Καὶ ταῦτά σοι λύσις τῶν διηπορημένων γενόμενα, τῆς τε σῆς ἀπορίας παριστῶσι τὸ ἔλλογον, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ ἀπορίᾳ σκοπὸν μηδὲν ἧττον μετέχειν ἀποφαίνουσι τούτου. Οἷς μὲν γὰρ πῶς μὲν προσιεμένους ἡμᾶς τὴν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ καταλαμβάνων ἐκπόρευσιν, πῶς δὲ πρὸς αὐτὴν ἀντιλέγοντας, τὸ τῶν ἐπικαθημένων ταῖς λέξεσι περίεργον ὑφορᾷ, καὶ μὴ παροδικῶς ἐπιὼν ταύτας διαπορεῖς, τὸ τῆς ἀπορίας ἔλλογον παριστᾷς. οἷς δὲ πολλοῦ τὸ μετὰ συνέσεως προεπισκεπτικὸν ἀξιῶν, τὴν τῶν ἐσομένων ποτὲ εἰς διαπόρησιν λύσιν, πόρρωθεν προαποσκοπούμενος, ἑαυτῷ προαποταμιεύῃ τὸν ἐπὶ τῇ ἀπορίᾳ ταύτῃ σκοπόν, τῶν πάνυ κρίνειν ἐλλόγων πείθεις τὸν ἐντυγχάνοντα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταύτῃ, κἂν τούτοις ἀρκούντως ἡ ἀπορία σοι λέλυται.

ε. Ἐπεὶ δὲ αὖθις, νῦν μὲν ἀκούων ἡμᾶς σύ, ἓν τοῦ πνεύματος αἴτιον τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν λέγοντας. νῦν δὲ τῷ πατρὶ τὸ ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν ἀπονέμοντας]

V. Cum vero rursus nunc nos audiens, vnam Spiritus causam Patrem & Filium esse asserentes: nunc Patri in causa primas ac potissimas partes attribuentes, eumq; citra principium productorem

Spiri-

καὶ ἄναρχον αὐτὸν ἀποκαλοῦντας προβολέα τοῦ πνεύματος. ἐντεῦθεν προσθεὶς ἐρωτᾷς, πῶς ἂν εἴη καὶ τὴν τῆς αἰτίας ἑνότητα τοῦ πατρὸς ἅμα κατηγορεῖν καὶ υἱοῦ, καὶ τὴν τοῦ προσώπου καὶ ἀρχικοῦ διαφορὰν μόνῳ ἐνοῦσαν τῷ πατρὶ φρονεῖν ἀσφαλῶς, εἴγε ἡ μὲν ἑνότης τὸ ταυτὸν ἀπαιτεῖ, τὸ δὲ μὴ ταυτὸν ἡ διαφορά; Εἰ μὲν ὡς καὶ ἄλλοι τὴν ἀλήθειαν ἐπηρεάζοντες ἀντιλέγων οἶδα καὶ σὺ πρὸς τὴν ἐκ πολλῶν γραφῶν θεολογικῶν ἀναφαινομένην ἑνότητα τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος, οὐδέν τι ἂν ἕτερον τοιαῦτα ἐρωτῶντι σοι ἀπελογησάμεθα, ἢ ὅτι ὁ μὴ τὴν ἑνότητα δεχόμενος, πῶς περὶ τῶν τῇ ἑνότητι ἕπεσθαι ἀπῃτημένων διαπορεῖς; Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐπηρεάζων, ἀλλὰ τοὺς ἐπηρεαστὰς ἐπιστομίζειν μᾶλλον βουλόμενος, ὡς πρὸς τὴν τῆς ἑνότητος ταύτης παραδοχήν, ἅπαξ ὑπὸ τῶν θεολογικῶν γραφῶν καὶ ὁδηγηθεὶς καὶ πεισθείς, τὰ ἠπορημένα διαπορεῖς, ὁ λυτικὸς τῶν ἀποριῶν αὐτός σοι κἀνταῦθα λόγος δοθήσεται. Οἶδας ὡς διαφόρων τρόπων τῶν τῆς ἀποδείξεως ὄντων, ὁ κατὰ τῶν ἄλλων ἔχων τὸ κράτος, ἐκ τινων προεγνωσμένων καὶ ὁμολογουμένων προβαίνων ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν ἡ πᾶσα σου ἀπορία περὶ τοῦ πῶς ἐστι, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος τὴν ἑνότητα τοῦ πατρὸς ἅμα κατηγορεῖν καὶ υἱοῦ, καὶ τὴν τοῦ προσώπου, καὶ ἀρχικοῦ διαφορὰν

Spiritus nuncupantes, arrepta occaſione poſtulas, quomodo id fieri poterit, vt cauſæ vnitas de Patre & Filio prædicetur, & primarij atque præcipui diſcrimen tantum Patri ineſſe, abſque errore exiſtimetur, ſi vnitas vnum idemque requirit, diſcrimen vero quod non eſt neque vnum neque idem? Si tu, vti & alij veritatis calumniatores, quæ ex multis theologicis teſtimonijs ſtabilitur, vnitatem Patris & Filij in cauſa Spiritus oppugnares, nihil vltra ad tuam interrogationem reſpondiſſemus quam illud, qui vnionem non admittis, quomodo in ijs, quæ vnitatem neceſſario conſequuntur, hæſitas? Quando vero non calumnians, ſed calumniantium os obſtruere cupiens, ad hanc enim vnionem acceptandam ſemel ſcriptis theologicis manu ductus es ſuaſuſque, dubia proponis, hic tibi quoque ratio, quæ dubia prorſus tollat, aſſignabitur. Cum duo ſint demonſtrationis genera, quod ex quibuſdam præcognitis, & minime dubijs eſt, plus pollere, ac potius eſſe iudicatur. Quando igitur vniuerſa tua dubitatio ſita eſt, qua ratione vnitas Patris ſemel ac Filij in cauſa Spiritus prædicetur, & primarij, atque principalis diſcrimen Patri ineſſe abſque errore aſſeratur:

tur: si vnitas vnum idemque requirit, discrimen vero quod non est neque vnum, neque idem, assumenda sunt a nobis ex ijs, quæ theologicis scriptis decernuntur illa, quibus freti, qui theologica tractant, & vnionem Patris & Filij fatentur, & primarij ac principalis in Patre discrimen non negant, indeque dubiorum solutio comparanda. Enimuero si in cunctis, in quibus secundum communia theologica axiomata Patris & Filij vnitas asseritur, Patris primarium & principale non inficiantur, planum est, dum in causa Spiritus Patris & Filij vnitatem semel concesserint, primum quoque & principale Patri concedere modis omnibus cogi.

Quare concessas iam vnitates, & in his primarij ac principalis discrimina, ad propositam vnitatem & discrimen comprobandum accipiemus. Et primum vnam esse Patris & Filij deitatem apud omnes in confesso est, neque propterea in Deitate primarium ac principale Patri quispiam negauerit. Patris & Filij dominatus vnus apud omnes in confesso est; neque propterea primarium ac principale Patri in dominatu quispiam negauerit. Patris & Filij in omnibus vnus principatus apud omnes in confesso est; neque

ἐνθεῖσαν τῷ πατρὶ φρονεῖν ἀσφαλῶς, εἴγε ἡ μὲν ἑνότης τὸ ταυτὸν ἀπαιτεῖ, τὸ δὲ μὴ ταυτὸν ἡ διαφορά, ἔστι λαβόντας ἡμᾶς ἀπὸ τῶν περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐν γραφαῖς εἰρημένων ταῖς θεολογικαῖς ἐκεῖνα, ἐφ' οἷς πᾶς ἀνὴρ θεολογικὸς καὶ ἑνότητα πατρὸς ὁμολογεῖ καὶ υἱοῦ, καὶ τὴν τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ διαφορὰν τῷ πατρὶ συνομολογεῖ, ἐντεῦθεν σοι τὴν τῶν διηπορημένων λύσιν ποιήσασθαι. Εἰ γὰρ ἐπὶ πᾶσιν, ἐφ' οἷς κατὰ κοινὰς ἐννοίας θεολογικὰς ἑνότης ὁμολογεῖται πατρὸς καὶ υἱοῦ, οὐδὲ τὸ τοῦ πατρὸς πρῶτον καὶ ἀρχικόν ἐστιν ἀπαρνούμενος, εὔδηλον ὡς καὶ τοῖς ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος ἑνότητα πατρὸς καὶ υἱοῦ ἅπαξ διωμολογηκόσι, καὶ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν διδόναι τῷ πατρὶ ἀπαραίτητον. Καὶ γοῦν τὰς ὡμολογημένας ἑνότητας, καὶ τὰς ἐπὶ ταύταις τοῦ ἀρχικοῦ καὶ πρώτου διαφοράς, πρὸς τὴν τῆς ζητουμένης ἑνότητος καὶ διαφορᾶς ληπτέον ἡμᾶς πίστωσιν. αὐτίκα ἡ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ θεότης μία εἶναι πᾶσι συνωμολόγηται, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐπὶ τῇ θεότητι πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ πατρός ἐστιν ὁ ἀπαρνούμενος. ἡ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ κυριότης μία εἶναι πᾶσι συνωμολόγηται, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐπὶ τῇ κυριότητι πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ πατρός ἐστιν ὁ ἀπαρνούμενος. ἡ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπὶ τοῖς πᾶσιν ἀρχὴ μία εἶναι πᾶσι συνωμολόγηται, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐπὶ τῇ ἀρχῇ

πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ πατρός ἐστιν ὁ ἀπαρνούμενος. ἡ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ τῶν δεδημιουργημένων δημιουργία μία εἶναι πᾶσι συνωμολόγηται, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐπὶ τῇ δημιουργίᾳ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ πατρός ἐστιν ὁ ἀπαρνούμενος. ἡ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ποιητικὴ δύναμις μία εἶναι πᾶσι συνωμολόγηται, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐπὶ τῇ τῶν πεποιημένων ποιήσει πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ πατρός ἐστιν ὁ ἀπαρνούμενος. Ὁρᾷς ὅπως τὰ ἀπηριθμημένα πάντα τῶν ὡμολογημένων εἰσί, καὶ οὐδεμιᾶς δεομένων τῆς ἀποδείξεως; ὅρα ταῦτα, καὶ ἐξ αὐτῶν κραταιὰν λαμβάνων τὴν πίστωσιν, τοῦ μηδὲν τῇ θεολογίᾳ εἶναι ἀπᾷδον, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος ἑνότητα τοῦ πατρὸς ἅμα κατηγορεῖν καὶ υἱοῦ, καὶ τὴν τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ διαφορὰν ἐνοῦσαν τῷ πατρὶ φρονεῖν ἀσφαλῶς.

ϛ'. Μέχρι τοῦδε καὶ ἡ τῆς δευτέρας ἐρωτήσεως καὶ ἀπορίας σοι λύσιν περιϊσταμένην μάνθανε ἀκριβῶς, μὴ δὲ τοὺς λόγους καθ' οὓς αἱ εἰρημέναι ὁμολογίαι τοῖς θεολόγοις πρεσβεύονται, ἐροῦμεν γὰρ καὶ περὶ τούτων, καὶ μηδὲν ἐρωτώμενοι ἀγνοῶν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, νῦν μὲν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, Ὥσπερ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως, ἔφη, καὶ ὁ υἱὸς, οὓς θέλει ζωοποιεῖ, καὶ πάλιν πρὸς τοὺς αὐτοὺς, Ὥσπερ ὁ πατὴρ εἶπε ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ,

que propterea primarium & principale Patri in principatu quispiam denegauerit. Patris & Filij rerum creatarum opificium vnum apud omnes in confesso est: neq; propterea primarium & principale Patri in opificio quispiam denegauerit. Patris & Filij vnā esse operatricem facultatem apud omnes in cōfesso est, neque propterea in fabrefactorum creatione primarium & principale in operatrice facultate Patri quispiam denegauerit. Vides iam annumerata omnia certa ac firma esse, nullaque indigere demonstratione? Considera illa, atque ex illis certa ac constante confirmatione videbis, nullo modo a Theologia discordare, in causa Spiritus vnionem Patris simul & Filij prædicari, & primarij & principalis discrimen Patri absque errore attribui.

VI. Et hæc vsque tuæ interrogationis dubitationisque solutionem pertingere prorsus discito, & rationes, quibus ducti Theologi similia enunciata decernunt: nanque de his etiam, licet non interrogati, dicemus, ne te fugiant. Nanque Dominus in Euangelijs nunc quidem ad Iudæos conuertens orationem, *Quemadmodum Pater exsuscitat mortuos, & viuificat, sic & Filius, quos vult, viuificat*, dixit. Item ad eosdem, *Quemadmo-*

admodum Pater vitam habet in seipso, ita dedit & Filio vitam habere in seipso. Prætereaque ad eosdem; *Ego & Pater vnum sumus*: nunc ad Discipulos; *Quæcumque habet Pater, mea sunt*: nunc ad ipsum Patrem; *Mea omnia tua sunt, & tua mea.* Quicunque pie theologica tractare cupiunt, in Deitate, & dominatu, & omnibus alijs vnionem Patris & Filij confitentur, & simili confessioni certæ atque indubitatæ, & Euangeliorum testimonio comprobatæ nemo prorsus contradixerit. Quoniam vero Pater solus horum omnium absque principio causa est, & ille quidem ex alio eorundem nihil habet, Filius vero omnia hæc ex Patre, propterea rursus ex ijs, qui rectam Theologiam tenent, nullus hisce in omnibus primarij ac principalis discrimen Patri denegat. Quam ob causam? Ne rursus Sabelliana confusio confidenter diuulgata irrepat. Nanque discriminis huius negatio, dum vnitas asseritur, æque atque Sabellius confusionem in Trinitatem introducit. Et rationi simili nemo repugnauerit, si quæ Theologi de primarij, & principalis discrimine Patris decernunt, consideraueris. Quodsi

οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Καὶ ἔτι πρὸς τοὺς αὐτούς. Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, εἴρηκε· νῦν δὲ πρὸς τοὺς Μαθητὰς, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν. νῦν δὲ πρὸς αὐτὸν τὸν πατέρα, Τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστιν, καὶ τὰ σὰ ἐμά. πάντες οἱ θεολογεῖν βουλόμενοι εὐσεβῶς τὴν ἐπὶ θεότητί τε, καὶ κυριότητι, καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἑνότητα τοῦ πατρὸς ὁμολογοῦσι καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ πρὸς τὴν ὁμολογίαν ταύτην βεβαίαν ἔχουσαν οὕτω ἐκ τῶν Εὐαγγελίων τὴν σύστασιν ὁ ἀντιλέξων ἐστὶν οὐδείς. Ὅτι δὲ ὁ πατὴρ μόνος τὸ πάντων τούτων ἄναρχόν ἐστιν αἴτιον, καὶ αὐτὸς μὲν ἐκ τινος ἑτέρου τούτων ἔχει οὐδὲν, ὁ δὲ υἱὸς πάντα ταῦτα ἐκ τοῦ πατρὸς, διὰ τοῦτο πάλιν τῶν τὴν ὀρθὴν πρεσβευόντων θεολογίαν ἐστὶν οὐδεὶς, ὃς τὴν ἐπὶ πᾶσι τούτοις κατὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν διαφορὰν οὐχ ὁμολογεῖ τοῦ πατρός. ἵνα μή τι γένηται; ἵνα μὴ παρρησίαν ἔχῃ καὶ πάλιν ἡ σαβελλίου σύγχυσις. τὸ γὰρ τὴν τοιαύτην ἀπαρνεῖσθαι διαφορὰν, τῆς ἑνότητος ὁμολογουμένης, ἴσον τῷ Σαβελλείῳ εἰς τὴν Τριάδα σύγχυσιν. καὶ λόγος οὐδεὶς λοιπὸν ἀναντίρρητος, καὶ τί; ἣν ἐπὶ τῇ κατὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν διαφορᾷ τοῦ πατρὸς ὁμολογίας οἱ θεολόγοι πρεσβεύουσιν. Εἰ δὲ μὴ καί σοι δοκεῖ ἀναντίρρητοι πρὸς τοῦτο ἴσως διστάζοντι, διὰ τὸ μὴ πρὸς λέξιν οὕτω, πλὴν τῆς κατὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν δια-

tibi aliud placet dubitanti, & cótradici posse existimas, quod

non

φορᾶς τοὺς Πατέρας θεολογεῖν. ὁπόταν γὰρ αὖ πατρὸς ἑνότης μνημονεύηται καὶ υἱοῦ, ἀλλὰ δισταγμοῦ τοῦ πρὸς τοῦτό σε ἀπαλλάξει πᾶσα γραφὴ θεολογικὴ, πάντα τὰ τῷ πατρὶ προσόντα εἰληφέναι παρὰ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, καὶ πάντα εἶναι αὐτὸν ὅσα καὶ ὁ πατὴρ, καὶ πᾶν ὁτιοῦν ἰσόμοιρον τῷ πατρὶ ἔχειν, δίχα μόνου τοῦ πατέρα εἶναι αὐτὸν φάσκουσα. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἐν τῇ Τριάδι ἄναρχον ἡ ῥίζα, τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν ὁ πατήρ ἐστι, ταῦτα πάντα ῥηθεῖσα δύναται ἡ πατρότης, καὶ λοιπὸν διαφέρει οὐδὲν, πάντα εἶναι λέγειν τὸν υἱὸν ὅσα καὶ ὁ πατὴρ, δίχα μόνου τοῦ πατέρα εἶναι αὐτὸν, ἢ δίχα τοῦ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν αἴτιον εἶναι αὐτόν. Εἰ δὲ καί τινες τῶν γραφῶν τὴν τοῦ πατρὸς καὶ αὐταὶ διδοῦσιν ἰσότητα τῷ υἱῷ πλὴν τῆς ἀγεννησίας, καὶ ἕτεραι τὸ αὐτὸ πιστοῦσι πλὴν τοῦ γεννᾶν, ἢ πλὴν τοῦ τίκτειν φασι. καὶ αὗται δὲ διὰ τὸ τὴν πατρότητα τὰς λέξεις ταύτας δηλοῦν, τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ υἱοῦ διαστέλλουσαι, τῷ πατρὶ ἀπονέμουσι. Ταῦτά σοι ἀπόδειξις ἱκανὴ τοὺς Πατέρας καὶ τὴν κατὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν διαφορὰν τοῦ πατρὸς ἐπὶ πάσαις ταῖς τοῦ πατρὸς, καὶ υἱοῦ ἑνότησιν ὁμολόγως θεολογεῖν.

ζ'. Καὶ σὺ λοιπὸν ἤδη καὶ τὰς ὁμολογίας, καὶ τοὺς τῶν ὁμολογιῶν ἀκριβῶς μαθὼν λόγους, πρόσιθι καὶ.

non iisdem verbis insinuant, & primarij ac principalis discrimen Patres excipiant, vbicunque Patris & Filij vnitas commemoratur, veruntamen ab hæsitatione simili scripta omnia theologica liberabunt, quæ Patris omnia inesse ex Patre Filio & omnia ipsum esse, quæ Pater est, & quidquid est, æquabili ratione cum Patre possidere, tantummodo si Patrem esse excipias, affirmant. Cum enim quod in Trinitate est absque principio, radix, primarium, & principale Pater est, hæc omnia, dum paternitas astruitur, inferuntur, hinc nullo discrimine dicitur, omnia esse Filium quæcunque dicitur Pater, excepto solummodo eum Patrem, necnon primariam, & principalem causam esse. Sic nonnulla scripta Patris parilitatem, vna excepta gignendi ratione, Filio tribuunt, & alia id idem comprobant, cum absque eo quod gignat, vel generet, insinuent, quod paternitas dictiones similes connotat, primarium ac principale a Filio dementes Patri concedunt. Et hæc tibi abunde demonstrabunt Patres, primarium & principale discrimen de Patre in omnibus Patris & Filij vnitatibus vno ore decantare.

VII. Et tu interim, cum iam & confessiones, & confessionum

num rationes perfecte didiceris, tum etiam quæ secundum intellectum est vnionum, & discriminum partitionem, absque errore rebus assensum præbere ne respuas. Nanque addecet, vt dum confiteris Deum vnum, & Dominum vnum, & vnum omnium principium, & opificem vnum, & creatorem vnum, prætereaque Spiritus causam vnam Patrem & Filium, vna simul in omnibus his vnitatibus primarij atque principalis discrimen Patris intelligas. ea nihilominus ratione ne vnitatem a discrimine diuisam agnoscas. Vna siquidem est & eadem, & indiuisa omnis Patris & Filij vnio, quod, cum Filius omnia habeat ex Patre, ita illa possideat, vt ipse Pater, neque discrimen a propria vnionis partitione diuellatur. Maximum siquidem est omne discrimen Patris & Filij, quod omnia Patris cum sibi vendicet Filius, & maneat Filius, nec in Patrem immutetur, hæc sibi adsiscat, vnde & contractio Sabelliana longe pellitur inconfuso hoc personali discrimine abrogata. Quodsi & scriptis tradito testimonio addiscere cupis, quomodo in beata Triade simul iuncta intelligantur partitio cum vnitate, & vnitas cum partitione, & neque partitio ab vnitate, neque vnitas a partitione impediatur, tibi sane

τὸν κατ' ἐπίνοιαν μερισμὸν τῶν ἑνοτήτων, καὶ τὴν διαφορὰν, πρεσβεύειν προσέσχε ἀσφαλῶς. Χρὴ γάρ σε ὁμολογοῦντα Θεὸν ἕνα, καὶ Κύριον ἕνα, καὶ μίαν πάντων ἀρχὴν, καὶ δημιουργὸν ἕνα, καὶ ποιητὴν ἕνα, ἔτι δὲ τοῦ πνεύματος αἴτιον ἓν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, συνεπινοεῖν μὲν τὴν ἐπὶ πάσαις ταῖς ἑνότησι ταύταις κατὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν διαφορὰν τοῦ πατρός. Οὕτω δὲ πλὴν ὡς μήτε τὴν ἑνότητα ὑπὸ τῆς διαφορᾶς μεριζομένην νοεῖν, μία γὰρ καὶ ταυτὴ, καὶ ἀμέριστος πᾶσα ἑνότης πατρὸς καὶ υἱοῦ, διὰ τὸ, τὸν υἱὸν πάντα ἔχοντα ἐκ πατρὸς, οὕτως αὐτὰ ἔχειν ὡς αὐτὸς ὁ πατὴρ, μήτε τὴν διαφορὰν τοῦ οἰκείου διϊσταμένην ὑπὸ τῆς ἑνότητος μερισμοῦ, μεγίστη γὰρ πᾶσα διαφορὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ διὰ τοῦ, πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἐξιδιούμενον τὸν υἱὸν, μένοντα υἱὸν, οὐκ εἰς πατέρα μεταβαλλόμενον, ταῦτα καὶ ἐξιδιοῦσθαι, ὁπόθεν καὶ συναλοιφὴ ἀπελήλαται ἡ Σαβέλλειος παρ' ἀσυγχύτῳ τῆς προσωπικῆς ταύτης καταργουμένη διαφορᾶς. Εἰ δὲ κἀνταῦθα διὰ γραφικῆς ἐθέλεις τῆς μαρτυρίας μαθεῖν, ὅπως ἐν τῇ μακαρίᾳ Τριάδι καὶ συνεπινοοῦνται ἀλλήλοις μερισμὸς τῇ ἑνότητι, καὶ ἑνότης τῷ μερισμῷ, καὶ οὔθ' ὁ μερισμὸς ἐμποδίζεται ὑπὸ τῆς ἑνότητος, οὔθ' ἡ ἑνότης ὑπὸ τοῦ μερισμοῦ, σοὶ μὲν

ad

εἰς μαρτυρίαν ἀρκέσῃ τοῦ ζητουμένου πρὸς σύστασιν, τὸ, Συνημμένως τὴν ἁγίαν διαιρεῖσθαι Τριάδα, καὶ διῃρημένως φάσκον συνάπτεσθαι, τὸ θεολογίας ἀξίωμα. Ἡμῖν δὲ ἐχέτω πέρας ἤδη ὁ λόγος, οὐ μόνον γάρ, ὦ φιλότης, ἐντελῶς ἡμᾶς τὴν ὀφειλὴν σοι ἀποδεδώκαμεν. ὀφειλὴ γὰρ ἡμῖν ἀπολογία πᾶσα περιβαίνουσα, ἐφ' οἷς τὰς ἡμῶν γραφὰς ἐπισκεπτόμενος σύ, καθ' ἡμετέραν ἐκχώρησιν ἐρωτᾷς καὶ διαπορεῖς, ὅπερ ἂν ἄξιον ἐρωτήσεως δόξῃ σοι καὶ διαπορήσεως. Ἀλλ' ἐν προσθήκης λόγῳ, ἐφ' οἷς καὶ μὴ ἠρωτήμεθα, προστεθείκαμεν, ὧν ἀναγκαίαν εἶναι σοι τὴν γνῶσιν διεγινώσκομεν, τὴν ἐπὶ ταῖς σαῖς γινομένων ἐρωτήσεσιν ἀποκρίσεων, κἀπὶ ταῖς διαπορήσεσι λύσεων, οἱονεί τι πόρισμα ταῦτα ποιούμενοι. Καὶ ταῦτα μὲν νῦν, τὴν δὲ καὶ εἰσέπειτα ἐκχώρησιν τοῦ ἐρωτᾶν καὶ διαπορεῖν σε φιλοτιμότατά σοι παρεχόμεθα.

ad perfuadendum fatis fuerit, & quæftionem perfoluendam, [b] *coniunctim diuinam Triadem diuidi, & diuifim coniungi*, afferens theologicum axioma. Nobis porro oratio finem habeat. Non enim folum, o amice, tibi debitum abfolute exfoluimus, debitum fiquidem noftrum eft, refpondere ad ea, quæ noftra fcripta percurrens, atque confiderans, vt nos concedimus, efflagitas, & in dubium vertis, quodcumque tibi & interrogatione & dubitatione dignum vifum fuerit, fed etiam de quibus nulla interrogatio interceffit, nam quorum notitiam tibi neceffariam effe iudicauimus, refponfionibus eorum ad interrogationes tuas factis, & de dubijs folutionibus, veluti corollarium, adiunximus. Et hæc quidem in præfentia. Verum & in futurum tempus interrogandi, dubitandique tibi facultatem longe & quam liberaliter concedimus.

N O T Æ.

a Horum alterum eft Oratione ad Monachos, cuius eft illud principium; Τὸ φιλομαθὲς καὶ φιλόπονον: alterum Oratione ad Neftorium.

b Quærito hoc Oratione in facra Lumina.

EIVSDEM AD CONSTANTINVM. LIBER IV.

I. RVrsus tu dubitationem affers, sed nulla nos dubitatione premimur. Cum interrogas, addubitas; nos tamen ad dubitationem non caremus responsione: stat enim a nobis veritas, nostrisque scriptis, quibus ex Patre & Filio, per Filium nempe ex Patre Spiritus sancti existentiam, paternarum scriptionum traditionem esse, probare contendimus; itemque demonstramus, ex ijs nunquam tibi responsa nostra non aderunt, donec veritate ipsa parabilius aut liberalius aliquid quispiam excogitauerit. Quare rursus interrogationibus insta: rursus dubitationibus vrge. Veruntamen cum in præsentia quæ controuertis, non vti illius sententiæ sis, controuertis, sed ad veritatis calumniatores animum intendens, vt in omnibus promptum tibi ad eorum ora obstruenda reserues, dubia, & dubitationum explicationes, quas sequi debeas, digerantur, quibus ad ora frænanda sese rebus similibus opponentium, non imparatus comprehendaris. Mouentur siquidem iterum, qui & heri, & nudius

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ πρὸς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ, τὸ Δ'.

α. Ἀπορεῖς καὶ πάλιν· καὶ οὐκ ἀποροῦμεν ἡμεῖς. Ἀπορεῖς ἐρωτῶν, καὶ ἀπολογεῖσθαι οὐκ ἀποροῦμεν. εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια παρ' ἡμῖν, ταῖς ἡμετέραις γραφαῖς, ἐφ' οἷς τὴν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, τουτέστι διὰ υἱοῦ ἐκ πατρὸς τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν τοῦ ἁγίου θεολογικὴν τῶν πατρικῶν γραφῶν εἶναι παράδοσιν καὶ διενιστάμεθα, καὶ ἀποδεικνύομεν, τῶν ἀποκρινομένων σοι, ἀπορήσεις οὐδέποτε, ἕως ἄν τι ἀληθείας οὐδέν τι γένοιτο εὐπορώτερον. Ἐρώτα οὖν καὶ πάλιν. ἀπόρει καὶ πάλιν. τὸ δὲ νῦν ἔχον ἐπείπερ ἅπαντα διαπορεῖς, οὐχ ὡς φρονῶν αὐτὰ καὶ διαπορεῖς, ἀλλὰ τῶν τῆς ἀληθείας καταστοχαζόμενος ἐπηρεαστῶν, ὅπως ἂν ἐπὶ πᾶσι τὸ πρὸς ἐπιστομισμὸν αὐτοῖς ἕτοιμόν σοι ἀποταμιεύοιτο. καὶ τὰ ἠπορημένα, καὶ αἱ τῶν ἠπορημένων διασαφήσεις, εἰς τύπον ὁδηγίας σοι διεκτεθείσθωσαν, τίνι ἂν ἐπ' αὐτοῖς καὶ γένοιτό σοι τῷ τρόπῳ ἐπιστομίζειν συμπεσεῖν τὸ ἀπαρασκευαστόμενον. Κινοῦνται μὲν γὰρ καὶ πάλιν ἡμῖν τὴν χθὲς τε καὶ προτεραίαν συ-

dius

νήθως λόγοι περὶ τοῦ δόγματος. ἄγει δὲ πρὸς μνήμην ὁ λόγος ἡμᾶς τῆς Πρὸς Μαρῖνον τοῦ θείου Μαξίμου ἐπιστολὴ, ἐν ᾗ ὁ μεγαλώνυμος οὗτος Πατὴρ τὴν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῇ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορεύσει τοῦ πνεύματος δεφένδευσιν ἀξιῶν, τὸ, Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν ποιοῦντας σφᾶς ἑαυτοὺς ἀπέδειξαν, εἴρηκε. Καὶ τοίνυν διὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν, ὅπερ ἀληθῶς μόνῳ τῷ πατρὶ πρόσεστιν εἰρῆσθαι τὰ εἰρημένα τῷ θείῳ Μαξίμῳ ἐξηγουμένων ἡμῶν, σὺ δὲ τὸ τῶν ἀντιδίκων ὑποδὺς πρόσωπον, ἀλλ' ἔστι τὸν βουλόμενον, ἔφης, εἰπεῖν, ὡς εἰ μὲν τοῖς αἰτιωμένοις Ῥωμαίους περὶ ἀρχικοῦ καὶ μὴ ἀρχικοῦ αἰτίου ἡ καταιτίασις ἦν, εἶχον ἂν αἱ ἐξηγήσεις τὸ εὐλογοφανές. ἐπεὶ δὲ ἐκεῖνοι πρὸς αὐτὴν τὴν ἐξ υἱοῦ ἐκπόρευσιν ἀντιλέγουσι, πάντῃ ἐστὶ δῆλον, μήτ' ἐκείνοις, μήτε τῷ ὑπερηγοροῦντι τὴν ἐπ' αἰτίασιν περὶ ἀρχικοῦ καὶ μὴ, περὶ δὲ τῆς ὅλως αἰτίας τὸν λόγον ἅπαντα γίνεσθαι.

β'. Τοῦτο ἡ ἀπορία. ἡμεῖς δὲ τὴν λύσιν, ὃν εἴρηται τρόπον ὁδηγίας, ἐπὶ τῷ ἔχειν σε σὺν ταῦτα φρονοῦντας ἐπιστομίζειν, διεκθέσθαι βουλόμενοι, οὕτω δὴ καὶ διεκτιθέμεθα. Οἶδας ὡς τινὲς μὲν τούτων ὑπ' ἀρχηγῷ Κυπρίῳ ταττόμενοι, πρὸς αἷς ἄλλοις καὶ τοῦ-

dius tertius, vti aſſolet, ſermones de Dogmate, ſermoque nobis memoriam refricat diuini Maximi ad Marinum Epiſtola, qua magni nominis Pater pro Romanis de Spiritus ex Patre & Filio defenſionem inſtituens, illud, *ex quibus non cauſa Spiritus Filium aſſerere, ſeſe illi oſtenderunt*, ſcripſit. Et hæc cum nos propter primarium atque principale, quod vere ſoli Patri ineſt, dictata eſſe, quæ ſupra attulimus ex ſancto Maximo, interpretemur, tu aduerſariorum perſonam induens, poſſe ais, cuicumque id complacitum fuerit, opponere, ſi qui Romanos in crimen vocabant, illis de primaria & principali cauſa criminatio fuiſſet, ſimiles expoſitiones rationis aliquid in ſe continere iudicarentur: Sed cum illi ipſam ex Filio proceſſionem oppugnent, omnibus manifeſtum remanet, neque ab illis, neque ab alijs qui eorum defenſionem ſuſcipiunt, de primaria & principali cauſa quæſtionem, ſed de totali cauſa ſermones vniuerſos iactatos fuiſſe.

II. Hæc addubitatio eſt. Nos porro ſolutionem, vt habeas modo quo dictum eſt, promptam ad ora ſimilia ſentientium frænanda, exponere cupientes, ſic eam digerimus. Sat noſti ex hiſce nonnullos, ducem Cyprium ſequentes, inter

ter alia, quæ aduersus dogma pium rectumque blaterant, processionem quoque criminantes, homonymiæ obnoxiam facere: alios vero ijsdem in separatione Filij a Patre in causa Spiritus concordantes, ita æquos se præstasse, vt processionem modum tantum existentiæ Spiritus & nihil aliud connotare, dictarent. Dico vero simili assensu communi excepto; nanque illud *Ex quibus non causam Spiritus Filium facere sese illi ostenderunt*, eorum emolliens impetum ad præbẽdum assensum inducit. Etenim si id non esset, hoc vti pleraq; aliorum Patrum theologica dicta accusare nõ neglexissent. Attẽde porro tu, qua ratione, cum ambabus hisce partibus colloquiũ conferens, valide demonstrare poteris, propter primariam & principalem causam vere magni nominis Maximum scripsisse, *Ex quibus non causam Spiritus Filium, facere sese illi ostenderunt*. Et primum quidem cum sermones conferuntur, qui processionem recte tractant, proponant, quod nunquam, qui homonymiam insinuant, concedent, si qui Romanos in crimen vocabant, illis de primaria & principali causa criminatio fuisset, similes expositiones rationis aliquid in se continere iudicarentur: sed cum illi ipsam ex Filio processionem oppugnant, omnibus manife-

δυσσεβοῦς φασι δόγματος, καὶ εἰς ὁμωνυμίαν διαβάλλουσι τὴν ἐκπόρευσιν. τινὲς δὲ τοῖς τοιούτοις κατὰ τὸ ἐκ πατρὸς διαιρεῖν τὸν υἱὸν ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος συμφωνοῦντες, τοῦ πῶς μόνον διαγνωμονοῦσιν ὁμολογεῖν τὴν ἐκπόρευσιν, τρόπον τῆς τοῦ πνεύματος ὑπάρξεως μόνον, καὶ πλέον σημαίνειν μηδέν. Τῆς ῥήσεως γοῦν ὑπὸ πάντων ὁμολογουμένης κοινῇ. τὸ γὰρ, Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν ποιοῦντας σφᾶς ἑαυτοὺς ἀπέδειξαν, τὴν αὐτῶν ὑποθέλγον ῥοπὴν πρὸς ὁμολογίαν ἕλκει αὐτούς. Ἦ γὰρ ἂν εἰ μὴ τοῦτο, οὐδὲ ταύτην, ὡς πολλὰς τῶν ἄλλων Πατέρων θεολογίας διαβαλεῖν ὤκνησαν. Ὅρα ὅπως καὶ πρὸς ἄμφω διαλεγομένῳ τὰ μέρη ταῦτα ἰσχυρῶς ἀποδεικνύειν ἐξέσται σοι, διὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν αἴτιον ἀληθῶς Μάξιμον εἰρηκέναι τὸν μεγαλώνυμον τό, Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν ποιοῦντας σφᾶς ἑαυτοὺς ἀπέδειξαν. Γινέσθω οὖν σοι πρῶτον οἱ τὴν ἐκπόρευσιν ὀρθοδοξοῦντες διαλεγόμενοι προτεινέτωσαν. ὅπερ οἱ ὁμωνυμοῦντες οὐδέποτε τό, εἰ μὲν τοῖς αἰτιωμένοις Ῥωμαίοις περὶ ἀρχικῆς καὶ μὴ ἀρχικῆς αἰτίας ἡ καταιτίασις ἦν, εἶχον ἂν αἱ ἐξηγήσεις τὸ εὐλογοφανές. ἐπεὶ δ' ἐκεῖνοι πρὸς τὴν ἐξ υἱοῦ ἐκπόρευσιν ἀπλέγουσι, πάντῃ ἐστὶ δῆλον

nife-

μήτ' ἐκείνοις, μήτε τοῖς ὑπερηγορεῦσι τὴν ὑπ' αἰτίασιν ἀρχικοῦ καὶ μή, περὶ δὲ τῆς ὅλως αἰτίας τὸν λόγον ἅπαντα γίνεσθαι. Τί σοι δοκεῖ; πολλοῦ σοι δεήσει τοῦ πόνου πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ τῶν ἐξηγήσεων ἀληθοῦς; Καὶ πῶς ὅλως πόνου, εἴγε αὐτοὶ φθάνοντες τὴν παρὰ τοῖς αἰτιωμένοις ἀπάρνησιν τῆς ἐξ υἱοῦ ἐκπορεύσεως, οὐχὶ ἀρχικῆς καὶ προσεχοῦς αἰτίας, τῆς δὲ ὅλως αἰτίας ἀφαίρεσιν ἐνίστανται δύνασθαι. Σὺ μὲν γὰρ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς. Ἐπεὶ διὰ τοῦτο ἡμῖν ἀρνητέα παρὰ τῶν αἰτιωμένων Ῥωμαίους δοκεῖ ἐκπόρευσις ἡ ἐξ υἱοῦ, ἵνα μὴ τῷ υἱῷ κοινωνία τις μετὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ συγχωρηθείη τοῦ πνεύματος, τί ἂν ἕτερον τῷ τὴν ἐξ υἱοῦ διδόντι ἐκπόρευσιν φήσειέ τις εἶναι διασυνειδῆς, ἢ ἀπεναντίας τοῖς ἀντιλέγουσι, μετεῖναι τῆς αἰτίας ταύτης τῷ υἱῷ συνιστᾶν. Εἰ γὰρ ἡ ἄρνησις διὰ τὸ μή, ἡ ὁμολογία πάντως διὰ τὸ ναί. Ἐπεὶ μηδέ ἐστί τις λόγος ὁ πείθων, καὶ τοὺς ἀρνουμένους καὶ τὸν διδόντα πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν Ἅγιον, πρὸς τὸν αὐτὸν καὶ ἕνα τείνειν σκοπόν. αὐτοὶ δὲ τῆς ἀληθείας πάντως αἰσχυνούσης αὐτούς, ἵνα μὴ ἑαυτοὺς ἐναντιοφωνοῦντες ἐλέγχωνται, ὡς ἅπαξ τὴν ἐκπόρευσιν, ἣν ὑγιῶς ὕπαρξιν φέρουσι τοῦ πνεύματος εἰς κατασκευὴν αἰτίας λαμβάνοντες, τοῦ πρὸς τὸ σύ-

nifestum remanet, neque ab illis, neque ab alijs, qui eorum defensionem suscipiunt, de primaria & principali causa quæstionem, sed de totali causa sermones vniuersos iactatos fuisse. Quid tibi videtur? Anne multo indigebis labore ad veritatem interpretationum similium confirmandam? Quid laborem commemoro, cum ipsi iam apud eos, qui accusabantur, negationem processionis ex Filio, non primariæ ac principalis causæ, sed totalis causæ ademptionem inferre contendunt? Tu enim ad eosdem dices. Quando propter hoc neganda vobis videtur, ab ijs, qui Romanos criminantur, processio ex Filio, ne aliqua Filio communio cum Patre in causa Spiritus concedatur, quid aliud quispiam asseuerauerit concedenti ex Filio processionem a consilijs esse, quam contra sentiendo oppugnatoribus reponere, huiusce causæ Filium participem esse? Negatio siquidem per *non*, confessio vero prorsus per *sic*, constituitur. Nulla quidem ratio suadet, & negantes, & Sanctum processioni assentientem in vnum eundemque scopum collimare. Verum ipsi cum a veritate præfocentur, ne sibimetipsis contradicere deprehendantur, tanquam qui semel processionem Spiritus, quam recte tenent, existentiam esse, ad compro-

probandum causam assumere, vltra contra verba facere cessabunt. Et interim robur suum habebit, & valide nostra expositio. Nam confidenter & libere enunciabit, Sanctum, qui ex Filio processionem concedit, verbis illis, cum antedictis subdit, *Ex quibus non causam Spiritus Filium facere, sese illi ostenderunt*, quibus processionem concedit, illis prorsus & causam tribuere: quibus vero per Filium processionem, *Ex* in Filio, loco illius *Per*, accipiens, causæ primarium ac principale tollere. Neque enim temere & inconsulto præpositionibus vna pro alia vtitur, sed sciens magnum asserentem Basilium, *Vox enim per Filium primariæ causæ confessionem continet*, hac voce, nempe per Filium, plane corroborat, licet Filius causæ Spiritus particeps est, non ita tamen esse participem, vt primaria Spiritus causa sit: id enim Pater est.

III. Hæc dum dicis, & nostra expositio suum robur habebit, & valide, vt diximus. Aduersarij vero aut vltra contradicendi finem facient, aut rursus in alia sese conuertentes, quod illis in more est, modos omnes fundendorum verborum vsurpantes, posse, inquient, & ex Filio, & per Filium processionem dici, atque existentiam, sed

σονται ἀντιλέγειν. καὶ ἕξει τὸ λοιπὸν τὴν ἰσχὺν ἡ ἡμετέρα κατὰ κράτος ἐξήγησις. ἕξει γὰρ μετὰ παῤῥησίας εἰπεῖν, ὡς ὁ τὴν ἐξ υἱοῦ διδοὺς ἐκπόρευσιν ἅγιος, καὶ τὸ, Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν ποιοῦντας σφᾶς ἑαυτοὺς ἀπέδειξαν, τοῖς προειρημέναις ἐπάγων, οἷς μὲν ἐκπόρευσιν δίδωσιν, αἰτίαν δίδωσι πάντως, οἷς δὲ τὴν δι᾽ υἱοῦ ἐκπόρευσιν, τὸ ἐξ, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ ἀντὶ τῆς διὰ, ἐκδεχόμενος, τὸ τῆς αἰτίας πρῶτον ἀφαιρεῖται, καὶ ἀρχικόν. οὐ γὰρ εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε τῇ τῶν προθέσεων ἐνταῦθα χρῆται ἀντιπεριχωρήσει. ἀλλὰ τὸν μέγαν εἰδὼς Βασίλειον λέγοντα, Ἡ γὰρ δι᾽ υἱοῦ φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει, διὰ τῆς τοιαύτης φωνῆς, λέγω δὴ, τῆς δι᾽ υἱοῦ, παρίστησιν ἐναργῶς, ὡς εἰ καὶ τῷ υἱῷ τῆς αἰτίας τοῦ πνεύματος μέτεστιν, ἀλλ᾽ οὐχ οὕτως, ὥστε αὐτὸν τὸ προκαταρκτικὸν τοῦ πνεύματος αἴτιον εἶναι. τοῦτο γὰρ ὁ πατήρ.

Γ'. Ταῦτα ἐρεῖς σὺ, καὶ ἡ ἡμετέρα ἐξήγησις τὴν ἰσχὺν ἕξει κατὰ κράτος, ὡς εἴρηται. οἱ δέ γε δι᾽ ἐναντίας ἢ τοῦ πρόσω στήσονται ἀντιλέγειν, ἢ ἐὰν ἴσως μεταβαλλόμενοι αὖθις, ὥσπερ εἰώθασι, πάντας τρόπους εὑρεσιλογίας ἀεὶ μετιόντες, δύνασθαι φήσουσι καὶ ἐξ υἱοῦ καὶ δι᾽ υἱοῦ ἐκπόρευσιν λέγειν καὶ ὕπαρξιν, πλὴν κατὰ τὸ διῆκον διὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ ταύτης γὰρ αὐτοὶ τῆς

λέξεως πλαστουργοί. οὐ μόνον κατὰ τὸ ἠνωμένως ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τοῦ πνεύματος τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν τὸ παροιμιακὸν αὐτοὺς ἐπιφεύγῃ, καπνοῦ καταλήψεται πῦρ. τὸν γὰρ υἱὸν τοῦ πατρὸς ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ διαιροῦντες τοῦ πνεύματος, ἵνα μὴ δῆθεν δύο αἴτια πατὴρ καὶ υἱὸς νομισθεῖεν τοῦ πνεύματος, ὅπερ λόγος ἂν εὐσεβείας οὐδεὶς ποτε παραδέξαιτο. Καὶ διὰ ταῦτα πάνυ πονηρῶς τὸ διήκειν, καὶ πάνυ δυσεβῶς πλαστουργοῦντες, εἰς Ἀρειανισμὸν ἐκτραχηλίζονται οἱ ταλαίπωροι. Λόγος γὰρ ἔσται προσβοηθήσων οὐδείς, μὴ οὐχὶ τοῦ πατρὸς ὑπηρέτην, ἢ λειτουργικόν τι ὄργανον λογίζεσθαι τὸν υἱὸν κατ' αὐτὸ τὸ διήκειν ἐπὶ τῇ ἐκεῖθεν ἐκπορεύσει καθυπουργοῦντα τοῦ πνεύματος. Καὶ τὰ μὲν πρὸς αὐτοὺς οὕτως σοι προσοικονομηθήσονται. καὶ οὕτως ἡ κατ' αὐτῶν σοι νίκη περιγενήσεται.

δʹ. Ἐπεὶ δὲ καί τις ἄλλη ἐν τούτοις ἐστὶ φαύλη μερίς. Εἰσὶ γάρ τινες, οἳ καὶ αὐτοὶ τὴν ἐκπόρευσιν φρονοῦντες ὀρθῶς, ὅμως δι' ἀναίρεσιν τῆς ὅλως αἰτίας, τὴν ῥῆσιν τὸν Ἅγιον εἰρηκέναι φασίν, ὡς τὸ δι' υἱοῦ ἐκπόρευσιν ἀντὶ τῆς μετὰ τοῦ υἱοῦ ἐκδεχόμενοι. εἰ γὰρ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν μετὰ τοῦ υἱοῦ, φασίν, ἐκπορεύεται, πῶς ἂν καὶ εἴη ἐπὶ τῇ αὐτοῦ ἐκπορεύσει κοινωνῶν ὁ υἱὸς τῷ πατρί; Ὅρα εἰ καὶ ἡ τούτων ματαιολογία τὴν

sed eo significatu, quasi *pertranseat* per Filium. Huiusce enim quoque dictionis formatores sunt, non quod vniatur in causa Spiritus cum Patre Filius, & sic quod prouerbio circũfertur, ipsos, cum effugiunt fumum, ignis apprehendet. Nanque Filium a Patre separantes in causa Spiritus, ne videlicet duæ causæ Pater & Filius Spiritus reputentur, quod nullus vnquam pietatis sermo admisit, malitiose nimis hoc *pertransire*, & admodum impie efformantes in Arianismum infelices præcipitantur. Nulla enim ratio auxiliabitur, ne Patris administer, aut instrumentum seruile Filius, per hoc *pertransire*, in processione, quæ inde est, Spiritus, asseruiens existimetur. Et hæc tibi digesta promptaque sint, dum homines contra colloqueris, quibus aduersus eos victoriam facile consequeris.

IV. Veruntamen cum inter eosdem pars alia internoscatur, sed valde improba, quæ licet de processione recte sentiat, attamen Sanctum pœnitus causam tollentem, dictum simile enunciasse contendit, & *processionem per Filium* loco illius, *vna simul cum Filio* accipit. Nanque si per Filium Spiritus, quod idem est, ac si diceres simul cum Filio, inquiunt, procedit, qua ratione in illius processione

Filius

Filius partes obtinebit. Sed quo tandem tendat eorum vaniloquentia ex apponendis nostris expositionibus, deprehendes. Et primum quidem harum præpositionum, quam ipsi prætendunt transumptionem, quibus nam demonstrauerint? Quænam eam Grammaticæ artis curiosa indagatio conquisiuerit? Nam cum mutua præpositionum in sese immutatio ab ijs, qui artem pertractarunt, semel tradita sit, & diligenter, in nullo vnquam eorũ præpositionem *Per* loco illius *Cum* assumi inueneris. Adde etiam, nullum huiusce rei apud profanos reperiri exemplum, sed nec apud nos, qui diuiniorem philosophiam colimus, vllus est, qui loco illius *Cum* præpositionem *Per* accipi tradat, quemadmodum *Ex*, & *Per* apud Basilium, Cyrillum, & Gregorium magnos quidem viros, mutuam vnius pro alia acceptionem inuenies. Secundum, etiamsi id concedatur, forte ex aduersarijs, qui similia tradunt, præter expectationem mutata sententia, ad opem auxiliumque nostrum concurrent. Nanque dictio *Productor per Verbum*, cuius diuinus Damascenus auctor est, causam hac ratione cum Filio Patrem comprobans, sine vlla oppositione, quam veritas poscit Patris & Filij in causa Spiritus vnionem comprobauerit. Interim est, quod plane ipsos conuellet, cum necessario

ἡμετέρου ὀπίσω κεῖται ἐξηγήσεων. Περὶ ταῦτα μὲν πόθεν ἣν ἔτοι προβάλλονται μετάληψιν τῶν προθέσεων ἔχουσιν ἀποδεῖξαι; ποία ταύτην Γραμματικῆς τεχνολογίας ἔχει περίληψιν; τῆς γὰρ πρὸς ἀλλήλας τινῶν προθέσεων ἀντιμεταστάσεως ἅπαξ παραδοθείσης τοῖς τεχνολογήσασιν ἐς τὸ ἀκριβὲς, οὐκ ἔστιν οὐδέποτε εἰλημμένην παρ' οὐδενὶ τὴν διὰ πρόθεσιν ἀντὶ τῆς μετά. Καὶ ἔτι οὐ μόνον λόγος Ἑλληνικῆς σοφίας ἔχει τοῦτο οὐδεὶς, ἀλλά γε οὐδὲ γραφή τις οὐδεμία τῶν ὅσαι τῆς καθ' ἡμᾶς θειοτέρας φιλοσοφίας, ἀντὶ τῆς μετὰ τὴν διὰ παραδίδωσιν, ὡς ἡ τῆς ἐκ καὶ διὰ παρὰ Βασιλείῳ, Κυρίλλῳ καὶ Γρηγορίῳ τοῖς μεγάλοις ἀντιπαραχώρησις εὕρηται. Ἔπειτα δὲ εἰ καὶ τοῦτο δοθείη τάχ' ἂν ἀντιδίκων παρὰ προσδοκίαν οἱ ταῦτα λέγοντες ἐκτραπόμενοι εἰς συμμάχους καταστραῖεν ἡμῖν. Ἡ γὰρ προβολεὺς διὰ λόγου φωνὴ, ἣν Δαμασκηνὸς ὁ θεῖος πεφιλοσόφηκεν, αἴτιον ἐκ τοῦ λόγου τούτου μετὰ υἱοῦ τὸν πατέρα παριστῶσα τοῦ πνεύματος, ἀναπάντητα συνῆπται ἄν, ἣν ἡ ἀλήθεια βούλεται, τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπὶ τῇ τοῦ πνεύματος αἰτίᾳ ἑνότητα. Τρίτον εἰς κατάλυσιν αὐτῶν ἰσχυρὸν, ἣν ἔχει ἀνάγκην ὁ λόγος ὁ

Filium

τὸν υἱὸν ἐκπορευτὸν ἀποφαίνειν. Εἰ γὰρ μετὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐκ ἔστι μὴ καὶ τὸν υἱὸν ἐκπορευτὸν καὶ νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι, ὥσπερ αὖ εἰ καὶ τὸν υἱόν τις γεννᾶσθαι λέγοι μετὰ πνεύματος, οὐκ ἔστι μὴ καὶ τὸ πνεῦμα γεννητὸν καὶ νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι. Ταῦτα καὶ ἡ δευτέρα τῶν τὴν ἐκπόρευσιν ὀρθοτομούντων μερίς· καὶ τοιοῦτόν σοι τὸ τέλος λοιπὸν ἐπειςσδήποτε προσδιαλεγομένῳ ἀποβήσεται, ἀναπάντητος δηλονότι ἀπόδειξις ἐκ τῆς πανταχόθεν τῶν οἰκείων λόγων στενοχωρεῖσθαι αὐτόν, καὶ εἰς ἀτοπίας περιάγεσθαι τῇ δι' ἀφαίρεσιν τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ, ἵνα μὴ εἴπω τῆς ὅλης αἰτίας, τὸ, Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν ποιοῦντας σφᾶς ἑαυτοὺς ἀπέδειξαν, τὸν Ἅγιον εἰρηκέναι. Διὰ τοῦτο καὶ ἅπερ πρὸς ἡμᾶς πολλάκις διαπορεῖς, τὸ πρὸς ἐπιστομισμὸν τῶν δι' ἐναντίας ἑτοίμην ἑαυτῷ προαποταμιεύων ἡμεῖς προσιέμεθα.

ε. Παρείτωσαν γοῦν ἀπάρτι δεύτεροι πρὸς διάλεξιν καὶ τῆς ὁμωνυμίας οἱ πλαστουργοί. ἀλλὰ τί φημι πρὸς διάλεξιν. παρείτωσαν πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπιστομισμόν, πρὸς αἰσχύνην. Τί γὰρ καὶ ἀπολογήσονται παρὰ πάντων Ἁγίων, οἱ τρόπον ὑπάρξεως καὶ ὑποστατικὴν τοῦ πνεύματος ἰδιότητα τεθεολογήκασι τὴν ἐκπόρευσιν βασιλικῷ τῷ πήχει ἀνατρεπόμενοι; Ὁπη-

Filium quoque procedere demonſtret. Etenim, ſi cum Filio procedit, fieri nequit, vt Filius quoque procedens non ſit & dicatur, veluti, ſi quis Filium generari cum Spiritu diceret, Spiritum ipſum generari, & intelligi, & dici confirmaret. Huius ſecundæ, quæ de proceſſione recte ſentit partis, finem ſimilem, ſi ad eam confabulatum accedas, colloquium conſequetur, demonſtrationem ſcilicet, cui illa reſpondere nequeat, quod omni ex parte proprijs enuntiatis aſtringatur, & in abſurda deducatur, ob primarij & principalis, ne dicam vniuerſæ cauſæ, negationem propter illud Sancti dictum, *Ex quibus non cauſam Spiritus Filium facere ſeſe illi oſtenderunt.* Præterea quæ ſæpius ad nos dubia, ad ſeſe opponentium ora frænanda, promptas tibi reſponſiones præparans, proponis, hilariter & benigne excipimus.

V. Accedant itaque deinceps ad colloquium homonymiæ formatores. Sed quid inquam ad colloquium? accedant ad ſui confutationem, ad ſui oris obthuramentum, ad ſui infamiam. Quid enim reſpondebunt a Sanctis omnibus, modum exiſtentiæ & hypoſtaticam Spiritus proprietatem proceſſionem decernentibus, regio, vt dicitur, cubito refutati? Quando

etiam si dictio sui non ita patentem haberet significatum, sed vel minimum ostenderet, & correctione expositionis indigeret, abunde satis essent ad eorum ora obthuranda, qui a Photio ad hæc nostra tempora aduersus Romanam Ecclesiam proprijs commentarijs decertarunt: ij siquidem omnes processionem ex Filio, ex Filio inferre existentiam demonstrare hoc solo moti contenderunt. Opem quoque tulissent ad hoc iucundum certamen, ad quos diuino correptus Spiritu Maximus respondens, vti qui non reciperent, *ex Filio*, veluti causam notantem processionem. Et quid his opus est? diceret quispiã cum ad eos confutandos soli sufficiant, eodem fine ac scopo cum illis concurrentes, atque concertantes, qui, vt causam a Filio solum adimant, socios se certaminis præbent, ac solicitudinis in processionis homonymia, quasi illam sic recte pertractent, quo fit, vt pro amicis inimici, & pro commilitibus hostes euadant. Idcirco cum necessarium minime sit, cum illis colloquia conserere, erit nihilominus si congressus successerit, ex parte eos Arianismo obnoxios ostendere, peiusque iam dictis omnibus, qui per Filium existentiam confitentes,

γε εἰ καὶ μὴ οὕτω εἶχεν ἡ λέξις τὴν σαφήνειαν πρόδηλον, ἀλλ' ἐμφαντικόν τι ταύτῃ ἐνῆν, καί τινος παραμυθίας τῆς δι' ἐξηγήσεως δεόμενον, ἤρκεσαν ἂν τούτοις πρὸς ἐπιστομισμὸν οἱ ἀπὸ Φωτίου καὶ μέχρις ἡμῶν κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας διὰ γραφῶν οἰκείων ἀγωνισάμενοι, πάντες τὴν ἐξ υἱοῦ ἐκπόρευσιν, τὴν ἐξ υἱοῦ δηλαδὴ ὕπαρξιν ἀποδεικνύειν φιλονεικοῦντες, παρὰ δὴ τοῦτο καὶ ἐκτρεπόμενοι. Εἰ δὲ μὴ μόνοι συναντελάβοντο ἂν ἐκείνοις τὴν πρὸς τὴν τούτων καταβολὴν ἀγῶνος, καὶ οἱ πρὸς οὓς ἀπολογούμενός ἐστι Μάξιμος ὁ θεόληπτος, ὡς τὴν ἐξ υἱοῦ μὴ προσιεμένους ἅτε δηλωτικὴν αἰτίας ἐκπόρευσιν. Καί τι ταῦτα, τάχ' ἂν ἡμῖν εἴποι τις, ἐπειδὴ καὶ μόνοι τούτοις ἀρκοῦσι πρὸς ἔλεγχον οἱ νῦν ἐφ' ἑνὶ σκοπῷ συνδρομοῦσι τούτοις καὶ συναγωνισταί, οἱ πρὸς μόνον τὸ τὴν ὅλως αἰτίαν ἀφαιρεῖν τὸν υἱόν, τοῦ ἀγῶνος τούτοις κοινωνοῦντες, καὶ τῆς σπουδῆς ἐπὶ τῇ ὁμωνυμίᾳ τῆς ἐκπορεύσεως, ὡς ταύτην ὀρθοτομοῦντες αὐτοὶ εἰς ἐχθροὺς ἀντὶ φίλων, καὶ ἀντὶ συμμάχων ἀντιδίκους καθίστανται. Διὰ δὴ ταῦτα τῆς διαλέξεως τῆς πρὸς τούτους τὸ ἀναγκαῖον μὴ ἐχούσης, ἔστω σοι ὅμως καὶ πρὸς αὐτοὺς ἐκ μέρους πως διαλεγομένῳ ἐνεχομένους αὐτοὺς ἀποδεικνύειν τῷ Ἀρειανισμῷ, χεῖρον ἢ τοὺς εἰρημένους πάντας, ὅσοι τὴν δι' υἱοῦ συνομολογοῦντες ὕπαρξιν, τὴν

per

δι' υἱοῦ αἰτίαν οὐ καταδέχονται. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τοῦ πατρὸς ὑπουργὸν ἐπὶ τῇ ἐκπορεύσει ποιεῖν ἀπελεγχόμενοι τὸν υἱὸν, τὸν Ἀρειανισμὸν κατακρίνονται. Οὗτοι δὲ οὐ τοῦτο μόνον καθότι καὶ αὐτοὶ οὐχὶ αἰτίας δηλωτικὴν ἐκπόρευσιν ὁμολογοῦσι δι' υἱοῦ, ἀλλά γε δὴ ἐλάττονα καὶ τοῦ πνεύματος, καθότι τὰς διὰ τοῦ υἱοῦ διδομένας χάριτας, εἰς ἃς αὐτοὶ ἀπάγουσι τὴν ἐκπόρευσιν, οὐχ ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν τοῦ πνεύματος ἔχοντος, ἀλλ' ὡς ἁπλῶς τῷ πνεύματι τοῦ υἱοῦ ἐπὶ ταύταις διακονοῦντος φρονεῖν ἀπελέγχονται. Σοὶ οὖν ἐς τόσον καὶ μέχρι τόσου καὶ ἡ πρὸς τούτους ἔστω διάλεξις. Ἡμεῖς δὲ τὰς λύσεις, ἧς προέτεινας ἀπορίας, ἐντελῶς ἤδη σοι ἀποδόντες, ὡς ἐν ὁδηγίας καθὼς σοι ἐπηγγειλάμεθα τύπῳ, ὡς ἂν τὸ πρὸς ἐπιστομισμὸν τῶν δι' ἐναντίας ἕτοιμον εἴη σοι, πειρωμένων ἴσως ἀποδεικνύειν, μὴ δι' ἀφαίρεσιν τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ, πάσης δὲ ὅλως αἰτίας ἐν τῇ πρὸς Μαρῖνον ἐπιστολῇ, τό, Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν ποιοῦντας σφᾶς ἑαυτοὺς ἀπέδειξαν, Μάξιμον εἰρηκέναι τὸν θεῖον, εἰδέναι σε βουλόμεθα, ὡς καὶ ὁ θεῖος Δαμασκηνὸς, ἐν ᾗ ῥήσει τὸν πατέρα, προβολέα διὰ λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ θεολογῶν πνεύματος, Πνεῦμα υἱοῦ, προστίθησι, λέγομεν, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον. μόνος γὰρ αἴτιος ὁ

per Filium causam non amplectuntur. Illi siquidem in processione Patris administrum Filium facere deprehensi, Arianismi rei condemnantur: hi vero non huiusce tantum, cum & ipsi processionem per Filium negant, causam denotare, sed Spiritu etiam inferiorem faciunt, quod per Filium gratias datas, ad quas ipsi processionem attrahunt, non tanquam per Filium Spiritus existentiam, haberet, sed tanquam simpliciter in illis Spiritui Filius ministraret, sentire deprehenduntur. Tibi itaque tantundem nec vltra cum illis esto dissertatio. Nos porro dubij a te propositi solutionibus traditis, viam parantes, vti promisimus, vt eas promptas haberes ad aduersariorum ora obthuranda conantium ostendere, non propter primarij & principalis ademptionem, sed vniuersæ causæ ad Marinum Epistola, illud, *Ex quibus non causam Spiritus Filium facere, sese illi ostenderunt*, diuinum Maximum dixisse, te scire volumus. Sic quoque diuinus Damascenus, vbi Patrem *productorem per Filium manifestantis Spiritus*, decernens, *Spiritum Filij*, addit, *dicimus, non vti ex ipso, sed vti per ipsum ex Patre procedentem. Solus enim causa Pater*, con-

 cordi-

corditer cum magno Maximo eandem ſententiam indiſcriminatim determinat. Sub dictione nanque *Productor per Filium*, Patris & Filij in Spiritus cauſa vnionem confirmans, & præpoſitionem *Ex*, quæ primarium ac principale plene præfefert, Patri attribuens, illud, *Solus enim cauſa Pater*, a Filio Patrem in principali diſcernens, adducit.

VI. Nunc interea reliquum eſt, vt dictum quoque illius, cui a Theologia nomen eſt, & aduerſarij proponunt, commemoremus, non quod illud vti eſt, abſque vlla ſui immutatione proponant, ſed quod neceſſarium eſt, vt inde Sanctum ſibi ipſi concordem oſtendamus, quemadmodum & in dictis ſupra laudatis fecimus: ſed quod, data etiam atque conceſſa immutatione, multum valebit ad demonſtrandum conſenſionem, a Sanctis nempe Patribus cauſam præcipue Patri decerni, quod inde primarium & principale, neceſſario conſequitur. & id ipſum eſſe intelligitur, quod a Filio ſegregatur. Cum enim Oratione diuiniloqui Patris ad eos qui ex Aegypto acceſſerant, in nonnullis exemplaribus habeatur, *Quæcumque habet Pater, Filij ſunt, ſi vnum ingenitum eſſe excipias*, in alijs vero, *vnam ſi excipias cauſam*, inue-

πατὴρ, συνῳδὰ τῷ μεγάλῳ Μαξίμῳ καὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἀπαραλλάκτως θεολογεῖ. ὑπὸ γὰρ τῆς, προβολεὺς διὰ λόγου φωνῆς, τὴν τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπὶ τῇ τοῦ πνεύματος αἰτίᾳ ἑνότητα παριστῶν, καὶ τὴν τὸ πρῶτον, καὶ ἀρχικὸν σαφῶς δηλοῦσαν ἐκ, τῷ πατρὶ ἀναφέρων, τὸ, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατὴρ, ὡς τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα ἐπὶ τῷ ἀρχικῷ διαστέλλων ἐπάγει.

ς'. Λοιπὸν ἐστὶν ἀπάρτι λοιπὸν καὶ ἧς ἐστιν ὅτε προτείνουσι ῥήσεως τοῦ Θεολογίας ἐπωνύμου οἱ ἀντιλέγοντες μνημονεῦσαι. οὐχ ὅτι ἀμεταποιήτως ταύτην προτείνουσι, καὶ τὸ ἀναγκαῖον ἴσως ἐντεῦθεν ἡμῖν αὐτὸν ἑαυτῷ τὸν Ἅγιον συμβιβάσαι, ὡς ἐπὶ τῶν προειρημένων ῥήσεων ἔχει. ἀλλ' ὅτι δοθείσης καὶ συγχωρηθείσης παρ' ἡμῶν τῆς μεταποιήσεως, πολλή τις ἐπαγγέλλεται πρὸς ἀπόδειξιν ἡ συγκρότησις, τοῦ, τὸ αἴτιον παρὰ τῶν Ἁγίων ἐξαιρέτως τῷ πατρὶ ἀφορίζεσθαι διὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν, ὡς ἐντεῦθεν πρὸς ἀνάγκης ἀκολουθεῖν, τοῦτο νοεῖν εἶναι, τὸ καὶ ἀφαιρούμενον τοῦ υἱοῦ. Ἐπεὶ γὰρ ἐν τῷ πρὸς τοὺς ἀπ' Αἰγύπτου ἐπιδημήσαντας Λόγῳ τοῦ θεορρήμονος, ἔστι μὲν γὰρ οἷς τῶν ἀντιγράφων, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ ἐστι πλὴν τῆς ἀγεννησίας. ἔστι δὲ παρ' οἷς, Πλὴν τῆς αἰτίας, εὑρίσκεται, οἱ τὴν ἐναντίαν μετιόντες, καὶ τοῦτο δὴ

τὸ, Πλὴν τῆς αἰτίας, τρίτον ἐπὶ τοῖς προειρημένοις δυσὶ τῆς τῶν οἰκείων λόγων σαθρότητος μέρος ποιοῦνται. Ἡμεῖς δὲ ὅτι αἱ τὸ, Πλὴν τῆς ἀγεννησίας ἔχουσαι βίβλοι, τῶν καθ' ἃς τὸ, Πλὴν τῆς αἰτίας, ἐμφέρεται, ἀποφέρονται κράτος, ἱκανῶς ἐν διαφόροις λόγοις προαποδεδειχότες ἐκ τοῦ πᾶσιν, ἐν οἷς τὰς τῆς Τριάδος ὁ Ἅγιος ἀφορίζει ἰδιότητας, τὴν ἀγεννησίαν ἀποκληροῦν τῷ πατρί, καὶ τὸ, πλὴν τῆς αἰτίας νῦν διδόντες καὶ συγχωροῦντες, οὐδέν τι ἀπόνασθαι τῆς μεταποιήσεως ἐῶμεν τοὺς ἀντιλέγοντας. Ἔστω γὰρ τὸ, πλὴν τῆς αἰτίας τὸν Ἅγιον εἰρηκέναι. ποίαν δὴ τὴν αἰτίαν νοῶν ταύτην, ἐξεταστέον. Οὐ γὰρ ἀφορισμένως πλὴν τῆς αἰτίας ἔφη τοῦ πνεύματος, ὅτι μηδέ τις ἦν ὑπὸ τῷ λόγῳ, εἰ ἄρα ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, ἢ ἐκ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ αἰτιατὸν τὸ πνεῦμα ἐστίν. ὅπερ τῆς νῦν ἀντιλογίας ἐστίν, ἀλλ' ἀπολύτως, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ ἐστιν, ἔφη, εἴγε καὶ ἔφη, πλὴν τῆς αἰτίας. Αἰτία δὲ ἀπολύτως οὕτω λεγομένη, οὐ μόνον τὴν φυσικὴν τοῦ πνεύματος αἰτίαν δηλοῖ, ἀλλά γε καὶ τὴν τῶν κτισμάτων ποιητικήν. Καὶ δεῖ τὸν τὰς σημασίας τῶν γραφικῶν ἀνιχνεύοντα λέξεων σκέπτεσθαι καὶ ἀνερευνᾶν, πῶς ἂν γένοιτο κατ' ἔννοιαν εὐσεβῆ, καὶ φυσικῶς καὶ ποιητικῶς τὸν υἱὸν ἀφαιρεῖν τὴν αἰτίαν, καὶ μόνῳ

inueniatur, qui contra nos faciunt: hoc item, *vnam si excipias causam*, tertiam post duo primum allata, sermonum suorum imbecillitatis partem apponunt. Nos porro cum ostenderimus Volumina, quæ, *vnum ingenitum esse si excipias*, continent, præ illis, quæ, *si excipias causam*, habent, potioris roboris esse, abunde sane in diuersis orationibus, propterea quod in reliquis omnibus, in quibus sanctus proprietates Triadis præscribit, ingenitum esse Patri attribuit, &, *vnam si excipias causam*, nunc dantes concedentesque, nulli commodo esse cõtradicentibus similem immutationem, dignoscamus. Esto siquidem, *vnam, si excipias causam*, Sanctus enunciauerit, quam causam ipse intellexerit, examinandum est. Neque enim separando dixit, *si causam spiritus excipias*. Neque enim illi curæ erat, An ex solo Patre, vel ex Patre per Filium Spiritus causaretur, quod præsentis contentionis est, sed indeterminate, *Quacunque habet Pater, Filij sunt*, dixit, si tamen dixit, *si excipias causam*. Causa vero sic absolute enunciata, non tantum naturalem spiritus causam, sed etiam creaturarum effectricem indicat. Oportetque scriptarum dictionum significatus inuestigantem considerare, & inquirere, quemodo pie intelligendo, & naturali & effe-

ctrice

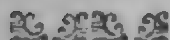
ctrice causa Filium spoliet, & soli eam Patri ascribat. Et plane quicunque simili modo peruestigat, sententiam rectam illam esse intelliget, nisi secundum causæ primarium & principale. Reperiet quippe simul & Basilium & Athanasium in rebus Theologicis paris nominis, intelligentiam similem vti piam rectamque approbantes, hunc quidem illis, *Et nemo existimet me, tres esse affirmare primarias hypostases. Principium siquidem omnium vnum est, per Filium operans, & in Spiritu perficiens*, Nec non & illis; *Vnum enim scimus ingenitum, & vnum omnium principium, Patrem Domini nostri Iesu Christi:* Athanasium vero in illis, quæ subiungit ad Interrogationem, *Quid Deus est? Omnium principium, vt Apostolus ait, Vnus Deus Pater, ex quo omnia. Nanque Verbum ex eo est generatus, & Spiritus ex eodem procedens. Postmodum vniuersa creatura per Verbum in Spiritu fabrefacta consistit*. Hæc est pietatis summa. hic est sinceræ veræque confessionis vertex. Et tu iam tandem dubiorum a te propositorum exquisitam notitiam habens, a sanctis Patribus causam Patri potissimum ascribi propter primarium ac principale, indeque necessario sequi, hoc ipsum esse quod adimitur Filio intelliges. Percontare rursus, rursus addubita.

ταύτην ἀποκληροῦν τῷ πατρί. Καὶ πάντως πᾶς τις οὕτως ἀνερευνῶν κατ' οὐδὲν ἕτερον τὸν λόγον διορθούμενον γνωριεῖ, ὅτι μὴ κατὰ μόνον τὸ τῆς αἰτίας πρῶτον καὶ ἀρχικόν. Εὑρήσει γὰρ ἅμα καὶ Βασίλειον καὶ Ἀθανάσιον ἐπὶ τὴν θεολογίαν ἰσοκλεεῖς τῆς ἐννοίας ταύτης ἐπισυμμαρτυροῦντας τὸ εὐσεβές, τὸν μὲν, ἐν οἷς, Μηδεὶς οἰέσθω με, εἴρηκε, τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις. ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, δι' υἱοῦ ἐνεργοῦσα, καὶ τελειοῦσα ἐν πνεύματι. Καὶ αὖ ἐν οἷς ἔφη. Ἕνα γὰρ οἴδαμεν ἀγέννητον, καὶ μίαν τῶν ὄντων ἀρχὴν, τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀθανάσιον δὲ ἐν οἷς. τί ἐστι Θεὸς; εἴρηκε, καὶ ἐπήγαγε τὸ, Ἡ πάντων ἀρχὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Εἷς Θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. καὶ γὰρ ὁ λόγος ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς, καὶ τὸ πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευτῶς. Εἶτα πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ λόγου ἐν πνεύματι συνέστη δημιουργικῶς. Τοῦτο τῆς εὐσεβείας ἐστὶ τὸ τελεώτατον. Τοῦτο τῆς εἰλικρινοῦς ὁμολογίας τὸ κορυφαιότατον. Καὶ σὺ τέλος ὧν διηπόρηκας τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν παρὰ τῶν Ἁγίων τὸ αἴτιον ἐξαιρέτως τῷ πατρὶ ἀφορίζεσθαι, διὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν ἐσχηκὼς, καὶ τοῦ ἐντεῦθεν πρὸς ἀνάγκης ἀκολουθεῖν, τοῦτο νοεῖν εἶναι τὸ καὶ ἀφαιρούμενον τοῦ υἱοῦ, ἐρώτα καὶ πάλιν. ἀπόρει καὶ πάλιν.

EIVS.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
Εἰς τὸν ΤΟΜΟΝ τοῦ ΚΥΠΡΙΟΥ
κατὰ τῶν νεοφανῶν αἱρέσεων αὐτοῦ σχεδιασθεὶς

Λόγος Α'.

ά. Ἔμελλεν ἄρα πολλὰς καὶ καιρὸν τὰς μεταξὺ τῶν τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Ῥώμης Ἐκκλησιῶν ταραχὰς ὁ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἀναρριπίσας πολέμιος εἰς τὸ πάντων τῶν κακῶν ἔσχατον τὴν οἰκείαν νῦν περιστῆσαι σπουδήν. Εἰ γὰρ καὶ τριῶν ὅλων ἑκατοντάδων χρόνου μέτρον ὑπεξετάθη, ἀφ' οὗ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων σχίσμα κρατύνεσθαι ἤρξατο, ἀλλ' οὔπω μέχρι καὶ νῦν ὁ τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας θεμέλιος διεσαλεύθη· σχίσμα δὲ ἦν ἄλλως ἑκατέροις τοῖς μέρεσιν ἐμφιλοχωροῦν, καὶ λόγοι ἑκατέρωθεν διαλεκτικαῖς μεθόδοις παρακεκυλισμένοι, παρεξηγήσεσί τισι τῶν γραφῶν τὸ τῆς ἐννοίας συνετάραττον καθαρόν. Νῦν δὲ εἰς φανερὰν, οἴμοι, τὴν αἵρεσιν ὁ πονηρὸς ἀπαυθαδιάζεται, καὶ πρόδηλον ἄρτι τῶν πατρικῶν δογμάτων εἰσηγούμενος τὴν ἀθέτησιν, τῆς ἐντεῦθεν αἱρετικῆς κακίας πᾶσαν ἀναπλῆσαι τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἀ-

EIVSDEM
IN TOMVM CYPRII
Et nouas eiusdem Hæreses de improuiso dictata

ORATIO I.

E. ALLATIO Interprete.

I. Scilicet hoc restabat, vt, cū multas alio atq; alio tempore, inter veteris ac nouæ Romæ Ecclesias simultates ac turbas salutis nostræ hostis excitasset, nunc tandem in malorum omnium extremum studia sua omnia atque solicitudinem collocaret. Licet enim trium, & trecentorum annorum spatium euolutum est, ex quo dictarum Ecclesiarum dissidium, vires & firmitatem nancisci cœpit, ad hæc nihilominus tempora rectorum dogmatum Ecclesiæ fundamentum non dum concussum fuerat, sed purum dissidium inter ambas partes intercedebat, & sermones dialecticis methodis vtrinque reuoluti, prauis nonnullis scripturarum, interpretationibus sententiæ puritatem interturbabant. At nunc apertam hæresim, væ mihi, improbus contumaciter euomit, & paternis dogmatibus palam exauctoratis, noxa quæ ex hæresi promanat, vniuersam Dei Ecclesiam inficere non veretur,

retur: ſed quomodo, & quibus artibus, ſiue inſtrumentis vſus rerum ſimilium auctor aduerſus Dei Eccleſiam hæc commini- ſcitur, non eſt præſentis temporis referre, & alterius eſſet narrationis, qua ipſe ratione, cum non eſſet ex legitimis huiuſce Vrbis fœtibus, ſed ſpurius, & ab eiuſdem alienus natalibus nouæ hæreſis auctor emerſit: imo & qua ratione Dei, quæ verbis exprimi nequeunt, iudicijs Conſtantinopolitanæ vrbis ſedem occupauit, ſub pietate tyrannidem exercens, canones omnes, legeſque vniuerſas Eccleſiaſticas peſſum dedit. Verum illud tantummodo ad ſignandum hominem cum antea dixerimus, peſtem hanc per mare antea vagam & palantem ad nos tandem deflexiſſe, belluam plane marinam, immanem cetum e Cypro reiectum, & in noſtra penetrantem, non vt Prophetam profugum exciperet, & ad Dei miniſterium ſaluum deduceret, ſed vt Eccleſiam vniuerſam deglutiens, de medio pœnitus tolleret, in eo, quod reliquum eſt, orationis noſtras curas intendemus, vt plene exquiſiteque quiſquis agnoſcat, in quam ſeſe hæreſeon voraginem præcipitem egerit, & qua ratione eos, qui dicta illius audiunt, vna ſecum abreptos præcipitet.

πανηδεύεται. Ἀλλ᾽ ὅπως μὲν καὶ διὰ τίνων, καὶ τίσι χρώμενος τοῖς ὀργάνοις, ὁ τῶν τοιούτων ἀρχηγὸς κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ταῦτα ἐπιτεχνᾶται, οὐ τοῦ παρόντος λέγειν ἐστίν. ἄλλης γὰρ ἂν εἴη τῆς πραγματείας καθιστορῆσαι, ὅπως οὐ τῶν γνησίων αὐτῆς γεννημάτων, νόθον δὲ καὶ τῶν αὐτῆς ὠδίνων ἀλλότριόν ἐστι κυοφόρημα, ὁ τῆς ἀρτιφανοῦς αἱρέσεως ἀρχηγός. Ἀλλὰ δὴ καὶ ὅπως ἀῤῥήτοις Θεοῦ κρίμασι τοῦ τῆς Κωνσταντίνου θρόνου ἐπέβη, τῇ εὐσεβείᾳ συντυραννήσας, καὶ πάντα κανόνα καὶ θεσμοὺς πάντας Ἐκκλησιαστικούς. ἐκεῖνο δὲ μόνον εἰς ὀλίγον εἰρηκότες γνωρίσομεν τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι τὸ κακὸν τοῦτο διαπόντιον εἰς ἡμᾶς ἧκε, θὴρ ἀτεχνῶς θαλάττιος, ἄγριον κῆτος, τῆς Κύπρου ἐπαναστὰν, καὶ τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς ἐνδεδημηκὸς, οὐχ ἵνα φυγάδα Προφήτην ὑποδέξηται, καὶ εἰς ὑπηρεσίαν Θεοῦ διασώσηται, ἀλλ᾽ ἵνα Ἐκκλησίαν ὅλην καταπιὸν, ἄφαντον ἀπεργάσηται, τὸ ἑξῆς τοῦ λόγου σπουδὴν ποιησόμεθα σαφῶς πάντη παραστῆσαι καὶ ἀκριβῶς, εἰς οἷόν τι αὐτὸς αἱρέσεων βάραθρον καταπεκρήμνισται, καὶ ὅπως σὺν αὐτῷ τοὺς πειθομένους ἐλεεινῶς, οἴμοι, συγκατασπᾷ.

II. Diu multumque, vt antea dixeram, Eccleſiarum diſſidium

β΄. Ἦν μὲν, ὡς ἤδη μοι εἴρηται, χρόνιον τῶν Ἐκκλησιῶν τὸ σχίσμα καὶ

οὐ βραχὺ, καὶ τὴν πρώτην τῶν τοῦ Φωτίου χρόνων ἀναρρήξαν ὠδῖνα, ἐς τόδε παρετάθη καιροῦ, καὶ ἦσαν μὲν, ὥσπερ μοι καὶ προείρηται, λόγοι τῶν μερῶν ἑκατέρωθεν διαλεκτικαῖς μεθόδοις διακροτούμενοι, καὶ παρεξηγήσεσί τισι τῶν γραφῶν τὸ τῆς ἐννοίας συνταράττοντες καθαρόν. ἀλλ' οἱ τοῖς Ἰταλοῖς προσδιαλεγόμενοι, σοφίσμασιν αὐτῶν τὰ πολλὰ, καὶ συλλογιστικαῖς ἀπάταις διακρουόμενοι τὰ τῶν Πατέρων ἡμῶν δόγματα, οἷς πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἐχρῶντο σύστασιν Ἰταλοὶ, οὐδέποτε ἀναιδῶς οὕτως ἠθέτουν, ὡς ἡ τοῦ Κυπρίου γλῶττα νῦν καὶ διάνοια. Τίς γὰρ τῶν ἐξ ἐκείνου, καὶ ἕως τοῦ νῦν τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀθετῆσαι εὑρίσκεται; ζητηθήτω καὶ οὐδεὶς εὑρεθήσεται. Τίς τῶν ἁπάντων τὸ, διὰ τοῦ προσεχοῦς, μηδὲν διαφέρειν τοῦ προσεχοῦς εἴρηκεν; οὐδὲ οὗτος ζητηθεὶς εὑρεθήσεται. ἀλλ' ὁ Κύπριος, ὢ γνώμης πονηρᾶς, καὶ ψυχῆς μηδὲν ἡγουμένης δεινὸν, εἰ πάντα αἱρετικῶς γλωσσαλγήσειε, μόνον εἰ τὴν καθ' ἡμῶν κακίαν ἑαυτοῦ ἐξανύσειεν, ἐπὶ τοῖς δυσί τε τούτοις δόγμασι μεγάλας ἀπηρεύξατο βλασφημίας, καὶ οἵας προϊόντες εἰσόμεθα, καὶ ἐφ' ἑτέροις πατρικοῖς δόγμασιν οὐκ ὀλίγα τὴν ἀλήθειαν ἐλυμήνατο. Καὶ ἵνα καθ' εἱρμὸν ἡμῖν ὁ ταῦτα ἐλέγχων λόγος προ-

ſidium increbuerat, & ætate Photij primum in lucem proiectum, ad hæc noſtra tempora peruenit, ſed, vt etiam a me antea dictum fuerat, ſermones dialecticis methodis vtrinque reuoluti prauis nonnullis ſcripturarum interpretationibus ſententię puritatem interturbabāt. Verum qui cum Italis congrediebantur, eoſdem vt plurimum fallacibus concluſiunculis, & ſyllogiſticis fraudibus refutantes, noſtrorum Patrum dogmata, quibus ad ſua corroboranda Itali vtebantur, nunquam ita impudenter, vt nunc lingua Cyprij, & audacia, refutabant. Quis enim ex eo tempore, ad hoc præſens repertus eſt, qui ſancti Spiritus *ex Patre per Filium proceſſionem* amoliretur? Quæratur licet, nullus comperietur. Quis vnquam omnium, *quod per illud quod contigue eſt, ab ipſo contiguo non differre*, enunciauit? Neq; hic quidem licet anxie inueſtigetur, aderit. Veruntamen Cyprius, o mentem improbam! animumque haud vilum malum eſſe reputantem, ſi cuncta hæreticorum more fando pronunciauerit, ſi ſuam in nos improbitatem tantummodo exercuerit, in vtroque hoc dogmate ingentes blaſphemias eructauit, quas procedente oratione intelligemus, & in alijs quoque Patrum decretis

 non

non parum veritatem vulnerauit. Et vt suo ordine, quæ similia refellit, oratio procedat, Codex ad manus arripiendus a nobis est, quem ille immaniter quantum cõtra nos rabie actus, heri & nudius tertius temere concinnauit, partim vt suam in nos improbitatẽ expleret, partim vt magis simplicium animos in fraudem ageret, nos æque ac si noua, & aliena dogmata introduceremus, a reliquis Ecclesiæ membris abscindere, ipse subire, quæ in alios impudenter audet, dignus, conatus non remittit: in hoc quoque primum superbiæ auctorem æmulatus, quem a pueris ad hoc tempus, atque ætatem, vt bene callent, qui res illius apprime tenent, in se ipso contubernalem & socium complectitur. Hoc porro Codice assumpto, inde seligemus omnia, quibus vere ipse hæretica tenens ac sentiens, nos, quasi illa sentiremus ac teneremus, criminatur.

III. Cum vero in eo præ rebus alijs a principio initam œconomiam & pacem mirum in modum repræhendat, & insectetur, licet ipse ante & supra alios eandem studiose approbauerit promoueritque, prius quam de dogmate disputationem aggrediamur, ingentem eiusdem in hac parte vesaniam euulgabimus. Euulgabimus vero, si in hoc quoque aperte cun-

βάρη, δεῖ μετὰ χεῖρας ἡμᾶς λαβόντας τὸν Κώδικα, ὃν ἀρχέτως οὗτος λυπήσας χθές που καὶ περὶ τρίτης καθ' ἡμῶν ἐσχεδίασε, τὸ μὲν ἵνα τὴν καθ' ἡμῶν ἑαυτοῦ ἀποπλήσῃ κακίαν, τὸ δ' ἵνα τὰς τῶν ἀκεραιοτέρων ἀπατήσῃ ψυχάς, ὡς ξένων τινῶν δῆθεν δογμάτων εἰσηγητὰς τῆς κοινῆς ἡμᾶς ἀποτέμνων ὁλομελείας, ὧν παθεῖν ἄξιος, ἐφ' ἑτέρους ταῦτα πράττειν ἀναιδῶς οὐχ ὑποστελλόμενος, καὶ τὸν πρῶτον κἀν τούτῳ τῆς ὑπερηφανίας μιμούμενος εὑρετήν, ὃν ἐκ παίδων, καὶ ἐς τόδε χρόνου καὶ ἡλικίας, ὡς οἱ τὰ κατ' αὐτὸν εἰδότες ἀκριβῶς ἴσασιν, ὅλον ἑαυτοῦ καὶ σύνοικον ἔχει καὶ σύντροφον. τὸν τοιοῦτον δὴ Κώδικα μετὰ χεῖρας δεῖ λαμβόντας ἡμᾶς ἐκεῖθεν ἀπολέξασθαι πάντα, οἷς ἀληθῶς αὐτὸς αἱρετίζων, ὡς τοῦτο πάσχοντας ἡμᾶς διαβάλλει.

γ'. Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν ἄλλων ἐν τούτῳ τῆς γενομένης τέως καταρχὰς οἰκονομίας καὶ εἰρήνης πολλὴν ὅτι ποιεῖται καταδρομήν, καὶ ταῦτα περὶ τῶν ἄλλων καὶ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους πολλὴν αὐτὸς τὴν συγκρότησιν παρασχών, περὶ τῶν δογματικῶν καὶ ἡμεῖς λόγων τὴν ἐν τῷ μέρει τούτῳ παραπληξίαν αὐτοῦ στηλιτευσόμεθα. στηλιτευσόμεθα δέ, εἰ καὶ ἐν τούτῳ πολέμιον ἄντικρυς τῶν Πατέρων, ὥσ-

περ οὖν κἀν τοῖς δόγμασιν αὐτὸν ἀποδείξομεν. Εἰ γὰρ τοσοῦτον τοῖς Πατράσιν ἡμῶν τὸ τῆς οἰκονομίας ταύτης καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα ἐγινώσκετο, ὡς καὶ παραινέσεις ἐγγράφους ἐφ' οἷς ἐκεῖνοι ἐφ' ἕνωσιν Ἐκκλησιῶν θεοφιλῶς διεπράξαντο, ἡμῖν τοῖς ὀψιγόνοις καταλιπεῖν πρὸς τὸν ὅμοιον ὥσπερ ζῆλον παρακαλέσας ἡμᾶς, πῶς οὐκ ἂν ἡμεῖς μὲν μαθηταὶ Πατέρων ὄντως εἶναι κριθείημεν, τὴν ἄνω καὶ κάτω τοῦ λόγου παρ' αὐτοῦ διασυρομένην οἰκονομίαν κατὰ ζῆλον μετελθόντες θεοφιλῆ, αὐτὸς δὲ διὰ τὴν ταύτης διαβολὴν, πολέμιος ἐκείνων ἀληθῶς καὶ ἀντίδικος; Καὶ συστήσει μοι τὸν λόγον ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος ἐν τῷ πρὸς Ἀντιοχεῖς Τόμῳ παραδιδοὺς ἀκριβῶς, ὅπως ἄριστόν ἐστι καὶ πάνυ θεοφιλὲς, τὰς ἐν λέξεσι παρορᾶν διαφορὰς, ὁπηνίκα εἴη κατὰ τὴν ἐπὶ τῇ ἐννοίᾳ ὁμοφροσύνην συμβαίνειν τοὺς ἀδελφούς. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, ὅτι οὐκ ἐπὶ ἄλλων, ἀλλὰ τούτων αὐτῶν ἐθνῶν τε καὶ Ἐκκλησιῶν, περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος ἡμῖν. Συστήσει μοι τὸν λόγον Βασίλειος ὁ τὴν σοφίαν ἅμα καὶ τὴν ἁγιωσύνην ἀσύγκριτος, τὴν Θεὸς φωνὴν ἐπὶ τῷ ζωοποιῷ πρὸς μικρὸν ὑπερτιθέμενος πνεύματι ἐπὶ ἀδελφῶν ἑνώσει, καὶ οἰκονομίᾳ τινὶ κρείττονι. Συστήσει μοι τὸν λό-

eundẽ Patribus aduersari, quemadmodum & in dogmate demonstrabimus. Nanque si Patribus nostris res similis œconomiæ nomenq; adeo charum fuit, vt & scripto traditis admonitionibus modos, quos illi tenuere ad Ecclesiarum vnionem, vti Deo placebat, stabiliendam nobis posteris tradiderint, ad similem zelum suamque æmulationem excitantes, qua ratione nos, non eorundem veri discipuli reputabimur, qui susq; deque & in qualibet orationis suæ parte ab eodem œconomiam pessimis modis lacessitam zelo diuino procurauimus, ipse vero qui illam criminatur, illorum verus hostis & aduersarius? Confirmabit hanc meam Orationem rebus diuinis pertractandis præcelebris Athanasius, qui Tomo ad Antiochenos palam admonet, *optimum esse & admodum pium differentias in dictionibus contemnere; cum secundum sententiam fratres concordant*. Et quod magis admiratione dignum est, non de alijs, sed his ipsis nationibus, de quibus in præsentia nobis sermo est, loquitur. Confirmabit orationem meam sapientia simul & sanctitate incomparabilis Basilius, qui *Deus* dictionem de viuifico Spiritu, parum ad tempus differebat, vt fratres vniret, & melius res disponeret. Confirmabit orationem

meam,

meam, qui ob excellentiam in rebus Theologicis cognomen sibi Theologi vendicauit, dum non absimilis dispensationis viam iniens, non reijciebat Iudæorum gentem, quin eos amplectebatur & ampliter, *si perunčti vocem pro Christo accipientes, vna cum nobis numerari vellent*. Confirmabit meam orationem, & vere magnus Maximus, qui testimonio suo comprobat, *diuiniloquos Patres sæpenumero voces quidem permittere, sententias vero nunquam: quod non in syllabis sed in sententijs & rebus salutis nostræ mysterium continetur*. Confirmabit orationem meam, & sanctus martyr Dionysius, *a ratione alienum*, nuncupans, *& absurdum, non vim ipsam orationis attendere, sed verba; neque hoc proprium esse eorum, qui res diuinas intelligere cupiunt, sed sonos exiles aucupantur, eosdemque extrinsecus admittunt; Quasi non liceat quatuor per bis duo significare, aut directas lineas, per rectas lineas, aut materiam per patriam aut aliud quodlibet per id quod in pluribus orationis partibus æquiualet*. Hi, omnes Patres, seruarores, accurati fidei custodes orationem meã comprobabunt, qua ego vti certum enuncio, Oeconomiæ ab initio initæ & pacis criminationem, vt Patrum hostem

γον ὁ διὰ τὸ ὑπερέχον ἐπὶ θεολογίαις τὴν ἐπωνυμίαν Θεολόγος, τὴν αὐτήν τε τῆς αὐτῆς οἰκονομίας ὁδὸν μετερχόμενος, καὶ μηδὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀποβαλεῖν, εἰ τὴν τοῦ ἠλειμμένου φωνὴν ἀντὶ τῆς Χριστοῦ πρὸς ὀλίγον ἐπιζητοῦντες, ἠξίουν μεθ' ἡμῶν τετάχθαι, ἡδέως καταδεχόμενος. Συστήσει μοι τὸν λόγον καὶ ὁ μέγας, ἀληθῶς Μάξιμος, φωνὰς μὲν πολλάκις τοὺς θεηγόρους Πατέρας παραχωρεῖν διαμαρτυρόμενος, ἐννοίας δὲ οὐδαμῶς, ὅτι μὴ ἐν συλλαβαῖς ἀλλ' ἐν νοήμασί τε καὶ πράγμασι τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ὑπάρχει μυστήριον. Συστήσει μοι τὸν λόγον καὶ Διονύσιος ὁ ἱερομάρτυς, ἄλογον καὶ σκαιὸν πάνυ ἀποκαλῶν τὸ μὴ τῇ δυνάμει τοῦ λόγου προσέχειν, ἀλλὰ ταῖς λέξεσι, καὶ τοῦτο μὴ τῶν τὰ θεῖα νοεῖν ἐθελόντων ἴδιον εἶναι, ἀλλὰ τῶν ἤχους ψιλοὺς ταῖς ἀκοαῖς εἰσδεχομένων διαβεβαιούμενος. ὥσπερ οὐκ ἐξὸν τὸν τέσσαρα ἀριθμὸν διὰ τοῦ δὶς δύο σημαίνειν, ἢ τὰ εὐθύγραμμα διὰ τῶν ὀρθογράμμων, ἢ τὴν μητρίδα διὰ τῆς πατρίδος, ἢ ἕτερόν τι τῶν τοῖς πολλοῖς τοῦ λόγου μέρεσι ταυτὸ σημαινόντων. Οὗτοι δὴ πάντες οἱ πατέρες, οἱ σωτῆρες, οἱ ἀκριβεῖς τῆς πίστεως φύλακες συστήσουσί μοι τὸν λόγον, καθ' ὃν ἐγὼ διαβεβαιοῦμαι, καὶ τὴν τῆς γενομένης κατ' ἀρχὰς οἰκονομίας καὶ εἰρήνης καταδρομήν, ὡς πολέμιον ἀληθῶς τῶν Πα-

τέρον ποιεῖσθαι τὸν Κύπριον. Εἰ γὰρ ὡς ὁ τῆς θεολογίας ὅρος, καὶ κανὼν φησιν ἄντικρυς, οὐδὲ τὰς ἐλαχίστας πράξεις εἰκῆ παρεωρᾶσθαι τοῖς ἀναγράψασι γέγονε, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μνήμῃ διασωθῆναι, ἀλλ᾽ ἵνα ἡμεῖς ἔχωμεν ὑπομνήματα, καὶ παιδεύματα τῶν ὁμοίων, εἴ ποτε συμπέσοι καιρὸς διασκέψεως, οἷον κανόσι τισὶ καὶ τύποις τοῖς προλαβοῦσιν ἑπόμενοι παραδείγμασιν, τί ξένον ἡμεῖς καὶ τῆς ἀληθείας ἀλλότριον διεπράξαμεθα, τὸ ἐπὶ τῇ θεολογίᾳ ἰσοδυναμοῦν τῆς ἐκ καὶ διὰ πάντη εὑρίσκοντες ἀναμφίβολον, καὶ τὴν μετὰ τῶν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα λεγόντων εἰρήνην πραγματευσάμενοι, ὡς τὴν ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ ἐκπόρευσιν καὶ στέργοντες καὶ πρεσβεύοντες. Τοιαῦται εἰσὶν αἱ κακουργίαι τοῦ δόγματος. Ταῦτα τὰ ἔκφυλα δόγματα, ἅπερ ἡμᾶς τολμῆσαι εἰς ταραχὴν οὐκ ὀλίγην, καὶ μέγαν ἀναρριπισμὸν πολέμου τῆς Ἐκκλησίας ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς Κύπριος καθ᾽ ἡμῶν νεανιεύεται. Σὺ δ᾽ ἀλλ᾽ αὐτὸς εἰπέ μοι, ὁ ταῦτα καθ᾽ ἡμῶν νεανιζόμενος, τὴν διὰ ἐκλήψῃ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, εἰ πάντα φυσικῶς ἐστι δι᾽ υἱοῦ ἐκ πατρός, ὅσα δὴ καὶ εἴρηται δι᾽ υἱοῦ, οὐδὲ γὰρ τὴν ὑπηρετικὴν τῆς προθέσεως ταύτης ἔννοιαν τολμήσεις παραφθέγξασθαι πάντως, εἰ μὴ προ-

hostem Cyprium persequi. Etenim si, vti Theologicum præscriptum & regula aperte decernit, neque minimas actiones neglectas fuisse ab ijs, qui eas recensuerunt, & ad hæc tempora earum memoriam conseruarunt, vt nos haberemus commentaria & instructiones ad similia, cum occasio sese tulerit, perloluenda, veluti regulas & formas, quæ nos præcesserunt exempla sequentes, quid nouι nos, aut a veritate alieni peregimus, cum in rebus Theologicis præpositionum *Ex* & *Per* æquales absque vlla hæsitatione vires inuenientes, vna cum asserentibus ex Patre & Filio Spiritum procedere, pacem procurauimus, qui ex Patre per Filium processionem & amplectimur & profitemur? Hæc ne sunt in dogmate maleficia? Hæc spuria ac peregrina dogmata? quæ nos ausos fuisse, ad maximas turbas, & ingens belli Ecclesiastici incitamentum, veritatis hostis Cyprius petulanter atq; inconsiderate effutijt. Veruntamen tu, qui similia contra nos iactanter blateras, præpositiones *per* assumes de Filio, si omnia naturaliter sunt ex Patre per Filium, quæcumque per Filium asseruntur: neque enim seruilem huiusce præpositionis intellectum audebis vnquam asserere, ni prorsus & patenter desi-

desipis: quænam ergo ratio non suadebit tibi harum præpositionum vires æquales?

IV. Sed tempus iam est, Codicis pericopas blasphemiarum plenas colligere, & vnicuique in nostra veritate firmata scriptione digestæ, refutationem quamaptissime accommodare. *Audet ne quispiam*, ait, *inter nos dicere, ex Filio Spiritum procedere, quemadmodū procedit ex Patre? & vnigenitum causam illius ea ipsa ratione, qua & generans vnigenitum Pater?* O mi homo, qualem consuis dolum. Quanta hæc tua verba curiositate deformantur. Nos in omnibus scriptis nostris ex Patre per Filium procedere, dum amplectimur, & profiteri non denegamus, pacem cum processionem ex vtroque tradentibus, vti asseclæ & imitatores Patrum nostrorum, qui sese demittentes, non absque œconomia similia pie admodum peregerunt, iniuimus: At tu, vti ex ipso Patre, ita & ex Filio Spiritum procedere nos dicere affirmans, quare non & primariam & principem caussam Spiritus nos asserere non scripsisti, aut Spiritus productorem, vti & Pater est, forte etiam & Filij alterius genitorem, tanquam qui omnia quæ Patris sunt sibi vendicat? Etenim si causa Spiritus vnigenitus

φανερῶς μέμηνας, ποῖος οὐ πείσει σε λόγος πρὸς τὸ τὴν τοιούτων προθέσεων ἰσοδυναμίαν;

δ΄. Ἀλλὰ καιρὸς ἤδη τὰς περικοπὰς ἀναλεγομένους τὰς τῶν βλασφημιῶν Κώδικος, τὰς πλήρεις τῆς ἀληθείας ἡμῶν κατεστερεωμένῃ γραφῇ, καὶ τὸν ἐφ᾽ ἑκάστῃ αὐτῶν ὀρθοτομεῖν ἔλεγχον. Τολμᾷ τις ἐν ἡμῖν, φησι, λέγειν, ὅτι ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται, ὥσπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρός; ὅτι καὶ ὁ μονογενὴς αἴτιος αὐτοῦ, καθὰ δὴ καὶ ὁ τὸν μονογενῆ γεννήσας πατήρ. Ὢ οἷον ἀρτύεις τὸν δόλον, καὶ πόσον σοι τοῖς ῥήμασι τὸ περίεργον ἔνεστιν. Ἡμεῖς διὰ πασῶν τῶν ἡμετέρων γραφῶν τὸ ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι στέργειν καὶ πρεσβεύειν ὁμολογοῦντες, πρὸς τὴν εἰρήνην τῶν τὴν ἐξ ἀμφοῖν λεγόντων ἐκπόρευσιν, ὡς ὀπαδοὶ καὶ μιμηταὶ τῶν ἐπὶ συγκαταβάσει τινὶ καὶ οἰκονομίᾳ τοιαῦτα θεοφιλῶς διαπραξαμένων Πατέρων ἡμῶν, ἤλθομεν. Σὺ δὲ ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρός, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἡμᾶς τὸ πνεῦμα λέγειν διαβεβαιούμενος, πῶς οὐχὶ καὶ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν τοῦ πνεύματος αἴτιον τὸν υἱὸν λέγειν ἡμᾶς ἔφης, ἢ καὶ προβολέα τοῦ πνεύματος κατὰ τὸν πατέρα, τάχα δὲ καὶ υἱοῦ ἄλλου γεννήτορα, ὡς πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἐξιδιωσάμενος; Εἰ γὰρ αἴτιος τοῦ πνεύματος ὁ μο-

νογενὴς ἡμῖν πρεσβεύεται κατὰ σὲ, πάντα δὴ καὶ αὐτὸς ὁ τὸν μονογενῆ γεννήσας πατὴρ, πρεσβευθείη ἂν καὶ ἀρχικὸν αἴτιον κατὰ τὸν πατέρα, καὶ πατὴρ ἔσται αὐτοῦ υἱοῦ, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐπακολουθήσει τὰ ἄτοπα, ὧν ἐπὶ τὴν σὴν ἡ βλασφημία τρέποιτο κεφαλήν.

ε. Ἀθετοῦμεν, φησὶν, αἰνιττόμενος ἑαυτὸν τὰς ἐπικινδύνους περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως λαληθείσας φωνάς. τὸ γὰρ παναγίον πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ λόγου μαθόντες, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν ὁμολογοῦμεν, καὶ αὐτὸν τοῦ εἶναι οὐσιωδῶς αὐχεῖν αἴτιον, ὥσπερ δήπου καὶ αὐτὸς ὁ υἱός. τὸν δὲ υἱὸν ἐκ πατρὸς μὲν οἴδαμεν καὶ πιστεύομεν, καὶ αἴτιον ἑαυτοῦ καὶ ἀρχὴν φυσικὴν τὸν πατέρα πλουτεῖν. ὁμοούσιον δὲ καὶ συμφυὲς τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχειν πνεῦμα. οὐ μὴν δὲ ὅτι ἡ ὕπαρξις τῷ παναγίῳ πνεύματι διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Ἐνταῦθα τῆς βλασφημίας τὸ κορυφαιότατον. ὧδε τῆς ἀρτιφανοῦς αἱρέσεως ἀπαρακάλυπτος θρίαμβος. τοῖς παροῦσι ῥήμασι καὶ νοήμασιν ὁ νέος αἱρεσιάρχης ἐκπομπεύει τὴν αἵρεσιν. Οὐ διὰ τοῦ υἱοῦ φησὶν, οὐδὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἡ ὕπαρξις τῷ παναγίῳ ἔνεστι πνεύματι. καὶ ἡ κατασκευὴ ὡς θαυμασία. Εἰ γὰρ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ, φησι, παρά τισι τῶν Ἁγίων ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ

tus a nobis asseueratur, vt tu ais, quemadmodum & ipse, qui vnigenitum generauit Pater, asseuerabitur vtique & principalis causa, vti Pater est, & pro Filio Pater fuerit. & pleraque alia absurda subsequentur, quorum blasphemia in tuum caput conuertatur.

V. *Reprobamus*, ait, seipsum innuens, *periculosa de Spiritus sancti processione enunciata. Nanque cum sanctissimum Spiritum ex Patre procedere, ab eodem Deo & Verbo didicerimus, ex Patre existentiam habere confitemur, gloriarique causam, quod ipse sit, essentialiter Patrem agnoscere, quemadmodum & Filius. Filium vero ex Patre quidem scimus & credimus, eodemque sui causa & principio Patre locupletari, sibi vero consubstantialem & connaturalem, qui ex Patre est: Spiritum habere: non vero existentia Spiritus sanctissimi per Filium aut ex Filio est.* Hic plane est blasphemiarum vertex. Hic de nouo exortæ hæresis triumphus apertissimus. Hisce verbis atque sententijs nouus Hæresiarcha hæresim prodit. *Non est*, ait, *per Filium neque ex Filio Spiritus sanctissimi existentia.* Et huiusce probatio, quam admirabilis sit, considera. *Licet enim, apud nonnullos Sanctos per Filium procedere Spi-*

ritus

ritus sanctus astruatur, dictio hic in æternam effulsionem, non ad esse pure significat progressum. Et primum quidem intelligere non valeo, qua ratione admirabilis hic subtilisq; Theologus effulsionem in æternum Spiritus, a puro progressu ad esse distinguat. Etenim si in rebus theologicis præcellentissimo Gregorio tradente, *Effulsionis, aut mutuæ inter se relationis differentia, differentem & personarum appellationem cõstituit,* huiuscemodi vero effulsionis, aut mutuæ inter se relationis discrimen Pater noster Nyssenus interpretans, & aperte declarans, ad duarum personarum causæ differentiam sine vlla dubitatione deducit, in ea sola, inter sese distingui decernens, eamque non aliam esse quam *hanc quidem contigue, aliam vero per illud quod a primo contigue est*, determinans, non plane capio, quænam alia sit in æternum per Filium Spiritus effulsio nisi ipsius ex Patre per Filium hypostasis progressus.

VI. Postmodum etiam si concederemus, hæc inter se differre, ex quibusnam secretioribus, & nobis non dum cognitis decretis theologicis, hic, qui omnia examinat, Theologus, expiscatur, aliud notare ex Patre, cum non additur Filius, & aliud

ἅγιον εἴρηται, τὴν εἰς ἀΐδιον ἔκφανσιν ἡ λέξις ἐνταῦθα, οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι καθαρῶς σημαίνειν βούλεται πρόοδον. Πρῶτα μὲν συνιδεῖν οὐκ ἔχω, πῶς ὁ θαυμαστὸς οὗτος καὶ λεπτὸς θεολόγος τὴν εἰς ἀΐδιον δι' υἱοῦ τοῦ πνεύματος ἔκφανσιν τῆς εἰς τὸ εἶναι καθαρῶς διαστέλλει προόδου. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν πολὺν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον τὸ τῆς ἐκφάνσεως, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον καὶ τὴν τῶν προσώπων κλῆσιν πεποίηκε. τὸ δὲ τοιοῦτον τῆς ἐκφάνσεως, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ Νύσσης ἐξερμηνεύων, οἷον καὶ διασαφῶν εἰς τὴν τοῦ αἰτιατοῦ τῶν δύο προσώπων διαφορὰν σαφῶς πάντη ἀπάγει, ἐν μόνῃ ταύτῃ διαφέρειν ἀλλήλων ταῦτα θεολογῶν, καὶ ταύτην οὐκ ἄλλο τι, ἀλλ' ἢ τὸ μὲν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου εἶναι διοριζόμενος, οὐκ οἶδα λοιπὸν, εἴ τι ἄλλο ἢ εἰς ἀΐδιον δι' υἱοῦ τοῦ πνεύματός ἐστιν ἔκφανσις παρὰ τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως πρόοδον.

ς'. Ἔπειτα δὲ, εἰ καὶ ταῦτα διαφέρειν ἀλλήλων δοθήσεται, ἐν ποίαις ἀποκρύφοις, καὶ ἡμῖν ἐς δεῦρο ἀγνώστοις θεολογίαις ὁ ἐξεταστικὸς εὗρεν οὑτοσὶ θεολόγος, ἄλλο μὲν σημαίνειν τὸ ἐκ πατρὸς, μὴ προσκειμένου καὶ τοῦ υἱοῦ, ἄλλο δὲ τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Ἐκ τοῦ πατρὸς, φη-

σιν ἐκπορεύεσθαι τὸ πανάγιον πνεῦμα παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ λόγου μαθόντες, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τὴν ἀρχὴν ἔχειν ὁμολογοῦμεν. Ἀληθὴς ἡ ὁμολογία. ἐφεξῆς δὲ παρακατιών. Εἰ δὲ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ, φησι, παρά τισι τῶν Ἁγίων ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἴρηται, τὴν εἰς ἀΐδιον ἔκφανσιν ἡ λέξις ἐνταῦθα, οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι καθαρῶς σημαίνειν βούλεται πρόοδον. Οὐκ ἀληθὴς ἐνταῦθα ἡ τῶν οὕτω λεγομένων περίληψις. ἡ γὰρ ἀλήθεια μιᾶς ἐννοίας καὶ ἐπ' ἀμφοῖν τοῖν προσώποιν σημαντικὴν τὴν λέξιν βούλεται εἶναι. Εἰ δὲ καὶ πάλιν τὴν ἐπινενοημένην ταύτην διαφορὰν συγχωρήσομεν, ἔλεγχός τις καὶ οὕτω τοῦ νέου αἱρεσιάρχου κατ' ἄλλον ἀνακύψει τὸν λόγον. Ἔστω σοι, ὦ οὗτος, ἡ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπόρευσις, ἔκφανσις τοῦ πνεύματος δι' υἱοῦ ἐκ πατρός. εἰλήφθω σοι καὶ ἡ ἔκφανσις, ὅπως αὐτὴ καὶ ἀρέσκει σοι. τί φήσεις, ἔκτοτε περὶ τῆς διά; ὑπουργὸν ἐρεῖς τὸν μονογενῆ τῆς ἐπινενοημένης σοι δι' αὐτοῦ ἐκφάνσεως τοῦ πνεύματος ἐκ πατρὸς, ἢ τὴν ἐντεῦθεν εὐλαβούμενος βλασφημίαν, φυσικὴν τοῦ μονογενοῦς ἐπὶ τῇ ἐκφάνσει ταύτην τὴν μεσιτείαν ὁμολογήσεις. Εἰ δὲ φυσικῶς ἐκφαίνεται διὰ υἱοῦ, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, ἐκπορεύεται διὰ υἱοῦ κατὰ σέ. ἆρα ξυνομολογήσεις καὶ ἔτι περὶ τὴν τῶν ἐξ ἀμφοῖν ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα λε-

ex Patre per Filium procedere. *Ex Patre*, inquit *sanctissimum Spiritum procedere, ab ipso Deo & Verbo edocti, ex Patre & principium habere confitemur*. Vera isthæc confessio est. & orationem prosequens, ait. *Licet enim a nonnullis Sanctis per Filium procedere Spiritus sanctus astruatur, dictio hæc in æternum effulsionem, non ad esse pure significat progressum*. Quæ hisce verbis complectuntur pura puta mendacia sunt. Veritas siquidem poscit eandem sententiam in ambabus personis dictione simili connotari. Quod si rursus commenticiam hanc differentiam concedamus, sic etiam noui huiusce hæresiarchæ secundum aliam rationem refutatio assurget. Detur tibi, o Cyprie, ex Patre per Filium processionem, effulsionem esse Spiritus ex Patre per Filium. Assumatur etiam, vt tibi lubet, ista effulsio, quid tum postea de præpositione *Per*, asseueraueris? Affirmabis ne Vnigenitum huiusce per te excogitatæ *effulsionis Spiritus per ipsum*, ex Patre effulsionis administrum? Vel quam, inde exoritur blasphemia, vitans, naturalem vnigeniti in effulsione hanc mediationem adstrues? Quod si naturaliter per Filium effulget, id idem fuerit dicere, te iudice, procedit per Filium. Et contendes

ne vltra, & ab eorum vnione, qui ex vtroque Spiritum procedere probant, te subtrahes? *Per* enim præpositio a te naturaliter assumpta pares sibi vires cum præpositione *Ex* non destruit. Aut nunc quidem concedes ex Patre per Filium procedere idem esse ac ex vtroque ipsum procedere, fateberis, nunc illud inficias iueris? Quod si id est, haud addecebat te adeo immaniter in nos blasphema illa eructare, & improbi nos instrumenta compellere, & fœtus Dei Ecclesiæ vituperabiles, & filios illius spurios, & claudicantes, & prauam generationem, & peruersam, aliaque, quæ tua venenata dicacitas contra nostram pietatem audacter impudenterque deblaterat. Etenim si est aliqua processio per Filium ab ea, quæ est ex Filio, minime differens, non tot malis nos, quot tu vis, in Dei & Ecclesiæ offensionem incidimus. Quodsi vna est processio, quod veritati palam nititur, & naturaliter assumpta in ipsa *Per*, nemo potest absque diabolica obstinatione eiusdem & præpositionis *Ex* pares vires inficiari, tantum abfuimus, vt in Dei offensionem incideremus, cum Ecclesiarum vnionem procurauimus, vt pie admodum in ea peragenda Patrum nostrorum viam calcauerimus.

γόντων εὑρημένην; ἡ γὰρ διὰ φυσικῶς εἰλημμένη σοι τὸ πρὸς τὴν ἐξ οὐκ ἀπαρνήσεται ἰσοδυναμεῖν. ἢ νῦν μὲν δώσεις τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι μηδὲν διαφέρειν τοῦ ἐξ ἀμφοῖν, νῦν δὲ τοῦτο οὐ συγχωρήσεις; Ἀλλ' εἰ τοῦτο, οὐχ ὥσπερ σε ἀπηνῶς οὕτω τὰ καθ' ἡμῶν ἀπερεύγεσθαι βλάσφημα, καὶ τὰ πονηροῦ καλεῖν ἡμᾶς ὄργανα, καὶ τέκνα μωμητὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, καὶ υἱοὺς αὐτῆς ἀλλοτρίους τε καὶ χωλαίνοντας, καὶ πονηρὰν γενεὰν καὶ διεστραμμένην, καὶ τ' ἄλλα ὅσα ἡ σὴ γλωσσαλγία τῆς ἡμῶν εὐσεβείας κατεθρασύνεται. Εἰ γὰρ ἐστί τις ἐκπόρευσις διὰ υἱοῦ, μηδὲν τῆς ἐξ υἱοῦ διαφέρουσα, οὐ τόσα ἡμεῖς ὅσα σὺ βούλει Θεῷ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ προσκεκρούκαμεν. Εἰ δὲ μία τίς ἐστιν ἡ ἐκπόρευσις, ὅπερ οὖν ταῖς ἀληθείαις καὶ ἐστὶ, καὶ φυσικῶς εἰλημμένης ἐπ' αὐτῆς τῆς διὰ, οὐκ ἔστι τις διαβολικῆς ἐνστάσεως δίχα, τὸ ταύτης πρὸς τὴν ἐξ ἀπαρνήσασθαι ἰσοδυναμεῖν, μὴ μόνον οὐ Θεῷ προσκεκρούκαμεν ἐπὶ τῇ παρ' ἡμῶν σπουδασθείσῃ ἑνώσει τῶν αὐτοῦ Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ πάνυ θεοφιλῶς ἐπ' αὐτῇ τὴν τῶν Πατέρων ὁδὸν ἐβαδίσαμεν.

ζ. Οὐχὶ τὸν πατέρα αἴτιον, φησὶν, ἡ τοῦ θείου τοῦ πνεύματος διὰ υἱοῦ Δαμασκηνοῦ παρίστησι ῥῆσις, ἢ ὅτι προβο-

VII. *Non Patrem, ait, causam Spiritus per Filium diuini Damasceni*

λεὺς ἐστι τοῦ ἐκφαντορικοῦ πνεύματος ὁ πατὴρ διὰ τοῦ υἱοῦ λέγουσα. Οὐδ' εἰς ταὐτὸν οὐδαμῶς αὕτη φέρει τὸν νοῦν, ἀλλὰ βούλεται σαφῶς τὴν δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς τοῦ πνεύματος παριστάνειν φανέρωσιν. Καὶ τίς ἀκούων τοιαῦτα, ἐπὶ τῇ θεολογίᾳ οὕτω νομοθετοῦντος αὐτοῦ, οὐχὶ μελαγχολίαν ἄντικρυς αὐτοῦ καταγνοίη, καὶ εἰς ἀδόκιμον ἐμπεσεῖν αὐτὸν νοῦν διαγνώσεται, καὶ πνευμάτων ἀληθῶς λεγεῶνα πᾶσαν αὐτοῦ τὴν τῆς ψυχῆς χώραν κατασχεῖν καὶ πληρῶσαι; ταῦτα δὴ τῆς καθ' ἡμῶν θρασυστομίας τούτου νεανιεύματα. Εἰ γὰρ ἐγὼ προβολέα διὰ λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ πνεύματος ἐν ταῖς γραφαῖς τὸν πατέρα εὑρίσκων, καὶ μηδὲν τοῦτο διαφέρειν τοῦ τὸν πατέρα αἴτιον λέγειν τοῦ πνεύματος διὰ υἱοῦ συντιθέμενος, κακούργως, ὥς φησιν αὐτός, ἀνελίττων εἰμὶ τὰς γραφάς, καὶ σπερμολογῶν ἐκεῖθεν, καὶ ἱεροσυλῶν, καὶ τὸν νοῦν ἅμα μὲν τῆς γραφῆς κλέπτων, ἅμα δὲ καὶ τῶν ἐπιπολαίως ἀκροωμένων ἐμοῦ, ποῖος οὐκ ἂν οὗτος κριθείη τῆς κακουργίας, καὶ πῶς οὐκ ἂν οὗτος καὶ τῆς γραφῆς, καὶ τῶν ἀκροατῶν ἀληθῶς ὑποκλέπτων διαγνωσθείη τὸν νοῦν, ὁ μηδεμίαν ἔχων ἐπὶ ταῖς παραλόγοις αὐτοῦ ἐξηγήσεσι τὴν αὐτὴν συγκροτοῦσαν γραφήν; Προβολεύς ἐστι διὰ λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ πνεύματος ὁ Πατήρ, τὴν δι' υἱοῦ, φησιν, ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ

sceni dictum comprobat, quod productorem esse reuelantis Spiritus Patrem per Filium tradit. Nullo modo id similem intellectum admittit, sed plane innuit per Filium ex Patre Spiritus manifestationem. Et quis audiens, similia ipsum in rebus theologicis decernentem, eundem atra bile palam laborare non existimabit, & in despiciendum sensum decidisse dijudicabit, & a spirituum legione integra eiusdem animæ regionem occupari compleríque? Hi scilicet sunt audacissimæ illius linguæ aduersus nos temerarij insultus. Nanque si ego productorem per Verbum reuelantis Spiritus Patrem in scripturis reperiens, indeque colligens, nullum esse discrimen inter illud, & Patrem esse causam Spiritus per Filium, malitiose atque improbe scripturas reuoluo, & nugator, & sacrilegus sum, & scripturæ mentem, necnon eorum simul, qui me superficie tenus audiunt, præuerto, cuiusnam ipse improbitatis reus nõ fuerit, & quomodo ipse & scripturarum, & auditorum vere mentem non præuertere dijudicabitur, qui nullam suas absurdas interpretationes comprobantem scripturam producere valet? *Productor est per Verbum reuelantis Spiritus Pater, per Filium,* inquit, *ex Patre*

Spiritus dictio manifestationem astruit. Stulte & sine vlla conscietia hostis veritatis. si dictionem *Productor*, ad notandam causam, & Spiritus ex Patre existentiam quispiam non acceperit, quæ alia dictio similia inferet? *Sed Damascenus*, ait, *productorem dixit, non causam Spiritus Patrem*. Papæ. Qualis est improbitatis fumus, & quas tenebras intellectui eorum offundit, qui semel illi animum addixerunt. Diuinus hic Pater Damascenus, non alijs, sed in eodem ipso Capite, in quo ista decernit; *Fons*, ait. *& causa Filij & Spiritus Pater*; statimque subdit. *Pater autem solius Filij, & productor Spiritus*. Si quæ est a fonte absque principio, causam Filij & Spiritus diuinus Damascenus distinguens, Filij quidem fontem hunc causam asserit, quod pater illius Pater est, Spiritus vero, quod productor illius Pater, qua ratione non erit apertissime causa productor? & quomodo aliam manifestationem præ illa, quæ Spiritus existentia est, dictum illud, *Productor est reuelantis Spiritus Pater per Filium*, importabit?

πνεύματος ἡ λέξις παριστάνει φανέρωσιν. Μάταιος καὶ ἀσυνείδητος τῆς ἀληθείας ἐχθρέ. Εἰ μὴ αὐτὸ τὸ προβολεὺς ὄνομα εἰς τὸ αἴτιον ἐκλήψεταί τις, καὶ τὴν ἐκ πατρὸς τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν, ποία τις ἑτέρα λέξις ταῦτα δυνήσεται; ἀλλ' ὁ Δαμασκηνός, φησι, προβολεὺς ἔφη, οὐκ αἴτιος τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ. Βαβαί. οἷος ὁ τῆς κακίας καπνός ἐστι, καὶ οἷον τὴν ἀχλὺν τῆς τῶν ἅπαξ αὐτῇ καταχεθέντων διανοίας κατασκεδάζει. Ὁ θεῖος οὗτος πατὴρ ὁ Δαμασκηνὸς οὐκ ἐν ἄλλοις, ἀλλ' ἐν ᾧ τὰ ῥηθέντα ταῦτα θεολογεῖ κεφαλαίῳ, πηγή, φησι, καὶ αἰτία υἱοῦ καὶ πνεύματος ὁ πατήρ. καὶ παραυτίκα ἐπάγει, πατὴρ δὲ μόνου υἱοῦ καὶ προβολεὺς πνεύματος. Εἰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀνάρχου πηγῆς αἰτίαν τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ὁ θεῖος Δαμασκηνὸς διαιρῶν, τοῦ μὲν υἱοῦ, φησι, τὴν πηγὴν ταύτην καὶ αἰτίαν, ὅτι πατὴρ αὐτοῦ ὁ πατήρ, τοῦ δὲ πνεύματος, ὅτι προβολεὺς αὐτοῦ ὁ πατήρ, πῶς οὐκ αἴτιος ὁ προβολεὺς κατὰ τὸ πάντη σαφές, καὶ πῶς ἄλλην τινὰ φανέρωσιν παρὰ τὴν τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν, ἢ ὅτι προβολεύς ἐστι τοῦ ἐκφαντορικοῦ πνεύματος ὁ πατὴρ διὰ τοῦ υἱοῦ, λέγουσα παραστήσει λέξις.

VIII. Si vero quia idem Damascenus in hoc eodem capite solum Patrem causam vocauit, subtilis

η΄ Εἰ δὲ ὅτι μόνον αἴτιον τὸν πατέρα ὁ αὐτὸς Δαμασκηνὸς ἐν αὐ-

ἐπὶ τούτῳ ἔφη τῷ κεφαλαίῳ, ὁ λεπτὸς τὴν θεολογίαν οὗτος διὰ τῆς τοῦ μόνος φωνῆς ἀρχίαν τῆς ὑπὸ τῆς διὰ υἱοῦ φωνῆς ἀναφαινομένης σημασίας καταψηφίζεται. Ἀλλ' ἴστω πεπλανῆσθαι ἐνταῦθα, ἀπὸ τοῦ ἀγνοεῖν αὐτὸν διὰ τὸ ἐπὶ πᾶσιν ἀρχικὸν τοῦ πατρὸς, τὴν μόνος φωνὴν ἐν πολλαῖς τῶν γραφῶν ἀποκεκληρῶσθαι αὐτόν. ἐν γὰρ τῇ παρὰ τῆς ἐν Ἀριμινίῳ Συνόδου πρὸς τοὺς Ἄφρους ἐπιστολῇ, μόνην πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος τὸν πατέρα ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἀριδήλως ἀποκαλεῖ, τὸ ζῶν τοῦτο ὕδωρ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα σαφῶς ἐκλαμβάνων. Ἀλλ ὁ αὐτὸς καὶ ἐν πολλαῖς τῶν γραφῶν αὐτοῦ ἄλλαις τοῦ αὐτοῦ ζῶντος ὕδατος πηγὴν καὶ τὸν υἱὸν λέγειν οὐκ ἀναβάλλεται. καὶ ἡμεῖς δὲ μόνου Θεοῦ πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα μελῳδοῦμεν τῆς ἐκ' Ἐκκλησίας; καὶ πνεῦμα υἱοῦ αὐτὸ καὶ φρονοῦμεν καὶ λέγομεν. καὶ ὁ πολὺς δὲ τὰ θεῖα Βασίλειος, μηδεὶς λέγων οἰέσθω με τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις. ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία διὰ υἱοῦ ἐνεργοῦσα, καὶ τελειοῦσα ἐν πνεύματι. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις. Ἕνα γὰρ οἴδαμεν ἀγέννητον, καὶ μίαν τῶν ὄντων ἀρχὴν τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσον τῆς ἐννοίας κατὰ τὸ πρόχειρον δοκεῖ πως διαιρεῖν ἀπὸ τοῦ πατρὸς τὰς λοιπὰς δύο ὑποστάσεις ἐπὶ τῇ τῶν ὄντων ἀρχῇ. Ἀλλ' ἡ ἀκρι-

tilis iste Theologus ob dictionem *Solus* significatum, qui voce per Filium infertur, suspendit, sciat seipsum in hoc negocio falli, cum plane nesciat, propter primarium ac principale Patris, vocem illi *Solus* in multis scripto traditis auctoritatibus attribui. Etenim de Synodo Ariminẽsi scripta ad Aphros Epistola, *Solum aquae viuae fontem Patrem* magnus Athanasius apertissime nuncupat, hanc viuam aquam de Spiritu sancto plane intelligens. Et idem ipse multis alijs suorum Comentariorum locis eundem *viuae aquae fontem*, & Filium appellare non refugit. Et nos solius Dei spiritum Spiritum sanctum in Ecclesiasticis Canticis asserentes, & spiritum Filij eundem & tenemus, & ore profamur. Et magnus in rebus diuinis speculandis Basilius, *Nemo*, dicens, *opinetur me, tres esse hypostases primarias asserere: rerum enim omnium vnum principium est, per Filium operans, & in spiritu perficiens:* Rursusque alibi, *Vnum enim agnoscimus ingenitum & vnum omnium principium Patrem Domini nostri Iesu Christi*, dat nobis intelligere de plano a Patre reliquas alias hypostases subdiuidere in rerum principio. Veruntamen exquisita Theologorum sententia propter

pter

pter primarium in omnibus ac principale Patris similes dictiones de eo dictatas esse vult. Et esset Cyprio proficuum admodum & accommodatius, scripturarum in omnibus mentem perscrutanti, similia diligenter examinare, & non sacrilegium opponere, & improbam vaniloquentiam aduersus eos, qui talia studiose examinant, iactare. cum ipse absque vlla inuestigatione, sed multa cum libertate, & audacia illa veluti enunciata theologica tradat, quæ neque Doctores Ecclesiæ tradiderunt, neque nos ab illis accepimus. & quædam Patrum veluti spuria eliminet, aut corrumpendo admittat, & loco eorum voces insinuet, prorsus omnibus incognitas, & quæ nunquam ad hoc tempus ad aures alumnorum Ecclesiæ peruenerut.

IX. *Nam quæ per Filium*, ait, *& ex Filio existere spiritum, nonnullorum Patrum scripta auctoritas tradit, notat plane inde illius effulsionem, & manifestationem. Per Filium enim, neque de eo quispiam dubitauerit, ipse perpetuo effulget, & manifestatur Paracletus, quemadmodum ex Sole per radium lumen. Notat præterea & erga nos suppeditationem, dationem, & missionem: non vero eum subsistere per Filium, & ex Filio, & essentiam per*

βὴς τῆς θεολογίας ἔννοια διὰ τὸ ἐπὶ πᾶσιν ἀρχικὸν τοῦ πατρὸς τὰς ἀναγεγραμμένας ταύτας εἰρῆσθαι φωνὰς ἐπ' αὐτοῦ βούλεται. Καὶ ἦν ἂν καὶ τῷ Κυπρίῳ συμφέρον κατὰ πολὺ, ἄγειν τὸν τῶν γραφῶν νοῦν ἐφ' ἅπασιν ἰχνεύων σκοπὸν, τὰ τοιαῦτα ἐπιμελῶς ἐξερευνᾶν, ἢ τὸ ἱεροσυλίαν μὲν γράφειν, καὶ κακοῦργον σπερμολογίαν κατὰ τῶν τοιούτων ποιουμένων ἐρευνᾶν ἀποφαίνεσθαι, αὐτὸν δὲ ἀνεξερευνήτως, καὶ σὺν πάνυ πολλῇ τῇ ἀδείᾳ ἐκεῖνα θεολογεῖν, ἃ μήθ' οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας παραδεδώκασι, μήθ' ἡμεῖς παρ' αὐτῶν παρελάβομεν. Καὶ τὰ μὲν τῶν Πατέρων ἢ τέλεον ὀβελίζειν, ἢ μετὰ παραφθορᾶς παραδέχεσθαι, φωνὰς δ' ἀντεισάγειν μήπω καὶ μέχρι νῦν ἐς ἀκοὴν τινὸς τῶν τῆς Ἐκκλησίας τροφίμων ἐληλακυίας, καὶ πᾶσιν ἀπαξαπλῶς ἀγνώστους παντάπασιν.

θ'. Ἡ γὰρ διὰ τοῦ υἱοῦ, φησὶ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα δηλοῦσα ἐνίων Πατέρων γραφὴ, δηλοῖ μὲν τὴν ἐκεῖθεν αὐτοῦ ἔκλαμψιν καὶ φανέρωσιν. δι' υἱοῦ γὰρ ὁμολογουμένως αὐτὸς ἀϊδίως ἐκλάμπει, καὶ ἀναδείκνυται ὁ Παράκλητος, ὥσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτῖνος τὸ φῶς. δηλοῖ δὲ καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς χορηγίαν, καὶ δόσιν, καὶ ἀποστολήν, οὐ μὴν δὲ ὅτι ὑφίσταται δι' υἱοῦ, καὶ ἐξ υἱοῦ, καὶ τὸ εἶναι δι' αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάν-

ipsum

ναι. Τίς, ὦ πάντες ἄνθρωποι, θεολογικὸς εἰς τοιαύτην ἀκήκοέ ποτε παρά τινι τῶν πρὸ ἡμῶν ἔννοιαν ἐκληφθὲν, τὸ δι' υἱοῦ καὶ ἐξ υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὁμολογεῖ δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα ὑπάρχειν, ἐξ υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα γραφικὴν εἶναι ῥῆσιν συντίθεται, καὶ τὴν ἀληθῆ τῶν ῥήσεων τούτων ἔννοιαν συνορᾶν πολλὴν ἡμῖν παρεχομένην συγκρότησιν ὁμολογεῖ τῇ, δι' ἣν τὸν καθ' ἡμῶν ἄσπονδον ἤρατο πόλεμον εἰρήνῃ τῶν Χριστοῦ Ἐκκλησιῶν, οὐδὲν ἡγεῖται βιώσιμον, εἰ μὴ πρὸς οὐκ εὐαγῆ ταύτας διαστρέψει τὴν ἔννοιαν. Πρῶτα μὲν γὰρ ὃ κἀπὶ τῆς δι' υἱοῦ ἀϊδίου ἐκφάνσεως ἔφη, οὐ συνορᾶν ἔχω, εἰ ἄλλο τι ἡ δι' υἱοῦ ἀΐδιός ἐστι τοῦ πνεύματος ἔκλαμψις, παρὰ τὴν δι' υἱοῦ ἀΐδιον ὕπαρξιν. Ἔπειτα δὲ καὶ διαφορὰν μεταξὺ τῶν λέξεων συγχωρῶν, οὐδ' οὕτω κατάλληλα τῷ οἰκείῳ σκοπῷ φθέγξασθαι αὐτὸν ἡγοῦμαι. ἐπεὶ γὰρ ἐστὶ τὸ πάντων αὐτῷ σκοπιμώτατον ἡ ἄμεσος τοῦ πνεύματος ἐκ πατρὸς ἐστὶν ὕπαρξις, εἰ ἄλλο τι παρὰ τὴν δι' υἱοῦ ὕπαρξιν, ἡ δι' υἱοῦ ἐστιν ἔκλαμψις, ὥσπερ τυχὸν ἡ δι' υἱοῦ πρὸς ἡμᾶς χορηγία, δόσις τε καὶ ἀποστολὴ, πῶς ἂν δι' υἱοῦ ἀϊδίως ἐκλάμπον, τὸ μὴ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, νοηθείη ἅγιον πνεῦμα; εἰ μὲν ὡς δι' ὀργάνου λειτουργικοῦ δι-

ipsum, & ab ipso accipere. Quis: o omnium hominum cœtus, theologicis speculationibus deditus vnquam ab aliquo, qui nos præcesserit, audijt, in similem sententiam acceptum illud, ex Filio & per Filium esse Spiritum sanctum? Confitetur per Filium spiritum existere, ex Filio spiritum existere scripto traditum esse dictum non denegat, & veram dictorum horum sententiam cognoscens, admodum nobis conducere, ad comprobandam Ecclesiarum pacem, ob quam aduersus nos irreconciliabile bellum suscepit, viuere se minime posse existimat, ni ad execrãdas has speculationes sententiam inuertat. Primum enim, quod & de æterna per Filium effulsione dixit, haud intelligere valeo, an aliud quid est æterna per Filium Spiritus effulsio, quam æterna per Filium existentia. Tum deinceps, etiamsi inter dictas dictiones discrimen concedam, neque hoc etiam modo suo intento paria enunciare ipsum existimo. Nam cum, quod præ omnibus alijs illi maxime propositum immediata Spiritus ex Patre existentia est, si diuersum quid ab existentia per Filium, effulsio per Filium est, quemadmodum forte, per Filium suppeditatio, datio, & ad nos missio, qua ratione per Filium perpetuo effulgens, non existentiam

habere

habere per Filium Spiritus sanctus intelligetur? si vti per instrumentum seruile, conceditur hoc ab ista decernente, tacebimus. Si vero vti Filio naturaliter in effulsione hac ex Patre, aut manifestatione, & suppeditatione, & datione, & missione, mediante, naturalis ista mediatio, per Filium ex Patre ante res omnes alias existentiam corroborat: & qui per Filium existentiam abnegat, tum ob innouatum ordinem, & existentiæ improbationem, & vniuersam fidem abnegat, vt cum magno & diuino Basilio loquar, quod serulentium, & ministrantium modo, vt iam supposuimus, necessario hæc omnia suppeditentur per Filium, suppeditatio, inquam, datio, missio, manifestatio, effulsio, & si quid aliud quispiam attulerit, manifesto secundum essentiam, & naturam Filium a Patre dissociat. Tandem quam non superat absurdam temeritatem, confiteri per Filium & ex Filio Spiritum existere, cui iam additur dictio existere, & naturaliter & essentialiter, & eam, quæ per Filium & ex Filio est, Spiritus existentiam inficiari?

δοθείη παρὰ τοῦ ταῦτα θεολογοῦντος τοῦτο, καὶ σιωπήσομεν. εἰ δ' ὡς τοῦ υἱοῦ φυσικῶς ὄντι τῇ ἐκ πατρὸς ἐκλάμψει ταύτῃ, ἢ καὶ ἐκφάνσει, καὶ χορηγίᾳ, καὶ δόσει, καὶ ἀποστολῇ μεσιτεύοντος, ἡ φυσικὴ αὕτη μεσιτεία τὴν δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς πρὸ τῆς ἄλλων ἁπάντων συνίστησιν ὕπαρξιν, καὶ ὁ τὴν δι' υἱοῦ ἀπαρνούμενος ὕπαρξιν, διά τε τὴν περὶ τὴν τάξιν καινοτομίαν καὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησιν, καὶ ὅλης ποιεῖται τῆς πίστεως ἄρνησιν κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν, καὶ θεῖον Βασίλειον, διά τε τὸ ὑπηρετικῶς καὶ λειτουργικῶς κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ἐξ ἀνάγκης ταῦτα πάντα χορηγεῖσθαι δι' υἱοῦ, χορηγίαν φημὶ, δόσιν, ἀποστολὴν, φανέρωσιν, ἔκφανσιν, καὶ εἴ τι ἄλλο βούλεταί τις λέγειν τοιοῦτον, προδήλως κατ' οὐσίαν, καὶ φύσιν διΐστησι τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρός. Τέως δὲ ποίαν οὐχ ὑπερβαίνει τὴν ἀλογίαν δι' υἱοῦ καὶ ἐξ υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα ὁμολογεῖν, καὶ ταῦτα προσκειμένης τῇ τοῦ ὑπάρχειν λέξει, καὶ τοῦ φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς, καὶ τὴν δι' υἱοῦ καὶ ἐξ υἱοῦ ὕπαρξιν ἀπαρνεῖσθαι τοῦ πνεύματος.

ι. Ἀλλὰ δι' υἱοῦ, φησι, καὶ ἐξ υἱοῦ φυσικῶς ὑπάρχειν, οὐ μὴν δι' υἱοῦ καὶ ἐξ υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν οἱ εἰρηκότες Πατέρες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔφησαν. Τῆς λεπτῆς τῶν ταῦτα λε-

X. *Sed per Filium, ait, & ex Filio naturaliter existere, non vero per Filium & ex Filio existentiam habere, qui id enunciarunt Patres, fassi sunt.* O argutum talia asserentium acumen! Quam admirabilis

γόντων ἐννοίας. ὡς θαυμαστή σου Κύπριε ἡ γνῶσις, ὡς ὑψηλά τε τὰ νοήματα καὶ αἰθέρια. Ἐγὼ δὲ ἀφελῶς, ὡς ἔχω καὶ οὕτως ἰδιωτικῶς, τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ φυσικῶς ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα εἰς τὴν ἐξ υἱοῦ ὕπαρξιν ἐκλαμβάνω. καὶ τὴν ἐξ, ἀντὶ τῆς διὰ, κατὰ παράδοσιν γραφικὴν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ λαμβάνων ἀεὶ, οὐ δύο τοῦ πνεύματος αἴτια, τὸν δὲ πατέρα αἴτιον διὰ τοῦ υἱοῦ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπὶ τῇ θεολογίᾳ θάρρους ἀνακηρύττω. καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτῖνος πρόοδον τοῦ φωτὸς εἰς τὴν διὰ τῆς ἀκτῖνος ὕπαρξιν ἐξηγοῦμαι. ἵνα κατὰ πολλὴν τὴν ἄδειαν καὶ ἐξ ἀμφοῖν, τοῦ ἡλίου δηλονότι καὶ τῆς ἀκτῖνος τὸ φῶς εἶναι λέγοιμι, καὶ ἵνα καὶ τὴν ἀκτῖνα λέγειν πηγὴν φωτὸς ἔχοιμι. Ὃ δὲ εἶναι ἀπογορεύεις ἔχειν τὸ πνεῦμα δι' υἱοῦ καὶ παρὰ υἱοῦ, ἐγὼ τοῦτο στέργειν ὁμολογῶ, τὴν παρὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα θεολογοῦσαν ῥῆσιν τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ταῖς αὐτοῦ θεολογίαις ἐγκρίνων, ὥσπερ οὖν καὶ τὴν τοῦ μακαρίου πατρὸς ἡμῶν τοῦ Νύσσης, τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι αὐτὸ λέγουσαν.

ιά. Οὐχ ἡ κοινή, φησιν, οὐσία καὶ φύσις ὑποστάσεως ἐστὶν αἰτία μηδὲ γεννητική ποτε, οὐδὲ προβλητική αὕτη. γὰρ ἡ κοινὴ οὐσία πέφυκε τῶν ἀτόμων, ἡ δὲ μετ' ἰδιωμάτων οὐσία, ἥτις σαφῶς κατὰ τὸν μέγαν Μάξιμον

bilis est, mi Cyprie, tua hæc sapientia! vt sublimes sunt, & plane æthereæ cogitationes! At ego qui non ita curiosus sum, sed rudis hebesque illud, ex Filio naturaliter Spiritum existere, pro existentia ex Filio assumo: & præpositionem *Ex*, loco præpositionis *Per*, vt scriptis mandata traditio intonat, de Filio semper accipiens, non duas causas Spiritus sed Patrem causam per Filium multa, quæ ex Theologia oritur confidentia, deprædico. & progressum ex sole per radium luminis pro existentia per radium interpretor, vt postea multa cum libertate ex vtroque, sole nempe & radio lumen esse pronuntiem; & vt etiam radium fontem luminis asserere possim. Quod vero negas habere Spiritum per Filium & a Filio, id ego exosculari confiteor, dictum magni Basilij a Filio Spiritum esse decernens inter theologica illius placita enumerans; quemadmodum & illud beati Patris nostri Nysseni, quod illum ex Filio esse declarat.

XI. *Communis, ait, essentia & natura hypostaseos causa non est: cum neque vnquam generet, neque producat. Hæc communis essentia indiuiduorum est. Verum essentia cum proprietatibus, quæ plane auctoritate magni Maximi ipsam hypostasim notat.*

Imo etiam ipsius magni Basilij. Hic siquidem item definit, hypostasim esse, qua commune & incircumscriptū in re aliqua per apparentes proprietates repræsentat, & circumscribit. Euge hanc tuā confessionem, licet ad aliud, nec ipsam veritatem respiciens allata dixeris! Non communem essentiam & naturam, sed cum proprietatibus essentiam, quæ palam ipsam hypostasim notat, causam hypostasis esse fateris, & generare & producere similem essentiam asserere non refugis. Contra hæc nihil nos opponimus, verum in his & concordamus, & assensum præbemus. Illud porro a te edoceri cupimus, an soli Patri, nō vero alijs personis essentiam cum proprietatibus ad denotandam hypostasim vendicas? Etenim si in solo Patre essentia cum proprietatibus palam apud te hypostasim notat, pleraque Patrum scripta te mendacij falsitatisq; conuincent, quæ similiter & de Filio, & de Spiritu hanc cum proprietatibus essentiam æque atque de Patre tradunt. ni quasi aliud agens Damascenicum illud versaueris. *Cum enim concepero vnam ex hypostasibus, perfectum Deum ipsum agnosco, perfectam essentiam.* Et illud magni Basilij; *Donec tacent, ne te lateat, secundam sæculorum* unige-

αὐτὴν δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν. Ἀλλὰ καὶ κατ᾽ αὐτὸν δὴ τὸν μέγαν Βασίλειον, κἀκεῖνος γὰρ ὁρίζεται ὑπόστασιν εἶναι τὴν τὸ κοινόν τε καὶ ἀπερίγραπτον ἐν τῷ τινὶ πράγματι διὰ τῶν ἐπιφαινομένων ἰδιωμάτων παριστῶσαν καὶ περιγράφουσαν. Εὖγε τῆς ὁμολογίας ταύτης, ὦ οὗτος, εἰ καὶ πρὸς ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀλήθειαν ἀφορῶν τὰ ῥηθέντα εἴρηκας. οὐ τὴν κοινὴν οὐσίαν καὶ φύσιν, τὴν δὲ μετ᾽ ἰδιωμάτων οὐσίαν, ἥτις σαφῶς αὐτὴν δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν αἰτίαν ὑποστάσεως εἶναι ὁμολογεῖς, καὶ γεννητικὴν καὶ προβλητικὴν τὴν τοιαύτην λέγειν οὐσίαν οὐκ ἀναβάλλῃ. καὶ πρὸς ταῦτα οὐ μέντοι οὐδὲν ἡμεῖς ἀντιλέγομεν, ἀλλὰ καὶ συμφωνοῦμεν καὶ συντιθέμεθα. Ἐκεῖνο δὲ βουλόμεθά σου μαθεῖν, εἰ μόνῳ τῷ πατρί, οὐ μὴν καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν προσώπων τὴν μετ᾽ ἰδιωμάτων οὐσίαν εἰς δήλωσιν ὑποστάσεως ἀφορίζῃ. Εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ μόνῳ τῷ πατρὶ ἡ μετ᾽ ἰδιωμάτων οὐσία σαφῶς παρὰ σοὶ δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν, αἱ πολλαί σε τῶν πατρικῶν γραφῶν ψευδόμενον ἀπελέγξουσιν. οὕτω καὶ ἐπὶ υἱοῦ καὶ ἐπὶ πνεύματος τὴν μετ᾽ ἰδιωμάτων ταύτην οὐσίαν λέγουσαι, ὡς ἐπὶ πατρός. εἰ τῷ, μὴ παρέργως ἐκεῖνο ἀναγινώσκεται τοῦ Δαμασκηνοῦ, τό, Ὅταν γὰρ ἐννοήσω μίαν τῶν ὑποστάσεων, τέλειον θεὸν αὐτὸν οἶδα, τελείαν οὐσίαν. Καὶ αὖ τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου τό, Ἕως δ᾽ ἂν σιω-

πῶσι, μὴ λανθανέτω σε, δεύτεραν αἰτίαν τὴν τοῦ μονογενοῦς οὐσίαν τιθέμενοι: καὶ πάλιν τὰ τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τό, Φοβῇ σὺ γέννησιν, ἵνα μή τι πάθῃ Θεὸς ὁ μὴ πάσχων. ἐγὼ δὲ φοβοῦμαι τὴν κτίσιν, ἵνα μὴ Θεὸν ἀπολέσω διὰ τῆς ὕβρεως καὶ τῆς ἀδίκου κατατομῆς, ἢ τὸν υἱὸν τέμνων ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἢ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τὴν οὐσίαν τοῦ πνεύματος. Εἰ δὲ φεύγῃ μὲν καὶ αὐτὸς αὐτὴν ταύτην τοῦ πατρὸς νοῆσαι τὴν ὑπόστασιν, ὅταν τὸ ὅλον τοῦτο μετὰ τοῦ προσδιορισμοῦ ἡ οὐσία τοῦ υἱοῦ λέγηται, καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ πνεύματος νοεῖσθαι ὑπόστασιν, ὅταν τὸ ὅλον τοῦτο μετὰ τοῦ προσδιορισμοῦ ἡ τοῦ πνεύματος οὐσία λέγηται. μόνῃ δὲ τῇ τοῦ πατρὸς οὐσίᾳ τὸ γεννητικὸν καὶ προβλητικὸν ἀφορίζεις. Ἀλλ' ἐνταῦθα γραφικήν τινα ἐπὶ τῷ τῶν τοιούτων ἰδιωμάτων ἀφορισμῷ ἀπαιτηθήσῃ τὴν μαρτυρίαν. τὸ γὰρ γεννητικὸν μόνῃ τῇ τοῦ πατρὸς ὑποστάσει ὁμολογουμένως ἀφόρισται, καὶ πᾶσα γραφὴ περὶ τῶν τῷ πατρὶ ἐνόντων ὑποστατικῶν ἰδιωμάτων διαλαμβάνουσα τοῦτο συνίστησι. Τὸ δὲ προβλητικὸν οὐδεμίαν ἕξεις ἀποδεῖξαι γραφὴν μόνῳ τῷ πατρὶ ἀπονέμουσαν, εἴγε πᾶν τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ εἰρημένον ἑνότητα, οὐχὶ διαίρεσιν πατρὸς συνίστησι καὶ υἱοῦ. προβολεὺς δὲ διὰ υἱοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος θεολογεῖται ὁ πατήρ. οὐκ ἕξεις πάντως, κἂν εἰ μυρίους κάμῃς πάσαν θεόπνευστον ἀνιχνεύων γραφὴν

unigeniti essentiam facere. Necnon magni Gregorij; *Horres tu generationem, ne quid patiatur Deus, qui non patitur: ipse horreo creaturam, ne Deum per iniuriam, & iniustam sectionem perdam, aut Filium secans a Patre, aut a Filio essentiam Spiritus.* Quod si tu quoque ipsam Filij hypostasim intelligere non refugis, cum hoc totum præscripto etiam Filio, essentia Filij dicitur: & ipsum intelligere spiritus hypostasim, cum hoc totum cum præscriptione Spiritus, essentia spiritus dicitur, soli vero Patris essentiæ & generare, & producere ascribis, veruntamen pro harum proprietatum determinatione scripto tradita auctoritas poscetur a te. Nanque generandi vis soli Patris hypostasi, quod in confesso apud omnes est, vendicatur, & scripta omnia de hypostaticis proprietatibus Patri inhærentibus tractantia hoc confirmant. Producendi vero vim soli Patri attribui nullum vnquam scriptum id asserens produxeris; si quidquid ex Patre per Filium dicitur, vnionem non diuisionem Patris & Filij insinuat. Productor vero per Filium sancti Spiritus Pater a Theologis decernitur. Nullo modo inueneris, licet innumeros labores susceperis, vniuersam

diuinitus inspiratam scripturam peruestigans, producendi vim paternæ hypostasis proprietati assignari. Id siquidem si esset, Spiritus, qui ex essentia Patris dicitur, ex essentia Filij non diceretur. Et ne mihi rursus subtiles illas speculationes inculces, Patris quidem essentiæ in hypostasi esse tribuens, cum ex essentia Patris Spiritus sanctus asseritur; Spiritum vero ex essentia Filij ob vnum essentiæ dici contendens; quasi vero separata a Filij hypostasi essentia illius intelligeretur. Nanque cum semel proprijs labijs fassus sis, essentiam cum proprietatibus plane hypostasim denotare, non potes modo inficias ire, Filium ipsum totum non intelligi, essentiam scilicet cum hypostasi, cum quis ex essentia Filij Spiritum sanctum esse dixerit. Sin minus saltem hic aliud rursus orietur absurdum, si propterea quod vna est essentia Patris & Filij, ex vtriusq; essentia dici Spiritum quispiam asseruerit, ratio coget, ex suamet essentia Spiritum quoque esse. Vna siquidem est cum ea, quæ Patris & Filij est. Et si arridet, Filius etiam ex Patris essentia nascens, propter vnum essentiæ non solum ex Spiritus, sed ex ipsiusmet etiam essentia esset.

εἰς τὴν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἰδιότητα ἀφοριζόμενον εὑρεῖν τὸ προβλητικόν. εἰ γὰρ τοῦτ᾽ ἦν, οὐκ ἂν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα λεγόμενον, ἐκ τῆς οὐσίας ἐλέγετο τοῦ υἱοῦ. Μὴ γάρ μοι καὶ πάλιν τὰ λεπτὰ ἐκεῖνα λέγε νοήματα, τὴν μὲν τοῦ πατρὸς οὐσίαν τὸ ἐνυπόστατον χαριζόμενος, ἐπὰν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγηται, τὸ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἑνιαῖον διατεινόμενος λέγεσθαι, ὥσπερ αὖ εἰ καὶ διῃρημένη τῆς τοῦ υἱοῦ ὑποστάσεως ἡ αὐτοῦ ἐνοεῖτο οὐσία. Ἅπαξ γὰρ οἰκείοις διωμολογηκὼς χείλεσι τὴν μετ᾽ ἰδιωμάτων οὐσίαν δηλωτικὴν σαφῶς ὑποστάσεως εἶναι, οὐκ ἔχεις ἀρνήσασθαι, μὴ τὸν υἱὸν αὐτὸν ὅλον νοεῖσθαι οὐσίαν δηλαδὴ ἐνυπόστατον, ὅταν τις ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα εἶναι λέγῃ τὸ ἅγιον. εἰ δ᾽ οὖν, ἀλλά τι ἀνακύψει πάλιν ἕτερον ἄτοπον, εἰ διὰ τὸ μίαν εἶναι τοῦ υἱοῦ καὶ πατρὸς οὐσίαν ἐκ τῆς ἀμφοῖν οὐσίας λέγεσθαι τὸ πνεῦμα ἐρεῖ τις. ἀναγκάσει γὰρ ὁ λόγος καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα οὐσίας. μία γὰρ αὕτη μετὰ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Εἰ δὲ βούλει καὶ ὁ υἱὸς ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γεννώμενος, ἔσται διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἑνιαῖον οὐ μόνον καὶ ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ.

XII. *Contendere nos*, ait veritatis hostis, *non ratione hypostasis sed*

ιβ'. Διατείνεται ἡμᾶς, φησίν, ὁ τῆς ἀληθείας ἀντίπαλος. μὴ τῷ

λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, τῷ δὲ λόγῳ τῆς φύσεως αἴτιον εἶναι τὸν πατέρα τοῦ πνεύματος, ὡς ἐκ τούτου συνάγεσθαι, καὶ τὸν υἱὸν ἀναγκαίως αἴτιον τοῦ πνεύματος ἀναφαίνεσθαι, τὸν αὐτὸν ἔχοντα τῷ πατρὶ τῆς φύσεως λόγον. Ἔτι δ' ἐντεῦθεν ἕπεσθαι, καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα αἴτιόν τινος εἶναι, τὸν αὐτὸν τῷ πατρὶ τῆς φύσεως λόγον δεχόμενον. καὶ εἰς πλῆθος ἔτι τοῦ προχωρεῖν τὰς αἰτίας, ἐν τῷ πως εἶναι τῆς αἰτίας μετέχειν, ὅσαι τῆς φύσεως μετέχουσιν ὑποστάσεις, πῶς δὲ τὴν κοινὴν οὐσίαν καὶ φύσιν ὑποστάσεως εἶναι αἰτίαν. Ταῦτα ἡμῖν ἐπιφημίζων τὰ ἄτοπα, καὶ τῆς ἀληθείας ἀλλότρια, ὁ τῆς ἀληθείας ὄντως ἀλλότριος, οὐκ οἶδεν ὁπόσα μᾶλλον αὐτὸς διὰ μέσου τῶν παρόντων αὐτοῦ λόγων, τὴν τοῦ δόγματος ἀλήθειαν παραφθείρει. Ἡμεῖς ἐν πολλαῖς μὲν τῶν ἡμετέρων γραφῶν ἀληθῶς τὸν λέγοντα τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, καὶ μὴ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως αἴτιον εἶναι τὸν πατέρα τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐκακίσαμεν, καὶ κακιστέον ἔτι τοῦτον ἡγούμεθα παρὰ τὴν τῶν Πατέρων τὰ τοιαῦτα θεολογοῦντα παράδοσιν. μὴ τῷ λόγῳ δὲ τῆς ὑποστάσεως εἶναι αἴτιον τὸν πατέρα τοῦ πνεύματος, ἐν οὐδεμιᾷ τῶν γραφῶν ἡμῶν εἰρηκέναι συνοίδαμεν. οὐ γὰρ ὅτι τὸν μὴ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως τὴν αἰτίαν τῷ πατρὶ διδόντα κακίζομεν. Αὐτὸς δ' ὁ Κύπριος οὗτός ἐστιν ἤδη τὸν τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως ταύτην αὐτῷ

sed ratione naturæ Patrem Spiritus esse causam, ex eoque colligi Filium quoque necessario Spiritus causam esse, cum eandem possideat cum Patre naturæ rationem. Prætereaque ex ijsdem sequi, & Spiritum ipsum esse alterius causam, cum & ipse eandem naturæ rationem possideat, & ita numerum augeri causarum, quod aliquo modo causæ participes sint, quæcumque naturam participant, hypostases; tum etiam, quod communis essentia & natura hypostaseos causa est. Hæc in nos absurda & a veritate aliena iactās, qui vere veritatis hostis est, non agnoscit, quantum ipse peius per hæc sua verba veritatem dogmatis tractet, & vulneret. Nos in multis nostris scriptis vere asserentem ratione hypostaseos & non ratione naturæ Patrem esse causam eorum, quæ ex eo sunt, improbauimus, improbandumque hunc etiam existimamus, qui similia aliter atque Patres nostri tradiderunt, decernit. Ratione porro hypostasis non esse Patrem causam Spiritus in nullo nos nostrorum Commentariorum loco tradidisse scimus: Non quod eum qui ratione naturæ causam Patri attribuit improbamus. Sed Cyprius ipsemet est, qui ratione hypostasis causam illi attribuentem redarguit, cum a nobis nullum

nullum discrimen internoscatur, si Pater secundum vtraque causa est eorum, quorum causa est, tanquam qui plane non ignoramus, Patres nostros Theologos, nunc ex hypostasi, nunc ex essentia Patris decernentes, quæ ex ipso causantur. At hic vnum tandummodo concedens, quod enim ex essentia est, non causam sed simpliciter consubstantiale connotare determinat, & sic aperte Patribus nostris aduersatur, quorum hic quidem, *Ex paterna essentia Filij generationem*, astruit: rursusque, *Proprium paternæ essentiæ fœtum Filium* nuncupat: Itemque, *Paternam essentiam principium, & radicem, & fontem Filij* definit: alius, *neque enim deforis est adinuenta Filij essentia*, scripto promulgat, *neque ex ijs, quæ non sunt introducta, sed ex Patris essentia enata est, veluti luminis splendor, & aquæ vapor*: Necnon, *Causa est Dei natura & Filij & Spiritus sancti*. Hæc omnia Filium ex Patris essentia causari palam demonstrant. At hic Patribus ista decernentibus repugnans; qui illis melior est, & multo etiam diuinius atque sublimius pro sua innata iactantia ac superbia decernere sese existimans, non agnoscit, in commentitia essentiæ & hypostasis diuisione sibi ipsi contradicere, & sua ab ipso refutari

ἀπονέμονται αἰτιώμενα. ἐπεὶ οὐδὲν ἡμῖν διαφέρειν νομίζεται. εἰ ὁ πατὴρ κατ' ἀμφότερα αἴτιός ἐστιν ὧν ἐστιν αἴτιος, ὡς ἀκριβῶς εἰδόσι τοὺς θεολόγους ἡμῶν Πατέρας, νῦν μὲν ἐκ τῆς ὑποστάσεως, νῦν δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ θεολογοῦντας αἰτιατά. οὗτος δὲ θάτερον τῶν δύο διδούς, τὸ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας οὐ τῆς αἰτίας, τοῦ δ' ἁπλῶς ὁμοουσίου δηλωτικὸν διορίζεται, καὶ περιδήλως τοῖς Πατράσιν ἡμῶν διαμάχεται. ὧν ὁ μὲν, Ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας τὴν τοῦ υἱοῦ θεολογεῖ γέννησιν. καὶ πάλιν, Ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἀποκαλεῖ τὸν υἱὸν γέννημα. καὶ πάλιν, Τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν ἀρχὴν καὶ ῥίζαν καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ υἱοῦ ἀποφαίνεται. ὁ δὲ, Οὐ γὰρ ἔξωθέν τις ἐστιν ἐφευρεθεῖσα ἡ τοῦ υἱοῦ οὐσία, γράφων ἀνακηρύττει, οὐδ' ἐκ μὴ ὄντων ἐπεισήχθη, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς ἀπαύγασμα, καὶ ὡς ὕδατος ἀτμίς. καὶ πάλιν, Αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ταῦτα πάντα αἰτιατὸν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας εἶναι δηλοῖ τὸν υἱόν. Ὁ δὲ τοῖς ταῦτα θεολογοῦσι Πατράσι διαμαχόμενος, ὁ κρείττων ἐκείνων, καὶ κατὰ πολὺ θειότερόν τι καὶ ὑψηλότερον ἐξ ὑπερηφάνου γνώμης θεολογεῖν φανταζόμενος, λανθάνει ὅπως ἐν τῇ ἐφευρεθείσῃ αὐτῷ διαιρέσει τῆς οὐσίας τε καὶ ὑποστάσεως αὐτὸς ἑαυτῷ περιπίπτει, καὶ ὅπως αὐτὸς τὰ ἑαυτοῦ

ἀπελέγχεται. Ὥσπερ γὰρ αἰσχυνόμενος τὸ παρ' ἄλλου καὶ μὴ παρ' ἑαυτοῦ ἀνατρέπεσθαι, καὶ ψόγον ἡγούμενος ἄντικρυς· εἰ μόνος αὐτὸς ἑαυτῷ πρὸς ἀντιδικίαν ἀρκεῖν ἑαυτὸν ἀποδείξει, νῦν μὲν ἀπαγορεύει καὶ ὡς ἀποτρόπαιόν τι διοβελίζει τὸ τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς αἰτίαν εἶναι τῶν ἐξ αὐτοῦ, νῦν δὲ τὴν μετ' ἰδιωμάτων οὐσίαν, αὐτήν τι δηλοῦν σαφῶς τὴν ὑπόστασιν δέχεται καὶ γεννητικὴν εἶναι ταύτην καὶ προβλητικὴν ἀποφαίνεται. Οὕτω τὰ τῆς θεολογίας ἑαυτὸν ἐκπαιδεύσεν ὑψηλά, ὁ μηδὲ αὐτῷ τῷ Σατανᾷ τῶν ἐπὶ τῇ οἰήσει πρωτείων παραχωρῶν. Ἀλλ' εἰ καὶ οὗτος ἐν οἷς τὴν οὐσίαν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐπὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ διαιρεῖ, τῇ μὲν τὸ ὁμοούσιον, τῇ δὲ ὑποστάσει τὸ αἴτιον ἀποδίδωσιν, ἡμεῖς δὲ ὡς μαθηταὶ καὶ δοῦλοι τοῖς δεσπόταις καὶ διδασκάλοις ἡμῶν Πατράσιν ἑπόμενοι, καὶ οἰκεῖον μηδὲν ἐπὶ ταῖς θεολογίαις ἀποτολμῶντες οὐδέποτε, προαποδεδειχότες ἤδη, ὅπως τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς εἶναι λεγόμενον, τὸ ἐξ αὐτῆς αἰτιατὸν ἑαυτοῦ ὁμολογουμένως παρίστησιν, ἀκολούθως ἐκ τῶν αὐτῶν γραφῶν ἀποδείξαιμεν νῦν, καὶ ὅπως τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς δηλωτικὸν ὁμοουσιότητος εἴληπται. Ὁ μὲν γὰρ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, Οὐκ ἀδελφά, φησι, λέγομεν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν, ἀλλὰ πατέρα καὶ υἱὸν ὁμολογοῦμεν, τὸ δὲ τῆς οὐσίας.

refutari ac rejci, æque ac si ipsum puderet ab alio, & non a seipso refelli, & infamia notari manifesta reputans, si solus ipse sibimetipsi aduersum in iudicio stare satis esse non demonstraret; nunc quidem pernegat, & velut execrandum & spurium reijcit, essentiam Patris causam esse eorum, quæ ex ipso sunt: nunc essentiam cum proprietatibus ipsam clare notare hypostasim recipit, eamque & generare, & producere demonstrat. Sic Theologię sublimia seipsum edocuit, qui nec ipsi Satanæ insulta sui arrogantique existimatione cedit. Et licet hic, dum essentiam a paterna hypostasi in ijs, quæ ex eo sunt, separat, vni quidem consubstantiale, alteri hypostasi scilicet, causam dedat, nos veluti discipuli ac famuli Dominorum & præceptorum nostrorum Patrum vestigia sequentes, nullum vnquam proprium, & de nostro in rebus theologicis audentes, cum iam demonstrauerimus, quod ex essentia Patris dicitur, ex ipsa causatum esse nemine discrepante notare; nunc deinceps ex ijsdem commentarijs ostendemus, quod ex hypostasi Patris asseritur ad notandam eandem essentiam assumi. Nam in rebus diuinis examinandis perspicax Basilius, *Non fratres*, inquit, *dicimus Patrem & Filium*

sed

sed Patrem & Filium confitemur necnon idem essentiæ, cum ex Patre Filius sit. Et S. Cyrillus. *Nam ex Patre*, ait, *Filium genitum esse coget prorsus nos etiam inuitos, eandem illi naturam tribuere.* Quid hic ais noue Theologe, & insana existimatione vere sublimis? Si hypostasim Pater indubie significat, & Patres, quod ex ea Filius est, eandem cum Patre naturam concludunt, quomodo tu nunc in tuis scriptis vane blateras scriptoque mandas, qui ex essentia Patris Filium asserit, duplicem ostendit sententiam simili dictione emergere, cum ex essentia eandem essentiam, cum ex Patre causam Filij denotare? Annon vides quantum tibi improbitatis trabs intellectus oculos obtenebrauit, vt non percipias eadem vere te subire, quæ in nos non absque mendacio iactas, & ex atra bile manifesto laborare, tantumdemque & hostium, & inimicorum semel cognitionem amisisse, vt & temetipsum ipse æque ac hostem, & aduersarium tractes.

XIII. Rursus, *Non bene nos dicere*, ait, *illud*, *Quemadmodum in mundi opificio dictio per Filium causam procatarcticam, seu primariam explicat, nec tamen Filium separat a Patre, sic & in rebus ipsis theologicis primaria & prin-*

ταυτὸν, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός. ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος. Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ πατρός, φησι, γεγεννῆσθαι τὸν υἱόν, ἀναγκάσει δὴ πάντως καὶ οὐχ ἑκόντας ἡμᾶς ἀποδοῦναι τὸ ὁμοούσιον αὐτῷ. Τί φῂς; ὦ νέε θεολόγε, καὶ τὴν οἴησιν ἀληθῶς ὑψηλέ, εἰ τῆς ὑποστάσεως τὸ, πατὴρ ἐστὶν ὁμολογουμένως δηλωτικόν, καὶ οἱ Πατέρες ἀπὸ τοῦ ἐξ αὐτῆς τὸν υἱὸν εἶναι τὸ πρὸς τὸν πατέρα συνάγουσιν ὁμοούσιον, πῶς αὐτὸς ἔν τισι τῶν σῶν διαρρητορεύεις γράφων, ὡς ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν λέγων διπλῆν ταύτην ἐμφαίνει συναναφαινομένην τῇ λέξει τὴν ἔννοιαν, κατὰ μὲν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τὸ ὁμοούσιον, κατὰ δὲ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ τοῦ υἱοῦ δηλοῦσαν αἰτιατόν; Ὁρᾷς ὅπως ὁ τῆς κακίας δοκὸς τοσοῦτόν σοι τοὺς τῆς διανοίας ἐσκότωσεν ὀφθαλμούς, ὡς αὐτόν σε παθεῖν ἀληθῶς, ἅπερ ἡμῖν ἐπισκώπτεις ψευδόμενος, μελαγχολίαν δηλονότι νοσῆσαι τὴν πικράν, καὶ τοσοῦτον τὴν τῶν πολεμίων καὶ φίλων καθάπαξ ἀποβεβληκέναι διάγνωσιν, ὡς καὶ ἑαυτῷ σεαυτὸν τρόπον ἐχθροῦ διακεῖσθαι καὶ πολεμίου;

ιγ΄. Πάλιν, Οὐ καλῶς, φησι, λέγειν ἡμᾶς τὸ, ὥσπερ ἐπὶ τῆς δημιουργίας ἡ δι᾽ υἱοῦ φωνὴ δήλωσιν μὲν τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ἔχει, οὐ μὴν δὲ διαιρεῖ τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρός, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς θεολογίας αὐτῆς εἰ καὶ ἀρχικόν ἐστιν υἱοῦ καὶ πνεύματος

ὁ πατὴρ αἴτιον. ἀλλ' ἐπεὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ πνεύματός ἐστιν αἴτιος, οὐκ ἂν διαιρεθείη τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ πνεύματος. Τὴν γοῦν τοιαύτην ἐπίπληξιν οὐ πολλὰ οὐδὲ οἴκοθεν, βραχέα δὲ εἰπόντες καὶ ἀπὸ γραφῶν ἀποσκεδασόμεθα. Ὁ γὰρ τῶν Νυσσαέων καὶ τῆς οἰκουμένης φωστὴρ, τὸ πνεῦμα, λέγων, τῷ πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτόμενον, πάλιν ἀπ' αὐτοῦ τῷ μὴ πατὴρ εἶναι καθάπερ ἐκεῖνος διαχωρίζεται. τῆς δὲ πρὸς τὸν υἱὸν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείας, καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἔχειν ἀφίσταται, πάλιν τῷ ἰδιάζοντι, ἐν τῷ μήτε μονογενῶς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι, πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ μονογενοῦς ὑποστάσης ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην ἔχειν νομισθῇ τὸ πνεῦμα ἐν τῷ ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι, ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ καὶ ἀπροσδεεῖ διακρίνεται τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως, συνίστησι καλῶς ἡμᾶς καὶ ἐπ' ἀμφοτέραις ταῖς αἰτίαις δι' υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς εἰρημέναις τὸ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ τηρῆσαι ἀδιαίρετον. Εἰ γὰρ τὸ ἀπὸ πατρὸς ἀδιαίρετον ἐπὶ τῆς δημιουργικῆς ἔχει αἰτίας ὁ υἱὸς, οὐχ ὅτι συνεργεῖ κατά τι, καὶ οἷον ἀναπληροῖ τὸ ἐπὶ τῇ τῶν ὄντων αἰτίᾳ ἀτελὲς τοῦ πατρὸς. ἀνενδεὲς γὰρ καὶ τέλειον τῶν κτισμάτων αἴτιον ὁ πατὴρ, ἀλλ' ὅτι κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν αὐτῷ ἥνωται, δημιουρ-

principalis Filij & Spiritus causa Pater sit, sed cum per Filium Spiritus causa est, non seiungetur a Patre Filius in progressu Spiritus. Ad similem obiurgationem refellendam, non multa neque ex proprijs, sed pauca ex scripto traditis auctoritatibus in medium afferemus. Nam Nyssaënsium & orbis lumen, *Spiritus*, scribens, *secundum increatum Patri adiunctus, rursus ab eodem, quod vti ille pater non est, separatur, a coniunctione vero cum Filio secundum increatum, necnon causam existentiæ ex rerum omnium Deo habet, rursus seiungitur proprietate, quod non vti vnigenitus ex Patre subsistit, & quod per ipsum Filium apparet. rursus a creatura, quæ ab vnigenito subsistit, quod aliquam cum illo communionem habere Spiritum existimemus, quod ex Patre per Filium appareat, & neque immutari, neque dissolui potest Spiritus, a creatura dirimatur,* optime comprobat, nos in duabus causis ex Patre laudatis Patris & Filij conseruasse communionem. Etenim si in mundi opificio communem causam Filius habet, non quod vna simul operatur in aliquo, & quasi suppleat quod in rerum causa in Patre desideratur: Pater enim nullius indigens, causa creaturarum perfe-

ēta absolutaque est: sed quod essentia naturaque illi coniunctus est, qui per ipsum creare vult quæcunque creantur. multo magis in naturali causa Spiritus hanc communionem possidebit, si & ipse Spiritus per Filium naturaliter emittitur a Patre. Et nos plane pro iam dictis susceptam obiurgationem queruli, & iocandi cum dicacitate studiosi viri hunc in modum reprimimus; At ipse quid Deo in futuro iudicio & nunc Dei Ecclesiæ respondebit, dum ipsum sanctum Patrem Nyssenum causæ ex Patre Filij & Spiritus discrimen apertum decernentem comperit, cum dicit, *Filium quidem contigue, Spiritum vero ex eo, quod contigue est, ex Patre causari*, & hanc differentiam improbat, & quasi a nullius dignitatis viro pronunciata esset, veluti spuriam obelo signat, & sic contigue & immediate ex Patre vti & Filium Spiritum esse; o linguam audaciæ plenam, quæ similia blaterat! decernit?

XIV. Inuadit iterum nos contentiosus iste, dum dicimus, nihil inde noui sequi, si qui vitam pro Spiritu sancto accipiunt, secundum causæ rationem intelligant, cum fons vitæ Filius asseratur, quod per Filium ex Patre causa Spiritus fit; & fontem ipse vitæ vnigenitum Dei Verbum interpretans, quod nobis peccatis

γεῖν δι' αὐτοῦ τὰ δημιουργούμενα θέλοντι, πολλῷ πλέον ἐπὶ τῆς φυσικῆς αἰτίας τοῦ πνεύματος τὸ τοιοῦτον ἕξει ἀδιαίρετον. εἴγε καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ φυσικῶς ἐστιν ἐκπεμπόμενον ἐκ πατρός. Καὶ ἡμεῖς μὲν οὕτω τὴν ἐπὶ τοῖς ῥηθεῖσιν ἐπίπληξιν τοῦ φιλαιτίου, ἢ φιλοσκώμμονος ἀνδρὸς ἀποσκευαζόμεθα. Οὗτος δὲ τί καὶ Θεῷ ἐν τῷ μέλλοντι δικαστηρίῳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ νῦν ἀπολογήσεται, τὸν αὐτὸν θεῖον πατέρα τὸν Νύσσης, τὸ ἐκ πατρὸς αἰτιατὸν υἱοῦ τε καὶ πνεύματος εἰς διαφορὰν εὑρίσκων ἀποτάττοντα περίδηλον, ἐν τῷ, τὸν μὲν υἱὸν προσεχῶς, τὸ δὲ πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς αἰτιατὸν θεολογεῖν ἐκ πατρός, καὶ ταύτην ἀθετῶν τὴν διαφοράν, καὶ ὡς παρά τινος τῶν οὐδενὸς ἀξίων ῥηθεῖσαν ὀβελίζων, καὶ οὕτω προσεχῶς καὶ ἀμέσως εἶναι καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ὡς αὐτὸν τὸν υἱόν, ὦ γλώττης θρασείας τὰ τοιαῦτα φθεγγομένης, ἀποφαινόμενος;

ιδ'. Ἐπιφύεται πάλιν ἡμῖν ὁ φιλαίτιος λέγουσι, Μηδὲν καινὸν εἶναι, εἰ τὴν ζωὴν εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνουσι, κατὰ τὸν τῆς αἰτίας νοηθείη λόγον, πηγὴ ζωῆς ὁ υἱὸς εἰρημένος, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ πατρὸς ἐστιν αἰτία τοῦ πνεύματος. καὶ πηγὴν ζωῆς αὐτὸς τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ ἐξηγούμενος λόγον, ὅτι τῆς ἀπὸ τῆς

ἁμαρτίας νενεκρωμένοις ἡμῖν αἴτιος ὑπῆρξε ζωῆς, ποταμίου ῥεύματος δίκην τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι πᾶσιν, ὡς ἀπὸ πηγῆς ἑαυτοῦ πηγάζας αὐτήν. Ἀλλ' οὐκ οἶδεν ὅπως οὐκ οἶδε τί λέγει, καὶ περὶ τινων διαβεβαιοῦται. Ἡμεῖς γὰρ μηδὲν εἰρηκότες εἶναι καινὸν πηγὴν ζωῆς, κατὰ τὸ, δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα, τὸν υἱὸν ἐκληφθῆναι τοῖς τὴν ζωὴν εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνουσιν, οὐκ ἠθετήκαμεν πάντως τὸ, καὶ πηγὴν ζωῆς τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ λόγον εἰρῆσθαι διὰ τὸ, τοῖς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας νενεκρωμένοις αἴτιον αὐτὸν ὑπάρξαι ζωῆς, ἐξ ἑαυτοῦ τοῖς πᾶσι ταύτην πηγάζοντα. Οὗτος δὲ διὰ μέσου τῶν τοιούτων αὐτοῦ λόγων, μηδὲν καινὸν εἶναι λέγων, μηδὲ τῆς τῶν γραφῶν συνηθείας ἀλλότριον, ἐὰν τὸ πνευματικὸν χάρισμα, ἅγιον ὁμωνύμως πνεῦμα καλεῖται, καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔστιν ὅτε οἰκειοῦσθαι τὴν τοῦ ἐνεργοῦντος κλῆσιν ἀποφαινόμενος, ὡς καὶ ἡ τοῦ ἡλίου λαμπηδὼν καὶ αὐγὴ πολλάκις τὴν τοῦ ἡλίου, ἐμφανισάτω ζητοῦσιν ἡμῖν τὰς γραφάς, ὧν φησιν οὐκ ἀλλότριον εἶναι, τὸ τὴν χάριν τοῦ πνεύματος πνεῦμα ἅγιον λέγεσθαι. Εἰ δὲ μὴ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὰς γραφικὰς ἡμεῖς μαρτυρίας παρέξομεν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ καὶ πάνυ τῶν γραφῶν ἀλλότριον εἶναι, τὸ, τὴν ἐνέργειαν τὴν τοῦ ἐνεργοῦντος κλῆσιν ἐξιδιοῦσθαι. Ὁ γὰρ σοφώτατος καὶ πλέον δογματικώτατος, καὶ οὐδεὶς οὐ συμμαρτυρή-

peccatis demortuis causa vitæ fuit, instar fluxus fluminis omnibus in ipsum credentibus, veluti a fonte a seipso eam emittens, non agnoscit, quod ipse dicat, neque de quibus statuat. Nos enim dum asseruimus, nihil esse noui fontem vitæ, secundum quod per Filium Spiritus est, Filium intelligi ab ijs, qui vitam in Spiritum sanctum referunt, non propterea prorsus improbauimus etiam fontem vitæ vnigenitum Dei Verbum dictum fuisse, quod ob peccata immortuis causa ipse est vitæ, ex seipso omnibus eam emittens. Verum hic suis sermonibus inserens; *Nihil noui esse neq; ab vsu scripturarum alienum, si spiritale donum æquiuoce Spiritus sanctus vocetur, & actionem aliquando agentis, sibi nomen adsciscere videatur, vti solis splendor, & lumen sæpe numero solis*, proferat nobis scripturas exposcentibus eorum quæ ipse dicit, non esse alienum, gratiam spiritus Spiritum sanctum vocari. Quod si ipse non potest, nos contra scripta testimonia proferemus ad ostendendum, & maxime alienum esse a scripturis, actionem sibi nomen agentis vendicare. Sapientissimus quidem, & in dogmatibus tradendis præcellentissimus, neque quispiam inficias iuerit impudenter,

hunc non esse Theodorum Abbucatā in dictatis a se de diuinis nominibus sententijs. *Nomen Dei, inquit, a quadam operatione dictum est, non tamen significat operationem, sed naturam operantem. Si enim nomen Dei significat operationem, omne autem nomen, cuius habet significationem, illius est nomen. igitur nomen Deus nomen operationis est. Quare quod nominatur Deus operatio Dei est. Operatio igitur Dei est Deus, & Deus est operatio sua. Idem igitur est Deus & operatio Dei, quod est impossibile. Si quis vero contentiose dicat, posse hoc poni, & concedi, sciatis multa absurda inde sequi. Primum ad idem dici: quæ enim sunt eadem, ad idem dicuntur, si eandem definitionem admittunt, At operatio Dei Dei operatio dicitur. Deus vero non dicitur esse Deus Dei. Præterea operatio operantis operatio est. Deus autem non est Deus operantis. Rursus, si idem ipsum est Deus, & operatio Dei, dicantur ambo de ijsdem, at Deus de Patre dicitur & Filio & Spiritu, operatio vero non sic: Pater enim Deus est, similiter & Filius & Spiritus; Pater autem non est operatio, vel Filius, vel Spiritus, sed operantes. Quod vero maximum est, non dicere Deum esse ante suam operationem, sed simul: quæ enim sunt eadem,*

σθω μοι ἀπαναισχυντεῖται, τὸν Ἀβουκαρὰν μὴ εἶναι ταῦτα Θεόδωρον, ἐν τοῖς περὶ θείων ὀνομάτων λόγοις αὐτοῦ. Τὸ Θεὸς, φησιν, ὄνομα ἀπό τινος ἐνεργείας εἴρηται, οὐ μὴν τῆς ἐνεργείας ἐστὶ σημαντικὸν, ἀλλὰ τῆς φύσεως τῆς ἐνεργούσης. Εἰ γὰρ τὸ Θεὸς ὄνομα ἐνεργείας δηλωτικὸν, πᾶν δὲ ὄνομα οὗ τινός ἐστι δηλωτικὸν, ἐκείνου ἐστὶν ὄνομα, καὶ τὸ Θεὸς ἄρα ὄνομα ἐνεργείας ἐστὶν ὄνομα. ὥστε τὸ ὀνομαζόμενον Θεὸς, ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἐστιν. Θεὸς ἄρα ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεὸς ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἐστιν. Ταυτὸν ἄρα Θεὸς καὶ ἐνέργεια Θεοῦ, ὅπερ ἀδύνατον. Εἰ δέ τις ἐριστικῶς λέγει, ὡς οὐκ ἀδύνατον τοῦτο τεθῆναι, ἴστω ὡς πολλὰ ἄτοπα συμβαίνει αὐτῷ ὁμολογεῖν. Πρῶτον μὲν τὸ πρὸς τὸ αὐτὸ λέγεσθαι, τὰ γὰρ ταυτὰ πρὸς τὸ αὐτὸ λέγεται, εἴγε τὸν αὐτὸν ὅρον δέχεται, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ λέγεται ἐνέργεια. ὁ δὲ Θεὸς οὐ λέγεται τοῦ Θεοῦ εἶναι Θεός. Ἔτι ἡ ἐνέργεια ἐνεργοῦντός ἐστιν ἐνέργεια, ὁ δὲ Θεὸς οὐκ ἐνεργοῦντος ἐστὶ Θεός. Ἔτι εἰ ταυτὸν Θεὸς καὶ ἐνέργεια Θεοῦ κατηγορείσθω ἂν ἀμφότερα κατὰ τῶν αὐτῶν. ἀλλ' ὁ Θεὸς κατηγορεῖται κατὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ πνεύματος, ἡ δὲ ἐνέργεια οὐχ ὁμοίως. ὁ γὰρ πατὴρ Θεὸς, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα. οὐκέτι δὲ ὁ πατὴρ ἐνέργεια, ἢ ὁ υἱὸς, ἢ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἐνεργοῦντα. τὸ δὲ μέγιστον, τὸ λέγειν μὴ εἶναι τὸν Θεὸν πρὸ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. ἀλλ' ἅμα. τὰ γὰρ ταυτὰ

necesse

ἅμα ὁμολογεῖν ἀνάγκη. Εἰ οὖν ὁ Θεὸς ἀΐδιος, καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἄρα ἀΐδιος, ὥστε καὶ τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα ἀΐδιον. τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ὁ κόσμος. ἀΐδιος ἄρα ὁ κόσμος κατὰ τὴν προτεθεῖσαν ὑπόθεσιν. ὅπερ οὐ μόνον ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ ἀσεβές ἐστι λέγειν. Οὕτω τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἡμεῖς παιδείαν ἠσκήσαμεν. οὕτω τὴν θεολογικὴν μετιέναι ὁδὸν ἡμεῖς ἐπαιδεύθημεν. καὶ πάνθ' ὅσα θεολογοῦμεν ἀπὸ γραφῶν συνιστᾶν. καὶ ἐπὶ πᾶσιν, οἷς παρὰ τῶν ἀντιφερομένων ἡμῖν ἐπηρεαζόμεθα διὰ τῆς τῶν γραφῶν ἰσχύος τὴν τούτων ἐπήρειαν ἀποκρούεσθαι. Ὁ δὲ τῆς ἀληθείας, ὥς φησι, γενναῖος ἐκδικητὴς συκοφάντας ἡμᾶς καὶ τῶν Ἁγίων ἀποκαλῶν ὑβριστάς, τοὺς οὕτω τὴν θεολογικὴν μετιόντας ὁδόν, τί ἂν παρ' ἡμῶν κληθείη αὐτὸς ὁ οἴκοθεν καὶ ἀπὸ κοιλίας νέας ἄρτι δογμάτων φωνὰς τῇ τοῦ Θεοῦ εἰσηγούμενος Ἐκκλησίᾳ.

ιε. Ἐρωτῶν ἡμᾶς οὗτος, Ποῦ οἱ θεοφόροι τὸν Θεὸν καὶ πατέρα διὰ τοῦ υἱοῦ αἴτιον τοῦ πνεύματος ἔφασαν; ἀκούει παρ' ἡμῶν, ὅπου αὐτὸν προβολέα διὰ λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ πνεύματος εἶπον. Ἐρωτῶν, ποῦ τὸν Παράκλητον εἶπον, ἐκ τοῦ υἱοῦ ἔχειν τὴν ὕπαρξιν; ἀκούει, ὅπου ἐκ τοῦ υἱοῦ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχειν εἶπον αὐτόν. Ἐρωτῶν, ποῦ πάλιν αὐτὸν τὸν Παράκλητον ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ

necesse est consiteri simul esse. *Si igitur Deus est æternus & operatio eius æterna est, ex quo fit, vt effectus operationis æternus sit, est autem effectus operationis mũdus, igitur æternus mundus, vt positum est. At qui dici hoc non solum nequit, sed impium quoque est.* Sic nos in Ecclesiastica eruditione exerciti sumus. Hanc nos theologicam viam calcare edocti sumus. Et quæcunque de rebus theologicis pronunciamus, ex scripto traditis testimonijs confirmare. & ante omnia de quibus ab aduersarijs nostris infestamur, per scripturarum robur eorundem petulantiam frangere. At veritatis, vt ipse ait, vindex præclarus calumniatores, & in Sanctos iniurios appellans nos, qui hac ratione res theologicas pertractamus, quomodo a nobis compellabitur, qui ex proprijs, & e ventre nouissime exortas dogmatum dictiones in Ecclesiam Dei introducit?

XV. Postulans a nobis ipse, quo in loco deiferi Patres Deũ & Patrem per Filium causam esse Spiritus dixerunt? audit, in quo illum *Productorem per Verbum reuelantis Spiritus* pronunciarunt. Interrogans, vbi Paracletum dixerunt, ex Filio existentiam habere? audit; vbi, *ex Filio naturaliter, & essentialiter existere eum* dixerunt: Querens vbi rursus

rursus Paracletum ipsum ex Patre per Filium existentiam habere affirmarunt? audit; vbi, *ex Patre per Filium processionem habere* affirmarunt. Et iterum poscens, quis vnquam, & quibus in commentarijs Paternam hypostasim causam esse Filij & Spiritus denegauit? audit; Nemo, nec in vlla theologica scriptione: propatereaque neque nos dicimus. Rursumque postulans, Quis ex Patribus Patrem causam esse Spiritus, non ratione hypostasis, sed ratione naturæ decreuit? audit; Nemo. Omnes siquidem vtroque modo tum ratione hypostasis, tum ratione naturæ causam eorum, quæ ex ipso sunt, Patrem esse tradiderunt. At is a nobis interrogatus; Quis ex omnibus per illud quod contigue est, nihil diferre ab eo, quod contigue est, pronunciauit? Nullum habet ex Patribus, qui id asseruerit producere. Quis processionem, quæ ex Patre est, in aliam atque aliam sententiam interpretatur, postulatus, &, ex Patre quidem procedere, in existentiam ex Patre & per Filium procedere, in æternam effulsionem, non in existentiam progressum accepit? Nec minimum quidem hiscit. Rursusque interrogatus; Quis contigue & immediate ex Patre Spiritum esse decreuit? Responsionis summam in se recipit. Interrogatus; Quis definijt, aliud

αἴτιον ἔχειν τὴν ὕπαρξιν; ἀκούει, ὅτι ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὴν ἐκπόρευσιν αἴτιον ἔχειν αὐτόν. Ἐρωτηθεὶς πάλιν, τίς ποτε καὶ ἐν ποίοις συντάγμασι τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν αἰτίαν εἶναι υἱοῦ καὶ πνεύματος ἀπηγόρευσεν; ἀκούει, ὅτι οὐδέ τις. οὐδ' ἔν τινι τῶν θεολογικῶν συνταγμάτων. διὰ ταῦτα καὶ οὐδὲ ἡμεῖς. Ἐρωτηθεὶς πάλιν, τίς τὸν πατέρα αἴτιον φρονεῖν τοῦ πνεύματος οὐ τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως ἐδογμάτισεν, ἀκούει, ὅτι οὐδέ τις. Πάντες γὰρ ἀμφοτέρως τῷ τε λόγῳ τῆς φύσεως αἴτιον τῶν ἐξ αὐτοῦ τὸν πατέρα εἶναι παραδεδώκασιν. Οὗτος δὲ παρ' ἡμῶν ἐρωτώμενος, τίς τῶν ἁπάντων τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς μηδὲν διαφέρειν τοῦ προσεχῶς εἴρηκεν; οὐδένα ἔχει τῶν Πατέρων εἰπόντα τοῦτο παραγαγεῖν. Τίς ὁ τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπόρευσιν εἰς ἄλλην καὶ ἄλλην τὴν ἔννοιαν ἐξηγούμενος, ἐρωτώμενος, καὶ τὸ μὲν ἐκ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι εἰς τὴν ἐκ πατρὸς ὕπαρξιν, τὸ δὲ δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι εἰς τὴν ἀΐδιον ἔκφανσιν, οὐκ εἰς τὴν τοῦ εἶναι πρόοδον ἐκλαμβάνων; οὐδὲ βραχύ τι ἔχει ἀπολογήσασθαι. Ἐρωτώμενος, τίς ὁ προσεχῶς καὶ ἀμέσως ἐκ πατρὸς ἔχειν τὸ πνεῦμα θεολογήσας; εἰς ἑαυτὸν τὸ πᾶν τῆς ἀπολογίας περιίστησιν. Ἐρωτώμενος, τίς ὁ διορισά-

μενος, ἄλλο μὲν εἶναι τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἄλλο δὲ τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὴν ἐκπόρευσιν, ταυτὸν δ' εἰπεῖν τὴν ὕπαρξιν ἔχειν; ἑαυτῷ τῆς ἑαυτοῦ διαγνώσεως τὸν εἰς ταῦτα διαφέροντα διορισμόν. Ἐρωτώμενος, τίς ὁ τῇ τοῦ πατρὸς ὑποστάσει τὸ προβλητικὸν ὡς τὸ γεννητικὸν ἀφορίσας; οὐδένα τῶν Πατέρων ἔχει παράγειν. Ἐρωτώμενος, τίς τῶν Πατέρων ἐστὶν ὁ διοριζόμενος, τὴν μὲν τοῦ πατρὸς οὐσίαν ἐνυπόστατον νοεῖσθαι, ἐπὰν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγηται, ἀνυπόστατον δίχα τῆς τοῦ υἱοῦ, ἐπὰν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ; ἑαυτῷ καὶ τοῖς οἰκείοις νοήμασι συζιόντες διορισμοὺς ἀνατίθησιν. Ἐρωτώμενος, τίς ὁ τὴν οὐσίαν τῆς τοῦ πατρὸς διαιρῶν ὑποστάσεως ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ τῶν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας λεγόμενον τοῦ πατρὸς, διπλῆν ταύτην ἔχειν συναναφαινομένην τῇ λέξει τὴν ἔννοιαν διοριζόμενος, κατὰ μὲν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τὸ ὁμοούσιον, κατὰ δὲ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως δηλοῦσαν αἰτιατόν; οὐδὲ βραχύ τι ἔχει ἀπολογήσασθαι. Ἐρωτώμενος, τίς ὁ τὴν ἀνυπόστατον πνευματικὴν χάριν Θεὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον καλεῖσθαι διοριζόμενος; ἑαυτὸν εἶναι παρίστησι τὸν ταῦτα διοριζόμενον. Εἶτα οὐ περιφανὴς, ὦ γῆ καὶ οὐράνιον ὕψωμα, πάντες δηλονότι γηγενεῖς ἄνθρωποι, καὶ πάντες οἱ ἐν

aliud esse ex Patre per Filium procedere, aliud ex Patre per Filium processionem, quod idem est dicere existentiam habere? Se ipso & nullo alio iudice de hisce a se præscripta defendit. Interrogatus; quis paternæ hypostasi vim producendi quemadmodum & generandi vendicauit? Nullum habet ex Patribus, quem in medium afferat. Interrogatus; quis ex Patribus decernit, paternam essentiam cum hypostasi intelligi, dum ex Patris essentia Spiritus sanctus dicitur, absque vero hypostasi Filij, dum ex essentia Filij? Sibi ipsi, & proprijs cogitationibus similes diffinitiones attribuit. Interrogatus, quis essentiam Patris distinguens ab hypostasi in causa eorum, quæ ex ipso sunt, & quod ex essentia Patris dicitur, duplicem hanc illa dictione sententiam exprimere prædeterminat, secundum quidem essentiam consubstantiale, secundum vero ex Patre quod ex hypostasi causatur? Nec minimum in promptu est, quod respondeat. Interrogatus; quis spiritualem gratiam absq; hypostasi Deum & Spiritum sanctum nuncupari decernit? Semetipsũ, esse, qui similia decernit, affirmat. Tum nonne manifesta, terra, & cœlestis sublimitas, omnes scilicet ex terra producti homines, omnes-

omnesque qui in cœlis sunt Angeli, aduersus nos, & ante nos aduersus fidei dogmata iniustitia est, si per nos pie admodum & quam meditate pronunciata, hic inuictus, vt ipse opinatur. veritatis aduersarius, spinas & tribulos, & praua zizania, & viperarum mortiferos fœtus, & basiliscorum progeniem improbam, nominet, & aqua & igne, & ferro, & rebus alijs omnibus, quæ ad hoc asseruire possunt, de medio tollere delereq; adhortatur, commonetque omnes Ecclesiæ Filios, ea summo nixu longius abijcere, & nec per transenam illis aures præbere: quæ vero ex se, & ex proprijs, & e ventre, vt iam diximus, temere eructat, columnam & stabilem pietatis sermonem compellat, & in similem columnam veluti in sublimi erectam, omnes animæ oculos conuertere cogit? si non isthæc sunt dogmatis iniustitia, si veritatis inde non apparet improbatio, nescio ex quibusnam alijs, & vnde similia horrenda prouenerint.

XVI. Sed quid hæc interim narro, ipsius aduersus veritatem studium indicare contendens, ex ijs, quæ contra nos in Tomis a se compositis digerit, & inter diurna colloquia in nostri contemptum declamat, tanquam qui nostram sedem contra

οὐρανοῖς ἄγγελοι, ἡ καθ' ἡμῶν ἀδικία, καὶ πρό γε ἡμῶν ἡ κατὰ τοῦ δόγματος, εἴγε τὰ μὲν παρ' ἡμῶν εὐλαβῶς οὕτω καὶ μετὰ τοιαύτης λεγόμενα προσοχῆς ὁ ἀνανταγώνιστος ὡς ἀνανταγώνιστος, ὡς οἴεται, τῆς ἀληθείας ἀντίπαλος, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀποκαλεῖ, καὶ ζιζάνια πονηρὰ, καὶ ἐχιδνῶν θανατηφόρα γεννήματα, καὶ βασιλίσκων ἔκγονα πονηρὰ, καὶ περὶ ταῦτα καὶ σιδήρῳ καὶ πᾶσι τοῖς δυνατοῖς ἀφανίζειν παρακελεύεται, καὶ πᾶσι τοῖς τῆς Ἐκκλησίας υἱοῖς σπουδῇ φεύγειν αὐτὰ παραινεῖ, καὶ μηδ' ὅσα παρέργως ἀκοῦσαι τὰς ἀκοὰς ὑπέχειν αὐταῖς. τὰ δὲ παρ' αὐτοῦ οἴκοθεν αὐτοῦ, καὶ, ὡς ἔφημεν, ἀπὸ κοιλίας ἐξηρευγμένα, καθάπερ τινὰ στήλην, καὶ στερρὸν εὐσεβείας ὀνομάζει λόγον, καὶ ὥσπερ ἐφ' ὑψηλοῦ τὴν τοιαύτην ἐνιδρύων στήλην, πάντας ἐπ' αὐτὰ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς ἐπιστρέφειν καταναγκάζει; Εἰ μὴ ἀδικία δόγματος ταῦτα. εἰ μὴ τῆς ἀληθείας ἐντεῦθεν ἡ ἀθέτησις ἀναφαίνεται, οὐκ οἶδα τίσιν ἄλλοις καὶ ὅθεν ἄλλοθεν τὰ τοιαῦτα ἔσται δεινά.

ιϛ'. Καὶ τί ταῦτα λέγω, τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας σπουδὴν αὐτοῦ προφερόμενος παριστᾶν, ἐξ ὧν συγγράφει καθ' ἡμῶν, κἀν ταῖς καθ' ἑκάστην ὁμιλίαις τὴν ἡμῶν ἐξουδένωσιν διαγορεύει, ὡς τὸν θρόνον ἡμῶν τυραννῶν καὶ τὸ ἐπὶ πᾶσιν οἷς καθ' ἡμῶν

βούλεται λέγειν ἔχειν ἀκώλυτον, ὅπου ἀδικίας ὑπερβολὴν ἔργα καὶ πράξεις ἔχουσιν αὐτοῦ παραστῆσαι, ἃς οὐκ οἶδα εἴ τι ἄλλο ἢ λῃστοῦ καὶ τυράννου πράξεις καλέσαι τις. Εἰ γὰρ καὶ θεσμοῖς καὶ νόμοις Ἐκκλησιαστικοῖς λέγειν καὶ ἀκούειν περὶ δογμάτων ἐβούλετο, οὐκ ἂν τὴν ἐφ' ἅπασιν ἄδειαν ἔχων αὐτὸς, ἢ κυριώτερον τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν αὐτεξουσιαζόμενος, φυλακαῖς τοὺς αὐτοῦ ἀντιλέγοντας ἡμᾶς καὶ φρουραῖς παρεδίδου. Νῦν δ' ἡμᾶς μὲν φυλακαὶ καὶ φρουραὶ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἀσφαλέστερον διαδέχονται. αὐτὸς δ' ἐπὶ τοῦ θρόνου κάθηται γαυριῶν, ὁμιλῶν ἀπατᾷ, δογματίζων παραλογίζεται. τέλος τομογραφεῖ, καὶ πάντας ἢ ταῖς διὰ χειρῶν ὑποσημειώσεσι τοὺς τόμους αὐτοῦ στέργειν καταναγκάζει καὶ κώδικας, ἢ ἀλλὰ τὸν δι' εὐλάβειαν καὶ δέος τοῦ μή τι διαμαρτῆσαι τοῦ ἀληθοῦς, τὴν ὑπογραφὴν διαναβαλλομένους ταῖς δοκούσαις παραδίδωσι τιμωρίαις. Τί μὴ λέγω τὸ μεῖζον; τὰς ἀπὸ τῶν φυλάκων ἀσφαλείας ἀρκεῖν αὐτῷ οὐχ ἡγούμενος, πρὸς τὸ μή τινα τῶν ἁπάντων, ἢ δι' ἐντυχίας αὐτοπροσώπου, ἢ δι' ἐγγράφου ἢ ἀγράφου ἐρωτήσεως μαθεῖν τι παρ' ἡμῶν περὶ τῶν παρ' αὐτοῦ ἀθετουμένων πατρικῶν θείων δογμάτων, βουλὴν βουλεύεται

ius omne violenter occupat, & liberam habet, quæcunque sibi libuerit, contra nos fandi facultatem: cum illius iniustitiæ exuperantiam & facta & actiones, quas nescio an alterius quam prædonis, & tyranni actiones quispiam nominauerit, abunde demonstrant. Nam si decretis Ecclesiasticis, legibusque obsecundans, dicere & intelligere de dogmatibus haberet in animo, nunquam ille sibi in omnibus libertatem vsurpans, vel vt aptius dicam, contra omnes auctoritatem accipiens, nos qui ipsi contradicimus, & custodijs & carceribus constringeret. Ac nos nunc carceres & custodiæ singulis horis solertiores excipiunt, ille vero in throno sedet exultans, & cum alloquijs vtitur, in fraudem illicit, cum dogmata pandit, decipit, & decipitur. Tandem etiam Tomos componit, & manuum suarum subscriptione munitos admitti cogit, & Codices a se factos subscribere ob pietatem & timorem, ne a veritate aberrent, in alud tempus differentes, vti sibi placuerit, pœnis multat. Quare non addo atrociora? ex custodibus quæ sibi promittuntur, securitates haud sibi satis esse reputans, ne vllus omnium siue per præsens colloquium, siue scriptam, aut non scriptam interrogationem aliquid a nobis addiscat de præuersis ab ipso Paternis diuinisque dogmatibus, consilio

vtitur valde scelesto, & quale nullus alius, ipsum si excipias, excogitauerit. Nam quæ a nobis ad confirmanda paterna dogmata dictata sunt, criminãs, & decreto sibi complacito damnans, nos & verborum & orationum parentes, vt illi visum est, e fidelium cœtu segregat, & vti abdicatos diuulgat: quæ ipse perpeti dignus est, ea multa cum securitate, ac libertate in nos patrans, eosq; qui dicta nostra vel scripta vel laudibus extollere, vel publicare, vel aliquid in illis contemplari audent, anathemate, quod in illius caput vertatur, ferit. Separat nos ab Ecclesia, quales quis? genuinos spurius, & adulterinus. Abdicat a Christi ouili pastores lupus. Eijcit e Sacerdotum choro profanus Sacerdotes.

XVII. At hic, propter iniquitatum multitudinem sic Deo permittente, legibus vniuersis & Patrum præceptis tyrannice violatis, in throno Patriarchali sessionem suorum studiorum in male agendo præmium obtinuit, tum aduersus sanam Patrum doctrinam ac fidem frenens, nouas absurdasque dogmatum dictiones introducit, & spuria dogmata, & sententias Patribus nostris plane ignotas insinuat, & hæc omnia Tomis editis diuulgat, quos apte quispiam mun-

ται πονηρὰν, καὶ οἵαν οὔτις παρ' αὐτὸν ἄλλος. Τὰ γὰρ παρ' ἡμῶν ἐπὶ συστάσει τῶν πατρικῶν εἰρημένα δογμάτων αἰτιασάμενος, καὶ καταδίκην τὴν αὐτοῦ δοκοῦσαν αὐτοῖς ἐπιψηφισάμενος, ἡμᾶς τε τοὺς τῶν ῥημάτων καὶ λόγων πατέρας, τῆς τῶν πιστῶν χορείας, ὡς ἔδοξεν αὐτῷ, ἀποτέμνει, καὶ ὡς ἀποκηρύκτους ἀνακηρύττει. ἃ παθεῖν αὐτὸς ἄξιος ταῦτ' ἐφ' ἡμῶν κατὰ πολλὴν τὴν ἄδειαν πράττων, καὶ τοὺς τὰ παρ' ἡμῶν εἰρημένα καὶ γεγραμμένα τολμήσαντάς ποτε ἀναγορεῦσαι, ἢ ἐπαινέσαι, ἢ ὅλως τι μετιέναι τοῦ καὶ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς περιδιδόασιν ἀναθέματι. Ἀποτέμνει τῆς Ἐκκλησίας ἡμᾶς τοὺς τίνας, ὁ τίς; τοὺς γνησίους ὁ νόθος τε καὶ παρέγγραπτος. ἀποκηρύττει τῆς τοῦ Χριστοῦ ποίμνης, τοὺς ποιμένας ὁ λύκος. διαγράφει τῆς τῶν ἱερέων χορείας ὁ ἀσεβὴς τοὺς ἱερεῖς.

ιϛ'. Ἀλλ' οὗτος μὲν παραχωροῦντος πάντως Θεοῦ διὰ πλῆθος ἁμαρτιῶν, ὅσαπερ κανόνας πάντας, καὶ πατρικὰ τυραννήσας προστάγματα, τὴν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον ἐνίδρυσιν ἆθλον τῶν ἐπὶ κακοῖς σπουδασμάτων ἔσχεν αὐτός, ὅπου καὶ τῆς ὑγιοῦς τῶν Πατέρων κατεφρυαξάμενος πίστεως, οἵας καὶ ἀλλοκότους δογμάτων εἰσηγεῖται φωνάς, καὶ δόγματα νόθα, καὶ λόγους οὓς οὐκ ᾔδεισαν οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐπεισάγει, καὶ ταῦτα πάντα τομογραφῶν, στηλῶν αὖθις τῷ

τοιαύτην εἴποι τομογραφίαν τῆς αἱρεσιαρχίας αὐτοῦ κήρυκα, ταύτῃ δὲ τῶν ὑπογραφῶν ἀκολούθησιν πάντας παραβιάζεται, καὶ τὰ τῶν πολλῶν ὑποκλέπτων φρονήματα, τῶν μὲν ἁπλουστέρων, ὅτι μὴ ταῖς αὐτοῦ ἐμβαθῦναι ἔχουσι δυσεργίαις, τῶν δὲ στερεωτέρων, ὅτι μὴ αὐτοῦ τυχεῖν, ἐφ' οἷς τὴν ἐπὶ βλάβῃ πάντων ἰσχὺν περιβέβληται ἐξισχύουσιν, ὧν οὐδὲ τὰ φρονήματα, τὰς δὲ χεῖρας ἐπακολουθεῖν εἴποι ἄν τις αὐτῷ. Ὁ δὲ βραδέως μὲν ἀδιαδράστως δὲ τὰς τῶν πονηρευομένων πονηρίας καταστρέφων Θεός, ἀναστήσας ἢ διὰ τάχους ἀπαρτὶ, ἢ μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀποδημίαν ἡμῶν τοὺς ἀρρεπῶς διαγνωσομένους, ὅπως μὲν ἡμεῖς ἐπὶ συστάσει τῆς ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορεύσεως, τῷ ἀληθεῖ δηλονότι καὶ ἀρχαίῳ τῶν Πατέρων ἡμῶν δόγματι ἐσπουδάσαμεν, ὅπως δὲ οὗτος ἐξ ἀντιρρόπου τῆς καθ' ἡμῶν κακίας ὑπὸ τοῦ πονηροῦ ἐμπνευσθεὶς προδήλως ἐπ' ἀπωλείᾳ τῶν αὐτῷ πειθομένων ἐμπνεύσεις αἱρέσεων ἀπηρεύξατο, τὰ μὲν τῶν τομογραφιῶν ταύτῃ οἰκοδομήματα πύργον ἀποδείξει Χαλάννης, τὴν δὲ αὐτοῦ Ἐκκλησίαν ἐπὶ τοῖς πατρῴοις διατηρήσας ἔθεσί τε καὶ δόγμασιν, οἷς μὲν παρρησιαζομένους ἐπὶ τοῦ μέσου, καὶ εἰς κοινὴν πάντων ἀκοὴν ἀγορευομένοις ἀκροάσεσιν, οἷς δὲ ὡς θησαυρόν τινα κεκρυμμένον ταῖς ἱεραῖς ἀποτεταμιευμένοις τῶν Πατέρων ἡμῶν βίβλοις, πάντας τοὺς ἄσυλον

nuncupauerit columnam, nouarum ipsius hæresum præconem. & ad illos subscribendos vniuersos vi cogit, sicque multorum cogitationes subducit, simpliciorum, quod in illius morum peruersitatem penetrare nequeunt, firmiorum, quod resistere noxæ, quam ille potest violenter inferre, non valeant, quorum non mentes, sed manus illi obsequi aptissime quispiam dixerit. Veruntamen qui tarde ac ineuitabiliter inique agentium astutias præuertit Deus, vel ocyus hoc tempore, vel deinceps postquam hac vita excesserimus, excitatis, qui integre dijudicabunt, nos ad confirmandam ex Patre per Filium processionem, verum scilicet & antiquum nostrorum Patrum dogma studia collocasse. illum vero ex æquilibri aduersus nos malitia ab improbo Dæmone inflatum, manifestos in sibi credentium perditionem hæreseon inflatus eructasse, & quæ illic Tomis consignauit ædificia Chalanæ turrim demonstrabit, Ecclesiam vero propriam in paternis consuetudinibus ac dogmatibus conseruans, partim cõfidenter & in medio & in communem omnium audientiam pronunciatis, partim thesaurum in sacris Patrum nostrorum voluminibus repositis,

omnes, qui illibatam fidem subduci sibi passi non sunt, regni cœlorum non fluxi sed stabilis dignos efficiet, precibus, quæ eum genuit, semper virginis, & Deiparæ; & omnium, qui veneranda nobis dogmata tradiderunt, diuinorum Patrum nostrorum.

τὴν ὑγιαίνουσαν ἑαυτοῖς πίστιν διαρπαγῆναι οὐκ ἐάσαντας τῆς ἀσαλεύτου καταξιώσει τῶν οὐρανῶν βασιλείας, πρεσβείαις τῆς αὐτὸν τεκούσης ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν τὰ σεπτὰ παραδεδωκότων ἡμῖν δόγματα θείων Πατέρων ἡμῶν...

EIVSDEM IN TOMVM CYPRII

Et nouas eiusdem Hæreses de improuiso dictata.

ORATIO II.

I. SEcundum hoc aduersus Cyprium certamen a nobis suscipitur. Tu vere fili, & dilectissime mi Theodore, quo primum aduersus nos illius studium processerit, cum videris, nunc cum aspicis in responsionem nos secundo accingi, ne causam ignorato. Quæ enim prius occurrerunt, illa prius oppugnauimus, quæ vero secundo in nostram cognitionem venerunt, hac posteriori contradictione reijcimus. Et primum quidem viri illius aduersus nos posteriora, inconsiderata more iuuenum facinora innotuere, quod priorum notitiam nostri pro veritate dogmatis extra patriæ fines carceres ac custodiæ subtraxere, posteriorum nihil inter ortus & cognitionem nostram inter-

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ εἰς τὸν ΤΟΜΟΝ τοῦ ΚΥΠΡΙΟΥ

καὶ κατὰ τῶν νεοφανῶν αἱρέσεων αὐτοῦ σχεδιασθείς

Λόγος Β'.

α'. ΔΕύτερος ἡμῖν οὗτος ὁ κατὰ τοῦ Κυπρίου ἀγών. Σὺ δὲ γνήσιε υἱὲ φίλτατέ μου Θεόδωρε, ἐφ' οἷς τὰ πρῶτα τῆς καθ' ἡμῶν προέβη σπουδῆς, δεύτερα τὰ πρὸς ἀπάντησιν ὁρῶν ἡμᾶς τὴν αἰτίαν μὴ ἀγνόει. Οἷς γὰρ ἐντετυχήκαμεν πρότερον, τούτοις καὶ ἀντικατέστημεν πρότερον, ἃ δὲ εἰς γνῶσιν ἡμῶν τὸ δεύτερον ἧκεν, ταῦτα καὶ διὰ τῆς ὑστέρου ἀναστρέπομεν ἀντιρρήσεως. πρῶτα δὲ ἡμῖν τὰ καθ' ἡμῶν δεύτερα τοῦ ἀνδρὸς ἐγνώσθησαν νεανιεύματα, ὅτι τὴν μὲν τῶν προτέρων γνῶσιν αἱ ὑπὲρ τοῦ ἀληθοῦς δόγματος ὑπερόριοι ἡμῶν ἐκώλυσαν φυλακαί. τῶν δὲ δευτέρων οὐδὲν τῆς φύσεως καὶ

γνώσεως μεταξὺ, διὰ τὸ συνεπιδημεῖν ἀλλήλοις μετὰ τὴν ἐν μέσοις ἀνακτόροις συμπλοκὴν ἡμῶν, καὶ ἀποκατάστασιν. Αὕτη μὲν οὖν αἰτία τοῦ δευτέρους ἡμᾶς ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐλθεῖν. Ἐρχόμεθα δὲ οὐχ ἴσον πρὸς ἀνταγωνιστὴν τρόπον ἀγωνισόμενοι, ὕβρεσι δηλονότι καὶ σκώμμασιν, ὡς ἀμυντηρίοις πᾶσιν ὅπλοις χρήσασθαι κατ᾽ αὐτοῦ. Αὐτοῦ γὰρ μόνου καὶ ἄλλου τινὸς τῶν οὐδενὸς τῶν, ὅσοι καὶ ἀληθῆ καὶ φιλόσοφον οἴδασιν, ὃν αὐτὸς μὴ εἰδὼς εἰδέναι ἐπαγγέλλεται, τὸν τρόπον τοῦτον διαγωνίζεσθαι. Ἡμεῖς δ᾽ ἐπεὶ ἓν τοῦτο μόνον οἴδαμεν τοῦ ἀγῶνος εἶναι τὸ κεφαλαιωδέστατον, τὴν τοῦ πατρικοῦ συστῆσαι ἀληθείας δόγματος, καθ᾽ οὗ τοσοῦτον ἐσπούδασεν οὗτος, ὡς μηδὲν ἡγεῖσθαι βιώσιμον, εἰ μὴ νέον ἑαυτὸν αἱρεσιάρχην τῇ τοῦ Θεοῦ καταστήσειεν Ἐκκλησίᾳ, περὶ μὲν τὰς ὕβρεις καὶ βλασφημίας, ἃς πολλὰς οὔσας ὅτι μάλιστα, καὶ βαρείας, καὶ ἄλλῳ τινὶ τυχὸν ἀνυποίστους τῶν, οἷος αὐτὸς μικροφυῶν τὴν γνώμην, καὶ ἀγεννῶν, τῆς ἡμῶν κατακέχυκε μετριότητος, οὐδὲν ἄμεινον τοῦ παρὰ τῷ Δαυὶδ κωφοῦ καὶ ἀλάλου διακεισόμεθα. Ὅσα δὲ ἀπὸ κοιλίας αὐτὸς καινοφωνεῖ δόγματα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἀλλότρια, τοῦ παντὸς ἀποτέμνοντες λόγου, ὃ καθ᾽ ἡμῶν πρότερος οὗτος ἀντιρρητικῶς ἐρραψῴδησεν, ἐπὶ τοῦ μέσου προθήσομεν, καὶ

intercessit, quod post nostrum in regia congressum & restitutionem exercendis commercijs mutuis locus esset. Et hæc caula cogit nos ad secundum hoc certamen ineundum. Exordimur porro non æquali cum Antagonista modo decertaturi iniurijs nempe ac dicterijs aduersus illum veluti tutamentis ad vim arcendam acturi. Illius siquidem solius & alterius, qui neque verum neque philosophum sese gerendi modum calleat simili ratione decertare, quam cum ille nesciat, scire se tamen profitetur. Nos vero, qui hoc solum tenemus, summam certaminis esse, paterni dogmatis veritatem constabilire, ad quod conuellendum tantundem hic insudauit, vt viuere se posse minime existimet, nisi nouum se hæresiarcham in Ecclesia constituat, erga illius iniurias ac blasphemias, quas innumeras ille atque immensas, & graues, & alteri, qui æque atque ille pusillo atque degeneri animo est, minime forte tolerabiles, in nostram mediocritatem effudit, non melius quam qui apud Dauidem est surdus & mutus, agemus. Quæ vero ipse ex ventre noua eructat dogmata, a Dei Ecclesia prorsus aliena, ex Oratione, quam ille primus nobis contradicens concinnauit, præsecantes in medium

dium adducemus, volentique dijudicare relinquemus, An non firme per scripto traditas demõstrationes illius refutationem instituemus. Audiat igitur quicunque ille sit, atque dijudicet.

II. *Spiritus*, inquit, *sanctus, cum dicitur ex essentia Patris, recte pieque & ex essentia Filij dicetur. Vna siquidem est, & uti essentia nullam diuisionem admittet. Et quod una est, qui ex essentia Patris Spiritus esse affirmatur, & ex essentia Filij existere asseritur. Non propterea tamen Spiritus ex hypostasi Filij erit, licet asseueranter ex essentia & hypostasi Patris dicatur.* Quid hic ais, qui hæc dijudicas? Annon hæc digna sunt sapientia, quam horum assertor possidere sese iactat, non super omnes solum, qui nunc vitam agunt, sed super reliquos omnes qui alijs atque alijs temporibus sapientiæ fama nobilitati sunt? Quis vnquam, o tu, cum multi sunt, qui hoc medio tempore a Deo nobis Theologi constituti sunt, similia de diuina Triade sanxit? *Bene*, ait, *pieque qui ex essentia Patris Spiritus dicitur, ex essentia quoque Filij dici. quod Patris & Filij vna essentia est*. At magis pium esset, te iudice, si & ex sua ipsius essentia Spiritus diceretur. Id enim si vere demonstretur, vere audi-

τῷ βουλομένῳ διαγινώσκειν παρήσομεν, εἰ μὴ διὰ γραφικῶν ἀποδείξεων τὴν αὐτοῦ ἀνατρέψομεν ἔλεγχον. Ἀκουέτω γοῦν ὅστις ἂν ᾖ, καὶ διαγινωσκέτω.

β. Τὸ πνεῦμα, φησὶ, τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας λεγόμενον τοῦ πατρὸς, καλῶς ἂν ἔχοι καὶ εὐσεβῶς καὶ ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι, μία γὰρ καὶ ὡς οὐσία οὐκ ἔστιν ὁποίαν ποτὲ διαίρεσιν δέχοιτο. διότι δὲ μία, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὁμολογούμενον τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, καὶ ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ ὑπάρχειν ὁμολογεῖται. οὐ μὴν δὲ διὰ τοῦτο ἤδη καὶ ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ ὑποστάσεως τὸ πνεῦμα, κἂν ὅτι μάλιστα καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας λέγηται τοῦ πατρός. Τί φῂς ὁ διαγινώσκων, ἆρ' οὐκ ἔστι σοφίας ταῦτα ἐπάξια, ἧς ὁ ταῦτα λέγων βρενθύεται, οὐχ ὑπὲρ τοὺς νῦν ἅπαντας μόνον, ἀλλ' εἴπέρ τις καὶ τῷ χρόνῳ ποτὲ τῷ ἐπὶ σοφίᾳ κλέος ἀπενεγκάμενος γέγονε. Τίς ποτε, ὦ οὗτος, πολλῶν ὄντων τῶν διὰ μέσου τοῦ χρόνου ἀναδειχθέντων παρὰ Θεοῦ ἡμῖν Θεολόγων, τοιαῦτα ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τεθεολόγηκε; Καλῶς ἂν ἔχοι, φησὶ, καὶ εὐσεβῶς, τὸ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας λεγόμενον καὶ ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι, διὰ τὸ μίαν τὴν τοῦ υἱοῦ καὶ πατρὸς εἶναι οὐσίαν. Εἴη ἂν εὐσεβέστερον κατὰ σὲ, εἰ καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγοιτο· εἰ γὰρ τοῦτο ἀποδειχθείη, ἀληθῶς τὴν ἀκροά-

μένον πείσει. μὴ δι' ἄλλον τινὰ λόγον, ἀλλὰ δὲ μόνον τὸ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ οὐσίας ἑνιαῖον ἐκ τοῦ ἀμφοῖν λέγεσθαι τὸ πνεῦμα οὐσίας, ἢ ἐὰν τὸ ἐντεῦθεν βλάσφημον περίδηλον ἐντεῦθεν, ἀποδειχθήσῃ καὶ σὺ μεγάλης ἔνοχος εἶναι τῆς βλασφημίας. καὶ τὸ τῆς οὐσίας ἀδιαίρετον αἴτιον τῆς θεολογικῆς ταύτης ῥήσεως προβαλλόμενος φανερῶς ἐλεγχθήσῃ κλέπτων, οὐχὶ πείθων τὸν ἀκροώμενον. Τίς γὰρ ἔσται ὁ σοῦ χεῖρον τὴν οὐσίαν διαιρῶν, ἐὰν τὴν οὐσίαν τοῦ πνεύματος τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ διαιρήσεις, μὴ συγχωρῶν ἴσως καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ εἶναι οὐσίας τὸ πνεῦμα; Διατί δὲ εἰπὲ ἐκ μὲν τῆς οὐσίας λεγόμενον τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως λέγεται, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας λεγόμενον τοῦ υἱοῦ, ἐκ τῆς ὑποστάσεως οὐ ῥηθήσεται. Οὐχὶ κἀνταῦθα λόγοις μόνοις τὸ τῆς οὐσίας ἀδιαίρετον φαίνῃ ὁμολογῶν, ἀληθῶς ταύτην αὐτὴν διαιρῶν, καὶ τῆς Ἀρειανικῆς διαιρέσεως χεῖρον. ὁ μὲν γὰρ τῷ τοῦ πατρὸς ὑστέρῳ, καὶ ὅτι γεγονότα παρὰ πατρὸς, καὶ οὐ συναΐδιον ἔλεγε τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν τὴν τῆς οὐσίας κατεδικάσθη διαίρεσιν. Σὺ δὲ ἄλλως μὲν λαμβάνεσθαι τὴν οὐσίαν νομοθετῶν, ὅταν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγοιτο. ἐνυπόστατον γάρ. ἄλλως δ' ὁπηνίκα ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ. ἀνυπόστατον γάρ, πολλῷ τῷ μέτρῳ τὴν ἐκείνου βλασφημίαν ὑπερελαύ-

auditori suadebit, nullam ob aliam rationem, sed tantummodo ob vnitatem essentiæ Patris & Filij ex vtriusque essentia Spiritum dici: aut si inde blasphemia manifesta enascitur, demonstraberis tu quoque maximæ blasphemiæ obnoxius esse. Et essentiæ indiuisibile causam huiusce theologicæ sententiæ proponens, palam deprehenderis subducens, non persuadens auditorem. Quis enim fuerit, qui te peius essentiam diuiserit, si essentiam Spiritus ab ea quæ est essentia Patris & Filij separabis, non concedens forte, & ex sui ipsius essẽtia Spiritum esse? Quare vero, dicito quæso, quod ex essẽtia Patris, & ex hypostasi illius dicitur; quod vero ex essentia Filij, ex hypostasi illius non dicetur? Annon hic quoque non ratione tantummodo, quod in essentia est indiuisibile deprehenderis confiteri, vere ipsam subdiuidens, & Ariana diuisione atrocius? Ille siquidem posterioritate Patris, & quod generatus esset ex Patre, non coæternum asserebat Patri Filium, quasi essentiam diuideret, cõdemnatus est. Tu vero alio modo summi essentiam sanciens, cum ex Patris essentia Spiritus dicitur: est enim in hypostasi, alio modo cum ex essentia Filij: est enim absque hypostasi, multo maiori mensura illius

illius blasphemiam superas. Et sit hæc tua blasphemia prima. Quod vero subsequitur quale est?

III. *Essentia quidem*, ait, *cum quid commune est ijs, de quibus dicitur, & non circumscriptum, nunquam simpliciter ab vna persona definita, nunquam causa hypostasis fuerit*, si vera hæc oratio est, quonam modo falsus non est, sed in eum, qui falsa memorat, condemnatio conuertatur, Athanasius Ecclesiæ fulcrum, nunc, *Proprium*, vocans, *fœtum Filium*, nunc, *essentiam Patris principium & radicem, & fontem Filij*, decernens, nunc, *Neque enim deforis est*, dicens, *adscita Filij essentia, neque ex non entibus introducta est, sed ex paterna essentia nata est, quemadmodum ex lumine splendor, & ex aqua vapor*, nunc, *causa est Dei natura*, determinans, *& Filij & Spiritus. paternam essentiam principium, & radicem, & fontem Filij*, Et rursus, *causam Filij & Spiritus Dei naturam*, Athanasius tradit. Et Cyprius, *Nunquam*, ait, *causa hypostasis essentia Dei fuerit!*

IV. *At Nicæni Patres*, inquit, *ex essentia Patris Filium affirmantes, ex hypostasi quoque addiderunt, consubstantiale & causatũ inde comprobare volentes, & accipientes alium alio denotari. Nam si consub-*

νης. Καὶ κείσθω βλασφημία πρώτη σοι αὕτη· τὸ δ' ἐπαγόμενον ποῖον.

γʹ. Οὐσία μὲν, φησι, κοινόν τι ἐστι καθ' ὧν λέγεται, καὶ ἀπερίγραπτον, καὶ μήποτε καθάπαξ ἑνὶ προσώπῳ περιοριζομένη, οὐκ ἄν ποτε αἰτία ὑποστάσεως φανεῖται. Εἰ ἀληθὴς ὁ λόγος, πῶς οὐ ψευδής, ἀλλ' εἰς τὸν ψευδόμενον τὸ κατάκριμα τρέποιτο. Ἀθανάσιος τῆς Ἐκκλησίας τὸ στήριγμα, νῦν μὲν, ἴδιον ἀποκαλῶν γέννημα τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας καὶ τὸν υἱὸν, νῦν δὲ τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν ἀρχὴν καὶ ῥίζαν καὶ πηγὴν ἀποφαινόμενος τοῦ υἱοῦ. καὶ νῦν μὲν, Οὐ γὰρ ἔξωθέν τι; ἐστι λέγων ἡ τοῦ υἱοῦ ἐφαυρεθεῖσα οὐσία, οὐ δὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπεισήχθη, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ὡς τοῦ ὕδατος ἡ ἀτμὶς, νῦν δὲ, αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις θεολογῶν καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος. τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν ἀρχὴν καὶ ῥίζαν καὶ πηγὴν τοῦ υἱοῦ. καὶ πάλιν, αἰτίαν υἱοῦ καὶ πνεύματος τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν Ἀθανάσιος θεολογεῖ. καὶ Κύπριος οὐκ ἄν ποτε, φησιν, αἰτία ὑποστάσεως ἡ οὐσία φανεῖται τοῦ Θεοῦ.

δʹ. Ἀλλ' οἱ ἐν Νικαίᾳ, φησὶ, Πατέρες, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν εἰπόντες, καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως προστεθείκασι, τὸ ὁμοούσιον καὶ αἰτιατὸν ἐντεῦθεν παραστῆσαι βουλόμενοι, καὶ θάτερον θατέρου πα-

περιληφότες δηλωτικόν. Εἰ γὰρ τοῦ ὁμοουσίου σαφής ἐστιν ἔνδειξις τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἰπεῖν, τὸ ἄρα ὡς ἐξ αἰτίας τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως φάναι χωρὶς ἀντιλογίας παρίστησιν. Ἄλλη αὕτη βλασφημίας ὑπερβολή. Ὁ γὰρ καινὸς θεολόγος, ἢ ματαιολόγος τὸ κυριώτερον, εἰς τὸ ἐνυπόστατον καὶ ἀνυπόστατον τὴν τοῦ υἱοῦ καὶ πατρὸς οὐσίαν διαιρῶν πρότερον ἐν τῷ νομοθετεῖν ἐξ ἐνυποστάτου μὲν τῆς τοῦ πατρὸς εἶναι οὐσίας τὸ πνεῦμα, ὡς ὁμοούσιον ἐξ αὐτοῦ αἰτιατόν. ἐξ ἀνυποστάτου δέ γε τῆς τοῦ υἱοῦ, ὡς οὐχὶ δι' αὐτοῦ αἰτιατόν, ἀλλ' ὡς ἁπλῶς ὁμοούσιον, ὥσπερ ἂν εἴ τις δύο τινὰ κατ' ἀδελφικὴν συνάψειεν ὁμοουσιότητα, ἐφεξῆς καὶ ἀπ' αὐτοῦ διὰ τοῦ πατρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ὑποστάσεως ἀναισχυντεῖ διαιρεῖν. Ἐπεί, φησιν, ὁ τὸν υἱὸν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς εἶναι λέγων οὐσίας διπλῆν ταύτην συναναφαινομένην ἔχει τῇ λέξει τὴν ἔννοιαν, καὶ μὲν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τὸ ὁμοούσιον, καὶ δὲ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ τῆς τοῦ υἱοῦ ὑποστάσεως σημαίνων αἰτιατόν. Ἐγὼ δ' ἐκ τῶν ἤδη ῥηθέντων προαποδείξας αἰτιατὸν ἐκ πατρὸς τὸν υἱὸν εἶναι διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς εἶναι, εἰ διὰ τῶν αὐτῶν ἀποδείξω γραφῶν καὶ ὁμοούσιον τῷ πατρὶ διὰ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς εἶναι, ἀμφοτέρωθεν τὴν ἐφευρημένην αὐτῷ ἀπελέγξω διαίρεσιν. Ὁ μὲν γὰρ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, Οὐκ ἀδελφά, φησι, λέ-

si consubstantialis plana demonstratio est, cum ex essentia dicitur veluti ex causa. ergo cum dicitur, ex hypostasi absque ulla contradictione confirmat. Hic alius est blasphemiæ excessus. Nouus siquidem Theologus, vel, vt aptius dicam, vaniloquus illud quod in hypostasi, & illud quod sine hypostasi est Patris & Filij essentiam diuidens, prius cum determinat, ex essentia Patris in hypostasi esse Spiritum, tanquam consubstantiale causatum ex essentia vero sine hypostasi Filij, tanquam qui non est causatus ab ipso, sed vt simplex consubstantialis. veluti si quis duo secundum paternam consubstantialitatem coniunxerit. postmodum etiam ab ipso Patre essentiam hypostaseos diuidere non veretur; *Quandoquidem*, ait, *ex Patris essentia Filium esse dicens, duplicem hanc sententiam dictione simili exprimit, ex essentia nempe quod eiusdem substantiæ est, ex Patre, Filij hypostasim causari nouit.* Ego vero ex iam dictis cum ostenderim ex Patre Filium causari, quod ex essentia Patris est, si per easdem scripturas demonstrauero eũ consubstantialem esse Patri, quod ex hypostasi Patris est, vtroque modo commentitiam ipsius diuisionem refellam. Magnus enim in rebus diuinis Basilius, *Non fratres*, ait, *dicimus Pa-*

 trem

trem & Filium, sed Patrem & Filium confitemur, vnum vero idemque essentia, quandoquidem ex Patre Filius est. Sanctus vero Cyrillus, *Nanque ex Patre,* inquit, *generatum esse Filium, coget nos omnes etiam inuitos illi consubstantiale tribuere.* Quid ais, quisquis es, qui hæc diiudicas? si Patris nomen apud omnes in confesso est hypostasim significare, & Patres, quod ex ipsa Filius est, eiusdem cum Patre essentiæ colligunt, in quonam reponetur mendacio, qui philosophatur, *Qui ex essentia Patris Filium dicit, duplicem hanc sententiam dictione simili exprimit, ex essentia nempe, quod eiusdem substantiæ est, ex hypostasi, causari Filium.*

V. Sed consideremus quanam ratione sibi veritatique absurdissime sapientissimus hic contrarietur. *Licet,* ait, *diuidimus hypostasim ab essentia. at non carnea crassaque diuisione essentiam ab hypostasi partimur, neque alteri ab altero seiunctio propriam exhibemus existentiam tantummodo ea sola ratione seiungimus, quæ seiungi natura sua apta non sunt.* Et si sola ratione contra producentes nos dicimus, quod idem est ac dicere sola cogitatione, vt res vere se habet, essentia ab hypostasi diuiditur: alia siquidem ratione hæc diuidi natura sua apta non sunt

γομεν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, ἀλλὰ πατέρα καὶ υἱὸν ὁμολογοῦμεν. τὸ δὲ τῆς οὐσίας ταυτὸ, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός. ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος, τὸ γὰρ ἐκ τοῦ πατρός φησι, γεγενῆσθαι τὸν υἱὸν, ἀναγκάσει δὴ πάντας καὶ οὐχ ἑκόντας ἡμᾶς ἀποδοῦναι τὸ ὁμοούσιον αὐτῷ. Τί φῂς, ὦ ὅστις ἂν εἴης ὁ διαγινώσκων; εἰ τῆς ὑποστάσεως τὸ, πατὴρ ἐστὶν ὁμολογουμένως δηλωτικὸν, καὶ οἱ Πατέρες ἀπὸ τοῦ ἐξ αὐτῆς τὸν υἱὸν εἶναι, τὸ πρὸς τὸν πατέρα συνάγουσιν ὁμοούσιον, ὅποι ψεύδους ταχθήσεταί σοι ὁ φιλοσοφῶν, ὡς ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν λέγων, διπλῆν ταύτην ἐμφαίνει συναναφαινομένην τῇ λέξει τὴν ἔννοιαν, κατὰ μὲν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τὸ ὁμοούσιον, κατὰ δὲ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τὸ τοῦ υἱοῦ δηλοῦσαν αἰτιατόν;

ε. Ἀλλ' ἴδωμεν, ὅπως αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ τῇ ἀληθείᾳ περιπίπτει ἀλογώτατα ὁ σοφώτατος. Εἰ καὶ μερίζομεν, φησὶν, ὑπόστασιν οὐσίας, ἀλλ' οὐχὶ σαρκίνῳ καὶ παχεῖ μερισμῷ οὐσίαν ὑποστάσεως διαιροῦμεν ἡμεῖς. οὐδ' ἑκατέρῳ χωρὶς θατέρου ἰδίαν ἀπονέμομεν ὕπαρξιν. μόνῳ δὲ τῷ λόγῳ ἀποδιϊστῶμεν, ἄλλως μὴ πεφυκότα χωρίζεσθαι. Καὶ, εἰ μόνῳ τῷ λόγῳ, ἀντιπαράγοντας ἡμᾶς λέγομεν, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, μόνῃ τῇ ἐπινοίᾳ ὡς ἀληθῶς ἔχει, ἡ οὐσία τῆς ὑποστάσεως διαιρεῖται. ἄλλως δὲ ταῦτα πέφυκε χωρίζεσθαι οὐδαμῶς, ἢ λόγῳ μόνῳ καὶ

ἐπινοίᾳ μόνῃ ψιλῇ, ἀλλὰ τρέποιτο εἰς κεφαλὰς ἀθέων τὸ βλάσφημον, ἡ τοῦ πνεύματος πρόοδος ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ ἔσται οὐσίας, ἐὰν ἐξ ἀνυποστάτου οὐσίας αὐτῆς πρόεισιν. ἢ ἐὰν ταῖς ἀληθείαις αὐταῖς πράγματι καὶ οὐσίᾳ καὶ φύσει ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐστὶν οὐσίας, πῶς οὐκ οὐσία ἀνυπόστατος ἐξ ἀνυποστάτου ἔσται αὐτὸ τῆς οὐσίας τὸ προϊόν;

ϛʹ. Ἀλλ' εἰ τὴν αἰτίαν εἰς τὴν οὐσίαν ἀνοίσεις, φησίν, οὐκ εἰς τὴν ὑπόστασιν, πῶς ὁ πατὴρ μᾶλλον αἴτιος τοῖν δυοῖν, καὶ οὐχὶ καὶ αὐτὰ καὶ ἀλλήλων αἴτια καὶ τοῦ πατρὸς, τὸ ἓν ἀπαραλλάκτως ἔχοντα κατὰ τὴν οὐσίαν; καὶ πῶς εἰς τὴν τριάδα ἡ τῆς ὑπερουσίου γονιμότητος ἔκφανσις στήσεται, εἴπερ τῆς οὐσίας ἁπλῶς ἐστι τὸ γόνιμον, καὶ οὐχὶ αὐτίκα ἀπειρία ἔσται προσώπων, πάντων ἐπίσης καὶ γεννώντων καὶ ἐκπορευόντων διὰ τὸ τῆς οὐσίας ταυτόν; Ἐνταῦθα πρῶτα μὲν, καὶ εἰ μὴ τὴν αἰτίαν φαμὲν εἰς τὴν οὐσίαν ἀνοίσει τις, πόθεν ἄλλοθεν τὸ τῶν αἰτιατῶν πρὸς τὸ αἴτιον ὁμοούσιον συναχθήσεται. Εἰ γὰρ ὡς ὁ καινοφωνῶν διατείνεται, ἡ οὐσία τῆς ὑποστάσεως ἐν τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ διῄρηται, καὶ κατ' ἄλλον μὲν τὸν λόγον τῇ μακαρίᾳ Τριάδι τὸ ὁμοούσιον, κατ' ἄλλον δὲ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατόν ἐστι, τὸ αἰτιατὸν καὶ ὁμοούσιον διαιρεθήσονται. καὶ ταῦτα διαιρεθέντα, καὶ τὴν Τριάδα συνδιαιρήσουσιν, οὐχ

sunt, nisi ratione sola, & nuda sola cogitatione, sed blasphemia in capita impiorum conuertatur, progressus Spiritus ex essētia Filij sit, si ex essentia absque hypostasi progreditur, aut si re ipsa vere & essentia & natura ex essentia Filij Spiritus est, quomodo non essentia absque hypostasi ex essentia absque hypostasi Filij progrediens Spiritus?

VI. *Quod si causam*, inquit, *in essentiam referas, & non in hypostasim, quomodo Pater potius duorum causa erit, & non etiam ipsa mutuo sui ipsius causa erunt & Patris, cum unum æque sint prorsus secundum essentiam? & quomodo in Triade supersubstantialis fœcunditatis effulsio sistetur, si essentiæ simpliciter fœcunditatis est, & non statim innumera personarum multitudo exorietur, omnium æquali ratione & generantium & producentium propter unum ac idem essentiæ?* Hic primum quidem, & si causam, dicimus, in essentiam quis non deferat, vndenam aliunde eorum, quæ ex causa sunt, cum causa consubstantiale colligetur? Nanque si vt nouator iste contendit, essentia ab hypostasi ratione causæ diuiditur, & alio quidem modo in beata Triade consubstantiale, alio vero modo causa & causatum est, causatum & consubstantiale diuidentur, & hæc diuisa Triadem quoque simul

 simul

simul vna secum diuident, non ea diuisione, quam ipsa sibi secundum piam confessionem vendicat, sed alia noua & prodigiosa, adeo vt ipsius consubstantiale secundum ratione & cogitatione diuisionem intellectam essentiæ ab hypostasi sit, & causa & causatum secundum hypostases simpliciter nudas consubstantialitatis. Deinceps, quomodo dicimus personas mutuo sibi causas esse propter idem essentiæ, & prorsus simile? quomodo non innumera personarum multitudo, si propter easdem rationes essentiæ quispiam fœcunditatem asseruerit? Tibi vero hæc edicenti faciem obuertentes dicimus; Nonne essentiæ in illis fateris per omnia simile? Non negabis scio. Si itaque, vt tu contendis, est quædam ratio quæ suadeat, consequi essentiæ per omnia simile generationes personarũ & processiones, vel nega scripturas, quæ affirmant Filium nasci ex essentia Patris, & Spiritum procedere: vel concede, ex essentia Filij alium generari Filium, & ex essentia Spiritus alium Spiritum procedere. Quod si non ex essentia Patris

τὴν διαίρεσιν κατὰ τὴν εὐσεβῆ αὐτῇ ἔχει ὁμολογίαν, ἀλλὰ καινήν τινα καὶ ἀλλόκοτον ἄλλην, ὥστε τὸ μὲν αὐτῆς ὁμοούσιον κατὰ τὴν λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ νοουμένην διαίρεσιν τῆς οὐσίας ἀπὸ τῆς ὑποστάσεως εἶναι. τὸ δ' αἴτιον καὶ αἰτιατὸν κατὰ τὰς ὑποστάσεις ἁπλῶς ψιλὰς τῆς ὁμοουσιότητος. Ἔπειτα δὲ καὶ πῶς φαμὲν ἀλλήλοις αἴτια εἶναι τὰ πρόσωπα διὰ τὸ τῆς οὐσίας ταυτόν τε καὶ ἀπαράλλακτον; πῶς δ' οὐκ ἄπειρα πρόσωπα, εἰ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τῆς οὐσίας ἐρεῖ τις εἶναι τὸ γόνιμον; Σοὶ δὲ πρὸς ταῦτα λέγοντι τὸ πρόσωπον στρέψαντες λέγομεν. Οὐχὶ τὸ τῆς οὐσίας ἐν αὐτοῖς ὁμολογεῖς ἀπαράλλακτον; ὁμολογήσεις οἶδα. Εἰ γοῦν, ὡς σὺ διατείνῃ, ἔστι τις λόγος ὁ πείθων ἕπεσθαι τῷ τῆς οὐσίας ἀπαραλλάκτῳ γεννήσεις προσώπων καὶ ἐκπορεύσεις, ἢ ἄρνησαι τὰς ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας λεγούσας γραφὰς γεννώμενον τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα ἐκπορευόμενον, ἢ δὸς καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ γεννώμενον ἄλλον υἱόν, καὶ ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος ἄλλο πνεῦμα ἐκπορευόμενον. Εἰ δὲ καὶ μὴ τὴν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς γέννησιν τοῦ υἱοῦ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ Παρακλήτου ἐκπόρευσιν, εἰς τὴν τοῦ αἰτιατοῦ μόνην δ' ἁπλῶς τοῦ ὁμοουσίου δήλωσιν ἐκλαμβάνῃ, οὐδὲν ἐπὶ τούτῳ ζυγομαχήσομεν. Δὸς ἡμῖν

Filij generationem, similiter ex eadem Paracleti processionem ad causatum, solamque consubstantialis indicationem accipis, nihil de hoc reluctabimur. Concede nobis generationem ex essen-

γέννησιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ, καὶ δὸς ἡμῖν ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος οὐσίας ἐκπόρευσιν διὰ τὸ κατ' οὐσίαν ἀπαράλλακτον τῶν τριῶν, καὶ τὰς γεννήσεις ταύτας καὶ ἐκπορεύσεις εἰς τὸ ὁμοούσιον, καὶ ἡμεῖς οὐκ εἰς τὸ αἰτιατόν σοι χαριζόμενοι ἐκληψόμεθα. ἀλλ' οὐ δίδως. Καὶ πῶς ὁμοούσιοι υἱὸς καὶ πνεῦμα πατρί, εἰ ταῦτα μὲν οὔτε ἀλλήλων αἴτια, οὔθ' ἕτερα τὰ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα ἔχουσι καὶ ἐκπορευόμενα; τὸ δὴ ὁμοφυὲς καὶ ἀπαράλλακτον κατ' οὐσίαν ἀναγκαίως ἀπαιτεῖ κατὰ σὲ τὰς γεννήσεις ταύτας καὶ ἐκπορεύσεις. οὐκ ἔστιν ὅπως ὁμοφυῆ ἀλλήλοις εἶναι τὰ τρία εἰ μὴ κατὰ σὲ ἐκ τῆς υἱοῦ καὶ πνεύματος οὐσίας υἱὸς γεννηθήσεται καὶ πνεῦμα ἐκπορευθήσεται εἰ μὴ κατ' αἰτίαν, ἀλλὰ διὰ μόνον τὸ πρὸς τὸν πατέρα ὁμοούσιον τούτων. Εἰ τοιαῦτα τῶν σῶν διορισμῶν τὰ ἀποτελέσματα, πάντως δὲ τοιαῦτα, ὑποπέπτωκας κάτω ποτέ, ὁ μετέωρος οὗτος τὴν γνώμην καὶ τὸ φρόνημα ὑψηλός, καὶ τοῖς παρ' ἡμῶν ταπεινῶς διὰ τὴν θεολογίας προσήκουσαν προσοχὴν εἰρημένοις προσεσχηκὼς, αἰσθάνῃ, ὅποι φέρῃ κινδύνου. Ἔστι γὰρ ἀληθῶς ὁμοφυὴς ὁ υἱὸς τῷ πατρί, καὶ ἔστιν ἀληθῶς ὁμοφυὲς πατρὶ καὶ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐδεμία ἡ ἀνάγκη διὰ τὸ κατ' οὐσίαν ἀπαράλλακτον

essentia Filij, & concede nobis ex essentia Spiritus processionem propter trium in essentia per omnia simile, & generationes has & processiones ad consubstantiale nos etiam non ad causatum tibi gratum facientes, accipiemus. At plane non concedis. Et quomodo eiusdem essentiæ est cum Patre Filius & Spiritus, si hæc neque causa mutuo suiipsius sunt, neque alia ex se ipsis quæ generentur, aut procedant, possident? Quod enim eiusdem naturæ est, & essentiæ per omnia simile necessario poscit, te asserente, has generationes & processiones. Fieri nequit, vt hæc tria inter se eiusdem naturæ sint, nisi te iudice, & ex Filij & Spiritus essentia Filius generaretur, & Spiritus processerit, si non secundum causam, sed tantummodo propter eandem eorundem cum Patre essentiam id est; si isti sunt tuarum determinationum effectus, prorsusque non alij sunt. Tandem deorsum te deprimens, qui mente elatus es, & cogitationibus sublimis, & ijs quæ a nobis demisse propter Theologiæ addecentem astentionem asserrentur, animum applicans persentisce, quo in discrimine versaris. Nanque est vere Filius eiusdem naturæ cum Patre, & est vere eiusdem naturæ cum Patre & Filio Spiritus sanctus, nullaque cogit necessitas propter essentiam in omnibus simi-

similem horum trium, communem facere etiam causatis paternæ essentiæ fœcunditatem. Cum personarum proprietates & secundum essentiam singulis inesse creduntur, si nullum in illis accidens, neque deforis aduenientis, & essentiæ per omnia simile non deperditur.

VII. Rursus. *Si aliud est*, inquit, *generans uti generans, & aliud generatum vt generatum, itemque producens vt producens, & procedens vt procedens, secundum vero essentiam supersubstantialis trinitas, qua & vnitas est, & non aliud & aliud, quomodo secundum eam fuerit Pater, aut productor, aut Filius & Spiritus, aut causa & causatum, & non statim secundum essentiam & distinctiones & diuersitates exorientur?* Quod non hæc tria in vnam, ego dico, personam contrahantur propter vnitatem essentiæ. Aut enim inter generantem & genitum, & producentem, & productum diuersitatem propter essentiæ vnitatem, a propria diuisione exire concedat quispiam, aut si id concedere nequit, neque essentiæ imaginetur distinctiones & diuersitates propter generantis & geniti & producentis & producti diuersitates. Quemadmodum enim appellationum relatione, & in paternitatem ac filiationem diuisione personarum, quarum diuisio est & relatio, essen-

τῶν τριῶν κοινὸν δοῦναι καὶ τοῖς αἰτιατοῖς τῆς πατρικῆς οὐσίας τὸ γόνιμον. ἐπεὶ αἱ τῶν προσώπων ἰδιότητες καὶ κατ' οὐσίαν ἑκάστῳ ἐνεῖναι πιστεύονται, εἴπερ μηδὲ συμβεβηκὸς ἐκεῖ, καὶ ἐπιγινόμενον ἔξωθεν, καὶ τὸ τῆς οὐσίας ἀπαράλλακτον οὐ λυμαίνονται.

ζ. Πάλιν. Εἰ ἕτερόν ἐστι, φησί, τὸ γεννῶν ὡς γεννῶν, καὶ ἕτερον τὸ γεννώμενον ὡς γεννώμενον. καὶ αὖ τὸ ἐκπορεῦον ὡς ἐκπορεῦον, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον ὡς ἐκπορευόμενον. κατὰ δὲ τὴν οὐσίαν ἡ ὑπερούσιος τριὰς ἥ ἐστι καὶ μονάς, καὶ οὐχ ἕτερον καὶ ἕτερον, πῶς ἂν εἴη κατὰ ταύτην πατήρ, ἢ προβολεύς, ἢ υἱὸς καὶ πνεῦμα. ἢ αἴτιον καὶ αἰτιατόν, καὶ οὐκ ἂν αὐτίκα καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν διακρίσεις καὶ ἑτερότητες ἀναφανήσονται, διὰ τὸ μὴ καὶ τὰ τρία εἰς ἕν, ἐγώ φημι, συναλείφεσθαι πρόσωπον διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἑνιαῖον. Ἢ γὰρ τὴν τοῦ γεννῶντος πρὸς τὸ γεννώμενον, καὶ τοῦ ἐκπορεύοντος πρὸς τὸ ἐκπορευόμενον ἑτερότητα διὰ τὴν τῆς οὐσίας ἑνότητα τῆς οἰκείας διδότω τις ἐξίστασθαι διαιρέσεως. ἢ μὴ διδόναι τοῦτο δυνάμενος, μηδὲ τῆς οὐσίας φανταζέσθω διακρίσεις καὶ ἑτερότητας διὰ τὰς κατὰ τὸ γεννῶν, καὶ γεννώμενον, καὶ ἐκπορεῦον καὶ ἐκπορευόμενον ἑτερότητας. Ὡς γὰρ ἔχει τῇ τῶν κλήσεων σχέσει, καὶ τῇ εἰς πατρότητα καὶ υἱότητα διαιρέσει, ἡ τῶν προσώπων οὐσία, ὧν ἡ διαίρεσις καὶ σχέσις

συνδιαιρεῖται. οὕτως οὐδὲ τῇ κατὰ τὸ γεννῶν καὶ γεννώμενον, καὶ ἐκπορεῦον καὶ ἐκπορευόμενον διακρίσει συνδιακρίνεται.

η΄. Οὐχ ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, φησι, λέγομεν τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, διὰ τοῦτο καὶ ἀρχὴν αὐτὸν καὶ αἰτίαν ὁμολογοῦμεν. ἀλλ' ὅτι ἀρχὴ φυσικὴ καὶ αἰτία τῶν οὐσιωδῶς ἐξ αὐτοῦ ὑποστάντων, διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τῆς οὐσίας ἐκείνου αὐτά. Σοφιστικώτερον μὲν χρώμενος ἐνταῦθα ὁ λόγος τῷ ἡγουμένῳ καὶ ἑπομένῳ κλέπτειν πειρᾶται τὸν ἀκροατήν, οὐχὶ πείθειν. Ἐγὼ δὲ εἰ καὶ ἀπὸ τῶν φυσικῶς ὄντων ἁπάντων τὴν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἔχω παραστῆσαι ἀντιστροφήν. Τί γὰρ αὖ τις πᾶν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τινὸς εἶναι λεγόμενον, ὡς ἐξ αἰτίου εἶναι λέγῃ αὐτοῦ. καὶ ἀνάπαλιν πᾶν τὸ ὡς ἐξ αἰτίου τινὸς φυσικοῦ, καὶ ὁμοφυὲς τῷ αἰτίῳ εἶναι ὁμολογῇ. Ἀλλὰ ταύτην πρὸς τὸ παρὸν παρέντες, καί τι πρὸς τὸν λόγον εἴποιμι αὖ πρὸς τὸν λέγοντα. Εἴ τις τιθείη τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν υἱὸν εἶναι, ἕπεσθαι ὡς ἡγουμένῳ τῷ, αἰτίαν αὐτὸν εἶναι τῶν ἐξ αὐτοῦ. ἢ γὰρ ἀφελεῖ τῶν γραφῶν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεσθαι, ἢ τοῦτό γε ὁμολογουμένου κατὰ τὸν σὸν ἀναγκαίως συναχθήσεται λόγον, κατὰ τὸ δι' υἱοῦ αἰτιατὸν ἐκ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα τοῖς θεολογήσασι Πατράσι ῥηθῆναι αὐτό. Εἰ γὰρ

essentia non diuiditur, pari modo neque generantis & geniti, producentis & producti distinctione distinguitur.

VIII. *Non quod ex essentia Patris*, ait, *dicimus Filium & Spiritum, propterea & principium ipsum & causam confitemur, sed quod principium naturale & causa est eorum, quæ ex ipso essentialiter subsistunt, propterea que ea ex ipsius essentia.* Captiosas argutiolas hic oratio vsurpans, antecedenti & subsequenti subducere conatur auditorem, non persuadere. Ego vero licet ex naturalibus omnibus conuersionem ad iam dicta probare possim: quilibet enim, quidquid ex essentia alicuius esse dicitur, tanquam ex causa esse, affirmauerit; & vice versa, quidquid tanquam ex causa naturali ab aliquo est, eiusdem esse cum causa naturæ asseruerit. Sed hisce in præsentia neglectis, aliquid addam ad sermonem asserentem; si quis posuerit ex essentia Patris Spiritum & Filium esse consequi ac si illud præcederet, causam ipsum esse eorum, quæ ex ipso sunt. Aut enim dele e scripturis, ex essentia Filij Spiritum dici, aut si id fateamur, necessario te asserente colligetur, secundum per Filium causatum ex Patre esse Spiritum a Patribus, qui illud decreuere, dictum fuisse.

Nan-

Nanque si quod ex Patre Filius & Spiritus esse habent, propterea ex essentia hæc Patris sunt, erit & ex essentia Filij Spiritus, quod ex Filio esse Spiritus habet. Hæc ratiocinatio, etiam absque tuorum sermonum conuersione necessaria, tuarum sententiarum absurda manifestabit. Quod si rursus, o tu qui omnia propria auctoritate blateras, non quod per Filium Spiritus est, ex ipsius essentia dici affirmaueris, sed simpliciter propter eandem essentiam, sed occurret tibi ratiocinatio, consubstantialis hic etiam protendens conuersionem, & similis modo eam conuertens necessario de Filio & Spiritu illud ex essentia pronunciabit. Quis enim ex ijs qui res vel momenti alicuius intelligere possunt, non prorsus necessario dicet, si propter eandem essentiam ex essentia Filij Spiritus sanctus dicitur, etiam ex essentia Spiritus Filium propter idipsum dici.

IX. In vna suæ Orationis pericope hanc veluti sumptionem ante alia proponit: *Multa sunt illius ex aliquo significata. Nanque ex materia, & ex loco, & cum hoc, aliquando etiam ex principio, & ex essentia vnde dicitur, & vnde motum habuit, & pleraque alia hanc dictionem denotare comperies. Sed cum de Deo sermo est, Cyrillus aliorum minime indigens, de his tribus illud, ex*

διότι ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ εἶναι υἱὸς καὶ πνεῦμα ἔχουσι, διὰ τοῦτο ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς ταῦτα οὐσίας, ἔσται καὶ ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐσίας, διότι δι' υἱοῦ τὸ εἶναι τῷ πνεύματι. Οὗτος ὁ λόγος καὶ δίχα τῆς ἀναλογίας τῆς σῶν λόγων ἀντιστροφῆς, τὸ τῶν σῶν δογμάτων ἀπελέγξει παράλογον. Εἰ δέ γε καὶ πάλιν πάντα σὺ λέγων κατ' ἐξουσίαν, οὐ διὰ τὸ εἶναι δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς τοῦ υἱοῦ αὐτὸ εἶναι οὐσίας ἐρεῖς, διὰ δὲ τὸ ἁπλῶς ὁμοούσιον. Ἀλλ' ἀπαντήσεταί σοι ὁ λόγος τὴν τοῦ ὁμοουσίου κἀν ἐνταῦθα προτείνων ἀντιστροφήν. καὶ ὁμοίως αὐτῇ ἀντιστρέφειν ἀπαιτῶν κατ' ἀνάγκην ὅτι υἱοῦ καὶ πνεύματος τὸ ἐκ τῆς οὐσίας. τίς γὰρ καὶ τῶν μικρὰ συνορᾶν δυναμένων, οὐ πάντως ἂν εἶναι ἀναγκαῖον ἐρεῖ. εἰ διὰ τὸ ὁμοούσιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, καὶ ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν διὰ τὸ αὐτὸ λέγεσθαι.

θ'. Ἐν μιᾷ τῶν τοῦ οἰκείου λόγου περικοπῶν, ὥσπερ τι λῆμμα τοῦτο τίθησι πρότερον. Πολλὰ μὲν τὰ τοῦ ἔκ τινος σημαινόμενα. καὶ γὰρ τὸ ἐξ ὕλης, καὶ τὸ ἐκ τόπου, καὶ τὸ μετὰ τοῦτο. ἔστιν ὅτε καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς. καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὅθεν λέγεται, καὶ τὸ ὅθεν ἐκινήθη, καὶ πλεῖστα δὲ ἕτερα τὴν φωνὴν εὑρήσεις σημαίνουσαν. ἀλλ' ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις Κύριλλος μὴ τῶν ἄλλων δεόμενος, ὅτι τριῶν τούτων

quo,

τὸ ἔκ τινος ἐκλαμβάνεται. Σημαίνει μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς αὐτό τε τὸ ἔκ τινος ὑφίσταται, καὶ οὐσιοῦται, ὃ δὴ καὶ πρῶτον καὶ κυρίως τοῦδε ἂν εἴη σημαινόμενον, ὡς αὐτὴν παριστάνον τὴν τοῦ κυρίως ἔκ τινος ὕπαρξιν. Σημαίνει δὲ καὶ τὴν ὡς ἐξ ὁμοουσίου φανέρωσιν, καὶ οἷον ἀνάδειξιν, καθ' ὃν τρόπον φαμὲν τὸν κύριον τὴν ἐξ ἡμῶν φύσιν ἀναλαβεῖν, ἢ τὴν ὁμοούσιον ἡμῖν. ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ ἔκ τινος δόξαι κινηθῆναι, καὶ εἴ τι που παραπλήσιον. Ταῦτα καθά τι λῆμμα, ὡς εἴρηται, τοῦ λόγου προειληφώς, ἐπάγει. Οὐκοῦν ὅταν Κυρίλλου ἀκούῃς ἐκ πατρὸς ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγοντος, ἐκεῖνό γε δηλοῦν νόμιζε, ὅτι ὑφίσταται, ὅτι ἔχει τὸ εἶναι, ὅτι ἐκπορεύεται. ὅταν δὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐπὶ τὸν ἄλλον αὐτίκα τὸν, τοῦ ὅθεν ὡς ἐξ ὁμοουσίου φανεροῦται καὶ ἀναδείκνυται, καὶ τὸν, ὅθεν κινεῖσθαι δοκεῖ, μετάβαινε τρόπον. Ἄγε δὴ ὦ οὗτος τὴν τῶν λεγομένων δίδου πίστιν ἡμῖν. Ποῦ ταῦτα Κύριλλος. εἰ δὲ μὴ Κύριλλος, τίς ὅτι Κυρίλλου ταῦτα; παρέστωσαν αἱ γραφαί, καὶ ἄνω φέρειν κεφαλῆς οὐ παραιτησόμεθα. εἰ δὲ σῆς διανοίας ταῦτα γεννήματα, ὅτι δὲ σῆς ἀναμφίβολον, καὶ μόνῳ σοι πρεσβευέσθωσαν, οὐδὲ μὴ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς δίκην αἰσχυνομένοις θρεμμάτων ὀπίσω σου φέρεσθαι. Ἀλλὰ σὺ μὲν οὐδὲν ξένον κἀνταῦθα ποιῶν, εἰ μή τις ξένον λο-

quo accipit. Significat enim apud illum id, quod ex aliquo subsistit, & essentiam consequitur, qui primus & proprius huiusce erit significatus, tanquam qui repræsentat, proprie ex aliquo existentiam. Notat etiam ex consubstantiali manifestationem, & quasi ostensionem, qua ratione dicimus Dominum naturam ex nobis assumpsisse, aut nobis consubstantialem. Item ex aliquo videri motum accipere, vel quid simile. His veluti sumptione Orationi, vt iam diximus, præpositis subinfert. *Itaque cum Cyrillum audis, ex Patre existere Spiritum sanctum dicentem, illud indicare puta, eum subsistere, habere esse, procedere: cum vero ex Filio ad alium statim significatum recurre, nempe inde tanquam ex consubstantiali manifestari, & ostendi, & inde motum habere, videtur.* Age iam tu horum dictorum fidem exsolue. Quo in loco hæc ait Cyrillus? Et si Cyrillus non est, quis est qui ea Cyrilli esse dictitat? producantur scripturæ, & eas supra caput gestare non recusabimus. Quod si tuæ mentis ista sunt fœtus & germina, & esse nulli dubium est, a te solo in honore habeantur, nec tantum a te, sed ab ijs etiam, qui more pecudum tuis vestigijs insistere non indelectantur. Veruntamen tu nil noui etiam hic moliris, nisi quis nouum

repu-

reputauerit, quod dum in omnibus alijs auctoritate qua es dogmata effingas, hic nominatim Cyrillum rerum a te dictarum auctorem constituis. Ego vero, licet abunde tua hæc commenta esse ostendere possum, dum tu ostendere nequis ea Cyrillum dictasse, alia quoque ratione tuam contra veritatem stultitiam euulgabo, palam ante oculos ponens, quam ipsa ob absurditatem refutationem admittunt. *Cum ex Patre*, ais, *existere Spiritum Cyrillus dicit, indicat eum subsistere, habere esse, cum ex Filio ex consubstantiali manifestari, ostendi, & inde motum habere*. Ego vero aio, si duabus dictionibus diuersos significatus tribueres, aut eandem dictionem ab vno Theologo de Patre, ab alio de Filio dictam probare posses, aut ab vno eodemque de vtroque in alia tamen pericope de Patre addita determinatione, quæ illud inferret, in alia de Filio, cum aliud inferente determinatione, fortasse aliquid dicere videreris, proferens quæ dicis. Quod si vna & eadem dictio est, quæ inter alias ad explicandam alicuius essentialem productionem & existentiam præcipua, ac potissima est; Quid ex aliquo essentialem productionem aptius repræsentabit, nisi illud

γίσαιτο, ὅτι ἐφ' ἅπασι τοῖς ἄλλοις κατ' ἐξουσίαν πλάττων τὰ δόγματα, ἐνταῦθα καὶ πρὸς ὄνομα Κύριλλον τῶν σῶν προΐστησι πλασμάτων, εἰρηκότα τὰ εἰρημένα. Ἐγὼ δὲ καίτοι ἀρκούντως εἰς τὴν τῶν σῶν πλασμάτων ἀπόδειξιν μόνου τοῦ μὴ ἔχειν σε ἀποδεῖξαι, ὅτι Κύριλλος ταῦτα, καὶ ἄλλως τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἀπελέγξω σου ματαιότητα, ὑπ' ὄψιν φανερῶς θέμενος, οἷον ἐπὶ τῷ παραλόγῳ ἔχει ταῦτα τὸν ἔλεγχον. Ὅταν ἐκ πατρὸς λέγῃς ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα, Κύριλλος λέγει, ὅτι ὑφίσταται δηλοῖ, ὅτι ἔχει τὸ εἶναι. ὅταν δ' ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὅτι ὡς ἐξ ὁμοουσίου φανεροῦται καὶ ἀναδείκνυται, ὅτι ἐκεῖθεν κινεῖται. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν δυσί φημι λέξεσί τισι τὰς διαφόρους σημασίας ἐδίδους, ἢ τὴν αὐτὴν λέξιν παρ' ἄλλου τῶν Θεολόγων ἐπὶ πατρὸς, καὶ παρ' ἄλλου ἐπὶ τοῦ υἱοῦ εἰρημένην παριστᾶν εἶχες, ἢ παρ' ἑνὸς μὲν καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπ' ἀμφοῖν. πλὴν ἐν ἄλλῃ μέν τινι περικοπῇ ἐπὶ πατρὸς, καὶ κατὰ τοῦτο δέ τι δυναμένου διορισμοῦ. ἐν ἄλλῃ δέ τινι ἐπὶ υἱοῦ, καὶ κατὰ τοῦ ἄλλό τι δυναμένου διορισμοῦ, ἴσως ἂν ἐδόκεις τι λέγειν, λέγων ἃ λέγεις. εἰ δὲ μία ἡ λέξις καὶ αὐτὴ τὸ κατὰ πασῶν αὐτὴν τινὸς οὐσίωσιν δηλοῦσι, καὶ ὕπαρξιν ἔχουσα κυριώτατα. Τί γὰρ τὴν ἔκ τινος οὐσίωσιν παραστήσει, εἰ μὴ τὸ ἐκ τοῦδέ τινος τόδε τι φυσικῶς ὑπάρχειν καὶ οὐσιῶσθαι. Εἰ παρὰ τοῦ αὐτοῦ

ex

καὶ ἑνὸς καὶ τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ περικοπῇ τῆς γραφῆς ἐπ' ἀμφοῖν τοῖν προσώποιν λαμβανομένη καὶ τόσον παντὸς ἐξῃρημένη διορισμοῦ, ὅσον ὁ τὰ πρόσωπα συνδέων, καὶ οἷον συνάγων εἰς ἑνότητα σύνδεσμος παρίστησι, ἵνα τί κατὰ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς τοὺς παραλόγους πλάττῃ διορισμούς; Εἰ διαφόρως ἦν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ὑπάρχον, οὐκ ἂν οὕτω τὸ διὰ τοῦ καί, συνδέσμου ἀδιάφορον ἐπ' ἀμφοῖν ὁ Ἅγιος ἐπεδείκνυτο. νῦν μὲν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ αὐτὸ προϊέναι θεολογῶν, νῦν δὲ προχεῖσθαι παρὰ υἱοῦ, καθὰ δὴ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ πατρός. ἡμεῖς μίαν ταύτην διαίρεσιν οἴδαμεν καὶ πρεσβεύομεν πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἣν αἱ κλήσεις αὗται πατρότης ἔχουσι καὶ υἱότης, ὡρισμένα τὰ προσωπικὰ συνεπαγόμεναι πάντα ἰδιώματα. καὶ οὐκ ἄν ποτέ τις μίαν τινὰ τῶν τὴν διαίρεσιν ταύτην δηλουσῶν λέξεων εἰληφὼς ἐπ' ἀμφοῖν τοῖν προσώποιν συνημμένως οὕτως ἐρεῖ, ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἀγέννητα, ἢ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς γεννητά, ἢ τὰ καὶ τά, ὅσα τῆς διαιρέσεως. διά τοι τοῦτο οὐδὲ τὸ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα εἰς δήλωσιν, ἧς βούλει διαφορᾶς, τῷ Ἁγίῳ εἰλῆφθαι διατεινόμεθα. Σὺ δὲ τὰ τοιαῦτα χρησμολογῶν εἰς ὁμωνυμίαν ἀπάγεις; ὃ καὶ Δαίμοσιν ἐς δεῦρο ἀνεπιχείρητον

ex hoc, hoc quid naturaliter existere & essentialiter? si ab vno eodemque & in vna eademque scriptionis pericope, de vtraque persona accepta, & tantum ab omni determinatione exempta, maxime personas vinciens, & quasi in vnitatem contrahens coniunctio firmat, ad quid contra tuum caput absurdas has determinationes effingis? Si diuerso modo ex Patre & Filio Spiritus existeret, non sic propter coniunctionis *Et*, indifferentiam de vtroque Sanctus ostendisset, nunc quidem, ex Patre & Filio illum progredi decernens: nunc, effundi a Filio, sicuti etiam ex ipso Patre. Nos vnam tantum diuisionem nouimus, & profitemur Patris & Filij, quam in se continent hæ appellationes paternitas & filiatio, cum vna secum ducunt determinatas personales omnes proprietates. & nunquam quispiam vnam ex his dictionibus, quæ diuisionē hanc notant, assumens de vtraque persona coniunctim ita enunciabit, Pater & Filius vnigenita, aut Pater & Filius genita, aut hæc & hæc, quæ sunt diuisionis. Propterea que neque illud ex Patre & Filio Spiritum existere, ad notandam, quam ipse vis, differentiam a Sancto assumptum esse contendimus. Tu porro similia veluti ex oraculo fundens ad homonymiam rapis, quam nec Dæmones ad hoc vsque tempus co-

natu vllo assecuti sunt, illam ipsam sancti Spiritus appellationem, quam ipse Dei Filius & Verbum Paracleto appropriauit, cum Discipulis gentium baptisma committebat. Quomodo enim non erit aperta homonymia, si ex Patre quidem existere cum dicitur Spiritus sanctus, significat Paracletum; ex Filio vero singulas, quas commentitiæ istæ tuæ manifestationes & ostensiones innuunt, illius operationes. Præterea si commune est Patri & Filio, ex vtroque Spiritum & moueri, & manifestari, & ostendi, aut commune sit quoque subsistere, & vniuersa nostra quæstio finem habebit: aut si proprie in solo Patre significatum, subsistendi existendi dictio obtinet, & moueri, & manifestari, & ostendi, communia non sunt Patri & Filio, sed proprie ipsa in Filio locum habent. Palam hæc nobis concedito recens natus dogmatum lator, & tacebimus. Sed non concedes, imo magna auctoritate hæc quidem quæ ex Patre & Filio cum additione coniunctionis *Et*, communia esse decernis, alia vero propria. & non dum capio, an vllus alius ex ijs, qui vnquam commemorantur hæretici, similes in Deum blasphemias eiaculauit.

αὐτὴν ἐκείνην τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος κλῆσιν, ἣν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ υἱὸς καὶ λόγος τῷ Παρακλήτῳ ἀφώρισεν, ὅτε τοῖς μαθηταῖς τὸ τῶν ἐθνῶν παρέζετε βάπτισμα. Πῶς γὰρ οὐχ ὁμωνυμία σαφὴς, εἰ ἐκ πατρὸς μὲν ὑπάρχειν εἰρημένον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον δηλοῖ τὸν Παράκλητον, ἐξ υἱοῦ δὲ ἐν ὑποφαίνουσι τὴν ἅπερ αἱ πεπλασμέναι σοι φανερώσεις καὶ ἀναδείξεις βούλονται ἐνεργήματα τῶν αὐτοῦ; Ἔτι εἰ κοινόν ἐστι πατρὶ καὶ υἱῷ τὸ ἐξ ἀμφοῖν τὸ πνεῦμα καὶ κινεῖσθαι, καὶ φανεροῦσθαι, καὶ ἀναδείκνυσθαι ἢ κοινὸν ἔστω καὶ τὸ ὑφίστασθαι καὶ σύμπαν ἡμῖν ἵσταται τὸ ζητούμενον. ἢ ἐὰν ἰδίως ἐπὶ μόνου τοῦ πατρὸς ἡ τοῦ ὑφίστασθαι σημασία τοῦ ὑπάρχειν ἀποκεκλήρωται, οὐδὲ τὸ κινεῖσθαι καὶ φανεροῦσθαι, καὶ ἀναδείκνυσθαι κοινόν ἐστι πατρὶ καὶ υἱῷ ἀλλ' ἰδίως καὶ αὐτὰ ἐπὶ μόνου ἀποκεκλήρωται τοῦ υἱοῦ. Καὶ δὸς ταῦτα κατὰ τὸ πρόδηλον ὁ νέος δογματιστὴς, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν. Ἀλλὰ δοῦναι οὐκ ἔχεις. κατὰ πολλὴν δὲ τὴν ἐξουσίαν τὰ μὲν τὴν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ μετὰ τῆς συναφείας τοῦ καὶ, λεγόμενα κοινὰ εἶναι νομοθετεῖς, τὰ δὲ ἴδια, καὶ οὐκ οἶδα λοιπὸν εἴτις ἄλλος τῶν πώποτε μνημονευομένων αἱρετικῶν τοιαῦτα κατὰ Θεοῦ βεβλασφήμηκεν.

ι. Καὶ χωρὶς τούτων ὅσον ἔχει τὸν ἔλεγχον, ἐξ οὗ παράγει πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ὑπάρξεως ὑποδείγ-

X. Et præter hæc quam solide confutantur exemplo, quo ille

ματος, τὴν ὡς ἐξ ὁμοουσίου τοῦ υἱοῦ φανέρωσιν. Δηλοῖ φησι τοῦ πνεύματος καὶ ἀνάδειξιν, ὁ ἐξ υἱοῦ ὑπάρχειν λέγων τὸ πνεῦμα, καθ' ὃν καὶ ἡμεῖς λεγόμενον τρόπον τὸν Κύριον τὴν ἐξ ἡμῶν φύσιν ἀναλαβεῖν, ἤτοι τὴν ἡμῖν ὁμοούσιον. Ἐγὼ δὲ καί τι φημι ἄλλο. ἡ ἐκ τῆς ἡμῶν φύσεως γεγονυῖα φανέρωσις τοῦ Κυρίου καὶ ἀνάδειξις δηλοῦν βούλεται, ἢ τὴν κατὰ τὸν ἄνθρωπον αὐτοῦ ὕπαρξιν. ὅτι γὰρ ἐκ τοῦ ἀδαμιαίου φυράματος τὴν κατὰ σάρκα ὕπαρξιν ὁ Κύριος ἔσχεν ἡ φανέρωσις αὐτοῦ καὶ ἀνάδειξις γέγονε. καὶ καλῶς ἔχει λοιπὸν ἑπόμενον τῇ κατὰ σάρκα ὑπάρξει τὴν κατὰ σάρκα φανέρωσιν καὶ ἀνάδειξιν ὁμολογεῖν τοῦ Κυρίου. Εἰ γοῦν οὕτω ταῦτα, πάντως δὲ οὕτω, καὶ ἡ παρὰ τοῦ υἱοῦ φανέρωσις τοῦ πνεύματος καὶ ἀνάδειξις τὴν παρὰ τοῦ υἱοῦ ὕπαρξιν κατὰ τὰς τῶν ἀποδείξεων τεκμηριώδεις παρίστησιν. Ὅτι γὰρ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχει καὶ πεφανέρωται, καὶ ἀναδέδεικται παρ' αὐτοῦ, καὶ χορηγεῖται καὶ δίδοται, καὶ ἔτι τῶν ὑστέρων τῆς αὐτοῦ ὑπάρξεώς ἐστιν, ἐπεὶ καὶ παρὰ πατρὸς οὕτω. Εἰ δὲ παρὰ πατρὸς μὲν οὕτω, παρὰ δὲ υἱοῦ ἄλλως, ἄλλη πάλιν βλασφημίας ἀγχόνη τῷ δημιουργῷ πλακήσεται τῶν διαφορῶν. οὐ γὰρ φυσικὸν δοτῆρα καὶ χορηγὸν τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν πρεσβεύειν δια-

ille ad conuellendam existentiam vtitur. *Veluti ex consubstantiali Filio manifestationem, ait, Spiritus notat & ostensionem, qui ex Filio existere Spiritum asserit, eo quo nos dicimus modo Dominum, quæ ex nobis erat, naturam assumpsisse, nobis nempe consubstantialem.* Ego vero aliud adnecto. ex nostra natura facta Domini manifestatio, & ostensio prorsus innuit, secundum hominem illius existentiam: nam quod ex Adamiæa massa secundum carnem Dominus existentiam habuit, illius manifestatio & ostensio facta est, hinc sequitur nos commode cum existentia secundum carnem, secundum carnem manifestationem & ostensionem Domini fateri. Hæc itaq; si ita se habent, vt omnino se habent, etiam ex Filio Spiritus manifestatio & ostensio ex Filio existentiam secundum coniecturales demonstrationes repræsentabit. Quod enim ex Filio existit, & manifestatur, & ostenditur, ab eodem quoq; suppeditatur, & datur, & quidquid aliud de illius existētia asseritur, cum & de Patre consideratio non alia sit. Quodsi a Patre quidem hoc, a Filio vero alio modo, alius rursus blasphemiæ laqueus differentiarum opifici complicabitur. Neque enim datorem naturalem & suppeditatorem

Spi-

Spiritus Filium agnoſcere reputabitur, ſed adminiſtrum & ſeruũ manifeſtationis & oſtẽſionis.

XI. *Exiſtere ex Filio*, ait, *Cyrillus dixit Spiritum, ſed non propter ipſius ad eſſentiam productionem, ſed propter gratiam ex Spiritu, quæ in Filio manet, fidelibus effulgentem*. Alius iterum hic eſt blaſphemiæ exceſſus. Nam ſi ſpiritalium donorum effectus, effulgens in fidelibus gratia Spiritus eſt, & ſi hæc quidem abſque hypoſtaſi ſunt, ex Patre vero & Filio exiſtentis Spiritus appellatio hæc indicat, qua ratione & Spiritus ex vtroque exiſtens, abſque hypoſtaſi ab eiſdem exiſtere non intelligetur? Ni rurſus eadem ratione vnam eandemque Spiritus appellationem in duo ſubdiuidat, eundem Spiritum cum hypoſtaſi ex Patre, ſine hypoſtaſi ex Filio, prodigioſa loquacitate enuncians? *Exiſtit ex Filio*, ait, *Spiritus, ſed cum ſuppeditatum illum intelligimus, cum miſſum, & datum, cum ad renouandam creaturam venientem*. Et ſi cum hæc, tum ex Filio Spiritum intelligemus, poſteriora vero hæc ſunt, & ſub tempore cadunt, plane non ab æterno exiſtere ipſum ex Filio quiſpiam dicet. Quodſi non ab æterno a Filio ab æterno exiſtens a Patre, hoc enim nec ipſe fateri recuſat, quomodo dictio exiſtere de duobus ſecundum idem ac-

γνωσθήσεται, ὑπηρέτην δὲ ἴσως καὶ λειτουργὸν τῆς φανερώσεως καὶ ἀναδείξεως.

ια. Ὑπάρχειν ἐκ τοῦ υἱοῦ, φησι, τὸ πνεῦμα Κύριλλος εἴρηκεν, ἀλλ' οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ τὴν οὐσίωσιν, διὰ δὲ τὴν ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐν τῷ υἱῷ μένοντος ἀπολάμπουσαν τοῖς πιστοῖς χάριν. Ἄλλη πάλιν αὕτη βλασφημίας ὑπερβολή. Εἰ γὰρ τὰ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων ἀποτελέσματα, ἡ ἀπολάμπουσα τοῖς πιστοῖς ἐστι χάρις τοῦ πνεύματος. καὶ εἰ ταῦτα μὲν ἀνυπόστατα. ἡ δὲ τοῦ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ὑπάρχοντος πνεύματος κλῆσις ταῦτα δηλοῖ, πῶς οὐχὶ καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχον πνεῦμα ἀνυποστάτως ὑπάρχειν ἐξ αὐτῶν νοηθήσεται; Εἰ μὴ πως καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν καὶ μίαν κλῆσιν τοῦ πνεύματος εἰς ἀμφότερα διαιρήσει τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐνυποστάτως μὲν ἐκ πατρὸς, ἀνυποστάτως δ' ἐκ τοῦ υἱοῦ τερατολογῶν. Ὑπάρχει ἐκ τοῦ υἱοῦ, φησι, τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ὅταν ὡς χορηγούμενον νοῶμεν, ὅταν πεμπόμενον, καὶ διδόμενον, ὅταν ἐπὶ τὸ ἀνακαινίσαι τὴν κτίσιν ἐρχόμενον. Καὶ εἰ ὅτε ταῦτα, τότε ὑπάρχειν ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα νοήσομεν. ὕστερα δὲ ταῦτα καὶ ὑπὸ χρόνον, οὐχὶ καὶ ἀϊδίως ὑπάρχειν ἐρεῖ τις αὐτὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ. εἰ δὲ μὴ ἀϊδίως ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀϊδίως ὑπάρχον ἐκ τοῦ πατρὸς.

cepta

τοῦτο γὰρ οὐδ᾽ αὐτὸς ὁμολογεῖν ἀναβάλλεται, πῶς ἡ ὑπάρχειν λέξις ἐπ᾽ ἀμφοῖν εἰλημμένη κατὰ ταυτὸν, οὐχὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ πάλιν εἰς τὸ ἔγχρονον καὶ ἄχρονον διαιρήσει,

ιβʹ. Ἐκ πατρὸς, φησὶ, προϊέναι τὸ πνεῦμα, Κύριλλος γράφει, ὡς ἀπὸ στόματος καὶ ὡς ἀπὸ πηγῆς τοῦ πατρός. καὶ Βασίλειος πάλιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθὸν, οὐ γεννητῶς ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ᾽ ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. Καὶ οὐκ οἶδα τίνα ταῦτα τὴν ἐναντιότητα πρὸς τὸν ἡμέτερον ἔχειν οἴεται λόγον. Εἰ γὰρ ὅτι ὡς ἀπὸ στόματος πρόεισι τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, στόματος ὂν τοῦ πατρὸς, τὴν ἐκ πατρὸς ὕπαρξιν ἔχει κατὰ τὸν λέγοντα καὶ ἐπὶ τούτοις ἀληθῶς ἀληθεύοντα. καὶ εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογεῖται, ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθὸν, καὶ ὡς πνεῦμα στόματος τοῦ Θεοῦ, εὔδηλον ὡς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐστι, καὶ τὴν ἐξ υἱοῦ ἔχειν παρὰ τῷ ἀγνωμονοῦντι ὁμολογηθήσεται ὕπαρξιν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊὸν, καὶ πνεῦμα στόματος ὂν τοῦ υἱοῦ. Εἰ δ᾽ ὅτι καὶ πηγὴ τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ ἐστι, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, πῶς οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἴπερ αἱ αὐταὶ γραφαὶ πηγὴν τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ἀνακηρύττουσι τὸν υἱόν;

ιγʹ. Ἀλλὰ παρίτω καὶ Θεοδώρητος, καὶ αἱ Θεοδωρήτου ἐπιτιμήσεις. ἐπεὶ γὰρ ἃ κατὰ Κυρίλλου Θεοδώρητος

cepta, eundem Spiritum nunc rursus in illud, quod absque principio est, & in illud, quod sub principio cadit, non diuidet?

XII. *Ex Patre*, inquit, *Cyrillus scribit*, *Spiritum progredi veluti ex ore, & fonte Patre. Basilius item; Ex Deo esse dicitur Spiritus sanctus, non vt sunt omnia ex Deo, sed vt a Deo progrediens, non modo generationis vt Filius, sed vt Spiritus oris illius.* At non dum capio, quam ista in se continere aduersus nostra dicta contrarietatem existimet. Etenim si, qui ex ore progreditur Patris Spiritus, & Pater os sit, ex Patre existentiam habet, vt ille ait, & sunt, quæ dicit, vt dicit. Et si ex Deo esse asseritur, tanquam qui ex Deo progressus est, & vt Spiritus oris Dei, iam apertum remanet etiam ex Filio esse, & ex Filio habere existentiam ab æquo iudice reputabitur, tanquam qui ex Filio progreditur, & Spiritus oris Filij est. Si vero quia fons Spiritus Pater est, propterea ex Patre Spiritus est, quare non & a Filio, cum eædem scripturæ fontem eiusdem Spiritus Filium deprædicant?

XIII. Sed accedat Theodoretus, & Theodoreti increpationes. Quando quæ Theodoretus aduersus Cyrillum scripsit,

his

his verbis expressa; *Quodsi propter hoc proprius Filij Spiritus est, quod eiusdem naturæ, & ex Patre procedit. & nos quoque fatebimur: si vero quod ex Filio existentiam habet, tanquam blasphemum hoc & impium reijcimus*, in sui auxilium hic producit, nihil curans, quod anathemati tradita sunt. Et qui quod a Canonibus rebus sacris profane manus immittentibus infligitur, minime timet, sceleri astrictus, consideremus quam in arundineo harum increpationum baculo sibi stabilitatem promittit. *Theodoretum*, ait, *cum probe sese increpantem Cyrillus agnouisset, nullam mouit contentionem, & silentio præterijt, aperte hoc indicans, neque se eos, qui ita opinarentur admittere. nihilominus proprium esse Spiritum Filij vehementer conatur ostendere, & dicti sui testem adducit Apostolum, & ait, Procedit enim ex Deo & Patre Spiritus sanctus secundum Saluatoris vocem, non est vero alienus a Filio:* Euge, quod probe Cyrilli apologiam sartam tectam conseruasti. Et quodnam aliud Theodoreti increpationum refutationem melius confirmauerit? Cum enim diuinissimus

ἔφη αὐταῖς εἶπε λέξεσι λέγων. εἰ μὲν διὰ τοῦτο ἴδιον τοῦ υἱοῦ ἔφη τὸ πνεῦμα, ὅτι ὁμοφυὲς καὶ ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον συνομολογήσομεν. εἰ δ' ὅτι ἐξ υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχει, ὡς βλάσφημον τοῦτο καὶ δυσσεβὲς ἀπορρίψομεν, εἰς συμμαχίαν αὐτὸ προβάλλεται, μηδὲν αὐτῷ μέλον, ὅτι ἀναθέματι παρεδόθησαν. Πῶς γὰρ ὃς οὐδὲ τὸ ἀπὸ τῶν Κανόνων τοῖς ἀνιέρως τὰ ἱερὰ μεταχειριζομένοις ἐπισειόμενον δέδοικε τῷ πλημμελήματι ἐνεχόμενος, ἴδωμεν, εἰ μὴ ὡς ἐπὶ καλαμίνης ῥάβδου τῆς ἐπιτιμήσεως τούτων ἐπερείδεται. Θεοδώρητον καλῶς, φησιν, ἐπιτιμῶντα εἰδὼς Κύριλλος, οὐκ ἐφιλονείκησε, καὶ παρῆλθε πως σιγῇ, δῆλον ἐκ τούτου ποιῶν, μηδ' αὐτὸν τοὺς οὕτω οἰομένους ἀποδέχεσθαι. Ὅτι δ' ὅμως ἴδιόν ἐστι τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, σφοδρῶς ἀγωνίζεται δεικνύναι, καὶ τοῦ λόγου ποιεῖται τὸν Ἀπόστολον μάρτυρα καὶ φησίν, Ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριόν ἐστι καὶ τοῦ υἱοῦ. Εὖγε τοῦ καλῶς σοι τηρηθέντος ἀπαραποιήτου τῆς Κυρίλλου ἀπολογίας. καὶ τί γὰρ ἄλλο τὴν τῶν ἐπιτιμήσεων Θεοδωρήτου συστήσει ἀνατροπήν; ἐν μὲν γὰρ τῷ λέγειν Κύριλλος ὁ θεσπέσιος, ὅτι ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, διὰ τῆς Εὐαγγελικῆς

Cyrillus dicit, *Ex Deo & Patre Spiritum sanctum procedere secundum Saluatoris vocem*, per Euangelicum hoc testimonium ex

Patre

ταύτης μαρτυρίας τὴν ἐκ πατρὸς τοῦ πνεύματος συνίστησιν ὕπαρξιν, ἐν δὲ τῷ, Ἀλλ' οὐδὲ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ ἐστιν ἐπάγει, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι αὐτὸ ὑπεμφαίνει. καὶ συνομολογήσει μοι πᾶς, ὃς τοῦ παντὸς τὴν ἀλήθειαν προτιθέμενος τὸν λόγον ὁμολογεῖ, καθ' ὃν ἐστι τὸ πνεῦμα ἴδιον τοῦ υἱοῦ. εἰ δὲ βούλει καὶ σύ. ὅπως δὲ καὶ σύ, λέγω, σκόπει. Τί δοκεῖ σοι; Πυνθάνεται κατ' ἐρώτησιν ὁ λόγος δεύτερον νομίζων κρατεῖν ὡς λῆμμα τὸ ἀναγκαῖον ἐκεῖνο τῶν Ἀθανασίου ῥητῶν, ἐν ᾧ, φησι, τοιαύτην ἔχειν τὴν φύσιν, καὶ τάξιν τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν, οἵαν ὁ υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα. ἢ τί ἄλλο ἐρεῖς; Κρατεῖν οἶδα ἐρεῖς, ἐπεὶ μηδὲν ἔχεις κἀνταῦθα τῇ περιεργίᾳ χαρίσασθαι. Εἰ γοῦν τὴν χρῆσιν κρατεῖν χρή, πάντως δὲ χρή, εἰ μέμνησαι. καὶ πάλιν ἐρωτήσει ὁ λόγος σε, ὅτι τὴν ἄλλην τῶν Ἀθανασίου ῥήσεων τὴν, Ἐπειδὴ ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι λέγουσαν, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστι, τὴν καθ' ἡμῶν, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς ἀληθείας σχεδιασθέντι σοι Τόμῳ συμπεριέλαβες. καὶ εἰ μὴ ὁμολογήσεις αὐτίκα μάλα ὁ Τόμος ἐμφανιζόμενος ἀπελέγξει σε. καὶ σκόπει λοιπὸν αὐτίκα, εἰ μὴ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα συνίστησι Κύριλλος, ἐκπορευόμενον μὲν ἐκ πατρὸς λέγων αὐτὸ, οὐ μὴν γε ἀλλότριον εἶναι τοῦ υἱοῦ; εἰ γὰρ διότι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὁ υἱὸς, καὶ

Patre Spiritus existentiam probat: cum vero, *non alienus est a Filio*, subnectit, & ex Filio esse cum demonstrat. Et id vna mecum fatebitur, quisquis relictis alijs veritatem præponens rationem non inficiatur, ob quam Spiritus dicitur esse proprius Filij, & si vis tu quoque, quomodo vero tu? inquam, considera. Quid tibi videtur? quærit secundum interrogationem oratio contendens, firmitatem habere, veluti sumptionem Athanasij dictum, quo ille ait, *talem habere naturam & ordinem Spiritum erga Filium, qualem habet Filius erga Patrem.* An aliud quid dices? Firmitatem dices habere, cum nihil hic habeas, quod tuæ curiositati satisfaciet. Si itaque dictum firmitatem habere necesse est, & plane necesse est, si memoria te non fallit, iterum a te oratio requiret aliud Athanasij dictum, asserens, *Quando Filius ex Deo est, proprius est essentiæ illius*, quod tuo aduersum nos, potius vero contra veritatem temere concinnato Tomo comprehendisti. Et si id non annueris, statim Tomus in medio productus euincet te. & iam considera, annon ex Filio esse Spiritum Cyrillus comprobat, *Procedere quidem illum ex Patre*, dicens, *non vero eum alienum esse a Filio*. Nam si, quod ex

Deo Filius est, & memoria recole Athanasianam personarum proportionem, propterea proprius illius essentiæ est, quæ ratio persuaserit diuinum Cyrillum non tenere propium esse Spiritum essentiæ Filij, quando ex Filio est? Filium proprium esse paternæ essentiæ, vti subsequens antecedentis, ex Patre eum esse, Athanasius ponit. Et tu Spiritum proprium Filij essentiæ asserens, & sic concedens subsequens, postmodum illius antecedens, ex Filio nempe esse illum, tollis? Quod si & in illis etiam velemus te refellere quibus decernis, *Proprium esse Patris Spiritum tanquam qui ex eo est, & consubstantialis, Filij vero quod ex eo nullo modo, sed quod consubstantialis.* Quid ad hæc respondebis? Quomodo non horres? Quomodo non consideras, pœnas te Deo daturum, dum diuisiones & determinationes ex proprijs in Patrum dogmatibus illis apprime contrarias comminiscceris.

XIV. Age vero Auditor ad expositionem prauarum interpretationum accedamus, quas admirabilis iste Philosophus ad dicta Nysseni ad Ablabium ex cerebro profert. Nanque hic prauertit veritatem, & putans nos omnes quasi somno oppressos, rem non posse capere, profert quæ profert. tu vero attente annon male ille id peragat, considera.

μνημόνευε τῆς κατ' Ἀθανάσιον τῶν προσώπων ἀναλογίας, διὰ τοῦτο ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστι, τίς ἔσται ὁ πείθων λόγος, μὴ καὶ τὸν θεῖον φρονεῖν Κύριλλον ἴδιον τῆς τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐσίας, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐστι; Τὸ τὸν υἱὸν ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς εἶναι οὐσίας ὡς ἑπόμενον ἡγουμένου τὸ ἐκ πατρὸς αὐτὸν εἶναι Ἀθανάσιος τίθησι. καὶ σὺ τὸ πνεῦμα ἴδιον τῆς τοῦ υἱοῦ εἶναι οὐσίας ὁμολογῶν, καὶ οὕτω διδοὺς τὸ ἑπόμενον, εἶτα τὸ τούτου ἡγούμενον τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ δηλονότι εἶναι αὐτὸ ἀφαιρῇ; Εἰ δὲ καὶ ἐν ἐκείνοις ἐπιλαβέσθαι σου θελήσομεν ἐν οἷς λέγεις, ἴδιον μὲν τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα, ὡς ἐκεῖθεν καὶ ὁμοούσιον, τοῦ υἱοῦ δὲ, ὅτι ἐκεῖθεν μὲν οὐδαμῶς, ὅτι δὲ ὁμοούσιον, τί καὶ πρὸς ταῦτα ἐρεῖς; Πῶς οὐ φρίττεις; πῶς οὐκ ἐννοῇ δίκας ὑφέξων Θεῷ, ἐφ' οἷς μερισμοὺς καὶ διορισμοὺς οἴκοθεν αὐτὸς ἐπὶ τοῖς τῶν Πατέρων δόγμασι πλάττῃ, πολὺ τὴν κατ' ἐκείνων ἐναντιότητα ἔχοντας.

ιδ'. Δεῦρο δὴ, ὦ ἀκροατὰ, καὶ ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἴωμεν, ὧν ἐπὶ ταῖς πρὸς Ἀβλάβιον τοῦ Νύσσης ῥήσεσιν ὁ θαυμάσιος οὗτος φιλόσοφος παρεξηγήσεων ποιεῖται. ὁ μὲν γὰρ παραλογίζεται τὴν ἀλήθειαν, οἰόμενος ὥσπερ βαθὺς ὑμᾶς πάντας ὕπνος κατείχετο, λέγει ἃ λέγει. σὺ δὲ, εἰ μὴ καλῶς, σκόπει. Οὐ σκοπός ἐστι τῷ

Νύσσης, φησὶ, τὸν πατέρα τὴν ἐκπόρευσιν ἀφελέσθαι τοῦ πνεύματος. ἀφαιρεῖτο δ' ἂν εἰς υἱὸν ταύτην μετατιθέμενος. μετάθεσιν ὀνομάζων, εἰ τὸ διὰ τοῦ προσεχοῦς μηδὲν διαφέρειν τοῦ ἐκ τοῦ προσεχοῦς κρίνοιτο. Ἐγὼ δὲ μηδένα οἶμαι συνίστασθαι λόγον τὴν διαίρεσιν πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπὶ τῇ τοῦ πνεύματος προόδῳ συνιστῶντα, ἕως ἂν με πείθωσιν αἱ γραφαί, πᾶν ὅ τι ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ λέγεται, ὡς ἐξ ἑνὸς Θεοῦ εἶναι καὶ λέγεσθαι. Ἀλλ' ἐκ τοῦ υἱοῦ, φησι, τὸ πνεῦμα ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ πατρὸς οὐκ ἂν ἐκπορεύοιτο, γεννῷτο δὲ μᾶλλον, εἴπερ καὶ ὁ υἱὸς ἐξ οὗ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς γεννητός. Καὶ οὐκ οἶδα τί πρὸς τὴν ἀλήθειαν ταῦτα. τί γὰρ κωλύει καὶ ἡμᾶς ἀντεπενεγκόντας εἰπεῖν; Καὶ εἰ δι' υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐκ ἂν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύοιτο, γεννῷτο δὲ μᾶλλον, ὡς ἂν οὕτω τὰς κατὰ τοῦ εἰπόντος πατρὸς τὴν διὰ τοῦ προσεχοῦς φωνὴν ἀναισχυντίας σου παραστήσωμεν, ἢ διαίρεσιν υἱοῦ καὶ πατρὸς κατὰ τὴν διὰ τοῦ προσεχοῦς φωνὴν δός, καὶ τὰς καινὰς ταύτας τερατολόγει γεννήσεις. Εἰ δ' εἴπερ ἕνωσιν ἀμφοτέρων ἡ δι' υἱοῦ φωνὴ δηλοῦται, οὐδὲν ἧττον ἢ ὅσον καὶ ἐξ ἀμφοῖν αὐτῶν τόδε τι λέγουσα εἶναι, μάτην αὐτὰς τερατολογεῖς. Διὰ τοῦ υἱοῦ αἰτιατὸν τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ ἅγιος θεολογεῖ. καὶ ὁ τῆς νέας θεολογίας πλάτης καὶ ἀνανταγώνιστος, ὡς οἴεται, ῥήτωρ, Εἰ εἰς τὸ τοῦ πνεύ-

Non est propositum, ait, *Nysseno Patrem processione Spiritus spoliare; spoliaret vero, si eam in Filium immutaret, immutationem vocans, si illud, quod per contiguum est nihil differre ab eo, quod ex contiguo est, intelligeretur.* Ego porro nullam reor esse rationem, quæ cogat inferre Patris & Filij in Spiritus progressu diuisionem, donec mihi Scripturæ persuadent, quidquid ex Patre per Filium dicitur, vti ex vno Deo esse & dici. *Sed ex Filio, ait, Spiritus procedens, ex Patre nunquam processerit, sed potius generaretur, si & Filius, ex quo Spiritus, ex Patre generatur.* Et non dum intelligo, quid ad veritatem ista faciant. Quid enim impedit nos contra referentes dicere? Et si per Filium procedit, non ex Patre processerit, sed potius generaretur, vt sic tuam aduersus Patrem asserentē *per illud quod contiguū est*, impudentiam repræsentemus, aut Patris & Filij diuisionem, illa dictione *per illud quod contiguum est*, concede, & nouas hasce generationes prodigiose confinge, aut si vnionem vtriusque dictio *per Filium* infert, nihil minus quam ex vtroque hoc quidquid est affirmans esse, temere ac prodigiose eas tu blateras. Per Filium ex Patre causatum Spiritum sanctum decernit, & nouæ Theologiæ effusus & insuperabilis, vt ipse opi-

opinatur, Orator, *Si in Spiritus causatum*, inquit, *dictio per illud, quod contiguum est, respicit, non esset proprie causa Pater. Cum aliud quidpiam ante Patrem causam habens, non in illum vt in proprie causam referretur*. Et nos quidem vilipendere existimat, non illum qui dixit, *Per illud quod contiguè est*, cum non causam Patrem, & ante Patrem causam Spiritus Filium demonstrari ex voce ista comprobat. Nanque si, quod per Filium Spiritus ex Patre est existentia, non in Patrem vti in proprie causam illa referretur: etsi propterea causa Spiritus Filius ante Patrem reputaretur, neque suppeditatio & datio Spiritus in Patrem vti proprie causam referretur: neque enim hæc quoque per Filium esse nouus iste Theologus inficiabitur. Aut itaque neque horum proprie Pater causa sit, imo aut ante Patrem horum Filius causa sit, quod per Filium ista sint, aut si in hisce blasphemia palam est, neque in naturali, & essentiali existentia Spiritus, quod illa per Filium est, veritatis hostis non proprias, sed secundas causas a voce *per Filium* confingat, & non mihi cata illa proponat, quibus magna iactans ingentes iniuriarum nugas effundit in eos, qui ex datione & suppeditatione Spiritus per Filium & ex

ματος αἰτιατόν φησιν, ἡ διὰ τῆς προσεχοῦς φωνὴ τείνει, οὐκ ἂν εἴη κυρίως αἴτιος ὁ πατήρ· ἐπεί τοίγε ἄλλο τι πρὸ τοῦ πατρὸς ἔχον αἴτιον, οὐκ ἂν εἰς ἐκεῖνον, ὡς εἰς κυρίως αἴτιον, ἀναφέροιτο. Καὶ ἡμᾶς ἐξουθενοῦμεν οἴεται, οὐ τὸν τὸ διὰ τοῦ προσεχοῦς εἰρηκότα, ὅταν μὴ κυρίως αἴτιον τὸν πατέρα, καὶ πρὸ τοῦ πατρὸς αἴτιον τοῦ πνεύματος ἀναφαίνεσθαι τὸν υἱὸν ἀπὸ τῆς φωνῆς ταύτης κατασκευάζει. Εἰ γὰρ ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ ἡ τοῦ πνεύματος ἐκ πατρός ἐστιν ὕπαρξις, οὐκ ἂν εἰς τὸν πατέρα ὡς εἰς κυρίως αἴτιον ἀναφέροιτο αὕτη, καὶ εἰ διὰ τοῦτο αἴτιος τοῦ πνεύματος ὁ υἱὸς πρὸ τοῦ πατρὸς κρίνοιτο, οὐδὲ ἡ χορηγία καὶ δόσις τοῦ πνεύματος εἰς τὸν πατέρα ὡς εἰς κυρίως αἴτιον ἀναφέροιτο· οὐδὲ γὰρ καὶ ταῦτα διὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι ὁ καινὸς θεολόγος οὐκ ἀπαρνήσεται. Εἰ γοῦν μηδὲ τούτων κυρίως ἐστὶν αἴτιος ὁ πατήρ, καὶ ἡ πρὸ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς καὶ τούτων αἴτιός ἐστιν, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ ταῦτα. Ἢ ἀλλ' εἴπερ ἐν τούτοις τὸ βλάσφημον περιφανές, μηδ' ἐπὶ τῇ φυσικῇ καὶ οὐσιώδει ὑπάρξει τοῦ πνεύματος, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ αὕτη, ὁ τῆς ἀληθείας ἀντίπαλος τὰ μὴ κυρίως καὶ δεύτερα αἴτια ἀπὸ τῆς δι' υἱοῦ ἀναπλαττέτω φωνῆς. Καὶ μή μοι τὰ σοφὰ προβαλλέσθω ἐκεῖνα, ἐν οἷς μεγαληγορῶν πολλοὺς τοὺς ὕβρεων ὕθλους κατασκεδάζει τῶν ἀπὸ τῆς δι' υἱοῦ καὶ ἐξ υἱοῦ δόσεως, καὶ χορηγίας τοῦ

πνεύματος τὴν διʼ υἱοῦ καὶ ἐξ υἱοῦ ὕπαρξιν κατὰ τὰς τεκμηριώδεις τῶν ἀποδείξεων συνιστώντων. Εἰ γὰρ καὶ θελήματος πληροφορίαι ἀληθῶς ταῦτα, καὶ θελήματος δεύτερα, ἀλλὰ καινὸν οὐδὲν καὶ τῆς θεολογίας ἀλλότριον, τὸ τοῦ υἱοῦ ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἀδιαίρετον ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ πνεύματος, καὶ ἀπʼ αὐτῶν συνιστᾷν. Καὶ ὅτι μὴ τῆς θεολογίας ἀλλότριον οὐκ ἄλλος ἢ οὗτος αὐτὸς συστήσει ὁ διὰ τοῦ προσεχῶς υἱοῦ ἐκ πατρὸς τὸ τοῦ πνεύματος θεολογήσας αἰτιατόν. Ἐν γὰρ τοῖς πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικοῖς ἅμα μὲν τὸ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱὸν ἰδιάζον ἀπὸ τοῦ μήτε μονογενῶς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἀπὸ τοῦ διʼ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ ἐκ πατρὸς πεφηνέναι θεολογῶν, ἅμα δὲ καὶ τῆς ἐκ πατρὸς διὰ τοῦ μονογενοῦς ὑποστάσεως τῆς κτίσεως μνημονεύων· καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἴσως ὑποπτευθησομένην τινὶ τῶν μικροψυχῶν καὶ ἀναξίαν τοῦ πνεύματος ὁμοιότητα τούτου πρὸς τὴν κτίσιν διὰ λέξεων, ὧν αὐτὸς οἶδε, κάλλιστα ἀναιρῶν, δείκνυσιν ἐναργῶς μηδὲν ἡμᾶς ἄτοπον ἢ διανοεῖσθαι ἢ λέγειν, ἐὰν τὸ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἀδιαίρετον κατὰ τὴν διʼ υἱοῦ παραστῶμεν φωνήν, ὅτι καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι αἰτιατόν, καὶ τὴν κτίσιν διὰ τοῦ υἱοῦ ποιητήν. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῶν τοιούτων ἡμᾶς ὁ Νύσσης συνίστησιν, ἐφʼ οἷς ὁ φιλοσκώμμων, καὶ

ex Filio, per Filium & ex Filio existentiam secundum coniecturales demonstrationes argumentantur: licet enim voluntatis hæc sunt expletiones, & voluntatem subsequantur, & noui nihil est, neque a Theologia alienum Filij a Patre indiuisibile in progressu Spiritus etiam per ipsas comprobare. Et hoc non esse a Theologia alienum non alius quam hic ipse confirmabit, qui per Filium, qui contiguus est, ex Patre Spiritum causari tradidit: Nam in Antirrheticis aduersus Eunomium simul Spiritus respectu Filij proprietatem ex eo, quod non vti vnigenitus ex Patre subsistit, & quod per ipsum Filium ex Patre apparet, decernit: simul etiam ex Patre per vnigeniti hypostasim creaturæ mentionem inducens, &, quæ inde forte in suspicionem venire poterat, deiectam & indignam huius similitudinem cum creatura per dictiones, quas ipse nouit, optime dirimens, ostendit patenter, nullum nos absurdum neque dicere, neque intelligere, si Patris & Filij indiuisibile dictione per Filium insinuemus; quod & Spiritus sanctus per Filium causatur, & creatura per Filium creatur. Hac igitur ratione & ex similibus nos Nysseus confirmat in illis, quibus iste iocandi cum dicacitate studiosus,

sus, & præter maledicendi vim omnium ignarissimus nostra culpat.

XV. Hic rursus modis omnibus veritatẽ dogmatis interturbare studens, *Propter nominum, ait, constructionem solam, quæ post Filium Spiritus appellationem affert, & propter relatiuas, & sese mutuo trahẽtes appellationes, Patris inquam & Filij, nullum medium inter sese admittentes, contigui, & per contiguum a Sancto dictum est. Cum enim ait, nominum vis Filium immediate coniungens Patri, impediat contiguum Spiritum dicere: & quod progressus numeri nunquam statim duas vnitates post unam ostendit, ex vna vero in aliam producit, propterea contigue Filius patri est, non propter consequentiam existentiæ.* Quod si hæc ita se habent, propterea contigue & per illud quod contiguum est, Præceptor dixit, nunquam differentiam causæ & causati inter tres personas considerataam docens, similia dixisset. In simili siquidem diuisione talia sanciens, & Patrem quidem a Filio causa diuidens, Filium deinceps a Spiritu, quod contigue ipse, per illud autem quod contiguum est, Spiritum causari a Patre, manifesto demonstrat, propter existentiæ consequentiam tradere, non vti placet

μηδὲν τοῦ κατηγορεῖν πλέον εἰδὼς, ἀτιμᾷ τὰ ἡμέτερα.

ιε. Ὁ δὲ καὶ πάλιν τὴν τοῦ δόγματος συγχέειν ἀλήθειαν τρόπον ἅπαντα σπεύδων, Διὰ τὴν τῶν ὀνομάτων, φησὶ, σύνταξιν μόνην μετὰ τὸν υἱὸν τὴν τοῦ πνεύματος κλῆσιν προφερούσαν, καὶ διὰ τὰς σχετικὰς, καὶ ἀλλήλας ἐφελκυστικὰς εἶναι τὰς κλήσεις τὴν τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ λέγω, οὐδέ τι τῶν ἁπάντων μεταξὺ καταδεχομένας, τὸ προσεχῶς καὶ διὰ τοῦ προσεχοῦς εἴρηται τῷ ἁγίῳ. Ὅτι γάρ, φησιν, ἡ τῶν ὀνομάτων δύναμις υἱὸν ἀμέσως συνάπτουσα τῷ πατρὶ εἴργει προσεχῶς τὸ πνεῦμα εἰπεῖν. καὶ ὅτι ἡ πρόοδος τοῦ ἀριθμοῦ οὐδέποτ' εὐθὺς τῷ ἀριθμουμένῳ δύο μετὰ μίαν προσδείκνυσι μονάδας, ἐκ μιᾶς δὲ εἰς ἑτέραν προάγει, διὰ τοῦτο προσεχῶς ὁ υἱὸς τῷ πατρί, οὐ διὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ εἶναι. Ἀλλ' εἰ ταῦθ' οὕτω, καὶ διὰ ταῦτα τὸ προσεχῶς καὶ διὰ τοῦ προσεχοῦς ὁ διδάσκαλος ἔφη, οὐκ ἂν ὅτι τὴν ἀπὸ τοῦ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ μεταξὺ τῶν τριῶν προσώπων θεωρουμένην διαφορὰν ἐδίδασκε, ταῦτα εἰρήκει. Ἐν γὰρ τῇ τοιαύτῃ διαιρέσει ταῦτα θεολογῶν, καὶ τὸν μὲν πατέρα τῷ αἰτίῳ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ διαιρῶν, υἱὸν δ' αὖ ἀπὸ τοῦ πνεύματος, τῷ προσεχῶς μὲν αὐτὸν, διὰ τοῦ προσεχοῦς δὲ τὸ πνεῦμα αἰτιατὰ εἶναι ἀπὸ πατρὸς ἀριδήλως παρίστησι, διὰ τὴν τοῦ εἶναι ταῦτα διδάσκειν ἀκολουθίαν. οὐ μὴν—

σιω, ὡς ὁ τὰ νέα πλαστουργῶν δόγματα βούλεται, διὰ τὴν τῶν ὀνομάτων σύνταξιν μόνην. Οὐ γὰρ ἐν ὀνόμασί, φασιν, οἱ τῶν Πατέρων λογάδες ἡ πίστις ἡμῶν, ἀλλ᾽ ἐν πράγμασι. Καὶ εἴγε κατὰ τὸν ῥηθέντα κενολογοῦντα αἱ κλήσεις ἁπλῶς τὸ τῆς ὁμολογίας ἡμῖν εἰσὶ γνώρισμα, καὶ οὐχὶ τὰ ἐκ τῶν κλήσεων σημαινόμενα πρόσωπα, οὐχ ὁρῶ, τίς ἂν εἴη ὁ πείθων λόγος, ἕνα Θεὸν ἀληθινὸν, καὶ μόνον Θεὸν εἶναι τὰ τρία. Ἐγὼ γὰρ τῇ φυσικῇ αὐτῇ καὶ οὐσιώδει αὐτῶν ὑπάρξει τὴν συμφυΐαν ἀκολουθεῖν καὶ ὁμολογῶ, καὶ φρονῶ, ἣν οὐδὲν ἄλλο τὸ παριστῶν πείθομαι. ὅτι μὴ μόνον τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ πατρὸς τὴν ὕπαρξιν καὶ οὐσίωσιν ἔχει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. οὐδὲ δὲ μὴ οὕτω φρονῶν οὐκ οἶδά τισι μηχαναῖς καὶ στροφαῖς λόγων ἐκφύγῃ μὴ καταδικασθῆναι τὸ εἰς ἀνυπόστατόν τινα δόξαι Τριάδα, μόναις ὀνόμασι, καὶ μόνῃ ὀνομάτων ἀπαριθμήσει συνισταμένην. Οὐχ οὕτω, φησὶν, ἡ τοῦ πνεύματος προσηγορία τὴν πρὸς ἕτερον ἀναγκάζει συνάφειαν ὡς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, εἰ μή τις βούλεται τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα εἰς προβολέα μεταλαβεῖν. τότε γὰρ οὐ τὸν υἱὸν, αὐτὸ δὲ τὸ πρόβλημα προσεχῶς, φησὶν, ἐφελκόμενον ἴδῃς. Τῶν κομψευμάτων. Ἀλλ᾽ ὁ ἐκ Δαμασκοῦ τὴν οἰκουμένην τῆς οἰκείας πληρώσας θεολογίας οὐ ταῦτα βούλεται. Προβολεὺς γάρ, φησι, διὰ λόγου τοῦ

placet nouorum dogmatum effictori, propter nominum solam constructionem. Neque enim in nominibus, sed in rebus Patrum electiores fidem nostram esse tradunt. Quodsi prædicto garrulo asserente, appellationes simpliciter nostræ confessionis signum sunt, & non quæ per appellationes indicãtur personæ, non dum cõspicio, quæ poterit esse ratio persuadens, vnum verum Deum, & solũ Deum tria esse. Ego enim naturali & essentiali illorum existentiæ vnitatem comitari, & fateor & teneo, quam non aliud indicauerit, quam illud solum, quod habeat per Filium ex Patre existentiam, & subsistentiam Spiritus sanctus. At non ita tenens, non dum capio, quibus machinis & sermonum strophis condemnationem effugiet, in Triadem absque subsistentia solis nominibus & sola nominum enumeratione constanter credere. *Non ita, ait, appellatio Spiritus coniunctionem cum alio necessario infert, tanquam ex Patre & Filio, nisi quis Patris nomen in productorem immutauerit. Tum enim non Filium sed ipsum productum contigue, ait, attrahi videbit.* Elegantes argutiolas! Veruntamen Damascenus, qui terrarum Orbem propria Theologia repleuit, hæc minime approbauerit. *Productor enim*, ait, *per Verbum*

Verbum Pater. Et vbi nam suum locum obtinebit illud contigue in producto? *Nihil*, ait nouus iste Theologus, *veritatem immutauerit, si per id quod contigue est Sanctus productum asserens, nihilominus & contigue illud esse intelligit. Productor enim Spiritus Pater est, & causam Spiritus dictio notat. Productor per Verbum. & non idem hæc dictio vllo modo exprimit.* Et vndenam oratio auctoritatem consequetur ex scripto tradito testimonio? Et in quibus illud voluminibus latet, quæ licet multum laborauerimus ad hunc diem ignota occultantur? Sed ex necessaria ipsius consequentia? Et primum quidem nulla Logicæ methodus, aut ratio necessario sequi probabit, illud quod contigue est, cum illo, quod per contiguum est, concordare. Secundum illius, qui id decreuit, auctoritas, quæ etsi id etiam ratio comprobaret, profecto maioris dignationis esset. Differentiam enim illius in duabus personis causatis inter illud, quod contigue est, & illud, per quod contigue est, cum palam asseruerit, qui illo fide dignior de dictionum concordia fuerit? Tertium si nullum esset discrimen, nunc quidem contigue, nunc per illud quod contigue est ex Patre, productum dici, qua ratione cum in plerisq;

πνεύματος ὁ πατήρ. καὶ ποῦ τὴν οἰκείαν χώραν ἕξει τὸ προσεχῶς ἐπὶ τοῦ προβλήματος; Οὐδέν, φησιν, ὁ καινὸς θεολόγος τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν παραλλάττον, εἰ διὰ τοῦ προσεχοῦς τὸ πρόβλημα λέγων ὁ ἅγιος, ὅμως καὶ προσεχῶς ἐκ πατρὸς αὐτὸ εἶναι νοεῖ. προβολεὺς γὰρ τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ. καὶ τὸν αἴτιον τοῦ πνεύματος ἡ λέξις σημαίνει. Προβολεὺς διὰ υἱοῦ, καὶ οὐχὶ τὸ αὐτὸ κἀνταῦθα ἡ λέξις δύναται οὐδαμῶς. Πόθεν ὁ λόγος τὸ πιστὸν ἕξει ἀπὸ γραφικῆς μαρτυρίας; καὶ τίνες αἱ ταύτην φέρουσαι βίβλοι, καὶ τοῖς πολλὰ καμοῦσιν ἡμῖν ἀγνοηθεῖσαι μέχρι καὶ νῦν; Ἀλλ' ἀπὸ τῆς κατ' ἀνάγκην ἀκολουθίας αὐτοῦ; Καὶ πρῶτα μὲν οὐδεμία λογική τις μέθοδος ἔσται, καθ' ἣν ἀναγκάσει ὁ λόγος τὸ προσεχῶς τῷ διὰ τοῦ προσεχοῦς συμφωνεῖν. Δεύτερον ἡ τοῦ ταῦτα θεολογήσαντος ἀξιοπιστία. Εἰ δέ τις καὶ ἦν ὁ τοῦτο κατασκευάζων λόγος, ἦν ἂν τὸ πρᾶγμα τιμιώτερον ἔχουσα. διαφορὰν γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν δύο αἰτιατῶν προσώπων τὸ διὰ τοῦ προσεχοῦς πρὸς τὸ προσεχῶς καθαρῶς εἰρηκότος, τίς ἐκείνου ἀξιοπιστότερος ἐπὶ τῇ τῶν λέξεων συμφωνίᾳ; Καὶ τρίτον, εἰ μηδὲν ἦν διάφορον, νῦν μὲν προσεχῶς, νῦν δὲ διὰ τοῦ προσεχοῦς ἐκ πατρὸς τὸ πρόβλημα λέγεσθαι, τίς ὁ λόγος μὴ καὶ τὸν ἐν πολλαῖς τῶν θεολογικῶν

προσεχῶς ἐκ πατρὸς εἰρημένον υἱὸν, ἔστιν οὗ ῥηθῆναι διὰ τοῦ προσεχῶς, καὶ τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ πατρὸς θεολογούμενον πνεῦμα εὑρεθῆναι καὶ ἐν μιᾷ τινι ποτὲ τῶν γραφῶν, προσεχῶς ἐκ πατρὸς. Ἄλλως τε, τὸ τῶν κλήσεων πατρὸς καὶ υἱοῦ λέγω ἐφελκυστικὸν ἀλλήλων καὶ σχετικὸν, ἀρκοῦν ὁμολογουμένως εἰς τὴν προσεχῶς ἐκ πατρὸς τοῦ υἱοῦ πρόοδον, περιττολογίαν τινὰ δείκνυσι τὴν προσεχῶς ἐκ πατρὸς λέγουσαν τὸν υἱὸν εἶναι θεολογίαν. οἱ γὰρ καὶ σμικρὰ συνορᾶν ἔχοντες, μᾶλλον ἐπὶ τῆς προόδου τοῦ πνεύματος τὴν ἄπταιστον ἀπαιτεῖν θεολογίαν διαγνώσονται, μὴ ἅπαξ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ καὶ συχνότερον τὸ προσεχῶς τίθεσθαι. Ἐπεὶ γὰρ κατὰ τὸν ἐν Εὐαγγελίοις τύπον τῆς ἐκφωνήσεως τρίτον ἀεὶ τὸ τοῦ πνεύματος προφέρεται ὄνομα, εἴπερ ᾔδεσαν ἀληθῶς οἱ τῆς θεολογίας κανόνες καὶ γνώμονες, οἱ τὰ λεπτὰ ταύτης διηρθρωκότες Πατέρες, μὴ τὴν τοῦ υἱοῦ δηλοῦν ὕπαρξιν, τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς, μᾶλλον ἂν τὸ προσεχῶς ἐπὶ τῆς τοῦ πνεύματος ὑπάρξεως ἐθεολόγουν. Νῦν δὲ τοσοῦτον μὴ εἰδέναι φαίνονται τοῦτο, ὡς ἐπὶ τῆς υἱοῦ μᾶλλον ὑπάρξεως τὸ προσεχῶς καὶ ἀμέσως θεολογεῖν, εἰς ἀκριβεστάτην παράστασιν τοῦ, μὴ καὶ τὸ πνεῦμα ὅπως ἐκ πατρὸς εἶναι.

theologicis dictis Filius dicatur contigue ex Patre, in nonnullis dictus etiam non est, per illud quod contigue est, & Spiritus qui per illud, quod contigue est, ex Patre, affirmatur, in vna saltim aliquando scriptione non inuenitur dictus, contigue ex Patre? Cum etiam alias appellationum Patris & Filij mutua attractio, & relatio absque dubio sufficiat ad exprimendum ex Patre progressum Filij contigue, redundans & superuacaneum ostendit dictum asserens, contigue ex Patre Filium esse. Qui enim vel pusillum intelligunt, potius in progressu Spiritus infallibilem Theologiæ rationem poscere, dijudicabunt, non semel tantum sed sæpius, & plerisque in locis illud contigue poni. Nam cum secundum quæ in Euangelijs est, formam enunciationis, tertium semper nomen Spiritus proferatur, si vere scissent Theologiæ regulæ & cognitores, qui subtilia illius recte atque ordinate digesserunt, per illud quod contigue est existentiam Filij non indicari, potius illud contigue in notanda Spiritus existentia vsurpassent. At nunc tantum nescire videntur, vt potius in existentia Filij contigue, & immediate decernant, accuratissima probatione non ea ratione a Patre Spiritum esse.

XVI. *Sed esto*, ait Cyprius, *non existentiam ipsam, sed per Filium Spiritus emicationem, siue effulsionem in dictione, per illud, quod contigue est, doceat Sanctus.* Ego vero effulsionem, siue emicationem Spiritus ex Patre per Filium fateri nunquam effugerim, dummodo illa naturalem existentiam notat: & veritatem concordantium dictionum cuncta Theologorum dicta comprobabunt, quæ de ipso Filio ex Patre existentiam per effulsionem & emicationem exprimunt. Si vero, vti nouarum theologicarum dictionum lator determinat, voluntatem & consilium significant, quemadmodum suppeditationes, missiones, dationes, & quidquid aliud ad conuellendam existentiā ab eodem producitur, & in mediū non nimis caute affertur, quibus hæc complacita sunt, sequantur. Quid obest nobis & veritati, si quidam pecudum instar vana an temeraria obloquentis vestigia sequuntur? sequantur.

XVII. Age nunc vero nos & postremum illud consideremus, quod vti insuperabile & inexpugnabile ad refeliendam veritatem, veritatis hostis, veluti dogma proponit. *Præintelligi Filium Spiritu secundum causæ rationem*, ait, *non propter progressum ad esse a Sancto dictū fuisse, sed quia causa Filij & Spiritus Pater est,*

ιϛʹ. Ἀλλ' ἔστω, φησὶ Κύπριος, οὐ τὴν ὕπαρξιν αὐτήν, τὴν δὲ διὰ τοῦ υἱοῦ ἔκφανσιν τοῦ πνεύματος καὶ ἀπόλαμψιν ἐν τῇ διὰ τοῦ προσεχοῦς φωνῇ διδάσκων ὁ Ἅγιος. Ἐγὼ δὲ ἔκφανσιν μέν, καὶ ἀπόλαμψιν τοῦ πνεύματος δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς οὐκ ἄν ποτε ἀναβαλλοίμην ὁμολογεῖν, πλὴν ὡς τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως καὶ ταῦτα δηλωτικά. καὶ τὸ ἀληθὲς τῆς τῶν λέξεων συμφωνίας πᾶσα θεολογικὴ συστήσει γραφή, ἡ καὶ ἐπ' αὐτοῦ υἱοῦ τὴν ἐκ πατρὸς ὕπαρξιν διὰ τῆς ἐκφάνσεως καὶ ἀπολάμψεως παριστάνουσα. Εἰ δ' ὁ τῶν νέων θεολογιῶν διορίζεται νομοθέτης βουλήσεως καὶ θελήσεως εἶναι καὶ ταύτας δηλωτικάς, ὡς αἱ χορηγίαι καὶ ἀποστολαὶ καὶ δόσεις, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἐπ' ἀνατροπῇ τῆς ὑπάρξεως προτείνεται παρ' αὐτοῦ, ἑπέσθωσαν οἱ βουλόμενοι. τί πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡμᾶς, εἴ τινες θρεμμάτων δίκην ὀπίσω κενολόγου τινὸς ἐθέλουσι φέρεσθαι. φερέσθωσαν.

ιζʹ. Ἡμεῖς δ' ἄγε δὴ ἴδωμεν καὶ τὸ τελευταῖον ὥσπερ ἄμαχόν τι καὶ δυσαντίβλεπτον ὅπλον τῇ τῆς ἀληθείας ἀνατροπῇ ὁ τῆς ἀληθείας δογματίζει ἀντίπαλος. Τὸ προεπινοεῖσθαι τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, οὐ φησι, διὰ τὴν τοῦ εἶναι πρόοδον παρὰ τῷ ἁγίῳ ῥηθῆναι. Ἀλλ' ἐπειδή, φησιν, αἴ-

πατρὸς μὲν υἱοῦ καὶ πνεύματος ὁ πατήρ. τῷ πατρὶ δέ, ᾗ πατρί, ἀδιαστάτως συνεπινοεῖται ὁ υἱὸς κατὰ τὴν τῶν πρός τι φύσιν ἀπ' ἀλλήλων συναγομένων· τῷ λόγῳ τῆς αἰτίας, ἤτοι τῆς πρὸς τὸν πατέρα τὸν αἴτιον σχέσεως, προεπινοεῖται τοῦ πνεύματος ὁ υἱός. Ἐγὼ δ' ἐν πολλοῖς τῶν ἐμῶν προεπινοεῖσθαι τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον κατὰ τὸ δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς τὴν οἰκείαν αὐτῷ ἔχειν αἰτίαν ἐξηγησάμενος, ἐπεὶ ὁ αὐτός ἐστιν Ἅγιος ὁ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ αἰτιατὸν αὐτὸ ἐκ πατρὸς ἀριδήλως θεολογῶν, τῆς ἐξηγήσεως ταύτης οὐδὲν σαφέστερον, ἥγημαι, ὅτι μηδ' ἀληθέστερον. ὁ δὲ τὸν λόγον τῆς αἰτίας εἰς τὸ πρὸς ἀλλήλας ἐφελκυστικὸν τῶν κλήσεων ἀναφέρειν, καὶ τὴν πρὸς τὸν αἴτιον πατέρα σχέσιν δηλοῦν τὴν λέξιν διαγωνισάμενος πρὸς τῷ αἰνίγματι λέγειν παρόμοιον, ἔοικε καὶ τὴν τῆς αἰτίας λέξιν οὐκ εἰς δήλωσιν πραγματικῆς ὑπάρξεως, καθ' ἣν τὰ αἰτιατὰ πρόσωπα ὑφεστῶτα ἐξ ὑφεστῶτος αἰτίου εἰσὶν ἐκλαμβάνεσθαι. καὶ οὕτω μέχρι λόγων μόνων ψιλῶν τὴν Τριάδα φρονεῖν. Εἰ γὰρ αἴτιον λέγοντες τὸν πατέρα τὸ τῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως δηλοῦμεν ἄναρχον καὶ ἀναίτιον, αἰτιατὰ δὲ υἱόν τε καὶ πνεῦμα τὴν ἐκεῖθεν οὐκ ἄναρχον, κατὰ τὸ ἐκ πατρὸς αὐτὰ εἶναι, οὐσιώδη καὶ φυσικὴν αὐτῶν ὕπαρξιν. τὸ κατὰ χρόνον συνάναρχον συνεπινοοῦντες καὶ συνο-

cum Patre vero ut Patre una simul intelligitur Filius secundum naturam relationis inuicem sese colligentes ratione causa, aut ad Patrem, qui causa est, relationis praeintelligitur Spiritu Filius. Ego porro in plerisque meis scriptis praeintelligi Filium Spiritu secundum causae rationem, dum per Filium ex Patre propriam causam habet, cum exposuerim, quando idem Sanctus est, qui per Filium causatum ipsum ex Patre palam decernit, hac expositione nihil planius duxerim, qua nec quicquam verius esse reor. At hic rationem causae ad mutuam appellationum attractionem referens, & erga Patrem causam relationem dictione indicari contendens, praeterquam quod aenigmati similia blaterat, videtur & causae dictionem ad significandam realem existentiam, secundum quam causatae personae subsistentes ex subsistente causa sunt, accipere: & sic verbis nudis tantum Triadem profiteri. Nam si, cum dicimus causam Patrem, illius existentiam indicamus absque principio & causa, inde vero causata Filium & Spiritum, non absque principio, quod ea ex Patre sunt, essentialem & naturalem enim existentiam, absque tempore principium simul intelligentes, &

confitentes, quomodo bonus iste probusque vir non propter ad esse progressum, sed ad notandam simpliciter sic erga causam Patrem relationem, Magistrum hæc protulisse contendit, secundum causæ rationem Spiritu præintelligi Filium. Et præter hoc, si secundum hanc relatiuam rationem vera hæc sunt, & Pater Filio præintelligitur ratione causæ, Gregorij enim & hoc est, in qua alia causa ante ipsam & ad personam relatione ipse præintelligitur Filio? O errores, siue potius Viri de industria mala molientis vanas contentiones! Neque enim Virum veritatem ignorare suadeor, ni quispiam concesserit, in tantum eum errorem abductum fuisse, quod in eo suæ existimationis Dæmonium locum ac sedem occupauerit. Nam ex ea vir laborat vere supra omnes, qui ex ea vnquam laborauerunt.

XVIII. Quam vero deinceps considerationem addit, præintelligi Spiritu Filium dicens eadem ratione, qua vnigenito præintelligitur causa, Pater scilicet absque vlla nota prætereunda est, ne talia, vt par est, increpare coacti, periculum subeamus in sermones, à lingua procaci & maledica in nos proiectis similes abripi. Tu porro ad quem nostra hæc de improuiso oratio fit, sola iam dicta

μολογοῦντες, πῶς ὁ καλὸς οὗτος καὶ ἀγαθὸς, οὐ διὰ τὴν τοῦ εἶναι πρόοδον, ἀλλ' εἰς δήλωσιν ἁπλῶς οὕτω τῆς πρὸς τὸν αἴτιον πατέρα σχέσεως τὸν διδάσκαλον εἰπεῖν διατείνεται, τὸν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προεπινοεῖσθαι τοῦ πνεύματος τὸν υἱόν; Καὶ χωρὶς τούτου, εἰ κατὰ τὸν σχετικὸν τοῦτον λόγον ἀληθῶς ταῦτα καὶ ὁ πατὴρ προεπινοούμενος τοῦ υἱοῦ παρὰ τῆς αἰτίας λόγῳ, Γρηγορίου γὰρ καὶ τοῦτο, κατὰ τὴν εἰς ποῖον ἄλλο αἴτιον πρὸ αὐτοῦ πρόσωπον σχέσιν προεπινοεῖται αὐτὸς τοῦ υἱοῦ; Ἂ αἱ τῆς πλάνης, μᾶλλον δὲ τῆς ἐθελοκάκου τοῦ ἀνδρὸς ἐριθείας. οὐ γὰρ ἀγνοεῖν τὸ ἀληθὲς αὐτὸν πείθομαι, εἰ μή που τις δώσει τὴν τοσαύτην αὐτὸν παθεῖν πλάνην παρὰ τὸ ἐνοικῆσαι οἱ τῆς οἰήσεως τὸ Δαιμόνιον. νοσεῖ γὰρ αὐτὴν ἀληθῶς ὁ ἀνὴρ ὑπὲρ πάντας ὅσοι περὶ τοῦτο πεπόνθασιν.

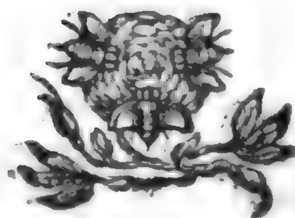
ιη'. Ἣν δ' ἐφεξῆς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ποιεῖται ἐπιστασίαν, προεπινοεῖσθαι τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος λέγων, καθ' ὃν λόγον καὶ τοῦ μονογενοῦς προθεωρεῖται ἡ αἰτία, ὁ πατὴρ δηλονότι, παρατέον ἀνεπισήμαντον, ἵνα μὴ ἐπιτιμᾶν τὰ τοιαῦτα ἀξίως ἀναγκαζόμενοι, κινδυνεύσωμέν ποι συμπαρασυρῆναι πρὸς λόγους ἔχοντάς τι παρεοικὸς πρὸς τοὺς παρ' αὐτοῦ κατὰ γλῶσσαν φιλολοίδορον εἰρημένους.

Σὺ δὲ ὁ πρὸς ὃν ὁ ἡμέτερος οὗτος ἐσχεδίασται λόγος, καὶ μόνα τὰ ῥηθέντα ἀρκοῦντα εἶναι ἀπόδειξιν διαγνοὺς τῶν καθ᾽ ὃ ταῦτα καὶ ἐσχεδίασται βλασφημιῶν, καὶ ἀκριβῶς ἐντεῦθεν καταμαθὼν, ὅπως νέον τοῦτον αἱρεσιάρχην ὁ χρόνος τῇ καθ᾽ ἡμᾶς ἀνέδειξε γενεᾷ, συνδιάγνωθι καὶ οἷον ἔχει τὸν δόλον τὸ παρ᾽ αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ αἱρεσιωτῶν ἐκφωνηθὲν ἀνάθεμα κατὰ τῶν ἀναγορεῦσαί ποτε, ἢ ἐπαινέσαι τῶν ἡμετέρων γραφῶν τολμησόντων. Τὸν γὰρ τῶν ἀπηριθμημένων βλασφημιῶν αὐτοῦ ἔλεγχον σαφῆ καὶ ὑπόψιν ἀντικρὺς ταῖς ἡμετέραις καταvενοηκὼς οὗτος ἐνεῖναι γραφαῖς, καὶ τὸν ἐξ αὐτῶν ἔλεγχον διαδρᾶναι παντὰ τρόπον ἐπιτεχνώμενος, τὸν καιρὸν τῆς καθ᾽ ἡμῶν ἐξουσίας αὐτοῦ, ὡς καιρὸν τῆς τῶν αὐτοῦ αἱρέσεων ἁρπάζει συστάσεως, καὶ τοιουτοτρόπως τὸ ῥηθὲν ἀνάθεμα ἐκφωνεῖ, ὅμοιόν τι ποιῶν, ὥσπερ εἰ πείθειν οὗτος πολλοὺς ἐπεχείρει μηδὲν ἔργον ἡγεῖσθαι τὸ εὐσεβεῖν. Ἀλλ᾽ οὗτος μὲν οὕτως. ὁ δὲ τοῖς εὐθέσιν εὐθὺς, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέφων Θεὸς κατὰ τῆς αὐτοῦ καὶ τοῦτο περιέτρεψε κεφαλῆς. Οἱ γὰρ βαθύτερόν τι τῶν πολλῶν συνιέναι δυνάμενοι ἐντεῦθεν καὶ μᾶλλον πρὸς τὸ ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῶν γραφῶν διανίστανται σπουδαιότερον. καὶ πρὸ τοῦ τὸν ἔλεγχον ἐπελθεῖν, τὸν ἔλεγχον γινώσκοντες αὐ-

dicta abundantem esse demonstrationem, cum iudicaueris, aduersus illius blasphemias, in quas illa effusa est, & accurate inde addiscens, nouum hunc hæresiarcham nostris hisce temporibus apparuisse, vna simul agnosce, quam fraudem in se contineat, quod ab ipso & illius asseclis enunciatum est anathema aduersus eos, qui vnquam aliquid e nostris scriptionibus ausi fuerint, vel prædicare, vel laudare, vel omnino vsurpare. Nanque illius enumeratarum blasphemiarum apertam & sub oculis positam refutationem nostris hisce scriptis ille intelligens, & reprehensionem, quam propter eas incurrit, effugere modis omnibus comminiscens, tempus sui contra nos dominatus, vti tempus ad stabiliendas proprias hæreses arripit, & hac ratione dictum anathema pronunciat, simile quid patrans ac si multis persuadere conaretur, pietatem se nullo in loco habere. Et hic quidem sic. At qui rectis rectus est, & cum peruerso peruertens Deus in eius caput hoc quoque conuertit. qui enim ipsa multudine res profundius capiunt, hinc ardentius ad scripturarum lectionem & studia inflammantur, & antequam reprehensio procedat reprehensionem manifesto non sine admiratione cognoscunt.

Veluti enim quadam prænotione hanc apud se retinentes, quod concipiant, a multo eum tempore similibus superuacaneis operositatibus manus admouere, postquam conspexerint scripturas in reprehensionem ducentes, nulla ipsis difficultas remanet, dum singula legunt, ad condemnandas illius hæreses. Sic Deus. Sic omnia vincens veritas. & tu Deo & veritati gratias agere vna nobiscum ne cesses, & restitutionem citius aduenire exorare neglectui tibi ne sit.

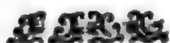
τικοῖς τὸ θαυμάσιον. Ὥσπερ γὰρ ἔν τινι προλήψει τοῦτον παρ' ἑαυτοῖς ἔχοντες διὰ τὸ κατανοεῖν ἐκ πολλοῦ τοῦ φόβου ταῖς τοιαύταις ἐγχειρεῖν περιεργασίαις αὐτὸν, μετὰ τὸ ἐγκύψαι ταῖς εἰς τὸν ἔλεγχον ὁδηγούσαις γραφαῖς, οὐδὲν δυσχερὲς ἐφορτῶσι τῶν ἀναγινωσκομένων ἐπὶ τῇ καταγνώσει τῶν αὐτοῦ αἱρέσεων ἔχουσιν. Οὕτω Θεός. οὕτως ἡ πάντα νικῶσα ἀλήθεια. Καὶ σὺ Θεῷ καὶ τῇ ἀληθείᾳ εὐχαριστεῖν σὺν ἡμῖν μὴ παυόμενος, καὶ τὴν εἰς τέλος ταύτης ἐπιταχύναι ἀποκατάστασιν, εὔχεσθαι μὴ ἀμέλει.

EIVS-

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Ἀντιρρητικὰ
τῶν ἐπὶ ταῖς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γραφικαῖς χρήσεσιν
ΕΠΙΣΤΑΣΙΩΝ
Κυρίου ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ
τοῦ ΚΑΜΑΤΗΡΟΥ
Δρουγγαρίου τῆς βίγλας.

α. ΒΟυλομένους ἡμᾶς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην ἀεὶ προάγειν ἐπὶ τὸ βεβαιότερον, οὐκ οἶδα, εἴ τις ἂν ἀπειροκαλίας κατηγορήσει. τοῖς γὰρ ἅπαξ ἐγχειρηθεῖσι καλῶς ἐγχειρήσαντες, καὶ δεύτερα καὶ τρίτα πρὸς σύστασιν ἐπισυμβιβάζειν αὐτῶν, ἀναγκαῖον ἡγούμεθα. καὶ πῶς ἄν τις τῶν τούτοις ἐντυγχανόντων δίκαιος ἂν γράψασθαι ἀπειροκαλίας τοὺς παντὶ σθένει σπεύδοντας βεβαιοῦν ἐκεῖνα, ὧν ἡ ἐγχείρησις ἅπαξ ἐγεγόνει καλῶς; πλὴν τὸ τοῖς ἐγχειρηθεῖσι τὰ πρῶτα καλῶς, δεύτερα προσεπάγειν, καὶ τρίτα πρὸς βεβαιοτέραν τὴν σύστασιν, οὕτως ἂν τὸ τῆς ἀπειροκαλίας ἔγκλημα διαφύγοι, εἰ πάντα ταῦτα τὴν ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν πλουτοῖεν ἰσχύν. περὶ γὰρ Ἐκκλησιαστικῆς ὄντα εἰρήνης, ἀπὸ μόνων συγκεχρ-

EIVSDEM

Refutationes
Aduersus D. ANDRONICI CAMATERI
Viglæ Drungarij,
Super scripto traditis testimonijs de Spiritu sancto.
Animaduersiones.

E. ALLATIO Interprete.

I. CVm in animo nostro insederit, pacem Ecclesiasticam continuo promouere, & magis ac magis constabilire, nescio an quispiam nobis ineptiæ vel rusticitatis crimen inurat. Nanque cum semel rebus propositis probe manus admouerimus, secundum & tertium ad ea firmanda figendaque conatus ac studia conuertenda necessarium ducimus. Et qua ratione ex ijs, qui ista legunt, eos merito veluti ineptos & rusticos criminabuntur, qui totis viribus confirmare contendunt, quorum agressio bene semel cœpta est? Veruntamen primum bene cœptis secunda studia, & tertia ad eorum firmitatem stabiliendam conferre, hoc modo ineptiæ rusticitatisque crimen repellitur, si illa ex diuinis sibi literis firmitatem assumunt. Cum enim de Ecclesiastica pace pertractant, necesse ea ex solis scripto

ſcripto petitis teſtimonijs abſque fallacijs, & captiunculis pondus accipere, quod & procedente ſcriptione patebit apertiſſime. Præter enim alia, quæ de Eccleſiaſtica pace in alijs noſtris Commentarijs antea digeſſimus, nunc denuo viſum eſt nobis magis ac magis refutationi eorum inſiſtere, qui temere & non abſque diſcrimine ſe præfatæ paci opponunt. Viſum eſt autem nobis hoc facere, noua quadam via pertentata, per quam Refutationum vis patentior eſſet illis, qui eas ſine vllo affectu dignoſcere cupiunt. Via porro eſt. Librum præ manibus accipere, quem ſub imperio Manuelis Regis, Imperatoris celeberrimi, Manuelis perſonam induens, Andronicus Drungarij Viglæ tum temporis munere fungens, cognomento Camaterus, vir ſapientia nō ignobilis compoſuit, & illius quidem ſermonis, dictioniſq; præſtantiam admirandam laudare, probareque, vni vero illius parti occurrere, in qua catus ille vir non prudenter certamen inijt, neque pro ſuæ ſapientiæ dignitate, quod vel proprium ſit ſecutus arbitrium, vel dominantis iuſſa, vel temporis opportunitatem, vel aliquid aliud, quod mihi non dum liquet, neque enim ſuaderi poſſum, illum veritatem ignoraſſe, &

τοιαύτης χρήσεως ἀναγκάζονται γραφικῶν δίχα σοφισμάτων, καὶ παραλογισμῶν, ὅπερ δὴ καὶ ἀναφανήσεται τοῦ λόγου προϊόντος ἡμῖν. Ἐφ' οἷς γὰρ περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἐν ἄλλοις ἠγωνισάμεθα συγγράμμασι πρότερον, ἔδοξε καὶ πάλιν ἡμῖν ἐπὶ πλέον κρατῦναι τὸν ἔλεγχον τῶν πρὸς τὴν τοιαύτην εἰρήνην ἀντιλεγόντων κακῶς, καὶ ἐπισφαλῶς. ἔδοξε δὲ τοῦτο ποιῆσαι ἡμᾶς, ἄλλην τινὰ καινοτέραν μετελθόντας ὁδὸν, δι' ἧς αὖ τὸ τῶν ἐλέγχων κράτος ἐκδηλότερον καταστῇ, τοῖς ἀπροσπαθῶς διαγινώσκειν ἐθέλουσι. καὶ ἡ ὁδὸς τὴν βίβλον μετὰ χεῖρας λαβεῖν, ἣν ἐν ταῖς τῆς αὐτοκρατορίας ἡμέραις Μανουὴλ τοῦ ἀοιδίμου ἐν Βασιλεῦσι, καὶ αὐτοκράτορσιν, ὡς ἐκ προσώπου ἐκείνου Ἀνδρόνικος, ὁ τὴν τοῦ Δρουγγαρίου τῆς βίγλας ἀνεζωσμένος τότε ἀρχὴν Καματηρὸς τὸ ἐπίκλην, ἀνὴρ τὴν σοφίαν οὐκ ἀγεννής, συνεγράψατο. Καὶ τὸ μὲν ἐπὶ κάλλει λόγου, καὶ φράσει ταύτης θαυμάσιον ἐπαινέσαι, καὶ ἀποδέξασθαι, πρὸς ἓν δὲ μόνον μέρος ἀπαντῆσαι αὐτῆς πρὸς ὅπερ οὐ καλῶς ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἠγωνίσατο, οὐδὲ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας ἀξίως, διὰ τὸ τοῦ θελήματος ἰδιόρρυθμον, ἢ τὴν προσταγὴν τοῦ κρατοῦντος, ἢ τὴν ῥοπὴν τοῦ καιροῦ, ἢ οὐκ οἶδ' ὅτι αὖ καὶ ἕτοιμον ἕτερον. οὐ γὰρ ἀγνοεῖν ἐκεῖνον τὸ ἀληθὲς πείθο-

occur-

ρίᾳ, καὶ ὑπαντῆσαι οὐκ ἐν σοφιστείᾳ λόγου εἰς πλάτος ῥητορευομένου, καὶ ἐπεκτάδην, ἀλλ' ἐν γυμναῖς παντὸς τοῦ ἐν λογογραφίᾳ κάλλους τῶν θείων γραφῶν μαρτυρίαις, καὶ οὕτω ἐπὶ πλέον κρατῦναι τῶν ἀντιλεγόντων τὸν ἔλεγχον, ἔσται τὸ κατὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐπιγενομένην μέθοδον, τοῦ ψεύδους εὐέλεγκτον. Τί δὲ τὸ τῆς βίβλου μέρος, πρὸς ὃ καὶ ἀπαντῆσαι διέγνωμεν; ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου σπουδὴ, ἣν ὅτι πολλὴν ποιούμενος φαίνεται ἀποδεῖξαι, μὴ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τίς δὲ ὁ τῆς ἀπαντήσεως τρόπος, καὶ τίς ἡ δυναμένη τὸν σαφῆ τοῦ ψεύδους ἔλεγχον μέθοδος; ἐροῦμεν ἤδη σαφῶς. Ὁ τὴν ῥηθεῖσαν βίβλον ἐκθέμενος θαυμαστὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἰσχύι περιβεβλημένος λόγων οὐκ ἐπὶ μικρὰν, πᾶσαν μὲν γραφικὴν ῥῆσιν, ἐξ ἧς τὸ πνεῦμα ὑπάρχον ἐκ πατρὸς, καὶ υἱοῦ ἀναφαίνεται, συνελέξατο, καὶ κατὰ τὴν τάξιν συνέθετο. ἑκάστῃ δὲ τῶν ῥήσεων τὴν ἑαυτοῦ προσάπτων ἐπιστασίαν, ταύτην ἀεὶ συνετίθει, οἷς αὐτὸς νοήμασιν ἐνησμένιζε, καὶ πρὸς τὰ δοκοῦντα οἱ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν λόγων παρεβιάζετο. ἡμεῖς δὲ νῦν πρὸς τὸ ἐλέγχειν γενόμενοι τὸ τῶν ἐπιστασιῶν τούτων βεβλωμένον, οὐκ ἴδιον μέρος ὥσπερ μοι καὶ προείρηται, λογοειδοῦς γραφῆς ἐκθήσομεν, εἰς ἀντίρρησιν ταύτην λογογραφήσομεν, ἀλλ' ἑκάστην περικοπὴν γραφικῆς ῥήσεως,

occurrere quidem non in sapientia sermonis, res diffuse & per extensum pertractantis, sed in nudis ab omni oratorio splẽdore diuinarum Scripturarum testimonijs, & ita magis contradicentium refutationem corroborare: quod facilius hac ratione mendacium deprehendatur. Quænam autem pars libri fuerit, cui occurrere constituimus? Viri illius studium, quo ille summa animi contentione non ex Patre & Filio esse Spiritum sanctum demonstrare conatur. Quis vero responsionis modus, & quæ methodus, quæ aperte mendacij refutationem conuellere potis sit? dicemus iam plane. Illius libri auctor, admirandus sane vir, robore sermonum nec inualido stipatus, omnibus scripto traditis, quibus esse ex Patre & Filio videtur Spiritus innui, dictis collectis, & ordine dispositis, suam Animaduersionem annectens, sententijs, quibus ipse acquiescebat, ad eam quæ sibi videbatur expositionem per vim etiam trahens applicauit: nos vero, qui nunc ad illa refutanda accessimus, harum Animaduersionum non propriam partem, vt iam prædiximus, quæ nempe oratoriæ artis

esse censemus, præteribimus, & vnamquanque pericopem

Oo

ex

sus, & præter maledicendi vim omnium ignatissimus nostra culpat.

XV. Hic rursus modis omnibus veritatẽ dogmatis interturbare studens, *Propter nominum, ait, constructionem solam, quæ post Filium Spiritus appellationem affert, & propter relatiuas, & sese mutuo trahẽtes appellationes, Patris inquam & Filij, nullum medium inter sese admittentes, contigui, & per contiguum a Sancto dictum est. Cum enim ait, nominum vis Filium immediate coniungens Patri, impediat contiguum Spiritum dicere: & quod progressus numeri nunquam statim duas vnitates post vnam ostendit. ex vna vero in aliam producit, propterea contigue Filius patri est, non propter consequentiam existentiæ.* Quod si hæc ita se habent, propterea; contigue & per illud quod contiguum est, Præceptor dixit, nunquam differentiam causæ & causati inter tres personas considerata docens, similia dixisset. In simili siquidem diuisione talia sanciens, & Patrem quidem a Filio causa diuidens, Filium deinceps a Spiritu, quod contigue ipse, per illud autem quod contiguum est, Spiritum causari a Patre, manifesto demonstrat, propter existentiæ consequentiam tradere, non vti placet

μηδὲν τοῦ κατηγορεῖν πλέον εἰδὼς, ὅσ' ἂν τιμᾷ τὰ ἡμέτερα.

ιε'. Ὁ δὲ καὶ πάλιν τὴν τοῦ δόγματος συγχέειν ἀλήθειαν τρόπον ἅπαντα σπεύδων, Διὰ τὴν τῶν ὀνομάτων, φησὶ, σύνταξιν μόνην μετὰ τὸν υἱὸν τὴν τοῦ πνεύματος κλῆσιν προσφέρουσαν, καὶ διὰ τὰς σχετικὰς, καὶ ἀλλήλας ἐφελκυστικὰς εἶναι τὰς κλήσεις τὴν τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ λέγω, οὐδέ τι τῶν ἀπάντων μεταξὺ καταδεχομένας τὸ προσεχὲς καὶ διὰ τοῦ προσεχοῦς εἴρηται τῷ Ἁγίῳ. Ὅτι γάρ, φησιν, ἡ τῶν ὀνομάτων δύναμις τὸν υἱὸν ἀμέσως συνάπτουσα τῷ πατρὶ εἴργει προσεχῶς τὸ πνεῦμα εἰπεῖν. καὶ ὅτι ἡ πρόοδος τοῦ ἀριθμοῦ οὐδέποτ' εὐθὺς τῷ ἀριθμουμένῳ δύο μετὰ μίαν προσδείκνυσι μονάδας, ἐκ μιᾶς δὲ εἰς ἑτέραν προάγει, διὰ τοῦτο προσεχῶς ὁ υἱὸς τῷ πατρί, οὐ διὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ εἶναι. Ἀλλ' εἰ ταῦθ' οὕτω, καὶ διὰ ταῦτα τὸ προσεχὲς καὶ διὰ τοῦ προσεχοῦς ὁ διδάσκαλος ἔφη, οὐκ ἂν ὅτι τὴν ἀπὸ τοῦ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ μεταξὺ τῶν τριῶν προσώπων θεωρουμένην διαφορὰν ἐδίδασκε, ταῦτα εἰρήκει. Ἐν γὰρ τῇ τοιαύτῃ διαιρέσει ταῦτα θεολογῶν, καὶ τὸν μὲν πατέρα τῷ αἰτίῳ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ διαιρῶν, υἱὸν δ' αὖ ἀπὸ τοῦ πνεύματος, τῷ προσεχῶς μὲν αὐτὸν, διὰ τοῦ προσεχοῦς δὲ τὸ πνεῦμα αἰτιατὸν εἶναι ἀπὸ πατρὸς ἀριδήλως παρέστησε, διὰ τὴν τοῦ εἶναι ταῦτα διδάσκειν ἀκολουθίαν. οὐ μὲν-

σιν, ὡς ὁ τὰ νέα πλαστουργῶν δόγματα βούλεται, διὰ τὴν τῶν ὀνομάτων σύνταξιν μόνην. Οὐ γὰρ ἐν ὀνόμασί, φασιν, οἱ τῶν Πατέρων λογάδες ἡ πίστις ἡμῶν, ἀλλ᾽ ἐν πράγμασι. Καὶ εἴγε κατὰ τὸν ῥηθέντα κενολογοῦντα αἱ κλήσεις ἁπλῶς τὸ τῆς ὁμολογίας ἡμῖν εἰσὶ γνώρισμα, καὶ οὐχὶ τὰ ἐκ τῶν κλήσεων σημαινόμενα πρόσωπα, οὐχ ὁρῶ, τίς ἂν εἴη ὁ πείθων λόγος, ἕνα Θεὸν ἀληθινὸν, καὶ μόνον Θεὸν εἶναι τὰ τρία. Ἐγὼ γὰρ τῇ φυσικῇ αὐτῇ καὶ οὐσιώδει αὐτῶν ὑπάρξει τὴν συμφυΐαν ἀκολουθεῖν καὶ ὁμολογῶ, καὶ φρονῶ, ἣν οὐδὲν ἄλλο τὸ παριστῶν πείθομαι. ὅτι μὴ μόνον τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ πατρὸς τὴν ὕπαρξιν καὶ οὐσίωσιν ἔχει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ δὲ μὴ οὕτω φρονῶν οὐκ οἶδα τίσι μηχαναῖς καὶ στροφαῖς λόγων ἐκφύγῃ μὴ καταδικασθῆναι τὸ εἰς ἀνυπόστατόν τινα δόξει Τριάδα, μόνοις ὀνόμασι, καὶ μόνῃ ὀνομάτων ἀπαριθμήσει συνισταμένην. Οὐχ οὕτως, φησιν, ἡ τοῦ πνεύματος προσηγορία τὴν πρὸς ἕτερον ἀναγκάζει συνάφειαν ὡς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, εἰ μή τις βούλεται τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα εἰς προβολέα μεταλαβεῖν. τότε γὰρ οὐ τὸν υἱὸν, αὐτὸ δὲ τὸ πρόβλημα προσεχῶς, φησιν, ἐφελκόμενον ἴδῃς. Τῶν κομψευμάτων. Ἀλλ᾽ ὁ ἐκ Δαμασκοῦ τὴν οἰκουμένην τῆς οἰκείας πληρώσας θεολογίας οὐ ταῦτα βούλεται. Προβολεὺς γάρ, φησι, διὰ λόγου τοῦ

placet nouorum dogmatum effictori, propter nominum solam constructionem. Neque enim in nominibus, sed in rebus Patrum electiores fidem nostram esse tradunt. Quodsi prædicto garrulo asserente, appellationes simpliciter nostræ confessionis signum sunt, & non quæ per appellationes indicãtur personæ, non dum cõspicio, quæ poterit esse ratio persuadens, vnum verum Deum, & solũ Deum tria esse. Ego enim naturali & essentiali illorum existentiæ vnitatem comitari, & fateor & teneo, quam non aliud indicauerit, quam illud solum, quod habeat per Filium ex Patre existentiam, & subsistentiam Spiritus sanctus. At non ita tenens, non dum capio, quibus machinis & sermonum strophis condemnationem effugiet, in Triadem absque subsistentia solis nominibus & sola nominum enumeratione constanter credere. *Non ita, ait, appellatio Spiritus coniunctionem cum alio necessario infert, tanquam ex Patre & Filio, nisi quis Patris nomen in productorem immutauerit. Tum enim non Filium sed ipsum productum contigue, ait, attrahi videbit.* Elegantes argutiolas! Veruntamen Damascenus, qui terrarum Orbem propria Theologia repleuit, hæc minime approbauerit. *Productor enim, ait, per*

Verbum

Verbum Pater. Et vbi nam suum locum obtinebit illud contigue in producto? *Nihil*, ait nouus iste Theologus, *veritatem immutauerit, si per id quod contigue est Sanctus productum asserens, nihilominus & contigue illud esse intelligit. Productor enim Spiritus Pater est, & causam Spiritus dictio notat. Productor per Verbum. & non idem hæc dictio vllo modo exprimit*. Et vndenam oratio auctoritatem consequetur ex scripto tradito testimonio? Et in quibus illud voluminibus latet, quæ licet multum laborauerimus ad hunc diem ignota occultantur? Sed ex necessaria ipsius consequentia? Et primum quidem nulla Logicæ methodus, aut ratio necessario sequi probabit, illud quod contigue est, cum illo, quod per contiguum est, concordare. Secundum illius, qui id decreuit, auctoritas, quæ etsi id etiam ratio comprobaret, profecto maioris dignationis esset. Differentiam enim illius in duabus personis causatis inter illud, quod contigue est, & illud, per quod contigue est, cum palam asseruerit, qui illo fide dignior de dictionum concordia fuerit? Tertium si nullum esset discrimen, nunc quidem contigue, nunc per illud quod contigue est ex Patre, productum dici, qua ratione enim in plerisque

πνεύματος ὁ πατήρ. καὶ ποῦ τὴν οἰκείαν χώραν ἕξει τὸ προσεχῶς ἐπὶ τοῦ προβλήματος; Οὐδέν, φησιν, ὁ καινὸς θεολόγος τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν παρήλλαξεν, εἰ διὰ τοῦ προσεχῶς τὸ πρόβλημα λέγων ὁ Ἅγιος, ὅμως καὶ προσεχῶς ἐκ πατρὸς αὐτὸ εἶναι νοεῖ. προβολεὺς γὰρ τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ. καὶ τὸν αἴτιον τοῦ πνεύματος ἡ λέξις σημαίνει. Προβολεὺς διὰ υἱοῦ, καὶ οὐχὶ τὸ αὐτὸ καὶ ταῦτα ἡ λέξις δύναται οὐδαμῶς. Πόθεν ὁ λόγος τὸ πιστὸν ἕξει ἀπὸ γραφικῆς μαρτυρίας; καὶ τίνες αἱ ταύτην φέρουσαι βίβλοι, καὶ τοῖς πολλὰ καμοῦσιν ἡμῖν ἀγνοηθεῖσαι μέχρι καὶ νῦν; Ἀλλ' ἀπὸ τῆς κατ' ἀνάγκην ἀκολουθίας αὐτοῦ; καὶ πρῶτα μὲν οὐδεμία λογική τις μέθοδος ἔσται, καθ' ἣν ἀναγκάσει ὁ λόγος τὸ προσεχῶς τῷ διὰ τοῦ προσεχοῦς συμφωνεῖν. Δεύτερον ἡ τοῦ ταῦτα θεολογήσαντος ἀξιοπιστία. Εἰ δέ τις καὶ ἦν ὁ τοῦτο κατασκευάζων λόγος, ἦν ἂν τὸ παρατιμότερον ἔχουσα. διαφορὰν γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν δύο αἰτιατῶν προσώπων τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς πρὸς τὸ προσεχῶς καθαρῶς εἰρηκότος, παρ' ἐκεῖνον ἀξιοπιστότερος ἐπὶ τῇ τῶν λέξεων συμφωνίᾳ. Καὶ τρίτον, εἰ μηδὲν ἦν διάφορον, νῦν μὲν προσεχῶς, νῦν δὲ διὰ τοῦ προσεχοῦς ἐκ πατρὸς τὸ πρόβλημα λέγεσθαι, τίς ὁ λόγος, μὴ καὶ τὸν ἐν πολλαῖς τῶν θεολογικῶν

Theo-

προσεχῶς ἐκ πατρὸς εἰρημένον υἱὸν, ἔστιν οὐ ῥηθῆναι διὰ τοῦ προσεχῶς, καὶ τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ πατρὸς θεολογούμενον πνεῦμα εὑρεθῆναι καὶ ἐν μιᾷ τινι ποτὲ τῶν γραφῶν, προσεχῶς ἐκ πατρός. Ἄλλως τε, τὸ τῶν κλήσεων πατρὸς καὶ υἱοῦ λέγω ἐφελκυστικὸν ἀλλήλων καὶ σχετικόν, ἀρκοῦν ὁμολογουμένως εἰς τὴν προσεχῶς ἐκ πατρὸς τοῦ υἱοῦ πρόοδον, περιττολογίαν τινὰ δείκνυσι τὴν προσεχῶς ἐκ πατρὸς λέγουσαν τὸν υἱὸν εἶναι θεολογίαν. οἱ γὰρ καὶ σμικρὰ συνορᾶν ἔχοντες, μᾶλλον ἐπὶ τῆς προόδου τοῦ πνεύματος τὴν ἄπταιστον ἀπαιτεῖν θεολογίαν διαγνώσονται, μὴ ἅπαξ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ καὶ συχνότερον τὸ προσεχῶς τίθεσθαι. Ἐπεὶ γὰρ κατὰ τὸν ἐν Εὐαγγελίοις τύπον τῆς ἐκφωνήσεως τρίτον ἀεὶ τὸ τοῦ πνεύματος προφέρεται ὄνομα, εἴπερ ᾔδεσαν ἀληθῶς οἱ τῆς θεολογίας κανόνες καὶ γνώμονες, οἱ τὰ λεπτὰ ταύτης διηρθρωκότες Πατέρες, μὴ τὴν τοῦ υἱοῦ δηλοῦν ὕπαρξιν, τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς, μᾶλλον ἂν τὸ προσεχῶς ἐπὶ τῆς τοῦ πνεύματος ὑπάρξεως ἐθεολόγουν. Νῦν δὲ τοσοῦτον μὴ εἰδέναι φαίνονται τοῦτο, ὡς ἐπὶ τῆς υἱοῦ μᾶλλον ὑπάρξεως τὸ προσεχῶς καὶ ἀμέσως θεολογεῖν, εἰς ἀκριβεστάτην παράστασιν τοῦ, μὴ καὶ τὸ πνεῦμα ἅπας ἐκ πατρὸς εἶναι.

theologicis dictis Filius dicatur contigue ex Patre, in nonnullis dictus etiam non est, per illud quod contigue est, & Spiritus qui per illud, quod contigue est, ex Patre, affirmatur, in vna saltim aliquando scriptione non inuenitur dictus, contigue ex Patre? Cum etiam alias appellationum Patris & Filij mutua attractio, & relatio absque dubio sufficiat ad exprimendum ex Patre progressum Filij contigue, redundans & superuacaneum ostendit dictum asserens, contigue ex Patre Filium esse. Qui enim vel pusillum intelligunt, potius in progressu Spiritus infallibilem Theologiæ rationem poscere, dijudicabunt, non semel tantum sed sæpius, & plerisque in locis illud contigue poni. Nam cum secundum quæ in Euangelijs est, formam enunciationis, tertium semper nomen Spiritus proferatur, si vere scissent Theologiæ regulæ & cognitores, qui subtilia illius recte atque ordinate digesserunt, per illud quod contigue est existentiam Filij non indicari, potius illud contigue in notanda Spiritus existentia vsurpassent. At nunc tantum nescire videntur, vt potius in existentia Filij contigue, & immediate decernant, accuratissima probatione non ea ratione a Patre Spiritum esse.

XVI. *Sed esto*, ait Cyprius, *non existentiam ipsam, sed per Filium Spiritus emicationem, siue effulsionem in dictione, per illud, quod contigue est, doceat Sanctus.* Ego vero effulsionem, siue emicationem Spiritus ex Patre per Filium fateri nunquam effugerim, dummodo illa naturalem existentiam notat: & veritatem concordantium dictionum cuncta Theologorum dicta comprobabunt, quæ de ipso Filio ex Patre existentiam per effulsionem & emicationem exprimunt. Si vero, vti nouarum theologicarum dictionum lator determinat, voluntatem & consilium significant, quemadmodum suppeditationes, missiones, dationes, & quidquid aliud ad conuellendam existentiã ab eodem producitur, & in mediũ non nimis caute affertur, quibus hæc complacita sunt, sequantur. Quid obest nobis & veritati, si quidam pecudum instar vana an temeraria obloquentis vestigia sequuntur? sequantur.

XVII. Age nunc vero nos & postremum illud consideremus, quod vti insuperabile & inexpugnabile ad refellendam veritatem, veritatis hostis, veluti dogma proponit. *Præintelligi Filium Spiritu secundum causæ rationem*, ait, *non propter progressum ad esse a Sancto dictu fuisse, sed quia causa Filij & Spiritus Pater est,*

ιϛʹ. Ἀλλ' εἶναι, φησὶ Κύπριος, οὐ τὴν ὕπαρξιν αὐτὴν, τὴν δὲ διὰ τοῦ υἱοῦ ἔκφανσιν τοῦ πνεύματος καὶ ἀπόλαμψιν ἐν τῇ διὰ τοῦ προσεχοῦς φωνῇ διδάσκων ὁ Ἅγιος. Ἐγὼ δὲ ἔκφανσιν μὲν, καὶ ἀπόλαμψιν τοῦ πνεύματος δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς οὐκ ἄν ποτε ἀναβαλλοίμην ὁμολογεῖν, πλὴν ὡς τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως καὶ ταῦτα δηλωτικά. καὶ τὸ ἀληθὲς τῆς τῶν λέξεων συμφωνίας πᾶσα θεολογικὴ συστήσει γραφὴ, ἡ καὶ ἐπ' αὐτοῦ υἱοῦ τὴν ἐκ πατρὸς ὕπαρξιν διὰ τῆς ἐκφάνσεως καὶ ἀπολάμψεως παριστάνουσα. Εἰ δ' ὁ τῶν νέων θεολογιῶν διορίζεται νομοθέτης βουλήσεως καὶ θελήσεως εἶναι καὶ ταύτας δηλωτικὰς, ὡς αἱ χορηγίαι καὶ ἀποστολαὶ καὶ δόσεις, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἐπ' ἀνατροπῇ τῆς ὑπάρξεως προτείνεται παρ' αὐτοῦ, ἑπέσθωσαν οἱ βουλόμενοι. τί πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡμᾶς, εἴ τινες θρεμμάτων δίκην ὀπίσω κενολόγου τινὸς ἐθέλουσι φέρεσθαι. φερέσθωσαν.

ιζʹ. Ἡμεῖς δ' ἄγε δὴ ἴδωμεν καὶ ὃ τελευταῖον ὥσπερ ἄμαχόν τι καὶ δυσαντίβλεπτον ἐπὶ τῇ τῆς ἀληθείας ἀνατροπῇ ὁ τῆς ἀληθείας δογματίζει ἀντίπαλος. Τὸ προεπινοεῖσθαι τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, οὐ φησὶ, διὰ τὴν τοῦ εἶναι πρόοδον παρὰ τοῦ Ἁγίου ῥηθῆναι. Ἀλλ' ἐπειδὴ, φησιν, αἰ-

cum

αἴτιος μὲν υἱοῦ καὶ πνεύματος ὁ πατήρ. τῷ πατρὶ δὲ, ᾗ πατρὶ, ἅμα συνεπινοεῖται ὁ υἱὸς κατὰ τὴν τῶν πρός τι φύσιν ἀπ' ἀλλήλων συναγομένων· τῷ λόγῳ τῆς αἰτίας, ἤτοι τῆς πρὸς τὸν πατέρα τὸν αἴτιον σχέσεως, προεπινοεῖται τοῦ πνεύματος ὁ υἱός. Ἐγὼ δ' ἐν πολλοῖς τῶν ἐμῶν προεπινοεῖσθαι τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον κατὰ τὸ δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς τὴν οἰκείαν αὐτῷ ἔχειν αἰτίαν ἐξηγησάμενος, ἐπεὶ ὁ αὐτός ἐστιν Ἅγιος ὁ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ αἰτιατὸν αὐτὸ ἐκ πατρὸς ἀριδήλως θεολογῶν, τῆς ἐξηγήσεως ταύτης οὐδὲν σαφέστερον, ἥγημαι, ὅτι μηδ' ἀληθέστερον. ὁ δὲ τὸν λόγον τῆς αἰτίας εἰς τὸ πρὸς ἀλλήλας ἐφελκυστικὸν τῶν κλήσεων ἀναφέρειν, καὶ τὴν πρὸς τὸ αἴτιον πατέρα σχέσιν δηλοῦν τὴν λέξιν διατεινάμενος πρὸς τῷ αἰνίγματι λέγειν παρόμοιον, ἔοικε καὶ τὴν τῆς αἰτίας λέξιν οὐκ εἰς δήλωσιν πραγματικῆς ὑπάρξεως, καθ' ἣν τὰ αἰτιατὰ πρόσωπα ὑφεστῶτα ἐξ ὑφεστῶτος αἰτίου εἰσὶν ἐκλαμβάνεσθαι. καὶ οὕτω μέχρι λόγων μόνων ψιλῶν τὴν Τριάδα φρονεῖν. Εἰ γὰρ αἴτιον λέγοντες τὸν πατέρα τὸ τῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως δηλοῦμεν ἄναρχον καὶ ἀναίτιον, αἰτιατὰ δὲ υἱόν τε καὶ πνεῦμα τὴν ἐκεῖθεν οὐκ ἄναρχον, κατὰ τὸ ἐκ πατρὸς αὐτὰ εἶναι, οὐσιώδη καὶ φυσικὴν αὐτῶν ὕπαρξιν. τὸ κατὰ χρόνον συνάναρχον συνεπινοοῦντες καὶ συν-

cũ Patre vero vt Patre vna simul intelligitur Filius secundum naturam relationis inuicem sese colligentes ratione causa, aut ad Patrem, qui causa est, relationis præintelligitur Spiritu Filius. Ego porro in plerisque meis scriptis præintelligi Filium Spiritu secundum causæ rationem, dum per Filium ex Patre propriam causam habet, cum exposuerim, quando idem Sanctus est, qui per Filium causatum ipsum ex Patre palam decernit, hac expositione nihil planius duxerim, qua nec quicquam verius esse reor. At hic rationem causæ ad mutuam appellationum attractionem referens, & erga Patrem causam relationẽ dictione indicari contendens, præterquam quod ænigmati similia blaterat, videtur & causæ dictionem ad significandam realem existentiam, secundum quam causatæ personæ subsistẽtes ex subsistente causa sunt, accipere: & sic verbis nudis tantum Triadem profiteri. Nam si, cum dicimus causam Patrem, illius existentiam indicamus absque principio & causa, inde vero causata Filium & Spiritum, non absque principio, quod ea ex Patre sunt, essentialem & naturalem enim existentiam, absque tempore principium simul intelligentes, &

confitentes, quomodo bonus iste probusque vir non propter ad esse progressum, sed ad notandam simpliciter sic erga causam Patrem relationem, Magistrum hæc protulisse contendit, secundum causæ rationem Spiritu præintelligi Filium. Et præter hoc, si secundum hanc relatiuam rationem vera hæc sunt, & Pater Filio præintelligitur ratione causæ, Gregorij enim & hoc est, in qua alia causa ante ipsam & ad personam relatione ipse præintelligitur Filio? O errores, siue potius Viri de industria mala molientis vanas contentiones! Neque enim Virum veritatem ignorare suadeor, ni quispiam concesserit, in tantum eum errorem abductum fuisse, quod in eo suæ existimationis Dæmonium locum ac sedem occupauerit. Nam ex ea vir laborat vere supra omnes, qui ex ea vnquam laborauerunt.

XVIII. Quam vero deinceps considerationem addit, præintelligi Spiritu Filium dicens eadem ratione, qua vnigenito præintelligitur causa, Pater scilicet absque vlla nota prætereunda est, ne talia, vt par

μολογοῦντες, πῶς ὁ καλὸς οὗτος καὶ ἀγαθὸς, οὐ διὰ τὴν τοῦ εἶναι πρόοδον, ἀλλ᾽ εἰς δήλωσιν ἁπλῶς οὕτω τῆς πρὸς τὸν αἴτιον πατέρα σχέσεως τὸν διδάσκαλον εἰπεῖν διατείνεται, τὸν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προεπινοεῖσθαι τοῦ πνεύματος τὸν υἱόν; Καὶ χωρὶς τούτου, εἰ κατὰ τὸν σχετικὸν τοῦτον λόγον ἀληθῶς ταῦτα καὶ ὁ πατὴρ προεπινοούμενος τοῦ υἱοῦ κατὰ τῆς αἰτίας λόγον, Γρηγορίου γὰρ καὶ τοῦτο, κατὰ τὴν εἰς ποῖον ἄλλο αἴτιον πρὸ αὐτοῦ πρόσωπον σχέσιν προεπινοεῖται αὐτὸς τοῦ υἱοῦ; Αἳ αἳ τῆς πλάνης, μᾶλλον δὲ τῆς ἐθελοκακίας τοῦ ἀνδρὸς ἐριθείας. οὐ γὰρ ἀγνοεῖν τὸ ἀληθὲς αὐτὸν πείθομαι, εἰ μή που τις δώσει τὴν τοσαύτην αὐτὸν παθεῖν πλάνην παρὰ τὸ ἐνοικῆσαι οἱ τῆς οἰήσεως τὸ Δαιμόνιον. νοσεῖ γὰρ αὐτὴν ἀληθῶς ὁ ἀνὴρ ὑπὲρ πάντας ὅσοι περὶ τοῦτο πεπόνθασιν.

ιη. Ἣν δ᾽ ἐφεξῆς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ποιεῖται ἐπιστασίαν, προεπινοεῖσθαι τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος λέγων, καθ᾽ ὃν λόγον καὶ τοῦ μονογενοῦς προθεωρεῖται ἡ αἰτία, ὁ πατὴρ δηλονότι, παρεατέον ἀνεπισήμαντον, ἵνα μὴ ἐπιτιμᾶν τὰ τοιαῦτα ἀξίως ἀναγκαζόμενοι, κινδυνεύσωμέν ποι παρασυρῆναι πρὸς λόγους ἔχοντάς τι παροινικὸς πρὸς τοὺς παρ᾽ αὐτοῦ κατὰ γλῶσσαν φιλολοίδορον εἰρημένους.

est, increpare coacti, periculum subeamus in sermones, à lingua procaci & maledica in nos proiectis similes abripi. Tu porro ad quem nostra hæc de improuiso oratio fit, sola iam

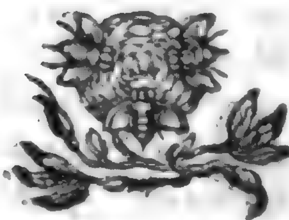
Σὺ δὲ ὃ περιττὸς ὢν ὁ ἡμέτερος οὗτος ἐσχεδίασεν λόγος, καὶ μόνα τὰ ῥηθέντα ἀρκοῦντα εἶναι ἀπόδειξιν διαγνοὺς τῶν καθ' ἃ ταῦτα καὶ ἐσχεδίασται βλασφημιῶν, καὶ ἀκριβῶς ἐντεῦθεν καταμαθὼν, ὅπως νέον τοῦτον αἱρεσιάρχην ὁ χρόνος τῇ καθ' ἡμᾶς ἀνέδειξε γενεᾷ, συνδιάγνωθι καὶ οἷον ἔχει τὸν δόλον τὸ παρ' αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ αἱρεσιωτῶν ἐκφωνηθὲν ἀνάθεμα κατὰ τῶν ἀναγορεῦσαι ποτὲ, ἢ ἐπαινέσαι τῶν ἡμετέρων γραφῶν τολμησόντων. Τὸν γὰρ τῶν ἀπηριθμημένων βλασφημιῶν αὐτοῦ ἔλεγχον σαφῆ καὶ ὑπόψιν ἀτεχνῶς ταῖς ἡμετέραις καταινενοηκὼς οὗτος ἐκείναις γραφαῖς, καὶ τὸν ἐξ αὐτῶν ἔλεγχον διαδρᾶναι πάντα τρόπον ἐπιτεχνώμενος, τὸν καιρὸν τῆς καθ' ἡμῶν ἐξουσίας αὐτοῦ, ὡς καιρὸν τῆς τῶν αὐτοῦ αἱρέσεων ἁρπάζει συστάσεως, καὶ τοιουτοτρόπως τὸ ῥηθὲν ἀνάθεμα ἐκφωνεῖ, ὅμοιόν τι ποιῶν, ὥσπερ εἰ πείθειν οὗτος πολλοὺς ἐπεχείρει μηδὲν ἔργον ἡγεῖσθαι τὸ εὐσεβεῖν. Ἀλλ' οὗτος μὲν οὕτως. ὁ δὲ τοῖς εὐθέσιν εὐθὺς, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέφων Θεὸς κατὰ τῆς αὐτοῦ καὶ τοῦτο περιέτρεψε κεφαλῆς. Οἱ γὰρ βαθύτερόν τι τῶν πολλῶν συνιέναι δυνάμενοι ἐντεῦθεν καὶ μᾶλλον περὶ τὸ ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῶν γραφῶν διανίστανται σπουδαιότερον. καὶ πρὸ τοῦ τὸν ἔλεγχον ἐπελθεῖν, τὸν ἔλεγχον γινώσκοντες αὐ-

dicta abundantem esse demonstrationem, cum iudicaueris, aduersus illius blasphemias, in quas illa effusa est, & accurate inde addiscens, nouum hunc hæresiarcham nostris hisce temporibus apparuisse, vna simul agnosce, quam fraudem in se contineat, quod ab ipso & illius asseclis enunciatum est anathema aduersus eos, qui vnquam aliquid e nostris scriptionibus ausi fuerint, vel prædicare, vel laudare, vel omnino vsurpare. Nanque illius enumeratarum blasphemiarum apertam & sub oculis positam refutationem nostris hisce scriptis ille intelligens, & reprehensionem, quam propter eas incurrit, effugere modis omnibus comminiscens, tempus sui contra nos dominatus, vti tempus ad stabiliendas proprias hæreses arripit, & hac ratione dictum anathema pronunciat, simile quid patrans ac si multis persuadere conaretur, pietatem se nullo in loco habere. Et hic quidem sic. At qui rectis rectus est, & cum peruerso peruertens Deus in eius caput hoc quoque conuertit. qui enim ipsa multudine res profundius capiunt, hinc ardentius ad scripturarum lectionem & studia inflammantur, & antequam reprehensio procedat reprehensionem manifesto non sine admiratione cognoscunt.

Veluti

Veluti enim quadam prænotione hanc apud se retinentes, quod concipiant, a multo eum tempore similibus superuacaneis operositatibus manus admouere, postquam conspexerint scripturas in reprehensionem ducentes, nulla ipsis difficultas remanet, dum singula legunt, ad condemnandas illius hæreses. Sic Deus. Sic omnia vincens veritas. & tu Deo & veritati gratias agere vna nobiscum ne cesses, & restitutionem citius aduenire exorare neglectui tibi ne sit.

τικρὶς τὸ θαυμάσιον. Ὥσπερ γὰρ ἔν τινι περιλήψει τοῦτον παρ' ἑαυτοῖς ἔχοντες ὅπερ τὸ κατανοεῖν ἐκ πολλοῦ τοῦ φόβου ταῖς τοιαύταις ἐγχειρεῖν περιεργασίαις αὐτὸν, μετὰ τὸ ἐγκύψαι ταῖς εἰς τὸν ἔλεγχον ὁδηγούσαις γραφαῖς, οὐδὲν δυσχερὲς ἐμφορτώσουσι τῶν ἀναγινωσκομένων ἐπὶ τῇ καταγνώσει τῶν αὐτοῦ αἱρέσεων ἔχουσιν. Οὕτω Θεός. οὕτως ἡ πάντα νικῶσα ἀλήθεια. Καὶ σὺ Θεῷ καὶ τῇ ἀληθείᾳ εὐχαριστεῖν σὺν ἡμῖν μὴ παυόμενος, καὶ τὴν εἰς τέλος ταύτης ἐπιταχύνειν ἀποκατάστασιν, εὔχεσθαι μὴ ἀμέλει.

EIVS-

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Ἀντιρρητικὰ

τῶν ἐπὶ ταῖς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γραφικαῖς χρήσεσιν

ΕΠΙΣΤΑΣΙΩΝ

Κυρίου ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ

τοῦ ΚΑΜΑΤΗΡΟΥ

Δρουγγαρίου τῆς βίγλας.

α. ΒΟυλομένους ἡμᾶς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην ἀεὶ προάγειν ἐπὶ τὸ βεβαιότερον, οὐκ οἶδα, εἴ τις ἂν ἀπειροκαλίας κατηγορήσειε. Τοῖς γὰρ ἅπαξ ἐγχειρηθεῖσι καλῶς ἐγχειρήσαντες, καὶ δεύτερα καὶ τρίτα πρὸς σύστασιν ἐπιστοιβάζειν αὐτῶν, ἀναγκαῖον ἡγούμεθα. καὶ πῶς ἄν τις τῶν τούτοις ἐντυγχανόντων δίκαιος εἴη γράψασθαι ἀπειροκαλίας τοὺς παντὶ σθένει σπεύδοντας βεβαιοῦν ἐκεῖνα, ὧν ἡ ἐγχείρησις ἅπαξ γεγόνει καλῶς; πλὴν τὸ τοῖς ἐγχειρηθεῖσι τὰ πρῶτα καλῶς, δεύτερα προσεπάγειν, καὶ τρίτα πρὸς βεβαιοτέραν τὴν σύστασιν, οὕτως ἂν τὸ τῆς ἀπειροκαλίας ἔγκλημα διαφεύγοι, εἰ πάντα ταῦτα τὴν ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν πλουτοῖεν ἰσχύν. περὶ γὰρ Ἐκκλησιαστικῆς ὄντα εἰρήνης, ἀπὸ μόνων συγκεχ-

EIUSDEM

Refutationes

Aduerſus D. ANDRONICI CAMATERI

Viglæ Drungarij,

Super ſcripto traditis teſtimonijs de Spiritu ſancto.

Animaduerſiones.

E. ALLATIO Interprete.

I. CVm in animo noſtro inſederit, pacem Eccleſiaſticam continuo promouere, & magis ac magis conſtabilire, neſcio an quiſpiam nobis ineptiæ vel ruſticitatis crimen inurat. Nanque cum ſemel rebus propoſitis probe manus admouerimus, ſecundum & tertium ad ea firmanda figendaque conatus ac ſtudia conuertenda neceſſarium ducimus. Et qua ratione ex ijs, qui iſta legunt, eos merito veluti ineptos & ruſticos criminabuntur, qui totis viribus confirmare contendunt, quorum agreſſio bene ſemel cœpta eſt? Veruntamen primum bene cœptis ſecunda ſtudia, & tertia ad eorum firmitatem ſtabiliendam conferre, hoc modo ineptiæ ruſticitatiſque crimen repellitur, ſi illa ex diuinis ſibi literis firmitatem aſſumunt. Cum enim de Eccleſiaſtica pace pertractant, neceſſe ea ex ſolis ſcripto

ρᾶσαι, καὶ ὑπαντῆσαι οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου εἰς πλάτος ῥητορευομένου, καὶ ἐπεκταθεῖσαν, ἀλλ' ἐν γυμναῖς παντὸς τοῦ ἐν λογογραφίᾳ κάλλους τῶν θείων γραφῶν μαρτυρίαις, καὶ οὕτω ἐπὶ πλέον κρατῦναι τῶν ἀντιλεγόντων τὸν ἔλεγχον, ἐπεὶ τὸ κατὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐπινενοημένην μέθοδον, τὸ ψεῦδος εὐέλεγκτον. Τί δὲ τὸ τῆς βίβλου μέρος, πρὸς ὃ καὶ ἀπαντῆσαι διέγνωμεν; ἢ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἡ σπουδὴ, ἣν ὅτι πολλὴν ποιούμενος φαίνεται ἀποδεῖξαι, μὴ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τίς δὲ ὁ τῆς ἀπαντήσεως τρόπος, καὶ τίς ἡ δυναμένη τὸν σαφῆ τοῦ ψεύδους ἔλεγχον μέθοδος; ἐροῦμεν ἤδη σαφῶς. Ὁ τὴν ῥηθεῖσαν βίβλον ἐκθέμενος θαυμαστὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἰσχύϊ περιβεβλημένος λόγων οὐ μικρὰν, πᾶσαν μὲν γραφικὴν ῥῆσιν, ἐξ ἧς τὸ πνεῦμα ὑπάρχον ἐκ πατρὸς, καὶ υἱοῦ ἀναφαίνεται, συνελέξατο, καὶ κατὰ τὴν τάξιν συνέθετο. ἑκάστῃ δὲ τῶν ῥήσεων τὴν ἑαυτοῦ προσάπτων ἐπιστασίαν, ταύτην ἀεὶ διηυθέτει, οἷς αὐτὸς νοήμασιν ἐνησμένιζε, καὶ πρὸς τὰ δοκοῦντα οἱ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν λόγων παρεβιάζετο. ἡμεῖς δὲ νῦν πρὸς τὸ ἐλέγχειν γινόμενοι τὸ τῶν ἐπιστασιῶν τούτων βεβηλωμένων, οὐκ ἴδιον μέρος ὥσπερ μοι καὶ προείρηται, λογογράφοις γραφῆς ἐκθήσομεν, εἰς ἀντίρρησιν ταύτην λογογραφήσομεν, ἀλλ' ἑκάστην περικοπὴν γραφικῆς ῥήσεως,

esse censemus, præteribimus,

occurrere quidem non in ſapientia ſermonis, res diffuſe & per extenſum pertractantis, ſed in nudis ab omni oratorio ſplẽdore diuinarum Scripturarum teſtimonijs, & ita magis contradicentium refutationem corroborare: quod facilius hac ratione mendacium deprehendatur. Quænam autem pars libri fuerit, cui occurrere conſtituimus? Viri illius ſtudium, quo ille ſumma animi contentione non ex Patre & Filio eſſe Spiritum ſanctum demonſtrare conatur. Quis vero reſponſionis modus, & quæ methodus, quæ aperte mendacij refutationem conuellere potis ſit? dicemus iam plane. Illius libri auctor, admirandus ſane vir, robore ſermonum nec inualido ſtipatus, omnibus ſcripto traditis, quibus eſſe ex Patre & Filio videtur Spiritus innui, dictis collectis, & ordine diſpoſitis, ſuam Animaduerſionem annectens, ſententijs, quibus ipſe acquieſcebat, ad eam quæ ſibi videbatur expoſitionem per vim etiam trahens applicauit: nos vero, qui nunc ad illa refutanda acceſſimus, harum Animaduerſionum non propriam partem, vt iam prædiximus, quæ nempe oratoriæ artis & vnamquanque pericopem

δογμάτων πεπλασμένων ἀρχὰς, καὶ ταύτας ὡς ὁμολογουμένως παρὰ τῶν θεηγόρων τῆς Ἐκκλησίας φωστήρων ῥηθείσας ὑποθεμένων, οἱ ἐφεξῆς οὐκ ἐπ' ἄλλαις, ἀλλ' ἐπ' αὐταῖς ταύταις τὰ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐλογογράφησαν, φιλοτιμία τις ἄκαιρος ἡμῖν ἔδοξε, καὶ τῇ αὐτῶν ὁμοιῶν διαφόροις λογογραφίας εἴδεσιν ἀγωνίζεσθαι. Εἰσὶ δ' αἱ πεπλασμέναι δογμάτων ἀρχαὶ, ἡ λέγουσα πρότασις, Ἴδιον τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ προβάλλειν τὸ πνεῦμα. Ἑτέρα ἡ λέγουσα, Πᾶν τὸ ἐπὶ τῆς Τριάδος λεγόμενον, ἢ ἑνός ἐστιν, ἢ τῶν τριῶν. Τρίτη ἐπ' αὐταῖς ἡ λέγουσα, Πᾶν τὸ ἐπὶ τῶν θεαρχικῶν λεγόμενον ὑποστάσεων, ἢ ὑποστατικόν ἐστιν, ἢ φυσικόν. Καὶ τετάρτη, ἡ τὸν πατέρα αἴτιον εἶναι τῶν ἐξ αὐτοῦ φάσκουσα, τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, οὐχὶ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως. Ἔτι δὲ πέμπτη, ἡ προσεχῶς καὶ ἀμέσως εἶναι λέγουσα τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός. τούτων γὰρ οὐδεμίαν, κἂν εἰ μυρία κάμνῃ τις τὰς τῶν θεηγόρων πατέρων βίβλους ἀνερευνῶν, εὑρήσει παρά τινος τούτων ῥηθεῖσαν ποτέ, οἱ δὲ τοῦ σχίσματος ζηλωταὶ, ταύτας ἐπλάσαντο. καὶ οἱ παροδικῶς τὰς θείας ἰόντες γραφὰς, ὡς ἀληθέσι ταύταις πιστεύοντες, οὐδέποτέ τι ἔχοι ἄτοπον ἀποδεῖξαι τῷ λόγῳ ἑπόμενον τῶν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ λεγόντων εἶναι τὸ πνεῦμα. εἰ μὴ

tis dogmatum propria principia commenti, ea a diuiniloquis Eccleſiæ luminibus abſque vlla hæſitatione aſſerta ſuppoſuerint, qui eos ſubſecuti ſunt, non ſuper alijs, ſed ſuper iiſdem quæ aduerſus Romanam Eccleſiam ſcripto tradiderunt, fundarunt, contentioſa ſimultas atque inopportuna nobis viſa eſt, aduerſus ſimiles ſententias varijs ſcriptionum generibus decertare. Sunt vero conficta dogmatum principia, Primum aſſerens; *Proprium Patris eſſe Spiritum producere.* Secundum; *Quidquid de Trinitate aſſeritur, aut eſt vnius, aut trium.* Tertium; *Quidquid de diuinis perſonis aſſeritur aut eſt perſonale, aut naturale.* Quartum quod inſinuat; *Patrem, quæ ex ſe veluti cauſa producit, ratione ea perſonæ, non autem naturæ producere:* Quintum denique, quod decernit; *Spiritum ex Patre eſſe contigue & immediate.* Horum nullum, licet quiſpiam diuinorum Patrum Commentaria euoluendo defatigetur, a quoquam vſquam aſſertum reperiet. Hæc porro confinxerunt, qui ſchiſma promouerunt, & qui ſuperficie tenus & per tranſennam diuinas ſcripturas percurrunt, ſimilibus vti veriſſimis attendentes, nullum vnquam abſurdum conſequi, aduerſus eos, qui Spiritum

καὶ καινοτόμοις ἐπὶ δόγμασιν εἰς προφανῆ καταστάντων, καὶ ἀναμφίβολον αἵρεσιν, ὁ κατ᾽ αὐτῶν ἀγὼν ἡμᾶς δικαίως ἀπήτησε, διὰ πολυστίχων καὶ ἀκριβῶν ἀνατρέψαι τῶν ἀντιρρήσεων, διὰ δὲ τὸν τοῦ λόγου ταῖς ἀκοαῖς πολέμιον κόρον συντελεῖ, ὡς εἴρηταί μοι, τῶν τινῶν ἐπιτομὴ ῥήσεων. Παραιτητέον οὖν μοι καὶ τὴν διάλεξιν, καὶ ἐπ᾽ αὐτὰς δὴ τῶν γραφικῶν αὐτῶν ῥήσεων, καὶ τῶν ἐπὶ ταῖς ῥήσεσιν ἐπιστασιῶν, ἐνταῦθα μοι ἀρκτέον.

cens veritatis hoſtes eruperint, & dogmatibus de nouo compoſitis in apertam & indubitatam hæreſim prolapſi ſint, certamen, quod aduerſus eoſdem ſuſcipimus, a nobis iuremerito poſtulat, eoſdem prolixioribus Refutationibus refellere. Propterea vero ſermonis auribus aduerſam ſatietatem operæpretium fuerit, vt iam dixi, nonnullorum dictorum compendio vti. Prætereundum itaque colloquium, & ab ipſis ſcripto traditis auctoritatibus, & Animaduerſionibus de ijſdem ducendum principium eſt.

Ex nouo Teſtamento ſententiæ.

ΕΚ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛ.

β. Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε. καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένῃ μεθ᾽ ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπίστησον ἀκριβῶς τῇ τοῦ Εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ διανοίᾳ. Πῶς ὁ Σωτὴρ ἐρωτήσειν λέγει τὸν πατέρα, ἵν᾽ ἐκεῖνος δώσῃ τὸν Παράκλητον. Τοίνυν ἐκ τούτου μάνθανε, τὸν πατέρα διὰ τοῦ ὁμοφυοῦς μονογενοῦς διδόντα τὸν ὁμοφυῆ Παράκλητον.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Συνεῖδον ἐν τῇ ἐπιστασίᾳ ταύτῃ πρα-

Ex EVANGELIO IOANNIS cap. 14. verſ. 15.

II. *Si diligitis me, mandata mea ſeruate. Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, vt maneat vobiſcum in æternam, Spiritum veritatis.*

ANIMADVERSIO.

Adeſto animo Auditor, recogitatoque dicti Euangelici mentem. Quanam ratione Saluator rogaturum ſe dicit Patrem, vt ille Paracletum det. Hinc ergo diſcito, Patrem per conſubſtantialem ſibi Vnigenitum conſubſtantialem Paracletum exhibere.

REFVTATIO.

In hac Animaduerſione tu

quidem

quidem Auditorem hortaris, mentem figere, quanam ratione de Paracleti exhibitione Patrem rogat Saluator, ex eoque discere, Patrem per consubstantialem vnigenitum consubstantialem Paracletum exhibere. Ego vero ex illis percipio, ex Patre per consubstantialem vnigenitum consubstantialem Paracletum esse, siue effluere, siue procedere, vel quidquid aliud tibi in animo est, dicere, quod Paracleti existentiam notet. Qua enim alia ratione Spiritus a Patre per Filium dari dicetur, nisi vti ex Patre per Filiũ existens? Etenim si a Patre, vti ex eo existẽs, datur, per Filium non vti ex eo existens, quis demum non existimauerit vti a seruo, & administro Filio Spiritum exiberi. Et ne ad eiusmodi sententiam comprobandam, sermone prolixiore vtens, videar proprijs cogitationibus ac placitis adseruire, testis omni exceptione maior magnus adducatur Cyrillus, qui Ioannis Euangelium explanans, cum ad eam partem peruenisset, in qua Saluator inquit; *Cum Paracletus venerit, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis*, ad eos conuertens orationem, qui Filium alienæ a Patre substantiæ impie decernebant, hunc in modum edisserit. *Nemo enim nos ad eorũ, qui* im-

ξένῃ τὴν ἀκροατὴν ἐπιστῆσαι, πῶς τὸν πατέρα περὶ τῆς τοῦ Παρακλήτου δόσεως ὁ Σωτὴρ ἐρωτᾷ, καὶ μαθεῖν ἐκ τούτου, ὡς ὁ πατὴρ διὰ τοῦ ὁμοφυοῦς μονογενοῦς τὸν ὁμοφυῆ Παράκλητον δίδωσιν. ἐγὼ δ' ἐντεῦθεν ξυνίημι, ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ ὁμοφυοῦς μονογενοῦς τὸν ὁμοφυῆ Παράκλητον εἶναι, ἢ πηγάζειν, ἢ ἐκπορεύεσθαι, ἢ ὅπως ἂν βούλει ἕτερον λέγειν τὸ τὴν τοῦ Παρακλήτου δηλοῦν ὕπαρξιν. Πῶς γὰρ ἂν καὶ δοθείη ἄλλως τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, εἰ μὴ ὡς ἐκ πατρὸς ὑπάρχον διὰ τοῦ υἱοῦ. Εἰ γὰρ ἐκ μὲν τοῦ πατρὸς, ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον δοθείη, διὰ τοῦ υἱοῦ δὲ, οὐχ ὡς δι' αὐτοῦ ὑπάρχον, τίς ἂν λοιπὸν οὐκ οἰήσαιτο διακονικῶς καὶ ὑπηρετικῶς δίδοσθαι τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ. Καὶ ἵνα μὴ τοῖς εἰς κατασκευὴν τοῦ νοήματος τούτου λόγοις ἐμπλατυνόμενος, δόξαιμι λογισμοῖς οἰκείοις χαρίζεσθαι, μάρτυς ταύτης τῆς διανοίας ἀξιόπιστος ὁ μέγας μοι παραχθήσεται Κύριλλος. οὗτος καὶ γὰρ τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐξηγούμενος Εὐαγγέλιον, ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει γενόμενος, ὅπου ὁ Σωτὴρ ἔφη. Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ἡμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, πρὸς ἐκείνους χρηματίζων τὸν λόγον, οἵτινες ἑτεροούσιον τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν δυσσεβῶς ἐδογμάτιζον, οὕτω φησί· Μὴ γὰρ δή τινες ἡμᾶς τῶν δυσσεβεῖν εἰωθότων, τοῖς

ἐξ ἀμαθίας ἀποκομιζόντων λόγοις, εἰς ἃ μὴ θέμις ἐννοεῖν, ὡς ὑπουργικήν τινα χρείαν ἀποπληροῦν ὁ υἱὸς, τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς πνεῦμα τῇ κτίσει διακονεῖ. καὶ τοῦτο γὰρ ἀσυνέτως τινὲς οὐ κατέδεισαν εἰπεῖν. πιστεύειν δὲ μᾶλλον ἀκόλουθον ὡς ἐπείπερ ἴδιόν ἐστιν αὐτοῦ καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἀποστέλλει τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς πρὸς ἁγιασμόν. Καὶ μετ' ὀλίγα. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις κἀκεῖνο λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης εἰσβήσεται. εἰ γὰρ ὑπουργίαν διακονικὴν ἀποπληροῦν οἴεσθε τὸν υἱὸν τὸ ἀλλότριον ἡμῖν κεχορηγηκότα, τουτέστι τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἅγιον ὂν κατὰ φύσιν πνεῦμα, οὐ κατὰ φύσιν ἅγιος ὁ υἱὸς κατὰ μέθεξιν δὲ ὥσπερ ἡμεῖς. Ὁρᾷς ὅπως ὁ θαυμαστὸς συνήγαγε Κύριλλος, ὡς εἴπερ ὁ υἱὸς τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὑπάρχον ἅγιον πνεῦμα, χορηγεῖ μὴ ὡς ἴδιον αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός ἐστιν ἴδιον, ἀλλότριον χορηγῶν ἐστι πνεῦμα, τὴν τοῦ πνεύματος μετὰ τῶν πάντας ἀπὸ τοῦ υἱοῦ ἀλλοτριότητα, οὐκ ἄλλοθεν συνῆξεν ἀλλ' ἀπὸ τῶν λόγου τῶν λέγειν ἀποτολμώντων, ὡς χορηγεῖ ὁ υἱὸς τὸ πνεῦμα μὴ δι' αὐτοῦ ὑπάρχον, ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς προϊόν. Τοιοῦτον ἐπὶ τῆς πίστεως διακινδυνεύουσιν ὄλισθον οἱ ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν, ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον διδάσκοντες καὶ χορηγεῖσθαι καὶ ἀπο-

impietatem amplecti consueuerũt ad ea quæ ex ignorantia oriuntur & quæ intelligere nefas est, verbis suis impellat; Spiritum scilicet qui ex Patre est, per Filium vti per ministrũ mitti ad creaturas: nam etiam id nonnulli dicere ausi sunt. Sed potius credamus, quoniam Spiritus ita proprius Filij, sicut sane ipsius quoque Dei Patris est, idcirco ad sanctificationem suorum Discipulorum ab eo mitti. Et paucis annexis. *Præterea quæ dicta sunt, illud quoque necessario consequetur. Si enim ministerium seruile explere Filium existimatis illud, quod non est, suæ naturæ exhibentem, quod nempe est a Patre & Deo, sanctusque est natura sua Spiritus, equidem non natura sanctus Filius erit, sed participatione vt nos.* Vides vti consequenter admirabilis Cyrillus colligit, si Filius Spiritum sanctum, qui a Deo & Patre existit suppeditat non tanquam sui proprium, quemadmodum Dei & Patris proprius est, alienum a sua natura Spiritum suppeditat: sicque Spiritus a Filio alienam naturam non aliunde collegit, sed ab eorum dictis, qui asserere non verebantur a Filio Spiritum non ab eo existentem suppeditari, sed ex solo Deo & Patre procedentem. Simile circa fidem discrimen subeunt & circa eam labuntur, qui ex Patre quidem vti ex eo existentem

rem Spiritum exhiberi, suppeditari, & mitti, intelligunt, per Filium vero non vti per eum existentem ex Patre. Itaque, o Auditor, quem præsentis voluminis parens aduocauit ad suas Animaduersiones dijudicandas, si a recta veritatis sententia aberrare non vis, ex Patre per Filium credito Spiritum dari, suppeditari, & mitti tanquam qui ex Patre per Filium existit, ne exhibitionis, suppeditationis, & missionis seruus atque minister tibi Filius reputetur, quod est impium, & plane blasphemum.

στέλλεσθαι τὸ πνεῦμα νοοῦντες, διὰ τοῦ υἱοῦ δὲ, οὐχ ὡς δι' αὐτοῦ ὑπάρχον ἐκ τοῦ πατρός. Εἴπερ γοῦν, ὦ ἀκροατὰ, ὃν ὁ τῆς παρούσης προσεκαλέσατο βίβλου πατὴρ εἰς διάγνωσιν τῶν ἐκείνων ἐπιστασιῶν, βούλει τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας μὴ ἀποπλανᾶσθαι, ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ πίστευε τὸ πνεῦμα διδόμενον καὶ χορηγούμενον καὶ ἀποστελλόμενον, ὡς ἐκ πατρὸς ὑπάρχον διὰ τοῦ υἱοῦ, ἵνα μὴ διάκονος καὶ ὑπηρέτης τῆς δόσεως καὶ χορηγίας καὶ ἀποστολῆς νοοῖτό σοι ὁ υἱὸς, ὅπερ ἐστὶ δυσσεβές τε καὶ βλάσφημον.

Ex eodem EVANGELIO cap. 14. vers. 25.

III. *Hæc locutus sum vobis, apud vos manens. Cum autem venerit Spiritus sanctus, quem mittet Pater meus in nomine meo, ille vos docebit omnia.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

γʹ. Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, παρ' ἡμῖν μένων. ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατήρ μου ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνο διδάξει ἡμᾶς πάντα.

ANIMADVERSIO.

Prudenter animaduertito, Patrem dici in nomine Filij, siue per Filium Paracletum mittere.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Συνετῶς ἄκουσον, ὡς ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ, ἤτοι διὰ τοῦ υἱοῦ ἀποστέλλειν λέγεται τὸν Παράκλητον.

REFVTATIO.

Et tu quoque prudenter animum aduertito, quemadmodum hic Saluator enunciauit, quem mittet Pater meus in nomine meo, & non se disjunxit a Patre, quia Spiritus per ipsum mittitur a Patre, pari modo cum dixit, qui ex Patre procedit, non sese a Patre distinxisse, quia Spiritus per ipsum a Patre procedit.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ καὶ συνετῶς πρόσεχε, ὅτι ὥσπερ ἔφη ὁ Σωτὴρ ἐνταῦθα, ὃ πέμψει ὁ πατήρ μου ἐν τῷ ὀνόματί μου, καὶ οὐ διεῖλον ἑαυτὸν τοῦ πατρὸς, διὰ τὸ πέμπεσθαι τὸ πνεῦμα δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ὅταν ἔφη, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, οὐ διεῖλεν ἑαυτὸν τοῦ πατρὸς, διὰ τὸ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ πατρός.

Ex

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Εὐαγγελίου.

δʹ. Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπίστησον, πῶς αὐτὸς μὲν πέμψαι τὸν Παράκλητον ὁ μονογενὴς ὑπισχνεῖται, παρὰ τοῦ πατρὸς δέ. Συνᾴδει δὲ τοῦτο πάντως τοῖς προλαβοῦσι. τὴν δὲ ἐκπόρευσιν τούτου, δηλονότι τὸν τρόπον τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως, ἐκ τοῦ πατρὸς σαφῶς ἐκδιδάσκει σε. Τίνα γοῦν ἕτερον ζητεῖς τῆς ἀληθείας καὶ τῆς σοφίας ἀληθέστερον διδάσκαλον καὶ σοφώτερον;

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Μὴ τοῦτο σκόπει, ὅτι αὐτὸς μὲν πέμψαι τὸν Παράκλητον ὁ μονογενὴς ὑπισχνεῖται, παρὰ τοῦ πατρὸς δέ· ἀλλ' ὅτι, τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸν Παράκλητον, ἐντεῦθεν ἐμφαίνεται. τὸ γὰρ παρὰ τοῦ πατρὸς πεμπόμενον καὶ υἱοῦ, ἐπεὶ παρ' οὐδενὸς διακονικῶς, πάντως φυσικῶς, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχον ἀμφοῖν. Τὸ δὲ λέγειν σε, ὡς τὴν ἐκπόρευσιν, δηλονότι τὸν τρόπον τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως τοῦ πνεύματος ἐκ τοῦ πατρὸς σαφῶς ἐκδιδάσκει ὁ Κύριος, καλῶς σοι εἰρημένον ἐστίν. ἔδει δέ σε τὸ σύμπαν τῆς ἐννοίας τῶν Εὐαγγελικῶν καταννοῆσαι φωνῶν, καὶ γνῶναι, ὡς καθάπερ ἐκ τοῦ πατρὸς ἡ

dum, quemadmodum ex Patre,

Ex cod. Euangelio c. 15. v. 26.

IV. *Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ipſe teſtimonium perhibebit de me.*

ANIMADVERSIO.

Attentius animaduertito, quomodo ipſe Paracletum ſe miſſurum promittit, ſed a Patre. hocque prorſus concordat cum praecedentibus. Proceſſionem vero illius, modum nempe naturalis exiſtentiæ, ex Patre apertiſſime te docet. Quem igitur alium tibi quaeris veritatis, & ſapientiæ veraciorem ac ſapientiorem magiſtrum?

REFVTATIO.

Ne id conſideres, ipſum vnigenitum ſe miſſurum Paracletum promittere, verum a Patre: ſed ex vtroque Paracletum eſſe, apertiſſime inde demonſtrari. Quod enim a Patre & Filio mittitur, cum a neutro ad modum ſerui, prorſus naturaliter, veluti ex eſſentia vtriuſque exiſtit. Quod vero dicis, proceſſionem, modum nempe naturalis exiſtentiæ Spiritus ex Patre, palam a Domino doceri, appoſite probeque dicis. Veruntamen ſententia tota dictionum Euangelicarum capienda erat, tum demum intelligenaturalis Spiritus exiſtentia ma-

nifestatur, voce Domini, qua asseritur, *qui a Patre procedit*, & Dominus protulit, omnia sua ad Patrem, veluti ad causam absque principio referens, ita & manifestari ab alio Domini dicto, quo Spiritus veritatis Spiritus sanctus dicitur, per Filium similem naturalem existentiam Spiritus esse. Manifesto nanque apparet, Euangelicum dictum asseuerans, Spiritum veritatis Spiritum sanctum, illud ipsum innuere, quod & aliud asserit, eum a Patre procedere. suoq; testimonio pondus addet dicto meo veritatis regula diuinissimus Basilius in ijs, quæ contra Eunomium, Ariumque scripsit, cuius hæc sunt ipsissima verba; *Erga Patrem affinitatem intelligo, cum a Patre procedit, erga Filium cum audio, qui Spiritum Christi non habet, hic illius non est*. Vides ne & intelligis, Spiritum Patri esse affinem, quod procedit ex Patre, affinem vero Filio, quod ipsius Spiritus est? Vide rursus & intelligito, qui hæc dictauit Dominus, eundem ipsum his iisdem dictionibus comprobasse, ex vtroque esse Patris & Filij Spiritum. Quodsi alium quoque postulas, qui hæc eadem affirmet, & suo testimonio sententiam hanc constabiliat, audi & sanctum Cyrillum in Interpretatione Ioannis ad illa verba,

φυσικὴ δηλοῦται τοῦ πνεύματος ὕπαρξις ἀπὸ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς τῆς, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἣν ὁ Κύριος ἔφη πάντα τὰ αὐτοῦ εἰς τὸν πατέρα ὡς εἰς ἄναρχον ἀναφέρων αἰτίαν, οὕτω δηλοῦται καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης τοῦ Κυρίου φωνῆς τῆς, πνεῦμα ἀληθείας, λεγούσης τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τοῦ υἱοῦ τὴν τοιαύτην φυσικὴν εἶναι τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν. εὔδηλον γὰρ ὡς ἡ Εὐαγγελικὴ ῥῆσις ἡ λέγουσα, πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκεῖνο δηλοῦται, ὅπερ ἡ λέγουσα παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι. Καὶ μαρτυρήσει μοι τὸν λόγον ἡ τῆς ἀληθείας στάθμη, ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου καὶ Ἀρείου λόγοις φάσκων οὕτω ῥητῶς. Τὴν μὲν πρὸς πατέρα οἰκειότητα νοῶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ ἀκούω, εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, ὁρᾷς καὶ συνίης, ὡς οἰκεῖον μὲν πατρὶ τὸ πνεῦμα, ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, οἰκεῖον δὲ τῷ υἱῷ, ὅτι πνεῦμα ἐστιν αὐτοῦ; Ὅρα καὶ σύνες, ὡς ὁ τὰς λέξεις ταύτας εἰρηκὼς Κύριος, αὐτὸς ἐκεῖνος ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν λέξεων παρέστησεν, ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ πνεῦμα. Εἰ δὲ καὶ ἔτι χρήζεις τοῦ προσεπιβεβαιώσοντος καὶ προσεπιμαρτυρήσοντος σοι τὴν ἔννοιαν ταύτην, ἴσθι καὶ τὸν ἅγιον Κύριλλον, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς τὸ, ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ.

Παράκλητος, φάσκοντα οὕτω. Ἰδοὺ γὰρ, ἰδοὺ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστιν ἑαυτοῦ τὸν Παράκλητον εἰπὼν, παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι φησί. ὥσπερ γὰρ ἐστὶ πνεῦμα ἴδιον τοῦ υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προϊὸν, οὕτω καὶ τοῦ πατρός. οἷς δὲ τὸ πνεῦμα κοινὸν, τούτοις εἴη δήπου πάντως αὖ καὶ τὰ τῆς οὐσίας ὐδιαιρισμένα. Ἰδοὺ καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος, ἴδιον υἱοῦ καὶ πατρὸς, καὶ κοινὸν πατρὶ καὶ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τῶν Εὐαγγελικῶν τούτων ῥήσεων ἰσοδύναμον. Καὶ δεῖ εἰδέναι τὸν τῆς ἀληθείας ἐφιέμενον, ὡς οὐδέν τι παραχαράττει τὸ Εὐαγγέλιον ὁ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι λέγων τὸ πνεῦμα, ὡς οἱ διαβάλλοντες τὴν ἀλήθειαν λέγουσι, διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Κυρίου φωνῶν ἀναφαίνεσθαι, τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ba, *Cum itaque venerit Paracletus*, enuncianten; *Ecce enim ecce Spiritum veritatis, hoc eſt ſuimetipſius Paracletum appellans, ex Patre eum procedere ait. Nam ſicut Filÿ Spiritus eſt, naturaliter in ipſo manens, & per ipſum progrediens, ſic Patris quoque Spiritus eſt. Quibus autem Spiritus communis eſt, ÿ profectò ſecundum ſubſtantiam diſſeparari non poſſunt.* En ſanctum item Cyrillum aſſerentem, proprium Filij & Patris, & communem Patri & Filio Spiritum ſanctum, & eaſdem horum dictorum vires colligentem. & veritatis amatori ſciendum eſt, nullam vim inferre Euangelio, qui ex Patre, & Filio Spiritum aſtruit, vt qui veritatem criminantur, contendunt, cum ex ijſdem Domini vocibus plane appareat, ex eodem & Patre Spiritum ſanctum eſſe.

DICTA APOSTOLICA.

Τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων.

ί. Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεὸς, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες. τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθεὶς, τήν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο, ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε.

S. Petri ex Actis Apoſtolorum. cap. 2. verſ. 32.

V. *Hunc Ieſum reſuſcitauit Deus, cuius omnes nos teſtes ſumus. Dextera igitur Dei exaltatus, & promiſſione Spiritus ſancti accepta, a Patre effudit hunc, quem vos videtis & auditis.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσχες τῷ μεγάλῳ Ἀποστόλῳ Πέτρῳ, τῷ οἰκείῳ διδασκάλῳ συνῳδὰ

ANIMADVERSIO.

Prabe aures magno Apoſtolo Petro, eadem cum Magiſtro ſuo

decernenti. Nam cũ ille dixerit, se missurum Spiritum a Patre, hic eum accepisse a Patre docet promissionem Spiritus, & illum in nos effudisse, non vero emisisse.

δογματίζοντι. ἐκεῖνυ γὰρ εἰπόντος πέμψαι τὸ πνεῦμα παρὰ τῦ πατρὸς, οὗτος λαβεῖν αὐτὸν διδάσκει παρὰ τ πατρὸς τὴν ἐπαγγελίαν τῦ πνεύματος, καὶ ἐκχέαι τοῦτο ἐφ᾽ ἡμᾶς, ὁ μὴν προβαλέσθαι.

REFVTATIO.

Si eadem tibi videntur esse, misisse Saluatorem a Patre Spiritum sanctum, & accepisse a Patre promissionem Spiritus, & effundere illum in nos, neque nobis alia refutatione opus fuerit, præter eam, qua astruitur, nunquam mittendum fuisse Spiritum ex Patre per Filium, nisi ex Patre per Filium existeret. Etenim si mittendus non erat per Filium, nisi vti existens per Filium, neque effundendus erat per Filium, nisi vt existens per Filium. Et si id est, frustra nobis Euangelica hæc & Apostolica dicta congeris ad Italum opprimendum, qui ex Patre per Filium, & consequenter ex vtroque Spiritum esse existimat.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἴπερ ταυτὰ σοι δοκοῦσι, τὸ πέμψαι τε τὸν Σωτῆρα παρὰ τῦ πατρὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ τὸ λαβεῖν αὐτὸν παρὰ τῦ πατρὸς τὴν ἐπαγγελίαν τῦ πνεύματος, καὶ ἐκχέαι τοῦτο ἐφ᾽ ἡμᾶς, οὐδὲ ἡμῖν ἄλλης δεήσει τῆς ἀντιρρήσεως, παρ᾽ ἐκείνην τὴν λέγουσαν, ὡς οὐκ ἂν πεμφθείη ἄλλως τὸ πνεῦμα ἐκ τῦ πατρὸς διὰ τῦ υἱοῦ, εἰ μὴ ὡς ἐκ πατρὸς ὑπάρχον διὰ τ υἱοῦ. Εἰ γὰρ οὐκ ἂν πεμφθείη ἄλλως διὰ τ υἱοῦ, εἰ μὴ ὡς ὑπάρχον διὰ τῦ υἱοῦ, οὐδὲ ἐκχυθείη ἄλλως διὰ τ υἱοῦ, εἰ μὴ ὡς ὑπάρχον διὰ τῦ υἱοῦ. καὶ εἰ τοῦτο, μάτην τὰς Εὐαγγελικὰς καὶ Ἀποστολικὰς ταύτας ῥήσεις προβάλλῃ, εἰς ἐναντίωσιν τοῦ Ἰταλοῦ, ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀμφοῖν, τὸ πνεῦμα εἶναι δοξάζοντος.

S. Pauli Apostoli ex Epistola ad Galatas cap. 4. v. 6.

XI. *Misit Deus Spiritum Filij sui in corda nostra, clamantem, Abba pater.*

Τῦ ἁγίυ Ἀποστόλου Παύλου, ἐκ τῆς πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῆς.

ς΄. Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τῦ υἱοῦ αὐτῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ.

ANIMADVERSIO.

Audi quoque Vas electionis Paulum, qui Spiritum Filij esse propter eandem naturam denun-

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἄκουε καὶ τῦ τῆς ἐκλογῆς σκεύους, τοῦ υἱοῦ μὲν εἶναι τὸ πνεῦμα κηρύσσοντος διὰ τὸ ὁμοούσιον. παρὰ τοῦ-

ciat

πατρὸς δὲ τοῦτο ἐξαποστέλλεσθαι.

ciat, *a Patre vero illum mitti.*

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Σὺ μὲν τοῦ υἱοῦ εἶναι λέγεις τὸ πνεῦμα, διὰ τὸ ὁμοούσιον, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρὸ σοῦ τοῦτο εἰρήκασιν. ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή, διατί μὴ καὶ τὸ πνεῦμα υἱὸς τοῦ υἱοῦ, σαφῶς οὕτω λέγει. Τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ τὸ πνεῦμα εἶναι, τρανῶς ἐκήρυξεν ὁ Ἀπόστολος λέγων, τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν. καὶ τὸ δι' υἱοῦ πεφηνέναι σαφὲς πεποίηκεν, υἱοῦ πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ καθάπερ Θεοῦ. καὶ νοῦν Χριστοῦ προσειπὼν, καθάπερ καὶ Θεοῦ πνεῦμα, ὡς τοῦ ἀνθρώπου. Εἰ γοῦν πνεῦμα υἱοῦ κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν Βασίλειον, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ, ἐπίκαιρον κἂν τῇ παρούσῃ ἐπιστασίᾳ εἰπεῖν ἡμᾶς ἀντιλέγοντας, ὡς τὸ ἀποστελλόμενον παρὰ πατρὸς πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, ὡς δι' αὐτοῦ ὑπάρχον παρὰ πατρὸς ἀποστέλλεται δι' αὐτοῦ.

REFVTATIO.

Tu quidem Filij eſſe Spiritum aſſeris propter eandem eſſentiam, quod & multi alij ante diuulgarunt. Veruntamen magnus Baſilius, in capite, cuius inſcriptio eſt. *Quare non & Spiritus Filius Filij*, aperte hæc habet; *Spiritum ex Deo eſſe palam, & præconis inſtar enunciauit Apoſtolus, cum dicit; Spiritum ex Deo accepimus, & per Filium apparere manifeſto indicauit; dum Filij Spiritum quemadmodum & Dei ipſum appellans, & mentem Chriſti nuncupans, quemadmodum & Dei Spiritum, veluti & hominis*. Si itaque Spiritus Filij, vt cum magno loquar Baſilio, quod per Filium, peropportunum fuerit, præſentem hanc Animaduerſionem refutantes dicere, qui mittitur a Patre Filij Spiritus, tanquam per ipſum exiſtens a Patre mittitur per ipſum.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Τίτον.

ζ'. Ἔσωσεν ἡμᾶς, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.

Eiuſdem ex Epiſtola ad Titum cap. 3. verſ. 5.

VII. *Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus Sancti, quem effudit in nos abunde per Ieſum Chriſtum Saluatorem noſtrum.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς, πῶς σαφῶς καὶ καθαρῶς ἐνταῦθα παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκχέεσθαι τὸ πνεῦμα διδάσκει ὁ μέ-

ANIMADVERSIO.

Vides hic ſatis patenter & ſine vlla tergiuerſatione a Patre per Filium Spiritum effundi magnum.

gnum Apostolum docere? Si itaque locis in alijs obscure Filium effundere, & elargiri Spiritum audis, cum Petri Paulique doctrina illa committito.

γας Ἀπόστολος; Εἰ τοίνυν ἀσαφῶς ἀλλαχοῦ τὸν υἱὸν προχέειν, καὶ διδόναι τὸ πνεῦμα ἀκούεις, πρὸς τὰς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου διδασκαλίας ἐκεῖνα συμβίβαζε.

REFVTATIO.

Præter eas, quæ supra digestæ sunt Refutationes, nulla alia hic opus est.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐδεμιᾶς ἄλλης ἀντιρρήσεως ἐνταῦθα χρεία παρὰ τὰς εἰρημένας.

IOANNIS CHRYSOSTOMI DICTA.

Ex Interpretatione Psalmi nonagesimisexti.

Ἐκ τῆς εἰς τὸν ἐνενηκοστὸν ἕκτον Ψαλμὸν ἑρμηνείας.

VIII. *Sed cum fons sit Pater, aquam viuam vocauit Spiritum sanctum. Quare vero inquit, aqua viua? ut addiscas ipsum ex fonte Dei esse. Aqua viua Spiritus est, fons aquæ viuæ Deus, ut cum fontem didiceris, unde aqua illa viua emanat, intelligas. Flumina ex ventre illius fluent aquæ viuæ. Hanc vero aquam enunciabat, de Spiritu, quem accepturi erant fideles. Si aqua viua Spiritus est, quæramus ipsius fontem. Quis vero est fons? dicat Ieremias. Hæc dicit Dominus, obstupuit cælum super hoc, & inhorruit terra, quod duo & mala fecit populus meus, me dereliquit fontem aquæ viuæ. Vides fontem aquæ Deum esse, aquam vero viuam Spiritum sanctum. Fons aquæ viuæ Pater est, fluuius ex fonte emanans Filius, aqua fluuij Spiritus sanctus. Me de-*

θ'. Ἀλλ' ἐπεὶ πηγὴ ὁ πατήρ, ὕδωρ ζῶν ἐκάλεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. διατί φησιν ὕδωρ ζῶν; ἵνα μάθῃς αὐτό, ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ Θεοῦ ὄν, ὕδωρ ζῶν τὸ πνεῦμα. πηγὴ ὕδατος ζῶντος ὁ Θεός. ἵνα ὅταν μάθῃς τὴν πηγήν, νοήσῃς πόθεν τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν. Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. τοῦτο δὲ ἔλεγε τὸ ὕδωρ, περὶ τοῦ πνεύματος, οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες. Εἰ ὕδωρ ζῶν τὸ πνεῦμα, ζητήσωμεν αὐτοῦ τὴν πηγήν. τίς ἡ πηγή; λεγέτω Ἱερεμίας. Τάδε λέγει Κύριος, Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἡ γῆ, ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου. ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος. ὁρᾷς πηγὴν ὕδατος τὸν Θεόν; ζῶν δὲ ὕδωρ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. πηγὴ ὕδατος ζῶντος, ὁ πατήρ. ποταμὸς πηγῆς προερχόμενος ὁ υἱός, ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος. λεγέτω ταῦτα περὶ τοῦ υἱοῦ ὁ προφή-

relique-

τῆς Ἠσαΐας. καὶ ἥξει Κύριος ὡς ποταμὸς ἔνδοξος γῇ διψώσῃ. ὁρᾷς πηγήν; ποταμόν; ὕδωρ ζῶν; καὶ ὥσπερ οὐ δύνῃ τὴν πηγὴν καλέσαι ποταμὸν ἕως τὴν ῥίζαν ὁρᾷς, οὔτε πάλιν τὸν ποταμὸν καλέσαι πηγήν, οὔτε πάλιν τὸ ὕδωρ τὸ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ σχιζόμενον καλεῖς ποταμόν, ἀλλ' ὕδωρ ἀρδείας. καὶ τὰ μὲν ὀνόματα τέμνεται, ἡ δὲ φύσις ἀμέριστος, οὕτως τὸν μὲν πατέρα υἱὸν καλέσαι οὐ δυνατόν, οὐδὲ τὸν υἱὸν πατέρα. ἵνα μὴ εἰς τὴν Σαβελλίου δόξαν ἐκπέσωμεν.

reliquerunt fontem aquæ viuæ. Enunciet hæc eadem de Filio Esaias Propheta, Et veniet Dominus vt fluuius gloriosus terræ sitienti. Vides fontem, fluuium, aquam viuam. Et quemadmodum non vales fontem vocare fluuium, donec radicem conspicis; neque rursus fluuium fontem; neque aquam quæ a fluuio exscinditur fluuium appellas, sed aquam adaquationis. Et nomina quidem scinduntur, natura vero indiuidua. Sic Pater vocari Filius nequit, neque Filius Pater, ne in Sabellij sententiam incidamus.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὅρα, καὶ τὸν μέγαν τῆς οἰκουμένης φωστῆρα καὶ διδάσκαλον, πῶς πηγὴν τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα διδάξας ποταμὸν δὲ τῆς πηγῆς προερχόμενον τὸν υἱόν, ὕδωρ δὲ τοῦ ποταμοῦ τὸ πνεῦμα, ῥητῶς ἀπαγορεύει τὸν ποταμὸν πηγὴν ὀνομάζεσθαι. Εἰ γοῦν μὴ πηγὴ ὁ υἱός, πῶς ἐκπορεύεται τούτου τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;

ANIMADVERSIO.

Vide orbis terrarum lumen & magistrum, quanam ratione, cum Spiritus fontem Patrem indicasset, fluuium ex fonte exilientem Filium, fluuij aquam Spiritum, expresse prohibeat fluuium fontem appellari. Si itaque Filius fons non est, qua ratione ex eo Spiritus sanctus procedit?

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Σὺ μὲν τὸ παραληφθὲν τῷ Χρυσολόγῳ πατρὶ παράδειγμα τῆς πηγῆς τοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ ὕδατος, εἰς εἰκόνα τῆς ἀνεικονίστου Τριάδος, εἰς ἀπόδειξιν τάχα προβάλλῃ, τοῦ μὴ εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. τοῦτο γάρ σοι τὸ σκοπιμώτατον. τὸ δέ, κάλλιστα μᾶλλον τῇ θεολογίᾳ ἐφαρμόζει

REFVTATIO.

Tu quidem exemplum fontis, fluuij, & aquæ ab aurei sermonis Doctore in Trinitatis, quæ nulli similitudini obnoxia est, similitudinem desumptam ad demonstrandum nobis obijcis, Spiritum non esse etiam ex Filio, quod tibi scopus potissimus est. Veruntamen hoc accommodatius adaptatur dictis eorum theologicis, qui asserunt

Spirit.

Spiritum ex Patre per Filium esse, vnde nullo obstante sequitur, ex vtroque Spiritum decerni. Quemadmodum enim aquã per fluuium ex fonte emanantem, ex vtroque effundi, nullus est, qui negat, sic & Spiritus per Filium promanans, ab vtroque exilit. Quodsi ex eo quod Chrysostomus vetat, fluuium fontem vocari, tu quoque nobis prohibes, ne fontem esse Spiritus Filium asseueremus, scito te a regula & præscriptione veritatis aberrantem, hæc prohibere, & magno Athanasio, necnon Chrysostomo ipsi contradicere. Licet enim hic ore aureus Pater clare rationem reddens, ob quam quispiam fluuium vocare fontem non valeat, neque rursus fontem fluuium: Et ratio est, quod inter se nomina non permutantur, ne in Sabellij sententiam incidamus, hæc ille de dictis nominibus fontis, fluuij, & aquæ protulit, quæcunque illa sint. Veruntamen in Oratione sua, de Sacramento Baptismatis, cuius illud principium est; *Rursus nobis beati Dauidis spiritalis cithara*, hunc in modum, nec hæsitanter locutus est. *Propterea Saluator ostendit semetipsum fontem vitæ, & aquam viuam Spiritum sanctum*. Et in rebus theologicis pertractandis magnus Athanasius Oratione de Vnige-

τῶν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα εἶναι τεθεολογηκότων. ὁπόθεν ἀκολουθεῖ τὸ ἀκώλυτον τοῦ ἐξ ἀμφοῖν τὸ πνεῦμα θεολογεῖσθαι. ὡς γὰρ τὸ ὕδωρ διὰ τοῦ ποταμοῦ ἐκ τῆς πηγῆς προερχόμενον, καὶ ἐξ ἀμφοῖν προχεῖσθαι ἀνωμολόγηται. οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ προερχόμενον, ἐξ ἀμφοῖν ἐστι προερχόμενον. Εἰ δὲ διότι ὁ Χρυσορρήμων ἀπαγορεύει τὸν ποταμὸν πηγὴν ὀνομάζεσθαι, ἀπαγορεύεις καὶ σὺ πηγὴν εἶναι τοῦ πνεύματος τὸν υἱόν, ἀλλ' ἴσθι, ὡς ἐπισφαλῶς ἀπαγορεύεις τοῦτο. καὶ τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ. καὶ αὐτῷ δὲ τῷ Χρυσορρήμονι τοῦδ' ἕνεκα ἀντιλέγεις. εἰ γὰρ καὶ ἐνταῦθα ὁ Χρυσορρήμων πατὴρ σαφῶς τὸν λόγον δίδωσι, καθ' ὃν τις οὐ δύναται καλέσαι ποταμὸν τὴν πηγήν, οὔτε πάλιν τὸν ποταμὸν καλέσαι πηγήν. Ὁ δὲ λόγος τὸ μὴ μεταβάλλεσθαι εἰς ἄλληλα τὰ ὀνόματα, ἵνα μὴ εἰς τὴν Σαβελλίου δόξαν ἐκπέσωμεν, τοιαῦτα εἴρηκε περὶ τῶν ὀνομάτων τῆς πηγῆς, τοῦ ποταμοῦ, καὶ τοῦ ὕδατος, οἷάπερ καὶ εἴρηκεν. ἀλλ' ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ τῷ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος, οὗ ἡ ἀρχή. Πάλιν ἡμῖν ἡ τοῦ μακαρίου Δαυὶδ πνευματικὴ κιθάρα, σαφῶς εἴρηκεν οὕτω. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ δείκνυσιν ἑαυτὸν πηγὴν ζωῆς, καὶ ὕδωρ ζῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὁ τὴν θεολογίαν δὲ πολὺς Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ

τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ λόγου, καὶ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή. Οἱ κακοτέχνως τὰς θείας γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, οὕτω φησίν. Διὰ τοῦτο ὁ Δαυὶδ ψάλλων τῷ Θεῷ φησιν, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς. οἶδε γὰρ παρὰ τῷ πατρὶ ὄντα τὸν υἱὸν, τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ταῦτ' οὖν ἐγνωκὼς τοὺς πατέρας ἡμῶν λέγοντας Χρυσόστομόν τε καὶ Ἀθανάσιον, μηκέτ' ἀναιδῆ καὶ ἀπερισκέπτως ἐρεῖς, ὡς οὐκ ἔστι πηγὴ τοῦ πνεύματος ὁ υἱός. Σκόπησον δὲ, πῶς ἄν σοι ἐξέσται τὴν αἰσχύνην φυγεῖν, ἐὰν λέγοντός σου τὸ, εἰ γοῦν μὴ πηγὴ ὁ υἱὸς, πῶς ἐκπορεύεται τούτου τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀντιπαραγάγῃ σοι ὁ Ἰταλὸς, τὸ, εἰ δὲ πηγὴ τοῦ πνεύματος ὁ υἱὸς, πῶς οὐκ ἐκπορεύεται τούτου τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος Ὁμιλίας.

θ'. Λέγεται τοίνυν πνεῦμα ἅγιον. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ κυρία καὶ πρώτη προσηγορία, ἐκφαντικωτέραν ἔχουσα τὴν διάνοιαν, καὶ παριστῶσα τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν φύσιν. πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. τίς αὐτὸ καλεῖ πνεῦμα Θεοῦ; ἄκουε τοῦ Σωτῆρος. Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ Δαιμόνια. Ἵνα τοίνυν, ὡς ἔφθην εἰπὼν, μή τις ἀκούσας πνεῦμα, νομίσῃ οἰκειότητα σημαίνεσθαι καὶ μὴ φύσεως κοινωνίαν, ὁ Παῦλος λέγει. Ἡμῖν δὲ οὐκ ἐδόθη

Vnigeniti Verbi incarnati, & de S. Triade, cuius principium eſt. *Qui malitioſe diuinas Scripturas intelligere volunt*, ſic ait; *Propterea Dauid canens Domino eſfatur; Apud te fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen. Nouit ſiquidem apud Patrem Filiũ eſſe fontem Spiritus ſancti*. Quæ cum agnoueris Patres noſtros Chryſoſtomum & Athanaſium effari, caue ne in poſterũ impudenter, & parum conſiderate dicas, Filium non eſſe fontem Spiritus, attenteq; conſidera, qua ratione opprobrium effugias, ſi, cum tu dixeris, ſi ergo non eſt fons Filius, quomodo procedit ex hoc Spiritus ſanctus? Italus inducat illud, Quodſi fons Spiritus Filius eſt, quomodo non procedit ex eo Spiritus ſanctus?

Eiuſdem ex Homilia de Spiritu ſancto.

IX. *Itaque dicitur Spiritus ſanctus. Iſta enim eſt prima & propria appellatio, & vt euidentiorem habens intelligentiam Spiritus ſancti naturam demonſtrat, Spiritus ſanctus ſpiritus Dei. Quis enim vocat Spiritum Dei? Audi Saluatorem dicentem; Quod ſi ego in ſpiritu Dei eijcio Dæmonia. Vt igitur, ſicut dicebam, nequis audiens Spiritum Dei, putet proprium quiddam ſignificari & non commune naturæ, Paulus*

dicit; Nobis autem non datus est spiritus mundi, sed spiritus qui ex Deo est. Iterum dicitur spiritus Patris, sicut Saluator Apostolis dicit; Ne soliciti sitis, quomodo vel quid loquamini: non enim vos estis, qui loquimini sed, spiritus Patris nostri, qui loquitur in vobis. Sicut autem dixit spiritus Dei, & subdit scriptura, qui ex Deo est: sic iterum dictus est spiritus Patris. Et ne putetis hoc secundum proprietatem dici, Saluator confirmat; Quando venerit Paracletus Spiritus veritatis, qui a Patre procedit. Illic ex Deo, hic a Patre dicitur, id quod sibi ipsi tribuerat dicens; Ego a Patre exiui; hoc & Spiritui sancto ascribit dicens; qui a Patre procedit. Dicitur igitur spiritus Dei, & spiritus qui ex Deo; spiritus Patris & spiritus qui a Patre procedit. Non dixit, gignitur. Quod enim non est scriptum, tenendum non est. Filius a Patre genitus est: Spiritus a Patre procedit. Quaeris a me varietate͂, quomodo genitus ille, & quomodo processit iste? Cum didiceris quod genitus est, didicisti & modum, & comprehendisti utique generationis modum. Nomina sunt, quae pia fide honorantur, & pia ratione tenentur. Quae autem vis nominis, Procedit? ut nomen generationis praetereat scriptura, ne Filium ipsum nuncupet, dicit, Spiritus sanctus, qui a Patre procedit. Inducit eum proceden-

τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Πάλιν λέγεται πνεῦμα πατρὸς, ὡς ὁ Σωτὴρ τοῖς ἁγίοις Ἀποστόλοις λέγει. Μὴ μεριμνήσετε, πῶς, ἢ τί λαλήσετε. οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. ὥσπερ δὲ εἶπε πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐπήγαγεν ἡ γραφὴ τὸ, ἐκ Θεοῦ, οὕτω πάλιν εἴρηται πνεῦμα πατρὸς. καὶ ἵνα μὴ νομίσῃς τοῦτο κατ' οἰκείωσιν λέγεσθαι, ὁ Σωτὴρ βεβαιοῖ. ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. ἐκεῖ ἐκ Θεοῦ, ὧδε παρὰ τοῦ πατρὸς. ὅπερ ἐπήγαγεν ἑαυτῷ, τὸ, Ἐγὼ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον, τοῦτο καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. Ἔστιν οὖν Θεοῦ πνεῦμα, καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς πνεῦμα, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. οὐκ εἶπε γεννᾶται. ἃ γὰρ οὐ γέγραπται, οὐ δεῖ φρονεῖν. υἱὸς ἐκ πατρὸς γεννηθεὶς, πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον. Ζητεῖς παρ' ἐμοῦ τὴν διαφορὰν πάντως, πῶς ἐγεννήθη μαθὼν, ἔμαθες καὶ τὸν τρόπον, καὶ κατέλαβες γεννήσεως τὸν τρόπον. ὀνόματά ἐστι πίστει τιμώμενα εὐσεβεῖ λογισμῷ τηρούμενα. Τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ, ἐκπορεύεται; ἵνα τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα παρέλθῃ ἡ γραφὴ, ἵνα μὴ υἱὸν αὐτὸ καλέσῃ, λέγει πνεῦμα ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ πα-

tem

τρὸς ἐκπορεύεται. Εἰσάγει αὐτὸ ἐκπορευόμενον ὡς ὕδωρ ἀπὸ πηγῆς, καὶ τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ παραδείσου, ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ. Ἐκπορεύεται καὶ πηγάζει, ὁ πατὴρ πηγὴ ὕδατος ζῶντος λέγεται, καὶ τὸν προφήτην Ἱερεμίαν τὸν λέγοντα, Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἐπιπλέον ἡ γῆ, ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου. ἐμὲ ἐγκατέλιπε πηγὴν ὕδατος ζῶντος. Ὁριζόμενος πηγὴν ὕδατος ζῶντος, τὸν πατέρα ὁ θεῖος λόγος, εἰσήγαγεν ἐκ τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς, τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν ἐκπορευόμενον, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. τί ἐκπορεύεται; τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. πῶς; ὡς ἀπὸ πηγῆς ὕδωρ. Πόθεν τοῦτο, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὕδωρ καλεῖται; λέγει ὁ Σωτήρ, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ καθὼς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ῥεύσουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ὕδατος ζῶντος, καὶ ἑρμηνεύων ὁ Εὐαγγελιστὴς τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἐπάγει. τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὃ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες. Εἰ τοίνυν ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης σαφηνίζων τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπε. τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν, ὁ δὲ πατὴρ λέγει, Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, πηγὴ τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ, διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. Λέγει τοίνυν, ἐπαναλαμβάνω γάρ, πνεῦμα Θεοῦ, καὶ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ πνεῦμα πατρὸς, καὶ πνεῦμα τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς. πνεῦμα Κυρίου μαρτυρεῖ Ἡσαΐας ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ.

tem, & aquam de fonte scaturientem, sicut & de Paradiso dictum est; Fluuius autem procedit ex Edem, procedit & scaturit. Pater fons aquæ viuentis dicitur. vt Ieremias Propheta. Obstupuit cœlum super hoc, & inhorruit valde terra. Quoniam duo & mala fecit populus meus, me dereliquit fontem aquæ viuentis. Diuinus sermo definiens Patrem fontem aquæ, induxit ex fonte vitæ aquam viuam, quæ procedit. Quid porro est, quod procedit; Spiritus sanctus. Quo vero modo? sicut a fonte aqua. Vnde hoc, quod Spiritus sanctus aqua vocetur? Dicit Saluator; Qui credit in me, sicut dixit scriptura, flumina ex ventre eius fluent aquæ viuæ. Et interpretans Euangelista hanc aquam subdit; Hoc autem dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Si igitur Euangelista Ioannes declarans Spiritum sanctum, dixit aquam viuam, Pater autem dicit; Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, fons spiritus Pater, proptereaque etiam e Patre procedit. Dicit igitur, repeto siquidem, spiritus Dei, & spiritus qui ex Deo, spiritus Patris & spiritus qui ex Patre. Spiritum Domini testatur Esaias ex persona Christi; Spiritus Domini super me eo quod vnxerit me, &

Paulus; Dominus autem spiritus est.

ANIMADVERSIO.

Est ne hac doctrina purius, aut magis perspicuum? Varijs siquidem modis, & diuersis, multisque testimonijs Spiritus processionem enunciat, unum idemque esse insinuans, & ex Deo & ex Patre esse: ne quis ubi, ex Deo, tantummodo legerit, & ex Filio esse propter naturæ eandem dignitatem suspicetur.

REFVTATIO.

Frequentibus varijsque testimonijs ore aureus Pater Spiritus processionem explanans, unum idemque esse insinuat, & ex Deo, & ex Patre esse. Et rem ita se habere, nemo ambigit. Ex Deo enim, & ex Patre idem hoc in loco est. Tu porro animum figens illis, quæ sanctus enunciauit, significans, vnde nam Spiritus sanctus sui principia fontesque habeat, qua ratione illud absque animaduersione præterijsti, ex quo apparet, Spiritum etiam ex Filio esse? Neque enim, licet radix & absque principio causa Spiritus Pater est, ideo iam & Filius in processione Spiritus a Patre seiungitur. Verum cum per Filium ex Patre ipse procedat, est Spiritus etiam ex Filio, non tanquam ex alia præter Patrem causa & principio, sed tanquam qui ex Patre per Filium procedat.

πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με. καὶ Παῦλος, ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμα ἐστί.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τί τῆς τοιαύτης διδασκαλίας καθαρώτερον καὶ σαφέστερον; πολλαχῶς γὰρ καὶ ἐκ διαφόρων μαρτυριῶν τὴν τοῦ πνεύματος καταγγέλλει ἐκπόρευσιν, ἓν καὶ ταυτὸν εἶναι διδάσκων, τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς, ἵνα μὴ εἴθα τις τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ μόνον ἀναγινώσκῃ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ νομίζῃ διὰ τὴν ὁμοτιμίαν τῆς φύσεως.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Πολλαχῶς καὶ ἐκ διαφόρων μαρτυριῶν ὁ Χρυσορρήμων πατὴρ τὴν τοῦ πνεύματος καταγγέλλων ἐκπόρευσιν, καὶ ἓν ταυτὸν εἶναι διδάσκει τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ παρὰ τοῦ πατρός. καὶ ἔχει οὕτω. τὸ γὰρ ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς, ταυτὸν ἐνταῦθα ἐστί. Σὺ δὲ τούτοις ἐπιστήσας, ἅπερ ὁ ἅγιος ἔφη δηλῶν, ὅθεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὰς τοῦ εἶναι ἀρχὰς καὶ πηγὰς ἔχει, πῶς ἐκεῖνο ἐπιστασίας παρέδραμες ἄμοιρον, ἐξ οὗ παρεμφαίνεται εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. οὐδὲ γὰρ ἐπεὶ ῥίζα καὶ ἄναρχος αἰτία τοῦ πνεύματος ὁ πατὴρ, ἤδη ὁ υἱὸς διῄρηται τοῦ πατρὸς ἐν τῇ προόδῳ τοῦ πνεύματος. ἀλλ' ἐπεὶ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεται, ἔστι τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὅμως ὡς οὐκ ἐξ ἄλλης παρὰ τὸν πατέρα αἰτίας καὶ ἀρχῆς. ἀλλ' ὡς ἐκ

Quod-

πατρὸς ἐκπορευόμενον διὰ υἱοῦ. Τί δὲ τὸ ἐμφαῖνον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι αὐτό; προσέχεις ἤδη καὶ γνώσῃ. πνεῦμα Θεοῦ λέγει τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος. καὶ τὸν Σωτῆρα μάρτυρα παράγει τοῦ λέγεσθαι αὐτὸ πνεῦμα Θεοῦ. εἶτα ἐπάγει. ἵνα μή τις ἀκούσας πνεῦμα οἰκειότητα νομίσῃ σημαίνεσθαι καὶ μὴ φύσεως κοινωνίαν, ὁ Παῦλος λέγει, ὑμῖν δὲ οὐκ ἐδόθη τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Πρόσεχε παρακαλῶ. ὁ Χρυσορρήμων, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, ἡ χρυσήλατος σάλπιγξ τοῦ πνεύματος, λέγει, διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶπε τὸ πνεῦμα, ἵνα μή τις ἀκούσας τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος αὐτὸ ἐν Εὐαγγελίοις πνεῦμα Θεοῦ, νομίσῃ οἰκειότητα σημαίνεσθαι καὶ μὴ φύσεως κοινωνίαν. ὥστε ἡ μέσον πατρὸς καὶ πνεύματος κοινωνία τῆς φύσεως, ἐντεῦθεν ἐστὶν ἐκ τοῦ εἶναι αὐτὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ἐκ γὰρ μόνου τοῦ λέγεσθαι αὐτὸ πνεῦμα Θεοῦ, τάχ' ἄν τις καὶ νομισθείη οἰκειότης σημαίνεσθαι, ἄλλη παρὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως. καὶ πάλιν παρακαλῶν ὁ Χρυσορρήμων φησίν. Οὕτως πάλιν εἴρηται πνεῦμα πατρός. καὶ ἵνα μὴ νομίσῃς τοῦτο κατ' οἰκείωσιν λέγεσθαι, ὁ Σωτὴρ βεβαιοῖ. Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. Εἰ τοίνυν καὶ τὸ ἐκ Θεοῦ εἶναι καὶ τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, τὴν πρὸς τὴν

Quodnam vero est; quod illi unum etiam ex Filio esse manifestat? Attende & intelliges. Sanctus hic Spiritum Dei vocat Spiritum, & Saluatorem testem adducit, illum dici Spiritum Dei. tum subdit; *Ne quis audiens spiritum, proprietatem significari existimet, & non naturæ communionem, Paulus dicit, Nobis vero non est datus spiritus mundi, sed Spiritus qui ex Deo est*: Attento sis animo, quæso. Chrysostomus, quod idem est dicere, ex auro ducta Spiritus tuba, dicit; *Propterea Paulum ex Deo dixisse Spiritum, ne quis audiens quod Saluator in Euangelio dixerat, spiritus Dei, existimet proprietatem significari, & non naturæ communionem*. Quare quæ inter Patrem & Spiritum communio naturæ est, inde est, quod ipse ex Deo est, & Patre. Ex hoc enim solo, quod ille dicitur Spiritus Dei, forte etiam existimabitur, proprietatem innui a communione naturæ diuersam. & procedente Oratione Chrysostomus repetit. *Sic rursus dicitur Spiritus Patris, & ne existimes id secundum proprietatem dici, Saluator confirmat, Cum venerit Paracletus, Spiritus veritatis, qui ex Patre procedit*. Si itaque ex Deo esse, & ex Patre Spiritum sanctum procedere, communionem.

nem naturæ cum Patre manifesto indicant, ne ex eo quod simpliciter dicatur ille Spiritus Dei & Spiritus Patris alia proprietas ab ea, quæ est naturæ communio introducatur. Qua ratione qui asserunt illum Spiritum Filij & Spiritum veritatis secūdum aliam simpliciter proprietatem, præter eam, quæ est naturæ communio, non manifeste diuidunt a Filio Spiritum secundum ipsam essentialem, naturalemq;ipsius existentiam? Et si enim & ex Filio erit, veluti Spiritus Filij, sicuti est ex Deo, vti Spiritus Dei. Et si ex veritate fuerit, vti Spiritus veritatis, quemadmodum est ex Patre vti Spiritus Patris. Et hac ratione habebit erga Filium naturæ communionem, si cōmunionem naturæ erga Patrem habebit, veluti ex Deo & ex Patre existens; erga vero Filium illam habebit proprietatem, vti simpliciter Spiritus Filij, & Spiritus veritatis, quæ ipsum nudum ab ea quæ est, erga Filium naturalis communio, deserat. Quodsi noui isti Theologi magni Basilij enunciatum reprobantes, quod asserit; *Spiritum quidem Patris Spiritum, quod ex Patre: Spiritum vero Filij, quod per Filium*, Spiritus quidem erga Filium proprietatem secundum naturalem communionem profitentur, quod manifeste impium

πατέρα κοινωνίας τῆς φύσεως αὐτοῦ παριστῶσιν. ἵνα μὴ ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι ἁπλῶς αὐτὸ πνεῦμα Θεοῦ καὶ πνεῦμα πατρὸς, ἄλλη τις οἰκειότης νομισθείη τινὶ παρὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως, πῶς οἱ λέγοντες αὐτὸ πνεῦμα υἱοῦ καὶ πνεῦμα ἀληθείας κατά τινα ἄλλην ἁπλῶς οἰκειότητα παρὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως, οὐ προδήλως διαιροῦσιν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα κατ' αὐτὴν τὴν οὐσιώδη καὶ φυσικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν; εἰ γὰρ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἔσται ὡς πνεῦμα υἱοῦ καθάπερ ἐστὶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὡς πνεῦμα Θεοῦ. καὶ εἰ ἐκ τῆς ἀληθείας ἔσται ὡς πνεῦμα ἀληθείας, καθάπερ ἐστὶν ἐκ τοῦ πατρὸς, ὡς πνεῦμα πατρός. καὶ οὕτως ἕξει καὶ τὴν πρὸς τὸν υἱὸν κοινωνίαν τῆς φύσεως, εἰ τὴν μὲν πρὸς τὸν πατέρα κοινωνίαν τῆς φύσεως ἔχει, ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ὄν, πρὸς δὲ τὸν υἱὸν ἐκείνην ἕξει τὴν οἰκειότητα ὡς ἁπλῶς πνεῦμα υἱοῦ, καὶ πνεῦμα ἀληθείας, ἥτις ἀλλότριον τῆς πρὸς τὸν υἱὸν φυσικῆς κοινωνίας ἐάσει αὐτό. Εἰ δὲ θέλουσιν οἱ νέοι θεολόγοι καὶ τὴν θεολογίαν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἀποδοκιμάζοντες τὴν λέγουσαν, πνεῦμα μὲν πατρὸς τὸ πνεῦμα, ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς, πνεῦμα δὲ υἱοῦ, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ, τὴν μὲν πρὸς τὸν υἱὸν οἰκειότητα τοῦ πνεύματος κατὰ φυσικὴν κοινωνίαν ὁμολογεῖν τὸ προδήλως ἀσεβὲς καὶ βλάσφημον διαβεβαιούμενοι,

τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι αὐτὸ ἀπαρνοῦνται, ἀλλ' ἴστωσαν μὴ ἂν ἄλλως δύνασθαι τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως μέσον πατρὸς τηρεῖσθαι καὶ πνεύματος, εἰ μὴ ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα ἐστι. καὶ μὴ ἂν ἄλλως μέσον υἱοῦ καὶ πνεύματος τὴν τοιαύτην κοινωνίαν τηρεῖσθαι τῆς φύσεως, εἰ μὴ διὰ υἱοῦ καὶ ἐξ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐστιν.

impium est, atque blasphemum, vitantes, illud vero ex Filio illum esse inficias eunt, sciant se, non alio modo naturæ communionem inter Patrem & Spiritum conseruare, nisi ex Patre spiritus est; neque etiam alio modo similem communionem naturæ inter Spiritum & Filium seruare, ni per Filium, & ex Filio Spiritus est.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς Ὁμιλίας.

ι. Πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα τὸ ἐκ Θεοῦ, πνεῦμα πατρὸς, καὶ πνεῦμα, ὃ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, πνεῦμα Κυρίου, πνεῦμα υἱοῦ, λέγει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι δὲ ἐστε υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν κρᾶζον, αββᾶ ὁ πατήρ. Ἰδοὺ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, ἀλλαχοῦ πάλιν πνεῦμα Χριστοῦ, λέγει Παῦλος. ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα Χριστοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Παρακαλῶ, προσέχετε τῇ πλοκῇ ταύτῃ τῇ ἁγίᾳ. πῶς ὥσπερ σχοῖνόν τινα ἁγίαν καὶ ζωτικὴν ἐκ τριπλόκου δυνάμεως εἰσάγει ὁ Παῦλος, τὴν φύσιν συνάπτων τὴν ἀδιαίρετον καὶ ἐν διαφόροις ὀνόμασι μίαν τὴν δύναμιν ἐνδεικνύμενος. Ὑμεῖς δὲ φησιν οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ ἀλλ' ἐν πνεύματι. ἰδοὺ πνεῦμα. εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἶδες πνεῦμα; εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, καὶ μὴν ἐχρῆν εἰπεῖν, εἰ δέ τις πνεῦμα Θεοῦ οὐκ ἔχει, ἀλλ' εἶπε πνεῦμα Χριστοῦ, εἶπε Θεοῦ πνεῦμα, καὶ ἐπήγαγε τὸ πνεῦμα Χριστοῦ. Εἰ δέ τις

Eiusdem ex eadem Homilia.

X. *Spiritus Dei, spiritus qui ex Deo. Spiritus Patris, spiritus qui ex Patre procedit. Spiritus Domini, spiritus Filij. Dicit Apostolus. Quod autem Filij estis, misit Deus spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem, Abba pater. Ecce ipse spiritus Filij. Alio loco iterum spiritum Christi dicit Paulus; Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem spiritus Dei habitat in vobis. Obsecro animaduertite sanctam hanc connexionem, quasi catenam quandam sanctam & viuam ex triplici potentia inducit Paulus, naturam coniungens inseparabilem, & in diuersis nominibus vnam naturam indicans. Vos autem, inquit, non estis in carne, sed in spiritu. Ecce spiritum. siquidem spiritus Dei habitat in vobis. Vidisti spiritum? si quis autem spiritum Christi non habet. & sane oportebat dicere; si quis spiritum Dei non*

non habet, sed dixit spiritum Christi non habet, hic non est eius. verum hoc dixit, ut ostendat, si spiritus & Christus. & idem est Christum adesse, & spiritum adesse, & idem est, spiritum Dei dicere & spiritum Christi. Est igitur Spiritus sanctus Spiritus veritatis, quasi quis dicat, spiritus Filij. Quia dicit Saluator, ego sum veritas. Dicitur Spiritus veritatis, qui est spiritus Filij, sicut dicit Paulus. Emisit Deus spiritum Filij sui. Est igitur & spiritus Filij, & spiritus eius, qui excitauit Iesum Christum. Et audi Paulum dicentem, si autem spiritus eius, qui excitauit Iesum Christum, habitat in vobis. Hæc nomina sanctæ & immaculatæ potestatis sancti & adorandi spiritus sunt. Sunt & alia nomina non natura conuenientia, sed operationi. Profundus sermo & opus habet auribus attentis, munitis, & fidelibus. Dicitur autem iterum spiritus spiritus vitæ, quia Saluator dicit; Ego sum veritas & vita. Dicitur itaque spiritus vita sicut & Paulus dicit; Lex enim spiritus vitæ. Hæc nomina non ascribuntur Spiritui sancto, sed virtuti, & operationi eius, vt sunt dona eius.

πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦτο εἶπεν, ἵνα δείξῃ ὅτι εἰ πνεῦμα, καὶ Χριστός. καὶ ἴσον ἐστὶ Χριστὸν παρεῖναι, καὶ πνεῦμα παρεῖναι. καὶ ἴσον ἐστὶν εἰπεῖν, πνεῦμα Θεοῦ καὶ πνεῦμα Χριστοῦ. Ἔστι τοίνυν πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα τὸ τῆς ἀληθείας, ὡς ἄν τις εἴπῃ, πνεῦμα τοῦ υἱοῦ. Ἐπεὶ λέγει ὁ Σωτήρ, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια, λέγεται τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας. ὅ ἐστι τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. ἔστιν οὖν καὶ πνεῦμα υἱοῦ, καὶ πνεῦμα ἐγείραντος Ἰησοῦν Χριστόν. καὶ ἄκουε αὐτοῦ τοῦ Παύλου, εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος τὸν Χριστὸν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Ταῦτα τὰ ὀνόματα τῆς ἁγίας καὶ ἀχράντου δυνάμεως τοῦ ἁγίου ἐστὶ καὶ προσκυνητοῦ πνεύματος. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα ὀνόματα, οὐ τῇ φύσει προσήκοντα, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ. βαθὺς ὁ λόγος καὶ χρῄζει ἀκοῆς προσεχούσης καὶ ἀσφαλοῦς πίστεως. Λέγεται δὲ πάλιν τὸ πνεῦμα, ζωῆς πνεῦμα, ἐπεὶ καὶ ὁ Σωτὴρ λέγει, ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή. λέγεται οὖν πνεῦμα ζωῆς, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος λέγει, Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς. Ταῦτα τὰ ὀνόματα δὲ οὐ προσγράφεται τῷ ἁγίῳ πνεύματι, ἀλλὰ τῇ δυνάμει καὶ τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, οἷον αἱ δωρεαὶ αὐτοῦ.

ANIMADVERSIO.

Nota ex supra posito dicto, & ex hoc etiam sancti Patris Chry-

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ:

Σημείωσαι ἀπό τε τῆς προλαβούσης χρήσεως καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς τοῦ ἁγίου

sostomi

πατρὸς Χρυσορρήμονος μετὰ πολλῆς ἀκριβείας λεπτολογεῖται. ἐκεῖ μὲν γὰρ, περὶ τῆς τοῦ πνεύματος ἐκπορεύσεως ἑρμηνεύων, ταῖς προθέσεσι τῇ τε ἐκ, καὶ τῇ παρὰ, διόλου χρᾶται ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ταύτην διδάσκων. ἐνταῦθα δὲ τὴν τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος παριστῶν ὁμοουσιότητα, καὶ τὴν τῆς φύσεως ταυτότητα μόνην, οὐ μὴν καὶ τὴν ἐκπόρευσιν, οὐδεμιᾷ τῶν τοιούτων χρῆται προθέσεων. ἀλλ' ἁπλῶς οὕτως ἄνευ αὐτῶν, τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Χριστοῦ λέγει τὸ πνεῦμα, τὸν θεοκήρυκα Παῦλον παράγων τῆς τοιαύτης διδασκαλίας ἀπαράγραπτον μάρτυρα.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἴπερ οὖν διὰ τὸ, τὸν Χρυσορρήμονα πατέρα ἡμῶν, περὶ μὲν τῆς τοῦ πνεύματος ἐκπορεύσεως ἑρμηνεύοντα ταῖς προθέσεσι τῇ τε ἐκ, καὶ τῇ παρὰ, χρῆσθαι διόλου, ἐν δὲ τῇ ἤδη ῥηθείσῃ τῶν αὐτοῦ λόγων περικοπῇ οὐδεμιᾷ τῶν τοιούτων προθέσεων χρήσασθαι, ἀλλ' ἁπλῶς οὕτως ἄνευ τῶν προθέσεων τούτων λέγειν τὸ πνεῦμα, τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Χριστοῦ πνεῦμα, οὐ δέχῃ εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἔτ' ἂν εἴης δίκαιος ἀπαρνήσασθαι τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγειν τὸ πνεῦμα, ἐὰν αὐτὸν ἐκεῖνον σοι παραστήσω θεολογοῦντα, ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὅρα καὶ γὰρ ἐν τῷ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή. Ὄντως ἐπεφάνη ἡμῖν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, φησίν. Ἦλθεν ὁ Χριστὸς

ſoſtomi cum multa ac exacta diſcuſſione ſubtilem diſputationem. Vbi enim de Spiritus proceſſione ſermonem habet, præpoſitionibus Ex, *&* Ab, *per totum vtitur, & ex Deo & a Patre illum inſinuat. Hic vero Spiritus & Filij idem natura & eſſentiæ tantum exponens, non vero proceſſionem, nullam ex his præpoſitionibus vſurpat, ſed ſimpliciter & ſine illis Dei & Chriſti Spiritum nuncupat, diuinum præconem Paulum ſimilis doctrinæ teſtem omni exceptione maiorem adducens.*

REFVTATIO.

Si ex eo quod aurea eloquentia præditus Pater Spiritus proceſſionem exponens, *ex* & *ab* præpoſitionibus per totum vtitur, in iam vero digeſta ſuorum ſermonum pericope, nullam ex dictis præpoſitionibus vſurpat; ſed ſimpliciter & abſque illis ſpiritum Dei & ſpiritum Chriſti nũcupat, abnuis dicere ſpiritum etiã ex Filio eſſe, haud iuſta facis, dum refugis ſpiritũ ex Filio profiteri, ſi eundem ipſum tibi conſtituam decernentem, ex Filio eſſe Spiritum ſanctum. Hic enim Oratione de Incarnatione Domini noſtri Ieſu Chriſti, cuius principium eſt. *Vere apparuit nobis diuina gratia*, inquit; *Acceſſit Chriſtus ad nos, dedit nobis*

qui ex eo est, spiritum, & corpus nostrum assumpsit. Et Sanctum quidem in digesta pericope dictis præpositionibus vsum non fuisse, accurata tua ista Animaduersione adnotasti: at vero illum asseruisse, idem esse dicere Spiritum Dei, & spiritum Christi, tanquam tua Animaduersione minime dignum neglexisti. Et tamen illud maximi videtur esse momenti ad demonstrandum, spiritum esse etiam ex Filio. Nanque si idem est dicere, spiritum Dei, & spiritum Christi, quemadmodum ex Deo est, quia spiritus Dei est; pari ratione & ex Filio est, quia spiritus Filij est.

πρὸς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα, καὶ ἀνελάβετο τὸ ἡμέτερον σῶμα. Καὶ ὅτι μὲν ἐν τῇ τοιαύτῃ περικοπῇ ὁ Ἅγιος ταῖς ῥηθείσαις προθέσεσιν οὐκ ἐχρήσατο, πάνυ γε ἀκριβοῦς τῆς ἐπιστασίας ἠξίωσας. ὅτι δὲ ἔφη ἴσον ἐστὶν εἰπεῖν πνεῦμα Θεοῦ, καὶ πνεῦμα Χριστοῦ, ἀλλὰ τοῦτό γε ἄμοιρον ἐπιστασίας παρῆκας. τὸ δὲ πολλὴν τὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Εἰ γὰρ ἴσον ἐστὶν εἰπεῖν πνεῦμα Θεοῦ καὶ πνεῦμα Χριστοῦ. ὥσπερ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ διὰ τὸ εἶναι πνεῦμα Θεοῦ, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐστὶ διὰ τὸ εἶναι πνεῦμα υἱοῦ.

Ex eadem Homilia.

XI. *Si autem audieris dicentem; Mittam vobis Spiritum sanctum, ne secundum Deitatem accipias. Deus enim non mittitur. Nomina sunt hæc operationem significantia, eo quod omnis qui mittit, in illa mittit loca, in quibus non est. Finge quod ego loquar alicui in hac sede. Non possum dicere cuipiam. Veni, mittam te huc; hoc non est mittere, sed collocare & adstare sibi facere. Quod cum Deus vbique est: cælum enim, inquit, & terram impleo, dicit Dominus. Quo mittit qui vbique est? si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero*

Ἐκ τῆς αὐτῆς Ὁμιλίας.

ια΄. Ἐὰν δὲ ἀκούσῃς λέγοντος· Ἀποστελῶ ὑμῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ τὴν θεότητα ἐκλάβῃς. Θεὸς γὰρ οὐκ ἀποστέλλεται. ὀνόματά ἐστι ταῦτα τὴν ἐνέργειαν σημαίνοντα. ἐπειδὴ πᾶς ὁ ἀποστέλλων, εἰς ἐκείνους ἀποστέλλει τοὺς τόπους, ἐν οἷς μὴ πάρεστιν. ὑπόθου ἐμὲ εἶναι τὸν λαλοῦντα ἐν τῷ καθίσματι τούτῳ, οὐ δύναμαι εἰπεῖν τινι, δεῦρο, ἀποστελῶ σε ὧδε. τοῦτο οὐκ ἔστι πέμψαι, ἀλλὰ συγκαθίσαι, καὶ παραστῆναι. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς πανταχοῦ, τὸν οὐρανὸν γὰρ καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, ποῦ πέμπεται ὁ πανταχοῦ ὤν. Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ. ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην, πάρει. ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ'

ὄρ

ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης. καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χείρ σου ὁδηγήσει με. Ποῦ οὖν ὁ Θεὸς ἀποστέλλει; ἀλλ' ἄρα μὴ αὐτὸς μὲν πανταχοῦ, ὁ δὲ ἀποστελλόμενος οὐ πανταχῆ; Ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἆρ' ὡς μὴ παρόντα ἐν τῷ κόσμῳ; πῶς οὖν Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγει, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Πῶς οὖν ἀποστέλλει εἰς τὸν κόσμον. πάλιν ἀποστέλλει ὁ ἀποσταλείς. καὶ ἔμεινεν ὁ ἀποστείλας ἄνω καὶ ὁ ἀποσταλεὶς κάτω. Πῶς ἔλεγε, καὶ ὁ πέμψας με μετ' ἐμοῦ ἐστι. ἀσφαλίσαι τὸν λόγον. δύναται γὰρ εἰπεῖν ὁ αἱρετικὸς, μετ' ἐμοῦ ἐστι τῇ βοηθείᾳ. ὡς λέγω κἀγὼ ὁ Θεὸς μετ' ἐμοῦ ἐστιν. οὐκ εἶπεν ἁπλῶς. ἀλλὰ τί; Ὁ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων. εἰ μετ' αὐτοῦ ἦν καὶ ἐν αὐτῷ ἔμενε, πῶς ἐκεῖνος ἀπέστειλεν; ἢ πῶς οὗτος ἀποστέλλει; εἴτε γὰρ ἦλθον, οἱ δύο ἦλθον. καὶ οὐδεὶς ἀποστέλλει. εἴτε ἔμεινεν ὁ πατὴρ ἄνω, πῶς λέγει ὁ υἱὸς, Ὁ πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστιν, εἰ ἄνω ἔμεινεν ὁ ἀποστείλας; πῶς ἔχει μετ' αὐτοῦ ὁ ἀποσταλεὶς τὸν ἀποστείλαντα; Ἐγὼ γὰρ εἶπον ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστι. Πῶς οὖν ὁ ἀποσταλεὶς λέγει, Ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί; πῶς δὲ πάλιν ἀπέσταλεν; Ὅταν οὖν λέγῃ, πέμψω ὑμῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν δωρεὰν λέγει τοῦ πνεύματος. καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι ἡ δωρεὰ

in infernum, ades: si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris: etenim manus tua illuc deducet me. Quorsum igitur Deus mittis? An forte quia ipse quidem vbique, is autem qui mittitur, non vbique? Misit Deus Filium suum in mundum: num vt non præsentem in mundo? Quomodo igitur Ioannes Euangelista dicit, Omnia per ipsum facta sunt. in mundo erat, & mundus per ipsum factus est? Quomodo igitur iterum in mundum missus est? Num iterum missus est, qui alias missus est, & mansit qui misit, supra, & qui missus est, infra? Quomodo dicebat, Et qui misit me mecum est? Obsecro, diligenter attendas. secure serua sermonem. Potest enim dicere Hæreticus, Mecum est suo auxilio, sicut & ego dico, Deus mecum est. Non dixit simpliciter. sed quid? Pater in me manens. si mecum erat, & mecum mansit, quomodo ille misit, vel quomodo hic missus est? Si enim venerunt, duo venerunt, & neuter missus est. Et si mansit supra Pater, quomodo dicit Filius, Pater meus mecum est? si supra mansit qui misit: quomodo secum habet missus mittentem? Ego enim dixit in Patre, & Pater mecum est. Quomodo igitur missus dicit, Pater in me est? Et quomodo iterum misit? Igitur cum dicit, Mittam vobis Spiritum sanctum, donum

dicit Spiritus, & vt discatis donum mitti, Spiritum autem non mitti, Saluator dicit Apostolis, Manete in Hierusalem, donec induamini virtute ex alto, & sumatis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos. Licet virtus suppeditabatur, Spiritus tamen erat, qui suppeditabat. Omnia enim operatur vnus, & idem Spiritus, diuidens vnicuique, vt vult. Tu ergo non potes ostendere mitti Spiritum sanctum a pura Deitate: ego autem si ostendero tibi factorem cæli & terræ mitti a Spiritu sancto, quid facies? vel nega Christum, vel expunge scripturas, vel cum sis seruus scripturarum, obedi scripturis. Et vbi, inquit, dictum est hoc? Audi Deum dicentem per Prophetam Esaiam, pietatis præconem. Audi me, dicit, Iacob, & Israël, quem ego accerso. Ego Deus primus, & Deus posthac, & præter me Deus non est: attendite oro: restat enim hic quod quæritur. Quis hæc dicit, Pater ne an Filius? Vide quomodo in figura Monarchiæ Trinitatem obscure prædicat. Ego Deus primus, & ego posthac, & præter me non est Deus. Quis est, qui hæc dicit? mundi conditor. Subdit enim, Ego manu mea fundaui terram. Vides opificem loqui? Et Spiritus meus firmauit cælum. Ego omnibus stellis mandaui. Ego excitaui cum iustitia

πέμπεται, τὸ δὲ πνεῦμα οὐκ ἀποστέλλεται, ὁ Σωτὴρ λέγει τοῖς Ἀποστόλοις. Μείνατε ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἕως ἂν ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους. λήψεσθε γὰρ δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. κἂν ἡ δύναμις ἦν χορηγουμένη, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ χορηγοῦν. Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. Σὺ μὲν οὖν οὐ δύνῃ δεῖξαι πεμπόμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ γυμνῆς τῆς θεότητος. ἐγὼ δέ σοι δείξω τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἀποστελλόμενον ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, τί ποιήσεις; ἢ ἄρνησαι τὸν Χριστὸν καὶ ἀπάλειψον τὰς γραφὰς, ἢ δοῦλος ὢν τοῦ Χριστοῦ, ὑποτάγηθι ταῖς γραφαῖς. Καὶ ποῦ φησιν εἴρηται τοῦτο. ἄκουε τοῦ Θεοῦ λέγοντος διὰ τοῦ Προφήτου Ἡσαΐου, τοῦ κήρυκος τῆς εὐσεβείας. Ἄκουέ μου φησὶν Ἰακὼβ καὶ Ἰσραὴλ, ὃν ἐγὼ καλῶ· ἐγὼ Θεὸς πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. καὶ πλὴν ἐμοῦ Θεὸς οὐκ ἔστι. Προσέχετε, λοιπὸν γὰρ ἐνταῦθα τὸ ζητούμενον. τίς ὁ εἰπὼν ταῦτα, ὁ πατὴρ ἢ ὁ υἱός; ὅρα πῶς ἐν μοναρχίας τύπῳ τὴν Τριάδα κηρύττει συγκεκαλυμμένως, ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ Θεὸς οὐκ ἔστι. Τίς ὁ ταῦτα λέγων; ὁ δημιουργός. ἐπάγει γάρ. Ἐγὼ τῇ χειρί μου ἐθεμελίωσα τὴν γῆν. βλέπε πῶς ὁ δημιουργὸς λαλεῖ. καὶ τὸ πνεῦμά μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν. ἐγὼ

regem

πᾶσι τοῖς ἄστροις ἐνετειλάμην. ἐγὼ ἤγειρα μετὰ δικαιοσύνης βασιλέα. καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοί μου εὐθεῖαι, εἰπὼν ἑαυτὸν δημιουργὸν καὶ ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς λέγει λοιπὸν ταῦτα. οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ ἐλάλησα ὑμῖν ταῦτα, οὐδὲ ἐν τόπῳ σκοτεινῷ. εἰπὼν ὅτι ἐθεμελίωσα τὴν γῆν, καὶ ἐποίησα τὸν οὐρανόν. ὅτε ἐγίνοντο, ἐκεῖ ἤμην. καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. σὲ τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν Κύριος ἀπέστειλε κατὰ τὴν σάρκα. ὁ ποιητὴς οὐρανοῦ λέγει. Κύριος ἀπέστειλέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. τὴν ἀποστολὴν οἱ αἱρετικοὶ τοῦ πνεύματος εἰς ὕβριν λαμβάνουσιν. ἀπέστειλε πατήρ, οὐ μεταστάς. ἀπέστειλεν ὁ υἱὸς τὸ πνεῦμα, οὐ διαιρεθείς. διὰ τοῦτο ἡ γραφή, ὁ Θεός, φησίν, ἐξέχεε τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἡ θεότης οὐκ ἐκχεῖται, ἀλλ' ἡ δωρεά, διὰ τοῦτο ἵνα δειχθῇ, ὅτι τὸ ἐκχυνόμενον, οὐ πνεῦμα ἅγιον, ἀλλὰ πνεύματος Θεοῦ χάρις. λέγει Δαυὶδ περὶ Χριστοῦ. ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χείλεσί σου. χάρις ἐκχεῖται, οὐχ ὁ δωρούμενος τὴν χάριν. ἐὰν ἡ ὁμοτιμία κηρύττηται, καὶ τὸ ἀφ' ἑαυτοῦ πεφανερῶσθαι, καὶ τὸ ἀπ' ἐμοῦ λήψεται, ὡς ἀπὸ δεξαμενῆς ἑρμηνεύεται.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπίστησον ἀκριβῶς, πῶς ὁ θεοφόρος οὗτος τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔκχυσιν καὶ ἀποστολὴν νοεῖ καὶ διδάσκει, ἵν' ὅτε ἀκούσῃς παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ πνεῦμα ἐκπορευόμενον καὶ ἀποστελλόμενον

regem, & omnes viæ meæ rectæ. Cum ſeipſum dixiſſet factorem cœli & terræ, ſubnectit; Non ab initio in occulto locutus ſum vobis hæc, neque in loco tenebroſo. Dicens, fundaui terram, & creaui cœlum; quando facti ſunt illi, aderam, & nunc Dominus miſit me, & Spiritus illius, te ſcilicet, qui feciſti cælum & terram Dominus miſit ſecundum carnem. Factor cœli intonat; Dominus miſit me & Spiritus illius. Miſſionem Spiritus Heretici capiunt in contumeliam. Miſit Pater, non locum deſerens, nec loco tranſlatus. Miſit Filius Spiritum non diuiſus. Et idcirco ſcriptura dicit, Deus effudit donum Spiritus ſancti, Diuinitas non effunditur ſed donum; propter hoc vt demonſtraretur, quia hoc, quod effunditur, non eſt Spiritus ſanctus, ſed Spiritus Dei gratia. Dicit Dauid Chriſto. Effuſa eſt gratia in labijs tuis. Gratia effunditur, non qui largitur gratiam; ſi æqualis honor prædicatur, & illud a ſeipſo manifeſtatum eſt, necnon & illud, de meo accipiet, quaſi a puteo interpretari quis poteſt.

ANIMADVERSIO.

Curioſius mentem fige, conſideraque, qua ratione diuinus iſte Pater effuſionem miſſionemque Spiritus intelligat, exponatque, vt, cum audis, a Domino Spiri-

Spiritum effundi, mittique ad præsentem hanc expositionem similes dictiones conferas componasque.

REFVTATIO.

Asserente Chrysostomo, Deum non mitti, rursumque, donum mitti; Spiritum vero non mitti, cum Filius dicit, mittam vobis Spiritum sanctum: necnon, Deitatem non effundi, sed donum; item, quod effunditur non esse Spiritum sanctum sed Dei gratiam, propterea non eum ipsum Paracletum indicari existimas, sed gratiam quandam, veluti ab eo auulsam, cum scriptura asserit, Spiritum sanctum a Domino effundi, mittique, si hæc inquam opinaris de Spiritu sancto, qui a Domino effunditur, & mittitur, plane a vera rectaque sententia longe omnium euagaris. Et meorum dictorum testis fuerit Spiritus dator, & suppeditator, qui, cum in Euangelio dicit, Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis ex Patre, non gratiam quandam spiritalem, veluti ab essentia Spiritus diuisam ac seiunctam insinuat, sed Paracletum ipsum, qui est Deus perfectus, & verus, vti Pater & Filius est. Si itaque Deus est, qui a Domino effunditur, mittiturque Spiritus, scito, cum Chrysostomum audis dicentem, Deus non mittitur, & quod effundi

πρὸς τὴν παροῦσαν ἑρμηνείαν καὶ τὰς τοιαύτας συμβιβάζῃς φωνάς.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Τοῦ Χρυσορρήμονος εἰπόντος, Θεὸς οὐκ ἀποστέλλεται, καὶ πάλιν, ἡ δωρεὰ πέμπεται, τὸ δὲ πνεῦμα οὐκ ἀποστέλλεται, ὅταν ὁ υἱὸς λέγῃ, Πέμψω ὑμῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πάλιν, Θεότης οὐκ ἐκχεῖται, ἀλλ᾽ ἡ δωρεά. καὶ πάλιν, τὸ ἐκχυνόμενον οὐ πνεῦμά ἐστιν ἅγιον, ἀλλὰ πνεύματος, Θεοῦ χάρις, μὴ διὰ ταῦτα οὐχὶ αὐτὸν ἐκεῖνον δηλοῦσθαι τὸν Παράκλητον οἴου, ἀλλὰ χάριν τινὰ ἀποδιεσχισμένην ὥσπερ ἐκείνου· ὅταν ἡ γραφὴ λέγῃ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ Κυρίου προχεῖται καὶ ἀποστέλλεται, πόρρω βάλλεσθαι ἴσθι τῆς τοῦ ἀληθοῦς διανοίας. καὶ μάρτυς τῶν ἐμῶν λόγων αὐτὸς ὁ τοῦ πνεύματος δοτήρ τε καὶ χορηγός. λέγων γὰρ ἐν Εὐαγγελίοις, Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, οὐχὶ χάριν τινὰ πέμπεσθαι ἐμφαίνει πνευματικὴν, οἱονεὶ τῆς οὐσίας ἀποδιῃρημένην τοῦ πνεύματος, ἀλλ᾽ αὐτὸν τὸν Παράκλητον, ὅστις Θεός ἐστι τέλειος, καὶ ἀληθὴς, ὡς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός. Εἰ γοῦν Θεός ἐστι τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου προχεόμενον, καὶ ἀποστελλόμενον πνεῦμα, γνῶθι ἀκούων τοῦ Χρυσορρήμονος λέγοντος τὸ, Θεὸς οὐκ

ἀποστέλλεται, καὶ τὸ ἐκχυνόμενον οὐ πνεῦμά ἐστιν ἅγιον, ἀλλὰ πνεύματος Θεοῦ χάρις, ὡς διὰ τοῦτο ταῦτ' εἴρηκεν, ἵνα μή τις διάστασιν τινὰ φαντάσηται τοπικὴν, Θεὸν ἀκούων πεμπόμενον καὶ ἀποστελλόμενον. Ἐπεὶ εἰ μὴ εἰς τοιαύτην ἔννοιαν ἐκληφθείη τὸ, Θεὸς οὐκ ἀποστέλλεται; πῶς ἂν Θεὸς ὁμολογηθείη ὁ ἀποστελλόμενος υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς. καὶ εἴπερ ἀληθῆ σοι ταῦτα δοκεῖ, μάνθανε, ὡς κἂν καὶ ἡ πέμψις καὶ ἡ ἀποστολὴ τὴν εἰς ἡμᾶς γινομένην παρὰ τοῦ Κυρίου σχετικὴν ἐνοίκησιν δηλῶσι τοῦ πνεύματος. ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς πέμψεώς τε καὶ ἀποστολῆς ἀναφαίνεται ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πέμποντος καὶ ἀποστέλλοντος αὐτὸ Κυρίου, δι' οὓς ἐν ταῖς προλαβούσαις ἀντιρρήσεσι λόγους εἰρήκαμεν.

funditur non eſt Spiritus ſanctus, ſed Dei Spiritus gratia, hanc tantum ob cauſam enunciaſſe, ne quis ſeperationem aliquam, atque diuiſionem localem ſibi animo fingat, cum Deum intelligit, mitti atque effundi. Quandoquidem ſi in eam ſententiam non accipiatur illud, Deus non mittitur, quomodo Deum aſſeremus Filium miſſum a Patre? Etſi hæc tibi vera videntur eſſe, diſcito, licet miſſio, & dimiſſio, quæ in nobis fit, Spiritus, habitualem habitationem ſignificet, ex ipſa nihilominus miſſione, atque dimiſſione clarum remanere, Spiritum ex mittente, & dimittente Domino eſſe, propter eas, quas in ſupra iam digeſtis refutationibus rationes adduximus.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν Λόγου.

ιβ'. Πρὸ δέκα ἡμερῶν εἰς τὸν θρόνον ὁ Χριστὸς ἀνέβη τὸν βασιλικὸν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβη σήμερον πρὸς τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, καὶ ἀνήνεγκεν ὁ Χριστὸς τὴν ἀπαρχὴν τὴν ἡμετέραν, καὶ κατήνεγκε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἕτερος Κύριος διανέμων τὰ δῶρα ταῦτα. καὶ γὰρ τὸ πνεῦμα Κύριός ἐστι, καὶ διενείμαντο τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν, πατὴρ, υἱὸς, καὶ ἅγιον πνεῦμα. Οὔπω δέκα ἡμέραι ἦσαν ἀνελθὼν ὁ Χριστὸς, καὶ χαρίσματα ἡμ-

Eiuſdem ex Oratione in Pentecoſtem.

XII. *Ante dies decem Chriſtus ad regium Thronum aſcendit, & hodierno die Spiritus ſanctus ad naturam noſtram deſcendit: noſtras primitias Dominus in cœlum euexit, & Spiritum ſanctum demiſit: alius eſt Dominus, qui hæc dona diſtribuit. Nam Spiritus ſanctus eſt Dominus, & diſpenſationem noſtra cauſa ſuſceptam Pater & Filius & Spiritus ſanctus inter ſe diuiſerunt. Nondum decem elapſi dies erant, ex*

quo

qua Christus ascenderat, & spiritalia nobis dona misit, reconciliationis illius munera. Ne quis ambigeret & quæreret, quid tandem in cœlum ascendens Christus egisset? Num Patri nos reconciliasset? num propritium ipsum reddidisset? ut nobis ostenderet, se naturæ illum nostræ placatum reddidisse, confestim nobis reconciliationis illius dona misit.

ANIMADVERSIO.

Hæc item Pericope, si animo attendas, cum superiori concordat, & plane te docet, dona & munera Spiritus Filium mittere, non autem Spiritum ipsum.

REFVTATIO.

Quale tibi verbũ fugit a septo dentium? Dona & munera Spiritus mitti a Filio dixisti, non autem ipsum Spiritum, & illius esse opinionis videris, quæ asserit, a Filio mitti Spiritus dona, veluti seiuncta, ac separata ab eodem Spiritu. Sed diuus Cyrillus libro octauo ad Hermiam scribit; *Hoc unum scimus, in nobis Christum esse ex spiritu, quem elargitus est nobis: domesticum enim atque incolam abunde possidebit eum, qui natura vereque Deus est, non externum aut disiunctum ab ipso essentialiter Spiritum accipiens, sed illum qui ex ipso, & in ipso, & proprius*

μῖν ἔπεμψε πνευματικὰ, δῶρα τῆς καταλλαγῆς ἐκείνης. Ἵνα γὰρ μηδεὶς ἀμφιβάλλῃ καὶ διαπορῇ, τί ποτε ἄρα ἀνελθὼν ὁ Χριστὸς ἐποίησεν; ἆρα κατήλλαξε τὸν πατέρα; ἆρα ἵλεων αὐτὸν εἰργάσατο; βουλόμενος ἡμῖν δηλῶσαι, ὅτι κατήλλαξεν αὐτὸν τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ, καὶ τὰ δῶρα τῆς καταλλαγῆς ἔπεμψεν.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁμοίως προσέχεις καὶ ἡ τοιαύτη περικοπὴ, συνᾴδουσα τῇ ἀνωτέρᾳ, καὶ σαφῶς διδάσκουσα καὶ αὐτή; χαρίσματα καὶ δωρεὰς τοῦ πνεύματος πέμποντα τὸν υἱὸν, οὐ μὴν αὐτὸ τὸ πνεῦμα.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οἷόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων; Χαρίσματα καὶ δωρεὰς τοῦ πνεύματος πέμποντα τὸν υἱὸν ἔφης, οὐ μὴν αὐτὸ τὸ πνεῦμα, καὶ ἔοικας φρονεῖν οὕτω, παρὰ τοῦ υἱοῦ πέμπεσθαι τοῦ πνεύματος τὰ χαρίσματα, ὥσπερ ἀποδιεστασμένα καὶ διακεκριμένα τοῦ πνεύματος. Ἀλλ᾽ ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ ἑβδόμῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν οὕτως ἔφη. Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν ὁ Χριστὸς ἐκ τοῦ πνεύματος οὗ δέδωκεν ἡμῖν, ἔνοικον γὰρ ἐμπολισμένον καταπλουτοίη τις αὐτὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν, οὐκ ἀλλότριόν τι, καὶ διεσπασμένον οὐσιωδῶς αὐτοῦ τὸ πνεῦμα λαβὼν, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἴδιον αὐτοῦ καὶ [illegible] πρὸς αὐτὸν

est

αὐτὴν κυριότητα φορεῖ. Καὶ πάλιν ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην. Θεός ἐστι καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν τὸ πνεῦμα, οὗ δὴ καὶ μέτοχοι διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἀξιούμεθα. ἐπεὶ κατά τινα τρόπον ναοὶ Θεοῦ ἐσμέν, εἰ μὴ Θεὸς κατὰ φύσιν τὸ πνεῦμα ἐστί. Καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑβδόμῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν πρὸς τοὺς λέγοντας, ὡς οὐκ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἡ δι' αὐτοῦ χάρις ἐνσημαίνεται ἡμῖν, ὁποῖόν τι λέγεις καὶ σὺ νῦν, οὕτως ἔφη. Εἴπερ τὸ τὴν θείαν ἡμῖν ἐγχαράττον εἰκόνα, καὶ σημάντρου δίκην ἐμποιοῦν τὸ ὑπερκόσμιον οὐχὶ τὸ πνεῦμά ἐστιν, ἀλλ' ἡ δι' αὐτοῦ χάρις ἀναγκαῖον ἦν, εἰκόνα τῆς χάριτος καὶ οὐχὶ μᾶλλον Θεοῦ διακεκλῆσθαι τὸν ἄνθρωπον. καὶ πάλιν. Ἀλλ' εἰ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος διεχοινισμένη τίς ἐστι ἡ δι' αὐτοῦ χάρις, τί μὴ ἔφη σαφῶς ὁ μὲν μακάριος Μωυσῆς, ὅτι παρενηνεγμένῳ τῷ ζώῳ πρὸς τὸ εἶναι λοιπὸν ἐνεφύσησε χάριν ὁ πάντων δημιουργός, τὴν διὰ πνοῆς τῆς ζωῆς, ὁ Χριστὸς δὲ ἡμῖν, λάβετε χάριν τὴν διὰ λειτουργίας τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίᾳ πνοὴ ζωῆς ὠνόμασται τὸ ἐμφυσηθέν. ζωὴ γὰρ ἀληθὴς ἡ τῆς θεότητος φύσις. εἴπερ ἐστὶν ἀληθές, ὡς ἐν αὐτῇ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. διὰ δὲ τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, πνεῦμα ἅγιον εἴρηται αὐτό που. κατὰ τὸ ἀληθὲς ταῖς τῶν πιστευόντων ψυχαῖς ἐγκατοικίζοντός τε

est illius, & aequalem, si cum eo cō-feratur, dignitatem habet. Et rurſus in expoſitione Euangelij ſecundum Ioannem; *Deus eſt, & ex Deo ſecundum naturam ſpiritus, cuius participes fieri per fidem, quam habemus in Christo, digni efficimur, cum alias quodammodo templa Dei ſumus, ſi Deus ſecundum naturam Spiritus non eſt.* Et iterum libro ſeptimo ad Hermiam aduerſus eos, qui aſſerebant, non ipſum Spiritum, ſed illius gratiam in nobis ſignari, quale nunc tu quoque intonas, ſic ait; *Si quod nobis diuinam imaginem imprimit, & notae inſtar pulchritudinem caeleſtem ingerit, non eſt ſpiritus ipſe, ſed gratia per ipſum, neceſſario homo gratiae imago, & non Dei vocandus eſſet.* Rurſumque; *Quodſi ab eſſentia ſpiritus, quam per ipſum conſequimur, gratia diſtincta, ac auulſa eſt, quare non palam beatus Moyſes dixit, cum animal ad id quod eſt productum fuiſſet, poſtmodum inſufflauit gratiam rerum omnium conditor, per flatum vitae: & Christus nobis, Accipite gratiam per miniſterium Spiritus ſancti: ſed in creatione hominis flatus vitae vocatus eſt, quod inſufflatum eſt: Vita nanque vera eſt deitatis natura. Si modo verum eſt, nos in illa viuere moueri & eſſe. Voce vero Saluatoris Spiritus ſanctus dictus eſt, idem ipſe eiuſdem Spiritus,*

quem animabus fidelium inhabitare facit, atque intromittit, & per ipsum & in ipso immutat in formam, quam in ipso sui initio possedit? His a Diuo Cyrillo vna cum alijs plerisque Patribus quorum dicta ob breuitatem derelinquuntur, decretis, scito magnæ culpæ fieri obnoxium, asserentem, non ipsum Spiritum, sed Spiritus dona Filium mittere. Licet enim & habitualem inhabitationem Spiritus missio notet, sed ipse rebus omnibus præsens Paracletus est, qui habitat, modo & ratione, quæ verbis exprimi nequeunt.

καὶ ἐνιέντος τὸ πνεῦμα, καὶ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ μεταπλάττοντος εἰς εἶδος τὸ ἐν ἀρχαῖς. Τοιαῦτα τοῦ ἁγίου Κυρίλλου θεολογοῦντος σὺν ἄλλοις τῶν Πατέρων πολλοῖς, ὧν αἱ ῥήσεις διὰ τὴν μακρηγορίαν παρείθησαν, ἴσθι οὐ μείζονι ὑποκεῖσθαι τῷ κρίματι τὸν λέγοντα, ὡς οὐκ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ τὰ τοῦ πνεύματος χαρίσματα πέμπων ἐστὶν ὁ υἱός. Εἰ γὰρ καὶ τὴν εἰς τοὺς ἀξίους σχετικὴν ἐνοίκησιν τοῦ πνεύματος ἡ πέμψις δηλοῖ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ πανταχοῦ παρὼν Παράκλητός ἐστιν ὁ ἐνοικῶν ἀρρήτως καὶ ὑπὲρ λόγον.

Eiusdem ex eadem Oratione.

XIII. *Quoniam vero non dum fuerat crucifixus, non erat, ait, Spiritus sanctus hominibus datus. Vox quippe glorificatus, idem valet, quod crucifixus. Nam etsi res est natura sua ignominiosa, quia tamen eorum causa fiebat, quos amabat, gloriam illam Christus appellat. Quare vero, dic quaso, ante resurrectionem non est Spiritus datus? Quoniam in peccatis erat orbis terrarum, in offensionibus, odio, & ignominia; cum nondum oblatus Agnus esset, qui mundi tollit peccatum. Quoniam igitur nondum crucifixus fuerat Christus, reconciliatio nondum facta erat: cum vero non dum esset facta reconciliatio, merito neque Spiritus mittebatur*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ Λόγου.

ιγ'. Ἐπεὶ γὰρ οὔπω ἐσταυρώθη, οὐκ ἦν, φησὶ, πνεῦμα ἅγιον τοῖς ἀνθρώποις δοθέν. Τὸ γὰρ ἐσταυρώθη ἐστὶν, ἐδοξάσθη. Εἰ γὰρ καὶ φύσει τὸ πρᾶγμα ἐπονείδιστον, ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπὲρ τῶν φιλουμένων ἐγίνετο, δόξαν αὐτὸ καλεῖ ὁ Χριστός. Καὶ τίνος ἕνεκεν, εἰπέ μοι, πρὸ τοῦ σταυροῦ οὐκ ἐδόθη τὸ πνεῦμα; ὅτι ἐν ἁμαρτίαις ἦν ἡ οἰκουμένη, ἐν προσκρούμασιν, ἐν ἔχθρᾳ καὶ ἀτιμίᾳ, οὐδέπω τοῦ ἀμνοῦ προσενεχθέντος, τοῦ τὴν ἁμαρτίαν αἴροντος τοῦ κόσμου. Ἐπεὶ οὖν οὐδέπω ἦν ὁ Χριστὸς σταυρωθεὶς, οὐδέπω ἦν καταλλαγὴ γενομένη. τῆς δὲ καταλλαγῆς μήπω γενομένης, εἰκότως οὐδὲ τὸ πνεῦμα ἐπέμπετο. ὥστε καταλλαγῆς τεκμή-

ριον τό, τὸ πνεῦμα ἀποστέλλεται. διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστός φησιν. Συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ἐκεῖνος οὐ μὴ ἔλθῃ. εἰ μὴ ἀπέλθω ἐκεῖ, καὶ καταλλάξω τὸν πατέρα, φησὶν, οὐ πέμπει ὑμῖν τὸν Παράκλητον.

batur. Quare reconciliationis indicium est, Spiritus missio. Propterea dicit etiam Christus. Expedit vobis, vt ego vadam: si enim non abiero, ille non veniet: si non abiero, & Patrem reconciliauero, inquit, Paracletum vobis non mittet.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκούεις, πῶς ἐνταῦθα φανερῶς διδάσκει ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, τὸν πατέρα διὰ τοῦ υἱοῦ καταλλαγέντα πέμψαι τὸ πνεῦμα;

ANIMADVERSIO.

Audis ne, quomodo hic orbis terrarum Magister palam edicit, Patrem per Filium reconciliatum misisse Spiritum?

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλ' ἀκούεις καὶ σὺ, πῶς τὸ πεμπόμενον πνεῦμα οὐχ ἁπλῶς ἐστι πεμπομένη χάρις, οἱονεὶ ἀποδιεσπασμένη τοῦ πνεύματος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Παράκλητος; Εἰ γοῦν ὁ Παράκλητος πέμπεται παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῇ πέμψει ταύτῃ οὐ διαιρεῖται τοῦ πατρὸς, καθότι πέμπεται ὁ Παράκλητος διὰ υἱοῦ πέμψει μιᾷ, καὶ δόσει μιᾷ, εὔδηλον ὡς ὁ αὐτὸς Παράκλητος ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῇ ἐκπορεύσει ταύτῃ, οὐ διαιρεῖται τοῦ πατρὸς, καθότι ἐκπορεύεται ὁ Παράκλητος διὰ υἱοῦ ἐκπορεύσει μιᾷ, καὶ ὑπάρξει μιᾷ, οὐκ ἄλλῃ μὲν παρὰ πατρὸς, ἑτέρᾳ δὲ διὰ υἱοῦ, ὡς οἱ τῆς ἀληθείας συκοφάνται φασίν.

REFVTATIO.

Annon tu quoque audis Spiritum missum, non vero simplicem gratiam, tanquam auulsam a Spiritu, sed ipsum Paracletum? Si itaque Paracletus mittitur a Patre, & Filius in hac missione non seiungitur a Patre, dum mittitur Paracletus per Filium vna missione, & vna datione, plane apertum remanet, Paracletum ex Patre procedere, & Filium in processione hac non segregari a Patre, cum Paracletus per Filium procedat processione vnica, & existentia vnica, non alia quidam a Patre, alia per Filium, vt veritatis calumniatores suspicantur.

Ῥήσεις τοῦ μεγάλου ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.
Ἐκ τῆς πρὸς Εὐστάθιον τὸν Ἀρμένιον Ἐπιστολῆς.

ιδʹ. Τὸ δὲ πνεῦμα τῆς ἀλη-

Dicta Magni BASILII.
Ex Epistola ad Eustathium Armenum.

XIV. *Cum Spiritum veritatis ex-*

tis ex Patre procedere didicerimus, ex Deo esse profitemur increate.

θείας ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι διδαχθέντες, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦμεν ἀκτίστως.

ANIMADVERSIO.

Vide & rerum cœlestium reuelatorem hunc Patrem, Spiritus processionem ex Patre decernentem.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὅρα καὶ τὸν οὐρανοφάντορα τοῦτον Πατέρα, τὴν τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσιν ἐκ τοῦ πατρὸς δογματίζοντα.

REFVTATIO.

Sed vide tu quoque, rerum cœlestium reuelatorem hunc Patrem tertio aduersus Eunomium Antirrhetico decernentem, *a Filio Spiritum habere quod sit, & ab eodem accipere & annunciare nobis, & prorsus ex ea causa pendere*: tum intelligito, Sanctum hunc cum asserit, *Spiritum ex Patre procedere edocti, ex Deo esse confitemur increate*, non ad denegandum etiam ex Filio Spiritum esse, similia dicere, sed ex Euangelicis dictis testimonium proferre, quibus demonstratur, Spiritum esse ex Patre. Cum enim in omnibus suis de Theologia tractatibus, conatus Eunomij asserentis ex Filio solo Spiritum esse creatum factumque proponeret, ad id vnice & continuo incumbebat, tanquam ad primam & absque principio causam Patrem referre Spiritum, ad quod demonstrandum dictum Euangelicum in medium attulit, quo Ecclesia suasa, increate ex Deo esse Spiritum profitetur.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλ' ὅρα καὶ σὺ τὸν οὐρανοφάντορα τοῦτον Πατέρα ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν δογματίζοντα, παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἔχον τὸ εἶναι, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξηρτημένον. καὶ γνῶθι, ὡς ὁ Ἅγιος οὗτος λέγων, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι διδαχθέντες, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦμεν ἀκτίστως, οὐ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦτο λέγει τοῦ, εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ τὴν μαρτυρίαν ἐκ τῶν τοῦ Εὐαγγελίου παρέχει ῥητῶν, ὁπόθεν ἀποδείκνυται εἶναι τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός. Ἐπεὶ γὰρ ἐν πᾶσιν, οἷς ἐθεολόγει, τὴν κατὰ Εὐνομίου σπουδὴν ἐπεδείκνυτο, λέγοντος ἐκ τοῦ υἱοῦ μόνου εἶναι τὸ πνεῦμα κτιστόν τε καὶ ποιητόν, πολλὴν τὴν ἐπιμέλειαν εἶχε διηνεκῶς, ὡς εἰς πρώτην καὶ ἄναρχον αἰτίαν τὸν πατέρα ἀναφέρειν τὸ πνεῦμα, καὶ εἰς τὴν τούτου ἀπόδειξιν, τὴν Εὐαγγελικὴν ῥῆσιν προέτεινεν, ἐξ ἧς τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπείθετο, ἀκτίστως ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα ὁμολογεῖν.

Eius-

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιῤῥητικῶν Λόγων.

ιε΄. Τί οὖν αὐτὸ χρὴ λέγειν, πνεῦμα ἅγιον, καὶ πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα ἀληθείας, ἀποστελλόμενον παρὰ Θεοῦ, δι' υἱοῦ χορηγούμενον, οὐ δοῦλον, ἀλλ' ἀΐδιον, ἀγαθὸν, ἡγεμονικὸν, πνεῦμα ζωοποιοῦν, πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐπιστάμενον πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ. οὕτω δὴ καὶ ἐν τῇ Τριάδι ὁ τῆς μονάδος διασωθήσεται λόγος, ἕνα μὲν πατέρα ὁμολογοῦμεν καὶ ἕνα υἱὸν, καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον.

Eiusdem ex Antirrheticis aduersum Eunomium.

XV. *Quo igitur nomine ipsum compellabimus? Spiritum sanctum, & Spiritum Dei, Spiritum veritatis, qui mittitur a Deo, & per Filium suppeditatur, non seruum, sed bonum, sempiternum, principalem, spiritum viuificantem spiritum adoptionis, Dei vniuersa scientem. Hoc siquidem modo in Trinitate vnitatis ratio conseruabitur, cum vnum Patrem profitemur, & vnum Filium, & vnum Spiritum sanctum.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἄκουε, ὅτι ἀποστέλλεται τὸ πνεῦμα παρὰ Θεοῦ, ἤτοι τοῦ πατρὸς, καθὼς ἀπὸ τῆς ἀνωτέρω χρήσεως συμβιβάσαι ἔχεις, δι' υἱοῦ δὲ χορηγεῖται, οὐ μὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται.

ANIMADVERSIO.

Audi Spiritum a Deo mitti, siue Patre, vt ex supra laudato dicto percipere poteris: per Filium vero suppeditari, non vero ex Filio procedere.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὢ πῶς τὸ φιλόνεικον ἄνδρα παρατρέπει σοφόν. τί γὰρ συμβάλλον ἦν πρὸς τὸν προκείμενόν σοι ἀγῶνα, ὅτι τὸ ἀποστέλλεσθαι τοῦ χορηγεῖσθαι διεῖλες, καὶ τὸ μὲν, δέδωκας τῷ πατρὶ μετὰ τῆς παρὰ, τὸ δὲ τῷ υἱῷ μετὰ τῆς διά. ὅμως ἐπεὶ τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς ἀποστέλλεσθαι, καὶ δι' υἱοῦ χορηγεῖσθαι, ὡς διαφοράν τινα ἔχοντα διαιρεῖς, καὶ οὐ λογίζῃ δηλοῦν ἐνταῦθα τὸν Ἅγιον, κοινὸν εἶναι πατρὶ καὶ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς ἀποστέλλεσθαι, καὶ δι' υἱοῦ

REFVTATIO.

Heu quantum propriæ sententiæ amor, & in ea defendenda obstinatio hominem sapientem a recta via abductum in praua compellit. Quid enim ad propositum tibi certamen conferebat, diuisio illa, qua missionem a suppeditatione sejungis; & vnum quidem Patri præpositione addita, *a*, alterum Filio cum præpositione, *Per*, attribuis. Nihilominus cum a Patre mitti, & per Filium suppeditari vti diuersa discriminas; nec opinaris his verbis Sanctum innuere, Spiritum sanctum Patri

& Filio

& Filio communem esset, quod mittatur a Patre, & per Filium suppeditetur, datur facultas recto cognitori inde intelligere, te neque Italo contradicere, qui bene asserit, Spiritum ex vtroque procedere, quoniam ex Patre per Filium procedit.

In alio aduersus eundem Antirrhetico.

XVI. *Quomodo enim quæ separari nequeunt separabuntur; Verbum Dei, & Spiritus ex Deo per Filium.*

ANIMADVERSIO.

Non dissimilia sunt quæ hic Sanctus docet, ex Deo asserens Spiritum, siue ex Patre: sic enim illo, per Filium, datur intelligi.

REFVTATIO.

Non hoc quod tu dicis datur intelligi per Filium, ex Patre scilicet: nanque illud *ex Deo*, vt palam aperteque modis omnibus innotescit, propriam sententiam suspensam habet. Datur porro intelligi, Spiritum non continue & immediate, sed per Filium esse ex Patre.

Eiusdem ex Oratione de Spiritu.

XVII. *Spiritus sanctus nihil in seipso adscititium habet, sed ab æterno omnia possidet, vt Spiritus Dei, & ex ipso apparens, sui causam eum habens, vt sui ipsius*

χορηγεῖσθαι, ἔξεστι τῷ εὐθεῖ διαγνώμονι συνιδεῖν ἐντεῦθεν, ὡς οὐδὲ τῷ Ἰταλῷ ἀντιλέγεις καλῶς λέγοντι, τὸ πνεῦμα ἐξ ἀμφοῖν ἐκπορεύεσθαι διὰ τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι.

Καὶ ἐν ἑτέρῳ Λόγῳ τῶν αὐτῶν Ἀντιρρητικῶν.

ιϛ΄. Πῶς γὰρ οὖν χωρίζοιτο τὰ ἀχώριστα, λόγος Θεοῦ, καὶ πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ;

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τὰ αὐτὰ κἀνταῦθα διδάσκει ὁ Ἅγιος, ἐκ Θεοῦ λέγων τὸ πνεῦμα, ἤτοι τοῦ πατρός. οὕτω γὰρ τὸ δι' υἱοῦ νοεῖν δίδωσι.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐ τοῦτο ὃ φῂς δίδωσι νοεῖν τὸ δι' υἱοῦ, ἤγουν τὸ ἐκ τοῦ πατρός. τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ πάντη σαφὲς ἀπηρτισμένην τὴν οἰκείαν ἔννοιαν ἔχει. δίδωσι δὲ νοεῖν τὸ μὴ τὸ πνεῦμα προσεχῶς καὶ ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι ἐκ τοῦ πατρός.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ περὶ Πνεύματος Λόγου.

ιζ΄. Οὐδὲν ἔχον ἐν ἑαυτῷ ἐπίκτητον, ἀϊδίως πάντα ἔχον, ὡς πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνός, αἴτιον αὐτὸν ἔχον ὡς πηγὴν ἑαυτοῦ, κἀκεῖθεν πηγάζον, πηγὴ δὲ αὐτό, τὴν προσ-

fontem

εἰρημένων ἀγαθῶν, ἀλλ' αὐτὸ μὲν ἐκ Θεοῦ πηγάζον, ἐνυπόστατόν ἐστι, τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα, ἐνέργειαί εἰσιν αὐτοῦ. τοῦτο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως ὁ Θεὸς, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξέχεεν οὐκ ἔκτισεν, ἐχαρίσατο οὐκ ἐποίησεν, ἔδωκεν οὐκ ἐδημιούργησεν.

fontem, indeque emanans, fons vero ipſe prædictorum bonorum. Sed ipſe quidem ex Deo effluens in hypoſtaſi, quæ vero ex eo effluunt operationes ipſius ſunt. Hinc Spiritum ſanctum Deus in nos abunde effudit per Filium. effudit, non creauit: elargitus eſt, non condidit: dedit, non fabrefecit.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τὸ ἐκ Θεοῦ ἀεὶ πρὸς τὰ εἰρημένα συμβίβαζε. ἐκ τοῦ πατρὸς δηλονότι νοῶν καὶ ἑρμηνεύων αὐτὸ, καθὼς καὶ ἀπὸ τῆς παρούσης περικοπῆς σαφῶς παρίσταται. πολλάκις γὰρ εἰπὼν ὁ ἅγιος, πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐκ Θεοῦ, διὰ τοῦ ἐπαγαγεῖν ἐξέχεεν ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, σαφῶς ἐδίδαξεν, ὡς περὶ τοῦ πατρὸς κἀκεῖνα λέγει.

ANIMADVERSIO.

Illud ex Deo ſemper cum ſupradictis connecte, ex Patre ſcilicet illum intelligens, vt ex præſente pericope manifeſto comprobatur. Nanque cum ſæpius Sanctus dixiſſet, Spiritus Dei & ex Deo, quod poſtmodum ſubiunxerit, effudit Deus per Ieſum Chriſtum, aperte indicauit de Patre, etiam reliqua aſſeruiſſe.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Τὸ μὲν νοεῖν καὶ ἑρμηνεύειν ἀεὶ τὸ ἐκ Θεοῦ ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς, κάλλιστόν ἐστι καὶ πάνυ εὐσεβές. Σημειωτέον δὲ καὶ ὅπως ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, ἐν τῇ ἤδη ῥηθείσῃ περικοπῇ, τὸν ἐκ Θεοῦ πηγασμὸν τοῦ πνεύματος, ἐνυπόστατον εἴρηκεν. Ὁ γὰρ τοῦτο σημειωσάμενος εὐχερῶς διαγνώσεται, ὡς τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ πηγάζον, ἐνυποστάτως πηγάζει, ὡς δι' αὐτοῦ ὑπάρχον ἐκ τοῦ πατρὸς. τί γὰρ ἂν ἄλλο εἴη πηγασμὸς ἐνυπόστατος, ὅτι μὴ φυσική τις ὕπαρξις καὶ οὐσιώδης.

REFVTATIO.

Intelligere explanareque ſemper illud *ex Deo*, tanquam *ex Patre*, optime ſatiſque pie animaduerſum eſt. Veruntamen illud quoque animaduertendum erat, magnum in diuinis Baſilium in prædicta pericope, ex Deo fluxum ſpiritus, in hypoſtaſi dixiſſe. Qui enim id annotat, facili negotio dignoſcet, Spiritum etiam ex Filio effluentem in ſua hypoſtaſi effluere, tanquam qui per ipſum eſt ex Patre. Nanque quid aliud erit effluxus in hypoſtaſi, quam naturalis quædam & eſſentialis exiſtentia.

Eiuſ-

Eiusdem, Ex Interpretatione Psalmi 32. in dictum, *Verbo Domini cœli firmati sunt.*

XVIII. *Vt igitur Verbum creator cœlum firmauit, pari modo & Spiritus Dei, qui a Patre procedit, ex ore nempe ipsius, ne quid ipsum extraneum, aut creaturam esse reputes, sed vti ex Deo suam habentem hypostasim glorifices.*

ANIMADVERSIO.

Vides ne hic etiam, cum dixisset, Spiritum ex Patre procedere, ex Deo illum habere hypostasim, in rebus diuinis hunc excellentissimum Patrem docere. Illius itaque vestigijs insistens, vbicunque ex Deo Spiritum audis, ex Patre intelligito.

REFVTATIO.

At considerandum est, Sanctum ex Patre procedere Spiritum dixisse, & attentius obseruandum quod subdit, *hoc est ex ore illius.* Nanque cum Patris os sit vnigenitus, vt multi ex Patribus declararunt, qui dixit ex Patre, hoc est ex ore illius, Spiritum sanctum procedere, quid aliud, quam ex vtroque esse Spiritum confitetur? Illud etiam, ex Deo eundem habere hypostasim, tanquam ex prima causa atque principio. & ex Filio effluere in hypostasi, vt per Filium effluens ex prima causa & principio, nihil differunt.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἑρμηνείας λβʹ. ψαλμοῦ εἰς τὸ ῥητὸν τὸ φάσκον, τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν.

ιηʹ. Ὡς οὖν ὁ δημιουργὸς λόγος ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τουτέστιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἵνα μὴ τῶν ἔξωθέν τι καὶ τῶν κτισμάτων αὐτὸ κρίνῃς, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ ἔχον τὴν ὑπόστασιν δοξάζῃς.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς κἀνταῦθα, πῶς ἐκ τοῦ πατρὸς εἰπὼν ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔχειν αὐτὸ τὴν ὑπόστασιν διδάσκει ὁ πολὺς ἐν τοῖς θείοις Πατήρ; Τούτῳ τοίνυν ἀκολουθῶν, ἔνθα ἐκ Θεοῦ τὸ πνεῦμα ἀκούσῃς, ἐκ τοῦ πατρὸς νόει.

ΑΣΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Δεῖ μὲν ὁρᾶν ὅτι, παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος ἔφη. δεῖ δὲ ὁρᾶν καὶ ὅτι ἐπήγαγε, τουτέστιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, τοῦ γὰρ μονογενοῦς στόματος ὄντος τοῦ πατρὸς, ὡς πολλοὶ τῶν Ἁγίων διεξάνυσαν. ὁ λέγων παρὰ τοῦ πατρὸς, τουτέστιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τί ἄλλο ἢ ὅτι ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ πνεῦμα ὁμολογεῖ. Καὶ τὸ ἐκ Θεοῦ δὲ ἔχειν αὐτὸ τὴν ὑπόστασιν ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ πηγάζειν ἐνυποστάτως, ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ πηγάζον ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς, οὐδέν τι διαφέρον ἐστίν.

Eius-

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς μ'. Ὁμιλίας τῶν Ἠθικῶν.

ιθ'. Οὔτε οὖν ἀλλότριον τῆς Θεοῦ δόξης τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ ἀρρήτου στόματος ἀρρήτως πεφηνός, οὔτε αὐτὸς ὁ Θεός, ἀλλὰ Θεοῦ πνεῦμα καὶ παρὰ Θεῷ, ἀποστελλόμενον δὲ παρὰ Θεοῦ, καὶ δι' υἱοῦ χορηγούμενον, ὡς λέγεται μὲν ἐκ τοῦ πατρικοῦ προσώπου, τὸ πνεῦμα τὸ ἐμόν, ὅ ἐστιν ἐπὶ σοί, λέγεται δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὅτι Παράκλητον πέμψω ὑμῖν, ὅν τινα καὶ καλεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τὰ αὐτὰ τῇ προλαβούσῃ περικοπῇ καὶ ἡ παροῦσα διδάσκει σε. ὡς γὰρ ἐκείνη ἐκ τοῦ πατρός, ἤτοι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα ἐδίδαξεν, οὕτω καὶ αὕτη, ἐκ τοῦ ἀρρήτου στόματος, ἀρρήτως αὐτὸ πεφηνέναι δογματίζει. μάνθανε δὲ καὶ διὰ ταύτης τὸ παρὰ Θεοῦ, ἀντὶ τοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκλαμβανόμενον.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθές, ὡς γὰρ ἡ προλαβοῦσα περικοπὴ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, τουτέστιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, τὸ πνεῦμα διδάσκουσα, ἐξ ἀμφοῖν εἶναι αὐτὸ προδήλως παρέστησεν, ἅτε τοῦ μονογενοῦς στόματος ὄντος τοῦ πατρός, οὕτω καὶ ἡ μετ' ἐκείνην τὸ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἀρρήτως πεφηνὸς ἐκ τοῦ ἀρρήτου στόματος λέγουσα, τὰ αὐτὰ ἐκείνῃ διαπεφάνωκεν. πλὴν ἐπισκοπεῖν δεῖ, καὶ ὅπως ἐν τῇ ἤδη ῥηθείσῃ περικοπῇ, κοινὸν πατρὶ καὶ υἱῷ ὁ Ἅγιος τὸ πνεῦμα δεδήλωκε

Eiuſdem ex Quadrageſima Homilia morali.

XIX. *Neque itaque alienus eſt a Dei gloria ſpiritus, ex ineffabili ore ineffabiliter apparens, neque ipſe Deus, ſed Dei ſpiritus & apud Deum. Mittitur vero a Deo, & per Filium ſuppeditatur, vt ex perſona Patris dicitur, Spiritus meus, qui eſt in te: dicitur etiam a Filio, Paracletum mittam vobis, quem veritatis Spiritum appellat.*

ANIMADVERSIO.

Eadem eſt & huiuſce & praecedentis pericopes doctrina. Quemadmodum enim illa ex Patre, ſiue ex ore illius Spiritum procedere docuit, ita & hac, ex ineffabili ore ineffabiliter ipſum apparere decernit. Diſcito praeterea ex hac, illud a Deo, loco Patris deſumi.

REFVTATIO.

Verum quidem eſt. Quemadmodum enim ſuprapoſita Pericope ex Patre procedere, hoc eſt, ex ore illius Spiritum, docens, eum ex vtroque eſſe palam demonſtrauit; cum vnigenitus Patris os ſit, ita & quæ eam ſubſequitur, non alienum a Deo Spiritum ineffabiliter apparentem ex ineffabili ore, aſſerens, ſimilia manifeſtauit. Nihilominus aduertendum eſt, in iam dicta pericope commu-

nem Patri & Filio Spiritũ a sancto affirmari, quod mittatur quidem ipse a Patre, suppeditetur vero per Filium. Hoc enim manifeste ostendit subdens, *Vt dicitur ex persona Patris, Spiritus meus qui est in te, & a Domino, Paracletum mittam vobis.*

Eiusdem ex ijs, quæ idem scripsit aduersus Sabellium Arium, & Eunomium.

XX. Est quidem Pater suum esse perfectum possidens, & nullius indigens, origo & fons Filij & Spiritus sancti: Est vero & Filius in plena deitate viuens Verbum & fœtus Patris, nullius indigens: Plenus vero Spiritus, non pars alterius, sed perfectus & integer, in seipso consideratus.

ANIMADVERSIO.

Vides solum Patrem originem & fontem vtriusque, Filij nempe & Spiritus sancti, ab hoc diuino Patre publice enunciari? Si itaque Filius esset origo & fons Spiritus, quomodo illud vere Magnus iste silentio præterijsset?

REFVTATIO.

Originem quidem & fontem Filij & Spiritus Patrem esse, nemo, si pietatem colat, inficias iuerit. Attamen cum Pater diuersa causa sit harum duarum personarũ, & differentia causæ sit, quod hoc quod cõtinue se habet, Filij causa est, nullo

κατὰ τὸ, ἀποστέλλεσθαι μὲν αὐτὸ παρὰ τοῦ πατρὸς, χορηγεῖσθαι δὲ διὰ υἱοῦ. τοῦτο γὰρ περιφανῶς παρίστησιν ἐν τῷ ἐπάγειν, ὡς λέγεται μὲν ἐκ τοῦ πατρικοῦ προσώπου τὸ πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὅ ἐστιν ἐπὶ σοί. λέγεται δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὅτι Παράκλητον πέμψω ὑμῖν;

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν κατὰ Σαβελλίου, καὶ Ἀρείου, καὶ Εὐνομίου λόγων.

κ'. Ἔστι μὲν γὰρ ὁ πατὴρ τέλειον ἔχων τὸ εἶναι καὶ ἀνενδεὲς, ῥίζα καὶ πηγὴ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἔστι δὲ ὁ υἱὸς ἐν πλήρει τῇ θεότητι, ζῶν λόγος, καὶ γέννημα τοῦ πατρὸς, ἀνενδεές. πλῆρες δὲ τὸ πνεῦμα, οὐ μέρος ἑτέρου, ἀλλὰ τέλειον καὶ ὁλόκληρον ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς μόνον τὸν πατέρα ῥίζαν καὶ πηγὴν ἀμφοτέρων τοῦ τε υἱοῦ δηλονότι καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, παρὰ τοῦ θείου τούτου πατρὸς κηρυττόμενον; Εἰ οὖν καὶ ὁ υἱὸς ῥίζα ἦν καὶ πηγὴ τοῦ πνεύματος, πῶς ἂν ὁ μέγας τοῦτο παρεσιώπησε;

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ῥίζαν μὲν καὶ πηγὴν τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα εἶναι, οὐδεὶς εὐσεβεῖν βουλόμενος ἀπαρνήσεται. πλὴν ἀλλ' ἐπεὶ διάφορόν ἐστιν αἴτιον ὁ πατὴρ τῶν δύο τούτων προσώπων, ἡ δὲ διαφορὰ τῆς αἰτίας, ὅτι τὸ μὲν ἐστὶ προσεχῶς, τοῦ μὲν υἱοῦ ἐστιν αἴτιος, δι' οὐδενὸς ἄλλου κοινοῦ συνάπτοντος

alio

τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, τοῦ δὲ πνεύματος αἴτιος διὰ τοῦ υἱοῦ, τοῦ καὶ τὸ πνεῦμα συνάπτοντος τῷ πατρί. ὡς ὁ ἥλιος τοῦ μὲν ἀκτῖνος προσεχῶς ἐστιν αἴτιος, καὶ δι' οὐδενὸς κοινοῦ, τοῦ δὲ φωτὸς διὰ τῆς ἀκτῖνος. καὶ ὁ τούτοις προσεσχηκὼς, καὶ τὸν πατέρα ῥίζαν καὶ πηγὴν εἰδείη ἂν υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, καὶ τὸν υἱὸν πηγὴν ὁμολογήσῃ τοῦ πνεύματος, διὰ τὸ, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι.

alio communi coniungente Filium Patri, Spiritus vero causa per Filium, qui Spiritum Patri coniungit. Quemadmodum sol radij est continue causa, & nullo alio, quod commune sit, mediante, luminis autem per radium. Qui hæc attendet, & Patrem originem & fontem Filij & spiritus agnoscet, & Filium Spiritus fontem fatebitur, quod a Patre per Filium procedat.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν.

κα'. Ἐγὼ δὲ μετὰ πατρὸς μὲν, οἶδα, οὐχὶ δὲ πατέρα τὸ πνεῦμα, καὶ μετὰ υἱοῦ παρέλαβον, οὐχὶ δὲ υἱὸν ὠνομασμένον, ἀλλὰ τὴν μὲν πρὸς τὸν πατέρα οἰκειότητα νοῶ, ἐπειδὴ ἀκούω, εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.

Eiusdem ex ijsdem.

XXI. *Ego quidem cum Patre intelligo, non autem Patrem esse Spiritum, & cum Filio concipio, non autem Filium vocatum, sed erga Patrem necessitudinem intelligo, cum audiam, si quis Spiritum Christi non habet, hic non est illius.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τί τῆς διδασκαλίας ταύτης σαφέστερον, ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν τὴν τοῦ πνεύματος φανερῶς δογματιζούσης ἐκπόρευσιν, τὴν δὲ πρὸς τὸν υἱὸν οἰκείωσιν, διὰ τὸ ὁμοούσιον;

ANIMADVERSIO.

Nihil est hac doctrina dilucidius, quæ ex Patre Spiritus processionem palam insinuat, erga Filium vero necessitudinem propter eandem naturam.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ:

Ἀληθῶς μὲν, οὐδὲν τῆς διδασκαλίας ταύτης σαφέστερον. πλὴν οὐ καθ' ὃν λόγον σὺ τὰ γραφικὰ ῥητὰ ταῦτα, παρεξηγῇ, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον, ὅστις νοεῖν δίδωσιν, ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Κυρίου φωνῶν ἀναφαίνεσθαι, τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἅγιος ἔφη, ὡς τὴν μὲν πρὸς πατέρα οἰκειότητα νοῶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ πα-

REFVTATIO.

Vere hac doctrina nihil est dilucidius, veruntamen non ea ratione, qua tu scripto tradita testimonia temere praueque interpretaris, sed vera, quæ nobis dat intelligere, ex ipsis Domini vocibus ostendi, ex ipso & Patre esse Spiritum sanctum. Cum enim Sanctus dixerit, erga Patrem necessitudinem intelli-

telligo, quod ex Patre procedat, erga Filium autem, cum intelligam, quisquis Spiritum Christi non habet, hic non est illius, aperte ante oculos posuit Euangelicum dictum dicens, *Spiritum veritatis Spiritum sanctum*, idem valere quod ex alio habetur, *ex Patre ipsum procedere*. Etenim si familiaris est Patri, quia ex Patre procedit: Familiaris vero Filio, quod illius Spiritus, iam remanet manifestum bene dictorum Euangelicorum sententiam consecutos fuisse, qui dicunt, non lædere Euangelium dicentem; Ex Patre quidem esse, quod ipse sit Spiritus, quod ipsum ex Patre procedere testimonio suo Euangelium firmat; ex Filio vero esse, quod Spiritus veritatis in Euangelio prædicatur.

τρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ ἀκούω, εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, παρέστησεν ἐναργῶς, ὡς ἡ Εὐαγγελικὴ ῥῆσις ἡ λέγουσα, πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκεῖνο δύναται, ὅπερ ἡ λέγουσα, παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι. Εἰ γὰρ οἰκεῖον μὲν πατρὶ ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, οἰκεῖον δὲ τῷ υἱῷ ὅτι πνεῦμα ἐστὶν αὐτοῦ, εὔδηλον, ὡς καλῶς τῆς τῶν Εὐαγγελικῶν τούτων ῥητῶν ἀντελάβοντο διανοίας, οἱ λέγοντες, μηδέν τι παραχαράττειν τὸ Εὐαγγέλιον τὸν λέγοντα, ἐκ μὲν τοῦ πατρὸς εἶναι αὐτὸ πνεῦμα, ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι τὸ Εὐαγγέλιον μαρτυρεῖ, ἐκ δὲ τοῦ υἱοῦ εἶναι, ὅτι πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις κηρύττεται.

Eiusdem ex ijsdem.

XXII. *Si ex Deo Spiritus est, qua tu ratione creaturæ submittis. Non enim illud dixeris, omnia ex Deo esse. Quemadmodum enim Christus Deus dicitur, non autem creatura, uti nos. Nos enim Christi, Christus Dei; alia siquidem ratione nos Christi dicimur ut serui Domini, alia Christus Dei, uti Filius Patris: pari modo & Spiritus sanctus, non propterea quod sint administratorij Spiritus, iam & Spiritus sanctus illis similis est, propter ean-*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν.

κβʹ. Εἰ ἐκ Θεοῦ τὸ πνεῦμα, πῶς ὑπὸ τὴν κτίσιν ἄγεις; οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνο ἐρεῖς, ὅτι καὶ τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. ὥσπερ γὰρ ὁ Χριστὸς Θεοῦ λέγεται, οὐχὶ δὲ κτίσμα, ὡς καὶ ἡμεῖς. ἡμεῖς γὰρ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ. ἀλλ' ἄλλως μὲν λεγόμεθα ἡμεῖς Χριστοῦ, ὡς δοῦλοι δεσπότου, ἄλλως δὲ Χριστὸς Θεοῦ λέγεται, ὡς υἱὸς τοῦ πατρός. οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα, οὐκ ἐπειδὴ καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα ἤδη καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὅμοιον αὐτοῖς διὰ τὴν προσηγορίαν. ἓν γάρ ἐστι τὸ ἀληθῶς πνεῦμα. ὡς γὰρ πολλοὶ μὲν υἱοὶ, εἷς δὲ ὁ ἀληθινὸς υἱὸς,

dem

οὕτω κἂν πάντα λέγηται ἐκ Θεοῦ, ἀλλὰ κυρίως ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ. ἐπεὶ καὶ ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθε, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ᾽ ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς γεννητῶς, τὸ δὲ πνεῦμα ἀρρήτως ἐκ τοῦ Θεοῦ.

dem appellationem. Vnus enim eſt vere Spiritus. Sicut enim multi ſunt Filij; ſed vnus eſt verus Filius, ita licet omnia dicantur ex Deo; ſed proprie Filius ex Deo, & Spiritus ex Deo. cum & Filius ex Patre exiuit, & Spiritus ex Patre procedit, ſed Filius ex Patre generationis modo, Spiritus ineffabiliter ex Deo.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὃ πολλάκις εἰρήκαμεν, κἀνταῦθα σημείωσαι, πῶς ὡσαύτως οἱ ἅγιοι Πατέρες ἐκλαμβάνονται τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ, ἐκ τοῦ πατρὸς. Ἄκουε δὲ καὶ ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

ANIMADVERSIO.

Quod ſæpius inculcauimus, hic quoque notato, Sanctos Patres eodem modo accipere, ex Deo & ex Patre. Audito quoque ex Patre Spiritum eſſe, non ex Filio.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Σὺ μὲν τὸν σὸν ἀκροατὴν ἀκούειν ὑποτίθη ὅτι, ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. ἐκεῖ δὲ τοῦτον αὐτὸν ἐγὼ παράγω τὸν μέγαν Βασίλειον ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν λέγοντα, τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ ἔχειν τὸ εἶναι, ἔτι δὲ τὸν ἅγιον Κύριλλον ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θησαυρῶν λέγοντα, δείκνυται σαφῶς, οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὸν Νύσσης Γρηγόριον ἐν τῇ εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν ὁμιλίᾳ αὐτοῦ λέγοντα, Τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, καὶ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ λόγῳ λέγοντα, ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατῆλθε, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ

REFVTATIO.

Tu quidem auditori tuo inſinuas, vt audiat, ex Patre Spiritũ eſſe, non autem ex Filio. Quod ſi ego adducam magnum Baſilium tertio aduerſus Eunomium Antirrhetico dicentem; *Spiritum ex Filio habere quod ſit*; tum ſanctum Cyrillum vno ſecundi Theſaurorum capite; *Oſtenditur palam non alienum eſſe a Filio Spiritum ſanctum, ſed in ipſo & ex ipſo*; & Nyſſenum Gregorium Homilia in Orationem Dominicam, *Spiritus vero Sanctus & ex Patre dicitur, & ex Filio eſſe omnium adſtipulatu confirmatur*; & magnum Athanaſium Oratione de incarnata apparitione Saluatoris Dei; *Ex ipſo itaq; in ipſum deſcen-*

scendebat, ex Deitate ipsius in humanitatem ipsius, tandemque Chrysostomum, siue, vt melius dicam, Deiloquum Oratione in Incarnatione Domini nostri Iesu Christi: *Venit Christus ad nos. dedit nobis Spiritum, qui ex ipso est, & accepit nostrum corpus*, quid tuus hic auditor faciet? Tibine ex ventre, quidquid in buccam venerit, effutienti, an enumeratis omnibus, & per Spiritum res theologicas decernentibus Patribus aures præbebit, credetque?

εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ. καὶ τὸν Χρυσορρήμονα δὲ, ἢ τἀληθὲς εἰπεῖν Θεορρήμονα ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγοντα. Ἦλθεν ὁ Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα, καὶ ἀνελάβετο τὸ ἡμέτερον σῶμα, τί ποιήσει ὁ σὸς ἀκροατὴς οὗτος, ἆρ᾽ ἄγε σοὶ τῷ ἀπὸ κοιλίας τὰ δοκοῦντα καινολογοῦντι, ἢ τοῖς ἀπηριθμημένοις πᾶσι, καὶ διὰ πνεύματος θεολογοῦσι Πατράσι πεισθήσεται;

Eiusdem ex nono capite de Spiritu sancto ad Amphilochium.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ θ΄. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων.

XXIII. *Iam vero etiam de Spiritu sancto communes nostræ sententiæ cuiusmodi sint, expendamus, eas nempe, quæ nobis de illo e scripturis collectæ sunt, tum eas, quas Patrum traditione sine scripto accepimus. Primum igitur, qui audiuit appellationes spiritus erigitur animo, & ad supernam naturam cogitationem attollit. Nam Spiritus Dei dictus est, & Spiritus veritatis, qui ex Patre procedit.*

κγ΄. Ἤδη δὲ καὶ περὶ τοῦ πνεύματος τὰς κοινὰς ἡμῶν ὁποῖαι τινές εἰσιν ἐξετάσωμεν, τάς τε ἐκ τῶν γραφῶν περὶ αὐτοῦ συναχθείσας ἡμῖν, καὶ ἃς ἐκ τῆς ἀγράφου παραδόσεως τῶν Πατέρων διεδεξάμεθα. Πρῶτον μὲν οὖν, τίς ἀκούσας τὰς προσηγορίας τοῦ πνεύματος, οὐ διανίσταται τῇ ψυχῇ καὶ πρὸς τὴν ἀνωτάτω φύσιν τὴν ἔννοιαν ὑπεραίρει. πνεῦμα γὰρ Θεοῦ εἴρηται, καὶ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται.

ANIMADVERSIO.

Nota diligenter magni huiusce Patris sublimissimam prudentiam, qua ratione propriam de sanctissimo Spiritu opinionem, aduersus eos, qui sibi contraire tentaturi erant, inconcussam conseruare

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσχες ἀκριβῶς τῇ τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς ὑψηλοτάτῃ φρονήσει, πῶς τὴν περὶ τοῦ παναγίου πνεύματος οἰκείαν δόξαν, τοῖς ἴσως ἐναντιωθῆναι ταύτῃ πειρασθησομένοις, ἀπερικλόνητον συντηρῆσαι βουλόμενος,

volens

ἀπό τε τῶν θείων γραφῶν, ἀπό τε τῆς ἀγράφου τῶν Πατέρων παραδόσεως, συναγαγεῖν ταύτην προεπεφώνησε, καὶ οὕτως ἐδίδαξε τὸ πανάγιον πνεῦμα εἶναι μὲν τῆς ἀληθείας, τοῦ υἱοῦ δηλονότι, ὡς ὁμοούσιον, παρὰ τοῦ Θεοῦ δὲ καὶ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι.

volens, tum a diuinis ſcripturis, tum a Patrum non ſcriptis publicata traditione, illam colligere, prænunciauit: tum deinceps docuit ſanctiſſimum Spiritum eſſe, veritatis, Filij nempe propter eandem naturam, verum a Deo & Patre procedere.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὁσάκις ἐρεῖς σὺ πνεῦμα υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγεσθαι διὰ τὸ ὁμοούσιον, τοσαυτάκις καὶ αὐτὸς ἀντερῶ, λέγων σοι, ὡς εἴπερ πνεῦμα υἱοῦ ἦν διὰ τὸ ὁμοούσιον, ἦν ἂν καὶ υἱὸς πνεύματος διὰ τὸ ὁμοούσιον. ἀντιστρέφει γὰρ τὸ πρὸς ἄλληλα αὐτῶν ὁμοούσιον. ἀλλ' ἔστιν ἀληθῶς, ὡς ὁ μέγας με διδάσκει Βασίλειος, πνεῦμα πατρός, ὅτι ἐκ τοῦ πατρός, καὶ πνεῦμα υἱοῦ, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ ἀκολουθεῖ παραυτίκα νοεῖν ἡμᾶς, ὁμοούσιον μὲν πατρὶ τὸ πνεῦμα, ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ὁμοούσιον δὲ υἱῷ, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. τὸ γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, τῆς πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ὁμοουσιότητος αὐτοῦ προηγοῦνται. οὐ μέντοι διότι ὁμοούσιον πατρὶ τὸ πνεῦμα, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ πατρός, καὶ διότι ὁμοούσιον υἱῷ, διὰ τοῦτο υἱοῦ πνεῦμά ἐστιν, ἵνα μὴ ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθήσῃ, καὶ τὸν πατέρα ἐκ τοῦ πνεύματος εἶναι καὶ τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος λέγεσθαι. ἐπειδὴ αὐτι-

REFVTATIO.

Quotieſcunque tu dixeris, Spiritum Filij ſpiritum dici propter eandem naturam, toties & ego tibi contradicam dicens, ſi Filij Spiritus eſſet propter eandem naturam, eſſet etiam & Filius Spiritus propter eandem naturam: nanque inter eos eadem eorundem natura contra vertitur. Sed eſt vere, vt magnus me docet Baſilius, Spiritus Patris, quia ex Patre, & Spiritus Filij, quia per Filium, conſequiturque ſtatim a nobis percipi, eiuſdem eſſe cum Patre naturæ Spiritum, quia ex Patre procedit, & eiuſdem naturæ cum Filio, quia per Filium ex Patre procedit. Nanque ex Patre eſſe Spiritum, & per Filium procedere, eiuſdem erga Filium eandem naturam præcedunt: non vero quia eiuſdem cum Patre naturæ eſt Spiritus, propterea eſt ex Patre, & quia eiuſdem cum Filio naturæ eſt, propterea ille Spiritus Filij eſt: ne illud neceſſario conſequatur, Patrem ex Spiritu eſſe, & Filium Spiritus dici. Quando eadem inter ipſos

ipsos eorundem natura contrauertitur.

Ex decimo sexto eorundem Capitum.

XXIV. *Et nemo me credat, tres originales substantias ponere, aut Filij operationem imperfectam esse. Principium enim eorum quæ sunt, vnum est per Filium condens, per Spiritum sanctum perficiens. At nec Pater, qui operatur omnia in omnibus, imperfectam habet operationem, neque Filius inconsummatam creationem, nisi a Spiritu perficiatur. Hoc enim modo nec Pater opus habebit Filio, sola voluntate creans, attamen vult & solet creare per Filium. Neque Filius egebit auxilio iuxta Patris similitudinem operans, sed & Filius vult soletque per Spiritum perficere. Nam verbo Domini cœli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum. Itaque nec verbum significatiuus aëris ictus per vocis instrumenta prolatus, nec Spiritus oris halitus, e partibus respiratorijs efflatus, sed verbum, quod in principio fuit apud Deum Deus est, & Spiritus oris Dei, Spiritus est veritatis, qui a Patre procedit.*

ANIMADVERSIO.

Obserua diligenter admirabilem Sancti additionem, quæ ab ipso Patre plane & modis omni-

στρέφει τὸ πρὸς ἄλληλα αὐτῶν ὁμοούσιον.

Ἀπὸ τοῦ ιϛʹ. τῶν αὐτῶν Κεφαλαίων.

κδʹ. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με, ἢ τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις, ἢ ἀτελῆ φάσκειν τοῦ υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία διὰ υἱοῦ ἐνεργοῦσα, καὶ τελειοῦσα ἐν πνεύματι. καὶ οὔτε πατὴρ ὁ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργῶν ἀτελῆ ἔχει τὴν ἐνέργειαν, οὔτε υἱὸς ἐλλιπῆ τὴν δημιουργίαν, μὴ τελειουμένην παρὰ τοῦ πνεύματος. οὔτε γὰρ αὖ οὔτε πατὴρ υἱοῦ προσδεηθείη μόνῳ τῷ θέλειν δημιουργῶν, ἀλλ' ὅμως θέλει δι' υἱοῦ, οὔτ' αὖ ὁ υἱὸς συνεργίας προσδεηθῇ, καθ' ὁμοιότητα τοῦ πατρὸς ἐνεργῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς θέλει διὰ τοῦ πνεύματος τελειοῦν. τῷ γὰρ λόγῳ Κυρίου, οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. οὔτε οὖν ὁ λόγος, ἀέρος τύπωσις σημαντική, διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐκφερομένη, οὔτε τὸ πνεῦμα στόματος ἀτμὸς ἐκ τῶν ἀναπνευστικῶν μερῶν ἐξωθούμενος, ἀλλὰ λόγος μὲν ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν ἐν ἀρχῇ καὶ Θεὸς ὤν, πνεῦμα δὲ στόματος Θεοῦ, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρ' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπίστησον ἀκριβῶς τῇ θαυμαστῇ τοῦ Ἁγίου προσθήκῃ, δηλονότι, τῇ

bus

παρ' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, σαφῶς πάντως δηλοῦσι τὸ μὴ παρ' ἑτέρου.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἡ ἐπιστασία τῆς θαυμαστῆς ταύτης τοῦ Ἁγίου προσθήκης ὄντως ἀκριβὴς ἔσται, ἐάν τις ἐξεταστικώτερον ἐπιστήσειεν, οἷς ὁ αὐτὸς πατὴρ καὶ διδάσκαλος ἔν τινι μέρει τοῦ ἀντιγράφου τῆς ὑπαγορευθείσης παρ' αὐτοῦ πίστεως, οὗ ἡ ἀρχή; Τοὺς δὲ προληφθέντας ἑτέρᾳ πίστεως ὁμολογίᾳ, κατ' ἄλλον ἔφη καιρόν, ὁ γὰρ ἐκείνοις ἐπιστήσων εἰς βάθος, διαγνώσεται, ὡς ὁ Ἅγιος παρ' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγων τὸ πνεῦμα, οὐ πρὸς ἀντιδιαστολὴν ταῦτ' ἔλεγε τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ πρὸς ἀναίρεσιν καὶ ἀθέτησιν φρονήματός τινος πονηροῦ. Ἦν γὰρ ὅτε ἦσάν τινες εἰς τοῦτο βλασφημίας ἐληλακότες, ὡς τὸν υἱὸν λέγειν, μήτε ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, μήτε ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλ' ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως εἶναι. οἷς ἀντιλέγων ὁ Ἅγιος ἐν μέρει τοῦ ῥηθέντος Ἀντιγράφου τῆς πίστεως, οὕτως ἐπὶ λέξεων ἔφη; Τινὲς δὲ τῶν ἀπὸ τῆς δυσσεβείας τοῦ Λίβυος Σαβελλίου, ὑπόστασιν καὶ οὐσίαν ταυτὸν εἶναι ὑπολαμβάνοντες, ἐκεῖθεν ἕλκουσι τὰς ἀφορμὰς πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς ἑαυτῶν βλασφημίας, ἐκ τοῦ ἐγγεγράφθαι τῇ πίστει, ὅτι ἐὰν δέ τις λέγῃ ἐξ ἑτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως τὸν υἱὸν, τοῦτον ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. ἀλλ' οὐ γὰρ ταυ-

bus aſſeuerat, & illum inſinuat, non eſſe ab alio.

REFVTATIO.

Admirabilis huiuſce additionis a Sancto factæ, næ illa accurata fuerit animaduerſio, ſi quis penſiculatius animum fixerit illis, quæ idem Pater in Antigrapho fidei ab eodem dictatæ, cuius principium eſt; *Tam illi qui alia hactenus fidei profeſſione præoccupati*, alio tempore digeſſit. Qui enim illa enucleate cõſiderauerit, dijudicabit, Sanctum ab ipſo Patre procedere Spiritum ſcripſiſſe, non ad excludendum Filium, ſed ad coeuellendam, reprobandamque prauam de Filio ſententiam. Nanque tum nonnulli in eam blaſphemiam lapſi fuerant, vt non vererentur aſſerere, ipſum Filium, neque ex eſſentia Patris, neque ex hypoſtaſi, ſed ex alia quapiam hypoſtaſi eſſe; his Sanctus contradicens, in vna dicti Antigraphi fidei parte his ipſiſſimis verbis ſcribit; *Et nonnulli ex illis, qui impietatem Sabellij Libyci ſectantur, hypoſtaſim & eſſentiam idem eſſe arbitrati, inde argumenta ad tuendam ſententiam ſuam trahunt, quod in ea fide ita ſcriptum eſt, Si vero quiſpiam ex alia eſſentia; aut hypoſtaſi Filium eſſe dixerit, hunc anathemate reijcit Catholica & Apoſtolica Eccleſia, non*

enim idem esse dixerunt illi essentiam & hypostasim. Si enim voces istæ vnam & eandem significationem haberent, quid alterutram ponere opus fuisset? Sed liquet ideo positas, quod cum alij quidam Filium esse ex Patris essentia negarent, alij vero non esse ex essentia dicerent, sed ex alia quadam hypostasi, ita ipsi vtramque opinionem tanquam alienam a sensu Ecclesiastico reiecerunt. Alioqui vbi mentem suam simpliciter declararunt, ex Patris essentia Filium esse dixerunt, nec adiunxerunt & ex illius hypostasi, itaque illud quidem ad reprobandum malum sensum positum est: hoc vero declarationem habet salutaris dogmatis. Et hæc quidem Sanctus ad prauam illam opinionem refellendam. Qui vero hisce mẽtem aduerterit accurate, discet, illius additionis, cui tu auditorem tuum meditate mentem figere adhortaris, curam Sancto fuisse, ne quis ex ijs qui Filium a Patre dimouent blasphema dicere audeat, ex altera essentia naturaque, extra Patris essentiam, & naturam Spiritum sanctum esse: neque enim difficile fuerit de Spiritu similem blasphemiam eructare, qui de Filio eam eructare ausi sunt.

τὸν εἶπον ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὑπόστασιν. εἰ γὰρ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐδήλουν ἔννοιαν αἱ φωναί, τίς χρεία ἦν ἑκατέρου. ἀλλὰ δῆλον ὅτι ὡς τῶν μὲν ἀρνουμένων τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ πατρὸς, τῶν δὲ λεγόντων, οὔτε ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλ' ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως, οὕτως ἀμφότερα ὡς ἀλλότρια τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος ἀπηγόρευσαν. Ἐπεὶ ὅτε γε τὸ ἑαυτῶν ἐδήλουν φρόνημα, εἶπον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, οὐκέτι προσθέντες καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ὥστε ἐκεῖνο μὲν ἐπ' ἀθετήσει κεῖται τοῦ πονηροῦ φρονήματος, τοῦτο δὲ φανέρωσιν ἔχει τοῦ σωτηρίου δόγματος. Ταῦτα μὲν ὁ Ἅγιος εἰς ἀθέτησιν τοῦ πονηροῦ ἐκείνου φρονήματος. ὁ δὲ τούτοις ἐπιστήσας εἴσεται ἀκριβῶς, ὡς τῆς προσθήκης ἧ τινι σὺ τὸν σὸν ἀκροατὴν ἀκριβῶς ἐπιστῆσαι προστάττεις, διὰ τοῦτ' ἐμέλησε τῷ Ἁγίῳ, ἵνα μή τις τῶν καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν ἀλλοτριούντων τοῦ πατρὸς βλασφημῆσαι τολμήσῃ, ἐξ ἑτέρας οὐσίας καὶ φύσεως εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρ' αὐτὴν τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν καὶ φύσιν. οὐδὲν γὰρ δυσχερὲς τὸ αὐτὴν περὶ τοῦ πνεύματος ἀπερεύξασθαι βλασφημίαν, τοῖς καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ βεβλασφημηκόσι ταύτην.

Ex decimo octauo Capitum eorundem.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ιη'. τῶν αὐτοῦ Κεφαλαίων.

XXV. *A creaturarum natura tantum semotus est, quantum*

κε'. Τῆς μὲν οὖν κτιστῆς φύσεως, τοσοῦτον ἀποκεχώρηκεν, ὅσον εἰκὸς τὸ

proba-

μοναδικὸν τῶν συστηματικῶν καὶ πληθυσμὸν ἐχόντων. πατρὶ δὲ καὶ υἱῷ τοσοῦτον ἥνωται, καθόσον ἔχει μονὰς πρὸς μονάδα τὴν οἰκειότητα. καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας αἱ ἀποδείξεις, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθὸν, οὐ γεννητῶς ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. πάντως δὲ οὐδὲ τὸ στόμα μέλος, οὔτε πνοὴ λυομένη τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τὸ στόμα θεοπρεπῶς, καὶ τὸ πνεῦμα οὐσία ζῶσα, ἁγιασμοῦ κυρία. Τῆς μὲν οἰκειότητος δηλουμένης ἐντεῦθεν, τοῦ δὲ τρόπου τῆς ὑπάρξεως ἀρρήτου φυλασσομένου, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται, ὡς ᾠκειωμένον κατὰ φύσιν αὐτῷ.

probabile est singularem numerum a compositis distare. Patri vero & Filio tantum vnitus est, quantum consortij habet vnitas cum vnitate. Sed nec hinc solum probatur naturæ communio, verum illinc quoque, quod ex Deo esse dicitur, non sic ex Deo veniens, quemadmodum ex Deo sunt omnia, sed tanquam ex Deo emanans, neque per generationem quemadmodum Filius, sed tanquam Spiritus Patris eius: omnino tamen nec os membrum est, nec flatus resolubilis Spiritus, sed & os dicitur prout Deo conuenit, & Spiritus essentia viuens, sanctificationis domina; vnde sic declaratur illius consortium, vt ineffabilis essentiæ modus seruetur. Quin & Christi Spiritus dicitur, tanquam illi natura coniunctus.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Σαφῶς ἀπὸ ταύτης τῆς περικοπῆς μάνθανε, πῶς τὴν τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν οἰκείωσιν διδάσκει ὁ Ἅγιος, τῷ μὲν πατρὶ οἰκειοῦσθαι τοῦτο δογματίζων, ὡς ἐξ αὐτοῦ τὴν πρόοδον, καὶ τὸ εἶναι ἔχον, τῷ δὲ υἱῷ, ὡς κατὰ φύσιν ᾠκειωμένον αὐτῷ.

ANIMADVERSIO.

Ex hac pericope prorsus discito, quomodo Spiritus erga Patrem & Filium consortium & coniunctionem Sanctus insinuet, Patri quidem illum coniungi decernens, quod ex eo emanat, & esse habeat, Filio vero, tanquam illi natura coniunctum.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐκ ἀληθὴς ἀλλὰ σεσοφισμένη σου ἡ ἐπιστασία. λέγεις γὰρ ὡς ὁ Ἅγιος τῷ μὲν πατρὶ οἰκειοῦσθαι δογματίζει τὸ πνεῦμα, ὡς ἐξ αὐτοῦ τὴν πρόοδον καὶ τὸ εἶναι ἔχον, τῷ δὲ υἱῷ, ὡς κατὰ φύσιν ᾠκειωμένον αὐτῷ. καὶ τὸν μὲν λό-

REFVTATIO.

Animaduersio hæc tua vti minime docta, sed cauillis subnixa eliditur. Nanque asseris Basilium coniūgi Patri Spiritum decernere, quod ex eo emanet, & esse habeat: Filio vero, tan-

quam illi natura coniunctum. Et ratio quidem Spiritus cum Patre coniunctionis, bene se habet: veruntamen spiritus coniunctionem cum Filio, stultam profectò illam, & æque absurdam in medium affers, nec eo modo, quo Sanctus instituit. Nanque tu asseris, Basilium Filio Spiritum coniungi decernere, figurate pronunciantem a communi, tanquam illi natura cõiunctum, quod plane non alio modo se habet, quam si quis interrogatus, Quid est hoc? responderet, hoc esse. Ad quid enim aliud respicis, cum dicis, Filio vero coniunctus Spiritus, tanquam ipsi coniunctus. Veruntamen Sanctus non ita locutus est. Sed cum antea dixisset, indicari Spiritus cum Patre consortium, quod ipse ex Deo non vt reliqua omnia, emanat, sed vt oris illius Spiritus, tum subiunxit, sed & spiritus Christi dicitur, tanquam illi natura coniunctus; quod notat, tanquam per ipsum existens, quemadmodum ipse locis in alijs aperte determinauit. Idem enim est dicere Spiritus Filij, quod per Filium, & Spiritus Filij, quod natura coniunctus est cum eo. Inde enim Spiritus coniunctio cum Filio consecuta est, quod ille per Filium ex Patre est. alia siquidem ratione non esset coniunctus Filio, si per Filium non esset. Nullam enim aliam

γὰρ τῆς πρὸς τὸν πατέρα οἰκειώσεως τοῦ πνεύματος, ἀποδίδως καλῶς, τὸν δὲ λόγον τῆς τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱὸν οἰκειώσεως ἀδιανόητον προφέρεις καὶ ἀνακόλουθον, καὶ οὐ καθὼς αὐτὸν ὁ ἅγιος προσήνεγκε. σὺ μὲν γὰρ λέγεις ὡς ὁ Ἅγιος, τῷ δὲ υἱῷ οἰκειοῦσθαι, δογματίζει τὸ πνεῦμα, τοῦτο γὰρ νοεῖται ἀπὸ κοινοῦ, ὡς ᾠκειωμένον αὐτῷ κατὰ φύσιν. καὶ τοῦτό ἐστι τοιοῦτον, οἷον εἴ τις ἐρωτώμενος, τί ἐστι τόδε; ἀποκρίναιτο, ὅτι ἐστὶ τόδε. Εἰς τί γὰρ ἄλλο ὁρᾷ λέγειν σε, ὅτι τῷ δὲ υἱῷ οἰκεῖον τὸ πνεῦμα, ὡς οἰκεῖον αὐτῷ. ὁ δὲ Ἅγιος οὐχ οὕτως ἔφη, ἀλλὰ πρότερον εἰπὼν δηλοῦσθαι τὴν πρὸς τὸν πατέρα οἰκειότητα τοῦ πνεύματος ἀπὸ τοῦ προελθεῖν αὐτὸ, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. οὕτως ἐπήγαγεν· ἀλλὰ καὶ πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται, ὡς ᾠκειωμένον αὐτῷ κατὰ φύσιν, ὅπερ ἐστὶν, ὡς ὑπάρχον διὰ τοῦ υἱοῦ. καθὼς αὐτὸς τοῦτο ἐν ἄλλοις σαφῶς διεδογμάτικε. Ταυτὸν γάρ ἐστιν εἰπεῖν, πνεῦμα υἱοῦ, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ πνεῦμα υἱοῦ, ὅτι οἰκεῖον αὐτῷ κατὰ φύσιν. ἡ γὰρ πρὸς τὸν υἱὸν οἰκείωσις τοῦ πνεύματος, ἐκεῖθεν ἠκολούθησεν, ἐκ τοῦ εἶναι αὐτὸ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ πατρὸς, οὐκ ἂν γὰρ ἄλλως ἦν οἰκεῖον τῷ υἱῷ, εἰ μὴ διὰ τοῦ υἱοῦ ἦν. οὐδένα γὰρ λόγον ἄλλως ἔχει τις δοῦναι τῆς τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν

υἱὸν οἰκειότητος, εἰ μὴ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι αὐτό. Οὐ δὲ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐροῦμεν, ὡς πολλοὶ τῶν ἀπερισκέπτως ἀπερευγομένων σύμπαν τὸ παριστάμενον, ὡς οἰκεῖον υἱῷ τὸ πνεῦμα, ὅτι ὁμοούσιον υἱῷ. εἰ γὰρ περιηγεῖτο τὸ ὁμοούσιον τῆς τοιαύτης οἰκειότητος, ἐπεὶ τὸ πρὸς ἄλληλα αὐτῶν ὁμοούσιον ἀντιστρέφει, ἦν ἂν καὶ ἐλέγετο καὶ ὁ υἱὸς, οἰκεῖος τῷ πνεύματι. ἀλλ' οὐδεὶς ἢ εἴρηκε τοῦτο, ἢ ἐρεῖν τολμήσει ποτὲ βουλόμενος εὐσεβεῖν.

aliam rationem aſſignare quiſpiam poterit coniūctionis Filij cum Spiritu, niſi quod ille per Filium eſt. Neque enim nos, vt multi ex ijs, qui parum conſiderate quidquid in buccam venerit, effutiunt, dicemus, Spiritum coniunctum eſſe Filio, quod eiuſdem cum Filio naturæ eſt. Nam naturæ ſimilitudo, quæ inter eos intercedit, contrà vertitur, & poſſet æqua ratione dici, & Filium cum Spiritu coniunctum eſſe. Sed nullus id dixit, nec dicere quidem audebit aliquando, dummodo pietatis cultus in animo ſit.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Νύσσης ἐπιστολῆς, περὶ διαφορᾶς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως.

κϛ'. Τὸν τοίνυν ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς διαφορᾶς λόγον, ἐπί τε τῆς οὐσίας καὶ τῆς ὑποστάσεως, τοῦτον μεταθεὶς καὶ ἐπὶ τῶν θείων ὀνομάτων οὐχ ἁμαρτήσεις. πῶς τὸ εἶναι τοῦ πατρός ὁτιποτε ὑποτίθεταί σου ἡ ἔννοια. πρὸς οὐδὲν γάρ ἐστιν ἀποτεταγμένον νόημα τὴν ψυχὴν ἐναπερείδειν, διὰ τὸ πεπεῖσθαι αὐτὸ ὑπὲρ πᾶν εἶναι νόημα, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου. Ὁ γὰρ τοῦ ἀκτίστου καὶ τοῦ ἀκαταλήπτου λόγος, εἷς καὶ ὁ αὐτὸς, ἐπί τε τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματός ἐστιν. οὐ γὰρ τὸ μὲν μᾶλλον ἀκατάληπτόν τε καὶ ἄκτιστον, τὸ ἧττ-

Eiuſdem ex Epiſtola ad Nyſſenum fratrem, de differentia eſſentiæ, & hypoſtaſis.

XXVI. *Diſcrimen igitur, quod noſtri in rebus humanis inter eſſentiam & hypoſtaſim exprimunt ſi ad diuina quoq; dogmata transferas, nihil aberraueris. De eſſentia Patris quomodo illa habeat, quidquid ſuggerit tibi mens: nequit enim hac in re mentis acumen ad certam quandam ac ſtatam cognitionem confirmari: propterea quod omnem illius perſuaſio intelligentiam ſuperat, hoc idem & de Filio cogitabis, & ſimili modo de Spiritu quoque Sancto. Quod enim increatus & incomprehenſibilis dicitur Deus vnus, & idem hic ſermo eſt, æque & Patri & Filio & Spiritui ſancto competens. Non enim ille magis increatus & incomprehenſibilis, iſte vero minus eſt. Quoniam vero neceſſarium eſt, vt per proprias*

quasdam notiones inconfusa habeatur in Triade comparatio, id quod communiter consideratur, vt cum dico, increatum, aut omnem comprehensionem excedens, aut si quid aliud est huiusmodi, ad proprietatis determinationem non vsurpabimus: sed hoc solum inquiremus, per quæ singularum personarum intellectus liquido, & sine commixtione a communi consideratione separetur. Commodum itaque mihi videtur, vt ista ad hunc modum inuestigetur ratio. Quidquid bonorum ex diuina ad nos virtute pertingit, omnia in omnibus operantis gratiæ efficacem operationem esse dicimus; quemadmodum Apostolus inquit; Quoniam hæc omnia operatur vnus atque idem Spiritus, vnicuique peculiaria diuidẽs, sicuti vult. Quærentes vero, an ita dignis adsit bonorum suppeditatio, vt quæ ex solo Spiritu sancto sumat initium, iterum per scripturam ducimur, & instruimur, vt suppeditationis eorum bonorum, quæ Spiritus sanctus in nobis operatur, authorem & causam vnigenitum Deum esse credamus. Per sacram enim scripturam edocti sumus, per ipsum facta esse, & in ipso consistere omnia. Quando igitur ad illam cogitationem subuehimur, iterum diuinitus inspiratæ scripturæ velut manuductione introducti perdocemur, quod per illam quidem potentiam, ex eo quod non est, ad hoc vt sint, producantur

τον. Ἐπεὶ δὲ χρὴ διὰ τῶν ἰδιαζόντων σημείων ἀσύγχυτον ἐπὶ τῆς Τριάδος τὴν διάκρισιν ἔχειν, τὸ μὲν κοινῶς ἐπιθεωρούμενον, οἷον τὸ ἄκτιστον λέγω, ἢ τὸ ὑπὲρ πᾶσαν κατάληψιν, ἢ εἴ τι τοιοῦτον, οὐ συμπαραληψόμεθα εἰς τὴν τοῦ ἰδιάζοντος κρίσιν. ἐπιζητήσομεν δὲ μόνον, δι' ὧν ἡ περὶ ἑκάστου ἔννοια τηλαυγῶς καὶ ἀμίκτως τοῖς θεωρουμένοις ἀφορισθήσεται. Καλῶς οὖν ἔχειν μοι δοκεῖ, ὥστε ἀνιχνεῦσαι τὸν λόγον. πᾶν ὅπερ ἂν εἰς ἡμᾶς ἐκ θείας δυνάμεως ἀγαθὸν φθάσοι τῆς πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργούσης χάριτος, ἐνέργειαν εἶναι φαμὲν καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος. ὅτι ταῦτα πάντα ἐνεργεῖ τὸ αὐτὸ καὶ ἓν πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. ζητοῦντες δὲ καὶ, εἰ ἐκ μόνου τοῦ ἁγίου πνεύματος ἡ τῶν ἀγαθῶν χορηγία οὕτω παραγίνεται τοῖς ἀξίοις, πάλιν ὑπὸ τῆς γραφῆς ὁδηγούμεθα εἰς τὸ τῆς χορηγίας τῶν ἀγαθῶν, τῶν διὰ τοῦ πνεύματος ἐνεργουμένων ἡμῖν, ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι πιστεύειν. πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς δεδιδάγμεθα. Ὅταν τοίνυν καὶ πρὸς ἐκείνην ὑψωθῶμεν τὴν ἔννοιαν, πάλιν ὑπὸ τῆς θεοπνεύστου χειραγωγίας ἀναγόμενοι, διδασκόμεθα, ὅτι δι' ἐκείνης μὲν πάντα τῆς δυνάμεως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγεται. οὐ μὴν οὐδὲ ἐξ ἐκείνης ἄναρχος, ἀλλά τις ἐστὶ δύναμις;

omnia

ἀγεννήτως καὶ ἀνάρχως ὑφεστῶσα, ἥ τις ἐστὶν αἰτία τῆς ἁπάντων τῶν ὄντων αἰτίας. ἐκ γὰρ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, δι' οὗ τὰ πάντα, ᾧ πάντοτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀχωρίστως συνεπινοεῖται. οὐ γάρ ἐστιν ἐν ἐννοίᾳ τοῦ υἱοῦ γενέσθαι, μὴ καταυγασθέντα τῷ πνεύματι. τοίνυν τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἀφ' οὗ πᾶσα ἡ τῶν ἀγαθῶν χορηγία ἐπὶ τὴν κτίσιν πηγάζει, τοῦ υἱοῦ μὲν ἤρτηται, ᾧ ἀδιαστάτως συγκαταλαμβάνεται, τῆς δὲ τοῦ πατρὸς αἰτίας ἐξημμένον ἔχει τὸ εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται. τοῦτο γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος σημεῖον ἔχει, τὸ μετὰ τὸν υἱὸν καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ὑφεστάναι. ὁ δὲ υἱὸς ὁ τὸ ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ γνωρίζων, μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἐκλάμψας, οὐδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων τὴν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὸν πατέρα ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοῖς εἰρημένοις σημείοις μόνος γνωρίζεται.

omnia: ita tamen vt neque ex illa abſque initio producantur: ſed quod ſit potentia quædam ingenita, & ſine principio ſubſiſtens, quæ cauſa ſit illius cauſa, per quam omnia facta ſunt. Ex Patre nanque eſt Filius, per quem ſunt omnia, cum quo ſimul Spiritus ſanctus ſemper indiuulſe conſideratur ac coniungitur. Non enim fieri poteſt, vt de Filio quiſquam ſecum cogitet, quem non antea illuſtrauerit Spiritus. Quoniam igitur Spiritus, a quo omnis velut ex fonte ad creaturas promanat bonorum ſuppeditatio, a Filio quidem dependet: quoniam vna ſine vlla diſtantia concipitur mente: cauſa vero Patris inſertam habet eſſentiam, vnde & progreditur, hanc notionem, ac cognoſcibile ſignum eius, quæ ſecundum hypoſtaſim eſt, proprietatis habet, quo cum Filio ſimul & ipſe ſe facit internoſci, & quo ex Patre ſubſiſtit: Filius vero qui ex Patre progredientem Spiritũ per ſeipſum, & cum ſeipſo notum facit, ſolus vnigenitus ex ingenito lumine reluxit, nullamque prorſus notionum communicationem ſecundum proprietatem ſuam tam cum Patre, quam cum Spiritu ſancto habet, ſed ex dictis iam ſignis ſolus agnoſcitur.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τὰ αὐτὰ σχεδὸν κἀν τῇ παρούσῃ περικοπῇ διδάσκει ὁ ἅγιος, ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν ὑφεστάναι λέγων τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, μετὰ τοῦ υἱοῦ δὲ καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι.

ANIMADVERSIO.

Eadem quoque in præſente pericope edocet, ex Patre quidem ſubſiſtere Spiritum, ſcribens, ſed cum Filio, & cum eo cognoſci.

REFV-

REFVTATIO.

Vere quidem dixisti, ex Patre sanctum subsistere Spiritum dicere. nihilominus scito, verum esse, eundem in alijs suis scriptis asserere, ex Filio habere Spiritum quod sit. Etsi dicta Patris inuicem conferenda sunt, vt omnino fieri necesse est, quod vtraque ex eodem Spiritu sint, ex Patre quidem spiritus est, quod Pater sit prima, & absque principio causa & Filij & Spiritus; ex Filio vero quod non immediate, sed per Filium ex Patre emanat. Et propterea neque qui dicit, ex Patre esse spiritum, etiam si vna cum Patre Filium non enunciet, aduersatur illi, qui ipsum ex Filio esse pronunciat: neque qui dicit eum ex Filio, sese opponit illi, qui asserit, eum ex Patre esse. quod manifestius dijudicaueris, si iam digestam pericopem accuratius examinaueris. In ea nanque Sanctus Trinitatis inconcussam coniunctionem explanans, & inseparabilem naturalem illius vnionem exponens dicit; *Querentes vero, an ita dignis adsit bonorum suppeditatio, vt que ex solo Spiritu sancto sumat initium, iterum per scripturam ducimur, & instruimur, vt suppeditationis eorum bonorum, que Spiritus sanctus in nobis operatur, auctorem & causam vnigenitum Deum esse credamus.* &c.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθῶς ἔφης, ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ Ἅγιος ὑφεστάναι λέγει τὸ πνεῦμα· ἀλλ' ἴσθι ἀληθὲς εἶναι, καὶ ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ λέγων ἐν ἄλλοις, τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ ἔχον τὸ εἶναι. καὶ εἰ δεῖ συμβιβάζειν πρὸς ἄλληλα τὰ τοῦ Ἁγίου ῥητά, πάντως δὲ δεῖ, ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ πνεύματός ἐστι καὶ ἀμφότερα, ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν τὸ πνεῦμά ἐστιν, ὅτι ὁ πατήρ ἐστιν ἡ πρώτη καὶ ἄναρχος αἰτία υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, παρὰ τοῦ υἱοῦ δέ, ὅτι οὐκ ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τοῦ υἱοῦ πρόεισιν αὐτὸ ἐκ πατρός. καὶ διὰ ταῦτα, οὔτε ὁ λέγων ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα, μὴ συνεκφωνουμένου καὶ τοῦ υἱοῦ τῷ πατρί, ἐναντιοῦται τῷ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγοντι εἶναι αὐτό. οὔτε ὁ λέγων ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι αὐτὸ μάχεται τῷ λέγοντι ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι αὐτό. Καὶ ἔχοις ἂν διαγνῶναι τουτὶ καθαρώτερον, εἰ τὴν ἤδη ῥηθεῖσαν περικοπὴν ἐξεταστικώτερον διαβασανίσῃς. ἐν ταύτῃ γὰρ ὁ Ἅγιος τὸν τῆς Τριάδος ἐμφαίνων ἀδιάρρηκτον συνδεσμόν, καὶ τὴν ἀδιάσπαστον φυσικὴν αὐτῆς δηλῶν ἕνωσιν, οὕτως ἔφη. Ζητοῦντες δέ, εἰ ἐκ μόνου τοῦ ἁγίου πνεύματος ἡ τῶν ἀγαθῶν χορηγία οὕτω παραγίνεται τοῖς ἀξίοις, πάλιν ὑπὸ τῆς γραφῆς ὁδηγούμεθα εἰς τὸ τῆς χάριτος τῶν ἀγαθῶν τῶν διὰ τοῦ πνεύματος ἐνεργουμένων ἡμῖν, ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι πι-

Si

στέλλειν. καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰ τοίνυν ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον φησὶ τὸν μονογενῆ τῆς χάριτος τῶν ἀγαθῶν τῶν διὰ τοῦ πνεύματος ἐνεργουμένων ἡμῖν, σκοπεῖν δεῖ, τὸν ἐξεταστικὸν ἄνδρα, καὶ μὴ παρέργως τὰς θείας γραφὰς ἐπερχόμενον, πῶς ἐστιν ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον τῶν τοῦ πνεύματος χαρισμάτων τὸν μονογενῆ νοηθῆναι, εἰ τὸ πηγάζον τὰ τοιαῦτα χαρίσματα πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, καὶ οὐ δι᾽ αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς τὴν ἑαυτοῦ ὕπαρξιν καὶ οὐσίωσιν ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ διὰ τοῦ μονογενοῦς ὑπάρχει τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς, εἴη ἂν ὁ μονογενὴς τῶν χαρισμάτων τοῦ δι᾽ αὐτοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο καὶ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχοντος πνεύματος αἴτιος καὶ ἀρχηγός. ἐπεὶ καὶ ὁ πατὴρ τῶν αὐτῶν χαρισμάτων αἴτιος καὶ ἀρχηγός ἐστι, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχειν τὸ πηγάζον ταῦτα ἅγιον πνεῦμα. Εἰ δὲ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πηγάζον αὐτὰ πνεῦμα ὑπάρχει, αἴτιος μὲν καὶ ἀρχηγὸς αὐτῶν οὐκ ἂν εἴη ὁ υἱὸς, ὑπηρέτης δὲ ἴσως καὶ διάκονος, ὅπερ ἐστὶ δυσσεβές τε καὶ βλάσφημον;

Si itaque auctorem & cauſam affirmat vnigenitum gratiæ bonorum, quæ Spiritus in nobis operatur, attendenda ſunt ab eo, qui res diligentius inquirit, & non per tranſennam diuinas ſcripturas percurrit, qua ratione auctor & cauſa donorum Spiritus vnigenitus intelligi debeat, ſi ſimilia dona elargiens Spiritus ex ſolo Patre & non per ipsũ vnigenitum propriam exiſtentiam, & ſubſiſtentiam habet. Nanque ſi per vnigenitum ſpiritus ex Patre exiſtit, erit vtique vnigenitus donorum illius, qui per ipſum & propterea ex ipſo exiſtentis Spiritus cauſa & auctor, cum & Pater eorundem donorum auctor, & cauſa eſt, quod ex ipſo, qui ſimilia dona elargitur, Spiritus ſanctus eſt. Quodſi ex ſolo Patre, qui ea elargitur Spiritus exiſtit, cauſa quidem & auctor eorum Filius minime erit, ſed forſitan adminiſter, & ſeruus, quod plane aſſerere impium eſt, & blaſphemum.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς.

κζʹ. Ἀλλ᾽ ὁ τὸν πατέρα νοήσας, αὐτόν τε ἐφ᾽ ἑαυτοῦ ἐνόησε, καὶ τὸν υἱὸν τῇ διανοίᾳ συμπαρεδέξατο, ὁ δὲ τοῦτον λαβὼν, τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐκ ἀπεμέρισεν, ἀλλ᾽ ἀκολούθως μὲν κατὰ τὴν τάξιν, συνημμένως δὲ κατὰ τὴν φύσιν, τῶν τριῶν κατὰ ταυτὸν συγκεκραμένην ἐν ἑαυτῷ τὴν πίστιν ἀνε-

Eiuſdem ex eadem.

XXVII. *Sed qui per Patrem intellexit, & ipſum in ſeipſo intellexit, & Filium ſimul ea intelligentia complexus eſt. Qui vero hunc acceperit, Spiritum a Filio non diuiſit: ſed iuxta ordinem quidem perſonarum conſequenter, iuxta vero naturam coniunctim,*

trium personarum fidem eadem ratione contemperatam in seipso expressit. Et qui de Spiritu solo loquitur simul ista confessione, & eam, quæ illum concernit, cuius Spiritus est coniunxit. Et quoniam Christi Spiritus, etiam ex Deo est, teste Paulo, fit ut quemadmodum in catena, qui vnius annuli summitatem apprehendit, hoc ipso simul & alterum insertum attrahit: ita & hic, qui Spiritum trahit, vt Propheta inquit, per ipsum & Filium & Patrem vna simul attraxerit. Etsi quis vere Filium apprehenderit, habebit & ipsum vtrinque, hinc Patrem illius, illinc Spiritum sanctum vna coniunctum. Neque enim a Patre abscindi poterit, qui semper est in Patre, neque a proprio Spiritu seiungetur vnquam, qui in ipso operatur omnia. Consimiliter & qui Patrem assecutus fuerit, & Filium vna cum illo, & Spiritum sanctum eadem virtute assecutus est. Non enim potest aliqua vllo pacto excogitari, vel sectio, vel diuisio, vt siue Filius a Patre cogitari, siue Spiritus a Filio seiungi queat, sed ineffabilis quædam in istis, & qua nulla cogitatio ne apprehendi poterit tam communio, quam discretio deprehenditur, qua neque per differentiam hypostaseon continuatio naturæ dissipatur: neque per eam secundum essentiam communionem proprietas notionum confunditur.

τυπώσατο. καὶ ὁ τὸ πνεῦμα μόνον εἰπὼν, συμπαρέλαβε τῇ ὁμολογίᾳ ταύτῃ, καὶ τὸν, οὗ ἐστι τὸ πνεῦμα. καὶ ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καθώς φησιν ὁ Παῦλος, ὥσπερ ἐξ ἁλύσεως ὁ τοῦ ἑνὸς ἄκρου ἁψάμενος, καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον συνεπεσπάσατο. οὕτως ὁ τὸ πνεῦμα ἑλκύσας, καθώς φησιν ὁ Προφήτης, δι' αὐτοῦ καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν συνεφελκύσατο. καὶ εἰ τὸν υἱὸν ἀληθινῶς τις λάβοι, ἕξει αὐτὸν ἑκατέρωθεν, πῆ μὲν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, πῆ δὲ τὸ ἅγιον πνεῦμα συνεπαγόμενον. οὔτε γὰρ τοῦ πατρὸς ὁ ἀεὶ ὢν ἐν τῷ πατρὶ ἀποτμηθῆναι δύναται, οὔτε τοῦ πνεύματός ποτε διαζευχθήσεται τοῦ ἰδίου ὁ πάντα ἐν αὐτῷ ἐνεργῶν. ὡσαύτως καὶ ὁ τὸν πατέρα δεξάμενος, καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα συμπαρεδέξατο τῇ δυνάμει. οὐ γὰρ ἐστι τομὴν ἐπινοῆσαι ἢ διαίρεσιν κατ' οὐδένα τρόπον. ὡς ἢ υἱὸν χωρὶς πνεύματος νοηθῆναι, ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ διαζευχθῆναι. ἀλλά τις ἄρρητος καὶ ἀκατανόητος ἐν τούτοις καταλαμβάνεται καὶ ἡ κοινωνία καὶ ἡ διάκρισις, οὔτε τῆς τῶν ὑποστάσεων διαφορᾶς τὸ τῆς φύσεως συνεχὲς διασπώσης, οὔτε τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν κοινότητος, τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων ἀναχεούσης.

ANI.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὅρα κἀνταῦθα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀντὶ τοῦ, ἐκ τοῦ πατρὸς τῷ Ἁγίῳ ἐκλαμβανόμενον. καὶ θαύμασον τὴν τοῦ πανσόφου τούτου διδασκάλου ἀκρίβειαν, πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐκ προσέθετο πρόθεσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ ταύτην παρέλειψε, φανερῶς πάντως δογματίζων ἐντεῦθεν, ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι μόνον τὴν τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν.

ANIMADVERSIO.

Vide etiam hic illud, ex Deo loco illius ex Patre a Sancto desumi: & admirare sapientiſſimi Doctoris huiuſce exquiſitam diligentiam, qui de Deo præpoſitionem ex vſurpauit, cum vero eſſet ſermo de Chriſto, prorſum eam ſilentio præterijt, hinc manifeſte decernens, ex Patre tantummodo eſſe Spiritus exiſtentiam.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Πάνυ τοι συνίστησιν ἐναργῶς ἡ ῥηθεῖσα περικοπὴ τὴν δηλοῦσαν διὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα θεολογίαν, καὶ δι' ἄλλων μὲν τῶν ἐν αὐτῇ ῥήσεων, κατ' ἐξαίρετον δὲ διὰ τῆς λεγούσης ῥήσεως, εἰ τὸν υἱὸν ἀληθινῶς τις λάβοι, ἕξει αὐτὸν ἑκατέρωθεν, τῇ μὲν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, τῇ δὲ τὸ ἴδιον πνεῦμα συνεπαγόμενον. Σὺ δὲ τὴν πᾶσαν τῆς περικοπῆς δύναμιν παριδὼν, θαύματος ἀξιοῖς, πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐκ προσέθετο πρόθεσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ ταύτην παρέλειψε, κἀντεῦθεν συνάγεις, ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι μόνον τὴν τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν. ἀλλὰ οὐ καλῶς οὐδ' ἀξίως τῆς σῆς ἀγχινοίας ἐντεῦθεν συνάγεις τὸ, ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ γὰρ ὅτι ὁ Ἅγιος τὴν ἐκ πρόθεσιν προσέθετο ἐπὶ τοῦ πατρὸς, λέγεις ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι αὐτὸ, οὐκ ἔσται πάντως ἐκ μόνου, διὰ τὰς πολλαχοῦ τῆς θείας γραφῆς δηλού-

REFVTATIO.

Confirmat vtique & apertiſſime præſens pericope ſententiam aſſerentem, per Filium ſpiritum eſſe, & alijs ſuis dictis, & illo potiſſimum, ſi Filium quis vere apprehenderit, habebit & ipſum vtrinque hinc Patrem illius, illinc Spiritum ſanctum ſibi coniunctum. At tu vniuerſa pericopes vi neglecta, tanquam admiratione dignum proponis, illum de Deo loquentem *Ex* præpoſitionem vſurpaſſe, de Chriſto vero ſermonem habentem illam ſilentio inuoluiſſe. Indeque colligis ex Patre eſſe tantum Spiritus exiſtentiam. Veruntamen neque bene, neque pro tua, quam profiteris, ſolertia, & perſpicacitate, inde colligis ex ſolo Patre eſſe Spiritum ſanctum. Etenim ſi quod Sanctus præpoſitionem *Ex* in Deo adnexuit, dicis ex ſolo Patre eſſe ipſum, non erit modis omnibus ex ſolo, propter multa

scripto tradita testimonia diuina Theologorum Patrum decernentia, eum ex Filio esse.

Eiusdem ex Antigrapho Fidei ab eodem dictatæ.

XXVIII. *Est autem declaratio recti sensus in eo, si a Patre, & Filio non separetur. Oportet enim baptizari nos, iuxta quod a Domino accepimus, & credere sicut baptizamur: glorificare vero Patrem & Filium & Spiritum sanctum, quemadmodum credidimus. Et postea quam hac in re conuenit, oportet simul communionem eorum fugere, qui Spiritum sanctum creaturam esse dicunt, tanquam aperte illum blasphemantium. Est enim necessaria subsignatio propter calumniatores, quæ hoc habeat, quod neque ingenitum dicimus, Spiritum sanctum: vnum enim nouimus ingenitum, & vnum eorum, qui sunt, principium, Patrem Domini nostri Iesu Christi, neque genitum dicimus: vnum enim esse vnigenitum in fidei traditione didicimus: Spiritum veritatis autem ex Patre procedere edocti, ex Deo sine creatione esse confitemur.*

ςας καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι αὐτὸ χρήσεις τῶν θεολόγων Πατέρων ἡμῶν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ παρ' αὐτοῦ ὑπαγορευθέντος Ἀντιγράφου τῆς Πίστεως.

κη΄. Ἀπόδειξις δὲ τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος, τὸ μὴ χωρίζειν αὐτὸ πατρὸς καὶ υἱοῦ. δεῖ γὰρ ἡμᾶς βαπτίζεσθαι μὲν, ὡς παρελάβομεν, πιστεύειν δὲ, ὡς βαπτιζόμεθα, δοξάζειν δὲ, ὡς πεπιστεύκαμεν, πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, ἀφίστασθαι δὲ τῆς κοινωνίας τῶν κτίσμα λεγόντων, ὡς φανερῶς βλασφημούντων, ἐκείνου διωμολογημένου. ἀναγκαία γὰρ ἡ ἐπισημείωσις διὰ τοὺς συκοφαντοῦντας, ὅτι οὔτε ἀγέννητον λέγομεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἕνα γὰρ οἴδαμεν ἀγέννητον καὶ μίαν τῶν ὄντων ἀρχὴν τὸν πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὔτε γεννητόν. ἕνα γὰρ μονογενῆ ἐν τῇ παραδόσει τῆς πίστεως ἐδιδάχθημεν. τὸ δὲ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι διδαχθέντες, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦμεν ἀκτίστως.

ANIMADVERSIO.

Vides ne hic quoque ipsum ex Deo idem esse, ac ex Patre, vt sæpenumero animaduertimus?

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς κἀνταῦθα τὸ αὐτὸ ἐκ Θεοῦ τῷ ἐκ τοῦ πατρὸς, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν;

REFVTATIO.

Ne continuo eadem repetere tibi proponito, idem esse ex Deo, atque ex Patre. Appli-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Μὴ τοῦτο μόνον σκόπει προφέρειν ἀεὶ, ὅτι ταυτόν ἐστι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ τῷ ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ δεῖ σε προσέχειν

canda

καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν θείων γραφῶν ῥήσεσιν, ἐξ ὧν τοῖς θεολόγοις Πατράσιν ἡμῶν εἰπεῖν ἐπηγγέλετο, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. περιδήλως ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν ταῦθα τὴν αἰτίαν δηλῶν, ὅθεν ἐκ τοῦ πατρὸς ἀναφαίνεται εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν Εὐαγγελικὴν προβάλλεται φωνὴν εἰς μαρτυρίαν ἀδιάβλητον τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ πνεύματος, καὶ φησί. Διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦμεν, ἀκτίστως τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι ἐν Εὐαγγελίοις ἐδιδάχθημεν, ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι. καὶ ἤδη καθαρῶς οὕτω ἡ ἐκ τοῦ πατρὸς ὕπαρξις τοῦ πνεύματος διὰ τῆς δηλούσης ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι Εὐαγγελικῆς ῥήσεως ἀναφαίνεται. Σκόπει δὲ σὺ καὶ τὰ παρὰ τοῦ μεγάλου Ἐπιφανίου ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ δεδογματισμένα, ὅπως ἂν γνῷς ὡς καὶ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα, ἀπὸ ῥήσεως ἄλλης Εὐαγγελικῆς ἀναφαίνεται. φησὶ γὰρ οὕτω. Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. Ὁρᾷς ὅπως ἐκ τῶν δύο Εὐαγγελικῶν φωνῶν τούτων συνάγεται ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ μὲν τοῦ πατρὸς, ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύε-

canda tibi mens est alijs quoque diuinarum scripturarum dictionibus, ex quibus suppeditatum est nostris Patribus Theologis ex Patre & Filio esse Spiritum sanctum. Nanque hic magnus Basilius manifesto causam indicans, ob quam ex Patre declaratur esse Spiritus sanctus, Euangelicam vocem in testimonium adducit, quæ nullo modo conuelli potest, ex Patre Spiritus existentiæ, propterea ex Deo esse absque vlla creatione Spiritum sanctum confitemur; quod in Euangelijs edocti sumus illum ex Patre procedere. Et iam plane hoc modo ex Patre existentia Spiritus per indicans, ipsum ex Patre procedere, Euangelicum dictum commonstratur. Considera porro tu quæ a magno Epiphanio in Ancyroto determinata sunt, vt discas, Spiritum ex Filio existere, alio quoque Euangelico dicto demonstrari. Nanque ait. *Vterque habitat in homine iusto Christus & Spiritus illius. Quod si Christus ex Patre creditur, Deus ex Deo, & Spiritus ex Christo, aut ab vtroque, vt Christus ait, qui a Patre procedit, &, hic de meo accipiet*. Vides ne ex duobus his Euangelicis dictis colligi, ex Patre & Filio esse Spiritum sanctum, & ex Patre quidem, quod ex Patre procedat;

dat; ex Filio vero, quòd ex ipso accipiat. Huius cum in profunda introspexeris, poteris iudicare Magnum Basilium, non vt comprobet, non existere ex Filio Spiritum in posita pericope dixisse; *Ex Patre procedere edocti, illum ex Deo esse confitemur,* sed vt declararet, vnde nam & ex quo Euangelico dicto Patribus Theologis in mentem venerit dicere, ex Patre Spiritum habere existentiam.

Eiusdem ex Epistola ad Canonicas.

XXIX. *Spiritus autem sanctus cum Patre & Filio annumeratus, supra omnem consistit creaturam, locum vero tertium obtinet, quemadmodum nos docet in Euangelio Dominus, Euntes baptizate in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti. Qui præposuerit illum Filio, vel Patre dixerit antiquiorem esse, resistit iste Dei ordinationi, & a sana fide alienus aberrat, dum nō inuiolatum conseruat illum ordinem glorificationis, quem accepit traditum, sed vt placere possit hominibus, verborum sibi adinuenit nouitates. Nam si Deo subsistat superior, nequaquam potest ex Deo esse. Scriptum est enim, Spiritus autem ex Deo est; quod si ex Deo sit, antiquior esse Deo, qui potest, ex quo est? Quæ est autem & illa insania, cum vnus omnino sit*

ται, ἐκ δὲ τοῦ υἱοῦ, ὅτι ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει. Τοῦτο γοῦν καταπτεύσας εἰς βάθος, διαγνῶναι ἔχεις, ὡς ὁ μέγας Βασίλειος, οὐχ ἵνα παραστήσῃ, μὴ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα, ἐν τῇ ῥηθείσῃ ἔφη περικοπῇ, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι διδαχθέντες τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦμεν αὐτό, ἀλλ' ἵνα διασαφήσῃ ὁπόθεν καὶ ἐκ ποίας γραφικῆς μαρτυρίας τοῖς θεολόγοις Πατράσιν ἐγένετο εἰπεῖν, ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα ἔχειν τὴν ὕπαρξιν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς τὰς Κανονικὰς Ἐπιστολῆς.

κθ'. Τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πατρὶ μὲν καὶ υἱῷ συναριθμεῖται, διότι καὶ ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐστίν, τέτακται δὲ τρίτον, ὡς καὶ ἐν Εὐαγγελίοις δεδιδάγμεθα παρὰ τοῦ Κυρίου εἰπόντος, Πορευθέντες βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὁ δὲ προτιθεὶς υἱοῦ, ἢ πρεσβύτερον λέγων πατρός, οὗτος ἀνθίσταται μὲν τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ, ἀλλότριος δὲ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, μὴ ὃν παρέλαβε δοξολογίας τρόπον φυλάττων, ἀλλ' ἑαυτῷ κενοφωνίας εἰς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων ἐπινοῶν. Εἰ γὰρ ἀνώτερον Θεοῦ, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς πρεσβύτερον ἐστὶ τοῦ ἐξ οὗ ἐστι; τίς δὲ καὶ ἡ παράνοια, ἑνὸς ὄντος τοῦ ἀγεννήτου, ἄλλό τι λέγειν τοῦ ἀγεννήτου ἀνώτερον, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ μονογενοῦς πρότερον. οὐδὲν γὰρ μέσον υἱοῦ καὶ πατρός. εἰ δὲ μή ἐστιν

ingeni-

ἐκ Θεοῦ, διὰ Χριστοῦ δὲ ἐστιν, οὐδ᾽ ἔστι τὸ παράπαν, ὥστε ἡ περὶ τὴν τάξιν καινοτομία αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησιν ἔχει, καὶ ὅλης τῆς πίστεως ἐστὶν ἄρνησις.

ingenitus, alium affirmare ingenito ſuperiorem eſſe? imo nec priorem quidem vnigenito: cum inter Filium ſit & Patrem nihil intermedium: quodſi ex Deo non conſiſtit, per Chriſtum autem eſt, certe omnino non eſt: vſque adeo hæc de ordine innouatio, ipſius exiſtentiæ annihilationem, & fidei totius abnegationem habet.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκούεις, πῶς πανταχοῦ ὁ Ἅγιος τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐκλαμβάνεται; τοῦτο γὰρ κἀνταῦθα σαφῶς παρίστησιν εἰπών. Ἀλλ᾽ οὐδὲ τοῦ μονογενοῦς πρότερον. κατὰ ταυτὸν δὲ, διὰ τῶν τοιούτων, καὶ τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ὕπαρξιν τοῦ πνεύματος, οὐ μὴν ἐκ τοῦ μονογενοῦς διδάσκει.

ANIMADVERSIO.

Audiſne locis in omnibus Sanctum illud, ex Deo de Patre aſſumere. Hoc etiam hic quoq; confirmat, cum dicit, ſed neque vnigenito priorem, & eodem ipſo tempore per hæc & Spiritus exiſtentiam ex Patre, non autem ex vnigenito edocet.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Κακῶς κἀνταῦθα τὴν σὴν ἐσοφίσω ἐπιστασίαν. λέγεις γὰρ ὡς ὁ Ἅγιος εἰπὼν, ἀλλὰ οὐδὲ τοῦ μονογενοῦς πρότερον, σαφῶς παρίστησι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ πατρὸς λαμβάνεσθαι. κατὰ ταυτὸν δὲ διὰ τῶν τοιούτων διδάσκει, καὶ τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ὕπαρξιν τοῦ πνεύματος, οὐ μὴν ἐκ τοῦ μονογενοῦς. καὶ σὺ μὲν ταῦτα. Ἀληθῶς δὲ, τὸ, ἀλλ᾽ οὐδὲ τοῦ μονογενοῦς πρότερον, καὶ τὸ, οὐδὲν γὰρ μέσον υἱοῦ καὶ πατρὸς, καὶ τὸ, τετάχθαι τρίτον τὸ πνεῦμα, σύστασιν φέρουσιν ἀκριβῆ, τοῦ θεολογικωτάτου Νύσσης τεθεολογηκότος, Προεπινοεῖσθαι μὲν τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ, κατὰ τῆς αἰτίας λόγον, προθεωρεῖσθαι δὲ τὸν υἱὸν τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως, κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, ἅπερ πάντα ἐμφαίνουσι, τὸ

REFVTATIO.

Male hic quoque tuam animaduerſionem comminiſceris. Nanque dicis, cum Sanctus dicat, ſed neque vnigenito priorem aperte confirmare illud ex Deo de Patre aſſumi; & eodem ipſo tempore per hæc edocere ex Patre Spiritus exiſtentiam, non autem ex vnigenito. Et tu quidem hæc. Veruntamen illud vere, ſed neque vnigenito priorem: nullum enim inter Filium & Patrem medium eſt. & Spiritum tertio loco collocari apprime confirmat in rebus theologicis tradendis maximus Nyſſenus, decernens, *Filium Patre præintelligi, ratione cauſæ, & præconſiderari Spiritus hypoſtaſi*

stasi Filium secundum rationem causæ, quæ omnia demonstrant, per Filium ex Patre esse Spiritum. Et hoc quidem est, quod ex his, quæ in prædicta pericope comprehenduntur, demonstratur, non vt tu asseris, per hæc Sanctum ex Patre Spiritus existentiam, non autem ex vnigenito edocere.

Dicta Theologi.
GREGORII
S. Gregorij Theologi
Ex secunda Oratione de Pace.

XXX. *Etenim si Filij, & Spiritus sancti dignitatem confitentes, eos vel principij expertes induceremus, vel ad alterum principium referremus, timendum re vera esset, ne Deus contemptu afficeretur, aut Deo contrarium aliquid inueheretur. Cum autem quantumlibet Filium, aut Spiritum extuleris nunquam tamen eos supra Patrem ponas, nec a causa remoueas: verum illuc præclaram generationem & admirabilem processionem referas, percontabor ex te, qui vnigeniti & principij expertis amorem tantopere prætefers, vter tandem Deum magis contemnat, ipse qui ipsum talium, quales tu inducis, principium constituat, an qui non talium, sed natura & gloria æqualium, & quales doctrina nostra profitetur? An vero tibi ad honorem amplum, atque adeo amplissimum erit, quod Filium habeas, idque*

διὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός. Τοῦτο γοῦν ἐστὶ τό, ἀπὸ τῶν διειλημμένων τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ ἐμφαινόμενον, οὐ μήν, ὡς αὐτὸς λέγεις, ὅτι διὰ τῶν τοιούτων ὁ Ἅγιος τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ὕπαρξιν τοῦ πνεύματος, οὐ μὴν ἐκ τοῦ μονογενοῦς διδάσκει.

Ῥήσεις τοῦ Θεολόγου
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ.
τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου,
Ἐκ τοῦ δευτέρου Εἰρηνικοῦ
Λόγου.

λʹ. Εἰ μὲν γὰρ ἐμέλλομεν υἱοῦ καὶ πνεύματος τὴν ἀξίαν ὁμολογοῦντες, ἢ ἄναρχα ταῦτα εἰσάγειν, ἢ εἰς ἑτέραν ἀρχὴν ἀνάγειν, δέος ἂν ἦν ὄντως, μὴ ἀτιμασθῇ Θεός, ἢ κινδυνεύσῃ παρ' ἡμῶν τὸ ἀντίθεον. Εἰ δὲ ὅσον ἂν ἐξάρῃς τὸν υἱόν, ἢ τὸ πνεῦμα, οὐχ ὑπὲρ τὸν πατέρα θήσεις, οὐδὲ τῆς αἰτίας ἀποξενώσεις, ἀλλ' ἐκεῖσε ἀνοίσεις τὸ καλὸν γέννημα καὶ τὴν θαυμασίαν πρόοδον, προσερήσομαί σε, ὦ λίαν φιλαγέννητε σὺ καὶ φιλάναρχε, πότερος ἀτιμάζει Θεὸν μᾶλλον, ὁ τοιούτων τιθεὶς ἀρχήν, οἵων αὐτὸς εἰσάγεις, ἢ ὁ μὴ τοιούτων, ἀλλ' ὁμοίων τὴν φύσιν καὶ ὁμοδόξων, καὶ οἵων ὁ ἡμέτερος βούλεται λόγος. Ἀλλὰ σοὶ μὲν εἰς τιμὴν μέγα, καὶ μέγιστον ὁ σὸς υἱός. καὶ

τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳπερ ἂν τὰ πάντα πατρίζῃ, καὶ χαρακτὴρ ᾖ γνήσιος τοῦ γεννήσαντος, καὶ οὐκ ἂν δέξαιο μυρίων ἀνδραπόδων εἶναι μᾶλλον δεσπότης, ἢ ἑνὸς γεννήτωρ παιδὸς, τοῦ Θεοῦ δὲ, ἄλλό τι μεῖζον, ἢ υἱοῦ τυγχάνειν πατέρα, ὃ προσθήκη δόξης ἐστὶν, οὐχ ὑφαίρεσις, ὡς δὲ καὶ προβολέα πνεύματος; ἢ ἀγνοεῖς ὅτι σὺ μὲν κτισμάτων τιθεὶς ἀρχὴν τὴν ἀρχὴν, λέγω δὲ υἱοῦ καὶ πνεύματος, οὔτε τὴν ἀρχὴν τιμᾷς, καὶ ἀτιμάζεις τὰ ἐξ αὐτῆς, τὴν μὲν, ὅτι μικρῶν εἰσάγεις ἀρχὴν, καὶ ἀναξίων θεότητος, τὰ δὲ, ὅτι μικρὰ καὶ μὴ κτίσματα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων κτισμάτων ποιεῖς ἀτιμότερα, εἴγε τούτων ἕνεκεν ὑπέστη καὶ ποτε. ὥσπερ ὄργανα τεχνίτῃ πρὸ τῶν τεχνητῶν πρότερον οὐκ ὄντα, οὐδ' ἂν ἄλλως γενόμενα, εἰ μή τι κτίσαι δι' αὐτῶν ἠβουλήθη Θεὸς, ὡς οὐκ ἀρκοῦντος τοῦ βούλεσθαι; πᾶν γὰρ, ὃ τινὸς ἕνεκεν, ἀτιμότερον δι' ὃ γεγένηται. Ἐγὼ δὲ θεότητος ἀρχὴν εἰσάγων ἄχρονον, καὶ ἀχώριστον, καὶ ἀόριστον, τήν τε ἀρχὴν τιμῶ, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐπίσης, τὴν μὲν ὅτι τοιούτων ἀρχὴν, τὰ δὲ, ὅτι οὕτως καὶ τοιαῦτα ἐκ τῆς ταύτης, μήτε τῷ ποτὲ, μήτε τῇ φύσει, μήτε τῷ σεβάσματι διαιρούμενα, ἓν ὄντα διῃρημένως, καὶ διαιρούμενα συνημμένως, εἰ καὶ παράδοξον τοῦτο

idque eo magis, ſi Patrem in omnibus rebus referat, verumque genitoris ſui ſimulacrum gerat, tibique ſexcentis ſeruis imperare minus iucundum futurum eſt, quā vnius Filij parentem eſſe: Deo autem quidpiam maius ac præſtabilius erit, quam Filij Patrem eſſe, quod quidem gloriæ acceſſio eſt, non deceſſio, quemadmodum & Spiritus productorem eſſe? An te illud fugit, cum Deum, Filij, ac Spiritus, velut creaturarum principium ſtatuis, nec principium abs te honorari, & quæ ex eo manant, ignominia affici, illud quia vilium & exiguarum, ac deitate indignorum principium conſtituis, hæc quia parua, nec creata tantum, ſed omnium etiam quæ creata ſunt, contemptiſſima & abiectiſſima facis: ſiquidem horum cauſa, & aliquando condita ſunt, non ſecus ac inſtrumenta ab artifice, quæ ante artifices non erant, nec alias extitiſſent, niſi quid eorum opera Deus creare voluiſſet, perinde videlicet ac voluntas ipſa nequaquam ſufficeret? Quidquid enim alicuius rei gratia factum eſt, abiectius eſt eo, propter quod factum eſt. At ego deitatis principium temporis expers, inſeparabile, atque infinitum ſtatuens, & principium & ea, quæ a principio manant, pari honore proſequor: illud quia talium eſt principium, hæc quia tali modo, & talia, & ex tali, nec tempore, nec natura, nec cultu, & veneratione

ratione

ratione distincta, vnum diuisim existentia, & coniunctim diuisa, dictu licet mirum, non minus ob relationem, quam inter se habent, laudanda, quam vnumquodq; per se acceptum, & intellectum, perfectam ex tribus perfectis Trinitatem, vnitate nimirum ob diuitias mota, binario autem superato, propterea quod deitas supra materiam & formam sit, ex quibus corpora constant: Trinitate vero propter perfectionem definita.

εἰπεῖν οὐχ ἧττον ἐπαινετὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως, ἢ καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον νοούμενόν τε καὶ λαμβανόμενον. τριάδα τελείαν ἐκ τελείων τριῶν, μονάδος μὲν κινηθείσης διὰ τὸ πλούσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης ὑπὲρ γὰρ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος ἐξ ὧν τὰ σώματα, τριάδος δὲ ὁρισθείσης διὰ τὸ τέλειον.

ANIMADVERSIO.

Vides ne etiam, qui profunda Spiritus inuestigauit, & post dilectum illum, & qui in pectus recubuit Discipulum, ex Theologia sibi nomen asciuit, Patrē, vti per vniuersam hanc pericopem doceat ex Patre Spiritus sancti existentiam, dum nunc dicit de Filio & Spiritu; Super Patrem ne ponas, neque a causa remoueas, verum illuc præclaram generationem, & admirabilem processionem referas, quibus Patrem vtriusque Filij nempe & Spiritus palam aperteque causam, & huius quidem productorem, illius parentem publicat: Nunc vero, cum Patrem principium constituit eorum, qui pari honore, & gloria prædita sunt: Necnon etiam, cum accessionem gloriæ Filij Patrem esse & productorem Spiritus nuncupat: tandemq; cum vtriusque principium Patrem fatetur &

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς καὶ τὸν τὰ βάθη τοῦ πνεύματος ἐρευνήσαντα, καὶ μετὰ τὸν ἐπιστήθιον καὶ ἠγαπημένον μαθητὴν, τὴν Θεολόγος ἐπωνυμίαν κληρωσάμενον Ἅγιον, πῶς διὰ τῆς ὅλης περικοπῆς ταύτης διδάσκει, τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ ἁγίου πνεύματος ὕπαρξιν, ἐν οἷς ποτὲ μὲν λέγει περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, ὡς οὐχ ὑπὲρ τὸν πατέρα θήσεις, οὐδὲ τῆς αἰτίας ἀποξενώσεις, ἀλλ' ἐκεῖσε ἀνοίσεις τὸ καλὸν γέννημα, καὶ τὴν θαυμαστὴν πρόοδον, ἐντεῦθεν τὸν πατέρα καὶ ἀμφοτέρων τούτων υἱοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος κηρύττων φανερῶς αἴτιον, καὶ τοῦ μὲν γεννήτορα, τοῦ δὲ προβολέα. ποτὲ δὲ, ἐν οἷς ἀρχὴν τὸν πατέρα δοξάζει, ὁμοτίμων καὶ ὁμοδόξων· πάλιν, ἐν οἷς προσθήκην δόξης εἶναι λέγει τῷ πατρὶ τὸ, πατέρα τοῦτον εἶναι υἱοῦ, καὶ προβολέα πνεύματος. καὶ αὖθις, ἐν οἷς καὶ ἀμφοτέρων ἀρχὴν τὸν πατέρα καλεῖ;

RE-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἡ παροῦσα ἐπιστασία οὐδέν τι συντεῖνον ἔχει πρὸς τὸν σκοπὸν, δι' ὃν ὁ κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐπανῄρηταί σοι ἀγών. Τίς γὰρ τῶν ταύτης τροφίμων οὐ πλατεῖ κηρύττει τῷ στόματι, ὡς ἀμφοτέρων υἱοῦ τε καὶ πνεύματος δηλαδὴ, αἴτιος ὁ πατήρ; ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν τὸ, ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα, τοῦτο δὴ τὸ τοῦ ἀγῶνος σοι σκοπιμώτατον, διαγνωσθήσεται. Εἰ μὲν γὰρ ἀδιάφορον αἴτιον υἱοῦ καὶ πνεύματος ἦν ὁ πατὴρ, ἦν ἂν τὸ, ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα παντάπασιν ἀναμφίβολον. ἐπεὶ δὲ διάφορόν ἐστιν αἴτιον ὁ πατὴρ, ἡ δὲ διαφορὰ τῆς αἰτίας ἐκ τῆς διαφόρου προόδου τῶν ἐκεῖθεν αἰτιατῶν κατὰ τὴν τοῦ Νύσσης ἐπὶ θεολογίᾳ διασάφησιν. Τὸ μὲν γάρ ἐστι προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, ἀληθέστατόν ἐστι καὶ τὸν πατέρα αἴτιον εἶναι υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, καὶ τὸ πνεῦμα μὴ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι, τὸ διὰ τὸ, τὸν μὲν υἱὸν προσεχῶς ἐκ τοῦ αἰτίου πατρὸς εἶναι, τὸ δὲ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ αἰτίου ἐκπορεύεσθαι προβολέως.

REFVTATIO.

Hæc plane Animaduerſio nihil facit ad rem, de qua agimus, & ob quam tibi aduerſus Romanam Eccleſiam certamen ſuſceptum eſt. Quis enim ex illius alumnis non aperto ore prædicat, vtriuſque, Filij nempe & Spiritus, eſſe cauſam Patrem? Non tamen inde ex ſolo Patre ſpiritum eſſe, quod certaminis per te initi potiſſimus ſcopus eſt quiſpiam colliget. Nanque ſi indifferens cauſa Pater eſſet Filij & Spiritus, eſſet vtique abſque vllo dubio ex ſolo Patre Spiritus: at cum diuerſa ac differens cauſa ſit Pater, & cauſæ differentia ex modo productionis eorum, quæ inde manant, ſecundum Gregorij Nyſſeni Theologicam explanationem pendeat, *Quod hoc quidem ſit continue ex primo, hoc vero per id, quod continue eſt, ex primo*, veriſſimum eſt Patrem cauſam eſſe & Filij & Spiritus, & Spiritum non ex ſolo Patre eſſe, quod Filius continue ex Patre cauſa eſt; Spiritus vero per Filium ex cauſa productrice procedit.

Τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ, Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμός.

λα΄. Πατὴρ ὁ πατὴρ καὶ ἄναρχος. οὐ γὰρ ἔκ τινος, υἱὸς ὁ υἱὸς καὶ οὐκ ἄναρχος. ἐκ τοῦ πατρὸς γάρ. εἰ δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου λαμβάνεις ἀρχὴν, καὶ ἄναρ-

Eiuſdem ex Oratione, quæ incipit; *Rurſus IESVS meus*.

XXXI. *Pater pater eſt, & principij expers: neque enim ex alio eſt. Filius filius eſt, & non principij expers: ex Patre ſiquidem*

est. Quodsi temporis principium accipis, principio etiam caret. Neque enim temporum effector tempori subest. Spiritus sanctus vere Spiritus est, promanans quidem ex Patre, non tamen filiationis, vt nec generationis modo, sed processionis.

χος. ποιητὴς γὰρ χρόνων. πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς τὸ πνεῦμα, προϊὸν μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐχ υἱϊκῶς δὲ. οὐ γὰρ γεννητῶς, ἀλλ᾽ ἐκπορευτῶς.

ANIMADVERSIO.

Quod superiori pericope alijs, atque alijs verbis varie Sanctus edocet, hac apertissime ante oculos ponit.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὃ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ περικοπῇ ποικίλως δι᾽ ἄλλων καὶ ἄλλων λέξεων διδάσκει ὁ ἅγιος, φανερῶς ἐνταῦθα τοῦτο παρίστησιν.

REFVTATIO.

Planius certe hic Sanctus ante oculos ponit, non ex solo Patre spiritum esse. Nam cum dixisset, Spiritum sanctum esse vere spiritum, promanantem quidem ex Patre, non filiationis, vt nec generationis modo, sed processionis, manifesto docuit, simili processione eorum, qui procedunt, existentiam indicari, cum familiari vtriusque proprietate, adeo vt vbicunque de Spiritu promanare enuncietur, detur audienti intelligi, modo processionis illum promanare: & vbicunque de Filio, statim audiens addiscat, eum modo filiationis promanare. Et quisnam ex hac sola doctrina non percipiet, nullo modo a Romana Ecclesia pietatem vulneratam fuisse, innumeris in locis audiens, Spiritum sanctum ex Patre, & Filio promanare? Neque enim dicet quispiam ex Patre

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἔτι σαφέστερον ὁ ἅγιος ἐνταῦθα παρίστησι τὸ, μὴ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα. εἰπὼν γὰρ πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς τὸ πνεῦμα, προϊὸν μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐχ υἱϊκῶς δὲ, οὐ γὰρ γεννητῶς, ἀλλ᾽ ἐκπορευτῶς, ἐδίδαξε καθαρῶς, ὡς τὸ προϊέναι τὴν ὕπαρξιν καὶ ἀμφοτέρων τῶν προερχομένων δηλοῖ, μετὰ τῆς οἰκείας ἑκάστῳ αὐτῶν ἰδιότητος. ὡς ὅπου αὖ τὸ προϊέναι ἐπὶ τοῦ πνεύματος λέγοιτο, ἐπίστασθαι τὸν ἀκούοντα παραδοθεὶς, ὡς ἐκπορευτῶς ἐστιν αὐτὸ προϊόν. καὶ ὅπου αὖ τὸ προϊέναι ἐπὶ τοῦ υἱοῦ λέγοιτο, ἐπίστασθαι τὸν ἀκούοντα παραδοθεὶς, ὡς γεννητῶς ἐστιν αὐτὸς προϊών. Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐκ μόνης τῆς παρούσης θεολογίας διαγνοίη, μηδέν τι τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν προσπεπταικέναι τῇ εὐσεβείᾳ, μυριαχοῦ τῶν θείων γραφῶν, ἐκ πατρός τε καὶ υἱοῦ προϊὸν ἀκούων τὸ πνεῦμα τὸ

ἅγιον. οὐκ ἂν γάρ τις ἐρεῖ, ὡς ἐκ μὲν τοῦ πατρὸς ἐκπορευτικῶς αὐτὸ προέρχεσθαι, ἐκ δὲ τοῦ υἱοῦ τὴν ἐκπορευτικὴν αὐτοῦ ἀποβαλλόμενον ἰδιότητα, προέρχεσθαι υἱϊκῶς τε καὶ γεννητῶς. τὸ γὰρ τοῦ πνεύματος λαχὸν ὄνομα, τὴν ἀφορισθεῖσαν ἰδιότητα τῷ ὀνόματι πάντως ἀμετάβλητον ἕξει. ἐπεὶ καὶ τὸν αὐτὸν Θεολόγον εἰπεῖν, Πῶς ἂν ἰδιότης μένοι κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα;

Patre modo processionis illum promanare, ex Filio vero, amiſſa processionis proprietate, promanare filiationis, & generationis modo. Nanque nomen Spiritus appoſitum, proprietatem nomini præſcriptã prorſus præſetulerit, nec vnquam amiſerit. Nam vt cumipſo Theologo loquar, *Quomodo proprietas manebit ſi mouetur, & decidit?*

Τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ, Χθὲς τῇ λαμπρᾷ τῶν φώτων.

Eiuſdem ex Oratione, cuius principium eſt, *Quoniam heri ſplendidum luminum diem.*

λβʹ. Θέλω τὸν πατέρα μείζω εἰπεῖν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἴσοις εἶναι, τοῖς ἴσοις ἐστὶ, καὶ τὸ εἶναι. τοῦτο γὰρ παρὰ πάντων δοθήσεται. καὶ δέδοικα τὴν ἀρχὴν, μὴ ἐλαττόνων ἀρχὴν ποιήσω, καὶ καθυβρίσω διὰ τῆς προτιμήσεως. οὐ γὰρ δόξα τῷ ἐξ οὗ ἡ τῶν ἐξ αὐτοῦ ταπείνωσις.

XXXII. *Cupio Patrem maiorem dicere, ex quo id æquales habent, quod æquales ſunt: hoc enim ab omnibus mihi concedetur. Verum principium vereor, ne minorum principium illud faciam ac per huiuſmodi prælationem contumelia afficiam. Neque enim Patri gloria eſt, eorum quæ ex ipſo ſunt depreſſio.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Καὶ αὕτη ἡ περικοπὴ, τῇ πρώτῃ σχεδὸν ἀπαράλλακτος, τὸ αὐτὸ ἐκείνῃ διδάσκουσα τὸ, τὸν πατέρα δηλονότι, καὶ ἀμφοτέρων εἶναι τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος αἴτιον.

ANIMADVERSIO.

Hæc quoque pericope primæ prorſus ſimilis eſt, eadem & ipſa docens, Patrem ſcilicet vtriuſque eſſe & Filij & Spiritus cauſam.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐπεὶ τὴν ῥηθεῖσαν περικοπὴν τῇ πρώτῃ σχεδὸν ἀπαράλλακτον οἴει ὥσπερ, σοι καὶ αὐτὸς σύμφημι, ἀρκέσει λοιπὸν εἰς ἀντίρρησιν τῆς ἐπὶ ταύτῃ ἐπιστασίας, ἡ προηγησαμένη ἐπὶ τῇ ἐκείνης ἐπιστασίᾳ ἀντίρρησις.

REFVTATIO.

Quando hanc pericopem primæ prorſus ſimilem exiſtimas, quod nec ipſe abnuo, ſatisfuerint ad refutãdam dictam Animaduerſionem, quæ pro primæ animaduerſionis refutatione in ſuperiori adduximus.

Eiuſ-

Eiusdem ex Oratione in Pentecostem.

XXXIII. *Spiritus sanctus semper quidem erat, & est, & erit, nec vllo ortu generatus, nec finem habiturus, sed semper cum Patre & Filio coniunctus, atque connumeratus: nec enim conueniebat, vt vel Pater Filio, vel Filius Spiritu sancto vnquam careret. Nam alioqui maximum diuinitati dedecus conflaretur, vt quæ ad perfectionem tanquam ex pœnitentia venisset. Erat igitur semper perceptibilis, non participans, perficiens, non ab alio perfectus, explens non expletus, sanctificans non sanctificatus, deificans non deificatus, ipse semper, & secum & cum ijs, quibus adiunctus est, idem & æqualis, inuisibilis, temporis expers, nullo loco inclusus, immutabilis qualitate, quantitate, forma & tactu carens, seipsum mouens, ac sempiternum motum habens, arbitrij liber, per se potens, omnipotens, tametsi ad primam causam, vt omnia ea, quæ Vnigeniti sunt, ita etiam, quæ Spiritus sancti sunt, referantur.*

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν Λόγου.

Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν μὲν ἀεί, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται, οὔτε ἀρξάμενον, οὔτε παυσόμενον, ἀλλ' ἀεὶ πατρὶ καὶ υἱῷ συντεταγμένον τε, καὶ συναριθμούμενον. οὐδὲ γὰρ ἔπρεπεν ἐλλείπειν ποτέ, ἢ υἱὸν πατρί, ἢ πνεῦμα υἱῷ. τῷ μεγίστῳ γὰρ ἂν ἦν, ἄδοξος ἡ θεότης, ὥσπερ ἐκ μεταμελείας ἐλθοῦσα εἰς συμπλήρωσιν τελειότητος. Ἦν οὖν ἀεὶ μεταληπτόν, οὐ μεταληπτικόν, πληροῦν, οὐ πληρούμενον, ἁγιάζον, οὐχ ἁγιαζόμενον, θεοῦν, οὐ θεούμενον. αὐτὸ ἑαυτῷ ταὐτὸν ἀεί, καὶ οἷς συντέτακται, ἀόρατον, ἄχρονον, ἀχώρητον, ἀναλλοίωτον, ἄποιον, ἄποσον, ἀνείδεον, ἀναφές, αὐτοκίνητον, αὐτεξούσιον, αὐτοδύναμον, παντοδύναμον, καὶ πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν, ὥσπερ τὰ τοῦ μονογενοῦς ἅπαντα, οὕτως δὴ καὶ τὰ τοῦ πνεύματος ἀναπέμπεται.

ANIMADVERSIO.

Nota ex his quoque, Sanctum Filij & Spiritus causam Patrem profiteri.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσχες κἀνταῦθα τῷ Ἁγίῳ, αἴτιον τοῦ τε υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα διδάσκοντι.

REFVTATIO.

Verum nota tu illa: *Nec enim conueniebat, vt vel Pater Filio, vel Filius Spiritu sancto careret.* Per Filium enim Theologus Patri Spiritum coniungens, eos

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ πρόσχες καὶ τῷ, οὐδὲ γὰρ ἔπρεπεν ἐλλείπειν ποτὲ ἢ υἱὸν πατρί, ἢ πνεῦμα υἱῷ. διὰ τοῦ υἱοῦ γὰρ ὁ Θεολόγος συνάπτων τὸ πνεῦμα, τοῖς

qui

δι' υἱοῦ θεολογοῦντας ἐκ πατρὸς εἶ) τὸ πνεῦμα συνίστησιν.

qui per Filium ex Patre Spiritum eſſe decernunt, confirmat.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ τῆς ἐν ταῖς διαλέξεσιν εὐταξίας.

Eiuſdem ex Orat. de moderatione in diſputationibus ſeruanda.

λγ'. Δέον ἕνα Θεὸν πατέρα γινώσκειν, ἄναρχον καὶ ἀγέννητον, καὶ ἕνα υἱὸν γεγεννημένον ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ πνεῦμα ἓν, ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, παραχωροῦν πατρὶ μὲν ἀγεννησίας, υἱῷ δὲ γεννήσεως. τὰ δ' ἄλλα καὶ συμφυὲς, καὶ σύνθρονον, καὶ ὁμόδοξον, καὶ ὁμότιμον.

XXXIII. *At qui vnum Deum Patrem agnoſcere oportet, principij expertem, & ingenitum, & vnum Filium ex Patre genitum, & vnum Spiritum ex Deo ſubſtantiam habentem, hoc ſolo nomine Patri cedentem, quod non ingenitus ſit, hoc item Filio, quod non genitus ſit, cætera autem eiuſdem omnino naturæ, dignitatis, honoris, gloriæ.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκούων κἀνταῦθα περὶ τοῦ πνεύματος, ὅτι ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχει, τὸ, ἐκ Θεοῦ, πρὸς τὰς προλαβούσας χρήσεις τῶν λοιπῶν Ἁγίων συμβίβαζε, καθὼς ἐν πολλαῖς ἐκείνων σαφέστερον ἐπεσημειωσάμεθα.

ANIMADVERSIO.

Hic etiam audiens de Spiritu, eum ex Deo ſubſtantiam habere, illud ex Deo cum præcedentibus reliquorum Sanctorum verbis conferto, vt in multis explanatius adnotauimus.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐδεὶς ἀκούων περὶ τοῦ πνεύματος, ὅτι ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχει, οὐχὶ ἐκ πατρὸς νοεῖ τὸ, ἐκ Θεοῦ. ἀλλ' οὐδεὶς πάλιν τὴν ἀλήθειαν παντὸς προτιθέμενος, τοῖς λέγουσι, δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς αὐτὸ τὴν τοιαύτην ὕπαρξιν ἔχειν, ἀντιλέξειεν ἄν. οὐδὲ γὰρ ἐναντία ταῦτα καὶ ἀλλήλοις μαχόμενα, διὰ τὸ, πᾶν τὸ δι' υἱοῦ, καὶ παρὰ υἱοῦ, καὶ ἐξ υἱοῦ λεγόμενον εἶναι εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχειν.

REFVTATIO.

Nemo de Spiritu audiens ex Deo ſubſtantiam habere, illud ex Deo de Patre non intelligat. Sed nemo rurſus, qui veritatem rebus aliijs præponit, aſſerentibus, per Filium ex Patre eum ſimilem ſubſtantiam habere, contradicet: neque enim hæc contraria ſunt, nec ſibi inuicem pugnant, quod, quia per Filium, & a Filio, & ex Filio dicitur eſſe, in primam cauſſam Patrem relationem habet.

Eiuſdem

Eiusdem ex Oratione in Pentecostem.

XXXIII. *Spiritus sanctus semper quidem erat, & est, & erit, nec vllo ortu generatus, nec finem habiturus, sed semper cum Patre & Filio coniunctus, atque connumeratus: nec enim conueniebat, vt vel Pater Filio, vel Filius Spiritu sancto vnquam careret. Nam alioqui maximum diuinitati dedecus conflaretur, vt quæ ad perfectionem tanquam ex pœnitentia venisset. Erat igitur semper perceptibilis, non participans, perficiens, non ab alio perfectus, explens non expletus, sanctificans non sanctificatus, deificans non deificatus, ipse semper, & secum & cum ijs, quibus adiunctus est, idem & æqualis, inuisibilis, temporis expers, nullo loco inclusus, immutabilis qualitate, quantitate, forma & tactu carens, seipsum mouens, ac sempiternum motum habens, arbitrij liber, per se potens, omnipotens, tametsi ad primam causam, vt omnia ea, quæ Vnigeniti sunt, ita etiam, quæ Spiritus sancti sunt, referantur.*

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν Λόγου.

Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν μὲν ἀεὶ, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται, οὔτε ἀρξάμενον, οὔτε παυσόμενον, ἀλλ᾽ ἀεὶ πατρὶ καὶ υἱῷ συντεταγμένον τε, καὶ συναριθμούμενον. οὐδὲ γὰρ ἔπρεπεν ἐλλείπειν ποτὲ, ἢ υἱὸν πατρὶ, ἢ πνεῦμα υἱῷ. τοῦ μεγίστου γὰρ ἂν ἦν, ἄδοξος ἡ θεότης, ὥσπερ ἐκ μεταμελείας ἐλθοῦσα εἰς συμπλήρωσιν τελειότητος. Ἦν οὖν ἀεὶ μεταληπτὸν, οὐ μεταληπτικόν, πληροῦν, οὐ πληρούμενον, ἁγιάζον, οὐχ ἁγιαζόμενον, θεοῦν, οὐ θεούμενον. αὐτὸ ἑαυτῷ ταυτὸν ἀεὶ, καὶ οἷς συντέτακται, ἀόρατον, ἄχρονον, ἀχώρητον, ἀναλλοίωτον, ἄποιον, ἄποσον, ἀνείδεον, ἀναφές, αὐτοκίνητον, αὐτεξούσιον, αὐτοδύναμον, παντοδύναμον, καὶ πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν, ὥσπερ τὰ τοῦ μονογενοῦς ἅπαντα, οὕτως δὴ καὶ τὰ τοῦ πνεύματος ἀναπέμπεται.

ANIMADVERSIO.

Nota ex his quoque, Sanctum Filij & Spiritus causam Patrem profiteri.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσχες κἀνταῦθα τῷ Ἁγίῳ, αἴτιον τοῦ τε υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα διδάσκοντι.

REFVTATIO.

Verum nota tu illa: *Nec enim conueniebat, vt vel Pater Filio, vel Filius Spiritu sancto careret.* Per Filium enim Theologus Patri Spiritum coniungens, eos

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ πρόσχες καὶ τῷ, οὐ δὲ γὰρ ἔπρεπεν ἐλλείπειν ποτὲ ἢ υἱὸν πατρὶ, ἢ πνεῦμα υἱῷ. διὰ τοῦ υἱοῦ γὰρ ὁ Θεολόγος συνάπτων τὸ πνεῦμα, τοῦ-

qui

δι' υἱοῦ θεολογοῦντας ἐκ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα συνίστησιν.

qui per Filium ex Patre Spiritum esse decernunt, confirmat.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ τῆς ἐν ταῖς διαλέξεσιν εὐταξίας.

λγ'. Δέον ἕνα Θεὸν πατέρα γινώσκειν, ἄναρχον καὶ ἀγέννητον, καὶ ἕνα υἱὸν γεγεννημένον ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ πνεῦμα ἓν, ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, παραχωροῦν πατρὶ μὲν ἀγεννησίας, υἱῷ δὲ γεννήσεως. τὰ δ' ἄλλα καὶ συμφυὲς, καὶ σύνθρονον, καὶ ὁμόδοξον, καὶ ὁμότιμον.

Eiusdem ex Orat. de moderatione in disputationibus seruanda.

XXXIII. *At qui vnum Deum Patrem agnoſcere oportet, principij expertem, & ingenitum, & vnum Filium ex Patre genitum, & vnum Spiritum ex Deo ſubſtantiam habentem, hoc ſolo nomine Patri cedentem, quod non ingenitus ſit, hoc item Filio, quod non genitus ſit, cætera autem eiuſdem omnino naturæ, dignitatis, honoris, gloriæ.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκούων κἀνταῦθα περὶ τοῦ πνεύματος, ὅτι ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχει, τὸ, ἐκ Θεοῦ, πρὸς τὰς προλαβούσας χρήσεις τῶν λοιπῶν Ἁγίων συμβίβαζε, καθὼς ἐν πολλαῖς ἐκείνων σαφέστερον ἐπεσημειωσάμεθα.

ANIMADVERSIO.

Hic etiam audiens de Spiritu, eum ex Deo ſubſtantiam habere, illud ex Deo cum præcedentibus reliquorum Sanctorum verbis conferto, vt in multis explanatius adnotauimus.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐδεὶς ἀκούων περὶ τοῦ πνεύματος, ὅτι ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχει, οὐχὶ ἐκ πατρὸς νοεῖ τὸ, ἐκ Θεοῦ. ἀλλ' οὐδεὶς πάλιν τὴν ἀλήθειαν παντὸς προτιθέμενος, τοῖς λέγουσι, δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς αὐτὸ τὴν τοιαύτην ὕπαρξιν ἔχειν, ἀντιλέξειεν ἄν. οὐδὲ γὰρ ἐναντία ταῦτα καὶ ἀλλήλοις μαχόμενα, διὰ τὸ, πᾶν τὸ δι' υἱοῦ, καὶ παρ' υἱοῦ, καὶ ἐξ υἱοῦ λεγόμενον εἶναι εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχειν.

REFVTATIO.

Nemo de Spiritu audiens ex Deo ſubſtantiam habere, illud ex Deo de Patre non intelligat. Sed nemo rurſus, qui veritatem rebus alijs præponit, aſſerentibus, per Filium ex Patre eum ſimilem ſubſtantiam habere, contradicet: neque enim hæc contraria ſunt, nec ſibi inuicem pugnant, quod, quæ per Filium, & a Filio, & ex Filio dicitur eſſe, in primam cauſam Patrem relationem habet.

Eiuſdem

Eiusdem ex Oratione prima de Filio.

XXXIV. *At nos vnius Dei principatum colimus. Vnius autem principatum dico, non quem persona vna circumscribit, fieri enim potest, vt quod vnum est, si a seipso dissideat, secumque discordet, multa fiat, sed quem æqualis naturæ dignitas constituit, & voluntatis consensio, motusque identitas, atque ad vnam, & eandem rem, eorum quæ ex ipso sunt coniuncta propensio, id quod in rebus procreatis fieri nequit, ita vt etiam si numero differant, potentia tamen minime inter se dissideant. Quo circa vnitas principio in binarium mota, in trinitate constitit. Atque hoc nobis est Pater, & Filius, & Spiritus sanctus; Pater quidem genitor, & productor, citra tamen vllam passionem ac tempus, atque incorporeo modo: horum autem alter soboles, alter processio, aut quibus verbis hæc quispiã vocare queat, nescio, ab ijs, quæ sub oculorum sensum cadunt, prorsus abstracta. Neque enim bonitatis superfusionem dicere audebimus, tametsi quispiam eorum, qui apud ethnicos Philosophiæ laude floruerunt, hoc vocabulo vti non dubitarit, cum de prima & secunda causa dissereret, perspicuis verbis ita loquens. Velut poculum quoddam superfluxit. Verendum enim esset, ne coactam quandam generationem inueheremus, ac velut naturale quoddam excrementum retentuque difficile, in diuinitatem*

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ υἱοῦ πρώτου Λόγου.

λδʹ. Ἡμῖν δὲ μοναρχία τὸ τιμώμενον. μοναρχία δέ, οὐχ ἣν ἓν περιγράφει πρόσωπον. ἔστι γὰρ καὶ τὸ ἓν στασιάζον πρὸς ἑαυτό, πολλὰ καθίστασθαι, ἀλλ' ἣν φύσεως ὁμοτιμία συνίστησι, καὶ γνώμης σύμπνοια, καὶ ταυτότης κινήσεως, καὶ πρὸς τὸ ἓν τῶν ἐξ αὐτοῦ σύννευσις, ὅπερ ἀμήχανον ἐπὶ τῆς γενητῆς φύσεως, ὥς τε κἂν ἀριθμῷ διαφέρῃ, τῇ γε οὐσίᾳ μὴ τέμνεσθαι. Διὰ τοῦτο μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινηθεῖσα μέχρι τριάδος ἔστη. καὶ τοῦτό ἐστιν ἡμῖν, ὁ πατήρ, ὁ υἱός, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὁ μὲν γεννήτωρ καὶ προβολεύς, λέγω δὲ ἀπαθῶς καὶ ἀχρόνως καὶ ἀσωμάτως, τῶν δέ, τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα, ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως ἄν τις ταῦτα καλέσειεν, ἀφελὼν πάντη τῶν ὁρωμένων. οὐ γὰρ δὴ ὑπέρχυσιν ἀγαθότητος εἰπεῖν θαρρήσομεν, ὃ τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσοφησάντων εἰπεῖν τις ἐτόλμησεν, οἷον κρατήρ τις ὑπερερρύη σαφῶς οὑτωσὶ λέγων, ἐν οἷς περὶ πρώτου αἰτίου καὶ δευτέρου φιλοσοφεῖ. μήποτε ἀκούσιον τὴν γέννησιν εἰσαγάγωμεν. καὶ οἷον περίττωμά τι φυσικὸν καὶ δυσκάθεκτον, ἥκιστα ταῖς περὶ θεότητος ὑπονοίαις πρέπον. διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἡ-

μετέρον ὅρον ἱστάμενοι, τὸ ἀγέννητον εἰσάγομεν, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ὥς που φησὶν αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ λόγος. Πότε οὖν ταῦτα; εἰ δὲ δεῖ τι καὶ νεανικῶς εἰπεῖν, ὅτε ὁ πατήρ. πότε ὁ πατήρ; οὐκ ἦν ὅτε οὐκ ἦν. Τοῦτο οὖν καὶ ὁ υἱὸς, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. πάλιν ἐρώτα με, καὶ πάλιν ἀποκρινοῦμαι σοι. Πότε δὲ ὁ υἱὸς γεγέννηται, ὅτε ὁ πατὴρ οὐ γεγέννηται. πότε δὲ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται; ὅτε ὁ υἱὸς οὐκ ἐκπορεύεται, ἀλλὰ γεγέννηται ἀχρόνως καὶ ὑπὲρ λόγον. εἰ καὶ μὴ δυνάμεθα τὸ ὑπὲρ χρόνον παραστῆσαι, θέλοντες χρονικὴν ἐκφυγεῖν ἔμφασιν. τὸ γὰρ ὅτε, καὶ πρὸ τοῦδε, καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἄχρονα. κἂν ὅτι μάλιστα βιαζώμεθα. πλὴν εἰ τὸ παρεκτεινόμενον τοῖς ἀϊδίοις διάστημα, τὸν αἰῶνα λαμβάνοιμεν, τὸ μὴ κινήσει τινὶ, μὴ δὲ ἡλίου φορᾷ μεριζόμενον καὶ μετρούμενον, ὅπερ ὁ χρόνος. Πῶς οὖν οὐ συνάναρχα, εἰ συναΐδια; ὅτι ἐκεῖθεν εἰ καὶ μὴ μετ' ἐκεῖνον. τὸ μὲν γὰρ ἄναρχον, καὶ ἀΐδιον, τὸ ἀΐδιον δὲ οὐ πάντως ἄναρχον, ἕως ἂν εἰς ἀρχὴν ἀναφέρηται τὸν πατέρα. Οὐκ ἄναρχα γοῦν τῷ αἰτίῳ. δῆλον

tem minime quadrans. Proinde finibus nostris nosmet continentes, ingenitum & genitum inducimus, & ex Patre procedentem, ut quodam loco Deus ipse ac Verbum prænunciauit. Sed quando hæc? inquient. Nimirum hæc supra quando sunt. Quodsi etiam audaciuscule aliquid dicendum est, tum hæc erant, cum Pater erat. Quando autem Pater? Nunquam non fuit. Idem de Filio, idem de Spiritu sancto promptum est dicere. Quodsi rursus me interroges, rursus tibi respondebo. Quando Filius genitus est? Cum Pater genitus non est. Quando Spiritus processit? Tum cum Filius non processit, sed citra tempus ullum, ac supra omnem rationis humanæ captum genitus est, etiamsi id quod supra tempus est, declarare cupientes, temporalem speciem ac significationem fugere nequeamus. Etenim hæ voces, quando, antehac, posthac, a principio, temporis neutiquam expertes sunt, quamcunque vim illis inferamus. Nisi forte æuum accipiamus, hoc est interuallum illud, quod simul cum rebus æternis extenditur, nec ullo motu, aut solis cursu, quæ temporis natura est, definitur. Quid ergo, inquies, si Filius & Spiritus sanctus Patri coæterni sunt, quid afferri potest, quin principij quoque, quemadmodum & ille sint expertes? Quia ab ipso sunt, licet non post ipsum. Quod enim principio caret, æternum quoque est. quod autem æternum est, non protinus quoque principio vacat, quandiu ad Patrem velut ad principium & originem refertur. Ergo

illi quantum ad causam principio minime carent. perspicuum est autem causam non omnino antiquiorem esse ijs, quorum causa: neque enim sol lucem tempore antecedit; quantum autem ad tempus principij expertes sunt, quamlibet tu verborum laruis simpliciores animos territes: nec enim tempori subsunt, ea, ex quibus tempus originem sumpsit.

δὲ τὸ αἴτιον ὡς οὐ πάντως πρεσβύτερον τῶν ὧν ἐστιν αἴτιον. οὐδὲ γὰρ τοῦ φωτὸς ὁ ἥλιος. καὶ ἄναρχά πως τῷ χρόνῳ, κἂν σὺ μορμολύττῃ τοὺς ἁπλουστέρους. οὐ γὰρ ὑπὸ χρόνον ταῦτα, ἐξ ὧν ὁ χρόνος.

ANIMADVERSIO.

Considerato diligenter dictiones in hac pericope comprehensas, & earum sententiam. Quid nempe colligatur ex illo, atque ad vnam & eandem rem eorum, quæ ex ipso sunt, coniuncta propensio, & modis omnibus, ambo Filium & Spiritum ex vno esse Patre, non autem vnum ex duobus: neque minus & ex illo; Alter quidem genitor & productor, horum autem alter soboles, alter processio: vti & ex illo, Ingenitum inducimus, Patrem scilicet, & ex Patre procedentem, Spiritum nempe, necnon & ex illo; Ergo illi, quantum ad causam principio non carent, quod aperte innuit causam. His enim manifesto vnum amborum esse causam, non vero duos vnius comprobat.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσεχε συνετῶς, καὶ ταῖς ἐν τῇ παρούσῃ περικοπῇ τοῦ Ἁγίου λέξεσι, καὶ τῇ τούτων ἐννοίᾳ. Τί δηλονότι συνάγεται ἐκ τοῦ, καὶ πρὸς τὸ ἓν τῶν ἐξ αὐτοῦ σύννευσις. καὶ πάντως, τό, καὶ ἄμφω, τόν τε υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα ἐξ ἑνὸς εἶναι τοῦ πατρός, οὐ μὴν τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο. τὸ αὐτὸ δὲ πάντως καὶ ἐκ τοῦ, ὁ μὲν γεννήτωρ καὶ προβολεύς, τῶν δέ, τὸ μέν, γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα. ὥσπερ καὶ ἐκ τοῦ, τὸ ἀγέννητον εἰσάγομεν, ἤγουν, τὸν πατέρα. τὸ γεννητόν, δηλονότι τὸν υἱόν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευτόν, τὸ πνεῦμα δηλαδή. καὶ ἐκ τοῦ, Οὐκ ἄναρχα γοῦν τῷ αἰτίῳ, δῆλον δὲ τὸ αἴτιον. σαφῶς γὰρ ἐντεῦθεν παρίστησι τὸν ἕνα καὶ ἀμφοτέρων εἶναι αἴτιον, οὐ μὴν τοὺς δύο τοῦ ἑνός.

REFVTATIO.

Licet ex supra laudato dicto *Ad vnam & eandem rem eorum, quæ ex ipso sunt, coniuncta propensio*, colligatur ex vno Patre ambo esse & Filium & Spiri-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἰ καὶ ἐκ τῆς λεγούσης ῥήσεως πρὸς τὸ ἓν τῶν ἐξ αὐτοῦ σύννευσις συνάγεται τό, ἐξ ἑνὸς τοῦ πατρὸς εἶναι ἄμφω, τόν τε υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἐκ τῆς λεγούσης ῥήσεως, ὁ μὲν γεν-

[illegible]

νήτωρ καὶ προβολεὺς, τῶν δὲ, τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα, οὐχ ὅτι ἓν ἁπλῶς τὸ αἴτιον, ἀλλ' ὅτι αὐτὸ τὸ ἓν αἴτιον διαφόρῳ τρόπῳ ἐστὶν αἴτιον υἱοῦ καὶ πνεύματος, ὁμολογουμένως συνάγεται. αἱ γὰρ λέξεις αὗται τὸν διάφορον τρόπον μᾶλλον δηλοῦσι τοῦ τε αἰτίου, τοῦ τε αἰτιατοῦ. τὸ γὰρ αἴτιον διὰ τοῦτο τὸ τοῦ γεννήτορος καὶ προβολέως ἔσχηκεν ὄνομα, ὅτι διαφόρῳ τρόπῳ ἐστὶν αἴτιον. καὶ τὸ αἰτιατὸν διὰ τοῦτο τοῦ γεννήματος καὶ προβλήματος ἔσχηκεν ὄνομα, ὅτι διαφόρως πρόεισιν ἐκ τοῦ αἰτίου. καὶ ἡ μὲν τῶν λέξεων διαφορὰ, τὸ διάφορον τῆς προόδου δεδήλωκε, τὸ δὲ τῆς προόδου διάφορον, ὑπὸ μάρτυρι τῷ Νύσσης, τὸ προσεχῶς ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦ προσεχῶς. ἐκ δὲ τοῦ προσεχῶς, καὶ διὰ τοῦ προσεχῶς, ἀναφαίνεται διὰ τοῦ υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός. Τοῦτο γοῦν ἐστι, τὸ ἐκ τοῦ, ὁ μὲν γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, τῶν δὲ, τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα συναγόμενον. ἡ δήλωσις δηλαδὴ τοῦ διαφόρου τῆς αἰτίας τρόπου, καὶ τῆς τῶν αἰτιατῶν διαφόρου προόδου, οὐ μέντοι ἁπλῶς οὕτω, τὸ ἐξ ἑνὸς αἰτίου εἶναι αὐτὰ, ὡς ἐπέστησας σύ. τὸ γὰρ ἐξ ἑνὸς αἰτίου, ἐκ μόνης τῆς ῥήσεως ἐδηλώθη τῆς, πρὸς τὸ ἓν τῶν ἐξ αὐτοῦ σύννευσις, ἐκ δὲ τοῦ διαφόρως εἶναι ἄμφω τὰ αἰτιατὰ, τὸ μὲν, ἐκ μόνου δηλαδὴ τοῦ πρώτου, ὡς

tum, attamen ex dicto, *Alter quidem genitor, & productor, horum autem alter ſoboles, alter proceſſio*, non vnam eſſe ſimpliciter cauſam, ſed vnam eandemque cauſam alio atque alio modo cauſam eſſe Filij & Spiritus, nemine id negante, concluditur. Nanque dictiones hæ diuerſum modum potius indicant cauſæ & cauſati. Cauſa ſiquidem propterea ſibi & genitoris & productoris nomen vendicauit, quod diuerſo modo cauſa eſt; & cauſatum propterea ſobolis & proceſſionis nomen adſciuit, quod diuerſo modo ex cauſa promanat. Et plane dictionum diuerſitas diuerſitatem promanationis oſtendit. Promanationis vero diuerſitas, teſte Nyſſeno, *Quod continuum eſt, & per illud quod continuum eſt*, eo vero, quod continuum eſt, & per illud quod continuum eſt, apparet per Filium promanare Spiritum ex Patre. Hoc itaque ex illo, *Genitor vero & productor horum, alter ſoboles eſt, alter proceſſio*, colligitur, manifeſtatio nempe diuerſi cauſæ modi, & cauſatorum diuerſæ promanationis: non autem ſimpliciter ita ex vna cauſa illa eſſe, vt tu animaduertiſti. Quod enim ex vna cauſa eſt, ex dictione illa ſola manifeſtatur, quæ dicit, *Et ad vnum, quæ ex ipſo ſunt, coniuncta propenſio*. ex eo vero quod diuerſo modo cauſa-

 ta ſe

ta se habeant, hoc quidem ex solo Patre, vti continue ex ipso, alterum vero per illud continuum est ex primo, Theologis nostris Patribus arrisit, ex Patre & Filio Spiritum dicere.

προσεχῶς ἐξ αὐτοῦ τὸ δὲ, διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τοῖς θεολόγοις Πατράσιν ἡμῶν ἐπηγλύετο, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα εἰπεῖν.

Eiusdem ex Oratione secunda de Filio.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ υἱοῦ δευτέρου Λόγου.

XXXVI. *Proprium autem eius, qui principij expers est, nomen est Pater; eius qui citra vllum principium genitus est, Filius; illius qui citra generationem processit, aut progreditur, Spiritus sanctus.*

λϛʹ. Ἴδιον δὲ τοῦ μὲν ἀνάρχου, πατήρ, τοῦ δ' ἀνάρχως γεννηθέντος, υἱός, τοῦ δὲ ἀγεννήτως προελθόντος, ἢ προϊόντος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ANIMADVERSIO.

Ne te obturbet absque vlla additione hic scribi de Spiritu, processit, aut progreditur, sed illud ad supra iam scripta computa & confer. Imo ex additionibus, quæ in subsequenti pericope leguntur, illius declarationem petito.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Μὴ τὸ, ἄνευ προσθήκης τινὸς ἐνταῦθα γεγράφθαι περὶ τοῦ πνεύματος ὡς προϊόντος, ἢ καὶ προελθόντος θορυβείτω σε, ἀλλὰ πρὸς τὰ προγεγραφέντα καὶ τοῦτο συμβίβαζε. μᾶλλον μὲν οὖν ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐφεξῆς περικοπῇ προσθηκῶν, τὴν τούτου δίωκε σαφήνειαν.

REFVTATIO.

Dicti huiusce declaratio aperta est. Ostendit enim ipsissimam proprietatem Spiritus appellationem ipsam Spiritus esse; & vnde processit, aut progreditur Spiritus, tanquam Spiritum procedentem progredi, non vero genitum, vti Filium.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἡ τοῦ ῥητοῦ σαφήνεια προφανής· παρίστησι γὰρ ὡς ἡ κυρίως ἰδιότης τοῦ πνεύματος, αὐτὴ ἡ κλῆσις ἐστὶ τοῦ πνεύματος. καὶ ὅθεν ἂν ἐστι προελθὸν, ἢ προϊὸν τὸ πνεῦμα ὡς πνεῦμα ἐκπορευτόν. οὐ μὴν ὡς γεννητὸς πρόεισιν υἱός.

Eiusdem ex Oratione de Spiritu sancto.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος Λόγου.

XXXVII. *Solem rursus in radium, ac lucem cogitaui. Verum hic quoque metuendum est, primũ*

λζʹ. Καὶ πάλιν ἥλιον ἐνεθυμήθην καὶ ἀκτῖνα καὶ φῶς. ἀλλὰ κἀνταῦθα δέος, πρῶτα μὲν, μὴ σύνθεσίς τις

ἐπι

ἐπινοῆται τῆς ἀσυνθέτου φύσεως, ὥσπερ ἡλίου καὶ τῶν ἐν ἡλίῳ. δεύτερον δὲ, μὴ τῷ πατέρα οὐσιώσωμεν, τὰ ἄλλα δὲ μὴ ὑποστήσωμεν, ἀλλὰ δυνάμεις Θεοῦ ποιήσωμεν, ἐνυπαρχούσας, οὐχ' ὑφεστώσας. οὔτε γὰρ ἀκτὶς, οὔτε φῶς ἄλλος ἥλιος. ἀλλ' ἡλιακαί τινες ἀπόρροιαι, καὶ ποιότητες οὐσιώδεις. καὶ ἅμα τὸ εἶναι, καὶ τὸ μὴ εἶναι τῷ Θεῷ δῶμεν ἐν τούτοις ὅσον ἐκ τοῦ ὑποδείγματος, ὃ καὶ τῶν εἰρημένων ἀτοπώτερον.

ne incōpoſitæ naturæ incompoſitio quædam excogitetur, quemadmodū ſolis & eorum, quæ ſoli inſunt. Deinde ne Patri quidem eſſentiā tribuamus, ſed reliquos ſubſiſtere negemus, verum facultates quaſdam Dei conſtituamus, quæ ipſi quidem inſint, non autem per ſe ſubſiſtant. Neque enim radius aut lux alij ſoles ſunt, ſed ſolis velut deſluxus quidam, & ſubſtantiales qualitates. Ac præterea ne ſimul & eſſe & non eſſe, Deo in his demus, quantum ex hoc exemplo colligi poteſt, id quod ſuperioribus etiam abſurdius fuerit.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὅρα πάνυ θαυμαστὸν, πῶς εἰ καὶ μὴ ἀρέσκει τῷ Ἁγίῳ τὸ παρὸν ὑπόδειγμα, διὰ δέος δῆλον, ὅμως κἀκ τούτου παρίστησι σαφῶς, ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἄμφω, ὅτι υἱὸς δηλαδὴ καὶ τὸ πνεῦμα, ὡς ἐξ ἡλίου φῶς καὶ ἀκτίς.

ANIMADVERSIO.

Valde admirabile eſt hoc quod audis. Licet enim præſens exemplum Sancto non perplaceat, propter timorem, non vtique a ratione alienum; attamen ex hoc quoque probat apertiſſime, ex Patre vtrumque, Filium ſcilicet & Spiritum, veluti ex ſole lumen & radius eſt, eſſe.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθῶς τὸ ὑπόδειγμα, ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι καὶ ἄμφω παρίστησιν. ἀλλ' ὅμως, πάντη σαφῶς, τὸ δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα, ὡς ἐξ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτῖνος τὸ φῶς.

REPVTATIO.

Verum eſt, exemplum palam oſtendere, vtrumque eſſe ex Patre: ſed illud quoque modis omnibus oſtendit, per Filium eſſe Spiritum, vti ex ſole per radium lumen.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγου.

λη. Ἐπεὶ δὲ ταύτην πρώτην διαίρεσιν οὐ δεχόμεθα, τὴν μηδὲν ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ μέσον ὑπολαμβάνουσαν, αὐτίκα οἰχήσονταί σοι μετὰ τῆς σεμνῆς διαιρέσεως οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ

Eiuſdem ex Oratione de Spiritu ſancto.

XXXVIII. *Quoniam porro diuiſionem tuam primā, qua inter ingenitum & genitum nihil medium eſſe arbitraris, haud quaquam admittimus, protinus tibi*

cum

tum præclara tua diuisione fratres illi & nepotes peribunt, vt qui primo illo disputationis tuæ capite, quasi multiplicis cuiusdam nexus initio primo soluto, simul quoque soluti ac dilapsi sint, atque a diuinitatis doctrina sese subduxerint. Vbi enim quæso pones id, quod procedit, quod quidem inter duas diuisionis tuæ partes interiectum esse constat, atque a Theologo multo te præstantiore, nimirum a Christo, introducitur? Nisi fortasse vocem illam propter tertium tuum testamentum ex Euangelijs sustulisti, Spiritus sanctus qui a Patre procedit. Qui quatenus ab illo procedit, creatura non est, quatenus rursus genitus non est, Filius non est, quatenus autem inter ingenitum & genitum medius est, Deus est. Atque ita vitatis syllogismorum tuorum laqueis, Deus manifeste apparuit, diuisionibus tuis firmior, ac valentior. Quæ ergo est hæc processio, inquies? Dic tu quæ Patris ingenitura sit, & ego Filij generationem, & Spiritus processionem explicare aggrediar: vt ambo mentis vesania præcipites agamur, in Dei mysteria oculos inijcientes: idque qui tandem? Nempe qui ne ea quidem, quæ ante pedes sunt, scire possumus.

υἱωνοί, ὥσπερ τινὸς δεσμοῦ πολυπλόκου τῆς πρώτης ἀρχῆς συνδιαλυθείσης, συνδιαλυθέντες καὶ τῆς θεολογίας ὑποχωρήσαντες. Ποῦ γὰρ θήσεις τὸ ἐκπορευτὸν, εἰπέ μοι, μέσον ἀναφανὲν τῆς σῆς διαιρέσεως, καὶ παρὰ κρείσσονος ἢ κατὰ σὲ θεολόγου, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰσαγόμενον; εἰ μὴ τὴν φωνὴν ἐκείνην τῶν σῶν ἐξεῖλες Εὐαγγελίων, διὰ τὴν τρίτην σου διαθήκην, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. ὃ καθόσον μὲν ἐκεῖθεν ἐκπορεύεται, οὐ κτίσμα, καθόσον δὲ οὐ γεννητὸν, οὐχ υἱὸς, καθόσον δὲ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ μέσον, Θεός. καὶ οὕτω σου τὰς τῶν συλλογισμῶν ἄρκυς διαφυγὸν, Θεὸς ἀνεπέφηνε τῶν σῶν διαιρέσεων ἰσχυρότερος. Τίς οὖν ἡ ἐκπόρευσις; εἰπὲ σὺ τὴν ἀγεννησίαν τοῦ πατρὸς, κἀγὼ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ φυσιολογήσω, καὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ πνεύματος, καὶ παραπληκτίσομεν ἀμφότεροι, εἰς Θεοῦ μυστήρια παρακύπτοντες. καὶ ταῦτα τίνες; οἱ μηδὲ τὰ ἐν ποσὶν εἰδέναι δυνάμενοι.

ANIMADVERSIO.

Hanc pericopem, quæ planissima est, explanatione indigere non puto. Cum enim Sanctus dixerit, fratres & nepotes perituros, hoc prorsus innuit, ingenitum Spi-

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ταύτην τὴν περικοπὴν σαφεστάτην οὖσαν οἶμαι, μὴ δεῖσθαι πρὸς ἐπεργασίας. ἐκ γὰρ τοῦ τὸν Ἅγιον εἰπεῖν τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τοὺς υἱωνοὺς οἰχήσεσθαι, τοῦτο πάντως παρίσταται

ritum

τὸ τι ἀγέννητον τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, οὐ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορευτόν;

ritum esse, & ex solo Patre, non autem ex Filio procedere.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐκ ἀληθῶς ἔφης, ἐκ τοῦ τὸν ἅγιον εἰπεῖν, τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τοὺς υἱωνοὺς οἰχήσεσθαι, πάντως παρεισάγεσθαι τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, οὐ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορευτὸν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τὸ, μόνως ἐκπορευτὸν αὐτὸ εἶναι. οὐ μένειν ἀγέννητον, ὡς ὁ πατὴρ, ἢ γεννητὸν, ὡς ὁ υἱός. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ποῦ θήσεις τὸ ἐκπορευτὸν, μέσον ἀναφανὲν τῆς σῆς διαιρέσεως;

REFVTATIO.

Næ tu quidem vera nō loqueris, quod Sanctus dixit, *fratres, & nepotes perituros*, prorsus innuisse, ex solo Patre, non autem ex Filio Spiritum procedere: sed tantummodo illum procedere non tamen ingenitum vti Patrem, neque genitum vti Filium. Hoc enim notat illud, *Vbi pones id, quod procedit, quod quidem inter duas diuisionis tuæ partes interijcitur?*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

λθ'. Ἡμῖν εἷς Θεὸς, ὅτι μία θεότης, καὶ πρὸς ἓν τὰ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀναφορὰν ἔχει, κἂν τρία πιστεύηται. οὐ γὰρ τὸ μὲν μᾶλλον, τὸ δὲ ἧττον Θεός. οὐδὲ τὸ μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον. οὐδὲ βουλήσει τέμνεται, οὐδὲ δυνάμει μερίζεται, οὐδέ τι τῶν ὅσα τοῖς μεριστοῖς ὑπάρχει, κἀνταῦθα λαβεῖν ἐστιν, ἀλλ' ἀμέριστος ἐν μεμερισμένοις εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν ἡ θεότης, καὶ οἷον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἐχομένοις ἀλλήλων, μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τὴν θεότητα βλέψωμεν, καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν, καὶ τὴν μοναρχίαν, ἓν ἡμῖν τὸ φανταζόμενον. ὅταν δὲ πρὸς τὰ, ἐν οἷς ἡ θεότης, καὶ τὰ ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας ἀχρόνως

Eiusdem ex eadem Oratione.

XXXIX. *Nobis Deus vnus est, quoniam vna deitas, atque ad vnum ea, quæ ex eo sunt, referuntur, etiamsi tres personas credimus. Neque enim hoc magis, illud minus est Deus, nec hoc prius illud posterius. Nec voluntate scinduntur, aut potentia diuiduntur, aut denique quicquam eorum, quæ diuiduis rebus contingunt, hic quoque reperitur. Sed indiuidua in diuiduis, & vno verbo dicam, est diuinitas, ac velut in tribus solibus inter se cohærentibus vna lucis commixtio & temperatio. Quum ergo ad diuinitatem primamque illam causam, vniusque principatum & imperium respexerimus, vnum est, quod mentis nostræ oculis obuersatur. Quum rursus ad ea, in quibus est diuinitas & quæ ex prima*

illa causa, citra vllam temporis intercapedinem, ac pari gloria sunt, tria sunt quæ adorantur.

ἐκεῖθεν ὄντα καὶ ὁμοδόξως, τρία τὰ προσκυνούμενα.

ANIMADVERSIO.

Diligenter illa obseruato, Nobis Deus vnus est, quod vna Deitas, & ad vnum ea, quæ ex eo sunt, referuntur, etiamsi tres personas credimus. Item, Quum rursus ad ea, in quibus diuinitas est, &, quæ ex prima illa causa, citra vllam temporis intercapedinem & pari gloria sunt, tria sunt, quæ adorantur. His siquidem aperte comprobatur, Patrem esse vtriusque causam.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Νουνεχῶς ἄκουε τοῦ, ἡμῖν εἷς Θεὸς, ὅτι μία θεότης. καὶ πρὸς ἓν τὰ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀναφορὰν ἔχει, κἂν τρία πιστεύηται. καὶ τοῦ, ὅταν πρὸς τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης. καὶ, τὰ ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας ἀχρόνως ἐκεῖθεν ὄντα καὶ ὁμοδόξως, τρία τὰ προσκυνούμενα. καὶ ἐκ τούτων γὰρ ἀριδήλως παρίσταται, τὸ, τὸν πατέρα εἶναι καὶ ἀμφοτέρων αἴτιον.

REFVTATIO.

Ex iam allatis comprobatur, Patrem esse vtriusque causam nec minus ex ijsdem stabilitur, vnam luminis commixtionem, quæ in tribus solibus inter se cohærentibus mente concipitur, indiuiduum trium hypostaseon connotari. Horum vero indiuiduum non aliunde originem habet, quam ex eo, quod per Filium Spiritus existit a Patre.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἰ καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων παρίσταται τὸ, τὸν πατέρα εἶναι καὶ ἀμφοτέρων αἴτιον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν παρίσταται, ὡς ἡ μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις, ἡ ἐν ἡλίοις τρισὶν ἐχομένοις ἀλλήλων φανταζομένη, τὸ ἀδιαίρετον τῶν τριῶν δηλοῖ ὑποστάσεων. τὸ δὲ τούτων ἀδιαίρετον πάντως οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ διὰ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ τοῦ πατρὸς.

Eiusdem de Dogmate, & constitutione Episcoporum.

XL. *Profecto nec quosdam ita Patris amantes esse oportet, vt illi Patris nomen adimant, cuius enim Pater fuerit, si Filius ab eo natura diuersus esse dicatur, atq; vna cum reliquis creaturis abalienetur? nec rursus ita Christi*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Λόγου περὶ Δόγματος, καὶ καταστάσεως Ἐπισκόπων.

μ'. Δέον μήτε οὕτως εἶναί τινας φιλοπάτορας, ὡς καὶ τὸ εἶναι πατέρα περιαιρεῖν. τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη πατὴρ, τοῦ υἱοῦ τὴν φύσιν ἀπεξενωμένου καὶ ἀπηλλοτριωμένου μετὰ τῆς κτίσεως. μήτε οὕτως φιλοχρίστους, ὡς μή τε τού-

aman-

τοῦ φυλάττειν τὸ εἶναι υἱόν. τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη υἱός, μὴ πρὸς αἴτιον ἀναφερόμενος τὸν πατέρα; μήτε τῷ πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς καταμικρύνειν ἀξίωμα, τῆς ὡς πατρὶ καὶ γεννήτορι. μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀναξίων ἀρχή, μὴ θεότητος ὢν αἴτιος τῆς ἐν υἱῷ καὶ πνεύματι θεωρουμένης. ἐπειδὴ χρὴ καὶ τὸν ἕνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν, ἤτουν τρία πρόσωπα, καὶ ἑκάστην μετὰ τῆς ἰδιότητος. τηρεῖτο δ' ἄν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, εἷς μὲν Θεός, εἰς ἓν αἴτιον καὶ υἱοῦ καὶ πνεύματος ἀναφερομένων, οὐ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων, καὶ κατὰ τὸ ἓν καὶ ταὐτὸν τῆς θεότητος, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, κίνημά τε καὶ βούλημα, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα.

amantes, ut ne Filij quidē nomen ei integrum seruent, cuius enim quaeso Filius fuerit, nisi ad Patrem tanquam ad principium referatur? nec denique Patri principij dignitatem imminuere, quam ut Pater & genitor habet: paruorum etenim certe, ipsoque indignorum principium fuerit, nisi Deitatis eius, quae in Filio & Spiritu sancto consideratur, causa sit. Quandoquidem & unus Deus retinendus est, & tres hypostases, siue tres personae confitendae, & quidem unaquaeque cum sua proprietate. Porro hac ratione mea quidem sententia, Deus unus retinebitur, si Filium & Spiritum sanctum ad unam causam referemus, non autem componamus, nec commisceamus: etsi unam atque eandem diuinitatis, ut ita loquar, motionem, & uoluntatem, essentiaeque identitatem intelligamus.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Συνετῶς πρόσεχε καὶ ταῖς τῆς παρούσης περικοπῆς συλλαβαῖς, ἤγουν ταῖς, μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀναξίων ἀρχή, μὴ θεότητος ὢν αἴτιος τῆς ἐν υἱῷ καὶ πνεύματι θεωρουμένης. καὶ ταῖς, εἷς μὲν Θεός, εἰς ἓν αἴτιον υἱοῦ καὶ πνεύματος ἀναφερομένων.

ANIMADVERSIO.

Prudenter attendito & huiusce pericopes syllabis, nempe, Paruorum enim certe, atque indignorum principium, nisi Deitatis, quae in Filio & Spiritu sancto considerata, principium fuerit: nec non & illis, Deus unus si in unam causam Filium & Spiritum referemus.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ταῖς τῆς ῥηθείσης περικοπῆς συλλαβαῖς ὑποτίθη προσέχειν, ταῖς, μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀναξίων ἀρχή, μὴ θεότητος ὢν αἴτιος τῆς ἐν υἱῷ καὶ

REFVTATIO.

Illis praemissae pericopes syllabis attendere adhortaris, nempe, *Paruorum enim certe atque indignorum principium, nisi Deitatis,*

tatis,

tatis, quæ in Filio & Spiritu sancto consideratur, principium fuerit. necnon & illis, *Deus vnus, si in vnam causam Filium & Spiritum referamus.* Amplector ego equidem quod suggeris: veruntamen ipse quoque auditori suggero, attentius considerare, in vnam causam referri Filium & Spiritum, non esse impedimento, quin statim intelligatur, alio atque alio modo hæc eadem ad vnam causam referri. Et cum nullum aliud sit discrimen, nisi illud *continue & per illud quod continue est*, nihil plane adductæ syllabæ conducent ad demonstrandum ex solo Patre esse Spiritum sanctum. Imo illud insuper considerandum est, quod Sanctus insinuat, *Patrem causam esse Deitatis, quæ in Filio & Spiritu consideratur*; Veruntamen Spiritus essentia ac diuinitas, ex essentia & diuinitate Filij dicitur, quod quidem nulla ratione dici potetit, nisi Spiritus esset ex Patre per Filium. Etenim si forte immediate ex Patre existeret, nunquam profecto dictus fuisset, *Ex essentia & Deitate Filij progredi.*

πνεύματι θεωρουμένης, καὶ ταῖς, εἷς μὲν Θεὸς εἰς ἓν αἴτιον καὶ υἱοῦ καὶ πνεύματος ἀναφερομένων, καὶ δέχομαί σου τὴν ὑποθήκην. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀκροατῇ ὑποτίθημι καὶ αὐτὸς σκοπεῖν ἀκριβέστερον, ὡς τὸ, εἰς ἓν αἴτιον ἀναφέρεσθαι τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, οὐδέν τι ἐστὶν ἐμποδὼν πρὸς τὸ νοεῖν παραυτίκα, ὡς διαφόρως ταῦτα πρὸς τὸ τοιοῦτον ἓν ἀναφέρονται αἴτιον. Καὶ ἐπεὶ οὐδὲν ἄλλο ἡ διαφορά, εἰ μὴ τὸ προσεχῶς καὶ διὰ τοῦ προσεχῶς, οὐδέν τι αἱ ῥηθεῖσαι συντελέσουσι συλλαβαὶ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ, ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Δεῖ δὲ προσεπισκοπεῖν, καὶ ὅτι τὸν πατέρα αἴτιον ἔφη ὁ Ἅγιος τῆς ἐν υἱῷ καὶ πνεύματι θεωρουμένης θεότητος. ἀλλὰ ἡ τοῦ πνεύματος οὐσία καὶ θεότης, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ θεότητος λέγεται τοῦ υἱοῦ. ὅπερ πῶς ἂν ἐρρέθη, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ ἦν ἐκ πατρός; ἀμέσως γὰρ ἴσως ὑπάρχον ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐκ ἄν ποτε ἐρρέθη ἐκ τῆς οὐσίας καὶ θεότητος τοῦ υἱοῦ προϊόν.

Eiusdem ex eadem Oratione.

XLI. *Audis generationem? modum ne curiosius inquiras. Audis Spiritum ex Patre progredi? id quomodo fiat, ne anxio studio perscruteris. Quod si in Filij generatione, & Spiritus progressione peruestiganda curiosum te præbes,*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

μα'. Ἀκούεις γέννησιν; τὸ πῶς μὴ περιεργάζου. ἀκούεις, ὅτι πνεῦμα τὸ προϊὸν ἐκ τοῦ πατρὸς; τὸ ὅπως μὴ πολυπραγμόνει, εἰ δὲ πολυπραγμο-

νεῖς υἱοῦ γέννησιν, καὶ πνεύματος πρόοδον, κἀγώ σου πολυπραγμονῶ τὸ κρᾶμα ψυχῆς καὶ σώματος.

bes, ego quoque pari curioſitate tuam animæ corporiſque coniunctionem & temperamentum inquiram.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Σαφέστατον τὸ ἐνταῦθα λεγόμενον, καὶ τοῖς προλαβοῦσι παρόμοιον. ἐκ τοῦ πατρὸς γὰρ κἀνταῦθα ὅ τε υἱὸς, καὶ τὸ πνεῦμα κηρύσσεται.

ANIMADVERSIO.

Quod hic aſſeritur planiſſimum eſt, & ſupradictis haud diſſimile. Nanque hic etiam ex Patre & Filius & Spiritus aperte inſinuantur.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Σαφὲς μὲν τὸ ἐνταῦθα λεγόμενον, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι δηλοῖ καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα. σαφὲς δὲ ἐστι συνιδεῖν, καὶ ὡς ἡ περικοπὴ αὕτη συμβάλλεται κατὰ πολὺ τοῖς λέγουσιν, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. εἰπὼν γὰρ ὁ Ἅγιος, τὸ πνεῦμα προϊὸν ἐκ πατρὸς, καὶ χρησάμενος τῇ λέξει αὐτῇ τῆς ἐκπορεύσεως, σαφῶς δεδήλωκεν, ὡς ὁ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα προϊέναι λέγων, τὴν ἐξ ἀμφοῖν σημαίνει αὐτοῦ ὕπαρξιν.

REFVTATIO.

Aperte profecto, quod hic aſtruitur, ex Patre eſſe & Filium & Spiritum corroborat. At planum quoque eſt intelligere, eandem pericopem maxime illis conducere, qui ex Patre & Filio eſſe Spiritum ſanctum autumant. Cum enim Sanctus dixiſſet, Spiritum progredi ex Patre, & dictionem illam loco proceſſionis vſurpaſſet, plane manifeſtauit, eum, qui ex Patre & Filio Spiritum progredi aſſerit, ex vtroque illius exiſtentiam indicare.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς Ἥρωνα τὸν φιλόσοφον Λόγου.

μβ'. Ὅριζε δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν, διδάσκων ἕνα μὲν εἶναι Θεὸν ἀγέννητον τὸν πατέρα, ἕνα δὲ γεννητὸν Κύριον τὸν υἱόν. Θεὸν μὲν, ὅταν καθ᾽ ἑαυτὸν λέγηται προσαγορευόμενον, Κύριον δὲ, ὅταν μετὰ πατρὸς ὀνομάζηται. τὸ μὲν διὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν μοναρχίαν.

Eiuſdem ex Oratione in laudem Heronis Philoſophi.

XLII. *Quin pietatis noſtræ doctrinam præſcribe, ſic nos inſtituens, vt Deum vnum ingenitum agnoſcamus, hoc eſt Patrem, vnum item genitum Dominum, Filium videlicet, qui Deus quidem appellatur, cum de eo ſeparatim ſermo habetur, Dominus autem quando cum Patre nominatur, illud propter naturam, hoc propter vnicum diuinitatis principatum, vnum denique Spiritum ſanctum,*

a Patre procedentem, aut etiam prodeuntem, Deum quoque ipsum apud eos, qui ea, quæ apponuntur, apprime intelligunt, qui ab impijs quidem etiam oppugnatur, ab ijs autem, qui supra eos assurgunt, animo & mente concipitur; ab ijs vero, qui magis spiritales sunt, etiam prædicatur. Illud item præscribe, vt nec Patri principium tribuamus, ne quid primo prius inducamus, ex quo id, quod primum est, originem traxisse necesse sit; Nec Filium & Spiritum sanctum principij expertes esse astruamus, ne Patri id quod ipsi proprium est, adimamus. Illi quippe & principio minime carent, & quodammodo carent; quod sane dictu mirum est. Non enim quantum ad causam principio carent, ex Deo enim sunt, licet non post ipsum quemadmodum ex sole lumen, sed quantum ad tempus principij sunt expertes. Nec enim tempori subiecti sunt. Nam alioqui quod fluxum est ijs, quæ stabilia sunt, & quod non est ijs, quæ sunt, prius atque antiquius esset.

ἓν δὲ πνεῦμα ἅγιον, προελθὸν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἢ καὶ προϊὸν, Θεὸς τοῖς νοοῦσι τὰ προκείμενα, τοῖς μὲν ἀσεβέσι, καὶ πολεμούμενον, τοῖς δὲ ὑπὲρ τούτους, νοούμενον, τοῖς πνευματικωτέροις δὲ καὶ λεγόμενον. μήτε ὑπὸ ἀρχὴν ποιεῖν τὸν πατέρα, ἵνα μὴ τοῦ πρώτου τι πρῶτον εἰσαγάγωμεν, ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι τῷ πρώτῳ περιτρέπεται, μήτε ἄναρχον τὸν υἱὸν, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ τὸ τοῦ πατρὸς ἴδιον περιέλωμεν. οὐκ ἄναρχα γὰρ, καὶ ἄναρχά πως. ὃ καὶ παράδοξον. οὐκ ἄναρχα μὲν γὰρ τῷ αἰτίῳ, ἐκ Θεοῦ γὰρ, εἰ καὶ μὴ μετ' αὐτὸν, ὡς ἐξ ἡλίου φῶς. ἄναρχα δὲ τῷ χρόνῳ. οὐ γὰρ ὑπὸ χρόνον, ἵνα μὴ τὸ ῥέον ἢ τῶν ἑστώτων πρεσβύτερον.

ANIMADVERSIO.

Vides hic quoque ex Patre progredi, procedereque Spiritum sanctum?

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς κἀνταῦθα ἐκ τοῦ πατρὸς προελθὸν, ἢ καὶ προερχόμενον τὸ πνεῦμα;

REFVTATIO.

Neque minus hic animaduertendum est, Sanctum ex Patre promanare, aut procedere Spiritum dixisse: veruntamen & illud quoque obseruandum, hinc eorum os obstrui, qui contendunt in promanatione Spiritus, aliud esse progredi, aliud procedere.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὁρᾷν δεῖ, ὡς κἀνταῦθα ἐκ τοῦ πατρὸς προελθὸν, ἢ καὶ προϊὸν ὁ Ἅγιος ἔφη τὸ πνεῦμα. ἀλλ' ὁρᾷν δεῖ, καὶ ὅτι πᾶν ἐντεῦθεν πέφρακται στόμα τῶν λεγόντων, διαφέρειν ἐπὶ τῆς προόδου τοῦ πνεύματος, τὸ προϊέναι τοῦ ἐκπορεύεσθαι.

Eius

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

μγʹ. Ἀληθῶς ἅγιον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. οὐ γὰρ ἄλλο τι ἐστὶν, οὐδέ πως ὡς ἐκ προσθήκης ὁ ἁγιασμὸς, ἀλλ' αὐτὸ ἁγιότης. οὐδὲ μᾶλλον καὶ ἧττον. οὐδὲ ἀρξάμενον χρονικῶς, ἢ παυσόμενον. κοινὸν γὰρ πατρὶ μὲν καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι τὸ μὴ γεγονέναι, καὶ ἡ θεότης, υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, ἴδιον δὲ, πατρὸς μὲν ἡ ἀγεννησία, υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, πνεύματος δὲ ἡ ἐκπόρευσις. εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς, τί καταλείψεις τοῖς μόνοις γινώσκειν ἄλληλα καὶ γινώσκεσθαι ὑπ' ἀλλήλων μεμαρτυρημένοις;

Eiuſdem ex eadem.

XLIII. *Spiritum ſanctum vere Sanctum: neque enim alius talis eſt, nec eodem modo, neque ex acceſſione ſanctitatem habet, ſed eſt ipſamet ſanctitas, nec magis & minus, nec quo ad tempus originem vnquam habuit, nec finem habiturus eſt. Hoc enim Patri & Filio & Spiritui ſancto commune eſt, quod minime creati ſunt, atque ipſa diuinitas. Hoc autem Filio & Spiritui ſancto, quod vterque eorum ex Patre eſt. At vero Patris proprietas hæc eſt, quod ingenitus ſit; Filij, quod genitus; Spiritus ſancti, quod emittatur. Quod ſi modum quæris, quid ijs relicturus es, quos ſolos mutuo ſe cognoſcere, atque a ſe mutuo cognoſci ſcriptura teſtatur?*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκούεις καὶ πάλιν κοινὸν υἱῷ καὶ πνεύματι, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι καὶ ἄμφω;

ANIMADVERSIO.

Audis hic quoque commune eſſe Filio & Spiritui ſancto, ex Patre eſſe vtrunque?

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθῶς. κοινὸν υἱῷ καὶ πνεύματι τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι καὶ ἄμφω. ἀληθῶς δὲ καὶ ὅτι διαφόρως ταῦτα ἐκ τοῦ πατρός, σὺ δὲ διατί τοῦ Ἁγίου ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν ἰδιοτήτων λέγοντος, ἴδιον δὲ πατρὸς μὲν ἡ ἀγεννησία, υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, πνεύματος δὲ ἡ ἔκπεμψις, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν ἡ ἔκπεμψις, ἡ ἐκπόρευσις εἶπας; τί σοι τάχα συμβάλλον ἦν τοῦτο; πάντως δὲ οὐδὲν ἕτερον ἡ παραποίησις ἐπενοήθη σοι αὐ-

REFVTATIO.

Vere. quis id negat? commune eſt Filio & Spiritui ex Patre eſſe vtrunque, nihilominus verum etiam eſt, eoſdem alia atque alia ratione ex Patre eſſe. Quare vero tu, cum Sanctus in proprietatum enumeratione dicat, *Proprietatem eſſe Patris, quod ingenitus ſit, Filij, quod genitus, Spiritus ſancti, quod emittatur,* loco emiſſionis, proceſſionem vſurpaſti? Quid hoc tibi conferebat? Plane hæc tibi immutatio excogitata eſt, propterea

quod

quod in nonnullis locis diuinarum scripturarum reperitur emitti a Filio Spiritum sanctum.

τι, ἀλλ' ἢ διότι καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ εὑρίσκεταί που τῶν θείων γραφῶν ἐκπεμπόμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;

Eiusdem ex Oratione habita in præsentia CL. Episcoporum.

Τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ Συντακτηρίου.

LXIV. *Nomen autem principij experti, Pater; principio, Filius; ei autem quod cum principio est, Spiritus sanctus. Vna autem his tribus natura Deus est. Vnio vero est Pater, ex quo & ad quem ea, quæ deinceps sequuntur, referuntur.*

μδ'. Ὄνομα δὲ τῷ μὲν ἀνάρχῳ, πατήρ, τῇ δὲ ἀρχῇ, υἱός, τῷ δὲ μετὰ τῆς ἀρχῆς, πνεῦμα ἅγιον. φύσις δὲ τοῖς τρισὶ μία. ἕνωσις δὲ ὁ πατήρ. ἐξ οὗ καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἑξῆς.

ANIMADVERSIO.

Eadem est in omnibus doctrina. Nanque in his quoque audis; ex quo & ad quem ea, quæ deinceps sequuntur, referuntur.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἡ αὐτὴ διὰ πάντων διδασκαλία. ἄκουε γὰρ κἀνταῦθα τὸ ἐξ οὗ καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἑξῆς.

REFVTATIO.

Diuersitatem eorum, quæ referuntur ad primam causam si scieris, probe quidem intellexeris illud, *Ex quo & ad quem, quæ deinceps sequuntur, referuntur.*

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Τὸ διάφορον τῶν ἀναγομένων πρὸς τὸ πρῶτον αἴτιον εἰδώς, καλῶς ἂν ἀκούσειας, τὸ ἐξ οὗ καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἑξῆς.

Eiusdem ex Oratione ad Euagrium.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ πρὸς Εὐάγριον. Δόγου.

XLV. *Vt enim inter mentem & cogitationem & animam nulla diuisio aut sectio excogitari potest: sic neque inter Spiritum sanctum, & Saluatorem, & Patrem vllam vnquam sectio aut diuisio intercessisse cogitanda est: quoniam spiritualium & diuinorum, vt diximus, diuisionis expers natura est, Aut etiam quemadmodum inter orbem & radium propter impassi-*

με'. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι μεταξὺ νοῦ καὶ ἐνθυμήσεως καὶ ψυχῆς διαίρεσιν ἐπινοηθῆναι τινὰ καὶ τομήν, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ πατρὸς ἐν μέσῳ τομήν, ἢ διαίρεσιν ἐπινοηθῆναι ποτέ. διότι τῶν νοητῶν, ὡς ἔφημεν, καὶ θείων ἀδιαίρετος ἡ φύσις. ἢ καὶ ὃν τρόπον οὐχ οἷόν τε

πάλιν ὁμοίως, ἐν μέσῳ κύκλου καὶ τῆς ἀκτῖνος διαίρεσιν εὑρέσθαι, διὰ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀσώματον, ἁπλοῦν τε καὶ ἀμερές. ἀλλ' ἡ μὲν ἀκτὶς συνῆπται τῷ κύκλῳ, τοὔμπαλιν δὲ ὁ κύκλος οἷόν τις ὀφθαλμὸς ποταμηδὸν ἐπιχεῖ τῷ παντὶ τὰς ἀκτῖνας, κατακλυσμοὺς ὥσπερ τινὰς φωτὸς ἡμῖν ἐργαζόμενος, καὶ πελαγίζων ἀθρόως τὴν διακόσμησιν, οὕτως δὴ καὶ οἱονεί τινες τοῦ πατρὸς ἀκτῖνες ἀπεστάλησαν εἰς ἡμᾶς ὅ, τε φεγγώδης Ἰησοῦς, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὥσπερ γὰρ αἱ τοῦ φωτὸς ἀκτῖνες ἀμέριστον ἔχουσαι τὴν κατὰ φύσιν πρὸς ἄλληλα σχέσιν, οὔτε τοῦ φωτὸς χωρίζονται, οὔτε ἀλλήλων ἀποτέμνονται, καὶ μέχρις ἡμῶν τὴν χάριν τοῦ φωτὸς ἀποστέλλουσι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Σωτὴρ ὁ ἡμέτερος καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ δίδυμος τοῦ πατρὸς ἀκτίς. καὶ μέχρις ἡμῶν διακονοῦνται τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, καὶ τῷ πατρὶ συνήνωνται. ὃν δὲ τρόπον κἀπί τινος ὑδάτων πηγῆς, νεκταρῶδες ἀφθόνως προϊεμένης ὕδωρ, συμβαίνει ῥεῦμά τι παμπληθὲς καὶ ῥεῖθρον ἀκατάσχετον εἰς ποταμοὺς δύο τῷ ῥεύματι τέμνεσθαι, μίαν ἐξ ἑνὸς ὀφθαλμοῦ τῆς πηγῆς τὴν ῥοὴν ἐξ ἀρχῆς ἐσχηκός. διῤῥύτων δὲ τῶν ποταμῶν σχηματισθέντων τοῖς ὕδασιν, ἐβλάβη ὅμως οὐδὲν εἰς τὴν οὐσίαν ἐκ τῆς διαιρέσεως. τῇ μὲν γὰρ τῶν ποταμῶν θέσει, τὸ ῥεῖθρον διῄρηται, τὴν δὲ τοῦ χυμοῦ ποιότητα μί-

impassibilitatem corporisque vacuitatem, & simplicitatem, atque indiuiduitatem nulla diuisio reperiri potest, verum vt radius orbi coniunctus est, ita rursus orbis, oculi cuiusdam instar, vniuersitati radios suos fluminis in morem infundit, lucis nobis velut inundationes quasdã efficiens, mundumque repente obruens. Haud secus etiam Patris velut radij quidem ad nos dimissi sunt, tum splendidus Iesus, tum Spiritus sanctus. Vt enim lucis radij mutuam relationem natura indiuiduam habentes, nec a luce disiunguntur, nec a se inuicem discinduntur, lucisque beneficium ad nos, vsque traijciunt: eodem modo Saluator quoque noster, & Spiritus sanctus, geminus ille Patris radius simul & ad nos vsque veritatis lucem ministrant, & Patri vniti sunt. Quemadmodum praeterea ab vno aquarum fonte nectaream aquam summa copia egerente, fluxum quendam permagnum, & profluuium, effrenato quodam impetu currens ipso fluxu in duo flumina scindi contingit, quod ab vno quidem fontis oculo primum manauerat, verum fluuijs specie ita conformatis, duplici fluxu decurrit, nec tamen ex huiusmodi diuisione incommodi quicquam & detrimenti, quantum ad essentiam accipit, etenim fluminum situ ita profluuium diuiditur, vt vna m-

tamen

tamen atque eādem humoris qualitatem obtineat, quamuis enim vterque supradictorum fluuiorum procul extra terminos ferri, longoque interuallo a fonte distare videatur, principium tamen ad fontis perpetuitatem cum parente sua coniunctum, atque vnitum habent: haud dissimili modo bonorum quoque omnium Deus, ille veritatis rector, & Saluatoris Pater, prima illa vitæ causa, & stirps immortalitatis, illæ sempiternæ vitæ fons, bifflua quadam, & bifida Filij & Spiritus sancti intellectuali ad nos missa gratia, nec ipse essentiam suam quicquam læsit, nec enim ob illorum ad nos aduentum imminutionem vllam subijt, & hi ad nos vsque processerunt, nec tamen a Patre vllo modo separantur. Indiuidua enim, vt diximus, summi numinis natura est.

αν καὶ τὴν αὐτὴν κέκτηται. κἂν γὰρ ἀποτερματίζεσθαι πόῤῥω πως τῶν ποταμῶν ἕκαστος τῶν προειρημένων δοκῇ, καὶ τῆς πηγῆς ἀφεστάναι μακρὰν, τὴν γοῦν ἀρχὴν τῇ μητρὶ πρὸς τὸ διηνεκὲς τῆς πηγῆς συνηνωμένην ἔχει. παραπλησίως καὶ ὁ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων Θεὸς, ὁ τῆς ἀληθείας πρύτανις, καὶ τοῦ Σωτῆρος πατὴρ, τὸ πρῶτον αἴτιον τῆς ζωῆς, καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας φυτὸν, ἡ τῆς ἀειζωΐας πηγὴ, δίῤῥυτόν τινα τοῦ τε υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν νοητὴν εἰς ἡμᾶς ἀποστείλας χάριν, οὔτ' αὐτός τι πέπονθεν, εἰς τὴν οὐσίαν βλαβείς. οὐ γὰρ μείωσιν ὑπέστη τινὰ διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐκείνων ἄφιξιν, καὶ μέχρις ἡμῶν προεχώρησαν, καὶ τοῦ πατρὸς οὐδὲν ἧττον ἀχώριστοι καθεστήκασιν. ἀμερὴς γὰρ ὡς ἔφημεν ἐξ ἀρχῆς τῶν κρειττόνων ἡ φύσις.

ANIMADVERSIO.

Et hæc quoque pericope valde admirabilis est, multis modis per diuersa exempla tum solis & radiorum, tum fontis, & fluminum eadem, quæ & supraposita pericopæ definiens, docensque ex vno scilicet Patre tam Filium vnigenitum, quam Spiritum sanctum esse.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πάνυ θαυμαστὴ καὶ αὕτη ἡ περικοπὴ, ποικίλως διὰ διαφόρων παραδειγμάτων, τοῦ τε κατὰ τὸν ἥλιον δηλονότι καὶ τὰς ἀκτῖνας, καὶ τοῦ κατὰ τὴν πηγὴν καὶ τοὺς ποταμοὺς, τὰ αὐτὰ ταῖς προλαβούσαις δογματίζουσα, καὶ διδάσκουσα, ὡς ἐξ ἑνὸς δηλαδὴ τοῦ πατρὸς, ὅ τε μονογενὴς υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

REFVTATIO:

Vere solis & radiorum, nec non fontis & fluuiorum exempla ex vno Patre demonstrant

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθῶς τὸ κατὰ τὸν ἥλιον καὶ τὰς ἀκτῖνας παράδειγμα, καὶ τὸ κατὰ τὴν πηγὴν καὶ τοὺς ποταμοὺς, ἐξ ἑνὸς τοῦ πα-

esse

τρὸς ἐμφαίνουσιν εἶναι, τόν τε μονογενῆ υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. πλὴν ἀλλ' οὐδέτερον τῶν παραδειγμάτων παρὰ Ἁγίῳ ἐξηνέχθη εἰς ἀναίρεσιν ταύτα τοῦ μὴ εἶναι διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον. ἄπαγε. τῆς ἀληθείας πεπλάνηται ὁ οὕτω φρονῶν. εἰ γὰρ διὰ τοῦτο δίδυμον τοῦ πατρὸς ἀκτῖνα τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος ἀπεκάλεσεν, ἵνα παραστήσῃ, μὴ εἶναι διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, οὐκ ἂν ἐν ἄλλοις τὰ δύο αἰτιατὰ ταῦτα, ὡς ἐξ ἡλίου ἀκτῖνα καὶ φῶς, ὧν ὁμολογουμένως διὰ θατέρου τὸ ἕτερον, ἐδογμάτιζε. Τὰ αὐτὰ φημὶ καὶ εἰς τὸ κατὰ τὴν πηγὴν καὶ τοὺς ποταμοὺς παράδειγμα. εἰ γὰρ διὰ τοῦτο δίρρυτον ποταμὸν τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα ἐκάλεσεν, ἵνα δηλώσῃ τάχα, μὴ εἶναι διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, οὐκ ἂν ἐν ἄλλοις διὰ τοῦ κατὰ τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὴν πηγὴν καὶ τὸν ποταμὸν παραδείγματος, ἐφ' ὧν ὁμολογουμένως ὁ ποταμὸς διὰ τῆς πηγῆς τὴν πρὸς ἄλληλα διάφορον τῶν αἰτιατῶν ὑπηνίξατο. ἀλλὰ δίδυμον μὲν ἀκτῖνα τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος ἀπεκάλεσε, διὰ τὸ τῶν δύο αἰτιατῶν προσώπων ἰδιοϋπόστατον. ἐπεὶ καὶ τρισάκτινος ἡ ὅλη καλεῖται θεότης. ὥσπερ οὖν καὶ τρισήλιος διὰ τὸ τρισυπόστατον. διρρύτους δὲ ποταμοὺς τὰ αὐτὰ πρόσωπα πάλιν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἐκάλεσε. καὶ μαθήσῃ τοῦτο παρακατιὼν, ἐν οἷς εὑρήσεις τὸν Ἅγιον τὴν ἀνεικόνιστον καὶ ἀκατανόητον τριάδα εἰς

eſſe tam vnigenitum Filium, quam Spiritum ſanctum. Veruntamen nullum ex his duobus exemplis aſſumptum eſt a Sancto ad refellendum, vnum ex alio non eſſe. nihil minus. Qui ita tenet, longe a veritate aberrat. Etenim ſi propterea duplicem Patris radium Filium & Spiritum ſanctum appellauit, vt id confirmaret, vnum ex alio non eſſe, nunquam locis in alijs duo hæc cauſata veluti ex ſole radium & lumen, vnum ex alio firmiter eſſe decreuiſſet, quod itidem aſſero de fonte & fluminibus exemplo. Etenim ſi propterea *bifluum flumen* Filium & Spiritum nuncupauit, vt oſtenderet, vnum ex altero non eſſe, nunquam equidem in alijs oculi, fontis, & fluuij exemplo, in quibus nemine diſcrepante fluuius per fontem, diuerſitatem inter ſe cauſatorum indicaſſet. Veruntamen Sanctus duplicem radium Filium & Spiritum appellauit propter propriam vniuſcuiuſque perſonæ cauſatæ ſubſiſtentiam, cum & triradius tota vocetur Deitas, quemadmodum ob tres perſonas triplex ſol. Biflua vero flumina eaſdem rurſus perſonas ob eandem cauſam appellauit. Et hoc ex his quæ ſequuntur addiſces, in quibus Sanctum repereris, Trinitatem, quæ neque imagine exprimi, neque intelle-

intellectu capi potest, magni fluuij effigie exprimẽtem, quam vocat, & riuum vnum tribus modis super terram compulsum. Tribus vero modis riuum super terram compulsum, vnum trifluuium fluuium appellans, a recto aberrabit. Quid porro aliud significabit fluuius trifluuius, quam tres Deitatis personas, quod & tres radij, & tres soles significabant?

μέγαν ποταμὸν εἰκονίζοντα, καὶ ῥέεθρον ἕν, ἐν τρισσοῖσι τύποισιν ἐλαυνόμενον κατὰ γαίης. ὁ γὰρ τὸ ἐν τρισσοῖσι τύποισιν ἐλαυνόμενον ῥέεθρον ἕν, τρίρρυτον ποταμὸν ὀνομάσας, οὐκ ἂν ἁμάρτῃ τοῦ δέοντος. τί δ' αὖ ἄλλο δηλώσει ποταμὸς τρίρρυτος, ἢ τὸ τῆς θεότητος τρισυπόστατον, ὅπερ ἐδήλου καὶ τὸ τρισάκτινον καὶ τρισήλιον;

Eiusdem ex Carminibus de sancta Trinitate.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐπῶν, τῶν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

XLVI. *Vnus Spiritus ex bono Deo, Deus.*

μϛʹ. Ἓν πνεῦμα ἐξ ἀγαθοῖο Θεοῦ, Θεός.

ANIMADVERSIO.

Cum illis quæ prænotata sunt & hoc conserto, ex bono Deo.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τὸ ἐξ ἀγαθοῖο Θεοῦ, πρὸς τὰ προσεσημειωμένα συμβίβαζε.

REFVTATIO.

Quæ supra prænotata sunt de differentia causatorum, nec oscitanter, legito.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ καὶ τὰ προσεσημειωμένα περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν αἰτιατῶν μὴ παρέτρεχε.

Ex iisdem Carminibus de Spiritu sancto.

Ἐκ τῶν περὶ Πνεύματος Ἐπῶν.

XLVII. *Ex monade trias est, & ex Triade monas rursum, uti cursus fontis ingens fluuius, vnusque riuus, qui tribus modis super terram compellitur.*

μζʹ. Ἐκ μονάδος τριάς ἐστι, καὶ ἐκ τριάδος μονὰς αὖθις. ἅτε πόρος πηγῆς ποταμὸς μέγας, ἕν τε ῥέεθρον, ἐν τρισσοῖσι τύποισιν ἐλαυνόμενον κατὰ γαίης.

ANIMADVERSIO.

Audisne ex monade triadem. Quod si ex Filio quoque Spiritus, ex binario ergo trias, non ex monade.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκούεις ἐκ μονάδος τὴν τριάδα. εἰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ἐκ δυάδος ἄρα ἡ τριάς, οὐκ ἐκ μονάδος.

REFVTATIO.

Triadem ex monade, & monadem ex triade Sanctus dixit,

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Τριάδα ἐκ μονάδος, καὶ ἐκ τριάδος μονάδα ὁ ἅγιος ἔφη, δηλῶν αὐ-

indi-

τὴν εἶναι μονάδα τε καὶ τριάδα. τῇ ἐπιστασίᾳ δὲ σου τὸ τὴν προσέθηκας ἄρθρον ὑποτιθέμενος τῷ ἀκροατῇ, ἀκούειν ἐκ μονάδος τὴν τριάδα εἶναι. Εἴπερ γοῦν τοῦτό σοι δοκεῖ λέγειν ὁ Ἅγιος, ὅτι ἐκ τοῦ πατρός ἐστιν ἡ τριάς. τετρὰς ἄρα ἡ θεότης ἐστὶ καὶ οὐχὶ τριάς. καὶ σκόπει λοιπὸν, ὡς κακῶς καὶ τὸ ἄρθρον προστέθεικας, καὶ τὸ ῥητὸν χεῖρον ἐσοφίσω. ἐκ μὲν γὰρ τῆς τοιαύτης προσθήκης, τετρὰς, ὡς εἴρηται, ἡ θεότης ἔσται καὶ οὐχὶ τριάς. ἐκ δὲ τοῦ λέγειν σε ὡς εἴπερ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ἐκ δυάδος ἄρα ἡ τριὰς οὐκ ἐκ μονάδος, εἰς πεντάδα τὴν θεότητα ἀπαριθμήσειεν ἄν τις.

indicans, idem eſſe monadem & triadem. in Animaduerſione vero tua articulum appoſuiſti, ſuggerens auditori audire, ex monade τὴν triadem eſſe. Si itaque id reris Sanctum dicere, ex Patre eſſe triadem, Quaternitas igitur & non trias fuerit. Tum deinceps aduertito, quam male articulum appoſueris, & dictum peius inuertiſti. Cum ex ſimili additione, quæ trias eſt diuinitas, quaternitas orietur. Ex eo porro quod aſſeris; ſi ex Filio Spiritus eſt, ergo ex binario numero trias, non autem ex monade, in quinarium numerum quiſpiam diuinitatem collocauerit.

Ῥήσεις τοῦ μεγάλου ἈΘΑΝΑΣΙΟΥ

Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ κατ' Ἀρειανῶν πρώτου λόγου.

μη'. Πῶς γὰρ ἀληθεύσει περὶ τοῦ πατρὸς, ὁ τὸν υἱὸν ἀρνούμενος, τὸν ἀποκαλύπτοντα περὶ αὐτοῦ; ἢ πῶς περὶ τοῦ πνεύματος ὀρθὰ φρονήσει, ὁ δυσφημῶν εἰς τὸν τοῦτο χορηγοῦντα λόγον;

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσεχε πῶς καὶ ἡ τῶν θείων δογμάτων πηγὴ, ὁ τῆς ὀρθοδοξίας στῦλος, ὁ λαμπρὸς τῆς ἀλεξανδρείας, μᾶλλον δὲ τῆς οἰκουμένης φωστὴρ, τὸν υἱὸν χορηγὸν, οὐ μὴν προβολέα λέγει τοῦ πνεύματος. ἕτερον δὲ πάντως ἐστὶν ἡ χορηγία, καὶ ἕτερον ἡ προβολή.

Dicta magni ATHANASII.

Sancti Athanaſÿ,

Ex Oratione prima contra Arianos.

XLVIII. *Quomodo enim verum enunciauerit de Patre, Filium denegans, qui de ſeipſo reuelat: aut quomodo recte ſentiet de Spiritu, qui iniurius eſt in Verbum, illum ſuppeditans.*

ANIMADVERSIO.

Attende quomodo diuinorum dogmatum fons, doctrinæ rectæ ſanæque columna, præclarus Alexandriæ, imo Orbis vniuerſi lumen, Spiritum a Filio ſuppeditari, non vero produci aſſerat. Plane aliud eſt ſuppeditatio, & aliud productio.

REFVTATIO.

Didicisti ex nostris iam supra positis Refutationibus, licet suppeditatio Spiritus in nos Domini habitualem inhabitationẽ Spiritus sancti denotet: ex ipsa suppeditatione apparere, Spiritũ existere ex suppeditante illum Filio, quod non vti minister aut seruus, sed naturaliter & essẽtialiter Dominus illum suppeditat. Quod enim neque vt administer, neque vt seruus sed naturaliter ab ipso suppeditatur, manifestum est omnibus, propterea quod ab ipso existit, ab eodem suppeditari.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἔμαθες ἐν ταῖς προλαβούσαις ἡμῶν ἀντιῤῥήσεσιν, ὡς κἂν καὶ ἡ χορηγία τοῦ πνεύματος τὴν εἰς ἡμᾶς γινομένην δηλοῖ παρὰ τοῦ Κυρίου σχετικὴν τοῦ ἁγίου ἐνοίκησιν πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς χορηγίας ἀναφαίνεται, ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ χορηγοῦντος αὐτὸ υἱοῦ, διὰ τὸ μὴ λειτουργικῶς, ἀλλὰ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς παρὰ τοῦ Κυρίου χορηγεῖσθαι αὐτό. τὸ γὰρ μὴ ὑπηρετικῶς παρ' αὐτοῦ χορηγούμενον, παντί που δῆλον, ὡς παρ' αὐτοῦ ὑπάρχον κεχορήγηται παρ' αὐτοῦ.

Eiusdem ex eadem.

XLIX. *Quodsi vt ipse Dominus dixit; suus est Spiritus & ex suo accipit: eumque & ab se mitti. non igitur Verbum est, qua Verbum, & sapientia est, quod ab se dato spiritu inungitur: sed assumpta ab eodem caro ab illo inungitur.*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

μθ'. Εἰ δὲ, καὶ ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἴρηκεν, αὐτοῦ ἐστι τὸ πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει, αὐτὸς τε αὐτὸ ἀποστέλλει, οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἐστὶν ἢ λόγος ἐστὶ καὶ σοφία, ὁ τῷ παρ' αὐτοῦ διδομένῳ πνεύματι χριόμενος, ἀλλ' ἡ προσληφθεῖσα παρ' αὐτοῦ σάρξ ἐστιν ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτοῦ χριομένη.

ANIMADVERSIO.

Nota hic quoque a Domino Spiritum exhiberi dici, non vero procedere. maximum vero discrimen est inter exhibitionem & processionem.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὅρα κἀνταῦθα διδόμενον παρὰ τοῦ Κυρίου λέγει τὸ πνεῦμα, οὐ μὴν ἐκπορευόμενον. πολλὴ δὲ ἡ διαφορὰ τῆς δόσεως πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν.

REFVTATIO.

Sed aduerte, exhibitum ab exhibente, veluti ab eo existentiam habere.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλ' ὅρα καὶ ὅτι τὸ διδόμενον ἐκ τοῦ διδόντος, ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον ἐστίν.

Eiusdem ex eadem.

L. *Et homo factus dicebat;*

Τοῦ αὐτοῦ.

ν'. Καὶ ἀνθρωπος δὲ γενόμενος

Mittam

λέγων. ἀποστελῶ ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας. καὶ ἔπεμψεν ἀψευδὴς ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. οὗτος οὖν Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας ἄτρεπτος μένων. καὶ ὁ αὐτός ἐστι διδοὺς καὶ λαμβάνων. διδοὺς μὲν ὡς Θεὸς λόγος, λαμβάνων δὲ ὡς ἄνθρωπος.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Κἀνταῦθα πάλιν πέμπειν λέγεται ὁ υἱὸς τὸ πνεῦμα καὶ διδόναι, οὐ μὴν προβάλλειν καὶ ἐκπορεύειν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ κἀνταῦθα πάλιν ὡς παρὰ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχον τὸ παρ' αὐτοῦ πεμπόμενον καὶ διδόμενον νοηθήσεται πνεῦμα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

να΄. Τί δὲ θαυμαστὸν, ἢ τί ἄπιστον, εἰ ὁ τὸ πνεῦμα διδοὺς Κύριος, λέγεται νῦν αὐτὸς τῷ πνεύματι χρίεσθαι, ὅπερ γε χρείας πάλιν ἀπαιτούσης, οὐ παρῃτήσατο διὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ εἰπεῖν ἑαυτὸν ἐλάττονα τοῦ πνεύματος. τῶν γὰρ Ἰουδαίων λεγόντων ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια, ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς, μετὰ τὸ ἐλέγξαι βλασφημοῦντας αὐτούς. εἰ ἐγὼ ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. ἰδοὺ γὰρ ὁ τοῦ πνεύματος δοτὴρ, ἐν πνεύματι νῦν λέγει ἑαυτὸν ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια. τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλως εἰρημένον, ἢ διὰ τὴν σάρκα.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Καὶ πάλιν ἐνταῦθα δοτὴρ τοῦ πνεύ-

Mittam vobis Paracletum, Spiritum veritatis, miſitque, cum longe a mendacio ſit Dei Verbum. Quare Ieſus Chriſtus heri & hodie idem ipſe & in ſecula, immutabilis manens, & ipſe eſt, qui dat & accipit, dans vt Deus Verbum, accipiens vt homo.

ANIMADVERSIO.

Hic rurſus mitti dicitur Spiritus, exiberique, non produci, aut procedere.

REFVTATIO.

Sed hic rurſus vti a Filio exiſtens, qui ab ipſo mittitur & ſuppeditatur Spiritus intelligetur.

Eiuſdem ex eadem Orat.

LI. *Quid vero admirabile eſt aut incredibile, ſi qui Spiritum donat Filius, dicitur nunc ipſe Spiritu inungi: cum dum neceſſitas vrget, propter ſuam humanitatem non renuit dicere ſemetipſum minorem Spiritu. Nam cum Iudæi dicerent in Beelzebu eijcere illum Dæmonia, reſpondit & dixit illis, poſtquam eos blaſphemantes reprebendiſſet. Si ego in Spiritu Dei eijcio Dæmonia. Ecce enim Spiritus dator, quomodo nunc aſſerat ſemetipſum in Spiritu eijcere Dæmonia. hoc vero non alia ratione, quam carnis enunciauit.*

ANIMADVERSIO.

Et rurſus hic Filius dator Spiritus

ritus Sancti, non productor a Sancto decernitur.

REFVTATIO.

Sed rursus hic quoque Spiritus dator Filius, quod ex ipso ille existat, dicetur.

Eiusdem ex eadem Orat.

LII. *Hæc itaque Iudæis, vti homo dicebat. Veruntamen Discipulis diuinitatem, ac magnitudinem suam ostendens, non amplius semetipsum minorem Spiritu, sed maiorem, & æqualem demonstrans, exhibebat Spiritum dicebatque. Ego ipsum mitto, & ille me glorificabit, & quæcunque audiet, dicet. Quemadmodum itaque hic, dum Spiritus dator Filius est, non refugit dicere in Spiritu eijcere Dæmonia tanquam homo: pari modo idem ipse cum exhibet Spiritum non renuit dicere, Spiritus Domini super me, proptereaque vnxit me.*

ANIMADVERSIO.

Vbicunque magnum hunc Patrem deprehendis docentem Spiritus datorem esse Filium, tum reliquis illius pronunciatis effatisque conferto. Hoc enim modo Filium datorem Spiritus vocat, tanquam qui per ipsum a Patre exhibetur.

REFVTATIO.

In digestis supra Animaduersionibus studiose Auditorem

ματος ὁ υἱὸς, οὐ μὴν προβολεὺς τοῦ Ἁγίου δογματίζεται.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν κἀνταῦθα δοτὴρ τοῦ πνεύματος ὁ υἱὸς, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχειν τοῦτο ῥηθήσεται.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

νβ΄. Τοιαῦτα μὲν οὖν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν ὁ Κύριος, τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ τὴν μεγαλειότητα δεικνὺς ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ πνεῦμα καὶ ἔλεγεν· ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω, κἀκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἀκούσει λαλήσει, ὥσπερ οὖν ἐνταῦθα, τοῦ πνεύματος δοτὴρ ὢν ὁ υἱὸς, οὐ παραιτεῖται εἰπεῖν ἐν πνεύματι ἐκβάλλειν τὰ Δαιμόνια, ὡς ἄνθρωπος· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ αὐτὸς ὢν τοῦ πνεύματος δοτὴρ, οὐ παρῃτήσατο λέγειν· πνεῦμα Κυρίου ἐπ᾽ ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πανταχοῦ ἔνθα τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς ἀκούσῃς, δοτῆρα τοῦ Πνεύματος τὸν υἱὸν εἶναι διδάσκοντος, πρὸς τὰς ἄλλας τούτου διδασκαλίας καὶ ταύτας συμβίβαζε. οὕτω γὰρ δοτῆρα τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν λέγει, ὡς δι᾽ αὐτοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς διδομένου τοῦ πνεύματος.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐν μὲν ταῖς ἤδη προηγησαμέναις ἐπιστασίαις, οὐκ ἄκνως ἀξιοῦμεν τὸν ἀ-

adhor-

κρατεῖν κατανοεῖν, ὅπως ὁ Ἅγιος δοτῆρα τοῦ πνεύματος, οὐ μὴν προβολέα καλεῖ τὸν υἱόν. ἔνθα δὲ κατανοήσας δεικνύντα τὸν Ἅγιον περιφανῶς τὴν αἰτίαν καθ' ἣν δοτὴρ τοῦ πνεύματός ἐστιν ὁ υἱός, ἐκεῖσε τὸ τὴν τοιαύτην δηλοῦν ἔννοιαν ῥητὸν, οὐδεμιᾶς ἠξίωσας τῆς ἐπιστασίας. ἐγὼ δὲ τῇ τοιαύτῃ ῥήσει ἐπιστήσας, φημὶ, ὡς ὁ μέγιστος Ἀθανάσιος λέγων, ὅτι ὁ Κύριος οὐκέτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα, καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, ἐδίδου τὸ πνεῦμα καὶ ἔλεγεν, ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω, δεδήλωκε περιφανῶς, ὡς δι' οὐδὲν ἄλλο δοτήρ ἐστι τοῦ πνεύματος ὁ Σωτὴρ, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχειν αὐτό. κατά τι γὰρ αὖ ἄλλο καὶ ῥηθείη τοῦ πνεύματος μείζων ὁ Κύριος, εἰ μὴ κατὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχειν αὐτό; καὶ ἡ γραφική μοι μαρτυρία ἐγγύς. συστήσει γάρ μοι τὸν λόγον, ὁ ἐν ἁγίοις δογματικώτατος, καὶ τὰ θεῖα πολὺς Ἀναστάσιος, λέγων οὕτω, καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεικνὺς ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε, λάβετε πνεῦμα ἅγιον, ὅρα ὅπως ὁ ἅγιος οὗτος, τὸ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου διερμηνεύει ῥητόν, ὅπερ γὰρ ὁ τῆς οἰκουμένης φωστὴρ Ἀθανάσιος ἐδήλου λέγων, ὅτι ὁ Κύριος μείζονα δεικνὺς ἑαυτὸν τοῦ πνεύματος, ἐδίδου αὐτό, τοῦτο καθαρώτερον διεσάφησεν οὗτος, ἐ-

adhortabaris, vt animaduerteret, quomodo Sanctus datorem Spiritus Filium, non productorem nuncuparet. Vbi vero deprehendiſti Sanctum palam oſtendere cauſam, ob quam dator Spiritus Filius eſt, ibi hanc præſeferens ſententiam dictum, nulla Animaduerſione dignum eſſe reputaſti. Ego vero ſimili dicto mentem applicans, aio, maximum Athanaſium, cum aſſerit, Dominum *non amplius ſemetipſum minorem Spiritu, ſed maiorem & æqualem eſſe demonſtrantem, exhibere Spiritum, & dicere, ego illum mitto*, palam commonſtraſſe, ob nullam aliam cauſam datorem eſſe Spiritus Seruatorem, quam quod ille ex ipſo exiſtat. Ob quam enim aliam rationem Dominus Spiritu maior dicetur, niſi quia ille ex ipſo exiſtit? Prope eſt de hoc ſcripto traditum teſtimonium. Nanque ſermonem hunc meum confirmabit, in dogmatibus decernendis quam optimus, & rebus diuinis exponendis præcellentiſſimus Anaſtaſius, cum dicit; *Sic itaque Dominus ex ſemetipſo Spiritum exiſtere commonſtrans, inſuflans Diſcipulis dicebat; Accipite Spiritum ſanctum*. Et conſidera quomodo hic Sanctus Athanaſij dictum interpretatur. Quod enim terrarum Orbis lumen Athanaſius innuens dicebat. *Dominus*

minus maiorem semetipsum Spiritu ostendens, dabat illum, hic apertius interpretatus, hac explanatione sua Orationem digessit: *Sic itaque Dominus ex semetipso ostendens Spiritum existere, insufflans Discipulis dicebat; Accipite Spiritum sanctum.*

ἑρμηνευτικῶς τὸν λόγον παραγαγών, ἐν τῷ εἰπεῖν, καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεικνὺς τὸ πνεῦμα ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε, λάβετε πνεῦμα ἅγιον.

Ex eadem Oratione.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

LIII. *Per quem vero & a quo Spiritus dandus erat, nisi per Filium, cuius & Spiritus est?*

νγʹ. Διὰ τίνος δὲ, καὶ παρὰ τίνος ἔδει τὸ πνεῦμα δίδοσθαι, ἢ διὰ τοῦ υἱοῦ, οὗ καὶ τὸ πνεῦμα ἐστιν;

ANIMADVERSIO.

Diligenter animaduertito, quid notet illud, Spiritum dari per Filium, & a quo dari colligatur, quod a Filio datur.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπίστησον ἀκριβῶς, τί δηλοῖ τὸ, διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα δίδοσθαι. καὶ παρὰ τίνος συνάγεται δίδοσθαι τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ διδόμενον.

REFVTATIO.

Tu quidem in hac Animaduersione per quem & a quo differre insinuas. Sed ego de Filio vtrunque dici contendo, cum manifeste Sanctus inculcet nihil differre, siue dixeris per Filium, siue ex Filio Spiritum sanctum.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Σὺ μὲν ἐν τῇ παρούσῃ ἐπιστασίᾳ διαιρεῖσθαι ἐμφαίνεις, τὸ διὰ τίνος, καὶ παρὰ τίνος. ἐγὼ δὲ καὶ ἀμφότερα εἰς τὸν υἱὸν φημὶ ἐκλαμβάνεσθαι, τοῦ ἁγίου δηλοῦντος, μηδὲν τι διαφέρειν διὰ τοῦ υἱοῦ λέγειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Eiusdem ex Oratione tertia contra Arianos.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ τρίτου τῶν κατὰ Ἀρειανῶν.

LIV. *Itaque cum Saluator de nobis dicat; Quemadmodum tu Pater in me, ita & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint, non eandem cum illo identitatem nos habituros significauit: ostensum est enim illud satis claro Ionæ exemplo, sed quod intercessu gratiæ & dignitatis acceptæ patri conciliemur, sic Ioannes inquit, vt Spiritum per eum credentibus largiatur*

νδʹ. Οὐκοῦν ὁ Σωτὴρ λέγων περὶ ἡμῶν τὸ, καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί. ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, οὐ τὴν ταυτότητα ἡμᾶς μέλλοντας αὐτοῦ ἔχειν, σημαίνει. ἐδείχθη γὰρ ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωνᾶν παραδείγματος καὶ τοῦτο, ἀλλ' ἀξιοῖ· ὅτι πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ὡς Ἰωάννης ἔγραψεν,

ἵνα τὸ πνεῦμα χαρίσηται δι' αὐτοῦ, τοῖς πιστεύουσι, δι' οὗ καὶ δοκοῦμεν ἐν τῷ Θεῷ γίνεσθαι, καὶ κατὰ τοῦτο συνάπτεσθαι ἐν αὐτῷ. ἐπειδὴ γὰρ ὁ λόγος ἐστὶν ἐν τῷ πατρὶ, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τοῦ λόγου δίδοται, θέλει λαβεῖν ἡμᾶς τὸ πνεῦμα.

giatur, per quem videmur in Deo exiſtere, eaque ratione in illo coaptari. Nam quoniam Verbum eſt in Patre, & Spiritus a Verbo donatur, ideo voluntas eius eſt, vt nos accipiamus Spiritum.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τὸ αὐτὸ κἀκ τῆς ἐν τῇ παρούσῃ περικοπῇ θαυμασίας πλοκῆς, καὶ τοῦ οἷον συλλογισμοῦ ἀναφαίνεται. εἰ καὶ μὴ διὰ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐκ τοῦ λόγου εἶπεν ἐνταῦθα τὸ πνεῦμα δίδοσθαι.

ANIMADVERSIO.

Hoc idem ex admirabili, quæ in iſta pericope continetur implicatione, & tantumnon ſyllogiſmo apparet, licet non per Verbum, ſed a Verbo Spiritum exhiberi dixerat.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐ πάνυ σου ἡ ἐνταῦθα ἐπιστασία, δυσαπολόγητος. ἐκ γὰρ τῆς ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ θαυμασίας πλοκῆς καὶ τοῦ, οἷον, ἵνα κατὰ σὲ εἴποιμι, συλλογισμοῦ, οὐ τὸ αὐτὸ τοῖς προειληφθεῖσιν, ὡς σὺ φῂς, ἀναφαίνεται. ἀλλ' ἐκεῖνα ἅπερ ὡς προϊόντες εἰσόμεθα ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ ὁ ἅγιος ἐρεῖ, ἐν οἷς αὐτὸν εὑρήσομεν λέγοντα, ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ λόγου τοῦ ἐκ πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδοται.

REFVTATIO.

Animaduerſio tua, quam hic complicas, non ita facile reſponſionem admittit. Nanque ex admirabili implicatione & tantumnon ſyllogiſmo in iam allata pericope, vt tecum loquar, contentis, non idem cum ſupra poſitis exprimit, ſed ea ipſa, quæ progreſſu Orationis in Epiſtola ad Serapionem Sanctus dicet, deprehendemus, in quibus eum aperte dicentem reperiemus, *Ex Patre Spiritum procedere, cum a verbo quod ex Patre aſſeritur, eluceat, & mittatur, & detur.*

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν πρὸς Μελίτιον καὶ Εὐσέβιον τὸν Σαμοσατέα ἐλέγχου.

νέ. Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προοδικῶς ὂν ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ,

Eiuſdem ex Refutatione hypocriſeos Meletij, & Euſebij Samoſateni.

LV. *Erat vero impoſſibile in Trinitatis gloria Spiritum glorificari, niſi ex Deo per Filium progrederetur, ſed æqua atque*

alia creatura ex Deo productus fuisset, vt asserunt.

ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονὸς, ὡς λέγουσιν.

ANIMADVERSIO.

Attende diligenter & scriptum Patris examina: statim enim atque progressionem Spiritus insinuat, illico ex Patre eam decernit. Hoc enim prorsus innuit, ex Deo per Filium.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσεχε ἀκριβῶς τῇ τοῦ Ἁγίου γραφῇ, πῶς ἔνθα πρόοδον λέγει τοῦ πνεύματος, εὐθὺς ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτὴν δογματίζει. τοῦτο γὰρ πάντως δηλοῖ τὸ, ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ.

REFVTATIO.

Fausta tibi obueniant, mi homo, quod ex Deo per Filium Spiritus progressionem fateris, nec multo post deprehenderis confiteri præpositionum *Ex* & *Per* de Filio vires æquales. & sic non multum abes ab ijs, qui ex vtroque Spiritum esse decernunt.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εὖ σοι γένοιτο ἄνθρωπε, ὅτι ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ τὴν τοῦ πνεύματος πρόοδον ὡμολόγησας. ὅσον γὰρ οὔπω ἁλώσῃ ὁμολογήσας, καὶ τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσοδυναμεῖν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ. καὶ οὐ πόρρω λοιπὸν εἶ τῶν λεγόντων, ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Eiusdem ex Epistola ad Serapionem.

LVI. *Male itaque sentientes de Spiritu sancto, haud recte de Filio sentiunt. Etenim si recte de Filio sentirent, sane vtique recteque de Spiritu sentirent, qui ex Patre procedit, & Filij cum proprius sit, ab eodem datur Discipulis, & vniuersis in illum credentibus.*

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Σεραπίωνα Ἐπιστολῆς.

νϛʹ. Οὐκοῦν κακῶς φρονοῦντες περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐδὲ περὶ τοῦ υἱοῦ καλῶς φρονοῦσιν. εἰ γὰρ ἐφρόνουν ὀρθῶς περὶ τοῦ λόγου, ἐφρόνουν ὑγιῶς καὶ περὶ τοῦ πνεύματος. ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τοῦ υἱοῦ ἴδιον ὂν παρ' αὐτοῦ δίδοται τοῖς μαθηταῖς καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν.

ANIMADVERSIO.

Animaduertito diligenter hanc pericopem, & exquisitum Sancti acumen admirare; dum enim processionis Spiritus sancti & dationis mentionem inducit, huius quidem processionem Patri, dationem Filio attribuit.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπίστησον ἀκριβῶς τῇ περικοπῇ ταύτῃ. καὶ θαύμασον τὴν τοῦ Ἁγίου ἀκρίβειαν, πῶς ἐκπορεύσεως μνησθεὶς τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ δόσεως, τὴν μὲν ἐκπόρευσιν τούτου, τῷ πατρὶ ἀπένειμε, τὴν δὲ δόσιν τῷ υἱῷ.

Tu.

REFVTATIO.

Σὺ μὲν καὶ πάλιν τὴν ἐκπόρευσιν καὶ δόσιν διαιρεῖς. ἐγὼ δὲ τὸν ἀκροατὴν ὑπομνήσω, ὡς τὸ διδόμενον παρὰ υἱοῦ πνεῦμα, ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον, ἔστι διδόμενον παρ' αὐτοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς.

νζ. Εἴπατε γοῦν, εἴπου τῆς θείας γραφῆς εὑρίσκεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰρημένον ἁπλῶς πνεῦμα, χωρὶς προσθήκης τοῦ λέγεσθαι, ἢ τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ πατρὸς, ἢ ὅτι ἐμοῦ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ υἱοῦ, ἢ παρ' ἐμοῦ, ὅ ἐστι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ μετὰ τοῦ ἄρθρου. ἵνα μὴ ἁπλῶς λέγηται πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ἢ αὐτὸ τοῦτο πνεῦμα ἅγιον, ἢ παράκλητον, ἢ ἀληθείας, ὅ ἐστι τοῦ υἱοῦ τοῦ λέγοντος, ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. ἵνα ἀκούοντες ἁπλῶς πνεῦμα, ὑπονοήσητε εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐμβαθῦνον τῇ τοιαύτῃ τοῦ Ἁγίου συγγραφῇ, πῶς τὴν παρὰ πρόθεσιν εἰς τὴν τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν μόνῳ τῷ πατρὶ ἀφορίζει.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Τὴν μὲν παρὰ πρόθεσιν εἰς τὴν τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν ἐκλαμβάνων, καλῶς τῇ τοῦ Ἁγίου συγγραφῇ ἐμβαθύνεις, μόνῳ δὲ τῷ πατρὶ ἀφορίζων αὐτὴν, πολὺ τῆς ἀληθοῦς διανοίας ἀφέστηκας. πολλῶν γὰρ χρήσεων

ANTIPPHΣIΣ.

Tu rurſus inter proceſſionem & dationem diſcrimina comminiſceris. Verum ego in memoriam Auditoris reuocauero, qui datur a Filio Spiritus, eum tanquam ex ipſo exiſtentem alijs exhiberi.

Eiuſdem ex eadem Epiſtola.

LVII. *Dicite igitur, ſi in aliquo diuinæ ſcripturæ loco reperitur Spiritus ſanctus ſimplici nomine Spiritus vocatus abſque adiectione, Dei ſcilicet, ſiue Patris, aut mei ipſius Chriſti & Filij, aut ex meo, quod eſt a Deo: aut cum articulo, ne ſimpliciter Spiritus nuncuparetur, ſed hic Spiritus, aut Spiritus ſanctus, aut Paracletus, aut veritatis, quod eſt Filij, qui dicit, Ego ſum veritas, vt audientes ſimpliciter prolatum Spiritum intelligeretis, eſſe Spiritum ſanctum.*

ANIMADVERSIO.

Figito altius mentem allato Athanaſij ſcripto ex illum præpoſitionem in Spiritus exiſtentia ſoli Patri attribuere.

REFVTATIO.

Præpoſitionem *Ex* de Spiritus exiſtentia accipiens tu recte in ſancti Patris ſcriptum allatum mentem figis: Veruntamen ſoli Patri illam attribuens, maximum in modum a vera illius intelligentia aberras, Nanque, cum multæ ſcripto traditæ auctoritates ex Patre & Filio Spiritum

esse stabiliant, nescio an vlla alia, quæ ex vtroque apertius comprobet, assignari poterit. Cum enim in iam positis Sanctus ostendere sibi proposuerit, vbicunque Spiritus cum additione pronunciatus reperitur, nempe Dei, siue Patris, siue Christi, siue Filij, ipsum insinuare Spiritum, ex Triade vnum, ipsiusque Triadis completiuum, inter alia quibus adiectio id indicat, superaddit & illud, veluti a Filio dictum, aut a me ipso, quod a Deo est; idque asserens, ex vtroque Spiritum esse commonstrauit, modumque quo ex vtroque est. Cum etiam asserat veluti ex Filio dici tanquam ex meipso, quod est a Deo, in duorum horum nominum complicatione illud ex vtroque explicuit. Sic prius mentionem Filij inducens, illicoque adnectens, quod est a Deo, demonstrauit, veluti ex vno Patre & Filio, non veluti ex duabus causis & principijs Spiritum sanctum esse: qua enim ratione duæ esse Spiritus sancti causæ poterunt Pater & Filius, cum Filius dicat, Spiritus ex me, quod est ex Deo, tantumque non inclamante, licet ex me Spiritus est, verum in Patrem primariam & absque principio causam, vnde & ego quod sim habeo, refertur. Quemadmodum enim in alijs dixi, quidquid a Filio

γραφικῶν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ δηλουσῶν εἶναι τὸ πνεῦμα, οὐκ οἶδα εἴ τις ἑτέρα τῆς χρήσεως ταύτης ἐκδηλότερον δηλώσει τὸ ἐξ ἀμφοῖν. ἐν γὰρ τοῖς ἤδη ῥηθεῖσιν ὁ ἅγιος θέλων παραστῆσαι, ὡς ὅπου ἂν εὑρίσκηται τὸ πνεῦμα εἰρημένον μετὰ προσθήκης· τυχὸν τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ Πατρὸς, ἢ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τοῦ υἱοῦ, αὐτὸ δηλοῖ τὸ πνεῦμα τὸ τῆς τριάδος ἓν καὶ συμπληρωτικὸν τῆς τριάδος, πρὸς τοῖς ἄλλοις ὧν ἡ προσθήκη τοῦτο δηλοῖ, προστίθησι. καὶ τὸ ὡς ἀπὸ τοῦ υἱοῦ εἰρημένον τὸ, ἢ παρ' ἐμοῦ, ὃ ἐστι παρὰ τοῦ Θεοῦ. καὶ τοῦτο εἰπὼν ὁ ἅγιος, ὅτι τε ἐξ ἀμφοῖν τὸ πνεῦμα ἐνέφηνε, καὶ ὅπως ἐξ ἀμφοῖν. ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν, ὡς ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τὸ παρ' ἐμοῦ, ὅ ἐστι παρὰ τοῦ Θεοῦ. ἐν μὲν τῇ τῶν δύο ὀνομάτων ἐπιπλοκῇ ἐνέφηνε τὸ ἐξ ἀμφοῖν. ἐν δὲ τῷ μνησθῆναι πρότερον τοῦ υἱοῦ, καὶ συντόμως ἐπαγαγεῖν, ὅ ἐστι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐνέφηνε τὸ ὡς παρ' ἑνὸς τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πατρὸς, οὐ μὴν ὡς παρὰ δύο αἰτίων καὶ ἀρχῶν εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πῶς γὰρ ἂν εἶεν δύο τοῦ πνεύματος αἴτια πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, τοῦ υἱοῦ λέγοντος, τὸ πνεῦμα παρ' ἐμοῦ, ὅ ἐστι παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μόνον οὐχὶ βοῶντος, ὡς εἰ καὶ παρ' ἐμοῦ τὸ πνεῦμα ἐστιν, ἀλλ' εἰς τὸν πατέρα τὴν προτέραν καὶ ἄναρχον αἰτίαν ἐστὶν ἀναγόμενον, ὅθεν καὶ ἐμοὶ τὸ εἶναι ἐστιν. ὡς γὰρ καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκειμεν, ἔτι παρὰ υἱοῦ, καὶ ἐξ υἱοῦ, καὶ δι' υἱοῦ λέγεται εἶναι,

εἰς τὸν πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχον, ὡς ἐξ ἑνός ἐστιν. Οὐκ ὀλίγα δὲ πρὸς τοῦτο συμβάλλεται, καὶ τὸ παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ Ὁμιλίᾳ ῥηθὲν τῶν αὐτοῦ Ἠθικῶν, ἐν οἷς ἔφη, οὐκ ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ ἀρρήτου στόματος ἀρρήτως πεφηνὸς, ἀλλὰ Θεοῦ πνεῦμα καὶ παρὰ Θεῷ, ἀποστελλόμενον παρὰ Θεοῦ, καὶ δι' υἱοῦ χορηγούμενον, ὡς λέγεται μὲν ἐκ τοῦ πατρικοῦ προσώπου, τὸ πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὅ ἐστιν ἐπὶ σοί. λέγεται δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ὅτι, Παράκλητον πέμψω ὑμῖν, ὅντινα καὶ καλεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Εἰ γοῦν ὁ μὲν μέγας Βασίλειος διατρανοῖ, ἐκ τοῦ πατρικοῦ προσώπου λέγεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὅ ἐστιν ἐπὶ σοί, ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος ὡς ἀπὸ τοῦ υἱοῦ λέγει τὸ πνεῦμα παρ' ἐμοῦ, ὅ ἐστι παρὰ τοῦ Θεοῦ, πῶς οὐ περιδήλως ἐντεῦθεν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναφαίνεται, καὶ οὐχ ὡς ἐκ δύο αἰτίων, καὶ ἀρχῶν, ἀλλ' ὡς ἐξ ἑνός; ἀλλὰ καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος τοῖς μεγάλοις τούτοις πατράσιν, εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν συγκροτήσει ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην. Νῦν μὲν ὡς ἀφ' ἑαυτοῦ λέγων· ὥσπερ γάρ ἐστιν ἴδιον πνεῦμα τοῦ υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προϊὸν, οὕτω καὶ τοῦ πατρὸς. οἷς δὲ τὸ πνεῦμα κοινὸν, τούτοις

a Filio & ex Filio, & per Filium esse dicitur, in Patrem refertur. Proptereaque qui ex Patre, per Filium, & ex vtroque existit, veluti ex vno est. Nec parum ad id idem conducit, quod etiam a magno Basilio in Quadragesima Homilia Moralium dicitur cum scribit; *Non alienus, est a gloria Patris Dei Spiritus ex ineffabili ore, ineffabiliter apparens; sed Dei Spiritus, & apud Deum, & a Deo missus, & per Filium suppeditatus, vt dicitur a paterna persona, spiritus meus, qui est in te. Dicitur quoque a Christo, Paracletum mittam vobis, quem & vocat Spiritum veritatis.* Si igitur magnus Basilius aperte exponit, ex persona Patris dici, Spiritus meus, qui est in te: & magnus Athanasius, vti ex Filio dicit Spiritum, ex me, quod est ex Deo, quomodo hic non apertissime ostenditur inde colligi, ex Patre & Filio esse Spiritum, & non tanquam ex duabus causis & principijs, sed tanquam ex vno? Sed & sanctus Cyrillus cum magnis hisce Patribus in eadem sententia concordabit in interpretatione Euangelij secundum Ioannem, nunc quidem veluti ex seipso dicens; *Quemadmodum enim proprius est Spiritus Filij, naturaliter in ipso existens, & per ipsum progrediens, ita & Patris. Quibus vero Spiritus communis*

munis est, illis prorsus fuerint, & quæ essentiæ sunt, non separata: nunc vero, vti a Filio ad Discipulos, *Meus enim Spiritus, qui operatur in vobis. Quemadmodum enim meus ita & Dei & Patris est.*

Ex eadem Epistola.

LVIII. *Neque enim Angelum vna cum diuinitate collocabat, neque in creatura sibimet ipsi & Patri nos coniungebat, sed in Spiritu sancto, quem ipse promittens, non dixit Angelum mittere, sed Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, & ex Filio accipit & datur.*

ANIMADVERSIO.

Hoc quoque cum iam dictis concordat, a Patre quidem Spiritum procedere, ex Filio vero accipere, & dari Sanctus edocet.

REFVTATIO.

Vere quidem a Patre procedere Spiritum, a Filio vero accipere Sanctus docet. Considera porro tu ex his Euangelicis dictis vere ostendi, Spiritum sanctum ex vtroque esse. quod cum hic insinuare vellet Sanctus, hæc Euangelica dicta inter sese complicauit. Quicunque enim ex Patribus, Spiritum ex Patre & Filio esse commonstrare voluerit, non alijs quam hisce Euangelicis testi-

ἐπεὶ δήπου πάντως αὖ καὶ τὰ οὐσίας συνδιωρισμένα. νῦν δὲ λέγων ὡς ἀπὸ τοῦ υἱοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς. ἐμὸν γὰρ πνεῦμα, τὸ ἐνεργοῦν ἐν ὑμῖν, ὥσπερ δὲ ἐμὸν, οὕτω καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

νή. Οὐ γὰρ ἄγγελον συνέταττε τῇ θεότητι, οὐδὲ ἐν κτίσματι συνῆπτεν ἡμᾶς ἑαυτῷ καὶ τῷ πατρὶ, ἀλλ' ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ὅπερ αὐτὸς ἐπαγγελλόμενος, οὐκ εἴρηκεν ἄγγελον ἀποστέλλειν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει, καὶ δίδοται.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Καὶ τοῦτο τοῖς προειρημένοις ἀκόλουθον, παρὰ μὲν γὰρ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ λαμβάνειν, καὶ δίδοσθαι, διδάσκει ὁ Ἅγιος.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθῶς παρὰ μὲν τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ λαμβάνειν διδάσκει ὁ Ἅγιος. σκόπει δὲ καὶ ὅτι ἀληθῶς ἐκ τῶν Εὐαγγελικῶν τούτων ῥήσεων δείκνυται, τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὅπερ καὶ δηλῶσαι βουλόμενος ἐνταῦθα ὁ Ἅγιος, ἀλλήλαις τὰς εὐαγγελικὰς ταύτας προσέπλεξε ῥήσεις. ὅστις γὰρ αὖ τῶν Ἁγίων θελήσειε θεολογῶν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ δηλῶσαι εἶναι τὸ πνεῦμα, δηλοῖ τοῦτο μάρτυσι ταῖς Εὐαγγελικαῖς ταύταις φωναῖς χρώμενος.

monijs

καὶ συνίστησί μοι τὸν λόγον, ὁ πολὺς τὰ θεῖα Ἐπιφάνιος, ἐν οἷς λέγει, Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ ὁ Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὥς φησιν ὁ Χριστός. ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ, οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. τέλος ὁ τοῖς παροῦσιν ἐντυγχάνων ἐπιστησάτω, πῶς ὁ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς Καρδηναλίους διαλέξεσιν ἐνστατικῶς πάνυ λέγων, ὅτι τὸ, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται πρὸς τὸ πατρικὸν ἔχει πρόσωπον τὴν ἀναφορὰν, καὶ οὐχὶ ἑαυτὸν παραδεικνύει, ὁ τὴν λέξιν ταύτην εἰπὼν, ἐνταῦθα ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν τὸ πνεῦμα ὁμολογεῖ. καὶ γνῶθι, μὴ ἀλήθειαν αὐτὸν ἐκζητεῖν, ἀλλὰ πεισμονὴν συνιστᾶν.

monijs vſus demonſtrauerit. Et ſermonem hunc meum in rebus diuinis pertractandis eximius Epiphanius comprobauerit, cum ſcribit, *Vtraque in homine iuſto habitant Chriſtus & Spiritus ipſius. Quod ſi Chriſtus ex Patre creditur eſſe, Deus ex Deo, & Spiritus ex Chriſto, ſiue ex vtroque, vt Chriſtus inſinuat, qui a Patre procedit, & hic de meo accipiet.* Tandem qui hæc percurris animum aduertito, eũ qui cum Cardinalibus inſtanter nimis contendens, illud, ex meo accipiet, ad Patris perſonam relationem habere, & non ad ſemetipſum oſtẽdere; dictiones ſimiles pronunciat, hic ex Filio Spiritum accipere fateri; agnoſcitoque eum non veritatem exquirere, ſed contentionem propagare.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

νθʹ. Ἡ γὰρ ἁγία καὶ μακαρία τριὰς, ἀδιαίρετος καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτήν ἐστι, καὶ λεγομένου τοῦ πατρὸς, πρόσεστι καὶ ὁ τούτου λόγος, καὶ τὸ ἐν τῷ υἱῷ πνεῦμα. ἐὰν δὲ καὶ ὁ υἱὸς ὀνομάζηται, ἐν τῷ υἱῷ ἐστὶν ὁ πατὴρ, καὶ τὸ πνεῦμα οὐκ ἔστιν ἐκτὸς τοῦ λόγου. μία γὰρ ἐστὶν ἡ ἐκ τοῦ πατρὸς χάρις δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι ἁγίῳ πληρουμένη.

Eiuſdem ex eadem.

LIX. *Sancta enim & beata Trinitas indiuiſa, & in ſemetipſa coniuncta eſt, & cum enunciatur Pater, adeſt etiam illius Verbum, & qui in Filio eſt Spiritus. Cum vero nominatur Filius, in Filio Pater eſt, & Spiritus extra Verbum non eſt. Vna ſiquidem eſt Patris gratia, quæ per Filium in Spiritu ſancto completur.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὅρα, πῶς τὸ ἐν τῷ υἱῷ λέγει πνεῦμα, οὐ μὴν τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ.

ANIMADVERSIO.

Aduertito hic dici, in Filio Spiritum, non autem ex Filio.

In

REFVTATIO.

In iam posita pericope Spiritum in Filio, non autem ex Filio dici Spiritum Animaduersione tua notas, quæ vero in ea est admirabilis complexio, & tantum non, vt tuis vtar verbis, syllogismus, apparere per Filium Spiritum Patri cõiunctum, tanquam qui per Filium ex Patre existit, vnde & beatæ Trinitatis naturam indiuisam Sanctus colligit, tanquam nulla animaduersione digna præteris.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὅτι μὲν ἐν τῷ υἱῷ, οὐ μὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ λέγει ὁ Ἅγιος τὸ πνεῦμα, ἐπιστασίας ἀξιοῖς, ὅτι δὲ ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ θαυμασίας πλοκῆς, καὶ τοῦ, οἷον κατὰ σὲ πάλιν εἰπεῖν συλλογισμοῦ, ἀναφαίνεται διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα συναπτόμενον τῷ πατρὶ, ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχον ἐκ τοῦ πατρὸς, ὁπόθεν καὶ τὸ τῆς μακαρίας Τριάδος ἀδιαίρετον ὁ Ἅγιος εἶναι δεδήλωκε, τοῦτο οὐδεμιᾶς ἐπιστασίας ἀξιοῖς.

Ex eadem Epistola.

LX. *Quemadmodum enim Filius, qui in Patre est, & in quo Pater est, non est creatura, sed paternæ essentiæ proprius, hoc enim vos quoq; affirmare dissimulatis; pari modo & Spiritus, qui in Filio est, & in quo Filius est, non est fas cum creaturis collocari.*

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ξʹ. Ὥσπερ γὰρ ὁ υἱὸς, ὁ ἐν τῷ πατρὶ ὢν, ἐν ᾧ καὶ ὁ πατήρ ἐστιν, οὐκ ἔστι κτίσμα, ἀλλ' ἴδιος τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας. τοῦτο γὰρ καὶ ὑμεῖς προσποιεῖσθε λέγειν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν τῷ υἱῷ, ἐν ᾧ καὶ ὁ υἱός ἐστιν, οὐ θέμις τοῖς κτίσμασι συντάσσειν.

ANIMADVERSIO.

Prudenter hanc pericopem considerato, verborũ enim ansam tibi Sanctus exhibere nolens cũ scribit Spiritum etiam in Filio esse, per ipsum, & ex ipso esse dicendi, subiunxit etiam de Filio, in quo est, in Spiritu nempe, nihil aliud ibidem ostendens nisi essentiam, naturamque indiuisam. Hoc enim ipsum & de Patre & Filio antea insinuauerat.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Συνετῶς ἐπίστησον τῇ περικοπῇ ταύτῃ, ἵνα γὰρ μὴ λόγων λαβὰς ὁ Ἅγιος δώσῃ σοι εἰπὼν, τὸ πνεῦμα καὶ ἐν τῷ υἱῷ εἶναι, ὡς διὰ τοῦτο καὶ ἐξ αὐτοῦ εἶναι λέγειν σε, ἐπήγαγε καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ, ἐν ᾧ ἐστιν, ἤγουν ἐν τῷ πνεύματι, οὐδὲν ἕτερον ἐντεῦθεν δεικνὺς, ἢ τὸ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως ἀδιαίρετον. τὸ αὐτὸ γὰρ καὶ περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ εἴρηκεν,

REFVTATIO.

Mutuam inter se hyposta-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὅτι μὲν τὴν ἐν ἀλλήλαις τῶν ὑποσ-

seon

-στάσεων περιχώρησιν, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀδιαίρετον τῆς οὐσίας καὶ φύσεως ὁ Ἅγιος παραδεδήλωκεν ἀπὸ τῶν ἐμπεριειλημμένων τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ πρόδηλόν ἐστιν. οὐ μὴν δὲ τὰ ῥηθέντα ὁ Ἅγιος εἶπεν, ἵνα, ὡς σὺ φῄς, μή τις οἰήσηται, ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα διὰ τὸ ἐν τῷ υἱῷ εἶναι αὐτό, οἱ γὰρ ἐκ τοῦ υἱοῦ δεικνύντες ὑπάρχειν αὐτὸ λόγοι, οὐκ εἰς τὴν ἐκ περιεστήζαν πρόθεσιν, ἀλλ' ἐκεῖθεν τὴν ἰσχὺν ἔχουσιν, ὅθεν πολλάκις καθαρῶς ἀπεδείξαμεν.

ſeon circummigrationem, & quod inde ſequitur indiuiſum eſſentiæ ac naturæ Sanctum indicaſſe ex ijs, quæ in dicta pericope continentur, manifeſtum eſt. Veruntamen non eo quo tu dicis ſcopo dicta enunciauit, ne quis ſuſpicaretur ex Filio eſſe Spiritum, quod in Filio Spiritus eſſet. Quæ enim ex Filio Spiritum eſſe rationes demonſtrant, non in præpoſitione *Ex* ſubſiſtunt, ſed inde robur accipiunt, vnde nos palam aperteque ſæpius demonſtrauimus.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς αὐτῆς.

ξά. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀεὶ τὸ αὐτό ἐστιν, οὐ γὰρ τῶν μετεχόντων ἐστίν, ἀλλ' αὐτοῦ τὰ πάντα μετέχει. εἰ δὲ τοῦτο μέν, ἀεὶ τὸ αὐτό ἐστι καὶ μεθεκτόν, τὰ δὲ κτίσματα μετέχοντά ἐστιν αὐτοῦ, οὐκ ἂν εἴη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὔτε ἄγγελος, οὔτε λόγος, ἀλλ' ἴδιον τοῦ λόγου, παρ' οὗ διδόμενον μετέχεται παρὰ τῶν κτισμάτων.

Eiuſdem ex eadem.

LXI. *Spiritus ſanctus ſemper idem eſt: neque enim eſt ex participantibus, ſed illius vniuerſa participant. Quodſi is ſemper idem eſt, & participatũ, creaturæ vero illius participant, nõ erit Spiritus ſanctus, neque Angelus, neq; Verbum, ſed proprius Verbi, a quo datus a creaturis participatur.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσχες τῇ θαυμαστῇ τοῦ Ἁγίου ἀκριβείᾳ, πῶς ἔνθα τὴν παρὰ πρόθεσιν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τέθεικε, διδόμενον εἶπε τὸ πνεῦμα.

ANIMADVERSIO.

Attendito admirabilem exquiſitamque huiuſce Sancti in hac re exprimenda diligentiam. Vbi enim præpoſitionem Ex *appoſuit, dari Spiritum dixit.*

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἡ θαυμαστὴ τοῦ Ἁγίου ἀκρίβεια, εἰδέναι σε θέλει, ὡς τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ διδόμενον πνεῦμα, ὡς παρὰ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχον δίδοται παρ' αὐτοῦ.

REFVTATIO.

Admirabilis atque accurata Sancti in re exprimenda diligentia, id a te non ignorari vult, Spiritum, qui a Filio datur, veluti ex Filio exiſtẽtem exhiberi.

Ex eadem.

LXII. *Quae enim Spiritus vnicuique distribuit, ea a Patre per Filium suppeditantur: omnia siquidem Patris Filij sunt. Quare & quae a Filio in Spiritu donantur, Patris sunt munera. Et Spiritus cum est in nobis, & Verbum illum exhibens in nobis, in Verbo autem Pater est.*

ANIMADVERSIO.

Attendito Spiritus munera a Patre per Filium suppeditari.

REFVTATIO.

Si cum veritate attendere vis, o Auditor, qua ratione Spiritus munera a Patre per Filium Sanctus hic doceat suppeditari, attendendum est, quomodo a Spiritu singulis munera distributa, a Patre per Filium suppeditantur. Etenim si a Patre per Verbum munera suppeditata intellexeris, tanquam qui ea suppeditans Spiritus, a Patre per Filium sit, bene quidem ac prudenter veram Sancti sententiam assecutus es. Quod si praeter hanc rationem aliter intellexeris, a Patre per Filium Spiritus munera suppeditari, & vtrunque Patrem nempe & Filium, spiritalium munerum suppeditationis ministros apprehendes: nanque prorsus necessario, ea ipsa ratione qua suppeditantur a Patre, eadem, per Filium

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ξβʹ. Ἃ γὰρ τὸ πνεῦμα ἑκάστῳ διαιρεῖ, ταῦτα παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ λόγου χορηγεῖται. πάντα γὰρ τὰ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ ἐστι. διὸ καὶ τὰ παρὰ τοῦ υἱοῦ ἐν πνεύματι διδόμενα, τοῦ πατρός ἐστι χαρίσματα, καὶ τοῦ πνεύματος δὲ ὄντος ἐν ἡμῖν, καὶ ὁ λόγος ὁ τοῦτο διδοὺς ἔστιν ἐν ἡμῖν, ἐν τῷ λόγῳ δέ ἐστιν ὁ πατήρ.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσχες πῶς τὰς τοῦ πνεύματος δωρεὰς, παρὰ τοῦ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ λέγει χορηγεῖσθαι.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐὰν ἀληθείᾳ προσέχειν ἐθέλῃς ἀκροατὰ, πῶς τὰς τοῦ πνεύματος δωρεὰς παρὰ τοῦ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ λέγει ὁ ἅγιος χορηγεῖσθαι, δεῖ σε προσέχειν, πῶς τὰ διαιρούμενα παρὰ τοῦ Πνεύματος ἑκάστῳ χαρίσματα, παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ λόγου εἰσὶ χορηγούμενα. Εἰ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ λόγου νοήσῃς τὰ χαρίσματα χορηγούμενα, ὡς τοῦ χορηγοῦντος αὐτὰ πνεύματος παρὰ πατρὸς ὑπάρχοντος διὰ υἱοῦ, καλῶς καὶ νουνεχῶς ὄντως τῇ τοῦ ἁγίου προσέσχες ἐννοίᾳ. Εἰ δὲ παρὰ τοῦτον τὸν λόγον ἄλλως νοήσῃς, παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ τὰ τοῦ πνεύματος χορηγεῖσθαι χαρίσματα, καὶ ἀμφοτέρους τόν τε πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ὑπηρέτας τῆς τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων νοήσῃς διανομῆς. κατὰ γὰρ πᾶσαν ἀνάγκην τῷ λό-

γῳ χορηγοῦνται ταῦτα παρὰ πατρὸς, τῷ αὐτῷ χορηγηθήσονται καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ εἰ μὲν παρὰ πατρὸς, ὡς τοῦ πνεύματος ὑπάρχοντος παρὰ τοῦ πατρὸς, δῆλον ὅτι καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ, ὡς τοῦ πνεύματος ὑπάρχοντος διὰ υἱοῦ. Εἰ δὲ διὰ υἱοῦ χορηγεῖσθαι λέγεις αὐτὰ, μὴ ὑπάρχοντος τοῦ πνεύματος διὰ υἱοῦ, πάντως χορηγηθήσονται καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς, μὴ τοῦ πνεύματος ὑπάρχοντος παρὰ τοῦ πατρός. καὶ τίς ἔτι λείπεται λόγος, μὴ συνάγεσθαι ἐντεῦθεν ὑπηρετικῶς παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὰ πνευματικὰ χορηγεῖσθαι χαρίσματα;

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ξγ΄. Ἡ γὰρ διδομένη χάρις καὶ δωρεὰ, ἐν τριάδι δίδοται παρὰ τοῦ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. ὥσπερ γὰρ ἐκ τοῦ πατρός ἐστι διὰ υἱοῦ ἡ διδομένη χάρις, οὕτως οὐκ ἂν γένοιτο κοινωνία τῆς δόσεως ἐν ἡμῖν, εἰ μὴ ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς πανταχοῦ καὶ αὐτὰς τὰς χάριτας καὶ δωρεὰς τοῦ πνεύματος ἐκ τοῦ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ γίνεσθαι διδάσκοντά σε τὸν Ἅγιον; Εἰ γοῦν αἱ χάριτες καὶ δωρεαὶ οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ διὰ τοῦ υἱοῦ, πῶς ὁ τῆς ὑπάρξεως τοῦ παναγίου πνεύματος τρόπος, οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου δι᾽ υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων;

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐγὼ δὲ μικρὸν τὸν λόγον ὑπαλλάξας ἐρῶ. εἰ μὴ ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ ἡ τοῦ παναγίου πνεύματος ὕπαρξις ἦν,

Filium ſuppeditabuntur, & ſi a Patre, vti Spiritu exiſtente a Patre, manifeſtum eſt etiam per Filium, vti Spiritu exiſtente per Filium. Quodſi per Filium aſſeris ea ſuppeditari, non exiſtente Spiritu per Filium, modis omnibus ſuppeditabuntur & a Patre, Spiritu non exiſtente a Patre. Et quænam hæc ratio aſſignari poterit, non colligi inde ſeruili modo a Patre & Filio ſpiritalia munera ſuppeditari?

Ex eadem.

LXIII. *Gratia ſiquidem & munus quod datur in Trinitate, datur a Patre per Filium in Spiritu ſancto. Quemadmodum enim eſt ex Patre per Filium gratia data, ita nulla fuerit dationis gratia in nobis niſi in Spiritu ſancto.*

ANIMADVERSIO.

Videsne locis in omnibus ipſas gratias & munera Spiritus ex Patre per Filium fieri docentem te Sanctum? ſi ergo gratiæ & munera non ex Filio, ſed per Filium, quomodo exiſtentiæ ſanctiſſimi Spiritus modus, non ex Patre ſolo per Filium, ſed ex vtriſque fuerit?

REFVTATIO.

Ego vero paululum immutato ſermone dixerim. Si ex Patre per Filium ſanctiſſimi Spiritus

tus existentia non est, qua ratione gratiæ & munera Spiritus ex Patre essent per Filium? Tandem rerum harum cognitor considera, quomodo sapientum mentem propriæ sententiæ amor aberrare faciat, etiam ex eo, quod sapiens hic vir gratias & munera Spiritus ex Filio esse dicere renuat; & sanctissimi Spiritus existentiæ modum ex Patre esse solo per Filium contendat. Neque enim noui quemquam, dummodo sit intellectus oculis integer ad res dignoscendas, qui absurdissimum in hisce non agnoscat. Quod enim ex Patre solo est, quomodo per filium fuerit? & quod per filium existit, quomodo ex solo Patre fuerit? Cum multa sæpius aliorum scripta percurrerim, quæ nulla sequelæ ratione dictata sunt, modo quidem in mentem non venit, an aliquod vspiam offenderim, quod dictis absurdius atque magis inconsequens fuerit.

πῶς δὲ αἱ χάριτες καὶ δωρεαὶ τοῦ πνεύματος, ἐκ τοῦ πατρὸς ἦσαν διὰ τοῦ υἱοῦ; πῶς ὁ τῶν παρόντων ἐξετάσεις, σκόπει, ὅπως τὰς τῶν σοφῶν ἀνδρῶν φρένας σφάλλει τὸ ἐθελόγνωμον, καὶ ἀπὸ τοῦ τὸν σοφὸν τοῦτον ἄνδρα, οὐ δὲ τὰς πνευματικὰς δωρεάς τε καὶ χάριτας λέγειν ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τὸν τῆς ὑπάρξεως τοῦ παναγίου πνεύματος τρόπον ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου εἶναι λέγειν διὰ τοῦ υἱοῦ. οὐκ οἶδα γὰρ τὶς ἂν καθαρὸς τὸ τῆς διανοίας ὄμμα τὰ πρὸς διάγνωσιν, οὐ συνίδοι τὸ ἐν τούτοις παραλογώτατον. τὸ γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου, πῶς διὰ υἱοῦ; καὶ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχον, πῶς ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἔσται; πολλοῖς πολλάκις ἐντυχὼν γράμμασι κατὰ διάνοιαν ἀνακόλουθον προενηνεγμένοις, οὐκ οἶδα εἴ ποτέ τινι ἑτέρῳ ἐνέτυχον, χεῖρον ἢ κατὰ τὰ εἰρημένα τὸ ἀνακόλουθον ἔχοντι.

Ex eadem.

LXIV. *Veri itaque adoratores adorant quidem Patrem, sed in Spiritu & veritate, confitentes Filium & in ipso Spiritum. Non enim diuiditur a Filio Spiritus, quemadmodum a Patre Filius non diuiditur. Ipsa veritas est quæ dicit; Mittam vobis Paracletum Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, quem mundus non potest*

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ξδʹ. Οἱ ἀληθινοὶ τοίνυν προσκυνηταὶ προσκυνοῦσι μὲν τῷ πατρὶ, ἀλλ᾽ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, ὁμολογοῦντες υἱὸν καὶ ἐν αὐτῷ τὸ πνεῦμα, ἀχώριστον γὰρ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ὡς ἀχώριστος ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἡ λέγουσα, πέμψω ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν.

τουτέστιν οἱ ἀρνούμενοι αὐτὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐν τῷ υἱῷ.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὅρα. σαφέστατα γὰρ καὶ καθαρῶς ἐνταῦθα ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν λέγει τὸ πνεῦμα, ἐν τῷ υἱῷ.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλ' ὅρα καὶ ὅτι σαφέστατα καὶ καθαρῶς ἀχώριστον τοῦ υἱοῦ εἶπε τὸ πνεῦμα, ὡς ὁ υἱός ἐστιν ἀχώριστος τοῦ πατρός. καὶ ἐντεῦθεν ἐνέστησε τὸ τῆς Τριάδος συμφυὲς εἶναι ἐκ τοῦ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ πατρός.

Τοῦ αὐτοῦ ἐξ ἑτέρας πρὸς τὸν αὐτὸν Ἐπιστολῆς.

ξέ. Ἱκανὰ μὲν καὶ ταῦτα πεῖσαι καὶ πάντα ὁντιναοῦν φιλόνεικον, μηκέτι λέγειν κτίσμα τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν τῷ Θεῷ, καὶ τὰ βάθη ἐρευνῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ νεμόμενον καὶ διδόμενον.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἄκουε πῶς ὁ Ἅγιος ἐν παντὶ σχεδὸν οἰκείῳ συγγράμματι, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὴν τοῦ παναγίου πνεύματος δόσιν διδάσκει σε.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ πρόσεχε καὶ πῶς ἡ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ δόσις τοῦ πνεύματος τὴν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ὕπαρξιν αὐτοῦ συνίστησιν.

accipere, illi scilicet, qui negant eum ex Patre in Filio.

ANIMADVERSIO.

Planissime apertissimeque hic conspicito, ex Patre dici Spiritum, veruntamen in Filio.

REFVTATIO.

Attamen tu quoque conspicito, planissime apertissimeque inseparabilem a Filio Spiritum dici, quemadmodum Filius non separatur a Patre. Hincque demonstrari, vnam communemque Trinitatis naturam, ex eo quod spiritus per Filium ex Patre est.

Eiusdem ex alia Epistola ad eundem.

LXV. *Satis abundeque haec suadere poterunt quemcumque, dummodo contentionis studio non abripitur, ne in posterum asserat, creaturam Dei Spiritum, qui in Deo est, & profunda Dei consilia exquirit, & ex Patre per Filium exhibetur & datur.*

ANIMADVERSIO.

Attendito, quomodo Sanctus hic in omnibus suis scriptis, ex Patre per Filium sanctissimi Spiritus dationem te doceat.

REFVTATIO.

Veruntamen tu quoque attendito, quomodo ex Patre per Filium Spiritus datio, eiusdem ex Patre per Filium existentiam stabiliat.

Ex eadem.

LXVI. *Qui enim credit in Patrem, agnoscit in Patre Filiū, & Spiritum non extra Filium, proptereaq; etiam in Filium credit, & in Spiritum sanctū. Quandoquidem una est Trinitatis diuinitas, quæ veluti ex uno Patre agnoscitur.*

ANIMADVERSIO.

Hoc item aperte insinuat, & Filium & Spiritum ex Patre.

REFVTATIO.

Vti ex vno Patre Trinitatis deitatem agnosci Sanctus edocet, sed nullus est qui impediat, Spiritum etiam ex diuinitate Filij asserere: sic ex vno Patre cum Filius & Spiritus sint, nullus ex Patribus vetuit, ex Filio etiam Spiritum dici. Et rationem dictorum sedulo exquirēs, nullam aliam inueniet, quam quod existentia & deitas Spiritus per Filium est ex Patre.

Ex alia ad eundem Epistola.

LXVII. *Patre siquidem mittente Spiritum, Filius insufflans exhibet illum discipulis, cum quæcunque Pater habet Filij sint.*

ANIMADVERSIO.

Hæc communia Patris & Filij sunt, missio & datio Spiritus, non item processio.

REFVTATIO.

Sed quemadmodum ex Patre missio & datio Spiritus dat

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ξϛʹ. Ὁ γὰρ πιστεύων εἰς τὸν πατέρα, οἶδεν ἐν τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα οὐκ ἐκτὸς τοῦ υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύει καὶ εἰς τὸν υἱὸν, καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐπειδὴ καὶ μία τῆς Τριάδος ἡ θεότης, ὡς ἐξ ἑνὸς τοῦ πατρὸς γινωσκομένη.

ἘΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τοῦτο σαφῶς διδάσκει καὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός.

ἈΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὥσπερ ἐξ ἑνὸς τοῦ πατρὸς γινώσκεσθαι τὴν τῆς Τριάδος θεότητα, ἐνταῦθα διδάσκει ὁ Ἅγιος. ἀλλ' οὐδείς ἐστιν ὁ κωλύων λέγειν τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ, οὕτως ἐξ ἑνὸς τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ὑπαρχόντων, οὐδεὶς τῶν πατέρων ἐκώλυσε καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγειν τὸ πνεῦμα, καὶ ὁ τὸν λόγον ζητήσας οὐδὲν ἕτερον αἴτιον τῶν εἰρημένων εὑρήσει, ἀλλ' ἢ τὸ τὴν ὕπαρξιν καὶ θεότητα τοῦ πνεύματος, διὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι ἐκ τοῦ πατρός.

Ἐξ ἑτέρας πρὸς αὐτὸν Ἐπιστολῆς.

ξζʹ. Ἀμέλει τοῦ πατρὸς πέμποντος τὸ πνεῦμα, ὁ υἱὸς ἐμφυσῶν δίδωσιν αὐτὸ τοῖς μαθηταῖς, ἐπεὶ πάντως ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ ἐστιν.

ἘΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ταῦτα κοινὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἡ πομπὴ καὶ ἡ δόσις τοῦ πνεύματος, οὐ μὴν καὶ ἡ ἐκπόρευσις.

ἈΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλ' ὥσπερ ἡ ἐκ τοῦ πατρὸς πομ-

ιτε

πή τε καὶ δόσις τοῦ πνεύματος δίδωσι νοεῖν ἐκ πατρὸς εἶναι αὐτὸ, οὕτω καὶ ἡ ἐκ τοῦ υἱοῦ πομπή τε καὶ δόσις, δίδωσι νοεῖν ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι αὐτό. μία γὰρ ἡ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ δόσις καὶ πέμψις τοῦ πνεύματος, καὶ ᾧ λόγῳ πέμπεται ἐκ πατρὸς, τῷ αὐτῷ πάντως πέμπεται καὶ ἐξ υἱοῦ.

nobis intelligere ex Patre Spiritum esse, ita & ex Filio missio & datio dat intelligere ex Filio illum esse. Vna siquidem est ex Patre & Filio datio & missio Spiritus, & qua ratione mittitur ex Patre, eadem prorsus mittitur etiam ex Filio.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς.

ξή. Εἰ δὲ ἀδύνατον τοῦτό γε τοῖς ἄφροσι, μένει γὰρ ἕκαστον ὡς γέγονε, πολλῷ μᾶλλον τὰ ἄνω τῆς κτίσεως, ἀΐδιον ἔχει τὴν διαμονὴν, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως, ἢ ὡς ἔστιν ὁ πατὴρ, πατὴρ, καὶ οὐ πάππος, καὶ ὁ υἱὸς, υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ πατὴρ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πνεῦμα ἅγιον, καὶ οὐκ ἔκγονον τοῦ πατρὸς, οὐδὲ ἀδελφὸς τοῦ υἱοῦ.

Eiusdem ex eadem.

LXVIII. *Quod si id est impossibile imprudentibus. Manet enim vnumquodque vti factum est, multo magis quæ supra creationem sunt, sempiternam possident persistentiam, nec alio modo est, quam quo Pater, Pater, & non auus, & Filius filius est Dei, & non Pater Spiritus, & sanctus Spiritus Spiritus sanctus, & non Patris nepos, neque Filij frater.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Εἰ γοῦν οὐκ ἔκγονος τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, πῶς ἐκ τοῦ υἱοῦ, εἰ μὴ πατὴρ τοῦ πνεύματος ὁ υἱός, πῶς ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα;

ANIMADVERSIO.

Si itaque non est nepos Patris Spiritus, quomodo ex Filio? Si non est Filius Pater Spiritus, quomodo ex ipso Spiritus?

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐκ ἔκγονος τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, ὅτι οὐ πατὴρ τοῦ πνεύματος ὁ υἱός. ἐπεὶ δὲ λέγεις, εἰ μὴ πατὴρ τοῦ πνεύματος ὁ υἱός, πῶς ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα; ἴσθι ἀρνούμενος καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα. πατὴρ μὲν γὰρ οὐκ ἔστι τοῦ πνεύματος ὁ πατὴρ, ἀλλ' ὅμως ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα ἐστὶ, καὶ μαρτυρήσει μοι τὸν λόγον, ὁ τὰ θεῖα

REFVTATIO.

Non est nepos Patris Spiritus, quod Filius Pater Spiritus non est. Cum vero addis, si non est Filius pater spiritus, quomodo ex ipso spiritus fuerit? profecto tu inficias is, & ex Patre esse Spiritum. Pater enim non est Spiritus pater, & nihilominus ex ipso spiritus est. testisque mei dicti aderit in rebus diuinis pertractandis absolutissimus Maximus in Colloquio ab

se edito Orthodoxi & Anomœi, cum dicit; *Spiritus enim Patrem non habet, neque enim genitus est.*

Ex eadem.

LXIX. *Discipuli itaque cum audissent, baptizantes eos in nomine Patris & Filij, & Spiritus sancti, non curiosius perquirunt, quare secundus est Filius, & tertius Spiritus, & quare prorsus Trinitas? sed vti audiuerunt, crediderunt, & non sicuti vos interrogarunt; Filius igitur est Spiritus? neque quod post Filium Dominus Spiritum nominasset, interrogarunt, auus igitur Pater est? non enim audierunt in nomine aui, sed in nomine Patris, & hanc fidem omnibus diuulgarunt.*

ANIMADVERSIO.

Eandem hic quoque sententiam continet, palam decernens, non esse ex Filio Spiritum.

REFVTATIO.

Verum est, eandem sententiam in hac pericope contineri, non vero eo scopo, quem tu affers, sed eo, quo ostenditur Spiritus erga Patrem per Filium coniunctio. Hoc etenim sanctus explicuit, secundum locum non refutans in Filio, neque tertium in Spiritu sancto.

Eiusdem ex eadem.

LXX. *Vnde in deitate sola Pater proprie & solus Pater cum*

μέγιστος Μάξιμος, ἐν ᾗ ἐκτίθεται διαλέξεις Ὀρθοδόξου καὶ Ἀνομοίου λέγων, τὸ γὰρ πνεῦμα πατέρα οὐκ ἔχει. οὐδὲ γὰρ ἐγεννήθη.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ξθ΄. Οἱ γοῦν μαθηταὶ ἀκούσαντες, Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐ περιειργάσαντο διατὶ δεύτερος ὁ υἱὸς, καὶ τρίτον τὸ πνεῦμα, ἢ διατὶ ὅλως τριάς; ἀλλ᾽ ὡς ἤκουσαν ἐπίστευσαν, καὶ οὐχ ὥσπερ ὑμεῖς, ἠρώτησαν. υἱὸς οὖν ἐστὶ τὸ πνεῦμα; οὐδὲ εἰπόντος τοῦ Κυρίου μετὰ τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα, ἠρώτησαν, πάππος οὖν ὁ πατήρ; οὐ γὰρ ἤκουσαν εἰς ὄνομα πάππου, ἀλλ᾽ εἰς ὄνομα πατρὸς, καὶ ταύτην τὴν πίστιν ἐκήρυξαν πάντες.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τῆς αὐτῆς ἐννοίας καὶ τοῦτο, σαφῶς δογματίζον, μὴ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθῶς τῆς αὐτῆς ἐννοίας καὶ ἡ ῥηθεῖσα περικοπὴ, οὐ μήν γε καθ᾽ ὃν σὺ λέγεις σκοπὸν, ἀλλὰ κατὰ τὸ δηλοῦν τὴν τοῦ πνεύματος συνάφειαν πρὸς τὸν πατέρα διὰ τοῦ υἱοῦ. τοῦτο γὰρ ὁ Ἅγιος ἐνέφηνε, τὸ δεύτερον δεχόμενος ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τὸ τρίτον ἐπὶ τοῦ πνεύματος.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς.

ο΄. Ὅθεν ἐπὶ τῆς θεότητος μόνης ὁ πατὴρ κυρίως καὶ μόνος πα-

sis,

τὴρ ὤν ἐστι, καὶ ἦν, καὶ ἀεί ἐστι, καὶ ὁ υἱὸς κυρίως καὶ μόνος υἱός ἐστι καὶ ἐπὶ τούτων ἐστὶ, καὶ τὸ, ὁ πατὴρ, ἀεὶ πατὴρ καὶ τὸ, ὁ υἱὸς ἀεὶ υἱὸς εἶναί τε καὶ λέγεσθαι, καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ἀεὶ πνεῦμα ἅγιον ἐστι, καὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ εἶναι, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ δίδοσθαι πεπιστεύκαμεν, οὕτω γὰρ ἡ ἁγία τριὰς ἀναλλοίωτος μένει ἐν μιᾷ θεότητι γινωσκομένη.

ſit, eſt, & fuit, & ſemper erit, & Filius proprie & ſolus Filius eſt. & de iſtis eſt, & Patrem ſemper eſſe, & dici Patrem, & Filium ſemper Filium. & Spiritus item ſanctus ſemper Spiritus ſanctus eſt. & hunc a Deo eſſe, & a Patre per Filium dari credimus. Hac enim ratione ſancta Trinitas immutabilis manet in vna deitate agnita.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Σαφηνίζει ἐνταῦθα ὁ Ἅγιος, ὅτι καὶ ἡ δόσις τοῦ πνεύματος, παρὰ πατρὸς δι' υἱοῦ γίνεται, ὥστε καὶ ἔνθα διδάσκει πέμπειν, ἢ διδόναι τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα, κατὰ ταύτην τὴν σαφήνειαν κἀκεῖνα νοεῖν ὀφείλομεν. πρόσεχες δὲ καὶ πῶς ὁ μέγας οὗτος πατὴρ, τό τινων οἶον, προαναστέλλων προφητικῶς περὶ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως ἑτερόγνωμον, οὐκ εἶπε λέγομεν, ἢ διδάσκομεν, ἀλλὰ πεπιστεύκαμεν.

ANIMADVERSIO.

Hic Sanctus declarat, dationem Spiritus a Patre per Filium fieri. quare alijs etiam in locis in quibus docet, Spiritum mitti darique a Filio, ſecundum hanc declarationem illa eſſe intelligenda. Attẽdito etiam, quomodo magnus iſte Pater, nonnullorum, tantum non præuaticinans, ab hiſce ſententiam diuerſam reprimens, non dixit, dicimus, aut dicemus, ſed credimus.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐπειδὴ διὰ τὸ σαφηνίζειν τὸν Ἅγιον τὴν τοῦ πνεύματος δόσιν παρὰ πατρὸς δι' υἱοῦ γίνεσθαι, λέγεις ὀφείλειν κατὰ ταύτην νοεῖν τὴν σαφήνειαν κἀκεῖνα ἅπερ λέγει, ἔνθα διδάσκει πέμπειν ἢ διδόναι τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα, τουτέστι τὸν ἀκούοντα πέμπειν τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα, νοεῖν πέμπεσθαι παρὰ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ὅτι δίδοται διὰ υἱοῦ, δεῖ σε διαγινώσκειν, ὡς καὶ ὁ λέγων Ἰταλὸς προβέβληται καὶ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα ἐξ υἱοῦ,

REFVTATIO.

Cum Sanctus declaret Spiritus dationem a Patre per Filiũ fieri, inquis, ſecundum hanc declarationem alia quoque eſſe intelligenda, vbi docet mitti, aut dari a Filio Spiritum, nempe ab eo qui audit, Spiritum a Filio mitti, intelligendum eſſe mitti a Filio Spiritum, quod mittatur per Filium. Agnoſcendum profecto a te quoque eſt, Italum, cum dicit promanare, & procedere

dere Spiritum ex Filio, ideo isthæc dicere, quod promanat, proceditq; Spiritus per Filium. & hanc tuam cognitionem sequetur, nullo modo differre, ex Patre & Filio Spiritum procedere, &, ex Patre per Filium. quemadmodum neque differt, illum ex Patre & Filio, & ex Patre per Filium mitti.

Ex alia ad Serapionem Epistola.

LXXI. *Nanque sicuti fœtus unigenitus Filius est, ita & Spiritus, qui a Filio datur & mittitur, vnus est & non multa, neque ex multis vnum, sed solus ipse Spiritus Cum enim vnum sit Filius, viuens Verbum, oportet vnamquoque esse perfectam & plenam vitam sanctificantem, quæ ipsius est operatio & donum, quæ ex Patre dicitur procedere. cum ex Verbo, quod ex Patre esse asseritur, elucet, emittitur, & donatur.*

ANIMADVERSIO.

Notato Sancti exactam rei discussionem, quomodo vbi præpositionem ex de Patre, & de Filio enunciauit, dictiones distinxit; & de Patre processionem, de Filio vero fulgorem, missionem, & dationem asseruit.

REFVTATIO.

Sed ipse, aio, Sanctum hic non dictiones distinxisse, processionem inquam & fulgorem

διὰ τοῦτο ταῦτα φησὶν, ὅτι προβέβληται καὶ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα δι' υἱοῦ, καὶ ἀκολουθήσει τῇ διαγνώσει ταύτῃ, μὴ τὸ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, διαφέρειν τοῦ ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ, ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ πέμπεσθαι αὐτὸ διαφέρει τοῦ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ αὐτὸ πέμπεσθαι.

Ἐκ τῆς πρὸς Σεραπίωνα ἑτέρας Ἐπιστολῆς.

οα´. Καὶ γὰρ ὥσπερ γέννημα μονογενὲς ὁ υἱός ἐστιν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ διδόμενον καὶ πεμπόμενον, καὶ αὐτὸ ἕν ἐστι καὶ οὐ πολλά, οὐδὲ ἐκ πολλῶν ἕν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ πνεῦμα. ἑνὸς γὰρ ὄντος τοῦ υἱοῦ τοῦ ζῶντος λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν ζωήν, οὖσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ δωρεάν, ἥτις ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπεὶ παρὰ τοῦ λόγου τοῦ ἐκ πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει, καὶ ἀποστέλλεται, καὶ δίδοται.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὅρα τὴν τοῦ Ἁγίου ἀκρίβειαν, πῶς ἔνθα τὴν παρὰ πρόθεσιν καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τέθεικε, διέστειλε τὰς φωνάς, καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πατρὸς εἴρηκε τὴν ἐκπόρευσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ, τὴν ἔκλαμψιν, καὶ ἀποστολήν, καὶ δόσιν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐγὼ δέ φημι, ὡς οὐχὶ τὰς φωνὰς ἐνταῦθα ὁ Ἅγιος διέστειλε τὴν ἐκπόρευσιν φημὶ ἀπὸ τῆς ἐκλάμψεως,

& con-

καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ἀλλ' ἐπειδὴ πάντα ὅσα τὸ πνεῦμα ἐξ υἱοῦ λέγεται ἔχειν, οὐχ ὡς ἐξ ἰδίας παρὰ τὸν πατέρα αἰτίας ἔχον ἐστὶν, ἀναβλύζον γὰρ τοῦ υἱοῦ, καὶ προχεόμενον ἐξ υἱοῦ, οὐχ ὡς ἐξ ἰδίας ἀναβλύζει καὶ προχεῖται παρὰ τὸν πατέρα πηγῆς, ἀλλ' ὅτι ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἀναβλύζει τε καὶ προχεῖται, καὶ ἐξ υἱοῦ ἀναβλύζειν λέγεται καὶ προχεῖσθαι, οὕτως οἱονεὶ ὁ Ἅγιος συλλογίζεται, ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ λόγου, τουτέστι διὰ τοῦ λόγου πρόεισιν ἐκ πατρὸς, ὥσπερ ἐξ ἡλίου διὰ τοῦ φωτὸς φωτιστικὴ λαμπηδὼν, ὁ δὲ λόγος ἐκ τοῦ πατρὸς ὡμολόγηται, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγεται.

Ἐκ τῶν περὶ τοῦ ὁμοίως εἶναι τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, μαρτυριῶν τῆς γραφῆς, Κεφαλαίων τεσσαράκοντα ὀκτώ.

οβ'. Τί ἐστι Θεός; ἡ πάντων ἀρχὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, εἷς Θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. καὶ γὰρ ὁ λόγος ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς, καὶ τὸ πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευτῶς, εἶτα πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ λόγου ἐν πνεύματι συνέστη δημιουργικῶς.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὅρα τίνος ἐκπορευτὸν τὸ πνεῦμα λέγει ὁ Ἅγιος.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐκ τοῦ πατρὸς πάντως ἐκπορευτὸν λέγει τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ εἰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχει αὐτὸ, οὐκ ἐρεῖς πάντως

& contra. Sed cum quæcunque Spiritus ex Filio dicitur habere, non vti ex propria, ſecluſo Patre, cauſa poſſidet. Exſiliens enim ex Filio, & effuſus a Filio, non vti ex proprio exilit, effunditurque, ſecluſo Patre, fonte: ſed quod ex Filio exilire dicatur, & profundi, hunc in modum Sanctus ratiocinatur. Cum Spiritus a Verbo, hoc eſt per Filium progreditur ex Patre, tanquam ex ſole per lumen illuminans radius, & Verbum ex Patre eſſe apud omnes in confeſſo eſt, propterea & hic a Patre procedere dicitur.

Ex Capitibus quadraginta octo de ſimili eſſentia inter Patrem & Filium & Spiritum ſanctum.

LXXII. *Quid eſt Deus? Omniũ principium ſecundum Apoſtolum dicentem; Vnus Deus Pater, ex quo omnia: Verbum autem eius ex ipſo naſcendi ratione, & Spiritus progrediendi modo exiſtit, deinde vniuerſa rerum natura per Verbum & Spiritum creandi ratione conſtituta eſt.*

ANIMADVERSIO.

Attendito, a quo Spiritum procedere Sanctus aſſerat,

REFVTATIO.

Ex Patre prorſus dicit procedere Spiritum. Verum etſi ex Filio etiam eſt, non ideo

 con-

contendes, eum amisisse procedendi modum, forteque suscepisse nascendi rationem.

Eiusdem ex Oratione in forma Dialogi Macedoniani & Orthodoxi.

LXXIII. *Si itaque demonstratum fuerit, eiusdem esse naturæ & deitatis cum Patre & Filio Spiritum, qui ex ipso Patre per Filium effusus est, & adorandum & colendum esse demonstrabitur.*

ANIMADVERSIO.

Ne temere & absque diligenti attentione hanc percurras pericopem. Nanque, vt reor, admirabilem in ipsa comperies claritatem. Illud enim, ex ipso, præpositum, non ab alio esse manifesto indicat. ex quo modis omnibus illum ex solo Patre esse apparet. Sed & per, præpositio de Filio dicta, non ex ipso effusum esse Spiritum docet.

REFVTATIO.

Fieri nequit, vt tu præpositionum *Ex* & *Per* vires æquales deneges, quare, vt iam diximus, ista confessione, quam effugere nequeas, proprijs tuis labijs comprehenderis. Veruntamen etiam si hisce viribus præpositionum æqualibus spiritus ex vtroque esse non apparet, quæ est ista consequentiæ series, ex solo Patre te dicere, eum, qui ex Patre per Filium existit? Et tuam in differendo pertinaciam animad-

ὡς ἀποβάλοιτο αὖ τὸ ἐκπορευτὸν, καὶ προσλήψαιτο ἴσως τὸ γεννητόν.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Λόγου τοῦ ἐν εἴδει διαλέξεως Μακεδονιανοῦ καὶ Ὀρθοδόξου.

ογʹ. Ἐὰν οὖν δειχθῇ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ υἱῷ καὶ πατρὶ τὸ πνεῦμα, τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκχυθὲν, καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδειχθήσεται.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Μὴ ἀπεριμερίμνως τὴν παροῦσαν διέλθῃς περικοπὴν, ὡς οἶμαι καὶ γὰρ θαυμαστὴν εὑρήσεις ἐν αὐτῇ γλαφυρότητα, τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ προστεθὲν, τὸ μὴ παρ' ἑτέρου δηλοῖ. ἐκ τούτου δὲ πάντως, καὶ τὸ παρὰ μόνου τοῦ πατρὸς ἀναφαίνεται. ἀλλὰ καὶ ἡ διὰ πρόθεσις ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τεθεῖσα, μὴ ἐξ αὐτοῦ χυθῆναι τὸ πνεῦμα ἐδίδαξεν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀδύνατόν ἐστι τὸ, τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσοδύναμον ἀπαρνήσασθαί σε, ὅσον οὔπω ὡς ἔφημεν πρὸς τὸ τῆς ὁμολογίας ταύτης ἄφυκτον χείλεσιν ἰδίοις ἐσόμενον ἁλωτὸν, πῶς εἰ μὴ καὶ κατὰ τὸ τῶν προθέσεων ἰσοδύναμον ἀναφανῇ τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ πνεῦμα, ποίαν ἔχει τὴν ἀκολουθίαν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς λέγειν σε τὸ, ἐκ τοῦ πατρὸς ὑπάρχον διὰ τοῦ υἱοῦ; οὐ μικρῶς δὲ

παρέστησι τὸ, εἰς πεπιστευμένην διαλέγεσθαί σε, καὶ ὅτι ἀπαρνῇ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ χεόμενον πνεῦμα, ἐκ τοῦ υἱοῦ χεῖσθαι, εἰ γὰρ ὅπου περίδηλον τὸ ἀδιάφορον λέγεις τοιαῦτα, πῶς ἂν πείθοιο τοῖς λέγουσι, μηδὲν διαφέρειν ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ καὶ ἐξ ἀμφοῖν λέγειν τὸ πνεῦμα ἐκπορευόμενον;

animaduertimus cũ negas Spiritum, qui per Filium effunditur, a Filio effundi. Etenim ſi vbi aperta, ac palam omnibus eſt indifferentia, tu ſimilia audes enunciare, quomodo præbebis aſſenſum dicentibus, nihil differre, ex Patre per Filium, & ex vtroq; Spiritum procedere?

Τοῦ αὐτοῦ.

οδ'. Καὶ τί ἐστιν ἀσεβέστερον τοῦ εἰπεῖν, κτίσμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, λέγοντος τοῦ υἱοῦ, ὅτι οὐκ ἐστὲ ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. αὐτοῦ λέγοντος, τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς εἶναι, σὺ πῶς λέγεις κτίσμα αὐτό; πῶς δὲ οὐκ ἀκούεις τοῦ πατρὸς λέγοντος, ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ ἔτι, ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὁ ἐκλεκτὸς, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου, θήσω τὸ πνεῦμα μου ἐπ' αὐτόν;

Eiuſdem.

LXXIV. *Et quodnam adeo impium fuerit, Spiritum creaturam aſſerere, cum Filius dicat, Non eſtis vos qui loquimini, ſed ſpiritus Patris, qui loquitur in vobis? Cum hic dicat, ſpiritum Patris eſſe, tu quomodo audes illum creaturam vocare? Quare non audis Patrem dicentem; in diebus extremis effundam ex ſpiritu meo in omnem carnem; & rurſum; Ecce Filius meus dilectus, in quo ſibi complacuit anima mea. effundam ſpiritum meum ſuper ipſum?*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσεχε ἀκριβῶς τῇ περικοπῇ ταύτῃ, μὴ μόνον τὸν Σωτῆρα παράγούσῃ σοι μάρτυρα, τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα.

ANIMADVERSIO.

Obſeruato diligenter hanc pericopem, quæ non tantum Saluatorem teſtem adducit, Patris eſſe ſpiritum, & ab eo procedere, ſed ipſum etiam Patrem.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἡ ῥηθεῖσα περικοπὴ καὶ τὸν Σωτῆρα καὶ τὸν αὐτοῦ πατέρα μάρτυρας παράγει, τοῦ λέγεσθαι καὶ εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς πνεῦμα, εἰ γοῦν ἐντεῦθεν συνάξας σὺ τὸ παρὰ τοῦ πα-

REFVTATIO.

Præſens pericope & Saluatorem & illius Patrem teſtes adducit, ſpiritum eſſe Patris Spiritum. Itaque ſi ex ipſa colligis ex Patre illum procedere.

Hoc

Hoc vero modo, nec alio veritas se habet. Quoniam enim spiritus Patris est, ex Patre existit. Quid facies, cum in scripturis innumeris in locis Spiritum Filij audis Spiritum sanctum?

πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, οὕτω δὲ πάντως καὶ οὐκ ἄλλως ἔχει τὸ ἀληθές. διὰ γὰρ τὸ εἶναι πνεῦμα πατρὸς, ὑπάρχει ἐκ τοῦ πατρὸς, τί ποιήσεις μυριαχοῦ τῶν θείων γραφῶν πνεῦμα υἱοῦ ἀκούων τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;

Eiusdem.

LXXV. *Ad hæc Petrus dicit; Vos scitis quod factum est Verbum per vniuersam Iudæam, incipiens a Galilæa post Baptismum, quod prædicauit Ioannes. Iesum a Nazaret, quomodo vnxit eum Deus Spiritu sancto & virtute. Igitur suiipsius vnctione Filius perungitur? Et quomodo id asserere non fuerit abalienatio mentis? Ipse quoque dicit; spiritus Domini super me, cuius causa vnxit me. Et Petrus in Actis Apostolorum hæc habet. Dextera itaque Dei exaltatus, & promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hoc, quod vos videtis & intelligitis.*

Τοῦ αὐτοῦ.

οε΄. Καὶ πρὸς τούτοις ὁ Πέτρος λέγει, ὑμεῖς οἴδατε γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον μετὰ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει. ἆρα τῷ ἑαυτοῦ κτίσματι χρίεται ὁ υἱός; καὶ πῶς οὐκ ἀνόητον εἰπεῖν τοῦτο; καὶ αὐτὸς δὲ λέγει, πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με. καὶ ὁ Πέτρος δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων λέγει οὕτως. τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθεὶς, τήν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος λαβὼν, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο, ὃ ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε.

ANIMADVERSIO:

Prudenter etiam hanc pericopem obseruato. Ipsa enim non tantum Apostolorum summum verticem Petrum, ex Patre spiritum esse docentem profert, sed illius etiam præceptorem Christum Saluatorem.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Συνετῶς καὶ ταύτης τῆς περικοπῆς ἄκουσον. καὶ γὰρ αὕτη οὐ μόνον τὸν τῶν Ἀποστόλων κορυφαιότατον Πέτρον ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα παράγει διδάσκοντα, ἀλλὰ καὶ τὸν τούτου διδάσκαλον τὸν Σωτῆρα Χριστόν.

REFVTATIO.

Quoniam Petrus dixit, Saluatorem a Patre accepisse pro-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Διὰ τὸ τὸν Πέτρον εἰπεῖν, λαβεῖν παρὰ τοῦ πατρὸς τὸν Σωτῆρα τὴν

missio-

ἐπαγγελίας τοῦ ἁγίου πνεύματος συνάγεις, ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα, καὶ εἰ τοῦτο, πάντως· διὰ τοῦτο, πῶς γὰρ ἂν ἔλαβε τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος παρὰ τοῦ πατρὸς ὁ Σωτὴρ, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ πατρὸς ἦν; ἔσται καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ, ἐκ τοῦ παρ' αὐτοῦ τούτου τοῦ λαβόντος οὐκ ἄλλο, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἐπαγγελθὲν ἐκχυθῆναι. εἰ γὰρ μὴ διακονικῶς ἀλλὰ φυσικῶς παρὰ τοῦ υἱοῦ ἐκχεῖται, πάντως ὡς παρ' αὐτοῦ ὑπάρχον ἐκχεῖται. εἰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸν Σωτῆρα, πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, συνάγεις πάλιν, ὡς ἡ σὴ ἐπιστασία δηλοῖ τὸ, ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα, καλῶς δὲ συνάγεις, καὶ τοῦτο ἔσται πάντως καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἀληθείας πνεῦμα καὶ Χριστοῦ πνεῦμα.

Καὶ μετά τινα.

οϛʹ. Τῶν μὲν ἀνθρώπων Παύλου καὶ Πέτρου καὶ Τιμοθέου, προϋπάρχουσιν ἄνθρωποι, καὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἄλλοι, τοῦ δὲ Ἀδὰμ, οὐ προϋπάρχει ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός. πατρὸς δὲ καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος οὐδὲν προϋπάρχει. ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς γεννᾶται καὶ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Εἰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται, πῶς οὐκ ἐδίδαξε καὶ τοῦτο ὁ Ἅγιος, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἀμφοῖν, τήν τε τοῦ υἱοῦ γέννησιν, καὶ τὴν τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσιν ἐδογμάτισεν;

miſſionem Spiritus ſancti, ſubinfers, ex Patre Spiritum eſſe? Et ſi id, quod tamen prorſus eſt, quomodo enim accepit promiſſionem Spiritus a Patre Saluator, ſi Spiritus a Patre non erat? erit & ex Filio, quod ex hoc ipſo qui accipit, non alius quam promiſſus Spiritus effuſus eſt. Etenim ſi non ſeruili modo, ſed naturali a Filio effunditur, prorſus vti ab illo exiſtens effunditur. Item ſi ex eo quod Saluator dixerit, *Spiritus Domini ſuper me*, colligis rurſus, vt tua Animaduerſio indicat, ex Patre ſpiritum eſſe, & probe hoc etiam colligis, erit omnino & ex Filio, tanquam qui eſt veritatis Spiritus, & Chriſti Spiritus.

Et poſt pauca.

LXXVI. *Hominum quidem Pauli & Petri, & Timothei præexiſtunt homines & eorum qui ante fuerunt alij; Adamo vero alius non præexiſtit, ſed Deus ipſe; Patris vero & Filij & Spiritus ſancti nihil eſt, quod præexiſtat, ſed ex Patre Filius generatus eſt, & Spiritus procedit.*

ANIMADVERSIO.

Si ex Filio Spiritus procedit, quare non & illud Sanctus edocuit, verum ex Patre vtriuſque Filij generationem, & Spiritus proceſſionem decreuit?

RE-

REFVTATIO.

Illud isti, quod & plerique alij de Euangelico dicto pronunciant, si ex Filio spiritus est, quare Dominus non dixit, qui ex Patre & me procedit. Sed quemadmodum dicens Dominus, *Nemo nouit Filium nisi Pater*, non ignorantiam Spiritus connotauit, sed primam Patri cognitionem suæ naturæ attribuit, & quemadmodum dicens, *Nemo bonus nisi unus solus Deus*, non extra seipsum ponens bonitatis naturam hoc dixit, sed primum bonum esse Patrem notans, ita & ex Patre procedere Spiritum dicens, primam causam Patrem esse indicauit. nihilominus tanquam ex prima causa Patre existens Spiritus, non tanquam ex secunda Filio est, sed ex Patre per Filium, quod est tanquam ex vno Deo Patre & Filio.

Et alijs annexis.

LXXVII. *Ne tu opineris cœpisse processionem, & quieuisse, propterea dictum est; qui a Patre procedit, ne principium, & finem processionis curiosius inuestiges.*

ANIMADVERSIO.

Notato per omnia nos doceri ex Patre Spiritus processionem.

REFVTATIO.

Sed insuper tu quoque notato, non ex solo Patre.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐκεῖνο τοῦτο, ὃ καὶ πολλοὶ περὶ τῆς Εὐαγγελικῆς φασὶ ῥήσεως, λέγοντες, Εἰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, πῶς οὐχ ὁ Κύριος ἔφη, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ ἐμοῦ ἐκπορεύεται. ἀλλ' ἴσασιν οἱ τοιοῦτοι, ὅτι, ὥσπερ λέγων ὁ Κύριος οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὐχὶ ἄγνοιαν τοῦ πνεύματος κατηγορεῖ, ἀλλὰ πρώτῳ τῷ πατρὶ ἐνυπάρχειν τὴν γνῶσιν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως μαρτυρεῖ, καὶ ὥσπερ λέγων, οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεὸς, οὐχὶ ἔξω τιθεὶς ἑαυτὸν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως τοῦτο λέγει, ἀλλὰ πρῶτον ἀγαθὸν εἶναι τὸν πατέρα δηλῶν, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγων τὸ πνεῦμα, πρώτην αἰτίαν τὸν πατέρα εἶναι δηλοῖ, πλὴν ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας τοῦ πατρὸς ὑπάρχον τὸ πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐκ δευτέρας ἐστὶ τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρός ἐστι δι' υἱοῦ, ὅπερ ἐστὶν, ὡς ἐξ ἑνὸς Θεοῦ, τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ.

Καὶ μεθ' ἕτερα.

οζ'. Ἵνα μὴ νομίσῃς ἤρξατο τοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ πέπαυται, διὰ τοῦτο εἴρηται, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. ἵνα μήτε ἀρχὴν, μήτε τέλος ἐπιζητήσῃς τῆς ἐκπορεύσεως.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐπισημειοῦ πανταχοῦ διδασκόμενος, ἐκ τοῦ πατρὸς, τὴν τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσιν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλ' ἐπισημειοῦ, καὶ ὅπως οὐκ ἐκ μόνου τοῦ πατρός.

Et

Καὶ μετά τινα.

οή. Τὴν διαφορὰν μὴ περιεργάζου. οὐ γὰρ καταληπτή, ἀλλὰ ἃ προσετάγη σοι, ταῦτα διανοοῦ. καὶ περαιτέρω τούτων μὴ ἐξέταζε. προσετάγη σοι δὲ τί; πιστεύειν, ὅτι υἱὸς γεννᾶται, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται.

Et nonnullis adiectis.

LXXVIII. *Differentiam ne perquirito: neque enim apprehendi poteſt, ſed quæ tibi præcepta ſunt, mente reuolue. & vltra nihil horum examina. Quid porro tibi præceptum eſt? Credere Filium generari, & Spiritum procedere.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Δηλονότι ἐκ τοῦ πατρὸς, ἐξ οὗ ὁ υἱὸς γεγέννηται.

ANIMADVERSIO.

Ex Patre ſcilicet, ex quo Filius generatur.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐκ ἦν ὁ λόγος τῷ Ἁγίῳ ἐνταῦθα περὶ τοῦ ὅθεν, ἀλλὰ πῶς ἕκαστον τῶν αἰτιατῶν, ὅτι ὁ μὲν υἱὸς γεννητῶς, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκπορευτῶς. ἔστι δὲ πάντως τὸ πνεῦμα ὑπάρχον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, πνεῦμα ἐκπορευτὸν, οὐ μένον υἱὸς γεννητός.

REFVTATIO.

Non erat profecto Sancto hic ſermo de principio, ſed de modo quo cauſata exiſtunt. Filius nempe generationis modo, Spiritus proceſſionis. Eſt vero prorſus Spiritus exiſtens etiam ex Filio, Spiritus procedens, qui non eſt Filius genitus.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

οθʹ. Καὶ γὰρ ἀγέννητον τὸ πνεῦμα, ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ ἀναίτιον, ἔχει γὰρ αἴτιον τὸν Θεὸν, οὗ πνεῦμα ἐστιν.

Ex eadem.

LXXIX. *Nanque ingenitus Spiritus eſt, ſed non abſque cauſa. habet ſiquidem ſui cauſam Deum, cuius ſpiritus eſt.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἤτοι τὸν πατέρα, καθὼς ἐν διαφόροις περικοπαῖς περὶ τούτου προεπισημειωσάμεθα.

ANIMADVERSIO.

Aut Patrem, vti in varijs pericopis antea adnotauimus.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ διὰ τοῦ υἱοῦ, καθὼς καὶ ἡμεῖς περὶ τούτου πολλάκις προεπισημειωσάμεθα.

REFVTATIO.

Sed per Filium, vti etiam nos ſæpius antea adnotauimus.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ἐν εἴδει διαλέξεως Ἀπολιναρίου καὶ Ὀρθοδόξου.

πʹ. Θεὸς ἐστι λόγος, μορφὴν δούλου λαβὼν, Χριστὸς ὀνομαζόμενος,

Eiuſdem ex Oratione in forma colloquij Apollinarij & Orthodoxi.

LXXX: *Deus eſt verbum, qui*

REFVTATIO.

Illud isti, quod & plerique alij de Euangelico dicto pronunciant, si ex Filio spiritus est, quare Dominus non dixit, qui ex Patre & me procedit. Sed quemadmodum dicens Dominus, *Nemo nouit Filium nisi Pater*, non ignorantiam Spiritus connotauit, sed primam Patri cognitionem suæ naturæ attribuit, & quemadmodum dicens, *Nemo bonus nisi vnus solus Deus*, non extra seipsum ponens bonitatis naturam hoc dixit, sed primum bonum esse Patrem notans, ita & ex Patre procedere Spiritum dicens, primam caussam Patrem esse indicauit. nihilominus tanquam ex prima causa Patre existens Spiritus, non tanquam ex secunda Filio est, sed ex Patre per Filium, quod est tanquam ex vno Deo Patre & Filio.

Et alijs annexis.

LXXVII. *Ne tu opineris cœpisse processionem, & quieuisse, propterea dictum est; qui a Patre procedit, ne principium, & finem processionis curiosius inuestiges.*

ANIMADVERSIO.

Notato per omnia nos doceri ex Patre Spiritus processionem.

REFVTATIO.

Sed insuper tu quoque notato, non ex solo Patre.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐκεῖνο τοῦτο, ὃ καὶ πολλοὶ περὶ τῆς Εὐαγγελικῆς φασὶ ῥήσεως, λέγοντες, Εἰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, πῶς οὐχ ὁ Κύριος ἔφη, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ ἐμοῦ ἐκπορεύεται. αὐτοὶ ἴστωσαν οἱ τοιοῦτοι, ὅτι, ὥσπερ λέγων ὁ Κύριος οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱόν, εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὐχὶ ἄγνοιαν τοῦ πνεύματος κατηγορεῖ, ἀλλὰ πρώτῳ τῷ πατρὶ ἐνυπάρχειν τὴν γνῶσιν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως μαρτυρεῖ, καὶ ὥσπερ λέγων, οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεὸς, οὐχὶ ἔξω τιθεὶς ἑαυτὸν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως τοῦτο λέγει, ἀλλὰ πρῶτον ἀγαθὸν εἶναι τὸν πατέρα δηλῶν, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγων τὸ πνεῦμα, πρώτην αἰτίαν τὸν πατέρα εἶναι δηλοῖ, πλὴν ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας τοῦ πατρὸς ὑπάρχον τὸ πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐκ δευτέρας ἐστὶ τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρός ἐστι δι' υἱοῦ, ὅπερ ἐστὶν, ὡς ἐξ ἑνὸς Θεοῦ, τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ.

Καὶ μεθ' ἕτερα.

οζ'. Ἵνα μὴ νομίσῃς ἤρξατο τοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ πέπαυται, διὰ τοῦτο εἴρηται, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. ἵνα μήτε ἀρχὴν, μήτε τέλος ἐπιζητήσῃς τῆς ἐκπορεύσεως.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐπισημειοῦ πανταχοῦ διδασκόμενος, ἐκ τοῦ πατρὸς, τὴν τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσιν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλ' ἐπισημειοῦ, καὶ ὅπως οὐκ ἐκ μόνου τοῦ πατρός.

Et

Καὶ μετά τινα.

οη'. Τὴν διαφορὰν μὴ περιεργάζου. οὐ γὰρ καταληπτή, ἀλλὰ ἃ προσετάγη σοι, ταῦτα διανοοῦ. καὶ περαιτέρω τούτων μὴ ἐξέταζε. προσετάγη σοι δὲ τί; πιστεύειν, ὅτι υἱὸς γεννᾶται, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Δηλονότι ἐκ τοῦ πατρὸς, ἐξ οὗ ὁ υἱὸς γέννηται.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐκ ἦν ὁ λόγος τῷ Ἁγίῳ ἐνταῦθα περὶ τοῦ ὅθεν, ἀλλὰ πῶς ἕκαστον τῶν αἰτιατῶν, ὅτι ὁ μὲν υἱὸς γεννητῶς, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκπορευτῶς. ἔστι δὲ πάντως τὸ πνεῦμα ὑπάρχον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, πνεῦμα ἐκπορευτὸν, οὐ μένουν υἱὸς γεννητός.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

οθ'. Καὶ γὰρ ἀγέννητον τὸ πνεῦμα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀναίτιον, ἔχει γὰρ αἴτιον τὸν Θεὸν, οὗ πνεῦμα ἐστιν.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἤτοι τὸν πατέρα, καθὼς ἐν διαφόροις περικοπαῖς περὶ τούτου προσεπισημειωσάμεθα.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ διὰ τοῦ υἱοῦ, καθὼς καὶ ἡμεῖς περὶ τούτου πολλάκις προσεπισημειωσάμεθα.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ἐν εἴδει διαλέξεως Ἀπολιναρίου καὶ Ὀρθοδόξου.

π'. Θεός ἐστι λόγος, μορφὴν δούλου λαβὼν, Χριστὸς ὀνομαζόμενος,

Et nonnullis adiectis.

LXXVIII. *Differentiam ne perquirito: neque enim apprehendi poteſt, ſed quæ tibi præcepta ſunt, mente reuolue. & vltra nihil horum examina. Quid porro tibi præceptum eſt? Credere Filium generari, & Spiritum procedere.*

ANIMADVERSIO.

Ex Patre ſcilicet, ex quo Filius generatur.

REFVTATIO.

Non erat profecto Sancto hic ſermo de principio, ſed de modo quo cauſata exiſtunt. Filius nempe generationis modo, Spiritus proceſſionis. Eſt vero prorſus Spiritus exiſtens etiam ex Filio, Spiritus procedens, qui non eſt Filius genitus.

Ex eadem.

LXXIX. *Nanque ingenitus Spiritus eſt, ſed non abſque cauſa. habet ſiquidem ſui cauſam Deum, cuius ſpiritus eſt.*

ANIMADVERSIO.

Aut Patrem, vti in varijs pericopis antea adnotauimus.

REFVTATIO.

Sed per Filium, vti etiam nos ſæpius antea adnotauimus.

Eiuſdem ex Oratione in forma colloquij Apollinarij & Orthodoxi.

LXXX: *Deus eſt verbum, qui*

formam serui accepit, & Christus nuncupatur, & est & creditur, & vngitur vt homo Spiritu sancto, sed veluti Deus elargitur ipsum dignis.

καὶ ὢν καὶ πιστευόμενος, καὶ χριόμενος μὲν ὡς ἄνθρωπος τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ὡς δὲ Θεὸς παρέχων αὐτὸ τοῖς ἀξίοις.

ANIMADVERSIO.

Elargitur dicit, non producit.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Παρέχων λέγει, οὐ προβάλλων.

REFVTATIO.

Et quis vnquam ex Patribus dixit verbo actiuo Patrem ipsũ ἐκπορεύειν, aut προβάλλειν Spiritum, vt hic quoque causa scandali esset vobis nouis dogmatistis, asserentibus Filium neque producere, neq; emittere Spiritum, licet Pater dicatur Spiritus productor; licet Spiritus asseratur ex Patre procedere? Sed omnes Patres Theologi nunquam in Patre verbum actiuum vsurparunt ἐκπορεύειν, & προβάλλειν; sed effundere, effluere, & emittere, quæ omnia ex filio dicitur Spiritus habere.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Καὶ τίς τῶν Ἁγίων ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς εἴρηκέ ποτε ἐν ῥήματι ἐνεργητικῷ προβάλλειν, ἢ ἐκπορεύειν τὸν πατέρα τὸ πνεῦμα, ἵν' ᾖ καὶ τοῦτο εἰς ἀφορμὴν σκανδάλου ὑμῖν τοῖς νέοις δογματισταῖς, λέγουσιν, ὡς ὁ υἱὸς οὐχὶ προβάλλει, οὐδὲ ἐκπορεύει τὸ πνεῦμα, εἰ καὶ ὁ πατὴρ λέγεται τοῦ πνεύματος προβολεύς, εἰ καὶ τὸ πνεῦμα λέγεται ἐκπορεύεσθαι ἐκ πατρός, ἀλλ' οἱ θεολόγοι πάντες Πατέρες ἐνεργητικὸν ῥῆμα ἐπὶ τοῦ πατρὸς οὐκ εἶπον, τὸ προβάλλειν καὶ ἐκπορεύειν, ἀλλὰ τὸ προχέειν, πηγάζειν τε, καὶ ἐκπέμπειν, ἅπερ πάντα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγεται ἔχειν.

Eiusdem ex Oratione in forma colloquij Montanistæ & Orthodoxi.

LXXXI. *Quemadmodum nihil est medium inter mentem & sermonem, & flatum, ita nihil est medium inter Patrem & Filium & Spiritum sanctum. Verum considerandus est Spiritus perfectus in perfecta hypostasi a Patre procedens.*

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐν εἴδει διαλέξεως Μοντανιστοῦ καὶ Ὀρθοδόξου.

πά. Ὥσπερ οὐδέν ἐστι μέσον νοῦ καὶ λόγου καὶ πνοῆς, οὕτως οὐδὲν μέσον πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. Νοῆσαι δὲ δεῖ τὸ πνεῦμα τέλειον, ἐν τελείᾳ ὑποστάσει, παρὰ πατρὸς ἐκπορευόμενον.

ANIMADVERSIO.

Audis ne, a quonam Spiritus procedat?

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἄκουε παρὰ τίνος τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται.

RE-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ πρόσεχε καὶ ὅτι τὸ παράδειγμα, ὡς παρὰ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς τοῦ πατρὸς δηλοῖ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐκπορευόμενον, ὡς διὰ τοῦ λόγου ἐστὶν ἡ πνοὴ ἐκ τοῦ νοῦ.

Ῥήσεις τοῦ Ἁγίου ΚΥΡΙΛΛΟΥ. ἐκ τῶν Θησαυρῶν.

πβ. Ἐπειδὴ δὲ ἀμαθῶς καὶ ταῦτα προτείνουσιν οἱ διεναντίας, ἀνάγκη δὴ λοιπὸν ἐπ' ἐκεῖνα χωρεῖν, δι' ὧν, τὸ ἐξ ὧν δυσφημοῦσιν ἀμαθῶς, ἀποκρουσθήσεται βλάβος. οὐχ οὕτως, ὦ βέλτιστοι, τὰ πάντα φαμὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ τὸ πνεῦμα. τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ φυσικῶς ἐνυπάρχον αὐτῷ, καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκός, ἵν' οὕτως εἴπωμεν, καὶ ἀμερίστως ἐξ αὐτοῦ προϊόν, τὰ δὲ, τῆς ἐνεργείας ἔργα, καὶ ποιήματα, δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι γεγονότα, καὶ οὕτως ἐκ Θεοῦ νοούμενα. εἰ δὲ τούτοις ἡμῶν οὐ πείθεσθε τοῖς λόγοις, ἐν ἴσῃ δὲ τάξει τοῖς πεποιημένοις καὶ τὸ πνεῦμα θήσετε, διὰ τὸ ἐκ Θεοῦ καὶ αὐτὸ λέγεσθαι καθάπερ ἐκεῖνα, τί τὸ κωλῦον ἡμᾶς ἀνθυπενεγκόντας, εἰπεῖν. Εἰ ἐκ Θεοῦ τὰ πάντα ἐστὶν ὥσπερ καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ἐξαίρετον οὐδὲν ἐν αὐτῷ παρὰ τὰ ποιήματα, διατί μὴ καὶ ἕκαστον τῶν γεγονότων, ἐπειδήπερ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐρευνᾷ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ; διατί δὲ μὴ διὰ πάντων ἀποκαλύπτει Θεός, ἀλλὰ διὰ μόνου τοῦ πνεύ-

REFVTATIO.

Sed attendito tu, mentemq; figito exemplo accurate, quod veluti a prima cauſa & principio Patre inſinuat per Filium procedere Spiritum, vti per ſermonem flatus eſt ex mente.

S. CYRILLI dicta.

Ex Theſauris.

LXXXII. *Cum autem imperite admodum hæc opponant aduerſarij, neceſſe eſt ad illa gradum facere, per quæ noxa ab eiſdem imprudenter, blaſphemeque inferri tentata, repellitur. Non ita, o optimi, omnia ex Deo dicimus, quemadmodum & ſpiritum. hic enim naturaliter in eo exiſtens, & eſſentialiter adhærens, vt ita dicamus, indiuiſe ex eo progreditur: opera vero, & creaturæ actionis ſunt per Filium in Spiritu producta, & hac ratione ex Deo intellecta. Quodſi hiſce ſermonibus non ſuademini, ſed in eodem loco, & creaturas & ſpiritum reponitis, quod ex Deo & ipſe dicatur, quemadmodum & illæ, quid impediet, ne cõtra opponentes aſſeramus; ſi ex Deo omnia ſunt, quemadmodum & ſpiritus & nihil in eo ſingulare eſt, quod in creaturis etiam non eluceat, quare non & vnaquæque ex creaturis, cum ex Deo eſſe dicatur, quæ Dei ſunt nouit, & Dei profunda perſcrutatur? Quare non etiam per omnes Deus reuelat, ſed tan-*

tum per Spiritum sanctum? Cum igitur aliæ creaturæ per spiritum reuelationem obtineant, ipse vero spiritus perscrutetur Dei profunda, tanquam qui in ipso naturaliter existit, vti & in homine humanus, manifestum plane remanet, spiritum esse Deum, proprie illud, ex alio esse obtinentẽ, & naturaliter vti Deus, reliquæ vero creaturas magis abusiue, tanquam quæ ex factore, & opifice producantur, ideoque ex eo esse dicantur.

ματος. Ὅτι τοίνυν τὰ μὲν ἄλλα ποιήματα ἐκ τοῦ πνεύματος τὴν ἀποκάλυψιν ἔχει, αὐτὸ δὲ τὸ πνεῦμα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον, ὥσπερ καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἀνθρώπινον, πρόδηλον δήπουθεν, ὡς Θεὸς μὲν τὸ πνεῦμα, τὸ ἐξ οὗ κυρίως ἔχειν καὶ φυσικῶς ὡς Θεὸς, τὰ δὲ ἄλλα ποιήματα καταχρηστικώτερον, ὡς ἐκ ποιητοῦ καὶ δημιουργοῦ πεφηνότα, ἐξ οὗ λεγόμενα.

ANIMADVERSIO.

Considera mirabilem horum omnium sanctorum Patrum, veluti ex vna tessera concordiam, attenditoque ab omnibus illud ex Deo de Patre assumi, quemadmodum & hic in rebus diuinis exponendis quam maximus Cyrillus in hac pericope, ex Deo progredi spiritum decernens, & ex eo, & in eo naturaliter existere.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὅρα τὴν θαυμαστὴν τῶν θεοφόρων τούτων ὅλων Πατέρων, οἷον ὡς ἐκ συνθήματος συμφωνίαν, καὶ πρόσεχε πῶς πάντες τὸ ἐκ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐκλαμβάνονται, καθὰ καὶ ὧδε ὁ πολὺς τὰ θεῖα Κύριλλος ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ, ἐκ Θεοῦ προϊὸν δογματίζων τὸ πνεῦμα, καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον.

REFVTATIO.

In rebus diuinis exponendis, quam maximum Cyrillum in hac pericope illud *ex Deo* de Patre assumere, sapienter admodum animaduertisti. Veruntamen ijsdem verbis ibidem ex Deo Spiritum esse eundem manifestasse, quibus locis in alijs eundem ex Filio esse enunciauerat, non adnotasti, neq; animaduertisti. Sanctus enim in hac ex Deo progredi Spiritum decernens

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὅτι μὲν ὁ πολὺς τὰ θεῖα Κύριλλος ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ τὸ, ἐκ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐκλαμβάνεται, ἐπιστημόνως ἐπέστησας, ὅτι δὲ δι' ἐκείνων τῶν λέξεων, ἐκ Θεοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα ἐνταῦθα ἐδήλωσε, δι' ὧν ἐν ἄλλοις δεδήλωκε τὸ, ἐξ υἱοῦ εἶναι αὐτὸ, οὐ προσέσχες, οὐδὲ ἐπέστησας. ὁ γὰρ Ἅγιος ἐνταῦθα ἐκ Θεοῦ προϊὸν δογ-

ματίζων τὸ πνεῦμα, καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον, τοιοῦτον αὐτὸ δογματίζει ἐν ἄλλοις ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον. Οὐκ ἄλλαις γοῦν εἰς τὸ ἐκ Θεοῦ χρώμενος λέξεσι, καὶ ἄλλαις εἰς τὸ ἐξ υἱοῦ, πῶς οὐ προδήλως μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τοῦ πνεύματος παρίστησιν ὕπαρξιν, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ;

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν αὐτῶν.

πγʹ. Ἐκ Θεοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι φαμὲν, καὶ οὕτω πιστεύομεν, ἀλλ' οἱ πρὸς μόνον τὸ δυσφημεῖν ἑτοιμότατοι, καὶ τ' ἄλλα πάντα ἐκ Θεοῦ γενέσθαι φασὶ, τοῦ Παύλου γράφοντος, Εἷς Θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. Εἶτα νομίζουσι δυνάσθαι ἀνατρέπειν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, διὰ τὸ φέρεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν ποιημάτων τὸ, ἐξ οὗ, ὅπερ ἐπὶ τοῦ πνεύματος κείμενον, ἐκ τῆς οὐσίας, αὐτὸ φυσικῶς ὑπάρχειν ἀποδεικνύει. Ἀλλ' ἔστι πρὸς τοῦτο λέγειν, ὅτι καὶ ἐφ' υἱοῦ κυρίως μὲν κεῖται τὸ, υἱὸς ὄνομα, κεῖται δὲ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων καταχρηστικῶς, καὶ οὐδέν πω τὸ, θέσει τινὶ καὶ κατὰ χάριν προσκείμενον ἀνατρέψει τὸν ἔχοντα φυσικῶς. οὕτω καὶ τὸ, ἐξ οὗ τῶν ποιημάτων κατηγορούμενον, οὐ καταβιβάσει πρὸς τὴν οἰκείαν ταπείνωσίν τε, καὶ ὁμοουσιότητα τὸ τοῦ πνεύματος ὑψηλόν τε καὶ θεϊκὸν, ἀλλὰ μενεῖ μὲν αὐτῷ κυρίως, τὸ ἐξ οὗ, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ πατρὸς, χωρίαν

nens, & ex eo, & in eo naturaliter eſſe, locis in alijs ex Filio progredi, & ex ipſo, & in ipſo naturaliter eſſe affirmat, non alias dictiones, cum de Deo ſermo fit, & alias, cum de Filio, vſurpans. An non manifeſte inculcat vnam & eandem Spiritus exiſtentiam eſſe ex Patre & Filio?

Ex ijſdem.

LXXXIII. *Ex Deo Spiritum ſanctũ eſſe dicimus, & ita credimus. verum qui ad blaſphemandum tantummodo maxime propẽſi ſunt, & reliqua omnia ex Deo producta eſſe aſſerunt, ſcribente Paulo; Vnus Deus Pater, ex quo omnia. Et ſic exiſtimant ſe poſſe refellere, ex eſſentia Patris ſpiritum eſſe, quod & de creaturis dicatur illud ex quo, quod de ſpiritu aſſertum, ex eſſentia illum naturaliter exiſtere demonſtrat. Quibus facile reſponderi poterit, etiam cum de Filio ſermo habetur, proprie Filij nomen dici, quod de hominibus abuſiue tamen enunciatur: Non enim quod per additionem, & per gratiam applicatur, ſubuertet eum, qui illud naturaliter poſſidet. Pari modo illud ex alio, cum de creaturis prædicatur, non attrahet ad propriam humilitatem & conſubſtantialitatem, ſublimitatem ac deitatem ſpiritus: ſed manebit quidem in illo proprie illud ex alio, quod*

quod ex essentia Patris est, progredietur vero in illa, quod ex Deo, quæ antea non erant, vt sint producta sunt, per Filium scilicet.

ἢ καὶ ἐπ' ἐκεῖνα, διὰ τὸ ἐκ Θεοῦ πρὸς τὸ εἶναι τὰ οὐκ ὄντα δραμεῖν, δι' υἱοῦ δηλαδή.

ANIMADVERSIO.

Habeto tibi antea digestæ pericopes ex hac declarationem. Obscure enim in illa insinuatum, ex Deo Spiritum progredi, & ex eo & in eo esse, ista declarans, ex essentia Patris esse docet.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Δέχου τὴν τῆς προλαβούσης περικοπῆς σαφήνειαν ἀπὸ ταύτης. ὃ γὰρ ἀσαφῶς ἐκείνη ἐδίδαξεν, ἐκ Θεοῦ προϊὸν τὸ πνεῦμα λέγουσα, καὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ὑπάρχον, τοῦτο σαφηνίζουσα αὕτη, ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ πατρὸς διδάσκει.

REFVTATIO.

Si exquisitam supra digestæ pericopes declarationem habere tibi in animo est, attendito Sanctum, cum rursus ex Patre Spiritus existentiam hic manifestat, ex essentia Patris eum esse docere. innumeris vero prope in locis suorum Commentariorum decernere, eundem & ex essentia Filij esse. Qui enim hæc attente considerat, nō vtiq; iuste illis sese opposuerit, qui ex vtroque affirmant.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἴπερ ἀκριβῶς βούλει τὴν τῆς προλαβούσης περικοπῆς σαφήνειαν δέξασθαι, πρόσχες, ὅτι τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ πάλιν δηλῶν ὕπαρξιν τοῦ πνεύματος ἐνταῦθα ὁ Ἅγιος, ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ πατρὸς διδάσκει αὐτό. Μυριαχοῦ δὲ τῶν ἄλλων συγγραμμάτων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ αὐτὸ ὑπάρχον θεολογεῖ. Ὁ γὰρ τούτοις προσχὼν, οὐκ ἂν εἴη δίκαιος ἐκ τότε ἀντιλέγειν τοῖς, ἐξ ἀμφοῖν.

Ex ijsdem.

LXXXIV. *Itaque si Spiritus sanctus filios Dei ostendit illos, in quibus habitat, & diuinæ naturæ participes efficit, vt sic nos Deo, qui super omnia est, coniūcti, maxima cum confidentia clamemus, Abba pater. næ ille neque inter seruos, neque inter creaturas collocabitur, sed potius portabit naturaliter diuinæ essentiæ dignitatem, ex ipsa existens, & ab ipsa*

Ἐκ τῶν αὐτῶν.

πδʹ. Οὐκοῦν εἰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον υἱοὺς ἀποδεικνύει Θεοῦ τούτους, ἐν οἷς κατοικεῖ, καὶ θείας ἐργάζεται φύσεως κοινωνοὺς, ὡς ἐντεῦθεν ἡμᾶς ἡνωμένους τῷ ὑπὲρ πάντας ὄντι Θεῷ μετὰ παῤῥησίας ἀναβοᾶν, ἀββᾶ ὁ πατὴρ, οὐκ ἐν δούλοις οὐδ' ἐν τοῖς ποιήμασι τετάξεται, φορέσει δὲ μᾶλλον φυσικῶς, τὸ τῆς θείας οὐσίας ἀξίωμα, ἐξ αὐτῆς τε

ὑπάρχον, καὶ παρ' αὐτῆς τοῖς ἁγίοις δι' υἱοῦ χορηγούμενον.

ipsa per Filium Sanctis suppeditatus.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς πῶς ἀσαφῶς ἐνταῦθα εἰπὼν ἐκ τῆς θείας οὐσίας ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα, ἵνα μὴ προφάσεις λόγων δώσῃ τοῖς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ αὐτὸ εἶναι λέγειν ἐθέλουσι διὰ τὸ ὁμοούσιον, ἐπήγαγε, τὸ καὶ παρ' αὐτῆς τοῖς ἁγίοις δι' υἱοῦ χορηγούμενον; τοῦτο φανερῶς τὴν μὲν ὕπαρξιν τοῦ πνεύματος ἐκ τοῦ πατρὸς, τὴν δὲ χορηγίαν διὰ τοῦ υἱοῦ ἐδογμάτισεν.

ANIMADVERSIO.

Vides ne? Cum obscure hic inculcasset ex diuina essentia Spiritum existere, ne ansam præberet raciocinandi asserentibus, eum ex Filio esse, subnexuit, & ab ipsa per Filium sanctis suppeditatus. Hoc plane Spiritus existentiam a Patre, suppeditationem vero a Filio esse præscripsit.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐκ ἀσαφῶς ἐνταῦθα τὸ ἐκ τῆς θείας οὐσίας ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα ὁ ἅγιος εἴρηκεν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰπὼν τὸ ἐξ αὐτῆς τι ὑπάρχον, καὶ παρ' αὐτῆς τοῖς ἁγίοις δι' υἱοῦ χορηγούμενον δεδήλωκε φανερῶς, ὅτι ὥσπερ διὰ τὸ ἐκ τῆς θείας ὑπάρχον οὐσίας, ἔστι καὶ χορηγούμενον παρ' αὐτῆς, οὕτω καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ χορηγεῖται, ὡς ὑπάρχον διὰ τοῦ υἱοῦ. εἰ γὰρ μία ἡ τοῦ πνεύματος χορηγία, οὐκ ἂν παρὰ μὲν τῆς θείας οὐσίας ἔσται, ὡς ὑπάρχοντος τοῦ πνεύματος παρ' αὐτῆς, διὰ τοῦ υἱοῦ δὲ ἄλλως, ἀλλὰ πάντως ὡς τοῦ πνεύματος ὑπάρχοντος διὰ υἱοῦ.

REFVTATIO.

Non obscure Sanctus hic Spiritum ex Patris existere essentia definiuit, sed potius cum asseruisset, ex ipsa existere, & ab ipsa sanctis per Filium suppeditari, palam edixit, quemadmodum, quia ex diuina essentia existit, ex ipsa etiam suppeditatur, pari modo & a Filio suppeditari, tanquam qui per Filium existat. Etenim si vna est Spiritus suppeditatio, non equidem fuerit ex diuina essentia Spiritus, tanquam qui ab illa existit, alio vero modo per Filium, sed prorsus tanquam qui per Filium existit.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν.

πε΄. Γέγραπται πάλιν, αὐτὸ γὰρ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ, ὡς γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχοντος τοῦ χορηγοῦντος αὐτὸ τοῖς ἁγίοις Χριστοῦ δι-

Ex ijsdem.

LXXXV. *Scriptum est iterum. Ipse enim spiritus simul spiritui nostro testimonium perhibet, quod filij Dei sumus. Vti enim ex essentia illum sanctis suppeditantis,*

Christi

Christi scilicet, existit, & Deus Verbum per Spiritum in nobis inhabitat & in nos aduenit, ad filiorum adoptionis gratiam gradũ facimus, ipsum in nobis habentes Filium, in quẽ & transformamur spiritus illius participatione, & ad æqualem confidentiæ habitũ peruenientes, dicere audemus, Abba pater. Est igitur Spiritus Deus, si illum recipientes Deos efficit.

λαλεῖ, καὶ ὡς τοῦ Θεοῦ λόγου διὰ πνεύματος ἡμῖν ἐνοικιζομένου, καὶ ἐν ἡμῖν γινομένου, πρὸς τὸ τῆς υἱοθεσίας ἀναβαίνομεν ἀξίωμα, αὐτὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν υἱόν, πρὸς ὃν καὶ ἀναμορφούμεθα, τῇ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μετοχῇ, καὶ εἰς τὸ ἴσον τῆς παρρησίας ἀναβαίνοντες σχῆμα, τολμῶμεν λέγειν, ἀββᾶ ὁ πατήρ. οὐκοῦν τὸ πνεῦμα Θεός, εἴπερ ἐργάζεται Θεοὺς τοὺς δεχομένους αὐτό.

ANIMADVERSIO.

Attente considerato, quomodo ex essentia Filij Spiritum asserens propter consubstantialitatem, vt supradiximus, ne illius processionem etiam ex Filio quispiam existimasset, datorem illius & non productorem compellauit, & eundem amborum honorem insinuans, Filium dixit in nobis per Spiritum inhabitare.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Νουνεχῶς ἄκουε, πῶς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ εἰπὼν τὸ πνεῦμα, διὰ τὴν ὁμοουσιότητα, ὡς ἄνωθεν εἴπομεν, ἵνα μὴ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ νομίσῃ τις, χορηγὸν αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ προβολέα τοῦτον ὠνόμασε, τὴν δὲ ὁμοτιμίαν διδάσκων, καὶ τὸν υἱὸν ἡμῖν ἐνοικίζεσθαι διὰ πνεύματος εἴρηκεν.

REFVTATIO.

In suprapoſita Animaduerſione, tu illud declarans, *Sed manebit in illis proprie illud ex alio,* quod Sanctus diceret, ex eſſentia Filij eſſe Spiritum, in aliam atque aliam ſententiam detorquere non verebaris: nihilominus ſi alio modo ex eſſentia Patris, alio ex eſſentia Filij eſſe contendis Spiritum, ex eſſentia Patris eſſe dicens, tanquam qui ex Patre exiſtat, ex eſſentia vero Filij propter conſubſtantialitatem, ſcito in eandem ſententiam tuæ expoſitionis varietatem

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐν τῇ προλαβούσῃ ἐπιστασίᾳ, ἐν ᾗ διεσάφεις τό, ἀλλὰ μενεῖ μὲν αὐτοῖς κυρίως τὸ ἐξ οὗ, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ λέγοντος τοῦ Ἁγίου εἶναι τὸ πνεῦμα, οὐκ αἰδῇ εἰς ἄλλην ἔννοιαν τοῦτο παρεξηγούμενος, ὅμως εἰ καὶ ἄλλως μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ἄλλως δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ εἶναι λέγεις τὸ πνεῦμα, ἐκ μὲν τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς εἶναι λέγων αὐτὸ ὡς ὑπάρχον ἐκ τοῦ πατρὸς, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ διὰ τὴν ὁμοουσιότητα, ἀλλ'

ἰδῇ, ὡς εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν συντρέχειν ἐστὶ τὸ τῆς σῆς ἐξηγήσεως διάφορον, ὅτι γὰρ ὑπάρχει ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός ἐστιν ὁμοούσιον τῷ πατρί, καὶ ὅτι ὑπάρχει ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ ἐστὶν ὁμοούσιον τῷ υἱῷ. Εἰ δὲ μή, τάχ' ἂν μέσον τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ οὐσίας διαφορά τις εἶναι ὑποληφθείη, καὶ τὸ πνεῦμα ἑαυτοῦ διαφέρειν, νῦν μὲν ἄλλως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς προϊόν, νῦν δὲ ἄλλως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ. τοιούτων ἀτοπημάτων εἰς ὕψος αἱ παρεξηγήσεις ὑμῶν κεκορύφωνται.

Ἐκ τῶν αὐτῶν.

πϛʹ. Ὅτι τοίνυν οἱ τὸ πνεῦμα λαβόντες τὸ ἅγιον, ὡς Θεὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς προφητεύουσι, καὶ θαυμάζονται διὰ τοῦτο, πῶς ἔσται ποίημα, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τῆς ὑπερτάτης πασῶν οὐσίας μετάληψις σχετική, φυσικῶς διαβαίνουσα παρὰ πατρὸς δι' υἱοῦ, πρὸς τοὺς ἐπιτηδείους εἰς τὸ λαβεῖν;

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ:

Μὴ ζήτει τούτου σαφέστερον, πάνυ γὰρ θαυμαστῶς εὑρήσεις κἀνταῦθα τὸν μέγαν τοῦτον τῆς εὐσεβείας διδάσκαλον, διαιροῦντα τὰς προθέσεις, καὶ τῷ πατρὶ μὲν τὴν παρά, τὴν διὰ δὲ τῷ υἱῷ ἀπονέμοντα.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὡς μακάριος ἂν ἦς ἄνθρωπε, εἰ μὴ πρὸς τὰς διαιρέσεις τῶν προθέσεων ἐφιλοτιμοῦ, ἐξ ὧν οὐδὲν τῇ ἀληθείᾳ

tem concurrere. Quod enim exiſtit ex eſſentia Patris, eſt conſubſtantiale Patri, & quod exiſtit ex eſſentia Filij, eſt conſubſtantiale Filio. Quodſi non ita eſt, forte etiam inter Patris & Filij eſſentiam diſcrimen aliquod eſſe deprehendetur, & ſpiritum a ſe ipſo differre, nunc quidem vno modo ex eſſentia Patris emanantem, nunc vero alio modo ex eſſentia Filij. Ad ſimilia abſurda eaque enormia veſtræ prauæ expoſitiones conducunt.

Ex ijſdem.

LXXXVI. *Cum itaq; qui Spiritum ſanctum acceperunt, tanquam Deum in ſemetipſis habentes, vaticinantur, ideoque in hominum admiratione ſunt, quomodo erit creatura, & non potius ſublimiſſimæ eſſentiæ aſſumptio habitualis, naturaliter pertranſiens ex Patre per Filium in eos, qui apti ſunt illum excipere?*

ANIMADVERSIO.

Ne hoc apertius aliud quærite, ſatis enim & mirum in modum hic magnum hunc pietatis Magiſtrum præpoſitiones diuidentem, & Patri Ex, Filio vero Per, attribuentem offendes.

REFVTATIO.

Quam beatus eſſes, mi homo, ſi non tanti iactares præpoſitionum diuiſiones, ex qui-

bus nullum pondus veritati accedit, sed sententiam studiose inuestigares, quæ in pericopis scripto traditis insita est. Et attendito, qua ratione hic Sāctus, cum Deum dixisset Spiritū habitualiter in Prophetis pocedētem acceptionē illū nominauit, *habitualem sublimissimæ essentiæ naturaliter pertranseuntis a Patre per Filium in eos, qui apti sunt illum recipere*. Cum igitur Spiritus sanctus participatio est habitualis sublimissimæ omnium essentiæ a Patre per Filium ad dignos pertransiens, quomodo non ostenditur hic manifestissime, sublimissimam omnium essentiam a Patre per Filium in diuinum Spiritum sisti, vti Gregorius, qui Theologi agnomen sibi merito vendicauit heroico Carmine, in quo præcepta Virginibus tradit, testatur; *Vnus Deus ex Genitore per Filium in magnum Spiritum stante deitate in perfectis perfecta*. Et si diuinitatis absolutam perfectionem ex Patre per Filium in magnum Spiritum sisti sanctus decernit, quod etiam in alijs suis scriptis tradidit, cum dicit, *Vnitas enim a principio in binarium mota in trinitate substitit*, quomodo non erit ex Patre per Filium Spiritus. vnde illud in Theologicis assertum, *ex vtroque*?

τὸ κέρδος, ἀλλὰ τὸν ἀληθῶς ἐγκείμενον ταῖς περικοπαῖς τῶν γραφῶν ἀνιχνεύσεις νοῦν. σκόπει γὰρ ὡς ἐνταῦθα ὁ Ἅγιος Θεὸν εἰπὼν τὸ πνεῦμα, τὸ τοῖς Προφήταις σχετικῶς ἐγγινόμενον, μετάληψιν ὠνόμασεν αὐτὸ σχετικὴν τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας, φυσικῶς διαβαίνουσαν παρὰ πατρὸς δι' υἱοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτηδείους εἰς τὸ λαβεῖν. Ὅτι τοίνυν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον μετάληψίς ἐστι σχετικὴ τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας, παρὰ πατρὸς δι' υἱοῦ πρὸς τοὺς ἀξίους διαβαίνουσα, πῶς οὐκ ἀναφαίνεται περιδήλως ἐντεῦθεν, ὡς ἡ ἀνωτάτω πασῶν οὐσία παρὰ πατρὸς δι' υἱοῦ εἰς τὸ θεῖον ἵσταται πνεῦμα, ὡς Γρηγόριος ὁ τῆς Θεολογίας ἀξιώνυμος, ἐν οἷς ἡρωΐζει τὰς πρὸς Παρθένους ὑποθήκας αὐτοῦ μαρτυρεῖ λέγων. Εἷς Θεὸς ἐκ γενέταο δι' υἱέος εἰς μέγα πνεῦμα, ἱσταμένης θεότητος ἐνὶ τελέοισι τελείης. Καὶ εἰ τὴν τῆς θεότητος τελειότητα ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ εἰς τὸ μέγα ἵστασθαι πνεῦμα ὁ Ἅγιος θεολογεῖ, ὅπερ καὶ ἐν ἄλλοις δεδήλωκεν εἰπών, Μονὰς γὰρ ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινηθεῖσα μέχρι τριάδος ἔστη, πῶς ἂν οὐκ ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ εἴη τὸ πνεῦμα, ὁπόθεν τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἴρηκεν ἡ θεολογία;

Eiusdem ex Interpretatione in Ioëlem Prophetam.

LXXXVII. *Qua enim ratio-*

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Προφήτην Ἰωὴλ Ἑρμηνείας.

πζ. Ἡ μὲν γάρ ἐστι Θεός, καὶ ἐκ

Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱός. γεγέννηται γὰρ ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τε καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ᾗ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ πέφηνε καθ' ἡμᾶς, ἐπακτὸν ἔχειν τὸ πνεῦμα λέγεται· καταπεφοίτηκε γὰρ καὶ ἐπ' αὐτὸν ἐν εἴδει περιστερᾶς, ὅτε καθ' ἡμᾶς γεγονὼς, ὡς ἔφην, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν οἰκονομικῶς ἐβαπτίζετο, τότε καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα, δοτὸν αὐτῷ γενέσθαι λέγεται διὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ κένωσις.

ne Deus eſt, & ex Deo ſecundum naturam Filius, genitus ſiquidem eſt vere ex Deo & Patre, proprius ipſius, & in ipſo & ex ipſo Spiritus eſt, quemadmodum plane & de ipſo Deo & Patre dicitur: qua vero homo factus eſt, & apparuit ſecundum nos, adſcititium dicitur habere Spiritum, deſcendit enim in ipſum in ſpecie columbæ, cum ſecundum nos factus, vt iam dixi, vti vnus ex nobis œconomice baptizatur, tum & ſpiritus illius proprius datus illi dicitur ſecundum conditionem humanam, & hæc eſt inanitio.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐνταῦθα, μὴ θορυβείτω σε τὸ ἐξ αὐτοῦ, μηδ' εἰς τὴν ἐκπόρευσιν ἐκλαμβάνε αὐτὸ, ἀλλ' εἰς τὴν ἀποστολὴν, καὶ τὴν δόσιν, καὶ τὴν χορηγίαν. ἀρκοῦσι σοι γὰρ εἰς τὸν τοιοῦτον σαφηνισμὸν τούτου αἱ λοιπαὶ διάφοροι τοῦ αὐτοῦ Ἁγίου διδασκαλίαι, καὶ ὅτι τὴν ἐξ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ ἀεὶ οἱ Ἅγιοι πάντες ἀντὶ τῆς διὰ ἐκλαμβάνονται.

ANIMADVERSIO.

Ne te turbet, quod hic aſtruitur, ex ipſo, neque illud de proceſſione accipito, ſed de miſſione, datione, & ſuppeditatione. Satis enim abundeque id probauerint, explicauerintque tot aliæ eiuſdem Sancti doctrinæ, nec non & illud, Ex præpoſitionem in Filio Sanctos omnes loco illius Per accipere.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Τοῦ Ἁγίου ἐνταῦθα λέγοντος, ἴδιον τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα, καὶ ἐν αὐτῷ τε καὶ ἐξ αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς. Καὶ σαφῶς ἐντεῦθεν δηλοῦντος τὸ, ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ πνεῦμα, διατί σὺ πρὸς τὸν ἀκροατὴν, μὴ θορυβείτω σε, λέγεις, τὸ, ἐξ αὐτοῦ, μηδ' εἰς τὴν ἐκπόρευσιν ἐκλαμβάνε αὐτὸ, ἀλλ'

REFVTATIO.

Cum dicat hic Sanctus, proprium Filij eſſe Spiritum, & in ipſo & ex ipſo, vti ſcilicet de ipſo Deo & Patre intelligitur, planeque hinc explicet, ex vtroque Spiritum eſſe, qua de cauſa Auditorem mones, ne illum turbet dictio, *ex ipſo*, neque illud de proceſſione aſſumat, ſed de miſſione, & datione? Nihilominus ſatis eſt ad commentitias iſtas interpretationes diiudi-

iudicandas, dum aperte iam æquales præpositionum Ex & Per vires tuo testimonio comprobas, nobisque adersus te momenta concessisti, quibus nos demonstraturos promisimus, teque ad similium præpositionum non dissimiles significatus confessionem adducturos.

Eiusdem ex libro primo de adoratione & cultu in Spiritu & veritate.

LXXXVIII. *Ergo anima homini diuinus Spiritus factus est? Et quomodo id prorsus absurdum non fuerit vel intellectu concipere? Nanque inuariabilis atque immutabilis anima perseuerasset, quæ nunc mutabilis est: mutabilis vero Spiritus nusquam est. Quod si mutationi obnoxius est, ad ipsam naturam diuinam vituperatio recurret, si est Dei & Patris, præterea & Filij essentialiter ex vtroque, ex Patre scilicet per Filium effusus Spiritus.*

ANIMADVERSIO.

Vidisti ne compendiosam illius ex ipso declarationem, vt supra adnotauimus? Ecce enim & hic ex vtroque Spiritum effundi, diuinus hic Pater decernens præpositiones distinxit, & Ex quidem Patri, Per vero Filio attribuit, vt tibi manifesto commonstraret, Ex præpositionem in Filio, loco præpositionis Per accipi.

εἰς τὴν ἀποστολὴν, καὶ τὴν δόσιν; Ὅμως ἀρκεῖ πρὸς τὴν τῶν παρεξηγήσεων διάγνωσιν, ὅτι σαφῶς ἤδη τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσοδυνάμον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ μεμαρτύρηκας, καὶ τὸ κατὰ σεαυτοῦ δέδωκας κράτος ἡμῖν, ἐφ᾽ οἷς ἀποδεῖξαι σε ἐπηγγελάμεθα, τὸ τῶν προθέσεων τούτων ὁμολογήσοντα ἰσοδυνάμον.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρώτου τῶν περὶ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείας, Τόμου.

πή. Ἆρ᾽ οὖν ψυχὴ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ θεῖον ἐγένετο πνεῦμα, καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον κομιδῇ τὸ τῇδε νοεῖν; ἢ γὰρ ἄτρεπτος καὶ αὐτή που διαμεμενήκει ἡ ψυχή, νυνὶ δέ ἐστι τρεπτή. τρεπτὸν δὲ οὔτι που τὸ πνεῦμα ἐστίν, ἤ, εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ᾽ αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, ναὶ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ προχεόμενον πνεῦμα.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Εἶδες σύντομον τὴν τοῦ, ἐξ αὐτοῦ σαφήνειαν, ὡς ἄνωθεν εἴπομεν, ἰδοὺ γὰρ κἀνταῦθα ἐξ ἀμφοῖν τὸ πνεῦμα προχεῖσθαι λαλήσας ὁ θεῖος οὗτος Πατήρ, τὰς προθέσεις πάλιν διεῖλε, καὶ τὴν μὲν ἐξ, τῷ πατρί, τὴν δὲ διὰ τῷ υἱῷ ἀπένειμεν, ἵνα δείξῃ σοι σαφῶς, ὅτι τὴν ἐξ πρόθεσιν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, ἀντὶ τῆς διὰ ἐκλαμβάνεται.

RE-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Σοὶ μὲν καὶ πάλιν περὶ τὰς διαφέρεις, τῶν προθέσεων ἡ σπουδὴ, ἐμοὶ δὲ ἐκ τῆς ἤδη ῥηθείσης περικοπῆς ἡ ἀπόδειξις ἐναργὴς, τοῦ μηδέν τι διαφέρειν, ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι λέγειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς γ΄ οἰκουμενικῆς Συνόδου κειμένου Προσφωνητικοῦ εἰς τὸν μέγαν Θεοδόσιον Λόγου.

πθ΄. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Πέτρος Ἰουδαίοις ἔφη προσλαλῶν, μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ὑμῶν, καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἀπολύων γὰρ ἁμαρτίας τοὺς αὐτῷ προσκειμένους, τῷ ἰδίῳ λοιπὸν καταχρίει πνεύματι, ὅπερ ἐνίησι μὲν αὐτὸς, ὡς ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος, καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῖν ἀναπηγάζων φύσεως, κοινὸν δὲ ὥσπερ τὸ χρῆμα τιθεὶς τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ διὰ τὴν ἕνωσιν, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐνέπνει σωματικῶς. ἐνεφύσησε γὰρ τοῖς ἁγίοις Ἀποστόλοις, εἰπὼν, Λάβετε πνεῦμα ἅγιον. Καὶ οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσι τὸ πνεῦμα, κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνὴν, ἀλλ᾽ αὐτὸς ἐνίησιν ἐξ αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ πατήρ. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ὅλην ἀποστήσας

REFVTATIO.

Tuum rurſus ſtudium ad diſtinguendas præpoſitiones inſumitur, mihi vero ex iam adducta pericope demonſtratio ſatis aperta deprehenditur; nullū eſſe diſcrimen ſiue ex Patre per Filium, ſiue ex vtroque Spiritum ſanctum eſſe aſſeruerimus.

Eiuſdem ex Proſphonetica Oratione in Magnum Theodoſium, quæ inter acta tertiæ Synodi Occumenicæ habetur.

LXXXIX. *Vnde diuinus Petrus Iudæos ita alloquitur; Pœnitentiam agite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum in nomine Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum veſtrorum; & accipietis donum Spiritus ſancti. Peccata nanque ijs, qui illi adhærent, condonans, ſuum mox Spiritum impertitur, quem quidem Verbum, quatenus ex Deo Patre procedit, immittit, & ex propria natura in nos, quaſi ex fonte quodam transfundit: quin etiam facultate hac propter vnionem & incarnationis œconomiam æqualiter quodammodo cum homine communicata, corporaliter quoque vt homo inſpirat: inſufflauit enim in ſanctos Apoſtolos dicens; Accipite Spiritum ſanctum, ſed neq; ex menſura rurſum dat Spiritum, iuxta Ioannis vocem, ſed ex ſe non ſecus ac Pater eundem infundit. Vnde magnus ille Paulus totam hanc controuerſiam e medio tollens*

tollens, modo rem hanc Deo & Patri, modo rursum ipsi Filio tribuit. Sic enim scribit; Vos autem in carne non estis, sed in Spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius: si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum; spiritus autem viuit propter iustitiam. Patet ergo & spiritum Filij quoq; proprium esse, nec solum quatenus Verbum ex Patre prodijt; sed etiam si cogitetur secundum nos homo factus, diuinitatis proprietatibus, quæ in propriam illius naturam conueniunt, non destitutus.

τὴν ἔνγε τούτῳ διαφορὰν, ποτὲ μὲν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ προσνέμων ὁρᾶται, ποτὲ δὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι. Εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Ἄραρεν οὖν, ὅτι καὶ ἴδιον ἐστὶ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, καὶ οὔτι που μόνον ᾗ λόγος ἐστὶ πεφηνὼς ἐκ πατρὸς, ἀλλ' εἰ καὶ νοοῖτο καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος γεγονὼς, τῶν τῆς θεότητος ἰδιωμάτων, ὡς ἐν ἰδίᾳ φύσει λειπόμενος.

ANIMADVERSIO.

Audisne, quomodo hic ex Patre dicit Sanctus apparere Spiritum, immitti vero & a Filio non secus atque a Patre propter æqualitatem naturæ, & essentiæ indiuiduum. Ne te porro illud conturbet quod dicat, illum ex propria natura veluti ex fonte effundere. Cum enim illum ex fonte, ex Deo & Patre scilicet, illum procedere didiceris, vna vera & immutabilis Dei Patris & Filij essentiam esse, & in hanc sententiam & illud attrahito, nempe ex fonte per Filium nobis illum emanare.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκούεις κἀνταῦθα, πῶς πεφηνέναι μὲν τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πατρὸς λέγει ὁ ἅγιος, ἐνίεσθαι δὲ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ, καθάπερ καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς, διὰ τὴν ὁμοτιμίαν τῆς φύσεως, καὶ τὸ τῆς οὐσίας ἀδιαίρετον, τὸ δὲ πηγάζειν αὐτὸν τοῦτο ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως, μὴ θορυβείτω σε. Ἐπεὶ γὰρ ἐκ μὲν τῆς πηγῆς, ἤγουν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τοῦτο μεμάθηκας, μία δὲ καὶ ἀπαράλλακτος ἡ τοῦ Θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ οὐσία, πρὸς τὴν τοιαύτην ἔννοιαν καὶ τοῦτο συμβίβαζε, ἤγουν τὸ ἐκ τῆς πηγῆς διὰ τοῦ υἱοῦ ἡμῖν τοῦτο πηγάζεσθαι.

REFVTATIO.

Ex hac tua Animaduersione ad refellendas hasce tuas nugatorias interpretationes, quod

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐδέν τι πλέον τῆς ἀκροτελευτίου τῆς παρούσης ἐπιστασίας εἰς ἔλεγχον τῶν παρεξηγήσεών σου ληψόμεθα.

vltimo

Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως ἀναπηγάζειν τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα πρὸς τοιαύτην ἔννοιαν συνεβίβασας, ἤγουν τὸ ἐκ τῆς πηγῆς διὰ τοῦ υἱοῦ ἡμῖν τοῦτο πηγάζεσθαι, ἔχω σε δὲ προωμολογηκότα καὶ τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσοδυναμοῦν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, οὐδέν τι διαφέρειν πάντως, ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν, ὡς ἐκ μιᾶς πηγῆς λέγειν τοῦτο πηγάζεσθαι.

vltimo loco ponis accipimus. Cum enim ex propria natura veluti ex fonte Filium effundere Spiritum eo intellectu vis accipi, nempe ex fonte per Filium nobis illum emanare, iam teneo te, tanquam qui & antea faſſus fueras præpoſitionum Ex & Per vires æquales, cum ſermo eſt de Filio, nihil prorſus differre ex Patre per Filium, & ex vtroq; veluti ex vno fonte Spiritum emanare.

Ἐκ τῆς πρὸς Πρεσβυτέρους καὶ Μοναχούς τινας Ὀρθοδόξους Ἐπιστολῆς.

ζʹ. Διαπεράναντες δὲ τὸν περὶ Χριστοῦ λόγον οἱ τρισμάκαρες Πατέρες τοῦ ἁγίου πνεύματος διαμνημονεύουσι. Πιστεύειν γὰρ ἔφασαν, εἰς αὐτό, καθάπερ ἀμέλει εἰς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν. ὁμοούσιον γάρ ἐστιν αὐτοῖς, καὶ προχεῖται μὲν, ἤγουν ἐκπορεύεται καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. χορηγεῖται δὲ τῇ κτίσει διὰ τοῦ υἱοῦ. ἐνεφύσησε γοῦν τοῖς ἰδίοις Ἀποστόλοις λέγων, Λάβετε πνεῦμα ἅγιον. Οὐκοῦν ἐκ Θεοῦ, καὶ Θεὸς τὸ πνεῦμα ἐστὶν οὐκ ἀλλότριον τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τε καὶ ἐν αὐτῇ καὶ ἴδιον αὐτῆς.

Eiuſdem ex Epiſtola ad Presbyteros & Monachos quoſdas Orthodoxos.

XC. *Cum vero ter beati Patres de Chriſto ſermonem abſoluiſſent, de Spiritu ſancto mentionem inducunt, credere ſiquidem in ipſum dixerunt eodem ipſo modo quo & in Patrem & in Filium. Illis enim conſubſtantialis eſt, & effunditur, procedit ſcilicet, vti ex fonte a Deo & Patre, ſuppeditatur vero creatura per Filium. Inſufflauit itaque proprijs diſcipulis dicens; Accipite Spiritum ſanctum. Eſt ergo ex Deo, & Deus Spiritus, nec alienus ab omnium ſublimiſſima eſſentia, ſed in ipſa & ex ipſa & proprius illius.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Σημείωσαι, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὁ Ἅγιος ἀκολούθως τοῖς προλαβοῦσι, πηγὴν μὲν τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα καλεῖ, ἐξ αὐτοῦ δογματίζων τοῦτο προχεῖσθαι, δηλαδὴ ἐκπορεύεσθαι, χο-

ANIMADVERSIO.

Adnotato etiam hunc Sanctum prædictis conſequentia dicere, vocareque fontem Spiritus Patrem, ex eo decernentem effundi, procedere ſcilicet, ſuppeditari vero per

ro per Filium. Considerato praeterea, cum illum dicit non alienum esse a sublimissima essentia, diuine admodum, si me mea non fallit sententia, inter Patrem & Filium discrimen apposuisse, cum addiderit ex ipsa & in ipsa, & ex ipsa quidem Patri, in ipsa vero Filio attribuens. & cum praeterea vtraque vniuerit, eum subdit proprium ipsius. Attendito item quomodo suprapofita Animaduersio de eo, quod ex propria natura veluti ex fonte illum filius producat, a praesenti pericope claram remanere, quae asserit, effundi veluti a fonte a Deo & Patre, suppeditari vero creaturae per Filiú.

χορηγὸν δὲ τὸν υἱόν. Ὅπερ δὲ καὶ πῶς οὐκ ἀλλότριον τοῦτο τῆς αὐτοτάτης οὐσίας εἰπὼν, πάνυ θαυμασίως, ὡς ἔμοιγε τέως δοκεῖ, περὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ διέστειλε, τὸ ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ προσθέμενος, καὶ τὸ μὲν ἐξ αὐτῆς, τῷ πατρὶ, τὸ δὲ ἐν αὐτῇ τῷ υἱῷ προσαφορίσας, εἶτα πάλιν ἑνώσας καὶ ἄμφω διὰ τοῦ ἐπαγαγεῖν, ἴδιον αὐτῆς. Πρόσχες δὲ πῶς ἡ προλαβοῦσα ἡμῶν ἐπισημείωσις, περὶ τοῦ ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως πηγάζειν αὐτὸ τὸν υἱὸν, ἀπὸ τῆς παρούσης περικοπῆς ἀκριβὴς ἀναφαίνεται, λεγούσης προχεῖσθαι καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, χορηγεῖσθαι δὲ τῇ κτίσει διὰ τοῦ υἱοῦ.

REFVTATIO.

Si quia dictum est in iam laudata pericope, fontem esse Spiritus Patrem, ex eo Spiritum esse decernis. quia vero a Filio suppeditari, non ex eo, iam cum audis magnum Athanasium dicentem, *Filium, qui apud Patrem est, fontem esse Spiritus sancti*, ex Filio Spiritum decernere, fatendum omnino tibi est. Rursusque cum in colloquio a se inter Orthodoxum & Anomoeum concinatum dicentem audis, *Deum suppeditare Spiritum*, adducentemque Apostoli dictum, ad sua corroboranda, de Patre dicentem, *Qui suppeditat nobis spiritum, & operatur in nobis virtutes*, non ex

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἰ διὰ τὸ, πηγὴν μὲν τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα ἐν τῇ ῥηθείσῃ ῥηθῆναι περικοπῇ, ἐξ αὐτοῦ εἶναι δογματίζεις τὸ πνεῦμα, διὰ δὲ τὸ χορηγὸν τὸν υἱὸν ῥηθῆναι οὐκ ἐξ αὐτοῦ, ὥρα σοι ὅταν μὲν τοῦ μεγάλου ἀκούῃς Ἀθανασίου λέγοντος, ὄντα παρὰ τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν, τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐκ τοῦ υἱοῦ πρεσβεύειν εἶναι τὸ πνεῦμα. ὅταν δὲ πάλιν, ἐν ᾗ ὁ αὐτὸς μέγας Ἀθανάσιος ἐκτίθεται διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Ἀνομοίου ἀκούῃς αὐτοῦ λέγοντος, ὡς χορηγός ἐστι τοῦ πνεύματος ὁ Θεὸς, καὶ τὸν Ἀπόστολον δὲ παράγοντος, λέγοντα περὶ τοῦ πατρὸς, Ὁ ἐπιχορηγῶν ἐν

ἡμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεις, οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι προσβάλλειν αὐτό, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ υἱοῦ εἶναι ὡς ἐκ πηγῆς, ἐκ δὲ τοῦ πατρὸς διανέμεσθαι τοῖς ἀξίοις, ὡς χορηγοῦ, ἄνθρωπε πᾶν εἴ τι ἐκ πατρὸς καὶ ἐξ υἱοῦ, καὶ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ λέγεται εἶναι, ὡς ἐξ ἑνὸς Θεοῦ, ἴσθι τοῦτο λεγόμενον, ἐμφυσᾶται γὰρ ἐξ ἀμφοῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐξ ἀμφοῖν προχεῖται, καὶ ἐξ ἀμφοῖν χορηγεῖται, καὶ πάντως ταῦτα ὡς ἐξ ἑνός ἐστι Θεοῦ, καὶ συστήσει μοι τὸν λόγον ὁ θειότατος Κύριλλος ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν λέγων οὕτω. Ὃ γὰρ ἂν δρῷτο παρὰ πατρός, τοῦτο δὴ πάντως ἐστὶν ἐνέργημα τοῦ υἱοῦ, καὶ ὅπερ ἂν λέγοιτο διαπεραίνεσθαι δι' υἱοῦ, τοῦτο δὴ πάντως ἐστὶ κατόρθωμα τοῦ πατρός. πάντα γὰρ δι' ἀμφοῖν ἐν ἴσῳ. καὶ πάλιν. Πῶς οὐ δι' ἀμφοῖν εἰς ἡμᾶς ἐν ἴσῳ ἰέναι δώσομεν τὴν ζωὴν καὶ οὔτοι που δυοῖν, ἀλλ' ὡς ἐξ ἑνὸς τοῦ τὰ πάντα ζωογονοῦντος Θεοῦ. Ἐπιβεβαιώσει μοι δὲ τὰ αὐτὰ καὶ ὁ πάμμεγας Ἀθανάσιος λέγων. Διδόντος τοῦ πατρὸς χάριν καὶ εἰρήνην, αὐτὴν καὶ ὁ υἱὸς δίδωσι, μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ πατρὸς ἐν υἱῷ, ὡς ἔστιν ἓν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται. καὶ προσθείς. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς λέγων. Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ πατήρ, καὶ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν

ex Patre illum decernere, ſed ex Filio eſſe tanquam ex fonte, ex Patre vero tanquam ex ſuppeditatore attribui dignis. O mi homo, Quidquid eſt ex Patre & Filio, & ex Patre per Filium dicitur eſſe, tanquam ex vno Deo, dici ſcito. Inſufflatur enim Spiritus ſanctus ab vtroq; & ab vtroque effunditur, & ab vtroque ſuppeditatur. & hæc omnia vti ex Deo vno ſunt. comprobabitq; ſermonem meum diuiniſſimus Cyrillus libro ſexto ad Hermiam his ipſiſſimis verbis. *Quidquid a Patre fit, hoc modis omnibus operatio quoq; Filÿ fuerit, & quidquid dicitur a Filio effici, hoc idem prorſus, & a Patre confici dicitur, omnia ſiquidem ab vtroq. & æqua lance.* Itemque; *Quomodo non per vtrumque in nos immitti æquatione vitam concedemus, & non ex duobus. ſed tanquā ex vno omnia viuificante Deo.* Confirmabit porro hæc & maximus Athanaſius; *Dante,* ait, *Patre gratiam & pacem, eandem & Filius elargitur. Vna ſiquidem eademque gratia eſt a Patre in Filio, quemadmodum vnum eſt lumen ſolis & radÿ, & ſplendor ſolis per radium fit,* tum addit; *Propterea & Paulus ad Theſſalonicenſes ſcribit; Ipſe vero Deus & Pater & Dominus Ieſus Chriſtus dirigat viam noſtram ad vos, vni-*

tatem Patris & Filij conseruauit: neque enim dixit, dirigant, tanquam quod concederetur a duobus ab hoc & ab hoc, sed dirigat, vt ostendat a Patre per Filium eam dirigi.

ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, τὴν ἑνότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐφύλαξεν, οὐ γὰρ εἶπε, κατευθύνειεν, ὡς παρὰ δύο διδομένην; παρὰ τούτου καὶ τούτου, ἀλλὰ κατευθύναι, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ πατὴρ διʼ υἱοῦ δίδωσι ταύτην.

Ex secunda Oratione ad Hermiam.

Ἐκ τοῦ β'. τῶν πρὸς Ἑρμείαν Λόγων.

XCI. *Nam summam quidem radicem, vltra quam nihil intelliges ac concipies, Patrem, & summa radice natum & genitum accipies Filium, non in ordine æquali cum creaturis sortitum in tempore generationem, neque minoribus quam in his, in quibus Pater est sua declarantem natura pulchritudinem, sed simul coæternum, & per omnia æqualem mensuram habentem, excepto hoc quod generet, id enim soli Deo & Patri conuenit. Sanctum item Spiritum agnominamus, qui ex Deo Patre per Filium naturaliter profunditur, quasi in figura spirationis ex ore exeuntis propriam nobis existentiam designat. Sic manifestam & inconfusam trium hypostaseon in proprijs existentijs proprietatem seruans, vnam & consubstantialem naturam reginam omnium adorabis.*

ϟά. Τὴν μὲν γὰρ αἰωτάτω ῥίζαν, ἧς ἐπέκεινα τὸ σύμπαν οὐδέν, ἐννοήσεις τὸν πατέρα, τὸν δʼ ἐκ τῆς αἰωτάτω ῥίζης ἐκπεφυκότα καὶ γεγεννημένον παραδέξῃ τὸν υἱόν, οὐκ ἐν ἴσῃ τάξει τοῖς πεποιημένοις, τὴν ἐν χρόνῳ λαχόντα γέννησιν, οὔτε μὴν ἐν ἐλάττοσιν, ἢ ἐν οἷς ὁ πατὴρ τὸ τῆς ἰδίας φύσεως ἐκφαίνοντα κάλλος, ἀλλʼ ἅμα τε καὶ συναΐδιον, καὶ πᾶν ὁτιοῦν ἰσόμετρον ἔχοντα, δίχα μόνου τοῦ τεκεῖν. προσήκει γὰρ αὖ τοῦτο μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ πατρί, ἅγιον δὲ πνεῦμα προσερεῖς, τὸ ἐκ Θεοῦ πατρὸς διʼ υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς, καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς, τὴν ἰδίαν ἡμῖν ὑποσημαίνον ὕπαρξιν, οὕτω τε σαφῆ καὶ ἀσύγχυτον τὴν τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν ἰδικαῖς ὑπάρξεσιν ἰδιότητα τηρῶν, μίαν τε, καὶ ὁμοούσιον τὴν ἁπάντων βασιλίδα προσκυνήσεις φύσιν.

ANIMADVERSIO.

Adnotato hic quoque naturalem spiritus effusionem ex Patre per Filium, non vero ex Filio constabilitam.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Σημείωσαι κἀνταῦθα, τὴν φυσικὴν τοῦ πνεύματος πρόχυσιν, ἐκ τοῦ πατρὸς δογματιζομένην διὰ τοῦ υἱοῦ, οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

RE-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἰ μὲν οὐκ ἦν ταὐτὸν ἡ διὰ καὶ ἡ ἐξ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, οὔπως ἂν εἶχε λόγον σημειοῦν· διά γε τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ, οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. ἐπεὶ δὲ πᾶν τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ λεγόμενον εἶναι ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τὸ ἐκ Θεοῦ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς πνεῦμα, καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ στόματος διαπνοῆς τὴν ἰδίαν ἡμῖν ὑποσημαῖνον ὕπαρξιν ἐξ ἀμφοῖν προδήλως ἐστίν.

REFVTATIO.

Si præpoſitiones Ex, & Per non eſſent vnum ac idem in Filio, vtique non abſque ratione adnotaſſes illud, per Filium, non vero ex Filio. Veruntamen cum quidquid per Filium dicitur eſſe, eſt quoque ex Filio, qui ex Deo Patre per Filium effunditur naturaliter Spiritus, & veluti in figura, quæ ex ore exit ſpirationis, ſuam nobis declarat exiſtentiam, manifeſto ab vtroque eſt.

Ἐκ τοῦ τρίτου Λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας.

ϞΒ'. Ἥκιστα δὲ ὑμεῖς οἰηθείημεν ἄν ποτε, νόθον μὲν εἶναι Θεὸν καὶ ἀρτιφανῆ τὸν υἱόν, ἁγιάζεσθαί τε, ἢ γοῦν εἰς υἱότητα διακεκλῆσθαι παρὰ Θεοῦ, καὶ δόξαν ἑλεῖν τὴν εἰσποίητον σὺν ἡμῖν, φύσεως δὲ μᾶλλον διακεκτῆσθαι νόμῳ, τὸ θ᾽ ὅπερ ἐστὶν, υἱοποιηθῆναι δ᾽ ἂν οὔτι που διὰ τοῦ ἰδίου πνεύματος. ὅτι γὰρ ἴδιον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμά ἐστι καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ πατρὸς, ἀναμάθῃ τις ἂν καὶ λίαν ἀμογητὶ αὐτοῦ μὲν λέγοντος, Οἱ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὄντες οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν. καὶ πάλιν. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν, ὧδε δὲ καὶ Παύλου τοῖς πιστεύουσιν ἐπιστέλλοντος. Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ᾽ ἐν

Ex tertia eiuſdem Tractatus Oratione.

XCII. *Nos vero minime opinemur vnquam, externum quiddam eſſe, & nuper natum Deum Filium, ſanctificarique, vel etiam ad filiationem vocari a Deo, & gloriam accipere aduentitiam nobiſcum, ſed lege naturæ potius poſſidere id quod ipſe eſt: neque in Filium receptum eſſe per proprij Spiritum. Quod enim proprius filij ſpiritus ſit, quemadmodum ſcilicet & Patris, didicerit quis abſque magno labore; ipſo quidem dicente; Vnde ſi vos cum mali ſitis, ſcitis dona bona dare filijs veſtris, quanto magis Pater veſter, qui in cælis eſt, dabit bona petentibus ſe. Et rurſum; Non enim vos eſtis qui loquimini ſed ſpiritus Patris veſtri, qui loquitur in vobis. Nec aliter Paulus credentibus per Epiſtolam ſcribit; Vos autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu: ſiquidem ſpiritus Dei*

habitat in vobis. Si vero quis spiritum Dei non habet, hic non est eius. At si Christus in nobis, corpus quidem mortuum propter peccatum spiritus autem viuens propter iustitiam. Igitur nos homines filiationis gloria honestans Spiritus sanctus, quandoquidem Filij est, operabitur quidem in alijs filiorum adoptionem, ociosus autem erit omnino in illo, cuius scilicet est, non aduentitius, neque etiam extrinsecus aduenienus, sed essentialiter illius existens, & per eum effusus, vt a dignis accipiatur iuxta beneplacitum Patris. Annon recte hæc dicere, & sentire videor? Her. Omnibus certe modis. Cyrillus. At diuinorum sacramentorum minister Ioannes, quando in medium prodit clamans de Deo & nobis. In hoc cognoscimus, quod in nobis est, quia de spiritu suo dedit nobis, quo pacto non omnino facile fuerit videre quod Deus vere, & ex Dei ac Patris substantia processerit Filius, si quidem est vt Deus, & non alius quidem habitat in nobis spiritus eius? Insuper & hoc dixerim. Si Spiritus Dei & Patris, in quo naturam eorum, quæ vt sint, producti sunt, viuificat & sanctificat, proprius est & Filij, quis in tantam mentis confusionem perueniret, vt sapiat vel loquatur illum excidisse a consubstantialitate cum Patre ac Deo, & inter creaturas esse:

πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζῶν διὰ δικαιοσύνην. Τὸ τοίνυν ἡμᾶς τοὺς ἐπὶ γῆς τῇ τῆς υἱότητος δόξῃ καταχρυσοῦν, φημὶ δὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπείπερ ἐστὶ τοῦ υἱοῦ, ἐνεργήσει μὲν εἰς ἑτέρους τὴν υἱοθέτησιν, ἀπρακτήσει δὲ παντελῶς περὶ τὸν ὅπερ ἐστὶν οὐκ εἰσκεκριμένον, οὔτε μὴν ἔξωθεν ἐκπεφοιτηκός, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑπάρχον αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ προχεόμενον τοῖς ἑλεῖν ἀξίοις ἐν εὐδοκίᾳ πατρός. ἢ οὐκ ὀρθῶς σοι ταῦτα φάναι τε καὶ ἐννενοηκέναι δοκῶ; Ἑρμ. Παντάπασι μὲν οὖν. Κύριλλος. Ὁ δὲ δὴ τῶν θείων ἡμῖν μυστηρίων ἱερουργὸς Ἰωάννης, ὅταν εἰς μέσον ἥκῃ βοῶν περί τε Θεοῦ καὶ ἡμῶν, ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν, πῶς οὐ παντελῶς ἀταλαίπωρον ἰδεῖν, ὅτι Θεὸς ἀληθῶς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας ἐκπέφυκεν ὁ υἱός, εἴπερ ἐστὶν ὡς Θεός, καὶ οὐχ ἑτέρου τινὸς κατοικοῦν ἐν ἡμῖν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ; καὶ πρός γε τούτῳ φημί, εἰ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐν ᾧ τὴν τῶν εἰς τὸ εἶναι παρενηνεγμένων ζωοποιεῖ τε καὶ ἁγιάζει φύσιν, ἴδιόν ἐστι τοῦ υἱοῦ, τίς ἂν εἰς τοσοῦτον ἥκοι χυδαιότητος λογισμῶν, ὡς νοεῖν ἢ φράσαι τὸν πρὸς πατέρα Θεὸν ὁμοουσιότητος ἐκπεφευγέναι καὶ πλῶν ἐν

κτίσματι, καὶ οὐχὶ τὰ τῆς θείας φύσεως ἴδια καὶ ἐξαίρετα τῆς ταύτης ὅρων ἐξοίσει τε καὶ χαρίζεται τῇ κτίσει, ὡς ὑπερβαίνειν λοιπὸν τὸ παραλλάττον οὐδέν· ἰσομέτρως δὲ εἶναι λαμπρὰ κτίσιν τε καὶ φύσιν, ᾗ τὸ κατὰ πάντων ἔνεστι κράτος.

eſſe: & non ea quæ diuinæ naturæ propria, & eximias illius definitiones deſſerat; & largiatur creaturæ, ita vt nihil videatur variare, ſed æqualem menſuram præclara creatura & natura cum ea cui eſt imperium ſuper omnia.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἴδιον ἐνταῦθα τοῦ υἱοῦ καλεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὰ καὶ τοῦ πατρὸς διὰ τὸ ἑνιαῖον τῆς φύσεως, οὐ μὴν διὰ τὴν ἐκπόρευσιν. Ἐπίστησον δὲ ἀκριβῶς, πῶς ἔνθα τοῦ υἱοῦ μνημονεύει ὁ Ἅγιος, αὐτοῦ λέγει τὸ πνεῦμα, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ, ἔνθα δὲ τοῦ πατρὸς, καὶ τὴν ἐξ προστίθησι πρόθεσιν ὡς κἀνταῦθα.

ANIMADVERSIO.

Proprium hic Filij appellat Spiritum ſanctum, eadem ratione qua & Patris proprius eſt, propter vnum idemque naturæ, non autem propter proceſſionem; & accurate animaduertito, qua ratione, cum mentio Filij fit, ſanctus illius eſſe Spiritum dicit, & in ipſo & per ipſum: cum vero Patris ex præpoſitionem, vti hic videre licet coniungit.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐπειδὴ ὁ Ἅγιος ἐνταῦθα λέγει τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ ἴδιον εἶναι, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ πατρὸς, ἐγώ φημι, ὅτι ὥσπερ ἴδιον τοῦ πατρὸς, διὰ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι, οὕτως ἴδιον καὶ τοῦ υἱοῦ, διὰ τὸ εἶναι δι' υἱοῦ, καὶ λοιπὸν ἴδιον ἀμφοῖν τὸ πνεῦμα, ὡς προϊὸν ἐξ ἀμφοῖν. Εἰ δὲ καὶ ὡς σὺ φῂς ἴδιον υἱοῦ καὶ πατρὸς τὸ πνεῦμα διὰ τὸ ἑνιαῖον τῆς φύσεως, οὐδὲ τοῦτό μοι ἀπαράδεκτον, ἐπεὶ γὰρ ἴδιον ἀμφοῖν, ὅτι πρόεισιν ἐξ ἀμφοῖν, διὰ δὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν προϊέναι ὁμοούσιον ἐστὶ πατρὶ καὶ υἱῷ, ὁ λέγων ἴδιον αὐτὸ πατρὸς καὶ υἱοῦ διὰ τὸ ἑνιαῖον τῆς φύσεως, οὐδέν τι διαμαρ-

REFVTATIO.

Quandoquidem hic Sanctus tradit Spiritum proprium Filij eſſe, quemadmodum ſcilicet & Patris, ego vtique aſſererem, quemadmodum proprius Patris eſt, quod ex Patre eſt, ita proprium eſſe Filij, quod per Filium eſt. Et ſic vtriuſque proprius Spiritus, quod ex vtroque progrediatur. Quod ſi, vt tu quoque aſtruis proprius eſt Filij & Patris Spiritus propter vnum idemq; naturæ, mihi profecto neque id diſplicet. Cum enim proprium vtriuſque, quod ex vtroque progreditur, quia vero ab vtroque progreditur, ideo eſt & Patri & Filio conſubſtantialis, qui ait proprium illum Patris & Filij propter

vnum

num idemque naturæ, nihil aberrat a veritate. etiam magis Sophiſtarum more ſermonem diſponens, inde comprobare vult, non eſſe Spiritum etiam ex Filio.

Eiuſdem ex eadem Oratione.

XCIII. *Sancta autem Scriptura nos alloquente; Omne donum bonum, & omne munus perfectum deſurſum eſt, deſcendens a Patre luminum, apud quem non eſt transmutatio, vel conuerſionis adumbratio, unde putas ipſe diſtributionem diuinarum gratiarum nobis fieri? Herm. Ex Deo Patre ſcilicet. Cyril. Quin & ſanctis Apoſtolis auctoritate ſua dabat Chriſtus virtutem contra ſpiritus immundos, ita vt eijcerent illos, & curarent omnes morbos, & omnes languores in populo. & quod his excellentius eſt, etiam vt poſſent ipſam mortem vincere diuiniſſime præcepit dicens; Infirmos curate, & mortuos ſuſcitate, leproſos mundate, dæmonia eijcite. confeſſus eſt autem per quam manifeſte Ioannes dicens; De plenitudine eius nos omnes accepimus. Donum autem bonũ, & munus perfectum erit ne aliud quidpiam, quod tibi videtur, quam participem fieri Spiritus ſancti? Herm. Nullo modo. Cyril. Proinde vide obſecro, amice, etiam ex his Filium proprium ſuum*

πάνυ τῆς ἀληθείας, εἰ καὶ σοφιστικώτερον μετερχόμενος τὸν λόγον, ἐντεῦθεν βούλεται τάχα κατασκευάσαι μὴ εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ϟγ΄. Ἱεροῦ δὲ ἡμῖν ἐπιφωνοῦντος γράμματος, πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων, παρ᾽ ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. πόθεν ἂν ᾠήθης αὐτὸς τὴν τῶν θείων ἡμῖν χαρισμάτων πράττεσθαι διανομήν; Ἑρμείας. Ἐκ Θεοῦ πατρὸς δηλονότι. Κύριλλος. Καὶ μὴν τοῖς ἁγίοις Ἀποστόλοις ἐπ᾽ ἐξουσίας ἐδίδου τὴν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐνθήκην ὁ Χριστὸς, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. καὶ τὸ ἔτι τούτων ὑπέρτερον, καὶ αὐτοῦ δύνασθαι καταθλεῖν θανάτου διεκελεύετο, θεοπρεπέστατα λέγων, ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, καὶ νεκροὺς ἐγείρετε, λεπροὺς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, διωμολόγηκέ τε καὶ μάλα σαφῶς ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης λέγων, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ἐλάβομεν. δόσις δὲ ἀγαθὴ καὶ δώρημα τέλειον εἴη ἂν ἕτερόν τι, κατά γε τὸ αὐτῷ σοι δοκοῦν, πλὴν ὅτι τοῦ μεταλαχεῖν ἁγίου πνεύματος; Ἑρμείας. Οὐδαμῶς. Κύριλλος. Ἄθρει δὴ οὖν καὶ διὰ τούτων, ὦ ἡμῖν φιλότης, ἐξ ἰδίου πλη-

institum

ἐρόμενος περὶ ἕνα τὸν υἱὸν τὸ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ ἀναποβλήτως ἐμπεφυκὸς ἅγιον πνεῦμα, δι' οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθή. Ἐπεὶ γὰρ ἀνεβίω, καταλύσας τὴν φθορὰν, καὶ τοῖς τοῦ θανάτου δεσμοῖς ἐρρῶσθαι φράσας, ἀνακομίζων ἡμᾶς εἰς ἁγιασμὸν καὶ τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως κάλλος, καθάπερ ἐν ἀπαρχῇ τῆς γένεως ἀντιθεὶς τοῖς Ἀποστόλοις, ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν λέγων. Λάβετε πνεῦμα ἅγιον. Ἀλλ' εἴπερ ἐστὶν ἄνωθέν τε καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς πᾶν δώρημα τέλειον, ἐνεργεῖ δὲ τὴν τούτων διανομὴν οὐ διακονικῶς ὁ υἱὸς, ἐν ἐξουσίᾳ δὲ μᾶλλον τῇ θεοπρεπεῖ, καὶ τίνα δὴ ἄρα λοιπὸν ἀφεστήξει τρόπον, τοῦ μὴ εἶναι κατὰ φύσιν τοῦ θεοῦ ὅπερ ἐστὶν ὁ γεννήσας αὐτὸς, ἀληθινὸς δηλονότι Θεὸς, καὶ οὐ νόθοις τισὶ, καθάπερ ἐν πίνακι κατακεχρισμένος τιμαῖς.

inſitum, ita vt non abijciatur, Spiritum ſanctũ, & per quem omne donum bonum eſt. Nam poſtquam reſurrexit deſtructa corruptione, vinculiſque mortis abiectis, reducens nos ad ſanctificationem, & primęuam naturæ pulchritudinem, quemadmodum in principio generis humani tradens Apoſtolis inſufflauit in faciem eorum, dicens; Accipite Spiritum ſanctũ. Quod ſi eſt ſuperne & a Patre, omne donum perfectum, operatur autem horum diſtributionem non vt miniſter Filius, ſed autoritate potius diuina, quonam modo poſtea ceſſabit, vt non ſit quod eſt ſecundum naturam, id quod eſt is, qui eum genuit, verus ſcilicet Deus, & non adulterinis quibuſdam honoribus veluti in tabula obumbratus.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Νουνεχῶς ἄκουσον, ἄνωθεν μὲν εἶναι παρὰ τοῦ πατρὸς πᾶν δώρημα τέλειον, ἐνεργεῖν δὲ τὴν τούτων διανομὴν τὸν υἱὸν, οὐ διακονικῶς ἀλλ' ἐξουσιαστικῶς ὡς Θεόν.

ANIMADVERSIO.

Attento animo dicta conſiderato, deſuper eſſe a Patre omne munus perfectum, eorum vero diſtributionem Filium non vti miniſtrum, ſed autoritate ſua vti Deum operari.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ:

Καὶ τί σοι τάχα τὸ ἐκ τῆς ἐπιστασίας ἐστὶ συναγόμενον; ἐκ τούτων αὐτῶν τῶν ἐν τῇ ἐπιστασίᾳ ἐμπεριειλημμένων, κοινὸν πατρὸς, καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος δείκνυσιν.

REFVTATIO.

Quid vero tibi ex hac animaduerſione colligitur? Ex his quæ in Animaduerſione continentur, communem eſſe Patris & Filij Spiritum ſanctum demonſtrare planum eſt.

Ex

Ex sexta eiusdem Tractatus Oratione.

XCIV. *Cuius proprium dicimus esse Spiritum sanctum, vtrũne solius Dei & Patris, vel etiam Filij, vel seorsim alterius, & amborum, quasi vnum ex Patre per Filium propter identitatem substantiæ? Herm. Sic ego dico. Cyril. Recte inquis amice, & ob ingenium in sacris scripturis exercitatum admiror, quod hanc delegeris sententiam. Nam intelligitur quidem Deus & Pater in existentia per se subsistit autem & Filius proprie, quamuis proprijs subsistentijs vterque seiungatur. Vnde non omnem separationem admittit. Non enim secernitur Pater a Filio sicuti Angelus ab Angelo, neq; sicut in nobis cum aliquis ab aliquo, totus a toto distinctus est. Neque etiam vtrinq; differentiæ vnũ ratio seorsum omnibus modis vtrique constituit. Nonne essent etiam duo Dij cum vna & sola existat & intelligatur Deitas, viuentem & subsistentem videremus in Patre Filium, & contra in Filio Patrem: character enim subsistentia illius est. Hermias. Assentior. Cyrillus. Vnius igitur naturæ vnus etiam Spiritus, & procedit quidem quasi a fonte Patre, est autem non alienus & a Filio, proprietatem omnium habens in se*

Ἐκ τοῦ ἕκτου Λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας.

ϞΔ'. Τίνος ἴδιον εἶναι φαμὲν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πότερον δὴ μόνου τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρὸς, ἢ γοῦν καὶ τοῦ υἱοῦ, ἢ καὶ ἀνὰ μέρος ἑκατέρου καὶ ἀμφοῖν, ὡς ἓν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας. Ἑρμείας. Οὕτως ἔγωγε φημί. Κύριλλος. Ὀρθῶς, ὦ ἑταῖρε. καί σε τῆς ἀγχινοίας ἄγαμαι, καὶ ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς εὖ μάλα συμβαίνουσαν τὴν ἐπὶ τῷδε δόξαν εἰρῆσθαι φημὶ, νοεῖται μὲν γὰρ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, ἐν ὑπάρξει τῇ καθ' ἑαυτὸν, ὑφέστηκε δὲ αὖ καὶ ὁ υἱὸς ἰδικῶς, ἀλλ' εἰ καὶ ἰδίαν ὑπόστασιν ἑκάτερος ἀπετέμετο, τὸν γοῦν εἰσάπαν διορισμὸν οὐ προσίεται. οὐδὲ γὰρ ἂν διαιροῖτο πατρὸς ὁ υἱὸς, ὥσπερ ἄγγελος ἀγγέλου. καὶ μὴν, καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς τὸ δεῖνα ὅλος ὅλου διεστήξει τυχὸν, οὔτε μὴν διαμπὰξ ἑκάστῃ τῆς διαφορᾶς ὁ λόγος, ἀνὰ μέρος ὁλοτρόπως ἑκάτερον ἱστάς. Ἦ γὰρ ἂν εἶεν καὶ δύο Θεοί, μιᾶς δὲ καὶ μόνης οὔσης τε καὶ νοουμένης θεότητος, ζῶντα καὶ ὑφεστηκότα καταθρήσαιμεν ἂν ἐν πατρὶ τὸν υἱὸν, καὶ μὴν καὶ τὸ ἔμπαλιν, τουτέστιν ἐν υἱῷ τὸν πατέρα. χαρακτὴρ γὰρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Ἑρμ. Σύμφημι. Κύριλ. Μιᾶς οὖν φύσεως ἓν καὶ τὸ πνεῦμα. καὶ προχεῖται μὲν οἷά περ ἀπὸ πηγῆς τοῦ πατρὸς, ἔστι γε μὴν οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ. γεγόνηται γὰρ τὴν τοῦ πατρὸς

ἰδιότητα πᾶσαν ἔχων ἐν ἑαυτῷ. καὶ ἐπείπερ ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω θεότητος ὁ ἁγιασμὸς, οὗ τὸ πνεῦμα δεικτικὸν, ἅγιον γὰρ κατὰ φύσιν, καὶ τῆς ὅλης κτίσεως ἁγιαστικόν. Ἑρμ. Καὶ τίς ἂν γένοιτο τούτων ἡ πίστις; πῶς δ' ἂν μάθοιμι σαφῶς, ὡς ἔστιν ἴδιον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθάπερ ἀμέλει τοῦ πατρός; Κύριλλ. Οὐ θύραθεν ἡμῖν ὁ μάρτυς, αὐτὸν δὲ εἰσκομίσω βοῶντα τὸν Χριστόν. Ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι, ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁδηγήσει ὑμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάσῃ, οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι. διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. ἢ οὐκ ἀποχρῶν ὁ λόγος εἰς πληροφορίαν τοῖς σοφοῖς, ὡς ἴδιον μὲν φησὶ τὸν Παράκλητον. πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασεν αὐτὸν, οὐχ ἑτέρα δὲ παρ' αὐτὸν ἡ ἀλήθεια. προστιθεὶς δὲ ὅτι, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, τὴν οὐσιώδη καὶ φυσικὴν ἰδιότητα δέδειχεν ἐναργῶς, καθ' ἣν ἕν ἐστι πρὸς αὐτὸν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, οὐ γάρ τοι μεταληπτικῶς σοφὸν ἔσεσθαι παρ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα φησὶν, οὔτε μὴν ἐν τάξει τῇ λειτουργικῇ τοὺς παρ' υἱοῦ λόγους τοῖς ἁγίοις διακομίσει, ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἴ τι τῶν εὐοσμοτάτων ἀνθέων περὶ τῆς ἐξ ἑαυτοῦ διασκιδναμένης ὀδμῆς, καὶ ταῖς τῶν παρε-

se ipso. Et quoniam est summæ Deitatis sanctificatio, quam Spiritus ostendit: Sanctus enim est secundum naturã, & omnis creaturæ sanctificator. Herm. Et quæ erit horum fides? Vel quomodo manifeste discerem, Spiritum sanctum esse proprium Filij sicut scilicet & Patris? Cyril. Non extraneus erit testis, sed ipsum Christum afferam dicentem; Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo: quando autem venerit ille spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem: non enim loquetur a se ipso, sed quæ audierit loquetur, & quæ ventura sunt annunciabit vobis. Omnia quæ habet Pater mea sunt. propterea dixi vobis, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Annon intelligentes sermo ille sufficientibus argumentis docet, proprium quidem dicere Paracletum, spiritum enim veritatis nominauit illum, non alia autem ab ipso est veritas. Adijciens porro, de meo accipiet, consubstantialem & naturalem proprietatem ostendit euidenter, secundum quam unus est cum ipso Spiritus eius. Non enim participatiue sapientem fore ab ipso Spiritum dicit, neque ministrorum modo Filij sermones Sanctis allaturum: sed quasi si quis fragrantissimus flos suum diffunderet odorem, & circun-

stantium sensibus se infundens dicat; De meo accipiet, & naturalem proprietatem significarit, & non aliquid quasi participans discretum. Sic intelligas de Filio & de Spiritu. Spiritus enim sapientiæ & virtutis existens, sapientia omnino & virtus est, totam ex toto efficaciam emittentem in se ipsa conseruans, & quasi in propria natura bene ostendens eam, quæ est. Postquam autem dixit, de meo accipiet, apposuit necessario, omnia quæcumque habet Pater mea sunt. propter hoc dixi vobis, quod de meo accipit. Quemadmodum enim Sanctus est secundum naturam, quoniam est sancti Patris Spiritus, ita & sapiens, quandoquidem sapientiæ Spiritus est, sapientia vero Filius. Et nunquam dicimus secundum aliquam habitudinem & participationem Spiritum esse sanctum & sapientem, sed substantialiter potius, & quasi naturalis quædam qualitas sanctæ sapientisq; diuinitatis, quæ sicuti in Patre & in Filio, ita & in ipso Spiritu intelligitur. Patris autem Spiritum, Spiritum esse Filij, ipse per se ipsum erudiet, dicens; Quando venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimoniũ perhibebit de me. Intelligis igitur, quomodo propriũ promittit se missurum nobis ex Patre, & Spiritum quidem veritatis

σώτων αἰσθήσεσιν ἐμπιπτούσης, λέγῃ ὅτι, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ τὴν φυσικὴν ἑνότητα κατασημαίνῃ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔτι πού τὸ ὡς ἐν μεθέξει διῃρημένως, ὧδε δεῖ ἐπινοήσεις, καὶ ἐφ' υἱοῦ, καὶ πνεύματος. πνεῦμα γὰρ σοφίας καὶ δυνάμεως ὄν, σοφία πάντως ἐστὶ καὶ δύναμις, ὅλην ἐξ ὅλου τὴν τοῦ προϊέντος ἐνέργειαν ἀποσῶζον ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἐν ἰδίᾳ φύσει καταδεικνύον εὖ μάλα, τὴν ὅπερ ἐστιν. ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, φησὶ, προστέθεικεν ἀναγκαίως ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι. διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει. ὥσπερ γὰρ ἅγιον ἐστὶ κατὰ φύσιν, ἐπείπερ ἐστὶ ἁγίου πατρὸς πνεῦμα, οὕτω καὶ σοφὸν, ἐπεὶ τῆς σοφίας πνεῦμα ἐστὶ, σοφία δὲ ὁ υἱὸς, καὶ οὐκ ἔτι που φαμὲν, ὡς κατὰ σχέσιν τινὰ καὶ μέθεξιν ἅγιόν ἐστι τὸ πνεῦμα καὶ σοφὸν, οὐσιωδῶς δὲ μᾶλλον, καὶ οἱονεί τις φυσικὴ ποιότης τῆς ἁγίας τε καὶ σοφῆς θεότητος, τῆς ὡς ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ νοουμένης καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πνεύματι, ὅτι δὲ τὸ τοῦ πατρὸς πνεῦμα, πνεῦμα ἐστὶ τοῦ υἱοῦ, αὐτός γε δι' ἑαυτοῦ μυσταγωγήσει λέγων, ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ; Συνίης οὖν, ὅπως ὡς ἴδιον ἐπαγγέλλεται καταπέμψειν ὑμῖν τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ πνεῦμα, μὲν ἀληθείας

ἀποκαλεῖ, προχεῖσθαι γε μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ πατρός. καὶ μὴν ὅτι μαρτυρήσει περὶ αὐτοῦ προμεμήνυκεν. Ἑρ. Καὶ τίς ἂν νοοῖτο τῆς μαρτυρίας ὁ τρόπος; Κύριλλ. Ἐπεὶ γὰρ ἐνήργηκε τὰ τοῦ Θεοῦ διὰ χειρὸς Ἁγίων, μεμαρτύρηκεν ἐναργῶς, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ υἱὸς, οὗ καὶ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει τοῦ πατρός.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

• Θαυμαστὴ πάνυ ἡ περικοπὴ αὕτη, ἐν διαφόροις χωρίοις αὐτῆς ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα διδάσκουσα, ἐν οἷς δὲ μᾶλλον αὐτὸν τὸν Σωτῆρα παράγει, πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλοῦντα τὸ πνεῦμα, ἤτοι αὐτοῦ, αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀλήθεια, προχεῖσθαι δὲ τοῦτο ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς προσδιοριζόμενον. μὴ ἐν παρέργῳ δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ παραδράμῃς. τάχα γὰρ τὸ οὐχὶ καὶ ἐξ ἄλλου τινὸς τοῦτο παρίστησι, κατὰ τὸ πῶς ἐμοὶ παριστάμενον.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Σύμφημί σοι καὶ αὐτὸς, ὡς θαυμαστή ἐστι πάνυ ἡ ῥηθεῖσα περικοπὴ, ἐν διαφόροις χωρίοις αὐτῆς, γνῶσιν παρασχεῖν δυναμένη τοῖς ἐπιστατικῶς ἐπερχομένοις αὐτὴν, ὅπως ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμά ἐστιν, ὅπερ καὶ σὺ αὐτὸς συνιστᾷς, ἐν μὲν ἄλλαις ἐπιστασίαις τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσοδύναμον ὁμολογῶν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, ἐνταῦθα δὲ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ εἶναι αὐτὸ συντιθέμενος, τὸ δὲ δὴ πλέον τῶν ἄλλων τὴν

vocet, emanare etiam ex ipſo definiat Patre, & quod etiã teſtimoniũ de ſe perbibiturus ſit, prænunciat. Her. Et quis intelligetur teſtimonij modus? Cyril. Nam quoniam ea quæ Dei operatus eſt per manus ſanctorum, teſtificatus eſt euidenter, Deum eſſe Filium, cuius & Spiritus eſt, quemadmodum ſcilicet Patris.

ANIMADVERSIO.

Plane admirabilis eſt hæc pericope, multis in locis ex Patre per Filium Spiritum eſſe indicans, ſed in illis potiſſimum, in quibus Saluatorem adducit, Spiritum veritatis Spiritum ipſum vocantem, ſiue ſui ipſius: ipſe enim veritas eſt. & effundi eum ex ipſo Patre definientem. Ne vero parum caute pertranſeas illud ex ipſo: forte enim non ex vllo alio illum eſſe ſignificat, vti ipſe, nec puto me falli, animaduerto.

REFVTATIO.

Vno equidem conſenſu hic iungimur, admodum admirabilem eſſe hanc pericopem, quæ varijs in locis cognitionem ingerere poterit illi, qui eam caute perlegerit, ex Patre & Filio Spiritum eſſe, quod & tu quoque non is inficias. In alijs tuis Animaduerſionibus præpoſitionum *ex* & *per* æquales vires cum faſſus fueris, dum de Filio ſermo eſt: in hac vero cum aſſenſum præbueris, eum ex Patre per Filium eſſe, & quod præ

ro per Filium. Considerato praeterea, cum illum dicit non alienum esse a sublimissima essentia, diuine admodum, si me mea non fallit sententia, inter Patrem & Filium discrimen apposuisse, cum addiderit ex ipsa & in ipsa, & ex ipsa quidem Patri, in ipsa vero Filio attribuens. & cum praeterea vtraque vniuerit, cum subdit proprium ipsius. Attendito item quomodo suprapòsita Animaduersio de eo, quod ex propria natura veluti ex fonte illum filius producat, a praesenti pericope claram remanere, quae asserit, effundi veluti a fonte a Deo & Patre, suppeditari vero creaturae per Filiū.

χορηγὸν δὲ τὸν υἱόν. Ὅπερ δὲ καὶ πῶς οὐκ ἀλλότριον τοῦτο τῆς ἀνωτάτης οὐσίας εἰπὼν, πάνυ θαυμασίως, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, περὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ διέστειλε, τὸ ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ προσθέμενος, καὶ τὸ μὲν ἐξ αὐτῆς, τῷ πατρὶ, τὸ δὲ ἐν αὐτῇ τῷ υἱῷ προσαφορίσας, εἶτα πάλιν ἑνώσας καὶ ἄμφω διὰ τοῦ ἐπαγαγεῖν, ἴδιον αὐτῆς. πρόσχες δὲ πῶς καὶ ἡ προλαβοῦσα ἡμῖν ἐπισημείωσις, περὶ τοῦ ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως πηγάζειν αὐτὸ τὸν υἱὸν, ἀπὸ τῆς παρούσης περικοπῆς ἀκριβὴς ἀναφαίνεται, λεγούσης προχεῖσθαι καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, χορηγεῖσθαι δὲ τῇ κτίσει διὰ τοῦ υἱοῦ.

REFVTATIO.

Si quia dictum est in iam laudata pericope, fontem esse Spiritus Patrem, ex eo Spiritum esse decernis. quia vero a Filio suppeditari, non ex eo, iam cum audis magnum Athanasium dicentem, *Filium, qui apud Patrem est, fontem esse Spiritus sancti*, ex Filio Spiritum decernere, fatendum omnino tibi est. Rursusque cum in colloquio a se inter Orthodoxum & Anomoeum concinatum dicentem audis, *Deum suppeditare Spiritum*, adducentemque Apostoli dictum, ad sua corroboranda, de Patre dicentem, *Qui suppeditat nobis spiritum, & operatur in nobis virtutes*, non ex

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἰ διὰ τὸ, πηγὴν μὲν τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα ἐν τῇ ῥηθείσῃ ῥηθῆναι περικοπῇ, ἐξ αὐτοῦ εἶναι δογματίζεις τὸ πνεῦμα, διὰ δὲ τὸ χορηγὸν τὸν υἱὸν ῥηθῆναι οὐκ ἐξ αὐτοῦ, ὥρα σοι ὅταν μὲν τοῦ μεγάλου ἀκούῃς Ἀθανασίου λέγοντος, ὄντα παρὰ τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν, τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐκ τοῦ υἱοῦ πρεσβεύειν εἶναι τὸ πνεῦμα. ὅταν δὲ πάλιν, ἐν ᾗ ὁ αὐτὸς μέγας Ἀθανάσιος ἐκτίθεται διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Ἀνομοίου ἀκούῃς αὐτοῦ λέγοντος, ὡς χορηγός ἐστι τοῦ πνεύματος ὁ Θεὸς, καὶ τὸν Ἀπόστολον δὲ παράγοντος, λέγοντα περὶ τοῦ πατρὸς, Ὁ ἐπιχορηγῶν ἐν

ἡμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεις, οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι πρεσβεύειν αὐτό, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ υἱοῦ εἶναι ὡς ἐκ πηγῆς, ἐκ δὲ τοῦ πατρὸς διανέμεσθαι τοῖς ἀξίοις, ὡς χορηγοῦ, ἄνθρωπε πᾶν εἴ τι ἐκ πατρὸς καὶ ἐξ υἱοῦ, καὶ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ λέγεται εἶναι, ὡς ἐξ ἑνὸς Θεοῦ, ἴσθι τοῦτο λεγόμενον, ἐμφυσᾶται γὰρ ἐξ ἀμφοῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐξ ἀμφοῖν προχεῖται, καὶ ἐξ ἀμφοῖν χορηγεῖται, καὶ πάντως ταῦτα ὡς ἐξ ἑνός ἐστι Θεοῦ, καὶ συστήσει μοι τὸν λόγον ὁ θειότατος Κύριλλος ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν λέγων οὕτω. Ὃ γὰρ ἂν δρῷτο παρὰ πατρός, τοῦτο δὴ πάντως ἐστὶν ἐνέργημα τοῦ υἱοῦ, καὶ ὅπερ ἂν λέγοιτο διαπεραίνεσθαι δι' υἱοῦ, τοῦτο δὴ πάντως ἐστὶ κατόρθωμα τοῦ πατρός. πάντα γὰρ δι' ἀμφοῖν ἐν ἴσῳ. καὶ πάλιν. Πῶς οὐ δι' ἀμφοῖν εἰς ἡμᾶς ἐν ἴσῳ ἰέναι δώσομεν τὴν ζωὴν καὶ οὔτοι που δυοῖν, ἀλλ' ὡς ἐξ ἑνὸς τοῦ τὰ πάντα ζωογονοῦντος Θεοῦ. Ἐπιβεβαιώσει μοι δὲ τὰ αὐτὰ καὶ ὁ πάμμεγας Ἀθανάσιος λέγων. Διδόντος τοῦ πατρὸς χάριν καὶ εἰρήνην, αὐτὴν καὶ ὁ υἱὸς δίδωσι, μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ πατρὸς ἐν υἱῷ, ὡς ἐστιν ἓν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται. καὶ προσθείς. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς λέγων. Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ πατήρ, καὶ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν

ex Patre illum decernere, ſed ex Filio eſſe tanquam ex fonte, ex Patre vero tanquam ex ſuppeditatore attribui dignis. O mi homo, Quidquid eſt ex Patre & Filio, & ex Patre per Filium dicitur eſſe, tanquam ex vno Deo, dici ſcito. Inſufflatur enim Spiritus ſanctus ab vtroq; & ab vtroque effunditur, & ab vtroque ſuppeditatur. & hæc omnia vti ex Deo vno ſunt. comprobabitq; ſermonem meum diuiniſſimus Cyrillus libro ſexto ad Hermiam his ipſiſſimis verbis. *Quidquid a Patre fit, hoc modis omnibus operatio quoq; Filij fuerit, & quidquid dicitur a Filio effici, hoc idem prorſus, & a Patre confici dicitur, omnia ſiquidem ab vtroq. & æqua lance.* Itemque; *Quomodo non per vtrumque in nos immitti æquatione vitam concedemus, & non ex duobus. ſed tanquã ex vno omnia viuificante Deo.* Confirmabit porro hæc & maximus Athanaſius; *Dante,* ait, *Patre gratiam & pacem, eandem & Filius elargitur. Vna ſiquidem eademque gratia eſt a Patre in Filio, quemadmodum vnum eſt lumen ſolis & radij, & ſplendor ſolis per radium fit,* tum addit; *Propterea & Paulus ad Theſſalonicenſes ſcribit; Ipſe vero Deus & Pater & Dominus Ieſus Chriſtus dirigat viam noſtram ad vos, vni-*

tatem Patris & Filij conseruauit: neque enim dixit, dirigant, tanquam quod concederetur a duobus ab hoc & ab hoc, sed dirigat, vt ostendat a Patre per Filium eam dirigi.

ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, τὴν ἑνότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐφύλαξεν, οὐ γὰρ εἶπε, κατευθύνειεν, ὡς παρὰ δύο διδομένην· παρὰ τούτου καὶ τούτου, ἀλλὰ κατευθύναι, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ δίδωσι ταύτην.

Ex secunda Oratione ad Hermiam.

Ἐκ τοῦ β΄. τῶν πρὸς Ἑρμείαν λόγων.

XCI. *Nam summam quidem radicem, vltra quam nihil intelliges ac concipies, Patrem, & summa radice natum & genitum accipies Filium, non in ordine æquali cum creaturis sortitum in tempore generationem, neque minoribus quam in his, in quibus Pater est sua declarantem naturæ pulchritudinem, sed simul coæternum, & per omnia æqualem mensuram habentem, excepto hoc quod generet, id enim soli Deo & Patri conuenit. Sanctum item Spiritum agnominamus, qui ex Deo Patre per Filium naturaliter profunditur, quasi in figura spirationis ex ore exeuntis propriam nobis existentiam designat. Sic manifestam & inconfusam trium hypostaseon in proprijs existentijs proprietatem seruans, vnam & consubstantialem naturam reginam omnium adorabis.*

ϟα΄. Τὴν μὲν γὰρ αἰωτάτω ῥίζαν, ἧς ἐπέκεινα τὸ σύμπαν οὐδὲν, ἐννοήσεις τὸν πατέρα, τὸν δ' ἐκ τῆς αἰωτάτω ῥίζης ἐκπεφυκότα καὶ γεγεννημένον παραδέξῃ τὸν υἱὸν, οὐκ ἐν ἴσῃ τάξει τοῖς πεποιημένοις, τὴν ἐν χρόνῳ λαχόντα γέννησιν, οὔτε μὴν ἐν ἐλάττοσιν ἢ ἐν οἷς ὁ πατὴρ τὸ τῆς ἰδίας φύσεως ἐκφαίνοντα κάλλος, ἀλλ' ἅμα τε καὶ συναΐδιον, καὶ πᾶν ὁτιοῦν ἰσόμετρον ἔχοντα, δίχα μόνου τοῦ τεκεῖν. προσήκοι γὰρ ἂν τοῦτο μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ πατρί, ἅγιον δὲ πνεῦμα προσερεῖς, τὸ ἐκ Θεοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς, καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς, τὴν ἰδίαν ἡμῖν ὑποσημαῖνον ὕπαρξιν, οὕτω τε σαφῆ καὶ ἀσύγχυτον τὴν τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν ἰδικαῖς ὑπάρξεσιν ἰδιότητα τηρῶν, μίαν τε, καὶ ὁμοούσιον τὴν ἁπάντων βασιλίδα προσκυνήσεις φύσιν.

ANIMADVERSIO.

Adnotato hic quoque naturalem spiritus effusionem ex Patre per Filium, non vero ex Filio constabilitam.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Σημείωσαι κἀνταῦθα, τὴν φυσικὴν τοῦ πνεύματος πρόχυσιν, ἐκ τοῦ πατρὸς δογματιζομένην διὰ τοῦ υἱοῦ, οὐ μὴν δὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

RE-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἰ μὲν οὐκ ἦν ταυτὸν ἡ διὰ καὶ ἡ ἐξ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ οὔπως ἂν εἶχε λόγον σημειοῦν. διὰ τί τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ, οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. ἐπεὶ δὲ πᾶν τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ λεγόμενον εἶναι ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τὸ ἐκ Θεοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς πνεῦμα, καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς τὴν ἰδίαν ἡμῖν ὑποσημαῖνον ὕπαρξιν ἐξ ἀμφοῖν προδήλως ἐστίν.

REFVTATIO.

Si præpoſitiones Ex, & Per non eſſent vnum ac idem in Filio, vtique non abſque ratione adnotaſſes illud, per Filium, non vero ex Filio. Veruntamen cum quidquid per Filium dicitur eſſe, eſt quoque ex Filio, qui ex Deo Patre per Filium effunditur naturaliter Spiritus, & veluti in figura, quæ ex ore exit ſpirationis, ſuam nobis declarat exiſtentiam, manifeſto ab vtroque eſt.

Ἐκ τοῦ τρίτου Λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας.

ϟβʹ. Ἥκιστα δὲ ὑμεῖς οἰηθείημεν ἄν ποτε, νόθον μὲν εἶναι Θεὸν καὶ ἀρτιφανῆ τὸν υἱὸν, ἁγιάζεσθαί τε, ἢ γοῦν εἰς υἱότητα διακεκλῆσθαι παρὰ Θεοῦ, καὶ δόξαν ἑλεῖν τὴν εἰσποίητον σὺν ἡμῖν, φύσεως δὲ μᾶλλον διακεκτῆσθαι νόμῳ, τὸ θ' ὅπερ ἐστὶν, υἱοποιηθείη δ' ἂν οὔτι που διὰ τοῦ ἰδίου πνεύματος. ὅτι γὰρ ἴδιον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐστὶ καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ πατρὸς, ἀναμάθῃ τις ἂν καὶ λίαν ἀμογητὶ αὐτοῦ μὲν λέγοντος, Οἱ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὄντες οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν. καὶ πάλιν. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν, ὧδε δὲ καὶ Παύλου τοῖς πιστεύουσιν ἐπιστέλλοντος. Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν

Ex tertia eiuſdem Tractatus Oratione.

XCII. *Nos vero minime opinemur vnquam, externum quiddam eſſe, & nuper natum Deum Filium, ſanctificarique, vel etiam ad filiationem vocari a Deo, & gloriam accipere aduentitiam nobiſcum, ſed lege naturæ potius poſſidere id quod ipſe eſt: neque in Filium receptum eſſe per proprij Spiritum. Quod enim proprius filij ſpiritus ſit, quemadmodum ſcilicet & Patris, didicerit quis abſque magno labore; ipſo quidem dicente; Vnde ſi vos cum mali ſitis, ſcitis dona bona dare filijs veſtris, quanto magis Pater veſter, qui in cælis eſt, dabit bona petentibus ſe. Et rurſum; Non enim vos eſtis qui loquimini ſed ſpiritus Patris veſtri, qui loquitur in vobis. Nec aliter Paulus credentibus per Epiſtolam ſcribit; Vos autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu: ſiquidem ſpiritus Dei*

habitat in vobis. Si vero quis spiritum Dei non habet, hic non est eius. At si Christus in nobis, corpus quidem mortuum propter peccatum spiritus autem viuens propter iustitiam. Igitur nos homines filiationis gloria honestans Spiritus sanctus, quandoquidem Filij est, operabitur quidem in alijs filiorum adoptionem, ociosus autem erit omnino in illo, cuius scilicet est, non aduentitius, neque etiam extrinsecus aueniens, sed essentialiter illius existens, & per eum effusus, vt a dignis accipiatur iuxta beneplacitum Patris. Annon recte hæc dicere, & sentire videor? Her. Omnibus certe modis. Cyrillus. At diuinorum sacramentorum minister Ioannes, quando in medium prodit clamans de Deo & nobis. In hoc cognoscimus, quod in nobis est, quia de spiritu suo dedit nobis, quo pacto non omnino facile fuerit videre quod Deus vere, & ex Dei ac Patris substantia processerit Filius, si quidem est vt Deus, & non alius quidem habitat in nobis spiritus eius? Insuper & hoc dixerim. Si Spiritus Dei & Patris, in quo naturam eorum, quæ vt sint, producti sunt, viuificat & sanctificat, proprius est & Filij, quis in tantā mentis confusionem perueniret, vt sapiat vel loquatur illum excidisse a consubstantialitate cum Patre ac Deo, & inter creaturas esse:

πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζῶν διὰ δικαιοσύνην. Τὸ τοίνυν ἡμᾶς ἐπὶ γῆς τῇ τῆς υἱότητος δόξῃ καταχρυσοῦν, φημὶ δὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπείπερ ἐστὶ τοῦ υἱοῦ, ἐνεργήσει μὲν εἰς ἑτέρους τὴν υἱοποίησιν, ἀπρακτήσει δὲ παντελῶς περὶ τὸν οὗπερ ἐστὶν οὐκ εἰσκεκριμένον, οὔτε μὴν ἔξωθεν ἐκπεφοιτηκός, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑπάρχον αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ προχεόμενον τοῖς ἑλεῖν ἀξίοις ἐν εὐδοκίᾳ πατρός. ἢ οὐκ ὀρθῶς σοι ταῦτα φάναι τε καὶ ἐννενοηκέναι δοκῶ; Ἑρμ. Πανταπάσι μὲν οὖν. Κύριλλος. Ὁ δὲ δὴ τῶν θείων ὑμῖν μυστηρίων ἱερουργὸς Ἰωάννης, ὅταν εἰς μέσον ἥκῃ βοῶν περί τε Θεοῦ καὶ ἡμῶν, ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν, πῶς οὐ παντελῶς ἀταλαίπωρον ἰδεῖν, ὅτι Θεὸς ἀληθῶς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας ἐκπέφυκεν ὁ υἱός, εἴπερ ἐστὶν ὡς Θεὸς, καὶ οὐχ ἕτερόν τι κατοικοῦν ἐν ἡμῖν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ; καὶ πρός γε τούτῳ φημί, εἰ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐν ᾧ τὴν τῶν εἰς τὸ εἶναι παρενηνεγμένων ζωοποιεῖ τε καὶ ἁγιάζει φύσιν, ἴδιόν ἐστι τοῦ υἱοῦ, τίς ἂν εἰς τοῦτο παρήκοι χυδαιότητος λογισμῶν, ὡς νοεῖν, ἢ φράσαι τὸν πρὸς πατέρα Θεὸν ὁμοουσιότητος ἐκπεφευγέναι καὶ πλῶν ἐν

κτίσματι, καὶ οὐχὶ τὰ τῆς θείας φύσεως ἴδια καὶ ἐξαίρετα τῆς ταύτης δόξαν ἐξοίσει τε καὶ χαριεῖται τῇ κτίσει, ὡς ὁρᾶσθαι λοιπὸν τὸ παραλλάττον οὐδέν. ἰσομέτρως δὲ εἶναι λαμπρὰ κτίσιν τε καὶ φύσιν, ᾗ τὸ κατὰ πάντων ἔνεστι κράτος.

eſſe: & non ea quæ diuinæ naturæ propria, & eximias illius definitiones defferat; & largiatur creaturæ, ita vt nihil videatur variare, ſed æqualem menſuram præclara creatura & natura, cum ea cui eſt imperium ſuper omnia.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἴδιον ἐνταῦθα τοῦ υἱοῦ καλεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὰ καὶ τοῦ πατρὸς διὰ τὸ ἑνιαῖον τῆς φύσεως, οὐ μὴν διὰ τὴν ἐκπόρευσιν. Ἐπίστησον δὲ ἀκριβῶς, πῶς ἔνθα τοῦ υἱοῦ μνημονεύει ὁ Ἅγιος, αὐτοῦ λέγει τὸ πνεῦμα, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ, ἔνθα δὲ τοῦ πατρὸς, καὶ τὴν ἐκ προστίθησι πρόθεσιν ὡς κἀνταῦθα.

ANIMADVERSIO.

Proprium hic Filij appellat Spiritum ſanctum, eadem ratione qua & Patris proprius eſt, propter vnum idemque naturæ, non autem propter proceſſionem; & accurate animaduertito, qua ratione, cum mentio Filij fit, ſanctus illius eſſe Spiritum dicit, & in ipſo & per ipſum: cum vero Patris ex præpoſitionem, vti hic videre licet coniungit.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐπειδὴ ὁ Ἅγιος ἐνταῦθα λέγει τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ ἴδιον εἶναι, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ πατρὸς, ἐγώ φημι, ὅτι ὥσπερ ἴδιον τοῦ πατρὸς, διὰ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι, οὕτως ἴδιον καὶ τοῦ υἱοῦ, διὰ τὸ εἶναι δι' υἱοῦ, καὶ λοιπὸν ἴδιον ἀμφοῖν τὸ πνεῦμα, ὡς προϊὸν ἐξ ἀμφοῖν. Εἰ δὲ καὶ ὡς σὺ φῂς ἴδιον υἱοῦ καὶ πατρὸς τὸ πνεῦμα διὰ τὸ ἑνιαῖον τῆς φύσεως, οὐδὲ τοῦτό μοι ἀπρόσδεκτον, ἐπεὶ γὰρ ἴδιον ἀμφοῖν, ὅτι πρόεισιν ἐξ ἀμφοῖν, διὰ δὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν προϊέναι ὁμοούσιον ἐστὶ πατρὶ καὶ υἱῷ, ὁ λέγων ἴδιον αὐτὸ πατρὸς καὶ υἱοῦ διὰ τὸ ἑνιαῖον τῆς φύσεως, οὐδέν τι διαμαρ-

REFVTATIO.

Quandoquidem hic Sanctus tradit Spiritum proprium Filij eſſe, quemadmodum ſcilicet & Patris, ego vtique aſſererem, quemadmodum proprius Patris eſt, quod ex Patre eſt, ita proprium eſſe Filij, quod per Filium eſt. Et ſic vtriuſque proprius Spiritus, quod ex vtroque progrediatur. Quod ſi, vt tu quoque aſſtruis proprius eſt Filij & Patris Spiritus propter vnum idemq; naturæ, mihi profecto neque id diſplicet. Cum enim proprium vtriuſque, quod ex vtroque progreditur, quia vero ab vtroque progreditur, ideo eſt & Patri & Filio conſubſtantialis, qui ait proprium illum Patris & Filij propter

vnum

num idemque naturæ, nihil aberrat a veritate. etiam magis Sophistarum more sermonem disponens, inde comprobare vult, non esse Spiritum etiam ex Filio.

Eiusdem ex eadem Oratione.

XCIII. *Sancta autem Scriptura nos alloquente; Omne donum bonum, & omne munus perfectum desursum est, descendens a Patre luminum, apud quem non est transmutatio, vel conuersionis adumbratio, unde putas ipse distributionem diuinarum gratiarum nobis fieri? Herm. Ex Deo Patre scilicet. Cyril. Quin & sanctis Apostolis auctoritate sua dabat Christus virtutem contra spiritus immundos, ita vt eijcerent illos, & curarent omnes morbos, & omnes languores in populo. & quod his excellentius est, etiam vt possent ipsam mortem vincere diuinissime præcepit dicens; Infirmos curate, & mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmonia eijcite. confessus est autem per quam manifeste Ioannes dicens; De plenitudine eius nos omnes accepimus. Donum autem bonũ, & munus perfectum erit ne aliud quidpiam, quod tibi videtur, quam participem fieri Spiritus sancti? Herm. Nullo modo. Cyril. Proinde vide obsecro, amice, etiam ex his Filium proprium suum*

πάνῃ τῆς ἀληθείας, εἰ καὶ σοφιστικώτερον μετερχόμενος τὸν λόγον, ἐντεῦθεν βούλεται τάχα κατασκευάσαι μὴ εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ϟγʹ. Ἱεροῦ δὲ ἡμῖν ἐπιφωνοῦντος γράμματος, πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων, παρ' ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα, πόθεν ἂν φῄης αὐτὸς τὴν τῶν θείων ἡμῖν χαρισμάτων γενέσθαι διανομήν; Ἑρμείας. Ἐκ Θεοῦ πατρὸς δηλονότι. Κύριλλος. Καὶ μὴν τοῖς ἁγίοις Ἀποστόλοις ἐπ' ἐξουσίας ἐδίδου τὴν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων εὐσθένειαν ὁ Χριστὸς, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. καὶ τὸ ἔτι τούτων ὑπέρτερον, καὶ αὐτοῦ δύνασθαι καταθλεῖν θανάτου διεκελεύετο, θεοπρεπέστατα λέγων, ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, καὶ νεκροὺς ἐγείρετε, λεπροὺς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, διωμολόγηκέ τε καὶ μάλα σαφῶς ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης λέγων, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ἐλάβομεν. δόσις δὲ ἀγαθὴ καὶ δώρημα τέλειον εἴη ἂν ἕτερόν τι, κατάγε τὸ αὐτῷ σοι δοκοῦν, πλὴν ὅτι τὸ μεταλαχεῖν ἁγίου πνεύματος; Ἑρμείας. Οὐδαμῶς. Κύριλλος. Ἄθρει δὴ οὖν καὶ διὰ τούτων, ὦ ἡμῖν φιλότης, ἐξ ἰδίου πλη-

insitum

ἐσ́μαὶ ὁ περὶ ἔνζα τὸν υἱὸν τὸ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ ἀναποβλήτως ἐμπεφυκὸς ἅγιον πνεῦμα, δι᾽ οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθή. Ἐπεὶ γὰρ ἀνεβίω, καταλύσας τὴν φθορὰν, καὶ τοῖς τοῦ θανάτου δεσμοῖς ἐρρᾶσθαι φράσας, ἀνακομίζων ἡμᾶς εἰς ἁγιασμὸν καὶ τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως κάλλος, καθάπερ ἐν ἀπαρχῇ τοῦ γένους αὐτίκα τοῖς Ἀποστόλοις, ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν λέγων. Λάβετε πνεῦμα ἅγιον. Ἀλλ᾽ εἴπερ ἐστὶν ἄνωθέν τε καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς πᾶν δώρημα τέλειον, ἐνεργεῖ δὲ τὴν τούτων διανομὴν οὐ διακονικῶς ὁ υἱὸς, ἐν ἐξουσίᾳ δὲ μᾶλλον τῇ θεοπρεπεῖ, κατὰ τίνα δὴ ἄρα λοιπὸν ἀφεστήξει τρόπον, τοῦ μὴ εἶναι κατὰ φύσιν τοῦ θεοῦ ὅπερ ἐστὶν ὁ γεννήσας αὐτὸς, ἀληθινὸς δηλονότι Θεὸς, καὶ οὐ νόθοις τισὶ, καθάπερ ἐν πίνακι καταχεχρισμένος τιμαῖς.

inſitum, ita vt non abijciatur, Spiritum ſanctũ, & per quem omne donum bonum eſt. Nam poſtquam reſurrexit deſtructa corruptione, vinculiſque mortis abiectis, reducens nos ad ſanctificationem, & primęuam naturæ pulchritudinem, quemadmodum in principio generis humani tradens Apoſtolis inſufflauit in faciem eorum, dicens; Accipite Spiritum ſanctũ. Quod ſi eſt ſuperne & a Patre, omne donum perfectum, operatur autem horum diſtributionem non vt miniſter Filius, ſed autoritate potius diuina, quonam modo poſtea ceſſabit, vt non ſit quod eſt ſecundum naturam, id quod eſt is, qui eum genuit, verus ſcilicet Deus, & non adulterinis quibuſdam honoribus veluti in tabula obumbratus.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Νουνεχῶς ἄκουσον, ἄνωθεν μὲν εἶναι παρὰ τοῦ πατρὸς πᾶν δώρημα τέλειον, ἐνεργεῖν δὲ τὴν τούτων διανομὴν τὸν υἱὸν, οὐ διακονικῶς ἀλλ᾽ ἐξουσιαστικῶς ὡς Θεόν.

ANIMADVERSIO.

Attento animo dicta conſiderato, deſuper eſſe a Patre omne munus perfectum, eorum vero diſtributionem Filium non vti miniſtrum, ſed autoritate ſua vti Deum operari.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Καὶ τί σοι τάχα τὸ ἐκ τῆς ἐπιστασίας ἐστὶ συναγόμενον; ἐκ τούτων αὐτῶν τῶν ἐν τῇ ἐπιστασίᾳ ἐμπεριειλημμένων, κοινὸν πατρὸς, καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος δείκνυσιν.

REFVTATIO.

Quid vero tibi ex hac animaduerſione colligitur? Ex his quæ in Animaduerſione continentur, communem eſſe Patris & Filij Spiritum ſanctum demonſtrare planum eſt.

Ex

Ex sexta eiusdem Tractatus Oratione.

XCIV. *Cuius proprium dicimus esse Spiritum sanctum, utrũne solius Dei & Patris, vel etiam Filij, vel seorsim alterius, & amborum, quasi unum ex Patre per Filium propter identitatem substantiæ? Herm. Sic ego dico. Cyril. Recte inquis amice, & ob ingenium in sacris scripturis exercitatum admiror, quod hanc delegeris sententiam. Nam intelligitur quidem Deus & Pater in existentia per se subsistit autem & Filius proprie, quamuis proprijs subsistentijs uterque seiungatur. Unde non omnem separationem admittit. Non enim secernitur Pater a Filio sicuti Angelus ab Angelo, neq; sicut in nobis cum aliquis ab aliquo, totus a toto distinctus est. Neque etiam utrinq; differentiæ unũ ratio seorsum omnibus modis utrique constituit. Nonne essent etiam duo Dij cum una & sola existat & intelligatur Deitas, viuentem & subsistentem videremus in Patre Filium, & contra in Filio Patrem: character enim subsistentia illius est. Hermias. Assentior. Cyrillus. Unius igitur naturæ unus etiam Spiritus, & procedit quidem quasi a fonte Patre, est autem non alienus & a Filio, proprietatem omnium habens in se*

Ἐκ τοῦ ἕκτου Λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας.

ϟδʹ. Τίνος ἴδιον εἶναι φαμὲν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πότερον δὴ μόνου τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρὸς, ἢ γοῦν καὶ τοῦ υἱοῦ, ἢ καὶ ἀνὰ μέρος ἑκατέρου καὶ ἀμφοῖν, ὡς ἓν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας. Ἑρμείας. Οὕτως ἔγωγε φημί. Κύριλλος. Ὀρθῶς, ὦ ἑταῖρε. καί σε τῆς ἀγχινοίας ἄγαμαι, καὶ ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς εὖ μάλα συμβαίνουσαν τὴν ἐπὶ τῷδε δόξαν ᾑρῆσθαι φημὶ, νοεῖται μὲν γὰρ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, ἐν ὑπάρξει τῇ καθ' ἑαυτὸν, ὑφέστηκε δὲ αὖ καὶ ὁ υἱὸς ἰδικῶς, ἀλλ' εἰ καὶ ἰδίαν ὑπόστασιν ἑκάτερος ἀπετέμετο, τὸν γοῦν εἰσάπαν διορισμὸν οὐ προσίεται. οὐδὲ γὰρ ἂν διείργοιτο πατρὸς ὁ υἱὸς, ὥσπερ ἄγγελος ἀγγέλου. καὶ μὴν, καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς τὸ δεῖνα ὅλος ὅλου διεστήξει τυχὸν, οὔτε μὴν διαμπὰξ ἐλάσει τῆς διαφορᾶς ὁ λόγος, ἀνὰ μέρος ὁλοτρόπως ἑκάτερον ἱστάς. Ἦ γὰρ ἂν εἶεν καὶ δύο Θεοὶ, μιᾶς δὲ καὶ μόνης οὔσης τε καὶ νοουμένης θεότητος, ζῶντα καὶ ὑφεστηκότα καταθρήσαιμεν αὖ ἐν πατρὶ τὸν υἱὸν, καὶ μὴν καὶ τὸ ἔμπαλιν, τουτέστιν ἐν υἱῷ τὸν πατέρα. χαρακτὴρ γὰρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Ἑρμ. Σύμφημι. Κύριλ. Μιᾶς οὖν φύσεως ἓν καὶ τὸ πνεῦμα. καὶ προχεῖται μὲν οἷα πὲρ ἀπὸ πηγῆς τοῦ πατρὸς, ἔστι γε μὴν οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ. γεγένηται γὰρ τὰ τοῦ πατρὸς

ἰδιότητα πᾶσαν ἔχων ἐν ἑαυτῷ. καὶ ἐπείπερ ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω θεότητος ὁ ἁγιασμὸς, οὗ τὸ πνεῦμα δεικτικὸν, ἅγιον γὰρ κατὰ φύσιν, καὶ τῆς ὅλης κτίσεως ἁγιαστικόν. Ἑρμ. Καὶ τίς ἂν γένοιτο τούτων ἡ πίστις; πῶς δ' ἂν μάθοιμι σαφῶς, ὡς ἔστιν ἴδιον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθάπερ ἀμέλει τοῦ πατρός; Κύριλλ. Οὐ θύραθεν ἡμῖν ὁ μάρτυς, αὐτὸν δὲ εἰσκομίσω βοῶντα τὸν Χριστόν. Ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι, ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁδηγήσει ὑμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάσῃ, οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι. διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. ἢ οὐκ ἀποχρῶν ὁ λόγος εἰς πληροφορίαν τοῖς σοφοῖς, ὡς ἴδιον μὲν φησὶν τὸν Παράκλητον. πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασεν αὐτὸν, οὐχ ἑτέρα δὲ παρ' αὐτὸν ἡ ἀλήθεια. προστιθεὶς δὲ ὅτι, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, τὴν οὐσιώδη καὶ φυσικὴν ἰδιότητα δέδειχεν ἐναργῶς, καθ' ἣν ἕν ἐστι πρὸς αὐτὸν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, οὐ γάρ τοι μεταληπτικῶς σοφὸν ἔσεσθαι παρ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα φησὶν, οὔτε μὴν ἐντάξει τῇ λειτουργικῇ τοὺς παρ' υἱοῦ λόγους τοῖς ἁγίοις διακομίσει, ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἴ τι τῶν εὐοσμοτάτων ἀνθέων περὶ τῆς ἐξ ἑαυτοῦ διασκιδναμένης ὀδμῆς, καὶ ταῖς τῶν παρε-

se ipso. Et quoniam est summæ Deitatis sanctificatio, quam Spiritus ostendit: Sanctus enim est secundum naturã, & omnis creaturæ sanctificator. Herm. Et quæ erit horum fides? Vel quomodo manifeste discerem, Spiritum sanctum esse proprium Filij sicut scilicet & Patris? Cyril. Non extraneus erit testis, sed ipsum Christum afferam dicentem; Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo: quando autem venerit ille spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem: non enim loquetur a se ipso, sed quæ audierit loquetur, & quæ ventura sunt annunciabit vobis. Omnia quæ habet Pater mea sunt. propterea dixi vobis, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Annon intelligentes sermo ille sufficientibus argumentis docet, proprium quidem dicere Paracletum, spiritum enim veritatis nominauit illum, non alia autem ab ipso est veritas. Adijciens porro, de meo accipiet, consubstantialem & naturalem proprietatem ostendit euidenter, secundum quam vnus est cum ipso Spiritus eius. Non enim participatiue sapientem fore ab ipso Spiritum dicit, neque ministrorum modo Filij sermones Sanctis allaturum: sed quasi si quis fragrantissimus flos suum diffunderet odorem, & circun-

ἀποκαλῇ, προχεῖσθαι γὰρ αὐτὸ ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ πατρός. καὶ μὴν ὅτι μαρτυρήσει περὶ αὐτοῦ προμεμήνυκεν. Ἐρ. Καὶ τίς ἂν νοοῖτο τῆς μαρτυρίας ὁ τρόπος; Κύριλλ. Ἐπεὶ γὰρ ἐνήργηκε τὰ τοῦ Θεοῦ διὰ χειρὸς ἁγίων, μεμαρτύρηκεν ἐναργῶς, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ υἱός, οὗ καὶ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει τοῦ πατρός.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Θαυμαστὴ πάνυ ἡ περικοπὴ αὕτη, ἐν διαφόροις χωρίοις αὐτῆς ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα διδάσκουσα, ἐν οἷς δὲ μᾶλλον αὐτὸν τὸν Σωτῆρα παράγει, πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλοῦντα τὸ πνεῦμα, ἤτοι αὐτοῦ, αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀλήθεια, προχεῖσθαι δὲ τοῦτο ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς προσδιοριζόμενον. μὴ ἐν παρέργῳ δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ παραδράμῃς. τάχα γὰρ τὸ οὐχὶ καὶ ἐξ ἄλλου τινὸς τοῦτο παρίστησι κατὰ τὸ γοῦν ἐμοὶ παριστάμενον.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Σύμφημί σοι καὶ αὐτός, ὡς θαυμαστή ἐστι πάνυ ἡ ῥηθεῖσα περικοπή, ἐν διαφόροις χωρίοις αὐτῆς, γνῶσιν παρασχεῖν δυναμένη τοῖς ἐπιστατικῶς ἐπερχομένοις αὐτήν, ὅπως ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμά ἐστιν, ὅπερ καὶ σὺ αὐτὸς συνιστᾷς, ἐν μὲν ἄλλαις ἐπιστασίαις τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσοδύναμον ὁμολογῶν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, ἐνταῦθα δὲ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ εἶναι αὐτὸ συντιθέμενος, τὸ δὲ δὴ πλέον τῶν ἄλλων τὴν

vocet, emanare etiam ex ipſo definiat Patre, & quod etiã teſtimoniũ de ſe perbibiturus ſis, prænunciat. Her. Et quis intelligetur teſtimonij modus? Cyril. Nam quoniam ea quæ Dei operatus eſt per manus ſanctorum, teſtificatus eſt euidenter, Deum eſſe Filium, cuius & Spiritus eſt, quemadmodum ſcilicet Patris.

ANIMADVERSIO.

Plane admirabilis eſt hæc pericope, multis in locis ex Patre per Filium Spiritum eſſe indicans, ſed in illis potiſſimum, in quibus Saluatorem adducit, Spiritum veritatis Spiritum ipſum vocantem, ſiue ſui ipſius: ipſe enim veritas eſt. & effundi eum ex ipſo Patre definientem. Ne vero parum caute pertranſeas illud ex ipſo: forte enim non ex vllo alio illum eſſe ſignificat, vti ipſe, nec puto me falli, animaduerto.

REFVTATIO.

Vno equidem conſenſu hic iungimur, admodum admirabilem eſſe hanc pericopem, quæ varijs in locis cognitionem ingerere poterit illi, qui eam caute perlegerit, ex Patre & Filio Spiritum eſſe, quod & tu quoque non is inficias. In alijs tuis Animaduerſionibus præpoſitionum *ex* & *per* æquales vires cum faſſus fueris, dum de Filio ſermo eſt: in hac vero cum aſſenſum præbueris, eum ex Patre per Filium eſſe, & quod præ

ἂν λέγοιτο γενέσθαι τυχὸν, ἐνέργημα μὲν αὐτοῦ, πλὴν διὰ πάσης ἔρχεται τῆς θεότητος, καὶ τῆς ὑπὲρ κτίσιν ἐστὶν οὐσίας ἀποτέλεσμα. κοινὸν μὲν ὥσπερ τι, πλὴν καὶ ἰδικῶς ἑκάστῳ προσώπῳ πρέπον. τὸ τοίνυν ἐκ μιᾶς φύσεως ἐνεργούμενον διὰ τριῶν ὑποστάσεων, πρέποι ἂν ἰδικῶς ἑκάστῃ, παντελείως ἐχούσῃ καθ' ἑαυτήν. ἐνεργεῖ τοιγαροῦν ὁ πατὴρ, ἀλλὰ δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι, ἐνεργεῖ καὶ ὁ υἱὸς, ἀλλ' ὡς δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐξ αὐτοῦ τε, καὶ ἐν αὐτῷ νοούμενος καθ' ὕπαρξιν ἰδικὴν, ἐνεργεῖ δὲ τὸ πνεῦμα. πνεῦμα γάρ ἐστι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ παντουργικόν.

cumque illa quoquo modo aſſeratur, operatio quidem illius eſt, attamen per vniuerſam diuinitatem excurrit, effectuſque illius, quæ ſuper omnem creaturam eſt, eſſentiæ, tanquam omnibus communis, nec non & ſpetiatim vnicuique perſonæ. Quod igitur ex vna natura efficitur per tres hypoſtaſes, propria vnicuique tanquam quæ perſe perfectiſſima ſubſiſtit, attribuitur. Operatur itaque Pater ſed per Filium in Spiritu, operatur & Filius ſed vt virtus Patris ex ipſo & in ipſo intellectus ſecundum exiſtentiam propriam: Operatur & Spiritus: nanque eſt Patris & Filij Spiritus omnium effector.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐνταῦθα οὐχ' ἕτερόν τι, ἀλλ' ἢ τὴν πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ὁμοουσιότητα διδάσκει οἶμαι ὁ Ἅγιος.

ANIMADVERSIO.

Hic non aliud, quam erga Patrem & Filium conſubſtantiale Sanctus Doctor edocet, vt ipſe opinor.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Αὕτη ἡ πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ὁμοουσιότης τοῦ πνεύματος, ἣν διδάσκειν ἐνταῦθα λέγεις τὸν Ἅγιον, οὐκ ἄλλοθεν ἐστὶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ ἡ μαρτυρία οὐ πόῤῥω, ἀλλ' ἐν τῇ προηγησαμένῃ περικοπῇ, ὅπου τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος ἀμφοῖν εἶπεν εἶναι, ὡς ἓν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ, καὶ ἐντεῦθεν εἶναι τὸ ὁμοούσιον συνιστῶν, προσέθετο διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας. ἐντεῦ-

REFVTATIO.

Ipſum erga Patrem & Filium Spiritus conſubſtantiale, quod edocere hic Sanctum opinaris, non aliunde prouenit, quam quod Spiritus ex Patre per Filiũ eſt. Neque hinc longe teſtimonium petendum eſt, ſed ex præcedenti pericopa, in qua Sanctus vtriuſque eſſe Spiritum dixit, tanquam qui vnus eſt ex Patre per Filium; indeque conſubſtantiale ortum ducere comprobans, adnexuit, propter identitatem eſſentiæ. Hinc enim Trini-

Trinitas secundum continuitatem & naturalem coniunctionem, vt cum eodem rursus loquar, colligatur, & hic, vt iterum illius verbis vtar, mutua eorum inter ipsos introductio, quam alij Sanctorum, mutuam circumitionem vocauerunt.

θεν γὰρ ἡ τριὰς εἰς τὸ συνεχὲς τε καὶ συμφυὲς κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ πάλιν εἰπεῖν συσφίγγεται, καὶ ἐντεῦθεν κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ ἔτι εἰπεῖν, ἡ περὶ ἄλληλα τούτων ἀντεμβολὴ, ἣν ἕτεροι τῶν Ἁγίων περιχώρησιν ὠνομάκασιν.

Ex eadem.

XCV. *Scit itaq; Spiritus Dei, quæ in Deo sunt, & nihil ipsi occultitur, aut obscuratur. Scit; qua enim ratione aliter fieri poterit. Si itaque est, qui omnia nouit, quæ sunt in Patre, & plane intelligo ad sanctos Apostolos proferri. Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo: cum vero venerit ille Paracletus, Spiritus veritatis, conducet vos in omnem veritatem. non enim ex se loquetur, sed quæcunq; audiet loquetur, & quæ ventura sunt, annunciabit vobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. An non tibi iam patet, quod antea allatum est eloquium? Vides Spiritum veritatis Paracletum nuncupasse? Id vero insinuat, eum ex Patre progredi, quæcunque Patris sunt, sibi propria esse manifestans.*

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ϛε'. Οἶδεν οὖν ἄρα τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ κεκρυμμένον ἢ ἀσυμφανές. οἶδε. πῶς γὰρ οὔ; εἴπερ οὖν ἐστὶ τὸ πάντα εἰδὸς τὰ ἐν τῷ πατρὶ, καίτοι λέγοντος ἀκούω σαφῶς τοῖς ἁγίοις Ἀποστόλοις, Ἔτι πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος ὁ Παράκλητος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, ἆρά σοι σαφὲς τὸ παρενεχθέν σοι λόγιον. καὶ προσδέδορκας, ὅτι πνεῦμα μὲν ἀληθείας κατωνόμασε τὸν Παράκλητον; ἐφηγεμὼν, ὡς προεῖσιν ἐκ πατρὸς, ἴδια πάντα δεικνὺς ἑαυτοῦ τὰ τοῦ πατρός.

ANIMADVERSIO.

Hic rursus Spiritus progressionem ex Patre docet: proprium vero illum & Filij asserit, quod vnius eiusdemque cum illo naturæ est.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐνταῦθα δὲ πάλιν, τὴν πρόοδον μὲν τοῦ πνεύματος διδάσκει ἐκ τοῦ πατρὸς, ἴδιον δὲ αὐτὸ λέγει καὶ τοῦ υἱοῦ διὰ τὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως.

RE-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὥσπερ ἡ προῤῥηθεῖσα περικοπὴ διὰ τῆς ταυτότητος τοῦ προχεῖσθαι, καὶ ἐκπορεύεσθαι ἐδείκνυε τὸ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα. εἰ γὰρ ταυτὸν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τὸ προχεῖσθαι καὶ ἐκπορεύεσθαι, πῶς οὐκ ἐξ ἀμφοῖν, τὸ προχεόμενον ἐξ ἀμφοῖν; οὕτω καὶ ἡ νῦν ῥηθεῖσα περικοπὴ, ἀποδεικνύει τὸ αὐτὸ, τοῦ Ἁγίου κατ' ἐρώτησιν λέγοντος, ἆρα προσδέδορκας, ὅτι πνεῦμα μὲν ἀληθείας κατωνόμασε τὸν Παράκλητον, ἔφη γε μὴν ὡς πρόεισιν ἐκ πατρός; ὃ γὰρ ἐκπορεύεται ὁ Σωτὴρ ἔφη, πρόεισιν ὁ Ἅγιος εἶπε, μηδὲν οἰόμενος διαφέρειν ἀλλήλων ταῦτα τὰ ῥήματα.

REFVTATIO.

Quemadmodum antea digeſta pericope propter identitatem effuſionis & proceſſionis oſtendebat ex Patre & Filio eſſe Spiritum: Etenim ſi idem eſt in Patre effundi & procedere, quare non erit ex vtroq; quod ex vtroq; effunditur? Pari modo &, quæ nunc allata eſt, hoc idem monſtrat. Cum enim Sanctus interrogãs dicat; Num vidiſti Spiritum veritatis Paracletum nuncupaſſe? id vero inſinuat, cum ait eum ex Patre progredi. Quod enim Saluator procedere, progredi Sanctus nominauit, nullum inter haſce dictiones diſcrimen agnoſcens.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἐν τῇ πρὸς Ἑρμείαν πραγματείᾳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος Λόγου.

ϟϛʹ. Ναί, φησι, Θεὸν ἐγνώκαμεν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν. οὐχὶ δὲ δὴ καὶ τὸ πνεῦμα. ἀλλ' οὐ τοῖς διεφθαρέσι τὸν ἴδιον νοῦν μυσταγωγοῖς χρησόμεθα. προσέξομεν δὲ οὐχὶ πνεύμασι πλάνοις κατὰ τὰς γραφάς, ἐνεῖναι δὲ μᾶλλον καὶ ἐνυπάρχειν οὐσιωδῶς πιστεύσομεν τῷ Θεῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὰ καὶ ἀνθρώπῳ τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ ὥσπερ εἴ τις ἢ Πέτρον ἡμῖν, ἢ Ἰωάννην ὀνομάσοι τυχὸν, συνεσήμανέ που αὐτοῖς, καὶ τὸ ἴδιον αὐτῶν, καὶ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα, καὶ τοῦ παντὸς ζώου ποιεῖται

Ex eodem ad Hermiam Tractatu de Spiritu ſancto.

XCVI. *Ita eſt, ait. Deum agnouimus Patrem & Filium, at non item Spiritum. Verum nos non illos, qui mente excæcati ſunt, in medium afferemus. Non enim ſpiritibus erronibus, vt ſcriptura ait, attendemus. ineſſe vero potius, & in Deo exiſtere eſſentialiter Spiritum ſanctum credemus: quemadmodum & in homine humanum. Et quemadmodum ſi quis nobis aut Petrum, aut Ioannem forte nominauerit, vna ſimul cum ipſis & ſpiritum eorum proprium, qui in illis eſt, indicauit, & integrum animal commen-*

ſtrat,

μασμένων. πῶς αὖ νοοῖτο περὶ ἡμῶν ὁ τῆς ὑπάρξεως τρόπος, ὃ μάλα κατασημαίνεται. ὅτι γὰρ τέτοκε δηλοῖ τὸ, πατὴρ, καὶ ὅτι γεγέννηται διεσάφησε τὸ, υἱός. καὶ μὴν ὅτι τὸ πνεῦμα ἐστὶν ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ, δίκην τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς, καὶ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἰ καὶ ἐν ὑποστάσει νοοῖτο καὶ ὑπάρχον ἀληθῶς, διαμεμήνυκεν ἡ κλῆσις.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Μετ᾽ ἐπιστασίας ἐμβάθυνον τῇ παρούσῃ περικοπῇ. γλαφυρόν τι γὰρ καὶ ἐξ αὐτῆς δυνηθῇς ἀναλέξασθαι, καὶ θαυμάσεις τὴν τοῦ Ἁγίου ἀκρίβειαν. τῆς γὰρ θείας φύσεως εἰπὼν εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὕτως ἐπαγαγὼν τὸ, ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ διὰ μὲν τοῦ ἐξ αὐτῆς τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, διὰ δὲ τοῦ ἐν αὐτῇ, τὸ ἐν τῷ υἱῷ, ὡς ἐμοί τέως νομίζεται, μὴ θέλων εἰς ἄλλας καὶ ἄλλας ἐννοίας εἰσαγαγεῖν τὸν ἀναγινώσκοντα, διὰ τὴν ἀσάφειαν, ἐκ τῶν ἐφεξῆς τὸ τοιοῦτον ἀσαφὲς διηυκρίνησεν, εἰπὼν φανερῶς ὅτι, τὸ πνεῦμα ἐστὶν ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐκ εὐστόχως τὸ τῆς ῥηθείσης περικοπῆς γλαφυρὸν ἀναλέξασθαι ἐδυνήθης, τὸ γὰρ ἀληθῶς γλαφυρὸν, τοῦτό ἐστιν ἐν τῇ προρρηθείσῃ περικοπῇ ἐνεῖναι τῷ Θεῷ τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος ἔφη, καθὰ καὶ ἀνθρώπῳ τὸ ἀνθρώπινον, ἐν δὲ τῇ ἤδη ῥηθείσῃ περικο-

dit, ſed ſingulorum nominatorum, qualis exiſtentiæ ratio a nobis concipiatur apprime denotat. Generaſſe enim nomen Patris indicat, generatum eſſe Filij manifeſtat: ſic etiam Spiritum eſſe ex Deo & Patre, proprium vero Filij, inſtar noſtri humanique ſpiritus, licet in hypoſtaſi intelligatur, & vere exiſtat, nuncupatio ipſa Spiritus denotat.

ANIMADVERSIO.

Attente, accurateque huic pericopæ mentem figito. Nanque ex ipſa concinnum quippiam colligere poteris, & exactam Sancti diligentiam admiraberis. Cum enim dixiſſet diuinæ eſſe naturæ Spiritum ſanctũ, & ſic addidiſſet, illud ex ipſa & in ipſa, & per illud ex ipſa ex Patre, per illud vero in ipſa in Filio, vt ipſe plane reor, nolens in alias atque alias ſententias legentem attrahere propter obſcuritatem, ex ſubſequentibus, quod obſcurum fuerat explanauit, aperte dicens, Spiritum eſſe ex Deo & Patre, proprium vero etiam ipſius Filij.

REFVTATIO.

Haud ſcite dictæ pericopes concinnum colligere potuiſti. Quod enim vere concinnum in dicta pericope continetur, eſt, Spiritum ſanctum, ſic enim Sanctus aſtruit, eſſe in Deo; quemadmodum & in homine huma-

humanus. in qua etiam propriũ illum esse Filij, asseruit instar humani spiritus. Et inde colligitur ab eo, qui vere hisce pericopis mentem figit, Spiritum Patris esse, quia ex Patre est, & Spiritum Filij, quia per Filium & ex Filio est. Cum, vt exemplum euincit, omnis humanus spiritus per humanum, siue ex humano egreditur ore.

πῇ, ἴδιον καὶ τοῦ υἱοῦ ἔφη αὐτὸ, δίκην τοῦ καθ' ἡμᾶς καὶ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καὶ συνάγεται ἐντεῦθεν παρὰ ἀληθῶς ταύταις ταῖς περικοπαῖς ἐμβαθύνοντι, ὅτι καὶ πνεῦμα πατρός ἐστιν, ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ πνεῦμα υἱοῦ, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ τε καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. ἐπεὶ κατὰ τὸ παράδειγμα, καὶ πᾶν ἀνθρώπινον πνεῦμα, διὰ τοῦ ἀνθρωπείου, ἢ ἐκ τοῦ ἀνθρωπείου ἐστὶ προερχόμενον στόματος.

Ex eadem.

XCIX. *De Spiritu vero sanctis Discipulis ait; Cum vero venerit Paracletus, quem ego mittam vobis, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ipse testimonium perhibebit de me. Annon euidenter Deus est, qui vti Deus agnoscitur, & in nobis inhabitat, non vti creatura, & factus, & seruituti, qua nos premimur, obnoxius, sed vti natura liber & ipsius veritatis Spiritus existens, quinimo ipsa secundum vnitatem cum filio veritas, vt scripturæ tradunt, veritas vero Christus est? Erga Filium igitur naturalis identitas, Spiritum Deum esse ad nostram certitudinem & demonstrationem satis superque est.*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ϙθʹ. Περὶ δέ γε τοῦ πνεύματος τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς φησιν, ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. ἆρ' οὐχὶ Θεὸς ἐναργῶς τὸ ὡς Θεὸς ἐγνωσμένον, καὶ ἐνοικοῦν ὑμῖν, οὐχ ὡς κτίσμα καὶ γενητὸν, καὶ δουλείᾳ τῇ καθ' ἡμᾶς ἐνεχόμενον, ἀλλ' ὡς ἐλεύθερον κατὰ φύσιν, καὶ αὐτῆς ὑπάρχον τῆς ἀληθείας τὸ πνεῦμα, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὴ καθ' ἕνωσιν τὴν πρὸς τὸν υἱὸν ἀλήθεια κατὰ τὰς γραφὰς, ἀλήθεια δὲ ὁ Χριστός. ἡ πρὸς τὸν υἱὸν ἄρα φυσικὴ ταυτότης, ὡς εἶναι τὸ πνεῦμα Θεὸς, ἀπόχρη πρὸς ἀπόδειξιν καὶ πληροφορίαν ἡμῖν.

ANIMADVERSIO.

Præsens pericope insinuat, Spiritum quidem procedere ex Patre, esse vero & veritatis Spiritum, siue Filij propter eandem naturam.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἡ παροῦσα διδάσκει περικοπὴ, ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα, εἶναι δὲ καὶ τῆς ἀληθείας πνεῦμα, ἤτοι τοῦ υἱοῦ, διὰ τὸ ὁμοούσιον.

KE-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα τῷ Ἁγίῳ ἡ ζήτησις, διατὶ πνεῦμα τῆς ἀληθείας λέγεται τὸ πνεῦμα, ἵνα σοι ἐπ' ἀδείας ἔσται εἰπεῖν, ὡς ἡ παροῦσα διδάσκει περικοπή, εἶναι αὐτὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, διὰ τὸ ὁμοούσιον. ἀλλ' ἔστιν ἡ πᾶσα σπουδὴ τῷ Ἁγίῳ, Θεὸν ἀποδεῖξαι τὸ πνεῦμα, ἀπὸ τοῦ ὑπάρχειν αὐτὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἀποδεικνύει συλλογιστικῶς τοῦτο, ὡς διὰ μέσου ὅρου, τῆς πρὸς τὸν υἱὸν ὁμοουσιότητος αὐτοῦ, οἱονεὶ γάρ τινα τοιοῦτον συλλογισμὸν ὁ Ἅγιος πλέκει, ἐπείπερ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὴν πρὸς τὸν υἱὸν φυσικὴν ταυτότητα ἔχει, ἡ δὲ πρὸς τὸν υἱὸν φυσικὴ ταυτότης ἀπόχρει ἡμῖν πρὸς ἀπόδειξιν καὶ πληροφορίαν, τοῦ Θεὸν εἶναι τὸ πνεῦμα. Ἄλλο δέ τι ἐστὶν ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ ᾧ ἐμβαθῦναι σε ἔδει. τί τοῦτο; συνεωρακέναι, ὡς ἐπειδὴ Θεὸν λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀπὸ τοῦ εἶναι αὐτὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, ἐκεῖνο δύναται ἡ Εὐαγγελικὴ ῥῆσις ἡ λέγουσα, ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, ὅπερ καὶ ἡ λέγουσα αὐτὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ ἔτι δὲ σκοπῆσαι σε ἔδει διὰ μέσων τῶν εἰρημένων, ὡς ἀπὸ τοῦ εἶναι πνεῦμα υἱοῦ, ἔστιν ὁμοούσιον υἱῷ, οὐ μὴν οὖν ἀπὸ τοῦ εἶναι ὁμοούσιον υἱῷ, ἔστι πνεῦμα υἱοῦ.

REFVTATIO.

Non hic a Sancto quæritur, Quare Spiritus veritatis Spiritus dicatur, vt tibi facultas fiat dicendi, præſentē docere pericopem, illū Spiritum eſſe veritatis propter eandem naturā. Sed totum Sancti ſtudium in id nititur, Deum eſſe Spiritum, quod ille eſt veritatis Spiritus, & a Patre procedit, quod & ſyllogiſmo concludit, illius medium, conſubſtantialitatem cum Filio vſurpans. Hunc enim in modum Sanctus ſyllogiſmum connectit. Quandoquidem ſpiritus veritatis, erga Filium naturalem identitatem obtinet, erga vero Filiū naturalis identitas ad noſtram certitudinem & demonſtrationem ſatis ſuperque eſt, Spiritum eſſe Deum. Aliud porro eſt in dicta pericope, cui mentem figere attentius debueras. Quodnam? Animaduertere, quandoquidem Deum dicit Spiritum ſanctum, quia ille eſt ſpiritus veritatis, & a Patre procedit, dictum Euangelicum aſſerens, ex Patre illum procedere, æquipollere alteri aſſerenti, eum ſpiritum veritatis. Nec non conſiderare per illa eadem dicta, eſſe Spiritum conſubſtantialem Filio, quia ſpiritus Filij eſt, non autem quia conſubſtantialis eſt Filio, ideo ſpiritum Filij eſſe.

Ex duodecim Capitibus
Capuc nonum.

C. *Si quis dicit vnum Dominum Iesum Christum glorificatum esse a Spiritu, tanquam aliena virtute per illum vsum, & accepisse facultatem ab ipso, vt operari posset contra immundos spiritus & adimplere in hominibus diuina signa, & non magis proprium eius spiritum dicat, per quem & diuina signa efficaciter operatus est. Anathema sit.*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν δώδεκα Κεφαλαίων
Κεφάλαιον θʹ.

ϙʹ. Εἴ τις τὸν ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, δεδοξάσθαι λέγει παρὰ τοῦ πνεύματος, ὡς ἀλλοτρίᾳ δυνάμει, τῇ δι' αὐτοῦ χρώμενον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαβόντα τὸ ἐνεργεῖν δύνασθαι κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ τὸ πληροῦν εἰς ἀνθρώπους τὰς θεοσημείας, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἴδιον αὐτοῦ τὸ πνεῦμα φησὶ, δι' οὗ καὶ ἐνήργει τὰς θεοσημείας, ἀνάθεμα.

ANIMADVERSIO.

Videsne locis in omnibus hunc Sanctum docere Spiritum esse proprium filij, procedere vero ex ipso nusquam?

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς; ἴδιον μὲν πανταχοῦ τοῦ υἱοῦ διδάσκει τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος, ἐξ αὐτοῦ δὲ ἐκπορευόμενον οὐδαμῶς;

REFVTATIO.

Si attentius dictæ pericopæ mentem fixisses, agnouisses vtique & vere rationem ob quam Sanctus proprium filij vocauerit Spiritum. Cum enim impius Nestorius blasphemе contenderet, Dominum nostrum Iesum Christum diuina signa adimplesse, vti externa virtute ea quæ erat Spiritus, vtentem, Sanctus contra similem blasphemiam depugnans, anathemate ferit dicentem, vsum fuisse Christum vti aliena spiritus facultate. Considerandum ergo est, ne in similem blasphemiam irrepat eorum opinio, qui asserunt, Spiritum non esse per Filium, & ex Filio. Vnde nam enim aliunde

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἰ τῷ σκοπῷ τῆς ῥηθείσης περικοπῆς ἐνεβάθυνας, ἔγνως ἂν ἀληθῶς καὶ τὸν λόγον, καθ' ὃν ὁ Ἅγιος ἴδιον υἱοῦ λέγει τὸ πνεῦμα. ἐπεὶ γὰρ ὁ θεομάχος ἐβλασφήμει Νεστόριος, ὡς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὰς θεοσημείας εἰργάζετο ὡς ἀλλοτρίᾳ δυνάμει τῇ διὰ τοῦ πνεύματος χρώμενος, ὁ Ἅγιος κατὰ τῆς δυσφημίας ταύτης μαχόμενος, ἀναθέματι ὑποβάλλει τὸν λέγοντα κεχρῆσθαι τὸν υἱὸν, ὡς ἀλλοτρίᾳ τῇ διὰ τοῦ πνεύματος δυνάμει. Σκοπητέον γοῦν μήποτε τῇ τοιαύτῃ βλασφημίᾳ συνεμπίπτῃ τὸ νόημα τῶν λεγόντων μὴ εἶναι τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ τε καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

Πόθεν γὰρ αὖ ἄλλοθεν διαγνωσθείη ἀλλοτρία τοῦ υἱοῦ ἡ διὰ τοῦ πνεύματος δύναμις, εἰ μὴ ἀπὸ ἑνὸς μόνου, τοῦ μὴ ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ; ἀλλοτρίωσις γὰρ ἄλλη οὐκ ἔσται τοῦ πνεύματος ἐξ υἱοῦ, εἰ μὴ τὸ ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου, καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦτο ὁ αὐτὸς μέγας διασαφεῖ Κύριλλος, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην ῥητοῦ, τοῦ, Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος φάσκων οὕτω ῥητῶς, Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις, κἀκεῖνο λοιπὸν ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰσβήσεται, εἰ γὰρ ὑπουργίαν διακονικὴν ἀποπληροῦν οἴεσθε τὸν υἱὸν, τὸ ἀλλότριον ἡμῖν, τουτέστι τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς κεχορηγηκότα ἅγιον ὂν κατὰ φύσιν πνεῦμα, οὐ κατὰ φύσιν ἅγιος ὁ Θεὸς, κατὰ μέθεξιν δὲ ὥσπερ ἡμεῖς. Ὁρᾷς πόθεν ὁ Ἅγιος συνάγει τὴν τοῦ πνεύματος ἀπὸ τοῦ υἱοῦ ἀλλοτριότητα; ἐάν τις φησὶν λέγῃ τὸ ὁμολογουμένως παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὑπάρχον πνεῦμα διακονικῶς παρὰ τοῦ υἱοῦ χορηγεῖσθαι, ἀλλότριον ἔσται τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ ἀκολουθήσει, μὴ δὲ κατὰ φύσιν ἅγιον εἶναι αὐτὸν, κατὰ μέθεξιν δὲ ὥσπερ ἡμεῖς. Τοιαύταις μοι δοκοῦσιν ἐμπίπτειν ταῖς ἀτοπίαις οἱ μὴ λέγοντες, ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ.

de agnoſcetur aliena Filij, quæ per Spiritum eſt, virtus, niſi ab vno, & ſolo, ipſum ſcilicet ex Filio non exiſtere? Alia ſiquidem Spiritus a Filio alienatio nulla fuerit, niſi quia ipſe ex ſolo Patre procedit, & non a Filio. Quod idem ipſe Cyrillus apertiſſime declarat expoſitione in Euangelium Ioannis, in dictum, *Cum itaque venerit Paracletus*, his ipſiſſimis verbis; *Præter iam dicta, illud quoque neceſſario conſequetur. Nam ſi ſeruile miniſterium opinamini exerceri a Filio, cum alienum nobis, hoc eſt a Deo & Patre ſuppeditat, dum ſpiritus natura ſua ſanctus eſt, non natura Deus ſanctus eſt, participatione vero ſicuti nos.* Videsne vnde nam Sanctus colligat Spiritus a Filio alienationem? Si quis ait, dicit Spiritum, qui abſque dubio a Deo & Patre exiſtit, ſeruili modo a Filio ſuppeditari, alienum dicit a Filio Spiritum: & ſequetur, neque natura eum ſanctum eſſe, ſed tantum participatione ſicuti nos. In has abſurdas opiniones videntur mihi prolabi, qui non fatentur exiſtere Spiritum per Filium.

Ἑρμηνεία τοῦ αὐτοῦ ἐννάτου Κεφαλαίου.

ρά. Φθάσας ἔφην, ὅτι τοῖς Νεστορίου βατταρίσμασι, ἤγουν δυσφημίαις καὶ τοῖς ἄγαν ἀτημελῶς εἰρη-

Expoſitio huiuſce noni Capitis.

CI. *Item dixi, quod Neſtorij nugis ſeu blaſphemijs, et eius dictis admodum temerarijs virtus capitulo-*

Ex sexta eiusdem Tractatus Oratione.

XCIV. *Cuius proprium dicimus esse Spiritum sanctum, utrũne solius Dei & Patris, vel etiam Filij, vel seorsim alterius, & amborum, quasi unum ex Patre per Filium propter identitatem substantiæ? Herm. Sic ego dico. Cyril. Recte inquis amice, & ob ingenium in sacris scripturis exercitatum admiror, quod hanc delegeris sententiam. Nam intelligitur quidem Deus & Pater in existentia per se. subsistit autem & Filius proprie, quamuis proprijs subsistentijs uterque seiungatur. Unde non omnem separationem admittit. Non enim seceruitur Pater a Filio sicuti Angelus ab Angelo, neq; sicut in nobis cum aliquis ab aliquo, totus a toto distinctus est. Neque etiam utrinq; differentiæ unũ ratio seorsum omnibus modis utrique constituit. Nonne essent etiam duo Dij cum una & sola existat & intelligatur Deitas, uiuentem & subsistentem videremus in Patre Filium, & contra in Filio Patrem: character enim subsistentia illius est. Hermias. Assentior. Cyrillus. Unius igitur naturæ unus etiam Spiritus, & procedit quidem quasi a fonte Patre, est autem non alienus & a Filio, proprietatem omnium habens in-*

Ἐκ τοῦ ἕκτου Λόγου τῆς αὐτῆς πραγματείας.

ϟδʹ. Τίνος ἴδιον εἶναι φαμὲν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πότερον δὴ μόνου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἢ γοῦν καὶ τοῦ υἱοῦ, ἢ καὶ ἀνὰ μέρος ἑκατέρου καὶ ἀμφοῖν, ὡς ἓν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας. Ἑρμείας. Οὕτως ἔγωγε φημί. Κύριλλος. Ὀρθῶς, ὦ ἑταῖρε. καί σε τῆς ἀγχινοίας ἄγαμαι, καὶ ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς εὖ μάλα συμβαίνουσαν τὴν ἐπὶ τῷδε δόξαν ᾑρῆσθαι φημὶ, νοεῖται μὲν γὰρ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, ἐν ὑπάρξει τῇ καθ' ἑαυτὸν, ὑφέστηκε δὲ αὖ καὶ ὁ υἱὸς ἰδικῶς, ἀλλ' εἰ καὶ ἰδίαν ὑπόστασιν ἑκάτερος ἀπετέμετο, τὸν γοῦν εἰσάπαν διορισμὸν οὐ προσίεται. οὐδὲ γὰρ αὖ διορίζοιτο πατρὸς ὁ υἱὸς, ὥσπερ ἄγγελος ἀγγέλου. καὶ μὴν, καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς τὸ δεῖνα ὅλος ὅλου διεστήξει τυχὸν, ὅτι μὴν διαμπὰξ ἐλάσει τῆς διαφορᾶς ὁ λόγος, ἀνὰ μέρος ὁλοτρόπως ἑκάτερον ἱστάς. Ἦ γὰρ ἂν εἶεν καὶ δύο Θεοὶ, μιᾶς δὲ καὶ μόνης οὔσης τε καὶ νοουμένης θεότητος, ζῶντα καὶ ὑφεστηκότα καταθρήσαιμεν ἂν ἐν πατρὶ τὸν υἱὸν, καὶ μὴν καὶ τὸ ἔμπαλιν, τουτέστιν ἐν υἱῷ τὸν πατέρα. χαρακτὴρ γὰρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Ἑρμ. Σύμφημι. Κύριλ. Μιᾶς οὖν φύσεως ἓν καὶ τὸ πνεῦμα. καὶ προχεῖται μὲν οἷά περ ἀπὸ πηγῆς τοῦ πατρὸς, ἔστι γε μὴν οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ. γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς

se

ἰδιότητα πᾶσαν ἔχων ἐν ἑαυτῷ. καὶ ἐπείπερ ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω θεότητος ὁ ἁγιασμὸς, οὗ τὸ πνεῦμα δεικτικὸν, ἅγιον γὰρ κατὰ φύσιν, καὶ τῆς ὅλης κτίσεως ἁγιαστικόν. Ἑρμ. Καὶ τίς ἂν γένοιτο τούτων ἡ πίστις; πῶς δ' ἂν μάθοιμι σαφῶς, ὡς ἔστιν ἴδιον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθάπερ ἀμέλει τοῦ πατρός; Κύριλλ. Οὐ θύραθεν ἡμῖν ὁ μάρτυς, αὐτὸν δὲ εἰσκομίσω βοῶντα τὸν Χριστόν. Ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι, ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁδηγήσει ὑμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάσῃ, οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι. διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, ἢ οὐκ ἀποχρῶν ὁ λόγος εἰς πληροφορίαν τοῖς σοφοῖς, ὡς ἴδιον μὲν φησὶν τὸν Παράκλητον. πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασεν αὐτὸν, οὐχ ἑτέρα δὲ παρ' αὐτὸν ἡ ἀλήθεια. προστιθεὶς δὲ ὅτι, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, τὴν οὐσιώδη καὶ φυσικὴν ἰδιότητα δέδειχεν ἐναργῶς, καθ' ἣν ἕν ἐστι πρὸς αὐτὸν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, οὐ γάρ τοι μεταληπτικῶς σοφὸν ἔσεσθαι παρ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα φησὶν, οὔτε μὴν ἐν τάξει τῇ λειτουργικῇ τοὺς παρ' υἱοῦ λόγους τοῖς ἁγίοις διακομίσει, ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἴ τι τῶν εὐοσμοτάτων ἀνθέων περὶ τῆς ἐξ ἑαυτοῦ διασκιδναμένης ὀδμῆς, καὶ ταῖς τῶν παρε-

se ipso. Et quoniam est summæ Deitatis sanctificatio, quam Spiritus ostendit: Sanctus enim est secundum naturã, & omnis creaturæ sanctificator. Herm. Et quæ erit horum fides? Vel quomodo manifeste discerem, Spiritum sanctum esse proprium Filij sicut scilicet & Patris? Cyril. Non extraneus erit testis, sed ipsum Christum afferam dicentem; Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo: quando autem venerit ille spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem: non enim loquetur a se ipso, sed quæ audierit loquetur, & quæ ventura sunt annunciabit vobis. Omnia quæ habet Pater mea sunt. propterea dixi vobis, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Annon intelligentes sermo ille sufficientibus argumentis docet, proprium quidem dicere Paracletum, spiritum enim veritatis nominauit illum, non alia autem ab ipso est veritas. Adijciens porro, de meo accipiet, consubstantialem & naturalem proprietatem ostendit euidenter, secundum quam vnus est cum ipso Spiritus eius. Non enim participatiue sapientem fore ab ipso Spiritum dicit, neque ministrorum modo Filij sermones Sanctis allaturum: sed quasi si quis fragrantissimus flos suum diffunderet odorem, & circun-

ἀποκαλεῖ, προχεῖσθαι γεμὴν ἐξ αὐτοῦ διορίζεται τοῦ πατρὸς. καὶ μὴν ὅτι μαρτυρήσει περὶ αὐτοῦ προμεμήνυκεν. Ἑρ. Καὶ τίς ἂν νοοῖτο τῆς μαρτυρίας ὁ τρόπος; Κύριλλ. Ἐπεὶ γὰρ ἐνήργηκε τὰ τοῦ Θεοῦ διὰ χειρὸς Ἁγίων, μεμαρτύρηκεν ἐναργῶς, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ υἱὸς, οὗ καὶ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει τοῦ πατρός.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

• Θαυμαστὴ πάνυ ἡ περικοπὴ αὕτη, ἐν διαφόροις χωρίοις αὐτῆς ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα διδάσκουσα, ἐν οἷς δὲ μᾶλλον αὐτὸν τὸν Σωτῆρα παράγει, πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλοῦντα τὸ πνεῦμα, ἤτοι αὐτοῦ, αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀλήθεια, προχεῖσθαι δὲ τοῦτο ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς προσδιοριζόμενον. μὴ ἐν παρέργῳ δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ παραδράμῃς. τάχα γὰρ τὸ οὐχὶ καὶ ἐξ ἄλλου τινὸς τοῦτο παρίστησι, κατὰ τὸ πῶς ἐμοὶ παριστάμενον.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Σύμφημί σοι καὶ αὐτὸς, ὡς θαυμαστή ἐστι πάνυ ἡ ῥηθεῖσα περικοπὴ, ἐν διαφόροις χωρίοις αὐτῆς, γνῶσιν παρασχεῖν δυναμένη τῷ ἐπιστατικῶς ἐπερχομένῳ αὐτήν, ὅπως ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμά ἐστιν, ὅπερ καὶ σὺ αὐτὸς συνιστᾷς, ἐν μὲν ἄλλαις ἐπιστασίαις τὸ τῆς ἐξ καὶ διὰ ἰσοδύναμον ὁμολογῶν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, ἐνταῦθα δὲ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ εἶναι αὐτὸ συντιθέμενος, τὸ δὲ δὴ πλέον τῶν ἄλλων τὴν

vocet, emanare etiam ex ipſo definiat Patre, & quod etiã teſtimoniũ de ſe perbibiturus ſit, prænunciat. Her. Et quis intelligetur teſtimonij modus? Cyril. Nam quoniam ea quæ Dei operatus eſt per manus ſanctorum, teſtificatus eſt euidenter, Deum eſſe Filium, cuius & Spiritus eſt, quemadmodum ſcilicet Patris.

ANIMADVERSIO.

Plane admirabilis eſt hæc pericope, multis in locis ex Patre per Filium Spiritum eſſe indicans, ſed in illis potiſſimum, in quibus Saluatorem adducit, Spiritum veritatis Spiritum ipſum vocantem, ſiue ſui ipſius: ipſe enim veritas eſt. & effundi eum ex ipſo Patre definientem. Ne vero parum caute pertranſeas illud ex ipſo: forte enim non ex vllo alio illum eſſe ſignificat, vti ipſe, nec puto me falli, animaduerto.

REFVTATIO.

Vno equidem conſenſu hic iungimur, admodum admirabilem eſſe hanc pericopem, quæ varijs in locis cognitionem ingerere poterit illi, qui eam caute perlegerit, ex Patre & Filio Spiritum eſſe, quod & tu quoque non is inficias. In alijs tuis Animaduerſionibus præpoſitionum *ex* & *per* æquales vires cum faſſus fueris, dum de Filio ſermo eſt: in hac vero cum aſſenſum præbueris, eum ex Patre per Filium eſſe, & quod præ

ἂν λέγοιτο γνησίως τυχὸν, ἐνέργημα μὲν αὐτῆς, πλὴν διὰ πάσης ἔρχεται τῆς θεότητος, καὶ τῆς ὑπὲρ κτίσιν ἐστὶν οὐσίας ἀποτέλεσμα. κοινὸν μὲν ὥσπερ τι, πλὴν καὶ ἰδικῶς ἑκάστῳ προσώπῳ πρέπον. τὸ τοίνυν ἐκ μιᾶς φύσεως ἐνεργούμενον διὰ τριῶν ὑποστάσεων, πρέποι ἂν ἰδικῶς ἑκάστῃ, παντελείως ἐχούσῃ καθ' ἑαυτήν. ἐνεργεῖ τοιγαροῦν ὁ πατὴρ, ἀλλὰ δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι, ἐνεργεῖ καὶ ὁ υἱὸς, ἀλλ' ὡς δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐξ αὐτοῦ τε, καὶ ἐν αὐτῷ νοούμενος καθ' ὕπαρξιν ἰδικὴν, ἐνεργεῖ καὶ τὸ πνεῦμα. πνεῦμα γάρ ἐστι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ παντουργικόν.

cumque illa quoquo modo aſſeratur, operatio quidem illius eſt, attamen per vniuerſam diuinitatem excurrit, effectuſque illius, quæ ſuper omnem creaturam eſt, eſſentiæ, tanquam omnibus communis, nec non & ſpetiatim vnicuique perſonæ. Quod igitur ex vna natura efficitur per tres hypoſtaſes, propria vnicuique tanquam quæ perſe perfectiſſima ſubſiſtit, attribuitur. Operatur itaque Pater ſed per Filium in Spiritu, operatur & Filius ſed vt virtus Patris ex ipſo & in ipſo intellectus ſecundum exiſtentiam propriam: Operatur & Spiritus: nanque eſt Patris & Filij Spiritus omnium effector.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐνταῦθα οὐχ ἕτερόν τι, ἀλλ' ἢ τὴν πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ὁμοουσιότητα διδάσκει οἶμαι ὁ Ἅγιος.

ANIMADVERSIO.

Hic non aliud, quam erga Patrem & Filium conſubſtantiale Sanctus Doctor edocet, vt ipſe opinor.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Αὕτη ἡ πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ὁμοουσιότης τοῦ πνεύματος, ἣν διδάσκειν ἐνταῦθα λέγεις τὸν Ἅγιον, οὐκ ἄλλοθεν ἐστὶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ ἡ μαρτυρία οὐ πόρρω, ἀλλ' ἐν τῇ προηγησαμένῃ περικοπῇ, ὅπου τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος ἀμφοῖν εἶπεν εἶναι, ὡς ἓν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ, καὶ ἐντεῦθεν εἶναι τὸ ὁμοούσιον συνιστῶν, προσέθετο διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας. ἐντεῦ-

REFVTATIO.

Ipſum erga Patrem & Filium Spiritus conſubſtantiale, quod edocere hic Sanctum opinaris, non aliunde prouenit, quam quod Spiritus ex Patre per Filiũ eſt. Neque hinc longe teſtimonium petendum eſt, ſed ex præcedenti pericopa, in qua Sanctus vtriuſque eſſe Spiritum dixit, tanquam qui vnus eſt ex Patre per Filium; indeque conſubſtantiale ortum ducere comprobans, adnexuit, propter identitatem eſſentiæ. Hinc enim Trini-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὥσπερ ἡ προῤῥηθεῖσα περικοπὴ διὰ τῆς ταυτότητος τοῦ προχεῖσθαι, καὶ ἐκπορεύεσθαι ἐδείκνυε τὸ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα. εἰ γὰρ ταυτὸν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τὸ προχεῖσθαι καὶ ἐκπορεύεσθαι, πῶς οὐκ ἐξ ἀμφοῖν, τὸ προχεόμενον ἐξ ἀμφοῖν; οὕτω καὶ ἡ νῦν ῥηθεῖσα περικοπὴ, ἀποδεικνύει τὸ αὐτὸ, τοῦ Ἁγίου κατ᾽ ἐρώτησιν λέγοντος, ἆρα προσδέδορκας, ὅτι πνεῦμα μὲν ἀληθείας κατωνόμασε τὸν Παράκλητον, ἔφη γε μὴν ὡς πρόεισιν ἐκ πατρός; ὃ γὰρ ἐκπορεύεται ὁ Σωτὴρ ἔφη, πρόεισιν ὁ Ἅγιος εἶπε, μηδὲν οἰόμενος διαφέρειν ἀλλήλων ταῦτα τὰ ῥήματα.

REFVTATIO.

Quemadmodum antea digeſta pericope propter identitatem effuſionis & proceſſionis oſtendebat ex Patre & Filio eſſe Spiritum: Etenim ſi idem eſt in Patre effundi & procedere, quare non erit ex vtroq; quod ex vtroq; effunditur? Pari modo &, quæ nunc allata eſt, hoc idem monſtrat. Cum enim Sanctus interrogãs dicat; Num vidiſti Spiritum veritatis Paracletum nuncupaſſe? id vero inſinuat, cum ait eum ex Patre progredi. Quod enim Saluator procedere, progredi Sanctus nominauit, nullum inter haſce dictiones diſcrimen agnoſcens.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἐν τῇ πρὸς Ἑρμείαν πραγματείᾳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγου.

ϟϛ΄. Ναί, φησι, Θεὸν ἐγνώκαμεν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν. οὐχὶ δὲ δὴ καὶ τὸ πνεῦμα. ἀλλ᾽ οὐ τοῖς διεφθορόσι τὸν ἴδιον νοῦν μυσταγωγοῖς χρησόμεθα. προσέξομεν δὲ οὐχὶ πνεύμασι πλάνοις κατὰ τὰς γραφάς, ἐνεῖναι δὲ μᾶλλον καὶ ἐνυπάρχειν οὐσιωδῶς πιστεύσομεν τῷ Θεῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὰ καὶ ἀνθρώπῳ τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ ὥσπερ εἴ τις ἢ Πέτρον ἡμῖν, ἢ Ἰωάννην ὀνομάσοι τυχὸν, συνεσήμανέ που αὐτοῖς, καὶ τὸ ἴδιον αὐτῶν, καὶ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα, καὶ τοῦ παντὸς ζώου ποιεῖται

Ex eodem ad Hermiam Tractatu de Spiritu ſancto.

XCVI. *Ita eſt, ait. Deum agnouimus Patrem & Filium, at non item Spiritum. Verum nos non illos, qui mente excæcati ſunt, in medium afferemus. Non enim ſpiritibus erronibus, vt ſcriptura ait, attendemus. ineſſe vero potius, & in Deo exiſtere eſſentialiter Spiritum ſanctum credemus: quemadmodum & in homine humanum. Et quemadmodum ſi quis nobis aut Petrum, aut Ioannem forte nominauerit, vna ſimul cum ipſis & ſpiritum eorum proprium; qui in illis eſt, indicauit, & integrum animal commonſtrat,*

μεμνημένων. τίς ἂν νοοῖτο παρ' ἡμῶν ὁ τῆς ὑπάρξεως τρόπος εὖ μάλα κατασημαίνεται. ὅτι γὰρ τέτοκε δηλοῖ τὸ, πατὴρ, καὶ ὅτι γεγέννηται διεσάφησε τὸ, υἱός. καὶ μὴν ὅτι τὸ πνεῦμα ἐστὶν ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ, δίκην τοῦ καθ' ἡμᾶς, καὶ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἰ καὶ ἐν ὑποστάσει νοοῖτο καὶ ὑπάρχον ἀληθῶς, διαμεμήνυκεν ἡ κλῆσις.

dit, ſed ſingulorum nominatorum, qualis exiſtentiæ ratio a nobis concipiatur apprime denotat. Generaſſe enim nomen Patris indicat, generatum eſſe Filij manifeſtat: ſic etiam Spiritum eſſe ex Deo & Patre, proprium vero Filij, inſtar noſtri humanique ſpiritus, licet in hypoſtaſi intelligatur, & vere exiſtat, nuncupatio ipſa Spiritus denotat.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Μετ' ἐπιστασίας ἐμβάθυνον τῇ παρούσῃ περικοπῇ. γλαφυρόν τι γὰρ καὶ ἐξ αὐτῆς δυνηθῇς ἀναλέξασθαι, καὶ θαυμάσεις τὴν τοῦ Ἁγίου ἀκρίβειαν. τῆς γὰρ θείας φύσεως εἰπὼν εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὕτως ἐπαγαγὼν τὸ, ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ διὰ μὲν τοῦ ἐξ αὐτῆς τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, διὰ δὲ τοῦ ἐν αὐτῇ, τῷ ἐν τῷ υἱῷ, ὡς ἐμοί πως νομίζεται, μὴ θέλων εἰς ἄλλας καὶ ἄλλας ἐννοίας εἰσαγαγεῖν τὸν ἀναγινώσκοντα, διὰ τὴν ἀσάφειαν, ἐκ τῶν ἐφεξῆς τὸ τοιοῦτον ἀσαφὲς διηυκρίνησεν, εἰπὼν φανερῶς ὅτι, τὸ πνεῦμα ἐστὶν ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ.

ANIMADVERSIO.

Attente, accurateque huic pericopæ mentem figito. Nanque ex ipſa concinnum quippiam colligere poteris, & exactam Sancti diligentiam admiraberis. Cum enim dixiſſet diuinæ eſſe naturæ Spiritum ſanctũ, & ſic addidiſſet, illud ex ipſa & in ipſa, & per illud ex ipſa ex Patre, per illud vero in ipſa in Filio, vt ipſe plane reor, nolens in alias atque alias ſententias legentem attrahere propter obſcuritatem, ex ſubſequentibus, quod obſcurum fuerat explanauit, aperte dicens, Spiritum eſſe ex Deo & Patre, proprium vero etiam ipſius Filij.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐκ ἀστόχως τὸ τῆς ῥηθείσης περικοπῆς γλαφυρὸν ἀναλέξασθαι ἐδυνήθης, τὸ γὰρ ἀληθῶς γλαφυρὸν, τοῦτό ἐστιν ἐν τῇ προῤῥηθείσῃ περικοπῇ ἐνεῖναι τῷ Θεῷ τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος ἔφη, καθὰ καὶ ἀνθρώπῳ τὸ ἀνθρώπινον, ἐν δὲ τῇ ἤδη ῥηθείσῃ περικο-

REFVTATIO.

Haud ſcite dictæ pericopes concinnum colligere potuiſti. Quod enim vere concinnum in dicta pericope continetur, eſt, Spiritum ſanctum, ſic enim Sanctus aſtruit, eſſe in Deo, quemadmodum & in homine

humanus. in qua etiam propriũ illum esse Filij asseruit instar humani spiritus. Et inde colligitur ab eo, qui vere hisce pericopis mentem figit, Spiritum Patris esse, quia ex Patre est, & Spiritum Filij, quia per Filium & ex Filio est. Cum, vt exemplum euincit, omnis humanus spiritus per humanum, siue ex humano egreditur ore.

Ex eadem.

XCIX. *De Spiritu vero sanctis Discipulis ait; Cum vero venerit Paracletus, quem ego mittam vobis, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ipse testimonium perhibebit de me. Annon euidenter Deus est, qui vti Deus agnoscitur, & in nobis inhabitat, non vti creatura, & factus, & seruituti, qua nos premimur, obnoxius, sed vti natura liber & ipsius veitratis Spiritus existens, quinimo ipsa secundum vnitatem cum filio veritas, vt scripturæ tradunt, veritas vero Christus est? Erga Filium igitur naturalis identitas, Spiritum Deum esse ad nostram certitudinem & demonstrationem satis superque est.*

ANIMADVERSIO.

Præsens pericope insinuat, Spiritum quidem procedere ex Patre, esse vero & veritatis Spiritum, siue Filij propter eandem naturam.

πῇ, ἴδιον καὶ τοῦ υἱοῦ ἔφη αὐτό, δίκην τοῦ καθ' ἡμᾶς καὶ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καὶ συνάγεται ἐντεῦθεν τῷ ἀληθῶς ταύταις ταῖς περικοπαῖς ἐμβαθύνοντι, ὅτι καὶ πνεῦμα πατρός ἐστιν, ὅτι ἐκ τοῦ πατρός, καὶ πνεῦμα υἱοῦ, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ τε καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. ἐπεὶ κατὰ τὸ παράδειγμα, καὶ πᾶν ἀνθρώπινον πνεῦμα, διὰ τοῦ ἀνθρωπείου, ἢ ἐκ τοῦ ἀνθρωπείου ἐστὶ προερχόμενον στόματος.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ϞΘʹ. Περὶ δέ γε τοῦ πνεύματος τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς φησιν, ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. ἆρ' οὐχὶ Θεὸς ἐναργῶς τὸ ὡς Θεὸς ἐγνωσμένον, καὶ ἐνοικοῦν ὑμῖν, οὐχ ὡς κτίσμα καὶ γενητόν, καὶ δουλείᾳ τῇ καθ' ἡμᾶς ἐνεχόμενον, ἀλλ' ὡς ἐλεύθερον κατὰ φύσιν, καὶ αὐτῆς ὑπάρχον τῆς ἀληθείας τὸ πνεῦμα, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὴ καθ' ἕνωσιν τὴν πρὸς τὸν υἱὸν ἀλήθεια κατὰ τὰς γραφάς, ἀλήθεια δὲ ὁ Χριστός. ἡ πρὸς τὸν υἱὸν ἄρα φυσικὴ ταυτότης, ὡς εἶναι τὸ πνεῦμα Θεός, ἀπόχρη πρὸς ἀπόδειξιν καὶ πληροφορίαν ἡμῖν.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἡ παροῦσα διδάσκει περικοπή, ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα, εἶναι δὲ καὶ τῆς ἀληθείας πνεῦμα, ἤτοι τοῦ υἱοῦ, διὰ τὸ ὁμοούσιον.

KE-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα τῷ Ἁγίῳ ἡ ζήτησις, διατὶ πνεῦμα τῆς ἀληθείας λέγεται τὸ πνεῦμα, ἵνα σοι ἐπ' ἀδείας ἔσται εἰπεῖν, ὡς ἡ παροῦσα διδάσκει περικοπὴ, εἶναι αὐτὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, διὰ τὸ ὁμοούσιον. ἀλλ' ἔστιν ἡ πᾶσα σπουδὴ τῷ Ἁγίῳ, Θεὸν ἀποδεῖξαι τὸ πνεῦμα, ἀπὸ τοῦ ὑπάρχειν αὐτὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἀποδεικνύει συλλογιστικῶς τοῦτο, ὡς διὰ μέσου ὅρου, τῆς πρὸς τὸν υἱὸν ὁμοουσιότητος αὐτοῦ, οἱονεὶ γάρ τινα τοιοῦτον συλλογισμὸν ὁ Ἅγιος πλέκει, ἐπείπερ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὴν πρὸς τὸν υἱὸν φυσικὴν ταυτότητα ἔχει, ἡ δὲ πρὸς τὸν υἱὸν φυσικὴ ταυτότης ἀπόχρη ἡμῖν πρὸς ἀπόδειξιν καὶ πληροφορίαν, τοῦ Θεὸν εἶναι τὸ πνεῦμα. Ἄλλο δέ τι ἐστὶν ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ, ᾧ ἐμβαθῦναι σε ἔδει. τί τοῦτο; συνεωρακέναι, ὡς ἐπειδὴ Θεὸν λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀπὸ τοῦ εἶναι αὐτὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, ἐκεῖνο δύναται ἡ Εὐαγγελικὴ ῥῆσις ἡ λέγουσα, ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, ὅπερ καὶ ἡ λέγουσα αὐτὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ ἔτι δὲ σκεπτῆναι σε ἔδει διὰ μέσου τῶν εἰρημένων, ὡς ἀπὸ τοῦ εἶναι πνεῦμα υἱοῦ, ἔστιν ὁμοούσιον υἱῷ, οὐ μὴν δὲ ἀπὸ τοῦ εἶναι ὁμοούσιον υἱῷ, ἔστι πνεῦμα υἱοῦ.

REFVTATIO.

Non hic a Sancto quæritur, Quare Spiritus veritatis Spiritus dicatur, vt tibi facultas fiat dicendi, præſentẽ docere pericopem, illũ Spiritum eſſe veritatis propter eandem naturã. Sed totum Sancti ſtudium in id nititur, Deum eſſe Spiritum, quod ille eſt veritatis Spiritus, & a Patre procedit, quod & ſyllogiſmo concludit, illius medium, conſubſtantialitatem cum Filio vſurpans. Hunc enim in modum Sanctus ſyllogiſmum connectit. Quandoquidem ſpiritus veritatis, erga Filium naturalem identitatem obtinet, erga vero Filiũ naturalis identitas ad noſtram certitudinem & demonſtrationem ſatis ſuperque eſt, Spiritum eſſe Deum. Aliud porro eſt in dicta pericope, cui mentem figere attentius debueras. Quodnam? Animaduertere, quandoquidem Deum dicit Spiritum ſanctum, quia ille eſt ſpiritus veritatis, & a Patre procedit, dictum Euangelicum aſſerens, ex Patre illum procedere, æquipollere alteri aſſerenti, eum ſpiritum veritatis. Nec non conſiderare per illa eadem dicta, eſſe Spiritum conſubſtantialem Filio, quia ſpiritus Filij eſt, non autem quia conſubſtantialis eſt Filio, ideo ſpiritum Filij eſſe.

Ex duodecim Capitibus
Capuт nonum.

C. *Si quis dicit vnum Dominum Iesum Christum glorificatum esse a Spiritu, tanquam aliena virtute per illum vsum, & accepisse facultatem ab ipso, vt operari posset contra immundos spiritus & adimplere in hominibus diuina signa, & non magis proprium eius spiritum dicat, per quem & diuina signa efficaciter operatus est. Anathema sit.*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν δώδεκα Κεφαλαίων
Κεφάλαιον θʹ.

ρʹ. Εἴ τις τὸν ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, δεδοξάσθαι λέγει παρὰ τοῦ πνεύματος, ὡς ἀλλοτρίᾳ δυνάμει, τῇ δι' αὐτοῦ χρώμενον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαβόντα τὸ ἐνεργεῖν δύνασθαι κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ τὸ πληροῦν εἰς ἀνθρώπους τὰς θεοσημείας, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἴδιον αὐτοῦ τὸ πνεῦμα φησὶ, δι' οὗ καὶ ἐνήργει τὰς θεοσημείας, ἀνάθεμα.

ANIMADVERSIO.

Videsne locis in omnibus hunc Sanctum docere Spiritum esse proprium filij, procedere vero ex ipso nusquam?

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς; ἴδιον μὲν πανταχοῦ τοῦ υἱοῦ διδάσκει τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος, ἐξ αὐτοῦ δὲ ἐκπορευόμενον οὐδαμῶς;

REFVTATIO.

Si attentius dictæ pericopæ mentem fixisses, agnouisses vtique & vere rationem ob quam Sanctus proprium filij vocauerit Spiritum. Cum enim impius Nestorius blaspheme contenderet, Dominum nostrum Iesum Christum diuina signa adimplesse, vti externa virtute ea quæ erat Spiritus, vtentem, Sanctus contra similem blasphemiam depugnans, anathemate ferit dicentem, vsum fuisse Christum vti aliena spiritus facultate. Considerandum ergo est, ne in similem blasphemiam irrepat eorum opinio, qui asserunt, Spiritum non esse per Filium, & ex Filio. Vnde nam enim aliunde

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἰ τῷ σκοπῷ τῆς ῥηθείσης περικοπῆς ἐνεβαθύνας, ἔγνως ἂν ἀληθῶς καὶ τὸν λόγον, καθ' ὃν ὁ Ἅγιος ἴδιον υἱοῦ λέγει τὸ πνεῦμα. ἐπεὶ γὰρ ὁ θεομάχος ἐβλασφήμει Νεστόριος, ὡς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὰς θεοσημείας εἰργάζετο ὡς ἀλλοτρίᾳ δυνάμει τῇ διὰ τοῦ πνεύματος χρώμενος, ὁ Ἅγιος κατὰ τῆς δυσφημίας ταύτης μαχόμενος, ἀναθέματι ὑποβάλλει τὸν λέγοντα κεχρῆσθαι τὸν υἱὸν, ὡς ἀλλοτρίᾳ τῇ διὰ τοῦ πνεύματος δυνάμει. Σκοπητέον γοῦν μήποτε τῇ τοιαύτῃ βλασφημίᾳ συνεμπίπτῃ τὸ νόημα τῶν λεγόντων μὴ εἶναι τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ τε καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

de

Πόθεν γὰρ ἂν ἄλλοθεν διαγνωσθείη ἀλλοτρία τοῦ υἱοῦ ἡ διὰ τοῦ πνεύματος δύναμις, εἰ μὴ ἀπὸ ἑνὸς μόνου, τοῦ μὴ ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ; ἀλλοτρίωσις γὰρ ἄλλη οὐκ ἔσται τοῦ πνεύματος ἐξ υἱοῦ, εἰ μὴ τὸ ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου, καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦτο ὁ αὐτὸς μέγας διασαφεῖ Κύριλλος, ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην ῥητοῦ, τοῦ, Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος φάσκων οὕτω ῥητῶς, Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις, κἀκεῖνο λοιπὸν ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰσβήσεται, εἰ γὰρ ὑπουργίαν διακονικὴν ἀποπληροῦν οἴεσθε τὸν υἱὸν, τὸ ἀλλότριον ἡμῖν, τουτέστι τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς κεχορηγηκότα ἅγιον ὂν κατὰ φύσιν πνεῦμα, οὐ κατὰ φύσιν ἅγιος ὁ Θεὸς, κατὰ μέθεξιν δὲ ὥσπερ ἡμεῖς. Ὁρᾷς πόθεν ὁ Ἅγιος συνάγει τὴν τοῦ πνεύματος ἀπὸ τοῦ υἱοῦ ἀλλοτριότητα; ἐάν τις φησὶν λέγῃ τὸ ὁμολογουμένως παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὑπάρχον πνεῦμα διακονικῶς παρὰ τοῦ υἱοῦ χορηγεῖσθαι, ἀλλότριον ἔσται τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ ἀκολουθήσει, μὴ δὲ κατὰ φύσιν ἅγιον εἶναι αὐτὸν, κατὰ μέθεξιν δὲ ὥσπερ ἡμεῖς. Τοιαύταις μοι δοκοῦσιν ἐμπίπτειν ταῖς ἀτοπίαις οἱ μὴ λέγοντες, ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ.

de agnoſcetur aliena Filij, quæ per Spiritum eſt, virtus, niſi ab vno, & ſolo, ipſum ſcilicet ex Filio non exiſtere? Alia ſiquidem Spiritus a Filio alienatio nulla fuerit, niſi quia ipſe ex ſolo Patre procedit, & non a Filio. Quod idem ipſe Cyrillus apertiſſime declarat expoſitione in Euangelium Ioannis, in dictum, *Cum itaque venerit Paracletus*, his ipſiſſimis verbis; *Præter iam dicta, illud quoque neceſſario conſequetur. Nam ſi ſeruile miniſterium opinamini exerceri a Filio, cum alienum nobis, hoc eſt a Deo & Patre ſuppeditat, dum ſpiritus natura ſua ſanctus eſt, non natura Deus ſanctus eſt, participatione vero ſicuti nos.* Videsne vnde nam Sanctus colligat Spiritus a Filio alienationem? Si quis ait, dicit Spiritum, qui abſque dubio a Deo & Patre exiſtit, ſeruili modo a Filio ſuppeditari, alienum dicit a Filio Spiritum: & ſequetur, neque natura eum ſanctum eſſe, ſed tantum participatione ſicuti nos. In has abſurdas opiniones videntur mihi prolabi, qui non fatentur exiſtere Spiritum per Filium.

Ἑρμηνεία τοῦ αὐτοῦ ἐννάτου Κεφαλαίου.

ρά. Φήσας ἔφην, ὅτι τοῖς Νεστορίου βατταρίσμασιν, ἤγουν δυσφημίαις καὶ τοῖς ἄγαν ἀτημελῶς εἰρη-

Expoſitio huiuſce noni Capitis.

CI. *Item dixi, quod Neſtorij nugis ſeu blaſphemijs, et eius dictis admodum temerarijs virtus capitulo-*

pitulorum repugnat: illo nanque dicente de Spiritu sancto; is qui tantum Christo gloriam contulit, eum Dæmonibus fecit terribilem, donauitque ei ad cœlos ascensionem, & tanquam de aliquo secundum nos homine communi hæc deblaterante, factus est necessario Anathematismus, non aduersus eos, qui dicunt, clarificatum a Spiritu sancto Iesum, hoc est inhumanatum Dei verbum; sed potius contra illos, qui impudenter eum virtute per Spiritum tanquam aliena vsum esse dicunt. Meminimus enim eum aperte dixisse de sancto Spiritu, ille me clarificabit. Nouimus ad hoc sancti Spiritus operatione conterentem nequissimas immundasque virtutes; sed non ita dicimus eum sicut vnumquemque scilicet sanctorum, virtute Spiritus sancti tanquam aliena vsum. erat enim & est eius Spiritus sicuti certe & Patris. Et hoc nobis bene satis explanat diuinus Paulus scribens; Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Procedit enim ex Deo & Patre Spiritus sanctus secundum Saluatoris vocem, sed non est alienus a Filio.

μένοις ἡ τῶν κεφαλαίων μάχεται δύναμις. ἐκείνου γὰρ λέγοντος περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· τοῦτο δὴ τηλικαύτην αὐτῷ χαρισάμενον δύναμιν, τὸ δαίμοσιν αὐτὸ φοβερὸν ἐργασάμενον, τὸ τὴν ἀνάληψιν αὐτῷ τὴν εἰς οὐρανὸν χαρισάμενον, καὶ ὡς περί τινος τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀνθρώπου κοινοῦ τοιαῦτα πεφλυαρηκότος, γέγονεν ἀναγκαίως ὁ ἀναθεματισμός, οὐ κατὰ τῶν λεγόντων, δεδοξάσθαι παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸν υἱόν, τουτέστιν ἐνανθρωπήσαντα, κατ' ἐκείνων δὲ μᾶλλον, οἳ καὶ ἀναιδῶς αὐτόν, ὡς ἀλλοτρίᾳ δυνάμει τῇ διὰ τοῦ πνεύματος κεχρῆσθαι φασίν. μεμνήμεθα δὲ εἰπόντος περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ἴσμεν τε πρὸς τούτῳ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνεργείᾳ, τὰς πονηράς τε καὶ ἀκαθάρτους δυνάμεις συντρίβοντα, ἀλλ' οὐχ οὕτως φαμὲν αὐτόν, καθάπερ καὶ τῶν ἁγίων ἕκαστον, ὡς ἀλλοτρίᾳ δυνάμει κεχρῆσθαι τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἦν γὰρ καὶ ἔστιν αὐτοῦ τὸ πνεῦμα, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ πατρός, καὶ τοῦτο ἡμῖν καὶ μάλα σαφηνῶς γέγραφεν ὁ θεσπέσιος Παῦλος. Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται, ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι. εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἴ τις δὲ πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοῦ υἱοῦ. πάντα γὰρ ἔχει μετὰ τοῦ πατρός, καὶ τοῦτο αὐτὸς

Omnia

ἐπέδειξεν εἰπὼν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι. διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Οὐκοῦν ἐδόξασε μὲν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐνεργοῦν τὰ παράδοξα, πλὴν ὡς πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὡς ἀλλοτρία δύναμις, καὶ κρείττων αὐτοῦ, καθὸ νοεῖται Θεός. Οὐ δεδυσφημήκαμεν τοίνυν εἰς ἁγίους Ἀγγέλους, οὔτε μὴν εἰς Προφήτας, καθὰ τετόλμηκεν εἰπεῖν, ὁ μόνος εἰδὼς τὸ κατηγορεῖν. Ἐπεὶ δέ ἐστι σκοπὸς αὐτῷ τε καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν τὸ διαιρεῖν εἰς δύο Χριστοὺς τὸν ἕνα, καὶ τὸν μὲν δοξαζόμενόν τε καὶ ἐνεργούμενον, τὸν δὲ δοξάζοντά τε καὶ ἐνεργοῦντα λέγειν, κατασκώπτουσιν ἀσυνέτως πάντα λόγον εὐσεβῆ, καὶ τῆς τοιαύτης αὐτοὺς ἀφιστῶντα κακοδοξίας. Καὶ γοῦν περὶ τοῦ μακαρίου Γαβριὴλ τὸν λόγον ποιούμενος ὁ φιλαίτιος οὑτοσὶ, τὸν γὰρ κατὰ σάρκα φησὶ Χριστὸν ἐκ πνεύματος ἁγίου γεγεννῆσθαι πρῶτος ἐκεῖνος, καὶ πρὸ τῆς διαπλάσεως ἐκήρυξεν. ἕτερος οὖν ἄρα ἐστὶ Χριστὸς καὶ ὅπερος ἰδικῶς Χριστὸς ὁ κατὰ σάρκα. καὶ δὴ πάλιν, ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος. Ποῦ τοίνυν ἡ ἕνωσις, καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν ὄφελος; εἰ δύο Χριστοὶ ἰδικῶς καὶ ἀνὰ μέρος ἕκαστος νοεῖται καὶ λέγεται; οὐκοῦν κἂν εἰ τὸ τῆς εὐσεβείας προσωπεῖον ἑαυτοῖς περιπλάττοντες, ἕνα λέγωσι Χριστὸν, δύο φρονοῦντες; κατὰ ἀλήθειαν, ἀκουέτωσαν παρ' ἡμῶν,

Omnia enim habet cum Patre, & hoc ipſe edocuit dicens de Spiritu ſancto. Omnia quæcunque habet Pater, mea ſunt. Propterea dixi vobis; quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Ergo clarificauit quidem Ieſum Spiritus ſanctus admirabilia operans, veruntamen vt Spiritus eius, & non vt aliena virtus & eo præſtantior, ſecundum quod intelligitur Deus. Non blaſphemauimus igitur in ſanctos Angelos, nec in Prophetas ſicut dicere præſumpſit, qui ſolummodo accuſare nouit. Quia vero propoſitum eius & ſociorum eſt, vt vnum in duos Chriſtos diuidant, & illum quidem clarificari, & ad operandum promoueri, hunc vero & clarificare & operari dicant: ideo carpunt inſipienter omnem ſermonẽ pium, & qui ipſos a tali peruerſa ſententia dimouet. Proinde & de beato Gabriele faciens ſermonem calumniator iſte: etenim ſecundum carnem, inquit, Chriſtum ex Spiritu ſancto natum eſſe, primus ille, & ante formationem prædicauit. Alius igitur eſt Chriſtus ille, qui ſecundum carnem, & alius ſeorſim Chriſtus rurſus Verbum, quod ex Deo Patre eſt. Vbi igitur vnio? & quæ inde vtilitas ſi duo Chriſti & ſeorſim ac diuiſim, vt vterque intelligatur, ac prædicetur? Ea propter licet pietatis perſona ſe induant, & vnum dicant eſſe Chriſtum; vere

vere

vere tamen duos esse putantes, audiant a nobis, usquequo claudicatis in ambobus poplitibus. Satius enim fuerit recte incedere, fidem habentes puram & firmam, & non stultis opinionibus claudicantem.

ἕως; πότε χωλανεῖτε ἐπ' ἀμφοτέραις ταῖς ἰγνύαις ὑμῶν. ὀρθοποδεῖν γὰρ ἄμεινον, πίστιν ἔχοντας τὴν ἀβέβηλον καὶ ἐρηρεισμένην, καὶ οὐκ ἀσυνέτοις σκάζοντας λογισμοῖς.

ANIMADVERSIO.

Perspicua admodum est & hic quoque Sancti doctrina. Rursus enim ibidem asserit, ex Patre Spiritum procedere, & dogmatis magistrum Saluatorem ipsum adducit, proprium vero Filij, & non alienum tanquam consubstantialem.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Σαφὴς πάνυ κἀνταῦθα ἡ τοῦ ἁγίου διδασκαλία, λέγει γὰρ καὶ πάλιν, ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα, ἐκ πατρὸς διδάσκαλον τοῦ τοιούτου δόγματος αὐτὸν τὸν Σωτῆρα παράγων. ἴδιον δὲ εἶναι τοῦ υἱοῦ, καὶ οὐκ ἀλλότριον, ὡς ὁμοούσιον.

REFVTATIO.

Proprium Filij dicis Spiritum & non alienum, quia consubstantialis. Ego vero dixerim consubstantialem Filio Spiritum, quia Filij proprius, ne sequatur, Filium proprium quidem Spiritus dici, tanquam qui consubstantialis Spiritui est. Cum vero dicis sanctum Cyrillum Saluatorē adducere magistrū dicentē Spiritum procedere ex Patre, sciendū est tibi, vt & in alijs insinuauimus, dominicam vocem sumi a sancto ad confirmandum Spiritum ex Patre esse quemadmodum locis in alijs ab ipso sancto Cyrillo, & ab alijs multis Theologis Patribus aliæ dominicæ dictiones, inter quas, & quæ asserit, Spiritum veritatis Spiritum sanctum

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἴδιον τοῦ υἱοῦ λέγεις τὸ πνεῦμα καὶ οὐκ ἀλλότριον, ὅτι ὁμοούσιον υἱῷ, ἐγὼ δέ φημι ὁμοούσιον υἱῷ τὸ πνεῦμα, ὅτι ἴδιον υἱοῦ, ἵνα μὴ ἀκολουθήσῃ καὶ τὸν υἱὸν ἴδιον τοῦ πνεύματος λέγεσθαι, ὡς τῷ πνεύματι ὁμοούσιον, ἐν δὲ τῷ λέγειν, ὡς ὁ ἅγιος Κύριλλος, διδάσκαλον τὸν Σωτῆρα παράγει, τοῦ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι ἐκ πατρὸς, εἰδέναι σε δεῖ καθὰ καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκειμεν, ὡς ἡ κυριακὴ φωνὴ τῷ ἁγίῳ παραλαμβάνεται εἰς μαρτυρίαν τοῦ, εἶναι τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός. ὥσπερ οὖν ἐν ἄλλοις αὐτῷ τε τῷ ἁγίῳ Κυρίλλῳ, καὶ πολλοῖς ἄλλοις τῶν θεολόγων πατέρων αἱ ἄλλαι κυριακαὶ φωναὶ, ἡ πνεῦμα ἀληθείας δηλαδὴ λέγουσα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἡ

ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν δηλοῦσα αὐτὸ, εἰς μαρτυρίαν παραλαμβάνονται τοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι αὐτό.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Νεστόριον γ΄. Ἐπιστολῆς.

ρβ΄. Ὅταν δὲ λέγῃ περὶ τοῦ πνεύματος, Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, νοοῦντες ὀρθῶς, οὐχ ὡς δόξης ἐπιδεᾶ τῆς παρ' ἑτέρου φαμὲν τὸν ἕνα Χριστὸν καὶ υἱὸν, τὴν παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος δόξαν ἑλεῖν, ὅτι μηδὲ κρεῖττον ὑπὲρ αὐτὸν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἔνδειξιν τῆς αὐτοῦ θεότητος ἐχρῆτο τῷ ἰδίῳ πνεύματι πρὸς μεγαλουργίαν, δεδοξάσθαι παρ' αὐτοῦ φησὶν, ὥσπερ ἂν εἰ καί τις λέγῃ τῶν καθ' ἡμᾶς περὶ τῆς ἐνούσης ἰσχύος αὐτῷ τυχὸν, ἢ γοῦν ἐπιστήμης τῆς ἐφ' ὁτῳοῦν, ὅτι δοξάσουσιν ἐμέ. Εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἐν ὑποστάσει τὸ πνεῦμα ἰδικῇ, καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτὸ, καθὸ πνεῦμα ἐστὶ καὶ οὐχ υἱὸς, ἀλλ' οὖν, οὐκ ἀλλότριόν ἐστιν αὐτοῦ. πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς. ἐνεργῆσαν τοιγαροῦν τὸ πνεῦμα καὶ διὰ χειρῶν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων τὰ παράδοξα, μετὰ τὸ ἀνελθεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐδόξασεν αὐτόν. ἐπιστεύθη γὰρ, ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστί. πάλιν αὐτὸς

ctum eſſe, & quæ ex Filio illum accipere declarat, ad comprobandum ex Filio quoque eundem eſſe.

Eiuſdem ex Epiſtola tertia ad Neſtorium.

CII. *Cum de Spiritu ſancto ait; ille me glorificabit, niſi errare velimus Chriſtum Dei Filiũ veluti gloriæ, quæ aliunde proficiſcitur, indigum a Spiritu ſancto glorificatum nequaquam dicemus. Siquidem Spiritus illius neque illo melior, neque illo rurſum ſublimior eſt. Verum quod ad diuinitatis ſuæ ſignificationem ſuo ſubinde Spiritu in inſignium operum perpetratione vteretur, ob id ſe ab illo glorificari profitebatur, perinde ac ſi quis noſtrum de ſua fortitudine aut cuiuſuis rei ſcientia dicat; mea me virtus, aut ſcientia glorificabit. Nam & ſi Spiritus in propria perſona ſubſiſtat, eatenuſque in ſe ipſo conſideretur, quatenus Spiritus eſt & non Filius, non eſt tamen ab eo alienus: quandoquidem ſpiritus veritatis nominatur. Chriſtus autem veritas eſt; ſed & perinde quoque ab illo atq; a Deo patre profunditur. Cum itaque Domino noſtro ad cælum aſſumpto Spiritus ſanctus ſtupenda prodigia per ſanctorum Apoſtolorum manus ederet, tunc vere illum glorificauit. Creditum eſt enim quod Deus ſecundum naturam eſſet, per ſpiritum ſuum illum denuo operari. Propterea quoque Dominus aiebat; Quoniam de*

meo

meo accipiet, & annunciabit vobis. Hoc tamen non ita accipiendum est, quasi Spiritus sanctus per quandam participationem sapiens aut potens sit: est enim ille numeris omnibus perfectus, nulliusque penitus indigus: verum quia potentiæ, & sapientiæ Patris, hoc est Filij Spiritus est, hinc & ipse quoque re ipsa potentia & sapientia est.

ἐνεργῶν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔφασκεν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. καὶ ἔτι που φαμὲν, ὡς ἐκ μετοχῆς τὸ πνεῦμα ἐστὶ, σοφόν τε καὶ δυνατόν. παντέλειον γὰρ καὶ ἀπροσδεές ἐστι παντὸς ἀγαθοῦ. ἐπεὶ δὲ τῆς τοῦ πατρὸς δυνάμεως καὶ σοφίας, τουτέστι τοῦ υἱοῦ πνεῦμα ἐστὶν, αὐτόχρημα σοφία ἐστὶ καὶ δύναμις.

ANIMADVERSIO.

Prudenter hanc pericopem intelligito, neque te turbet, cum in ea Sanctus dicit, profundi Spiritum a Filio, perinde atq; a Deo Patre. Sed omnes statim eiusdem vniusque Sancti pericopas in mentem reuoca supra digestas, & cum in illis omnibus reperies Spiritus processionem ex Patre contestatam, dationem autem, vel suppeditationem, vel missionem & similia a Filio, intelligito hic quoq; profusionem, sic absque vlla distinctione appositam aliud quidpiam ab ipsa processione innuere, dationem forte, aut missionem, aut aliud simile.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Συνετῶς τῆς περικοπῆς ταύτης ἄκουε, καὶ μὴ θορυβείτω σε τὸ λέγειν τὸν Ἅγιον ἐν ταύτῃ, προχεῖσθαι τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ, καθάπερ καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ τὰς ὅλας αὖθις ἀναλογίζου τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνὸς Ἁγίου περικοπὰς, τὰς ἀνωτέρω κατεστρωθείσας, καὶ εὑρίσκων ἐν ἐκείναις πάσαις, ἐκ τοῦ πατρὸς μαρτυρουμένην τὴν τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσιν, τὴν δὲ δόσιν, ἢ τὴν χορηγίαν, ἢ τὴν ἀποστολὴν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, παρὰ τοῦ υἱοῦ, νόει κἀνταῦθα τὴν πρόχυσιν ἀδιαστίκτως οὕτω τεθεῖσαν, ἄλλό τι παρὰ τὴν ἐκπόρευσιν, δόσιν τυχὸν, ἢ ἀποστολὴν, ἢ ἕτερον ὅμοιον.

REFVTATIO.

Sanctus hic astruit, Spiritum profundi a Filio perinde atque a Deo Patre. Si itaque, vt tu ais, dationem forte, aut missionem profusio denotat, quod ex vtroque profunditur, ex vtroque datum, aut missum fue-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὁ Ἅγιος ἐνταῦθα προχεῖσθαι λέγει τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. Εἰ γοῦν, ὡς σὺ φῂς, τὴν δόσιν τυχὸν, ἢ τὴν ἀποστολὴν ἐμφαίνει ἡ πρόχυσις, τὸ ἐξ ἀμφοῖν προχεόμενον, ἐξ ἀμφοῖν διδόμενον, ἢ ἀποστελλόμενον εἶς αι

Καὶ εἰ μὲν νοηθείη τὸ πνεῦμα διδόμενον ἢ ἀποστελλόμενον ἐξ ἀμφοῖν, ὡς ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχον, τὸ ζητούμενον ἡμῖν ἐντεῦθεν συνίσταται, ὅπερ ἐστὶ τὸ, τὴν ἐξ ἀμφοῖν δόσιν τε καὶ ἀποστολὴν, τῇ ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρξει τοῦ πνεύματος ἀκολουθεῖν. Εἰ δὲ διδόμενον, καὶ ἀποστελλόμενον νοηθείη ἐξ ἀμφοῖν ὡς ὑπάρχον οὐ μὲν οὖν ἐξ ἀμφοῖν, ἄλλο παρὰ τὰ τρία ταῦτα πρόσωπα τῆς θεότητος ζητηθήσεταί αὖ, ἐξ οὗ ὑπάρχον ἔσται τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἀσεβές τε καὶ βλάσφημον.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς εἰς τὸ ἅγιον Σύμβολον Ἑρμηνείας.

ργ΄. Προχεῖται μὲν γὰρ ἤγουν ἐκπορεύεται καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, χορηγεῖται δὲ τῇ κτίσει, διὰ τοῦ υἱοῦ.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Συντόμως ἀποδέδοταί σοι ἡ τῆς ἄνωθεν παρασημειώσεως μαρτυρία, διὰ τῆς παρούσης περικοπῆς. Ὅρα γὰρ ἐνταῦθα τὴν τοῦ Ἁγίου ἀκρίβειαν, πρόχυσιν γὰρ εἰπὼν καὶ ἐκπόρευσιν ταύτην ἑρμηνεύσας, ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου ταύτην ἐδίδαξε, τὴν δὲ χορηγίαν, τῷ υἱῷ ἀπένειμεν, ὥστε τὸ προχεῖσθαι, ψιλῶς οὕτω τεθὲν παρὰ τοῦ Ἁγίου ἐν τῇ ἄνω περικοπῇ ἄλλο τι ἐνοήθη τοῦτο, καὶ οὐχὶ ἐκπόρευσις.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Σὺ μὲν ὡς καὶ ἀνωτέρω, διάφορόν τινα τῆς προχεῖσθαι λέξεως τὴν ση-

tit: & ſi Spiritus intelligatur datus, miſſus, aut datus ab vtroque, tanquam ab vtroque exiſtens, quod quærimus inde etiam comprobabitur, quod eſt, ex vtroque dationem & miſſionem, ex vtroque exiſtentiam Spiritus ſequi. Quod ſi datus & miſſus ab vtroque intelligatur non tanquam ab vtroque exiſtens, præ tribus hiſce diuinitatis perſonis alia quæretur, ex qua Spiritus exiſtat, quod impium eſt, & blaſphemum.

Eiuſdem ex Interpretatione in ſanctum Symbolum.

CIII. *Profunditur enim, nempe procedit veluti a fonte Deo & Patre, ſuppeditatur vero creaturæ per Filium.*

ANIMADVERSIO.

Compendio redditum eſt tibi ſuperioris adnotationis teſtimonium per præſentē pericopem. Conſiderato enim hic Sancti accuratam diligentiam: profuſionem enim cum dixiſſet, eamque proceſſionem interpretatus, ex Patre ſolo eam edocuit: ſuppeditationem vero Filio vendicauit. Quare profundi ſimpliciter ſic poſitum a Sancto in ſuperiori pericope, aliud quippiam indicat, & non proceſſionem.

REFVTATIO.

Tu quidem vti & ſupra diuerſam profuſionis ſignificatio-

nem comminisceris, vnde colligis, aliud quidpiam dictionem nem notare, cum ex Patre dicitur Spiritus profundi, & aliud cum ex Filio. Veruntamen Alexandrinorum ac Orbis lumen diuinissimus Cyrillus in supra allata pericope, *profundi* dixit *a Filio Spiritum, perinde atque a Deo & Patre*. Et quemnam hoc fide digniorem testem conquiremus, in vtriusq; dictionis significatione nullo vspiam modo variari? Quod si quia Sanctus profundere Patri attribuit, suppeditare vero Filio in dicta pericope, propterea ex Patre quidem vis esse Spiritum, ex Filio vero nequaquam, iam tandem a te concedendũ est, ex Filio illum existere, tanquam qui a Filio profunditur veluti a fonte, ex Patre vero eum minime existere, tanquam qui ab ipso creaturis suppeditatur.

μασίαν διδάσκεις, συνάγων ἐντεῦθεν, ἄλλο μέν τι σημαίνειν τὴν λέξιν, ὅταν ἐκ πατρὸς λέγηται προχεῖσθαι τὸ πνεῦμα, ἄλλο δέ τι σημαίνειν, ὅταν ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγηται προχεῖσθαι αὐτό, ὁ δὲ τῶν Ἀλεξανδρέων καὶ τῆς οἰκουμένης φωστὴρ Κύριλλος ὁ θειότατος ἐν τῇ προρρηθείσῃ περικοπῇ, προχεῖσθαι ἔφη παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα καθάπερ ἀμέλει καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, καὶ τίνα λοιπὸν ἀξιοπιστότερον ζητήσομεν μάρτυρα τοῦ, ἀδιάφορον ἐπ' ἀμφοῖν εἶναι τὴν σημασίαν τῆς λέξεως; Εἰ δὲ ὅτι ὁ ἅγιος, τὸ μὲν προχεῖσθαι, δέδωκε τῷ πατρί, τὸ δὲ χορηγεῖσθαι τῷ υἱῷ ἐν τῇ ἤδη ῥηθείσῃ περικοπῇ, διὰ τοῦτο ἐκ μὲν τοῦ πατρὸς θέλεις εἶναι τὸ πνεῦμα, ἐκ δὲ τοῦ υἱοῦ μὴ εἶναι αὐτό, ὥρα σοι καὶ ἐκ μὲν τοῦ υἱοῦ λέγειν ὑπάρχειν αὐτό, ὡς προχεόμενον παρ' αὐτοῦ καθάπερ ἀπὸ πηγῆς, ἐκ δὲ τοῦ πατρὸς μὴ λέγειν ὑπάρχειν αὐτό, ὡς τῇ κτίσει χορηγούμενον παρ' αὐτοῦ.

Eiusdem ex Epistola ad Ioannem Antiochenum de Pace.

CIV. *Nullo autem modo patimur, vt ab aliquo fides illa, siue fidei Symbolum concutiatur, quod a sanctis quondam Patribus editum est. Neq; enim aut nobis aut vlli omnino alteri, vel vnam voculam ibi positam immutare, aut vnam etiã syllabam praeterire permittimus; memores eius qui dixit; Ne transferas terminos antiquos*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Ἰωάννην Ἀντιοχείας περὶ εἰρήνης Ἐπιστολῆς.

ρδʹ. Κατ' οὐδένα τρόπον σαλεύεσθαι παρά τινος ἀνεχόμεθα τὴν ὁρισθεῖσαν πίστιν, ἢ τὸ τῆς πίστεως Σύμβολον παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων, οὔτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς, ἢ ἑτέροις, ἢ λέξιν ἀμεῖψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκεῖσε, ἢ μίαν γοῦν παραβῆναι συλλαβήν, μεμνημένοις τοῦ λέγοντος, μὴ μεταίρειν ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου· οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ

λὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ὃ ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ; ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦ υἱοῦ, κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον.

tiquos, quos poſuerunt Patres tui. Non enim ipſi locuti ſunt, ſed ipſe Spiritus Dei ac Patris, qui procedit quidem ex ipſo; nec ob id tamen ſecundum eſſentiæ rationem, alienus eſt a Filio.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς σαφεστάτην διδασκαλίαν, περὶ τοῦ ἐκπορεύεσθαι μὲν τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, ἴδιον δὲ εἶναι κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον καὶ τοῦ υἱοῦ; Ἔνθα τοίνυν, δ᾽ εὑρήσεις ἀλλαχοῦ δυσλήπτως τι γεγραφὲν, πρὸς τὰ σαφῆ ταῦτα κἀκεῖνα συμβίβαζε.

ANIMADVERSIO.

Videſne doctrinam clariſſimam, Spiritum quidem ex Patre procedere; ſecundum vero eſſentiæ rationem proprium eſſe Filij? Cum itaque locis in alijs inueneris ſcriptum, quod non ita facile perceptu eſt, ad clariſſima hæc illa conferto.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ:

Οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ λέγει τὸ πνεῦμα ὁ ἅγιος κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, οὐ τοῦτο δηλῶν, ὅπερ ἡ σὴ ἐμφαίνει ἐπιστασία. ἴδιον δηλαδὴ τοῦ υἱοῦ εἶναι αὐτὸ, ἐπειδὴ ὁμοούσιόν ἐστι τῷ υἱῷ. ἦν γὰρ ἂν, ὡς καὶ πολλάκις ἡμῖν ἐρρέθη, ἴδιος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πνεύματος οὖν, ὅτι ὁμοούσιος ἐστὶ τῷ πνεύματι. ἀλλ᾽ ἐκπορεύεσθαι μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς λέγει τὸ πνεῦμα, ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας αὐτὸ εἶναι δηλῶν, οὐκ ἀλλότριον δὲ διδάσκει καὶ τοῦ υἱοῦ, διὰ τὸ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἶναι αὐτό. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ, λέγων, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦ υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον.

REFVTATIO:

Cum non alienum a Filio Sanctus Spiritum dicit, ſecundum eſſentiæ rationem, non id indicat, quod tua Animaduerſio inſinuat, proprium ſcilicet illum Filij eſſe, quandoquidem conſubſtantialis eſt Filio. Sic enim, vt ſæpius inculcatum eſt, proprius & Filius Spiritus eſſet, quia Spiritui conſubſtantialis eſt. Sed procedere quidem ait ex Patre Spiritum, ex Patris eſſentia illum eſſe ſignificans, non alienum vero & a Filio docet, quod ex eſſentia illius eſt. Hoc enim innuit cum dicit. Non eſt enim alienus a Filio ſecundum eſſentiæ rationem.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ Ἀντιρρητικῶν.

ρέ. Ὡς ἀρρήτως μὲν τὸ πνεῦμα

Eiuſdem ex Antirrheticis aduerſus Iulianum.

CV. *Ineffabiliter quidem Spiritus*

Spiritus ex Patre procedit, per Filium vero creaturis suppeditatur.

ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, διὰ τοῦ υἱοῦ δὲ χορηγεῖται τῇ κτίσει.

ANIMADVERSIO.

Et hæc quidem supra allatis pericopis haud dissimilis est, quæ ex Patre quidem processionem insinuat, per Filium vero Spiritus suppeditationem.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Καὶ αὕτη ταῖς προλαβούσαις ὁμοία, ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν διδάσκουσα τὴν ἐκπόρευσιν, διὰ τοῦ υἱοῦ δὲ τὴν χορηγίαν τοῦ πνεύματος.

REFVTATIO.

Vere quidem hæc quoque pericope ex Patre processionem, per Filium vero Spiritus suppeditationem insinuat. Sed hinc ostendit non ex solo Patre illum esse. Ne enim quispiam audiens Euangelici testimonij vocem, *Spiritus qui a Patre procedit*, suspicaretur ex solo Patre Spiritum esse, cuius opinionis comes est & illa, Spiritum esse diuisum a Filio, & consequenter alienum a Filio, ex Patribus nonnemo, cum dixisset, ex Patre Spiritum procedere, statim subintulit, *est vero non alienus a Filio*: alius cum dixisset similiter, ex Patre Spiritum procedere adnexuit, *est vero proprius Filij*. Sed Sanctus hic processioni ex Patre superaddidit, *& suppeditatur creaturis per Filium*. Quæ omnia plane ostendunt eum non ex solo Patre. Etenim si esset ex solo Patre, & non ex Filio naturaliter & essentialiter, neq; per Filium creaturis suppeditaretur & mitte-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθῶς μὲν καὶ αὕτη ἡ περικοπὴ διδάσκει τὴν ἐκπόρευσιν ἐκ πατρός, διὰ τοῦ υἱοῦ δὲ τὴν χορηγίαν τοῦ πνεύματος. ἀλλ' ἐντεῦθεν ἐμφαίνει τὸ μὴ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι αὐτό. ἵνα γὰρ μή τις ἀκούσας τὴν ἐκ τῆς Εὐαγγελικῆς μαρτυρίας φωνὴν τήν, ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός, οἰήσαιτο ἐκ μόνου αὐτοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα, ᾗτινι δόξῃ ἀκολουθεῖ καὶ τὸ εἶναι τὸ πνεῦμα διῃρημένον υἱοῦ. παρὰ δὴ τοῦτο καὶ ἀλλότριον υἱοῦ, ὁ μὲν τῶν Ἁγίων ἐκπορεύεται εἰπὼν τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός, παραυτίκα ἐπάγει, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦ υἱοῦ, ὁ δὲ ὡσαύτως τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται εἰπών, προσεπιφέρει, ἔστι δὲ ἴδιον καὶ τοῦ υἱοῦ, ὡς καὶ ὁ Ἅγιος οὗτος ἐνταῦθα προσέθηκε τῇ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύσει, καὶ τὸ χορηγεῖται δὲ τῇ κτίσει διὰ τοῦ υἱοῦ. ἅπερ ἅπαντα ἐμφαίνει τό, μὴ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι αὐτό. Εἰ γὰρ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἦν τοῦ υἱοῦ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς, οὐδὲ δι' υἱοῦ χορηγούμενον καὶ ἀποστελλόμενον ἦν,

εἰ μή πως λειτουργικῶς τε καὶ ὑπηρετικῶς, ὅπερ ἀσεβές τε καὶ βλάσφημον.

Ῥήσεις τοῦ ἁγίου ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ τοῦ Νύσσης.

Ἀπὸ τῆς Θεογνωσίας.

ρϛʹ. Πνεῦμα δὲ τὸ τῆς πατρικῆς ἐκπορευόμενον ὑποστάσεως. τοῦ δ' ἕνεκα γὰρ καὶ πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λόγον στόματος εἰρήκαμεν, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα τῷ πατρὶ μόνῳ προσοῦσαν πιστώσηται.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπίστησον ἀκριβῶς, πῶς καὶ ὁ ὑψίνους οὗτος Γρηγόριος τὰ αὐτὰ τοῖς λοιποῖς Πατράσι διδάσκων, μόνῳ τε οὗτος τῷ πατρὶ σαφῶς καὶ ἀριδήλως τὴν τοῦ πνεύματος ἀπονέμει ἐκπόρευσιν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστασίᾳ γενόμενοι οὐδὲν πρὸς ἀντίρρησιν ταύτης οἰκεῖον ἐροῦμεν, ἀλλ' ἅπερ ἕτερός τις εἴρηκε πρὸ ἡμῶν, τὴν παραφθορὰν τῆς ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ λέξεως κάλλιστα ἐξετάσας. Ὁ μὲν γὰρ τῶν Νυσσαέων φωστὴρ παραστῆσαι θέλων, τὸ πνεῦμα μόνον εἶναι ἐκπορευτὸν κατὰ τὴν ὑποστατικὴν ἑαυτοῦ ἰδιότητα, οὕτω τὸν λόγον προήνεγκε. Τοῦ δ' ἕνεκα γὰρ καὶ πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λόγον στόματος εἴρηκεν ὁ Δαυίδ, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα τῷ πνεύματι μόνῳ προσοῦσαν πιστώσηται. Οἱ δὲ πάν-

mitteretur, niſi tantum modo ſeruili & miniſteriali, quod impium ac blaſphemum fuerit.

Dicta GREGORII Nyſſeni.

Ex libro, cui Theognoſiæ nomen eſt.

CVI. *Spiritus ex paterna hypoſtaſi procedens, hanc etiam ob cauſam & ſpiritũ oris, non autem verbum oris Dauid appellauit, vt producendi facultatem Patri ſoli confirmaret.*

ANIMADVERSIO.

Attente mentem figito conſideraque quomodo ſublimi mente hic Gregorius eadem cum alijs Patribus docens, ſoli Patri palam, manifeſteq; Spiritus proceſſionem aſcribit.

REFVTATIO.

Huic animaduerſioni nihil de noſtris contra opponemus, ſed quæ alius ante hanc noſtram ætatem, corruptione dictionis in hac pericope optime obſeruata, euulgauit. Nyſſenorum enim lumen Gregorius cum ſibi propoſuiſſet oſtendere, Spiritum ſecundum ſuam hypoſtaticam proprietatem procedere, ita digeſſit orationem. Hanc enim ob cauſam & ſpiritum oris, & non verbũ oris Dauid appellauit, vt procedendi proprietatem Spiritui ſoli inhærentem aſtrueret. Qui vero omnia inuertunt, cum dictionem Spiritus

ritus tribus elementis exaratam, abbreuiatamque compedissent πνι', parique modo dictionem Patris, πρι', mediam literam immutantes, nanque υ in ρ immutatio facilis est, eos qui non considerate, sed quasi aliud agentes scripturas percurrunt, fefellerunt, adaptantes Patri, quod erat Spiritus proprium. Quare inquirendum est, si necessario dictum hoc ita efferendum est. Nanque esto, dixisset Dauid, & verbum oris verbum, vti & spiritum dixerat. num propterea & hanc processionis proprietatem ascripturus, & alteri cum Patre communem facturus erat? Et quæ necessitas rationis hoc vrget? Sed si dixit verbum oris esse verbum, quemadmodum dixerat, spiritum esse spiritum oris, prorsus processionis proprietatem & verbo & spiritui communicaturus erat. Nanq; cum verba oris procedentia nuncupentur. *Quæ enim procedunt*, ait, *per labia mea non irritabo*, si spiritum oris spiritum, & verbum oris verbum Dauid dixisset, prorsus necessario processionis proprietas vtriusque deberet esse communis. Hoc Sanctus cum amoliri conaretur, ad demonstrandum procedendi proprietatem soli inesse spiritui, assumpsit, Dauidem non dixisse, & verbum

verbum

τὰ διαστρεβλοῦντες τὴν, πνεύματι λέξιν τρισὶ στοιχείοις φέροντες διαγεγραμμένην συγκοπτικῶς, κατὰ ταυτὰ δὲ καὶ τὴν, πατρὶ λέξιν, τὸ μέσον στοιχεῖον μεταποιήσαντές τε καὶ παραφθείραντες, καὶ γὰρ ἡ τοῦ, υ, πρὸς τὸ, ρ, μεταποίησις εὐχερὴς, τοὺς μὴ ἐπεσκεμμένως, ἀλλὰ παρέργως τὰς γραφὰς ἐπιόντας, ἠπάτησαν. τὸ τοῦ πνεύματος ἴδιον, τῷ πατρὶ προσαρμόσαντες. Ζητητέον οὖν εἴπερ ἀνάγκην τινὰ ὁ λόγος ἔχει, ὥστε προφέρεσθαι. ἔστω γὰρ εἰπεῖν τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν λόγον στόματος λόγον, ὥσπερ οὖν καὶ τὸ πνεῦμα στόματος εἴρηκε πνεῦμα, ἆρ' ἔμελλε διὰ τοῦτο τὴν τοιαύτην ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα καί τινι μετὰ τοῦ πατρὸς ἑτέρῳ κοινώσασθαι; καὶ ποίαν ἔχει τὴν ἀνάγκην ὁ λόγος; ἀλλ' εἰ εἶπε λόγον στόματος εἶναι τὸν λόγον, ὥσπερ οὖν καὶ πνεῦμα στόματος εἶπε τὸ πνεῦμα, πάντως τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα καὶ τῷ λόγῳ καὶ τῷ πνεύματι κοινώσασθαι ἔμελλε. καὶ γὰρ ἐπεὶ τὰ τοῦ στόματος ῥήματα ἐκπορευόμενα λέγονται, τὰ γὰρ ἐκπορευόμενά φησι διὰ τῶν χειλέων μου, οὐ μὴ ἀθετήσω. εἰ τὸ πνεῦμα στόματος πνεῦμα, καὶ τὸν λόγον στόματος λόγον εἴρηκεν ὁ Δαυὶδ, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἡ ἐκπορευτικὴ ἰδιότης, ἔμελλεν ἀμφοτέροις κοινοῦσθαι. Τοῦτο γοῦν ὁ ἅγιος ἀναιρῶν, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα μόνῳ προσεῖναι τῷ πνεύματι, πα-

ρέλαβε τὸ μὴ εἰπεῖν τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν λόγον, στόματος λόγον. Οὕτω γοῦν τῆς ἀληθείας ἐχούσης, συνιδεῖν ἐντεῦθεν ἐστὶν, ὁπόσα τὴν Ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην ἡ τῶν ἰδιορρύθμων ἀνδρῶν ἐλυμήνατο πεισμονή. Σημείωσαι δὲ καὶ ὅτι ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, εἴρηκεν ὁ Δαυὶδ, εἰρήκαμεν, εἶπεν ὁ παραφθείρας τὴν ῥῆσιν, καὶ στρέφεται καὶ τὸ τῆς συντάξεως ἀνακόλουθον. λέγεται γὰρ εἰρήκαμεν, ἵνα πιστώσηται.

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ρζ. Ἵνα διὰ μὲν τοῦ, λόγον εἰπεῖν, τὴν ὡς ἐκ νοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀπαθεστάτην καὶ ἄρρητον τοῦ υἱοῦ παραδεξώμεθα γέννησιν, διὰ δὲ τοῦ εἰρηκέναι πνεῦμα στόματος, τὴν ἁγιαστικὴν καὶ οὐσιώδη δύναμιν καὶ ζωαρχικὴν τοῦ πνεύματος ὑπόστασιν ὑπολάβωμεν, τῷ τῆς ἐκπορευτικῆς ἰδιότητος ὀνόματι δηλονότι χαρακτηριζομένην.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Κἀνταῦθα καὶ ἀσαφῶς τάχα, τέως τῷ πατρὶ καὶ πάλιν ἀποκληροῖ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ πνεύματος, ὡς καὶ τὴν τοῦ υἱοῦ γέννησιν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Καὶ πάνυ σαφῶς ἡ ῥηθεῖσα περικοπὴ τὴν παραφθορὰν τῆς προηγησαμένης διελέγχει. Ὅρα γὰρ ὅτι τὴν τοῦ πνεύματος ὑπόστασιν, τῷ τῆς ἐκπορευτικῆς ἰδιότητος ὀνόματι ἔφη χαρακτηριζομένην. ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ Ἀναστάσιος ἐν ιϛ΄. Κεφαλαίῳ τῆς αὐτοῦ βίβλου τῆς Ὁδηγοῦ

verbum oris. Quæ cum ita vere se habeant, hinc colligere licet, quantum Ecclesiasticam pacem propriæ sententiæ amatorum hominum pertinacia læserit. Illud præterea notato, pro eo quod dicendum erat, *dixit*, qui dictionem vulneraverat, *diximus* scripsit. consideratoq; constructionis seriem inuersam, cum dicat, *diximus*, vt astrueret, vel confirmaret.

Eiusdem ex eodem libro.

CVII. *Vt dicens, Verbum, Filij vti ex intellectu Dei & Patris prorsus ab omni passione liberum, & ineffabilem generationem exciperemus: dicens vero, spiritum oris, sanctificantem, & essentialem potentiam, ac vitæ datricem spiritus hypostasim intelligeremus, procedendi proprietatis nomine designatam.*

ANIMADVERSIO.

Hic quoque licet forte perobscure, Patri rursus Spiritus processionem attribuit vti & Filij generationem.

REFVTATIO.

Apertissime hæc pericope præcedentis corruptionem manifestat. Nanq; aduertito Spiritus hypostasim, eum dixisse, procedendi proprietatis nomine designari. Sic etiam sanctus Pater noster Anastasius decimo sexto capite sui libri, Hodegi

degi dicti, ait, *Neque enim ingenita Patris persona carnem assumpsit, neque quæ procedit Spiritus hypostasis*. Continet vero in se hæc pericope, quod a nemine in controuersiam vertitur, & qui in simile dictum adeo scitum mentem attentius fixerit, nescio qua ratione ille Spiritum etiam ex Filio denegauerit. Ipsam enim sanctificantem, & essentialem potentiam, & vitæ auctricem Spiritus hypostasim Sanctus insinuari probat, quod Dauid dixerit, *Spiritum oris*. Si itaque Filius est, vt Patres scriptis tradunt, Patris os, oris vero spiritus, spiritus vitæ auctrix & essentialis est hypostasis, qua ratione non erit Spiritus per Filium & ex Filio veluti per os, & ex ore Patris? Et potissimum cum magnus Basilius asserat, illum procedere ex ore Patris.

κοιλημμένης, ὥς που φησίν. Οὐ γὰρ τὸ ἀγέννητον τοῦ πατρὸς πρόσωπον ἐσαρκώθη, οὔτε μὴν ἡ ἐκπορευτικὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὑπόστασις. Ἔχει δέ τι καὶ ἄλλο γλαφυρὸν ἡ περικοπὴ, καὶ ὁ τῇ τοιαύτῃ γλαφυρότητι ἐμβαθύνας, οὐκ οἶδα πῶς ἂν ἀπαρνήσεται, μὴ εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. αὐτὴν γὰρ τὴν ἁγιαστικὴν καὶ οὐσιώδη δύναμιν καὶ ζωαρχικὴν τοῦ πνεύματος ὑπόστασιν ὁ Ἅγιος δηλοῦσθαι παρίστησι, διὰ τοῦ τὸν Δαυὶδ εἰρηκέναι, πνεῦμα στόματος. Εἴπερ γοῦν ὁ μὲν υἱός ἐστι κατὰ τὰς τῶν Πατέρων γραφὰς, τὸ τοῦ πατρὸς στόμα. τὸ δὲ τοῦ στόματος πνεῦμα, ἡ τοῦ πνεύματος ζωαρχικὴ καὶ οὐσιώδης ἐστὶν ὑπόστασις, πῶς ἂν μὴ εἴη τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ τε καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς διὰ στόματος καὶ ἐκ στόματος τοῦ πατρός; ἐπεὶ μάλιστα καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐκπορεύεσθαι αὐτὸ ἔφη ἐκ στόματος τοῦ πατρός.

Eiusdem ex Oratione de Spiritu sancto contra Macedonianos.

CVIII. *Nobis vero vna cum Patre & Filio collocari Spiritum sanctum profitentibus, ita vt nulla sit differentia in iis, quæ de diuina natura concipiuntur, & dicuntur, ea si excipias, quæ propria hypostasis sunt, & de eo considerantur; illum nempe ex Deo & Christo esse, vt scriptum est;*

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος Λόγου, καὶ κατὰ Μακεδονιανῶν.

ρή. Ἡμῶν γὰρ συντετάχθαι τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμολογούντων, ὡς μηδεμίαν εἶναι παραλλαγὴν ἐν μηδενὶ τῶν περὶ τὴν θείαν φύσιν νοουμένων τε καὶ ὀνομαζομένων, ἐκτὸς τοῦ καθ' ὑπόστασιν ἰδιάζοντος, θεωρεῖται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ καθὼς γέγραπται. οὔτε κατὰ τὸ ἀγέννη-

neque

τὸν τῷ πατρὶ, ὅτι κατὰ τὸ ὁμογενὲς τῷ υἱῷ συναναχεόμενον, ἀλλά τισιν ἐξαιρέτοις ἰδιώμασιν ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον, ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασι, καθάπερ ἔφην, τὸ συνημμένον καὶ ἀπαράλλακτον ἔχειν ὁμολογούντων, οἱ ὑπεναντίοι φασὶν ἀπεξενῶσθαι αὐτὸ τῆς πρὸς τὸν πατέρα οἷον φυσικῆς κοινωνίας.

neque ſecundum ingeniti rationem cum Patre, neque ſecundum geniti cum Filio confuſum: ſed quibuſdam proprijs ſuis proprietatibus ex ſe ipſo conſideratum, ſed in omnibus alijs, vt dixi, coniunctum, & in nullo naturam differentem poſſidere confitentibus, qui contrariam ſententiam ſectantur a naturali erga Patrem communione alienum eſſe contendunt.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Νόει κἀνταῦθα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἐν πολλαῖς τῶν περιλαβουσῶν περικοπῶν ἐπεσημειωσάμεθα, καὶ πρόσεχε τῇ τοῦ Ἁγίου ἀκριβείᾳ, πῶς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκ πρόθεσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ ταύτην παρεσιώπησεν.

ANIMADVERSIO.

Conſidera hic etiam illud ex Patre, vti in multis ſupraſcriptis pericopis animaduertimus. & attendito Sancti diligentiam accuratam, quomodo de Deo loquens, præpoſitionem ex, appoſuit, cum de Filio ſermonem haberet, illam præterijt.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Τὸ παρασιωπηθῆναι τὴν ἐκ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, οὔπω περὶ πολλοῦ ποιῶ, ὥσπερ ἂν εἰ οὐκ ἦν ἡ ἐκ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ μυριαχοῦ τῆς γραφῆς.

REFVTATIO.

Magni momenti eſſe ducis, cum de Filio ſermo eſſet, præpoſitionem *ex* ſilentio prætermitam fuiſſe. Quaſi vero præpoſitio *ex* de Filio ſcriptis Patrũ innumeris non inſinuaretur.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρθ΄. Ἐφ' ὧν γὰρ ἡ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνέργεια, οὐδεμίαν ἐλάττωσιν ἢ παραλλαγὴν ἔχει, πῶς ἐστὶν εὔλογον τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξιν ἐλαττώσεως τινὸς τῆς κατὰ φύσιν παραλλαγῆς οἴεσθαι σημεῖον εἶναι; ὥσπερ ἂν εἴ τις ἐν τρισὶ λαμπάσι διῃρημένην βλέπων

Eiuſdem ex eadem.

CIX. *Quæ enim ſecundum bonum operantur, nullam imminutionem, aut immutationem admittunt, & quomodo rationi conſentaneum fuerit in illis, ordinem, qui ex numero oritur imminutionis alicuius, aut ſecundum naturam immutationis ſignum eſſe exiſtimare? Quemadmodum ſi quis in tribus lampadibus*

dibus subdiuisam flammam conspiciens; causam vero tertij luminis supponamus esse primam flammam, ex communicatione per medio extremum inflammantem, postmodum astrueret in prima flamma abundare calorem; in ea vero, quae subsequitur, immutari, & paulatim imminui; tertiam nec ignem amplius censendam esse, licet aequa ratione adurat, & splendeat, omniaq; ignis operetur.

τὴν φλόγα, αἰτίαν δὲ τοῦ τρίτου φωτὸς ὑποθώμεθα εἶναι τὴν πρώτην φλόγα, ἐκ διαδόσεως διὰ τοῦ μέσου τὸ ἄκρον ἐξάψασαν, ἔπειτα κατασκευάζει πλεονάζειν ἐν τῇ πρώτῃ φλογὶ τὴν θερμασίαν, τῇ δὲ ἐφεξῆς ὑποβεβηκέναι, καὶ πρὸς τὸ ἔλαττον ἔχειν τὴν παραλλαγήν· τὴν δὲ τρίτην μηδὲ πῦρ ἔτι λέγεσθαι, κἂν παραπλησίως καίῃ τε φαίνῃ, καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς ἐργάζηται.

ANIMADVERSIO.

Audisne, causam tantummodo primam lampadem? Id enim Sanctus subindicauit, cum addidit per medium. Collige itaque prudenter, quod inde exoritur.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ:

Ἀκούεις αἰτίαν μόνην τὴν πρώτην λαμπάδα, τοῦτο γὰρ ὁ Ἅγιος ὑπεσήμανεν ἐκ τοῦ εἰπεῖν, διὰ τοῦ μέσου. Συλλογίζου γοῦν νουνεχῶς τὸ ἐντεῦθεν ἀναφαινόμενον.

REFVTATIO.

Si prudenter, quod ex iam apposita pericope oritur, colligere voluisses, nunquam asseruisses solam primam lampadē causam subindicari, ex eo, quod Sanctus dixit, per medium, sed fassus fuisses, Spiritum ex Patre per Filium esse, quemadmodum tertium lumen per secundum ex prima flamma.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐὰν νουνεχῶς τὸ ἐκ τῆς ῥηθείσης περικοπῆς ἀναφαινόμενον συλλογίζεσθαι ἤθελες, οὐκ ἂν εἰρήκεις μόνην τὴν πρώτην λαμπάδα αἰτίαν ὑποσημαίνεσθαι ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸν Ἅγιον, διὰ τοῦ μέσου, ἀλλ' ὡμολόγησας ἂν τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ, ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι, ὡς τὸ τρίτον φῶς διὰ τοῦ μέσου ἐκ τῆς πρώτης φλογός.

Eiusdem ex eadem.

CX. *Spiritus sanctus omnia in omnibus operatur, vt sibi placuerit, causa, principalis, rectus, iustus, verus, profunda Dei perscrutans, ex Patre procedens, ex Filio accipiens.*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρί. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ, καθὼς βούλεται, αἴτιον, ἡγεμονικὸν, εὐθὲς, δίκαιον, ἀληθινὸν, τὰ βάθη ἐρευνῶν τοῦ Θεοῦ, ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον.

ANI-

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσχες ἐκ τίνος ἡ τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσις, καὶ ἐκ τίνος ἡ λῆψις, καὶ πῶς σύμφωνα τοῖς προειρημένοις θείοις Πατράσι, καὶ ὁ μέγας οὗτος διδάσκει. δοτῆρα γὰρ ἐκείνων εἰπόντων τοῦ πνεύματος τὸν Σωτῆρα, συμφώνως καὶ οὗτος ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα διδάσκει λαμβάνεσθαι. τῇ γὰρ δόσει, καὶ τὴν λῆψιν πάντως ἑπομένην ἐμάθομεν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ πρόσχες καὶ ὅπως ἡ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπόρευσις καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λῆψις σημαίνουσι τὸ αὐτό, τὸ, τὸ πνεῦμα εἶναι δηλαδὴ ἐξ ἀμφοῖν, ὡς ὁ μέγας Ἐπιφάνιος μαρτυρεῖ ἐν οἷς λέγει. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὥς φησιν ὁ Χριστὸς, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ, οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν.

ρια. Τῷ γὰρ πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτόμενον, πάλιν αὐτοῦ, τῷ μὴ πατὴρ εἶναι καθάπερ ἐκεῖνος, διαχωρίζεται, τῇ δὲ πρὸς τὸν υἱὸν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείᾳ, καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἔχειν ἀφίσταται πάλιν τῷ ἰδιάζοντι, ἐν τῷ μήτε μονογενῶς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι. πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ μονογενοῦς ὑποστάσης, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα τὸ πνεῦμα νο-

ANIMADVERSIO.

Attendito, ex quonam eſt Spiritus proceſſio, & ex quo acceptio. & quomodo magnus iſte minime diuerſa ab alijs ſanctis Patribus inſinuat. Nanque cum illi dixiſſent, Saluatorem datorem Spiritus, concorditer & ipſe, ex eodem Spiritum accipi docet. Dationi ſiquidem omnino acceptionem ſuccedere didicimus.

REFVTATIO.

Verum attendito tu, quomodo ex Patre proceſſio & ex Filio acceptio idem ſignificant, Spiritum ſcilicet eſſe ex vtroq; vt magnus Epiphanius teſtatur, cum dicit. *Quod ſi Chriſtus ex Patre creditur, Deus ex Deo. & Spiritus ex Chriſto, ſiue ab vtroq; vt Chriſtus ait; Qui a Patre procedit, &, hic ex meo accipiet.*

Eiuſdem ex primo contra Eunomium Antirrhetico.

CXI. *Patri ſecundum quod increatus eſt coniungitur, rurſuſque ab eo, quod vti ille Pater non eſt, ſeparatur: coniungitur & Filio ſecundum quod increatus eſt, & quod cauſam exiſtentiæ ex omnium Deo habeat: Seiungitur rurſus proprietate, quod non tanquam vnigenitus ex Patre ſubſtitit, & quod per ipſum Filiũ apparuit: rurſus cũ creatura per Filiũ ſubſtitiſſet, ne cum ea communio-*

nem

nem Spiritus habere existimaretur, quod per Filium appareat, immutabilitate, firmitate, ac bonitatis, quae extranea sit, nulla indigentia a creatura spiritus secernitur.

μαθὴ πρὸς ταύτην ἔχει, ἐκ τοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι, ἐν τῷ ἀτρέπτῳ, καὶ ἀναλλοιώτῳ, καὶ ἀπροσδεεῖ τῆς ἑτέρωθεν ἀγαθότητος, διακρίνεται τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως.

ANIMADVERSIO.

Accurate animaduertito, secundum quid Spiritus coniungatur Deo, & secundum quid secernatur: & coniungitur quidem illi secundum increatum, & eundem vnam cum alio habere suae existentiae causam. Secernitur porro; quod non sit genitus vt ille, & quod non ex ipso sed per ipsum apparuerit. Magnum vero discrimen est inter haec duo ex ipso, & per ipsum.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπίστησον ἀκριβῶς, κατὰ τί τὸ πνεῦμα συνάπτεται τῷ υἱῷ, καὶ κατὰ τί τούτου ἀφίσταται. καὶ ὅτι συνάπτεται μὲν τούτῳ κατά τι τὸ ἄκτιστον, καὶ τὸ τὸν αὐτὸν τούτῳ καὶ ἕνα ἔχειν τῆς ὑπάρξεως αἴτιον· ἀφίσταται κατά τι τὸ μὴ γεννηθῆναι ὡς ἐκεῖ, καὶ τὸ μὴ ἐξ αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ ἤ πεφηνέναι, μεγάλη ἤ πάντως ἡ τοῦ ἐξ αὐτοῦ πρὸς τὸ δι' αὐτοῦ διαφορά.

REFVTATIO.

Gratiae quidem tibi habendae sunt, quod fassus es, Spiritus proprietatem esse, non esse genitum vti est Filius, & per Filium apparere. Haec enim assertio aperte ostendit, Spiritum non esse ex Patre solo, esset enim & ipse generatus Filius. Quod vero ex Patre per Filium apparet, ex vtroque veluti ex vno est omnino Deo.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Χάρις σοι, ὅτι διωμολόγηκας ἰδιότητα τοῦ πνεύματος εἶναι τὸ μὴ γεννηθῆναι, ὡς ὁ υἱὸς, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι αὐτό, αὕτη γὰρ ἡ ὁμολογία, παρίστησιν ἐναργῶς, μὴ εἶναι τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου. ἦν γὰρ ἂν γεννητὸς υἱὸς καὶ αὐτό, τὸ δὲ ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ πεφηνὸς ἐξ ἀμφοῖν, ὡς ἐξ ἑνὸς ἐστι πάντως Θεοῦ.

Ex eodem.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

CXII. *Si itaq; in increata natura intelligũtur res admirabiles & nomina Pater, Filius & Spiritus sanctus, quomodo fieri potest, vt quae de his inferioribus curiose perscru-*

ριβ. Εἰ οὖν ἐν τῇ ἀκτίστῳ φύσει νοεῖται τὰ θαυμαστὰ πράγματα τε καὶ ὀνόματα, ὁ πατὴρ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πῶς ἐστι δυνατὸν, ὅπερ ἐστὶ τὰ κάτω περιεργαζομένη καὶ πολυπραγ-

μονοῦσα καταλαμβάνει ἡ ἔννοια, ἕτερον ἑτέρῳ συγκριτικῶς ὑποτιθεῖσα, διά τινος χρονικοῦ διαστήματος, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτίστου καὶ προαιωνίου νομίζειν οὐσίας ἐστὶ, ἐν ᾗ πατὴρ μὲν ὁ πατὴρ ἄναρχος καὶ ἀγέννητος καὶ ἀεὶ πατὴρ νοεῖται, ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ προσεχὲς ἀδιαστάτως ὁ μονογενὴς υἱὸς τῷ πατρὶ συνεπινοεῖται. δι᾽ αὐτοῦ δὲ καὶ μετ᾽ αὐτοῦ πρίν τι κενόν τε καὶ ἀνυπόστατον διαμέσου παρεμπεσεῖν νόημα, εὐθὺς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον συνημμένως καταλαμβάνεται, οὐχ ὑστερίζον κατὰ τὴν ὕπαρξιν μετὰ τὸν υἱὸν, ὥς ποτε τὸν μονογενῆ δίχα τοῦ πνεύματος νοηθῆναι, ἀλλ᾽ ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων καὶ αὐτὸ τὴν αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι, ὅθεν καὶ τὸ μονογενές ἐστι φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν.

perſcrutans, & exquirens mens intelligit, aliud cum alio conferens, illique præponens propter aliquod temporis interuallum, de increata, & quæ ante ſecula fuit natura concipiet, in qua eſt Pater abſque principio, & ingenitus, & ſemper intelligitur eſſe Pater, ex eodem vero continue abſque vlla ſegregatione vnigenitus Filius vna cum Patre intelligitur, per ipſum & cum ipſo antequam inane & abſq; vlla ſubſiſtentia intellectio intermediet, ſtatim Spiritus ſanctus coniuncte concipitur, non poſt Filium ſecundum exiſtentiam poſterior tempore. Vt aliquo tempore vnigenitus ante Spiritum præintelligatur. Sed ex rerum omnium cauſa Deo & ipſe principium ſui habens, vnde & vnigenitum lumen eſt, qui per verum lumen eluxit.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τὴν αὐτὴν κἀνταῦθα δέχου διδασκαλίαν, αἴτιον μὲν καὶ ἀμφοτέρων τοῦ τε υἱοῦ καὶ πνεύματος τὸν πατέρα κηρύττουσαν, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ μὲν, οὐ μὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ, διὰ δὲ τοῦ υἱοῦ ἐκλάμψαν τὸ πνεῦμα δοξάζουσαν.

ANIMADVERSIO.

Eandem hic quoque accipito doctrinam, cauſam vtriuſque Filij nempe & ſpiritus Patrem hic euulgat: & ex Deo, non ex Filio, ſed per Filium Spiritum eluxiſſe inſinuat.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Αἴτιον μὲν ἀμφοτέρων κἀνταῦθα τοῦ τε υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα ἡ ῥηθεῖσα κηρύττει περικοπὴ, πλὴν ἀλλὰ διαφόρως αἴτιον, τοῦ μὲν υἱοῦ κατὰ τὸ προσεχὲς, τοῦ δὲ πνεύματος διὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ ἡ τοιαύτη διαφο-

REFVTATIO.

Cauſam vtique vtriuſque Filij nempe & Spiritus appoſita pericope Patrem prædicat, ſed alio atque alio modo, Filij ob continuitatem, Spiritus per Filium. & hoc diſcrimen cauſatorum

satorum alterum ex solo Patre insinuat, alterum ex vtroque. Etenim si ambo causata ex solo Patre essent, causa non esset diuerso modo causa.

Ex eodem.

CXIII. *Non oportet imagini seruientes præbere calumniatoribus ansam in exempli imbecillitate. Non radium ex sole intelligemus, sed ex ingenito Sole alium solem, Filium scilicet simul prima intellectione per generationem vna cum ipso effulgentem, eidemq; per omnia æqualem pulchritudine, virtute, splendore, magnitudine, claritate, & vno verbo omnibus, quæ soli inesse cernuntur: & rursus aliud simile lumen Spiritum eodem modo, non temporis aliquo interuallo a genito lumine dissectum; sed per illud splendens, ac hypostaseos causam habens ex primo illo, ac exemplari lumine.*

ANIMADVERSIO.

Agnoscis ne hanc eandem pericopem eadem ipsa docere, quæ & antea posita docuit, per Filium quidem elucere Spiritum, ex primo lumine Patre scilicet causam habere decernens?

REFVTATIO.

Vere iam adducta pericope, ex primo lumine, Patre scilicet, Spiritum causam sui habere decernit, veruntamen per Filium, non ex solo Patre ipsum esse manifestat.

ρεῖ, τὸ μὲν τῶν αἰτιατῶν ἐκ μόνου δείκνυσι τοῦ πατρὸς, τὸ δὲ, ἐξ ἀμφοῖν. Εἰ γὰρ ἐκ μόνου ἦσαν ἄμφω τὰ αἰτιατὰ, οὐδὲ διαφόρῳ ἂν τρόπῳ ἦν αἴτιον τὸ αἴτιον.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ριγ΄. Οὐ γὰρ ἀνάγκη πάσῃ τῇ εἰκόνι δουλεύοντας, δοῦναι τοῖς συκοφάνταις λαβὴν ἐν τῇ τοῦ ὑποδείγματος ἀτονίᾳ. οὐχ ἀκτῖνα ἐξ ἡλίου νοήσομεν, ἀλλ' ἐξ ἀγεννήτου ἡλίου ἄλλον ἥλιον, ὁμοῦ τῇ πρώτῃ ἐπινοίᾳ γεννητῶς αὐτοῦ συνεκλάμποντα, καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα κάλλει, δυνάμει, λαμπηδόνι, μεγέθει, φαιδρότητι, καὶ πᾶσιν ἁπλῶς τοῖς περὶ τὸν ἥλιον θεωρουμένοις, καὶ πάλιν ἕτερον τοιοῦτον φῶς, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὐ χρονικῷ τινὶ διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτός.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Συνίης, πῶς καὶ ἡ παροῦσα περικοπὴ, τὰ αὐτὰ τῇ προλαβούσῃ διδάσκει σε, διὰ τοῦ υἱοῦ μὲν ἐκλάμπειν τὸ πνεῦμα, ἐκ δὲ τοῦ πρώτου φωτὸς τοῦ πατρὸς δηλονότι, τὴν αἰτίαν ἔχειν αὐτὸ λέγουσα.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθῶς καὶ ἡ ῥηθεῖσα περικοπὴ ἐκ τοῦ πρώτου φωτὸς τοῦ πατρὸς δηλονότι τὸ πνεῦμα τὴν αἰτίαν λέγουσα ἔχειν, διὰ τοῦ υἱοῦ δὲ, οὐκ ἐκ μόνου εἶναι αὐτὸ δηλοῖ τοῦ πατρός.

Ex

Ἐκ τοῦ πρὸς Ἀβλάβιον.

ριδʹ. Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ, διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου.

Ex Oratione ad Ablabium.

CXIV. *Nam hoc quidem continenter & ſine medio ex primo eſt: hoc vero per id, quod immediate, & continenter eſt ex primo.*

ἘΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπιμελῶς τὴν παροῦσαν περικοπὴν ἀναγνοὺς, ἀναλόγισαι, πῶς διὰ τῶν ἐν ταύτῃ λέξεων, οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὸ μὴ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα διδάσκει ὁ Ἅγιος, προσεχῶς εἰπὼν ἐκ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐδὲν γὰρ ἄλλο σημαίνειν δοκεῖ μοι τὸ, τὸ δὲ, διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, ἀλλ' ἢ τὸ, μὴ ἐκ τοῦ προσεχῶς εἶναι.

ANIMADVERSIO.

Diligenter hanc pericopem percurrens conſidera, ex dictionibus in ea poſitis nihil aliud, quam non ex Filio eſſe Spiritum ſanctum docere, continenter ex Patre Filium dicens, per ipſum autem Spiritum ex Patre. Nihil enim aliud ſignificare mihi videtur, hoc quidem continenter ex primo, quam non ex continente eſſe.

ἈΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Σημαίνει μὲν ἡ παροῦσα περικοπὴ, μὴ εἶναι ἐκ τοῦ προσεχῶς τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ εἶναι αὐτὸ ἐκ τοῦ προσεχῶς, ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς, διὰ δὲ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου αὐτὸ εἶναι σημαίνουσα, δηλοῖ, μὴ ἐκ μόνου τοῦ πρώτου εἶναι αὐτό.

REFVTATIO.

Significat quidem præſens pericope, non eſſe ex continente Spiritum: ſed quia ipſe non eſt ex continente, veluti ex prima cauſa & principio. Veruntamen per continentem ex primo ipſum eſſe declarans, manifeſte oſtendit, non ex ſolo primo ipſum eſſe.

Ἐκ τοῦ εἰς τὸν Πρωτομάρτυρα ἅγιον Στέφανον Ἐγκωμίου.

ριεʹ. Στέφανος δὲ πλήρης πνεύματος ἁγίου, εἶδε δόξαν Θεοῦ, καὶ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ. οὐ γάρ ἐστι, καθώς φησιν ὁ Προφήτης, φῶς ὀφθῆναι, μὴ ἐν τῷ φωτὶ καθορώμενον, ἐν γὰρ τῷ φωτί σου, φησὶν, ὀψόμεθα φῶς. οὐκ ἐνδέχεται, εἰ μὴ ἐν τῷ φωτὶ γένεσθαι τὴν

Eiuſdem ex Laudatione in Protomartyrem Stephanum.

CXV. *Stephanus autem, cum eſſet plenus Spiritu ſancto, vidit gloriam Dei, & vnigenitum Dei Filium. Non enim fieri poteſt, vt inquit Propheta, vt lumen videatur, niſi in lumine conſpiciatur. In lumine enim, inquit,* tuo

suo videbimus lumen. Si igitur non nisi per lumen fieri luminis contemplatio potest, quomodo si quis extra radios versetur, solem contueri potest? Quoniam igitur in lumine Patris, hoc est in Spiritu sancto illinc procedente unigenitum conspicitur lumen, idcirco gloria Spiritus prius illuminatus plena mentis comprehensione, & Patris & Filij gloriam percipit. Nam quomodo alioquin dictum Euangelicum, Deum nemo vidit unquam verum esse dicemus?

τοῦ φωτὸς θεωρίαν. πῶς ἐστιν ἀπιδεῖν εἰς τὸν ἥλιον, ἔξω τῶν ἀκτίνων γινόμενον; Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ πατρὸς, τουτέστιν ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, τῷ ἐκεῖθεν ἐκπορευομένῳ, τὸ μονογενὲς καθορᾶται, διὰ τοῦτο προκαταυγασθεὶς τῇ δόξῃ τοῦ πνεύματος ἐν περινοίᾳ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ δόξης ἐγένετο. Ἐπεὶ πῶς τὴν Εὐαγγελικὴν φωνὴν ἀληθεύειν φήσομεν, ὅτι Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε;

ANIMADVERSIO.

Nota hic quoque ex Patre Spiritum procedentem.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Σημείωσαι κἀνταῦθα τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα ἐκπορευόμενον.

REFVTATIO.

Ex Patre dicit Spiritum procedere etiam adducta pericope. Cum vero in Spiritu inde procedente manifestet lumen unigenitum conspici, quanam ratione in Spiritu unigenitus conspici poterit, si ex solo Patre lumen ex lumine, & non per Filium Spiritus esset ex Patre?

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν τὸ πνεῦμα λέγει ἐκπορευόμενον, καὶ ἡ ῥηθεῖσα περικοπή. Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἐκεῖθεν ἐκπορευομένῳ δηλοῖ τὸ μονογενὲς φῶς καθορᾶσθαι, πῶς ἂν εἴη ἐν τῷ πνεύματι καθορώμενος ὁ μονογενὴς εἴπερ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς φῶς ἐκ φωτὸς, καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐστὶν ἐκ πατρός;

Dicta sancti DIONYSII.

S. Dionysij Areopagitæ de diuinis nominibus Epistolæ ad Timotheum

Cap. 2.

CXVI *Quin etiam est in superessentialibus Dei nominibus distinctio, qua non tantum, ut dixi, secundum ipsam unionem qualibet præcipuarum persona-*

Ῥήσεις τοῦ ἁγίου ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ.

Τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. ἀπὸ τῆς περὶ θείων ὀνομάτων πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῆς

β΄. Κεφαλαίου.

ρις΄. Ἔστι δὲ καὶ διάκρισις ἐν ταῖς ὑπερουσίοις θεολογίαις, οὐχ ἣν ἔφην μόνον, ὅτι κατ᾽ αὐτὴν τὴν ἕνωσιν ἀμιγῶς ἵδρυται, καὶ ἀσυγχύτως ἑκάστη τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων, ἀλλ᾽ ὅτι

rum

καὶ τὰ τῆς ὑπερουσίου θεογονίας οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς ἄλληλα, μόνη δὲ πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ πατήρ, οὐκ ὄντος υἱοῦ τοῦ πατρὸς, οὐδὲ πατρὸς τοῦ υἱοῦ, φυλαττόντων δὲ τὰ οἰκεῖα τῶν ὕμνων ἁγνῶς ἑκάστῃ τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων.

rum impermixta, atque inconfuſa ponitur, verum etiam ea, quæ ſuperſubſtantialis illius diuinæ generationis ſunt inter ſe minime reciprocantur. Adeo vt ſolus Pater fons ſit in ſuperſubſtantiali deitate, atque ita Pater non ſit Filius, neque Filius ſit Pater, ſed cuicunque diuinarum perſonarum propriæ ſuæ laudes inuiolatæ conſeruentur.

ΕΡΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκήκοας καὶ τοῦ πολλοῦ τὰ θεῖα Διονυσίου, μόνον τὸν πατέρα ῥητῶς, πηγὴν τῆς ὑπερουσίου θεότητος τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος δηλαδὴ δογματίζοντος.

ANIMADVERSIO.

Audis in rebus diuinis exponendis acutiſſimum Dionyſium ipſiſſimis verbis ſolum Patrem ſupereſſentialis deitatis, Filij nempe & Spiritus, fontem decernere?

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἰ μὴ πρὸς πεισμονὴν ἰσόρρυθμον ἐκλαμβάνειν τὰ γραφικὰ ἠβούλου ῥητὰ, εἶχες ἂν ἐκ μόνης τῆς ἤδη ῥηθείσης περικοπῆς διαγνῶναι, ὡς οὐδέν τι τὴν ἄναρχον αἰτίαν λυμαίνεται τοῦ πατρὸς, ὁ λέγων τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. ὡς γὰρ ἐνταῦθα μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, τοῦτο δ' οὐκ ἄλλοθεν πάντως ἀλλὰ διὰ τὸ ἀμέσως, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα πηγάζεσθαι ἐκ πατρὸς. οὕτω καὶ ἔνθα ἂν τῆς γραφῆς εὑρίσκηται λεγόμενος ὁ πατὴρ αἴτιος τοῦ υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, καὶ ἀρχὴ καὶ ῥίζα υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, οὐδέν τι ἐκεῖσε παρίσταται λέγεσθαι, τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τῆς μὲν ἀνάρχου αἰτίας τῷ πατρὶ τηρου-

REFVTATIO.

Niſi voluntate obſtinatiore, & conſilio affirmatiore ſcripto tradita Patrum dicta intelligere contēderes, vel ex ſola hac producta auctoritate percipere poteras, nihil Patris abſque principio cauſam lædere, qui dicit Spiritum etiam ex Filio. Quemadmodum enim hic ſolus fons ſupereſſentialis Deitatis Filij Pater aſſeritur. & hoc prorſus nō aliunde, ſed ex eo quod non immediate, ſed per Filium Spiritus dicitur ex Patre emanare: pari modo vbi ſcriptum inuenitur, Patrem eſſe cauſam Filij & Spiritus, & principium & radicem Filij & Spiritus, nihil aliud datur intelligi, niſi Spiritum eſſe etiam ex Filio; cauſa abſque principio Patri reſer-

nata, Filioq; quantum ad præpositionem *Per* pertinet assumpto, in processione Spiritus.

μένης, τοῦ υἱοῦ δὲ καθόσον ἥκει εἰς τὴν διὰ, παραλαμβανομένου ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ πνεύματος.

Ex eadem.

CXVII. *Rursum a Scripturis sacris accepimus, Patrem quidem esse originem in diuinis, Iesum vero & Spiritum sanctum, quasi Dei prolem, vel si dictu fas sit, quasi germina diuina, ac lumina supersubstantialia existere: quonam autem pacto sese habeant, neque eloqui, neq; intelligere valemus.*

Ἐκ τῆς αὐτῆς.

ριζ. Πάλιν ὅτι μὲν ἐστὶ πηγαία θεότης ὁ πατὴρ, ὁ δὲ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τῆς θεογόνου θεότητος, εἰ οὕτω χρὴ φάναι, βλαστοὶ θεόφυτοι, καὶ οἷον ἄνθη καὶ ὑπερούσια φῶτα, πρὸς τῶν ἱερῶν λογίων παρειλήφαμεν. ὅπως δὲ ταῦτά ἐστιν, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἐννοῆσαι δυνατόν.

ANIMADVERSIO.

Vides hanc quoque auctoritatem cum praecedente doctrina concordare? & Patrem deitatis fontem, Filium & Spiritum illius germina, vel flores, vel lumina, tanquam qui ambo ex vna illa, prorsus assererentem?

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς τῇ προλαβούσῃ διδασκαλίᾳ καὶ ταύτην συνᾴδουσαν, καὶ τὸν μὲν πατέρα πηγαίαν θεότητα, τὸν δὲ υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, βλαστοὺς ἐκείνης, ἢ ἄνθη, ἢ φῶτα, ὡς ἐκ μιᾶς πάντως ἐκείνης καὶ ἄμφω κηρύττουσαν.

REFVTATIO.

Ex vno quidem fonte ambo causata iam adducta deprædicat doctrina. Veruntamen illa alio atq; alio modo ex vno illo fonte prouenire intelligere, exemplum hoc nec obstat, nec impedit. Neque enim hic, vt multi contendunt, germina a Deo sata Filius & Spiritus nuncupantur, quod inde diuisim discreta enascuntur, & tantum non inuicem separata, vt in rebus creatis, & sensui subiacentibus cernitur, sed quod solum enascantur. Neque enim simpliciter

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐκ μιᾶς μὲν πηγῆς καὶ ἄμφω τὰ αἰτιατὰ καὶ ἡ ῥηθεῖσα κηρύττει διδασκαλία. πλὴν ἀλλὰ τοῦ νοῆσαι διαφόρως αὐτὰ ἐκ τῆς μιᾶς ἐκείνης πηγῆς προερχόμενα, οὐδέν τι γέγονεν ἐμποδὼν τὸ παράδειγμα. οὐ γὰρ ὡς οἱ πολλοὶ βούλονται βλαστοὶ θεόφυτοι ἐνταῦθα ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τῷ εἰπόντι ἁγίῳ ὠνομάσθησαν, διὰ τὸ διεχῶς ἐκεῖθεν ἐκφῦναι, καὶ οἷον διῃρημένως ὡς ἐνταῦθά ἐστιν, ὅτε ἐν τοῖς κάτω τούτοις, καὶ φαινομένοις εὑρίσκεται

ἀλλὰ διὰ μόνον αὐτὸ τὸ ἐκφωνῆσαι. τοῦ γὰρ ἁπλῶς αἰτιατοῦ, καὶ οὐ τοῦ πῶς αἰτιατοῦ τὴν ἔννοιαν ἡ λέξις αὕτη παρίστησι, καὶ συνιδεῖν ἔστι τοῦτο τοῖς προσεκτικώτερον διασκοπουμένοις, ἐκ τοῦ μὴ ῥίζαν ἐνταῦθα τὸν πατέρα καλεῖν, καίτοιγε εἰρημένον ὄντος ἐν ἄλλοις. πηγαίαν γὰρ θεότητα ὁ Ἅγιος τὸν πατέρα εἰπὼν, περὶ τῶν βλαστῶν καὶ ἀνθέων καὶ φώτων ὀνόματι, τὰ ἐκεῖθεν ὄντα αἰτιατὰ παρεδήλωσεν, ὧν οὐδὲν ὡς πρὸς τὴν πηγὴν ἔχει σχέσιν ἀνάλογον καὶ ἔστι δῆλον ἐντεῦθεν, τὸ ἁπλῶς αἰτιατὸν, καὶ οὐ τὸ πῶς αἰτιατὸν ἐμφαίνειν ἐνταῦθα τὸν Ἅγιον, μηδέν τι τῶν ἄλλων ἀποδοκιμαζομένων γραφικῶν χρήσεων, αἵ τινες, ὅπως ἔχουσι τὰ αἰτιατὰ πρός τε ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ αἴτιον ἐμφαίνουσαι, νῦν μὲν ἔλεγον, τὸ μὲν, προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. τὸ δὲ, διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, νῦν δὲ, ὡς εἰκὼν μὲν τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, εἰκὼν δὲ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. καὶ πάλιν, ὁ μὲν υἱὸς ἐνέργεια τοῦ πατρὸς, τὸ δὲ πνεῦμα ἐνέργεια τοῦ υἱοῦ, καὶ ὁ μὲν υἱὸς πρόσωπον τοῦ πατρὸς, τὸ δὲ πνεῦμα πρόσωπον τοῦ υἱοῦ, καὶ τὰ ἄλλα, ἐξ ὧν ἀναφαίνεται τὸ μὴ ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ τῆς περὶ μυστικῆς Θεολογίας πρὸς τὸν αὐτὸν Τιμόθεον Ἐπιστολῆς, τρίτου Κεφαλαίου,

ριή. Ἐν μὲν οὖν ταῖς θεολογικαῖς

pliciter cauſati, & modi cauſati ſententiam dictio ſimilis exprimit. Quod plane intelligent, qui attentius mẽtem fixerint, quod hic originem Patrem non vocauerit, licet ab hoc dicendi modo in alijs non abſtinuit. Fontem vero deitatis Patrem Sanctus nuncupans, germinum, & florum, & luminum nomine, quæ inde oriuntur cauſata manifeſtauit. quorum nihil admodum in ſe continet, quod fonti proportione reſpondeat. Et hic etiam palam fit, ſimpliciter cauſatum, non vero cauſati modum hoc in loco Sanctum exprimere, cum alia ſcripto tradita dicta non reprobentur, quæ vti ſeſe habeant cauſata inter ſe, & erga cauſam demonſtrant, aſſerentia nunc quidem, *hoc quidem contigue ex primo, hoc vero per illud, quod contigue eſt ex primo*: nunc, *imago Patris Filius, imago vero Filij Spiritus*. Et iterum, *Filius quidem operatio Patris eſt, Spiritus vero operatio Filij*. &, *Filius quidem facies Patris, Spiritus vero facies Filij*. & alia, quibus manifeſto concluditur, non immediate, ſed per Filium eſſe Spiritum ex Patre.

Eiuſdem ex Epiſtola ad Timotheum de Myſtica Theologia Cap. 3.

CXVIII. *In Theologicis quidem*

dem informationibus ea, quæ affirmantis Theologiæ propria sunt celebrauimus; quomodo diuina bonaq; natura vna dicatur, quomodo trina; quænam secundum illam Paternitas dicatur, & quænam Filiatio, quidue velit sibi illa diuina Spiritus denominatio: quomodo ex immateriali, & indiuiduo modo cordialia ista bonitatis lumina pullularint, & in ipso, & in se ipsis, & in se mutuo coæterna propagationi mansione nusquã digrediendo permanserint.

ὑποτυπώσεσι τὰ κυριώτατα τῆς καταφατικῆς θεολογίας ὑμνήσαμεν. πῶς ἡ θεία καὶ ἀγαθὴ φύσις ἑνικὴ λέγεται, πῶς τριαδική, τίς ἡ κατ' αὐτὴν λεγομένη πατρότης τε καὶ υἱότης, τί βούλεται δηλοῦν ἡ τοῦ πνεύματος θεολογία, πῶς ἐκ τοῦ ἀΰλου καὶ ἀμεροῦς ἀγαθοῦ τὰ ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος ἐξέφυ φῶτα, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ τε καὶ ἐν αὐτοῖς καὶ ἐν ἀλλήλοις συναϊδίου τῇ ἀναβλαστήσει μονῆς ἀπομεμενήκασιν ἀνεκφοίτητα.

ANIMADVERSIO.

Nota etiam hic ex immateriali, & indiuiduo bono ambo cordialia lumina pullulasse, non vero vnum ex duobus,

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ:

Σημείωσαι κἀνταῦθα, ὅτι ἐκ τοῦ ἀΰλου καὶ ἀμεροῦς ἀγαθοῦ, καὶ ἄμφω τὰ ἐγκάρδια ἐξέφυ φῶτα, οὐ μὴν τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο.

REFVTATIO.

Quemadmodum verum est, adductam peticopem manifestare, ex immateriali, & indiuiduo bono ambo hæc lumina cordialia pullulasse, ita verum quoq; est, ex hac eadem, vti & ex præcedente auctoritate indicari, Sanctum simpliciter causatum ex primo, quæ est prima causa, hæc causata cordialia bonitatis lumina nuncupasse. Et hoc inde dignoscetur: cum Propheticum illud dictum, *Eructauit cor meum verbum bonum*, de sola Filij generatione omnes interpretes exposuere: quemadmodũ & illud, *Spiritus oris Patris Spiritum sanctum* de Spiritus

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ:

Ὥσπερ ἐστὶν ἀληθές, καὶ τὴν ἤδη ῥηθεῖσαν περικοπὴν δηλοῦν ἐκ τοῦ ἀΰλου καὶ ἀμεροῦς ἀγαθοῦ καὶ ἄμφω τὰ ἐγκάρδια ἐκφῦναι φῶτα, οὕτως ἐστὶν ἀληθὲς δηλοῦσθαι, καὶ ἐξ αὐτῆς. ὥσπερ οὖν κἀκ τῆς προρρηθείσης, ὡς ὁ Ἅγιος τὸ ἁπλῶς αἰτιατὸν, ἐκ τοῦ πρώτου τὸ πρῶτον αἴτιον ταῦτα τὰ αἰτιατὰ, ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος ταῦτα φῶτα ὠνόμασε, καὶ τοῦτο ἐντεῦθεν διαγνωσθήσεται, ἐπειδὴ τὴν προφητικὴν ἐκείνην ῥῆσιν, τὴν λέγουσαν, ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθὸν εἰς μόνην τὴν τοῦ υἱοῦ γέννησιν ἅπαξ ἅπαντες ἐξελάβοντο οἱ ἐξη-

γῆται. Ὥσπερ οὖν καὶ τὴν λέγουσαν πνεῦμα στόματος τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς τὴν τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν. εἴπερ κυριολεκτῆσαι ὁ Ἅγιος τὴν ἑκάστου ἠβούλετο ὕπαρξιν, οὐκ ἂν κοινῷ καὶ ἀδιορίστῳ ὀνόματι ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος φῶτα καὶ ἄμφω τὰ αἰτιατὰ κατωνόμασεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἓν αἴτιον τὸν πατέρα φημὶ, εἰ κυριολεκτικῶς ἠβούλετο τῶν ἐξ αὐτοῦ θεολογῆσαι αἰτίαν, οὐκ ἂν ἁπλῶς οὕτω θεογόνον ἔφη θεότητα. θεογόνος γὰρ ὁ πατὴρ κυρίως, ὅτι Θεὸν γεννᾷ τὸν υἱόν. κατὰ δὲ τὸ ἐκπέμπειν πνεῦμα, οὔτε θεογόνος, οὔτε πατὴρ ὁ πατήρ. ἦ γὰρ ἂν υἱὸς ἦν καὶ τὸ πνεῦμα, εἰ καὶ τοῦ πνεύματος πατὴρ ἦν ὁ Θεὸς, καὶ ἄρα καὶ κατὰ τὴν αἰτίαν τοῦ πνεύματος θεογόνος ἐλέγετο. καὶ ταῦτα μὲν βούλεται ἡ ἀκρίβεια. σὺ δὲ τὸ διαφόρως αἴτιον εἶναι τῶν ἐξ αὐτοῦ τὸν πατέρα, καὶ διαφόρως ἐκ τοῦ πρώτου αἰτίου εἶναι τὰ αἰτιατὰ παρορῶν, ἄνω καὶ κάτω τὸν λόγον ὑποτίθης τῷ ἀκροατῇ σημειοῦσθαι, ὡς ἓν αἴτιον υἱοῦ καὶ πνεύματος ὁ πατήρ.

ritus exiſtentia. Si Sanctus voluiſſet proprio nomine vtriuſq; exiſtentiam compellare, nunquam communi, & indefinito nomine cordialia bonitatis lumina, & ambo cauſata vocaſſet. Sed ipſam vnam cauſam, Patrem inquam, ſi proprio nomine compellare voluiſſet, ex eo nempe cauſam decernere, nunquam ſic ſimpliciter deitatem diuinorum genitricem appellaſſet. Nanq; diuinorum genitor tantum Pater eſt, quod Deum Filium generat. In eo vero quod emittit Spiritum, neq; diuinorum genitor, neque Pater pater eſt. Tum ſiquidem vere Spiritus eſſet Filius, ſi Spiritus Pater Deus eſſet, &, ſi ex eo quod cauſa Spiritus eſt, diuinorum genitor vocaretur. Et hæc quidem exquiſita Theologiæ ratio poſcit. Tu vero illud alio atque alio modo Patrem cauſam eſſe eorum, quæ ex eo ſunt, necnon & diuerſo modo ex prima cauſa cauſata eſſe non intelligens, ſed confundens ſuſque deque, auditori ſuggeris, vt notet, vnam eſſe cauſam Filij & Spiritus Patrem.

Ῥῆσις τοῦ ἁγίου ΜΑΞΙΜΟΥ

Τοῦ ἁγίου Μαξίμου, ἀπὸ τῶν ἑπτακοσίων Γνωστικῶν καὶ Θεολογικῶν Κεφαλαίων, κεφάλαιον γ΄. τῆς γ΄. Ἑκατοντάδος.

ριθ΄. Εἰ λόγος προκαθηγεῖται τῆς τῶν ὄντων γενέσεως, οὔτε ἦν, οὔτε ἔσται τὸ

Sancti MAXIMI dicta.

S. Maximi ex ſeptingentis Gnoſticis & Theologicis capitibus. Tertiæ Centuriæ cap. 3.

CXIX. *Si verbum præcedit eorum, quæ ſunt, generationem v*

plane

plane neque erat, neque erit Verbo Verbum superius. Verbum vero absque mente non est, neque vitæ exprers, sed intelligens & viuens, tanquam quod mentem sibi innatam possidet Spiritum sanctum.

λόγου λόγος ἀνώτερος. λόγος δὲ οὐκ ἄνους, ἢ ζωῆς ἄμοιρος, ἀλλ' ἔννους καὶ ζῶν, ὡς γεννῶντα νοῦν ἔχων οὐσιωδῶς ἐνυπάρχοντα, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ANIMADVERSIO.

Vide etiam pietatis hunc Homologetam Maximum, Spiritum inesse Filio, non vero ex eo procedere decernentem.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὅρα καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας ὁμολογητὴν τοῦτον Ἅγιον, ἐνυπάρχον τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα, οὐ μὴν τούτου ἐκπορευόμενον δογματίζοντα.

REFVTATIO.

Sed Spiritus, qui inest Filio, non deditur, neque aduentitius est secundum diuinitatem, sed naturaliter & essentialiter illi inest. Qui vero naturaliter, & non deditus neque aduentitius Filio inest Spiritus, vti per ipsum existens illi inest.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλ' ἐνυπάρχον τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα, οὐ δοτὸν, οὐδ' ἐπακτὸν κατὰ τὴν θεότητα, φυσικῶς δὲ καὶ οὐσιωδῶς ἐνυπάρχει αὐτῷ. τὸ δὲ φυσικῶς, καὶ οὐχὶ δοτὸν, οὐδὲ ἐπακτὸν ἐνυπάρχον τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα, ὡς δι' αὐτοῦ ὑπάρχον ἐνυπάρχει αὐτῷ.

Eiusdem Centuriæ cap. 4.

CXX. *Vnus Deus vnius Filij genitor Pater, & Spiritus vnius sancti fons. vnitas inconfusa, & trinitas indiuisa; Mens absque principio, solius sola essentialiter absque principio, Verbi genitrix, & solius perpetuæ vitæ, & Spiritus sancti fons.*

Τῆς αὐτῆς Ἑκατοντάδος
Κεφάλαιον δ΄.

ρκ΄. Εἷς Θεὸς ἑνὸς υἱοῦ γεννήτωρ, πατὴρ, καὶ πνεύματος ἑνὸς ἁγίου πηγὴ, μονὰς ἀσύγχυτος, καὶ τριὰς ἀδιαίρετος, νοῦς ἄναρχος, μόνου μόνος οὐσιωδῶς ἀνάρχου λόγου γεννήτωρ, καὶ μόνης ἀϊδίου ζωῆς καὶ πνεύματος ἁγίου πηγή.

ANIMADVERSIO.

Discito ab hoc quoque diuino Patre, amborum causam & Filij & Spiritus Patrem, illius vt genitorem, huius vti fontem assertum fuisse.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἄκουε καὶ παρὰ τούτου τοῦ θείου πατρὸς, αἴτιον καὶ ἀμφοῖν, τοῦ τε υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα, τοῦ μὲν ὡς γεννήτορα, τοῦ δὲ ὡς πηγὴν κηρυττόμενον.

RE-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Διάφορον πέως αἴτιον υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα ὁμολογεῖς, τοῦ μὲν, ὡς γεννήτορα, τοῦ δὲ, ὡς πηγήν. Εἰ γοῦν καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος κατὰ τὸ προσεχές ἐστιν αἴτιος, ποῦ τὸ ἐν τῷ πατρὶ διάφορον τῆς αἰτίας; Δεῖ δὲ σημειώσασθαί σε, ὅπως ὁ ἅγιος τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ὕπαρξιν τοῦ πνεύματος, ἐν τῷ τὸν πατέρα πηγὴν καλέσαι δεδήλωκεν, ἵν' ὅταν εὑρίσκῃς καὶ τὸν υἱὸν πηγὴν τοῦ ἁγίου λεγόμενον πνεύματος, μὴ ἀναβάλλῃ ὁμολογεῖν εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἐξ ἀμφοῖν. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον πάντων τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ πατρὸς κοινωνός ἐστιν ὁ υἱὸς ἄνευ τοῦ πατὴρ εἶναι, πατὴρ μὲν οὐκ ἔστι τοῦ πνεύματος. τῷ δὲ πατρὶ, πῶς ἂν εἰς τὸν τοῦ πνεύματος οὐ κοινωνήσειε πηγασμὸν, εἴγε μὴ δύο πηγαὶ, ἀλλὰ μία πηγὴ τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ ἐστι καὶ ὁ υἱός;

REFVTATIO.

Diuerſam tandem cauſam Filij & Spiritus Patrem fateris, ilius vt genitorem huius vt fontem. ſi itaque & Filij & Spiritus contigua cauſa eſt, vbi nam eſt in Patre cauſæ diſcrimen? Quare adnotandum tibi eſt, qua ratione ſanctus ex Patre Spiritus exiſtentiam, cum Patrem fontem vocauerit aperuit; vt cum inueneris & Filium fontem Spiritus ſancti dictum, ne in aliud tempus protrahas fateri, Spiritum eſſe etiam ex vtroque. Etenim ſi, vti ſanctus Cyrillus refert, *Omnium naturalium bonorum Patris particeps eſt Filius, vnam ſi excipias paternitatem*. Pater autem Spiritus non eſt. Quomodo vero cum Patre non communicabit in emanatione Spiritus, ſi duo fontes non ſunt, ſed vnus fons ſpiritus Pater & Filius?

Ἀπὸ τῆς ἐκ προσώπου Ὀρθοδόξου, καὶ Μακεδονιανοῦ συντεθείσης Διαλέξεως.

ρκα. Α. Ἔχεις μοι δεῖξαι, ποῦ γέγραπται Θεὸς τὸ πνεῦμα; τί με περιάγεις πολλά; Β. Εἰ μὲν πρότερον ἔγνωσαν οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι τὸ πνεῦμα καὶ τότε τὸν υἱὸν, καλῶς καὶ σὺ ἐπιζητεῖς τὴν τοῦ πνεύματος γνῶσιν, πρὸ τῆς τοῦ υἱοῦ γνώσεως. Εἰ δὲ πρότερον ἐγνώσθη αὐτοῖς ὁ υἱός. καὶ τότε τὸ πνεῦ-

Ex Colloquio Orthodoxi & Macedoniani.

CXXI. A. *Poteſne mihi oſtendere quonam in loco ſcriptum eſt, Deum eſſe ſpiritum? Quid me multis hac atque illa circumfers?* B. *Si primum quidem ſancti Apoſtoli agnouerunt Spiritum tum poſtea Filium, recte & tu quoque cognitioni Filij cognitionem Spiritus præponis. Quod ſi prius ipſis innotuit Filius, deinceps ſpiritus, prius tu quoque agnoſce Filij deitatem*

tatem, & tum assequeris & spiritus cognitionem. A. Scio & credo Deum esse Filium, ex Deo & Patre genitum, totum ex toto. B. Igitur ex essentia. A. Minime genitum. B. Qua ergo ratione dicis ipsum totum ex toto, sicuti Angelorum quemlibet, & aliarum creaturarum? A. Sed Filius vnigenitus est. B. Propterea cum dicis vnigenitum, quod nullus alius talis est; vel quod solus ex essentia genitus est. A. Quod nullus alius talis est. B. Dicito igitur Spiritum sanctum vnigenitum Filium, neque enim est aliud simile. A. Absit hoc. B. Non igitur quod solus talis est vnigenitus dicitur, sed quod solus ex essentia natus est. Non est ex essentia Dei Spiritus? B. Quis negat? A. Ergo & ipse Filius est. B. Sed Filius ex essentia genitus est, propereaque vnigenitus Filius est, Spiritus vero ex essentia procedit, Spiritus enim ex me procedit scriptum est, non vero natus est. A. Et quænam est differentia generationis & processionis? B. Qui differentiam nouit, & modum generationis & processionis nouit. Neminem vero generationis modum agnoscere Propheta clamat; Generationem eius quis ennarrabit? A. Et qua ratione dicis, Filium ex essentia genitum esse, Spiritum vero procedere? B. Quæ scripta sunt, recito. Tu eadem

μα, περίττερον καὶ αὐτὸς ἐπιγνώσῃ τὴν τοῦ υἱοῦ θεότητα, καὶ οὕτω μαθήσῃ καὶ τὴν τοῦ πνεύματος γνῶσιν. Α. Οἶδα καὶ πιστεύω, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ υἱός, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς γεννηθεὶς, ὅλος ἐξ ὅλου. Β. Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας. Α. Οὔ. Β. Οὕτως οὖν αὐτὸν λέγεις ὅλον ἐξ ὅλου, ὡς ἕκαστον τῶν Ἀγγέλων, καὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων; Α. Ἀλλ' ὁ υἱὸς μονογενής ἐστιν. Β. Διὰ τοῦτο αὐτὸν λέγεις μονογενῆ, ἐπεὶ ἄλλος τοιοῦτος οὐκ ἐστιν, ἢ ἐπεὶ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται. Α. Ἐπεὶ ἄλλος τοιοῦτος οὐκ ἐστιν. Β. Εἰπὲ οὖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον μονογενῆ υἱόν. ἄλλο γὰρ τοιοῦτον οὐκ ἐστι. Α. Μὴ γένοιτο. Β. Οὐκ ἄρα διὰ τὸ, μόνον τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι, μονογενὴς λέγεται, ἀλλ' ἐπειδὴ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται. Α. Οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα; Β. Καὶ πάνυ. Α. Καὶ αὐτὸ ἄρα υἱός. Β. Ἀλλ' ὁ μὲν υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται, διὰ τοῦτο μονογενὴς υἱός, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας ἐκπορεύεται. πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται, γέγραπται, οὐ γεγέννηται. Α. Καὶ τίς ἡ διαφορὰ τῆς γεννήσεως; καὶ τῆς ἐκπορεύσεως. Β. Ὁ τὴν διαφορὰν εἰδὼς, καὶ τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως οἶδεν. ὅτι δὲ οὐδεὶς οἶδε τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως ὁ Προφήτης βοᾷ, τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Α. Καὶ πῶς οὖν λέγεις, ὅτι ὁ μὲν υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκπορεύεται; Β. Τὰ γεγραμμένα λέγω.

dicito

καὶ σὺ λέγεις, καὶ οὐ κινδυνεύσεις. Α. Πῶς γέγραπται, ἐκ τῆς οὐσίας; Β. Ὅτι πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ γέγραπται καὶ σὺ ὁμολογεῖς. Α. Καὶ ὁμολογῶ. μὴ οὖν ἐκ τῆς οὐσίας τὰ πάντα. Β. Οὐχὶ, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ὅτι πάντων ὄντων ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὗτος μονογενὴς υἱὸς πολλῶν ὄντων υἱῶν, ἢ μὴν ἐκ τῆς οὐσίας δῆλον ἐστίν. Α. Μὴ καὶ τὸ πνεῦμα μονογενὴς υἱὸς ἐστίν; Β. Καὶ νῦν λέγω, μὴ γένοιτο εἰπεῖν. ἀλλ' ὥσπερ πολλῶν ὄντων υἱῶν, τοῦτον ἔγνωμεν ἐκ τῆς οὐσίας, διὰ τὸ λέγειν τὸν πατέρα, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα ἔγνωμεν ἐκ τοῦ πατρὸς, διὰ τὸ πολλῶν ὄντων πνευμάτων, λέγειν τὸν πατέρα, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. ἄλλως γὰρ οὐ δύναται χωρισθῆναι τῶν ἄλλων ἁγίων πνευμάτων, καὶ συναφθῆναι τῷ πατρὶ, εἰ μὴ τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας. Α. Ο γὰρ πατὴρ ἐστιν ὁ λέγων, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου; Β. Καὶ πάνυ. Α. Καὶ πόθεν τοῦτο; Β. Παῦλος ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι γὰρ ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ ἀναγεννήσας ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. τίς ἐξέχεε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ; δηλονότι ὁ εἰπὼν, ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου. Α. Οὐχ' ὁ υἱὸς οὖν δίδωσι τὸ

dicito, & in vado eris. A. Vbi ſcriptum eſt ex eſſentia? B. Omnia ex Deo eſſe ſcriptum, nec tu inficias iueris. A. Ita eſt. fateor. Num igitur ex eſſentia omnia. B. Minime. abſit hoc. Sed quod cum omnia ſint ex Deo, hic vnigenitus Filius, licet multi ſunt filij, ex eſſentia eſſe planum eſt. A. Num & ſpiritus vnigenitus Filius eſt. B. Et nunc iterum repeto, abſit. Sed quemadmodum licet multi filij ſunt, hunc ex eſſentia agnoſcimus, quod Pater dicat, hic eſt Filius meus dilectus, ſic & ſpiritum nouimus ex Patre, quod licet ſint multi ſpiritus, Pater dicit, effundam ex ſpiritu meo in omnem carnem. Neque enim poteſt alia ratione ab alijs ſanctis ſpiritibus ſeparari, & coniungi Patri niſi ratione eſſentiæ. A. Pater enim eſt, qui ait, effundam ex ſpiritu meo? B. Ne dubites. A. Vnde nam hoc innoteſcit? B. Paulus Apoſtolus dicit; Cum enim apparuit gratia Dei & Saluatoris noſtri, non ex operibus quæ fecimus nos ſuper terram, ſed ſecundum ingentem miſericordiam ſuam, regenerans nos lauacro regenerationis, & renouationis ſpiritus, quem effudit ſuper nos per Ieſum Chriſtum. Quis effudit per Ieſum Chriſtum, ille nempe qui dixit, poſtremis diebus effundam ex ſpiritu meo. A. Non eſt itaque Filius, qui ſpiritum elargitur.

B. *Audisti, Patrem per Filium dare Spiritum. nam Pater dixit; postremis diebus effundam ex spiritu meo. Filius resurgens ex mortuis dicit; Accipite Spiritum sanctum.*

πνεῦμα; B. Ἤκουσας ὅτι ὁ πατὴρ διὰ τοῦ υἱοῦ δίδωσι τὸ πνεῦμα, ἀμέλει τοῦ πατρὸς εἰρηκότος, ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, ὁ υἱὸς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν λέγει· λάβετε πνεῦμα ἅγιον.

ANIMADVERSIO.

In hoc quoque tractatu non alia edocet Sanctus, ex Patre palam Spiritus decernens processionem; huius vero donationem per Filium.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ πραγματείᾳ, τὰ αὐτὰ διδάσκει ὁ Ἅγιος ἐκ τοῦ πατρὸς φανερῶς τὴν τοῦ πνεύματος δογματίζων ἐκπόρευσιν, τὴν δὲ τούτου δόσιν διὰ τοῦ υἱοῦ.

REFVTATIO.

Et nihilominus hic quoque quod a Patre effunditur, per Filiũ dari pronunciauit. Aut itaq; vti a Patre per Filium extiterit Spiritus, a Patre effusus, & per Filium datus: aut si effusio & donatio non subsequitur existentiam, alia persona quærenda est, ex qua Spiritus existens ex Patre per Filium effunditur, & datur.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Καὶ μὴν ἐνταῦθα τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκχεόμενον, διὰ τοῦ υἱοῦ διδόμενον ἔφη, ἢ γοῦν ὡς παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχον ἔσται τὸ πνεῦμα, παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκχεόμενον, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ διδόμενον, ἢ ἐὰν μὴ ἡ ἔκχυσις καὶ ἡ δόσις ἀκολουθοῖεν τῇ ὑπάρξει, ἄλλο ζητηθήσεται πρόσωπον, ἐξ οὗπερ τὸ πνεῦμα ὑπάρχον, ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκχεῖται διδόμενον.

Dicta SOPHRONII Hierosolymitani.

S. Sophronij Patriarchæ Hierosolymitani ex Tomo Synodico Romam misso.

Ῥήσεις ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ Ἱεροσολύμων

Τοῦ ἁγίου Σωφρονίου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐκ τοῦ παρ' αὐτοῦ σταλέντος εἰς Ῥώμην Συνοδικοῦ.

CXXII. *Credo igitur, Beati, quemadmodum & a principio credidi, in vnum Deum omnipotentem prorsus absque principio & sempiternum, omnium visibiliũ & inuisibilium factorem: & in vnum Dominum Iesum Christum Filium Dei vnigenitum, qui ab æterno*

ρκβʹ. Πιστεύω τοίνυν μακάριοι καθάπερ ἀρχῆθεν πεπίστευκα, εἰς ἕνα Θεὸν παντοκράτορα, ἄναρχον παντελῶς, καὶ ἀΐδιον, πάντων ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητήν. καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν

τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἀϊδίως καὶ ἀπαθῶς ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ οὐκ ἄλλην ἀρχὴν ἢ τὸν πατέρα γινώσκοντα, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἄλλοθέν ποθεν ἢ ἐκ τοῦ πατρὸς τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα, φῶς ἐκ φωτὸς, ὁμοούσιον, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, συναΐδιον. καὶ εἰς ἓν πνεῦμα ἅγιον, τὸ ἀϊδίως ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ φῶς καὶ Θεὸν αὐτὸ γνωριζόμενον, καὶ ὂν ἀληθῶς πατρὶ καὶ υἱῷ συναΐδιον, ὁμοούσιόν τε, καὶ ὁμόφυλον.

æterno & ſine vlla paſſione ab ipſo genitus eſt Deo & Patre, nec aliud principium quam Patrem ipſum agnoſcentem, nec aliunde quam ex Patre ſubſiſtentiam poſſidentem, lumen de lumine, conſubſtantialem, Deum verum de Deo vero coæternum: & in vnum Spiritum ſanctum, qui ab æterno ex Deo & Patre procedit, & lumen & Deus ipſe agnoſcitur, eſtq; vere Patri & Filio coæternus, conſubſtantialis, & eiuſdem cum illis eſſentiæ.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἄκουε καὶ τοῦ θείου καὶ σοφωτάτου τούτου Πατρὸς, τὴν μὲν ὁμοουσιότητα καὶ συναϊδιότητα τοῦ πνεύματος καὶ ἀμφοτέροις, τῷ τε πατρὶ δηλονότι καὶ τῷ υἱῷ ἀπονέμοντος, μόνῳ δὲ τῷ πατρὶ τὴν ἐκπόρευσιν.

ANIMADVERSIO.

Audi quoque diuinum ac ſapientiſſimum hunc Patrem conſubſtantialitatem, & coæternitatem Spiritus vtriſq; Patri ſcilicet, & Filio aſcribentem, ſoli vero Patri proceſſionem.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐκπορευόμενον τὸ πνεῦμα εἰπὼν ὁ θεῖος καὶ σοφώτατος οὗτος Πατὴρ, οὐκ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα ἐδήλωσε, διὰ τὸ τὴν τοιαύτην ἐκπόρευσιν δι᾽ υἱοῦ ἐκ πατρὸς ἔχειν αὐτό, τὴν δὲ ὁμοουσιότητα καὶ συναϊδιότητα τοῦ πνεύματος ἀμφοτέροις ὡς καὶ σὺ φὴς ἀπονέμας τῷ τε πατρὶ δηλονότι καὶ τῷ υἱῷ, δεδήλωκεν ἐκ τῆς ἀμφοτέρων οὐσίας εἶναι αὐτό.

REFVTATIO.

Ex Deo & Patre Spiritum procedere dicens diuinus & ſapientiſſimus iſte Pater, non ex ſolo Patre Spiritum eſſe indicauit, quod ſimilem proceſſionem ex Patre per Filium habeat. Conſubſtantialitatem vero, & coæternitatem Spiritus, vt tu ipſe ais, amborus attribuens, Patri ſcilicet & Filio, aperte declarauit ex amborum eſſentia illum eſſe.

Ῥήσεις ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ Κύπρου

Τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου Κύπρου ἀπὸ τοῦ δ΄. κεφαλαίου τῶν κεφαλαίων τοῦ Ἀγκυρωτοῦ.

Dicta EPIPHANII Cypri.

S. Epiphanij Cyprij ex quarto Capite Ancyroti.

CXXIII.

CXXIII. *Quandoquidem Filius ex Patre est, propterea solus Deus verus est, & non secundum ementitos Deos, sed solus verus, cum solus ex solo vnigenitus, & solus Spiritus sanctus.*

ρκγ΄. Ἐπειδὴ ὁ υἱὸς ἐκ πατρὸς, διὰ τοῦτο μόνος ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ οὐ κατὰ τοὺς ἐψευσμένους Θεοὺς, ἀλλὰ μόνος ἀληθινὸς, ἐπεὶ μόνος ἐκ μόνου, μονογενὴς, καὶ μόνον τὸ ἅγιον πνεῦμα.

ANIMADVERSIO.

Licet perobscurum videatur hoc caput, est nihilominus præcedentibus consonum, ex Patre solo vtrumque decernens, Filium nempe & Spiritum. Solum vero vtrique præponit, Filio propter adoptione & gratia filios, Spiritui propter administratorios spiritus: ex solo autem, vt de Filio ita & de Spiritu accipiendum est.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Εἰ καὶ ἀσαφὲς πάνυ δοκεῖ τὸ παρὸν κεφάλαιον, ἀλλ' ἔστι καὶ τοῦτο τοῖς προλαβοῦσι σύμφωνον, ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου δογματίζον καὶ ἄμφω, τόν τε υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα. τὸ δὲ μόνον, καὶ ἀμφοτέροις προστιθεὶς, τῷ μὲν, διὰ τοὺς θέσει καὶ χάριτι υἱοὺς, τῷ δὲ, διὰ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα. τὸ δὲ ἐκ μόνου, ὡς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, οὕτω καὶ τοῦ πνεύματος λαμβάνεται.

REFVTATIO.

Quemadmodum illud *Solus* præponens Sanctus, Filio propter adoptione & gratia filios, Spiritui propter administratorios Spiritus adaptauit, nullam inde prorsus vnius erga alterum distinctionẽ Spiritus declarans, quomodo Spiritus erit ex Patre? Et si solum Spiritus ex Patre: ad distinguendũ Filium quomodo Filius ex Patre? sic quoq; illud ex solo secundum rectam sentẽtiam & inconcussam, non ad discernendũ Filium ex Patre intelligetur in emanatione Spiritus. Quomodo enim discerni potest a Patre ille per quem processio est. Sed ad discernendum quodcunque aliud extraneum principium. Sicuti enim Pater solus dici-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὥσπερ τὸ μόνον προστιθεὶς καὶ ἀμφοτέροις ὁ Ἅγιος ἐφήρμοσε, τῷ μὲν διὰ τοὺς θέσει καὶ χάριτι υἱοὺς, τῷ δὲ, διὰ τὰ λειτουργικὰ προσέθετο πνεύματα, οὐδεμίαν πάντως θατέρου πρὸς θάτερον ἐντεῦθεν ἐμφαίνων διαστολὴν τοῦ πνεύματος, πῶς ἂν καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς; καὶ εἰ μόνον τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς πρὸς διαστολὴν τοῦ υἱοῦ, πῶς ἂν καὶ ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς; οὕτω καὶ τὸ ἐκ μόνου, κατ' ἔννοιαν εὐθῆ καὶ ἀδιάστροφον, οὐ πρὸς διαστολὴν τοῦ υἱοῦ ἐπὶ τοῦ πατρὸς νοηθήσεται ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ πνεύματος· πῶς γὰρ ἂν καὶ διασταλείη τοῦ πατρὸς ὁ δι' οὗ ἡ ἐκπόρευσις; ἀλλὰ πρὸς διαστολὴν πάσης ἄλλης ἐπεισουσίου ἀρχῆς. ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ

εἰδέναι λέγεται μόνος, καὶ πᾶσα τῆς ἑτέρας γνῶσις, τουτέστι τῶν γεννητῶν ἐξ ἀργεῖ, καὶ οὐχ ὁ υἱὸς, οὐδὲ τὸ πνεῦμα διαστέλλονται τοῦ πατρὸς, ὥστε μὴ εἰδέναι ὡς ὁ πατήρ. καὶ μόνος ἀληθινὸς μαρτυρεῖται Θεὸς ὁ πατὴρ, καὶ πᾶς τις ἑτεροφυὴς Θεὸς ἀποπέμπεται, καὶ οὐχ ὁ υἱὸς, οὐδὲ τὸ πνεῦμα διαστέλλονται τοῦ πατρὸς, ὥστε μὴ Θεὸς εἶναι ὡς ὁ πατήρ. οὕτω καὶ εἰ μόνος αὐτὸς αἴτιος ῥηθήσεται υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, τοῦ μὲν υἱοῦ κατὰ τὸ προσεχὲς νοηθήσεται, τοῦ δὲ πνεύματος διὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ μόνος ὅμως, ἐπεὶ ἐξ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἑτεροουσίου ἀρχῆς ὁ υἱὸς ἢ τὸ πνεῦμα. καὶ ὅτι ἡ διὰ τοῦ υἱοῦ ὕπαρξις τοῦ πνεύματος ἐκ πατρὸς εἰς τὸ πρῶτον αἴτιον ἀναφέρεται τὸν πατέρα, ὡς διὰ τῆς ἀκτῖνος τυχὸν ἡ τοῦ φωτὸς εἰς τὸν ἥλιον. τὸ, μόνος ὁ πατὴρ, οὐ πρὸς διαστολὴν τοῦ υἱοῦ ἐπὶ τῆς τοῦ πνεύματος ὑπάρξεως ἐκληφθήσεται.

dicitur ſcire, & quæcunque alia cognitio rerum creatarum fruſtra eſt: & tum neque Filius neque Spiritus diſcernuntur a Patre, adeo vt ipſi minus ſciant quam Pater. Et ſolus Deus verus Deus aſſeritur Pater, & quicunque alius, qui non eſt eiuſdem naturæ, Deus exterminatur; non tamen Filius nec Spiritus a Patre ſecernuntur, adeo vt Deus non ſint, veluti & Pater: pari ratione licet ſolus ipſe cauſa nuncupetur Filij & Spiritus, Filij quidem ſecundum continuum intelligetur eſſe, Spiritus vero per Filium; & nihilominus ſolus, cum ex nullo alio, quod ſit alterius naturæ, principio Filius vel Spiritus eſt. Et quod per Filium exiſtentia Spiritus ex Patre ad primam cauſam Patrem refertur, veluti per radium luminis exiſtentia ad ſolem; ſolus Pater non ad excludendum Filium in Spiritus exiſtentia deſumetur.

Ἀπὸ τοῦ ζ΄. Κεφαλαίου τοῦ Ἀγκυρωτοῦ.

ρκδ΄. Μονογενὴς γὰρ ὁ υἱὸς, τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα, ἅγιον Θεοῦ πνεῦμα, ἀεὶ ὂν σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ, οὐκ ἀλλότριον Θεοῦ, ἀπὸ Θεοῦ δὲ ὄν, ἀπὸ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον.

Ex ſeptimo Capite Ancyroti.

CXXIV. *Vnigenitus enim Filius. Sanctus vero Spiritus, ſanctus Dei Spiritus, ſemper cum Patre & Filio exiſtens, non alienus a Deo, ſed a Deo exiſtens, a Patre procedens, & a Filio accipiens.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκούεις, πῶς τὸ ἐκ Θεοῦ σαφηνίζων καὶ οὗτος ὁ Ἅγιος, καθὼς ἐν πολλαῖς περικοπαῖς ἀνωτέρω προεπεσημειώ-

ANIMADVERSIO.

Audiſne? Vt intelligendum ſit illud ex Deo Sanctus explanans, quemadmodum in pleriſque alijs peri-

pericopis supra animaduertimus, statim illud, ex Patre subnexuit.

σάμεθα, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εὐθὺς ἐπάγει.

REFVTATIO.

Non equidem recte hoc in loco illi, ex Deo, animum aduertisti. Nam cum prius Sanctus dixisset, non alienus a Deo, sed a Deo existens, manifestauit, non ab vlla alia, sed ab ipsa diuina essentia Spiritum esse. & quomodo sit ille a diuina essentia per dictiones Euangelicas declarauit, cum addidit, *ex Patre procedens, & per Filium accipiens.* Adnotandum vero tibi erat, qua ratione per Filium accipere Spiritum Sanctus enũciauit, cum ex Filio accipere illum innumeris locis dicat. Est ne ad demonstrandum aliud aptius, aut accommodatius, in eandem sententiam sumi de Filio *Ex* & *Per* præpositiones? Et si id est, quomodo qui dicit Spiritum ex patre per Filium procedere Græcus, non concordat in hoc dogmate cum Italis, qui ex vtroque eum procedere fatentur?

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐ καλῶς ἐπέστησας ἐνταῦθα τῷ ἐκ Θεοῦ. προειπὼν γὰρ ὁ Ἅγιος εἰπὼν τὸ, οὐκ ἀλλότριον Θεοῦ, ἀπὸ Θεοῦ δὲ ὄν, δεδήλωκε, τὸ μὴ ἀπό τινος ἄλλης, ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς θείας οὐσίας εἶναι τὸ πνεῦμα. εἶτα καὶ ὅπως ἀπὸ τῆς θείας αὐτό ἐστιν οὐσίας διασαφῶν, διὰ λέξεων Εὐαγγελικῶν καὶ ἀμφοτέρων τοῦτο ἐδήλωσεν, ἐπαγαγὼν τὸ, ἀπὸ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον. ᾧ δὲ ἀληθῶς ἐπιστῆσαι σε ἔδει, τοῦτο ἦν, πῶς διὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν τὸ πνεῦμα ὁ Ἅγιος ἔφη, ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν αὐτὸ λέγων μυριαχοῦ. ἆρα γὰρ ἔστι τι ἐναργέστερον τούτου πρὸς ἀπόδειξιν, τοῦ εἰς τὴν αὐτὴν λαμβάνεσθαι ἔννοιαν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τὴν ἐκ, καὶ διά; καὶ εἰ τοῦτο, πῶς ὁ ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγων τὸ πνεῦμα Γραικὸς. οὐ συμφωνῶν ἐστὶν ἐπὶ τούτῳ τῷ δόγματι, τῷ ἐξ ἀμφοῖν αὐτὸ λέγοντι ἐκπορεύεσθαι Ἰταλῷ;

Ex octauo capite eiusdem Voluminis.

CXXV. *Sed Filius quidem vnigenitus incomprehensibilis, & Spiritus incomprehensibilis, verum ex Deo, non alienus a Patre & Filio. non est vero contractio Patris & Filij, sed Trinitas semper existens eiusdem essentiæ, non*

Ἀπὸ τοῦ ὀγδόου Κεφαλαίου τοῦ αὐτοῦ.

ρκέ. Ἀλλ' ὁ μὲν υἱὸς μονογενὴς, ἀκατάληπτος, καὶ τὸ πνεῦμα ἀκατάληπτον. ἐκ Θεοῦ δὲ, οὐκ ἀλλότριον πατρὸς καὶ υἱοῦ. οὐ συναλοιφὴ δέ ἐστι πατρὶ καὶ υἱῷ, ἀλλὰ τριὰς ἀεὶ οὖσα τῆς αὐτῆς οὐσίας, οὐχ ἑτέρα οὐσία παρὰ τὴν θεότητα, οὐχ ἑτέρα θεότης παρὰ

alia

τὴν οὐσίαν· ἀλλ' ἡ αὐτὴ Θεότης, καὶ ἐκ τῆς θεότητος ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ μὲν πνεῦμα, ἅγιον πνεῦμα, ὁ δὲ υἱός, υἱός, τὸ δὲ πνεῦμα, παρὰ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον.

alia eſſentia, quam quæ Deitatis eſt, non alia Deitas, quam quæ eiuſdem eſſentiæ eſt, ſed eadem deitas, & ex deitate Filius & Spiritus, & Spiritus Spiritus ſanctus, Filius Filius. Spiritus a Patre procedens, & ex Filio accipiens.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκούεις σαφῶς καὶ τὸ ἐκ τῆς θεότητος, ἀντὶ τοῦ ἐκ πατρὸς ἐκληφθὲν τῷ Ἁγίῳ, ἐκ τῆς θεότητος εἰπόντι τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ πῶς τῇ ἐκ προθέσει ἐπὶ τοῦ υἱοῦ χρησάμενος, τὸ λαμβάνειν εἴρηκεν. οὐ μὴν ἐκπορευόμενον ὡς ἐπὶ τοῦ πατρὸς εἶπεν.

ANIMADVERSIO.

Audis aperte illud, ex Deitate, pro ipſo Patre accipi a Sancto, cum dicat, ex deitate Filium & Spiritum? & quomodo ex præpoſitionem vſurpans de Filio accipere dixit, non vero procedens, vti de Patre dixerat.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Μὴ τοῦτο μόνον σκόπει, ὡς τῇ ἐκ προθέσει ἐπὶ τοῦ υἱοῦ χρησάμενος τὸ λαμβάνειν εἴρηκεν, ἐπὶ δὲ τοῦ πατρὸς τὸ ἐκπορευόμενον, ἀλλ' ὅτι ὅπερ ἐν τῇ προηγησαμένῃ περικοπῇ διὰ τοῦ υἱοῦ, νῦν ἐκ τοῦ υἱοῦ ἔφη λαμβάνειν, κἀντεῦθεν συνίες, ὡς τὰς Εὐαγγελικὰς ταύτας λέξεις ἀμφοτέρας εἰς μαρτυρίαν παρήγαγε, τοῦ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι αὐτό.

REFVTATIO.

Non ſolum id conſidera, eum præpoſitionem ex vſurpantem de Filio, *accipere* dixiſſe, cum vero de Patre, *procedens*: ſed etiam quod in iam poſita pericope dixerat per Filium, in hac ex Filio accipere, diſerte dictaſſe. Hinc intellige, Euangelicas has dictiones vtraſque ad fidem ſibi comparandum adduxiſſe, ex vtroque eſſe Spiritum.

Ἐκ τοῦ ιϛʹ. Κεφαλαίου τῶν αὐτῶν.

Ex decimo ſexto Capite eiuſdem Voluminis.

ρκϛʹ. Οὐδεὶς οἶδε τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ. θαῤῥῶ λέγειν, οὐδὲ τὸ πνεῦμα τίς οἶδεν εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ λαμβάνει.

CXXVI. *Nemo nouit Patrem niſi Filius, & nemo nouit Filium niſi Pater. Audeo dicere, nemo nouit Spiritum niſi Pater & Filius, ex quo procedit, & a quo accipit.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἄκουε, πῶς ἡ μὲν ἐκπόρευσις τοῦ

ANIMADVERSIO.

Audis proceſſionem Spiritus ab

omnibus Patri attribui, acceptionem Filio?

REFVTATIO.

Attendito etiam ex eadem pericopa dictionum harum pares vires optime dignosci. Namque sciri Spiritum a Patre & Filio, Sanctus ex dictionibus istis comprobauit; Et cum scit Pater Spiritum, quod ex Patre Spiritus procedat, scit & Filius, quod ipse ex Filio accipiat, annon manifesto patet dictiones hasce eadem vi pollere?

Ex nono Capite eiusdem Voluminis.

CXXVII. *Si igitur ex Patre procedit, & ex meo dicit Dominus accipiet. Qua ratione nemo nouit Patrem nisi Filius, neq; Filium nisi Pater, audeo dicere, neq; Spiritũ nisi Filius & Pater, ex quo accipit, & ex quo procedit; neq; Patrẽ & Filium, nisi Spiritus sanctus.*

ANIMADVERSIO.

Nota, vbi ex præpositionem de Patre & Filio Sancti vsurpant, alias dictiones distinguere, & Patri quidem processionem Spiritus, Filio acceptionem, siue dationem, siue suppeditationem, siue missionem tribuere.

REFVTATIO.

Sed potius tibi notandum erat, prædictarum dictionum æquales vires aperte cognosci,

πνεύματος τῷ πατρὶ παρὰ πάντων ἀφορίζεται, ἡ δὲ λῆψις τῷ υἱῷ;

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ παρέσχε καὶ ὅπερ ἐκ τῆς ῥηθείσης περικοπῆς τὸ τῶν λέξεων τούτων ἰσοδύναμον διαγινώσκεται κάλλιστα. τὸ γὰρ εἰδέναι τὸ πνεῦμα τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, ὁ Ἅγιος ἐκ τῶν λέξεων τούτων παρέστησε. καὶ ἐπεὶ οἶδε μὲν ὁ πατὴρ τὸ πνεῦμα διὰ τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, οἶδε δὲ καὶ ὁ υἱὸς τὸ πνεῦμα διὰ τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν αὐτὸ, πῶς οὐ περίδηλον; ἀλλήλαις αἱ λέξεις αὗται δύνανται τὸ αὐτό;

Ἀπὸ τοῦ θ΄. τοῦ αὐτοῦ.

ρκζ. Εἰ τοίνυν παρὰ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ φησὶν ὁ Κύριος λήψεται, ὃν τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὕτως τολμῶ λέγειν, οὐδὲ τὸ πνεῦμα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ λαμβάνει, καὶ παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ οὐδὲ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Συνίες πῶς ἔνθα τῇ παρὰ προθέσει καὶ ἐπ' ἀμφοτέροις τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ χρῶνται οἱ Ἅγιοι, τὰς ἄλλας διαιροῦσι φωνάς, καὶ τῷ μὲν πατρὶ, τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ πνεύματος, τῷ δὲ υἱῷ, τὴν λῆψιν, ἢ τὴν δόσιν, ἢ χορηγίαν, ἢ ἀποστολὴν ἀφορίζουσιν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Πλέον συνιέναι σε δεῖ, πῶς τὸ τῶν ῥηθεισῶν λέξεων ἰσοδύναμον διαγινώσκεται περιφανῶς διὰ τοῦ ἐξ αὐτῶν

τούτων συνάγει τὸν Ἅγιον, γινώσκεσθαι τὸ πνεῦμα παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ αὖ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα παρὰ τοῦ πνεύματος.

Ἀπὸ τοῦ ρπζ'. Κεφαλαίου τοῦ αὐτοῦ περὶ Πίστεως.

ρκη'. Οὕτως δὲ πιστεύομεν ἐν αὐτῷ, ὅτι ἐστὶ πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα τέλειον, Παράκλητον, ἄκτιστον, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσχες, πῶς κἀνταῦθα ἐπ' ἀμφοτέραις τῇ ἐκ προθέσει χρησάμενος πάλιν διεῖλε τὰς φωνάς, ὡς προλαβόντες εἰρήκειμεν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐγὼ δὲ φημί, πρόσχες πῶς κἀνταῦθα πνεῦμα Θεοῦ πρότερον εἰπὼν αὐτὸ ὁ Ἅγιος, οὕτως ἐπήγαγεν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον, πανταχοῦ ταῖς Εὐαγγελικαῖς ταύταις λέξεσι χρώμενος, τῇ μὲν εἰς παράστασιν τοῦ εἶναι αὐτὸ ἐκ πατρός, τῇ δὲ εἰς παράστασιν τοῦ εἶναι αὐτὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ τελευταίου Κεφαλαίου τῶν Παναρίων.

ρκθ'. Αὕτη δὲ ἡ τιμία περιστερά, καὶ ἁγία Παρθένος, Θεὸν ὁμολογεῖ, πατέρα, καὶ υἱόν, καὶ πνεῦμα ἅγιον. πατέρα τέλειον, υἱὸν τέλειον, πνεῦμα ἅγιον τέλειον, ὁμοούσιον τὴν Τριάδα, ἀλλὰ τὸν μὲν υἱόν, ἀληθῶς ἐκ πατρὸς γεγεννημένον, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, οὐκ ἀλλότριον πατρὸς καὶ υἱοῦ, οὔτε δὲ αἰεὶ

ex eo quod ab iiſdem Sanctus colligit, Spiritum ſanctum a Patre & Filio cognoſci: necnon Filium & Patrem ab eodem.

Ex 187. Capite eiuſdem Voluminis de Fide.

CXXVIII. *Sic vero in ipſo credimus. Quod ſit Spiritus ſanctus, Spiritus Dei, Spiritus perfectus, Paracletus, non creatus, ex Patre procedens, ex Filio accipiẽs.*

ANIMADVERSIO.

Nota hic etiam, de vtriſque præpoſitione ex vtentem, rurſus dictiones diſtinxiſſe, vt ſupra animaduertimus.

REFVTATIO.

Ego vero inquam; Nota quomodo etiam hic Spiritum Dei cum prius Sanctus dixiſſet, hæc adiunxiſſe, *ex Patre procedens, & ex Filio accipiens*, locis in omnibus dictiones Euangelicas vſurpans, illa quidem ad probandum eſſe ipſum ex Patre, hac vero ad probandum eſſe eundem ex Filio.

Eiuſdem ex vltimo Panariorum Capite.

CXXIX. *Hæc vero pretioſa columba, ſancta Virgo Deum fatetur Patrem & Filium & Spiritum ſanctum, Patrem perfectum, Filium perfectum, Spiritum ſanctum perfectum, conſubſtantialem Trinitatem, ſed Filium vere ex Patre genitum, & Spiritum*

sanctum non alienum a Patre & Filio. Existentem perpetuo Trinitatem, nunquam additionem admittentem, neque aliquid imminutum in se continentem, in vnam vnitatem, & vnum principium Dei & Patris relatam, ex hac Trinitate Patre & Filio, & Spiritu sancto omnia, quæ nunquam antea fuerant, creata sunt.

τὴν Τριάδα, καὶ μηδέποτε προσθήκην ἐπιδεχομένην, μὴ ἔχουσαν δέ τι ἐν αὐτῇ ὑποβεβηκός. εἰς μίαν τε ἑνότητα, καὶ μίαν ἀρχὴν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀναγομένην, ἐκ ταύτης τῆς Τριάδος πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος τὰ πάντα ἐκτίσθη, οὐκ ὄντα ποτέ.

ANIMADVERSIO.

Audisne hic etiam vnum principium in Trinitate, Patrem scilicet, & ad ipsum Filium & Spiritum referri?

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκούεις κἀνταῦθα μίαν ἀρχὴν ἐν τῇ Τριάδι τὸν πατέρα δηλονότι, καὶ πρὸς αὐτὴν τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα ἀναγόμενα;

REPVTATIO.

Et quomodo in vnum principium Patrem Filius & Spiritus non reducerentur, si, *Quod per Filium esse dicitur, in Patrem veluti primam causam & principium relationem habet*, vt magnus tradit Basilius.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Καὶ πῶς οὐκ ἂν εἰς μίαν ἀρχὴν τὸν πατέρα ἀναχθεῖεν ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, εἴπερ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ λεγόμενον εἶναι, εἰς τὸν πατέρα ὡς εἰς πρώτην αἰτίαν καὶ ἀρχὴν τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος;

Dicta GREGORII Thaumaturgi

S. Gregorij Thaumaturgi ex Apocalypsi.

CXXX. *Vnus Deus Pater Verbi viuentis, sapientiæ subsistentis, & potentiæ ac characteris sempiterni: perfecti perfectus genitor, Pater Filij vnigeniti. Vnus Dominus, solus ex solo, Deus ex Deo, character, & imago deitatis, verbum efficax, constitutionis rerum vniuersarum comprehensiua: & virtus atque potentia vniuersæ creaturæ effectiua. Filius verus veri Patris, inuisibilis eius, qui est inuisibilis, & incorruptibilis, corruptioni non obno-*

Ῥήσεις τοῦ Θαυματουργ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως.

ρλ´ Εἷς Θεὸς πατὴρ λόγου ζῶντος, σοφίας ὑφεστώσης καὶ δυνάμεως καὶ χαρακτῆρος ἀϊδίου, τέλειος τελείου γεννήτωρ, πατὴρ υἱοῦ μονογενοῦς. εἷς Κύριος, μόνος ἐκ μόνου, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, χαρακτὴρ καὶ εἰκὼν θεότητος, λόγος ἐνεργὸς, σοφία τῆς τῶν ὅλων συστάσεως περιεκτικὴ, καὶ δύναμις τῆς ὅλης κτίσεως ποιητικὴ, υἱὸς ἀλη-

ϑινὸς ἀληϑινοῦ Θεοῦ, ἀόρατος ἀοράτου, καὶ ἄφϑαρτος ἀφϑάρτου, ἀϑάνατος ἀϑανάτου, καὶ ἀΐδιος ἀϊδίου. ἓν πνεῦμα ἅγιον, ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, καὶ δι' υἱοῦ πεφηνὸς τοῖς ἀνθρώποις, εἰκὼν τοῦ υἱοῦ, τελείου τελεία, ζωὴ ζώντων, αἰτία, ἁγιότης, ἁγιασμοῦ χορηγόν.

obnoxij: ac immortalis, mortis prorſus neſcij: & ſempiternus ſempiterni. Vnuſq; Spiritus ſanctus, ex Deo exiſtentiam habens, & qui per Filium apparuit, ſcilicet hominibus: imago filij perfecti perfecta, vita viuentium, cauſa, fons ſanctus, ſanctitas, ſanctificationis ſuppeditator.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ:

Πρόσχες καὶ παρὰ τῆς ϑείας Ἀποκαλύψεως ἀξιωϑέντι τούτῳ ἁγίῳ, ἃ παρ' ἐκείνης ἐδιδάχϑη, ταῦτα καὶ δογματίζοντι καὶ κηρύττοντι, τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν ἔχον τὴν ὕπαρξιν, διὰ τοῦ υἱοῦ δὲ πεφηνός.

ANIMADVERSIO.

Attende, huic Sancto, qui reuelatione dignus effectus eſt, quæ ex ea edoctus eſt, illa & decernenti, & prædicanti, Spiritum nempe ex Patre exiſtentiam habere, & per Filium apparere.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Μάλιστά γε τούτῳ προσχεῖν δεῖ τῷ ἐξ Ἀποκαλύψεως ϑεολογήσαντι. ὁ γὰρ τῇ τούτου ϑεολογίᾳ ἐμβαϑύνας, ὡς χρὴ, οὐκ ἄν ποτε διαιρέσῃ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιώδη αὐτοῦ ὕπαρξιν, ὅπερ οὐκ ἀσφαλῶς προδιδοῦσιν οἱ ἀπαρνούμενοι διὰ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχειν αὐτὸ, ὁ γὰρ Ἅγιος πρότερον εἰπὼν τὸ πνεῦμα ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, καὶ δεδηλωκὼς τὴν τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχειν αὐτὸ ἐκ πρώτης καὶ ἀνάρχου αἰτίας τοῦ πατρὸς, ἵνα μή τις οἰήσαιτο ἀμέσως ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν αὐτό. ἣ τινι ἐννοίᾳ ἀκολουϑεῖ διαιρεῖσϑαι τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα κατ' αὐτὴν τὴν ἐκ πατρὸς αὐτῶν ὕπαρξιν, ὡς μηκέτι ϑεωρεῖσϑαι τὸ τῶν δυοῖν συμφυὲς συνεχὲς καὶ ἀδιάρρηκτον,

REFVTATIO:

Et plane huic attendendum eſt, qui ex reuelatione determinat. Nanque qui in huius dicta, vti par eſt, & attentius introſpexerit, nunquã ex Filio Spiritum diuidet, ſecundũ naturalem, & eſſentialem illius exiſtentiam, quod non abſq; errore conãtur, qui pernegant, per Filiũ illum exiſtere. Sanctus enim cum antea dixiſſet, Spiritum ex Deo exiſtentiã habere, & manifeſtaſſet, hypoſtaſis ſuæ cauſam habere ex prima & ſine principio cauſa Deo, nequis exiſtimaret, immediate ex Deo ipſum exiſtentiam habere, qua vel ſola cogitatione ſequitur, Spiritum a Filio diuidi, ſecundum ipſam eorundem ex Patre exiſtentiam, adeo vt non conſpiciatur

ciatur trium connaturale, continuum & indissolutum, statim subdidit, & per Filium hominibus apparuit, nihil differre ratus, per Filium apparere Spiritum hominibus, & per Filium ipsum ex Patre existere. Etenim si per Filium non existeret, nunquam per Filium hominibus appareret, qui non administratorio modo, neque seruili Spiritus suppeditationem dignis subministrat, quod optime Sanctus comprobauit subdens illud, *Imago Filij perfecti perfecta*. Nanque si, vt qui sese opponunt, contendunt, non per Filium Spiritum existere Sanctus opinaretur, nunquam illum imaginem Filij nuncupasset. Fieri enim nequit, vt imago Filij vocetur, quod per ipsum, & ex ipso non existit.

ἐπήγαγε παρὰ θεὸς, καὶ δι' υἱοῦ πεφηνὸς τοῖς ἀνθρώποις, οὐδὲν διαφέρειν οἰόμενος δι' υἱοῦ πεφηνὸς τοῖς ἀνθρώποις λέγειν τὸ πνεῦμα, καὶ δι' υἱοῦ ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ πατρὸς. Εἰ μὴ γὰρ ὑπῆρχε δι' υἱοῦ, οὐκ ἂν δι' υἱοῦ πεφηνὸς ἦν τοῖς ἀνθρώποις, τὸ μὴ λειτουργικῶς, μηδὲ ὑπηρετικῶς τὴν τοῦ πνεύματος χορηγίαν τοῖς ἀξίοις διανέμοντος, κάλλιστα δὲ τοῦτο αὐτὸς ὁ Ἅγιος συνίστησιν ἐπαγαγὼν τὸ, εἰκὼν τοῦ υἱοῦ τελείου τελεία. εἰ γὰρ ὡς οἱ ἀντιλέγοντες βούλονται, μὴ διὰ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα ἐφρόνει ὁ Ἅγιος, οὐκ ἂν αὐτὸ εἰκόνα ἐκάλεσε τοῦ υἱοῦ, ἀδύνατον γὰρ εἰκόνα τοῦ υἱοῦ κληθῆναι τὸ μὴ ὑπάρχον δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐξ αὐτοῦ.

Eiusdem ex expositione Fidei particulari.

CXXXI. *Confitemur igitur vnum Deum verum, vnum principium, & vnum Filium verum, Deum ex vero Deo, naturaliter paternam diuinitatem habentem, hoc est consubstantialem Patri; & vnum Spiritum sanctum, qui natura & veritate vim habet omnia sanctificandi, & deificantem, qui ex substantia Dei est.*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κατὰ μέρος Πίστεως.

ρλα΄. Ὁμολογοῦμεν οὖν ἕνα Θεὸν, μίαν ἀρχὴν, καὶ ἕνα υἱὸν ἀληθινὸν, Θεὸν ἐξ ἀληθινοῦ τοῦ Θεοῦ, φυσικῶς τὴν Πατρικὴν θεότητα ἔχοντα, τουτέστιν, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον, φύσει καὶ ἀληθείᾳ τῶν ἁπάντων ἁγιαστικὸν καὶ θεοποιὸν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὑπάρχον.

ANIMADVERSIO.

Prudenter audi eundem Sanctum, vnum principium Patrem edicentem. Ex essentia vero Dei esse,

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Συνετῶς ἄκουσον τοῦ αὐτοῦ Ἁγίου μίαν ἀρχὴν τὸν πατέρα κηρύττοντος. τὸ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὑπάρχον,

νόει καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ θεῖοι Πατέρες εἶπον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐν τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ περικοπῇ ἐσαφήνισε διὰ τοῦ καὶ τὸν υἱὸν εἰπεῖν ἐξ ἀληθινοῦ Θεοῦ, τουτέστι τοῦ πατρός.

eſſe, vti reliqui omnes ſancti Patres dixerunt, intellige. Sed & ipſe in vna eademque pericope declarauit, cum dixit, Filium ex vero Deo, ex Patre ſcilicet.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Μίαν μὲν ἀρχὴν τὸν πατέρα κηρύττει ὁ Ἅγιος, ἀλλ' οὐκ ἀναιρεῖ καὶ τὸ ἐν διαφόρῳ τρόπῳ τῆς αἰτίας ἀρχὴν αὐτὸν εἶναι καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ, ὁπόθεν ἀνεφάνη τὸ εἶναι τὰ ἐκ τῆς μιᾶς ταύτης ἀρχῆς δύο αἰτιατὰ, τὸ διὰ θατέρου τὸ ἕτερον, τὸ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὑπάρχον, ἐκ τοῦ πατρὸς νοεῖν δεῖ, ὡς ἡ ἐπιστασία σου βούλεται, δεῖ δὲ καὶ μὴ ἀγνοεῖν ὡς καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐστίν.

REFVTATIO.

Vnum quidem principium Sanctus ſtatuit, ſed non propterea tollit, diuerſo cauſæ modo principium eſſe eorum, quæ ex illo ſunt. vnde inclaruit, ex eodem vno principio duo eſſe cauſata, vnum per aliud. Illud porro ex ſubſtantia Dei exiſtens, intelligendum eſt ex Patre, vti tua animaduerſio dicit, Attamen illud ignorandum non eſt, ex eſsētia Filij ſpiritum eſſe.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρλβ. Γεννηθέντος τε υἱοῦ ἐκ πατρὸς, ἀληθινῇ γεννήσει, οὐ ποιήσει τῇ ἐκ βουλήσεως, τοῦ τε πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, δι' υἱοῦ ἀϊδίως ἐκπεμφθέντος, ἁγιαστικοῦ τῆς ὅλης κτίσεως.

Eiuſdem ex eadem.

CXXXII. *Genito autem Filio ex Patre vera generatione, non factione ex voluntate; & Spiritu ſancto ex ſubſtantia Patris per Filium eterne emiſſo, habente virtutem ſanctificandi omnem creaturam.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὅ τάχα ἀσαφῶς ἐν τῇ προλαβούσῃ περικοπῇ εἴρηκεν, ὅθεν καὶ τῆς ἔξωθεν σαφηνείας ἡμεῖς ἐδεήθημεν, τοῦτο σαφηνίζει ἐνταῦθα ὁ Ἅγιος, ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα διδάσκων ἀϊδίως ἐκπέμπεσθαι.

ANIMADVERSIO.

Quod forte obſcure in præmiſſa pericope dixit, propterea[que]; nobis externa expoſitione opus fuit, in hac Sanctus explanat, ex Patris eſſentia per Filium Spiritum ab æterno emitti edocens.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθὴς τὰ πάντα ἡ παροῦσα ἐπιστασία. ἣν γὰρ εἶχεν ἀσάφειαν τὸ δι' υἱοῦ προφανὲς τοῖς αὐθεκάστοις, σαφη-

REFVTATIO.

In omnibus vera eſt hæc animaduerſio. Quam enim obſcuritatem præſeferebat dictum

Per

Per Filium hominibus apparuit, Sanctus hic explanauit, *Ex Patris essentia per Filium spiritum ab æterno emitti*, docens. Emissionem vero nõ aliud esse quam spiritus existentiam, testimonio suo cõprobabit Theologiæ mens euigilans, ad Heronem Philosophum Orat. scribens. *Proprium quidem Patris est non esse genitum, Filij generatio, spiritus emissio.*

φήνικεν ἐνταῦθα ὁ Ἅγιος, ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα διδάσκων ἀϊδίως ἐκπέμπεσθαι. Ὅτι δὲ οὐχ ἕτερόν ἐστιν ἡ ἔκπεμψις παρὰ τὴν τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν, ὁ τῆς θεολογίας μαρτυρήσει Γρηγόριος νοῦς, λέγων ἐν τῷ πρὸς Ἥρωνα τὸν φιλόσοφον λόγῳ αὐτοῦ, ἴδιον δὲ πατρὸς μὲν ἡ ἀγεννησία, υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, πνεύματος ἡ ἔκπεμψις.

Ex eadem.

CXXXIII. *Deus Pater perfecta persona, perfectum habet verbum, ex se ipso vere genitum, non tanquam verbum vocale, quod loquimur, neque vt filium secundum adoptionem, sicut Angeli & homines vocantur filij Dei, sed vt filium natura Deum. Perfectum vero etiam habet Spiritum sanctum ex Deo per Filium in adoptatos filios effusum, viuen- uentem & viuificantem, sanctum & sanctificantem eos, qui eum participant.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρλγ΄. Θεὸς ὁ πατὴρ, τέλειον ὢν πρόσωπον, τέλειον ἔχει τὸν λόγον ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον ἀληθῶς, οὐχ ὡς λόγον λαλούμενον, οὐδὲ καθ' υἱοθεσίαν Θεὸν, ὡς ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι υἱοὶ Θεοῦ καλοῦνται, ἀλλὰ υἱὸν, φύσει Θεόν. τέλειον δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ χορηγούμενον εἰς τοὺς υἱοθετουμένους, ζῶν καὶ ζωοποιοῦν, ἅγιον, ἁγιαστικὸν τῶν μεταλαμβανόντων αὐτοῦ.

ANIMADVERSIO.

Vides hic etiam illud ex Deo per Filium expositum, illud ex Patre notare?

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ὁρᾷς κἀνταῦθα τὸ ἐκ Θεοῦ, τὸ δι' υἱοῦ σαφηνιζόμενον, καὶ δηλοῦν, ὅτι τὸ ἐκ πατρὸς σημαίνει;

REFVTATIO.

Annon etiam vides, quod in præscripta pericope dictum est, ex Patris essentia per Filium emissum, hic ex Deo per Filium suppeditatum scribi? Vide & nota hæc inter se neq; contraria esse, neque sibi aduersari, quod nonnullis visum est.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλ' ὁρᾷς καὶ ὅπως τὸ ἐν τῇ προρρηθείσῃ περικοπῇ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας δι' υἱοῦ ἐκπεμπόμενον, ἐνταῦθα ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ χορηγούμενον λέγεται; ὅρα καὶ σύνες, ὡς οὐκ ἐναντία ἀλλήλοις αὐτὰ καὶ μαχόμενα, ὅπερ τισὶν ἔδοξεν.

DA-

ῥήσεις τοῦ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ.

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ Κεφάλαιον ζ'. περὶ Πνεύματος ἁγίου.

ρλδ'. Δεῖ δὲ τὸν λόγον, καὶ πνεῦμα ἔχειν, καὶ γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος, οὐκ ἄμοιρος ἐστὶ πνεύματος, ἀλλ' ἐφ' ἡμῶν μὲν τὸ πνεῦμα ἀλλότριον τῆς ἡμετέρας ἐστὶν οὐσίας. τοῦ γὰρ ἀέρος ἐστὶν ὁλκὴ καὶ φορὰ, εἰσελκομένου καὶ προσδεχομένου πρὸς τὴν τοῦ σώματος σύστασιν, ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκφωνήσεως, φωνὴ τοῦ λόγου γίνεται τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ἐν ἑαυτῇ φανεροῦσα. ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως τῆς ἁπλῆς καὶ ἀσυνθέτου τὸ μὲν εἶναι πνεῦμα Θεοῦ εὐσεβῶς ὁμολογητέον, διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἐλλιπέστερον τοῦ ἡμετέρου λόγου. οὐκ ἔστι δὲ εὐσεβὲς, ἀλλότριόν τι ἔξωθεν ἐπεισερχόμενον τῷ Θεῷ τὸ πνεῦμα λογίζεσθαι, ὡς καὶ ἐφ' ἡμῶν τῶν συνθέτων. ἀλλ' ὥσπερ Θεοῦ λόγον ἀκούοντες, οὐκ ἀνυπόστατον, οὐδὲ ἐκ μαθήσεως προσγινόμενον, οὐδὲ διὰ φωνῆς προφερόμενον, οὐδὲ εἰς ἀέρα χεόμενον καὶ διαλυόμενον ᾠήθημεν, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑφεστῶτα, προαιρετικόν τε καὶ ἐνεργὸν, καὶ παντοδύναμον, οὕτω καὶ πνεῦμα μεμαθηκότες Θεοῦ, τὸ συμπαρομαρτοῦν τῷ λόγῳ, καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, οὐ πνοὴν ἀνυπόστατον ἐννοοῦμεν. οὕτω γὰρ ἂν καθίσταται πρὸς ταπεινότητα τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας φύσεως, εἰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ

DAMASCENI dicta.

S. Ioannis Damasceni ex Capite VII. de Spiritu sancto.

CXXXIV. *Suus quoque Verbo Spiritus sit oportet. Nam nec noster quidem sermo Spiritus expers est. Hoc autem inter vtrumq; interest, quod in nobis spiritus ab essentia nostra alienus est. Aëris quippe attractio & motus est qui tuendi corporis causa vicissim attrahitur & profunditur: ac prolocutionis tempore vox sermonis efficitur, sermonis vim in se ipsa ferens. At in diuina natura quæ simplex & incomposita est, quod quidem Dei spiritus sit, pie confitendum est; neq; enim Dei verbum sermone nostro minus perfectum est. Cæterum existimare spiritum alienum quiddam esse, quod Deo extrinsecus adueniat, vt in nobis quorum composita natura est, a pietate abhorret: Quin potius, vt, cum Dei verbum audimus, non huiusmodi verbum esse arbitramur, quod vel substantia careat, vel doctrina comparetur, vel per vocem efferatur, vel in aërem dilabatur, & euanescat; sed quod essentialiter existat, ac voluntate præditum sit, & efficax, atque omnipotens: eodem modo cum Dei spiritum, verbum comitantem, ipsiusque operationem declarantem audimus, non flatum quendam substantia carentem animo*

nobis fingimus: ita enim diuinæ naturæ amplitudo, atque maiestas in humilitatem deprimeretur, si Spiritum, qui in ea est, parem spiritui nostro esse conijceremus, sed vim essentialem, quæque separatim, atq; in propria hypostasi consideretur, atque a Patre progrediatur, & in verbo conquiescat, ipsumque declaret, & exprimat: quæ præterea nec a Deo, in quo est, diuelli, nec a Verbo, cuius comes est, disiungi queat, nec denique ita dilabatur, vt omnino esse desinat, verum æque ac Verbum existat, viuat, velit, suapte vi moueatur, operetur, bonum semper velet, atque ad id omne quod proposuit, coniunctam cum voluntate potentiã habeat, eaque natura sit, vt nec principium habuerit, nec finem habitura sit. Neque enim Patri verbum vnquam defuit, nec verbo spiritus. Ita per naturæ vnitatem Gentilium multos Deos asserentium error extinguitur, ac rursus per Verbi, & Spiritus admissionem Iudæorũ dogma euertitur; remanetq; id quod in vtraq; secta commodi inest.

ἡμετέρου πνεύματος καὶ τὸ ἐν αὐτῷ πνεῦμα ὑπονοοῖτο, ἀλλὰ δύναμιν οὐσιώδη, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἐν ἰδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρουμένην, ἐκ τοῦ πατρὸς προερχομένην, καὶ ἐν τῷ λόγῳ ἀναπαυομένην, καὶ αὐτὴν οὖσαν ἐκφαντικὴν, οὔτε χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐστὶ, καὶ τοῦ λόγου, ᾧ συμπαρομαρτεῖ δυναμένην, οὔτε πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον ἀναχεομένην, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ λόγου καθ' ὑπόστασιν οὖσαν, ζῶσαν, προαιρετικὴν, αὐτοκίνητον, ἐνεργὸν, πάντοτε τὸ ἀγαθὸν θέλουσαν, καὶ πρὸς πᾶσαν θέλησιν σύνδρομον ἔχουσαν τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν, μήτε ἀρχὴν ἔχουσαν, μήτε τέλος, οὐ γὰρ ἐνέλιπέ ποτε τῷ πατρὶ λόγος, οὔτε τῷ λόγῳ πνεῦμα. οὕτως διὰ μὲν τῆς κατὰ φύσιν ἑνότητος ἡ πολύθεος τῶν Ἑλλήνων ἐξαφανίζεται πλάνη, διὰ δὲ τῆς τοῦ λόγου παραδοχῆς καὶ τοῦ πνεύματος τῶν Ἰουδαίων καθαιρεῖται τὸ δόγμα, ἑκατέρας τε αἱρέσεως παραμένει τὸ χρήσιμον.

ANIMADVERSIO.

Nota hunc quoque Sanctum, accuratissimum dogmatum assertorem, concorditer cum alijs sanctis Patribus, Deum pro Patre accepisse, cum dicit, Spiritus Domini, statimq; subdat, verbum comitantem. Hoc item apertissime demonstrat verbis fini huiusce pericopes annexis, dum vocat

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Σημείωσαι πῶς καὶ οὗτος ὁ λίαν ἀκριβέστατος δογματιστὴς ἅγιος, συμφώνως τοῖς λοιποῖς θείοις πατράσι τὸ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐκλαμβάνεται, εἰπὼν πνεῦμα Θεοῦ, καὶ εὐθὺς ἐπαγαγὼν, τὸ συμπαρομαρτοῦν τῷ λόγῳ. τοῦτο δὲ σαφέστατα δείκνυσι, καὶ ἐξ ὧν ἐν τῷ τέλει τῆς περικοπῆς ταύτης διέξεισιν, οὐσιώδη λέγων τὸ πνεῦμα

Spiri-

δύναμιν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευομένην καὶ ἐν υἱῷ ἀναπαυομένην, ἀφ' ὧν καὶ ὁ περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ προγραφεὶς ἡμέτερος λογισμὸς, ὡς οἶμαι, ἐπιστηρίζεται.

Spiritum essentialem potentiam, ex Patre procedentem, & in Filio quiescentem, quibus & nostra antea exposita consideratio, nempe ex ipsa, & in ipsa, vti reor, constabilitur.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐπιστηρίζεται δὴ καὶ ὁ ἡμέτερος λογισμὸς, περὶ τοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα διὰ υἱοῦ ἐκ πατρὸς, ἀπὸ τοῦ λέγειν τὸν Ἅγιον, δεῖ δὲ τὸν λόγον καὶ πνεῦμα ἔχειν, καὶ ἔτι ἀπὸ τοῦ λέγειν, οὐ γὰρ ἐνέλιπέ ποτε τῷ πατρὶ λόγος, οὔτε τῷ λόγῳ πνεῦμα. ταῦτα γὰρ λέγων, φαίνεται τῷ πατρὶ διὰ τοῦ λόγου συνάπτων τὸ πνεῦμα. ὁ δὲ διὰ τοῦ λόγου τῷ πατρὶ συνάπτων τὸ πνεῦμα, ἄντικρυς στεντόρειον βοᾷ, ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ λόγου εἶναι αὐτό. σκεπτέον δὲ καὶ ὅπως, τὸ, προερχομένην ἀντὶ τοῦ, ἐκπορευομένην ὁ Ἅγιος εἶπεν.

REFVTATIO.

Nostra quoque consideratio constabilitur, nempe Spiritum per Filium ex Patre esse, cum Sanctus enunciet, *Suus quoque spiritus Verbo sit oportet*: necnon; *Neque enim Patri verbum vnquam defuit, nec Verbo spiritus*. Hæc dum asserit, videtur Patri per Verbum spiritum coniungere. Qui vero Patri spiritum per Verbum coniungit, næ ille Stentoris instar clamat, ex Patre per Filium spiritum esse. Illud etiam attendendum est illum, *progrediatur*, loco illius, *procedat*, supposuisse.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν ή. τῶν θεολογικῶν Κεφαλαίων περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

ρλέ. Υἱὸς δὲ καὶ χαρακτὴρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, διὰ τὸ τέλειον, καὶ ἐνυπόστατον καὶ κατὰ πάντα ὅμοιον εἶναι τῷ πατρὶ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας. μονογενὴς δὲ, ὅτι μόνος ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς μόνως ἐγεννήθη. οὐ γὰρ ὁμοιοῦται ἑτέρα γέννησις τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γεννήσει. οὐδὲ γάρ ἐστιν ἄλλος υἱὸς τοῦ Θεοῦ. εἰ γὰρ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ

Eiusdem ex Capitibus Theologicis de sancta Trinitate.

CXXXV. *Filius autem & character paternæ substantiæ, quia perfectus est, vereque existit, atque excepta ingeniti proprietate per omnia Patrem refert, atque exprimit. Vnigenitus item quia solus ex solo Patre singulari modo genitus est. Neque enim vlla alia generatio est, quæ filij Dei generationi comparari possit, Quandoquidem nec alius quoque Filius Dei est. Quamuis enim Spiritus quoque sanctus ex Patre*

prodierit, non tamen generationis sed processionis modo prodÿt. Alius autem hic existentiæ modus incomprehensibilis item, & incognitus, quemadmodum & Filij generatio.

τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ' οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. ἄλλος τρόπος ὑπάρξεως οὗτος, ἄληπτός τε καὶ ἄγνωστος, ὥσπερ καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ γέννησις.

ANIMADVERSIO.

Attende diligenter, Sanctum processionẽ ex Patre Spiritus existentiæ modum nuncupare. Qui itaque eam ex Filio tradit, errat, duas eiusdem absque ulla hæsitatione causas introducens.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπίστησον ἀκριβῶς, πῶς τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπόρευσιν τοῦ πνεύματος, τρόπον ὑπάρξεως ὀνομάζει ὁ ἅγιος. ὁ γοῦν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ταύτην λέγων σφάλλεται, δύο ταύτης εἰσάγων ἀναμφιρρήτως αἴτια.

REFVTATIO.

Dum propriæ sententiæ obstinate incumbis, profecto tua sapientia digna non loqueris. Id etenim si non esset, duas spiritus causas Patrem & Filium non affirmasses, quod processio modus existentiæ est. Scaturit Spiritus ex Patre & Filio: est nẽpe naturaliter, & essentialiter. Effunditur spiritus ex Patre & Filio: est nempe naturaliter & essentialiter. Effluit Spiritus ex Patre & Filio: est nempe naturaliter & essẽtialiter. Dictiones hæ omnes naturalem & essentialem existentiam notant, & tamen duæ spiritus Pater & Filius causæ non præsumuntur. Et quia processio modus existentiæ est, quod distinctionem existentiæ infert, duorum principiorum crimen incurrit, qui eam etiam ex Filio asserit? Existentiæ modus, siue discrimen, idem enim est, ipsum spiritus nomen subsequitur. Et qui

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὦ πῶς ἐθελογνωμονῶν οὐκ ἄξια τῆς σοφίας σου φθέγγῃ. εἰ γὰρ μὴ τοῦτ' ἦν, πότε αἱ δύο αἴτια εἰρήκεις τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν, διὰ τὸ τὴν ἐκπόρευσιν τρόπον ὑπάρξεως εἶναι. ἀναβλύζει τὸ πνεῦμα ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, τουτέστιν ὑπάρχει φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς. προχεῖται τὸ πνεῦμα ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, τουτέστιν ὑπάρχει φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς. πηγάζει τὸ πνεῦμα ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, τουτέστιν ὑπάρχει φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς. καὶ τῶν λέξεων ἁπασῶν τούτων τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιώδη ὕπαρξιν δηλουσῶν, δύο αἴτια τοῦ πνεύματος οὐκ εἰσὶν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, καὶ διὰ τὸ τὴν ἐκπόρευσιν τρόπον ὑπάρξεως, ὅ ἐστι διαφορὰν ὑπάρξεως εἶναι, δυαρχίας ἐγκλήματι περιπίπτει ὁ λέγων ταύτην καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ; ὁ τῆς ὑπάρξεως τρόπος, ταυτὸν δ' εἰπεῖν διαφορά, αὐτῷ τῷ τοῦ πνεύ-

μᾶλλον ὀνόματι ἀκολουθεῖ, καὶ ὁ εἰπὼν πνεῦμα ἀναβλύζον, ἢ προχεόμενον, ἢ πηγάζον, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος ὥσπερ ἀπὸ τῆς ἐκπορεύσεως τὴν πρὸς τὸν υἱὸν διάφορον τοῦ πνεύματος ἐδήλωσεν ὕπαρξιν, κἂν μὴ τῇ διὰ χειλέων λέξει τὴν τοιαύτην προσενέγκῃ διαφοράν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρλϛʹ. Μόνος γὰρ ὁ πατὴρ ἀγέννητος. οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι, καὶ μόνος ὁ υἱὸς γεννητὸς ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως γεννηθείς, καὶ μόνον τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκπορευτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, οὐ γεννώμενον, ἀλλ' ἐκπορευόμενον.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τοῦτο σαφέστατον ὄν, οὐ δεῖται πλείονος ἐπεργασίας, ὡς οὐδὲ τὸ ἐφεξῆς.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθῶς ἡ ῥηθεῖσα περικοπὴ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς λέγει τὸ πνεῦμα ἐκπορευόμενον, διὰ τὸ τὸν πατέρα ἄναρχον καὶ πρώτην αἰτίαν εἶναι υἱοῦ τε καὶ πνεύματος. ὁ δὲ εἰδὼς τὸ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν συμφυὲς, μὴ ἄλλως θεωρεῖσθαι, εἰ μὴ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα, ἐκεῖνος καὶ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ πνεῦμα ἐρεῖ πάνυ τοι ἀσφαλέστατα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Κεφαλαίου.

ρλζʹ. Ὁμοίως πιστεύομεν, εἰς ἓν πνεῦμα ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποι-

qui dicit, ſpiritum exilientem effuſum, effluentem, & ex ipſo nomine, quemadmodum ex ipſa proceſſione, diuerſitatem exiſtentiæ, quæ eſt inter Filium & ipſum connotauit, licet dictione per labia elapſa ſimilem diſtinctionem non exprimat.

Ex eodem.

CXXXVI. *Solus enim Pater ingenitus eſt: nec enim ab altera hypoſtaſi eſſe habet. Solus etiam Filius genitus. Ex Patris enim ſubſtantia ſine principio vllo, ac tempore genitus eſt. Solus deniq; Spiritus ſanctus ex Patris ſubſtantia progreditur, non genitus ſed procedens.*

ANIMADVERSIO.

Hoc cum clariſſimum ſit, exactiori expoſitione non indiget, vti & illud quod ſequitur.

REFVTATIO.

Vere dicta pericope ex eſſentia Patris aſſerit Spiritum procedere, quod Pater ſit ſine vllo principio & prima cauſa Filij, & Spiritus. At qui nouerit Spiritus & Filij erga Patrem naturæ communionem, concipi non poſſe, niſi per Filium ſpiritus ſit ex Patre, næ ille ex vtroque ſpiritum ſine vlla erroris nota aſſeuerabit.

Ex eodem.

CXXXVII. *Similiter credimus & in vnum Spiritum ſanctũ, Domi-*

Dominum, & viuificantem, qui ex Patre procedit, & in Filio conquieſcit; & qui cum Patre & Filio ſimul adoratur, & conglorificatur.

ὄν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐν υἱῷ ἀναπαυόμενον, τὸ τῷ πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενόν τε καὶ συνδοξαζόμενον.

ANIMADVERSIO.

Accipito ex hac quoque pericope probationem, recte nos animaduertiſſe, dixiſſeq; de illo, ex ipſa & in ipſa, quæcunque prænotauimus.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Δέχου κἀκ τῆς παρούσης περικοπῆς μαρτυρίαν περὶ τοῦ καλῶς ἡμᾶς ἐπιστῆναι καὶ εἰπεῖν περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ, ὅσα προεπεσημειωσάμεθα.

REFVTATIO.

Satis ergo & tibi fuerint, pro oppugnatione huiuſce tuæ animaduerſionis ſupra per nos allata, & quæ de illo, *ex ipſa & in ipſa*, prænotauimus.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀρκέσει σοι λοιπὸν εἰς ἀντίρρησιν τῆς παρούσης περικοπῆς, καὶ ὅσα ἡμεῖς προενηνέγμεθα, ἐν οἷς προεπεσημειώσαμεν τὰ περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ.

Ex eodem.

CXXXVIII. *Per omnia Patri ac Filio ſimilis, ex Patre procedens, ac per Filium omni creaturæ impertitus, atque perceptus, per ſe ipſum omnia creans.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρλή. Κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ δι' υἱοῦ μεταδιδόμενον καὶ μεταλαμβανόμενον ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως, καὶ δι' ἑαυτοῦ κτίζον τὰ σύμπαντα.

ANIMADVERSIO.

Audiſne ex Patre Spiritum procedentem per Filium vero impertitum, & communicatum, non vero ex eo procedentem.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκούεις ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον τὸ πνεῦμα, δι' υἱοῦ δὲ μεταλαμβανόμενον καὶ μεταδιδόμενον, οὐ μὴν ἐκ τούτου ἐκπορευόμενον.

REFVTATIO.

Verum tu quoque audiſti, quod per Filium impertitur, & communicatur, vti per Filium exiſtens, communicari & percipi per ipſum.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλ' ἤκουσας καὶ ὅτι τὸ δι' υἱοῦ μεταλαμβανόμενον καὶ μεταδιδόμενον, ὡς δι' υἱοῦ ὑπάρχον μεταλαμβάνεται καὶ μεταδίδοται δι' αὐτοῦ.

Ex eodem.

CXXXIX. *Pater quippe cau-*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρλθ'. Ὁ μὲν γὰρ πατὴρ αἴτιος

ſa ex-

καὶ ἀγέννητος, οὐ γὰρ ἔκ τινος, οὐδὲ ἐξ ἑαυτοῦ τὸ εἶναι ἔχει, οὐδέ τι τῶν ὅσα ἔχει. αὐτὸς δὲ μᾶλλον ἐστὶν ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ εἶναι, καὶ τοῦ πῶς εἶναι φυσικῶς τοῖς πᾶσιν. ὁ δὲ υἱὸς, γεννητῶς ἐκ τοῦ πατρὸς. τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ αὐτὸ μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. καὶ ὅτι μὲν ἐστὶ διαφορὰ γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως μεμαθήκαμεν, τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς διαφορᾶς οὐδαμῶς. ἅμα γὰρ καὶ ἡ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς γέννησις, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπόρευσις. πάντα γοῦν ὅσα ἔχει ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι. καὶ εἰ μὴ ὁ πατὴρ ἐστὶν, οὐδὲ ὁ υἱὸς ἐστὶν, οὐδὲ τὸ πνεῦμα, καὶ διὰ τὸν πατέρα, τουτέστι διὰ τὸ εἶναι τὸν πατέρα ἐστὶν ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ διὰ τὸν πατέρα ἔχει ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, πάντα ἃ ἔχει, τουτέστι διὰ τὸ τὸν πατέρα ἔχειν αὐτὰ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως. ἐν ταύταις γὰρ μόναις ταῖς ὑποστατικαῖς ἰδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἅγιαι τρεῖς ὑποστάσεις, οὐκ οὐσίᾳ, τῷ δὲ χαρακτηριστικῷ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἀδιαιρέτως διαιρούμεναι.

sæ expers est, atque ingenitus. Nec enim ex quoquam est; a se ipso enim esse habet: nec quicquã eorum quæ habet, ab alio habet: quin potius ipse rebus omnibus principium est, causaq; tum quod sint, tũ quod naturaliter certo modo sint. Filius autẽ ex Patre est, generationis modo. Spiritus vero sanctus, & ipse quoq; ex Patre est; non tamen gignendi modo, sed procedendi. Et quidem generationem, & processionem inter se differre compertum habemus: cæterum quis huius differentiæ modus sit, prorsus nos fugit. Simul porro & Filij ex Patre generatio, & Spiritus sancti processio est. Omnia igitur quæ Filius & Spiritus habent, atq; adeo hoc ipsum, quod sunt. Quo si Pater non est, sane nec Filius est, nec Spiritus. Itidem si Pater nihil habet, nec Filius quidem quicquam habet, nec Spiritus. Ac propter Patrem, idest quia Pater est, Filius quoq; & Spiritus sunt. Et rursus propter Patrem habent Filius & Spiritus, omnia quæ ipse habet; hoc est quia Pater hæc habet. Excipiendæ tantummodo sunt ingeniti, geniti, & processionis voces. In his enimdumtaxat hypostaticis proprietatibus tres sanctæ Trinitatis personæ inter se differunt, non essentia, sed peculiari cuiusque personæ nota indistinctim distinctæ.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ·

Πρόσεχε ἀκριβῶς, ἅμα ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ γέννησις, καὶ ἡ τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσις. ὃ σημειώ-

ANIMADVERSIO.

Attendito diligenter, simul & Filij ex Patre generationem, & Spiritus processionem esse. Notato pre-

ro praeterea quod sint & Filium & Spiritum ex Patre habere.

REFVTATIO.

Neque ab exquisita rerum tractatione absonum fuerit, interrogatione contra proposita vti. Si igitur *simul*, quando Spiritus per Filium processio fuerit? Hoc enim ita se habet. si quod simul ideo non ex Filio, quod simul neque per Filium. Sed per Filium est, & simul. ergo ex Filio & simul fuerit. Quae vero adnotatio indicat, ex Patre & Filium & Spiritum habere quod sint, haec eadem probat, non duas esse causas Spiritus, licet ex Filio Spiritus dicatur esse. Etenim si ipsum quod sit ex Patre dicitur Filius habere indistinctim & simul cum illius aeternitate, quomodo proprium principium aut secundum post Patrem illius, qui per ipsum indiuisim ex Patre Spiritus procedit, fuerit, & non potius amborum principium Pater, ad quem, & quod per Filium dicitur esse, refertur?

σιν δὲ ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι, ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει ὅ, τε υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐδὲν ἀπᾷδον τῇ ἀκριβείᾳ, ἐπερωτήσαντας καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν. εἰ γοῦν ἅμα, πότε ἡ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσις. ἔχει γὰρ οὕτω. εἰ διότι ἅμα διὰ τοῦτο οὐκ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, διότι ἅμα, οὐδὲ διὰ τοῦ υἱοῦ. ἀλλὰ μὴν διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἅμα, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἄρα καὶ ἅμα. ἡ δὲ δηλοῦσα ἐπισημείωσις ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχειν τὸ εἶναι τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, αὕτη ἐστὶν ἡ παριστῶσα μὴ δύο εἶναι τὰς αἰτίας τοῦ πνεύματος. εἰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγεται εἶναι τὸ πνεῦμα. εἰ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει ὁ υἱὸς ἀδιαιρέτως τε καὶ συναϊδίως, πῶς αὖ ἰδία ἀρχή, ἢ δευτέρα μετὰ τὸν πατέρα ἀρχὴ τοῦ δι' αὐτοῦ ἀδιαιρέτως ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευομένου πνεύματος ἔσται, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἀμφοτέρων ὁ πατὴρ ἔσται ἀρχή, πρὸς ὃν ἀναφέρεται καὶ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ λεγόμενον εἶναι;

Ex eodem.

CXL. *Ac proinde nec tres Deos, Patrem & Filium & Spiritum sanctum asserimus, quin potius Trinitatem vnum Deum dicimus, sic videlicet vt Filius & Spiritus sanctus ad vnum authorem referantur.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρμ'. Διὸ οὐδὲ τρεῖς Θεοὺς λέγομεν τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱόν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἕνα δὲ μᾶλλον Θεόν, τὴν ἁγίαν Τριάδα, εἰς ἓν αἴτιον υἱοῦ καὶ πνεύματος ἀναφερομένων.

ANIMADVERSIO.

Vnam causam rursus Patrem

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἓν αἴτιον πάλιν τὸν πατέρα δη-

nempe

λαθὶ τοῦ υἱοῦ καὶ πνεύματος μάνθανε.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν διάφορον αἴτιον εἰδῆτι τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα. διάφορον δὲ αἴτιον ὁ πατὴρ, ὅτι τοῦ μὲν υἱοῦ δι᾽ οὐδενός ἐστιν αἴτιος, τοῦ δὲ πνεύματος διὰ τοῦ υἱοῦ. Εἰ γὰρ ἀμέσως ἀμφότερα ἐκ πατρὸς, καὶ ὁ πατὴρ ἀδιάφορον αἴτιον, καὶ τὰ αἰτιατὰ υἱοὶ ἂν ἦσαν καὶ ἄμφω, καὶ μαρτυρήσει μοι τὸν λόγον ὁ ἐν ἁγίοις δογματικώτατος Θεόδωρος ὁ τῆς Ῥαϊθοῦ ἐν τῷ δογματικῷ Λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Ἄτοπον οἶμαι, καὶ καλῶς γε τοῦτο νενόμικα, φάσκων οὕτω ῥητῶς, Πνεῦμα, καθὰ φθάσας ἔφην, λέγεται ὁ Θεὸς, καὶ ἅγιος, συντεθέμενα δὲ ἄμφω τὰ ὀνόματα τῷ ἰδίως καλουμένῳ, πνεῦμα ἅγιον ἁρμόζει καθάπερ ἡ τοῦ πατρὸς ἐπίκλησις τῷ αἰτίῳ, καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ, τῷ ἀμέσως ἐκ τοῦ αἰτίου.

nempe Filij & Spiritus discito.

REFVTATIO.

Sed rursum diuersam causam Filij & Spiritus Patrem tu quoque perdiscito. Diuersa autem causa Pater est, quod Filij per nullum alium, Spiritus per Filium causa est. Etenim si ambo essent ex Patre immediate, & Pater indifferens causa, vtique & ipsa causata ambo filij essent. Et fidem sermoni meo conciliabit dogmatum assertor maximus Theodorus Raithenus, qui Oratione sua Dogmatica, cuius illud principium est, *Absurdum esse, & probe hoc existimaui*, hæc ipsissima habet; *Spiritus, vt iam antea dixi, Deus, & Sanctus Deus, quæ nomina ambo simul concinnata, qui proprie sic vocatur Spiritus sanctus, aptantur quemadmodum Patris appellatio causæ, & ea quæ Filij est illi, qui ex causa immediate est.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρμά. Εἷς πατὴρ, καὶ ὁ πατὴρ ἄναρχος, τουτέστιν ἀναίτιος, οὐ γὰρ ἔκ τινος, εἷς υἱὸς ὁ υἱὸς, καὶ οὐκ ἄναρχος, τουτέστιν, οὐκ ἀναίτιος, ἐκ τοῦ πατρὸς γάρ. εἰ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ χρόνου λάβῃς ἀρχὴν καὶ ἄναρχος. ποιητὴς γὰρ χρόνων οὐχ ὑπὸ χρόνου. ἓν πνεῦμα ἅγιον τὸ πνεῦμα, προϊὸν μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐχ υἱϊκῶς δὲ, ἀλλ᾽ ἐκπορευτῶς, οὔ-

Ex eodem.

CXLI. *Vnus Pater, & originis expers, hoc est causæ. Neq; enim ex vllo est. Vnus item Filius est Filius, non tamen principij, hoc est causæ, expers. Quod si principium hoc de tempore intelligas, principio quoque caret. Neque enim tempori subest temporum effector. Vnus denique Spiritus, Spiritus sanctus est, progressus ex Patre, non tamen filiationis modo, sed processionis. Nec*

vero Pater idcirco ab ingeniti proprietate desciuit, quia genuit: nec rursus Filius a generatione, quia ex ingenito genitus est. qui enim hoc fieri posset? nec postremo Spiritus, aut in Patrem aut in Filium immutatus est, quia processit, & quia Deus est. Immobilis siquidem est proprietas. Quo enim alioquin modo proprietas sibi constaret, si moueretur, atque a se desciscerct? Nam si Filius Pater est, Pater sane proprie non est. Vnus enim proprie Pater est. Eodẽ modo si Filius Pater est, Filius proprie non est. Vnus enim proprie Filius est, atque unus Spiritus sanctus. Hoc porro scire operaepretium est, quod Patrem ex ullo esse minime dicimus, sed Filij Patrem esse asserimus. Filium item nec causam, nec Patrem esse dicimus, verum eum & ex Patre esse, & Patris Filium esse. Denique Spiritum sanctum, & ex Patre esse statuimus, & Patris Spiritum appellamus. At vero eum ex Filio esse non dicimus, sed Filij Spiritum nominamus. Si quis enim spiritum Christi non habet, ait Apostolus, hic non est eius. atque ipsum nobis per Filium & patefactum esse, & impertiri confitemur. Insufflauit enim ait ille, & dixit Discipulis suis, Accipite Spiritum sanctum. Quemadmodum videlicet ex sole quidem, & radius & splendor ortum habent, ipse enim & radij, & splendoris fons est, per radium autem nobis splendor communicatur, atque ipse est, qui nos collustrat, atque

τε τοῦ πατρὸς ἐκστάντος τῆς ἀγεννησίας, ὅτι γεγέννηκεν, οὔτε τοῦ υἱοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐκ τοῦ ἀγεννήτου, πῶς γάρ; οὔτε τοῦ πνεύματος μεταπεπτωκότος εἰς πατέρα ἢ υἱὸν, ὅτι ἐκπεπόρευται, καὶ ὅτι Θεός, ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος. ἢ πῶς ἂν ἰδιότης μένη, κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα. Εἰ γὰρ υἱὸς ὁ πατὴρ, οὐ πατὴρ κυρίως, καὶ εἰ πατὴρ ὁ υἱὸς, οὐ κυρίως υἱὸς, καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸν πατέρα οὐ λέγομεν ἔκ τινος, λέγομεν δὲ αὐτὸν τοῦ υἱοῦ πατέρα, τὸν δὲ υἱὸν οὐ λέγομεν αἴτιον οὐδὲ πατέρα, λέγομεν δὲ αὐτὸν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱὸν τοῦ πατρός. καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς λέγομεν, καὶ πνεῦμα πατρὸς ὀνομάζομεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, πνεῦμα δὲ υἱοῦ ὀνομάζομεν. εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, καὶ δι' υἱοῦ πεφανερῶσθαι καὶ μεταδίδοσθαι ἡμῖν ὁμολογοῦμεν. ἐνεφύσησε γὰρ καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, λάβετε πνεῦμα ἅγιον, ὥσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἥτε ἀκτὶς καὶ ἡ ἔλλαμψις, αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ πηγὴ τῆς τε ἀκτῖνος καὶ τῆς ἐλλάμψεως, διὰ δὲ τῆς ἀκτῖνος ἡ ἔλλαμψις ἡμῖν μεταδίδοται, καὶ αὐτή ἐστιν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς καὶ μετεχομένη ὑφ' ἡμῶν. τὸν δὲ υἱὸν, οὔτε τοῦ πνεύματος

a nobis

λεγόμενον, ἔτι μὴν ἐκ τοῦ πνεύματος.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπιστατικώτερον ταύτης ἀκούσας τῆς περικοπῆς, καὶ τὴν διὰ ταύτης διδασκαλίας συμβίβασον πρὸς ἅπερ ἀνωτέρω παρὰ τῶν λοιπῶν θεοφόρων πατέρων, τοῦ Θεολόγου δηλαδὴ Γρηγορίου, τοῦ Νύσσης, καὶ τοῦ ἱεροφάντορος Διονυσίου παρέλαβες. ἐκείνων γὰρ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὴν τοῦ πνεύματος δογματιζόντων ἐκπόρευσιν, οὗτος ὁ θεοφόρος Πατὴρ ἐκείνοις συνῳδὰ διδάσκων, διέξεισι, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς λεγόμενον, καὶ πνεῦμα πατρὸς ὀνομάζομεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν. πρὸς τούτοις σημείωσαι, καὶ ὅτι ῥητῶς ἀπηγόρευσε τὸν υἱὸν αἴτιον λέγεσθαι, ἐν οἷς γράφει, τὸν δὲ υἱὸν οὐ λέγομεν αἴτιον, οὐδὲ πατέρα, ὡς διὰ τούτων συνάγεσθαι, τὸ, ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, τοῦ παναγίου πνεύματος τὴν ἐκπόρευσιν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Διότι ὁ Ἅγιος οὗτος ἔφη τὸ, πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς λεγόμενον, καὶ πνεῦμα πατρὸς ὀνομάζομεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, διὰ τοῦτο ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι συνάγεις τὸ πνεῦμα; ἀλλὰ τίς τῶν πρὸ ἡμῶν τὴν τοιαύτην τοῦ Θεολόγου τούτου Πατρὸς ἐξηγούμενος ῥῆσιν οὕτω λέγει ῥητῶς; Ὁ μέν τοι Δαμασκηνὸς Ἰωάννης τὸ ἐκ πατρὸς λέγων ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ πρώτης αἰτίας, οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ

a nobis percipitur. At Filium nec Spiritus filium, nec ex Spiritu eſſe dicimus.

ANIMADVERSIO.

Attentius recolens hanc pericopem, & quæ per eam doctrina traditur, concordato cum ijs, quæ ſupra ex reliquis deiferis Patribus, Gregorio nempe Theologo, Nyſſeno, & cæleſtia reuelante Dionyſio accepiſti. Nanque cum illi ex ſolo Patre proceſſionem Spiritus decreuiſſent, hic diuinus item Pater non aliena ab eorum ſententia edocens, explanat; Spiritum ſanctum ex Patre dicimus, & Spiritum Patris nuncupamus, ex Filio vero Spiritum non dicimus. Ad hæc notato, ipſiſſimis verbis eum vetuiſſe, Spiritus cauſam dicere Filium, cum ſcribit; Filium vero cauſam non dicimus, neque Patrem. Ita vt ex ijs colligere liceat, ex ſolo Patre Spiritus ſancti proceſſionem eſſe.

REFVTATIO.

Proptera quod Sanctus iſte dixit; *Spiritum ſanctum ex Patre dicimus, & ſpiritum Patris appellamus, at vero eum ex Filio eſſe non dicimus*, tu ex ſolo Patre Spiritum eſſe colligis? Sed quis nam ex ijs omnibus, qui hoc huiuſce Theologi dictum ante nos expoſuerunt, verba ſimilia protulit? Damaſcenus ſiquidem Ioannes aſſerens ex Pa-

te veluti ex primo principio & prima causa, negat ex Filio tanquam ex primo principio dici, nec vnquam vetuit ex Filio tanquam ex continente, nec per continentem. Idem enim valent ex, & per præpositiones. Hoc in vsu est & ipsi scripturæ, nec sanctis Patribus ignotum. Etenim si, ex Filio, veluti ex Patre per Filium, & pari modo ex vtroque: & si veluti ex prima causa Patre, ex continente vero Filio, quæ magnus Athanasius, magnus Cyrillus, Nyssenus Gregorius, sapiens Ioannes nec contra hiscere auderet, sed modis omnibus enunciaret, pari modo ex Filio esse Spiritum: per Filium enim esse nec ipse negat; cum pares vires habeant præpositiones ex, & per. Quod si veluti ex prima causa Filio quispiam dixerit, quod nullus ex Patribus asseruit, contra sese opponet, magnumq; clamabit. Hæc cum in illud, *ex Filio Spiritum non dicimus*, alius quispiam in rebus diuinis admodum præstans, & sublimis ingenij vir, ante nos interpretatus fuerit, nos nihil vltra addemus. Quod vero notas, verbis ipsissimis vetare Sanctum, ne Filius dicatur causa, suadeant tibi, quæ multis in locis Scriptorum dicta inspersa sunt, patefacientia, Patrem omnium causam esse, omniumque principium, non ad excludendum Filium illa proferri

φησὶν ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς, καὶ οὐκ ἀπηγόρευσε τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἐκ τῆς προσεχοῦς, ἤτοι διὰ τοῦ προσεχοῦς. ταυτὸν γὰρ δύναται ἡ διὰ πρόθεσις, καὶ ἡ ἐξ. καὶ τοῦτο συνήθες καὶ αὐτῇ τῇ γραφῇ καὶ τοῖς ἁγίοις Πατράσιν οὐκ ἀγνοούμενον. εἰ μὲν ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν. ὁμοίως μὲν καὶ εἰ ἐκ πρώτης μὲν αἰτίας τοῦ πατρὸς, ἐκ τοῦ προσεχοῦς δὲ τοῦ υἱοῦ, ἅπερ φασὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ μέγας Κύριλλος, ὁ Νύσσης Γρηγόριος, οὐκ ἂν ὁ σοφὸς Ἰωάννης ἀντιφθέγξαιτο, ἀλλ' ἐρεῖ καὶ αὐτὸς, ὅτι οὕτως καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, διὰ τοῦ υἱοῦ γὰρ φησὶ καὶ αὐτὸς, ὡς ἰσοδυναμούσης, τῆς διὰ καὶ τῆς ἐξ. Εἰ δὲ ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγοι τις, ὅπερ εἶπε τῶν Ἁγίων οὐδεὶς, καὶ ἀντιφθέγξεται καὶ μέγα βοήσει, ταῦτα εἰς τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἑτέρου πρὸ ἡμῶν εἰρηκότος σοφοῦ τὰ θεῖα, καὶ ὑψηλοῦ τὴν διάνοιαν, πλέον ἡμεῖς ἐροῦμεν οὐδέν. ὅτι δὲ σημειοῦσθαι λέγεις καὶ τὸ ῥητῶς ἀπαγορεύειν τὸν Ἅγιον λέγεσθαι τὸν υἱὸν αἴτιον, πειθέτωσάν σε αἱ πολλαχοῦ τῆς γραφῆς δηλοῦσαι ῥήσεις, τὸν πατέρα αἴτιον πάντων καὶ ἀρχὴν πάντων, μὴ πρὸς διαστολὴν τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς δήλωσιν τοῦ, αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν πατέρα ἀρχὴν καὶ ῥίζαν

τῆς τῶν πάντων αἰτίας εἶναι, εἰ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τὰ πάντα ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι λέγεται. Καὶ συνίστησι τὴν ἔννοιαν ταύτην καὶ αὐτὸς ὁ Ἅγιος, λέγων ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ, τὸν δὲ υἱὸν οὐ λέγομεν αἴτιον οὐδὲ πατέρα, οἱονεὶ γὰρ τοῦτο ἐμφαίνων ἐστὶν, ὁ δὲ υἱὸς ὥσπερ οὐκ ἔστι πατὴρ, οὐδὲ αἴτιος κατὰ τὸν πατέρα ἐστὶ, τουτέστιν οὐχὶ αὐτός ἐστιν ἡ τῆς αἰτίας ῥίζα τε καὶ ἀρχή.

ferri, ſed ad manifeſtandum eundem ipſum Patrem principium, originem, & cauſam omnium eſſe, licet per Filium vniuerſa dicantur eſſe. Et hanc ſententiam confirmat idemmet Sanctus in eadem pericope dicens; Filium vero non dicimus cauſam, neque Patrem, id plane nec aliud inſinuans: Filius vero vti Pater non eſt, neque cauſa vti Pater eſt: Non eſt nempe ipſe cauſæ origo, & pincipium.

Ἐκ τοῦ ιγ΄. Κεφαλαίου τοῦ περὶ θείων Ὀνομάτων.

ρμβ΄. Ὅταν γὰρ ἐννοήσω μίαν τῶν ὑποστάσεων, τέλειον Θεὸν αὐτὴν οἶδα τελείαν οὐσίαν. ὅταν δὲ συνάψω καὶ συναριθμήσω τὰ τρία, ἕνα Θεὸν οἶδα τέλειον. οὐ σύνθετόν ἐστιν ἡ θεότης ἀλλ᾽ ἐν τρισὶ τελείοις ἓν τέλειον, ἀμερὲς καὶ ἀσύνθετον, ὅταν δὲ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τῶν ὑποστάσεων ἐννοήσω, οἶδα ὅτι ἐστὶν ὁ πατὴρ ὑπερούσιος, ἥλιος, πηγὴ ἀγαθότητος, ἄβυσσος οὐσίας, λόγου, σοφίας, δυνάμεως, φωτὸς, θεότητος πηγὴ γεννητικὴ καὶ προβλητικὴ τοῦ ἐν αὐτῷ κρυφίου ἀγαθοῦ. αὐτὸς μὲν οὖν ἐστι νοῦς, ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος, καὶ ἵνα μὴ πολλὰ λέγω, οὐκ ἔστι τῷ πατρὶ λόγος, σοφία,

Eiuſdem ex decimo tertio Capite de diuinis Nominibus.

CXLII. *Nam cum vnam ex tribus perſonis conſidero, perfectum Deum ac perfectam ſubſtantiam agnoſco, rurſus cum tres perſonas connecto, ſimulque recenſeo Deum vnum perfectum agnoſco. Neq; enim compoſitum quiddam eſt diuinitas: ſed in tribus perfectis perſonis vna perfecta ſimplex, ac diuiſionis expers natura. Cum denique mutuam eam affectionem, quæ inter perſonas eſt, animo contemplor, illud compertum habeo, Patrem ſupereſſentialem ſolem eſſe, bonitatis fontem, eſſentiæ, rationis, ſapientiæ, potentiæ, luminis, diuinitatis abyſſum, deliteſcentis atque abſtruſi in ſe boni genitricem, ac productricem ſcaturigenem. Ipſe quippe mens eſt, rationis abyſſus, verbi genitor, explanantiſque ſpiritus per Verbum productor. Ac, ne multa dicam, Patri non aliud eſt verbum, non alia ſapientia, vis*

tis ac voluntas præter Filiũ, qui sola est Patris potentia, a qua rerũ omnium procreatio initium accepit. Ad hunc modum, vt perfecta persona ex perfecta persona genita quemadmodũ ipse nouit, Filius est, ac dicitur. Ac postremo Spiritus sanctus, Patris potentia est, diuinitatis latebrã declarans, a Patre quidem per Filium procedens, quo pacto id fiat, nouit ipse, non tamen gignendi modo. Vnde etiã Spiritus sanctus vniuersi procreationẽ veluti omnibus suis numeris absoluit. Quo circa ea omnia, quæ causæ, parenti, fonti, genitori conueniũt, ea soli Patri accommodari debẽt: quæ autem a causa profecto ac genito Filio, Verbo, primordiali potentiæ, voluntati, sapientiæ quadrant, ea Filio tribuenda sunt: ea denique omnia quæ a causa per processionem mananti, atque obscura patefacienti & perficiẽti potentiæ congruunt, Spiritui soli assignare conuenit. Ac Pater quidem fons & auctor est, tum Filij tum Spiritus sancti: solius tamen Filij Pater, ac Spiritus sancti productor. Filius autem, & Filius & Verbũ, & sapientia & potentia, & imago, & splendor, & character Patris est, & ex Patre. At Spiritus sanctus non Patris Filius, sed Patris spiritus est, vt qui ex Patre procedat. Nullus enim ad rem vllam sine Spiritu sancto impetus esse potest. Qui Filij quoque Spiritus dicitur, non vt ex ipso, sed per ipsum ex Patre procedens. Solus enim Pater causa est.

δύναμις, θέλησις, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, ὅς ἐστιν ἡ μόνη δύναμις τοῦ πατρὸς, ἡ προκαταρκτικὴ τῆς τῶν πάντων ποιήσεως, ὅστις ὡς τελεία ὑπόστασις γεννώμενος ὡς οἶδεν αὐτὸς, υἱός ἐστί τε καὶ λέγεται. τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐκ πατρὸς μὲν δι' υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν, οὐ γεννητῶς, διὸ καὶ πνεῦμα ἅγιον τὸ τελεσιουργὸν τῆς τῶν ἁπάντων ποιήσεως. ὅσα γοῦν ἁρμόζει αἰτίῳ, πατρὶ, πηγῇ, γεννήτορι, τῷ πατρὶ μόνῳ προσαρμοστέα, ὅσα δὲ αἰτιατῷ, γεννητῷ, υἱῷ, λόγῳ, δυνάμει, προκαταρκτικῇ θελήσει, σοφίᾳ τῷ υἱῷ, ὅσα δὲ αἰτιατῷ, ἐκπορευτῷ, ἐκφαντορικῷ τελεσιουργικῇ δυνάμει, τῷ ἁγίῳ πνεύματι. ὁ πατὴρ, πηγὴ, αἰτία υἱοῦ καὶ πνεύματος. ὁ υἱὸς, υἱὸς, λόγος, σοφία, καὶ δύναμις, εἰκὼν, ἀπαύγασμα, χαρακτὴρ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐχ υἱὸς δὲ τοῦ πνεύματος. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πνεῦμα τοῦ πατρὸς, ὡς ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, οὐδεμία γὰρ ὁρμὴ ἄνευ πνεύματος. καὶ υἱοῦ δὲ πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατήρ.

ANIMADVERSIO.

Considerato diligenter, quæ-

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐννόησον ἀκριβῶς, πῶς ὅσα δὲ

cunque

ὅλης τῆς περικοπῆς ταύτης ἀσαφῶς τάχα φαίνεται γράψας ὁ Ἅγιος, ἐν τῷ τέλει ταύτης καὶ ἐσαφήνισε, καὶ ἡρμήνευσε. διὰ ταύτης δὲ καὶ τὴν προλαβοῦσαν περικοπήν. ὃ γὰρ ἐν ἐκείνῃ εἶπεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἐν ταύτῃ σαφέστερον εἴρηκεν εἰπών, καὶ υἱοῦ πνεῦμα οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον. ἡ δὲ τοῦ, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατὴρ, ἐπαγωγὴ, τὴν ὅλην ὡς εἴπομεν περικοπὴν ἐσαφήνισεν.

cunque per totam hanc pericopem obſcure forte videtur Sanctus ſcripſiſſe, in fine illius & declaraſſe, & explanaſſe, & per hanc & prædigeſtam pericopem. Quod enim in illa dixit, ex Filio vero non dicimus Spiritum, in hac dilucidius explicauit dicens, & Filij Spiritus, non vti ex ipſo, ſed vti per ipſum ex Patre procedens. Tandem illa quæ ſubinfert, ſolus enim cauſa Pater, vniuerſam, vt diximus, pericopem elucidarunt.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθῶς μὲν τὰ ἐν τῷ τέλει τῆς ῥηθείσης περικοπῆς τῷ Ἁγίῳ εἰρημένα, σαφήνειαν τινα φέρουσι τῶν, ὅσα δι' ὅλης τῆς περικοπῆς ταύτης, ἀλλὰ δὴ καὶ τῆς προλαβούσης ἀσαφῶς τάχα φαίνεται γράψας, πλὴν οὐχ ὡς ἡ σὴ διδάσκει ἐπιστασία, ἀλλὰ βαθύτερον ἄλλως καὶ ἀκριβέστερον. εἰπὼν γὰρ ὁ Ἅγιος ἐν τῇ προλαβούσῃ περικοπῇ, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, καὶ θέλων ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ παραστῆσαι, ὡς ἐκεῖνο τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἀναιρεῖ, ὅπερ ὁ κάκιστος Εὐνόμιος ἐδογμάτιζεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ προηγουμένως, ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς λέγων τὸ πνεῦμα, οὐ μέντοι τὸ ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ παραλαμβανόμενον. οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως τὸ τῶν τριῶν συνεχές τε καὶ συμφυὲς τηρηθείη, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον εἴη. ἐπὶ σαφηνείᾳ καὶ ἑρ-

REFVTATIO.

Vere quidem in fine adductæ pericopes appoſita a Sancto, declarationem eorum continent, quæ per vniuerſam dictam pericopem, nec non in præcedenti perobſcure videtur ſcripſiſſe, non eo tamen modo, quem tua doctrina proponit, ſed profundiori & exquiſitiori. Nam cum in præcedente Sanctus ſcripſiſſet, ex Filio vero Spiritum non dicimus, volenſq; in dicta pericope exponere, illud ex Filio, conuellere quæ peſſimus Eunomius decernebat, ex Filio antecedenter veluti ex prima cauſa & principio Spiritum aſſerens, non vero per Filium receptum: neque enim alio modo trium continuũ, & commune, quod in natura eſt, conſeruatur, niſi Spiritus per Filium ex Patre procederet, pro claritate, & expoſitione,

quæ

quæ forte obscure digesta antea fuere, subiunxit in dicta pericope *non tanquam ex ipso*. Et vna simul a te, qui legis, illud consideretur, vti ex prima causa & principio, sed vti per ipsum ex Patre procedens. cui cum addit; *Solus enim causa Pater*, manifestauit, non esse causam primariam Filium, eorum quorum ipse causa Pater est. itemque non esse primam causam, & principium Filium: non vero, vt quidam suspicati sunt, propterea Sanctus dixit, *Ex Filio vero Spiritum non dicimus*, vt distingueret Filium a Patre. Nam si id esset, nunquam dixisset, non vti ex ipso, sed vt per ipsum procedens. Separatio enim Filj a Patre nunquam in existentia Spiritus a Patre, illud per Filium admitteret. Veruntamen illud, Nemo bonus nisi vnus Deus, magnus Basilius, pro eo nisi solus Pater exponens, & plane dicens, dictionem denotare, primum bonum esse Patrem, & illud; Nemo nouit Filium nisi Pater, & in illa interpretatione demonstrans, non ad discernendum Spiritum dictum esse, sed ad manifestandum, primo Patri Filj naturæ cognitionem inesse. rursusque exponens illud; neque Filius nouit diem finis nisi Pater, & in eo aperte enuncians, non Filium distingui a Patre

μηνείᾳ τὴν τάχα ἀσαφῶς προῤῥηθέντων, ἐπήγαγεν ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ τὸ οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ. καὶ συνεπισκεψάσθω σοι τῷ ἀναγινώσκοντι, τό, ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, προσθεὶς δὲ καὶ τό, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατήρ, δεδήλωκεν, ὡς οὐκ αὖ εἴη αἴτιον ἀρχικὸν ὁ υἱός, ὧν αὐτοαίτιος ὁ πατήρ, καὶ ὡς οὐχὶ πρώτη αἰτία καὶ ἀρχὴ τοῦ πνεύματός ἐστιν ὁ υἱός. οὐ μέντοι, ὡς τινὲς ὑπειλήφασι, διὰ τοῦτο ὁ ἅγιος ἔφη, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἵνα διαστέλλῃ τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρός. εἰ γὰρ τοῦτ' ἦν, οὐκ ἄν ποτε ἔφη, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ πατρὸς διαστολὴ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἄν ποτε ἐν τῇ ἐκ πατρὸς ὑπάρξει τοῦ πνεύματος, παραδέξαιτο τὸ δι' υἱοῦ. ἀλλὰ καὶ τὸ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεὸς ὁ μέγας Βασίλειος ἀντὶ τοῦ, εἰ μὴ μόνος ὁ πατὴρ ἐξηγούμενος, καὶ σαφῶς λέγων, δήλωσιν ἔχειν τὸ ῥῆμα τοῦ πρῶτον ἀγαθὸν εἶναι τὸν πατέρα. καὶ τό, οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν εἰ μή, ὁ πατήρ, καὶ παριστῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἑρμηνείᾳ οὐκ εἰς διαστολὴν τοῦ πνεύματος τοῦτο ῥηθῆναι, ἀλλ' εἰς δήλωσιν τοῦ πρώτῳ τῷ πατρὶ τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ υἱοῦ φύσεως ἐνυπάρχειν. καὶ πάλιν διερμηνεύων τό, οὐδ' αὖ ὁ υἱὸς ἔγνω τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους, εἰ μὴ ὁ πατήρ, καὶ ἐν τούτῳ διαφανῶν, μὴ τὸν υἱὸν δια-

τὸ ἐξελεύσεσθαι ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ τῷ πατρὶ τὴν πρωτίστην γνῶσιν προσμαρτυρεῖσθαι διὰ τὸ, ἐκ πατρὸς ἔχειν καὶ τὸν υἱὸν τὸ εἰδέναι. ταῦτα πάντα ὁ μέγας Βασίλειος ἐξηγητικῶς διερμηνεύων, ἔν τε μιᾷ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐπιστολῶν, ἧς ἡ ἀρχή· Ἐζητημένον ἤδη παρὰ πολλοῖς τὸ Εὐαγγελικὸν ῥητὸν, ἔν τε τῇ περὶ τῆς ὑποχωρήσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς Καισαρεῖς ἀπολογητικῇ ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, Πολλάκις ἐθαύμασα τί ποτε πρὸς ἡμᾶς πεπόνθατε, δίδωσι νοεῖν, ὡς ὁ λέγων μόνος αἴτιος ὁ πατὴρ, οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ, ἀλλ᾽ ἢ ὅτι πρῶτον αἴτιον ὁ πατήρ ἐστιν, ὡς ἀρχὴ καὶ ῥίζα καὶ πηγὴ τῆς αἰτίας πάντων τῶν διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λεγομένων, εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων. ἐπειδὴ γὰρ ὅπου δή ποτε τὸ μόνος λαμβάνεται ἐπὶ τοῦ πατρὸς εἰς δήλωσιν τοῦ πρῶτος ὁ πατὴρ λαμβάνεται, οὐδὲν διαφέρει λέγειν, μόνος αἴτιος ἢ πρῶτον αἴτιον ὁ πατήρ, μόνος γὰρ ἀγαθὸς ὁ πατὴρ, ὅτι πρῶτον ἀγαθὸν ὁ πατήρ. κατὰ γὰρ τὸν μέγαν εἰπεῖν Βασίλειον, λέγων ὁ υἱὸς, οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεὸς, οὐχὶ ἑαυτὸν ἔξω τιθεὶς τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως ταῦτα λέγει, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ὁ πατὴρ, τῷ οὐδεὶς συνυπακουομένου τοῦ πρώτου, τὸ δεύτερον εἰρῆσθαι πιστεύομεν. καὶ πάλιν, μόνος οἶδε τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, ὅτι πρῶτος οἶδε τὸν υἱὸν ὁ πατήρ, τὸ γὰρ πνεῦμα, εἰ καὶ οἶδε σὺν

Patre, ſed Patri primam cognitionem attribui, quod ex Patre Filius cognoſcendi facultatem habeat: hæc omnia magnus Baſilius ſua interpretatione adornans tum in ſua, quã ad Amphilochium ſcripſit Epiſtola, cuius illud principium eſt; *A multis iam queritur de Euangelico dicto*, tum in alia ad Cæſarienſes Epiſtola Apologetica de ſua receſſione; cuius principium, *Sæpius admiratus ſum, quid erga nos paſſi eſtis*, dat intelligere eum, qui dicit, ſolus cauſa Pater, nihil aliud innuere, niſi primam cauſam Patrem eſſe, veluti principium, originem, & fontem cauſæ eorum omnium quæ per Filium, & ex Filio eſſe dicuntur, cum ad eum referantur. Cum enim vbicumque ſolus de Patre dicitur, ad notandum primum Patrem accipitur, nihil differt, ſola cauſa, aut prima cauſa Pater. *Solus enim bonus Pater, quod primum bonum Pater ſit*. Nam, vt cum magno Baſilio loquamur, *dicens Filius, nemo bonus niſi vnus Deus, non ſemetipſum extra naturam boni collocans, illa profert, ſed quoniam primum bonum Pater eſt, cum illi nemini primum ſubaudiatur, ſecundum dici credimus. Rurſumque, ſolus nouit Filium Pater, quod primus nouit Filium Pater. Nam Spiritus licet nouerit vna cum Patre Filium, attamen quia Pater primus*

eo præterea quod sint & Filium & Spiritum ex Patre habere.

ἐστι δὲ ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι, ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει ὅ, τε υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα.

REFVTATIO.

Neque ab exquisita rerum tractatione absonum fuerit, interrogatione contra proposita vti. Si igitur *simul*, quando Spiritus per Filium processio fuerit? Hoc enim ita se habet. si quod simul ideo non ex Filio, quod simul neque per Filium. Sed per Filium est, & simul. ergo ex Filio & simul fuerit. Quæ vero adnotatio indicat, ex Patre & Filium & Spiritum habere quod sint, hæc eadem probat, non duas esse causas Spiritus, licet ex Filio Spiritus dicatur esse. Etenim si ipsum quod sit ex Patre dicitur Filius habere indistinctim & simul cum illius æternitate, quomodo proprium principium aut secundum post Patrem illius, qui per ipsum indiuisim ex Patre Spiritus procedit, fuerit, & non potius amborum principium Pater, ad quem, & quod per Filium dicitur esse, refertur?

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐδὲν ἀπᾷδον τῇ ἀκριβείᾳ, ἀντιπεριστάσαντας καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν. εἰ γοῦν ἅμα, πότε ἡ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσις. ἔχει γὰρ οὕτω. εἰ διότι ἅμα διὰ τοῦτο οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, διότι ἅμα, οὐδὲ διὰ τοῦ υἱοῦ. ἀλλὰ μὴν διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἅμα, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἄρα καὶ ἅμα. ἡ δὲ δηλοῦσα ἐπισημείωσις ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχειν τὸ εἶναι τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, αὕτη ἐστὶν ἡ παριστῶσα μὴ δύο εἶναι τὰς αἰτίας τοῦ πνεύματος. εἰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγεται εἶναι τὸ πνεῦμα. εἰ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει ὁ υἱὸς ἀδιαιρέτως τε καὶ συναϊδίως, πῶς ἂν ἰδία ἀρχὴ, ἢ δευτέρα μετὰ τὸν πατέρα ἀρχὴ τοῦ δι' αὐτοῦ ἀδιαιρέτως ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευομένου πνεύματος ἔσται, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἀμφοτέρων ὁ πατὴρ ἔσται ἀρχὴ, πρὸς ὃν ἀναφέρεται καὶ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ λεγόμενον εἶναι;

Ex eodem.

CXL. *Ac proinde nec tres Deos, Patrem & Filium & Spiritum sanctum asserimus, quin potius Trinitatem vnum Deum dicimus, sic videlicet vt Filius & Spiritus sanctus ad vnum authorem referantur.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρμ'. Διὸ οὐδὲ τρεῖς Θεοὺς λεγομένους τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἕνα δὲ μᾶλλον Θεὸν, τὴν ἁγίαν Τριάδα, εἰς ἓν αἴτιον υἱοῦ καὶ πνεύματος ἀναφερομένων.

ANIMADVERSIO.

Vnam causam rursus Patrem

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἓν αἴτιον πάλιν τὸν πατέρα δη-

nempe

λαβὲ τοῦ υἱοῦ καὶ πνεύματος μάνθανε.

nempe Filij & Spiritus diſcito.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν διάφορον αἴτιον ἴσθι τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα. διάφορον δὲ αἴτιον ὁ πατήρ, ὅτι τοῦ μὲν υἱοῦ δι' οὐδενός ἐστιν αἴτιος, τοῦ δὲ πνεύματος διὰ τοῦ υἱοῦ. Εἰ γὰρ ἀμέσως ἀμφότερα ἐκ πατρὸς, καὶ ὁ πατὴρ ἀδιάφορον αἴτιον, καὶ τὰ αἰτιατὰ υἱοὶ ἂν ἦσαν καὶ ἄμφω, καὶ μαρτυρήσει μοι τὸν λόγον ὁ ἐν ἁγίοις δογματικώτατος Θεόδωρος ὁ τῆς Ῥαϊθοῦ ἐν τῷ δογματικῷ Λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Ἄτοπον οἶμαι, καὶ καλῶς γε τοῦτο νενόμικα, φάσκων οὕτω ῥητῶς, Πνεῦμα, καθὰ φθάσας ἔφην, λέγεται ὁ Θεὸς, καὶ ἅγιος, συντιθέμενα δὲ ἄμφω τὰ ὀνόματα τῷ ἰδίως καλουμένῳ, πνεῦμα ἅγιον ἁρμόζει καθάπερ ἡ τοῦ πατρὸς ἐπίκλησις τῷ αἰτίῳ, καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ, τῷ ἀμέσως ἐκ τοῦ αἰτίου.

REFVTATIO.

Sed rurſum diuerſam cauſam Filij & Spiritus Patrem tu quoque perdiſcito. Diuerſa autem cauſa Pater eſt, quod Filij per nullum alium, Spiritus per Filium cauſa eſt. Etenim ſi ambo eſſent ex Patre immediate, & Pater indifferens cauſa, vtique & ipſa cauſata ambo filij eſſent. Et fidem ſermoni meo conciliabit dogmatum aſſertor maximus Theodorus Raithenus, qui Oratione ſua Dogmatica, cuius illud principium eſt, *Abſurdum eſſe, & probe hoc exiſtimaui*, hæc ipſiſſima habet; *Spiritus, vt iam antea dixi, Deus, & Sanctus Deus, quæ nomina ambo ſimul concinnata, qui proprie ſic vocatur Spiritus ſanctus, aptantur quemadmodum Patris appellatio cauſæ, & ea quæ Filij eſt illi, qui ex cauſa immediate eſt.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρμά. Εἷς πατὴρ, καὶ ὁ πατὴρ ἄναρχος, τουτέστιν ἀναίτιος, οὐ γὰρ ἔκ τινος. εἷς υἱὸς ὁ υἱὸς, καὶ οὐκ ἄναρχος, τουτέστιν, οὐκ ἀναίτιος, ἐκ τοῦ πατρὸς γάρ. εἰ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ χρόνου λάβῃς ἀρχὴν καὶ ἄναρχος. ποιητὴς γὰρ χρόνων οὐχ ὑπὸ χρόνου. ἓν πνεῦμα ἅγιον τὸ πνεῦμα, προϊὸν μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐχ υἱϊκῶς δὲ, ἀλλ' ἐκπορευτῶς, οὔ-

Ex eodem.

CXLI. *Vnus Pater, & originis expers, hoc eſt cauſæ. Neq; enim ex vllo eſt. Vnus item Filius eſt Filius, non tamen principij, hoc eſt cauſæ, expers. Quod ſi principium hoc de tempore intelligas, principio quoque caret. Neque enim tempori ſubeſt temporum effector. Vnus denique Spiritus, Spiritus ſanctus eſt, progreſſus ex Patre, non tamen filiationis modo, ſed proceſſionis. Nec*

vero Pater idcirco ab ingeniti proprietate desciuit, quia genuit: nec rursus Filius a generatione, quia ex ingenita genitus est. qui enim hoc fieri posset? nec postremo Spiritus, aut in Patrem aut in Filium immutatus est, quia processit, & quia Deus est. Immobilis siquidem est proprietas. Quo enim alioquin modo proprietas sibi constaret, si moueretur, atque a se desisceret? Nam si Filius Pater est, Pater sane proprie non est. Vnus enim proprie Pater est. Eodē modo si Filius Pater est, Filius proprie non est. Vnus enim proprie Filius est, atque vnus Spiritus sanctus. Hoc porro scire operaepretium est, quod Patrem ex vllo esse minime dicimus, sed Filij Patrem esse asserimus. Filium item nec causam, nec Patrem esse dicimus, verum eum & ex Patre esse, & Patris Filium esse. Denique Spiritum sanctum, & ex Patre esse statuimus, & Patris Spiritum appellamus. At vero eum ex Filio esse non dicimus, sed Filij Spiritum nominamus. Si quis enim spiritum Christi non habet, ait Apostolus, hic non est eius. atque ipsum nobis per Filium & patefactum esse, & impertiri confitemur. Insufflauit enim ait ille, & dixit Discipulis suis, Accipite Spiritum sanctum. Quemadmodum videlicet ex sole quidem, & radius & splendor ortum habent, ipse enim & radij, & splendoris fons est, per radium autem nobis splendor communicatur, atque ipse est, qui nos collustrat, atque

τε τοῦ πατρὸς ἐκστάντος τῆς ἀγεννησίας, ὅτι γεγέννηκεν, οὔτε τοῦ υἱοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐκ τοῦ ἀγεννήτου, πῶς γάρ; οὔτε τοῦ πνεύματος μεταπίπτοντος εἰς πατέρα ἢ υἱὸν, ὅτι ἐκπεπόρευται, καὶ ὅτι Θεός, ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος. ἢ πῶς ἂν ἰδιότης μένοι, κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα. Εἰ γὰρ υἱὸς ὁ πατὴρ, οὐ πατὴρ κυρίως, καὶ εἰ πατὴρ ὁ υἱὸς, οὐ κυρίως υἱὸς, καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸν πατέρα οὐ λέγομεν ἔκ τινος, λέγομεν δὲ αὐτὸν τοῦ υἱοῦ πατέρα, τὸν δὲ υἱὸν οὐ λέγομεν αἴτιον οὐδὲ πατέρα, λέγομεν δὲ αὐτὸν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱὸν τοῦ πατρός. καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς λέγομεν, καὶ πνεῦμα πατρὸς ὀνομάζομεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, πνεῦμα δὲ υἱοῦ ὀνομάζομεν. εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, καὶ δι᾽ υἱοῦ πεφανερῶσθαι καὶ μεταδίδοσθαι ἡμῖν ὁμολογοῦμεν. ἐνεφύσησε γὰρ καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, λάβετε πνεῦμα ἅγιον, ὥσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἥτε ἀκτὶς καὶ ἔλλαμψις, αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ πηγὴ τῆς τε ἀκτῖνος καὶ τῆς ἐλλάμψεως, διὰ δὲ τῆς ἀκτῖνος ἡ ἔλλαμψις ἡμῖν μεταδίδοται, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς καὶ μετεχομένη ὑφ᾽ ἡμῶν. τὸν δὲ υἱὸν, οὔτε τοῦ πνεύματος

a nobis

λέγομεν, ἔτι μὴν ἐκ τοῦ πνεύματος.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπιστατικώτερον ταύτης ἀκούσας τῆς περικοπῆς, καὶ τὴν διὰ ταύτης διδασκαλίαν συμβίβασον πρὸς ἅπερ ἀνώτερον παρὰ τῶν λοιπῶν θεοφόρων πατέρων, τοῦ Θεολόγου δηλαδὴ Γρηγορίου, τοῦ Νύσσης, καὶ τοῦ ἱεροφάντορος Διονυσίου παρέλαβες. ἐκείνων γὰρ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὴν τοῦ πνεύματος δογματισάντων ἐκπόρευσιν, οὗτος ὁ θεοφόρος Πατὴρ ἐκείνοις συνῳδὰ διδάσκων, διέξεισι, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς λέγομεν, καὶ πνεῦμα πατρὸς ὀνομάζομεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν. πρὸς τούτοις σημείωσαι, καὶ ὅτι ῥητῶς ἀπηγόρευσε τὸν υἱὸν αἴτιον λέγεσθαι, ἐν οἷς γράφει, τὸν δὲ υἱὸν οὐ λέγομεν αἴτιον, οὐδὲ πατέρα, ὡς διὰ τούτων συνάγεσθαι, τό, ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, τοῦ παναγίου πνεύματος τὴν ἐκπόρευσιν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Διότι ὁ Ἅγιος οὗτος ἔφη τό, πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς λέγομεν, καὶ πνεῦμα πατρὸς ὀνομάζομεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, διὰ τοῦτο ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι συνάγεις τὸ πνεῦμα; ἀλλὰ τίς τῶν πρὸ ἡμῶν τὴν τοιαύτην τοῦ Θεολόγου τούτου Πατρὸς ἐξηγούμενος ῥῆσιν οὕτω λέγει ῥητῶς; Ὁ μέντοι Δαμασκηνὸς Ἰωάννης τὸ ἐκ πατρὸς λέγων ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ πρώτης αἰτίας, οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ

a nobis percipitur. At Filium nec Spiritus filium, nec ex Spiritu eſſe dicimus.

ANIMADVERSIO.

Attentius recolens hanc pericopem, & quæ per eam doctrina traditur, concordato cum ijs, quæ ſupra ex reliquis deiferis Patribus, Gregorio nempe Theologo, Nyſſeno, & cæleſtia reuelante Dionyſio accepiſti. Nanque cum illi ex ſolo Patre proceſſionem Spiritus decreuiſſent, hic diuinus item Pater non aliena ab eorum ſententia edocens, explanat; Spiritum ſanctum ex Patre dicimus, & Spiritum Patris nuncupamus, ex Filio vero Spiritum non dicimus. Ad hæc notato, ipſiſſimis verbis eum vetuiſſe, Spiritus cauſam dicere Filium, cum ſcribit; Filium vero cauſam non dicimus, neque Patrem. Ita vt ex ijs colligere liceat, ex ſolo Patre Spiritus ſancti proceſſionem eſſe.

REFVTATIO.

Propterea quod Sanctus iſte dixit; *Spiritum ſanctum ex Patre dicimus, & ſpiritum Patris appellamus, at vero eum ex Filio eſſe non dicimus*, tu ex ſolo Patre Spiritum eſſe colligis? Sed quis nam ex ijs omnibus, qui hoc huiuſce Theologi dictum ante nos expoſuerunt, verba ſimilia protulit? Damaſcenus ſiquidem Ioannes aſſerens ex Patre

tre

tre veluti ex primo principio & prima causa, negat ex Filio tanquam ex primo principio dici, nec vnquam vetuit ex Filio tanquam ex continente, nec per continentem. Idem enim valent ex, & per præpositiones. Hoc in vsu est & ipsi scripturæ, nec sanctis Patribus ignotum. Etenim si, ex Filio, veluti ex Patre per Filium, & pari modo ex vtroque: & si veluti ex prima causa Patre, ex continente vero Filio, quæ magnus Athanasius, magnus Cyrillus, Nyssenus Gregorius, sapiens Ioannes nec contra hiscere auderet, sed modis omnibus enunciaret, pari modo ex Filio esse Spiritum: per Filium enim esse nec ipse negat; cum pares vires habeant præpositiones ex, & per. Quod si veluti ex prima causa Filio quispiam dixerit, quod nullus ex Patribus asseruit, contra sese opponet, magnumq; clamabit. Hæc cum in illud, *ex Filio Spiritum non dicimus*, alius quispiam in rebus diuinis admodum præstans, & sublimis ingenij vir, ante nos interpretatus fuerit, nos nihil vltra addemus. Quod vero notas, verbis ipsissimis vetare Sanctum, ne Filius dicatur causa, suadeant tibi, quæ multis in locis Scriptorum dicta insperfa sunt, patefacientia, Patrem omnium causam esse, omniumque principium, non ad excludendum Filium illa proferri

φησὶν ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς, καὶ οὐκ ἀπηγόρευσε τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ προσεχοῦς, ἤτοι διὰ τοῦ προσεχοῦς. ταυτὸν γὰρ δύναται ἡ διὰ πρόθεσις, καὶ ἡ ἐξ, καὶ τοῦτο συνήθης καὶ αὐτῇ τῇ γραφῇ καὶ τοῖς ἁγίοις Πατράσιν οὐκ ἀγνοούμενον. εἰ μὲν ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν. ὁμοίως μὲν καὶ εἰ ἐκ πρώτης μὲν αἰτίας τοῦ πατρὸς, ἐκ τοῦ προσεχοῦς δὲ τοῦ υἱοῦ, ἅπερ φασὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ μέγας Κύριλλος, ὁ Νύσσης Γρηγόριος, οὐκ ἂν ὁ σοφὸς Ἰωάννης ἀντιφθέγξαιτο, ἀλλ' ἐρεῖ καὶ αὐτὸς, ὅτι οὕτως καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, διὰ τοῦ υἱοῦ γὰρ φησὶ καὶ αὐτὸς, ὡς ἰσοδυναμούσης, τῆς διὰ καὶ τῆς ἐξ. Εἰ δὲ ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγοι τις, ὅπερ εἶπε τῶν Ἁγίων οὐδεὶς, καὶ ἀντιφθέγξεται καὶ μέγα βοήσει, ταῦτα εἰς τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἑτέρου πρὸ ἡμῶν εἰρηκότος σοφοῦ τὰ θεῖα, καὶ ὑψηλοῦ τὴν διάνοιαν, πλέον ἡμεῖς ἐροῦμεν οὐδέν. ὅτι δὲ σημειοῦσθαι λέγεις καὶ τὸ ῥητῶς ἀπαγορεύειν τὸν Ἅγιον λέγεσθαι τὸν υἱὸν αἴτιον, πειθέτω σε αἱ πολλαχοῦ τῆς γραφῆς δηλοῦσαι ῥήσεις, τὸν πατέρα αἴτιον πάντων καὶ ἀρχὴν πάντων, μὴ πρὸς διαστολὴν τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς δήλωσιν τοῦ, αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν πατέρα ἀρχὴν καὶ ῥίζαν

ferri

τῆς ἁπάντων αἰτίας εἶναι, εἰ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τὰ πάντα ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι λέγεται. καὶ συνίστησι τὴν ἔννοιαν ταύτην καὶ αὐτὸς ὁ Ἅγιος, λέγων ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ, τὸν δὲ υἱὸν οὐ λέγομεν αἴτιον οὐδὲ πατέρα, οἱονεὶ γὰρ τοῦτο ἐμφαίνων ἐστίν, ὁ δὲ υἱὸς ὥσπερ οὐκ ἔστι πατήρ, οὐδὲ αἴτιος κατὰ τὸν πατέρα ἐστί, τουτέστιν οὐκ αὐτός ἐστιν ἡ τῆς αἰτίας ῥίζα τε καὶ ἀρχή.

ferri, ſed ad manifeſtandum eundem ipſum Patrem principium, originem, & cauſam omnium eſſe, licet per Filium vniuerſa dicantur eſſe. Et hanc ſententiam confirmat idemmet Sanctus in eadem pericope dicens; Filium vero non dicimus cauſam, neque Patrem, id plane nec aliud inſinuans: Filius vero vti Pater non eſt, neque cauſa vti Pater eſt: Non eſt nempe ipſe cauſæ origo, & pincipium.

Ἐκ τοῦ ιγ'. Κεφαλαίου τοῦ περὶ θείων Ὀνομάτων.

ρμβ'. Ὅταν γὰρ ἐννοήσω μίαν τῶν ὑποστάσεων, τέλειον Θεὸν αὐτὴν οἶδα, τελείαν οὐσίαν. ὅταν δὲ συνάψω καὶ συναριθμήσω τὰ τρία, ἕνα Θεὸν οἶδα τέλειον. οὐ σύνθετόν ἐστιν ἡ θεότης ἀλλ' ἐν τρισὶ τελείοις ἓν τέλειον, ἀμερὲς καὶ ἀσύνθετον, ὅταν δὲ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τῶν ὑποστάσεων ἐννοήσω, οἶδα ὅτι ἐστὶν ὁ πατὴρ ὑπερούσιος, ἥλιος, πηγὴ ἀγαθότητος, ἄβυσσος οὐσίας, λόγου, σοφίας, δυνάμεως, φωτός, θεότητος πηγὴ γεννητικὴ καὶ προβλητικὴ τοῦ ἐν αὐτῷ κρυφίου ἀγαθοῦ. αὐτὸς μὲν οὖν ἐστι νοῦς, ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος, καὶ ἵνα μὴ πολλὰ λέγω, οὐκ ἔστι τῷ πατρὶ λόγος, σοφία,

Eiuſdem ex decimo tertio Capite de diuinis Nominibus.

CXLII. *Nam cum vnam ex tribus perſonis conſidero, perfectum Deum ac perfectam ſubſtantiam agnoſco, rurſus cum tres perſonas connecto, ſimulque recenſeo Deum vnum perfectum agnoſco. Neq; enim compoſitum quiddam eſt diuinitas: ſed in tribus perfectis perſonis vna perfecta, ſimplex, ac diuiſionis expers natura. Cum denique mutuam eam affectionem, quæ inter perſonas eſt, animo contemplor, illud compertum habeo, Patrem ſupereſſentialem ſolem eſſe, bonitatis fontem, eſſentiæ, rationis, ſapientiæ, potentiæ, luminis, diuinitatis abyſſum, deliteſcentis atque abſtruſi in ſe boni genitricem, ac productricem ſcaturigenem. Ipſe quippe mens eſt, rationis abyſſus, verbi genitor, explanantiſque ſpiritus per Verbum productor. Ac, ne multa dicam, Patri non aliud eſt verbum, non alia ſapientia,*

vis

tis ac voluntas præter Filiũ, qui sola est Patris potentia, a qua rerũ omnium procreatio initium accepit. Ad hunc modum, vt perfecta persona ex perfecta persona genita quemadmodũ ipse nouit, Filius est, ac dicitur. Ac postremo Spiritus sanctus, Patris potentia est, diuinitatis latebrã declarans, a Patre quidem per Filium procedens, quo pacto id fiat, nouit ipse, non tamen gignendi modo. Vnde etiã Spiritus sanctus uniuersi procreationẽ veluti omnibus suis numeris absoluit. Quo circa ea omnia, quæ causæ, parenti, fonti, genitori conueniũt, ea soli Patri accommodari debẽt: quæ autem a causa profecto ac genito Filio, Verbo, primordiali potentiæ, voluntati, sapientiæ quadrant, ea Filio tribuenda sunt: ea demiq; omnia quæ a causa per processionem mananti, atque obscura patefacienti & perficiẽti potentiæ congruunt, Spiritui soli assignare conuenit. Ac Pater quidem fons & auctor est, tum Filij tum Spiritus sancti: solius tamen Filij Pater, ac Spiritus sancti productor. Filius autem, & Filius & Verbũ, & sapientia & potentia & imago, & splendor, & character Patris est, & ex Patre. At Spiritus sanctus non Patris Filius, sed Patris spiritus est, vt qui ex Patre procedat. Nullus enim ad rem vllam sine Spiritu sancto impetus esse potest. Qui Filij quoque Spiritus dicitur, non vt ex ipso, sed per ipsum ex Patre procedens. Solus enim Pater causa est

δύναμις, θέλησις, εἰ μὴ ὁ υἱός, ὅς ἐστιν ἡ μόνη δύναμις τοῦ πατρός, ἡ προκαταρκτικὴ τῆς τῶν πάντων ποιήσεως, οὗτος ὡς τελεία ὑπόστασις γεννώμενος ὡς οἶδεν αὐτός, υἱός ἐστί τε καὶ λέγεται. τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ πατρός, ἐκ πατρὸς μὲν δι' υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν, οὐ γεννητῶς, διὸ καὶ πνεῦμα ἅγιον τὸ τελεσιουργὸν τῆς τῶν ἁπάντων ποιήσεως. ὅσα γοῦν ἁρμόζει αἰτίῳ, πατρί, πηγῇ, γεννήτορι, τῷ πατρὶ μόνῳ προσαρμοστέα, ὅσα δὲ αἰτιατῷ, γεννητῷ, υἱῷ, λόγῳ, δυνάμει, προκαταρκτικῇ θελήσει, σοφίᾳ τῷ υἱῷ, ὅσα δὲ αἰτιατῷ, ἐκπορευτῷ, ἐκφαντορικῷ τελεσιουργικῇ δυνάμει, τῷ ἁγίῳ πνεύματι. ὁ πατήρ, πηγή, αἰτία υἱοῦ καὶ πνεύματος. ὁ υἱός, υἱός, λόγος, σοφία, καὶ δύναμις, εἰκών, ἀπαύγασμα, χαρακτὴρ τοῦ πατρός, καὶ ἐκ τοῦ πατρός, οὐχ υἱὸς δὲ τοῦ πνεύματος. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πνεῦμα τοῦ πατρός, ὡς ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, οὐδεμία γὰρ ὁρμὴ ἄνευ πνεύματος. καὶ υἱοῦ δὲ πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατήρ.

ANIMADVERSIO.

Considerato diligenter, quæ-

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐννόησον ἀκριβῶς, πῶς ὅσα δὲ

cunque

ὅλης τῆς περικοπῆς ταύτης ἀσαφῶς τάχα φαίνεται γράψας ὁ Ἅγιος, ἐν τῷ τέλει ταύτης καὶ ἐσαφήνισε, καὶ ἡρμήνευσε. διὰ ταύτης δὲ καὶ τὴν προλαβοῦσαν περικοπήν. ὃ γὰρ ἐν ἐκείνῃ εἶπεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἐν ταύτῃ σαφέστερον εἴρηκεν εἰπών, καὶ υἱοῦ πνεῦμα οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον. ἡ δὲ τοῦ, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατὴρ, ἐπαγωγὴ, τὴν ὅλην ὡς εἴπομεν περικοπὴν ἐσαφήνισεν.

cunque per totam hanc pericopem obſcure forte videtur Sanctus ſcripſiſſe, in fine illius & declaraſſe, & explanaſſe, & per hanc & prædigeſtam pericopem. Quod enim in illa dixit, ex Filio vero non dicimus Spiritum, in hac dilucidius explicauit dicens, & Filij Spiritus, non vti ex ipſo, ſed vti per ipſum ex Patre procedens. Tandem illa quæ ſubinfert, ſolus enim cauſa Pater, vniuerſam, vt diximus, pericopem elucidarunt.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθῶς μὲν τὰ ἐν τῷ τέλει τῆς ῥηθείσης περικοπῆς τῷ Ἁγίῳ εἰρημένα, σαφήνειάν τινα φέρουσι τῶν, ὅσα δι' ὅλης τῆς περικοπῆς ταύτης, ἀλλὰ δὴ καὶ τῆς προλαβούσης ἀσαφῶς τάχα φαίνεται γράψας, πλὴν οὐχ ὡς ἡ σὴ διδάσκει ἐπιστασία, ἀλλὰ βαθύτερον ἄλλως καὶ ἀκριβέστερον. εἰπὼν γὰρ ὁ Ἅγιος ἐν τῇ προλαβούσῃ περικοπῇ, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, καὶ θέλων ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ παραστῆσαι, ὡς ἐκεῖνο τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἀναιρεῖ, ὅπερ ὁ κάκιστος Εὐνόμιος ἐδογμάτιζεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ προηγουμένως, ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς λέγων τὸ πνεῦμα, οὐ μέντοι τὸ ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ παραλαμβανόμενον. οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως τὸ τῶν τριῶν συνεχές τε καὶ συμφυὲς τηρηθείη, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον εἴη· ἐπὶ σαφηνείᾳ καὶ ἑρ-

REFVTATIO.

Vere quidem in fine adductæ pericopes appoſita a Sancto, declarationem eorum continent, quæ per vniuerſam dictam pericopem, nec non in præcedenti perobſcure videtur ſcripſiſſe, non eo tamen modo, quem tua doctrina proponit, ſed profundiori & exquiſitiori. Nam cum in præcedente Sanctus ſcripſiſſet, ex Filio vero Spiritum non dicimus, volenſq; in dicta pericope exponere, illud ex Filio, conuellere quæ peſſimus Eunomius decernebat, ex Filio antecedenter veluti ex prima cauſa & principio Spiritum aſſerens, non vero per Filium receptum: neque enim alio modo trium continuũ, & commune, quod in natura eſt, conſeruatur, niſi Spiritus per Filium ex Patre procederet, pro claritate, & expoſitione,

quæ

quæ forte obscure digesta antea fuere, subiunxit in dicta pericope, *non tanquam ex ipso*. Et vna simul a te, qui legis, illud consideretur, vti ex prima causa & principio, sed vti per ipsum ex Patre procedens. cui cum addit; *Solus enim causa Pater*, manifestauit, non esse causam primariam Filium, eorum quorum ipse causa Pater est. itemque non esse primam causam, & principium Filium: non vero, vt quidam suspicati sunt, propterea Sanctus dixit, *Ex Filio vero Spiritum non dicimus*, vt distingueret Filium a Patre. Nam si id esset, nunquam dixisset, non vti ex ipso, sed vt per ipsum procedens. Separatio enim Filij a Patre nunquam in existentia Spiritus a Patre, illud per Filium admitteret. Veruntamen illud, Nemo bonus nisi vnus Deus, magnus Basilius, pro eo nisi solus Pater exponens, & plane dicens, dictionem denotare, primum bonum esse Patrem, & illud; Nemo nouit Filium nisi Pater, & in illa interpretatione demonstrans, non ad discernendum Spiritum dictum esse, sed ad manifestandum, primo Patri Filij naturæ cognitionem inesse. rursusque exponens illud; neque Filius nouit diem finis nisi Pater, & in eo aperte enuncians, non Filium distingui a

μηνεία τὴν τάχα ἀσαφῶς προρρηθέντων, ἐπήγαγεν ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ τὸ οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ. καὶ συνεπισκεψάσθω σοι τῷ ἀναγινώσκοντι, τὸ, ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, προσθεὶς δὲ καὶ τὸ, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατὴρ, δεδήλωκεν, ὡς οὐκ αὖ εἴη αἴτιον ἀρχικὸν ὁ υἱὸς, ὧν αὐτοαίτιος ὁ πατὴρ, καὶ ὡς οὐχὶ πρώτη αἰτία καὶ ἀρχὴ τοῦ πνεύματός ἐστιν ὁ υἱός. οὐ μέντοι, ὡς τινὲς ὑπειλήφασι, διὰ τοῦτο ὁ Ἅγιος ἔφη, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἵνα διαστέλλῃ τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρός. εἰ γὰρ τοῦτ' ἦν, οὐκ ἄν ποτε ἔφη, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ πατρὸς διαστολὴ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἄν ποτε ἐν τῇ ἐκ πατρὸς ὑπάρξει τοῦ πνεύματος, παραδέξαιτο τὸ δι' υἱοῦ. ἀλλὰ καὶ τὸ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεὸς ὁ μέγας Βασίλειος ἀντὶ τοῦ, εἰ μὴ μόνος ὁ πατὴρ ἐξηγούμενος, καὶ σαφῶς λέγων, δήλωσιν ἔχειν τὸ ῥῆμα τοῦ πρῶτον ἀγαθὸν εἶναι τὸν πατέρα. καὶ τὸ, οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν εἰ μὴ, ὁ πατὴρ, καὶ παριστῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἑρμηνείᾳ οὐκ εἰς διαστολὴν τοῦ πνεύματος τοῦτο ῥηθῆναι, ἀλλ' εἰς δήλωσιν τοῦ πρώτῳ τῷ πατρὶ τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ υἱοῦ φύσεως ἐνυπάρχειν. καὶ πάλιν διερμηνεύων τὸ, οὐδ' αὖ ὁ υἱὸς ἔγνω τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους, εἰ μὴ ὁ πατὴρ, καὶ ἐν τούτῳ διαφανῶν, μὴ τὸν υἱὸν δια-

Patre

ἐξελεῦσθαι ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ τῷ πατρὶ τὴν προτέραν γνῶσιν προσμαρτυρεῖσθαι διὰ τὸ, ἐκ πατρὸς ἔχειν καὶ τὸν υἱὸν τὸ εἰδέναι. ταῦτα πάντα ὁ μέγας Βασίλειος ἐξηγητικῶς διερμηνεύων, ἔν τε μιᾷ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐπιστολῶν, ἧς ἡ ἀρχή· Ἐζητημένον ἤδη παρὰ πολλοῖς τὸ Εὐαγγελικὸν ῥητὸν, ἔν τε τῇ περὶ τῆς ὑποχωρήσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς Καισαρεῖς ἀπολογητικῇ ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, Πολλάκις ἐθαύμασα τί ποτε πρὸς ἡμᾶς πεπόνθατε, δίδωσι νοεῖν, ὡς ὁ λέγων μόνος αἴτιος ὁ πατὴρ, οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ, ἀλλ' ἢ ὅτι πρῶτον αἴτιον ὁ πατήρ ἐστιν, ὡς ἀρχὴ καὶ ῥίζα καὶ πηγὴ τῆς αἰτίας πάντων τῶν διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λεγομένων, εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων. ἐπειδὴ γὰρ ὁπουδήποτε τὸ μόνος λαμβάνεται ἐπὶ τοῦ πατρὸς εἰς δήλωσιν τοῦ πρῶτος ὁ πατὴρ λαμβάνεται, οὐδὲν διαφέρει λέγειν, μόνος αἴτιος ἢ πρῶτον αἴτιον ὁ πατὴρ, μόνος γὰρ ἀγαθὸς ὁ πατὴρ, ὅτι πρῶτον ἀγαθὸν ὁ πατήρ. κατὰ γὰρ τὸν μέγαν εἰπεῖν Βασίλειον, λέγων ὁ υἱὸς, οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεὸς, οὐχὶ ἑαυτὸν ἔξω τιθεὶς τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως ταῦτα λέγει, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ὁ πατὴρ, τῷ οὐδεὶς συνυπακουομένου τοῦ πρώτου, τὸ δεύτερον εἰρῆσθαί τι δοκοῦμεν. καὶ πάλιν, μόνος οἶδε τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, ὅτι πρῶτος οἶδε τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, τὸ γὰρ πνεῦμα, εἰ καὶ οἶδε σὺν

nouit Filium Pater, quod primus tus licet nouerit vna cum Patre

Patre, ſed Patri primam cognitionem attribui, quod ex Patre Filius cognoſcendi facultatem habeat: hæc omnia magnus Baſilius ſua interpretatione adornans tum in ſua, quā ad Amphilochium ſcripſit Epiſtola, cuius illud principium eſt; *A multis iam quæritur de Euangelico dicto*, tum in alia ad Cæſarienſes Epiſtola Apologetica de ſua ſeceſſione; cuius principium, *Sæpius admiratus ſum, quid erga nos paſſi eſtis*, dat intelligere eum, qui dicit, ſolus cauſa Pater, nihil aliud innuere, niſi primam cauſam Patrem eſſe, veluti principium, originem, & fontem cauſæ eorum omnium quæ per Filium, & ex Filio eſſe dicuntur, cum ad eum referantur. Cum enim vbicumque ſolus de Patre dicitur, ad notandum primum Patrem accipitur, nihil differt, ſola cauſa, aut prima cauſa Pater. *Solus enim bonus Pater, quod primum bonum Pater ſit*. Nam, vt cum magno Baſilio loquamur, *dicens Filius, nemo bonus niſi vnus Deus, non ſemet ipſum extra naturam boni collocans, illa profert, ſed quoniam primum bonum Pater eſt, cum illi nemini primum ſubaudiatur, ſecundum dici credimus. Rurſumque, ſolus nouit Filium Pater. Nam Spiritus Filium, attamen quia Pater pri-*

mus nouit, ipse quoque Filium nouit. Solus nouit diem finis Pater, quod primus eum Pater nouit; licet enim & Filius eum nouerit cum Patre, attamen quia primus Pater nouit, nouit & ipse diem illum: cognitionem enim Filius ex Patre possidet. Hæc verba omnia non mea sunt, sed terrarum Orbis luminis magni Basilij, & auctoritas tanti Patris lectoribus suadeat, fidem dictis præstare.

Dicta THEODORETI

Beati Theodoreti ex Tomo quinto Hæreticarum Fabularum. Cap. 3.

CXLIII. *Spiritum ergo sanctum ex Deo & Patre existentiã habere didicimus. Existentiæ autem modus neque creaturæ est similis: increatus est enim Spiritus sanctus, nec vnigenito Filio: nullus enim Sanctorum generationem appellauit existentiam Spiritus diuini. Ex Deo quidem ipsum esse, & Deum esse docent sacræ scripturæ. Christus autem Dominus hæc de illo dicit. Expedit vobis vt vadam: si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos. Et rursus; Cum autem venerit Paracletus, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, deducet vos in omnem veritatem. In eo autem, quod dixit, ex Patre procedit, ostendit Patrem esse*

τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν, ἀλλὰ διὰ τὸ τὸν πατέρα πρῶτον εἰδέναι, οἶδε καὶ αὐτὸ τὸν υἱόν. μόνος οἶδε τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους ὁ πατὴρ, ὅτι πρῶτος οἶδεν αὐτὴν ὁ πατήρ. εἰ γὰρ καὶ ὁ υἱὸς οἶδε ταύτην σὺν τῷ πατρὶ, ἀλλὰ διὰ τὸ τὸν πατέρα πρῶτον εἰδέναι, οἶδε καὶ αὐτὸς τὴν ἡμέραν ταύτην. τὸ γὰρ εἰδέναι ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει. ταῦτα πάντα τὰ ῥήματα, οὐκ ἐμὰ, ἀλλὰ τοῦ τῆς οἰκουμένης φωστῆρος Βασιλείου τοῦ πάνυ. καὶ πειθέτω σοὺ ἐντυγχάνοντας τὸ τοῦ πατρὸς ἀξιόπιστον.

Ῥήσεις ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.

Τοῦ Μακαρίτου Θεοδωρήτου, ἀπὸ τοῦ ε. τῶν περὶ Αἱρετικῆς κακομυθίας τόμων Κεφάλαιον γ'.

ρμγ'. Τὸ πνεῦμα τοίνυν τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἔχειν τὴν ὕπαρξιν μεμαθήκαμεν, ὁ δὲ τῆς ὑπάρξεως τρόπος, οὔτε τῇ κτίσει προσέοικεν, ἄκτιστον γὰρ τὸ πανάγιον πνεῦμα, οὔτε τῷ μονογενεῖ υἱῷ. οὐδεὶς γὰρ τῶν Θεοφόρων γέννησιν προσηγόρευσε τὴν τοῦ θείου πνεύματος ὕπαρξιν. ἐκ μέντοι τοῦ Θεοῦ εἶναι αὐτὸ καὶ θεὸν εἶναι, οἱ ἱεροὶ διδάσκουσι λόγοι. ὁ μὲν γὰρ δεσπότης Χριστὸς, ταῦτα περὶ αὐτοῦ φησὶ, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω, ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. καὶ πάλιν, ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ὁδηγήσει ὑμᾶς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, τῷ δὲ εἰπεῖν, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ἔδειξε πηγὴν ὄντα τὸν πνεύ-

fontem

ματος τὸν πατέρα, καὶ οὐκ εἶπεν ἐκπορεύσεται, ἀλλ᾽ ἐκπορεύεται, δεικνὺς καὶ τῆς φύσεως τὴν ταυτότητα, καὶ τῆς οὐσίας τὸ ἄτμητον, καὶ τὸ διάφορον καὶ ἡνωμένον τῶν ὑποστάσεων, τὸ γὰρ ἐκπορευόμενον ἀχώριστον ἐξ ἐκείνου, ἐξ οὗ ἐκπορεύεται. ὁ δὲ θεῖος Ἀπόστολος ταῦτα περὶ τοῦ πνεύματος ἔφησε, τὸ δὲ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, ὡς ἂν δὲ μή τις ἀγνοίᾳ ὑπολάβῃ τὴν ἔρευναν, ἐπήγαγεν, οὐδεὶς ἀνθρώπων οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

fontem ſpiritus. Et non dixit, procedet, ſed procedit, oſtendens & naturæ identitatem, & ſubſtantiæ indiuiſibilitatem, & indifferentiam. & vnionem perſonarum. Quod enim procedit, non poteſt ab eo ſeparari, a quo procedit. Diuinus vero Apoſtolus de Spiritu hæc dicit; Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei. Ac ne quis ignorantione eſſe ſcrutationem putaret, ſubiunxit; Nullus hominum nouit, quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt: ita & quæ Dei ſunt nemo cognouit, niſi ſpiritus Dei.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἄκουε καὶ τοῦ πολυμαθεστάτου καὶ σοφωτάτου πατρὸς, τὰ αὐτὰ τοῖς λοιποῖς θείοις Πατράσι περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως δογματίζοντος, καὶ ἐκ Θεοῦ πατρὸς ἔχειν τὴν ὕπαρξιν τοῦτο διδάσκοντος.

ANIMADVERSIO.

Audito hunc quoque ſapientiſſimum ac erudititiſſimum Patrem, non diuerſa ab alijs diuinis Patribus de proceſſione Spiritus ſancti decernentem, docentemque eum ex Deo Patre exiſtentiam habere.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὁ πολυμαθέστατος καὶ σοφώτατος οὗτος ἐνταῦθα μὲν οὐδέν τι λέγει ἀπᾷδον τῇ ἀληθείᾳ, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἔχειν τὴν ὕπαρξιν λέγων τὸ πνεῦμα. πόθεν γὰρ ἂν καὶ εἴη ἔχον τὰς τοῦ εἶναι ἀρχὰς καὶ πηγὰς, εἰ μὴ ἐκ πατρὸς; ἐν δὲ τοῖς κατὰ τοῦ μεγάλου Κυρίλλου ἀγῶσιν αὐτοῦ κατ᾽ ἐκείνου τοῦ τῆς οἰκουμένης φωστῆρος ἀγωνιζόμενος

REFVTATIO.

Erudititiſſimus ac ſapientiſſimus hic Vir, hic nihil habet, quod a veritate abſonum ſit, cum aſſerit, ex Deo & Patre Spiritum exiſtentiam habere, ex quonam enim ille originem ſuam ac fontem agnoſceret, niſi eſſet ex Patre? Veruntamen in ſuis aduerſus Cyrillum certaminibus, contra eundem Orbis terrarum lumen diſputans blaſphemiæ, ac impietatis notam

to praeterea quod sint & Filium & Spiritum ex Patre habere.

REFVTATIO.

Neque ab exquisita rerum tractatione absonum fuerit, interrogatione contra proposita vti. Si igitur *simul*, quando Spiritus per Filium processio fuerit? Hoc enim ita se habet. si quod simul ideo non ex Filio, quod simul neque per Filium. Sed per Filium est, & simul. ergo ex Filio & simul fuerit. Quae vero adnotatio indicat, ex Patre & Filium & Spiritum habere quod sint, haec eadem probat, non duas esse causas Spiritus, licet ex Filio Spiritus dicatur esse. Etenim si ipsum quod sit ex Patre dicitur Filius habere indistinctim & simul cum illius aeternitate, quomodo proprium principium aut secundum post Patrem illius, qui per ipsum indiuisim ex Patre Spiritus procedit, fuerit, & non potius amborum principium Pater, ad quem, & quod per Filium dicitur esse, refertur?

σιν δι' ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι, ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει ὅ, τε υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Οὐδὲν ἀπᾷδον τῇ ἀκριβείᾳ, ἀντιπερισπάσαντας καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν. εἰ γοῦν ἅμα, πότε ἡ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσις; ἔχει γὰρ οὕτω. εἰ διότι ἅμα διὰ τοῦτο οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, διότι ἅμα, οὐδὲ διὰ τοῦ υἱοῦ. ἀλλὰ μὴν διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἅμα, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἄρα καὶ ἅμα. ἡ δὲ δηλοῦσα ἐπισημείωσις ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχειν τὸ εἶναι τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, αὕτη ἐστὶν ἡ παριστῶσα μὴ δύο εἶναι τὰς αἰτίας τοῦ πνεύματος. εἰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγεται εἶναι τὸ πνεῦμα. εἰ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει ὁ υἱὸς ἀδιαιρέτως τε καὶ συναϊδίως, πῶς ἂν ἰδία ἀρχὴ, ἢ δευτέρα μετὰ τὸν πατέρα ἀρχὴ τοῦ δι' αὐτοῦ ἀδιαιρέτως ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευομένου πνεύματος ἔσται, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἀμφοτέρων ὁ πατὴρ ἔσται ἀρχὴ, πρὸς ὃν ἀναφέρεται καὶ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ λεγόμενον εἶναι;

Ex eodem.

CXL. *Ac proinde nec tres Deos, Patrem & Filium & Spiritum sanctum asserimus, quin potius Trinitatem vnum Deum dicimus, sic videlicet vt Filius & Spiritus sanctus ad vnum authorem referantur.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρμ΄. Διὸ οὐδὲ τρεῖς Θεοὺς λέγομεν τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἕνα δὲ μᾶλλον Θεὸν, τὴν ἁγίαν Τριάδα, εἰς ἓν αἴτιον υἱοῦ καὶ πνεύματος ἀναφερομένων.

ANIMADVERSIO.

Vnam causam rursus Patrem

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἓν αἴτιον πάλιν τὸν πατέρα δη-

nempe

λαβεῖν τοῦ υἱοῦ καὶ πνεύματος μάνθανε.

nempe Filij & Spiritus discito.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν διάφορον αἴτιον ἴσθι τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα. διάφορον δὲ αἴτιον ὁ πατήρ, ὅτι τοῦ μὲν υἱοῦ δι' οὐδενός ἐστιν αἴτιος, τοῦ δὲ πνεύματος διὰ τοῦ υἱοῦ. Εἰ γὰρ ἀμέσως ἀμφότερα ἐκ πατρὸς, καὶ ὁ πατὴρ ἀδιάφορον αἴτιον, καὶ τὰ αἰτιατὰ υἱοὶ ἂν ἦσαν καὶ ἄμφω, καὶ μαρτυρήσει μοι τὸν λόγον ὁ ἐν ἁγίοις δογματικώτατος Θεόδωρος ὁ τῆς Ῥαϊθοῦ ἐν τῷ δογματικῷ Λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Ἄτοπον οἶμαι, καὶ καλῶς γε τοῦτο νενόμικα, φάσκων οὕτω ῥητῶς, Πνεῦμα, καθὰ φθάσας ἔφην, λέγεται ὁ Θεὸς, καὶ ἅγιος, συντιθέμενα δὲ ἄμφω τὰ ὀνόματα τῷ ἰδίως καλουμένῳ, πνεῦμα ἅγιον ἁρμόζει καθάπερ ἡ τοῦ πατρὸς ἐπίκλησις τῷ αἰτίῳ, καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ, τῷ ἀμέσως ἐκ τοῦ αἰτίου.

REFVTATIO.

Sed rursum diuersam causam Filij & Spiritus Patrem tu quoque perdiscito. Diuersa autem causa Pater est, quod Filij per nullum alium, Spiritus per Filium causa est. Etenim si ambo essent ex Patre immediate, & Pater indifferens causa, vtique & ipsa causata ambo filij essent. Et fidem sermoni meo conciliabit dogmatum assertor maximus Theodorus Raithenus, qui Oratione sua Dogmatica, cuius illud principium est, *Absurdum esse, & probe hoc existimaui*, hæc ipsissima habet; *Spiritus, vt iam antea dixi, Deus, & Sanctus Deus, quæ nomina ambo simul concinnata, qui proprie sic vocatur Spiritus sanctus, aptantur quemadmodum Patris appellatio causæ, & ea quæ Filij est illi, qui ex causa immediate est.*

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρμα. Εἷς πατὴρ, καὶ ὁ πατὴρ ἄναρχος, τουτέστιν ἀναίτιος, οὐ γὰρ ἔκ τινος, εἷς υἱὸς ὁ υἱὸς, καὶ οὐκ ἄναρχος, τουτέστιν, οὐκ ἀναίτιος, ἐκ τοῦ πατρὸς γάρ. εἰ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ χρόνου λάβῃς ἀρχὴν καὶ ἄναρχος. ποιητὴς γὰρ χρόνων οὐχ ὑπὸ χρόνου. ἓν πνεῦμα ἅγιον τὸ πνεῦμα, προϊὸν μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐχ υἱϊκῶς δὲ, ἀλλ' ἐκπορευτῶς, οὐ-

Ex eodem.

CXLI. *Vnus Pater, & originis expers, hoc est causæ. Neq; enim ex vllo est. Vnus item Filius est Filius, non tamen principij, hoc est causæ, expers. Quod si principium hoc de tempore intelligas, principio quoque caret. Neque enim tempori subest temporum effector. Vnus denique Spiritus, Spiritus sanctus est, progressus ex Patre, non tamen filiationis modo, sed processionis. Nec*

vero Pater idcirco ab ingeniti proprietate desciuit, quia genuit: nec rursus Filius a generatione, quia ex ingenita genitus est. qui enim hoc fieri posset? nec postremo Spiritus, aut in Patrem aut in Filium immutatus est, quia processit, & quia Deus est. Immobilis siquidem est proprietas. Quo enim alioquin modo proprietas sibi constaret, si moueretur, atque a se descisceret? Nam si Filius Pater est, Pater sane proprie non est. Vnus enim proprie Pater est. Eodẽ modo si Filius Pater est, Filius proprie non est. Vnus enim proprie Filius est, atque vnus Spiritus sanctus. Hoc porro scire operæpretium est, quod Patrem ex vllo esse minime dicimus, sed Filij Patrem esse asserimus. Filium item nec causam, nec Patrem esse dicimus, verum eum & ex Patre esse, & Patris Filium esse. Denique Spiritum sanctum, & ex Patre esse statuimus, & Patris Spiritum appellamus. At vero eum ex Filio esse non dicimus, sed Filij Spiritum nominamus. Si quis enim spiritum Christi non habet, ait Apostolus, hic non est eius. atque ipsum nobis per Filium & patefactum esse, & impertiri confitemur. Insufflauit enim ait ille, & dixit Discipulis suis, Accipite Spiritum sanctum. Quemadmodum videlicet ex sole quidem, & radius & splendor ortum habent, ipse enim & radij, & splendoris fons est, per radium autem nobis splendor communicatur, atque ipse est, qui nos collustrat, atque a nobis

τε τοῦ πατρὸς ἐκστάντος τῆς ἀγεννησίας, ὅτι γεγέννηκεν, οὔτε τοῦ υἱοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐκ τοῦ ἀγεννήτου, πῶς γάρ; οὔτε τοῦ πνεύματος μεταπεπτωκότος εἰς πατέρα ἢ υἱὸν, ὅτι ἐκπεπόρευται, καὶ ὅτι Θεός, ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος. ἢ πῶς ἂν ἰδιότης μένοι, κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα. Εἰ γὰρ υἱὸς ὁ πατὴρ, οὐ πατὴρ κυρίως, καὶ εἰ πατὴρ ὁ υἱὸς, οὐ κυρίως υἱὸς, καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸν πατέρα οὐ λέγομεν ἔκ τινος, λέγομεν δὲ αὐτὸν τοῦ υἱοῦ πατέρα, τὸν δὲ υἱὸν οὐ λέγομεν αἴτιον οὐδὲ πατέρα, λέγομεν δὲ αὐτὸν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱὸν τοῦ πατρός. καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς λέγομεν, καὶ πνεῦμα πατρὸς ὀνομάζομεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, πνεῦμα δὲ υἱοῦ ὀνομάζομεν. εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, καὶ δι' υἱοῦ πεφανερῶσθαι καὶ μεταδίδοσθαι ἡμῖν ὁμολογοῦμεν. ἐνεφύσησε γὰρ καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, λάβετε πνεῦμα ἅγιον, ὥσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἥτε ἀκτὶς καὶ ἔλλαμψις, αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ πηγὴ τῆς τε ἀκτῖνος καὶ τῆς ἐλλάμψεως, διὰ δὲ τῆς ἀκτῖνος ἡ ἔλλαμψις ἡμῖν μεταδίδοται, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς καὶ μετεχομένη ὑφ' ἡμῶν. τὸν δὲ υἱὸν, οὔτε τοῦ πνεύματος.

λεγόμενον, ἔτι μὴν ἐκ τοῦ πνεύματος.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐπιστατικώτερον ταύτης ἀκούσας τῆς περικοπῆς, καὶ τὴν διὰ ταύτης διδασκαλίαν συμβίβασον πρὸς ἅπερ ἀνώτερον παρὰ τῶν λοιπῶν θεοφόρων πατέρων, τοῦ Θεολόγου δηλαδὴ Γρηγορίου, τοῦ Νύσσης, καὶ τοῦ ἱεροφάντορος Διονυσίου παρέλαβες. ἐκείνων γὰρ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὴν τοῦ πνεύματος δογματισάντων ἐκπόρευσιν, ἐνταῦθα ὁ θεοφόρος Πατὴρ ἐκείνοις συνῳδὰ διδάσκων, διέξεισι, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς λεγόμενον, καὶ πνεῦμα πατρὸς ὀνομάζομεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν. πρὸς τούτοις σημείωσαι, καὶ ὅτι ῥητῶς ἀπηγόρευσε τὸν υἱὸν αἴτιον λέγεσθαι, ἐν οἷς γράφει, τὸν δὲ υἱὸν οὐ λέγομεν αἴτιον, οὐδὲ πατέρα, ὡς διὰ τούτων συνάγεσθαι, τὸ, ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, τοῦ παναγίου πνεύματος τὴν ἐκπόρευσιν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Διότι ὁ Ἅγιος οὗτος ἔφη τὸ, πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς λέγομεν, καὶ πνεῦμα πατρὸς ὀνομάζομεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, διὰ τοῦτο ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι συνάγεις τὸ πνεῦμα; ἀλλὰ τίς τῶν πρὸ ἡμῶν τὴν τοιαύτην τοῦ Θεολόγου τούτου Πατρὸς ἐξηγούμενος ῥῆσιν οὕτω λέγει ῥητῶς, Ὁ μέντοι Δαμασκηνὸς Ἰωάννης τὸ ἐκ πατρὸς λέγων ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ πρώτης αἰτίας. οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ

a nobis percipitur. At Filium nec Spiritus filium, nec ex Spiritu eſſe dicimus.

ANIMADVERSIO.

Attentius recolens hanc pericopem, & quæ per eam doctrina traditur, concordato cum ijs, quæ ſupra ex reliquis deiferis Patribus, Gregorio nempe Theologo, Nyſſeno, & cæleſtia reuelante Dionyſio accepiſti. Nanque cum illi ex ſolo Patre proceſſionem Spiritus decreuiſſent, hic diuinus item Pater non aliena ab eorum ſententia edocens, explanat; Spiritum ſanctum ex Patre dicimus, & Spiritum Patris nuncupamus, ex Filio vero Spiritum non dicimus. Ad hæc notato, ipſiſſimis verbis eum vetuiſſe, Spiritus cauſam dicere Filium, cum ſcribit; Filium vero cauſam non dicimus, neque Patrem. Ita vt ex ijs colligere liceat, ex ſolo Patre Spiritus ſancti proceſſionem eſſe.

REFVTATIO.

Proptera quod Sanctus iſte dixit; *Spiritum ſanctum ex Patre dicimus, & ſpiritum Patris appellamus, at vero eum ex Filio eſſe non dicimus*, tu ex ſolo Patre Spiritum eſſe colligis? Sed quis nam ex ijs omnibus, qui hoc huiuſce Theologi dictum ante nos expoſuerunt, verba ſimilia protulit? Damaſcenus ſiquidem Ioannes aſſerens ex Pa-

tre veluti ex primo principio & prima causa, negat ex Filio tanquam ex primo principio dici, nec vnquam vetuit ex Filio tanquam ex continente, nec per continentem. Idem enim valent ex, & per præpositiones. Hoc in vsu est & ipsi scripturæ, nec sanctis Patribus ignotum. Etenim si, ex Filio, veluti ex Patre per Filium, & pari modo ex vtroque: & si veluti ex prima causa Patre, ex continente vero Filio, quæ magnus Athanasius, magnus Cyrillus, Nyssenus Gregorius, sapiens Ioannes nec contra hiscere auderet, sed modis omnibus enunciaret, pari modo ex Filio esse Spiritum: per Filium enim esse nec ipse negat; cum pares vires habeant præpositiones ex, & per. Quod si veluti ex prima causa Filio quispiam dixerit, quod nullus ex Patribus asseruit, contra sese opponet, magnumq; clamabit. Hæc cum in illud, *ex Filio Spiritum non dicimus*, alius quispiam in rebus diuinis admodum præstans, & sublimis ingenij vir, ante nos interpretatus fuerit, nos nihil vltra addemus. Quod vero notas, verbis ipsissimis vetare Sanctum, ne Filius dicatur causa, suadeant tibi, quæ multis in locis Scriptorum dicta insperſa sunt, patefacientia, Patrem omnium causam esse, omniumque principium, non ad excludendum Filium illa proferri

φησὶν ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς, καὶ οὐκ ἀπηγόρευσε τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ προσεχοῦς, ἤπου διὰ τοῦ προσεχοῦς. ταυτὸν γὰρ δύναται ἡ διὰ πρόθεσις, καὶ ἡ ἐξ, καὶ τοῦτο συνήθως καὶ αὐτῇ τῇ γραφῇ καὶ τοῖς ἁγίοις Πατράσιν οὐκ ἀγνοούμενον. εἰ μὲν ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν ὁμοίως μὲν καὶ εἰ ἐκ πρώτης μὲν αἰτίας τοῦ πατρὸς, ἐκ τοῦ προσεχοῦς δὲ τοῦ υἱοῦ, ἅπερ φασὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ μέγας Κύριλλος, ὁ Νύσσης Γρηγόριος, οὐκ αὖ ὁ σοφὸς Ἰωάννης ἀντιφθέγξαιτο, ἀλλ᾽ ἐρεῖ καὶ αὐτὸς, ὅτι οὕτως καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, διὰ τοῦ υἱοῦ γάρ φησι καὶ αὐτὸς, ὡς ἰσοδυναμούσης, τῆς διὰ καὶ τῆς ἐξ. Εἰ δὲ ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγοι τις, ὅπερ εἶπε τῶν Ἁγίων οὐδεὶς, καὶ ἀντιφθέγξεται καὶ μέγα βοήσει, ταῦτα εἰς τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἑτέρου περὶ ἡμῶν εἰρηκότος σοφοῦ τὰ θεῖα, καὶ ὑψηλοῦ τὴν διάνοιαν, πλέον ἡμεῖς ἐροῦμεν οὐδέν. ὅτι δὲ σημειοῦσθαι λέγεις καὶ τὸ ῥητῶς ἀπαγορεύειν τὸν Ἅγιον λέγεσθαι τὸν υἱὸν αἴτιον, πειθέτωσάν σε αἱ πολλαχοῦ τῆς γραφῆς δηλοῦσαι ῥήσεις, τὸν πατέρα αἴτιον πάντων καὶ ἀρχὴν πάντων, μὴ πρὸς διαστολὴν τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς δήλωσιν τοῦ, αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν πατέρα ἀρχὴν καὶ ῥίζαν

τῆς ἁπάντων αἰτίας εἶναι, εἰ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τὰ πάντα ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι λέγεται. καὶ συνίστησι τὴν ἔννοιαν ταύτην καὶ αὐτὸς ὁ Ἅγιος, λέγων ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ, τὸν δὲ υἱὸν οὐ λέγομεν αἴτιον οὐδὲ πατέρα, οὐκ ἄλλο γὰρ τοῦτο ἐμφαίνων ἐστὶν, ὁ δὲ υἱὸς ὥσπερ οὐκ ἔστι πατὴρ, οὐδὲ αἴτιος κατὰ τὸν πατέρα ἐστὶ, τουτέστιν οὐχὶ αὐτός ἐστιν ἡ τῆς αἰτίας ῥίζα τε καὶ ἀρχή.

ferri, ſed ad manifeſtandū eundem ipſum Patrem principium, originem, & cauſam omnium eſſe, licet per Filium vniuerſa dicantur eſſe. Et hanc ſententiam confirmat idemmet Sanctus in eadem pericope dicens; Filium vero non dicimus cauſam, neque Patrem, id plane nec aliud inſinuans: Filius vero vti Pater non eſt, neque cauſa vti Pater eſt: Non eſt nempe ipſe cauſæ origo, & pincipium.

Ἐκ τοῦ ιγ'. Κεφαλαίου τοῦ περὶ θείων Ὀνομάτων.

Eiuſdem ex decimo tertio Capite de diuinis Nominibus.

ρμβ. Ὅταν γὰρ ἐννοήσω μίαν τῶν ὑποστάσεων, τέλειον Θεὸν αὐτὴν οἶδα τελείαν οὐσίαν. ὅταν δὲ συνάψω καὶ συναριθμήσω τὰ τρία, ἕνα Θεὸν οἶδα τέλειον. οὐ σύνθετόν ἐστιν ἡ θεότης ἀλλ' ἐν τρισὶ τελείοις ἓν τέλειον, ἀμερὲς καὶ ἀσύνθετον, ὅταν δὲ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τῶν ὑποστάσεων ἐννοήσω, οἶδα ὅτι ἐστὶν ὁ πατὴρ ὑπερούσιος, ἥλιος, πηγὴ ἀγαθότητος, ἄβυσσος οὐσίας, λόγου, σοφίας, δυνάμεως, φωτὸς, θεότητος πηγὴ γεννητικὴ καὶ προβλητικὴ τοῦ ἐν αὐτῷ κρυφίου ἀγαθοῦ. αὐτὸς μὲν οὖν ἐστι νοῦς, ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος, καὶ ἵνα μὴ πολλὰ λέγω, οὐκ ἔστι τῷ πατρὶ λόγος, σοφία,

CXLII. *Nam cum vnam ex tribus perſonis conſidero, perfectum Deum ac perfectam ſubſtantiam agnoſco, rurſus cum tres perſonas connecto, ſimulque recenſeo Deum vnum perfectum agnoſco. Neq; enim compoſitum quiddam eſt diuinitas: ſed in tribus perfectis perſonis vna perfecta, ſimplex, ac diuiſionis expers natura. Cum denique mutuam eam affectionem, quæ inter perſonas eſt, animo contemplor, illud compertum habeo, Patrem ſupereſſentialem ſolem eſſe, bonitatis fontem, eſſentiæ, rationis, ſapientiæ, potentiæ, luminis, diuinitatis abyſſum, deliteſcentis atque abſtruſi in ſe boni genitricem, ac productricem ſcaturigenem. Ipſe quippe mens eſt, rationis abyſſus, verbi genitor, explanantiſque ſpiritus per Verbum productor. Ac ne multa dicam, Patri non aliud eſt verbum, non alia ſapientia,*

vis

uis ac voluntas præter Filiũ, qui sola est Patris potentia, a qua rerũ omnium procreatio initium accepit. Ad hunc modum, ut perfecta persona ex perfecta persona genita quemadmodũ ipse nouit, Filius est, ac dicitur. Ac postremo Spiritus sanctus, Patris potentia est, diuinitatis latebrã declarans, a Patre quidem per Filium procedens, quo pacto id fiat, nouit ipse, non tamen gignendi modo. Vnde etiã Spiritus sanctus uniuersi procreationẽ ueluti omnibus suis numeris absoluit. Quo circa ea omnia, quæ causæ, parenti, fonti, genitori conueniũt, ea soli Patri accommodari debẽt: quæ autem a causa profecto ac genito Filio, Verbo, primordiali potentiæ, voluntati, sapientiæ quadrant, ea Filio tribuenda sunt: ea deniq; omnia quæ a causa per processionem mananti, atque obscura patefacienti & perficiẽti potentiæ congruunt, Spiritui soli assignare conuenit. Ac Pater quidem fons & auctor est, tum Filij tum Spiritus sancti: solius tamen Filij Pater, ac Spiritus sancti productor. Filius autem, & Filius & Verbũ, & sapientia & potentia, & imago, & splendor, & character Patris est, & ex Patre. At Spiritus sanctus non Patris Filius, sed Patris spiritus est, ut qui ex Patre procedat. Nullus enim ad rem ullam sine Spiritu sancto impetus esse potest. Qui Filij quoque Spiritus dicitur, non ut ex ipso, sed per ipsum ex Patre procedens. Solus enim Pater causa est

δύναμις, θέλησις, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, ὅς ἐστιν ἡ μόνη δύναμις τοῦ πατρὸς, ἡ προκαταρκτικὴ τῆς τῶν πάντων ποιήσεως, ἔπειτα ὡς τελεία ὑπόστασις γεννώμενος ὡς οἶδεν αὐτὸς, υἱός ἐστί τε καὶ λέγεται. τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐκ πατρὸς μὲν δι' υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν, οὐ γεννητῶς, διὸ καὶ πνεῦμα ἅγιον τὸ τελεσιουργὸν τῆς τῶν ἁπάντων ποιήσεως. ὅσα γοῦν ἁρμόζει αἰτίῳ, πατρὶ, πηγῇ, γεννήτορι, τῷ πατρὶ μόνῳ προσαρμοστέα, ὅσα δὲ αἰτιατῷ, γεννητῷ, υἱῷ, λόγῳ, δυνάμει, προκαταρκτικῇ θελήσει, σοφίᾳ τῷ υἱῷ, ὅσα δὲ αἰτιατῷ, ἐκπορευτῷ, ἐκφαντορικῷ τελεσιουργικῇ δυνάμει, τῷ ἁγίῳ πνεύματι. ὁ πατὴρ, πηγὴ, αἰτία υἱοῦ καὶ πνεύματος. ὁ υἱὸς, υἱὸς, λόγος, σοφία, καὶ δύναμις, εἰκὼν, ἀπαύγασμα, χαρακτὴρ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐχ υἱὸς δὲ τοῦ πνεύματος. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πνεῦμα τοῦ πατρὸς, ὡς ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, οὐδεμία γὰρ ὁρμὴ ἄνευ πνεύματος. καὶ υἱοῦ δὲ πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατήρ.

ANIMADVERSIO.

Considerato diligenter, quæ-

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἐννόησον ἀκριβῶς, πῶς ὅσα δι'

cunque

ὅλης τῆς περικοπῆς ταύτης ἀσαφῶς τάχα φαίνεται γράψας ὁ Ἅγιος, ἐν τῷ τέλει ταύτης καὶ ἐσαφήνισε, καὶ ἡρμήνευσε. διὰ ταύτης δὲ καὶ τὴν προλαβοῦσαν περικοπήν. ὃ γὰρ ἐν ἐκείνῃ εἶπεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἐν ταύτῃ σαφέστερον εἴρηκεν εἰπών, καὶ υἱοῦ πνεῦμα οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον. ἡ δὲ τοῦ, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατὴρ, ἐπαγωγὴ, τὴν ὅλην ὡς εἴπομεν περικοπὴν ἐσαφήνισεν.

cunque per totam hanc pericopem obscure forte videtur Sanctus scripsisse, in fine illius & declarasse, & explanasse, & per hanc & prædigestam pericopem. Quod enim in illa dixit, ex Filio vero non dicimus Spiritum, in hac dilucidius explicauit dicens, & Filij Spiritus, non uti ex ipso, sed uti per ipsum ex Patre procedens. Tandem illa quæ subinfert, solus enim causa Pater, vniuersam, vt diximus, pericopem elucidarunt.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀληθῶς μὲν τὰ ἐν τῷ τέλει τῆς ῥηθείσης περικοπῆς τῷ Ἁγίῳ εἰρημένα, σαφήνειάν τινα φέρουσι τῶν, ὅσα δι' ὅλης τῆς περικοπῆς ταύτης, ἀλλὰ δὴ καὶ τῆς προλαβούσης ἀσαφῶς τάχα φαίνεται γράψας, πλὴν οὐχ ὡς ἡ σὴ διδάσκει ἐπιστασία, ἀλλὰ βαθύτερον ἄλλως καὶ ἀκριβέστερον. εἰπὼν γὰρ ὁ Ἅγιος ἐν τῇ προλαβούσῃ περικοπῇ, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, καὶ θέλων ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ παραστῆσαι, ὡς ἐκεῖνο τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἀναιρεῖ, ὅπερ ὁ κάκιστος Εὐνόμιος ἐδογμάτιζεν, ἐκ τοῦ υἱοῦ προηγουμένως, ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς λέγων τὸ πνεῦμα, οὐ μέντοι τὸ ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ παραλαμβανόμενον. οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως τὸ τῶν τριῶν συνεχές τε καὶ συμφυὲς τηρηθείη, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον εἴη ἐπὶ σαφηνείᾳ καὶ ἑρ-

REFVTATIO.

Vere quidem in fine adductæ pericopes apposita a Sancto, declarationem eorum continent, quæ per vniuersam dictam pericopem, nec non in præcedenti perobscure videtur scripsisse, non eo tamen modo, quem tua doctrina proponit, sed profundiori & exquisitiori. Nam cum in præcedente Sanctus scripsisset, ex Filio vero Spiritum non dicimus, volensq; in dicta pericope exponere, illud ex Filio, conuellere quæ pessimus Eunomius decernebat, ex Filio antecedenter veluti ex prima causa & principio Spiritum asserens, non vero per Filium receptum: neque enim alio modo trium continuũ, & commune, quod in natura est, conseruatur, nisi Spiritus per Filium ex Patre procederet, pro claritate, & expositione,

quæ

quæ forte obscure digesta antea fuere, subiunxit in dicta pericope, *non tanquam ex ipso*. Et vna simul a te, qui legis, illud consideretur, vti ex prima causa & principio, sed vti per ipsum ex Patre procedens. cui cum addit; *Solus enim causa Pater*, manifestauit, non esse causam primariam Filium, eorum quorum ipse causa Pater est. itemque non esse primam causam, & principium Filium: non vero, vt quidam suspicati sunt, propterea Sanctus dixit, *Ex Filio vero Spiritum non dicimus*, vt distingueret Filium a Patre. Nam si id esset, nunquam dixisset, non vti ex ipso, sed vt per ipsum procedens. Separatio enim Filj a Patre nunquam in existentia Spiritus a Patre, illud per Filium admitteret. Veruntamen illud, Nemo bonus nisi vnus Deus, magnus Basilius, pro eo nisi solus Pater exponens, & plane dicens, dictionem denotare, primum bonum esse Patrem, & illud; Nemo nouit Filium nisi Pater, & in illa interpretatione demonstrans, non ad discernendum Spiritum dictum esse, sed ad manifestandum, primo Patri Filj naturæ cognitionem inesse. rursusque exponens illud; neque Filius nouit diem finis nisi Pater, & in eo aperte enuncians, non Filium distingui a Patre

μηνεία τὴν τάχα ἀσαφῶς προῤῥηθέντων, ἐπήγαγεν ἐν τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ τὸ οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ. καὶ συνεπισκεψάσθω σοι τὸ ἀναγινώσκοντι, τὸ, ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, προσθεὶς δὲ καὶ τὸ, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατὴρ, δεδήλωκεν, ὡς οὐκ ἂν εἴη αἴτιον ἀρχικὸν ὁ υἱὸς, ὧν αὐτοαίτιος ὁ πατὴρ, καὶ ὡς οὐχὶ πρώτη αἰτία καὶ ἀρχὴ τοῦ πνεύματός ἐστιν ὁ υἱός. οὐ μέντοι, ὡς τινὲς ὑπειλήφασι, διὰ τοῦτο ὁ Ἅγιος ἔφη, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἵνα διαστείλῃ τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρός. εἰ γὰρ τοῦτ' ἦν, οὐκ ἄν ποτε ἔφη, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ πατρὸς διαστολὴ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἄν ποτε ἐν τῇ ἐκ πατρὸς ὑπάρξει τοῦ πνεύματος, παρεδέξατο τὸ δι' υἱοῦ. ἀλλὰ καὶ τὸ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεὸς ὁ μέγας Βασίλειος ἀντὶ τοῦ, εἰ μὴ μόνος ὁ πατὴρ ἐξηγούμενος, καὶ σαφῶς λέγων, δήλωσιν ἔχειν τὸ ῥῆμα τοῦ πρῶτον ἀγαθὸν εἶναι τὸν πατέρα. καὶ τὸ, οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν εἰ μὴ, ὁ πατὴρ, καὶ παριστῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἑρμηνείᾳ οὐκ εἰς διαστολὴν τοῦ πνεύματος τοῦτο ῥηθῆναι, ἀλλ' εἰς δήλωσιν τοῦ πρώτῳ τῷ πατρὶ τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ υἱοῦ φύσεως ἐνυπάρχειν. καὶ πάλιν διερμηνεύων τὸ, οὐδ' ἂν ὁ υἱὸς ἔγνω τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους, εἰ μὴ ὁ πατὴρ, καὶ ἐν τούτῳ διασαφῶν, μὴ τὸν υἱὸν δια-

ἐξάλλεσθαι ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ τῷ πατρὶ τὴν πρώτην γνῶσιν προσμαρτυρεῖσθαι διὰ τὸ, ἐκ πατρὸς ἔχειν καὶ τὸν υἱὸν τὸ εἰδέναι. ταῦτα πάντα ὁ μέγας Βασίλειος ἐξηγητικῶς διερμηνεύων, ἔν τε μιᾷ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐπιστολῶν, ἧς ἡ ἀρχή; Ἐζητημένον ἤδη παρὰ πολλοῖς τὸ Εὐαγγελικὸν ῥητὸν, ἔν τε τῇ περὶ τῆς ὑποχωρήσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς Καισαρεῖς ἀπολογητικῇ ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, Πολλάκις ἐθαύμασα τί ποτε πρὸς ἡμᾶς πεπόνθατε, δίδωσι νοεῖν, ὡς ὁ λέγων μόνος αἴτιος ὁ πατὴρ, οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ, ἀλλ' ἢ ὅτι πρῶτον αἴτιον ὁ πατήρ ἐστιν, ὡς ἀρχὴ καὶ ῥίζα καὶ πηγὴ τῆς αἰτίας πάντων τῶν διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λεγομένων, εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων. ἐπειδὴ γὰρ ὅπου δή ποτε τὸ μόνος λαμβάνεται ἐπὶ τοῦ πατρὸς εἰς δήλωσιν τοῦ πρῶτος ὁ πατὴρ λαμβάνεται, οὐδὲν διαφέρει λέγειν, μόνος αἴτιος ἢ πρῶτον αἴτιον ὁ πατήρ, μόνος γὰρ ἀγαθὸς ὁ πατὴρ, ὅτι πρῶτον ἀγαθὸν ὁ πατήρ. καὶ γὰρ κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν Βασίλειον, λέγων ὁ υἱὸς, οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεὸς, οὐχ ἑαυτὸν ἔξω τιθεὶς τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως ταῦτα λέγει, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ὁ πατήρ, τῷ οὐδεὶς συνυπακουομένου τοῦ πρώτου, τὸ δεύτερον εἰρῆσθαι πιστεύομεν. καὶ πάλιν, μόνος οἶδε τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, ὅτι πρῶτος οἶδε τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, τὸ γὰρ πνεῦμα, εἰ καὶ οἶδε σὺν

Patre, ſed Patri primam cognitionem attribui, quod ex Patre Filius cognoſcendi facultatem habeat: hæc omnia magnus Baſilius ſua interpretatione adornans tum in ſua, quã ad Amphilochium ſcripſit Epiſtola, cuius illud principium eſt; *A multis iam quæritur de Euangelico dicto*, tum in alia ad Cæſarienſes Epiſtola Apologetica de ſua ſeceſſione; cuius principium, *Sæpius admiratus ſum, quid erga nos paſſi eſtis*, dat intelligere eum, qui dicit, ſolus cauſa Pater, nihil aliud innuere, niſi primam cauſam Patrem eſſe, veluti principium, originem, & fontem cauſæ eorum omnium quæ per Filium, & ex Filio eſſe dicuntur, cum ad eum referantur. Cum enim vbicumque ſolus de Patre dicitur, ad notandum primum Patrem accipitur, nihil differt, ſola cauſa, aut prima cauſa Pater. *Solus enim bonus Pater, quod primum bonum Pater ſit*. Nam, vt cum magno Baſilio loquamur, *dicens Filius, nemo bonus niſi vnus Deus, non ſemetipſum extra naturam boni collocans, illa profert, ſed quoniam primum bonum Pater eſt, cum illi nemini primum ſubaudiatur, ſecundum dici credimus. Rurſumque, ſolus nouit Filium Pater, quod primus nouit Filium Pater. Nam Spiritus licet nouerit vna cum Patre Filium, attamen quia Pater pri-*

ματος τὸν πατέρα, καὶ οὐκ εἶπεν ἐκπορεύσεται, ἀλλ' ἐκπορεύεται, δεικνὺς καὶ τῆς φύσεως τὴν ταυτότητα, καὶ τῆς οὐσίας τὸ ἄτμητον, καὶ τὸ ἀδιάφορον καὶ ἡνωμένον τῶν ὑποστάσεων, τὸ γὰρ ἐκπορευόμενον ἀχώριστον ἐξ ἐκείνου, ἐξ οὗ ἐκπορεύεται. ὁ δὲ θεῖος Ἀπόστολος ταῦτα περὶ τοῦ πνεύματος εἴρηκε, τὸ δὲ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, ὡς ἂν δὲ μή τις ἀγνοίᾳ ὑπολαύῃ τὴν ἔρευναν, ἐπήγαγεν, οὐδεὶς ἀνθρώπων οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

fontem spiritus. Et non dixit, procedet, sed procedit, ostendens & naturæ identitatem, & substantiæ indiuisibilitatem, & indifferentiam & unionem personarum. Quod enim procedit, non potest ab eo separari, a quo procedit. Diuinus vero Apostolus de Spiritu hæc dicit; Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Ac ne quis ignorantione esse scrutationem putaret, subiunxit; Nullus hominum nouit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est: ita & quæ Dei sunt nemo cognouit, nisi spiritus Dei.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἄκουε καὶ τοῦ πολυμαθεστάτου καὶ σοφωτάτου πατρὸς, τὰ ἴσα τοῖς λοιποῖς θείοις Πατράσι περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως δογματίζοντος, καὶ ἐκ Θεοῦ πατρὸς ἔχειν τὴν ὕπαρξιν τοῦτο διδάσκοντος.

ANIMADVERSIO.

Audito hunc quoque sapientissimum ac eruditissimum Patrem, non diuersa ab alijs diuinis Patribus de processione Spiritus sancti decernentem, docentemque eum ex Deo Patre existentiam habere.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΕΙΣ.

Ὁ πολυμαθέστατος καὶ σοφώτατος οὗτος ἐνταῦθα μὲν οὐδέν τι λέγει ἀπᾷδον τῇ ἀληθείᾳ, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἔχειν τὴν ὕπαρξιν λέγων τὸ πνεῦμα. πόθεν γὰρ ἂν καὶ εἴη ἔχον τὰς τοῦ εἶναι ἀρχὰς καὶ πηγὰς, εἰ μὴ ἐκ πατρός; ἐν δὲ τοῖς κατὰ τοῦ μεγάλου Κυρίλλου ἀγῶσιν αὐτοῦ κατ' ἐκείνου τοῦ τῆς οἰκουμένης φωστῆρος ἀγωνιζόμενος

REFVTATIO.

Eruditissimus ac sapientissimus hic Vir, hic nihil habet, quod a veritate absonum sit, cum asserit, ex Deo & Patre Spiritum existentiam habere, ex quonam enim ille originem suam ac fontem agnosceret, nisi esset ex Patre? Veruntamen in suis aduersus Cyrillum certaminibus, contra eundem Orbis terrarum lumen disputans blasphemiæ, ac impietatis notam

inussit; si ille proprium Filij Spiritum dixit, veluti ex Filio, aut per Filium, Spiritum esse definiens. Attamen eruditissimus hic ac sapientissimus Theodoretus tantundem ex illa sua in sanctum Cyrillum contentione in Ecclesia Dei demeruit, ob quam impietatis Sanctum accusauit, si proprium Filij Spiritum dicit, veluti ex Filio aut per Filium existentiam haberet, vt & depositioni, & proscriptioni subactus fuerit, licet postea semetipsum, & sermones proprios, quos execrandæ contentionis studio effutierat, condemnans, ac ablegans, & anathematis diris deuouens vix tandem receptus est.

βλασφημίας δυσσεβείας γραφὴν τῷ ἁγίῳ προσῆψεν, ἐὰν ἴδιον υἱοῦ ἐκεῖνος ἔφη τὸ πνεῦμα, ὡς ἐξ υἱοῦ, ἢ δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα θεολογῶν, ὁ δὲ σοφώτατος οὗτος καὶ πολυμαθέστατος Θεοδώρητος, τοσοῦτον τῆς κατὰ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἀπώνατο ἔριδος, δι' ἣν καὶ δυσσεβείας τὸν Ἅγιον ἔγραψεν, ἐὰν ἴδιον υἱοῦ λέγῃ τὸ πνεῦμα, ὡς ἐξ υἱοῦ, ἢ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, ὡς καὶ καθαιρεθῆναι καὶ ἀποκηρυχθῆναι, κἂν ὕστερον κατηγορικὸς καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ, καὶ τῶν οἰκείων λόγων ὅσοι τῆς θεοστυγοῦς ἔριδος ἀπεσχεδιασμένοι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ταῖς τοῦ ἀναθέματος ἀραῖς καθυποβαλών, μόλις ὕστερον προσεδέχθη.

Ex opere, cuius illa est inscriptio, Eranista, siue Polymorphus.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς πραγματείας, ἧς ἡ ἐπιγραφή, Ἐρανιστής, ἢ Πολύμορφος.

CXLIV. A. *Deum verbum ex Patre & Deo esse Sacra dicis scriptura.* B. *Vera dicis.* A. *Et Spiritum sanctum similiter ex Deo esse docet.* B. *Inconfesso est.* A. *At Deum quidem Verbum filium nominat vnigenitum.* B. *Sic nominat.* A. *Spiritum autem sanctum nunquam sic appellauit.* B. *Nusquam.* A. *Et tamen is quoque ex Patre & Deo suam habet existentiam.* B. *Verum est.* A. *Quoniam igitur confitemur ex Deo & Patre esse & Filium & Spiritum sanctum, audes ne vnquam Spiritum sanctum appel.*

ρμδ΄. Α. Τὸν λόγον ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι ἡ θεία γραφὴ λέγει. Β. Ἀληθῆ λέγεις. Α. Καὶ μέντοι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡσαύτως ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι διδάσκει. Β. Ὡμολόγηται. Α. Ἀλλὰ τὸν μὲν Θεὸν λόγον ὀνομάζει υἱὸν μονογενῆ. Β. Οὕτως ὀνομάζει. Α. Τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐδαμοῦ προσηγόρευσεν. Β. Οὐ δῆτα. Α. Καίτοι ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τοῦτο ἔχει τὴν ὕπαρξιν. Β. Ἀληθές. Α. Ἐπεὶ τοίνυν συνομολογοῦμεν, ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν υἱόν, τολ-

μήσῃς ἄν ποτε υἱὸν ὀνομάσαι τὸ παράκλητον πνεῦμα. B. Οὐδαμῶς. A. Διατί; B. Ἐπείπερ οὐχ εὑρίσκω τὸ ὄνομα τοῦτο παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ. A. Ἀλλὰ γεγεννημένον. B. Οὐδὲ τοῦτο. A. Τοῦ δὴ χάριν; B. Οὐκ ἐδιδάχθην οὐδὲ τοῦτο παρὰ τῆς γραφῆς. A. Τὸ δὲ μὴ γεγεννημένον, μὴ δὲ ἐκτισμένον, ποίας ἂν εἰκότως τύχοι προσηγορίας; B. Ἄκτιστον αὐτὸ καὶ ἀγέννητον ὀνομάζομεν. A. Τὸ δὲ παράκλητον πνεῦμα, οὔτε μὴν ἐκτίσθαι, οὔτε μὴν γεγεννῆσθαι φαμέν. B. Οὐδαμῶς. A. Καλέσαι γοῦν ἀγέννητον θαρρήσεις ἂν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. B. Οὐδῆτα. A. Καὶ τί δή ποτε μὴ καλεῖς ἀγέννητον, τὸ φύσει μὲν ἄκτιστον, μηδαμῇ δὲ γεγεννημένον; B. Ὅτι τοῦτο οὐ μεμάθηκα παρὰ τῆς θείας γραφῆς, καὶ σφόδρα δειμαίνω λέγειν τὰ παρ' ἐκείνης σεσιγημένα.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τὸ αὐτὸ κἂν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ τοῦ αὐτοῦ μάνθανε, ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχειν δηλαδὴ τὸ πνεῦμα τὴν ὕπαρξιν.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλὰ καὶ σὺ τὴν αὐτὴν καὶ ἐπὶ τοῖς παροῦσιν ἀντίρρησιν δέχου, ἣν ἐπὶ τῇ προηγησαμένῃ ἐπιστασίᾳ ἐποιησάμεθα.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ δευτέρου λόγου τοῦ βιβλίου, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, Ἑλληνικῶν παθημάτων θεραπευτική.

ρμέ Ἀλλὰ μὴ θορυβεῖσθε, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ σὺν τῷ πατρὶ τὸν λόγον ἀκούσαντες· τῶν γὰρ ἀξιοπιστοτάτων,

appellare Filium? B. Nequaquam. A. Quam ob rem. B. Quia in Sacra ſcriptura hoc nomen non inuenio. A. An vero genitum? B. Nec hoc quidem. A. Quid ita? B. Neque hoc a Sacra ſcriptura didici. A. Quod autem nec genitum eſt, nec creatum, quam congruenter appellationem accipiet? B. Increatum illud & ingenitum appellamus. A. Spiritum porro ſanctum nec creatum, nec genitum eſſe dicimus. B. Nullo modo. A. Audebis igitur Spiritum ſanctum ingenitum appellare? B. Nequaquam. A. Et cur ingenitũ non vocas eum natum increatum, & nullo modo genitum? B. Quia hoc a Sacra ſcriptura non didici, & valde reformido ea dicere, quæ ab illa ſilentio ſunt prætерita.

ANIMADVERSIO.

Eadem in hoc quoq; tractatu eiuſdem addiſcito, ex Patre nempe ſuam habere exiſtentiam.

REFVTATIO.

Et tu quoque eandem aduerſus ſimilia Refutationem excipito, quam in præcedenti tua Animaduerſione appoſuimus.

Eiuſdem ex ſecunda Oratione Operis, quod ille aduerſus Gentilium affectiones Therapeuticam præſcripſit.

CXLV. *Nulla vos autem quæſo hic perturbatio ſubeat, quod dici auditis, Verbum & ex*

Patre gigni, & cum Patre esse. Quæ sunt enim apud Platonem insulsissima, æquis animis auribusq; accipitis. Ille enim & Deum materiæ auctorem, & tamen Deo coæternam materiam esse affirmat. Idemque Ideas ex Deo & cum Deo constituit. Vos autem Verbum Dei, sanctumq; Spiritum neq; ex Deo prodire, neq; esse cum Deo creditis. Si enim materiã, quæ alterius est naturæ quam Deus, generisque alterius, ac, vti ita dixerim, alienigena & extraria, & ex Deo & cum Deo esse vult Plato, multo magis rationi consentaneus, multoque verior sermo noster putandus est. Neque enim Filium alterius naturæ, neq; sanctum Spiritum esse dicimus, sed vnam Trinitatis substantiam prædicamus. Si quis autem vestrum scire desiderat, quonam substantiæ modo sit Filius & Spiritus sanctus, æquum sane est, vt is prior quærenti mihi respondeat, quem essendi modum habere possit quod non est genitum. Quo pacto inquam est, quod nullam habet, vnde sit, causam. Hæc enim quæstio prorsus est dubia, solaq; fidei puritate ac sinceritate capienda. Fieri enim ac gigni præcedente causa quippiam eorum, quæ gigni & creari possunt, humana ratio facile admittit: esse vero aliquid quod non emanat a causa, nulla ratio assentitur: nisi forte interuentus fidei ac sponsio intercedat. Quodsi esse aliquid credendum est, nec vllo modo genitum, nec a causa profectum, nec ab vllo pendens superiore principio; credendum vtique erit ab hoc ipso, quod intellectus sit, genitum

Πλάτωνος μὲν αἰσχρῶς, καὶ αἴτιον τῆς ὕλης τὸν Θεὸν λέγοντος, καὶ συναΐδιον τοῦ Θεοῦ τὴν ὕλην ἀποκαλοῦντος, καὶ τὰς ἰδέας ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ σὺν τῷ Θεῷ φάσκοντος εἶναι, τὸν δὲ τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα μὴ πείθεσθε ἐκ τοῦ Θεοῦ φῦναι, καὶ σὺν τῷ Θεῷ εἶναι. εἰ γὰρ τὴν ἑτεροφυᾶ καὶ ἑτερογενῆ, καὶ ἀλλόφυλον ὕλην καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ Θεῷ εἶναι, ὁ Φιλόσοφος ἔφη, πολλῷ δήπου εὐλογώτερον καὶ ἀληθέστερον ὑποληπτέον τὸν ἡμέτερον λόγον, οὐδὲ γὰρ ἑτεροφυᾶ τὸν υἱόν, οὐδὲ τὸ πανάγιον πνεῦμα φαμὲν εἶναι, ἀλλὰ μίαν εἶναι τὴν οὐσίαν τῆς Τριάδος κηρύττομεν. εἰ δέ τις τὸν ὑπάρξεως τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιζητεῖ τὸν τρόπον μαθεῖν, εἰπάτω δὴ πρότερος τὸν τρόπον τῆς ἀγεννήτου ὑπάρξεως. πῶς ἐστιν ἔχων τὸ αἴτιον. τοῦτο γὰρ δὴ παντελῶς ἄπορον, καὶ μόνῃ γε τῇ φύσει τῇ καθαρᾷ καὶ ἀκραιφνεῖ χωρητόν, τὸ μὲν γὰρ ἐξ αἰτίου γενέσθαι τι, ἢ γεννητὸν ἢ κτιστόν, δέξαιτ' ἂν ῥᾳδίως ὁ λογισμός, τὸ δὲ εἶναί τινα ἄτερ αἰτίου, οὐδὲ προσίεται λογισμός, εἰ μὴ ἄρα φανῇ τῆς πίστεως τὸ ἐχέγγυον. εἰ δὲ πιστεύομεν εἶναί τι καὶ ἀγέννητον καὶ ἄναρχον, καὶ ἀναίτιον, πιστευτέον ἄρα ὡς ἐκ

τούτου, νοῦ ὄντος ἐγεννήθη λόγος, καὶ προῆλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

nitum esse Verbum, Sanctumque processisse Spiritum.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσχες πῶς καὶ ὧδε ὁ Μακάριος, τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀντὶ τοῦ πατρὸς ἐκλαμβάνεται, ἐν οἷς λέγει καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ φῦναι, καὶ σὺν τῷ Θεῷ εἶναι. ἀσαφῶς δὲ τὸ φῦναι τεθεικώς, παρακατιὼν ἐσαφήνισεν, εἰπών, ἐκ τούτου γε νοῦ ὄντος ἐγεννήθη λόγος, καὶ προῆλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ANIMADVERSIO.

Attendito quomodo & hic Beatus illud ex Deo pro Patre accipiat, cum dicit, Dei verbum & sanctissimum Spiritum, ex Deo prodire, & cum Deo esse: cum vero subobscure prodire posuerit, in his, quæ sequuntur, manifesto declarauit, cum dicit, Ab hoc ipso, quod intellectus est, genitum esse Verbum, & Spiritum sanctum processisse.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ὁ προελθεῖν ἐκ τοῦ πατρὸς λέγων τὸ πνεῦμα, καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἐκ πατρὸς αὐτοῦ δηλῶν ὕπαρξιν, ἀντιλέγειν οὐκ ἔχει πρὸς τῷ προέρχεσθαι λέγοντι τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐντεῦθεν δογματίζοντι, καὶ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι αὐτό. δεῖ δὲ σημειοῦσθαι, καὶ ὅσα ἐνταῦθα ἔφης περὶ τοῦ εἶναι τὸν λόγον ἅμα τῷ πατρὶ, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς, ὡς ἁρμόζοντα κατὰ τῶν διενισταμένων, μὴ δύνασθαι ἅμα υἱῷ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα.

REFVTATIO.

Qui ex Patre dicit prodire Spiritum, indeq; ex Patre illius existentiam connota, næ is plane non contradicit, asserenti Spiritum ex Filio quoque prodire, indeque decernenti, etiam ex vtroque illum esse. Verum hic adnotanda sunt, quæ tu ipse affirmas, Verbum esse simul cum Patre, & ex Patre tanquam quæ plurimum conducunt aduersus eos, qui contendunt non posse simul cum Filio & per Filium esse Spiritum sanctum.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

ρμς΄. Εἰ τοίνυν φαμὲν εἶναί τι ἀγέννητον καὶ ἀναίτιον, κατὰ μὲν Παρμενίδην τὸν κόσμον, κατὰ δὲ Πλάτωνα καὶ Τίμαιον τὸν Λοκρὸν καὶ Πλούταρχον καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς, τὸν τῶν ἁπάντων δημιουργὸν, πολλῷ τούτου πιθανώτερον τὸ φάναι, ἐξ ἐκείνου γε τοῦ ἀγεννήτου

Ex eodem.

CXLVI. *Si itaq; esse aliquid affirmamus ingenitum, nullaque profectum a causa; idque Parmenidæ quidem sententia mundum esse; Platonis autem, Timæique Locrensis, ac Plutarchi, nostraq; adeo ipsorum sententia dicimus, Deum esse opificem rerum omniũ: iam multa credibilius loquetur quisquis asserat, ex eo, qui sit ingenitus*

genitus

genitus, manare Verbum ac sanctum Spiritum: Verbum quidem vt genitum ab intellectu, Spiritum vero vt procedentem: ipsi enim Verbo Spiritus comprogreditur, non tamen vt Verbo congenitus, sed qui simul cum Verbo sit, consectaque sit Verbi, atque procedat. Neque vero Spiritum sanctum spiramen esse aliquod aëris dicimus: Deus enim nec compositionem patitur, nec figuram: neque verbum intelligimus quale nostrũ est, quod loquentibus nobis per aërem diffunditur; sed verbũ, quod inest substantialiter, ac Spiritus qui ad hypostasim pertinet. Quæ duo in Patre considerantur, & seorsum per se ipsa singillatimque creduntur: eademque & coniuncta sunt, & discreta. Vnita quidem, eo quod eiusdem naturæ sint: proprietate vero differentia, singillatim seorsumque intellecta. Hæc autem ipsa nequaquam exacte quisquam percipiet, nisi in sacrarum litterarum studijs versatus fuerit, ac nisi scientiæ huius lumen diuina collatum gratia acceperit.

καὶ τὸν λόγον φῦναι καὶ τὸ παναγίον πνεῦμα, τὸ μὲν, ὡς λόγον, ἐκ τοῦ νοῦ γεννώμενον, τὸ δὲ, ὡς πνεῦμα ἐκπορευόμενον. συμπρόεισι γὰρ τῷ λόγῳ τὸ πνεῦμα, οὐ ξυγγεννώμενον, ἀλλὰ ξυνὸν καὶ παρεπόμενον καὶ ἐκπορευόμενον. ἀλλ᾽ οὔτε τὸ πνεῦμα πνοιάν τινα σωματικὸν εἶναι φαμέν. ἀξύνθετον γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀσχημάτιστον. οὔτε τὸν λόγον τοῦτον τὸν εἰς ἀέρα χεόμενον, ἀλλ᾽ ἐνούσιον λόγον. καὶ ἐνυπόστατον πνεῦμα, καὶ ἐν τῷ πατρὶ θεωρούμενον, καὶ καθ᾽ ἑαυτὸ πιστευόμενον. ξυνημμένα τε καὶ διῃρημένα, τῷ μὲν ταυτῷ τῆς φύσεως ἡνωμένα, τῇ δὲ τῶν ἰδιοτήτων διαφορᾷ καὶ καθ᾽ ἑαυτὰ νοούμενα, καὶ οὐκ ἔστι μαθεῖν ἀκριβῶς, τὸν μὴ τοῖς θείοις ἐντετυχηκότα βιβλίοις, καὶ τὸ τῆς πίστεως φῶς παρὰ τῆς θείας ἐπιδεξάμενον χάριτος.

ANIMADVERSIO.

Hic item eadem doctrina deprehenditur, ex vno scilicet Patre Filium & Spiritum progredi, & eadem dictionis progredi explicatio. Verum in hac pericope, est quoque aliquid, vt ego reor, dilucidius. Hic enim rerum diuinarum scientia præcelebris Vir, dum præfinit cum Filio & Verbo prouenire sanctissimum Spiritum

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Κἀνταῦθα ἡ διδασκαλία ἡ αὐτή, περὶ τοῦ ἐξ ἑνὸς τοῦ πατρὸς δηλονότι, τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα φῦναι, καὶ ἡ αὐτὴ τοῦ φῦναι σαφήνεια. ἔστι δ᾽ ἐν τῇ παρούσῃ περικοπῇ καί τι γλαφυρώτερον, ὡς ἔμοιγε πως νομίζεται. δογματίσας γὰρ ἐνταῦθα ὁ τὰ θεῖα σοφὸς, ὅτι τὸ πανάγιον πνεῦμα τῷ υἱῷ καὶ λόγῳ συμπρόεισι, φανερῶς ἐπιστομίζει τοὺς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγοντας αὐτὸ ἐκπο-

palam

ρεύεσθαι; πῶς γὰρ καὶ πότε ἐκ τοῦ, ᾧ συμπρόεισιν ἐκπορεύεται; καταμάνθανε δὲ τὸν μακάριον τοῦτον διδάσκαλον τὰ αὐτὰ τῷ θείῳ Δαμασκηνῷ δογματίζοντα, ἢ μᾶλλον ἐκεῖνον τούτῳ, ὡς πρεσβυτέρῳ μετάχρονον. τούτου γὰρ τὸ συμπρόεισι γράψαντος, ἐκεῖνος ἐν τῇ οἰκείᾳ γραφῇ τέθεικε τὸ, ἅμα ἡ τοῦ υἱοῦ γέννησις καὶ ἡ τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσις. διὸ καὶ ἡμεῖς τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ περικοπῇ καὶ ἐν ταύτῃ ἐπεσημειωσάμεθα.

palam os obstruit eorum, qui asseuerant ipsum ex Filio quoque procedere. Quomodo enim & quando cum eo procedet, cum quo progreditur? Addiscito præterea beatum hunc Doctorem, non aliena a diuo Damasceno præscribere, vel potius hunc ab illo, cum hic ætate illo posterior sit. Hic enim cum comprogreditur scripsisset, ille propriis scriptis inseruit; Simul Filij generatio, & Spiritus processio. Quare nos & in illa & hac pericope idem adnotauimus.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Τὸ δοκοῦν σοι ἐνεῖναι τῇ ῥηθείσῃ περικοπῇ γλαφυρὸν, ὑπόψιον ἔχει τὸν ἔλεγχον. λέγεις γὰρ, εἰ συμπρόεισι τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα, πῶς καὶ πότε ἐκ τοῦ, ᾧ συμπρόεισιν ἐκπορεύεται; καὶ δοκεῖ σοι ἀδύνατον τάχα, σὺν τῷ υἱῷ εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. ἀλλ᾽ ἐπιστομίσει σε ὁ ἐρωτήσων, καὶ πῶς καὶ πότε διὰ τοῦ, ᾧ συμπρόεισιν ἐκπορεύεται, οὐ γὰρ ἀπαρνήσῃ, καὶ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ τοῖς εἰς τὸν σὸν ἔλεγχον λόγοις, οὐκ ἄλλοθεν χρήσεται, ἀλλ᾽ ἐξ ὧν ὁ παρὰ σοὶ μακάριος Θεοδώρητος ἐν τοῖς ἤδη προῤῥηθεῖσιν εἴρηκε, μὴ θορυβεῖσθαι ὑποτιθέμενος τοὺς ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ σὺν τῷ πατρὶ τὸν λόγον ἀκούοντας. ὡς γὰρ ἐκεῖ συναΐδιος ἀποδείκνυται ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ μηδενὸς χρόνου ἐπινοουμένου μέσου

REFVTATIO.

Quod tibi dilucidum videtur in hac pericope, præsente refutatione refellitur. Nanque asseris; si comprogreditur Filio spiritus, quomodo & quando ex eo, cum quo simul progreditur, procedit? ideoque forte tibi videtur haud fieri posse, vt cum Filio sit spiritus, & ex Filio, sed os tibi obstruet, qui interrogauerit; Quomodo & quando per Filium, cum quo progreditur procedit? Neque enim inficias iueris, eum per Filium procedere, tandem ex tua responsione rationes, nec aliunde petitas vsurpabit, & quas beatus Theodoretus, in iam allatis, verbis attulit; Non turbandos esse, qui audiunt ex Patre, & cum Patre Verbum esse. Quemadmodum enim in illis coæternus ostenditur Filius Patri, & nullum intelligitur

tur tempus, quod mediet inter causam Patrem, & Filium causatum, pari modo, & Spiritus coæternus esse creditur Filio, & Patri, nullumque tempus medium esse inter ipsum & Filium, cum ipse per Filium ex Patre procedat.

Dicta GREGORII Dialogi.

S. Gregorij Dialogi ex Oratione, quæ in die festo Pentecostes legitur.

CXLVII. *Cogitationes nostras, quæsumus Domine, Spiritus sanctus, qui a te procedit illuminet, & producat in omnem, vt tuus promisit Filius, veritatem.*

ANIMADVERSIO.

Et si nullus alius hic saltem diuinus Pater persuadeat, cum asserit Spiritum ex Filio non procedere, qui vestrum prorsus germen est, & indigena, & veteris, quæ Roma est, sanctæ Ecclesiæ Archipræsul. Hoc vero palam inde elicitur, dum Sanctus illud, vti tuus Filius promisit, subintulit. Ne enim tibi contentionis ansam præberet illud Domine, nude prolatum ac positum, hac adiectione manifesto clareq; ad Patrem precationem dirigere, docet.

REFVTATIO.

A Patre Spiritum procedere

τοῦ αἰτίου πατρὸς καὶ τοῦ αἰτιατοῦ υἱοῦ, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα συναΐδιον εἶναι πιστεύεται υἱῷ τε πατρί, μηδενὸς χρόνου ἐπινοουμένου μέσον αὐτοῦ καὶ υἱοῦ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ δι' υἱοῦ ἐκπορευτὸν ἐκ πατρός.

Ῥῆσις ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ τοῦ Διαλόγου.

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, τῆς κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγινωσκομένης.

ρμζ'. Τὰ νοήματα ἡμῶν, δεόμεθα Κύριε, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ παρὰ σοῦ ἐκπορευόμενον, φωτίσαι καὶ ὁδηγῆσαι εἰς πᾶσαν καθὼς ὁ σὸς ὑπέσχετο υἱὸς, τὴν ἀλήθειαν.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Εἰ μὴ τοῖς ἄλλοις κἂν τούτῳ τῷ θείῳ πατρὶ πείθητε, μὴ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγοντι ἐκπορεύεσθαι, ὑμετέρῳ πάντως ὄντι βλαστῷ καὶ ἐγχωρίῳ, καὶ τῆς ἐν τῇ παλαιᾷ Ῥώμῃ ἁγίας Ἐκκλησίας ἀρχιποιμένι. τοῦτο δὲ φανερῶς παρίσταται, ἐκ τοῦ, τὸν Ἅγιον τὸ, καθὼς ὁ σὸς υἱὸς ὑπέσχετο ἐπαγαγεῖν. ἵνα γὰρ μὴ λόγων λαβὰς τὸ Κύριε ψιλῶς οὕτω κείμενον δῴσει σοι, διὰ τῆς τοιαύτης ἐπαγωγῆς ἀριδήλως καὶ σαφῶς τὸ πρὸς τὸν πατέρα τὴν εὐχὴν ποιεῖσθαι διδάσκει σε.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ

Sanctus

πνεῦμα ὁ Ἅγιος ἔφη, καὶ σὺ προσέθης τὸ, μὴ ἐκ τοῦ υἱοῦ. ἀλλ' ἴσθι, ὡς ὁ λέγων, ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, οὐκ ἀναιρεῖ τὸ, δι' υἱοῦ αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἄλλως νοεῖσθαι, τὸ τῶν τριῶν συνεχές τὸ καὶ συμφυές. εἰ δὲ πᾶν τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐξ ἀμφοῖν ἐστὶ, σκιαμαχεῖν ἴσθι τοὺς ἀντιλέγοντας τοῖς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγουσιν ἐκπορεύεσθαι, διὰ τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι.

Sanctus aſſeruit, tu vero addis de tuo, *non ex Filio.* Veruntamẽ ſcito aſſerentem ex Patre Spiritum procedere, non inficias ire, per Filium ipſum procedere. quod fieri nequit, vt aliter intelligatur trium continuitas, & in natura communitas ac vnitas. Quod ſi quidquid ex Patre eſt per Filium, ex vtroque eſt, ſcito cum vmbra digladiari ac depugnare eos, qui contradicunt dicentibus, ex Patre & Filio Spiritum procedere, dum ille ex Patre per Filium procedit.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ τέλους τῆς Βίβλου αὐτοῦ.

ρλή. Τὸ Παράκλητον πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς προέρχεται, καὶ ἐν τῷ υἱῷ διαμένει.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἄκουε πῶς κἀνταῦθα ὁ μέγας τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας φωστὴρ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι διδάσκει, ἐν δὲ τῷ υἱῷ διαμένειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. εἰ γοῦν ὡς σὺ φῂς, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται, πῶς τοῦτο παρεσιώπησεν ὁ θεῖος οὗτος διδάσκαλος;

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Μὴ τοῦτο σκόπει, ὡς εἴπερ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα, πῶς τοῦτο παρεσιώπησεν ὁ θεῖος οὗτος διδάσκαλος, ἐν γὰρ διαφόροις ἡμῶν ἀντιρρήσεσιν, ὁ περὶ τούτου λόγος ἰδι-

Ex fine eiuſdem Libri.

CXLVIII. *Paracletus Spiritus ex Patre progreditur, & in Filio permanet.*

ANIMADVERSIO.

Audi hic quoq; magnum hoc Eccleſiæ Romanæ lumen, ex Patre Spiritum ſanctum procedere, in Filio vero permanere inſinuare. Si itaque, vt tu dicis, etiam ex Filio procedit, quam ob cauſam id diuinus hic Doctor ſilentio præteriÿt?

REFVTATIO.

Ne id conſideres, ſi etiam ex Filio Spiritus procedit, quare id diuinus hic doctor ſilentio præterijt. In diuerſis ſiquidem noſtris Refutationibus huiuſce cauſa aſſignata eſt. Sed illud animo aperto voluito, quod, quod hic dicitur *prodire*,

te per verbum *procedere* expressisse. Quare tibi in posterum fas non fuerit, discrimē aliquod inter progredi & procedere in progressione Spiritus constituere.

AVGVSTINI dicta.

Sancti Augustini ex Libro, qui Enchiridion nuncupatur, Cap. I.

CIL. *Satis est Christiano rerum creaturarum causam, siue cælestium, siue terrestrium, siue visibilium, siue inuisibilium, nonnisi bonitatem credere Creatoris, qui vnus & verus est Deus: nullamque esse naturam, quam non aut ipse sit, aut ab ipso: eumque esse Trinitatem, Patrem scilicet & Filium a Patre genitum, & Spiritum sanctum ab eodem Patre procedentem.*

ANIMADVERSIO.

Quid hic ais, qui multas sanctissimo Spiritui processiones elargiris? Vestræ gregis & hic prorsus pastor est. Audi saltem hunc, sodes precor, non tantum simpliciter Spiritum ex Patre procedere edocentem, sed adijcentem & illud ab eodem: hinc ab alio prohibentem, quemadmodum & in alijs quoque adnotauimus.

REFVTATIO.

Hic Sanctus asserens, Spiritum ab eodem Patre procedere aperte constabilit, Spiritū non

θη σοι, ἀλλὰ προσέσχες ἀκριβῶς, ὅτι τὸ προέρχεσθαι ἐνταῦθα, ἐκπορεύεται ἤπερ αὐτός. καὶ οὐκέτι σοι ἐξέσται διαφορὰν λέγειν τοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ προέρχεσθαι, ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ πνεύματος.

Ρήσεις ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ.

Τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου ἀπὸ τοῦ Βιβλίου τοῦ λεγομένου Ἐγχειρίδιον, Κεφάλαιον α.

ρμθ'. Ἀρκετόν ἐστι τῷ Χριστιανῷ, τῶν κτιστῶν πραγμάτων τὴν αἰτίαν. εἴτε οὐρανίων εἴτε ἐπιγείων, εἴτε ὁρατῶν, εἴτε ἀοράτων, μηδεμίαν εἶναι, ἀλλ' ἢ τὴν ἀγαθότητα πιστεύειν τοῦ κτίστου, ὅς ἐστι Θεὸς ἀληθινὸς εἷς, καὶ οὐδεμίαν εἶναι φύσιν, ἥτις ἢ αὐτὸς οὐκ ἔστιν, ἢ ἀπ' αὐτοῦ, αὐτόν τε εἶναι Τριάδα, πατέρα δηλονότι καὶ υἱὸν ἐκ πατρὸς γεννηθέντα, καὶ πνεῦμα ἅγιον ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τί λέγεις ὁ τὰς πολλὰς ἐκπορεύσεις τῷ παναγίῳ πνεύματι θέλων χαρίζεσθαι; τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγέλης πάντως ποιμὴν καὶ οὗτος. ἄκουσον γοῦν κἂν τούτου διδασκάλου, μὴ μόνον οὕτως ἁπλῶς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα διδάσκοντος ἀλλὰ προστιθέντος καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ, κἀντεῦθεν τὸ ἐξ ἑτέρου ἀπαγορεύοντος, καθὼς καὶ ἐν ἑτέροις ἐπεσημειωσάμεθα.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἐνταῦθα μὲν λέγων ὁ Ἅγιος τὸ πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, παρίστησιν ἐναργῶς, μὴ ἐκ πνεύματος

esse

ἑτερουσίου τὸ πνεῦμα εἶναι ἀρχῆς, ὅπερ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ παριστῶσιν οἱ λέγοντες, ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν εἶναι, καὶ οὐκ ἄλλοθεν, οὐδὲ ἐξ ἑτέρας τινὸς οὐσίας ἢ ὑποστάσεως, τὴν οἰκείαν αὐτὸν ἔχειν ὑπόστασιν. ἐν ἄλλαις δὲ τῶν τοῦ μακαρίου τούτου θεολογιῶν ἴσθι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγοντα αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι.

eſſe ex alio principio, quod alienæ eſſentiæ ſit: idque confirmant etiam de Filio aſſerentes, Filium ex ſolo Patre, nec ab alio eſſe, neque ex alia eſſentia, aut hypoſtaſi propriam habere ſubſiſtentiam. Cæterum in alijs Beati huiuſce enunciatis ſcito contineri, ex Filio Spiritum procedere.

Ῥήσεις ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ.

Τοῦ ἁγίου Ἱερωνύμου ἐκ τῆς πρὸς Δάμασον ἐξηγήσεως τοῦ ἁγίου Συμβόλου.

ρν΄. Πιστεύομεν εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, Θεὸν ἀληθινὸν, ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἴσον κατὰ πάντα τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Τοῦ Σωτῆρος ἐν Εὐαγγελίοις διδάξαντος, ἐνώπιον δύο ἢ τριῶν μαρτύρων ῥῆμα πᾶν ἵστασθαι. ἡμῶν δὲ τοσούτοις παρεισαγόντων σοι μάρτυρας, περὶ τῆς τοῦ παναγίου πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύσεως, τέως δὲ καὶ τρεῖς ὑμετέρων χωρῶν πρὸ τόσων ἀμνημονεύτων ἐτῶν ἀρχιερατεύσαντας, ἢ τούτοις πεισθεὶς, τοῦ ἱεροῦ Συμβόλου τὴν οὐκ οἶδα πόθεν ἢ παρὰ τίνος παρεντεθεῖσαν προσθήκην ὑπέξελε, καὶ δεῦρο στὰς μεθ' ἡμῶν σύμψαλλε, καθὼς ἀπὸ τῶν θείων πατέρων αὐτὸ παρελάβομεν, ἢ δεῖξον αὐτὸς ἡμῖν τινὰς τῶν τῆς εὐσεβείας κηρύκων, καὶ κοινῶν τῆς οἰκουμένης φωστήρων, καὶ διδασκάλων περὶ τῆς

HIERONYMI dicta.

Sancti Hieronymi ex Expoſitione Symboli ad Damaſum.

CL. *Credimus in Spiritum ſanctum, verum Deum ex Patre procedentem, æqualem in omnibus Patri & Filio.*

ANIMADVERSIO.

Saluator in Euangelio docuit, in ore duorum vel trium teſtium eſſe omne Verbum; & nos de ſanctiſſimi Spiritus ex ſolo Patre proceſſione, tot tibi teſtes adduximus, tandemque ex veſtris regionibus tres, qui ante tot ſæcula Præſulatus dignitate præfulſere. Tu porro illis fidem adhibens, vel additionem, quæ vnde nam irrepſerit, aut a quo intruſa fuerit plane ignoro, e ſacro Symbolo abige: & ſimul nobiſcum ſtans concinito, quemadmodum illud a diuinis Patribus accepimus: vel oſtendito nobis tu ipſe ex pietatis Præconibus, & communibus Orbis

bis terrarum luminibus ac Doctoribus aliquos de simili additione palam aliquid & manifesto decernentes, aut edocentes, tumq; a te vinci æquo animo fatebimur, & uti fratres coniunctissimi eadem confitebimur.

προσθήκης ταύτης φανερῶς τε σαφῶς δογματίσαντας καὶ διδάξαντας, καὶ τηνικαῦτα, τὴν ἧτταν ὁμολογήσομεν, καὶ φιλαδέλφως σοι συμφρονήσομεν.

REFVTATIO.

Veritatem iniuria afficis, mi homo, cum asseueras, de sanctissimi Spiritus ex solo Patre processione multos testes adduxisse. Nemo enim ex Patribus illud, ex solo, prolocutus est. Veruntamen si nullus ex Patribus affirmauit, ex solo Patre procedere, & ex solo Patre esse, aut emanare, aut exilire, Spiritum: si addentes vos illud exciperetis secundum sententiam rectam, & inconcussam intelligentiam interpretationis a magno Basilio propinatæ de voce illa *solus Pater*; quæ expositio palam ostendit *solus* de Patre dici, quod omnia ad Patrem referantur, & ille per omnia uti primaria causa agnoscatur. ex qua sententia sequitur nihil differre, ex solo Patre & ex prima causa Patre dicere, nos profecto, qui propter Ecclesiasticæ vnionis zelum, absurdis additionibus, & falsis interpretationibus contradicimus, cum vobis quidem altercati non fuissemus. Cum vero illud, *ex solo* in vestris falsis interpretationibus perpetuo assumatis ad excludendum Filiũ ala-

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀδικεῖς τὴν ἀλήθειαν ἄνθρωπε, πολλοὺς λέγων παραστῆσαι τοὺς μάρτυρας, περὶ τῆς τοῦ παναγίου πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύσεως. οὐδεὶς γὰρ τῶν Ἁγίων εἴρηκε τὸ ἐκ μόνου. ἀλλ᾽ εἰ καὶ μηδεὶς τῶν Ἁγίων ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι εἴρηκε, ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ὑπάρχειν, ἢ πηγάζειν, ἢ ἀναβλύζειν τὸ πνεῦμα. εἴπερ οἱ προστιθέντες ὑμεῖς κατὰ γνώμην ὀρθὴν καὶ ἀδιάστροφον εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦτο ἐξελαμβάνεσθε τῆς ῥηθείσης παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐξηγήσεως περὶ τῆς, μόνος ὁ πατήρ, φωνῆς, ἥτις ἐξήγησις ἐναργῶς διασαφεῖ λέγεσθαι ἐπὶ τοῦ πατρὸς τὸ μόνος διὰ τὸ πάντα ἐπὶ τὸν πατέρα ἀνάγεσθαι, καὶ αὐτὸν διὰ πάντων τὴν πρώτην αἰτίαν γινώσκεσθαι, ᾗ τινι ἐννοίᾳ ἀκολουθεῖ, μηδὲν διαφέρειν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ πρώτης αἰτίας τοῦ πατρὸς λέγειν, οὐκ ἂν ἡμεῖς οἱ διὰ τὸν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ζῆλον ταῖς παραλόγοις προσθήκαις καὶ παρεξηγήσεσιν ἀντιλέγοντες, ὑμῖν ἐζυγομαχήσαμεν. ὅτι δὲ τὸ ἐκ μόνου πανταχοῦ τῶν ὑμετέρων παρεξηγήσεων

εἰς διαςολὴν λαμβάνεται τοῦ υἱοῦ προθύμως ὑμῖν καὶ ζυγομαχοῦμεν καὶ ἀντιλέγομεν, ὡς γὰρ πολλάκις εἰρήκαμεν, ἡ ἀπὸ τοῦ πατρὸς διαςολὴ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἄν ποτε ἐν τῇ ἐκ πατρὸς ὑπάρξει τοῦ πνεύματος, παραδέξαιτο τὸ δι᾽ υἱοῦ.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ Εἰς τὸ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ῥητὸν τὸ, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός.

ρνα΄. Τὸ δὲ, ὃν ἐγὼ πέμψω, τὴν ἰσότητα δηλοῖ τὴν πρὸς τὸν πατέρα. ἀλλαχοῦ γὰρ τὸν πατέρα εἶπε πέμπειν τὸ πνεῦμα, ἐνταῦθα δὲ ἑαυτὸν πέμψειν τοῦτο εἰπὼν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν ἰσότητα δηλοῖ. ἵνα δὲ μὴ δόξῃ ἀνταγωνιστὴν ἑαυτὸν τῷ πατρὶ, ὡς ἀπὸ ἄλλης ἐξουσίας πέμπων τὸ πνεῦμα, προσέθηκε παρὰ τοῦ πατρός. πέμψω μὲν γὰρ αὐτὸς, ἀλλὰ παρὰ τοῦ πατρὸς, τουτέστιν εὐδοκοῦντος τοῦ πατρὸς καὶ συναποστέλλοντος. οὐ γὰρ ἐξ οἰκείων κόλπων αὐτὸς προΐεμαι τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ παρὰ τοῦ πατρὸς δι᾽ ἐμοῦ χορηγεῖται. ὅταν ἀκούσῃς ἐκπορεύεται, μὴ νόει ἀποστολὴν τὴν ἐκπόρευσιν, οἵαν ἀποστέλλονται τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, ἀλλὰ φυσικὴ ὕπαρξις τοῦ πνεύματός ἐστιν ἡ ἐκπόρευσις.

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Ἀκούεις καὶ τοῦ παρὰ τῆς θείας ἐμπνευσθέντος χάριτος, οὐ μόνον διαφόρους ἱερὰς βίβλους, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἅγια ἐξηγήσαντος Εὐαγγέλια τό, τι μὴ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ παράκλητον ἐκπορεύεσθαι πνεῦμα παραδιδόντος σοι, καὶ τὴν

criter cōtendimus& contradicimus. Quemadmodū enim ſæpius diximus, excluſio a Patre Filij in exiſtētia Spiritus ex Patre, nunquam admittit illud, per Filium.

Domini Theophylacti Bulgariæ Archiepiſcopi in Ioannis dictum, *Quem ego mittam vobis a Patre.*

CLI. *Quem ego mittam, æqualitatem erga Patrem ſignificat. Nam alio loco de Patre dixit, quod mittet Spiritum; hoc autem loco, quod ipſe mittet, vtique ſane æqualitatem ſignificans. Ne autem videatur obluctari Patri, quaſi ab alia ſubſtantia mittat Spiritum, addidit a Patre. Nam & ipſe quidem mittet, ſed a Patre, hoc eſt approbante Patre, & ſimul mittente. Non enim ex proprio ſinu ipſe prius mitto, ſed a Patre per me ſuppeditatur. cum autem audieris, quod procedit, ne intelligas per proceſſionem miſſionem, quali mittuntur miniſtratorij Spiritus, ſed naturalis ſubſiſtentia Spiritus eſt proceſſio.*

ANIMADVERSIO.

Audiſne & ab eo, qui diuina gratia motus, non tantum varia ſacra Volumina, ſed ipſa quoq; Euangelia interpretatus eſt, non ex Filio ſed ex Patre Paracletum procedere tradere edocereq; æque atque alios diuinos Patres proceſ-

ſionem

sionem non missionem, sed naturalem subsistentiam Spiritus, decernereque insuper ipsam missionem non simpliciter a Filio Verboque fieri, sed approbante Patre, & simul mittente.

REFVTATIO.

Cum tempore Schismatis vir iste inclaruerit, non multa consideratione digna dicta illius existimanda videntur, nihilominus ex his ijsdem, quæ ipse pronunciat, multũ addetur virium existimantibus ex Patre, & Filio spiritum esse. Tum quod ipse processionem interpretatus, naturalem existentiam eam esse spiritus pronunciauit. Etenim si procedere naturaliter existere est, qui naturaliter existere spiritum ex Patre & Filio dicit, nihil ab eo differt, qui ex vtroque illum procedere inquit. Tum etiam quod ipse asserat, missionem ipsam erga Patrem Filij æqualitatem notare. Etenim si ex Patre & Filio mittitur propter æqualitatem Filij erga Patrem, non vti ex duobus mittitur. Qua enim ratione spiritus esset vnus & indiuisus, si non veluti ex vna causa missionis, sed veluti ex duabus causis missionis,

μὲν ἐκπόρευσιν οὐκ ἀποστολὴν, ἀλλὰ φυσικὴν ὕπαρξιν συμφώνως τοῖς λοιποῖς θείοις Πατράσι διδάσκοντος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν, οὐχ ἁπλῶς τὸν υἱὸν καὶ λόγον ποιούμενον δογματίζοντος, ἀλλὰ συνευδοκοῦντος τοῦ πατρὸς, καὶ συναποστέλλοντος.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Εἰ καὶ διὰ τὸ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σχίσματος τὸν ἄνδρα τοῦτον ἀκμάζειν, οὐ πολλῆς ἦσαν ἐπισκέψεως ἄξια τὰ παρ᾽ αὐτοῦ τέως, ἀλλὰ καὶ ἀφ᾽ ὧν οὗτος λέγει, συγκρότησις οὐκ ὀλίγη ἐπιγενήσεται τοῖς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα δοξάζουσι. τοῦτο μὲν, ὅτι τὴν ἐκπόρευσιν ἐξηγούμενος οὗτος, φυσικὴν ὕπαρξιν τοῦ πνεύματος εἶναι ταύτην ἐδήλωσεν. Εἰ γὰρ τὸ ἐκπορεύεσθαι τὸ φυσικῶς ὑπάρχειν ἐστὶν, ὁ φυσικῶς ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ λέγων, οὐδὲν διαφέρει τοῦ ἐξ ἀμφοῖν αὐτὸ λέγοντος ἐκπορεύεσθαι. τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν λέγειν αὐτὸν, δηλοῦν τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητα τοῦ υἱοῦ. εἰ γὰρ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα πεμπόμενον, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητα τοῦ υἱοῦ, οὐχ ὡς ἐκ δύο ἐστὶ πεμπόμενον, πῶς γὰρ ἂν καὶ εἴη τὸ πνεῦμα ἓν καὶ ἀδιαίρετον, εἴπερ οὐχ ὡς ἐξ ἑνὸς αἰτίου τῆς πέμψεως, ἀλλ᾽ ὡς ἐκ δύο αἰτίων τῆς πέμψεως τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ πέμπεται, οὕτω καὶ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχον ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, οὐχ ὡς ἐκ

Patris scilicet, & Filij mitteretur. Pari quoque ratione naturaliter, & essentialiter existens ex Patre & Filio, non vti

δύο, ἀλλ' ὡς ἐξ ἑνός ἐστι Θεοῦ φυσικῶς ὑπάρχον καὶ οὐσιωδῶς.

Τοῦ Ζυγαβηνοῦ εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ κατὰ Ἰωάννην, τὸ, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ.

ρνβʹ. Τοῦ γὰρ πατρὸς διαφόρως μαρτυρήσαντος περὶ ἐμοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διαφόρως μαρτυρήσει πάντως. μαρτυρήσει δὲ ἐλλάμπον ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς πληροφορίαν πλειοτέραν, καὶ θαυματουργοῦν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου. ὅρα δὲ ὅτι πέμπει μὲν αὐτὸ καὶ ὁ υἱός, ὡς ὁμότιμος τῷ πατρί, παρὰ τοῦ πατρὸς δὲ, ὡς παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, παρὰ τοῦ πατρὸς δὲ ἐκπορεύεται ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ.

ex duobus, ſed vti ex vno Deo naturaliter & eſſẽtialiter exiſtit.

Zygabeni in dictum Ioannis; *Hic teſtimonium perhibebit de me.*

CLII. *Nam cum Pater teſtimonium varie perhibuerit de me: Spiritus ſanctus quoque multifariam teſtimonium omnino perhibebit. Teſtificabitur autem lucens in cordibus veſtris ad maiorem certitudinem, & miracula operans in nomine meo. Vide autem quod mittit quidem eum & Filius, tanquam eiuſdem cum Patre honoris, veruntamen a Patre, tanquam qui a Patre procedit. Procedit vero a Patre tanquam ab eius eſſentia.*

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ.

Πρόσχες τῇ βουλῇ καὶ τῷ ὁσιωτάτῳ τούτῳ καὶ θεοφόρῳ μοναχῷ σύμφωνα τοῖς θείοις Πατράσι, περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ τῆς αὐτοῦ ἐκπορεύσεως ἐξηγουμένῳ τε καὶ διδάσκοντι.

ANIMADVERSIO.

Animum etiam aduerte piiſſimo ac deifero huic Monacho consona cum alijs ſanctis Patribus de Spiritu ſancto, illiusq; proceſſione referenti, docentique.

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Ἀλλ' ὥσπερ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄν, οὕτω καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ πέμπεται, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄν. ἵνα μὴ διακονικῶς καὶ ὑπηρετικῶς εἴη πεμπόμενον αὐτὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ. Εἰ γὰρ καὶ μὴ αὐτὴν ταύτην τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιώδη τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν ἡ πέμψις δηλοῖ, ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ ὑπάρξει αὐτῇ γε ἀκολουθεῖ, ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα πεμπόμενον, ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον πέμπεται παρ' αὐτοῦ.

REFVTATIO.

Sed quemadmodum a Patre procedit, vti ex eſſentia illius exiſtens, ita & a Filio mittitur, vti ex eſſentia ipſius exiſtens, ne modo ſeruili, & miniſtratorio ipſe a Filio mittatur. Licet enim non eandẽ ipſam naturalẽ, & eſſentialem ſpiritus exiſtentiam miſſio notet; veruntamen cum hanc exiſtentiam ſubſequatur, ſpiritum a Filio mitti, vti ex ipſo exiſtens ab ipſo mittitur.

EIVSDEM.

EPIGRAPHAE,

siue Præscriptiones in dicta, ac Sententias sanctorum Patrum a se collectas de processione Spiritus sancti.

Præscriptio Prima.

VAria diuersaque scripto tradita dicta, Patrumq; sententiæ collectæ, quibus demonstratur, Spiritum etiam ex Filio esse. Subsequuntur ac digeruntur in eodem Libro alia dicta, eorundemque sententiæ, quibus demonstratur Spiritum esse ex Patre per Filium. Et cum illorum pars ex Filio, pars per Filium Spiritum esse demonstret, astruuntur Præpositionum *Ex* & *Per* vires æquales. statimq; postmodum adducuntur alia testimonia, quibus earundem Præpositionum vires æquales ostenduntur.

Gregorius Nyssenus Homilia in Orationem Dominicam, cuius illud principium est. *Lex futurorum umbram continens*, inquit; *Cum enim Filius ex Patre exiuit, vt Scriptura tradit, & Spiritus ex Deo & Patre procedit: sed quemadmodum absque causa esse solius Patris est, quod neque Filio, neque Spiritui adaptari potest, sic vice versa ex causa esse*

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Εἰς τὰ παρ' αὐτοῦ συνειλεγμένα ἐκ τῶν Ἁγίων ῥητὰ, περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ. α'.

Ῥήσεις διάφοροι γραφικαὶ, συλλεχθεῖσαι εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, μεθ' ἃς ἕτεραι χρήσεις καταστρωννύονται ἐν τῇ παρούσῃ Βίβλῳ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐπεὶ δὴ αἱ μὲν ἐκ τοῦ υἱοῦ, αἱ δὲ διὰ τοῦ υἱοῦ ἀποδεικνύουσιν εἶναι αὐτὸ, εἰς σύστασιν τοῦ ἰσοδυνάμου τῆς διὰ καὶ τῆς ἐκ, ἀκολούθως παρατίθενται ἕτεραι γραφικαὶ χρήσεις καταστρωννύονται, δι' ὧν τὸ τῶν προθέσεων ἰσοδύναμον ἀποδείκνυται.

Ὅτι ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ Πνεῦμα.

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῇ εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν Ὁμιλίᾳ αὐτοῦ, ἧς ἡ ἀρχὴ ὁ τὴν σκιὰν τῶν μελλόντων ἔχων νόμος, οὕτω φησίν. Ὅτε γὰρ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθε, καθώς φησιν ἡ γραφὴ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ' ὥσπερ τὸ ἀναίτιον εἶναι μόνου τοῦ πατρὸς ὂν, τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι ἐφαρμο-

sa esse

θῆναι οὐ δύναται, οὔπω καὶ ἔμπαλιν, τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι, ὅπερ ἴδιον ἐστὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, τῷ πατρὶ ἐπιθεωρηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει, κοινοῦ δὲ ὄντος τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι τὸ μὴ ἀγεννήτους εἶναι, ὡς ἂν μή τις σύγχυσις περὶ τὸ ὑποκείμενον θεωρηθείη, πάλιν ἔστιν ἄμικτον τὴν ἐν τοῖς ἰδιώμασιν αὐτῶν διαφορὰν ἐξευρεῖν, ὡς ἂν καὶ τὸ κοινὸν φυλαχθείη, καὶ τὸ ἴδιον μὴ συγχυθείη. ὁ γὰρ μονογενὴς υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἵστησιν αὐτῷ τὸ ἰδίωμα, τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. εἰ γάρ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει φησίν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. οὐκοῦν τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ Χριστοῦ πνεῦμα ἐστίν, ὁ δὲ υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ὤν, οὐκέτι καὶ τοῦ πνεύματος οὔτε ἐστίν, οὔτε λέγεται, οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὕτη.

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν, οὗ ἡ ἀρχή, Μόλις ποτὲ κορεσθεὶς τῶν εἰς τὸν μονογενῆ βλασφημιῶν, φησίν. Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος, φύσει δὲ τρίτῃ κεχρῆσθαι, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων δεδιδάγμεθα γραφῶν, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων

sa esse, quod est proprium Filij & Spiritus, de Patre intelligi, alienum a natura est. Cum vero Filio & Spiritui commune sit, ingenitos non esse, ne confusio circa subiectum introducatur, rursus potest immixta in eorum proprietatibus differentia reperiri, vt & commune conseruetur, & propriũ non confundatur. Nanque vnigenitus Filius ex Patre per Scripturam sacram dicitur, nec vltra hoc illius proprietatem oratio extendit. Spiritus vero sanctus & ex Patre dicitur, & ex Filio esse astruitur. Si quis enim Spiritum Christi non habet, inquit, hic non est illius. Itaque Spiritus qui ex Deo est, & Christi spiritus est; Filius qui ex Deo est, Spiritus neque est, neque dicitur, neque conuertitur relatiua ista sequela.

Magnus Basilius in tertio in Eunomium Antirrhetico, cuius principiũ, *Vix tandẽ blasphemijs in vnigenitum saturatus, ait; Cur enim necesse est, si dignitate, & ordine tertius est Spiritus, natura quoque ipsum tertium esse? Dignitate namque ipsum secundum esse a Filio, cum ab ipso habeat, quod sit, & ab ipso accipiat, & nobis annunciet, & prorsus ab illa causa pendeat, pietatis sermo tradit. Natura vero tertia vti, nec a diuinis Scripturis didicimus, nec ex antecedentibus*

fieri potest, vt colligatur. Nam quemadmodum Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo est, & dignitate, quoniam origo & causa essendi Pater ipsi est, & quoniam per ipsum accessus & adductio ad Deũ Patrem, natura vero nullo modo secundus: quoniam in vtroque vna est deitas: ita videlicet & Spiritus sanctus, etsi dignitate, & ordine secundus a Filio est, non tamen verisimiliter alienæ ipsũ esse naturæ inde consequetur.

Gregorius Nyssenus primo aduersus Eunomium Antirrhetico, cuius principium est, *Fieri, vt videtur, non potest, vt quis de omnibus bene mereri*, prope finem hæc habet; *Si temporalem quandam intercapedinem hypostasi, seu substantiæ Filij anteponeret, qui Patrem sola principij ratione prius Filio concipit, iure censeri posset doctrina de Filij æternitate in periculum vocari.* Et paucis interiectis; *Quemadmodum enim Patri Filius coniungitur, & cum ex illo originem ducat, existentia tamen posterior non est; sic etiam Spiritus sanctus ad Filium se habet, cognitione sola secundum causæ rationem Filius prius, quam Spiritus sancti hypostasis concipitur.*

καὶ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίζεσθαι. ὡς γὰρ ὁ υἱὸς, τάξει μὲν δεύτερος τοῦ πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ εἶναι πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, φύσει δὲ οὐκέτι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία, οὕτω δηλονότι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκέτ' ἂν εἰκότως ὡς ἀλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως.

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν, οὗ ἡ ἀρχὴ, οὐκ ἦν ὡς ἔοικε τὸ πᾶσι τὰς ἐθέλειν εὐεργετεῖν; φησὶν οὕτω περὶ τὸ τέλος. Εἰ μέν τινα χρονικὴν ἔμφασιν ὑπερετίθη τῆς τοῦ μονογενοῦς ὑποστάσεως ὁ τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ μόνῳ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ προθεωρῶν, εἰκότως ἂν ὁ τῆς ἀϊδιότητος ἡμῖν περὶ τοῦ υἱοῦ λόγος ἐκινδυνεύετο. καὶ μετά τινα, ὥσπερ οὖν τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ μόνῳ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ προθεωροῦμεν, προστίθησιν, ὁ αὐτὸς ἡμῖν καὶ περὶ τοῦ πνεύματος λόγος, ἐν μόνῃ τῇ τάξει τὴν διαφορὰν ἔχων. ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων, οὐχ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὕπαρξιν, οὕτω πάλιν καὶ τοῦ μονογενοῦς ἔχεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινοίᾳ μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως· αἱ δὲ χρονικαὶ παρατάσεις χώραν οὐκ ἔχουσιν ἐπὶ τῆς προαιωνίου ζωῆς. ὥστε τοῦ λόγου τῆς αἰτίας ὑπεξῃρημένου, ἐν μηδενὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα πρὸς ἑαυτὴν ἀσυμφώνως ἔχειν.

Ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης συνόδου, ἐν οἷς εἶπον οἱ Πατέρες πρὸς τὸν Φιλόσοφον διὰ τοῦ Ἐπισκόπου Λεοντίου, ὧν ῥητῶν ἡ ἀρχὴ, Κἀκεῖνο δὲ νοητέον ὦ φίλε, λοιπὸν τῆς ἀληθείας φιλόσοφε, εὕρηται τὸ πνεῦμα ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ πατρὸς. ἴδιον δὲ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀναβλύζον.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος ἐναργῶς, ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, φησίν, Εἰ καὶ ἔστιν ἐν ὑποστάσει τὸ πνεῦμα ἰδικῇ, καὶ δὴ καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτὸ, καθὸ πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ υἱὸς, ἀλλ' οὖν ἔστιν οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ. πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς.

Καὶ αὖθις ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῇ εἰς τὸν Προφήτην Ἰωὴλ, τῇ ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐξηγήσει φησίν. Ἡ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐξ αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς τὸν Βασιλέα Θεοδόσιον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Τοῖς μὲν ἐν ἀνθρώποις εὐκλείας, τὸ ἀνωτάτω φησὶν. Βαπτίζοντα ἔφη τὸν Ἰησοῦν ἐν πυρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, οὐ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνιέντα πνεῦ-

In actis Nicænæ primæ Synodi, quibus Patres Philosopho per Leontium Episcopum responderunt, Dictorum principium est; *Illud etiam amice Philosophe, considerandum est;* reperitur; *Spiritus sanctus procedens quidem ex Patre, proprius vero Filij, & ex ipso exiliens.*

Sanctus Cyrillus Oratione ad Nestorium, cuius principium, *Saluatore nostro palam edicente, qui amat Patrem & Matrem super me, non est me dignus,* inquit; *Licet sit in hypostasi Spiritus propria, & iam intelligatur secundum se ipsum, qua Spiritus est, & non Filius, veruntamen non est alienus ab eo. Spiritus enim veritatis appellatus est, & est Christus veritas, & effunditur ab ipso qua & a Patre ratione.*

In expositione Ioëlis Prophetæ, cum illud, *Effundam e spiritu meo,* interpretatur, ait; *Ratione quidem, qua est Deus, & ex Deo secundum naturam Filius: nanque ex Deo & Patre generatus est; proprius ipsius & in ipso, & ex ipso est Spiritus sanctus, quemadmodum scilicet de ipso intelligitur Deo & Patre.*

Idem Oratione ad Imperatorem Theodosium, cuius principium, *Supremum humanæ gloriæ culmen,* ait; *Baptizantem dixit Iesum in igne, non alienum ijs, qui baptizantur, inijcientem*

Spiri-

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας Θεοῦ λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ, οἱ κακοτέχνως τὰς θείας γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, φησίν. Αὐτὸς γὰρ αὐτὸν ἄνωθεν ἔπεμπεν ὡς Θεὸς, καὶ αὐτὸς αὐτὸν κάτωθεν ὑπεδέχετο ὡς ἄνθρωπος, ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατῄει, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς Ἀντιοχεῖς Τόμῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς Εὐσεβίῳ καὶ Λουκιφέρῳ φησὶν, Δεῖ δὲ ἀναθεματίζειν καὶ τοὺς λέγοντας κτίσμα εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ διῃρημένον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Χρυσόστομος ἐν τῷ λόγῳ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὸ, ἑκάστῳ κλίματι ἐφεστήκασαν Ἄγγελοι, οὗ ἡ ἀρχὴ. Ὄντως ἐπεφάνη ἡμῖν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, φησίν. Ἦλθε Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς. ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα, καὶ ἀνέλαβετο τὸ ἡμέτερον σῶμα.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τῶν δύο διαθηκῶν λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Θεὸν δὲ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν δεδηλώκασιν ἐξ ἀρχῆς νόμος καὶ Προφῆται, φησίν. Διὰ γὰρ τὸ γενέσθαι ναὸν τῆς θείας δυνάμεως τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τὸ θεοφόρον, γίνῃ καὶ σὺ ναὸς καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ. δέχῃ γὰρ ἐκπεμπόμενον παρ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα. ὡς οὖν Χριστὸν ἐπιγνοὺς ἐπέγνως Θεὸν, οὕτω πνεῦμα Χριστοῦ δεξάμενος, ἐδέξω Θεόν.

Magnus Athanasius Oratione de vnigeniti Dei Verbi incarnatione, quæ incipit, *Qui malitiose diuinas Scripturas volunt intelligere*, scribit. *Ipse enim illum desuper mittebat, vt Deus; & ipse illum in imo accipiebat, vt homo. Ex ipso itaq; in ipsum descendebat, ex diuinitate ipsius in humanitatem ipsius.*

Idem Tomo ad Antiochenos, qui incipit; *Dilectis ac desideratissimis fratribus, Eusebio & Lucifero*, ait; *Anathematizandi porro sunt, qui dicunt creaturam esse Spiritum sanctum, & separatum a substantia Christi.*

Chrysostomus Oratione in Incarnationem Domini nostri Iesu Christi, & in illud, *In quacunque regione assistebant Angeli*, cuius principium est. *Vere apparuit nobis diuina gratia*, ait; *Vere venit Christus ad nos. tradidit nobis, qui ex ipso est, Spiritum, & nostrum corpus assumpsit.*

Idem Oratione de duobus testamentis, cuius principium, *Deum vnum eundemque a principio manifestarunt lex & Prophetæ*, dicit; *Propterea enim quod factum est diuinæ virtutis templum corpus Domini deiferũ; fis & tu templum secundum illius similitudinem. Accipis enim missum ab ipso Spiritum. Quemadmodum ergo Christum agnoscens, Deum agnouisti, ita & Spiritum Christi accipiens, Deum accepisti.*

Idem

Idem in prima Prophylactica, cuius principium; *Quando ad bonum accedimus præcauere oportet, qui bono contra operatur, Diabolum*, inquit; *Et hac ratione seruabit nos Spiritus, qui ex Christo est, in diem futuræ redemptionis*.

Magnus & Thaumaturgus Gregorius Neocæsariensis Episcopus Oratione, quæ incipit; *Inimicissimi & alieni a confessione Apostolica sunt, qui dicunt esse Filium ex ijs quæ non extant*, scribit; *Domini Pater principium est ab æterno eum generans, & Dominus est Prototypus Spiritus*. Magnus Basilius, *Genitorem & Prototypum Filij Patrem* nuncupat Oratione quarta aduersus Eunomium.

Sanctus Cyrillus in vno Capite libri secundi Thesaurorum; *Proprium autem est Spiritus essentiæ Filij, nec ab extraneo hypostasim habet*. In alio rursus; *Cum itaque leges dat Christus, tanquam in ipso existens Spiritus illius leges dat*. Et in alio; *Necesse est ergo fateri, illum esse ex essentia Filij & Dei, cum omnem illius & operationem, & virtutem possideat*. Item in alio. *Vti ex essentia existens suppeditantis illum Sanctis, Christi videlicet*. Item in alio; *Nullum igitur naturæ discrimen agnoscit Paulus Filij, & Spirius sancti, sed veluti*

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρώτῳ Προφυλακτικῷ, οὗ ἡ ἀρχή, Ἐπειδὴ τῷ ἀγαθῷ προσερχόμεθα, φυλάσσεσθαι δεῖ τὸν ἀντιπεράσσοντα τῷ ἀγαθῷ Διάβολον, φησίν. Καὶ οὕτως ἡμᾶς φυλάξοι τὸ παρὰ Χριστοῦ πνεῦμα εἰς τὴν ἡμέραν τῆς μελλούσης ἀπολυτρώσεως.

Ὁ μέγας καὶ Θαυματουργὸς Γρηγόριος Νεοκαισαρείας Ἐπίσκοπος ἐν τῷ Λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, Ἔχθιστοι καὶ ἀλλότριοι τῆς Ἀποστολικῆς ὁμολογίας οἱ τὸν Χριστὸν ἐξ οὐκ ὄντων λέγοντες, φησίν. Τοῦ Κυρίου ὁ πατὴρ ἀρχή, ἀϊδίως αὐτὸν γεννήσας, καὶ πρωτότυπος τοῦ πνεύματος ὁ Κύριος. Ὁ μέγας Βασίλειος γεννήτορα καὶ πρωτότυπον τὸν πατέρα φησὶ τοῦ υἱοῦ ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου τετάρτῳ.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θησαυρῶν· Ἴδιον δὲ πάντως τὸ πνεῦμα τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ, καὶ οὐκ ἔξωθεν ὑποστατόν. Ἐν ἄλλῳ πάλιν. Νομοθετοῦντος τοιγαροῦν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς ὑπάρχον τὸ πνεῦμα αὐτοῦ νομοθετεῖ. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ· Ἀνάγκη λοιπὸν ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν ὁμολογεῖν αὐτὸ τῆς τοῦ υἱοῦ καὶ Θεοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τήν τε δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχον. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ, ὡς γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχον τῆς τοῦ χορηγοῦντος αὐτὸ τοῖς ἁγίοις Χριστοῦ δηλαδή. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ, οὐδεμίαν ἄρα φύσεως διαφορὰν οἶδεν ὁ Παῦλος τῆς τοῦ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύ-

ex

ματος, ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον, τῷ τῆς κυριότητος ὀνόματι καλεῖ. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ. Ἀνάγκη τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν ὁμολογεῖν τοῦ υἱοῦ. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ. Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὸ ῥητὸν, τὸ, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος, φησίν. Οὐκ ἄρα ἐλάττων ἐστὶν ὁ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ἔχων τῷ τελείῳ πατρὶ, καὶ τὸ τοῦ γεννήσαντος πνεῦμα φύσεως ἰδίας ἔχων ἀγαθὸν, τῶν ἐνυποστάτων οὖν ὥσπερ ἀμέλει καὶ ὁ πατήρ.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὸ ῥητὸν, τὸ, κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, φησίν. Τῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχων ὁ υἱὸς κοινωνὸς ἔχει τὸ πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὅνπερ αὖ νοεῖται καὶ ὁ πατὴρ, οὐκ ἐπακτὸν, οὐδὲ ἔξωθεν. Εὔηθες γὰρ, μᾶλλον δὲ μανικὸν τὸ οὕτω φρονεῖν. ἀλλ' ὥσπερ καὶ ἡμῶν ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγχνων εἰς τὸ ἔξω προχέει, διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ σωματικῶς αὐτὸ ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς, δεικνὺς ὅτι καθώσπερ ἐκ στόματος τοῦ ἀνθρωπείου πρόεισι τὸ πνεῦμα σωματικῶς, οὕτω καὶ ἐκ τῆς θείας οὐσίας θεοπρεπῶς προχεῖται τὸ ἐξ αὐτῆς.

Ὁ αὐτὸς, ἐν ς'. τῶν πρὸς Ἑρμείαν φησίν. Εἶτα πῶς ἡμῖν ὁ υἱὸς διὰ τοῦ πνεύματος αὐλίζεται; πῶς δὲ

ex ipsa, & in ipso existentem illum dominationis nomine insignit. Item in alio; *Necesse est fateri, Spiritum ex essentia Filij esse*. Item in alio. *Igitur ex essentia Filij Spiritus*.

Idem expositione in Euangelium Ioannis, in illud; *Et Deus erat Verbum*, inquit; *Non itaque minor est, qui eandem actionem cum perfecto Patre possidet, & genitoris Spiritum vt proprium bonum non aliter certe, quam ipse genitor habet*.

Idem in expositione Euangelij secundum Ioannem, in dictum; *Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis*, inquit; *Nam cum vna cum Patre naturalibus deitatis bonis substantialiter Filius communicet, eodem modo Spiritum habet, quo Pater habere intelligitur, non aduentitium neque deforis. Stultum enim atque furiosum est ita sentire: sed quemadmodum vnusquisque nostrum proprium in seipso Spiritũ continet, & ab intimis visceribus ad exteriora profundit: propterea corporee Christus insufflauit, ostendens hoc signo, quia quemadmodũ ab ore humano corporee humanus spiritus procedit, sic ex diuina substãtia deitati congruenter Spiritus, qui ab ea est profunditur*.

Idem in sexto ad Hermiam libro, ait; *Postmodum quomodo in nobis Filius per Spiritum inhabitat*

bitat? Quomodo quod natura excellentius est, minus excellentis participationem communicabit? Etsi diuinæ naturæ efficimur participes, Spiritum accipientes, quomodo secundo loco post Spiritum Filius collocabitur? & qua ratione Filio præstantior fuerit & non potius vt ipse, & ab ipso spiritus, qui ipsius actionem vniuersam in se continet, & qui illius participationem communicat?

Metaplrastes in Martyrio Dionysij Areopagitæ in ipso Orationis exordio, ait; *Olim quidem fides sita erat in signis & ænigmatibus, & nube vmbra tecta erat lux veritatis. Postquam autem nostræ salutis magnum peractum fuit mysterium, & qui finxit sigillatim corda nostra suæ benignitatis in nos misericordia, citra peccatum natus est sicut nos, & alia subijt, quæ sunt humanæ imbecillitatis, vt ego primam reciperem nobilitatem, & postremo condemnatus fuit morte Crucis; & ne dicam singula: sunt enim multa intermedia Oeconomiæ carnis susceptæ mysteria, finem accepit corporeus aduentus: incipit clara manifestatio veritatis; & in cælum ascendit meus Christus, & ad sedem paternam reuertitur, & qui ex ipso procedit, Spiritum demittit discipulis, vt essent duces gentium infidelium.*

τὸ ἄμεινον κατὰ φύσιν, τὴν τοῦ χείρονος ἐμποιήσει μέθεξιν δι᾽ αὐτοῦ; καὶ εἰ θείας φύσεως ἀποτελούμεθα κοινωνοί, τὸ πνεῦμα δεχόμενοι, πῶς ἐν δευτέροις τοῦ πνεύματος ὁ υἱός; ἢ πῶς ἄμεινον αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ὡς αὐτός τι καὶ παρ᾽ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὅλην ἔχον αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, καὶ τὴν αὐτοῦ μέθεξιν ἐμποιοῦν;

Ὁ Μεταφραστὴς ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τοῦ λόγου φησίν. Πάλαι μὲν ἐν τύποις ἦν τὰ τῆς πίστεως καὶ αἰνίγμασι, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος τῷ τῆς σκιᾶς νέφει συνεκαλύπτετο. ἐπεὶ δὲ τὸ μέγα τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἐπεπραγματεύθη μυστήριον, καὶ ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας ἡμῶν τῷ τῆς οἰκείας περὶ ἡμᾶς οἰκτῳ χρηστότητος εἰς ἀμαρτήτως γέγονεν ὡς ἡμεῖς, τ᾽ ἄλλα τε ὑπῆλθεν ὅσα τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶν ἀσθενείας, ἵν᾽ ἐγὼ τὴν πρώτην ἀπολαύω εὐγένειαν, καὶ τέλος τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον κατακέκριται. καὶ ἵνα μὴ τὰ καθέκαστα λέγω, πολλὰ γὰρ τὰ ἐν μέσῳ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ μυστήρια, πέρας τὰ τῆς σωματικῆς ἐνδημίας δέχεται, τὰ τοῦ πνεύματος ἄρχεται, καὶ εἰς οὐρανοὺς ὁ ἐμὸς Χριστὸς ἀναφέρεται, καὶ πρὸς τὸν πατρικὸν ἐπανίεισι θρόνον, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν, καταπέμπει τοῖς μαθηταῖς ὁδηγίᾳ; Ἐν ποσι βιβλίοις ἡ ἐπιγραφὴ τὴν Ἀναστάσιον ἔχει.

Theo-

Θεόδωρος ὁ τῆς Ῥαϊθοῦ Πρεσβύτερος περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὀρθῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων θεολογῶν, φησίν. Τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες παράδειγμα, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θείων ὑποστάσεων παρεστήσαμεν διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ ἀκαμασίας. ταύτῃ γὰρ καὶ πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ μονογενοῦς. Καὶ πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον καὶ ἀποστελλόμενον, οὐ μόνον παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ. Καὶ μετά τινα. Καὶ μὴν ὁ Κύριος ἐξ αὐτοῦ δεικνὺς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε, λάβετε πνεῦμα ἅγιον.

Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν τῇ Ὁμολογίᾳ τῆς αὐτοῦ πίστεως, φησίν. Τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐστίν, οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευόμενον.

Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Λόγῳ τῷ καλουμένῳ Ἀγκυρωτῷ φησὶν, τὸ πνεῦμα ἀκατάληπτον, οὐκ ἀλλότριον τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ, οὐδὲ συναλοιφή ἐστι πατρὸς καὶ υἱοῦ. μετ' ὀλίγα. Πνεῦμα ἅγιον οὐ συνάδελφον, οὐ πατράδελφον, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ. καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ μονογενὴς λέγει, τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, ἵνα μὴ ἀλλότριον νομισθείη πατρὸς μὴ δὲ υἱοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τρίτον τῇ ὀνομασίᾳ. Καὶ

Theodorus Raythenus Presbyter de rectis nostræ Fidei & veritatis dogmatibus decernit; *Corporis vero proprietatem in exemplum accipientes, mutuam diuinorum coh ærẽtiam per membrorum proportionem & assimilationem repræsentauimus. hinc & spiritus oris illius, Dei nempe, dicitur, cui vnigenitus os est, Spiritus sanctus dicitur. Et Spiritus rursus ex ipso procedens, & missus non tantũ a Patre sed etiã a Filio.* Et post pauca. *Et nihilominus Dominus ex se ipso existere docẽs, discipulis insufflans dixit; Accipite Spiritum sanctum.*

S. Athanasius in Professione suæ Fidei, dicit; *Spiritus sanctus ex Patre, & ex Filio est, non factus, non creatus, non genitus, sed procedens.*

Epiphanius Oratione, cui nomen præfixit Ancyroto, dicit; *Spiritus comprehendi non potest, non alienus est Patris & Filij, neq; contractio est Patris & Filij.* Et post pauca; *Spiritus sanctus non frater fratris, non Patris frater, sed ex eadem essentia Patris & Filij. Nanque ipse vnigenitus dicit; Spiritum Patris, qui ex Patre procedit, & ex meo accipiet; ne alienus a Patre & Filio existimaretur.* Et paucis interiectis; *Ex Patre & Filio tertius appellatione;* Et post plurima annexa; *Vtraq; inhabitãt in homine iusto, Christus*

& Spiritus ipsius: si vero Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, & Spiritus ex Christo, aut ex utrisque, ut Christus insinuat, qui ex Patre procedit, & hic de meo accipiet. Et post pauca; *Sed dicet nescio quis: Igitur dicimus duos esse filios, & quomodo unigenitus? Atqui tu quis es, qui cum Deo contendis? Etenim si Filium vocat ex se ipso, Spiritum sanctũ ex utrisque, quæ solummodo fide a Sanctis percipiuntur, luminis ipsa plena, lumen alijs impertientia, splendidam habent operationem*. Et paucis annexis; *Spiritus sanctus, Spiritus veritatis est, lumen tertium a Patre & Filio*. Item post non multa; *Quo enim modo nemo nouit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater, eodem, audeo dicere, neque Spiritum nisi Pater & Filius, ex quo procedit, & ex quo accipit, neque Filium & Patrem nisi Spiritus sanctus, qui vere glorificat, qui omnia edocet, qui ex Patre & Filio*. Et post nonnulla; *Igitur Pater erat semper, & Filius erat semper, & Spiritus ex Patre & Filio spirat*.

μετὰ πολλὰ πάνυ. Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ᾽ ἀμφοτέρων, ὥς φησιν ὁ Χριστός, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Ἀλλ᾽ ἐρεῖ τις. οὐκοῦν φαμὲν δύο εἶναι υἱούς, καὶ πῶς μονογενής; μενοῦνγε σὺ τίς εἶ ὁ ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ; εἰ γὰρ τὸν υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα τὸ παρ᾽ ἀμφοτέρων. ἃ μόνον πίστει νοούμενα ὑπὸ τῶν Ἁγίων φωτεινά, φωτοδότα, φωτεινὴν τὴν ἐνέργειαν ἔχει. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα, Πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα ἀληθείας, ἐστι φῶς τρίτον παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Ὃν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὕτω τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, παρ᾽ οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ᾽ οὗ λαμβάνει, καὶ οὐδὲ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ δοξάζον ἀληθῶς, τὸ διδάσκον τὰ πάντα, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Καὶ μετά τινα. Τοίνυν πατὴρ ἦν, καὶ υἱὸς ἦν ἀεί, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ πνέει.

Per Filium esse Spiritum.

Magnus Athanasius Oratione, quæ inscribitur, Refutatio contra Hypocrisim Meletij & Eusebij, & incipit; *Homo ad similitudinem Dei factus est*, scri-

Ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ Πνεῦμα.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ Λόγῳ ὃς ἐπιγέγραπται, Ἔλεγχος ὑποκρίσεως τῶν περὶ Μελίτιον καὶ Εὐσέβιον, οὗ ἡ ἀρχή, Ἄνθρωπος καθ᾽ ὁμοίωσιν Θεοῦ γέγονε, φησίν. Ἦν δὲ ἀδιαίρετον, ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ

bit;

τὸ πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προοδικῶς ὂν ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονὸς, ὡς λέγουσιν.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐκτεθείσῃ Διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ, φησίν. Ἐὰν δειχθῇ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ υἱῷ καὶ τῷ πατρὶ τὸ πνεῦμα, τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκχυθὲν, καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδειχθήσεται.

Ὁ Θαυματουργὸς Γρηγόριος ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Ἔχθιστοι καὶ ἀλλότριοι τῆς Ἀποστολικῆς ὁμολογίας, οἱ τὸν υἱὸν ἐξ οὐκ ὄντων λέγοντες, φησίν. Ἀγεννήτου μὲν ὄντος τοῦ πατρὸς, γεννηθέντος δὲ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς, τοῦ τε πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἀϊδίως ἐκπεμφθέντος.

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, Διατί μὴ καὶ τὸ πνεῦμα υἱὸς τοῦ υἱοῦ, φησίν. Ὅτι οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα τριὰς μὴ νομισθῇ πλῆθος ἄπειρον, υἱοὺς ἐξ υἱῶν, ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις ἔχειν ὑποπτευθεῖσα. Καὶ μετ' ὀλίγα. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ τὸ πνεῦμα εἶναι, σαφῶς ἐκήρυξεν ὁ Ἀπόστολος λέγων, τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν καὶ τὸ δι' υἱοῦ πεφηνέναι σαφὲς πεποίηκεν, υἱοῦ πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ, καθάπερ Θεοῦ, καὶ νοῦν Χριστοῦ προσειπὼν, καθάπερ καὶ Θεοῦ πνεῦμα, ὡς τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἓν δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἀληθῶς

bit; *Impossibile in Trinitatis gloria Spiritum conglorificari, nisi ex Deo per Filium progrediendi modo, non autem fiendi ratione, naturam habeat, vt ipsi aiunt.*

In Disputatione Orthodoxi, & Macedoniani hæc habet; *Itaque si ostensum fuerit eiusdem esse diuinitatis Spiritum cum Filio, & Patre, qui ex ipso Patre per Filium effusus est, adorandus, & colendus esse demonstrabitur.*

Gregorius Thaumaturgus Oratione, quæ incipit; *Inimicissimi, & alieni a confessione Apostolica sunt, qui dicunt esse Filium ex ijs quæ non extant*, scribit; *Manente Patre ingenito, genito autem ex Patre Filio, & Spiritu sancto ex substantia Patris per Filium æterne emisso.*

Magnus Basilius in vno ex Capitibus cuius illa est Epigraphe; *Quare non & Spiritus filius Filij dicitur*, inquit; *Non quia non est ex Deo per Filium, sed ne Trinitas filios ex filijs habere in suspicionem veniens, vt est in hominibus, infinita putetur multitudo*. Et paucis interiectis; *Quãobrem ex Deo quidem esse Spiritum aperte prædicauit Apostolus, dicens; Spiritum, qui ex Deo est, accepimus: & per Filium effulsisse clarum fecit, cum Filij Spiritum, sicut Dei ipsum nominauit, & mentem Christi appellauit, sicut & Dei Spiritum, vt hominis*. Et post pauca; *Vnus vere & Spi-*

ritus

ritus, qui vere Sanctus est, qui & spiritus oris nominatur.

Et Capite, cui præfigitur; *Nisi Spiritum ex Deo quis dicat, nec Verbum*, dicit; *Quomodo igitur separabuntur inseparabilia Verbum scilicet Dei, & Spiritus ex Deo per Filium.*

Gregorius Nyssenus prima aduersus Eunomium Antirrhetica, quæ incipit; *Fieri, ut videtur, non potest, ut qui de omnibus bene mereri*, inquit; *Spiritus Patri secundũ quod increatus est, coniungitur, rursusq; ab eo, quod quemadmodum ille Pater non est, separatur: coniungitur & Filio secundũ quod increatus est, & quod causam existentiæ ex omniũ Deo habeat: seiungitur rursus proprietate, quod non tanquã unigenitus ex Patre subsistit, & quod per ipsũ Filium apparuit. Rursus cum creatura per Filium subsistisset, ne cum ea communionem Spiritus habere existimaretur, quod per Filium appareat, immutabilitate, firmitate, ac bonitatis quæ extranea sit, nulla indigentia a creatura Spiritus secernitur.* Et multis additis in eadem Antirrhetica; *Ex ingenito sole aliũ solem, Filium scilicet simul cum primi intellectione per generationem una cum ipso effulgentẽ, eidemq; per omnia æqualem pulchritudine, virtute, splendore, magnitudine, claritate, & uno verbo, omnibus, quæ soli inesse cernuntur: & rursus aliud simile lumen Spiritum eodem modo, non*

ἅγιον, ὃ δὴ καὶ πνεῦμα στόματος ὀνομάζεται.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ Κεφαλαίῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή, Εἰ μὴ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ λέγει τις, οὐδὲ τὸν λόγον, φησί. Πῶς οὖν χωρίζονται τὰ ἀχώριστα, λόγος ἐκ Θεοῦ, καὶ πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ;

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν, οὗ ἡ ἀρχή, Οὐκ ἦν ὡς ἔοικε τὸ πάντας ἐθέλειν εὐεργετεῖν, φησίν. Τὸ πνεῦμα τῷ πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτόμενον, πάλιν ἀπ' αὐτοῦ τῷ μὴ πατὴρ εἶναι, καθάπερ ἐκεῖνος διαχωρίζεται· τῆς δὲ πρὸς τὸν υἱὸν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείας, καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἔχειν, ἀφίσταται πάλιν τῷ ἰδιάζοντι, ἐν τῷ μήτε μονογενῶς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι. πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ μονογενοῦς ὑποστάσης ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην ἔχειν νομισθῇ τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι, ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ διακρίνεται τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. Καὶ μετὰ πολλὰ ἐν τῷ αὐτῷ, Ἐξ ἀγεννήτου ἡλίου ἄλλον ἥλιον τὸν υἱὸν νοοῦμεν, ὁμοῦ τῇ τοῦ πρώτου ἐπινοίᾳ γεννητῶς αὐτῷ συνεκλάμποντα, καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα. καὶ πάλιν ἕτερον τοιοῦτον φῶς· τὸ πνεῦμα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὐ χρονικῷ τινι διαστήματι-

τι τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτὸς, φῶς μέν τοι καὶ αὐτὸ καθ' ὁμοιότητα τοῦ προεπινοηθέντος λάμπον τε καὶ φωτίζον.

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ἐν οἷς ὁρίζει τὰς πρὸς Παρθένους ὑποθήκας αὐτοῦ, φησίν. Ἵλαος ἵλαος ἄμμιν ἁγνὴ Τριὰς εἰς ἓν ἰοῦσα. Ἐξ ἑνὸς ὀφθαλμοῖσιν ἐπαυγάζουσα φαεινοῖς Σήμερον, ὑστατίως δὲ φαάντερος, οἷσιν ἔλαμψας. Εἷς γὰρ Θεὸς ἐκ γενέταο δι' υἱέος ἐς μέγα πνεῦμα Ἰσταμένης θεότητος, ἐνὶ τελέοισι τελείης. Ἡ παράφρασις οὕτω. Εὐμενὴς ἡμῖν ὦ καθαρὰ Τριὰς εἰς τὸ αὐτὸ πορευομένη ἐξ ἑνὸς ὀφθαλμοῖς βλέπουσα λαμπροῖς σήμερον, τελευταῖον δὲ λαμπρότερον οἷς ποτὲ ἔλαμψας. εἷς Θεὸς ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ εἰς τὸ μέγα πνεῦμα ἱσταμένης τῆς θεότητος, ἐν τελείοις τελείας.

Ὁ Δαμασκηνὸς, ἐν τῷ ιγ'. τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων, οὗ ἡ ἀρχὴ, τὸ θεῖον ἀκατάληπτον, περὶ τοῦ πατρὸς, φησίν. Αὐτὸς μὲν οὖν ἐστι νοῦς, λόγου ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ. Τὸ δὲ πνεῦμα ἅγιον ἡ ἐκφαντορικὴ τῆς θεότητος δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐκ πατρὸς μὲν δι' υἱοῦ ἐκπορευομένη.

non temporis aliquo interuallo, a genito lumine dissectum, sed per illud splendens, ac hypostaseos causam habens ex primo illo ac exemplari lumine: lumen quidem & ipsum ad similitudinem praeconcepti luminis lucens, & illuminans.

Gregorius Theologus Carmine Heroico, quo documenta Virginibus explicat, dicit; *Propitia, propitia nobis sancta Trinitas in vnum concurrens ex vno oculis sublucens splendidis, Hodie, vltimo autem clarius quibus splenduisti. Vnus Deus ex genitore per Filium in magnum Spiritum, stante diuinitate in perfectis perfecta.* Paraphrasis sic se habet; *Propitia, propitia nobis o pura Trinitas in vnum procedens ex vno oculis aspiciens lucidis hodie, postremum vero dilucidius, quibus eluxisti vnus Deus ex Patre per Filium in magnum Spiritum, stante diuinitate in perfectis perfecta.*

Damascenus in 13. capite Theologico, cuius illud est principium; *Deus incomprehensibilis cum sit*; de Spiritu sancto dicit; *Ipse quidem mens est, rationis abyssus, verbi genitor, explanantisque Spiritus per Verbum productor.*

Idem ibidem; *Ac postremo Spiritus sanctus Patris potentia est, diuinitatis latebram declarans, a Patre quidem per Filium procedens.*

Sanctus Cyrillus lib. 2. ad Hermiam, ait; *Sanctum porro Spiritum dixeris, qui ex Deo Patre per Filium naturaliter effunditur, & vt exemplo id extricem respirationis, suam nobis existentiam indicat. Hac ratione planam & inconfusam trium hypostaseon in existentijs proprijs proprietatem vnam conseruans, vnam & consubstantialem omniũ regiam adorabis naturam.*

Gregorius Theologus in Antirrhetico de Spiritu sancto, quasi sibi opponens, inquit; *Quid igitur est, quod deest Spiritui, ne Filius sit: nisi enim aliquid deesset, vtique esset Filius?* Subdit itaque, *Nihil deesse dicimus, neque enim Deus aliquo deficitur. Veruntamen apparitionis, vt ita dicam, aut mutuæ habitudinis diuersitas, diuersam & eorum appellationem effecit.*

Gregorius Nyssenus Oratione ad Ablabium, quæ incipit; *Iustum est equidem vos, qui viribus polletis in omni robore decertare*, scribit; *Immutabilem & per omnia similem naturam confitentes, discrimen causæ & effectus non inficiamur, in quo solum distingui alterum ab altero deprehendimus; cum credamus hoc quidem causam esse, illud ex causa, & illius, quod ex causa est, aliud rursus discrimen comprehendimus. Nanque hoc quidem*

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν, Ἅγιον δὲ πνεῦμα προσερεῖς, τὸ ἐκ Θεοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς, καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τοῦ στόματος διαπνοῆς, τὴν ἰδίαν ἡμῖν καταστημαῖνον ὕπαρξιν. οὕτω τε σαφῆ καὶ ἀσύγχυτον τὴν τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν ὑπάρξεσιν ἰδικαῖς ἰδιότητα τηρῶν, μίαν τε καὶ ὁμοούσιον τὴν πάντων βασιλίδα προσκυνήσεις φύσιν.

Ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀντιρρητικῷ, οἷον ἀντιθετικῶς λέγει. Τί οὖν ὃ λείπει, φησίν, τῷ πνεύματι πρὸς τὸ εἶναι υἱόν; εἰ μὴ γὰρ λεῖπόν τι ἦν, υἱὸς ἂν ἦν. ἐπιφέρει δέ. οὐ λεῖπον φαμέν, οὐ γὰρ ἐλλιπὴς ὁ Θεός, τὸ δὲ τῆς ἐκφάνσεως, ἵν' οὕτως εἴπω, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον καὶ τὴν κλῆσιν αὐτῶν πεποίηκεν.

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος, ἐν τῷ πρὸς Ἀβλάβιον, οὗ ἡ ἀρχή, Ὑμᾶς μὲν δίκαιον τοὺς ἀκμάζοντας ἐν πάσῃ δυνάμει διαγωνίζεσθαι, φησί. Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβανόμεθα, τῷ, τὸ μὲν αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου, καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος, ἄλλην πάλιν διαφορὰν ἐννοοῦμεν. τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, ὥστε καὶ τὸ μονο-

est

γενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης.

Ὁ αὐτὸς, ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατὰ Μακεδονιανῶν λόγῳ φησίν· Ἐφ' ὧν γὰρ ἡ κατὰ ἀγαθὸν ἐνέργεια, οὐδεμίαν ἐλάττωσιν καὶ παραλλαγὴν ἔχει, πῶς εὔλογον, τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξιν ἐλαττώσεώς τινος, ἢ τῆς κατὰ φύσιν παραλλαγῆς, οἴεσθαι σημεῖον εἶναι. ὥσπερ ἂν εἴ τις ἐν τρισὶ λαμπάσι διῃρημένην βλέπων τὴν πρώτην φλόγα· αἰτίαν δὲ φωτὸς τοῦ τρίτου ὑποθοῖτο εἶναι τὴν πρώτην φλόγα ἐκ διαδόσεως διὰ τοῦ μέσου τὸ ἄκρον ἐξάψασαν. ἔπειτα κατασκευάζει πλεονάζον ἐν τῇ πρώτῃ φλογὶ τὴν θερμασίαν. τὴν δ' ἐφεξῆς ὑποβεβηκέναι, καὶ πρὸς τὸ ἔλαττον ἔχειν τὴν παραλλαγὴν, τὴν δὲ τρίτην, μηδὲ πῦρ ἔτι λογίζεσθαι, κἂν παραπλησίως καίῃ καὶ φαίνῃ, καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς ἐργάζηται.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος, ἐν οἷς ἑρμηνεύει, τί δήποτε βούλεται τῷ Προφήτῃ Ζαχαρίᾳ, ἡ χρυσῆ λυχνία καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ λαμπάδιον, καὶ οἱ λύχνοι, φησίν. Τὸ γὰρ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥσπερ φύσει κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἐστὶν, ὡς

est immediate a primo, hoc vero ex contiguo a primo: adeo vt vnigenitum indubitatum maneat in Filio, & ex Patre esse Spiritum, Filij mediatione, sibi ipsi vnigenitum conseruante, & Spiritum a naturali ad Patrem habitudine non arcente.

Idem Oratione de Spiritu sancto aduersus Macedonianos, ait; *In quibus quæ secundum bonum operatio est, nullam imminutionem, aut immutationem habet. Quomodo rationi consentaneum fuerit ordinem secundum numerum imminutionis alicuius, aut secundum naturam immutationis signum esse existimare. Quemadmodum si quis in tribus lampadibus subdiuisam flammam conspiciens; causam vero tertij luminis supponamus esse primam flammam, ex communicatione cum medio extremum inflammantem; postmodum astrueret in prima flamma abundare calorem; eam vero, quæ subsequitur, immutari, & paulatim imminui; tertiam nec ignem amplius censendum esse, licet æqua ratione aduret, & splendeat, omniaque ignis operetur.*

Sanctus Maximus in expositione, *Quomodo intelligi debet* aureum Candelabrum, & *super illud parua lampas, & lucernæ,* tradit; *Spiritus enim Sanctus quemadmodum natura secundum essentiam est, Dei & Patris, ita & Filij secundum essentiam est, tanquam qui ex Patre essentiali-*

ter per Filium genitum, modo, qui exprimi verbis non potest, procedens.

Diuus Tarasius ad Præsules & Sacerdotes Antiochiæ, Alexandriæ, & sanctæ ciuitatis Epistola, quæ incipit; *Multa & magna prouidentia Dominus Deus hominum vitas regens & protrahens*, post multa alia subdit; *Et in Spiritum sanctum Dominum & viuificantem, qui ex Patre per Filium procedit, & Deus esse cognoscitur.*

Magnus Athanasius ad Serapionem de Spiritu sancto Epistola, cuius principium; *Fortasse admiraberis, quomodo præcipiens*, scribit; *Neq; enim extra Verbum Spiritus est, sed in Verbo existens, in Deo per ipsum est.* Et paucis interiectis; *Spiritus vero cum sit in Verbo, manifestũ fuerit in Deo fuisse per Verbum Spiritum.*

Gregorius Nyssenus Oratione prima Antirrhetica aduersus Eunomium, quæ incipit, *Fieri, vt videtur, non potest, vt qui de omnibus bene mereri*, dicit; *Pater quidem sine principio, & ingenitus, & semper Pater intelligitur; ex eo vero immediate, & indiuise vnigenitus Filius cum Patre simul intelligitur; per hunc autem, & cum ipso, antequam inanis, & non subsistens in medio perceptio incidat, statim Spiritus sanctus iunctim concipitur, non post Filium existentia subsistens,*

ἐκ τοῦ πατρὸς ὑποστατικῶς δι' υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως ἐκπορευόμενον.

Ὁ θεῖος Ταράσιος ἐν τῇ πρὸς ἀρχιερεῖς, καὶ ἱερεῖς τῆς Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας, καὶ τῆς Ἁγίας πόλεως ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, Πολλαῖς καὶ μεγάλαις προνοίαις Κύριος ὁ Θεὸς τῶν τῶν ἀνθρώπων βίους διαθύνων τε καὶ διεξάγων, μετὰ πολλὰ ἕτερα φησίν. Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν εἶναι γνωριζόμενον.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, Ἴσως θαυμάσεις πῶς ἐντελλόμενος, φησίν. Οὐ γὰρ ἐκτός ἐστι τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ λόγῳ ὂν, ἐν τῷ Θεῷ δι' αὐτοῦ ἐστιν. Καὶ μετ' ὀλίγα, Τοῦ δὲ πνεύματος ὄντος ἐν τῷ λόγῳ, δῆλον ἂν εἴη, ὡς καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἦν διὰ τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα.

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ προτέρῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν, οὗ ἡ ἀρχή. Οὐκ ἦν ὡς ἔοικε, τὸ πάντας ἐθέλειν εὐεργετεῖν, φησίν. Πατὴρ μὲν ἄναρχος καὶ ἀγέννητος νοεῖται, ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ προσεχὲς ἀδιαστάτως ὁ μονογενὴς υἱὸς τῷ πατρὶ συνεπινοεῖται. δι' αὐτοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ πρίν τι κενόν τε καὶ ἀνυπόστατον διὰ μέσου παρεμπεσεῖν νόημα, εὐθὺς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον συνημμένως καταλαμβάνεται, οὐχ ὑστερίζον κατὰ τὴν ὕπαρξιν

μετὰ τὸν υἱὸν, ὥστε τὸν μονογενῆ δίχα τοῦ πνεύματος νοηθῆναι, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων, καὶ αὐτὸ τὴν αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι, ὅθεν καὶ τὸ μονογενές ἐστι φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν, οὔτε φύσεως ἑτερότητι τοῦ πατρὸς, ἢ τοῦ μονογενοῦς ἀποτέμνεται.

Αἱ παροῦσαι γραφικαὶ συνελέγησαν χρήσεις εἰς παράστασιν τοῦ ἰσοδυνάμου τῆς διὰ, καὶ τῆς ἐκ.

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ συνοπτικῶς ἐπιγεγραμμένῳ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος κεφαλαιώδει λόγῳ πέμπτῳ αὐτοῦ πρὸς τὸν μακάριον Ἀμφιλόχιον, οὗ ἡ ἀρχὴ, Τὰ μὲν δὴ ἐκείνων τοιαῦτα, ἡμεῖς δὲ δείξομεν ὃ προεθέμεθα, φησίν. Ἤδη δὲ καὶ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαινόμενα, πολλάκις ἀντιμεθίσταται ἡ διὰ καὶ ἡ ἐκ, ὅταν ἑτέρα τὴν τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνει, οἷον ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, ἴσον λέγων τῷ, ἐκ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἑτέρωθι, ὅσα ἐνετείλατο Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ διὰ προστάγματος Κυρίου. Καὶ πάλιν, οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστιν, ἀντὶ τοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰπεῖν, διὰ τοῦ Θεοῦ εἴρηκεν.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν φησίν. Οἱ δὲ τοῖς σφῶν αὐτῶν συναθλοῦντες δόγμασι, καὶ πειράσθων ἀναπείθειν, ὡς ἀμείνων μὲν ὁ καθ' υἱὸν ζωοποιὸς ὁ πατὴρ, μείων δὲ ὁ κατ' αὐτὸν, καίτοι ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ υἱὸς, ἀλλ' ἔσονται

vt aliquando vnigenitus absque spiritu concipiatur, sed ex rerum omnium Deo & ipse sua essentiæ causam habens; vnde & vnigenitum lumen oritur, per verum autem lumen elucescens, neq; distantia, neq; naturæ diuersitate a Patre, siue ab vnigenito diuiditur.

Hæc scipto tradita testimonia collecta sunt ad confirmandas Præpositionum *Per* & *Ex* vires æquales.

Magnus Basilius in compendiosa Oratione de Spiritu sancto quinta ad Beatum Amphilochium, quæ incipit; *Ad hunc quidem modum se habent, quæ ab istis adferuntur: nos vero demonstrabimus quod proposuimus*, scribit; *Verumenim vero ea quæ ab ipsis significantur sæpenumero inuertuntur, quoties altera alterius recipit significationem, veluti possedi hominem per Deum; & alibi, quæ præcepit Moyses Israëli per mandatum Domini; & rursus, Nonne per Deum horum manifestatio est? Pro eo quod erat ex Deo, per Deum dixit.*

Sanctus Cyrillus libro 5. ad Hermiam; *Hi autem sua dogmata adiuuent, & attentent suadere, excellentiori quodam modo, quam non est Filius, Patrem viuificum esse, minoremq; esse Filium, quam Pater sit; licet vita natura sua Filius sit, sed scio quod non possunt hoc facere.* Et post pauca. *Postmodum honorare putant*

tant Patrem, dum Filium ex eo secundum naturam natum suis calculis, vt minor sit, offendunt, quamuis manifeste dicat; Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt & eum, qui misit me. Nam quomodo videremus vitam existentem, secundum naturam & Filium? Cur autem non & dicenti credendum; Ego sum via, veritas, & vita? Cum articulo autem & singulariter seipsum esse dicens vitam, an non Patrem & Deum suum negauerit esse vitam, nisi vnius natura ambos dederimus, vt per ambos ad nos æqualiter vitam venire & non ex duobus, sed ex vno Deo nos viuificante.

Idem libro 6. ad Hermiam. *Quidquid etenim a Patre fit, id ipsum prorsus Filij operatio est. & quidquid dicitur per Filium perfici, id ipsum res gesta a Patre est. Omnia enim per vtrumq; æquo modo procedunt.*

Sanctus Cyrillus in vna ad Nestorium Epistola, quæ incipit; *Nugantur quidam coram pietate tua, sicuti cognouimus contra existimationem meam*, scribit; *Sed forte dicis illud, o Nestorie, Dicito mihi, num diuinitatis mater facta est Virgo? Ad id nos respondemus; natum esse, neque de eo quispiam dubitat, ex ipsa essentia Patris & Dei viuens, & in*

μὲν οὐκ οἴοιντο τοῦτο δρᾶν. Καὶ μετ' ὀλίγα, Εἶτα τιμᾷν οἴονται τὸν πατέρα τὸν ἐξ αὐτοῦ πεφηνότα κατὰ φύσιν υἱὸν, ταῖς εἰς τὸ μεῖον καταλυποῦντες ψήφοις, καίτοι λέγοντα σαφῶς, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με, καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. τίνα γὰρ τρόπον κατεθρήσαιμεν ἂν ζωὴν ὄντα κατὰ φύσιν καὶ τὸν υἱόν; τί δὲ οὐχὶ καὶ φάσκοντι πιστευτέον, τὸ, ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή; συνάρθρως δὲ καὶ μοναδικῶς ἑαυτὸν εἶναι λέγων τὴν ζωὴν, ἆρ' οὐκ ἐξώσειεν ἂν τοῦ εἶναι ζωὴν τὸν πατέρα καὶ θεὸν, εἰ μὴ φύσεως μιᾶς ἄμφω τε εἶναι δώσομεν, καὶ δι' ἀμφοῖν εἰς ἡμᾶς ἐν ἴσῳ τὸ χρῆμα ἰέναι, καὶ οὔτοι παρὰ δυοῖν, ἀλλ' ὡς ἐξ ἑνὸς τοῦ τὰ πάντα ζωογονοῦντος Θεοῦ.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ς'. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, Ὃ γὰρ ἂν δρῷτο παρὰ πατρὸς, τοῦτο δὴ πάντως ἐστὶν ἐνέργημα τοῦ υἱοῦ, καὶ ὅτι ἂν λέγοιτο διαπεραίνεσθαι δι' υἱοῦ, τοῦτο δὴ πάντως ἐστὶ κατόρθωμα τοῦ πατρὸς, πάντα γὰρ δι' ἀμφοῖν ἐν ἴσῳ.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν μιᾷ τῶν πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῶν αὐτοῦ, ἧς ἡ ἀρχὴ, Καταφλυαροῦσι μὲν ὡς μανθάνω τινὲς τῆς ἐμῆς ὑπολήψεως ἐπὶ τῆς σῆς θεοσεβείας, φησίν. Ἀλλ' ἴσως ἐκεῖνο ἐρεῖς, ὦ Νεστόριε, ἆρ' οὖν εἰπέ μοι, θεότητος μήτηρ γέγονεν ἡ παρθένος; καὶ πρός γε τοῦτο φαμὲν, ὅτι γεγέννηται μὲν ὁμολογουμένως ἐξ αὐτῆς τῆς οὐ-

σίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ ζῶν τε καὶ ἐνυπόστατος αὐτοῦ λόγος, ἐν ἐσχάτοις δὲ τοῦ αἰῶνος καιροῖς, ἐπειδὴ γέγονε σὰρξ, τουτέστιν ἡνώθη σαρκὶ, ψυχὴν ἐχούσῃ τὴν λογικὴν, καὶ σαρκικῶς γεγεννῆσθαι λέγεται διὰ γυναικός. Καὶ μετά τινα βραχέα. Ἐπειδὴ σάρκα λαβὼν κεχρημάτικε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν, ὅτι γεγέννηται κατὰ σάρκα διὰ γυναικός. Καὶ πάλιν μετὰ βραχέα τινὰ, Ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος, ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ἐστί. Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν, Γεγέννηται καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικός. Καὶ μετὰ τρία ἢ τέσσαρα κῶλα φησίν, Ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος ἐν μορφῇ τοῦ γεγεννηκότος ὑπάρχων κατῴκησεν ἐν ἀνθρώπῳ γεννηθέντι διὰ γυναικός. Καὶ μετά τινα. Ἀλλ' ἴσως φαίη τις ἄν, τίς ἡ διαφορὰ Χριστοῦ καὶ Μωσέως, εἴπερ ἄμφω γεγόνασι διὰ γυναικός. Ἀλλὰ μετά τινα βραχέα φησίν, Ἦν μὲν γὰρ ὁ λόγος, ὡς ἐν ἰδίῳ σώματι τῷ ἐκ γυναικὸς, ἐδίδου δὲ αὐτὸ τῷ θανάτῳ κατὰ καιρόν.

Ὁ αὐτὸς ἅγιος Κύριλλος, ἐκ τοῦ πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα Θεοδόσιον Προσφωνητικοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, τῆς μὲν ἐν ἀνθρώποις εὐκλείας τὸ ἀνώτατον, φησίν. Ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος ἐφανερώθη ἐν σαρκί. γεγέννηται γὰρ διὰ τῆς ἁγίας καὶ θεοτόκου Παρθένου, μορφὴν δούλου λαβών. Καὶ μετά τινα, Τὸ δὲ οἴεσθαί τινας, τὸν

& in hypostasi sua existens Verbum: in extremis porro sæculi temporibus, cum caro factum est, unitus dumtaxat carni est, animam possidenti rationis compotem, & secundum carnem dicitur per mulierem natũ. Et post pauca; *Quando accepta carne factus est Filius hominis, necesse est fateri, eum natum esse secundum carnem per mulierem.* Rursusq; statim post non nulla alia; *Ex Deo Patre Verbum ex sancta Virgine est.* Et post pauca; *Factum est secundum nos ex muliere.* Et post tria vel quatuor periodi membra; *Ex Deo Patre Verbum in forma, qui eum genuerat existens inhabitauit in homine generato per mulierem.* Et paucis additis; *Sed quispiam dixerit, quæ est differẽtia Christi & Moysis, si vterque ex muliere natus est?* Et nonnullis interiectis. *Erat quidem Verbum veluti in proprio corpore, quod ex muliere erat: tradebat autem illud morti ad tempus.*

Idem sanctus Cyrillus ad piissimum Imperatorem Theodosium Prosphonetico, qui incipit; *Gloriæ, quæ in hominibus est supremum*, inquit; *Ex Deo Patre Verbum manifestauit semetipsum in carne: namq; natum est per sanctam & Deiparam Virginem, forma serui accepta.* Et post quædam alia; *At opinari nonnullos Verbum, quod a Patre genitum*

genitum est, per sanctam Virginem generationem renuisse, equidem hoc de œconomia male sentientium est. Et multis postmodum adiectis in eadem; *Non genitum fuisse ex muliere Emmanuelem dicimus? Verum quomodo ascendit in eum locum, in quo morari ipse dicit? Et tamen corpus illi unitum per sanctam Virginem generatum est.*

Magnus Athanasius Oratione prima contra Arianos, cuius principium; *Omnes hæreses quæcumq; veritatem apprehenderunt, insaniam sibi*, scribit; *Cum igitur eo ætatis homo prouenerit, qua virilitatem acquirit, statim nullo impediente, natura sua, homo pater fit Filij, qui per ipsum est.*

Sanctus Cyrillus in dictum Ioannis, *Omnia per ipsum facta sunt*, dicit; *Quod si putant, quoniam per ipsum scriptum est, per Filium dictum de Filio, a naturali Patris æqualitate decidere, & naturali similitudine, & tum potius administrum esse quam opificem, vesani hi considerent inter sese, accedantque in medio nostri responsuri, quid de ipso Patre cogitabimus, quem eum esse deprehendemus? cum particulam per, in Scripturis diuinis de se ipso dici non recuset? Fidelis enim, inquit, Deus, per quem vocati estis, in communionem filij eius. Et Paulus Apostolus*

ἐκ Θεοῦ φύντα λόγον τὴν διὰ τῆς ἁγίας Παρθένου ἀνήνασθαι γέννησιν, δυσφημούντων ἐστὶ τὴν οἰκονομίαν. Καὶ μετ' ὀλίγα ἐν τῷ αὐτῷ. Οὐχὶ τετέχθαι φαμὲν ἐκ γυναικὸς τὸν Ἐμμανουήλ; ἢ πῶς ἀναβέβηκεν ἔνθαπερ εἶναι φησὶν αὐτός; καίτοι τεχθέντος διὰ τῆς ἁγίας Παρθένου, τοῦ ἑνωθέντος αὐτῷ σώματος.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, αἱ μὲν Αἱρέσεις ὅσαι τῆς ἀληθείας ἀπενοήσαντο, μανίαν ἑαυταῖς φανερὰν τυγχάνουσι, φησίν· Ὅταν οὖν εἰς τὸ τῆς ἡλικίας ὁ ἄνθρωπος προσέλθῃ, ἧς καὶ τὸ δυνατὸν ἡ φύσις παρέχει, εὐθὺς ἀνεμποδίστως τῇ φύσει πατὴρ ὁ ἄνθρωπος γίνεται τοῦ δι' αὐτοῦ υἱοῦ.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ κατὰ Ἰωάννην, τό, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, φησίν. Εἰ δὲ νομίζουσι διαιρεῖσθαι τὸ δι' υἱοῦ λεγόμενον ἐφ' υἱοῦ, καταφέρειν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν τῆς πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητός τε καὶ φυσικῆς ὁμοιότητος, ὡς ὑπουργὸν εἶναι μᾶλλον, ἢ δημιουργόν, διασκεπτέσθωσαν οἱ παραφέρονες, καὶ εἰς μέσον ἡμῶν ἡκόντων ἀπολογησόμενοι, τί ποτε ἄρα τὸ περὶ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐννοήσομεν; τίνα γὰρ εἶναι καὶ αὐτὸν ὑποληψόμεθα, ὅταν φαίνηται δεχόμενος τὸ δι' οὗ παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ; πιστὸς γάρ, φησίν, ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Καὶ Παῦλος Ἀπόστο-

lus

λος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ. καὶ πάλιν πρός τινας ὁ Παῦλος ἐπιστέλλει, ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος ἀλλ' υἱός, εἰ δὲ υἱὸς καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ, ταῦτα δὴ σύμπαντα τὴν ἀναφορὰν εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἔχει πρόσωπον, καὶ οὐδήπου πρὸς τοῦτο μανίας ἐλάσειέ τις, εἰ μὴ τύχῃ τοῖς προειρημένοις τὰ ἴσα φρονῶν, ὡς τὸ τῆς ὑπουργίας ὄνομά τε καὶ πρᾶγμα, καὶ αὐτῆς κατηγορεῖσθαι τῆς τοῦ πατρὸς δόξης εὐλόγως εἰπεῖν, ἐπείπερ ἐλέχθη καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ, δι' οὗ. ἀδιαφορεῖ γὰρ ἔσθ' ὅτε περὶ τὰς λέξεις ἡ θεία γραφὴ, μηδὲν ἀδικοῦσα τὸ ὑποκείμενον καταχρηστικώτερον δέ πως ἐπιφέρουσα τοῖς σημαινομένοις τά τε ῥήματα, καὶ τὰ δι' ὧν ἂν οἴηται καταδηλοῦσθαι καλῶς.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Παλλάδιον, φησίν· Τρεπτὸν δὲ οὐδέ τι που τὸ πνεῦμά ἐστιν, ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον πνεῦμα.

Ὁ Δαμασκηνὸς ψάλλων, νῦν μὲν λέγει, Θεὸν ἐγέννησας μάτερ ἁγνὴ σεσαρκωμένον ἐκ σοῦ θεοπρεπῶς πανύμνητε. νῦν δὲ. Διὰ σοῦ μάτερ Παρθένε φῶς ἀνέτειλε πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ φαιδρόν. καὶ πάλιν. Ἐκ σοῦ ἠμφιάσατο τὸ φύραμά μου.

lus seruus Dei per voluntatem Dei. & rursus Paulus ad alios scribens; Itaq; non est seruus sed filius, & si filius & hæres per Deum. Hæc omnia ad personam Dei & Patris referuntur, & nemo adeo insanit, vt non cũ iam antea dictis consentiat, vt ministerij nomen & rem ipsi Patris gloriæ cum ratione accommodet, quum etiam de eo particula per, prolata est. Indifferenter enim plerunq; dictionibus abusionis modo scriptura ita vtitur, vt probe res grandes, quantum possibile homini est, significet.

Idem ad Palladium libro 1, scribit. *Mutabilis vero nullo modo Spiritus est: quod si mutationi obnoxius, est ad ipsam diuinam naturam vituperatio recurret, si est Dei & Patris præterea & Filij essentialiter ex ambobus, ex Patre scilicet per Filium effusus Spiritus.*

Damascenus concinens nunc quidem dicit, *Deum peperisti mater immaculata, qui diuino quodam modo carnem ex te assumpsit, omni praconio digna*: nunc vero; *Per te mater & Virgo lumen toti terrarum orbi illuxit*, & rursus. *Ex te induit massam meam.*

EPIGRA-

EPIGRAPHE II.

CVm sint plerique, qui scripto mandatis testimonijs, quibus per Filium esse Spiritum ex Patre astruitur, contradicunt, hæc quoque dicta, ac testimonia collecta sunt, quæ continenter & immediate Filium ex Patre esse commonstrant, ad corroboranda dicta, quæ probant, per Filium esse Spiritum. Nanque si Spiritus non esset per Filium, quare non & ipse immediate esse ex Patre dictus est?

Magnus Basilius in secundo contra Eunomium, qui incipit; *Cum igitur in ea oratione, quam de Deo omnium habuit*; scribit, *Patris igitur origo nulla, origo vero Filij Pater, inter hos autem nihil. Quomodo igitur non erat a principio, nam hoc est illud ante suam subsistentiam, quod per cauillationem ab istis dicitur, is ante quem nihil intelligitur, nisi Pater, a quo & esse habet, non per interuallum superiore, sed pro causa præordinato. Si ergo æterna coniunctio Filij cum Patre & Deo ostenditur: cum nostra cogitatio a Filio haud per vllum uacuum ad Patrem tendat, sed absq; interuallo Patri Filium coniungat, qui nullo medio disparatur, quem aditum relinquit perniciosæ blasphemiæ eorum?*

ΕΠΙΓΡΑΦΗ. β'.

Ἐπειδὴ εἰσί τινες οἱ ἀντιλέγοντες ταῖς γραφικαῖς χρήσεσι, ταῖς δηλούσαις, διὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς, συνελέχθησαν καὶ αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, αἱ δηλοῦσαι, προσεχῶς καὶ ἀμέσως τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι, εἰς συγκρότησιν τῶν χρήσεων τῶν δηλουσῶν, διὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα. εἰ μὴ γὰρ ἦν τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ, διατί μὴ καὶ αὐτὸ ἀμέσως ἐρρέθη εἶναι ἐκ τοῦ πατρός.

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον, οὗ ἡ ἀρχή. Ἐν τοίνυν τοῖς περὶ Θεοῦ τῶν ὅλων λόγοις, φησίν. Ἀρχὴ μὲν τοῦ πατρὸς οὐδεμία, ἀρχὴ δὲ τοῦ υἱοῦ ὁ πατήρ, μέσον τούτων οὐδέν. πῶς οὖν οὐκ ἦν τὸ ἐξ ἀρχῆς ὁ μηδὲν ἔχων προεπινοούμενον ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τὸν ἐξ οὗ ἔχει τὸ εἶναι, οὐ διαστήματι ὑπερέχοντα, ἀλλὰ τῇ αἰτίᾳ προτεταγμένον; εἰ τοίνυν ἀΐδιος ἡ τοῦ υἱοῦ κοινωνία πρὸς τὸν πατέρα καὶ Θεὸν ἀναπέφανται, τῆς διανοίας ἡμῶν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ δι' οὐδενὸς κενοῦ πρὸς πατέρα χωρούσης, ἀλλ' ἀδιαστάτως τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν συναπτούσης, ὁ μηδενὶ μέσῳ διειργόμενος, τίνα ἔτι παρείσδυσιν καταλίποι τῇ πονηρᾷ αὐτῶν βλασφημίᾳ;

Idem

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς τὰς Κανονικὰς Ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή, Ὅσον λυπίασεν ἡμᾶς πρότερον φήμη λυπηρὰ, φησίν. Εἰ γὰρ ἀνώτερον Θεοῦ τὸ πνεῦμα, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ. εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς πρεσβύτερον ἐστὶ τοῦ ἐξ οὗ ἐστιν; ἀλλ' οὐδὲ τοῦ μονογενοῦς πρότερον, οὐδὲν γὰρ μέσον υἱοῦ καὶ πατρός.

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν, οὗ ἡ ἀρχή, Οὐκ ἦν ὡς ἔοικε τὸ πάντας ἐθέλειν εὐεργετεῖν, φησί, Πατὴρ μὲν ἄναρχος καὶ ἀγέννητος νοεῖται, ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ προσεχὲς ἀδιαστάτως ὁ μονογενὴς υἱὸς τῷ πατρὶ συνεπινοεῖται, δι' αὐτοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ πρὶν τι κενόν τι καὶ ἀνυπόστατον διὰ μέσου παρεμπεσεῖν νόημα, εὐθὺς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον συνημμένως καταλαμβάνεται, οὐχ ὑστερίζον κατὰ τὴν ὕπαρξιν μετὰ τὸν υἱόν, ὥστε ποτὲ τὸν μονογενῆ δίχα τοῦ πνεύματος νοηθῆναι, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων καὶ αὐτὸ τὴν αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι, ὅθεν καὶ τὸ μονογενές ἐστι φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν, οὔτε διαστήματι, οὔτε φύσεως ἑτερότητι τοῦ πατρὸς, ἢ τοῦ μονογενοῦς ἀποτέμνεται.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δ'. τῶν κατ' Εὐνομίου, οὗ ἡ ἀρχή, Καιρὸς δ' ἂν εἴη καὶ τὴν περὶ τοῦ γεννήματος ἐξετάσαι φυσιολογίαν, φησίν. Ἐπειδὴ καὶ παρ'

Idem Epistola ad Canonicas, quæ incipit; *Quantum nos tristis rumor aures nostras circumtonans; Quod si Spiritus Deo subsistit superior nequaquam potest ex Deo esse. Quodsi ex Deo sit, antiquior esse Deo qui potest, ex quo est? sed nec vnigenito prior, cum inter Filium sit & Patrem nihil intermedium.*

Gregorius Nyssenus Oratione prima Antirrhetica aduersus Eunomium, quæ incipit; *Fieri, vt videtur, non potest, vt qui de omnibus bene mereri,* scribit; *Pater quidem sine principio, & ingenitus, & semper Pater intelligitur; ex eo vero immediate & indiuise vnigenitus Filius cum Patre simul intelligitur; per hunc autem & cum ipso antequam inanis & non subsistens in medio perceptio incidat, statim Spiritus sanctus iunctim concipitur, non post Filium existentia subsistens, vt aliquando vnigenitus absque Spiritu concipiatur, sed ex rerum omnium Deo & ipse suæ essentiæ causam habens, vnde & vnigenitum lumen oritur. per verum autem lumen elucescens Spiritus, neque distantiæ, neque natura diuersitate a Patre, siue ab vnigenito Filio diuiditur, vel seiungitur.*

Idem libro quarto aduersus Eunomium, cuius principium; *Iam tempus est & generati naturam examinare,* inquit. Cum

apud nos inconfesso sit Filij erga Patrem coniunctum & indiuisum, ita vt inter eos nullum medium interseratur.

Idem 8. aduersus Eunomium, cuius principium, *Valida igitur Eunomij hæc sunt*, inquit; *Neque enim immediata ista contiguitas reijcit voluntatem Patris, quasi iste naturæ quadam necessitate absque libera electione Filium habuerit*. Et nonnullis annexis. *Immediata est Filij erga Patrem coniunctio, nec repellitur ab indiuisibili coniunctione consilium, cum illud inhæreat, nec sit extra bonam naturam.*

Sanctus Cyrillus in vno ex Capitibus libri primi Thesaurorum, ait; *Generat Pater Filium nullo interposito medio.*

Idem in dictum, *Hic erat in principio apud Deum*, in Expositione Euangelij secundum Ioannem, ait. *Immediate & contigue est Filius in Deo & Patre.*

Idem in illud dictum, *Omnia per ipsum facta sunt*, dicit; *Vna cum Patre Filium intelligimus propter essentiæ immutabilitatē, & excellentissimo modo continuitatem, & immediationem ipsius cum illo, ex quo naturaliter progreditur*. Et paucis annexis; *Verbum enim & sapientia Filius est, quod ex mente & in mente continue, & inseparabiliter, & inter*

ἡμῖν ὁμολογεῖται τῆς υἱοῦ τὸ πρὸς τὸν πατέρα συναφές τε καὶ ἀμέριστον, ὡς μηδὲν εἶναι τὸ διὰ μέσου τούτων παρεντιθέμενον.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ η. τῶν πρὸς Εὐνόμιον Λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, Τὰ μὲν οὖν ἰσχυρὰ τοῦ Εὐνομίου τοιαῦτα, φησίν. Οὐδὲ γὰρ ἡ ἄμεσος αὕτη συνάφεια ἐκβάλλει τὴν βούλησιν τοῦ πατρός, ὡς κατά τινα φύσεως ἀνάγκην ἀπροαιρέτως τὸν υἱὸν ἐσχηκότος. Καὶ μετά τινα. Ἄμεσός ἐστιν ἡ τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα συνάφεια, καὶ οὐκ ἐξωθεῖται ἀπὸ τῆς ἀδιαστάτου συναφείας βούλημα τὸ τῇ ἀγαθῇ φύσει ἐντὸς ἐνυπάρχον.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν Θησαυρῶν, φησίν. Γεννᾷ ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν ἀμεσιτεύτως.

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν τό, Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην φησίν. Ἀμέσως καὶ προσεχῶς ἐστιν ὁ υἱὸς ἐν τῷ Θεῷ καὶ πατρί.

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν τό, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, φησίν. Συννοεῖται δὲ τῷ υἱῷ τὸν πατέρα νοοῦμεν, διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας καὶ τὸ ἄκρως προσεχές τε καὶ ἄμεσον αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς προελθόν. Καὶ μετ' ὀλίγα, Λόγος μὲν γὰρ καὶ σοφία ὁ υἱός, διὰ τὸ ἐκ νοῦ καὶ ἐν τῷ προσεχῶς καὶ ἀδιαστάτως, καὶ τὴν εἰς ἄλλη-

λα τῶν σημαινομένων, ὡς ἄν εἴποι τις, ἀντεμβολήν.

Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος, ἐν τῷ εἰς τὸ μέγα Σάββατον Λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή, Τί τοῦτο σήμερον, φησίν. Ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθεὶς Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ Πατρὸς καὶ Πνεύματος τῶν δύο ζώων, ζωὴ ἐκ ζωῆς, φύσει ζωὴ γνωριζόμενος.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ ϛ'. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, φησίν. Ἑπόμενοι τοίνυν τῇ τῶν ἱερῶν πίστει γραμμάτων, καὶ οἱονεὶ τὴν ἀτριβῆ τοῖς σοφοῖς ἁμαξιτὸν διατρέχοντες, δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτὸν εἶναι λέγομεν τὸν υἱὸν ἀμέσως τε ἅμα καὶ προσεχῶς.

Θεόδωρος ὁ τῆς Ῥαϊθοῦ Πρεσβύτερος ἐν τῷ δογματικῷ Λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή, Ἄτοπον οἶμαι καὶ καλῶς γε τοῦτο νενόμικα, μετὰ πολλὰ πάνυ, φησίν. Πνεῦμα, καθὰ φθάσας ἔφην, λέγεται ὁ Θεός, καὶ ἅγιος ὁ Θεός, συντιθέμενα δὲ ἄμφω τὰ ὀνόματα, τῷ ἰδίως καλουμένῳ, πνεῦμα ἅγιον ἁρμόζει, καθάπερ ἡ τοῦ πνεύματος ἐπίκλησις τῷ αἰτίῳ, καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ, τῷ ἀμέσως ἐκ τοῦ αἰτίου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ γ'.

Κατεστρώθησαν καὶ αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, εἰς συγκρότησιν τῆς ἐννοίας τῶν δηλουσῶν χρήσεων, μὴ ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τοῦ υἱοῦ

inter se ipsa eorum quæ notantur, vt quidam diceret, reciprocam immissionem.

Sanctus Eiphanius Oratione in magnum Sabbatum, cuius principium, *Quid hoc est?* ait; *In medio duorũ viuentium agnitus Iesus Christus in medio Patris & Filij duorum viuentium, vita ex vita, natura vita cognitus.*

Sanctus Cyrillus libro 6. ad Hermiam dicit; *Sequentes igitur Sacrarum scripturarum fidem, & a sapientibus admodum tritam & viam, vt ita dicam, vehicularem calcantes, robur Dei & Patris ipsum esse Filium dicimus, immediate simul, & continue.*

Theodorus Rhaythenus Presbyter in Dogmatica sua oratione, quæ incipit; *Absurdum existimo, recteq; illud reputo,* quam plurimis antea expositis dicit; *Spiritus, vt iam antea dixi, Deus dicitur, & sanctus Deus; quæ dictiones simul compositæ, illi, qui proprie Spiritus sanctus vocatur, congruent, quemadmodum Spiritus appellatio causæ, & Filij appellatio illi, qui immediate a causa est.*

EPIGRAPHE III.

PRæsentia quoque hæc testimonia scripto tradita digesta sunt, quibus mens sententiaque corroboratur asserentium non immediate, sed per

Filium ex Patre esse Spiritum. Etenim, si immediate esset Spiritus ex Patre, nunquam appellatus fuisset Filius imago Patris, Spiritus imago Filij: & Filius operatio Patris; Spiritus operatio Filij, & Filius facies Patris, Spiritus facies Filij.

Sanctus Cyrillus libro 6. ad Hermiam, scribit; *Vnde & diuinus Dauid viuentem, & hypostaticam efficaciam, & virtutem Patris sciens precabatur, dicens; Manda Deus virtuti tuæ, corrobora Deus hoc, quod operatus es in nobis. Paulus vero sapientissimus, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam manifeste clamabat.*

Idem in vno ex Capitibus 2. Thesaurorum, scribit; *Ostenditur manifesto Spiritum sanctum non esse alienum a Filio, sed in ipso, & ex ipso, & vti actio quædam naturalis, quæ omnia quæcunque voluerit potest complere.*

Idem in vno ex Capitibus primi Thesaurorum; *Filius est, viuens, & essentialis operatio & virtus & sapientia Patris.*

Magnus Athanasius Epistola ad Serapionem, *actionem Filij Spiritum* appellat.

Idem Sanctus Cyrillus libro quinto ad Hermiam inquit; *Nam quasi faciem Dei, ac Patris esse docebit facile Psaltes vno loco dicens; Quo ibo a Spi-*

ἐκ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα, εἰ γὰρ ἀμέσως ἦν τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς οὐκ ἂν ἐῤῥέθη ὁ μὲν υἱὸς εἰκὼν τοῦ πατρὸς, τὸ δὲ πνεῦμα εἰκὼν τοῦ υἱοῦ, καὶ ὁ μὲν υἱὸς ἐνέργεια τοῦ πατρὸς, τὸ δὲ πνεῦμα ἐνέργεια τοῦ υἱοῦ, καὶ ὁ μὲν υἱὸς πρόσωπον τοῦ πατρὸς, τὸ δὲ πνεῦμα πρόσωπον τοῦ υἱοῦ.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ ς´. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, φησί. Καὶ γοῦν ὁ θεῖος Δαυὶδ ζῶσάν τε καὶ ἐνυπόστατον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν τοῦ πατρὸς εἰδὼς τὸν υἱὸν, κατὰ προσβολὴν λέγων ἐντεῖλαι ὁ Θεὸς τῇ δυνάμει σου. δυνάμωσον ὁ Θεὸς τοῦτο, ὃ κατειργάσω ἐν ἡμῖν, Παῦλος δὲ ὁ σοφώτατος, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν, ἀνακέκραγε σαφῶς.

Ὁ αὐτὸς ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ β´. τῶν Θησαυρῶν, φησί. Δείκνυται σαφῶς οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὥσπερ ἐνέργειά τις φυσικὴ, πάντα δυναμένη πληροῦν ὅσα καὶ βούλεται.

Ὁ αὐτὸς ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν Θησαυρῶν, φησίν. Ὁ υἱός ἐστιν, ἡ ζῶσα καὶ οὐσιώδης ἐνέργεια καὶ δύναμις, καὶ σοφία τοῦ πατρὸς.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, ἐνέργειαν τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ὀνομάζει.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ ε´. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, φησίν. Ὅτι γὰρ οἱονεὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός ἐστιν ὁ υἱὸς, ἐκπαιδεύσειεν ἂν εὐκόλως ὁ Ψαλμῳδὸς, ποτὲ μὲν λέγων. ποῦ πο-

ritu

ῥυσθῶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, καὶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου ποῦ φύγω; ποτὲ δὲ αὖ ὡς ἐκ προσώπου τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων, ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σοῦ Κύριε: κατεσφραγίσμεθα γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, πρὸς ἐμφέρειαν, καὶ ὁμοίωσιν τοῦ προσώπου τοῦ πατρὸς, τουτέστι τοῦ υἱοῦ.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, φησίν. Ἀμέλει τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, τουτέστιν ὁ υἱὸς, χορηγεῖ τῇ κτίσει τὸν φωτισμόν.

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν, τὸ ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, φησίν. Πρόσωπον γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸν υἱὸν εἶναί φασιν, ὅπερ ἐστὶ πάλιν ὁ χαρακτὴρ, φῶς δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ, τὴν διὰ τοῦ πνεύματος ἐπὶ τὴν κτίσιν διήκουσαν χάριν. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἐπειδὴ δὲ ὁμολογουμένως πρόσωπον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ υἱὸς, εἴη δή που πάντως αὐτὸς καὶ ὁ χαρακτὴρ, ἐν ᾧ σφραγίζει Θεός.

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, εἰ δὲ μὴ διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε, φησίν. Εἰ γὰρ πεπλήρωκε μὲν οὐρανοὺς ὁ υἱὸς καὶ τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, τουτέστι τὰ εἰς τὸν ᾅδην, πῶς οὐ σφόδρα παραλογώτατον τὸ περιοχῆς ὄνομα προσάπτειν αὐτῷ, μὴ δὲ ἐκεῖνο λογιζομένοις, ὅτι εἰ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τουτέστι τὸ πνεῦμα, πρόσωπον γὰρ τοῦ υἱοῦ καλεῖται τὸ πνεῦμα τὰ πάντα πληροῖ, πῶς ἂν αὐτὸς εἴσω γένοιτο περιοχῆς.

ritu tuo, & quo a facie tua fugiã? Alio autem loco, in persona eorum qui in illum crediderunt, Signatum est super nos lumem vultus tui Domine. Obsignati enim sumus sancto Spiritu ad effigiem & similitudinem faciei Patris, hoc est Filij.

Idem in Expositione Euangelij secundum Ioannem, in dictũ, *Erat lumen verum*, inquit; *Profecto facies Dei & Patris, Filius scilicet, suppeditat creaturæ illuminationem.*

Idem in dictum, *Operamini non cibum, qui perit*, ait; *Faciem enim Dei & Patris Filium esse dicunt, qui est rursus character, lumen vero ex ipso gratiam, quæ per Spiritum in creaturas permanat.* Et post pauca; *Cum vero nemine addubitante facies est Dei & Patris Filius, erit etiam modis omnibus ipse & character in quo Deus sigillat.*

Idem in dictum, *Alioquin propter opera ipsa credite*, dicit; *Etenim si repleuit cœlos Filius, & extrema terræ, ad infernum nempe pertingens, quomodo non erit a ratione alienissimum continentiæ nomen ipsi attribuere: neque illud considerant, si facies illius, Spiritus nempe, facies enim Filij Spiritus appellatur, omnia replet, quomodo continentiæ terminis alligabitur.*

EPI-

EPIGRAPHE IV.

CVm quidam in Trinitate mediationem Filij non admittant, quæ palam aperteq; a sanctis Patribus decernitur, præsentia testimonia dictaque scripto tradita collecta sunt, ad ostendendum Spiritum per Filium Patri coniungi, & ad manifestissime declarandum nemini dubium esse in Trinitate ordinem.

Magnus Athanasius Oratione quarta contra Arianos, quæ incipit, *Semel Ariani statuentes, vt ex re apparet, defectores sese præuaricatoresque veritatis exhibere, in se traducere omnino velle videntur, quod scriptum est*, inquit; *Spiritus non coniungit Patri Verbum, sed potius Spiritus a Verbo id accipit*. Et post pauca, *Cum etenim Verbum in Patre est, Spiritus vero ex Verbo datur, vult a nobis Spiritum accipi, vt cum illam acceperimus, tum habētes Spiritum Verbi quod in Patre est, videamur & nos propter Spiritum, vnum cum Verbo fieri, & per ipsum cum Patre*. Et paucis interiectis; *Hac ratione in Filio & in Patre erimus, & reputabimur vnum fieri, quod in nobis Spiritus est, qui est in verbo illius, quod est in Patre*.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ. δ΄.

Ἐπειδή τινες μὴ καταδεχόμενοι τὴν ἐν τῇ Τριάδι μεσιτείαν τοῦ υἱοῦ, προδήλως παρὰ τῶν Ἁγίων θεολογουμένην, ἀπαρνοῦνται καὶ τὸ ὅλως λέγειν ὄνομα τάξεως ἐν τῇ Τριάδι, συνελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, εἰς δήλωσίν τε, τοῦ, τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ συνάπτεσθαι τῷ πατρὶ, καὶ εἰς παράστασιν τοῦ λέγεσθαι ἀριδήλως τάξιν ἐν τῇ Τριάδι.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν γ΄. λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, Οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς ἔοικε, κρίναντες ἅπαξ ἀποστάται γενέσθαι καὶ παραβάται τῆς ἀληθείας, φιλονεικοῦσιν εἰς ἑαυτοὺς ἐφελκύσαι τὸ γεγραμμένον, φησίν. Οὐ τὸ πνεῦμα συνάπτει τὸν λόγον τῷ πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ λόγου τοῦτο λαμβάνει. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ λόγος ἐστὶν ἐν τῷ πατρὶ, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τοῦ λόγου δίδοται, θέλει λαβεῖν ἡμᾶς τὸ πνεῦμα, ἵνα ὅταν ἐκεῖνο λάβωμεν, τότε ἔχοντες τὸ πνεῦμα, τοῦ λόγου ὄντος ἐν τῷ πατρὶ, δόξωμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ πνεῦμα, ἓν γενέσθαι ἐν τῷ λόγῳ, καὶ δι᾽ αὐτοῦ τῷ πατρὶ. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα οὕτως. Ἐν τῷ υἱῷ καὶ ἐν τῷ πατρὶ ἐσόμεθα καὶ νομισθησόμεθα ἓν γεγενῆσθαι, διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ τῷ ὄντι ἐν τῷ πατρί.

Idem

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή. Τὰ γράμματά σου τῆς ἱερᾶς διαθέσεως ἀπεδόθη μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ, φησίν. Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα τοῦ λόγου ἑνότητα οὐ θέλουσιν εἶναι τῶν γινομένων αὐτὸν τὸν υἱόν, διὰ τί τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τὴν αὐτὴν ἔχον ἑνότητα πρὸς τὸν υἱόν, ἣν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, κτίσμα λέγουσι; καὶ ἠγνόησαν ὅτι, ὥσπερ μὴ διαιροῦντες τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς σώζουσι τὸν ἕνα Θεὸν εἶναι, οὕτω διαιροῦντες ἀπὸ τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα, οὐκέτι μίαν τὴν ἐν Τριάδι θεότητα σώζουσιν. Καὶ μετὰ πολλὰ ἐν τῇ αὐτῇ, Ἐν Χριστῷ ἦν τὸ πνεῦμα, ὥσπερ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί. Καὶ πάλιν. Ἡ ἁγία καὶ μακαρία Τριὰς ἀδιαίρετος καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτήν ἐστι, καὶ λεγομένου πατρὸς, πρόσεστι καὶ ὁ τούτου λόγος, καὶ τὸ ἐν τῷ υἱῷ πνεῦμα. ἐὰν δὲ καὶ ὁ υἱὸς ὀνομάζηται, ἐν τῷ υἱῷ ἐστιν ὁ πατήρ, καὶ τὸ πνεῦμα οὐκ ἔστιν ἐκτὸς τοῦ λόγου. Καὶ μετὰ πολλά, Ἑνὸς γὰρ ὄντος τοῦ υἱοῦ τοῦ ζῶντος λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωὴν, οὖσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ δωρεάν, ἥτις γε ἐκ πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ λόγου τοῦ ἐκ πατρὸς ὁμολογουμένου, ἐκλάμπει, καὶ ἀποστέλλεται, καὶ δίδοται. ἀμέλει ὁ μὲν υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἀποστέλλεται, ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα ἀποστέλλει.

Idem Epistola ad Serapionem de Spiritu sancto, quæ incipit, *Literæ tuæ sanctissimi affectus datæ sunt mihi in eremo. Ob verbi enim cum Patre vnitatem, nolunt Filium in numerum creaturarum recenseri. Cur igitur Spiritum sanctum, qui habet eandem vnitatem cum Filio, quam Filius habet cum Patre, creaturam dicunt? Neque intelligunt quod quemadmodum, qui Filium diuidunt a Patre, nequeunt tueri vt vnus sit Deus, ita quoq; diuidentes Spiritum sanctum a Verbo, non possunt seruare vnam in Trinitate diuinitatem.* Et multis additis in eadem; *In Christo erat Spiritus quemadmodum Filius in Patre.* Et rursum; *Sancta & beata Trinitas indiuisibilis & vnita cum se ipsa est, & cum enunciatur Pater, adest vna simul & illius Verbum, & Spiritus qui in Filio est; quod si Filius appellatur, in Filio Pater est, & Spiritus non est extra Verbum.* Et post multa. *Cum enim vnus sit Filius viuens sermo, vnam oportet esse perfectam & plenam sanctificatricem illam & illuminatricem vitam, vim scilicet, & facultatem eius, & donationem, quæ a Patre dicitur procedere, quoniam a Verbo Patris desumit, mittitur, & donatur: Filius vero Spiritum mittit.*

Idem

Idem ad Serapionem Epistola de Spiritu sancto, quæ incipit; *Admirabere forsitan quid factum sit*, ait; *Non enim extra Verbum est Spiritus, sed cum sit in ipso Verbo, in Deo per illud est*. Et post pauca. *Propterea quod cum participes sumus Spiritus, habemus verbi gratiam, & in eo Patris charitatem*. Et post pauca; *Cum autem Spiritus sit in Verbo, palam est quod in Deo quoq; sit Spiritus per Verbũ*.

Idem in prima ad Serapionem Epistola dicit; *Hunc ordinem & hanc naturam cum habeat Spiritus erga Filium, quam habet Filius erga Patrem, quomodo qui illũ creaturã appellat, id ipsum & de Filio, necessario nõ affirmabit?*

Sanctus Basilius in Capite in quo ostenditur, glorificari cum Deo Spiritum scribit; *In eisdem autem Deitatis operibus Trinitatem glorificari, quoniam nec sine Filio Pater operatur, nec Filius sine Spiritu, cuius Deitatis testimonium est*.

Idem in Capite cuius inscriptio. *Quod a diuina natura vnitas Trinitatis agnoscitur*, ait. *Et non defuit vnquam Filius Patri, neque Filio Spiritus*.

Idem in decimo septimo Capite ad Amphilochium. *Quemadmodum itaque se habet Filius erga Patrem, ita se habet Filius*

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, Ἴσως θαυμάσῃς πῶς ἐν τῷ λάμβανος, φησίν. Οὐ γὰρ ἐκτός ἐστι τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα, ἀλλ᾽ ἐν τῷ λόγῳ ὂν, ἐν τῷ Θεῷ δι᾽ αὐτοῦ ἐστιν. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Τοῦ γὰρ πνεύματος μετέχοντες, ἔχομεν τὴν τοῦ λόγου χάριν, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ πατρὸς ἀγάπην. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Τοῦ δὲ πνεύματος ὄντος ἐν τῷ λόγῳ, δῆλον ἂν εἴη, ὡς καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἦν διὰ τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα προτέρᾳ, φησίν. Τοιαύτην δὲ τάξιν καὶ φύσιν ἔχοντος τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱὸν, οἵαν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, πῶς ὁ τοῦτο κτίσμα λέγων, οὐ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει;

Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή. ὅτι συνδοξαζόμενον Θεῷ τὸ πνεῦμα δείκνυται, φησίν. Τὸ δὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεϊκῶν ἔργων τὴν Τριάδα δοξάζεσθαι, τῆς μιᾶς θεότητος μαρτύριον, ὅτι μήτε χωρὶς υἱοῦ ποιεῖ πατὴρ, μήτε υἱὸς χωρὶς πνεύματος.

Ὁ αὐτὸς ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή. ὅτι ἀπὸ τῆς θείας φύσεως ἡ ἑνότης τῆς Τριάδος γνωρίζεται, φησί. Καὶ οὐκ ἐνέλιπεν υἱὸς πατρί ποτε. οὐδὲ τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα,

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δεκάτῳ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον, φησίν. Ὡς τοίνυν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα οὕτω καὶ πρὸς τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα, κατὰ

erga

τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραδιδομένην τοῦ λόγου σύνταξιν, εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τῷ υἱῷ συντέτακται, ὁ δὲ υἱὸς τῷ πατρὶ, καὶ τὸ πνεῦμα τῷ πατρὶ δηλονότι.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ιη. τῶν αὐτῶν κεφαλαίων, φησίν. Ἓν δὲ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, δι' ἑνὸς υἱοῦ τῷ ἑνὶ πατρὶ συναπτόμενον. Καὶ μετά τινα. Ἡ τοίνυν ὁδὸς τῆς θεογνωσίας ἐστὶν, ἀπὸ ἑνὸς πνεύματος διὰ τοῦ ἑνὸς υἱοῦ ἐπὶ τὸν ἕνα πατέρα. Καὶ ἀνάπαλιν. Ἡ φυσικὴ ἀγαθότης, καὶ ὁ κατὰ φύσιν ἁγιασμὸς, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ μονογενοῦς ἐπὶ τὸ πνεῦμα διήκει. οὕτω καὶ αἱ ὑποστάσεις ὁμολογοῦνται, καὶ τὸ εὐσεβὲς δόγμα τῆς μοναρχίας οὐ διαπίπτει.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Γρηγόριον τὸν ἀδελφὸν Ἐπιστολῇ, φησίν. Τὸ πνεῦμα τοῦτο γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος σημεῖον ἔχει, τὸ μετὰ τὸν υἱὸν καὶ σὺν τῷ υἱῷ γνωρίζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ὑφεστάναι.

Ὁ αὐτὸς, ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Ἀντιρρητικῶν, φησίν. Ὡς γὰρ ὁ υἱὸς τάξει μὲν δεύτερος τοῦ πατρὸς ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ εἶναι αὐτῷ πατέρα, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, φύσει δὲ οὐκέτι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία, οὕτω δηλονότι, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ

erga Filium secundum ordinem traditum a Verbo in baptismate. Quod si Spiritus cum Filio vna collocatur, & Filius cum Patre, collocabitur & Spiritus cum Patre.

Item in 18. Capite eorundem; *Vnus vero & Spiritus sanctus, qui per vnum Filium Patri coniungitur.* Et post nonnulla; *Proinde via ad Dei cognitionem est ab vno Spiritu per vnum Filiũ ad vnum Patrem, ac rursus natiua bonitas, & naturalis sanctimonia, & regalis dignitas a Patre per vnigenitum ad Spiritum sanctum permanat, ad hunc modum & personas profitemur, nec pium monarchiæ dogma labefactatur.*

Idem Epistola ad Gregorium Fratrem, *Hic Spiritus hanc notionem, ac cognoscibile signum eius, quæ secundum hypostasim est, proprietatis habet, quo cum Filio simul & ipse se facit internosci, & ex Patre subsistit.*

Idem in tertio Antirrhetico; *Nam quemadmodum Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo est, & dignitate, quoniam origo atque causa essendi Pater ipsi est; & quoniam per ipsum accessus & adductio ad Patrem: natura vero nullo modo secundus, quoniam in vtroque vna est Deitas: ita videlicet & Spiritus sanctus, & si dignitate & ordine secundus a Filio est, non*

tamen verisimiliter aliena ipsum esse natura consequetur.

Idem aduersus eundem Eunomium Antirrhetico primo; cuius principium, *Si omnes super quos Dei ac Saluatoris nostri nomen inuocatum est; Sed ordo alter naturalis est, alter artificiosus, naturalis qui creaturarum iuxta creandi rationes dispositus est, & positio numeri, & causarum ad effectus relatio, ante omnia cum illud in confessis sit, ipsius natura Deum & creatorem & opificem esse: artificiosus vero & industria hominum excogitatus, qui in structuris & disciplinis, & dignitatibus, & numero, & similibus. Horum primum occultans Eunomius secundæ speciei ordinis mentionem fecit, atque non esse opus asserere ordinem in Deo, cum ordo ordinante posterior sit. Illud autem vel non animaduertit, vel volens prudensque occultauit, esse genus aliquod ordinis, non nostra industria constitutum, sed secundum naturæ seriem contingens, veluti ignis ad lumen, quod ex eo est. In his etenim prius causam dicimus, posterius quod ab ea est, non interuallo ea ab inuicem dirimētes; sed ante effectum causam intelligentes. Quomodo itaque rationi consentaneum fuerit ordinem denegare, in quibus est prius & posterius, non nostra*

ἀξιώμασι, οὐκέτι αὖ εἰκότως, ὡς ἀλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ α'. τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή. Εἰ μὲν ἐβούλοντο πάντες, ἐφ' οὓς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπικέκληται, φησίν. Ἀλλὰ τάξις ἡ μὲν φυσική τίς ἐστιν, ἡ δὲ κατ' ἐπιτήδευσιν. Φυσικὴ μὲν, ὡς ἡ τῶν κτισμάτων κατὰ τοὺς δημιουργικοὺς λόγους ταχθεῖσα, καὶ ἡ τοῦ ἀριθμοῦ θέσις καὶ ἡ τῶν αἰτίων πρὸς τὰ αἰτιατὰ σχέσις, ἐκείνου προωμολογημένου, τοῦ καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς ποιητὴν εἶναι, καὶ δημιουργὸν τὸν Θεόν. Ἐπιτηδευμένη δὲ καὶ τεχνική, ὡς ἡ ἐν τοῖς κατασκευάσμασι, καὶ μαθήμασι, καὶ ἀξιώμασι, καὶ ἀριθμῷ, καὶ τοῖς τοιούτοις. Τούτων τοίνυν, τὸ πρότερον ἀποκρυψάμενος ὁ Εὐνόμιος, τοῦ δευτέρου εἴδους τῆς τάξεως ἐπεμνήσθη, καὶ φησὶ, μὴ χρῆναι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν, ἐπείπερ ἡ τάξις δευτέρα τοῦ τάττοντος. Ἐκεῖνο δὲ ἢ οὐ συνεῖδεν, ἢ ἑκὼν ἀπεκρύψατο, ὅτι ἔστι τι τάξεως εἶδος οὐκ ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν θέσεως συνιστάμενον, ἀλλ' αὐτῇ τῇ κατὰ φύσιν ἀκολουθίᾳ συμβαῖνον, ὡς τῷ πυρὶ πρὸς τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τούτοις γὰρ πρότερον τὸ αἴτιον λέγομεν, δεύτερον δὲ τὸ ἀπ' αὐτοῦ, οὐ διαστήματι χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τοῦ αἰτιατοῦ προεπινοοῦντες τὸ αἴτιον. Πῶς οὖν ἐστιν εὔλογον ἀρνεῖσθαι τὴν τάξιν, ἐφ' ὧν ἐστι πρότερον

καὶ δεύτερον, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν θέσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἐνυπαρχούσης ἀκολουθείας. τίνος οὖν ἕνεκεν ἀθετεῖ τὴν τάξιν λαμβάνεσθαι ἐπὶ Θεοῦ; ἡγεῖται, εἰ ἐπιδείξειε μηδαμῶς ἄλλως τὸ πρότερον ἐπὶ Θεοῦ νοεῖσθαι, λειπόμενον ἕξειν κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τὴν ὑπεροχὴν ἐπιδείκνυσθαι. ἡμεῖς δὲ κατὰ μὲν τὴν τῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν σχέσιν, προτετάχθαι τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα φαμέν, κατὰ δὲ τὴν τῆς φύσεως διαφορὰν οὐκέτι, οὐδὲ κατὰ τὴν τοῦ χρόνου ὑπεροχήν. ἢ οὕτω γε καὶ αὐτὸ τὸ, πατέρα εἶναι τὸν Θεὸν ἀθετήσομεν, τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριότητος τὴν φυσικὴν συνάφειαν ἀθετούσης.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς τὰς Κανονικὰς ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή, Ὅσον ἐλύπησεν ἡμᾶς πρότερον φήμη λυπηρά, τὰς ἀκοὰς ἡμῶν περιηχήσασα, φησίν. Ὅταν δὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν εἶναι διδασκώμεθα, μὴ καταπίπτωμεν ἐπὶ τὰς σωματικὰς τῶν παθῶν ἐννοίας. οὐ γὰρ ἐμερίσθη ἡ οὐσία ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς υἱόν, οὐδὲ ῥυεῖσα ἐγέννησεν. ἀλλ' ἄρρητος τῆς θείας γεννήσεως ὁ τρόπος. τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον πατρὶ μὲν καὶ υἱῷ συναριθμεῖται, διότι καὶ ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐστί, τέτακται δὲ τρίτον ὡς ἐν Εὐαγγελίῳ δεδιδάγμεθα παρὰ τοῦ Κυρίου εἰπόντος, πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὁ δὲ προτιθεὶς τοῦ υἱοῦ, ἢ

nostra industria, sed ex naturali in ipsis existente consecutione? Qua ergo de causa ordinem assumere in Deo respuit? Opinatur, si ostenderit nequaquam aliter prius in Deo intelligi, reliquum se habiturum, in ipsa scilicet substantia eminentiam demonstrari. Nos vero secundum causarum ad ea, quæ ex ipsis sunt, relationem præponi Filium Patri fatemur, natura vero diuersitate nullo modo, neque secundum exuperantiam. Sic enim & Patrem esse Deum reijceremus, cum essentialis diuersitas naturalem coniunctionem respuat.

Idem Epist. ad Canonicas, quæ incipit; *Quantum nos tristis rumor aures nostras circumsonans primum afflixerat. Cum vero e substantia Patris Filium subsistere docti simus, & quidem genitum, non autem factum, ne descendamus ad corporales passionum intelligentias. Non est enim a Patre diuisa in Filium essentia, neque per effluxum genuit; sed modus diuinæ generationis inexplicabilis omnino. Spiritus autem sanctus cum Patri & Filio annumeretur, supra omnem consistit creaturam: locum vero obtinet illum ipse quem dixi, quemadmodum nos docet in Euangelio Dominus dicens; Euntes baptizate in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti. Qui præponit Filio, vel Patre dixerit antiquiorem*

esse, resistit iste diuinæ præceptioni, & a sana fide alienus aberrat, dum non inuiolatum conseruat illum ordinem glorificationis, quem accepit traditum, sed vt placere possit hominibus, verborum sibi adinuenit nouitates. Et paucis annexis; *Vsque adeo hæc de ordine innouatio, ipsius substantiæ annihilationem, & fidei totius abnegationem habet. Aeque ergo impium est, & ad creaturas Spiritum deducere, & superiorem Patre & Filio statuere, siue sit secundum tempus, siue ratione ordinis superioritas illa.*

Idem Epist. ad Gregorium Fratrem, cuius principium; *Cum in mysticis dogmatibus enarrandis pleriq; sint, qui quod nullo discerniculo distingunt. Sed qui Patrem intellexit, & Filium simul ea intelligentia complexus est. Qui vero hunc acceperit, Spiritum a Filio non diuisit: sed iuxta ordinem quidem personarum consequenter, iuxta vero naturam coniunctim trium personarum fidem eadem ratione contemperatam in se ipso expressit. Et qui de Spiritu solo loquitur, simul ista confessione, & eum qui illum concurrit, cuius Spiritus est coniunxit. Et quoniam Christi Spiritus est, teste Paulo, & ex Deo est, fit vt quemadmodum in catena, qui vnius annuli summitatem apprehendit, hoc ipso simul & alterum insertum attrahit,*

πρεσβύτερον λέγων πατρὸς, οὗτος ἀνθίσταται μὲν τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ, ἀλλότριος δὲ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, μὴ ὃν παρέλαβε τρόπον δοξολογίας φυλάττων, ἀλλ' ἑαυτῷ κενοφωνίας εἰς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων ἐπινοῶν. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ὥστε ἡ περὶ τὴν τάξιν καινοτομία, αὐτῆς, τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησιν ἔχει, καὶ ὅλης τῆς πίστεως ἐστὶν ἄρνησις. ὁμοίως οὖν ἐστὶν ἀσεβὲς, καὶ ἐπὶ τὴν κτίσιν καταγαγεῖν, καὶ ὑπερτιθέναι αὐτὸ ἢ υἱοῦ, ἢ πατρὸς, ἢ κατὰ τὸν χρόνον, ἢ κατὰ τὴν τάξιν.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Γρηγόριον τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή. Ἐπειδὴ πολλοὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ἐπὶ τῶν μυστικῶν δογμάτων μὴ διακρίνοντες, φησίν. Ὁ τὸ πνεῦμα νοήσας, αὐτό τε ἐφ' ἑαυτοῦ ἐνόησε, καὶ τὸν υἱὸν τῇ διανοίᾳ συμπαρεδέξατο, ὁ δὲ τοῦτον λαβὼν, τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα οὐκ ἀπεμέρισεν, ἀλλ' ἀκολούθως μὲν κατὰ τὴν τάξιν, συνημμένως δὲ κατὰ τὴν φύσιν τῶν τριῶν, καὶ ταυτὸ συγκεκραμμένως ἐν ἑαυτῷ τὴν πίστιν ἀνετυπώσατο. καὶ ὁ τὸ πνεῦμα μόνον εἰπὼν, συμπεριέλαβε τῇ ὁμολογίᾳ καὶ τὸν, οὗ ἐστι τὸ πνεῦμα. καὶ ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ ἐστι τὸ πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὥσπερ ἐξ ἁλύσεως ὁ τοῦ ἑνὸς ἄκρου ἁψάμενος, καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον συνεπεσπάσατο, οὕτως ὁ τὸ πνεῦμα ἑλκύσας, δι' αὐτοῦ καὶ τὸν

πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν ἐφελκύσατο, καὶ τὸν υἱὸν ἀληθῶς εἴ τις λάβῃ, ἕξει αὐτὸν ἑκατέρωθεν, πῇ μὲν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, πῇ δὲ τὸ ἴδιον πνεῦμα συνεπαγόμενον, οὐ γάρ ἐστιν ἐπινοῆσαι τομὴν ἢ διαίρεσιν, ὡς ἢ υἱὸν χωρὶς πατρὸς νοηθῆναι, ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ διαζευχθῆναι.

Ὁ αὐτὸς μέγας Βασίλειος ἐν τῇ πρὸς Εὐστάθιον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή, Τοὺς ἢ προληφθέντας ἑτέρᾳ πίστεως ὁμολογίᾳ, φησίν, Ὅτι φεύγειν δεῖ καὶ τοὺς τὴν ἀκολουθίαν, ἣν παρέδωκεν ἡμῖν ὁ Κύριος ἐναμείβοντας ὡς φανερῶς μαχομένους τῇ εὐσεβείᾳ, καὶ υἱὸν μὲν προτάσσοντας τοῦ πατρός, υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον προτιθέντας.

Ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ιδ΄. τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων φησί. Θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, μέσον ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ, καὶ δι' υἱοῦ τῷ πατρὶ συναπτόμενον.

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ β΄. τῶν Εἰρηνικῶν οὕτω φησίν. Οὕτω φρονοῦμεν, καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε ὅπως μὲν ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι, καὶ οἷς ἂν ἡ Τριὰς ἀποκαλύψαι κεκαθαρμένοις, ἢ νῦν, ἢ ὕστερον.

Ὁ Νύσσης Γρηγόριος, ἐν τῷ α΄. τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν, οὗ ἡ ἀρχή, οὐκ ἦν ὡς ἔοικε τὸ πάντας ἐθέλειν εὐεργετεῖν, φησίν. Ἐκ τοῦ πατρὸς

bit: ita & hic qui Spiritum trabit, per ipsum & Filium & Patrem vna simul attraxerit. Et si quis vere Filium apprehenderit, habebit & ipsum vtrinque hinc Patrem illius, illinc Spiritum sanctum vna compactum. Non enim potest aliqua vllo pacto excogitari vel sectio vel diuisio, vt siue Filius absque Patre cogitari, siue Spiritus a Filio seiungi queat.

Idem Magnus Basilius Epistola ad Eustathium, quæ incipit; *Tam illi qui alia hactenu fidei confessione præoccupati. Vitandi sunt & ij, qui ordinem Domino datum inuertunt, tanquam aperte veritati repugnantes, & Filium Patri, & Spiritum sanctum vero Filio præponunt.*

Damascenus in 14. Capite Theologico scribit; *Deus Spiritus sanctus inter genitum & ingenitum medius, & per Filium Patri cohærens.*

Gregorius Theologus Oratione secunda de Pace, sic ait; *Ita sentimus, ita credimus, vt, quomodo hac se habeant inter sese relatione & ordine, ipsi soli Triadi cognoscere permittamus; & quibus Trinitas expurgatis siue nunc, siue postmodum reuelauerit.*

Gregorius Nyssenus prima aduersus Eunomium Antirrhetica, quæ incipit; *Fieri, vt videtur, non potest, vt qui de omnibus bene mereri*, inquit; *Ex Patre*

tre per Filium ad Spiritum procedimus.

Chrysostomus in Homilia ad Abraami dictum; *Pone manum tuam sub fœmore meo*, ait; *Dicitur enim non habere ordinem Trinitas, non quod inordinata sit, sed quod ordinem superat.* & paucis annexis. *Igitur diuinarum personarum ordo discretus a Sanctis agnoscitur, sed qui naturas discernat in sancta Triade prorsus reijcitur.*

EPIGRAPHE V.

CVm nonnulli contradicant asserentibus, Sanctos, qui decreuerunt Spiritum sanctum esse ex Patre per Filiū, & ex Patre & Filio, ex ipsius Seruatoris nostri vocibus occasionem arripuisse, eumque tum ex Patre esse præscripsisse, quod Seruator in Euangelijs dixerit, qui ex Patre procedit: tum per Filium & ex Filio, quod Seruator, nunc quidem Spiritum veritatis eum compellat: nunc corporee illum discipulis insufflat: nunc ad ipsos discipulos dicit; de meo accipiet, & annūciabit vobis: nunc ad Patrem; omnia mea tua sunt, & tua mea. Præterea quod separatim Pater dat Spiritum, separatim vero Filius, & quod suppeditatur ille a Pa-

διὰ τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸ πνεῦμα ἀναχωροῦμεν.

Ὁ Χρυσόστομος ἐν μιᾷ τῶν Ὁμιλιῶν αὐτοῦ τῇ εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Ἀβραὰμ τὸ λέγον, Θὲς τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸν μηρόν μου, φησίν. Λέγεται γὰρ μὴ ἔχειν τάξιν ἡ Τριάς, οὐχ ὡς ἄτακτος, ἀλλ' ὡς τάξιν ὑπερβαίνουσα. Καὶ μετ' ὀλίγα. Οὐκοῦν ἡ μὲν τῶν θείων ὑποστάσεων διακριτικὴ τάξις τοῖς ἁγίοις καθέστηκε γνώριμος, ἡ δὲ φύσεων διακριτικὴ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ἀπόβλητος.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ε'.

ΕΠειδή εἰσί τινες οἱ ἀντιλέγοντες τοῖς λέγουσιν, ὡς οἱ θεολογήσαντες Ἅγιοι εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ, καὶ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Σωτῆρος φωνῶν ἔσχον τὰς ἀφορμάς, τὸ μὲν ἐκ πατρὸς ὑπάρχειν αὐτὸ θεολογήσαντες, διὰ τὸ τὸν Σωτῆρα ἐν Εὐαγγελίοις εἰπεῖν, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τὸ δὲ διὰ υἱοῦ, καὶ ἐξ υἱοῦ ὑπάρχειν, διὰ τὸ, τὸν αὐτὸν Σωτῆρα Χριστὸν. νῦν μὲν πνεῦμα ἀληθείας λέγειν αὐτὸ, νῦν δὲ σωματικῶς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐμφυσᾷν, καὶ νῦν μὲν πρὸς τοὺς αὐτοὺς μαθητὰς λέγειν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, νῦν δὲ πρὸς τὸν πατέρα, ὅτι πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά. ἔτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἰδίᾳ μὲν διδόναι τὸν πατέρα τὸ πνεῦμα, ἰδίᾳ δὲ τὸν υἱόν, ἀλλ' ἐκ τοῦ χορηγεῖσθαι αὐτὸ, παρὰ πατρὸς δι-

tre

υἱοῦ, μιᾷ δόσει, καὶ χορηγίᾳ μιᾷ, καὶ ἐκ τοῦ τὸν υἱὸν κοινωνὸν πάντων τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ πατρὸς εἶναι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ διακονικῶς καὶ ὑπηρετικῶς, φυσικῶς δὲ μᾶλλον καὶ κατ' ἐξουσίαν θεϊκὴν χορηγεῖσθαι ὑμῖν αὐτὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ, συνελέγησαν αἱ παροῦσαι περικοπαὶ τῆς ποιηθείσης τῷ ἁγίῳ Κυρίλλῳ πραγματείας εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, ὡς ἂν ὁ ἐντυγχάνων αὐταῖς διαγινώσκοι, ἐκ τῶν τοιούτων Εὐαγγελικῶν ῥήσεων ἔχειν τὰς ἀφορμὰς τοὺς θεολογήσαντας, ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ, καὶ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, εἰς τὸ ῥητὸν, τὸ, κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, φησίν. Ἄλλον τοίνυν Παράκλητον τὸ πνεῦμα καλεῖ ὁ υἱὸς, ἐν ἰδίᾳ μὲν ὑποστάσει νοεῖσθαι θέλων αὐτὸ, τοσαύτην γε μὴν ἔχει τὴν ἐμφέρειαν ὡς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀπαραλλάκτως οὕτως ἐνεργεῖν ἰσχύον, ἅπερ ἂν καὶ αὐτὸς ἐνεργοίη τυχὸν ὡς αὐτὸν εἶναι δοκεῖν τὸν υἱὸν, καὶ ἕτερον οὐδέν. πνεῦμα γάρ ἐστιν αὐτοῦ, καὶ γοῦν τῆς ἀληθείας αὐτὸ κατωνόμασε πνεῦμα, καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἑαυτὸν εἶναι τὴν ἀλήθειαν λέγων. Ἀλλ' ἐρεῖ τις εἰκότως τοῖς ἀλλότριον εἶναι νομίζουσι τὸν υἱὸν τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας. καὶ πῶς εἰπέ μοι τὸ τῆς ἀληθείας πνεῦμα, τουτέστι τὸ τοῦ υἱοῦ δίδωσιν ὁ πατὴρ, οὐχ ὡς ξένον ἢ ἀλλότριον, ἀλλ' ὡς ἴδιον πνεῦμα, καίτοι καθ' ὑμᾶς διῃρημένος ἔχων

tre per Filium vna donatione & vna ſuppeditatione: Nec non quod Filius omnia bona Patris communia ſibi habet, & quod non miniſtri aut ſerui modo, ſed potius naturaliter & diuina auctoritate ſuppeditatur nobis a Filio, præſentes hæc pericopæ collectæ ſunt, ex ſancti Cyrilli in Ioannem Euangeliſtam expoſitione, vt eas percurrens dignoſcat, ex hiſce dictis Euangelicis occaſionem arripuiſſe eos, qui ex Patre per Filium, & ex Patre & Filio eſſe Spiritum ſanctum decreuerunt.

Sanctus Cyrillus Expoſitione in Ioannis Euangelium, in dictum. *Et ego rogabo Patrem & alium Paracletum dabit vobis*, inquit; *Alium ergo Paracletum vocat Filius, in propria ſubſiſtentia volens illum intelligi, tantamque ſimilitudinem cum eo habet, vt non aliter operetur quã ipſe Filius operaretur; adeo vt ipſe Filius eſſe appareat, & nihil aliud: Spiritus enim illius eſt. Hinc veritatis illum Spiritum nuncupauit, & per iam ante expoſita ſemetipſum veritatem eſſe affirmauerat. Sed non abſone quiſpiam dixerit illis, qui Filium a Dei & Patris eſſentia alienum opinantur. Et quomodo quæſo veritatis Spiritus, hoc eſt Filij Pater impertitur non vti peregrinum, & alie-*

& alienum, sed vti proprium Spiritum? Et tamen secundum nos determinatam habet essentiæ rationem erga Filium: non enim in dubio vertitur Filij quoque Spiritum esse. Quomodo rursus si alienus a substantia Patris Filius est, Patris Spiritum vt sui propriũ elargitur? Scriptum est enim, insufflauit discipulis dicens, Accipite Spiritum sanctum. Nonne igitur quispiam existimauerit, & iure merito, imo magis firmiter disponetur ad credendum, cum naturalium Dei, & Patris donorum particeps sit Filius, habere Spiritum illo eodem modo, quo eum habere Pater intelligitur, non aduentitium neque extraneum, stultum enim est, atque furiosum ita sentire, sed quemadmodum vnusquisque nostrum proprium in se ipso Spiritum continet, & ab intimis visceribus ad exteriora profundit. Hoc enim propter corporee Christus insufflauit, ostendens hoc signo, quemadmodum ab ore humano corporee humanus spiritus egreditur, sic ex diuina substantia Deitati congruenter, qui ab ea est Spiritus profunditur. Quando igitur ipse Spiritus Dei Patris & Filij est, quomodo Pater & Filius vnam potestatem distincte simul atque coniunctim prorsus non habebunt? Pater enim Pater est & non Filius, & Filius filius & non Pater, & tamen Pater in Filio & Filius in Patre est. Et Paracletum non seorsim Pater & seorsim Filius prabet.

τῆς οὐσίας τὸν λόγον πρὸς τὸν υἱόν. οὐ γὰρ ἀμφίλογον, ὅτι καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμά ἐστι. πῶς δὲ αὖ πάλιν, εἴπερ ἐστὶν ἑτερούσιος ὁ υἱὸς, τὸ τοῦ πατρὸς πνεῦμα δίδωσιν ὡς ἑαυτοῦ. γέγραπται γὰρ ὅτι ἐνεφύσησε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ λέγων, λάβετε πνεῦμα ἅγιον, ἆρ' οὖν οὐκ οἰήσεταί τις καὶ μάλα δικαίως, μᾶλλον δὲ καὶ ἀραρότως διακείσεται, ὅτι τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχων κοινωνὸς ὁ υἱὸς, ἔχει τὸ πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὅνπερ νοοῖτο καὶ ὁ πατὴρ, οὐκ ἐπακτὸν οὐδὲ ἔξωθεν, εὔηθες γὰρ, μᾶλλον δὲ μανικὸν τὸ οὕτω φρονεῖν. ἀλλ' ὥσπερ ἡμῶν ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγχνων εἰς τὸ ἔξω προχεῖ. διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ σωματικῶς ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς, δεικνὺς ὅτι καθάπερ ἐκ στόματος τοῦ ἀνθρωπείου πρόεισι τὸ πνεῦμα σωματικῶς, οὕτω καὶ ἐκ τῆς θείας οὐσίας θεοπρεπῶς προχεῖται τὸ ἐξ αὐτῆς. ὅτε τοίνυν αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ τε Θεοῦ καὶ πατρός ἐστι καὶ τοῦ υἱοῦ, πῶς οὐχὶ πάντως μίαν ἕξουσιν ἐξουσίαν διῃρημένως τε ἅμα καὶ συνημμένως. πατὴρ γὰρ ὁ πατὴρ, καὶ οὐχ υἱὸς, καὶ υἱὸς ὁ υἱὸς, καὶ οὐχὶ πατὴρ, πλὴν ὁ πατὴρ ἐν υἱῷ, καὶ ὁ υἱὸς ἐν πατρί. δίδωσί γε μὴν τὸν Παράκλητον, ἤτοι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἰδίᾳ

Dona-

μὲν ὁ πατήρ, ἰδίᾳ δὲ ὁ υἱός. χορηγεῖται δὲ μᾶλλον τοῖς ἀξίοις παρὰ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ. διὰ γάρτοι τοῦτο διδόναι λεγομένου τοῦ πατρὸς ὁ δι᾽ οὗ τὰ πάντα δίδωσιν ὁ υἱός, καὶ διδομένου λεγομένου τοῦ υἱοῦ ὁ ἐξ οὗ τὰ πάντα δίδωσιν ὁ πατήρ. ὅτι δὲ θεῖον τὸ πνεῦμα, καὶ οὐχ ἑτεροούσιον, ὡς πρὸς αὐτόν γε φημὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν, οὐδενὶ μὲν οἶμαι τῶν ὀρθῶς φρονούντων ὑπάρχειν ἀμφίβολον· καὶ ἀναγκαῖος δὲ ἡμᾶς ἀναπείσει λόγος. εἰ γὰρ οὐκ εἶναί τις αὐτό φησιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, πῶς ἂν εἴη Θεοῦ μέτοχος ἡ κτίσις, ἔτι λαβοῦσα τὸ πνεῦμα, κατὰ τίνα δὲ τρόπον ναοὶ Θεοῦ χρηματιοῦμεν καὶ ἐσόμεθα κτιστὸν, ἢ ἀλλογενὲς νομιζόμενοι πνεῦμα, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τὸ ἐκ Θεοῦ; πῶς δὲ θείας φύσεως κοινωνοὶ κατὰ τὰς τῶν ἁγίων φωνὰς οἱ πνεύματος μέτοχοι, εἰ γενητοῖς ἐναρίθμιόν ἐστι καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐξ αὐτῆς ἡμῖν τῆς θείας φύσεως πρόεισιν, οὐ διϊκνούμενον δι᾽ αὐτῆς εἰς ἡμᾶς ὡς ἀλλότριον, ἀλλ᾽ ἵν᾽ οὕτως εἴπω, ποιότης ὥσπερ τις τῆς θεότητος ἐν ἡμῖν γινόμενον, καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις κατοικοῦν, καὶ ἀπτόμενον αὐτῶν διὰ παντός, εἰ τῆς ἑαυτῶν διανοίας τὸν ὀφθαλμὸν διὰ πάσης ἐπιεικείας ἀποκαθαίροντες, καὶ διὰ τῆς εἰς πᾶσαν ἀρετὴν ἀνενδότου σπουδῆς συντηροῖεν ἑαυτοῖς τὴν χάριν.

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητόν, τό, ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, φησίν. Οὐ γὰρ δήπου πρὸς τοσαύτην ἀλογίαν καταβησόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὡς οἴεσθαι μεθεκτὸν

Donatur vero potius Sanctis a Patre per Filium. Propterea q; cum Pater dicitur dare, ille per quem omnia Pater donat. quod vero eiusdem cum Patre atq; Filio substātia Spiritus est, nemo recte sapiens ambiget, & necessario demonstratio persuadebit. Nam si Spiritus substantialiter Deus non est, quomodo creatura eo accepto, Dei particeps efficitur? Aut quomodo templa Dei erimus, creatum aut alterius substantiæ Spiritum, & non potius eum qui ex Deo est, accipientes? Quomodo diuinæ naturæ, vt sancti viri testantur, participes fiunt, qui Spiritum acceperunt, si creaturis Spiritus connumeratur, & non potius ex ipsa nobis natura diuina promanat, neque per ipsam ad nos veluti extraneum pertransit, vt ita dicam, quasi Deitatis quædam qualitas ad nos peruenit, & in Sanctis inhabitat, & continuo subsequitur, si menti oculos perfecta sui ipsorum moderatione sese expurgauerint, & contentioso ad virtutes omnes studio gratiam in semetipsis conseruauerint.

Idem in dictum; *Vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cœlo,* ait; *Nunquam enim ad tantam temeritatem descendemus, vt participatione in Filio secundum naturam Spiritum esse creda-*

credamus; & non potius substantialiter, quemadmodum ipsi etiã Patri adhærescentem: quemadmodum enim Patris ita & Filij Spiritus est. Et post pauca eiusdem pericopes; *Quomodo autem absque proprio Spiritu Verbum intelligi potest? Annon esset absurdum si quis ab homine hominis Spiritum, qui in illo est, separatum esse affirmaret, rationem naturæ secutus, & integrum animalis statum conseruare prætendens? Quomodo igitur a Filio Spiritum separabimus, qui sic innatus ei est, ita substantialiter coniunctus, & per eum prodiens, in ipso ita naturaliter est, vt aliud esse præter ipsum intelligi nequeat?* Et paucis additis: *Immutabilis est identitas Filij ad Spiritum, qui proprius eius est, quique ex eo secundum naturam profunditur.*

Idem libro 5. ad Hermiam; *Si itaque dicitur character paternæ hypostasis, inseparabiliter simul & adhærenter intellige coëxistere, & veluti ipsius, qui eum generauit, speciem: cum vero splẽdor quasi luminis emicantis præfulgentisque mente voluito, quasi ex Patre in exterius emigrationem, neque prorsus abalienatus ab hypostasi, ex qua est, neque in totum contractus; veluti vero prominens vt secundum se ipsam subsistat, & propriã existentiam.*

ἐν τῷ κατὰ φύσιν υἱῷ τὸ πνεῦμα ὑπάρχειν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον οὐσιωδῶς ἐμπεφυκός, ὥσπερ ἀμέλει καὶ αὐτῷ τῷ πατρί, ὥσπερ γὰρ τοῦ πατρός, οὕτω δὴ καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ μετ' ὀλίγα τῆς περικοπῆς. Πῶς δ' αὖ καὶ ὅλως δίχα ποτὲ τοῦ ἰδίου πνεύματος ὁ λόγος νοοῖτο, ἢ γὰρ οὐκ ἄτοπον ἀνθρώπου κεχωρίσθαι λέγειν τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ, καίτοι γε τὸν τῆς φύσεως ὅρον, καὶ εἰς ὁλόκληρον τοῦ ζώου τὸν ἀπαρτισμόν; τίνα οὖν τρόπον ἀπομεριοῦμεν τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, τὸ οὕτως ἐμπεφυκὸς καὶ οὐσιωδῶς ἡνωμένον, δι' αὐτοῦ τε προκύπτον, καὶ ὑπάρχον ἐν αὐτῷ φυσικῶς, ὡς μηδὲν ἕτερον εἶναι νομίζεσθαι παρ' αὐτόν; Καὶ μετ' ὀλίγα, Ἀπαράλλακτος ἡ τοῦ Χριστοῦ ὁμοιότης πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ κατὰ φύσιν προχεόμενον πνεῦμα.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πέμπτῳ τῷ πρὸς Ἑρμείαν, Εἰ τοίνυν λέγοιτο χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρός, ἀχωρίστως τε ἅμα καὶ προσπεφυκότως συνυπάρχοντα νόει, καὶ οἱονεὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ τοῦ γεγεννηκότος. ἡνίκα δ' αὖ καὶ ἀπαύγασμα μονονουχὶ φωτὸς προϊέντος τε καὶ ἀπαστράπτοντος, εἰς νοῦν ἔχε τὴν ἐκ πατρὸς οἱονεί πως εἰς τὸ ἔξω διεκδρομήν, οὔτε εἰς ἅπαν ἀπηλλαγμένως τῆς ὅθεν ἐστὶν ὑποστάσεως, οὔτε μὴν εἰσάπαν συνεσταλμένως, προεκκύπτουσαν δὲ ὥσπερ εἰς τὸ ὑφεστάναι καθ' ἑαυτήν, καὶ εἰς ὕπαρξιν ἰδικήν.

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν, τὸ, καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον, φησίν. Ἴδιον τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ πνεῦμά ἐστιν, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἴδιόν ἐστι καὶ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ, οὐχ ὡς ἕτερον καὶ ἕτερον ἢ μερικῶς ἐν ἑκατέρῳ νοούμενόν τε καὶ ἐνυπάρχον, ἀλλ' ἐπείπερ ἐκ πατρὸς καὶ ἐν πατρὶ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ υἱὸς, καρπὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς τῆς οὐσίας αὐτοῦ, τὸ τοῦ πατρὸς ἴδιον πνεῦμα κατὰ φύσιν ἐπάγεται, χεόμενον μὲν ἐκ πατρὸς, δι' αὐτοῦ δὲ τῇ κτίσει χορηγούμενον, οὐ κατά τινα τρόπον διακονικὸν, ἤγουν τὸν ἐν ὑπουργίᾳ νοούμενον, ἀλλ' ὥσπερ ἔφην ἀρτίως, ἐξ αὐτῆς μὲν προκύπτον τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, χεόμενον δὲ τοῖς ἑλεῖν ἀξίοις διὰ λόγου τοῦ ὁμοουσίου, καὶ ἐξ αὐτοῦ προφηνότος κατ' ἔκφανσιν, δηλονότι τὴν εἰς τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὸ, καὶ ἐν αὐτῷ μένοντός τε καὶ ὄντος ἀεὶ προσεχῶς τε ἅμα καὶ μεμερισμένως. ἰδιοσυστάτως μὲν γὰρ εἶναι φαμὲν τὸν υἱὸν, ἐνυπάρχειν δὲ αὐτῷ ἰδίως γεγεννήτορι, καὶ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν γεννήσαντα, ὅτι δὲ τὸ τοῦ πατρὸς πνεῦμα πνεῦμα φαίνεται τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ πατρὸς πέμποντος, ἤτοι διανέμειν ἐπαγγελλομένου τοῖς ἁγίοις αὐτὸ, διαδίδωσι πάλιν ὡς ἴδιον ὁ υἱὸς, διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, ἧς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα.

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, καὶ ἐμαρτύρησεν ὁ Ἰωάννης λέγων, ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, φησίν. Ἀνασκιρτήσει δὲ ἴσως ὁ φιλεγκλήμων αἱρετικός,

Idem in dictum; *Sicut tu me misisti in mundum, & ego mitto eos in mundum*, ait; *Proprius Dei & Patris Spiritus est: sed non minus etiam proprius Filij est, non vt alius atque alius; aut diuisim in vtroque intellectus, & inexistens; sed quoniam in Patre & ex Patre secundum naturam Filius est, cum sit fructus verus substantiæ eius, proprium Patris Spiritum secundum naturam possidet, qui profunditur quidem ex Patre, per Filium autem creaturis donatur, non ministerij modo, qui seruili rationi subijcitur, sed, sicut mox dixi, ex ipsa quidem substantia Dei & Patris prodiens, profusus autem ad eos, qui digni sunt, per consubstantiale Verbum, a quo est secundum emissionem adesse atque subsistere, manetq; in ipso, & est semper coniunctim simul atque diuisim. Subsistere enim Filium dicimus, & in spiritu suo eum esse, & Spiritum rursus in eo confitemur. Spiritum vero Patris, Filij quoque Spiritum esse, & Patre mittente, siue distribuere promittente, illum Sanctis distribuit quoque Filius propter identitatem essentiæ, quam habet cum Patre.*

Idem in dictum; *Et testimonium perhibuit Ioannes quia vidi Spiritum descendentem quasi columbã de cælo. Insultabit autem*

iterum atque iterum contentionis cupidus Hæreticus, atque effuso risu illudens dicet; Quid rursus nobis ad hæc, o amica capita, respondetis, aut quem sermonem comminiscemini, quod scriptum est nouis cauillis inuertentes? Ecce Spiritum descendere refert ad Filium. En vngitur a Deo & Patre; quod non habet videlicet accipit: idque testimonio suo confirmat Psalmista, cum dicit ad Filium; Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. Quomodo ergo erit Filius in perfecti Patris consubstantialitate, qui talis non est, ideoque perunctus? Ad huiusmodi homines, qui reuerendam veritatem Ecclesiastici dogmatis & scripturarum rectos sensus peruertunt, opportune illud dicere possumus; Expergiscimini ebrij e vino vestro, vt fulgentissimam veritatis lucem videntes, nobiscum ad Filium clamare possitis; Vere Filius Dei tu es. Si enim credis Deum ipsum natura, quomodo perfectionem non possidet? Iam etiam vos in ipsum Patrem impie obloquimini. Vnde nanq; Pater perfectionem habebit necessario? Aut quomodo ad imminutionem Filij, qui secundum vos imperfectus est, pater etiam ipse non depelletur, si semel diuina substantia imperfectionem in Filio susceperit? Non enim, vt arbitror, audebitis secundum insipientem

καὶ πλατὺ γελάσας ἐρεῖ. τί πάλιν ἡμῖν ὦ οὗτοι καὶ πρὸς τοῦτο ἐστί. ἢ ποῖον ἐξυφανεῖτε λόγον, κατασοφιζόμενοι τὸ γεγραμμένον; ἰδοὺ τὸ πνεῦμα καταβαίνειν, φησὶν, ἐπὶ τὸν υἱόν. ἰδοὺ καταχρίεται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ὅπερ δὲ οὐκ ἔχει λαμβάνει δηλαδὴ, συνεπιμαρτυρουμένου τοῦ μελῳδοῦ καὶ λέγοντος ὡς πρὸς αὐτὸν, διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. πῶς ἂν εἴη λοιπὸν ἐν ὁμοουσιότητι τοῦ τελείου πατρὸς ὁ μὴ τοιοῦτος υἱὸς καὶ διὰ τοῦτο χριόμενος; πρὸς δὴ τοῦτο φάναι δεῖ ὑπολαμβάνω τοὺς τὰ σεμνὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀνατρέπουσι δόγματα, καὶ τὴν τῶν γεγραμμένων ὀρθότητα διαστρέφουσιν. ἐκνήψατε οἱ μεθύοντες ἐξ οἴνου αὐτῶν, ἵνα δυνηθῇ τὸ λαμπρὸν τῆς ἀληθείας περιαθρίσαντες κάλλος, σὺν ἡμῖν ἀναβοήσηται πρὸς τὸν υἱόν, ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς εἶ. Εἰ γὰρ ὅλως πιστεύεις Θεὸν εἶναι κατὰ φύσιν αὐτὸν, πῶς οὐκ ἂν ἔχοι τὸ τέλειον; ὥρα γὰρ ὑμᾶς καὶ εἰς αὐτὸν ἤδη δυσσεβεῖν τὸν πατέρα. πόθεν γὰρ αὐτὸς ὡς φῂς ἐξ ἀνάγκης ἕξει τὴν τελειότητα; πῶς δὲ οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ γεννήματος ὕφεσιν τὴν ὡς καθ' ὑμᾶς ἀτελῆ κατοικισθήσεται παραδεξαμένης ἅπαξ ἐν υἱῷ τῆς θείας οὐσίας. Τὸ μὴ δύνασθαι μὴ ἔχειν τὸ τέλειον κατάγει τὸν παρ' ὑμῖν ἀμαθῆ καὶ ἀπαίδευτον λόγον, οὐ γὰρ δή που τὴν

μεγάλην ἐκείνην καὶ ἀκήρατον φύσιν εἰς διαφόρους καταμερίζομεν λόγους, ὡς εἶναι μὲν ἐν τῷδε τυχὸν ἀτελῆ, τελείαν δ' αὖ πάλιν ἐν ἐκείνῳ. Ἐπεὶ καὶ ὁ τῆς ἀνθρωπότητος ὅρος, εἷς τῶν ἁπάντων ἐστὶ καὶ ἴσος ἐν πᾶσιν ἡμῖν. ἔλαττον δέ τις ἄνθρωπος καθὸ πέφυκεν ἄνθρωπος; ἀλλ' οὐδὲ πλέον ἑτέρου καταληφθήσεται, Ἀγγέλου δὲ οἶμαι διοίσει κατ' οὐδὲν ἕτερος Ἄγγελος, κατά γε τὸ εἶναι τοῦθ' ὅπερ εἰσὶν Ἄγγελοι δηλαδὴ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμοφυΐας, εἰς μίαν ἅπαντες ἀναδεσμούμενοι φύσιν. πῶς ἂν οὖν ἡ θεία καὶ ἁπάντων ὑπεραίρουσα φύσις, ἐν ἐλάττοσι τῶν γενητῶν ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὴν ἀγαθοῖς ὀφθήσεται, ὑπομενεῖ δὲ πάθος, ὃ παθεῖν οὐκ εἶδεν ἡ κτίσις; πῶς δὲ ὅλως ἔσται καὶ ἁπλῆ καὶ ἀσύνθετος, εἴπερ ἐν αὐτῇ φαίνεται τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελές; συγκείσεται γὰρ δι' ἀμφοῖν, ἅπερ οὐχ ὅμοιον τῷ τελείῳ τὸ ἀτελές. Εἰ μὲν γὰρ ὅμοιόν ἐστι, καὶ τὸ διαλλάττον οὐδὲν ἐν αὐτοῖς, πᾶν ὅπερ ἂν εἴη τέλειον, ἀδιαφόρως ἔσται καὶ ἀτελές, καὶ ἔτι πάλιν ἀτελές, τοῦτο καὶ τέλειον, καὶ οὐδὲν ἐν υἱῷ κατηγόρημα, κἂν ταῖς ἡμετέραις διανοίαις τὸ τέλειον ἔχειν οὐ φαίνηται, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ πατὴρ ὑπερβαλεῖται τὸν υἱὸν ἐπὶ τελειότητι μετρούμενος. καὶ λέλυται πάλιν ἡμῖν τὸ ζητούμενον, εἰ δὲ πολὺς ἀποτέτακται λόγος τοῦ τελείου τὸ ἀτελές, δέχεται δὲ καὶ ἡ θεία φύσις

entem ac male morigeratum vestrum sermonẽ in diuersas rationes substantiæ diuinam immortalemque naturam ita incidere, vt in altero perfecta, in altero imperfecta esse videatur, præsertim cum videatis humanæ naturæ rationem vnam ac eandem in omnibus esse. nec minus aliquid aut maius hominem homine, in quantum homo est, possidere. Nec Angelus ab Angelo, ea ratione, qua vterque Angelus est; qua videlicet ad vnam speciem atque naturam omnes concluduntur differre vnquam poterit. Quomodo igitur natura deitatis, quæ super hæc omnia incomparabiliter est, minora possidebit, quam creatura? Quomodo inæqualitatem eam suscipiet natura incorruptilis, cuius corruptibilia susceptiua non sunt? Quomodo simplex atq; incomposita erit, si perfectum atq; imperfectum in ea inest? Dissimilia enim hæc sunt, ex quibus eam constare falso arbitramini. Si enim similia essent, nec inter se different perfectum, atq; imperfectum, omne perfectum imperfectum esset, & contra. Quare nec Filius imperfectior Patre, nec Pater perfectior Filio, quamuis ita verbis a vobis dicatur. Si vero permultum interest inter perfectum & imperfectum, & vtriusque deitatis natura susceptiua est, non simplex, sed composita erit. Sed dicet fortassis quispiam,

non

non simul in eodem esse posse subiecto, quæ contraria sunt; sed seorsim ac per successionem, vt in corpore color, modo albus, modo niger. Probe tu quidem, o amice, ac cito conuersus pro nobis pugnasti. Nam si vna deitatis natura est, nec altera præter eam excogitari potest, quomodo contrariorum est susceptiua? vel quomodo vni eidemque subiecto, quæ inter se contraria sunt, simul accident? Pater enim natura Deus est, & Filius simul natura Deus. Nulla ergo differentia perfecti & imperfecti inter Patrem & Filium est, qui ex perfectissima substantia Patris emanauit. An non est necesse perfectum esse genimen perfectissimi genitoris? quod & incommutabilis imago, & character suæ hypostaseos est? ita prorsus omnes assensuros arbitror, aut in medium veniens dicat, Quomodo perfecti Patris character, atq; imago est hypostaseos, non habens sua natura, quod perfectus sit, vt quidam temere dicunt? Quoniam vero character, atque imago est, non aliter certe atque ille perfectus est, cuius imago est. Sed Ioannes, ait, vidit de cœlo ad Filium Spiritum descendere. quare & deforis habet sanctificationem Filius, in quem quasi non habentem sanctificator Spiritus descendit. Aduertis quam manifeste Filium Dei creaturam esse prædicas,

κατὰ ταυτὸν ἀμφότερα, σύνθετος ἄρα καὶ οὐχ ἁπλῆ. Ἀλλ' ἐρεῖ τις τυχὸν· ὡς ἀσυμφυῆ τέ ἐστι καὶ ἀσυνύπαρκτα κατὰ ταυτὸν ἐν ἑνὶ τῷ ὑποκειμένῳ τὰ ἐναντία, ὡς ἐν σώματι τυχὸν ὁμοῦ χρῶμα λευκὸν καὶ μέλαν. καλῶς γε, ὦ φίλος, καὶ μάλα γοργῶς τοῖς ἡμετέροις ἐπηγωνίσω λόγοις. εἰ γὰρ μία τίς ἐστιν ἡ θεία φύσις, καὶ παρ' αὐτὴν οὐχ ἑτέρα, πῶς ἂν εἰπέ μοι τῶν ἐναντίων γένοιτο δεκτική; πῶς δὲ καθ' ἕν τι τὸ ὑποκείμενον, τὰ ἀλλήλοις ἀνόμοια συμβήσεται; Θεοῦ δὲ ὄντος κατὰ φύσιν τοῦ πατρὸς, Θεός ἐστι κατὰ φύσιν καὶ ὁ υἱὸς, καὶ οὐδὲν ἄρα διοίσει κατά γε τὸ εἶναι τέλειος, ὡς πρὸς τὸν πατέρα, τῆς θείας αὐτοῦ καὶ τελειοτάτης οὐσίας ἐκπεφυκώς. Εἰ γὰρ οὐκ ἀνάγκη τέλειον εἶναι πάντως τὸν ἐκ τελείου γεννήτορος, εἴπερ ἐστὶν αὐτοῦ καὶ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, καθάπερ γέγραπται, ἀλλ' οἶμαι πᾶς τις ἡμῖν συνερεῖ καὶ συνθήσεται. ἢ λεγέτω πάλιν εἰς μέσον ἐλθὼν, κατὰ τίνα τρόπον τοῦ τελείου πατρὸς ἀπαράλλακτος ἔσται χαρακτὴρ ὁ υἱὸς, οὐκ ἔχων ἐν ἰδίᾳ φύσει τὸ εἶναι τέλειος, κατὰ τὴν τινῶν δυσβουλίαν; ἐπειδὴ δέ ἐστι καὶ χαρακτὴρ καὶ εἰκὼν τέλειος ἄρα καὶ αὐτὸς, ὡς ἐκεῖνος οὗ καὶ ἔστιν εἰκών, ἀλλ' εἶδε, φησὶν, ὁ Ἰωάννης ἐξ οὐρανοῦ τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ἐπὶ τὸν υἱὸν, καὶ ἐπακτὸν ἔχει τὸν ἁγιασμὸν, δέχεται γὰρ ὡς οὐκ ἔχων δηλαδή. ὥρα δή σοι ἀναφανδὸν ποίημα εἶναι λέγειν αὐτὸν, ὀλίγη μέ-

λῆς ὑπεροχῇ τιμώμενον, ἐν ἴσῃ δὲ ταῖς τοῖς ἄλλοις τελούμενόν τε καὶ ἁγιαζόμενον καὶ ἐπίκτητον ἔχοντα τὴν τῶν ἀγαθῶν χορηγίαν; εἶτα πῶς οὐ διαψεύσεται λέγων ὁ Εὐαγγελιστὴς, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν; πῶς γὰρ ἔσται πλήρης ἐν ἰδίᾳ φύσει λαμβάνων αὐτὸς παρ' ἑτέρου; ἢ πῶς αὖ ὅλως νοοῖτο πατὴρ ὁ Θεὸς, εἴπερ ἐστὶ ποίημα, καὶ οὐχὶ μᾶλλον υἱὸς ὁ μονογενής. Ψευδώνυμος γὰρ αὖ οὕτως ἔσται, καὶ αὐτὸς ἔσται πατὴρ, ἀληθείᾳ δὲ οὐδαμῶς ὁ υἱὸς, νόθον ἔχων ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ ἀξίωμα, καὶ μέχρι γυμνῶν ῥημάτων τὴν προσηγορίαν.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, εἰς τὸ, ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, φησίν. Ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστιν ἑαυτοῦ, τὸν Παράκλητον εἰπὼν, παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι, φησίν. Ὥσπερ γάρ ἐστιν ἴδιον πνεῦμα τοῦ υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προϊὸν, οὕτω καὶ τοῦ πατρὸς, οἷς δὲ τὸ πνεῦμα κοινὸν, τούτοις εἴη δήπου πάντως ἂν καὶ τὰ τῆς οὐσίας οὐ διωρισμένα. Μὴ γὰρ δή τινες ἡμᾶς τῶν δυσσεβεῖν εἰωθότων τοῖς ἐξ ἀμαθίας ἀποκομιζόντων λόγοις, εἰς ἃ μὴ θέμις ἐννοεῖν, ὡς ὑπουργικήν τινα χρείαν ἀποπληροῦντος ὁ υἱὸς, τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς πνεῦμα τῇ κτίσει διακονεῖ. Καὶ τοῦτο γὰρ ἀσυνέτως τινὲς οὐ κατέδεισαν εἰπεῖν. Πιστευτέον δὲ μᾶλλον ἀκόλουθον, ὡς

dicas, vix magni aliquid ei attribuens, cum similiter atque cætera creaturæ perfici, atque sanctificari bonorum largitione forinseca ipsum arbitraris? Et quomodo non falsus erit Euangelista dicens, a plenitudine ipsius nos omnes accepisse? Quomodo enim suapte natura plenus erit, si ab alio accipit? Aut quomodo vere Deus pater erit, si vnigenitus creatura est, & non Filius? Verbo nanque solummodo, non re ipsa Pater, & similiter vnigenitus vocabulo tantummodo Filius, non vere Filius erit.

Sanctus Cyrillus in Expositione Euangelij secundum Ioannem in dictum; *Cum autem venerit Paracletus*, inquit, *Ecce enim ecce Spiritum veritatis, sui ipsius nempe nuncupans, ex Patre illum procedere ait. Nam sicut Filij Spiritus est naturaliter in ipso manens, & per ipsum progrediens, sic certe Patris quoque Spiritus est. Quibus autem Spiritus communis est, ij profecto substantialiter dissepararì non possunt. Nemo enim impiorum nos ad ea, quæ intelligere nefas est, verbis suis impellere conetur. Nemo in quam spiritum Patris per Filium vt per ministrum mitti ad creaturas credat. Nam etiam id nonnulli dicere veriti non sunt. Sed potius inde credendum est, quoniam Spiritus sic proprius Filij est.*

ἀλλότριος ἐστι τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἐξ ἧς καὶ πρόεισι τὸ πνεῦμα τὸ δι' αὐτοῦ χορηγούμενον. ἔσται τοίνυν τῶν ἐνδεχομένων, εἴπερ οὐκ ἴδιον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμά ἐστιν, ἀλλ' εἰσποιητὸν ἔχει καὶ αὐτὸς τὸν ἁγιασμὸν, καθάπερ ἡ κτίσις, καὶ ἀποπεσεῖν δύνασθαί ποτε τῆς ἐνούσης ἁγιότητος αὐτῷ. τὸ γὰρ ὡς ἐν τάξει προσθήκης ἐπικτηθὲν, πῶς οὐκ ἂν ἀπογένοιτο κατά γε τὸν τοῦ ἐγχειροῦντος λόγον; εἶτα τίς τῶν τοιούτων οὐκ ἀποδραμεῖται δογμάτων; συνεπαιδεύτερον δὲ οἶμαι τὸ οὕτως εἰπεῖν. φίλη τοιγαροῦν ἡμῖν ἡ ἀλήθεια, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀληθείας δόγματα, καὶ αὐτοῖς ἐκείνοις ἡμεῖς οὐχ ἑψόμεθα, τὴν δὲ τῶν ἁγίων Πατέρων ἰχνηλατοῦντες πίστιν, ἴδιον εἶναι φαμὲν τοῦ υἱοῦ τὸν Παράκλητον, τουτέστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐκ ἐπεισκρινόμενον ἔξωθεν, οὐδὲ ἐπίκτητον ἐν αὐτῷ καθάπερ ἐστὶν ἐν τοῖς ἁγιότητος δεκτικοῖς, οἷς καὶ ἐκ μὴ ὄντων ἡ γένεσις, ἀλλ' ὁμοούσιον αὐτῷ καθάπερ ἀμέλει καὶ τῷ πατρός. οὕτω γὰρ ἂν οὐκ εἰς πολύθεον ἡμῖν μυθολογίαν, ἡ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων οἰχήσεται δύναμις, ἀλλ' εἰς ἕνα θεότητος λόγον ἡ ἁγία Τριὰς ἀνασφίγγεται. ἐν ταὐτῷ τοιγαροῦν καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἑνότητα παραδεικνὺς ἑαυτοῦ τέ φημι καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸν Παράκλητον εἶναι λέγων, παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι φησὶν, ἀπελέγχει τε σαφῶς καὶ ἀναμφιλόγως θεομάχον ὁλοκλή-

ex qua progreditur Spiritus, qui ab ipso suppeditatur. Possibile igitur erit, si proprius Filij Spiritus non est, sed forinsecus etiam ipse sicut creatura sanctificatur, hanc eum aliquando quae in eo est sanctificationem amittere. Quod enim exterius uti additum acquiritur, quomodo abire non poterit secundum iam adductam rationem? Sed quis hanc peruersitatem dogmatum non effugiet? Sed accommodatius, vt reor, dicendum fuerit, amica nobis veritas est, & quae ex ea nascuntur dogmata; & eos nos nullo modo sequemur. sed sanctorũ Patrũ fidem inuestigantes, proprium esse Filij Spiritum Paracletum, Spiritum sanctum nempe, non extrinsecus introuectum, neque aduentitium in ipso, sicut in illis, qui sanctitatem possunt suscipere, & ex nihilo producuntur, sed ei consubstantialem; quemadmodum est & Patri, confitemur. Hoc enim modo non in multorum fabulas Deorum Ecclesiasticorum dogmatum robur decidet, sed in vnam rationem deitatis Trinitas constringetur. Eodem ergo tempore & sui ipsius essentiae identitatem, & Dei Patris ostendens, Spiritum veritatis Paracletum nuncupans, a Patre eum procedere dicit, sicque qui Christum oppugnat, Dei hostem palam & absque vlla haesitatione esse comprobat.

Qui enim Filio insultat, iniurius merito in eum, ex quo Filius est, censendus est. Cum itaque venerit Paracletus, ait, Spiritus veritatis, meus scilicet, qui a Patre procedit, ille testimonium perbibebit de me. Quomodo vero perbibebit? Magna in vobis & per vos miracula faciens, iustus verusque diuinæ meæ potestatis, & in virtute magnitudinis testis. Spiritus enim meus est, qui operatur in vobis, sed sicut meus est, sic & Dei & Patris.

Idem in illud, *Non enim loquetur a se metipso, cum autem venerit ille*, Paracletus nempe, *Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem*, inquit; *Vide vocem vigilem, Vide verbi sobrietatem. Cum enim prædixisset Paracletum ad eos venturum, Spiritum veritatis eum nominauit, hoc est suimetipsius. Ipse enim est veritas. Nanque vt addiscerent discipuli, non alienam, neq; peregrinam a se missurum virtutem, sed seipsum, alio quodam modo eis pollicetur, veritatis Spiritum, idest suum missurum. Non enim alienus a substantia vnigeniti Spiritus sanctus intelligitur, sed ex ea naturaliter progreditur, non aliud ab ipso existens, si naturæ identitas consideretur, licet in persona propria concipiatur. Hic ergo, ait veritatis Spiritus*

ρος τὸν χριστομάχον. ὁ γὰρ ὅλως ἐμπαροινεῖν ἐθελήσας τῷ υἱῷ, πεπλημμεληκὼς ἂν εἰκότως καὶ εἰς αὐτὸν νοοῖτο τὸν ἐξ οὗ περ ἐστίν. Ὅταν τοίνυν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος φησὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστι τὸ ἐμόν, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. μαρτυρήσει δὲ πῶς; ἐνεργήσας γὰρ ἐν ὑμῖν τε καὶ δι' ὑμῶν τὰ παράδοξα, μάρτυς ἔσται δίκαιός τε καὶ ἀληθὴς τῆς ἐμῆς θεοπρεποῦς ἐξουσίας, καὶ τῆς ἐν δυνάμει μεγαλειότητος. ἐμὸν γὰρ πνεῦμα τὸ ἐνεργοῦν ἐν ὑμῖν, ὥσπερ δὲ ἐμόν, οὕτως καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός.

Ὁ αὐτός, εἰς τό, Οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ φησίν. Ὅταν οὖν ἔλθῃ ἐκεῖνος, τουτέστιν ὁ Παράκλητος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Βλέπε δὲ ὡς ἐγρήγορεν ἡ φωνή, ὅρα τοῦ λόγου τὴν νῆψιν. προειρηκὼς γὰρ ἥξειν ἐπ' αὐτοὺς τὸν Παράκλητον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὠνόμασεν αὐτόν, τουτέστιν ἑαυτοῦ. αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀλήθεια. ἵνα γὰρ εἰδεῖεν οἱ μαθηταὶ ὡς οὐκ ἀλλοτρίας καὶ ξένης αὐτοῖς δυνάμεως ἐπιφοίτησιν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἑτέρως ἐπιδώσειν ἐπαγγέλλεται, πνεῦμα τῆς ἀληθείας τουτέστιν ἑαυτοῦ τὸν Παράκλητον ἀποκαλεῖ. οὐ γὰρ ἀλλότριον τῆς τοῦ μονογενοῦς οὐσίας τὸ ἅγιον νοεῖται πνεῦμα, πρόεισι δὲ φυσικῶς ἐξ αὐτῆς, οὐδὲν ἕτερον παρ' αὐτὸν ὑπάρχον, ὅσον εἰς ταυτότητα φύσεως, εἰ καὶ νοοῖτο τυχὸν ἰδιοσυστάτως. Τὸ τοίνυν, φησί, τῆς ἀληθείας πνεῦμα προεὶς ὁδηγεῖν ὑμᾶς καθηγήσε-

ritus

ται τῆς ἀληθείας τὴν γνῶσιν, ὡς γὰρ εἰδὼς ἀκριβῶς τὴν ἀλήθειαν, ἧς καὶ τὸ πνεῦμά ἐστιν, οὐκ ἐκ μέρους αὐτὴν ἀποκαλύψει τοῖς σεβομένοις αὐτὸν, ἀνθήσει δὲ μᾶλλον ὁλοκλήρως τὸ περὶ αὐτῆς μυστήριον. Εἰ γὰρ καὶ νῦν ἐκ μέρους γινώσκομεν, ὡς ὁ Παῦλός φησιν, ἀλλ' ὡς ἐν γνώσει μικρᾷ, σῶόν τε καὶ ἀσινὲς ἡμῖν τὸ τῆς ἀληθείας ἐνήστραψε κάλλος. ὥσπερ οὖν οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ γεγραμμένον, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ, κατὰ τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον, μᾶλλον δὲ κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. Ὅταν οὖν ἔλθῃ, φησὶν, οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἀντὶ τοῦ, συνετιεῖ μὲν ἡμᾶς, καὶ τὸ περὶ τῆς ἀληθείας ἀποκαλύψει μυστήριον, λαλήσει γε μὴν, οὐδὲν παντελῶς τῶν ἀπαδόντων ἐμοὶ, ἀλλ' οὐδὲ ξένον ὑμῖν εἰσηγήσεται μάθημα. οὐ γὰρ ἰδίους τυχὸν εἰσοίσει νόμους. ἐπειδὴ δὲ πνεῦμα καὶ οἱονεὶ νοῦς ἐστιν ἐμὸς, λαλήσει δὴ πάντως τὰ ἐν ἐμοί. καὶ τοῦτο, φησὶν, ὁ Σωτὴρ, οὐχ ἵνα νοῶμεν ὑπουργικὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τινῶν ἀμαθίαν, πληροφορῆσαι δὲ μᾶλλον ἐθελήσας τοὺς μαθητὰς, ὡς οὐχ ἕτερον ὂν παρ' αὐτὸν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ κατά γε τὸν ἐν ὁμοουσιότητι λόγον, ταῦτα δὴ πάντως λαλήσει καὶ ἐνεργήσει καὶ βουλήσεται. Διὰ γάρ τοι τοῦτο προσέθηκεν, ὅτι καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν,

ritus ad omnem vos veritatis cognitionem deducet; Nam uti accuratus veritatis cognitor, cuius Spiritus est, non eam ex parte, sed colentibus eum integre reuelabit, & potius eiusdem absolute mysterium florescet. Nam etsi ex parte in hac vita cognoscimus, vt ait Paulus, non manca tamen, sed integra, & illæsa veritatis nobis pulchritudo refulsit. Vt igitur nemo scit, quæ hominis sunt, vt scriptũ est, nisi spiritus hominis qui in eo est, sic neq; vt existimo, quin imo vt Paulus dicit, nemo scit quæ Dei sunt, nisi Spiritus qui in eo est. Cum autem venerit, ait non loquetur a seipso quicquam, pro eo quod est, prudentes vos reddet, & arcana veritatis reuelabit, non loquetur prorsus quicquam, quod mihi non placeat, neque peregrinis vos disciplinis instruet. Neque enim proprias fortasse leges feret. Cum vero Spiritus, & quasi mens mea sit, loquetur omnino quæ in me sunt. Et hæc Dominus ait, non vt ministri locum habere Spiritus sanctus videatur, vt imperite a nonnullis prædicatur, sed vt eiusdem esse cum Filio substantiæ confirmaretur. Sed vt potius certiores redderet Discipulos, secundum essentiæ rationem a se ipso non esse diuersum. Hæc prorsus loquetur, & operabitur, & concupiscet. Proptereaque præmisit, quod etiam ventura an-

nunciabit vobis; ac si diceret, id signum vobis erit ex mea substantia Spiritum esse, & mentem esse quasi meam, dum ille quemadmodum & ego futura prædicet, Prædixi enim etsi non potuistis omnia intelligere. Itaque non posset ille uti & ego futura prædicere, nisi omnino in me esset, & per me progrederetur.

Idem in dictum; *Sicut me misit viuens Pater; & ego viuo propter Patrem.* lib. 4. cap. 18. *Quemadmodum enim lumen de lumine esse dicitur, sic & vita ex vita. Et quemadmodum quæ luce indigent, per Filium Deus & Pater illuminat per lumen proprium Filium: & qui sapientiam admittere possunt, per propriam sapientiam sapientes facit, & quæ robore indigent per robur rursus proprium corroborat, sic quæ vita egent, per vitam propriam & quæ per ipsum effunditur, Filij nempe viuificat.*

Idem in illud; *Ille me clarificabit: quia de meo accipiet,* inquit; *Glorificat quidem Filium Paracletus, hoc est proprius illius Spiritus, qui omnia potest, qui omnia nouit. Clarificat vero quomodo? Quæ enim scit potestque Spiritus illius, quomodo ipse non nouerit aut poterit? Etsi, vt ipse ait, Spiritus ab ipso accipit, licet omnia possit ac perficiat, quomodo ipse non possederit illud, quod rebus*

μονονουχὶ λέγων, σημεῖον τοῦτο ἔσται ὑμῖν, ὅτι δὴ πάντως ἐκ τῆς ἐμῆς οὐσίας τὸ πνεῦμα ἐστὶ, καὶ οἷον ἐμός ἐστι νοῦς, τὸ ἐρεῖν αὐτὸν τὰ ἐσόμενα, καθάπερ ἐγώ. προείρηκα γὰρ, εἰ καὶ μὴ δεδύνησθε πάντα μαθεῖν. οὐκ ἂν οὖν ἄρα καθάπερ ἐγὼ προερεῖ τὰ ἐσόμενα, μὴ οὐχὶ πάντως ἐν ἐμοί τε ὑπάρχον, καὶ δι' ἐμοῦ προϊόν.

Ὁ αὐτός. Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην, ἐν τῷ δ΄. βιβλίῳ ἐν κεφαλαίῳ ιη΄. Εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν πατὴρ, κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν πατέρα. Ὡς γὰρ φῶς ἐκ φωτὸς εἶναι λέγεται, οὕτω καὶ ζωὴ ἐκ ζωῆς, καὶ ὥσπερ τὰ φωτὸς δεόμενα φωτίζει ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ διὰ φωτὸς ἰδίου τοῦ υἱοῦ, καὶ σοφοῖ τὰ σοφίας δεκτικὰ, ὡς διὰ σοφίας ἰδίας, καὶ δυναμοῖ τὰ δυνάμεως χρήζοντα ὡς διὰ δυνάμεως πάλιν ἰδίας, οὕτω ζωοποιεῖ τὰ ὅσα περ ἐστὶ τῆς παρ' αὐτοῦ δεόμενα ζωῆς διὰ ζωῆς ἰδίας, καὶ ἐξ αὐτοῦ προερχομένης, τουτέστι τοῦ υἱοῦ.

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ, Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, φησίν. Δοξάζει τοιγαροῦν τὸν υἱὸν ὁ Παράκλητος, τουτέστι τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα, πάντα ἰσχῦον, καὶ πάντα εἰδός. δοξάζει δὲ πῶς; ἃ γὰρ οἶδε καὶ δύναται τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, πῶς ἂν αὐτὸς οὐκ εἰδοίη τυχόν; Ἢ πῶς οὐκ ἂν δύναιτο; καὶ εἰ καθάπερ αὐτὸς, φησίν. Ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει τὸ πνεῦμα, καίτοι πάντα ἰσχῦον καὶ κατορθοῦν, πῶς ἂν

αὐτὸς οὐκ ἔχει τὸ ἐφ' ἅπασιν ἰσχυρὸν, ὑποτοπητέον δὲ οὐδαμῶς ἰσχύος ἐπιδεᾶ τῆς ἐμφύτου καὶ φυσικῆς καθιστάναι τὸν Παράκλητον, τουτέστι τὸ πνεῦμα, ὡς εἰ μὴ λάβον τύχοι μηδ' ἂν ἐξαρκέσειν αὐτὸν ἑαυτῷ δύνασθαι πρὸς τὴν τῶν θείων κατορθωμάτων ἐνέργειαν ἀποτελεστικήν. δυσσεβείας γὰρ ἂν τῆς ἁπασῶν ἐσχάτης ὑπομεῖναι γραφὴν, καὶ σφόδρα εἰκότως, ὁ καὶ μόνον οἰηθεὶς ἀληθές τι τῶν τοιούτων εἶναι περὶ αὐτοῦ, ἐπειδὴ δὲ ὁμοούσιόν τε ἐστὶ τῷ υἱῷ, καὶ πρόεισι θεοπρεπῶς δι' αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐφ' ἅπασι τελεωτάτην ἔχον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. ὑφεστάναι γὰρ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ πνεῦμα πιστεύομεν, εἶναί τε κατὰ ἀλήθειαν τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ καὶ λέγεται, ἐνυπάρχον γε μὴν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, προκύπτει τε καὶ πρόεισιν ἐξ αὐτῆς πάντα τὰ αὐτῆς ἔχον ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς, οὐ γὰρ κατὰ μέθεξιν, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τρόπον σχετικὸν ἀλλ' οὐχ ὡς ἕτερον ὂν παρ' αὐτὴν, ἐπείπερ ἐστὶν ἴδιον αὐτῆς. ὃν περ γὰρ τρόπον ἡ ἐκ τῶν εὐοσμοτάτων ἀνθέων εὐωδία λαβοῦσα τρόπον τινὰ τῶν προσόντων αὐτοῖς τὴν οὐσιώδη τε καὶ φυσικὴν ἐνέργειαν, ἤτοι ποιότητα, διακομίζει τοῖς ἔξω τὴν γνῶσιν τοῖς ὀσφραντικοῖς τοῦ σώματος μορίοις ἐμπίπτουσα, καὶ δοκεῖ μέν πως, ὅσον ἧκεν εἰς ἐπινοίας λόγον, ἑτέρα τις εἶναι παρὰ τὴν πέμπουσαν αὐτὴν φύσιν, νοουμένη γε μὴν οὐκέτι καθ' ἑαυτὴν ἐπε-

rebus in omnibus validissimum est? Sedenim illud certo tenendũ est, nullo modo Paracletum, hoc est Spiritum, propriæ naturalis innatæque potentiæ indigum esse: adeo vt, si non accipiat non possit ipse ex se ipso ad rerum diuinarum operationem perfectiuam aliquid conferre. Sed quicunque hæc vel mente tenus cogitare vera esse, impietatis quam maximæ crimen subierit. Cum vero consubstantialis sit Filio, & emanat diuina quadã ratione per ipsum, omnem eius habens virtutem, & perfectissimam operationem, propterea dicit, de meo accipiet. persistere nanque per se Spiritum credimus, esseque re vera, quod est & dicitur: & cum insit in substantia Dei, emanat, atque progreditur ex illa, omnia illius in semetipso naturaliter habens. Non enim participatione, aut habitudine, nec vt alius ab illa, sed vti proprius illius. Quemadmodum enim florum odoratissimorum suauis odor, modo quodam essentiali, ac naturali, quæ illis adhæret, operationem, aut qualitate accepta, extraneis offert cognitionem in corporis membra, quæ alfactui deseruiunt, incidens, & videtur quidem, quantum humanus intellectus capere potest, alius esse ab ea, quæ ipsum emittit natura introspecta: vero mentis acie nullam aliam in se-

metipsa

met ipsa naturam continet, quam eorum ex quibus est: pari modo de Deo sanctoque Spiritu ratiocinare, supra exempli rationem mente sublatus. Nihil igitur prorsus detrahitur Spiritui, & accusationem supra omnem est, si concipiatur Spiritus aliquid ab unigenito accipere: nam cum per illum naturaliter progrediatur, cum omnibus, quae absolute habet, perfecte ab eo sua habere dicitur.

Idem in illud; *Omnia quaecunque habet Pater mea sunt: propterea dixi vobis, quia de meo accipiet & annunciabit vobis*, inquit; *Characterem rursus exactum atque sincerum hypostaseos paternae his se verbis Filius ostendit: intelligereque facit per quae dixit, cum sit fructus substantiae Patris, omnia quae eius sunt secundum naturam attrahere, ita ut proprie sua merito sint, & appellentur. Cum enim nihil a Patre Filius penitus differat, neque ab ea natura in aliam traducatur, est illi per omnia similis & aequalis, absque eo solo quod Pater sit. Quumque in utroque eadem substantia eodem modo praefulgeat, quomodo non erunt communia, immo vero eadem, quae in utroque sunt; ut quaecunque in Patre sunt, eadem etiam in Filio sint? & quaecunque in Filio eadem similiter in generante.*

ραν ἔχει φύσιν, ἢ τὴν ἐξ ὧν καὶ ἐν οἷς ἐστιν, οὕτω νοήσεις ἐπί τε Θεοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, τὸν τῶν παραδειγμάτων ἀναβαίνων λόγον. ἀκατηγόρητον οὖν ἄρα παντελῶς, καὶ λοιδορίας ἁπάσης ἔξω κείσεται, τὸ λαβεῖν λέγεσθαί τι παρὰ τοῦ μονογενοῦς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. προϊὸν γὰρ δι' αὐτοῦ φυσικῶς ὡς ἴδιον αὐτοῦ μετὰ πάντων ὧν ἔχει τελείως, λαμβάνειν λέγεται τὰ αὐτοῦ.

Ὁ αὐτὸς εἰς τό, πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, φησί. Χαρακτῆρα πάλιν εἰλικρινῆ τε καὶ ἀκριβέστατον τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς ἑαυτὸν ὑμῖν κἀν τούτοις εὖ μάλα δέδειχεν ὁ υἱός, δίδωσί τε δι' ὧν ἔφη νοεῖν, ὅτι καρπὸς ὑπάρχων, τῆς οὐσίας αὐτοῦ, πάντα τὰ αὐτῆς κατὰ φύσιν ἐπάγεται, ἴδιά τε εἶναι φησί, καὶ μάλα εἰκότως. διατετμημένος γὰρ, ἤτοι διεστὼς οὐδαμῶς εἰς ἀλλοτριότητα τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ὅσον ἧκεν εἰς τὸ κατὰ πᾶν ὁπουοῦν ὅμοιόν τε καὶ ἴσον δίχα μόνου τοῦ εἶναι πατέρα, διαλαμπούσης τε τῆς οὐσίας ἐν ἀμφοῖν, οὐχ ἑτεροτρόπως, πῶς οὐκ ἂν εἴη ἤδη κοινά, μᾶλλον δὲ ταυτὰ ἐν ἀμφοῖν, ὡς εἶναι μὲν ἐν υἱῷ τὰ τοῦ πατρός, ἐν δὲ τῷ τεκόντι τὰ τοῦ γεννήματος. διὰ γὰρ τοῦτο καθάπερ ἐγῷμαι μετὰ δριμείας τινὸς τῆς ἐπιτηρήσεως, τοὺς περὶ τούτων ἡμῖν ἐποιήσατο λόγους. ἔφη γὰρ, οὐχ ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἔχω κἀγώ. ἵνα μὴ ψιλή τις εἰκὼν ἢ κατὰ μόνην

Ideo

νοουμένην τὴν ἰσοτυπίαν, καὶ τοῖς ἔξωθεν νεωτερισμοῖς μεμορφωμένη νοεῖται πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, καθάπερ οὖν καὶ ἡμεῖς αὐτοί, γεγόναμεν γὰρ κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἀλλ' ἐμά, φησίν, ἐστι, τὴν εἰς ἄκρον ἕνωσιν, ἣν ἔχει πρὸς τὸν γεννήσαντα, καὶ τὴν τῆς ὁμοουσιότητος δύναμιν, ἐν ἀπαραλλάκτοις οὖσαν τοῖς ἰδιώμασιν, ἐν ἀμφοῖν διὰ τούτου παραδεικνύς, τοῦτο δ' αὖ ἴδοις καὶ μάλα σαφῶς ἐν ἑτέροις λέγοντα πρὸς τὸν πατέρα. πάντα γὰρ τὰ ἐμὰ σά ἐστι καὶ τὰ σὰ ἐμά, οἷς γὰρ ὅλως ἔνεστι τὸ διαλλάττον οὐδέν, καὶ ἡ κατὰ πᾶν ὁποιοῦν οὐσιώδης ἰσότης τε καὶ ἐμφέρεια, πῶς οὐκ ἂν εἶεν ταυτὰ τῇ φύσει; Ἔχει τοίνυν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἐξ ἑαυτοῦ τε καὶ ἐν ἑαυτῷ τὸ ἴδιον πνεῦμα, τουτέστι τὸ ἅγιον, δι' οὗ τοῖς ἁγίοις ἐναυλίζεταί τε καὶ ἀποκαλύπτει μυστήρια, οὐκ ἐν τάξει τῇ ὑπουργικῇ παραλαμβανομένου πρὸς τοῦτο, μὴ γὰρ οἰηθῇς τι τοιοῦτον, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τε ὄντος οὐσιωδῶς, καὶ ἐξ αὐτοῦ προϊόντος ἀμερίστως τε καὶ ἀδιαστάτως, ὡς ἴδιά τε διερμηνεύοντος τὰ ἐν ᾧ καὶ ἐξ οὗπερ ἐστίν. ὁμιλεῖ γὰρ οὐχ ἑτέρως τῇ κτίσει Θεός. Εἰ μὴ δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι. ἀλλ' ἴδιον γὰρ πνεῦμα τοῦτο ἐστὶ καὶ τοῦ μονογενοῦς, ὁμοούσιος γάρ ἐστι τῷ πατρί. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησίν, ἐνυπάρχον φαίνεται τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τὸ ἐν πνεύματι τῷ ἰδίῳ τοῖς ἀξίοις

Ideo, vt ego puto, exquisitissima est vsus oratione, de his sermonem habens; Nanque dixit, non quaecunque habet Pater ego habeo: ne imago quaedam nuda atque abiecta intellectu formata, & exterioribus ornamentis figurata ad primitiuum typum concipiatur; quemadmodum nos ipsi, qui ad imaginem Dei formati sumus, esse videatur. Sed mea sunt, ait; identitatem substantiae absolutissimam, quam babet erga Patrem, & consubstantialis virtutem, in proprietatibus incommutabilibus ostendens, quod alibi etiam ad Patrem sermonem dirigens ait; Omnia mea tua sunt, & tua mea. In quibus enim nulla differentia est, sed substantiae identitas maxima, & aequalitas quomodo illis eadem omnia natura non erūt? Habet enim Deus & Pater ex sese & in sese Spiritum propriū, Spiritū nempe sanctum, per quem in Sanctis inbabitat, & mysteria reuelat, non eo tanquam ministro ad id vtens, nihil enim tale conceperis, sed vt per eum, qui in ipso est, substantialiter, & ex eo inseparabiliter & indiuisibiliter emanat, & vti propria interpretatur ea, quae sunt eius, in quo est. non enim aliter creaturis associatur, nisi per Filium in Spiritu. Veruntamen hic Spiritus vnigeniti etiam proprius est. Consubstantialis enim Patri Filius est. Quoniam ergo, inquit, Dei & Patris proprium est in Spiritu proprio dignis

reue-

reuelari, & per eum quaecunque voluerit, operari, ideo mihi etiam naturaliter proprius est. ob eamque causam dixi, ex meo accipiet, & annunciabit vobis. Nullus vero obturbetur, cum acceptionis nomen intelligit, sed potius in animum reuocet illud, & probe concipiet, quaecunque de Deo dicuntur, enunciari quidem a nobis, sed non eodem modo intelligi, sed sublimiori. Pari modo dicimus Spiritum ex Patre & Filio, quae illorum sunt accipere, non quia non habuerit aliquando cognitionem & potestatem, & tum vix tandem habuerit, cum illam accepit. Semper enim sapiens & omnipotens Spiritus est: imo vero re ipsa sapientia & virtus, non participatione, sed naturaliter. exempli causa, Aromatum odor naribus nostris obiectus prodit virtutem illorum naturaliter ac semper habens. & cogitatione quidem illum concipimus non ab alijs emergere, quam ab ijs ipsis a quibus virtutem desumit, & quae commonstrat, non alienum atque aduentitium, sed ex ijs ipsis, quibus inest: tale quid imo etiam sublimius de Deo & Spiritu sancto meditare. Quasi enim odor substantiae eius viuens, & patens, a Deo primaria omnium essentia ad creaturas quae illius sunt trāsportat, ac participationē per seipsam communicat. Quodsi

ἀποκαλύπτεσθαι ἐνεργεῖν τε καὶ δι' αὐτοῦ τὰ ὅσαπερ ἂν βούληται, κἀμοὶ δὲ τοῦτο προσέστι φυσικῶς. διὰ ταύτην εἴρηκα τὴν αἰτίαν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. παρατείσθω δὲ μηδεὶς, ὅταν ἐν τούτοις ἀκούῃ τὸ τῆς λήψεως ὄνομα, ἐνθυμείσθω δὲ μᾶλλον ἐκεῖνο, δράσει γὰρ ἂν ὀρθῶς, ὅτι πάντα τὰ περὶ Θεοῦ, λαλεῖται μὲν καθ' ἡμᾶς, νοεῖταί γε μὴν οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμᾶς, λαμβάνειν τε οὕτω τὸ πνεῦμα φαμὲν, ἔκ τε τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τὰ αὐτῶν, οὐχ ὡς ποτὲ μὲν οὐκ ἔχον τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς γνῶσιν τε καὶ δύναμιν, ἔχον δὲ τότε μόλις ὅταν νοῆται λαμβάνον. ἀεὶ γὰρ σοφὸν καὶ δυνατὸν τὸ πνεῦμά ἐστι, μᾶλλον δὲ αὐτόχρημα σοφία καὶ δύναμις, οὐκ ἐκ μετοχῆς τινὸς, ἀλλὰ φυσικῶς, ὥσπερ δ' ἂν φῶμεν τὴν ἐκ τῶν ἀρωμάτων ταῖς ἡμετέραις ὀσφρήσεσι προσβάλλουσαν εὐωδίαν, ἑτέραν μὲν ὅσον ὡς πρὸς αὐτά, εἰ ταῖς ἐπινοίαις δοίη τις ἄν, προεκκύπτειν γε μὴν οὐχ ἑτέρως οἴοιτο τυχὸν, ἢ τῶν ἐξ ὧν πάρεστι δεχομένην τὴν δύναμιν εἰς ἔνδειξιν ἑαυτῆς, οὐκ οὖσαν γε μὴν ἑτέραν διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν τε καὶ ἐν αὐτοῖς πεφυκέναι. Τοιοῦτόν τι, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦτο νοήσεις ἐπί τε Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. οἱονεὶ γὰρ ὀσμή τις ἐστὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ζῶσά τε καὶ ἐναργὴς, διακομίζουσα τῇ κτίσει τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας ἐντιθεῖσα δι' ἑαυτῆς τὴν μέθεξιν, ἢ

γὰρ ἡ τῶν ἀρωμάτων εὐοσμία τὴν ἰδίαν ἰσχὺν ἐναπομάττεται τοῖς ἐσθήμασι, καὶ μεταστοιχειάζει τρόπον τινὰ πρὸς ἑαυτὴν τὰ ἐν οἷς ἂν γένοιτο, πῶς οὐκ ἂν ἰσχύσαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπείπερ ἐστὶν ἐκ Θεοῦ φυσικῶς, κοινωνοὺς τῆς θείας ἀποτελέσαι φύσεως δι' ἑαυτοῦ τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο; καρπὸς οὖν ἄρα καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ γεννήσαντος ὑπάρχων ὁ υἱὸς, πάντα τὰ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπάγεται. διὰ τοῦτο, φησὶν. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι, διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, τὸ πνεῦμα δηλονότι, τὸ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, δι' οὗ τοῖς ἁγίοις ὡς αὐτὸς ἐνοικεῖ, οὐ γὰρ ἕτερον παρ' αὐτοῦ, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, κἂν ὑπάρχειν νοῆται καθ' ἑαυτὸ καὶ ἰδίως. πνεῦμα γὰρ τὸ πνεῦμα καὶ οὐχ υἱός.

aromatum odor propriam virtutem eorum vestimentis relinquit, & quodammodo in seipsam transmutat ea, in quibus adhæsit, quomodo Spiritus sanctus, qui ex Deo naturaliter est, per seipsum diuinæ naturæ participes eos efficere, in quos aduenerit? Fructus ergo & character paternæ hypostaseos cum sit Filius, omnia illius secundum naturam attrahit. Propterea que dicit, quæcunque habet Pater mea sunt. propterea dixi vobis, de meo accipiet, & annunciabit vobis. Spiritus videlicet, qui per eum & in eo est, per quem in Sanctis vt ille inhabitat. Non enim aliud præter eum Spiritus eius est, licet in propria hypostasi subsistere intelligatur & separatim. Spiritus enim Spiritus est, & non Filius.

Θεόδωρος ὁ τῆς Ῥαϊθοῦ Πρεσβύτερος ἐν τῷ δογματικῷ Λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή. Ἄτοπον οἶμαι, καὶ καλῶς γε τοῦτο νενόμικα. μετὰ πολλὰ πάνυ, φησὶν. Μὴ θαυμάζομεν δὲ λέγοντος τοῦ Κυρίου ἔξοδον ἀπὸ τοῦ πατρὸς, τὴν ἑκατέρου πρόοδον. ἐγὼ γὰρ φησιν. ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἥκω, καὶ πάλιν, τὸ πνεῦμα ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἐξελθεῖν καὶ τὸ ἐκπορευθῆναι ταυτὸν ἐνταῦθα σημαίνει. τῷ πνεύματι γοῦν τὴν ἐκπόρευσιν μᾶλλον κατεξαίρετον ἥρμοσεν; ὥσπερ ἑαυτῷ τὴν γέννησιν.

Theodorus Raythenus Oratione Dogmatica, quæ incipit; *Absurdum existimo, recteque illud reputo*. longe a principio, dicit; *Ne miremur, dum Dominus vocat exitum a Patre, vtriusque progressionem, Ego enim, inquit, a Patre exiui & venio, rursusq; Spiritus, qui a Patre procedit. Licet enim hic & exire, & procedere idem notet, Spiritui nihilominus magis proprie adaptauit processionem, quemadmodum sibimetipsi generationem.*

In actis primæ Synodi Nicænæ in responsione Episcoporum ad Philosophum per Leontium Episcopum hæc habentur; *Dicit itaque de Filio Dei diuina Scriptura, declinabit super ipsos tanquam fluuius pacis procedens, ex vero nempe fonte vitæ, Patris diuinitate: vti Dominus in Euangelio dicit, ego ex Patre exiui & venio.*

Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης Συνόδου, ἐν οἷς λέγουσιν οἱ Ἐπίσκοποι πρὸς τὸν φιλόσοφον διὰ τοῦ Ἐπισκόπου Λεοντίου, εἴρηται οὕτω. Λέγει οὖν περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ θεία γραφὴ, κλινεῖ ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης ἐκπορευόμενος, δηλονότι ἐκ τῆς ἀληθινῆς πηγῆς τῆς ζωῆς τῆς τοῦ πατρὸς θεότητος, καθά φησιν αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις, ἐγὼ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἥκω.

EPIGRAPHE VI.

CVm nonnulli sint, qui non admittunt Euangelicum dictum, quo assertitur Spiritus sanctus esse spiritus veritatis, quod notat & illud aliud, quo affirmatur, ex Patre ipsum procedere: Prætereaque contendunt non eundem intellectum in se continere, ex Patre procedere, & ex Filio accipere Spiritum sanctum, præsentes scripto traditæ auctoritates digestæ sunt, ad similium dictorũ æquales vires comprobandas.

Magnus Basilius in sermonibus cõtra Eunomium & Arium; *Erga Patrem consortium intelligo, cum ex Patre procedat: erga Filium, vero cum audio, si quis Spiritum Christi non habet, hic illius non est.*

Idem in secundo contra Eunomium Antirrhetico in fine.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ. ϛʹ.

Ἐπειδὴ εἰσί τινες μὴ καταδεχόμενοι ἐκεῖνο τὴν Εὐαγγελικὴν δυνάμει ῥῆσιν, τὸ πνεῦμα ἀληθείας τὸ ἅγιον λέγουσαν πνεῦμα, ὅπερ δύναται καὶ ἡ ῥῆσις ἡ λέγουσα ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι. ἔτι δὲ διενιστάμενοι, μὴ ἦ εἰς ἰσοδυναμοῦν ἔννοιαν λέγεσθαι τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατεστρώθησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἰσοδυνάμου τῶν τοιούτων Εὐαγγελικῶν ῥήσεων.

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου καὶ Ἀρείου λόγοις φησί. Τὴν μὲν πρὸς τὸν πατέρα οἰκειότητα νοῶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ ἀκούω, εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.

Ὁ αὐτὸς περὶ τὸ τέλος τοῦ β'. τῶν

Quo pacto autem diuidere Spiri-

tum

κατ' Εὐνομίου λέγων αὐτοῦ φησίν. Πῶς δὲ οὐ φανερὸν ἔχει τὸν κίνδυνον, διαιρεῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα, τοῦτο μὲν τοῦ Ἀποστόλου συνημμένως ἡμῖν παραδιδόντος, καὶ νῦν μὲν Χριστοῦ λέγοντος, νῦν δὲ τοῦ Θεοῦ ἐν οἷς γράφει, εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, καὶ πάλιν, ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβετε, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. τοῦτο δὲ τοῦ Κυρίου, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας λέγοντος, ἐπειδὴ αὐτὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ιή. κεφ. πρὸς Ἀμφιλόχιον, φησίν. Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθὸν, οὐ γεννητῶς ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, τῆς μὲν οἰκειότητος δηλουμένης ἐντεῦθεν, τοῦ δὲ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ἀῤῥήτου φυλασσομένου. Ἀλλὰ καὶ πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται ὡς ᾠκειωμένον αὐτῷ κατὰ φύσιν.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ. Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, φησίν. Ἐν ταυτῷ τοιγαροῦν καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἑνότητα παραδεικνὺς ἑαυτοῦ τε φημὶ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸν Παράκλητον εἶναι λέγων, παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, φησίν. Ἀπελέγχει τε σαφῶς καὶ ἀναμφιλόγως θεομάχον ὁλοκλήρως τὸν χριστομάχον. Ὁ γὰρ ὅλως ἐμπαροινεῖν ἐθελήσας τῷ υἱῷ, πεπλημμεληκὼς ἂν εἰκότως; καὶ εἰς αὐτὸν νοοῖτο τὸν, ἐξ οὗπερ ἐστίν. Ὅταν

tum, a Deo, non habet manifestum periculum. Partim Apostolo coniunctim nobis tradente, & modo Christi Spiritum dicente, & modo Dei, vbi scribit, Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Et rursus, Vos autem non spiritum mundi accepistis sed spiritum qui ex Deo est: partim vero Domino, quoniã ipse veritas est, Spiritum veritatis dicente a Patre quoque procedere.

Idem in decimo octauo Capite ad Amphilochium; *Ex Deo esse dicitur, non sic ex Deo veniens, quemadmodum ex Deo sunt omnia, sed tanquam ex Deo progrediens, non generatus quemadmodum Filius, sed tanquam Spiritus oris eius. Vnde sic declaratur illius consortium, & ineffabilis essentiæ modus seruatur. Sed & spiritus Christi dicitur, vti naturaliter cũ illo affinitatẽ habens.*

Sanctus Cyrillus Interpretatione in Ioannis Euangelium in illud; *Cum itaq; Paracletus,* ait; *Eodem ergo tempore & sui ipsius essentiæ identitatem & Dei & Patris ostendens, Spiritum veritatis Paracletum nuncupans, a Patre eum procedere dicit. Sicq; qui Christum oppugnat, Dei hostem se palã & absque vlla hesitatione esse comprobat. Qui enim Filio insultat, iniurius merito in eum, ex quo Filius, censendus est.*

ται, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται.

Θεόδωρος ὁ τῆς Ῥαϊθοῦ Πρεσβύτερος ἐν τῷ δογματικῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή. Ἄτοπον οἶμαι, καὶ καλῶς γε τοῦτο νενόμικα, μετὰ πολλὰ πάνυ φησίν. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀληθείας πνεῦμα ἐστὶ, τοῦτο δὲ παρὰ μὲν τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, λαμβάνει δὲ παρὰ τοῦ υἱοῦ, πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἔχοντος, πρὸς ἀπόδειξιν καὶ φανέρωσιν τοῦ ὅτι μία οὐσία ἐστὶ τοῦ τε λαμβάνοντος καὶ τοῦ παρ' οὗ λαμβάνει, καὶ τοῦ ἐξ οὗ φυσικῶς ἐκπορεύεται. οὐδὲ γὰρ ἂν προῆλθεν ἐξ ἑτερουσίου, ἢ ἔλαβέ τι παρὰ τοῦ μὴ ὁμοουσίου. Εἰ δὲ ὁμοούσια ἐστὶν αὐτῷ τὸ, ὅθεν προῆλθε, καὶ τὸ ἐξ οὗ λαμβάνει, κἀκεῖνα πάντως ἑαυτοῖς ἐστὶν ὁμοούσια. τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ ὁμοούσια, δηλονότι καὶ ἀλλήλοις ἔσται καὶ ἔστιν ἀληθῶς ὁμοούσια.

vt Christus insinuat, qui ex Patre procedit, hic de meo accipiet.

Theodorus Raythenus Oratione Dogmatica, cuius illud principium est; *Absurdum existimo, recteq; illud reputo,* quam longissime a principio dicit; *Spiritus sanctus veritatis Spiritus est, qui quidem a Patre procedit, a Filio vero accipit, qui omnia Patris possidet, ad demonstrandum, declarandumq; vnam esse essentiam & illius qui accipit, & illius a quo accipit, necnon illius ex quo naturaliter procedit: neque enim progressus fuisset ex illo qui alterius esset essentiæ, aut accepisset ab eo, qui nō eiusdem cum eo substantiæ esset. Quodsi eiusdem naturæ sunt cum eo, vnde exiere, & ex quo accipit, illa etiam eiusdem sunt naturæ. Quæ enim eiusdem naturæ, in eodem nempe sunt veræ, eruntque inter se vero eiusdem naturæ.*

ΕΠΙΓΡΑΦΗ. ζ'.

Ἐπειδή εἰσί τινες λέγοντες διαφέρειν ἀλλήλων, τὸ, πρόεισι καὶ προχεῖται, καὶ ἐκπορεύεται, ἐξελέγησαν, εἰς ἀναντίρρητον ἀπόδειξιν τοῦ ἰσοδυνάμου αὐτῶν, αἱ προκείμεναι χρήσεις τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, καὶ μετ' αὐτὰς, αἱ ὑποτεταγμέναι αὐταῖς, ἕτεραι χρήσεις τῶν ἄλλων Πατέρων, τῶν θεολογούντων ἐκ πατρὸς προϊέναι τε καὶ ἐκπέμπεσθαι, καὶ προχεῖσθαι τὸ πνεῦμα ἐν ἐκείναις ταῖς περικοπαῖς,

EPIGRAPHE VII.

CVm quidam contendant inter sese differre, progredi, & effundi, & procedere selecta sunt ad irrefragabilē eorum æquiualentiā demonstrandum subsequentes Sancti Cyrilli sententiæ, quibus adnexa sunt alia aliorum Patrum testimonia, qui decernunt ex Patre progredi, profundi, emitti Spiritum sanctum in illis pericopis

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς Μοναστὰς Λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή· Τὸ φιλομαθὲς καὶ φιλόπονον τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἄξιον εἶναι φημὶ τοῦ παντὸς λόγου. μετὰ πολλὰ ἕτερα, φησίν. Τὸ πνεῦμα προχεῖται μὲν, ἤγουν ἐκπορεύεται καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, χορηγεῖται δὲ τῇ κτίσει διὰ τοῦ υἱοῦ.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν ᾗ ποιεῖται Διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ, φησίν. Μὴ γένοιτό μοι εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ πνεύματος, οὔτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὔτε τὸ ἄφθαρτον, οὔτε τὸ ἀθάνατον, οὔτε τὸ ἀγαθὸν, οὔτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἄφθαρτον, ὡς πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, ἤτοι ἐκπορευόμενον.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν ἑνὶ τῶν Κεφαλαίων τοῦ β. τῶν Θησαυρῶν, φησίν. Οὐχ οὕτως ὦ βέλτιστοι τὰ πάντα φαμὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ τὸ πνεῦμα. τὸ μὲν γάρ ἐστι φυσικῶς ἐνυπάρχον καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεπηγὸς, ἵν' οὕτως εἴπωμεν, καὶ ἀμερίστως ἐξ αὐτοῦ πρόϊον, τὰ δὲ τῆς ἐνεργείας ἔργα καὶ ποιήματα. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ. Οὐ διώρισται τῆς οὐσίας τῆς θείας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς φυσικῶς ἐκπεμπόμενον, ὅλην ἔχει τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ. Ἀλλὰ μένει μὲν αὐτῷ κυρίως τὸ ἐξ οὗ, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ πατρός. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ. Πρόδηλον ὅτι τῆς θείας

Idem Oratione ad Monachos, quæ incipit; *Vestræ dilectionis discendi cupiditas, & laboris studium dignum esse omni consideratione reputo*, Post multa alia adnectit; *Spiritus effunditur quidem, procedit scilicet, vti ex fonte Deo & Patre, suppeditatur vero creaturis per Filium.*

Magnus Athanasius in Colloquio Orthodoxi cum Macedoniano, dicit; *Absit vt dicam aliquid esse adscititium in Spiritu sancto. Neque enim sanctum, neque incoruptibile, neque immortale, neque bonum, natura incorruptibile est vti spiritus Domini ex ipso exiliens, siue procedens.*

Sanctus Cyrillus in vno ex capitibus libri secundi Thesaurorum, ait; *Non hac ratione, o optimi, omnia dicimus ex Deo, quemadmodum & Spiritum. Spiritus enim naturaliter inest, & essentialiter infixus est, vt ita dicamus, & indiuisibiliter ex illo promanat; hac autem sunt actionis opera & creaturæ.*

Et rursus in alio; *Non separatur a diuina essētia, & ex illa naturaliter egrediēs vniuersam in se Patris & etiā Filij actionē continet.*

Idem in alio. *Sed manebit in ipso illud ex quo, quod ex Patris essentia est.*

Itemque in alio; *Manifestum est diuinæ esse essentiæ essentialiter in ipsa, & ex ipsa progrediens.*

Rur-

μος. Οὐκ ἔστιν οὖν διαφορὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος; Ὀρθόδοξος. Ἐν τῇ φύσει, οὔ, ἐν τῷ θελήματι οὔ, ἐν τῷ γεννᾶν, καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν, καὶ ἐκπορεύεσθαι, ναί. Ἀνόμοιος. Τί ἐστι γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν, καὶ ἐκπορεύεσθαι. Ὀρθόδοξος. Ὅτι ὁ μὲν πατὴρ γεννᾷ, τουτέστιν ἐγέννησεν, ὁ δὲ υἱὸς γεννᾶται, τουτέστι γεγέννηται. Καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ πατὴρ ἐκπέμπει τὸ πνεῦμα, τουτέστιν ἐξέπεμψε, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται, τουτέστιν ἐκπεπόρευται.

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ιη. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων, μετὰ τὸ ἐν ἄλλαις πολλαῖς λέξεσι παραστῆσαι τὴν τοῦ πνεύματος κοινωνίαν πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν, καὶ ταῦτά φησι. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας ἡ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθόν, οὐ γεννητῶς ὡς ὁ υἱός, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, τῆς μὲν οἰκειότητος δηλουμένης ἐντεῦθεν, τοῦ δὲ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ἀρρήτου φυλασσομένου.

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς Ἥρωνα τὸν Φιλόσοφον, φησίν. Ὁρίζου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν διδάσκων, ἕνα μὲν εἰδέναι Θεὸν ἀγέννητον τὸν πατέρα, ἕνα δὲ γεννητὸν τὸν υἱόν, ἓν δὲ πνεῦμα ἅγιον προελθὸν ἐκ τοῦ πατρός, ἢ καὶ προϊόν.

nomœo contradicente per interrogationem infert. Anom. *Non est igitur discrimen inter Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum*. Orthod. *In natura, non: in voluntate, non: cum generat, & generatur, & emittit, & procedit, est*. Anom. *Quid vero est generare, & genereri, & emittere, & procedere*. Orthod. *Quod Pater generat, generauit scilicet. Filius gignitur: generatus est scilicet. Et quod ipse Pater emittit Spiritum, hoc est emisit, & Spiritus procedit, hoc nempe processit*.

Magnus Basilius in decimo octauo Capite ad Amphilochiũ cum prolixiore sermone Spiritus erga Patrem & Filium communionem demonstrasset, hæc addit; *Sed nec hinc solum probatur naturæ communio, verum ilinc quoque quod ex Deo esse dicitur, non sic ex Deo veniens, quemadmodum ex Deo sunt omnia, neque per generationem quemadmodum Filius, sed tanquam Spiritus oris eius. Vnde sic declaratur illius consortium, vt ineffabilis essentiæ modus seruetur*.

Gregorius Theologus Oratione ad Heronem. *Determinato vero, & nostrã pietatem edocens, vnum quidem Deum ingenitum agnoscere Patrem: vnum genitum Filium: vnum vero Spiritum sanctum promanantem ex Patre, aut progredientem*.

Theodorus Raythenus Presbyter Oratione Dogmatica, quæ incipit; *Absurdum existimo, recteque illud reputo*; longe a principio, ait; *Ne miremur, dum Dominus vocat exitum a Patre vtriusque progressionem. Ego enim inquit a Patre exiui & venio: rursusque, Spiritus qui a Patre procedit. Licet enim hic & exire & procedere idem notat, Spiritui nihilominus magis proprie adaptauit, quemadmodum sibimetipsi generationem.*

Θεόδωρος, ὁ τῆς Ῥαϊθοῦ Πρεσβύτερος ἐν τῷ δογματικῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή· Ἄτοπον οἶμαι, καὶ καλῶς γε τοῦτο νενόμικα, μετὰ πολλὰ παίυ, φησίν. Μὴ θαυμάζωμεν δὲ λέγοντος τοῦ Κυρίου ἔξοδον ἀπὸ τοῦ πατρὸς, τὴν ἑκατέρου πρόοδον. ἐγὼ γάρ φησιν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἥκω. καὶ πάλιν, τὸ πνεῦμα ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἐξελθεῖν καὶ τὸ ἐκπορευθῆναι ταυτὸν ἐνταῦθα σημαίνει, τῷ πνεύματι οἰκείως τὴν ἐκπόρευσιν μᾶλλον, κατ᾽ ἐξαίρετον ἥρμοσεν, ὥσπερ ἑαυτῷ τὴν γέννησιν.

EPIGRAPHE VIII.

CVm quidam audientes Spiritum sanctum ex Patre esse, emanare, & egredi, non diuinam Spiritus naturam, ex diuina essentia & natura Filij emanare, & effluere prodigiosa loquacitate enunciant, sed spiritale donum dignis aduemiens, propter immissam in ipsos inhabitationem locis in omnibus præsentis Deitatis sancti Spiritus habitudine quadam fieri, hac ratione donum concipientes, quasi illud seiunctum, ac diuisum a diuina natura Spiritus intelligeretur, præsentes scripto mandatæ auctoritates collectæ sunt, quibus quilibet dignoscere poterit, licet adueniens in dignos sanctissimi Spi-

ΕΠΙΓΡΑΦΗ. η.

ΕΠειδή τινες ἀκούοντες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχον καὶ ἀναβλύζον καὶ προϊὸν, οὐχὶ τὴν θείαν φύσιν τοῦ πνεύματος ἐκ τῆς θείας οὐσίας καὶ φύσεως τοῦ υἱοῦ πηγάζειν καὶ ἀναβλύζειν τερατολογοῦσιν, ἀλλὰ τὸ πνευματικὸν χάρισμα τὸ τοῖς ἀξίοις ἐπιγινόμενον, διὰ τὸ τὴν γενομένην αὐτοῖς ἐνοίκησιν τῆς πανταχοῦ παρούσης θεότητος τοῦ ἁγίου πνεύματος σχετικῶς γίνεσθαι, οὕτω τὸ τοιοῦτον ἐκλαμβάνοντες χάρισμα, ὥσπερ αὐτὸ ἀποδιῃρημένον καὶ ἀποδιεσπασμένον τῆς θείας οὐσίας νοοῖτο τοῦ πνεύματος, συνελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, ἐξ ὧν ἔχει τις διαγνῶναι, ὡς κἂν καὶ ἡ ἐπιγινομένη τοῖς ἀξίοις ἐνοίκησις τοῦ παναγίου πνεύματος σχετική ἐστιν ἀρρήτως καὶ ὑπὲρ

ritus

λόγον, ἀλλ᾽ ἐπεὶ ἐκεῖ τὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματος προχέονται, ὅπου ἡ θεία φύσις αὐτοῦ σχετικῶς ἐνοικήσει, αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἓν τῆς Τριάδος, καὶ συμπληρωτικὸν τῆς Τριάδος, ὅπερ ἐστὶν ἡ θεία φύσις καὶ τέλειος Θεὸς ὡς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς δηλοῦται, ὅταν τις λέγῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον προϊὸν, καὶ ἀναβλύζον, καὶ ὑπάρχον ἐκ τοῦ υἱοῦ.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ ζ΄ τῶν πρὸς Ἑρμείαν, φησίν. Καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς περὶ παντὸς οἶμαι πιστοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ, ἐλευσόμεθα, φησὶν, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ, καὶ μονὴν παρ᾽ αὐτῷ ποιησόμεθα, καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν, ἐκ τοῦ πνεύματος, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. ἔνοικον γὰρ καὶ ἐνηυλισμένον κατέπλουτεῖν τις αὐτὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν οὐκ ἀλλότριόν τι καὶ διεσπασμένον, οὐσιωδῶς αὐτοῦ τὸ πνεῦμα λαβὼν, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ τὴν ἴσην ὡς πρὸς αὐτὸ κυριότητα φορεῦν. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Ἔπεμψε δὲ ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ τὸν Παράκλητον, δι᾽ οὗ καὶ ἐν ᾧ μεθ᾽ ἡμῶν ἐστι καὶ ἐν ἡμῖν αὐλίζεται, οὐκ ὀθνεῖον ἡμῖν ἐγχέων, ἀλλὰ τὸ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ τῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἴδιον πνεῦμα.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς Ἑρμείαν ζ΄. τοῦ Διαλόγου, φησίν. Ἅγιος γὰρ ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν, ἅγιον οὐσιωδῶς τὸ πνεῦμα ἐστι δι᾽ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ τοῦ ἁγίου μεταλάχοι τις ἄν. Ὁ Ἑρμείας

ritus inhabitatio habitudinalis sit, & supra omnem rationem, sed cum ibi Spiritus munera profundantur, vbi diuina ipsius natura habitualiter inhabitauerit, ipsum Spiritum sanctum vnum Trinitatis, illiusque completiuum, qui diuina natura est, & perfectus Deus vti Pater & Filius significari, cum quispiam dixerit progredi; & exilire, & esse ex Filio.

Cyrillus libro 7. ad Hermiam, ait; *Vnde Dominus noster IesusChristus de omni fideli & bono arbitror, inquit: Veniemus ego & Pater, & mansionem faciemus apud eum. Et in hoc cognoscimus, quod in nobis est, quia de Spiritu suo dedit nobis. Videtur enim qui spiritum Dei accepit, quod acceperit verum, & natura Deũ inhabitantem, non alienum & separatum substantialiter, sed eum qui ex illo, & in illo, & proprius illius, & æqualem quasi cum ipso proprietatem ferens*. Et paucis additis; *Misit autem nobis de cœlo Paracletum, per quem nobiscum est, & in nobis inhabitat, non alienum nobis effundens, sed sua substantiæ & Patris sui proprium Spiritum*.

Idem ad Hermiam libro 7. Dialogi, ait; *Nam cum Sanctus sit Deus secundum naturam, sanctus substantialiter Spiritus est, per q; illũ, & in illo sancti quis partici-*

cepis fit. Ad quæ Hermias; *Non ut proprium dicunt, sed ut aduentitium a Deo ad creaturas transuehere*. Sanctus respondet; *Itaque sanctificatus antea Spiritus creaturis sanctificationem non suam immittit; si verum esse fatendum est, in omni ad transferendum assumpto id quod per illud alios pertingat, esse omnino & alterius naturæ ab illo. Nihil enim transferret se ipsum ad alios non ut seipsum*. Tum ad hæc Hermias. *Ita est*. Sanctus. *Itaq; si non est sanctus natura Spiritus, qui in nobis, dicant illi, quonam modo tandem sortitus est naturam. Et si noluerint, sanctam illi tribuere, nonne omnino sermo ille in blasphemiam ineuitabilem tendere videtur?* Hermias. *Videtur. Veruntamen illud dic, quod Christus de se dixit, de meo accipiet, & annunciabit vobis. Et idcirco participem dicunt Spiritum Filij*. Sanctus. *Minime. absit. Nam quod ex illo, & in illo, & proprium eius, quomodo particeps esset unquam, & æquali habitudine cum extraneis sanctificaretur, & alienum esset secundum naturam, cuius & proprium esse dicitur*.

Idem libro 3. ad Hermiam, dicit; *Quomodo non prorsus citra laborem est cognoscere, Deum*

πρὸς ταῦτα. Οὐχ ὡς ἴδιον φασὶν, ἀλλ' ὡς ἐπακτὸν ἔχοντος τὸν ἁγιασμὸν, διακομίζοντός τε τῇ κτίσει παρὰ Θεοῦ. Ὁ Ἅγιος πρὸς ταῦτα. Προηγιασμένον οὖν ἄρα τὸ πνεῦμα, τὸν οὐκ ἑαυτοῦ τοῖς κτίσμασιν ἐνίησιν ἁγιασμὸν, εἴπερ ἐστὶ φαμὲν ἀληθὲς, ὡς ἔνι γε παντὶ τῷ διακομίζειν ὑπειλημμένῳ, τὸ δι' αὐτοῦ τυχὸν, εἰς ἑτέρους διαλάττον. εἴη δήπου πάντως ἂν καὶ ἕτερον παρ' αὐτό. διακομίσαι γὰρ ἂν ὅτι πω τῶν ὄντων οὐδὲν ἑαυτὸ πρὸς ἑτέρους οὐχ ὡς ἑαυτό. Ὁ Ἑρμείας πρὸς ταῦτα. Ἀληθές. Ὁ ἅγιος. Οὐκοῦν εἰ μή ἐστιν ἅγιον φύσει τὸ πνεῦμα τὸ ἐν ἡμῖν, φραζόντων ἐκεῖνοι, τίνα δὴ ἄρα λοιπὸν ἀπεκληρώσατο φύσιν, καὶ εἰ μὴ βούλοιντο τὴν ἁγίαν ἀπονέμειν αὐτῷ, ἆρ' οὐχὶ πάντη τε καὶ πάντως ἀποκινδυνεύσειεν ἂν αὐτοῖς εἰς ἀδιάφυκτον βλασφημίαν ὁ λόγος; Ὁ Ἑρμείας. Ἔοικεν. πλὴν ἐκεῖνο φασὶν, ὅτι Χριστὸς ἔφη περὶ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, μέτοχον οὖν ἄρα φασὶ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ. Ὁ Ἅγιος. Ἥκιστά γε. πολλοῦ γε οἶμαι δεῖν. τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἴδιον αὐτοῦ, πῶς ἂν αὐτοῦ μεταλάχοι ποτε, καὶ ἐν ἴσῳ τοῖς θύραθεν σχετικῶς ἁγιάζοιτο, καὶ ἀλλότριον ἔσται κατὰ φύσιν, οὗ καὶ ἴδιον εἶναι λέγεται.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ γ'. λόγῳ πρὸς Ἑρμείαν, φησίν. Πῶς οὐ παντελῶς ἀταλαίπωρον ἰδεῖν, ὅτι Θεὸς ἀληθῶς, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας ἐκ πα-

vere & ex Dei & Patris essentia ortum sui recognoscere Filium, siqui-

φύκεν ὁ υἱὸς, εἴπερ ἐστὶν ὡς Θεὸς, καὶ οὐχ ὡς ἕτερόν τι κατοικοῦν ἐν ὑμῖν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ, φησίν. Τὸ τοίνυν ἡμᾶς ὄντας ἐπὶ γῆς τῇ τῆς υἱότητος δόξῃ καταχρυσοῦν, φημὶ δὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπείπερ ἐστὶ τοῦ υἱοῦ, ἐνεργήσει μὲν εἰς ἑτέρους τὴν υἱοποίησιν, ἀπεργάσεται δὲ περὶ τὸν οὗπερ ἐστὶν οὐκ εἰσκεκριμένον, οὔτε μὴν ἔξωθεν ἐπιφοιτητικῶς, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑπάρχον αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ προχεόμενον τοῖς ἐλθεῖν ἀξίοις ἐν εὐδοκίᾳ πατρός.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ, φησίν. Ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης λέγει, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, δόσις δὲ ἀγαθὴ, καὶ δώρημα τέλειον, εἴη ἂν ἕτερον κατά γε τὸ αὐτῷ συνδοκοῦν, πλὴν ὅπερ τὸ μεταλαχεῖν ἁγίου πνεύματος; Ὁ Ἑρμείας. Οὐδαμῶς. Ὁ Ἅγιος. Ἄθρει δή μοι καὶ διὰ τούτων, ἐξ ἰδίου πληρώματος προϊέντα τὸν υἱὸν τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἀναποβλήτως ἐμπεφυκὸς ἅγιον πνεῦμα, δι' οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθή.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ζ. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, φησίν. Περὶ δέ γε τοῦ πνεύματος τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς, φησίν. Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. ἆρ' οὐχὶ Θεὸς ἐναργῶς τὸ ὡς Θεὸς ἐγνωσμένον καὶ ἐνοικοῦν ἡμῖν, οὐχ ὡς κτίσμα καὶ γεννητὸν, καὶ δουλεία τῇ

siquidem est ut Deus, & non uti extraneum quidpiam inhabitare in nobis Spiritum illius.

Idem in eodem ait; *Qui igitur nos, qui in terra degimus filiationis gloria inaurans, Spiritus scilicet sanctus, quandoquidem Filij est, operabitur in alios filiationem, nihil vero circa eum proficiet, cuius est, non infusus, neq; deforis aduenient, sed essentialiter ipsius existens, & per illum profususillis, qui digni sunt illum accipere in beneplacito Patris.*

Idem ibidem ait; *Confessus est autem perquam manifeste diuinus Ioannes nobis dicens; de plenitudine eius omnes nos accepimus. Donum autem bonum & donatio perfecta. Est ne aliud quiddam secundum quod tibi videtur, quam participem fieri Spiritus sancti?* Hermias. *Nullo modo.* Sanctus. *Proinde vide obsecro etiam ex his Filium proprium suum insitum ita, vt non abijciatur, Spiritum sanctum, per quem omne donum bonum, de sua plenitudine demisisse.*

Idem libro 7. ad Hermiam, ait; *De Spiritu autem sanctis discipulis dicit; Quando autem venerit Paracletus, Spiritus veritatis, quem ego mittam vobis, & qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. An non manifeste Deus, qui vt Deus cognitus & habitans in nobis non*

ut creatura & factura, & seruituti nostra astrictus, sed ut liber secundum naturam, & ipsius veritatis existens Spiritus, imo ipsa secundum unionem cum Filio veritas. Spiritus autem veritas secundum Scripturas. Porro veritas est Christus.

Idem libro 3. ad Hermiam dicit; *Sed si est desuper & a Patre, omne donum perfectum, operatur vero eorum diuisionem Filius non modo seruili, sed potius auctoritate, quae Deum addecet; quo igitur modo longe erit, ne sit secundum naturam id ipsum, quod est illũ generans Deus verus?*

Idem Oratione ad Theodosium Imperatorem ait; *Baptizantem, inquit, Iesum in igne, non alienum illis qui baptizantur, Spiritum immittentem, seruili & administratorio modo, sed veluti Deum cum suprema auctoritate, quod ex ipso est, & propriũ ipsius.*

Idem Expositione in Ioannem, in illud; *Non ex sanguinibus*, ait; *Si Deus est, & ex Deo secundum naturam Spiritus, cuius participes fieri per fidem in Christum digni efficimur, Dij sumus, tanquam qui Deum in nobis metipsis habemus, ut dicitur, inhabitabo in illis, & inambulabo, cum quoniam modo templa Dei sumus, si non secundum naturam Spiritus Deus est?*

καθ' ὑμᾶς ἐνεχόμενον, ἀλλ' ὡς ἐλεύθερον κατὰ φύσιν, καὶ αὐτῆς ὑπάρχον τῆς ἀληθείας πνεῦμα, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὴ καθ' ἕνωσιν τὴν πρὸς τὸν υἱὸν ἀλήθεια κατὰ τὰς γραφάς, ἀλήθεια δὲ ὁ Χριστός.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ γ'. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, φησίν. Ἀλλ' εἴπερ ἐστὶν ἄνωθέν τε καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς πᾶν δώρημα τέλειον, ἐνεργεῖ δὲ τὴν τούτων διανομὴν οὐ διακονικῶς ὁ υἱός, ἐν ἐξουσίᾳ δὲ μᾶλλον τῇ θεοπρεπεῖ, κατὰ τίνα δὴ ἄρα λοιπὸν ἀφεστήξει τρόπον τοῦ μὴ εἶναι κατὰ φύσιν, τοῦθ' ὅπερ ἐστὶν ὁ γεννήσας αὐτὸν, ἀληθινὸς δηλονότι Θεός.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς Βασιλέα Θεοδόσιον Λόγῳ, φησίν. Βαπτίζοντα ἔφη τὸν Ἰησοῦν ἐν πυρὶ, οὐ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνιέντα πνεῦμα δουλοπρεπῶς, καὶ ὑπηρετικῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸς μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω, τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, Οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, φησίν. Εἴπερ Θεός ἐστι καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν τὸ πνεῦμα, οὗ δὴ καὶ μετέχειν διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἀξιούμεθα, θεοὶ χρηματίζομεν, ὡς ἤδη καὶ Θεὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς κατὰ τὸ, ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, ἐπεὶ κατὰ τίνα τρόπον ναοὶ Θεοῦ ἐσμεν, εἰ μὴ Θεὸς κατὰ φύσιν τὸ πνεῦμα ἐστίν;

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, Ἐκεῖνος

Idem in illud dictum; *Ille suggeret vobis omnia quaecunque dixi*

ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ἐγώ, φησίν. Οὐκοῦν ὡς εἰδὼς τὰ ἐν τῇ βουλήσει τοῦ μονογενοῦς πάντα, ἡμῖν ἀναγγελεῖ τὸ πνεῦμα, οὐκ ἐκ μαθήσεως ἔχον τὴν εἴδησιν, ἵνα μὴ φαίνηται διακόνου τάξιν ἀποπληροῦν, ἀλλ' ὡς πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ εἰδὸς ἀδιδάκτως πάντα τὰ ἐξ οὗ καὶ ἐν ᾧ πέρ ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τὰ θελήματα τῆς ψυχῆς ἧς ἐστι καὶ νοῦς, οὐχ ἕτερος ὢν κατὰ τὴν φύσιν, ἀλλ' ὡς μέρειον τοῦ παντὸς συμπληρωτικὸν, ἐν αὐτῇ τι ὑπάρχον καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναφύεσθαι πιστευόμενον.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ζ'. τῶν πρὸς Ἑρμείαν ὡς ἐν μέρει τοῦ διαλόγου ταῦτα, φησίν. Ἅγιος. Τὸ δὲ δὴ τὴν θείαν ἡμῖν ἐγχαράττον εἰκόνα καὶ σημάντρου δίκην ἐμποιοῦν τὸ ὑπερκόσμιον κάλλος οὐχὶ τὸ πνεῦμά ἐστιν; Ὁ Ἑρμείας. Ἀλλ' οὐχ ὡς Θεὸς φαμὲν, ἀλλ' ὡς θείας χάριτος ὑπουργόν. Ὁ Ἅγιος. Οὐκ αὐτὸ τοιγαροῦν ἡμῖν, ἀλλ' ἡ δι' αὐτοῦ χάρις εἰσσημαίνεται. Ὁ Ἑρμείας. Ἔοικεν. Ὁ Ἅγιος. Ἦν οὖν ἀναγκαῖον, εἰκόνα τῆς χάριτος καὶ οὐχὶ μᾶλλον Θεοῦ διακεκλῆσθαι τὸν ἄνθρωπον. Καὶ τόδε δὲ σκόπει, σαφὴς γὰρ ὡς οἶμαι καὶ ἁπλοῦς ὁ λόγος. Δεδημιούργηται μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ τὸ ζῶον, πλαστουργοῦντος αὐτὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ τετιμηκότος οἱονεὶ καὶ αὐτοχειρίᾳ κατὰ τὰς γραφάς. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ εἶναι παρῆκτο, διεμορφοῦτο πρὸς Θεὸν, ἐμφυσηθείσης αὐτῷ πνοῆς ζωῆς, ἀ-

dixi vobis . ait ; *Igitur tanquam sciens omnia, quæ in voluntate unigeniti sunt, vobis annunciabit Spiritus, non disciplina quadam scientiam possidens, ne videatur in administri loco collocari, sed vt Spiritus illius & absq; disciplina omnia sciens illius, ex quo & in quo est. quemadmodum & mens humana voluntates animi, cuius mens est, cognoscit; non alia secundum naturam existens, sed vti membrum vniuersi completiuum in illo existens, & ex illo originem habere credita.*

Idem 7. libro ad Hermiam in parte Dialogi hæc habet. Sanctus. *Hoc autem quod diuinam nobis insculpit imaginem, & signaculum quasi operatur pulchritudinis cælestis, nonne Spiritus est?* Hermias. *Verum non vt Deus, sed vt diuinæ gratiæ minister.* Sanctus. *Non igitur ille, sed gratia per illum nobis significatur.* Hermias. *Videtur.* Sanctus. *Erat igitur necessarium hominem vocare imaginem gratiæ & non Dei. Considera & hoc. Planus enim, vt opinor, & simplex est sermo. Nam formatum quidem est in principio animal, formante illud Deo, & honorante quodammodo secundum scripturas suæ manus formatione. Postquam autem productum est, vt esset, configurabatur ad*

Deum, cum inspiratus est ei Spiritus vitæ. vbi vero amisit sanctificationem per casum in peccatum ad primæuam & antiquam reduxit pulchritudinem, innouante inueteratam ad speciem diuinam, ac spiritualem Christo, & non aliam quodammodo, quam olim in principio. Inspirauit enim sanctis Apostolis dicens; Accipite Spiritum sanctum. Vel nunquid erat in Christo noua creatura? Hermias. Etiam. Sãctus. Igitur vere dicitur, imo & necessario intelligitur, quod quandoquidem vetustas, & corruptibilitas debilitauit imaginem in sanctificatione, nunquid concedemus assumptionem effigiei diuinæ in reuersu & nouitate ad pristinam recursionem & nouitatem, quæ per Christum? Hermias. Vel maxime. Sanctus. Etsi a substantia Spiritus esset gratia separata eius, cur non dixit manifeste beatus quidem Moyses, quod adducto animali vt sit, inspirauit gratiam omnium opifex per spirationem vitæ, & Christus nobis, Accipite gratiam per ministerium sancti Spiritus, sed nuncupata est in illo spiritus vitæ? Vita enim vera deitatis natura, siquidem verum est, in ipsa nos viuere & moueri, & esse. Per Saluatoris vero lucem Spiritus sanctus, ille ipse re vera, qui in animabus credentium inhabitat, & immittis

πεμποληκὼς δὲ τὸν ἁγιασμὸν διὰ τῆς εἰς φαυλότητα παρατροπῆς, εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς καὶ πρεσβύτατον αὖθις αὐτῷ κομίζεται κάλλος, καινουργουμένου τὸ παλαιωθὲν εἰς εἶδος τὸ θεῖον τε καὶ νοητὸν τοῦ Χριστοῦ. οὐ καθ' ἕτερόν τινα τρόπον, πλὴν ὅτι τὸν ἐν ἀρχαῖς, ἐνεφύσησε γὰρ τοῖς ἁγίοις Ἀποστόλοις λέγων, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. ἢ οὐκ εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις; Ὁ Ἑρμείας. Ναί. Ὁ Ἅγιος. Οὐκοῦν ἀληθὲς εἰπεῖν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀναγκαῖον ἤδη πως ἐννοεῖν, ὡς εἴπερ ἡ παλαίωσις καὶ ὁ τρόπος τῆς καταφθορᾶς νενόσηκε τῆς εἰκόνος τῆς ἐν ἁγιασμῷ τὴν ἀπεμπολὴν, ἆρ' οὐ τῇ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀναδρομῇ καὶ καινουργίᾳ τῇ διὰ Χριστοῦ τῆς πρὸς Θεὸν ἐμφερείας τὴν πρόσληψιν ἐνεῖναι παραχωρήσομεν; Ὁ Ἑρμείας. Πάνυ μὲν οὖν. Ὁ Ἅγιος. Ἀλλ' εἰ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος διεσχοινισμένη τις ἦν ἡ δι' αὐτοῦ χάρις, τί μὴ ἔφη σαφῶς ὁ μὲν μακάριος Μωϋσῆς, ὅτι παρενεχθέντι αὐτῷ τῷ ζώῳ πρὸς τὸ εἶναι λοιπὸν ἐνεφύσησε χάριν ὁ πάντων δημιουργὸς τὴν διὰ πνοῆς τῆς ζωῆς, Χριστὸς δὲ ἡμῖν, λάβετε χάριν τὴν δι' ὑπουργίας τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλ' ὠνόμασται μὲν ἐν ἐκείνῳ πνοὴ ζωῆς; ζωὴ γὰρ ἡ τῆς θεότητος φύσις, εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς, ὡς ἐν αὐτῇ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. διὰ δὲ τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, πνεῦμα ἅγιον αὐτό που κατὰ τὸ ἀληθὲς ταῖς τῶν πι-

στάντων ψυχαῖς ἐγκατοικίζοντός τε καὶ ἐνιέντος τὸ πνεῦμα, καὶ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ μεταπλάττοντος εἰς εἶδος τὸ ἐν ἀρχαῖς, τουτέστιν εἰς ἑαυτὸν, ἤτοι πρὸς ἰδίαν ἐμφέρειαν δι' ἁγιασμοῦ. οὕτω τε καὶ ἡμᾶς ἀνακομίζοντος εἰς τὸ τῆς εἰκόνος ἀρχέτυπον, τουτέστι τὸν χαρακτῆρα τοῦ πατρὸς, χαρακτὴρ μὲν γὰρ ἀληθινὸς καὶ εἰς λῆξιν ἀκριβείας τῆς κατ' ἐμφέρειαν νοουμένης, αὐτός ἐστιν ὁ υἱός, ὁμοίωσις δὲ ἀκραφνής τε καὶ φυσικὴ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐστὶ, πρὸς ὃ καὶ ἡμεῖς μορφούμενοι, δι' ἁγιασμοῦ πρὸς αὐτὴν εἰδοποιούμεθα τὴν Θεοῦ μορφήν. Ἀποστολικὸς δὲ ἡμᾶς πρὸς τοῦτ' ἀναπείσει λόγος, τεκνία γὰρ ἔφασκεν, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. μορφοῦται δὲ διὰ πνεύματος ἀναστοιχειοῦντος ἡμᾶς πρὸς Θεὸν δι' ἑαυτοῦ, ὅτε τοίνυν πρὸς Χριστὸν μορφούμεθα, καὶ αὐτὸς ἡμῖν ἐνσημαίνεται καὶ εἰδοποιεῖται καλῶς, ὡς δι' ὁμοίου φυσικῶς τοῦ πνεύματος. Θεὸς ἄρα τὸ πνεῦμα ἐστὶ, τὸ διαμορφοῦν πρὸς Θεὸν, οὐχ ὡς διὰ χάριτος ὑπουργικῆς, ἀλλ' ὡς θείας φύσεως μέθεξιν αὐτὸ τοῖς ἀξίοις διαιρούμενον. ὅτι δὲ ὁμοίωσις ἀληθὴς τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐστὶ, γεγραφότος ἀκούσῃ τοῦ μακαρίου Παύλου, ὅτι οὓς προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεσεν. ἀναπλαττόμεθα γὰρ εἰς εἰκονισμὸν τὸν πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καίτοι πρὸς Θεὸν διὰ πίστεως καὶ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς πρὸς αὐτὸ σχέσεως, δῆλον δὲ ὅτι τῆς κυ μέθε-

Spiritum, & in ipso & per ipsum ad speciem primæuam transformat, in seipsum scilicet, siue ad effigiei exemplar, characterem nempe Patris. Nam character quidem verus, & summæ diligentiæ, quæ in effigiando intelligitur, ipse Filius est. Similitudo vero lucida & naturalis Filij spiritus est, ad quem & nos configurati per sanctificationẽ, ad ipsam Dei formam conformamur. Idque nobis Apostolicus sermo suadebit. Filioli enim, dicebat, quos iterum parturio, donec formetur Christus in nobis. Formatur autem per spiritum, reformantem nos ad Deum per seipsum. Quando igitur ad Christum formamur, & ipse in nobis signatur, & effigiatur bene, vt per similem naturaliter spiritum, nonne Deus spiritus est, qui transmutat ad Deum non tanquam per gratiam seruilem, sed veluti diuinæ naturæ participationem, ipse dignis donans, Spiritum vero similitudinem veram Filij esse discito a beato Paulo scribente, Quia quos prænouit, hos prædefiniuit conformes imaginis Filij eius, hos & vocauit. reformamur enim ad effigiem quæ ad Spiritum sanctum est, quamuis ad Deum per fidem, & sanctificationem, & habitudinem ad illum. Manifestum autem, quod eius, quæ per partici-

pationem, & aduentitiæ, licet diuinæ naturæ, vocati sumus socij.

Theodorus Presbyter Raythenus Oratione secunda de Incircumscripto, quæ incipit, *Omnia audet lingua dolosa*, dicit; *Consideremus quæ de Deo asserere audeant. Operatione, inquiunt, in omnibus Deus est, nullo vero in loco essentia. Cum vero operationẽ dicant effectum & operationem egredientem, dicerem ego a natura diuina inseparabilem esse ipsius operationem.* Et post nonnulla; *Cum vero viuens diuina natura diuinas habet & actiones, absque vero essentia possibile non est operationem progredi, vbi operatio apparet, vna simul cum ea aspicitur essentia, ex qua progreditur.* Et paucis additis; *Si circa totum actio est, a qua essentia separari nequit, circa vniuersum & rebus in omnibus est Dei essentia.* Et paucis annexis; *Itaque non actione solum præsens est omnibus Deus, sed essentia quoque: ostensum siquidem absque essentia actionem non esse.* Et post pauca; *Quomodo itaque quod dicitur verum fuerit, spiritum nempe Domini repleuisse orbem terrarum? Essentia Deus cum sit, omnia quæ sunt, diuina essentia repleuit, & rebus in omnibus est.*

ξιν καὶ εἰσκεκριμένως εἰ καὶ θείας φύσεως ὠνομάσμεθα κοινωνοί.

Θεόδωρος ὁ τῆς Ῥαϊθοῦ Πρεσβύτερος, ἐν τῷ περὶ Ἀπεριγράπτου δευτέρῳ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή· Πάντα τολμᾷ γλῶσσα δολία, φησίν. Ἴδωμεν οἷα λέγειν περὶ Θεοῦ ἀνέχονται, τῇ ἐνεργείᾳ φασὶν ἐν πᾶσιν εἶναι ὁ Θεός, τῇ οὐσίᾳ δὲ οὐδαμῆ, ἐνέργειαν λέγοντες τὸ προϊὸν ἐκ τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα, φαίην δ' ἂν ἔγωγε, τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως ἀχώριστον εἶναι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ. Καὶ μετά τινα. Ἐπεὶ δὲ ζῶσα ἡ θεία φύσις ζώσας ἔχουσα καὶ τὰς ἐνεργείας, χωρὶς δὲ οὐσίας ἀδύνατον προελθεῖν ἐνέργειαν, ἔνθα ἂν ἡ ἐνέργεια φανῇ, συνθεωρεῖται ταύτῃ καὶ ἡ οὐσία ἐξ ἧς προέρχεται. Καὶ μετά τινα. Εἰ περὶ τὸ πᾶν ἐστὶν ἡ ἐνέργεια, ταύτης δὲ ἀχώριστος ἡ οὐσία καθέστηκε, περὶ τὸ πᾶν καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία. Καὶ μετά τινα. Οὐκοῦν οὐ μόνον τῇ ἐνεργείᾳ πάρεστι τοῖς οὖσι Θεός, ἀλλὰ καὶ τῇ οὐσίᾳ. Δέδεικται γὰρ ὅτι χωρὶς οὐσίας οὐκ ἔστιν ἐνέργεια. Καὶ μετά τινα. Πῶς οὖν ἔσται τὸ λεγόμενον ἀληθές, ὅτι πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, οὐσία ὁ Θεὸς ὤν, πάντα τὰ ὄντα τῆς θείας οὐσίας πεπλήρωκε, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐστί. Καὶ μετά τινα. Ἡ δὲ ἐνέργεια χωρὶς οὐσίας οὐ πρόεισι, καὶ ἐν πᾶσιν ἐστίν· ἡ οὐσία ἄρα ἐν πᾶσιν ἐστὶ κατὰ τὸ διὰ τοῦ Προφήτου λεγόμενον.

Et nonnullis interiectis; *Actio sine essentia non progreditur, & in omnibus est, essentia igitur in omnibus est, vti Propheta dixit;*

Nonne

οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος.

Ὁ αὐτὸς Πρεσβύτερος ἐν τῷ δογματικῷ Λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή. Ἄτοπον οἶμαι, καὶ καλῶς γε τοῦτο νενόμικα, μετὰ πολλὰ πάνυ φησί. Λόγος δὲ ὑπάρχων ὁ υἱὸς συναναδείκνυσιν ἑαυτῷ τὸ πνεῦμα. λόγος γὰρ χωρὶς πνεύματος οὐκ ἔστιν, ὡς οὐδὲ νοῦς χωρὶς λόγου, νοῦν δὲ φαμὲν τὸν πατέρα τοῦ λόγου νοῦν, ἐν ᾧ λόγος μετὰ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πνεῦμα στόματος τοῦ Θεοῦ χρηματίζον, στόμα γὰρ πατρὸς ὁ υἱός.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ Λόγῳ φησί. Καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, πατρὶ καὶ υἱῷ συναναφαινόμενον ὡς νῷ καὶ λόγῳ. καὶ τοίνυν ὁ Κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεικνὺς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε, λάβετε πνεῦμα ἅγιον, ὅπερ αὐτοὶ προσευχόμενοι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἰδίων χειρῶν, παρεῖχον τοῖς πιστεύουσιν, ἐξ ὧν πάρεστι σκοπεῖν διαφορὰν, ὅση τίς ἐστι δουλείας, καὶ ἰσοτιμίας. οἱ μὲν γὰρ Ἀπόστολοι, δεόμενοι καὶ οἷα δεσπότῃ λιτανεύοντες, τοῖς ἀξίοις τῆς αὐτοῦ ἐπιφοιτήσεως εἰσῴκιζον ὡς ἂν εἴποι τις τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ δὲ Σωτὴρ ἡμῶν ἐξ ἑαυτοῦ ὡς ἀπό τινος θησαυροῦ παρεῖχεν αὐτὸ τοῖς διὰ βίου καθαρότητα γινομένοις ἱκανοῖς τοῦ ὑποδέξασθαι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ.

Nonne cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus.

Idem Presbyter in Oratione Dogmatica, quæ incipit; *Absurdum existimo, & bene id reputo.* quam longissime ab initio ait; *Verbum ergo Filius cum sit, simul ostendit secum spiritum. Verbum enim sine spiritu non est, quemadmodum neque intellectus absque Verbo. Intellectum porro dicimus Patrem, verbi mentem, in qua Verbum, cum quo Spiritus sanctus, spiritus oris Dei existens. Os nanque Patris Filius.*

Idem in eadem Oratione dicit; *Spiritus vero sanctus una cum Patre & Filio apparens, uti menti, & verbo. Ideoque Dominus ex semetipso illum existere ostendens, insufflans Discipulis dicebat, Accipite Spiritum sanctum, quem illi orantes per impositionem manuum suarum credentibus porrigebant. Ex quibus discrimen adnotare datur, quod est inter seruitutem, & æqualitatem honoris. Apostoli enim supplicantes, & veluti Domino preces fundentes in dignos illius aduentu intromittebant, vt quidam diceret, Spiritum sanctum. Saluator vero noster ex semetipso tantum a thesaur oquopiam spiritum suppeditabat, illis, qui ob vitæ puritatem illius accipere operationem sufficientes erant effecti.*

Magnus Basilius in præfinitis de Spiritu sancto conceptibus, ait; *Spiritus sanctus præcipua ipsius & proprijssima appellatio, quæ inter alias maxime incorporei, pureque immaterialis, & immensi nomen est.*

Idem, *Neque minus quid habebimus ad cognoscendum spiritum ex Deo existere, cum spiritum os illius audiamus. Veruntamen, & hæc appellatio satis abundeque existentiam illius ex Deo explanauerit.*

Chrysostomus Homilia de Spiritu sancto, ait; *Saluator dicit Apostolis, Manete in Ierusalem, donec induamini virtutem ex alto. Accipietis enim virtutem, cum aduenerit Spiritus sanctus ad vos. Licet virtus suppeditabatur, sed Spiritus suppeditabat. Omnia enim operatur vnus & idem Spiritus, diuidens vnicuique priuatim, vt vult.*

Idem Oratione in Pentecostem, ait; *Ante dies decem Christus ad regium thronum ascendit, & hodierno die Spiritus sanctus ad naturam nostram descendit. Nostras primitias Dominus in cœlum euexit, & Spiritum sanctum demisit. Alter est Dominus qui hæc dona distribuit. Nam Spiritus sanctus est Dominus.*

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ταῖς περὶ τοῦ πνεύματος ἀφοριστικαῖς ἐννοίαις, φησί. Πνεῦμα ἅγιον ἡ κυρία αὐτοῦ καὶ ἰδιάζουσα κλῆσις, ὅπερ δὴ μάλιστα παντὸς τοῦ ἀσωμάτου καὶ καθαρῶς ἀΰλου καὶ ἀμεροῦς ὄνομά ἐστιν.

Ὁ αὐτός. Οὐδὲ γὰρ ἔλαττόν τι ἕξειν μέλλομεν εἰς τὸ γινώσκειν τὸ πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτό, ἀλλ᾽ ἱκανὸν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν ἐκ Θεοῦ.

Ὁ Χρυσόστομος ἐν τῇ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος Ὁμιλίᾳ, φησίν. Ὁ Σωτὴρ λέγει τοῖς Ἀποστόλοις, μείνατε ἐν Ἱερουσαλήμ, ἕως ἂν ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους, λήψεσθε γὰρ δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ᾽ ὑμᾶς, κἂν ἡ δύναμις ἦν χορηγουμένη, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ χορηγοῦν. πάντα γὰρ ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἑκάστῳ ἰδίᾳ καθὼς βούλεται.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν Λόγῳ αὐτοῦ, φησί. Πρὸ δέκα ἡμερῶν ὁ Χριστὸς εἰς τὸν θρόνον ἀνέβη τὸν βασιλικόν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβη σήμερον πρὸς τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν. ἀνήνεγκεν ὁ Χριστὸς τὴν ἀπαρχὴν τὴν ἡμετέραν, καὶ κατήνεγκε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἕτερος Κύριος διανέμων τὰ δῶρα ταῦτα, καὶ γὰρ τὸ πνεῦμα Κύριός ἐστιν.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-

Chrysostomus Homilia de Spiritu sancto, cujus illud est principium

ματος Ὁμιλία, ἧς ἡ ἀρχή. Χθὲς, ὦ φιλόχριστοι, ἡ τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ πνεύματος ἐπιφοίτησις ἀνυμνεῖτο, φησίν. Ἀναγκαῖον δὲ ἐστιν ἐπιμεῖναι τῇ τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ πνεύματος ἐξηγήσει, καὶ σαφέστερόν τι περὶ τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου δυνάμεως εἰπεῖν, οὐκ ἐξ ὧν λογιζόμεθα, ἀλλ᾽ ἐξ ὧν διδασκόμεθα. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν μὲν φύσιν ἐστὶν ἀδιαίρετον, ἅτε δὴ ἐκ τῆς ἀδιαιρέτου καὶ ἀμερίστου φύσεως προελθόν, ὄνομα δὲ αὐτοῦ πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα ἀληθείας, πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα Κυρίου, πνεῦμα τοῦ πατρὸς, πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, πνεῦμα Χριστοῦ, καὶ οὕτως καλεῖ αὐτὸ ἡ θεία γραφὴ, μᾶλλον δὲ αὐτὸ ἑαυτὸ, καὶ πνεῦμα Θεοῦ, καὶ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Λέγεται τοίνυν πνεῦμα ἅγιον, αὕτη γάρ ἐστιν ἡ κυρία καὶ πρώτη προσηγορία, ἡ ἐμφαντικωτέραν ἔχουσα τὴν διάνοιαν, καὶ παριστῶσα τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν φύσιν. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Ἔστιν οὖν Θεοῦ πνεῦμα, καὶ ἐκ Θεοῦ πατρὸς πνεῦμα, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. τί ἐστιν ἐκπορεύεται, οὐκ εἶπε γεννᾶται, ἃ γὰρ οὐ γέγραπται, οὐ δεῖ φρονεῖν. υἱὸς ἐκ πατρὸς γεννηθεὶς, πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον. ζητεῖς παρ᾽ ἐμοῦ τὴν διαφορὰν πάντως; πῶς ἐγεννήθη μαθών, ἔμαθες καὶ τὸν τρόπον κατέλαβες. ἆρα ἐπεὶ οὐ κηρυττόμενον κατέλαβες γεννήσεως τὸν τρόπον. ὀνόματα ἐστὶ

cipium; *Heri, o Christi amatores, sancti & adorandi Spiritus, celebrabatur aduentus*, ait; *Operæpretium autem est, vt perseuèremus diutius in sancti, adorandique Spiritus enarratione, & manifestius aliquid de sancta gloriosaque facultate dicamus, non per ea, quæ cogitamus, sed per quæ docemur, Spiritum sanctum natura esse inseparabilem, vtpote qui ex inseparabili, & indiuisibili natura progressus est. Nomen autem eius Spiritus sanctus, spiritus veritatis, spiritus Dei, spiritus Domini, spiritus Patris, spiritus Filij, spiritus Christi, & sic vocat eum scriptura, immo ipse seipsum, & spiritum Dei, & spiritum, qui ex Deo est*. Et post pauca; *Itaque dicitur spiritus sanctus. Ista enim est prima & propria appellatio, & vt euidentiorem habens intelligentiam, Spiritus sancti naturam demonstrat*. Et paucis interiectis; *Est igitur Dei spiritus, & ex Deo Patre spiritus, & a Patre procedit. Quid est procedit? non dixit gignitur. Quod enim non est scriptum, non est sentiendum. Filius a Patre genitus est, Spiritus a Patre procedit. Quæris a me omnem varietatẽ, quomodo genitus ille, & quomodo processit iste? Cum didiceris quod genitus est, didicisti & modũ, & comprehendisti*

vtiq;

vtiq; Itaq; cũ audieris prædicari Filium comprehẽdisti natiuitatis modũ. Nomina sunt, quæ pia fide honorantur, non ratiocinatione tenentur. Quæ autem vis nominis procedit? Audi: vt nomen natiuitatis prætereat scriptura, ne Filium ipsum dicas, dicit, Spiritus sanctus, qui a Patre procedit: inducit eum procedentem vt aquam de fonte scaturientem. sicut & de Paradiso dictum est: Fluuius autem procedit ex Edem, procedit, & scaturit. Et paucis annexis; *Spiritus Dei, & spiritus qui ex Deo, & spiritus Patris, & Spiritus qui a Patre procedit, spiritus Domini, spiritus Filij. Quod autem sit Filij dicit Apostolus; Emisit Deus spiritum Filij sui in corda nostra clamantem, Abba pater. Ecce ipse spiritus Filij. Alio loco iterum spiritum Christi dicit Paulus; Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: siquidem spiritus Dei habitat in vobis,* Et paulo infra; *Si quis autem spiritum Christi non habet, & sane oportebat dicere, si quis autem spiritum Dei non habet, sed dixit, spiritum Christi. Verum hoc dixit, vt ostenderet, idem esse dicere spiritum Dei, & spiritum Christi. Hæc nomina sancta & immaculatæ virtutis sancti sunt & adorandi Spiritus. Sunt vero & alia nomina non natura, conuenientia, sed operationi. Pro-*

πίστει τιμώμενα καὶ εὐσεβεῖ λογισμῷ περιεχόμενα. τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ ἐκπορεύεται; ἵνα τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα παρέλθῃ ἡ γραφὴ, ἵνα μὴ υἱὸν αὐτὸ καλέσῃ, λέγει πνεῦμα ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, εἰσάγει αὐτὸ ἐκπορευόμενον ὡς ὕδωρ ἀπὸ πηγῆς βρύον καὶ τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ παραδείσου, ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδὲμ, ἐκπορεύεται, καὶ πηγάζει. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα πατρὸς, πνεῦμα ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, πνεῦμα Κυρίου, πνεῦμα υἱοῦ, λέγει Ἀπόστολος, ὅτι δέ ἐστε υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κρᾶζον, ἀββᾶ ὁ πατήρ. ἰδοὺ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ ἀλλαχοῦ πάλιν πνεῦμα Χριστοῦ λέγει Παῦλος, ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ᾽ ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα Χριστοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, καὶ μὴν ἔχρην εἰπεῖν. εἰ δέ τις πνεῦμα Θεοῦ οὐκ ἔχει, ἀλλ᾽ εἶπε Χριστοῦ, εἶπε Θεοῦ πνεῦμα, καὶ ἐπήγαγε τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ: εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦτο εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι εἰ πνεῦμα καὶ Χριστὸς, καὶ ἴσον ἐστὶ Χριστὸν παρεῖναι, καὶ πνεῦμα παρεῖναι, καὶ ἴσον ἐστὶν εἰπεῖν πνεῦμα Θεοῦ, καὶ πνεῦμα Χριστοῦ. ταῦτα τὰ ὀνόματα τῆς ἁγίας καὶ ἀχράντου δυνάμεως τοῦ ἁγίου ἐστὶ καὶ προσκυνητοῦ πνεύματος. ἔστι δὲ ἄλλα ὀνόματα οὐ τῇ φύσει προσήκοντα, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ, βαθὺς ὁ λόγος, καὶ

fundus

χρήζει ἀκοῆς προσεχοῦς καὶ ἀσφαλοῦς καὶ πιστῆς. λέγεται δὲ πάλιν τὸ πνεῦμα, ζωῆς πνεῦμα. Ἐπειδὴ ὁ Σωτὴρ λέγει· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή, λέγεται οὖν πνεῦμα ζωῆς καθὼς καὶ ὁ Παῦλος λέγει, ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς. Ταῦτα τὰ ὀνόματα αὐτῆς τῆς αὐθεντίας, αὐτῆς, τῆς φύσεως. ἔστι δὲ ἄλλα ὀνόματα, ἃ οὐ προσγράφεται τῷ ἁγίῳ πνεύματι, ἀλλὰ τῇ δυνάμει καὶ τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, οἷον αἱ δωρεαὶ αὐτοῦ. λέγω δὲ καὶ προσδιασαφηνίζω τὴν ἔννοιαν, καὶ ἐπάγω τὴν μαρτυρίαν. ἐπειδὰν χαρίσηται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐχαῖς τῶν ἁγίων, ἢ ἐμοί, ἢ ἑτέρῳ χριστιανῷ ἁγιασμόν, καὶ λάβω δῶρον, ὥστε ἅγιον ἔχειν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν, ἡ δωρεὰ ἡ δοθεῖσά μοι καλεῖται πνεῦμα ἁγιωσύνης, τουτέστι χάρισμα. ἐὰν δῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον δωρεάν τινι μὴ ἔχοντι σοφίαν, μὴ ἔχοντι γνῶσιν, ἀλλὰ δῷ αὐτῷ μόνην πίστιν οἷοι εἰσὶ πολλοὶ χάρισμα ἔχοντες τοῦ πιστεύειν μόνον τῶν γραφῶν, οὐκ εἰδότες τὰς γραφάς, καὶ ταῖς γραφαῖς πιστεύοντες, καλεῖται δωρεὰ ἐκείνη καὶ πνεῦμα πίστεως. Ἐάν τις λάβῃ δωρεὰν καὶ δύναμιν παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος πιστεύειν τῇ ἐπαγγελίᾳ τῶν διδομένων ἀγαθῶν ἐν τῷ μέλλοντι, ἔλαβε πνεῦμα ἐπαγγελίας, ἐάν τις λάβῃ σοφίας δῶρον, καλεῖται ἡ δωρεὰ πνεῦμα σοφίας, καὶ πάντα τὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματος καλεῖται πνεῦμα. καὶ πρόσεχε τύπον διασαφηνιζόντων ἡμῶν ἐκ μέ-

fundus sermo, & opus habet auribus attentis munitis & fidelibus. Dicitur etenim spiritus spiritus vitæ. Cum Saluator dicat, Ego sum veritas, & vita. Dicitur spiritus vitæ, vt Paulus dicit, Lex enim spiritus vitæ. Hæc nomina eiusdem sunt auctoritatis, & eiusdem naturæ. Sunt & alia nomina, quæ non ascribuntur Spiritui sancto, sed virtuti illius, & operationi, vt sunt dona eius. Dico itaque, & insuper declaro sententiam, postea testimonium subinducturus. Quando dat Spiritus sanctus precibus Sanctorum vel mihi, vel alteri Christianorum sanctificationem, accipio donum ita, vt Sanctum habeam & corpus & animam. Donum mihi exhibitum vocatur Spiritus sanctitatis: hoc est munus. Si dederit Spiritus sanctus cuipiam donum non habenti sapientiam, non habenti intelligentiam, sed dat illi solam fidem, quales sunt multi habentes donum, vt credant solum scripturis ignorantes scripturas, & scripturis credentes, illud donum vocatur, & Spiritus fidei. Si quis accipiat donum & virtutem a Spiritu sancto, vt credat promissioni bonorum, quæ dantur in futuro seculo, ille Spiritum promissionis accepit. Si quis accipit sapientiæ donum, donum illud vocatur Spiritus sapientiæ, & omnia dona Spiritus sancti nuncupantur.

cupantur spiritus. Et attende diligenter, quia hac modo tibi speculatiuo declaramus. Quando quis habet donum charitatis, dicitur habere spiritum charitatis. Quando quis acceperit donum martyrij, dicitur habere virtutis spiritum, hoc est donum, quod datus Spiritus sanctus appellatur, & donum eodem nomine, quo is qui donat. Et paucis interiectis; *Ita & beatus Esaias; egredietur, inquit, de radice Iesse virga & flos ex ea ascendet, & requiescet super eum spiritus Dei. Hic est nomen ipsius naturæ spiritus, deinceps sequuntur dona; Spiritus sapientiæ & intellectus, Spiritus consilij & fortitudinis, spiritus cognitionis, spiritus pietatis, spiritus timoris Dei.* Et post pauca; *Accepit docens Spiritũ sapientiæ, & addiscens spiritum intelligentiæ, vt intelligat. Propterea Esaias sapientiam ascribit dicenti, intellectum audienti. & inquit sapientem Architectum, & intelligentem auditorem. Spiritus consilij datur consiliario, Spiritus fortitudinis consilium accipienti.* Et post alia nonnulla; *Repeto igitur nomina ineffabilis naturæ, Spiritus Dei, Spiritus qui ex Deo, Spiritus Domini, Spiritus Patris, Spiritus Filij, Spiritus Christi, Spiritus qui excitauit Christum, Spiritus vitæ, Spi-*

ἐξῆς τὰς θεωρίας. ὅταν τις ἔχῃ χαρίσματα ἀγάπης, λέγεται ὅτι πνεῦμα ἀγάπης ἔχει. ὅταν λάβῃ τις χάρισμα τὸ μαρτυρίου, λέγεται πνεῦμα δυνάμεως ἔχειν, τουτέστι χάρισμα. ἐπειδὴ περ τὸ δωρούμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστί. καλεῖται καὶ τὸ δωρούμενον πνεῦμα ἅγιον, καλεῖται καὶ τὸ δῶρον ὁμωνύμως τῷ χαρίζοντι, Καὶ μετ' ὀλίγα. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Ἡσαΐας, ἐξελεύσεται, φησίν, ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναβήσεται, καὶ ἐπαναπαύσεται, ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὧδε τὸ ὄνομα τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, λοιπὸν ἤδη τὰ χαρίσματα, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως, πνεῦμα εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἔλαβεν ὁ διδάσκων πνεῦμα σοφίας, ὁ διδασκόμενος πνεῦμα συνέσεως, ἵνα συνῇ, διὰ τοῦτο Ἡσαΐας τὴν σοφίαν ἐπιγράφει τῷ λέγοντι, τὴν σύνεσιν τῷ ἀκούοντι, καὶ φησὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατήν. πνεῦμα βουλῆς δίδοται τῷ γνωμοδοτοῦντι, πνεῦμα ἰσχύος τῷ τὴν γνώμην δεχομένῳ. Καὶ μετά τινα τῆς περικοπῆς. Ἐπαναλαμβάνω τοίνυν τὰ ὀνόματα τῆς ἀφράστου φύσεως, πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα Κυρίου, πνεῦμα πατρὸς, πνεῦμα υἱοῦ, πνεῦμα Χριστοῦ, πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος τὸν Χριστὸν, πνεῦμα ζωῆς, πνεῦμα ἀληθείας, λοιπὸν τὰ χαρίσματα, πνεῦμα δυνάμεως, πνεῦμα ἁ-

ritus

γάπης, πνεῦμα σωφρονισμοῦ, πνεῦμα ἐπαγγελίας, πνεῦμα πίστεως, πνεῦμα ἀποκαλύψεως, πνεῦμα υἱοθεσίας.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή. Τὰ γράμματα τῆς σῆς ἱερᾶς διαλέξεως, φησίν. Εἴπατε γοῦν, ἔπου τῆς γραφῆς εὑρίσκεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἁπλῶς εἰρημένον πνεῦμα χωρὶς προσθήκης τοῦ λέγεσθαι ἢ τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ πατρὸς, ἢ ὅτι ἐμοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ υἱοῦ, ἢ παρ' ἐμοῦ, ὅ ἐστι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ μετὰ τοῦ ἄρθρου, ἵνα μὴ ἁπλῶς λέγηται πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ Παράκλητον, ἢ ἀληθείας, ὅ ἐστι τοῦ υἱοῦ, τοῦ λέγοντος, ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια, ἵνα ἀκούσαντές τις μὴ ἁπλῶς πνεῦμα ὑπονοήσῃ τι εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον,

Θεόδωρος ὁ τῆς Ῥαϊθοῦ Πρεσβύτερος ἐν οἷς γράφει Προπαρασκευήν τε καὶ γυμνασίαν τῶν βουλομένων μαθεῖν, τίς ὁ τρόπος τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, οὗ ἡ ἀρχή. Ἄτοπον οἶμαι καὶ καλῶς γε τοῦτο νενόμικα, μετὰ πολλὰ πάνυ, φησίν. Πνεῦμα δὲ ἅγιον ὅλον οὔπω λεγόμενον, ἕτερον οὐχ εὑρήσεις, πνεῦμα δὲ καθὰ φθάσας ἔφην, λέγεται ὁ Θεὸς, καὶ ἅγιος ὁ Θεός, συντιθέμενα δὲ ἄμφω τὰ ὀνόματα τῷ ἰδίως καλουμένῳ, πνεῦμα ἅγιον ἁρμόζει, καθάπερ ἡ τοῦ πατρὸς ἐπίκλησις τῷ αἰτίῳ, καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ τῷ ἀμέσως ἐκ τοῦ αἰτίου.

ritus veritatis. Deinde dona, Spiritus virtutis, Spiritus charitatis, Spiritus temperantiæ, Spiritus promissionis, Spiritus fidei, Spiritus reuelationis, Spiritus adoptionis filiorum.

Magnus Athanasius Epistola ad Serapionem, cuius principium. *Literæ tui sanctissimi affectus*, inquit; *Dicite saltem, vbi in scripturis sanctis reperitis Spiritum sanctum simpliciter nominari spiritum, sine additamẽto Dei, aut Patris, aut a me, hoc est ex Deo, vel absque articulo, vel Christi, vel Filij, aut vt non adiungatur, sanctus, aut Paracletus, aut veritatis, hoc est Filij, qui seipsum nominat veritatem, vt simpliciter allegata hac voce spiritus, de Spiritu sancto hoc dictum suspicemini.*

Theodorus Presbyter Raythenus in Præparatione, & meditatione in eorum gratiam, qui discere cupiunt modum diuinæ Incarnationis, cuius principium est; *Absurdum duco, & recte sane existimo.* quam longissime a principio scribit; *Spiritum vero sanctum in vniuersum sic appellatum, aliam non inueneris, & iam antea dixi. Dicitur & sanctus Deus, quæ vtraque vbi coniuncta venerint illi, qui proprie, Spiritus sanctus nuncupatur adaptantur: quemadmodum Patris appellatio causæ, & Filij illi, quod immediate ex causa est.*

Magnus Gregorius Theologus Oratione Antirrhetica de Spiritu sancto, quasi sibi opponens, inquit; *Quid igitur est, quod deest Spiritui, ne Filius sit? nisi enim aliquid deesset, utique Filius esset?* Subdit itaque; *Nihil deesse dicimus: neque enim Deus aliquo deficitur. Veruntamen apparitionis, seu reuelationis, ut ita dicam, aut mutuæ habitudinis diuersitas, diuersam quoque eorum appellationem facit.*

Ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος Ἀντιρρητικῷ, οἷον ἀντιθετικῶς λέγει. Τί οὖν ὃ λείπει, φησὶν, τῷ πνεύματι πρὸς τὸ εἶναι υἱόν; εἰ μὴ γὰρ λεῖπόν τι ἦν, υἱὸς ἂν ἦν. ἐπιφέρει δέ. Οὐ λείπειν φαμέν, οὐ γὰρ ἐλλειπὴς ὁ Θεός, τὸ δὲ τῆς ἐκφάνσεως, ἵν' οὕτως εἴπω, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον καὶ τὴν κλῆσιν αὐτῶν πεποίηκεν.

Sanctus Cyrillus expositione in Ioannem, in illud, *Hic erat in principio apud Deum*, dicit; *Quando diuina scriptura nominibus secundum Græcæ linguæ usum articulos præponit, tunc & unum, & quod solum proprie, atque vere tale quid dicitur significat, quale illud est, multi enim vocati sunt Dij, veruntamen dum cum articulo Deus exprimitur, tum solus, & proprie Deus designatur. Rursusque homines multi sunt, sed dum cum articulo Saluator effert Filium hominis, se solum ab infinita hominum multitudine discriminat. Pari modo & Euangelista præponens articulum in illo, in principio erat Verbum, unum, & quod proprie Verbum est Patris, connotauit.*

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὸ ῥητὸν οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, φησίν. Ὅτε τῶν ὀνομάτων προστιθεμένων τὸ ἄρθρον ἡ θεία τίθησι γραφή, τότε καὶ ἕν τι σημαίνει, ὃ μόνον ἐστὶ κυρίως καὶ ἀληθινῶς, ὁποῖον εἶναι λέγεται. πολλοὶ γὰρ καλοῦνται θεοί, ἀλλ' ὅταν μετὰ τοῦ ἄρθρου λέγηται ὁ Θεός, τὸν μόνον ὄντα καὶ κυρίως σημαίνει. καὶ πάλιν ἄνθρωποι πολλοί, ἀλλ' ὅτε μετὰ τοῦ ἄρθρου φησὶν ὁ Σωτήρ, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐκλελοχισμένον ἀπὸ μυριάδων ἑαυτὸν κατασημαίνει. οὕτω καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς προτάξας τὸ ἄρθρον εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, τὸν ἕνα καὶ κυρίως ὄντα τοῦ πατρὸς λόγον σημαίνει.

Idem ad Hermiam libro Dialogi septimo dicit; *Cur non hominis naturam & generationem in perfectionem illi maxime congruam vix tandem dictam esse dicimus,* cum

Ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Ἑρμείαν, ἐν τῷ ζ'. τοῦ Διαλόγου. Τί δὲ τὴν ἀνθρώπου φύσιν τε καὶ γέννησιν οὐκ εἰς τελειότητα τότε δὴ μόλις τὴν αὐτῇ πρεπωδεστάτην ἀνῆχθαι φαμέν, ἡνίκα διὰ τοῦ

πνεύματος τὸν θεῖον ἐφ' ἑαυτῇ πεπλούτηκεν ἐξεικονισμόν. καὶ μὴν τοῦτό γε ἐστὶν οὐκ ἀσυμφανὲς, εἰ τόν γε τῆς φύσεως ὄλισθον καὶ τὸν εἰς τὸ εὖ εἶναι μεταπλασμὸν διενθυμοῖτό τις. διαγεγονότος γὰρ τοῦ ζώου πρὸς τὸ πλημμελὲς, καὶ τὴν εἰσποίητον ἁμαρτίαν ἐκ τῆς εἰς ἄπαν φιλοσαρκίας ἠρρωστηκότος, τὸ πρὸς θείαν εἰκόνα διαμορφοῦν αὐτὸν, καὶ σημαντῆρος δίκην ἀπορρήτως ἐντεθειμένον, ἀπενοσφίζετο πνεῦμα φθαρτόν τε οὕτω καὶ ἀκαλλὲς, καί τι γὰρ οὐχὶ τῶν ἐκτόπων συνειληχὸς ἀναπέφανται. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τῶν ὅλων γενεσιουργὸς ἀνακομίζειν ἤθελεν εἰς ἑδραιότητά τε καὶ εὐκοσμίαν τὴν ἐν ἀρχαῖς τὸ διολισθῆσαν εἰς φθορὰν παράσημόν τε καὶ ἀκαλλὲς διὰ τὴν εἰσποίητον γεγονὸς ἁμαρτίαν, ἐνῆκεν αὖθις αὐτῷ τὸ ἀποφοιτῆσάν ποτε θεῖόν τε καὶ ἅγιον πνεῦμα, μεταποιοῦν δὲ μάλα πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον εἰκόνα καὶ πεφυκὸς καὶ δυνάμενον, διὰ τὸ πρὸς ἰδίαν ἡμᾶς μεταρρυθμίζειν ἐμφέρειαν. τὸ τοίνυν συνέχον εἰς τὸ εὖ εἶναι τὸ ποιηθὲν καὶ καταπαλλύνειν εἰδὸς σχέσει τῇ πρὸς αὐτὸ, καὶ διαμορφοῦν τὸ ζῶον εἰς ὁμοίωσιν Θεοῦ, κατέπιν ἰέναι διοικιούμεθα τοῦ δημιουργοῦ, καὶ διὰ τῆς εἰς ἔκφυλον ἑτερότητα διακοπῆς διοικοῦμεν αὐτοῦ τὸ διαπρεπὸν ἐν τελειότητι τῇ ἑκάστῳ πρεπωδεστάτῃ τοῖς παρ' αὐτοῦ κτίσμασι δωρούμενον, ἢ ἰσοφυές τε καὶ ὁμοούσιον εἶναι λέγοντες αὐτῷ τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, κατὰ φύσιν ὁλοκλήρῳ τῇ δημιουργίᾳ τιμή-

cum per Spiritum diuina in semetipsa effigie ditata est; & hoc quidem obscurum non est, si naturæ lapsum, & reformationem in bonum secum vna quispiam expenderit. Nam cum animal esset propensum ad delictum & peccatum, quod tum adscititium erat, & præ nimio amore carnis langueret spiritus ad diuinam imaginem illud transformans, & quasi signaculum ineffabiliter indens separatus est, & sic corruptile ac turpe, & nihil non absurdum secum trahens apparuit. At vbi vniuersorum conditor, id quod incorruptionem lapsum fuerat, ignobile ac turpe factum propter peccatum, cum illi insitam, voluit ad primæuam firmitatem ac decorem reducere permisit iterum diuinum & sanctum Spiritum aduenire & bene reformare imaginem pulcherrimam tanquam aptum, & præpotentem, vt ad suam effigiem nos aptaret. Itaque continere creaturam, & ad suam habitudinem ornare, transfigurareque animal ad similitudinem Dei, conditore indigum, & perfectissima dare singulis creaturis in alteram naturam reijciemus; vel æqualis naturæ & consubstantialis esse dicentes ipsi quod in ipso & ex ipso secundum naturam perfecto opificio honorabimus, & inte-

integram quodammodo illi in factis efficaciam tribuemus, perfectam per Filium in Spiritu.

Magnus Basilius in Capite, cui præfixa est inscriptio; Spiritum esse diuinam naturam; *Spiritus enim ad creandum viuo Verbo in eodem ordine collocatur, viua virtus, diuina natura, ineffabilis ex ineffabili ore existens ineffabili modo, & per sufflationem ad hominem missa, & secundum figuram corporaliter a Domino tradita, rursus ab eo per sufflationem restitutam. Concurrere enim oportet cum prima nouitate, præsentem innouationem atque concursum. Informauit igitur cum sufflasset, cum non alius esset atque is, qui a principio insufflauit; sed ipse per quem Deus insufflationem dedit, tunc quidem cum anima, nunc vero ad animam.*

Sanctus Cyrillus Libro 7. ad Hermiam. *Reformatio itaque & corrupti ad renouationem, & restitutionem pristinam immutatio opus fuerit, vt par est, & mihi id optime probatur, eiusdem naturæ & actionis, quæ ab initio ineffabiliter creatio habita est.*

Magnus Athanasius Epistola ad Serapionem de Spiritu sancto; *Nunc recens scriptam a tua pietate Epistolam*, dicit, *Patre mittente Spiritum, Filius*

σωμένη, ἐκτετελεσμένη δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι.

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν ἑνὶ τῶν Κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, ὅτι θεία φύσις τὸ πνεῦμα, φησίν. Πνεῦμα γὰρ τῷ ζῶντι Λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζῶσα δύναμις, καὶ θεία φύσις, ἄρρητος ἐξ ἀρρήτου στόματος, προϊοῦσα, ἀρρήτως κατὰ τὴν ἐμφύσησιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπεσταλμένη, καὶ κατὰ τὸν σωματικῶς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ δειχθέντα τύπον, αὖθις ὑπ' αὐτοῦ δι' ἐμφυσήσεως ἀποκαθισταμένη· συντρέχειν γὰρ δεῖ τῇ κατ' ἀρχὴν καινότητι τὴν νῦν ἀνακαίνισιν, καὶ τὴν συνδρομὴν ἐξετύπωσεν, ἐμφυσήσας, οὐχ ἕτερος ὢν παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐμφυσήσαντα, ἀλλ' αὐτὸς δι' οὗ Θεὸς δέδωκε τὴν ἐμφύσησιν, τότε μὲν μετὰ ψυχῆς, νῦν δὲ εἰς ψυχήν.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῷ ζ΄. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, φησίν. Ὁ τοίνυν ἀναπλασμὸς καὶ ἡ τοῦ κατεφθαρμένου μεταδρομὴ πρὸς καινουργίαν τε καὶ ἀναμόρφωσιν, ἔργον ἂν γένοιτο κατάγε τὸ εἰκὸς, καὶ αὐτῷ μοι δοκοῦν εὖ ἔχειν, τῆς αὐτῆς φύσεώς τε καὶ ἐνεργείας, ἧς ἂν φαίνοιτο καὶ τὸ ἐν ἀρχαῖς ἀπορρήτως πλαστουργηθέν.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιστολῇ ἧς ἡ ἀρχὴ, Ἐνέτυχον καὶ τῇ νῦν γραφείσῃ παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας ἐπιστολῇ, φησίν. Ἀμέλει τοῦ πατρὸς πέμποντος τὸ πνεῦμα ὁ υἱὸς ἐμφυσῶν δίδωσιν αὐτὸ τοῖς μαθηταῖς

insuf-

ἐπειδὴ πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ ἐστιν.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῷ δ΄. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, Ἅμα τε γὰρ τοῖς τοῦ τεχνουργοῦντος ἀρρήτοις νεύμασι παρήχθη πρὸς ὕπαρξιν ἀνθρώπου φύσις καὶ τῇ πρὸς τὸ πνεῦμα σχέσει κατεκαλλύνετο. ἐνεφύσησε γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνεῦμα ζωῆς, οὐχ ἕτερον οἶμαι τοῦ ζώου, τὸ ἐν ἁγιασμῷ καὶ οἰκειότητι τῇ πρὸς Θεὸν διαφανὲς ἕξοντος ἄν, εἰ μὴ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατακαλλύνοιτο μετουσίᾳ. Τοιγάρ τοι καὶ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς, ἐρήμην τοῦ πάλαι καὶ ἐν ἀρχαῖς ἀγαθοῦ τὴν ἀνθρώπου φύσιν εὑρὼν, πάλιν αὐτὴν εἰς ἐκεῖνο μεταστοιχειοῦν ἠπείγετο καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ ἰδίου πληρώματος, ἐνιεὶς τε καὶ λέγων, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. τῷ διὰ σαρκὸς καὶ ἐμφανεστέρῳ φυσήματι, τὴν τοῦ πνεύματος φύσιν εὖ μάλα σκιαγραφῶν.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ Βίβλῳ τῶν Θησαυρῶν, Ὥσπερ οὖν, ἐπειδήπερ εἰκών ἐστιν ἀκριβεστάτη τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, ὁ δεξάμενος αὐτὸν καὶ τὸν πατέρα ἔχει. οὕτως ἐπὶ τὸ ἴσον σχῆμα τῆς ἀναλογίας τρεχούσης, ὁ δεξάμενος τοῦ υἱοῦ τὴν εἰκόνα, τουτέστι τὸ πνεῦμα, ἔχει πάντως δι᾽ αὐτῆς τὸν υἱὸν, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ πατέρα.

Ἐν μέρει τῆς ἐξηγήσεως τῆς Ἰωάννου καθολικῆς πρώτης ἐπιστολῆς, ἣν ποιεῖται Μητροφάνης τις Μητροπολίτης Σμύρνης, κεῖται ῥῆσις ἔχουσα οὕτως, Ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν

insufflans tradit illum Discipulis: cum omnia quæ Pater habet, Filij sint.

Sanctus Cyrillus libro 4. ad Hermiā, dicit, *Nam simul vt ineffabilibus opificis nutibus producta est ad existētiam humana natura & quadā cū spiritu habitudine exornata est, inspirauit enim in faciem illius spiritum vitæ, quod non alio quam in animal opinor, quod in sanctimonia & familiaritate cum Deo clarum expiret, nisi sancti Spiritus honestetur præsentia. Etenim quando vnigenitus factus est homo, inuentam hominis naturam ab antiquis, & primis bonis destitutam, iterum eam ad illa redire vrgebat, quasi à fonte plenitudinis suæ immittens, & dicens, Accipite Spiritum sanctum: sicque carnali, & manifestiore flatu spiritus naturam adumbrans.*

Idem in libro Thesaurorum; *Quemadmodum itaque cum sit Patris exquisitissima imago Filius, qui ipsum accipit, vna simul & Patrem habet: pari modo procedente analogia, qui Filij imaginem, spiritum nempe suscipit, habet prorsus per illam Filium, & inseipso Patrem.*

Metrophanes Metropolita Smyrnæus in expositione quam ille in Ioannis primam Epistolam Catholicam concinnauit,

hæc ipsissima verba continet; *In hoc cognoscimus, nos in ipso manere, & ipsum in nobis, quod ex spiritu suo dedit nobis. Constabilit hic diuinitatis principem, ac beatam Triadem in sese mutuo naturaliter connecti ac cohærere, & ad aliquam vnius hypostasis accessu, & inhabitatione & aliorum duorum conuentum concursumque propter diuinam & primam supersubstantialis, & res omnia superantis naturæ simplicitatem, necnon propter operationis, & virtutis, & voluntatis vnum & solum. Sic enim & Paulus magnus Apostolus insinuat, Vos estis templum Dei, & spiritus Dei in vobis habitat, quasi diceret, spiritus inhabitatione, & Deum & Patrem & vnigenitum Filium cum puris animabus consuescere, & cohabitare.*

αὐτῷ μένομεν καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν, παρίστησιν ἐντεῦθεν, ὡς ἡ θεαρχικὴ καὶ μακαρία Τριάς, ἀλληλουχίας ἔχεται πρὸς ἑαυτὴν φυσικῆς, καὶ τῇ πρός τινα προσφοιτήσει καὶ κατασκηνώσει τῆς μιᾶς ὑποστάσεως, καὶ τῶν ἄλλων ἄμφω συγκαταφοίτησις γίνεσθαι πέφυκε διὰ τὴν θείαν καὶ πρώτην ἁπλότητα τῆς ὑπερουσίου, καὶ πάντων ἐπέκεινα φύσεως καὶ μέντοι καὶ διὰ τὸ τῆς ἐργασίας καὶ δυνάμεως καὶ βουλήσεως ἑνικὸν καὶ μοναδικόν. οὕτω γὰρ καὶ Παῦλος φησὶν ὁ μέγας Ἀπόστολος, ὑμεῖς ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὡς τῇ τοῦ πνεύματος ἐνοικήσει καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς δηλονότι, καὶ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ ταῖς καθαραῖς ψυχαῖς ἐμφιλοχωροῦντος καὶ συνοικοῦντος.

EPIGRAPHE IX.

AD demonstrandum Spiritum sanctum ex Patre & Filio esse, collecta sunt hæc scripto mandata testimonia, quæ inferunt, illum esse essentiæ Patris & Filij qualitatem, necnon odorem, flatum, halitum. Prope vero hæc eadem testimonia adnectuntur alia; in eandem sententiam admodum conferentia, quæ & Patrem fontem Spiritus, & Filium item fontem Spiritus esse decernunt. Simi-

ΕΠΙΓΡΑΦΗ Θ'.

Εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, συνελέγησαν καὶ αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, αἱ δηλοῦσαι εἶναι αὐτὸ ποιότητα τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ οὐσίας, ἔτι δὲ εὐωδίαν, πνοήν, καὶ ὀσμήν. ἐγγὺς δὲ τῶν τοιούτων χρήσεων ἕτεραι καταστρωννύονται χρήσεις εἰς τὴν αὐτὴν συμβάλλουσαι ἔννοιαν, αἵ τινες καὶ τὸν πατέρα πηγὴν τοῦ πνεύματος, καὶ τὸν υἱὸν πηγὴν θεολογοῦσι τοῦ

πνεύματος, ὁμοίως δὲ καὶ ἐξ ἄλλων γραφικῶν χρήσεων δηλουσῶν καὶ τὸν υἱὸν ἀποστέλλεσθαι παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ Θεοῦ, τὸ αὐτὸ τοῦτο συνάγεσθαι.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Θησαυρῶν. Ἀλλ' εἴπερ ἦν ὄντως ποίημα καὶ κτίσμα κατὰ τὴν τῶν ἑτεροδόξων μανίαν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πῶς ὅλην ἔχει τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνέργειαν. οὐ γὰρ δή τις τοσοῦτον οἶμαι τοῦ φρονεῖν ὀρθῶς ἐκβήσεται, ὡς τολμῆσαι καὶ μόνον εἰπεῖν τὴν θείαν οὐσίαν δι' ὀργάνων τινῶν ἔξωθεν εἰς τὸ εἶναι παρενεχθέντων διακονεῖσθαι πρὸς ἐνέργειαν τὴν ἐξ αὐτῆς φυσικῶς διαβαίνουσαν πρός τινας τῶν ἐπιτηδείων πρὸς τὸ λαβεῖν. ἐπειδὴ οὖν ζωὴ μέν ἐστι κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς, ζωοποιεῖ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ παρ' αὐτοῦ χορηγούμενον, ἀνάγκη λοιπὸν ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν ὁμολογεῖν αὐτὸ τῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τήν τε δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχον, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ ἐξ ὕδατος ἀτμὶς ἀναβαίνει, καὶ δι' ὧν ἐνεργειῶν, ὧν παρ' οἷς ἂν γένοιτο ψύχουσα, τοῦ ἐκπέμποντος αὐτὴν τὴν φύσιν σημαίνει.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν, φησί. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οἱονεί τις φυσικὴ ποιότης τῆς ἁγίας τε καὶ σοφῆς θεότητός ἐστι, τῆς ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ νοουμένης.

Ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς πρὸς Ἑρμείαν. Οὐκοῦν εἰ σημεῖα καὶ τέρατα διὰ Παύλου Χριστὸς ἐργάζεται ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου ὡς ἐνέργειά τις φυ-

Similiter & ab alijs scriptis testimonijs indicantibus & Filium a Patre mitti & Spiritum a Deo, hoc idem colligi.

Sanctus Cyrillus in libro Thesaurorum habet; *Quod si vere esset factura & creatura secundum aliter sentientium vesaniam Spiritus sanctus, quomodo vniuersam Dei efficaciam possidet? Neque enim reor quemquam eo audaciæ processurum, vt vel solo dicto id audeat asserere. diuinam essentiam instrumētis quibusdam ab æterno creatis, adscitisque vti ad operationem, quæ ex ipsa naturaliter transit ad eos, qui eam suscipere digni sunt. Cum itaque natura sua Filius vita sit, viuificet vero spiritus ab ipso suppeditatus, necessario sequetur, ipsum ex essentia esse Filij & Dei, vniuersam illius virtutem ac efficaciam possidentem: quemadmodum si ex aqua humor ascendit, & sua operatione ad quos peruenerit, recreans, illius, qui illum emittit, naturam indicat.*

Idem in libro quinto ad Hermiam dicit; *Spiritus sanctus veluti quædam naturalis sanctæ sapientisque Deitatis qualitas est, quæ in Patre & Filio intelligitur.*

Idem libris ad Hermiam; *Itaque si signa & prodigia per Paulum Christus operatur in virtute Spiritus sancti, efficacia quædam*

dam naturalis, & viuens, &, vt ita dicamus, deitatis Filij Spiritus sanctus quædam qualitas fuerit, & vti quidam humor, aut qualitas est Patris, quodsi ingenitus & increatus Pater est, qua ratione fieri potest, ex eo profusum Spiritum factum esse?

Diuus Athanasius ad Serapionẽ Epistola, ait; *Quodsi Spiritus bonus odor, & forma Filij est, plane manifestũ remanet, Spiritũ creaturã non esse. etiam Filius in forma Dei existens creatura non est.*

Sanctus Cyrillus in Thesauris; *Patrem quidem rosam, Filium florem, Spiritum sanctum odorem nuncupat.*

Magnus Athanasius ad Serapionem Epistola de Spiritu sancto, quæ incipit; *Fortasse admiraberis*, dicit; *Vnctio hæc spiramen Filij est.*

Damascenus Sermone de Spiritu sancto; cuius illud est principium; *Huic quoque Verbo spiritus sit oportet*, inquit; *Spiritum sanctum non flatum quendam substantia carentem animo nobis fingimus, sed vim essentialem, ex Patre procedentem, eaq; natura sit, vt neque principium habuerit neque finẽ habitura sit. Neque enim Patri Verbũ vnquã defuit, neque Verbo spiritus. Et Iob; Spiritus Domini, qui fecit me, & flatus omnipotentis, qui me docet.*

σικὴ καὶ ζῶσα καὶ ἵν' οὕτως εἴπω, ποιότης τῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι, καὶ ὥσπερ τις ἀτμὸς, ἢ ποιότης ἐστὶ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς. εἰ ἀγέννητος δὲ καὶ ἄκτιστος ὁ πατὴρ πῶς ἂν εἴη γεννητὸν τὸ ἐξ αὐτοῦ προερχόμενον πνεῦμα.

Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα, φησίν. Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα εὐωδία καὶ μορφὴ τοῦ υἱοῦ ἐστιν, εὔδηλον ὡς οὐκ ἂν εἴη τὸ πνεῦμα κτίσμα. ἐπειδὴ καὶ ὁ υἱὸς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐκ ἔστι κτίσμα.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῇ Βίβλῳ τῶν Θησαυρῶν, τὸν μὲν πατέρα ῥόδον, τὸν δὲ υἱὸν ἄνθος, τὸ δὲ πνεῦμα ὀσμὴν καλεῖ.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, Ἴσως θαυμάσεις, φησί. Τὸ χρίσμα τοῦτο πνοή ἐστι τοῦ υἱοῦ.

Ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ περὶ πνεύματος ἁγίου λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή. Δεῖ δὲ τὸν λόγον καὶ πνεῦμα ἔχειν, φησίν. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ πνοὴν ἀνυπόστατον ἐννοοῦμεν, ἀλλὰ δύναμιν οὐσιώδη ἐκ τοῦ πατρὸς προερχόμενον, μήτε ἀρχὴν ἔχουσαν, μήτε τέλος. οὐ γὰρ ἐνέλιπέ ποτε τῷ πατρὶ λόγος, οὔτε τῷ λόγῳ πνεῦμα. Καὶ Ἰώβ, πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσαν με, πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος, ἐν ᾗ ποιεῖται

Sanctus Maximus in Colloquio, quod ipse habuit cum Ano-

mæo

Διαλέξει Ἀνομοίου καὶ Ὀρθοδόξου ταῦτα φησίν, Ἀνόμοιος πρὸς τὸν Ὀρθόδοξον. Καὶ τὸ πνεῦμα οὖν λέγεις θείας εἶναι φύσεως. Ὀρθόδοξος, Οὐχ ἁπλῶς εἶναι θείας φύσεως, ἀλλὰ τῆς θείας, αὐτὸς γὰρ εἶπεν ὁ πατὴρ ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. ὁ δὲ υἱός, οὐ γὰρ ἐστὲ ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρός μου τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. καὶ ὁ Ἰώβ, θεῖον εἶπε τὸ πνεῦμα οὕτω. ζῇ Κύριος, ὅς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχήν, ἢ μὴν ἔτι τῆς πνοῆς ἐν ῥισὶν οὔσης, πνεῦμα θεῖον δὲ τὸ περιόν μοι ἐν ῥισί, μὴ λαλῆσαι τὸ στόμα μου ἄδικα. ὁρᾷς πῶς τῆς ἁγίας Τριάδος μέμνηται; ζῇ Κύριος λέγων τὸν υἱόν, καὶ ὁ παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχήν, τὸν πατέρα, πνεῦμα θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥισί, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῷ Λόγῳ, ὃς ἐπιγέγραπται Ἔλεγχος ὑποκρίσεως περὶ Μελετίου, οὗ ἡ ἀρχή. Ἄνθρωπος καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γέγονεν, φησίν. Οὐχὶ γεννήσει ἡ τοῦ πνεύματος πρόοδος, ἀλλὰ πνεύσει ὁμοιοῦται διὰ τὴν μετάληψιν, ὡς πνοῆς ἐκ στόματος ἐρχομένης, καὶ τὸν μεταλαμβάνοντα ἁγιαζούσης, καθὸ δὴ καὶ λέγεται πνεύματος.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς τὸ ῥητὸν τό, Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, φησίν. Ἐπεί-

moeo hæc habet; Anomœus ad Orthodoxum. *Et Spiritum itaque dicis diuinæ esse naturæ?* Orthod. *Non simpliciter esse diuina naturæ, sed diuinæ. Ipse enim Pater dixit; in extremis temporibus effundam ex spiritu meo in omnem carnem: & Filius; Neque enim estis vos qui loquimini, sed spiritus Patris mei qui loquitur in vobis: & Iob diuinum dixit Spiritum ibi. Viuit Dominus, qui ita me iudicauit & omnipotens, qui tristem fecit animam meam, cum adhuc spiritus in naribus esset. Spiritus vero diuinus qui superest in naribus meis, ne loquatur os meum iniusta. Videsne, quomodo ille sanctæ Trinitatis mentionem facit. Viuit Dominus dicit, innuens Filium, & omnipotens, qui tristem fecit animam meam, Patrem, Spiritus diuinus qui superest in naribus, Spiritum sanctum.*

Magnus Athanasius Oratione quæ inscribitur, Refutatio hypocriseos Meletij, quæ incipit; *Homo ad similitudinem Dei factus est*, inquit; *Spiritus progressus non natiuitati sed proflatui sese alijs impertienti pro anhelitus similitudine ex ore prodeuntis & recipientem se sanctificanti similis habetur, nimirum pro voce sua qua spiritus dicitur.*

Sanctus Cyrillus expositione in Ioannem in illud; *Et Ver-*

bum caro factum est, ait; *Cum vero propter prævaricationem homo puniretur, gratia spoliatus est, & a terrena carne spiritus vitæ rebellabat, Spiritus scilicet illius, qui dicit, Ego sum vita.*

Idem in dictum; *Vidi Spiritum descendentem*, ait, *Et creauit Deus hominem, secundum imaginem Dei fecit illum: per Spiritum vero in imaginem Dei effigiari, Moyses edocuit dicens; Insufflauit in faciem illius spiritum vitæ.*

Magnus Athanasius in Colloquio Orthodoxi & Anomœi, ait; *Causa est Dei natura & Filij, & Spiritus sancti, & vniuersæ creaturæ, sed Filij vt Verbi, in principio enim erat Verbum, Spiritus vt flatus: flatus enim omnipotentis, qui docuit me, creaturæ vti rerum factarum, quibus proportione quadam eorum opifex intelligitur. Neque Verbum quod per instrumenta vocalia emissum profertur, neque flatus per instrumenta, & respirandi meatus emissus dissoluitur: Sed Verbum viuens & actuosum. Omnia enim per ipsum facta sunt, & Spiritus viuens, & actuosum. Omnia enim hæc operatur vnus & idem Spiritus. Quod vero ingenitum est geniti causa non est. Neque enim quod non generatur Deus essentiarum causa est: sed essentiarum essentia causa est vt dictum*

δὴ δὲ διὰ τὴν παράβασιν ὁ ἄνθρωπος ἐκολάζετο, ἀπεγυμνώθη τῆς χάριτος καὶ ἀπανίστατο τῆς γηΐνης σαρκὸς, ἡ πνοὴ τῆς ζωῆς, τουτέστι τὸ πνεῦμα τοῦ λέγοντος, ἐγώ εἰμι ἡ ζωή.

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν, ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον, φησίν. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτὸν, ὅτι δὲ διὰ τοῦ πνεύματος εἰς εἰκόνα τὴν θείαν κατεσφραγίζετο, Μωσῆς ἐδίδαξεν εἰπὼν, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ ἐκτεθείσῃ Διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Ἀνομοίου, φησίν. Αἰτία ἐστὶ καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ τῆς κτίσεως πάσης, ἀλλὰ τοῦ μὲν υἱοῦ, ὡς λόγου, ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ λόγος, τοῦ δὲ πνεύματος, ὡς πνοῆς, πνοὴ γὰρ παντοκράτορος ἡ διδάξασά με, τῆς δὲ κτίσεως ὡς κτισμάτων, ἐξ ὧν ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται, οὔτε δὲ λόγος προφορικὸς διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἐκπεμπόμενος, οὔτε πνοή τις διαχεομένη καὶ διὰ τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων ἐκπεμπομένη ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ λόγος ζῶν καὶ ἐνεργός. πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ πνεῦμα ζῶν καὶ ἐνεργόν. πάντα γὰρ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, τὸ δὲ ἀγέννητον, οὐκ ἔστιν αἴτιον τοῦ γεννητοῦ, οὐ γὰρ τὸ μὴ γεννᾶσθαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἴτιον, ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία, ὡς εἴρηται. εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον αἴ-

τιον, αἴτιος δὲ καὶ ὁ υἱὸς τῶν κτισμάτων, ἀγέννητος ἄρα, ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος κατὰ σὲ, αἴτιος δέ. οὐ τὸ ἀγέννητον ἄρα αἴτιον.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, εἰς τὸ, ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, φησίν, Ὥσπερ γὰρ τρόπον ἡ ἐκ τῶν εὐοσμοτάτων ἀνθέων εὐωδία λαβοῦσα τρόπον τινὰ τῶν προσόντων αὐτοῖς τὴν ἐνεργείαν καὶ φυσικὴν ἐνέργειαν ἤτοι ποιότητα διακομίζει τοῖς ἔξω τὴν γνῶσιν τοῖς ὀσφραντικοῖς τοῦ σώματος μορίοις ἐμπίπτουσα. καὶ δοκεῖ μέν πως ὅσον ἧκεν εἰς ἐπινοίας λόγον ἑτέρα τις εἶναι παρὰ τὴν τικτοῦσαν αὐτὴν φύσιν, νοουμένη γε μὴν οὐκέτι καθ' ἑαυτὴν ἑτέραν ἔχειν φύσιν, ἢ τὴν ἐξ ἧς ἂν καὶ ἐν οἷς ἐστιν, οὕτω νόησαις ἐπί τε Θεοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, τὸν τοῦ παραδείγματος ἀναβαίνων λόγον. ἀκατηγόρητον οὖν ἄρα παντελῶς καὶ λοιδορίας ἁπάσης ἔξω κεῖται, τὸ λαβεῖν λέγεσθαί τι παρὰ τοῦ μονογενοῦς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. προϊὸν γὰρ δι' αὐτοῦ φυσικῶς ὡς ἴδιον αὐτοῦ, μετὰ πάντων ὧν ἔχει τελείως λαμβάνειν λέγεται τὰ αὐτοῦ.

Ὁ αὐτὸς, εἰς τὸ, πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, φησίν. Ὥσπερ δ' αὖ φαμὲν τὴν ἐκ τῶν ἀρωμάτων ταῖς ἡμετέραις ὀσφρήσεσι προσβάλλουσαν

dictum est. Nanque si ingenitum esse causa est, Filius vero creaturarum causa est, ingenitus ergo est: sed non ingenitus est, vt tu asseris, & causa est. Non ergo ingenitum causa est.

Sanctus Cyrillus in illud, *Ille me glorificabit, quoniam de meo accipiet*, inquit; *Quemadmodum odoratissimorum florum odor in se ipse quodammodo suscipiens naturalem ac substantialem rerum ex quibus est, efficaciam siue qualitatem, ad extra defert, & cognitionem corporis membris, quæ odoratui inseruiunt incidens, indit. Et videtur quidem, vti mente comprehendi potest, alia ac diuersa ab ea quæ illum transmittit natura, veruntamen in seipsa considerata non aliam habet naturam, quam quæ ex illis vnde ipse est, & manet, conspicitur. Ita de Deo & Spiritu sancto intelligito, sublimius vim exempli accipiens. Nihil itaque detrahitur Spiritui, & supra omnem reprehensionem est, cum asseritur spiritus accipere ab vnigenito. Nanque promanans per ipsum naturaliter, tanquam illius proprius cum omnibus, quæ absolute habet, accipere dicitur.*

Idem in illud; *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt. proptereaque dixi, quia de meo accipiet, & annunciabit nobis*, inquit; *Quemadmodum exempli causa, aromatum odor nostris naribus obiectus, si quis cogitatione id examinarit,*

non alio modo exilit, quam eorum ex quibus est virtutem secum deferens, eamque commostrat, quæ non alia est, quam illa quæ in illis adnata est, & ex illis promanat. Tale quidpiam immo sublimius aliquid intelligito de Deo & Spiritu sancto. Est nempe odor quidam essentiæ illius viuens ac patens, ad creaturas quæ Dei sunt transportans, & participationem eius immittens. Nam si aromatum odor propriam virtutem eorum vestibus relinquit, & quodammodo in seipsum immutat ea, in quibus adhæserit: quomodo Spiritus sanctus, qui ex Deo naturaliter est, participes diuinæ naturæ eos non efficiet per seipsum ad quos peruenerit? Fructus ergo & character hypostaseos Patris Filius cum sit, diuina quæ illius sunt secundum naturam omnia attrabit: ideoque ait, quæcunque habet Pater mea sunt. Propterea dixi vobis, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis, Spiritus videlicet sanctus, qui per eum & in eo est, per quem in Sanctis vt ipse inhabitat. Non enim aliud præter eum spiritus eius est, licet intelligatur per seipsum, & proprio modo subsistere. Spiritus enim Spiritus est, & non Filius.

Idem in 7. cum Hermias ad S. Cyrillum dixisset; *Itaque congruit, Spiritum vitæ natura-*

εὐωδίαν ἑτέραν μὲν ὥσπερ παρ' αὐτὰ εἰ ταῖς ἐπινοίαις δοίη τις αὖ προσκοπεῖν γινομένην οὐχ ἑτέρως οἷόν τε τυχὸν, ἢ τὴν ἐξ ὧν περ ἐστὶ δεχομένην τὴν δύναμιν εἰς ἔνδειξιν ἑαυτῆς, οὐκ οὖσαν γινομένην ἑτέραν διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν τε καὶ ἐν αὐτοῖς πεφυκέναι, τοιοῦτόν τι, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦτο νόησις ἐπί τε Θεοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. οἱονεὶ γὰρ ὀσμή τίς ἐστι τῆς οὐσίας αὐτοῦ ζῶσά τε καὶ ἐναργὴς, διακομίζουσα τῇ κτίσει τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς αἰωτάτω πασῶν οὐσίας ἐντιθεῖσα δι' ἑαυτῆς τὴν μέθεξιν. εἰ γὰρ ἡ τῶν ἀρωμάτων εὐοσμία τὴν ἰδίαν ἰσχὺν ἐναπομάττεται τοῖς ἐσθήμασι, καὶ μετασκευάζει τρόπον τινὰ πρὸς ἑαυτὴν τὰ ἐν οἷς ἂν γένοιτο, πῶς οὐκ ἂν ἰσχύσαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπείπερ ἐστὶν ἐκ Θεοῦ φυσικῶς, κοινωνοὺς τῆς θείας ἀποτελέσαι φύσεως δι' ἑαυτοῦ τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο. καρπὸς οὖν ἄρα καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ γεννήσαντος ὑπάρχων ὁ υἱὸς, πάντα τὰ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπάγεται, διὰ τοῦτο φησὶ, πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι. διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, τὸ πνεῦμα δηλονότι τὸ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, δι' οὗ τοῖς ἁγίοις ὡς αὐτὸς ἐνοικεῖ, οὐ γὰρ ἕτερον παρ' αὐτὸν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, κἂν ὑπάρχειν νοῆται καθ' ἑαυτὸ καὶ ἰδίως, πνεῦμα γὰρ τὸ πνεῦμα καὶ οὐχ υἱός.

Ὁ Ἑρμείας πρὸς τὸν Κυρ. ἐν τῷ ἑβδόμῳ τοῦ Διαλόγου, φησίν. Ἄραρεν οὖν ὅτι τὸ πνεῦμα ζωὴ, φυσικῶς δηλονότι, καὶ οὐ μεθεκτῶς. Ὁ

liter

Ἄγνοις πρὸς τοῦτο. Παντάπασιν οὖν ὦ ἑταῖρε, τοῦτο δὲ εἴσῃ καλῶς καὶ ἐξ ἑτέρων ἐννοιῶν. Θεοῦ μὲν γὰρ λέγοντος ἐπαΐοι τις ἄν, καὶ μονονουχὶ λειποταξίου γραφὴν καταχέοντος τῶν τῇ κτίσει λατρευσάντων, ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλεῖον σφόδρα, λέγει Κύριος, ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου. ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν, προσπεφωνηκότα δὲ τοῖς Ἰουδαίοις εὑρήσομεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, εἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με καὶ πινέτω. ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. ὃ δὴ καὶ διατρανῶν εὖ μάλα, καὶ καθιστὰς ἐναργὲς ὁ θεσπέσιος καὶ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, εἰς τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος φύσιν τε καὶ ἐνέργειαν ἀποφέρει, λέγων, τοῦτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ πνεύματος, οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν.

liter vitam esse, & non per participationem. Sanctus respondet; *Amice etiam omnibus modis. Hoc autẽ sciueris bene & ex alijs sententijs. Deum enim dicentem audiet quis, & contra seruientes idolis tantum non fugitiui crimen effundentem. Obstupuit cælum super hoc, & horruit plurimum, dicit Dominus, quia duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & effoderunt sibi cisternas contritas, quæ non poterunt aquam continere. Inueniemus autem & Dominum nostrum Iesum Christum dixisse Iudæis; si quis sitit veniat ad me, & bibat, qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. id quod Ioannes Euangelista bene explanans ac manifestans, in naturam & efficaciam sancti Spiritus refert, hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.*

Ὁ Χρυσόστομος ἐν τῷ Λόγῳ τῷ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος, οὗ ἡ ἀρχή. Πάλιν ὑμῖν ἡ τοῦ μακαρίου Δαυὶδ πνευματικὴ κιθάρα, φησίν. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ δείκνυσιν ἑαυτόν, πηγὴν ζωῆς, καὶ ὕδωρ ζῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ioannes Chrysostomus in Oratione in mysterium Baptismatis, quæ incipit; *Rursus nobis sancti Dauidis spiritualis cithara,* inquit; *Propterea Saluator ostendit semetipsum fontem vitæ, & aquam viuentem Spiritum sanctum.*

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῇ ἐκτεθείσῃ Διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Ἀνομοίου, ὡς ἀπὸ τοῦ Ὀρθοδόξου, φησίν. Καὶ τὸ

Magnus Athanasius in Colloquio Anomœi & Orthodoxi ex persona Orthodoxi inquit; *Et Spiritum dico ingenitum, sed non habet*

habet effectorem, sed vt sui fontem. Quemadmodum enim fons eam quam emittit aquam extra se non efficit, sed quam intus habet, ex sese sinit scaturire, sic etiam Deus, vt ante dictum fuit, fons est Spiritus sancti, & auctor eiusdem non extrinsecus eum recipiens, sed ex seipso sinens scaturire. Scriptum est enim duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & effoderunt sibi cisternas fatiscentes, quæ aquas continere non poterunt, & Apostolus dicit; Qui largitur nobis spiritum, & efficit nobis virtutes. Quod autem aqua illa viua sit Spiritus ille sanctus, Christus docuit inquiens, Qui bibit de aqua, quam ego dabo ipsi, vt dixit Scriptura, flumina aquæ viuæ ex ventre ipsius effluent. Atque hic magnus Athanasius fontem Patrem nuncupauit, Spiritum vero aquam. Dum vero ex Scriptura testimonia digerit, quibus naturæ communio astruitur, quod similiter se habeant Pater & Filius, & Spiritus sanctus, Christum fontem Spiritus, & sanctum Spiritum aquam appellat; nanque rursus Saluator ait, qui credit in me, vt scriptura ait, ex ventre ipsius fontes aquæ viuæ effluent, & cum Euangelista explanat, quid sit illud aquæ viuæ, dixit, Hoc autem dicebat de spiritu, quem erant suscepturi creden-

πνεῦμα δὲ λέγω ἀγέννητον, οὐ γὰρ ἔχει δημιουργόν, ἀλλὰ πηγὴν ἑαυτοῦ. καθάπερ γὰρ ἡ πηγὴ οὐ δημιουργεῖ ἔξωθεν ὃ χορηγεῖ ὕδωρ, ἀλλ᾽ ἐξ ἑαυτῆς πηγάζουσα ἔχει, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς πηγὴ τοῦ πνεύματός ἐστιν ὡς εἴρηται καὶ χορηγὸς αὐτοῦ, οὐκ ἔξωθεν αὐτὸ προσλαμβάνων, ἀλλ᾽ ἐξ αὐτοῦ πηγάζων. γέγραπται γὰρ δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου, ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν, καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὁ ἐπιχορηγῶν ἡμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεις. ὅτι δὲ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν ἐστὶ τὸ πνεῦμα, ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε λέγων, ὁ πίνων ἐκ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος.

Καὶ ἐνταῦθα ὁ μέγας Ἀθανάσιος πηγὴν τὸν πατέρα εἴρηκε, τὸ δὲ πνεῦμα ὕδωρ, ἐν οἷς δὲ ἀπαριθμεῖται τὰς ἐκ τῆς γραφῆς μαρτυρίας τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας, ἐκ τοῦ ὁμοίως ἔχειν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, τὸν Χριστὸν πηγὴν τοῦ πνεύματος, καὶ ὕδωρ τὸ ἅγιον ὀνομάζει πνεῦμα. λέγει γὰρ πάλιν ὁ Σωτήρ, ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. ἑρμηνεύων δὲ ὁ Εὐαγγελιστής, τί ἐστιν ὕδατος ζῶντος, ἔφη, τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ πνεύ-

ματος οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. λέγει γὰρ ὁ Προφήτης, ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν.

Ὁ αὐτὸς μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας Λόγου, οὗ ἡ ἀρχή, Οἱ κακοτέχνως τὰς θείας γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, φησίν. Οἶδε γὰρ παρὰ Θεῷ πατρὶ ὄντα τὸν υἱὸν τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος.

credentes in eum. Ait nanquè Propheta; Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & effoderunt sibi cisternas fatiscentes, quæ aquas continere non poterunt.

Idem magnus Athanasius Oratione de Incarnatione Domini, quæ incipit; *Qui malitiose diuinas scripturas intelligi volunt*, inquit; *Scis etenim apud Deum Patrem esse Filium fontem Spiritus sancti.*

ΕΠΙΓΡΑΦΗ. ί.

Αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, ἐν αἷς οἱ πατέρες ἐθεολόγησαν, πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἴδια φυσικῶς διαβαίνειν ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα υἱόν, κατεστρώθησαν ἐνταῦθα, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὑπάρχειν, καὶ προϊέναι, καὶ πηγάζειν τὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρός, κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον. εἰ γὰρ τὴν πατρότητα, καὶ τὸ γεννᾶν μόνον ἀφαιροῦνται ἀπὸ τοῦ υἱοῦ οἱ τῶν ῥηθησομένων χρήσεων προσδιορισμοί, εὔδηλον, ὡς υἱὸς μὲν ἐκ τοῦ υἱοῦ οὐκ ἔσται, πνεῦμα δὲ τὸ ἐκ τῆς πατρικῆς ἀναβλύζον οὐσίας καὶ ἐκ τῆς μὴ γεννώσης τοῦ υἱοῦ οὐσίας ἀναβλύζον ἔσται καὶ προχεόμενον.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἔν τινι τῶν Κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν Θησαυρῶν, φησίν. Ἐπειδὴ δὲ φαίνεται πάντα λα-

EPIGRAPHE X.

HAE scriptioni demandatæ auctoritates, in quibus Patres Theologi stabiliunt, quæcunque Patris propria sunt, naturaliter pertransire in Filium ab eodem genitum, digestæ hoc in loco sunt ad astruendum, esse, & progredi, & effluere spiritum ex Filio; quemadmodum & ex Patre, sancto Cyrillo decernente. Nanque si Paternitatem tantum & gignere demunt a Filio afferendorum testimoniorum determinationes, manifestum remanet, ex Filio filium nunquam futurum; Spiritus vero ex paterna essentia scaturiens, ex non generante Filij substantia scaturiet, & effundetur,

Sanctus Cyrillus in vno ex Capitibus primi Thesaurorum scribit,

scribit; *Cum vero videatur omnia naturaliter & substantialiter, recurrente in ipsum imperio Patris & dominatione, solus est proprius Patris Filius.* Item in alio; *Quomodo ex creaturis una esset, qui diuinæ ac primæ essentiæ in semetipso naturaliter uniuersa Patris propria & singularia possidet?* Et in alio; *Quemadmodum planta fructui ex se promananti, sibi secundum naturam qualitatem inhærentem communicat: ita & Filius a Patre, quæ Patri inerãt accepisse intelligitur, cum sit omnia quæ & Pater, si Patrem esse solum excipias.*

Idem libro 6. ad Hermiam ait; *Spiritus quidem effunditur veluti ex fonte Patre; nec est alienus a Filio. nanque hic genitus est, omnem Patris proprietatem in se metipso continens. Et cum supremæ Deitatis fructus sit, quomodo comprehendi poterit, Deitatis bonis spoliatus? proprium vero Deitatis sanctificatio, quam Spiritus ostendit: nanque sanctus est secundum naturam, & omnem creaturam sanctificat.*

Idem in dictum; *Non potest Filius facere ex seipso quicquam. Habet enim Filius ex Patre uti substantiam, ita & substantiæ bona.*

Idem lib. 2. ad Hermiam, ait; *Coæternum Patri Filium credimus*

βῶν φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς, δηλονότι διατρεχούσης εἰς αὐτὸν τῆς τοῦ γεννήσαντος ἀρχῆς τε καὶ κυριότητος, μόνος ἐστὶν ἴδιος τοῦ πατρὸς ὁ υἱός. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ. Πῶς ἂν εἴη τῶν γεννητῶν ὁ τῆς θείας τε καὶ πρώτης οὐσίας ἔχων ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς τὰ τοῦ πατρὸς ἴδια καὶ ἐξαίρετα. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ. Πῶς οὐκ ἔσται υἱὸς ζῶν ἐκ ζῶντος πατρὸς, διαβαινούσης εἰς αὐτὸν φυσικῶς τῆς τοῦ γεννήσαντος ἰδιότητος. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ. Ὥσπερ δίδωσι τὸ φυτὸν τῷ ἐξ αὐτοῦ προελθόντι καρπῷ τὴν αὐτῷ κατὰ φύσιν προσοῦσαν ποιότητα φορεῖν, οὕτως ὁ υἱὸς εἰληφέναι παρὰ πατρὸς τὰ αὐτῷ προσόντα νοεῖται, πάντα ὢν ὅσα καὶ ὁ πατὴρ δίχα μόνου τοῦ εἶναι πατήρ.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ς'. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, φησίν. Τὸ πνεῦμα προχεῖται μὲν οἱάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ πατρὸς, ἔστι γε μὴν οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ. γεγέννηται γὰρ τὴν τοῦ πατρὸς ἰδιότητα πᾶσαν ἔχων ἐν ἑαυτῷ. καὶ ἐπείπερ ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω θεότητος ὁ καρπὸς, πῶς ἂν νοοῖτο γυμνὸς τῶν τῆς θεότητος ἀγαθῶν, ἴδιον δὲ θεότητος ὁ ἁγιασμὸς, οὗ τὸ πνεῦμα δεικτικόν. ἅγιον γὰρ κατὰ φύσιν, καὶ τῆς ὅλης κτίσεως ἁγιαστικόν.

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν. Ἔχει γὰρ ὁ υἱὸς ἐκ πατρὸς ὥσπερ τὴν οὐσίαν οὕτω καὶ τὰ τῆς οὐσίας ἀγαθά.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ β. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, φησίν. Συναΐδιον πιστεύομεν τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, καὶ πάν ὁποιοῦν ἰσό-

& omnia

μεῖζον ἔχοντα, δίχα μόνου τοῦ τεκεῖν, προσῆκον γὰρ αὖ τοῦτο μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ πατρί.

& omnia eadem mensura possidentem, solum si generare excipias. Hoc etenim vni solique Deo & Patri congruit.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ Τριάδος Λόγῳ, Ἐν υἱῷ μονογενεῖ κατὰ πάντα ὁμοίῳ καὶ ἴσῳ πατρὶ χωρὶς τῆς πατρότητος.

Idem Oratione de Trimitate; *In Filio vnigenito secũdum omnia simili & Patri æquali absque vna paternitate.*

Ὁ αὐτός, Πάντων τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ πατρὸς κοινωνός ἐστιν ὁ υἱός, αὐτὸ τὸ πατὴρ εἶναι.

Idem; *Omnium naturalium bonorum Patris particeps est Filius. Tantummodo Pater non est.*

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὸ ῥητόν, Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, φησίν. Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ πατρὸς ἀληθινοῦ πεφηνότα δεικνύων ἑαυτὸν ὁ μονογενής, πάντα, φησίν, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν. ἀλλὰ καὶ πάντων ἐστὶ τῶν ἐνόντων τῷ πατρὶ φυσικῶς ἰδιωμάτων κληρονόμος ὁ υἱός, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, ἀλλά γε τὸ εἶναι πατὴρ οὐχ ἕξει ποτέ. καὶ τοῦτο γὰρ ἓν τῶν προσόντων τῷ γεννήτορι. μενεῖ δὲ ὁ υἱός, οὐδενὸς ἀποστερούμενος τῶν ἐνόντων τῷ πατρί, κἂν μὴ νοῆται πατήρ, πάντα δὲ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τελείως τὰ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἴδια καὶ ἐξαίρετα.

Idem expositione in Ioannem, in illud; *Hic erat in principio apud Deum*, ait; *Sese vero Deum verum ex Deo vero Patre apparuisse demonstrans vnigenitus, Omnia, ait, quæcunque habet Pater, mea sunt. Sed & omnium, quæ Patri insunt naturaliter, proprietatum Filius est hæres tanquam qui ex illo secundum naturam existit. Veruntamen Patrem esse nullo vnquam tempore possidebit. Hoc siquidem est vnum, quod inest genitori. Manebit porro Filius nullo ex illis, quæ Patri inhærent, priuatus, licet non intelligatur Pater esse omnia in semetipso habens perfecte, quæ Patris essentiæ propria ac singularia sunt.*

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν τό, ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, φησίν. Ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας ἀναλάμψας τοῦ πατρός, τὸ ἴδιον αὐτῆς ἀγαθὸν κατὰ φύσιν ἐπάγεται.

Idem in dictum; *Quicunque receperunt eum. Cum ex ipsa Patris essentia Filius elaxerit, proprium illius bonum secundum naturam contraxit.*

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ γ΄. τῶν πρὸς Ἑρμείαν. Συνωθεῖ δὲ μᾶλλον εἰς ὁμολογίαν, ὁ λόγος τοῦ χρῆναι νοεῖν ἐκ τῆς

Idem libro 3. ad Hermiam; *Impellit vero potius oratio ad plane confitendum, prorsus necessario intelligendum esse, ex Dei Patris*

essentia per veram generationem ortum fuisse Filium Deum verum ex Deo vero, non in spuriam & peregrinam naturam deductum, sed vere existentem essentialiter id, quod & Pater intelligitur esse absque eo solo, quod Pater non est.

Magnus Basilius Oratione de Fide, quæ incipit, *Dei mentionem facere perpetuo piũ est*, dicit; *Vidimus, inquit Euangelium, gloriã eius gloriã quasi vnigeniti a Patre: Hoc est non ex munere aut ex gratia hac ei miranda data sunt, sed ex naturali communitate Filio patria diuinitatis dignitatem obtinente. Accipere nanque commune quoddam cum creatione est: habere autem ex natura proprium geniti: V t ergo Filius naturaliter ea quæ sunt Patris possidet: vt autẽ vnigenitus omnia in seipso cõprehendit, cũ nihil cum ab altero diuidat.*

τῆς Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας διὰ τῆς ἀληθοῦς γεννήσεως ἀναφῦναι τὸν υἱὸν, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, οὐκ εἰς ὀθνείαν τινὰ καὶ ἔκφυλον πεφυκότα φύσιν, ἀλλ' ὄντα τοῦτο οὐσιωδῶς ὅπερ αὖ εἶναι νοοῖτο καὶ ὁ πατὴρ δίχα μόνου τοῦ εἶναι πατήρ.

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ περὶ Πίστεως Λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· Θεοῦ μεμνῆσθαι μὲν διηνεκῶς εὐσεβὲς, φησίν. Ἐθεασάμεθα γάρ φησιν ὁ Εὐαγγελιστὴς τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, τουτέστιν οὐκ ἐκ δωρεᾶς καὶ χάριτος δοθέντων αὐτῷ τῶν θαυμάτων, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας ἔχοντος τοῦ υἱοῦ τῆς πατρικῆς θεότητος τὸ ἀξίωμα. τὸ μὲν γὰρ λαβεῖν κοινὸν καὶ πρὸς τὴν κτίσιν, τὸ δὲ ἔχειν ἐκ φύσεως ἴδιον τοῦ γεννηθέντος. ὡς μὲν οὖν υἱὸς, φυσικῶς κέκτηται τὰ τοῦ πατρὸς, ὡς δὲ μονογενὴς ὅλα ἔχει ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν, οὐδενὸς καταμεριζομένου πρὸς ἕτερον.

EPIGRAPHE XI.

Digestæ hic scriptioni traditæ auctoritates, in quibus Patres de rebus diuinis agentes determinant, proprium Patris Filium esse, quandoquidem ille est ex eius essentia, & ex eo est, tanquam qui proprius est illius essentiæ, poterunt cuilibet, dummodo illi rem dignoscendi animus est, suadere, Spiritum sanctum propterea proprium esse Filij dici, quod ex eius substantia est,

ΕΠΙΓΡΑΦΗ. ιδ.

Αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις ἐνταυθοῖ κατεστρώθησαν, ἐν αἷς οἱ Πατέρες ἐθεολόγησαν, ἴδιον τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν εἶναι, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄντα, καὶ πάλιν ἐξ αὐτοῦ εἶναι ὡς ἴδιον ὄντα τῆς οὐσίας ἑαυτοῦ, ἵν' εἴη τῷ βουλομένῳ ἐντεῦθεν διαγινώσκειν, ὡς καὶ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦτο ἴδιον τοῦ υἱοῦ λέγεται εἶναι διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἶναι, καὶ αὖ

διὰ τοῦτο ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ λέγεται εἶναι, διὰ τὸ τῆς τοιαύτης οὐσίας ἴδιον ἀγαθὸν εἶναι αὐτό, ὅπερ ἐμφαίνει καὶ τὴν πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος ὁμοουσιότητα. εἰ γὰρ κατ' ἄλλον τινὰ λόγον ὁμοουσιότητος, ὁποῖός ἐστιν, ὁ περὶ δύο τινῶν ὁμοουσίων λεγόμενος, ἐν οἷς οὐκ ἔστι διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, ἦν τὸ πνεῦμα ἴδιον τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ, ἦν αὖ καὶ ὁ υἱὸς ἴδιος τοῦ πνεύματος, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος, διὰ τὸ ἀντιστρέφον τῆς τοιαύτης ὁμοουσιότητος, ὅπερ οὔτε ἐρρέθη παρά τινος τῶν Ἁγίων, οὔτε ῥηθήσεταί ποτε παρά τινος τῶν εὐσεβεῖν, καὶ ὀρθοδοξεῖν αἱρουμένων, ἡ δὲ τοιαύτη ὁμοουσιότης οὐδὲ κυρίως ὁμοουσιότης ἐστὶν, ἀλλ' ἡ συνάπτουσα τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ, ὡς δι' αὐτοῦ, ἢ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς, καὶ μαρτυρήσει τοῦτο, ἡ ἐνταῦθα κατεστρωμένη τοῦ μεγάλου Βασιλείου χρῆσις, ἡ προδήλως λέγουσα, μὴ τὰ ἀδελφὰ ἀλλήλοις ὁμοούσια λέγεσθαι. προστίθενται δὲ ταῖς τοιαύταις χρήσεσι καὶ ἕτεραι χρήσεις αἱ δηλοῦσαι διὰ τοῦτο εἶναι τὸν υἱὸν ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἶναι, ἵν' εἴη τῷ βουλομένῳ ἐντεῦθεν διαγινώσκειν, ὡς καὶ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦτό ἐστι τῷ υἱῷ ὁμοούσιον, ὅτι ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας ἐστίν. Ἔτι δὲ προσεπισυνείρονται ταύταις καὶ ἕτεραι χρήσεις, αἳ

tia eſt : necnon propterea ex ſubſtantia Filij eſſe eum dicis, quod eiuſmodi ſubſtantiæ proprium bonum eſt, quod palam oſtendit & Spiritus erga Filium conſubſtantialitatem. Nanque ſi alio quopiam conſubſtantialitatis modo, qui de duobus, qui eiuſdem ſubſtantiæ fuerint, in quibus vnum ex alio non eſt, eſſet Spiritus proprius Filij, & ex ſubſtantia Filij, & Filius proprius Spiritus, & ex ſubſtantia Spiritus, quod ſimilis conſubſtantialitas inter ſe conuertitur, quod a nullo vnquam ſancto Patre pronunciatum eſt, neque vnquam ab ijs, qui pietatem colere amant, & recta Eccleſiæ dogmata ſectari ſibi proponunt, pronunciabitur. Et plane ſimilis conſubſtantialitas conſubſtantialitas proprie non eſt; ſed quæ alium alio coniungit vti per ipſum aut ex ipſo naturaliter, & ſubſtantialiter exiſtens. Idque ſuo teſtimonio comprobabit magnus Baſilius, quod hic apponitur, & palam indicat, ea quæ fraterno vinculo colligantur conſubſtantialia non dici. Adnectuntur porro hiſce auctoritatibus & aliæ quæ aſſerunt, ideo Filium eſſe conſubſtantialem Patri, quia ex eius eſſentia eſt, vt inde quilibet, ſi modo vult, dignoſcere poſſit, ſpiritum propterea eſſe conſubſtantialem Filio, quod ex illius eſſentia eſt. Adhuc etiam illis aliæ adnectuntur auctoritates,

quæ astruunt Spiritus erga Patrem, & Filium consubstantialitatem, quod ex Patre per Filium ille est.

Sanctus Cyrillus Oratione ad Nestorium, quæ incipit, *Nugantur quidam sicuti cognoui contra existimationem meam*, inquit; *Quemadmodum proprium est hominis, imo & animalis cuiuscunque quod ex ipso secundum naturam prognatum est; ita & proprium Dei quod ex essentia illius ortum habet, & intelligetur, & dicetur.*

Magnus Athanasius Oratione prima contra Arianos, cuius principium est; *Cæteras quidem hæreses transfugas veritatis, & insana dogmata sibi comminiscentes*, habet; *Cum autem Verbum natura proprium sit essentiæ Dei, ex illo & in ipso est.*

Idem in eadem Oratione ait; *Filius verus natura germanus est Patris, essentiæ illius proprius: hic creatura non est, neque factura, sed proprius paternæ essentiæ fœtus & virtus, & paternæ essentiæ imago vera.* Rursusque in eadem Oratione; *Proprius Patris est Filius in sinu illius existens.* Et rursus; *Manifestum autem fuerit, cum creator Deus sit, habere & creatorem Verbum non extrinsecum, sed proprium sui ipsius.* Et post multa in eadem Oratione; *Non igitur creatura est Verbum, sed solum proprium*

δηλῶσαι τὸ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ὁμοούσιον, διὰ τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ εἶναι αὐτό.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῷ πρὸς Νεστόριον Λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, Καταφλυαροῦσί τινες, ὡς μανθάνω τῆς ἐμῆς ὑπολήψεως, φησίν. Ὥσπερ γὰρ ἴδιον ἀνθρώπου, καὶ μὴν καὶ ἑκάστου τῶν ἑτέρων ζώων τὸ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν γεγεννημένον, οὕτως ἴδιον Θεοῦ, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ νοοῖτ' ἂν εἶναι καὶ λέγοιτο.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ Λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, Αἱ μὲν αἱρέσεις ὅσαι τῆς ἀληθείας ἐπινοήσασαι μανίαν ἑαυταῖς φανεραὶ τυγχάνουσι, φησίν. Ἐπειδὴ γὰρ λόγος ἐστὶν ἴδιος φύσει τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἐξ αὐτοῦ τε ἐστὶ καὶ ἐν αὐτῷ.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ Λόγῳ, φησίν. Υἱὸς ἀληθινὸς φύσει γνήσιός ἐστι τοῦ πατρός, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ, οὐδὲ οὐκ ἔστι κτίσμα οὔτε ποίημα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα καὶ δύναμις καὶ εἰκὼν ἀληθινὴ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας. Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ Λόγῳ. Ἴδιος τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ ὤν. Καὶ πάλιν. Δῆλον ἂν εἴη ὅτι ποιητὴς ὢν ὁ Θεός, ἔχει καὶ τὸν δημιουργὸν λόγον οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἴδιον αὐτοῦ. Καὶ μετὰ πολλὰ ἐν τῷ αὐτῷ. Οὐκ ἄρα κτίσμα ἐστὶν ὁ λόγος, ἀλλὰ μόνος ἴδιος τοῦ πατρός. Καὶ μετ' ὀλίγα ἐν τῷ αὐτῷ. Ἐπειδὴ οὐκ

ἔστι κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ προσκυνουμένου Θεοῦ γέννημα καὶ φύσει ὁ υἱός ἐστι, διὰ τοῦτο προσκυνεῖται καὶ Θεὸς πιστεύεται. Καὶ μετ' ὀλίγα. Οὐ ξένος ἀλλὰ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἐστὶν ἴδιος. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ὁρῶμεν γὰρ τὸν λόγον ἀεὶ ὄντα καὶ ἐξ αὐτοῦ ὄντα καὶ τῆς οὐσίας ἴδιον, οὗ καί ἐστιν ὁ λόγος. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐστὶν ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔστι ποίημα, οὐδὲ ὡς ὁ τῶν ἀνθρώπων λόγος. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱόν, εἰς τὸν πατέρα πιστεύει. εἰς γὰρ τὸ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας πιστεύει. Καὶ μετ' ὀλίγα. Εἰ γὰρ μὴ ἦν ἴδιον τῆς πατρὸς οὐσίας γέννημα ὁ λόγος ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτός, ἀλλὰ διεστήκει τῇ φύσει ὁ υἱὸς τοῦ πατρός, ἤρκει τὸν πατέρα δεῦναι μόνον.

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν τῇ πρὸς τὰς Κανονικὰς Ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή, Ὅσον ἠνίασεν ἡμᾶς περιτρέχουσα φήμη λυπηρὰ τὰς ἀκοὰς ὑμῶν περιηχήσασα, φησιν. Ἐπεὶ οὖν ἐστιν ἄναρχον φῶς ὁ πατήρ, γεννητὸν δὲ φῶς ὁ υἱός, φῶς δὲ καὶ φῶς ἑκάτερον, ὁμοούσιον εἴποιεν ἂν δικαίως, ἵνα τὸ τῆς φύσεως ὁμότιμον παραστήσωσιν, οὐ γὰρ τὰ ἀδελφὰ ἀλλήλοις ὁμοούσια λέγεται, ὅπερ τινὲς ὑπειλήφασιν, ἀλλ' ὅταν καὶ τὸ αἴτιον καὶ τὸ ἐκ τοῦ αἰτίου τὴν ὕπαρξιν ἔχον τῆς αὐτῆς ὑπάρχῃ φύσεως, ὁμοούσια λέγεται.

prium Patris. Et paucis interiectis in eadem Oratione; *Cum non sit creatura, sed proprius essentiæ, quem colimus, Dei fœtus, & natura Filius est, proptereaque adoratur, & Deus creditur*. Et post pauca; *Non alienus sed paternæ essentiæ est proprius*. Et paucis annexis; *Videmus enim Verbum semper existens, & ex eodem, & proprium essentiæ, cuius Verbum est*. Et post pauca; *Quemadmodum noster sermo proprius est ex ipso, & non est creatura, neque quemadmodum hominum sermo*. Et paucis additis; *Qui credit in Filium in Patrem credit, in illum enim, qui essentiæ paternæ proprius est credit*. Et paucis interiectis; *Nisi enim esset proprium paternæ essentiæ fœtus Verbum, vt irradiatio luminis, sed natura differret Filius a Patre, satis esset Patrem tantundem concedere*.

Magnus Basilius Epistola ad Canonicas, quæ incipit; *Quantum nos tristis rumor, aures nostras circumsonans; Quandoquidem est ergo Pater lumen sine principio: lumen vero genitum Filius, lumen & lumen alterutrum, homousion dixerunt non incongrue, vt naturæ æqualem dignitatem demonstrarent. Non enim quæ ad inuicem sunt cognata, sunt ad inuicem homousia, id quod non nemo existimauit, sed tum cum & causa & causatum eiusdem per omnia naturæ participant, dicuntur esse homousia*.

Idem

Idem in Oratione cuius illud est principium; *Aduersatur Iudaismus Gentilitati. Neque enim cognata dicimus Patrem & Filium. Sed Patrem & Filium confitemur, & naturam eandem. Cum sit ex Patre Filius, non iussu factus, sed ex natura progenitus.*

Sanctus Cyrillus in dictum; *Cum venerit Paracletus*, scribit; *Igitur dicere, non spiritum mundi accepimus, sed spiritum, qui ex Deo est, edocuit non vnigenitus mundum, sed ex diuina essentia existens Spiritus sanctus.*

Idem in dictum; *Quia descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam*, inquit; *Nanque ex Patre genitum fuisse Filium, modis omnibus nos etiam inuitos compellet, vt illi consubstantialitatem concedamus.*

Idem libro 1. ad Hermiam, ait; *Consubstantialis enim si vere est Filius Patri ex ipso & in ipso naturaliter & consubstantialiter est.*

Idem libro 3. ad Hermiam; *Nihil itaque impedit, quin existimemus, vereque sentiamus, cum nobis ex ipsa Dei & Patris essentia Filius ortum habuit, non diuersum atque alienum eundem concipi, quantum attinet ad identitatem naturalem.*

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ Λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, Μάχεται Ἰουδαϊσμὸς Ἑλληνισμῷ, φησίν. Οὐ γὰρ ἀδελφὰ λεγόμεθα τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν, ἀλλὰ πατέρα καὶ υἱὸν ὁμολογοῦμεν, τὸ δὲ τῆς οὐσίας ταυτόν. ἐπειδὴ ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, οὐ προστάγματι ποιηθείς, ἀλλ' ἐκ τῆς φύσεως γεννηθείς.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, εἰς τὸ ῥητὸν τό, ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος. Οὐκοῦν τὸ εἰπεῖν, ὅτι οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐδίδαξεν οὐχ ὁ μονογενὴς τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ τῆς θείας ὑπάρχον οὐσίας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν τό, Ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, φησίν. Τὸ γὰρ ἐκ πατρὸς γεγεννῆσθαι τὸν υἱόν, ἀναγκάσει δὴ πάντως καὶ οὐχ ἑκόντας ἡμᾶς ἀποδοῦναι τὸ ὁμοούσιον αὐτῷ.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ α. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, φησίν. Ὁμοούσιος γὰρ εἴπερ ἐστὶν ἀληθῶς ὁ υἱὸς τῷ πατρί, ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν, καὶ οὐσιωδῶς ἐστίν.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ γ΄. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, Τὸ ἀπεῖργον οὖν ἄρα παντελῶς οὐδὲν οἴεσθαί τε καὶ φρονεῖν ἀληθῶς, ὡς ἐπείπερ ἡμῖν ἐξ αὐτῆς ἀνέφυ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας ὁ υἱός, οὐχ ἕτερος ἂν νοοῖτο παρ' αὐτὸν ὑπάρχειν, ὅσον εἰς ταυτότητα φυσικήν.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐν οἷς ἑρμηνεύει

Sanctus Maximus in expositione; *Quomodo intelligi debeat*

apud

τὶ δ' ἦπα βύλε) τῷ Προφήτῃ Ζαχαρίᾳ ἡ χρυσῆ λυχνία καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ λαμπάδιον, καὶ οἱ λύχνοι, φησίν. Τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥσπερ φύσει κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, οὐσιωδῶς δι' υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως ἐκπορευόμενον.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῷ β'. τῶν πρὸς Ἑρμείαν. Ἅγιον δὲ πνεῦμα προσερεῖς τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς, καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς τὴν ἰδίαν ἡμῖν καλασημαῖνον ὕπαρξιν, ὥστε τὸ σαφῆ καὶ ἀσύγχυτον τὴν τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν ὑπάρξεσιν ἰδικαῖς ἰδιότητα τηρῶν, μίαν τε καὶ ὁμοούσιον τὴν ἁπάντων βασιλίδα προσκυνήσεις φύσιν.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ς'. τῶν πρὸς Ἑρμείαν, ὡς ἐν ἐρωτήσει προάγων τὸν λόγον πρὸς τὸν Ἑρμείαν, φησίν. Τίνος ἴδιον φῶμεν εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; πότερα δὴ μόνου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἢ γοῦν καὶ τοῦ υἱοῦ, ἢ καὶ ἀναμέρος ἑκατέρου, καὶ ἀμφοῖν, ὡς ἓν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας; εἶτα ὁ Ἑρμείας. Οὕτως ἔγωγε φημί. πάλιν ὁ Ἅγιος. Ὀρθῶς ὦ ἑταῖρε, καί σε τῆς ἀγχινοίας ἄγαμαι καὶ ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς δὲ μάλα συμβαίνουσαν τὴν ἐπὶ τῷδε δόξαν εἰρῆσθαι φημί.

apud Zachariam candelabrum aureum, & parua lampas & lucernæ, habet. Spiritus enim sanctus sicuti natura secundum essentiam est Dei & Patris, ita & Filij secundum essentiam est, tanquam qui ex Patre essentialiter per Filium genitum modo, qui exprimi verbis non potest, ineffabiliter procedens.

Sanctus Cyrillus libro 2. ad Hermiam; *Sanctum vero Spiritum nuncupabis eum, qui ex Deo Patre per Filium naturaliter effunditur vt exempli gratia oris respiratio, propriam nobis existentiam denotat. Et hac ratione claram & inconfusam trium hypostaseon in suis existentijs proprietatem conseruans, vnam & consubstantialem omnium regiam naturam adorabis.*

Idem in libro 6. ad Hermiam, vti Hermiam interrogans digerensque Orationem ait; *Cuius proprium dixerimus esse Spiritum sanctum; solius ne Dei & Patris, aut etiam Filij, vel separatim vtriusque & amborum, veluti vnum ex Patre per Filium propter essentiæ identitatem?* Tum Hermias. *Ita ego dixerim.* Et Sanctus. *Recte equidem, o amice; & te propter acumen admiror & diuinitus inspiratis scripturis de hac re sententiam admodum consonam asseruerim.*

EPI-

EPIGRAPHE XII.

CVM nonnulli audientes Spiritum ex eſſentia Filij eſſe, contendant, aliud eſſe ex eſſentia, & aliud ex hypoſtaſi, cum non poſſint intelligere Filij appellationem nomen eſſe hypoſtaticum, & dicentem ex eſſentia Filij, totum innuere Filium, eſſentiam nempe in ſua hypoſtaſi, ad clariſſimam abſurdæ huiuſce opinionis refutationem, recollecta ſunt hæc ſcripto mandata teſtimonia, quæ palam indicāt ex eſſentia Patris Filium generari. Cum enim inconfeſſo ſit, vnam eſſe ex Patre Filij generationem, quod diſcrimen eſſe poterit inter illud ex eſſentia, & illud ex hypoſtaſi? Niſi quis aperte in Deum iniurius, velit aſſerere, aliam ex Patris eſſentia generationem Filij, & aliam ex hypoſtaſi. His præterea adnectuntur ad eandem ſententiam confirmandam, & alia teſtimonia aſtruentia, perfectam eſſentiam, & perfectum Deum Patrem dici, & perfectam eſſentiam Filiū, & perfectam eſſentiam Spiritum ſanctum.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ιβ'.

Ἐπειδὴ ἀκούοντές τινες τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ, λέγουσιν ἄλλο εἶναι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, μὴ δυνάμενοι συνιδεῖν, ὡς τὸ υἱὸς ὄνομα ὑποστατικόν ἐστιν ὄνομα· καὶ ὁ λέγων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ ὅλον δηλοῖ τὸν υἱὸν, οὐσίαν δηλαδὴ ἐνυπόστατον, εἰς λαμπρὸν ἔλεγχον τῆς ἀτόπου αὐτῶν ὑπονοίας, συνελέχθησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις αἱ δηλοῦσαι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, τὸν υἱὸν γεννᾶσθαι. ὡμολογημένης γὰρ μίαν εἶναι τὴν ἐκ πατρὸς γέννησιν τοῦ υἱοῦ, πῶς ἐστι διαφέρειν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, εἰ μή τις βλασφημῶν προδήλως, ἐθέλει λέγειν, ἄλλην μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς γέννησιν τοῦ υἱοῦ, ἄλλην δὲ ἐκ τῆς ὑποστάσεως. προστίθενται δὲ ταῖς τοιαύταις χρήσεσιν εἰς συγκρότησιν τῆς αὐτῆς ἐννοίας καὶ χρήσεις ἕτεραι δηλοῦσαι τελείαν οὐσίαν καὶ τέλειον Θεὸν λέγεσθαι τὸν πατέρα, καὶ τελείαν οὐσίαν τὸν υἱὸν, καὶ τελείαν οὐσίαν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον,

Magnus Athanaſius in Diſputatione in Nicæno Concilio contra Arium, cuius principium eſt; *Dei prouidentia abibam comitatus clariſſimis meis Fratribus ad deſideratos mihi Chriſti*

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἄρειον Διαλέξει τῇ γενομένῃ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν Συνόδῳ, ἧς ἡ ἀρχή. Τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ ἀπῄειν προσεληλυθὼς σὺν τοῖς φιλτάτοις μου ἀ-

amicos

ἀδελφοῖς πρὸς σὲ τὸν ἐμοὶ ποθουμένοις τοῦ Χριστοῦ δούλοις, φησίν. Οὐκοῦν ὁ Θεὸς λέγων πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν διὰ τοῦ Προφήτου, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, σημαίνει τὴν ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας γέννησιν τοῦ υἱοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα, Δι' οὐδὲν ἕτερον γαστέρα ὀνομάζει, ἢ ἵνα παραστήσῃ αὐτὸν τὸν υἱὸν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γεγεννῆσθαι. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ὅταν οὖν φάσκῃ ἡ γραφὴ, ἐκ γαστρὸς γεγεννῆσθαι τὸν υἱὸν, τὴν ἐκ τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως γνησιότητα τοῦ υἱοῦ σημαίνει. Καὶ μετ' ὀλίγα, Τὸν οὖν υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς γεννηθέντα μανθάνομεν.

Ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τῇ ἀπὸ τῆς Συνόδου τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πρὸς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίαν, ἧς ἡ ἀρχή. Πᾶσι μὲν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθοῦσιν ἐξ ἐπαρχιῶν διαφόρων, εὕρηται ταῦτα. Οἱ γὰρ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίσαντες γινώσκοντές εἰσι, μὴ κτίσμα, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γέννημα εἶναι τὸν λόγον, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς ἀρχὴν καὶ ῥίζαν καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ υἱοῦ. Καὶ μετά τινα ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ. Ὅθεν εἰ ἦν ἐκ μετουσίας ὁ υἱὸς, καὶ μὴ ἐξ αὐτοῦ οὐσιώδης θεότης καὶ εἰκὼν τοῦ πατρὸς, οὐκ ἂν ἐθεοποίησε θεοποιούμενος καὶ αὐτός.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῷ Λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή. Καλῶς ἐποίησας δηλώσας μοι τὴν γενομένην παρ' αὐτοῦ ζήτησιν, φησὶν περὶ τοῦ υἱοῦ. Οὐκ ἂν εἴη ὁ αὐτὸς υἱὸς καὶ κτίσμα, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἔξωθεν τοῦ Θεοῦ ἡ οὐσία αὐτοῦ

amicos, habet; *Itaque Deus dicens ad proprium Filium per Prophetam, Ex vtero ante Luciferum genui te, ex paterna essentia generationem Filij notat*. Et paucis interiectis; *Nulla alia de causa vterum nominat, nisi vt ostendat ipsum Filium ex Patris essentia genitum fuisse*. Et post pauca; *Cum igitur scriptura dicit, ex vtero generatum fuisse Filium, ex diuina hypostasi Filij proprietatem denotat*. Itemque; *Filium ex essentia Dei & Patris generatum accepimus*.

Idem Epistola ex Synodo Hierosolymitana ad Alexandrinam Ecclesiam, cuius principium: *Omnibus quidem nobis, qui in vnum conuenimus ex diuersis Diœcesibus*, habentur hæc; *Qui enim Arianam Hæresim anathematizarunt, agnoscunt non creaturam, sed ex essentia fœtum esse Verbum, & essentiam Patris principium, & radicem, & fontem esse Filij*. Et post nonnulla in eadem Epistola; *Vnde si esset ex participatione Filius, & non ex ipso essentialis Deitas & imago Patris, nunquam deificasset, deificatus & ipse*.

Magnus Athanasius Oratione, quæ incipit; *Recte fecisti mihi significans factum a te quæsitum*, hæc habet; *Non erit idem Filius & creatura, ne ex Deo &*

extra Deum essentia illius reputaretur. Et multis interiectis; *Non extranea est, & aduentitia Filij essentia; neque ex ijs, quæ non sunt, introducta, sed ex Patris essentia orta est, quemadmodum luminis splendor, & aquæ vapor*.

Idem in Orthodoxi & Anomœi Colloquio. *Neque enim non generari substantiarum causa est, sed substantia substantiarum causa*.

Damascenus in 13. Capite de diuinis nominibus, cuius principium; *Deus incomprehensibilis cum sit*, ait. *Cum enim intellectu apprehendero vnam ex hypostasibus, perfectum Deum illam noui, perfectam essentiam*.

Magnus Basilius secundo aduersus Eunomium Antirrhetico. *Donec vero silentium seruant haud ignorant se substantiam vnigeniti seculis postponere*.

Idem capite 18. ad Amphilochium; *Ex Deo esse dicitur non quemadmodum reliqua omnia dicuntur ex Deo esse. sed tanquam ex Deo proueniens, non per generationem vti Filius, sed vt spiritus oris eius. Omnino tamen nec os membrum est, nec flatus resolubilis spiritus, sed & os dicitur prout Deo conuenit, & Spiritus essentia vitæ, sanctificationis Domina*.

νομίζηται. Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ Λόγῳ, Οὐκ ἔξωθέν τις ἐστὶν ἐφαρμοσθεῖσα ἡ τοῦ υἱοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπεισήχθη, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ὡς ὕδατος ἀτμίς.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ Ὀρθοδόξου καὶ Ἀνομοίου Διαλέξει φησίν. Οὐ γὰρ τὸ μὴ γεννᾶσθαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἴτιον, ἀλλ᾽ ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία.

Ὁ Δαμασκηνὸς, ἐν τῷ ιγʹ. Κεφαλαίῳ τῷ περὶ θείων ὀνομάτων, οὗ ἡ ἀρχή. Τὸ θεῖον ἀκατάληπτον, φησίν. Ὅταν γὰρ νοήσω μίαν τῶν ὑποστάσεων, τέλειον Θεὸν αὐτὴν οἶδα, τελείαν οὐσίαν.

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν τῷ βʹ. τῶν κατ᾽ Εὐνομίου, φησίν. Ἕως δ᾽ ἂν σιωπῶσι, μὴ λανθανέτωσαν δευτέρας αἰώνων τὴν τοῦ μονογενοῦς οὐσίαν τιθέμενοι.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ιηʹ. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον. Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ᾽ ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθὸν, οὐ γεννητῶς, ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ᾽ ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. πάντως δὲ οὔτε στόμα μέλος, οὔτε πνοὴ λυομένη τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ στόμα θεοπρεπῶς καὶ τὸ πνεῦμα οὐσία ζωῆς ἁγιασμοῦ κυρία.

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ἐν τῷ Λόγῳ τῷ, Χθὲς τῇ λαμπρᾷ τῶν φώτων ἡμέρᾳ, φησί. Φοβῇ σὺ γέννη-

Gregorius Theologus Oratione, quæ incipit; *Heri splendidam Luminum diem*, inquit; *Tu generationem metuis, ne quid*

patiatur

στιν, ἵνα μή τι πάθῃ Θεὸς ὁ μὴ πάσχων, ἐγὼ φοβοῦμαι τὴν κτίσιν, ἵνα μὴ Θεὸν ἀπολέσω διὰ τῆς ὕβρεως, καὶ τῆς ἀδίκου κατατομῆς, ἢ τὸν υἱὸν τέμνων ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἢ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τὴν οὐσίαν τοῦ πνεύματος.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ. ιγʹ.

Ἐπειδὴ εἰσί τινες ἀποτολμῶντες λέγειν τὸ ἀναβλύζειν καὶ προϊέναι καὶ ἐκλάμπειν καὶ πεφηνέναι ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα μὴ δηλοῦν τὸ οὐσιωδῶς καὶ ἐνυποστάτως ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων διανομήν, εἰς ἔλεγχον τῆς τοιαύτης ἐννοίας ἐξελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις αἱ δηλοῦσαι ἀναβλύζειν καὶ ἐκλάμπειν καὶ πεφηνέναι τὸν υἱὸν ἐκ πατρός. Οὐ γὰρ δή τις ἐρεῖ, ὡς οὐχ ὁ υἱός ἐστιν ὁ ἀναβλύζων, καὶ ἐκλάμπων, καὶ πεφηνὼς ἐκ πατρὸς οὐσιωδῶς καὶ ἐνυποστάτως, ἀλλὰ τὰ χαρίσματα τοῦ υἱοῦ.

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν βʹ. τῶν Ἀντιρρητικῶν. Κοινὴ πρόσληψις πᾶσιν ὁμοίως Χριστιανοῖς ὑπάρχει, περὶ τοῦ φῶς εἶναι τὸν υἱὸν, γεννητὸν, ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἀπολάμψαντα. Καὶ πάλιν. Ἀγαθοῦ μὲν πατρὸς, ἀγαθὸς υἱὸς, φωτὸς δὲ τοῦ ἀγεννήτου, φῶς ἐξέλαμψε τὸ ἀΐδιον.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ διαφορᾶς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως. Ὁ δὲ υἱὸς μόνος

patiatur Deus qui ab omni perpessione alienus est. Ego contra creationem metuo, ne per contumeliam & iniquam sectionem Deus mihi pereat, si vel Filium a Patre, vel Spiritus essentiam a Filio distraxero.

EPIGRAPHE XIII.

CVM sint, nonnulli, qui audent dicere, emanare, & progredi, & essulgere, & apparere ex Filio Spiritum non indicare illũ esse substantialiter & in sua hypostasi ex Filio, sed spiritualium donorum ex ipso distributionem, ad huiusce sententię refutationem selecta sunt hæc scripto tradita testimonia, quæ plane innuunt emanare, effulgere, & apparere Filium ex Patre: Neque enim quispiam asseruerit, non Filium esse qui emanat, & effulget, & apparet ex Patre essentialiter, & in sua hypostasi, sed munera & dona Filij.

Magnus Basilius in secundo Antirrhetico; *Communis est omnibus pariter Christianis opinio, Filium esse lucem genitam ex ingenita luce resplendentem.* Et rursus. *Boni quidem Patris bonus Filius, ingeniti vero luminis lumen effulsit sempiternum.*

Idem de differentia essentiæ & hypostasis; *Filius solus vnigenitus ex ingenito lumine relucens*

 nullum

nullam prorsus notionum communicationem secundum proprietatem suam, tam cum Patre, quam cum Spiritu sancto habet.

Sanctus Cyrillus in vno ex Capitibus de æternitate Filij, quod incipit; *Fons sapientiæ & vitæ vocatur & est Deus*, inquit; *Erat autem genitori coæternus Filius, veluti a quodam fonte paterna essentia exiliens*. Et in alio; *Quemadmodum Pater absque principio est, ita & quod ex essentia illius progreditur Verbum absque principio est*. Et in alio; *Ex essentia Patris progrediens Verbum*. Et in alio; *Qui ex ipso progreditur absque tempore Filius*; Et in alio; *Qui vero super omnia ascendit Deus ex semetipso Filium inseparabiliter educens*. Et in alio; *Pater ex semetipso Filium inseparabiliter & indiuise emisit*. Et in alio; *Sic & Filius Dei indiuise ex Patre promanans character est æternitatis illius*; Et in alio; *Quemadmodum Spiritus sanctus, cum varijs modis sua munera elargitur, circa essentiam nullam subit diuisionem, ita & generatiuam Dei essentiam, nemo dummodo sano pectore sapiat, aut diuisionem, aut defluxum aliquem subijsse asseruerit, cum vnum & solum ex semetipsa Filium emisit*. Et in alio; *Quidquid est in existentia Filij ex pa-*

μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἐκλάμψας οὐδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων τῆς κοινωνίας ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, ἢ πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν ἑνὶ τῶν Κεφαλαίων τοῦ περὶ τῆς ἀϊδιότητος τοῦ υἱοῦ, οὗ ἡ ἀρχή. Πηγὴ σοφίας καὶ ζωῆς καλεῖται καὶ ἔστιν ὁ Θεὸς, φησίν. Ἦν ἄρα τῷ γεννήσαντι συναΐδιος ὁ υἱὸς ὥσπερ ἀπό τινος πηγῆς τῆς πατρικῆς ἀναβλύζων οὐσίας. Καὶ ἐν ἄλλῳ Κεφαλαίῳ. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς προελθὼν, πατέρα ἀϊδίως ἔδειξε τὸν γεννήσαντα. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὥσπερ ὁ πατὴρ ἄναρχος, οὕτω καὶ ὁ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθὼν λόγος ἄναρχος. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὁ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας προελθὼν λόγος. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὁ ἐξ αὐτοῦ προελθὼν ἀχρόνως υἱός. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Τὸν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας προελθόντα υἱόν. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὁ δὲ ἄνω πάντων ἀναβεβηκὼς Θεὸς ἐκλάμψας ἀμερίστως ἐξ αὐτοῦ τὸν υἱόν. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὁ πατὴρ ἐξέλαμψεν ἐξ ἑαυτοῦ τὸν υἱὸν ἀμερίστως καὶ ἀδιαστάτως. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Οὕτω καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀμερίστως ἐκ πατρὸς προελθὼν, χαρακτήρ ἐστι τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὥσπερ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ μερισμὸν ὑπομένει περὶ τὴν οὐσίαν διαφόρως ἐκπέμπον τοῖς ἐν τοῖς χαρίσμασι τρόποις, οὕτω καὶ τὴν γεννητικὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἄν τις τῶν εὖ φρονούντων ἀδικεῖσθαι φήσειεν, ἢ μερισμὸν, ἢ ἀπόρροιάν τι-

terna

να παθεῖν, ἕνα καὶ μόνον ἐξ ἑαυτῆς ἐκλάμψασαν υἱόν. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Σύμπαν τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας περιέχειν. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ποῖον γὰρ πάθος περὶ τὸν ἥλιον ὁρᾶται γινόμενον, ὅτε τίκτει τὸ φῶς; ποῖος συμβαίνει περὶ τὸ πῦρ μερισμὸς, ὅταν ἐκπέμπει τὸν ἐξ αὐτοῦ φωτισμόν; εἰ δὲ ταῦτα γεννᾷ μὲν ἀμερίστως, ἐκπέμπει δὲ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀπαθῶς, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ τούτων ποιητὴς τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἐκπέμπει τὸ ἀπαύγασμα.

Ὁ Στουδίτης ἔν τινι τῶν Ἀναβαθμῶν, φησίν. Ὁ πατὴρ γὰρ ἄναρχος, ἐξ οὗ ἔφυ ὁ υἱὸς ἀχρόνως, καὶ τὸ πνεῦμα σύνθρονον, σύμμορφον ἐκ πατρὸς συνεκλάμψαν.

Ὁ Δαμασκηνός. Σὺ Μήτηρ Θεοῦ ἀσυνδυάστως γεννήσασα τοῦ ἐξ ἀκηράτου πατρὸς ἐκλάμψαντος.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῷ πρὸς Οὐαλεριανὸν Ἐπίσκοπον Λόγῳ, φησίν. Ἅγιος γὰρ ὢν κατὰ φύσιν, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ πατὴρ ὁ ἐξ αὐτοῦ πεφηνὼς υἱὸς μονογενὴς ἡγιάσθαι λέγεται παρὰ τοῦ πατρὸς, καθὸ πέφηνεν ἄνθρωπος.

Ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ. Τὸν Θεοῦ μεσίτην καὶ ἀνθρώπων κατὰ τὰς γραφὰς συγκεῖσθαι φαμὲν ἔκ τε τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος, τελείως ἐχούσης κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, καὶ ἐκ τοῦ πεφηνότος ἐκ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν υἱοῦ, τουτέστι τοῦ μονογενοῦς. Καὶ πάλιν. Ἴδιόν ἐστι

terna essentia promanat. Et in alio; *Quae enim affectio siue passio circa solem concipitur, cum lumen generat? Quae cũtingit circa ignem diuisio, cum illuminationem, quae ex eo est, emittit? Quodsi haec generãt quidem indiuise, & absque vlla passione, quae ex se sunt, emittunt, annon multo magis eorum opifex suae ipsius naturae fulgorem emiserit?*

Studita in vno ex Gradualibus habet; *Pater enim absque principio est, ex quo generatus est Filius absque tempore, & Spiritus eiusdem throni, & eiusdem essentiae, qui ex Patre simul eluxit.*

Damascenus; Tu *Mater Dei absque vlla coniunctione effecta es illius, qui ex incorruptibili Patre eluxit.*

Sanctus Cyrillus Oratione ad Valerianum Episcopum, ait; *Nam cum Sanctus sit secundum naturam quemadmodum & Pater, qui ex eo oritur vnigenitus Filius, sanctificari dicitur a Patre, qua homo est.*

Idem; *Christum Dei & hominum mediatorem secundum Scripturas componi dicimus ex nostra humanitate, perfecte admodum se habente secundum propriam rationem, & ex Filio qui ex Deo secundum naturam ortum habuit, hoc est vnigenito.* Et iterum; *Proprius est Spiritus Filij, non solum qua Verbum est, ex Deo adue-*

aduenitns , sed etiam si a nobis concipiatur vt homo factus. Idem; *Non alienus est a Dei gloria Spiritus , ex ineffabili ore ineffabiliter progrediens .*

Idem; *Spiritus nihil in se adscititium habet , sed ab æterno omnia possidet vti Spiritus Dei & ex eo apparens .*

Magnus Basilius. *Spiritus sanctus nihil habet in se adscititium, sed ab æterno omnia possidet vti Spiritus Dei ex eo apparens .*

Magnus Athanasius Oratione prima contra Arianos , quæ incipit; *Hæreses quæcunque veritatem apprehenderũt, insaniam sibi*; Multis additis interiectisque, subdit; *Discipulis vero deitatem & magnitudinem suam ostentans, non minorẽ semetipsum Spiritu , sed maiorem & æqualem denotans , elargiebatur Spiritum, aiebatq; Ego illum mittam , & ille me glorificabit , & quæcunque audiet loquetur .* Et post nonnulla alia, Quomodo Pater sit maior Filio explanans , subdit; *Maiorem seipso Dominus Patrem dixit, non magnitudine, aut tempore, sed propter ex ipso Patre generationem.* Hoc itaque qui accurate considerauerit , probe intelliget , maiorem Spiritu Filium pronunciasse, propter Spiritus per Filium existentiam.

τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, ἔτι που μόνον ἢ λόγος ἐστὶ προφηνὼς ἐκ πατρὸς, ἀλλ' εἰ καὶ νοοῖτο καθ' ὑμᾶς ἀνθρωπος γεγονώς.

Ὁ αὐτὸς. Οὐ γὰρ ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ ἀρρήτου στόματος ἀρρήτως προφηνός.

Ὁ μέγας Βασίλειος. Τὸ πνεῦμα οὐδὲν ἔχον ἐστὶν ἐπίκτητον ἑαυτῷ, ἀλλ' ἀϊδίως πάντα ἔχει ὡς πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ προφηνός.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ Λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή. Αἱ μὲν αἱρέσεις, ὅσαι τῆς ἀληθείας ἀπεσχίσθησαν, μανίαν ἑαυταῖς, μετὰ πολλὰ πάνυ, φησίν. Τοῖς δὲ μαθηταῖς ὁ Κύριος τὴν θεότητα καὶ μεγαλειότητα δεικνὺς ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ πνεῦμα καὶ ἔλεγεν, ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω, κἀκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἀκούσει λαλήσει. Καὶ μετά τινα. Πῶς ἐστὶν ὁ πατὴρ μείζων τοῦ υἱοῦ ἐξηγούμενος ἔφη. Μείζονα ἑαυτοῦ τὸν πατέρα ὁ Κύριος εἶπεν, οὐ μεγέθει τινὶ, οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς γέννησιν. τοῦτο γοῦν τοῖς θέλουσι σκοπεῖν ἀκριβῶς παρέστησε, διὰ τοῦτο μείζονα καὶ τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν ῥηθῆναι, διὰ τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν.

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν τῇ πρὸς τὰς Κανονικὰς Ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή.

Magnus Basilius Epistola ad Canonicas, quæ incipit; *Quantum*

Ὅσον ἠνίασεν ἡμᾶς πρότερον φήμη λυπηρὰ ταῖς ἀκοαῖς ἡμῶν περιηχήσασα, φησίν. Ἐπεὶ γοῦν ἐστιν ἄναρχον φῶς ὁ πατὴρ, γεννητὸν δὲ φῶς ὁ υἱὸς, φῶς δὲ καὶ φῶς ἑκάτερον ὁμοούσιον, εἴποιεν ἂν δικαίως, ἵνα τὸ τῆς φύσεως ὁμότιμον παραστήσωσιν. οὐ γὰρ τὰ ἀδελφὰ ἀλλήλοις ὁμοούσια λέγεται, ὅπερ τινὲς ὑπειλήφασιν, ἀλλ' ὅταν καὶ τὸ αἴτιον, καὶ τὸ ἐκ τοῦ αἰτίου, τὴν ὕπαρξιν ἔχον, τῆς αὐτῆς ὑπάρχῃ φύσεως, ὁμοούσια λέγεται.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ η'. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων φησι, Διὰ τοῦτο, φησὶν, ὁ Κύριος πρὸς τὸν πατέρα, τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστιν, ὡς ἐπ' αὐτὸν τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων ἀναγομένης, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, ὡς ἐκεῖθεν αὐτῷ τῆς αἰτίας τοῦ δημιουργεῖν καθηκούσης. ὧν δὲ ἡ δύναμις ἴση, ἴση πάντως καὶ ἡ ἐνέργεια. Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, καὶ οὕτω πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Καὶ μετά τινα. Τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν πατέρα, οὔτε ἀτελῆ τοῦ πατρὸς τὴν δημιουργίαν συνίστησιν, οὔτε ἄτονον τοῦ υἱοῦ παραδηλοῖ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸ ἡνωμένον τοῦ θελήματος παρίστησιν, ὥστε ἡ δι' υἱοῦ φωνὴ, προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει, οὐκ ἐπὶ κατηγορίᾳ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου παραλαμβάνεται.

Πρὸς τὸ ἐξ ἑτέρας Οὐσίας, ἢ Ὑποστάσεως.

Ὁ ἅγιος Σωφρόνιος Πατριάρ-

tum nos tristis rumor, aures nostras circumsonans. Quandoquidem est ergo Pater lumen sine principio: lumen vero genitum Filius: lumen & lumen alteruter: homousion dixerunt nō incongrue, vt naturæ æqualem dignitatem demonstrarent. Non enim quæ ad inuicem sunt cognata, sunt ad inuicem homousia, id quod non nemo existimauit, sed tum cum & causa & causatum eiusdem per omnia naturæ participant, dicuntur esse homousia.

Idem Capite 8. ad Amphilochium; *Ideo dicit Dominus, omnia mea tua sunt, tanquam ad ipsum origo rerum conditarum referenda sit, & tua mea, quod ipsi a Patre condendi auctoritas prouenit. Quorum enim æqualis est potentia, horum æqualis est, & operatio. Christus siquidem Dei virtus est, & Dei sapientia, & sic omnia per ipsum facta sunt.* Et paucis annexis; *Patrem per Filium creare neque imperfectam Patris creationem commonstrat, neque Filij imbellem operationem connotat, sed voluntatis coniunctionem exprimit. Quare dictio per Filium primaria causæ confessionem habet, non in defectu causæ conditricis assumitur.*

Ad illud quod dicitur, ex aliena essentia & hypostasi.

S. Sophronius Patriarcha Hierosolymitanus; *Credo igitur, Beati,*

Beati, secundum quod a principio credidi, in vnum Deum Patrem omnipotentē sine principio penitus & sempiternum, omnium visibiliū atque inuisibilium factorum. Et in vnum Dominum Iesum Christum Filium Dei vnigenitum, qui sempiterne, & impatibiliter ex ipso natus est Deo & Patre. Et non aliud principium, quam Patrem agnoscentem; sed nec aliunde quam ex Patre ipsam substantiam habet, lumen de lumine consubstantiale, Deum verum de Deo vero consempiternum. Et in vnum Spiritum sanctum, qui sempiterne de Deo Patre procedit, & lumen & Deum ipsum agnoscendum, vere Patri & Filio consempiternum.

Magnus Basilius in Antigrapho ab eodem editæ Fidei; cuius illud est principium; *Tam illi, qui alia hactenus fidei confessione præoccupati*, ait. *Nonnulli ex iis qui impietatem Sabellij Libyci sectantur, hypostasim siue subsistentiam & essentiam idem esse arbitrati, illinc argumenta ad tuendam blasphemiam suam trahunt, quod in ea fide ita scriptum est. Si vero quisquam ex alia essentia, vel subsistentia Filium esse dixerit, hunc anathemate reiicit Catholica & Apostolica Ecclesia. Non enim idem esse dixerunt Patres illi essentiam, & subsistentiam. Si enim voces istæ vnam*

χῆς Ἱεροσολύμων, Πιστεύω τοίνυν μακάριοι, καθάπερ ἀρχῆθεν πεπίστευκα, εἰς ἕνα Θεὸν παντοκράτορα, ἄναρχον παντελῶς καὶ ἀΐδιον, πάντων ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητήν, καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἀϊδίως καὶ ἀπαθῶς ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ οὐκ ἄλλην ἀρχήν, ἢ τὸν πατέρα γινώσκοντα, ἀλλ' οὐδὲ ἀλλαχόθεν ποθὲν, ἢ ἐκ τοῦ πατρὸς τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα, φῶς ἐκ φωτὸς ὁμοούσιον. Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, συναΐδιον. καὶ εἰς ἓν πνεῦμα ἅγιον, τὸ ἀϊδίως ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ φῶς καὶ αὐτὸ γνωριζόμενον, καὶ ὂν ἀληθῶς πατρὶ καὶ υἱῷ, συναΐδιον.

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν τῷ Ἀντιγράφῳ τῆς ὑπαγορευθείσης παρ' αὐτοῦ πίστεως, οὗ ἡ ἀρχή. Τοὺς μὲν προληφθέντας ἑτέρᾳ πίστεως ὁμολογίᾳ, φησί. Τινὲς δὲ τῶν ἀπὸ τῆς δυσσεβείας τοῦ Λίβυος Σαβελλίου ὑπόστασιν, καὶ οὐσίαν ταὐτὸν εἶναι ὑπολαμβάνοντες, ἐκεῖθεν ἕλκουσι τὰς ἀφορμὰς, πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς ἑαυτῶν βλασφημίας, ἐκ τοῦ ἐγγεγράφθαι τῇ πίστει. ὅτι ἐὰν δέ τις λέγῃ ἐξ ἑτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως τὸν υἱὸν, τοῦτον ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. οὐ γὰρ ταὐτὸν εἶπον ἐκεῖ οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν. εἰ γὰρ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐδήλουν ἔννοιαν αἱ φωναὶ, τίς χρεία ἦν ἑκατέρων; ἀλλὰ δῆλον

ὅτι ὡς τὴν μὲν, ἀρνουμένων τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ πατρὸς, τὴν δὲ λεγόντων οὔτε ἐκ τῆς οὐσίας, οὔτε ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλ' ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως, οὕτως ἀμφότερα ὡς ἀλλότρια τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος ἀπηγόρευσαν. ἐπεὶ ὅπου γε τὸ ἑαυτῶν ἐδήλουν φρόνημα, εἶπον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, οὐκέτι προσθέντες καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ὥστε ἐκεῖνο μὲν ἐπ' ἀθετήσει κεῖται τοῦ πονηροῦ φρονήματος, τοῦτο δὲ φανέρωσιν ἔχει τοῦ σωτηρίου δόγματος.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Γρηγόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, ὅτι ἡ οὐσία καὶ ὑπόστασις οὐ ταυτόν ἐστι, καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος Θεολογία. ἡ δὲ ἀρχὴ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ πολλοὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ζητοῦντές φασι. ζητοῦντες δὲ εἰ ἐκ μόνου τοῦ ἁγίου πνεύματος ἡ τῶν ἀγαθῶν χορηγία τὴν ἀρχὴν λαμβάνουσα οὕτω παραγίνεται τοῖς ἀξίοις, πάλιν ὑπὸ τῆς γραφῆς ὁδηγούμεθα εἰς τὸ τῆς χορηγίας τῶν ἀγαθῶν τῶν διὰ τοῦ πνεύματος ἡμῖν ἐνεργουμένων, ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι πιστεύειν. πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι παρὰ τῆς θείας γραφῆς ἐδιδάχθημεν, ὅταν τοίνυν καὶ πρὸς ἐκείνην ὑψωθῶμεν τὴν ἔννοιαν, πάλιν ὑπὸ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς διδασκόμεθα, ὅτι δι' ἐκείνης μὲν πάντα τῆς

vnam & eandem significationem haberent, quid alterutrum ponere opus fuisset? Sed liquet ideo positas, quod cum alij quidem Filium esse ex Patris essentia negarent, alij vero & ipsi non esse, ex Patris essentia dicerent Filium, sed ex alia quoque esse subsistentia quadem, ita ipsi vtranque opinionem tanquam alienam a sensu Ecclesiastico reiecerunt. Alioqui vbi mentem suam simpliciter declararunt, ex Patris essentia Filium esse dixerunt, nec adiecerunt ex illius hypostasi. Itaque illud quidem ad reprobandum malum sensum positum est, hoc vero declarationẽ habet salutaris dogmatis.

Idem ad Gregorium Fratrem Epistola, de differentia essentiæ & hypostasis, non esse eadem, & de sancta Trinitate Theologia, quæ incipit; *Cum multi in mysticis dogmatibus. Quærentes vero an ita dignis adsit bonorum suppeditatio, vt quæ ex solo Spiritu sancto sumat initium, iterum per Scripturam ducimur, & instruimur, vt suppeditationis eorum bonorum, quæ Spiritus sanctus in nobis operatur, auctorem & causam vnigenitum Deum esse credamus. Per sacram enim scripturam edocti sumus, per ipsum facta esse, & in ipsum consistere omnia. Quando igitur ad illam cogitationem subuehimur, iterum diuinitus inspiratæ scripturæ veluti manuductione introducti perdocemur, quod per illam quidem*

potentiam ex eo quod non est ad hoc ut sint, producuntur omnia: non tamen ex illa quidem absque principio producuntur: sed quod sit potentia quædam ingenita, & sine principio subsistens, quæ causa sit ei causæ per quam omnia facta sunt. Ex Patre nanque est Filius per quem sunt omnia, cum quo simili Spiritus sanctus semper indiuulse consideratur, & coniungitur.

Idem quarto aduersus Eunomium libro; *Non ideo tamen, quia hic Apostolus primum Spiritus mentionem facit, postmodum Filij, tum demum Dei & Patris, existimandum est, vel minimum inuersum ordinē fuisse, ex nostra siquidem habitudine principium sumpsit. Nanq; cum dona accipimus, primum distribuenti contra imus, deinceps mente concipimus mittentem; Tandem cogitatione complectimur fontem, & causam bonorum.*

Magnus Athanasius in Orthodoxi & Anomœi Colloquio ait; *Causa est Dei natura & Filij & Spiritus sancti, & creationis vniuersæ.* Et paucis additis; *Non autem causa est Dei ingenitum geniti: Neque enim non generari Deum essentiarum causa est; sed essentia essentiarum causa.*

δυνάμεως, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγεται, οὐ μὴν οὐδὲ ἐξ ἐκείνης ἀνάρχως, ἀλλά τις ἐστὶ δύναμις ἀγεννήτως καὶ ἀνάρχως ὑφεστῶσα, ἥ τις ἐστὶν αἰτία τῆς ἁπάντων τῶν ὄντων αἰτίας. ἐκ γὰρ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς δι' οὗ τὰ πάντα, ᾧ πάντως τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀχωρίστως συνεπινοεῖται.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δ'. τῶν κατ' Εὐνομίου, φησίν. Οὐ μὴν ἐπειδὴ πρῶτον ἐνταῦθα τοῦ πνεύματος ὁ Ἀπόστολος ἐπεμνήσθη, καὶ δεύτερον τοῦ υἱοῦ, καὶ τρίτον τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἤδη χρὴ καθόλου νομίζειν, ἀντεστράφθαι τὴν τάξιν, ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας σχέσεως τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν, ἐπειδὴ ὑποδεχόμενοι τὰ δῶρα, πρώτῳ ἐντυγχάνομεν τῷ διανέμοντι, εἶτα ἐννοοῦμεν τὸν ἀποστείλαντα, εἶτα ἄγομεν τὴν ἐνθύμησιν ἐπὶ τὴν πηγὴν καὶ αἰτίαν τῶν ἀγαθῶν.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ ἐκτεθείσῃ Διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Ἀνομοίου, φησίν. Αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ τῆς κτίσεως πάσης. Καὶ μετ' ὀλίγα. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦ Θεοῦ ἀγέννητον αἴτιον τοῦ γεννητοῦ, οὐ γὰρ τὸ μὴ γεννᾶσθαι τὸν Θεὸν, τῶν οὐσιῶν αἴτιον, ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, φησιν. Πᾶν

Sanctus Cyrillus Expositione in Ioannem in illud; *Descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam,* ait; *Genus etenim omne*

πᾶν εἶδος ἀρετῆς, πηγὴν ὥσπερ τινὰ καὶ ῥίζαν ἔχει τὴν ἀνωτάτω πάντων οὐσίαν.

omne virtutis veluti fontem aliquem & originem habet supremam rerum omnium essentiam.

Ὁ μέγας Βασίλειος περὶ τὰ τέλη τοῦ β΄. τῶν κατ᾽ Εὐνομίου λόγων αὐτοῦ, φησίν. Τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον, πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. ὥστε κἂν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου πιστεύωμεν ἀλλὰ τὸ πάντων αἴτιον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὅλων, οὐκ ἀφαιρούμεθα.

Magnus Basilius circa finem secundi aduersus Eunomium Antirrhetici. *Quod a Filio factum asseritur ad primam causam refertur; adeo vt licet omnia producta esse a Deo Verbo credamus, nihilominus rerum omnium Deum causam esse non inficiamur.*

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ἐν τῷ λόγῳ, τῷ εἰς τὸν κατάπλουν τῶν Αἰγυπτίων, οὗ ἡ ἀρχὴ, Τοὺς ἀπ᾽ Αἰγύπτου προσφθέγξομαι, φησίν. Θεὸς γὰρ ἐν τρισὶ τοῖς μεγίστοις ἵσταται, αἰτίῳ, καὶ δημιουργῷ, καὶ τελειοποιῷ, τῷ πατρὶ λέγω, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ ἐστι, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, πάντα δὲ ὅσα τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος, πλὴν τῆς υἱότητος, καὶ τῶν ὅσα σωματικῶς περὶ αὐτοῦ λέγεται διὰ τὸν ἐμὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν.

Gregorius Theologus in Aegyptiorum aduentum, Oratione, quæ incipit; *Eos qui ab Aegypto venerunt, salutabo*, dicit; *Deus in tribus maximis consistit, in causa, in opificio, in perfectione, hocest in Patre, & Filio, & Spiritu sancto.* Et post pauca; *Quidquid habet Pater, idem excepta gignendi ratione Filij est; quidquid item Filius habet, idem quoque Spiritus sancti est, si filiationem, eaque omnia exceperis, quæ corporea ratione de eo prædicantur, propter me hominem, meamque salutem.*

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν τῷ ιϛ΄. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον, καὶ μηδεὶς οἰέσθω με τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις, ἢ ἀτελῆ φάσκειν τοῦ υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν, ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, διὰ υἱοῦ ἐνεργοῦσα καὶ τελειοῦσα ἐν πνεύματι.

Magnus Basilius in Capite 16. ad Amphilochium; *Et nemo me credat, tres originales substantias ponere, aut Filij operationem imperfectam esse. Principium enim eorum quæ fiunt, vnum est per Filium condens, per Spiritum sanctum perficiens.*

EPIGRAPHE XII.

CVM nonnulli audientes Spiritum ex essentia Filij esse, contendant, aliud esse ex essentia, & aliud ex hypostasi, cum non possint intelligere Filij appellationem nomen esse hypostaticum, & dicentem ex essentia Filij, totum innuere Filium, essentiam nempe in sua hypostasi, ad clarissimam absurdæ huiusce opinionis refutationem, recollecta sunt hæc scripto mandata testimonia, quæ palam indicāt ex essentia Patris Filium generari. Cum enim inconfesso sit, vnam esse ex Patre Filij generationem, quod discrimen esse poterit inter illud ex essentia, & illud ex hypostasi? Nisi quis aperte in Deum iniurius, velit asserere, aliam ex Patris essentia generationem Filij, & aliam ex hypostasi. His præterea adnectuntur ad eandem sententiam confirmandam, & alia testimonia astruentia, perfectam essentiam, & perfectum Deum Patrem dici, & perfectam essentiam Filiū, & perfectam essentiam Spiritum sanctum.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ιβ'.

Ἐπειδὴ ἀκούοντές τινες τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ, λέγουσιν ἄλλο εἶναι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, μὴ δυνάμενοι συνιδεῖν, ὡς τὸ υἱὸς ὄνομα ὑποστατικόν ἐστιν ὄνομα, καὶ ὁ λέγων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ ὅλον δηλοῖ τὸν υἱὸν, οὐσίαν δηλαδὴ ἐνυπόστατον, εἰς λαμπρὸν ἔλεγχον τῆς ἀτόπου αὐτῶν ἐπινοίας, συνελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις αἱ δηλοῦσαι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, τὸν υἱὸν γεννᾶσθαι. ὡμολογημένου γὰρ μίαν εἶναι τὴν ἐκ πατρὸς γέννησιν τοῦ υἱοῦ, πῶς ἐστι διαφέρειν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, εἰ μή τις βλασφημῶν προδήλως, ἐθέλει λέγειν, ἄλλην μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς γέννησιν τοῦ υἱοῦ, ἄλλην δὲ ἐκ τῆς ὑποστάσεως. προστίθενται δὲ ταῖς τοιαύταις χρήσεσιν εἰς συγκρότησιν τῆς αὐτῆς ἐννοίας καὶ χρήσεις ἕτεραι δηλοῦσαι τελείαν οὐσίαν καὶ τέλειον Θεὸν λέγεσθαι τὸν πατέρα, καὶ τελείαν οὐσίαν τὸν υἱὸν, καὶ τελείαν οὐσίαν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον,

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἄρειον Διαλέξει τῇ γενομένῃ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν Συνόδῳ, ἧς ἡ ἀρχή. Τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ ἀπῄειν προσεληλυθὼς σὺν τοῖς φιλτάτοις μου ἀ-

Magnus Athanasius in Disputatione in Nicæno Concilio contra Arium, cuius principium est; *Dei prouidentia abibam comitatus clarissimis meis Fratribus ad desideratos mibi Christi amicos*

ἀδελφοῖς πρὸς τὸν ἐμοὶ περὶ θουμένοις τοῦ Χριστοῦ δούλοις, φησίν. Οὐκοῦν ὁ Θεὸς λέγων πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν διὰ τοῦ Προφήτου, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, σημαίνει τὴν ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας γέννησιν τοῦ υἱοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα, Δι' οὐδὲν ἕτερον γαστέρα, ὀνομάζει, ἢ ἵνα παραστήσῃ αὐτὸν τὸν υἱὸν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γεγεννῆσθαι. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ὅταν οὖν φάσκῃ ἡ γραφὴ, ἐκ γαστρὸς γεγεννῆσθαι τὸν υἱὸν, τὴν ἐκ τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως γνησιότητα τοῦ υἱοῦ σημαίνει. Καὶ μετ' ὀλίγα, Τὸν οὖν υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς γεννηθέντα μανθάνομεν.

Ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τῇ ἀπὸ τῆς Συνόδου τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πρὸς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίαν, ἧς ἡ ἀρχή. Πᾶσι μὲν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθοῦσιν ἐξ ἐπαρχιῶν διαφόρων, εὕρηται ταῦτα. Οἱ γὰρ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίσαντες γινώσκοντές εἰσι, μὴ κτίσμα, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γέννημα εἶναι τὸν λόγον, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς ἀρχὴν καὶ ῥίζαν καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ υἱοῦ. Καὶ μετά τινα ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ. Ὅθεν εἰ ἦν ἐκ μετουσίας ὁ υἱὸς, καὶ μὴ ἐξ αὐτοῦ οὐσιώδης θεότης καὶ εἰκὼν τοῦ πατρὸς, οὐκ ἂν ἐθεοποίησε θεοποιούμενος καὶ αὐτός.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῷ Λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή. Καλῶς ἐποίησας δηλώσας μοι τὴν γενομένην παρ' αὐτοῦ ζήτησιν, φησὶ περὶ τοῦ υἱοῦ. Οὐκ ἂν εἴη ὁ αὐτὸς υἱὸς καὶ κτίσμα, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἔξωθεν τοῦ Θεοῦ ἡ οὐσία αὐτοῦ.

amicos, habet; *Itaque Deus dicens ad proprium Filium per Prophetam, Ex utero ante Luciferum genui te, ex paterna essentia generationem Filij notat*. Et paucis interiectis; *Nulla alia de causa uterum nominat, nisi ut ostendat ipsum Filium ex Patris essentia genitum fuisse*. Et post pauca; *Cum igitur scriptura dicit, ex utero generatum fuisse Filium, ex diuina hypostasi Filij proprietatem denotat*. Itemque; *Filium ex essentia Dei & Patris generatum accepimus*.

Idem Epistola ex Synodo Hierosolymitana ad Alexandrinam Ecclesiam, cuius principium: *Omnibus quidem nobis, qui in unum conuenimus ex diuersis Diœcesibus*, habentur hæc; *Qui enim Arianam Hæresim anathematizarunt, agnoscunt non creaturam, sed ex essentia fœtum esse Verbum, & essentiam Patris principium, & radicem, & fontem esse Filij*. Et post nonnulla in eadem Epistola; *Unde si esset ex participatione Filius, & non ex ipso essentialis Deitas & imago Patris, nunquam deificasset, deificatus & ipse*.

Magnus Athanasius Oratione, quæ incipit; *Recte fecisti mihi significans factum a te quæsitum*, hæc habet; *Non erit idem Filius & creatura, ne ex Deo &*

 extra

extra Deum essentia illius reputaretur. Et multis interiectis; *Non extranea est, & aduentitia Filij essentia; neque ex ijs, quæ non sunt, introducta, sed ex Patris essentia orta est, quemadmodum luminis splendor, & aquæ vapor*.

Idem in Orthodoxi & Anomœi Colloquio. *Neque enim non generari substantiarum causa est, sed substantia substantiarum causa*.

Damascenus in 13. Capite de diuinis nominibus, cuius principium; *Deus incomprehensibilis cum sit*, ait. *Cum enim intellectu apprehendero vnam ex hypostasibus, perfectum Deum illam noui, perfectam essentiam*.

Magnus Basilius secundo aduersus Eunomium Antirrhetico. *Donec vero silentium seruant haud ignorant se substantiam vnigeniti seculis postponere*.

Idem capite 18. ad Amphilochium; *Ex Deo esse dicitur non quemadmodum reliqua omnia dicuntur ex Deo esse, sed tanquam ex Deo proueniens, non per generationem vti Filius, sed vt spiritus oris eius. Omnino tamen nec os membrum est, nec flatus resolubilis spiritus, sed & os dicitur prout Deo conuenit, & Spiritus essentia vitæ, sanctificationis Domina*.

Gregorius Theologus Oratione, quæ incipit; *Heri splendidam Luminum diem*, inquit; *Tu generationem metuis, ne quid patiatur*

νομίζηται. Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ Λόγῳ, Οὐκ ἔξωθέν τις ἐστὶν ἐφελκυσθεῖσα ἡ τοῦ υἱοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπεισήχθη, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ὡς ὕδατος ἀτμίς.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ Ὀρθοδόξου καὶ Ἀνομοίου Διαλέξει φησίν. Οὐ γὰρ τὸ μὴ γεννᾶσθαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἴτιον, ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία.

Ὁ Δαμασκηνὸς, ἐν τῷ ιγ'. Κεφαλαίῳ τοῦ περὶ θείων ὀνομάτων, οὗ ἡ ἀρχή. Τὸ θεῖον ἀκατάληπτον, φησίν. Ὅταν γὰρ νοήσω μίαν τῶν ὑποστάσεων, τέλειον Θεὸν αὐτὴν οἶδα, τελείαν οὐσίαν.

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν τῷ β'. τῶν κατ' Εὐνομίου, φησίν. Ἕως δ' ἂν σιωπῶσι, μὴ λανθανέτωσαν δευτέραν αἰώνων τὴν τοῦ μονογενοῦς οὐσίαν τιθέμενοι.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ιη'. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον. Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθὸν, οὐ γεννητῶς, ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. πάντως δὲ οὔτε στόμα μέλος, οὔτε πνοὴ λυομένη τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ στόμα θεοπρεπῶς καὶ τὸ πνεῦμα οὐσία ζωῆς ἁγιασμοῦ κυρία.

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ἐν τῷ Λόγῳ τῷ, Χθὲς τῇ λαμπρᾷ τῶν φώτων ἡμέρᾳ, φησί. Φοβῇ σὺ γέννη-

σιν, ἵνα μή τι πάθῃ Θεὸς ὁ μὴ πάσχων, ἐγὼ φοβοῦμαι τὴν κτίσιν, ἵνα μὴ Θεὸν ἀπολέσω διὰ τῆς ὕβρεως, καὶ τῆς ἀδίκου κατατομῆς, ἢ τὸν υἱὸν τέμνων ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἢ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τὴν οὐσίαν τοῦ πνεύματος.

patiatur Deus qui ab omni perpessione alienus est. Ego contra creationem metuo, ne per contumeliam & iniquam sectionem Deus mihi pereat, si vel Filium a Patre, vel Spiritus essentiam a Filio distraxero.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ. ιγ΄.

Ἐπειδὴ εἰσί τινες ἀποτολμῶντες λέγειν τὸ ἀναβλύζειν καὶ προϊέναι καὶ ἐκλάμπειν καὶ πεφηνέναι ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα μὴ δηλοῦν τὸ οὐσιωδῶς καὶ ἐνυποστάτως ὑπάρχειν αὐτὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων διαδομήν, εἰς ἔλεγχον τῆς τοιαύτης ἐννοίας ἐξελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις αἱ δηλοῦσαι ἀναβλύζειν καὶ ἐκλάμπειν καὶ πεφηνέναι τὸν υἱὸν ἐκ πατρός. Οὐ γὰρ δή τις ἐρεῖ, ὡς οὐχ ὁ υἱός ἐστιν ὁ ἀναβλύζων, καὶ ἐκλάμπων, καὶ πεφηνὼς ἐκ πατρὸς οὐσιωδῶς καὶ ἐνυποστάτως, ἀλλὰ τὰ χαρίσματα τοῦ υἱοῦ.

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν β΄. τῶν Ἀντιρρητικῶν. Κοινὴ πρόσληψις πᾶσιν ὁμοίως Χριστιανοῖς ὑπάρχει, περὶ τοῦ φῶς εἶναι τὸν υἱὸν, γεννητὸν, ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἀπολάμψαντα. Καὶ πάλιν. Ἀγαθοῦ μὲν πατρὸς, ἀγαθὸς υἱὸς, φωτὸς δὲ τοῦ ἀγεννήτου, φῶς ἐξέλαμψε τὸ ἀΐδιον.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ διαφορᾶς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως. Ὁ δὲ υἱὸς μόνος

EPIGRAPHE XIII.

CVM sint, nonnulli, qui audent dicere, emanare, & progredi, & effulgere, & apparere ex Filio Spiritum non indicare illũ esse substantialiter & in sua hypostasi ex Filio, sed spiritualium donorum ex ipso distributionem, ad huiusce sententię refutationem selecta sunt hæc scripto tradita testimonia, quæ plane innuunt emanare, effulgere, & apparere Filium ex Patre: Neque enim quispiam asseruerit, non Filium esse qui emanat, & effulget, & apparet ex Patre essentialiter, & in sua hypostasi, sed munera & dona Filij.

Magnus Basilius in secundo Antirrhetico; *Communis est omnibus pariter Christianis opinio, Filium esse lucem genitam ex ingenita luce resplendentem*. Et rursus. *Boni quidem Patris bonus Filius, ingeniti vero luminis lumen effulsit sempiternum.*

Idem de differentia essentiæ & hypostasis; *Filius solus vnigenitus ex ingenito lumine relucens*

nullam prorsus notionum communicationem secundum proprietatem suam, tam cum Patre, quam cum Spiritu sancto habet.

Sanctus Cyrillus in vno ex Capitibus de æternitate Filij, quod incipit; *Fons sapientiæ & vitæ vocatur & est Deus*, inquit; *Erat autem genitori coæternus Filius, veluti a quodam fonte paterna essentia exiliens.* Et in alio; *Quemadmodum Pater absque principio est, ita & quod ex essentia illius progreditur Verbum absque principio est.* Et in alio; *Ex essentia Patris progrediens Verbum.* Et in alio; *Qui ex ipso progreditur absque tempore Filius;* Et in alio; *Qui vero super omnia ascendit Deus ex semetipso Filium inseparabiliter educens.* Et in alio; *Pater ex semetipso Filium inseparabiliter & indiuise emisit.* Et in alio; *Sic & Filius Dei indiuise ex Patre promanans character est æternitatis illius;* Et in alio; *Quemadmodum Spiritus sanctus, cum varijs modis sua munera elargitur, circa essentiam nullam subit diuisionem, ita & generatiuam Dei essentiam, nemo dummodo sano pectore sapiat, aut diuisionem, aut defluxum aliquem subijsse asseruerit, cum vnum & solum ex semetipsa Filium emisit.* Et in alio; *Quidquid est in existentia Filij ex pa-*

μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἐκλάμψας οὐδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων τῆς κοινωνίας ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, ἢ πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν ἑνὶ τῶν Κεφαλαίων τοῦ περὶ τῆς ἀϊδιότητος τοῦ υἱοῦ, οὗ ἡ ἀρχή. Πηγὴ σοφίας καὶ ζωῆς καλεῖται καὶ ἔστιν ὁ Θεὸς, φησίν. Ἦν ἄρα τῷ γεννήσαντι συναΐδιος ὁ υἱὸς ὥσπερ ἀπό τινος πηγῆς τῆς πατρικῆς ἀναβλύζων οὐσίας. Καὶ ἐν ἄλλῳ Κεφαλαίῳ. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς προελθὼν, πατέρα ἀϊδίως ἔδειξε τὸν γεννήσαντα. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὥσπερ ὁ πατὴρ ἄναρχος, οὕτω καὶ ὁ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθὼν λόγος ἄναρχος. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὁ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας προελθὼν λόγος. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὁ ἐξ αὐτοῦ προελθὼν ἀχρόνως υἱός. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Τὸν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας προελθόντα υἱόν. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὁ δὲ ἄνω πάντων ἀναβεβηκὼς Θεὸς ἐκλάμψας ἀμερίστως ἐξ αὐτοῦ τὸν υἱόν. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὁ πατὴρ ἐξέλαμψεν ἐξ ἑαυτοῦ τὸν υἱὸν ἀμερίστως καὶ ἀδιαστάτως. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Οὕτω καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀμερίστως ἐκ πατρὸς προελθὼν, χαρακτήρ ἐστι τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὥσπερ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ μερισμὸν ὑπομένει περὶ τὴν οὐσίαν διαφόροις ἐκπέμπον ἑαυτὸ ἐν τοῖς χαρίσμασι τρόποις, οὕτω καὶ τὴν γεννητικὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἄν τις τῶν εὖ φρονούντων ἀδικεῖσθαι φήσειεν, ἢ μερισμὸν, ἢ ἀπόρροιάν τι-

ternus

να παθεῖν, ἕνα καὶ μόνον ἐξ ἑαυτῆς ἐκλάμψασαν υἱόν. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Σύμπαν τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας περιέχει. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ποῖον γὰρ πάθος περὶ τὸν ἥλιον ὁρᾶται γινόμενον, ὅτι τίκτει τὸ φῶς; ποῖος συμβαίνει περὶ τὸ πῦρ μερισμὸς, ὅταν ἐκπέμπει τὸν ἐξ αὐτοῦ φωτισμόν; εἰ δὲ ταῦτα γεννᾷ μὲν ἀμερίστως, ἐκπέμπει δὲ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀπαθῶς, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ τούτων ποιητὴς τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἐκπέμπει τὸ ἀπαύγασμα.

Ὁ Στουδίτης ἔν τινι τῶν Ἀναβαθμῶν, φησίν. Ὁ πατὴρ γὰρ ἄναρχος, ἐξ οὗ ἔφυ ὁ υἱὸς ἀχρόνως, καὶ τὸ πνεῦμα σύνθρονον, σύμμορφον ἐκ πατρὸς συνεκλάμψαν.

Ὁ Δαμασκηνός. Σὺ Μήτηρ Θεοῦ ἀσυνδυάστως γεννήσασα τοῦ ἐξ ἀκηράτου πατρὸς ἐκλάμψαντος.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῷ πρὸς Οὐαλεριανὸν Ἐπίσκοπον Λόγῳ, φησίν. Ἅγιος γὰρ ὢν κατὰ φύσιν, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ πατὴρ ὁ ἐξ αὐτοῦ πεφηνὼς υἱὸς μονογενὴς ἡγιάσθαι λέγεται παρὰ τοῦ πατρὸς, καθὸ πέφηνεν ἄνθρωπος.

Ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ. Τὸν Θεοῦ μεσίτην καὶ ἀνθρώπων κατὰ τὰς Γραφὰς συγκεῖσθαι φαμὲν ἔκ τε τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος, τελείως ἐχούσης κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, καὶ ἐκ τοῦ πεφηνότος ἐκ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν υἱοῦ, τουτέστι τοῦ μονογενοῦς. Καὶ πάλιν. Ἴδιον ἐστι

terna essentia promanat. Et in alio; *Quæ enim affectio siue passio circa solem concipitur, cum lumen generat? Quæ cõtingit circa ignem diuisio, cum illuminationem, quæ ex eo est, emittit? Quodsi hæc generãt quidem indiuise, & absque vlla passione, quæ ex se sunt, emittunt, annon multo magis eorum opifex suæ ipsius naturæ fulgorem emiserit?*

Studita in vno ex Gradualibus habet; *Pater enim absque principio est, ex quo generatus est Filius absque tempore, & Spiritus eiusdem throni, & eiusdem essentiæ, qui ex Patre simul eluxit.*

Damascenus; *Tu Mater Dei absque vlla coniunctione effecta es illius, qui ex incorruptibili Patre eluxit.*

Sanctus Cyrillus Oratione ad Valerianum Episcopum, ait; *Nam cum Sanctus sit secundum naturam quemadmodum & Pater, qui ex eo oritur vnigenitus Filius, sanctificari dicitur a Patre, qua homo est.*

Idem; *Christum Dei & hominum mediatorem secundum Scripturas componi dicimus ex nostra humanitate, perfecte admodum se habente secundum propriam rationem, & ex Filio qui ex Deo secundum naturam ortum habuit, hoc est vnigenito.* Et itetum; *Proprius est Spiritus Filij, non solum qua Verbum est, ex Deo* *adue-*

adueniens, sed etiam si a nobis concipiatur vt homo factus. Idem; *Non alienus est a Dei gloria Spiritus, ex ineffabili ore ineffabiliter progrediens.*

Idem; *Spiritus nihil in se adscititium habet, sed ab æterno omnia possidet vti Spiritus Dei & ex eo apparens.*

Magnus Basilius. *Spiritus sanctus nihil habet in se adscititium, sed ab æterno omnia possidet vti Spiritus Dei ex eo apparens.*

Magnus Athanasius Oratione prima contra Arianos, quæ incipit; *Hæreses quæcunque veritatem apprehenderũt, insaniam sibi;* Multis additis interiectisque, subdit; *Discipulis vero deitatem & magnitudinem suam ostentans, non minorẽ semetipsum Spiritu, sed maiorem & æqualem denotans, elargiebatur Spiritum, aiebatq; Ego illum mittiam, & ille me glorificabit, & quæcunque audiet loquetur.* Et post nonnulla alia, Quomodo Pater sit maior Filio explanans, subdit; *Maiorem seipso Dominus Patrem dixit, non magnitudine, aut tempore, sed propter ex ipso Patre generationem.* Hoc itaque qui accurate considerauerit, probe intelliget, maiorem Spiritu Filium pronunciasse, propter Spiritus per Filium existentiam.

τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἔτι που μόνον ἡ λόγος ἐστὶ πεφηνὼς ἐκ πατρὸς, ἀλλ' εἰ καὶ νοοῖτο καθ' ὑμᾶς αὖθις ἐκ τῆς παρθένου γεγονώς.

Ὁ αὐτὸς. Οὐ γὰρ ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ ἀῤῥήτου στόματος ἀῤῥήτως πεφηνός.

Ὁ μέγας Βασίλειος. Τὸ πνεῦμα οὐδὲν ἔχον ἔξω ἐπίκτητον ἑαυτῷ, ἀλλ' ἀϊδίως πάντα ἔχει ὡς πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνός.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ Λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ. Αἱ μὲν αἱρέσεις, ὅσαι τῆς ἀληθείας ἀπεσχίσθησαν, μανίαν ἑαυταῖς, μετὰ πολλὰ πάνυ, φησίν. Τοῖς δὲ μαθηταῖς ὁ Κύριος τὴν θειότητα καὶ μεγαλειότητα δεικνὺς ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ πνεῦμα καὶ ἔλεγεν, ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω, κἀκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἀκούσει λαλήσει. Καὶ μετά τινα. Πῶς ἐστὶν ὁ πατὴρ μείζων τοῦ υἱοῦ ἐξηγούμενος ἔφη. Μείζονα ἑαυτοῦ τὸν πατέρα ὁ Κύριος εἶπεν, οὐ μεγέθει τινὶ, οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς γέννησιν. τοῦτο γοῦν τοῖς θέλουσι σκοπεῖν ἀκριβῶς παρέστησε, διὰ τοῦτο μείζονα καὶ τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν ῥηθῆναι, διὰ τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν.

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν τῇ πρὸς τὰς Κανονικὰς Ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ.

Magnus Basilius Epistola ad Canonicas, quæ incipit; *Quantum*

Ὅσον ἠνίασεν ἡμᾶς πρότερον φήμη λυπηρὰ τὰς ἀκοὰς ἡμῶν περιηχήσασα, φησίν. Ἐπεὶ γοῦν ἐστὶν ἄναρχον φῶς ὁ πατὴρ, γεννητὸν δὲ φῶς ὁ υἱὸς, φῶς· δὲ καὶ φῶς ἕτερον ὁμοούσιον, εἴποιεν ἂν δικαίως, ἵνα τὸ τῆς φύσεως ὁμότιμον παραστήσωσιν. οὐ γὰρ τὰ ἀδελφὰ ἀλλήλοις ὁμοούσια λέγεται, ὅπερ τινὲς ὑπειλήφασιν, ἀλλ' ὅταν καὶ τὸ αἴτιον, καὶ τὸ ἐκ τοῦ αἰτίου, τὴν ὕπαρξιν ἔχον, τῆς αὐτῆς ὑπάρχῃ φύσεως, ὁμοούσια λέγεται.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ η΄. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων φησὶ, Διὰ τοῦτο, φησὶν, ὁ Κύριος πρὸς τὸν πατέρα, τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστιν, ὡς ἐπ' αὐτὸν τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων ἀναγομένης, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, ὡς ἐκεῖθεν αὐτῷ τῆς αἰτίας τοῦ δημιουργεῖν καθηκούσης. ὧν δὲ ἡ δύναμις ἴση, ἴση πάντως καὶ ἡ ἐνέργεια. Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, καὶ οὕτω πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Καὶ μετά τινα. Τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν πατέρα, οὔτε ἀτελῆ τοῦ πατρὸς τὴν δημιουργίαν συνίστησιν, οὔτε ἄτονον τοῦ υἱοῦ παραδηλοῖ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸ ἡνωμένον τοῦ θελήματος παρίστησιν, ὥστε ἡ δι' υἱοῦ φωνὴ, προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει, οὐκ ἐπὶ κατηγορίᾳ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου παραλαμβάνεται.

Πρὸς τὸ ἐξ ἑτέρας Οὐσίας, ἢ Ὑποστάσεως.

Ὁ ἅγιος Σωφρόνιος Πατριάρ-

tum nos tristis rumor, aures nostras circumsonans. Quandoquidem est ergo Pater lumen sine principio: lumen vero genitum Filius: lumen & lumen alteruter: homousion dixerunt nõ incongrue, vt naturæ æqualem dignitatem demonstrarent. Non enim quæ ad inuicem sunt cognata, sunt ad inuicem homousia, id quod non nemo existimauit, sed tum cum & causa & causatum eiusdem per omnia naturæ participant, dicuntur esse homousia.

Idem Capite 8. ad Amphilochium; *Ideo dicit Dominus, omnia mea tua sunt, tanquam ad ipsum origo rerum conditarum referenda sit, & tua mea, quod ipsi a Patre condendi auctoritas prouenit. Quorum enim æqualis est potentia, horum æqualis est, & operatio. Christus siquidem Dei virtus est, & Dei sapientia, & sic omnia per ipsum facta sunt.* Et paucis annexis; *Patrem per Filium creare neque imperfectam Patris creationem commonstrat, neque Filij imbellem operationem connotat, sed voluntatis coniunctionem exprimit. Quare dictio per Filium primariæ causæ confessionem habet, non in defectu causæ conditricis assumitur.*

Ad illud quod dicitur, ex aliena essentia & hypostasi.

S. Sophronius Patriarcha Hierosolymitanus; *Credo igitur,*

Beati,

Beati, secundum quod a principio credidi, in vnum Deum Patrem omnipotentē sine principio penitus & sempiternum, omnium visibiliū atque inuisibilium factorum. Et in vnum Dominum Iesum Christum Filium Dei vnigenitum, qui sempiterne, & impatibiliter ex ipso natus est Deo & Patre. Et non aliud principium, quam Patrem agnoscentem; sed nec aliunde quam ex Patre ipsam substantiam habet, lumen de lumine consubstantiale, Deum verum de Deo vero consempiternum. Et in vnum Spiritum sanctum, qui sempiterne de Deo Patre procedit, & lumen & Deum ipsum agnoscendum, vere Patri & Filio consempiternum.

Magnus Basilius in Antigrapho ab eodem editæ Fidei; cuius illud est principium; *Tam illi, qui alia hactenus fidei confessione præoccupati.* ait. *Nonnulli ex ijs qui impietatem sabellij Libyci sectantur, hypostasim siue subsistentiam & essentiam idem esse arbitrati, illinc argumenta ad tuendam blasphemiam suam trahunt. quod in ea fide ita scriptum est. Si vero quisquam ex alia essentia, vel subsistentia Filium esse dixerit, hunc anathemate reijcit Catholica & Apostolica Ecclesia. Non enim idem esse dixerunt Patres illi essentiam, & subsistentiam. Si enim voces istæ*

vnam

χῆς Ἱεροσολύμων, Πιστεύω τοίνυν μακάριοι, καθάπερ ἀρχῆθεν πεπίστευκα, εἰς ἕνα Θεὸν παντοκράτορα, ἄναρχον παντελῶς καὶ ἀΐδιον, πάντων ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητὴν, καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἀϊδίως καὶ ἀπαθῶς ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ οὐκ ἄλλην ἀρχὴν, ἢ τὸν πατέρα γινώσκοντα, ἀλλ' οὐδὲ ἀλλοθέν ποθεν, ἢ ἐκ τοῦ πατρὸς τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα, φῶς ἐκ φωτὸς ὁμοούσιον. Θεὸν ἀληθῆ ὂν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, συναΐδιον. καὶ εἰς ἓν πνεῦμα ἅγιον, τὸ ἀϊδίως ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ φῶς καὶ αὐτὸ γνωριζόμενον, καὶ ὂν ἀληθῶς πατρὶ καὶ υἱῷ, συναΐδιον.

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν τῷ Ἀντιγράφῳ τῆς ὑπαγορευθείσης παρ' αὐτοῦ πίστεως, οὗ ἡ ἀρχή. Τοὺς μὲν προληφθέντας ἑτέρᾳ πίστεως ὁμολογίᾳ, φησί. Τινὲς δὲ τῶν ἀπὸ τῆς δυσσεβείας τοῦ Λίβυος Σαβελλίου ὑπόστασιν, καὶ οὐσίαν ταυτὸν εἶναι ὑπολαμβάνοντες, ἐκεῖθεν ἕλκουσι τὰς ἀφορμὰς, πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς ἑαυτῶν βλασφημίας, ἐκ τοῦ ἐγγεγράφθαι τῇ πίστει. ὅτι ἐὰν δέ τις λέγῃ ἐξ ἑτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως τὸν υἱὸν, τοῦτον ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. οὐ γὰρ ταυτὸν εἶπον ἐκεῖ οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν. εἰ γὰρ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐδήλουν ἔννοιαν αἱ φωναὶ, τίς χρεία ἦν ἑκατέρων; ἀλλὰ δῆλον

ὅτι ὡς τῶν μὲν, ἀρνουμένων τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ πατρὸς, τῶν δὲ λεγόντων οὔτε ἐκ τῆς οὐσίας, οὔτε ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλ᾽ ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως, οὕτως ἀμφότερα ὡς ἀλλότρια τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος ἀπηγόρευσαν. ἐπεὶ ὅπου γε τὸ ἑαυτῶν ἐδήλουν φρόνημα, εἶπον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, οὐκέτι προσθέντες καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ὥστε ἐκεῖνο μὲν ἐπ᾽ ἀθετήσει κεῖται τοῦ πονηροῦ φρονήματος, τοῦτο δὲ φανέρωσιν ἔχει τοῦ σωτηρίου δόγματος.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Γρηγόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, ὅτι ἡ οὐσία καὶ ὑπόστασις οὐ ταυτόν ἐστι, καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος Θεολογία. ἡ δὲ ἀρχὴ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ πολλοὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ζητοῦντες φασί. ζητοῦντες δὲ εἰ ἐκ μόνου τοῦ ἁγίου πνεύματος ἡ τῶν ἀγαθῶν χορηγία τὴν ἀρχὴν λαμβάνουσα οὕτω παραγίνεται τοῖς ἀξίοις, πάλιν ὑπὸ τῆς γραφῆς ὁδηγούμεθα εἰς τὸ τῆς χορηγίας τῶν ἀγαθῶν τῶν διὰ τοῦ πνεύματος ἡμῖν ἐνεργουμένων, ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι πιστεύειν. πάντα γὰρ δι᾽ αὐτοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι παρὰ τῆς θείας γραφῆς ἐδιδάχθημεν, ὅταν τοίνυν καὶ πρὸς ἐκείνην ὑψωθῶμεν τὴν ἔννοιαν, πάλιν ὑπὸ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς διδασκόμεθα, ὅτι δι᾽ ἐκείνης μὲν πάντα τῆς

vnam & eandem significationem haberent, quid alterutrum ponere opus fuisset? Sed liquet ideo positas, quod cum alij quidem Filium esse ex Patris essentia negarent, alij vero & ipsi non esse, ex Patris essentia dicerent Filium, sed ex alia quoque esse subsistentia quadem, ita ipsi vtranque opinionem tanquam alienam a sensu Ecclesiastico reiecerunt. Alioqui vbi mentem suam simpliciter declararunt, ex Patris essentia Filium esse dixerunt, nec adiecerunt ex illius hypostasi. Itaque illud quidem ad reprobandum malum sensum positum est, hoc vero declarationẽ habet salutaris dogmatis.

Idem ad Gregorium Fratrem Epistola, de differentia essentiæ & hypostasis, non esse eadem, & de sancta Trinitate Theologia, quæ incipit; *Cum multi in mysticis dogmatibus. Quærentes vero an ita dignis adsit bonorum suppeditatio, vt quæ ex solo Spiritu sancto sumat initium, iterum per Scripturam ducimur, & instruimur, vt suppeditationis eorum bonorum, quæ Spiritus sanctus in nobis operatur, auctorem & causam vnigenitum Deum esse credamus. Per sacram enim scripturam edocti sumus, per ipsum facta esse, & in ipsum consistere omnia. Quando igitur ad illam cogitationem subuehimur, iterum diuinitus inspiratæ scripturæ veluti manuductione introducti perdocemur, quod per illam quidem*

γὰρ εἶδος ἀρετῆς, πηγὴν ὥσπερ τινὰ καὶ ῥίζαν ἔχει τὴν ἀνωτάτω πασῶν οὐσίαν.

Ὁ μέγας Βασίλειος περὶ τὰ τέλη τοῦ β. τῶν κατ' Εὐνομίου λόγων αὐτοῦ, φησίν. Τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον, πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. ὥστε κἂν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου πιστεύωμεν ἀλλὰ τὸ πάντων αἴτιον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὅλων, οὐκ ἀφαιρούμεθα.

Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ἐν τῷ Λόγῳ, τῷ εἰς τὸν κατάπλουν τῶν Αἰγυπτίων, οὗ ἡ ἀρχὴ, Τοὺς ἀπ' Αἰγύπτου προσφθέγξομαι, φησίν. Θεὸς γὰρ ἐν τρισὶ τοῖς μεγίστοις ἵσταται, αἰτίῳ, καὶ δημιουργῷ, καὶ τελειοποιῷ, τῷ πατρὶ λέγω, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι. Καὶ μετ' ὀλίγα. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ ἐστι, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, πάντα δὲ ὅσα τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος, πλὴν τῆς υἱότητος, καὶ τῶν ὅσα σωματικῶς περὶ αὐτοῦ λέγεται διὰ τὸν ἐμὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν.

Ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν τῷ ιϛ'. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον, καὶ μηδεὶς οἰέσθω με τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις, ἢ ἀτελῆ φάσκειν τοῦ υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν, ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, διὰ υἱοῦ δημιουργοῦσα καὶ τελειοῦσα ἐν πνεύματι.

omne virtutis veluti fontem aliquem & originem habet supremam rerum omnium essentiam.

Magnus Basilius circa finem secundi aduersus Eunomium Antirrhetici. *Quod a Filio factum asseritur ad primam causam refertur; adeo vt licet omnia producta esse a Deo Verbo credamus, nihilominus rerum omnium Deum causam esse non inficiamur.*

Gregorius Theologus in Aegyptiorum aduentum, Oratione, quæ incipit; *Eos qui ab Aegypto venerunt, salutabo*, dicit; *Deus in tribus maximis consistit, in causa, in opificio, in perfectione, hoceſt in Patre, & Filio, & Spiritu sancto.* Et post pauca; *Quidquid habet Pater, idem excepta gignendi ratione Filij est; quidquid item Filius habet, idem quoque Spiritus sancti est, si filiationem, eaque omnia exceperis, quæ corporea ratione de eo prædicantur, propter me hominem, meamque salutem.*

Magnus Basilius in Capite 16. ad Amphilochium; *Et nemo me credat, tres originales substantias ponere, aut Filij operationem imperfectam esse. Principium enim eorum quæ fiunt, vnum est per Filium condens, per Spiritum sanctum perficiens.*

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, πιστεύετε εἰς τὸν Θεὸν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε φησίν. Ἡ γὰρ ἁγία τε καὶ ὁμοούσιος Τριὰς, καὶ ταῖς τῶν ὀνομάτων διαφοραῖς καὶ ταῖς τῶν προσώπων ποιότησί τε καὶ ἰδιότησι διαστέλλεται.

Ὁ αὐτὸς, εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, φησίν. Οὐ γὰρ δή που κατὰ μόνην τὴν ὁμοιότητα τῆς οὐσίας ὡς χαρακτῆρα τὸν υἱὸν ἐν πατρὶ θεωρήσομεν, ἢ αὖ πάλιν ὡς ἀρχέτυπον ἐν υἱῷ τὸν πατέρα, ἀλλ' υἱὸν μὲν, ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γεννητῶς ἐκλάμποντα, καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἰδιοσυστάτως ὑπάρχοντα καὶ ὑφεστῶτα Θεὸν λόγον παραδεξόμεθα. πατέρα δὲ πάλιν ἐν υἱῷ, ὡς ἐν ὁμοουσίῳ γεννήματι συμφυῶς μὲν, κατὰ δὲ μόνην τὴν ἑτερότητα τοῦ εἶναι καὶ νοεῖσθαι, τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ μεμερισμένως.

Ὁ αὐτὸς ἐν οἷς ποιεῖται συλλογισμοῖς εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, φησίν. Εἰς Θεὸν πατέρα καὶ εἰς υἱὸν μονογενῆ καὶ εἰς ἅγιον πνεῦμα πιστεύοντες, δικαιούμεθα. διά τοι τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς ἐπιτάττει λέγων, πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, εἴπερ οὖν ὅλως οὐδὲν ἡμῖν εἰσοίσει πρὸς ὄνησιν ἡ τῶν ὀνομάτων διαφορά. πατέρα δέ τις εἰπὼν, σημαίνει τὸν υἱὸν, καὶ υἱὸν ὀνομάζας αὐτοῦ, μνη-

Sanctus Cyrillus in dictum; *Creditis in Deum & in me credite*, ait; *Nanque sancta & consubstantialis Trinitas, & nominum diuersitatibus, & personarum qualitatibus & proprietatibus distinguitur.*

Idem in illud; *Omnia per ipsum facta sunt* dicit; *Non enim propter solam essentiæ similitudinem vti characterem in Patre Filium considerabimus; vel rursus vt exemplar in Filio Patrem: sed Filium quidem ex Patris essentia generationis modo emicantem, & in ipsa & ex ipsa propria sui hypostasi existentem, & subsistentem Deum Verbum excipiemus. Patrem quoque similiter sicut Filio consubstantiali natura quidem vniri, sola vero ea ratione distingui, qua Pater est.*

Idem in Syllogismis quos aggerat in dictum illud; *Et Verbum erat apud Deum*, inquit; *In Deum Patrem, & in Filium vnigenitum, & in Spiritum sanctum credentes, saluamur. Idcirco & ipse Saluator suis Discipulis præcipiens dixit; Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Quodsi nihil conducit ad vtilitatem nominum diuersitas, sed Patrem qui nominans notat Filium, & Filium illius appellans, Patris mentionem inducit, quæ erat necessitas non in vnita-*

tem

tem sed in Trinitatem potius baptizari fideles voluit? Cum vero in ternarium numerum de diuina natura ratio excurrit, manifestum omnibus est, in hypostasi quidem propria enumeratorum singula inesse, & vero nulla in re naturæ diuersitatem admittere, in vnam deitatem ascendimus, & eadem adoratione prosequimur.

Quærito in tertio aduersus Eunomium libro expositionem Magni Basilij in dictum Esaiæ, quod continet; *Dominus misit me & Spiritus illius*; quæ indicat illud secundum Christi humanitatem prolatum esse.

Quærito item in Oratione magni Athanasij, quæ incipit; *Iudaismus contraponitur Gentilitati*, nonnulla necessaria ad refutandum localem distantiam, cum dicit, *Deus non profunditur, & Deus non mittitur*.

Theodoretus Historiæ Ecclesiasticæ lib. 2. cap. 23. Epistolam magni Athanasij ad Afros de Synodo Ariminensi referens, hæc inter alia ex eadem Epistola continet. *Qui vero istorum sententiæ velit accedere, qui nec sua quidem instituta ipsi approbant? Nam qui vti supra diximus amplius decem fidei formulas alio nanque tempore aliam ac nouam semper componebant, in suis Concilijs conscripserunt, aperte*

μηνύει τοῦ πατρὸς, τίς ἦν ἡ χρεία μὴ πρὸς ἑνάδα μᾶλλον, ἀλλ' εἰς Τριάδα κελεύειν βαπτίζεσθαι τοὺς πιστεύοντας. ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν τρεῖς ἀριθμὸν ὁ περὶ τῆς θείας φύσεως ἐκτρέχει λόγος, πρόδηλον δή που πᾶσιν ἐστὶν, ἐν ὑποστάσει μὲν ἰδίᾳ τῶν ἀριθμουμένων ἕκαστον εἶναι, τῷ δὲ μηδαμόθεν ἐξηλλάχθαι τὴν φύσιν, εἰς μίαν ἀναβαίνειν θεότητα καὶ προσκύνησιν ἔχειν τὴν αὐτήν.

Ζήτει ἐν τῷ γ'. τῶν κατ' Εὐνομίου ἐξήγησιν τοῦ μεγάλου Βασιλείου εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Ἡσαΐου τὸ φάσκον. Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ἥτις ἐξήγησις δηλοῖ, ὅτι κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος εἴρηται τοῦτο.

Ζήτει ἐν τῷ Λόγῳ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, οὗ ἡ ἀρχή. Ἰουδαϊσμὸς ἀντίκειται πρὸς Ἑλληνισμὸν, ἀναγκαῖα τινὰ εἰς τὸ πρὸς ἀναίρεσιν διαστάσεως τοπικῆς λέγεσθαι τὸ, Θεὸς οὐ προχεῖται, καὶ Θεὸς οὐ πέμπεται.

Ὁ Θεοδώρητος, ἐν τῇ Βίβλῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας αὐτοῦ, ἐν τῷ β'. τμήματι Κεφαλαίῳ κγ'. ἀναστρωννύει τὴν πρὸς τοὺς Ἄφρους Ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου περὶ τῆς ἐν Ἀριμίνῳ Συνόδου, καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ εὕρηται γεγραμμένον οὕτω. Τίς δὲ τούτοις συνελθεῖν ἐθελήσει ἀνθρώποις, μηδὲ τὰ ἑαυτῶν ἀποδεχομένοις. Οἱ γὰρ ἐν ταῖς ἑαυτῶν δέκα που καὶ πλέον καθὼς προείπομεν Συνόδοις ἄλλοτε ἄλλα γράφοντες, δῆλοί εἰσιν ἑκάστοις αὐτοὶ κατήγοροι

demon-

γιγνόμενοι. πάσχουσι δὲ τοῦτο, οἷον καὶ οἱ τότε τῶν Ἰουδαίων πεπόνθασιν, ὡς γὰρ ἐκεῖνοι καταλείψαντες τὴν μόνην πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος, ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν, γέγραπται δὲ παρὰ τῷ Προφήτῃ Ἱερεμίᾳ· οὕτως οὗτοι μαχόμενοι πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ὤρυξαν ἑαυτοῖς Συνόδους πολλάς. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ Λόγῳ, ὁ αὐτὸς μέγας Ἀθανάσιος, τὸν Σωτῆρα μόνον χορηγόν φησι τοῦ ἁγίου πνεύματος εἶναι, ἐν οἷς λέγει. ὁ δὲ Σωτὴρ τὸ ἔμπαλιν Θεὸς ὤν, καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς ἀεὶ βασιλεύων, τοῦ τε πνεύματος ἁγίου αὐτὸς ὢν χορηγὸς μόνος.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν μιᾷ τῶν πρὸς Σεραπίωνα Ἐπιστολῶν, φησίν, Εἰ δὲ ἀδύνατον τοῦτο γε τοῖς ἄφροσι, μένει γὰρ ἕκαστον ὡς γέγονε, πολλῷ μᾶλλον τὰ ἄνω τῆς κτίσεως ἀΐδιον ἔχει τὴν διαμονήν, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἢ ὡς ἐστὶν ὁ πατήρ, πατήρ, καὶ οὐ πάππος, καὶ ὁ υἱός, υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ πατὴρ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πνεῦμα ἅγιον, καὶ οὐκ ἔκγονον τοῦ πατρὸς οὐδὲ ἀδελφὸς τοῦ υἱοῦ.

Ὁ μέγας Μάξιμος, ἐν τῇ ἐκτεθείσῃ Διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Ἀνομοίου, φησίν. Τὸ γὰρ πνεῦμα πατέρα οὐκ ἔχει, οὐδὲ γὰρ ἐγεννήθη.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος, ἐν τῇ ιγ΄. Βίβλῳ τῶν Θησαυρῶν, φησὶν Ποῦ

demonstrant, *seipsos singula sua reprehendere Concilia*, *idemque illis quod olim Iudæis proditoribus accidit. Vt enim illi solo fonte aquæ viuentis relicto, vt scribit Ieremias Propheta lacus sibi foderunt, qui non possunt aquam continere: ita isti pugna contra generale Concilium suscepta, sibi multa constituunt Concilia.* Sed & ipse magnus Athanasius Oratione prima contra Arianos Saluatorem tantum suppeditare Spiritum sanctum scribit in illis; *Saluator vero vice versa, cum Deus & paterno imperio semper imperet, & sit Spiritus sancti ipse solus suppeditator.*

Magnus Athanasius in vna ad Serapionem Epistola scribit. *Quodsi id fieri nequit apud insipientes. Manet enim vnumquodque uti factum est, multo magis quæ supra creationem sunt, perpetuam habent perseuerãtiam. nec alio modo sunt, quam quo est, Pater Pater, & non auus, & Filius Filius est Dei & non pater spiritus, & Spiritus sanctus Spiritus sanctus, & non nepos Patris, neque frater Filij.*

S. Maximus in Colloquio inter Orthodoxum & Anomœum habet; *Spiritus siquidem Patrem non habet; neque enim genitus est.*

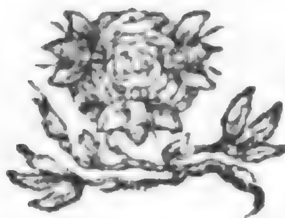
Sanctus Cyrillus libro Thesaurorum 13. habet; *Christus quodam in loco Iudæos alloquens dixit,*

dixit; Si autem in digito Dei ejicio Dæmonia, venit ergo in vos regnum Dei. Digitum hic Dei Spiritum sanctum nominat, qui modo quodam ex substantia Dei emanat, & naturaliter inde dependet, sicut ex humana manu digitus. Brachium enim & dexteram Dei, Filium scripturæ vocant. Saluauit enim, inquit, dextra eius & brachium sanctum eius. & rursus; Domine sublime est brachium tuum, & nesciuerunt: cum vero agnouerint, verecundentur. Quemadmodum igitur brachium toti corpori naturaliter coaptatur, omniaque facit, quæ menti videntur, inungere quoque solet, qui digitum ad id vsurpat, sic Verbum quidem Dei ex ipso & in ipso Patre naturaliter coaptatum, vt ita dicam, & innatum imaginamur. In Filio vero naturaliter & essentialiter Spiritum sanctum ex Patre prouenire credimus, per quem omnia inungens sanctificat. Non est igitur aliud a Deitatis essentia Spiritus, neque extra eam peregrinatur: sed ex ipsa & in ipsa naturaliter, sicut & digitus corporis in manu eiusdem naturæ existens, & manus rursus in corpore, non alterius naturæ si ad ipsam comparas. Hæc cum ita se habeant, Deus verus certe, & non creatum Spiritus sanctus est. Dicit quodam in loco canticis David conciuens,

Χριστὸς Ἰουδαίοις προσδιαλεγόμενος· εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω ἐγὼ τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ἡμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. καὶ δάκτυλον ἐνταῦθα φησὶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρόπον τινὰ τῆς θείας οὐσίας ἐκπεφυκὸς, καὶ φυσικῶς αὐτῆς ἐκκρεμάμενον, ὥσπερ καὶ ὁ δάκτυλος ἐκ τῆς ἀνθρωπείας χειρός. βραχίονα μὲν γὰρ καὶ δεξιὰν Θεοῦ τὸν υἱὸν ἀποκαλοῦσιν αἱ θεῖαι γραφαὶ κατὰ τό, ἔσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ καὶ ὁ βραχίων ὁ ἅγιος αὐτοῦ. καὶ πάλιν. Κύριε ὑψηλός σου ὁ βραχίων καὶ οὐκ ᾔδεισαν, γνῶντες δὲ αἰσχυνθήτωσαν. ὥσπερ οὖν ὁ βραχίων φυσικῶς συνήρμοσται τῷ ὅλῳ σώματι πάντα ἐνεργῶν ὅσαπερ ἂν δόξῃ τῇ διανοίᾳ. καταχρίεται δὲ συνήθως τῷ δακτύλῳ πρὸς τοῦτο κεχρημένος, οὕτω τὸν μὲν τοῦ Θεοῦ λόγον ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ἡρμοσμένον, ἵν' οὕτως εἴπω, καὶ ἐμπεφυκότα λογιζόμεθα, ἐν δὲ τῷ υἱῷ φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς διῆκον παρὰ πατρὸς τὸ πνεῦμα, δι' οὗ πάντα χρίων ἁγιάζει. οὐκοῦν οὐκ ἀλλότριον, οὐδὲ ἀπεξενωμένον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς θείας φύσεως φαίνεται, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ φυσικῶς, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ τοῦ σώματος δάκτυλος ἐν τῇ χειρὶ ὁμοφυὴς ὢν αὐτῇ, καὶ ἡ χεὶρ αὖ πάλιν ἐν τῷ σώματι οὐχ ἑτεροφυὴς ὡς πρὸς αὐτὸ τυγχάνουσα. τούτων δὲ ἡμῖν ἐχόντων τῆδε, Θεὸς ἄρα τὸ πνεῦμα ἐστὶ καὶ οὐχ ἕτερος, λέγει που ψάλλων ὁ

μακάριος Δαυίδ, καὶ τοῖς λόγοις ἀνατείνων πρὸς τὸν Θεὸν, ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω, ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ, ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην, πάρει. Ἐὰν ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χείρ σου ὁδηγήσει με καὶ καθέξει με ἡ δεξιά σου. Ὅτε τοίνυν τὸ πνεῦμα καὶ πρόσωπον ἀποκαλεῖ τοῦ πατρὸς, ὡς ἐξεικονίζον διὰ τῆς θεοπρεποῦς ἐνεργείας τὴν ἐξ ἧς ἐστὶν οὐσίαν, ἀποκαλεῖ δὲ καὶ χεῖρα διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ παντουργὸν δύναμιν, πῶς οὐκ ἂν εἴη Θεὸς, καὶ κατ' οὐσίαν τῷ πατρὶ συνημμένον, ἐξ αὐτοῦ τε ὂν καὶ ἐν αὐτῷ ὥσπερ καὶ ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρωπείου σώματος οὐ κεχώρισται, δέδεται δὲ μᾶλλον ἐν αὐτῷ, καὶ ἐρρίζωται φυσικῶς.

nens, verba ad Deum dirigens. Quo ibo a spiritu tuo, & a facie tua quo fugiam? Si ascendero in cœlum, tu ibi es, si descendero ad infernum, ades. si suscipiam alas meas in mane, & habitabo in extremis maris, etenim ibi manus tua deducet me, & detinebit me dextera tua. Cum itaque spiritum faciem Patris appellat, quasi ostendens per ipsam Dei actionem essentiam ex qua est, tum manum propter virtutem omnipotentem, quæ ipsi inest, quomodo non erit Deus secundum essentiam, qui ex ipso & in ipso est, non separatus ab eo, quemadmodũ & manus non est separata ab humano corpore, sed colligatur potius in ipso, & veluti naturaliter radicata firmatur?

Τοῦ Σοφωτάτου Χαρτοφύλακος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

τοῦ ΜΕΛΙΤΗΝΙΩΤΟΥ

Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως Λατίνων τε καὶ Γραικῶν,

καὶ Περὶ τῆς Ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ.

Λόγος Α'.

Sapientiſſimi magnæ Eccleſiæ Chartophylacis

CONSTANTINI

MELITENIOTÆ

De Eccleſiaſtica vnione Latinorum & Græcorum,

Et de Proceſſione Spiritus ſancti per Filium.

Oratio I.

Eodem ALLATIO Interprete.

I. AVDI *cœlum, & loquar, & audiat terra verba ex ore meo*. Tempus ſiquidem eſt eadem cum beatiſſimo Moyſe, licet non ex pari affectu, nec de rebus ſimilibus, orationem exordiri. Quandoquidem ille pro populo indolens refragãte, & præceptis Dominicis contradicente cœlum terramq; in teſtimonium aduocat; ego vero lætitia exultans pro magnificis in nos ab eo, qui nobis melior & ſupra nos eſt, patratis: ille vti

Πρόσεχε οὐρανὲ, καὶ λαλήσω. καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. καιρὸς γάρ μοι τὰ αὐτὰ τῷ μακαριωτάτῳ Μωϋσῇ φθέγξασθαι, κἂν οὐκ ἐκ διαθέσεως ἴσης, οὐδὲ ἐφ' ὁμοίοις τοῖς πράγμασιν. Ἐπείπερ ὁ μὲν ἐπὶ λαῷ παθαινόμενος ἀπειθοῦντι καὶ ἀντιλέγοντι τοῖς τοῦ Κυρίου προστάγμασιν, τὸν οὐρανὸν μαρτύρεται καὶ τὴν γῆν, ἐγὼ δὲ γηθόμενος ἐφ' οἷς ἐποίησε νῦν μεγαλείοις εἰς ἡμᾶς ὁ κρείττων τε καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς. καὶ ὁ μὲν ὡς ὀνειδίσων τὸν γογγυστὴν Ἰσραήλ, ἐγὼ δ' ὡς τῷ

incre-

διαπρύζοντι τῶν ὅλων αὐθομολογησόμενος. ἀλλὰ τίνα τὰ ῥήματα τῆς ἐν ἀγαλλιάσει πρὸς τὸν ὕψιστον αὐθομολογήσεως; ἅπερ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ θεολήπτης ἀπαρχὴν τῆς πρὸς τοὺς παραπικραίνοντας ἐπιπλήξεως ἐποιήσατο. Θεὸς ἀληθινὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ κρίσεις. Θεὸς πιστὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ. δίκαιος καὶ ὅσιος ὁ Κύριος, ὅς, ἵνα τὸ ἀπὸ τοῦδε τοῖς τοῦ Προφήτου καὶ νομοθέτου προσαρμόσω τὰ ἐμαυτοῦ, σπλάγχνοις φιλανθρώποις ἐπικαμφθεὶς, οὐκ εἴασεν ἡμᾶς ὀπίσω τῶν οἰκείων θελημάτων πορεύεσθαι κατὰ τοὺς πολλοὺς τοὺς ἐν ταῖς παρῳχημέναις ἔμπροσθεν γενεαῖς, οἳ καὶ τὰ δοκοῦντα περὶ τοῦ τῆς ὑπερουσίου Τριάδος ἑνὸς τοῦ παναγίου, καὶ ζωαρχικοῦ λέγω Πνεύματος ἀπὸ κοιλίας ἠρεύγοντο, πλατεῖ καὶ ἀνέτῳ τῷ στόματι τὴν ἄφραστον αὐτοῦ θεολογοῦντες ἀφ' ἑαυτῶν ὕπαρξιν, καὶ λογομαχοῦντες, φεῦ, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, τὸ ὀλεθριώτατον τῶν ἁπάντων, καὶ ἐπικινδυνότατον, ἀλλ' ἐπισκοπῇ κρείττονι λόγου καὶ διανοίας ἐπισκεψάμενος, ὥσπερ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις παρεκελεύσατο τοῖς πᾶσιν, ἐρευνᾶτε προειπόμενος τὰς γραφὰς, τοῦτο τὰ νῦν ἔργον θέσθαι σπουδαιότατον ἡμᾶς διανέστησε, τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων διδασκαλίας γραφὰς μετελθεῖν, ἀξιόπιστα καὶ

increpans Israëlem obmurmurantem, ego vti rerum omnium Domino gratias acturus. Sed quænam verba fuerint erga excellissimum illum, dum subsultamus gaudio, gratiarum actionis? Illa eadem, quæ afflatus ille Numine obiurgationis aduersus suiipsius animum offendentes initium fecit. *Deus vera opera illius, & omnes viæ eius iudicia. Deus fidelis & non est iniustitia in eo. iustus, & rectus Dominus*, qui, vt inde mea ad Prophetæ illius & legumlatoris verba adaptem, visceribus misericordiæ motus, non deseruit nos, vt post voluntates proprias ambularemus, sicuti plerique qui ante nos superioribus generationibus præcesserunt, qui complacita sibi de vno supersubstantialis Trinitatis, sanctissimo inquam & viuifico Spiritu, ex ventre eructarunt, lato effrænoque ore innenarrabilem illius ex seipsis existentiam decernentes, & verbis contendentes, væ illis, in Ecclesiarum perniciosam destructionem, quod omnium est maxime noxium & periculosum, sed meliore rationis & intelligentiæ inspectione visitans, vti ipse Dominus in Euangelijs præcipit omnibus, *scrutate scripturas*, ante omnia & præcipue excitauit, effecitque vt nos sanctorum Patrum scripta percurreremus, illisque non

indiligenter inspectis, optimam eorum perceptionem Spiritu conduxit, & adhæc vsque tempora occultata veritate deprehensa, cum senioris Romæ asseclis vere & secũdum Christum coniuncti in præsentia sumus, quibus nos paulo ante œconomiæ modus colligauit, ab eisdem temere per multum ante tempus disiunctos. hoc Deo propter innumera nostra scelera ad internecionem generis nostri permittente.

II. Hinc enim noxæ omnes nos oppressere, & felicitas antiqua & prospera in infortunium versa est, partim quod ab Agare oriundi plerasque Orientis vrbes, regionesque nostras vastauerint; inque illis sedes & tabernacula collocauerint, & ad hanc ætatem tyrannide premant adeo, vt vbi antea Christi diuina mysteria efficiebantur, nunc impuri Mahometi ceremoniæ peragantur, & sacrosanctæ, & venerandæ Numinis ædes, in prauorum, & animis nocentium Dæmonum habitationes euaserint, quod in illis execranda profanaque Mohameti, appellatio proclametur, pessime profecto, in quibus aliquando magnum & terribile Saluatoris nostri nomen probissime concinebatur: partim quod Italis ex occiduis partibus in nos irrumpentibus, maximum illud

μετ' ἐπιμελείας ἐγκύψαντας ἀρίστως ἐπιβαλεῖν τῷ πνεύματι καθωδήγησεν. ἐξ ὧν τὴν μέχρι τοῦδε κρυπτομένην ἀποκαλυφθέντες ἀλήθειαν κατελάβομεν, καὶ συνήφθημεν ἐν τῷ παρόντι τοῖς τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀληθῶς καὶ κατὰ Χριστὸν, οἷς δὴ πρὸ βραχέος τρόπος ἡμᾶς οἰκονομίας συνέδησεν, ἀπορραγέντας αὐτῶν διὰ κενῆς ἐκ μακροῦ. τοῦτο τοῦ Θεοῦ διὰ πλῆθος ἁμαρτιῶν πάντως παρακεχωρήσαντος ἐπ' ἀπολείᾳ τοῦ γένους ἡμῶν.

β'. Ἐντεῦθεν γὰρ πάντα συνέπεσεν ἡμῖν τὰ δεινά, καὶ τὰ τῆς εὐκληρίας τῆς παλαιᾶς ἀνατέτραπται. τὸ μὲν τῶν τῆς Ἄγαρ ἀπογόνων καταδραμόντων τὰς καθ' ἕω πλείους πόλεις καὶ χώρας ἡμῶν, καὶ ταύτας ποιησαμένων ἑαυτῶν καταγώγια, καὶ νῦν καὶ κατεχόντων ἐς δεῦρο τυραννικῶς, ὡς ἔνθα τὰ τοῦ Χριστοῦ πρότερον ἐνηργεῖτο θεῖα μυστήρια, τὰ τοῦ μιαροῦ Μαάμεδ ἐκτελεῖσθαι νῦν ὄργια, καὶ τοὺς ἱεροὺς καὶ σεβασμίους ναοὺς τοῦ Θεοῦ πονηρῶν, καὶ ψυχοβλαβῶν δαιμόνων εἶναι κατοικητήρια, τὸ τὴν μυσαρὰν καὶ βέβηλον τοῦ Μαχούμετ κλῆσιν ἐν τούτοις ἀνακηρύττεσθαι σφόδρα κακῶς, ἐν οἷς ποτὲ τὸ μέγα καὶ φρικτὸν ἀνευφημεῖτο πάνυ καλῶς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὄνομα. τὸ δὲ καὶ τῶν Ἰταλῶν δυσμόθεν ἐπελθόντων ἡμῖν, παρ' ὧν πρότερα μὲν τὸ μεῖζον καὶ

χείριστον, ὧνπερ ὑπέστημεν, τῆς Κωνσταντίνου, φεῦ, ἅλωσις. ὦ τίς καθ' Ἱερεμίαν τὴν πολλὴν ἐν ὀδυρμοῖς τε καὶ δάκρυσι, τὸν καὶ μόνον ἐξισοῦν εἰδότα τοῖς θρηνοῦσι τοῖς πάθεσι, τὴν ἡμετέραν τὴν ἱκανῶς κατ' ἀξίαν ἀποκλαύσεται συμφοράν. κἀπὶ τοῖς συμβᾶσιν ἐλεεινῶς ὀλοφυρόμενος κόψεται; μετὰ δὲ τοῦτο κατάσχεσις τῶν ἀνὰ πᾶσαν ἑσπέραν πόλεων καὶ χωρῶν, καὶ τούτων ἁπασῶν, τῶν μὲν κατασκαφή, τῶν δὲ πόρθησις. ὡσαύτως καὶ τῶν εἴ τις ἐναπελείφθη πρὸς ἀνατολὰς τοῖς ἀθέοις Ἀγαρηνοῖς, πλὴν τινῶν ἀριθμητῶν, εἰ καὶ τῆς βασιλείου πρότερον ἐπικρατείας μέρος ἦσαν βραχύτατον, εἰς κλῆρον μέγαν γεγόνασι τότε τοῖς καθ' ἡμᾶς λίαν ὀλίγοις ἐκ πολλῶν κομιδῇ διαφυγοῦσι τὸν κίνδυνον, οἷς καὶ περιέστη τὰ τῆς ἀρχῆς ἐς στενὸν οὖσι, μικροῖς ὅροις περιγραφόμενα. τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα τὰ δυσχερῆ τε καὶ μεστὰ χαλεπότητος, ἃ καὶ νῦν εἰς μνήμην ἰόντα πλήττει μου τὴν ψυχήν, κατὰ θείαν παραχώρησιν ὑπηνέγκαμεν, διαζυχθέντες τῶν ἀπὸ Ῥώμης ἀδελφῶν, ὡς μὴ ὤφελεν.

γʹ. Ἀλλὰ τούτοις ἀρτίως, ἐπεὶ καὶ τέλεον ἡμᾶς ἐπανακληθῆναι τεθέληκεν, ὁ θανατῶν Θεός, καὶ πάλιν ζωογονῶν εἰς ὁμοφροσύνην συνεληλύθαμεν, ὥστε τὴν μίαν τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησίαν εἰς δύο πάλαι

ac omnium pernicioſiſſimũ pertulimus, Conſtantinopolitanæ heu, vrbis excidium. Quis vti Ieremias in plangendis ac delacrymandis calamitatibus præcellens, ſoluſque lamentationes infortunijs exæquere apprime eximius, noſtras calamitates pro dignitate collacrymabit, & pro ijs quæ nobis obuenere miſerabiliter planget? Hinc ſubſecuta eſt per vniuerſam partem occiduam vrbium & regionum earunque omnium direptio, & euerſio: nec alio modo, ſi quæ verſus Orientem remanſerant, impiorum Agarenorum crudelem dominatum ſubiere, exceptis paucis quibuſdam, quæ Romani Imperij antea pars minima extitere, in magnam ſortem tum noſtris, qui ex plurimis pauciſſimi periculum vitarunt, reputatæ ſunt, quibus res imperij in anguſtum contracta paruis concluditur terminis. Tot tantaque ardua & difficultatum plena, quorum vel ſola memoria excruciat animum, ita permittente Numine perpeſſi ſumus poſtquam a Romanis fratribus nos, quod vtinam nunquam factum fuiſſet, diſſociauimus.

III. Sed nunc recens, cum prorſus nos reuocari voluit, qui mortificat Deus, & rurſus viuificat, in concordiam ſic conceſſimus, vt vna Chriſtianorum Eccleſia in duas multo ab hinc

tempore

tempore, in Latinos nempe & Græcos, actoris malorum Satanæ improbitate diuiſa, rurſum in vnum pure conuenerit, & ſententiarum contrarietate omnino diſpulſa, vna iterum facta ſit. Nanque licet heri aut nudius tertius nos cum Romanis aſſociauimus, & pacem nihil habituram inſidiarum compoſuimus, nihilominus aliqui eos quaſi in pietate integros nondum ſibi in antiquam concordiam redegerũt, quod nec dum de Spiritu ſancto ſacræ Patrum voces omnibus, quemadmodum nunc, innotuerant. Sed quis narrabit potentias Domini, auditas faciet laudationes eius, quas in generationes & generationes operatus eſt, & nunc etiam operatur? Quis multijugam illius ſapientiam enunciabit, qua ille noſtra ordinans, prouidentia ſibi nota plane dirigit? Cum enim aliquando, vti illli complacitum fuit, miſericordiarum pater, & totius conſolationis Deus, propter diuitem illius in nos miſericordiam, duos magnos & præclariſſimos Eccleſiæ oculos a ſe inuicem a multo tempore male diſiunctos denuo bene conuenire conſtituit, vt vna in fidei firmamento ambulent, & in faciem vniuerſæ terræ reſplendeant, & fulgoris immenſitate reliquæ piorum gentes diſcernerent, non ſtatim nec repente

διαιρεθεῖσαν εἰς τε τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς Γραικοὺς ἐπηρείᾳ τοῦ ἀρχεκάκου Σατᾶν, παλινδρομῆσαι πρὸς τὸ αὐτὸ καθαρῶς, καὶ μίαν αὖθις γενέσθαι, τὸ διχονοεῖν ἀποβαλοῦσαν παντάπασιν. εἰ γὰρ καὶ χθὲς καὶ πρώην πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ ἡμεῖς κατηλλάγημεν, καὶ φίλια φρονεῖν πρὸς αὐτοὺς συνετέθημεν, πλὴν ἀλλ' οὔπω τινὲς προσήκαντο τούτους, καὶ ὡς ὑγιαίνοντας τὴν εὐσέβειαν, ὅτι μηδ' οὕτως αἱ περὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἱεραὶ φωναὶ τῶν Πατέρων ἀνακεκαλυμμέναι τοῖς πᾶσιν ἦσαν, καθάπερ καὶ νῦν. Ἀλλά τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου, ἀκουστὰς ποιήσει πάσας τὰς αἰνέσεις αὐτοῦ, ἃς κατὰ γενεὰς καὶ γενεὰς εἰργάσατό τε, καὶ εἰσέτι καὶ νῦν ἐργάζεται; Τίς τὴν πολύτροπον αὐτοῦ σοφίαν ἐξείπῃ, μεθ' ἧς διεξάγων εὐθύνει σαφῶς τὰ ἡμέτερα λόγοις οἷς ἐπίσταται διοικήσεων; Ἐπείπερ γάρ ποτε καὶ ηὐδόκησεν ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως διὰ πλούσιον αὐτοῦ περὶ ἡμᾶς ἔλεος τοὺς δύο μεγάλους τῆς Ἐκκλησίας καὶ περιφανεῖς ὀφθαλμοὺς ἀλλήλων ἐκ παλαιοῦ διαστάντας κακῶς, συνελθεῖν αὖθις καλῶς, ὥστε συνοδεύειν ἐν τῷ τῆς πίστεως στερεώματι, καὶ λάμπειν ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς, ὅπως αὖ τῷ δάσει τῆς αἴγλης εἰλικρινέστερον ὁρῷεν, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν εὐσεβούντων ἐθνῶν, οὐκ εὐθὺς οὐδὲ παραχρῆμα, καίπερ ἐν

pente

ἀκαρεῖ τὰ πάντα δυνάμενος, ἀλλ' ὥσπερ ἐν ἀρχῇ τῆς τῶν ὄντων συστάσεως, οὕτω καὶ νῦν κατὰ μικρὸν τὰ τῆς βουλήσεως ἐκπληροῖ.

δ. Καὶ πρῶτα μὲν εἰρήνην ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, ἣν ἀκοῦσαι συχνὸς ἐξ ὅτου χρόνος οὐκ ἔχομεν, ὁ τῆς εἰρήνης ἄρχων λαλεῖ καὶ πατὴρ παρακαλέσας εἰς ταύτην πολλὰ πολλάκις τὰς ἡμετέρας ψυχάς, καὶ τὴν ἐφ' οἷς τὸ θεῖον πρεσβεύομεν μετὰ τῶν Ῥωμαίων ὁμόνοιαν μηδέπω χωροῦντας ἐνίους εἰδώς, ἅτε προκατειλημμένους τὴν γνῶσιν, ἐξ ὧν οἱ πρὸ ἡμῶν ἐριστικῶς ἅμα καὶ φιλονείκως, οὐκ ἀποδεικτικῶς οὐδὲ φιλαλήθως κατὰ τούτων συνέγραψαν. Καὶ διὰ τοῦτο πᾶν τοὐναντίον περὶ αὐτῶν φρονοῦντας καὶ λέγοντας, ἀπείσασθαι πρὸ τέως παρασκευάζει, τούτοις ἡμᾶς ἐπὶ συμβάσεσι μηδέν τι τὸ παράπαν ἐπικοινωνούσαις τοῖς ἱεροῖς δόγμασιν. Ἵνα τί γένηται, καὶ τίνα τρυγήσῃ τὴν ἐπικαρπίαν ἐντεῦθεν, ὁ πάντα προνοίας μέτροις ἐπιστατῶν; Ἵνα καιροῦ καλοῦντος, τοιούτους εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἡμᾶς λαβὼν ἡμερότητα, καὶ τὴν ἔνδον γαλήνην τῶν λογισμῶν οἷα τῆς κατὰ τούτων ἐνούσης ἡμῖν ἀρχαίας κακίας ἀποσκορακισθείσης τὸ πλέον, ῥᾳδίως ὑπαγάγῃ τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ τὴν κατ' εὐσέβειαν οὕτως ἕνωσιν ἀπεργάσηται, τὰ περὶ τοῦ δόγματος, ὡς ἔχει, κατὰ λεπτὸν εἰς τὸν

pente, licet momento temporis omnia poſſit, ſed veluti in primæua rerum vniuerſarum creatione, ſic & nunc paulatim ſibi beneplacita complet.

IV. Et primum quidem pacem inter nos ipſos, quam vel auribus percipere a multo tempore non potuimus, pacis princeps & pater indicit, in eam pluribus ſæpenumero animos noſtros accerſens, & concordiam cum Romanis, in quibus Deum colimus, nonnullos minime capere conſpiciens, tanquam præoccupatos cognitione, propter ea quæ maiores noſtri contentioſis & litigioſis diſputationibus, non demonſtrationibus, vel veritatis amore aduerſus Romanos concinnarunt, propterea que oppoſitum omne de ijs ſentientes, & obloquentes, prius hos nobiſcum ad pactionem adigit ijs conditionibus, quæ cum ſacro dogmate nihil haberent commune. Quo tandem ſcopo, & quem inde fructum decerpturus, qui omnia prouidentiæ menſura gubernat? Vt tempore poſtmodum opportuno, ita affectos nos aſſumens, in manſuetam & internam cogitationum tranquillitatem, noſtro aduerſus eos antiquo odio prorſus diſſoluto, facili negotio deduceret, & ſic pietatis vnionem abſolueret, rebus dogmatis, vti ſe habent, paulatim in noſtram mentem immiſſis,

occa-

occasione sumpta ex ijs, quæ Spiritui dediti scriptionibus suis varijs philosophati sunt.

V. Hæc itaque, nec absimiles nostrorum animorum dispensator emines, vti ipse sueuit, causas proicit, per Deum coronato, maximoque nostro Imperatore huiusce operis feruido protectore constituto, qui quantum zelum, & pro pace ardorem ostenderit, & curam posuerit, quis potis fuerit sermone exprimere? Imo ipsius supra humanas vires assidua studia verbis prosequi nemini omnium fas fuerit. Neque enim simul diuinitus imperium accepit, vt ministerio adseruiret, & simul subditis præcipiens, veluti si quis in datam sibi desuper auctoritatem respiciens, mandata executus est: sed cũ omnes fere sibi aduersari comperisset, &, quod iam tempus longum præterijsset, ex quo dissidium exortum fuerat, absurdam hanc consuetudinem æque atque legem stabilire conarentur, ad eorum infirmitatem ac nutum totum se fingit, & accommodat, & toleranter nimis negotium conficit. Et nunc quidem sibi obnoxios Imperator blande illicere aggreditur: nunc eorũ qui sub illius potestate erant, Dominus non absque animi magnitudine aduersos conatus sustinet, partim propriam etiam in hoc pro more suo bonitatem vsurpans, partim discre-

ἡμέτερον νοῦν ἐμβαλών, ἐξ ὧν οἱ τοῦ πνεύματος ἐν διαφόροις γραφαῖς αὐτῶν θεολογοῦντες ἐφιλοσόφησαν.

ε. Ταῦτ' ἄρα καὶ τοιαύτας ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν οἰκονόμος, πόρρωθεν, ὥσπερ ἀεὶ νόμος αὐτῷ, προκαταβάλλεται τὰς ἀφορμάς, τὸν θεοστεφῆ καὶ μέγιστον ἡμῶν αὐτοκράτορα τοῦ ἔργου τούτου θερμὸν ἀντιλήπτορα προστησάμενος. ὃς οἷον τὸν ζῆλον καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης προθυμίαν καὶ σπουδὴν ἐνεδείξατο, τίς ἱκανὸς τῷ λόγῳ περιλαβεῖν. οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐν τούτοις ὑπὲρ ἄνθρωπον αὐτοῦ καρτερίαν, οὐδενὶ τῶν ἁπάντων ἰσχὺς ἔσται διεξελθεῖν. οὐ γὰρ ὁμοῦ τε προσετάγη θεόθεν ὑπηρετῆσαι τῷ λειτουργήματι, καὶ ὁμοῦ τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἐντελλόμενος ἤρκεσεν. ὥσπερ ἂν εἴ τις ὑπολάβοι τὴν ἄνωθεν αὐτῷ δοθεῖσαν ἐξουσίαν ἀποσκοπεῖν. ἀλλὰ πάντας σχεδὸν ἀνθισταμένους εὑρών. καὶ ὅτι χρόνος μακρὸς ἀφ' οὗ τὰ τοῦ σχίσματος, ὡς νόμον τὸ παράλογον ἔθος τοῦτο κρατύνειν ἐθέλοντας, τῇ τούτων ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνει, καὶ μακροθύμως μετέρχεται τὰ τοῦ πράγματος. καὶ νῦν μὲν πείθειν ὁ Βασιλεὺς τοὺς ὑπηκόους ἐπιχειρεῖ, νῦν δ' ἀνέχεται τῶν ὑπὸ χεῖρα μεγαλοφρόνως ὁ δεσπότης ἀντιλεγόντων αὐτῷ, τοῦτο μὲν τῇ οἰκείᾳ κἀνταῦθα συνήθως χρηστότητι χρώμενος, τοῦτο δὲ καὶ διακρίσει δι-

δοὺς ἑαυτὸν, οἷς ὅτι τὸ τῆς ἔχθρας μεσότοιχον πολυετές τε καὶ μακροχρόνιον, ἐξ ὧν καὶ πάντα τρόπον ἐπείγεται γενέσθαι τῆς εἰρήνης ὑμᾶς. ἐν τούτῳ τοῦ σκοποῦ διημερεύων ἀεὶ, καὶ νύκτας ὅλας ἄγρυπνος διακαρτερῶν, ἕως εἰ καὶ μὴ πάντας, ἐπεὶ μηδὲ πάντων ἡ γνῶσις, καὶ τοῦ λυσιτελοῦντος ἡ κατανόησις. τὸ γοῦν πλεῖστον καὶ κράτιστον μέρος τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος συναγαγὼν εἰς ταυτὸ, καὶ μιᾶς γνώμης τε καὶ βουλῆς τούτους ἀπεργασάμενος, τῇ τοῦ εἰρηνάρχου Χριστοῦ συνεργείᾳ καὶ χάριτι, τὴν μετὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας εἰρήνην θεοφιλῶς ἐκτετέλεκεν. ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τὸν ἡμέτερον αὐτοκράτορα τὸν θεοστεφῆ τε, καὶ θεομεγάλυντον, ὅπως θερμότατα λίαν ἀγωνισάμενος μεθ' ὅσης τε τῆς κατὰ ψυχὴν διαπύρου, καὶ συντονωτάτης ὁρμῆς, καὶ μεθ' οἵας τῆς ὑπομονῆς καὶ μεγαλοψυχίας τὴν εἰρήνην κατώρθωσεν, οὐ τοῦ παρόντος λέγειν καιροῦ. μόλις γὰρ ἂν καὶ ἰδίᾳ τις πραγματείᾳ τὰ περὶ τούτων διηγήσαιτο σαφῶς.

ς'. Τὰ δὲ τοῦ κινήσαντος αὐτὸν εἰς τοῦτο θεοῦ, πρὸς ἃ καὶ ἄνωθεν ὥρμημαι, πόθεν μοι αἱ πηγαὶ ῥαγήσονται λόγων, καὶ φλέβες ἀναστομωθήσονται γνώσεως, ὡς ἂν εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν, ὑπερβαίνει γὰρ ταῦτα πάντα νοῦν καὶ διάνοιαν, ὅμως ἀνθρωπίνῃ γλώττῃ

ſcretione multa metiens, quod ſimultatis atque inimicitiæ interſtitium per multos annos & diuturnitate ſua obduruerat. Quare modis omnibus & ſedulo ſtudio ad conciliandam nobis pacem conuertitur, in hoc propoſito continuo integros dies inſumens, & noctes integras inſomnes ducens, donec, & ſi non omnis neque enim omnium cognitio, neque vtilis comprehenſio eſt; maiore ac potiore Eccleſiaſtici complementi parte, in vnum coacta, & Chriſti pacis auctoris ope & gratia, & eorum conſilijs ſententijſque ad ſuam voluntatem adductis, cum Romana Eccleſia pacem, vti Deo placuerat, abſoluit. Sed quomodo Imperator hic noſter, qui a Deo coronatus eſt, & ſua incrementa ſuſcepit, vehementiſſima incitatione & ardore inſatiato decertauerit, & quam feruido, & contentioſo animi impetu, & qua tolerantia & magnanimitate pacem perfecerit, non eſt præſentis temporis ſcribere. Vix enim & ſingulari quiſpiam de hiſce tractatione, omnia perſpicue memorauerit.

VI. Dei porro qui illum ad hæc impulit, ad quæ ſupra orationem conuerteram, vnde nam mihi ſermonum fontes erumpent & cognitionis venæ recludentur, vt, etſi non pro dignitate, hæc enim & mentem

& cogitationem exuperant, humana nihilominus lingua & intellectu congruenter commemorare; & nō tantundem ab eorum magnitudine cadam, quantum alijs, qui infra terram obambulant, & sensibus adseruiunt, inferior sum, non prorsus aliunde mihi obueniet, quam a Spiritu, vitam demortuis inspirante, dum vt cum Esaia eloquar, impura labia circumferam & multis peccatorum sordibus obruar, benignitati tamen illius fidens, quod propter misericordiarum pelagus Numen peccatores non auersatur, si ad ipsum rursus conuersi animo inclinemur, indeque os reserans, vt Deiparens Dauid canit, odorem attraham, iterum Christi, indeque enata gratia compleat, qua vti carbone nutritus, & corde atque sensibus depurgatus, ascensiones in ipsa disponam, & cum diuino præcone Paulo narrabo sapientiam multos annos absconditam, quam auctoritate qua est, occulta reuelans Deus per hæc media dignis alio atque alio tempore retegens, vti qui examinandis libris animum addixit, ex multis addiscere valet, extremis hisce diebus nobis omnibus per diuinarum scripturarum expositionem manifestauit, inde nobis comparans & perfectiorem & absolutiorem

καὶ φρενὶ καταλλήλως ἐκδιηγήσασθαι, καὶ μὴ παρὰ τοσοῦτον ἀπολείφθω τῆς τούτων μεγαλειότητος παρ' ὅσον ἑτέρων τῶν κάτω βαινόντων καὶ δουλευόντων αἰσθήσει φαίνεσθαι δεύτερος, οὐκ ἄλλοθεν πάντως, ἢ παρὰ τοῦ καὶ τοῖς νεκροῖς ζωὴν ἐμπνέοντος πνεύματος, ὅπερ εἰ καὶ καθ' Ἡσαΐαν εἰπεῖν ἀκάθαρτα χείλη περιφέρω, καὶ πολλῷ ἁμαρτιῶν ἐπισύρομαι βορβόρῳ, ἀλλ' οὖν τῷ φιλαγάθῳ τούτῳ θαρρήσας, ὅτι μὴ δι' ἀποστρέφεται τὸ θεῖον τοὺς πλημμελοῦντας διὰ πέλαγος οἰκτιρμῶν, μόνον εἰ πρὸς αὐτὸ καὶ πάλιν ἐπιστρεφόμενοι νεύωμεν, κἀντεῦθεν ἀνοίξας τὸ στόμα, καθά που φησὶν ὁ θεοπάτωρ Δαυίδ, ἑλκύσω τὴν εὐωδίαν τὸ τῆς γραφῆς εἰπεῖν; καὶ αὖθις Χριστοῦ, καὶ τῆς ἐκεῖθεν οὕτως ἐμπλησθήσομαι χάριτος, δι' ἧς ὡς δι' ἄνθρακος ψωμισθέντος μοι, τήν τε καρδίαν καὶ τὰ αἰσθητήρια καθαρθεὶς, ἀναβάσεις ἐν αὐτῇ διαθήσομαι, καὶ λαλήσω κατὰ τὸν θεοκήρυκα Παῦλον, σοφίαν τὴν ἔτεσι πλείστοις ἀποκεκρυμμένην, ἣν ὁ κατεξουσίαν ἀποκαλύπτων βαθέα Θεὸς διὰ μέσων τούτων τοῖς ἀξίοις παραγυμνώσας κατὰ καιροὺς, ὡς ἔνεστι τῷ περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν βίβλων προσεστηκότι μαθεῖν ἐκ πολλῶν, ἐπ' ἐσχάτων τούτων ἡμερῶν πᾶσιν ἡμῖν διὰ τῆς τῶν θείων γραφῶν ἀναπτύξεως ἐφανέρωσε, πρὸς ἐντελεστέραν ἔνθεν ἡμᾶς κοινωνίαν, καὶ μείζονα

tiorem

τῆς προτέρας μετακαλούμενος, ὡς γὰρ ὁ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων Θεός, οὕτω διὰ τοῦ νῦν Βασιλεύοντος ἐπὶ γῆς ἀξιοπρεπῶς, ὃν εὗρεν ὡς τὸν Δαυὶδ ἀληθῶς ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, τὰ διερρωγότα τὸ παλαιὸν μέλη τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ συνάψας καλῶς ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης τὴν εἰρήνην κατ' ἀρχὰς ἐπρυτάνευσεν.

ζ'. Ἔδει δὴ ἄρα μετ' οὐ πολὺ καὶ τὸ πᾶν τῆς περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ προμηθείας ἀποκαλύψαι μυστήριον, καὶ δεῖξαι τὴν τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν τῆς ἡμετέρας κατὰ τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον μηδὲν διαφέρουσαν, τί ποιεῖ, καὶ πῶς εἰς φῶς ἐξάγει τὰ τῆς θαυμασίας τῷ ὄντι καὶ κρυφίου ταύτης βουλῆς; ἐξ αὐτῶν τῶν πρόσθεν ἀνθεστηκότων ἄνδρα τὸν τὰ πρῶτα φέροντα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ὁμηγύρεως ἐπί τε σοφίᾳ καὶ λόγοις αὖθις, τὸ γὰρ τοῦ βαθμοῦ καὶ τῆς τάξεως καὶ μνησθῆναι κομιδῇ περιττὸν, ἐξαίφνης ὡς ποτὲ τὸν μέγαν Παῦλον ἀνίστησιν, οὐκ εἰρήνην εὐαγγελιζόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλο πᾶν ἀγαθὸν, ὅπερ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν μετὰ τὸ ταύτην ἐπαγγεῖλαι συνέλεξεν, ἐπεὶ μηδ' ἐναπέμεινεν ὡς οἱ πολλοὶ τῷ γεγονότι, μηδὲ στῆναι μέχρι τῆς οἰκονομίας τῆς καὶ αὐτῆς καλῶς προβάσης ἠγάπησεν, ἀλλὰ τῇ τοῦ νοὸς πολυπραγμοσύνῃ τὰς τῶν

tiorem, quam antea vnquam fuerat, communionem. Vti siquidem est Rex regum & Dominus dominantium Deus, sic per eum, qui nunc & merito Imperium moderatur, & quem inuenit æque atque Dauidem, vere hominem iuxta cor suum, discissa ab antiquo tempore Ecclesiæ Christi membra in vnum probe coniungens, in vinculo charitatis pacem primum firmauit.

VII. Oportebat igitur non multo post & vniuersum circa nos suæ prouidentiæ mysterium manifestari, ostendique Romanam Ecclesiam in pietatis sanctitate nihil a nostra differre. Quid ergo ille operatur, & quomodo vere admirabilia, & occulta sua consilia in lucem producit? Ex ijs, qui antea rem oppugnabant Virum tum doctrina, tum dicendi vi in Ecclesiastico cœtu facile principem, gradus enim & ordinis vel mentionem inducere nos haud paratos, prorsus superuacaneum duco, vt quondam magnum Paulum excitat, non pacem solummodo denunciantem, & reliqua omnia bona, quæ post pacis præconia ex sacris scripturis collegit, dum non vti alij multi in facto substitit, neque tantum in ea bene promouenda acquieuit, sed curiosa mentis indagine sanctorum Patrum scripta exponens, ad

vlteriora illius processit, & finem eorum quæ examinabantur apprehendens, complementum paci secundum Christum vere sincereq; apposuit. Hunc aduersæ partis antea, zelo ad honesta quæque prorsus bono, tum etiam propugnatorem agnitum, qui præuidet omnia ante quam fiant prædeterminauit, in præsentia vti Præsulem addecet, Ecclesiæ suæ antistare, & de propositis nobis, ex alto & sententias & diuinarum scripturarum profunda edoctum fidem facere, in his quoque nostro Imperatore principem locum occupante, qui primus solusque a principio non extra veritatis limites incedebat, vti ex ijs quæ secuta sunt, didicimus, de proprijs, imo ex Numine radios quosdam illuminationis pro hac ipsa accipiens, licet alijs præclare lumen addere non posset, tanquam qui in hoc negotio, qui sibi opem auxiliaque deferret, nullum habebat: sedulo tamen ex scriptis petitas difficultates proponens in medio, earumque solutiones vndequaque conquirens, cum qui sententiam scripto adaptaret non reperiretur, a proposito sibi scopo minimum deflectebat, sed a scripturarum inuestigatione non recedebat, Deo prorsus ipsum in id promouente, vt veritatis lumen

ἁγίων Πατέρων ἐξηγήσεις γραφάς, ἐπὶ τὸ πλέον ταύτης διέβη, καὶ τὸ τῶν ζητουμένων τέλος καταλαβὼν τὸ πλήρωμα τῆς κατὰ Χριστὸν εἰρήνης, ὡς ἀληθῶς διεπράξατο. τοῦτον καὶ τῆς ἐναντίας μοίρας πρὸ τοῦδε τῷ περὶ τὰ καλὰ πάντως ζήλῳ καὶ τότε γνωριζόμενον πρόμαχον, ὁ προειδὼς πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν προώρισεν ἀρχιερατικῶς ἐν τῷ παρόντι προστῆναι τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, καὶ δοῦναι πίστιν περὶ τῶν προκειμένων ἡμῖν ἐξ ὕψους ἀποκαλυφθέντα τε διάνοιαν καὶ τὸ βάθος τῶν θείων γραφῶν, ἀρχηγοῦ κἀνταῦθα τοῦ κραταρχοῦντος ἡμῶν χρηματίσαντος, ὃς πρῶτος καὶ μόνος ἔβαινε μὲν ἀρχῆθεν τῆς ἀληθείας ἐντός, ὡς ἐκ τῶν ὕστερον τούτων ἐγνώκαμεν, οἴκοθεν, μᾶλλον δὲ θεόθεν [illegible] ἀκτῖνας φωτισμοῦ περὶ ταύτης δεχόμενος, οὐκ εἶχε δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις αὐτῆς ἐκλάμψαι ἱκανῶς, ἅτε μηδ' ὁπόθεν ὅλως τοῦ συγκροτοῦντος ἐπὶ τούτῳ, καὶ συναρήγοντος. ἀμέλει τοι καὶ γραφικὰς ἀπορίας ἐν τῷ μέσῳ προτείνων, καὶ τὰς αὐτῶν λύσεις πάντοθεν ἐπερατιόμενος, ὅτι μὴ τὸν ἰσχύοντα συμβιβάζειν τὸν νοῦν τοῦ γράμματος εὕρισκεν, τοῦ μὲν κατὰ σκοπὸν πρὸς μικρὸν ἀνεκόπτετο, τῆς δὲ τῶν γραφῶν ἐρεύνης οὐκ ἀφίστατο τέλεον, τοῦ Θεοῦ πάντως αὐτὸν εἰς τοῦτο [illegible]

περιβιβάζοιτο, ἵνα τὸ φέγγος τῆς ἀληθείας ἐκ τῆς συνεχοῦς ταύταις ἐνασχολεῖσθαι, καὶ τοῖς τῶν ἀντιλεγόντων ἐναστράψειεν ὄμμασιν, ὅπερ δὴ τοι καὶ οὐκ εἰς μακρὰν γέγονεν. ὁ γάρ τοι τὸν πρῶτον ἐκεῖνον ζῆλον πολὺς μετὰ βραχὺ θεόθεν καὶ αὐτὸς ἐμπνευσθεὶς τὴν θείαν ἐπιμελῶς προτεθύμηται γραφὴν διελθεῖν, ἣν καὶ τὸν τρόπον τοῦτον ἐπισκεψάμενος ἐπέστησε τὸν νοῦν πολλαχοῦ, καὶ τοῖς λογισμοῖς ἐμβαθύνας, τῆς τε τοῦ δόγματος ἀκριβείας ἐφίκετο, καὶ τοῖς πᾶσιν εἰς τοὐμφανὲς τὴν τῶν ἀδήλων γνῶσιν κατέστησεν, τὸν ζῆλον δεόντως πρὸς τοὐναντίον μεταβαλὼν, καὶ θερμότερον ἐνταῦθα τοῦτον ἤπερ ἐκεῖσε κτησάμενος, ὅσον καὶ μεγίστην ἐκ τῶν γραφικῶν μαρτυριῶν τὴν πληροφορίαν ἐπλούτησε. καὶ νῦν τῶν λογικῶν Χριστοῦ προβάτων ποιμὴν γεγονὼς, διδάσκαλος τῆς ἀληθείας ἡμῖν ἀναδείκνυται. δι' οὗ καὶ πρὸς ζήτησιν τῶν ἱερῶν λογίων πάντας τοὺς ὀλιγώρως αὐτῶν τὸ πρότερον ἔχοντας διεγείρας, ὁ ποιῶν πάντα καὶ μετασκευάζων Θεὸς πλὴν ὀλίγων τινῶν, ἐπειδὴ καὶ τῆς κακίας μένειν κατάλειμμα, καὶ ἐν τῷ παρόντι τὸ πᾶν τῆς ἰσχύος αὐτῇ πᾶσαν θεόπνευστον γραφὴν, τὴν ἐς δεῦρο μηδὲ γινωσκομένην πολλοῖς, εἰ μὴ τὰ πλείω ταύτης εἰδέναι φαίη τις ἐξ ὀνόματος, εἰς τὸ μέσον παρήγαγε,

men ex continua earum inquiſitione contradicentium oculos illuminaret, quod tandem nec multo poſt exitum habuit. Qui nanque primo illo zelo inualeſcebat, paulo poſt ipſe quoque Numine afflatus, diuinam diligenter ſcripturam percurrere ſibi in animo poſuit, quam & hac ratione meditans, multis in locis animum fixit, & conſiderationibus profunda expiſcans, accuratam dogmatis notitiam habuit, & omnibus in apertum haud ita rerum patentium cognitionem communicauit, zelum in contraria conuertens, & feruidiorem hic quam ibi conſecutus, plurimum & longe maxima ex ſcriptis teſtimonijs certitudine ditaretur. Et nunc ratione præditarum Chriſti ouium paſtor effectus, veritatis magiſter nobis innoteſcit, per quem & ad ſacrorum eloquiorum inueſtigationem omnes, qui illis examinandis ſe negligenter tradebant, excitans, qui facit omnia & tranſmutat Deus, paucis quibuſdam exceptis, quando & improbitatis reliquias permanere oporteat, & præſenti hoc tempore vim illius omnem adaperiens, vniuerſam diuinitus inſpiratam ſcripturam ad hæc vſque tempora multis non agnitam, ni illius pleraque quiſpiam ſcire nomine tenus preſumpſerit, in medium adduxit, fecitque, vt illa

confi-

confidenter & libere inter homines versaretur. Qua Romana Ecclesia, papæ inenarrabilium Dei donorum! recte sentire, & ad mentem sanctorum Patrum decernere dijudicata est. indeque totius scandali occasio, vti araneæ tela disoluta, & ad nihilum deducta, sublata est, & pax aperte familiarissimeque congreditur, nullam exhibens causam, quæ dissidium afferat, cum quos alia atque nos circa cultum tenere antea suspicati, quasi hostes irreconciliabiles a nobis repellebamus, eos nunc eiusdem cum nobis esse sententiæ agnoscentes, sic enim Romanæ Ecclesiæ asseclas nuncupo, & semper in posterum nuncupandi nullum finem faciam, licet nonnulli aut improbitati addicti, aut ignorantia distracti, dirrumpantur, vti fratres diligimus, & veluti propria membra prima, & alijs honoratiora amplectimur, parum curantes de ijs, qui ex proprijs de dogmate decernere audent, tanquam qui vere vana atque inania conantur, & non insitunt sanctorum Patrum vestigijs, qui sanctissimo Spiritu tum ob carnis puritatem, tum ob mentis sinceritatem afflati, optima quæque & pro dignitate tradiderunt.

VIII. Hæc Deus vniuersi conditor tua erga nos, qui in seculo-

καὶ παῤῥησίας ταύτην ἀπολαύειν ἠξίωσεν. ἐξ ἧς ἡ τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησία, βαβαὶ τῶν ἀφάτων τοῦ Θεοῦ δωρεῶν, διεγνώσθη πρεσβεύειν ὀρθῶς, καὶ κατὰ τὸν νοῦν τῶν ἁγίων Πατέρων φρονεῖν. ἐνθένδε τοι καὶ πᾶσα σκανδάλου πρόφασις ἡμῖν ἀφῄρηται, καθάπερ ἱστὸς ἀράχνης διαλυθεῖσα, καὶ εἰς τὸ μηδὲν καταντήσασα. τὰ δὲ τῆς εἰρήνης περιεῖ πολλῷ προφανῶς, μηδεμίαν ἀφορμὴν διδοῦσα διαστάσεως πρόξενον. ἐπείπερ ἐς ἐναντιογνωμονεῖν ὑμῖν κατὰ τὸ σέβας πρὶν ὑποπτεύοντες ὡς ἐχθροὺς ἀσπόνδους ἀπεσειόμεθα, τούτους ἀρτίως ὁμοδόξους εἶναι κατανενοηκότες, ναὶ γὰρ ὁμοδόξους ἡμῖν τοὺς τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ῥωμαίων καλῶ, καὶ καλῶν οὐδέποτε παύσομαι, εἰ καί τινες ἢ κακίᾳ στοιχοῦντες, ἢ καὶ ἀγνοίᾳ καθυπαγόμενοι διαῤῥήγνυνται, στέργομεν ὡς ἀδελφοὺς, καὶ καθάπερ οἰκεῖα μέλη πρῶτά τε καὶ τιμιώτερα τῶν ἄλλων ἐνστερνιζόμεθα, βραχέα τῶν οἴκοθεν κατατολμώντων δογματίζειν ἄρτι φροντίζοντες, ἅτε κενεμβατούντων ὡς ἀληθῶς, ἀλλὰ μὴ τοῖς θεοφόροις κατακολουθούντων Πατράσιν, οἳ τῷ παναγίῳ Πνεύματι διά τε καθαρότητα σαρκὸς, καὶ νοὸς εἰλικρίνειαν ἐμπνεόμενοι, κάλλιστα καὶ πρὸς ἀξίαν ἐθεολόγησαν.

η΄. Τοιαῦτα Θεὲ δημιουργὲ τοῦ παντὸς καὶ τὰ πρὸς ἡμᾶς σου τεράστια τοῦ εἰς τὰ τέλη τῶν αἰώνων σαφῶς

καταντήσαντας. οὕπως οὐ διέλιπες, οὓς χερσὶν ἰδίαις διέπλασας παντοίως εὐεργετῶν, καὶ τὴν οἰκείαν κηδεμονίαν ἡμῖν ἐνδεικνύμενος, ἅπερ οὐ συνεῖδον οἱ πρὸ ἡμῶν, ἢ ῥαστώνῃ τῇ πρὸς τὰς θείας γραφὰς, ἢ καὶ τῇ πρὸς τοὺς Λατίνους ἐναντιότητι. πολλὰ γὰρ τὰ μέσον ἡμῶν τε κἀκείνων τὰ διχομαχίαν κατεργασάμενα, καὶ φιλεῖ συσθολοῦσθαι δι' ἔχθραν τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς, μὴ συνορῶν τὴν ἀλήθειαν. ταῦτα τὸ παρὸν ηὐδόκησας καταμαθεῖν ἡμᾶς εἰς ἀκρίβειαν. καὶ τὰ τῆς ὑποθέσεως ἄλλως ἀρξάμενος κατὰ τὴν σὴν ποικίλην ἐπιστήμην, καὶ τὸ βάθος τῆς σῆς σοφίας καὶ γνώσεως, εἰς ἕτερον καταλῆξαι πέρας βέλτιον πολλῷ παρεσκεύασας, καὶ συνῆξας εἰς ἓν ἀληθῶς τοὺς διεσπασμένους ἐπὶ μακρὸν, καὶ τοὺς ἐσκορπισμένους εἰς τὴν αὐτὴν μάνδραν συνήλασας. καὶ πάλιν ἰδοὺ μία ποίμνη πάντες ἡμεῖς ἐκ διαφόρων συνισταμένη καὶ πολυειδῶν τῶν ἐθνῶν, ἧς ποιμὴν ὁ Χριστὸς ὁ μονογενής σου λόγος ὁ μορφωθεὶς διὰ σπλάγχνα ἐλέους σου τὸ καθ' ἡμᾶς καὶ ἡμέτερον. ὑπὲρ ὧν ποῖος σοι λόγος εὐχαριστίας προσενεχθήσεται; τίνα δέ σοι καὶ τὴν ὀφειλομένην ἡμῖν εὐγνωμοσύνην προσοίσομεν τῷ ὑπερπλήρει παντὸς ἀγαθοῦ, τῷ πάσης ἐπέκεινα χάριτος, ὃς οὐδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων χρῄζεις, κατ' οὐδένα τρό-

ſeculorum fine plane peruenimus, miracula (ſic non ceſſaſti de ijs, quos proprijs tuis manibus effinxiſti, modis omnibus benemereri, tuamque curam nobis oſtendere) quæ nunquam deprehenderunt noſtri maiores ſiue erga diuinas ſcripturas ignauia, ſiue etiam erga Latinos ſimultate. Multa etenim ſunt, quæ inter nos & illos diſſidia concitarunt, & nobilior animi pars, ſi inſitas inimicitias habet, conturbata in veritate ipſa cæcutit. Hæc tu nos in præſentia probe, & vtiuti ſunt, addiſcere tuo beneplacito effeciſti, & argumenta rerum aliter exorſus, quæ tua eſt varia ac multiplex ſapientia, & tuæ cognitionis profunditas, alium finem & exitum habere ſed multo meliorem præparaſti, & longe diſiunctiſſimos ac diſperſos vere in vnum collectos, in vnum ouile deduxiſti. Et rurſus ecce vnus grex nos omnes ex varijs, diuerſiſque nationibus conflatus, cuius paſtor Chriſtus eſt, vnigenitum tuum Verbum, qui noſtram formam vti nosipſi propter viſcera miſericordiæ tuæ ſuſcepit, pro quibus quæ tandem tibi gratiarum actiones reponentur? quam etiam tibi debitam a nobis beneuolentiam reddemus, qui bonis omnibus refertus es, & omnem gratiam exuperas, & rerum humanarum, omnibus abundantiſſime affluens,

plane

plane non indiges? Non vtique possumus ob ea, & quæ nunc peregisti, gratiam infra etiam dignitatem reponere, eoque potissimum, quod ad dicendum minime idonei sumus, cum etiam si cœlestem aut supercœlestem vocem consequeremur, neque tum soluendo erimus. Sic omnipotens & sublimissime Domine tuorum in nos beneficiorum magnitudo sermone omni potior est. Sed hæc de hisce satis superque. Neque enim ad hæc comprobanda luculentiore oratione mihi opus est.

IX. Postquam vero addecentem Deo gloriā vti fieri potuit, de rebus gestis exhibuimus, & ingentium in nos beneficiorū mentione inducta, & illius ad hæc vsq; tempora mirabilibus humano generi denunciatis, par esse videtur nunc demum & orationem in cos conuertere, qui non eadem quæ nos tenent, & zelum habent sed non ex cognitione, vt diuinus Apostolus ait, quorum quidam sanctorum Patrum voces audientes, non tamen percipientes insitam in illis sententiam, sed temere eas intelligentes, pacem adeo probe Ecclesiarum diuina ope factam calumniantur & criminantur, & loca per omnia pererrantes de nobis male loquuntur,

πον ὑπάρχων ἐν πᾶσιν ἀνενδεής. οὐκ ἔστιν ὅπως διὰ ταῦτα καὶ τῶν νῦν σοι πεπραγμένων χάριν οὐκ ἔλαττον τῆς κατ' ἀξίαν ἀφοσιώσασθαι δυνηθείημεν, καὶ μᾶλλον ὅτι πολύ, καὶ τί; ἐν τῷ λέγειν ἁπλῶς ἱκανότητος ἀποδέομεν, ὅπου γε κἂν οὐράνιόν τινα, καὶ συνόλως ὑπερουράνιον ἀνελαβόμεθα τὴν φωνήν, οὐδὲ τότε τὸ χρεὼν ἀποπληρώσαιμεν. οὕτω πανσθενὲς ὕψιστε Κύριε πάντα λόγον ὑπερφέρει τὸ τῶν περὶ ἡμᾶς εὐεργετημάτων σου μέγεθος. Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τούτων ἐνταῦθα κείσθω. καὶ γὰρ οὐδὲ μακροτέρων δεῖσθαι δοκῶ μοι ῥημάτων πρὸς τὴν τῶν λεγομένων παράστασιν.

θ'. Ἐπεὶ δὲ τὴν ἀνήκουσαν ὡς οἷόν τε δόξαν ἐπὶ τοῖς γινομένοις ἀνεπέμψαμεν τῷ Θεῷ τῶν εἰς ἡμᾶς μεγαλοδωρεῶν αὐτοῦ μνημονεύσαντες, καὶ καταγγείλαντες τοῖς πᾶσι τὰ τούτου καὶ ἐς δεῦρο θαυμάσια, δίκαιον ἂν εἴη τὸ ἀπὸ τοῦδε τρέψαι τὸν λόγον καὶ πρὸς τοὺς τἀναντία φρονοῦντας ἡμῖν, καὶ ζῆλον μὲν ἔχοντας, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, ὅ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ὧν οἱ μὲν τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων φωνὰς ἀκούοντες, οὐ μὴν συνιέντες τὸν ἐγκείμενον αὐταῖς νοῦν, ἀλλὰ σφαλερῶς αὐτὰς ἐκλαμβάνοντες, τὴν οὕτω καλῶς καὶ σὺν Θεῷ προβᾶσαν εἰρήνην τῶν Ἐκκλησιῶν συκοφαντοῦσι καὶ διαβάλλουσι. πρὸς δὲ καὶ πάντῃ περιερχόμενοι κακῶς ἡμᾶς λέγουσιν, οὐκ εἰδότες περὶ τίνων διαβεβαιοῦν-

tur,

ταῖς παντάπασιν. οἱ δὲ δι' ἀπειρίαν ὅλως γραφῶν οὐδὲ προσιδεῖν ἡμᾶς στέργουσιν, μήτοι γε προσομιλῆσαι καὶ διαλεχθῆναι τὰ εἰκότα περὶ τῶν ζητουμένων ἡμῖν. περὶ γὰρ τῶν ἄλλων, οἳ διὰ κακίαν καὶ μῖσος, εἰσὶ γὰρ, εἰσί τινες καὶ τοιοῦτοι, τοῦ Σατανᾶ ἐνδεικνυμένου κἀνταῦθα τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν, φεύγουσιν ἡμᾶς βδελυττόμενοι, τί χρὴ καὶ λέγειν, οὓς ἀνορθῶσαι μόνον τοῦ τοὺς νεκροὺς ζωοποιοῦντος Θεοῦ, σαφῶς ἤδη τῷ φθόνῳ καταπεσόντας, καὶ κινδυνεύσαντας, οἷς καὶ δάκρυα μᾶλλον συμπαθείας ἁρμόζουσιν, ἢ λόγοι πρὸς τὸ κρεῖττον μεθέλκοντες. ὅτι μηδὲ πείσουσι, κατὰ τὸν εἰπόντα Σοφὸν, οὐδ' ἂν πείσωσιν. οὕτω τῇ πρὸς τὸ καλὸν μετουσίᾳ τεθνήκασι, τῇ βασκανίᾳ τὴν γνώμην κατ' ὀλίγον τακέντες καὶ ταύτῃ σαφῶς εἰς τὸ παντελὲς ὑπορρεύσαντες. ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐρρίφθων τοῦ λόγου τούτου μακρὰν, ὡς ἀνιάτως τῆς προαιρέσεως ἔχοντες. πρὸς δὲ τοὺς ἄλλως διακειμένους, οἳ καὶ τὴν θεραπείαν ἔτι τυχὸν προσδοκήσιμοι, καὶ γὰρ εἰκὸς ὀψὲ καὶ μόλις ἅψασθαί τι τῆς αὐτῶν καρδίας ῥῆμα σωτήριον, τὸν λόγον ποιητέον ἡμῖν. ἐν ᾧ καὶ τὰς γραφικὰς χρήσεις, αἷς ἐντυχοῦσιν ὁδηγηθῆναι πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπλανῶς ἐξεγένετο, καταταξόμεθα, τὰ παρ' ἑαυτῶν συντιθέντες, καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν ὡς δύναμις ἀναπτύσσοντες. ἔστι δ' ὅπου

tur, cum sint de quibus determinant ignarissimi; alij scripturarum experientia destituti, nec oculis nos aspicere sustinent, tantum abest, vt consuetudine nostra delectentur, & de rebus dubijs agitata in commune congressi deferant. De alijs enim qui ob improbitatem & odium, sunt enim, sunt etiam nonnulli ita affecti, qui Satana hic quoq; suam vim commonstrante, nos abhorrentes fugiunt, quos plane iam inuidentia oppressos, & infortunio demersos in sanam mentem reducere, solius Dei mortuos viuificantis fuerit, quid dicendum est? Hos lacrymæ potius commiserationis decent, quam ad meliora illicientes sermones, quod non persuadebunt, vt sapiens ille dixit, etiam si persuadeant. sic in boni communione emortui sunt, liuore paulatim mente tabefacti, eoq; plane reducti in nihilum. Sed isti quidem ex hac oratione longe protrudantur, tanquam qui insanabili ingenio sunt, ad alios vero qui aliter affecti sunt de quorum sanitate non desperamus, tandem enim aliquando corda eorum a salubri verbo commouenda fore putamus, conuertenda nostra oratio est, in qua & scripto tradita testimonia, in quæ dum nos incidimus, veritatem ipsam absque errore penitius introspeximus,

digeremus, nostra componentes, eorumque sententiam, vti fieri potest, exponentes, nonnullis etiam in locis aduersariorum contradictiones afferentes, easque vti nobis concedet Spiritus, dissoluentes, vt qui propter eorum ignorationem a nobis desiliunt, doceantur vel ex sola diuinarum vocum auditione ex sese timorem, vbi timor non est, abijcere, vti Psalmorum scriptor Dauid insinuat; siue potius laudabili timore suo corde trepidantes, & salutis spiritum concipientes fœtum efficere, dum prompte ad nos confugerint, ex animo menti nostræ conglutinati. Qui vero ea praue interpretantur, rectis nostris ac firmis cogitationibus, si tamen illis assensum præbere valuerint, priore sua opinione amandata, accurata dogmatis scientia instruantur, nec audeât dicere, vt ego ex nescio quo eorundem audiui, nos absque vllo examine dicta Patrum excipientes, quæ nobis videntur, male colligere, sed vnũ & idem sentientes nobiscum depacificantur, & simul vna omnes Trinitatem glorificemus, deitatem vnam, & potestatem, de qua, ante quam quæstionem ipsam aggrediar, breuiter aliquid disserendum esse existimans, sic enim oratio ad rem sibi propositam concinne dirigetur, eandem ipsam inuoco, quæ stultos atque

καὶ τὰς τῶν ἐναντίων ἀνθυποφέροντες· καὶ ταῦτα κατὰ τὴν ἐν ἡμῖν χορηγίαν τοῦ πνεύματος λύοντες, ὡς ἂν οἱ μὲν δι' ἄγνοιαν τούτων ἀποπηδῶντες ἡμῶν διδαχθῶσιν ἴσως κἂν μόνης τῆς τῶν θείων φωνῶν ἀκροάσεως, μὴ φοβεῖσθαι φόβον, οὗ μή ἐστι φόβος κατὰ τὸν Ψαλμογράφον Δαυίδ, ἢ μᾶλλον τὴν ἐπαινετὴν δειλίαν ἔνδον ἐν καρδίᾳ συλλαβόντες, καὶ ὠδινήσαντες πνεῦμα σωτηρίας ἐκτίκωσι, ἐν τῷ προσδραμεῖν ἑτοίμως, καὶ τὰς ψυχὰς ὀπίσω κολληθῆναι τῶν ἡμετέρων φρενῶν. οἱ δὲ ταύτας παρεξηγούμενοι, ταῖς ὀρθαῖς ἡμῶν καὶ ἀδιατρέπτοις ἐννοίαις, εἰ ἄρα καὶ συγκατατίθεσθαι δυνηθεῖεν αὐταῖς, τῆς προτέρας καταγνόντες ἑαυτῶν ὑπολήψεως τὸ ἀκριβὲς τοῦ δόγματος μεταμάθωσι, καὶ μὴ τολμῶσι λέγειν, ὡς ἐγώ τινος ἐπυθόμην αὐτῶν, ἀβασανίστως ἡμᾶς τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων δεξαμένους φωνὰς, τὰ δόξαντα συνάγειν κακῶς, ἀλλ' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ φρονοῦντες, σπείσοιντο μεθ' ἡμῶν, καὶ κοινῇ τὴν Τριάδα δοξάσωμεν, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν, περὶ ἧς ἤδη καὶ πρὶν τοῦ ζητήματος εἰσβαλεῖν, βραχέα διεξελθεῖν ἡγησάμενος δεῖν, οὕτω γὰρ ἂν ὁ λόγος εὐοδωθείη πρὸς τὸ προκείμενον, αὐτὴν ἐκείνην ἐπικαλοῦμαι τὴν τοὺς ἀπαιδεύτους καὶ ἀσόφους συνετίζουσαν καὶ σοφίζουσαν, ἐν ᾗ

πάντες οἱ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι θησαυροὶ κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον, λόγον μοι παρασχεῖν ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου, ἵνα τοῦ προσήκοντος, ὡς οἷόν τε καταστοχάσας δυνηθείην εἰπεῖν τι τῆς θείας μεγαλοπρεπείας ἐπάξιον.

ι'. Ἵλαθι δέ μοι τὸ φοβερὸν τοῖς πᾶσιν ὄνομα καὶ φρικτόν, Θεὲ καὶ Κύριε τοῦ παντός, ἀγέννητε πάτερ, υἱὲ μονογενές, καὶ πνεῦμα συμφυές τε καὶ σύνθρονον, ἡ τῶν ὄντων ὑπεράρχιος ἀρχὴ καὶ ὑπέρχρονος, τὸ τριλαμπὲς κράτος καὶ ἀμερές, ἡ ὁμοβασίλειος ἐξουσία καὶ δύναμις, εἰ πρὸς σὲ τὸν ὕψιστον, τὴν ἁγιαστικὴν ζωὴν καὶ φωτιστικὴν τολμήσας λύω τὴν γλῶτταν ὁ γηγενής, μηδὲν μηδόλως προκαθηράμενος, ἢ τόγε μετριώτερον εἰπεῖν καθαιρόμενος. οὐ δὴ γὰρ ὀλιγωρίᾳ, μὴ οὕτω μανείην αὐτός, οὔτε μὴν ἀγνοίᾳ τῆς ἀπείρου καὶ ἀπροσίτου σου δόξης ταύτην ποιοῦμαι τὴν ἐπιχείρησιν· τῷ δὲ πελάγει θαρρῶν τῆς σῆς ἀγαθότητος, δι' ἣν καὶ μόνην μηδὲν ὄντα με κατ' ἀρχὰς ἐπλαστούργησας, καὶ καθημέραν πλημμελοῦντος ἀνέχῃ μου, τὴν ἐπιστροφὴν ἐκδεχόμενος. Ἔστι μὲν οὖν ὁ περὶ Θεοῦ λόγος, ὦ οὗτοι, καὶ πάνυ τοι δυσχερὴς καὶ δυσέφικτος, οὐ μόνον ἡμῖν οἷς τὸ φρονοῦν ἐκ τῆς τῶν παθῶν ἀχλύος ἐπιπροσθούμενον

atque inſipientes prudentes ſapienteſque facit, in qua omnes cognitionis theſauri, ſic magnus ait Apoſtolus, ſunt, ad propinandum mihi in aperitione oris verba, vt ad id, quod conſentaneum eſt, ſic vti fieri poteſt, collimans, dignum diuinæ magnitudinis aliquid dicere valeam.

X. Propitium vero ſis mihi tremendũ, horrendumq; omnibus nomen, Deus & Domine vniuerſi, Pater ingenite, Fili genite, Spiritus eiuſdem cum illis naturæ, & in eadem ſede collocatus. Rerum ſupra omne principium & ſupra omne tempus principium, poteſtas trino fulgore indiuiſe coruſcans, ſimul imperium tenens auctoritas & robur, ſi erga te excelſiſſimum, vitam ſanctificantem atque illuminantem, audacter linguam terrigena ſoluo, prorſus inexpurgatus, &, vt moderatius loquar, qui nunc expurgor, neque enim contemptu, non ita inſaniam, neque infinitæ tuæ atque inacceſſibilis gloriæ ignoratione, ad rem aggredior, ſed tuæ bonitatis pelago fidens, qua vel ſola cum nihil exiſterem ipſo rerum initio effinxiſti, & quotidie delinquentem ſuſtinens, conuerſionem expectas. Eſt ergo ſermo de Deo, o amici, valde difficilis, & comprehenſionem omnem exuperat, non tantum noſtri, quorum intellectui affectuum caligine obtenebrato clara viſio

non conceditur, sed ijs etiã qui in speculationibus profecere, quod puram animi cogitationem conseruarunt. Quantum nihilominus ad nostram mentem peruenit ex ijs, qui spiritui addicti declarauerunt, duplex & secundum diuersum modum innotuit, alter vnitati essentiæ siue naturæ proprius est, alter trinitati personarum, siue hypostaseon, quod idem est dicere. Vnus enim essentia & natura Deus cum sit, in tribus hypostasibus, siue personis agnoscitur, Pater, Filius, & Spiritus sanctus sua proprietate hæc sunt & dicuntur, vnumquodq; secundum se considerata Deus perfectus: rursusque hæc tria Deus vnus cognoscitur, cum neque secundum proprietates diuisio aliam naturam ingeneret, neq; secundum essentiam vnio hypostaseon confusionem, vti Arius insaniæ cognominis, & a mente deductus Sabellius, sibi mutuo aduersantes, hic diuinitatis concisionem, ille personarum commixtionem impie decreuerunt. Vitæ siquidem princeps datrix, ac sanctissima Trias diuiditur indiuise, & diuisim coniungitur, quod admirabile est. Nihilominus Pater principio & causa caret: neque enim ex aliquo est. Filius vero & Spiritus, licet si tempus spectes, etiam ipsa nullum sui princi-

οὐ συγχωρεῖται τηλαυγῶς καθορᾶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν θεωρίᾳ διαβεβηκόσιν, ἐκ τοῦ καθαρὸν τηρῆσαι τὸ τῆς ψυχῆς λογιζόμενον. Ὅσον δ' οὖν ὅμως εἰς τὸν ἡμέτερον ἧκε νοῦν, ἐξ ὧν οἱ τῷ πνεύματι διεσάφησαν, διττὸς ἀναπέφανται, καὶ κατὰ τρόπον διάφορον, ὁ μὲν τοῦ μοναδικοῦ τῆς οὐσίας πρέπων, εἴτ' οὖν τῆς φύσεως, ὁ δὲ τοῦ τριαδικοῦ τῶν προσώπων, ταυτὸν δὲ φάναι, τῶν ὑποστάσεων. εἷς γὰρ κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν ὢν ὁ Θεὸς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι καὶ προσώποις γνωρίζεται, πατὴρ, υἱὸς, καὶ πνεῦμα ἅγιον, ἰδιαζόντως ἐστί τε ταῦτα καὶ λέγονται, Θεὸς τέλειος ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον, καὶ πάλιν εἰς τὰ τρία Θεὸς γινωσκόμενος, οὔτε τῆς κατὰ τὰς ἰδιότητας διαιρέσεως ἐργαζομένης ἀλλοτρίωσιν φύσεως, οὔτε τῆς κατ' οὐσίαν ἑνώσεως σύγχυσιν ὑποστάσεων, ὡς Ἄρειος ὁ τῆς μανίας ἐπώνυμος, καὶ Σαβέλλιος ὁ ματαιόφρων ἐξ ἐναντίας ἀλλήλοις ἰόντες, ὁ μὲν κατατομὴν θεότητος, ὁ δὲ συναλοιφὴν προσώπων ἀσεβῶς ἐδογμάτισαν. διαιρεῖται γὰρ ἀδιαιρέτως ἡ ζωαρχικωτάτη καὶ παναγία Τριὰς, καὶ συνάπτεται διῃρημένως, ὃ καὶ παράδοξον. πλὴν ὁ μὲν πατὴρ ἄναρχός ἐστι καὶ ἀναίτιος, οὐ γὰρ ἔκ τινος. ὁ δὲ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, κἂν εἰ κατὰ χρόνον, καὶ ταῦτα συνάναρχα, πῶς γὰρ ὑπὸ χρόνον ὁ τῶν χρόνων ποιητὴς καὶ δημιουρ-

γὸς κατὰ χρόνον· ἕτερον λόγον οὐκ ἄναρχα, διόπερ οὐδὲ ἀναίτια. καὶ ἄμφω γὰρ ἐκ πατρὸς, οὐ μὴν ὡσαύτως, οὐδὲ κατὰ τρόπον τὸν ὅμοιον. ἐπείπερ ἀνάγκη κἀν τούτοις εἶναι διαφορὰν, ἵνα καὶ ταῦτα πρὸς ἄλληλα διακρίνωνται. κἀντεῦθεν ἡ Τριὰς ἀληθῶς ᾖ Τριὰς, ὥσπερ κατ' οὐσίαν ἐστὶ μονάς.

ια'. Οὐκοῦν ὁ μὲν υἱὸς γεννᾶται, τὸ δὲ πνεῦμα καθὼς τὰ θεοπαράδοτα λόγια φασὶν ἐκπορεύεται, διάφοροι κλήσεις ἐπὶ διαφόροις ὑπάρξεσιν. ἀλλ' ἐνταῦθα καὶ τὰ τῆς διαφωνίας ἡμῖν ἀναφαίνεται, δι' ἣν πάλαι μὲν ἔθνη διέστησαν ἀπ' ἀλλήλων ὁλόκληρα, τὰ πρώτως τῶν ἄλλων ἐπὶ Χριστοῦ τὴν προσηγορίαν πλουτήσαντα, Λατῖνοι τε φημὶ καὶ Γραικοί. καὶ τούτοις τ' ἄλλα πάντα τῶν Χριστιανῶν γενῶν συναπήχθησαν, μεγάλης ζάλης καὶ τρικυμίας τὴν Ἐκκλησίαν καταλαβούσης ἐξ ἐπηρείας Σατανικῆς, καὶ πολλοῦ κατασχόντος ταύτην σάλου καὶ κλύδωνος, ἐξ ὧν φθορὰ καὶ συντριβὴ τοῖς ἡμετέροις συνήντησε πράγμασιν, ὡς προβῆναι ταῦτα καὶ πρὸς παντελῆ τὸν ἀφανισμὸν καὶ τὴν ἐξολόθρευσιν, καθάπερ εἰπόντες ἔφθημεν ἄνωθεν, εἰ μὴ Κύριος ἐναργῶς ἡμῶν ἀντελάβετο, καὶ νῦν δὲ μετὰ τὴν τῆς ἀληθείας εὕρεσιν, καὶ κατάληψιν, ἣν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐχορήγησε, τῶν ἡμετέρων

principium habent: quomodo enim sub tempore temporum factor & creator? Secundum porro aliam rationem non absq; principio, cum non sint absque causa: vtraq; siquidem ex Patre, sed non similiter, neq; pari modo: cum necessarium sit in his quoq; discrimen esse, vt & hæc inter se ipsa discernantur; indeq; Trinitas vere trinitas sit, quemadmodum essentia vnitas est.

XI. Quare Filius quidem generatur, Spiritus vero, vt a Deo tradita eloquia dicunt, procedit. diuersæ appellationes de diuersis existentijs. Sed hic diffidiorum inter nos causa apparet, ob quam nationes integræ multo ab hinc tempore, quæ ante alias Christo nomina dederunt, indeq; sibi nomen indiderunt, Latini inquam & Græci, a se ipsis disiunctæ separatæ sunt, vnaque cum illis reliquæ omnes Christianorum nationes abductæ sunt, sic improbitate Satanica ingentes tempestates, & sæui fluctus Ecclesiam oppressere, misereq; vehemens turbo afflixit, atque iactauit. Inde rerum nostrarum attritio & interitus consecuta sunt, quæ vtique perueniffent ad integram perditionem atque internecionem, vt supra commemorauimus, ni Deus clare nobis suppetias tulisset. Et tunc etiam post repertam deprehensamque veritatem, quam Spiritus sanctus elargitus est, ex nostris non-

nulli

nulli priorũ sententiam propugnantes, Romanæ Ecclesiæ asseclis blasphemiæ crimen inurunt, quod ex Filio Spiritum asserũt, & a nobis, qui secundũ Deũ illis adhæsimus, male dissociantur, & scandalum & turbas vniuersales ingenerare contendunt. Nuda siquidem, quam supra posuimus, Euangelica Saluatoris voce apprehensa, immediate ex Patre Spiritum dicunt procedere, neque ad vniuersam præcedentem pericopem animum aduertentes, qua vel quomodocunq; attendentibus non extra Filium Spiritus existentiam esse depræhenditur, & quæ singulis diebus in Ecclesia magni Pauli pietatis assertoris dicta, eandem sententiam insinuantia leguntur, leui manu percurrentes, nec non de hac eadem re scripta diuinorum Patrũ, in quibus quam apertissime per Filium, & ex Filio esse Spiritum prædicatur, nullo modo considerantes, nouas sibi voces, vt hominibus placeant, effingunt.

XII. Nos porro, diuiniloquas Sanctorum interpretationes sequentes, necnon eorundem, & Apostoli dicta non pauca Euangelicam Domini vocem exponentia, quæ procedente oratione fere omnia suo tempore apponemus, dicimus, Spiritum sanctum ex Patre per Filium, ideoque ex Fllio, quasi per

τινὲς τῆς προτέρας γνώμης καὶ αὖ ἀντιποιούμενοι, βλασφημίαν τοῖς ἐκ τῆς τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἐπεγκαλοῦσιν, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα πρεσβεύουσιν, καὶ τῶν κατὰ Θεὸν ἡμῶν ἑνωθέντων τούτοις, κακῶς ἀποσχίζονται, σκάνδαλον ὡς ἔπειτα καὶ ταραχὴν οἰκουμενικὴν ἐμποιῆσαι σπουδάζοντες. γυμνῆς γὰρ ἅπαξ τῆς ἄνω ῥηθείσης Εὐαγγελικῆς λαβόμενοι τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, ἀμέσως ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα λέγουσιν ἐκπορεύεσθαι, μήτε τῇ περὶ ταύτης πάσῃ περικοπῇ τὸν νοῦν ἐφιστάνοντες, δι' ἧς τοῖς προσέχουσιν ὁπωσοῦν οὐκ ἐκτὸς ὑπάρχειν τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα καταλαμβάνεται, καὶ τὰς καθ' ἑκάστην ἀναγινωσκομένας ἐπ' Ἐκκλησίας τοῦ μεγάλου Παύλου, τοῦ τῆς εὐσεβείας προστάτου ῥήσεις, αἳ τῆς αὐτῆς διανοίας εἰσὶν παρατρέχοντες. τὰς δὲ περὶ τούτου τῶν θεοφόρων Πατέρων γραφάς, ἐν αἷς ἀριδήλως εἶναι διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα κηρύττεται μηδαμῶς μελετήσαντες, ἀλλ' ἑαυτοῖς κενοφωνίαν εἰς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων ἐπινοήσαντες.

ιβ. Ἡμεῖς δὲ φαμὲν ταῖς θεοφθέγκτοις τῶν Ἁγίων ἑρμηνείαις ἑπόμενοι, τούτων δὲ τὴν ἐν Εὐαγγελίοις οὐκ ὀλίγα τοῦ Κυρίου φωνὴν, καὶ τὰς Ἀποστολικὰς ῥήσεις οὐχ ἧττον δι' αὐτῆς ἀναπτύσσουσιν, ἃς καὶ προϊόντος τοῦ λόγου σχεδὸν πάσας κατὰ καιρὸν ἑκάστην

ἐκτιθέμεθα μὲν, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ. διὸ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ, ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει τὴν ὕπαρξιν. ὁ μὲν γὰρ υἱὸς ἀμέσως πρόεισιν ἐκ πατρὸς, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ τοῦτό ἐστι τὸ μέσον τούτων τὴν διαφορὰν ἐργαζόμενον, καθ' ἣν ὁ μὲν υἱὸς ὑπάρχει, καὶ μόνος γεννητὸς ἐντεῦθεν προσαγορεύεται, τὸ δὲ τοῦθ' ὅπερ καλεῖται πνεῦμα ἅγιον ἐστί τε, καὶ μόνον ἐκπορευτὸν ὀνομάζεται. καὶ μαρτυρεῖ μοι τῷ λόγῳ Γρηγόριος ὁ πάνυ τῆς τῶν Νυσσαέων Ἐκκλησίας ὁ πρόεδρος, ὃς διὰ μιᾶς πόλεως ταύτης πάντα τὰ τοῦ κόσμου πέρατα τοῖς οἰκείοις περιλαβὼν δόγμασιν, ἐν τῇ πρὸς Ἀβλάβιον αὐτοῦ θεολογίᾳ τάδε φησί. Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα. ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβανόμεθα. τῷ τὸ μὲν αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου, καὶ τοῦ ἐξ αἰτίου δὲ ὄντος πάλιν ἄλλην διαφορὰν ἐννοοῦμεν, τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. καὶ ταῦτα μὲν Γρηγόριος ὁ Νύσσης μάρτυς τῶν εἰρημένων ἀνωθεν ἀξιόχρεως. ἐξ ὧν ἡμῖν πιστεύεται καὶ καλῶς τὸ πνεῦμα διαφέρειν πρὸς τὸν υἱὸν ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν παρὰ πατρός. ἐπείπερ εἰ μὴ τοῦτο, πάντως ἂν ἦν υἱὸς καὶ αὐτὸς γεννητός. ἢ τίς ὁ

Filium accipere existentiam. Filius enim immediate ex Patre progreditur, Spiritus vero sanctus per Filium, & hoc medium horum est, quod differentiam operatur, secundum quam Filius existit, & solus genitus inde appellatur, hoc vero qui nuncupatur Spiritus sanctus est, & solus procedens dicitur. Dictum meum testimonio suo comprobat magnus Nyssenæ Ecclesiæ Præsul Gregorius, qui ex vna hac vrbe omnes orbis terrarum fines suis dogmatibus compleuit, in his quæ de Deo scribit, Epistola ad Ablabium; *Immutabilem & per omnia similem naturam confitentes, discrimen causæ & effectus non inficiamur, in quo solum disiungi alterum ab altero deprehendimus; cũ credamus hoc quidem causam esse, illud ex causa, & illius quod ex causa est, aliud rursus discrimen comprehendimus: Nanque hoc quidẽ est immediate a primo, hoc vero per illud quod contigue est ex primo.* Et hæc quidem testis supradictorũ fide dignus Nyssenus Gregorius, quibus a nobis creditur & probe, Spiritum differre a Filio, quod per ipsum existentiam habet a Patre. Quandoquidem si id non esset, prorsus & ipse esset Filius genitus. Aut quænam ratio fuerit, hunc quidem Filium esse, illum vero Spiritum & non Filium?

Profe-

Proferat quispiam aliam inter illos differentiam, ex qua & appellationes diuersas, vt conueniens est, assequantur, & nos tacebimus. Sed nullus aliam proferre vnquam poterit, quousq; diuinus hic Pater apud omnes asseritur veritatis esse magister, qui in hoc solo discrimen Filij & Spiritus constituit, quod, *hoc quidem est immediate a Patre, hoc vero per illud, quod contigue est ex primo*, quod idem est dicere, per Filium. Hæc itaque cum ita se habeant, non erit qui contra se opponat, si modo sapientia commendatur, & sapit pleno pectore. alias longissime a recta via aberrauerit.

XIII. Spiritum vero sanctum per Filium existere ex Patre præter hoc Ecclesiæ lumen, qui in multis alijs suis scriptis aperte hæc eadem decreuit, vt procedens oratio manifestabit, ab omnibus fere sanctis Patribus, quorum commentaria vti lapides a Deo incisas Dei Ecclesia tenere determinauit, simili ratione pertractatum est: & dogma hoc erat commune & vniuersale a priscis temporibus veluti in thesauro illi cōseruatum, licet nunc, nescio qua causa multi illud non admittant, & hæc post tantam veritatis inquisitionem, illiusque inuentum. Et primum magnus in rebus Theo-

λόγος, τὸ μὲν υἱὸν εἶναι, τὸ δὲ πνεῦμα καὶ οὐχ υἱόν. δότω τις ἑτέραν μεταξὺ τὴν διαφορὰν, ἐξ ἧς καὶ τὰς κλήσεις διαφόρους ὡς εἰκὸς ἔχουσι, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν. ἀλλ᾽ οὐκ ἂν ἰσχύσειεν οὐδεμίαν ἄλλην οὐδεὶς ἐξειπεῖν. ἕως ἂν ὁ θεσπέσιος οὗτος πατὴρ ὁμολογεῖται παρὰ πᾶσι τῆς ἀληθείας εἶναι διδάσκαλος, ὃς ἐν τούτῳ μόνῳ τὴν διαφορὰν υἱοῦ καὶ πνεύματος παρέστησεν, ἐν τῷ, τὸ μὲν προσεχῶς εἶναι παρὰ πατρὸς, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν διὰ τοῦ υἱοῦ. τούτων μὲν οὖν οὕτως ἐχόντων, οὐκ ἔστιν ὅστις ἂν ἀντείποι τῶν εὖ συνιέντων καὶ τὸ φρονεῖν σταθηρῶν, πλὴν εἰ μή που τῆς ἀληθείας μακρὰν ἐκδεδράμηκεν.

ιγ. Ὅτι δὲ δι᾽ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχει παρὰ πατρὸς πρὸς τῷ φωστῆρι τούτῳ τῆς Ἐκκλησίας, ὃς ἐν πολλοῖς καὶ ἄλλοις τῶν αὐτοῦ λόγων τὰ περὶ τούτου σαφῶς ἐδογμάτισεν, ὡς προϊὼν ὁ λόγος δηλώσει, καὶ τοῖς πᾶσι σχεδὸν τῶν ἁγίων Πατέρων, ὧν τὰ συγγράμματα καθάπερ πλάκας θεογράφους ἡ Ἐκκλησία Θεοῦ κατέχειν διέγνωκεν, οὕτω τεθεολόγηται, καὶ δόγμα τοῦτο κοινὸν ἦν καὶ καθολικὸν ἀνέκαθεν ἀποτεθησαυρισμένον αὐτῇ, κἂν νῦν οὐκ οἶδα τί παθόντες οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐ παραδέχονται, καὶ ταῦτα μετὰ τὴν τῆς ἀληθείας τοσαύτην ἐξέτασιν, καὶ τοιαύτην ἀνεύρεσιν. Αὐτίκα γὰρ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, ᾧ καὶ τὸ

παρὰ πάντων ἐν ἅπασι συγκεχωρημένος ἔν τινι τῶν πρὸς τὸν ἱερὸν Ἀμφιλόχιον αὐτοῦ Κεφαλαίων οὕτω φησί. Πῶς ἂν οὖν χωρίζοιτο τὰ ἀχώριστα, λόγος Θεοῦ καὶ πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ; Τίς τοῦ μεγάλου τούτου τῆς εὐσεβείας κήρυκος κατακούσας, οὐκ αὐτόθι ἐφέψεται τοῖς ῥηθεῖσιν, ὧν καὶ γινόμενος ὅλος, αὐτὸν ποιήσεται τοῦ δόγματος ὅση δύναμις, τοιοῦτον ἔχειν τῆς πίστεως καθηγεμόνα βουλόμενος, ὃν οὐδενὸς ἧττον τῶν ὑπὲρ λίαν Πατέρων τὸ θεῖον ἐδόξασεν, ἅτε πολλὰ πολλάκις ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγωνισάμενον, καὶ τοῦτο παριστῶσι σαφῶς αἱ πρὸς τοὺς Αἱρετικοὺς αὐτοῦ ἀντιρρήσεις, αἱ πάσας γλώσσας ἐπιστομίζουσαι πονηρὰν καὶ παράνομον, ἐν αἷς ἔστιν οὗ καὶ περὶ τοῦ προκειμένου διέξεισιν, ὡς ἐν ἑτέρῳ τῶν αὐτοῦ Κεφαλαίων δυνατὸν κατιδεῖν. πρὸς γὰρ τοὺς λέγοντας, διατί μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον υἱὸς τοῦ υἱοῦ, φθάνει προαπαντῶν ὁ μέγας, ὡς δῆθεν ἀναιροῦντας τὸ εἶναι συνόλως αὐτὸ δι' υἱοῦ, καὶ τὸ ἄτοπον ἀπαγορεύων φησί. Οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ. καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγων, οὕτω προστίθησιν. ἀλλ' ἵνα μὴ νομισθῇ πλῆθος ἄπειρον ἡ Τριάς, υἱοὺς ἐξ υἱῶν ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις ἔχειν ὑποπτευθεῖσα. τὸ δὲ δι' υἱοῦ μετ' ὀλίγα συστῆσαι θέλων, ἀπὸ χρήσεως γραφικῆς ἐπιφέρει. διὰ δὴ τοῦτο τὸ μὲν

Theologicis pertractandis Basilius, cui ab omnibus omnia conceduntur, in vno ex suis ad sanctum Amphilochium Capitibus, hæc habet. *Quomodo igitur separabuntur, quæ separari nequeunt, Verbum Dei, & Spiritus ex Deo per Filium?* Quis magnum hunc pietatis præconem audiens, non statim dictis assenserit, illisq; addictus cõsecratusq; dogma pro viribus propugnauerit, fidei suæ ducem similem sequens, quem magnis illis Patribus non minus Numen honoribus adauctum illustrauit, quod sæpenumero plurima pro pietate certamina ini[i]t, idq; clarissime demonstrant eiusdem aduersus Hæreticos contradictiones, linguas vniuersas improbas atque impias reprimentes, in quibus quandoque de re nobis proposita disserit, vt ex alio quoque Capite colligere possumus. Dubitantibus enim; *Quare non & Spiritus sanctus Filius Filij?* magnus hic occurrit, ac si illi prorsus euertерent, illum esse per Filium, & absurdum quod inde sequebatur destruens, respondet; *Non quod non sit ex Deo per Filium*, & caussam addit, *Sed ne multitudo innumera Trinitas, & filios ex filijs, vt in hominibus fit, habere reputaretur*. Illud porro *Per Filium* stabiliens Scripturæ sacræ auctoritatem subiungit; *Propterea ex Deo Spiritum esse aperte prædicauit*

dicauit Apostolus dicens, Spiritum qui ex Deo est, accepimus, & per Filium apparere planum fecit, cum Filij Spiritum illum nuncupauit, quemadmodum Dei, & mentem Christi vocat, vti & Dei spiritum, quemadmodum hominis. Quosnam insaniæ fines non excesserit, qui verba hæc audiens in melius sententiam non mutat? & potissimum cum magnus iste Pater Paulum, os Christi, suam confirmantem sententiam adducat, dum dictata ab eo de Spiritu videtur interpretari? quibus, vt antea dixi, & Euangelicam vocem considerate illa peruestigantibus explanat, si nihil aliud illa quã dictata a Paulo notat. Qui enim in Euangelio *Spiritus veritatis* audit, Paulo *Filij Spiritus*, & *Christi mens* est. Christus vero veritas est. Bene itaque supra dicebamus, in illa ipsa Euangelij Pericope, quin in Apostolicis etiam dictis errare, sese nobis opponentes, dum dominicam hanc vocem producunt, tanquam qui temere similia tractant, nec in eorum examine addecente consideratione atq; inuestigatione vtuntur. Nihilominus licet id non antea egerint, in posterum tamen tempus, nullum ex hisce,

ἐκ Θεοῦ τὸ πνεῦμα εἶναι φανερῶς ἐκήρυξεν ὁ Ἀπόστολος, λέγων, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν, καὶ τὸ δι' υἱοῦ πεφηνέναι σαφὲς πεποίηκεν, υἱοῦ πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ καθάπερ Θεοῦ, καὶ νοῦν Χριστοῦ προσειπὼν καθάπερ καὶ Θεοῦ πνεῦμα ὡς τοῦ ἀνθρώπου. Ποίους ἂν ἀπολίποι μανίας ὑπερβολὴν ὁ τῶν παρόντων ῥημάτων ἀκροασάμενος, ἔπειτα μὴ τὴν γνώμην μεταθέμενος πρὸς τὸ βέλτιον; καὶ μᾶλλον ἐπείπερ ὁ μέγας πατὴρ, καὶ Παῦλον τὸ τοῦ Χριστοῦ στόμα παράγει τὴν ἑαυτοῦ συνιστῶντα διάνοιαν, ἐν οἷς τὰς ὑπαγορευθείσας αὐτῷ περὶ τοῦ πνεύματος ῥήσεις ἐξηγούμενος φαίνεται, δι' ὧν ὡς προείρηταί μοι καὶ τὴν Εὐαγγελικὴν ἀναπτύσσει τοῖς ἐπεσκεμμένως διεξιοῦσι ταύτας φωνήν. εἴπερ οὐκ ἄλλο τὸ παρ' αὐτῆς σημαινόμενον, ἀλλ' ὅπερ αὐταί. τὸ γὰρ παρὰ τῷ Εὐαγγελίῳ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, πνεῦμα κατὰ Παῦλον υἱοῦ, καὶ νοῦς Χριστοῦ. Χριστὸς δέ ἐστιν ἡ ἀλήθεια. καλῶς τοιγαροῦν προλαβόντες ἐλέγομεν εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐν Εὐαγγελίοις περικοπὴν, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰς Ἀποστολικὰς ῥήσεις προσαπταίειν τοὺς ἀντιδιατιθεμένους ἡμῖν ἐκ τῆς κυριακῆς τάχα φωνῆς ὡς παρέργως μετιόντας τὰ περὶ τούτων, καὶ μὴ μετὰ τῆς προσηκούσης ἐπιστασίας καὶ διασκέψεως. ὅμως εἰ καὶ μὴ πρότερον, εἰς τὸ ἑξῆς γοῦν δοκῶ μηδένα τῶν

qui non ad finem vsque proprio arbitrio ducti, quidquid affertur, oppugnare constituerunt, horum nihil absque inquisitione

præter-

πάντων, ὅσοι μὴ ἄγαν τέλεως ἰσοῤῥύθμως πρὸς πάντα λόγον ἐμβαίνειν ἐγνώκασι, τούτων τὸ παραδραμεῖν ἀνεξέταστον, μήτε μὴν εἰς γνῶσιν αὐτοῦ ἀφικόμενον, μεῖναι τῆς οἰκείας ἐθελοβούλου γνώμης εἰσέτι κακῶς ἐχόμενον, τρέψαντα δὲ τὴν ἄλογον ἔνστασιν οἶμαι πάντα τοιοῦτον, εἰς θαῦμα μεταβαλεῖν τὴν προαίρεσιν, καὶ μεθ' ἡμῶν γενέσθαι τῶν τῆς ἀληθείας ὑπασπιστῶν, ἣν ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ δυνάμει λόγου καθυποδείξας ἡμῖν, ὑπερμαχεῖν αὐτῆς τρόπον τινὰ προετρέψατο, τὴν κοινὴν πιστούμενος ἔννοιαν, ἥτις εἶχεν ἀεί, δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λαμβάνειν τὴν ὕπαρξιν, ὡς δῆλον κἀκ τῆς τῶν ἀπορούντων διανοίας ἐστίν. Ἐπεὶ τίς ὁ λόγος τὴν αἰτίαν τούτοις ζητεῖν, ὅτι περ οὐχ υἱὸς τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ τοῦτο κεκτῆσθαι τὴν ὕπαρξιν ὁμολογουμένως ἐπρέσβευον. καὶ παρὰ πᾶσι τὸ τοιοῦτον δόγμα κρατεῖν ἀναμφιβόλως καὶ στεῤῥῶς ᾔδεισαν; τοῦτο δὲ πάντως κἀν τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀπολογίας ὁ τὴν οὐράνιον σοφίαν περιόντι πλουτήσας τῆς ἀρετῆς οὕτως ἔχειν παραστησάμενος ἐβεβαίωσεν, ἀληθείας καὶ δυνάμεως γέμοντα φθεγξάμενος ῥήματα. τὰ μὲν δὴ τοῦ μεγάλου Βασιλείου τοιαῦτα, καὶ οὕτως ἱκανῶς ἔχοντα πεῖσαι ψυχὴν, συνθέσθαι τοῖς ὀρθοῖς τούτου δόγμασιν, ἅτε πολὺ πλουτοῦντα τὸ ἰσχυρόν.

prætermiſſuros: neque cum in eorum cognitionem venerit, in propria, & quam ſibi male præfixerunt, opinione permanſuros: ſed nulla ratione nixam contentionem immutaturos omnes exiſtimo, & electionem admiratos vna nobiſcum futuros veritatis propugnatoribus, quã diuinus iſte Vir, vi facultateq; dicendi demonſtratam aliquo modo defendere adhortatur, communem ſententiam confirmans, qua ſemper indubitatum erat, per Filium Spiritum ſanctum exiſtentiam accipere, vti manifeſtum fit ex eorum, qui addubitant, mente. Qua enim ratione cauſam illi perquirerent, *quare non filius Filij Spiritus ſanctus*, niſi ij per ipſum exiſtentiam poſſidere ſine controuerſia cenſerent, & apud omnes ſimile dogma abſq; vlla dubitatione, firmum ac ſtabile eſſe cognoſcerent? Hoc prorſus ex reſponſione ſua ad eoſdem, cœleſti ſapientia abunde pro ſuis maximis clariſſimiſq; virtutibus ditatus demonſtrans, veritatis virtutiſq; plena verba locutus confirmauit. Et hæc quidem magni Baſilij ſunt, ea firmitate prædita, eamque vim habentia, vt rectis illius dogmatibus aſſenſum præſtare animos cogant.

XIV. Quæ vero Nyssenus Gregorius non minus confessione fidei, quam naturæ habitudine frater in varijs de hac re Commentarijs decernit, & paulo ante procedente oratione digerere promissimus? Congruunt & illa profecto, & quam consimilia sunt, quam possunt omnibus, nec minus antea productis validiora, nec dissimili veritate vallata. Primo nanque suorum aduersus Eunomium Antirrheticorum Libro hæc continentur; *Pater quidem sine principio & ingenitus intelligitur. Ex eo vero immediate & indiuise vnigenitus Filius cum Patre simul intelligitur: per hunc autem & cum ipso, antequam inanis & non subsistens in medio perceptio incidat, statim Spiritus sanctus iunctim concipitur, non post Filium existentia subsistens, vt aliquando vnigenitus absq; Spiritu concipiatur, sed ex rerum omnium Deo & ipse suæ essentiæ causam habens, vnde & vnigenitum lumen oritur per verum autem lumen elucescens, neq; distantiæ, neque naturæ diuersitate a Patre siue ab vnigenito diuiditur.* Et multis alijs annexis rursus ait; *Ex vnigenito sole alium solem, Filium scilicet simul cum primi intellectione per generationem vna cum ipso effulgentem;*

ιδ'. Τίνα δὲ καὶ τὰ τοῦ Νύσσης Γρηγορίου, τοῦ μηδὲν ἧττον ἀδελφοῦ τὴν τῆς πίστεως ὁμολογίαν, ἢ τὴν σχέσιν τῆς φύσεως, ἐν διαφόροις δογματισθέντα περὶ τούτου συγγράμμασιν, ἃ καὶ μικρὸν πρόσθεν παραθεῖναι προϊόντος τοῦ λόγου καθυπεσχόμεθα; συνῳδὰ καὶ ταῦτα, καὶ τὸ πᾶν σύμφωνα, τότε οὐδενὸς οὐκ ἀποδέοντα τῶν προειρημένων, καὶ τοιαύτην περιζωννύμενα τὴν ἀλήθειαν, ἐν γὰρ τῷ πρώτῳ λόγῳ τῶν αὐτοῦ πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν ταῦτα διαλαμβάνων καὶ οὕτω φησί. Πατὴρ μὲν ἄναρχος καὶ ἀγέννητος νοεῖται. ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ προσεχὲς ἀδιαστάτως ὁ μονογενὴς υἱὸς τῷ πατρὶ συνεπινοεῖται. δι' αὐτοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ πρίν τι κενόν τε καὶ ἀνυπόστατον διὰ μέσου παρεμπεσεῖν νόημα, εὐθὺς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον συνημμένως καταλαμβάνεται, οὐχ ὑστερίζον τὴν ὕπαρξιν μετὰ τὸν υἱὸν, ὥστε ποτὲ τὸν μονογενῆ δίχα τοῦ πνεύματος νοηθῆναι, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων καὶ αὐτὸ τὴν αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι. ὅθεν καὶ τὸ μονογενές ἐστι φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν, οὔτε διαστήματι οὔτε φύσεως ἑτερότητι τοῦ πατρὸς, ἢ τοῦ μονογενοῦς ἀποτέμνεται. καὶ μετὰ πολλὰ πάνυ πάλιν φησίν. Ἐξ ἀγεννήτου ἡλίου ἄλλον ἥλιον τὸν υἱὸν νοούμενον ὁμοῦ τῇ τοῦ πρώτου ἐπινοίᾳ γεννητῶς αὐτῷ συνεκλάμποντα, καὶ κατὰ

eidem-

πάντα ὡσαύτως ἔχοντα. καὶ πάλιν. Ἕτερον τοιοῦτον φῶς, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὐ χρονικῷ τινὶ διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτός. Τούτων οὐδὲν οὐδαμῶς ἐκδηλότερον, ἢ τρανότερον, οἷς καὶ πάντας, ὅσοι μὴ τὴν ἄγαν ἐριστικῶν δι' ἀπόνοιαν, ἐντεῦθεν ὀφθῆναι προσήκει καταπεισθεῖς. τὸ γὰρ ἀντιτείνειν καὶ πρὸς ταῦτα καὶ φιλονεικεῖν τοῖς τοσοῦτον προφανέσιν ἀντικαθίστασθαι, παρόμοιον πάντως, εἴτις ἂν τηλαυγῆ καὶ φαιδρὰν ἡμέραν ὁρῶν, νύκτα βαθεῖαν εἶναι ταύτην λέγοι καὶ μέλαιναν. οὕτω τυφλώττειν ὁ τοιοῦτος δόξειεν ἂν τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμούς, ὡς ἐκεῖνος ἀληθῶς τοὺς τοῦ σώματος. ὃ μὴ παθεῖν, μὴ δ' ἀκοῦσαι τῶν εὐκταιοτάτων τοῖς εὖ φρονοῦσι καθέστηκεν. τῆς γὰρ ἐσχάτης ἀλογίας τοῦτο τεκμήριον, ἣν οὐκ οἶδα πῶς ἂν δυνηθείη φυγεῖν ὁ τοῖς ῥηθεῖσι τῷ θειοτάτῳ τούτῳ πατρὶ προθυμούμενος ἀντιφέρεσθαι. τοιούτῳ μὲν ὄντι τὴν ἀνωτάτω καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς σοφίαν, περὶ τοιούτων δὲ διαλεγομένῳ περιφανῶς, ὧν οὐδὲν τῶν πάντων ἐπέκεινα. καὶ μὴν ἐμοὶ μέγα καὶ τὸ δυνάσθαι μόνον τοῦ τῶν λεγομένων ὕψους ἐφικνεῖσθαι, καὶ φανερῶς δῶρον Θεοῦ. διὸ καὶ πείθων ἐμαυτὸν οὐ διαλείπω, συμβουλεύσαιμι δ' ἂν καὶ τοῖς

eidemque per omnia aequalem: & rursus aliud simile lumen Spiritum eodem modo, non temporis aliquo interuallo a genito lumine dissectum, sed per illud splendens, ac hypostaseos causam habens ex primo illo exemplari lumine. Hisce nil vsquam clarius aut manifestius fuerit, quibus omnes non admodum contentionibus ob stultitiam deditos persuaderi profecto necessariũ est. Nanq; his se opponere & adeo patentia contentiose refellere conari, non absimile fuerit contendenti, cum prælucidum atque hilarem diem videt, noctem profundam ac nigerrimam esse. Sic cæcutire hic videbitur non minus animi oculis, quam ille vere corporis, quod neq; pati, neque proferre, nec etiam auribus accipere, qui pleno pectore sapiunt, supplices orant. Extremæ siquidem amẽtiæ hoc indicium fuerit, cuius notam nescio quanam poterit ratione effugere, diuinissimi huiusce Patris dictis contra ire præsumens, qui suprema, & quæ supra nos sapientia est, præcellit, & de similibus aperte pronunciat, quorum nihil potest excogitari diuinius. Et mea quidem sententia ad dictorum sublimitatem vel pertingere posse, magnum est & plane donum diuinum. Quapropter mihi persuadere non cesso, consuleremque alijs, qui excipiendis adhortationi-

tionibus pronas aures habent, ne vim verbis inferant, neque longius extendant. Bonum etenim est in hisce immanentes securitatem summo nixu accurare. Securitas vero est dogmata tuto posita sequi, quæ mente sua diuinus hic Vir cæteriq; a rerum materiatarum affectibus sublati sincere accurateq; comprehenderunt, & scripto omnibus tradiderunt, vltra vero ea comminisci & ex se contradictiones confingere in perditionis præcipitium agit, in quod incidere horrendum, & potissimum ijs, qui malitia non ignoratione labuntur. quod nemini vnquam succedat. Ita sit Deus & omnium Domine.

XV. Satis sunt vel sola hæc magnorum horum hominum, fraternam in his, quæ Spiritus sunt, concordiam conseruantium æquis auditoribus ad Spiritus per Filium existentiam comprobandam; veruntamen Oratio reliquorum quoque diuinorum Patrum dicta in mediũ afferre concupiscit, qui sanctissimo Spiritu commoti suis singuli temporibus, vt gratia concessit, omnes de rebus diuinis egerunt: pluribus siquidem testimonijs sententia confirmata maiorem certitudinem assequetur. Accedant igitur Aegypti lumina, qui Alexandriæ orti, inde diuina sua doctina mundum

ἄλλοις, ὅσοι τὰς ἀκοὰς ἕτοιμοι πρὸς ὑποδοχὴν παραγγέσεως, μὴ βιάζειν ἐπιπλέον ὑπερεκτείνεσθαι. καλὸν γὰρ τούτοις ἐμμένοντας τῆς ἀσφαλείας φροντίζειν ὁλοσχερῶς. ἀσφάλεια δὲ τὸ τοῖς κειμένοις στοιχεῖν δόγμασιν. ἃ τὸν ἑαυτοῦ νοῦν ὁ θαυμάσιος οὗτος ἀνήρ, καὶ ὅσοι κατ' αὐτὸν ἕτεροι τῆς προσπαθείας τῶν ὑλικῶν καθάπαξ ἀπάραντες κατέλαβον ἀκριβῶς, καὶ διὰ γραφῆς τοῖς πᾶσι παραδεδώκασι. τὸ δὲ προσεξευρίσκειν τούτοις ἄλλα τινά, καὶ πλάττειν ἀντιλογίας ἀφ' ἑαυτῶν, πρὸς ἀπωλείας τοῦτο φέρει κρημνόν, εἰς ὃν καὶ τὸ ἐμπεσεῖν φοβερόν, καὶ μάλιστα τοῖς διὰ κακίαν, ἀλλὰ μὴ δι' ἄγνοιαν ὀλισθήσασιν. ὃ καὶ μηδενί ποτε γένοιτο Θεὲ καὶ Κύριε τοῦ παντός.

ιε. Ἀρκεῖ καὶ μόνα τὰ τῶν μεγάλων τούτων ἀνδρῶν τὴν ἀδελφικὴν κἀν τοῖς τοῦ πνεύματος τηρούντων ὁμόνοιαν τοῖς εὐγνωμόνως ἀκροωμένοις τὴν ἐκ πατρὸς παραστῆσαι δι' υἱοῦ τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν. ὁ δὲ λόγος βούλεται καὶ τὰ τῶν λοιπῶν θεοφόρων Πατέρων εἰς μέσον προσενεγκεῖν, οἳ τῷ παναγίῳ κινούμενοι Πνεύματι καιροῖς ἰδίοις, ὡς ἐχορήγησεν ἡ χάρις ἑκάστῳ, πάντες ἐθεολόγησαν. ὅσῳ γὰρ πλείους αἱ μαρτυρίαι, τοσούτῳ καὶ τὸ βέβαιον αὐτῷ προσγενήσεται. Παρίτωσαν τοίνυν οἱ τῆς Αἰγύπτου φωστῆρες, οἱ κατ' Ἀλεξαν-

dum

ὄρθιαν ἀνατείλαντες, κἀκεῖθεν τοῖς θείοις αὐτῶν διδάγμασι τὸν κόσμον ἅπαντα καταυγάσαντες, ἥ τε κρηπὶς τῆς εὐσεβείας ὁ τῆς Ἀθανασίας ἐπώνυμος δηλαδὴ, καὶ Κύριλλος ὁ δογματικώτατος, τὴν οἰκείαν καὶ οὗτοι περὶ τούτου διάνοιαν ἐξαγγέλλοντες. ὧν ὁ μὲν πρεσβύτερος, ἐν εἰς ἔλεγχον τὸν περὶ Μελίτιον ἐκτίθεται καὶ Εὐσέβιον. Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ πνεῦμα λέγεσθαι δοξάζεσθαι μὴ προοδικῶς ἐκ Θεοῦ δι᾽ υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονὸς, ὡς λέγουσιν. Ὀρθοδόξου δὲ πάλιν καὶ Μακεδονίου διάλεξιν ἐκτιθέμενος, οὕτω φησίν. Ἐὰν οὖν δειχθῇ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ υἱῷ καὶ τῷ πατρὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκχυθὲν καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδειχθήσεται. Κύριλλος δὲ ὁ μεθύστερος ἐν μὲν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος. Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος. Ὥσπερ γάρ ἐστιν ἴδιον πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, διδάσκει φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι᾽ αὐτοῦ προϊὸν, οὕτω καὶ τοῦ πατρός. Ὁ αὐτὸς εἰς τὸ, οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ᾽ ἑαυτοῦ. Προείρηκα γάρ φησιν, εἰ καὶ μὴ δύνασθε πάντα μαθεῖν, οὐκ ἂν οὖν ἄρα καθάπερ ἐγὼ προερεῖ τὰ ἐσόμενα, μὴ οὐχὶ πάντως ἐν ἐμοί τε ὑπάρχον καὶ δι᾽ ἐμοῦ προϊόν. Τὸ, ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, πάλιν ἐπεξηγούμενος. Ἐπειδὴ δὲ ὁμοούσιόν

dum vniuerſum illuminarunt, tum pietatis fundamentum, immortalitatis nempe cognominis, tum Cyrillus in aſtruendis dogmatibus maximus propriam & hi de hoc ſententiam ferrentes, horum antiquior in Refutatione contra hypocriſim Meletij & Euſebij tradit; *At qui impoſſibile erat in Trinitatis gloria Spiritum conglorificari, niſi ex Deo per Filium progrediendi modo, non autem fiendi ratione ex Deo ſit, vt ipſi aiunt*. Orthodoxi item, & Macedoniani Diſputationem proſequens, ſcribit; *Itaque ſi oſtenſum fuerit eiuſdem eſſe diuinitatis Spiritum cum Filio & Patre, qui ex Patre per Filium effuſus eſt, & adorandus & colendus eſſe demonſtrabitur*. Recentior vero Cyrillus in Expoſitione dicti Euangelici Ioannis, *Cum itaque Paracletus venerit*, docet; *Quemadmodum proprius eſt Spiritus Filij naturaliter in ipſo exiſtens, & per ipſum progrediens, ita eſt & Patris*. Idem in illud; *Neque enim loquetur a ſe ipſo; Prædixi enim, ait, & ſi non valetis omnia addiſcere. Non itaq; vti ego futura prædicet, niſi prorſus in me exiſteret & per me progrederetur*. Necnon & illud, *Ille glorificabit*, explanans inquit; *Cum vero eiuſdem eſſentiæ cum Filio ſit, & progrediatur, vti addecet Deum, per ipſum, omnem*

ſuam

suam in omnibus perfectissimam operationem & virtutem possidens, propterea dicit, de meo accipiet. Et paucis annexis; *Progrediens enim per ipsum naturaliter, vt proprius ipsius cum omnibus, quæ possidet, perfecte, dicitur habere quæ illius sunt.* Vis plura? Dictum illud, *Quæcunq; habet Pater mea sunt*, explicans enunciat; *Propterea dixi vobis, quod de meo accipit, & annunciabit vobis, Spiritus nempe, qui per ipsum, & in ipso est.* Hæc itaque ex sacra in Ioannem Euangelistam expositione sapientis Cyrilli decerpta sunt, qui in omnibus sibimetipsi concors in secundo ad Hermiam libro hæc ipsissima verba continet; *Sanctum porro Spiritum dixeris qui ex Deo & Patre per Filium effunditur, & vt exemplo id explicem respirationis suam nobis existentiam indicans.* In libris etiam ad Palladium, secundum interrogationem & responsionem concinnatis in hunc modum edisserit; *Mutabilis vero nullo modo Spiritus est: quodsi mutationi obnoxius est, ad ipsam diuinam naturam vituperatio recurret, si est Dei & Patris, præterea & Filij essentialiter ex ambobus, ex Patre scilicet per Filium effusus Spiritus.*

τε ἐστὶ τοῦ υἱοῦ λέγεται, καὶ πρόεισι θεοπρεπῶς δι' αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐφ' ἅπασι τελεωτάτην ἔχον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν. διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. καὶ προβαίνων μικρὸν αὖθις φησί. Πρόεισι γὰρ δι' αὐτοῦ φυσικῶς, ὡς ἴδιον αὐτοῦ μετὰ πάντων, ὧν ἔχει τελείως, λαμβάνειν λέγεται τὰ αὐτοῦ. Τί δέ; καὶ τὴν πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι, ῥῆσιν σαφηνίζων μυσταγωγεῖ. Διὰ τοῦτο εἶπον ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, τὸ πνεῦμα δηλονότι τὸ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ. Ταῦτα μὲν οὖν ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἱερᾶς ἑρμηνείας Κυρίλλου τοῦ σοφοῦ συνελέγησαν, ὃς ἑαυτῷ πανταχοῦ σύμφωνος ὢν, ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν αὐτοῦ λόγων ταῦτα διαλαμβάνει ῥητῶς. Ἅγιον δὲ πνεῦμα προσερεῖς τὸ ἐκ Θεοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς. καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς τὴν ἰδίαν ἡμῖν ὑποσημαίνων ὕπαρξιν. ἐν δὲ τοῖς πρὸς Παλλάδιον, ἅπερ καὶ αὐτὰ κατὰ πεῦσιν εἰσὶ καὶ ἀπόκρισιν, αὖθις οὕτω διέξεισι. Τρεπτὸν δ' οὔ πω τὸ πνεῦμα ἐστίν. ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον πνεῦμα.

ιϛʹ. Τί πρὸς τὴν ἐξ ἀμφοῖν φω-

XVI. Quid ad diuini huiusce Patris *ex ambobus* vocem respondebunt,

γνώμην τοῦ θείου τούτου πατρὸς εἴποιεν αὖ οἱ τὴν δι' υἱοῦ μήτε συνόλως παραδεχόμενοι, καὶ προσέτι σφόδρα κακίζοντες. ὁ μὲν γὰρ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὴν ἑρμηνείαν ἀθρόον ἐπήγαγεν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ, δι' ἣν ἑρμηνείαν οὐδὲ τὴν ἐκ, κἀπὶ τοῦ υἱοῦ πρόθεσιν ἀποβάλλεται, καλῶς ποιῶν, καὶ τῆς ἑαυτοῦ μεγαλοφυΐας ἐπαξίως παντάπασιν. ἐπείπερ οἶδε μὴ λυμαινομένην μηδαμῶς τὴν εὐσέβειαν, ὅταν δηλαδὴ καθὼς αὐτὸς ἐξηγήσατο ταύτην τις ἐκλαμβάνηται. μηδὲ γὰρ εἶναι τὸ σέβας ἡμῖν περὶ τὰς φωνάς, περὶ δὲ τὴν σημασίαν τῶν λέξεων. οἱ δὲ καὶ τὴν διὰ καθ' ἣν οὐδεμία τις ὑπόνοια πονηρὰ, φεύγουσι, κακῶς περὶ τούτων διακρινόμενοι. πῶς γὰρ αὖ τὸ συναφὲς καὶ ἀμέριστον τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος ἐμφήνωσι, μὴ δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα παρὰ πατρὸς εἶναι λέγοντες; ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ τῆς Τριάδος ἀμερίστου, καὶ συναφοῦς, καὶ πολλῷ πλέον περὶ τῆς ἐκ, ὅτι καὶ ταύτῃ συμφώνως οἱ πλείους τῶν Πατέρων ἐχρήσαντο, καὶ μᾶλλον ὁ ἐνθεώτατος Κύριλλος, καὶ ἐξ υἱοῦ δεδωκότες εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ τοῦ παρόντος λέγειν καιροῦ. καὶ γὰρ ἐν οἰκείῳ τόπῳ καὶ περὶ τούτων διαληψόμεθα,

ιζ΄. Νῦν δὲ τῆς ἀκολουθίας τῶν προειρημένων ἐχόμενοι λέγομεν, ὅτι τὸ δι' υἱοῦ παρὰ πατρὸς ὑπάρχειν τὸ

debunt, qui illam *per Filiũ* nullo pacto admittunt, quinimo vehementer criminantur? Hic enim ex ambobus esse asserit Spiritũ sanctum, simulq; expositionem connectit, *nempe ex Patre per Filium*, qua nec præpositionem *ex* in Filio repudiat, optime sane, prorsusque pro dignitate suæ magnificentiæ locutus. cum satis calleat, nullo modo pietatem lædi, quando nempe eam præpositionem vtj ille interpretatus est, quispiam intellexerit. Neque enim pietatis nostræ cultus circa voces, sed circa dictionum significationem versatur. Hi porro & *Per*, de qua nullus male suspicabitur, improbe equidem de his iudicantes, vitant. Qua enim ratione coniunctum atque Trinitatis vitæ principis indiuisum demonstrabunt, si per Filium Spiritum ex Patre esse non dixerint. Veruntamen de Trinitatis indiuiso coniunctoque, & potissimum de præpositione *Ex*, quod eam concorditer pleriq; Patrum vsurparunt, & ante alios diuinissimus Cyrillus, qui etiam ex Filio Spiritum sanctum esse tradiderunt, non est præsentis temporis dicere. De his etenim tractabimus suo loco.

XVII. Nunc porro dictis insistentes asseueramus, per Filium a Patre Spiritum sanctum existere clarius alijs Damascenum

Melo-

Melodum concinnum elegantemque, & vti, sua appellatio præsefert, diuina gratia repletum præconis instar pronunciasse. Hic enim in vno ex suis Hymnis de hoc apertius edisserens, veluti a Sanctis, qui antiquo tempore illustres habiti sunt, exacta diligentia obseruatum effatum accipiens, sic clamat ad Dominum, *Propitium nobis concede Spiritum communicatorem bonitatis, ex Patre per te progredientem*. Et hæc nemini non nota sunt, quibus vel minima cura est, in sacris ædibus congregari, tanquam quæ sæpius clara altaque voce concinuntur; & dictum nemo plane poterit etiam prætextu ignorantiæ refutare. Et enunciatum hoc ab antiquis magistris, veluti paternam hæreditatem ad ipsum peruenisse, abunde supra demonstrauimus, cum eorum primos fere illud tradidisse probauimus. Ostendemus etiam nunc, si modo placet, adducto teste Gregorio, qui miraculis claruit, & a quibus sibi cognomen vindicauit, Dominus enim dixit, *duobus testibus vel tribus stabit omne verbum*, tot scilicet numero ad probandum idoneos esse declarans. Nos vero similem numerum, namq; harum rerum copia redundamus, duplicantes hunc sextum addu-

πνεῦμα τὸ ἅγιον σαφέστερον τῶν ἄλλων ἐκήρυξεν ὁ Δαμασκόθεν σοφὸς Μελῳδὸς, ὁ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ κλῆσιν θείας χάριτος ἔμπλεως. αὐτὸς καὶ γάρ ἐστιν ὅπου τῶν οἰκείων ὕμνων ἐναργέστερον τὰ περὶ τούτου διεξιὼν, ὡς παρὰ τῶν ἀνέκαθεν διαπρεψάντων Ἁγίων ἐξηκριβωμένην τὴν θεολογίαν δεξάμενος, οὕτω βοᾷ πρὸς τὸν Κύριον. Ἵλεων νέμοις ἡμῖν πνεῦμα μεταδοτικὸν ἀγαθότητος ἐκ πατρὸς διὰ σοῦ προερχόμενον. καὶ τοῦτο σαφῶς ἴσασι πάντες, ὅσοις τι μέλει τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς οἴκοις συνάξεων, ἅτε πολλάκις ἐπ' Ἐκκλησίας καὶ διαπρυσίως ᾀδόμενον. καὶ τὴν ῥῆσιν οὐκ ἔστι παρακρούσασθαι τούτων τινὰ προφασισάμενον ἄγνοιαν. Τὸ μέντοι καὶ τὴν τοιαύτην θεολογίαν ἐκ τῶν ἄνωθεν διδασκάλων, ὥς τινα πατρῷον κλῆρον εἰς αὐτὸν κατελθεῖν, ἱκανῶς μὲν καὶ προφθάσαντες ἐδηλώσαμεν, ἐξ ὧν σχεδὸν πρώτους τούτων σχεδὸν οὕτω παραδόντας αὐτὴν παρεστήσαμεν. δείξομεν δὲ καὶ τὸ παρὸν εἰ δοκεῖ παραλαβόντες εἰς μαρτυρίαν καὶ Γρηγόριον τὸν ἐν θαύμασι διαλάμψαντα, παρ' ὧν καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἐπλούτησεν. ὁ μὲν γὰρ Κύριος διὰ δύο μαρτύρων, ἢ καὶ τριῶν πᾶν εἶπε ῥῆμα σταθήσεσθαι, τὸ ἀπαρχεῖον αὐτοῖς εἰς βεβαίωσιν τάχα παραδηλῶν. ἡμεῖς δὲ τὸν τοιοῦτον ἀριθμὸν κατὰ πολλὴν εὐπορίαν διπλασιάσαντες, ἕκτον ἤδη τοῦτον παράγομεν, ἔχοντα πο-

λοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἀξιόπιστον, ὃς ἐν τῷ τῆς κατὰ μέρος Πίστεως αὐτοῦ λόγῳ ταῦτά φησιν, Ὁμολογοῦμεν ὁμοούσιον τῷ πατρὶ εἶναι τὸν υἱόν, καὶ τὸ πνεῦμα, τουτέστι μίαν θεότητα φυσικῶς ἀγεννήτου μένοντος τοῦ πατρός, γεννηθέντος δὲ τοῦ υἱοῦ ἐκ πατρός, τοῦ τε πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἀϊδίως ἐκπεμφθέντος.

ιη'. Ἔδει τοίνυν ἅπαξ εἰς ἀντιτεταγμένην μοῖραν ἀποκλιθέντας, καὶ τῆς συναυλίας ἀπορραγέντας ἡμῶν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, νῦν γοῦν ἀκούσαντας καταπλῆξαι, καὶ πειθηνίους ἑαυτοὺς ἡμῖν παρασχεῖν, τὸ τοῦ ἀνδρὸς καὶ μόνον εὐλαβηθέντες αἰδέσιμον, οἱ δ' ὡς ὁρῶ καὶ μᾶλλον τῆς ἐκπεμφθέντος δραξάμενοι λέξεως, τὰς ἀντιθέσεις, ἃς ἐκ πολλοῦ συλλαβόντες ὤδινον ἔνδοθεν, ἄρτι φανερῶς ἐκρηγνύουσι. καὶ φασὶ μηδὲν τυγχάνειν σὺν τῇ παρούσῃ, μηδὲ τὰς τῶν ἀναγεγραμμένων χρήσεων πλείους πρὸς τὸ προκείμενον, ὅτι μὴ τὸ εἶναι ταύταις, ἢ τὸ ὑπάρχειν ῥητῶς πρόσεστι. τῇ μὲν γὰρ τὸ πεφηνέναι, ταῖς δὲ τὸ ἐκλάμπειν, ἑτέραις τὸ προχεῖσθαί τε καὶ ἐκχεῖσθαι, ταῖς μετ' αὐτὰς τὸ προϊέναι, τῇ δὲ τὸ προέρχεσθαι, καὶ ταύτῃ τὸ ἐκπέμπεσθαι παρὰ τῶν Ἁγίων ἀπονενέμηται. τούτων δ' οὐδὲν τὴν ὕπαρξιν σημαίνει τοῦ πνεύματος, ἕκαστον δὲ τὸ τούτῳ κατάλληλον. τὸ

adducimus, cui etiam præ alijs fides præſtatur, is in Oratione de Fide ſecundum partes hoc habet; *Confitemur conſubſtantialem eſſe Patri Filium & Spiritum, hoc eſt vnam Deitatem, naturaliter manente Patre ingenito, genito autem ex Patre Filio, & Spiritu ſancto ex eſſentia Patris per Filium æterne emiſſo.*

XVIII. Oportebat eos, qui ſemel cõtrariæ factioni ſeſe dediderũt, & a noſtra conſuetudine diſpari ſtudio diſſociantur, ſi non antea, ſaltem hoc tempore ſimilibus dictis conſternatos, & morigeros nobis factos, noſtris nutibus, vel ſolam tanti viri venerationem reueritos obtemperare. At hi, vt mihi conſtat, dictionem *emiſſo* arripientes, oppoſitiones a multo tempore conceptas & in præcordijs fotas, nunc palam explodunt: aſſeruntque neque iam laudatum teſtimonium neque maiorem partem eorum, quæ ſupra allata ſunt, quicquam ad propoſitum facere: quod in illis neque *eſſe*, neque *exiſtere* nominatim proferatur, vni ſiquidem illud *apparere*, alijs *elucere*, alijs *profundi & effundi*, nonnullis *prouenire & progredi*, & poſtremo huic *emitti* a Sanctis appoſitum eſt. Horum vero nullum Spiritus exiſtentiam, ſed vnumquodque, quod ſibi reſpondet & congruum eſt, ſignificat, *Apparere*, illius

ad nos apparitionem, *Elucere*, illius in terrarum orbem inenarrabilem illuminationem. *Profundi & effundi*, donorum illius erga dignos diſtributionem. Ad hæc, *Prouenire*, & *Progredi*, diuinum illius in nos aduentum. *Emitti* tandem illius Apoſtolis a Saluatore promiſſam miſſionem, quæ omnia per Filium patrata eſſe credimus, cum nullum horum Spiritus exiſtentiam notat. Et hi quidem hæc, eorum, de quibus contendunt, prorſus ignari, & dictis inter ea magni Baſilij & diuini Patris Athanaſij digeſtis, in quibus *eſſe* adiunctum eſt, malitioſe ſilentio inuolutis. Nanque de primo nulli dubium eſſe debet, licet abſolute prolatum ſit, & abſque vllo prorſus verbo, virtute ſiquidem verbum *Exiſtere* continet, vt qui in rebus hiſce exerciti ſunt, & perſpicaces intelligunt. Et hi per ſimilia propriam ſententiam expreſſere: verum ego iam allatis, & quæ illa ſubſequuntur, ſuperaddam, nempe *erumpere*, *ſcaturire*, & ſi quid aliud ſimile vbique in diuinis ſcripturis accepta de Spiritu reperiuntur; aſtruens, illa omnia illius exiſtentiam connotare. & hoc ita eſſe abſque vllo dubio demonſtrabitur, cum plerique Sancti haſce voces de Filij ex Patre

πεφηνέναι τὴν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐκφάνσιν. τὸ ἐκλάμπειν τὴν εἰς τὸν κόσμον ἄρρητον τούτου φωταυγίαν. τὸ προχεῖσθαί τε καὶ ἐκχεῖσθαι τὴν τῶν χαρισμάτων αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις διανομήν. τὸ προϊέναι, πρὸς δὲ καὶ προέρχεσθαι τὴν ἐν ἡμῖν αὐτοῦ θείαν ἐπέλευσιν. τὸ δὲ ἐκπέμπεσθαι τὴν τούτου τοῖς μαθηταῖς ἐπαγγελθεῖσαν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀποστολήν. ἃ πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ γεγονέναι πιστεύομεν. μηδενὸς αὐτῶν τὴν τοῦ πνεύματος σημαίνοντος ὕπαρξιν. καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι, μήτε περὶ ὧν διατείνονται τὸ παράπαν γινώσκοντες, καὶ τὰς μεταξὺ τοῦ τε μεγάλου Βασιλείου, καὶ τοῦ θείου Πατρὸς Ἀθανασίου ῥήσεις, ἐν αἷς τὸ εἶναι προσκεῖται κακούργως ἀποκρυψάμενοι. περὶ γὰρ τῆς προτέρας οὐδαμῶς διαφέρεσθαι δέον ἡμᾶς, ὡς ἀπολύτου κειμένης, καὶ δίχα τινὸς ὅλως ῥήματος, εἰ καὶ δυνάμει κἀν ταύτῃ τὸ ὑπάρχειν ἐστὶ κατὰ τὸν περὶ ταῦτα δεινοὺς ἀναγκαίως νοούμενον, ὅμως οὗτοι μὲν διὰ τῶν τοιούτων τὴν οἰκείαν γνώμην παρέστησαν. ἐγὼ δὲ τοῖς διαληφθεῖσι προστίθημι, καὶ τ' ἄλλα τὰ τούτοις ἑπόμενα, τὸ ἀναβλύζειν δηλαδή, τὸ πηγάζειν, καὶ εἴ τι περ ἕτερον ὅμοιον. ἅπερ πανταχοῦ τῆς θείας γραφῆς ἐπὶ τοῦ πνεύματος εὑρίσκεται λαμβανόμενα. ταῦτα πάντα τὴν αὐτοῦ δηλοῦν λέγων ὕπαρξιν, καὶ τοῦτο δειχθήσεται κατὰ τὸ παντελῶς ἀναμφίβολον, ἐξ ὧν συχνοὶ τῶν ἁγίων, κατὰ τὴν

exiſten-

τῆς ἐκ πατρὸς ὑπάρξεως· τῷ υἱοῦ τὰς τοιαύτας φωνὰς παρειλήφασιν. ὧν αἱ ῥήσεις μικρὸν ὕστερον ἐνταῦθα καταστρωθήσονται. νῦν δὲ τέως καὶ τῶν ἀναγεγραμμένων ἐν μιᾷ τινι χρήσεων τὸ τοιοῦτον ὁρᾶται τοῖς οὐ παρέργως ἀναγινώσκουσιν. τὸ γὰρ ἐκλάμπειν ὁ Νύσσης Γρηγόριος πρότερον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τότε δεόντως ἐπὶ τοῦ πνεύματος τέθεικεν. ἵνα πᾶσαν ἀντιλογίας ἀποκλείσῃ τοῖς φιλέρισι πρόφασιν. οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοῦ υἱοῦ τὸ ψυχρὸν αὐτῶν ἐκεῖνο νόημα χώραν ἔχειν πως νομισθήσεται τοῖς τῶν ἀκροατῶν ἐπιγνώμοσιν. ἀφίημι γὰρ λέγειν, ὅτι καὶ τὸ προχεῖσθαι, καὶ τὸ ἐκπέμπεσθαι προσκείμενά τινα τούτοις ἔχοντα, τοῦτο μὲν τὸ ἀϊδίως, ἐκεῖνο δὲ τὸ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς τὰς ῥηθείσας ἐννοίας τούτων οὐ παραδέχονται. πῶς γὰρ τὸ πνεῦμα φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς προχεόμενον ἐπὶ τῶν χαρισμάτων ληφθήσεται; πῶς δὲ καὶ ἀϊδίως ἐκπεμπόμενον ἐπὶ τῆς ἀποστολῆς νοηθήσεται; πλὴν ταῦτα μὲν κατὰ πάροδον. κἂν εἰ τῶν ὑπεναντίων καὶ οὕτω κρατῇ κατὰ πολλὴν περιουσίαν δυνάμεως.

ιθʹ. Ἤδη δὲ καὶ τὰς τῶν ἁγίων περὶ τῶν προλεχθέντων ἐκθεῖναι ῥήσεις οὐκ ἄκαιρον. ὁ μὲν γὰρ ἀκράδαντος στῦλος τῆς Ἐκκλησίας Ἀθανάσιος ὁ μέγας, οὗ πλεῖστα τὰ ὑπὲρ τῶν ὀρθῶν δογμάτων παλαίσματα, τῆς εὐσεβείας ὁ γενναῖος ἀγωνιστὴς καὶ ὑπέρμαχος, ἐν τῷ περὶ τῆς αἰ-

existentia vſurpauerint, quorum dicta paulo poſt hac eadem Oratione deſcribentur. Verum nunc interim in vno ex iam adductis teſtimonijs clarum apparet illis, qui ſimilia non temere & indiligenter verſant. *Elucere* nanque Nyſſenus Gregorius prius de Filio, tum deinceps, vti par erat, de Spiritu poſuit, vt omnem contradictionis anſam contentioſis eriperet. Neque enim in Filio frigidum eorum conſilium locũ vllo modo habere ab æquis Lectoribus reputabitur. Præterea ſiquidem dicere, & *Profundi*, & *Emitti* cum adnexa ſibi nonnulla præferant, hoc quidem *æterne*, illud vero, *naturaliter*, & *eſſentialiter*, dictas eorundem cogitationes non admittere. Qua enim ratione Spiritus naturaliter & eſſentialiter effuſus, de donis accipietur? Et quomodo æterne emiſſus de miſſione intelligetur? Sed hæc quidem in tranſitu, quæ de aduerſarijs multo roboris interuallo victoriam ferre poterunt.

XIX. Sed iam Sanctorum de prædictis teſtimonia apponere non inopportunum fuerit. Inconcuſſa enim Eccleſiæ columna magnus Athanaſius, cuius pro rectis dogmatibus pleraque narrantur certamina, generoſus pietatis athleta, & propugna-

pugnator, Oratione de sempiterna existentia Filij & Spiritus, *Apparere* vocem de Filij ex Patre existentia vsurpans, hæc habet. *Igitur neque Filius Verbum in corde Patris, sed verbum viuens a viuente Deo, æterna generatione apparens, absque principio Patri coniunctus.* Cyrillus in rebus Theologicis decernendis summus, Oratione ad Valerianum Episcopum, hunc in modũ elocutus est; *Sanctus quidem secundum naturam cum sit, quemadmodum & Pater, qui ex ipso apparuit unigenitus Filius, sanctificatus fuisse dicitur a Patre, cum vt homo apparuit.* Idem *Elucere* non alio modo accipiẽs in vno ex capitibus suis de perpetuitate Filij hæc ipsissima verba habet; *Qui vero supra omnia ascendit Deus elucescere faciens ex semetipso indiuise Filium.* Et in alio; *Pater ex semetipso elucescere fecit Filium indiuise & inseparabiliter;* Et in alio; *Quemadmodum Spiritus sanctus non subit circa essentiam diuisionem diuersos in donis modos emittens, sic & generatiuam essentiam Dei, nemo ex ijs qui sapiunt iniuria affici asseuerabit, aut diuisionẽ, aut effluxum aliquem subijsse, vnum & solum ex se ipsa elucere Filium efficientem.*

δίου ὑπάρξεως τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος λόγῳ, τὸ πεφηνέναι τιθεὶς, κἀπὶ τῆς ἐκ πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ υἱοῦ ταυτὰ φησί. Τοίνυν οὐδὲ ὁ υἱὸς λόγος ἐν καρδίᾳ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ λόγος ζῶν ἀπὸ ζῶντος Θεοῦ ἀϊδίῳ γεννήσει πεφηνὼς, ἀνάρχως τῷ πατρὶ συνών. ὁ δὲ θεολογικώτατος Κύριλλος ἐν τῷ πρὸς Οὐαλεριανὸν Ἐπίσκοπον λόγῳ, καὶ τοῦτον οὕτω πως εἴρηκεν. Ἅγιος γὰρ ὢν κατὰ φύσιν καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ πατὴρ ὁ ἐξ αὐτοῦ πεφηνὼς υἱὸς μονογενὴς ἡγιάσθαι λέγεται παρὰ τοῦ πατρὸς, καθὸ πέφηνεν ἄνθρωπος. ὁ αὐτὸς τὸ ἐκλάμπειν καὶ ταύτῃ δεδοὺς ἔν τινι τῶν περὶ τῆς ἀϊδιότητος τοῦ υἱοῦ κεφαλαίων αὐτοῦ, τοιαῦτα πρὸς ἔπος διέξεισιν. Ὁ δὲ ἄνω πάντων ἀναβεβηκὼς Θεὸς ἐκλάμψας ἀμερίστως ἐξ αὐτοῦ τὸν υἱόν. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Ὁ πατὴρ ἐξέλαμψεν ἐξ αὐτοῦ τὸν υἱὸν ἀμερίστως, καὶ ἀδιαστάτως. καὶ ἐν ἑτέρῳ. Ὥσπερ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ μερισμὸν ὑπομένει περὶ τὴν οὐσίαν διαφόροις ἐκπέμπον τοῦτο ἐν τοῖς χαρίσμασι τρόποις, οὕτω καὶ τὴν γεννητικὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἄν τις τῶν εὖ φρονούντων ἀδικεῖσθαι φήσειεν, ἢ μερισμὸν, ἢ ἀπόρροιάν τινα παθεῖν ἕνα καὶ μόνον ἐξ αὐτῆς ἐκλάμψασαν υἱόν. ὁ μέγας αὖθις τὰ θεῖα καὶ πολὺς Ἀθανάσιος, ἐν τῷ περὶ Διονυσίου τοῦ Ἐπισκόπου Λόγῳ τὸ περιχεῖ-

Diuus rursus, ac magnus in rebus diuinis exponendis Athanasius Oratione de Dionysio Episcopo, ostendens *effundi* etiam de Filij ex Patre

existen-

σθαι δείκνυς, ὅτι κατὰ τῆς ἐκ πατρὸς ὑπάρξεως ἐκλαμβάνεται τοῦ υἱοῦ τάδε λέγων ὁρίζεται. Πηγὴ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων ἐστὶν ὁ Θεὸς, ποταμὸς δὲ προχεόμενος ὁ υἱὸς ἀναγέγραπται. ἀπόρροια γὰρ νοῦ λόγος, καὶ ὡς ἐπ' ἀνθρώπων εἰπεῖν ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχετεύεται. πάλιν ὁ ἐν ἁγίοις ἐνθεώτατος Κύριλλος ἔν τινι τῶν εἰρημένων ἄνωθεν Κεφαλαίων αὐτοῦ τὸ, προέρχεσθαι, καὶ ταύτῃ παριστάνων εἶναι κατάλληλον, ταῦτ' ἔφησεν ἐπὶ λέξεως. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς προελθὼν, πατέρα εὐθὺς ἔδειξε τὸν γεννήσαντα. καὶ ἐν ἑτέρῳ. Ὥσπερ ὁ πατὴρ ἄναρχος, οὕτω καὶ ὁ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθὼν λόγος ἄναρχος. Καὶ ἐν ἄλλῳ. Οὕτω καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀμερίστως ἐκ τοῦ πατρὸς προελθὼν χαρακτήρ ἐστι τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ. οὗτος ἐν ἄλλῳ τῶν τοιούτων Κεφαλαίων αὐτοῦ τὸ, ἐκπέμπεσθαι τῇ τοῦ υἱοῦ παρὰ πατρὸς ὑπάρξει προσνέμων οὑτωσί πως ἐφθέγξατο. Ποῖον γὰρ πάθος περὶ τὸν ἥλιον ὁρᾶται γινόμενον, ὅτε τίκτει τὸ φῶς; ποῖος συμβαίνει περὶ τὸ πῦρ μερισμὸς, ὅταν ἐκπέμπει τὸν ἐξ αὐτοῦ φωτισμόν. εἰ δὲ ταῦτα γεννᾷ μὲν ἀμερίστως, ἐκπέμπει δὲ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀπαθῶς, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ τούτων ποιητὴς τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἐκπέμπει τὸ ἀπαύγασμα; πρὸς τούτοις ὁ αὐτὸς καὶ πάλιν ἔν τινι τῶν αὐτοῦ κεφαλαίων, καὶ τὸ προϊέναι κατὰ ταύτης ἐκλαμβανόμενος, ταῦτα κατὰ ῥῆμα διέξεισι. σύμπαν τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ,

existentia desumi, hæc inuenitur dixiſſe; *Fons bonorum omniũ Deus eſt, fluuius vero profuſus Filius, ſcripto conſignatur. effluxus enim mentis Verbum, & vt hominum exemplo id exprimam, ex corde per os effunditur.* Item ſanctiſſimus & diuiniſſimus Cyrillus in vno ex ſupra laudatis Capitibus, non alium ſignificatum habere *Progredi* oſtendit, his ijſdem verbis. *Hic enim ex eſſentia Patris progrediens, genitorem illico Patrem oſtendit.* Et in alio; *Quemadmodum Pater ſine principio eſt, ita & qui ex eſſentia illius progreſſus eſt, Verbum ſine principio eſt.* Item in alio; *Sic & Filius Dei indiuiſe ex Patre progreſſus, character eſt perpetuitatis illius.* Hic item in alio horum Capitum *Emitti* ex Patre exiſtentiæ attribuens, hunc in modum orationem direxit; *Quæ enim paſſio circa ſolem agnoſcitur, cum lumen generat? quæ circa ignem ſeparatio contingit; cum ex ſe illuminationem emittit? Quodſi hæc generant quidem indiuiſe, & abſque paſſione quæ ex ſe ſunt, emittunt, annon multo magis eorundem opifex ſuæ naturæ lumen emittit?* Ad hæc hic idem iterum in vno ex ijſdem Capitibus etiam *Prouenire* in eodem ſignificatu accipiens, hiſce verbis eloquitur;

Vniuer-

Vniuersum Filij esse ex essentia Patris prouenit. Præterea hic idem *erumpere* de ipsa Filij existentia in vno ex ijsdem iam dictis Capitibus accipit, dum ait; *Erat igitur genitori coæternus Filius vti ex quodam fonte paterna essentia erumpens*. Ecclesiæ rursus lumen diuinissimus Athanasius eidem significationi *Scaturire* adaptans, Patrem *fontem Filij* nuncupauit his verbis, Epistola ex Synodo Hierosolymitana ad Alexandrinos. *Cognoscunt, qui Arianam hæresim anathemati subiecerunt, non creaturam, sed ex essentia fœtum esse Verbum, & essentiam Patris principium & radicem, & fontem esse Filij*. Possem hic plura addere cupientibus ex diuinis scripturis collecta, sed satietatem vitans, quæ ex abundantia & multitudine dictorum auditoribus ingeneratur, hæc sufficere existimo ijs, qui otio suo male non vtuntur, nec humi cogitationibus repunt.

XX. Præ his porro dictis, *apparere*, & *scaturire*, cum de Spiritu asseruntur, illius existentiam denotare, magnus apertissime demonstrabit Basilius. Nam Oratione sua de Spiritu sancto hæc habet. *Spiritus sanctus nihil in se ipso adscititium habet, sed ab æterno omnia possidet vt spiritus Dei, & ex ipso apparens, sui causam eum habens,*

ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας πρόεισι. καὶ μὴν καὶ τὸ ἀναβλύζειν ὁ τοιοῦτος ἐπ' αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τοῦ υἱοῦ τίθησιν ἔν τινι τῶν διαληφθέντων αὐτοῦ Κεφαλαίων οὕτω διεξιών. Ἦν ἄρα τῷ γεννήσαντι συναΐδιος ὁ υἱός, ὥσπερ ἀπό τινος πηγῆς τῆς πατρῴας ἀναβλύζων οὐσίας. ὁ τῆς Ἐκκλησίας αὖθις φωστὴρ ὁ θειότατος Ἀθανάσιος τὸ πηγάζειν προσαρμόζων αὐτῇ, πηγὴν τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ κέκληκεν οὕτως εἰπὼν ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἀλεξανδρεῖς ἀπὸ τῆς Συνόδου τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιστολῇ. Γινώσκοντές εἰσιν οἱ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίσαντες, μὴ κτίσμα ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γέννημα εἶναι τὸν λόγον, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς ἀρχὴν καὶ ῥίζαν καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ υἱοῦ. τούτων ἐνῆν καὶ πλείω προσθεῖναι τοῖς βουλομένοις ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς ἐκλεξάμενον. ὅμως τὸν κόρον φεύγων τὸν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν λεγομένων τοῖς ἀκροαταῖς ἐκτικτόμενον, ἀποχρῆν ἡγοῦμαι καὶ ταῦτα τοῖς γε μὴ πάντη κακοσχόλοις, ἢ ταπεινοῖς τὴν διάνοιαν.

κ'. Ἐπέκεινα δὲ τῶν ῥηθέντων τὸ πεφηνέναι, καὶ τὸ πηγάζειν, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος λαμβανόμενα τὴν ὕπαρξιν τούτου σημαίνουσιν, ὁ μέγας Βασίλειος παρίστησι τοῖς πᾶσιν ἀριδηλότατα. καὶ γὰρ ἐν τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ λόγῳ ταῦτά φησιν. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ ἐπίκτητον ἔχον ἐστὶν, ἀλλ' ἀϊδίως πάντα ἔχει, ὡς πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ

πεφηνὼς, αἴτιον αὐτὸν ἔχον, ὡς πηγὴν ἑαυτοῦ, κἀκεῖθεν πηγάζον. πηγὴ δὲ αὐτὸ τῶν προειρημένων ἀγαθῶν. ἀλλ' αὐτὸ μὲν ἐκ Θεοῦ πηγάζον ἐνυπόστατόν ἐστι. τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα ἐνέργειαι αὐτοῦ εἰσίν. τοῦτο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ποῦ ποτε εἰσὶν οἱ πάντα τοῖς ἑαυτῶν λογισμοῖς ἐπιτρέποντες, καὶ ὅπερ ἂν αὐτοῖς δόξειε, τοῦτο τῶν ζητουμένων ἐφ' ἑκάστῳ τιθέμενοι, καὶ τὴν οἰκείαν γνώμην ὡς νόμον στέργοντες καὶ κρατύνοντες. οἱ μήτε θέλοντες ἐπαΐειν, εἴπου τις καὶ λέγειν ἔχοι τι χρήσιμον οἴκοθεν, καὶ τῶν θείων γραφῶν προτεινομένων, ὡς ἀσπὶς τὰ ὦτα πρὸς ἐπάσματα βύοντες. ἰδοὺ γὰρ ἐν τῷ παρόντι πρὸς τοῖς ῥηθεῖσι καὶ ἕτερον δόγμα τῷ θείῳ τούτῳ πατρὶ συγκατασκευάζεται, περὶ οὗ πολὺς λόγος πολλάκις ἑκατέροις τοῖς μέρεσι. κοινῶς γὰρ ὁμολογουμένου, καὶ παρὰ πᾶσι τοῦ τὴν τοῦ πνεύματος χορηγίαν γίνεσθαι δι' υἱοῦ τοῖς πιστοῖς, οἱ πλείους αὐτῶν, ἵνα μὴ λέγω πάντες, ἐπείπερ εὐγνωμονοῦσιν, ὡς ἔγωγε οἶμαι, τὸ γοῦν μέρος τοῦτο τινὲς, τὰ τοῦ πνεύματος χαρίσματα φασὶν ἀποτετμημένως παρέχεσθαι δι' υἱοῦ, τοῖς πρὸς οὓς τὸ πνεῦμα λέγεται δίδοσθαι. καὶ τὰ τῆς μαρτυρίας, ὅτι πνεύματα καλοῦνται καὶ τὰ χαρίσματα, παράγουσιν ἐπὶ γλώττης ἐξ Ἡσαΐου τοῦ μεγαλοφωνοτάτου τῶν προφητῶν, Καὶ ἐπαναπαύσεται, περὶ τοῦ Κυρίου προλέγοντος, ἐπ' αὐτὸν ἑπτὰ πνεύματα, πνεῦμα σοφίας, πνεῦ-

vt sui ipsius fontem, indeque scaturiens, fons vero ipse prædictorum bonorum, sed ipse quidem ex Deo scaturiens in hypostasi est, quæ vero ex eo effluunt operationes ipsius sunt. Hunc Spiritum sanctum effudit in nos opulenter Deus per Iesum Christum. Vbi nam nunc sunt, qui omnia suis cogitationibus indulgent, & quidquid sibi subuenerit in mentem, id in quæsitis singulis infarciunt, & propriam sententiam vti legem adamant & corroborant, qui neque aures dedunt, si quis vsui futurum ex proprijs in medium proferat, & cum diuinæ scripturæ proponuntur, velut aspis in incantamentis carminum aures obstruunt? En enim in præsentia præ iam dictis aliud quoq; dogma a diuino isto Patre astruitur, de quo sæpenumero ab ambabus partibus multus prolixusq; sermo habitus est. Nanque cum apud omnes in confesso sit, Spiritus suppeditationem per Filium fieri fidelibus, potior eorundem pars, ne dicam omnes, dum æquos se præbent, vt ipse existimo, dona Spiritus asserunt, præsecta abscisaque tradi per Filium illis, quibus dari Spiritus dicitur, & Esaiæ inter alios Prophetas magnitudine dictionum præcellentis testimonio,

ſtatim in medium allato, probant, dona Spiritus Spiritum appellari, dum de Domino prænaticinans ait; *Et requieſcent ſuper eum ſpiritus ſeptem, Spiritus ſapientiæ, Spiritus cognitionis*. & reliqua. Hæc itaque ſuppeditari per Filium pijs hominibus tradunt, non ipſum, qui cum Patre & Filio ſimul collocatur, & annumeratur, Spiritum, qui & Deus perfectus eſt. Quando natura humana Deũ capere nõ valet. Quid inde tandem conantes colligere? Abſurdum nempe hoc, quod falſa iſta propoſitione concluditur, ſi non per Filium Spiritus dignis exhiberi exiſtimatur, multo minus per ipſum exiſtere credetur.

XX. Sed his nos contra opponimus, non dona Spiritus ſeparata, hoc nanq; ipſam ferme pietatem vulnerat, per Filium fidelibus dedi, ſed Spiritum ipſum ſanctum, qui complet Trinitatem, & qui ſingulariter denunciatur pijs hominibus per Filium dari, habitualiter habitare. & ſic ille propriorum donorum actionem effundit, vt magnus Baſilius, effrænata nobis contradicentium ora obturans enunciat. Deum vero in hominibus inhabitare ſcriptum eſt, de ijs, qui poſt legem & ante gratiam complacuerunt, *Inhabitabo in illis & inambulabo*: de Apoſtolis, in Euangelijs Saluator noſter, de hoc

μα γνώσεως, καὶ τὰ ἑξῆς. ταῦτα γοῦν ὀρίζονται δι' υἱοῦ τοῖς εὐσεβέσι φασὶν, οὐ μὴν αὐτὸ τὸ μετὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ συντασσόμενον καὶ συναριθμούμενον, ὅπερ καὶ Θεός ἐστι τέλειος. ἐπεὶ μὴ δυνατὴ φύσιν ἀνθρώπου χωρῆσαι Θεόν. τί συνάγειν ἐντεῦθεν τάχα πειρώμενοι; τὸ τῇ ψευδεῖ ταύτῃ προτάσει συμπεραινόμενον πάντως ἄτοπον. ὡς εἴπερ μὴ δι' υἱοῦ προσνέμεσθαι τὸ πνεῦμα τοῖς ἀξίοις νομίζεται, σχολῇ γ' ἂν ὑπάρχειν δι' αὐτοῦ πιστωθήσεται.

κγ'. Πρὸς οὓς ἡμεῖς ἀντιφθεγγόμενοι λέγομεν. οὐ τὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματος διαιρούμενα, τοῦτο γὰρ εἰς αὐτὴν προσκρούει σχεδὸν τὴν εὐσέβειαν, δι' υἱοῦ βραβεύεται τοῖς πιστοῖς, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τῆς Τριάδος συμπληρωτικὸν, ὅπερ καὶ μοναδικῶς ἐξαγγέλλεται, χορηγούμενον δι' υἱοῦ τοῖς εὐσεβέσιν οἰκεῖ σχετικῶς. καὶ οὕτως ἐκεῖνο πηγάζειν τὴν τῶν οἰκείων χαρισμάτων ἐνέργειαν, ὡς ὁ μέγας Βασίλειος εἴρηκεν, ἐμφράττων τὰ τῶν ἡμῖν ἀντιλεγόντων ἐν τούτοις ἀπύλωτα στόματα. περὶ δὲ τοῦ Θεὸν οἰκεῖν ἐν ἡμῖν γέγραπται, τοῖς μὲν μετὰ τὸν νόμον, καὶ πρὸ τῆς χάριτος τῶν εὐαρεστησάντων ἀνδρῶν ἕνεκεν ὡς, ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, πρὸς δὲ τοὺς Ἀποστόλους ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὰ περὶ τούτου

διαλεγόμενος ἔφησεν, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. τὸ μέν τοι καλεῖσθαι καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματος ἔστιν οὗ πνεύματα περιττὸν καὶ λέγειν μηδενὸς ἀμφιβάλλοντος. ὅτι δὲ πρὸς ἀλήθειαν αὐτὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ μὴν τὰ τούτου χαρίσματα δι' υἱοῦ παρέχονται τοῖς πιστοῖς, ἐδήλωσεν ὁ θεηγόρος οὗτος πατὴρ, οὐδὲν ἔλαττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον μεῖζον καὶ ὑψηλότερον, ἐν οἷς ἑρμηνεύει περὶ τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος τοῖς μαθηταῖς ἐμφυσήσεως. ἐν ἑνὶ γὰρ τῶν πρὸς τὸν μακάριον Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων τάδε πάλιν φησί, Πνεῦμα γὰρ τῷ ζῶντι λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζῶσα δύναμις καὶ θεία φύσις, ἄρρητος ἐξ ἀρρήτου στόματος πεφηνυῖα ἀρρήτως, καὶ κατὰ τὴν ἐμφύσησιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπεσταλμένη, καὶ κατὰ τὸν σωματικῶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου δειχθέντα τύπον ὑπ' αὐτοῦ δι' ἐμφυσήσεως ἀποκαθισταμένη. συντρέχειν γὰρ δεῖ τῇ κατ' ἀρχὴν καινότητι τὴν νῦν ἀνακαίνισιν, καὶ τὴν συνδρομὴν ἐξετύπωσεν ἐμφυσήσας, οὐχ ἕτερος ὢν παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐμφυσήσαντα. ἀλλ' αὐτὸς δι' οὗ Θεὸς δέδωκε τὴν ἐμφύσησιν, τότε μὲν μετὰ ψυχῆς, νῦν δὲ εἰς ψυχήν. Ἐπιστησάτωσαν τῷ ῥητῷ τὸν νοῦν οἱ μαχόμενοι, καὶ μαθέτωσαν ἐξ αὐτοῦ πῶς καὶ διὰ τῆς ἐμφυσήσεως οὐ χάρισμά τι πνευματικόν, ὡς αὐτοὶ διατεινόμενοι λέγουσιν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ

hoc sermonem habens, dixit, *Ego & Pater veniemus, & mansionem apud eum faciemus*. Dona porro Spiritus Spiritus aliquando nuncupari, superuacaneum dicere fuerit, cum nemo de eo addubitet: veruntamen re ipsa ipsum Spiritum sanctum & non eius dona exhiberi per Filium fidelibus, declarauit deiloquus iste Pater, nec minus, quin etiam clarius, & sublimius, dum de Saluatoris in Discipulos inflatu pertractat. In vno siquidem ad beatum Amphilochium Capite hæc rursus insinuat; *Spiritus vero in eodem ordine cum viuente Verbo collocatus ad creandum, viuens virtus, & natura diuina, ineffabilis ex ineffabili ore apparens ineffabili modo, & per inflatum in hominem missa, quæ secundum corporeum a Christo typum ostensum, rursus ab eo per inflatum restituta. Concurrere enim debet cum prima nouitate ea, quæ nunc fit innouatio, & concursum expressit sufflans, idem ille existens, qui a principio insufflauit, idemq; per quem Deus inflatum elargitus est, tum quidem cum anima, nunc vero in animam*. Aduertant animum huic dicto, qui nobis bellum indicunt, addiscantq; ex eo per inflatum, non donum aliquod spiritale, vt ipsi contentiose contendunt, sed

ipsum Spiritum sanctum illis, qui ipsum aspexerant Verbum, post resurrectionem exhibitum fuisse, quem etiam homini per ipsum Deus in ipsa orbis conditione insufflauerat. Quod fieri minime potuisset, nisi per ipsum Spiritus existentiam habuisset, per quem in eos, quibus ille complacitus est, insufflatur, & dignis mittitur suppeditatus. Quandoquidem si id non esset, male neque recte diceretur, per Filium exhiberi. Necessario enim existentiam suppeditatio consequitur. nisi quis opinetur, Spiritum extra Vnigenitum subsistere, illumq; eum accipere tanquam sibi datum a Patre, vt possit illum indigentibus communicare, quod plerisque in locis vti impietate plenum maxime admirabilis Cyrillus præcidit: in vno enim libri secundi Thesaurorum capite hæc habet. *Proprius enim omnino Spiritus essentiæ Filij, & non deforis suam hypostasim habet.* Et tertio ad Hermiam; *Igitur nos homines filiationis gloria honestans Spiritus sanctus, quandoquidem Filij est, operabitur quidem in alijs filiorum adoptionem, ociosus autem erit omnino in illo, cuius scilicet est, non aduentitius, neque enim extrinsecus aduenien, sed essentialiter illius existens, & per eum effusus, vt a dignis accipitur iuxta beneplacitum*

πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς αὐτόπταις ὁ λόγος ἐδωρήσατο μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὅπερ καὶ τῷ ἀνθρώπῳ δι' αὐτοῦ Θεὸς κατάρχας ἐνεφύσησεν, οὐκ ἄλλως τοῦτο γίνεσθαι πεφυκός, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχοι ἐστί. δι' οὗ καὶ τοῖς πρὸς οὓς ηὐδόκησεν ἐμφυσᾶται, καὶ τοῖς ἀξίοις καταπέμπεται χορηγούμενον. ἐπείπερ εἰ μὴ τοῦτο πάντως, οὐδ' ἂν ὀρθῶς λέγοιτο παρέχεσθαι δι' υἱοῦ. χρὴ γὰρ τῇ ὑπάρξει τὴν χορηγίαν ἀκολουθεῖν. εἰ μὴ μέλλοι τις τὸ πνεῦμα φρονεῖν ἔξωθεν ὑφίστασθαι τοῦ μονογενοῦς. καὶ τοῦτο λαμβάνειν αὐτὸν οἷα δοτὸν ἐκ πατρὸς, ὡς δύνασθαι μεταδιδόναι τοῦτο τοῖς χρήζουσιν, ὅπερ καὶ πολλαχοῦ φθάνει προσαναιρῶν, ὡς δυσσεβείας πάσης ἀνάπλεων ὁ θαυμασιώτατος Κύριλλος. ἐν ἑνὶ μὲν γὰρ τῶν Κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θησαυρῶν, οὕτω φάσκει ῥητῶς. Ἴδιον δὲ πάντως τὸ πνεῦμα τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ, καὶ οὐκ ἔξωθεν ὑποστατόν. ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν, Τὸ τοίνυν ἡμᾶς λέγω τοὺς ἐπὶ γῆς τῇ τῆς υἱότητος δόξῃ καταχρυσοῦν, φημὶ δὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπείπερ ἐστὶ τοῦ υἱοῦ, ἐνεργήσει μὲν εἰς ἑτέρους τὴν υἱοποίησιν, ἀπραγματήσει δὲ περὶ τὸν οὗπερ ἐστὶν οὐκ εἰσκεκριμένον, οὔτε μὴν ἔξωθεν ἐκπεφοιτηκώς, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑπάρχον αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ προχεόμενον τοῖς ἑλεῖν ἀξίοις ἐν εὐδοκίᾳ πατρός. πάλιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ,

τό, κἀγὼ αἰτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον ὑμῖν δώσει Παράκλητον ἐξηγούμενος, Ἆρ' οὖν οὐκ οἰήσεταί τις καὶ μάλα, δικαίως φησὶ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀραρότως διαχειρίσεται, ὅτι τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχων ὁ υἱὸς κοινωνὸς, ἔχει καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον καθ' ὅνπερ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ πατὴρ, οὐκ ἐπακτὸν, οὐδὲ ἔξωθεν. εὔηθες γὰρ, μᾶλλον δὲ μανικὸν τὸ οὕτω φρονεῖν. εἰς δέ τὸ ῥητὸν τὸ, ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ἐξ οὐρανοῦ, ὡσεὶ περιστερὰν, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. Οὐ γὰρ δήπου λέγειν πρὸς τοσαύτην ἀλογίαν καταβησόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὡς οἴεσθαι μεθεκτὸν ἐν τῷ κατὰ φύσιν υἱῷ τὸ πνεῦμα ὑπάρχειν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς, ὥσπερ οὖν ἐμμένει καὶ αὐτῷ τῷ πατρί. Καὶ μετ' ὀλίγα. Τίνα οὖν τρόπον ἀπομεριοῦμεν τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, τὸ οὕτως ἐμπεφυκὸς, καὶ οὐσιωδῶς ἡνωμένον, δι' αὐτοῦ τε προκύπτον, καὶ ὑπάρχον ἐν αὐτῷ φυσικῶς; οὕτω τὴν προῤῥηθεῖσαν ἔννοιαν ὁ μέγας οὗτος πατὴρ ἀναιρῶν, τὸ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ἔχειν τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα συνίστησιν. ἔστιν δ' ὅτε καθ' ἕτερον λόγον κἀκείνην ἀποδεχόμενος. ἐν γὰρ τῇ εἰς τὸν Προφήτην Ἰωὴλ ἑρμηνείᾳ μετὰ τὸ εἰπεῖν περὶ τῆς θεότητος τοῦ μονογενοῦς, τάδε φησίν. Εἰ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος καὶ πέφηνε καθ' ἡμᾶς, ἐπακτὸν αὐτῷ εἶναι τὸ πνεῦμα

citum Patris. Rurſus in Euangelio Ioannis, cum illud, *Ego rogabo Patrem & alium Paracletum dabit vobis*, interpretatur ait; *Annon igitur quiſpiam exiſtimabit & merito, imo etiam aptiſſime amplexabitur, Dei & Patris naturalium bonorum, & eſſentialium cum Filius particeps ſit, habere Spiritum eo modo, quo illum habere & Pater intelligetur, non adſcititium neque extraneum. Stolidi enim eſt, imo furioſi ita ſentire*. Et in illud; *Vidi Spiritum deſcendentem de cælo, quaſi columbam, & manſit ſuper illum; Nunquam enim ad tantam temeritatem deſcendemus, vt participatione in Filio ſecundum naturam Spiritum eſſe credamus, & non potius ſubſtantialiter, quemadmodum ipſi etiam Patri adhærent*. Et poſt pauca; *Quomodo igitur a Filio Spiritum ſeparabimus, qui ſic innatus ei eſt, ita ſubſtantialiter coniunctus, & per eum prodiens, in ipſo ita naturaliter eſt*. Sic prædictam opinionem magnus iſte Pater deſtruens, naturaliter & eſſentialiter haberi Spiritũ a Filio comprobat. aliquando etiã ſecundum aliam quoque rationem eandem amplectitur. Nam Ioëlem Prophetam exponens, poſtquam de diuinitate vnigeniti pertractaſſet, hæc ſubdit; *Qua vero ratione factus eſt homo, & modo noſtro apparuit, adſcititius illi eſſe Spiritus dicitur:*

deſcen-

descendit enim super ipsum in specie columbæ, cum secundum nos factus, vt dixi, tanquam vnus ex nobis baptizaretur, tum & proprius ipsius Spiritus donatus ipsi dicitur propter humanitatem. & hæc est exinanitio. Et hæc quidem per digressionem a proposito, sunt enim in aliud tempus conseruanda; necessaria tamen visa sunt propter oppugnãtes quidquid illis proponitur. Verum supra iam adductis auctoritatibus satis, & vt addecebat demonstrauimus, illa *apparere, elucere*, & his similia a nobis supra commemorata, cum de Filio dicuntur, illius existentiam insinuare. Quare maiore nobis probatione opus non erit, ad demonstrandum, hæc eadem, cum de Spiritu dicũtur, illius existentiam manifestare. Eadem siquidem ratione hic quoque easdem dictiones merito accipiemus, qua & de Filio eas accepimus.

XXI. Sed rursus nobis, qui nonnisi contentionibus addictissimi sunt, insurgunt, & ad pugnam accinguntur, dicentes; Et quam ob causam nemo ex iam laudatis Patribus clare enunciauit, per Filium Spiritum sanctum *existentiam habere*, aut propriam de illo dictionem, quæ est, vt omnes sciunt, *procedere* vsurpauit? Nanq; Spiritum per Filium existere, forte concedendum

λέγεται. καταπεφοίτηκε γὰρ καὶ ἐπ' αὐτὸν ἐν εἴδει περιστερᾶς, ὅτε καθ' ἡμᾶς γεγονὼς, ὡς ἔφην, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν οἰκονομικῶς ἐβαπτίζετο, τότε καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα δοτὸν αὐτῷ λέγεται διὰ τὸ ἀνθρώπινον. καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ κένωσις. Ταῦτα κατὰ παρέκβασιν μὲν, ὅτι τῶν τοιούτων ἕτερος ὁ καιρὸς, ἀναγκαῖα δ' ὅμως διὰ τοὺς πρὸς πᾶν τὸ προτεινόμενον ἀντιλέγοντας. οἷς καὶ δι' ὧν παρεθέμεθα, χρήσεων ἀρκούντως δοκῶ μοι, καὶ ὡς ἐχρῆν, ἀπεδείξαμεν, ὅτι τὸ πεφηνέναι, καὶ τὸ ἐκλάμπειν, καὶ τ' ἄλλα τὰ παρόμοια τούτοις, ὧν πάντων ἄνωθεν ἐπεμνήσθημεν, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ λαμβανόμενα τὴν αὐτοῦ παριστάνουσιν ὕπαρξιν. ὥστε λοιπὸν οὐκέτι δεήσει πλείονος ἡμῖν τῆς κατασκευῆς, ὅταν κἀπὶ τοῦ πνεύματος ταῦτα λαμβάνονται, τὴν ὕπαρξιν τούτου λέγειν δηλοῦν. τῷ γὰρ αὐτῷ λόγῳ κἀνταῦθα τὰς τοιαύτας ἐκδεξόμεθα δικαίως φωνὰς, ᾧ κἀπὶ τοῦ υἱοῦ παρειλήφαμεν.

κβ'. Ἀλλ' ἐπιφύονται καὶ πάλιν οἱ πρὸς ἔριν ὁρῶντες ἀεὶ καὶ πρὸς μάχην τὴν ἡμετέραν ἀποδυόμενοι λέγοντες, καὶ πῶς οὐδεὶς τῶν διαληφθέντων Πατέρων εἴρηκε καθαρῶς, δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχειν τὴν ὕπαρξιν, ἢ τὴν κυρίαν ἐπὶ τούτου λέξιν, ἥ τις ἐστὶν, ὡς ἴσμεν, τὸ ἐκπορεύεσθαι, τέθεικε; τὸ μὲν γὰρ ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα δι' υἱοῦ, δοτέον ἴσως, ὡς ἐξ ὧν εἴπομεν

dendum

πάντες ἐδήλωσαν. ἐπεὶ καί τινες αὐτῶν τῷ τοιούτῳ φαίνονται χρησάμενοι διαρρήδην ὀνόματι. τὸ δὲ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν οὐκ αὖ. ἄλλο γὰρ τὸ ὑπάρχειν καὶ ἄλλο τὸ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν ἐστίν. ὅτι τὸ μὲν εἴωθε πολλάκις λέγεσθαι κἀπὶ τῶν ἐκτός, οἷον οὗτος ἐκ ταύτης ὑπάρχει τῆς πόλεως. ἐκεῖνος δὲ ἐξ ἑτέρας πάλιν τυχόν. τὸ δὲ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν ἐπὶ μόνων παραλαμβάνεται τῶν συντελούντων εἰς τὴν ὑπόστασιν. ταύτην τοίνυν τὴν ἐμφαντικωτάτην φωνὴν ὁμοίως γοῦν καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι τὴν κυρίαν ἐπὶ τοῦ πνεύματος λέξιν παρεσιώπησαν. δῆλον δὲ τοῖς πᾶσιν, ὡς οὐδὲν ἐπ' αὐτοῦ τῶν πάντων, ὁποῖον τὸ ἐκπορεύεσθαι. τοῦτο καὶ γὰρ τῷ πνεύματι καὶ μόνῳ κατ' ἐξαίρετον ἀποκληρωθέν, ἴδιον αὐτοῦ κατωνόμασται. Ταῦτα μὲν οἱ δεινοὶ τρόπους ἀντιλογίας εὑρεῖν, ἵνα μόνον τὴν οἰκείαν γνώμην συστήσωσιν. ἐγὼ δὲ περὶ μὲν τὸ ὑπάρχειν, καὶ τὸ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν, ὅτι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς σημασίας ἀμφότερα. τὸ γὰρ ὑπάρχειν εἰς τὸ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν σαφῶς διαλύεται, καὶ τὸ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν εἰς τὸ ὑπάρχειν πάλιν συνάγεται, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως νοῆσαι τὰ περὶ τούτων οὐδοπωσοῦν, ἐβουλόμην καταβαλέσθαι λόγον σχεδὸν εἰς ἀπόδειξιν, εἰ μὴ γραφὴν ἀπειροκαλίας ἤδειν ἐντεῦθεν ἀποίσεσθαι. Τίνι γὰρ τῶν ἁπάντων οὐ φανερόν, ὡς ἔνθα λέγεται τὸ ὑπάρχειν, ἐκεῖ καὶ τὸ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν

dendum esset, vt ex iam allatis manifestum est, quando ex ipsis nonnulli palam eo nomine vsi videntur, sed existentiam habere nullo modo. Nanque aliud est existere, aliud existentiam habere: quod illud quidem sæpius asseritur etiam de extraneis, sicuti, hic ex hac vrbe existit, ille ex alia rursus fortasse. At existentiam habere de his tantum sumitur, quæ ad constituẽdam subsistentiam conducunt. Hanc igitur quam maxime vocem exprimentem, vt & illam propriam *procedere* de Spiritu sancto tacuerunt. notum vero est omnibus, inter omnia nihil esse, quod illi magis proprium sit, quam *procedere*. Id etenim Spiritui & soli in primis attributum, proprium illius appellatur. Hæc acuti isti solertesq; ad comminiscendas contradictiones, vt propriam tantum opinionem stabiliant. Sed ego inter *existere*, & *existentiam habere*, nullum esse discrimen, sed vnum idemque notare affirmo. Nanque *existere* in illud, *existentiam habere* dissoluitur; & *existentiam habere*, in illud, *existere* vicissim contrahitur: nec alio vllo modo fas est isthæc intelligi. Et possem equidem longum sermonem ad id demonstrandum, contexere, nisi plane crimen inepti vererer incurrere. Cui enim notum

notum non est, vbi existere dicitur, ibidem secundum vnum eundemque significatum, siue naturaliter, siue essentialiter, siue secundum aliam rationem, & existentiam habere dici? neque vnum ex his in quoquam ab altero discrepabit apud eos, qui sermonum sensa dijudicare norunt. Ante etiam præueniens diuinus Cyrillus quæstionem dissoluit, in vna ex illis, quæ supra descriptæ sunt auctoritates, cum dicit; *Spiritum vero sanctum nuncupabis, quod ex Patre per Filium naturaliter effunditur, & vti in exemplo spirationis, quæ ex ore fit, propriam nobis significat existentiam*. Cum enim dixisset, effundi Spiritum per Filium naturaliter, subiunxit, & propriam nobis significat existentiam, vti in exemplo spirationis, quæ ex ore fit, clareque per Filium Spiritum sanctum existentiam habere decernit, quod neminem puto latet; licet hi quæ dicta sunt, etsi in medio iaceant ante omnes, consulto præterierunt. Et de hoc ista satis, quæ cum clarissima sint, euerti propulsariq; non poterunt.

XXIII. Ad secundum vero dicimus, *Procedere* non expressius inferre essentiam ipsam Spiritus ipso *existere*, quod inter alia omnia verba primum natura est, & in quod, vt, qui circa similia insaniunt, tradunt, & hoc ipsum *procede-*

λεχθήσεται κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ἓν σημαινόμενον, εἴτε φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς, εἴτε καθ' ἕτερον λόγον ἑκάτερα; καὶ οὐ διοίσει τὸ παράπαν οὐδὲν τούτων ἐν οὐδενὶ τοῖς ὀρθῶς κρίνειν ἐπισταμένοις λόγου διάνοιαν. πῶς κἀνταῦθα προφθάσας ὁ θεσπέσιος Κύριλλος τὸ ζητούμενον λέλυκεν. ἐν οἷς καὶ μίαν τῶν ἀναγεγραμμένων ῥήσεων οὕτως εἴρηκεν. Ἅγιον δὲ πνεῦμα προσερεῖς τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς. καὶ καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς τὴν ἰδίαν ἡμῖν ὑποσημαῖνον ὕπαρξιν. προχεόμενον γὰρ εἰπὼν ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα δι' υἱοῦ φυσικῶς, ἐπήγαγε, καὶ τὴν ἰδίαν ἡμῖν ὑποσημαῖνον ὕπαρξιν καθάπερ ἐν τύπῳ τῆς ἐκ τῶν στομάτων διαπνοῆς. δι' υἱοῦ καθαρῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν ὕπαρξιν ἔχειν ἀποφηνάμενος, ὅπερ οὐδένα τῶν ἁπάντων οἶμαι διαλανθάνειν. εἰ καὶ τῶν εἰρημένων ἐν μέσῳ κειμένων, φανερῶς ἑκόντες οὗτοι παρέδραμον. περὶ μὲν οὖν τούτου τοσαῦτα, καὶ οὕτως αὐτόθεν πλέον ὄντα τὰ ἀναντίρρητα.

κγ'. Πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, πρῶτα μὲν λέγομεν, ὡς οὐ τὸ ἐκπορεύεσθαι δηλοῖ μᾶλλον αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ πνεύματος, ἢ τὸ ὑπάρχειν τὸ τῶν ῥημάτων πάντων ἀρχοειδέστερον. εἰς ὃ κατὰ τοὺς περὶ ταῦτα καθάπαξ ἐπτοημένους, καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐκπορεύεσθαι

πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀναλύεται ῥήμασιν. ἀλλ' ἐπίσης ἀμφότερα, καὶ κατὰ τρόπον τὸν ὅμοιον. εἰ δέ τις θεωρεῖται κἂν τούτοις διαφορὰ καθ' ἕτερον αὕτη λόγον ἴδιον ἑκατέροις καὶ πρόσφορον. ἐπεὶ δὴ γάρ εἰσιν ἐκ πατρὸς ὅτε υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἂν μὴ νομίσῃ τις γεννᾶσθαι καὶ τὸ πνεῦμα καθάπερ δῆτα καὶ τὸν υἱόν, ἐλέχθη τὸ ἐκπορεύεσθαι πρὸς διαστολὴν τῆς γεννήσεως, ὅπερ καὶ Ἰωάννης ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ἐν τῇ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος Ὁμιλίᾳ μυσταγωγῶν, ἵν' ἡ γραφὴ παρέλθῃ τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα, τὸ ἐκπορεύεσθαι, φησίν, εἴρηκεν. ὥστε διὰ μὲν τοῦ ὑπάρχειν τὸ ἁπλῶς εἶναι, διὰ δὲ τοῦ ἐκπορεύεσθαι, τὸ πῶς εἶναι σημαίνεται. διά τοι τοῦτο καὶ τρόπον ὑπάρξεως, ταυτὸ δ' εἰπεῖν, διαφορὰν ὑπάρξεως ἀπεφήναντο τὴν ἐκπόρευσιν ἔνιοι τῶν Πατέρων, οἷς ἐπιπλέον τῆς περὶ τούτων ἀκριβείας ἐμέλησε. καὶ ἔστι μὲν ἰδιότης τοῦ πνεύματος ἡ ἐκπόρευσις, ὥσπερ οὖν καὶ ἡ γέννησις ἰδιότης τοῦ υἱοῦ. πλὴν ὥσπερ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς οὐχὶ τὸ γεννᾶσθαι μόνον εἰς δήλωσιν τῆς τούτου παρὰ πατρὸς ὑπάρξεως πανταχοῦ τῆς Θεολογίας λαμβάνεται, καὶ τοῦτο φθάσαντες διὰ πολλῶν παρεστήσαμεν, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος οὐχ ἅπαντες τῶν Ἁγίων μόνης τῆς ἐκπορεύεσθαι λέξεως, ἀλλ' ὁ μὲν δι' ἐκείνης, ὁ δὲ δι' ἑτέ-

procedere præ alijs verbis resoluitur, sed æqualiter, & modo eodem vtraque. Quodsi in illis discrimen aliquod consideratur, illud est secundum aliam rationem vtrisque propriam atque accommodam. Etenim cum sint ex Patre & Filius & Spiritus sanctus, nequis opinaretur etiam Spiritum vti Filium generari, *procedere* ad discernendam generationem vsurpatum est. Quod & Ioannes Chrysostomus de Spiritu sancto Homilia explanans, *Vt scriptura*, inquit, *generationis nomen prætereat*, *procedere dixit*. Hinc verbo *existere* simpliciter esse, *procedere* modus, quo aliquis est, denotatur. Proptereaque & modum existentiæ, quod idem fuerit dicere differentiam existētiæ processionem esse ex Patribus nonnulli, quibus similia exquisitiori disquisitione examinare curæ fuit, asseuerarunt. Et est quidem proprietas Spiritus processio, non alio modo, quam quo generatio est proprietas Filij. Sed quemadmodum de ipso vnigenito non *generari* tantum ad notandam ipsius ex Patre existentiam locis in omnibus, cum Theologica tractantur, desumitur, & hoc iam pluribus demonstrauimus, ita & de Spiritu non omnes Sancti sola processionis dictione, sed hic quidem illa, ille vero alia, & alius alia

Spiritus existentiam decreuerunt. Et vt absque mora in medium ista producamus, magnus Basilius in decimo septimo ad Amphilochium capite his verbis insinuat; *Ex Deo esse spiritus dicitur, non eo modo quo sunt omnia ex Deo; sed vti ex Deo proueniens, non generationis modo vt Filius, sed vt Spiritus oris illius.* Gregorius in sublimibus & in ijs quæ ad superiora eleuant mens, cui a Theologia cognomen est, Oratione de Filio sic sermonem instituit; *Propterea vnitas a principio in binarium mota in Trinitate substitit. Et hoc nobis est, Pater, Filius, & Spiritus, Pater genitor & productor: horum vero, hic fœtus est, ille productum.* Idem rursus prima de Theologia & constitutione Episcoporum; *Audis generationem? modum ne curiosius inquiras. Audis Spiritum e Patre progredi? Id quomodo fiat, ne anxio studio perscruteris. Quodsi in Filij generatione, et Spiritus progressione peruestiganda curiosum te præbes, ego quoque pari curiositate tuam animæ corporisque coniunctionem & temperamentum inquiram.* Et Oratione in Heronem Philosophum; *Quin pietatis nostræ doctrinam præscribe, sic nos instituens, vt Deum vnum ingenitum agnoscamus, hoc est Patrem, vnum item genitum Dominum, Filium*

ρας, καὶ ἄλλος δι' ἄλλης τὴν τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν ἐδογμάτισαν. καὶ ἵνα ταῦτα παραθῶμεν εἰς μέσον προφερόμενοι, ὁ μὲν μέγας Βασίλειος ἐν τῷ δεκάτῳ ἑβδόμῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων ταῦτα λέγει ῥητῶς, Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα λέγεται, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθὸν, οὐ γεννητῶς ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. ὁ δὲ Γρηγόριος ἐν τοῖς ὑψηλοῖς καὶ ἄνω φέρουσι νοῦς, ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος εἰς τὸν περὶ υἱοῦ λόγον οὕτω διέξεισιν, Διὰ τοῦτο μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινηθεῖσα, μέχρι τριάδος ἔστη. καὶ τοῦτο ἡμῖν ὁ πατὴρ, ὁ υἱὸς, καὶ τὸ πνεῦμα, ὁ μὲν γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, τῶν δὲ, τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα, ὁ αὐτὸς καὶ πάλιν ἐν μὲν τῷ περὶ Θεολογίας πρώτῳ, καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων. Ἀκούεις γέννησιν, τὸ πῶς μὴ περιεργάζου. ἀκούεις ὅτι προεῖσιν ἐκ τοῦ πατρὸς, τὸ ὅπως μὴ πολυπραγμόνει. εἰ δὲ πολυπραγμονεῖς υἱοῦ γέννησιν, καὶ πνεύματος πρόοδον, κἀγώ σοι πολυπραγμονῶ τὸ κρᾶμα ψυχῆς καὶ σώματος. ἐν δὲ τῷ πρὸς Ἥρωνα τὸν Φιλόσοφον. Ὅριζε δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν διδάσκων, ἕνα μὲν εἰδέναι Θεὸν ἀγέννητον τὸν πατέρα, ἕνα δὲ γεννητὸν τὸν υἱὸν, ἓν δὲ καὶ πνεῦμα ἅγιον προελθὸν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἢ καὶ προϊὸν. καὶ

μετά τινα. Κοινὸν μὲν γὰρ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι τὸ ἐκ πατρὸς, ἴδιον δὲ πατρὸς ἡ ἀγεννησία, υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, πνεύματος δὲ ἡ ἔκπεμψις. ὡσαύτως ὁ θεσπέσιος Κύριλλος ἐν μὲν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ δωδεκάτου Κεφαλαίου τάδε διαλαμβάνει ῥητῶς. Ὁμολογοῦμεν οὖν ὁμοούσιον εἶναι τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἀγεννήτου μὲν ὄντος τοῦ πατρὸς, γεννητοῦ δὲ τοῦ υἱοῦ, τοῦ δὲ πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἀϊδίως ἐκπεμφθέντος. ἐν δὲ τοῖς πρὸς Ἑρμείαν, Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥσπερ τις ἀτμὸς ἢ ποιότης ἐστὶ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός. εἰ ἀγέννητος δὲ καὶ ἄκτιστος ὁ πατὴρ, πῶς ἂν εἴη γεννητὸν τὸ ἐξ αὐτοῦ προχεόμενον πνεῦμα; Καὶ μακρὸν ἂν εἴη τὰς τοῦ πνεύματος καταλέγειν φωνὰς, αἳ πρὸς τοῦτο συντείνουσιν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ὅτι μὴ διὰ τῆς ἐκπορεύσεως καὶ μόνης πέφυκε δηλοῦσθαι τὴν τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν. ὅτι δὲ κατ' ἀλήθειαν οὐδ' ἡ κυρία τούτῳ λέξις, καθάπερ εἴρηται τοῖς ἐναντιογνωμονοῦσιν ἐπὶ τοῦ πνεύματος, ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ ὁ Χρυσορρήμων Ἰωάννης συμφώνως διδάξουσιν. ὁ μὲν γὰρ ἐν ταῖς περὶ τοῦ πνεύματος ἀφοριστικαῖς ἐννοίαις φησί. Πνεῦμα ἅγιον ἡ κυρία αὐτοῦ καὶ ἰδιάζουσα κλῆσις, ὅπερ δὴ μάλιστα παντὸς τοῦ ἀσωμάτου καὶ καθαρῶς ἀύλου, καὶ ἀμεροῦς ὄνομα

Filium videlicet, vnum denique Spiritum ſanctum a Patre progredientem, aut etiam prodeuntem. Et paucis interiectis; *Commune enim eſt Filio & Spiritui ſancto ex Patre eſſe. Proprium vero Patris eſt ingenitura, Filij generatio, Spiritus emiſſio.* Pari ratione diuinus Cyrillus in expoſitione duodecimi Capitis hæc ad verbum ſcribit; *Confitemur itaque conſubſtantialem eſſe Patri Filium, & Spiritum ſanctum. Cum ſit vere Pater ingenitus, Filius genitus, Spiritus autem ſanctus ex eſſentia Patris per Filium æterne emiſſus.* In ijs item, quæ ad Hermiam; *Spiritus ſanctus, vti quidam vapor, aut qualitas eſt eſſentiæ paternæ. Quodſi ingenitus eſt, & increatus Pater, quomodo creatus erit, qui ex ipſo effunditur Spiritus?* Sed longum eſſet Spiritus dictiones, quæ ad rem hanc noſtram conferunt recolligere. Sed hæc ſatis ſint ad probandum, non ſola dictione proceſſionis Spiritus exiſtentiam expreſſam fuiſſe. Neque vero dictionem hanc vere Spiritus eſſe præcipuam, vti contendunt aduerſarij, Magnus Baſilius, & Ioannes Chryſoſtomus concorditer nos docebunt. Hic enim in ſententijs aphoriſticis, ait; *Spiritus ſanctus potiſſima ipſius & propria appellatio, quod præcipuum incorporei vniuerſi, & pure immaterialis nomen eſt.* Item; *Neque quid minus habituri*

tueri sumus ad cognoscendum Spiritum ex Deo existere, Spiritum oris illius illum audientes. Sed hoc quoque nomen satis est ad exprimendam illius ex Deo existentiam. Chrysostomus in Homilia de Spiritu sancto, *Dicitur itaque Spiritus sanctus. hæc enim est propria & primaria appellatio, quæ præ alijs sententiam magis manifestat, & aperit naturam Spiritus sancti.* Duobus hisce Ecclesiastici firmamenti luminibus ita de hoc decernentibus, quis ab illis dissentiens quidpiam dicere audebit, nisi vere insanit, & atra bile laborans, extra rem, de qua agitur, insulse deblaterat. Primum itaque ad illos redarguendos qui similia effutiunt, contra apposuimus.

XXIV. Postremo etiam si concedamus vocem *procedere* vim eam habere, quam ipsi sibi autumant, tum magis illis nos futuros superiores, etiam si nolint, non desperamus. Et ante omnia, vti in Filio hoc *generari*, illud *existere* necessario consequitur, eodem modo, & in Spiritu sequetur. & vbicunque *existere* reperitur, processionis modo inde esse intelligetur, vti par est. Quodsi ita non fuerit, necessario colligetur, illum generationis modo esse, quod plane absurdum est, & a sana Patrum doctrina alienum. Et deinceps

ἐστι. καὶ πάλιν. Οὐ γὰρ ἔλαττόν τι ἕξειν μέλλομεν, εἰς τὸ γινώσκειν τὸ πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ Θεοῦ, πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτό. ἀλλ' ἱκανὸν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν ἐκ Θεοῦ. ὁ δὲ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν πατὴρ ἐν τῇ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος Ὁμιλίᾳ. Λέγεται τοίνυν πνεῦμα ἅγιον. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ κυρία, καὶ πρώτη προσηγορία ἐκφαντικωτέραν ἔχουσα τὴν διάνοιαν καὶ παριστῶσα τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν φύσιν. Τούτων τῶν δύο τοῦ τῆς Ἐκκλησίας στερεώματος φωστήρων ταῦτα περὶ τούτου λεγόντων, τίς παρὰ ταῦτα τολμήσει τὸ παράπαν εἰπεῖν, εἰ μὴ μέμηνεν ἀληθῶς, καὶ μελαγχολῶν ἄντικρυς παραφθέγγεται. πρῶτα μὲν οὖν ἤτοι τὰ περὶ τούτων εἰς ἔλεγχον τῶν παρ' αὐτῶν προβαλλομένων ἀντιπαράγομεν.

κδ'. Ἔπειτα κἂν δῶμεν τοιαύτην ἔχειν τὸ ἐκπορεύεσθαι δύναμιν, οἵαν αὐτοί φασιν, τότε μᾶλλον περιγενέσθαι τούτων κατὰ κράτος ἰσχύσομεν. τοῦτο μὲν ὅτι καθάπερ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τὸ γεννᾶσθαι τῷ ὑπάρχειν ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθεῖ, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπὶ τοῦ πνεύματος ἀκολουθήσει. καὶ ὅποι περ ἂν τὸ ὑπάρχειν εὑρίσκοιτο, τὸ ἐκπορευτῶς ἐκεῖσε νοεῖται ὡς εἰκός. εἰ δὲ μὴ τὸ λοιπὸν ἀναγκαίως ἕψεται, τουτέστι τὸ γεννητῶς. ὅπερ ἄτοπον κομιδῆ, καὶ τῆς τῶν Πα-

τέρων ἡμῖν διδασκαλίας ἀλλότριον. τοῦτο δὲ καὶ ὅτι περ ἱκανῶν κἀπὶ τῇ λέξει ταύτῃ τῶν γραφικῶν εὐπορήσομεν χρήσεων. παραχρῆμα καὶ γὰρ ὁ μέγιστος καὶ θεωρητικώτατος Μάξιμος ἐν οἷς ἑρμηνεύει, τί δῆτα βούλεται τῷ Προφήτῃ Ζαχαρίᾳ ἡ χρυσῆ λυχνία, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ λαμπάδιον, καὶ οἱ λύχνοι, φησί. Τὸ γὰρ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὥσπερ κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἐστὶν, ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς οὐσιωδῶς δι' υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως ἐκπορευόμενον. πάντως οὐδεὶς ἐπὶ τούτῳ τῶν ἁπάντων δικαίως ἀντερεῖ. πλὴν εἰ μὴ σκαιός τις ἂν τὴν φύσιν, καὶ πρὸς εἰρήνην δύσνους παντάπασιν, εἰκῇ καὶ μάτην ἐθέλει τῇ ἀληθείᾳ προσίστασθαι, πρὸς μηδὲν ἀποβλέπων τὸ παράπαν εὐθές. Ἰδοὺ γὰρ ὁ τῆς ὀρθοδοξίας ὁμολογητὴς Μάξιμος, ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα δι' υἱοῦ σαφῶς εἴρηκε. διά τοι τοῦτο καὶ πᾶσαν ἀντιλογίας περιμερίσας τοῖς φιλέρισι πρόφασιν, τοῖς πᾶσι πρεσβεύειν δέδωκε, καθαρῶς ὑπάρχειν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, μήτε τι περιπεπλεγμένον, μήτε δυσληπτὸν ἐν τούτοις φθεγξάμενος, ᾧ καὶ πείθεσθαι πάντας εἰκὸς, τό τε μέτρον τοῦ κατὰ Θεὸν ἐν αὐτῷ ζήλου, καὶ τὴν τῶν θείων ὑπερφυῆ τούτου γνῶσιν σκοπήσαντας. εἰ δὲ καὶ δεύτερον ἔνιοι τὴν ἀπόδοσιν τοιούτων συνεπιζητοῦσιν αὐ-

inceps, sufficientes de hac dictione scripto traditas auctoritates habebimus. Statim enim maximus, & ante alios speculationibus præcellentissimus Maximus in Expositione, *Quomodo intelligi debeant apud Zachariam Prophetam candelabrum aureum, & parua lampas, & lucernæ*, ait: *Spiritus enim sanctus quemadmodum secundum essentiam est Dei & Patris, ita & Filij secundum essentiam est, tanquam qui ex Patre essentialiter per Filium genitum, modo qui exprimi verbis non potest, procedit.* Nemo prorsus hisce merito contradicet, nisi natura fuerit ineptus, atque improbus; & ad pacem acceptandam prorsus difficilis, temere & inconsulto veritati resistit, nihil penitus, recti prospiciens. En siquidem rectæ Fidei confessor Maximus, Spiritum per Filium procedere palam pronunciauit. Propter eaque omni contradictionum ansa contentiosis submota, vniuersis pure sentire tradidit, ex Patre per Filium Spiritum sanctum existere, nihil in his neque circumplexum neque quod intellectu facile non esset elocutus, cui ab omnibus zeli secundum Deum mensura, & de rebus diuinis supernaturali ipsius cognitione consideratis fidem præstari consentaneum est. Quodsi secundum

ex

ex illis, qui cuncta fastidiunt, nonnulli exposcunt, vnam hirundinem ver non facere admurmurantes, quod non præter morem eorundem est: Sic enim isti animati sunt, vt & sermone, & vitæ instituti sublimitate dignis, in honore & reuerentia haberi floccifaciant, & in eos impudenter debacchentur. Redeant itaq; nunc tandem ad se, & in rectam semitam, & viri magnitudinem tum doctrina, tum vitæ ratione prælucidam, nanque is vnus est, qui multorum instar in omnibus esse possit, concipientes, ab improbo peruersoque studio ad frugem applicent animum, absque vlla hæsitatione dictis illius fidem adhibentes, nil vltra ad sententiam confirmandam quærentes, vt propitius illis Deus sit in die iudcij. Sed ne aliquibus videamur similia effari, quasi ad huius confirmationem & demonstrationem alijs auctoritatibus destituamur. Damascenus sapiens Ioannes, qui virtutum omni genere floruit, & in omnigenis sermonum gratijs multum processit, hic assumptus, eorundem dubium ac quæstionem dissoluat. Hic de diuinis nominibus Capite dixit; *Spiritus autem sanctus, reuelans mysteria Deitatis, virtus Patris, ex Patre est per Filium procedens, vt scit: non generationis modo, proptereaque & Spiritus sanctus.* Et denuo ibidem; *Spiritut Filij spiritus*

τῷ τὸ μηδὲ χελιδόνα μίαν ἔαρ ποιεῖν παροιμιακῶς ἐπιλέγοντες, ὅπερ οὐκ ἀπὸ τρόπου τούτοις ἐστί. τοιοῦτοι γὰρ τὴν γνώμην εἰσὶ καταναισχυντοῦντες, καὶ τῆς διὰ τε λόγου, καὶ πολιτείας ὕψους ἀξίων αἰδοῦς καὶ σεβάσματος ἀνυπόστατον τιθέασιν γοῦν ὄψει τῇ καρδίᾳ, καὶ τὸ τοῦ ἀνδρὸς μεγαλεῖον ἐπί τε σοφίᾳ καὶ λαμπρότητι βίου κατανοήσαντες, εἷς γὰρ ἐστὶ πολλῶν ἐπὶ πᾶσιν ἀντάξιος, ἐν μεταμελείᾳ τοῦ χαλεποῦ τούτου τρόπου γενέσθωσαν πιστεύσαντες ἀδιστάκτως τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ μὴ δεηθέντες ἄλλου τινὸς εἰς βεβαίωσιν, ὅπως ἵλεως ἔσοιτο τούτοις Θεὸς ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ τισὶ τοιαῦτα λέγειν ἡμᾶς, ὡς ἑτέρων ἀπορούντας εἰς τὴν περὶ τούτου μαρτυρίαν καὶ σύστασιν, ὁ Δαμασκόθεν σοφὸς Ἰωάννης, ὁ πάσῃ διαπρέψας ἀρετῇ, καὶ λόγων παντοίοις χαρίσμασιν, ἐνταῦθα καὶ αὐτὸς παραληφθεὶς, τὴν αὐτῶν ἀμφιβολίαν λύσει, καὶ τὸ ζητούμενον. ὃς ἐν τῷ περὶ θείων ὀνομάτων κεφαλαίῳ, Τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἴρηκεν, ἡ ἐκφαντορικὴ τῆς κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐκ πατρὸς ἐστὶ δι' υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν, οὐ γεννητῶς. διὸ καὶ πνεῦμα ἅγιον. Οὕτως καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ, Τὸ πνεῦμα υἱοῦ πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς

ἐκπορευόμενον. οἶδα νῦν ὡς οἱ πλείους τῶν ἀντιδιατιθεμένων ἡμῖν τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ παρειδόντες, ἐπειδή τι καὶ βοηθείας ἐντεῦθεν οὐκ ἔχουσι, μᾶλλον μὲν οὖν τῷ περιφανεῖ τοῦ λόγου καταβάλλονται, πρὸς τὴν, οὐκ ἐξ αὐτοῦ, φωνὴν ἀποβλέπουσιν, ἀφορμὴν ὑποθέσεως ταύτην ποιῆσαι σπουδάζοντες. ἡμεῖς δὲ περὶ μὲν τούτου, καθὼς εἰρήκαμεν ἄνωθεν, ἐν ἰδίῳ τόπῳ διεξιέναι πειρασόμεθα, καὶ κατὰ σχολήν. νῦν δὲ τῆς ἀκολουθίας τῶν λεγομένων ἐχόμεθα τὴν ἐν χρήσεσι γραφικαῖς διὰ υἱοῦ παρὰ πατρὸς ἐκπόρευσιν ἐξετάζοντες. οὗτοι μὲν οὖν οἷς μηδὲν ἀξιοπιστίας ἐλλελοιπότες, ἀλλ' ἐπὶ πολὺ τὸ ὑπερβάλλον ἐν ἅπασι τοῖς κατὰ Θεὸν προτερήμασιν ἔχοντες. ἐγὼ δὲ καὶ τρίτον οὐκ ὀκνήσω παραγαγεῖν. τίνα τοῦτον; τὸν τὰ πρωτεῖα φέροντα τῆς τῶν Πατέρων χορείας ὡς ἀληθῶς, τῶν τὴν οἰκουμενικὴν ἑβδόμην συγκροτησάντων ἁγίαν Σύνοδον, τὴν κατὰ Νίκαιαν συστᾶσαν τὸ δεύτερον, ὡς ἂν τοῖς κατὰ Χριστὸν τοὺς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πάντας νικῶντα πλεονεκτήμασι, καὶ διὰ τοῦτο τηνικαῦτα τῆς βασιλευούσης τῆσδε τῶν πόλεων ἀρχιερατικῶς προϊστάμενον, τὸν θεῖον λέγω, Ταράσιον, ὃ ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἀρχιερεῖς, καὶ τοὺς ἄλλους ὄντας τοῦ βήματος, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, καὶ τῆς ἁγίας πόλεως ἐπιστολῇ, ταύτην δὲ πρὸ τοῦ συλλεγῆναι τοὺς εἰς

ſpiritus, non vti ex ipſo, ſed vt per ipſum a Patre procedens. Sat ſcio, noſtrorum aduerſariorum potiorem partem illo per Filium neglecto, cum inde ſibi opem ferri non videant, quin potius claritate ſermonis diſijciantur, ad illam vocem *non ex ipſo* animum intendentes, argumenti ſui anſam inde ſtudioſe recipere. Nos porro de hoc, vt ſupra innuimus, in proprio loco & per otium tractare conabimur. nunc vero dicendorum ſeriei inſiſtentes proceſſionem ex Patre per Filium, quæ in ſcripto traditis auctoritatibus ſit, examinemus. Sic ergo hi, quorum in fide rebus concilianda multa auctoritas eſt, cum abundanter affluenterque erga Deum rebus bene geſtis inclareſcant. Ego porro & tertium in medium afferre non cunctabor. Quis hic fuerit? Qui primas inter eorum Patrum cœtum fert, qui œcumenicam ſeptimam Synodum coëgerunt, Nicææ ſecundo congregatam, & qui facinoribus pro Chriſto editis eo tempore omnes ſuperauit, propterea que tum regiæ huiuſce Vrbis Præſul conſtitutus eſt, diuinum inquam Taraſium, is ad Præſules & alios bemati inſeruientes, Alexandriæ, Antiochiæ, & ſanctæ vrbis Epiſtola, quam ille antequam in vnum conuenirent, qui dictam Synodum

dum celebrarunt, formam confessionis suæ continentem scripsit, post multa hæc quoque addit. *Et in Spiritum sanctum ex Patre per Filium procedentem & qui Deus esse cognoscitur.* Iam & Patrum diuinum integrum cœtum testem dictorum producimus. Neque enim præsenti opinioni solus ipse, quod eam sic prædicat, addictus videtur, sed omnes ore vno, ad quos Epistolam transmisit, cum illi eam admiserint, & plurimis laudibus exornatam remiserint. Præterea vniuersum diuinæ Synodi complementum, in Spiritu sancto postmodum Nicææ congregatum. His etenim audientibus illa Epistola perlecta, cum in integro illis esse visa essent omnia, vna omnes sententia plausere, & recte eam dictatam esse, & ad Ecclesiæ placita decernentes, proprio prolato decreto subsignarunt. Nulla itaque reliquitur ansa, ne omnes, dummodo velint, ex diuinis dictis iam propositis veritatem agnoscant, & deiferorum horum Patrum vestigijs insistentes, ad eam prompte concurrant. nanque addecet eos, qui metu detinentur, ideoque ad dictorum acceptationem claudicant, contentionibus posthac ommissis, tantum & similem Patrum catalogum citra dubi-

τὴν ῥηθεῖσαν Σύνοδον ἀπαντήσαντας, πρὸς τοὺς διειλημμένους γράψας ἐξέπεμψε, ὁμολογίας τύπον ἐπέχουσαν, μετὰ πολλὰ καὶ τάδε φησίν. Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν εἶναι γνωριζόμενον. Ἤδη καὶ Πατέρων ὅλον θεῖον ἐσμὸν τῶν λεγομένων παρηγάγομεν μάρτυρας. οὐ γὰρ δὴ τῇ παρούσῃ δόξῃ μόνος οὗτος ἐκ τοῦ ταύτην οὕτω κηρύττειν ὁρᾶται προσκείμενος, ἀλλὰ καὶ πάντες ἁπλῶς, πρὸς οὓς τὴν εἰρημένην ἐπιστολὴν ἐνεχάραξεν. ἐπειδήπερ ἐκεῖνοι ταύτην ἀπεδέξαντό τε, καὶ πολλοῖς ἐγκωμίοις αὐτὴν ἀντεπιστείλαντες ἔστεψαν. προσέτι δὲ καὶ τὸ τῆς θείας Συνόδου πλήρωμα πᾶν τὸ συναθροισθὲν ἐν ἁγίῳ πνεύματι μεθύστερον τῇ Νικαίᾳ. εἰς γὰρ ἐπήκοον καὶ τούτων τῆς τοιαύτης ἀναγνωσθείσης ἐπιστολῆς, πάντες ἀρεσθέντες κοινῶς ταύτῃ συνέθεντο, καὶ καλῶς αὐτὴν ἔχειν ἀποφηνάμενοι, δι' οἰκείας γνώμης ἐπεσφράγιζεν ἕκαστος. Οὐδεμία τοίνυν ἀπολείπεται πρόφασις τοὺς πάντας, ἂν ἐθέλοιεν, ἐξ ὧν παρεθέμεθα θείων ῥητῶν τὴν ἀλήθειαν γνῶναι, καὶ προσδραμεῖν ἑτοίμως ἑαυτῇ τῶν θεοφόρων τούτων ἀνδρῶν κατ' ἴχνια βαίνοντας. χρεὼν γάρ ἐστι τοὺς μὲν δειλίᾳ κατεχομένους καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν παραδοχὴν τῶν λεγομένων ὀκλάζοντας, τοῦ γνωσιμαχεῖν ἀφεμένους ἀπάρτι, τοσούτῳ καὶ τοιούτῳ καταλόγῳ Πα-

πέρων ἐπιῤῥέψαι τὴν οἰκείαν σωτηρίαν ἀνενδοιάστως, τούτοις ἀκολουθήσαντας. ὧν ἡ κατ' ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας διδασκαλία, καὶ τοῦ βελτίονος ἡ διάκρισις. τοὺς δὲ διὰ κακίαν ἀνθισταμένους, ὡς τὴν μεθ' ἡμῶν εἰρήνην ἐκκλίναντας, τὸ πάθος ὑπερβαλλομένους ἐς δεῦρο παρὰ τῶν ἁγίων τούτων ὑπέξαι θειοτάτῳ χορῷ, πτοηθέντας τὸ προσκρούειν αὐτοῖς, ὧν ἡ λαμπρότης τῶν ἔργων, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀξίωμα, τὸ δόξαν ἔχον μὴ μεταπίπτουσαν. ἑκατέρους δὲ φυγόντας τὸ βλάπτον, τὸ λυσιτελοῦν ἀνταλλάξασθαι, καὶ Θεῷ γενέσθαι τῆς ἀσφαλεστάτης μοίρας καὶ κρείττονος.

κέ. Ναί φασιν, ἀλλὰ ταράττει σφόδρα τὰς ἡμετέρας ψυχάς, τὸ δι' υἱοῦ λέγειν εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, μή ποτέ τις ἐντεῦθεν ἀτέλεια προσάπτοιτο τῷ πατρὶ κατὰ τὴν τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν. καὶ πόθεν ὑμῖν τοῦτο γέγονεν, ἵνα πρὸς αὐτοὺς ἔνθεν ἀποτείνας τὸν λόγον, ποιήσωμαι τὴν ἐρώτησιν, ὦ περιττοὶ τὴν σοφίαν, καὶ κενοῦντες ἐκ τούτου τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ λογίσασθαι δηλαδὴ τοιαύτην ἀτοπωτάτην δυσσέβειαν, ἐν οἷς οἱ λαμπροὶ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας στερεώματος φωστῆρες εἰπεῖν μετὰ τοῦ πνεύματος ἔφθασαν; τῆς κακονοίας. ὅτι περ ὅλως ἀνομίαν ἐν τούτοις ὑπολαβόντες, τὴν εἰρημένην δυσφημίαν ἠρεύξασθε. πλὴν ὡς ἂν τοῦ παρόντος ἐγκλήματος, καὶ

tationem omnem ſequentes illis propriam ſalutem committere, quorum ſecundum cognitionem veritatis doctrina, & melioris dijudicatio eſt: eos vero, qui propter improbitatem ſeſe opponunt, tanquam qui pacem cum nobis innatam declinant, affectibus poſthabitis, quos ad hunc diem fouerunt, horum Sanctorum diuiniſſimo choro manus dare, eorum offenſionem reueritos, quorum & facinorum claritas, & quæ inde ſecuta eſt, gloriam perpetuo immanentem continens dignitas eſt in admiratione: vtroſq; vero vitatis noxijs, proficua amplecti, & Deo cum tutiore parte melioreque adhærere.

XXV. Ita eſt, inquiunt, ſed valde noſtros animos turbat per Filium dicere eſſe Spiritum ſanctum, ne quis inde imperfectio Patri inferatur in Spiritus exiſtentia. Et vnde nam id vobis accidit, vt ad eos conuerſa oratione interrogationem dirigam, o ſapientia eximij, ideoque Euangelium exhaurientes, ſimilem abſurdiſſimam impietatem concipere in illis rebus, in quibus prælucida Eccleſiaſtici firmamenti lumina non abſque eodem Spiritu decreuerunt? O male ſanam mentem? qui ſcelus in his eſſe reputantes, dictam blaſphemiam eructaſtis. Attamen vt eos ab hoc crimine, &

opprobrio, vti par est, liberemus; non imperfectionem, o Viri, id in Patre notat; quemadmodum nec in rebus creatis, quod illæ per Filium factæ sunt, licet in his alia ratio sit, alia in illis, vt procedente oratione demonstrabimus; quin virtutem viuam, & in hypostasi subsistentem Filium commonstrant, magisque causam ex Patre declarant. idque aperre de rebus factis magnus docebit Basilius: dicit enim in octauo Capite ad Amphilochium; *Ideo dicit Dominus, Omnia mea tua sunt, tanquam ad ipsum origo conditarum referenda sit, & tua mea, quod ipsi a Patre condendi auctoritas prouenit. Quorum enim æqualis est potentia, horum æqualis est & operatio. Christus siquidem Dei virtus est, & Dei sapientia, & sic omnia per ipsum facta sunt.* Et paucis annexis; *Patrem per Filium creare, neque imperfectam Patris creationem commonstrat, neque Filij imbellem operationem connotat, sed voluntatis coniunctionem exprimit. Quare dictio per Filium primariæ causæ confessionem habet, non in defectu causæ conditricis assumitur.*

XXVI. Ad hæc infert sermonem arripiens, qui ad contradicendum promptus procliuisque est. Et quam communionem in rebus creatis Spiritus sanctus

καὶ τῷ μώμῳ διδόντες ἐξ αὐτῶν ἐκείνων αὐτὸν ἀπαλλάξωμεν. οὐκ ἀτέλειαν ὦ οὗτοι τοῦτο κατηγορεῖ τοῦ πατρὸς ὥσπερ οὐδὲ ἐπὶ τῶν δημιουργημάτων, ὅτι ταῦτα γεγόνασι δι᾽ υἱοῦ, κἂν ἄλλος ἐκεῖ ὁ λόγος, καὶ κεῖνος ἕτερος, ὡς προϊόντες τὰ περὶ τούτων διευκρινήσομεν. δύναμιν δὲ ζῶσαν καὶ ἐνυπόστατον δείκνυσι τὸν υἱὸν, καὶ τὴν αἰτίαν μᾶλλον ἀναφαίνει τὴν ἐκ πατρός. καὶ τοῦτο διδάξει σαφῶς ἐπὶ τῶν ἔργων ὁ μέγας Βασίλειος. λέγει γὰρ ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Κύριος πρὸς τὸν πατέρα, τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστιν, ὡς ἐπ᾽ αὐτὸν τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων ἀναγομένης. καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, ὡς ἐκεῖθεν αὐτῷ τῆς αἰτίας τοῦ δημιουργεῖν καθηκούσης. ὧν γὰρ ἡ δύναμις ἴση, ἴση πάντως καὶ ἡ ἐνέργεια. Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία· καὶ οὕτω πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο. καὶ μετά τινα. Τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν πατέρα, οὔτε ἀτελῆ τοῦ πατρὸς τὴν δημιουργίαν συνίστησιν, οὔτε ἄτονον τοῦ υἱοῦ παραδηλοῖ τὴν ἐνέργειαν. ἀλλὰ τὸ ἡνωμένον τοῦ θελήματος παρίστησιν. ὥστε ἡ δι᾽ υἱοῦ φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει. οὐκ ἐπὶ κατηγορίᾳ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου παραλαμβάνεται.

κϛʹ. Πρὸς ταῦτα φησὶν ὑφαρπάζων τὸν λόγον ὁ πρὸς ἀντίρρησιν πρόχειρος. καὶ τίνα τὴν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὴν κτίσιν

τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι ταύτην ὅλως ἐν τοῖς περὶ τούτου λόγοις παρέλαβες, τὴν διʼ υἱοῦ φωνὴν προσαρμόζας ἀμφοῖν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐπὶ τοῦ πατρὸς ὑποπτευομένην ἀτέλειαν μηδόλως εἶναι κατʼ ἴσον ἀποφηνάμενος; Ἐγὼ δὲ κοινωνίαν μὲν οὐδεμίαν οὐδʼ ὁποσοῦν, ἀλλʼ οὐδὲ λόγον ἕτερον ἔχειν περὶ τὴν κτίσιν φημὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πλὴν ὅνπερ ποιητὴς πρὸς ποιήματα, καὶ δεσπότης καὶ κύριος πρὸς δοῦλα καὶ ὑποχείρια. καὶ ὅστις μὴ τοῦτο φρονῶν καθομολογεῖ, μὴ ἴδοι τὸ παράπαν ἑωσφόρον ἀνατέλλοντα, καθά φησιν ἡ γραφή. καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως ἔχω, καὶ ἕξω διὰ παντὸς, ἕως ἂν πνοή τις ἐν ταῖς ἐμαῖς ῥισὶν ὑπολείπηται. τὴν δὲ διʼ υἱοῦ φωνὴν εὑρίσκων πρὸς τῶν ἁγίων Πατέρων λαμβανομένην ἐπί τε τοῦ πνεύματος καὶ τῆς κτίσεως, οὐ διαφέρω λέγειν ἀπαναινόμενος ταύτην ἐπὶ τοῦ πνεύματος. ἐπὶ τὸν δὲ τὸν τρόπον καὶ τὸ εἶναι τὸ πνεῦμα, τὸν γὰρ υἱὸν ἀφίημι νῦν, οὐ συγχωρήσομεν ἐκ Θεοῦ. Διότι καὶ τὰ πάντα τὴν ὕπαρξιν ἔχειν πιστεύομεν ἐκ Θεοῦ. πλὴν ἵνα καὶ παραυθὶς ἀπʼ ἀλλήλων αὐτὰ διαστείλωμεν, οὐχ οὕτως ὦ βέλτιστοι τὰ πάντα φαμὲν ἐκ Θεοῦ καθάπερ καὶ τὸ πνεῦμα. τὸ μὲν γάρ ἐστι φυσικῶς ἐνυπάρχον αὐτῷ, καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς, ἵνʼ οὕτως εἴπωμεν, καὶ ἀμερίστως ἐξ αὐτοῦ προϊὸν, τὰ δὲ τῆς ἐνεργείας ἔργα καὶ ποιήματα, φησί που τῶν ἑαυτοῦ Κεφαλαίων τοῦ δευτέ-

habet, quod eam prorsus in sermonibus de hac re habitis assumpsisti, dictionem *per Filium* vtrisque adaptans, & quæ inde in suspicionem venerat imperfectio, de Patre decernens nullo modo subsistere? Ego porro nullam eum penitus commũnionem habere, neque rationem aliquam in rerum creatione Spiritum sanctum aio, nisi eam quam factor in rebus factis possidet, & Dominus in seruos & subditos, & qui non ita tenens confitebitur, ne videat ille vnquam ducẽtem diem luciferum, vt inquit scriptura. Et de his hæc mea sententia est, eritque perpetuo, donec in naribus meis spiritus reliquus est. Cum vero ipse reperiam *per Filium* vocem a sanctis Patribus assumi & de Spiritu, & de creatione, non improbo eam de spiritu asserere, cum hac ratione spiritum esse, nam Filium Dei in præsenti prætereo, non concedemus ex Deo. *Quod omnia existentiam habere ex Deo credimus. Nihilominus statim ea inter sese distinguemus. Non sic, o Viri optimi, omnia dicimus ex Deo quemadmodum & Spiritum. Hic enim est naturaliter in eo existens, & essentialiter inhærens, vt ita dicamus, & indiuise ab ipso prodiens, & hæc sunt actionis opera, & factura*, scribit in vno Capi-

tum secundi Thesaurorum de Spiritus existentia decernens, quam maxime admirabilis Cyrillus. Pari modo itaque hic ego quoque vocem *per Filium* de Spiritu & rebus creatis assumens, congruentem vtrique sententiam applico, Spiritum per Filium asserens naturaliter & essentialiter existere, cum nec concipi illum fas sit extra vnigenitum: creaturas vero esse per Filium, neque enim absque verbo construi vnquam potuissent, sed modo creationis, & reliquorum opificiorum, secundum diuinam Patrum traditionem, quæ nunc etiam omnium communis & indubitatus est intellectus. Sed per Filium, & Spiritum sanctum, & creaturam esse Gregorius Nyssenus in tradendis sacris dogmatibus diuinus atque conspicuus palam declarauit, & discrimen clarissimis verbis edixit. tradit enim in primo aduersus Eunomium Antirrhetico; *Spiritus Patri secundum quod increatus est, coniungitur, rursusque ab eo, quod quemadmodum ille Pater non est, separatur: coniungitur & Filio secundum quod increatus est, & quod causam existentiæ ex omnium Deo habeat, rursusque seiungitur proprietate, quod non tanquam vnigenitus ex Patre subsistit, & quod per ipsum Filium apparuit. rursusque cum creatura*

ρου τῶν Θησαυρῶν περὶ τῆς τοῦ πνεύματος ὑπάρξεως θεολογῶν ὁ θαυμασιώτατος Κύριλλος. Ὡσαύτως τοιγαροῦν ἐνταῦθα κἀγὼ τὴν δι᾽ υἱοῦ φωνὴν ἐπί τε τοῦ πνεύματος καὶ τῶν κτισμάτων ἀποδεχόμενος, κατάλληλον ἑκάστῳ παρέχομαι τὴν διάνοιαν. τὸ μὲν πνεῦμα δι᾽ υἱοῦ λέγων ὑπάρχειν φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς. ἐπεὶ μηδὲ νοεῖσθαι τοῦτο πέφυκεν ἐκτὸς τοῦ μονογενοῦς. τὴν δὲ κτίσιν εἶναι δι᾽ υἱοῦ, μηδὲ γὰρ χωρὶς τοῦ λόγου ταύτην ἐξὸν συστῆναί ποτε, ποιητικῶς καὶ δημιουργικῶς κατὰ τὴν τῶν Πατέρων θείαν παράδοσιν. ἥτις καὶ τοῖς πᾶσιν εἰς κοινὴν κατέστη τὸ ἀπὸ τοῦδε, καὶ ἀναμφίλεκτον ἔννοιαν. ὅτι δὲ δι᾽ υἱοῦ τό τε πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἡ κτίσις ἐστὶ, Γρηγόριος ὁ Νύσσης ὁ πολὺς ἐν τοῖς θείοις δόγμασι καὶ περίβλεπτος σαφῶς διετράνωσε, καὶ τὴν διαφορὰν διαπρύσιον ἀνεκήρυξε. φησὶ γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιῤῥητικῶν. Τὸ πνεῦμα τῷ πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτόμενον, πάλιν ἀπ᾽ αὐτοῦ τῷ μὴ πατὴρ εἶναι καθάπερ ἐκεῖνος διαχωρίζεται. τῆς δὲ πρὸς τὸν υἱὸν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείας καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἔχειν, ἀφίσταται πάλιν τῷ ἰδιάζοντι, ἐν τῷ μήτε μονογενῶς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι᾽ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι. πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ μονογενοῦς ὑποστάσης, ὡς ἂν μὴ κοι-

νέστητά τινα πρὸς ταύτην ἔχειν νομισθῇ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι, ἐν τῷ ἀτρέπτῳ, καὶ ἀναλλοιώτῳ διακρίνεται τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. Ὁρᾶτε τὸν ἱερὸν τοῦτον καὶ θεῖον Γρηγόριον ὁ πρὸς τὴν ἄδικον ἀντιδικίαν ὀξὺς, ὅπως τὴν δι' υἱοῦ φωνὴν ἐπί τε τοῦ πνεύματος καὶ τῆς κτίσεως ἀδιαφόρως ὁ μακάριος ἐκλαβόμενος τὴν ἀπὸ ταύτης τούτου διαστολὴν ἐσήμανε καὶ διάκρισιν. ἐν οἷς τῶν θείων αὐχημάτων διαπρεπῶς αὐτῷ τὸν πλοῦτον προσήρμοσε, καὶ τοῦ κακουργεῖν ἀποστὰς, μηκέτι μηδοπωσοῦν ἐπιχειρείτω κακοθελῶς αἰτιᾶσθαί με τὸν ἀναίτιον, ὅτι μὴ κατηγορεῖν ἀπεφηνάμην ἀτέλειαν τοῦ πατρὸς τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου τὴν κτίσιν παρήγαγον. Οἱ δὲ τὸν φόβον τοῦτον φοβούμενοι καθάπερ ἐπὶ τῶν γεγονότων τὸ δι' υἱοῦ προστιθέντες, οὐδεμίαν δοξάζουσι προσάπτεσθαι τῷ πατρὶ τὴν ἀτέλειαν, οὕτω δεχέσθωσαν τοῦτο κἀπὶ τοῦ πνεύματος, πλὴν μετὰ τῶν ὑψηλῶν καὶ προσφόρων τῇ αὐτοῦ θεότητι λέξεων. ἀτέλειαν δὲ μηδαμῶς προσγίνεσθαι τῷ πατρὶ, μηδ' ἐντεῦθεν ὑπονοείτωσαν, καὶ τῆς ὀρθῆς οὕτως ἔσονται δόξης ἀσφαλῶς ἀντεχόμενοι. Ταῦτα μὲν οὖν ἃ παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν κατὰ καιροὺς ἴσα καὶ φωστήρων διαλαμψάν-

per Filium ſubſtitiſſet, ne cum ea communionem Spiritus habere existimaretur, quod per Filium appareat immutabilitate, firmitate, ac bonitatis, quæ extranea ſit, nulla indigentia, a creatura Spiritus ſecernitur. Conſideret ad iniuſte defendendum acutus, qua ratione ſacer diuinuſq; Gregorius dictionem *per Filium* de ſpiritu & creatura indifferenter accipiens, inde exorientes diſcretionem, atque ſeparationem propalauerit, quibus ſibi diuinarum laudum diuitias adaptauit, & maleficijs ac fraudibus finem imponens, ne in poſterum quoquomodo maligne me innoxium criminetur, quod non inferri imperfectionem Patri decreuerim, dum per Filium Spiritum ſanctum exiſtentiã habere aſſeruerim, ad idque demonſtrandum creationis exemplo vſus ſum. Qui vero hunc timorem timẽt, quemadmodum in rebus creatis illud *per Filium* addentes, nullam exiſtimant imperfectionem Patri appingi, pari modo & de Spiritu ſancto. annexis tamen ſublimibus, & illius diuinitati dictionibus accommodis illud accipiant. Neque inde ſuſpicentur aliquam Patri imperfectionem accedere, & ſic rectæ opinioni fugatis erroribus adhærebunt. Hæc igitur a ſanctis Patribus, qui ſuo tempore æque atque luminaria in reuerendo pietatis firmamento præluxe-

luxerunt, collecta digessimus, cum probare conamur, ex Patre per Filium existentiam habere Spiritum sanctum. & forte etiam multo plura studiose diligenterque diuinas perscrutantibus scripturas occurrent.

XXVII. Sed vt nostram etiam de hac eadem re comprehensionem, atque cognitionem ex proprijs exponamus, rursus vti in exemplum adducta deprehenderunt, qui in communi Ecclesiæ corpore viuunt, nostris hisce connectamus. Necesse est Spiritum sanctum, vt Trinitas coniuncta sit, atque a seipsa indiuulsa, & ne diuisio in illa aut separatio vllo modo concipiatur, ex Patre esse per Filium. Qua enim ratione fieri poterit, vt, si res non ita se habet, vnitas Trinitati conseruetur? quæ vero relatio tandem erit inter Filium & Spiritum? Ex Patre nanque dependent, & hoc modo vtraque vti ex ipso existentia sua ditata, relationem habent ad ipsum, quæ vnicuiq; congruat. Inter vero seipsos vnde nam illis adfuerit indiuisum? quæ illis relatio tribuetur? Prorsus nulla, vt ex dictis colligitur. Vnitas vero prorsus abibit, nisi quispiam Spiritu ad Filium proxime contracto fraternam relationem comminiscatur, quæ sola similibus reliqua sunt. Veruntamen ab Apostolica doctrina alie-

των ἐν τῷ τῆς εὐσεβείας στερεώματι συλλεξάμενοι προτεθείκαμεν, παραστῆσαι βουλόμενοι τὸ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὧν καὶ πολλῷ πλείω τυχὸν εὑρεθήσεται τοῖς φιλοπόνως ἐρευνῶσι τὰς θείας γραφάς.

κζ'. Ἵνα δὲ καὶ ἡμεῖς ὡς ἔχομεν περὶ ταύτης καταλήψεως οἴκοθεν εἴπωμεν, καὶ πάλιν ἅπερ ἐν ὑποδείγμασιν οἱ λόγον ζωῆς τῷ κοινῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας ἐπέχοντες ὅπῃ διέλαβον τοῖς ἡμετέροις ἐπισυνείρωμεν, ἀνάγκη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι δι' υἱοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς, ὡς ἂν τὸ συνημμένον ἡ Τριὰς ἔχῃ, καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἀδιάσπαστον, καὶ μὴ διαίρεσις ἐν ταύτῃ νοοῖτο ὁπωσοῦν, καὶ διάστασις. πῶς γὰρ εἰ μὴ τοῦτο, τῆς Τριάδος τὸ μοναδικὸν τηρηθήσεται; τίς δὲ συνόλως ἡ σχέσις υἱοῦ τε καὶ πνεύματος; τοῦ μὲν γὰρ πατρὸς ἤρτηνται, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἀμφότερα, καθάπερ ἐξ αὐτοῦ πλουτοῦντα τὴν ὕπαρξιν, καὶ τὴν σχέσιν ἔχουσι πρὸς αὐτὸν τὴν ἑκάστῳ προσήκουσαν. πρὸς ἄλληλα δὲ πόθεν αὐτοῖς τὸ ἀχώριστον; ποία δὲ καὶ σχέσις τούτοις ἀποδοθήσεται; πάντως οὐδεμία, κατὰ τὸ τῶν λεγομένων ἀκόλουθον, τὸ δὲ τῆς ἑνώσεως τὸ παράπαν οἰχήσεται. πλὴν εἰ μή τις ἐγγύτατα τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν φέρων εἴποι καὶ σχέσιν ἀδελφικὴν, ἃ μόνα τοῖς οὕτως ἔχουσιν ὑπολείπεται. Ταύτης δὲ πάλιν

ὅτι ξένα τῆς Ἀποστολικῆς διδασκαλίας, καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἀλλότρια, πάντες ἴσασιν ἀκριβῶς, ὧν οὐδὲν τὴν γνῶσιν οὐδενὸς διαπέφευγε. Τί λοιπόν; οὐκ ἄλλως πέφυκεν εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ δι' υἱοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς, ὡς ἐντεῦθεν τὸ τῆς Τριάδος ἀμέριστον θεωρεῖσθαι καὶ τὴν συνάφειαν, ἣν αὖθις οὐκ οἶδα πῶς ὁ δοξάζων, οὐ προσίεται τὸ δι' υἱοῦ παρὰ πατρὸς ὑπάρχειν τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὅπερ ἐκ τῆς συνημμένης καταλαμβάνεται τοῖς εὐθυβόλως εἰς τὸν τοῦ προκειμένου ζητήματος βυθὸν τὴν διάνοιαν βάπτουσιν. ἐπεὶ γὰρ ἀχωρίστως ἀεὶ τὸ πνεῦμα σύνεστι τῷ υἱῷ καὶ οὐκ ἐξὸν ὅλως ἐν ἐπινοίᾳ γενέσθαι τοῦτόν τινα δίχα τοῦ πνεύματος, εὔδηλον ὅτι δι' αὐτοῦ λαμβάνει τοῦτο τὴν ὕπαρξιν. εἰ γὰρ μὴ, τί κωλύει νοηθῆναι τὸν υἱὸν ἄνευ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἐκτὸς τοῦ μονογενοῦς. ἀποκριθήτω μοι πρὸς τὴν τοιαύτην ἐρώτησιν ὁ βουλόμενος. ἴσως ἀπαντήσει πρὸς τοῦτό τις, ὅτι τὸ προέρχεσθαι τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἅμα παρὰ πατρὸς, αὐτὸ τοῦτο τοῦ συννοεῖσθαι ταῦτα παραίτιον, ὅπερ καὶ μᾶλλον οὐκ ἐᾷ χώραν ἔχειν τὸ δι' υἱοῦ. καὶ μὴν εἰ χρή με περὶ τούτου πρότερον ἀπολογήσασθαι, τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τοῖς πᾶσιν ὡμολόγηται συνυπάρχειν ἅμα τῷ πατρί, καὶ οὐ τὸν μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον. ἆρ' οὖν οὐκ ἔστι

na aliena, & recte ſidei abſona eſſe omnes plane cateque ſciunt. nec vnum aliquod eſt, quod alicuius cognitionem effugiat. Quid ergo reliquum eſt? Fieri nequit, vt alio modo Spiritus ſit, niſi per Filium a Patre, vt inde Trinitatis indiuiſum, atque coniunctum emergat, quam rurſus qui tenet haud ſcio, quomodo non admittit per Filium a Patre Spiritum ſanctum exiſtere, quod ex coniunctione comprehenditur ab illis, qui recte in propoſitæ quæſtionis profunda mentem immergunt. Cum enim indiuiſe, & continue Spiritus Filio adhæreat, nec fas ſit aliquem cogitatione illum abſque Spiritu complecti, manifeſtum eſt per ipſum exiſtentiam ſui Spiritum accipere. Etenim ſi nihil impedit intelligi Filium abſque ſpiritu, & Spiritum ſanctum abſque Filio, reſpondeat mihi ad hoc interrogatum quiſquis voluerit. Fortaſſe ad hoc quiſpiam reſpondebit, quod progrediatur Filius & Spiritus ſanctus ſimul a Patre in cauſa eſſe, quod ſimul intelligantur, quod potiſſimum illud *per Filium* loco motum exterminat. Et plane, ſi de hoc primum mihi reſpondendum eſt, Filius & Spiritus, vt apud omnes inconfeſſo eſt, ſimul vna exiſtunt cum Patre, neque hic quidem prius, illa poſte-

posterius. Non erunt itaque ista propterea nec ex ipso. Et quonam in loco impietas similis collocabitur? Et nihilominus manifestum est, nos Patrum diuinitus inspiratæ doctrinæ insistentes, in sancta Triade *simul* tenere, coæterna enim sunt, & ex Patre esse Filium & Spiritum credere. Neque enim absque principio sunt secundum hanc ipsam causam. Pari itaque ratione de Filio, & de Spiritu, simul progredi illa a Patre confitemur, & per Filium existentiam habere Spiritum sanctum, clara voce prædicamus.

XXVIII. Audiant, qui nihil a vulgo differunt, dum dicunt, illud *simul* dictionem *per Filium* destruere. Quemadmodum enim ibi Filium esse & Spiritum sanctum minime lædit, illos ex Patre existere, quod nullum tempus inter eorum ex Patre, existentiam mediet, eodem modo hic quoque simul progredi Filium & Spiritum ex Patre, per Filium existentiam habere Spiritum sanctum non destruit. Absque enim tempore est per Filium, vti est ex Patre. Quandoquidem quæ prorsus in illam super tempus naturam, temporis penetratio fuerit? Et hoc quidem sic necessario sequi, si mea me sententia non fallit, demonstratum est. Ad partem vero illam responsionis, *Progredi*

ταῦτα διὰ τοῦτο καὶ ἐξ αὐτοῦ. καὶ ποῦ τὸ τοιοῦτον ἀσεβείας ταχθήσεται; καίτοιγε πρόδηλον, ὡς ἡμεῖς τοῖς τῶν Πατέρων ἐμμένοντες θεοσόφοις διδάγμασιν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ τὸ ἅμα φρονοῦμεν, συναΐδια γάρ, καὶ ἐκ πατρὸς εἶναι τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα πιστεύομεν. οὐκ ἄναρχα γὰρ κατ' αὐτό γε τοῦτο τὸ αἴτιον. ὥσπερ οὖν κἀπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ ἅμα προέρχεσθαι ταῦτα παρὰ πατρὸς ὁμολογοῦμεν, καὶ τὸ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διαπρυσίᾳ γλώττῃ κηρύττομεν.

κη. Ἀκουέτωσαν οἱ μηδὲν τῶν πολλῶν διαφέροντες ἐν τῷ λέγειν, ὅτι τὸ ἅμα τῆς δι' υἱοῦ φωνῆς ἀναιρετικόν. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ τὸ ἅμα τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν εἶναι, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ καταβλάπτει τὸ ἐκ πατρὸς ὑπάρχειν αὐτά, διὰ τὸ μηδένα χρόνον τὴν τούτων ἐκ πατρὸς ὕπαρξιν μεσολαβεῖν. τὸν αὐτὸν τρόπον κἀνταῦθα τὸ ἅμα προέρχεσθαι τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα παρὰ πατρός, τὸ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ λυμαίνεται. καὶ γὰρ ἀχρόνως ἐστὶ δι' υἱοῦ καθάπερ ἐκ τοῦ πατρός. ἐπεὶ τίς ὅλως εἰς τὴν ὑπὲρ χρόνον ἐκείνην φύσιν χρόνου παρείσδυσις; τοῦτο μὲν οὕτως ἀναγκαίως, ὡς ἔμοιγε δοκοῦν, ἀποδέδεικται. πρὸς δὲ τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ἀπαντήσεως, ὅτι τὸ προέρχεσθαι

τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἅμα παρὰ πατρὸς, αὐτὸ τοῦτο τοῦ συννοεῖσθαι ταῦτα παραίτιον, ἀντιπεριφέρων φημί. Καὶ πόθεν ἄρα, καὶ ἐκ ποίων εἰκόνων, ἐπεὶ πολλαὶ πολλάκις τοῖς θεοφόροις Πατράσιν ἐπὶ τῆς θεολογίας ὁμοιώσεις ἐκ τῶν αἰσθητῶν παρελήφθησαν, τοῦτο παραστῆσαι τις ἐξισχύσειεν; ἐγὼ μὲν γὰρ πάντα τοιοῦτον λόγον ἀνερευνῶν, ἐν οἷς ὑπάρχει διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, σαφῶς καταλαμβάνω τὴν ἕνωσιν. ἐν οἷς δὲ τὸ ἅμα μόνον ἐστὶν, οὐδεμίαν εὑρίσκω συνάφειαν. καὶ σκοπείτω πᾶς τὰ λεγόμενα. δύο ποταμοὶ κατὰ ταυτὸν ἐκβλύζουσιν ἐκ πηγῆς, ἐκ ῥίζης τε δύο κλάδοι τυχὸν συναναβλαστάνουσιν. τούτων ὑπολαβὼν τὸν ἕνα, καὶ καθ' ἑκάτερον δύναμαι ῥᾷστα τοῦ λοιποῦ χωρὶς κατιδεῖν. ὡσαύτως δύο πάλιν ἀθρόον ἀκτῖνες ἐκ τοῦ ἡλίου περιχέουσι, καὶ χεῖρες ἐκ τοῦ σώματος δύο συναναφύονται. κἂν ταύταις τὴν μίαν ἀποστήσαις, καὶ κατ' ἀμφότερον εὐχερῶς ἔχω τῆς ἄλλης αὐτὸ ἐπόψεσθαι, μὴ συνεφελκομένων ἀναγκαίως ἐν πᾶσι τούτοις τῶν καθ' ἑκάστην μοι συστοιχίαν ἀπολειφθέντων μηδοπωστιοῦν. ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, οὐκ ἔστιν ὅλως τὸν υἱὸν νοῆσαι, μὴ τὸ πνεῦμα συνεπαγόμενον, οὐδὲ τὸ πνεῦμα θεωρῆσαι μὴ τοῦ υἱοῦ συνημμένον ἀδιεχῶς. ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου καὶ πνεύματος τῶν καὶ μᾶλλον τοῖς

di Filium & Spiritum ſanctum ſimul a Patre, in cauſa eſſe, quod illa ſimul intelligantur, contra opponens dico. Et vnde nam, & ex quibus imaginibus, cum pleræq; ſæpenumero a diuinis Patribus in rebus Theologicis explanandis ſimilitudines ex illis, quæ ſenſibus ſubſeruiunt, deſumptæ ſunt, probare quis poterit? Ego equidem materiam hanc ſedulo inueſtigans, clare vnionem deprehendo in eo, quod vnum ex alio exiſtit, in quibus vero ſolum illud *ſimul* eſt, nullam reperio coniunctionem. Et vnuſquiſq; dicta conſideret. Duo fluuij ſimul ex fonte exiliunt, ex radice duo rami ita caſu ferente ſimul ſuppullulant, horum vnum ſi accepero, ab alio ſeiunctum facili negotio poſſum ſine alio conſpicere. Similiter duo rurſus radij ex ſole emanant, & manus ex corpore duæ enaſcuntur, & in his vnam ſeparans, in vtriſque facile vnum abſque alio conſiderauero, cum non neceſſario attrahant in his omnibus, quæ in vnaquaque ſerie neglecta ſunt. Verum de Filio & Spiritu aliter eſt. Non poteſt prorſus Filius intelligi, niſi cum eo vna adducatur Spiritus, nec niſi vna coniunctus & minime ſeperatus a Filio Spiritus. Sicuti & de ſermone & flatu ſermo eſt, quæ noſtra ſunt, &

præ alijs a Deo instructis Patribus in rebus Theologicis symbolice vsurpantur. quorum vnum per alterum, Spiritus nempe per sermonem palam ex mēte progreditur, indeque coniunctionem vnionemq; vtraque possident. Quare Spiritus sanctus non intelligitur vna cum Filio, quod simul cū eo ex Patre existit; sic enim & in illis primis coniugatis vno assumpto sequeretur & alterum. simul enim ex proprio principio vtraque sunt. Nunc vero res aliter se habet, quod vnum per aliud prorsus non est. Igitur inseparabilis est a Filio Spiritus sanctus, quod per ipsum a Patre existentiam habet. Quemadmodum etiam humanus flatus a mente per sermonem egreditur. Licet hæc quoque grauissime dissentiant, nec vllo modo conueniant tanquam quæ absque hypostasi sunt. Et solutio præsens æquis auditoribus abunde fuerit.

XXIX. Cum vero semel ad sermones de exemplis nostra Oratio progressa est, non abs re fuerit illa, quæ scilicet in proprijs Commentarijs pietatis institutores ac magistri vsurparunt, vti sunt, in examen adducere, quod forte legentibus percommodum cadet. *Oculum quendam, & fontem, & fluuiū*, magnus Gregorius, cui a Theologia cognomen est, Oratione de Spiritu

θεοσόφοις τῶν πατέρων ἐπὶ τῆς θεολογίας λαμβανομένων συμβολικῶς. ὧν τὸ ἕτερον διὰ τοῦ ἑτέρου, τουτέστι τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ λόγου πρόεισιν ἐναργῶς ἐκ τοῦ νοῦ. κἀντεῦθεν καὶ τὴν ἀλληλουχίαν πλουτοῦσι καὶ τὴν συνάφειαν, ὥστε καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ συννοεῖται τῷ υἱῷ διὰ τὸ συνυπάρχειν αὐτῷ παρὰ τοῦ πατρός. ἢ γὰρ ἂν κἀπὶ τῶν πρώτων ἐκείνων συζυγιῶν τοῦ ἑνὸς λαμβανομένου συνηκολούθει καὶ τὸ λοιπόν. ἅμα γὰρ ἐκ τῆς οἰκείας ἀρχῆς καὶ ἀμφότερα. νῦν δὲ οὐχ οὕτω. πάντως ὅτι μὴ διὰ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον πέφυκεν. οὐκοῦν ἀχώριστον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι δι' αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχει παρὰ πατρός. ὡς καὶ τὸ τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα παρὰ τοῦ νοῦ διὰ τοῦ λόγου προέρχεται. κἂν ὅτι μάλιστα πολὺ καὶ ταῦτα τὸ ἀπεμφαῖνον ἔχουσιν, ὡς ἀνυπόστατα, καὶ ἀπεοικότα. ἐνταῦθα μοι καὶ τὰ τῆς παρούσης ἀρκούντως τοῖς εὐγνώμοσι τὴν ἀκεραιοτάτην ἀποδίδοται λύσεως.

κθ'. Ἐπεὶ δ' ἅπαξ εἰς τοὺς περὶ τῶν ὑποδειγμάτων λόγους κατέστημεν, καλὸν ἂν εἴη καὶ τὰ περὶ τούτων, ὅσα δηλαδὴ τοῖς οἰκείοις συγγράμμασιν, οἱ τῆς εὐσεβείας ἐξαίρετοι στοιχειωταὶ καὶ διδάσκαλοι καθάπερ ἐστὶ διεξελθεῖν ἴσως ἐκ τούτων πλέον αὐτὸ γένοιτο τοῖς ἐντυγχάνουσιν ὄφελος. ὀφθαλμόν τινα καὶ πηγὴν, καὶ ποταμὸν ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος, ἐν τῷ περὶ

ritu

προσδύμενος, φησὶν, ἐνενόησα, καὶ ταῦτα κατ' ἄλλους ἀπαγγείλας τῶν πρὸ αὐτοῦ, καθὼς αὐτὸς οὗτος διαμαρτύρεται. τῷ μὲν τὸν πατέρα, τῇ δὲ τὸν υἱὸν, τῷ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναλόγως ἔχειν συνέθετο, κἂν εἰ τρόπον ἕτερον τὰ περὶ τούτων αὖθις ἐξέφυγε, δείσας πρῶτα μὲν μὴ ῥύσιν τινὰ θεότητος ὑποπτεύσωμεν, στάσιν μὴ ἔχουσαν, δεύτερον δὲ τὸ ἓν εἶναι τὴν Τριάδα καθάπερ ἐκεῖνα τῷ ἀριθμῷ. τούτων δὲ τῶν ἀτόπων ὑπεξῃρημένων πᾶν ἄλλο θεωρούμενον ἐν ταῖς τοιαύταις προσήκατο. ταύτην ὡσαύτως ἀποδεχόμενος κἀγὼ τὴν εἰκόνα, τὸ ἐξ αὐτῆς διαφανῶς συναγόμενον. ὥσπερ λέγων ὁ ποταμὸς ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ προχεῖται διὰ τῆς πηγῆς, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ μονογενοῦς προχωρεῖ. πάλιν ἥλιον ἐνεθυμήθην, ὁ πολὺς οὗτος τὰ θεῖα πατὴρ περὶ τῶν αὐτῶν ἐν τῷ αὐτῷ διαλαμβάνει, καὶ ἀκτῖνα, καὶ φῶς. κἂν ἄλλως εὐθὺς τὸν λόγον ἐξέκλινεν, ἓν μὲν πτοηθεὶς μὴ σύνθεσίν τινα ἀσυνθέτου φύσεως ἐπινοήσωμεν. ἕτερον δὲ, μὴ τὸν πατέρα μὲν ὑποστήσωμεν μόνον πάντως ἅτε κακῶς ἐχόντων ἀπολαυθέντων, τ' ἄλλα τὰ τούτων ἅπαντα παρεδέξατο. τοῦτο προϊέμενος ὁμοίως κἀγὼ τὸ ὑπόδειγμα, τὸ ἐντεῦθεν ἀνα[illegible] δεικνύμενον. ὥσπερ γὰρ λέγων ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτῖνος ἀνατέλλει τὸ φῶς, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον προεῖσιν ἐκ τοῦ πατρὸς

ritu ſancto ait, *conſideraui*. Et hæc, ex alijs qui ante ipſum claruerunt, cum explicaſſet, ſicuti idem ipſe teſtatur, oculo quidem Patrem, fonti Filium, fluuio Spiritum ſanctum proportione quadam reſpondere aſſenſus eſt; licet alio modo hæc eadem rurſus vitauerit, reueritus primum, ne in diuinitate fluxum, firmitatem nullam habentem; ſecundum, vti illa numero vnum ſunt, ita & Trinitatem vnum eſſe ſuſpicaremur. Sed abſurdis hiſce reiectis, reliquis omnibus, quæ in illis conſiderãtur, aſſenſum præbuit. Hanc ego ſimiliter imaginem aſſumens, quod ex illa colligitur explanabo. Quemadmodum, dicens, fluuius ex oculo per fontem effunditur, ita & Spiritus ſanctus ex Patre per Filium progreditur. Rurſus, *Solem animo concepi*, diuiniſſimus hic Pater de ijſdem in eadem Oratione complectitur, *&* *radium*, *&* *lumen*. Licet alio modo illico dictum declinauerit, primum timens, ne compoſitionem aliquam naturæ incompoſitæ intelligeremus, alterum ne Patrem ſolum hypoſtaſi donemus. His vti non integre dictis omiſſis, reliqua omnia imaginis admiſit. id quoque & ego admittens exemplum, quod inde demonſtratur,

Vuuu 2 edico

edico; Quemadmodum, dicens, ex sole per radium lumen exoritur, sic & Spiritus sanctus ex Patre per Filium prouenit. Et hæc diuiniloquus iste veritatis mysta & mystagogus ex alijs, vt ipse indicauit, accepta. Alij porro sancti Patres *ignem* dixerunt, *& flammam*, *& lumen*: alij *radicem*, *ramum*, *& fructum*, inter quos est & diuinissimus Cyrillus, & istis immateriatam illam essentiam denotarunt; Quemadmodum igitur, ne longius producã orationem per flammã ex igne lumen elucet, & fructus ex radice per ramum producitur, pari modo ex Patre per Filium Spiritus sanctus emittitur. Præter hos fere maior eorum pars, manum Filium, cum scribatur, *Manus tua fecit hæc omnia*, *& hæc immutatio dexteræ excelsi*, ob massæ ex vetustate renouationem, & quod nihil est sinistrum in Deo, digitum vero Spiritum sanctum nuncuparunt, ex Euangelica tabula nomen illi adaptantes. Ibi etenim Saluator noster describitur, nunc *in Spiritu Dei*, dicens, *eijcere Dæmonia*, nunc *in Dei digito*, digitum Dei Spiritum sanctum appellans. Et hoc patenter satis in libro Thesaurorum in rebus theologicis exponendis eximius Cyrillus expressit his verbis. *Ait quodam in loco Christus Iudæos alloquens, si in digito Dei*

διὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεηγόρος οὗτος, ὁ τῆς ἀληθείας μύστης τε καὶ μυσταγωγὸς, ἐξ ἄλλων ὡς αὐτὸς ἐδήλωσε τὰ περὶ τούτων διαδεξάμενος. ἕτεροι δὲ τῶν ἁγίων Πατέρων, πῦρ εἰρήκασι καὶ φλόγα καὶ φῶς. οἱ δὲ ῥίζαν, κλάδον τε, καὶ καρπὸν, ὧν εἷς ἐστι καὶ Κύριλλος ὁ θειότατος, καὶ τούτοις τὴν ἄϋλον οὐσίαν ἐκείνην ἐσήμαναν. ὡς τοίνυν, ἵνα μὴ μακρὸν ἀποτείνω μοι λόγον, διὰ τῆς φλογὸς ἐκ τοῦ πυρὸς ἐκλάμπεται τὸ φῶς, καὶ ὁ καρπὸς ἐκ τῆς ῥίζης διὰ τοῦ κλάδου προβάλλεται, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπέμπεται διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον: πρὸς τούτοις οἱ πλείους σχεδὸν χεῖρα μὲν τὸν υἱὸν κατὰ τὸ, ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα, καὶ αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου, διὰ τὴν ἐκ τῆς παλαιότητος τοῦ φυράματος ἀνακαίνισιν, καὶ ὅτι περ οὐδὲν ἐπαρίστερον τῷ Θεῷ, δάκτυλον δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατωνόμασαν, ἐκ τῆς Εὐαγγελικῆς πυξίδος τὴν κλῆσιν ταύτην αὐτῷ προσαρμόσαντες. ἐκεῖσε καὶ γὰρ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀναγράφεται, πῆ μὲν ἐκβάλλειν ἐν πνεύματι Θεοῦ φθεγξάμενος τὰ Δαιμόνια, πῆ δὲ πάλιν ἐν δακτύλῳ Θεοῦ, δάκτυλον Θεοῦ προσαγορεύσας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ τοῦτο διεσαφήνισεν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Θησαυρῶν ὁ θεολογικώτατος Κύριλλος οὕτως εἰπών. Φησί που Χριστὸς Ἰουδαίοις προσδιαλεγόμενος. εἰ δὲ ἐν δα-

κτύλῳ Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ Δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δάκτυλον ἐνθάδε φησὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρόπον τινὰ τῆς θείας οὐσίας ἐκπεφυκός, καὶ φυσικῶς αὐτῆς ἐκκρεμάμενον. ὥσπερ καὶ ὁ δάκτυλος ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης χειρός, βραχίονα μὲν γὰρ καὶ δεξιὰν Θεοῦ τὸν υἱὸν ἀποκαλοῦσιν αἱ θεῖαι γραφαὶ κατὰ τό, ἔσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίων ὁ ἅγιος αὐτοῦ. Καὶ πάλιν. Κύριε, ὑψηλός σου ὁ βραχίων, καὶ οὐκ ᾔδεισαν, γνόντες δὲ αἰσχυνθήσονται. Ὥσπερ οὖν ὁ βραχίων φυσικῶς ἐνήρμοσται τῷ ὅλῳ σώματι πάντα ἐνεργῶν, ὅσαπερ ἂν δόξῃ τῇ διανοίᾳ. καταχρίει δὲ συνήθως, τῷ δακτύλῳ πρὸς τοῦτο κεχρημένος, οὕτω τὸν μὲν τοῦ Θεοῦ λόγον ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ἡρμοσμένον, ἵν' οὕτως εἴπω καὶ ἐμπεφυκότα λογιζόμεθα, ἐν δὲ τῷ υἱῷ φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς διῆκεν παρὰ πατρὸς τὸ πνεῦμα, δι' οὗ τὰ πάντα χρίων ἁγιάζει. οὐκοῦν οὐκ ἀλλότριον, οὐδὲ ἀπεξενωμένον τῆς θείας οὐσίας φαίνεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ φυσικῶς, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ τοῦ σώματος δάκτυλος ἐν τῇ χειρί, ὁμοφυὴς ὢν αὐτῇ, καὶ ἡ χεὶρ οὖν πάλιν ἐν τῷ σώματι, οὐχ ἑτεροούσιος πρὸς αὐτὸ τυγχάνουσα. Ταῦτα κατὰ τὴν τῶν Θησαυρῶν δέλτον ὁ θαυμασιώτατος Κύριλλος. Ἀλλαχοῦ δὲ ταύτης ἔθετο αὐτός, τὸν πατέρα μὲν ῥόδον, ἄνθος δὲ τὸν υἱόν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὀσμὴν ἀποκα-

to Dei ego eijcio Dæmonia, igitur venit ad vos regnum Dei. Et digitum hic vocat Spiritum sanctum, quodam modo ex diuina essentia emanantem & naturaliter ab illa appensum, quemadmodum & digitus ex hominis manu, brachium etenim & dexteram Dei diuinæ Scripturæ Filium appellant, uti cum dicitur, Saluauit eum dextera illius, & brachium sanctum eius. necnon, Domine excelsum tuum brachium, & non cognouerunt, cum cognouerint reuerebuntur. Sicut itaque brachium naturaliter adaptatur toti corpori, operans quæcumq; cogitationi placuerint, inungit vero pro more digito ad hoc vtens, ita Dei verbum ex eo & in eo naturaliter adaptatum, vt ita dicam, & intime inhærens concipimus. in Filio autem naturaliter & essentialiter pertransiens a Patre Spiritus, per quem omnia inungens sanctificat, non igitur alienum, neque extraneum diuinæ essentiæ est Spiritus sanctus, sed in ipsa & ex ipsa naturaliter, sicuti & digitus corporis in manu, eiusdem naturæ cum ea existens, rursusque manus in corpore non diuersæ ab eo naturæ. Hæc in Thesaurorum libris maxime admirabilis Cyrillus; & alio eorundem loco hic idem, *Patrem rosam, Filium florem, Spiritum sanctum odorem*

odorem nuncupauit. Quemadmodum itaque digitus dependet a corpore per manum, ex rosa vero per florem odor afflatur, ita & Spiritus sanctus ex Patre per vnigenitum procedit. Quæ porro a diuinis Patribus, veluti in exemplum adducuntur, hæc & similia sunt, licet minima illa, & valde humilia, multũ a dignitate rerum, quibus assimilantur, deficiant: *omnia enim* eodemmet a Spiritu moto Cyrillo teste, *Deus exuperabit*.

XXX. Quid porro ad hæc iterum, qui tantum ad contradicendum scitissimi sunt, & in eo maxime exultant, indicium illud sapientiæ esse reputantes, in reliquis alijs muti & elingues? Et vbi nam sunt tibi, inquiunt, quæ ab ijsdem Sanctis diuersis Commentarijs traduntur *bifluí* nempe *fluuij*, *prælucentes radij*, *bina lumina*, *bini rami*, *duæ manus*, *& flores bini*, quibus Filium & Spiritum sanctum immediate ex Patre esse declararunt? Quomodo illa quidem tibi in memoriam venere, hæc vero obliuioni demandata sunt? Hisce vere responderim, hæc quoque de rebus diuinis a sanctis Patribus tradi, non eo tamen scopo, vt dicta a nobis dirimant. Quandoquidem pari ratione ab ijsdem Doctoribus sæ-

λεσεν. ὡς τοίνυν ὁ δάκτυλος μὲν ἐξήρτηται τοῦ σώματος διὰ τῆς χειρός, ἐκ τοῦ ῥόδου δὲ διὰ τοῦ ἄνθους ἡ ὀσμὴ διαπνέεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ μονογενοῦς ἐκπορεύεται. Τὰ μὲν δὴ τοῖς θεσπεσίοις πατράσιν, ὅσον ἐν ὑποδείγματι διαληφθέντα, τοσαῦτα καὶ οὕτως ἔχοντα. κἂν εἰ σφόδρα καὶ τὰ παρὰ τούτων μικρά, κομιδῆ τε ταπεινά, καὶ παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας ἐνδέοντα. πάντα γὰρ κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν πνευματοκίνητον Κύριλλον ὑπερέξει Θεός.

λ. Τί δὲ καὶ πρὸς ταῦτα πάλιν οἱ μηδὲν ἄλλο πλὴν ἀντιλέγειν ἁπλῶς πρὸς πᾶν ὁποιοῦν ἐπιστάμενοι, κἀν τούτῳ τὰ μέγιστα χαίροντες, οἷα τεκμήριον αὐτὸ σοφίας ἡγούμενοι. καὶ ποῦ σοι φασὶ τὰ παρὰ τῶν αὐτῶν ἁγίων ἐν διαφόροις ἐκφωνηθέντα γραφαῖς οἱ διρρύτοι δηλονότι ποταμοί, αἱ διαυγεῖς ἀκτῖνες, τά τε δίδυμα φῶτα, οἱ διττοί τε κλάδοι, καὶ αἱ δύο χεῖρες, καὶ τὰ ἄνθη τὰ διφυῆ, δι' ὧν τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀμέσως εἶναι παρὰ πατρὸς διετράνωσαν; πῶς ἐκεῖνα μὲν ἐξίσταταί σοι, τὰ δὲ παρεωρᾶται; πρὸς οὓς εἴποιμι ἂν ἀληθῶς. ἐπὶ τῆς Θεολογίας καὶ ταῦτα πολλαχοῦ τοῖς αὐτοῖς θεοφόροις πατράσι παραλαμβάνεται. πλὴν οὐκ ἐπ' ἀναιρέσει τῶν προλεχθέντων ἡμῖν. ἐπείπερ οὕτω γε καὶ τὸ ῥηθὲν ἐν πολλοῖς παρὰ τῶν αὐτῶν διδασκάλων ἐπὶ τῆς μα-

μακαρίας Τριάδος τριήλιον, ἢ καὶ τριάκτινον ἀναιρήσει τὸ ἐκ πατρὸς ὑπάρχειν τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὅτι μήτε τὸ παράπαν ἥλιος ἐξ ἡλίου, μήτε μὴν ἐξ ἀκτῖνος ἀκτίς. ἀλλ' οὐ τοῦτο φρονοῦμεν ἡμεῖς. ἑκάτερα δὲ τῶν ὀρθῶν δογμάτων εἶναι πιστεύοντες τὴν πρόσφορον ἑκάστῳ τούτων ἀπονέμομεν ἔννοιαν, τὸ μὲν ὁμολογοῦντες, ὅτι περ ἀρχὴ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ὁ πατὴρ, τῆς δὲ τὸ τῶν τριῶν ἰδιοϋπόστατον, τοῦτο τῆς οὐσίας ταυτὸν, καὶ τὸ μὴ μέρη δοκεῖν ὑπάρχειν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα σημαίνοντες. ὡσαύτως τοιγαροῦν κἀνταῦθα ταύτας τε κἀκείνας τὰς εἰκόνας δεχόμεθα, μηδὲν ἐναντίον ἔχειν πρὸς ἀλλήλας, ἅτε τῆς εὐσεβείας καὶ ἀμφοτέρας καταλαμβανόντες. ὅταν μὲν γὰρ ἀκούσωμεν ἐπὶ τῆς ὑπερθέου Τριάδος ὀφθαλμὸν, πηγὴν, ποταμὸν, ἥλιόν τε καὶ ἀκτῖνα καὶ φῶς, καὶ πάντα τ' ἄλλα τὰ παραπλήσια, τὴν ἄκραν ἐννοοῦμεν συμφυΐαν αὐτῆς, καὶ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι διὰ τοῦ πατρὸς. ὅταν δὲ δικρούνους ποταμοὺς, ἀκτῖνάς τε διδύμους τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα προσαγορευομένους ἐνωτισόμεθα καὶ τὰ τούτοις παρόμοια, τὸ τῶν τελείων ὑποστάσεων ἀσύγχυτον, τότε πρῶτον αἴτιον θεωροῦμεν, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον, οὐ μὴν ἀντιδιῃρημένα ταῦτα δοξάζομεν. ἀπέστω γὰρ ἡμῶν καὶ ψιλὴ τοιαύτη τις περὶ τούτων ὑπόληψις. περὶ δὲ τῶν

pius de beata Triade dicta, *tres soles*, & *tres radij* diriment, ex Patre Filium & Spiritum sanctū existere, cum ex sole sol nullus est, neq; ex radio radius. At non ita nos sentimus, sed vtraque cum rectis dogmatibus concordare credentes, accommodum vnicuique intellectum damus, hoc quidem confitentes, Principium nempe Filij & Spiritus sancti Patrem esse, & propriam horum trium hypostasim, idem vero essentiæ, & quod non sint partes Dei & Patris Filius & Spiritus sanctus indicantes. Pari itaque ratione hic quoque has illasque imagines opinantes, nihil in se contrarium continere, cum ambæ pro pietate decertent, acceptamus. Cum itaque audimus de superdiuina Triade *oculum*, *fontem*, *fluuium*, *solem*, *radium*, *lumen*, & similia, summam intelligimus illius coniunctionem, & Spiritum sanctum ex Patre per Filium procedere: cum vero *bifluos fluuios*, *& binos radios*, & similia, Filium & Spiritum sanctum appellari auscultamus, perfectarum hypostaseon inconfusum, & primam causam, & naturæ immutabile speculamur, non tamen inter se diuisa tenemus. Longe enim sit a nobis & nuda & minima de ijsdem comprehensio. Verum de manibus proprie, quod de alijs non obser-

obseruaui, *manus Patris* nonnunquam Filium solum vocatum reperi. Nanque Oratione de Verbi vnigeniti incarnatione hæc de eo diuinissimus Athanasius tradit. *Cum reponeret Spiritum suum in manus Patris, vti homo semetipsum sibimetipsi vti Deo reponit. ipse enim manus vna, binæque Patris est.* Et hoc ita se habet.

XXXI. Per Filium porro Spiritum sanctum, non vt plurimi dicunt, immediate ex Patre, idem enim est dicere per Filiũ, & non immediate, ego equidem concorditer ex diuina inspirata scriptura testimonia adduxi. Quod si quis immediate existere Spiritum ex Patre contendit, ostendat quo in loco apud diuina eloquia id inueniatur repositum, & nos acceptabimus. Sed hoc, cum nusquam gentium sit, nullus ex veritatis expositoribus enunciauit. At Filium immediate esse ex Patre frequentes pietatis doctores, nec vno in loco fassi sunt, vt ex multis probabimus, & dicta quæ nos offendimus ad hunc diem sibi habeat, cuicumque id lubitum fuerit. Primus ante alios magnus Basilius in secundo aduersus Eunomium hæc habet; *Principium itaque Patris nullum est, principium Filij Pater, medium inter hos nullum.* Et post pauca.

χειρῶν ἰδίᾳ καὶ κατ᾽ ἐξαίρετον ἔγωγε χεῖρας τοῦ πατρὸς, ἔστιν οὗ τὸν υἱὸν μόνον εὑρὼν καλούμενον. ἐν γὰρ τῷ περὶ τῆς τοῦ μονογενοῦς ἐνανθρωπήσεως λόγῳ τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ φησὶν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος, Ὅτε παρετίθετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ εἰς χεῖρας τοῦ πατρὸς, ὡς ἄνθρωπος ἑαυτὸν παρετίθετο ἑαυτῷ ὡς Θεῷ. αὐτὸς γὰρ ἡ χεὶρ καὶ αἱ χεῖρες τοῦ πατρός. καὶ τοῦτο μὲν τοιοῦτον.

λα΄. Ὅτι δὲ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ μέντοι, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν, ἀμέσως ἐκ τοῦ πατρὸς, ταυτὸν γάρ ἐστι δι᾽ υἱοῦ, καὶ οὐκ ἀμέσως εἰπεῖν, αὐτὸς μὲν συμφώνως ἐκ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς τὰς μαρτυρίας παρήγαγον. εἰ δέ τις ἀμέσως ὑπάρχειν καὶ ἔτι τὸ πνεῦμα παρὰ πατρὸς διατείνεται. δειξάτω ποῦ ποτε τῶν θείων λογίων εὕρηται κείμενον, καὶ ἡμεῖς στέρξομεν. ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὥσπερ οὐκ ἔστιν, οὕτως οὐδὲ τῶν τῆς ἀληθείας ἐξηγητῶν τις ἐφθέγξατο. τὸ δὲ τὸν υἱὸν ἀμέσως εἶναι παρὰ πατρὸς συχνοὶ τῶν τῆς εὐσεβείας διδασκάλων, καὶ οὐχ ἅπαξ εἰρήκασιν, ὡς ἐκ πολλῶν παραστήσομεν. καὶ δεχέσθω τὰς χρήσεις, ὅσαις τέως ἡμεῖς ἐνετύχομεν ὁ βουλόμενος. εὐθὺς γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον τάδε φησίν. Ἀρχὴ μὲν οὖν πατρὸς οὐδεμία, ἀρχὴ δὲ τοῦ υἱοῦ ὁ πατὴρ, μέσον δὲ τούτων οὐδέν. καὶ μετὰ πάνυ βραχέα. Εἰ τοίνυν ἀΐδιος ἡ τοῦ

Si

υἱοῦ κοινωνία πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα ἀναπέφανται τῆς διανοίας ἡμῶν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ δι' οὐδενὸς κενοῦ πρὸς τὸν πατέρα χωρούσης, ἀλλ' ἀδιαστάτως τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν συναπτούσης. ὁ μηδενὶ μέσῳ διοριζόμενος, τίνα ἔτι παρείσδυσιν καταλίποι τῇ πονηρᾷ αὐτῶν βλασφημίᾳ; ἐν ᾗ τῇ πρὸς τὰς Κανονικὰς Ἐπιστολῇ. Εἰ γὰρ ἀνώτερον λέγει Θεοῦ τὸ πνεῦμα, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ. εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς πρεσβύτερον τοῦ ἐξ οὗ ἐστιν; ἀλλ' οὐδὲ τοῦ μονογενοῦς πρότερον. οὐδὲν γὰρ μέσον υἱοῦ καὶ πατρός. ἀκολούθως τούτῳ τῷ μεγάλῳ τῆς εὐσεβείας κήρυκι καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος, ἐν μὲν τῷ τετάρτῳ τῶν κατ' Εὐνομίου λόγων. Ἐπεὶ καὶ παρ' ἡμῶν ὁμολογεῖται τοῦ υἱοῦ τὸ πρὸς τὸν πατέρα συναφές τε καὶ ἀμέριστον, ὡς μηδὲν εἶναι τὸ διὰ μέσου τούτων παρεντιθέμενον. ἐν δὲ τῷ ὀγδόῳ τῶν αὐτῶν. Οὐδὲ γὰρ ἡ ἄμεσος αὕτη συνάφεια ἐκβάλλει τὴν βούλησιν τοῦ πατρός, ὡς κατά τινα φύσεως ἀνάγκην ἀπροαιρέτως τὸν υἱὸν ἐσχηκότος. καὶ μετά τινα. Ἄμεσός ἐστιν ἡ τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα συνάφεια, καὶ οὐκ ἐξωθεῖται ὑπὸ τῆς ἀδιαστάτου συναφείας τὸ βούλημα, τὸ τῇ ἀγαθῇ φύσει ἐκτὸς ἐνυπάρχον. καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι καθ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν καὶ ἄμφω καιρόν. Κύριλλος δὲ μεθ' ὕστερον ὁ θαυμασιώτατος ἐν μὲν ἑνὶ τῶν Κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν Θησαυρῶν διαρρήδην βοᾷ. Γεννᾷ δὲ ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν ἀμε-

Si itaque æterna Filij communio cum Deo & Patre nulla menti noſtræ occurrente vacuitate, per quã a Filio ad Patrem progrediatur, ſed mente ita Filium cum Patre connectente, vt nullum inter eos detur interuallum. dum Filius nullo medio diſiungitur, quem aditum ſceleratæ eorum blaſphemiæ relinquit? Et Epiſt. ad Canonicas. *Si enim ſuperiorem Deo Spiritum dicit, non ex Deo: quod ſi ex Deo, quomodo antiquior eo, ex quo eſt? Sed neque eſt vnigenito prior: neque enim quippiam interijcitur inter Patrem & Filium.* Magno huic pietatis præconi concordat Nyſſenus Gregorius Oratione quarta aduerſus Eunomium; *Quando nos etiã Filij cum Patre coniunctum atq; indiuiſum confitemur, ita vt nullum medium inter hos concipiamus.* In octaua earundem; *Neque enim immediata iſta coniunctio patris voluntatem reijcit, quaſi naturæ neceſſitate nec ſponte filium habuerit.* Et paucis adiectis; *Immediata eſt Filij cum Patre coniunctio, nec repellitur ab inſeparabili coniunctione hac voluntas, quæ extra bonam naturam ſit.* Et hæc quidem hi ambo vno eodemque tempore. Poſt hos admirabiliſſimus Cyrillus in vno primi Theſaurorum Capite palam clamat; *Generat vero Pater Filium immediate.*

In Expositione Euangelij secũdum Ioannem dictum illud, *Hic erat in principio apud Deum* declarans ait; *Immediate & contigue Filius est in Deo & Patre*. Et rursus in illud, *Omnia per ipsum facta sunt*. *Coniungi vero Filio Patrem intelligimus propter essentiæ immutabilitatem, & excellentissimo modo continuitatem & immediationem ipsius cum illo, ex quo naturaliter promanauit.* Et paucis additis; *Verbum enim & sapientia Filius quod ex intellectu, & in intellectu continue & indiuise, & ob in sese significatorum, vt quidam diceret, mutuã iniectionem*. Idem libro sexto ad Hermiam; *Sequentes itaque,* ait, *fidem sacrarum scripturarum & a sapientibus admodum tritam, & viam, vt ita dicam, vehicularem calcantes, robur Dei & Patris ipsum esse Filium immediate simul & continue*. His & similibus clare ostensum est, inter Patrem & Spiritum medium esse Filium. Etenim si Pater est principium, vt omnium in ore est, Filius vero immediate ex Patre, vt dictis allatis innotuit & per ipsum Spiritus sanctus: Filius ergo inter Patrem & Spiritum medius est. & manifeste patet ex verbis magni Basilij in Epistola, quam ille dedit ad fratrem suum Gregorium Nyssenum: in ea siquidem hæc prosequitur; *Quem-*

συνεχῶς. ἐν δὲ τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου τὸ ῥητὸν τό, οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν σαφηνίζων φησίν, Ἀμέσως καὶ προσεχῶς ἐστιν ὁ υἱὸς ἐν Θεῷ καὶ πατρί. καὶ πάλιν εἰς τό, πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο. Συνεῖναι δὲ τῷ υἱῷ τὸν πατέρα νοοῦμεν, διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας. καὶ τὸ ἄκρως προσεχές τε καὶ ἄμεσον αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς προελθών. καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Λόγος μὲν γὰρ καὶ σοφία ὁ υἱὸς διὰ τὸ ἐκ νοῦ, καὶ ἐν νῷ προσεχῶς καὶ ἀδιαστάτως, καὶ τὴν εἰς ἄλληλα τῶν σημαινομένων, ὡς ἂν εἴποι τις, ἀντεμβολήν. ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν. Ἑπόμενοι τοίνυν λέγει τῇ τῶν ἱερῶν πίστει γραμμάτων, καὶ οἱονεὶ τὴν ἀτριβῆ τοῖς σοφοῖς ἁμαξιτὸν διαστείχοντες, δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτὸν εἶναι λέγομεν τὸν υἱόν, ἀμέσως τε ἅμα καὶ προσεχῶς. Ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων συναποδέδεικται φανερῶς, ὅτι καὶ μέσος τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πνεύματος ὁ υἱός. εἰ γὰρ ὁ πατὴρ ἀρχὴ καθ᾽ ὁμολογίαν κοινήν, ὁ δὲ υἱὸς ἀμέσως ἐκ τοῦ πατρός, ὡς ἀνεφάνη πρὸς τῶν ῥητῶν, ὧν παρεθέμεθα, δι᾽ αὐτοῦ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ υἱὸς ἄρα μέσος πατρός τε καὶ πνεύματος. καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ πρὸς τὸν οἰκεῖον ἀδελφὸν Ἐπιστολῇ τὸν Νύσσης Γρηγόριον εἴρηκε. ταῦτα καὶ γὰρ ἐκεῖσε διέξεισιν. Ὥσπερ ἐξ ἁλύσεως ὁ τοῦ

ἑνὸς ἄκρου ἁψάμενος, καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον συνεπεσπάσατο, οὕτως ὁ τὸ πνεῦμα ἑλκύσας δι' αὐτοῦ καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα συνεφελκύσατο. καὶ τὸν υἱὸν ἀληθῶς ὅστις λάβοι, ἕξει αὐτὸν ἑκατέρωθεν, πῆ μὲν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, πῆ δὲ τὸ ἴδιον πνεῦμα συνεπαγόμενος. οὐ γάρ ἐστιν ἐπινοῆσαι τομήν, ἢ διαίρεσιν, ὡς ἢ υἱὸν χωρὶς τοῦ πατρὸς νοηθῆναι, ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ διαζευχθῆναι. Πάντως τὸ ἑκατέρωθεν τοῦ υἱοῦ λέγειν εἶναι τὸν πατέρα, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, περιφανῆ τὴν ἔννοιαν κέκτηται, καὶ οὐ δήπου τινὸς τὸ παράπαν δεῖται τῆς ἐξηγήσεως. Ὁ δὲ θεῖος Γρηγόριος, πρὸς ὃν τὰ τῆς τοιαύτης Ἐπιστολῆς, τῶν Νυσσαέων ὁ πρόεδρος, ἐπείπερ ἐν τῷ πρὸς Ἀβλάβιον Λόγῳ τὴν διαφορὰν τῆς μακαρίας Τριάδος δηλῶσαι θέλων, τὸ αἴτιον εἶπε καὶ τὸ αἰτιατόν, καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας πάλιν ἄλλην διαφορὰν παρέλαβε, Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ υἱοῦ μένειν καὶ ἐκ τοῦ πρώτου, καθάπερ φθάσαντες ἄνωθεν ἔφημεν, τούτοις ἐπήγαγεν. Ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν τῆς τοῦ υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης. ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ ἁγίου

Quemadmodum in catena qui vnius annuli fummitatem apprehendit, hoc ipfo fimul & alterum infertum attrahit; ita & hic qui Spiritum trahit per ipfum & Filium & Patrem vna fimul attraxerit, & fiquis vere Filium apprehenderit, habebit & ipfum vtrinque hinc Patrem, illinc Spiritum fanctum vna contrahentem. Non enim poteft vllo pacto excogitari aliqua vel fectio, vel diuifio, vt fiue Filius abfque Patre cogitari, fiue Spiritus a Filio feiungi queat. Prorfus illud vtrinque Patrem & Spiritum fanctum afferere apertam fententiam poffidet, nec vlla omnino indiget expofitione. Quinimo diuinus Gregorius, ad quem dicta Epiftola data eft, Nyffenus Antiftes, Oratione ad Ablabium beatæ Triadis differentiam indicare volens, *caufam* dixit & *caufatum*, & illius quod ex caufa erat iterum aliam differentiam appofuit. Nanque hoc quidem effe immediate a primo, hoc verò per Filium manare ex primo, vt fupra iam adnotauimus, addidit; *Adeo vt vnigenitum indubitatum maneat in Filio, & ex Patre effe Spiritum in dubio non fit, Filij mediatione & fibi ipfi vnigenitum conferuante, & Spiritum a naturali ad Patrem habitudine non arcente.* Item de Spiritu fancto tractans, dum in Macedonium inuehitur, fcripfit; *In quibus qua*

secundum bonum operatio est, nullam imminutionem aut immutationem habet. Quomodo rationi consentaneũ fuerit ordinem secundum numerũ imminutionis alicuius aut secundum naturam immutationis signum esse existimare. Quemadmodum si quis in tribus lampadibus subdiuisam flammam conspiciens, causam vero tertij luminis supponamus esse primam flammam ex communicatione cum medio extremum inflammantem, postmodum astrueret in prima flamma abundare calorem, eam vero quæ subsequitur immutari, & paulatim imminui, tertiam nec ignem amplius censendam esse, licet æqua ratione aduret, & splendeat, omniaque ignis operetur. Concordat cum his perspicacissimus Epiphanius, qui sua in magnum Sabbatum Oratione hunc in modum eloquitur; *In medio duorum animalium agnitus Iesus Dei filius, in medio Patris & Spiritus duorum viuentium, vita ex vita, natura vita cognitus.* Ita hi de Trinitate philosophati sunt, vt reuelatum fuit a Spiritu, principium asserentes Patrem, medium Filium, & per ipsum Spiritum sanctum, quos nos vti pietatis duces sequentes, eorum doctrinis, & sermonibus insistimus. At recentes Theologi, nescio a quonam edocti, prorsus e ventre tamẽ

πνεύματος διαλαμβανόντων, καὶ κατὰ Μακεδονίου φερόμενος τάδε φησίν· Ἐφ' ὧν ἡ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνέργεια οὐδεμίαν ἐλάττωσιν, ἢ παραλλαγὴν ἔχει, πῶς ἐστὶν εὔλογον τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξιν ἐλαττώσεως τινὸς τῆς κατὰ φύσιν παραλλαγῆς οἴεσθαι σημεῖον εἶναι. ὥσπερ ἂν εἴ τις ἐν τρισὶ λαμπάσι διῃρημένην βλέπων τὴν φλόγα. αἰτίαν δὲ τοῦ τρίτου φωτὸς ὑποθώμεθα εἶναι τὴν πρώτην φλόγα ἐκ διαδόσεως διὰ τοῦ μέσου τὸ ἄκρον ἐξάψασαν. ἔπειτα κατασκευάζοι πλεονάζειν ἐν τῇ πρώτῃ φλογὶ τὴν θερμασίαν, τὴν δὲ ἐφεξῆς ὑποβεβηκέναι, καὶ πρὸς τὸ ἔλαττον ἔχειν τὴν παραλλαγὴν, τὴν δὲ τρίτην μηδὲ πῦρ ἔτι λογίζεσθαι, κἂν παραπλησίως καίῃ, καὶ φαίνῃ καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς ἐργάζηται. σύμφωνός ἐστι τούτοις καὶ ὁ διορατικώτατος Ἐπιφάνιος. ἐν γὰρ τῷ εἰς τὸ μέγα Σάββατον οἰκείῳ Λόγῳ καὶ ταῦτα οὕτω φησίν. Ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθεὶς Ἰησοῦς ὁ θεόπαις ἐν μέσῳ πατρὸς καὶ πνεύματος τῶν δύο ζώων, ζωὴ ἐκ ζωῆς, φύσει ζωὴ γνωριζόμενος. ἀλλ' οὗτοι μὲν οὕτω τὴν Τριάδα τεθεολογήκασιν, ὡς ἀπεκαλύφθησαν ἐκ τοῦ πνεύματος, ἀρχὴν μὲν εἰπόντες τὸν πατέρα, μέσον δὲ τὸν υἱὸν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἷς ἡμεῖς ὡς ὁδηγοῖς εὐσεβείας ἀκολουθοῦντες, ταῖς αὐτῶν διδασκαλίαις καὶ τοῖς λόγοις ἐμμένομεν. οἱ δὲ νέοι Θεολόγοι πόθεν οὐκ οἶδα μαθόντες,

πάντως ἀπὸ κοιλίας αὐτῶν μάτην ἡμῖν καταψεύδονται, καὶ γραμμὴν εὐθείαν πλάττοντες νοεῖσθαι ταύτην ἡμῖν. οἱ καὶ δῆθεν τοῖς ἡμετέροις ἐναντιούμενοι, διαγράφειν ἑτέρως πειρῶνται τὴν ἀπερίγραπτον. καὶ φασὶ κατὰ σχῆμα δεύτερον ἔχειν ταύτην ἢ κατὰ τρίγωνον. ἄλλοι δὲ καὶ κύκλους τινὰς παρεισάγουσι, συρφετούς τινας πάντῃ ἐννοιῶν ἀποπτύοντες, οὓς ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐπισυρόμενοι περιφέρουσιν. ἡμεῖς δὲ μηδὲν ἴδιον λέγειν τολμῶντες κατὰ τὴν Θεολόγου φωνὴν, ἀμέριστος, φαμὲν, ἐν μεριστοῖς, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἡ θεότης, καὶ οἷον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἐχομένοις ἀλλήλων μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις, ἀπείρων τε τριῶν ἄπειρος συμφυΐα πανταχοῦ καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν τὸ ὄν τι διήκουσα. πλὴν καὶ οὕτω πλουτοῦσα κατὰ τὴν τῶν Ἁγίων παράδοσιν τὴν ἀρχὴν, τό τε μέσον ὠθοῦσα, καὶ τὸ μετὰ τοῦτο δεχομένη, τὰ πάντα θεοπρεπῶς. τοῦ δὲ μετὰ τὸν λόγον τὸ πνεῦμα νοεῖσθαι τὸ ἅγιον, μάρτυς ὁ μέγας Βασίλειος, ὃς ἐν τῷ πρὸς τὸν οἰκεῖον ἀδελφὸν Γρηγόριον τῆς Νύσσης λόγῳ. τὸ πνεῦμα φησὶ τὸ γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος, σημεῖον ἔχει τὸ μετὰ τὸν υἱὸν καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι.

λβ΄. Τούτων οὕτως ἐχόντων οὐκ ἀγνοῶ γε τάχα καὶ τὰ δοκοῦντα τοῖς νῦν ῥηθεῖσι προσίστασθαι. διόπερ ἐν-

in nos falſa iactitant, ſecundum lineam rectam effingentes nos eam intelligere, & noſtris aduerſantes alio modo circumſcribere, quæ nullo modo nequeunt circumſcribi, conantur, traduntque iuxta ſecundam figuram, aut triangulum eam diſponendam eſſe. Alij & circulos quoſdam introducunt, quiſquilias quaſdam cogitationum eructantes, quas in cordibus ſuis fotas circumferũt. Nos autem ex proprijs nihil proferre audentes ſecundum Theologi vocem, *indiuiſa* dicimus *in rebus diuiſis, ſi breui ſermone abſoluenda res eſt, Deitas, & quaſi in tribus ſolibus mutuo adhærentibus vna luminis mixtio, & infinitorum trium infinita cohæſio per omnia & ſuper omnia vere perueniens*. Nihilominus etiam hoc modo, vt Sancti tradiderunt, principio diues eſt, & medium iactat, & quod inde ſequitur non reſpuit, omnia modo diuino. Poſt verbum vero Spiritum ſanctum intelligi teſtis eſt magnus Baſilius Oratione in fratrem Nyſſenum Gregorium, *Spiritus*, inquit, *hanc notionem & cognoſcibile ſignum eius, quæ ſecundum hypoſtaſim eſt, proprietatis habet, quo poſt Filium, & cum Filio ſimul & ipſe ſe facit internoſci.*

XXXII. Hæc ita ſe habent, & ego quæ prædictis aduerſari viden-

videntur plane cognosco. quapropter illis hic positis, quæ ex ipsis dubia oriuntur, vt vires concedunt, dissoluere conabor, veritati, vt fieri potest, innixus. Sãctus enim Pater noster Athanasius in septimo quinquaginta Capitum, quorum expositionem ex scripto traditis testimonijs aggressus est, in omnibus eadem inesse Patri & Filio & Spiritui sancto probare volens, & Spiritus sessionem esse, quemadmodum & Patris & Filij demonstrans, nec solum id, sed etiam simul sedere, hæc ad verbum inquit, *Patre Domini ad Ioannem dicente, super quem videris Spiritum descendentem, & manentem in illo. Dominus dixit, si Pater qui in me manet, ipse facit opera. Secundum itaq; hæc testimonia dicito, Pater & Spiritus manent in Filio, vel non? ait manent. Si itaque in Filio manent Pater & Spiritus, cum sederit Filius necessario & illi simul sedebunt, qui manent in eo.* Et post pauca; *Filio scimus præscriptum esse locum a dextris Patris. Quemadmodum enim ad suum Filium dixit, Sede a dextris meis. cum vero sederit a dextris Filius, datur nobis intelligi, mandantem dixisse & suo Spiritui, sede a sinistris meis: sedentis autem appellatio dignitatis est signum.* Et hæc diuinissimus Athanasius, cum asserat

θάδε κἀκεῖνα προσθεὶς τὴν ἀνακύπτουσαν ἐξ αὐτῶν ἀμφιβολίαν, ὡς οἷόν τε διαλύσαι πειράσομαι, τῆς ἀληθείας κατὰ δύναμιν ἀντιποιησάμενος. ὁ μὲν γὰρ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος ἐν ὀγδόῳ τῶν πεντήκοντα Κεφαλαίων, ὧν τὴν ἔκθεσιν ἐκ μαρτυριῶν ἐποιήσατο γραφικῶν, ἐπὶ πᾶσι τὰ αὐτὰ προσεῖναι τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι παραστῆσαι βουλόμενος, καὶ τοῦ πνεύματος τὸ καθῆσθαι δεικνύων, ὥσπερ καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, μὴ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ τὸ συγκαθῆσθαι, τάδε πρὸς ἔπος διαλαμβάνων φησί. Τοῦ πατρὸς τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Ἰωάννην λέγοντος, ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐν αὐτῷ. ὁ Κύριος εἶπεν. εἰ δὲ ὁ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. εἰπὲ οὖν κατὰ τὰς μαρτυρίας, ὁ πατὴρ καὶ τὸ πνεῦμα μένουσιν ἐν τῷ υἱῷ, ἢ οὔ; φησί, μένουσιν. Εἰ οὖν ἐν τῷ υἱῷ μένουσιν ὁ πατὴρ καὶ τὸ πνεῦμα, τοῦ υἱοῦ καθίσαντος, ἀνάγκη πᾶσα συγκαθῆσθαι αὐτῷ καὶ τοὺς μένοντας ἐν αὐτῷ. Καὶ μετ' ὀλίγα. Τῷ μὲν υἱῷ ἴσμεν ἀφωρισμένην δίαιταν ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρός, ὥσπερ οὖν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν εἶπε, κάθου ἐκ δεξιῶν μου. ἐκ δὲ τοῦ καθίσαι ἐκ δεξιῶν τὸν υἱὸν, ἔστιν ἐπινοῆσαι, ὅτι κατ' ἐπιτροπὴν εἶπε καὶ τῷ ἑαυτοῦ πνεύματι, κάθου ἐξ εὐωνύμων μου, τοῦ δὲ καθημένου ἡ προσηγορία ἀξιώματός ἐστι σημασία,

καὶ ταῦτα μὲν ὁ θειότατος Ἀθανάσιος ἐν οἷς ἐκ δεξιῶν καθῆσθαι τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν εἰρηκώς, καὶ τῆς ἐξ εὐωνύμων δὲ καθέδρας διὰ τὸ πνεῦμα μνησθεὶς ὁπωσοῦν ἔοικε τὸν πατέρα μέσον εἶναι τούτων ἀποφηνάμενος. ὁ δ' ἐν Θεολογίᾳ διαλάμψας Γρηγόριος ἐν μὲν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὴν τῶν ρν'. Ἐπισκόπων παρουσίαν τοιαῦτα κατὰ ῥῆμα διέξεισιν, Φύσις δὲ τοῖς τρισὶ μία. ἕνωσις δὲ ὁ πατήρ, ἐξ οὗ καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἑξῆς. μέσον καὶ οὗτος τὸν πατέρα δοκεῖ πως εἰπεῖν. μέσον γὰρ τῶν ἑνουμένων τὸ ἑνοῦν καὶ ἡ ἕνωσις. ἐν δὲ τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀντιρρητικῷ, τὸ πνεῦμα μέσον τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ διαρρήδην ἐφθέγξατο. λέγει γὰρ οὑτωσί. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ὃ καθόσον μὲν ἐκεῖθεν ἐκπορευτόν, οὐ κτίσμα. καθόσον δὲ οὐ γεννητόν, οὐχ υἱός. καθόσον δὲ ἀγεννήτου, καὶ γεννητοῦ μέσον, Θεός. ἀλλ' ἵν' ἐντεῦθεν τὴν λύσιν τῶν προτεθέντων ἀπορημάτων ἀρξάμενος, ἔσχατον πάντων ἐπὶ τὸ πρῶτον καταντήσω τούτων κατ' ἀναποδισμόν. οὕτω γὰρ ὁ λόγος βαδιεῖται μάλιστα ῥᾳδίως καὶ βέλτιον. οὐκ αὐτὴν τοῦ πνεύματος τὴν ὑπόστασιν ὁ γρήγορος νοῦς μέσον πατρὸς καὶ υἱοῦ δοξάζων τοῦτο φησί. τὴν δὲ τῶν ἀντιδιατιθεμένων διαίρεσιν, τήν, εἰ Θεὸς τὸ πνεῦμα λέγουσαν, ἢ ἀγέννητον, ἢ γεννητόν, ἅτε μηδὲν, ὡς ἔμπροσθεν εἴρηκε, μέσον εἶναι τούτων ὑπο-

aſſerat, Filium a dextris Patris ſediſſe, & ſedis a ſiniſtris propter Spiritum mentionē inducat, videtur quodāmodo mediū inter Filium & Spiritum ſanctū decreuiſſe. Et qui in Theologia præcelluit Gregorius Oratione in CL. Epiſcoporum aduentum hæc ipſiſſima verba habet, *Natura autem tribus vna. vnio vero Pater, ex quo & ad quem referuntur, quæ ſubſequuntur*. Mediū & ipſe Patrem videtur quodammodo collocare. Eorum enim quæ vniuntur medium eſt quod vnit, & vnio. Et in Antirrhetico de Spiritu ſancto, Spiritum medium inter Patrem & Filium palam pronunciauit. Sic enim loquitur. *Spiritus ſanctus qui a Patre procedit, qui vti inde procedit, non eſt creatura, vti vero ingenitus eſt, non eſt Filius, vti vero vnigeniti genitique medius, Deus eſt*. Sed vt propoſita dubia ſoluere aggrediar a poſtremo hoc ad primum inuerſo ordine progrediar: ſic enim oratio facilius meliuſque procedet. Non ipſam ſpiritus hypoſtaſim mens vigilans Gregorius inter Patrem & Filium mediam exiſtimans, ſed opponentium diuiſionem, quæ erat, ſi Deus Spiritus eſt, aut eſt ingenitus aut genitus, qui nihil inter illos medium eſſe ſuſpicabantur refellens, ſimilia ſcribit. Et

huiuſce

huiusce rei interpres accuratissimus non alius quā hic ipse fuerit, qui anticipans aduersarium interrogauit. *Vbi enim collocabis quod procedit, dicito mihi, medium in tua diuisione exortum?* Hoc est tu quidem tuam diuisionem ita se habere suspicatus es, quasi illa omnia comprehendat, & nihil quod non in ea sit relinquatur. at in illius medio ex negatione extremorum procedens apparuit, quod non est neque ingenitum, neq; genitum. Et hac ratione medium dixit Spiritum sanctum, cum præ his ingenito nempe atque genito aliud esset, nempe procedens, quod extremorum diuisionis, vt dictum est, negatione medium existens cōtra opponens maligne supprimens, ex duobus illis vnum adnectebat necessario Spiritui, Deum illum esse, quod neutrum illorum sine controuersia existeret, dirimere forte contendens. medium autem diuisionis aduersariorum extremorum negatione, vt iam diximus, vti procedens, secundum Domini vocem apparuit. Hoc idem ipse magnus Pater similibus diuisionibus validior inquit. Ita ego de hoc sentio & hunc præsenti auctoritati intellectum exhibeo.

λαμβανούσας ἐκζητούμενος, τοῦ δὲ πάντως ἐξηγητὴς ἀκριβέστατος, οὐκ ἄλλος, ἀλλ' οὗτος αὐτός, ὃς καὶ προλαβὼν τὸν ὑπεναντίον ἐπηρώτησε. ποῦ γὰρ θήσεις τὸ ἐκπορευτόν, εἰπέ μοι, μέσον ἀναφανὲν τῆς σῆς διαιρέσεως. τουτέστι σὺ μὲν οὕτω τὴν σὴν διαίρεσιν ἔχειν ὑποπτεύσας, ὡς δύνασθαι περιλαμβάνειν τὸ πᾶν, καὶ μηδὲν παραλιμπάνειν ταύτης ἐκτός, τῆς δὲ μέσον ἐξ ἀποφάσεως τῶν ἄκρων τὸ ἐκπορευτὸν ἀναπέφανται, μήτ' ἀγέννητον ὑπάρχον, μήτε μὴν γεννητόν. κατὰ τοῦτον τὸν λόγον μέσον εἶπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἕτερον ὂν παρὰ ταῦτα, τὸ ἀγέννητον δηλαδὴ καὶ τὸ γεννητόν, ἤγουν ἐκπορευτόν, ὅπερ τῇ τῶν ἄκρων, ὡς εἴρηται, τῆς διαιρέσεως ἀποφάσει μέσον τυγχάνον ὁ ἀντιλέγων κακούργως ἀποκρυψάμενος τῶν δύο ταύτης τὸ ἓν προσῆπτεν, ἐξ ἀνάγκης τῷ πνεύματι τὸν Θεὸν εἶναι τοῦτο διὰ τὸ μηδέτερον αὐτῶν ὁμολογουμένως ὑπάρχειν, ἀναιρῆσαι τάχα φιλονεικῶν. τὸ δὲ μέσον τῆς τῶν ἀντικειμένων διαιρέσεως κατ' ἀπόφασιν, καθάπερ καὶ λέλεκται, τῶν ἄκρων ἀποληφθέν, ὡς ἐκπορευτόν, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, Θεὸς ἀναπέφηνεν. αὐτὸς ἐκεῖνος ἐν τοῦτο φησὶν ὁ μέγας Πατὴρ τῶν τοιούτων διαιρέσεων ἰσχυρότερος. οὕτως ἔχω περὶ τούτου, καὶ τοιαύτην δίδωμι τῷ παρόντι ῥητῷ τὴν ἔννοιαν. περὶ δὲ τοῦ πατέρα δόξαι μέσον εἰπεῖν ἐν οἷς αὖθις φησίν. Ἕνωσις δὲ ὁ πατὴρ ἐξ

At medium Patrem videtur dicere, cum rursus ait; *Vnio autem*

οὐ καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἑξῆς. πρῶτα μὲν οὐχ ὁρῶ πῶς ἐναντία λέγειν ἑαυτῷ καὶ μαχόμενα παρὰ τοῖς εὐγνώμοσι τῶν ἀνδρῶν ὁ τοσοῦτος τὴν ἀρετὴν πιστευθήσεται. νῦν μὲν τὸ πνεῦμα, νῦν δὲ τὸν πατέρα μέσον εἶναι τιθείς. οὐ γὰρ πάντως ἀληθῆ καὶ ἀμφότερα, καθὼς ἄν τινες τυχὸν ὑπολάβοιεν. Ἔπειτα τὸ μέσον τυγχάνειν τὸν πατέρα παντελῶς ἀπαράδεκτον, ὃς ἀρχὴ παρὰ πᾶσιν ἀνωμολόγηται. καὶ αὐτὸ δὲ τὸ τὰ ἑξῆς φάναι, τοῦτο νοεῖν οὐκ ἀξιοῦσιν. ἐπεὶ τὰ τινὸς ἔνθεν κἀκεῖθεν οὐκ ἂν τὸ παράπαν κληθεῖεν ἑξῆς, παρ' ἑκάτερα δὲ κατ' ἀλήθειαν. ἑξῆς γὰρ τὰ μετ' αὐτὸ θεωρούμενα. κἂν ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς, ἤγουν ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, μετὰ τὸν πατέρα καὶ μετὰ τοῦ πατρός, τὸ μὲν ὡς ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι πλουτοῦντα, τὸ δὲ διὰ τὸ ἀχρόνως ὑπάρχειν, καὶ ταῦτα τούτῳ συνάναρχα. τούτου τοίνυν οὕτως ἀναιρεθέντος, ἕνωσις ἂν ῥηθείη κατὰ τὸν μέγαν Γρηγόριον ὁ πατήρ, ὅτι φυσικῶς ἐξ αὐτοῦ προϊόντες ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνεκφοιτήτως μένουσιν ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν οἰκείαν ὕπαρξιν ἕκαστον, ὁ μὲν ἀμέσως συνὼν τῷ οἰκείῳ γεννήτορι, τὸ δὲ δι' υἱοῦ, καθὼς ὁ λόγος πολλαχόθεν ὕστερον δηλώσει, τῷ πατρὶ συναπτόμενον. τοῦτο σημαίνων ὁ

Pater est, ex quo & ad quem referuntur, quæ subsequuntur. Primum quidem non dum capio, quanam ratione tanta virtute præditus Vir sibimetipsi contraria, & plane aduersantia, nūc quidem Spiritum nunc Patrem medium statuens, ab æquis cognitoribus asserere reputabitur. Neque enim vtraque vera esse poterunt, vti nonnulli forte opinabuntur. Præterea medium esse Patrem, prorsus nequit admitti, cum principium omnium consensu sit; illud etiam *quæ subsequuntur* additum hoc intelligere vetat. cum ea quæ sunt alicui ex vna & ex altera parte, nunquam sibi nomē, *quæ sequuntur* adsiscent, sed vere ex vtraque parte: *sequuntur* enim quæ post ipsum in considerationem veniunt. Licet hic *quæ sequuntur*, Filius nempe & Spiritus sanctus, post Patrem, & vna cum Patre, tum, quod ex eo habent, quod sint, tum quod & illa citra tempus existant, & cum illo nullum principium possideant. Hoc itaque hac ratione sublato, vnio magni Gregorij dicto vocabitur Pater, quod naturaliter ex eo progredientes Filius & Spiritus sanctus, absque vlla egressione in ipso secundum propriam existentiam immanent, Filius immediate proprio genitori adhærens, Spiritus per Filium, vt postmodum oratio multis declarabit Patri coniunctus. Hoc indicans in rebus theologicis

eximius hic Pater Oratione prima de Filio præ alijs Monarchiam stabiliens, *& ad vnum eorum, quæ ex ipso sunt, coniuncta propensio*, dixit. Et de his satis, quorum ego fortasse non malus a viris prudentibus iudicarer interpres. Reliquum est itaque & verba magni Patris Athanasij examinare, & addecentem illis, vt fieri poterit, solutionem afferre. Symbolice etenim Beatus ille ex rebus humanis, nostrisque de ijs quæ supra nos sunt locutus, cum ostendisset a dextris Patris Filium sedere, postquam dixisset, *vt datur intelligi, mandantem dixisse & suo Spiritui, sede a sinistris meis*, propterea visus est & hic medium inter Filium & Spiritum Patrẽ collocasse. Sed id a vera intelligentia quam longissimum est. Nanque a sinistris Patris Spiritum sanctum sedere, *datur intelligi* Magnus dixit, nonnullorum, quæ inde oriebatur, absurdam opinionem promens, cui ipse assensum minime præstat; imo ex illis quæ subnectit, eam vti mendacio implicitam refellens, palam clareque scripturæ auctoritate veritatem aperit: procedens siquidem in fine dicti capitis digerit. *Vti in centessimo nono Psalmo ait, Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, & cum illi sedissent,*

πολὺς τὴν Θεολογίαν οὗτος ἀνὴρ, κἂν τῷ περὶ υἱοῦ προτέρῳ λόγῳ μεθ' ὧν εἶπεν ἄλλων τὴν μοναρχίαν ἄριστα συνιστῶν. καὶ πρὸς τὸ ἓν τῶν ἐξ αὐτοῦ σύννευσις εἴρηκε. ταῦτα κἂν τούτοις, τῶν ἴσως οὐ φαῦλος ἐγὼ κριθείην παρὰ τοῖς εὖ φρονοῦσιν ἑρμηνευτής. καὶ γοῦν ὑπόλοιπόν ἐστιν ἀπάρτι καὶ τὰ παρὰ τοῦ μεγάλου πατρὸς Ἀθανασίου ῥήματα διασκέψασθαι, καὶ τὴν προσήκουσαν τούτοις, ὡς ἐνὸν, λύσιν ἐπενεγκεῖν. συμβολικῶς γὰρ ὁ μακάριος ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς διαλεχθεὶς περὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ δείξας ἐκ δεξιῶν καθῆσθαι τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν. Ἐπείπερ, ἔφησεν, ὡς ἔστιν ἐπινοῆσαι, ὅτι κατ' ἐπιτροπὴν εἶπε, καὶ τῷ ἑαυτοῦ πνεύματι, κάθου ἐξ εὐωνύμων μου. τούτου χάριν ἔδοξε καὶ ἐνταῦθα τὸν πατέρα μέσον φάναι τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος. τὸ δὲ τῆς ὑγιοῦς ἐννοίας πόρρω παντάπασιν. τὸ γὰρ ἐξ εὐωνύμων καθῆσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ πατρὸς, ἔστιν εἴρηκεν ὁ μέγας ἐπινοῆσαι, τὴν τινῶν ἐκφήνας ἄτοπον ἔνθεν ὑπόληψιν, οὐ μὴν καὶ συγκατατίθεται, μᾶλλον μὲν οὖν ἐξ ὧν ἐπιφέρει, καὶ ψεῦδος ταύτην ἀπελέγξας φανῶς, ἀπὸ χρήσεως γραφικῆς σαφῶς παρίστησι τὴν ἀλήθειαν. προϊὼν γὰρ πρὸς τῷ τέλει τοῦ αὐτοῦ Κεφαλαίου ταῦτα διέξεισιν, ὡς ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάτῳ **Ψαλμῷ φησίν. Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου κάθου ἐκ δεξιῶν μου. καὶ καθισάντων αὐτῶν, λέγει ἡ γραφὴ περὶ**

sent,

τὸν Χριστόν. ὤμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται. σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ, καὶ Κύριος ἐκ δεξιῶν σου. Δῆλον οὖν ὅτι τὸ πνεῦμα ἐκ δεξιῶν ἐστι. καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ δὲ τῶν Κεφαλαίων, τὸ αὐτὸ τοῦ τοιούτου Ψαλμοῦ ῥητὸν ἐξηγούμενος λέγει. τοῦ οὖν υἱοῦ πάλιν ἐκ δεξιῶν τὸ πνεῦμα. τὸ τοίνυν ἐκ δεξιῶν τοῦ μονογενοῦς εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐντεῦθεν καὶ νοεῖσθαι μέσον μάλιστα τὸν υἱὸν διὰ τῆς μιᾶς ταύτης ἀξιοπίστου γραφικῆς χρήσεως. κἀν τοῖς δυσὶ τούτοις κεφαλαίοις ἀπέδειξε. τὸ δ' ἐξ εὐωνύμων καθῆσθαι τοῦτο τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρὸς, ὅπερ ἀνάξιον ὄντως καὶ λέγειν, ὅτι μηδὲ χώραν ἔχει συνόλως ἐκεῖ τὸ λαιὸν, ἔστιν εἴπερ καὶ μόνον ἐπινοῆσαι, τὸ τῶν πολλῶν ἐντεῦθεν τάχα περίεργον αἰνιττόμενος. ἀπεκρούσατο δὲ παρακατιὼν, δι' ὧν ὑπηγόρευσεν. ἑκάτερα γὰρ ὑπάρχειν τῶν ἀδυνάτων ἔν τι καθέστηκεν. πλὴν εἰ μήπου περιττός τις ὡς τὰ πολλὰ τὴν κάτω σύνεσιν ὢν καὶ βαθέων δῆθεν ἐννοιῶν ἀναμοχλεύσας, τὸ ἐκ δεξιῶν τοῦ μονογενοῦς ἐξ εὐωνύμων εἶναι πως ἐρεῖ τοῦ πατρὸς, συμβιβάζων οὕτως ἀμφότερα τὸ δοκεῖν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐδὲ διὰ στόματος προφέρειν καλὸν, μήτοι γε τὸ παράπαν φρονεῖν. ἐπεὶ μηδὲ περιόδους κυκλικὰς ἐκεῖσε δέον νοεῖν. ὃ δή τισι τῶν νῦν ἀρέσκει σοφῶν, ὡς φθάσαντες ἐδηλώσαμεν ἄνωθεν.

ſent, dicit ſcriptura ad Chriſtum. Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum. tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec, & Dominus a dextris tuis. Manifeſtum itaque eſt, Spiritum a dextris eſſe. Et in quinto Capite idem eiuſdem Pſalmi dictum explanans, inquit; *Filij itaque rurſus a dextris Spiritus.* Igitur a dextris vnigeniti Spiritus ſanctus cum ſit, inde & præcipue medium intelligi Filium, ex hac ſola Scripturæ auctoritate, in his duobus capitibus demonſtratur. At illud *a ſiniſtris Dei & Patris ſedere,* quod indignum profecto eſt, quod vel verbis exprimatur: ibi enim ſiniſtro locus omnino nullus eſt, *datur*, inquit, *facultas tantum intelligi*. Multorum inde fortaſſe curioſitatem innuens, quam procedente Oratione, ex ijs quæ pronunciauerat, retudit. Vtraque enim eſſe fieri nequit; ni quiſpiam infima hac prudentia præcellens, & profundas cogitationes ſubmouens, ex dextris vnigeniti ex ſiniſtris eſſe Patris quodammodo dicat, ſic vtraque concordans, vt ſibi videtur. Sed hoc neque ore proferre integrum fuerit, tantum abeſt vt animo teneatur, cum neque circulares periodi ibi concipiendæ ſunt, quod quibuſdam ſapientibus perplacet, vt ſupra ſignificauimus.

XXXIII. Verum Filium inter Patrem & Spiritum medium esse, pluribus iam demonstratum est. Et hoc vti ordo diuinæ naturæ congruentissimus postulat. Ordo etenim aliquis est etiam in Trinitate, quo Pater ante Vnigenitum, Vnigenitus ante Spiritum intelligitur, licet hunc quoque aduersarij conantur euertere. Dicunt enim non esse admittendum in Deo ordinem, & lingua aurea præditum sermonis sui adiutorem assumunt, qui in sua Homilia, quam ille habuit in dictum Abraami, *Pone manum tuam in femur meũ;* hisce verbis vtitur. *Dicitur enim habere Trinitas ordinẽ, non quod inordinata sit, sed quod supra ordinem sit.* Hoc itaque proponentes propriam opinionem corroborare contendunt. vti qui diuini Patris semel propositum ignorarunt, neque illis quæ non post multa verba edisserit, animum aduerterunt. Hic enim procedente Oratione dicit. *Itaque diuinas hypostases ordo discernens dignis innotescit: qui vero naturas discernit in sancta Trinitate prorsus reijcitur.* Naturas itaque discernentem ordinem in Trinitate a Sanctis rejici declarans, diuinas hypostases discernentem illis ipsis innotuisse decernit. Quibus omnino vti expurgatis sua Trinitas reuelauit, vt magni

λγʹ. Τὸ δὲ τὸν υἱὸν μέσον ὑπάρχειν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πνεύματος διὰ πολλῶν ἤδη δέδεικται. καὶ τοῦτο κατὰ τάξιν τῇ θείᾳ φύσει πάντως προσήκουσαν. τάξις γάρ τις ἐστὶ κἂν τῇ Τριάδι, καθ' ἣν ὁ μὲν πατὴρ τοῦ μονογενοῦς, οὗτος δὲ προθεωρεῖται τοῦ πνεύματος. κἂν ἀναιρεῖν ἐπιχειρῶσι καὶ ταύτην οἱ ἀντιστάμενοι. φασὶ γὰρ μὴ δεῖν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν δέχεσθαι, καὶ τὸν χρυσοῦν τὴν γλῶτταν προβάλλονται τοῦ λόγου τούτων ἐπίκουρον. ὃς ἐν μιᾷ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ, τῇ εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Ἀβραὰμ τὸ λέγον, θὲς τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸν μηρόν μου, ῥητῶς οὕτω διέξεισιν. Λέγεται γὰρ ἔχειν τάξιν ἡ Τριάς, οὐχ ὡς ἄτακτος, ἀλλ' ὡς τάξιν ὑπερβαίνουσα. Τοῦτο τοίνυν οὗτοι προτείνοντες τὴν οἰκείαν δόξαν συστῆσαι σπουδάζουσιν, ἅτε τὸν τοῦ θείου πατρὸς καθάπαξ σκοπὸν ἀγνοήσαντες, μηδὲ προσχόντες τοῖς τούτῳ ῥηθεῖσι μετ' οὐ πολλά. προϊὼν καὶ γὰρ ἐπάγει αὐτός, Οὐκοῦν ἡ μὲν τῶν θείων ὑποστάσεων λέγει διακριτικὴ τάξις τοῖς ἀξίοις καθέστηκε γνώριμος. ἡ δὲ τῶν φύσεων διακριτικὴ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ἀπόβλητος. Τὴν τοίνυν τῶν φύσεων διακριτικὴν τάξιν ἐπὶ τῆς Τριάδος τοῖς ἁγίοις εἶναι διαφανώσας ἀπόβλητον, τὴν τῶν θείων ὑποστάσεων διακριτικὴν καθεστηκέναι τούτοις αὐτοῖς ἀποφαίνεται γνώριμον. οἷς πάντως ἂν κεκαθαρμένοις τὰ περὶ ταύτης ἡ Τριὰς ἀ-

Theo-

πεκάλυψε κατὰ τὸν πολὺν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον. ὃς ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν εἰρηνικῶν, Οὕτω φρονοῦμεν, φησὶ, καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε ὅπως μὲν ἔχει πρὸς ἄλληλα ταῦτα σχέσεώς τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι, καὶ οἷς ἂν ἡ Τριὰς ἀποκαλύψῃ κεκαθαρμένοις, ἢ νῦν, ἢ ὕστερον. Ποῖοι δέ τινες οὗτοι, τί τε, καὶ ποῦ περὶ ταύτης διέλαβον ἕκαστος, ἐγὼ κατὰ σθένος ἐρῶ, μηδὲν ὑπερθέμενος. ἐν πρώτοις καὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν πολὺν λόγον περὶ τῆς τάξεως ποιησάμενος, τάδε πρὸς ἔπος φησίν. Ἀλλὰ καὶ τάξις ἡ μὲν φυσική τις ἐστὶν, ἡ δὲ κατ᾽ ἐπιτήδευσιν. φυσικὴ μὲν ὡς ἡ τῶν κτισμάτων κατὰ τοὺς δημιουργικοὺς λόγους ταχθεῖσα, καὶ ὡς ἡ τοῦ ἀριθμοῦ θέσις, καὶ ἡ τῶν αἰτίων πρὸς τὰ αἰτιατὰ σχέσις. ἐκείνου προδιωμολογημένου τοῦ καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς ποιητὴν εἶναι καὶ δημιουργὸν τὸν Θεόν. ἐπιτετηδευμένη δὲ καὶ τεχνικὴ, ὡς ἡ ἐν τοῖς κατασκευάσμασι, καὶ μαθήμασι, καὶ ἀξιώμασι, καὶ ἀριθμοῖς καὶ τοῖς τοιούτοις. Τούτων τοίνυν τὸ πρότερον ἀποκρυψάμενος ὁ Εὐνόμιος, τοῦ δευτέρου εἴδους τῆς τάξεως ἐπεμνήσθη, καὶ φησὶ μὴ χρῆναι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν, ἐπείπερ ἡ τάξις δευτέρα τοῦ τάττοντος. ἐκεῖνο δὲ ἢ οὐ συνοῖδεν, ἢ ἑκὼν ἀπεκρύψατο. ὅτι ἐστί τι τάξεως εἶδος οὐκ ἐκ τῆς παρ᾽ ἡμῶν θέσεως συνιστάμενον, ἀλλ᾽

Theologi Gregorij verbis vtar, qui in ſecunda Oratione de Pace ſcribit; *Ita tenemus, ita ſentimus, vt quomodo ſe habeant inter ſe hæc relatione & ordine ipſi ſoli Trinitati concedamus cognitionem, & quibus ipſa Trinitas expurgatis reuelabit aut nunc, aut poſtmodum.* Quinam vero hi ſunt, & quid, & quo in loco de hoc vnuſquiſque pertractauit, ego pro viribus eloquar nulla interpoſita mora. Primus magnus Baſilius primo aduerſus Eunomium Antirrhetico longo ſermone de ordine vſus, hæc ipſiſſimis verbis exponit. *Sed ordo alter naturalis eſt, alter artificioſus. Naturalis qui creaturarum iuxta creandi rationes diſpoſitus eſt, & poſitio numeri & cauſarum ad effectus relatio, ante omnia cum illud in confeſſis ſit, ipſius naturæ Deum & creatorem & opificem eſſe. Artificioſus vero, & induſtria hominum excogitatus, qui in ſtructuris & diſciplinis, & dignitatibus, & numero, & ſimilibus. Horum primum occultans Eunomius, ſecundæ ſpeciei ordinis mentionem fecit, aitque non eſſe opus aſſerere ordinem in Deo, cum ordo ordinante poſterior ſit. Illud autem vel non animaduertit, vel volens prudenſque occultauit, eſſe genus aliquod ordinis, non noſtra induſtria conſtitutum, ſed ſecundum*

natur æ

αὐτῇ τῇ κατὰ φύσιν ἀκολουθίᾳ συμβαῖνον, ὡς τῷ πυρὶ πρὸς τὸ φῶς ἐστι τὸ ἐξ αὐτοῦ. ἐν τούτοις γὰρ πρότερον τὸ αἴτιον λέγομεν, δεύτερον δὲ τὸ ἀπ' αὐτοῦ, οὐ διαστήματι χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τοῦ αἰτιατοῦ προεπινοοῦντες τὸ αἴτιον. Πῶς οὖν εὔλογον ἀφαιρεῖσθαι τὴν τάξιν, ἐφ' ὧν ἐστι πρότερον καὶ δεύτερον οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν θέσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἐνυπαρχούσης ἀκολουθείας; τίνος οὖν ἕνεκεν ἀθετεῖ τὴν τάξιν ἐπὶ Θεοῦ λαμβάνεσθαι; ἡγεῖται εἰ ἐπιδείξειε μηδαμῶς ἄλλως τὸ πρότερον ἐπὶ Θεοῦ νοεῖσθαι, λειπόμενον ἕξειν κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τὴν ὑπεροχὴν ἐπιδείκνυσθαι. Ἡμεῖς δὲ κατὰ μὲν τὴν τῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν σχέσιν προτετάχθαι τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα φαμέν. κατὰ δὲ τὴν τῆς φύσεως διαφορὰν, οὐκέτι, οὐδὲ κατὰ τὴν τοῦ χρόνου ὑπεροχήν. ἢ οὕτω γε καὶ αὐτὸ τὸ, πατέρα εἶναι τὸν Θεὸν ἀθετήσομεν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριότητος τὴν φυσικὴν συνάφειαν ἀθετούσης καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν. ἐν γὰρ τῷ τρίτῳ τῶν αὐτῶν ἀντιρρητικῶν. Τίς γὰρ ἀνάγκη φησὶν εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει. ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. φύσει δὲ τρίτῃ κεχρῆσθαι, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων δεδιδάγμεθα γραφῶν, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων

naturæ seriem contingens veluti ignis ad lumen, quod ex eo est. In his etenim prius causam dicimus, posterius quod ab eo est, non interuallo ea ab inuicem dirimentes, sed ante effectum causam intelligentes; Quomodo itaque rationi consentaneum fuerit, ordinem denegare, in quibus est prius & posterius, non nostra industria sed ex naturali in ipsis existente consecutione. Qua ergo de causa ordinem assumere in Deo respuit? Opinatur si ostenderit, nequaquam aliter prius in Deo intelligi, reliquum se habiturum, in ipsa scilicet substantia eminentiam demonstrari. Nos vero secundum causarum ad ea, quæ ex ipsis sunt, relationem præponi Filio Patrem fatemur, naturæ vero diuersitate nullo modo, neque secundum tempus exuperantiam. Sic enim & Patrem esse Deum reijceremus, cum essentialis diuersitas naturalem coniunctionem respuat. Et hæc quidem in primo aduersus Eunomium Antirrhetico, in tertio vero; *Quæ enim necessitas est, si dignitate & ordine tertius est Spiritus, tertium quoque esse eundem natura. Dignitate enim secundum esse a Filio, tradit pietatis ratio, sed natura tertia uti, neque a sanctis literis edocemur, neque ex his, quæ dicta sunt, recta ducta sequela possumus demonstrare. Quemad-*

modum

κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίζεσθαι. ὡς γὰρ ὁ υἱὸς τῇ τάξει μὲν δεύτερος τοῦ πατρὸς, ὅτι ἀπ᾽ ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία τὸ εἶναι πατέρα αὐτοῦ, καὶ ὅτι δι᾽ αὐτοῦ ἡ πρόσοδος καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, φύσει δὲ οὐκέτι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία, οὕτω δηλονότι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκέτι ἂν εἰκότως ὡς ἀλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως. ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς τὸν οἰκεῖον ἀδελφὸν Γρηγόριον τὸν Νύσσης ἐπιστολῇ τάδε φησίν. Ὁ τὸ πνεῦμα νοήσας, αὐτό τε ἐφ᾽ ἑαυτοῦ ἐνόησε, καὶ τὸν υἱὸν τῇ διανοίᾳ συμπαρεδέξατο, ὁ δὲ τοῦτο λαβὼν τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα οὐ κατεμέρισεν, ἀλλ᾽ ἀκολούθως μὲν κατὰ τὴν τάξιν, συνημμένως δὲ κατὰ τὴν φύσιν τῶν τριῶν κατὰ ταυτὸν συγκεκραμένην ἐν ἑαυτῷ τὴν πίστιν ἀνετυπώσατο. καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ ἑβδόμῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων. Ὡς τοίνυν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, οὕτω πρὸς τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν ἐν τῷ Βαπτίσματι παραδεδομένην τοῦ λόγου σύνταξιν, εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τῷ υἱῷ συντέτακται, ὁ δὲ υἱὸς τῷ πατρὶ, καὶ τὸ πνεῦμα τῷ πατρὶ δηλονότι. τούτων τὰ μὲν ἀντιλέγων τὰ δὲ καὶ διδάσκων Βασίλειος ὁ μέγας ἡ τῆς ἀληθείας εὔσημος σάλπιγξ ἐφθέγξατο. διαλαμβάνων δὲ πά-

modum enim Filius ordine quidem ſecundus eſt a Patre, quoniam ex illo & dignitate, quod principium & cauſa Pater illius eſt. Et quod per ipſum acceſſus & adductio ad Deum & Patrem, natura vero neutiquam ſecundus, quod Deitas in vtroque vna: ita videlicet & Spiritus ſanctus, etſi ordine Filio inferior eſt, & dignitate, nunquam tamen rite dicemus, ſequi eum alterius eſſe naturæ, Idem Epiſtola ad proprium fratrem Gregorium Nyſſenum hæc habet. *Qui Spiritum intellexit, ipſum in ſeipſo intellexit, & Filium ſimul ea intelligentia complexus eſt, qui vero hunc acceperit, Filium a Patre non diuiſit, ſed iuxta ordinem quidem perſonarum conſequenter iuxta vero naturam coniunctim trium perſonarum fidem eadem ratione contemperatam in ſeipſo expreſſit*. Et in decimo ſeptimo capite ad Amphilochiũ; *Quemadmodum ergo ſe habet Filius ad Patrem, ita ſe habet Spiritus ad Filium ſecundum ſermonis conſtructionem in Baptiſmo traditam. Quodſi Spiritus eodem atque Filius ordine collocatur; Filius autem eodem atque Pater & Spiritus, & Pater dumtaxat.*

Horum partim quidem contradicens, partim docens magnus Baſilius veritatis ſonora tuba faſſus eſt. Alio quoque loco de ordine diſputans, illum non admittentes vehementiſſime accuſat.

accusat. Nanque ad Canonicas Epistola scribit; *Spiritus sanctus Patri & Filio connumeratur, quod supra omnem creaturam consistit, locum vero occupat, quemadmodum nos docet in Euangelio Dominus dicens, Euntes baptizate in nomine Patris, & Filij & Spiritus-sancti. Qui præposuerit illum Filio, vel Patre dixerit antiquiorem esse, resistit iste Dei ordinationi, & a sana fide alienus aberrat, dum non inuiolatum conseruat illum ordinem glorificationis, quem accepit traditum, sed vt placere possit hominibus, verborum sibi adinuenit nouitates.* Et paucis additis. *Vsque adeo hæc de ordine innouatio ipsius subsistentiæ anihilationem, & fidei totius abnegationem habet. Aeque ergo impium est, & ad creaturas Spiritum deducere, & superiorem Patre & Filio statuere, siue sit secundum tempus, siue ratione ordinis superioritas illa.* Et Epistola ad Eustathium hæc habet. *Fugiendos esse, qui seriem nobis a Domino traditam inuertentes, vti manifesto pietatis oppugnatores, dum Filium Patri, præponunt, & Spiritum sanctum Filio.* Hæc de ordine in Trinitate magnus in rebus diuinis Basilius, quorum potior pars horrorem ac terrorem incusserit sibi bene conscijs animis.

λιν περὶ τῆς τάξεως ἀλλαχοῦ, βαρέως τῶν ἀθετούντων αὐτὴν καταφέρεται. καὶ γὰρ ἐν μὲν τῇ πρὸς τὰς Κανονικὰς Ἐπιστολῇ, Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει πατρὶ μὲν καὶ υἱῷ συναριθμεῖται, διότι καὶ ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐστί. τέτακται δὲ, ὡς ἐν Εὐαγγελίῳ δεδιδάγμεθα παρὰ τοῦ Κυρίου εἰπόντος, πορευθέντες βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὁ δὲ προτιθεὶς τοῦ υἱοῦ, ἢ πρεσβύτερον λέγων πατρὸς, οὗτος ἀνθίσταται μὲν τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ, ἀλλότριος δὲ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, μὴ ὃν παρέλαβε τρόπον δοξολογίας φυλάττων, ἀλλ' ἑαυτῷ καινοφωνίας εἰς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων ἐπινοῶν. καὶ μετὰ βραχέα. Ὥστε ἡ περὶ τάξιν καινοτομία αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησιν ἔχει. καὶ ὅλης τῆς πίστεως ἐστὶν ἄρνησις. ὁμοίως οὖν ἐστὶν ἀσεβὲς καὶ ὑπὲρ τὴν κτίσιν καταγαγεῖν, καὶ ὑπερτιθέναι αὐτὸ ἢ υἱοῦ ἢ πατρὸς, ἢ κατὰ χρόνον, ἢ κατὰ τὴν τάξιν. ἐν δὲ τῇ πρὸς Εὐστάθιον Ἐπιστολῇ τάδε φησίν. Ὅτι φεύγειν δεῖ καὶ τοὺς τὴν ἀκολουθίαν, ἣν παραδέδωκεν ἡμῖν ὁ Κύριος, ἐναμείβοντας, ὡς φανερῶς μαχομένους τῇ εὐσεβείᾳ, καὶ υἱὸν προτάσσοντας τοῦ πατρὸς, υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον προτιθέντας. Τοσαῦτα περὶ τῆς ἐν Τριάδι τάξεως ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, καὶ οὕτω τὰ πλείω γέμοντα ταῖς δυσσυνειδήτοις ψυχαῖς φρίκης καὶ φοβερότητος.

Quodsi

λδʹ. Εἰ δὲ λέγουσι τῶν αὐθεστηκότων τινὲς διὰ τοῦτο τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς αὐτῶν λόγοις ἀδεῶς μεταλλάττοντας ταῦτα πάντα τὸν μέγαν εἰπεῖν. ὅτι τῶν πρός τι πατὴρ καὶ υἱὸς, καὶ χρὴ διὰ τοῦτο συντάττεσθαι τῷ πατρὶ κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τὸν υἱόν. ἐπεὶ καθ' ἕτερον λόγον οὐδὲν τὸ κωλῦον συγκαταλέγειν εὐθὺς τῷ πατρὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ τοῦτο γὰρ ἔνιοι τῶν τὰ πάντα θρασέων οὐκ ὤκνησαν ἀπερεύξασθαι κατὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα καὶ μόνον σχέσιν οἰόμενοι συνδυάζεσθαι παραυτὰ τὸν υἱόν, οὐ μὴν δὲ κατὰ τὴν ὕπαρξιν. κατ' αὐτὴν γὰρ ὡσαύτως εἶναι βούλονται τόν τε λόγον καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἴσην ταύτην ἔχοντα παρὰ τοῦ πατρός. καὶ τοῦτο παριστῶσι τυχὸν ἐκ τοῦ τὸν Θεολόγον εἰρηκέναι Γρηγόριον εἰς τὸν περὶ τοῦ Βαπτίσματος λόγον. Θέλω τὸν πατέρα μείζω εἰπεῖν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἴσοις εἶναι τοῖς ἴσοις ἐστὶ καὶ τὸ εἶναι. τοῦτο γὰρ παρὰ πάντων δοθήσεται. καὶ δέδοικα τὴν ἀρχὴν μὴ ἐλαττόνων ἀρχὴν ποιήσω, καὶ καθυβρίσω διὰ τῆς προτιμήσεως. ἐξ ὧν διὰ τὴν ὁμοτιμίαν ἐπίσης προϊέναι καὶ ἄμφω φρονοῦσιν ἐκ τοῦ πατρός. εἰ ταῦτα λέγουσι πρὸς φανερὰν ἀλήθειαν ἀναίδην ἀπαυθαδιαζόμενοι, καὶ τούτοις ἀνερυθριάστως ὡς ἰσχυροῖς ἅμμασι τὸν λόγον τοῦ πρόσω κατέχουσιν, ἐντρέψει μὲν αὐτοὺς κατ' ἀρχὰς τὸ τὸν μέγαν λέγειν

XXXIV. Quod si ex aduersarijs non nemo dixerit, ob eos qui nominum positionem in suis sermonibus immutant, hæc omnia magnum illum virum enunciasse, quod ex ijs quæ ad aliud sunt Pater & Filius, propterea que collocandum esse cum Patre Filium in enumeratione. cum alia ratione nihil impediat, statim post Patrem Spiritum sanctum collocare, quod nonnulli, qui omnia audent, non veriti sunt effutire, secundum solam relationem ad Patrem. existimantes illico subinferri Filium; non vero secundum existentiam, nanq; secundum illam paria esse contendūt Verbum & Spiritum sanctum, quæ æqualiter eam habent a Patre. Et fortasse confirmant verbis Gregorij Theologi ex Oratione in sacrum Baptisma; *Mihi in animo est Patrem maiorem dicere, ex quo est & æquales esse, qui sunt æquales, & quod sint. Hoc enim ab omnibus concedetur, & metuo ne principium inferiorum principium faciam, & per prælationem iniuriam afferam illis, quæ propter æqualem honorem æqualiter a Patre progrediuntur.* Si hæc dicunt, erga veritatem apertam temere insolescunt, & hisce inuerecunde veluti robustis vinculis orationis cursum impedire conantur, sed primum quidem eos

confundent magni Basilij verba, qui vocauit *de ordine innouationem ipsius existentiæ anihilationem, & fidei totius abnegationem*. Quomodo enim de ordine innouatio existentiæ anihilatio fuerit, si non secundũ existentiam ordo est? Postmodum confundet, quod omnes sciunt Euangelij mystam & mystagogum illa Christi retulisse. *Ego & Pater vnum sumus*, & iterum, *Ego & Pater vna veniemus & mansionem apud eum faciemus*, cuius ex Euangelio voces cũ audisset præco Christi mei os magnus Paulus Apostolus, clamat & ipse sonora voce, *Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei & communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis*. Et alio loco, *Diuisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; & diuisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus; & diuisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus*: ibi quidem ante Patrem collocans Filium, hic ante Patrem & Filium, Spiritum sanctum, & rursus ante Patrem Filium. Et Dei parens Dauid & Rex, *Quo vadam a Spiritu tuo? & a facie tua quo fugiam?* Facies autem Patris Filius est. *Qui enim vidit me*, inquit, *vidit & Patrem meũ*. Quod paulo post oratio clarius demonstrabit. Hæc cũ ita

Βασιλείου, ὡς ἡ περὶ τὴν τάξιν καινοτομία αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησιν ἔχει, καὶ ὅλης τῆς πίστεως ἐστὶν ἄρνησις. πῶς γὰρ τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησις τὸ τὴν τάξιν καινοτομεῖν, εἰ μὴ κατὰ τὴν ὕπαρξιν ἡ τάξις ἐστίν. ἐντρέψει δὲ μετὰ ταῦτα καὶ τὸ πάντας ἐπίστασθαι τοῦτον τοῦ Εὐαγγελίου μύστην τε καὶ μυσταγωγόν, οὗ κῆρυξ τὸ τοῦ Χριστοῦ μου στόμα, Παῦλος ὁ μέγας Ἀπόστολος, ὃς παρ' αὐτοῦ διὰ τῆς ἐν Εὐαγγελίοις ταύτης φωνῆς, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ, ἀκροασάμενος, ἕν ἐσμεν. καὶ πάλιν, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, βοᾷ καὶ αὐτὸς διαπρύσιον. ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ἡμῶν. καὶ ἀλλαχοῦ, διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα. καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσὶν, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. ἐκεῖ μὲν προτάττων τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, ἐνταῦθα δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ προτιθεὶς, καὶ τὸν υἱὸν δὲ πάλιν αὐτὸν τοῦ πατρὸς. καὶ Δαυὶδ ὁ θεοπάτωρ καὶ βασιλεύς. Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω. πρόσωπον δὲ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός. ὁ ἑωρακὼς γὰρ ἐμέ φησιν, ἑώρακε τὸν πατέρα μου. τὸ δὲ μικρὸν ὕστερον ὁ λόγος ἀποδείξει φανότερον. τούτων οὕτω τοῖς

πᾶσι γινωσκομένων, πόθεν ἂν ἔχοι τὴν κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τάξιν ἐναλλαγὴν τῶν ὀνομάτων κακίζειν, ἀσέβειάν τε ταύτην ἀποκαλεῖν, καὶ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως ἀλλοτρίωσιν ὁ τὴν κατὰ Χριστὸν παιδείαν ἐπέκεινα πάντων μαθητευθεὶς, καὶ ταύτην ἀκριβῶς ἐξασκήσας, ὡς καὶ τοῖς ἄλλοις γενέσθαι διδάσκαλος, ὁ μηδὲν τῆς Εὐαγγελικῆς πυκτίδος, καὶ τῶν σεπτῶν ἐπιστολῶν Παύλου τοῦ θεοκήρυκος παρὰ πάντα τὸν βίον προτιμότερον ἡγησάμενος. τῶν δὲ Δαυιτικῶν Ψαλμῶν τὸ βάθος ἐξιχνιάσας οὐκ ἀπεικὸς ὡς ἄριστα διερμηνεῦσαι καὶ τὰ τέως τούτων δοκοῦντα δυσέφικτα τοῖς πολλοῖς. Ἐγὼ μὲν οὖν οὐκ ἂν φαίην ποτὲ, καὶ τῶν λεγόντων ὅτι τινές εἰσι παραφροσύνην καταγινώσκω πολλὴν, ἐπεὶ τῶν δύο τούτων ἕν γέ τι πάντως συνάγουσιν, ἢ τὸ μὴ ταῖς θείαις ταύταις τὸν μέγαν ἐντετυχηκέναι φωναῖς, ὅπερ ἀδύνατον, οὐ γὰρ ἂν τὸν τοσοῦτον περὶ τὴν τῶν ἱερῶν λογίων ἐξέτασιν αἱ καθ᾽ ἑκάστην σχεδὸν ἐπ᾽ Ἐκκλησίας εἰς κοινὴν ἀκρόασιν ἀναγινωσκόμεναι ῥήσεις διέλαθον, ἢ τὸ κατὰ γνώμην τὴν ἐναντίαν τούτοις βαδίζειν αὐτόν. καὶ ποῦ τοῦτο Χριστιανικῆς καταστάσεως; τὰ γὰρ τῆς ὕβρεως ὅποι ἐνταῦθα καὶ διαβαίνει, παρίημι σὺν πάντας σκοπεῖν. ἀλλ᾽ οὐδὲν τούτων οὐδὲ ἐννοῆσαι χρεὼν, μή τί γε τῶν χειλέων προενεγκεῖν, ὅτι τὸ μὲν ἀναισχυντίας γέμει συχνῆς, τὸ δὲ δυσφημίας πάσης

ita decreta sint ab omnibus, vndenam in ordine, qui est secundum enumerationem, nominum immutationẽ improbare potuit, impietatemq; eam nuncupare, & sanæ fidei alienationẽ, qui secundũ Christum doctrinã supra alios edoctus eam adeo exquisite exercuit, vt alijs etiam doctor euaserit, & qui libro Euangelico, & Pauli diuini præconis sacris Epistolis cum viueret, nihil habuit pretiosius, Dauidicorum vero Psalmorum profunda expiscatus, non abiecte sed omniũ optime, quæ eatenus multis captu difficilia erant, interpretatus est. Ego itaque nunquam id assererem, & asserentes ingentis dementiæ insimularem. cum ex duobus alterum omnino colligant; aut magnum hunc virum in has voces non incidisse, quod fieri nequit, neque enim hunc in sacris eloquis examinandis talem tantumque, quæ fere singulis diebus in Ecclesia in communẽ omnium audientiam legebantur latuissent: aut contraria sentientem via atque illi alia inambulare. Et quomodo id fuerit Christianæ constitutionis? Nam iniuria sic prolata quonam procedat, omnibus considerandum relinquo. Sed nec mente quidem concipere, tantum abest, vt labijs professi fas sit, quod hoc qui-

dem impudentiæ summæ est, illud conuitij infamiæque plenum. Quare diuinarum harum vocum probe gnarus, & earum sententiam pulchre callens magnus Basilius, easq; vti par est, tanquam bene dictatas amplectens excipiensque, non immutationem, quæ nominum enumeratione, sed secundum existentiam fit, transpositionem criminatur. Veruntamen secundum Gregorium Theologum honorem æqualem Filij & Spiritus vtrorumque existentiam æque se habere, non cogere, vt inde neque ordo ratione illius in his penitus nullus sit, ex prælaudata Patris auctoritate omnibus manifestum remanet. *Metuo ne principium inferiorum principium faciam*, his manifeste indicans æquale prorsus esse principium etiam illis, qui ex ipso sunt, & principale ab æqualitate non dirimi, quæ, vt cum eodem loquar, æqualem honorem naturæ, & sententiæ conspirationem, & motionis conformitatem commonstrat. De hoc eodem iterum in secunda Oratione de pace diuiniloquus iste clarius his verbis prosequitur. *Trinitas vere Trinitas, fratres, Trinitas non inæqualium rerum enumeratio, sed parium & ex æquo honorem possidentium comprehensio*, quibus erga Patrem Filij & Spiritus paritatem confirmat: sed quemadmodum

ἀνάπλεων, ὥστε καὶ τῶν τοιούτων θείων φωνῶν ἐν γνώσει τυγχάνων, ἄκρως τε τούτων ἐπιλημμένος ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ ταύτας στέργων δεόντως, ἅτε καλῶς ἐχούσας, καὶ προσαποδεχόμενος, οὐ τὴν κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ὀνομάτων ἐναλλαγήν, τὴν δὲ καθ' ὕπαρξιν αἰτιᾶται τούτων μετάθεσιν. ὅτι δὲ καὶ τὸ κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον ἰσότιμον τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, οὔτι που τὴν ὕπαρξιν ὡσαύτως ἔχειν καταναγκάζει τούτων ἀμφοῖν, ὡς ἐντεῦθεν μηδὲ τάξιν κατ' αὐτὴν ἐν τούτοις ὅλως τελεῖν αὐτόθεν ἐκ τῆς προσεκτεθείσης λέγω πατρικῆς ταύτης χρήσεως καταφανὲς τοῖς ὁπωσοῦν ἐφιστάνουσιν. δέδοικα γάρ φησιν ὁ μέγας τὴν ἀρχὴν μὴ ἐλαττόνων ἀρχὴν ποιήσω, δηλῶν ἐκ τούτου σαφῶς, ὡς ἴση καὶ ἡ ἀρχὴ τοῖς ἐξ αὐτῆς πάντως ἐστί, καὶ τὸ ἀρχικὸν οὐκ ἀναιρεῖται πρὸς τῆς ἰσότητος, ἥτις κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον εἰπεῖν ὁμοτιμίαν φύσεως, καὶ γνώμης σύμπνοιαν, καὶ ταυτότητα κινήσεως δείκνυσι. Περὶ τούτου πάλιν ἐν δευτέρῳ τῶν Εἰρηνικῶν σαφέστερον ὁ θεηγόρος οὕτω διέξεισι, Τριάς, λέγων, ὡς ἀληθῶς ἡ Τριάς, ἀδελφοί. Τριὰς δὲ οὐ πραγμάτων ἀνίσων ἀπαρίθμησις, ἀλλ' ἴσων καὶ ὁμοτίμων σύλληψις, ἐξ ὧν τὴν πρὸς τὸν πατέρα παρίστησιν ἰσότητα τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος. ἀλλ' ὥσπερ ἐκ ταύτης

hisce

ἡ πατρικὴ τάξις οὐ παραβλάπτεται, τοῦ πατρὸς καὶ οὕτως ὄντος ἀρχῆς, τὸν αὐτὸν τρόπον κἀπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ἡ τούτων ἰσότης τὴν ἐν αὐτοῖς οὐδόλως τάξιν λυμαίνεται. ταύτην μὲν οὖν τὴν τάξιν ἐν τῇ Τριάδι τηρεῖν τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐστὶν, ἣν καὶ ὁ μέγας εἰδὼς Ἀθανάσιος ἐν μὲν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τρίτῳ λόγῳ φησίν. Οὐ τὸ πνεῦμα συνάπτει τὸν λόγον τῷ πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ λόγου τοῦτο λαμβάνει. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ λόγος ἐστὶν ἐν τῷ πατρὶ, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τοῦ λόγου δίδοται, θέλει λαβεῖν ἡμᾶς τὸ πνεῦμα, ἵν' ὅταν ἐκεῖνο λάβωμεν, τότε ἔχοντες τὸ πνεῦμα τοῦ λόγου ὄντος ἐν τῷ πατρὶ, δόξωμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ πνεῦμα ἓν γίνεσθαι ἐν τῷ λόγῳ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ πατρί. Καὶ βραχὺ προϊών, Οὕτως ἐν τῷ υἱῷ καὶ ἐν τῷ πατρὶ ἐσόμεθα, καὶ νομισθησόμεθα ἓν γεγενῆσθαι, διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ τῷ ὄντι ἐν τῷ πατρί. ἐν δὲ μιᾷ τῶν πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολῶν. Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα τοῦ λόγου ἑνότητα οὐ θέλουσιν εἶναι τῶν γενητῶν αὐτὸν τὸν υἱὸν, διατί τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ τὴν αὐτὴν ἔχον ἑνότητα πρὸς τὸν υἱὸν, ἣν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, κτίσμα λέγουσιν; καὶ ἠγνόησαν ὅτι ὥσπερ μὴ διαιροῦντες τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς σώζουσι τὸ ἕνα Θεὸν εἶναι, οὕτω διαιροῦντες τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα, οὐκέτι

hisce paternus ordo nõ læditur, cum hac etiam ratione Pater principium sit, sic & in Filio & Spiritu horum æqualitas ordinem, qui in illis est, minime dirimit. Hunc itaque ordinem in Triade conseruare maxime necessarium est, quem & magnus Athanasius perbelle callens Oratione tertia contra Arianos scribit. *Non Spiritus coniungit Verbum Patri, sed potius id Spiritus a Verbo accipit.* Et post pauca. *Cum enim Verbum sit in Patre, Spiritus vero a Verbo datur, vult accipere nos Spiritum, vt cum illum accepimus, tum habentes Spiritum Verbi, quod in Patre est, videamur & nos propter Spiritum vnum fieri in Verbo, & per illud in Patre.* Et paulo post. *Sic in Filio & in Patre erimus, & reputabimur vnum, propterea quod in nobis Spiritus est, qui est in Verbo, quod est in Patre.* Et in vna ex Epistolis ad Serapionem de Spiritu sancto. *Etenim si propter Verbi cum Patre vnionem, nolunt esse ex rebus creatis ipsum Filium, quapropter Spiritum sanctum eandem cum Filio vnionem possidentem, quam ille habet cum Patre, creaturam nuncupant? Et plane ignorant, quemadmodum cum non diuidunt Filium a Patre conseruant esse vnum Deum, sic cum diuidunt a Verbo Spiritum, non amplius vnam deitatem*

in

in Trinitate conseruare. Et multis annexis. *In Christo erat Spiritus, vti Filius in Patre*. Et iterum. *Sancta & beata Trinitas indiuisa, & in seipsa vnita est, & pronunciato Patre, adest etiam illius Verbum, & in Filio Spiritus. Si vero Filius appellatur, in Filio Pater est, & Spiritus non est extra Verbum*. Et rursus in alia ad hunc eundem Epistola. *Cum Spiritus participes sumus, habemus etiam Verbi gratiam, & in ipso Patris amorem*. Concordant cum his diuini Basilij verba. Nanque in vno suorum Capitum dicit, *In ijsdem diuinis operibus Trinitatem glorificari, vnius deitatis indicium est, cum non absque Filio Pater operatur, neque Filius absque Spiritu*. Et in alio eorundem Capitum. *Et non defuit vnquam Filius Patri, neque Filio Spiritus*. Id idem tradit Gregorius Theologus Oratione in Pentecostem, & sapiens Ioannes Damascenus hunc secutus postmodum, hic quidem Capite de Spiritu. *Et non defuit vnquam Patri Verbum, neque Verbo Spiritus*. Mens vero Theologiæ absolutissima, vnde & sibi nomen vindicauit; *Neque enim addecebat deesse vnquam aut Filium Patri, aut Spiritum Filio*. Et paucis additis, *Omnia quæ habet Pater Filij sunt, præterquam quod genitus non est, omnia quæ*

μίαν τὴν ἐν Τριάδι θεότητα σώζουσι. Καὶ μετὰ πολλά, Ἐν Χριστῷ ἦν τὸ πνεῦμα ὥσπερ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί. καὶ πάλιν. Ἡ μὲν ἁγία καὶ μακαρία Τριὰς ἀδιαίρετος καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτήν ἐστι. καὶ λεγομένου τοῦ πατρὸς πρόσεστι καὶ ὁ τούτου λόγος, καὶ ἐν τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα. ἐὰν δὲ καὶ ὁ υἱὸς ὀνομάζηται, ἐν τῷ υἱῷ ἐστιν ὁ πατήρ, καὶ τὸ πνεῦμα οὐκ ἔστιν ἐκτὸς τοῦ λόγου. καὶ αὖθις ἐν ἑτέρᾳ τῶν πρὸς αὐτὸν τοῦτον ἐπιστολῶν. Τοῦ γὰρ πνεύματος μετέχοντες, ἔχομεν τὴν τοῦ λόγου χάριν, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ πατρὸς ἀγάπην. Συνᾴδει τούτοις καὶ ὁ θεῖος ὑφηγητὴς Βασίλειος, ἐν ἑνὶ μὲν γὰρ τῶν αὐτοῦ Κεφαλαίων, Τὸ δὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεϊκῶν ἔργων, φησί, τὴν Τριάδα δοξάζεσθαι, τῆς μιᾶς θεότητος μαρτύριον, ὅτι μήτε χωρὶς υἱοῦ ποιεῖ πατήρ, μήτε υἱὸς χωρὶς πνεύματος. ἐν ἄλλῳ δὲ τῶν αὐτῶν Κεφαλαίων. Καὶ οὐκ ἐνέλιπέ ποτε υἱὸς πατρί, οὐδὲ τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα. τὸ δ' αὐτὸ καὶ Γρηγόριος εἴρηκεν ὁ Θεολόγος ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστήν, καὶ ὁ ἐκ Δαμασκοῦ σοφὸς Ἰωάννης τούτοις ἀκολουθήσας μεθύστερον ἐν τῷ περὶ πνεύματος. ἔστι μὲν καὶ οὐκ ἐνέλιπέ ποτε τῷ πατρὶ λόγος, οὐδὲ τῷ λόγῳ πνεῦμα. τῆς Θεολογίας ὁ ἀκριβέστατος νοῦς, ὁ καὶ ταύτην ἐπωνυμίαν κτησάμενος. Οὐδὲ γὰρ ἔπρεπεν ἐλλείπειν ποτὲ ἢ υἱὸν πατρί, ἢ πνεῦμα υἱῷ. Καὶ μετ' ὀλίγα. Πάντα ὅσα ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ πλὴν ἀ-

Filius

γεννησίας, πάντα ὅσα ὁ υἱὸς τοῦ πνεύματος, πλὴν γεννήσεως. ὁ αὐτὸς ἐν μὲν τῷ εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον ἐπιταφίῳ. Μίαν μὲν δόξαν πατρὸς γινώσκομεν τὴν ὁμοτιμίαν τοῦ μονογενοῦς, μίαν δὲ υἱοῦ τὴν τοῦ πνεύματος. ἐν δὲ τῷ πρὸς Ἀρειανοὺς καὶ εἰς ἑαυτόν. Οὐκ ἀνέχεται πατὴρ υἱὸν ζημιούμενος, οὐδὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τούτων τί τις ἂν ἐπιζητοίη πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου λόγου φανέρωσιν, ὅτι κἂν τῇ Τριάδι τάξις ἐστὶν, ἐκδηλότερον.

λε'. Ἀλλ' ἵνα τὸ ἀπὸ τοῦδε καὶ τὰς κλήσεις, ὧν ἀλλήλοις κοινωνοῦσιν, ὅ τε υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ μὲν ἀναφορικῶς πρὸς τὸν πατέρα ταύτας ὀνομαζόμενος, τὸ δὲ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν, πρὸς ταύταις καὶ τὰ ἄλλα πάντα δι' ὧν κηρύττεται, καὶ μᾶλλον ἡ ἐν Τριάδι τάξις λαμπρότερον ἐνθάδε προσθήσομεν. εἰκὼν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, εἰκὼν καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς ὁ Νύσσης Γρηγόριος τὸν τοῦ Θαυματουργοῦ Γρηγορίου βίον εἰς ζῆλον ἀρετῆς ἀφηγούμενος ἐν τῇ πρὸς τοῦτον ἀποκαλυφθείσῃ μυσταγωγίᾳ παρὰ τοῦ πρώτως ἐν τοῖς αὐτόπταις τοῦ λόγου θεολογήσαντος, αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην παρείστησιν ἐκδιδάσκοντα. λέγει γὰρ ἐκεῖσε πρὸς ἔπος οὕτω φανότατα. καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, καὶ διὰ υἱοῦ πεφηνὸς δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις. εἰκὼν τοῦ υἱοῦ, τε-

Filius Spiritus sunt, præterquam quod genitus non est. Hic idem tum in Oratione funebri in magnum Basilium. *Vnam quidem gloriam Patris cognoscimus, æqualem honorem vnigeniti, vnam vero Filij, quæ Spiritus est*. Tum Oratione ad Arianos & in seipsum. *Non sustinet Pater Filio spoliari, neq; Filius Spiritu sancto.* His an aliud quispiam ad propositi nostri declarationem, in Trinitate nempe ordinem esse, conquisiuerit manifestius?

XXXV. Sed vt etiam appellationes, quibus inter sese mutuo communicant Filius & Spiritus sanctus, ille quidem, cum refertur ad Patrem, eas sibi vindicans, Spiritus vero cum refertur ad Filium, & præter has reliqua omnia, per quæ præcipue clariusque in Trinitate ordo prædicatur, hoc in loco apponemus. *Imago* Filius est Patris, imago etiam Filij Spiritus sanctus, vt Nyssenus Gregorius Gregorij Thaumaturgi res gestas ad excitandum ad virtutes animum enarrans, in reuelatione Fidei ad hunc ipsum, primo inter eos qui Verbum viderant, dictante, illum ipsum Euangelistam Ioannem docentem introducit. Fatetur enim ibi hæc ad verbum apertissime; *Et vnus Spiritus sanctus ex Deo existentiam habens, & per Filium apparens, hominibus scilicet, imago Filij perfecti*

perfecti perfecta. Præterea diuinus Athanasius ad Serapionem Episcopum Epistola id confirmat. Vsurpat enim hæc ipsissima verba; *Imago Filij dicitur & est Spiritus*. Et testimonium statim ex Apostolo petitum addit, *Quos enim*, ait, *præcognouit, hos & prædestinauit conformes imaginis Filij illius*, Sed quid imago sit Gregorius Theologus Oratione secunda de Filio his verbis apertissime declarat, componitque. *Imago vero Patris Filius, tanquam qui illi consubstantialis est, & quod hoc inde est, non ex eo Pater*. Hæc enim imaginis natura est, immitationem esse Archetypi. Et vbi dicitur rursus *forma* Patris Filius, forma & Filij Spiritus sanctus asseritur. De hoc etiam tractat magnus Doctor Athanasius ad Serapionem Episcopum Epistola. *Quod si Spiritus bonus odor & forma Filij est, plane manifestum remanet, Spiritum creaturam non esse, cum & Filius in forma Dei existens creatura non est*. *Facies* rursus Patris Filius, facies etiam Filij Spiritus sanctus. Sed faciem esse siue vultum Patris Filium pluribus in locis inculcat Cyrillus. In Expositione Euangelij secundum Ioannem ad illa verba, *Erat lux vera. Plane facies Dei & Patris, hoc est Filius, elargitur creaturæ illu-*

mina-

λείου τέλεια. καὶ μὴν καὶ ὁ θεῖος Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα τὸν Ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ βεβαιοῖ. διέξεισι γὰρ καὶ αὐτὰ ταῦτα ῥητῶς. Εἰκὼν τοῦ υἱοῦ λέγεται καὶ ἔστι τὸ πνεῦμα. καὶ μαρτυρίαν ἐπάγει παραθεὶς Ἀποστολικὴν, οὓς γάρ φησι προέγνω, τούτους καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Τί δέ ἐστιν εἰκὼν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ υἱοῦ δευτέρῳ Λόγῳ διερμηνεύει σαφηνίζων οὕτω καὶ συντιθείς. εἰκὼν δὲ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ὡς ὁμοούσιον, καὶ ὅτι τοῦτο ἐκεῖθεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου πατήρ. αὕτη γὰρ εἰκόνος φύσις μίμημα εἶναι τοῦ ἀρχετύπου, καὶ οὗ λέγεται. πάλιν. μορφὴ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, μορφὴ καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, περὶ τούτου διαλαμβάνει κατὰ τὴν πρὸς Σεραπίωνα τὸν Ἐπίσκοπον ἐπιστολὴν ὁ μέγας διδάσκαλος Ἀθανάσιος. Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα λέγων εὐωδία καὶ μορφὴ τοῦ υἱοῦ ἐστιν, εὔδηλον, ὡς οὐκ ἂν εἴη τὸ πνεῦμα κτίσμα. ἐπειδὴ καὶ ὁ υἱὸς ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἔστι κτίσμα. πρόσωπον αὖθις τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, πρόσωπον καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἀλλ' ὅτι μὲν πρόσωπον τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ὁ θεσπέσιος πολλαχοῦ διέξεισι Κύριλλος. ἐν μὲν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου τῇ εἰς τὸ ῥητὸν τό, ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Ἀμέλει τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, τουτέστιν ὁ υἱὸς χορηγεῖ τῇ κτίσει τὸν φωτισμόν. ὁμοίως καὶ εἰς τό, ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶ-

σιν τὴν ἀποκαλυπτομένην. πρόσωπον γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸν υἱὸν εἶναί φησιν. ὅπερ ἐστὶ πάλιν ὁ χαρακτήρ, φῶς δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ τὴν διὰ τοῦ πνεύματος ἐπὶ τὴν κτίσιν διήκουσαν χάριν. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Ἐπειδὴ δὲ ὁμολογουμένως πρόσωπόν ἐστι τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ υἱός, εἴη δήπου πάντως αὐτός, καὶ ὁ χαρακτὴρ ἐν ᾧ σφραγίζει Θεός. ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν. Ὅτι γὰρ οἱονεὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός ἐστιν ὁ υἱός, ἐκπαιδεύσειεν εὐκόλως ὁ Ψαλμῳδός. ποτὲ μὲν λέγων, ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου; καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; ποτὲ δὲ ὡς ἐκ προσώπου τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων, ἐσημειώθη ἐφ᾽ ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου Κύριε. κατεσφραγίσμεθα γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι πρὸς ἐμφέρειαν καὶ ὁμοίωσιν τοῦ προσώπου τοῦ πατρός, τουτέστι τοῦ υἱοῦ. Ταῦτα μὲν ὅτι πρόσωπον τοῦ πατρὸς ὁ υἱός. ὅτι δὲ καὶ τοῦ υἱοῦ πρόσωπον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ αὐτὸς ἡμῖν ἀρκέσειεν εἰς διδασκαλίαν ἡμῖν. ἐν γὰρ τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου τῇ εἰς τὸ ῥητὸν τό, εἰ δὲ μὴ διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε, φησίν. Οὐ γὰρ πεπλήρωκε μὲν οὐρανοὺς ὁ υἱός, καὶ τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, τουτέστι τὰ εἰς τὸν ᾅδην, πῶς οὐ σφόδρα παραλογώτατον τὸ περιοχῆς ὄνομα προσάπτειν αὐτῷ, μὴ δὲ ἐκεῖνο λογισαμένους, ὅτι εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τουτέστι τὸ πνεῦμα, πρόσωπον γὰρ τοῦ υἱοῦ καλεῖται τὸ πνεῦμα, τὰ πάντα πλη-

minationem. Et in illud, *Operamini non cibum qui perit*. *Faciem enim Dei & Patris Filium esse tradunt, qui est character: Lumen autem ex ipso, gratiam per Spiritum in creaturam peruenientem*. Et post pauca; *Cum vero, nemine id improbante, facies est Dei & Patris Filius. Erit omnino ipse & character, in quo Deus signat*. Et libro quinto ad Hermiam. *Faciem porro Dei & Patris esse Filium facili negotio instruet Psalmodus, nunc quidem dicens, Quo vadam a Spiritu tuo? & a facie tua quo fugiam? nunc vero tanquam ex persona eorum qui in illum crediderunt, signatum est super nos lumen vultus tui: signati siquidem sumus Spiritu sancto ad similitudinem & expressionem vultus Patris, hoc est Filij*. Et hæc insinuant faciem Patris Filium esse; & Filij faciem esse Spiritum, Sanctus idem ipse abunde satis nobis demonstrabit, ; Expositione in Ioannis Euangelium in dictum, *Quod si propter opera hæc creditis. Si enim adimpleuit cœlos Deus, & extrema terræ, hoc est, quæ apud inferos erant, quomodo non erit omnium absurdissimum ambitus nomen illi appingere. cum nec illud concipiant, in faciem illius, hoc est Spiritum, facies enim Filij Spiritus nuncupatur, omnia complere; quomodo ipse intra ambitum conclude-*

cluderetur? Similiter Patris *actio* Filius est, luminum quæ nobis Aegyptus subministrauit, in rebus diuinis præcellentissimi Athanasij, & numine quammaxime inflati Cyrilli sententia, quorum alter aduersus Arianos Oratione secunda ait; *Nec in dubio vertitur, hunc esse Patris viuens consilium, & essentiæ inhærens actio, & Verbum verum.* Cyrillus vero in vno Capite libri primi Thesaurorum. *Filius est viuens & essentialis actio & virtus, & sapientia Patris.* Actio & Filij est Spiritus sanctus. Et nullus mihi Theologum Gregorium producat, qui id de Spiritu dici non admittit. Cum nec ipse similem actionem Spiritui sancto dedam, qualem magnus hic Pater vt illo indignam respuens reijcit, sed viuam illam, & vti est Filij, actionem Patris per se subsistentem, & in essentia, & Spiritum sanctum Filij esse dicique similem actionem, hi ipsi rursus, qui ex Aegypto pro pietate propugnant. Nanque magnus Athanasius ad Serapionem de sancto Spiritu Epistola hæc habet. *Vnus enim cum sit Filius, viuens Verbum, vna quoque erit necessario perfecta & plena sanctificans & illuminans vita, quæ erat ipsius actio & donum.* Et diuinus Cyrillus ad Hermiam; *Itaque*

ρθῦν, πῶς ἂν αὐτὸς ἔσω γένοιτο περιοχῆς; ὡσαύτως ἐνέργεια τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς κατὰ τοὺς ἀπ' Αἰγύπτου φωστῆρας, τόν τε τὰ θεῖα πολὺν Ἀθανάσιον λέγω, καὶ τὸν ἐνθουσιαστικώτατον Κύριλλον, ὧν ὁ μὲν ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν δευτέρῳ λόγῳ φησίν. Οὐκ ἀμφίβολον ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ πατρὸς ζῶσα βουλή, καὶ ἐνούσιος ἐνέργεια καὶ λόγος ἀληθινός. ὁ δὲ Κύριλλος ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν Θησαυρῶν, ὁ υἱός ἐστιν ἡ ζῶσα καὶ οὐσιώδης ἐνέργεια καὶ δύναμις καὶ σοφία τοῦ πατρός. ἐνέργεια καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ μή μοι παράγειν ἐπιχειρείτω τις τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, ὅτι τοῦτο λέγειν ἐπὶ τοῦ πνεύματος ἐκεῖνος οὐ παραδέχεται. καὶ γὰρ οὐδ' ἐγὼ τοιαύτην ἐνέργειαν φημὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἵαν ὁ μέγας πατὴρ ὡς ἀναξίαν αὐτοῦ μηδόλως προσιέμενος ἀποπέμπεται. ζῶσαν δὲ καὶ ταύτην κατὰ τὸν υἱὸν τὴν ἐνέργειαν τοῦ πατρός, ὑφεστῶσαν τε καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐνούσιον. καὶ μάρτυρες τοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι τοῦ υἱοῦ καὶ λέγεσθαι τοιαύτην ἐνέργειαν, οἱ αὐτοὶ καὶ πάλιν τὰ τῆς εὐσεβείας ἀπ' Αἰγύπτου προπύργια. καὶ γὰρ ὁ μὲν μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιστολῇ τάδε φησίν. Ἑνὸς γὰρ ὄντος τοῦ υἱοῦ τοῦ ζῶντος λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωήν, οὖσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ δωρεάν. ὁ δὲ

si signa

θεόπνευστος Κύριλλος ἐν μὲν τοῖς πρὸς Ἑρμείαν. Οὐκοῦν εἰ σημεῖα καὶ τέρατα διὰ Παύλου Χριστὸς ἐργάζεται, ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου, ὡς ἐνέργειά τις φυσικὴ καὶ ζῶσα, καὶ ἵν' οὕτως εἴπωμεν, ποιότης τῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν. ἐν ἑνὶ δὲ τῶν Κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θησαυρῶν, δείκνυται σαφῶς οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ὥσπερ ἐνέργειά τις φυσικὴ πάντα δυναμένη πληροῦν, ὅσα καὶ βούλεται. Λόγος ἑτέρωθεν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, καὶ ῥῆμα τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἐνταῦθα διάφορος ἡ προσηγορία κατὰ τὴν προφορὰν, ἡ αὐτὴ δὲ κατὰ τὴν ἔννοιαν. ἵνα γὰρ μὴ δύο παραδεχθῶσιν ἐπὶ τῆς Τριάδος υἱοὶ, καὶ δύο γεννήσεις ποὶ διὰ τὸ γέννησιν ὡς τὰ πολλὰ, κἀπὶ τοῦ λόγου καθ' ὁμοιότητα τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι, ῥῆμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκάλεσεν ἡ γραφή. τὸ δὲ κατὰ τὸν θεοπάτορα, καὶ Προφήτην ἐν βασιλεῦσι Δαυὶδ ἐκπορευόμενον οὐ γεννώμενον. τὰ γὰρ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω, φησίν. ὅτι δὲ ῥῆμα τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ μέγας ἡμῖν παραστήσει Βασίλειος, ὅς ἔν τινι τῶν αὐτοῦ Κεφαλαίων οὕτως ἐπὶ λέξεων εἴρηκε. Διὰ τοῦτο καὶ Θεοῦ μὲν λόγος ὁ υἱὸς, ῥῆμα δὲ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. φέρων γάρ φησι τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. καὶ ἐπειδὴ ῥῆμα υἱοῦ διὰ τοῦ Θεοῦ, τὴν μάχαιραν φησὶ τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ, λόγος δὲ Θεοῦ καὶ ῥῆμα ζῶν καὶ ἐνεργόν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἴδιος ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, ἴδιον καὶ

fi figna & portenta per Paulum Chriftus operatur in virtute Spiritus fancti, cum actio quadam naturalis & viuens, &, vt ita dicamus, qualitas diuinitatis Filij Spiritus fanctus eft. In vno vero Capite fecundi Thefaurorũ. *Plane oftenditur Spiritus fanctus non effe alienus a Filio, fed veluti actio quædam naturalis, omnia valens perficere, quæcunque voluerit. Sermo* locis in alijs Patris Filius eft, & *Verbum* Filij Spiritus fanctus, hic pronunciatione appellatio differt, fed fententia eadem eft. Ne enim duo in Trinitate Filij, & duæ generationes a nonnullis acceptarentur: quod generatio vt plurimum & de fermone ad fimilitudinem Filij dicatur, Verbum Spiritum fanctũ appellauit fcriptura. qui vt Dei parens & regius Propheta Dauid ait, procedens eft & non genitus. *Quæ enim procedunt per labia mea non irrita faciam,* inquit. Verbum vero Filij Spiritum fanctum effe magnus nobis Bafilius confirmabit, qui in vno ex fuis Capitibus hæc habet ad verbum. *Propterea & Dei quidem fermo Filius eft; Verbum vero Filij fpiritus. Portans enim, ait, omnia Verbo virtutis fuæ: Et cum Filij Verbum fit per Deum, gladium ait Spiritus quod eft Verbum Dei. Sermo vero Dei & Verbum vi-*

uum & actuoſum. Et præ his omnibus, *Proprius* eſt Filius Patris, Proprius item eſt Filij Spiritus ſanctus. & Filium eſſe proprium Patris didici a diuiniſſimo Athanaſio: nanque prima aduerſus Arianos Oratione ſcribit. *Filius verus natura genuinus eſt Patris, proprius eſſentiæ illius. Hic non eſt neque factura, neque creatura, ſed proprius paternæ eſſentiæ fœtus & virtus, & imago vera paternæ eſſentiæ*. Item, *Proprius eſt Patris Filius in vlnis illius exiſtens*. Item, *Manifeſtum eſt, cum Deus creator ſit, habere verbum efficiens & operans non deforis, ſed ſui ipſius proprium*. Et poſt multa; *Non igitur creatura eſt Verbum ſed ſolum proprium Patris*, Et paucis additis; *Cum non ſit creatura, ſed proprius diuinæ quæ adoratur eſſentiæ, & natura Filius eſt, propterea adoratur, & Deus eſſe creditur*. Et plurimis interiectis; *Non externus ſed paternæ eſſentiæ eſt proprius*. Et paulo poſt. *Qui credit in Filium in Patrem credit. in proprium enim paternæ eſſentiæ credit*. Et non multo poſt. *Etenim ſi non eſſet proprius paternæ eſſentiæ fœtus Verbum, quemadmodum eſt luminis radiatio, ſed natura diſſepararetur Filius a Patre, ſatis eſſet Patrem ſolum donare*. Et admirabilis Cyrillus in vno Capite libri primi Theſaurorum. *Quando vero apparet omnia accepiſſe naturaliter,*

τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ ὅτι μὲν ἴδιος τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, τὸν θειότατον Ἀθανάσιον ἔχω διδάσκαλον. ἐν γὰρ τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ φησίν. Ὁ υἱὸς ἀληθινὸς φύσει γνήσιός ἐστι τοῦ πατρὸς, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ, οὐδὲ οὐκ ἔστι κτίσμα, οὔτε ποίημα, ἀλλ᾽ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα, καὶ δύναμις, καὶ εἰκὼν ἀληθινὴ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας. καὶ πάλιν. Ἴδιος δὲ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, ἐν τοῖς κόλποις ὢν αὐτοῦ. καὶ αὖθις. Δῆλον ἂν εἴη ὅτι ποιητὴς ὢν ὁ Θεὸς ἔχει τὸν δημιουργικὸν λόγον οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ᾽ ἴδιον ἑαυτοῦ. καὶ μετὰ πολλά. Οὐκ ἄρα κτίσμα ἐστὶν ὁ λόγος, ἀλλὰ μόνος ἴδιος τοῦ πατρός. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Ἐπειδὴ οὐκ ἔστι κτίσμα, ἀλλ᾽ ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ προσκυνουμένου Θεοῦ γέννημα καὶ φύσει υἱός ἐστι, διὰ τοῦτο προσκυνεῖται καὶ Θεὸς πιστεύεται. καὶ μετὰ πλεῖστα. Οὐ ξένος ἀλλὰ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἐστὶν ἴδιος. καὶ μετὰ βραχέα. Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν εἰς τὸν πατέρα πιστεύει. εἰς γὰρ τὸν ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας πιστεύει. Καὶ μετ᾽ οὐ πολλά. Εἰ γὰρ μὴ ἦν ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα ὁ λόγος, ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτός, ἀλλὰ διέστηκε τῇ φύσει ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, ἤρκει τὸν πατέρα δοῦναι μόνον. καὶ ὁ θαυμάσιος Κύριλλος ἐν ἑνὶ τῶν Κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν Θησαυρῶν. Ἐπειδὴ δὲ φαίνεται πάντα λαβὼν φυσι-

ter,

κῶς τε καὶ οὐσιωδῶς, δηλονότι διατρεχούσης εἰς αὐτὸν τῆς τοῦ γεννήσαντος ἀρχῆς τε καὶ κυριότητος, μόνος ἐστὶν ἴδιος τοῦ πατρὸς ὁ υἱός. Καὶ ταῦτα μὲν ὅτι τοῦ πατρὸς ἴδιος ὁ υἱός, ὧν καὶ πολλῷ πλείω παρῆκα διὰ τὸ προσκορές. πάντως δὲ κἀκεῖνα κατὰ καιρόν μοι συλληφθήσεται. Τὸ δὲ τοῦ μονογενοῦς ἴδιον εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, προηγουμένως ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης Συνόδου, καθ' ὃ μέρος οἱ Πατέρες τὸν λόγον ἐποιήσαντο διὰ τοῦ Ἐπισκόπου Λεοντίου πρὸς τὸν Φιλόσοφον ἴδοι τις ἂν οὕτω κείμενον ἐπὶ λέξεως. Εὕρηται τὸ πνεῦμα ἐκπορευόμενον μὲν ἐκ πατρὸς, ἴδιον δὲ τοῦ υἱοῦ. μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ὁ μέγιστος Ἀθανάσιος ὁ τηνικαῦτα συνὼν αὐτοῖς, καὶ προστάτης τοῦ λόγου δεικνύμενος ἐν τῇ περὶ τοῦ Πνεύματος πρὸς Σεραπίωνα τὸν Ἐπίσκοπον Ἐπιστολῇ διαῤῥήδην δεδήλωκεν ὡσαύτως εἰπών, Ἴδιον τὸ πνεῦμα τῆς οὐσίας τοῦ λόγου. καὶ ὁ θεσπέσιος δὲ Κύριλλος ὕστερον πολλαχοῦ τῶν δογματικῶν αὐτοῦ λόγων ἐνέσπειρε, καὶ νῦν μὲν ἐν τῇ εἰς τὸν Προφήτην Ἰεζεκιὴλ ἑρμηνείᾳ τάδε φησίν. Ἡ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς, γεγέννηται γὰρ ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα ἐστίν. ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν Βασιλέα Θεοδόσιον Λόγῳ. Βαπτίζοντα πάλιν εἶπεν τὸν Ἰησοῦν ἐν πυρὶ

ter, & essentialiter, percurrente scilicet in ipsum genitoris dominatu & principatu, solus est proprius Patris Filius. Et hæc quidem ad probandum proprium esse Patris Filium, quorum multo plura ob satietatem præterij, quæ tamen suo tempore omnino colligentur. At vnigeniti proprium esse Spiritum sanctum ante alia in Actis Nicænæ primæ Synodi, vbi Patres per Leontium Episcopum ad Philosophum sermonem peregerunt, hæc ipsissima verba quilibet reperiet. *Spiritus sanctus procedit quidem ex Patre, sed est proprius Filij.* Adde his maximum Athanasium, cui eo tempore cum Nicænis Patribus magnus vsus & communitas vitæ fuit, hic sermonis assertor, in Epistola ad Serapionem Episcopum de Spiritu sancto palam manifestauit, cum in hunc modum loquitur; *Proprius est Spiritus essentiæ Verbi.* Et diuinus postmodum Cyrillus hoc idem sæpenumero in dogmaticis suis sermonibus disseminauit. Et nũc quidem in Ezechiëlis Prophetæ Expositione dicit. *Qua enim est Deus ex Deo secundum naturam Filius, genitus enim vere est ex Deo Patre, proprius eius & in eo, & ex eo Spiritus est:* Nunc oratione ad Imperatorem Theodosium; *Baptizantem Iesum, dixit, in igne, non alienum ijs qui bapti-*

δὲ τὸν Ἐπίσκοπον ταῦτα κατὰ ῥῆμα διέξεισιν. Ὁ μὲν υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἀποστέλλεται, αὐτὸς δὲ τὸ πνεῦμα ἀποστέλλει, καὶ ὁ μὲν υἱὸς τὸν πατέρα δοξάζει λέγων, πάτερ ἐγώ σε ἐδόξασα. Τὸ δὲ πνεῦμα δοξάζει τὸν υἱόν. ἐκεῖνος γάρ φησιν ἐμὲ δοξάσει. καὶ ὁ μὲν υἱὸς φησίν, Ἃ ἤκουσα, παρὰ τοῦ πατρὸς ταῦτα, καὶ λαλῶ εἰς τὸν κόσμον, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει. ἐκ τοῦ ἐμοῦ γάρ φησι λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. καὶ ὁ μὲν υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς ἦλθεν, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησίν, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου. τοιαύτην δὲ τάξιν καὶ φύσιν ἔχοντος τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱόν, οἵαν ὁ υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, πῶς ὁ τοῦτο κτίσμα λέγων, οὐ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει. ὁ πολὺς ἐν θεωρίᾳ Βασίλειος περὶ Πίστεως διαλαμβάνων ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς, Τοῦ μὲν πατρός, φησι, πέμποντος τὸν υἱόν, τοῦ δὲ υἱοῦ πέμποντος τὸ ἅγιον πνεῦμα. καὶ πάλιν. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ διδάσκον, καὶ ὑπομιμνῆσκον πάντα ὅσα ἂν ἀκούοι παρὰ τοῦ υἱοῦ.

λϛ'. Τοσαῦτα καὶ οὕτως ἰσχυρὰ τοῖς θεοσόφοις πατράσι περὶ τῆς ἐν τῇ Τριάδι λέλεκται τάξεως. ὅμως δ' οὖν καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων οἱ τῆς εἰρήνης εἰκῇ καὶ μάτην τὴν ταραχὴν ἀνθαιρούμενοι, διὰ τὸ ὁμοούσιον ταῦτα πάντα φασὶ λέγεσθαι, καὶ οὐκ ἴσασιν, ὅτι ταύτῃ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῖς ἀπολέσαι τὴν περιλαλουμένην ἀρχὴν κινδυνεύσει

nem Epiſcopum his ipſiſſimis verbis ediſſerit; *Filius quidem a Patre mittitur, ipſe vero Spiritum mittit. Et Filius Patrem glorificat, dicens, Pater ego te glorificaui: Spiritus vero glorificat Filium: ille enim, ait me glorificabit. Et Filius quidem dicit, Quæ audiui a Patre, hæc & loquor in mundum: Spiritus vero ex Filio accipit: Ex meo enim, ait, accipiet, & annunciabit vobis. Et Filius quidem in nomine Patris venit, Spiritus vero ſanctus, ait, quem mittet Pater in nomine meo. Hunc vero ordinem & naturam poſſidente Spiritu erga Filium, quam Filius poſſidet erga Patrem, qua ratione qui Spiritum creaturam dicet, non id idem & de Filio ſentiet?* Et rebus ſpeculandis eximius Baſilius de Fide tractans in Aſceticis, *Patre, ait, mittente Filium, Filio vero mittente Spiritum ſanctum.* Necnon; *Spiritus ſanctus, qui docet & inſtruit, quæcunque audit a Filio.*

XXXVI. Tot & adeo valide a Deo inſtructis Patribus de ordine in Trinitate dictata ſunt. Nihilominus licet hæc ita ſe habeant, qui turbas paci temere atque inconſiderate præponunt propter eandem eſſentiam illa pronunciata eſſe aſſerunt, nec intelligunt, ſi id concedatur, principium tantundem de Patre deprædicatum, in Patre ipſo indiſcri-

μα τῷ υἱῷ, καὶ ὁ υἱὸς ὁμοούσιός ἐστι τῷ πνεύματι τὰ ἀναγεγραμμένα πάντα ῥηθήσεται, καὶ ἀνάπαλιν. καὶ ἵνα ταῦτα καθ' ἓν ἐπαναλαβὼν πρὸς σαφεστέραν κἀνταῦθα παραθήσομαι δήλωσιν. εἰκὼν τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ ὁ υἱὸς εἰκὼν ἂν εἴη τοῦ πνεύματος. μορφὴ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, μορφὴ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πνεύματος ἂν λέγοιτο. πρόσωπον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ ὁ υἱὸς πρόσωπον ἂν καλοῖτο τοῦ πνεύματος. ἐνέργεια τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ καθάπερ καὶ δέδεικται, κατ' αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ υἱὸς ἐνέργεια πάντως ὀνομασθείη τοῦ πνεύματος. ῥῆμα τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ῥῆμα τοῦ πνεύματος ἂν προσαγορευθείη καὶ ὁ υἱός. καὶ μὴν ἴδιον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ ὁ υἱὸς ἴδιος ἂν ὑπάρχοι τοῦ πνεύματος. πρὸς τούτοις δίδωσιν ὁ υἱὸς τὸ πνεῦμα, διδοίη ἂν καὶ τὸ πνεῦμα τὸν υἱόν. χορηγεῖ ὁ υἱὸς τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ πνεῦμα τὸν υἱὸν χορηγήσειεν ἄν. ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει τὸ πνεῦμα, λήψαιτο ἂν καὶ ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πνεύματος. ὅσα ἔχει τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ λόγου ἔχει. καὶ ὁ υἱὸς ὅσα ἔχει, ταῦτ' ἂν ἔχοι παρὰ τοῦ πνεύματος. διὰ τοῦ πνεύματος ὁ υἱὸς ἐνεργεῖ, ἐνεργοίη ἂν καὶ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ. ἀποστέλλει ὁ υἱὸς τὸ πνεῦμα, καὶ αὐτὸς ἂν ἀποσταλείη παρὰ τοῦ πνεύματος. δοξάζει τὸ πνεῦμα τὸν υἱόν, δοξάσοι ἂν καὶ υἱὸς τὸ πνεῦμα. ἐκεῖνα λαλεῖ τὸ πνεῦμα, ὅσα ἀκούει παρὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ ὁ υἱὸς ἐκεῖνα

titur, & vti eiusdem naturæ est Spiritus cum Filio, ita & Filius est eiusdem naturæ cum Spiritu, omnia supra descripta vice versa pronunciabuntur. quæ ad vnum recolligens ad magis patentem intellectum hic apponam. Imago Filij Spiritus est, & Filius imago Spiritus fuerit. Forma est Filij Spiritus, forma quoque Spiritus Filius dicetur. Facies Filij Spiritus, & Filius facies Spiritus vocaretur. Actio Filij Spiritus, vt ostensum est, ob hanc eandem rationem & Filius modis omnibus actio Spiritus nuncuparetur. Verbum Filij Spiritus est, & verbum Spiritus appellaretur & Filius. Præterea proprius est Filij Spiritus, & Filius proprius esset Spiritus. Ad hæc, exhibet Filius Spiritum, exhiberet & Filium Spiritus, suppeditat Filius Spiritum, suppeditaret & Filium Spiritus. Ex Filio accipit Spiritus, acciperet & Filius a Spiritu. Quæcunque habet Spiritus a Verbo habet, & Verbum quæcunq; habet, haberet a Spiritu; Per Spiritum Filius operatur, & Spiritus per Filium operaretur. Mittit Filius Spiritum, & ipse quoque a Spiritu mitteretur. Glorificat Filium Spiritus, glorificaret etiam Spiritum Filius. Quæ audit a Filio loquitur Spiritus, & Filius

τρόπον ἐστὶν ὁ υἱὸς μείζων τοῦ πνεύματος. Εἰ καὶ ταῦτα μεταβαλεῖν τολμήσουσιν εὐχερῶς; πάντως εἰ τοσοῦτον ἀναισχυντήσουσιν, ὡς ἐπιχειρῆσαι καὶ τὰ περιδήλως ἀκίνητα μεταποιῆσαι κατὰ τοὺς παίζοντας, ἡ κακουργία τούτων εὐθὺς ἂν φωραθείη καὶ τοῖς ὁπωσοῦν αἰσθήσει δουλεύουσιν. ὅτι μὲν οὖν πηγὴ τοῦ πνεύματος ὁ υἱὸς αἱ μεγαλόφωνοι τῆς ἀληθείας σάλπιγγες Ἀθανάσιος ὁ θεῖος καὶ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης τρανῶς παραστήσουσιν. ὁ μὲν γὰρ ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ λόγου φησί. διὰ τοῦτο Δαυὶδ ψάλλων τῷ Θεῷ λέγει, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς. οἶδε γὰρ παρὰ Θεῷ πατρὶ ὄντα τὸν υἱὸν τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὁ δὲ Χρυσορρήμων ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ δείκνυσιν ἑαυτὸν πηγὴν ζωῆς, καὶ ὕδωρ ζῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὅτι δὲ καὶ πρωτότυπος ὁ αὐτὸς ἐστὶ τοῦ πνεύματος, μάρτυς ὁ Θαυματουργὸς ἔσεται Γρηγόριος εἰς ἀναντίρρητον πίστωσιν, ὃς ἐν τῷ λόγῳ τῷ κατὰ μέρος Πίστεως, οὗπερ ἄνωθεν ἐπεμνήσθημεν, οὕτω φησί. τοῦ Κυρίου ὁ πατὴρ ἀρχὴ ἀϊδίως αὐτὸν γεννήσας, καὶ πρωτότυπος τοῦ πνεύματος ὁ Κύριος. τούτων οὐδὲν ἴσως οἱ ἀνθιστάμενοι μεταθεῖναι πειράσονται, ἐπεὶ τὸ λαμπρὸν αὐτόθεν εἶναι τὸν ἔλεγχον. οὐδὲ γὰρ ἀντιστρέφειν καὶ ταῦτα

hæc etiam immutare parum considerate præsument? Verum si in tantum impudentiæ processerint, vt quæ plane immobilia sunt, dimouere lusorum more audeant, eorum improbitas statim deprehendetur, etiam ab ijs, qui sensui inseruiunt. Spiritus vero fontem esse Filium, sonora veritatis tuba diuinus Athanasius, & lingua aurea Ioannes solide demonstrabunt. Hic enim Oratione, de incarnata Dei apparitione, dicit; *Propterea Dauid Deo concinens ait; Apud te fons vitæ. in lumine tuo videbimus lumen. Nouit enim apud Deum Patrem esse Filium fontem Spiritus sancti.* & Ioannes Chrysostomus Oratione in mysterium baptismatis; *Propterea Saluator ostendit semetipsum fontem vitæ, & aquā viuentem Spiritum sanctum.* Hunc eundem etiam Prototypum esse Spiritus suo testimonio Thaumaturgus, cui nemo contradicet, confirmabit. qui Oratione de Fide secundum partes, cuius supra meminimus, hæc habet; *Domini Pater principium ab æterno ipsum generans, & prototypus Dominus spiritus.* Horum nihil fortasse aduersarij immutare conabuntur, quod inde aperta eorum reprehensio deprehendatur. Neque enim etiam hæc contra verti asserere

poterunt, quod illis ad respondendum, euertendumque veritatem in promptu est.

XXXVIII. Postulant plerique, nec fallor, plane cognoscere, quonam in loco Filius maior Spiritu dictus est. Hoc enim rebus alijs præferunt, & vti optatissimum expetũt, quod hanc vel solam dictionem moleste ferant. Ego vero illam in medium afferre, non diutius protraham. nihil minus, statimque eosdem a mentis turbis, vtut eæ sint, exsoluam, dictionem, vti illa se habet, referens, & auctorem illius, qui plane magnus est, & dignus cui fides adhibeatur, in medium proferens. Hic porro est in rebus diuinis eximius Athanasius, qui Oratione prima aduersus Arianos his ipsissimis verbis vtitur. *Spiritus dator, in spiritu nunc dicit se eijcere Dæmonia. Hoc vero non est aliter dictum nisi propter carnem. Nam cum natura humana potis non sit, ex se eijcere Dæmones, nisi virtute Spiritus, propterea vt homo dicebat, si vero ego in spiritu Dei eijcio Dæmonia. Hæc itaque Iudæis vt homo Dominus elocutus est: Discipulis vero Deitatem & magnitudinem suam ostentans, non minorem semetipsum Spiritu, sed maiorem & æqualem denotans, elargiebatur Spiritum aiebatque, Ego illum mittam, & ille*

φαίναι δυνήσονται τὸ προὔχειν αὐτοῖς εἰς ἀπολογίαν, καὶ τῆς ἀληθείας ἀνατροπήν.

λή. Αἰτοῦσιν οἱ πλείους οἶδα γνῶναι σαφῶς πούποτε καὶ μείζων ὁ υἱὸς τοῦ πνεύματος εἴρηται. τοῦτο γὰρ παντὸς ἑτέρου προὐργιαίτερον τίθενται, διὰ τὸ καὶ παρὰ μόνην ταύτην τὴν φωνὴν ἀνυπόστατον δυσαναχετεῖν. ἐγὼ δ᾽ οὐκ ἀναβαλοῦμαι τὴν δεῖξιν οὐχ ἥκιστα. παύσω δὲ τούτους αὐτίκα τῆς τῶν λογισμῶν ταραχῆς, οἵ τινές εἰσι, τὴν ῥῆσιν ὡς ἔχει διαλαβών. καὶ τὸν εἰπόντα, μέγας δὲ πάντως καὶ ἀξιόπιστος εἰς μέσον παραγαγών. ὁ δέ ἐστιν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος. οὗτος γὰρ ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ περὶ; ἔπος οὕτω διέξεισιν. Ὁ τοῦ πνεύματος δοτὴρ ἐν πνεύματι λέγει νῦν ἐκβάλλειν ἑαυτὸν τὰ δαιμόνια. τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλως εἰρημένον ἢ διὰ τὴν σάρκα. ὡς γὰρ τῆς ἀνθρώπων φύσεως οὐκ οὔσης ἱκανῆς ἀφ᾽ ἑαυτῆς ἐκβάλλειν τοὺς Δαίμονας, εἰ μὴ δυνάμει τοῦ πνεύματος, διὰ τοῦτο ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν, εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. τοιαῦτα μὲν οὖν ὡς ἄνθρωπος τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγεν ὁ Κύριος. τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ μεγαλειότητα δεικνὺς ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ πνεῦμα καὶ ἔλεγεν. ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω, κἀκεῖ-

me

νος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἀκούσει, λαλήσει. πρὸς τοῦτο, τὰ γὰρ ἄλλα παρίημι, τὸ περιττὸν καθάπαξ δοκεῖν ὑπολαβόμενος, τί φήσουσιν ὄντως ἡμῖν οἱ τῆς ἀληθείας ἀγεννῆς ἐπηρεασταί, καὶ μηδὲν τῶν ὀρθῶς παρ' ἡμῶν λεγομένων, ἐῶντες ἀκαταιτίατον. πᾶσι δὲ προχείρως ἐπιπηδῶντες, καὶ τὸ πλέον ὡς ἔτυχεν; ἔστι μείζονα λέγειν τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν, καὶ τάξιν ἐπὶ τούτοις μὴ παραδέχεσθαι, καθάπερ ἐνὸν καὶ τὸ μεῖζον ἐπὶ τὸ πνεῦμα μεταφέρειν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ μεταρριπτεῖν; τῆς ἀλογίας. εἴπερ ὅλως ἐπιθέσθαι κἀν τούτῳ διϊσχυρίζονται. τὸ μὲν οὖν οὐδ' ἂν αὐτοὶ δοκῶ τὸ παράπαν οὐδὲ λογίσαιντο. καὶ γὰρ οὐδὲ δίκαιον, ἅπασι προφανῶς ὂν καταγέλαστον. πλὴν εἰ μή τις ἐκλάβοιτο καὶ τοῦτο κατὰ τὸ τοῦ Σωτῆρος ἀνθρώπινον, ὡς καὶ προλαβὼν ὁ μέγας ἀπεσημήνατο. Διαπορήσουσι δὲ μᾶλλον καὶ λίαν ἐπαινετῶς, πῶς καὶ τίνα τρόπον μείζονα τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν ὁ τὴν ἀνωτάτω, καὶ κατὰ Χριστὸν γνῶσιν σοφὸς Ἀθανάσιος εἴρηκε; πρὸς οὓς φαίην ἂν ἡμέρως καὶ προσηνῶς, ὡς ἐπεὶ πρὸς πᾶσαν θείαν φωνὴν ὅσα καὶ διδασκάλοις τοῖς τῆς εὐσεβείας ἐξηγηταῖς χρώμεθα, σκοπητέον ἡμῖν, ὅπως οἱ λοιποὶ τῶν ἁγίων τὸ μεῖζον ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐξειλήφασιν, ὅσοις περὶ τούτου

me glorificabit, & quæcunque audiet loquetur. Ad hoc, reliqua enim alia prætereo, ne extra propoſitum multa hic aggerere videar, quid plane reſpondebunt, qui veritatem temere oppugnant, & quidquid recte per nos prolatum eſt criminantur, & omnibus prompte, & vt plurimum inconſiderate inſultant? Poſſumus ne dicere Spiritu maiorem Filium, & ordinem in iſtis non acceptare, quemadmodum poſſumus maius in Spiritum traducere ex Filio, & plane proijcere? O inconſiderantiam! ſi prorſus huic quoque aſſenſum præbere contenderint. Hoc itaque, vt ipſe reor, omnino nec mente conceperint: neque enim iuſtum eſt, vti propalam omnium irriſioni obnoxium. Niſi quis id quoque accipiat ſecundum Saluatoris humanitatem, vt Magnus iam antea adnotauerat. Addubitabunt vero potius, idque non ſine laude, eaque magna, quomodo & qua ratione maiorem Spiritu Filium, excelſiſſima, & ea quæ ſecundum Chriſtum eſt, cognitione vere ſapiens Athanaſius dixit?

Quibus ipſe placide humaneque reſponderim, cum ad voces omnes diuinas exponendas vti Doctoribus pietatis interpretibus vtimur, conſiderandum a nobis eſſe, quomodo Sanctorum reliqui maius de Patre acceperint, quibus de eo tractatio

tio contigit, & tum illorum sententiam ad præsentis intelligentiam transportandam, quam si aptam atque accommodam alijs scripto tradidis, de Filio testimonijs inuenerimus, hic quoque nunc admittendam, illamque solam amplectendam, & modis omnibus mordicus retinendam, sin minus, concordem vti par est conquirendam. Et ante alios primus rerum cœlestium reuelator Basilius, nanque ipse præ reliquis alijs, qui ante ipsum, vel cum ipso in diuina sapientia magni, & illustres habiti sunt, satis superque est, in primo aduersus Eunomium Antirrhetico, quomodo Pater Filio dicatur maior explanans hæc verba vsurpat; *Illud vero cui tandem gentium incompertum est, maius dici aut ratione causæ, aut eo quod maiores vires possideat, aut quod dignitate excellat, aut propter molis exuperantiam. Neque itaque secundum molem, neque vires maiores, neque dignitatis excellentiam maius hic dicetur, quare reliquum est, vt ratione causæ maius dicatur. Cum enim a Patre Filij origo est, & respectu maior est Pater, vti causa & principium.* Et post Basiliũ diuinissimus Cyrillus in vno primi Thesaurorum Capite, *Aequalis*, ait, *igitur ratione essentiæ existens Filius Patri, & similis in omnibus, maiorem*

διαλαβεῖν ἐξεγένετο, καὶ ταύτην μετενεκτέον ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἔννοιαν, ἣν κἂν μὲν προσφυῆ καὶ συνᾴδουσαν ταῖς περὶ τοῦ υἱοῦ γραφικαῖς ἄλλαις χρήσεσιν εὕρωμεν, στερκτέον ἐνταῦθα καὶ νῦν, ἀγαπητέον τε καὶ μόνον αὐτὴν, καὶ ταύτης ἀνθεκτέον διὰ παντός. εἰ δὲ μὴ ζητητέον ὡς εἰκὸς τὴν ἁρμόζουσαν. ἐν πρώτοις τοίνυν ὁ οὐρανοφάντωρ Βασίλειος, ἀρκεῖ γὰρ οὗτος ἀντὶ πάντων τῶν τε πρὸ αὐτοῦ, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ διαπρεψάντων εἰς τὴν κατὰ Θεὸν σοφίαν μεγάλων ἀνδρῶν, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν, πῶς ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ λέγεται μείζων ἑρμηνεύων, οὕτω κατὰ λέξιν διέξεισιν. Ἐκεῖνο δὲ τίνι τῶν πάντων ἄδηλον, ὅτι τὸ μεῖζον ἢ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς αἰτίας λόγον, ἢ κατὰ τὸν τῆς δυνάμεως πλεονασμὸν, ἢ κατὰ τὴν τοῦ ἀξιώματος ὑπεροχὴν, ἢ κατὰ τὴν τοῦ ὄγκου περιουσίαν λέγεται. οὔτε οὖν κατὰ τὸν ὄγκον, οὔτε κατὰ πλεονασμὸν δυνάμεως, οὔτε κατὰ ὑπεροχὴν ἀξιώματος τὸ μεῖζον ἐνταῦθα ῥηθήσεται. λείπεται τοίνυν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τὸ μεῖζον ἐνταῦθα λέγεσθαι. ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἡ ἀρχὴ τῷ υἱῷ, κατὰ τοῦτο μείζων ὁ πατὴρ ὡς αἴτιος καὶ ἀρχή. μετ' αὐτὸν δὲ καὶ ὁ ἐνθεώτατος Κύριλλος ἐν ἑνὶ τῶν Κεφαλαίων τοῦ πρώτου τῶν Θησαυρῶν, Ἴσος, λέγει, τυγχάνων κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον ὑπάρχων ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ καὶ

ὅμοιος κατὰ πάντα, μείζονα αὐτόν φησιν, ὡς ἄναρχον ἔχων ἀρχὴν κατὰ μόνον τὸ ἐξ οὗ, εἰ καὶ σύνδρομον αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχει. Καὶ μετ' ὀλίγα. Λέγεται δὲ μείζων ὁ πατὴρ ὡς ἀρχὴ τοῦ συναϊδίου γεννήματος. Τούτοις καὶ ὁ Δαμασκόθεν σοφὸς Ἰωάννης, ὁ τοῖς δόγμασιν ὑπὲρ πολλοὺς διαλάμψας, μᾶλλον μὲν οὖν τῷ Θεολόγῳ Γρηγορίῳ, κἀκεῖνος γὰρ ὁμοίως ἐν πολλοῖς τῶν αὐτοῦ διαλαμβάνει λόγων, ἑπόμενος. τοὺς γὰρ ἐν μέσῳ παραλείπω, τῆς συντομίας φροντίζων ὡς ἐγχωρεῖ, ἐν τῷ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος Λόγῳ φησίν. Ὅτι οὖν ἀκούσομεν ἀρχὴν, καὶ μείζονα τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα τὸ αἴτιον νοήσωμεν. Περιττὸν δὲ πάντως εἰπεῖν, ὅτι πολλοὶ τῶν ἁγίων καὶ διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ λόγου τὸ μεῖζον ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐκδεδώκασιν. ἐπείπερ ἐνταῦθα πάντη τὸ τοιοῦτον ἀνοίκειον. οὐκοῦν τὰ περὶ τούτου παρεὶς ἐκεῖνο τῶν θεοφόρων Πατέρων ὑπολαβὼν συμβαλλόμενον, κρίνω πρὸς τὸ παρὸν, τὸ λέγεσθαι τὸ μεῖζον κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ αἴτιον, καὶ οὐ φαύλως ὡς πέπεισμαι. δῆλον δὲ πάντως ἐξ ὧν εὑρίσκω καὶ τὸν Νύσσης Γρηγόριον ἐπὶ τούτῳ τὰ μέγιστα συγκροτοῦντά μοι. λέγει γὰρ οὕτως ἐν τῷ προτέρῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν. Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων οὐχ ὑστερίζει

rem ipsum vocat, tanquam qui principium absque principio possidet, tantummodo illo ex quo, licet concurrentem vna cum ipso existentiam habeat. Et paucis annexis; *Dicitur vero maior Pater, tanquam principium coæterni fœtus.* Hos quoque Damascenus Ioannes sapientia celebris, & qui in tradendis dogmatibus supra multos alios excellit, & potissimum Gregorium Theologum, ille enim similiter in multis suis Orationibus hæc pertractat, secutus, mediæ siquidem ætatis Patres, vti fieri potest breuitati studens, prætereo, Oratione de sancta Triade docet, *Cum itaque intelligimus principium & maiorem Filio Patrem, causa concipienda est.* Superuacaneum porro fuerit dicere, plerosque Sanctos propter inhumanationem Verbi maius de Patre tradidisse. Cum hic prorsus similia referre, plane inopportunum videatur. Igitur de hoc plura dicere supersedens, illud ex deiferis Patribus arripio, quod ad præsentem conducere quæstionem reputo, maius nempe dici secundum principium & causam, nec inconcinne, vt mihi persuadeo. quod & plane compertum est, cum & Nyssenum Gregorium quam maxime concordem mihi reperiam. Is enim primo aduersus Eunomium Antirrhetico; *Quemadmodum enim*, ait, *conium-*

coniungitur Patri Filius, & ex eo quod sit habens non posterior est existentia, sic rursus & vnigenito Spiritus sanctus coniungitur, cogitatione sola secundum causæ rationem præintellecta Spiritus existentia.

XXXIX. Sed en, inquiunt, tuis tu sermonibus captus es. Quod enim nos multo antea suspicabamur, id nunc palam & ex proprijs euulgasti, dum Spiritus causam Filium asseris, quod omnium absurdissimum est. Etenim si causa Spiritus Filius est, & vt omnibus in confesso est, causa quoque Pater est, duæ prorsus eiusdem Spiritus causæ fuerint. Hoc enim est eorum postremum atque inauspicatum, & ad quod omne aduersariorum studium, & sermonum capita pedesq; conatusque denique omnes tendunt, vt nos veritatis defensores in hoc veluti in infimum barathrũ conijciant. Ego vero dicere possum & rebus ipsis consentanea, me captum minime esse, & si quid est quod ex dictis reprehensione non caret, mihi appingi iustum non esse, cum mearum cogitationum similia fœtus non sint. Nanque ne qui similia agitant temere, delirent, & mente capti sint, Nyssaënsium terrarumque Orbis lumen captum est, non ego. eumque de his dignum esse pœnas luere, si quæ opponentium sese calculo lui debent. Veruntamen cum

κατὰ τὴν ὕπαρξιν. οὕτω πάλιν καὶ τοῦ μονογενοῦς ἔχεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπινοίᾳ μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προεπιθεωρουμένης τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως.

λθ'. Ἀλλ' ἰδοὺ φασὶν αὐτὸς ἑάλως ἀφ' ἑαυτοῦ. τὸ γὰρ ἡμῖν ὑποπτευόμενον ἐκ μακροῦ, τοῦτο νῦν οἴκοθεν καὶ φανερῶς ἐξεπόμπευσας. αἴτιον τοῦ πνεύματος εἰπὼν τὸν υἱόν, ὅπερ τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν. εἰ γὰρ αἴτιος τοῦ πνεύματος ὁ υἱός, αἴτιος δὲ καὶ ὁ πατὴρ καθ' ὁμολογίαν κοινήν, δύο πάντως τοῦ αὐτοῦ πνεύματος αἴτια. τοῦτο γὰρ τὸ τελευταῖον αὐτῶν καὶ δυσάντητον, καὶ πρὸς ὃ τείνει πᾶσα τῶν κατὰ λόγον δῆθεν ἀνθισταμένων καὶ σπουδὴ καὶ διάνοια, τὸ τοὺς τὴν ἀλήθειαν συνιστῶντας ὑμᾶς ὑποσκελίζειν εἰς τοῦτο πτερομένων, ὡς εἰς ἔσχατον βάραθρον, ἐγὼ δὲ λέγειν μὲν ἔχω προσηκόντως, ὡς οὐχ ἑάλων αὐτός, οὐδ' εἴ τι τῶν εἰρημένων ἐστὶν ἐπιλήψιμον, ἐμοὶ περιτρίβεσθαι δίκαιον, ἕως ἂν οὐ τῆς ἐμῆς ὑπάρχῃ ταῦτα διανοίας καρπός. καὶ γὰρ εἰ μὴ μάτην οἱ τοιαῦτα φρονοῦντες πλημμελοῦσι τὸν νοῦν, ὁ τῶν Νυσσαέων καὶ τῆς οἰκουμένης ἑάλω φωστήρ, οὐκ ἐγώ. κἀκεῖνον ἐπὶ τούτοις ἄξιον, εἴ τι δέοι κατὰ τοὺς ἀνθεστηκότας εὐθύνεσθαι. πλὴν ἐπειδὴ χρέος τοῖς πᾶσιν ὑπερηγορεῖν τῆς ἀληθείας, ὡς

ἄφυκτον, δέον μηδ' ἐνταῦθα συκοφαντούμενον τὸν λόγον παριδεῖν ἀβοήθητον. καὶ γοῦν τὴν δυνατὴν ἡμῖν ἐπικουρίαν κἀν τούτῳ συνεισενέγκωμεν. Οὐκ αἴτιον τοῦ πνεύματος λέγει καὶ τὸν υἱὸν, ὡς ἐντεῦθεν δύο νοεῖσθαι τοῦ πνεύματος αἴτια, τὸν πατέρα δηλονότι καὶ τὸν υἱὸν, καθάπερ δοκεῖ τισιν. πόρρω γὰρ τοῦτο τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβοῦς παραδόσεως. προθεωρεῖσθαι δὲ τὸν υἱὸν ἐπινοίᾳ μόνῃ διδάσκει κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως, αἰτίας οὐκ ἄλλης ἀλλ' ἢ τῆς ἐκ τοῦ πατρός. μία γὰρ αἰτία τοῦ πνεύματος ἡ ἐκ τοῦ πατρὸς καθ' ἣν ὁ υἱὸς προθεωρεῖται τοῦ πνεύματος, διὰ τὸ ταύτην ὑπάρχειν αὐτῷ διὰ τοῦ υἱοῦ, καθὼς διὰ τοῦ παρόντος λόγου παντὸς ἀποδέδεικται. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῆς αἰτίας εἶπε μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης, οὐ μὴν αἰτίας ἁπλῶς, ὡς οὔσης γνωρίμου ταύτης καὶ προφανοῦς. ἐπήγαγε μέντοι καὶ προϊών, ὥστε τοῦ λόγου τῆς αἰτίας ὑπεξῃρημένου ἐν μηδενὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα πρὸς ἑαυτὴν ἀσυμφώνως ἔχειν, πανταχοῦ συνᾴδων αὐτὸς ἑαυτῷ. μεμνήμεθα γὰρ παραγαγόντες τοῦτον ἄνωθεν τοῦ λόγου τούτου καὶ κατ' ἀρχὰς πρὸς Ἀβλάβιον οὕτω λέγοντα. Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα. ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν. πάντως αἴτιον

cum debeant omnes, veritatis defenſionem, vtut valent, ſuſcipere, operæpretium eſt neque hoc in loco ſermonem calumnijs laceſſitum abſque defenſione præterire. Quare vti vires noſtræ concedunt, huic quoque opem feramus. Non ait cauſam Spiritus etiam Filium eſſe, vt inde duæ Spiritus cauſæ intelligantur, Pater nempe & Filius, vt quidam ſuſpicantur. Hoc enim multum abeſt a noſtra pia traditione. Præintelligi vero Filium cogitatione ſolummodo ſecundum cauſæ rationem Spiritus hypoſtaſi docet, non alia cauſa quam ea quæ Patris eſt. Vna ſiquidem cauſa Spiritus ex Patre, ſecuncundum quam Filius præintelligitur Spiritu, quod ea illi inſit per Filium, vt tota hac Oratione demonſtratum eſt. Propterea enim cauſæ τῆς αἰτίας dixit, addito articulo, non cauſæ αἰτίας ſimpliciter, cum illa eſſet nemini non cognita & manifeſta. Et procedēte oratione ſubnexuit; *Adeo vt cauſæ ratione exempta, in nullo ſanctam Triadem in ſemetipſa diſcordare*, vbique ſibi metipſi concors. Neque enim obliti ſumus nos eiuſdem huiuſce Orationis principio in medium attuliſſe ad Ablabium verba, nempe, *Immutabilem, & per omnia ſimilem naturam confitentes, diſcrimen inter cauſam & effectum non inficiamur, in quo ſolum diſiungi alterum ab*

altero deprehendimus. Omnino causam & effectum siue causatū dicens, non tantum differentiā Patris respectu Filij, & Spiritus sancti, sed & Filij quoq; respectu Spiritus manifestauit. Cū enim iam posita protulisset, paucis adiectis subinfert; *Nanq; hoc quidē est immediate a primo, hoc vero ex cōtiguo a primo.* An dici potest apertius, si quis diuinis scripturis recta mentē intendere, & sanctorum Patrum sentētiam intueri vult? Cum enim hic Patrem quidem vocet causam, ex causa vero Filium & Spiritum sanctum, sed Filium immediate, Spiritum vero per id quod immediate est, siue per Filium, bene ibi eum *præintelligi dixit Spiritus hypostasi secundum causæ rationem*, quod per Filium eam habet Spiritus ex Patre. Sic ipse Patris huiusce verba concipio ac plane intelligo, quibus forte sapiens eorundem argutia, & expugnatu difficilis euertitur funditus disiecta; adeo vt & maior Spiritu Filius: non quod præter Patrē alia hic causa est, sed ex Patre causam & principium habet Spiritus per Filium. ideoq; Pater amborum Filij & Spiritus causa est, sed Filij quidem immediate, Spiritus vero per Filium. Hoc etiam maximus & in dogmatibus asserendis eximius Maximus in vno de Charitate ad Elpidium Capite

καὶ αἰτιατὸν εἰπὼν οὐδήπου τὴν διαφορὰν μόνην ἐδήλωσε τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ υἱοῦ πρὸς αὐτό. καὶ γὰρ ταῦτα προθεὶς ἐπιφέρει μετ᾽ ὀλίγα λοιπόν. Ὅτι τὸ μὲν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Τί τούτων σαφέστερον, εἴ τις ἐθέλει ταῖς θείαις γραφαῖς ἐπιβάλλειν ὀρθῶς, καὶ πρὸς τὸν τῶν ἁγίων Πατέρων ἀποβλέπειν σκοπόν; ἐπειδὴ γὰρ ἐνταῦθα τὸν μὲν πατέρα φησὶν αἴτιον, ἐξ αἰτίας δὲ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πλὴν τὸν μὲν υἱὸν προσεχῶς, τὸ δὲ πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς, ἤτοι διὰ τοῦ υἱοῦ, καλῶς ἐκεῖσε προθεωρεῖσθαι τοῦτον εἴρηκε κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως. ὅτι δι᾽ υἱοῦ ταύτην ἔχει τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ πατρός. οὕτως ἐγὼ καὶ τὴν τῆς πατρικῆς ταύτης καταλαμβάνω χρήσεως δύναμιν. ἐξ οὗ καὶ τὸ σοφὸν αὐτῶν τάχα, καὶ δυσκαταγώνιστον ἀνατέτραπται, καταβληθὲν ἐκ βάθρων αὐτῶν, ὥστε καὶ μείζων τοῦ πνεύματος ὁ υἱός, οὐχ ὅτι παρὰ τὸν πατέρα τοῦ πνεύματος ἕτερον ἐστὶν αἴτιον, ἀλλ᾽ ὅτι τὴν ἐκ πατρὸς αἰτίαν καὶ τὴν ἀρχὴν ἔχει τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ. διὸ καὶ ὁ πατὴρ αἴτιος μὲν ἀμφοτέρων τοῦ τε υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ μὲν υἱοῦ προσεχῶς, τοῦ δὲ πνεύματος διὰ τοῦ υἱοῦ. τοῦτο καὶ ὁ μέγιστος καὶ δογματικώτατος Μάξιμος ἐν τινι πρὸς Ἐλπίδιον περὶ ἀγάπης κεφαλαίων αὐτοῦ διαῤῥήδην

βοᾷ, τὸν λόγον οὕτω διαθεὶς, Ὥσπερ αἴτιος τοῦ λόγου νοῦς, οὕτω καὶ τοῦ πνεύματος, διὰ μέσου δὲ τοῦ λόγου· καὶ ὥσπερ οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν τὸν λόγον εἶναι τῆς φωνῆς, οὕτως οὐδὲ τὸν υἱὸν λέγειν τοῦ πνεύματος. καὶ ὁ Δαμασκόθεν σοφὸς Ἰωάννης ἐν τῷ περὶ θείων ὀνομάτων κεφαλαίῳ, διὰ λόγου φησὶν ὁ πατὴρ προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος. ὃ γὰρ ἐκεῖ σημαίνει τὸ αἴτιος, τοῦτο βούλεται πάντως ἐνταῦθα τὸ, προβολεύς. ταὐτὸν γὰρ ἀμφότερα. τοιγάρτοι καὶ μίαν ἐκ τούτων ἑκάτεροι δεδηλώκασιν ἔννοιαν. Ἐγὼ δ', ἀλλ' οὐκ αὖ αἰτίαν σχοίην ὡς ἀληθῶς πολυπράγμονος, εἰ καὶ τὸ τέλος τῆς τοῦ μεγάλου Μαξίμου ῥήσεως ἐπαναλαβὼν, προσεξετάσω τὰ μεγάλα μοι καὶ αὐτὸ συνεργοῦν. ὥσπερ γάρ φησιν οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν τὸν λόγον εἶναι τῆς φωνῆς, οὕτως οὐδὲ τὸν υἱὸν λέγειν τοῦ πνεύματος. ἄλλη τῆς ἐντεῦθεν ὑποθέσεως ἀφορμὴ τὴν ἡμῶν διαφερόντως συνιστῶσα διάνοιαν. Εἰ γὰρ ὥσπερ οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν τὸν λόγον εἶναι τῆς φωνῆς, οὕτως οὐδὲ τὸν υἱὸν λέγειν τοῦ πνεύματος. ἔστι δὲ τὸ ἀνάπαλιν. τὸ πνεῦμα φάναι δηλαδὴ τοῦ υἱοῦ, καθάπερ καὶ τοῦ λόγου τὴν φωνήν. καὶ τούτοις προσμαρτυροῦσιν, ὅ τε Γρηγόριος Νύσσης, καὶ ὁ ἐκ Δαμασκοῦ σοφὸς Ἰωάννης, ὁ μὲν ἐν τῇ εἰς τὸ, Πάτερ ἡμῶν Ὁμιλίᾳ λέγων, Ὡς τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ Χριστοῦ πνεῦμα ἐστίν. ὁ δὲ

pite aperte clamat, ita Orationem difponens, *Quemadmodum caufa Verbi mens, fic & Spiritus, fed medio Verbo. Et quemadmodum non poffumus dicere Verbum effe vocis, pari modo nec Filium Spiritus.* Et fapiens Ioannes Damafcenus de diuinis nominibus Capite, *Per Verbum,* ait, *Pater productor reuelantis Spiritus.* Quod enim ibi *caufa,* hoc idem omnino hic *productor* fignificat. Idem enim fonat vtrumq; ideoque & vnam fimilibus verbis fententiam vterque indicauit. Ego vero, & nemo mihi curiofitatis notã vere inuret, fi finem magni Maximi dicti refumens, examini fubijciam, quod in rem meam & maxime conducet. *Quemadmodum enim,* ait, *non poffumus Verbum dicere vocis, pari modo neque Filium Spiritus.* Hinc alia nobis argumentandi anfa datur, quæ noftram fententiam egregie confirmat. Etenim fi quemadmodum non poffumus dicere Verbum effe vocis, pari modo neque Filium Spiritus; poffumus vero vice verfa, Spiritum nempe Filij dicere, quemadmodum & vocem Verbi. His calculum addunt Gregorius Nyffenus, & fapiens Ioannes Damafcenus, ille quidem in *Pater nofter* Homilia dicens; *Spiritus, qui ex Deo eft, & Chrifti Spiritus eft, Filius vero*

ex Deo existens, non item & Spiritus, neque est, neque dicitur, neque contra vertitur relatiua ista consequentia. Hic vero Capite de Trinitate, *Spiritum Filij nominamus, Filium vero non dicimus esse Spiritus.* Si hæc vera sunt, longeque a mendacio dissita, vti re vera sunt, manifestum est relationem quandam in illis esse, qua Spiritus est, & dicitur Filij, Spiritus vero non est Filius, neque dicitur. Quænam vero illa fuerit? Prorsus quæ plurimis in locis a me comprehensa, & Sacris scripturis, quas supra laudauimus, demonstrata est, Spiritum nempe sanctum existentiam habere ex Patre per Filium. Propterea que libris ad Hermiam qualitatem illum nuncupat Filij, vti & Patris diuinissimus Cyrillus, nunc quidem asserens; *Spiritus sanctus quasi naturalis qualitas sanctæ sapientisque deitatis est, quæ in Patre & Filio consideratur.* nunc rursus; *Si igitur signa & prodigia per Paulum Christus operatur in virtute Spiritus sancti, veluti operatio quædã naturalis & viuens, & vt ita dicamus qualitas Deitatis Filij Spiritus sanctus est. & vti quædam euaporatio & qualitas est paternæ essentiæ.* Sed quid nimium multa amplector? cum vna breuiq; Patrum auctoritate, possim vo-

υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ὤν, οὐκέτι καὶ τοῦ πνεύματος οὔτ' ἔστιν, οὔτε λέγεται, οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὕτη, ὃ δὲ ἐν τῷ περὶ Τριάδος, Ὅτι πνεῦμα μὲν υἱοῦ ὀνομάζομεν, τὸν δὲ υἱὸν οὐ λέγομεν εἶναι τοῦ πνεύματος. εἰ ταῦτα πέφυκεν ἀληθῆ, καὶ παντὸς τοῦ ψεύδους μακράν, ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ πέφυκεν, εὔδηλον ὅτι σχέσις τις ἐν τούτοις θεωρεῖται, καθ' ἣν ἔστι μὲν τὸ πνεῦμα καὶ λέγεται τοῦ υἱοῦ, τοῦ δὲ πνεύματος οὐκ ἔστιν ὁ υἱός, οὐδὲ λέγεται. τίς δ' αὕτη; πάντως ἡ πολλαχοῦ μοι διαληφθεῖσα, καὶ διὰ τῶν θείων ἀποδειχθεῖσα γραφῶν, ἃς καὶ προπαρετάξαμεν. ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν ὕπαρξιν ἔχει ἐκ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ. δι' ὃ κἂν τοῖς πρὸς Ἑρμείαν ποιότητα τοῦτο καλεῖ τοῦ υἱοῦ, καθάπερ καὶ τοῦ πατρὸς ὁ ἐνθεώτατος Κύριλλος. πῆ μὲν φάσκων οὕτως, Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οἱονεί τις φυσικὴ ποιότης τῆς ἁγίας τε καὶ σοφῆς θεότητός ἐστι, τῆς ὡς ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ νοουμένης. πῆ δὲ πάλιν, Οὐκοῦν εἰ σημεῖα καὶ τέρατα διὰ Παύλου Χριστὸς ἐργάζεται ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου, ὡς ἐνέργειά τις φυσικὴ καὶ ζῶσα, καὶ ἵν' οὕτως εἴποιμεν, ποιότης τῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστί, καὶ ὥσπερ τις ἀτμός, ἡ ποιότης ἐστὶ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός. Ἀλλὰ τί δεῖ μοι τῆς ἐν τούτοις μακρηγορίας, ἐξὸν διὰ μιᾶς καὶ βραχείας πατρικῆς χρήσεως παῦσαι τοὺς ἀντιλέγοντας. εἰ πνεῦμα παρ' αὐτοῖς ὁ

πικροτάτης διακρίσεως, καὶ μὴ διαβολικὴ τὸ μαχόμενον ἔνστασις. ἡ δὲ χρῆσις ἵνα καὶ ταύτην ἐκθήσομαι τάχιον. ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα τὸν Ἐπίσκοπον περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος Ἐπιστολῇ φησὶν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος. Καὶ γὰρ τὸ χρίσμα τοῦτο πνοή ἐστι τοῦ υἱοῦ. Τίς τῶν ἀνθισταμένων ἀκούσας τὸ πνεῦμα πνοὴν τοῦ υἱοῦ τῆς οἰκείας εἰσέτι δόξης ἀντιποιήσαιτο. καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον μεταβαλὼν τῆς ἐκ τῶν θείων Γραφῶν τὸ ἀσφαλὲς ἐχούσης ἡμετέρας γνώμης γενήσεται, συνέσεως τινὸς ἀμοιρῶν, καὶ μὴ πάντα φιλονείκως λέγειν ἐθέλων, ἀλλ᾽ ἔστιν ἃ καὶ ἡττᾶσθαι καλῶς ἀνεχόμενος; ἐντεῦθεν γὰρ ἂν καὶ καταλάβοι μάλιστα πάσης ἐναργέστερον, ὅπως παρὰ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς υἱοῦ πνεῦμα τὸ πνεῦμα καλεῖται τὸ ἅγιον, καὶ τὴν σχέσιν κατίδοι τὴν οὕτω τοῦτο λέγεσθαι διαταξαμένην, ἣν ὡσαύτως διὰ παντὸς μένουσαν, ὡς ἀναλλοιώτου τῆς θείας οὔσης καὶ μακαριστῆς φύσεως, οὐδεὶς ἀληθῶς ὃς μετακινεῖσθαι καὶ μεταπίπτειν ἀναπείσαιτο παράπαν ἡμᾶς. οὐδ᾽ ἂν πολλὰ κάμοι μυρίους ἀνακινῶν λογισμούς. ἐπεὶ μηδὲ πνεύματος ἐστὶν υἱὸς ὁ υἱός, οὐδὲ λέγεται, καθὼς οἱ τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρες, ὅτε Γρηγόριος ὁ Νύσσης, καὶ ὁ Δαμασκόθεν σοφὸς Ἰωάννης, ὡς προειρήκαμεν, ἀπηγόρευσαν. ἔχουσιν ἤδη κἀκ τῶν προτε-

cem atque orationem aduerſariorum comprimere, ſi modo apud eos diſcretionis Spiritus eſt, & non Diabolica contentio, de quo inquiritur. Auctoritas, ne diutius eam pertraham in Epiſtola ad Serapionem Epiſcopũ de Spiritu ſancto diuini Athanaſij eſt, in qua aſſerit, *Etenim vnctio hæc Filij aſſlatus eſt.* Quis ex ſeſe opponẽtibus audiens Spiritum afflatũ Filij, in propria ſententia inſiſtet, & non potius mutato animo opinioni noſtræ diuinis ſcripturis ſultæ atq; cõſtabilitæ totus addicetur, dummodo a ſapientia remotus non eſt, nec contentioſe res peragat, ſed vinci quoq; in nonnullis honorifice ſuſtinet? Hinc enim vnuſquiſq; manifeſtius deprehẽdet, qua ratione a diuinitus inſpirata ſcriptura Spiritus Filij Spiritus ſanctus nuncupetur, & relationem inſpiciet, quæ eum ita nuncupari decreuit, quam ſimiliter continuo ita permanentem, cum diuina & beata natura immutabilis ſit, nemo vere a nobis immutari, aut peruerti, licet multum defatigetur, innumeras in ſeſe conuoluens imaginationes, prorſus perſuadebit. Cum neque Filius filius eſt Spiritus, neque dicatur, vti Eccleſiæ lumina Nyſſenus Gregorius, & ſapiens Ioannes Damaſcenus, vt iam diximus, prohibuerunt. Poſſunt iam ex antea poſitis hic teſtimonijs ſcripto traditis pondera

ἄσειστος τοῦ χριστωνύμου λαοῦ φανεὶς κατ' εὐσέβειαν ὁ σοφὸς καὶ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ δεκάτῳ ὀγδόῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων, πρότερα μὲν περὶ θεογνωσίας τὸν λόγον ποιούμενος, Ἡ τοίνυν ὁδὸς, λέγει, τῆς θεογνωσίας ἐστὶν ἀπὸ ἑνὸς πνεύματος, διὰ τοῦ ἑνὸς υἱοῦ ἐπὶ τὸν ἕνα πατέρα, πάντως οὐ ταῦτα διαλαμβάνων, ἐπειδήπερ ἡμεῖς τὴν ἁγίαν Τριάδα τοῦτον τὸν τρόπον ἐπέγνωμεν. διὰ γὰρ τοῦ μονογενοῦς σαρκωθέντος τὸν πατέρα καθὸ πατέρα καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπεγνώκαμεν, τὴν δὲ τῇ θεογνωσίᾳ πρέπουσαν πρὸς ἡμᾶς ἀκολουθίαν, ὡς ἡ ζωαρχικὴ Τριὰς ἔχει κάλλιστα διερμηνεύων καὶ συντιθεὶς, καὶ ταῦτα μὲν περὶ θεογνωσίας διέξεισιν. Ἐχόμενα δὲ τούτων καὶ καθεξῆς αὖθις φησί. καὶ ἀνάπαλιν ἡ φυσικὴ ἀγαθότης, καὶ ὁ κατὰ φύσιν ἁγιασμὸς, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ μονογενοῦς ἐπὶ τὸ πνεῦμα διήκει, οὕτω καὶ αἱ ὑποστάσεις ὁμολογοῦνται, καὶ τὸ εὐσεβὲς δόγμα τῆς μοναρχίας οὐ διαπίπτει. Συνῳδὰ τούτῳ διδάσκει καὶ Γρηγόριος ὁ μέγας καὶ θεολογικώτατος νοῦς, ὁ τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ τῷ τε τῆς διανοίας ὕψει καὶ τῷ τῶν ῥημάτων ὄγκῳ λαμπροτέραν ἀπεργασάμενος, ὃς ἐν τοῖς περὶ Παρθενίας οἰκείοις ἔπεσιν, οὕτω καὶ ταῦτα ὡς εἴρηται φθεγγόμενος ἐπὶ λέξεων. Εἷς Θεὸς ἐκ γενέταο δι'

inconcuſſum pietatis Chriſtianæ populo fuit magnus ſapienſque Baſilius decimo octauo Capite ad Amphilochium, cum de Dei cognitione ſermonem prius habuiſſet, ſubdit, *Ad Deũ cognoſcendum via eſt ab vno Spiritu per vnum Filium ad vnum Patrem*. Non hæc tamen ea ratione dictauit, quaſi diuina Trinitas a nobis eo modo agnita ſit: per vnigenitum ſiquidem incarnatum Patris vti Patris, & Spiritus cognitionem habuimus, ſed ad Deum cognoſcendum nobis ſatis peraccommodam ſeriem, vti ſeſe Trinitas vitæ auctrix habeat, quam optime interpretans, atque componens: & hæc quidem de Dei cognitione pronunciata ab ijs minime diuerſa ſunt, quæ infra dicit, *Et vice verſa naturalis bonitas, & quæ ſecundum naturam eſt ſanctificatio, & regia dignitas ex Patre per vnigenitum in Spiritum ſanctum peruenit*. Hac ratione & hypoſtaſes aſſeruntur, & pium monarchiæ dogma non delebitur. His non diſſimilia docet magnus quoque Gregorius, in rebus Theologicis diſcernendis mens acerrima, qui Eccleſiam Dei & cogitationum ſublimitate, & verborum amplitudine lucidiorem reddidit Carmine proprio de Virginitate hæc, vt iacent, verba vſurpans. *Vnus Deus ex Genitore*

παρ' ἅπασι διείληπται, πόῤῥω βάλλοντα καθαρῶς τὴν ἀμφιβολίαν καὶ τὴν διχόνοιαν; ἀμέλει τοι καὶ τὸ παράπαν οὐδεὶς ἂν αὐτοῖς ἐπιχειρήσειεν ἀντειπεῖν. ἆρα γοῦν γέγονεν, ἢ γενήσεταί τις ἐπὶ τοσοῦτον τόλμης καὶ θράσους ἥκων ἀνήρ, ὃς ἀνατρέπειν πειρᾶται τὰ παρὰ τῶν ἁγίων οὕτω προδήλως λεγόμενα, καθάπερ οὐκ ἀγαπητὸν ἡγούμενος τοῖς παρ' αὐτῶν εἰρημένοις ἐφέπεσθαι, τέμνειν δὲ αὐτὸ δι' ὅλων ἑτέραν Θεολογίας ὁδόν, ἅτε παρακύπτειν αὐτὸν ἀπαυθαδιαζόμενος εἰς τὰ βάθη τοῦ πνεύματος, καὶ καινῶν θεωριῶν ἐκεῖθεν ἐμπίπλασθαι; καὶ τίς οὕτως ἀλαζὼν καὶ καυχώμενος εἰς τὰ ἄμετρα, μᾶλλον μὲν οὖν ἄφρων καὶ μάταιος ὡς περὶ ἑαυτοῦ τὰ μεγάλα ταῦτα φαντάζεσθαι, καὶ τῶν ἀνδρῶν ἀναιδῶς καταπαίρεσθαι τῶν τοῦ πνεύματος. ὧν ὁ φθόγγος εἰς πᾶσαν ἐξῆλθε τὴν γῆν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα, κατὰ τὴν πνευματοκίνητον τοῦ θεοπάτορος, καὶ προφητάνακτος λύραν Δαυίδ. οἷς οἱ κατὰ καιροὺς ἐπαναστάντες τῇ εὐσεβείᾳ καὶ ταύτην ἐξαλεῖψαι ἐκ μέσου παρὰ τοῦ Σατανᾶ χαλεποῦ διὰ θρασέως ἰσχυριζόμενοι κατὰ κράτος ἡττήθησαν, οἱ μὲν τῇ μεγαλοφυΐᾳ τῶν δογμάτων αὐτῶν ὑποκλιθέντες ὡς ἤχῳ βροντῆς, καὶ τούτοις ὑπείξαντες, οἱ δὲ καὶ μετ' αἰσχύνης ὑποχωρήσαντες, ὅσοι δηλαδὴ τῇ κακίᾳ τῆς ἑαυτῶν αἱρέσεως διὰ τέλους

omnes atque dissensiones longe gentium pellunt, quinimo nemo illis contradicere audebit, & erit ne, aut futurus est Vir, tantæ audaciæ, atque temeritatis, qui Patrum adeo manifesta decreta, conabitur euertere æque atque fastidiat dicta eorum sequi, & aliam Theologiæ viam secare contendat, quasi vero hic in profunda Spiritus prospicere, & nouis inde contemplationibus repleri præsumat? Et quis adeo superbus, & arrogantissime iactans, imo demens ac stultus, qui de se magnifica ista somniet, & in viros Spiritus impudenter insurgat, quorum vox in omnem exiuit terram, & in fines orbis terrarũ verba, vt a Deo mota Dei parentis, & Prophetarum Principis Dauidis lyra cecinit. quibus statis temporibus aduersus pietatem exorientes Hæretici, eamq; de medio tollere Satana duro robore audacter contendentes, valide admodum debellati sunt, partim dogmatum maiestate, veluti tonitrui strepitu perterriti concidentes, partim cum dedecore pedem referentes, quicunque nempe in propriæ hæreseos malitia ad finem vsq; propter morum improbitatem perstiterunt, & grauissimorum argumẽtorum nulla diuinæ eorũ

ſapientiæ, fructu percepto, quos propterea cœli quidē poteſtates ad ſtuporem vſq; ſuſpiciētes reueritæ ſunt, Dæmones vero ſummo timore perculſi pertimuerunt, cum vniuerſas ſuas artes, ſingulis diebus ſuis adminiſtris a ſe ſuggeſtas, facultate Verbi & Spiritus penitus ab ijſdem deiectas proſpicerent? Ego vero nullum ex omnibus adeo prauo improboque animo eſſe reor, & ſuæ propriæ ſalutis inimicum ac hoſtem, hoc ſiquidem eſt diuinis Patribus contra ire palam conari, in quibus illi ſe cum Spiritu locutos eſſe edixerunt, cum & hac ratione maxime in Deum delinquit, ſiquidem Deus verax eſt, quemadmodum & veriſſime eſt Spiritus ſanctus, quo illi continuo afflati tuto atque ſecuro dogmata decernebant. Propterea & communi hac vtor adhortatione.

XLII. Eia agite omnes, ſonora voce clamans, qui ad hæc vſque tempora obſtitiſtis & repugnaſtis ipſi vnitati, quos paulo ante pietatis Magiſtros adduximus, audientes, indeque addiſcentes, Spiritum ſanctum eſſe, & coniungi cum Deo & Patre per vnigenitum, per ipſum etiam exiſtentiam habere neceſſario cre-

ἐνέμειναν, μηδὲν ἀπονάμενοι, διὰ φαυλότητα τρόπου τῇ τούτων ἐνθέῳ σοφίᾳ, καὶ τοῖς γνησίοις ἐπιχειρήμασιν, ὡς καὶ διὰ ταῦτα τὰς οὐρανῶν μὲν αἱ δυνάμεις καταπλαγεῖσαι ᾐδέσθησαν. Δαίμονες δὲ φρίκῃ δεινῇ συσχεθέντες, κατέπτηξαν, πᾶν εἶδος μεθοδείας ὅπερ τοῖς οἰκείοις ὑπηρέταις καθεκάστην ὑπέβαλον καταβληθὲν πρὸς αὐτῶν ἄρδην ἰδόντες δυνάμει λόγου καὶ πνεύματος. Ἐγὼ μὲν οὐδένα τῶν ἁπάντων οἶμαι τοιοῦτον ἄρτι φανήσεσθαι πονηρὸν, καὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἐχθρὸν καὶ πολέμιον. τοῦτο γὰρ ἄντικρυς ὁ τοῖς θείοις πατράσιν ἀντιλέγειν φιλονεικῶν, ἐν οἷς ἐκεῖνοι φθέγξασθαι μετὰ τοῦ πνεύματος ἔφασαν. ἐπεὶ καὶ τὰ μεγάλα προσκρούειν οὕτω πέφυκεν εἰς Θεόν. εἴπερ Θεός ἐστιν ἀψευδής, ὥσπερ οὖν καὶ ἐστι παναληθῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ᾧ διὰ παντὸς ἐμπνεόμενοι λίαν ἀσφαλῶς ἐδογμάτιζον, ταῦτ' ἄρα καὶ κοινὴν ποιοῦμαι τὴν πρόσκλησιν.

μβ. Δεῦτε δὴ πάντες βοῶν διαπρύσιον οἱ μέχρι τοῦ νῦν ἡμῖν ἀνθιστάμενοι, καὶ τῶν μικρὸν ἄνωθεν διαληφθέντων τῆς εὐσεβείας Διδασκάλων ἀκροασάμενοι, καὶ γνόντες ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ μονογενοῦς ἐστί τε καὶ συνάπτεται τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, δι' αὐτοῦ καὶ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν ἀναγκαίως· ἐκ τούτου πιστεύσατε, καὶ μηδὲν ἐνδοιάσαντες στῆτε παρακαλῶ μεθ' ἡμῶν, καὶ τὴν καλὴν ταύτην ὁμολογίαν ῥήμασιν οἰκείοις ὁμολογήσατε,

dite

ταῖς θείαις καὶ κατὰ τοῦτο συμφωνοῦντες γραφαῖς, ἵνα καὶ τὴν διάνοιαν ὁμοῦ καὶ τὴν γλῶσσαν, τὴν μὲν τῷ πιστεῦσαι τῇ ἀληθείᾳ, τὴν δὲ τῷ ταύτην ὁμολογῆσαι καθαγιάσητε, καὶ μὴ τ' ἄλλα πάντα τῆς ὀρθῆς δόξης τυγχάνοντες, τὸ γοῦν ἐνταῦθα μέρος οὐχ ὑγιαίνητε, καὶ τοῦ παντὸς οὕτω δικαιότατα κρίνησθε παρὰ τοῖς εὐγνώμοσι τῶν ἀνθρώπων ἐκπίπτοντες. τίς γὰρ ὁ λόγος τὸ μὲν εἶναι, καὶ συνάπτεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ διὰ τοῦ υἱοῦ παραδέχεσθαι, τὸ δὲ καὶ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν δι' αὐτοῦ μὴ προσίεσθαι; πάντως ἀνάγκη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ μὴ διὰ τοῦ λόγου ταύτην πλουτεῖ, μὴ δι' αὐτοῦ συνεῖναι, καὶ συνάπτεσθαι τῷ Θεῷ καὶ πατρί, καὶ κινδυνεύει τοῦτον τὸν τρόπον περιττήν τινα τὴν ἄλλως τελεῖν τὴν τοιαύτην Θεολογίαν ἐπὶ τοῦ πνεύματος. προαπόλωλε δὲ καθ' ὑμᾶς καὶ πᾶσα ῥῆσις τῆς θείας γραφῆς, ἥτις ὑπάρχειν ἐκ πατρὸς διὰ τοῦ λόγου κηρύττει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς ἀπεδείξαμεν ἐν τῷ παρόντι, τούτων ἑκάστην ἐκθέμενοι, καὶ τοὺς ταῦτα πάντα φαμένους ἁγίους λείπεται διαβάλλειν, ὡς οὐκ εἰπόντας καλῶς, οὐδὲ πρεσβεύοντας τὴν ἀλήθειαν. τοῦτο δὲ φρενὸς μὲν σατανικῆς διανόημα, πονηρῶν δὲ χειλέων ἀπήχημα. πόθεν γὰρ ἡμῖν, εἰ μὴ παρὰ τούτων ἐστὶ τὸ ὀρθοδοξεῖν, ἃς τῆς εὐσεβείας μὲν

dite, & remota omni dubitatione a nobis ſtate, & pulchram hanc confeſſionem verbis veſtris profitemini, diuinis in hoc etiam ſcripturis concordes, vt cogitationem ſimul & linguam, illam credendo veritati, hanc eam confitendo ſanctificetis, & cũ in reliquis alijs recte ſentiatis, hac in parte ne præcor ægre laboretis, & ſic in omnibus ab hominibus prudẽtibus merito decidiſſe reputemini. Quæ enim ratio eſt, eſſe & coniungi Spiritum ſanctum cum Deo & Patre per Filium admittere, per eum vero exiſtentiam habere reſpuere? Omnino neceſſe eſt Spiritum ſanctum ſi eam per Verbum non poſſidet, neque per ipſum ſimul eſſe & coniungi cum Deo & Patre. & ſimilis Theologia de Spiritu ſancto ſuperuacanea eſſe periclitabitur. Et veſtra quoque ſententia iam multo antea deperdita ſunt vniuerſa ſacræ ſcripturæ dicta, quæ ex Patre per Verbum exiſtere Spiritum deprædicant, vt præſenti Oratione oſtendimus, ſingulis expoſitis; & reliquum eſt Sanctos, qui ſimilia pronunciarunt, quaſi non bene pronunciaſſent, neque veritati primas partes dediſſent in crimen vocare. Hoc vero Satanicæ mentis inuentum eſt, & improborum labiorum reſonans ſtrepitus.

 tus.

tus. Vnde enim nobis nisi ex his ipsis recta de fide sententia, quos pietatis validos defensores, & hæretici depulsores erroris agnoscimus. Sed vt illud, simul nempe esse & coniungi Deo & Patri per Filium Spiritum sanctum, non est superuacanea & frustra tradita Theologia, sed multum planeque necessaria, & valde proficua, pari modo neque Spiritum existere per Filium a Patre pietatis cultor inficiabitur. Spiritus enim sanctus, vt diuina & sacra vniuersa scriptura me docet, Deus est perfectus, vere ex perfecto Deo Patre per perfectum Deum vnigenitum procedens, vt supra digesta testimonia intonant. Hæc mea de hoc sententia est. & sic in presente sententia stabilis & inconcussus persisto, & sapientibus Sanctorum dictis vti validis columnis omni ex parte innixus efferatorum flatuum impetus minime pertimesco, quos aduersariorum turba quotidie obuiam mihi facta concitat. Et hæc de Spiritu sancto, quod ille existentiam habeat ex Patre per Filium, in quibus & primæ ac nostræ Orationi finem fecimus, ob quam & Deo gratias agimus bonorum omnium perfectori. Quæ vero sequuntur alteri certamini, quod hoc præsente in nullo inferius erit,

προμάχοις στεῤῥούς, τῆς αἱρετικῆς δὲ πλάνης καθαιρέτας ἐγνώκαμεν. ἀλλ᾽ ὥσπερ ἐκεῖνο τὸ συνεῖναι δηλαδὴ καὶ συνάπτεσθαι τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ περιττή τις τηνάλλως θεολογία τελεῖ, μᾶλλον μὲν οὖν ἀναγκαία τῷ ὄντι καὶ πολὺ τὸ χρήσιμον ἔχουσα, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον οὐδὲ τὸ ὑπάρχειν τοῦτο δι᾽ αὐτοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς ὁ τῆς ἀληθείας λάτρις ἀπαρνήσεται. τὸ γὰρ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς ἡ θεία καὶ ἱερὰ διδάσκει με πᾶσα γραφή, Θεός ἐστι τέλειος ἀψευδῶς ἐκ τελείου Θεοῦ τοῦ πατρὸς διὰ τελείου Θεοῦ τοῦ μονογενοῦς κατὰ τὰς προεκτεθείσας μαρτυρίας ἐκπορευόμενος. οὕτως ἔχω περὶ τούτου, καὶ οὕτως ἑδραῖος ἐν τῇ παρούσῃ γνώμῃ, καὶ ἀκλόνητος ἵσταμαι ταῖς σοφαῖς χρήσεσι τῶν ἁγίων ὥσπερ τισὶ κραταιοῖς στύλοις ἐπερειδόμενος πάντοθεν, καὶ μηδὲν ὑποπτήσσων τὰς τῶν ἀγρίων πνευμάτων ἀντεμβολάς, ἃς ἡ τῶν ἀνθεστηκότων ἐπεγείρει καθεκάστην πληθὺς ἀπαντῶσα μοι κατὰ πρόσωπον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἷς καὶ τὸν πρῶτον τοῦτον λόγον ἤδη συνεπεράναμεν. δι᾽ ὃν καὶ χάρις Θεῷ τῷ πάντων τελειωτῇ τῶν καλῶν. τὰ δὲ ἐπέκεινα τούτων ἕτερος δέξεται ἀγών, μηδὲν ἐλλείπων τοῦ παρόντος μηδ᾽ ὁπωσοῦν. τὸν δὲ καὶ πρὸς δεύ-

περὶ καταβαίνοντες στάδιον ἀεθλεύσωμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ παρὰ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον προερχόμενον, ἐμπνεύσοι χάριν ἡμῖν εἰς τὴν τῶν λόγων εὐόδωσιν.

locum præſtabunt, quod ad ſecundum deſcendentes ſtadium decertabimus in Chriſto Ieſu Domino noſtro, per quem a Patre Spiritus ſanctus progrediens, inſlabit nobis gratiam ad ſermones feliciter dirigendos.

Τοῦ αὐτοῦ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

τοῦ ΜΕΛΙΤΗΝΙΩΤΟΥ

Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Λόγος Β'.

Eiuſdem

CONSTANTINI

MELITENIOTÆ.

De Proceſſione Spiritus ſancti etiam ex Filio.

Oratio II.

Eodem ALLATIO Interprete.

α'. Ἐπερώτησον τὸν πατέρα σου, καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ ἐροῦσί σοι. μέρος τῆς τοῦ μακαρίου Μωϋσέως ᾠδῆς, καὶ τοῦτό μοι τὸ προοίμιον, ὅπερ καὶ παράγγελμα θεῖον ὂν καὶ διαφερόντως σοφὸν ἐξ ἐκείνου καὶ ἐς δεῦρο ταῖς συνετοῖς ψυχαῖς τιμώμενον καὶ τηρούμενον. πεπλήρωται μὲν κατὰ τὴν προτέραν τῆς παρούσης πραγματείας κάλλιστα κομιδῇ καὶ ἡμῖν, ὑπάρχειν τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τοῦ παναγίου πνεύματος ἐξετάζοντες ὕπαρξιν τοὺς θεοφόρους πατέρας διδασκάλους καὶ μάρτυρας τῶν λεγομένων προεστησάμεθα, παρ' ὧν δὴ πάντων καὶ τὴν ἀλήθειαν ὡς ἔχει καθάπαξ ἐγνώκαμεν. πληροφο-

I. INterroga Patrem tuum, & annunciabit tibi, Seniores tuos, & dicent tibi, pars hæc eſt beati Moyſis Cantici, quæ & mihi proœmij loco erit. Cum plane illa diuina, & longe ſapientiſſima admonitio ſit, & ex eo ad hæc noſtra tempora animis prudentibus inhærens plurimū authoritatis habeo, & farta tectaque conſeruatur. Illi nos in anteriore huius Tractationis parte abunde probeque ſatisfecimus, cum ex Patre per Filium ſanctiſſimi Spiritus exiſtentiam examinantes, diuinos Patres magiſtros & teſtes dictorum noſtrorum adduximus, ex quibus omnibus veritatem, vti eſt, ſemel cognouimus, & nunc item ſatis

ſatisfiet non minus, in preſenti noſtra turſus de viuifici Spiritus ex Patre & Filio exiſtentia concertatione. Cum hic quoque maxima diuinarum ſcripturarũ ope, & frequente ab eiſdem petito auxilio opus ſit; non quod nos in rerum cognitione inter multos annumeremur, nec logica facultate ac vi ex proprijs præcellamus, & quæſtio ſimilis magna ſit, & magnis indigeat demonſtrationibus, ſed quod potior hominum pars in ſermonibus de pietate, non ita facile veritati præbent aſſenſum, cum animis in aduerſa parte præoccupantur, niſi quod ſuadet ac mouet, antiquitatis authoritate & eorum, qui vita præceſſerunt, actione, & ſpeculatione præſtantiſſimorum, ac ſummorum corroboretur, vt ſic inde ſibi multis nominibus fidem locupletiorem conciliet, prudenter admodum, & valde laudabiliter. Nam quos alios, inquiunt, ſequi debemus, quam eos, quorum vita in lance a rigidiſſimis judicibus expenſa, eorum ſermones ſublimes, & cogitationes multo ſublimiores comprobatæ ſunt, & quorum continua meditatio, vt rerum ſcientia poſcit, mors fuit, ex qua vti facultas illis animæ oculos atque videndi aciem ab affectuum tenebris expurgatis concedebat, quæ ſenſum exuperant, cum carne imaginatione concepere.

σεται καὶ τὰ νῦν οὐδὲν ἧττον τῷ τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα τῆς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τοῦ ζωαρχικοῦ πνεύματος ἀιδίως ὑπάρξεως. ἐπειδὴ πολλῆς δεῖ κἀνταῦθα τῷ λόγῳ τῆς ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν βοηθείας, καὶ συχνῆς ὅτι μάλιστα χρεία τῆς ἐκεῖθεν συνάρσεως, οὐ διὰ τὸ πολλοστοὺς μὲν εἶναι καὶ μόνον τὴν γνῶσιν ἡμᾶς, καὶ μηδὲν λογικῆς ἰσχύος οἴκοθεν φέροντας, τὴν δὲ ζήτησιν μεγάλην τε, καὶ μεγάλων δεομένην τῶν ἀποδείξεων, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ πλείους ἐν τοῖς περὶ θεοσεβείας λόγοις οὐ ῥᾴδιοι τῇ ἀληθείᾳ συντίθενται, προκατειλημμένης εἰς τοὐναντίον τῆς τούτων ψυχῆς. εἰ μὴ τὸ προσκαλοῦν ἀρχαῖον εἴη, καὶ τῶν διαβεβηκότων ἔν τε πράξει καὶ θεωρίᾳ πρὸς τὸ ἀκρότατον, ὡς ἐντεῦθεν πλουτεῖν πολλαχόθεν τὸ ἀξιόπιστον, εὖ γε τοῦτο ποιοῦντες, καὶ λίαν ἐπαινετῶς. τίσι γὰρ ἑτέροις περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων λέγουσι χρεὼν κατακολουθεῖν, ἢ τοῖς προεξητασμένοις τὸν βίον, καὶ τὸν λόγον μὲν ὑψηλοῖς, ὑψηλοτέροις δὲ τὴν διάνοιαν, ὧν μελέτη διηνεκὴς κατ᾽ ἐπιστήμην τῶν ὄντων ὁ θάνατος, ἐξ ἧς καὶ τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν, ὡς ἐφικτὸν αὐτοῖς μετὰ σαρκὸς ἐφαντάσθησαν, τῆς τῶν παθῶν ἀχλύος κεκαθαρμένοις τὸ τῆς ψυχῆς ὀπτικόν; τοῖς τοιούτοις οἱ περὶ βραχέως ῥηθέντες, μᾶλλον δὲ καὶ τούτων οἱ κρείττους καὶ συνεχέστεροι

πείθεσθαι φιλοῦσιν ἀσμένως ἐν τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς, οὓς καὶ δίκαιον τῆς γνώμης ὑπερθαυμάζειν, καὶ σφόδρα τούτους διὰ παντὸς ἀποδέχεσθαι. πρὸς γάρ τοι τοὺς ἄλλους, ὅσοι τὴν περὶ λόγους παιδείαν πάντων μικροῦ περιέχειν δοκοῦντας, πρὸς τοῦ μηδενὸς ὅλως φροντίζειν, εἴ τις που καὶ λέγειν ἐν τοῖς περὶ πίστεως ἔχει τι χρήσιμον, οὐδὲ ταῖς ἱεραῖς ἀξιοῦσι προσέχειν γραφαῖς, ὡς ἀφ' ἑαυτῶν δῆθεν κατειληφότες τὸ τοῦ κηρύγματος ἀκριβὲς, ἁρμόσει τὸ τοῦ Ἀποστόλου σαφῶς, ὅτι ἐματαιώθησαν ἐν ταῖς διανοίαις αὐτῶν, φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν, ἐφ' ᾧ καὶ τὸν νοῦν ὑπὸ κενοδοξίας τὸ παράπαν τυφλώττοντες τοὺς ἑαυτῶν λογισμοὺς τῆς τῶν θεηγόρων Πατέρων διδασκαλίας προκρίνουσιν. ἐνίοτε δὲ καὶ περιτρέπειν πειρῶνται πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τὴν ἀκλινῆ τῶν ἀνδρῶν τοῦ πνεύματος ἔννοιαν, φιλονείκως περὶ ταύτης πρὸς οὓς ἂν τύχοι διαλεγόμενοι, καὶ οὐ φρίττουσιν ἐν οὐ παικτοῖς τὸ δὴ θρυλλούμενον παίζοντες, μάλιστα δὲ τὰ θεῖα διαβάλλειν σπουδάζοντες. καὶ παρίημι λέγειν περὶ τῶν διὰ φθόνον καὶ μῖσος, οὐκ ὀλίγον γὰρ τοῖς πάθεσι τούτοις ἑαλωκότες ἡμῖν ἐπιφύονται, παρατρεχόντων, ἢ καὶ παραποιούντων ἑκοντὶ τὴν ἀλήθειαν, οἷς ἀπόχρη καὶ μόνον εἰς ἐξουδένωσιν, τὸ κακοῖς καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι παρὰ τοῖς

cepere. His, paulo ante commorati, imo eorū meliores prudentioresque, in rebus quæ supra nos sunt suaderi amant, quos & iure merito ob sententiam maxime laudamus, & perpetuo recipimus. Alijs vero, qui dicendi arte atque eruditione reliquos alios superare sibi videntur, cum alias mentem prorsus non applicent, si quis de fide proficuum aliquid proponere tentet, neque sacris scripturis animum aduertere volunt, quasi ex sese exquisitam prædicationis rationem præoccupauerint, adaptabitur non incongrue illud Apostoli. *Euanuerunt in cogitationibus suis, cum se crederent esse sapientes stulti facti sunt.* Hinc & mentem ob vanam sui existimationem plane obcæcati proprias cogitationes diuiniloquorum Patrum doctrinis præponunt. Sæpe etiam numero immotam Virorum spiritus sententiam peruertere conantur, vt sibi complacet, contentiose de ea cum obuijs quibusque sermonem conferentes, nec horrent, in illis a quibus longe est iocus, quod prouerbio fertur, ludentes, & quod atrocius est, summo studio diuina criminantur. Et prætereo de ijs dicere, qui odio atque inuidentia, his enim affectibus non minimum mancipati, in nos assurgunt, prætercurrunt, & veritatem sponte peruertunt, in quorum contem-

temptum satis abundeque est, dum improbi & reputantur, & nuncupantur ab optimis rerum harum iudicibus, & perfectissimis cognitoribus. Veruntamen hosce vel mente concipere, quousque inuidentia obstricti, & nobiscum inimicitias gerentes incorrecti perseuerant, non absque periculo, & extremo discrimine est, ne veneno improbitatis nos quoque qui sani sumus, inficiamur. sic diuinitus inspiratam scripturam despectui habent, vt supra Oratio licet tenuiter, aliquo tamen modo significauit: Proptereaque eos inposterum sic dispositos non intueri, multo minus colloquio dignari, optimum fuerit, cum illi a diuino numine edoctorum vestigijs, neque diuinæ doctrinæ insistant, sed proprijs opinionibus vana sui existimatione contentiose incedunt. Nos vero de Deo aliquid proprium neque tenere, neque eloqui audentes, temerariorum siquidem id ac plane rationis inopum hominum cogitare & decernere ex proprijs de Spiritu absq; Spiritu, sacra Sanctorũ Volumina diligẽter continuoq; euoluimus, eaque vti Dei voces palam audientes, in cordis tabulis incidimus, & lingua ad alios, vti fieri potest, dum opus est, offerimus, quodammodo interrogantes per ea scripta illos, qui ea conceperunt, & pepere-

ἄρεστα διακείμενοι, καὶ πλεῖστα τὰ περὶ τοιούτων γινώσκουσιν. ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν τούτους καὶ τὸ κατὰ νοῦν ἀναπολεῖν ἕως ἂν ὑπὸ βασκανίας πρὸς ἡμᾶς ἔχθρας ἔχοντες ἀδιόρθωτοι μένωσιν, ἐπιβλαβές τε καὶ ἐπικίνδυνον, μή ποτε τοῦ τῆς κακίας ἰοῦ πρὸς αὐτῶν ὑγιαίνοντες ἔτι καὶ αὐτοὶ μεταλάβοιμεν. οὕτω τῆς θεοπνεύστου καταλιγωροῦσι γραφῆς, ὡς ὁ λόγος ἄνωθεν φθάσας κἂν ἀμυδρῶς, πέως δ' οὖν παρεδήλωσε. δι' ἣν αἰτίαν οὐδὲ προσβλέπειν αὐτοῖς ὡσαύτως διακειμένοις τὸ ἀπὸ τοῦδε, μὴ ὅτι γε μεταδιδόναι λόγου καλόν, ἔτι μὴ κατόπιν τῆς τῶν θεοσόφων Πατέρων μυσταγωγίας τὸ σύνολον βαίνουσι, ταῖς οἰκείαις δὲ γνώμαις στοιχοῦσιν ἐριστικῶς ἐξ οἰήσεως. ἡμεῖς δὲ μηδὲν ἴδιον φρονεῖν, ἢ λέγειν τολμῶντες περὶ Θεοῦ. θρασέων γὰρ ἡγούμεθα, καὶ τὸ πάνυ εἰπεῖν ἀλογίστων ἀνδρῶν τὸ διανοεῖσθαι καὶ λαλεῖν ἀφ' ἑαυτῶν τὰ τοῦ πνεύματος χωρὶς πνεύματος, τὰς ἱερὰς τῶν ἁγίων γραφὰς μετ' ἐπιμελείας, καὶ συνεχῶς ἀναπτύσσομεν. καὶ ταύτας ὡς Θεοῦ φωνὰς διαῤῥήδην ἀκούοντες, ταῖς τῆς καρδίας πλαξὶν ἐγχαράττομεν, καὶ διὰ γλώττης πρὸς τοὺς ἔξωθεν ὡς ἐνὸν, εἰ δέοι, προσφέρομεν. ἐπερωτῶντες οἷον ἑκάστοτε διὰ τῶν τοιούτων γραφῶν τοὺς αὐτὰς συλλαβόντας καὶ τεκόντας ἐν πνεύματι περὶ πάντων

τῶν εἰς εὐσέβειαν ἀνηκόντων, ὡς πατέρας τῇ πίστει κοινοὺς καὶ πρεσβυτέρους τῇ τῶν ἡμερῶν παλαιότητι κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Μωϋσέως θεσπεσιωτάτην καὶ σοφωτάτην παραίνεσιν, καὶ ταῦτα μὲν μανθάνοντες ἀσφαλῶς, καὶ τοῖς ἄλλοις χρείας καταλαβούσης ὡς δυνάμεις παραπέμποντες, ἐντεῦθέν τοι δὲ τὸ παρὸν ἐξ αὐτῶν ἐκείνων ἐστεῖται τὰ τῆς ἀποδείξεως ἡμῖν τοῦ προκειμένου ζητήματος, ὅτι καὶ τοῦτο μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς διεξανύσαι δυνάμει λόγου, καὶ παραστήσασθαι περὶ Θεοῦ τε καὶ τῆς ἀκηράτου καὶ πρώτης φύσεως ὄν, καὶ δεῖται τῶν τὴν ἀνωτάτω καὶ κρείττονα σοφίαν καθαρότητι πάλαι νοὸς κτησαμένων ἀνδρῶν, οἳ καὶ Πατέρων λόγον ἐπέχοντες ἡμῖν τοῖς πιστοῖς, ἅτε γεννῶντες ἀεὶ διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν τοὺς πάντας κατὰ Θεόν, ἐπερωτήσασιν ὡσανεὶ κἀνταῦθα, καθάπερ ἡ Μωσαϊκὴ παρακέλευσις ὑποτίθεται, διὰ τῶν οἰκείων καὶ πάλιν ἀναγγελοῦσι γραφῶν καὶ τοῖς ὅλοις πρεσβύτεροι τελοῦντες ἡμῶν, ἐροῦσιν εἰκότως καὶ περὶ τοῦ νῦν εἰς ἐξέτασιν προβεβλημένου διδάξουσιν, ὡς κἀν τῷ περὶ τούτου λόγῳ προφανῶς πεποιήκασιν, ἔνθα τὸ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡμᾶς ἐξεπαίδευσαν, πλὴν ἐκεῖσε μὲν τὴν δι' υἱοῦ δὲ μόνον ἐκ πατρὸς τοῦ πνεύματος ὕπαρξιν, ὅτι δὲ μέχρι τοσούτου τότε

pererunt in spiritu de omnibus ad pietatem spectantibus, vti Patres fide communes, & antiquitate dierum seniores, secundum beati Moysis diuinissimam ac sapientissimam admonitionem. & sic ea tuto discimus, & alijs cum necessitas est, vti possumus, demandamus. Hinc etiam nunc ex ijsdem, ad præsentis quæstionis demonstrationem conducentia petentur, quod hoc negotium vires nostras exuperat, nec possumus nostra dicendi facultate exponere docereque de Deo, & incorrupta primaque natura, cum illud indigeat Virorum, qui supremam & potiorem sapientiam antiquitus puritate mentis consecuti sunt, qui & Parentum locum obtinentes, nobis fidelibus, veluti continuo doctrina sua generantes omnes secundum Deum, interrogantibus in præsenti sicuti Mosaica admonitio præcipit, proprijs iterum scriptis annunciabunt, & rebus omnibus cum seniores nostri sint, dicent peraccommode edocentque de quæstione nunc in examen proposita, quemadmodum & in ante digesta Oratione peregerunt, in qua *per Filium existentiam habere Spiritum sanctum* nos instruxerunt. Sed in ea quidem per Filium tantum ex Patre Spiritus existentiam, quod non vltra no-

ſtra quæſtio progrederetur, in hac vero etiam ex Patre & ex Filio Spiritum ſanctum exiſtere, quod noſtrum in præſentia propoſitum eſt, edocebunt, multoq; apertius quam illi, qui puerulis litterarum notas per otium interpretantur: cum non ſemel, nec bis terue Sanctorum vnuſquiſque & plane omnes de hoc dogmate pronunciata ſententia, ſilentium poſtmodum ſibi indixerunt, ſed vbicunque fere ſermonum ſuorum, quibuſdam etiam in locis crebro, exemplo præſtantium pictorum, qui ſæpius & calcatis coloribus tabulas inficiunt, cum quod imprimitur apertius expreſſiuſque effigiare contendunt, qui rebus diuinis exponendis præſtiterunt illud, ex Patre & Filio Spiritum ſanctum exiſtere, ſedulo in omnibus ſuis ſcriptis comprehendẽtes, in nonnullis ſuis Homilijs, conſtanter & abundanter data opera philoſophati ſunt, vt nos etiam hic liberaliter & copioſe de hoc argumento erudient.

II. Quare ad addecens principium Orationem deducentes, inde quod nobis in mente voluitur aggrediemur. Omnino vero addecens principium fuerit, cum manus rei imponimus, numen propitium reddere. Qui enim vere nos ſumus, qui ſimilia curioſius inueſtigare animum intendimus, ad quæ intellectualium

τὰ τῆς ἡμετέρας ζητήσεως. ἐνταῦθα δὲ καὶ τὸ παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν, τοῦτο γὰρ ὁ σκοπὸς, ἀρτίως μυσταγωγήσουσιν, καὶ πολλῷ πλέον ἤπερ οἱ τοῖς τῶν γραμμάτων τύποις κατὰ σχολὴν ἑρμηνεύοντες. ἐπεὶ μηδ᾽ ἅπαξ, μηδὲ δὶς, ἢ καὶ τρὶς ἕκαστος τῶν ἁγίων, καὶ πάντες ἁπλῶς εἰπόντες περὶ τοῦ τοιούτου δόγματος ἀπηλλάγησαν, πανταχοῦ δὲ τῶν ἰδίων λόγων σχεδὸν, ἔστι δ᾽ οὗ καὶ θαμὰ κατὰ τοὺς τῶν ζωγράφων δεινοὺς, οἱ πολλάκις καὶ μεθ᾽ ὑπερβολῆς τὰ χρώματα τοῖς πίναξιν ἐπιβάλλουσιν, ἐπειδὰν τὸ χαρακτηριζόμενον αὐτοῖς ἐναργέστερον εἰκονίσαι θελήσωσιν. οὕτως οἱ τὰ θεῖα σοφοὶ τὸ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν ἀτεχνῶς ἐν πάσαις ταῖς ἑαυτῶν διαλαβόντες γραφαῖς, κατά τινας τῶν οἰκείων ὁμιλιῶν ἐπιμόνως καὶ σὺν δαψιλείᾳ πεφιλοσοφήκασιν ἐξεπίτηδες, ὥστε καὶ ἡμᾶς ἐνταῦθα φιλοτιμότατα καὶ πλουσίως ἐξ αὐτῶν τὰ περὶ τούτου σοφίσουσιν.

β´. Καὶ δὴ λοιπὸν εἰς πρέπουσαν τὸν λόγον ἀναγαγόντες ἀρχὴν, ἐκεῖθεν ἐφαψόμεθα τοῦ κατὰ σκοπόν. πρέπουσα δέ γε πάντως ἀρχὴ τὸ θεῖον ἐφ᾽ οἷς ἐγχειροῦμεν ἐξευμενίσασθαι. τίνες γὰρ ἡμεῖς ἀληθῶς, ὅτι τοιαῦτα προτεθυμήμεθα πολυπραγμονεῖν, ὧν ἐφικέσθαι καὶ τῶν νοερῶν δυνάμεων ἁπασῶν ἡ τάξις ἀδυνατεῖ ἔχει τὸ τῆς

lium

δόξης ἀπρόσιτον. ἐκτὸς εἰ μή τις τοὺς ἁμιλληθέντας τοῖς ἀσωμάτοις εἴποι τις μετὰ σώματος. οἷς καὶ ἑαυτὴν τούτου χάριν ὅσον ἐχώρουν ἡ Τριὰς ἀπεκάλυψε. τῶν δὲ τοιαύτην ἀμυδρὰν δηλαδὴ καὶ μετρίαν περὶ Θεοῦ δεδεγμένων τὴν ἔλλαμψιν, καὶ ταύτην τῶν οὐρανίων νόων ἐπέκεινα διὰ τὴν ἄϋλον ἐν σαρκὶ πολιτείαν, καὶ τὴν τοῦ νοὸς ἐντεῦθεν ἀνάβασιν, πῶς οὐ χαλεπὸν τοῖς κάτω καὶ περὶ τὴν γῆν ἰλυσπωμένοις ἡμῖν τὸ περὶ τούτου διερευνᾶν, δέον ἀσυλλογίστως ἀρκεῖσθαι τοῖς ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐκτεθεῖσιν εἰς κοινὴν ὠφέλειαν δόγμασιν, οὐ μὴν μιμεῖσθαι τὴν παῤῥησίαν ὧν τὸν βίον οὐκ ἐζηλώσαμεν. ὅμως ἐπεὶ τὰ τῆς μαρτυρίας ἐξ αὐτῶν τούτων ἡμῖν κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν ἐν τῷ παρόντι προβήσεται διὰ περιουσίαν χρηστῶν γραφικῶν, ὧν εὐποροῦμεν πολλῶν πρὸς ἀπόδειξιν, οὐκ ἔσται δυσχερὴς δοκῶ μοι παντάπασιν ἡ τῆς θεωρίας ἐξέτασις. εἰ δ' ἄλλως ἄτοπον τοῖς πεπλανημένοις ταῖς ἔξωθεν αἰσθήσεσι, δι' ὧν ταῖς ἔνδον ὁ πόλεμος, τὸ ζητεῖν ὅλως περὶ Θεοῦ, καθάπερ οὐδ' εὐαγὲς, οὐδ' ὅσιον ὁπωσοῦν ἅπτεσθαι καθαροῦ τὸν μὴ καθαρόν. ἀλλ' ἡμῖν ἵλεως γένοιτο Κύριος ἡ ἀδιαίρετος Τριὰς καὶ ἀχώριστος, τὸ ὁμοούσιον κράτος καὶ ταυτοδυνα-

lium omniũ potestatum ordo ob gloriæ inaccessum nequit attingere, ni quis eos qui in corpore cũ incorporeis decertarunt aduocarit, quibus huiusce gratia semetipsum, quantum illi capere poterãt, Trias manifestauit. Horum porro qui talem, tenuem nempe & moderatam de Deo illuminationem acceperunt, eamque vltra mentes cœlestes, quod in carne immateriatæ vitæ institutum tenuerunt, indeq; mentis ascensionem consecuti sunt, quomodo difficile non fuerit nobis, qui infra & circa terram limo inuoluimur de similibus perquirere, cum deberemus absque tot ratiocinationibus sanctorum Patrum decretis in communem vtilitatem dogmatibus acquiescere, non vero eorum fiduciam & libertatem æmulari, quorum vitam non sumus imitati. Nihilominus, cum ex ijsdem testimonia, vti polliciti sumus, in præsentia procedent, ob dictorum scripto traditorum vberem copiam, quibus ijsque præmultis non destituimur, haud erit prorsus difficile, vt mihi videtur, præsentis speculationis examen. Quodsi aliter ineptum est illis, qui exterioribus sensibus, per quos interioribus bellum indicitur, hallucinantur, quæstiones omnino de Deo habere, quemadmodum neque pium neque sanctum, vtcunque non purum pura attingere: sed nobis propitius sit Deus indiuisa

uisa & inseparabilis Trinitas; consubstantialis idemq; potens potestas, absque principio inquam Pater, coæternus Filius, & coæternus Spiritus sanctus, nos nostrimet ipsorum non ignari, neq; rerum despectu cum sanctissimis consuescere impure præsumimus, nanque plane scimus, quot nos sordibus inquinemur, & res diuinas flocci facere animi exitium certum esse tenemus. Non inde ergo ad hoc promouemur, non ita delirare & mēte capi contigerit, sed ab ea, quæ nunc plerosq; occupat proprijs opinionibus obsecundandi copia, qui ad res diuinas pertractandas indesinenter ducuntur, & fidem adhibere, tanquam qui sua admirantur tantummodo, diuinis scripturis negligunt, multimode nec non & secundum Deum zelo coacti, nosmetipsos in eosdem impellimus, ne condemnemur, quod nos subducentes veritatem prodidimus, scripturæ nanque verba hoc in loco per parodiam enuncianda sunt. Hæc ratio est nostri in adyta penetrandi impetus, & diuina verba cum Spiritu examinandi, nec, vt reor, vili pendenda est. Propter eaque veniam consecuturum me spero ab æquis rerum harum cognitoribus. Excusatio igitur hæc est, & adeo valida, vt illi contradici minime possit. Sed nunc tandem in velum ingrediendum nobis est, & progrediendum ad ipsum diuinorum

μον, ὁ ἄναρχος λέγω πατήρ, ὁ συνάναρχος υἱὸς, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ συναΐδιον, ὅτι μὴ κατ' ἄγνοιαν ἑαυτῶν τοῖς ἁγιωτάτοις ἐμφιλοχωρεῖν ἀνάγνως προερχόμεθα, μήτε μὴν κατὰ περιφρόνησιν. οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὅσων γέμομεν ῥυπασμάτων ἡμεῖς, καὶ τὸ τὰ θεῖα περιφρονεῖν, ὄλεθρον ψυχῆς ἐπιστάμεθα. Τοιγαροῦν οὐκ ἐντεῦθεν εἰς τοῦτο καθυπαγόμεθα, μὴ φρενῶν οὕτω πόρρω που πέσοιμεν, ὑπὸ δὲ τῆς νῦν ἐπικρατούσης τῶν πλειόνας ἰδιορρύθμου φορᾶς, ἣν εἰς τὸ θεολογεῖν οἴκοθεν ἀκαταθέκτως ἐνδείκνυνται, καὶ τοῦ τιθέναι αὐτῶν ὡς αὐτάρεσκον ἑαυτῶν τῶν ἱερῶν ἀλογοῦντα γραφῶν, πολλὰ βιασθέντες, καὶ κατὰ Θεὸν ἴσως ζηλοτυπήσαντες, τοῖς τοιούτοις ἑαυτῶν ἐμπαρεχόμενοι φέροντες, ἵνα μὴ κατακριθῶμεν δι' ὑποστολὴν προέμενοι. παρῳδητέον γὰρ ἐνταῦθα τὸ τῆς γραφῆς τὴν ἀλήθειαν. οὗτος ὁ λόγος τῆς ἡμῶν πρὸς τὸ τοῖς ἀδύτοις ἐμβατεύειν ὁρμῆς, καὶ τὰς θείας ῥήσεις μετὰ τοῦ πνεύματος διασκέπτεσθαι, καὶ οὐ φαῦλος ὡς πέπεισμαι. διὸ συγγνώμην ἔχειν θαρρῶ, καὶ παρὰ τοῖς τῶν αὐθεωρότων συγνώμοσι. ἡ μὲν οὖν ἐξαιτίασις τοιαύτη, καὶ οὕτως ἰσχυρά τε καὶ ἀναντίρρητος. εἰ πάρεστι δὲ τοῦ καταπετάσματος εἴσω χωρητέον ἡμῖν,

καὶ πρὸς αὐτὴν ἰέναι τὴν τῶν ἱερῶν λογίων διάσκεψιν, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ οὗ καὶ δι' ὃ πολεμούμεθα, καὶ πολεμοῦμεν, τοῦ λόγου προεστησάμενοι, ὥσπερ εἰκὸς, ὅπως τῆς προθέσεως ἐπαξίως ἀγωνισάμενοι, τὴν ἀπόδειξιν ἀσφαλῆ, καὶ βεβαίαν καὶ τοῖς πᾶσιν ἀναμφήριστον ποιησώμεθα, τὰς τῶν ἁγίων θεοπνεύστους φωνὰς ἐχομένως κατὰ τάξιν ἐκθέμενοι.

γ'. Πρῶτα τοίνυν ὡς ἂν καὶ κατ' αὐτὴν τὴν τῆς ὑποθέσεως εἰσβολὴν καθ' εἱρμὸν προΐῃ τὰ τῆς παρούσης πραγματείας ἡμῖν, ὅπερ ἐν τῷ προεκτεθέντι παρ' ἡμῶν Λόγῳ ζητούμενον κατ' ἀρχὰς ὂν τέλος ἱκανῶς παρέστησαμεν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος, τοῦτο νῦν ὁμολογούμενον ἐχηκότες κατὰ πρόβασιν ἔνθεν φαμὲν, ὅτι καθάπερ εὐσεβὲς διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι φρονεῖν, οὕτω δὴ καὶ τὸ πρεσβεύειν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τυγχάνειν, τὸν ὅμοιον τρόπον ὀρθόδοξον. Οὐ γὰρ ὡς καθ' ὑπηρεσίαν τινὰ νοοῦντες πέλειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ υἱοῦ, τούτου δὴ χάριν τὸ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ κατὰ τρόπον ἁπαξαπλῶς παντοῖον ἀπαναινόμεθα. μὴ πρὸς τοσαύτην δυσσέβειαν κατενεχθείημεν ποτὲ, μηδὲ τὸ τοιοῦτον βλάσφημον ἡμῶν κατισχύσειεν. ὡς δ' οὐσιωδῶς ὑπάρχειν τὸ ἅγιον πνεῦμα γινώσκοντες διὰ τοῦ υἱοῦ, κατὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ πεφυκέναι, καλῶς καὶ δεόντως δοξάζομεν. ἐπειδὴ μὴ μόνον τὸ διά τινος δημιουργι-

rum eloquiorum examen, ſpiritus veritatis, de quo, & cuius cauſa bellum nobis indicitur, & viciſſim bellum indicimus, ſermonibus noſtris vti par eſt præponentibus poſcit, vt de propoſito argumento digne decertantes, & Sanctorum a Deo inſpiratas voces vnam poſt aliam digerentes ſuo ordine, tutam ac ſtabilem, neque vlli dubiam demonſtrationem peragamus.

III. Primum igitur, vt in ipſa materiæ aggreſſione diſtincte & ordinate præſens hic tractatus procedat, quod in antea vulgata Oratione ſub initio quærebamus, & facultate Spiritus finem fecimus, id nunc certum atque indubitatum tenentes, indeque progredientes dicimus, quemadmodum pium per Filiũ Spiritum ſanctum exiſtere ſentire, ita pari modo eundem etiam ex Filio eſſe tenere, orthodoxũ eſt. Neque enim ſeruili modo opinãtes eſſe Spiritum ſanctum per Filium, propterea illum etiã ex Filio modis omnibus reijcimus. Abſit vt vnquam ad impietatem ſimilem prolabamur, neq; ſimilis blaſphemia nos occupet, ſed vti eſſentialiter exiſtere Spiritum ſanctum agnoſcentes per Filium, pari ratione & ex Filio eſſe, recte & vti ad decet opinamur. Cum non ſolum quod per aliquem creationis

tionis modo subſtitit, eodem modo etiam ex illo eſt, quo ſignificatu omnia Euangeliſtæ Io. annis dicto per Filium facta ſunt, nam reliqua exempla cum multa ſint ad manus, quod res clara apertaq; ſit, omnia prætereo, hæc & ex Filio eſſe credimus, ab omnibus fere Patribus, quibus curæ fuit rectorum dogmatum examen, hoc edocti, quo per homines illos a Deo edoctos Hæreticorum peſſimis conſilijs perſpicue deiectis, nemo vllus apud omnes eſt, ſi accurate rem callemus, qui modo contra ſeſe opponat & aduerſetur: ſed etiam quod ex aliquo ſecundũ eſſentiam eſt, ſimiliter & ex ipſo eſſe apparet. Hoc vero pro more ſacræ & diuinitus inſpiratæ ſcripturæ nec alia ratione dicitur. Quemadmodum & quod ex aliquo eſt ratione cauſæ ſiue naturalis, ſiue efficientis, & præter has illius, quæ non eſt ad exiſtentiam, pari modo inuenitur etiam per ipſam multis in locis. Vt vero earum, quæ ſunt ad vtraq; hæc auctoritatũ breui manu memoria inducta, propoſito meo non diu poſt pro viribus adhæream, de eo nempe quod ex aliquo eſt ſecundum cauſam, quod & contiguum eſt, diuiniſſimus Athanaſius Oratione contra Arianos prima, ait; *Cum igitur in eam ætatem homo progreſſus fuerit, qua vires natura præſtat*

κῶς καθέστηκε τοιουτοτρόπως καὶ ἐξ αὐτοῦ, καθ' ὃ σημαινόμενον καὶ τὰ πάντα κατὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην γενόμενα διὰ τοῦ υἱοῦ. τὰ γὰρ ἄλλα τῶν ὑποδειγμάτων πολλῶν ὄντων διὰ τὸ περιφανὲς τοῦ πράγματος πάντα παρίημι, ταῦτα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τυγχάνειν πιστεύομεν, παρὰ πάντων σχεδὸν τῶν Πατέρων, οἷς ἐμέλησεν ἡ τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἐξέτασις τοῦτο διδαχθέντες τὸ μάθημα, πρὸς ὃ καὶ διὰ τῶν θεοσόφων ἀνδρῶν, τοῦ τῶν αἱρετικῶν κακίστου φρονήματος ἐκφανῶς, οὐκ ἔστι που τῶν ὅλων οὐδεὶς, ὅσον ἡμᾶς ἐπίστασθαι δι' ἀκριβείας, ὁ κατὰ τὸ νοοῦν ἀντιτείνων καὶ ἀνθιστάμενος, ἀλλά γε καὶ τὸ ἐξ τινος κατ' οὐσίαν, πέφηνεν ὁμοίως καὶ ἐξ αὐτοῦ. τοῦτο δὲ καὶ παρὰ τῇ συνηθείᾳ τῆς ἱερᾶς καὶ θεοπνεύστου γραφῆς οὕτω λέγεται, καθάπερ καὶ τὸ ἔκ τινος κατ' αἰτίαν, εἴτε φυσικὴν εἴτε ποιητικὴν, καὶ παρὰ ταύτας τὴν μὴ πρὸς ὕπαρξιν, ὡσαύτως εὕρηται καὶ δι' αὐτῆς ταύτης πολλαχοῦ κείμενον, ἵνα δὲ καὶ τῶν πρὸς ἀμφότερα ταῦτα χρήσεων ἐν ἐπιτόμῳ μνησθεὶς τῆς οἰκείας προθέσεως οὐκ εἰς μακρὰν καθ' ἡμέτερον ἔθος ἀνθέξομαι, περὶ τοῦ κατ' αἰτίαν ἔκ τινος, ὅπερ καὶ προσεχὲς, ὁ μὲν θειότατος Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ Λόγῳ, φησίν. Ὅταν οὖν εἰς τοῦθ' ἡλικίας ὁ ἄνθρωπος προέλθῃ, ἢ καὶ τὸ δυνατὸν ἡ

φύσις παρέχῃ, εὐθὺς ἀνεμποδίστως πατὴρ ὁ ἄνθρωπος γίνεται τοῦ δι' αὐτοῦ υἱοῦ. Καὶ τοῦτο μὲν οὕτως ἐπὶ τῆς φυσικῆς αἰτίας ἀφ' ἑαυτοῦ τίθησιν, ὃς πάντως ἱκανὸς καὶ μόνος κριθήσεται παρὰ τοῖς ὀρθῶς γνωματεύουσιν εἰς διδασκαλίας παραδοχήν. ὁ δὲ πολὺς τὴν ἀνωτάτω καὶ μετὰ Χριστὸν θεωρίαν ὁ σοφὸς καὶ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς τὸν ἱερὸν Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων ἐπί τε τῆς ποιητικῆς αἰτίας, κἀπὶ τῆς ἄλλης, ἣν ὡς ἐθέλει καλείτω τις, ἐκ τῆς παλαιᾶς προσφέρει γραφῆς τὰς τοῦ τοιούτου ζητήματος μαρτυρίας, σαφῶς οὑτωσὶ διακρίνων. Ἤδη καὶ πρὸς ταῦτα ὑπ' ἀλλήλων σημαινόμενα πολλάκις ἀντιμεθίστανται ἡ διὰ καὶ ἡ ἐκ, ὅταν ἑτέρα τὴν τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνῃ, οἷον ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, ἴσον λέγων τῷ ἐκ τοῦ Θεοῦ. καὶ ἑτέρωθι, ὅσα ἐνετείλατο Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ διὰ προστάγματος Κυρίου. Καὶ πάλιν, οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστιν; ἀντὶ τοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰπεῖν, διὰ τοῦ Θεοῦ εἴρηκε. πρὸς τούτοις ὁ δογματικώτατος Κύριλλος ἐν μὲν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν, Τίνα γὰρ τρόπον καταθρήσαιμεν ἄν, πυνθάνεται, ζωὴν ὄντα κατὰ φύσιν καὶ τὸν υἱόν. Τί δὲ οὐχὶ καὶ φάσκοντι πιστευτέον, τό, ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή; συνάρθρως δὲ καὶ μοναδικῶς ἑαυτὸν εἶναι λέγων τὴν ζω-

præſtat, ſtatim abſque vllo impedimento homo Pater Filij, qui per ipſum eſt, euadit. Et hoc quidem Athanaſius de naturali cauſa ex proprijs profert, qui prorſus vel ſolus ſatis inſtructus ad docendum ab illis, qui recte dijudicant reputabitur. Sed & in ſuprema & poſt Chriſtum ſpeculatione præcellens magnus & ſapiens Baſilius quinto ad S. Amphilochium Capite de effectrice cauſa, & alia, quam vt lubet, quilibet nominet, ex veteri teſtamento profert pro ſimili quæſtione teſtimonia, ſatis aperte hunc in modum diſcernens; *Sed etiam ea, quæ ab his ſignificantur ſæpenumero inuertuntur præpoſitiones Per, & Ex, quoties altera alterius recipit ſignificationem veluti, poſſedi hominem per Deum, idem dicens quaſi dixiſſet, ex Deo. Et alibi, quæ præcepit Moyſes Iſraëli per mandatum Domini. Et rurſum; Nonne per Deum horum manifeſtatio eſt? Pro eo quod erat ex Deo, per Deum dixit.* Ad hæc in dogmatibus decernendis eximius ſummuſq; Cyrillus libro quinto ad Hermiam; *Nam quomodo videremus*, interrogat, *vitam exiſtentem ſecundum naturam, & Filium. Cur autem non & dicenti credendum, Ego ſum via & veritas & vita? Cum articulo autem, & ſingulariter ſeipſum eſſe dicens vitam, an*

non

non Patrem & Deum suum negauerit esse vitam, nisi vnius naturæ ambos esse dederimus, & per ambos ad nos æqualiter vitam venire, & non ex duobus, sed ex vno Deo nos viuificante? Hic interim consideret quicunq; vult, quomodo cum antea dixisset *per ambos*, postmodum *ex vno* protulit. In sexto etiam ad eundem, *Quodcunque fiet a Patre id prorsus erit recte factum & Filij: & quod dicetur perfici per Filium, illud prorsus etiam erit recte factum Patris. Omnia siquidem per ambos æquali ratione.* Expositione in Ioannem in dictum illud; *Et testimonium perhibuit Ioannes dicens, vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cœlo. Quomodo vero prorsus erit & simplex & incomposita natura diuina, si in ea existere appareat perfectum & imperfectum? componetur siquidem per ambo, si perfectum & imperfectum dissimilia sunt.* Rursusq; in dictum Euangelij Ioannis, *Omnia per ipsum facta sunt*, stultos Arianos infamia notans, magnum Apostolum Paulum in varijs pericopis propositæ quæstionis magistrum adduxit; *Quid de ipso Patre intelligemus? Quem eum esse deprehendemus, cum particula Per, ei quoque a diuinis scripturis accommodetur? Fidelis enim inquit Deus, per quem vocati estis in communio-*

λὴν, ἆρ' οὐκ ἐξαρκέσει αὐτοῦ τὸ εἶναι ζωὴν τὸν πατέρα, καὶ Θεόν, εἰ μὴ φύσεως μιᾶς ἄμφω τὸ εἶναι δώσομεν, καὶ δι' ἀμφοῖν εἰς ἡμᾶς ἐν ἴσῳ τὸ χρῆμα ἰέναι, καὶ οὐκ ἔτι που δυοῖν ἄλλως ἐξ ἑνὸς τοῦ τὰ πάντα ζωογονοῦντος Θεοῦ; Καὶ τοῦτο μεταξὺ σκοπείτω πᾶς ὁ βουλόμενος, πῶς πρότερον φθεγξάμενος δι' ἀμφοῖν, ἐν ὑστέροις ἐξ ἑνὸς διηγόρευσεν. ἐν δὲ τῷ ἕκτῳ τῷ πρὸς αὐτόν, ὃ γὰρ ἂν δρῷτο παρὰ τοῦ πατρός, τοῦτο πάντως ἐστὶ καὶ ἐνέργημα τοῦ υἱοῦ. καὶ ὅπερ ἂν λέγοιτο διαπεραίνεσθαι δι' υἱοῦ, τοῦτο πάντως ἐστὶ κατόρθωμα τοῦ πατρός. πάντα γὰρ δι' ἀμφοῖν ἐν ἴσῳ. ἐν τῇ κατὰ Ἰωάννην ἑρμηνείᾳ εἰς τὸ ῥητὸν τό, καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης λέγων, ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ. Πῶς δὲ ὅλως ἔσται καὶ ἁπλῆ καὶ ἀσύνθετος ἡ θεία φύσις, εἴπερ ὂν ἐν αὐτῇ φανεῖται τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελές. συγκείσεται γὰρ δι' ἀμφοῖν, εἴπερ οὐχ ὅμοιον τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελές. πάλιν εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, τό, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, τοὺς ματαιόφρονας στηλιτεύων Ἀρειανούς, τὸν μέγαν Ἀπόστολον Παῦλον ἐν περικοπαῖς διαφόροις μυσταγωγὸν τῶν προκειμένων παρήγαγε, τί ποτε ἄρα φάσκων, καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐννοήσομεν; τίνα δὲ εἶναι καὶ αὐτὸν ὑποληψόμεθα, ὅταν φαίνηται λεγόμενον τό, δι' οὗ παρὰ τῇ θείᾳ

γραφῇ. πιστὸς γάρ φησιν ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. καὶ Παῦλος ὁ Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ. καὶ πάλιν πρός τινας ὁ Παῦλος ἐπιστέλλει, ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός. εἰ δὲ υἱὸς καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ. τὰς τοιαύτας χρήσεις καὶ Βασίλειος ὁ τῆς Ἐκκλησίας φωστὴρ ἐν τῷ προῤῥηθέντι μοι πέμπτῳ τῶν πρὸς τὸν ἅγιον Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων διέξεισι, προστιθεὶς καὶ τό, ὥσπερ ἠγέρθη διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρός. καὶ ὁ Ἡσαΐας, φησιν. Οὐαὶ οἱ βαθέως βουλὴν ποιοῦντες καὶ οὐ διὰ Κυρίου. Τί δὲ τῆς χάριτος ἡ κιθάρα, τὸν ἐκ Δαμασκοῦ λέγω σοφὸν Ἰωάννην τὸν μελῳδόν. οὗτος ἐν ᾄσματι γεραίρων τὴν πανάμωμον Μαρίαν φημὶ τὴν θεοτόκον ἐκέκραξε, Θεὸν συλλαβοῦσα ἐν γαστρὶ παρθένε διὰ πνεύματος τοῦ παναγίου ἔμεινας ἄφλεκτος. καὶ ταῦτα περὶ τοῦ κατ' αἰτίαν ἔκ τινος, ὅτι κατὰ ταύτην καὶ δι' αὐτοῦ. φανερὸν γὰρ ὡς τὸ ἐκ τοῦδε φυσικῶς, ἢ καὶ ποιητικῶς, ἢ καὶ καθ' ὃν ἄνωθεν τρόπον εἰρήκαμεν, διὰ τοῦδε κατὰ τὸ αὐτὸ σημαινόμενον οἱ τῆς ἀληθοῦς ἤτοι Θεολογίας ἐκφάντορες ἐν τούτοις ἀπήγγειλαν. ὧν οἱ δύο τὴν σύστασιν ἀπό τε τῆς παλαιᾶς ἀπό τε τῆς νέας γραφῆς ἐποιήσαντο.

δ'. Περὶ δὲ τοῦ κατ' οὐσίαν διά τινος, ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ πέφηνε κατ' αὐτὴν, Κύριλλος ὁ διαλάμψας ἐν

nem Filij eius. Et Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei: & *alibi Paulus ad quoſdam ſcribit; Itaque non eſt ſeruus ſed filius, ſi filius* & *hæres per Deum.* Hæc eadem dicta & Baſilius Eccleſiæ lumen ſupra a me laudato quinto ad Amphilochium Capite digerit, quibus addit & illa; *Qui reſurrexit per gloriam Patris,* & *Eſaias ait, Væ illis qui profunde conſilia ineunt,* & *non per Deum;* Quid plura? Gratiæ cithara, Damaſcenum dico ſapientem Ioannem Melodum, hic in Canticis præconijs extollens immaculatiſſimam Virginem, deiparam ſcilicet, clamauit, *Deum concipiens in vtero Virgo per Spiritum ſanctiſſimum, incombuſta permanſiſti.* Et hæc quidem de illo, quod ratione cauſæ ex aliquo eſt, ſecundum nempe eandem rationem eſſe identidem per ipſum. Manifeſtum enim eſt, quod ex hoc eſt naturaliter, ſiue effectiue, ſiue quocunque alio modo, quem ſupra innuimus, per hoc eſſe eodē ſignificatu, hos veræ Theologiæ interpretes in hiſce productis teſtimonijs indicaſſe. quorum duo confirmationem ex veteri, nouoque fœdere protulerunt.

IV. De eo vero quod ſecundum eſſentiam per aliquod eſt,

κρεῖττον ἐξηγούμενος τὰ περὶ τούτου λαμπρῶς ὁ μέγας Βασίλειος. ἐκείνων γὰρ ὁ μὲν ἔνθεος καὶ σεπτὸς Κύριλλος ἐν τῇ μικρὸν ἄνωθεν διαληφθείσῃ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ τάδε φησίν. Ἀλλ᾽ ἴσως ἐκεῖνο ἐρεῖς ὦ Νεστόριε. ἆρ᾽ οὖν εἰπέ μοι θεότητος μήτηρ γέγονεν ἡ Παρθένος· καὶ πρός γε τοῦτο φαμὲν, ὅτι γεγέννηται μὲν ὁμολογουμένως ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ζῶν τε καὶ ἐνυπόστατος αὐτοῦ λόγος, ἐν ἐσχάτοις δὲ τοῦ αἰῶνος καιροῖς ἐπειδὴ γέγονε σὰρξ, τουτέστιν ἡνώθη σαρκὶ, ψυχὴν ἐχούσῃ τὴν λογικὴν, γεγεννῆσθαι λέγεται καὶ σαρκικῶς διὰ γυναικός. Καὶ μετὰ βραχέα. Ἐπειδὴ σάρκα λαβὼν κεχρημάτικε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν ὅτι γεγέννηται κατὰ σάρκα διὰ γυναικός. Καὶ πάλιν. Ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος ἐν μορφῇ τοῦ γεγεννηκότος ὑπάρχων, κατῴκησεν ἐν ἀνθρώπῳ γεννηθέντι διὰ γυναικός. καὶ μετά τινα. Ἀλλ᾽ ἴσως φαίη τις αὖ, τίς ἡ διαφορὰ Χριστοῦ καὶ Μωσέως εἴπερ ἄμφω γεγόνασι διὰ γυναικῶν. ὡσαύτως ἐν τῷ πρὸς τὸν εὐσεβέστατον Βασιλέα Θεοδόσιον προσφωνητικῷ τῷ περὶ βραχέος ῥηθέντι μοι. ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, γεγέννηται γὰρ διὰ τῆς ἁγίας καὶ θεοτόκου Παρθένου, μορφὴν δούλου λαβών. Καὶ μετά τινα. Τὸ δὲ οἴεσθαί τινας τὸν ἐκ Θεοῦ φύντα λόγον τὴν διὰ

significabunt. Sed ante omnes significabit expressius hæc eadem explanans magnus Basilius. Inter eos siquidem diuinus ac venerandus Cyrillus in paulo ante laudata Epistola ad Nestorium hæc habet; *Sed forte illud, o Nestorie, dices. Dicito ergo mihi, diuinitatis mater facta ne est Virgo? Ad hoc dicimus, in confesso esse genitum esse ex ipsa essentia Dei & Patris, viuens subsistensque illius Verbum, postremis vero seculi temporibus, cum caro factum sit, hoc est carni animam rationis compotem habenti coniunctum est, natum esse dicitur & carne per mulierem*. Et paucis annexis. *Quando carnem assumens, fuit & Filius hominis, necessarium est profiteri, eum natum esse secundum carnem per mulierem*. Item, *Ex Deo Patre Verbum in forma genitoris existens, habitauit in homine per mulierem genito*. Et paucis adiectis. *Sed forte quispiam dixerit. Quod erit discrimen inter Christum & Moysen, si ambo generati sunt per mulieres?* Nec aliter in Oratione Prosphonetica ad Imperatorem Theodosium, cuius supra meminimus, *Ex Deo Patre Verbum manifestatū est in carne: genitum enim est per sanctam & Deiparam Virginem, formam serui accipiens*. Et post nonnulla, *Opinari vero nonnullos ex Deo Verbum genitum generationem*,

τ' ἐκα παρήγαγεν, ἐπειπών, Τοῦτο γὰρ ἡμῖν σαφῶς ἑτέρωθι διεστείλατο. γυναικὶ μὲν προσήκειν λέγων, τὸ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς γεγεννῆσθαι, ἀνδρὶ δὲ τὸ διὰ τῆς γυναικός, ἐν οἷς φησίν, ὅτι ὥσπερ γυνὴ ἐξ ἀνδρός, οὕτω καὶ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός. ἰδοὺ τῆς εὐσεβείας ἡ εὔσημος σάλπιγξ ὁ πολὺς καὶ μέγας Βασίλειος διὰ τῆς ἁγίας παρέστησε Παρθένου λίαν ἀριδηλότατα τὸν Θεὸν λόγον σαρκικῶς κυηθῆναι, τοῦ χριστοκήρυκος Παύλου τὴν ἑρμηνείαν ἀποδεξάμενος, ὅπερ καὶ μετ' αὐτὸν ἐδογμάτιζον ὅ τε σεπτὸς Κύριλλος, καὶ ὁ Δαμασκόθεν σοφὸς Ἰωάννης, οἱ προλεχθέντες μοι τῆς ἀληθείας συνίστορες ἀκριβεῖς. ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἁγίας ὡς ἄνωθέν μοι διείληπται Παρθένου τὸν Θεὸν λόγον οἱ αὐτοὶ τῆς Ἐκκλησίας διαφανεῖς φωστῆρες ἐθεολόγησαν. λοιπὸν διὰ τούτων εἰλικρινῶς ἀποδέδεικται νῦν τὸ κατ' οὐσίαν διά τινος εἶναι, κατὰ ταύτην καὶ ἐξ αὐτοῦ.

ε. Τοῦτο δὲ καὶ τοῖς πᾶσι καταφανὲς ἄλλοθεν καθ' ὁμολογουμένην ἔννοιαν καὶ κοινήν, οἷον ἐν ὑποδείγματι, διὰ τῆς ἀκτῖνος ἀκραιφνῶς ἀστράπτει τὸ φῶς; αὐγάζει τοῦτο κἀκ τῆς ἀκτῖνος οὐκ ἔλαττον. τὸ πνεῦμα προέρχεται διὰ τοῦ λόγου τρανῶς; τοῦτο παρ' οὐδὲν κἀκ τοῦ λόγου προέρχεται. διὰ τοῦ ἄνθους ἡ ὀσμὴ φέρεται καθαρῶς; καὶ ἐκ τοῦ ἄνθους αὐτὴ κατ' ἴσον

diuinum præconem Paulum ſuæ ſentētiæ interpretem illico ſubiunxit, addens, *Hoc enim nobis manifeſto alibi edixit. Mulieri quidem conuenire*, dicens, *ex homine natam eſſe, homini vero per mulierem, in illis quæ dixit, vti mulier ex viro, ita & vir per mulierem.* En pietatis inſignis tuba, multus magnusque Baſilius per ſanctam Virginem plane liquidoque confirmauit Deum Verbum in carne genitum, Chriſti præconis Pauli interpretatione præ omnibus alijs vſus, quod & poſt eum decreuerunt venerandus Cyrillus & Damaſcenus ſapiens Ioannes, qui antea per me laudati ſunt, veritatis cum eodem cognitores. Sed etiam ex ſancta Virgine, vt ſupra oſtendimus, Deum Verbum ijdem, Eccleſiæ præclariſſima lumina, decreuerunt. Quare hiſce perſpicue nunc demonſtratum eſt, quod ſecundum eſſentiam per aliquod eſt, ſecundum eandem etiam ex illo eſſe.

V. Hoc & omnibus alijs aliunde etiam palam apertumque fuerit ſecundum communem ſententiam, & quæ a nemine in dubium vertitur. ſint exempla. Per radium clare lumen effulget? hoc idem non minus ex radio rutilat: flatus emanat perſpicue per ſermonem? hic etiam ex ſermone emigrat. Per florem odor pure fertur? & ex flore hic idem non diſſimili ratione diſpergitur. Illis, qui penitus

nitus introspiciunt, vere fons per oculum scaturit? exilit & ex oculo hic idem pari nec dissimili modo: per truncum aperte fructus germinat? & ex trunco similiter idem prodit: aperte fumus per flammam emittitur? hic etiam ex flamma æque producitur. Hæc omnia per quod secundum naturam singula sunt, etiam omnino ex eo. Non alio sensu & ex Filio Spiritum esse, nihil addubitantes decernimus. Quare qui præsentem Theologiam non admittũt, ideoque nostrum nomen deferunt, sciant se male diuinum cultum intelligere, indeq; nobis temere crimen impingere. Cum enim demonstratum sit, Spiritum sanctum existere ex Deo & Patre per Verbum, ipsi illum etiam ex Filio respuentes dicere, & huius causa vbique locorum nostram famam probris lacerantes, transitoriam commonstrant, quod blasphemiam omnem abundanter in se complectitur, Spiritus per vnigenitum existentiam, non prorsus essentialem naturalemque, qualem nos seuerissime exigentes per ipsam veritatem decernimus. Et præsentis mei dicti testis adsit omni exceptione maior, hoc modo transitoriam Spiritus per Filium existentiam significari, in rebus diuinis eximius

σκεδάννυται. τοῖς διορῶσιν ἐναργῶς ὄντως ἡ πηγὴ βλυστάνει διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ; βρύει καὶ ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τούτοις παρόμοιον αὕτη καὶ παραπλήσιον. διὰ τοῦ στελέχους ὁ καρπὸς βλαστάνει περιφανῶς; καὶ ἐκ τοῦ στελέχους τοιουτοτρόπως αὐτὸς φύεται. περιδήλως ὁ καπνὸς ἀναπέμπεται διὰ τῆς φλογός; οὐκοῦν κατ' οὐδὲν ἧττον κἀκ τῆς φλογὸς ἀναδίδοται. Ταῦτα δὴ πάντα δι' οὗ κατὰ φύσιν ἕκαστον ὑπάρχει, καὶ ἐξ αὐτοῦ πάντως ἐστί. κατὰ τοιαύτην ἔννοιαν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα δογματίζομεν εἶναι, μηδὲν ἐνδοιάζοντες. οἱ τὴν παροῦσαν γοῦν θεολογίαν μὴ προσιέμενοι, διὰ ταύτην δὲ καὶ κατηγοροῦντες ἡμῶν, ἴστωσαν περὶ τὸ σέβας αὐτὸ λογιζόμενοι, κἀντεῦθεν ἡμῖν ἐγκαλοῦντες διὰ κενῆς. ἀποδεδειγμένου γὰρ ὄντος, τοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν διὰ τοῦ λόγου παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, αὐτοὶ δοξάζειν, κἀκ τοῦ υἱοῦ τοῦτο φεύγοντες, ἀμέλει καὶ μᾶλλον ἡμᾶς ἕνεκα τούτου πανταχοῦ περισύροντες, παροδικὴν ἐμφαίνουσιν οὕτως, ὃ καὶ βλασφημίας ἀνάπλεων ἁπάσης ἐστὶ, τὴν τοῦ πνεύματος διὰ τοῦ μονογενοῦς ὕπαρξιν οὐ πάντως οὐσιώδη καὶ φυσικὴν, ὁποίαν ἡμεῖς ἀπαραιτήτως εἰσπραττόμενοι, πρὸς αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀποφαινόμεθα. καὶ μάρτυς μοι τοῦ παρόντος λόγου τὸ πᾶν ἀπαράγραπτος, ὅτι παροδικὴν τοιουτοτρόπως ἐοίκασι τὴν δι' υἱοῦ τοῦ πνεύματος

mius

δηλοῦν ὕπαρξιν, ὁ τὰ θεῖα πολὺς καὶ μέγας Βασίλειος, ὃν ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς τὸν ἱερὸν Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων, περὶ οὗπερ ἄνωθεν πολλάκις διέλαβον, τρόπον ὃν προείρηταί μοι, τὴν, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, ἀποστολικὴν ῥῆσιν ἐξηγησάμενος, ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγον, καὶ πάλιν οὕτω διέξεισιν. ἀλλ' ὅμως ἐνταῦθα ὁμοῦ μὲν τὸ ἀδιάφορον τῆς χρήσεως ἐνδεικνύμενος, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ σφάλμα τινῶν ἐν παραδρομῇ διορθούμενος τῶν οἰομένων πνευματικὸν εἶναι τοῦ Κυρίου τὸ σῶμα, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνθρωπείου φυράματος ἡ θεοφόρος σὰρξ συνεπάγη, τὴν ἐκφαντικωτέραν φωνὴν προετίμησεν. τὸ μὲν γὰρ διὰ γυναικὸς παροδικὴν ἔμελλε τὴν ἔννοιαν τῆς γενέσεως ὑποφαίνειν, τὸ δὲ ἐκ τῆς γυναικὸς ἱκανῶς παραδηλοῦν τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως τοῦ τικτομένου πρὸς τὴν γεννήσασαν. οὐχ ἑαυτῷ που μαχόμενος, ἀλλὰ δεικνὺς ὅτι ῥᾳδίως ἀλλήλαις ἀντεπιχωριάζουσιν αἱ φωναί. Τοιαῦτα μὲν ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ οὕτως ἐκδέχεσθαι τὴν κατὰ μεσιτείαν διαγινώσκει παροδικῶς. ἡνίκα καὶ ἐφ' οἷς δηλονότι μηδοπωσοῦν ἔχειν ἡ ἐκ χώραν ἔγνωσται. Τίς δὲ τῶν ὀρθοδόξως ζῆν αἱρουμένων παροδικὴν ὅλως ὀφθήσεται τοῦ ἁγίου πνεύματος πρεσβεύων τὴν ὕπαρξιν διὰ τοῦ μονογενοῦς, ὡς ἐντεῦθεν τοῦτον μὲν νοεῖσθαι κακῶς ἔξωθεν καὶ καθ' ὑπουργίαν τινὰ παραλαμβανόμενον, ἀλλ' οὐ φυσικῶς τῷ ὄντι μεσιτεύοντα καὶ οὐ-

mius magnusque Basilius, qui quinto ad Amphilochium capite, cuius supra mẽtio a me inducta est, modo quo indicauimus, dictum Apostolicum, *natus ex muliere*, cum declarasset, resumens sermonem, verba sic iterat. *Quamquam hic Apostolus simul ostendens diuersum harum vocum vsum, simul obiter corrigens quorundam errorem existimantium Domini corpus esse spirituale, vt ostenderet carnem Dei gestatricem, ex humana massa concretam fuisse, maluit vti Verbo significantiore. Nam hæ dictiones Per mulierem transitorium generationis intellectum erant significaturæ, & hæ, ex muliere, sufficienter declarant communionem naturæ genitæ cum ea, quæ genuit: non quod secum pugnet Apostolus, sed ostendit has voces facile sibi vicissim cedere.* Et hæc quidem magnus Basilius, & Per, quæ mediationem importat, quasi transitorium indicet, agnoscit, cum etiam in illis in quibus ex vllo modo locum habere posse decernitur. Quis vero ex illis, qui rectam de dogmate sentientem vitam ducere sibi proposuerunt, transitoriam prorsus Spiritus sancti existentiam per vnigenitum teneat, adeo vt inde hic intelligatur male deforis, & in aliquẽ ministerij

vsum

vsum intromissus & non naturaliter vereque & essentialiter medians; Spiritus vero sanctus illi Patrique peregrinus & prorsus alienus? Hæc enim sequi illo modo necesse est; quæ extremæ impietatis plena Arius olim & Macedonius veritatis plane hostes, suo quisque tempore in execrandi cordis profundo configentes, palam etiam eructare, heu intollerandam impudentiam! ausi sunt. pro quibus perditionis filij, a sanctis Patribus, qui prius Nicææ coacti sunt, & qui in hac regia Vrbe secundam Synodum celebrarunt, anathemate subacti, flammis nunquam deficientibus traditi sunt. Quis itaque adeo audax fuerit, vt hæc ab eo tempore penitus vacantia simili modo innouare præsumat, circa cultum aberrans vel propria sententia, vel illorum Hæresiarcharum nugis abreptus? Plane nullus, licet in improbitatis summum deuenerit, neq; hoc tempore, neque in posterum reperietur, qui a tot tantisque spiritalibus, & a Deo edoctis Patribus palam publiceque condemnata, impudenter profiteatur, siue ea ex proprijs mente aberrans & temeraria concipiens, siue eorum stulta loquacitate, quos supra commemo-

συνωδῶς. τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ πατρὸς ἀπεξενωμένον παντελῶς καὶ ἀλλότριον; ταῦτα γὰρ ἐπάναγκες ἐκείνως ἀκολουθεῖν, ἅπερ τῆς ἐσχάτης τυγχάνοντα δυσσεβείας Ἄρειος πάλαι καὶ Μακεδόνιος οἱ τῆς ἀληθείας ὄντως ἐχθροὶ κατὰ τὸν οἰκεῖον ἕκαστος καιρὸν ἐν τῷ βάθει πλάσαντες ἅμα τῆς βδελυρᾶς καρδίας αὐτῶν, καὶ φανερῶς ἀπερεύξασθαι, φεῦ τῆς ἀναισχυντίας τῆς πολλῆς, κατετόλμησαν, ἀνθ' ὧν οἱ τῆς ἀπωλείας υἱοὶ καὶ πρὸς τῶν θείων Πατέρων τῶν τε κατὰ Νίκαιαν συναθροισθέντων τὸ πρίν, καὶ τῶν ἐν τῇδε τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων τὴν δευτέραν συγκροτησάντων Σύνοδον ἀναθέματι καθυποβληθέντες, τῷ αἰωνίῳ πυρὶ παρεδόθησαν. Τίς τοίνυν ἐκ τοῦ τε καταργηθέντα τοπέλεον, τοιουτοτρόπως ἀνανεώσασθαι ταῦτα θρασύς. ἅτε δὴ περὶ τὸ σέβας ἐκδοθεὶς οἴκοθεν τὴν γνώμην δεικνύμενος, ἢ καὶ ταῖς ἀδολεσχίαις τῶν Αἱρεσιαρχῶν ἐκείνων παρασυρείς; πάντως οὐδείς, πρὸς τὸ τῆς κακίας ἀτεχνῶς ἐλάσας ἀκρότατον οὐχ ὁρᾶται πρὸς τὸ παρὸν, οὐ φανεῖται μεθύστερον, ὃς εὑρεθήσεται τὰ παρὰ τοσούτων ὁμοῦ καὶ τοιούτων περιφανῶς ἐληλεγμένα πνευματικῶν καὶ θεοσόφων ἀνδρῶν ἀναιδῶς φρονῶν, εἴτε περὶ τούτων ἀφ' ἑαυτοῦ κατὰ γνῶσιν ἐπισφαλῆ καὶ ματαίαν ἐπιζηκῶς λογισάμενος, εἴτε μὴν καὶ τὰς φρένας ὡς ἀληθῶς ταῖς κενοφωνίαις τῶν διαληφθέντων ἀπατεώνων κλαπείς. ἐπείπερ καὶ τῶν παντάπασιν

raui-

ἀτοπωτάτων, ἐν οἷς οἱ τῆς ἀληθείας κήρυκες ἀγῶσι περιεξελθάμενοι τὴν πλάνην συχνοῖς, τὸ τοῦ δόγματος ὀρθὸν ἐπεκύρωσαν, ἐν τούτοις τινὰ τῶν ἁπάντων ὁπωσδήποτε σαλεῦσαι τὸν νοῦν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐκ ἔστιν οὐδ' ὁ διανοησόμενος, μήτοι γε καθάπαξ φρονῶν, οὐδ' ἔσεται τὸ παράπαν ὁ διανοησόμενος.

ϛʹ. Εἰσὶ δ' ἔνιοι τῶν ἐπὶ σοφίᾳ τὰ μέγιστα σεμνυνομένων τὰ νῦν, οἱ καὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς δοκοῦντες παρ' ἑαυτοῖς ἐπιστήμονες, οἳ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν διὰ τοῦ μονογενοῦς καθομολογοῦντες φανῶς, τὰ ῥηθέντα μὲν ὡς βλασφημίας ἐπέκεινα πάσης ἐπίσης καὶ αὐτοὶ τοῖς ὅλοις ἐκφαύλουσι. πάλιν οὐδὲ τὸ φυσικῶς μεσιτεύειν παραδέχονται τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ πνεύματος τὸν υἱόν. ὡς διὰ τοῦτο προσιέσθαι καὶ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ κατὰ λόγον εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἑτέραν δέ τινα περιθρυλλοῦσι προσφανῶς ἔννοιαν, καθ' ἣν εἰρῆσθαι νομίζουσι τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ. διὰ τοῦτο γάρ φασιν ἐστί τε καὶ λέγεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς κατὰ φύσιν ᾠκειωμένον αὐτῷ καὶ ὡς ὁμοούσιον. καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι φθεγγόμενοι τῶν πολλῶν περιβομβοῦσι τὰς ἀκοάς. ἐγὼ δὲ ἀκριβῶς οὐκ οἶδα πότερον ἀνοίας αὐτοῖς ἄν τις ἢ κακοβουλίας κατηγορήσειεν, αἰτίαν τοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκείωσιν τούτου καὶ τὸ

rauimus, deceptus. Cum omniũ abſurdiſſimum ſit, in quibus veritatis præcones certaminibus frequentibus errorem depellentes, ſanum dogma decreuerunt, in ijs inter omnes vnum aliquem quomodocunque mente delirare. Sed ſane non eſt, qui hæc vel mente conceperit, tantum abeſt, vt credat, neque futurus eſt vnquam, qui ſimilia concipiet.

VI. Sunt porro nonnulli in præſenti, qui ſapientia magnificentiſſime gloriantur, & noſtra defendentibus præſeferunt apud ſuos doctrina & eruditione, hi Spiritum ſanctum exiſtere per Vnigenitum palam confitentes, iam recitata æque ac ſi blaſphemias omnes exuperent, modis omnibus pernegant; nec etiam admittunt, medium naturaliter eſſe inter Patrem & Spiritum Filium, proptereaque neque accipere ex Filio ſecundum rationem Spiritum ſanctum. & alia quadam ratione, aures omnium perſonantes, dictum exiſtimãt illud *per Filium*. Per hunc enim, inquiunt, eſt & dicitur Spiritus ſanctus, quod natura illi coniunctus, & conſubſtantialis eſt. Et hæc ipſi dicentes in auribus multorum perſtrepunt. Ego vero plane neſcio, amentiæ ne quiſpiam ipſis, an peruerſi conſilij notam inuret, dum cauſam quod Spiritus ſanctus ſit per Filium eſſe coniun-

iunctionem illius, & consubstantialitatem cum illo perspicue fateantur. Veruntamen natura Spiritum sanctum coniunctum esse Filio, illique vere consubstantialem esse, nemo, qui in rebus diuinis probe instructus fuerit, inficias iuerit; attamen propterea per Filium existere illum nemo omnium dicet, quinimo contrarium, qui cognitione rerum callet, sonora voce declamabit, quod per Filium Spiritus est, asserens, causam esse absque dubio coniunctionis Spiritus cum Filio, necnon & consubstantialitatis. Quia enim per Filium Spiritus sanctus est, ideo naturaliter illi coniunctus & consubstantialis est. Et de eo quod proprius est, cum a nobis dictum sit, vt sermone, quæ prorsus diuidi nequeunt, diuidamus, quod omnino non aliud fuerit quam consubstantiale, & cuius in primo nostro Commentario mentione facta quam breuissime, absolutiorem in præsenti, & meliorem solutionem adducere promisimus procedente suo ordine Oratione, suo tempore fusius petractabimus, & adiuuante Deo argumentis, quibus contradicere nequeas, & veris ex Patrum dictis & minime dubijs demonstrabimus, quænam in diuina scriptura illius ratio sit, & quomodo a nobis intelligendum.

VII. De sola vero coniunctione & consortio nunc pertractan-

ὁμοουσιότητα τιθέμενοι σαφῶς. ὅτι μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ᾠκείωται τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὁμοούσιον τοῦτο πρὸς ἀλήθειαν ἐστὶν αὐτῷ, οὔ μή τις ἂν τῶν τὰ θεῖα καλῶς πεπαιδευμένων ὁμολογήσειεν. οὐ μὴν διὰ ταῦτα καὶ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ τῶν ἁπάντων τις ὑπάρχειν ἐρεῖ. τοὐναντίον μὲν οὖν, γνώσεως ἐμμοιρῶν μεγαλοφώνως κεκράξεται, τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ λέγων αἴτιον εἶναι τῷ πνεύματι τῆς τε πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος τούτου, καὶ τῆς ὁμοουσιότητος ἀτεχνῶς. ὅτι γὰρ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦτο φυσικῶς ᾠκειωμένον αὐτῷ τυγχάνει καὶ ὁμοούσιον. καὶ περὶ μὲν τούτου τοῦ προσεχέστερον ῥηθέντος ἡμῖν, ἵνα διέλωμεν ἐν λόγοις τὰ τὸ πᾶν ἀδιαίρετα, πάντως δ' οὐχ ἕτερον ἐστὶν ἤπερ τὸ ὁμοούσιον, οὗ κἀν τῷ πρώτῳ συντάγματι μνησθέντες ὡς ἐν βραχεῖ τὴν τελεωτέραν πρὸς τὸ παρὸν καὶ κρείττονα λύσιν ἐπενεγκεῖν ὑπεσχόμεθα, προϊόντος ἐφεξῆς τοῦ λόγου διαληψόμεθα πλατυκώτερον κατὰ καιρὸν, καὶ συναιρομένου τοῦ Θεοῦ παραστήσομεν ἀπό τε λογισμῶν ἀναντιῤῥήτων πάντῃ καὶ ἀψευδῶν, ἀπό τε πατρικῶν ἀναμφιβόλων κομιδῇ χρήσεων, τίς ὁ λόγος αὐτοῦ παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, καὶ πῶς ποτε τοῦτο νοεῖν ἡμᾶς ἄξιον.

ζ. Περὶ δὲ μόνης τῆς οἰκειώσεως

διεξελθεῖν ἀρτίως ἡγούμεθα δεῖν, ὀλίγα τινὰ ταύτης ἕνεκεν ὡσὰν προδιωρισμένης εἰπεῖν ἔχοντες. ἃ γὰρ ἐν τῇ περὶ τῆς παρούσης ἡμῖν πραγματείᾳ διαλαβεῖν ἐξεγένετο περὶ τοῦ ἰδίου σκοπουμένοις ἡμῖν, ταῦτα κατὰ τὸ παντελὲς ἀπαράλλακτον, ἐπειδήπερ ταυτὸν τῷ οἰκείῳ τὸ ἴδιον, κἀνταῦθα πάντως ἁρμόζουσιν. ἔνθεν τοι καὶ νομίζομεν ἀποχρῶν, κἂν ᾖ βραχέα τὰ λεχθησόμενα, καὶ μᾶλλον ἐφ᾽ ᾧ κἂν τούτοις ὡς ἐν ἅπασι τοῖς ἄλλοις ἁπλῶς ἐκ γραφικῶν ἔσεται μαρτυριῶν τὰ τῆς ἀποδείξεως. καὶ δὴ καθάπερ ἐξ ὑπαρχῆς συνῆφθαι φαμὲν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ υἱῷ, καὶ πνεῦμα δὲ τοῦτο τοῦ υἱοῦ χρηματίζειν ἑτέρωθεν οὕτως ἐξεπιστάμεθα. πλὴν εἰ βουληθείημεν ταῦτα πρὸς ἄλληλα κατιδεῖν, κἀντεῦθεν ποιήσασθαι τοῦ προκειμένου τὴν ζήτησιν, συνῆπται μὲν κατ᾽ οὐσίαν τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς πνεῦμα τυγχάνον αὐτοῦ. πνεῦμα δὲ πάλιν υἱοῦ τοῦτο καθέστηκεν, εἰς ὅπερ αὐτῷ κατὰ φύσιν ᾠκείωται, καθὼς ὁ μέγας Βασίλειος ἡμῖν τὰ περὶ τούτων παραδιδούς, τρόπον ὃν εἴπομεν, ἑκατέρου τίθησιν αἰτίαν ἑκάτερον. Οὕτως καὶ γὰρ ἐν μὲν τοῖς κατ᾽ Εὐνομίου καὶ Ἀρείου λόγοις περὶ τοῦ πνεύματος τάδε φησί. Τὴν μὲν πρὸς πατέρα οἰκειότητα νοῶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς υἱὸν δέ, ἐπειδὴ ἀκούω εἴ τις πνεῦ-

standum esse putamus, paucis quibusdam illius causa, vt præfinitum de ea aliquid sit, in medium allatis. Quæ enim in priori nostro Tractatu digessimus, cum de proprio disputaremus, illa eadem absque vlla sui immutatione, cum idem vnumque sit cõiunctum & proprium, hoc etiam in loco quam aptissime locum habebunt. Hinc satis superque esse existimamus, licet dicenda quam breuissima sint, & potissimum cum in his quoque vt in alijs omnibus simpliciter ex scripto traditis testimonijs demonstratio petetur. Et iam ecce quemadmodum ab exordio coniungi dicimus Filio Spiritum sanctum, & Spiritum hunc Filij esse, aliunde etiam sic edocti sumus. nihilominus si hæc penitius introspicere velimus, indeque propositi quæstionem absoluere, coniunctus est essentia Filio Spiritus sanctus, vt qui spiritus illius est, rursusque spiritus Filij hic existit, quod illi essentia coniunctus est, sicuti magnus Basilius de hisce nobis tradens, modo quo diximus alterius alterum causam ponit. Nanque is aduersus Eunomium Ariumque disputans, promit hæc de Spiritu sancto. *Illius erga Patrem coniunctionem intelligo, quod a Patre procedit, erga Filium vero, cum audio, si quis spiritum*

Christi non habet, hic non est eius. Et in decimo octauo ad Amphilochium Capite, *Sed & spiritus Christi dicitur, quod natura illi coniunctus est.* Sic ista contra inter sese verti, quod idem æque notant, cum plane nos sciamus, pari modo dicimus, vnum loco alterius sumi, vt magnus in decernendis dogmatibus Basilius statuit.

VIII. At nunc per Filium Spiritum sanctum existere, & coniunctum illi esse, vti sese habeant, considerandum est. An etiam hæc cum inter se exæquantur, vt priora illa, vicissim alterum alterius locum occupabit? minime gentium: cum causa propria coniunctionis potius illud *per Filium* sit. Et hoc plane confirmat idem magnus Basilius, qui in eodem ad beatum Amphilochium Cap. hunc in modum loquitur, cum prius de Spiritus ex Patre existentia sermonem habuisset. *Ex Deo esse dicitur, non vti omnia ex Deo, sed vti ex Deo progrediens, non generatus vt Filius, sed vt Spiritus oris illius. Vnde sic declaratur illius consortium, & ineffabilis essentiæ modus seruatur.* Spiritus cum Deo coniunctionem indicari ait magnus hic Vir, quod progrediatur ex eo vt oris spiritus.

μα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. ἐν δὲ τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ τῶν πρὸς τὸν ἱερὸν Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων. Ἀλλὰ καὶ πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται, ὡς ᾠκειωμένον αὐτῷ κατὰ φύσιν. οὕτω μὲν ἀντιστρέφονται ταῦτα πρὸς ἄλληλα διὰ τὸ ἐξισάζειν ἄντικρυς ἐγνωκότας ἡμᾶς λέγομεν ἐπίσης ἀντιμεταλαμβάνεσθαι κατὰ τὸν πολὺν ἐν δόγμασι καὶ μέγαν Βασίλειον.

η. Τὸ δὲ δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν, καὶ τὸ τελεῖν οἰκεῖον αὐτῷ πῶς ἔχουσι, θεωρητέον τανῦν. ἆρα γὰρ ἐξισάζονται καὶ ταῦτα πρὸς ἄλληλα κατ' ἐκεῖνα τὰ πρὶν ἑκάτερον ἑκατέρῳ καὶ ἀντιστρέφουσιν; οὐδαμῶς. αἴτιον δὲ κυρίως τῆς οἰκειώσεως τὸ δι' υἱοῦ μᾶλλον ἐστί. καὶ τοῦτο παρέστησεν ἀριδήλως ὁ αὐτὸς μέγας Βασίλειος, ὅστις ἐν τῷ αὐτῷ τῶν πρὸς τὸν μακαρίτην Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων εἴρηκεν οὕτω, περὶ τῆς τοῦ πνεύματος ἐκ πατρὸς ὑπάρξεως προλαβών. Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ προελθὸν, οὐ γεννητῶς ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. τῆς μὲν οἰκειότητος δηλουμένης ἐντεῦθεν, τοῦ δὲ τρόπου τῆς ὑπάρξεως ἀρρήτου φυλασσομένης. τὴν τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν Θεὸν οἰκειότητα δηλοῦσθαι, φησὶν ὁ μέγας, ἐκ τοῦ προελθεῖν ὡς πνεῦμα στόματος ἐξ αὐτοῦ. τοῦτο δὲ κἀνταῦθα νοεῖν ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν υἱὸν οἰκειότητος λέγω τοῦ αὐτοῦ πνεύματος.

Hoc ipsum hic quoq; de coniunctione eiusdem Spiritus cum Filio

quam

ἔστιν ἁρμοδιώτατον. οἰκεῖον γὰρ τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ τῷ υἱῷ, καθότι καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦτο πέφυκεν οὐκ ἑτέρως γε μὴν, ὡς ὅτι πνεῦμα στόματός αὐτοῦ, κατὰ τὸ διαληφθὲν Παύλῳ τῷ χριστοκήρυκι. καὶ γὰρ ἐστὶ τὸ δεύτερον ἐπιστέλλων πρὸς Θεσσαλονικεῖς μετὰ τὸ φάναι τὴν κατάλυσιν τοῦ τηνικαῦτα κατέχοντος τὴν οἰκουμένην κακοῦ, Νέρων δὲ ἦν ἐκεῖνος ὁ δυσσεβὴς, περὶ τοῦ μέλλοντος προθεσπίζας, καὶ τότε ὁ ἄνομος ἀποκαλυφθήσεται, ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, μεγαλοφώνως ἐβόησε, πνεῦμα στόματος τοῦ μονογενοῦς τὸ πνεῦμα καλέσας τὸ ἅγιον. τὸ δὲ δι' υἱοῦ πάντως ταυτὸν, ὅσον πρὸς ὕπαρξιν τυγχάνει τῷ ἐξ υἱοῦ, καθὼς ὁ λόγος ἔδειξεν ἀπαρχῆς, καὶ ἔτι προϊὸν ἀποδείξει. οὕτως ἐπεὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ υἱοῦ, τούτου μάλιστα χάριν καὶ οἰκεῖον αὐτῷ πέφυκεν. οὐ μὴν ὅτι περ οἰκεῖον τὸ ἅγιον πνεῦμα καθέστηκε τῷ υἱῷ, διὰ τοῦτο καὶ δι' αὐτοῦ καθάπερ οἱ ἐνιστάμενοι τινὲς λέγουσιν. ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τῆς τοιαύτης ζητήσεως κρεῖττον καὶ τελεώτερον ἂν ῥηθείη ἐν τοῖς ἑξῆς, ἔνθα πρὸς ἐξέτασιν ὁ τοῦ ὁμοουσίου κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν λόγος ἡμῖν ταμιεύεται. τὸ δὲ νῦν ἔχον τῶν μικρὸν ἄνωθεν εἰρημένων ἅψασθαι καὶ πάλιν χρεὼν, ἵνα τοῦ σκοποῦ κατὰ τάχος ἐγγίον γενόμενοι αὐτοῦ μὴ ἐκπέσωμεν.

quam aptiſſimum eſſe reputo: coniunctus enim eſt Spiritus ſanctus cum Filio, quod per Filium hic quoque ſit, non alia quapiam ratione, quam quod ſit ſpiritus oris eius, vti Chriſti præco Paulus tradidit. Nanque hic ſecundum ad Theſſalonicenſes ſcribens, poſtquam deſtructionem noxæ, quæ vniuerſum terrarum Orbem conterebat annunciauit, erat porro impius ille Nero, de futuro vaticinans, *& tum iniquus ille patefiet, quem Dominus conficiet ſpiritu oris ſui*, ingenti voce clamauit, Spiritum oris Vnigeniti Spiritum ſanctum nuncupans. Illud porro per Filium prorſus idem fuerit, quod ad exiſtentiã attinet, atque illud ex Filio, vt ipſo initio oratio demonſtrauit, & adhuc vltra procedens demõſtrabit. ſic cum Spiritus ſanctus per Filium eſt, propterea & coniunctus illi eſt, non quia coniunctus eſt Spiritus ſanctus Filio, propterea & per ipſum eſt, vt quidem ex aduerſarijs contendunt. Sed quæſtio hæc melius abſolutiuſque infra pertractabitur, cum in examen Conſubſtantialis ratio, vt iam promiſimus, vocabitur. At in præſenti paulo ante dicta, iterum attingenda ſunt; ne a propoſito nobis ſcopo propius accedente decidamus.

Mani.

IX. Manifestum itaque est, vti non multo ante malorum omnium summam esse diximus, opinari transitoriam esse per Filium Spiritus sancti existentiam. Quare necesse est, cum hoc tanquam omni blasphemia plenum prohibeatur, dum nulla alia ratio vlla ex parte emergat, nanque de Spiritus cum Filio coniunctione, & consubstantiali propter sententiarum, inconsequentiam, quam licet tenuiter demonstrauimus. potiorem partem examinis in sequentia remittentes, vel mente etiam agitare superuacaneum duco, Necesse est itaque eum qui omni ex parte pietati addicitur, & rectam sententiam ambit, tenere, essentialiter per Filium Spiritum sanctum existere. id vbi inclaruerit, ex Filio quoque omnino erit, cum naturaliter in Spiritus a Patre existentia Filius medius sit. Et hoc tantum non omnes decreuere, qui Apostolicæ Ecclesiæ veluti Doctores alijs atque alijs temporibus præfuere, quorum nunc dicta, eorum item nominibus commemoratis, ad propositam quæstionem demonstrandam hic digerere non erit inopportunum. Vt ergo methodo ordineque in his quoque seruatis pro dignitate eorum rem pertractasse, & vti addecet, existimemur, ipso statim initio, vti

θʹ. Καὶ δὴ δῆλον ὡς φθάσαντες περὶ βραχέος ἔσχατον πάντων παρεστήσαμεν τῶν κακῶν, τὸ δοξάζειν παροδικῶς εἶναι διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀνάγκη τοιγαροῦν ἐπείπερ ἀπείρηται τὸ τοιοῦτον ὡς δυσφημίας ὂν ἁπάσης μεστόν, ἑτέρου τινὸς λόγου μηδαμῶς ἀνακύπτοντος, περὶ γὰρ τῆς τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱὸν οἰκειώσεως, καὶ τοῦ ὁμοουσίου διὰ τὸ τῶν ἐννοιῶν ἀνακόλουθον, ὅπερ καὶ διηλέγξαμεν ἀμυδρῶς, τὸ πλεῖον τῆς ἐξετάσεως εἰς τὸ ἑξῆς παραπέμψαντες, δοκεῖ μοι καὶ τὸ λογίζεσθαι περιττόν. ἀνάγκη γοῦν ἤτοι τὸν ὁλικῶς εὐσεβείας ἀντιποιούμενον, καὶ φρονεῖν βεβουλημένον ὀρθὰ πρεσβεύειν οὐσιωδῶς ὑπάρχειν διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τούτου δὲ φανέντος, κἀκ τοῦ υἱοῦ πάντως ἐστίν, ἅτε φυσικῶς ἐπὶ τῇ τοῦ πνεύματος παρὰ πατρὸς ὑπάρξει τοῦ υἱοῦ μεσιτεύοντος, καὶ τοῦτο τεθεολογήκασι μικροῦ πάντες οἱ τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλικῶς ἐξηγησάμενοι κατὰ διαφόρους καιρούς, ὧν ἀπάρτι καλὸν ἐκθεῖναι καὶ τὰ ῥητά, τούτων κατ᾽ ὄνομα μνησθέντας ἡμᾶς εἰς ἀπόδειξιν τοῦ προκειμένου ζητήματος. ὡς ἂν τοίνυν ὁδῷ καὶ τάξει χρησάμενοι κἀπὶ τούτοις ἡμεῖς ἀξίως αὐτῶν πεποιηκέναι, καὶ ὡς χρεὼν νομισθείημεν, κατ᾽ ἀρχὰς ὡς ἐμφέρεται τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης Συνόδου πρὸς τὸν Φιλόσοφον οἱ θεοφόροι

Πατέρες διὰ τοῦ Ἐπισκόπου Λεοντίου φασίν. Εὕρηται τὸ πνεῦμα ἐκπορευόμενον μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἴδιον δὲ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀναβλύζον. ἤρκει τοῖς εὐγνώμοσι τῶν ἀκροατῶν ἡ παροῦσα καὶ μόνη χρῆσις, ὡς ἐκ πολλῶν ἁγίων ὁμοῦ ῥηθεῖσα, καὶ τὸ ἀδιάβλητον οὐ παρέχουσα, καὶ μᾶλλον ὅτι περ ἀρχὴ καὶ θεμέλιος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως οὗτοι γεγόνασι θεόθεν ἡμῖν, πρῶτοι τὰ τῶν Αἱρετικῶν καταβαλόντες φρυάγματα κατὰ γνώμην κοινὴν καὶ συνέλευσιν. νῦν δέ γε καὶ συχνῶν ἑτέρων τὸ βέβαιον πάντοθεν ἐχουσῶν εὐποροῦμεν μαρτυριῶν, ἅς ποτε τῶν Πατέρων σχεδὸν οἱ πλείους ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ συγγραψάμενος, ἢ καὶ τούτων τινὰς κατιδίαν ἐξέθετο. παραχρῆμα καὶ γὰρ ὁ τῆς Ἀθανασίας ἐπώνυμος, ὃς καὶ κατὰ ταύτην δὴ τὴν πρώτην Σύνοδον μέγας τὴν ὑψηλὴν καὶ ἄνω φέρουσαν σοφίαν ἐγνωρίζετο, καὶ πολὺς ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγῳ σαφῶς οὕτως ἀπαγγέλλει περὶ τοῦ πνεύματος. Αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἄνωθεν ἔπεμπεν ὡς Θεὸς καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτωθεν ὑπεδέχετο ὡς ἄνθρωπος. ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατῄει, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ. καὶ ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν ἐν τῷ περὶ τῶν δύο Διαθηκῶν λόγῳ. Διὰ γὰρ τὸ γενέσθαι ναὸν τῆς θείας διαφορεῖ δυνάμεως τὸ

vti in Actis Nicænæ primæ Synodi habetur, diuini illi Patres ad Philosophum per Leontium Episcopum respondent; *Inuenitur Spiritus sanctus procedere quidem ex Patre, proprius vero Filij esse, & ex eo emanans*. Aequis auditoribus satis esset, vel solum hoc dictum, tanquam quod ex multis Patribus pronunciatum est, ideoq; ab omni calumnia exemptum, & potissimum quod orthodoxæ fidei principium ac fundamentum a Deo nobis traditi sunt, qui primi Hæreticorum fastus communi voto atque congressu disiecerunt. Nunc vero & frequentibus alijs certis atque indubitatis testimonijs abundamus, quæ potior pars Patrum, vnusquisque per se proprium conscripsit, aut horum quædam priuatim euulgauit. Nanque primus ante alios, cui ab immortalitate nomen est, & qui in ipsa prima Synodo, sublimi, & quæ ad superiora conducit, sapientia præcelebris habebatur atque eximius, Oratione de apparitione Dei in carne, aperte hæc de Spiritu pronunciat; *Ipse enim illum desuper mittebat vti Deus, & ipse eum in imo excipiebat, vti homo. Ex ipso itaque in ipsum descendebat, ex deitate ipsius in humanitatem ipsius*. Et lingua aurea præditus Oratione de duobus Testamentis; *Propterea enim quod factum est*

diuinæ

diuinæ virtutis templum corpus Domini deiferum, fis & tu templum secundum illius similitudinem: accipis enim ab ipso missum Spiritum. Omnino illud *ab ipso*, idem est cum illo, *ex ipso*. Et nemo adeo infans atque insipiens fuerit, qui vel minimam differentiam inter has præpositiones excogitauerit. Et hæc quidem magnus Athanasius & diuinus Chrysostomus. at in dogmatibus dijudicandis præcellentissimus Cyrillus, in multis suis Orationibus & sepissime de hoc sermonem digerit. Et Oratione contra Nestorium; *Licet Spiritus in propria hypostasi sit, & etiam per seipsum intelligatur, ratione qua Spiritus est & non Filius, nihilominus non est alienus ab eo. Spiritus enim veritatis dictus est, & est Christus veritas, & effunditur ab ipso, eo modo quo & ex Patre*. Et ad Imperatorem Theodosium; *Liberans a peccatis eum, qui ipsi adhæret, proprio deincep: ungit Spiritu, quem immittit ipsum tanquam ex Deo Patre Verbum, & ex propria natura nobis emittit*. Et rursus in his quæ ad Palladium scripsit, quæ etiam in primo nostro de hoc argumento Tractatu recitauimus, idque quam aptissime. *Mutabilis vero nullo modo Spiritus est, quodsi mutationi obnoxius est, ad ipsam diuinam naturam vituperatio recurret*

σῶμα τοῦ Κυρίου τὸ θεοφόρον, γίνῃ καὶ σὺ ναὸς καθ᾽ ὁμοίωσιν αὐτοῦ. δέχῃ γὰρ ἐκπεμπόμενον παρ᾽ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα. πάντως τὸ, παρ᾽ αὐτοῦ τοῦτο ταυτὸν ὑπάρχει τῷ, ἐξ αὐτοῦ. καὶ οὐδεὶς ἐπὶ τοσοῦτον ἀμαθὴς καὶ ἀνόητος, ὡς διαφορὰν τὴν τυχοῦσαν νοεῖν ἐπὶ τούτων δὴ τῶν προθέσεων. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅ τε μέγας Ἀθανάσιος, καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος. Ὁ δὲ δογματικώτατος Κύριλλος ἐν πολλοῖς τῶν αὐτοῦ λόγων καὶ πολλάκις περὶ τούτου διέξεισιν. ἀκούων ἐν μὲν τῷ λόγῳ τῷ πρὸς Νεστόριον. Εἰ καὶ ἔστι τὸ πνεῦμα ἐν ὑποστάσει ἰδικῇ, καὶ δὴ καὶ νοεῖται καθ᾽ ἑαυτὸ, καθ᾽ ὃ πνεῦμα ἐστὶ καὶ οὐχ υἱός. ἀλλ᾽ οὖν ἐστιν οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ. Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται. καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ προχεῖται παρ᾽ αὐτοῦ καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρός. ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν Βασιλέα Θεοδόσιον. Ἀπολύων ἁμαρτίας τὸν αὐτῷ προσκείμενον, τῷ ἰδίῳ λοιπὸν καταχρίει πνεύματι, ὅπερ ἐνίησι μὲν αὐτὸς ὡς ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος, καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῖν ἀναπηγάζει φύσεως. ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον αὖθις, ὃ κἀν τῇ προτέρᾳ τῆς νῦν ταύτης ἡμῶν πραγματείᾳ διελάβομεν, κἀκεῖ λίαν ἁρμοδιώτατα. Τρεπτὸν δὲ οὐκ ἄν που τὸ πνεῦμα ἐστίν. ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ᾽ αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ

υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον πνεῦμα. τί δὲ κἀν τῷ δευτέρῳ τῶν Θησαυρῶν; Ὅτε τοίνυν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἡμῖν γινόμενον συμμόρφους ἡμᾶς ἀποδεικνύει Θεοῦ, πρόεισι δὲ καὶ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, πρόδηλον ὅτι τῆς θείας ἐστὶν οὐσίας οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προϊόν. ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ τὸ ἐξ ἀνθρωπείου στόματος ἐκτρέχον ἐμφύσημα. πάλιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ εἰς τὸ ῥητόν, ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστεράν, Ἀπαράλλακτος ἡ τοῦ Χριστοῦ λέγει ὁμοιότης πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ κατὰ φύσιν προχεόμενον πνεῦμα. εἰς τὸ αὐτό. Νοῦς γὰρ ὑπάρχον Χριστοῦ τὸ πνεῦμα πάντα τὰ ἐν αὐτῷ διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς, οὐκ ἐν ἰδίᾳ τινὶ θελήσει, οὐδὲ μὴν ἐν ἀλλοτρίᾳ τινὶ βουλήσει τῆς ἐν ᾧ καὶ ἐξ οὗ ἐστιν ὁμιλοῦν, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ φυσικῶς προϊόν. εἰς δὲ τό, οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, πνεῦμα τὸ τῆς ἀληθείας, τουτέστι τὸν Παράκλητον ἀποκαλεῖ. Οὐ γὰρ ἀλλότριον τῆς τοῦ μονογενοῦς οὐσίας τὸ ἅγιον νοεῖται πνεῦμα. πρόεισι δὲ φυσικῶς ἐξ αὐτῆς, οὐδὲν ἕτερον παρ' αὐτὸν ὑπάρχον, ὅσον εἰς ταυτότητα φύσεως, εἰ καὶ νοοῖτο τυχὸν ἰδιοσυστάτως. ὁ αὐτὸς ἐν μὲν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν φάμενος, ὡς ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης λέγει ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐ-

curret, ſi eſt Dei & Patris, præterea & Filij eſſentialiter ex ambobus ex Patre ſcilicet per Filium effuſus Spiritus. Quid porro in ſecundo libro Theſaurorum? *Cum itaque Spiritus ſanctus ad nos accedens, conformes nos efficit Deo, progreditur vero & ex Patre & Filio, manifeſtum eſt illum diuinæ eſſe eſſentiæ, eſſentialiter in ipſa & ex ipſa egredientem; quemadmodum nempe & ex humano ore flatus excurrens*. Item in expoſitione Euangelij Ioannis in dictum; *Vidi Spiritum deſcendentem quaſi columbam. Immutabilis eſt identitas Filij ad Spiritum, qui proprius eius eſt, quique ex eo ſecundum naturam profunditur*. In idem; *Mens enim exiſtens Chriſti Spiritus, omnia quæ in illo ſunt eloquitur ad diſcipulos, non propria quapiam voluntate, neque alieno impulſu, ab eo in quo & ex quo eſt eloquens, ſed veluti ex eſſentia illius naturaliter progrediens*. Et in illud; *Non enim loquetur a ſeipſo; Spiritum veritatis, Paracletum nempe nuncupat: neque enim alienus ab vnigeniti eſſentia Spiritus ſanctus intelligitur, progreditur vero naturaliter ex ipſa, nihil aliud præter ipſum exiſtens quantum attinet ad identitatem naturæ. licet intelligatur in propria hypoſtaſi*. Idem libro tertio ad Hermiam, cum enunciaſſet S. Ioannem dicere, *ex complemento*

ipsius nos omnes recepimus, colloquentem interrogat, *Datio vero bona & donum perfectum, erit ne aliud quidpiam tua sententia quam ipsius Spiritus sancti possessio?* Et illo recte respondente, *Nequaquam*. Sanctus statim subinfert; *Conspice igitur etiam per hæc ex proprio complemento Filium mittere proprium, & indissolute adhærentem Spiritum sanctum, per quem omnis datio bona*. Et libro quarto ad Hermiam; *Cum itaque Vnigenitus homo factus est, antiquo, & quod a principio communicatum fuit, bono, naturam humanam spoliatam inueniens, rursus eam in illud transmutare conabatur, veluti a fonte proprio complemento emittens dicensque, Accipite Spiritum sanctum*. Hæc etiam diuinus decernens Cyrillus manifesto nõ alia a Patribus, qui eum præcesserunt, & quos nos supra memorauimus, pronunciat, & in his recte admodum, & vti par est, eorum vestigijs insistens, quos nos etiam in omnibus sequi iustum est, tanquam pietatis duces, & eadem atque illi sentire, & non ad stultas oppositiones deferri, vt quidã peragere non veriti sunt, quorum contentiosa turbulentaque opinio abunde multisque etiam in primo Tractatu diuulsa est, rursusque non minus in præsentia paucis diuelletur.

λάβομεν, τὸν προσδιαλεγόμενον ἐρωτᾷ. δόσις δὲ ἀγαθὴ καὶ δώρημα τέλειον εἴη ἂν ἕτερον κατά γε τὸ αὐτοῦ σοι δοκοῦν, πλὴν ὅτι τοι τὸ μεταλαχεῖν ἁγίου πνεύματος; τοῦ δὲ καλῶς ἀποκριναμένου τὸ, οὐδαμῶς, ὁ ἅγιος ἐπάγει παρευθύς. Ἄθρει δὴ οὖν καὶ διὰ τούτων ἐξ ἰδίου πληρώματος προϊέντα τὸν υἱὸν τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἀναποβλήτως ἐμπεφυκὸς ἅγιον πνεῦμα, δι᾽ οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθή. καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν. Τοιγάρτοι καὶ ὅτε γέγονεν ὁ μονογενὴς ἄνθρωπος ἐρήμην τοῦ πάλαι καὶ ἐν ἀρχαῖς ἀγαθοῦ τὴν ἀνθρώπου φύσιν εὑρὼν, πάλιν αὐτὴν πρὸς ἐκεῖνο μεταστοιχειοῦν ἐπείγετο, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ ἰδίου πληρώματος ἐνιείς τε καὶ λέγων, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. Ταῦτα καὶ ὁ ἔνθεος δογματίζων Κύριλλος, διαρρήδην θεολογεῖ, τοῖς πρὸ αὐτοῦ πατράσιν, οὓς προειρήκαμεν, κἀν τούτοις καλῶς καὶ δεόντως ἑπόμενος, οἷς πᾶσι δίκαιόν ἐστι καὶ ἡμᾶς ἐξακολουθοῦντας, ὡς ὁδηγοῖς τοῖς εὐσεβείας, τὰ αὐτὰ δήπουθεν ἐκείνοις φρονεῖν. ἀλλὰ μὴ πρὸς ματαίας χωρεῖν ἀντιλογίας, καθώς τινες ποιεῖν οὐ κατώκνησαν, ὧν ἡ φιλόνεικος γνώμη καὶ δύσερις ἱκανῶς ἀπελήλεγκται διὰ πολλῶν κἀν τῷ προτέρῳ συντάγματι παρ᾽ ἡμῶν, καὶ πάλιν οὐδὲν ἧττον τὰ νῦν δι᾽ ὀλίγων ἀπελεγχθήσεται. καὶ γὰρ ἐν μὲν τῇ πρὸ

Nanque

ταύτης ἡμῶν πραγματείας κατ' ἀρχὰς ἀγωνιζόμενοι παραστῆσαι δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν παρὰ πατρὸς, καὶ πρὸς τοῦτο γραφικὰς μαρτυρίας παράγοντες, τὰς μὲν διαγορευούσας ἄντικρυς ἐκλάμπειν, προϊέναι, πηγάζειν, προχωρεῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ υἱοῦ, τὰς δὲ πεφηνέναι, βλύζειν, ἐκπέμπεσθαι, προχεῖσθαι, καὶ εἴπερ τι ἄλλο παρόμοιον, ἐπείπερ τινὰς ἑωρῶμεν, μηδαμῶς ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ παναγίου πνεύματος δεχομένους αὐτάς. ἐπὶ δὲ τῶν χαρισμάτων τῶν παρὰ τοῦ πνεύματος χορηγουμένων τοῖς ἑαυτοὺς ἅπαξ καθάρασι, κἀπὶ τῆς ἀποστολῆς τούτου καὶ τῆς ἐκφάνσεως ἑτέρας εἰς ἀπόδειξιν τῆς διανοίας ἡμῶν χρήσεις ταῖς αὐταῖς λέξεσι χρωμένας ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ υἱοῦ προτεθείκαμεν, ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ ταύτας γραφῆς, ἐξ ὧν ἐπιστωσάμεθα κἀκείνας ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως πάντως λαμβάνεσθαι τοῦ παναγίου καὶ προσκυνητοῦ πνεύματος. αἱ μὲν καὶ πρὸς τὸ ζήτημα τὸ παρὸν ἀρκέσουσιν αὗται. τὸν γὰρ λόγον, ὃν πρὸς τὸ δι' υἱοῦ κέκτηνται, τὸν αὐτὸν ἔχουσι καὶ πρὸς τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

ι΄ Τέως καὶ καθ' ἕτερον τρόπον ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ παναγίου δηλαδὴ πνεύματος ἀρτίως προτεθύμημαι τοῖς παρά τινων ἀμφιβαλλομένοις εἰκῆ λύσιν ἐπενεγκεῖν. ἡ δὲ λύσις ὡς ἂν συντόμως περατωθῇ τὰ τῆς ὑποσχέσεως, ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν οἰ-

Nanque in præpoſito noſtro tractatu in principio, cum contenderemus confirmare per Filium Spiritum ſanctum exiſtere a Patre, & ad hoc inſinuandum ſcripto mandata teſtimonia adduceremus, partim palam edicentia elucere, emitti, exilire, progredi Spiritum ſanctum per Filium, partim apparere, ſcaturire, effundi, & ſi quid aliud hiſce non diſſimile eſt, dum videremus nullo modo ea de exiſtentia Spiritus ſancti accipi, verum de donis quæ a Spiritu ſuppeditantur ſeſe ſemel purgantibus, & de miſſione illius & apparitione, ad noſtram ſententiam comprobandam alia dicta eaſdem voces vſurpantia de exiſtentia Filij propoſuimus, ex eadem & illa ſcriptura, quibus illa quoque confirmauimus de exiſtentia ſanctiſſimi & adorandi Spiritus ſumenda eſſe: & illa quidem ad quæſtionem præſentem ſatis fuerint. rationem enim quam habent ad illud *per Filium*, eandem habent etiam ad illud *ex Filio*.

X. Interim & alio modo de ipſo ſanctiſſimo Spiritu nunc a nonnullis in dubium verſis ſolutionem non intempeſtiue afferre in animum venit. Et ſolutio fuerit, vt breuiter id faciam, quod ſemel recepi, ſanctus Athanaſius in ſua Diſputa-

tione, quam ille inter Orthodoxum & Macedonianum concinnauit, sonora voce clamat; *Absit vt dicam, aliquid esse adscititium in Spiritu sancto. Neque enim sanctum, neque incorruptibile, neque immortale, neque bonum, neque aliud, quod de Deo consideratur & dicitur, dico esse adscititium Spiritui sancto, sed natura sanctum, natura bonum, natura incorruptibile, natura immortale est, vt Spiritus Domini, ex ipso exiliens, siue procedens.* Videsne tu qui vehementius aduersaris, diuinum hunc Patrem cum dixisset *exilire*, palam aperteque *procedere* interpretatum fuisse, quod sanctissimo Spiritui magis proprium est, cum processionis modo existat, vti ex Saluatore Christo vocem deiferi Patres excipientes omnes ad vnum expressere? Imo & deiloquus Cyrillus Oratione ad Monachos, cum dixisset Spiritum sanctum a Patre profundi, subnexuit, *Nempe procedit*. Nanque ibi sic ait; *Spiritus sanctus profunditur quidem, procedit nempe veluti a fonte Deo & Patre*. At maximus in discernendis dogmatibus celeberrimus Maximus, Colloquium Anomœi, Ariani scilicet, & Orthodoxi concinnans, hæc ex Orthodoxi ore pronunciat; *Pater emittit Spiritum, Spiritus vero ait procedit.*

κεία διαλέξει, ταύτην δ' ἐκτίθησιν, ὡς ἀπὸ Ὀρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ, διατόρῳ γλώττῃ βοᾷ. Μὴ γένοιτό μοι εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ πνεύματος, οὔτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὔτε τὸ ἄφθαρτον, οὔτε τὸ ἀθάνατον, οὔτε τὸ ἀγαθὸν, οὔτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ πνεύματι. ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀγαθὸν, φύσει ἄφθαρτον, φύσει ἀθάνατον, ὡς πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, εἴτουν ἐκπορευόμενον. εἶδες ὁ ἀντιλέγων πῶς ὁ θεῖος πατὴρ πηγάζειν εἰπὼν, ἐκπορεύεσθαι σαφῶς ἡρμήνευσεν, ὅπερ ἴδιον τῷ παναγίῳ πνεύματι μᾶλλον ἐστὶν, ἐπείπερ ἐκπορευτῶς ὑπάρχει, καθάπερ ἐκ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ δεξάμενοι τὴν φωνὴν, οἱ θεοφόροι πατέρες ἅπαξ ἁπλῶς πάντες ἐθεολόγησαν; ἀλλὰ καὶ ὁ θεηγόρος Κύριλλος ἐν τῷ λόγῳ τῷ πρὸς τοὺς Μοναστὰς, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὅτι προχεῖται φάμενος ἐκ πατρὸς, ἐπήγαγεν, ἤγουν ἐκπορεύεται· λέγει γὰρ οὕτως ἐκεῖ. Τὸ πνεῦμα προχεῖται μὲν, ἤγουν ἐκπορεύεται καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ὁ δὲ μέγιστος καὶ δογματικώτατος Μάξιμος Ἀνομοίου, τουτέστιν Ἀρειανοῦ καὶ Ὀρθοδόξου διάλεξιν συγγραφόμενος ὡς ἀπὸ τοῦ Ὀρθοδόξου ῥητῶς. Ὁ πατὴρ ἐκπέμπει τὸ πνεῦμα, τὸ δὲ πνεῦμα φησὶν ἐκπορεύεται. μὴ γὰρ ἐνεργητικῶς ἔχων εἰπεῖν τὸ ἐκπο-

Cum

ρεῖν τῶν γραμματικοῖς, ὅτι μηδ' αὐτοῖς εἰς χρῆσιν καθέστηκεν, εἰς τὸ ἐκπέμπει μετέβαλε τὴν λέξιν, ὡς δυνάμενον ἐκεῖνο ταυτὸν, καὶ τὴν τοῦ παναγίου πνεύματος οὕτω δεδήλωκεν ἐκ πατρὸς ὕπαρξιν. ταῖς τοιαύταις πατρικαῖς χρήσεσι τὴν εἰς τὰς προρρηθείσας γραφικὰς μαρτυρίας ἡμεδαπὴν διάνοιαν πιστοῦμαι καὶ νῦν, ἀναντιρρήτοις παντάπασιν οὔσαις, καὶ πρὸς μηδὲν ὁρώσαις ἀμφισβητήσιμον. τίς τῶν ἀνθεστηκότων λοιπὸν διαστρέψαι πειράσεται, καὶ ταύτας πρὸς τὸ δοκοῦν ἑαυτοῦ, καὶ τοῖς, οἷς αὐτὸς ἔχων νοῦν ὅλως καὶ λογισμοῖς διοικούμενος; τὸ γὰρ ἀντειπεῖν τοῖς εἰρηκόσι πρὸς τῷ πάντη τυγχάνειν ἀνήνυτον, καὶ λίαν ἔοικε τολμηρόν. ἐπείπερ τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας περιφανεῖς ὁμολογουμένως διδάσκαλοι. διὸ κἀπὶ πᾶσι πείθεσθαι τούτοις δεῖν πάντας χρεὼν, οἷα διηνεκῶς φθεγγομένοις μετὰ τοῦ πνεύματος. ἀλλ' οὕτω μὲν οὗτοι τὰς προεκτεθείσας πατρικὰς χρήσεις τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἀναμφίλεκτον ἔχειν ἐβεβαίωσαν διὰ τῶν τοιούτων μαρτυριῶν.

ια. Ἵνα δὲ καὶ τὸ ζητούμενον παρὰ τῶν πολλῶν τελεώτερον διὰ γραφικῶν αὖθις χρήσεων παραστήσωμεν, ὁ μὲν διορατικώτατος Ἐπιφάνιος ἐν τῷ οἰκείῳ λόγῳ τῷ οὕτω πως καλουμένῳ Ἀγκυρωτῷ, Πνεῦμα

Cum enim actiuo modo ἐκπορεύει Grammaticorum more, quod illis in vſu non eſt, Verbum hoc deſinere non poſſet, in illud *emittit* dictionem immutauit, tanquam quod hoc ipſum notaret; & ſanctiſſimi Spiritus hac ratione ex Patre exiſtentiam ſignificauit. Hiſce Patrum dictis iam antea laudatis ſcriptoque mandatis teſtimonijs, meam ſententiam nunc quoque confirmo, quæ nullo modo refelli poſſunt, & dubitationem omnem eximunt. Quis ex aduerſarijs igitur etiam hæc in ſuam ſententiam inuertere, & ſuis, quas ipſe in ſe nutrit, cogitationibus adaptare conabitur? Nanque his ſeſe opponere præterquamquod fruſtra operam inſumere, maxime id etiam eſſet proiectæ audaciæ, quandoquidem illi ſunt Apoſtolicæ Eccleſiæ nemine prorſus diſcrepante illuſtres Magiſtri, propterea; illis, tãquam qui continuo cum Spiritu eloquuntur, prorſus aſſentiendum eſt. Sed hi quidem hac ratione digeſta antea dicta robur, illudque citra omnem controuerſiam habere ſuo teſtimonio confirmarunt.

XI. Vt vero, quod nunc quæritur a multis, abſolutius rurſus per ſcripto tradita teſtimonia demonſtremus, perſpicaciſſimus Epiphanius in propria Oratione, cui nomen eſt Ancyroto, *Spiritus ſanctus*, ait, *non*

fratris

fratris frater, non Patris frater, sed ex ipsa essentia Patris & Filij. & in rebus diuinis præcellens Cyrillus in vno secundi Thesaurorum Capite, ait. *Decernente itaque Christo, in ipso & ex ipso naturaliter existere Spiritum suum decernit.* Iterumque in alio de Spiritu sancto, *Vti ex essentia existens, distribuentis illud Sanctis, Christi scilicet.* Et in alio, *Necesse est igitur fateri illum esse ex essentia Filij & Dei, omnem illius facultatem & operationem possidentem.* Item in alio. *Nullum itaque Paulus naturæ discrimen Filij & Spiritus sancti agnoscit, sed veluti ex ipso & in ipso naturaliter existentem dominationis nomine insignit.* Necnon in alio. *Igitur ex essentia Filij Spiritus.* Idem in Expositione Euangelij secundum Ioannem, in illud, *Non loquetur a semetipso. Propterea hoc adnexuit, ventura annunciabit vobis, quod prorsus ex mea essentia Spiritus est, & quasi mens mea est, quæ annunciabit æque atque ego futura.* Ex his dictis diuini Cyrilli nullum est, quod expositione indigeat. His enim omnibus aperte demóstrauit, Spiritum sanctum esse etiam ex Vnigenito, Epiphanium pietate inclitum prudenter sequens, cuius dictum vti se habet, proprijs verbis supra recitauimus.

ἅγιον φησὶν, οὐ συνάδελφον, οὐ πατράδελφον, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ. ὁ δὲ τὰ θεῖα σοφὸς Κύριλλος ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου λέγει τῶν Θησαυρῶν. Νομοθετοῦντος τοιγαροῦν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς ὑπάρχον τὸ πνεῦμα αὐτοῦ νομοθετεῖ. καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ περὶ τοῦ πνεύματος. Ὡς γὰρ τῆς οὐσίας ὑπάρχον τοῦ χορηγοῦντος τοῖς ἁγίοις Χριστοῦ δηλαδή. καὶ ἐν ἑτέρῳ. Ἀνάγκη λοιπὸν ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν ὁμολογεῖν αὐτὸ τῆς τοῦ υἱοῦ καὶ Θεοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τήν τε δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχον. καὶ αὖ ἐν ἄλλῳ φησίν. Οὐδεμίαν ἄρα φύσεως οἶδεν ὁ Παῦλος διαφορὰν τῆς τοῦ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον τῷ τῆς κυριότητος ὀνόματι καλεῖ. καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ. Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου εἰς τό, οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ. Διὰ γάρ τοι τοῦτο προστέθηκεν, ὅτι τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ἡμῖν. ὅτι δὴ πάντως ἐκ τῆς ἐμῆς οὐσίας τὸ πνεῦμα ἐστί. καὶ οἷον ἐμός ἐστι νοῦς, τῷ ἐρεῖν αὐτὸν τὰ ἐσόμενα καθάπερ ἐγώ. Τούτων οὐδὲν οὐδόλως δεόμενον σαφηνείας τινὸς ὁ θεσπέσιος εἶπε Κύριλλος. διὰ γὰρ πάντων ἀπεφήνατο καθαρῶς εἶναι τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ μονογενοῦς, ἀκολουθήσας καλῶς Ἐπιφανίῳ τῷ κλεινῷ κατ' εὐσέβειαν, οὗ τὴν ῥῆσιν ὡς ἐπ' αὐτῆς τῆς λέξεως ἔχει καὶ προτεθείκαμεν.

Sunt

ιβʹ. Ὅμως δ' οὖν κἀν τούτοις εἰσὶν ἔνιοι τῶν πλεῖστον ἀδεῶς ἀντικειμένων ἡμῖν, οἳ φιλονείκως πρὸς φανερὰν οὕτως ἀλήθειαν ἀναισχυντοῦσι μαχόμενοι, καὶ φασίν· ὡς ὁ θεῖος πατὴρ οὗτος ὁ σοφὸς δηλονότι Κύριλλος ἐν μὲν τοῖς πλείοσι τῶν ἑαυτοῦ τούτων ῥητῶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ κατὰ τὸν μακαρίτην Ἐπιφάνιον καταγγέλλει φανερῶς ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἐν ὅσοις δ' εὑρίσκεται λέγων ἐκ τοῦ υἱοῦ πάλιν τὸ φυσικῶς ἐκεῖσε προσετίθησιν. οὔτε δὲ φαίνεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἁπλῶς δογματίζων ἐκ τοῦ υἱοῦ δίχα τοῦ φυσικῶς, κἀκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καθάπερ εἴρηται τοῦτο θεολογεῖ τοῖς τῶν τοιούτων ῥητῶν πλείοσιν. ἴσμεν δὲ πάντες τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως ἀπαραλλάκτως ὂν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ υἱῷ. καὶ τοῦτο καθολικὸν δόγμα περιφανῶς τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ παραδεδομένον ἀνέκαθεν. οὐκοῦν ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως ἀπαραλλάκτως κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν ἐστὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ μονογενεῖ, τουτέστιν ἀληθῶς ὁμοούσιον αὐτῷ τούτῳ καὶ ὁμοφυές. διὰ τοῦτο Κύριλλος ὁ τὰ θεῖα πολὺς τοῖς μὲν πλείοσιν ὧδε ῥητοῖς μετ' Ἐπιφανίου τοῦ τὸν βίον ἐπιφανοῦς, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ κἀκ τοῦ υἱοῦ δ' ἐνίοις οἴκοθεν φυσικῶς ἀνεκήρυξεν, αὐτὴν τοῦ παναγίου πνεύματος θείαν ὕπαρξιν ἐκ τοῦ υἱοῦ τούτοις δηλῶν, ἀλλὰ τὸ πάντη

XII Sunt nihilominus ex aduerfarijs noftris plurimi, qui contentiofe nimis atque inuerecunde adeo patentem veritatem oppugnant dicuntque, diuinum hunc Patrem, fapientem nempe Cyrillum, in plerifque his fuis dictis *ex effentia Filij* ad Epiphanij mentem palam pronunciare, exiftere Spiritum fanctum. Sed in quibus reperitur de Filio fermonem habere rurfus *naturaliter* addere. neque inueniri Spiritum fanctum fimpliciter nonnifi addito *naturaliter* decernere ex Filio, & ex effentia illius, vti dictum eft, in maiori parte horum dictorum enunciat. Scimus porro omnes eiufdem effentiæ atque naturæ citra vllum difcrimen cum Filio effe Spiritum fanctum, & hoc effe dogma catholicum ab antiquo tempore Ecclefiæ traditum. Igitur quod eiufdem effentiæ & naturæ, citra vllum difcrimen, nemine non id approbāte eft cum vnigenito Spiritus fanctus, hoc eft vere confubftantialis, & connaturalis, propterea Cyrillus in rebus diuinis illuftris in plurimis hifce dictis cum vita clariffimo Epiphanio, ex effentia Filij, in nonnullis etiam ex Filio de fuo *naturaliter* pronunciauit, non ipfam fanctiffimi Spiritus diuinam exiftentiam ex Filio hifce connotans, fed illius cum Filio conna-

connaturale & consubstantiale modis omnibus significans. Hi quidem hoc etiam in loco, quod ad contradicendum nunquam non est ad manum consubstantiale proponentes, idque prorsus innuere supra a nobis omnia sacra dicta digesta probare studentes, cuius in anteriore Tractatu, & in presente quoque responsionem in me suscepi, nunc pro viribus duplicis mei promissi summam complebo, vt appareat, quantum hi cognitione leui, & mentibus detritis similia proponant consubstantiali connaturale implicantes. quod idem esse res clara est, & omnium sermonibus celebrata. Ego porro connaturalem quidem & consubstantialem Spiritum esse Filio a sacris eloquijs, nec non ab infusa nobis per Numen cognitionem edoctus plane percalleo: sed prædictorum hanc esse sententiam & mentem non recte capio, licet ipsa diuinæ scripturæ verba considerem, & speculer sæpius ex meis, si quid meum vsquam est. Sic quoque cum Sanctos dicentes audimus, ex Patris essentia, & natura Filium & Spiritum esse in euulgatis ab ipsis Commentarijs, ibi etiam eorum connaturale cum Patre & consubstantiale intelligendum esset a nobis, non indubitatam apud omnes diuinam eorundem existentiam. Eterit ne vnquam

πρὸς αὐτὸν σημαίνων ὁμοφυὲς τούτῳ καὶ ὁμοούσιον. οὗτοι μὲν περιβαλλόμενοι κἀνταῦθα τὸ πρόχειρον εἰς ἀφορμὴν ἀντιλογίας αὐτοῖς ὁμοούσιον πανταχοῦ, καὶ τοῦτο βούλεσθαι τὰς ἡμῖν ἄνωθεν προστεθείσας ἱερὰς ῥήσεις ὁλοσχερῶς κατασκευάζειν ἐθέλοντες, περὶ οὗ τινος ἐν τῷ προτέρῳ συντάγματι, κἂν τῷ παρόντι διαλαβὼν καθυπεσχόμην εἰπεῖν. ἀρτίως δὲ κατὰ δύναμιν ἐκπληρωτὴς φανήσομαι τῆς ἐπ' ἀμφοῖν τοιαύτης ἐμῆς ὑποσχέσεως· οἷα δὴ τὴν γνῶσιν εὔκολοι, καὶ τὰς φρένας σαθροὶ ῥῆσαι τὸ σαθρὰ κατ' ἔννοιαν ταῦτα προστείνουσι, τῷ ὁμοουσίῳ προσεπιπλέκοντες τὸ ὁμοφυές. ὅπερ ταυτὸν ὡς τοῖς πᾶσι σαφὲς ἐκεῖνο καθέστηκεν. ἐγὼ δέ γε τὸ μὲν ὁμοφυὲς εἶναι καὶ ὁμοούσιον τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οἶδα τῶν ἱερῶν λογίων, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἐνσπαρείσης ἡμῖν γνώσεως θεόθεν ἐκδιδαχθείς. ὅτι δὲ τοῦτο τῶν διαληφθεισῶν ῥήσεων ἐστὶν ἡ διάνοια παντελῶς οὐκ ἔχω καταμαθεῖν, οὔτ' ἀπ' αὐτῆς τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, οὔτε μὴν πολλάκις παρ' ἐμαυτῷ λογιζόμενος. οὕτω γὰρ καὶ ὅταν ἀκούωμεν τῶν ἁγίων, ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας καὶ φύσεως τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τελεῖν, ἐν ταῖς πονηθείσαις αὐτοῖς ὑπαγορευόντων γραφαῖς, ὀφείλομεν κἀκεῖ τὸ τούτων ὁμοφυὲς πρὸς τὸν πατέρα καὶ ὁμοούσιον ἐκλαμβάνειν, οὐ τὴν

similis

καὶ ἀναμφισβήτητον παρὰ πᾶσιν ἐκ τοῦ πατρὸς θείαν αὐτῶν ὕπαρξιν. καὶ πῶς τοῦτο κἂν ὅλως νοήματος ὑγιοῦς, ἵνα μὴ χριστιανοῦ λέγω φρονήματος; τίνες δὲ τῶν Ἁγίων, οἱ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα φάσκοντες ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως εἶναι τῆς τοῦ πατρὸς, καὶ τούτους ἐρῶ, τὰς καθέκαστον χρήσεις αὐτῶν προσηκόντως διεξηγῶν αὐτίκα τῆς οἱασοῦν ὑπερθέσεως. μάνθανε τὰ πρῶτα περὶ τοῦ μονογενοῦς. ὁ μὲν τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος ἐν τῇ γενομένῃ παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἄρειον διαλέξει φησίν. Οὐκοῦν ὁ Θεὸς λέγων πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν διὰ τοῦ Προφήτου, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, σημαίνει τὴν ἐκ πατρικῆς οὐσίας γέννησιν τοῦ υἱοῦ. καὶ μετ' ὀλίγα. Δι' οὐδὲν ἕτερον γαστέρα ὀνομάζει, ἢ ἵνα παραστήσῃ αὐτὸν τὸν υἱὸν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γεγεννῆσθαι. καὶ μετὰ βραχέα. Τὸν οὖν υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς γεννηθέντα μανθάνομεν. ὁ αὐτὸς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τῇ ἀπὸ τῆς Συνόδου τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πρὸς τὴν κατ' Ἀλεξάνδρειαν Ἐκκλησίαν. Οἱ γὰρ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίσαντες, λέγει, γινώσκοντές εἰσι, μὴ κτίσμα ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γέννημα εἶναι τὸν λόγον. ἑτέρωσε πάλιν. Οὐκ ἔξωθέν τις ἐστὶν ἐφευρεθεῖσα ἡ τοῦ υἱοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπεισήχθη, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, καὶ ὡς ὕδατος ἀτμίς. καὶ ταῦτα μὲν ὁ θειότατος περὶ τοῦ μονογενοῦς Ἀθανά-

fimilis cogitatio fana, ne dicam chriftiano homine digna fentẽtia? Quinam vero Patres funt, qui Filium & Spiritum ex effentia naturaque effe Patris affeuerant? Et hos quoque fingulorum teftimonia vti addecet, & nulla interpofita mora in medium afferens commemorabo. Primumq; de Vnigenito difcito. Diuiniffimus Athanafius in Colloquio fuo cum Ario dicit. *Itaque Deus dicens ad proprium Filium per Prophetam, ex vtero ante luciferum genui te, ex paterna effentia generationem Filij notat.* Et poft pauca. *Nullam aliam ob caufam vterum nominat, quam vt oftendat ipfum Filium ex Patris effentia genitum effe.* Et paulo poft. *Filium itaq; ex effentia Dei & Patris genitum effe addifcimus.* Idem in Epiftola ex Synodo Hierofolymitana fcripta ad Alexandrinam Ecclefiam. *Qui Arianam hærefim anathemati fubegerunt, plane agnofcunt, non effe creaturam, fed ex effentia Verbum fœtum effe.* Et rurfus alibi. *Non deforis inuecta eft Filij effentia, neque ex non entibus introducta, fed ex Patris eſsentia nata quemadmodum luminis fplendor, & aquæ vapor.* Et hæc quidem diuiniffimus Athanafius de Vnigenito. magnus

vero Basilius in vna sua Oratione. *Ex Patre Filius, non imperio editus, sed ex natura generatus.* Nec ab his abhorret Cyrillus dogmatum scientia admirabilis, tum libro tertio ad Hermiam. *Quomodo non omnino felix fuerit, videre Deum vere, & ex Dei & Patris essentia enatum esse Filium, siquidem est vt Deus, & non aliud, qui in nobis inhabitat Spiritus illius:* tum in vno Capite, de æternitate Vnigeniniti. *Erat igitur Genitori coæternus Filius, vti a quodam fonte prima causa scaturiens.* Et in alio eorundem, *Qui enim ex essentia Patris progressus est, Patrem illico genitorem ostendit.* Et in alio clare. *Quemadmodum Pater absque principio est, ita & quod ex essentia illius progressum est Verbum absque principio est.* Item in alio. *Quemadmodum Spiritus sanctus circa essentiam separationem non admittit, varios emittens in muneribus modos, sic & generatricem essentiam Dei, nemo si bene sapit iniuria affici dicet, vel separationem vel effluxum aliquem passam esse, quæ vnum solum ex semet ipsa Filium emisit.* Et in alio quoque ex ijsdem Capitibus. *Vniuersum esse Filij ex Patris essentia exilit.* Et in alio. *Quæ enim passio circa solem fieri videtur, cum lumen generat? Quæ*

στος. ὁ δὲ μέγας Βασίλειος φησὶν ἔν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων, Ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, οὐ προστάγματι ποιηθεὶς, ἀλλ' ἐκ τῆς φύσεως γεννηθείς. τούτοις φθέγγεται συνῳδὰ καὶ Κύριλλος ὁ τὴν δογματικὴν ἐπιστήμην θαυμάσιος, ἐν μὲν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν, Πῶς οὐ παντελῶς ἀταλαίπωρον ἰδεῖν ὅτι Θεὸς ἀληθῶς, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας ἐκπέφυκεν ὁ υἱὸς, εἴπερ ἐστὶν ὡς Θεὸς, καὶ οὐχ ἕτερόν τι κατοικοῦν ἐν ἡμῖν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. πάλιν δ' ἐν ἑνὶ τῶν Κεφαλαίων τῶν περὶ τῆς τοῦ μονογενοῦς ἀϊδιότητος. Ἦν ἄρα τῷ γεννήσαντι συναΐδιος ὁ υἱὸς, ὥσπερ ἀπό τινος πηγῆς τῆς πρώτης αἰτίας ἀναβλύζων. καὶ ἐν ἄλλῳ τῶν αὐτῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς προελθὼν, πατέρα εὐθὺς ἔδειξε τὸν γεννήσαντα. καὶ ἐν ἑτέρῳ σαφῶς. Ὥσπερ ὁ πατὴρ ἄναρχος, οὕτω καὶ ὁ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθὼν λόγος ἄναρχος. καὶ ἐν ἄλλῳ πάλιν. Ὥσπερ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ μερισμὸν ὑπομένει περὶ τὴν οὐσίαν, διαφόρους ἐκπέμπον τοὺς ἐν τοῖς χαρίσμασι τρόπους, οὕτω καὶ τὴν γεννητικὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ οὐκ ἄν τις τῶν εὖ φρονούντων ἀδικεῖσθαι φήσειεν, ἢ μερισμὸν, ἢ ἀπόρροιάν τινα παθεῖν, ἕνα καὶ μόνον ἐξ ἑαυτῆς ἐκλάμψασαν υἱόν. καὶ καθ' ἕτερον τῶν τοιούτων Κεφαλαίων. Σύμπαν τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας πρόεισι. καὶ ἐν ἄλλῳ. Ποῖον γὰρ πάθος περὶ τὸν ἥλιον ὁρᾶται γεννά-

enim

μένον, ὅτι τίκτει τὸ φῶς; ποῖος συμβαίνει περὶ τὸ πῦρ μερισμός, ὅταν ἐκπέμπῃ τὸν ἐξ αὐτοῦ φωτισμόν; εἰ δὲ ταῦτα γεννᾷ μὲν ἀμερίστως, ἐκπέμπει δὲ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀπαθῶς, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ τούτων ποιητὴς τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἐκπέμψει τὸ ἀπαύγασμα; πολλὰ τοιαῦτα θεολογῶν ἐκδιδάσκει Κύριλλος ὁ σεπτός. ἃ πάντα σχεδὸν σὺν τούτοις ἐν τῇ προπονηθείσῃ μοι συντάξει διέλαβον, οἷα κἀκεῖ συντελοῦντα. πλὴν κατά τινας λόγους λοιπούς, ἐνταῦθα δὲ διὰ τῶν παρόντων, καὶ δι' ὧν προδεδηλώκαμεν τοῦ θείου πατρὸς Ἀθανασίου, καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητῶν ἀρκούντως τὸ ἕτερον τῶν δυοῖν ζητημάτων νῦν παρεστήσαμεν.

ιγʹ. Ἀπάρτι λείπεται παραθέσθαι καὶ τὰς περὶ τοῦ προσκυνητοῦ πνεύματος τῶν Ἁγίων φωνάς, ὅσαι δηλαδὴ τοῦτο φανερῶς ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ πατρὸς ὑπάρχειν κηρύττουσιν. ὅπως ἐντελῶς ὁ λόγος ἡμῖν τῆς διασκέψεως ἔχοι προβαίνοι καὶ μὴ σκάζοι στερούμενος τῶν ὑπεσχημένων ἑνός. καὶ δὴ λεκτέον καταρχὰς τὴν ῥῆσιν τοῦ Θαυματουργοῦ Γρηγορίου τοῦ τῷ παντὶ διαβοήτου τοῖς πέρασιν, ἧς κἂν τῇ προτέρᾳ τῶν νῦν πραγματείᾳ καθ' ἕτερον ἐμνήσθην σκοπόν. ἡ δὲ ῥῆσις, ὡς ἂν καὶ ταύτην γίνηταί μοι διαλαβεῖν τάχιον ἐν τῷ λόγῳ τῆς αὐτοῦ κατὰ μέρος πίστεως κειμένῃ φησίν. Ὁμολογοῦμεν ὁμοούσιον

enim circa ignem ∫eparatio contingit, cum illuminationem quæ ex ip∫o e∫t emittit? Quod ∫i hæc citra vllā partitionem generant, & citra pa∫∫ionem, quæ ex ip∫is ∫unt, eiaculant, nonne magis eorum opifex ∫uæ naturæ ∫plendorem emittet? His ad∫imilia, eaque quam plurima venerabilis Cyrillus, cum res Theologicas tractat, edocet, quæ fere omnia ∫imul cum his in priore meo Commentario, tanquam etiam ibi plurimum conducentia comprehendi, ∫ecundum alias atq; alias rationes; hic vero iam dictis, & ante diuini Patris Atha-na∫ij & magni Ba∫ilij auctoritatibus per nos dige∫tis, abunde vnam ex duobus quæ∫tionibus demon∫trauimus.

XIII. Reliquum e∫t iam, & de adorando Spiritu Patrum voces, quæ nempe illum palam ex e∫∫entia & natura Patris deprædicant, hic apponere, vt ab∫olute no∫tri examinis oratio perfecteque procedat, nec ex illis quæ promi∫imus vno priuata claudicet. Et initio ip∫o ponatur dictum Gregorij Thaumaturgi toto orbe terrarum clari∫∫imi, cuius etiam in priore Tractatu, ∫ed alio ∫copo mentionem induximus, dictum vero, vt ip∫um quam ocyus comprehendamus, habetur in Oratione Fidei ab ip∫o per partes expo∫itæ. *Confitemur con∫ub∫tan-*

tialem esse Patri Filium, & Spiritum, hoc est unam deitatem naturaliter, cum Pater ingenitus sit, Filius genitus ex Patre, & Spiritus sanctus ex essentia Patris per Filium æterne emittatur. Et hoc ait hic diuinarum reuelationum interpres. Et postmodum Cyrillus mysteriorum spiritus instructissimus in vno secũdi Thesaurorum Capite hæc aperte pronunciat. *Non arcetur Spiritus a diuina essentia, sed ab ipsa naturaliter emissus uniuersam Patris & Filij operationem habet.* Et in alio. *Homo habens in semetipso Spiritum, qui ex essentia Dei est, imago Dei & gloria nuncupatur.* Et in alio; *Deus igitur Spiritus est, ex diuina essentia naturaliter emissus.* Et alibi; *Spiritus sanctus ex Deo naturaliter.* Nec non in alio horum Thesaurorum Capite; *Sed manebit ipsi quoque proprium ex alio esse, quod ex essentia Patris est.* En adduxi testimonia, quæ Spiritum sanctum, ex Patris essentia, & ex Patre existere naturaliter confirmant, ea prius adductis cõnectens, quæ aperte & perspicue Filium ex essentia Patris esse, & ex Patre naturaliter asseuerant. His omnibus ad vtrunq; pertinẽtibus prudentia commendatus auditor dignoscet, ea quoque dicta, quæ ex essentia Filij Spiritum sanctum,

& ex

τῷ πατρὶ εἶναι τὸν υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα, τουτέστι μίαν θεότητα φυσικῶς. ἀγεννήτου μὲν ὄντος τοῦ πατρὸς, γεννηθέντος δὲ τοῦ υἱοῦ ἐκ πατρὸς, τοῦ τε πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἀϊδίως ἐκπεμφθέντος. καὶ τοῦτο μὲν ὁ τῶν θείων ἀποκαλύψεων ὑφηγητής. καὶ Κύριλλος δὲ μεθ' ὕστερον ὁ μύστης τοῦ πνεύματος ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θησαυρῶν ταῦτα διαγορεύει σαφῶς. Οὐ διείργεται τὸ πνεῦμα τῆς θείας οὐσίας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς φυσικῶς ἐκπεμπόμενον, ὅλην ἔχει τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ φησίν. Ὁ ἀνὴρ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, εἰκὼν ἐκλήθη καὶ δόξα Θεοῦ. καὶ ἐν ἑτέρῳ. Θεὸς ἄρα τὸ πνεῦμα ἐστὶν ἐκ τῆς θείας οὐσίας φυσικῶς ἐκπεμπόμενον. καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Θεοῦ φυσικῶς. προστέτι καθ' ἕτερον τῶν τοιούτων κεφαλαίων τῶν Θησαυρῶν. Ἀλλὰ μενεῖ μὲν αὐτῷ κυρίως τὸ ἐξ ἑτέρου. διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ πατρός. ἰδοὺ παρήγαγον καὶ τὰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, κἀκ τοῦ πατρὸς ὑπάρχειν φυσικῶς προσμαρτυρούσας τῶν χρήσεων ταῖς πρότερον συντάξας αὐτὰς, αἵτινες διαρρήδην τὸν υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς εἶναι, κἀκ τοῦ πατρὸς καταγγέλλουσι φυσικῶς. ἐκ τούτων δὲ τῶν καὶ πρὸς ἀμφότερα λέγω πασῶν ὁ σύνεσιν ἔχων ἀκροατὴς διαγνώσεται, καὶ τὰς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ

υἱοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα, κἀκ τοῦ υἱοῦ τυγχάνειν φυσικῶς διαγορευούσας φωνάς, ὅτι τὴν ὕπαρξιν δηλοῦσι τοῦ πνεύματος. εἰ γὰρ αὗται τῆς ὑπάρξεως τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ἀδιστάκτως σημαντικαί, καὶ τοῦτο συνομολογοῦσί μοι περιφανῶς ἅπαντες, καὶ οὐδεὶς ὁ κατά τι ποσῶς πειρώμενος ἀντειπεῖν, πάντως σημαντικαὶ κἀκεῖναι τῆς ὑπάρξεως τοῦ θείου καὶ προσκυνητοῦ πνεύματος. ἢ τίς ποτε νοεῖσθαι δοκεῖ, καὶ τίνος ἡ ἀποκλήρωσις, τοῦ τὰς μὲν τὴν ὕπαρξιν τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, ὅπερ καὶ βέβαιον, παριστᾶν, τὰς δὲ πρὸς ἀλήθειαν ἄλλο τι καὶ μὴ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ζωοποιοῦ πνεύματος; φραζόντων ἡμῖν οἱ φθέγγεσθαι τὰ πάντα ῥᾴδιοι καὶ ταχεῖς, τόν τε διορισμὸν ὡς ἔφην, καὶ τὸν αὐτὰς ἀποτάξαντα, κἀπὶ τούτοις μετ' αἰδοῦς συσταλέντες ἡμεῖς τέλεον καθάπερ εἰκὸς σιωπήσομεν. ἕως δ' ἂν μὴ περὶ τοιούτων ἔχουσι λέγειν μηδέν, μᾶλλον αὐτοὶ πεδήσαντες τὰς γλώσσας, σιγάτωσαν. δῆλον καὶ γὰρ ὅτι καθ' ὃν λόγον ἐκλαμβάνεσθαι ταύτας χρεών, κατὰ τοῦτον ἐκδέχεσθαι κἀκείνας προσφυὲς καὶ κατάλληλον, διὰ τὸ καὶ τὰς ἑκατέρας ταῖς αὐταῖς χρᾶσθαι φωναῖς, τῆς τῶν προσώπων διαφορᾶς καὶ μόνης ἀπάνευθεν. ὥστ' ἐπεὶ διὰ τούτων ἡ τοῦ υἱοῦ δηλοῦται καὶ τοῦ πνεύματος ἀναντιρρήτως ὕπαρξις ἐκ πατρός, καὶ δι' ἐκείνων ἡ τοῦ προσκυνητοῦ καὶ θείου πνεύματος ἐκ τοῦ υἱοῦ σημαίνεται πάντως ὕπαρξις.

& ex Filio existere naturaliter asserunt, existentiam Spiritus denotare. Etenim si hæc existẽtiam Spiritus & Filij citra vllam hæsitationem indicant, & hoc vna mecum omnes palam fatentur, & nemo vllus est, qui vel minimum contradicere præsumpserit, prorsus illa quoque diuini & adorandi Spiritus existentiam significabunt. Aut quis vnquam capiet, ad quemnam attributio pertineat, quod hæc quidem Filij & Spiritus existentiam, illa vero quidpiam aliud, & non Spiritus existentiam signent. Qui faciles sunt, pronique omnia funditare ac proloqui, aperiant nobis tum discrimen, tum auctorem discriminis, & nos verecundia tandem coërciti de istis rebus sermonem abstinebimus: donec vero de hisce nihil habent quod dicant, ipsi potius os obstruentes suum cõticeant: manifestum etenim est, ratione qua ista accipienda sunt, eadem & illa accipere aptum & congruum esse, quod vtraque ijsdem dictionibus excepta tantummodo personarum differentia complicentur. Quare cum per hasce Filij & Spiritus nemine discrepante existentia ex Patre notatur, per illas quoque diuini adorandiq; Spiritus modis omnibus ex Filio existentia indicatur.

Ad

XIV. Ad hæc si dicant vlterius, propter Spiritus erga Filium consubstantiale connaturaleque ex natura & essentia Vnigenit', nec aliam ob causam Spiritum sanctum esse prolatum fuisse, audiant a nobis, propter idem connaturale, atque consubstantiale Filius est consubstantialis & connaturalis Spiritui æque atque Spiritus est Filio. Quando itaq; & Filius consubstantialis est connaturalisq; Filio, (prorsus enim hic de Patre verba facere prætereo, ne modum excedere videar) quare non ab aliquo ex Sanctis enunciatum est, Filium quoque esse ex natura & essentia Spiritus? Omnino si propter Spiritus erga Filium consubstantiale connaturaleque, ex essentia & natura Filij Spiritus sanctus assertus est, oportebat aliquem ex Patribus ob id ipsum etiã Filiũ ex natura & essentia Spiritus asseuerare, cum & Filius sit Spiritui consubstantialis atque connaturalis. At nunc nemo ex diuiniloquis Patribus ex natura & ex essentia Spiritus Filium esse, licet consubstantialem, & connaturalem Spiritui asseruit. Sequitur ergo neque Spiritum sanctum ex essentia & natura Filij dictum fuisse, quod connaturalis sit, atque consubstantialis Filio.

ιδ'. Πρὸς τούτοις εἰ λέγουσι καὶ ἔτι διὰ τὸ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱὸν ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυὲς ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ μονογενοῦς εἰρῆσθαι, καὶ οὐ δι' ἕτερον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, παρ' ἡμῶν ἀκουέτωσαν, ὅτι καὶ διὰ τὴν αὐτοῖς νοουμένην ἁπλῶς ὁμοφυΐαν καὶ ὁμοουσιότητα, καὶ ὁ υἱὸς ὁμοούσιός ἐστι τῷ πνεύματι καὶ ὁμοφυής. ὥσπερ ἄρα τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἐπειδὴ τοίνυν καὶ ὁ υἱὸς ὁμοούσιος ἐστὶ τῷ πνεύματι καὶ ὁμοφυής. ὅλως γὰρ ἐν ταῦθα παρίημι περὶ τοῦ πατρὸς ἐξετάζειν, μὴ καὶ περιττὸς δόξαιμι, πῶς οὐκ ἐρρέθη τινὶ τῶν ἁγίων καὶ ὁ υἱὸς ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος. πάντως εἰ διὰ τὸ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱὸν ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυὲς ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως ἐλέχθη τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔδει τινὰ τῶν Πατέρων κατ' αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸν υἱὸν ἐκ τῆς φύσεως εἰπεῖν καὶ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος. ὅτι καὶ ὁ υἱὸς ὁμοούσιος ἐστὶ τῷ πνεύματι καὶ ὁμοφυής. νῦν δὲ τοῦτον οὐδεὶς ἐφθέγξατο τῶν θεηγόρων ἀνδρῶν, ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος, καίπερ ὁμοούσιον ὄντα τῷ πνεύματι καὶ ὁμοφυῆ. λοιπὸν οὐδὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας εἴρηται τοῦ υἱοῦ καὶ τῆς φύσεως, καθόπερ ὁμοφυὲς τοῦτο καὶ ὁμοούσιόν ἐστιν αὐτῷ.

ιε'. Καὶ μή μοι τις τῶν θρασέων

XV. Et nemo mihi ex istis, qui omnia audent, & in loquendo

mul-

ἀπερισκέπτως τὰ πάντα καὶ τολμηρῶς ἐθέλων τὸ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱὸν ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυὲς κατασκευάζειν παραίτιον τοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως διὰ τῶν ῥητῶν τούτων λέγεσθαι τοῦ υἱοῦ, διακινεῖν οἴκοθεν ἀδεῶς ἐπιχειρείτω καὶ τὸν υἱὸν ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος. τί κωλύει διατεινόμενος τὸν τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως τῷ πνεύματι λόγον ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος οὐσίας καὶ φύσεως λέγειν αὐτόν; ὅπερ ἀκήκοα τινὸς τῶν τοιούτων καὶ ἄλλοτε προπετῶς φάσκοντος, ἵνα γὰρ τὸ ἀποτοῦδε τὴν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν παραλιπόντες ἰσχὺν αὐτῶν τῶν αἰτιωμένων τὸν νοῦν αὐτόθεν ἐλέγξωμεν, ἄλλο τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως τι τυγχάνειν τινί, τουτέστι τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυές, καὶ τὸ ἄλλο ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τι τινὸς καὶ τῆς φύσεως φυσικῶς. τὸ μὲν γὰρ ὁμοφυὲς καὶ ὁμοούσιον ἐπιπλέον ἐστί, τὸ δὲ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως, τοὐναντίον ἐπ᾽ ἔλαττον. διὸ καὶ τοῦτο μὲν συνεισφέρει κατὰ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα δεινούς, ἐκεῖνο δὲ καθώς φασι φιλοσοφοῦντες οἱ αὐτοὶ συνεισφέρεται. πάλιν συναναιρεῖ τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυές, συναναιρεῖται δὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως. ὅπως δὲ ταῦτα, πάρεστι νῦν τῷ βουλομένῳ μαθεῖν, ἐπισκεψαμένῳ πρὸς ἀκρίβειαν αὐτῶν ἕκαστον. μὴ ὄντος γὰρ τοῦ ὁμοουσίου καὶ ὁμοφυοῦς,

multi atq; inepti sunt ad summā impudentiam, effutiat, Spiritus erga Filium consubstantiale connaturaleque causam esse, ob quam Spiritus sanctus ex essentia & natura Filij dictis similibus dicatur, demonstrare studens, intrepide præsumat ex proprijs ostendere, Filium quoque ex essentia & natura Spiritus esse, nihil impedire contendens, Verbum quod eiusdem naturæ & essentiæ est cum Spiritu, ex essentia & natura Spiritus dici, quod ab vno ex hisce audiui nonnunquam audacter dici. Vt igitur in posterum, quæ deforis accedunt momenta prætereuntes, ipsorum aduersariorum mentem istinc refutemus, aliud nempe esse eiusdem essentiæ & naturæ alicui prouenire, consubstantiale scilicet & naturale, & aliud ex essentia & natura esse alicuius aliquid naturaliter: Nam consubstantiale & connaturale latius, quod vero est ex essentia & natura minus extenditur. Quapropter, vt rerum talium periti obseruant, hoc quidem confert, illud vero, vt ipsi philosophantes tradunt, confertur. Rursus substantiale & connaturale simul de medio tollit, quod porro ex natura & essentia est vna tollitur. Quomodo vero hæc se habeant, cui libitum est, id addiscere poterit, si accurate vnumquodque considerauerit. Nanque si abest conna-

connaturale ac consubstantiale, neque illud ex essentia & natura fuerit; hoc porro si in quibusdam non extiterit, illud quandoque fieri potest vt sit: & quid quid est ex natura & essentia alicuius naturaliter, necesse est illi & consubstantiale & connaturale esse. Si quid autem rursus consubstantiale est alicui & connaturale, non est necesse illud esse ex essentia illius & natura. Ex essentia igitur & natura Filij Spiritus sanctus cum sit, necessario illi & connaturalis existit & consubstantialis. Filius vero consubstantialis existens Spiritui & connaturalis, non item ex natura illius & essentia fuerit. Sin minus erit quoque Pater quod primarium principium est, ex essentia & natura Filij & Spiritus, cum consubstantialis illis sit & connaturalis, quo prorsus an peius, an absurdius excogitabitur? Sed manifestum est, Patrem esse consubstantialem Filio & Spiritui, quod possidet Filium & Spiritum ex sua essentia & natura. Filius vero & Spiritus sanctus consubstantiales & connaturales Patri sunt, quod ex essentia ambo naturaq; Patris existunt.

οὐδὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ καὶ τῆς φύσεως. τούτου δὲ μὴ ὄντος ἔν τισιν ἀληθῶς, ἐκεῖνο ποτὲ τυγχάνειν ἐνδέχεται. καὶ εἴ τι μέν ἐστιν ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τινὸς φυσικῶς, ἀνάγκη καὶ ὁμοφυὲς αὐτῷ τοῦτο καὶ ὁμοούσιον. εἴ τι δὲ πάλιν ὁμοούσιον ὑπάρχει τινὶ καὶ ὁμοφυές, οὐκ ἀνάγκη τοῦτο τελεῖν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως. ἐκ τῆς οὐσίας γοῦν καὶ τῆς φύσεως τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὄν, ἐξ ἀνάγκης αὐτῷ τοῦτο καὶ ὁμοφυὲς ὑπάρχει καὶ ὁμοούσιον. ὁ δὲ υἱὸς ὁμοούσιος ὢν τῷ πνεύματι καὶ ὁμοφυής, οὐκέτι κατὰ τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τῆς οὐσίας καθέστηκεν. εἰ δὲ μὴ συμβήσεται καὶ τὸν πατέρα τὴν ἀρχικωτάτην ἀρχὴν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως εἶναι τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, ἐπείπερ ὁμοούσιος αὐτοῖς ἐστι καὶ ὁμοφυής. τούτου δὲ πάντως τί γένοιτ᾽ ἂν χεῖρον καὶ ἀτοπώτερον. ἀλλὰ φανερὸν ὡς ὁμοούσιος ἐστὶν ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι, καὶ ὁμοφυής. ὅτι κέκτηται τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας ἑαυτοῦ καὶ τῆς φύσεως. ὁ δὲ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοφυῆ καὶ ὁμοούσια τῷ πατρί, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ἀμφότερα καθεστάναι τοῦ πατρὸς καὶ τῆς φύσεως. καὶ ἐνταῦθα τοιγαροῦν ὡσαύτως φημὶ κἀπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος. ὁ υἱὸς ὁμοούσιός ἐστι τῷ θείῳ πνεύματι καὶ ὁμοφυής, ὅτι περ ἐκ τῆς οὐσίας ἑαυτοῦ καὶ τῆς φύσεως

Hic igitur simili ratione & de Filio & de Spiritu iudico. Filius consubstantialis est, & connaturalis Spiritui sancto, quod ex natura sua atque essentia Spiritum possidet. Spiritus autem consub-

τοῦτο κέκτηται)· τὸ πνεῦμα δ' αὖ ὁμοούσιον τῷ υἱῷ καὶ ὁμοφυὲς διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ πέλειν καὶ τῆς φύσεως· οὕτω γὰρ ὄντως τὸ μὲν ὁμοούσιον ἔσται καὶ ὁμοφυὲς τῷ ἐκ τῆς φύσεως παντὶ καὶ οὐσίας ὡς καθολικώτερον, εἴ με χρητίως ἐπαναλαβεῖν τὸν λόγον, καὶ νῦν ἐνταῦθα βραχὺ τοῖς τοιούτοις ἐγκαρτερήσαντα. τινὶ δ' αὖθις ὁμοουσίῳ γε πάντως καὶ ὁμοφυεῖ τὸ ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας ὡς μερικώτερον. τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ἀκολουθήσεται αὖ, ὧν περ ἄνωθεν ἐπιμνησθέντες κατὰ μέρος ἠριθμησάμεθα.

ιε'. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τὴν θεωρίαν ἐπισκεψόμεθα κατὰ τὰ στοιχεῖα τῆς λογικῆς ἐπιστήμης, καὶ τὴν παράδοσιν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τῶν ἀνθρώπων καὶ οὐ κατὰ Χριστόν. εἰ δὲ τὰ περὶ τούτων ὑψηλότερον ὡς τοῖς τοιούτοις εἰκὸς ὄντως καὶ τῆς θεαρχικῆς Τριάδος τῆς ὑπερφυοῦς καὶ ὑπερουσίου κατὰ τὸ δυνατὸν ἐπαξίως ζητήσομεν, ὁ λόγος τοῦ κατ' αὐτὴν ὁμοουσίου καὶ ὁμοφυοῦς ἕτερος παρὰ τοῖς εὐσεβέσιν ἡμῖν. καὶ τούτου γε διδάσκαλος ἀκριβὴς ὁ τὰ θεῖα πολὺς καὶ μέγιστος τὴν σοφίαν Βασίλειος, ὅστις ἐπὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ λόγου τὸ ὁμοούσιον αὐτὸ καὶ μόνον εἰς ἐξέτασιν προτεθεὶς ἐν τῇ γραφείσῃ πρὸς τὰς Κανονικὰς Ἐπιστολῇ περὶ τούτου ῥητῶς οὕτω διέξεισιν. Ἐπεὶ γοῦν ἐστὶν ἄναρχον φῶς ὁ πατήρ, γεννητὸν δὲ φῶς ὁ υἱός, φῶς δὲ καὶ φῶς ἑκάτερον, ὁμοούσιον εἶπεν αὖ δικαίως, ἵνα τὸ τῆς φύσεως ὁμότιμον παραστήσειεν.

conſubſtantialis Filio & connaturalis, quod ex eſſentia illius & natura eſt. Hoc enim modo vere conſubſtãtiale & connaturale eo erit vniuerſalius quod ex eſſentia & natura eſt, ſi tandem repetenda eſt oratio mihi paululũ in hiſce immorato; alteri rurſus conſubſtantiali & connaturali; quod ex natura & eſſentia eſt, vti magis ſingulare. Et hac ratione reliqua omnia conſequentur, quorum ſupra mẽtione inducta, ſingillatim commemorauimus.

XVI. Sed hæc penitiore indagine ad dialecticæ ſciẽtiæ elementa conſiderentur, ſecundum traditionem hominum, vt ait Apoſtolus, & non ſecũdum Chriſtum. Quod ſi hæc eadem ſublimius, vt rebus ſimilibus par eſt, & principis diuinitatis ſupernaturalis & ſuperſubſtãtialis Trinitatis pro dignitate, vti vires concedunt, inueſtigauerimus, ratio quæ in eadẽ eſt, conſubſtantialis & cõnaturalis apud pios nos alia eſt, & huiuſce magiſter accuratus eſt in diuinis præcelebris, magnuſq; doctrina Baſilius, qui de Patre & Filio conſubſtantiale ſolum in examen adducto Epiſtola ad Canonicas data de hoc verbis non alijs ediſſerit. *Cum igitur eſt abſque principio lumen Pater, genitum vero lumen Filius, lumen vero & lumen*

vtrumque consubstantiale non incongrue dixerint; vt naturæ eundem honorem comprobent, neque enim qui vicissim fratres sunt, consubstantialia dicuntur, quod nonnulli existimarunt, sed cum & causa, & id quod ex causa est, existentiam habens eiusdem naturæ est, consubstantialia dicūtur. Attendisti ne, o Auditor, quomodo consubstantiale, quod vnum prorsus idemque est cum connaturali, diuinus hic pater interpretatus est? Hoc & diuiniloquus Cyrillus vti secretorum interprete vsus, primo libro ad Hermiam inquit. *Sic consubstantialis est vere Filius Patri, ex ipso naturaliter & essentialiter est.* Quare secundum hoc ipsum & Filius & Spiritus sanctus connaturalia sibi inuicem, & consubstantialia sunt, quod alterum cum sit causatum ex alio, nec habet quod causa sit, existentiam habet. Hoc concesso non est postmodum inquirendum, quodnam ex ipsis ex quo possideat, habetque quod sit. Planum enim est Spiritum sanctum ex Filio, vt supra laudata testimonia tradunt, existere. Si itaque hoc modo in Deitatis principe Triade consubstantiale, connaturaleque se habet, vt sapiens magnusque Basilius fidelibus similia explicans tradit: siue etiam alio modo secundum dialecticas rationes, vt abunde satis supra per nos declaratum est, manifestum est, non

οὐ γὰρ τὰ ἀδελφὰ ἀλλήλοις ὁμοούσια λέγεται, ὅπερ τινὲς ὑπειλήφασιν, ἀλλ' ὅταν καὶ τὸ αἴτιον, καὶ τὸ ἐκ τοῦ αἰτίου τὴν ὕπαρξιν ἔχον τῆς αὐτῆς ὑπάρχῃ φύσεως, ὁμοούσια λέγεται. προσέσχες; ὁ ἀκροώμενος πῶς τὸ ὁμοούσιον, ὅπερ τῷ ὁμοφυεῖ πάντως ταυτὸν, ὁ θεῖος πατὴρ οὗτος ἡρμήνευσεν; τούτῳ καὶ Κύριλλος ὁ θεηγόρος, ὥσπερ γε καὶ μυσταγωγῷ χρησάμενος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν φησίν. Ὁμοούσιος γὰρ εἴπερ ἐστὶν ἀληθῶς ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν καὶ οὐσιωδῶς ἐστίν. ὥστε κατ' αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοφυῆ καὶ ὁμοούσια σὺν ἀλλήλοις εἰσὶν, ὅτι τὸ ἕτερον τυγχάνον αἰτιατὸν ἐκ τοῦ ἑτέρου, λείπεται ἢ τοῦτο τελεῖν αἴτιον, ἔχει τὴν ὕπαρξιν, τούτου δὲ διομολογηθέντος, οὐ δεῖ τἀντεῦθεν σκοπεῖν ποῖον αὐτῶν ἐκ ποίου μάλιστα τὸ εἶναι πλουτεῖ, δῆλον καὶ γὰρ ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ κατὰ τὰς προεκτεθείσας μαρτυρίας καθέστηκεν. εἴτε γοῦν οὕτως ἐπὶ τῆς θεαρχικῆς Τριάδος τὸ ὁμοούσιον ἔχει καὶ ὁμοφυὲς, ὡς ὁ σοφὸς καὶ μέγας Βασίλειος τοῖς πιστοῖς τὰ περὶ τούτου διαξανῶν παραδίδωσιν, εἴτε μὴν κἀκείνως φημὶ κατ' ἐπιστήμην τὴν λογικὴν, περὶ οὗ καὶ ἀποχρώντως ἄνωθεν ἡμῖν διηυκρίνηται, φανερὸν ὡς οὐ

διὰ τὸ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱὸν ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυὲς εἴρηται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς τοῦ μονογενοῦς οὐσίας τε καὶ τῆς φύσεως. διὰ δὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τε καὶ τῆς φύσεως εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ υἱοῦ, διὰ τοῦτο καὶ μάλιστα τυγχάνειν ὁμοφυὲς καὶ ὁμοούσιον αὐτῷ λέγεται. καὶ τοῦτο παριστάνουσιν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ δι' οἰκείων ῥητῶν, ὅ τε Βασίλειος ὁ πολὺς τὰ θεῖα, καὶ ὁ κλεινὸς Κύριλλος, ὧν ἀμφοτέρων, ὁ μὲν ἔν τινι τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ τὸν λόγον φθάσαντες ἄνω προδεδηλώκαμεν, οὕτω φησίν. Οὐ γὰρ ἀδελφὰ λέγομεν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν. ἀλλὰ πατέρα καὶ υἱὸν ὁμολογοῦμεν. τὸ δὲ τῆς οὐσίας ταυτόν, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, οὐ προστάγματι ποιηθεὶς, ἀλλ' ἐκ τῆς φύσεως γεννηθείς. ὁ σοφώτατος Κύριλλος ἐν μὲν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν. τὸ ἀπεῖργον οὐκ ἂν ἄρα παντελῶς οὐδὲν οἴεσθαί τε καὶ φρονεῖν ἀληθῶς, ὡς ἐπείπερ ἡμῖν ἐξ αὐτῆς ἀνέφυ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας ὁ υἱός. οὐχ ἕτερος ἂν νοοῖτο παρ' αὐτὸν ὑπάρχειν, ὅσον εἰς ταυτότητα φυσικήν. εἰς δὲ τὸ ῥητόν, ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγει σαφέστατα, Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς γεγενῆσθαι τὸν υἱόν, ἀναγκάσει δὴ πάντως καὶ οὐχ ἑκόντας ἡμᾶς ἀποδοῦναι τὸ ὁμοούσιον αὐτῷ. Σκόπει πᾶς ὁ τῶν ἐνθάδε λεγομένων ἐξεταστής, ὅτι τὸ ἐκ πατρὸς ὑπάρχειν τὸν υἱὸν κατ' οὐσίαν καὶ φυσικῶς αἴτιον τοῦ ὁμοφυῆ τοῦτον αὐτῷ καὶ ὁμοούσιον εἶναι τίθησιν ἤτοι

non propter Spiritus cum Filio consubstantiale, & connaturale dictum esse Spiritum sanctum ex vnigeniti essentia naturaque, sed quod ex essentia & natura Filij Spiritus sanctus est, propterea præcipueque esse connaturale & consubstantiale illi dici. Et hoc de Filio comprobant proprijs dictis & diuinissimus Basilius & præclarissimus Cyrillus, ex his vnus quidem in quadam sua Oratione, & quænam sit Oratio supra indicauimus hæc habet. *Neque enim fratres dicimus Patrem & Filium, sed Patrem & Filium confitemur. essentiæ vero idem, quandoquidem ex Patre Filius nō imperio factus, sed ex essentia genitus.* Sapientissimus vero Cyrillus libro tertio ad Hermiam; *Non est quod omnino impediat opinari tenereque, cum nobis ex ipsa Dei & Patris essentia Filius natus est, non alius quidem ab eo reputabitur esse; quantum ad identitatem naturalem.* Et in dictum, *Descendi de cœlo*, apertissime docet; *Ex Patre generatum esse Filium prorsus nos etiam inuitos coget, reddere illi consubstantiale.* Considera quicunq; dicta hic apposita examinas, ex Patre existere Filium secundum essentiam & naturaliter, causam illius, quod nempe ipse illi connaturalis & consubstan-

tialis sit, facere hos sanorum dogmatum præcones: non vice versa consubstantiale & connaturale illius, quod secundum naturam essentialiter ex Patre est. Iam secundum has rationes, cum & Spiritus sanctus ex essentia & natura Vnigeniti est, necessario traditur adorando Spiritui idem essentiæ naturæq; cum Filio, non illud, nempe ex essentia & natura esse Vnigeniti, quod illi sit consubstantialis & connaturalis, vt quidam ex his asserunt. Sed aduersariorum sapiens hoc problema multis modis disiectum hoc modo funditus, & vti ex ijsdem ipsis quispiam non expectabat, euersum est.

XVII. Neq; iam dicto quod a similis sortis hominibus valide proponitur minoris momenti est. Et quare non Spiritum, inquiunt, sanctum ex hypostasi Vnigeniti, verum ex essentia illius & natura, Patres allati omnes asseruerunt? Quibus respondere possumus. primum quidem; si propterea ab iam hic laudatis, & a Numine inspiratis magnis hominibus non ex hypostasi Filij dictus est Spiritus sanctus, sed ex essentia illius & natura, quod existentiam etiam ex Filio non possideat, vti vos astruitis, iam nec magnus Athanasius recipiendus est, nec in illis vllo modo de existentia Filij &

τῶν ὀρθῶν δογμάτων οἱ κήρυκες. οὐκ ἀντιστρόφως μέντοι γε τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυὲς τοῦ κατὰ φύσιν καὶ οὐσιωδῶς τυγχάνειν ἐκ πατρὸς αἴτιον. κατὰ τούτους δὴ τοὺς λόγους, ἐπεὶ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ καὶ τῆς φύσεως τοῦ μονογενοῦς, ἀναγκαίως ἀποδίδοται πάντη τῷ προσκυνητῷ πνεύματι τὸ τῆς πρὸς τὸν υἱὸν οὐσίας ταυτὸν καὶ τῆς φύσεως, οὐκ ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως εἶναι τοῦ μονογενοῦς διὰ τὸ τυγχάνειν ὁμοούσιον τούτῳ καὶ ὁμοφυές, ὥς τινες τῶν νῦν λέγουσιν. ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν ἀνθισταμένων σοφὸν τοῦτο πρόβλημα πολλαχόθεν καταβληθὲν οὕτως ἰσχυρῶς ἀνατέτραπται, καὶ ὡς οὐκ ἄν τις αὐτῶν τούτων οὐδαμῶς ἤλπισεν.

ιζ΄. Ἕτερον δὲ παρὰ τοιούτων ἄντικρυς λογισμῶν καὶ σθένος οὐ πολὺ τοῦ ῥηθέντος λειπόμενον. καὶ διὰ τί μὴ τὸ πνεῦμα φασὶ τὸ ἅγιον ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ μονογενοῦς, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως, οἱ διαληφθέντες πατέρες εἰρήκασιν; πρὸς οὓς ἐστὶν εἰπεῖν, πρῶτα μὲν ὡς εἰ διὰ τοῦτο παρὰ τῶν δηλωθέντων ἐνταυθοῖ θεοπνεύστων μεγάλων ἀνδρῶν οὐκ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐλέχθη τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως, διότι μὴ τὴν ὕπαρξιν καὶ ἐξ υἱοῦ τοῦτο κέκτηται καθ' ὑμᾶς, ὥρα λοιπὸν καὶ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον μηκέτι προσδέχεσθαι, μηδ' ἐν ἐκεί-

νοις μηδαμῶς περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὸν λόγον ποιεῖν, ἐν οἷς εὑρίσκεται γράφων τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν τελεῖν αἰτίαν τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος. ἐν δὲ γὰρ καὶ τὴν πρὸς Ὀρθόδοξον ἐξ Ἀνομοίου τινὸς ποιηθεῖσαν αὐτῷ διάλεξιν ῥητῶς ταῦτα διέξεισιν. οὐ γὰρ τὸ μὴ γεννᾶσθαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἴτιον, ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία. τὴν οὐσίαν φησὶν αἰτίαν οὐ τὴν ὑπόστασιν. οὐσίαν δὲ τὴν πατρικὴν πάντως εἰπὼν, οὐκ ἀνυπόστατον ταύτην ἐνόησε. καὶ δῆλον ἐξ ὧν ἐν τῇ ἀπὸ τῆς Συνόδου τῆς εἰς Ἱεροσόλυμα γενομένης πρὸς τὴν κατ' Ἀλεξάνδρειαν Ἐκκλησίαν Ἐπιστολῇ διαλαμβάνων περὶ τῆς ἐκ πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ υἱοῦ μόνου μετὰ πολλὰ λέγει σαφῶς οὕτως ὁ μέγιστος αὐτὸς Ἀθανάσιος. καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς ἀρχὴν καὶ ῥίζαν καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ υἱοῦ. κἀνταῦθα γὰρ οὐσίαν πρὶν φάμενος καταλλήλως ἐπήγαγε τοῦ πατρός. σημαίνει δὲ πρὸς ἀλήθειαν τὸ πατὴρ μίαν τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων, τὴν μήτε δηλαδὴ κεκτημένην ἑαυτῆς μηδόλως ἀρχὴν, καὶ αἰτίαν τινά. καὶ ταύτην αὐτὴν ἀϊδίως ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῶν λοιπῶν δύο τυγχάνουσαν. Μὴ διαδράσῃ δὲ κἀκεῖνο τέλεον τὸν ἀκροατὴν κείμενον ἐν τῷ μεταξὺ τῆς ἐντεθείσης πρὶν ῥήσεως. ὅτι περ ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία. καὶ γὰρ αἰτίαν ἀποφηνάμενος τὴν οὐσίαν οὐ τὴν ὑπόστασιν ὁ σοφὸς οὗτος πατὴρ, πάλιν τῶν οὐ-

lij & Spiritus verba facere, in quibus reperitur tradere, Patris eſſentiam cauſam eſſe Filij & Spiritus. Hic enim in diſputatione, quam inſtituit Anomœus aduerſus Orthodoxum, ab eodem concinnata ipſiſſimis verbis hæc habet. *Non enim non generari Deum eſſentiarum cauſa, ſed eſſentia eſſentiarum cauſa eſt*. Eſſentiam vocat cauſam non hypoſtaſim. Eſsentiam vero paternam cum dicit, non eam abſque hypoſtaſi intellexit. idque manifeſtum fit ex ijs quæ in Epiſtola ex Synodo Hieroſolymitana ad Alexandrinam Eccleſiam, pertractans de Filij ſolius ex Patre exiſtentia, poſt multa alia perſpicue aperteque magnus hic Athanaſius docet. *Eſſentiam Patris principium, originem, & fontem Filij eſſe*. Nanque hic quoq; eſſentiam dicens ſtatim ſubiunxit Patris. Pater porro dictio vnam ex Deitatis principibus hypoſtaſibus notat, quæ nempe nullum prorſus ſui principiũ ſiue cauſam poſſidet, eaque ipſa ab æterno principiũ & cauſa reliquarum duarum eſt. Ne vero quod inter iam allati dicti dictiones interiectum eſt, auditorem fugiat, eſſentiam nempe eſſe eſſentiarum cauſam: nanque cauſam decernens eſſe eſſentiam, non hypoſtaſim ſapiens hic Pater, rurſus eſſentiarum

rum non hypostaseon dixit, neque itaque prorsus Filij & Spiritus, quod plane non aliam sententiam infert, cum neque ipsas absque hypostasi intellexit. Et horum in promptu sunt exempla clara adeo, vt nullam indigeant interpretationem. Hic idem, cui nomen est ab immortalitate, & in rebus diuinis exponendis præcellens in vna sua Oratione de Vnigenito hæc habet; *Nunquam idem fuerit Filius & creatura, ne ex Deo, & extra Deum essentia illius intelligatur*. Cum sibi Filium non multo ante proposuisset, Magnus, essentiam illius non hypostasim nominat. De adorando vero Spiritu diuinus Basilius in decimo octauo Capite ad sanctum Amphilochium, cum antea dixisset; *Progressus est ex Deo non generationis modo vti Filius, sed vt Spiritus oris eius*. quod nos dictum sæpius ante inculcauimus, illis statim adnectit; *Omnino vero neque os membrum est, neque flatus qui dissoluatur Spiritus, sed & os, vt Deo conuenit, & Spiritus essentia vitæ, sanctificationis domina*. Spiritum qui ex Deo est, non flatum qui dissoluatur hic rectorum dogmatum magister nos edocens esse, quibus licet non exprimatur, per seipsum subsistere, hoc enim tantummodo deest, palam tradidit. Hic nihilominus essen-

σιῶν, οὐ τῶν ὑποστάσεων εἶπεν. οὐδὲ γοῦν ὅλως τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, ὃ δῆτα καὶ τῆς αὐτῆς ἐχόμενον ἐννοίας ἐστὶν, ἐπειδὴ μηδὲ ταύτας ἀνυποστάτους ἐνόησε. καὶ τούτων ὑποδείγματα λίαν σαφῆ, μὴ δεόμενα τινὸς ἐξηγήσεως, ἔστιν αὐτὸς ὁ τῆς Ἀθανασίας ἐπώνυμος καὶ τὰ θεῖα πολὺς, ἔν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων περὶ τοῦ μονογενοῦς οὕτω διεξιών. Οὐκ ἂν εἴη ὁ αὐτὸς υἱὸς καὶ κτίσμα, ἵνα μὴ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔξωθεν τοῦ Θεοῦ ἡ οὐσία αὐτοῦ νομίζηται. τὸν υἱὸν ἀρτίως αὐτὸν ποιούμενος ὁ μέγας σκοπὸν, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ φαίνεται λέγων, οὐ τὴν ὑπόστασιν. Περὶ δέ γε τοῦ προσκυνητοῦ πνεύματος ὁ θεῖος Βασίλειος ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ τῶν πρὸς τὸν ἱερὸν Ἀμφιλόχιον Κεφαλαίων εἰπὼν, ὅτι προῆλθεν ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐ γεννητῶς ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, τὴν τοιαύτην δὲ χρῆσιν προφθάσαντες πολλάκις εἰρήκαμεν. τούτοις παραθεὶς ἐπιφέρων φησί. Οὔτε πνοὴ λυομένη τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ στόμα θεοπρεπῶς, καὶ τὸ πνεῦμα οὐσία ζωῆς ἁγιασμοῦ κυρία. Τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ μὴ λυομένην πνοὴν εἶναι ὁ τῶν ὀρθῶν δογμάτων διδάσκαλος μυσταγωγήσας ἡμᾶς, ἐξ ὧν κἂν τὸ σιωπώμενον ὑφεστηκέναι καθ' ἑαυτὸ, τοῦτο γὰρ λείπεται μόνον, προφανῶς παραδέδωκεν· ὅμως δ' οὖν καὶ οὕτως οὐσίαν ἁπλῶς, οὐχ ὑπόστασιν νῦν ἀνεκήρυξεν. εἰ δὲ ὁ

πρὸς τὴν ἀντίπαλον ἡμῖν μοῖραν ἀποκριθείς, τὴν οὐσίαν πανταχοῦ λεγομένην, οὐ τὴν ὑπόστασιν; εἰ βούλει καὶ λοιπὰς ῥήσεις ἐκθήσωμεν τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα κεκτημένας σαφῶς. δι' ὧν παρ' αὐταὶ δηλοῦνται κατ' ἀλήθειαν αἱ ὑποστάσεις, ὧν ἐκεῖναι καὶ λέγονται. καὶ δὴ χρήσασθαι γὰρ ἐνθάδε συντομίας χρεών, ἕπε μοι παρακολουθῶν καὶ ταύτας ὡς ἔχουσιν. ὁ μὲν μέγας Βασίλειος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν κατ' Εὐνομίου, ἕως δ' ἂν σιωπῶσι, φησίν, μὴ λανθανέτωσαν δευτέραν αἰώνων τὴν τοῦ μονογενοῦς οὐσίαν τιθέμενοι. τὴν οὐσίαν τοῦ μονογενοῦς λέγων οὐδὲν τῶν πάντων ἕτερον ἀτεχνῶς, εἰ τὸ εἶναι τοῦ μονογενοῦς διὰ τούτου δηλοῖ, τουτέστι τὴν ὕπαρξιν. ὁ δὲ τὴν Θεολογίαν ὑψηλὸς Γρηγόριος ὁ καὶ πολὺς ἐν τῷ περὶ βαπτίσματος λόγῳ ῥητῶς οὕτω διέξεισιν. Φοβῇ σὺ γέννησιν, ἵνα μή τι πάθῃ Θεὸς ὁ μὴ πάσχων; ἐγὼ φοβοῦμαι τὴν κτίσιν, ἵνα μὴ Θεὸν ἀπολέσω διὰ τῆς ὕβρεως καὶ τῆς ἀδίκου κατατομῆς, ἢ τὸν υἱὸν τέμνων ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἢ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τὴν οὐσίαν τοῦ πνεύματος. ἐνταῦθα τὴν τοῦ πνεύματος οὐσίαν εἰπὼν ὁ Γρηγόριος, οὐκ ἄλλό τι, τὸ εἶναι πνεῦμα κατ' ἀναλογίαν ἐσήμανε. καὶ τούτου μαρτύριον ὀλίγον ἄνωθεν ἐν τῇ τοιαύτῃ περικοπῇ προφθάσας αὐτός, ἔνθα περὶ τοῦ υἱοῦ διελάμβανε, τὸν υἱὸν οὐ τὴν οὐσίαν αὐ-

eſſentiam ſimpliciter non hypoſtaſim nunc publicauit. Vides ne, qui aduerſas nobis partes tutari præſumis, eſſentiam locis in omnibus dictam, non vero hypoſtaſim? Et ſi placet, alia quoque dicta apponam, in quibus eſſentiæ nomen non obſcure continetur, & veriſſime hypoſtaſes ipſæ indicantur eorum, de quibus prædicantur. Etiam, nanque hic breuitati ſtudendum, attente me præeuntem ſequens, apponenda, vti ſe habeant, conſidera. magnus Baſilius ſecundo aduerſus Eunomium libro, *Donec tacent*, ait, *ne fugiat vos eos ſecundam poſt ſecula eſſentiam vnigeniti facientes*. Eſſentiam Vnigeniti aſſerens, nihil plane aliud quam eſſe Vnigeniti, exiſtentiam ſcilicet, innuit. In rebus Theologicis pertractandis ſublimis ac vehemens Gregorius Oratione de Baptiſmate his ipſiſſimis verbis rem peragit; *Times tu generationem, ne quid Deus patiatur, qui pati aptus non eſt. timeo ipſe creaturam, ne iniuriam, atque iniuſtam ſectionem inferendo, Deum perdam, aut Filium a Patre ſuccidens, aut a Filio eſſentiam Spiritus.* Hic eſſentiam Spiritus Gregorius dicens nil aliud, ſed Spiritum proportione ſignificauit, & huiuſce indicium eſt, quod paulo ante in eadem Pericope inſinuauit, vbi de Filio ſermonem habens Filium non illius eſſentiam

tiam pronunciauit. Hac ratione firmamenti Ecclesiæ lucidissima ac splendidissima lumina, quæ diuinis suis verbis ac sententijs extrema mundi illustrarunt, in hisce omnibus prorsus indiuisam essentiam ab hypostasi intellexerunt. Quemadmodum igitur hic ex ijs, quos commemorauimus, nemo essentiam absque hypostasi excepit, pari modo, & in supra adductis testimonijs Patrum, in quibus ex essentia & natura Filij Spiritum sanctum esse tradebatur, qui per propria dicta hoc palam inculcabant, nemo vllus fuit, qui essentiam & naturam ab hypostasi seiungeret. Sed omnes ibi essentiam & naturam dicentes Vnigeniti, integrum ipsum concipiebant, essentiam nempe & naturam in hypostasi. Indeque vere profitebātur etiam ex ipso Spiritum sanctum existentiam possidere, nullum agnoscentes discrimen, neque mente prorsus concipientes distinctionem aliquam, inter illud ex *essentia & natura esse*, & illud, *esse ex hypostasi*, cum nulla propemodum sit, neque esse possit.

XVIII. Sed age nunc, quicunque tandem fueris, qui hisce contradicere studes. Vti subtilis Theologus subtiliora atque minutiora inuestigato, vt ex tuis proprijs discrimen, si fas est, commi-

τοῦ διηγόρευσεν. οὕτως οἱ τοῦ στερεώματος τῆς Ἐκκλησίας περιλαμπρότατοι φωστῆρες οὗτοι καὶ διαυγεῖς, οἱ καταλάμψαντες τοῦ κόσμου τὰ πέρατα τοῖς θείοις ῥήμασιν ἑαυτῶν καὶ νοήμασιν, ἐν πᾶσι δὴ τούτοις ἀδιαίρετον ἀπαξαπλῶς νενοήκασι τὴν οὐσίαν τῆς ὑποστάσεως. ὥσπερ τοιγαροῦν ἐνθάδε τῶν νῦν διαληφθέντων οὐδεὶς τὴν οὐσίαν ἐξελάβετο δίχα τῆς ὑποστάσεως. παραπλησίως κἂν ταῖς ἄνωθεν λόγοις ἔνθαπερ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τυγχάνειν ἐλέγετο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ υἱοῦ τῶν Πατέρων, ἐν δὲ οἰκείων χρήσεων τοῦτο σαφῶς ἀνεκήρυττον, οὐδεὶς τὴν οὐσίαν ἀπεμέριζε, καὶ τὴν φύσιν τῆς ὑποστάσεως. τὴν οὐσίαν δὲ πάντες ἐκεῖ καὶ τὴν φύσιν λέγοντες τοῦ μονογενοῦς, ὅλον αὐτὸν ἐνόουν, οὐσίαν δηλαδὴ καὶ φύσιν ἐνυπόστατον. κἀντεῦθεν ἀληθῶς ἐπρέσβευον, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κεκτῆσθαι τὴν ὕπαρξιν, μηδεμίαν διαφορὰν εἰδότες, μηδ᾽ ἐν νῷ λογιζόμενοι τὸ παράπαν διαστολὴν τοῦ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως εἶναι τοῦ υἱοῦ, τοῦτο καὶ τοῦ ἐκ τῆς ὑποστάσεως. ὅτι μηδ᾽ ἔστι, μηδὲ πέφυκεν.

ιη. Εἰ δ᾽ ἄγε νῦν ὁ πρὸς ταῦτα προθυμούμενος ἀντιτείνειν, οἷός περ ἄρα καὶ ἧς, λεπτότερα ζήτησον ὡς λεπτὸς Θεολόγος ἐφεύρεσον ἐνταῦθα διαφορὰν οἴκοθεν, ἵνα καὶ πρὸς αὐτὸ προσκρούσης τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκφα-

νῶς, καθάπερ κακῶς ἐν τούτῳ διαφορὰν εἰσάγων ὑπάρξεως. ἐπειδὴ μὴ μόνον ἐκ τῆς φύσεως, καὶ τῆς οὐσίας παρὰ τῶν σεπτῶν Πατέρων λέγεται τυγχάνειν τῆς τοῦ μονογενοῦς. πολλῷ δὲ πλέον ὡς ἐναργῶς διὰ τούτων δείξομεν ἐν ὑστέροις κἀκ τοῦ μονογενοῦς, ὅς ἐστι πάντως ὑπόστασις. καὶ μὴν ὅτι τὸ διαφορὰν ὑπάρξεως ἐπὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰσάγειν, εἰς αὐτὸ προσκρούειν ἐστὶ πάντες ἴσασιν, ὅσοις οἰκουρεῖ πνεῦμα τι διαγνώσεως, καὶ μὴ τυφλώττει τέλεον αὐτοῖς ἡ διάνοια. τίς τῶν τοιούτων, καὶ γὰρ ἄλλως μὲν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως τοῦ μονογενοῦς, ἄλλως δ' αὖ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ὑπάρχειν ἀκηκοὼς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ εὐθὺς συνιεὶς τὸ παρὰ τοῦτο δύσφημον παρεισδυθὲν, ὅσον ἐξ αὐτῶν τῶν διαφόρων ἀμφοῖν ὑπάρξεων; ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου μὲν οὐδὲ διανοεῖσθαι, μὴ ὅτι γε ποσῶς λέγειν καλὸν, ἅτε καὶ αὐτῷ τῷ διανοουμένῳ φημὶ φέροντα μὴ μικρὸν, μέγαν δ' ὄλισθον. πρέποι δ' ἂν τὸ ἀπὸ τοῦδε τὴν διάνοιαν τῶν ἡμῖν ἀντικαθισταμένων, ὡς ἐγχωροῦν, διελέγξαντας τὴν μόνην ἀληθινὴν αἰτίαν εἰπεῖν, ὅτου δὴ χάριν ἐκ τῆς φύσεως, καὶ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οἱ Πατέρες ἐθεολόγησαν, οὐ μὴν ἐκ τῆς ὑποστάσεως. Φαμὲν τοίνυν ὡς οἱ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας μυσταγωγοὶ, καὶ

comminiſcaris, & inde poſtmodum ſplendide in ipſius Spiritus ſancti offenſionem incidas, tanquam qui male in eo differentiam exiſtentiæ introducis; cum ille non ſolum ex natura & eſſentia Vnigeniti a venerandis Patribus eſſe dicatur, multoque fuſius poſtmodum apertiſſime per hos eoſdem demonſtrabimus etiam ex Vnigenito, qui omnino hypoſtaſis eſt. Et plane qui diſcrimen exiſtentiæ in Spiritu ſancto introducit, ipſius offenſionem incurrere, omnes norunt, qui aliquo dignotionis ſpiritu non deſtituuntur, & mens eorum modis omnibus non obcæcatur. Quis ex his, aliter ex eſſentia & natura Vnigeniti, aliter item ex hypoſtaſi eſſe Spiritum ſanctum audiens, non ſtatim, quæ inde oritur, blaſphemiam, & diuerſæ iſtæ ambæ exiſtentiæ progenerant, intellexerit? Sed hæc nec mente quidem concipere, tantum abeſt, vt de illis verba facere bonum ſit, tanquam quæ, vt mea opinio fert, non paruum ſed ingentem lapſum vel mente concipienti conciliant. Operæpretium porro fuerit, dum ſeſe opponentium opinionem pro viribus retundimus, ſolam veram cauſam exponere, ob quam ex eſſentia & natura Filij Spiritum ſanctum, non vero ex hypoſtaſi Patres decreuerunt. Dicimus itaque Catholicæ Eccleſiæ myſtagogos, & vere infallibiles

biles, & præclaros hosce præcones non omnia sanæ fidei proprio motu nobis tradidisse, sed maiorem eorum partem cum pietatis hostibus contendentes decreuisse, quandoquidem eorum æuo hæreses omnes obrepserunt, cum vniuersam, vt ita dicam, eo tempore aduersus veritatem pharetram Dæmon exhausisset, adeo vt ille nullum malitiæ genus nobis postmodum futuris reliquum fecerit ad impietatem, dum cum robustis, & semper armis fidei instructis aduersarijs decertaret, qui vel eo maxime puerorum vulnera illius ictus reputantes, funditus eum oppresserunt, fraudibus & artibus vniuersarum hæreseon euersis, vt iam nobis eorum posteris liceat, absque vllo impedimento atq; incommodo rectis dogmatibus tenaciter adhærescere. Et mihi videtur hoc recte probeque a nostrorum animorum curatore nostræ cognitionis imbecillitatẽ, & circa bona segnitiem præuidente, bene admodum ordinatum atque instructum fuisse, vt si quæ hæresis, quod absit, aliunde hoc temporis exoriretur, suppeteret generosum quidpiam & eruditis mentibus dignum, quo confirmati constitutique eam oppugnaremus, qui rerum dialecticarum apparatu instructi minime sumus. Et vndenam

τῆς εὐσεβείας ἀσφαλεῖς ὄντως, καὶ σαφεῖς οὗτοι κήρυκες, οὐ πάντα τὰ τῆς ὑγιοῦς πίστεως ἡμῖν ἐξέδωκαν κινηθέντες ἀφ' ἑαυτῶν, ἄντικρυς δὲ τὰ πλείω μαχόμενοι πρὸς τοὺς ἀντιδικοῦντας αὐτοῖς ἐδογμάτισαν. ἐπειδὴ περ κατὰ τοὺς αὐτῶν ἐκείνων καιροὺς ἅπαντα παρεισεφθάρη τὰ τῶν αἱρέσεων, ὅλην ὡς εἰπεῖν, τηνικαῦτα κενώσαντος κατὰ τῆς ἀληθείας τοῦ ἐχθροῦ τὴν φαρέτραν αὐτοῦ, καὶ κακίας μηδὲν εἶδος ἡμῖν ὑπολιπομένου τοῖς μεθύστερον ἀναφορὰν πρὸς δυσσέβειαν, ἅτε πρὸς ἀνταγωνιστὰς ἔχοντος ἰσχυροὺς καὶ πεφραγμένους ἀεὶ τοῖς ὅπλοις τῆς πίστεως. οἵ γε δὴ καὶ μάλιστα διὰ ταῦτα βρεφῶν τρώσεις λογισάμενοι τὰς τούτου βολάς, τέλεον καθεῖλον αὐτόν, τὰς μεθοδείας τῶν αἱρέσεων πασῶν ἀνατρέψαντες, ὡς ἐξεῖναι καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ἡμῖν ἀπροσκόπτως τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἀντέχεσθαι. καί μοι δοκεῖ τῷ κηδεμόνι τοῦτο τῶν ὑμετέρων καλῶς οἰκονομηθῆναι ψυχῶν. τοῦτο τῆς γνώσεως ἀσθενές, καὶ τὴν περὶ τὰ χρηστὰ ῥᾳστώνην ἡμῶν προεγνωκότι. καὶ γὰρ εἴ τις αἵρεσις, ἀπείη δὲ τοῦτο, ποθὲν ἀνεφύη πρὸς τὸ παρόν, τί ποτ' ἂν ἐνεδειξάμεθα γενναῖον καὶ πεπαιδευμένων φρενῶν ἄξιον. ὅπως δὲ συστάντες διεμαχεσάμεθα πρὸς αὐτήν, οὕτως ἀμαθῶς παρατάξεων λογικῶν ἔχοντες καὶ πόθεν ἐθηρεύσαμεν τὸ κεκρυμμένον ἀνιχνεύσαντες

ἐν τῷ βάθει τοῦ ζητήματος ἀληθὲς, ὁπότε τὸ ἀσφαλὲς τῶν κειμένων ἡμῖν δογμάτων δι᾽ ἀμέλειαν, οὐδοπωσοῦν ἐπιστάμεθα, καθὼς τὴν πρὸς ταῦτα πολλὴν ἀπορίαν ἡμῶν ὁ καιρὸς ἀπελέγξας τὰ νῦν ἔδειξεν. ἡνίκα μηδενὸς λαληθέντος καινοῦ παντάπασι τὸ φρονεῖν ἐσαλεύθημεν. καὶ δέον ἀκούσαντας τῶν λεγομένων μηδαμῶς ταραχθῆναι τὸν νοῦν, γινώσκοντας ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν τὴν τῆς ἀληθείας ἀνάπτυξιν, ἡμεῖς τοσοῦτον κατεσχέθημεν ὑπὸ ζάλης, ὑφ᾽ ἧς καὶ διέστημεν εἰς δόξας ἀδεῶς ἐμπεπτωκότες πολλὰς, ὥστε καὶ βάλλομεν ἀλλήλους, φεῦ τῆς ἀναισθησίας, ὡς ἂν ἐν σκοτομήνῃ τινὶ, καὶ ὑπ᾽ ἀλλήλων βαλλόμεθα, μήτε τὸ τοῦ δόγματος ἀκριβὲς εἰδότες ἐξ ἀναγνώσεως αὐτῶν τῶν θείων γραφῶν, καὶ τῶν ἐν ταύταις ἱερῶν λογίων, εἴ τις τι προφέρει, μηδοπωσοῦν ἐπαίροντες, ὡς δικαίως κληρώσασθαι καὶ τὸ ῥηθὲν παρά τινι τῶν θύραθεν Ποιητῶν τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀχρεῖοι δηλαδὴ καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι. τοιοῦτον τὸ ἡμέτερον νῦν ἐκ διαμέτρου τοῖς ἔκπαλαι. καὶ οὐκ ἀγνοῶ τὸ προΐστασθαι τούτοις δοκοῦν, ὅπερ αὖ τις τυχὸν εἰς τὸ μέσον προτείνειεν, ὡς ὁ αὐτὸς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον δύναμιν ἐνεζώ-

nam veritatem occultatam in profundo quæstionis inuestigantes explicaturi essemus, qui traditorum nobis dogmatum securitatem ob negligentiam nullo modo cognoscimus, vti ingentem nostram ad similia inscitiam hoc tempus coarguens demonstrauit, dum nouum non sit, quod in sermone hominum fertur, & nos de mente decidimus, & cum opus esset statutis obsequentes, & cognoscentes ex diuinis literis veritatis expositionem, a mente non dimoueri, nos tantundem opprimimur fluctuatione, qua scindimur, & in multas opiniones audacter & licenter incidimus, vt nosmet mutuo percutiamus, heu stuporem! veluti in profunda caligine, & vicissim percutiamur, neque exquisitam dogmatis rationem tenentes, quæ nobis ex lectione diuinarum scripturarũ, & ex illis quæ inibi sunt eloquia, suggeritur, & si quis in medium aliquid profert, ad illum audiendum animos non erigimus, vt merito de nobis dici possit, quod a Poëta extra Christi scholam pronunciatum est, ad veritatem agnoscendam ineptos nos scilicet esse, & nuncupari. SIc noster hic & antiquus status & conditio, perpendiculo, vti aiunt, inter se distant. Nec me latet, quod ipsos obfirmare videtur, & quod nonnemo in medium forte produxerit, eundem nempe ipsum, qui eo tempore illos fortitudine

LIIII 2 circum.

circumcinxit, & ad pietatem armauit Deum, si in præsenti etiam necessitas vrgeret, & similibus magnis hominibus opus esset, omnino iterum commonstraturum. Attamen plane ipse noui, vitam prudentem, & a vitijs vacuam præire necesse esse in illis, quibus eius gratia affluenter concedenda est. Huius autem finis licet exercentibus dedatur, nihilominus prompto animo propositi aggressionem, cum illi Numine etiam opem ferente abunde possedissent, in tantum virtutis peruenere, consilium prouidens absoluentes, vt & lucernæ in posterum præclarissimæ extiterint, vitæ rationem alijs omnibus exhibentes, propterea que eos superna sapientia solus natura sua sapiens repleuit, qua dolosi & malificiorum principis & architecti draconis astutias & machinas, generis omnes hæreses inquam contra fidem excogitatas, amoliti, rectæ fidei dogmata corroborarunt, Deo omnipotente tum serpentem prauum, vt videtur, disponente, vt omnium hæresum venena euomeret, cum cognosceret adesse, qui de eo triumphum agerent, & a noxa suis sermonibus æque atque remedijs in præcautione vsurpandis liberarent. Aliter etiam tum temporis vniuersa hostis versania dedecore infamanda erat, vt ab initio ratio

ζας, καὶ τὰ πρὸς εὐσέβειαν καθοπλίσας Θεὸς, εἴπερ ἦν χρεία καὶ κατὰ τὸ παρὸν τοιούτων ἀνδρῶν μεγάλων, ὁ αὐτὸς πάντως ἂν πάλιν ἀνέδειξεν. πλὴν οἶδα σαφῶς καὶ ὅτι βούλεται προηγεῖσθαι σώφρονα βίον, οἷς μέλλει τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἐπιδαψιλεύσασθαι, καὶ σεμνὸν, τούτου δὲ κἂν εἰ καὶ τὸ πέρας ἐξ αὐτοῦ τοῖς μετιοῦσι βραβεύεται, τέως δ' οὖν τό γε κατάρξασθαι προθύμως τῆς προαιρέσεως, ἣν ἐκεῖνοι κτησάμενοι, μᾶλλον δὲ πεπλουτηκότες κατὰ Θεὸν, ἐπὶ τόσον ἀρετῆς ἧκον τὴν πρόοδον αὐτοῦ τελειώσαντος, ὡς καὶ λύχνοι λοιπὸν χρηματίσαι περιφανεῖς, λόγον ζωῆς ἅπασι τοῖς ἄλλοις ἐπέχοντες. οὗ χάριν καὶ τῆς ἄνωθεν σοφίας αὐτοὺς ὁ μόνος σοφὸς κατὰ φύσιν ἐνέπλησε, δι' ἧς τοῦ δολίου καὶ ἀρχεκάκου δράκοντος καταβαλόντες τὰ πανουργεύματα καὶ τὰς μηχανὰς, λέγω τὰς παντοδαπὰς αἱρέσεις, ἃς ἐξεῦρε κατὰ τῆς πίστεως, τὴν ὀρθοδοξίαν ἐκράτυναν, τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ τηνικαῦτα τὸν σκολιὸν ὡς ἔοικεν ὄφιν οἰκονομήσαντος τὸν ἰὸν τῶν αἱρέσεων ἐξεμέσαι πασῶν, ἡνίκα τοὺς θριαμβεύσαντας τοῦτον ἐγίνωσκεν εἶναι, καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ βλάβης ἡμᾶς ἀπαλλάξαντας οἷα προφυλακτικοῖς φαρμάκοις τοῖς ῥήμασι. καὶ ἄλλως δὲ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ στηλιτευθῆναι τοῦ ἐχθροῦ τὴν ἅπασαν

μανίαν ἐχέτω, ὅπως αὖ ἀρχῆθεν ὁ τὴν εὐσέβειαν συνιστῶν λόγος τὸ βέβαιον ἔχῃ καὶ πάγιον. διὰ ταῦτα δὴ πάντα συνασπισμὸς πρὶν πότε γινόμενοι, κἂν οὐκ ἀρραγής, ὅλη τῶν αἱρετικῶν ἡ φάλαγξ κατὰ τῶν ὀρθῶς πρεσβευόντων ἐξώρμησε. πρὸς οὓς ἡ τῆς ἀληθείας εὐσθενεῖς ὁπλῖται διαφερόμενοι βλασφημοῦντας εἰς τὸν ὕψιστον ἀδεῶς, τὰ πλεῖστα τῶν ὑγιῶν δογμάτων, ὡς προείρηται, τῆς ἀμωμήτου πίστεως ἡμῶν τεθεολογήκασιν.

ιθ΄. Αὐτίκα γὰρ ἤρκει τὸ τὸν υἱὸν λέγειν τὴν γέννησιν ἔχειν ἐκ τοῦ πατρὸς, εἰς τὸ δηλοῦν τὸ τῆς φύσεως ταυτὸν τῶν ἀμφοτέρων καὶ ἀπαράλλακτον. ἀλλ' ἐπεὶ τὸν ἐπώνυμον τῆς μανίας Ἄρειον, καὶ τοὺς ἀπ' ἐκείνου δυστυχήσαντας καλεῖσθαι διὰ παντὸς, τούτων οὐδὲν ἐδυσώπησεν, οὐ τὸ πατὴρ ὄνομα πρὸς τὴν τοιαύτην ἔννοιαν, οὐ τὸ υἱὸς, οὐχ ἡ γέννησις. ὅθεν οἱ ματαιόφρονες εἰπεῖν κτίσμα τὸν υἱὸν ἀπετόλμησαν τοῦ πατρὸς, καὶ τῆς ἀϊδίου καὶ σεπτῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ παράπαν ἀλλότριον, καλῶς ἐξεταζόμενοι τὸ ἐν τούτοις δύσφημον οἱ τῆς πλάνης φυγαδευταὶ, τὸν υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ὑπάρχειν εὐσεβῶς ἀνεκήρυξαν. ὡσαύτως γοῦν κἀπὶ τοῦ προκειμένου νῦν εἰς ἐξέτασιν ἐνταῦθα ζητήματος, ἀπόχρων ἐτύγχανε καὶ τὸ φάσκειν, τὸ ἅγιον πνεῦμα καθὸ πνεῦμα καὶ τοῦ μονογενοῦς εἶναι καὶ ἐξ αὐτοῦ πρὸς

tio pietatem proponens stabilitatem ac firmitatem consequeretur. Propter hæc omnia mutua defensione constipati, licet minime infracta, vniuersa hæreticorum cohors in recte de pietate sentientes, impetum fecit, aduersus quos veritatis validi commilitores aduersis conatibus, blasphemantes licenter cõtra Deum, potiora sanorum dogmatum, vt antea dictum est, inculpatæ nostræ fidei decreuerunt.

XIX. Et primum quidem satis erat asserere, Filium generationem ex Patre habere, ad amborum vnam eandemque similemq; naturã notandam, sed dum, cui a furore nomen fuit, Arium, & qui ob eodem sibi nomen infeliciter vindicarũt, non persuadet ad similem sententiã amplectendam, neq; Patris nomen, neque Filij, neque ipsa generatio, mente capti, creaturam Filium Patris asserere præsumpserunt, & ab æterna venerandaque illius diuinitate prorsus alienum, probe refellentes blasphemiam, erroris expulsores, Filium ex essentia Patris existere pie euulgarunt. Pari quoque ratione in proposita nunc in examen quæstione, satis erat affirmare, Spiritum sanctum, qua spiritus est, & Vnigeniti esse, & ex ipso, ad significandam vnam amborum formam,

circumcinxit, & ad pietatem armauit Deum, si in præsenti etiam necessitas vrgeret, & similibus magnis hominibus opus esset, omnino iterum commonstraturum. Attamen plane ipse noui, vitam prudentem, & a vitijs vacuam præire necesse esse in illis, quibus eius gratia affluenter concedenda est. Huius autem finis licet exercentibus dedatur, nihilominus prompto animo propositi aggressionem, cum illi Numine etiam opem ferente abunde possedissent, in tantum virtutis peruenere, consilium prouidens absoluentes, vt & lucernæ in posterum præclarissimæ extiterint, vitæ rationem alijs omnibus exhibentes, proptereaque eos superna sapientia solus natura sua sapiens repleuit, qua dolosi & malificiorum principis & architecti draconis astutias & machinas, generis omnes hæreses inquam contra fidem excogitatas, amoliti, rectæ fidei dogmata corroborarunt, Deo omnipotente tum serpentem prauum, vt videtur, disponente, vt omnium hæresum venena euomeret, cum cognosceret adesse, qui de eo triumphum agerent, & a noxa suis sermonibus æque atque remedijs in præcautione vsurpandis liberarent. Aliter etiam tum temporis vniuersa hostis versania dedecore infamanda erat, vt ab initio ratio

ζας, καὶ τὰ πρὸς εὐσέβειαν καθοπλίζας Θεὸς, εἴπερ ἦν χρεία καὶ κατὰ τὸ παρὸν τοιούτων ἀνδρῶν μεγάλων, ὁ αὐτὸς πάντως ἂν πάλιν ἀνέδειξεν. πλὴν οἶδα σαφῶς καὶ ὅτι βούλεται προηγεῖσθαι σώφρονα βίον, οἷς μέλλει τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἐπιδαψιλεύσασθαι, καὶ σεμνὸν, τούτου δὲ κἂν εἰ καὶ τὸ πέρας ἐξ αὐτοῦ τοῖς μετιοῦσι βραβεύεται, τέως δ' οὖν τό γε κατάρξασθαι προθύμως τῆς προαιρέσεως, ἣν ἐκεῖνοι κτησάμενοι, μᾶλλον δὲ πεπλουτηκότες κατὰ Θεὸν, ἐπὶ τόσον ἀρετῆς ἧκον τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ τελειώσαντος, ὡς καὶ λύχνοι λοιπὸν χρηματίσαι περιφανεῖς, λόγον ζωῆς ἅπασι τοῖς ἄλλοις ἐπέχοντες. οὗ χάριν καὶ τῆς ἄνωθεν σοφίας αὐτοὺς ὁ μόνος σοφὸς κατὰ φύσιν ἐνέπλησε, δι' ἧς τοῦ δολίου καὶ ἀρχεκάκου δράκοντος καταβαλόντες τὰ πανουργεύματα καὶ τὰς μηχανὰς, λέγω τὰς παντοδαπὰς αἱρέσεις, αἳ ἐξεῦρε κατὰ τῆς πίστεως, τὴν ὀρθοδοξίαν ἐκράτυναν, τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ τηνικαῦτα τὸν σκολιὸν ὡς ἔοικεν ὄφιν οἰκονομήσαντος τὸν ἰὸν τῶν αἱρέσεων ἐξεμέσαι πασῶν, ἡνίκα τοὺς θριαμβεύσαντας τοῦτον ἐγίνωσκεν εἶναι, καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ βλάβης ἡμᾶς ἀπαλλάξαντας οἷα προφυλακτικοῖς φαρμάκοις τοῖς ῥήμασι. καὶ ἄλλως δὲ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ στηλιτευθῆναι τοῦ ἐχθροῦ τὴν ἅπασαν

μανίαν ἐγείρῃ, ὅπως ἀεὶ ἀρχῆθεν ὁ τὴν εὐσέβειαν συνιστῶν λόγος τὸ βέβαιον ἔχῃ καὶ πάγιον. διὰ ταῦτα δὴ πάντα συνασπισμὸς τὸ τότε γινόμενοι, κἂν εἰ καὶ ἀρραγής, ὅλη τῶν αἱρετικῶν ἡ φάλαγξ κατὰ τῶν ὀρθῶς πρεσβευόντων ἐξώρμησε. πρὸς οὓς ἡ τῆς ἀληθείας εὐσθενεῖς ὁπλῖται διαφερόμενοι βλασφημοῦντας εἰς τὸν ὕψιστον ἀδεῶς, τὰ πλεῖστα τῶν ὑμῶν δογμάτων, ὡς προείρηται, τῆς ἀμωμήτου πίστεως ἡμῶν τεθεολογήκασιν.

ιθ΄. Αὐτίκα γὰρ ἤρκει τὸ τὸν υἱὸν λέγειν τὴν γέννησιν ἔχειν ἐκ τοῦ πατρός, εἰς τὸ δηλοῦν τὸ τῆς φύσεως ταυτὸν τῶν ἀμφοτέρων καὶ ἀπαράλλακτον. ἀλλ᾽ ἐπεὶ τὸν ἐπώνυμον τῆς μανίας Ἄρειον, καὶ τοὺς ἀπ᾽ ἐκείνου δυστυχήσαντας καλεῖσθαι διὰ παντός, τούτων οὐδὲν ἐδυσώπησεν, οὐ τὸ πατὴρ ὄνομα πρὸς τὴν τοιαύτην ἔννοιαν, οὐ τὸ υἱός, οὐχ ἡ γέννησις. ὅθεν οἱ ματαιόφρονες εἰπεῖν κτίσμα τὸν υἱὸν ἀποτόλμησαν τοῦ πατρός, καὶ τῆς ἀϊδίου καὶ σεπτῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ παράπαν ἀλλότριον, καλῶς ἐκτρεπόμενοι τὸ ἐν τούτοις δύσφημον οἱ τῆς πλάνης φυγαδευταί, τὸν υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ὑπάρχειν εὐσεβῶς ἀνεκήρυξαν. ὡσαύτως γοῦν κἀπὶ τοῦ προκειμένου νῦν εἰς ἐξέτασιν ἐνταῦθα ζητήματος, ἀπόχρεων ἐτύγχανε καὶ τὸ φάσκειν, τὸ ἅγιον πνεῦμα καθὸ πνεῦμα καὶ τοῦ μονογενοῦς εἶναι καὶ ἐξ αὐτοῦ πρὸς

tio pietatem proponens ſtabilitatem ac firmitatem conſequeretur. Propter hæc omnia mutua defenſione conſtipati, licet minime infracta, vniuerſa hæreticorum cohors in recte de pietate ſentientes, impetum fecit, aduerſus quos veritatis validi commilitores aduerſis conatibus, blaſphemantes licenter cōtra Deum, potiora ſanorum dogmatum, vt antea dictum eſt, inculpatæ noſtræ fidei decreuerunt.

XIX. Et primum quidem ſatis erat aſſerere, Filium generationem ex Patre habere, ad amborum vnam eandemque ſimilemq; naturā notandam, ſed dum, cui a furore nomen fuit, Arium, & qui ob eodem ſibi nomen infeliciter vindicarūt, non perſuadet ad ſimilem ſententiā amplectendam, neq; Patris nomen, neque Filij, neque ipſa generatio, mente capti, creaturam Filium Patris aſſerere præſumpſerunt, & ab æterna venerandaque illius diuinitate prorſus alienum, probe refellentes blaſphemiam, erroris expulſores, Filium ex eſſentia Patris exiſtere pie euulgarunt. Pari quoque ratione in propoſita nunc in examen quæſtione, ſatis erat affirmare, Spiritum ſanctum, qua ſpiritus eſt, & Vnigeniti eſſe, & ex ipſo, ad ſignificandam vnam amborum formam, vnio-

vnionē & communionē naturæ, nihilominus qui in diuinā sancti Spiritus gloriam instar canum rabie acti sunt, impudenter illū creaturam Filij, & ab illius diuinitate omnino alienum oblatrarunt, non percipientes Spiritum Filij verissime dici, esseque apud omnes Spiritum sanctum. Similis impietatis auctor princepsq; fuit, non alius quam execrandus Arius, qui primus fere iniustitiam locutus est in altum, ponens in cœlum os contra Vnigenitum, & lingua illius vagata est super terram, deferens ad creaturas illius naturam, quæ supra omnem creaturā est. Hoc itaque magistro vsi, iam dicti mali magistri, mali disci puli, quispiam diceret, in Spiritum etiam sanctū blasphemiam, magis infaustis progressibus, detulerunt, naturæ inæquales, profani hi, in diuinitatis principe Triade gradus generatim confingentes, & quem inconsiderate perditionis filius Arius defectum Vnigenito appingebat, eum licenter perditionis hæredes Spiritui dediderunt, & creaturam illum Filij, vti paulo ante prænarraui, decernentes, quæ ante tempus est, & veneranda diuinitate absolute spoliarunt. quorum impietatem submouentes fraudis oppugnatores, Spiritum

τὸ σημαίνειν τὴν μοναδικὴν τῶν ἑκατέρων μορφὴν, τὴν ἑνότητά τε καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως. ὅμως οἱ κατὰ τῆς θεοπρεποῦς τοῦ ἁγίου πνεύματος δόξης κυνῶν δίκην λυττήσαντες ἀναιδῶς κτίσμα τοῦ υἱοῦ τοῦτο, καὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος ἐς τὸ παντελὲς ἀπεξενωμένον ὑλάκτησαν, μὴ βαλλόμενοι κατὰ νοῦν, ὅπερ υἱοῦ πνεῦμα παναληθῶς ἐστί τε καὶ λέγεται παρὰ πᾶσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τῆς τοιαύτης δὲ δυσσεβείας ἐχρημάτισεν ἀρχηγὸς οὐκ ἄλλός τις τῶν ἁπάντων, ὁ δὲ θεοστυγὴς Ἄρειος, ὃς πρῶτος σχεδὸν ἀδικίαν ἐλάλησεν εἰς τὸ ὕψος, θέμενος εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα κατὰ τοῦ μονογενοῦς. καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ διῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς καταγαγοῦσα μετὰ τῆς κτίσεως τὴν αὐτοῦ φύσιν τὴν ὑπερκόσμιον. Τοῦτο γοῦν μαθητεύσαντες οἱ ῥηθέντες κακοῦ διδασκάλου κακοὶ μύσται, φαίη τις ἄν, κἀπὶ τοῦ πνεύματος τὴν βλασφημίαν, ὡς ἂν προκόψωσι κακῶς ἐν ταύτῃ μετῴκισαν, φύσεως ἀνίσους οἱ ἀλιτήριοι καθόλου βαθμοὺς κατά γε τῆς θεαρχικῆς Τριάδος ἐπινοήσαντες, καὶ ἣν ἀπερισκέπτως Ἄρειος ὁ τῆς ἀπωλείας υἱὸς προσῆπτε τῷ μονογενεῖ, ταύτην ἀδεῶς προσεμαρτύρησαν οἱ μετ' αὐτὸν κληρονόμοι τῆς ἀπωλείας τῷ πνεύματι, κτίσμα, καθὼς ἀνήγγειλα προλαβὼν, ἀποφηνάμενοι τοῦτο τοῦ υἱοῦ, καὶ τῆς προαιωνίου καὶ σεπτῆς θεότητος αὐτοῦ τελείως ἀμέτοχον. ὧν δὴ ἀποσκευαζόμενοι τὸ ἐν τούτοις δυσσεβὲς οἱ τῆς ἀπάτης στηλιτευταί,

τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κἀκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τυγχάνειν ὀρθῶς ἐδογμάτισαν. οὐκ ἔφη δὲ κἀκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ υἱοῦ τῶν διαληφθέντων Ἁγίων οὐδείς, καθότι μηδ' ἀμφεβάλλετο τὰ περὶ τούτου μηδενὶ τῶν ἁπάντων τὸ σύνολον. τῇ γὰρ οὐσίᾳ προσκείμενον τὸ, υἱός, ὅπερ ὑποστατικὸν ὄντως ὄνομα πᾶσαν πονηρὰν ὑποψίαν μακρὰν ἐδίδου ποιεῖν. ἔνθεν περιττὸν ἐδόκει τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως. οὗτος κατ' ἀλήθειαν ὁ λόγος ἐστὶ τοῦ τοὺς θεηγόρους ἐνταυθοῖ Πατέρας ἡμῶν, κἀκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγειν, οὐ μὴν ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ᾧ καὶ συντίθεσθαι τοὺς ἅπαντας χρὴ, μηδόλως μηδὲν ἐνδοιάζοντας. ἐπειδὴ τὸ φάσκειν ἐκ τῆς οὐσίας τελεῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ μονογενοῦς, οὐ διαιρούντων πέφυκε τὸν υἱὸν εἰς ταύτην τε τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόστασιν, καὶ νοούντων τὴν μὲν ἀνὰ μέρος, τὴν οὐσίαν φημὶ, τὴν δέ γε λοιπὴν ἰδίᾳ, δηλαδὴ τὴν ὑπόστασιν, οὕτω καὶ γὰρ ἐτύγχανεν ἂν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐξ ἑαυτοῦ διὰ τὸ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ λόγου μοναδικὸν καὶ τοῦ πνεύματος. ὅπερ δὴ καθέστηκεν ἀληθῶς τῶν ἀτοπωτάτων παντάπασιν, ἀλλὰ φρονούντων καθάπερ εἰκὸς ἡνωμένον τὸ συναμφότερον. ἔνθεν τοι καὶ δεῖ γεγονέναι τοὺς πάντας καταπειθεῖς τὸν ῥηθέντα μικρὸν ἄνωθεν λόγον ἡμῖν στέρξαντας.

κ'. Εἰ δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν διστάζουσι τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἀπεχθηκότων τι-

ritum sanctum ex essentia Filij esse recte definiuerunt. Et ex sanctis quos indicamus nemo ex hypostasi Filij dixit, quod nemini tum de illo prorsus dubitatio erat. Nanq; præfixus essentiæ Filius, quod plane nomen hypostasis est, vel minimam dubitationem, quæ incertos animos redderet, longe pellebat. Hinc superuacaneum videbatur illud ex hypostasi addere. Hæc est verissima ratio quare deiloqui nostri Patres ex essentia Filij Spiritum sanctum dixerint, non vero ex hypostasi. cui ab vniuersis assensus, omni dubitatione semota præbendus est. Cum dicere ex essentia Vnigeniti Spiritum sanctum esse, non est diuidere Filium in hanc essentiam & hanc hypostasim, intelligereq; hanc ex vna parte, essentiam inquam, alteram vero per se, hypostasim scilicet, sic enim & Spiritus sanctus esset ex se ipso, quod vna eademque sit essentia Filij & Spiritus, quod esset omnium absurdissimum: sed, vti addecet, tenere vna simul vtrumq; coniunctum. Hinc necessario ab omnibus mos gerendus est nobis, & dictis nostris, vt illa proposuimus, audiendum.

XX. Quodsi qui a principio, cum nobis simultates exercuerunt, adhuc de eo addubitant, suspi-

suspicantes aliud quippiam connotare, attamen auctoritates plane testantes Spiritum sanctum existere ex Filio sententiam nostram auditoribus absq; vlla prorsus hæsitatione confirmabunt, quæ cum ex diuinitus inspirata scriptura plures suppetant, omnes, vti fieri potest, hic apponemus. Primus itaque ante alios magnus Basilius tertio aduersus Eunomium Antirrhetico. *Quæ enim necessitas est, si dignitate & ordine tertius est Spiritus, tertium quoque esse eundem natura? Dignitate enim secundum esse a Filio, ab ipso esse possidentem, & ab ipso accipientem, & nobis annunciantem, & in summa ab ea causa dependentem tradit pietatis ratio: Sed natura tertia uti, neque a sanctis literis edocemur, neque ex his, quæ dicta sunt, recta sequela possumus demonstrare.* Et hæc quidem in rebus diuinis exponendis præstantissimus Basilius, sermonem habens de Spiritu sancto. Nyssenus Gregorius, non tantum natura, sed pietate magis, zeloque circa eam germanus frater, in Orationē Dominicā de communibus & proprijs, quæ sunt in diuinitatis principe Triade, edisserens, hæc inter alia habet; *Vnigenitus enim Filius ex Patre per Scripturam sacram dicitur, nec vltra hoc illius proprietatem Ora-*

νὲς, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἕτερόν τι παρὰ τοῦτον δηλοῦν ὑποπτεύοντες, αἱ γοῦν χρήσεις αἱ σαφῶς διαμαρτυρόμεναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸν ἡμέτερον νοῦν τοῖς ὅλοις ἀκεραταῖς πιστώσονται κατὰ τὸ παντελῶς ἀναμφίλεκτον. ὧν ἐκ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς εὐποροῦντες πολλῶν, ταύτας πάσας, ὡς ἔνεστι, νῦν ἐνταῦθα προσθήσομεν. ἐν πρώτοις οὖν ὁ μὲν μέγας Βασίλειος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν. Τίς γὰρ ἀνάγκη, φησὶν, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος, φύσει δὲ τρίτῃ κεχρῆσθαι, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων δεδιδάγμεθα γραφῶν, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίζεσθαι. ταῦτα μὲν οὖν ὁ τὰ θεῖα πολὺς ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸν λόγον ποιούμενος. ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, ὁ μὴ μόνον ἀδελφὸς κατὰ φύσιν αὐτοῦ, πλέον δὲ κατ' εὐσέβειαν, καὶ τὸν ζῆλον μάλιστα τὸν ὑπὲρ αὐτῆς, ἐν τῇ εἰς τὸ, Πάτερ ἡμῶν Ὁμιλίᾳ, περὶ κοινῶν, καὶ ἰδίων τῶν ἐν τῇ θεαρχικῇ Τριάδι μυσταγωγῶν, καὶ τάδε διέξεισιν. Ὁ γὰρ μονογενὴς υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς ὀνομάζεται. καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἵστησιν

tio

αὐτοῦ τὸ ἰδίωμα. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. εἰ γάρ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. τούτοις παρ' οὐδενὸς τῶν ἀντιβαινόντων κακῶς τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ πνεύματος οὐδεμία παρεξηγήσεως ἀφορμὴ, πρὸς ἐκεῖνο δὲ καταφεύγουσιν, ὡς οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ὁπουδήποτε βίβλοις ἁπαξαπλῶς οὕτως εὕρηται ταῦτα κείμενα. καὶ γὰρ ἐν τισὶν ἀπὸ μὲν τῆς ῥήσεως τοῦ μεγάλου πατρὸς Βασιλείου πᾶν τὸ διὰ μέσου φανερῶς τὴν ἡμετέραν ἀληθινὴν ἔννοιαν παριστῶν, τουτέστι τὸ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον, λείπει τὸ τέλεον, καθ' ἃ δὴ τὸ διδακτικὸν ἴσως· εἰς τὸ ἑξῆς τὸ, παραδίδωσι, προστεθειμένον καθέστηκεν. ἀπὸ δὲ γε τῆς τοῦ σοφοῦ Γρηγορίου περικοπῆς, ἡ μέσον ἀπὸ τοῦ υἱοῦ πάλιν ἐκλείπει πρόθεσις.

κά. Ταῦτα προφασιζόμενοι τοιγαροῦν οἱ τῆς μερίδος τῶν ἀντικειμένων ἡμῖν, ταῖς ἐχούσαις ὡς προλέλεκται βίβλοις παραφθορὰν συμβῆναι διισχυρίζονται, νενοθεῦσθαι λέγοντες κομιδῆ κακούργως αὐτὰς, ὅπερ καὶ διανοήσασθαι μόνον ἠλίθιον. ἐπεὶ πόθεν τε καὶ πρός τινων τὰ τῆς παραφθορᾶς ταῖς τοιαύταις τῶν ἁπανταχοῦ βίβλοις ἐνέσκηψε. πρὸς τῶν Πνευματομάχων, ὡς φημίζουσι

tio extendit: *Spiritus vero sanctus, & ex Patre dicitur, & ex Filio esse astruitur. Si quis enim spiritum Christi non habet, inquit, hic non est eius.* Horum nullus etiam malitiose admodum doctrinam de Spiritu oppugnans, prauæ interpretationis ansam arripit: sed ad illud multi confugiunt, quod non in omnibus quæ vbicunque reperiuntur volumina, vt hic afferuntur verba, reperiantur. Nanque in quibusdam ex dicto magni Patris Basilij, quod interiacet, & nostram veram sententiam comprobat, nempe, *ab ipso esse possidentem, & ab ipso accipientem & nobis denunciantem, & in summa ab ea causa pendentem*, nusquam legitur, id excipiens illud *forte*, quod dubitationem infert, in subsequente *tradit* præscriptum legitur. Et in sapientis Gregorij pericope præposita Filio præpositio *ex* abest.

XXI. Hæc igitur obtendentes, qui aduersas partes tuentur, in voluminibus vti supra verba repræsentantibus corruptionem esse factam contendunt, adulterata ea esse nimis fraudulenter asserentes, quod vel mente solum concipere stultum fuerit. Quandoquidem vnde nam & a quibus corruptio similis in volumina omnia, quæ vbique terrarum sunt, irrepsit?

A Pneumatomachis vt publicant quidam ex aduersarijs. Et nihilominus ex contentis in illis non intelligitur vel leuiter Spiritum sanctum creaturam esse, vt stultis illis delirisque placet, & ad quod conatus omnes hæresis respiciunt. Sed a Latinis, aut ab aliquibus ex nostris, qui iamdiu eorum partes sequuntur? Et hæc quoque neque persuadebuntur, neque probabuntur prudentibus. Primum quod illi prorsus linguam nostram ignorant, magnaque est inter vtrasq; nationes post dissidium disiunctio. Hinc ab eo tempore ex eorum viris eruditis nemo linguam Græcam exercuisse reperitur. Secundum, quis propriæ nationis tandumdem hostis est, vt obuiam quanque aduersus illam additionem in sanctorum Commentarijs cōminiscatur, & quod a Deo edocti Patres nusquam & nullo in loco decernere verbis ipsis videntur, hoc ille ex se ipso fingat in destructionē dogmatis, quod in omni sua gente vires acquisiuerat, & probabatur? Modum vero corruptelæ, si quid vnquā simile contigisset, nunquam qui ante nos fuere non indicassent. Non sunt omnia hæc plana, vt dicunt. Non sunt vera, nec quam proxime ad veritatem accedunt: quin oppositum est, si quis recte conijcit. Namque qui ex schismate sunt, cum prorsus sed non absque errore reprobassent, reie-

τῶν αἰτιᾶσθαι τιθεμένων τινές. καὶ μὴν ἐξ ὧν αὐταὶ φασὶν, οὐ νοεῖται ποσῶς κτίσμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς τοῖς ματαιόφροσιν ἐκείνοις δοκεῖ, καὶ πρὸς ὃ τείνει πάντα τὰ τῆς αἱρέσεως. ἀλλὰ πρὸς τῶν Λατίνων ἢ καί τινων ἡμετέρων ἔκπαλαι συμμαχούντων αὐτοῖς; καὶ ταῦτα τὸ ἀπίθανον πολὺ φέρουσι τοῖς συνετοῖς καὶ ἀπαράδεκτον. τὸ μὲν ὅτι τὴν ἡμεδαπὴν τὸ παράπαν οὐκ ἴσασιν οἱ τοιοῦτοι φωνήν. καὶ μεγάλη μετὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἑκατέρων γενῶν ἡ διάστασις. ἐντεῦθεν οὐδεὶς ἔκτοτε τῶν παρ' αὐτοῖς λογίων αἰδιῶν τὴν ἑλληνίδα διάλεκτον ἐξασκήσας εὑρίσκεται. τὸ δὲ δεύτερον, ὅτι καὶ τις οὕτως ἐχθρὸς καὶ πολέμιος τῆς οἰκείας φυλῆς, ὡς τὴν τυχοῦσαν κατ' αὐτῆς προσθήκην ἐπινοεῖν τοῖς τῶν ἁγίων συγγράμμασι. καὶ ὅπερ οἱ θεόσοφοι πατέρες ἐν αὐτοῖς οὐδαμοῦ οὐδαμῶς φαίνονται θεολογοῦντες ῥητῶς, τοῦτο παρ' ἑαυτοῦ πλάττειν ἐπ' ἀνατροπῇ τοῦ κρατοῦντος ἐν ἅπαντι τῷ κατ' αὐτὸν ἔθνει δόγματος, ὅπως δὲ καὶ εἴποτέ τι συμβέβηκε τοιοῦτον, πόθεν κατέλιπον οἱ πρὸ ἡμῶν τὴν λύμην ἀνεπισήμαντον. οὐκ ἔστιν οὐδὲν τούτων ὡς ἀληθῶς. οὐκ ἔστιν οὐδ' ὁπωσοῦν. τοὐναντίον δὲ μάλιστα πᾶν, εἴπερ ὀρθῶς ἐπιβάλλει τις, καθέλκει γὰρ οἱ τοῦ σχίσματος ἠθετηκότες ἐπισφαλῶς, τὸ

προεσβεύειν κἀκ τοῦ υἱοῦ τυγχάνειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ μέντοι καὶ κατὰ τῶν οὑτωσὶ προσβαλόντων συστησάμενοι μάχην στερρὰν, ἐν μοίρᾳ τε τούτους αἱρετικῶν, καθόσον ἦν σθένος αὐτοῖς ἀποτάξαντες. ἐπειδήπερ ἀφ᾽ οὗ τοῦτο γέγονεν οἱ χρόνοι συχνοὶ, καὶ βίβλοι πολλαὶ διὰ μέσου αὐτῶν μετεγράφησαν ταῖς πρωτοτύποις κείμενα τὰ ῥηθέντα καλῶς ταῖς ὑστέραις ἐγγράψαι κακοθελῶς εἴασαν, ἅτε δὴ τὴν γνώμην αὐτῶν ἀριδήλως ἐλέγχοντα, τὸ δ᾽ ἴσως προσετέθησαν τοῖς τοῦ μεγάλου πατρὸς Βασιλείου λοιποῖς, ὅτι μηδ᾽ αὐτὰ τούτοις ἤρεσκεν, ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς ἀποδείξομεν. οὐ ταύτας δὲ μόνον ἐν ταῖς μεταγραφαῖς ἀπερισκέπτως καὶ ἀδεῶς, ἀλλὰ καὶ ἄλλας κομιδῇ πλείστας οἱ τῆς ταραχῆς ἄνδρες ἐνόθευσαν, ταῖς μὲν μηδόλως ἐγγράψαντες εἴ τι ῥητὸν παρὰ γνώμης αὐτοῖς, ταῖς δὲ τοιοῦτον ἕτερον πρὸς τὸ δοκοῦν τούτοις μεταποιήσαντες, ὧν ἁπάντων, ὡς ἐφικτὸν, κατὰ καιρὸν μνησθήσομαι.

κβʹ. Καὶ τί λέγω περὶ ὧν μετέγραψαν βίβλων ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἕκαστοι τῶν διαληφθέντων καιροῖς, ὅπου γε τούτων αὐτῶν ἔνιοι καὶ τῶν ἐκ παλαιοῦ γεγραμμένων ὁλοχερῶς οὐκ ἐφείσαντο. τῶν τοιούτων δ᾽ ἁπλῶς ἔστιν αἷς ἔξεσαν, τινὰ μεταβαλόντες τῶν ἐν αὐταῖς, ἄλλα δ᾽ αὖ ἐκβαλόντες τὸ τέλεον. καί μοι παντὸς τοῦ λόγου μέν-

reiecissentque etiam ex Filio esse Spiritum sanctum, atq; etiam cum oppositum credētibus bellum tetertimum commouissent, ac confirmassent, & vti hæreticos eos pro eorum viribus a sese disiunxissent, quando quidem ex quo id peractum est, anni plures effluxerunt, & illis decurrentibus in magna copia volumina excripta sunt, quæ in primis recte dictata scripta erant, in posterioribus describere maligne noluerunt, tanquam quæ palam sententiam eorum redarguerent. Illud porro *forte* in reliquis magni Patris Basilij addiderunt, quod ea nec ipsis placerent, vt postmodum ostendemus. Neque hæc tantummodo dum excribunt, inconsiderate & licenter, sed alia quoque plurima turbulenti homines adulterarunt, ex his quidem auferentes, si quid scriptum esset quod ipsis non arrideret, in alijs aliud simile, vt illis videbatur apponentes, quæ omnia, vti vires concesserint, tempore opportuno commemorabo.

XXII. Et quid hic inquam de transcriptis ab eisdem alio atque alio tempore Voluminibus, dum eorundem nonnulli nec ab illis, quæ ab antiquo tempore exarata erant, manus abstinuerunt. in quibus multa eraserunt, alijs loco eorum suppositis, quibusdam etiam prorsus abuli-

abolitis. Et dictum meum abunde confirmat, quod nostra hac ætate factum fuisse compertum est. Ex principibus enim viris Ecclesiasticis vnus, primũ quidem schismati quam addictissimus, sed gradu & ordine inter eos vnus de multis, & si in dicendi arte non imperitus haberetur, volumen satis vetustum & vere commendabile, Gregorij Nysseni Commentarios continens, duplici ex capite nulli calumniæ obnoxium, & fidem sibi inconcussam retinẽs, quod nullis mendis esset inspersum, & vetustate temporis esset conspicuum. Hoc igitur ille in principio dissidij percurrens, vt ad supra laudatum Patris dictum peruenit, zelo quodã abreptus, etsi non secundũ scientiam, erasit præpositã Filio præpositionẽ *ex*, quam antea pleriq; nostrũ in illo dogmatico Tractatu cum volumẽ inuolueremus proprijs oculis exaratam perspicue conspexeramus, & ab integro dicto *ex* eradens, sententiam ita legi reliquit; *Spiritus vero sanctus & ex Patre dicitur, & Filij esse astruitur*. Et tum a nobis ille diffidens suæ opinioni peraccommoda pertentauit. Sed elabente tempore vnionem amplexus, & conscientia, vti par est, vexatus, factum reuelauit. Quare nos diligenter volumine conquisito, ipsis oculis inspeximus, quod auditu

πάριον ἀψευδές, ὅπερ γινόμενον ἐφ' ἡμῶν ἀναπέφανται. τῶν ἀρχόντων γὰρ εἷς τις τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ἀντεχόμενος κομιδῆ τὰ πρῶτα τοῦ σχίσματος, τὸν μὲν ἐν τούτοις βαθμὸν, καὶ τὴν τάξιν εἷς πολλοστὸς, κἂν τοῖς λόγοις δὲ τῶν δοκούντων εἰς γνωριζόμενος, ἀρχαίαν τε καὶ ἀξιέπαινον δέλτον ὡς ἀληθῶς τοῦ Νυσσαέων ἔχουσαν Γρηγορίῳ συγγεγραμμένα, διχόθεν τὸ παντελῶς ἀδιάβλητον κεκτημένην, καὶ τὸ πιστὸν, ἔκ τε δηλαδὴ τοῦ ἀπταίστου, καὶ τοῦ τῶν ἡμερῶν παλαιότητος. ταύτην γοῦν ὁ τοιοῦτος κατ' ἀρχὰς τῆς διενέξεως μετιὼν, ὡς εἰς τὴν ἄνωθεν ἐκτεθεῖσαν τοῦ πατρὸς ῥῆσιν κατήντησε, ζῆλόν τινα καὶ αὐτὸς εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν ζέων ἔξεσε τὴν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ κειμένην ἐκ πρόθεσιν. ἣν ἐντυχόντες πολλοὶ τῇ τοιαύτῃ δογματικῇ βίβλῳ τὸ πρὶν, οἰκείοις ὀφθαλμοῖς ἐγγεγραμμένην τρανῶς ταύτῃ κατείδομεν, καὶ τῆς ὅλης ῥήσεως ἀποξέσας τὴν ἐκ ἀφῆκεν αὐτὴν οὕτως ἀναγινώσκεσθαι. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, καὶ τότε μὲν διαφερόμενος ἐπὶ ἡμῖν ἐχόμενα τῆς ἑαυτοῦ γνώμης εἰργάσατο, τοῦ χρόνου δὲ προϊόντος, ἐπειδὴ μεθύστερον τῆς εἰρήνης ἐγένετο καὶ αὐτὸς, οἷα πληττόμενος ὑπὸ τοῦ συνειδότος, ὡς ἔοικε, τὸ τελεσθὲν ἀπεκάλυψεν. ἀμέλει τοιγαροῦν καὶ ζητήσαντες ἐπιμελῶς

τὴν βίβλον ἡμεῖς, ὄμμασιν αὐτοῖς ἑωράκειμεν, ὅπερ ἀκοῇ παρελάβομεν, καὶ νῦν ἡ μὲν δέλτος ὡς εἰκὸς μένει καὶ καθέστηκε παρ' ἡμῖν τὸν τόπον τῆς ἐκ προθέσεως ἐξετμημένον καὶ κενὸν φέρουσα. τὰ δέγε τῆς ὑποθέσεως σημειωθέντα, γραφῇ παρεδόθη κατὰ διάγνωσιν καὶ κρίσιν συνοδικήν. ὅπως ἂν ἔχοιεν εἰδέναι δι' ἀσφάλειαν πάντως καὶ οἱ μεταγενέστεροι ταῦτα καθὼς καὶ προέβησαν. ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἀρτίως ἐπειδὰν οἱ πάντες μικροῦ τῆς ἑνώσεως καὶ τῆς ὁμονοίας ἐσμέν, κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν τῆς διχονοίας τῆς καθολικῆς δηλονότι καιρὸν καὶ τῆς διαστάσεως ἦσαν μὲν δι' ἔριν τῶν ἱερῶν βίβλων λυμεῶνες τινές. ὁ δὲ ἐξετάζων οὐδεὶς τὰ περὶ τούτων καὶ σημειούμενος. ὅτι δὲ τηνικαῦτα παρεφθάρησαν αὐτῶν οὐκ ὀλίγαι κἀν ταῖς μεταγραφαῖς, ἐντεῦθεν μάλιστα φανερόν. ἐν γὰρ τῷ τὰς βίβλους ἡμᾶς πάσας ἀνερευνᾶν. καὶ βίβλον τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου πονήματα μίαν εὕρομεν, ἥτις ἐν κατὰ τὸν πρὸς Ἀβλάβιον λόγον ῥητῷ τῷ περὶ τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ φάσκοντι, τὸ δέ ἐστιν, ὅτι τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα. μικρὸν κάτωθεν εἰς τὴν τοῦ αἰτιατοῦ διαίρεσιν, λέγω τὸ μὲν ἓν σκέλος αὐτῆς, ἤγουν, τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, κατὰ τὰς λοιπὰς πάσας ἔφερε καὶ αὕτη καλῶς. τὸ δὲ δεύτερον ὅπερ ἀκολουθοῦν ἐξ ἀνάγκης οὐδεμιᾷ τῶν ἄλλων πλὴν ταύτης ἐνδεῖ, τουτέστι τοδί, διὰ τοῦ προσε-

auditu vſurpaueramus. Et nunc volumen, vti addecet, perſiſtit, & conſeruatur apud nos, locũ ex præpoſitionis eraſum vacuumque deferens. rei autem argumentum obſignatum, examine & iudicio Synodico ſcriptis traditum eſt, vt poſteri ob ſui ſecuritatem hæc ipſa, vti peracta ſunt, recognoſcere poſſint. Et hoc nunc actum eſt, cum omnes fere paci & vnioni adhæſimus, ſed vniuerſalis diſſidij diſcordiæq; tempore erant plane ob contentionem ſacrorum voluminum corruptores quidam, qui vero ea examinaret, obſignaretque nullus. tum vero multa eorum vitiata eſſe ex eorum exſcriptione palam fit manifeſtum. Nanq; cum omnia volumina conquireremus, eiuſdem Gregorij tractatus continens vnum inuenimus, quod in dicto Orationis ad Ablabium de cauſa & effectu dicente, *Immutabilem & omnia ſimilem naturam confitentes, diſcrimen cauſæ & effectus non inficiamur*, paulo infra cum effectum ſubdiuidit, partem illius alteram, nempe, *hoc quidem immediate a primo*, vti & alia reliqua volumina in ſe continebat, altera, quæ neceſſario conſequitur, cum in alijs omnibus legatur hoc eſt, *hoc vero per contiguum a*

primo

primo, in hoc non absq; errore nulla erat, nec aliud quidpiam prorsus, licet Oratio penderet, requireretq; aliquid aliud præterea, vt sensus integer haberetur.

XXIII. Similem corruptionem, calamitatemque, qui otio suo male vtuntur, & Ecclesiastico dissidio turbisque non indelectantur alijs atq; alijs temporibus sacris voluminibus intulerunt. Cum alijs itaque & nonnulla, de quibus nunc verba facimus, hunc in modum corruperunt, & vti illis libuit, & integrum fuit, adulterarunt. Id vero prorsus ex iam dictis non suspicione & coniectura capimus, sed scientia potius ex afferendis exquisita, & comprehensione confirmabimus. Sed si placet bonum quod inde oritur, neque id longe aberit, verba laudatorum dictorum repetentes, examinemus. *Quæ enim necessitas*, ait magnus Basilius, *si dignitate & ordine tertius est Spiritus, tertium quoque esse eundem natura? Dignitate enim secundum esse a Filio, ab ipso esse possidentem, & ab ipso accipientem & nobis annunciantem, & in summa ab ea causa dependentem, tradit pietatis ratio. Sed natura tertia vti, neque a sanctis literis edocemur, neque ex ijs, quæ dicta sunt, recta ducta sequela possumus demonstrare.*

χῶς ἐκ τοῦ προσώπου, σφαλερῶς οὐκ ἦν προσκείμενον. οὐδὲ μὴν ἕτερον τὸ παράπαν οὐδέν, καὶ ταῦτ' ἐκκρεμοῦς τοῦ λόγου τυγχάνοντος, προσαπαιτοῦντός τε καὶ τὶ λοιπὸν εἰς τὴν τῆς ἐννοίας συμπλήρωσιν.

κγ΄. Τοιαύτην παραφθορὰν καὶ λύμην ταῖς ἱεραῖς ἐνεποίησαν βίβλοις κατὰ καιροὺς οἱ κακοσχόλως τῷ Ἐκκλησιαστικῷ σκανδάλῳ καὶ τῇ ταραχῇ ταύτῃ χαίροντες, μετὰ τῶν ἄλλων ἐκείνων καί τινας ὧν ἕνεκα ὁ λόγος τὰ νῦν τοιουτοτρόπως ἐλυμήναντο, καὶ ὡς οἷόν τε παρέφθειραν. τοῦτο δὲ πάντως οὐκ ἐξ ὧν ἴσως ἔφημεν ὑπόνοιά τις ἄλλως καὶ στοχασμός. εἰδημοσύνη δὲ μᾶλλον ἐξ ὧν παραστήσομεν ἀκριβής, καὶ κατάληψις. ἀλλ' εἴπερ δοκεῖ τὸ ἀπὸ τοῦδε καλὸν καὶ τοῦ δέοντος μὴ μακρὰν τὰ τῶν προτεθέντων ῥητῶν ἐπαναλαβόντες, διασκεψώμεθα. Τίς γὰρ ἀνάγκη, φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων δεδιδάγμεθα γραφῶν, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίζεσθαι. ταῦτα μὲν ἀπὸ τῶν ἀδιαπτώτων τοῦ

Hæc

ὀρθοῦ βίβλων ἡμεῖς. οἱ δ' ἐναντίως ἔχοντες ταῖς νενοθευμέναις περιβάλλονται. τοιγάρτοι καὶ τό, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον, διαγράφοντες ἀμαθῶς, τὰ περὶ τούτων ἅπαντα καὶ μετὰ ταῦτα τῆς ἐκδόσεως τοῦ τὰ θεῖα σοφοῦ Βασιλείου πλὴν σὺν τῷ ἴσως διστακτικῷ καθομολογοῦσι τελεῖν, καὶ περιέχεσθαι, μηδ' ὁποσοῦν δυνηθέντες οἱ παράφρονες συνιδεῖν, ὡς ἅπερ αὐτοὶ παραδεχόμενοι καλῶς στέργουσιν, ἐκεῖνα μὲν ἀπαιτοῦσι κατ' ἔννοιαν εὐσεβῆ, τὸ δ' ἴσως μάλιστα διστακτικὸν ἀποπέμπουσιν. ἐπεὶ πῶς ποτε δευτερεῦον ἀξιώματι τοῦ υἱοῦ, τοῦτο γὰρ ὧδε συγκατατίθενται, καὶ κατὰ τίνα νοηθήσεται λόγον ὡς ἀληθῶς, μὴ παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπως δὲ μετὰ ταῦτα καθεξῆς καὶ τὸ ἴσως διστακτικόν, τῷ παραδιδόντι ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος, ἁρμόσειεν; ἔνθα πέφυκε λόγου παράδοσις εὐσεβοῦς χώραν τὸ διστακτικὸν ἴσως ἐκεῖ κέκτηται; καὶ τίς οὕτω φρενόληπτος καὶ φρενοβλαβής, ὡς τοιαύτην ἔννοιαν ὅλως προσήκασθαι; πάντως οὐδείς. οὐδ' ὑποπτεύσειε γοῦν μόνον λεπτοτάμετος καὶ ψιλῶς, εἰ μὴ κατὰ τὴν πτέρναν αὐτὴν τὸ τῆς παροιμίας φορεῖν τὸν ἐγκέ-

Hæc nos e voluminibus a recto neque intercidentibus, neque dilapsis. qui vero aduersum stimulum calcitrant adulterata proponunt. Quare illa, *ab ipso esse possidentem, & ab ipso accipientem & annunciantem nobis, & in summa ab ea causa dependentem*, ignoranter abrogantes, præcedentia omnia, ac subsequentia in editione rebus diuinis exerciti Basilij, annexo tamen *forte*, quod dubitationem affert, confitentur contineri, atque exosculantur, nec vllo modo potuerunt vesani isti prospicere, quæ ipsi retinentes recte admittunt, illa, vt sententia pia sit, requirere, & *forte* illud, quod in dubio rem ponit, prorsus ablegare. Quandoquidem quomodo vnquam dignitate secundum esse a Filio, hæc enim hic concedunt, & qua ratione vera intelligetur, non ab ipso esse habens, & ab ipso accipiens & annuncians nobis, & in summa ab ea causa pendens Spiritus sanctus? Quomodo autem subsequens *forte* dubitationem afferens, illi adaptabitur, *pietatis ratio tradit?* Vbi pij sermonis traditio est, in dubio rem ponens, *forte*, locum habebit? Et quis mente captus, adeo intemperijs & insanijs agitur, vt similem prorsus sententiam recipiat? Nullus omnino. Nec leuissimi quidem suspicabuntur, ni cerebrum in calcaneis habent, vt prouer-

pronerbio fertur. Etenim, si quod concedet aliquis, aut forte dabit, magnus Pater diceret, tum non incongruens videretur, & quod dubium affert, *forte*, in medium libere produci. At nunc ipsissimis verbis, vti par est, Magnus dicens, *vt pietatis ratio tradit*, non simpliciter *dat*, omnem dubitationis ansam per hæc verba plane vereque longe amandauit. Et omnibus manifestum est, verba hæc venerandi & diuinorum reuelatoris Basilij, non alterius cuiuspiam esse, quod citra vllam contradictionem in omnibus voluminibus circumferuntur, & multo magis ex ijs, quæ subsequentia important. Nanque in his nullo alio interiecto, ne medio aliquo oratio interrumperetur, subdit. *Sed natura tertia vti, neque a sanctis literis edocemur, neque ex ijs, quæ dicta sunt, recta ducta sequela possumus demonstrare.* nempe hoc ait, *natura tertia vti Spiritum sanctum, neque a diuinis literis didicimus, neque ex dictis colligi consequenter potest*. Prorsus igitur hoc sibi non constat, nec vnquam demonstrabitur. Illud vero, *dignitate secundum esse a Filio Spiritum sanctum, pietatis ratio tradit*. Proptereaque firmum omnino est & citra vllam hæsitationem. Cum verba hæc similem sententiam referant, cum sequentibus cohærent, quare ex his quoque propria Basilij esse confirmatur.

φαλον. εἰ μὲν γὰρ ὅτι συγχωρήσει τις αὖ ὁ θεῖος πατὴρ ἔφασκεν, ἢ καὶ δώσει τυχὸν, ἁρμόζον ἐτύγχανε τηνικαῦτα, καὶ τὸ διστακτικὸν ἴσως παῤῥησιάζεσθαι. νῦν δ᾽ οὕτως αὐταῖς λέξεσι καθὰ θέμις διαλαβὼν ὁ μέγας εἰπὼν, ὡς ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος, καὶ παραδίδωσι, οὐχ ἁπλῶς δίδωσιν, πᾶσαν διστακτικὴν ἔννοιαν δι᾽ αὐτῶν πόῤῥω που τῷ ὄντι σαφῶς ἀπεκρούσατο. καὶ περιφανὲς τοῖς ὅλοις ἐστὶν, ὅτι ῥήματα ταῦτα τοῦ σεπτοῦ Βασιλείου καὶ θεοφάντορος, οὐκ ἄλλου τινὸς, ἔκ τε τοῦ χωρὶς ἀντιῤῥήσεως πάσαις ἐμφέρεσθαι δέλτοις, καὶ πολλῷ πλέον, ἐξ ὧν δηλοῦσι τὰ ἑπόμενα. λέγει γὰρ ἐν τούτοις αὐτοῖς οὕτως ἀδιεχῶς, ὡς μηδενί τινι μέσῳ διακοπτόμενος. φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων δεδιδάγμεθα γραφῶν, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατ᾽ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίζεσθαι. λοιπὸν ἀσύστατον ὅλως καὶ ἀναπόδεικτον. ἐκεῖνο δὲ τουτέστι τῷ ἀξιώματι δευτερεύειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ υἱοῦ, τῆς εὐσεβείας παραδίδωσιν ὁ λόγος. διὸ καὶ βέβαιον πάντῃ καὶ ἀναμφίλεκτον. τοιοῦτον τὰ ῥήματα ταῦτα φέροντα νοῦν ἔχονται τῶν ἑξῆς. ὥστε καὶ ἐξ αὐτῶν τῆς ἐκδόσεως τοῦ μεγάλου πιστοῦσθαι. τούτων δὲ κἀντεῦθεν μάλιστα τοῦ σοφοῦ τοῦδε πατρὸς

ἀναφανέντων ἡμῖν, ἀνάγκη τὸ διστακτικὸν ἴσως ἀλλότριον ὑπάρχειν προστεθὲν ὕστερον. ἐπειδήπερ ἀκατάλληλόν ἐστιν αὐτοῖς, καὶ ἄμφω τοῦ αὐτοῦ τυγχάνειν ἀδύνατον. οὕτω πολλαχῶς τὸ ἴσως διστακτικὸν προσθήκην τελεῖν ὁ λόγος ἀπέδειξε, καὶ προσθήκην μηδὲν ἔχουσαν ὑγιές, ἅτε μηδ' οἷς προσετέθη συνᾴδουσαν. ἀλλὰ τοῦτο μὲν μηδ' εἰς ἐνθύμησιν τὸ παράπαν ἐλθὸν τῷ θεολήπτῳ πατρί, πλασάμενοι τῶν μαχίμων ἀνδρῶν ἔνιοι κακῶς ἔν τισι βίβλοις προσέθεντο, διὰ τῆς ὀλιγοσυλλάβου ταυτησὶ καὶ βραχείας φωνῆς, δόξαντες ἅπαξ τὸ ἑαυτῶν κεκρατηκέναι προθέσεως. τὸ δέ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξηρτημένον, τῆς τοῦ σοφοῦ διανοίας ὂν ἅπαν δὴ τὸ τοιοῦτον ῥητόν, καὶ κείμενον ἐν βιβλίοις πολλαῖς, ὅμως ἀνθ' ὧν πολέμιον περιφανῶς τοῦτο ταῖς αὐτῶν γνώμαις καθέστηκε, τῆς περικοπῆς ἧς σκαιῶς ἀφελόμενοι, ταῖς μικρὸν ἄνωθεν ῥηθείσαις οὐκ ἐνέγραψαν βίβλοις κατ' ἀρχὰς τῆς τῶν τοιούτων συστάσεως τὸ πᾶν τοῦ βουλήματος ἤδη νομίσαντες κατ' ἰσχὺν ἄρρηκτον ἔχειν αὐτοῖς, ἐφόσον τὸ δηλωθὲν τῆς χρήσεως ἐκ τοῦ μέσου δολερῶς πεποιήκασιν, οὐ μὴν ἐπιστήσαντες ἀκριβῶς τοῖς ἑκατέρωθεν ἐγνωσμένοις, ἃ προ-

Hæc etiam cum manifeſto appareant ſapiẽtis huius Patris propria eſſe, neceſſe eſt illud *fortaſſe*, quod rem dubiam reddit, minime genuinum eſſe, poſtmodum additum, dum cum illis non congruit, & vtraque eiuſdem vniuſque eſſe fieri nequit. Sic multis variiſque modis *forte* illud dubietatis cauſam additionem eſſe oratio demonſtrauit, additionemque nihil ſanum in ſe continentem, tanquam quæ neque cum iis, quibus addita eſt, conſonet. Sed hoc cum nec in mente prorſus veniſſet Numine afflato Patri, contentioſi homines imprudenter confingentes, in nonnullis voluminibus appoſuerunt, reputantes per breuem hanc, & non multis ſyllabis cõſtantem dictionem ſemel ſuum propoſitum confirmaſſe. Et illud, *ab ipſo eſſe poſſidentem, & ab ipſo accipientem & annunciantem nobis, & in ſumma ab ea cauſa dependentem*, dictum hoc totum ex mente ſapientis originem ſuam agnoſcens, & multis comprehenſum voluminibus nihilominus quod palam eorum opinionibus aduerſatur, a reliqua pericope ſtupide remouentes, in voluminibus iam ſupra indicatis non aſcripſerunt, cum illa primum deſcriberent, intentum ſuum ſatis firmeque, ita vt in poſterum infringi minime poſſet, corroboraſſe exiſtimantes,

tes, dum dicti partem signatam dolose de medio tulissent. non accurate mentem figentes, quæ vtraque ex parte dignoscuntur, illa cum accepissent, vti par est, vna cum illis scripserunt, licet illis apposuerint *forte* dubium mouens, ea additione quasi similia vitio laborarent, temperantes, quod antea oratio abunde demonstrauit, eaque nempe aliena esse, quod plane cum alijs nō cohæreant. Non accurate itaque hisce mentem figentes, neque penetrantes qui schisma sedula cura continuoque promouent, dictum hoc vti rectæ fidei consonans secundum piam sententiam & cogitationem necessario exigunt, tum quod intelleximus a diuina scriptura in animam prauam non ingressuram sapientiam, & etiam quod magis proprium fuerit, Deus in his ipsos fallens, ea ad hæc tempora perdurare ad eorum maleficium coarguendum disposuit. Quandoquidem in proprijs ea transcriptionibus reliquissent, si penitiore inuestigatione indagantes, quid sibi velint, vere agnouissent, vt ad finem vsque hac ex parte maleficium eorum deprehensibile permaneret: nunc vero illud deprehenditur manifesto ex his, quæ sæpius hic inculcauimus.

σπεχόμενοι διέντες ἐκλέξαι καὶ αὐταῖς. εἰ καὶ σφίσι προσετέθειτο τὸ ἴσως διστακτικὸν, διὰ τοῦτο δῆθεν ὡς ἔχοντα πλημμελῶς τὰ τοιαῦτα κολάζοντες, ὅπερ καὶ προλαβὼν ὁ λόγος παρέστησεν ἱκανῶς, ἀλλότριον αὐτῶν, οἷα παντελῶς ἀσυνάρτητον. οὐ τοίνυν ἐπιστήσαντες ἀκριβῶς καθάπερ ἔφημεν τοῖς τοιούτοις, οὐδὲ ἐμβαθύναντες οἱ προκείμενον σπουδάζοντες τὸ σχίσμα διὰ παντὸς, ὡς ταῦτα καὶ μάλιστα κατ' εὐσεβῆ διάνοιαν καὶ λογισμὸν ὀρθοδοξίας ἐχόμενον, τὸ τοιοῦτον ῥητὸν ἀναγκαίως εἰσφέρεσθαι. τὸ μὲν ὅτι μηδ' ἂν εἰσελεύσεσθαι σοφίαν πιστῶς εἰς κακότεχνον ψυχὴν τῆς θείας γραφῆς ἀκηκόαμεν, καὶ ἄλλως ἢ κυριώτερον τοῦ Θεοῦ τάχα σφήλαντος ἐν τούτοις αὐτοὺς, καὶ μέχρι εἰς ἔλεγχον τῆς κακουργίας αὐτῶν ταῦτα διασκευάσαντος. ἐπείτοιγε καὶ αὐτοὶ δήπουθεν παρῆκαν ἂν ἐν ταῖς οἰκείαις μεταγραφαῖς, εἴπερ ἐμβατεύσαντες τοῖς τοιούτοις, τί ποτε βούλονται τῷ ὄντι κατέμαθον. ὡς διὰ τέλους ἀνεξέλεγκτον τοῦτο τὸ μέρος μένειν τὴν κακουργίαν αὐτῶν. νῦν δ' αὕτη διελέγχεται προδήλως ἐξ ὧν πολλάκις ἐνταυθοῖ διελάβομεν.

κδ'. Ἵνα γὰρ ἀπαρτὶ τὴν προσήκουσαν καὶ τὰ περὶ τούτων ἐξέτασιν σχῇ, κἀντεῦθεν τῆς ὑγιοῦς ὄντως ὀπι-

XXIV. Veruntamen vt in præsenti peraccommodo hæc examine

τελέσηται θεωρίας καὶ γνώσεως, τοῦ λόγου τὴν καταρχὴν ἐκείνην αὐτίκα ποιησαμένων ἡμῶν, ἣν ἐθέμεθα περὶ τοῦ κατὰ τὸ διστακτικὸν ἴσως ζητήματος· πῶς ὅπερ καὶ οἱ τοῦ σχίσματος ὁμολογοῦσι καὶ παραδέχονται δευτερεύειν ἀξιώματι, καὶ κατὰ τίνα λόγον νοηθήσεται τοῦ υἱοῦ μὴ παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξηρτημένον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ποῖον ἀξίωμα τοῦτο καθὸ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐσεβῶς ὑπάρχει λεγόμενον; ἆρα μὴ τὸ κατὰ χρόνον, ἢ τόπον, ἢ δύναμιν φυσικήν; τὸ δὲ κατ' ὄγκον ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητος, ἢ καθ' ἕτερόν τι τῶν ὅσοις ἁπαξαπλῶς ἄλλο καθυπερτερεῖν ἄλλου γινώσκομεν, ἀλλὰ φανερὸν ὡς ἅπαντα ταῦτα βαύσματα τῶν Πνευματομάχων εἰσὶ, κατὰ τοῦ θείου κηρύγματος κακῶς λυττησάντων, καὶ καθ' ἑαυτῶν κάκιον, ἐφ' ᾧ τῆς ἐν Εὐαγγελίοις φοβερᾶς οὕτως ἀλογήσαντες ἀπειλῆς, ἣν ὁ Κύριος τοῖς εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπειλεῖ βλασφημήσασιν. ἐν τῷ τοῦ παντουργοῦ τούτου πνεύματος τοιαῦτα καθυλακτεῖν, ἀπώλειαν παντελῆ ταῖς οἰκείαις ψυχαῖς προεξένησαν. ἔνθεν καὶ γὰρ οἱ μάταιοι, καὶ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἐχθροὶ κατασμικρύναντες τὸ μεγαλεῖον τοῦ ζωαρχικοῦ πνεύματος

examine ſubigantur, indeque vere ſanam ſpeculationem atque cognitionem conſequantur, orationis noſtræ initio facto quod quæſtioni de *forte* dubitanter rem exprimente præpoſuimus, quomodo, nec illud, qui ex ſchiſmate ſunt, inficiantur, ſed plane approbant, *Dignitate ſecundus eſſe*, & qua ratione intelligetur, *a Filio, ſi ab ipſo eſſe non habet, nec ab ipſo accipit, & annunciat nobis, & in ſumma ab illa cauſa non dependet Spiritus ſanctus*. Quæ hæc fuerit dignitas, qua ſecundus eſſe a Filio Spiritus ſanctus pie recteque dicitur? Anne ea, quæ oritur ex tempore, vel loco, vel facultate naturali? Nam ſecundum molem principatus, aut poteſtatem, aut dominationem, aut quidpiam aliud, quo ſimpliciter vnum ab alio ſuperari cognoſcimus, nemini non notum eſt, Pneumatomachorum latratus eſſe, qui contra diuinum præconium praue, imo contra ſemetipſos pernicioſius bacchanal exercuerunt, & quod terribilem in Euangelijs cominationem, a Domino contra blaſphemos in Spiritum ſanctum factam vilipendentes, dum de vniuerſi opifice Spiritu ſimilia oblatrant, integrum proprijs animabus interitum conciliarunt. Nanque hinc nullius conſilij homines, propriæque ſalutis hoſtes immanes, vitæ prin-

cipis Spiritus maiestatem imminuentes, essentiam & Deitatem illius minus habere audacter contendebant, vti ab iniquo spiritu inflati inspiratique, cum quibus magnus hic Basilius depugnans, similem perpetuo absurditatem coarguebat, confidenterque ac libere condemnabat. Haud par fuerit, quibus illi suam hæresim stabiliebant, & quorum furentes auxilijs muniebantur, ad confirmandam improbitatem illa eadem interdum opinari nos omnino, magnum illum Virum accepisse, *Dignitatem*, inquam, qua dictum est *a Filio Spiritum sanctum secundum esse*. Hoc nos nec animo nec cogitatione complectimur, sapientis Basilij disciplinæ cultores, qui ex salutaribus gratiæ fluentis ac fontibus æque atque Israël aqua cognitionis infallibilis hausta, Spiritum sanctum eiusdem essentiæ ac diuinitatis esse cum Patre & Filio definiuit. ex quibus sequitur omnino, eum simul cum Patre & Filio, supra omne tempus esse, qui temporum auctor est, omnibus præsentem, & omnia complentem, tanquam indefinitum atque incircumscriptum, natura sua quam maxime fortem, nihil non potentem, vti vniuersæ creaturæ factorem, potestate, imperio, & dominatione rerum omnium gloriosum,

τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν θεότητα τούτου τὸ ἔλαττον φέρειν διετείνοντο τολμηρῶς, καθάπερ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πνεύματός τινος ἐμφυσώμενοί τε καὶ ἐμπνεόμενοι, πρὸς οἷς τὸν πόλεμον ὁ πολὺς ἐκεῖνος Βασίλειος καταμαχόμενος διηνεκῶς, τὴν τοιαύτην ἤλεγχεν ἀτοπίαν, καὶ παρρησιαστικῶς κατεδίκαζε. ποῦ τοίνυν δίκαιον, δι' ὧν ἐκεῖνοι τὴν αἵρεσιν συνίστων τὴν ἑαυτῶν, καὶ οἷς ἐχρῶντο μαινόμενοι συνεργοῖς εἰς τὴν τῆς κακίας συγκρότησιν, καὶ ταῦτα τὸ ἀξίωμα ποτὲ λογίσασθαι τὸ παράπαν ἡμᾶς τὸν μέγαν εἰπεῖν, ἀξίωμα φημὶ, καθ' ὅπερ εἴρηται δεύτερον εἶναι τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο κατ' οὐδὲν ἥκιστα φρονοῦμεν αὐτοὶ, μύσται τοῦ σοφοῦ Βασιλείου τυγχάνοντες, ὃς ἐκ τῶν σωτηρίων τῆς χάριτος ναμάτων, κἀκ τῶν πηγῶν οὐχ ἧττον τοῦ Ἰσραὴλ ἀρυσάμενος ὕδωρ γνώσεως ἀψευδοῦς, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ θεότητος τῷ πατρὶ δηλονότι καὶ τῷ υἱῷ λίαν ὀρθῶς ἐδογμάτισεν. ἐξ ὧν ἕπεται πάντως μετὰ τοῦ πατρὸς τοῦτο καὶ τοῦ υἱοῦ χρόνου παντὸς ὑπάρχειν, ὡς ποιητὴν τῶν χρόνων ἐπέκεινα, πανταχόθι παρὸν, καὶ τὰ πάντα πληροῦν, ὡς ἄπειρόν τε καὶ ἀπερίγραπτον, παναλκὲς τῇ φύσει καὶ πανσθενὲς, ὡς πάσης δημιουργὸν κτίσεως, τὴν ἐξουσίαν, καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν κυριότητα τῶν ὅλων αὐχοῦν, ὡς περιδεδραγμένον αὐτῶν, καὶ ταῦτα

vti

κυβερνῶν μόνον τῷ βούλεσθαι, πρὸς τούτοις ὁμόθρονον τῷ πατρί τε, καὶ τῷ υἱῷ, κἀντεῦθεν ὁμόδοξον τούτοις καὶ ὁμότιμον, ἁπλῶς πάντα πλουτοῦν, ὅσα θεϊκῶς καὶ κατ' οὐσίαν ὁ πατὴρ συνάμα καὶ ὁ υἱὸς, πλὴν τῶν καθ' ἕκαστον αὐτῶν ἰδιοτήτων, καὶ εἴ τι που τάττειν ἀμφοῖν ἔστι προσφόρον. οὕτω περὶ τοῦ τῆς θεαρχικῆς Τριάδος ἑνὸς τοῦ παναγίου δηλαδὴ πνεύματος θεολογούμενον ἡμεῖς. τοιοῦτον αὐτὸ ταῖς τοῦ μεγάλου πατρὸς Βασιλείου σοφαῖς εἰσηγήσεσιν ἐξακολουθοῦντες πρεσβεύομεν. διὸ καὶ τὸ ἀξίωμα, καθ' ὃ δεύτερον εἶναι λέγεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ υἱοῦ τῶν ἀναγεγραμμένων ἐκλαμβανόμενοι κατ' οὐδὲν, ὥστε πολὺ φερόντων τὸ δύσφημον, τὸ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ τοῦ θεηγόρου πατρὸς Βασιλείου πιστεύομεν ἀναντιρρήτως τελεῖν, ὡς ἐξηγουμένου, πῶς εἴρηκε δεύτερον εἶναι ἀξιώματι τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅτι φησὶν ὡς παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον. ἢ δότωσαν, οἱ πρὸς τοῦτο προθέμενοι τὴν ἐναντίαν παντάπασι βαδίζειν ἡμῖν, ἑτέραν ἔννοιαν ταῖς εἰς τὸ θεῖον ὀρθαῖς ὑπολήψεσι τῶν Πατέρων παρέχουσαν, καθ' ἣν

vti, qui omnia pugillo continet, & omnia sola voluntate gubernat; ad hæc eiusdem sessionis cum Patre & Filio, indeque etiam cum ipsis æqualis gloriæ & honoris, & in summa ditatum omnibus, a dignitate diuina, minime alienum, quibus essentialiter simul vna Pater & Filius adornantur, exceptis singulorum proprietatibus; & si quid est aliud quod ambobus istis cōueniat. Hoc modo de vno Deitatis principis Triadis, sanctissimo nempe Spiritu, decernimus nos. Talem illum prouidentissimas magni Patris Basilij instructiones sequentes tenemus. Proptereaque & dignitatem, qua secundus esse a Filio dicitur Spiritus sanctus, ex iam supra scriptis minime eripientes, ne in immanes blasphemias prolabamur, illud, *ex ipso esse possidentem, & ab ipso accipientem & denunciantem nobis, & in summa ab illa causa dependentem*, ex calamo manuq; diuiniloqui magnique Basilij processisse citra contradictionem credimus, aliquo modo exponentis, qua ratione dixerit, dignitate secundum esse a Filio Spiritum sanctum. nempe quod *ab ipso esse habet, & ab ipso accipit & annunciat nobis, & in summa ab illa causa dependet*. aut qui sibi proposuerunt, aliam nobisque contrariam calcare viam, sententiam aliam, sanis Patrum de

de Numine apprehensionibus concordem insinuent, ob quam Spiritum sanctum a Filio secundum dictum esse opinantur. Quare absurdum est plane hanc ipsos reijcere, aliam vero nullam, quæ recta sit, afferre nullo modo posse. Vndenam? Cum vna in re sermoneque omni veritas sit, hic etiam vnam veramque sententiam esse. Hæc vero fuerit, si compendio res expedienda est, quã a magno hoc instructi tradidimus. *Quemadmodũ enim*, vt cum diuinissimo illo rursus eloquar, *ordine & dignitate Filius est secundus a Patre*, *quod ab ipso possideat*, cum bonis reliquis quibus locupletatur, *& causam & principium suæ existentiæ*, non alio prorsus significatu dignitatis & ordinis; dum reliqua omnia, vnum hoc si excipias, immani blasphemia horreant. sic & Spiritus sanctus secundus est a Filio & dignitate & ordine, non vt ipsi opinantur, sed vt existit ab vnigenito, tantum quia ab ipso esse habet, & ab ipso accipit, & annunciat nobis, & in summa ab illa causa pendet, vti sapiens magnusque Basilius decernit. His potissimum volumina omnia, in quibus dictum simile exaratur, genuinã pulchritudinem Patris retinere asseueramus, reliqua omnia, in quibus non legitur, spuria atque adulterata esse decernimus.

διὰ τὸ δεύτερον εἶναι ἀξιώματι τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰρῆσθαι νομίζουσιν. ὡς ἔστιν ἄτοπον ἐπιεικῶς ταύτην μὲν ἀποδοκιμάζειν αὐτῶν, ἄλλην δὲ μηδεμίαν τῶν εὐσεβῶν εἰσάγειν μηδ' ὁπωσοῦν δύνασθαι. πόθεν; ὅπου γε τῆς ἀληθείας ἐπὶ παντὸς λόγου καὶ πράγματος οὔσης μιᾶς, ἀνάγκη δὲ πᾶσαν τελεῖν μίαν τινὰ καὶ ἐνταῦθα τὴν ἀληθινὴν ἔννοιαν, αὕτη δὲ πάντως καθέστηκεν, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἣν παρὰ τοῦ μεγάλου διδαχθέντες ἀποδεδώκαμεν. ὥσπερ γάρ, ἵνα κατ' αὐτὸν τὸν θεῖον πάλιν καὶ αὖθις ἐρῶ, τάξει καὶ ἀξιώματι τοῦ πατρός ἐστιν ὁ υἱὸς δεύτερον, ὅτι παρ' αὐτοῦ κέκτηται μετὰ τῶν ἄλλων πλουτεῖ καὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως, ὁ κατ' ἔννοιαν ἑτέραν τινὰ τοῦ ἀξιώματός τε καὶ τῆς τάξεως οὐδαμῶς, ἐπειδήπερ αἱ λοιπαὶ πᾶσαι χωρὶς ταύτης ἀποφέρονται πολύ τι τὸ βλάσφημον. οὕτω δεύτερον τάξει καὶ τοῦτ' αὐτὸ τοῦ θεηγόρου πατρὸς καὶ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατ' οὐδεμίαν αὐτῶν ἔννοιαν, ἀλλ' ᾗ πέφυκε τοῦ μονογενοῦς, πλὴν ὅτι τοι παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχει, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγέλλει ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξῆπται, κατὰ τὸν σοφὸν καὶ μέγαν Βασίλειον. ἐκ τούτων καὶ μάλιστα τὰς βίβλους, αἷς ἔγκειται, τὸ τοιοῦτον ῥητόν, ἀποσώζειν τὸ γνήσιον κάλλος τοῦ πατρὸς διαβεβαιούμεθα. τὰς δὲ λοιπὰς ὅσαις ποσῶς ἔλκεται δηλαδὴ τὸ νόθον καὶ παρέγγραπτον ἔχειν ἀποφαινόμεθα.

Dictis

κε΄. Πρὸς ἃ καὶ μὴ ἔχοντες ἀντιλέγειν, οἱ διὰ παντὸς κατ' ὄρεξιν δὴ μόνην καὶ θέλημα τῆς οἰκείας ψυχῆς ἡγούμενοι, τοῦτο τρυφὴν φήσαιεν ἂν ἴσως, ἐπὶ τὸ ῥητὸν τοῦ Νυσσαέων ἀρχιποιμένος Γρηγορίου, τοῦ τοῖς δόγμασι διαβοήτου μεταπηδήσαντες κατὰ τοὺς ἀγεννεῖς τῶν καταβαινόντων εἰς τὸ στάδιον ἀθλητῶν. οἵ τινες εἰσὶν οὐ γέμοντες ἀναιδείας ὁμοῦ καὶ φρονήματος, ἐπειδὰν ἡττηθῶσι καθ' ἓν ἀγώνισμα, φημὶ τὴν πάλην τυχὸν, ἀθρόον καὶ παραυτίκα θρασέως μεταπηδῶσιν ἐφ' ἕτερον, μήτε τοὺς θεατὰς αἰσχυνόμενοι τὸ παράπαν, ἐφ' οἷς ἐγκαλύπτεσθαι τούτοις ἐχρῆν, καὶ μᾶλλον ἐνώπιον αὐτῶν ἀνερυθριάστως ὡς τὰ πολλὰ νεανιευόμενοι. διὰ ταῦτα γοῦν φήσαιεν ἂν ἴσως οἱ τὴν ἀντίθεσιν καθάπαξ εἰκῇ καὶ μάτην ὠδίνοντες πρὸς ἡμᾶς, τί δὲ περὶ τῆς ῥήσεως εἴποις ἂν Γρηγορίου τοῦ ποτὲ τῆς Νύσσης ἀρχιερατικῶς προεδρεύσαντος, ἥτις δὴ εὕρηται τὴν ἐκ πρόθεσιν ἐν μὲν βίβλοις τισὶν ἔχουσα κἀπὶ τοῦ υἱοῦ, ταῖς δὲ πλείσταις ἐπὶ τούτου καθὼς οἶδας εἰς ἀκρίβειαν, καὶ αὐτὸς οὐ μένουσαν. ἐκ ποίας προφανοῦς ἀκολουθίας τῷ υἱῷ προσαρμόσεις αὐτήν. ὅθεν τε παραστήσεις προσήκουσαν τῷ λόγῳ κατὰ τὴν σύμφρασιν. τὸ μὲν γὰρ καὶ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται δεχόμενοι περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατὰ τὰς ἐχούσας οὑτωσὶ βίβλους ἡμεῖς, τοῦτο σαφῶς ἐκ

XXV. Dictis cum contradicere nequeant, qui rebus in omnibus quod voluntati, & libidini ſuæ obſecundat, idq; propriæ animæ delicias atque oblectamenta reputant, dicent fortaſſe, in dictum Gregorij Nyſſenorum Antiſtitis, in dogmatibus ſtatuendis celeberrimi reſilientes, vti ignaui luctatores deſcendentes in ſtadium, qui impudentia iactantiaque pleni, cum in vno certamine, lucta nempe ſuperati, ſtatim ac repente in aliud tranſiliunt, nec minimum quidem ſpectatores reueriti, in quorum præſentia os præ pudore obuelare deberent, in eorundem aſpectu impudenter vt plurimum atque inconſiderate more iuuenum ſeſe gerunt. Ob hæc itaque forte dicent, qui ſemel temere fruſtraque aduerſus nos obiectionem concipiunt. Quid porro de dicto Gregorij Nyſſenorum olim Præſulis dices, quod præpoſitionem *ex* in nonnullis voluminibus de Filio retinet, in plerique vero alijs, vt tute ipſe non indiligenter conſpexiſti, nullo modo? Qua patenti ſequela eam cum Filio compones, vnde eam orationi adaptari ipſa dictionis ſerie confirmabis. Nanque nos illud, *& Filij eſſe aſtruitur*, amplectentes de Spiritu ſancto, & voluminum ſic legentium veſtigijs inſi-

insistentes id aperte ex annexo Apostolico testimonio bene se habere, & certum atque indubitatum retineri confirmamus. Cum ipse maximus, Gregorius nempe continenter subiunxerit, *Etenim si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius*. Illud vero. *Et ex Filio esse astruitur*, aliorum voluminum lectione tu approbans, hoc nulla ratione demõstrare poteris cum sequentibus componi, quin & potissimũ, qui in his examinandis adsunt meliore mente, ex his ipsis reprobatũ, repudiatumq; manere dixerint. Hæ sunt aduersariorum obiectiones, vt ex his quæ alias sæpe coniecimus, & nunc cõijcimus. Ego vero inquam, dictum, *& ex Filio esse astruitur*, ex sequentibus tantum abesse, vt reuellatur & destruatur, vt etiam multo magis diceret, qui in intima sententiarum potis est penetrare, id confirmetur & demonstretur. Quia enim Apostolus Spiritum sanctum sonora voce intonuit Spiritum Christi, propterea Gregorius in dogmatibus asserendis præclarissimus, *ex Filio* illum palam edixit. Quando alicuius Spiritus, modis omnibus ex eo est cuius Spiritus est, huiusq; doctor accuratus accedit magnus in rebus diuinis pertractandis Basilius, qui in vno ex Capitibus ad sanctum

τῆς ἐπαγομένης ἀποστολικῆς μαρτυρίας πιστεύομεν κεῖσθαι καλῶς, φέροντες τὸ ἀσφαλὲς καὶ τὸ βέβαιον. ἐπείπερ αὐτὸς ἐπενήνοχε προσεχῶς ὁ μέγιστος δηλονότι Γρηγόριος, εἰ γάρ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. τὸ δὲ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται καὶ ταῖς λοιπαῖς βίβλοις προσιέμενος σὺ, τὸ τοιοῦτον οὐδενὶ λόγῳ ποσῶς δυνήσῃ ταῖς ἑξῆς ἀποδεῖξαι συμβιβαζόμενον, εἰ μὴ καὶ πᾶς μάλιστα νουνεχὴς ἐκ τούτων αὐτῶν ἀναιρετέμενον ἂν εἴποι, καὶ ἀναιρούμενον. τοιαῦτα μὲν τὰ παρὰ τῶν ἀντιπεπονθότων ἡμῖν, ὅσον ἐξ ὧν πολλάκις εἰκάσαμεν, εἰκάσαι νῦν ἔπεισιν. ἐγὼ δὲ φημὶ περὶ τοῦ μὲν, ὡς οὐχ ὅπως τὸ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται ῥητὸν οὐκ ἀναιρετόμενον ἐκ τῶν ἑξῆς, οὐδ' ἀναιρούμενόν ἐστιν εἰπεῖν, ἀλλ' ἐκ τούτων καὶ πολλῷ πλέον φαίη τις ἂν τοῦ βάθους καταλαμβάνειν νοήματος ἐπισταμένων κατασκευαζόμενον αὐτὸ καὶ ἀποδεικνύμενον. ὅτι γὰρ ὁ Ἀπόστολος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον μεγαλοφώνως ἐκήρυξε πνεῦμα Χριστοῦ, διὰ τοῦτο Γρηγόριος ὁ διαλάμψας ἐν δόγμασιν ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦτο τρανῶς εἴρηκεν. ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα τινὸς, πάντως ἐξ αὐτοῦ πέφυκε. καὶ τούτῳ κομιδῇ διδάσκαλος ἀκριβὴς ὁ μέγας καὶ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος. ὃς ἔν τινι τῶν πρὸς τὸν ἱερὸν Ἀμφιλόχιον κεφαλαίων εἰπὼν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὡς

εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν Ἀπόστολον τὸν τῆς Ἐκκλησίας ῥήτορα παραγαγὼν μάρτυρα, τὸ πνεῦμα λέγοντα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν. Τούτῳ πρὸς σύστασιν χρῆται, καὶ τὸ δι' υἱοῦ τυγχάνειν αὐτὸ, σοφώτατα κατὰ ῥῆμα διαλαβὼν ταῦτα καὶ φάμενος, καὶ τὸ δι' υἱοῦ πεφηνέναι, σαφὲς πεποίηκεν. υἱοῦ πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ καθάπερ Θεοῦ. πάντως οὐδεὶς ἐξηγήσεως χρήζει τινὸς ἐν τῷ παρόντι ῥητῷ. δήλη γὰρ πᾶσι καὶ φανερὰ καθέστηκεν ἡ τούτου διάνοια. Ταύτῃ δοκῶ καὶ Κύριλλος ὁ τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἀκριβέστατος φύλαξ καὶ μυσταγωγὸς ἐξακολουθήσας, ὥσαν τοῦ θεηγόρου πατρὸς Βασιλείου κατ' ἴχνια βαίνων παναληθῶς, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ τὸν ἐπιστήθιον Ἰωάννην, καὶ Χριστοῦ φίλον γνήσιον Εὐαγγελικοῦ καὶ θείου ῥητοῦ τοῦ λέγοντος, ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, οὕτως ἔφησεν. Ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστιν ἑαυτοῦ τὸν Παράκλητον εἰπὼν, παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι φησίν. Ὥσπερ γάρ ἐστιν ἴδιον πνεῦμα τοῦ υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προϊὸν, οὕτω καὶ τοῦ πατρός. ὅτι γὰρ εἶπεν ὁ Χριστὸς τὸν Παράκλητον πνεῦμα τῆς ἀληθείας εἰρηκώς, οὗτος καὶ προσθεὶς, τουτέστιν ἑαυτοῦ, κατ' ἐκεῖνον ἴδιον πνεῦμα τοῦ υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προϊὸν ἐφερμηνεύσε, τὸν τοῦ θείου πατρὸς Βασιλείου

fanctum Amphilochium, cum dixiffet de Spiritu fancto, eum ex Deo effe, & Apoftolum Ecclefiæ Oratorem in teftem adduxiffet, *Spiritum*, dicentem, *ex Deo accepimus*, ad hæc comprobandum vtitur, *illum per Filium effe* fapientiffime, at verbis hifce expeditis enunciatifque, *& per Filium apparere declarauit, Spiritum Filij ipfum appellans quemadmodum Dei*. Plane nemo dicti huiufce expofitione indiget. manifefta fiquidem eft, apertaq; illius mens. Hanc, vt puto, & Cyrillus rectorum dogmatum accuratiffimus cuftos, & magifter fecutus veluti diuiniloqui Patris Bafilij veftigijs per omnia infiftens, in Expofitione dicti Euangelici diuinique fecundum Ioannem, Chrifti amicum verum, & qui in pectore illius recubuit, dicentis, *Cum veneris Paracletus*, hunc in modum eloquitur; *Ecce enim, ecce Spiritus veritatis, hoc eft fuimetipfius Paracletum cum dixiffet, a Patre procedere dicit. Quemadmodum enim eft proprius Filij Spiritus, naturaliter in ipfo exiftens, & per ipfum progrediens ita & Patris*. Quia enim Chriftus dixerat, Paracletum Spiritum veritatis nuncupans, is addens, hoc eft *fuimetipfius*, vt ille, *proprium Filij Spiritum naturaliter in ipfo exiftentem*, *& per illum progredientem*

tem interpretatus est, diuini patris Basilij aperte scopum indicans, alio id ipsum insinuantis sacro dicto. Pari ratione & magnus Gregorius de sanctissimo Spiritu, *& ex Filio esse astruitur*, cum confidenter admodum pronunciasset, statim subnexuit, *Si quis enim Spiritum Christi non habet, ait, hic non est eius*, testimoniũ Christi præconis Pauli ex magno Basilio, & aliud etiam aliunde petitum vsurpans. Hic jam manifestum est, ex parte demonstratum fuisse inter præpositiones *ex* & *per*, cum res theologicæ pertractantur, apud eos, qui secure recteque sacra dogmata definiunt, nullum esse discrimen: cum in quibus illi probe *per* adaptarunt, diuus hic Gregorius *ex* apposuit. Et hæc quidem primum, vti in præsentis contradictions initio dixi, aduersariorum tela sunt, quibus illi auxiliaribus vtebantur, in eosdem fortiter a me contorta.

XXVI. Quodsi repetita pericope, paulo altius in ea comprehensa examinanda sunt, forte ex antecedentibus præpositionem *ex* Magnus hic vir de Filio dixisse apposuisseq; cõperietur. Quando de proprijs, & cõmunibus, vt paulo ante innui, quæ in Deitatis principe Triade sunt, per tractans, verbis non alijs vtitur de illis discernens, & vti par est fusiore

σαφῶς· δηλώσας σκοπὸν δι' ἑτέρας τὸ αὐτὸ σημαινούσης ἱερᾶς χρήσεως. τοῦτον δὴ τὸν τρόπον καὶ Γρηγόριος ὁ πάνυ περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ παναγίου, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται μετὰ πολλῆς παρρησίας εἰπών, ἐπήγαγε παρευθύς, εἰ γάρ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησίν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χριστοκήρυκος Παύλου κατὰ τὸν πολὺν καὶ μέγαν Βασίλειον, καὶ ἑτέρωθεν ἀπολεξάμενος. ἐνταῦθα φανερὸν ὅτι μερικῶς συναποδέδεικται τούτοις μηδὲ τὴν ἐκ διαφέρειν, καὶ τὴν διὰ τοῖς ἐπὶ τῆς θεολογίας ὀρθῶς καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἱερῶν δογμάτων αὐτὰς ἐκλαμβάνουσιν. ἐπείπερ ἐν οἷς ἐκεῖνοι καλῶς παρέλαβον τὴν διά, προστέθεικεν ὁ θεῖος Γρηγόριος αὐτοῦ τὴν ἐκ πρόθεσιν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν πρώτοις καθὼς ἀρξάμενος τῆς παρούσης ἀντιθέσεως διαλαβεῖν ἔφθην, φημὶ περιέτρεπον ἰσχυρῶς τοὺς ἐναντίους ἐξ ὧν εἰς οἰκείαν αὐτοὶ προὐβάλλοντο δῆθεν βοήθειαν.

κϛʹ. Εἰ δὲ δεῖ με τῆς περικοπῆς μνησθέντα μικρὸν ἄνωθεν ἀκριβῶς ἐξετάσαι τὰ κατ' αὐτήν, τάχ' ἂν κἀκ τῶν προτέρων φανεῖται τὴν ἐκ ὁ μέγας κἀπὶ τοῦ υἱοῦ λέγων τε καὶ προστιθέμενος. ἐπεὶ περί τε κοινῶν καὶ ἰδίων, ὡς προλαβὼν εἰρήκειν, τῶν ἐν τῇ θεαρχικῇ Τριάδι διεξιών, οὔτοι διαλέγεται κατὰ ῥῆμα θεολογῶν τούτοις, καὶ τῷ δόγματι προσηκόντως ἐμπλατυνόμενος. Ὅτι γὰρ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς

ἐξῆλθε καθὼς φησιν ἡ γραφὴ καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. ἀλλ᾽ ὥσπερ τὸ ἀναίτιον εἶναι μόνου τοῦ πατρὸς ὄν, τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι ἐφαρμοσθῆναι οὐ δύναται. οὕτως τὸ ἔμπαλιν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι, ὅπερ ἴδιόν ἐστι τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, τῷ πατρὶ ἐπιθεωρηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει. κοινοῦ δὲ ὄντος τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι τοῦ μὴ ἀγεννήτως εἶναι, ὡς ἂν μή τις σύγχυσις περὶ τὸ ὑποκείμενον θεωρηθείη, πάλιν ἐστὶν ἄμικτον τὴν ἐν τοῖς ἰδιώμασιν αὐτῶν διαφορὰν ἐξευρεῖν. ὡς ἂν καὶ τὸ κοινὸν φυλαχθείη, καὶ τὸ ἴδιον μὴ συγχυθείη. ταῦτα Γρηγόριος οὗτος ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ καὶ δόγμασι διαλαμβάνων καὶ συντιθεὶς, τὸ ἀναίτιόν τε καὶ τὸ ἐξ αἰτίας ἐν τῇ θεαρχικῇ Τριάδι διαφορὰν μόνην δίδωσιν. τὸ μὲν αἰτίας χωρὶς προσνέμων τῷ πατρὶ, τῷ δ᾽ ἐξ αἰτίας τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι. πάλιν δὲ καὶ τούτοις ὡς ἂν ἄμικτον παρέξει διαφοράν. κἀντεῦθεν τὸ Τριαδικὸν φυλαχθείη τῶν ὑποστάσεων εἰς δύο διαιρῶν τὸ ἐξ αἰτίας θεοπρεπῶς, οὕτω φθέγγεται τὴν διαφορὰν ἐξηγούμενος. Ὁ γὰρ μονογενὴς υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἵστησιν αὐτῷ τὸ ἰδίωμα. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. τί τούτων σαφέστερον τοῖς ὀρθὸν φέρουσι τὸν

fuſiore oratione dogma explanans. *Cum Filius ex Patre exiuit, vt ſcriptura ait, & ſpiritus ex Deo & ex Patre procedit. Sed quemadmodum abſque cauſa eſſe, ſolius Patris cũ ſit Filio & Spiritui adaptari nequit, ſic cõtra ex cauſa eſſe quod eſt proprium Filij & Spiritus ſancti, de Patre conſiderari alienum eſt a natura. cum vero commune ſit Filio & Spiritui ingenitos non eſſe, ne confuſio circa ſubiectum conſideretur, rurſus eſt facile eorum in proprietatibus diſcrimen adinuenire, vt & cõmune conſeruetur, et propriũ non confundatur.* Hęc Gregorius hic in theologicis ac dogmate conſpicuus, tractans, & componens abſque cauſa eſſe, & ex cauſa eſſe in diuinitatis principe Triade differentiam ſolã agnoſcit, illud quod abſq; cauſa eſt Patri attribuens, quod ex cauſa eſt, Filio & Spiritui. Rurſuſq; his poſtremis, vt incõfuſam differẽtiam exhibeat, & inde Trinitas hypoſtaſeon conſeruetur, illud quod ex cauſa eſt, vt tamen Deo conuenit, ſubdiuidens, & differentiam exponens, ita pronunciat; *Vnigenitus enim Filius ex Patre a diuina ſcriptura dicitur & hanc proprietatẽ oratio nõ excedit. Spiritus vero ſanctus, & ex Patre dicitur, & ex Filio eſſe aſtruitur.* Quid clarius dici potuit ijs, qui mente nõ vacillant? Quid æquos ſeſe exhibere non renuentibus apertius. Vnigenitus

ait Filius ex solo Patre dicitur a scriptura diuina, hoc enim palā innuit illud. *Et hāc proprietatem oratio non excedit, Spiritus vero sanctus & ex Patre dicitur, & ex Filio esse astruitur*, hoc discrimen inter se & Filium possidens, quod ex Filio quoque existit. Et hæc est sententia huiusce mente diuina præditi Patris. & vt clarius indigētibus explicem, si vti Filius ex solo Patre ita & Spiritus sanctus esset, hic etiam esset genitus vti Filius, non Spiritus sanctus. Nunc vero non aliud inter hos ambos discrimen, sed hoc solummodo dignoscitur, quo modis omnibus hic appellatur & est Filius, ille vero propriè Spiritus sanctus vocatur & est. quod existentiam Filius quidem possidet ex solo Patre, ex Patre vero simul & Filio Spiritus sanctus.

XXVII. Sed non præfigitur inquiunt, qui oppositam partem sequuntur, in nonnullis voluminibus *ex* præpositio Filio, propterea que differentiam Filij & Spiritus sancti eam dixisse fatemur diuiniloquū Gregorium; Quod vnigenitus ex Patre existens non est, aut vllo modo dicitur Spiritus. vt hic ipse sapiens Magister procedente oratione sonora voce instruit, & enunciat.

σκοπόν; τί δὲ τοῖς ἐθέλουσιν ἀναγινωσκομένων ἐκδηλότερον. ὁ μονογενὴς φησὶν υἱὸς ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ὀνομάζεται παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς. τοῦτο καὶ γὰρ σημαίνει φανερῶς τό, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἵστησιν αὐτοῦ τὸ ἰδίωμα. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, ταύτην διαφορὰν ἔχον πρὸς τὸν υἱόν, ὅτι κἀκ τοῦ υἱοῦ τοῦτο καθέστηκεν. οὕτως ὁ τοῦ θεόφρονος τούτου πέφυκεν ὧδε νοῦς. ἵνα δὲ τόνδε βέλτιον παραστήσω τοῖς χρήζουσιν, εἴπερ καὶ τὸν υἱὸν ἐκ μόνου τοῦ πατρός, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν, ἦν ἂν καὶ τοῦτο γεννητὸς κατ' ἐκεῖνον υἱός, οὐ πνεῦμα γνησίως ἅγιον. νῦν δ' οὐκ ἄλλη τις ἀναμεταξὺ τούτων ἀμφοῖν, αὕτη δὲ διαφορὰ καὶ μόνη γινώσκεται, καθ' ἣν πάντως ὁ μὲν προσαγορεύεται καὶ ἔστιν υἱός, τὸ δὲ κυρίως ἅγιον πνεῦμα καλεῖται, καὶ πέφηνεν, ὅτι τὴν ὕπαρξιν ὁ μὲν υἱὸς ἐκ μόνου κέκτηται τοῦ πατρός, ἐκ δὲ τοῦ πατρὸς ἅμα κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

κζ. Ἀλλ' οὐ κεῖται φασὶν οἱ τῆς ἀντικειμένης ἡμῖν μοίρας ἔν τισι βίβλοις ἡ ἐκ πρόθεσις ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, διὰ τοῦτο καὶ διαφορὰν τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ταύτην λέγομεν εἰπεῖν τὸν θεηγόρον Γρηγόριον. ὡς ὁ μέντοι μονογενὴς ὑπάρχων ἐκ τοῦ πατρὸς οὐκ ἔστιν, οὐδὲ λέγεται πάντως καὶ τοῦ πνεύματος, καθὼς οὕτως ὁ σοφὸς διδάσκαλος προαγαγὼν διαπρυσίῳ στόματι μυσταγωγεῖ καὶ διέξεισι. τὸ δὲ

Spiritus vero sanctus & ipse existens ex Patre astruitur quoq; Filij esse

ἅγιον πνεῦμα καὶ αὐτὸ τυγχάνον ἐκ τοῦ πατρός, προσμαρτυρεῖται γνώμῃ εἶναι καὶ τοῦ υἱοῦ κατ' οἰκείωσιν. καὶ τὴν μαρτυρίαν ἣν ἐπιφέρων τίθησι συνεχῶς τούτῳ τῷ ῥητῷ καὶ τὸν τοιοῦτον νοῦν προσαρμόζομεν. ἐπειδήπερ αὐτὸς οὕτως ἐπήνεγκεν, Εἰ γάρ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησίν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. πάλιν ἐπερειδόμενοι ταῖς ἑαυτῶν βίβλοις οἱ περὶ τὴν ἀντίρρησιν ἐπτοημένοι συνεχῶς ἐπὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς μαρτυρίας ὡς εἰς ἀντίληψιν ἰσχυρὰν καὶ μεγάλην τινὰ καταφεύγουσι, μήτε τῇ περιφανεῖ ταύτης καὶ τὸν σεπτὸν Βασίλειον ἑρμηνείᾳ σοφῶς ὑπέχοντες τὰς ἀκοάς, ᾗ τινι καὶ ὁ θεῖος Κύριλλος καθὼς ἐγγύθεν ἀπεδείξαμεν, καλῶς συμφωνήσας ἐπηκολούθησε. καὶ μέντοι πρὸς σύστασιν τῆς δόξης αὐτῶν οἴκοθεν διαφορὰν ἐννοήσαντες. ὡς αὖ δὲ τὴν ἀπάντησιν εἰς αὐτὴν ἀρτίως ποιησόμεθα τὴν διαφοράν, περὶ γὰρ τῆς μαρτυρίας ἱκανῶς τοῖς προσέχουσι πρὶν ἀπολελογήμεθα, τίνος ἕνεκεν, εἰ καὶ περὶ σχετικῆς ὁ λόγος ἦν τῷ μακαρίῳ διαφορᾶς, οὐκοῦν οὐδὲ ποσῶς δηλούσης ὕπαρξιν κατὰ τὴν τῶν ὑπεναντίων ὑφήγησιν, μὴ καὶ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν εἴρηκε προλαβών, ὅτε μετὰ τοῦ πατρὸς ἐσκόπει τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς ἔφησε τοῦτο τελεῖν, ὃ πάντως καὶ διαφορὰ τυγχάνει καθ' ὕπαρξιν. οὐ γὰρ δή τις τῶν ἄγαν τολμηρῶν καὶ θρασέων φαίη τις ἄν, ὅτι ἐπεὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐστί τε καὶ καλεῖται τοῦ πνεύματος ἤρξατο διαλαβεῖν

esse secundum consortium. & testimonium quod affert, & cótinenter huic dicto apponitur, sententiæ adaptamus, quando ipse hac ratione subintulit. *Si quis enim spiritum Christi non habet, inquit, hic non est eius.* Pariter insistentes suis voluminibus, qui contradicendi studio gestiunt, atque continuo incitantur, ad testimonij expositionem, vti ad validam magnamq; sui propositi defensionē confugiunt, & aperte magni Basilij expositioni aures sapienter minime patefaciūt quam diuinus Cyrillus, vt non multo ante demonstrauimus, ab ea non dissentiens secutus est, quinimo ad suam opinionem stabiliēdam ex proprijs discrimen excogitarunt. Vt vero nunc respódeamus ad ipsum discrimen, de testimonio siquidem abunde satis illis, qui sese attentos præbent, supra respondimus, quam ob causam si beato doctori de relatiuo discrimine sermo erat, nullo modo vllam existentiam connotante, vt aduersarij interpretantur, non & a Patre Spiritum sanctum existere antea dixit, dum cum Patre Filium & Spiritum sanctum considerabat, sed ex Patre illum esse dixit, quod prorsus discrimen existentiam importat. Neque enim quispiam, licet audacia eaque

proiecta

proiecta emineat, dixerit, cum & Patris sit, dicaturque Spiritus, satis fuisse Magno comprehendere ibi solum existentiæ discrimen, quod fortasse non probe dicerent, qui in omnibus nobis contradicere deniq; animos intendunt. Hic vero quod nullum haberet secundum existentiam discrimen, quod secundum relationem est, assumpsit vel hoc, veluti potius, & magis honorabile præferens, tanquam superuacaneum illud prætérijt. Et nihilominus vel leuibus verum cognitoribus, non tantum solis cogitatione sublimibus palam est, si discrimen aliquod etiā inter hos, Filium inquam & Spiritū sanctissimum secundum existentiam non est, vere & proprie inter sese non differre, indeque in proprietatibus hypostaticis confusionem sequi, quod vere absurdissimum fuerit, & a pietate quam alienum. rursusque sapiens hic discrimen secundum existentiam nactus, nullum vnquam præter hoc aliud, vti par est, hic prætulisset: non solū quod ipsum solū vere proprieq; discrimen est, & quod secundum relationem est hoc, quod secundum existentiam est consequitur, sed etiam quod ipse id propter, cū sibi in deitatis principe Triade de discrimine dicere proposuisset, ex alto, ex Patre nempe, & orationem continuans illius, quod secundum existentiam est, nec alterius meminit. Nanque in primis

τὸν μέγαν ἐκεῖ τὴν καθ᾽ ὕπαρξιν μόνην διαφορὰν, ὃ μὴ πάντως εἴποιεν ἂν ἴσως οἱ τὸ πᾶν ἀντιλέγειν πρὸς ἡμᾶς καθάπαξ σπουδάζοντες καλῶς. ἐνταῦθα δὲ διὰ τὸ μὴ καθ᾽ ὕπαρξιν μηδαμῶς ἔχειν, παρέλαβε τὴν κατὰ σχέσιν διαφορὰν, ἢ ταύτην ὡς κρείττονα καὶ πλεωτέραν προτιμησάμενος, ὡς περιττὴν ἐκείνην παρέδραμε. καὶ μὴν δῆλον τοῖς διαγινώσκουσιν ὁποσοῦν, μήτοιγε μόνοις τοῖς ὑψηλοῖς τὴν διάνοιαν, ὡς εἰ μὴ διαφορὰ κἂν τούτοις τῷ υἱῷ λέγω καὶ τῷ πνεύματι τῷ παναγίῳ καθ᾽ ὕπαρξιν ἐστί τις, ἀλλήλων οὐ διαφέρουσιν ἀληθῶς καὶ κυρίως, καὶ σύγχυσις ἔνθεν τοῖς ὑποστατικοῖς ἰδιώμασιν. ὅπερ ἀτοπώτατον τῷ ὄντι πέλει, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀλλοτριώτατον. αὖθις δὲ τὴν καθ᾽ ὕπαρξιν κεκτημένος ὁ σοφὸς οὗτος, διαφορὰν ἑτέραν οὐκ ἄν ποτε παρὰ ταύτην, ὡς εἰκὸς ἐνθάδε προέκρινεν, οὐ μόνον ἀνθ᾽ ὧν αὕτη πέφυκε μόνη διαφορὰ κυρίως καὶ ἀληθῶς. ἡ γὰρ κατὰ σχέσιν ἕπεται τῇ τοιαύτῃ δηλαδὴ τῇ καθ᾽ ὕπαρξιν, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο προθέμενος λέγειν ἐν τῇ θεαρχικῇ Τριάδι περὶ διαφορᾶς ἄνωθεν τουτέστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ ἔτι προϊὼν τῆς καθ᾽ ὕπαρξιν οὐκ ἄλλης τινὸς ἐμνημόνευσε. καὶ γὰρ ἐν πρώτοις μὲν εἴρηκε περὶ τοῦ πατρὸς, ὡς αἰτίας ἐκτὸς ἐστιν, ἤπως οὐκ

ἔκ τινος. ἐφεξῆς δὲ κοινὸν τὸ ἐξ αἰτίας τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι τυγχάνειν εἰπών, τὸ διάφορον τῆς πρὸς τὸν πατέρα θεϊκῆς ἐδήλωσε τούτων ὑπάρξεως. εἶτα καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα διαφορὰν τούτων αὐτῶν ἐξηγήσασθαι βουληθείς, ὅπως τὰ τῆς ῥήσεως κατὰ λέξιν γένηταί μοι διαλαβεῖν, οὕτως ἔφησεν. Ὁ γὰρ μονογενὴς υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἵστησιν αὐτῷ τὸ ἰδίωμα. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. πάντως περὶ ὑπάρξεως κἀνταῦθα τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ὁ λόγος ἐστίν. ὥστε καὶ ἡ μεταξὺ τούτων διαφορὰ τοῖς κάλλιστα νοοῦσι καθ' ὕπαρξιν. ἐπεὶ τοῖς ἑτέροις φημὶ κατὰ σχέσιν νῦν ἐκλαμβάνουσι τὴν διαφορὰν ἀσυνάρτητον τῷ παντὶ τὸ περὶ τοῦ πνεύματος τοῦτο καὶ ἀκατάλληλον. ὁρᾷς ὁ μαχόμενος, πῶς ἀναγκαίως ἡ διάνοια τοῦ λόγου τὴν ἐκ πρόθεσιν ἀπαιτεῖ περὶ τὴν καθ' ὕπαρξιν ἐν τῇ σεπτῇ Τριάδι διαφορὰν καταγινομένη τὸ τέλεον; οὐκοῦν ἐντεῦθεν φανερόν. ὡς ὁ τῶν δογμάτων ἄριστος οὗτος ὑφηγητὴς μετὰ τῆς τοιαύτης προσθέσεως τὴν δηλωθεῖσαν αὐτῷ ῥῆσιν ἐξέδωκεν. ἔνιοι δὲ τῶν παντάπασι κακοσχόλων ἀνδρῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν βίβλοις τισὶν ἐλωβήσαντο. τοσαῦτα δὴ καὶ οὕτως ἔχοντα παρ' ἡμῶν λέλεκται κατὰ τὸ πα-

mis de Patre dixit, eum extra cauſam, non ex aliquo nempe eſſe, ſubſequenter cum commune eſſe aſſeruiſſet Filio & Spiritui ex cauſa eſſe, eorundem diuinæ exiſtentiæ reſpectu Patris differentiam inſinuauit. Poſtmodum differentiam, quæ inter hos eoſdem intercedit exponens, vt verba ipſa dicti comprehendam, ita enunciauit; *Vnigenitus nanque Filius ex Patre a ſacra Scriptura dicitur, neque vltra hoc illius proprietatem oratio extendit, Spiritus vero ſanctus & ex Patre dicitur, & ex Filio eſſe aſtruitur.* Hic omnino de exiſtentia Filij, & Spiritus ſermo eſt. Quare inter eos differentia, qui optime rem intelligunt, ſecundum exiſtentiam eſt, & differentiam ſecundum relationem intelligere de Spiritu modis omnibus ineptum, atque incongruum eſt. Vides ne qui aduerſaris, ſententiam orationis neceſſario præpoſitionem *ex* requirere, cum ad differentiam ſecundum exiſtentiam in Triade omnino deſcendat? Hinc igitur manifeſtum eſt, præſtantiſſimum hunc dogmatum interpretem cum hac præpoſitione iam allatum dictum euulgaſſe, & quoſdam prorſus ſuo otio homines abutentes, veritatem in nonnullis voluminibus mutilaſſe. Tot & ita ſe habentia a nobis in præſentia de dicto

quoque

quoque Gregorij, in asserendis dogmatibus præstantissimi dicta sunt, quibus ostendimus hunc quoque consentanea cum sapiēte Basilio tenentem, æque atque illum Spiritum sanctum etiam ex Filio, existentiam habere asseruisse. quos sequi par est etiam in hoc omnes, doctissimis eorundem diuinisque dogmatibus suasos. Hi etenim sanæ fidei duces reperti sunt, & orthodoxorum dogmatum interpretes simul ac præcones.

XXVIII. Nihilominus cum ad corroborandum, stabiliendumque hoc dogma certum, ac firmum, & alijs multis Patrum auctoritatibus abundemus, quæ calumnijs obnoxiæ minime sunt, quod in omnibus voluminibus vbicunque gentium illa reperiuntur, sui semper similes habeantur, illas quoque, vti addecet, hic recitabimus. vt copia scripto traditarum auctoritatum aduersariorum ora prorsus opprimamus. Primus itaque Ecclesiæ lumen Ioannes, eminus splendens ac ignea mens, lingua simul & labijs aureus, tum Oratione de Incarnatione Domini, & in illud, In singulis regionibus Angeli astabant, sic scribit; *Accessit Christus ad nos. dedit nobis qui ex ipso est, Spiritum, & assumpsit nostrum corpus:* tum in alio sermone Præceptorio, qui & prima Prophylactica oratio

ρον καὶ περὶ τῆς ῥήσεως Γρηγορίου τοῦ διαπρεποῦς ἐν τοῖς δόγμασιν, ἐξ ὧν ἀπεδείξαμεν, ὡς ἀδελφὰ καὶ οὗτος τῷ σοφῷ Βασιλείῳ φρονῶν, τὸ ἅγιον πνεῦμα κἀκ τοῦ υἱοῦ κατ' ἐκεῖνον ἔφησεν ἔχειν τὴν ὕπαρξιν. οἷς ἀμφοτέροις δίκαιον κἀνταῦθα τοὺς πάντας ἀκολουθεῖν πεισθέντας καλῶς τοῖς πανσόφοις αὐτῶν καὶ θείοις διδάγμασιν. οὗτοι καὶ γὰρ ὤφθησαν τῆς ὑγιοῦς πίστεως ἀρχηγοί, καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἐκφάντορες ἅμα καὶ κήρυκες.

κή. Ὅμως ἐπεὶ πρὸς παράστασιν τοῦ τοιούτου δόγματος βεβαίαν καὶ ἀσφαλῆ, καὶ ἄλλων πολλῶν εὐποροῦμεν πατρικῶν χρήσεων, αἵπερ καὶ ἀδιάβλητοι, διὰ τὸ παρὰ πάσαις τῶν ὁπουδήποτε βίβλοις τῶν ἱερῶν ὡσαύτως ἐκφέρεσθαι, καὶ κατὰ τὸ παντελὲς ἀπαράλλακτον, καὶ ταύτας ὡς τὸ εἰκὸς ἐνταῦθα παραθησόμεθα. ὡς ἂν ἐκ περιουσίας τῶν γραφικῶν τούτων μαρτυριῶν ὁλοκλήρως τὰ στόματα τῶν ἀντιδικούντων ἐμφράξωμεν. αὐτίκα γοῦν ὁ τῆς Ἐκκλησίας φωστὴρ Ἰωάννης, τὸν τηλαυγῆ λέγω καὶ πύρινον νοῦν, τὴν γλῶτταν ὁμοῦ καὶ τὰ χείλη χρυσοῦς, ἐν μὲν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τό, κλίματι ἑκάστῳ Ἄγγελοι ἐφεστήκεσαν, οὕτως εἴρηκεν. Ἦλθεν ὁ Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα, καὶ ἀνελάβετο τὸ ἡμέτερον σῶμα. καθ' ἕτερον δὲ τῶν αὐτοῦ λόγων τῶν διδασκαλικῶν, ὃς καὶ

οὕτω πως προφήτης προφυλακτικὸς ἐπιγέγραπται. Καὶ οὕτω; ἡμᾶς φυλάξει φησὶ τὸ παρὰ Χριστοῦ πνεῦμα εἰς τὴν ἡμέραν τῆς μελλούσης ἀπολυτρώσεως. τοῦ αὐτοῦ χρόνου καὶ ὁ διορατικὸς Ἐπιφάνιος ὢν ἐν τῷ λόγῳ τῷ Ἀγκυρωτῷ διαρρήδην καὶ σαφῶς φθέγγεται. Φησὶν οὖν ὁ μακάριος Πέτρος τοῖς περὶ τὸν Ἀνανίαν, τί ὅτι ἐπείρασεν ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς ψεύσασθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; καὶ φησὶν, οὐκ ἀνθρώπῳ ἐψεύσω, ἀλλὰ Θεῷ. ἄρα Θεὸς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ᾧ ἐψεύσαντο οἱ ἀπὸ τοῦ τιμήματος νοσφισάμενοι. καὶ αὖθις· Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τρίτον τῇ ὀνομασίᾳ. καὶ μετὰ πολλὰ πάλιν. Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ ὁ Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. Καὶ τὸ νῦν τοῦτο ῥητὸν ἐν βίβλοις τισὶν εὕρηται κακούργως οὕτω κείμενον. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πνεύματος πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων. ἡ δὲ κακουργία σαφὴς, καὶ τοῖς πᾶσιν εὐφώρατος. οὐχ ὅτι καὶ μόνον ἄδοξον ὅλως τὸ τυγχάνειν τὸν Χριστὸν ἐκ τοῦ πνεύματος. ἐπείπερ οὐδεὶς τῶν πάντων ὡς ἀληθῶς, ὅσοις τοῦτο τοπαράπαν ἐδό-

oratio inscribitur, *Et sic nos seruat*, ait, *Spiritus, qui a Christo est, in die futuræ redemptionis*. Illo eodem tempore perspicacissimus Epiphanius Oratione, Ancyroto dicta, palam aperteque inquit; *Ait itaque beatus Petrus ijs, qui circa Ananiam erant, cur tentauit vos Satanas, mentiri Spiritui sancto? aitque, Non es mentitus hominibus, sed Deo. Ergo Deus ex Patre & Filio Spiritus, cui mentiti sunt, qui seposuerant sibi de pretio*. Item; *Spiritus sanctus ex Patre & Filio tertius appellatione*. Et multis interiectis; *Vterque inhabitat in homine iusto Christus & Spiritus ipsius. Si vero Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, & Spiritus ex Christo, aut ex vtroque, vt Christus insinuat, qui ex Patre procedit, &, hic de meo accipiet*. Hoc quoque dictum in quibusdam voluminibus fraudolenter ita exaratum est; *Si vero Christus ex Spiritu creditur Deus ex Deo, & Spiritus ex Christo, aut ex vtroque*. Et fraus manifesta est, & cuicunque deprehensu minime difficilis, non tantum quod omnino inopinabile est, Christum esse ex Spiritu. cum nemo omnium vere id opinatus fuerit, sed quod alterum ab altero esse absurdissimum omnium reputatur. Quonam vero in loco quispiam posuerit quod inde oritur malum? Hac

siquidem ratione & Spiritus ex semetipso esse deprehendetur. Quomodo? Cum beatus dixisset, *& Spiritus ex Christo*, postmodum ocyssime subintulit, *aut ex vtroque*. Si itaque sic ibi habetur, *Christus ex Spiritu*, non *ex Patre*, quod inde sequitur colligat, quicunque nunc hæc audit. Quis propterea vsus fuerit Euangelicæ diuinæq; dictionis, quam statim in testimonium adducens applicat, dicens; *vt ait Christus, qui a Patre procedit?* Superuacanea prorsus est, & incongrua. Hæc absurda omnia dicto contigêre, quod immutatum sit illud *ex Patre*, in illud, *ex Spiritu*. Vndenam vero, & a quibus id factum est? non est a nobis discernendum. Manifestum enim est, ab aduersarijs huiusce nunc demonstrati dogmatis factum fuisse, quod quidem facillimum fuit, vnius solius literulæ immutatione & variatione. Propositum vero, quod cum nobis credendum non esset, ita eos a recto dogmate excidisse, vt pie tenerent, Christum ex Spiritu esse, fortasse ob hanc eandem rationem & quod reliquum est, nempe, *& Spiritus ex Christo*, vti non bene dictū repudiaretur. Ideoque error in exscriptorem reijceretur. nihilominus longe a

ξασιν; ἀλλ᾽ ὅτι καὶ τὸ πελεῖν ἐξ ἀλλήλων αὐτὰ τῶν παραλογωτάτων πάντη καθέστηκε. ποῦ δέ τις καὶ θήσει τὸ ἀναφυόμενον ἐντεῦθεν κακόν; τὸ πνεῦμα γὰρ οὕτω καὶ ἐξ αὐτοῦ τυγχάνον φανήσεται. πῶς; ὁ μακάριος οὕτως εἰπὼν καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, μεθύστερον ὡς τάχος, ἢ παρ᾽ ἀμφοτέρων, ἐπήγαγεν. Εἰ γοῦν οὕτως ἐκεῖ κεῖται Χριστὸς ἐκ τοῦ πνεύματος οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς, συναγέτω τὸ ἑξῆς τοῦ λόγου πᾶς ὁ ταῦτα νῦν ἀκροώμενος. ποία δὲ χρῆσις καὶ τῆς Εὐαγγελικῆς καὶ θείας φωνῆς, ἥνπερ παραυθὶς εἰς μαρτυρίαν παραλαβὼν τίθησι, λέγων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. περιττὴ πάντως ἐστὶν, οὐδόλως ἁρμόδιος. ἀλλὰ ταῦτα τὰ ἄτοπα πάντα συμβέβηκε τοῦ τοιούτου ῥητοῦ, διὰ τὸ μεταβληθῆναι τὸ, ἐκ πατρὸς εἰς, τὸ ἐκ τοῦ πνεύματος. πόθεν δὲ τοῦτο γέγονεν καὶ παρὰ τίνων; ἥκιστα σκοπεῖν προσῆκον ἡμᾶς. εὔδηλον γὰρ ὡς πρὸς τῶν πολεμίων τοῦ παρ᾽ ἡμῶν δεικνυμένου νῦν δόγματος. καὶ τὸ πρᾶγμα ῥᾷστον καὶ τῶν εὐχερεστάτων κατὰ πολὺ, στοιχείου παραλλαγή τις ἑνὸς μόνου καὶ μεταποίησις. ὁ δὲ σκοπὸς, ὅτι μὴ χρεὼν πιστεύειν ἡμᾶς, οὕτως ἐκπεσεῖν ἐκείνους τοῦ ὀρθοῦ δόγματος, ὡς καὶ πρεσβεύειν εὐσεβῶς τὸν Χριστὸν ἐκ τοῦ πνεύματος. ἵνα τυχὸν ἐκ τούτου καὶ τὸ λοιπὸν, ὅπερ ἐστὶ καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, δόξῃ κακῶς ἔχειν. διὸ καὶ τὸ πταῖσμα τὸ πᾶν νομισθείη τοῦ μεταγράψαντος. πλὴν

propo-

ὅμως ἐσφάλησαν τοῦ τοιούτου σκοποῦ, μηδέν τι κερδάναντες ὧνπερ ὑπέλαβον, μὴ μόνον οἷς τὴν σκαιωρίαν αὐτῶν ἀρτίως ὡς ἐνὸν διηλέγξαμεν, ἀλλὰ τὸ μεῖζον, οἷς τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν πολλῶν λογίων τῶν τοῦ πατρὸς, ἡ τῆς μιᾶς ῥήσεως νοθεία καὶ παραφθορὰ πάντως οὐκ ἀφαιρήσεται. καὶ παρέσω λέγειν εἰς δικαίωσιν νῦν τό γε τῶν λοιπῶν βιβλίων ἀνόθευτον. τίνα δὲ καὶ ποῖα τὰ πολλὰ λόγια περὶ ὧν ἔφημεν τοῦ πατρός; ἤδη μὲν ἐκ τούτων μικρὸν ἄνωθεν ὀλίγα τινὰ προτεθείκαμεν, τὰ δὲ πλείω πρὸς τὸ παρὸν κατὰ τάξιν προθήσομεν. μετὰ βραχέα γὰρ τοῦ προλεχθέντος ῥητοῦ διέξεισιν αὖ οὕτω δικανικώτερον. Ἀλλ' ἐρεῖ τις, οὐκοῦν φαμὲν δύο εἶναι υἱούς, καὶ πῶς μονογενής; μενοῦνγε σὺ τίς εἶ ὁ ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ; εἰ γὰρ τὸν υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων ἃ μόνον πιστὰ νοούμενα ὑπὸ τῶν ἁγίων φωτεινά, φωτοδότα, φωτεινὴν τὴν ἐνέργειαν ἔχει. καὶ μετά τινα. Πνεῦμα ἅγιον. πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ φῶς τρίτον παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ. καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν. Ὃν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός. οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὕτω τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ πνεῦμα εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ λαμβάνει. οὐ δὲ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ δο-

proposito aberrarunt, cum nihil inde vtilitatis prætêsæ accesserit, non tantum quod eorum malitiam pro viribus deteximus, sed quod magis est, multorum eloquiorum huiusce Patris fidem certam vnius dicti adulteratio & corruptio haud infringet. Et prætereo ad hæc ipsa confirmanda reliquorum voluminum lectionem germanam in medium producere. Quænam vero sunt Patris multa illa eloquia iam commemorata? Ex his paulo ante nonnulla digessimus, & plura in præsentia suo ordine digeremus. Post pauca siquidem prælaudati dicti, hunc in modum, quasi apud iudices causam ageret, edisserit; *Sed dixerit quispiam, Dicimus ergo duos esse Filios; & quomodo vnigenitus? Atqui tu quis es, qui ex aduerso ratiocinaris cum Deo. Etenim si Filium vocat qui ex ipso est, Spiritum vero sanctum qui ab vtroque, quæ tantummodo mente intellecta a Sanctis splēdida, lumen impertientia, luminosam operationem habent.* Et post pauca; *Spiritus sanctus, Spiritus veritatis est, lumen tertium a Patre & Filio.* Rursusque paucis annexis; *Quemadmodum enim nemo nouit Patrem, nisi Filius: neque Filium nisi Pater, sic audeo dicere, neque Spiritum nisi Pater & Filius, a quo procedit, & a quo accipit: neque*

Filium & Patrem nisi Spiritus sanctus, qui vere glorificat, qui omnia instruit, qui ex Patre & Filio. Hisce astipulatur concordatque multis in locis secretorum Spiritus interpes Cyrillus, dicens tum in Expositione in Ioëlem Prophetam in dictum; *Effundam de Spiritu meo, Vt enim est Deus & ex Deo natura Filius, genitus enim ex Deo & Patre, proprius illius, & in illo, & ex illo Spiritus est ea ipsa ratione, qua & ab ipso intelligitur Deo & Patre.* Tum ad Imperatorem Theodosium Oratione, *Baptizantem*, ait, *Iesum in igne & Spiritu sancto, non alienum baptizatis immittentem Spiritum serui modo & administri, sed vt natura Deum cum suprema auctoritate, qui ex ipso est, & proprius ipsius.* Itemque in vno ex Capitibus secundi Thesaurorum manifeste ostenditur, *non alienum esse Filij Spiritum sanctum, sed in ipso & ex ipso.* Et in Expositione Euangelij secundum Ioannem in dictum, *Et suggeret vobis omnia quæcunque dixi vobis*, clara voce pronunciauit. *Itaque vti sciens quæcunque in voluntate vnigeniti sunt, vobis annunciabit Spiritus, non ex disciplina habens cognitionem, ne videatur administri ordinem complere, sed vt Spiritus ipsius*

ζάζον ἀληθῶς, τὸ διδάσκον τὰ πάντα, ὃ πρόεισι τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. τούτοις συνῳδὰ διαγορεύει καὶ σύμφωνα πολλαχοῦ καὶ ὁ τῶν τοῦ πνεύματος μυστηρίων ἑρμηνεὺς Κύριλλος λέγων ἐν μὲν δὴ τῇ ἐξηγήσει τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ κατὰ τὴν ῥῆσιν τό, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, φάσκουσαν. Ὥσπερ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱός. γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα ἐστί, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδόσιον λόγῳ. Βαπτίζοντα ἔφη τὸν Ἰησοῦν ἐν πυρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, οὐ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνιέντα πνεῦμα δουλοπρεπῶς καὶ ὑπηρετικῶς. ἀλλ' ὡς Θεὸν κατὰ φύσιν μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ. πάλιν ἐν μὲν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θησαυρῶν, δείκνυται σαφῶς, οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ. ἐν δὲ τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου εἰς τὸ ῥητὸν τό, ἐκεῖνος ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ἐγώ, διαπρύσιον οὕτως ἐρρήκει. Οὐκοῦν ὡς εἰδὼς τὰ ἐν τῇ θελήσει τοῦ μονογενοῦς πάντα ἡμῖν ἀναγγέλλει τὸ πνεῦμα, οὐκ ἐκ μαθήσεως ἔχον τὴν εἴδησιν, ἵνα μὴ φαίνηται διακόνου τάξιν ἀποπληροῦν, ἀλλ' ὡς πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ εἰδὸς ἀδιδάκτως πάντα τὰ ἐξ οὗ, καὶ ἐν ᾧπερ ἐστίν. ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ πρὸς Ἑρμείαν ἑβδόμῳ λόγῳ ταῦτα διαλαμβάνων. Καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἡμῶν

& sciens

Ἰησοῦς Χριστὸς περὶ παντὸς οἶμαι πιστοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ, ἐλευσόμεθα, φησὶν, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ, καὶ μονὴν παρ᾽ αὐτῷ ποιησόμεθα. καὶ ἐν γε τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν, ἐκ τοῦ πνεύματος οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. ἔνοικον γὰρ καὶ ἐναυλισμένον καταπλουτήσει τις ἂν τῇ φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν, οὐκ ἀλλότριόν τι καὶ διεσπασμένον οὐσιωδῶς αὐτοῦ τὸ πνεῦμα λαβὼν, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ τε, καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ τὴν ἴσην ὡς πρὸς αὐτὸ κυριότητα φοροῦν. ἐν τούτῳ κατὰ διάλεξιν αὖ πρὸς τὸν Ἑρμείαν διέξεισιν. Οὐκοῦν εἰ μή ἐστιν ἅγιον φύσει τὸ πνεῦμα τὸ ἐν ἡμῖν. φραζόντων ἐκεῖνοι, τίνα δὴ ἄρα λοιπὸν ἀπεκληρώσατο φύσιν, καὶ εἰ μὴ βούλοιντο τὴν ἁγίαν ἀπονέμειν αὐτῷ, ἆρ᾽ οὐχὶ πάντη τε καὶ πάντως ἀποκινδυνεύσειεν ἂν αὐτοῖς εἰς ἀδιάφυκτον δυσφημίαν ὁ λόγος; τοῦ δὲ ἀποκριναμένου τὸ, ἔοικε. πλὴν ἐκεῖνο φησὶν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔφη περὶ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. μέτοχον οὖν ἄρα φασὶ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ; κατὰ τάχος ὁ ἅγιος ἐπάγων, ἥκιστά γε, φησὶ, πολλοῦ γε οἶμαι καὶ δεῖ. τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἴδιον αὐτοῦ, πῶς ἂν αὐτοῦ μεταλάχοι πώποτε, καὶ ἐν ἴσῳ τοῖς θύραθεν σχετικῶς ἁγιάζοιτο, καὶ ἀλλότριον ἔσται κατὰ φύσιν, οὗ καὶ ἴδιον εἶναι λέγεται. πολλὰ τοιαῦτα θεολογῶν Κύριλλος ὁ σεπτὸς ἐν Συγγράμμασιν

& ſciens omnia non edoctus illius, ex quo, & in quo eſt. Item Oratione ſeptima ad Hermiam hæc ſcribit; *Igitur Dominus noſter Ieſus Chriſtus, de omnibus, vt opinor, fidelibus boniſque ait; Veniemus ego & Pater, & manſionem apud eum faciemus. Et in hoc cognoſcimus in nobis eſſe ex Spiritu, quem tradidit nobis: incolam enim & inhabitãtem poſſidebit eum, qui natura vereq; Deus eſt, non alienum, & diſiunctum eſſentialiter ab illo Spiritum accipiens, ſed eum, qui ex ipſo & in ipſo eſt, & propriũ ipſius, & æqualem cum illo dominationem poſſidentem.* Hac eadem Oratione Hermiam alloquens, dicit; *Itaque ſi non eſt ſanctus natura Spiritus, qui in nobis eſt, dicant illi, quam ille igitur naturam ſortitus eſt, & ſi nolunt illi ſanctam tribuere, annon illis ſermo in blaſphemiam, quæ vitari non poterit, concidet?* Et eo reſpondente, *Videtur. Illud nihilominus, aiunt, Chriſtum de eo dixiſſe, de meo accipiet, & annunciabit vobis. Participat itaq; ait Spiritus Filium?* Statim Sanctus ſubinfert. *Nequaquam, minime gentiũ. Qui enim ex ipſo eſt, & in ipſo, & proprius ipſius, quomodo vnquam illum participabit? & æque ac extraneus relatiue sãctificabitur, & alienus natura erit ab illo, cuius proprius eſſe dicitur?* His ſimilia quamplurima decer-

nens venerabilis Cyrillus in suis Commentarijs enunciat, quæ omnia in vnum congerere difficillimum plane fuerit. Quapropter de iam appositis solis contentus in præsenti, ad sanctissimum Anastasium accedo, qui de rectorum dogmatum veritate secundum nos disputans, manifestissime & palam ipse quoque de Spiritu pronunciat. *Nihilominus Dominus ex se ipso ostendens illum esse, insufflans Discipulis dicebat, Accipite Spiritum sanctum*. A tot tantisque a Deo edoctis Patribus, tot in locis & ita patenter Spiritum sanctum etiam ex Filio propriam existentiam habere traditum est.

XXIX. Attamen cum dicta similia, vti addecet, afferantur ad simile dogma corroborandum, & plane confirmandum, cum oporteret, licet non antea, saltem in præsentia morigeros habere nos, qui ad hæc vsque tempora contentiose illud aduersati sunt, cum nihil habeant accurata cogitatione & considerato consilio dignum, quod tantæ veritati opponant, nihilominus molestius exhibere negotium, indeque nos violentius appetere videntur; & quis, inquiunt, ex iam allegatis Patribus, quorum potissimum maiori ex parte dicta digesta sunt, procedere etiam ex Filio Spiritum sanctum, saltim in vno ex ijsdem

αὐτοῦ διαφόροις ἐκτίθησι. τὸ, ταῦτα δὲ πάντα συναγαγεῖν πρᾶγμα κομιδῆ δυσχερέστατον. διὸ καὶ τοῖς ῥηθεῖσιν ἀρκούμενος μόνοις πρὸς τὸ παρὸν, ἐπὶ τὸν ἐν ἁγίοις μέτειμι πολὺν Ἀναστάσιον, ὅστις περὶ τὴν καθ' ἡμᾶς τῆς ἀληθείας ὀρθῶν δογμάτων θεολογῶν, οὕτω σαφέστατα καὶ διαῤῥήδην καὶ αὐτὸς εἶπε περὶ τοῦ πνεύματος. Καὶ μὴν ὁ Κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεικνὺς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. παρὰ τοσούτων ἀνδρῶν θεοσόφων ἐπὶ τοσούτοις τε λόγοις, καὶ οὕτως ἀναφανδὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κἀκ τοῦ υἱοῦ τὴν οἰκείαν ὕπαρξιν ἔχειν τεθεολόγηται.

κθ'. Πλὴν καὶ τῶν ῥήσεων τούτων ὡς τὸ εἰκὸς λεγομένων ἡμῖν εἰς βεβαίωσιν τοῦ τοιούτου δόγματος καὶ λαμπρὰν πίστωσιν, δέον εἰ καὶ μὴ πρότερον, ὅμως καταπειθεῖς εἰς δεῦρο λαβεῖν τοὺς πρὸς αὐτὸ μέχρι τοῦ παρόντος ἐριστικῶς ἀντιβαίνοντας, ἅτε μηδὲν ὅλως γενναῖον ἔχοντας πρὸς ταύτην τὴν ἀλήθειαν ἀντειπεῖν, λελογισμένης τε διανοίας καὶ φρενὸς συντετηρημένης ἐπάξιον. οἱ δὲ καὶ μάλιστα δοκοῦσιν ἰσχυρότερον ἐνοχλεῖν, καί γε βιαιότερον πρὸς ἡμᾶς ἐντεῦθεν ἐνίστασθαι. καὶ τίς τῶν διαληφθέντων φάσκοντες Πατέρων, ὧν αἱ πλείους κατεξαίρετον χρήσεις εἰσὶν, ἐκπορεύεσθαι κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα

τὸ ἅγιον ἐν μιᾷ τούτων γοῦν ἐδογμάτισεν, ὅπερ δὴ καὶ κυρίως σημαντικὸν τῆς ὑπάρξεως ἐστὶ τοῦ πνεύματος; Πρὸς τοῦτο φαμὲν, πρῶτα μὲν ἐκεῖνο τὸ λεχθὲν κἂν τῷ περὶ τούτου συντάγματι παρ' ἡμῶν. ὅτι τὸ ἐστὶ ῥῆμα δηλοῖ μᾶλλον τὴν ὕπαρξιν τοῦ θείου καὶ προσκυνητοῦ πνεύματος. ἐπεὶ καὶ τῶν ὅλων ὡς ἀληθῶς ἀρχοειδέστερον ῥημάτων τι λοιπῶν, ἅπαντα τὰ λοιπὰ τούτων ἀναλυόμενα πρὸς ἑαυτὸ δέχεται. τοῦτο δὲ τὸ ἐκπορεύεσθαι καὶ αὐτὸ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀναλυόμενον ὅλοις, εἰς τὸ ἐστὶ παρὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας σοφῶν καὶ διδασκάλων εἰς τὴν πῶς ὕπαρξιν ἐξελήφθη τοῦ πνεύματος, τὴν τούτου πρὸς τὸν υἱὸν ἐμφαῖνον διαστολὴν, καὶ τὸ διάφορον πρὸς αὐτὸν τῆς ὑπάρξεως. Ἵνα καὶ γὰρ τὸ ὄνομα παρέλθῃ τῆς γεννήσεως ἡ γραφὴ, τὴν ἐκπόρευσιν, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος φησὶν, εἴρηκεν. ὅταν οὖν προκέηται τούτοις τὸ τοῦ πνεύματος πῶς ὑπάρχειν εἰπεῖν, τηνικαῦτα δὴ τὴν ἐκπορεύεται λέξιν παραλαμβάνουσιν. ἡνίκα δ' αὖθις ὁ λόγος βούλεται περὶ τῆς ἁπλῶς καὶ μόνης ὑπάρξεως τούτου διαλαβεῖν, τότε χωρὶς τοῦ γεννᾶσθαι, τὸ δὲ πάντως ἴδιον τοῦ υἱοῦ, χρῶνται καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι ῥήμασι, καὶ μᾶλλον ἐπειδὰν τοῦτο κηρύττωσι, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καθότι μηδενὶ τῶν ἁπάντων ὁ τρόπος ἀμφίδοξος. τίς γάρ ποτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀκούσας ἐκ τοῦ υἱοῦ γέννησιν τελεῖν ὑπολάβῃ τὴν ἐξ αὐτοῦ θείαν ὕπαρξιν. διά τοι τοῦτο καὶ ὡς ἐπι-

iiſdem decreuit, quod quam proprijſſime exiſtentiam Spiritus ſignificat? Ad hoc reſpondemus primum quidem, quod in priori noſtro Commentario a nobis expoſitum eſt. *Eſſe* Verbum potius exiſtentiam diuini adorandique Spiritus denotare, quandoquidem illud verbis omnibus antiquius cum ſit, reliqua omnia quæcunque illa ſint, reſoluta in ſeſe recipiat. Et hoc procedere, vti reliqua alia reſolutum in illud eſt, ab Eccleſiæ doctis præceptoribus in exiſtentiam ſuo modo Spiritus deſumitur, illius erga Filium differentiam indicans, & diuerſum erga eum exiſtentiæ modum. Nanque, *vt nomen generationis præteriret ſcriptura, proceſſionis nomen*, vt Ioannes Chryſoſtomus tradit, *vſurpauit*. Cum itaque ſibi proponunt, Spiritus exiſtentiæ modum exprimere, tum proceſſionis vocem aſſumunt: cum de ſimplici ſolaque exiſtentia illius ſermonem faciunt, tum vna excepta generatione, quæ propria Filij eſt, reliquis alijs verbis vtuntur, & potiſſimum cum illum ex Filio prædicant, quod modus exiſtentiæ tunc nulli dubius remanet. Quis enim vnquam audiens Spiritum ſanctum ex Filio, generationem eſſe comprehendet,

det, quæ ex eo diuina existentia est? Proptereaque vt plurimum alijs eam dictionibus denotant, quibus omnibus consequenter modus illius existentiæ indicatur, processio scilicet, Hoc si a quoquam ex ijsdem concipiatur erit secundum alium modum generatio. Nanq; in causatis in sancta & diuinitatis principe Triade hæc duo tantummodo sola modum existentiæ connotare apta nata sunt. Erit igitur illi, qui processionem in illis intelligere abnuet, Spiritus sanctus genitus. quo potest ne excogitari absurdius? Sic verba, quæ per se stant, omnia pronunciata de Spiritu, modis omnibus, & necessario processio consequitur. idque scientes Patres, quibus a Spiritu sancto res theologicas pertractare datum est, de simplici existentia illa vsurparunt; & multo promptius, vt iam diximus, cum Spiritum esse ex Filio aperte significarunt, quod illa ratione modus a nullo in dubio poneretur. Nanque Spiritum sanctum asserentes ex Patre existere, sæpius procedere vsi sunt, tanquam quod inter ipsum & Filium discrimen exprimat, qui & ipse inde ex Patre ortum agnoscit. Sæpe etiam hanc dictionem vti dictum Euangelicum collocant, confirmare volentes Spiritus ex Patre

τὸ πολὺ τοῖς ἄλλοις αὐτὴν δηλοῦσιν ὀνόμασιν, οἷς ἅπασιν ἐστὶν ἑπόμενον ἐξ ἀνάγκης τοῦν τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως, ἤτοι τὸ ἐκπορεύεσθαι. τοῦτο δὲ πρός τινος μηδοπωσοῦν νοηθέντος αὐτοῖς, ἔσται κατ' ἐκεῖνον τὸν ἕτερον, ἤως ἡ γέννησις. ἐπεὶ γὰρ ἐπὶ τῆς ἁγίας καὶ θεαρχικῆς Τριάδος αἰτιατῶν, τὰ δύο ταυτὶ μόνα τῆς πῶς ὑπάρξεως σημαντικὰ πέφυκεν. ἔσται τὸ παράδοξον τῷ μὴ βουλομένῳ τὴν ἐκπόρευσιν ἐπ' ἐκείνοις νοεῖν, γεννώμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὗπερ τί γένοιτ' ἂν ἀτοπώτερον; οὕτως ἐπὶ τοῦ πνεύματος πᾶσι δὴ τοῖς ῥήμασι τοῖς ὑπαρκτικοῖς ἀπαραιτήτως ἀκολουθεῖ καὶ κατ' ἀνάγκην τὸ ἐκπορεύεσθαι. τοῦτο γινώσκοντες καὶ τῶν πατέρων, οἷς ἐχαρίσθη πρὸς τοῦ πνεύματος τὸ θεολογεῖν, ἐχρήσαντο ταῖς ποιαύταις ἐπὶ τοῖς ἁπλῶς ὑπάρξεως. τούτου καθὼς προειρήκαμεν καὶ μᾶλλον ἐν οἷς αὐτὸ διεξάγωσιν εἶναι κἀκ τοῦ υἱοῦ, διὰ τὸ μὴ τὸν τρόπον οὕτω τινὶ τυγχάνειν ἀμφίλογον. ἐπεὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα λέγοντες ὑπάρχειν ἐκ τοῦ πατρὸς, τὸ ἐκπορεύεσθαι παρὰ τοῖς λοιποῖς πολλάκις ἐγκρίνουσιν, ὡς τὴν τούτου πρὸς τὸν υἱὸν σημαῖνον διαφοράν, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐκεῖθεν ἐκ τοῦ πατρὸς πέφηνεν. ἔστι δ' οὗ τὴν τοιαύτην φωνὴν καὶ ὡς χρῆσιν τιθέασιν Εὐαγγελικὴν, βουλόμενοι παραστῆσαι τὴν τοῦ πνεύματος ἐκ τοῦ πατρὸς

diuinam

θείαν ὕπαρξιν ὥσπερ καὶ τὴν, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται ῥῆσιν ἐσχήκασιν ὡς μαρτυρίαν κυριακὴν, ἀποδεῖξαι θέλοντες, ὅτι τὴν ὕπαρξιν ἔχει καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ τούτων εἰς ἀναντίῤῥητον πίστιν ἀρκέσουσιν ἡμῖν, ὅ τε κλεινὸς Ἐπιφάνιος, καὶ ὁ θαυμαστὸς Κύριλλος, ὧν ὁ μὲν Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ τάδε φθέγγεται ἀριφανῶς καὶ ξαινωτάτα. Πνεῦμα ἅγιον, οὐ συναδέλφον, οὐ πατραδέλφον, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ. καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ μονογενὴς λέγει, τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. ἵνα μὴ ἀλλότριον νομισθείη πατρὸς μηδὲ υἱοῦ. καὶ μετὰ πλεῖστα τὸ ῥητὸν ὅπερ καὶ προτεθείκαμεν. Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. καὶ ταῦτα μὲν Ἐπιφάνιος ὁ σεπτός. ὁ δέ γε θαυμάσιος ὄντως Κύριλλος, ἐν τῇ κατὰ Ἰωάννην τὸν Εὐαγγελιστὴν πραγματείᾳ τῇ παρ' αὐτοῦ πονηθείσῃ καλῶς, καὶ πρὸς ὠφέλειαν τῶν πιστῶν. εἰς τὸ, ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, θεῖον ῥητὸν, μετά τινα φησὶν οὕτω περὶ τοῦ πνεύματος. Ἐπειδὴ γὰρ ὁμοούσιόν τε ἐστὶ τῷ υἱῷ, καὶ πρόεισι θεοπρεπῶς δι' αὐτοῦ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐφ' ἅπασι

diuinam exiſtentiam, quemadmodum & dictum alterum, *de meo accipiet*, aſſumunt, vt teſtimonium dominicum, cum oſtendere conantur, exiſtentiam habere etiam ex Filio Spiritum ſanctum. Hiſque contradici minime poſſe, abunde probabunt inclytus Epiphanius & admirabilis Cyrillus, Epiphanius enim in Ancyroto apertiſſime clariſſimeque hæc profert; *Spiritus ſanctus non frater fratris, non patris frater, ſed ex eadem eſſentia Patris & Filij. Nanque & ipſe vnigenitus dicit, Spiritus Patris, & qui ex Patre procedit, & de meo accipiet, ne alienus reputaretur Patris & Filij*: & multis additis dictum antea quoque a nobis allatum. *Vterque inhabitat in homine iuſto Chriſtus & Spiritus illius. Quodſi Chriſtus ex Patre creditur Deus ex Deo, & Spiritus ex Chriſto, aut ab vtroque, vt ait Chriſtus, qui a Patre procedit, & hic de meo accipiet*. Et hæc quidem venerabilis Epiphanius. At vero vere admirabilis Cyrillus in Tractatu in Ioannem Euangeliſtam, quem ille probe elaborauit in credentium commodum, in illud. *Ille me glorificabit, quod de meo accipiet*, diuinum dictum poſt nonnulla hæc de Spiritu profert. *Cum vero conſubſtantialis ſit Filio, & progrediatur*,

vti Deum addecet per ipsum, omnem illius rebus in omnibus perfectissimam habens operationem & virtutem, propterea ait, de meo accipiet. Subsistere enim ipsum secundum seipsum Spiritum credimus, esseque re vera, quod est, & dicitur. Inexistens enim in essentia Dei prodit, & progreditur ex ipsa. Cum antea dixisset de Spiritu. *Quandoquidem progreditur per Filium, propterea dicit Dominus noster, de meo accipiet.* Illius progredi per Filium hanc postmodum probationem subnectit. *Vti inexistens essentiæ Dei prorsus ex illa prodit & progreditur*, illud, *per Filium*, & illud, *ex essentia Dei*, necnon & illud, *de meo accipiet*, in eodem significatu assumens, in fine huiusce expositionis habet. *Nihil igitur detrahitur Spiritui, neque conuitio subiacet, cum accipere dicitur ab vnigenito Spiritus illius: nanque cum progrediatur naturaliter per ipsum, vt proprius eius, cum omnibus quæ absolute habet, accipere dicitur quæ sua sunt.* Ad hæc in dictum, *Non enim loquetur a se ipso*, hæc ad verbũ magis manifeste edisserit; *Propterea id adnexuit, futura annunciabit vobis, quod omnino ex mea essentia Spiritus, & quasi mens mea est, quod eloquetur ille futura, sicuti & ego. Nanque antea dixi, etsi non potestis hæc omnia addiscere.* Sic

τελεωτάτην ἔχον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. ὑφεστάναι γὰρ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ πνεῦμα πιστεύομεν. εἶναι τε κατ' ἀλήθειαν τοῦθ' ὅπερ ἐστί τε καὶ λέγεται. ἐνυπάρχον γὰρ μὴν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ προκύπτει τε καὶ πρόεισιν ἐξ αὐτῆς. πρότερον εἰπὼν περὶ τοῦ πνεύματος, ὡς ἐπεὶ πρόεισι διὰ τοῦ υἱοῦ, διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Κύριος ἡμῶν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. τοῦ προϊέναι διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦτο, μεθύστερον ἐπιφέρει κατασκευὴν ὡς ὑπάρχον τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ πάντως ἐξ αὐτῆς προκύπτει καὶ πρόεισιν, ἴσον τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ κεκτημένος. καὶ τὸ, ἐκ τῆς οὐσίας γε τοῦ Θεοῦ κἀντεῦθεν δεχόμενος εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. λέγει δὲ πρὸς τὸ τέλος αὖ ταύτης τῆς ἐξηγήσεως. Ἀκατηγόρητον οὖν ἄρα παντελῶς, καὶ λοιδορίας ἁπάσης ἔξω κείσεται, τὸ λαβεῖν λέγεσθαί τι παρὰ τοῦ μονογενοῦς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. προϊὸν γὰρ δι' αὐτοῦ φυσικῶς, ὡς ἴδιον αὐτοῦ μετὰ πάντων ὧν ἔχει τελείως, λαμβάνειν λέγεται τὰ αὐτοῦ. πρὸς τούτοις εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ταῦτα γε μὴν διέξεισι πρὸς ἔπος ἀριδηλότερον. Διὰ γάρ τοι τοῦτο προσέθηκεν, ὅτι καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ἡμῖν. ὅτι δὴ πάντως ἐκ τῆς ἐμῆς οὐσίας τὸ πνεῦμα ἐστὶ, καὶ οἷον ἐμός ἐστι νοῦς. τὸ ἐρεῖν αὐτὸ τὰ ἐπερχόμενα καθάπερ ἐγώ. προείρηκα γὰρ, εἰ καὶ μὴ δύνασθε πάντα μα-

ex

θεῖν. οὕτω περὶ τῆς ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται τοῦ Κυρίου φωνῆς καὶ αὐτὸς διαλαβὼν, ἔνθεν παρίστησιν, ὅτι κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει τὴν ὕπαρξιν. τὴν δὲ ἐκ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ῥῆσιν, ὡς Εὐαγγελικὴν μαρτυρίαν τιθεὶς εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἐξ αὐτοῦ θείας ὑπάρξεως τοῦ προσκυνητοῦ πνεύματος, τὸ αὐτὸ τῇ τοιαύτῃ δεσποτικῇ ῥήσει, καὶ τὸ πρότερον παρὰ τοῦ Σωτῆρος λεχθὲν, τὸ πνεῦμα δηλαδὴ τῆς ἀληθείας δύνασθαι καὶ δηλοῦν κατασκευάζει σοφώτατα, μόνην τὴν διάνοιαν μεταφέρων ἄντικρυς ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ μονογενοῦς. αὐτὸς γὰρ ἡ ἀλήθεια. καὶ γοῦν ἵνα τῶν αὐτοῦ μνησθείην ῥητῶν, εἰς τὸ, ὁπόταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος. Ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ λέγει πνεῦμα τῆς ἀληθείας τουτέστιν ἑαυτοῦ τὸν Παράκλητον εἰπὸν, παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι φησίν. ὥσπερ γάρ ἐστιν ἴδιον πνεῦμα τοῦ υἱοῦ φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προϊὸν, οὕτω καὶ τοῦ πατρός. καὶ μετὰ βραχέα τινὰ τῆς τοιαύτης περικοπῆς, εὕρηται πάλιν τοῖς προτέρουσιν οὕτω φθεγγόμενος. ἐν ταυτῷ τοιγαροῦν καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἑνότητα παραδεικνὺς ἑαυτοῦ τε φημὶ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸν Παράκλητον εἶναι λέγων, παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι φησί. καὶ πάλιν παρακαπὼν ταῦτα κατ' ἐπανάληψιν, Ὅταν τοίνυν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, φησὶ, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστι τὸ

ex voce illa Domini *de meo accipiet*, hic quoque argumenta ſumens, confirmat, etiam ex Filio Spiritum ſanctum exiſtentiam habere: aliam vero *ex Patre procedere*, vti Euangelicum teſtimonium ponit, ad oſtendendum ex eo adorandi Spiritus diuinam exiſtentiam. Et huic Dominico dicto ad amuſſim correſpondere præcedens Saluatoris dictũ, *Spiritus* nempe *veritatis*, & id idem nec aliud innuere, ſapientiſſime probat, tantummodo ſententiam a Patre in perſonam vnigeniti transferens. Hic enim veritas eſt. Quare illius verba in medium adducam, in illud, *Cum igitur venerit Paracletus. Ecce enim, ecce Spiritum dicit veritatis, ſuimetipſius nempe, Paracletum, cum dixiſſet, a Patre eum procedere tradit. Quemadmodum enim eſt Spiritus proprius Filij, naturaliter in ipſo exiſtens, & per ipſum progrediens, ita & Patris.* Et poſt pauca eiuſdem Pericopes, rurſus ſuperioribus ſimilia ſcribit. *Itaque in eodem loco & eſſentiæ vnitatem oſtendens ſuimetipſius inquam & Dei & Patris, Spiritum veritatis Paracletum eſſe aſſerens, a Patre eum dicit procedere.* Et præcedente Oratione reſumit. *Cum itaque Paracletus venerit, inquit, Spiritus veritatis, meus nempe,* qui

qui a Patre procedit, ille testimonium perbibebit de me. Perbibebit vero quomodo? Cum enim in vobis & per vos admirabilia operabitur, testis erit iustus verusq; meæ diuinæ auctoritatis, & in virtute magnitudinis. Meus enim est Spiritus qui operatur in vobis. Vti vero meus est ita & Dei & Patris. Hic perspicue diuinus venerabilisq; Cyrillus, in vnam eandemque sententiam vtraq; hæc dicta, *Spiritus* inquam *veritatis*, & *qui a Patre procedit*, referre ostenditur, idque ab alio diuiniloquo Patre edoctus. Quis vero hic est? diuinissimus Basilius, qui tum in sermone aduersus Eunomium Ariumq; hæc continet affirmanter. *Erga Patrem coniunctionem intelligo, quia a Patre procedit, erga Filium vero, quoniam audio, si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius:* tum in fine Orationum aduersus Eunomium edisserit; *Quomodo vero non est manifesti periculi plenum, a Deo Spiritum dissociare, cum illum Apostolus coniunctum nobis tradat, nunc Christi vocans, nunc Dei, quum scribit; Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius. & iterum, Vos vero non Spiritum mundi accepistis sed Spiritum, qui ex Deo est. Dominus vero veritatis Spiritum esse dicit: quoniam ipse est veritas & a Patre procedit.*

ἐμὸν, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. μαρτυρήσει δὲ πῶς; ἐνεργήσαντα γὰρ ἐν ὑμῖν τε καὶ δι' ὑμῶν τὰ παράδοξα, μάρτυς ἔσται δίκαιός τε καὶ ἀληθὴς τῆς ἐμῆς θεοπρεποῦς ἐξουσίας, καὶ τῆς ἐν δυνάμει μεγαλειότητος. ἐμὸν γὰρ πνεῦμα τὸ ἐνεργοῦν ἐν ὑμῖν. ὥσπερ δὲ ἐμὸν οὕτω καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ἐνταῦθα δείκνυται φανερῶς ὁ θεῖος καὶ σεπτὸς Κύριλλος εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὄντως ἔννοιαν συνάγων ἀμφότερα τὰ ῥητά. τὸ πνεῦμα φημὶ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ, παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. καὶ τοῦτο παρ' ἄλλου δεδίδακται θεηγόρου πατρός. Τίς δέ ἐστιν οὗτος; ὁ πολὺς τὴν σοφίαν Βασίλειος, ὃς ἐν μὲν τοῖς κατ' Εὐνομίου καὶ Ἀρείου λόγοις τρανότατα ταῦτα φησί. Τὴν μὲν πρὸς πατέρα οἰκειότητα νοῶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν πρὸς υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ ἀκούω, εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. πρὸς δὲ τὸ τέλος τῶν κατ' Εὐνομίου λόγων οὕτω διέξεισι, Πῶς δὲ οὐ φανερὸν ἔχει τὸν κίνδυνον, διαιρεῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα, τοῦτο μὲν τοῦ Ἀποστόλου συνημμένως ἡμῖν παραδιδόντος, καὶ νῦν μὲν Χριστοῦ λέγοντος, νῦν δὲ τοῦ Θεοῦ ἐν οἷς γράφει, εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. καὶ πάλιν, ὑμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβετε, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. τοῦτο δὲ τοῦ Κυρίου τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας λέγοντος, ἐ-

πέμπει αὐτὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. Πρόσεχε ὁ νῦν ἀκροώμενος, πῶς ὁ μέγας Βασίλειος ταύτας τὰς Ἀποστολικὰς ῥήσεις καὶ τὰς Εὐαγγελικὰς συναθροίσας εἰς ἕν, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον δι' αὐτῶν οἰκεῖον καὶ ἀδιαίρετον τοῦ πατρὸς εἶναι καὶ τοῦ υἱοῦ σαφέστατα λίαν ἐγνωμοδότησεν. ὡς αὖ δὲ καὶ Κύριλλον τὸν στεῤῥὸν ὑπέρμαχον τῆς εὐσεβείας εἰδῇς, τίνα δὴ τρόπον τὰς Εὐαγγελικὰς τοιαύτας φωνὰς ἐξηγήσατο, καὶ τὴν τούτου διάνοιαν ὡσαύτως ἔχουσαν τῇ ἐκείνου, καλῶς κατανοήσας, καὶ μὴ διαλλάττουσαν ὅλως καταλαβών. τὸ γὰρ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἀχώριστον δι' αὐτῶν καὶ τοῦτο, καὶ ὡς ἴδιόν ἐστι τούτοις ἑρμηνεύσας, γνώσῃ πρὸς ἀκρίβειαν ἐν ταυτῷ τὸν τῶν ἑκατέρων σκοπόν. εἰς ὅτι δηλαδὴ φέρει τὰ τῶν ἱερῶν τούτοις χρήσεων. ἐπείπερ καθ' ὃν λόγον παρειλήφασιν εἰς μαρτυρίαν τὸ ἐκπορεύεσθαι παρὰ τοῦ πατρός, κατ' ἐκεῖνον καὶ τὴν λοιπὴν ῥῆσιν αὐτὴν τὸ πνεῦμα φημὶ τῆς ἀληθείας παραδεδώκασιν. εἰ τοίνυν τὴν παρὰ τοῦ πατρὸς ὕπαρξιν τοῦ θείου καὶ προσκυνητοῦ πνεύματος τὸ πρότερον δηλοῖ, σημαίνει καὶ τὸ δεύτερον πάντως καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχειν τὴν ὕπαρξιν, καθάπερ καὶ τό, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται θεῖον ῥητόν, ὡς ὁ λόγος μικρὸν ἄνωθεν προφθάσας ἀνέδειξε. καὶ λοιπόν, ὅσον πρὸς τὴν τοῦ πνεύματος ἁπλῶς

dit. Attendito qui nunc audis, qua ratione magnus Basilius hæc Apostolica atque Euangelica dicta in vnum colligens, Spiritum sanctum per illa proprium atque indiuisum a Patre esse & Filio manifestissime calculo suo manifestauit. Vt vero etiam Cyrillum validum pietatis propugnatorẽ perspicias, quonam modo dicta similia Euangelica interpretatur, & sententiam huiusce pariter Basilianæ concordem nec minimum distantẽ recte deprehendas: cum Spiritum a Patre & Filio nõ separari per hæc eadem & ipse, vti illis proprium est, explanans, exquisite cognoscito amborum in adducta materia propositum, quid nempe sacra hæc dicta apud illos innuant. Quandoquidem qua *procedere a Patre* in testimonium assumpserunt, illa eadem ratione & sequentem dictionem, *Spiritum* nempe *veritatis* intelligi tradiderunt. Si itaque a Patre existentiam diuini adorandique Spiritus primum notat, secundum item significat, modis omnibus, etiam ex Filio Spiritum sanctum existentiam habere, quemadmodum & illud, *de meo accipiet*, diuinum dictum, vt oratio non multo antea demonstrauit. Quare quantum ad Spiritus simplicem existentiam,

quid

quid amplius importat decantatū adeo ab aduersarijs nostris *procedit*, quo vel solo hi omnes significatum existentiæ adorandi Spiritus circumcludere conantur? Sed quod mea in ipso sui exordio assumpserat Oratio, hic plane apertissimum vniuersis remanet, venerandos Patres sæpenumero *procedendi* vocē vti vocem Dominicam vsurpasse ad comprobandam ex Patre diuinam sancti, & vitæ auctoris Spiritus existentiam, vti & vocem illam *de meo accipiet*, veluti testimonium Euangelicum accipiunt: nanque quod in medio adiacet Dominicum aliud dictum, *Spiritus* inquam *veritatis*, nunc prætereo. Spiritum nempe sanctum etiam ex Filio diuinam suam existentiam vere possidere. Propterea procedendi dictione, nonnulli ex Patribus certo tempore vtuntur, quum scilicet Spiritum sanctum ex Patre decernunt.

XXX. Quodsi quia apud illos, vt opinantur aduersarij, vox ista procedendi nulla est, cum etiam ex Filio Spiritus existentiam enunciant, ideo non opinantur quodammodo Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere, quid inquient, si quis contra rem examinans ab ipsis petat? Vos vero, o Viri optimi, creditis Spiritum sanctum a Patre accipere quamcumque illam

ὕπαρξιν, τί πλέον αὐχεῖ τὸ πολυθρύλλητον παρὰ τοῖς ὑπεναντίοις ἡμῶν, ἐκπορεύεται, πρὸς ὃ μόνον ἅπαντες οὗτοι ἀποδιδοῦσι περιλαβεῖν καθόλου τὴν σημασίαν τῆς ὑπάρξεως τοῦ προσκυνητοῦ πνεύματος; ἀλλ' ὃ μοι κατ' ἀρχὰς ὁ λόγος διέλαβεν ὁρμηθεὶς, ἐνταῦθα μάλιστα φανερὸν τοῖς πᾶσι καθέστηκεν, ὅτι τὸ ἐκπορεύεσθαι πολλάκις οἱ σεπτοὶ πατέρες τεθείκασιν ὡς χρῆσιν κυριακὴν εἰς παράστασιν τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς θείας ὑπάρξεως τοῦ ἁγίου καὶ ζωαρχικοῦ πνεύματος, ὥσπερ καὶ τὴν, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται φωνὴν, ὡς μαρτυρίαν Εὐαγγελικὴν δέχονται. τὸ γὰρ λεχθὲν διὰ μέσου δεσποτικὸν ἄλλο ῥητὸν, τὸ πνεῦμα φημὶ τῆς ἀληθείας ἰδοὺ παρίημι, τοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ τὴν θείαν αὐτοῦ τῷ ὄντι πλουτεῖν ὕπαρξιν. διὰ τοῦτο τὸ ἐκπορεύεται χρῶνται τινὲς τῶν Ἁγίων κατὰ καιρὸν, ἡνίκα δηλαδὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς δογματίζουσιν.

λ'. Εἰ δ' ὅτι παρ' αὐτοῖς ἡ λέξις οὐχ εὕρηται καὶ ταῦτ' αὐθεντικῶς ῥητῶς ἡνίκα τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ τὴν τοῦ πνεύματος θεολογοῦσι τελείαν ὕπαρξιν, τούτου δὴ χάριν οὐ δοξάζουσιν οἱ τοιοῦτοι ποσῶς ἐκπορεύεσθαι κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τί φήσουσιν, εἴ τις ἔροιτο πρὸς αὐτοὺς κατὰ λόγον ἀντιπαρεξετάσεως. ὑμεῖς δ' οὐ πρεσβεύετε λαμβάνειν, ὦ βέλτιστοι, τὸ πνεῦμα τὸ

ἅγιον παρὰ τοῦ πατρὸς, ἣν τίνα νοεῖν βούλεσθε λῆψιν; οὐ διοίσονται νῦν περὶ ταύτης διὰ τὸ ἄκαιρον. ἐπεὶ μηδ' εὑρίσκεται παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, λαμβάνειν ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. πάντως ἀποκριθήσονται παρευθὺς, εἰ κατ' εὐσέβειαν ζῆλον ἔχουσι, μὴ δὴ λάβῃ παρὰ Θεοῦ μὴ σωτηρίαν σώματος, μὴ ψυχῆς, ὅστις μὴ φρονεῖ λαμβάνειν παρὰ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἶτα πῶς τὸ μὲν λαμβάνειν παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμολογοῦσι φρονεῖν. καὶ ταῦτα παρ' οὐδενὸς τῶν Ἁγίων καθὼς ἐπίστανται καὶ αὐτοὶ μηδόλως λεγόμενον. τὸ δέγε τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ προσκυνητὸν ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, διὰ τὸ μὴ τὴν λέξιν κατ' αὐτὸ ἐκείνοις εὑρίσκεσθαι ῥητῶς ἀποπέμπουσι, τὸν νοῦν δι' ὀνομάτων λοιπῶν ταυτοσημαντῶν πολλῶν, παρὰ πάντων ἁπλῶς τῶν Πατέρων μυσταγωγούμενοι; κἂν ἄλλοις, ἔμοιγε τέως οὐ δίκαιοι τῷ ὄντι διαιτηταὶ τῆς τοιαύτης περὶ τὰς εὐσεβεῖς ἄμφω φωνὰς διακρίσεως. ὅτι γὰρ καὶ ἡ τοῖς αἰσθανομένοις ἀντίστροφος εὐσεβὴς, ἔδειξε μὲν ὁ λόγος οὗτος προλαβὼν τοῖς εὐγνώμοσι. δείξει δὲ καὶ εἰσέτι μετ' οὐ πολὺ σαφέστερόν τι καὶ τελεώτερον. πλὴν οἱ πλεῖστοι θεόφθογγοι Πατέρες ἡμῶν, ὥσπερ τὴν λοιπὴν, οὐδὲ ταύτην εἰρήκασιν, οὐκ ἀθετοῦντες αὐτὴν, οὐ τοῦτο, μὴ γένοιτο, περιοῦντες δὲ τὴν ἐκπορεύεσθαι λέξιν,

lam acceptionem animo concipiatis? Non diſcordabunt a nobis de hac, quod non opportuna veniat: cum neque in diuinis literis inueniatur ex Patre Spiritum ſanctum accipere. Plane ſtatim reſpondebunt, ſi quid eos pietatis amor concitat; neque a Deo accipiat ſalutem corporis & animæ, quiſquis non tenet, Spiritum ſanctum a Patre accipere. Poſtmodum qua ratione fatentur ſe tenere Spiritum ſanctum a Patre accipere, & potiſſimum cum id a nullo Sancto, vt ipſi cate ſciunt, vllo modo aſſeratur: Spiritum vero ſanctum adorandumque procedere etiam ex Filio, quod dictio hæc, vt ipſi exiſtimant, nominatim non inueniatur, quam longiſſime pellunt, licet per alia verba idem pollentia eaque multa ab omnibus Patribus edoceatur. Et ſi apud alios, apud me certe non ſunt ambarum harum vocum multum ad pietatem conferentium iuſti & integri cognitores. Sententiam etenim, quæ haud eſt in integro aduerſarijs, piam eſſe præſens hæc oratio æquis lectoribus iam antea demonſtrauit, & non multo poſt clarius perfectiuſque demonſtrabit. Nihilominus maior pars diuiniloquorum Patrum, quemadmodum & aliam, ita & hanc taciti præterierunt, non eam reprobantes, nequaquam, abſit hoc, ſed

sed conseruantes *processionis* vocem, vti Dominicum testimonium ad probandum ex Patre datoris vitæ ac principis Spiritus existentiam, quemadmodum rursus *acceptionis* sartam tectamque custodientes vt dictum Dominicum, ad demonstrandum etiam ex Filio Spiritus sancti existentiam.

XXXI. Et nihilominus nonnulli Sancti, rursus aduersarij replicant, contra nos opponentes, aliquando Spiritum sanctum ex solo Patre procedere decreuerunt. Qua igitur ratione contenditis, eosque non improbare asseueratis, etiam ex Filio Spiritum sanctum procedere? Et similis additionis auctores proferunt, venerandum Gregorium Nyssenum, & inclitum Cyrillum, hunc quidem in quadam Oratione plane aperteque asserentem, *Spiritum sanctum ex solo Patre procedere*. Et Orationē quidem non commonstrant, licet multa cupiditate expetita sit, eam vero de Triade inscribi vbique locorum perstrepunt. Nyssenum vero Gregorium de Dei cognitione nemini non noto libro, ita scribentem. *Spiritus ex Paterna hypostasi procedens, proptereaque spiritum oris, non autem verbum oris Dauid dixit, vt procedendi proprietatem Patri soli inhærentem confirmaret*. Dum ex his vnum

ὡς μὲν μαρτυρίαν κυριακὴν εἰς παράστασιν τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ ζωαρχικοῦ πνεύματος, καθάπερ αὖθις γε τὸ λαμβάνειν περιφυλάττοντες ὡς χρῆσιν δεσποτικὴν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχειν τὴν ὕπαρξιν.

λά. Καὶ μὴν ἔνιοι τῶν Ἁγίων, οἱ μαχόμενοι πάλιν φασὶν, ἀντιπροτείνοντες πρὸς ἡμᾶς ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔστιν ἐν οἷς ἐδογμάτισαν. πῶς τοίνυν διϊσχυρίζεσθε, μὴ τούτους λέγοντας ἀθετεῖν τὸ ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ταύτης προάγουσι τῆς προσθήκης γεννήτορας, οἱονεὶ τόν τε σεπτὸν Γρηγόριον τὸν Νύσσης, καὶ τὸν κλεινὸν Κύριλλον. τοῦτον μὲν δῆθεν ἔν τινι λόγῳ τρανῶς εἰπόντα καὶ καθαρῶς, ὡς· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τὸν λόγον οὐκ ἐμφανίζουσι μὲν πολλάκις ζητούμενον παρ' ἡμῶν, ἐπιγεγράφθαι δὲ περὶ Τριάδος πανταχοῦ διακωδωνίζουσι. τὸν δὲ Νύσσης Γρηγόριον ἐν βίβλῳ τινὶ τῇ Θεογνωσίᾳ φημὶ, γνώριμος δὲ πᾶσι καθέστηκεν ἡ βίβλος, καὶ αὐτὸν οὕτω φάμενον. Πνεῦμα τὸ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐκπορευόμενον, τοῦ δ' ἕνεκα γὰρ καὶ πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ λόγον στόματος εἴρηκεν, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα τῷ πατρὶ μόνῳ προσοῦσαν πιστώσηται. τούτων τὸ μὲν πλασσόμενοι,

τὸ δὲ παραφθείραντες τὴν ῥητὴν, ἔχειν τι δοκοῦσι τὴν ἰσχυρὸν, καὶ γενναῖον πρὸς ἄμυναν. ἀλλ᾽ ἐκεῖνο μὲν ὅπερ πλασάμενοι προσῆψαν τῷ σοφωτάτῳ Κυρίλλῳ κακῶς, διὰ τὸ ψεῦδος πλεῖν ὡς ἀνυπόστατον παντελῶς αὔραις φερέτωσαν. δέλτους καὶ γὰρ τοῦδε τοῦ πατρὸς οὐκ ὀλίγας ἀνελίξαντες καὶ ἡμεῖς τὸν ᾀδόμενον λόγον ἐν οὐδεμιᾷ τούτων εὑρεῖν ἠδυνήθημεν, εἰ μὴ τὸ ῥητὸν καὶ μόνον γυμνὸν μετὰ τῆς λεχθείσης ἐπιγραφῆς ἐν χαρτίοις τισὶ κατὰ Ῥωμαίων γραφεῖσι περιφερόμενον. καὶ οὗτοι δὲ τὸν τοιοῦτον ἀπαιτούμενοι παρ᾽ ἡμῶν οὐκ ἔχουσι νῦν, οὐδ᾽ οὐ μήποτε παρασχεῖν ἕξουσιν. πόθεν; ὃν οὐκ ἐκδοθέντα παρά τινος οἴκοθεν αὐτοὶ τυγχάνοντες ἐπλάσαντο. τὸ δὲ τοῦ θεηγόρου καὶ θεόφρονος Γρηγορίου ῥητὸν οὐ χρεία τις λόγων ἐμοὶ τούτους; νῦν ἐλέγξαι νοθεύσαντας, οὓς κάλλιστα φθάσας ἤλεγξεν ἀνήρ τις πρὸ ἡμῶν τὰ θεῖα σοφὸς, καὶ τὴν τοῦ τοιούτου ῥητοῦ νοθείαν σαφῶς ὑπ᾽ ὄψιν παρέστησεν. ὅμως δ᾽ οὖν ἐπείπερ εἰκὸς μὴ τοῖς ἐκείνου συγγράμμασιν ἐντυχεῖν ἅπαντας τοὺς ἐντευξομένους τῷ καθ᾽ ἡμᾶς παρόντι συντάγματι, τῶν τοιούτων ἕνεκεν, ἵνα μὴ δόξωμεν αὐτοῖς πόῤῥω που τῆς ἀληθείας τελεῖν, καὶ διὰ τοῦτο τὰ τοῦ πράγματος, ὡς ἐκεῖν ἀναβάλλεσθαί τε καὶ ὑπερτίθεσθαι, περὶ μόνης τῆς παραφθορᾶς τοῦ λε-

vnum confinxerint, aliud corruperint, rentur aliquid validũ robustumq; ad se tutandum obtinere. Sed confictum a sapientissimo Cyrillo appinxerunt, quod cum plane mendacium sit, nec prorsus subsistat, ventis dissoluendum committatur. Cum enim huiusce Patris volumina eaque plurima inuoluerimus nos ipsi, præcantatam tantundem Orationem in nullo inuenimus, nisi dictum solum nudum cum dicta præscriptione in chartulis quibusdam aduersus Romanos cōcinnatis circumuolutum. Et hanc eandem, si nunc exigatur a nobis, neq; in præsentia, neque in futurum vnquam exhibere poterunt. Quam ob causam? quod eam confictam ex proprijs assumentis in publicum ediderunt. At diuiniloqui, & diuina mente prædìti Gregorij dictum eosdem adulterasse, non est opus mihi pluribus demonstrare, cum eos quã optime Vir quidam sapiens ante nos deprehendit, & huiusce dicti corruptionem palam sub oculis posuit. Nihilominus itaque cum non inuerisimile sit, illius scripta ad manus eorum peruenire non posse, qui præsens hoc nostrum Commentarium legunt, eorum causa, ne videamur ipsis longe a veritate aberrare, propterea que rem differre, & in aliud tempus remittere, de sola corruptione dicti

similis aliquid insinuare, breui tamen vti potero oratione conabor. Magno huic viro propositum est in hoc dicto sanctissimi Spiritus processionis modum manifestare. Quare dicit, *Spiritus ex paterna hypostasi procedens*, & huiusce processionis probationem superaddere intendens, vate item & rege Dauide magistro vtitur dicens, *Id enim propter & Spiritum oris, sed non verbũ oris dixit*, & interpretationem continuo optime his adnexuit, *Vt procedendi proprietatem, nempe Spiritui solo adhærentem confirmaret*. Hoc quidem hac ratione protulit Gregorius præclarum Ecclesiæ lumen, procedendi proprietatem soli Spiritui adaptans, non vero Filio & Verbo, vti diuinus sacerque Cantor Dauid egerat, *qui spiritum oris, non vero verbum oris*, Magnus ait, dixit. Quando quidem, vt a Deo edocti Patris sententiam magis ac magis aperiam, licet verbo oris Domini Dei parens Dauid, assereret, firmatos fuisse cœlos, prorsus vnde confirmaret Filio & Verbo hanc procedendi proprietatem, quoniam quæ oris sunt, dubio procul procedentia vocare suescimus. *Quæ enim procedunt, ex labijs meis non irrita faciam*, concinens alio in loco Dauid pronunciat. Nunc

χθέντος ῥητοῦ, δηλῶσαι καὶ αὐτὸς διὰ βραχέων πειράσομαι. σκοπὸς τῷ μεγάλῳ γὰρ τὸ διαληφθὲν τοῦτο ῥητὸν τοῦ παναγίου πνεύματος παραστῆσαι τὴν πῶς ὕπαρξιν. λέγει γοῦν, πνεῦμα τὸ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐκπορευόμενον, καὶ θέλων ἐπαγαγεῖν τοῦ ἐκπορεύεσθαι τούτου κατασκευὴν, τὸν προφητάνακτα Δαυὶδ διδάσκαλον ποιεῖται φθεγξάμενος. τοῦ δ' ἕνεκα γὰρ καὶ πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ λόγον στόματος εἴρηκε. καὶ τὴν ἑρμηνείαν, συνεχῶς ἄριστα τούτοις ἐπέζευξεν. ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα δηλαδὴ τῷ πνεύματι μόνῳ προσοῦσαν πιστώσηται. τοῦτο μὲν οὕτω Γρηγόριος εἶπεν ὁ λαμπρὸς τῆς Ἐκκλησίας φωστὴρ προσαρμόζας, τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα μόνῳ τῷ πνεύματι, μὴ μέντοι τῷ υἱῷ καὶ λόγῳ κατ' αὐτὸν τὸν θεσπέσιον Ἱεροψάλτην Δαυὶδ, ὅστις γε πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ λόγον στόματος, ὁ μέγας φησὶν, εἴρηκεν. ἐπείπερ ὡς αὖ τοῦ θεοσόφου πατρὸς λευκότερον ἀπαγγείλω τὴν ἔννοιαν, εἰ καὶ τῷ λόγῳ τοῦ στόματος κυρίου διηγόρευεν, ὁ θεοπάτωρ Δαυὶδ στερεωθῆναι τοὺς οὐρανοὺς, πάντως αὖ ὑπῆρχε προσμαρτυρεῖν ἐντεῦθεν καὶ τῷ υἱῷ καὶ λόγῳ ταύτην τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα. διότι τὰ τοῦ στόματος ἀτεχνῶς ἐκπορευόμενα καλεῖν οἴδαμεν. τὰ γὰρ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω, Δαυὶδ ὁ ψάλλων ἀλλαχοῦ καὶ τοῦτο

vero

φησίν. νῦν δ᾽ ὁ πνευματοκίνητος ἐνδοὺς τῷ πνεύματι τοῦ στόματος, οὐ μὴν καὶ τῷ λόγῳ τοῦ στόματος εἰρηκὼς, ὁμολογουμένως ἐπιστώσατο, μόνῳ τῷ πνεύματι προσεῖναι τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα. τοῦτο μὲν οὕτω, καθὼς ἄνωθεν ἔφθην διαλαβὼν, Γρηγόριος εἶπεν, ὁ διαπρεπὴς ἐν τοῖς δόγμασιν. οἱ δ᾽ ἐναντίως ἔχοντες τὸ τοιοῦτον ῥητὸν πρὸς τὸ τούτοις δοκοῦν κακοσχόλως ἠλλοίωσαν, μεταβαλόντες τὴν πνεύματι λέξιν εἰς τὴν πατρὶ τοὐναντίον, οὐ κατ᾽ ἄλλο ῥητὸν πεποιήκασιν. ἐν γὰρ ἑνὶ τῶν ἄνωθεν προτεθέντων τοῦ μάκαρος Ἐπιφανίου ῥητῶν, μετέβαλον τὴν πατρὸς εἰς τὴν πνεύματος, καθὼς ἐκεῖσε παραδεδηλώκαμεν. ἵνα δὲ σπουδάζων καὶ προσπαίξω τι μεταξὺ, τοῖς ὅλα ῥητὰ μεταβάλλειν ἀεὶ σπουδάζουσι, πάντως παίγνιον ἑνὸς ἀμεταβόλου μεταβολὴ, πρὸς ἕτερον καὶ αὐτὸ στοιχεῖον ἓν ἀμετάβολον, οὕτω κομιδῇ περὶ τὰ θεῖα τυγχάνουσιν εὐλαβεῖς, ὡς κύβοις τὰ σεπτὰ παρεικάζειν καὶ ἱερὰ δόγματα, καὶ τὸ μεταπεττεύειν καὶ μεταῤῥιπτεῖν τὰς τούτων φωνὰς ῥᾷδιον παντελῶς καὶ τῶν εὐχερεστάτων λογίζεσθαι, μόνον ὡς ἂν τὸ κατὰ γνώμην αὐτοῖς καὶ ὅπερ ἂν αἱροῖντο συστήσωσιν. πλὴν ἠπάτηνται κἀνταῦθα, τὸ μὲν οἷα μηδαμῶς συνιδόντες τὴν διάνοιαν τοῦ ὅλου ῥητοῦ. τὸ δὲ μεῖζον, ἢ μᾶλλον μέγιστον οἷα παροδικῶς διελθόντες τὸν ἑξῆς λόγον ὡς

vero hic a spiritu motus, *spiritu oris*, non vero verbo oris enuncians, citra omnem controuersiam confirmauit soli spiritui adhærere procedendi proprietatem. Et hoc quidem hac ratione, vt supra exposui, Gregorius in dogmatibus eximius dixit. Qui vero contraria tenent, dictum simile ad sibi complacita, non absque fraude immutarunt dictione *Spiritui*, in vocem *Patri* inuertentes, contrarium intentarunt alteri dicto. Nanque in vno ex supra digestis beati Epiphanij dictis *Patris* in *Spiritus* dictionem detorserunt, vt ibi ostendimus. Sed vt inter seria aliquid iocer eorum gratia, qui dicta integra continuo immutare intendunt, prorsus lusus est, vnius immutabilis immutatio in aliam & ipsam vnam immutabilem literam. Sic circa cultum diuinum pij similes sunt, vt veneranda sacraque dogmata cubis paria faciant, eorumque voces immutare, & iacere prorsus facile, & quam expeditissimum reputent, dummodo quod sibi allubescit, sibique proponunt, corroborent. Sed suis ipsi technis hic etiam decepti sunt. tum quod sententiam integri dicti non perceperunt, tum quod maius est, quinimo maximum, quasi aliud agentes, quæ subsequitur, orationem, vt vi-

detur, percurrerunt, quandoquidem si addecenti consideratione mentem illi applicassent, huiusce dicti corruptionem non intentassent. Nanque magnus hic Vir procedendi proprietatem procedente oratione Spiritus esse notam propriam facit his ipsissimis verbis, *Vt, per Verbum ex mente diuina paternaque nulli passioni obnoxiam & ineffabilem Filij generationem exciperemus, quod vero dicit Spiritus oris sanctificantem, & essentialem virtutem, & vitæ auctricem Spiritus hypostasim intelligeremus, procedendi proprietatis nomine designatum*. Et sanctus Pater Anastasius proprietatem diuini Spiritus optime callens esse, *procedere* in sexto decimo capite libri, cui nomen Odego est, aperte clareque pronunciat, *Neque enim ingenita Patris persona carnem assumpsit, neque procedens sancti Spiritus hypostasis*. Et hac ratione procedendi proprietatem Spiritus esse ostendens, multis modis supra laudati dicti corruptionem manifestissime palamq; refellet. Quibus admodum perspicue inclarescit, ipsum diuinum Gregorium Spiritum sanctum non ex solo Patre procedere neque in dicto iam apposito decreuisse, neque in alijs

ἔοικεν, ἐπεὶ εἴπερ, εἰ μετὰ διασκέψεως πρεπούσης τὸν νοῦν προσεῖχον αὐτῷ, τοῦ τοιούτου ῥητοῦ τὴν νοθείαν οὐκ ἂν οὐδ᾽ ἐπιχειρεῖν ἐργάσασθαι. καὶ γὰρ ὥσπερ αὐτὸς ὁ μέγας τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα παρακατιὼν ἀριδήλως τοῦ πνεύματος λέγει χαρακτηριστικήν, ταῦτα ῥητῶς ἐκτιθέμενος. ἵνα διὰ μὲν τοῦ λόγον εἰπεῖν, τὴν ὡς ἐκ νοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀπαθεστάτην, καὶ ἄρρητον τοῦ υἱοῦ παραδεξόμεθα γέννησιν, διὰ δὲ τοῦ εἰρηκέναι πνεῦμα στόματος τὴν ἁγιαστικὴν καὶ οὐσιώδη δύναμιν καὶ ζωαρχικὴν τοῦ πνεύματος ὑπόστασιν ὑπολάβοιμεν, τῷ τῆς ἐκπορευτικῆς ἰδιότητος ὀνόματι δηλονότι χαρακτηριζομένην. καὶ ὁ ἐν ἁγίοις δὲ πατὴρ Ἀναστάσιος, εἰδὼς ἰδίωμα τοῦ θείου πνεύματος εἶναι τὸ ἐκπορευτικὸν ἐν ἑξκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τῆς αὐτοῦ βίβλου τῆς Ὁδηγοῦ κεκλημένης παρίστησι, τρανῶς ἀναφαινόμενος. Οὐ γὰρ τὸ ἀγέννητον τοῦ πατρὸς πρόσωπον ἐσαρκώθη, οὔτε μὴν ἡ ἐκπορευτικὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὑπόστασις. οὕτω μὲν ὁ λόγος τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα δείξας τελεῖν τοῦ πνεύματος πολλαχῶς ἐντεῦθεν τὴν παραφθορὰν τοῦ διαληφθέντος ῥητοῦ σαφέστατα καὶ περιδήλως διήλεγξεν. ἐξ ὧν λίαν ἀναπέφανται καθαρῶς, ὅτι μηδ᾽ αὐτὸς ὁ θεῖος Γρηγόριος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι κατ᾽ αὐτὸ δεδογμάτικεν. ὥσπερ οὐδ᾽ ἐν τοῖς λοιποῖς οἰκείοις ῥητοῖς, ὅσοις εἰπεῖν ἔφθη περὶ τοῦ πνεύματος. καὶ λοιπὸν τὰ τῆς

suis

ἐνστάσεως τῶν ἀντιλεγόντων ἡμῖν ἀνέτραπη παντάπασι, κἀνταῦθα καταβέβληται.

λβ. Τέως ἡμεῖς χαριζόμεθα ταύτην φιλοτιμότατα τὴν προσθήκην αὐτοῖς. ἔστω φαμὲν ὡς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τί δὲ οὕτω δυνήσονται τὸν λόγον λυμήνασθαι τὸν ἡμεδαπόν; εἰς ἀναίρεσιν ἁπλῶς φθέγξονται τοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦτο λέγεσθαι. καὶ μὴν οἱ Πατέρες, ἡ ἀλήθεια δὲ πρὸ τούτων, ἧς κήρυκες οὗτοι καὶ ὁ κατ' ὀρθὴν διάνοιαν λογισμός, οὐ τοῦτον οἴδασι τὸν τρόπον ἐκδέχεσθαι τὴν τοιαύτην φωνὴν, ὅταν ἐπὶ τοῦ πατρὸς κειμένην εὑρήσουσιν, ἢ κατὰ τὰς λήρους αὐτῶν ὑποθέσεις. ἐπεὶ πρὸς τὸν πατέρα φησὶν ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. οὗτος αὐτὸς, ἀλλὰ τὸ βλάσφημον εἰς τὰς κεφαλὰς τρέποιτο τῶν ἡμᾶς ἐξερεύγεσθαι τοιαῦτα τοῦ στόματος καταναγκαζόντων, Θεὸς ἄρα ψευδώνυμος. καὶ πῶς τοῦτο, δείξειεν ἂν ἡ κυρίως ἀλήθεια; πάλιν δ' ἐπὰν ἀκούσωμεν Χριστοῦ λέγοντος, περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ μόνος ὁ πατὴρ οὐ δώσομεν καὶ αὐτοὶ τοῖς Ἀποστόλοις καὶ μαθηταῖς τὰ πρὸ αὐτῶν τε καὶ μετ' αὐτοὺς πάντα γνωρίζοντι ταύτην τὴν εἴδησιν. πρὸς τούτοις εἰ δὲ τὰς Ἀποστολικὰς θεοπνεύστους φωνὰς, αἵ τινες διαῤῥήδην περὶ τοῦ πα-

suis dictis, in quibus de Spiritu pertractauit. Quare contradicentium nobis instantia prorsus euersa, prostrataq; est.

XXXII. Nos nihilominus cum ipsis humanissime agentes hanc illis additionem concedimus. Esto dicimus, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere. in quo etiam hoc dato nostrum sermonem lædere poterunt? dicent tum omnino euerti, etiam ex Filio illum dici. Et nihilominus Patres, & ante eos veritas, cuius ipsi præcones, & recta mentis consideratio non sinunt similem vocem hoc connotare, cum de Patre eam pronunciari inueniunt, ni stultæ eorundem hypotheses admittantur. Quandoquidem ad Patrem ait Dominus in Euangelio, *vt cognoscant te solum Deum verum*. Hic ipse ergo, sed blasphemia in eorum capita conuertatur, qui cogunt nos similia ore profari, falso sibi Dei nomen assumit. Et quo modo id fuerit, quæ proprie veritas est? Rursus cum audimus Christum dicentem, *De die autem illo, siue hora nemo nouit nisi solus Pater*, negabimus ne ipsi, qui Apostolis & Discipulis omnia, quæ ante illos gesta sunt, & postmodum futura cognita fecit, similem cognitionem? Ad hæc si voces Apostolicas a Deo dictatas, quæ perspicue de Patre enun-

enunciant, *solus sapiens Deus*, nunc *solus habens immortalitatem, lumen habitans inaccessibile*, & alibi, *Rex sæculorum immortalis, inuisibilis, solus Deus sapiens*, si has, inquam, voces interpretemur, vt verba sonant, opposita illis omnia de Filio determinabimus, & palam de diuina Sapientia omnimodum inscitiam, de vita mortem, de primo lumine pessimas tenebras, de sæculorũ Domino eorumq; opifice postmodũ enatam seruitutem, & temporũ ipsorum pedissequam, de Vnigenito in vlnis paternis existente materiam corpoream & naturæ sensui subiectæ crassitiem prædicabimus, quibus prorsus eum Deum esse non agnoscemus, quę est iam dictorum summa huius supernaturalis, & Deo addecentis gloriæ alienatio, quæ ab essentia & Deitate quam longissima eum pellat, adeo vt de Christo prædicato inanis sit, vanaque fides a nobis recepta. Sed cum desuper testimonium habeamus a Patre, *Hic enim*, ait, *Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite*, de prædicatione fideque nostra certi, nihil addubitamus, Deus nemine id improbante Filius est & genitoris essentiæ ac naturæ. id cum clarum appareat, & reliqua omnia quæ commemorauimus plane est apud

γοὺς καταγγέλλουσι, πῆ μὲν ὅτι μόνος σοφὸς Θεός, πῆ δὲ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, καὶ ἀλλαχοῦ βασιλεὺς τῶν αἰώνων, ἄφθαρτος, ἀόρατος, μόνος Θεὸς σοφός, εἰ καὶ ταύτας ἐκλαβοίμεθα, καθὼς βούλεται τούτοις ὁ νοῦς, πάντων αὐτῶν τἀναντία τοῦ υἱοῦ καταψηφισόμεθα, καὶ δηλώσομεν τῆς μὲν σοφίας Θεοῦ κατηγορουμένης τὸ παντελῶς ἄσοφον, τῆς ζωῆς θάνατον, τοῦ πρώτου φωτὸς σκότος ἔσχατον, τοῦ τῶν αἰώνων δεσπόζοντος, ὡς αὐτῶν τούτων δημιουργοῦ, δουλείαν ὑστερογενῆ, καὶ χρόνων τινῶν δευτερεύουσαν, τοῦ πρὸς τὸν κόλπον τὸν πατρικὸν ὄντος μονογενοῦς ὕλην σωματικὴν καὶ πάχος αἰσθητῆς φύσεως, δι' ὧν ὅλως ἀθετήσομεν καὶ τό, Θεὸν τοῦτον εἶναι. ὅπερ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς τῶν εἰρημένων κεφάλαιον, τῆς τούτων τῶν ὑπερφυῶν αὐχημάτων ἀλλοτριότητος, καὶ θεοπρεπῶν περιγενέστης ὡς εἰκὸς ἀλλοτρίωσιν καὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς θεότητος. ὡς εἶναι κενὸν τὸ κήρυγμα τὸ κατὰ Χριστόν, ματαίαν δὲ καὶ τὴν πίστιν ἣν παρειλήφαμεν. ἀλλ' ἐπείπερ ἄνωθεν τὴν μαρτυρίαν ἔχοντες παρὰ τοῦ πατρός. οὗτος γάρ φησιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ηὐδόκησα, αὐτοῦ ἀκούετε, περί τε τὸ κήρυγμα καὶ τὴν πίστιν ἡμῶν πεπληροφορήμεθα, Θεὸς ὁμολογουμένως πέφυκεν ὁ Θεὸς υἱός, καὶ τῆς τοῦ γεννήτορος οὐσίας καὶ φύσεως. τούτου

omnes

δὲ φανέντος καὶ τὰ λοιπὰ πάντως ἐστὶν, ἅπερ ἀπηριθμησάμεθα, νυνὶ καθέκαστον τοῖς πᾶσιν ἁπλῶς, ἀόρατος δηλαδὴ, τῶν αἰώνων βασιλεὺς, ἤτοι Κύριος, φῶς ἀπρόσιτον κατοικῶν, ἀθανασίας πέλαγος, προσέτι σοφὸς καὶ τῆς σοφίας δοτὴρ, πάντα πλουτῶν ταῦτα τὰ τοῦ γεννήτορος, ἀπὸ τῶν τελευταίων αὐτῶν ἐπὶ τὰ πρότερα πρὸς τὸ παρὸν ὁ λόγος ἐπανιὼν οὕτως ἵσταται, καλῶς ἔχων, καὶ πρὸς ἀσφαλῆ βάσιν καὶ βεβαίαν ἐπερειδόμενος. ὥστε τοιγαροῦν μόνος ὁ πατὴρ ταῦτα λέγεται καὶ ἐστὶν, οὐ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ υἱοῦ καθάπερ ὑπολαμβάνουσι, πρὸς δὲ τελείαν ἀνατροπὴν τῶν οὐκ ὄντων μὲν, νομιζομένων δὲ τυγχάνειν Θεῶν, οἵτινες τὸ μηδὲν ὄντες ὑπὸ λοιμῶν καὶ δεισιδαιμόνων ἀνδρῶν ἀνεπλάσθησαν, καὶ τὰ τοιαῦτα θεοπρεπῆ παρὰ τούτων αὐτῶν ἐτάχθησαν κακῶς καλεῖσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι. κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν ὁ Σωτὴρ καὶ μόνον ἀληθινὸν ἔφησε τὸν πατέρα Θεὸν, πάντα τινὰ διὰ τῆς τοιαύτης φωνῆς ψευδώνυμον Θεὸν τοῦ ὄντος ἀποπεμπόμενος. τὸ δὲ περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ μόνος ὁ πατὴρ, τοῦτο κατὰ νοῦν ἕτερον ἐπ' ἀναιρέσει λέλεκται πάσης τῆς τῶν γενητῶν γνώσεως, ὡς ἐξαργούσης αὐτῆς ἐν τοῖς τοιούτοις ὁλοσχερῶς, καὶ μὴ δυναμένης αὐχεῖν ἐπιστήμην τοῦ μέλλοντος. ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ μόνος ἡμῖν μετὰ τῆς ἀληθείας ἐξήτασται, πάντως δὲ τοῖς εὐγνώμοσι τῶν ἀκροατῶν ἀποχρῶντα

omnes, inuiſibilis nempe, ſeculorum rex, ſiue Dominus, lumen habitans inaceeſſibile, immortalitatis pelagus, præterea, ſapiens, & ſapientiæ dator, his omnibus paternis ditatus, ex his poſtremis ad anteriora nūc oratio remeans ſic firmatur, bene ſeſe habens, & in tuta firmaq; baſi innixa. Quare ſolus Pater hæc eſſe dicitur, & re vera eſt, non ad deſtructionem Filij, vt ſuſpicantur, ſed ad abſolutam euerſionem Deorum non exſtantium, & eorum qui Dij eſſe reputantur, qui cum nihil ſint a peſtiferis & ſuperſtitioſis hominibus in Deorum numerum relati ſunt, & quæ Dei ſunt propria, ab ijſdem conſtituti ſunt vocari nuncupariq; ſecundum hunc ſenſum Saluator ſolum verum Deum Patrem appellauit, vniuerſos alios per hanc dictionem falſo Deos dictos a vero Deo longe repellēs. Illud porro, *de die autem illo, ſiue hora nemo nouit niſi ſolus Pater*, ſecundum aliam mentem ad deſtruendam omnem creatorum cognitionem dictum eſt, tanquam quæ in ſimilibus plane cæca ſit, neque valeat futurorum ſibi ſcientiam vindicare. Hæc itaq; de dictione *ſolus* non citra veritatem examinata ſunt, ſed quæ probis æquiſque audi-

tετibus

toribus ad illius intelligentiam abunde suffecerint. Quodsi nonnulli hæc animis alienis fastidiunt, hos persuadebit dictio *solus*, cum nude illa prolata de Filio agnoscetur. Neque enim tum quispiam poterit contradicere. cum tum per ea, quibus decertat, Patrem destruet. Et quonam in loco id positum sit? inquiũt, in Propheticis illis verbis, *Hic Deus, & non reputabitur alius præter ipsum.* Hic illud, *& non reputabitur alius præter ipsum*, *solum* indicat. De Filio vero sermonem esse, quod sequitur manifestissime ostendit. Nanque subditur, *in terra apparuit hominibus, & cum hominibus conuersatus est*. Cum itaque satis pateat, id dictum esse de Filio, de quo nullum apud vllum vel minimum dubium est, cum hic ipse sit, qui in carne in terra apparuit, & cum hominibus in corpore conuersatus est, de dictione *solus* per nos explicatis quicunque suadebitur, nisi mente deperdita voluerit damno non tolerando Patrem afficere apud sanos prudentesq; homines, & quibus Filio fauit, illis ijsdem periculum omnium, quæ vnquam fuere, atrocissimum ac miserabilissimum Patri intentare. Possum etiam ex alio scripturæ a Deo inspiratæ loco *solum* de Filio dictum demonstrare; quod dum quam proxime

πρὸς τὴν αὐτοῦ κατανόησιν. εἰ δέ τινες τῶν ἄλλως ἐχόντων εἰσὶν ἀποδυσπετοῦντες πρὸς τὰ λεγόμενα, δυσπιστήσει πρὸς τὰ πρὸ τούτους, αὐτὸ τὸ μόνος γυμνὸν ἡνίκα κείμενον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ γνωρισθήσεται. καὶ γὰρ οὐχ ἕξει τις τηνικαῦτα τὸ σύνολον ἀντειπεῖν. ἐπείπερ ἀπολεῖ τὸν πατέρα δι' ὧν ἀγωνίσεται. καὶ ποῦ τοῦτο τέθειται ζητοῦσι μαθεῖν; ἐν ἐκείνοις τοῖς Προφητικοῖς ῥήμασιν, οὗτος ὁ Θεὸς καὶ οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. ἐνταῦθα τὸ, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτὸν τὸ μόνος δηλοῖ. τὸ δ' εἶναι περὶ τοῦ υἱοῦ τὸν λόγον τὸ ἑξῆς σαφέστατα δείκνυσι. μετὰ τοῦτο γάρ φησιν, ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. φανεροῦ τοίνυν ὑπάρχοντος, ὅτι τὸ λεγόμενον περὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο μηδενὸς τῶν ἁπάντων μηδοπωσοῦν ἀμφιβάλλοντος, ἐπείπερ αὐτός ἐστιν ὁ σαρκικῶς κάτω φανεὶς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφεὶς μετὰ σώματος, τοῖς περὶ τοῦ μόνος παρ' ἡμῶν ἐγνωσμένοις πεισθήσεται πᾶς. εἰ μὴ μέλλει φρενοβλαβῶς τὸν πατέρα ζημιωθῆναι ζημίαν οὐ φορητὴν τοῖς πῶς γε νοῦν ἔχουσι, καὶ δι' ὧν κατεσκεύασε τοῦ υἱοῦ, κίνδυνον τοῦ πατρὸς ὑποστήσασθαι, κινδύνων τῶν πώποτε γεγονότων πάντων ἐλεεινότερόν τε καὶ ἀθλιώτερον. Ἔχω καὶ ἀλλαχοῦ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς τὸ μόνος ἐπὶ τοῦ υἱοῦ δεῖξαι κείμενον, ὅπερ ὡς ἔγγιστα

τοῦ προκειμένου σκοποῦ βάλλον ἰσχυρότερον ἂν ἀντιστρατεύοιτο τοῖς ἡμᾶς πολεμοῦσι, καὶ κραταιῶς ἀντιστήσεται. πλὴν οὔτε λυμανεῖ τὸν πατέρα τοῖς αὐτὸ δεχομένοις ὀρθῶς, καὶ τὴν ἄκραν τοῦ Χριστοῦ δόξαν τρανῶς ἀνακηρύξει τοῖς ἅπασι. καὶ δὴ λεκτέον τὴν γραφὴν, τὸν εἰπόντα, καὶ τὸ ῥητὸν, ὅπως ἂν καὶ περὶ τούτου τὸ πιστὸν ἔχειν δόξωμεν. ἐν τῷ πρώτῳ κατὰ Ἀρειανῶν Λόγῳ, φησὶν, ὁ τῆς οἰκουμένης φωστὴρ Ἀθανάσιος. Ὁ δὲ υἱὸς τὸ ἔμπαλιν Θεὸς ὢν, καὶ τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς ἀεὶ βασιλεύων, τοῦ τε πνεύματος τοῦ ἁγίου αὐτὸς ὢν χορηγὸς μόνος. πῶς τὸ μόνος νοήσωμεν κἀνταῦθα, πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀντιστρατευομένους, ὦ οὗτοι, φθέγξομαι τὸ παρόν. στερήσωμεν τὸν πατέρα τῆς τοῦ πνεύματος χορηγίας, ὡς ἂν μόνῳ κερδήσωμεν αὐτῷ τὴν ἐκπόρευσιν; μὴ κἂν εἰ τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα παραδραμεῖν ἄτοπα προσῆκον ἡμᾶς, ἅπερ ἀνακύπτουσιν ἐντεῦθεν, οἷς μεγάλου καὶ πολλοῦ λόγου δέονται. τὰ τοιαῦτα δὲ πάντα καὶ περιφανῆ καὶ γνώριμα τοῖς ὅλοις καθέστηκε. μὴ δὴ γενοίμεθα κακοὶ τοσοῦτον ἔμποροι περὶ τὸν πατέρα, τὴν τοῦ πνεύματος λέγω πηγὴν, ὡς τὸ πρῶτον καὶ τελεώτατον τῶν τούτου καλῶν προδιδόναι, καὶ παραχωρεῖν εἰς ἀφαίρεσιν, ἵνα παρέξωμεν μόνῳ τοῦ υἱοῦ δηλονότι χωρὶς, ὅπερ μετ' αὐτοῦ κεκτημένος οὐδὲν ἧττον πεπλούτηκε. τὸ γὰρ μόνον

me propoſitum ſcopum attingat, validius bellum nobis inferentes impetet, & illis fortiter reſiſtet. Idque apud ſano modo res intelligentes, Patrem neutiquam vulnerabit, & ſummam Chriſti gloriam omnibus ſonore deprædicabit. Sed iam ſcriptura recitanda eſt, & dicti auctor, & effatum ipſum, vt inde quoque nobis de re propoſita fidem comparemus. Prima aduerſus Arianos Oratione Orbis terrarum lumen Athanaſius ſcribit; *Filius vero vice verſa Deus cum ſit, & imperio Patris ſemper regnans, & Spiritus ſancti ſolus dator.* Quo ſenſu *ſolus* illud accipietur hic, erga vos orationem meam in præſenti conuerto. Spoliabimus ne Patrem Spiritus datione, vt ſoli illi proceſſio lucrifiat? Abſit, & ſi multa atque ingentia quæ inde exoriuntur abſurda, & magno prolixoque ſermone indigent, prætereunda a nobis eſſent. Hæc vero omnia nemini non nota patent omnibus. Ne quæſo erga Patrem Spiritus inquam fontem tantundem improbi negotiatores ſimus, vt primum illius ac omnium bonorum abſolutiſſimum prodamus, tradamuſque alijs ad deſtruendum, vt concedamus ſoli, abſq; Filio ſcilicet, quod cum illo poſſidens Filius non minus abundat.

dat. Nanque *solum*, vt demonstrat in Colloquio cum Ario idem Athanasius, qui fere dogmatum parens est, *non necessario diuisionem aliquam simplicis & indiuisibilis Triadis deitatis principum hypostaseon importat*. Pari modo licet nonnulli ex illis, qui antiquitus res Theologicas pertractarunt, procedere Spiritum sanctum ex solo Patre dixerint, non est quod obstet, atque impediat, ne nos asseramus & teneamus Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere.

XXXIII. Verumtamen nunc nemo ex Patribus dixit, ex solo Patre Spiritum sanctum procedere: quinimo nonnulli, etiam ex Filio procedere Spiritum sanctum asserunt. Quorum omnium si dicta huc adducamus, dubia contradicentium omnia dissoluentur. Primus itaque sanctitate præcellens Anastasius hæc habet, Tractatu de rectis, quæ secundum nos sunt, veritatis Dogmatibus. *Et Spiritus rursus qui ex ipso procedit & mittitur non solum a Patre sed etiam ex Filio*. Puncto distinguent, sat scio, potior contentiosorum pars illud, *qui ex Patre procedit*; postmodum reliquum legent, missionem scilicet Spiritus sancti solam Filio cum Patre attribuentes, sed eos redarguet, quod non post multa verba

ὡς ἀποδείκνυσιν ἐν διαλέξει τῇ πρὸς τὸν Ἄρειον ὁ αὐτὸς Ἀθανάσιος, ὁ σχεδὸν τῶν δογμάτων πατὴρ, οὐκ ἐξ ἀνάγκης διαίρεσιν τινὰ ποιεῖται τῶν τῆς ἁπλῆς, καὶ ἀδιαιρέτου σεπτῆς Τριάδος θεαρχικῶν ὑποστάσεων. οὕτως οὐδ' εἰ καί τινες ἦσαν τῶν ἔκπαλαι θεολογησάντων ἀνδρῶν, ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς φάσκοντες, οὐδὲ τοῦτο τὸ προϊστάμενον οὐδὲν, οὐδὲ τὸ κωλῦον ἡμᾶς τοῦ πρεσβεύειν ἐκπορεύεσθαι κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

λγʹ. Νῦν δ' οὐχ ὅπως ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς οὐκ εἴρηκε τῶν ἁπάντων οὐδεὶς, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔνιοι τῶν ἁγίων ἐκπορεύεσθαι κἀκ τοῦ υἱοῦ λέγουσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὧν πάντων εἰ καὶ νῦν ὧδε προσκομίσομεν τὰ ῥητὰ, λυθήσονται τὰ τῆς ἀπορίας τοῖς ἀντιλέγουσιν. αὐτίκα γοῦν ὁ τὴν ἁγιοσύνην πολὺς Ἀναστάσιος τάδε φησὶν, ἔνθα περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὀρθῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων διέξεισι. Καὶ πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ ἀποστελλόμενον οὐ μόνον παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ. στίξουσιν οἶδα τῶν ἐριστικῶν οἱ πλείους εἰς τὸ ἐκπορευόμενον, καὶ ἔπειτα ἀναγνώσονται τὸ λοιπὸν, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποστέλλεσθαι οἱονεὶ καὶ μόνον τῷ υἱῷ μετά γε τοῦ πατρὸς ἀπονέμοντες. ἐλέγξει δὲ πάντως αὐτοὺς τὸ μετὰ

πινα τοῦτο ῥηθὲν, ὅπερ φθάσαντες αὐτῷ τοῦ νῦν λόγου προδιελάβομεν. ὅτι καὶ μὴν ὁ Κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεικνὺς αὐτὸ ὑπάρχειν ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. τοῦτο καὶ γὰρ θεολογῆσαι κἀκεῖ συνίστησι τὸν αὐτὸν καὶ ἐκπορευόμενον κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ ὁ τὰς τῶν Ἁγίων δὲ πολιτείας καὶ τὰς αὐτῶν ἀθλήσεις ἀφηγησάμενος μεταφραστικῶς, εἰς τὸ τοῦ Ἀρεοπαγίτου μαρτύριον Διονυσίου, φημὶ τοῦ τῶν ἀπορρήτων ἐκφάντορος, δέησαν εἰπεῖν περὶ τῆς οἰκονομίας Χριστοῦ πρὸς τὸ τέλος ἐπὶ λέξεως οὕτως ἐφθέγξατο. Καὶ εἰς οὐρανοὺς ὁ ἐμὸς Χριστὸς ἀναφέρεται, καὶ πρὸς τὸν πατρικὸν ἐπάνεισι θρόνον, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν καταπέμπει τοῖς μαθηταῖς ὁδηγίᾳ. κἂν εἰ μὴ πρότερον τὸ γοῦν νῦν ἔχον ἐχρῆν παντάπασι πεισθῆναι τοὺς ἀντιλέγοντας. ἐπειδήπερ τὸ διὰ παντὸς ζητούμενον τούτοις καὶ πανταχοῦ, τὸ ἐκπορεύεσθαι λέγω κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἤδη καὶ κηρυττόμενον φανῶς ἐπ' Ἐκκλησίας εὑρήκασι κατ' ἐνιαυτὸν, οὐ μόνον ὡς τὰ πολλὰ τῶν δογμάτων γραφόμενον, πρὸς δὲ καὶ παραδιδόμενον. οἱ δὲ τῆς μάχης ἀεὶ τυγχάνοντες καὶ τῆς ταραχῆς, ἀντιτείνουσι κακῶς κἀνταῦθα πρὸς τὴν ἀλήθειαν, φιλονεικοῦσι τε μᾶλλον πονηρευόμενοι κατ' αὐτῆς κἀν τῷ τοιούτῳ ῥητῷ καὶ πρὸς ἀλλήλοις καὶ πρὸς

verba adnectitur, & quod ſupra in hac eadem Oratione digeſſimus, nempe, *Et tamen Dominus ex ſemetipſo eſſe oſtendens, inſufflans diſcipulis dicebat, Accipite Spiritum ſanctũ.* Nanque inde decernitur & confirmatur, eundem ipſum Spiritum ſanctum ex Filio quoque procedere. Et qui vitas, & res geſtas Sanctorum, eorumq; certamina mutato ſtylo enarrauit, in Dionyſio Areopagita, ſed oportebat dicere, ſecretorũ reuelator cum de Oeconomia Chriſti ſermo incidiſſet, in fine hæc ipſiſſima verba vſurpat. *Et in cœlum aſcendit meus Chriſtus, & ad ſedem paternam reuertitur, & qui ex ipſo procedit Spiritum demittit diſcipulis, vt eſſent duces gentium infidelium;* Etſi non antea, certe nunc prorſus ſuadendi eſſent aduerſarij, quandoquidem quod ipſi continuo & vbique inueſtigant, procedere inquam etiam ex Filio Spiritum ſanctum, iam tandem perſpicue in Eccleſia pronunciatum edictumque ſingulis annis, non tantum vt cetera dogmata ſcriptũ, ſed etiam traditum inueniunt. Qui vero ſimultatibus ac turbis addicũtur, hic quoq; ſed improbe veritatem oppugnant, contenduntque potius etiam in hoc dicto maligne admodum ſe gerentes, & contra ſemetipſos, &

contra nos. cõtra nos quod nullo modo eum ex Filio procedere volunt admittere, quod scripturæ, & scriptoris diuini scopus requirit: contra semetipsos rursus, quod non in illius intelligentia & sensu exponendo vel minimum concordant, tanquam qui a recta vnaque, nostra scilicet, decesserunt. Quidam enim ex ipsis dicunt, *qui procedit ex ipso Spiritus*, throno nempe paterno. neq; horrent quod ex essentia Patris procedit, ex throno Patris procedere decernere. Alij *qui procedit*, qui processerat nempe spiritus Christi, frigida admodum sententia & ante ipsam frigidissimi ipsi mente, quos pro curiosa dicti expositione, nemo sermones dignoscere edoctus, eosque probe componere sciens laudauerit. in quam omnino non aliunde, vt res dat intelligere, sed ex malitia, & contra nos improbitate stultissime deciderunt. Et illius causa est, quod cum Deus sua solummodo bonitate in nos declinarit, nos primi perscrutatis scripturis præsentis dogmatis veritatem attigimus. Hoc aduersum nos eorum improbitatis principium. Id propter nobis contradicunt, & cum omnino non possint hanc nostram veritatem conuellere, quandoq; ad absurdas frigidasq; curiosita-

ἡμᾶς. τοῦτο μὲν τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ μὴ προσιέμενοι μηδόλως ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγειν ἐκπορευόμενον, ὅπερ ὁ τῆς γραφῆς ἐθέλει σκοπὸς, καὶ τοῦ συγγραψαμένου θεόφρονος. πρὸς ἀλλήλοις δὲ πάλιν, οἷς ὅτι μηδ᾽ αὐτοὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν συμφωνοῦσι ποσῶς, ὡς ἅπαξ τῆς ὀρθῆς ἐκπεσόντες καὶ τῆς μιᾶς, τουτέστι τῆς ἡμῶν ἐξοκείλαντες. οἱ μὲν γάρ φασι τούτων, τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ πνεῦμα δηλαδὴ τοῦ θρόνου τοῦ πατρικοῦ, καὶ οὐδ᾽ ὅλως φρίττουσι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ πατρὸς δογματίζοντες. ἄλλοι τὸ ἐκπορευόμενον, ἤγουν ἐκπορευθὲν τὸ πνεῦμα Χριστοῦ, ψυχρότατον σφόδρα τὸ νόημα, καὶ πρὸ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν οὓς τῆς τοιαύτης περὶ τὸ ῥητὸν περιεργίας, οὐκ ἂν ἐπαινέσειέ τις, λόγοις παιδευθεὶς διακρίνειν, καὶ αὐτὸς συντεθεῖναι καλῶς ἐπιστάμενος. εἰς ἣν πάντως οὐκ ἄλλοθεν, καθάπερ δίδωσι τὸ πρᾶγμα νοεῖν, ἀπὸ δὲ τῆς κακίας τῆς καθ᾽ ἡμῶν παραλόγως ἐνέπεσον. καὶ τὸ ταύτης αἴτιον, ὅτι Θεοῦ κατ᾽ οἰκείαν χρηστότητα μόνην ἐπινεύσαντος πρὸς ἡμᾶς τῇ τοῦ παρόντος δόγματος ἀληθείᾳ τὰς γραφὰς ἐρευνήσαντες, πρώτως ἡμεῖς ἐπιβάλλομεν. τοῦτο τὸ καθ᾽ ἡμῶν κακίας ἀρχή. τούτου χάριν ἡμῖν ἀντιλέγουσιν, ἐξ ἧς καὶ μὴ δυνάμενοι καθέλειν πρὸς τὴν παρ᾽ ἡμῶν ταύτην ἀλήθειαν ἀντειπεῖν, ἔστιν οὗ πρὸς παραλόγους καὶ ψυχρὰς περιεργίας.

τὸν νοῦν κλαπέντες ἐχώρησαν. ὡς κἂν τῷ προκειμένῳ ῥητῷ συνήθως νῦν ἐπεπόνθεσαν. ἐπείπερ κατ᾽ οὐδὲν λείπονται τῶν λογίων ἀνδρῶν, εἴγε συνιδεῖν ἠβούλοντο τούτου τὴν ἔννοιαν. καὶ ἄλλως δὲ κἂν ὤκλαζέ τι πρὸς αὐτὸ τούτοις ὁ λογισμὸς, εἶχον σκέψασθαι πάντες καθ᾽ ἑαυτοὺς καὶ τὸν συγγραψάμενον, ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πρώτου σχίσματος ὤν, καὶ τὴν ἀντιλογίαν γινώσκων τοῦ δόγματος, οὐκ ἂν οὕτω συνετίθει καὶ συνέταττε τὸ τοιοῦτον ῥητὸν, εἰ πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ αὐτὸς ὥσπερ τοῖς λοιποῖς διεφέρετο. καθαρῶς δ᾽ ἐπέθει τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ πατρὸς, φεύγων ὡς ἂν εἴποι τις τὴν ἐναντίαν ὑπόληψιν. ἀλλὰ νῦν ἐκ τῆς συνθήκης αὐτῆς ταύτης παρίστησιν ἀτεχνῶς ἄλλο μηδὲν πάντως, τὸ δ᾽ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγειν ἐκπορευόμενον. ταῦτα διανοηθέντας προσῆκεν αὐτοὺς, τούτοις ἀπαιωρεῖσθαι τὸ λογιζόμενον, κἀντεῦθεν ἡμῖν γενέσθαι καταπειθεῖς, καὶ συμψήφους χρηματίσαι τῷ δόγματι, τοῦ σοφοῦ τούτου καὶ περιφανοῦς ἀκηκοότες ἀνδρὸς, καὶ μὴ δεηθέντες τινὸς ἑτέρου πρὸς συγκατάθεσιν, οὗτοι δὲ τοὐναντίον μάλιστα πᾶν τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ διαβάλλουσιν. ὅμως ἐξ ὧν ἔγνων ἐνωτισάμενος τούτων τινὸς οἱ πλείονες, καὶ τὸ συνειδὸς πλήκτιον αὐτῶν ἔχουσιν, οἷς οὐ διέφυγε μὲν ὁ τοῦ μεγάλου παντελῶς νοῦς, ὑπὸ δὲ τῆς κακίας ἡμῖν ἀντιλέγειν βιάζονται, καὶ ἵνα μὴ λογισμοῖς

rioſitates mēte deluſi abſceſſere, quod in hoc quoque dicto pro more ſuo nunc paſſi ſunt. Cum non multum longe ab eruditis viris abirent, ſi modo illius ſententiam capere vellent. Et alia quoque ratione, licet cogitatio ipſorum circa hoc vel minimum claudicaret poterunt in ſe ſcriptorem conſiderare, qui cum in ipſo primo ſchiſmatis exortu viueret, & dogmatis contradictionem calleret, nunquam hoc modo concinnaſſet, vel dictum cōpoſuiſſet, ſi cum Latinis & ipſe æque atque alij ſimultates exercebat. Sed pure ſcripſiſſet, *qui procedit ex Patre*, fugiens, vt quiſpiam diceret, contrariam ſuſpicionem. Sed nunc ex ipſa verborum ſtructura liquido confirmat, ſe prorſus aſſerere, etiam ex Filio procedere. Hæc conſiderare, his mentem applicare deberent, indeq; nobis factos morigeros, concordeſque dogma ſuſcipere, ſapientem hunc ac perilluſtrem virum audientes, nec alterius indigentes ad aſſenſum præbendum. At hi in omnibus contrarij illius ſententiam criminantur. Nihilominus, vt ex neſcio quo ſimilis ſortis homine audiui, a conſcientia propria lacerantur, qui magni illius Viri prorſus mentem non ignorant, ſed improbitate abrepti, nobis contradicere conantur. & ne

vana

vana ex me confingere videar, quod ab vno ex ijsdem audiui minime occultabo. In ipso initio examinis diuini ac venerandi huiusce dogmatis versabamur, interea aduenit dies, quo Oratio dictum continens legi sueuit. Et cum id omnes latere, nec effugere posset illius lectio, illis qui mentem solidius fixerant obuium veluti munus Imperatori Dei gratia magno oblatum est. Illo eodem die cum Monacho quodam ex eorum hæresi, factum est, vt a Deo instructus Imperator noster sermonem haberet, præsentibus multis alijs, eoque dicto recitante diuina mente prædito Imperatore, & simul ostendente, ille nulla posita mora occulta mentis reuelauit, & iure iurando dicta confirmauit, *Per meam salutem*, sic more Monachorum locutus, *dum statim vitam beati Dionysij publice hodie in Ecclesia legebamus, mentem figens nescio quo modo in assignatum dictum, Volumen ira exardens igni tradere studueram, & forte vt ira subministrabat, rem peregissem, & animi consilia finem habuissent, nisi plenum nostrum orbem terra marique similium librorum esse sciuissem.* Similia narranti quæ rei ignorantia attribuetur? Quam rursus impro-

δόξαιμι πλάττειν κατ' ἐμαυτόν, ὅπερ αὐτῶν τινος ἐπυθόμην οὐκ ἀποκρύψομαι. περὶ τὴν ἀρχὴν ἔτι τῆς ἐξετάσεως τοῦ θείου καὶ σεπτοῦ τούτου δόγματος ἦμεν ἡμεῖς, ἐν τοσούτῳ δ' ἔφθασεν ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ὁ λόγος ὁ τὸ ῥητὸν ἔχων ἀναγινώσκεται, κἀπειδὴ τοῦτο διαλαθεῖν οὐδ' ὅλως πάντας οὐκ ἦν, οὐδὲ διαδρᾶναι κατ' αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν, τοῖς τῶν ἄλλων ἐπιστατικωτέροις τὴν διάνοιαν εὑρεθὲν, ὡς δῶρόν τι τῷ θεομεγαλύντῳ βασιλεῖ προσενήνεκται. κατὰ ταύτην δὲ τὴν ἡμέραν καὶ πρός τινα Μοναχὸν τῆς συμμορίας αὐτῶν, ἔτυχε ποιήσασθαι λόγον τὸν θεόσοφον ἡμῶν Αὐτοκράτορα σὺν ἑτέροις οὐκ ὀλίγοις κομιδῇ; καὶ τὸ τοιοῦτον ῥητὸν εἰπόντος τοῦ θεόφρονος Αὐσονάρχου, καὶ ὁμοῦ δείξαντος, ἐκεῖνος μηδὲν μελλήσας μηδ' ὁπωσοῦν ἐξεκάλυψεν αὐτῷ τὸ ἀπόρρητον, καὶ δι' ὅρκου πιστωσάμενος τὸν λόγον αὐτοῦ, μὰ τὴν σωτηρίαν μου κατ' ἔθος τῶν Μοναχῶν εἴρηκεν, ὡς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Διονυσίου κοινῶς τὴν σήμερον ἐπ' Ἐκκλησίας ἀνεγινώσκομεν, τὸν νοῦν ἐπιστήσας, πῶς οὐκ οἶδα καὶ αὐτὸς τῷ δηλωθέντι ῥητῷ, τὸ βιβλίον τοῦ θυμοῦ ζέσαντος, πυρὶ παραδοῦναι ἐβουλόμην, καὶ τάχ' ἂν ὡς ὑπηγόρευεν ὁ θυμὸς διαπραξάμενος, καὶ εἰς ἔργον τέλειον ἐξέβη τὰ τῆς βουλῆς, εἰ μὴ πλήρη τῶν κατ' αὐτὸ βίβλων τελεῖν ἠπιστάμην τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην πρός γῆν καὶ πρὸς θάλατταν. ταῦτα τῷ φήσαντι ποίαν ἄγνοιαν ἐπιμεμ-

batis

πυρεῖ; ποίας δὲ πάλιν ὑπερβολὴν κακίας ἀπέλειπεν; εἶδον ἐγὼ καὶ βίβλον τινὰ τῶν ἀρχαίων καὶ παλαιῶν πολλαχόθεν, ὡς τὸ εἰκὸς πλουτοῦσαν τὸ ἀξιόπιστον. ἥτις ἐν μὲν ἅπαντι τουτῳῒ τῷ λόγῳ καθὼς δῆτα κἂν τοῖς λοιποῖς οὐδὲ κεραίαν σχεδὸν ἐξεσμένην, μήτοι γε στοιχεῖον ὅλον ἔχουσα, κατὰ μόνον δὲ τὸ πολλάκις παρ᾽ ἡμῶν ἐνταῦθα διαληφθὲν ἀδιάβλητον πᾶσι ῥητὸν, ἐξεσμένον ἔφερέ τι χωρίον μεταξὺ τοῦ ἐκπορευόμενον καὶ τῆς αὐτοῦ λέξεως, ἐν ᾧπερ ἐγέγραπτο δι᾽, τοῦτο δὲ πάντως πρόθεσις. καὶ γὰρ τὴν τελευταίαν τοῦ ἐκπορευόμενον συλλαβὴν δηλονότι τὸ, νον, πρότερον κειμένην αὐτοῦ ξέσας τις ὕστερον, καὶ τοῦ στίχου θεὶς ἄνωθεν. ὡς καὶ μακρόθεν ὁ χαρακτὴρ τῶν γραμμάτων ὑπεφαίνετο, ἄλλος ὢν παρὰ τὸν ἀρχαῖον καὶ παλαιὸν, καί τι φανερῶς καὶ ἀπόζων νεότητος, τὸ λεχθὲν οὕτως ἔγραψε δι᾽, θρασέως καὶ τολμηρῶς, εἶτα καὶ ἀπόστροφον εἰς τὸ αὐτοῦ διεχάραξεν, ὥστε μὴ κατὰ τὴν ἔμπροσθεν θέσιν τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ, τὸ δὲ ἐκπορευόμενον δι᾽ αὐτοῦ τοῦτο ἀναγινώσκεσθαι. τὴν τοιαύτην Μεταφραστικὴν βίβλον σὺν ἐμοί, καὶ τῶν ἐκκρίτων ἐθεάσαντο τῆς ἐκκλησίας πολλοί. πρὸ πάντων δὲ καὶ μετὰ πάντων ὁ κανὼν τῶν δογμάτων, ὁ σεπτὸς δεσπότης ἡμῶν Πατριάρχης ἑώρακεν. ἐξ ἧς πάντως δείκνυται καὶ τοῖς ὁπωσοῦν ἐπιβάλλουσι. καὶ μὴ

batis summam non excesserit? Conspexi ipse quoq; Volumen satis antiquum atque vetustum, multis capitibus, vti par erat, fidem sibi concilians, quod in vniuersa hac Oratione, vti in reliquis alijs neque minimam lineolam, tantum abest, vt literam haberet erasam, sed in hoc sæpius a nobis laudato, nulloque crimini obnoxio dicto erasum referebat spatium inter *procedit*, & *ex ipso* dictiones in quo scriptum erat δι᾽, quæ omnino præpositio est; nanque postremum ἐκπορευόμενον, *qui procedit* syllabam, νον nempe, prius ibidem appositam eradens quispiam postea, & ita lineam apponens vt longe etiam inspicienti notæ literarũ designabant, cum essent ab antiquis illis atq; vetustis diuersæ, & recentiorem manum palam præseferrent, dictum ita exarauit δι᾽, audacter nimis ac temerarie, tum postmodum apostrophũ superaddidit illi αὐτοῦ *ex ipso*. adeo vt non secundum positum primo ἐκπορευόμενον αὐτοῦ, sed ἐκπορευόμενον δι᾽ αὐτοῦ inde legeretur. Hoc Metaphrastæ volumen vna mecum ex Ecclesiastico cœtu homines primarij multi conspexerunt. ante vero omnes & cum omnibus norma & regula dogmatum venerandus noster Patriarcha intuitus est. Ex quo prorsus ostenditur & quoquomodo

modo attendentibus, & contra nos improbitati minime deditis, illud, ex Filio quoque Spiritum procedere, ante nos etiam nonnullos non recusasse. Ideoque qui ex schismate erant, non minus his qui nunc viuunt, pro facultate sua quisque immutare & inuertere conati sunt. Sic palam hoc confirmauit aduersus sese opponentes oratio, processionis dictione nonnullos Sanctos vsos fuisse, cum Spiritum sanctum etiam ex Filio existentiam habere decreuerunt.

XXXIV. Sed quando quæstione comperta nos dubitationem illorum dissoluimus, age nunc etiam hic, cum animus sit pauca de dictione hac dicere, videamus, si placet, primum quomodo eam aurea lingua Ioannes interpretatus est. *Quod nouit ait*, Euangelicam vocem exponens, *& profunda Dei*: & rursus Homilia de adorãdo Spiritu hæc scribit, *Quæ autem vis est nominis illius procedit, vt generationis nomen præteriret scriptura, ne illum vocaret, Filium, dicit, Spiritus sanctus qui ex Patre procedit. inducit ipsum procedentem, vti aquam ex fonte scaturientem, vti dicitur de Paradiso, fluuius vero procedit ex Edem, procedit & effluit*. Quid ais? Procedit inquam, effluit etiam ex Filio scaturiens, *vti aqua a fonte Spiritus sanctus*, aut

συνεχηνεχυίας ὁμοῦ κακίᾳ τῇ καθ' ἡμῶν, ὅτι τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ υἱοῦ πνεῦμα, καὶ τῶν περὶ ἡμῶν ἔνιοι λέγειν τὸ ῥητὸν νενοήκασι. διὰ τοῦτο γὰρ κἀκεῖνοι τοῦ σχίσματος ὄντες, οὐδὲν ἧττον τῶν νῦν, ὡς εἶχον αὐτὸ μεταποιῆσαι, καὶ μεταβαλεῖν ἐπεχείρησαν, οὕτω φανερῶς παρέστησεν ὁ λόγος τοῖς ἀντιβαίνουσι τὸ παρὸν, ὡς καὶ τῇ ἐκπορεύεται λέξει, τινὲς τῶν Ἁγίων ἐχρήσαντο, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν θεολογήσαντες.

λδʹ. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ ζητούμενον εὑρηκότες ἡμεῖς τὴν ἀπορίαν αὐτοῖς εἰς τέλος διελυσάμεθα, φέρε λοιπὸν κἀνταῦθα προθέμενοι βραχέα περὶ τῆς λέξεως ταύτης εἰπεῖν, ἴδωμεν εἰ δοκεῖ πρότερον, πῶς ὁ Χρυσορρήμων αὐτὴν Ἰωάννης ἡρμήνευσεν. ὅτι φησὶν οἶδε, τὴν Εὐαγγελικὴν ἐξηγούμενος φωνὴν, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. κἀν τῇ Ὁμιλίᾳ δὲ πάλιν τῇ περὶ τοῦ προσκυνητοῦ Πνεύματος ταῦτα διέξεισι. Τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἵνα τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα παρέλθῃ ἡ γραφὴ, ἵνα μὴ υἱὸν αὐτὸ καλέσῃ, λέγει πνεῦμα ἅγιον ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. εἰσάγει αὐτὸ ἐκπορευόμενον ὡς ὕδωρ ἀπὸ πηγῆς βρύον, κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ παραδείσου. ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ. ἐκπορεύεται καὶ πηγάζει. τί λέγεις; ἐκπορεύεται φημὶ, πηγάζει κἀκ

τοῦ υἱοῦ βρύον ὡς ἀεὶ ὕδωρ ἀπὸ πηγῆς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἢ τὰς ἐν Εὐαγγελίοις ἀθετεῖς παντάπασι τοσαύτας φωνὰς, ὥσπερ πολλαχοῦ διδάσκων ἡ αὐτοαλήθεια Χριστὸς εἴρηκεν. ὁ διψῶν ἐρχέσθω πρός με καὶ πινέτω. καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. ὅπερ φησὶν ἑρμηνεύων ὁ Εὐαγγελιστὴς, καὶ πραγμάτων ἡμᾶς ἀπαλλάττων τοτέλεον. τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ πνεύματος, οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν, καὶ πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιδα, τὸ ὕδωρ ὃ ἐγὼ δώσω, γενήσεται πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον πάντως οὐκ ἂν οὕτως ἤλασας πρὸς τὸ τῆς δυσσεβείας ἀκρότατον ἀτεχνῶς ὡς καὶ τῶν σωτηρίων καταπαρρησιασθῇς τούτων φωνῶν, καὶ καταθρασυνθῇς. καὶ παρεῶ τὰς ῥήσεις τὰς πατρικὰς ταύτας ἀντλήματα τοῦ τοῦ νάματος, αἳ διαρρήδην κηρύττουσι πηγὴν τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν, ἐν τῷ προτέρῳ συντάγματι δεόντως ἡμῖν παρετέθησαν. καὶ μὴν ὡς καὶ τὰ βάθη τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οἶδεν, οὐκ ἀντερεῖς. ἐπείπερ Θεός ἐστιν ἀληθὴς κατὰ τὸν πατέρα, καὶ δὴ καὶ πιστεύεται. τούτων οὐκοῦν ὁ μαχόμενος εἴπου τις καὶ εἰσέτι τελεῖς τὸ παράπαν οὐκ ἂν ἀποτολμήσαις οὐδὲν παραχορεύσασθαι, τὸ μὲν ὅτι κατὰ τοῦ υἱοῦ, τὸ δὲ ὅτι κατὰ τοῦ πνεύματος, μᾶλλον δὲ καὶ ἀμφότερα καθ᾽ ἑκατέρου ὁμοῦ, τουτέστι κατὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος. καὶ εἰ ταῦτα τί τὴν λέξιν ζητεῖς τὴν τῆς λέξεως ἔχων ἔννοιαν. οὐχ ὅπως οἱ θεό-

tot voces in Euangelijs poſitas prorſus reprobas, quas multis in locis docens ipſa veritas Chriſtus dixit, *Qui ſitit veniat ad me, & bibat*. Et *qui credit in me, flumina ex eius ventre fluent aquæ viuæ*, quod ait interpretans Euangeliſta, & nos prorſus a moleſtijs eximens, *hoc vero dicebat de Spiritu, quem erant accepturi credentes in ipſum*: Et ad Samaritanam; *Aqua, quam ego dabo, fiet fons aquæ ſalientis in vitam æternam*. Omnino non adeo in impietatis ſummam perueniſti, vt contra ſalutares iſtas voces hiſcere audeas, & audacter, & temerarie linguam obuertere. & ſilentio prætereo Patrum dicta, ex hoc fonte hauſta, & palam intonantia fontem Spiritus Filium, in primo noſtro Commentario, vti addecebat, digeſta. Et præterea profunda Filij Spiritum ſanctum noſſe, non negabis omnino, quandoquidem Deus eſt verus, vti & Pater eſt, & plane creditur. Horum itaque, ſi quis iam adhuc ſuperes noſtra inſequens, nullum reprobare audebis, tum quod hoc ſit contra Filium, tum quod illud ſit contra Spiritum. quinimo vtraque ſimul contra vtrumq; Filium nempe & Spiritum. Et ſi hæc ita ſunt, quid dictionē inueſtigas, dictionis ſen-

Ttttt ten-

tentiã tenens. Non ita diuinilo. qui Patres nostri, nõ ita dictioni simili mordicus adhærent. Et præsentis mei dicti testis sapiens Cyrillus fuerit: hic etenim lib.6. ad Hermiam, nunc quidem ait ipsam Euangelicam dictionem vsurpans dicensque. *Anne tibi planum est antecedens eloquium, & vidisti, Spiritum veritatis vocatum esse Paracletum? Dixit siquidem eum progredi ex Patre, quæcunque Patris sunt sua esse propria commonstrans:* nunc exponit clarissime & perspicue, hunc in modum de nouo orationem disponens, *Spiritum vero Patris Filij Spiritum esse ipse te per seipsum docebit dicens, Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit; ille ait testimonium perhibebit de me. Intelligis itaque quomodo promittat nobis proprium ex Patre mittere; & Spiritum quidem veritatis vocat, effundi vero ipsum ex Patre determinauit. Sic item de semetipso testimonium perhibiturum prænunciauit.* Hæc ad Hermiam Cyrillus, rectorum dogmatum propugnator diuersis eiusdem Orationis locis explanauit. Itaque non alijs verbis ego quoque edico, vtrinq; quod in rem facit assumens. Annon prælaudatorum dictorum vis tibi innotescit, qui huc vsque contentiosius nobis obsistebas?

φθέγγει Πατέρες ἡμῶν, οὐχ οὕτω τῆς λέξεως ταύτης ἀντέχονται. καὶ μάρτυς τοῦ παρόντος μοι λόγου Κύριλλος ὁ σοφός. ἐστὶ γὰρ ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν ποτὲ μὲν φησιν, αὐτὴν τὴν ῥῆσιν τὴν Εὐαγγελικὴν προφορὰν διαλαβὼν καὶ φθεγξάμενος, Ἆρα σοι σαφὲς τὸ παρεθὲν ἐστὶ λόγιον, καὶ προσδέδορκας, ὅτι πνεῦμα μὲν ἀληθείας ὠνόμασε τὸν Παράκλητον; ἔφη γε μὴν ὡς πρόεισιν ἐκ πατρὸς ἴδια πάντα δεικνὺς ἑαυτοῦ τὰ τοῦ πατρός. ποτὲ δ' ἀπαγγέλλει τρανότατα καὶ περιφανῶς οὕτως ἀπ' ἀρχῆς τὸν λόγον διατιθέμενος. ὅτι δὲ τὸ τοῦ πατρὸς πνεῦμα πνεῦμα ἐστὶ τοῦ υἱοῦ, αὐτός σε δι' ἑαυτοῦ μυσταγωγήσει λέγων, ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος φησὶ μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. συνίης οὖν ὅπως ὡς ἴδιον ἐπαγγέλλεται καταπέμψειν ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ πατρός; καὶ πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ, προχεῖσθαι γε μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ πατρός; καὶ μὴν ὅτι καὶ μαρτυρήσει περὶ αὐτοῦ προμεμήνυκε. ταῦτα μὲν πρὸς Ἑρμείαν Κύριλλος ὁ τῶν ὀρθῶν δογμάτων προασπιστής. ἐν διαφόροις μὲν τόποις καὶ τὸν αὐτὸν λόγον πλὴν διηγόρευσε. λέγω τοιγαροῦν ὡς ἐκεῖνος κἀγὼ τὸ πρόσφορον λαβὼν ἑκατέρωθεν. ἆρα σοι σαφὴς ἡ δύναμις τῶν προειρη-

Iam

θέντων ῥητῶν, ὁ μέχρι τοῦ νῦν φιλονείκως ἡμῖν ἀντιστάμενος; καὶ δὴ συνιείς καὶ αὐτὸς ὅστις ποτὲ τυγχάνεις ὤν, ὁ κατ' ἔριν πρὸς ἡμᾶς ἔτι δεῦρο διαφερόμενος, πῶς Κύριλλος ὁ σοφὸς ἐν τοῖς ῥητοῖς ἀμφοτέροις τὴν Εὐαγγελικὴν χρῆσιν θεὶς, ἐπήγαγεν ἐκεῖσε μὲν τὸ πρόεισιν, ἐνταῦθα δὲ τὸ προχεῖται μεθύστερον. καίτοι προφανὲς, ὡς κἀν τούτοις οὐδὲν τὸ κωλῦον ἦν τὸ τῆς χρήσεως εἰπεῖν τουτέστι τὸ ἐκπορεύεται. μᾶλλον δὲ καὶ τοῦτο πρὸς αὐτὴν ὑπῆρχεν ἀκολουθότερον. πλὴν ὁ μέγας περὶ τὴν ἔννοιαν φέρων τὸν λογισμὸν, τὸ πρόεισιν ἀντ' αὐτοῦ καὶ τὸ προχεῖται μετέλαβε, μηδεμίαν διαφορὰν ἐν τοῖς τοιούτοις εἰδὼς, ὅσον πρὸς τὸ τὴν ὕπαρξιν σημᾶναι τοῦ πνεύματος.

λέ. Σὺ δ' ὁ ταύτην τὸ ἐκπορεύεσθαι μόνον δηλοῦν ἐθέλων, δυσχερανεῖς πάντως ἂν, εἰ τοῦτον αὐτὸ παραλαβόντα, κἀπὶ τῆς τοῦ υἱοῦ γνωρίσεως ὑπάρξεως, ὡς σμικρολόγος εἶ περὶ τὰ μέγιστα, καὶ σμικροφυὴς, καὶ τῶν θείων θεωρειῶν καὶ μαθημάτων οὐκ ἄξιος. ἀλλ' οὐ πρὸς τοιούτους οἱ σεπτοὶ Πατέρες ἡμῶν, τὰ περὶ τούτων ἐν ταῖς ἀρχαῖς ἐκδεδώκασι, πρὸς ἀξίους δὲ παντάπασι τοιούτων ὑψηλῶν ἀκουσμάτων ἀκροατὰς, καὶ τῆς μεγαλοφυΐας, πρὸς δὲ μεγαλονοίας αὐτῶν ἐπιγνώμονας, πρὸς οὓς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ Κύριλλος οὗτος ὁ σο-

Iam plane tu quoque intelligis quiſquis tandem es, qui ſimultate quadam aduerſus nos in hunc diem inimicitias exerces, quomodo ſapiens Cyrillus in ambobus dictis Euangelico teſtimonio vtens, ſubintulit, ibi quidem *progreditur*, hic poſtmodum *effunditur*. licet palam ſit, in hiſce nullum fuiſſe impedimentum, quo minus propriam teſtimonij dictionem, *procedere* nempe, vſurparet. quod ea ipſa aptior, & ſeriei orationis magis opportuna videretur. Nihilominus Magnus ad ſententiam mentem applicans, loco illius *procedit*, *progreditur*, & *effunditur*, accepit, nullam inter ea differentiam agnoſcens, ad ſignificandam Spiritus exiſtentiam.

XXXV. Tu porro qui eam proceſſionis voce exprimi contendis, non æquo animo feres, ſi hunc eundem id idem vſurpaſſe de Filij quoque exiſtentia agnoueris. Næ tu plane in rebus maximis nugator es, & puſillanimis, & diuinis ſpeculationibus, & diſciplinis indignus. Sed non ad ſimilis ſortis homines venerandi Patres noſtri tractatus de iſtis in principio, ſed prorſus ad dignos ſublimium horum auditionum auditores, & magnanimi, ac ingentis ſui animi cognitores tradiderunt, quibus cum alijs Cyrillus hic ſapiens

ſua dogmata tradens, hoc ipsũ procedere magnifice de exiſtentia Filij, neque tua ignorantia perterritus, & addecentem ſibi ſententiam ſuſtinens, pronunciauit. Vt vero dictum etiam ipſum in audientiam omnium afferamus, cum illud auribus vſurpare pleriq; exoptent, Tractatu in Euangelium Ioannis, ad illa verba, *Cum venerit Paracletus*, ita allocutus eſt. *Nanque ſi non ex Patre procedit, nempe ex eſſentia illius Filius, vt vos opinamini, quomodo non melioris conditionis intelligeretur eſſe Filio Spiritus?* Vbi nam eſtis vos omnes Proceſſionis vindices? Agite, & dictum hoc auſcultantes deſinite in poſterum locis in omnibus proceſſionis vocem ad exempla reuocare, & ſemper, & ſolam ipſam, vti exiſtentiam Spiritus exprimentem exquirere. Cultus ſiquidem noſter, non circa dictiones, ſed circa dictionũ ſignificatus verſatur. Quandoquidem ſi circa voces deſcenditis, oporteret, & reuera conuenientius eſſet, vos ſpirationem Spiritui adaptare, cuius magiſter accuratus eſt diuinus Pater Athanaſius, qui vbi Melitij hypocriſim reprehendit, quæ eſt inſcriptio operis, de Spiritus ſancti progreſſu tractans, hæc apertiſſime ſcripſit. *Non generationi Spiritus progreſſus, ſed ſpirationi*

propter

φὸς τῶν οἰκείων ποιησάμενος δογμάτων τὴν ἔκδοσιν, τοῦτο τὸ ἐκπορεύεσθαι μεγαλοπρεπῶς κατὰ τῆς ὑπάρξεως τοῦ υἱοῦ τέθεικε, μήτε τὴν σὴν ἀγνωμοσύνην καταπλαγείς, καὶ τὴν προσήκουσαν τούτῳ φρονῶν ἔννοιαν. Ἵνα δὲ τὸ ἀπὸ τοῦδε διαλάβωμεν καὶ τὴν ῥῆσιν εἰς ἐπήκοον πάντων, ἐπεὶ καὶ γλίχονται ταύτης τυχὸν ἀκοῦσαι τινές, ἐν τῇ πραγματείᾳ τῇ κατὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, οὕτως ἔφησεν. Εἰ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὁ υἱὸς καθ' ὑμᾶς, πῶς οὐκ ἀμείνον νοοῖτ' ἂν τὸ πνεῦμα παρὰ τὸν υἱόν; ποῦ ποτε τανῦν οἱ φιλεκπόρευτοι πάντες ἐστέ; δεῦτε καὶ τῆς ῥήσεως ταύτης ἀκροασάμενοι τοῦ λοιποῦ παύσασθαι πανταχοῦ τὴν ἐκπορεύεται λέξιν ἀνακαλούμενοι. καὶ ἀεὶ καὶ μόνης αὐτῆς ὡς τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἁγίου πνεύματος δηλούσης ἀντιποιούμενοι. τὸ γὰρ ἡμέτερον σέβας οὐ περὶ τὰς φωνάς, περὶ δὲ τὴν σημασίαν τῶν λέξεων. ἐπείπερ εἰ καταγίνεσθαι περὶ λέξεις ἐχρῆν ὄντως ἡμᾶς, μάλιστα τὴν πνεῦσιν δικαιότερον ἦν ἁρμόζειν τῷ πνεύματι· καὶ τούτου διδάσκαλος ἀκριβὴς ὁ θεῖος πατὴρ Ἀθανάσιος, ὃς ἔνθα τὴν ὑπόκρισιν ἐλέγχει τῶν περὶ Μελίτιον, ὅπερ καὶ ἡ ἐπιγραφή, περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος προόδου, θεολογῶν τάδε περιφανῶς εἴρηκεν. Οὐχὶ

γεννήσεως ἡ τοῦ πνεύματος πρόοδος, ἀλλὰ πνεύσει ὁμοιοῦται διὰ τὴν μετάληψιν. ὡς πνοῆς ἐκ στόματος ἐρχομένης, καὶ τὸν μεταλαμβάνοντα ἁγιαζούσης, καθὰ δὴ καὶ λέγεται πνεῦμα. ἣν πνεῦσιν ὁ διορατικώτατος φρενῶν Ἐπιφάνιος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τοιαῦτα καὶ αὐτὸς κατὰ τὸν λόγον τὸν καλούμενον Ἀγκυρωτὸν φθέγγεται. Τοίνυν πατὴρ ἦν ἀεί, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ πνεῖ. κατέλαβέ τε πως τὴν πνεῦσιν τῇ τοῦ πνεύματος προόδῳ κατάλληλον εἰπόντος μάλιστα τοῦ τῆς ἀθανασίας τῆς ἀληθοῦς ἀξιωνύμου πατρός; τοῦτο τὸ ἅγιον δηλαδὴ πνεῦμα κἀκ τοῦ υἱοῦ πνεῖν ὁ μακάριος, καὶ τοῦ Θεοῦ θεράπων πιστὸς Ἐπιφάνιος περιφανῶς ἀπεφήνατο. πάντως δὲ πνεῖ κἀκ τοῦ υἱοῦ καθάπερ ἐκ τοῦ πατρός. ἐπειδήπερ καὶ τοῦ στόματος αὐτοῦ πνεῦμα πέφυκεν. ὅτι καὶ γὰρ πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ πατρὸς ἡ θεόπνευστος γραφὴ πλήρης τῶν χρήσεων. ὅτι δὲ τοῦτ' αὐτὸ καὶ πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ υἱοῦ, μόνος ἀρκεῖ πρὸς πίστιν ἡμῖν ὁ θεῖος Ἀπόστολος. ὃς περὶ τοῦ ἀνόμου τοῦ μέλλοντος ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἀποκαλυφθῆναι, καθὼς προδιελάβομεν, εἰρηκὼς πρὸς τὸ τέλος, Ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, μεγαλοφώνως ἐβόησε. τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα τελεῖν καὶ τοῦ στόματος τοῦ υἱοῦ δήλωσις ἀκραιφνής, ὅτι κἀκ τοῦ υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν αὐτὸ κέκτηται, καὶ τούτου μυσταγωγὸς ὁ μέγας Βασίλειος. Οὗτος καὶ γὰρ εἰς τὸν κατ'

propter acceptionem aſſimilatur, cum ſit quaſi ſpiratio ex ore adueniens, & accipientem ſanctificans, qua dicitur Spiritus. Quam ſpirationem perſpicaciſſimus Epiphanius reputans etiam ex Filio, hæc & ipſe in Oratione Ancyroto dicta effatur. *Itaque Pater erat ſemper, & Spiritus ex Patre & Filio ſpirat*; accepitq; ſpiratione quodammodo Spiritus progreſſui non abſimilem, quod potiſſimum immortalitatis veræ nomine digne Pater inſignitus, dixerat. Hunc ſanctum, nempe Spiritum ex Filio ſpirare beatus & Dei fidelis ſeruus Epiphanius aperte decreuit. Modis vero omnibus etiam ex Filio ſpirat, quemadmodum ex Patre. Cum oris illius ſpiritus ſit. Et ſpiritum oris Patris eſſe, plena eſt teſtimoniis a Deo inſpirata ſcriptura. Item hunc ipſum ſpiritũ oris Filij eſſe, ſolus nobis ad hoc probandum diuinus Apoſtolus ſuffecerit, qui cum de impio in poſtremis diebus reuelando, vt antea diximus, ſermonem habuiſſet, circa finem, *quem Dominus Ieſus Chriſtus interimet ſpiritu oris ſui*, ingenti voce clamauit. Cum vero Spiritus ſanctus ſpiritus ſit oris Filij, plane demonſtratur, etiam ex Filio ſuam exiſtentiam habere. huiuſceque rei myſtagogus eſt

magnus

magnus Basilius, qui quarta aduersus Eunomium Oratione palam aperteq; hæc nominatim habet: *Neque enim minus quid habituri sumus ad cognoscendum Spiritum existere ex Deo, cum audimus, spiritum oris eius. Sed satis est hoc ipsum nomen ad significandam existentiam illius ex Deo.* Quare quemadmodum dum dicitur Spiritus sanctus spiritus oris Dei, satis est ad notandam ipsius existentiam ex Deo, sententia huiusce maximi Patris, ita dum dicitur Spiritus sanctus spiritus oris Filij, vere proprieque satis fuerit ad denotandam ipsius existentiam ex Filio. Et hac ratione multis ex partibus oratio nostra demonstrauit, existentiam habere etiam ex Filio Spiritum sanctum.

XXXVI. Et quid opus est, inquiunt, his multis, quorum quædam forte ad manus nostras non peruenere? Damascenus sapiens Ioannes fere omnibus posterior prorsus prohibuit ex Filio dici Spiritum sanctum, & dictum illius ita digeritur. *Spiritum vero Filij dicimus, ex Filio vero non dicimus.* Et alio loco rursus id idem confirmans, *Solus enim causa Pater est*, dixit.

Εὐνομίου τέταρτον λόγον αὐτοῦ διαῤῥήδην καὶ σαφῶς ἐπὶ λέξεως ταύτης διέξεισιν. Οὐδὲ γὰρ ἔλαττόν τι ἕξειν μέλλομεν εἰς τὸ γινώσκειν τὸ πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκ Θεοῦ, πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτό. ἀλλ' ἱκανὸν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν ἐκ Θεοῦ. καὶ τίνα οὖν τρόπον τὸ λέγεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ, τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν ἐκ Θεοῦ κατὰ τοῦτον τὸν παμμέγαν ἱκανόν ἐστιν. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ λέγεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ υἱοῦ, τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καθέστηκεν ἱκανὸν πρὸς ἀλήθειαν. οὕτω τρανῶς· πολλαχόθεν ἀπέδειξεν ὁ λόγος ἡμῖν τὴν ὕπαρξιν ἔχειν κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

λϛʹ. Καὶ τί δεῖ φασὶ τῶν πολλῶν τούτων ὑμῖν, ὧνπερ τινὶ ἴσως οὐδ' ἐντυγχάνομεν; ὁ Δαμασκόθεν σοφὸς Ἰωάννης μεταγενέστερος μικροῦ πάντων ὤν, ἀπηγόρευσεν ὅλως τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ τὸ τούτου ῥητὸν οὕτως ἐκτέθειται. Πνεῦμα μὲν υἱοῦ λεγόμενον, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ οὐ λεγόμενον. καὶ ἀλλαχοῦ τοῦτ' αὐτὸ πάλιν συνιστῶν. Μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατὴρ ἔφησε. ταῦτα μὲν οἱ τῶν ἐναντίων εἰς ἓν συνάγοντες, ἄμφω προτείνουσι πρὸς ἡμᾶς, τὰ τελευταῖον τηρούμενα τούτοις, ὡς δυσάντητα δῆθεν καὶ δυ-

Hæc itaque aduersarij ambo in vnum aggerantes nobis proponunt, postremo loco conseruata vti occursu infausta, & aspectu terri-

συντίβλεπτα, τὰ δὲ τοσοῦτον ἀνατάξεπτα τοῖς κομιδῆ λογιζομένοις ὀρθῶς, ὅσον παρὰ τοῖς ἔχουσιν ἄλλως πλεῖν δοκοῦσιν ἀκαταγώνιστα. καὶ γὰρ πρὸς μὲν τὸ πρῶτον φαμὲν αὐτίκα φθεγγόμενοι παρρησίᾳ, ἵνα τὸ μέγιστον τούτων ζήτημα μικρῷ λόγῳ λύσωμεν. ὅτι τοῖς προσέχουσι καὶ σκοπουμένοις ἀκριβῶς τὰς ἡμετέρας φωνάς, οὐ λέγομεν οὐδ᾽ ἡμεῖς ἀσυνδέτως, ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἀλλὰ τοῦτο, τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ διαπρυσίως κηρύττομεν. τούτοις τοῖς ῥήμασι τοῖς μικροῖς, καὶ λίαν ὀλιγοστοῖς τὸ μέγιστον τῶν προβλημάτων αὐτοῖς διαλύομεν. οὗπερ καλῶς ἀναιρεθέντος ἡμῖν πάντως καὶ τὸ λοιπὸν συναναιρεῖται. τέως ὡς ἂν ἐπεξεργασάμενοι τὸ συντόμως ῥηθὲν τελεώτερον τὸν ἡμῶν ἐν τούτῳ νοῦν παραστήσωμεν, οὐκ ἀναιρέπτων τὸ λέγεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τὴν ῥῆσιν τήν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ οὐ λέγομεν, εἶπεν ὁ χαριτώνυμος. ἐπείπερ οὕτω γε πάντως ἢ τὰς τοσαύτας φωνὰς τῶν θεοφθέγγων καὶ σεπτῶν Πατέρων ἔδοξεν ἀγνοεῖν, καὶ ποῖος ἂν ταύτας ἕτερος εἰδείη, εἰ μὴ φαίη τις τὸν τοσοῦτον τὴν τῶν ἱερῶν δογμάτων ἐξέτασιν. ἢ γινώσκων, πρὸς ἀναίρεσιν καὶ τελείαν ἀνασκευὴν τούτων χωρεῖν. καὶ μὴν τοὺς πλείονας αὐτῶν γεννήτορας ἐπ᾽ Ἐκκλησίας ὕμνησε. τοιγαροῦν

terribilia, veruntamen tantundem euerſu facilia ijs, qui recte accurateq; diſcurrunt, quantum illis, qui aliter affecti ſunt, reputantur expugnatu difficilia. Nanque ad primum illico reſpondentes dicimus, vt magna eorundem quæſtio breui diſſoluatur oratione, ijs qui probe diligenterque noſtris vocibus mentem intendunt, eaſque examinant, neque nos abſque coniunctione pronunciare, *ex Filio eſſe Spiritum ſanctum*, ſed hunc *etiam ex Filio* aperto ore prædicamus. His paruulis verbis & admodum puſillis problema, quod ipſi iudicant maximum, diſſoluimus, quo euerſo a nobis prorſus & alterum euertitur. Sed breuiter propoſitum dictum exponentes, perfectius noſtram de hoc ſententiam explicemus. Non refellens illud, Spiritum ſanctum etiam ex Filio dici, effatum illud, *ex Filio autem non dicimus*, cui a gratia nomen eſt, pronunciauit. Tum ſiquidem tot diuiniloquorum, ac venerandorum Patrum voces ignoraſſe videretur. Et quis nam alius eo perfectius illas tenuerit: niſi quiſpiam aſſeruerit, hunc tantum ſacrorum dogmatum examinatorem, eas noſcentem ad earum integram deſtructionem proceſſiſſe; Et tamen earum auctores maiori ex parte coram Eccleſia hymnis editis laudauit. Itaque

non

non destruens illud, *etiam ex Filio*, sapiens hic Vir, adducta verba pronunciauit, sed opinionem ex Filio esse tanquam ex primo principio Spiritum sanctum, quod inter antiquos nonnulli peruerse tenuerunt, longe hinc amandauit: proptereaque *ex Filio* non autem *etiam ex Filio*, scripsit. Quandoquidem illud hic ipse sæpius in Capitibus dogmaticis suis, & in multis quoq; Canticis aliquãdo perspicue admodũ concinuit, in quibus nempe *per Filiũ Spiritum sanctum* esse decreuit. Idem enim est, *per Filium*, & *etiam ex Filio* apud eos, qui in harum vocum sententiam profundius penetrant. Quemadmodum enim primariæ causæ confessionem in se comprehendit, auctore magno Basilio illud, *per Filium*, æqua ratione & illud, *ex Filio* eandem ipsam demonstrat, & ad eam iudicio mentis compotum refertur. Illud porro *ex Filio*, licet præpositiones semper & vbique æqualibus viribus polleant, vt initio nostri discursus abunde satis probauimus, nihilominus primum principium dici de Filio, suspicionem quodammodo ingerit. Et nemo mihi protinus replicet, tantum ad contradicendum acutus, hanc præpositionem duorum principiorum indicium præseferre. Nanque applicata Filio similem

οὐκ ἀναιρέσιμον τὸ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τὴν διαληφθεῖσαν ὁ σοφὸς ῥῆσιν ἔφησεν. ἀλλὰ τὸ προσβεύειν ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς, ὅπερ τῶν ἔκπαλαι τισὶν ἐνομίσθη κακῶς, ἐντεῦθεν ἀποπεμπόμενος. διὰ τοῦτο γὰρ εἴρηκεν ἐκ τοῦ υἱοῦ, μὴ μέντοι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ διηγόρευσεν. ἐπεὶ τοῦτο πολλαχοῦ καὶ ἐν τῶν δογματικῶν Κεφαλαίων αὐτοῦ, προσέτι δὲ καὶ τῶν οἰκείων μελῶν ἔστιν οὗ προδήλως ἐκήρυξεν. ἐν ὅσοις δηλαδὴ τοῦτον διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πανάγιον πνεῦμα τεθεολόγηκεν. ὅτι ταυτὸν τό τε διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦτο καὶ τὸ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τοῖς κατά γε τὴν ἔννοιαν τῶν τοιούτων φωνῶν ἐμβαθύνουσι. καθάπερ γὰρ ὁμολογίαν τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας αὐχεῖ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ, τὸν ὅμοιον τρόπον καὶ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ταύτην δείκνυσι, καὶ πρὸς αὐτὴν τοῖς εὐεπηβόλοις τὸν νοῦν ἀναφέρεται, τὸ δὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ κἂν αἱ προθέσεις ἔχωσι τὸ πάντῃ ταυτὸν, ὡς ἀρχόμενοι τοῦ λόγου κατὰ τὸ ἀρκοῦν παρεστήσαμεν. ὅμως δ' οὖν τὸ νοεῖσθαι τὸν υἱὸν πρώτην ἀρχὴν ὑποψίαν ὁπωσοῦν παρέχει καὶ δίδωσι. καὶ μή μοι λεγέτω τις ἀντιλογητικά, πρὸς ἀντίθεσιν μόνην ὀξὺς, ὅτι καὶ ὁ καὶ σύνδεσμος οὗτος δήλωσιν ἀρχῶν δύο κέκτηται. καὶ γὰρ συντιθέμενος μετὰ τοῦ υἱοῦ πέφυγε ταύτην τὴν πονηρὰν ἔννοιαν. ἐπειδὴ κατὰ τὴν αἰτίαν οὐδαμῶς ἄναρχος ὁ υἱός. πρὸς ἀρχὴν δὲ

lem

φημι τὸν πατέρα φυσικῶς ἀναγόμενος. τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι ὡς ὕποπτον ὂν ὁ θεῖος Πατὴρ διδάσκει μὴ λέγεσθαι, τὸ δὲ διὰ τοῦ υἱοῦ, τοῦτο δὲ κατὰ τὴν προβᾶσαν ἀπόδειξιν ταυτὸν ὄντως τῷ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ πολλάκις ὡς ἡμῖν προείρηται. καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς δογματικοῖς Κεφαλαίοις αὐτοῦ διετράνωσε, πρὸς δὲ καὶ ἐπ' Ἐκκλησίας αὐτῆς ψάλλεσθαι πρὸς πάντων παρέδωκε. τοῦτο καὶ Κύριλλος ὁ θεηγόρος δηλῶν ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον οὕτως ἐφθέγξατο. Τρεπτὸν δὲ οὔποτ' ἂν τὸ πνεῦμά ἐστιν, ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον πνεῦμα. πλειστάκις ὁ θειότατος εἰπὼν Κύριλλος, ὅτι τὸ ἅγιον πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ, τοσαυτάκις δὲ καὶ ὅτι κἀκ τοῦ υἱοῦ. τὰς δὲ ῥήσεις κἀν τοῖς δυσὶ λόγοις τεθείκαμεν. ἐπείπερ ἐξ ἀμφοῖν ἐνταῦθα τοῦ πατρὸς δηλονότι καὶ τοῦ υἱοῦ γλώττῃ λαμπρᾷ καὶ χείλεσι κομιδῇ διαξάνοις ἐρεῖν ἔφθασεν, ἑρμηνεύων ὡς οὐκ ἐξ ἀρχῆς φησι πρώτης, ἐκ τοῦ υἱοῦ πρὸς ἔπος ἐπήγαγεν, ἤγουν δι' υἱοῦ προχεόμενον. κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν καὶ ὁ Δαμασκόθεν σοφὸς, ἐκ τοῦ υἱοῦ φησὶν, ὡς ἐξ ἀρχῆς πρώτης οὐ λέγομεν. τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τουτέστι

lem cogitationem vitauit. Cum ratione causæ nunquam absque principio Filius est, dum ad principium Patrem naturaliter referatur. Ex Filio itaque, quod absque suspitione non est, diuinus hic Pater minime dici docet. Illud porro *per Filium*, quod, vt antecedente demonstratione probatum est, cum idem notet atque illud, *etiam ex Filio*, vt sæpius a nobis antea dictum est, hic ipse in dogmaticis suis Capitibus declarauit, & etiam in Ecclesia ab omnibus concini tradidit. Hoc quoque diuiniloquus Cyrillus in ijs quæ ad Palladium scripsit, ita declarauit. *Mutabilis vero nusquam Spiritus est, quod si mutationi obnoxius est, in ipsam naturam diuinam vituperatio recurret, si est Dei & Patris, & etiam Filij essentialiter ex ambobus, nempe ex Patre per Filium Spiritus effusus.* Cum dixisset sæpius diuinissimus Cyrillus, Spiritum sanctum per Filium, toties etiam & ex Filio quoque pronunciauit. Dicta illius in duabus hisce Orationibus attulimus. quandoquidem hic *ex ambobus*, Patre scilicet & Filio clara voce & sonoris admodum labijs dixit, interpretans, non vti ex prima causa Filio, verba ilia subiunxit, *nempe per Filium effusus*. Non alia mente Damascenus sapiens, *ex Filio* inquit, vti ex prima causa

non dicimus. Illud porro *etiam ex Filio*, hoc est *per Filium* mediantem naturaliter, hoc fere ab omnibus Spiritus afflatu loquentibus Patribus traditum, nobisque non minus varijs eorum scriptis relatum, etiam in Ecclesia ipsa magis sonore decantatum est. sic aperte hic quoque diuinus Melodus simili dogmati potius patrocinari videtur, tantum abest vt ille ad illud euertendum, vt aduersarij existimant, tendat.

XXXVII. Solum item Patrem causam esse, etiam hoc ipsum a Numine instructo Viro pie pronunciatum est, non eo scopo prorsus vt destruat, aut euertat, intelligi etiam ex Filio Spiritum sanctum. Rerum siquidem factarum causa solus Pater asseritur, licet apud omnes in confesso sit, eas etiam ex Filio constructionem possidere. Vt vero, ne de voce *solus* rursus sermonem instituens, sæpius eadem repetens, tempus insumam, & eadem circumuoluens, modum excedere videar, quod præcipue in antedictis longius prosecutus sum, magnus Basilius affirmat aduersus Eunomium libro secundo, hunc in modum sermonem instituens, & disponens; *Quod a Filio factum asseritur, ad primam causam refertur. adeo vt etsi omnia per Deum Verbum producta esse credamus, sed causam cunctorum*

Deum

διὰ τοῦ υἱοῦ μεσιτεύοντος φυσικῶς, τοῦτο σχεδὸν καὶ τοῖς πνευματοφθέγκτοις ἅπασι Πατράσι τεθεολόγηται. καὶ ἡμῖν ἐν διαφόροις συγγράμμασιν οὐδὲν ἧττον ῥηθὲν ἀνύμνηται, κἀπὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς διαπρύσιον. Οὕτω σαφῶς καὶ νῦν ὁ θεσπέσιος Μελῳδὸς τῷ δόγματι τούτῳ συνηγορεῖν μᾶλλον φαίνεται, μὴ μέντοι πρὸς ἀναίρεσιν τούτου χωρεῖν κατὰ τὴν τῶν ἐναντίων ὑπόληψιν.

λζʹ. Ὅτι δὲ καὶ μόνος ἐστὶν αἴτιος ὁ πατήρ, καὶ τοῦτ' αὐτὸ τῷ θεοσόφῳ καλῶς εἴρηται, πλὴν οὐκ ἐπ' ἀναιρέσει τοσυνόλον, οὐδ' ἀνατροπῇ τοῦ νοεῖσθαι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ τῶν κτισμάτων γὰρ λέγεται μόνος αἴτιος ὁ πατήρ, ὁμολογουμένως κἀκ τοῦ υἱοῦ πλουτούντων τὴν σύστασιν, ἵνα δὲ μὴ πάλιν τι περὶ τοῦ μόνος εἰπὼν, λέγων τὰ αὐτὰ πολλάκις ἐνδιατρίβοιμι, καὶ τοῖς αὐτοῖς αὖθις ἐπεγκυκλῶν, οὕτω περιττὸς πᾶσι δόξαιμι, περὶ οὗ μάλιστα λόγον συχνὸν ἐν τοῖς προλαβοῦσι κατέβαλον, ὁ μέγας Βασίλειος τοῦτό φησιν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον, τοιουτοτρόπως διαλαβὼν τὸν λόγον, καὶ διαθέμενος, Τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον, πρὸς τὴν προτέραν αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὥστε κἂν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου πιστεύωμεν, ἀλλὰ τῶν πάντων αἴτιον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὅλων

οὐκ ἀφαιρούμεθα. σκόπει μεταξὺ σύμπας ὁ τῶν κατὰ τὸ παρὸν λεγομένων ἀκροατής, τοῦ τε παρὰ τοῦ υἱοῦ τούτου καὶ τοῦ διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου τὴν δύναμιν, ὡς αὖ κἀνταῦθα τὸ κατὰ πᾶν γνοίης ταυτὸν ἀμφοτέρων γε τῶν τοιούτων προθέσεων. ὅρα δὲ πρὸ τούτου πῶς καὶ τῶν ποιημάτων αὐτῶν μόνος ὁ πατὴρ καθέστηκεν ἀληθῶς αἴτιος. ἐπειδὴ τὸ γεγενῆσθαι λεγόμενον παρὰ τοῦ υἱοῦ πρὸς τὴν πρώτην φησὶν αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν κέκτηται. διὸ καὶ πάντα πιστεύομεν μὲν παρῆχθαι διὰ τοῦ υἱοῦ, τούτων δὲ πάλιν αἴτιον τὸν Θεὸν τῶν ὅλων γινώσκομεν. ἀλλὰ μὴ θορυβησάτω τινὰ τῶν ἁπάντων μηδοπωσοῦν τὸ τὴν κτίσιν ἐν τούτοις με παραλαβεῖν εἰς παράδειγμα, καὶ γὰρ ἐκτιθέμενος Ὀρθοδόξου διάλεξιν καὶ Ἀνομοίου τινὸς ὁ θεῖος πατὴρ ὁ τῆς ἀθανασίας ἐπώνυμος οὕτως εἴρηκεν. Αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ τῆς κτίσεως πάσης. ἀλλὰ τοῦ μὲν υἱοῦ ὡς λόγου, ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ λόγος, τοῦ δὲ πνεύματος ὡς πνοῆς, πνοὴ γὰρ παντοκράτορος, ἡ διδάξασά με, τῆς δὲ κτίσεως ὡς κτισμάτων. ἐξ ὧν ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. μίαν δὴ καὶ τῶν τῆς θεότητος αἰτιατῶν ὑποστάσεων καὶ πάσης τῆς κτίσεως αἰτίαν φησί. κἂν αὐτίκα τὴν διαφορὰν ταύτης τε καὶ τῶν τοιούτων θεαρχικῶν προσώπων ὡς πλείστην ἐ-

Deum eſſe non denegamus. Conſidera interim quicunque in præſentia ſermonem noſtrum audis, tum illius *a Filio*, tum illius *per Deum Verbũ* vim, vt inde rebus in omnibus ambarum harum præpoſitionum vires æquales agnoſcas. præterea que ante hoc inſpice, qua ratione creaturarum ipſarum ſolus Pater vere cauſa exiſtit, quoniam *quod factum eſſe dicitur a Filio, ad primam*, ait, *cauſam refertur. adeo vt etſi per Filium producta eſſe credamus, ſed cunctorum cauſam Deum eſſe non denegamus*. Sed ne turbetur quiſpiam vel minimum me in exemplum adduxiſſe creationem ad ſimilia demonſtranda. Nanque Colloquium Orthodoxi & Anomœi cuiuſdam exponens diuinus Pater, cui ab immortalitate nomen fuit, hæc habet; *Cauſa eſt Dei natura, & Filij, & Spiritus ſancti etiam vniuerſæ creaturæ. Sed Filij vti Verbi, In principio enim erat Verbum, Spiritus vero vt flatus. Flatus enim omnipotentis, qui docuit me, creationis vero vti rerum creatarum, ex quibus proportione quadam earum conditor dignoſcitur*. Hic vnam & diuinitatis cauſatarum hypoſtaſeon, & vniuerſæ creaturæ cauſam tradit, licet mox illius, & perſonarum deitatis diſcrimen quam maximum aſſignauerit. Quare

non

non incommode ego etiam opem orationi ferens nunc, creationem in exemplum vſurpaui. At magnus hic non minus & alia quoque ratione de noſtro priore ſcopo ſermonem inſtituens, in his quæ dixit procedente oratione perfecte nobis ſuppetias tulerit. Nanque iam dicta continuans, hæc perſpicue rurſus tradit. *Neque ſermo qui profertur per vocalia organa emiſſus, neque flatus qui diſſoluatur, & per reſpirandi organa emiſſus eſt: Sed Verbum viuens & operans, omnia enim per ipſum facta ſunt, & Spiritus viuens & operans, omnia enim hæc operatur vnus & idem Spiritus.* Cum prius dixiſſet, vt adnotauimus, creationis cauſam Deum, hic nunc per Verbum omnia producta eſſe teſtatur. Veluti itaque res creatæ etiam ex Filio, quorum rurſus Pater cauſa eſt, ſic & Spiritus ſanctus etiam ex Filio; licet illius quoq; Pater cauſa eſt. Quandoquidem vna, vti Doctores tradunt, deitatis cauſatarum hypoſtaſeon & vniuerſæ creaturæ, Filij quidem & Spiritus naturalis, vniuerſæ vero creaturæ conditrix cauſa eſt. Qui vero dicit, ſi Spiritus ſanctus etiam ex Filio eſt, modis omnibus eiuſdem duo principia, & duæ cauſæ fuerint, videtur mihi plane neſcire, etiam ex Filio & ex Spiritu res creatas

πεποιημένα τὸ. λοιπὸν οὐκ ἀτόπως ἐπικούρησα τῷ λόγῳ κἀγὼ παραδείγματι πρὸς τὸ παρὸν τῇ κτίσει χρησάμενος. ὁ δὲ μέγας οὐδὲν ἔλαττον καὶ ἄλλως τοῦ καθ' ἡμᾶς ἁψάμενος προτέρου σκοποῦ, κἀν τούτῳ δι' ὧν ὑπηγόρευσε, παρεκτικῶν τελείως ἡμῖν συνεκρότησε. καὶ γὰρ ἐχόμενα τῶν λεχθέντων αὐτῷ ταῦτα περιφανῶς αὖθις διέξεισιν. Οὔτε δὲ λόγος προφορικὸς διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἐκπεμπόμενος, οὔτε πνοή τις διαχεομένη. καὶ διὰ τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων ἐκπεμπομένη ἐστίν. ἀλλὰ καὶ λόγος ζῶν καὶ ἐνεργὴς, πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο. καὶ πνεῦμα ζῶν καὶ ἐνεργόν. πάντα γὰρ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, πρότερον εἰρηκὼς, ὡς ἔφημεν καὶ αὐτὸς αἰτίαν τῆς κτίσεως τὸν Θεὸν, ἐνταῦθα νῦν διὰ τοῦ λόγου πρὸς γένεσιν ἐλθεῖν τὰ πάντα μαρτύρεται. καθάπερ γοῦν τὰ ποιήματα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τούτων δὲ πάλιν πέφυκεν ὁ πατὴρ αἴτιος, οὕτω καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. τέως ὁ πατὴρ αἴτιος καὶ τούτου καθέστηκεν. ἐπειδήπερ ἓν αἴτιον κατὰ τὴν τῶν διδασκάλων παράδοσιν ὁ πατὴρ τῶν τε τῆς θεότητος αἰτιατῶν ὑποστάσεων, καὶ πάσης τῆς κτίσεως, τοῦ μὲν υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος φυσικὸν, δημιουργικὸν δὲ πάσης τῆς κτίσεως. ὁ δὲ λέγων, εἰ τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, πάντως ἀρχαὶ δύο τοῦ αὐτοῦ καὶ δύο τὰ αἴτια, δοκεῖ

μοι μὴ αὖ ἐπίστασθαι τὰ δόγματα, κἂν τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὴν κτίσιν τελεῖν, ἢ τοῦτ' ἐπιστάμενος ἀρχὰς ὁ τοιοῦτος τρεῖς δοξάζειν τῆς αὐτῆς καὶ τρία τὰ αἴτια. μήδ' αὖ συνόλως Θεὸν εἰδέναι τέλειον τὸν υἱὸν, μηδὲ πάλιν Θεὸν τέλειον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἢ καὶ ταῦτα εἰδὼς κατὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων πολύθεον ἐξαπάτην τρεῖς πρεσβεύειν Θεοὺς, τὸ τῆς περιτετριμμένης δυσσεβήματος, καὶ πάσης λοιπῆς κακοφροσύνης κεφάλαιον. καὶ μὴν οἱ τῆς θεολογίας μυσταγωγοὶ τέλειον Θεὸν τὸν πατέρα γινώσκοντες, Θεὸν πάλιν τέλειον τὸν μονογενῆ, τέλειον Θεὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἕνα τέλειον Θεὸν τὰ τρία κηρύττουσιν. ὡσαύτως κἀπὶ τῆς συστάσεως τῶν κτισμάτων αὐτῶν τὸν πατέρα τέλειον δημιουργὸν καταγγέλλοντες, δημιουργὸν αὖθις τέλειον τὸν μονογενῆ, τέλειον δημιουργὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἕνα τέλειον δημιουργὸν τὰ τρία καταλαμβάνουσιν. ἐντεῦθεν καὶ τὰ παρ' αὐτῶν διδόμενα τοῖς ἀξίοις χρηστὰ, διδάσκουσιν ἡμᾶς πρὸς τούτοις ὡς ἐξ ἑνὸς ταῦτα δίδοσθαι, καὶ τοῦτο σαφῶς βεβαιώσει τὰ νῦν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος, ὃς ἐν τῷ τετάρτῳ κατὰ Ἀρειανῶν λόγῳ, φησὶ διαλαμβάνων οὑτωσὶ καὶ διατιθέμενος. Διδόντος τοῦ πατρὸς χάριν καὶ εἰρήνην, αὐτὴν καὶ ὁ υἱὸς δίδωσι. μία γὰρ καὶ αὐτὴ χάρις ἐστὶν παρὰ πατρὸς ἐν υἱῷ. ὡς ἐστιν ἓν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου

creatas eſſe: vel id ſi calleat, is tria eiuſdem principia & tres cauſas exiſtimare, neque abſolute Deum perfectum Filium, nec rurſus Deum perfectum Spiritum ſanctum agnoſcere: vel ſi iſta ſciuerit, ſecundum Gentilium de Deorum multitudine errorem tres colere Deos, quæ ſumma eſt perditæ impietatis, & totius inſaniæ temeritatisque caput. Et nihilominus Theologiæ Doctores perfectum Deum Patrem, perfectum Deum rurſus Vnigenitum, perfectum Deum Spiritum ſanctum agnoſcentes, vnum perfectum Deum hæc tria prædicant: pari modo & in conſtructione creaturarum Patrem perfectum conditorem, conditorem factorum rurſus perfectum vnigenitum, perfectum conditorem Spiritum ſanctum enunciantes, vnum perfectum conditorem hæc tria colunt & æſtimant. Hinc & quæ dignis traduntur ab ipſis bona, præter hæc nos inſtruunt, vti ex vno illa exhiberi. idque aperte in præſenti confirmabit diuiniſſimus Athanaſius, qui in quarta contra Arianos Oratione, hunc in modum ſermonem diſponit; *Elargiente Deo gratiam & pacem, eam & Filius elargitur, vna enim eademque at ia eſt ex Patre & Filio, vti eſt vnum lumen ſolis & radij, & illumi-*

illuminatio solis per radium est. Propterea & Paulus ad Thessalonicenses scribens, Ipse Deus & Pater noster, & Dominus Iesus Christus dirigat viam vestram ad nos, vnitatem Patris & Filij conseruauit: neque enim dixit dirigant, quasi a duobus id concederetur ab hoc & ab hoc, sed dirigat, vt ostenderet, eam a Patre per Filium tradi. Sic ego teneo sentioque de his, a Deo inspiratis scripturis in omnibus fidem adhibens, proptereaque existentiam diuini Spiritus credens etiam ex Filio, vnum fateor esse principium Patrem, & vnam causam, cum referatur ad ipsum vti ad primum principium adorandi quoque Spiritus causa.

XXXVIII. Itaque inferunt, Filius quoque Deum generat, si etiam ex Filio Spiritus sanctus est, quemadmodum est rerum factarum conditor, quod etiam ex Filio omnia producta sunt, & bonorum omnium suppeditator, quod omnia etiam ex Filio suppeditantur. Etsi id fuerit, vti Filius generat, sic necessario & Spiritus sanctus generat. Quod enim proprie de Deo consideratur a nobis & dicitur, aut est commune beatæ & vitæ principis Triadis, aut illius venerandarum hypostaseon vni proprium, quod in illa tantummodo aut naturalia aut personalia agnoscantur, quibus apud Theolo-

διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται. διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς λέγων, αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν ὑμῶν πρὸς ἡμᾶς, τὴν ἑνότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐφύλαξεν. οὐ γὰρ εἶπε κατευθύναισαν, ὡς παρὰ δύο διδομένης παρὰ τούτου καὶ τούτου, ἀλλὰ κατευθύναι, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ δίδωσι ταύτην. οὕτω φρονῶ καὶ λογίζομαι περὶ τούτων ἐγώ, ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς κατὰ πάντα πειθόμενος. διὸ καὶ τὴν ὕπαρξιν τοῦ θείου πνεύματος πιστεύων κἀκ τοῦ υἱοῦ μίαν ὁμολογῶ τυγχάνειν ἀρχὴν τὸν πατέρα καὶ ἓν αἴτιον, ἀναφερομένης πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς πρώτην ἀρχὴν καὶ τῆς αἰτίας αὐτῆς τοῦ προσκυνητοῦ πνεύματος.

λή. Οὐκοῦν ἐστὶ φασὶ θεογόνος καὶ ὁ υἱός, εἴπερ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥσπερ δημιουργὸς τῶν γενομένων αὐτῶν, ὅτι κἀκ τοῦ υἱοῦ τὰ πάντα συνέστηκεν. καὶ παροχεὺς ἁπάντων τῶν ἀγαθῶν, ὅτι κἀκ τοῦ υἱοῦ ταῦτα νέμονται. καὶ εἰ τοῦτο, κατὰ τὸν υἱὸν ἀνάγκη τελεῖν θεογόνον καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἅπαν καὶ γὰρ τὸ κυρίως ἐπὶ Θεοῦ θεωρούμενον ἡμῖν καὶ λεγόμενον, ἢ τῆς μακαρίας καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος κοινὸν, ἢ τῶν ταύτης σεπτῶν ὑποστάσεων μιᾶς ἴδιον. ὅτι φυσικὰ μόνον ἐπ' αὐτῆς οἴδαμεν καὶ προσωπικά, καθ' ἃ τοῖς θεολο-

γνῶσιν ἑνοῦταί τε καὶ διακρίνεται. παρὰ ταῦτα δ᾽ οὐδὲν ἄλλο γινώσκομεν. ὥστ᾽ ἐπειδὴ θεογόνος ὁ πατὴρ ὁμολογουμένως ἐστὶν, εἰ θεογόνος καὶ ὁ υἱὸς, καὶ τοῦτο τοῦ πατρὸς ἴδιον, ἀνάγκη δὴ θεογόνον τελεῖν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὸ τῆς Τριάδος σεμνὸν ἔσον τὸ εἰς ὑμᾶς οἴχεται. πλὴν ποῖον καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ κεκτημένον τὴν ὕπαρξιν, εἰ μέχρις ἐκείνου χρεὼν στῆναι τὰ τῆς ζητήσεως, καὶ μὴ περαιτέρω προβῆναι, μηδ᾽ ὁποσονοῦν τὴν ἐξέτασιν ταύτην διὰ τὸ ἄπειρον. Τοιαῦτα λέγοντες οἱ τῆς μοίρας τῆς ἀντιδίκου προτιθεμένων ἡμῖν, εἰς ἀνάγκην ἄφυκτον ἄγειν οἴονται τὸν λόγον καὶ ἀναντίρρητον. ὑμεῖς δ᾽ ἵνα τὰ παρ᾽ αὐτῶν κατὰ τάξιν ἐλέγξωμεν, πῶς θεογόνον καὶ τὸν υἱὸν εἶναι φασὶν, ὅτι κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; καὶ μὴν καθέστηκεν αὐτὸ προηγουμένως ἐκ τοῦ πατρὸς; οὐ διὰ τοῦτο δ᾽ ἡμῖν θεογόνος ὁ πατὴρ εἴρηται, διὰ δὲ τὸν μονογενῆ πάντως υἱὸν, ὅστις ἐξ αὐτοῦ τυγχάνει γεννώμενος. εἰ δὲ θεογόνος ὁ πατὴρ λέγεται καθ᾽ αὐτοὺς, ἐπειδήπερ ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἰδοὺ καὶ τοῦτο δεύτερός τις γόνος Θεοῦ. κἀντεῦθεν τὸ μονογενὲς διέρρυηκε. καὶ γὰρ πόθεν ὁ υἱὸς ἄν ποτε κληθείη μονογενὴς, ὑπάρχοντος γόνου καὶ τοῦ προσκυνητοῦ τούτου πνεύματος. ἀλλ᾽ οὐ θαυμάζειν δεῖ τὸ παράπαν ἡμᾶς, εἰ ταύτην αὐτοὶ τὴν πλάνην πεπλάνηνται, θεογόνον δέξαντες τὸν τῶν ἀ-

Theologos coniungitur & discernitur, & præ his nullum aliud deprehenditur. Quare cum Deum generet Pater, vt omnes fatentur, si Deum generaret & Filius, & non esset id Patri proprium, necesse esset & Spiritum sanctum generare, & sic quodcunque esset in Triade venerandum per nos tolleretur. Et quale nam esset, quod ab ipso existentiam haberet, si in quęstione immorandum est, nec vltra illud neque minimum, ad euitandum infinitatem examini huic procedere licet? Hæc contrariæ factionis homines nobis proponentes existimant eo deducere orationem nostram, vt neque vim argumenti effugere, neque contra aliquid opponere valeat. Nos porro vt ordine per ipsos allata refutemus. Qua ratione Filium etiam Deum generare dicunt, quod etiam ex Filio Spiritus sanctus est? Et tamen antea Spiritus ex Patre substitit, neque propterea a nobis Pater generare Deum dicitur, sed solummodo propter vnigenitum Filium, qui ab ipso generatur. Quod si Deum generare Pater asseritur, vt ipsi aiunt, quod ex ipso Spiritus sanctus est, en & ipse secundus Dei Filius fuerit, indeque vnigenitum deperdetur. Vnde enim Filius vnquam vocaretur vnigenitus, cum Filius

existat

existat adorandus etiam hic Spiritus. Sed minime mirum est, eos simili errore implicari, dum Deum generare vniuersorum Deum opinati sunt, quod ex ipso Spiritus sanctus est, qui *luminum Patrem* eum vocitantem scripturam audientes, *lumina* Filium & Spiritum sanctũ non absque graui errore interpretantur. Et hæc non in hanc sententiam accipi, exemplo esse potest, quod *Deum Patrem misericordiarum* appellant. Nanque vti *Pater misericordiarum* vocatur, quod causa sit misericordiarum & dispensator, sic & *Pater luminum* existens hoc ipsum etiam vocitatur. *lumina* prorsus sunt illuminationes, cælestia omnia dona hæc, vt scriptura tradit, & bonæ dationes, & perfecta re vera munera. Horum autem vniuersorum Deus genitor est, & dator, etiam omnibus, quæ supra mundum sunt, virtutibus. Nihilominus hi a scripturæ mente longe decidentes, lumina intellexerunt Filium & Spiritum sanctum, prorsus non concipientes eadem ratione ab ipsis dici Filium & ipsum Spiritum sanctum. Qui itaque etiam in hoc a vera sententia aberrarunt adeo, vt Deum adorandi Spiritus Patrem asserent, consequenter etiam in hoc, quod nunc in examen proponitur, a veritate rectaque sententia dilapsi, in maximarum rerum ignoratione versati sunt. Ideo enim Deum generat Pater, quod

πάντων Θεὸν, ἀνθ' ὧνπερ ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. οἳ καὶ τὸν φώτων ἀκούοντες πατέρα τῆς γραφῆς λεγούσης αὐτὸν, φῶτα τὸν υἱὸν ἐξηγοῦνται σφαλερῶς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ ταῦτα παράδειγμα τοῦ μὴ κατὰ τοιοῦτον λέγεσθαι τοῦτο νοεῖν, καὶ τὸ πατέρα τῶν οἰκτιρμῶν ὀνομάζεσθαι τὸν Θεὸν ἔχοντες. καὶ γὰρ καθάπερ πατὴρ καλεῖται τῶν οἰκτιρμῶν, ὡς αἴτιος οἰκτιρμῶν ὑπάρχων καὶ πρύτανις, οὕτω καὶ πατὴρ τῶν φώτων ὢν, καὶ τοῦτο κατονομάζεται, φῶτα δὲ πάντως αἱ ἐλλάμψεις εἰσὶ, τὰ οὐράνια πάντα χαρίσματα. ταῦτα κατὰ τὴν γραφὴν καὶ δόσεις ἀγαθαὶ, καὶ τέλεια τῇ ἀληθείᾳ δωρήματα. τούτων δὲ πάντων ὁ Θεὸς γενέτης καὶ χορηγὸς, καὶ πάσαις αὐταῖς ταῖς ὑπερκοσμίοις δυνάμεσιν. ὅμως δ' οὖν οἱ πόῤῥω τοῦ τῆς γραφῆς ἐκπεσόντες σκοποῦ, φῶτα τὸν υἱὸν ἐνόησαν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ συνιέντες τὸ σύνολον, ὡς τοιουτοτρόπως υἱὸς παρὰ τούτοις λέγεται καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. οἱ τῆς ἐννοίας γοῦν ἁμαρτήσαντες κἀν τούτῳ τῆς ἀληθοῦς, ὡς καὶ πατέρα τὸν Θεὸν λέγειν τοῦ προσκυνητοῦ πνεύματος, ἀκολούθως κἀπὶ τοῦ πρὸς ἐξέτασιν προκειμένου τῆς ἀληθείας αὖθις καὶ τῆς ὀρθῆς ἐννοίας διήμαρτον. ἐπεὶ θεογόνος ὁ

πατήρ, ἐπεὶ γεννώμενος ἐξ αὐτοῦ πέφυκεν ὁ υἱός, οὐχ ὅτι δὲ πρόοδον ἔχον τὴν ὕπαρξιν ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὁ δὲ υἱὸς οὐ θεογόνος σαφῶς, καθάπερ μηδὲ υἱὸν κέκτηται. λοιπὸν οὐ θεογόνον κατὰ τὸν υἱὸν οὐκοῦν οὐδ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ ἔστιν ἴδιον τοῦτο μάλιστα τοῦ πατρὸς, καὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ κατ' ἐξαίρετον, τοιοῦτον τὸ καθ' ἡμῶν, καὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς παρὰ τῶν ὑπεναντίων ἀναπλασθὲν ἄτοπον. οὔσης τῆς ἀρχῆς ὑποτεθείσης ψευδοῦς, καὶ τὸ συμπέρασμα ψεῦδος καθέστηκεν.

λθʹ. Οἷον δὲ κἀκεῖνο, δι' οὗ τοῦτο συνάγουσι συλλογιστικῶς, ὅπερ καὶ τιθέασιν ὡς ἂν ἀξίωμα, καὶ κοινὴν ἔννοιαν. ἅπαν φασὶ τὸ κυρίως ἐπὶ Θεοῦ θεωρούμενον ἡμῖν καὶ λεγόμενον, ἢ τῆς μακαρίας καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος κοινὸν, ἢ τῶν ταύτης σεπτῶν ὑποστάσεων μιᾶς ἴδιον, ὡς ἀναγκαία τις ἡ παροῦσα νῦν θέσις αὐτῶν. ἔνθεν τοι καὶ ἀναπόδεικτον ταύτην προσφέρουσι. πλὴν πρὸς ταῦτα ἐρωτήσωμεν δύο τινὰς ἐρωτήσεις ἡμεῖς. ἐὰν ἄρα δύνωνται πρὸς τὴν δευτέραν αὐτῶν ἀποκρίνασθαι. τὸ αἰτιατὸν λέγεσθαι τυγχάνειν ἐπὶ Θεοῦ, πάντως ἂν κατὰ τὰς τῶν ἁγίων φωνὰς φαίητε. τοῦτο δὲ πότερόν ἐστι τῆς θεαρχικῆς Τριάδος κοινὸν, ἢ τῶν ταύτης σεπτῶν ὑποστάσεων μιᾶς ἴδιον; ὡς ὁρῶ κεχήνασι τὸ παρὸν ἀτονοῦντες πρὸς τὴν ἀπόκρισιν. ἐπείπερ οὐκ

quod genitus ex eo Filius est, non quod progreditur, ex ipso existentiam habēs Spiritus sanctus. Filius autem Dei genitor non est, cum Filio careat. Sic nec Dei genitor est, vti neque Filius est, Spiritus sanctus. Et est hoc proprium & præcipuum Patris, & hypostasis illius excellentiori quodam modo. Et huius contra nos & ipsam veritatem ab aduersarijs absurdi cōficti, cum principium falsum supponatur, conclusionem item mendacium continere necesse est.

XXXIX. Quale item est, quod illi ratiocinantes colligunt, & vti pronunciatum & communem sententiam proponunt? Quidquid, inquiunt, proprie de Deo consideratur a nobis, aut dicitur, aut est beatæ vitæque principis Triadis commune, aut vnius venerandæ hypostasis proprium. Et hanc positionem veluti necessariam absque vlla demonstratione in medium proferunt. Nos nihilominus huiusce causa duo ab ipsis petemus, si tamen ad secundum eorum respondere poterunt. Causatum esse in Deo, si sanctorum voces sequi non abnuitis. Hoc estne diuinitatis principis Triadis commune, an reuerendæ illius hypostasis vnius proprium? Vt video, iam aperto ore hiant, responsioni

impares, cum neutrum dicere valeant, & prorsus non valent. Nanque causatum quod vere in Deo conspicitur, & de eo dicitur, neq; vitæ principis Triadis commune est, neque vnius illius hypostaseon proprium; sed duarum, vt quispiam diceret, proprium & commune, Filij nempe & diuini omniaque operantis Spiritus. Quare nunc eorum pronunciatum euersum, & communis eorundem sententia ab omnibus conculcata est. Quanam ratione adeo compendiosam victoriam quispiam, nisi Spiritus, qui etiam demortuis inspirat, facultate consequeretur? Vt vero pluribus orationem corroboremus, ijs potissimum quæ proposito proxima sunt, &, quæ longe proculque absunt, neglectis: Mittere Spiritum sanctum Patris & Filij est, huiusce vero Spiritus sancti nullo modo est, neq; dicitur, quod fieri nequit, vt idem sit mittens, & missus; neq; aliud quidpiam mittere prorsus gloriatur, quod eiusdem sit cum eo & gloriæ & honoris. Quid hoc ad quem mihi ab initio scopum proposueram? propius ad ipsum accedamus. Spiritus sanctus spiritus Patris, & spiritus Filij, spiritus vero Spiritus neque est neque vocitatur, quod non est sui ipsius, neque reperiatur ita nuncupatus. Neque rursus aliud quidpiam

ἔχουσιν εἰπεῖν, οὐ μὴν οὐ τούτων οὐδέτερον. τὸ γὰρ αἰτιατὸν ὄντως ἐπὶ Θεοῦ καθορώμενον ὁμοῦ καὶ λεγόμενον οὔτε τῆς ζωαρχικῆς πέφυκε Τριάδος κοινόν, οὔτε τῶν ταύτης ὑποστάσεων μιᾶς ἴδιον, τῶν δύο δὲ μόνων, ὡς ἂν εἴποι τις, ἴδιον καὶ κοινόν, τουτέστι τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ θείου καὶ παντουργοῦ πνεύματος. ὥστε κατεβλήθη νῦν τὸ τούτων ἀξίωμα, καὶ τὸ τῆς κοινῆς ἐννοίας αὐτῶν παρὰ πάντων καταπεπάτηται. πῶς ἄν ποτε ταύτην σύντομον νίκην νικήσειέ τις, εἰ μὴ δυνάμει τοῦ ἐμπνέοντος καὶ τοῖς νεκροῖς πνεύματος. ὡς ἂν δὲ διὰ πολλῶν τὸν λόγον συστήσωμεν, καὶ μᾶλλον αὐτῶν τῶν ἔγγιστα τοῦ σκοποῦ, τὰ πόρρω καὶ τὰ μακρὰν καταλείψαντες, τὸ ἀποστέλλειν τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ πατρὸς ἅμα καὶ τοῦ υἱοῦ. τούτου δὲ τοῦ θείου πνεύματος οὐκ ἔστιν οὐδαμῶς οὐδὲ λέγεται, διὰ τὸ μὴ τὸ αὐτὸ καθάπαξ ἐγχωρεῖν ἀποστέλλον τελεῖν καὶ ἀποστελλόμενον. οὐδ᾽ ἀποστέλλειν ἕτερόν τι τὸ παράπαν αὐχεῖ, τυγχάνον ὁμόδοξον καὶ ὁμότιμον αὐτοῦ. τί μοι τὸ παρὸν πρὸς τὸν ἀρχῆθεν σκοπόν; ἐχόμεθα τούτου καὶ πλησιαίτερον αὐτοῦ. πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ πατρὸς καὶ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, πνεῦμα δὲ τοῦ πνεύματος οὔτε πέφυκεν, οὔτε μὴν ὀνομάζεται, διὰ τὸ μηδὲ ὑπάρχειν ἑαυτοῦ, μηδ᾽ εὑρίσκεσθαι τοῦτο καλούμενον. οὐδὲ πάλιν καθέστηκεν τοῦ πνεύματος ἄλλο τι, τῆς θεότητος ἰσα-

μένης ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν. λοιπὸν δὲ τὴν ὕπαρξιν πλουτοῦν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς ἅμα καὶ τοῦ υἱοῦ, ταύτην οὐ κέκτηται, καὶ παρ' ἑαυτοῦ τὸ σύνολον, οὐδὲ ἔχειν τοῖς πιστοῖς καταγγέλλεται. διότι μηδὲ δυνατὸν, μηδ' ἐνδεχόμενον ὁπωσοῦν, τοῦτο τῆς ὑπάρξεως τῆς οἰκείας εἶναι παραίτιον. τῆς δὲ Τριάδος τὸ τέλειον φερούσης ἐν θεότητι κατὰ πᾶν, οὐδὲ πρόσωπον οὐσιωδῶς ἕτερον ἐξ αὐτοῦ τούτου πρόεισιν. πρὸς ὅπερ ἄτοπον ὁ λόγος ὁ πολὺς τῶν ἀντικειμένων ἡμᾶς συνήλαυνε. τοῦτο δὲ πάντως οὐχ ὕφεσις τοῦ προσκυνητοῦ πνεύματός τις, ὥσπερ δ' αὖ οὐδεμία τοῦ μονογενοῦς πάλιν ἐλάττωσις, ὅτι τοῦ πατρὸς ἔχοντος τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα παρ' ἑαυτοῦ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρ' ἑαυτοῦ μόνον καὶ ὁ υἱὸς σὺν κέκτηται. τί πρὸς τούτοις καὶ τῶν ὑποστατικῶν ἀντιδιαιροῦσι τὰ φυσικὰ, μὴ νοοῦντες ὡς ἐπὶ Θεοῦ καὶ αἱ ἰδιότητες φύσει πρόσεισιν. ἐπεὶ μηδ' ἔχει τὸ συμβεβηκὸς χώραν ἐκεῖ. πάσης αὐτοῦ συνθέσεως ὄντος ἐπέκεινα. καὶ τὸ μεῖζον καὶ κυριώτερον ἑκάστου δὴ τῶν προσώπων ἔχοντος τῶν θεαρχικῶν καὶ μόνως τὴν ἰδιότητα τὴν οἰκείαν, καὶ μηδόπωσοῦν ἀρξαμένην μηδέ ποτε. διὸ κατὰ φύσιν ὁ πατὴρ ὄντως πατήρ. τοῦτο καὶ γὰρ μόνῳ αὐτοῦ καὶ ἀΐδιον. καὶ υἱὸς κατὰ φύσιν πέφυκεν ὁ υἱὸς, πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἔχων πλὴν

piam affignatur ipfi Spiritui, cum Deitas in tribus hypoftafibus confiftat. Quare cum exiftentiam habeat Spiritus fanctus ex Patre fimul & Filio, eam non poffidebit omnino etiam a femetipfo, neque habere a fidelibus pronunciatur, quod fieri nequit, neque omnino liceat vllo modo, hunc exiftentiæ propriæ caufam effe. Cum vero Trias perfectionem præferat rebus omnibus in Deitate, perfona alia effentialiter ex femetipfa non prodit, ad quod abfurdum effufa aduerfariorum oratio nos compellebat. Idque plane minime adorandi Spiritus imminutio eft, quemadmodum rurfus nulla vnigeniti extenuatio, cum Pater habet Filium & Spiritum fanctum a fe ipfo, Spiritum fanctum folum a fe ipfo Filium poffidere. Quid præterea perfonalia a naturalibus diftinguunt, non intelligentes in Deo etiam proprietates natura ineffe, cum accidens ibi locum non habeat, & ille omni compofitione fuperior fit, & amplius magifq; proprie vnaquaque diuinitatis princeps, & folummodo proprietatem propriam, quæ nullo modo vnquam incepit, poffideat. Proptereaque natura Pater vere pater eft, hoc enim foli proprium eft, & perpetuum; & Filius natura filius eft, omnia Patris poffidens, vnam fi excipias paternitatem;

ficuti & Spiritus fanctus natura eft quod nuncupatur, licet neque paternitatem participet, neque filiationem fortitus fit. Natura itaque funt in minime composita & quam maxime fimplici Triade ipfæ differentiæ vniufcuiufq; obftricta hypoftafis, & proprietates, etiamfi iam dicti cum reliquis alijs plane id ignorauerint.

XL. Satis abundeque de hoc differuimus. Poffum nihilominus, & alijs multis fcripto traditis teftimonijs demonftrare, Spiritum fanctum etiam ex Filio exiftentiam habere, quæ omnia quam ocius fuo ordine nunc in medium afferens, poftmodum in aduerfariorum confultationem & adhortationem conuerfus, in moderatam laudẽ Dei, & particularem gratiarum actionem, vti potero, orationem in fummam redigam, vti ab initio mihi propofueram, & in procemij aggreffione primi mei Commentarij conftitueram, ficque addecentibus precibus effufis, vti par eft, dignum diuina annuente ope huic meo labori finem imponam. Sed iam dicta compendio apponenda funt, & vti fe habent.

τῆς πατρότητος. ὡς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὅπερ ὀνομάζεται καὶ φύσιν ἐστί, μήτε τῆς πατρὸς ὑπάρξεως μετεσχηκὼς, μήτε τὸ υἱὸς κληρωσάμενον. φύσει γοῦν ἐπὶ τῆς ἀσυνθέτου καὶ ἁπλῆς μάλιστα Τριάδος αὐτῆς αἵ τε καθ' ὑπόστασιν ἑκάστην διαφοραὶ καὶ τὰ ἰδιώματα, κἂν εἰ δηλωθέντες μετὰ τῶν λοιπῶν ἠγνόησαν καὶ τοῦτο παντάπασιν..

μ'. Ἱκανῶς δὲ ἀρκοῦντες ἡμῖν καὶ περὶ τούτων διείλεκται. πλείω ἔχω καὶ διὰ πολλῶν ἑτέρων γραφικῶν δεῖξαι ῥητῶν, ὡς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κἀκ τοῦ υἱοῦ φέρει τὴν ὕπαρξιν. ἃ πάντα τάχιον ἀπαρτὶ καθ' εἱρμὸν ἐν τῷ μέσῳ προθεὶς, εἶτα πρὸς συμβουλὴν τῶν ἐναντίων τραπεὶς καὶ παραίνεσιν εἰς μετρίαν αἴνεσιν τὸν λόγον ὡς δυνάμεις ἀνακεφαλαιώσω, καὶ μερικὴν εὐχαριστίαν Θεοῦ, κατὰ τὸν ἀρχῆθεν σκοπὸν, δὲ τὴν ἐν τῷ προοιμίῳ μεταχείρισιν τοῦ ἡμεδαποῦ πρώτου συντάγματος, καὶ οὕτως ἐπιδεξάμενος τὰ εἰκότα, καθάπερ εἰ θέμις ἐστὶν, ἄξιον σὺν Θεῷ τὸ πέρας ἐπιβαλῶ τῷ παρόντι πονήματι. δὲ δὴ προθετέον τὰ τῶν ῥητῶν ἐν συντόμῳ καὶ καθὼς ἔχουσιν. ἐν πρώτοις ὁ μέγας Βασίλειος ὁ δὲ τὰ θεῖα πολὺς ἐν τῷ περὶ Πίστεως λόγῳ ῥητῶς ταῦτα διέξεισιν. Ἐθεασάμεθα γάρ φησιν ὁ Εὐαγγελιστὴς τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, τουτέστιν

Ante alios magnus Bafilius in rebus diuinis exponendis præcellentiffimus Oratione de Fide hæc certis verbis enunciat. *Vidimus enim, ait Euangelifta, gloriam eius, gloriam quafi vnigeniti*

οὐκ ἐκ δωρεᾶς καὶ χάριτος δοθέντων αὐτῷ τῶν θαυμάτων, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας ἔχοντος τοῦ υἱοῦ τῆς πατρικῆς θεότητος τὸ ἀξίωμα. τὸ μὲν γὰρ λαβεῖν κοινὸν καὶ πρὸς τὴν κτίσιν, τὸ δὲ ἔχειν ἐκ φύσεως ἴδιον τοῦ γεννηθέντος. ὡς μὲν οὖν υἱὸς φυσικῶς κέκτηται τὰ τοῦ πατρὸς, ὡς δὲ μονογενὴς ὅλα ἔχει ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν, οὐδενὸς καταμεριζομένου πρὸς ἕτερον. ἐν τινι τῶν Κεφαλαίων τοῦ δευτέρου τῶν Θησαυρῶν τούτου συνῳδὰ καὶ ὁ θαυμάσιος λέγει Κύριλλος. Πῶς ἂν εἴη τῶν γεννητῶν ὁ τῆς θείας τε καὶ πατρώας οὐσίας ἔχων ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς τὰ τοῦ πατρὸς ἴδια καὶ ἐξαίρετα; καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ. Πῶς οὐκ ἔσται υἱὸς ζῶν ἐκ ζῶντος πατρὸς, διαβαινούσης εἰς αὐτὸν φυσικῶς τῆς τοῦ γεννήσαντος ἰδιότητος. ἔτι δὲ εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδὲν, Ἔχει γὰρ ὁ υἱός φησιν, ὥσπερ τὴν οὐσίαν, οὕτω καὶ τὰ τῆς οὐσίας ἀγαθά. κατὰ δὲ τὸ ῥητὸν τὸ, ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, Ἐξ αὐτῆς λέγει τῆς οὐσίας ἀναλάμψας τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, τὸ ἴδιον αὐτῆς ἀγαθὸν κατὰ φύσιν ἐπάγεται. τούτων δὲ πάντων ἐξηγητὴς ἐστὶν αὐτὸς ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν καθίσταται, τοιαῦτα διεξιὼν καὶ οὕτω φθεγγόμενος. Τὸ πνεῦμα ἐστὶν οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ. γεγέννηται γὰρ τὴν τοῦ πατρὸς ἰδιότητα πᾶσαν ἔχων ἐν ἑαυτῷ. καὶ ἐπείπερ ἐστὶ τῆς ἀνωτάτου θεότητος ὁ καρπὸς,

niti a Patre, hoc eſt non ex munere denono illi tributis miraculis, ſed ex communione ſecundum naturã poſſidente Filio paternæ Deitatis dignitatem. Accipere ſiquidem commune quid eſt etiam creaturæ, ſed ex natura habere proprium eſt geniti. Vti itaque Filius naturaliter poſſidet quæcunque Patris ſunt, vti vero vnigenitus omnia in ſemetipſo congregata habet, nullo in alium diuiſo, In vno ſecundi Theſaurorum capite hiſce non diſſona admirabilis ſcribit Cyrillus; *Quomodo inter res factas annumerabitur, qui diuinæ paternæque eſſentiæ omnes in ſe complectitur naturaliter Patris proprietates ac excellentias?* Et rurſus in alio. *Quomodo non erit Filius viuens ex viuente Patre, cum in ipſum naturaliter generantis proprietas immeet.* Hic in dictum illud, *Non poteſt Filius ex ſeipſo aliquid facere; Habet enim*, ait, *Filius, vti eſſentiam ita eſſentiæ bona.* Et in aliud dictum, *Quicunque autem acceperunt eum*, ait, *Ex ipſa eſſentia cum irradiat Patris Filius, proprium illius bonum naturaliter ſecum trahit.* Horum omniũ hic ipſe interpres eſt ſexto ad Hermiam libro, hæc edifferens & enuncians, *Spiritus ſanctus non alienus eſt a Filio: generatus enim eſt, vniuerſam Patris proprietatem in ſe continens. Et cum ſit diuinæ Deitatis fructus,*

ctus, quomodo intelligetur Deitatis bonis spoliatus? Proprium vero Deitatis est sanctificatio, quam accipit Spiritus: natura siquidem sanctus est, & naturam vniuersam sanctificat. Hinc aperte Cyrillus vti diuinorum mystagogus sapientis Basilij dictum venerandum edocuit, omniaque alia plane, quæ cum hunc auctorem agnoscant, recte & vti addecet hoc in loco a nobis digesta sunt, quod de adorando Spiritu pertractabant. Hæc enim dignitas paternæ Deitatis est, paternæque essentiæ maximum bonum, & illius proprietas naturalis atque eximia, vt compendio in vniuersum dictorum omnium sententiam comprehendam, quam & Filium in se trahere & naturaliter habere apposita dicta, & ex iam adducto manifesto declararunt. Quodsi nobis de hac eadem re absolutior sermo instituendus est, assumenda sunt reliqua huiusce Patris dicta, quæ magis perspicue nostrum propositum confirmabunt. Is maximus vere & diuinissimus Cyrillus in vno primi Thesaurorum Capite, *Quemadmodum*, ait, *planta, qui ex ipsa productus est, fructui sibi natura innatam qualitatem communicat, ita & Filius sibi innata accepisse a Patre intelligitur, cum sit omnia quæ & Pater est, vnam solam*

πῶς ἂν νοοῖτο γυμνὸς τῶν τῆς θεότητος ἀγαθῶν. ἴδιον δὲ θεότητος ὁ ἁγιασμός, οὗ τὸ πνεῦμα δεκτικόν. ἅγιον γὰρ κατὰ φύσιν, καὶ τῆς ὅλης φύσεως ἁγιαστικόν. ἐνταῦθα σαφῶς ἐδίδαξε τήν τε τοῦ σοφοῦ Βασιλείου σεπτὴν ῥῆσιν ὁ Κύριλλος, ὡς τῶν θείων μυσταγωγός, καὶ τὰς ἄλλας ἀτεχνῶς πάσας, αἳ τούτου τυγχάνουσαι μετὰ ταύτην καλῶς καὶ προσηκόντως ἡμῖν κατεστρώθησαν, ὅτι περὶ τοῦ προσκυνητοῦ πνεύματος ἦν ὁ λόγος αὐταῖς. τοῦτο γὰρ τὸ ἀξίωμα τῆς πατρικῆς ἐστι θεότητος, τό τε τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας μέγιστον ἀγαθὸν καὶ ἰδίωμα τούτου φυσικὸν καὶ ἐξαίρετον, ἵνα συνελὼν εἴπω καθολικῶς τὴν τῶν ῥήσεων ἁπασῶν ἔννοιαν. ὅπερ καὶ τὸν υἱὸν ἐπάγεσθαι καὶ ἔχειν φυσικῶς αἱ τοιαῦται ῥήσεις, ὡς ἐκ τῆς νῦν δῆλον ὑπογραφῆς. εἰ δὲ δεῖ καὶ τελειότερον ἡμᾶς τὸν περὶ τούτου λόγον ποιήσασθαι, παραληπτέον καὶ τὰς λοιπὰς ῥήσεις τοῦ αὐτοῦ τούτου πατρός, δι' ἵνα μᾶλλον λευκότερον παραστήσωσι τὰ τῆς προθέσεως. ἔστιν οὖν ἐν μὲν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων τοῦ προτέρου τῶν Θησαυρῶν, ὁ μέγιστος τῷ ὄντι καὶ θειότατος δηλαδὴ Κύριλλος, Ὥσπερ φησὶ δίδωσι τὸ φυτὸν τῷ ἐξ αὐτοῦ προελθόντι καρπῷ τὴν αὐτῷ κατὰ φύσιν προσοῦσαν ποιότητα φορεῖν, οὕτως ὁ υἱὸς εἰληφέναι παρὰ τοῦ πατρὸς τὰ αὐτῷ προσόντα νοεῖται, πάντα ὢν ὅσα καὶ ὁ πατὴρ δίχα μόνου τοῦ εἶναι πατήρ.

si exci-

ἐν δὲ τῷ περὶ Τριάδος, Ἐν υἱῷ λέγει μονογενεῖ κατὰ πάντα ὁμοίῳ καὶ ἴσῳ τῷ πατρὶ χωρὶς τῆς πατρότητος. καὶ αὖθις. Πάντων τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ πατρὸς, κοινωνὸς ὁ υἱός ἐστιν, ἄνευ τοῦ πατὴρ εἶναι. τί δ' ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν, ἀλλ' ἐκεῖσε πλατυκώτερον διαλαμβάνων, ὡς ἂν ἐξηγούμενος ταῦτα διέξεισιν. Θεὸν ἀληθινὸν, ἐκ Θεοῦ πατρὸς ἀληθινοῦ πεφηνότα δεικνύων ἑαυτὸν ὁ μονογενὴς, πάντα φησὶν ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν. εἰ δὲ πάντων τῶν ἐνόντων τῷ πατρὶ φυσικῶν ἰδιωμάτων κληρονόμος ὁ υἱὸς ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, ἀλλά γε τὸ εἶναι πατὴρ οὐχ ἕξει ποτέ. καὶ τοῦτο γὰρ ἓν τῶν προσόντων τῷ γεννήτορι. μενεῖ δὲ ὁ υἱὸς οὐδενὸς ἀποστερούμενος τῶν ἐνόντων τῷ πατρὶ, κἂν μὴ νοῆται πατὴρ, πάντα δὲ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τελείως τὰ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἴδια καὶ ἐξαίρετα. πάλιν ὁ αὐτὸς ὡσαύτως χρώμενος τοῖς αὐτοῖς ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν λαμπρῶς εἴρηκε. Συνωθεῖ δὲ μᾶλλον εἰς ὁμολογίαν ὁ λόγος, τὸ χρῆναι νοεῖν ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας διὰ τῆς ἀληθοῦς γεννήσεως ἀναφῦναι τὸν υἱὸν Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, οὐκ εἰς ὀθνείαν τινὰ καὶ ἔκφυλον ἐκπεφυκότα φύσιν. ἀλλ' ὄντα τοῦτο οὐσιωδῶς, ὅπερ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ πατὴρ, δίχα μόνου τοῦ εἶναι πατήρ. πάντων ἔσχατον προσκείσθω καὶ

ſi excipias paternitatem. Et de Trinitate libro, *In Filio*, ait, *vnigenito per omnia ſimili & Patri æquali abſque paternitate*. Et rurſus; *Vniuerſa naturalia paterna bona participat Filius, ſi ſolam illi demas paternitatem*. Quid porro in Interpretatione Euangelij Ioannis in dictum illud, *Erat in principio apud Deũ*, in quo fuſius rem tractat, tanquam interpres? hæc digerit; *Deum verum ex Deo Patre vero apparere oſtendens ſemetipſum Filius, quæcunque ait habet Pater mea ſunt. Quodſi omnium, quæ inſunt Patri, naturalium proprietatum hæres eſt Filius, tanquam qui ex illo exiſtit, ſed Patrem eſſe nunquam obtinebit. Nanque hoc vnum eſt ex ijs, quæ genitori inſunt. Manebit autem Filius, nullo ex ijs quæ inſunt Patri priuatus, licet non intelligatur Pater, cum omnia in ſemetipſo habeat perfecte paternæ eſſentiæ propria & eximia*. Idem rurſus ſimiliter eadem vſurpans libro tertio ad Hermiam clara voce intonuit. *Compellit vero ſæpius ad confitendum ſermo, intelligere oportere ex Dei Patriſq; eſſentia per veram generationem ortum Filium Deum verum ex Deo vero, non in ſpuriam quandam, & alienam naturam traductum, ſed eſſentialiter illud ipſum exiſtentem, quod intelligitur eſſe pater, abſque eo ſolo quod Pater ſit*.

sit. Postremum omnium hic apponatur dictum ipsius ex secundo eiusdem ad Hermiam libro. Nanque in eo diuus hic Cyrillus id apertissime dicit. *Coeternum credimus Filium Patri, & omnia æquali mensura possidentem, excepta vna sola generatione: id siquidem soli Deo & Patri proprium est.* Hæc omnia singillatim a Deo edocto, & diuina mente prædito Patre asserente, & palam affirmateque in tot suis Commentarijs comprobante, nunc quidem tradente, *omnia esse Filium quæcunque Pater est, absque eo solo quod Pater est*; nunc edicente, *absque vna paternitate hunc ipsum agnosci æqualem paremque per omnia Patri.* & nunc iterum, *omnium naturalium paternorum bonorum participem esse Filium, excepto eo solo quod Pater non est*, ipsissimis verbis pronunciante: nunc etiam, *omnia quæ insunt Patri naturaliter hæredem hunc esse, tanquam qui naturaliter ex ipso est, nihilominus Pater esse nunquam obtinebit*, fatente. *Id enim ex ijs est quæ genitori insunt: Manebit vero Filius nullo ex ijs quæ Patri insunt, spoliatus, licet non intelligatur Pater. Omnia vero perfecte possidens in ipso propria paternæ essentiæ atque eximia.* Itemque alio loco. *Filium existentem & agnitum esse essentialiter, quod intelligitur*

τὸ κατὰ τὸν δεύτερον τῶν πρὸς Ἑρμείαν αὐτοῦ λόγων ῥητόν. ἐκεῖσε καὶ γὰρ ὁ θεσπέσιος οὗτος Κύριλλος, τοῦτο σαφέστατα λέγων εὑρίσκεται. Συναΐδιον πιστεύομεν τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ. καὶ πᾶν ὁποιοῦν ἰσόμετρον ἔχοντα δίχα μόνου τοῦ τεκεῖν. πρόσεστι γὰρ αὖ τοῦτο μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ πατρί. ταῦτα δὴ πάντα καθ' ἕκαστον τοῦ θεοσόφου καὶ θεόφρονος τούτου πατρὸς φάσκοντος ὁμολογουμένως καὶ φανερῶς ἐν τοσούτοις αὐτοῦ συγγράμμασι, καὶ ποτὲ μὲν πάντα τελεῖν ὁπόσα καὶ ὁ πατὴρ, δίχα τοῦ πατὴρ εἶναι μόνου τὸν υἱὸν, λέγοντος. ποτὲ δὲ φθεγγομένου, πλὴν τῆς πατρότητος τοῦτον αὐτὸν ἴσον γινώσκεσθαι τῷ πατρὶ κατὰ πάντα καὶ ὅμοιον. καὶ νῦν μὲν ὅτι τῶν τοῦ πατρὸς κατὰ φύσιν ἀγαθῶν κοινωνός ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰ δὴ μήτοι γε τοῦ τυγχάνειν πατὴρ, ἐπὶ λέξεως οὕτω διαλαμβάνοντος. νῦν δ' ὅτι τῶν φυσικῶς ἐνόντων τῷ πατρὶ κληρονόμος ὁ τοιοῦτος, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἐστίν. ὅμως δ' οὖν τὸ καθεστάναι πατὴρ οὐχ ἕξει ποτὲ, διεξιόντος. καὶ τοῦτο γὰρ τῶν προσόντων ἐν τῷ γεννήτορι. μενεῖ δ' ὁ υἱὸς ἀποστερούμενος οὐδενὸς τῶν ἐνόντων τῷ πατρὶ, κἂν μὴ νοῆται πατὴρ, πάντα δὲ τελείως ἐν ἑαυτῷ τὰ ἴδια τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ ἐξαίρετα. πάλιν ἄλλοτε τοῦτο, τὸν υἱὸν ὄντα καὶ γνωριζόμενον ὑπάρχειν οὐσιωδῶς, ὥσπερ αὖ νοοῖτο καὶ ὁ πατὴρ, δίχα μόνου τοῦ πατὴρ εἶναι διαγορεύοντος. ἐν

ἑτέρῳ δὲ, τοῦτον αὐτὸν συναΐδιον τῷ πατρὶ, καὶ ἔχοντα πᾶν ἰσόμετρον ὅτι οὖν, δίχα μόνου τοῦ τεκεῖν. προσῆκον γὰρ αὖ τοῦτο τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ μόνῳ, σαφῶς ἀπαγγέλλοντος. ἐξ ἁπάντων πρόδηλον τούτων, ὡς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα τὴν ὕπαρξιν ἔχει κἀκ τοῦ υἱοῦ. πάντα γάρ ἐστιν ὁ υἱὸς ὅσα καὶ ὁ πατήρ. καὶ πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἔχων καθέστηκε, χωρὶς μόνου τοῦ πατὴρ τυγχάνειν, καὶ τοῦ τεκεῖν, ὅπερ ὁ προσδιορισμὸς τοῦτον ἀφείλετο. τοίνυν ὁ υἱὸς οὐκ ἄν ποτε ῥηθείη γεννᾶν οὐδόλως υἱὸν, ὅτι μηδὲ πατήρ ἐστι, μόνον δὲ καὶ μόνος υἱὸς πέφυκε, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον τίνος ἕνεκεν οὐδαμῶς ὁμολογηθήσεται προπέμπειν καθ' ὕπαρξιν καὶ αὐτὸς, πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν ἴδια φυσικῶς ἄνευθε μόνου τοῦ πατὴρ εἶναι καὶ τοῦ τεκεῖν, μαρτυρούμενος, πάντως εἰ μὴ τὸ ἅγιον πνεῦμα τὴν ἑαυτοῦ θείαν εἶχε κἀκ τοῦ υἱοῦ, Κύριλλος αὖ ὁ θειότατος καὶ τοῦτο κατὰ τὸν προσδιορισμὸν παρελάμβανε. καὶ μᾶλλον ἐν οἷς ἀριδήλως εἴρηκε τὸ, δίχα μόνου τοῦ τεκεῖν, προσετίθει καὶ τοῦ προχεῖν, ὡς πρὸς ὕπαρξιν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· νῦν δ' ἐκεῖνο μόνον ἀφελόμενος τοῦ υἱοῦ, τοῦτο δὲ ὧν οὐ προσέθηκεν, αὐτῷ δέδωκεν. οὐχ ἧττον, ἢ ταῖς πολλαῖς ἄλλαις ῥήσεσιν ἑαυτοῦ, ταῖς ἄνωθεν προτεθείσαις ἡμῖν, αἵ τινες ἀνα-

tur Pater, absque eo solo, quod Pater sit, affirmante: Et in alio; *Hunc ipsum Patri coæternum, & habentem quidquid est in Patre æquali mensura, si generare tantum excipias: hoc enim soli Patri & Deo proprium est*, plane pronunciante. Ex his omnibus manifestum est Spiritum sanctum etiam ex Filio existentiam habere. Quæcunque enim Pater est, eadem & Filius est, & omnia Patris in se possidet, solummodo pater non est, nec genitor, quo ipsum distinctio priuauit. Quare Filius nunquam dicetur generare, nihil minus, Filium: quoniam neque Pater est, sed tantummodo solus Filius est. Spiritus vero sanctus quare non affirmabitur & ipse emittere, omnia Patris propria naturaliter sibi vindicans, illud si excipias neque Patrem esse neque generare omnino, si Spiritus sanctus suam diuinam existentiam non haberet etiam ex Filio. hoc item diuinissimus Cyrillus secundum distinctionem accepisset & potissimũ in illis, in quibus perspicue expressit, *absq; eo solo, quod non generat*, addidisset, *& effundit* quasi in existẽtium Spiritum sanctum. at nunc eo solo priuans Filium, neque hoc addens, plane illi concessit, non minus quam in alijs suis dictis, supra per nos allatis, quæ palam prædicant existere etiam ex Filio

Spiritum sanctum. Talem præsēs dogma ex dictis huiuscemodi in præsenti demonstrationem simul firmitudinemq; consequitur, quod & ante illa quam verissimum esse, vti rectum, inoffensum, & tutum, plurimis alijs Patrum testimonijs, quæ plane nulla expositione indigent, neque ad sui intelligentiam interpretatione, satis abundeque probauimus, non ijs, inquam, qui alios sapientia superant, & in scripturis dignoscendis plus alijs valent, sed ijs etiam, qui circa sermones segnes atque hebetes sunt. horum siquidem potiori parti expositio opus nō fuerit. Et hæc collecta ex omnibus fere pietatis mystagogis proposuimus. Hæc omnes diuiniloqui, & Numine afflati Patres nostri, quibus sacrorum venerandorumque dogmatum examen curæ fuit, stabiles, solidæque Ecclesiæ columnæ, & inconcussa ac firmissima veritatis propugnacula sæpius in suis Commentarijs decreuerunt, & patenter admodum, etiam ex Filio existentiam habere Spiritum sanctum, quibus plane vt in alijs theologicis eorum dictis, omnes fidem etiam in

φανερὸν κηρύττουσιν ὑπάρχειν κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοιαύτην τὸ παρὸν δόγμα κἀκ τῶν ῥητῶν τούτων νῦν ἔχει τὴν ἀπόδειξιν ἅμα καὶ τὴν σύστασιν. ὅπερ καὶ πρὸ αὐτῶν πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ἔχειν, ὡς ὀρθὸν ἄπταιστόν τε καὶ ἀσφαλὲς διὰ πλείστων χρήσεων ἑτέρων πατρικῶν ἀποχρώντως τε ἱκανῶς παρεστήσαμεν, μηδαμῶς ἐξηγήσεως δεομένων τινὸς, μηδὲ ἑρμηνείας μηδεμιᾶς εἰς κατάληψιν, οὐ λέγω τοῖς τῶν πολλῶν ὑπερκειμένοις τὸν νοῦν, καὶ πλέον ἐν ταῖς γραφαῖς τῶν ἄλλων γινώσκουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀμελετήτως ἔχουσι τῶν λόγων αὐτοῖς. καὶ τοῖς τοιούτοις γὰρ αἱ πλείους σαφηνείας οὐ χρήζουσι. ταύτας δὲ συλλεξάμενοι παρ' ὅλων ἁπαξαπλῶς τῶν τῆς εὐσεβείας μυσταγωγῶν προτεθείκαμεν. οὕτως ἅπαντες οἱ θεηγόροι καὶ θεόφθογγοι Πατέρες ἡμῶν, ὅσοις ἡ τῶν ἱερῶν ἐμέλησε καὶ σεπτῶν δογμάτων ἐξέτασις, οἱ τῆς Ἐκκλησίας στέρροι στῦλοι καὶ κραταιοὶ, τὰ ἀκράδαντα τῆς ἀληθείας προπύργια πολλάκις ἐν τοῖς αὐτῶν λόγοις ἐδογμάτισαν, καὶ περιφανῶς, ὅτι κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει τὴν ὕπαρξιν. οἷς δ' οὖν καθὼς ἐν πάσαις ταῖς λοιπαῖς θεολογίαις αὐτῶν δέον πάντας πείθεσθαι κἀνταῦθα τε κατακολουθεῖν δίκαιον. ἐπειδὴ τὸ τούτοις αὐτοῖς ἀντιλέγειν ἐν ἑνὶ τούτῳ τῷ νῦν, ἐν ἅπασιν ἀντιλέ-

hoc adhibere, & sententiam sequi addecet, cum ipsis in vno, de quo nunc agimus, contradicere, in omnibus ab eisdem dei-

tatis

γειν ἐστὶ τοῖς ῥηθεῖσιν ὑπ' αὐτῶν δόγμασιν. ὁ δὲ τοῦτο ποιῶν ἀντιπίπτει σαφῶς τῷ ἁγίῳ καὶ προσκυνητῷ πνεύματι, παρ' οὗ τὸ πλέον ἐνεργούμενοι, κυρίως δ' εἰπεῖν ἐμπνεόμενοι καὶ μᾶλλον τὸ πᾶν τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ τῆς ὀρθῆς ἐκεῖνοι πίστεως ἐξετίθεσαν ἡμῖν δόγματα, τὸ δὲ παραφροσύνης γνώρισμα τοῖς πολλοῖς, μανίας δέ τισιν ἄφατον τεκμήριον, ὃ καὶ μὴ πάθοιμεν ἀδελφοὶ διὰ τέλους παρακαλῶ, μηδὲ τὸν ἐντεῦθεν ὑποσταίημεν τῆς ψυχῆς κίνδυνον.

μα'. Τρέπω γὰρ ἄρτι καλῶς τὸ τοῦ λόγου πρόσωπον πρὸς ὑμᾶς, τοὺς μέχρι τοῦ νῦν, πρὸς τὴν ἀλήθειαν κακῶς ἀντιβαίνοντας, οὕσπερ οὐδ' ἀδελφοὺς αἰσχύνομαι καὶ πάλιν καλεῖν, κἂν ἐπὶ τοσοῦτον ἡμῶν καὶ ταύτης διέστητε. προσποιοῦμαι δὲ μάλιστα καὶ τὸ πάθος ὑμῶν, οὐχ ἧττον δὲ καὶ τὸν ἐκ τούτου ψυχικὸν ὄλεθρον, νόμῳ τῆς εἰς πρὸς ἀλλήλους ὀφειλομένης ἀγάπης οἱ προσαγορεύεσθαι λαχόντες ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ τῆς προτέρας κατ' ἐξαίρετόν ἐστιν ἐν οἷς ἀπὸ πάντων ὑμῶν φιλίας καὶ διαθέσεως. καὶ καταλείπω τὴν κοινὴν φύσιν ἡμῶν, ἥτις πρὸ τούτων αὐτὸ παραδίδωσιν. ἔτι τὸ πρὸς τῆς ἱερᾶς κολυμβήθρας γνήσιον πρέπει καὶ συγγενές. ἔτι τὴν ὁμιλίαν ὧν ἔφην αἰδοῦμαι κατὰ τὸ εἰκὸς καὶ συνήθειαν, μέλη τὸ πρὶν ἡμέτερα, καὶ εἰ διετμήθητε πρὸ πολλοῦ, μέλη ποτὲ τίμια, καὶ εἰ ἀπὸ μακροῦ διεφθάρητε. Τίς Δαίμων τελχίν, ποῖος τοῦ καλοῦ καὶ

tatis dogmatibus contradicere fit. Qui autem hoc peragit, plane fancto adorandoque Spiritui, a quo vt plurimum, quinimo indefinenter agitati, & vt aptius dicam, afflati, diuina sacraque rectæ fidei dogmata nobis exponebant, obfiftit, id multis amentiæ fignum, infaniæ alijs indicium eft, quod ne patiamur in finem fupplex exoro, neque quod inde imminet animæ periculum fubeamus.

XLI. Conuerto fiquidem nunc ad vos orationis faciem, ad hoc vfque tempus improbe veritatem oppugnantes, quos frates compellare rurfus, licet tantundem a nobis & ab ipfa diffociatos non pudet. Veftros vero mihi affectus, nec minus, quæ ex hoc oritur animæ pernicie opere maximo vindico lege charitatis quæ inter nos a Chrifto nomen fortitos intercedere debet, & præcipue omnium amicitiæ, & beneuolentiæ, & prætereo communem naturam, quæ ante alia id nobis infinuat, tum ante propter facrum lauacrum germanum atque affine, tum confortium & confuetudinem, eorum quos vt dixi reuereor, membra noftra, licet multum ante tempus abfcifa, membra aliquando honoranda, etfi longe ante deperdita. quis maleficus Dæmon, quis bonum pa-

cemque vobis maxime inuidens a corpore sanctæ Catholicæq; Christi Ecclesiæ distraxit, ita vt, cum Apostolo Paulo loquor, *prorsus veritati non obtemperetis?* Quando iterum ipsi conglutinabimini? quando ipsi coniungemini, vosmetipsos concordiæ nostræ tradentes, & perfecte veritatem amplexi? Eos vos auditis, & sequimini, qui ante vos, vti ipsis facultas fuit, dogma oppugnarunt, recteque id ageretis, si ipsi rursus audirent, & sequerentur antiquiores, qui ampliori mensura, & rebus alijs omnibus apertissime hosce exuperant, quorum vita sermones comprobat, & sermones vitam commendant, qui multorum Deorum tenebris dissipatis, & hæreseon vniuersa caligine disiecta, solaribus radijs in mundo dilucidius præfulserunt, adeo vt de vtroque Satanam puduerit, eorum vim in hisce conspicientem, & quos Angelicarum cohortium ordo probãs mirum in modum tum propter in vtroque firmitatem eximiã, tum propter immensam fortitudinem admiratus est. Et quod iam dicta omnia superat, & tanquam eorum magis proprium in laude ponitur, eorum Commentaria & scripta veluti Mosaicas tabulas, & vere diuinas voces Dei Ecclesia excipiens reuerendas nobis

τῆς εἰρήνης δεινῶς βασκήνας ἡμᾶς τοῦ σώματος τῆς τοῦ Χριστοῦ θείας Καθολικῆς Ἐκκλησίας διέσπασεν, ὥστε κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον λοιπὸν, τὸ σύνολον τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; πότε συγκολληθήσεσθε πάλιν αὐτοί; πότε τούτῳ συναρμολογηθήσεσθε, δόντες ἑαυτοὺς ὁμονοίᾳ τῇ πρὸς ἡμᾶς, καὶ τέλειον τῆς ἀληθείας γενόμενοι; τούτοις δὴ πείθεσθε, καὶ κατακολουθεῖτε τοῖς πρὸ ὑμῶν, οἵτινες, ὡς εἶχον δυνάμεως, ἀντεῖπον τῷ δόγματι, καλῶς, εἴπερ αὐτοὶ πάλιν ἐπείθοντο, καὶ κατηκολούθουν τοῖς πρὸ αὐτῶν, οἵτινες πολλῷ τῷ μέτρῳ, καὶ κατὰ πάντα τούτων ἐναργῶς ὑπερβαίνουσιν, ὧν ὁ βίος μὲν τῷ λόγῳ συμμαρτυρεῖ, καὶ ὁ λόγος δὲ τὸν βίον συνίστησιν, οἷς καὶ τῶν ἡλίου μαρμαρυγῶν ἔλαμψαν ἐν κόσμῳ φαιδρότερον, πᾶσαν ἐξαφανίσαντες τὴν τῆς πολυθείας ἀχλὺν, καὶ τὸν ζόφον τῶν αἱρέσεων πάντα διασκεδάσαντες, ὡς αἰσχυνθῆναι καὶ κατ' ἀμφότερον τὸν Σατανᾶν τὴν ἐν τούτοις δύναμιν αὐτῶν θεασάμενον, οὓς διαφερόντως καὶ τῶν Ἀγγελικῶν ταγμάτων ἡ διακόσμησις ἀγασαμένη κἀπὶ πολὺ τῆς ὑπερβαλλούσης στερρότητος ἐν ἑκατέροις, καὶ τῆς ὑπερφυοῦς ἀνδρίας ὑπερεθαύμασε. τὸ πάντων μέγιστον τῶν ῥηθέντων νῦν, καὶ τὸ μᾶλλον αὐτῶν κυριώτερον, ὧν τὰ συγγράμματα καὶ τοὺς λόγους, ὥς τινας Μωσαϊκὰς πλάκας ἄντικρυς, καὶ θείας φωνὰς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ

Ἄχρα νῦν σεβάζεσθαι καὶ κατέχειν ἡμῖν παρέδωκαν. Εἰ τοῖς τοιούτοις οὖν οὗτοι πειθόμενοι κατηκολούθουν, ὡς τὸ εἰκὸς, δέον ἦν αὖθις καὶ ἡμᾶς πάντας κατακολουθεῖν τούτοις καὶ πείθεσθαι. τὸ δὲ πάντως οὐ διελίπομεν ποιοῦντες μεθ' ἡμῶν πρότερον καὶ αὐτοὶ, μέχρις αὖ τἀναντία λέγοντας τούτους τοῖς κοινοῖς πατράσιν ἐγνώκαμεν. Νῦν δήγε προφανὴς ἔκστασις τῶν φρενῶν, καὶ κατάδηλος παραπληξία τῶν λογισμῶν, εἰ τοὺς ὁμολογουμένους καταλείψαντες ἁγίους αὐτοῖς τούτοις ἀκολουθήσομεν, οἳ διὰ φιλαρχίαν καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι τὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀνέκαθεν πρεσβεῖα διὰ παντὸς, ὡς ἔθος ἦν ἀπονέμειν αὐτῇ συγχέοντες τὰ πάντα, καὶ συγκυκήσαντες ἀδεῶς, ἀντεῖπον, ὡς μὴ ὤφελον, καὶ τῷ κατ' ὀρθὴν διάνοιαν τῆς εὐσεβοῦς ἡμῶν πίστεως ἐχομένῳ δόγματι τούτῳ σκάνδαλον οἰκουμενικὸν, παγκόσμιόν τε ταραχὴν ἐντεῦθεν πραγματευόμενοι, καὶ κατ' αὐτοῦ πολεμοῦντες οὐκ ἐπαύσαντο δι' ὅλου πλάττοντες καὶ παραλόγων ἐννοιῶν τέλεον ἀφορμὰς, ἕως οὗ σχίσμα μεταξὺ τῶν ἀμφοτέρων Ἐκκλησιῶν ἐπ' ἀπωλείᾳ, φεῦ, τοῦ γένους ἡμῶν κατεπράξαντο, καὶ τὴν τῶν πολλῶν ἀμαθίαν, ἢ μᾶλλον τὴν ἄγνοιαν τὴν κατὰ τὰς θείας γραφὰς ἐπικουρεῖν εἰς τοῦτο προσλαβόμενοι καὶ συνεργὸν τῆς οἰκείας προθέσεως, οὗ χάριν ὡς ἀκριβῶς πέπει-

nobis exoſculandaſque concredidit. Si hos igitur audientes ſequerentur, vti par eſt, addeceret rurſus & nos omnes eoſdem ſequi, & eorum dictis ſuaderi & credere. & hoc prorſus antea nullo puncto temporis intermiſſo cum vobis peregimus, donec contraria hi aſſerentes, communium Patrum veſtigijs inſiſtere cognouimus. Veruntamen nunc eſſet manifeſta dimotio mentis, & aperta cogitationum alienatio, ſi Sanctos communi calculo receptos deſerentes, ipſos ſequeremur, qui ob dominandi libidinẽ, & quod Romanæ Eccleſiæ priuilegia antiquitus & per omne tempus conceſſa, vti mos eſt, agnoſcere renuunt, omnia confundentes, & temerarie perturbantes, contradixerunt, quod vtinam factum non fuiſſet, & dogmati rectæ piæque noſtræ fidei ſenſui innixo ſcandalum vniuerſale, turbaſque omnibus hominibus communes procurantes, & contra illud pugnantes, nullum finem fecerunt, abſurdarum ſententiarum cauſas confingentes, donec diſſidium inter ambas Eccleſias, in deſtructionem generis noſtri, væ mihi, diſſeminarunt, & multorum inſcitiam, vel potius diuinarum ſcripturarum ignorationem ad hoc in auxilium ſibi aſſumentes, & proprij propoſiti ſocias ſibi adiungentes,

cuius

cuius causa, vt mihi probe suadeo, omnia nos postmodum noxia illa oppressere, vt delictum ab illis, qui ante nos fuere, audacter in Numen intentatum vindicaretur. Dominandi porro libidinem, & desiderium sese prorsus a iudicio illius eximendi tempestatis huius sæuotumque fluctuum causam fuisse, quam & specioso nomine adornant, vt posteris non absque ratione factum reputaretur, huius dogmatis euersionem cum alijs noxijs aggressi sunt, ante plurimos annos ætate Photij Patriarchæ facinus atrox, stentoris instar magna voce reboat, dilucideque commonstrat. Hic etenim non aliam ob causam primi schismatis auctor factus, & simili dogmati cum alijs pro viribus contradicens, cũ eorum de quibus a Romana Ecclesia accusabatur, quæ ille antea in illam commiserat, ad Constantinopolitanum maximum Thronum obtinendum, sine litibus posito veniam obtinuisset, & postmodum benignitate Præsulum propriã in Sedem restitutus fuisset, omnibus silentio inuolutis, nec vllo de dogmate simili sermone habito, omni conatu ac sedulo studio ad fœdus illico pacemque cucurrit. Et prætereo quas ille reuerenter admodum submisseque tum ad Apostolicæ Sedis Præsidem epistolas scriptaque dedit,

σφαί, καὶ πάντα κατέλαβεν ἡμᾶς μεθύστερον ἐκεῖνα τὰ χαλεπὰ, πρὸς ἔκτισιν τοῦ σφαλμαρτηθέντος τοῖς πρὸ ἡμῶν τούτοις τολμηρῶς εἰς τὸ θεῖον ἀνυπὸ πλημμελήματος. ὅτι ἡ φιλαρχία καὶ τὸ βούλεσθαι τούτους παντελῶς ἀνευθύνους διατελεῖν, τῆς τοιαύτης ἐξῃρημένους ποτὲ ζημίας, καὶ τοῦ κλύδωνος τοῦ τοιούτου τὸ αἴτιον, ὃ ἐξ ὧν κατὰ πρόφασιν εὐπρεπῆ δῆθεν, ἀναπολόγητόν τε τοῖς μετ' αὐτῶν, καὶ πρὸς τὴν τοῦ παρόντος δόγματος ἀνατροπὴν σὺν τοῖς ἄλλοις κακοῖς ὥρμησαν, τὸ συμβὰν ἐπὶ Φωτίου τοῦ Πατριαρχεύσαντος πρὸ πλείστων ἐτῶν, στέντορος δίκην ἀναβοᾷ μεγαλοφώνως, καὶ λαμπρῶς δείκνυσιν. οὗτος καὶ γὰρ διὰ ταῦτα γενόμενος τοῦ πρώτου σχίσματος ἀρχηγὸς, καὶ τῷ τοιούτῳ δόγματι μετὰ τῶν ἄλλων ἀντειπὼν κατὰ δύναμιν, ἐπείπερ ἐφ' οἷς ἐνεκαλεῖτο παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας διαπραξάμενος εἰς τὸν τῆς Κωνσταντίνου μέγιστον θρόνον τὸ πρὶν συγγνώμης ἔτυχεν, ἐν ὑστέροις δὲ αὖ τῆς ταύτης, καὶ κατὰ συγκατάβασιν ἀρχιερέων προσήκουσαν παραδοχῆς κατηξιώθη, καταλιπὼν τὰ πάντα, καὶ μηδὲ περὶ τοῦ δόγματος τούτου ποιησάμενος λόγον τινὰ, πάσῃ σπουδῇ προθυμίᾳ πρὸς τὴν καταλλαγὴν εὐθέως καὶ τὴν εἰρήνην ἐχώρησε. καὶ παρέσχε τὰ μετ' αἰδοῦς καὶ σεβα-

σματος πρὸς τὸν τηνικάδε πρόεδρον τοῦ Ἀποστολικοῦ θρόνου γράμματα τούτου καὶ τὰς Ἐπιστολάς, ἔνθα πολλὴν ἐκείνῳ προσμαρτυρῶν τὴν ἁγιωσύνην, συνεχῶς εὔχεσθαι καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ δέεται, καθὼς τοῖς φιλοπόνοις ἐξήτασται. καίτοι πού δίκαιον συνελθεῖν ἀνθρώποις αὐτὸν ἐν εὐσεβείας παραπταίουσιν ὅλως δόγματι, μὴ τοῦτο πρότερον ἀποβαλλομένοις καλῶς καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἀναθεματίσασι; καὶ μὴν οὐδ' ἔχει τις δεῖξαι πολλὰ μογήσας κατ' ἔρευναν καὶ καμών, ὡς διόρθωσιν γοῦν τινὰ τοῦ σφάλματος ἐκεῖθεν ἀπῄτησεν, οὔτε λίβελλον δηλαδὴ πίστεως εὐσεβοῦς, οὔτε τὸ βραχύτατον ψιλὴν κἂν ὑπόσχεσιν. ὅτι δὲ μόνην τὴν καταλλαγὴν ἔσχεν εὑρεῖν, ἀπολυπραγμονήτως εὐθὺς ταύτην ἥρπασεν. οὕτω Φώτιος ὁ τοῦ πρώτου σχίσματος ἀρχηγός, ὁ τούτων κατὰ πολὺ τὰ ἐς λόγους σοφώτερος, πρὸς ἔριν οὐ πρὸς ἀλήθειαν ἥκων οὐδ' ὁπωσοῦν ἀντεῖπε καὶ τῷ καλῶς ἔχοντι τούτῳ δόγματι. τῆς γοῦν τοιαύτης ἕνεκεν αἰτίας, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν χρόνοις συχνοῖς ὕστερον οὗτοι, περὶ ὧν ἄρτι φαμέν, τὴν μίαν Ἀποστολικὴν ἁγίαν καὶ καθολικὴν Ἐκκλησίαν διέῤῥηξαν, καὶ εἰς μέρη κατέτεμον, λόγοις μακροῖς ἐκθέμενοι, καὶ πολλοῖς μετὰ τῶν ἄλλων κακῶν, καὶ κατὰ τοῦ παρόντος πρὸς εὐσέβειαν ἀσφαλοῦς δόγματος, οἷς ἴσως ὁ Θεὸς τοῦ ἐγκλήματος καὶ τούτοις ἀποδιδοὺς

dit, vbi multam illius sanctitatem contestans, vt de eo preces effundat continne, supplicat, sicuti ab industrijs hominibus examinatum est. Et tamen quo iure ille poterat cum hominibus in pietatis dogmate prorsus aberrantibus conuenire, ni prius illud probe reiecissent, & hæresim propriam anathemati subiecissent? & nihilominus licet quispiam multum laborauerit, & perquirendo delassetur, nunquam reperiet eum aliquam erroris correctionem inde expostulasse, neque libellum piæ fidei, neque quod minimum erat nudam rei pollicitationem: sed sola reconciliatione obtenta, citra vllum examen statim illam arripuit. Sic Photius primi schismatis auctor, hisce multo, si dicendi vim consideres, sapientior, contentione ac simultate, non veritatis amore vllo modo, bene se habenti huic dogmati restitit. Hanc igitur ob causam qui eum postmodum subsecuti sunt multos post annos, de quibus nunc loquimur, vnam sanctam Catholicam & Apostolicam Ecclesiam disciderunt, & in partes discerpserunt, diffusis multisque præ alijs malis, contra tutum hoc securumq; dogma tractatibus editis, quibus fortasse Deus ob hoc crimen temere tentatum retribuens

buens

buens pœnas infligere non diu distulit. neque enim culpam remittere sæpissime solet, licet perhumanus sit. Neque de omnibus loquor, qui schismatis tempore fuerunt, cum illis omnibus crimen appingere neque decorum, neque iustum est. Sunt enim quidam, sunt plane, qui simili affectu superiores quam verissime facti, huius dogmatis valide varijs suis scriptionibus patrocinium suscipiūt, quidam palam aperteq; tanquam qui prorsus Spiritui addicūtur, quidam subobscure, vel vt clarius dicā, tempori sese humanæ vitæ fragilitate accōmodantes. Vt vero vobis omnibus ipsam sese accōmodandi tēpori rationem aperiam, sub specie Dialogi perspicue publicant veritatem, quos vtrosque quispiam ex diuinitus inspiratis scripturis hoc dogma demonstrantes* & confirmantes conspexerit. Qui vero ex schismate sunt contraria summo nixu moliuntur, ex ventre contradictiones afferētes, propria in rebus theologicis principia confingentes, ex quibus in absurda innumera orationem impellunt. Hisce igitur nos animum aduertemus qui ex proprijs similia eructant,

τῆς ἀτοπίας ἀνεγκλεῖν ταύτης αὐτοὺς οὐκ ηὐδόκησεν, ὅτι μὴ καὶ κλέπτειν τὰς πολλάκις φιλεῖ, κἂν εἰ καθέστηκε λίαν φιλάνθρωπος. οὐ λέγω δὲ πάντας τοὺς κατὰ τὸν τοῦ σχίσματος ὄντας καιρὸν, ἐπεὶ δήπερ οὐδὲ κατηγορεῖν πάντων δὴ τούτων ἄξιον. εἰσὶ γάρ τινες εἰσὶν, οἵγε τὸ κατ' αὐτοὺς πάθους ἀνώτεροι φανέντες ὡς ἀληθῶς, τῷ τοιούτῳ δόγματι συνηγοροῦσι κραταιῶς ἐν διαφόροις αὐτῶν συγγράμμασιν. οἱ μὲν ἀπαρακαλύπτως καὶ φανερῶς ἅτε τυγχάνοντες ὅλως τοῦ πνεύματος, οἱ δὲ συνεσκιασμένως, εἰπεῖν δὲ κάλλιον οἰκονομικῶς, οἷα καὶ αὐτοὶ, πάθος ἀνθρώπινον, δειλίαν φημὶ πάσχοντες. ἵνα δὲ καὶ διαδηλώσαιμι πᾶσιν ὑμῖν καὶ τὴν οἰκονομίαν αὐτῶν, ἐν προσχήματι διαλόγου παρρησιάζονται φανερῶς τὴν ἀλήθειαν, οὓς ἀμφοτέρους ἴδοι τις ἂν ἐκ τῶν θεοπνεύστων γραφῶν ἀποδεικνύοντας αὐτὸ τὸ δόγμα καὶ συνιστάνοντας. οἱ δέ γε τοῦ σχίσματος τοὐναντίον διαπράττονται πᾶν, ἐκ τῆς κοιλίας αὐτῶν τὰς ἀντιλογίας προφέρουσιν, οἰκείας πλάττοντες ἐπὶ τῆς θεολογίας ἀρχὰς, κἀκ τούτων εἰς ἄτοπα πολλὰ τὸν λόγον ἀπάγοντες. Τοῖς τοιούτοις τοιγαροῦν προσέξομεν ἡμεῖς ἐρευγομένοις ἀφ' ἑαυτῶν, παρέντες τοὺς κοινοὺς Πατέρας ἡμῶν τοὺς φθεγγομένους μετὰ τοῦ πνεύματος; μὴ πρὸς τῆς ἐλπίδος, ἣν ἐλπίζομεν δυσωπῶ, πρὸς τῆς Τριάδος, τὸ

communibus nostris Patribus, qui cum spiritu loquuntur neglectis? Ne per spem, quam speramus, exoro, per Triadem erga

quam

μέγιστον ἢ λατρεύομεν. μὴ περὶ τὴν ἐπιχειρῆ ταύτην ἐπιλογὴν οὕτω γινώμεθα κακοὶ διαγνώμονες, ὡς προτιμεῖσθαι τοὺς γηγενεῖς τῶν αὐτίκα οὐρανίων ἀνδρῶν, καὶ τῶν νόων αὐτόχρημα τοὺς λογιζομένους κατ' ἄνθρωπον. δῶμεν ποτὲ προθύμως τὰς ἀκοὰς ταῖς τῶν Ἁγίων ἱεραῖς χρήσεσι. τί καὶ πρὸς τὴν ἀκρόασιν αὐτὴν ἀποδυσπετοῦντες φαινόμεθα; τοῦτο μηχανὴ καὶ μεθοδεία τις τοῦ πονηροῦ, τῆς ἐντεῦθεν ἡμᾶς ὠφελείας ἀπάγοντος. ἂν ἑτοίμοις ὑποδεξώμεθα ταύτας ὠσί, τὸ κέρδος πολλαπλάσιον οὕτω δρεψόμεθα, συνιέντες ἐξ αὐτῶν τὸ τοῦ δόγματος ἀσφαλές, καὶ πρὸς τὴν εἰρήνην συντόνως μεταχωρήσαντες. μὴ φοβηθῶμεν τὸ τῆς φωνῆς ἀήθες καὶ ξένον ἡμῖν. μᾶλλον ὑποπτήξωμεν τὴν μέχρι νῦν ταύτης ἀθέτησιν, μὴ καὶ λόγον ἔσχατον ὑπόσχωμεν χάριν αὐτῆς, ἐν τῇ ἡμέρᾳ δηλαδὴ τῆς ἀνταποδόσεως. καλὸν ὀρθοδοξίας ἡμᾶς, μὴ συνηθείας ἐξέχεσθαι. τότε χρὴ κρατεῖν τὸ ἔθος ἐν τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς, ὅτε μὴ κανονικὰς παρατηρήσεις λυμαίνεται, καθάπερ ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν αὖ, ὅταν οὐκ ἀφορᾷ πρὸς νόμων ἀναίρεσιν. ἡνίκα δὲ πλείστην εἰς τὸν κατ' εὐσέβειαν λόγον ἀπεργάζεται τὴν βλάβην ἡμῖν, τηνικαῦτα δὴ μάλιστα φευκτέον ὡς ἐπίβουλον τοῦτο τῆς ψυχῆς καὶ πολέμιον.

quam potissimus noster cultus est. nec circa facilem hunc delectum, adeo noxia dijudicemus, vt terrigenas vere cœlestibus hominibus, & humano more ratiocinantes veris intelligentijs præponamus. Demus tandem aliquando alacri animo aures sacris Sanctorum dictis. Quid, quasi ipsam audientiam respuamus, vultum obuertimus? Hæ machinæ sunt & fraudes mali Dæmonis, qui nos ab inde exorientibus commodis abducit. Si promptis attentisque auribus illa percipiamus, fructus inde vberiores decerpemus, intelligẽtes eorum ope dogmatis certitudinem, & ad pacem contente pergentes, ne pertimescamus dictionis insuetum, & peregrinum, quinimo magis maiorem in nos concipiamus metum illius improbatione, ne rationem extremam illius causa reddamus, in die scilicet retributionis. Optimum est nos rectæ fidei, non consuetudini addici. Tum robur obtinere debet consuetudo, cum canonicas obseruationes non vulnerat, vti fit in ciuilibus negotijs, cum euersionem legum non respicit. cum porro pietatis cultui noxam infert, & periculum nobis creat; tum modis omnibus illud vt insidiosum & inimicum animo fugiendum est. Quod si in vobis metum concipitis, & ægre mente consistitis, quod præ-

sens hoc dogma in sacro fidei Symbolo non deprehendatur, par est, vos agnoscere, multa alia necessaria venerandum hoc Symbolum nullo modo continere, cum nequeant omnia & singula minutatim vna tantummodo expositione, & tantundem contracta atque compendiosa concludi: neque propterea nos illa vel improbamus, vel longe a nobis pellimus, quinimo ea tuto tenemus, & sonora voce prædicamus. & vt multa silentio prætercam, vnius vel alterius mentionem solummodo faciam, quorum speculatio non longe ab hoc nostro dogmate aberit. Spiritum sanctum Deum esse in hoc Symbolo fidei nusquam apparet, neque Patri & Filio verbis expressis consubstantialem esse, licet editionis illius tempore eius diuinitas in controuersiam versa esset. Nihilominus & Deum illum esse nos palam aperteque confitemur, & Patri Filioque consubstantialem esse recipimus, neque apud prudentię laude commendatos nouum quippiam in fidei dogmatibus tentasse existimamur. Spiritus sanctus rursus, vt proximius scopum, qui nobis est propositus attingam,

εἰ δὲ καὶ νοῦν δεδώκατε, καὶ πλεῖά τις ὑπεισέρχεται τὸν ἡμέτερον λογισμόν, ὅτι τὸ παρὸν οὐκ ἐμφέρεσθαι (ἐλλείπεται) δόγμα τῷ ἱερῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως, εἰκὸς γινώσκειν ἡμᾶς, ὡς καὶ ἕτερα τῶν ἀναγκαίων πολλὰ τὸ τοιοῦτον ὑμνούμενον οὐδαμῶς περιέχει σεπτὸν Σύμβολον. ἐπεὶ μὴ ἦν οἷόν τε τὰ πάντα κατὰ λεπτὸν τῆς ἀκριβείας περιλαβεῖν, εἰς ἔκθεσιν μίαν τινὰ, καὶ μᾶλλον οὑτωσὶ συνεπτυγμένην καὶ σύντομον. οὐ διὰ τοῦτο δ' ἡμεῖς ἀθετοῦμεν καὶ ἀποβάλλομεν ταῦτα μακράν, ἀλλά γε καὶ πρεσβεύομεν ἀσφαλῶς, καὶ διὰ παρρησίας κηρύττομεν. καὶ ἵνα τὰ πολλὰ παρείς ἑνός τινος, ἢ δύο μνησθῶ, καὶ τούτων αὐτῶν θεωρουμένων τοῦ παρόντος ἐγγὺς δόγματος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ κεῖται Θεὸς κατὰ τὸ Σύμβολον τοῦτο τῆς πίστεως, οὐδὲ τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ σαφῶς ἴσος καὶ ῥητῶς ὁμοούσιον, καὶ ταῦτα κατ' αὐτὸν τὸν τῆς ἐκθέσεως τοῦ τοιούτου καιρόν, τῆς οὐσίας αὐτοῦ λογομαχηθείσης καὶ τῆς θεότητος, ὅμως καὶ Θεὸν ὑπάρχειν ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς τοῦτο τρανῶς, καὶ ὁμοούσιον τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καταγγέλλομεν, καὶ οὐ δήπου καινοτομεῖν παρὰ τοῖς φρονοῦσιν ὀρθῶς τὴν κατ' εὐσέβειαν πίστιν οὐδαμῶς νομιζόμεθα. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὖθις, ὡς ἂν ἐφάψω πλησιαίτερον τοῦ κατὰ σκοπὸν, οὐδὲ πνεῦμα λέγεται τῆς ἀληθείας ἐν τῷ αὐτῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως. πλὴν τῶν ἁπάντων οὐδεὶς οὕτως καθέστηκεν αὐ-

neque in hoc eodem fidei Symbolo Spiritus veritatis dicitur, & tamen nemo vsquam adeo temerarius, tantaque affectus con-

fidentia

θάδης καὶ τολμηρός. ὡς τὴν ἐν Εὐαγγελίοις φωνὴν τοῦ Σωτῆρος μὴ παραδέχεσθαι. καὶ παραλείπω δὴ τὰ κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ μονογενοῦς πρεσβευόμενα τοῖς εὐσεβέσιν ἡμῖν θεῖα καὶ σεπτὰ δόγματα, καὶ πρὸς τούτοις αὐτὴν τὴν Θεοτόκου φωνὴν τὴν κατάλληλον κλῆσιν τῆς θεομήτορος, ἧς χάριν ἐδέησε καὶ τοῖς μεταγενέστερον ἐκλάμψασιν ἱεροῖς πατράσιν ἡμῶν ὅρον ἴδιον ἐκθεῖναι, τὸν δὲ ψάλλεσθαι καὶ αὐτὸν ἐπ' Ἐκκλησίας παραδεδώκασιν. ὡς ταῦτα γοῦν πάντα στέργομεν καὶ ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς μηδόλως ἐγκείμενα τῷ σεπτῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως, οὕτω καὶ τὸ τὴν ὕπαρξιν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχειν κἀκ τοῦ υἱοῦ δίκαιον φρονεῖν πάντας, εἰ καὶ μηδαμῶς ἐν τούτῳ περιλαμβάνεται, καθότι δεδογμάτισται καθαρῶς παρὰ πάντων ὁμοῦ τῶν πνευματοφόρων. ἔτι καὶ πανταχοῦ κηρύττειν αὐτὸ προσῆκον ἐστὶ κἂν τοῖς πρὸς ἀλλήλους φημὶ λόγοις, κἂν τοῖς συγγράμμασιν, οὐ μὴν προστεθεῖναι κατὰ τὴν ὑπόνοιαν τὴν τινῶν ἐν τῷ πολλάκις ῥηθέντι μοι Συμβόλῳ τῆς πίστεως, ἐπεὶ καὶ τῶν ἁγίων οἱ πλείονες τῶν θεολογησάντων τὸ σεπτὸν δόγμα τουτί, τὸ Σύμβολον οὕτως ὡς κατ' ἀρχὰς συνετέθη, καὶ νῦν αὖθις ἐστὶν ἀνεγίνωσκον, μήτε τι προσθέντες ἐπέκεινα μηδαμῶς, μηδὲ τὸ παράπαν μηδὲν ὑφελόμενοι. τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀπαράποιητον τηροῦμεν, καὶ τηρήσομεν κατ'

fidentia fuerit, vt Euangelicam Saluatoris vocem non amplectatur. Silentio quoque inuoluo, quæ de Incarnatione Vnigeniti nos pietatis cultores, diuina & veneranda dogmata profitemur, & præ alijs ipsam Deiparæ vocem, Dei Matris appellationi non absimilem, cuius gratia, & qui postmodum præluxerunt sancti Patres nostri definitionem particularem edere coacti sunt, & eam in Ecclesia cani constituerunt. Vti igitur hæc omnia amplectimur & confitemur, licet nusquam in venerando fidei Symbolo habeantur, pari modo & Spiritum sanctum existentiam habere etiam ex Filio prorsus ab omnibus sentiendum est, & si nullo modo in eo comprehendatur, quod perspicue ab omnibus spiritu afflatis Patribus vno ore decretum est. illudque locis in omnibus prædicandum est, tum in mutuis colloquijs, tum in Commentarijs, non tamen in sæpius a me commemorato fidei Symbolo apponendum, cum pars Sanctorum potior, qui venerandum hoc dogma pronunciarunt, Symbolum vt ab initio concinnatum est, & nunc rursus est, recitarunt. nihil illi vltra addentes, neque vice versa quicquam dementes. Hoc etiam nos nulla vocula immutatum conseruamus, &, vt illi edi-

derunt, perpetuo conseruabimus. Diuina mente præditus, & a Deo edoctus hic noster Imperator sponsor locuples fuerit. Quare etsi nonnulli ex vobis aliquid tale non ingenue suspicamini, his auditis recte nunc veritatem addiscite. Hinc etiam dissidio ac dissensione extinctis & contentionibus sepositis perfectam nobiscum pacem componite, & concordiam amico pectore suscipite. Omnes generaliter schismati turbisque ad hoc tempus addicti animum tranquillitate oppleti in futurum vnimini. Ne in melius immutatio vos pudeat, neque in magis integra transitus perterreat. inter vos, & inter nos vnum fieri non dedignemini, cum & inter vos dissidia nos non fugiant. Hunc in præsenti fructum, pacem scilicet, pacis principi Christo datæ, qui sua bonitate iam olim disiuncta in vnum coniunxit perfecte. Nihil magis inter omnia illi complacitum est, quam mutuo nos concordiæ vinculo perpetuo colligari. illam, dum corpore in terris vitam ageret, veluti munus aliquod Apostolis & discipulis semper exhibebat, & ex terrenis rursus auolans, iisdem vti hæreditatem quandam elargiebatur, & relinquebat. a qua vos fratres exoro in finem vsque ne disiungamini: imo ocyus ad

ἐκείνης διὰ παντός. ὁ θεόφρων οὗτος καὶ θεόσοφος ἡμῶν Αὐτοκράτωρ ἐγγυητὴς ἀξιόχρεως, ὥστε καὶ εἴ τινες τῶν πάντων ἐστὲ τοιοῦτόν τι κακῶς ὑποπτεύοντες, τούτων ἀκροασάμενοι τὸ παρὸν μεταμάθετε καλῶς τὴν ἀλήθειαν. ἐντεῦθεν καὶ τὴν διάστασιν ἀποβαλόντες, καὶ ἀποθέμενοι τὸ διχονοεῖν, ἀσπάσασθε τελείως τὴν μεθ' ἡμῶν εἰρήνην καὶ τὴν καταλλαγὴν ἐνστερνίσασθε. πάντες ἁπλῶς οἱ τελοῦντες τοῦ σχίσματος καὶ τῆς ταραχῆς μέχρι τοῦ νῦν γαλήνης τὰς ψυχὰς πληρωθέντες ἡμῖν τὸ ἀπὸ τοῦδε συνάφθητε, μὴ τὴν εἰς κρεῖττον πόσως αἰσχυνθῆτε μεταβολήν, μηδὲ τὴν εἰς τὸ βέλτιον ἐκτραπῆτε μετάθεσιν. τὸ ἓν γένησθε καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς, ἐπεὶ διαφοραί τινα καὶ παρ' ὑμῖν ἔγνωμεν. τοῦτο νῦν τὴν εἰρήνην φημὶ καρποφορήσατε τῷ εἰρηνάρχῃ Χριστῷ, τῷ δι' ἀγαθότητα πάλαι συνάψαντι τὰ διεστῶτα πρὸς ἕνωσιν, οὐχ οὕτως αὐτὸν θεραπεῦον ἐστὶ τῶν πάντων οὐδέν, ὡς τὸ μετ' ἀλλήλων ἡμᾶς εἰρηνεύειν ἑκάστοτε. ταύτην καὶ σωματικῶς συνδιάγων ἐπὶ γῆς, ὡς δῶρόν τι παρεῖχεν ἀεὶ τοῖς Ἀποστόλοις καὶ μαθηταῖς, καὶ τῶν κάτω διατριβῶν ἀφιπτάμενος, πάλιν ὡς ἄν τινα κλῆρον αὐτοῖς ἐδίδου καὶ κατελίμπανεν. ἧσπερ ὑμεῖς διὰ τέλους ἀδελφοὶ καθικετεύω μὴ ἀποσταίητε. μᾶλλον προσδράμετε κατὰ τάχος

αὐτῇ, καὶ τῶν ἐκ ταύτης καλῶν ἀπολαύσετε. πόσον οἴεσθε πλῆθος ἀνδρῶν ἅμα καὶ γυναικῶν τῷ σχίσματι τούτῳ τὴν ψυχὴν ἀπολέσασιν, δι' ἣν συνίδετε δῆθεν καὶ ὑπὲρ ἧς κἂν μὴ δεόντως, μηδ' ἐν οἷς ἄξιον; πόσον Μοναχῶν, πόσον Μοναζουσῶν ὁ δολιόφρων ἐχθρὸς ἐσύλησεν, οὓς πάντας τῆς τοῦ Χριστοῦ κοινωνίας ἀποτεμὼν, οἰκεῖον κατάβρωμα παντελῶς ἀπετέλεσεν; ἔστι δ' οὓς ἀποχωρίσας καὶ τῆς κοινῆς ἀγέλης ἡμῶν εἰς πάθη κακὰ ὕβρεως καὶ ἀτιμίας ἐνέβαλε; ταύτην στήσετε καλῶς τὴν λύμην ὑμεῖς, ἐὰν μόνον πρὸς ἡμᾶς ἐπανέλθητε, καὶ τῶν πεπτωκότων ἐπανακαλέσησθε πάλιν τινὰς, ὁπόσους μὴ τὸ κοινὸν χρέως δηλαδὴ περιαφήρπασε. μὴ τοίνυν παρίδητε μήτε τοὺς οὑτωσὶ κειμένους τῶν ἀδελφῶν, μήτε τὸ μέγιστον ἑαυτοὺς ἀπολλυμένους καὶ κινδυνεύοντας. γνῶτε ποτὲ καὶ μόλις τὸ τοῦ δόγματος ἀσφαλές. ἄφετε τὴν ματαίαν ἔριν καὶ τὸ φιλόνεικον, μεταμεληθέντες ἐφ' οἷς ἀκαίρως ἐνίστητε καὶ λίαν ἐπισφαλῶς. προσέλθετε τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ἡμῖν κατὰ ταύτην ὁμονοήσατε. τούτοις εἰ μὲν πειθόμεθα τοῖς λόγοις ἀγαπητοὶ, δεῦτε καὶ τὰς δεξιὰς ἀλλήλοις ἐμβάλωμεν. ἰδοὺ πρῶτος ἐγὼ δίδωμι ταύτην ὑμῖν εἰς ἀδιάρρηκτον πνευματικὸν σύνδεσμον, καὶ ὑμεῖς ὡσαύτως ἡμῖν τὰς σφετέρας χαρίσασθε, καὶ

ad ipſam accurrite & promanãtia ex ipſa bona participabitis. Quantam hominum, ac mulierum multitudinem, opinamini ob hoc diſſidium animorũ iacturam feciſſe, pro quorum ſalute, etſi non vti par eſt, neque iuſtum, tantum inſudatis & affligimini? quantam Monachorum, quãtam Monialium doloſus hoſtis rapuit & furatus eſt, quos omnes a communione Chriſti abſcindens, vti propriam eſcam exorbuit, & alios etiam a communi noſtro grege ſeparatos in iniurias & dedecora coniecit? Hanc noxam irritam probe continebitis, ſi tantummodo ad nos reuerſionem feceritis, & ex lapſis nonnullos rurſus reuocaueritis, quos commune fatum non ſuſtulit. Ne fratres ſic iacentes, & quod potiſſimum eſt, ne voſmetipſos in perditionem ruentes periclitanteſque negligatis. Cognoſcite tandem aliquando dogmatis ſecuritatem, inanes diſſenſiones contentioneſque miſſas facite, & de illis, quæ inopportune, & non abſque errore oppugnaſtis, pœnitentiam agite. Remigrate ad veritatem, & vna nobiſcum ad eam retinendam conſpirate.

His ſermonibus ſi perſuademus, ò amici, eia agite iam dexteras alterutris porrigamus. En ego ipſe primus omnium vobis in indiſſolubilis ſpiritalis vinculi ſignum eam exhibeo: & vos ſimiliter

militer vestras concedite, & a nobis omnes state, & vnanimes Dominũ magnificemus. Quodsi id abnuitis, nunc omnes Dei Angelos vestri curam gerentes in testimonium aduoco, & ante eos ipsum Dominum nostrum, qui in Triade religiose colitur. nos quantum in nobis est, innocentes esse, quod debitum exoluimus. Hæc post Deum illis edicimus, quibus adhuc vitæ aliquid superest, ad vos inquam, qui affectibus haud obnoxij in similium conquirendorum sententia, firmiores estis. quandoquidem quibus charitatis bonum omnino refriguit, & qui ob erga nos improbitatem mortui sunt, ad hos quænam verba vsurpanda venerint, quæ consilia, quæ monita, quorum resurrectio, & correctio plane solius Dei fuerit? & nostrarum ad Deum precum perfectiorum, & absolutiorum opus.

XLII. Sed cum iam animus sit, in fine de rebus nostris laudem & gratiarum actionem bonorum datori largitorique referre, gestit subsilitque effunditurque latius oratio. & in ijs, quæ in nos admiranda operatus est, immorari exoptat. sed vice versa cum tractationis propositique res intentæ finem habuerint, id in præsenti non permittunt, quod Dei in nos admiranda præsenti

στῆτε μεθ' ἡμῶν οἱ πάντες κατὰ ταὐτὸν, μεγαλύνωμεν ὁμοφρόνως τὸν Κύριον. εἰ δὲ μὴ μαρτυρόμεθα νῦν πάντας ὑμῶν προεστατοῦντας ὑμῶν Ἀγγέλους Θεοῦ, καὶ πρὸ τούτων αὐτὸν τὸν δεσπότην αὐτῶν τὸν ἐν Τριάδι σεπτῶς προσκυνούμενον, ὡς ἀθῷοι τὸ εἰς ὑμᾶς μέρος ἡμεῖς, ἀνθ' ὧνπερ τὴν ὀφειλὴν πεπληρώκαμεν. ταῦτα μετὰ Θεὸν πρὸς ἐκείνους φαμὲν, παρ' οἷς τι καὶ ζωτικὸν ὑποφαίνεται, τὸ πρὸς ἡμᾶς λέγω ὑμῶν ὑγιαίνοντας ὅπως ἀπεργάσασθαι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐρρωστικὴν τῶν τοιούτων διάνοιαν. ἐπείπερ οἷς τὸ τῆς ἀγάπης ὁλοσχερῶς ἐψύγη καλὸν, καὶ οἵγε παντάπασι τῇ καθ' ἡμῶν κακίᾳ νενέκρωνται, πρὸς τούτους ἀνθ' ὑμῶν τίνων δεῖ ῥημάτων ἁπλῶς; ποίας δὲ συμβουλῆς τε καὶ παραινέσεως, ἧς μόνου σαφῶς πέφυκε τοῦ Θεοῦ διαναστῆσαι καὶ διορθώσασθαι. τὸ δὲ πάντως εὐχῆς ἔργον ἡμῖν τῆς τελειοτέρας καὶ μείζονος.

μβ. Ἀλλ' ἤδη βουλομένῳ μοι καὶ περὶ τέλει τὴν ὑπὲρ ἡμῶν αἴνεσιν καὶ εὐχαριστίαν ἀφοσιώσασθαι τῷ χορηγῷ καὶ δοτῆρι τῶν ἀγαθῶν, ἵεται καὶ πηδᾷ κἀνταῦθα πρὸς πλατυσμὸν ὁ λόγος, καὶ τοῖς εἰς ἡμᾶς νῦν γεγενημένοις ὑπ' αὐτοῦ θαυμασίοις ἐμφιλοχωρεῖν προτεθύμηται. πάλιν δὲ τὰ τῆς πραγματείας καὶ τοῦ σκοποῦ πέρας ἔχοντα, τὸ παρὸν οὐκ ἐνίησιν, ὅτι καὶ μακρότερα τὰ τῶν τοιούτων ἡμῖν τε-

χαριστηρίων Θεοῦ, τῆς παρούσης καθέστη-
κε ταύτης ὡς ἀληθῶς ὑποθέσεως.
ἐντεῦθεν πρὸς αὐτὸν ὅσον ἐνδείξασθαι
καὶ μόνον τὴν πρόθεσιν τῆς ἡμετέρας
ψυχῆς ἀνθομολογησάμενος καὶ εἰπών,
τὸν λόγον εἰς εὐχὴν τὴν ἀνήκουσαν
διὰ τὸ προσκορὲς καταπαύσω, κα-
θὼς τὰ τῆς ὑποσχέσεως εἶχε μικρὸν ἄνω-
θεν. ἵνα δὲ πρεπόντως καὶ ὡς χρεὼν
τῆς δοξολογίας ἀπάρξωμαι, τοῦ ἱερο-
ψάλτου δανεισάμενος Δαυῒδ ἁρμο-
διώτατα τὴν φωνὴν μετὰ τῆς ἐκείνου
πρὸς τὸν ὕψιστον βοῶ διὰ παρουσίας ἐκ-
πλήξεως. ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα
σου κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας,
οὐχ ὅσα δηλαδὴ μόνον κατ' ἀρχὰς ἐκ
τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγες δη-
μιουργικῶς, ἀλλὰ καὶ ὅσα κατὰ καιροὺς
διαφόρους τοῦ τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα
διεπράξω συμφέροντος, ὡς καὶ τοῦτο
τὸ νῦν ἔργον ἔχει τὸ εἰς ἡμᾶς, ὅπερ
μέγιστον καὶ ἐν σοφίᾳ τετέλεκας. καὶ
γὰρ ἐπειδήπερ οὐκ ἦν τοῦ φιλοικτίρμο-
νός σου, καὶ φιλανθρώπου Θεοῦ τοῦ
δι' ἀγαθότητα μόνην ἀπαρχῆς τὸ γέ-
νος ἡμῶν πλαστουργήσαντος, τὴν
Ἐκκλησίαν περιϊδεῖν εἰς τέλος τὴν
σὴν διεῤῥηγμένην, καὶ τὰ ἔσχατα δει-
νῶς κάμνουσαν, ἣν ὁ μονογενής τε καὶ
συναΐδιος υἱὸς καὶ λόγος σου τοῦ
παντέχνου πατρὸς διὰ σπλάγχνα τοῦ
ἀπεράντου περὶ ἡμᾶς ἐλέους σου
μορφωθεὶς τὸ ἀνθρώπινον, τῇ τῶν
παναγνῶν ἑαυτοῦ καὶ παναχράντων

præſenti hoc tantoq; agumento re vera diffuſiora ſunt. Hinc erga ipſum, vt vel ſolum animi noſtri deſiderium explicemus, id confitentes aienteſque, orationem in ſupplicationem addecentem ad ſatietatem vitandam finiemus, vt paulo ante promiſimus. Vt vero, vti par eſt, & nos debemus, laudationem exordiar, ſacri cantoris Dauidis quam opportuniſſime voces mutuatus nō abſimili ab eo ſtupore ad altiſſimum contenta voce clamo, *Quam magnificata ſunt opera tua Domine. omnia in ſapientia feciſti*, non ſolummodo quæ in principio ex eo quod non erat, ad id quod erat, produxiſti, ſed quæ etiam certis diuerſiſque temporibus in humana commoda abſoluiſti, vti ſe habet & præſens erga nos opus, quod & maximum & in ſapientia perfeciſti. Cum enim non eſſet neque miſerentis neque in humanum genus propenſiſſimi Dei, qui ſola ſua bonitate genus noſtrum ab initio condidit, tuam in finem Eccleſiam diſciſam, & miſerrime laborantem prætermittere ac negligere, quam vnigenitus, & coæternus Filius & Verbum tuum Patris potentiſſimi propter viſcera infinitæ erga nos miſericordiæ tuæ, carnem aſſumens humanam, immaculatiſſimarum, & ſanctiſſimarum ſuarum manuum exten-

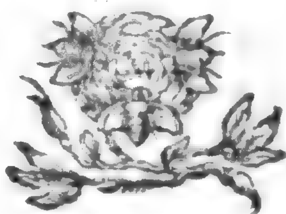
extensione e finibus in Crucem collegerat, sibiq; ex viuifico & pretioso latere sanguine profuso adsciuerat, hanc eandem rursus in vnum conuenire ætate hac nostra, & vulnus pessime se habens, quod malorum origo & fraudum architectus ægre ferens illam adprosperari, impegit, conglutinare tibi complacuisti. Igitur ante omnia in sola pacis atque amicitiæ fœdera, quæ tua est rerum humanarum dispositio, nos redigens, *o altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ tuæ*, omnium Domine, vt cum Paulo Christi præcone admiratiore quadam commotus, ipse quoque vehementius exclamem; inde postmodum nos in pietatis cōcordiam reductos, venerandarum sacrarumque scripturarum expositione, qua rectum dogma innotuit, eadem confirmasti. Hoc tuæ, quæ supra nos est, sapientiæ hac ætate recte factum. Hæc tui in nos collati beneficij amplitudo. Confitemur, vti addecet, misericordiam, gratiam coram omnibus sempiterne prædicabimus, pro quibus & sacrificium laudis, & gratiarum actionis tuæ bonitati referre cupimus nos equidem, sed propter rei nimiam exuperantiam prorsus effœtarum virium infirmitas impedit, tantum abest vt id condigne concedat pera-

χερῶν ἐκτάσεως συνήγαγεν ἐκ περάτων ἐπὶ σταυροῦ, καὶ περιεποιήσατο τῷ τῆς οἰκείας ἐκρεύσαντι ζωοποιῷ καὶ τιμίας πλευρᾶς αἵματι, τὴν τοιαύτην συνελθεῖν καὶ πάλιν εἰς ἓν ηὐδόκησας ἐφ' ἡμῶν, καὶ συνελωθῆναι τὸ τραῦμα χαλεπῶς ἔχον τοῦ πνεύματος, ὅπερ ὁ ἀρχέκακος καὶ δολιόφρων ἐχθρὸς μὴ φέρων ὁρᾶν εὐδοκιμοῦσαν προὐξένησεν. Οὐκοῦν ἐν πρώτοις εἰς σπονδὰς μόνας εἰρηνικὰς, καὶ φιλίας οἰκονομικῶς συνελάσας ἡμᾶς, ὦ βάθος πλούτου, καὶ σοφίας καὶ γνώσεως σῆς δέσποτα τοῦ παντὸς, ἵν' ὡς ἔκθαμβος μετὰ Παύλου κἀγὼ κραυγάσω τοῦ χριστοκήρυκος, ἐκεῖθεν ἑξῆς ἐπραγματεύσω τὴν κατ' εὐσέβειαν ὁμογνωμοσύνην ἡμῖν καὶ πεπλήρωκας διὰ τῆς τῶν σεπτῶν ἀναπτύξεως, καὶ θείων γραφῶν, καὶ τῆς ἐντεῦθεν φανερώσεως τοῦ ὀρθοῦ δόγματος. τοῦτο τῆς ὑπὲρ ἡμᾶς σοφίας σῆς τὸ κατόρθωμα νῦν. τοῦτο σου τῆς περὶ ἡμᾶς εὐεργεσίας τὸ μέγεθος. ὁμολογοῦμεν τὸν ἔλεον, ὡς εἰκός. τὴν χάριν ἀεὶ τοῖς πᾶσι κηρύττομεν, ὑπὲρ ὧν καὶ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ εὐχαριστίας τῇ σῇ χρηστότητι προσφέρειν βουλόμεθα μὲν, οὐ δυνάμεθα δὲ, διὰ τὸ ἀνυπέρβλητον αὐτῆς τὸ παράπαν, μήτοι γε καθ' ὅσον ἐστὶν ἄξιον. ὅθεν κἀγὼ λήξας τοῦ τὴν σὴν ὅλως νῦν μεγαλοπρέπειαν ἀνυμνεῖν, τὸ ἀπὸ τοῦδε τῆς πρὸς σὲ τὸν ὕψιστον εὐχῆς δεόντως ἀπάρχομαι, καὶ

gere

πρῶτα μὲν τοῖς ὀρθοδοξοτάτοις δόγμασι καὶ πανευσεβέσιν αὐτοκράτορσι καὶ βασιλεῦσιν ἡμῶν, δι᾽ ὧνπερ ὡς δι᾽ ὑπουργῶν θερμοτάτων τε καὶ πιστοτάτων τὸ σὸν τοῦτο παμμέγιστον ἔργον ἐτέλεσας, νίκας δωρούμενος κατ᾽ ἐχθρῶν πάντων λαμπράς, τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν κατ᾽ ἐξαίρετον χορηγοίης αὐτοῖς, καὶ διὰ τούτων παντὶ τῷ ὑπηκόῳ λαῷ βαθεῖαν διηνεκῶς ἐν ἅπασιν εἰρήνην καὶ ἀστασίαστον. μετὰ δὲ ταῦτα τῷ καλῷ ποιμενάρχῃ τῷ τῆς σῆς ποίμνης πνευματικῶς προϊσταμένῳ τὰ νῦν, ὅστις πολλοῖς ἀγῶσι καὶ αὐτὸς τὰ μεγάλα συνήρατο πρὸς τὸ ἔργον καὶ συνεβάλλετο, παράσχοις τὴν σὴν χάριν δαψιλῆ καὶ πλουσίαν ὁ πρύτανις πάντων τῶν ἀγαθῶν, ὡς πάντας ἐπαναγαγεῖν δυνηθῆναι τοὺς ἡμῶν ἐσάπαξ ἀποπηδήσαντας. ἡμᾶς δὲ ἑκάστοτε τῷ ἀγαθῷ πνεύματί σου καθοδηγῶν, ὅπερ φυσικῶς καὶ πνεῦμα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου τελοῦν, τὴν οἰκείαν θεοπρεπῶς ὕπαρξιν καὶ ἐξ αὐτοῦ κέκτηται, πρὸς παντελῆ διιθύνοις τῶν σῶν θελημάτων ἐκπλήρωσιν.

gere. Hinc ipſe tuam magnificentiam laudibus proſequi mittens, poſthac ad te excelſiſſimum ſupplicationem vti par eſt exordiar. & primum quidem in fidei dogmatibus integerrimis & pijſſimis noſtris Regibus & Imperatoribus, quorum ſtudio opeque vti feruidiſſimorum & fidiſſimorum adminiſtrorum quam maximum hoc opus tuũ abſoluiſti, aduerſus omnes hoſtes, & potiſſimum impios Agarenos, victorias luculentas, & per eos vniuerſo ipſis ſubiecto populo perpetuo in omnibus amplam pacatamq; pacem concede ac defer: tũ poſtea probiſſimo tuæ gregis ſpiritali præſenti Paſtori, qui multis certaminibus, ac ſedulo multiplicique ſtudio in auxilium operis venit, tuam gratiam vberem affluentemq; elargire, qui bona omnia diſpenſas, vt poſſit vniuerſos qui ex nobis deſilierunt, ab errore reuocare; & nos quotidie docens ac per omnia ducens bono tuo ſpiritu, qui naturaliter ſpiritus vnigeniti Filij tui exiſtens, propriam, vt Deo conuenit, exiſtentiam etiam ex ipſo poſſidet, in abſolutam tuarum voluntatum expletionem dirige.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΕΤΟΧΙΤΟΥ

ΔΙΑΚΟΝΟΥ τῆς ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.

Τῶν τριῶν Κεφαλαίων, ὧν ἐξέθετο

ΜΑΞΙΜΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ ὁ ΠΛΑΝΟΥΔΗΣ.

GEORGII METOCHITAE

DIACONI Magnæ Eccleſiæ

REFVTATIO

Trium Capitum, a MAXIMO PLANVDE Monacho editorum.

Eodem ALLATIO Interprete.

AD improuiſam nec opinatam interrogationem nobis delatam reſpondendum eſt: licet enim nobis propoſita non ſit, attamen cum illa nullam certam perſonam reſpiciat, ſed concordiam Eccleſiarum, cui nos ipſi animum addiximus, non leuiter oppugnet, quomodo nos effugere poterit? Quare cum tribus illa Capitibus diſponatur, morem noſtrum ſequentes, & quidquid examini ſubijciendum eſt apponentes, ante omnia, vt ille expoſuit, verba illius

ΠΡΟΣ ἐρώτησιν ἀπροόπτως ἡμῖν φανεῖσαν χρεὼν ἀποκρίνασθαι. εἰ γὰρ καὶ μὴ πρὸς ἡμᾶς, κατ' Ἐκκλησιῶν δὲ συμβάσεως ἀπροσώπως, ᾗ προσχόντες αὐτοὶ προσεσπ-κάμεθα, ἡ ταύτης διαφορὰ, πῶς ἐξέσται παραδραμεῖν; οὐκοῦν τῆς δὲ τρισὶν ἐν Κεφαλαίοις διωρισμένης τοῖς ἐξ ἔθους στοιχοῦντες, πᾶν προκείμενον εἰς ἐξέτασιν ἐγκαταστρωννύντες τὸν

ἀπὸ λόγον ἐφεξῆς ἐπάγει, τὸ πρῶτον ἐπὶ λέξεως οὕτως ἐκτεθειμένον διασκεψώμεθα. Ἐρωτητέον. πότερον ἡ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπόρευσις ἄλλη καὶ ἄλλη, ἢ μία καὶ ἡ αὐτή. εἰ μὲν οὖν ἄλλη καὶ ἄλλη ἐστὶ, διπλῆ ἄρα ἡ ἐκπόρευσις ἔσται. καὶ τὸ πνεῦμα διπλοῦν, ὅπερ ἄτοπον. εἰ δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ, πῶς ἐκ τῆς ἀΰλου δυάδος δύναται τὸ ἓν εἶναι; μονὰς μὲν γὰρ ἀρχὴ καὶ αἰτία οὐ μόνον δυάδος, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων ἀριθμῶν. δυὰς δὲ ἀρχὴ καὶ αἰτία μονάδος, εἴτ᾽ οὖν ἑνὸς οὐκ ἂν γένοιτο. οὐ γὰρ καθ᾽ ὑποστροφὴν αἱ γενέσεις τῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ κατὰ πρόοδον. μονὰς γὰρ εἰς δυάδα κινεῖται, κἀκεῖθεν εἰς τριάδα καὶ ἐφεξῆς. τὸ γὰρ λέγειν ἐκ τῆς τριάδος ἀφαιρεθείσης μονάδος, δυάδα γίνεσθαι, κἀκ τῆς δυάδος ὁμοίως μονάδα. ἀλλ᾽ αἰτία κἀνταῦθα τούτων ἡ ἀφαιρουμένη μονὰς, ἀλλ᾽ οὐκ ἄλλος τις ἀριθμός. λείπεται ἄρα μὴ τὰ δύο αἴτια εἶναι τοῦ ἑνὸς, ἀλλὰ τὸ ἓν τῶν δύο. καὶ οὕτω μὲν ἐν τοῖς ἀΰλοις, ὃ κἂν τῇ θεότητι τῇ πάσης ὕλης ὑπερκειμένῃ ἁρμόζειν εἰκός. ἐν δὲ τοῖς ἐνύλοις γίνεται μὲν ἐκ δύο ἕν, ἢ κατὰ σύνοδον, ὡς ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς τέκνον, καὶ ἐκ σιδήρου καὶ λίθου πῦρ, ἢ κατὰ σύνθεσιν, ὡς ἐκ γῆς καὶ ὕδατος πηλός. ἀλλ᾽ ἔστιν εἰπεῖν κἀνταῦθα πρῶτα μὲν ὡς ἐν τῷ

illius numerata, non absque discussione postmodum dijudicemus. *Interrogandum est. An ex Patre & Filio Spiritus sancti processio est alia & alia, an vero vna & eadem. Nam si alia & alia est. ergo duplex erit processio, & Spiritus duplex, quod plane absurdum est: si vero vna & eadem, qua ratione ex duplari numero immateriato vnum fuerit? Vnitas enim non duplaris numeri tantummodo, sed & reliquorum omnium numerorum principium & causa est, at duplaris numerus vnitatis, siue etiam vnius, nunquam principium & causa fuerit; neque enim retrogradientes numeri, sed ante procedentes generantur. Vnus siquidem in duplarem, indeque triplarem, & sic deinceps in reliquos decedit. Nanque si dicas ex triplari, dempta vnitate duplarem fieri, & ex duplari similiter vnitatem. At hic quoque causa dempta vnitas, nec vllus alius numerus est. Reliquam ergo est duo non esse causam vnius, sed duorum vnum. Et sic in immateriatis philosophandum est, quod etiam Deitati, quæ supra omnem materiam est, conuenire par est. In materiatis vero fit ex duobus vnum siue coniunctione, vt ex muliere & homine fœtus, & ex ferro & lapide ignis; siue compositione, vt ex aqua & terra lutum. Veruntamen hic quoque primum quidem dicendum est, in diuinis*

 hyposta-

hypostasibus, neque coniunctionem similem, neque compositionem intelligi. Secundum in his etiam tempore vnum duobus præcedere, cum personæ in Trinitate coæternæ sint. Tertium, in potiore similium parte vnum differre specie a duobus, quæ etiamsi inter se conferantur diuersa specie sunt, vbi Triadis hypostases eiusdem naturæ sunt, ideoque materiata ab immateriatis differunt. Non est ergo ex Patre & Filio Spiritus. Et sic se habet Caput. Ante vero alia de dictione *procedere* edisserendum est, vt inde quoque examen dilucidius procedat, cum examinandorum dijudicandorumque parens in fine tertij Capitis asserat, Spiritum sanctum ex Filio procedere, nusquam esse scripto traditum. Tarasius itaque vniuersalis Synodi, quæ septima numero est, præses, ex Patre per Filium Spiritum sanctum procedere cum alijs in Tomo a se confecto, & subscriptionibus eorum qui conuenerant sanctorum omnium Patrum proprijs manibus signatis confirmato, aperte declarat, & alij ante ipsum diuiniloqui sancti Doctores ijsdem ipsissimis verbis tradiderunt. quod licet tum theologicis enunciatis, tum Patrum explicationibus ostendat eos, qui ex Patre, & Filio Spiritum procedere asserentibus repugnant,

θείαις ὑποστάσεσιν, οὔτε συνδρομὴ τοιαύτη τὶς ἐπινοεῖται, οὔτε μὴν σύνθεσις. δεύτερον δὲ, ὅτι ἐνταῦθα μὲν προηγεῖται τῷ χρόνῳ τὰ δύο τοῦ ἑνὸς, συναΐδια δὲ τὰ τῆς Τριάδος πρόσωπα, τρίτον ὅτι ἐν μὲν τοῖς πλείοσι τούτων, ἕτερον τῷ εἴδει παρὰ τὰ δύο τὸ ἓν, ἀλλὰ κἀκεῖνα πρὸς ἄλληλα ἕτερα τῷ εἴδει. αἱ δὲ τῆς Τριάδος ὑποστάσεις τῆς αὐτῆς φύσεώς εἰσιν. ὥστε οὐ κατὰ τὰ ἔνυλα, καὶ τὰ ἄϋλα, οὐκ ἄρα ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. οὕτω μὲν τὸ Κεφάλαιον. Προδιαληπτέον δέ γε περὶ τοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἵν' ἐντεῦθεν σαφὴς γένηται ἡ ἐξέτασις, οἷς ὁ τῶν ἐξετασθησομένων μάλιστα γεννήτωρ περὶ τὸ τέλος τοῦ τρίτου τῶν Κεφαλαίων φάσκει, μὴ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα ἐγκεῖσθαι τῇ γραφῇ. Ταράσιος μὲν οὖν ὁ ἔξαρχος τῆς παγκοσμίου συνελεύσεως τῆς τὸν ἑβδοματικὸν ἀριθμὸν προσαγωσαμένης, διὰ Τόμου, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορευόμενον ἅγιον πνεῦμα μετὰ τῶν ἄλλων διατρανοῦται, βεβαιωθέντος ὑπογραφαῖς οἰκειοχείροις τῶν αὐτῷ συνδεδραμηκότων θείων ὅλων Πατέρων, καὶ τοῦτο συνεπικύρωσε, καὶ λοιποὶ πρὸ αὐτοῦ θεηγόροι θεῖοι διδάσκαλοι κατὰ ῥῆμα παραδεδώκασι, πρὸς ὃ θεολογικῶν ἐκ διασαφήσεων πατρικῶν ματαιάζειν δείκνυσιν τοὺς διαπληκτιζομένους πρὸς τοὺς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ λέγοντας ἐκπορεύεσθαι,

stulte

μαχεσάμενοι τοῖς περιβάσι καθ᾽ ἡμῶν πανδήμοις δικαστηρίοις, ἐκεῖνοι μεγάλοι προστάται τῶν ἡμῖν ἀντικαταστάντων εἰς ἐννοιῶν συνθολώσεις τοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ ὁμωνυμιῶν ἐπεστή-τας ἀπηνέχθησαν, μὴ τὸ κατὰ σκοπὸν ἀποφῆναι ἰσχύσαντες. καὶ ὅπως ἐφεξῆς. μετὰ τὰς ἐπενηνεγμένας ἡμῖν πολυειδεῖς καταδίκας οἱ μέλανι συνθέμενοι καὶ χειρὶ ταῖς τῶν ἐπεστήτων καινοφωνίαις ταύτην εἰς δυσφημίαν ἀνωμολόγησαν ἔκπτωσιν. γνοίη δ᾽ ἂν ὁ ἐρευνῆσαι προθυμηθεὶς, εἰ καὶ αὖθις ἡ δυναστεία, καὶ τῇ τοῦ πλήθους νενευρωμένη ῥοπῇ, τὰ αὐτὰ θρασύνεται καθ᾽ ἡμῶν καὶ διορθώσεις προβάλλεται τὰ συγκρύπτειν, καὶ ταῖς εἰς τοῦτο ἀπαρνήσεσιν ἐν ταῖς πρὸς ἡμᾶς ἀπολογίαις ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον οὐχ ἧττον ἐπιστρέφειν ἐλέγχεται. ὅμως πρὸς τὴν παροῦσαν ἐρώτησιν ἀφέμενοι τοῦ ἐντεῦθεν ὅτι τῇ ἐκπορεύσει ἀποκρίσεως δέεται, πολυμερῶς ἐπεὶ καὶ πολυτρόπως τὰ τῆς ὑποθέσεως δόγμασι κρατύνεται πατρικοῖς ἐξ ἄλλων αὐτοῖς ἀπαστραπτομένων, φῶς ἀληθινὸν κατοπτεύσομεν. ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ Ῥωμαῖοι πνεῦμα φάσκουσι τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, καὶ χορὸς ὁ θεῖος τῶν ἡμετέρων θεσπεσίων μυσταγωγῶν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ προϊέναι, καὶ προχεῖ-

ſtulte nimis agere, publicis aduerſus nos præteritis annis iudicijs conſtitutis, refellere conati magni illi Viri, noſtrorum aduerſariorum defenſores, ad confuſas prauaſque ſententias, & Verbi *procedere* alios atque alios ſignificatus, & varias homonymias confugerunt, cum non potuerint, quod illis propoſitum fuerat demonſtrare. & quomodo id peractum ſit, in ſequentibus dicetur. Poſt diuerſas ac multiplices in nos condemnationes, qui atramento manuque varijs hiſce vocum nouitatibus aſſenſum dedere, ad ignominioſum lapſum cecidiſſe ſe faſſi ſunt. idque plane agnouerit cui id in animo eſt efflagitare, licet rurſus iterumque dominatus, impetu populari, eoque admodum valido adſcito, eadem aduerſus nos audacter iactet, & correctiones proponat, dum ea celare conatur, & eorum inficiatione in Apologijs ſuis contra nos editis, ad proprium vomitum non minus reuerti deprehendatur. Nihilominus ad præſentem interrogationem reſponſione in præſenti dilata, cum varijs multiſque modis hoc argumentum Patrum enunciatis corroboretur, ex alijs quæ ipſos illuminant, verum lumen conſpiciamus, *Ex Patre & Filio* Romani dicunt *Spiritum ſanctum procedere*, & diuinus vniuerſus Sanctorum noſtrorum Patrum ac Ducum chorus ex Patre & Filio & *progredi*, &

effundi

fundi, & *apparere*, & *exilire*, & alijs non absimilibus dictionibus in omnibus suis diuiniloquis, & a Deo inspiratis dictis palam aperteque deprædicant, nec aliud præter hoc ipsum *procedere* has inferre, ijdem ipsi perquam perspicue intonant. Et ante alios cui ab immortalitate nomen est, in Colloquio, quod ipse instituit, Orthodoxi & Macedoniani hæc habet; *Absit vt hoc dicam adscititium esse in spiritu. Etenim neque sanctum, neque incorruptibile, neque immortale, neque bonum, neque aliquid aliud, quod de Deo consideratur, dico adscititium esse Spiritui sancto, sed natura sanctus, natura bonus, natura incorruptibilis est, tanquam qui Spiritus Dei est, & ex ipso exilit, idest procedit*, vt ex primo, qui in vniuersalibus sessionibus illustris habitus est, principium sumam. sed ne oratio longius protrahatur, ommissis alijs attentos figamus oculos ad ea, quæ diuino afflatus spiritu Cyrillus dicit in Euangelicum sacrum dictum, *Spiritum veritatis, qui ex Patre procedit*, clamans, cuius apud omnes publica continuaque contra nos repetitio & conculcatio est. Hic etenim de eodem in sexto ad Hermiam suis sublimibus verbis, & vti Magistrum addecet, decernit: *Num tibi allatum eloquium innotescit, videsque*

ται, καὶ πέμπειν, καὶ πηγάζειν, καὶ λοιπαῖς παραπλησίαις ῥημάτων φωναῖς ἐν πάσαις ἁπλῶς ταῖς σφῶν θεοπνεύστοις θεηγορίαις διαρρήδην κηρύττουσι. καὶ μηδὲν ἄλλο παρὰ τὸ ἐκπορεύεσθαι ταῦτα λέγειν αὐτοὶ διασαφοῦσι σαφῶς ἄγαν. αὐτίκα γοῦν ὁ μὲν τῆς ἀθανασίας ἐπώνυμος, ἐν ᾗ ποιεῖται διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ τάδε φησί. Μὴ γένοιτό μοι εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ πνεύματος. οὔτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὔτε τὸ ἄφθαρτον, οὔτε τὸ ἀθάνατον, οὔτε τὸ ἀγαθὸν, οὔτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ πνεύματι. ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀγαθὸν, φύσει ἄφθαρτον ὡς πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, ἤγουν ἐκπορευόμενον, ἵν' ἐκ τοῦ πρώτου τοῦ ἐν τοῖς οἰκουμενικοῖς διαλαμψάντων συνεδρίοις ποιήσωμαι τὴν ἀρχήν. ἀλλ' ὡς μὴ ἐπεκτείνοιτο τὰ τοῦ λόγου, τῶν ἄλλων ἐκστάντες ἐπιστατικοῖς ἐνατενίσωμεν ὀφθαλμοῖς εἰς ἅ φησι Κύριλλος ὁ θεόπνους εἰς ῥῆσιν ἱερὰν Εὐαγγελικὴν τήν, Τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, φωνῶν, ἧς τὸ περιλάλητον καὶ ἀκίνητον καθ' ἡμῶν. οὗτος γὰρ περὶ αὐτῆς ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν ὑψηγορίαις οὕτω διδασκαλικαῖς ἀποφαίνεται, Ἆρά σοι σαφὲς τὸ παρενεχθὲν ἐστι λόγιον, καὶ προσδέδορκας, ὅτι πνεῦμα μὲν ἀληθείας ὠνόμασε τὸν Παράκλητον,

ἔφη γε μὴν, ὡς πρόεισιν ἐκ πατρὸς, ἴδια πάντα δεικνὺς ἑαυτοῦ τὰ τοῦ πατρός. ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ πρὸς τὸν αὐτόν. Συνίης οὖν ὅπως ὡς ἴδιον ἐπαγγέλλεται καταπέμψειν ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ πατρός. καὶ πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ, προχεῖσθαι γε μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ πατρός. καὶ μὴν ὅτι καὶ μαρτυρήσει περὶ αὐτοῦ προμεμήνυκεν. Εἰ γοῦν Κύριλλος ὁ θεόφρων αὐτὸν τὸν Σωτῆρα μαρτυρεῖται φάναι, ὡς πρόεισι καὶ προχεῖται, οἷς εἴρηκεν ἐκπορεύεται, πῶς ποτέ τις ἐρεῖ, ὡς ἄλλο καὶ ἄλλο εἰδὼς κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ νοὸς ὁ ἱερομύστης ἐστὶ τὸ πρόεισι, καὶ προχεῖται, καὶ ἐκπορεύεται οὕτως ἔφησεν. ἢ μᾶλλον ὁ ταῦτα φθεγγόμενος. πῶς οὐκ ἀντικείμενος ἐμφανῶς ἔσεται, τῷ τε θεοσόφῳ μυσταγωγῷ, καὶ τολμηροτέρως ἐπὶ τῇ κατ' αὐτὸν κυριακῇ θεοστόμῳ φωνῇ; μέντοι γε καὶ μὴ οὕτως ἔχειν οἱ ἀπεναντίας, ἐπεὶ μηχανήσασθαι πόρον διαρεῖν οὐκ ἔχον, εἰς τὸν ἀπὸ κοιλίας κἀνταῦθα συνήθη σφίσι τῆς ὁμωνυμίας κανόνα χωροῦσιν. ἐπὶ μὲν τοῦ πατρὸς ἐν οἷς ἐξ αὐτοῦ τὸ ταὐτὸν καὶ σύνδρομον τῆς διανοίας ταῖς διαληφθείσαις καὶ λοιπαῖς ὁμοίαις φωναῖς ὁμολογοῦντες τῷ ἐκπορεύεται, ἐν οἷς δὲ ἐξ υἱοῦ τὸ μὴ σύνδρομον. κἀντεῦθεν ἐν οἷς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἅμα μερίζειν ἄλλως τε καὶ ἄλλως ἁρμόζειν τὸ κατὰ νοῦν ἐπιτάττοντες. οὕτως

videsq; Spiritum veritatis Paracletum nuncupasse? Dicit enim progredi ex Patre, omnia sibi propria quæ Patris sunt ostendens. Idem ibidem ad eundem. *Intelligis itaque qua ratione vti proprium promittit nobis mittere qui ex Patre est? & Spiritum quidem veritatis appellat, effundi vero ex ipso Patre definiuit. quin etiam testimonium de se laturum prænunciauit.* Si itaque Cyrillus diuina mente præditus testimonio suo confirmat, ipsum Saluatorem dixisse, *cum progredi & profundi*, quod ille dixerat, *procedit*, quomodo quispiam affirmauerit, aliud & aliud, cum sciat secundum veram intelligentiam, sacrorumque mystam *profundi*, & *progredi*, & *procedere*, ita pronunciasse? aut potius qui similia asserit, quomodo palam diuino mystagogo & Dominicæ & a Deo prolatæ, id ipso asserente, voci, non audacius aduersabitur? Nihilominus cum hæc non ita se habere, non possent inficias ire aduersarij, ad consuetam sibi regulam homonymiæ e ventre erutam confugiunt cum de Patre affirmatur *ex ipso*, idem & concordans sententiæ cum voce *procedit*, in iam allatis & in alijs similibus vocibus approbantes, cum vero *ex Filio*, minime concordans: indeque in quibus est, *ex Patre & Filio*, simul diuidunt, & alio atque alio modo sententiam

tiam intelligi præcipiunt. Attamen hic qui in cœlum ascendit, & Deum & hominem Dominum harum vocum æquales vires edicentem ostendit, tanquam huiusce Spiritus muneribus diuiniloquus existens, nec non etiam ex eiusdem donis diuina locutione ditatus, & futura prospiciens alius, erroneas hasce cogitationes diuersarum significationum multo ante refellit prouide, dum in *profundi* & similibus alium atque alium significatum palam sonoreque reprobat. Nanque Oratione ad Nestorium, cuius illud principium est, *Qui amat patrem aut matrem super me; non est me dignus*, ita decernit. *Licet sit in hypostasi propria spiritus, qua spiritus & nõ Filius est. Veruntamen non est alienus ab ipso. Vocatus siquidẽ est Spiritus veritatis, & est Christus veritas, & profunditur ab ipso, vti scilicet ex Deo & Patre.* Et in illud, *Rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis*, sic ait. *Nanque Dei & Patris bonorum cum sit particeps Filius, habet Spiritum eo ipso modo, quo intelligitur etiam Pater habere.* In Interpretatione Ioëlis Prophetæ in illud, *Effundam ex Spiritu meo*, sic loquitur; *Qua enim Deus est, & ex Deo secundum naturam Filius, generatur siquidem ex Deo & Patre, proprius illius, & in ipso*

γε μὴν ὁ οὐρανοβάμων, ὁ τὸν Θεάνθρωπον δεσπότην, τὸ ταυτοδύναμον δεικνύων τῶν τοιῶνδε λέξεων ἐκφωνούμενα, ὡς ἐκ τῶν τοῦ πνεύματος τούτου χαρισμάτων θεορρήμων ὑπάρχων. ἔτι τε καὶ ἐκ τῶν αὐτοῦ δωρημάτων θεορρήμων ἕτερος καὶ προόπτης τὰς ἐπισφαλεῖς ταύτας ἐπινοίας τῶν ἑτεροτήτων φθάσας ἀπορραπίζει, ἐν οἷς οἱ τὸ ἄλλως ἐν τῷ προχεῖται, καὶ τοῖς λοιποῖς τὸ, καθαρῶς σαφεῖ διαρρήδην ἀναβοῶν. ἐν γὰρ τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, Ὁ φιλῶν πατέρα, ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, οὕτω θεολογεῖ, Εἰ καὶ ἔστιν ἐν ὑποστάσει τὸ πνεῦμα ἰδικῇ, καθὸ πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ υἱός. ἀλλ' οὖν ἐστιν οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ. πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται. καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ εἰς τὸ, ἐρωτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ἡμῖν, οὕτω φησί. Τῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀγαθῶν ὑπάρχων κοινωνὸς ὁ υἱὸς ἔχει τὸ πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὅνπερ νοοῖτο ἔχειν καὶ ὁ πατήρ. ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῇ εἰς τὸν Προφήτην Ἰωὴλ τῇ, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, οὕτω διέξεισιν. Ἧι μὲν γάρ ἐστι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱός, γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ

πατρός. ἵν' οὖν πρὸς τὸ ἐκ ῥήματος τὸ δὲ φωναῖς ἐνίοις καὶ τὸ ἐξ ὀνόματος παραθείημεν. Γρηγόριος ὁ κατ' ἐξοχὴν τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος ἐν μὲν τῷ πρὸς Ἥρωνα τὸν φιλόσοφον λόγῳ φησίν. Ἴδιον πατρὸς μὲν ἡ ἀγεννησία, υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, πνεύματος δὲ ἡ ἔκπεμψις. ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τῶν Εἰρηνικῶν. Οὕτω φρονοῦμεν, καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε ὅπως μὲν ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι μόνον, καὶ οἷς ἂν ἡ Τριὰς ἀποκαλύψῃ κεκαθαρμένοις ἢ νῦν, ἢ ὕστερον. αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰδέναι φύσιν θεότητος, ἀνάρχῳ, καὶ γεννήσει, καὶ προόδῳ γνωριζομένην. ὃ οὖν ἐκεῖ τὴν ἀγεννησίαν, τοῦτο διαφανῶς ἐνταῦθα τὸ ἄναρχον εἴρηκεν. ἐπεὶ καὶ τοῦτο τοῦ πατρὸς ἴδιον, ὡς ἐξ οὐδενὸς καὶ ὡς ἀναιτίου, τῶν δύο τόδε μὴ κεκτημένων, ὡς ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ κατὰ διάφορον ὕπαρξιν, καὶ κατὰ χρόνον συνανάρχων τούτῳ. καὶ χρονικῆς ἁπάσης ἐμφάσεως ὑπερκείμενα. τὴν γέννησιν δὲ κἀνταῦθα, κἀκεῖ διὰ τῆς αὐτῆς ἐκφωνήσεως. καὶ ὅπερ ἐκεῖσε τὴν ἔκπεμψιν, ἐνταῦθα τὴν πρόοδον. ἄμφω λέγων, ὡσεὶ τὴν ἐκπόρευσιν ἔφησεν. ἐν δὲ τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος ἀντιρρητικῷ, τὴν ἔκπεμψιν, καὶ

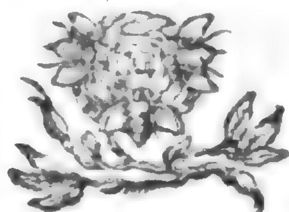
in ipso & ex ipso est spiritus, quemamdmodũ & ex ipso intelligitur Deo & Patre. Vt igitur præ his dictis nonnulla etiam alia nominatim apponamus, Gregorius, qui ob excellentiam Theologi nomen cõsecutus est, Oratione in Heronem Philosophum ait. *Proprium quidem Patris est non generari, Filij generari, Spiritus emitti.* & in secunda de Pace; *Ita sentimus, ita tenemus, adeo vt quomodo ipsa se habeant inter se, & referantur, & ordinentur, ipsi soli Triadi scire tantummodo concedamus, & quibus expurgatis, vel nunc vel in posterum Trias reuelauerit. Nos vero vnam eandemque naturam diuinitatis cognoscimus, quæ citra principium generatione & progressu deprehenditur.* Quod itaque ibi *non generari*, palam hic *citra principium* enunciauit. Quandoquidem hoc Patris proprium est, tanquam qui ex nullo est & absque causa, cum duo illud non possideant, tanquam quæ ex ipso sunt vti ex principio secundum diuersam existentiam, etsi tempus respicias cum illo principij quoque expertia, & temporali omni expressione superiora. Generationem vero hic & ibi per eandem verbi prolationem, & quod ibi dixit, *emissionem* hic *progressum*, hisce duobus, vnam processionem significauit. In Antirrhetico vero de Spiritu, *emissionem*, & *progressum*, & *apparitionem* nuncu-

extensione e finibus in Crucem collegerat, sibiq; ex viuifico & pretioso latere sanguine profuso adsciuerat, hanc eandem rursus in vnum conuenire ætate hac nostra, & vulnus pessime se habens, quod malorum origo & fraudum architectus ægre ferens illam adprosperari, impegit, conglutinare tibi complacuisti. Igitur ante omnia in sola pacis atque amicitiæ fœdera, quæ tua est rerum humanarum dispositio, nos redigens, *o altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ tuæ*, omnium Domimine, vt cum Paulo Christi præcone admiratiore quadam commotus, ipse quoque vehementius exclamem; inde postmodum nos in pietatis cōcordiam reductos, venerandarum sacrarumque scripturarum expositione, qua rectum dogma innotuit, eadem confirmasti. Hoc tuæ, quæ supra nos est, sapientiæ hac ætate recte factum. Hæc tui in nos collati beneficij amplitudo. Confitemur, vti addecet, misericordiam, gratiam coram omnibus sempiterne prædicabimus, pro quibus & sacrificium laudis, & gratiarum actionis tuæ bonitati referre cupimus nos equidem, sed propter rei nimiam exuperantiam prorsus effœtarum virium infirmitas impedit, tantum abest vt id condigne concedat peragere

χερῶν ἐκτάσει συνήγαγεν ἐκ περάτων ἐπὶ σταυροῦ, καὶ περιεποιήσατο τῷ τῆς οἰκείας ἐκρεύσαντι ζωοποιοῦ καὶ τιμίας πλευρᾶς αἵματι, ταύτην τοιαύτην συνελθεῖν καὶ πάλιν εἰς ἓν ηὐδόκησας ἐφ' ἡμῶν, καὶ συγκολληθῆναι τὸ πάνυ γε χαλεπῶς ἔχον τοῦ πνεύματος, ὅπερ ὁ ἀρχέκακος καὶ δολιόφρων ἐχθρὸς μὴ φέρων ὁρᾶν εὐδοκιμοῦσαν προὐξένησεν. Οὐκοῦν ἐν πρώτοις εἰς σπονδὰς μόνας εἰρηνικὰς, καὶ φιλίας οἰκονομικῶς συνελάσας ἡμᾶς, ὦ βάθος πλούτου, καὶ σοφίας καὶ γνώσεως σῆς δέσποτα τοῦ παντὸς, ἵνα πως ἔκθαμβος μετὰ Παύλου κἀγὼ κραυγάσω τοῦ χριστοκήρυκος, ἐκεῖθεν ἐξῆς ἐπραγματεύσω τὴν κατ' εὐσέβειαν ὁμογνωμοσύνην ἡμῖν καὶ πεπλήρωκας διὰ τῆς τῶν σεπτῶν ἀναπτύξεως καὶ θείων γραφῶν, καὶ τῆς ἐντεῦθεν φανερώσεως τοῦ ὀρθοῦ δόγματος. τοῦτο τῆς ὑπὲρ ἡμῶν σοφίας σῆς τὸ κατόρθωμα νῦν. τοῦτο σου τῆς περὶ ἡμᾶς εὐεργεσίας τὸ μέγεθος. ὁμολογοῦμεν τὸν ἔλεον, ὡς εἰκός. τὴν χάριν ἀεὶ τοῖς πᾶσι κηρύττομεν, ὑπὲρ ὧν καὶ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ εὐχαριστίας τῇ σῇ χρηστότητι προσφέρειν βουλόμεθα μὲν, οὐ δυνάμεθα δὲ, διὰ τὸ ἀνυπέρβλητον αὐτῇ· τὸ παράπαν, μήτοι γε καθεστὸν ἐπάξιον. ὅθεν κἀγὼ λήξας τοῦ τὴν σὴν ὅλως νῦν μεγαλοπρέπειαν ἀνυμνεῖν, τὸ ἀποτεῦδε τὸ πρὸς σὲ τὸν ὕψιστον εὐχῆς δεόντως ἀπάρχομαι, καὶ

προεῶτα μὲν τοῖς ὀρθοδοξοτάτοις δογμασι καὶ πανευσεβέσιν αὐτοκράτορσι καὶ βασιλεῦσιν ἡμῶν, δι' ὧνπερ ὡς δι' ὑπουργῶν θερμοτάτων τε καὶ πιστοτάτων τοσοῦτον τὸ παμμέγιστον ἔργον ἐτέλεσας, νίκας δωρούμενος κατ' ἐχθρῶν πάντων λαμπράς, τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν κατ' ἐξαίρετον χορηγοίης αὐτοῖς, καὶ διὰ τούτων παντὶ τῷ ὑπηκόῳ λαῷ βαθεῖαν διηνεκῶς ἐν ἅπασιν εἰρήνην καὶ ἀστασίαστον. μετὰ δὲ ταῦτα τῷ καλῷ ποιμενάρχῃ τῷ τῆς σῆς ποίμνης πνευματικῶς προϊσταμένῳ τὰ νῦν, ὅστις πολλοῖς ἀγῶσι καὶ αὐτὸς τὰ μεγάλα συνήρατο πρὸς τὸ ἔργον καὶ συνεβάλλετο, παράσχοις τὴν σὴν χάριν δαψιλῆ καὶ πλουσίαν ὁ πρύτανις πάντων τῶν ἀγαθῶν, ὡς πάντας ἐπαναγαγεῖν δυνηθῆναι τοὺς ἡμῶν ἐσάπαξ ἀποπηδήσαντας. ἡμᾶς δὲ ἑκάστοτε τῷ ἀγαθῷ πνεύματί σου καθοδηγῶν, ὅπερ φυσικῶς καὶ πνεῦμα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου τελοῦν, τὴν οἰκείαν θεοπρεπῶς ὕπαρξιν καὶ ἐξ αὐτοῦ κέκτηται, πρὸς παντελῆ διϊθύνοις τῶν σῶν θελημάτων ἐκπλήρωσιν.

gere. Hinc ipſe tuam magnificentiam laudibus proſequi mittens, poſthac ad te excelſiſſimum ſupplicationem vti par eſt exordiar. & primum quidem in fidei dogmatibus integerrimis & piiſſimis noſtris Regibus & Imperatoribus, quorum ſtudio opeque vti feruidiſſimorum & fidiſſimorum adminiſtrorum quam maximum hoc opus tuũ abſoluiſti, aduerſus omnes hoſtes, & potiſſimum impios Agarenos, victorias luculentas, & per eos vniuerſo ipſis ſubiecto populo perpetuo in omnibus amplam pacatamq; pacem concede ac defer: tũ poſtea probiſſimo tuæ gregis ſpiritali præſenti Paſtori, qui multis certaminibus, ac ſedulo multiplicique ſtudio in auxilium operis venit, tuam gratiam vberem affluentemq; elargire, qui bona omnia diſpenſas, vt poſſit vniuerſos qui ex nobis deſilierunt, ab errore reuocare; & nos quotidie docens ac per omnia ducens bono tuo ſpiritu, qui naturaliter ſpiritus vnigeniti Filij tui exiſtens, propriam, vt Deo conuenit, exiſtentiam etiam ex ipſo poſſidet, in abſolutam tuarum voluntatum expletionem dirige.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΜΕΤΟΧΙΤΟΥ
ΔΙΑΚΟΝΟΥ τῆς ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ.
Τῶν τριῶν Κεφαλαίων, ὧν ἐξέθετο
ΜΑΞΙΜΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ ὁ ΠΛΑΝΟΥΔΗΣ.

GEORGII
METOCHITAE
DIACONI Magnæ Ecclesiæ
REFVTATIO
Trium Capitum, a MAXIMO PLANVDE Monacho editorum.

Eodem ALLATIO Interprete.

AD improuisam nec opinatam interrogationem nobis delatam respondendum est: licet enim nobis proposita non sit, attamen cum illa nullam certam personam respiciat, sed concordiam Ecclesiarum, cui nos ipsi animum addiximus, non leuiter oppugnet, quomodo nos effugere poterit? Quare cum tribus illa Capitibus disponatur, morem nostrum sequentes, & quidquid examini subijciendum est apponentes, ante omnia, vt ille exposuit, verba illius

ΠΡΟΣ ἐρώτησιν ἀπροσδοκήτως ἡμῖν φανεῖσαν χρεὼν ἀποκρίνασθαι. εἰ γὰρ καὶ μὴ πρὸς ἡμᾶς, κατ' Ἐκκλησιῶν δὲ συμβάσεως ἀπροσώπως, ἣ προσχόντες αὐτοὶ προσηκάμεθα, ἡ ταύτης ἐπιφορά, πῶς ἐξέσται παραδραμεῖν; οὐκοῦν τῆς δὲ τρισὶν ἐν Κεφαλαίοις διωρισμένης τοῖς ἐξ ἔθους στοιχοῦντες καὶ τὰ προκείμενα εἰς ἐξέτασιν ἐγκαταστρωννύντες τὴν

ἀπὸ λόγον ἐφεξῆς ἐπάγει, τὸ πρῶτον ἀπὸ λέξεως οὕτως ἐκτεθειμένον διασκεψώμεθα. Ἐρωτητέον. πότερον ἡ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπόρευσις ἄλλη καὶ ἄλλη, ἢ μία καὶ ἡ αὐτή. εἰ μὲν οὖν ἄλλη καὶ ἄλλη ἐστὶ, διπλῆ ἄρα ἡ ἐκπόρευσις ἔσται. καὶ τὸ πνεῦμα διπλοῦν, ὅπερ ἄτοπον. εἰ δὲ μία καὶ ἡ αὐτή, πῶς ἐκ τῆς ἀΰλου δυάδος δύναται τὸ ἓν εἶναι; μονὰς μὲν γὰρ ἀρχὴ καὶ αἰτία οὐ μόνον δυάδος, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων ἀριθμῶν. δυὰς δὲ ἀρχὴ καὶ αἰτία μονάδος, εἴτ᾽ οὖν ἑνὸς οὐκ ἂν γένοιτο. οὐ γὰρ καθ᾽ ὑποστροφὴν αἱ γενέσεις τῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ κατὰ πρόοδον. μονὰς γὰρ εἰς δυάδα κινεῖται, κἀκεῖθεν εἰς τριάδα καὶ ἐφεξῆς. τὸ γὰρ λέγειν ἐκ τῆς τριάδος ἀφαιρεθείσης μονάδος, δυάδα γίνεσθαι, κἀκ τῆς δυάδος ὁμοίως μονάδα. ἀλλ᾽ αἰτία κἀνταῦθα τούτων ἡ ἀφαιρουμένη μονὰς, ἀλλ᾽ οὐκ ἄλλος τις ἀριθμός. λείπεται ἄρα μὴ τὰ δύο αἴτια εἶναι τοῦ ἑνὸς, ἀλλὰ τὸ ἓν τῶν δύο. καὶ οὕτω μὲν ἐν τοῖς ἀΰλοις, ὃ κἂν τῇ θεότητι τῇ πάσης ὕλης ὑπερκειμένῃ ἁρμόζειν εἰκός. ἐν δὲ τοῖς ἐνύλοις γίνεται μὲν ἐκ δύο ἕν, ἢ κατὰ σύνοδον, ὡς ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς τέκνον, καὶ ἐκ σιδήρου καὶ λίθου πῦρ, ἢ κατὰ σύνθεσιν, ὡς ἐκ γῆς καὶ ὕδατος πηλός. ἀλλ᾽ ἔστιν εἰπεῖν κἀνταῦθα πρῶτα μὲν ὡς ἐν τ

illius numerata, non absque discussione postmodum dijudicemus. *Interrogandum est. An ex Patre & Filio Spiritus sancti processio est alia & alia, an vero vna & eadem. Nam si alia & alia est. ergo duplex erit processio, & Spiritus duplex, quod plane absurdum est: si vero vna & eadem, qua ratione ex duplari numero immateriato vnum fuerit? Vnitas enim non duplaris numeri tantummodo, sed & reliquorum omnium numerorum principium & causa est, at duplaris numerus vnitatis, siue etiam vnius, nunquam principium & causa fuerit; neque enim retrogradientes numeri, sed antecedentes generantur. Vnus siquidem in duplarem, indeque triplarem, & sic deinceps in reliquos decedit. Nanque si dicas ex triplari, dempta vnitate duplarem fieri, & ex duplari similiter vnitatem. At hic quoque causa dempta vnitas, nec vllus alius numerus est. Reliquum ergo est duo non esse causam vnius, sed duorum vnum. Et sic in immateriatis philosophandum est, quod etiam Deitati, quæ supra omnem materiam est, conuenire par est. In materiatis vero fit ex duobus vnum siue coniunctione, vt ex muliere & homine fœtus, & ex ferro & lapide ignis; siue compositione, vt ex aqua & terra lutum. Veruntamen hic quoque primum quidem dicendum est, in diuinis*

hypostasibus, neque coniunctionem similem, neque compositionem intelligi. Secundum in his etiam tempore vnum duobus præcedere, cum personæ in Trinitate coæternæ sint. Tertium, in potiore similium parte vnum differre specie a duobus, quæ etiamsi inter se conferantur diuersa specie sunt, vbi Triadis hypostases eiusdem naturæ sunt, ideoque materiata ab immateriatis differunt. Non est ergo ex Patre & Filio Spiritus. Et sic se habet Caput. Ante vero alia de dictione *procedere* edisserendum est, vt inde quoque examen dilucidius procedat, cum examinandorum dijudicandorumque parens in fine tertij Capitis asserat, Spiritum sanctum ex Filio procedere, nusquam esse scripto traditum. Tarasius itaque vniuersalis Synodi, quæ septima numero est, præses, ex Patre per Filium Spiritum sanctum procedere cum alijs in Tomo a se confecto, & subscriptionibus eorum qui conuenerant sanctorum omnium Patrum proprijs manibus signatis confirmato, aperte declarat, & alij ante ipsum diuiniloqui sancti Doctores ijsdem ipsissimis verbis tradiderunt. quod licet tum theologicis enunciatis, tum Patrum explicationibus ostendat eos, qui ex Patre, & Filio Spiritum procedere asserentibus repugnant, stulte

θείαις ὑποστάσεσιν, οὔτε σύνοδος τοιαύτη τὶς ἐπινοεῖται, οὔτε μὴν σύνθεσις. δεύτερον δὲ, ὅτι ἐνταῦθα μὲν προηγεῖται τῷ χρόνῳ τὰ δύο τοῦ ἑνὸς, συναΐδια δὲ τὰ τῆς Τριάδος πρόσωπα, τρίτον ὅτι ἐν μὲν τοῖς πλείοσι τούτων, ἕτερον τῷ εἴδει παρὰ τὰ δύο τὸ ἕν, ἀλλὰ κἀκεῖνα πρὸς ἄλληλα ἕτερα τῷ εἴδει. αἱ δὲ τῆς Τριάδος ὑποστάσεις τῆς αὐτῆς φύσεώς εἰσιν. ὥστε οὐ κατὰ τὰ ἔνυλα, καὶ τὰ ἄϋλα, οὐκ ἄρα ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. οὕτω μὲν τὸ Κεφάλαιον. Προδιαληπτέον δέ γε περὶ τοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἵν' ἐντεῦθεν σαφὴς γένηται ἡ ἐξέτασις, οἷς ὁ τῶν ἐξετασθησομένων μάλιστα γεννήτωρ περὶ τὸ τέλος τοῦ τρίτου τῶν Κεφαλαίων φάσκει, μὴ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα εὑρίσκεσθαι τῇ γραφῇ. Ταράσιος μὲν οὖν ὁ ἔξαρχος τῆς παγκοσμίου συνελεύσεως τῆς τὸν ἑβδοματικὸν ἀριθμὸν πληρωσαμένης, διὰ Τόμου, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορευόμενον ἅγιον πνεῦμα μετὰ τῶν ἄλλων διαγορεύεται, βεβαιωθέντος ὑπογραφαῖς οἰκειοχείροις τῶν αὐτῷ συνδεδραμηκότων θείων ἁπάντων Πατέρων, καὶ τοῦτο συνεπεκύρωσε, καὶ λοιποὶ πρὸ αὐτοῦ θηγόροι θεῖοι διδάσκαλοι κατὰ ῥῆμα παραδεδώκασι, πρὸς ὃ θεολογικῶν ἐκ διασαφήσεων πατρικῶν ματαιάζειν δείκνυον τοὺς διαπληκτιζομένους πρὸς τοὺς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ λέγοντας ἐκπορεύεσθαι,

μαχεσάμενοι τοῖς προβᾶσι καθ' ἡμῶν πανδήμοις δικαστηρίοις, ἐκεῖνοι μεγάλοι προήγοροι τῶν ἡμῖν ἀντικαθισάντων εἰς ἐννοιῶν συνθολώσεις τοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ ὁμωνυμιῶν ἑτερότητας ἀπηνέχθησαν, μὴ τὸ κατὰ σκοπὸν ἀποφῆναι ἰσχύσαντες. καὶ ὅπως ἐφεξῆς. μετὰ τὰς ἐπενηνεγμένας ἡμῖν πολυειδεῖς καταδίκας οἱ μέλανι συνθέμενοι καὶ χειρὶ ταῖς τῶν ἑτεροτήτων καινοφωνίαις τὴν εἰς δυσφημίαν αἰωμολόγησαν ἔκπτωσιν. γνοίη δ' ἂν ὁ ἐρευνῆσαι προθυμηθεὶς, εἰ καὶ αὖθις ἡ δυναστεία, καὶ τῇ τοῦ πλήθους νενευρωμένῃ ῥοπῇ, τὰ αὐτὰ θρασύνεται καθ' ἡμῶν καὶ διορθώσεις προβάλλεται τοῦ συγκρύπτειν, καὶ ταῖς εἰς τοῦτο ἀπαρνήσεσιν ἐν ταῖς πρὸς ἡμᾶς ἀπολογίαις ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον οὐχ ἧττον ἐπιστρέφειν ἐλέγχεται. ὅμως πρὸς τὴν παροῦσαν ἐρώτησιν ἀφέμενοι τοῦ ἐντεῦθεν ἐπὶ τῇ ἐκπορεύσει ἀποκρίσεως θέσθαι, πολυμερῶς ἐπεὶ καὶ πολυτρόπως τοῖς τῆς ὑποθέσεως δόγμασι κρατύνεται πατρικοῖς ἐξ ἄλλων αὐτοῖς ἀπαστραπτόντων, φῶς ἀληθινὸν κατοπτεύσωμεν. ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ Ῥωμαῖοι πνεῦμα φάσκουσι τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, καὶ χορὸς ὁ θεῖος τῶν ἡμετέρων θεσπεσίων μυσταγωγῶν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ προϊέναι, καὶ προχεῖ-

stulte nimis agere, publicis aduersus nos præteritis annis iudicijs constitutis, refellere conati magni illi Viri, nostrorum aduersariorum defensores, ad confusas prauasque sententias, & Verbi *procedere* alios atque alios significatus, & varias homonymias confugerunt, cum non potuerint, quod illis propositum fuerat demonstrare. & quomodo id peractum sit, in sequentibus dicetur. Post diuersas ac multiplices in nos condemnationes, qui atramento manuque varijs hisce vocum nouitatibus assensum dedere, ad ignominiosum lapsum cecidisse se fassi sunt. idque plane agnouerit cui id in animo est efflagitare, licet rursus iterumque dominatus, impetu populari, eoque admodum valido adscito, eadem aduersus nos audacter iactet, & correctiones proponat, dum ea celare conatur, & eorum inficiatione in Apologijs suis contra nos editis, ad proprium vomitum non minus reuerti deprehendatur. Nihilominus ad præsentem interrogationem responsione in præsenti dilata, cum varijs multisque modis hoc argumentum Patrum enunciatis corroboretur, ex alijs quæ ipsos illuminant, verum lumen conspiciamus, *Ex Patre & Filio* Romani dicunt *Spiritum sanctum procedere*, & diuinus vniuersus Sanctorum nostrorum Patrum ac Ducum chorus ex Patre & Filio & *progredi*, &

effundi

fundi, & *apparere*, & *exilire*, & alijs non absimilibus dictionibus in omnibus suis diuiniloquis, & a Deo inspiratis dictis palam aperteque deprædicant, nec aliud præter hoc ipsum *procedere* has inferre, ijdem ipsi perquam perspicue intonant. Et ante alios cui ab immortalitate nomen est, in Colloquio, quod ipse instituit, Orthodoxi & Macedoniani hæc habet; *Absit vt hoc dicam adscititium esse in spiritu. Etenim neque sanctum, neque incorruptibile, neque immortale, neque bonum, neque aliquid aliud, quod de Deo consideratur, dico adscititium esse Spiritui sancto, sed natura sanctus, natura bonus, natura incorruptibilis est, tanquam qui Spiritus Dei est, & ex ipso exilit, idest procedit*, vt ex primo, qui in vniuersalibus sessionibus illustris habitus est, principium sumam. sed ne oratio longius protrahatur, ommissis alijs attentos figamus oculos ad ea quæ diuino afflatus spiritu Cyrillus dicit in Euangelicum sacrum dictum, *Spiritum veritatis, qui ex Patre procedit*, clamans, cuius apud omnes publica continuaque contra nos repetitio & conculcatio est. Hic etenim de eodem in sexto ad Hermiam suis sublimibus verbis, & vti Magistrum addecet, decernit: *Num tibi allatum eloquium innotescit, videsque*

ται, καὶ πέφηνε, καὶ πηγάζει, καὶ λοιπαῖς παραπλησίοις ῥηματικαῖς φωναῖς ἐν πάσαις ἀπηχῶς ταῖς σφῶν θεοπνεύστοις θεηγορίαις διαπρυσίως κηρύττουσι. καὶ μηδὲν ἄλλο παρὰ τὸ ἐκπορεύεσθαι ταύτας λέγειν αὐτοὶ διασαφέστατα. αὐτίκα τοίνυν ὁ μὲν τῆς ἀθανασίας ἐπώνυμος, ἐν ᾗ ποιεῖται διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ τάδε φησί. Μὴ γένοιτό μοι εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ πνεύματος. οὔτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὔτε τὸ ἄφθαρτον, οὔτε τὸ ἀθάνατον, οὔτε τὸ ἀγαθὸν, οὔτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ πνεύματι. ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀγαθὸν, φύσει ἄφθαρτον ὡς πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, ἤτουν ἐκπορευόμενον, ἵν' ἐκ τοῦ πρώτου τοῦ ἐν τοῖς οἰκουμενικοῖς διαλάμψαντος συνεδρίοις ποιήσωμαι τὴν ἀρχήν. ἀλλ' ὡς μὴ ἐπεκτείνοιτο τὰ τοῦ λόγου, τῶν ἄλλων ἐκστάντες ἐπιστατικοῖς ἐνατενίσωμεν ὀφθαλμοῖς εἰς ἃ φησὶ Κύριλλος ὁ θεόπνοος εἰς ῥῆσιν ἱερὰν Εὐαγγελικὴν τήν, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, φωνοῦντος, ἧς τὸ περιλάλητον καὶ ἀκίνητον καθ' ἡμῶν. ἔστι καὶ γὰρ περὶ αὐτῆς ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν ὑψηγορίαις ἤπου διδασκαλικαῖς ἀποφαίνεται, Ἆρά σοι σαφὲς τὸ παρενεχθέν ἐστι λόγιον, καὶ προσδέδορκας, ὅτι πνεῦμα μὲν ἀληθείας ὠνόμασε τὸν Παράκλητον,

ἔφη γε μὴν, ὡς πρόεισιν ἐκ πατρός, ἴδια πάντα δεικνὺς ἑαυτοῦ τὰ τοῦ πατρός. ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ πρὸς τὸν αὐτόν. Συνίης οὖν ὅπως ὡς ἴδιον ἐπαγγέλλεται καταπέμψειν ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ πατρός. καὶ πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ, προχεῖσθαι γε μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ πατρός. καὶ μὴν ὅτι καὶ μαρτυρήσει περὶ αὐτοῦ προμεμήνυκεν. Εἰ γοῦν Κύριλλος ὁ θεόφρων αὐτὸν τὸν Σωτῆρα μαρτύρεται φάναι, ὡς πρόεισι καὶ προχεῖται, οἷς εἴρηκεν ἐκπορεύεται, πῶς ποτέ τις ἐρεῖ, ὡς ἄλλο καὶ ἄλλο εἰδὼς κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ νοὸς ὁ ἱερομύστης ὅτι τὸ πρόεισι, καὶ προχεῖται, καὶ ἐκπορεύεται οὕτως ἔφησεν. ἢ μᾶλλον ὁ ταῦτα φθεγγόμενος. πῶς οὐκ ἀντικείμενος ἐμφανῶς ἔσεται, τῷ τε θεοσόφῳ μυσταγωγῷ, καὶ τολμηρότερος ἐπὶ τῇ κατ᾽ αὐτὸν κυριακῇ θεοστόμῳ φωνῇ; μέντοι γε καὶ μὴ οὕτως ἔχειν οἱ ἀντιπίπτοντες, ἐπεὶ μηχανήσασθαι πόρον εὑρεῖν οὐκ ἔχον, εἰς τὸν ἀπὸ κοιλίας κἀνταῦθα συνήθη σφίσι τῆς ὁμωνυμίας κανόνα χωροῦσιν. ἐπὶ μὲν τοῦ πατρὸς ἐν οἷς ἐξ αὐτοῦ τὸ ταυτὸν καὶ σύνδρομον τῆς διανοίας ταῖς διαληφθείσαις καὶ λοιπαῖς ὁμοίαις φωναῖς ὁμολογοῦντες τῷ ἐκπορεύεται, ἐν οἷς δὲ ἐξ υἱοῦ τὸ μὴ σύνδρομον. κἀντεῦθεν ἐν οἷς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἅμα μερίζειν ἄλλως τε καὶ ἄλλως ἁρμόζειν τὸ κατὰ νοῦν ἐπιτάττοντες. οὕτως

videsq; Spiritum veritatis Paracletum nuncupasse? Dicit enim progredi ex Patre, omnia sibi propria quae Patris sunt ostendens. Idem ibidem ad eundem. *Intelligis itaque qua ratione uti proprium promittit nobis mittere qui ex Patre est? & Spiritum quidem veritatis appellat, effundi vero ex ipso Patre definiuit. quin etiam testimonium de se laturum praenunciauit.* Si itaque Cyrillus diuina mente praeditus testimonio suo confirmat, ipsum Saluatorem dixisse, *eum progredi & profundi*, quod ille dixerat, *procedit*, quomodo quispiam affirmauerit, aliud & aliud, cum sciat secundum veram intelligentiam, sacrorumque mystam *profundi*, & *progredi*, & *procedere*, ita pronunciasse? aut potius qui similia asserit, quomodo palam diuino mystagogo & Dominicae & a Deo prolatae, id ipso asserente, voci, non audacius aduersabitur? Nihilominus cum haec non ita se habere, non possent inficias ire aduersarij, ad consuetam sibi regulam homonymiae e ventre erutam confugiunt cum de Patre affirmatur *ex ipso*, idem & concordans sententiae cum voce *procedit*, in iam allatis & in alijs similibus vocibus approbantes, cum vero *ex Filio*, minime concordans: indeque in quibus est, *ex Patre & Filio*, simul diuidunt, & alio atque alio modo sententiam

tiam intelligi præcipiunt. Attamen hic qui in cœlum ascendit, & Deum & hominem Dominum harum vocum æquales vires edicentem ostendit, tanquam huiusce Spiritus muneribus diuiniloquus existens, nec non etiam ex eiusdem donis diuina locutione ditatus, & futura prospiciens alius, erroneas hasce cogitationes diuersarum significationum multo ante refellit prouide, dum in *profundi* & similibus alium atque alium significatum palam sonoreque reprobat. Nanque Oratione ad Nestorium, cuius illud principium est, *Qui amat patrem aut matrem super me; non est me dignus*, ita decernit. *Licet sit in hypostasi propria spiritus, qua spiritus & nō Filius est. Veruntamen non est alienus ab ipso. Vocatus siquidē est Spiritus veritatis, & est Christus veritas, & profunditur ab ipso, vti scilicet ex Deo & Patre.* Et in illud, *Rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis*, sic ait. *Nanque Dei & Patris bonorum cum sit particeps Filius, habet Spiritum eo ipso modo, quo intelligitur etiam Pater habere*. In Interpretatione Ioëlis Prophetæ in illud, *Effundam ex Spiritu meo*, sic loquitur; *Qua enim Deus est, & ex Deo secundum naturam Filius, generatur siquidem ex Deo & Patre, proprius illius, & in ipso*

γε μὴν ὁ οὐρανοβάμων, ὁ τὸν θεάνθρωπον δεσπότην, τὸ ταυτοδύναμον δηλῶν τῶν τοιῶνδε λέξεων ἐκφωνοῦντα, ὡς ἐκ τῶν τοῦ πνεύματος τούτου χαρισμάτων θεορρήμων ὑπάρχων. ἔτι τε καὶ ἐκ τῶν αὐτοῦ δωρημάτων θεορρήμων ἔμπορος καὶ προόπτης τὰς ἐπισφαλεῖς ταύτας ἐπινοίας τῶν ἑτεροτήτων φθάσας ἀπορραπίζει, ἐν οἷς οἱ τὸ ἄλλως ἐν τῷ προχεῖται, καὶ τοῖς λοιποῖς τὸ, καθαρῶς οὕτω διαρρήδην ἀναβοῶν. ἐν γὰρ τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Ὁ φιλῶν πατέρα, ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, οὕτω θεολογεῖ, Εἰ καὶ ἔστιν ἐν ὑποστάσει τὸ πνεῦμα ἰδικῇ, καθὸ πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ υἱός. ἀλλ' οὖν ἐστιν οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ. πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται. καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ εἰς τὸ, ἐρωτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, οὕτω φησί. Τῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀγαθῶν ὑπάρχων κοινωνὸς ὁ υἱὸς ἔχει τὸ πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὅνπερ νοοῖτο ἔχειν καὶ ὁ πατήρ. ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῇ εἰς τὸν Προφήτην Ἰωὴλ τῇ, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, οὕτω διέξεισιν. Ἧι μὲν γάρ ἐστι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς, γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ

πατρός. Ἵν' οὖν πρὸς τὰ ἐκ ῥήματος τὰ δὲ φωναῖς ἐνίας καὶ τὰς ἐξ ὀνόματος παραθείημεν. Γρηγόριος ὁ κατ' ἐξοχὴν τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος ἐν μὲν τῷ πρὸς Ἥρωνα τὸν φιλόσοφον λόγῳ φησίν. Ἴδιον πατρὸς μὲν ἡ ἀγεννησία, υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, πνεύματος δὲ ἡ ἔκπεμψις. ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τῶν Εἰρηνικῶν. Οὕτω φρονοῦμεν, καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε ὅπως μὲν ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι μόνον, καὶ οἷς ἂν ἡ Τριὰς ἀποκαλύψῃ κεκαθαρμένοις ἢ νῦν, ἢ ὕστερον. αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰδέναι φύσιν θεότητος, ἀνάρχῳ, καὶ γεννήσει, καὶ προόδῳ γνωριζομένην. ὃ οὖν ἐκεῖ τὴν ἀγεννησίαν, τοῦτο διαφανῶς ἐνταῦθα τὸ ἄναρχον εἴρηκεν. ἐπεὶ καὶ τοῦτο τοῦ πατρὸς ἴδιον, ὡς ἐξ οὐδενὸς καὶ ὡς ἀναιτίου, τῶν δύο τόδε μὴ κεκτημένων, ὡς ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ κατὰ διάφορον ὕπαρξιν, καὶ κατὰ χρόνον συνανάρχων τούτῳ. καὶ χρονικῆς ἁπάσης ἐμφάσεως ὑπερκειμένων. τὴν γέννησιν δὲ κἀνταῦθα, κἀκεῖ διὰ τῆς αὐτῆς ἐκφωνήσεως. καὶ ὅπερ ἐκεῖσε τὴν ἔκπεμψιν, ἐνταῦθα τὴν πρόοδον. ἄμφω λέγων, ὡσεὶ τὴν ἐκπόρευσιν ἔφησεν. ἐν δὲ τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος ἀντιρρητικῷ, τὴν ἔκπεμψιν, καὶ

in ipso & ex ipso est spiritui, quemamdmodũ & ex ipso intelligitur Deo & Patre. Vt igitur præ his dictis nonnulla etiam alia nominatim apponamus, Gregorius, qui ob excellentiam Theologi nomen cõsecutus est, Oratione in Heronem Philosophum ait. *Proprium quidem Patris est non generari, Filij generari, Spiritus emitti*. & in secunda de Pace; *Ita sentimus, ita tenemus, adeo vt quomodo ipsa se habeant inter se, & referantur, & ordinentur, ipsi soli Triadi scire tantummodo concedamus, & quibus expurgatis, vel nunc vel in posterum Trias reuelauerit. Nos vero vnam eandemque naturam diuinitatis cognoscimus, quæ citra principium generatione & progressu deprehenditur*. Quod itaque ibi *non generari*, palam hic *citra principium* enunciauit. Quandoquidem hoc Patris proprium est, tanquam qui ex nullo est & absque causa, cum duo illud non possideant, tanquam quæ ex ipso sunt vti ex principio secundum diuersam existentiam, etsi tempus respicias cum illo principij quoque expertia, & temporali omni expressione superiora. Generationem vero hic & ibi per eandem verbi prolationem, & quod ibi dixit, *emissionem* hic *progressum*, hisce duobus, vnam processionem significauit. In Antirrhetico vero de Spiritu, *emissionem*, & *progressum*, & *apparitionem* nuncu-

pauit. sic enim orationem disponit, quasi aduersarius loqueretur. *Quid itaque est quod deest spiritui, ne Filius sit. Etenim si nihil deficeret, Filius vtique esset*, tum subdit; *Non deesse fatemur: neque enim Deus imperfectus est. Veruntamen apparitionis vt ita dicam, vel relationis mutuæ diuersitas, diuersam quoque appellationem effecit.* Manifesto enim ex diuerso modo existentiæ, processione scilicet, quam *apparitionem* hic nuncupat, Spiritus Filius non esse agnoscitur, & hinc appellationum diuersitas indicatur, & æque atque fratres coniungi, vti Hæretici somniant, reijcit. Vnde & Ecclesia omnia iā dicta sequens, concinens in Canticis clamat, *Absque principio, & generatione, & progressu, Patrem adoro generantem, Filium glorifico generatum, hymnis concelebro Spiritum sanctum, qui vna cum Patre & Filio eluxit.* Hæc cum ita se habeant, & in rebus theologicis Viro non contemnēdo de verbis & nominibus, quæ in diuinis dogmatibus exponendis ac proferēdis vsurpātur, decernente, *Neque enim de nominibus contendemus, dummodo eandem sententiam eorum syllabæ exprimant*, Interrogatio, de qua nunc agitur, quomodo subsistet, si quæ illa *processionis* nomine colligere contendit, illa eadem, & *effusionis*, & *progressus*, & *emissionis*, & *effluxus* & *apparitionis* nominibus colli-

τὴν πρόοδον, ἔκφανσιν προσηγόρευσε. πέπονθε γὰρ οὕτως ἐκ τοῦ ἐναντίου. Τί οὖν ὃ λείπεται τῷ πνεύματι εἰς τὸ εἶναι υἱόν; εἰ γὰρ μὴ λεῖπόν τι οὖν, υἱὸς ἂν ἦν, ἐπιφέρει δέ. Οὐ λείπειν φαμέν. οὐ γὰρ ἐλλιπὴς Θεός. τὸ δὲ τῆς ἐκφάνσεως ἵν᾽ οὕτως εἴπω, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον καὶ τὴν κλῆσιν αὐτῶν πεποίηκεν. ἀριδήλως γὰρ ἐκ τοῦ διαφόρου τρόπου τῆς ὑπάρξεως. ὡς ἡ ἐκπόρευσις, ἣν ἔκφανσιν ἐνταῦθα καλεῖ, μὴ τὸ πνεῦμα υἱὸν εἶναι γνωρίζεται, καὶ τὸ τῶν κλήσεων ἐντεῦθεν φανοῦται διάφορον, καὶ τὸ ἀδελφικῶς ἄμφω ἑνῶσθαι κατὰ τοὺς αἱρετίζοντας ἀποπέμπεται. ὅθεν καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῖς ῥηθεῖσιν ἅπασιν ἑπομένη ψάλλουσα μελῳδικῶς ἀνακράζει, ἀνάρχῳ καὶ γεννήσει τε καὶ προόδῳ πατέρα προσκυνῶ τὸν γεννήσαντα, υἱὸν δοξάζω τὸν γεννηθέντα, ὑμνῶ τὸ συνεκλάμψαν πατρὶ καὶ υἱῷ πνεῦμα ἅγιον. καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων. τοῦ τ᾽ ἀκρέμονος ἐν θεολογίαις ἐπί τε ῥημάτων, καὶ ὀνομάτων ἐν τοῖς εἰς τὸ θεῖον δόγμασιν ἁπλῶς καὶ φωνήμασιν ἀποφαινομένου. οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχήσομεν, ἕως ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν, ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐρώτησις ποίαν ἕξει τὴν σύστασιν, εἴπερ ἃ συνάγειν ἐπείγεται τὴν ἐκπόρευσιν, ταῦτα καὶ πρόχυσις συναγάγῃ καὶ πρόοδος,

ἐκπέμψεις, πηγασμός τε, καὶ ἔκφανσις. ἀλλὰ καθόλου τὸν ἔλεγχον στήσαντες καὶ κατὰ μέρος διέλθωμεν, ἐκπόρευσις ἡ κατ᾽ ἐρώτησιν. ἡ πρόοδος ἡ καθ᾽ ἡμᾶς, ζυγομαχία γὰρ οὐδεμία κατὰ διάνοιαν, ἡ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἁπλῆ ἐστι καὶ ἑνιαία, καὶ οὐ διπλῆ. ὅμως ὁ ἐρωτητὴς τὸ μὴ εἶναι δύνασθαι ἁπλοῦν ἐκ δυάδος, εἰς ἀνατροπὴν λαμβάνει, παραδείγματι τῷ τοῦ ἀριθμοῦ εἰς πίστωσιν χρώμενος. ὁ γοῦν ἐν θεολογίᾳ γρήγορος νοῦς τὴν ὑπεράρχιον Τριάδα θέλων εἰκονίσαι πρὸς ἑαυτὴν ὡς ἔχει, προσαναφωνῶν φθάνει, κἂν ὁμοίωσίς τις εὑρεθῇ φεύγει τὸ πλέον ἀφέν με κάτω μετὰ τοῦ ὑποδείγματος, καὶ καθεξῆς ἥλιον ἀκτῖνα καὶ φῶς ὀφθαλμὸν πηγήν τε καὶ ποταμὸν, καὶ λοιπὰ παραπλήσια τῆς ἀμυδρᾶς ὁμοιώσεως τίθησι παραδείγματα. ὅτε χρυσοῦς τὴν γλῶσσαν ἐν ἑρμηνείαις τῶν ψαλμῶν, Ῥίζα φησὶ πίστεως ὁ πατὴρ, κλάδος ἀμάραντος ὁ υἱὸς, καρπὸς ἀθάνατος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ τῶν θεοφορήτων ἄλλοι τὰ αὐτὰ, ἕτερά τε τούτοις παρεμφερῆ, ἵνα μὴ ἀπαριθμοίην καθέκαστα, ἐξ ὧν οἱ θεόφρονες ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτῖνος τὸ φῶς, τὴν ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ τοῦ πνεύματος εἰκονίζουσιν ἔκφανσιν, ὡς ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τὸν ποταμὸν διὰ τῆς πηγῆς, ὡς ἐκ τῆς ῥίζης διὰ τοῦ κλάδου τὸν καρπόν. ἀλ-

colliguntur. Sed cum in genere quidem refellimus, per partes etiam rem examinemus. *Processio*, quæ in Interrogatione est, siue *progressus*, vt nos dicimus, neque enim de sententia condenditur, ex Patre & Filio Spiritus sancti, simplex est vnaque, & non duplex, licet Interrogans eam simplicem esse non posse ex duplari numero redarguere conetur, exemplo numeri ad dictum suum confirmandum assumpto. Veruntamen in theologicis mens vigilis cum exemplo supra omne principium Triadem in se ipsa vti habet, exprimere cupit, clamauit. *Licet similitudo quædam reperiatur, quod plus est fugit, relinquens me infra cum exemplo*, tum deinceps solem radium & lumen, oculum fontem & fluuium, aliaque tenuis similitudinis exempla proponit. Et qui aurea lingua præditus est, in expositione Psalmorum, *Radix*, ait, *fidei Pater, ramus immarcescibilis Filius, fructus immortalis Spiritus sanctus*. & ex diuinis Patribus alij hæc eadem, vel alia hisce non dissimilia, ne singula recenseam, quibus diuina mente præditi Patres, vti ex sole per radium lumen, ex Patre per Filium Spiritus apparitionem exprimunt, vti ex oculo fluuium per fontem, vti ex radice per ramum fructum: sic etiam ex radio possumus dicere, nec non ex ramo, & ex fon-

te, de eo quod exprimitur per Filium & ex Filio, cum ambæ hæ præpositiones in naturali progressus mediatione, vti diuiniloqui Patres asseuerant, eadem vi polleant. Atenim cum interrogans, neque alijs neque exemplis, qui eum præcesserunt, diuinorum pietatis principum, sed proprijs insistat, eorum quoque dicta non ab ipso, sed a veritate emanantia, vti illi lucidissime irradiare, demonstrabitur. Numerus enim diuisi est, ex quo enascitur, non continui & secundum diuisionem singulariter prouenit, non secundum compositionem, ex vnitate dualitas, & ex dualitate trias, non quæ componatur, sed ex dualitate veluti ad vnitatem, quæ ante ipsam est, aut ex vnitate per dualitatem simplicem. Quando igitur Deus vnum & Trinitas est. & vt vnum, neque numerum, neq; medium, neque ordinem neque similia suscipit. Vndenam enim in vno, quod supra omne vnum est, & quantitas & medium & ordo in pluribus, aut tribus minimum consideraueris? vti vero tria hæc, sed diuino quodam modo, & cogitationibus Deo ipso addecentibus admittit, & exemplum numeri, qui determinatæ quantitatis est in similitudinem assumetur, cum & Trinitas proprietatibus secundum

λαὶ καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ἔστι λέγειν, ἐκ τοῦ κλάδου τε, καὶ ἐκ τῆς πηγῆς, ἐπί τε τοῦ εἰκονιζομένου διʼ υἱοῦ τε καὶ ἐξ υἱοῦ ἑκατέρων κατὰ τῶν θεηγόρων προθέσεων ἐπὶ τῇ φυσικῇ μεσιτείᾳ τῆς προόδου τὸ ταυτοδύναμον ἐχουσῶν. τοῦ μέντοι γε ἐρωτῶντος μήτʼ ἐν ἄλλοις, μήτʼ ἐν παραδείγμασι τοῖς ἐκ τῶν θεόθεν προηγορῶν τῆς εὐσεβείας ἐνασμενίζειν βεβουλημένοις τοῖς δʼ οἰκόθεν καὶ τὸ σφέτερον δὴ τοῦτο δειχθείη μὴ παρʼ αὐτοῦ, πρὸς δὲ τῆς ἀληθείας ὑπάρχον, ὡς οὗτοι περιβάλλουσι φανοῦνται. ἀριθμὸς μὲν γὰρ τοῦ διῃρημένου παρʼ ὃ πέφυκεν, οὐ τοῦ συνεχοῦς, καὶ κατὰ διαίρεσιν μοναδικῶς προϊὸν οὐχὶ κατὰ σύνθεσιν, ἐκ μονάδος δυάς, καὶ ἐκ δυάδος Τριὰς οὐ συντεθειμένης, ἀλλʼ ἐκ δυάδος ὡς πρὸς μονάδα τὴν πρὸ αὐτῆς, ἢ ἐκ μονάδος διὰ δυάδος ἁπλῆς. ἐπεὶ οὖν τὸ θεῖον ἓν καὶ Τριάς ἐστι, καὶ ὡς μὲν ἓν ἀπαράδεκτόν ἐστι καὶ ἀριθμοῦ, καὶ μεσότητος, καὶ τάξεως, καὶ τῶν τοιούτων. πῶς γὰρ τῷ ἑνὶ τῷ ὑπὲρ πᾶν ἓν ὄντι ποσὸν καὶ μέσον καὶ τάξις ἐν πλείοσιν, ἢ τρισὶ τοὐλάχιστον ταυτὶ θεωρούμενα; ὡς δὲ τρία τοῦτων ἐστὶ δεκτικὸν πλὴν καὶ οὕτω θεοπρεπῶς, καὶ ταῖς περὶ Θεοῦ καταλλήλως ἐννοίαις, καὶ τὸ τοῦ ἀριθμοῦ παράδειγμα τοῦ διῃρημένου ποσοῦ τυγχάνον εἰς εἰκασίαν παραληφθήσεται, καθὸ καὶ ἡ Τριὰς διαιρεῖται, ταῖς κατὰ τὴν πρόοδον ὑποστα-

cundum

καῖς ἰδιότησι. διαιρεῖται γὰρ ἀδιαιρέτως, καὶ συνάπτεται διῃρημένως τῷ παραδόξῳ τῆς θείας μεγαλειότητος. τὸ λοιπὸν πρόσεχε πρὸς Θεοῦ ὁ ἀκροατής. προθέμενος ὁ ἐρωτῶν, ὡς διαπορούμενος, πῶς ἐκ τῆς ἀΰλου δυάδος τὸ ἓν εἶναι δύναται, καὶ παραυθὶς τὴν αἰτίαν ἐπαγαγών, τοῦ μὴ δυνατόν, τὴν μονάδα αἴτιον εἶναι καὶ οὐ δυάδα, ὡς ἐθέλων διὰ μέσης προτάσεως τοῦ, ὅτι ἓν τὸ αἴτιον καὶ οὐ δύο, συμπεράναι τὸ μὴ ἐκ τῶν δύο τὸ ἓν εἶναι, τοῦτο γὰρ ἀπῄτει τὸ προταθὲν ἐξ ἀνάγκης. ὁ δὲ διὰ τῶν μεταξὺ λόγων αὐτὸ μᾶλλον κατασκευάζας, ἐν οἷς φησι. μονὰς γὰρ εἰς δυάδα κινεῖται, κἀκεῖθεν εἰς Τριάδα, τοῦτο δὲ τί ἄλλο, ἢ ὅτι ἐκ μονάδος δυὰς, καὶ ἐκ δυάδος τριὰς, ὅπερ τὸ ἓν κατὰ τὸ διωρισμένον τοῦ ἀριθμοῦ, ὡς ἐλέγομεν, ὃ καὶ ὁ περίπυστος ἐν θεολογίᾳ συντίθησι φάσκων. μονὰς γὰρ εἰς δυάδα κινηθεῖσα μέχρι Τριάδος ἔστη. συνεπέρανε, τὸ μὴ τὰ δύο αἴτια εἶναι τοῦ ἑνὸς, ἀλλὰ τὸ ἓν τῶν δύο. ἔστι δὲ αἴτιον τοῦ ἀνακολούθως εἰπεῖν, καὶ μὴ κατὰ τὸ προβληματισθὲν τὸ συμπέρασμα θεῖναι, τὸ οἴεσθαι δύο αἴτια εἰσάγειν, εἰ λέγει τις ἐκ τῶν δύο τὸ ἕν. τοῦτο δὲ οὐδαμῶς. ἔστι μὲν γὰρ ἐκ δυάδος τὸ ἕν. ἐκ δύο δηλαδὴ μονάδων ἡ τρίτη μονάς. εἰ μὲν οὖν ἐκ δύο αὐτοδιῃρημένων ἦν,

cundum progressum determinetur: nanq; indiuise diuiditur, & diuise admirabili diuinæ magnificentiæ modo coniungitur. Interim attento animo sis per Deum, o Auditor. Cum interrogans sibi proposuisset, quasi addubitans, Qua ratione ex immateriato duplari numero vnum esse possit, & per quam subito causam adnectens fieri nō posse, vt vnitas causa sit, & non dualis numerus, quasi vellet per mediam propositionem, vnum nempe esse causam & non duo, concludere vnum ex duobus non esse: hoc siquidem quod proposuit necessario requirebat, ipse nihilominus per interpositas rationes id ipsum magis confirmat, cum ait, vnitas enim in dualitatem mouetur, indeq; in trinitatem, id vero quid est aliud quam ex vnitate dualitas, & ex dualitate trinitas, quod est vnum secundum determinatum numerum, vt dicebamus? & in Theologia præcelebris cōcordat, cum inquit, *Vnitas enim in dualitatem mota, in Trinitate subsistit*, conclusit, duo vnius causam non esse, sed vnum duorum. Causa vero est, adeo inconsequenter, & non secundum propositum problema conclusionem colligere, quod opinetur, duas causas introducere, si quis dixerit, ex duobus vnum esse. Sed id nullo modo est, nanque est ex dualitate vnum, ex duabus scilicet

licet vnitatibus tertia vnitas. Igitur si ex duobus a se disiũctis esset, aut ita diuisis, vt vnũ ad alterum nõ referretur, neq; ab illo existeret, neque medium esset in progressu, si inquam hoc modo se haberet, & tertium non tertiũ, sed secundum hinc & hinc inter ambo consideraretur, & non secundũ seriei asseruientem egressionem, non incongrue duorum principiorum, & duplicis causæ ratio introduceretur. Veruntamen cum hæc ex aduerso se habeant, & tertia vnitas per mediã vnitatem ex prima & principali monade, quod sit possideat, inde ergo & media vnitas causam trahit, illamque principium atque originem sui agnoscit, vt perspicue vna sit. Consideremus igitur quænam rerum diuinarum Interpretes, primum, & medium, & tertium, & illud ex duobus de diuinitatis principibus hypostasibus assumentes, Theologorum more decernunt. Et primus, qui monadem in dualitatem motam in Triade substitisse asseruit, quod interrogans digito monstrasse videtur, in monitis ad Virgines Heroico carmine conscriptis, sic inquit, *Vnus Deus ex genitore per Filium stetit*, postmodum, *Permanente diuinitate in perfectis perfecta*. Huius concors & cognominis Nyssenorum lumen Oratione de sancto Spiritu contra Macedonianos scribit. *In quibus enim quæ secundum*

ἢ διῃρημένων οὕτως, ὡς τὸ ἕτερον μὴ πρὸς τὸ ἕτερον ἀναφέρεσθαι. μήτ' ἐξ ἐκείνου τὸ εἶναι ἔχειν, μήτε μεσότητα τὴν κατὰ τὴν πρόοδον. ἢ γὰρ ἂν ἦν οὕτω, καὶ τὸ τρίτον οὐ τρίτον, ἀλλὰ δεύτερον ἑκάτερον ἔνθεν καὶ ἔνθεν θεωρουμένων, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἑξῆς τοῦ τάγματος προέλευσιν. εἰκότως ἂν ὁ τῆς δυαρχίας, καὶ τῆς διπλῆς αἰτίας λόγος εἰσήγετο. ἐπεὶ δὲ ταῦτα κατὰ τὸ ἔμπαλιν, καὶ ἡ τρίτη μονὰς διὰ τῆς μέσης μονάδος ἐκ τῆς πρώτης καὶ ἀρχικῆς τὸ εἶναι πλουτεῖ, ὅθεν καὶ ἡ μέση μονάς. ἐκεῖθεν ἄρα καὶ τὴν αἰτίαν ἕλκει, κἀκείνην ἀρχὴν οἶδε καὶ ῥίζαν, ὡς μίαν εἶναι διαφανῶς. ἴδωμεν οὖν οἷάπερ οἱ τῶν θείων ἐκφάντορες· τὸ πρῶτον, τὸ μέσον, τὸ τρίτον, τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἐπὶ τῶν θεαρχικῶν λαμβάνοντες ὑποστάσεων θεολογικῶς ἐκδιδάσκουσι, καὶ πρῶτος αὐτὸς ὁ τὴν μονάδα κινηθεῖσαν εἰς δυάδα μέχρι τριάδος στῆναι φθεγξάμενος, ὃ καὶ ὁ τὴν ἐρώτησιν προφέρων φαίνεται διαγγέλλων, ἐν οἷς ἡρωΐζει τὰς πρὸς Παρθένους ὑποθήκας, οὕτω φησίν, Εἷς Θεὸς ἐκ γενέταο δι' υἱέος ἔστη. μετά τινα, ἱσταμένης θεότητος ἐνὶ τελείοισι τελείης. ὁ σύμφρων τούτου καὶ ὁμώνυμος Νυσσαέων λαμπτὴρ ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατὰ Μακεδονιανῶν λόγῳ, φησίν. Ἐφ' ὧν γὰρ ἡ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνέργεια οὐδεμίαν

ἐλάττωσιν, ἢ παραλλαγὴν ἔχει, πῶς ἐστιν εὔλογον τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξιν ἐλαττώσεως τινὸς ἢ κατὰ φύσιν παραλλαγῆς οἴεσθαι σημεῖον εἶναι. ὥσπερ αὖ εἴ τις ἐν τρισὶ λαμπάσι διῃρημένην βλέπων τὴν φλόγα, αἰτίαν δὲ τοῦ τρίτου φωτὸς ὑποθώμεθα εἶναι τὴν πρώτην φλόγα ἐκ διαδόσεως διὰ τοῦ μέσου τὸ ἄκρον ἐξάψασαν, ἔπειτα κατασκευάζει πλεονάζειν ἐν τῇ πρώτῃ φλογὶ τὴν θερμασίαν, τὴν δὲ ἐφεξῆς ὑποβεβηκέναι, καὶ πρὸς τὸ ἔλαττον ἔχειν τὴν παραλλαγήν, τὴν δὲ τρίτην μηδὲ πῦρ ἔτι λέγεσθαι, κἂν παραπλησίως καίῃ καὶ φαίνῃ, καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς ἐργάζηται. ὁ θεοφανέστατος Ἐπιφάνιος ἐν βίβλῳ τῇ καλουμένῃ Ἀγκυρωτῷ, φησί. Πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα ἀληθείας ἐστί, φῶς τρίτον παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ. ὁ αὐτὸς ἐν τῇ αὐτῇ βίβλῳ, Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ ὁ Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὥς φησιν ὁ Χριστός. ὁ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. Κύριλλος γε μὴν ὁ θεσπέσιος διασαφῶν ταῦτα καὶ σαφηνίζων, καὶ τὸ ἐκ καὶ διὰ ἰσοδύναμον ἐπὶ τῆς μεσότητος τοῦ υἱοῦ σὺν ἄλλοις παριστάνων πλείοσι τῶν Πατέρων ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Παλλάδιον οὕτω

dum bonum operatio est, nullam imminutionem, aut immutationem habet, quomodo rationi consentaneum fuerit, ordinem qui ex numero oritur, imminutionis alicuius, aut secundum naturam immutationis signum esse existimare? Quemadmodum si quis in tribus lampadibus subdiuisam flammam conspiciens, causam vero tertij luminis supponamus esse primam flammam, ex communicatione cum medio extremum inflammantem, postmodum astrueret, in prima flamma abundare calorem, eam vero quæ subsequitur immutari, & paulatim imminui; tertiam neque ignem amplius censendam esse, licet æqua ratione adurat & splendeat, omniaque ignis operetur. Et a Deo nobis ostensus Epiphanius in libro Ancyroto dicto, ait. *Spiritus sanctus, Spiritus veritatis est, lumen tertium a Patre & Filio.* Idem in eodem libro. *Ambo inhabitant in homine iusto Christus & spiritus illius. Quod si Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, & Spiritus ex Christo, aut ex ambobus, vt dicit Christus, qui a Patre procedit, &, hic de meo accipiet.* Diuinus porro Cyrillus hæc explanans, atque declarans, & præpositionum *Ex* & *Per* æquales vires de mediatione Filij cum alijs plerisque Patribus designans libro primo ad Palladium hunc in modum decernit. *Mutabilis*

tabilis autem nullo modo est Spiritus sanctus, aut si mutationi obnoxius est, ad ipsam diuinam naturã vituperatio recurret, si est Dei & Patris, necnon & Filij essentialiter ex ambobus, ex Patre nempe per Filium profusus Spiritus. Et cum hæc ita edicantur, ex dualitate non posse vnum esse, & alio quoque modo ex ipsa numerorum positione reprobatum, vbi sistetur? Et cuius erit prudentiæ illis, contra quos sese opponit, dum vice versa, ex dualitate vnum asseuerare, vti absurdum, demonstrat, sua probans appingere? Fieri nequit ex propositis nostris dictis, nec simpliciter ab aliquo affirmabitur de numeris, ex tertio & secundo primum, & de figuratis per numeros deitatis hypostasibus, ex Spiritu & ex Filio Patrem esse. Hoc enim infert quod vice versa deducitur, si ad definitiones & propositiones necessario reducenda sunt, quæ simili modo effutiuntur. Sic ex rebus non subsistentibus sunt, quæ ab interrogante comprobantur. Et propositio illa ex vno duo communiter ab vtraque parte asserta, illis quidem qui ex ambobus vnum dicunt, firma atque stabilis est: vtraque enim diuiniloqui tradiderunt, vti ex ambobus vnum, ex Patre nempe per Filium Spiritum, sic ex vno duo, & ho-

θεολογεῖ. τρεπτὸν δὲ οὔτοι πω τὸ πνεῦμα ἐστίν. ἢ εἴπερ τὸ τρεπτὸν θέμις νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν. εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον πνεῦμα. καὶ τούτων οὕτω κηρυττομένων, τὸ ἐκ τῆς δυάδος μὴ δυνατὸν τὸ ἓν εἶναι, καὶ ἄλλως ἐληλεγμένον ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν ἀριθμῶν παραθέσεως, ποῦ στήσεται; ποῖον δὲ καὶ τὸ λελογισμένον ἕξει, προσάπτειν τοῖς πρὸς οὓς τὸ ἐναντιοῦται, τὸ καθ' ὑποστροφὴν ἐκ τῆς δυάδος τὸ ἓν λέγειν, ὡς ἄτοπον τούτου δεικνυμένου, κατασκευάζον τὸ σφέτερον; ἔστιν οὐχ ὅπως ἐξ ὧν παρεθήκαμεν, ὅλως δὲ οὐδενὶ πιθανῶς ἀγορεύειν ὅτι τῶν ἀριθμῶν ἐκ τοῦ τρίτου καὶ δευτέρου τὸ πρῶτον. ὅτι τε τῶν εἰκονιζομένων τῆς θεότητος ὑποστάσεων, ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα. τοῦτο γὰρ τὸ καθ' ὑποστροφὴν, εἴπερ εἰς ὅρους ἀνάγκη πάντα καὶ προτάσεις λαμβάνειν τὰ τοιῶσδε λεγόμενα. οὕτως ἐξ ἀνυποστάτων τὰ τῷ ἐρωτήσαντι κατασκευαζόμενα. καὶ πρότασις δὲ ἡ ἐξ ἑνὸς τὰ δύο κοινῶς ἑκατέροις μέρεσιν ὡμολογημένη, τοῖς μὲν ἐξ ἀμφοῖν φωνοῦσι τὸ ἕν, καὶ ἤδη τὸ στερρὸν καὶ πάγιον ἔσχηκεν, ἄμφω γὰρ οἱ θεηγόροι παραδεδώκασιν, ὡς ἐξ ἀμφοῖν τὸ ἕν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα, οὕτως ἐξ ἑνὸς τὰ δύο

rum

καὶ τούτων δι' ἑτέρου τὸ ἕτερον, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα, κατὰ διορισμὸν προσώπων τῶν θεικῶν δογματίζοντες. καὶ τὸ εἰς εἰκασίαν τοῦ ἀριθμοῦ διωρισμένον οὐ διαπέπτωκεν. οἱ δ' αὐτὸ τὸ ἐξ ἑνὸς τὰ δύο τὸ τῆς κοινῆς ὁμολογίας κρατύνοντες ἕτεροι, πῶς ἂν τὸ κατὰ διάκρισιν, ἐπί τε τῆς σφῶν εἰκόνος, καὶ τῶν εἰκονιζομένων ὑπερουσίων τριαδικῶν προσώπων συνιστάμενον ἔχωσι, καὶ οὐ μᾶλλον τὸ κατὰ σύνθεσιν, μήτε τὸ ἐξ υἱοῦ, μήτε τὸ δι' υἱοῦ προσιέμενοι; ἀλλ' ἵνα καὶ τὸ ἐξ ἑνὸς ἄμφω ἐκ θείας τῶν Πατέρων γραφῆς, οὕτως ἔχον ὡς ἔφημεν, πιστωθείη, πανταχοῦ τῶν θεοπνεύστων αὐτῶν ῥημάτων κατεσπαρμένον, ὁ θεοειδὴς τῶν Νυσσαέων ποιμὴν ἐν τούτοις πιστώσεται, πρὸς Ἀβλάβιον οὕτω θεολογῶν. Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα. ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν. τῷ τὸ μὲν αἴτιον εἶναι πιστεύειν, τὸν πατέρα λέγων, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου, τὴν δυάδα τῶν προσώπων υἱοῦ καὶ πνεύματος, ἐξ ἑνὸς τοῦ πατρός. εἶτα δι' ἑτέρου τὸ ἕτερον, ἐπάγων, καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος ἄλλην πάλιν διαφορὰν ἐννοοῦμεν, κατ' ἐπανάληψιν αὖθις φάσκων, ἐκ τοῦ ἑνός. εἶτα τὴν διαφοράν. τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ πνεῦμα δηλα-

rum vnum per aliud, ex Patrē nempe per Filium Spiritus, secundum diuisionem personarum diuinarum decernentes, sic etiam quod in similitudine numeri præscribitur, non amittitur. Qui vero illud, *ex vno duo*, quod apud omnes in confesso est, astruunt, quomodo illud secūdum distinctionem de sua propria imagine, & ijs quarum imago est, supersubstantialibus tribus personis confirmare poterunt, & non potius secundum compositionem, neque illud ex Filio, neque illud per Filium acceptantes? sed vt illud *ex vno duo*, diuinis Patrum scriptis, ita se habere, vt diximus, firmitatem acquirat, cum vbique in diuinis eorundem scriptis disseminatum sit, diuinus Nyssenorum Pastor ad Ablabium ita decernens corroborabit: *Immutabilem & per omnia similem naturam confitentes, discrimen causæ & effectus non inficiamur, in quo solum distingui alterum ab altero deprehendimus: cum credamus hoc quidem causam esse*, Patrem innuens, *illud ex causa*, duas nempe personas Filij & Spiritus ex vno Patre: *tum alterum ab altero*, subducens, *& illius quod ex causa est, aliud rursus discrimen comprehendimus*; secundum resumptionem rursus inquiens, *ex vno*, postmodum differentiam. *Nanque*

hoc quidem est immediate a primo, hoc vero ex contiguo a primo, Spiritus nempe per Filium ex primo. & sequitur. *Adeo vt Vnigenitum indubitatum maneat in Filio, & ex Patre esse Spiritum, Filij mediatione, sibi ipsi Vnigenitum conseruante, & Spiritum a naturali ad Patrem habitudine non arcente.* Si itaque hæc palam & perquam perspicue diuiniloqui, *vnum* scilicet *ex ambobus,* & *ex vno ambo* enũciant, & prolixis suis diuinis sermonibus prædicant, & eandem esse eorundem sententiam & significatum diuinitus definiunt, qui vsus, aut quæ vtilitas fuerit, peruersis ratiocinationibus ex ventre natis hæc sibi mutuo repugnare demonstrare contendere, & per vnũ aliud destruere. & iam positis Patrum sententijs decretisque aduersari, cum magni nominis Basilius ad Amphilochium doceat, *Per Filiũ enim vox originariæ causæ confessionem continet,* & qui vnis animis cum eo vixit, & in omnibus eadem tenuit Theologus, clamat, *Licet ad primã causam quæ Vnigeniti, & ea quæ Spiritus sunt, referãtur;* vt leuiter refutationem attingã eorum, qui duorum principiorum absurditatem inferre conantur ex ijs, quæ pietatis propugnatores tradiderunt? Sed cum interrogatione per dilemma facta ex vna parte in hunc modum redar-

δὴ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πρώτου. καὶ καθεξῆς, ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ μένειν. καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν. τῆς τοῦ υἱοῦ μεσιτείας, καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης. εἰ γοῦν ταῦτα δῆλα, καὶ λίαν ἐμφανῶς οἱ θεηγόροι, τὸ ἓν ἐξ ἀμφοῖν, καὶ ἐξ ἑνὸς ἄμφω σαφῶς διδάσκουσι, καὶ πεπλατυσμένως ταῖς σφῶν θεηγορίαις κηρύττουσι, καὶ τῆς αὐτῆς σημασίας καὶ διανοίας διασαφοῦντες θεσπίζουσι, τί τὸ κέρδος, καὶ τίς ἡ ὠφέλεια παραλογισμοῖς τοῖς ἀπὸ κοιλίας πρὸς ἄλληλα ταῦτα δεικνύναι θέλειν μαχόμενα καὶ δι᾽ ἑτέρου τὸ ἕτερον ἀναιρεῖν, καὶ ταῖς κειμέναις πατρικαῖς ἐννοίαις, καὶ τοῖς κειμένοις πατρικοῖς θεσπίσμασιν ἀντιφέρεσθαι, τοῦ τε μεγαλωνύμου Βασιλείου, τοῖς πρὸς Ἀμφιλόχιον μυσταγωγοῦντος, Ἡ γὰρ δι᾽ υἱοῦ φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει, καὶ τοῦ ὁμοψύχου τούτου, καὶ πρὸς ἅπαν ὁμόφρονος θεολόγου βοῶντος, Εἰ καὶ πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τά τε τοῦ μονογενοῦς, ὡς καὶ τὰ τοῦ πνεύματος ἀναφέρεται, ἵν᾽ ἀκροθιγῶς ἅψωμαι τῶν εἰς ἔλεγχον, διαρχίας ἀτοπίαν εἰσάγειν ἐξ ὧν οἱ πρόβολοι τῆς εὐσεβείας παραδιδόασιν. ἀλλ᾽ ἐρωτήσεως τῆς κατὰ τὸ διλήμματον ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους τοιαύτης ἀναφανείσης, καὶ

τῆς πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἁπλῆς, καὶ τῆς πρὸς ἀποσόβησιν ἐπιφερομένων αὐτῇ κακοσχόλως ἀποφανθέντων, πάντως ἐκ τῆς δὲ μέρους ἐκ θατέρου τὰ τοῦ διπλῆς ἀνατέτραπται. τοιαῦται γὰρ τῶν ἀντιθέτων αἱ συζυγίαι. τὸ φῶς ὁ εἰσοικισάμενος, τὸ σκότος ἀπετινάξατο. καὶ ὁ τὸ ἁπλοῦν κατασκευάσας, τὸ διπλοῦν ἀπεπέμψατο. πλὴν καὶ ἄλλων πολλῶν ἐνόντων ἡμῖν καὶ λόγων καὶ νοημάτων, τῶν τῆς ἱεροκηρύκων ἐκφαντορίαις ἐνδεδραγμένων εἰς ἀπορράπισιν τῆς διπλόης ἑνὶ τῶν ἐκ τούτων παραδειγμάτων ἀρκεσθησόμεθα τῷ τοῦ ἡλίου, τῆς ἀκτῖνος, καὶ τοῦ φωτός. οὗτοι γὰρ εἰς ἐμφέρειαν ἀμυδρὰν τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων, ταῦτα λαμβάνοντες, ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ἀκτῖνος, ἤγουν ἐκ τοῦ πεφωτισμένου δίσκου διὰ τῆς ἀκτῖνος τὸ φῶς ἤτοι τὴν ἔκλαμψιν ἁπλῆν ἀναφαίνουσι. τίς γὰρ ἡ διπλόη τῆσδε; οὕτως ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα θεολογοῦντες πάσης διπλόης ὑπερκείμενον παριστάνουσι. καίτοι ἡ τῆς ὑπερουσίου Τριάδος ἁπλότης ὑπὲρ πᾶσαν ἁπλότητα. ὡς καὶ ἡ ἀμέρεια ὑπὲρ πᾶσαν ἀμέρειαν, ὥσπερ δὲ οὐ μεριστὸς ὁ πατὴρ οὐδὲ σύνθετος, ὅτι τὸν υἱὸν γεννᾷ, καὶ τὸ πνεῦμα προβάλλεται, καίπερ ἄλλου καὶ ἄλλου θεωρουμένων τοῦ γεννᾷν καὶ προβάλλεσθαι. ἡ δὲ ἐξ ἀμφοῖν πρόοδος ἡ αὐτὴ καὶ μία, ὅτι μὴ ταῦτα μέρη

darguatur ad simplicis probationem, & refutationem eorum quæ ipsi obijci poterant, temere adducta dignoscãtur. & prorsus huius vtraque ex parte duplicis interrogationis dicta subuertentur: tales siquidem sunt oppositorum cõiugationes. Qui solem introduxit, tenebras dissipauit, & qui simplex probauit, duplex remouit. Nihilominus cum & aliæ multæ nobis suppetant & rationes, & notiones sacrorum Præconum rerum reconditarum enarrationibus subnixæ ad duplicitatem hanc refellendam, vno tantum ex ijsdem exemplo petito contenti erimus, Solis nempe radij & luminis. Hi siquidẽ in exilem deitatis principum hypostaseon similitudinem ista desumentes, vti ex sole & radio, ex illuminato nempe orbe per radium, lumen siue effulsionem simplicem commõstrant, quæ enim huius duplicitas? sic ex ambobus, ex Patre duntaxat per Filium Spiritum decernentes, omni duplicitate superiorem constituunt. Licet superſubstantialis Triadis simplicitas super omnem simplicitatẽ est, quemadmodum & indiuiduitas super omnem indiuiduitatẽ. Sicut enim Pater neq; diuiduus est, neq; compositus, quod generet Filium, & Spiritũ producat, licet aliud atque aliud generare & producere cõsideratur. ex ambobus

item egressus idem est & vnus quod istæ partes non sunt, sed proprietates, neque secundum aliquam recisionem, vtriusque progressus cognoscitur. Pari ratione neque Spiritus diuiduus est, neque compositus, quod ex Patre, & Filio, ex simplicibus est, nempe ex simplice per simplicem simplex, & ex indiuiduis indiuiduus, & eiusdem naturæ cum ijs, qui eiusdem naturæ cum ipso sunt. Qui itaque ex vno ambo, & ex ambobus vnum asserunt, quemadmodum ita tenere dictis Patrum confirmamur, sic eorum quoque exemplis corroboramur, non tantum proxime apposito, vno siquidem, sed cum id sermonis series cogat alia quoque addam, quod erit radicis, rami, & fructus: ex radice enim fructus per ramum; verum ex ramo eum etiam dicere nihil vetat. Hinc ex ambobus ex radice scilicet per ramum. Similiter & illud oculi, fontis, & fluuij. Qui porro illud ex ambobus oppugnant, vti verbis ac notionibus e ventre enatis ad sibi complacita deferuntur, non testimonijs scripto traditis, sic ad ea, quæ ad imaginem diuinitatis principis Triadis Patrum dictis apponuntur, non aduertentes animum, viri atque mulieris prolem ex congressu motibus animi obnoxio, & generationem ignis ex violenta ac vehementi fricatione,

ἀλλ' ἰδιότητες, οὐδὲ κατά τινα τομὴν ἡ ἑκατέρου γνωρίζεται πρόοδος. οὕτως οὔτε τὸ πνεῦμα μεριστὸν, οὔτε σύνθετον, ὅτι ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, οὐδὲ τὸ μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ τὸ ἁπλοῦν, ὅπερ ἐστὶν ἐκ τοῦ πατρός ἐστι καὶ τοῦ υἱοῦ, ἐξ ἁπλῶν, ἤγουν ἐξ ἁπλοῦ δι' ἁπλοῦ, καὶ ἐξ ἀμερῶν ἀμερὲς καὶ ὁμοφυὲς ἐξ ὁμοφυῶν. οἱ μὲν οὖν ἐξ ἑνὸς ἄμφω, καὶ τὸ ἓν ἐξ ἀμφοῖν φάσκοντες, ὡς τοῦτο οὕτω φωνεῖν φθέγμασι πατρικοῖς ἔχομεν στηριζόμενον, οὕτω καὶ παραδείγμασι τοῖς αὐτῶν ἑδραιούμενον, οὐ μόνον τοῦ προσεχῶς τεθειμένου, ὡς πρὸς τοῦ ἑνὶ πλέον ἐρεῖν, οἷον ἑλκομένου, ἀλλὰ καὶ τοῦ τῆς ῥίζης, καὶ τοῦ κλάδου, καὶ τοῦ καρποῦ. ἐκ τῆς ῥίζης γὰρ ὁ καρπὸς διὰ τοῦ κλάδου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ κλάδου λέγειν τοῦτον ἀκώλυτον. ὅθεν καὶ ἐξ ἀμφοῖν, ἐκ τῆς ῥίζης δηλονότι διὰ τοῦ κλάδου. ὡσαύτως καὶ τὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ τῆς πηγῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ. οἱ δὲ πρὸς τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἀντικαθιστάμενοι, ὡς ῥήμασι καὶ νοήμασι τοῖς ἀπὸ κοιλίας πρὸς τὸ κατὰ βούλησιν φέρονται, οὐ τῶν ἐκ γραφῶν μαρτυρίαις οὐδ' ὁπωσοῦν, οὕτως τὴν εἰς εἰκόνα τῆς ἀρχικῆς Τριάδος παραθέσεων πατρικῶν μὴ ἐπιστρεφόμενοι, ἀποτέλεσμα γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς ἐξ ἐμπαθοῦς συμπλάσεως, καὶ πυρὸς γένεσιν ἐκ βιαίας παρατρίψεως ἑτεροφυῶν πρὸς ἀλλη-

λα, καὶ ἑτερογενῶν, καὶ πηλοῦ σύνθεσιν ἐξ ἑτεροφυῶν ὡσαύτως οἴκοθεν παρεισάγουσιν, ὡς ἐμφήναντες ταῦτα τὴν ἀπεικασίας λαμβάνειν εἰς ἐμφέρειαν τῆς ἐξ ἀμφοῖν προόδου τοῦ πνεύματος τοὺς ἀντιδικοῦντας τούτων τὸν κατὰ σκοπὸν κατασκευάζοντες ἀπαρτίσωσιν. ἅ τινα μήτοιγε ὅλως ἐρεῖν, ἢ γραφῇ δοῦναι, ἀλλὰ καὶ μόνως ἐννοῆσαι ψιλαῖς ἐπινοίαις, κἂν Δαίμονες ἔφριξαν. ὁ Γρηγόριος μέντοιγε νοῦς ἡ τῆς θεολογίας ἀκρότης, ἐξ ὁμοιώσεών τινων τὴν ὑπεράπειρον Τριάδα δεικνύς, ἀμυδρὸν τὸ τῆς εἰκασίας δηλοῦσθαι, καὶ τό, τὸ πλέον φεύγειν μεγαληγόρως μαρτύρεται, καὶ κάτω μένειν ἡμᾶς ἐξὸν μετὰ τοῦ ὑποδείγματος ἀποφαίνεται. καὶ ταῦτα ὁμοουσίων καὶ ὁμοφυῶν τὰς παραθέσεις πρὸς ἀλλήλας τιθέμενος. ἔχει καὶ γὰρ οὕτως ἐκ τοῦ ἡλίου, τῆς ἀκτῖνος, καὶ τοῦ φωτὸς τὸ ἀχώριστον ἀλλήλων ἀεὶ σημαίνεται τῶν θεαρχικῶν προσώπων, καὶ τὸ ἀπαθὲς τῆς προόδου, καὶ τῆς ἐκφάνσεως, εἰ καὶ μὴ τὸ τῶν τριῶν ἰδιοϋπόστατον. ἐν γὰρ τῇ τοῦ πεφωτισμένου δίσκου ὑποστάσει ἡ ἀκτὶς καὶ τὸ φῶς πέφυκεν ὑφιστάμενα, καὶ μὴ καθ᾽ αὑτὰ ἰδιοϋπόστατα. ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ, τῆς πηγῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ τὸ συνημμένον ἐμφαίνεται, καὶ ἀχώριστον. εἰ καὶ τούτων ἕκαστον τῷ τόπῳ διακρίνεται καὶ τῇ θέσει, τό-

ne, ex rebus alterius naturæ atque essentiæ inter sese mutuo coniunctis, & luti compositionem ex rebus natura diuersis simili modo ex proprijs producunt, quasi demonstrarent aduersarios in similitudinem ex ambobus Spiritus progressus similia assumere, quæ quidem cum admittenda minime sunt, illis tamen scopum suum comprobantes, quod intendunt, sibi videntur absoluere, quæ non tantum voce proferre, siue scripto tradere, sed vel solummodo mente agitare Dæmones ipsi horruerunt. Mens quidem euigilans, Theologiæ apex, quibusdam similitudinibus supra omnem infinitatem constitutam Triadem ostendens, *similitudinum tenuitatem indicari*, & *quod plus est fugere*, ingenti voce testatur, & *infra nos vna cum exemplo manere* decernit, licet res eiusdem inter se naturæ atque essentiæ ad comparationem adduceret. nec enim aliter res se habet. ex sole & radio & lumine, diuinitatis principum personarum inter sese indiuisum semper connotatur, & absque vlla passione progressus atque effulsio, & si non trium propria hypostasis: nanque illuminati orbis hypostasi radius & lumen cum sua ipsa hypostasi, & non separata in seipsis hypostasi adhærent. Ex oculo, fonte, & fluuio coniunctum inseparabileque apparet, licet hoc vnum-

quod-

quodque loco situque seiungatur, locum proprium habens propriamque præscriptionem, etsi eorum cõtinuitas nunquam intercipitur. Ex radice, fructu, & ramo hypostaseon seiunctio, licet tempus inter hæc medium sit, & maior in radice vigor & actio, quam in ramo & fructu conspiciatur. Attamen in veneranda ipsa Triade vna & eadem facultas & actio, ex vnitate, & dualitate, & trinitate personarum distinctio, licet neque ipsa per se, neque in propria hypostasi, sed intellectu tantum & in alijs considerentur. quod interrogantis exemplum, licet non vti illi complacet, assumendum est, nisi per aliam atque aliam similitudinem aliud & aliud ex ijs, quæ in consubstantiali Trinitate speculamur, aut idem per plura significatur. Neque enim fieri potest, vt assimilatum modis omnibus id quod assimilat exæquet, vt idem, cui a Theologia nomen est, in eadem Oratione tradit. Nihilominus his omnibus alijsque similibus indicatur & ordo, & relatio, & primum, & medium, & tertium, & duas causas non esse, cum plane definitum sit, conspici ex sole radium & lumen, ex vno ambo, rursusque ex ambobus sole & radio lumen, cum vtraque dicta id inferant, ex primo per medium tertium; indeque vnam et primariam causam

τὴν ἴδιον ἔχον, καὶ ἰδίαν περιγραφὴν, κἂν ὅτι τὸ συνεχὲς ἀδιάκοπτον ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ κλάδου καὶ τοῦ καρποῦ, τὸ διακεκριμένον τῶν ὑποστάσεων, εἰ καὶ χρόνος ἐν τούτοις μεταλαβεῖται, καὶ πλείων ἡ ἐν τῇ ῥίζῃ δύναμις, καὶ ἐνέργεια, ἤπερ ἐν τῷ κλάδῳ καὶ τῷ καρπῷ. ἐν δέ γε τῇ σεπτῇ Τριάδι μία καὶ ἡ αὐτὴ δύναμις, καὶ ἐνέργεια, ἐκ τῆς μονάδος τῆς δυάδος καὶ τῆς τριάδος τὸ τῶν προσώπων διωρισμένον, καὶ μὴ καθ' αὐτὰ ταῦτα μηδὲ ἰδιοϋπόστατα, ἀλλ' ἐννοηματικὰ, καὶ ἐν ἄλλοις θεωρητά. ὃ τοῦ ἐρωτηκότος παράδειγμα δεκτὸν, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὸ αὐτοῦ δοκοῦν, εἰ καὶ δι' ἄλλου καὶ ἄλλου τῶν εἰκονισμάτων, ἄλλο καὶ ἄλλο τῶν ἐν τῇ ὁμοουσίῳ Τριάδι θεωρουμένων δηλοῦται, ἢ καὶ τὸ αὐτὸ διὰ πλειόνων. οὐδὲ γὰρ οἷόν τε τῷ εἰκαζομένῳ τὸ εἰκάζον ἐξομοιοῦσθαι δι' ὅλου. ὡς αὐτὸς ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος ἐν τῷ αὐτοῦ Λόγῳ διαγορεύει. ὅμως διὰ πάντων τῶν προτεθέντων καὶ λοιπῶν ἐμφερῶν ἡ τάξις φαίνεται, καὶ σχέσις, καὶ τὸ πρῶτον, καὶ μέσον, καὶ τρίτον καὶ τὸ μὴ δύο αἴτια εἶναι, ἐπεὶ καθαρῶς ἐστιν αὐτηγορούμενον ὁρᾶν, ἐξ ἡλίου τὴν ἀκτῖνα καὶ φῶς ἐξ ἑνὸς ἄμφω, καὶ πάλιν ἐξ ἀμφοῖν ἡλίου τε καὶ ἀκτῖνος τὸ φῶς, ἑκατέρων ῥητῶν τὸ αὐτὸ διαγγελλόντων, ἐκ τοῦ πρώτου διὰ μέσου τὸ τρίτον. κἀντεῦθεν τὸ ἓν

καὶ ἀρχικὸν αἴτιον τὸ πρῶτον ἔχειν διασαφούντων. ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ῥίζης τὸ ἓν τῆς αἰτίας αὐτῆς ἐχούσης, καὶ τῶν ἐκ ταύτης δύο, τοῦ μέσου, καὶ δι᾽ αὐτοῦ τοῦ τρίτου εἰς αὐτὴν, ὡς εἰς αὐτῶν ῥίζαν ἀναγομένων. καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἐκ μονάδος τὰ δύο, καὶ ἐκ δυοῖν τὸ τρίτον κατὰ διορισμὸν, οὐ μέντοι κατὰ σύνθεσιν, ἤγουν, τῆς πρώτης μονάδος τὴν δευτέραν, καὶ δι᾽ αὐτῆς τὴν τρίτην, ἀμφοτέρων τῆς μέσης, καὶ δι᾽ αὐτῆς τῆς τρίτης εἰς μονάδα τὴν πρώτην, ὡς εἰς ἀρχικὴν ἀναφερομένων αἰτίαν, καὶ ῥίζαν. ὅθεν ὁ θεολογικώτατος Νύσσης ἐπὶ τῆς ἀκτίστου Τριάδος ταῦτα διευκρινῶν, εἰρηκώς τε ὡς ἀνωτέρω προὐθέμεθα, καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας, καὶ ἀμφότερα σημαίνας αἰτιατὰ, εἴγε τὰ ἐξ αἰτίας αἰτιατὰ, δι᾽ ἑτέρου τὸ ἕτερον διεσάφησε, φήσας, τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸν υἱὸν δηλαδὴ, τουτέστιν ἀμέσως. ἄμφω γὰρ ἐπ᾽ αὐτοῦ ταῦτα πεπλατυσμένως ταῖς ἱεραῖς συγγραφαῖς τῶν Πατέρων ἐμπεριείληπται. τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, πνεῦμα τὸ θεῖον. κἀντεῦθεν ἀμφοῖν, τοῦ μὲν ἀμέσως, τοῦ δὲ διὰ τοῦ μέσου θεολογήσας, μίαν αἰτίαν τὴν ἀρχικὴν, ἣν οἱ λοιποὶ θεηγόροι μὲν ἡνωμένως, οὗτος δὲ διαλελυμένως πρώτην αἰτίαν ὠνόμασε. ὁ, δῆτα καὶ τῆς διὰ, καὶ τῆς ἐκ τὸ σύνδρομον ἐχουσῶν, ἐπὶ τοῦ μέσου καὶ ταυτοδύναμον καθὼς εἰς πλά-

sam primas obtinere declarent, vti quoque ex radice vnam causam in se continente, et ex ipsa duo, medium et per illud tertium in ipsam, tanquam quæ in suam propriam radicem referātur. Et in numero ex vnitate duo, et ex duobus tertium segregatione non compositione, nempe ex prima vnitate secunda, et per ipsam tertia, cum ambarum media sit et per ipsam tertia in primam vnitatem, vti primariam causam, et originem referantur. Vnde in rebus theologicis præcellentissimus Nyssenus hæc de increata Triade explanans, dicensque, vt supra adnotauimus, et illius quod ex causa est, et vtraq; causata significans, si quę ex causa sunt, causata nūcupanda veniunt, per aliud aliud significauit, scribens. *hoc quidem continue ex primo,* Filius nempe, et absque medio: Vtraq; enim satis diffuse in sacris Commentarijs Patrū de eodem accepta continentur. *hoc vero per illud quod continue est ex primo,* Spiritus sanctus, indeque ambo, hoc quidem immediate, illud per medium decernens, vnam causam primariam, quam alij diuiniloqui Patres coniunctim, hic vero separatim primam causam appellauit. Qui præterea præpositionum *Ex*, et *Per* vnam eandemque cum medio applicantur concordiam, et æquales vires,

vires, vti fuse sacra scripto mandata diuinorum Patrum testimonia tradiderunt, licet subobscure hic *Per* apponens enũciauit, in alijs tamen *Ex*, vsurpauit, cum dicit; *Filius quidem ex Patre a diuina scriptura dicitur. Spiritus vero ex Patre dicitur, & ex Filio esse astruitur.* Et primum quidem Caput ita se habere conspeximus, nunc secundum considerandum est, his ipsissimis verbis expositum. *Præterea vnitas identitatis causa est, dualitas diuersitatis. Hinc Filius & Spiritus sanctus, vti ex vno Patre existentes, inter sese idem naturæ cum Patre possident: vti vero rursus duo sunt inter sese alia sunt, & a Patre quoque sed secundum hypostases, non secundum naturam: neque enim fieri poterat, vt quæ eadem natura sunt, diuersa rursus natura essent. Si itaque ex vno, solo scilicet Patre, Spiritus progreditur, vnus erit & idem cum seipso; si autem ex duobus Patre nempe & Filio, alius erit ipse a seipso, tanquam qui alius est a Patre, alius ex Filio. Quandoquidem enim aliud est Pater, aliud vero Filius, necesse est & Spiritum, qui ex Patre & Filio est, aliud atque aliud esse. Hoc vero absurdum est. Quodsi quis dixerit, & quomodo ex alio, atque alio Patre matreque enatus fœtus, non est aliud atque aliud sed vnum? Respondemus non esse simpliciter vnum, sed ex* semine

τος αἱ ἱερογραφικαὶ καὶ τῶν θεοφορήτων μαρτυρίαι παραδεδώκασιν, εἰ καὶ ἀμυδρῶς ὧδε διήγγελται τὴν διὰ δογματίζουσα ἐνταῦθα, τὴν ἐκ ἐν ἄλλοις, ἐν οἷς φησιν, Ὁ μὲν υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς παρὰ τῆς θείας γραφῆς ὀνομάζεται. τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, τεθεολόγηκε. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον Κεφάλαιον οὕτως ἔχον τεθέαται, τοῦ λοιποῦ δὲ τὸ δεύτερον θεατέον, οὕτω κατὰ ῥῆμα διαλαμβάνον. Ἔτι ἡ μὲν μονὰς ταυτότητός ἐστιν αἰτία, ἡ δὲ δυὰς ἑτερότητος. ὅθεν καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς μὲν ἐξ ἑνὸς τοῦ πατρὸς ὄντα τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας ἀλλήλοις, καὶ τῷ πατρὶ ἔχουσιν, ὡς δὲ δύο πάλιν ὄντα, ἕτερα ἐστὶν ἀλλήλοις καὶ τῷ πατρὶ κατὰ τὰς ὑποστάσεις, ἀλλ' οὐ τὴν φύσιν. Οὐ γὰρ ἐνῆν ταυτὰ τὴν φύσιν ὄντα, καὶ ἕτερα πάλιν κατὰ φύσιν εἶναι. εἰ μὲν οὖν ἄρα ἐξ ἑνὸς, τουτέστι μόνου τοῦ πατρὸς καὶ τὸ πνεῦμα προέρχεται, ἓν ἔσται καὶ ταυτὸν αὐτὸ ἑαυτῷ, εἰ δὲ ἐκ δύο, τουτέστι πατρὸς καὶ υἱοῦ ἕτερον ἔσται αὐτὸ ἑαυτοῦ, ὡς ἂν ἄλλο μὲν ὂν τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, ἄλλο δὲ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ. ἐπεὶ γὰρ ἄλλος μὲν ὁ πατὴρ, ἄλλος δὲ ὁ υἱὸς, ἀνάγκη καὶ τὸ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ πνεῦμα ἄλλο καὶ ἄλλο εἶναι. τοῦτο δὲ ἄτοπον. Εἰ δὲ λέγοι τις, καὶ πῶς τὸ ἐξ ἄλλου καὶ ἄλλου τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς τέκνον, οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστὶν ἀλλ' ἕν; ἐροῦ-

μὲν, ὅτι οὐχ ἁπλῶς ἐστὶν ἓν ἀλλὰ συνέθετο· ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ πατρὸς καὶ τῶν αἱμάτων τῆς μητρός. κἀνταῦθα τοῦ ψεύδους ἡ τῆς ἀληθείας τὰ τῆς προτάσεως. προσεκτέον καὶ γάρ· εἰπὼν ὁ συνθέμενος δι' αὐτῆς, ὡς ἡ μὲν μονὰς ταυτότητός ἐστιν αἰτία, ἡ δὲ δυὰς ἑτερότητος, καὶ κατασκευάσας, ὡς μὲν ἐξ ἑνὸς ὄντα τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ταυτὸν ἔχειν τῆς φύσεως ἀλλήλοις καὶ τῷ πατρί, ὡς δὲ δύο πάλιν ἀλλήλοις ἕτερα εἶναι καὶ τῷ πατρὶ κατὰ τὰς ὑποστάσεις, εἶτα καὶ τοῦ ἀντιπίπτοντος λύσιν ἐπαγαγών, ἀλλ' οὐ τὴν φύσιν. οὐ γὰρ ἐνὸν ταὐτὰ τὴν φύσιν ὄντα, καὶ ἕτερα πάλιν κατὰ φύσιν εἶναι, δείκνυσι καθαρῶς ἐκ τοῦ τοιοῦδε μερισμοῦ φάσκειν, μὴ καὶ τῆς ἑτερότητος αἴτιον εἶναι τὸ ἕν, τοῦτο δὲ θεμελίου τοῦ τῆς πίστεως ὅλης ἀνατροπή. δόξα γὰρ ἡ κειμένη τῆς Ἐκκλησίας, καὶ διδαγμάτων τῶν ἀρχηγῶν τῆς εὐσεβείας ἡ βάσις, τρία εἶναι τὰ προσκυνούμενα, καὶ τὸ μὲν ἓν τὸν πατέρα ἐκ μηδενὸς μήτε οὐσιοῦσθαι, μήτε ὑφίστασθαι, ἀλλ' ἀναιτίως. ἐκ τῆς αὐτοῦ δὲ οὐσίας τὰ δύο κατὰ τρόπον ὑφεστάναι προόδου διάφορον, καθὸ μὲν οὖν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ ταυτὸν αὐτῆς ἔχουσιν ἀλλήλοις καὶ τῷ πατρί. κατὰ δὲ τὸ διάφορον τῆς προόδου τὰς ἑτερότητας κέκτηνται. ἐκ τούτου γὰρ τὸ ἀγέννητον ὁμολογεῖται, καὶ ἀναίτιον τοῦ πα-

semine Patris & sanguinibus matris compositum. Quæ hic quoque proponitur mendacij prehenduntur manifesto modo, tantum abest vt vera sint. Attendatur. Cum enim per ea Auctor pronunciasset, vnitatem identitatis, dualitatem diuersitatis esse causam, probauisserque Filium et Spiritum sanctum, quod ex vno Patre existunt, idem naturæ inter sese et cum Patre possidere, vti vero duo rursus inter sese, et cum Patre secundum hypostases alia esse: tum deinceps et illius, quod contra opponi poterat, solutionem adiunxisset, *& non secundum naturam: neque enim fieri poterat, vt quæ eadem natura sunt, diuersa rursus natura essent*, aperte demonstrat, hac diuisione sese affirmare, vnum nullo modo diuersitatis causam esse. Id vero fidei vniuersæ fundamenti euersio est. Nanque Ecclesiæ et doctrinæ principũ, quę pietatis fundamentum est, opinio illa certa atque indubitata est, tria esse quæ adorantur, quorum alterum, Patrem scilicet, ex nullo suam existentiam, neque subsistentiam consequi, sed absque causa esse: ex eiusdem vero essentia duo, sed diuerso progressu subsistere: alterum, quæ ex essentia Patris sunt, idem essentiæ inter se et cum Patre possidere, secundum vero progressus diuersitatem,

 diuer-

diuersitatem consequi. Ex hoc enim ingenitum Patris astruitur, et absque causa, et ex Patre generatio Filij, et productio Spiritus sancti, quibus hypostaseon proprietates, et trium diuersitas agnoscuntur. Si itaque ex vno, et cum illo, et inter sese duo eadem sunt, et aliud et aliud et cum illo et inter sese separantur, *illud vnitas quidē identitatis causa est, dualitas diuersitatis*, in quanam dogmatum certa firmitate et fundamento sistetur? Sed rectus veritatis cognitor plane cognoscit mendacium, quod vel ex sola prolatione verborum sese palam ac manifesto infamet. Et huius gratia *Pater*, asseruit, vti vnitas *identitatis, dualitatem esse diuersitatis causam*, & ex inductione statim idem naturæ inter sese duorum, quod ex vno sunt, & cū ipso vno probauit: cum vero duo sint Filius & Spiritus, inter eos diuersitatem & eum, ex quo sunt, Patre scilicet diuersitatem secundum hypostases demonstrauit, sed & idem naturæ in tribus inde coactus affirmauit. Aut igitur, cum dualitas, & idem & diuersum vt proxime iam confessi sumus, exprimat, vnitas hoc idem eloquens, & hactenus prolata, secundum hypostases id possidebit, & nullo modo diuersum, vt proprietas distinctionis conseruari possit, & quænam hæc sit

blasphe-

τρὸς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ γεννητὸν τοῦ υἱοῦ, καὶ τὸ τοῦ πνεύματος προβλητὸν, καθ᾽ ἃ τὸ ἰδιάζον τῶν ὑποστάσεων, καὶ τὸ τῆς ἑτερότητος τῶν τριῶν. εἰ γοῦν ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ τὸ πρὸς αὐτὸ καὶ πρὸς ἄλληλα τὰ δύο ταυτίζεται, καὶ τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο καὶ πρὸς αὐτὸ καὶ πρὸς ἄλληλα εἶναι, ὁ μερισμὸς τό, ἡ μὲν μονὰς ταυτότητος ἐστὶν αἰτία, ἡ δὲ δυὰς ἑτερότητος, ποῦ τοῦ τῆς δογματικῆς θέσεως θεμελίου, ποῦ στήσεται; ἀλλ᾽ ὁ ἀρρεπὴς ὄντως τῆς ἀληθείας διαγνώστης τὸ ψεῦδος ὅπως καὶ προσφορᾷ ἐξ αὐτῆς τοῦ λόγου αὐτὸ ἑαυτὸ στηλιτεῦον ἀνακαλύπτει. τοῦτο γε εἴρηκεν ὁ πατὴρ, ὡς ἡ μονὰς ταυτότητος ἐστὶν αἰτία, ἡ δὲ δυὰς ἑτερότητος· ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς εὐθέως τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως κατεσκεύασε πρὸς ἄλληλα τοῖς δυσὶ, τὸ ἐκ τοῦ ἑνὸς εἶναι, καὶ αὐτῷ τῷ ἑνί. ὡς δὲ δύο ὄντων υἱοῦ καὶ πνεύματος, τὴν ἑτερότητα ἔδειξεν ἀλλήλων κατὰ τὰς ὑποστάσεις, καὶ τοῦ ἐξ οὗ ταῦτα ἑνὸς τοῦ πατρός. ἀλλὰ καὶ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως τοῖς τρισὶν ἐντεῦθεν συνελαυνόμενος ὡμολόγησεν. ἢ τοίνυν τῆς δυάδος καὶ τὸ ταυτὸ καὶ τὸ ἕτερον ὡς ἡ ἐγγὺς ὁμολογία διακρατεῖ, ἡ μονὰς τὸ ταυτὸν λαλοῦσα, καὶ μέχρι τοῦδε ἐκφωνηθεῖσα, καὶ κατὰ τὰς ὑποστάσεις ἕξει τοῦτο καὶ οὐ δήπου τὸ ἕτερον, ὡς ἰδίωμα τηρηθῇ τὸ τῆς διαιρέσεως, καὶ τὸ δύσφημον ὅσον οὐκ ἀ-

φανὲς, ἢ εἴπερ ἐξ ἀνάγκης καὶ αὐτὴ πρὸς τῇ ταυτότητι καὶ τὴν ἑτερότητα κατὰ τὰς ὑποστάσεις φαίνειν ἀνομολογηθῇ, καὶ τὸ τοῦ ψεύδους οὕτω τὴν ἀνακάλυψιν λάβῃ, ἀμφοτέρων δὲ μονάδος καὶ τῆς δυάδος τὸ ταυτὸν καὶ τὸ ἕτερον δεικνυμένων, πόσου θαυμασμοῦ οὐκ ἀξιωθείη ὁ λογικαῖς ἐν ἐπιστήμαις τοσοῦτος ἐκ τοιῶνδε προτάσεων συμπεραίνων τὸ σπουδαζόμενον, ὅμως ἐφεξῆς τὴν οὕτω προταθεῖσαν διαίρεσιν ἐπαναλαβὼν φάσκει. εἰ μὲν οὖν ἐξ ἑνὸς τουτέστι τοῦ πατρὸς καὶ τὸ πνεῦμα προέρχεται ἓν ἔσται καὶ ταυτὸν αὐτὸ ἑαυτῷ. τὸ δὲ ἕτερον εἰς τὸ ἐκ τῶν δύο ταμιεύει κατὰ τὸ ἐξ ἀρχῆς διερμηνευόμενον ὡς βούλεται. καθ' ὧν ἡ τοῦ λέγειν τούτου ῥοπὴ, δόξα δέ γε ἡ ἀληθὴς ἐκ τοῦ πατρὸς προέρχεσθαι τὸ πνεῦμα μυσταγωγοῦσα, καὶ τὸ ταυτὸν ἐντεῦθεν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ τὸ ἕτερον ἔχειν ἀνακηρύττει, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀμφοῖν θεολογοῦσα πατρὸς καὶ υἱοῦ τὴν ταυτότητα πρὸς ἄμφω καὶ τὸν πατέρα καὶ ἑτερότητα καταγγέλλει. Οὐ δὲ γὰρ αὐτὸ γεννήτωρ, ἀλλ' οὐδὲ γέννημα. ὁ δὲ τούτων ἀφιστάμενος, εἰσάγων δὲ, εἰ ἐκ τῶν δύο τὸ πνεῦμα λέγοιτο, ἕτερον αὐτὸ ἑαυτοῦ εἶναι, καὶ συνθέσεις εἰς τοῦτο ἐπινοῶν, ὡς ἄλλο μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς ὄν, ἄλλο δὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ, πῶς οὐ καινολογῶν ἐστὶν οἷς φθέγγεται, εἰ γὰρ ὁ πατὴρ ἀγέννητος ὤν, γεννήτωρ ἐστὶ καὶ προβολεύς, τὸ μὲν τοῦ υἱοῦ, τὸ δὲ τοῦ

blasphemia, cui non innotescit? aut si necessario & ipsam, cum identitate diuersitatem etiam secundum hypostases commonstrare fatebimur, & hac ratione mendacium aperte patescet, cum ambo & vnitas & dualitas idem diuersumque connotent, quanam admiratione dignus non fuerit, qui tantum in dialectica scientia sibi vendicat, & similibus propositionibus intentum comprobat? Nihilominus postmodum sic propositam diuisionem repetens infit. *Si itaque ex vno Patre Spiritus progreditur, vnus erit idemque cum se ipso*. Diuersum vero seruat in eo, quod ex duobus est, vti in principio interpretatur, & vt sibi arridet, contra quos sermonis illius impetus confertur, non obstante quod sententia vera sit, quæ ex Patre progredi Spiritum instruit, idemq; inde erga Patrem diuersumque habere prædicat, sed etiam ex ambobus Patre nempe & Filio asseuerans, erga vtrosque, & Patrem idem diuersumque denunciat. Neque enim ipse genitor est, neque fœtus. Qui porro ab his recedit, & introducit, si ex ambobus Spiritus dicitur, diuersum a seipso eundem esse, & compositiones in hoc comminiscitur, quasi alius sit a Patre, alius ex Filio, quomodo hic suis sermonibus res certas firmasque

masque non innouat? Nanque si Pater ingenitus cum sit, genitor est & productor, hoc quidem Spiritus, illo Filij, & Filij quidem genitor est non productor, Spiritus vero productor & non genitor, alius atque alius a se ipso Pater erit, indeque etiam compositus. Et nihilominus ex vtroque Spiritus progressus vnus idemque est, sed facultas generandi, & producendi Patris alia & alia. Sed quemadmodum propterea Pater nullo modo in partes scinditur, neque compositioni subijcitur, quod illa deitatis partes minime sunt, & consequenter neque compositio, simplex enim supra omnem simplicitatem Deitas est, & supra omnem indiuisionem indiuisa, sed proprietates circa ipsam considerata. Pari modo neque qui ex duobus est progressus Spiritus ab illius identitate eum exterminat, aut compositum constituit, sed ex Patre est, & ex Filio, ex Patre nempe per Filium simplex ex simplicibus, ex simplici scilicet, per simplex, vt diuinorum Patrum sententia est. Vt vero exemplum, quod ex affectibus obnoxio congressu, progressionis compositionem probans, vt inde ex ambobus esse Spiritum refellatur, euertamus, licet ipsa sola pronunciatione, sine vllo examine allata euersum remaneat, ex ijs, quæ a diuinis Patribus ad assimilandam luminis principem Triadem traduntur, magis

πνεύματος. καὶ τοῦ μὲν υἱοῦ γεννήτωρ οὐχὶ προβολεύς, τοῦ δὲ πνεύματος προβολεὺς οὐχὶ γεννήτωρ, ἕτερον αὐτὸς ἑαυτοῦ ὁ πατήρ, καὶ σύνθετος ἐντεῦθεν· καίτοι ἡ ἐξ ἀμφοῖν τοῦ πνεύματος πρόοδος μία καὶ ἡ αὐτή, τὸ δὲ γεννητικὸν καὶ προβλητικὸν τοῦ πατρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο. ἀλλ᾽ ὥσπερ οὐ μεριστὸς ἐντεῦθεν ὁ πατήρ, οὔτε μὴν σύνθετος, ὅτι μὴ τῆς θεότητος ταῦτα μέρη, οὔτε δὴ σύνθεσις, ἁπλῆ γὰρ ἡ θεότης ὑπὲρ πᾶσαν ἁπλότητα καὶ ἀμερὴς ὑπὲρ πᾶσαν ἀμέρειαν, ἀλλ᾽ ἰδιότητες περὶ αὐτὴν θεωρούμεναι. οὕτως οὐδὲ ἡ ἐξ ἀμφοῖν τοῦ πνεύματος πρόοδος ἐξίστησιν αὐτὸ τῆς ταυτότητος ἑαυτοῦ, ἢ σύνθετον παρίστησιν, ἀλλ᾽ ἐκ πατρός ἐστι καὶ υἱοῦ, ἢ γοῦν ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ ἁπλοῦν ἐξ ἁπλῶν, τουτέστιν ἐξ ἁπλοῦ δι᾽ ἁπλοῦ κατὰ τοὺς θεοφόρους. ἵνα δὲ καὶ τὸ ὑπόδειγμα τὸ ἐξ ἐμπαθοῦς δυοῖν προόδου τὴν σύνθεσιν κατασκευάζον, ὡς ἐντεῦθεν ἀνατρεπτέον τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ πνεῦμα καταργηθῇ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀνεξέταστον κατηργημένον ἔχον τῆς προφορᾶς, ἐκ τῶν τοῖς θεοφόροις παραδεδομένων εἰς ἀπεικόνισιν τῆς ἀρχιφώτου Τριάδος τὸ τοῦ ἡλίου τελεώτερον αὖ ἀντιπαραθησόμενον, συνωθοῦντος ἡμᾶς εἰς τοῦτο καὶ πάλιν

τοῦ περὶ τὰς αὐτὰς συνθέσεις τολμηρᾶ στρεφομένου καὶ γλώσσῃ καὶ διανοίᾳ ἐκ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ἀκτῖνος τὸ φῶς ἐκφαίνεται καὶ τοῖς μὴ εἰδόσι σχεδὸν, ἤγουν ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτῖνος ἡ ἔλλαμψις. καὶ ποῦ τῆς δὲ διπλόη; ποῦ σύνθεσις; ὅτι μὴ ἦ τὰ ἐξ ὧν αὕτη διπλῆν οἶδεν, ἢ σύνθεσιν, οὔτε τὸ ἐν τῇ ἀκτῖνι φῶς, οὔτε τὸ ἐν τῷ δίσκῳ, καὶ οὐ μᾶλλον τῷ ἑνὶ ἡ ἁπλότης, ἢ τοῖς δυσί. καὶ ποῦ τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι σύνθετον; καίτοι ἡ ἐπὶ τῆς εἰκονιζομένης ὑπερφώτου Τριάδος ἁπλότης, τὴν ὑπερθετὴν ἀσύγκριτον ἔχει τῆς ἐν τῇ εἰκονιζούσῃ Τριάδι θεωρουμένης ἁπλότητος. ὡς οὖν ἐξ ἑνὸς, οὕτως ἐξ ἀμφοῖν τὸ πνεῦμα θεολογούμενον διπλόης ἁπάσης ὑπέρκειται. καίγε τὸ ἐμφερὲς ὅσον καὶ οἷον ἡ μικρά τις αὐτη ὁμοίωσις κατὰ τὸν παραδόντα παρίστησι, τὸ ἀπαθὲς πρῶτον τῆς προόδου τῶν θεϊκῶν ὑποστάσεων. εἶτα τὸ φῶς εἶναι τὸν πατέρα, φῶς τὸν υἱὸν, φῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τρισσὸν φῶς καὶ ἀμέριστον, ὡς φῶς τὸ ἐν τῷ ἡλιακῷ δίσκῳ, φῶς ἡ ἀκτὶς, φῶς ἡ ἐκ τούτων ἔλλαμψις, τὸ ἑνικὸν τῆς θεαρχικῆς οὐσίας καὶ ἀδιαίρετον, καὶ τὸ διακριτικὸν τῆς κατὰ τὴν τάξιν τῶν προσώπων ἐκφάνσεως. ὡς καὶ αὐτὰ ὁ ἥλιος, ἡ ἀκτὶς, καὶ τὸ φῶς ἐνίζο-

magis accommodatius illud solis contra opponemus, cum nos in hoc rursus compellat, qui circa easdem compositiones non minus lingua temeraria, quam cogitatione circumuoluitur. Ex sole & radio lumen effulget, quod fere etiam cœcis innotescit. ex sole nempe per radium illuminatio. Et vbi nam huius duplicitas est? vbi compositio? Cum nec vnde ipsa est duplicitatem siue compositionem agnoscat, neq; quod in radio est lumen, neque quod in orbe est, nec minus est in vno vel in duobus quam in vno simplicitas. Eadem igitur est & in duobus. Et vbi nam est ex ambobus esse compositum? Et tamen qui in assimilata supra omne lumen Triade simplicitas est, absque vlla comparatione eam, quæ in assimilante Triadem simplicitate consideratur exuperat. Vti itaque ex vno, ita & ex duobus Spiritus assertus supra omnem duplicitatem est. licet tantum quantum, parua ista assimilatio, & assimilantis sententia est, exprimet. primum quidem diuinarum hypostaseon progressionem nulli passioni obnoxiam, tum lumen esse Patrem, lumen Filium, lumen Spiritum sanctum, trinum lumen et indiuiduum, vti lumen quod est in orbe solari, lumen radius, lumen quæ ex illis egreditur illuminatio. vnum indiuisumque deitatis principis Triadis essentiæ, & di-

et discernens, secundum ordinem personarum effulsionem. Quemadmodum et ipse sol, radius, et lumen vnum ostenduntur, tanquam quæ vnam essentiam complent, et discreta quod ex sole per radium lumen est. sic indicatur mutua cohærentia, et simul deitatis principes hypostases, et indiuise existere: neque enim absq; Filio Pater est, neque absque Spiritu Filius, neque defuit vnquam Patri Filius, neque Filio Spiritus. Sicuti neque sol est absque radio, neque radius absque effulsione. Et hoc in exemplum ad luminis datricis Triadis rationem denotandam a diuiniloquis Patribus affertur. Cum vero hi multis in locis ac sępissime in suis diuinis dictis ex essentia Patris & Filij coniunctim, & rursus ex essentia Patris, & essentia Filij diuisim, sonora voce Spiritum sanctum decernant, & diuinus Cyrillus in secundo Thesaurorum orationem concinnat, cuius inscriptio, *Ex essentia Patris & Filij Spiritum sanctum esse*, & rectorum dogmatum fulcrum in rebus diuinis præcellentissimus Epiphanius in Ancyroto scribit; *Ex eadem essentia Patris & Filij Spiritus*. & postmodum infert; *Et ipse enim Vnigenitus dicit, Spiritus Patris, & qui ex Patre procedit, &, de meo accipiet*. indeque demonstrat eandem sententiam inferre, &, *qui ex Patre procedit*

μενα δείκνυται, ὡς οὐσίας μιᾶς συμπληρωτικά, καὶ διακρινόμενα κατὰ τὸ ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτῖνος εἶναι τὸ φῶς, τὸ ἀλληλοῦχον, καὶ τὸ ἀχωρίστως συνυπάρχειν τὰς θεαρχικὰς ὑποστάσεις. οὐ γὰρ χωρὶς υἱοῦ ὁ πατὴρ οὐδὲ χωρὶς τοῦ πνεύματος ὁ υἱός. οὐ γὰρ ἐνέλιπε ποτὲ τῷ πατρὶ ὁ υἱός, οὐδὲ τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα, ὡς οὐδὲ ἥλιος τῆς ἀκτῖνος χωρίς, οὐδὲ ἡ ἀκτὶς χωρὶς τῆς ἐλλάμψεως, καὶ παραδειγματικῶς ὁ περὶ τῆς φωτοπαρόχου Τριάδος λόγος, οὕτω τοῖς θεορρήμοσιν εἰκονίζεται. ἐπεὶ δ' οὗτοι πολλαχοῦ, καὶ συχνάκις ἐν ταῖς σφῶν θεοσόφοις θεολογίαις ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ συνημμένως, καὶ πάλιν ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς ἰδίᾳ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας υἱοῦ μεγαληγόρως πνεῦμα τὸ ἅγιον δογματίζουσι. καὶ Κύριλλος ὁ θεσπέσιος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Θησαυρῶν λόγον συντίθησιν, οὗ ἡ ἐπιγραφή. ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ ἡ ἄγκυρα τῶν ὀρθῶν δογμάτων, ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ φησιν. Ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. καὶ καθεξῆς ἐπάγει. καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ μονογενὴς λέγει τὸ πνεῦμα τοῦ πατρός, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. κἀντεῦθεν τῆς αὐτῆς διανοίας ἐκ τῆς κα-

cedit

ταστικῆς ἀριδήλως δείκνυσι, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τὸ, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. τί ἐροῦσιν οἱ τοιαῦτα φάσκοντες ἐπειδὴ, εἰ τὸ πνεῦμα ἐκ δυοῖν λέγοιτο; ἆρα τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἀμφοτέρων, ἕτερον αὐτὸ ἑαυτοῦ εἶναι φήσουσιν; ἢ τὸ ἕτερον ἑαυτοῦ εἶναι φάσαι τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας αἰδεσθέντες, καὶ συγκεχωρηκότες τὸ αὐτὸ καὶ ἓν ὑπάρχειν, καὶ μὴ τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἄλλο, τὸ εἰς ἀναίρεσιν τούτου παραχθὲν σφίσιν αἱρήσονται, τὸ ἐξ ἐμπαθοῦς ἑκατέρων συνελεύσεως σύνθετον. ἐπείπερ ἀνάγκη ἐκ τῶν προτεινομένων, καὶ κατασκευαζομένων αὐτοῖς. ἀλλ' ὅπηπερ ἑκατέρωθεν ἀπάγεσθαι συνελαύνονται, ὁποῖον ἂν ἕλωνται, περιφανές, ἵλεως δ' εἴης Κύριε. οὐ γὰρ ἡμεῖς ταῦτα, οἱ δέ γε τῆς ἀληθείας σου ἐπηρεασταί. ταύτης γε μὴν τὸ ἀποσχοινισμένον ἅμα πρὸς τούτοις, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου, ἐνταῦθα γράμμασιν ἐγκεχάρακται τὸ τοσοῦτον θείαμβον ἐσχηκὸς, ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς εὑρισκόμενον τῶν ἱερογραφικῶν δογμάτων, καὶ παραδόσεων ὁπουδήποτε. οἱ τοῦτο συστῆσαι σπουδάσαντες ἐν τῇ κατ' ἀρχὰς κινήσει τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ὑποθέσεως καινοτόμῳ νεογραφίᾳ παρέδοσαν διεσπείραντες, καὶ ἑαλωκότες τὸ τῆς συσκευῆς ἐκκαλύψαντες ὡμολόγησαν. τοῦτο γε μὴν τοῦτον τὸν τρόπον τῆς ἀληθείας ἔχον τὴν ἔκπτωσιν εἰδόσιν οἱοισδήποτε θεαμ-

cedit, & de meo accipiet, quid dicent, qui ea subsequi sibi autumant, *si Spiritus ex duobus dicatur?* Num quod est ex eadem amborum essentia, aliud ipsum a seipso dicent? siue, diuersum esse a seipso affirmare, illud ex eadem essentia reueriti, ideoq; concedentes vnum & idem existere, & non esse aliud, quod ex ambobus est, quod ad hoc euertendũ attulerunt ex vtriusque nempe passioni obnoxio congressu compositum eligent. quandoquidem id necessario concluditur, ex ijs quæ ipsi proponunt, aut comprobant? Sed quodcunq; ex his duobus compulsi elegerint, clarum remanet, sed sis nobis propitius Domine, neque enim nos similia, sed qui veritati tuæ insidiantur. Hinc inter alia sejunctum a reliquis, ex Patre solo, literis incisum, tantundem apud ipsos traductum, quod nunquam nec vllo in loco inter sacra dogmata scripto tradita, & traditiones vbicunque gentium sint, reperitur. Qui id probare incubuerunt, in primo hoc Ecclesiastici argumenti motu, de nouo adinuentum scriptioni demandarunt, & in varias partes insinuarunt, & deprehensi postmodum detecta fraude, rei molitionem falsi sunt. At hæc veritatis abolitionem in se continere apud eos, qui vel minimum sapiunt, proclamatum est. Præ-

terea-

tereaque diuinorum Patrum cognomines bini, quorum alter quidem Neocæsariensium, alter Nyssenorum lumen illuxit, Filium ex solo esse confirmantes, aperte sane explanant: nanque qui cognomine Thaumaturgus audit, diuino visu fidem veram ab Euangelista Theologo & qui in pectus Domini recubuit, Dei Matre interuentrice edoctus est, & lumine afflatus Nyssenus sibi cognominis vitam & res gestas scribens, visum singulis annis in Ecclesia legi solitum enarrat, & fidem reuelatam prosequitur, in qua post illud, *Vnus Deus Pater Verbi viuentis*, & quæ de Patre subsequuntur, habentur, *Vnus Dominus solus ex solo, Deus ex Deo, Verbum absque principio.* Et paucis additis, *Filius, veritas veri Patris*. Idem Nyssenus Homilia in orationem Dominicam inquit; *Verbum enim Vnigenitum ex Patre a diuina scriptura nuncupatur; nec vltra oratio proprietatem illius extendit. Spiritus vero sanctus, & ex Patre dicitur, & ex Filio esse astruitur. Quisquis enim, ait, Spiritum Christi non habet, hic illius non est. Itaque Spiritus qui ex Deo est, & Christi Spiritus est: Filius vero ex Deo existens, Spiritus neque est, neque dicitur, neque contra vertitur habitualis ista sequela*. Quod igitur ibi est, *solus ex*

βοᾶται, πλὴν καὶ θεοφόρων ἡ δυὰς ὁμωνύμων, ὧν ὁ μὲν τῶν Νεοκαισαρέων, ὁ δὲ τῶν Νυσσαέων φωστὴρ ἀνεφάνη, τοῦ υἱοῦ τὸ ἐκ μόνου εἶναι βεβαιουμένη διασαφεῖ. ὁ μὲν γὰρ ὁ φερωνύμως Θαυματουργὸς διὰ θεωρίας ὀπτασίας τὴν ἀληθῆ πίστιν ἐμυήθη παρὰ τοῦ ἐπιστηθίου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Θεολόγου, μεσιτευούσης τῆς Θεομήτορος. ὁ δὲ ὁ θεόληπτος Νύσσης τὸν τοῦ ὁμωνύμου συγγραφόμενος βίον, εἰς ἀνάγνωσιν ἐπ' Ἐκκλησίας κατ' ἔτος προτεθειμένον, τά τε τῆς ὀπτασίας διηγεῖται, καὶ τὰ τῆς ἀποκαλυφθείσης ἐκτίθεται πίστεως. ἐν ᾗ μετὰ τὸ ἐκτεθεῖναι. εἷς Θεὸς πατὴρ λόγου ζῶντος, καὶ ὅσα ἑξῆς περὶ τοῦ πατρὸς, περιλαμβάνεται τὸ, εἷς Κύριος μόνος ἐκ μόνου, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, λόγος ἄναρχος. καὶ μετά τινα υἱὸς, ἀλήθεια ἀληθινοῦ πατρὸς. ὁ αὐτὸς Νύσσης ἐν τῇ εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν Ὁμιλίᾳ, φησίν. Ὁ γὰρ μονογενὴς λόγος ἐκ τοῦ πατρὸς παρὰ τῆς θείας γραφῆς ὀνομάζεται. καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἵστησιν αὐτοῦ τὸ ἰδίωμα. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. εἰ γάρ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. οὐκοῦν τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ πνεῦμά ἐστιν. ὁ δὲ υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, οὐκέτι καὶ τοῦ πνεύματος οὔτε ἔστιν οὔτε λέγεται. οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὕτη. ὃ γοῦν ἐκεῖσε τὸ μό-

solo

τρὸς ἐκ μόνου. τοῦτο ἐνταῦθα τὸ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἵστησιν αὐτοῦ τὸ ἰδίωμα, τὸ αὐτὸ δηλαδὴ ὑπάρχειν ἐκ μόνου πατρὸς, καὶ δῆλον ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς, ἧς ἐπάγει ὁ εἰρηκὼς, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, τουτέστιν ἐξ ἀμφοῖν. Οὕτω δὴ καὶ Κεφαλαίου τοῦ δευτέρου ἐπισκεφθέντος τὸ τρίτον ἤδη ἐπισκεψώμεθα, κατὰ τρόπον οὕτω δεξιόν. Ἔτι εἰ λέγουσιν ἐλεγχόμενοι, ὅτι μὴ δεῖν παρὰ τὰ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κείμενα ὁμολογεῖν, ἀποκρίνονται, ὅτι καὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου φωνὴν μὴ εὑρισκομένην ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ, ἐν τῷ Συμβόλῳ οἱ Πατέρες τεθείκασιν, φαμὲν, ὡς ἐκεῖ μὲν εἰ μὴ τοῦτο ἐλέγετο, κίνδυνος ἦν τοῦ πατρὸς ἐλάττονα τὸν υἱὸν νομισθῆναι. καίτοι καὶ εἰ μὴ αὐτῇ φωνῇ ἐν τῇ γραφῇ κεῖται, ἀλλ' οὖν τὸ, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν ταυτοδύναμον ἐστιν. ἐνταῦθα δὲ τίς ἡ ἀνάγκη ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγειν τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, μὴ εὑρισκόμενον ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ; τί κινδυνεύει παρὰ τοῦτο ἡ παραδοθεῖσα Θεολογία; πάντως οὐδεμία. μᾶλλον μὲν οὖν ἐκ τῆς προσθήκης ταυτησὶ καὶ πολλὰ ἀνακύπτει τὰ ἄτοπα, οἷον ἡ διαρχία, καὶ τὸ σύνθετον δοκεῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἕτερα μυρία. Πρῶτον μὲν εἰς τὸ καθ' ὧν φησὶ μὴ δεῖν παρὰ τὰ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κείμενα ὁμολογεῖν, ἢ λέγουσιν ἀποκρινόμενοι, ὅτι καὶ τὴν

lo, hoc in hoc loco, *nec ultra oratio proprietatem illius extendit*. hunc nempe ex solo Patre existere. quod ex ipsa inductione, quam ipse subiungit manifestius deprehenditur. *Spiritus vero sanctus, & ex Patre dicitur, & ex Filio esse astruitur*, ex ambobus scilicet. Hoc modo Capite secundo examinato, tertium iam inuisamus hisce verbis digestum. *Adhuc dum redarguuntur, non esse asserenda alia præter ea, quæ in diuinis literis continentur, Respondent; Vocem consubstantialis nullam esse in diuina scriptura, & tamen Patres eam in Symbolo apposuisse. Dicimus, quod si ibi ea non apposita fuisset, periculum fuisse, ne Filius minor Patre reputaretur. Et licet non eadem voce in scriptura exprimatur, attamen illud, Ego & Pater vnum sumus id idem connotare. Hic vero quæ necessitas est, dicere Spiritum ex Filio procedere, quod in diuina scriptura non reperitur? quodnam in hoc periculum subit nobis tradita Theologia? plane nullam. Quinimo ex additione simili multa enascuntur absurda, nempe duplex principium, & compositum videri Spiritum, & innumera prope alia.* Primum quidem in id quod aduersus eos dicit, non esse asserenda alia præter ea, quæ in diuinis literis continentur, si respondeant, etiam *con-*

substantialis vocem nulla cum sit in diuinis literis, tamen Patres eam in Symbolo apposuisse, nullum ex omnibus nostris, qui nos præcesserunt, & motibus proprijs ducti suum studium de Ecclesiastica vnitate scripto consignarunt, ex his enim nonnulli ita affecti, & præcipue qui commendationis fama laudabiles fuere, hoc *cōsubstantiale* ad proprium propositum confirmandum, in hanc sententiam accepisse: neque in quorum fauorem similia afferuntur, quicunque illi sint, quantum ipse cognouerim, proposuisse, neque ex nostris quemquam, qui facile numerari possunt, & aduersus quos improbitatis summa longe lateque effusa est, suis commentarijs insinuasse. Qua enim ratione cum sexcenta propemodum ad manus sint, quæ *ex Patre & Filio* in omnibus diuinis scriptis rebus theologicis exponendis illustrium Patrum, necnon *ex Filio & per Filium* aperte edicunt Spiritum sanctum? Quodsi *procedere* contra opponunt, palam oppositionem euertunt, tum proxime positum dictum cælesti mēte præditi Epiphanij, quod eundem nec alium inferre significatum *procedere ex Patre, & de meo accipere* decernit, tum reliquæ diuinorum Patrum, in primi Capitis examine laudatæ voces aliæ, quæ ex Patre & Filio intonant, & ad id ipsum magis perspicue decla-

ὁμοουσίου φωνὴν μὴ παρεισκομισθεῖσαν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ, τεθεῖσαι τοῖς πατράσιν ἐν τῷ Συμβόλῳ, οὔτινα τῶν πρὸ ἡμῶν τῶν ἡμετέρων οἶδα κινήσεσιν αὐθορμήτοις ἔγγραφον ὑπὲρ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνης ἀγῶνα ποιησαμένων. εὕρηνται γὰρ ἔνιοι τούτων οὕτω διατεθέντες καὶ μάλιστα τῶν πολυθρυλλήτων τοῦτο δὴ τὸ ὁμοούσιον εἰς τὸν λελεγμένον νοῦν εἰληφότες ἐπὶ συστάσει τοῦ σκοπουμένου, ὥστε τῶν δι' οὓς ταῦτα ὁποιουσδήτινας, ἐφόσον ἔφθασα γνῶναι, προβαλλομένους, οὔθ' ἡμῶν τινα τῶν παραριθμήτων ὁπουδήποτε τὸν ἡμέτερον λόγον εἰσενεγκόντα, καθ' ὧν ὑπερεξεπάθη τῆς κακίας ὁ κολοφών, πῶς γὰρ αὖ μυρίων αὐτόχρημα προκειμένων, τῶν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐν ἁπάσαις θείαις γραφαῖς τῶν θεολογίᾳ διαπρεψάντων, καὶ τῶν ἐξ υἱοῦ καὶ δι' υἱοῦ διατρανούντων πνεῦμα τὸ ἅγιον. εἰ δὲ τὸ ἐκπορεύεσθαι λαμβάνουσιν εἰς ἀντίθεσιν, ταύτην ἀποτρέπουσιν ἐμφανῶς, ἤτε προσεχῶς τεθεῖσαν ῥῆσιν Ἐπιφανίου τοῦ ἱερανόφρονος, ἣ τὸ αὐτὸ καὶ μὴ ἄλλο κατὰ σημασίαν παρεισῶσα, τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, λοιπάς τε τῶν θεηγόρων τῇ τοῦ πρώτου Κεφαλαίου ἐπισκέψει διειλημμένας, καὶ φωνῶν διαφόρων ἐν τοῖς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ φωνουμένων, καὶ τὸ ταυτὸν εἰς

συνδρομὴν σαφηνείας δείκνυνται, καὶ αἱ τὸν Θεὸν λόγον αὐτὸν παρὰ θείῳ μαρτυροῦσαι Εὐαγγελίῳ, προϊέναι εἰπεῖν, καὶ προχεῖται, οἷς εἰρήκει, ἐκπορεύεται. καὶ τέλος οἷς ἡμεῖς ἐν τούτοις, ὧν εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρουσι, στέργοντες μὴ λογομαχεῖν, πειθόμενοι τοῖς θεοφορήτοις ἐσμέν. οἱ δ' ἐν τοῖς δὲ τὸ λογομαχεῖν ᾑρημένοι, ἀπειθεῖς αὐτοῖς ὁρῶνται, καὶ περιφανῶς ἀντικαθιστάμενοι. ἔπειτα κἀκεῖνο θεωρητέον. ὡς ὁ τοῦ Κεφαλαίου γεννήτωρ ὁμολογήσας ἐκ τῆς ταυτοδυναμίας τῶν φωνῶν τῆς θείας γραφῆς παραδοῦναι τοὺς πατέρας τὸ ὁμοούσιον καὶ ὡς τὸν ἐκ τῆς Ἀρειανικῆς ζάλης κίνδυνον ἀναιροῦντες παραδεδώκασι, καὶ τὰ τῆς γραφῆς καὶ ἐκ τῆς γραφῆς, ἀφ' ὧν ὅσον τις ἡμῶν ἡ συγκρότησις δῆλον. εἶτα καὶ τὰ ἀπὸ κοιλίας ἐπάγει. ἐνταῦθα δὲ τίς ἡ ἀνάγκη; καὶ τὰ ἑξῆς. πρὸς γοῦν αὐτὰ πλεῖστα ἔχων ἐρεῖν, οἷον κίνδυνον κακίας καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ καὶ δι' υἱοῦ θεολογίας οἱ αὐτοὶ πατέρες ἀποδιοπομποῦντες, καὶ οἱ καθεξῆς ἐν ταῖς παγκοσμίοις συνελεύσεσι διαλάμψαντες, διαφανῶς ἐνοπτρίζονται, εἴργομαι διὰ βραχέων φάναι προθέμενος. εἰ καὶ οὕτω δὴ μὴ τῆς προθέσεως διαπίπτω, ἐκ τῶν εἰς ἕκαστα τοῦ ζητήματος πολυαρίθμων ὄντων ἑλκόμενος κατ' ἀνάγκην ἔνια

declarandum concurrunt, nec non etiam, quæ Deum ipsum Verbũ testantur in diuino Euangelio dixisse, *progreditur*, & *effunditur*, quod illud dixerat *procedit*, & tandem quæ nos in similibus, quorum syllabæ eandem sententiam tiniunt, diuinos nostros Patres audientes, in medium attulimus. contentionibus vero dediti, & dissensionibus studentes illis non suadentur, sed palam aduersantur. Postmodum illud quoque considerandum est, Capitis huiusce Auctorem, cum fassus sit, ex eodem vocum diuinæ scripturæ significatu Patres *consubstantiale* tradidisse, & ex Arianorum tempestate periculum imminens depellentes, ea quæ erant scripturæ & ex scriptura, decreuisse; his quantum res nostra confirmetur, nemini non notum est. Dum deinceps e ventre deprompta promit; *Hic vero quæ necessitas est?* & quæ sequuntur. Ad hæc cum multa suppetant dicere, nempe improbitatis periculum, ex illo etiam theologicorum dictorum *ex Filio & per Filium* ijdem Patres procul amouentes, & qui eos subsecuti sunt in vniuersalibus cõgressibus præclarissimi, instar speculi euidenter alios illuminarunt, impedior, cum in animo sit breuibus me expedire, licet hac ratione a proposito mihi scopo decidam, dum ad quæstionis singula, quæ fere innumera sunt,

 necessi-

necessitate quadam cogor nonnulla tantummodo apponere, indeque quomodocunque prolixiore vti sermone. Nihilominus ex iam prope de nomine laudato diuino Patre, aut quibusdam ad mentem ipsius breuiter laudandis dictum manifestabitur. Nanque sic non multo ante recitatum dictum ita profert integrum. *Spiritus sanctus non frater fratris, non Patris frater, sed ex ipsa essentia Patris & Filij*, & quæ sequuntur, vti supra digesta sunt. Cum enim Spiritus hostes contenderent, Spiritum sanctum creaturam demonstrare, dicerentque, si ex Patre vterque, duo fratres & duo Filij, & quomodo Vnigenitus? tantum nõ diuinus Doctor, inquit; Ea ratione vterq; ex Patre est, vt ex alio alius sit, & ad hoc comprobandũ, ex diuina Domini voce duplex dictum Euangelicum assumit, quod ex Patre procedere asserit, & quod *ex meo accipiet*, eiusdẽ esse sententiæ vtraq; cõfirmans, indeq; & fratris fratrem, & patris fratrem longe pellit, & Vnigenitum corroborat, & ex vtroque palam deprædicat, ideoque post nõ multa subiungit dicens.

παραπέμψεως, κἀντεῦθεν ὁπωσοῦν ἐμπλατύνεσθαι, ὅμως ἐκ τῆς τοῦ σύνεγγυς διαληφθέντος ἐξ ὀνόματος θείου Πατρός, ἢ καί τινων κατ' αὐτὸν ἐστενωμένως ληφθησομένων φανήσεται τὸ λεγόμενον. οὕτως καὶ γὰρ τὴν ἀγχοῦ τεθειμένην ῥῆσιν, οὕτω τίθησιν ἐντελῶς, Πνεῦμα ἅγιον οὐ συναδέλφον, οὐ πατράδελφον, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ ἐφεξῆς ὡς κατέστρωται. τῶν γὰρ Πνευματομάχων σπευδόντων ἀποφῆναι κτίσμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ λεγόντων, εἰ ἐκ τοῦ πατρὸς ἄμφω, δύο ἀδελφοί, καὶ δύο υἱοί, καὶ πῶς μονογενής; μονονουχί φησιν ὁ θεῖος μυσταγωγός, οὕτως ἐκ τοῦ πατρὸς ἄμφω, ὡς καὶ ἐξ ἑτέρου εἶναι τὸ ἕτερον, καὶ τούτου πρὸς εἰς κατασκευὴν λαμβάνει τὴν ἐκ τῆς θεοφθόγγου Κυριακῆς φωνῆς ῥήσεων Εὐαγγελικῶν τὸ δίπτυχον τῆς, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται λεγούσης, καὶ τῆς, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, τὸ αὐτῆς ἐννοίας παριστῶν ἑκατέρας, καὶ τὸ συνάδελφον, καὶ πατράδελφον ἐντεῦθεν ἀπορραπίζει, καὶ τὸ μονογενὲς συνιστᾷ, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν διαρρήδην ἀνακηρύττει. διὸ καὶ μετά τινα ἐπιφέρει λέγων. Ἀλλ' ἐρεῖ τις, οὐκοῦν φαμὲν δύο εἶναι υἱούς, καὶ πῶς μονογενής; μενοῦνγε σύ τις εἶ ὁ ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ· εἰ γὰρ τὸν υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων. καὶ

Sed dixerit quispiam, dicimus ergo duos filios esse, & quomodo vnigenitus? At qui tu quis es, qui Deo contradicis? Etenim si Filium vocat qui ex ipso est, Spiritum vero sanctum, qui ab vtrisque

Eadem

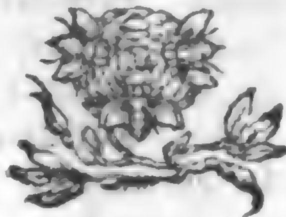
ὁ Νύσσης ἐν θεῷ ἱεράρχης ταῦτα διδάσκει ἐν οἷς ἐκ τοῦ πρώτου καὶ τῆς αἰτίας, τὸν μὲν υἱὸν προσεχῶς, τὸ δὲ πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχοῦς δογματίζει, διὰ τοῦ υἱοῦ δηλονότι, ἐπάγων ἐξῆς, ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πρὸς τὸν πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης. εἰ ταῦτα τὸ βέβαιον ἔσχηκε, ποῦ τὸ συνιστάμενον ἔσται κατὰ τῶν τῆς εὐσεβείας προσβόλοις, καὶ μὴ τὸ σφίσιν ἀντίρροπον τό, τὸ μὲν ὁμοούσιον τεθεῖναι λέγειν, κίνδυνον ἀφανίζον, τοῦ λέγεσθαι τὸν υἱὸν ἐλάττονα τοῦ πατρός, ἐνταῦθα δὲ μηδένα κίνδυνον ἀντεπάγειν ὑπάρχειν τῆς ἐξ υἱοῦ καὶ δι' υἱοῦ θεολογίας ἀπούσης. ἀφ' ἧς ἀνίστασθαι, καὶ μᾶλλον ἀνακύπτειν μυρία τὰ ἄτοπα, εἴπερ ὡς ἐκεῖσε τὸ ὁμοούσιον εἰς ἀποσόβησιν ἐρρέθη τοῖς πατράσι τῶν βλασφημούντων εἰς τὸν υἱόν. οὕτως ἐνθάδε τὸ ἐξ υἱοῦ τε καὶ δι' υἱοῦ εἰς κατάσχεσιν τῆς γλωσσαλγίας ἐθεολογήθη τοῖς θεοφόροις τῶν δυσφημούντων εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ποῦ δὲ καὶ παράδοσις ἡ ἐκ πατρὸς μόνου νέα νομοθεσία, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τοῖς θείοις διδασκάλοις ἀντιπαράταξις; ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς τοῦτ' αὐτὸ τὸ μὲν μηδὲν λυμαντικὸν εἶναι τῆς ἐκ τοῦ υἱοῦ θεολογίας ἀποπεμπομένης φωνοῦντος. ἐ-

Eadem & diuinus Hierarcha Nyssenus docet, dum ex primo & causa Filium quidem contigue, Spiritum vero per illud, quod contigue est, decernit, per Filium scilicet, subdens illico, *Vt & unigenitum indubitatum in Filio sit, & Spiritum ex Patre esse minime dubitetur, Filij mediatione, & sibi ipsi unigenitum conseruante, & Spiritum a relatione ad Patrem non arcente.* Hæc si firma ac stabilia sunt, vbi nam subsistet aduersus pietatis propugnatores quod assertur, & non penitus decidet, consubstantiale quidem appositum periculum repellere, ne dicatur Filius minor Patre; hic vero nullum imminere periculum dictis theologicis ex Filio & per Filium esse. ex quibus assurgunt imo potius emergunt innumera absurda, si vti ibi *consubstantiale* a Patribus insinuatum est ad refellendos eos, qui in Filium blasphemabant, pari modo hic *& ex Filio & per Filium* ad eorum loquacitatem compescendam, qui blasphemant in Spiritum sanctum, traditum est. Vbi vero traditio est, quæ *ex Patre solo* recens in Theologiam introducta decernat? Annon ista potius est aduersus diuinos nostros Doctores ex aduerso instructio? Sed ad hoc ipsum nihil nempe *ex Filio* dictum theologicum si amandetur damni inferre

ferre

ferre eodem clamante, alijs vero eiusdem sortis hominibus dicentibus coactos Sanctos illa pronunciasse, ad refellendas hæreses, hæc inquam negligenda, nec illis animum figendum esse, nostra secunda Apologia suo dictata tempore, & alio quoque capite nunc illius neglectus, & improbatio earum hæresum, quæ per ipsam improbantur, necessario omnino innouationem esse, & plenam declarationem, quomodo cum veritatis simplicitati concordet, non omnibus innotescit? *Ad Compositum* vero; & *duo principia*, quæ huic quoque Capiti implicat, & seruata serie quæ ait *innumera consequi absurda*, nec illa commemoret, cum aduersus Patres in quos antea concinnata erant, dirigantur, qui idem nec aliud tum illud *ex Patre procedere*, tum illud *de meo accipiet*, significare decernunt, & ea quæ eiusdem Theologiæ supra aperte complexi sumus, nos ex eorundem Sanctorum penu, vti fieri potuit, respondimus, ideoque his ipsis acquiescimus. & licet isti infinite alternatis vicibus innumera commenti fuerint, ex his paratissime respondebitur.

νίων δὲ τῆς αὐτῆς μοίρας παραβιασθῆναι τοὺς ἁγίους φάναι ταύτην λεγόντων εἰς αἱρέσεων ἀπορράπισιν, καὶ δεῖ παραδέχεσθαι, καὶ μὴ κατέχεσθαι, ἢ πρὸς τοῦτ᾽ αὐτὸ τοῖσδε δευτέροις ἀπολογία κατὰ καιροὺς ἡμετέρα. καὶ τῷ ἑτέρῳ δὲ νῦν, ὡς ἡ τῆσδε παρόρασις καὶ ἀθέτησις τῶν ἐξ αὐτῆς ἀπεδεδειγμένων αἱρέσεων ἀνανέωσις ἔσται κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην, καὶ ἀναγόρευσις. πῶς τῇ τῆς ἀληθείας ἁπλότητι ὡς στοιχοῦσα, οὐχὶ τὸ κατάδηλον ἐπιφέρεται. πρὸς δέ γε τὸ σύνθετον, καὶ τὸ τῆς διαρχίας, ἃ καὶ τῷδε παρενείρει τῷ κεφαλαίῳ, καὶ καθεξῆς ἅ φησι τῶν ἀτόπων ἕπεσθαι μυρία κατὰ περίληψιν, ἐπεὶ καθ᾽ ὧν ἄρα ἐπινενόηται πρότερον κατὰ τῶν Πατέρων ἐναποτείνεται, οἱ τὸ αὐτὸ καὶ μὴ ἄλλο τὸ, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τὸ, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται κατὰ διάνοιαν δογματίζουσιν. καὶ ὅσα τῆς αὐτῆς θεολογίας ἀνωτέρω καθαρῶς διειλήφαμεν, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἡμεῖς ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸ ἐνὸν ἀπολελογήμεθα, αὐτοῖς ἀρκούμεθα τούτοις, καὶ εἰ μυριάκις ἐπινοηθεῖεν μυρία, ἐξ αὐτῶν ὁ ἀπόλογος ἔσται.

Τοῦ αὐτοῦ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ

ΤΟΥ ΜΕΤΟΧΙΤΟΥ

ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ

Τῶν ὧν συνεγράψατο

ΜΑΝΟΥΗΛ ὁ τοῦ ΚΡΗΤΗΣ ἀνεψιός.

Eiuſdem

GEORGII DIACONI

METOCHITAE

Eorum, quæ ſcripſit

MANVEL CRETENSIS Nepos,

REFVTATIO

E. ALLATIO Interprete.

α. ΠΡόσταξις ἡ θεόφθογγος τὰς γραφὰς ἐρευνᾶν ἐπιτρέπουσα πολλοῖς μὲν ἐν δόγμασι τοῖς περὶ Θεοῦ μᾶλλον δὲ πάντως ἐν ἅπασι καὶ λοιποῖς ἄλλοις ζητήμασιν Ἐκκλησιαστικοῖς τὸ τοῦ παῤῥησιάζεσθαι παρίστησιν ἀπαράτρεπτον. οὐχ ἧττον δ' εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ἔν τε τοῖς εἰς τὸ θεῖον λόγοις, ἐν ἑτέροις τε τοῖς εἰς ἐξετάσεως ἀγωνίαν ἐπὶ τῇ ἐνσκηψάσῃ διχονοίᾳ τῶν ἑκατέρων Ἐκκλησιῶν, αἳ τὸ ἄκρον ἀρχῆθεν ἔχουν τῶν ὁπουδήποτε γῆς δεξαμένων τὸ εὐαγγέλιον κήρυγμα. οἱ μὲν

I. PRæceptum illud a Deo traditum, in multis, quæ de Deo pertractãt, dogmatibus, quinimo in illis omnibus & reliquis alijs Eccleſiaſticis quæſtionibus, *ſcripturas ſcrutari* adhortans, non poſſe nos libere fidenterque ab eorundem ſermone declinare, commonſtrat. nec minus, quin etiam multo magis ab ijs, qui de Deo tractant, diſcurſibus, alijſque difficultatem & ambiguitatem afferentibus, in præſenti hoc ambarum Eccleſiarum, quæ primas omnium ab initio vbique gentium poſt euul-

euulgatum salutarem cultum, exceptumque obtinuerunt, dissidio. Nostri siquidem homines hoc tempore admodum intemperanter in hac aduersus Romanos controuersia inuecti, nescio qua ratione a Deo præcepta simili inuestigatione desiliant, & quod peius est, primo ipso impetu diuinas scripturas peruertant. & horum qui primario loco sedent, & magno dominatu constipantur alijs atque alijs homonymijs, & de proprio confusis sententijs purum ac integrum dictorum diuinorum Patrum significatum, quod cõcordiam diffidentibus manifeste insinuant, perturbare protrudereq; conati sunt; alij nunc diuinorum eloquiorum immutationibus, dictionum detractione, nunc corruptionibus, additione, nunc etiam integris dictorum de proprijs excogitatorum molitionibus prorsus euertere accurarunt. Nostri itaque de hisce Tractatus perfectius rem peragunt, & veritatis lumen retegunt. Ita vero affectis, & potissimum ijs, qui dignitatis eminentia præfulsere, suffecerint, postquam nos varijs supplicijs mactarunt, & in nos varijs abdicationibus in Codice descriptis

τι τῆς ἡμετέρας φυλαρχίας ἄρτι ἀκροατὰς, ὅτι τῇ δὲ τῇ ἀμφισβητήσει καὶ τῇ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐθναρχίας φερόμενοι οὐκ οἶδ' ὅπως ἐξίστασθαι τῆς θεοφρονουμένης ταύτης ἐρεύνης ὀπτάνονται. καὶ ταύτας θείων γραφῶν προσάπτοντες ἀθετήσεις ἐκ πρώτης καταφορᾶς. καὶ οἱ μὲν τούτων οἱ πρῶτοι πσοι καὶ μεγάλης ἐμφορηθέντες δυνάμεως ὁμωνυμιῶν ἐπερείσει καὶ συνθολώσεσιν οἰκείων ἐπινοιῶν τὸ καθαρὸν τῆς διανοίας τῶν πατρικῶν θεοπνεύστων ῥημάτων, τὸ τὴν ὁμοφροσύνην τοῖς διϊσταμένοις ἀτρέπτου ἐνσταδὼς συγχέαι, καὶ παρακρούσασθαι. οἱ δὲ τῶν αὐτῶν θείων λογίων πῇ μὲν ἀλλοιώσεσι ταῖς ἐξ ἀφαιρέσεων, πῇ δὲ παραφθοραῖς ταῖς ἐκ προσθέσεων, πῇ δὲ καὶ πλασματικαῖς ὁλοκλήροις χρήσεων συσκευαῖς εἰσάπαν ἐμηχανήσαντο παραγράψασθαι. οἱ μὲν οὖν ἡμέτεροι διάφοροι λόγοι περὶ τούτων διαλαμβάνουσι τελεώτερον, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος ἀνακαλύπτουσι, σφίσι δὲ τοῖς τοιουτοτρόπως κεκινημένοις, καὶ μάλιστα δὲ τοῖς ὑπεροχὴν ἐκείνοις ἐσχηκόσι μεγαλειότητος ἱκανὰ τὸ σφᾶς ἡμᾶς διαφόροις καταδικάσαντας καταδίκαις, καὶ ταῖς ἐν Κώδικι λογογραφηθείσαις ἀποκηρύξεσι παρ' ἡμῶν τε καθειργμένων τῶν πρὸς αὐτὸν ἐλέγχων ἐγγράφως ἐκτεθειμένων, ἀπείπασθαι τὸν ἐν διαλέξεσιν ὅλως, ἢ γραφαῖς ἀπαντοῦ-

animaduerterunt, quæ a nobis vinclis custodijsque circumœnitis ad eos refellendos conscripta sunt, vt in posterum vel in colloquijs

vel

μένον δὲ ἐξ ἀνάγκης ἀπόλογον, καὶ μᾶλλον ἀπηνέσιν ὑπερορίαις, καὶ φρουραῖς ἀσφαλεστέραις τὰ καθ' ἡμᾶς ἐδραιώσωνται, καὶ τέλος τὸν σφετέρους ἀνομολογήσαι τὸν ἐν τοῖς θείοις ἔπεσιν ὄλισθον. ἱκανὰ ταῦτα τῆς σφῶν ἀλογίστου μανίας εἰς φανέρωσιν, καὶ τῆς τοῦ εὐθέος ἐκπτώσεως εἰς παράστασιν, εἰ καὶ δυναστείας σπουδὴ, καὶ πλήθους ὁρμὴ, καὶ ἡ καθ' ὧν ἐκ προλήψεως τῆς κακίας ῥοπὴ παρασιωπᾶν αὐτὰ καὶ παρακρύπτειν θρασύνεται. καὶ τούτων οὕτω προβάντων τῶν ἀπαραμίλλοις ἐκείνοις λόγου θέρει καὶ περιφανείᾳ λοιπῇ, καὶ τῶν ἐφεξῆς τῆς αὐτῆς συμμορίας φθασάντων γραφὰς συνθέσθαι κατὰ τῆς ὑποκειμένης εἰς κοινὴν καταφορὰν πραγματείας σπουδάζειν ἠγωνισμένων, μὴ ἐμφανεῖς, ἀλλ' ἀπορρήτους ἡμῖν γενέσθαι, κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον τοῖς προηγοῖς. ἐπειδὴ τῶν μεταγενεστέρων καταρρήσεις αὐτῆς. χρόνος γὰρ ὁ ἐκεῖθεν ἐς δεῦρο εἰς ὅλας ἑπτὰ δεκάδας ἐκτείνεται, χρεὼν ἠδυνήθημεν, δεῖν ᾠήθημεν ἐπισκέψασθαι, ὅπως αὗται τῇ κατὰ κέλευσιν ἄρα δεσποτικὴν τῶν γραφῶν ἐρευνήσει συμφέρονται. καὶ προηγησαμένης ἑτέρας τῆς προκειμένης τήνδε δευτέραν ἀθρῆσαι διανοούμεθα, ἐν ᾗπερ ὁ ταύτην ἐκθέμενος διάλεξιν συμπέπηχεν ὡς φαίνεται ποιησάμενος μετά τινος τοῦ τοῦ μέρους τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, πρῶτον μὲν ἐξ ἀρχῶν καὶ

vel in scriptis necessariæ responsioni renuncient, & seuerioribus exilijs & tutioribus custodijs res nostras constabiliant, & suum in verbis diuinis errorem confiteantur. Satis hæc sunt ad eorum temerariam insaniam retegendam, & a recto lapsum ostendendum, etsi dominatus fauor, & multitudinis impetus, & eorum, qui improbitate præoccupati sunt, propensio reticere hæc eadem, & in tenebris abscondere præsumunt. His ita peractis, & vi dicendi, & reliquo superbiæ fastu incomparabiles Viri, & qui eos in eadem secta subsecuti sunt in simile argumētum vniuersorum machinis expositum scripta publicarunt, accuraruntq; studiose, ne nobis innotescerent, sed laterent in abditis, eodem ipso modo, quo & Duces eorundem effecerant, sed cum tandem subsequentium contraria scripta, ab eo siquidem tempore integræ annorum decades præterlapsæ sunt, obtinere potuimus, considerandum nobis esse reputauimus, num illa secundum præceptum Dominicum cum inuestigatione scripturarum concordant. Et cum iam alia præcesserint, hæc secunda, quæ præ manibus sunt, examinare animus est, in quibus Scriptor colloquium vt videtur componit cum Viro vnacum Romana Ecclesia sentiente, primum quidem principijs & pro-

blamatibus ex vtriusque sententia, & non ex scriptura petitis, postmodum vim & summam argumentorum ex eadem, vt sibi videtur, concludens proponit. Cum itaque nobis necessarium sit locis in omnibus diuinis eloquijs adhærescere, tum in primis, tum in medijs, tum in postremis, in problematibus, in dialogis, in refutationibus, & in alijs quibuscunque expositionibus, & potissimum cum qui iam illatum dissidium fouent, diuinorum eloquiorum improbationẽ causam fuisse proponant, negligendi sunt deforis accedentes sermones problematici, tanquam qui à decoro disiunctissimi sunt, quos vero dissidij hic propugnator ex sacris eloquijs profert, vt fieri potest, examinentur, principiumque faciam, vbi ille sic eloquitur.

II. *Mittit quis seruum, aut filium, aut quidpiam aliud, ab alio illud accipiens, vel ipse ex se habens, & mittunt radij solis ad nos lumen, a sole nempe illud habentes. In diuinis vero beneplacitum Patris, vti magnus Gregorius scribit, missio dicitur Filij: namque ait; Quodsi vt Deus, quid hoc fuerit? Beneplacitum Patris missionem esse reputa, & Filij nempe beneplacitum missio dicitur Spiritus. Dicit porro quispiam. Quare non & Filius dicitur mitti*

per

προβλημάτων συνισταμένην τὴν ἀπὸ διανοίας ἀμφοῖν, καὶ οὐ δήπου τὴν ἀπὸ τῆς γραφῆς. ἔπειτα δὲ τὸ πᾶν τὴν ἐλέγχων ἐξ αὐτῆς ὡς οἴεται συμπεραίνων παρίστησιν. ἐπεὶ γοῦν ἡμῖν ἀναγκαῖον ἁπανταχοῦ τῶν θείων ἐξέχεσθαι ῥήσεων ἔν τε ταῖς ἀρχαῖς ἀπ' ἀρχῆς, ἔν τε ταῖς μέσοις, ἔν τε ταῖς τελευταίοις, ἐν προβλήμασιν, ἐν διαλόγοις, ἐν ἀντιρρήσεσιν, ἐν ἄλλαις ἐκθέσεσιν οἱαισδήποτε. ἄλλως τε καὶ τὴν τὴν ἐπενεχθεῖσαν διάστασιν κρατυνόντων θείων λογίων παραξοπὴν εἰς αἰτίαν προβαλλομένων, παραιτητέον τοὺς ἔξωθεν δὲ προβληματικοὺς φερομένους λόγους, ὡς ἀποδιεσταμένους τοῦ δέοντος. οὓς δὲ τῆς διενέξεως ὁ δὲ ξυλλήπτωρ ἐξ ἱερῶν προφέρει λογίων ἐξεταστέον, ὡς οἷόν τε. ὧν ἔνθεν δὴ καὶ ποιήσομαι τὴν ἀρχήν, ἔνθα κατὰ λέξιν οὕτως διέξεισιν.

β'. Ἀποστέλλει τις δοῦλον, ἢ υἱὸν, ἢ τι ἕτερον παρ' ἄλλου τοῦτο λαβὼν, ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων. καὶ ἀποστέλλουσιν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου μέχρις ἡμῶν τὸ φῶς, παρὰ τοῦ ἡλίου δηλονότι αὐτὸ ἔχουσαι. ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος, ἡ εὐδοκία τοῦ πατρὸς κατὰ τὸν μέγαν Γρηγόριον ἀποστολὴ λέγεται τοῦ υἱοῦ. φησὶ γὰρ, Εἰ δὲ καὶ ὡς Θεὸν, τί τοῦτο; τὴν εὐδοκίαν τοῦ πατρὸς ἀποστολὴν εἶναι νόμισον. καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ δηλονότι εὐδοκία ἀποστολὴ λέγεται τοῦ πνεύματος. ἐρεῖ δέ τις, διατί μὴ καὶ ὁ υἱὸς λέγεται ἀποστέλλεσθαι διὰ τοῦ πνεύματος. καὶ μὴν παρὰ

παρὰ Ἠσαΐᾳ καὶ τοῦτο λέγεται. φησὶ γὰρ ἐκεῖνος ὡς ἀπὸ προσώπου τοῦ υἱοῦ. ἐγὼ Κύριος κατὰ καιρὸν συνάξω αὐτούς. Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν. εἰ δέ τις λέγει διὰ τὴν σάρκα τοῦτο οὕτως εἰρῆσθαι, οὐ δοκεῖ ἀσφαλῶς λέγειν. τὸ γὰρ ἐγὼ Κύριος τῇ θεότητι προσήκει, ἢ πάντως τοῖς συναμφοτέροις. καὶ τὸ ἰᾶσθαι νοσήματα ψυχῶν τοῦ Θεοῦ μόνου πάντως ἐστίν. Ἀποστολῶν ἐνταῦθα ποιούμενος ἀπαρίθμησιν, ἐπὶ θεότητος τὴν εὐδοκίαν ἀποστολὴν εἶναί φησιν, ἣν ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος ἐπὶ τοῦ υἱοῦ διδάσκει, τοὺς ἀθετοῦντας τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀποτρέπων ἐκ τῆσδε κτίσμα τοῦτον δεικνύναι σπεύδοντας, θεὶς γὰρ τὴν εὐδοκίαν νομιζομένην ἀποστολὴν τὴν κατ' ἐπιταγὴν δουλοπρεπῆ καὶ κτίσμασιν ἡρμοσμένην ἀπορραπίζει, ἀτεχνῶς ἀνακηρύττων, ὡς ἐπεὶ γέννημα τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ὁ υἱὸς ὑπάρχων, πρόεισιν ἐξ αὐτοῦ, καὶ δίδοται, παρ' αὐτοῦ κατ' εὐδοκίαν, καὶ ἀποστέλλεσθαι, οἰκεῖον τοῦτο καὶ οὐκ ἀπόβλητον. ὥσπερ δὴ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ὂν κατὰ διάφορον τρόπον ὑπάρξεως, καὶ δίδοται παρ' αὐτοῦ, καὶ χορηγεῖται, καὶ ἀποστέλλεται. ἡ οὖν ἀποστολὴ, καὶ δόσις, καὶ χορηγία μὴ τὴν προαιώνιον καὶ ἀΐδιον ὕπαρξιν καθ' αὑτὰς υἱοῦ καὶ πνεύ-

per Spiritum? At hoc quidem apud Esaiam habetur. Ait siquidem ille uti ex persona Filij. Ego Dominus. cum tempus fuerit, congregabo ipsos. Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me. ad annunciandum pauperibus misit me, ut mederer contritis corde. Quod si quis dixerit id propter carnem dictum fuisse, non videtur id absque errore asserere. Illud enim ego Dominus, deitatis proprium est, vel saltim utrique, & mederi ægritudinibus animorum, Dei solius prorsus est. Missiones hic enumerans in diuinitate beneplacitum missionem esse fatetur, quam Theologiæ cognominis de Filio docet, illius diuinitatem non agnoscentes refellens, qui ex hoc creaturam illum esse demonstrare conabantur. posito siquidem beneplacito, quæ missio reputabatur, eam quæ ex mandato est, seruilem, & creaturis addecentem excutit, palam prædicans, cum fœtus paternæ essentiæ Filius sit, progredi ex ipso & dari ab ipso pro beneplacito & emitti, uti proprium & nõ extraneum. Quemadmodum & Spiritus sanctus ex paterna essentia existens, sed diuerso modo existentiæ, & datur ab ipso, & suppeditatur, & mittitur. Missio itaque & datio & suppeditatio, non æternam & ante secula existentiam secundum se

Filij & Spiritus ex Patre significantes ad nos, cum hæ ipsæ eorum etiam sint, quæ tempori subiacent, misisse enim pro nobis dedisseque Filium suum vnigenitum Patrē, diuinis enunciatur scripturis, nihilominus vti æternam illam absque principio existentiam sequentes, illam eandem exprimunt, eam quæ est absque tempore, quæ tempori subiacent, secundum coniecturales demonstrationes. Ob quid enim missio & datio est Filij & Spiritus ex Patre? quod existentia vtriusque ex illo est, & non vice versa. nullo modo. non datio, non missio ex Filio Patris, aut ex Spiritu, quod neque existentia. Si itaq; qui ex missione suum propositum confirmare studet, fatetur illis verbis, *Et Filij nempe beneplacitum missio dicitur*, quomodo ad proprosperabitur in subsequentibus suis sermonibus? Nanque si vti ex essentia Patris, ita & ex essentia Filij Spiritus proprie & iunctim a diuinis Patribus enūciatur, omnino missionis, & dationis, & suppeditationis ex Filio Spiritus ratio eadem erit, quæ & ex Patre asseritur; & vti ex ipso hæ, ita & ex Filio non seipsis significantes absq; tem-

ματος ἐκ πατρὸς δηλοῦσαι, πρὸς ἡμᾶς, ἐπείπερ αὗται, καὶ τῶν ἐγχρόνων εἰσίν. ἀποσταλκέναι γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δεδωκέναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, ταῖς θείαις καταγγέλλεται γραφαῖς ὁ πατήρ. ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὡς τῇ ἀνάρχῳ ἐκείνῃ καὶ ἀϊδίῳ ὑπάρξει ἑπόμεναι ταύτης εἰσὶν ἐκφαντορικαί, τῆς ἀχρόνου αἱ ἔγχρονοι κατὰ τὰς τεκμηριώδεις τῶν ἀποδείξεων. διότι γὰρ ἀποστολὴ καὶ δόσις υἱοῦ καὶ πνεύματος ἐκ πατρός, ἐπειδὴ καὶ ὕπαρξις ἀμφοῖν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἥκιστα τὸ ἀνάπαλιν. οὐμενοῦν. οὐ δόσις, οὐκ ἀποστολὴ παρὰ υἱοῦ πατρός, οὐ παρὰ τοῦ πνεύματος. ἐπειδὴ μηδὲ ὕπαρξις. εἰ τοίνυν ὁ ἐκ τῆς ἀποστολῆς τὸ σφέτερον βούλημα συστῆσαι σπεύδων, ὁμολογεῖ φάσκων, καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ δηλονότι εὐδοκία ἀποστολὴ λέγεται τοῦ πνεύματος, πῶς εὐθυπορήσει κατὰ τοὺς ἐφεξῆς λόγους αὐτοῦ; εἰ γὰρ ὡς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, οὕτως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ἰδίως καὶ ἡνωμένως θεολογεῖται τοῖς θεορρήμοσι, πάντως ὁ τῆς ἀποστολῆς καὶ δόσεως καὶ χορηγίας ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ πνεύματος λόγος ὁ αὐτός, ὃς ἄρα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς διηγόρευται, καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ αὗται, οὕτως ἐκ τοῦ υἱοῦ μὴ καθ' αὑτὰς σημαίνουσαι τὸ ἀχρόνως καὶ ἀϊδίως εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἑπόμεναι τῇ φυσικῇ τούτου καὶ ὑπὲρ χρόνον ὑπάρξει, ταύτης εἰσὶ παραστατικαί, καὶ ὅτι τοῦτο καὶ πέμπεται καὶ δίδοται παρὰ τοῦ υἱοῦ

pore, & æterne esse Spiritum sanctum, sed vti subsequentes aturalem ipsius, & absque vllo tempore existentiam, illam re-

præ-

τὸ πνεῦμα ὡς ἐξ αὐτοῦ ὄν, οἱ τῶν θεοφορήτων ἀκρέμονες ἄμφω διεξερανώσουσιν, ὧν ὁ μὲν ὁ τῆς ἀθανασίας ἐπώνυμος ἐν τῷ λόγῳ τῷ περὶ τῆς ἐπιφανείας ἐνσάρκου τοῦ Θεοῦ λόγου, οὗ ἡ ἀρχή, Οἱ κακοτέχνως τὰς θείας γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, ἐπὶ τῇ ὡς ἐν εἴδει περιστερᾶς καθόδῳ τοῦ πνεύματος οὕτω φησί. Καὶ μή τις ὑπολάβῃ, ὡς μὴ ἔχων αὐτὸ ἐλάμβανεν. αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἄνωθεν ἔπεμπεν ὡς Θεός, καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτωθεν ὑπεδέχετο ὡς ἄνθρωπος. ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατῆλθεν, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ. ὁ δὲ τοῖς θείοις ῥήμασιν ὁ χρυσόφωνος ἐν τῷ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν λόγῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. οὗ ἡ ἀρχή, Ὄντως ἐπεφάνη ἡμῖν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, φησίν. Ἦλθεν ὁ Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς. ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα, καὶ ἀνελάβετο τὴν ἡμετέραν σάρκα. καὶ ταῦτα μὲν οἱ θεόφρονες. οἱ δὲ νῦν τούτων μᾶλλον εἰς τὰ βάθη τῆς θεολογίας εἰσδύοντες, ἀποστέλλεσθαι καὶ χορηγεῖσθαι, καὶ δίδοσθαι παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα φωνοῦντες, τὸ μὴ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου μετ᾽ ὄγκου καὶ θρασύτητος ἀποφαίνονται. ὁ δὲ τὴν ἀποστολὴν οὕτως οὖσαν εὐδοκίαν ὁμολογήσας εἰς ἀναίρεσιν τὴν τοῦ ἐξ αὐτοῦ καινότερος ὢν φθανόμενον ἀκηκοέναι, καὶ τὸ πνεῦμα τὸν υἱὸν ἀποστέλλειν διαγο-

præsentant. Et Spiritum dari & mitti a Filio, tanquam qui ex illo est, diuini cultus summates ambo declararunt, quorum alter immortalitatis cognominis Oratione de apparitione in carne Dei-Verbi, cuius principium; *Qui malitiose diuinas scripturas volunt intelligere*, de descensu Spiritus in specie columbæ, hæc habet; *Et nemo suspicetur, ac si eum non haberet accipere. Ipse enim illum desuper mittebat vti Deus, & ipse illum infra accipiebat, vti homo. Ex ipso itaque in ipsum, ex diuinitate ipsius in humanitatem ipsius*. alter in diuinis exponendis voce aurea præditus Oratione de Incarnatione Domini nostri Iesu Christi, cuius principium; *Vere apparuit nobis Dei gratia*, inquit, *Venit Christus ad nos, dedit nobis qui ex ipso est, Spiritum, & assumpsit nostram carnem*. Et hæc quidem qui diuina mente præditi sunt. Qui autem nunc viuunt, in Theologiæ profunda intensius penetrantes, cum dicunt mitti, suppeditari, & dari Spiritum a Filio, non ex ipso, sed ex Patre solo arroganter, & admodum audacter decernunt.

Hic vero qui missionem hoc modo se habentem beneplacitum esse fassus est, ad destruendum illud *Ex quo*, nunc nouissime, neque enim similia audiuimus, & Filium ab ipso Spiritu mitti pronunciat, dictum Esaiæ inter

inter Prophetas, vocis vehementia præclarissimi producens, vti ex persona Filij pronunciatum. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me, ad annunciandum pauperibus misit me.*

III. Postmodum asserentem, id propter carnem dictum fuisse refellens, idque non absque errore pronũciari contendens, absurdis absurda complicat, & alia per alia confirmat. Nanque *Ego Dominus*, asserens, *Deitati proprium est*, ait, *vel saltem vtrique*. Si itaque, vt ipse hoc in loco determinat, voces diuinæ scripturæ de Deitate Filij, quæ de Verbo Deo & homine loquuntur, & tractant, de Deitate omnes, & nullo modo de humanitate & carne accipientur, magnum clamabunt, & constabilientur passionem diuinitati appingentes, cum Ecclesia sæpissime in sacris Canticis de Domini parricidis Iudæis palam concinat, & ad hæc tempora canat; *Ex Deo affluens sanguis cum euacuatus esset, Domine Christe*. Si hoc itaque modo dictiones similes intelligantur, quæ ratio tantam Theopaschitarum blasphemiam coercebit? Veruntamen nullo modo neque in his vox *Dominus*, neque *Deus* ipsum secundum diuinitatem, sed secundum passionem in carne, intelligi, accipique concedunt. Quod si quis dixerit

φέρει, ῥῆσιν Ἡσαΐου τοῦ ἐν προφήταις μεγαλοφωνοτάτου παραθείς, ὡς ἐκ προσώπου φάσκοντος τοῦ υἱοῦ. Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκα ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με.

γ'. Εἶτα τὸν ἑρμηνεύοντα διὰ τὴν σάρκα οὕτως εἰρῆσθαι ἀποσοβῶν, καὶ μὴ λέγειν ἀσφαλῶς διαγγέλλων, ἀτοπίαν ἐφεξῆς ἐπισωρεύει τῇ ἀτοπίᾳ καὶ τὴν ἑτέραν διὰ τῆς ἑτέρας κατασκευάζει. τὸ γὰρ ἐγὼ Κύριος ἐπάγων, τῇ θεότητι προσοικεῖ, φησίν, ἢ πάντως τοῖς συναμφοτέροις. εἰ μὲν οὖν ὡς οὗτος ἐνταυθοῖ διαβεβαιοῦται τῆς θεωνυμίας αἱ τοῦ υἱοῦ φωναὶ τῆς ἱερᾶς γραφῆς, ἐν αἷς οἱ λόγοι τὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ θεανθρώπου λόγου διεξιᾶσι, καὶ καταγγέλλουσι, κατὰ τὴν θεότητα πανταχόσε ληφθήσονται, καὶ ἥκιστα κατὰ τὴν σάρκα καὶ τὸ ἀνθρώπινον, μέγα βοήσουσι, καὶ κρατυνθήσονται τὸ παθητὸν οἱ προσάπτοντες τῇ θεότητι, τῆς Ἐκκλησίας συχνότατα ἐν ταῖς ἱεραῖς μελῳδίαις περὶ τῶν Ἰουδαίων τῶν κυριοκτόνων φανῶς μελῳδούσης, ἔτι τε ψαλλούσης, θεορρύτῳ αἵματι κενωθέντι δέσποτα Χριστέ. εἰ οὖν οὕτως αἱ τοιαίδε φωναὶ ληφθήσονται, τίς λόγος τὴν τοσαύτην Θεοπασχιτῶν δυσφημίαν ἀναχαιτίσειεν; ἀλλ' οὐδαμῶς οὔτε τὸ Κύριος ἐν τοῖς τοιούτοις, οὔτε τὸ Θεὸς αὐτὸν κατὰ τὴν θεότητα δίδωσι. καθὸ δέγε τὸ παθητὸν κατὰ τὴν σάρκα δη-

rit

λογόν τι ἐσῆχθαί τι καὶ λαμβάνεσθαι. εἰ δέ τις εἴποι, ὡς ὁ περὶ ἀπορρύσεως αἵματος κενωθέντος πρὸς Χριστὸν ἀναφερόμενος ὕμνος ἐφεξῆς φησιν, ἐκ τῆς ἀχράντου πλευρᾶς καὶ ζωοποιοῦ, σύστασιν τῶν παρ' ἡμῶν εἰρημένων λόγων οὐκ ἐκστήσωσιν, ἀλλὰ τὴν σωματικὴν διαρτίαν ταῦτα λεγόντων οὐκ ἄλλως πως. εἰ δ' ὁ τῆς ἀντιδόξου λόγου βουλόμενος ὑπερηγορεῖν, τίνος γὰρ ἄλλου ἀντιπαραθήσει, ὡς ἔνθα, πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, καὶ ἀπέσταλκέ με, οὐχ ὁ λόγος τῆς δὲ τῆς αἰτίας ἐστὶ τεθειμένος, ἀλλ' ἀπορρήτως ἡ ῥῆσις διήγγελται, ἔχει αὖ εἰδέναι, εἰ κελεύσεως ἐπάψασθαι τῆς δεσποτικῆς περὶ τῆς γραφικῆς ἐρεύνης ὅλως εἰρήσεται. ὡς ἐν τοῖς πλείοσι, καὶ σχεδὸν ὅλοις, ἐν οἷς ἡ κυριοκτονία, καὶ θεοκτονία τόλμη τῶν παρανόμων ἀναγορεύεται, μὴ συνημμένης τῆς δηλωθείσης αἰτίας ἀνακηρύττονται. καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ὅτι μὴ κατ' αὐτὴν ἔχει φαίνωσιν ταῖς δὲ διανοίαις τοῦ ὀρθορρήμονος. εἰς γοῦν πίστωσιν τῶν οὕτω τιθεμένων τε, καὶ λαμβανομένων μόνος παραληφθεὶς ἀρκέσει Κοσμᾶς τῆς Ἐκκλησίας κόσμος ὁ θεοκόσμητος, ἐν τοῖς τῶν σωτηρίων παθῶν ὕμνοις ἕνα τοῦτον ὑφαίνων μελῳδικῶς. Ἡ ἄθεος σπεῖρα θεοστυγῶν πονηρευομένων θεοκτόνων συναγωγή, ἐπέστη Χριστέ σοι, καὶ ὡς ἄδικον εἷλκε τὸν κτίστην τῶν ἁπάντων, ὃν μεγαλύνομεν. καὶ ἔστι ταῦτα κατὰ τὴν

rit Hymnum, in quo de euacuato ex Deo effuso sanguine continetur, & refertur ad Christum postmodum insinuare, *Ex tuo immaculato, & viuifico latere*, nostra verba potius cōfirmabit, tantum abest vt destruat, quæ propter corpoream compositionem, & alio modo ista insinuant. Quodsi contrariæ rationis defensionem suscipere cupiens, quid enim aliud loco illius reponet? in illis, *Spiritus Domini super me, eo quod vnxit me, & misit me*, non rationem causæ fuisse appositam, sed absolute dictum prolatum fuisse, dixerit, iure poterit, dummodo præceptum Dominicum de scrutandis scripturis prorsus amplexabitur in potiori parte, quinimo in omnibus, in quibus ab impijs ac temerarijs Domini Deique cedes procurata proponitur, nusquam dicta causa explicata proponi, nec alio modo quam hoc orthodoxi Scriptoris sententiam insinuari. Ad corroboranda itaque quæ sic proponuntur, & accipiuntur vnus in medium adductus suffecerit Cosmas Ecclesiæ ornamentum, & a Deo ornatus in Hymnis de salutari passione a se editis, dum inter eos ad canendum vnum hoc modo concinnauerit. *Cohors Deo exosorum, malignantium, Dei parricidarum congregatio superstitit tibi Christe, & vt*

impium

impiam trahebat rerum omnium creatorem, quem magnificamus. Suntq; hæc secundum modum, qui Retributionis vocatur. *Hic Deus recens est. Puer hic secula creauit*, cum propter summam in hypostasi cum re accepta vnionem, quæ humanitatis sunt de deitate asseruntur, & vice versa. ea tamen intelliguntur, atque accipiuntur congruenter apteque in vtraque Filij natura. Quo itaque agit, & quo traducit vocem *Dominus*, vti propositionem vniuersalem proferens non dici de humanitate, tanquam quæ Deitati propria sit? Audiant, qui eandem atque ille sententiam sequuntur & tenent, vnionem & missionem in iam adducto Prophetico dicto contentas Domini, & a spiritu secundum carnem pronunciatas, neq; id tantum, sed ex Domino quoq; dationem, & missionem Spiritus secundum diuinitatem intelligendas esse, magnam Ecclesiæ tubam, & magni nominis Doctorem Athanasium comprobare prima aduersus Arianos Oratione similia tradentem, *Quid mirum fuerit, siue creditu difficile, si qui Spiritum exhibet Dominus, dicatur nunc ipse Spiritu inungi? cum rursus necessitate vrgente, non aufugit propter humanitatem suam dicere semetipsum, & minorem spiritu? Nam cum Iudæi dicerent, ipsum in Beelzebub eijcere Dæmonia, respondit dixitque*

καλούμενον τρόπον τῆς ἀνταποδόσεως. Οὗτος ὁ Θεὸς πρόσφατός ἐστι. τοῦτο τὸ παιδίον τοὺς αἰῶνας ἐποίησε. διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἄκραν ἕνωσιν τοῦ προσλήμματος, τῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἐπὶ τῆς θεότητος λεγομένων, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. πλὴν νοουμένων τε καὶ λαμβανομένων ἐν ἑκατέρᾳ φύσει τῇ τοῦ υἱοῦ καταλλήλως καὶ προσφυῶς. ποῦ τοίνυν ἀπάγεται, καὶ πῇ φέρεται τὴν Κύριος φωνὴν καθόλου πρότασιν ὁ ἀποφαινόμενος, μὴ λέγεσθαι κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὡς τῇ θεότητι προσῆκεν; συνιέτωσαν οἱ συνθιασῶται τούτου καὶ ὁμογνώμονες. ὅτι ἡ χρίσις καὶ ἀποστολὴ τῇ προτεθείσῃ προφητικῇ ῥήσει περιεχόμεναι τοῦ Κυρίου παρὰ τοῦ πνεύματος, δέονται λέξεων κατὰ τὴν σάρκα φωνουμένων. καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι μὲν οὕτω ταῦτα, ἐκ δὲ τοῦ Κυρίου δόσις καὶ ἀποστολὴ τοῦ πνεύματος κατὰ τὴν θεότητα, σάλπιγξ ἡ μεγάλη τῆς Ἐκκλησίας ὁ μεγαλώνυμος Ἀθανάσιος παρίστησιν, ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ λόγῳ τάδε διεξιών. Τί δὲ θαυμαστὸν, ἢ τί ἄπιστον, εἰ ὁ τὸ πνεῦμα διδοὺς Κύριος λέγεται νῦν αὐτὸς τῷ πνεύματι χρίεσθαι; ὅπου γε χρείας πάλιν ἀπαιτούσης οὐ παρῃτήσατο διὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ εἰπεῖν ἑαυτὸν καὶ ἐλάττονα τοῦ πνεύματος. τῶν γὰρ Ἰουδαίων λεγόντων, ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ Δαιμόνια,

ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς, μετὰ τὸ ἐλέγξαι αὐτοὺς βλασφημοῦντας. εἰ ἐγὼ ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ Δαιμόνια. ἰδοὺ γὰρ ὁ τοῦ πνεύματος δοτὴρ ἐν πνεύματι νῦν ἐκβάλλειν τὰ Δαιμόνια λέγει. τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλως εἰρημένον, ἢ διὰ τὴν σάρκα. ὡς γὰρ τῆς ἀνθρώπων φύσεως οὐκ οὔσης ἱκανῆς ἀφ᾽ ἑαυτῆς ἐκβάλλειν τὰ Δαιμόνια, εἰ μὴ δυνάμει τοῦ παναγίου πνεύματος, διὰ τοῦτο ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν, εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ Δαιμόνια. ἀμέλει καὶ τὴν εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημίαν μείζονα τῆς ἀνθρωπότητος σημαίνων, ἔλεγεν, ὃς ἂν εἴπῃ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἕξει ἄφεσιν, οἷοι ἦσαν οἱ λέγοντες, οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός, οἱ δὲ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦντες, καὶ τὰ τοῦ λόγου ἔργα τῷ διαβόλῳ ἐπιγράφοντες ἄφυκτον τιμωρίαν ἕξουσιν. Τοιαῦτα μὲν οὖν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν ὁ Κύριος. τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα, καὶ τὴν μεγαλειότητα δεικνὺς ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ πνεῦμα καὶ ἔλεγεν. ἐγὼ ἀποστελῶ, κἀκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἀκούσει λαλήσει. ταῦτα μὲν ὁ μέγας οὗτος τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος. ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν οὐρανίων ἀγορητὴς, καὶ τῶν ἀθεάτων ὑφηγητὴς ἱερομάρτυς Διονύσιος ἐν λόγῳ αὐτοῦ τελετῆς μύρου μυστη-

dixitque, postquam eos blasphemantes redarguisset, si ego in spiritu Dei eijcio Dæmonia. Ecce enim nunc dator Spiritus, in Spiritu eijcere Dæmonia tradit. hoc vero tantummodo ob carnem dictum est. Cum enim humana natura minime potis sit ex seipsa eijcere Dæmonia, nisi virtute sanctissimi Spiritus, propterea vti homo dicebat, si ego in Spiritu Dei eijcio Dæmonia. Nec aliter etiam in Spiritum sanctum blasphemiã humanitate maiorem esse indicans dicebat, Quicunque dixerit verbum in filium hominis cõsequetur remissionem, quales erant dicentes, nonne est hic fabri filius, qui vero in Spiritum sanctum blasphemant, & Verbi opera Diabolo ascribunt, ineuitabili pœna mulctabuntur. Hæc itaque Iudæis Dominus vti homo dicebat. Discipulis vero suam diuinitatem ac magnitudinem ostendens, non amplius semetipsum minorem Spiritu, sed maiorem & æqualem significans, Spiritum exhibebat, dicebatq; Ego mittam, & ille me glorificabit, & quæcunque audiet loquetur. Et hæc quidem magnus hic orbis magister. Sed & rerum cœlestium eloquens concionator, & inuisibilium interpres diuinus martyr Dionysius, dum de sacri vnguenti mysterio sermonem habet, cuius illa inscriptio est, de Verbo Deo

& homine edicens hoc modo explanat. *Habet eum qui suppeditatur ab ipso diuinissimus Spiritus, pro nobis, vti hominem addecet, diuinitatis principe Spiritu sanctificatus essentiali diuinitatis suæ statu inuariato, Domini in humanam naturam descensu.* Eundem vngi diuinitatis principe Spiritu, & sanctificari & mitti congruenter, & hic qui in cœlum ascendit, edocet, vti illius concors proxime appositus. Eandem siquidem ista de quo prædicantur expositionem admittunt. Veruntamen de Spiritu, eorum alter missionem illius, & donationem a Domino enunciat, illis vsus verbis, *diuinæ gloriæ magnitudinem*, alter suppeditationem eadem sententia tradit.

IV. Hinc qui nouitate vocis missionis hac ratione reijcitur, a fine etiam sibi maxime proposito repellitur, dum Spiritum sanctũ non esse ex Filio, & eadem ipsa ratione, qua a Filio mittitur, illum similiter a Spiritu mitti sermonis nouitate deblaterat. Neque tantum ab huiusce conclusionis nouitate repellitur, sed a reliquis etiam, quæ consequenter ambo iam dicti insinuant, & omnes alij diuini Patres illis concordes palam definiunt, mitti a Filio & dari & suppeditari Spiritum, qui ex ipso est, vt Deum addecet, & non

ριον, οὗ ἡ ἐπιγραφή, περὶ τῆς ἐνανθρώπου Λόγου, διδάσκων οὕτω διασαφεῖ, ἔχει τὸ θειότατον πνεῦμα χορηγούμενον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωποπρεπῶς τῷ θεαρχικῷ πνεύματι καθαγιασθέντος, ἀναλλοιώτῳ τῆς οὐσιώδους θεότητος τῇ ἐνανθρωπήσει συγκαταβάσει Κυρίου. Τὸ αὐτὸν χρίεσθαι τῷ θεαρχικῷ πνεύματι, καὶ ἁγιάζεσθαι, καὶ ἀποστέλλεσθαι, ἁρμοζόντως καὶ ὁ οὐρανοβάμων ὅδε μυσταγωγεῖ, ὡς ὁ τούτου σύμφρων ὁ συνέγγυς. τῆς γὰρ αὐτῆς ἐφ' οὗ λέγεται ταῦτα διαφανώσεως. ἐπὶ δέ γε τοῦ πνεύματος ὁ μὲν ἑκατέρων ἀποστολὴν αὐτοῦ καὶ δόσιν παρὰ Κυρίου διαφανοῖ τῇ τῆς θείας δόξης κατὰ ῥῆμα μεγαλειότητι. ὁ δὲ χορηγίαν τῇ αὐτῇ διανοίᾳ διαγορεύει.

δ'. Ὅθεν ἐκ τῆς ἐπὶ καινοφωνίᾳ τῆς ἀποστολῆς παρὰ τῶν θεηγόρων οὕτως ἀπελαυνόμενος, καὶ τοῦ σκοπιμωτάτου τέλους συναπελαύνεται, τοῦ μὴ ἐξ υἱοῦ συνδεῖν ἐκπνεῦσαι πνεῦμα τὸ ἅγιον, οἷς τοῦτο παρὰ τοῦ υἱοῦ ἀποστελλομένου καὶ αὐτὸν ὁμοίως καινολογεῖ, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον παρὰ τοῦ πνεύματος ἀποστέλλεσθαι. καὶ οὐχ ὅπως τῇ καινολογίᾳ τῇδε τοῦ τοιοῦδε συμπεράσματος συναπορραπίζεται, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν ἑπομένως οἱ ἄγχου διαληφθέντες ἄμφω νοεῖσθαι διδάσκουσι καὶ ἐξ ὧν οἱ λοιποὶ τούτων ὁμόφρονες θεοφόροι διαρρήδην θεολογοῦσι, τὸ μα-

περὶ τὸν υἱὸν καὶ διδόναι καὶ χορηγεῖν πνεῦμα τὸ ἐξ αὐτοῦ θεοπρεπῶς, οὐ τὸ ἀλλότριον δογματίζοντες, ὅτε Χρυσολόγος, ὡς προεκτέθη, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτῷ καὶ μάλιστα τῶν τοῦ Νεστορίου ληρημάτων ὁ καθαιρέτης Κύριλλος ὁ θεσπέσιος, μήτε ἐξ υἱοῦ, μήτε δι' υἱοῦ ἀνεχομένου πνεῦμα τὸ ἅγιον καταγγέλλεσθαι, πρὸς ὃν ὁ μέγας ἀντιφερόμενος πανταχόσε διελέγχει κἀνταῦθα οὕτω μὴ ἀνεχόμενον, εἶτα φάσκοντα, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς χορηγεῖν τὸν μονογενῆ λειτουργίαν ὑπουργικὴν ἀποπληροῦν λέγειν, καὶ τὸ ἀλλότριον χορηγεῖν. ἐν γὰρ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, περὶ τοῦ ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος διαλαμβάνων, οὕτω φησίν. Εἰ γὰρ ὑπουργίαν διακονικὴν ἀποπληροῦν οἴεσθε τὸν υἱὸν, τὸ ἀλλότριον ἡμῖν, τουτέστι τὸ παρὰ Θεοῦ καὶ πατρὸς, κεχορηγηκότα ἅγιον ὂν κατὰ φύσιν πνεῦμα, οὐ κατὰ φύσιν ἅγιος ὁ υἱὸς, κατὰ μέθεξιν δὲ ὥσπερ ἡμεῖς. ἀριδήλως παρίστησιν ὁ θεῖος πατὴρ ἐκ τοῦ κεχορηγηκέναι λέγεσθαι ἡμῖν τὸν υἱὸν τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἅγιον ὂν κατὰ φύσιν πνεῦμα, οὐ μόνον ὑπολαμβάνεσθαι τὸ ἀλλότριον καὶ τὸ τῆς διακονικῆς ὑπουργίας τοῦ κεχορηγηκότος, ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ κατὰ φύσιν αὐτὸν ἅγιον εἶναι εἰσάγεσθαι, κατὰ μέθεξιν δὲ ὥσπερ ἡμεῖς, ὡς οἱ Ἀπόστολοι δῆτα, εἰ καί τινες τῶν σημειοφόρων ἀνδρῶν, καὶ ὡς αὐτὸς ὁ ταῦτα λέγων. τοῦτο γὰρ τὸ, ὥσπερ ἡμεῖς, ἐπεὶ καὶ οἱ

& non alienum a Filio decernentes, tum aurea lingua præditus, vt supra posuimus, tum vna cum illo alij, & potissimum ineptiarum Nestorianarum, qui neque ex Filio, neque per Filium dici Spiritum sustinebat, euersor diuinus Cyrillus, cui se opponens vbique redarguit hic quoque ita dici non sustinentem, tum postmodum asserentem, cum quem ex Patre erat suppeditabat vnigenitus, seruile ministerium adimplere, & alienum porrigere. In expositione enim Euangelij Ioannis illud, *Cum venerit Paracletus*, exponens, hæc habet. *Etenim si seruile ministerium adimplere existimatis Filium, dum alienum nobis, hoc est qui a Patre Deo erat, sanctum natura existentem Spiritũ porrexit, non natura sanctus Filius est, sed participatione vti nos sumus*. Diuinus hic Pater palam ostendit, ex assertione illa, Filium nobis suppeditasse, qui a Deo & Patre est sanctum natura sua Spiritum, non tantum illius extraneum intelligi, & seruile ministerium tradentis, sed nec natura sua sanctum esse, sed participatione vti nos sumus, quasi dicas Apostolos, vel nonnullos cruce signatos homines, vel ille etiam ipse qui hæc scripsit, inferri. Id enim, *vti nos sumus*, innuit. quandoquidem & Verbi præcones,

& discipuli elargiebantur Spiritum, vti in eorundem Actibus refertur, non tamen vt natura sancti, sed participatione, & vt exhibiti administri. Solus enim Deus natura sanctus vti Filius, vt qui Deus est, ita & dator Spiritus, qui natura sanctus, & Deus esse deprædicatur.

V. His respondent socij illius, quem nostra oratio respicit. *Ex Patre dum dicimus exhiberi Spiritum a Filio, ipsius consubstatiale notamus, non extraneum.* Et non conspiciunt, ex hoc eodem, quod ipsi pernegant, a diuino isto Viro plane concludi, & quod ipsi intendunt consubstantiale refelli, non probari, & vti veritati innixum est conseruari, & non vti ipsi hoc quoque cum alijs suis nouitatibus collocarunt. Cum enim extensis verbis inter Patrum dicta legatur insertum, ex essentia Patris & Filij Spiritum sanctum, ex vtroque coniunctim, rursusque ex vno, peculiari modo de vtrisq; decernunt ex essentia Filij dici Spiritum, quod illi consubstantialis est, & non quod ex eo est. Et dum a nobis intelligunt, si quod Spiritus Filio consubstantialis est, propterea ex essentia illius dicitur esse, necessario, cum & Filius Spiritui consubstantialis est, ex essentia Spiritûs dici. Hoc idem erit

κήρυκες τοῦ λόγου καὶ μαθηταὶ ἐδίδουν τὸ πνεῦμα, ταῖς πράξεσιν αὐτῶν ὡς ἐμφέρεται. πλὴν οὐχ ὡς ἅγιοι τῇ φύσει, τῇ μεθέξει δὲ, καὶ ὡς ὑπηρέται τοῦ διδομένου. μόνος γὰρ Θεὸς κατὰ φύσιν ὡς ἅγιος ὁ υἱὸς, καθὸ καὶ Θεὸς, οὕτω χορηγὸς τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος ἁγίου πνεύματος καὶ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἀνακηρύττεται.

ε. Τούτοις φθάνουσιν ἀντεπάγειν οἱ περὶ ὧν οἱ λόγοι τῆς συμμορίας τὸ ἐκ πατρὸς λέγοντες διδόναι τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα, τὸ ὁμοούσιον αὐτοῦ φαμὲν οὐχὶ τὸ ἀλλότριον. καὶ οὐ συνορῶσιν ὡς ἀπ' αὐτοῦ τούτου συμπεραίνεται τὸ σφίσιν ἀπαρνούμενον ὁ τὰ θεῖα πολὺς, καὶ τὸ ὁμοούσιον ἀναιρεῖ τὸ σπουδαζόμενον αὐτοῖς, οὐ συνίστησιν, ὡς ἀληθείας ἔχεται τηρούμενον καὶ οὐ καθὼς αὐτοὶ, καὶ τοῦτο ταῖς σφῶν καινοφωνίαις συνέταξαν. ἐπεὶ γὰρ ἐκτάδην ἐγκείμενοι φέρεται ταῖς πατρικαῖς θεολογίαις ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἐξ ἀμφοῖν συνημμένως, καὶ αὖ ἀμφοῖν ἐξ ἑνὸς ἰδίως, ἐφ' ἑκατέρου, νομοθετοῦσι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι τὸ πνεῦμα, διὰ τὸ ὁμοούσιον εἶναι αὐτῷ, καὶ οὐ διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι. καὶ ὡς παρ' ἡμῶν ἀκούουσιν. εἰ διότι τὸ πνεῦμα τῷ υἱῷ ὁμοούσιον, διὰ τοῦτο ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ λέγεται εἶναι, ἀνάγκη καὶ ὁ υἱὸς τῷ πνεύματι ὁμοούσιος ὤν, ἐκ τῆς οὐσίας ἔσται λελεγμένος τοῦ πνεύματος, τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ πατρὸς ἔσται καὶ πνεύματος. ἔτι τε πατρὸς καὶ υἱοῦ.

θατέρου γὰρ τῶν τριῶν θάτερον ὁμοούσιον ἐστί τε καὶ λέγεται. κατανεύουσι καὶ διδάσκουσι γραφαῖς, καὶ βίβλοις ταῦτ' ἐγχαράττουσιν διησκημένοις χρυσοϋφέσι πέπλοις, καὶ λοιπῷ κόσμῳ τῷ ἐξ ἀργύρου. εἶτα ἐξ ὧν παρεθήκαμεν ἀντιρρήσεων δεικνύντες ὅπως ἔχει τὸ ὁμοούσιον, καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὀρθὸν, ὅτι τούτῳ μὲν ὡς ἡγουμένῳ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἑπόμενον ἐκεῖνο τυγχάνει, διὰ γὰρ τὸ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας εἶναι τὸν υἱὸν, διὰ τοῦτο τῷ πατρὶ ὁμοούσιος, καὶ ὁ πατὴρ δι' αὐτὸ τοῦτο τῷ υἱῷ ὁμοούσιος, καὶ ἐπὶ πατρὸς καὶ πνεύματος, καὶ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ὡσαύτως, καὶ οὐ διὰ τὸ ἀνάπαλιν ὡς αὐτοί φασι, τοῦτο γὰρ ἐσχάτης αἰσχύνης ἐπὶ δυσφημίᾳ καθέστηκε θρίαμβος, ὡς συναίσθησιν μόλις ἐλθόντες ἀπαλείφουσι καὶ ἐξοστρακίζουσι τὸ, καὶ τὸν υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος λέγεσθαι, καὶ τὰ παραπλήσια ἐπὶ προσώπων τῆς τῆς θεότητος ἀνευθύνως μέντοι, καὶ δογμάτων ὡς κυριαρχοῦντες, καὶ θεσμῶν θεολογικῶν. τοῖς ἐξ ὧν δὲ μᾶλλον οἱ ἔλεγχοι τὰς αἰτίας ἐπικυροῦσι πολυτρόπως. εἰ γοῦν καὶ λόγος ὁ τοῦ ὁμοουσίου τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ παραδίδωσι, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι διατρανοῖ, πῶς τὸ ἀλλότριον ὑπηρετικῶς διαδρᾶναι φάσκειν δυνήσονται οἱ τὸ πνεῦμα τὸν υἱὸν χορηγοῦντα φωνοῦντες, οὐκ ὂν τὸ ἐξ αὐτοῦ;

erit de Patre & Spiritu, necnon de Patre & Filio, vni siquidem alterum consubstantiale est & dicitur, annuunt, & scriptis tradunt, & voluminibus auro textis stragulis, & reliquo cultu argenteo compte ornatis exarant: postmodum ijs, quas apposuimus refutationibus commonstrantes, vti se habent consubstantiale, & recta illius ex essentia intelligentia, hoc scilicet vti antecedēs prorsus necessario illud consequi; quia enim ex Patris essentia Filius est, ideo ille Patri consubstantialis, & pater ob id ipsum Filio consubstantialis est, & de Patre & Spiritu, & Filio & Spiritu similiter, & non vice versa, vt ipsi aiunt, ratiocinantes, hoc nanque extremæ infamię ac dedecoris trophæum est, vix tandem in seipsos reuersi, delent, relegantque Filium ex essentia Spiritus dici, & similia in diuinis personis impune, æque ac si in dogmatibus decernendis & theologicis regulis statuendis, supremam potestatem haberēt, quibus nihilominus refutationes multis modis dictorū rationem reposcentes stabiliuntur. Si itaq; consubstantialis ratio, ex essentia Filij Spiritum esse tradit, & ex ipso esse notificat, quomodo extraneum administri more effugere se dixerint, qui Spiritum a Filio suppeditari, qui ex ipso non est, asserunt?

Numi-

Numine afflatus Cyrillus eorundem ora reserans, qui ipsum de medio tollere student, Oratione ad Imperatorem Theodosium, non alijs verbis rem extricat; *Baptizantem*, ait, *Iesum, non alienum baptizatis inijcientem Spiritum instar serui, sed uti Deum cum suprema auctoritate, qui ex ipso est & proprius ipsius*. Et illud, *non enim loquetur a seipso*, explanans hæc habet, *Spiritum veritatis Paracletum appellat, neque enim alienus ab Vnigeniti essentia intelligitur Spiritus sanctus, sed progreditur ex ipsa naturaliter, non alius ab ipso existens, si idem naturæ consideres, licet intelligatur propria hypostasi existere*. Septima ad Hermiam Oratione de Deo Verbo hæc expressis verbis enunciat; *In hoc cognoscimus quod in nobis est ex Patre, quod tradidit nobis: inhabitantem enim & immorantem abunde quis habuerit eum, qui natura vereque Deus est, non alienum & discerptum essentialiter ab eo Spiritum accipiens, sed qui ex ipso & per ipsum & in ipso & proprius ipsius, & æqualem respectu illius dominatum possidens*. Quis itaque hisce hoc modo examinatis dicere poterit, non extraneum contradictorie, & quod ex ipso tradi, & illud *non ex ipso* alienum inferre, & hoc palam reijci *ex ipso* nempe, cum de datione, & missione

Κύριλλος ἔτι γε μὴν ὁ θεόπνευς τούτους ἐπιστομίζων, ἀναιδῶς οὕτως αὐτὸν ἀναιρεῖν ἐφορμῶντας ἐν τῷ πρὸς Βασιλέα Θεοδόσιον Λόγῳ κατὰ τὸ πρᾶγμα διέξεισιν οὑτωσί. Βαπτίζοντα ἔφη τὸν Ἰησοῦν οὐ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνιέντα πνεῦμα δουλοπρεπῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸς μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτης τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ. εἰς τὸ οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ διερμηνεύων οὕτω φησί. Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸν Παράκλητον ἀποκαλεῖ. οὐ γὰρ ἀλλότριον τῆς τοῦ μονογενοῦς οὐσίας νοεῖται τὸ ἅγιον πνεῦμα. πρόεισι δὲ φυσικῶς ἐξ αὐτῆς, οὐδὲν ἕτερον παρ' αὐτὸν ὑπάρχον εἰς ταυτότητα φύσεως, εἰ καὶ νοεῖται τυχὸν ἰδιοσυστάτως. ἐν τῷ πρὸς Ἑρμείαν ἑβδόμῳ λόγῳ περὶ τοῦ Θεοῦ λόγου ταῦτα κατὰ ῥῆμα διαγορεύει. Ἐν γε τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν, ἐκ τοῦ πατρὸς οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. ἔνοικον γὰρ καὶ ἐνηυλισμένον καταπλουτοίη τις ἄν, τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, οὐκ ἀλλότριόν τι καὶ διεσπασμένον, οὐσιωδῶς αὐτοῦ τὸ πνεῦμα λαβών, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ τὴν ἴσην ὡς πρὸς αὐτὸν κυριότητα φέρον, τίς οὖν ἐκ τῶν οὕτω διηυκρινημένων ἐρεῖν ἐξισχύσει, μὴ τὸ ἀλλότριον ἀντιφατικῶς καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ παραδίδοσθαι. καὶ τὸ μὲν μὴ ἐξ αὐτοῦ τὸ ἀλλότριον παρεισάγειν, τοῦτο δ' ἀπωθεῖσθαι διαρρήδην τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐπί τε δό-

σεως καὶ ἀποστολῆς καὶ χορηγίας καὶ τῶν ὁμοίων ἐν ἑκατέραις θεαρχικαῖς ὑποστάσεσιν.

ς'. Εἰ δὲ τοῦτο μὴ ἔχων ἐρεῖν ὁ τῶν ἀντιθέτων καὶ τόδε φάναι βουλήσεται· ὡς ἡ τῶν δύο προσώπων εἰς τὸ εἶναι πρόοδος υἱοῦ καὶ πνεύματος ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας ἐστὶ, καὶ ἡ ὁμοουσιότης ἀμφοτέρων ἐντεῦθεν, ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς ὑπαρχόντων οὐσίας. καὶ ποία τις ἀνάγκη ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ λέγειν τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὁμοούσιον ἐντεῦθεν σφίσιν ἀποδιδόναι, καὶ ἐξ αὐτοῦ διαγγέλλειν; τοῖς θεοσόφοις, εἰ μὴ αἱροῖτο μυσταγωγοῖς εἰδέναι, μηδὲν εἶναι θεολογούμενον, ὃ μὴ ἀπαραίτητον ἔχει τὸ ἐκφαντορικὸν τῆς ἀναγορεύσεως, καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα πεπλατυσμένως ἀνακηρύττουσιν. ἀνατεινάτω τὸ ὄμμα εἰς ἣν προὐθέμεθα κυριακὴν ἐπιταττομένην ἔρευναν τῶν γραφῶν, καὶ εὑρήσει διαφανῶς, ὡς ἡ ὁμοουσιότης ἑκατέρων προσώπων ἐκ τοῦ ἑνὸς, οὔπω τὴν τῆς ἀδελφικῆς ἑνότητος ἀποξέει παρείσδυσιν ἐκ τοῦ διὰ θατέρου θάτερον ἀμφοτέρων ἐκ τοῦ ἑνὸς δογματίζεσθαι, καὶ τὰς δυσφημίας τῶν γλωσσαλγησάντων ἐντεῦθεν ἀπορραπίζεσθαι δύο υἱοὺς ἐκ τοῦ ἐξ ἑνὸς ἄμφω συναγόντων θεολογίας, καὶ ποῦ τὸ μονογενὲς ἀντεπαγόντων τοῖς ὀρθὰ φρονοῦσιν ἐπαπορηματικῶς. ἀλλὰ τούτων ἀπεληλεγμένων

sione, & suppeditatione & similibus in vtrisque Deitatis principibus hypostasibus sermo est?

VI. Quodsi hoc dicere aduersarius nequiuerit, id planè dixerit, Duarum personarum ad esse progressionem Filij & Spiritus ex essentia paterna esse, indeque amborum consubstantialitatem oriri, cum ex vna eademque essentia sint. Et quæ necessitas fuerit, ex essentia Filij dicere Spiritũ, indeq; illis consubstantiale tribuere, & ex ipso pronunciare? Per diuinitus edoctos homines, si illis mystagogis vti voluerint, nihil est in rebus theologicis decretum, quod non planam, & cui opponi non possit, interpretationem possideat, si illud quoque ex essentia Filij Spiritum fuse deprædicant. oculorum aciem dirigat ad eam, quã proposuimus Dominicis verbis præceptam scripturarũ perquisitionem, & perspicue reperiet ambarum personarum consubstantialitatem ex vno fraternæ vnitatis introductionem reuellere, quod ambo vnum per aliud decernatur, indeq; effrænatorum blasphemias, duos filios ex vno concludentium dicacitates amandari. Et vbi nam est vnigenitum ijs, qui bene sentiunt, quasi de eo addubirent, contra opponunt. Sed cum illos redarguerint diuiniloqui Patres, filios & nepotes in ijs, quæ supra nos sunt, & no-

stram

ſtram comprehenſionem exuperant, complicantes, & potiſſimum magni nominis Athanaſius, eorum ſtoliditatem infamant, quæ genealogias ſiue potius ſtultorum aſſumentorum impietatem connectit. Duos hic afferam diuinos Patres, qui ex hiſce vocibus, *ex vtroque*, & *per Filium* vnigenitum in filio abſque vlla dubitatione manere, & filiationis atque fraternitatis duplicitatem relegari, longeque pelli demonſtrant. Ex his alter fuerit, Nyſſenorum & orbis lumen in illis, quæ ad Ablabium ſcripſit, in quibus abſque cauſa cauſam Patrem faſſus, & ex eodem duo cauſata, Filium nempe & Spiritum, et horum vnius erga alterum differentiam aſſignans, cauſati rurſus, duorum nempe, aliud diſcrimen tradit, quod non contigue, aſſerens, cauſæ, quam & primam vocat, Filium nempe, immediate a Patre; idem enim eſt contigue & immediate; aliud vero per illud quod contigue eſt, ex primo, Spiritus ſcilicet, Spiritus nempe per Filium medium intellectum. Et hæc eſt plane theologia, quæ cauſata tradit tum Filium tum Spiritum, nec ambos filios, quod hic quidem immediate eſt ex cauſa, ille per eum, qui immediate eſt. Hoc nanque ſubſequens dictum comprobat cum ait, *Adeo vt & vnigenitum*

τοῖς θεορρήμοσιν υἱούς τε καὶ υἱωνοὺς ἐπιπλεκόντων ἐν τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τοῖς ὑπὲρ κατάληψιν, Ἀθανασίῳ καὶ μάλιστα τῷ μεγαλωνύμῳ σφῶν τὴν ἀβουλίαν στηλιτεύοντι, γενεαλογίας, μᾶλλον δὲ μωρολογίας ἑλληνικῆς συνείροντας ἀθεότητα. δύο παραθήσομαι τῶν θεοφορήτων ἐκ τῶν ἐξ ἀμφοῖν τε καὶ δι' υἱοῦ φωνῶν τὸ μονογενὲς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ δεικνύντας ἀναμφιβόλως μένειν, καὶ τὸ τῆς υἱότητος διπλοῦν καὶ τῆς ἀδελφότητος ἀποπέμπεσθαι. τῶν δύο γὰρ θάτερος ὁ τῶν Νυσσαέων καὶ τῆς οἰκουμένης λαμπτὴρ ἐν τοῖς πρὸς Ἀβλάβιον, αἰτίαν ἀναίτιον τὸν πατέρα θεολογήσας, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ δυάδα υἱοῦ καὶ πνεύματος, αἰτιατόν, καὶ τούτου τοῦ ἑνὸς πρὸς ἄμφω διαφορὰν παραδούς, τοῦ αἰτιατοῦ πάλιν, ὅπερ δυάς, ἄλλην διαφορὰν παραδίδωσι, τὸ μὲν προσεχῶς εἶναι λέγων ἐκ τῆς αἰτίας, ὃ καὶ πρώτην καλεῖ, τὸν υἱὸν δηλονότι ἀμέσως ἐκ τοῦ πατρός. τὸ αὐτὸ γὰρ ἀμέσως καὶ προσεχῶς. τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τουτέστι τοῦ πνεύματος, τὸ πνεῦμα δηλαδὴ διὰ τοῦ υἱοῦ μεσοθεωρουμένου. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ θεολογία, ἡ τὸ μὲν τοῦ αἰτιατοῦ υἱὸν παραδιδοῦσα, τὸ δὲ πνεῦμα, καὶ μὴ ἄμφω υἱούς, τῷ τὸ μὲν ἀμέσως ἐκ τῆς αἰτίας εἶναι, τὸ δὲ διὰ τοῦ ἀμέσως. τοῦτο γὰρ καὶ καθεξῆς ἡ ῥῆσις κατασκευάζουσα φάσκει. ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ μένειν, καὶ

τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης. Θάτερος δὲ ὁ θεοφανέστατος Ἐπιφάνιος ἐν τῇ αὐτοῦ βίβλῳ τῇ καλουμένῃ Ἀγκυρωτῷ περὶ τῶν αὐτῶν οὕτω φησίν. Ἀλλ' ἐρεῖ τις, οὐκοῦν δύο φαμὲν εἶναι υἱούς, εἶτα ἐπιφέρει. καὶ πῶς μονογενής; καὶ ἐφεξῆς. Μενοῦνγε σὺ τίς εἶ ὁ ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ; εἰ γὰρ τὸν υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων. ἐνταῦθα μὲν ἑκάτερος, ὁ μὲν τὴν διὰ τίθησι ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, διὰ τοῦ υἱοῦ λέγων, ὁ δὲ τὴν παρὰ φάσκων, παρ' ἀμφοτέρων, καὶ ὡς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἡ παρὰ καὶ ἡ ἐκ ὁ ἀμφιβάλλων οὐδείς. ἀλλαχόσε δὲ τὴν ἐκ καὶ διὰ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ λαμβάνουσι καὶ ἄμφω, ὡς ἰσοδυναμούσας ἀδιαφόρως. καὶ Κύριλλος ὁ σοφώτατος, οὕτως αὐτὰς συντιθεὶς ἐν τοῖς σφετέροις περὶ Θεοῦ λόγοις, ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον οὕτως διασαφεῖ δογματίζων. Τρεπτὸν οὐδαμοῦ τὸ πνεῦμά ἐστιν, ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος ἀναδραμεῖται τὴν θείαν φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ τό, ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον ἅγιον πνεῦμα. Τοιαῦτα μὲν οἱ τῆς ἀληθείας προήγοροι θεῖοι Πατέρες περὶ τῆς φυσι-

genitum indubitatum in Filio maneat, & ex Patre esse Spiritum certum sit, mediatione Filij & sibi ipsi unigenitum conseruante; & Spiritum a naturali ad Patrem habitudine non arcente. Alius a Deo manifestatus Epiphanius in libro Ancyroto dicto de ijsdem hæc habet. *Sed dixerit quispiam. Itaque duos dicimus esse Filios*; tum subinfert. *Et quomodo unigenitus?* Et quæ sequuntur. *Attamen tu quis es, qui ex aduerso ratiocinaris Deo. Nanque si Filium vocat, qui ex ipso est, & Spiritum sanctum qui ab vtroque.* Hic vterque esse quidem *per* ponit de Filio, per Filium dicens, hic *ab* vsurpans, *ab vtroque*. Et vnum idemque connotare præpositiones *ab* & *ex* nemo vllus est qui dubitet. Alio etiam loco *ex* & *per*, tanquam indifferenter æque polleant, vterque de Filio assumit. Et sapientissimus Cyrillus pari modo easdem cōponens in suis de Deo sermonibus ad Palladium ita explicat decernens. *Mutabilis nullo modo est Spiritus sanctus. vel si mutationi obnoxius est, ad ipsam diuinam naturam vituperatio recurret, si est Dei & Patris, necnon & Filij essentialiter ex ambobus, ex Patre nempe per Filium profusus Spiritus sanctus.* Hæc plane diuini veritatis propugnatores, de naturali, & sempiter-

na vtriusque personæ progressu, eorumque consubstantialitate & connaturalitate longe missis erroneis vocum nouitatibus edocent.

VII. Et prorsus si dicant, qui contra sese etiam clarissimis opponunt, dictionem *procedit* alium existentiæ modum denotantem ab eo, quem indicat generatio, similes vocum nouitates repellere, certitudinem enim dicta magis acquirent, non destruent. cum diuiniloquorum traditio sit, tum expositio illius, Filium immediate ex Patre esse, per Filium vero Spiritum sanctum, & ab vtroque esse, Patre nempe & Filio Paracletum, tum vocis *procedit* enunciatio. Et hac ratione expositus diuinarum hypostaseom progressus, sempiternum in se continet, & super omne tempus, quæ vero sempiternam hanc rem dictio notat, tempus importat, tanquam quæ positionis vocalis enunciatio sit, propterea qui eam posuerunt Deiferi in diuina gratiæ scriptura, in theologicis, vt iam dictum est, confirmari studentes, sæpenumero quidem procedere de Patre, vt traditum est, in diuino Euangelio, ponunt, licet etiam de Filio quandoque hoc idem, in quibus reperitur per Filium, crebrius vero in dictionibus *ex Filio*

κῆς ἀμφοτέρων προσώπων ἀϊδίου προόδου, καὶ τῆς σφῶν ὁμοουσιότητος καὶ συμφυΐας μυσταγωγοῦσι, τὰς ἐπισφαλεῖς καινοφωνίας ἀποτρεπόμενοι.

ζ΄. Καὶ εἰ πάντως ἐροῦσιν, οἱ καὶ τοῖς ἄκρως καταφανέσιν ἀντίρροποι, ὡς ἡ ἐκπορεύεται λέξις ἄλλον τρόπον ὑπάρξεως δηλοῦσα παρὰ τὴν γέννησιν τὰ τοιάδε τῶν καινοφωνημάτων ἀποσκευάζεται, πιστώσονται γὰρ ἔτι τὰ λελεγμένα μᾶλλον, οὐκ ἀναιρήσουσιν. ἐπεὶ παραδόσεις τῶν θεηγόρων ἤτε διασάφησις τοῦ τὸν υἱὸν ἀμέσως ἐκ πατρὸς εἶναι, δι' υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τοῦ παρ' ἀμφοτέρων εἶναι πατρός τε καὶ υἱοῦ τὸν Παράκλητον. καὶ τῆς ἐκπορεύεται λέξεως ἡ ἐκφώνησις. καὶ ἡ μὲν οὕτω διακεκριμένη πρόοδος τῶν θεϊκῶν ὑποστάσεων, τὸ προαιώνιον ἔχει καὶ τὸ ὑπέρχρονον. ἡ δὲ τοῦ ἀϊδιαμένως τῆσδε σημαντικὴ λέξις τὸ ἔγχρονον ἐπιφέρεται, θέσεως ὡς οὖσα φωνητικῆς προφορά, ἐφ' ᾧ καὶ ταύτην οἱ θέμενοι θεοφόροι τῇ τῆς χάριτος θείᾳ γραφῇ ἐπὶ τῇ, ὡς ἐρρέθη, θεολογίᾳ θέλοντες ἑδραιοῦσθαι, συχνῶς μὲν τὸ ἐκπορεύεσθαι τιθέασιν ἐπὶ τοῦ πατρὸς ὡς τῷ θείῳ διηγορευμένον οὕτως Εὐαγγελίῳ. εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ ἐνίοτε τὸ αὐτό, ἐν οἷς ἄρα τὸ δι' υἱοῦ, πλεονάζοντως δὲ τοῖς ἐξ υἱοῦ τε καὶ δι' υἱοῦ ῥήσεων ἐκ τῶν τῆς αὐτῆς ἱερᾶς γρα-

φῆς, τὴν αὐτὴν καὶ μίαν σημασίαν τῷ ἐκπορεύεσθαι διδάσκουσιν ἐμφανῶς, ἔκ τε τῆς πνεῦμα ἀληθείας, πνεῦμα υἱοῦ, πνεῦμα Χριστοῦ, ἔκ τε τῆς, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ λοιπῶν αὐτοὶ τοῦ Εὐαγγελίου μύσται, καὶ μυσταγωγοί, καὶ ἱερομύσται τυγχάνοντες. τοιγαροῦν ὁ ἱεροφάντωρ Νύσσης ἐν τῇ εἰς τὸ, Πάτερ ἡμῶν Ὁμιλίᾳ, φησίν. Ὁ γὰρ μονογενὴς υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς παρὰ τῆς θείας γραφῆς ὀνομάζεται. καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἵστησιν αὐτοῦ τὸ ἰδίωμα· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. καὶ παραυθὶς ἐπάγει κατασκευάζων. εἰ γάρ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησίν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Οὐκοῦν τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ Χριστοῦ πνεῦμά ἐστιν. ὁ δὲ υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ὤν, οὐκέτι καὶ τοῦ πνεύματος οὔτε ἐστίν, οὔτε λέγεται. οὐ γὰρ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὕτη. ἐφεξῆς δὲ χρήσεων οὐκ ὀλίγων οὐσῶν ἑτέρων, αἳ τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐκ τῶν προεκτεθειμένων φωνῶν παριστάνουσιν, ἐνίας σκέψεσι ταῖς ἔμπροσθεν ἴσως παραληψόμεθα, ἐῶντες ἀρτίως, ἵνα μὴ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς τὸν λόγον μηκύνωμεν, πλὴν ἐκ τῶν ἀμυδρῶς διειλημμένων τὸ ταυτοδύναμον τῶν λέξεων διαδείκνυται. ὅθεν ὁ χαριτώνυμος Χρυσόρρημων ἐν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν αὐτοῦ Λόγῳ διέξεισιν οὑτωσί. Τίς δὲ ἡ δύνα-

lio, & *per Filium*, ex eadem sacra scriptura, vnum idemque significatum cum illo procedere palam edocent, tum ex ijs, *Spiritus veritatis, Spiritus Filij, Spiritus Christi*, tum ex alio *ex meo accipiet*, & reliquis, cum sint ipsi Euangelij mystæ, & mystagogi, atque hieromystæ. Itaque sacrorum Interpres Nyssenus in orationem Dominicam Homilia, ait. *Vnigenitus enim Filius ex Patre a diuina scriptura nuncupatur, nec vltra oratio proprietatem illius extendit: Spiritus vero sanctus & ex Patre dicitur, & ex Filio esse astruitur*, statimque id comprobans, subdit, *Si quis Spiritum Christi non habet, ait, hic non est eius. Igitur Spiritus, qui ex Deo est, & Christi spiritus est. Filius vero ex Deo existens, non dicitur; neque est Spiritus: neque enim contra vertitur habitualis ista sequela.* Cum vero subsequantur quam plurima alia testimonia, quæ similem sententiam verbis supra iam digestis expositam comprobent, nonnulla ab ijsdem non dissimilia afferemus, reliqua prætereuntes, ne eadem repetendo sermonem in lõgum protrahamus, licet ex supra tenuiter adductis dictionum pares vires demonstrentur. Hinc ex gratia sibi nomen vendicans Chrysostomus Oratione in Pentecostem hæc habet. *Quæ autem vis est Verbi, procedit? vt genera-*

generationis nomen præteriret scriptura, ne Filium illum vocaret, dicit Spiritum sanctum, qui ex Patre procedit. introducit ipsum procedentem, vt aquam e fonte exilientem, sicuti dictum est de Paradiso. Fluuius procedit ex Edem. Procedit, & exilit dicens diuinus hic mysteriorum collector, verbi *procedit* vim esse dictitat, vt per illud generationis nomen præteriret scriptura, & non Filium Spiritum demonstraret, quæ postmodum subsecuti pietatis propugnatores dictionis finitionem statuerunt, alium hunc modum existentiæ ab eo qui generationis est, ac diuersum nuncupantes, tandem in eodem loco ponit *procedit* & *exilit*, tanquam quæ ambo modum diuersum existentiæ inferunt. *Exilire* porro & de Filio in multis ac sæpissime scripturam vsurpare agnosci, palam facit, qui Chrysostomo grandior ætate, erga Deum vero rebus gestis & sermonibus concors magnus Alexandrinorum Pastor Athanasius, in Colloquio, quod ille concinnauit, Orthodoxi, & Macedoniani, de verbo *exilire* hæc scribit. *Absit vt ipse dicam aduentitium quid esse in Spiritu sancto. Neque enim sanctum, neque incorruptibile, neque immortale, neque aliud quidpiam quod de Deo consideretur, dico esse aduentitium Spiritui*

μις τοῦ ἐκπορεύεται; ἵνα τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα παρέλθῃ ἡ γραφή, ἵνα μὴ υἱὸν αὐτὸ καλέσῃ, λέγει πνεῦμα ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. εἰσάγει αὐτὸ ἐκπορευόμενον, ὡς ὕδωρ ἀπὸ πηγῆς βρύον κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ παραδείσου. ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ. ἐκπορεύεται καὶ πηγάζει εἰρηκὼς ὁ θεῖος μυστολέκτης τὴν τοῦ ἐκπορεύεται δύναμιν, ὡς ἵνα δι' αὐτοῦ τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα ἡ γραφὴ παρέλθῃ, καὶ μὴ γέννημα παραστήσῃ τὸ πνεῦμα, ἅπερ οἱ καθεξῆς πρόβολοι τῆς εὐσεβείας εἰς ὅρον τῆς λέξεως ἀφιέρωσαν. ἄλλον τρόπον ὑπάρξεως παρὰ τὸν τῆς γεννήσεως, καὶ διάφορον τρόπον καλέσαντες, τέλος εἰς ταυτὸν αὐτὸ τὸ ἐκπορεύεται καὶ πηγάζει συντάττει, ὡς ἤδη ἄμφω τὸν τοῦ τρόπου ἕτερον τῆς ὑπάρξεως παριστῶντα. ὅτι δὲ τὸ πηγάζει καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ ἐν πολλοῖς καὶ πολλάκις ἡ γραφὴ διεξανύουσα γνωρίζεται, δῆλον καὶ ὁ πρὸ τοῦ Χρυσολόγου τῷ χρόνῳ, τοῖς δὲ κατὰ Θεὸν ἔργοις καὶ λόγοις ὁμότροπος ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων μέγας ποιμὴν Ἀθανάσιος ἐν ᾗ ποιεῖται Διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ, περὶ τοῦ πηγάζει τάδε συντίθησι. Μή μοι γένοιτο εἰπεῖν ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ πνεύματος. οὔτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὔτε τὸ ἄφθαρτον, οὔτε τὸ ἀθάνατον, οὔτε ἄλλο τι τῶν περὶ Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ πνεύματι. ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀγαθὸν, φύσει ἀ-

φθαρτον ὡς πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, εἴτ' οὖν ἐκπορευόμενον. Τῶν οὖν πνευματομάχων, ὡς τὰ τοῦ λόγου διὰ βραχέων ἀνακεφαλαιώσωμεν, ἐκ τοῦ τὴν δυάδα τῶν ὑποστάσεων ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας θεολογεῖσθαι ἀδελφικὴν ὁμοουσιότητα συναγόντων, καὶ ποῦ τὸ μονογενὲς; ἀντιπαρατιθεμένων, κἀντεῦθεν ὡς τοῦτο τηροῖτο, μὴ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τῆς πατρικῆς, ἀλλ' εἰς τὴν κτίσιν καταγόντων πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῶν θεοπροβλήτων διδασκάλων τὴν ἀποσόβησιν τῆς δὲ τῆς δυσφημίας παραδιδόντων, ἐκ τοῦ τὸν μὲν υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς δογματίζεσθαι, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τῆς αὐτῆς ἀμφοτέρων οὐσίας, καὶ οὖν ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, ἐντεῦθεν τε τὸ μονογενὲς ἀναμφιβόλως τηρεῖσθαι, καὶ τὸ τῆς ἀδελφικῆς ὁμοφυΐας ἀπορραπίζεσθαι, ἔπι τε τὴν ἐκπορεύεται λέξιν σαφηνιζόντων, ὡς τοῦτ' αὐτὸ παριστῶσαν, οὕτω μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, οὕτω δὲ ἐξ ἀμφοῖν τὸ πνεῦμα προέρχεσθαι, τοῦτο γὰρ ὁ ἄλλος τρόπος τῆς ὑπάρξεως, καὶ διάφορος, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ λοιπὰς ἑτέρας φωνὰς τῆς αὐτῆς διανοίας, διευκρινούντων, καὶ τὸ μὴ ὑπουργικὴν τὸν υἱὸν διακονίαν ἀποπληροῦν ἐν τῇ δι' αὐτοῦ ἀποστολῇ καὶ χορηγίᾳ καὶ δόσει τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ μὴ ἀλλότριον αὐτοῦ τοῦτο ὑπάρχειν ἐκ τῆς οὕτω δια-

ritui sancto; sed natura sanctum, natura bonum, natura incorruptibilem, uti Spiritum Dei, & ex ipso exilientem, siue procedentem. Cum itaq; Pneumatomachi, vt orationem breuioribus terminis pręcludamus, quod duplex hypostasis ex essentia paterna exilire diceretur, fraternã consubstantialitatem colligerent, contraq; opponerent quærentes, vbi nam vnigenitum fuerit? indeque vt id conseruaretur, non ex essentia paterna, sed in creaturam Spiritum sanctum deferrent, & cum a Deo instituti magistri blasphemiam similem repellerent, quod Filius ex Patris essentia decerneretur, Spiritus ex eadem vtriusque essentia, rursusque ex Patre per Filium, indeque vnigenitum absque vlla hæsitatione conseruaretur, & fraterna connaturalitas relegaretur; prætereaque dictionem *procedit*, interpretarentur, hoc idem notare, sic quidem ex Patre Filium, sic item ex ambobus Spiritum egredi, id enim alius modus existentiæ est, & diuersus, necnon & illud, *de meo accipiet*, & reliquas alias eiusdem significatus voces, exponerent, & Filium nullo modo seruile ministerium explere, in ea quæ per ipsum est, missione, suppeditatione, & datione Spiritus, & non extraneum esse illi, discursu hoc theologico declararent, qui neque

neque ex Filio, neque per Filium Spiritum sanctum secundum hunc deprædicatum adesse eiusdem progressum sempiternum prorsus vel auribus percipere non sustinebant, quin blaspemiæ notam id asserentibus inurebant, quonam deferantur & ex quibus decidant, qui Dei timorem in præcordijs fouent, minime addubitant. Nihilominus vno ex Epiphanij in rebus diuinis præclarissimi dicto, quod breuibus fusius sparsimq; exposita comprehendit, apposito, in alia diuertemur. Hic enim vbi Spiritum ab vtrisque decernit, etiam hæc implicat. *Spiritus sanctus non frater fratris, non patris frater, sed ex eadem essentia Patris & Filij. Ipse enim vnigenitus dicit, spiritus Patris, & qui ex Patre procedit, & de meo accipiet.* Illud *qui ex Patre procedit*, necnon aliud *de meo accipiet*, vnum idemque significare probans palam ostendit, & illud ex vtroque confirmat, & aduersariorum inde fraternas conclusiones refellit, & Spiritum extraneum non intelligi, vti in Patre, ita inde & in Filio manifestissime docet.

VIII. Cum ergo ad hæc adducti sumus, quorum causa de missione, & vnctione & similibus Dei & hominis Verbi a Spiritu attulimus magnos pietatis vindi-

ζαινομένης θεολογίας διαπεφοιτηκότων, οἱ μήτε, ἐξ υἱοῦ, μήτε δι᾽ υἱοῦ πνεῦμα τὸ θεῖον κατὰ τὴν οὕτω κηρυττομένην εἰς τὸ ἀεὶ πρόοδον αὐτοῦ τὴν ἀΐδιον ἀνεχόμενοι τὸ παράπαν ἀκοῦσαι, ἀλλὰ καὶ βλασφημίαν τοῖς φωνοῦσι προστρίβοντες, ὅποι ποτε ἀπάγονται, καὶ πῇ καί τινων καταφέρονται, Θεοῦ δὲ θεοῖς ὅσοι τοῖς ἐγκάτοις κυοφορούμενον, οὐκ ἀμφίβολον. πλὴν μίαν τινὰ τῶν ῥήσεων ἔτι τοῦ τὰ θεῖα περιφανοῦς Ἐπιφανίου θέμενοι τῆς ἀνακεφαλαιώσεως ταύτης δι᾽ ὀλίγων συλληπτικήν, εἰς ἕτερα προχωρήσομεν. ἔνθα καὶ γὰρ ἐκεῖ τὸ πνεῦμα παρ᾽ ἀμφοτέρων θεολογεῖ, καὶ ταῦτα φησί. Πνεῦμα ἅγιον οὐ συνάδελφον, οὐ πατράδελφον, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ. καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ μονογενὴς λέγει, τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς ἐννοίας κατασκευάζων δείκνυσιν ἐμφανῶς, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν καὶ αὖθις διαγγέλλει, καὶ τὰς ἀδελφικὰς ἐντεῦθεν ἀποθεῖται συμπεράσματα τῶν ἑτεροδόξων, καὶ τὸ μὴ ἀλλότριον νομισθῆναι τὸ πνεῦμα ὡς ἐπὶ τοῦ πατρὸς, οὕτως ἐντεῦθεν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ διδάσκει σαφέστατα.

η΄. Ἐπεὶ τοίνυν εἰς ταῦτα προήχθημεν ἐξ ὧν περὶ ἀποστολῆς καὶ χρίσεως καὶ τῶν τοιούτων τοῦ θεανθρώπου λόγου παρὰ τοῦ πνεύματος παρεθήκαμεν, εἰς μέσον παραγαγόν-

τας τοὺς μεγάλους προηγόρους τῆς εὐσεβείας Ἀθανάσιον τὸν πολύαθλον, καὶ τὸν τῶν οὐρανίων ἐπόπτην Διονύσιον, τὸν πολλῶν, ἐκ τῶν τοῦδε καὶ μᾶλλον τῆς συνέξεως. ἀναγκαῖον δὲ καὶ τὰ τοῦ ἑτέρου τοῦ τῆς ἀθανασίας ἐπωνύμου καταξετάσαι. σκεπτέον ἄρα πῶς οὗτος μετὰ τὸ δεῖξαι τὸν Κύριον χρίεσθαι παρὰ τοῦ πνεύματος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ μετὰ τὸ οὕτω λέγειν, ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ Δαιμόνια, καὶ μετὰ τὸ διαλέγεσθαι τοιουτοτρόπως τοῖς Ἰουδαίοις, φάσκει διαπρυσίως. Τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα, καὶ τὴν μεγαλειότητα δεικνὺς ἑαυτοῦ, οὐκέτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ πνεῦμα καὶ ἔλεγεν, ἐγὼ ἀποστελῶ, κἀκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ὅσα ἀκούσει λαλήσει. ὅτι μὲν οὖν ἀποστολὴ καὶ δόσις υἱοῦ μὲν κατὰ τὴν σάρκα παρὰ τοῦ πνεύματος, ταύτας δὲ τοῦ πνεύματος παρὰ τοῦ υἱοῦ κατὰ τὴν τῆς θεϊκῆς δόξης μεγαλειότητα, καὶ ὅτι τὸ ἰᾶσθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, τουτέστι τὰ τῶν ψυχῶν πάθη θεραπεύειν τῆς θεότητος ὄν, οὐδὲν ἔχει τὸ κωλῦον πρὸς τὰ τῆς ἀποστολῆς. διπλοῦς γὰρ ἦν ὁ ταῦτα δρῶν. ἐπεὶ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Σταυρῷ τὰ τῆς διπλῆς ἐνεργείας ἐνήργει, τὸν τῆς γῆς κλόνον, τὸν σκοτασμὸν τοῦ ἡλίου, τὴν τοῦ καταπετάσματος ῥῆξιν, καὶ αὖ τὰ τῆς δίψης, καὶ λοιπὰ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ θεότητος, πρόδηλον καὶ καταφανές.

vindices Athanasium multis certaminibus clarum, & rerum cœlestium visione præcellentem Dionysium, sed potissimum hunc proxime relatum, necessarium est, alterius quoque cui est ex immortalitate nomen, dicta discutere. Quare considerandum est, quanam ratione hic postquam ostendisset, Dominum inungi a Spiritu secundum huhumanitatem, & postmodum dixisset, *in spiritu Dei ipsum eijcere Dæmonia*, & hæc dum alloqueretur Iudæos, sonore admodum infit, *Discipulis vero diuinitatem, & magnitudinem suam ostendens, non vltra minorem semetipsum Spiritu, sed maiorem & æqualem esse significans dabat Spiritum dicebatque, Ego mittam, & ille me clarificabit, & quæcunque audiet loquetur*. Missio ergo atque datio Filij secundum carnem a Spiritu est, Spiritus vero a Filio secundum diuinæ gloriæ magnitudinem. Et licet contritis corde medicinam afferre, hoc est animorum morbos sanare, diuinitatis sit, non est quod impediat missionem. Duplex enim erat, qui similia operabatur, cum & in ipsa Cruce duplicis actionis opera fecisse, terræmotū, obscurationem Solis, & veli scissionem, & rursus quæ sitis erant, & reliqua humanitatis planum

aper-

apertumq; sit. Hic porro quænam ratio est, ob quam maior est Spiritu Filius? dicāt qui mutuo sese & alternatim vtrasque hypostases mittere noua scribendi dicacitate secundum diuinitatem definiunt, indeque ex Filio & per Filium prorsus amandant. Etenim si hoc amandare non reijciant, quo igitur significatu dictionem *maioris* accipient? certe extremæ blasphemiæ præcipitium effugere nullo modo poterunt. Et tamen perspicue Hieromysta *maiorum Spiritu Filium* dicens, *æqualem* perquam subito nuncupauit, & postmodum subiunxit, *tradebat Spiritum & dicebat, Ego mittam*, manifestissime comprobans, vti ipsa sapientia Patrem maiorem & æqualem sui palam edocuit in Euangelijs dicens *Pater meus maior me est*, rursusque *Ego & Pater vnum sumus*, ita & hic Spiritum porrigens secundum diuinitatem, & mittens maiorem illo & æqualem semetipsum plane enunciauit: & vti ibi æquale, ita & hic secundum naturæ per omnia simile, maius vero secundum proprietatem, quod Filius ex Patre est, non autem ex Filio Pater. Hæc enim proprietas est, qua ex Filio & per Filium Spiritus est, & non vice versa. Vnde missio Filij a Patre non ex seipsa habet, neque ostendit

τίς ἡ λόγος ἐνταῦθα, καθ' ὃν καὶ πῶς μείζων τοῦ πνεύματος ὁ υἱός; εἰπάτωσαν οἱ τὰς μοίρας τοῦ ἀποστέλλειν ἑκατέρας ὑποστάσεις ἀλλήλας ἀμοιβαδὸν καινογραφικῶς κατὰ τὴν θεότητα δογματίσαντες. κἀντεῦθεν τὸ ἐξ υἱοῦ, ἢ δι' υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τέλεον ἀπωθούμενοι. εἰ μὴ γὰρ τὸ ἀπωθεῖσθαι ἀπώσονται, καθ' ὁποῖον ἄρα τῶν σημαινομένων τοῦ μείζονος αὐτὸ λήψονται, κρημνὸν οὐκ ἕξουσιν ἐξαλύξαι τὸν τῆς ἀκροτάτης δυσφημίας ὑδοπισμοῦ. καίτοι καθαρῶς ὁ ἱερομύστης μείζονα τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν φήσας, καὶ ἴσον εἴρηκε παραυτίκα. καὶ ἐφεξῆς ἐπήγαγεν, ἐδίδου τὸ πνεῦμα, καὶ ἔλεγεν, ἐγὼ ἀποστελῶ, διαφανέστατα παριστάνων, ὅτι ὥσπερ ἡ αὐτοσοφία τὸν πατέρα μείζονα καὶ ἴσον ἑαυτοῦ σαφῶς ἐμυσταγώγησεν ἐν Εὐαγγελίοις εἰπών, ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστὶ, καὶ πάλιν, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, οὕτως ἐνθάδε διδοὺς τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν θεότητα καὶ ἀποστέλλων, μείζονα τούτου καὶ ἴσον ἑαυτὸν ἀριδήλως ἐσήμανε. καὶ ὡς ἐκεῖ τὸ ἴσον, οὕτω κἀνταῦθα κατὰ τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον, τὸ δὲ μεῖζον κατ' ἰδιότητα τήν, ὅτιπερ ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου πατήρ, τοῦτο γὰρ ἰδιότης, καὶ τὴν ὅτιπερ ἐκ τοῦ υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ οὐχὶ τὸ ἀνάπαλιν. ὅθεν ὡς ἀποστολὴ τοῦ υἱοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς οὐ καθ' αὑτὴν ἔχουσα

τὸ δηλοῦν τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ὑπέρχρονον ὕπαρξιν τοῦ υἱοῦ τῶν ἐξ χρόνων ὡς ἔσται καὶ πρὸς τὴν κτίσιν. ὡς δ' ἑπομένη τῇδε τῇ ὑπὲρ χρόνον, καὶ κατὰ τοῦτο τεκμήριον αὐτῆς πεφυκυῖα, ἔχει μὲν τὸ εἶναι καὶ λέγεσθαι τοῦ υἱοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς ἥκιστα δὲ καὶ τοῦ πατρὸς παρὰ τοῦ υἱοῦ. οὕτως ἀποστολὴ τοῦ πνεύματος παρὰ τοῦ υἱοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον θεωρουμένη ἐστί τε καὶ λέγεται παρὰ τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' οὐ δήπου τοῦ υἱοῦ τὸ παράπαν παρὰ τοῦ πνεύματος κατὰ τὴν θεότητα. ὅθεν μὲν αὐτὸς ὁ τῆς ὁμολογίας ἀκρέμων Ἀθανάσιος, ὅτι ταῦθ' οὕτως ἔχει, καὶ τὸ μεῖζον ὡς ἐπὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ, οὕτως ἐπὶ υἱοῦ καὶ πνεύματος κατ' ἰδιότητα τὴν δεδηλωμένην ἐθεολόγησεν. ἔκ τε ῥήσεως ταύτης, καὶ ἀφ' ὧν ἐν πλείσταις αὐτοῦ θεηγορίαις διασαφεῖ, δείκνυσι καθαρῶς, νῦν δὲ μόνως ἐξ ὧν φησιν ἐν ἐπιστολαῖς ταῖς πρὸς Σεραπίωνα βεβαιώσει. Ταύταις γὰρ εἰρηκώς, Τοιαύτην τάξιν καὶ φύσιν ἔχοντος τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱόν, ὁποίαν ὁ υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, ἐν αὐταῖς αὖθις διαγορεύει. Οἵαν γὰρ ἔγνωμεν ἰδιότητα τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, ταύτην ἔχειν τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν εὑρήσομεν. καὶ πάλιν, ὥσπερ γὰρ ἐν ἰδίᾳ εἰκόνι ἐστὶν ὁ υἱὸς ἐν τῷ πνεύματι, οὕτω καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. καὶ μετά τινα. Εἰκὼν τοῦ υἱοῦ λέγεται καὶ ἔστι τὸ πνεῦμα. οὓς γὰρ ἔγνω προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. καὶ ὁ φερωνυ-

dit sempiternam ex Patre existentiam Filij, cum in tempore sit & ad creaturas. vti vero consequitur eam, quæ supra omne tempus est, & secundum illud eam esse indicium est, habetq; quod sit & dicatur Filij a Patre, sed non item Patris a Filio: pari modo missio Spiritus a Filio secundum eandem considerationem agnita, est diciturque a Filio, at non item prorsus Filij a Spiritu secundum diuinitatem. Et eundem cõfessionis apicem Athanasium, hæc ita se habere, & *maius* vti de Patre & Filio, ita & de Filio & Spiritu secundum iam expositam proprietatem decreuisse, & ex hoc dicto & ex alijs plurimis in suis diuinis Cõmentarijs inspersis perspicue apparet, nunc vero solum ex ijs quæ in Epistolis ad Serapionem decernit; Nanque cum illis dicat, *Eundem ordinem & naturam cum habeat Spiritus erga Filium, quam habet Filius erga Patrem*, In ijsdem iterum repetat, *Quam enim agnoscimus proprietatẽ Filij erga Patrem, eandẽ habere Spiritum erga Filium reperiemus.* Rursusq; *Veluti in propria imagine est Filius in Spiritu, non alio modo est Pater in Filio.* Nec post multa, *Imago Filij dicitur & est Spiritus, quos enim cognouit & prædeterminauit conformes imaginis Filij sui.* Et qui operi-

bus

bus nomine nō inferior est Gregorius Thaumaturgus, in suæ dogmaticæ reuelationis initiatione, *Patris imago*, ait, *Filius*, nec multo post, *Imago Filij Spiritus, perfecti perfecta*. & passim in diuinis literis legitur, *Patris Filius, & Filij Spiritus*, nec vllo in loco, Filij imago Pater est, neque Spiritus Filij, licet horum triū vna essentia sit, quamuis si ob hanc ista affirmarentur & non ob iam dictam proprietatem naturalis progressus, indifferenter alterū alterius imago nuncuparetur. Veruntamen hæc non sunt, neque dicuntur. Imago enim Filius est illius, ex quo est, Patris sententia Gregorij in rebus theologicis magni. Cū enim supra eam consubstantiale posuisset, statim subintulit, *Et quod hoc inde est, non item ex hoc Pater*, ipsam inter se congruentiam adaptans, cū & consubstantiale inde sit, quod ex essentia Patris Filius sit, non item ex essentia ob consubstātiale, de quo supra tenuiter pertractauimus, quod fusius alijs nostris sermonibus peregimus, quanta sit eorum absurditas ostendentes, qui secundum affirmant. Imago similiter Filij Spiritus est tāquam qui ex ipso, & per ipsum secundum imaginis traditionem est. Si vero illius ex quo, quod ex eo est, secundum nostros diuinos Interpretes & duces imago est, quod ex hoc quodam non fuerit, neque

μένων ἐκ τῶν ἱερῶν Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς ἐν τῇ τῆς αὐτοῦ δογματικῆς Ἀποκαλύψεως μυήσει, Τοῦ πατρὸς εἰκών, φησίν, ὁ υἱός. Καὶ μετὰ βραχύ· Εἰκὼν τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, τελείου τελεία. καὶ πολλαχοῦ τοῦτο τῆς θείας γραφῆς τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ οὐδέπου τοῦ υἱοῦ εἰκὼν ὁ πατήρ. οὐδέγε τοῦ πνεύματος ὁ υἱός. καὶ ταῦτα τῶν τριῶν οὐσίας οὔσης μιᾶς. καίτοι εἰ διὰ ταύτην ἐλέγετο τάδε, καὶ οὐ διὰ τὴν λελεγμένην ἰδιότητα προόδου τῆς φυσικῆς, ἀδιαφόρως ἂν θατέρου θάτερον ἐκαλεῖτο εἰκών, ἀλλ' οὐκ ἔστιν, οὔτε λέγεται. εἰκὼν γὰρ ὁ υἱὸς ἐκείνου ἐξ οὗπερ ἐστὶ τοῦ πατρὸς κατὰ τὸν πολλὸν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον. Θεὶς γὰρ τὸ ὁμοούσιον ἐπ' αὐτῆς, εὐθὺς ἐπήγαγε. καὶ ὅτι τοῦτο ἐκεῖθεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου πατήρ τὸ κατ' ἀλλήλους ἔχον ἁρμόζας. ἐπεὶ καὶ τὸ ὁμοούσιον ἐντεῦθεν ἀπὸ τοῦ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν εἶναι, καὶ ἥκιστα τὸ ἐκ τῆς οὐσίας διὰ τὸ ὁμοούσιον, περὶ οὗ ἀνωτέρω διειλήφαμεν ἀμυδρῶς, ἀλλαχοῦ δὲ τῶν ἡμετέρων λόγων πλατύτερον, τὴν ἀτοπίαν δεικνύντες τῶν συνιστάντων τὸ δεύτερον. εἰκὼν ὡσαύτως τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ὡς ἐξ αὐτοῦ τε καὶ δι' αὐτοῦ κατὰ τὴν τῆς εἰκόνος παράδοσιν. εἰ δὲ τοῦ ἐξ οὗ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἰκὼν κατὰ τοὺς τῶν θείων ὑφηγητάς, τὸ μὴ ἐκ τοῦδέ τινος ὄν, οὐδ' εἰκὼν ἂν εἴη τοῦ μὴ ἐξ οὗ ἐστι.

imago

διὰ τοῦτο οὐδ' ὁ πατὴρ εἰκὼν τοῦ υἱοῦ, ἐπεὶ μὴ ἐξ αὐτοῦ. ἀλλ' ὅτι τοῦτο ἐκεῖθεν, ὡς ἡ τῶν Θεολόγων ἀκρότης, οὔτε κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ πνεύματος εἰκὼν ὁ υἱὸς, οὔτ' ἐστὶν, οὔτε λέγεται. ἀλλὰ τοῦ μὲν υἱοῦ ἀρχέτυπον ὁ πατὴρ τοῦ δὲ πνεύματος πρωτότυπος ὁ υἱός. ὅθεν ὁ τοῖς θαύμασι φερώνυμος Νεοκαισαρείας ποιμὴν ἐν λόγῳ οὗ ἡ ἀρχὴ, Ἔχθιστοι καὶ ἀλλότριοι τῆς Ἀποστολικῆς ὁμολογίας οἱ τὸν υἱὸν ἐξ οὐκ ὄντων λέγοντες, Ἀρχή, φησι, τοῦ υἱοῦ ὁ πατὴρ, ἀϊδίως αὐτὸν γεννήσας, καὶ πρωτότυπος τοῦ πνεύματος ὁ Κύριος. ταῦτα γοῦν οἱ θεόληπτοι μυστολέκται κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἀϊδίων ὑπάρξεων τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων παραδιδόντες, καὶ ὡς ὁ υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, οὕτω πρὸς τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα φανοῦντες, καὶ αὖθις ὡς τοῦ πατρὸς, οὕτως καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν αὐτῶν εἰς τὸ εἶναι πρόοδον δογματίζουσι, κοινὸν πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἴδιον πατρὸς καὶ υἱοῦ θεολογοῦντες σαφέστατα καὶ τῶν δὲ διευκρινοῦντες τὸ ἐξ ἀμφοῖν, ἢ τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ. ὅθεν Μάξιμος μὲν ὁ τὴν ὁμολογίαν ἀγακλεὴς, ἐν οἷς ἑρμηνεύει, τί βούλεται ἡ παρὰ τῷ Προφήτῃ Ζαχαρίᾳ ἡ χρυσῆ λυχνία καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ λαμπάδιον, καὶ οἱ λύχνοι διαῤῥήδην ἀνακηρύττει. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὥσπερ φύσει κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, οὕτω

imago illius fuerit ex quo nō est. Propterea q; neque Pater imago Filij est, quod ex ipso nō est, sed quod hoc inde est, vt Theologorum apices decernunt, secundum hanc eandem rationem Spiritus imago Filius neque est, neque dicitur. Sed Filij quidem Archetypum est Pater, Spiritus vero prototypus est Filius. Vnde qui a miris edēdis cognomen sibi vendicauit Neocæsariensis Antistes Oratione, cuius principiū *Inimicissimi & alieni ab Apostolica confessione sunt, qui Filium ex ijs quæ non sunt asserunt, Filij Pater principium est*, ait, *ab æterno eum generans, & Dominus est prototypus Spiritus*, Hæc diuinorum mysteriorum collectores secundum ordinem sempiternarum existentiarum diuinitatis principum hypostaseon tradentes, & *vti Filius erga Patrē se habet, ita erga Filium Spiritus*, aperte enunciantes, rursusque, *Vti Patris ita & Filij Spiritum secundum eorundem ad esse progressum* decernentes, *communem Patris & Filij*, *proprium Patris & Filij* admodum perspicue enunciantes, determinant illū ex ambobus, aut ex Patre per Filium. Hinc & Maximus confessione sua vere celeberrimus, dū exponit, quid sibi velit apud Prophetam Zachariam aureum Candelabrum, & super illud parua lampas, & lucernæ palā aperteq; pronunciat, *Spiritus sanctus*

quemadmodum natura secundum essentiam est Dei & Patris, ita & Filij secundum essentiam est, nec aliud interponens prosequitur, *tanquam qui ex Patre essentialiter per Filium genitum modo, qui verbis exprimi non potest, procedit*. Et diuinus Cyrillus in dictum, *Vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo*, inter alia dicit, *Vti est Patris ita quoque est Filij Spiritus sanctus*. Et in illud, *Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis*, scribit, *Dei & Patris naturalium bonorum essentialiter cum Filius particeps sit, habet Spiritum eo ipso modo, quo eum habere Pater intelligitur*. & in ijs, quæ ad Palladium dedit, affirmans, *Mutabilis vero nullo modo Spiritus est, quodsi mutationi obnoxius est, ad ipsam diuinam naturam vituperatio recurret, si est Dei & Patris, præterea & Filij*, illico subiungit, *essentialiter ex ambobus, ex Patre scilicet per Filium effusus Spiritus sanctus*. Idem diuiniloquus cum alijs diuinis Patribus, *Proprium Patris Spiritum esse astruit, propriũ Filij, propriũ amborum*. In sexto itaque ad Hermiam, quasi ipsum interrogaret, ita sermonem concinnat, *Cuius proprium dicemus Spiritum sanctum esse, solius ne Dei & Patris, anne etiam & Filij, vel separatim vtriusque, & amborum, tanquam vnum*

καὶ τοῦ υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἐστί. συνημμένως ἐπάγων. Ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς οὐσιωδῶς δι' υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως ἐκπορευόμενον. Κύριλλος δ' ὁ θεσπέσιος εἰς τὸ ῥητὸν τὸ, ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, εἰρηκὼς πρὸς τοῖς ἄλλοις. Ὥσπερ γὰρ τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἴς τε τὸ, κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, γράφων, τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχων ὁ υἱὸς κοινωνὸς, ἔχει τὸ πνεῦμα κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὅνπερ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ πατὴρ, κἀν τοῖς πρὸς Παλλάδιον αὐτοῦ θεολογίαις, Τρεπτὸν δ' οὔ πη πού τὸ πνεῦμα ἐστίν· ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ, παραθεὶς ἐπισυνάπτει τὸ, οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον ἅγιον πνεῦμα. ὁ αὐτὸς θεορρήμων σὺν λοιποῖς τῶν θεοφόρων, ἴδιον πατρὸς τὸ πνεῦμα διδάσκει, ἴδιον υἱοῦ, ἴδιον ἀμφοῖν. ἐν γοῦν ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν, ὡς ἐρωτῶντος πρὸς αὐτὸν τὸν λόγον ποιούμενος διέξεισιν οὑτωσί. Τίνος ἴδιον φῶμεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι; πότερα δὴ μόνου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἢ γοῦν καὶ τοῦ υἱοῦ, ἢ καὶ ἀνὰ μέρος ἑκατέρου καὶ ἀμφοῖν, ὡς ἓν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ

ex

διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας; ἐν ἑρμηνείαις τῇ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τό, πνεῦμα τῆς ἀληθείας, οὕτω διασαφεῖ. Ἰδοὺ γάρ, ἰδοὺ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστιν ἑαυτοῦ τὸν Παράκλητον εἰπών, παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαί φησιν, Ὥσπερ γάρ ἐστι πνεῦμα ἴδιον τοῦ υἱοῦ, φυσικῶς ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προϊὸν, οὕτω καὶ τοῦ πατρός. οἷς δὲ τὸ πνεῦμα κοινὸν, τούτοις ἔτι δήπου πάντως καὶ τὰ τῆς οὐσίας οὐ διωρισμένα. καὶ ἀλλαχοῦ πλειστάκις, ἴδιον ἀμφοῖν ἡνωμένως καὶ ἀνὰ μέρος διαγορεύει, πνεύματος δ' ὁ πατὴρ ἴδιος, ἢ ὁ υἱὸς οὐδαμοῦ οὐκ ἔστι, καθ' ὃν ἄρα λόγον, ὃν ἡ εἰκών, καθ' ὃν ἡ ἀποστολή, ὅτε μὴ περὶ τῆς δι' ἡμᾶς οἰκονομίας, καθ' ἣν ἡ χορηγία καὶ δόσις καὶ τὰ τοιάδε σύστοιχα, καὶ ὡς ἐπ' ἐκείνοις φωτοβολεῖται, καὶ τὸ τῆς ἀντιστροφῆς ἔχειν παρείσδυσιν ἐκ τῶν θεοσόφων μυσταγωγῶν, τοῖς αὐτοῖς οὕτως ἐνταῦθα μυσταγωγεῖται, μὴ τοῦτ' αὐτὸ πέφυκεν ἐν παρρησιάζεσθαι. ὁ συνεγγὺς τείνων ἔνθεος μυστιπόλος τὸ ἴδιον ὅπως ἐπὶ τῆς θεότητος διαλυτούμενόν ἐστι φράζων ἐν τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή. Καταφλυαροῦσι τινὲς ὡς μανθάνω τῆς ἐμῆς ὑπολήψεως, φησίν. Ὥσπερ γὰρ ἴδιον ἀνθρώπου καὶ μὴν ἑκάστου τῶν ἑτέρων ζώων τὸ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν γεννημένον, οὕτως ἴδιον Θεοῦ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας

ex Patre per Filium propter vnã essentiã? In expositionibus in Euangelium Ioannis in illud, *Spiritus veritatis*, ita explicat, *Ecce enim, ecce Spiritus veritatis, hoc est sui ipsius, cum Paracletum dixisset a Patre eum procedere, ait. Quemadmodum enim est Spiritus proprius Filij, naturaliter in ipso existens, & per ipsum progrediens, ita & Patris: quibus enim Spiritus communis est, ijs plane prorsus, neque quæ essentiæ sunt fuerint separata.* Et alibi sæpius proprium amborum coniunctim, & separatim fatetur. Spiritus vero Pater proprius aut Filius nullo in loco est. Illa igitur ratione, qua imago, qua missio, cũ de œconomia propter nos sermo est, secundum quam suppeditatio & datio, & his affinia, & vti in illis quam perspicuum clarescit, conuersionis locũ esse, diuinorum mystagogorum sententia, eorundem hic quoque edocemur, hoc ipsum esse confidenter nimis non asserere. Proxime itaque laudatus diuinus mysta *proprium* quo significatu in deitate accipiendum sit, explicans, Oratione ad Nestorium, cuius principium, *Male quidem loquuntur de mea existimatione*, scribit, *Quemadmodum enim proprius hominis, necnon & aliorum singulorum animantium fœtus, qui ex eo est secundum naturam, sic proprium Dei intelligetur esse, diceturque*

quod

quod ex essentia illius erit. Manifestum itaque est, vti Patris proprius est Spiritus sanctus, quod ex essentia illius est, ita esse quoque Filij proprium, vti ex essentia illius existentem. hocque plane declarant, tum puritas significatus *proprij* ab ipso diuiniloquo tradita, tum Doctorum enunciata de eodem *vti Patris proprium ita & Filij esse* essentia. quinimo & reliqua alia eiusdem dicta supra digesta, quæ non esse alienum Spiritum a Filio, sed ex ipso, & proprium ipsius ex datione & missione aperta voce edicunt, & nũc ex proxime allato breui testimonio in illud, *Vidi Spiritum descendentem*, quod paulo ante digessimus, nunc quoque hic apponentes, satis rei faciemus, quod verbis hisce exprimitur; *Similis in omnibus est Christi similitudo ad proprium ipsius & ab ipso profusum Spiritum*, omissis alijs non paucis, quæ frequenter occurrunt.

IX. Sed illud quoque considerandum est, quod ante iam dicta examinari debuerat, quod nempe de missione tradit summus illius dijudicator, hunc in modum edisserens; *Mittit quispiam seruum aut filium, ab alio id accipiens, aut a seipso habens*. Consideremus itaque quæ de missione venerandum Euangelium decernit. Ioannes theologiæ

νοοῖτ' ἂν εἴη καὶ λέγοιτο. πρόδηλον οὖν ὅτι καθὼς τοῦ πατρὸς ἴδιόν ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄν, οὕτω καὶ τοῦ υἱοῦ ἴδιον, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὑπάρχον. καὶ τοῦτο φανεροῦσιν, ἥ τε καθαρότης τῆς διαλυπώσεως τοῦ ἰδίου παρὰ τοῦ αὐτοῦ θεηγόρου καὶ παραδόσεις αἱ διδασκαλικαὶ τοῦ αὐτοῦ, ὥσπερ τοῦ πατρὸς ἴδιον, οὕτω καὶ τοῦ υἱοῦ διαγγέλλουσαι. ἀλλὰ καὶ λοιπαὶ τούτου ῥήσεις αἱ ἄνω προτεθειμέναι τὸ μὴ ἀλλότριον υἱοῦ πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ ἐκ τῆς δόσεώς τε καὶ πέμψεως διαπρύσιος ἀνακηρύττουσαι. καὶ νῦν τῆς ἐγγύς που διαληφθείσης ῥήσεως βραχείας εἰς τὸ ὅτι, τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον, ἣν ἀρχοῦ διηγορευμένην τι, καὶ προθεῖσαι ἐνταῦθα θέντες, τὸ ἱκανὸν ἕξομεν. ἣ καὶ κατεῖπεν οὕτω διέξεισιν, Ἀπαράλλακτος ἡ τοῦ Χριστοῦ ὁμοιότης πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ προερχόμενον πνεῦμα, παραδραμόντες ἑτέρας οὐκ ὀλίγας, ἀλλὰ συχνάς.

θ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ κἀκεῖνο θεωρητέον, πρόγε τῶν προφθανόντων ἐξετασθῆναι, περὶ ἀποστολῆς ἅ φησιν ὁ ἄκρος ταύτης ἐξεταστής, οὕτω δὴ διεξιών. Ἀποστέλλει τις δοῦλον, ἢ υἱὸν παρ' ἄλλου τοῦτο λαβών, ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων. σκοπήσωμεν τοίνυν τίνα θεσπίζει τὸ σεπτὸν Εὐαγγέλιον περὶ πέμψεως. Ἰωάννης μὲν ὁ τῆς θεολογίας

ἀκρωρεία ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ φάσκει. τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκε, καὶ ὁ πέμψας με πατὴρ αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ. καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ὡς ἐξ αὐτοῦ περὶ τοῦ Παρακλήτου. ὃν πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου. καὶ αὖθις ὡς ἐκ τοῦ Σωτῆρος, ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλθω ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. ἐὰν δὲ ἀπέλθω, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. ὁ δέ γε Λουκᾶς ὁ θειηγόρος, τῷ ἕκτῳ μηνὶ, φησὶ, ἀπεστάλη Γαβριὴλ οὐρανόθεν ἐκ Θεοῦ. καὶ τῶν Ἀποστόλων ὁ κορυφαῖος βοᾷ πρὸς Ἑβραίους, οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα. πέμψεις αὗται παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, αἱ μὲν θεοπρεπεῖς καὶ ταῖς θεϊκαῖς ὑποστάσεσι καταλλήλως καὶ φωνούμεναι καὶ νοούμεναι, αἱ δὲ θεόθεν μὲν, κτίσμασι δὲ καὶ δούλοις προσφυῶς ἁρμοζόμεναι. ὅθεν ἡ παρὰ πατρὸς τοῦ υἱοῦ πέμψις τεκμήριον ἀπαστράπτει τῆς ἐξ οὗ ἐστιν ἀϊδίου τούτου ἐκλάμψεως, ὡς ἑπομένη ταύτῃ φανερῶς, καὶ καθ' ὃν λόγον τὸ ὁμοούσιον τῇ ἐκ τῆς οὐσίας ἑπόμενον πέφυκε φρυκτωρίᾳ, καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ἐκ τῆς οὐσίας δι' αὐτὸ τοῦτο πρὸς τὸν υἱόν. εἰ γὰρ ἂν ἦν ἔτι καὶ ὁ πατὴρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ διὰ τοῦτο. ἀλλ' ὅτι μᾶλλον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, διὰ τοῦτο ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς ὁμοούσιος, ὡς ἐκείνου καθα-

gię summus apex, ex persona Christi dicit, *Opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quod Pater me misit, & qui misit me Pater ipse testimonium perhibuit de me.* Rursusque idem quasi ex seipso de Paracleto, *Quem mittet Pater in nomine meo*; iterumq; vti ex Saluatore, *Si ego non abiero Paracletus non veniet ad vos, si vero abiero, mittam illum ad vos.* Et diuinus Lucas, *Sexto mense*, ait, *missus est Gabriel de cœlo a Deo.* Et vertex Apostolorum clamat ad Hebræos, *Non omnes sunt administratorij Spiritus in ministerium missi.* Sunt hæ apud sacram Scripturam missiones, partim Deo conuenientes, & de diuinis hypostasibus congruenter pronunciatæ & intellectæ, partim ex Deo quidem, sed creaturis seruisque adaptatæ. Hinc Filij a Patre missio signum est clarissimum eiusdem sempiternæ irradiationis, ex quo est, tanquam quæ perquam conspicue lucescens eam consequitur, eadem ipsa ratione qua consubstantiale splendorem, qui ex essentia est consequitur; nec quimus dicere ex essentia ob hanc eandem causam respectu Filij. Nanq: Pater propter hoc idem esset ex essentia Filij. Sed potius quod ex essentia Patris Filius est, propterea Pater Filio & Patri Filius consubstantialis

est:

est: cum enim illud palam præcedat, necessario hoc sequi debet. pari modo & missio sempiternam existētiam subsequens, quæ in tempore est, ex ea quæ absque tempore est a Patre Filij manifestatur, tanquam qui ex essentia illius progreditur, indeque amborum connaturale intelligitur: neque conuersionis locus est, cum nullo modo Pater ex essentia Filij sit. Non aliud est etiam missio Spiritus a Patre, licet modus illius ad existentiam progressus, ex quo est, diuersus sit, cum a Filio quoque mitti Paracletum clarum sit. Qua ergo ratione consideratur missio ex Patre, eadem ipsa missio ex Filio intelligitur, si communis vtriusque Spiritus Paracletus, et si vti Patris ita & Filij, & si vti proprius Patris ita & Filij proprius est, & si istæ Patrum sunt voces, & si ab illis tradita quæ supra posita est *proprij* significatus explicatio, ideoque cum mittitur Paracletus vti ex Patre, locum prorsus non habent ea quæ sunt conuersionis, ob eam quam habet sequelam erga sempiternam existentiam, sic ex Filio eam intelligere ob eandem seriem secundum diuinitatis gloriam fieri nequit. & tantum abest vt Christi missio ex Spiritu sit, neque enim fieri potest, vt ex Spiritu Christus sit, vt nec prorsus Christus Spiritus sit.

ερῶς ἡγουμένου ἐξ ἀνάγκης ἕπεσθαι τοῦτο. οὕτω καὶ πέμψις ἑπομένη τῇ προαιωνίῳ ὑπάρξει ἡ ἔγχρονος τῇ ἀχρόνῳ παρὰ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ φανοῦται, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προϊόντος. κἀντεῦθεν τὸ ὁμοφυὲς ἀμφοῖν θεωρεῖται. καὶ τὸ ἀντιστρέφον οὐκ ἔχει χώραν. ἐπεὶ μὴ ὁ πατὴρ ὅλως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ ὁπωσδήποτε. τὸ αὐτὸ καὶ πέμψις ἡ τοῦ πνεύματος παρὰ τοῦ πατρὸς, εἰ καὶ ὁ τρόπος τῆς εἰς τὸ εἶναι τούτου προόδου, ἐξ οὗ περ ἐστὶ διάφορος. ἐπεὶ δὲ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ πέμπεσθαι τὸν Παράκλητον ἐμφανές. καθ' ὃν ἄρα λόγον ἡ ἐκ τοῦ πατρὸς πέμψις, οὕτω καὶ ἡ ἐκ τοῦ υἱοῦ, εἴπερ πνεῦμα κοινὸν ἀμφοῖν ὁ Παράκλητος. καὶ εἴπερ ὡς τοῦ πατρὸς οὕτω καὶ τοῦ υἱοῦ. καὶ εἴπερ ὡς ἴδιον τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ υἱοῦ ἴδιον. καὶ εἴγε ταῦτα Πατέρων φωναὶ καὶ παραδεδομένη σφίσιν, καὶ μικρὸν ἀνωτέρω κειμένη τῆς τοῦ ἰδίου σημασίας ἀνάπτυξις. ἐφ' ᾧ καὶ τὸ πέμπεσθαι τὸν Παράκλητον ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς, δέξασθαι χώραν οὐκ ἔχει τὰ τῆς ἀντιστροφῆς ἐκ τῆς ἧς ἔχει ἀκολουθίας πρὸς τὴν ἀΐδιον ὕπαρξιν, οὕτως ἐκ τοῦ υἱοῦ προσοίκασθαι ταύτην ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας κατὰ τὴν τῆς θεότητος δόξαν ἀδύνατον. καὶ οὐ μόνον Χριστοῦ πέμψις οὐκ ἔστιν ἐκ πνεύματος, οὐ γὰρ δεῖξον ἐκ πνεύματος εἶναι Χριστὸν, ἀλλ' οὐδαμῶς ὅλως Χριστὸς πνεύματος. ὅθεν ὁ θεολογικώτα-

τος Νύσσης ἐν τῇ Ὁμιλίᾳ τῇ εἰς τὴν προσευχὴν δεσποτικῆς παραδόσεως θεολογήσας, ὡς ὁ μονογενὴς υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς παρὰ τῆς θείας γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἵστησιν αὐτοῦ τὸ ἰδίωμα. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, ἐξ αὐτῆς ῥήσεως Ἀποστολικῆς τὸ πνεῦμα Χριστοῦ, παρὰ τὴν υἱοῦ τοῦτο κατασκευάζει, φάμενος. εἰ γάρ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, καὶ συνημμένως ἐπάγει, οὐκοῦν τὸ μὲν πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄν, καὶ Χριστοῦ πνεῦμά ἐστιν ἀριδήλως σαφηνίζων, ὡς εἰ καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἑκάτερα ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ κοινὸν ἀμφοῖν τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' οὐ κοινὸν καὶ τὸ ἐκ θατέρου θάτερον εἶναι κατὰ λόγον ἀντιστροφῆς. ἀλλὰ τὸ μὲν πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄν, τουτέστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ Χριστοῦ πνεῦμά ἐστι. διὸ καὶ ἐκ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἰσχυροτάτην κατασκευὴν, ἐκ τοῦ πνεῦμα Χριστοῦ θεολογεῖσθαι, τὸ καὶ ἐκ τοῦ Χριστοῦ εἶναι φανερώσαντος, ὁ δὲ υἱός φησιν ἐκ τοῦ Θεοῦ ὤν, οὐκέτι καὶ τοῦ πνεύματός ἐστιν, οὔτε λέγεται, οὐ γὰρ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὕτη. εἰ τοίνυν ὡς πνεῦμα Χριστοῦ, πνεύματος λεχθῆναι Χριστὸς ἀντιστρόφως ἐκ τῆς τοιαύτης φύσει σχετικῆς ἀκολουθίας οὐ δύναται, πῶς ἐξ αὐτῆς ὡς ἀποστολὴ παρὰ Χριστοῦ πνεύματος, ἀπο-

sit. Hinc in rebus theologicis eximius Nyssenus Homilia in Orationem Dominicam cum statuisset, *Vnigenitum Filium ex Patre a diuina Scriptura dici, nec vltra illius proprietatem extendi: Spiritum vero sanctum, & ex Patre dici, & ex Filio esse astrui*, ex Apostolico dicto illo, *Spiritus Christi*, illum ex Filio comprobat, dum dicit, *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius*, statimque subdit. *Itaque Spiritus cum ex Deo sit, & Christi Spiritus est*, manifesto declarans, licet ex Patre ambo sint & Filius & Spiritus, & vtriq; commune est ex Patre esse, attamen commune non est ex alio aliud esse secundum conuersionis naturam, sed Spiritus ex Deo cum sit, ex Patre nempe, & Christi Spiritus est, ideoque ex Christo secundum magni huiusce Patris probationem, qui ex eo quod Spiritus Christi decernatur, ex Christo etiam esse declarauit. *Filius vero*, ait, *ex Deo cum sit, non est neque Spiritus, neque dicitur, & correlatiua hæc series non conuertitur*. Si itaque vti spiritus Christi, vicissim Spiritus Christus, ex simili correlatiua serie dici non potest, quo modo ex eadem vti missio Spiritus a Christo missio, missio Christi a Spiritu secundũ rationem diuinitatis vice versa dici poterit? Nullo id in loco

diuinitus inſpiratarum ſcripturarum inueneris. Licet quod alicuius dicitur, quod tamen conuerſionem ex naturali habitudine non admittat, ſine vlla dubitatione ex eo eſt, cuius dicitur. qualis eſt plantæ flos, qui illius flos dicitur, nec tamen erga illam conuertitur, ita vt illius planta dicatur, ex ea eſt omnium calculo cuius flos dicitur. Et ignis calor, qui conuerſionem non recipit, adeo vt ignis dicatur caloris ex eo eſt, cuius calor nuncupatur. Sic ſe habet & fontis aqua, & ſolis lumen, quæ conuerſionem neſciunt, ex ijs ſunt, quorum eſſe dicuntur, & alia ſimilia; vt ex ijs quæ ſunt, illa quæ ſupra ea ſunt, tenui ſimilitudinis imagine repræſentemus, vt quodam in loco vigilantiæ cognominis, & Theologorum apex Doctoris in morem decernit. Miſſionibus itaque quæ in diuinitatis principibus hypoſtaſibus conſiderantur, ex Euangelicis elogijs ita expoſitis, & ex dictis diuinorum Patrum examinatis, & quæ in adminiſtratorijs ſpiritibus, vti adminiſtris congruit creatis & circũſcriptis alio atque alio modo ſe habere dijudicatis, qui miſſionum differentias ex proprijs in medium affert, dicitque; *Mittit quiſpiam filium aut ſeruum, vel aliquid aliud*

στολὴ παρὰ πνεύματος ῥηθεῖσαι Χριστοῦ κατὰ τὸν τῆς θεότητος λόγον ἀντιστρόφως δείκνυσθαι; οὐκ ἔστιν οὐδαμῶς τοῦτο τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ὁπουδήποτε, καί γε τὸ τινὸς λεγόμενον ἀντιστροφὴν ἐκ τῆς φυσικῆς σχέσεως μὴ δεχόμενον, ἐξ αὐτοῦ ἐστὶν ἀναντιρρήτως, οὗ λέγεται. οἷον τὸ τοῦ φυτοῦ ἄνθος, τούτου ἄνθος λεγόμενον, καὶ μὴ πρὸς αὐτὸ ἀντεστραμμένως ἔχειν νοούμενον, ὡς τούτου τὸ φυτὸν λελέχθαι, ἐξ αὐτοῦ ἐστὶν ὁμολογουμένως, οὗ ἄνθος λέγεται. καὶ ἡ τοῦ πυρὸς ζέσις μὴ τὸ τῆς ἀντιστροφῆς δεχομένη, ὡς τὸ πῦρ καλεῖσθαι τῆς ζέσεως. ἐξ αὐτοῦ ἐστὶν ἄρα, οὗ ζέσις κατονομάζεται. ὡσαύτως ἔχει καὶ τὸ τῆς πηγῆς ὕδωρ, καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἀντιστροφὴν μὴ εἰδότα, ἐξ αὐτῶν εἰσὶν ὧν ἄρα λέγονται. καὶ λοιπὰ παραπλήσια, ὡς ἂν ἐκ τῶν ὄντων τὰ ὑπὲρ τὰ ὄντα κατ' ἀμυδρὰν εἰκασίας ἐμφέρειαν ἀναγνοίσωμεν, καθάπου τῆς γρηγόρσεως ὁ ἐπώνυμος, καὶ θεολόγων ἀκρέμων διδασκαλικῶς ἀποφαίνεται. τῶν οὖν ἐν ταῖς θεαρχικαῖς ὑποστάσεσι πέμψεων ἐκ τῶν ἱερῶν τοῦ Εὐαγγελίου λογίων ἐν τούτοις θεωρουμένων, καὶ διελυτουμένων, ἐξ ὧν οἱ θεοφορούμενοι φθέγγονται, καὶ τῶν ἐν τοῖς λειτουργικοῖς πνεύμασιν ἑτέρως ὡς καθυπηρετουμένοις ἀνήκει κτιστοῖς καὶ περιγραπτοῖς, ὁ διαιρέσεις ἀποστολῶν οἴκοθεν ἐπὶ τὸ μέσον παράγων, καὶ φάσκων. Ἀποστέλλει τις υἱόν, ἢ δοῦλον ἢ τι ἕτερον παρ' ἄλλου τοῦτο λαβών,

ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων, ἐπειδὴ πρὸς τὰς διειλημμένας τῶν θεϊκῶν προσώπων πέμψεις ἀφορῶν ταῦτα συνείρει, πρὸς ποῖον τούτων ἀποτεινόμενος ἐπιπλέκει, συνορᾶν οὐκ ἔχω. πρὸς ἕνα γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν ἀποβλέπων, οὕτω φαίνεται συντεθείς. εἰ μὲν οὖν πρὸς τὸν πατέρα τῶν αὐτοῦ λόγων, ὁ μὲν πρῶτος καὶ διπλοῦς μερισμός, εἰ καὶ τὸ ἁρμόττον τηρεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁ δεύτερος. τί γὰρ ὃ πέμπει πατὴρ παρ' ἄλλου τοῦτο λαβών; οὐκ ἔστιν ὁπώσποτε. εἰ δὲ πρὸς τὸν υἱὸν, τὸ μὲν ἀνάπαλιν ἀναδείκνυται, καὶ τῶν μερισμῶν ὁ μὲν δεύτερος τὸ κατάλληλον φέρει κατὰ τὴν τοῦ συντεθειμένου δόξαν. ὁ δὲ πρῶτος ἑνὶ τῶν μερῶν διπλοῦς ὢν ἠλλοτρίωται. οὐ γὰρ δήπου πέμψις υἱοῦ παρὰ τοῦ μονογενοῦς οὐδαμῶς. εἰ δέ τις ἐρεῖ πρὸς τὸν πατέρα μὲν ἀφορᾶν τὸ πρῶτον, πρὸς τὸν υἱὸν δὲ τὸ δεύτερον, τὸ ἀσύμβατον ἐπικυρώσει τῇ τοῦ λόγου θέσει καὶ ἀσυνάρτητον.

ι΄. Ὅμως αὐτὰ παριδόντες, καὶ πρὸς ὃ κατατείνεται ὁ ταῦτα φωνῶν ἁμιλλᾶται, συστῆσαι θέλων, μήτ' ἐξ υἱοῦ, μήτε δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα σκοποῦντες, παραθήσομεν κἀνταῦθα τὰς ἐλέγξεις ὅθεν εἰώθαμεν. εἰπὼν γὰρ, παρ' ἄλλου λαβὼν, ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων σύστοιχα τούτοις ἐπάγει. καὶ ἀποστέλλουσιν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου μέχρις ἡμῶν τὸ φῶς, παρὰ τοῦ ἡλίου δηλονότι αὐτὸ ἔχουσαι. ὅτι δὲ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτα-

aliud, ab alio illud accipiens, siue ex seipso habens, cum ad iam dictas diuinarum personarum missiones respiciens hæc aggregat, ad quodnam ex his mentem intendens, similia complicat, discernere non valeo. Ad vnum enim idemque respiciendo, ista videtur congerere. Si itaque ad Patrem, suorum dictorum primum, duplexque diuisio, licet conueniens seruat, ab eo tamen secundum longe est. Quid enim est, quod mittat Pater ab alio id accipiens? hoc nullum vsquam est: si ad Filium, contrarium deprehenditur, & diuisionum secunda non incongrue se habet, si mentem auctoris respicias, prima vna sui parte, cum duplex sit, longe a proposito disiungitur. Neque enim vspiam est missio Filij ab vnigenito. Quod si quis dixerit ad Patrem quidem referre primam, ad Filiũ vero secundam, sermonis positione ea neque cohærere neque congruere constabiliet.

X. Nihilominus hisce neglectis, ad quod qui similia effatur condendens decertat, illud probare volens, neque ex Filio, neque per Filium esse Spiritum, animum intendentes, hic quoque aduersus ipsum argumenta more nostro conquisita apponemus. Cum enim dixisset, *ab alio accipiens, vel a seipso habens*, hisce contra subinfert; *Et mittunt solares radij ad nos lumen*

a sole nempe illud habentes. Hæc porro ad Filium respicientem dicere, hac inductione quam in exemplum affert, palam est. Etenim si accipere Filium ab alio, hoc est Patre, Spiritum sanctum asserens, secundum diuinarum Scripturarum interpretationes assereret, quæ quidquid ex Filio & per Filium dicitur, tum de increata & supernaturali Spiritus hypostasi, tum de rerum factura & creatione ad Patrem primam causam, & radicem, & principalem & primariam referunt, cum & inde Filium ipsum subsistere vti Deū par sit, & ante secula intonant, secundum vero ordinem sempiterni hypostaseon progressus, & inde ex vtroque connaturale, essentialiter existere, ex Patre nempe per Filium tradunt; si ita pronunciaret, næ ille præcepta nobis scripturarum perquisitioni inhæreret. Veruntamen cum conatus suos alio conuertat, & hisce oppositum insinuet, *Et mittit*, ait, *Paracletum vnigenitus acceptum ab alio, neque ex ipso, neque per ipsum existentem*, a quo vero accipit Patre, solo nempe, Spiritum communem esse & proprium vti Patris ita & Filij, quorum acceptionem & explicationem supra allata Patrum dicta manifestant, modis omnibus relegat, vt seruile ministerium complere Filium

φέρων ταῦτα φησὶν, ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς τῆσδε δῆλόν ἐστι μᾶλλον τὸ παραδειγματικῆς. εἰ μέντοι τὸ λαβεῖν τὸν υἱὸν παρ' ἄλλου, τουτέστι τοῦ πατρὸς, πνεῦμα τὸ θεῖον λέγων, κατὰ τὰς ἐκφαντορίας γραφῶν τῶν θείων ὡρᾶτο φάσκων, αἳ πᾶν ὅτι περ ἐξ υἱοῦ καὶ δι' υἱοῦ λεγόμενον, ἐπί τε τῆς ἀκτίστου καὶ ὑπερφυοῦς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως, ἐπί τε τῆς τῶν ὄντων δημιουργίας καὶ κτίσεως εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν πατέρα καὶ τὴν ῥίζαν, καὶ τὸ ἀρχικὸν αἴτιον, καὶ τὸ πρωταρκτικὸν αἴτιον ἀναφέρουσιν. ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ τὸν υἱὸν ὑφεστάναι θεοπρεπῶς ἐκεῖθεν καὶ προαιωνίως ἀνακηρύττουσιν, κατὰ δὲ τὴν τάξιν τῆς ἀϊδίου προόδου τῶν ὑποστάσεων, καὶ τὴν ἐντεῦθεν αὐτῶν συμφυΐαν ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς ὑπάρχειν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα παραδιδόασιν, εἰ οὕτω διαγγέλλων ἐτύγχανε τῆς ἐντεταλμένης γραφικῆς ἐρεύνης ὅλος ἂν ἐξεχόμενος. ἐπεὶ δὲ τὸ σπουδαζόμενον κατάγει τὸ ἐναντίον, καὶ πέμπει φησὶ τὸν Παράκλητον ὁ μονογενὴς παρ' ἄλλου λαβὼν μήτ' ἐξ αὐτοῦ, μήτε δι' αὐτοῦ ὄντα, παρ' οὗ δὲ λαμβάνει τοῦ πατρὸς μόνου, τὸ μὲν κοινὸν εἶναι καὶ ἴδιον ὡς τοῦ πατρὸς οὕτω καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ὧν τὴν λῆψιν καὶ διευκρίνησιν αἱ ἀνωτέρω τεθειμέναι πατρικαὶ ῥήσεις διασαφοῦσι, πάντα πᾶσιν ἀπελαύνει, τὸ δὲ διακονικὴν ἀποπληροῦν τὸν υἱὸν χρείαν, καὶ

τὸ ἀλλότριον αὐτοῦ τὸ πνεῦμα καθεστάναι, ὧν τὴν ἀτοπίαν εἰς ἔλεγχον αἱ αὐταὶ διδασκαλικαὶ φανεροῦσι θηγορίαι, συνίστησιν ἐναργῶς, μόλις δ᾽ ἔχειν τὸ πνεῦμα καὶ τὸν υἱὸν συγχωρεῖ λέγων, ἢ καὶ αὐτὸς ἔχων. πλὴν οὐχ ὁμοίως, ἀλλὰ καὶ οὕτω τῷ πατρὶ ἀνομοίως τὸ ἐξ υἱοῦ καὶ δι᾽ υἱοῦ πάμπαν ἀποῤῥαπίζων, καθάπερ ἐληρώδει Νεστόριος, τὸν φύσει θεάνθρωπον λόγον θεοφόρον ἄνθρωπον ὀνομάζων, οὗ τὸ Σύμβολον εὕρηται πίστεως τοῖς τῆς οἰκείας συμμορίας πρὸς τούτου παραδιδόμενον κηρύττειν ἐν τῷ τῶν προσερχομένων βαπτίσματι, μήτε ἐξ υἱοῦ, μήτε δι᾽ υἱοῦ διατόρως ἀναφωνοῦν. πρὸς ὃν καὶ ὁ θεοδόξαστος ἀποτεινόμενος Κύριλλος, ἐν οἷς ἐξ υἱοῦ τὸ πνεῦμα προχεῖται, καὶ ἔστι, καὶ ὑπάρχει θεολογεῖ, διαῤῥήδην συνῳδῶς ἐπιφέρει, καθάπερ ἀμέλει παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ἀλλὰ τούτων ἀφέμενοι πλατείας ὁμιλίας δεομένων, πρὸς τὸν διδόντα νῦν τὸ πνεῦμα καὶ τὸν υἱὸν ἔχειν, ἥκιστα δέ γε ὡς ὁ πατήρ, ἐκ τῶν ὧν ἐξῆς ἐφημένων, ἀνωτέρω τεθεισῶν χρήσεων θεολογικῶν βραχέα τινὰ παραθησόμεθα εἰς ἀνάμνησιν. ἅτινα βοῶσιν αὐτόχρημα, τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχων ὁ υἱὸς κοινωνὸς, ἔχει τὸ πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ᾽ ὃν ἂν νοοῖτο καὶ ὁ πατήρ. ἔτι δὲ τοῦ ταῦτα διασαφοῦντος μυσταγωγοῦ

lium necesse sit; & alienum ab ipso Spiritum esse, quorum ineptum atque absurdum dictum dicta Doctorum aperte redarguunt, palam comprobat, & vix Spiritum esse Filio concedit, dum ait, *aut ipse habens*, non aequa tamen ratione, sed diuerso modo a Patre, illud *ex Filio, & per Filium* omnino amandās, vt ineptiebat Nestorius Deum & hominem natura Verbum, deiferum hominem appellans, cuius quoque fidei Symbolum propriae sectae reperitur ab eodem traditum, vt edicatur ab ijs, qui ad sacrum lauacrum accedunt, *neque ex Filio, neque per Filium*, sonore clamans, aduersus quem contendens a Deo glorificatus Cyrillus, dum ex Filio Spiritum profundi, & esse, & existere disputat, palam aperteque subinfert, *eadem ipsa ratione, qua a Deo & Patre*. Sed neglectis hisce quae fusiores sermones exposcunt, ad concedentem nunc, *Spiritum etiam a Filio haberi, sed diuersa ratione a Patre*, ex proxime, vt diximus, supraque appositis dictis theologicis pauca quaedam in memoriam redigantur, quae plane clamant, *Dei & Patris naturalium bonorum essentialiter existens Filius particeps, habet Spiritum eo ipso modo, quo intelligitur Pater habere*. Praeterea Mystagogi qui haec explanat ex

ijs

ijs quæ supra attulimus, vnum tunc præteritum silentio, nunc inseramus, verbis hisce dictatum. *Liberans a peccato sibi adhærescentem, proprio postmodum inungit Spiritu, quem emittit ipse quidem, vti ex Deo Patre Verbum, & ex propria nobis natura more fontis effundit.* Hanc inculcatam Theologiam abnegantem non tantum in Vnigenitum blasphemum, sed easdem quoque blasphemias ipsi Spiritui appingere, diuinus iste Pater ostendit. Nanque in illud, *Ipse suggeret vobis quæ ego dixi*, ita pronunciat. *Itaque tanquam bene sciens, quæ in consilio vnigeniti sunt, omnia vobis annunciabit Spiritus, non disciplinæ habens cognitionem, ne videatur administri locum explere, sed vt Spiritus ipsius, & sciens inseparabiliter omnia illius ex quo, & in quo est.* Si itaque pietatis propugnatores ex verbis hisce, *Ipse vobis suggeret, ille me glorificabit*, Paracletus scilicet, & *quæcunque audiet loquetur*, ex Filio hunc esse perspicue prædicant, & si id non fuerit, absurda consequi decernunt, vti de missione, & suppeditatione, & datione dicebamus, & ex his & similibus eãdem proportionem in Patre & Filio, & in Patre & Spiritu cognoscimus, vt antea dictum est, qui in exemplum adducit

ἐκ τῶν ὧν παρελίπομεν ἐν χρήσεσι ταῖς δηλωθείσαις, μίαν καὶ τανῦν παρενείρομεν χρῆσιν, οὕτω φθεγγομένην αὐταῖς λέξεσι. Ἀπολύων ἁμαρτίας τὸν αὐτῷ προσηκειωμένον, τῷ ἰδίῳ λοιπὸν καταχρίει πνεύματι, ὅπερ ἐνίησι μὲν αὐτὸς ὡς ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος, καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῖν ἀναπηγάζει φύσεως. τὴν οὕτω δὴ κηρυσσομένην θεολογίαν τὸν ἀπαρνούμενον. οὐ μόνον εἰς τὸν μονογενῆ δυσφημοῦντα δείκνυσιν ὁ αὐτὸς θεηγόρος, ἀλλὰ τὰς αὐτὰς καὶ τῷ πνεύματι δυσφημίας προσάπτοντα, εἰς γὰρ τὸ, ἐκεῖνος ὑπομνήσει ὑμᾶς ἃ εἶπον ἐγὼ, οὕτω φησίν. Οὐκοῦν ὡς εἰδὸς τὰ ἐν τῇ βουλῇ τοῦ μονογενοῦς πάντα ὑμῖν ἀναγγελεῖ τὸ πνεῦμα, οὐκ ἐκ μαθήσεως ἔχον τὴν εἴδησιν, ἵνα μὴ φαίνηται διακόνου τάξιν ἀποπληροῦν, ἀλλ' ὡς πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ εἰδὸς ἀδιαστάτως πάντα τὰ ἐξ οὗ καὶ ἐν ᾧπερ ἐστίν. εἰ γοῦν καὶ ῥημάτων ἐκ τῶνδε τῆς εὐσεβείας οἱ πρόβολοι τῶν, ἐκεῖνος ὑμᾶς ὑπομνήσει, ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὁ Παράκλητος δηλονότι, καὶ ὅσα ἀκούσει λαλήσει, ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦτον καθαρώτατα ἀναγορεύουσι, καὶ εἰ μὴ τόδε, τὰ τῆς ἀτοπίας ἀκολουθεῖν ἀποφαίνονται, ὥσπερ ἐπὶ τῆς πέμψεως ἐλέγομεν καὶ τῆς χορηγίας καὶ δόσεως, καθάπερ ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων τὴν ἴσην ἀναλογίαν ἐπί τε πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἐπί τε πατρὸς καὶ πνεύματος ἐγνωκαμεν, ὡς προείρηται, ὁ παράδειγμα παραχθεὶς

ἥλιον, ἀκτῖνα καὶ φῶς, ὡς ἂν καὶ τοῦτο θεωρηθείη, καὶ φάσκων τὴν ἀκτῖνα παρ᾽ ἄλλου λαμβάνουσαν, ἤγουν τοῦ ἡλίου τὸ φῶς πέμπειν, μὴ ἐξ αὐτῆς ἢ δι᾽ αὐτῆς ὄν, κἀντεῦθεν εἰκονίζων πέμπεσθαι παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, μὴ ἐξ αὐτοῦ, ἢ δι᾽ αὐτοῦ ὑπάρχον, πῶς κἂν τῆς δὲ τῆς παραθέσεως συσκιάσεως ὅλως ἔχει παρείσδυσιν, πρὸς ἅπερ οἱ θεοφόρητοι δογματίζουσιν, ἢ μᾶλλον ἀφ᾽ ἐξ ὧν ἀπαρνεῖται, συνάγουσιν ἤτοι δυσφημίας, πῶς διαδρᾶναι δυνήσεται; εἰ δέ γε τῶν πατρικῶν θεολογικῶν ἐπῶν ἀφροντίστως ἔχων, ὡς ἐκφαίνεται ἑαυτὸν μὴ θέμενοι τούτων σκέψιν, μὴ βάσανον, οὐδαμῶς ἐπιστρέφεται. ἄλλως μέντοι λογικαῖς μαθημάτων παιδείαις ἐνδιαπρέψας, πόθεν ἔχει τὴν ἡλιακὴν ἀκτῖνα λειτουργικῶς, ἢ ὀργανικῶς εἰς τὴν τοῦ φωτὸς λαμβάνειν ἀποστολήν, ὡς μὴ δι᾽ αὐτῆς τοῦτο εἶναι, εἴγε τὰ τρία ὁ δίσκος, ἡ ἀκτίς, καὶ τὸ φῶς, τριαδὸν ὑπάρχει φῶς καὶ ἀμέριστον, καὶ μία συνύπαρξις τῶν τριῶν, καὶ μίαν πληροῦσι φύσιν, ἢ συμπληροῦσι, καὶ διηνεκῶς τὸ ἑνούμενον ἔχουσι καὶ ἀχώριστον, ἕως ἂν ἡ τοῦδε τοῦ παντὸς μένῃ σύστασις. εἰ γὰρ τὸ διά τινος λεγόμενον ἔκ τινος, ἢ φυσικῶς λέγεται καὶ οὐσιωδῶς, καὶ τὴν ἐντεῦθεν εἰς τὸ εἶναι δι᾽ οὗ λέγεται πλουτεῖ πρόοδον, ἢ ὀργανικῶς καὶ ὑπουργικῶς, καὶ ἥκιστα δι᾽ αὐτοῦ τὸν τῆς ὑπάρ-

adducit solem, radium, & lumen, vt id quoque in examen proferamus, dicitque radium ab alio accipientem, sole nempe lumen mittere, quod neque ex ipso, neque per ipsum est, indeque sibi figurat mitti a Filio Spiritum, neque ex ipso, neque per ipsum existentem, quomodo ex hac comparatione ad ea quæ diuini Patres definiunt penetrare, siue potius ex ijs, quæ ipse pernegat, blasphemias exortas effugere poterit? Quodsi in dicta Patrum theologica mentem prorsus non applicans, namque ea neque considerasse, neque examinasse plane ostenditur, nullo modo admittit, licet in logicis disciplinis præcellat, vndenam habuit solarem radiũ administri instar, aut instrumenti in missionem luminis inseruire, adeo vt per radium illud non sit, si tria hæc orbis, radius, & lumen trinum lumen existit & indiuisum, & vna est eorum coëxistentia, & vnam simul complent naturam, perpetuoque coniunguntur, & inseparata permanent, donec vniuersi huius constructio perdurabit. Nanque si quod per aliud dicitur ex alio, aut naturaliter & essentialiter dicitur, & inde ad esse per quod dicitur progressum possidet, aut instrumenti modo, vel serui more, & nullo modo per ipsum existentiam habere gloriatur, vti ex fonte per tubum aqua;

aqua; nullo siquidem modo, in naturalem aquæ essentiam accipitur, si alterius ille naturæ atque essentiæ est, nisi tantum ad instrumentalem aquę transitum. quod si quis dixerit per fluuium inde aquam esse, aut per fontem ex oculo, ambo siquidem pronunciantur, ad esse per fontem, siue ex ipsa per fluuium, illico aquæ scaturiginem indicauit, cum hæc tria eiusdem naturæ sint, eamque sortita sunt naturam, vt ex primo per secundum tertium sit; hæc inquam si ita se habent, quam ex naturali serie sermo probationem habebit, radium dicens ex sole lumen, eo scopo quod per ipsum non sit, sed accipiens mittat? alterius siquidem naturæ indicium in his non eiusdem, instrumenti, & administri absq; vlla hæsitatione radij vsum explentes? quæ a Deo illustrata Ecclesiæ lumina, cum alijs pluribus imaginibus, vti res creatæ concedunt, in similitudinem quoquomodo increatæ Triadi respondentem tradiderunt, ostendentes ex Patre ambarum personarum naturalem & sempiternam existentiam Filij & Spiritus, & per Filium Spiritus, vti ex sole radius est & lumen, & per radium lumen, sed ex Filio quoque Spiritus est vti ex radio lumen, cum

ξεως λόγον αὐχεῖ, καθάπερ ἐκ τῆς πηγῆς διὰ τοῦ σωλῆνος τὸ ὕδωρ. οὐδαμῶς γὰρ ἐστὶν εἰς τὴν τοῦ ὕδατος φυσικὴν λαμβάνεται, μηδὸς ἐστὶν ἀποτέλεσμα, ἅπερ ἑτεροφυὴς αὐτὸς καὶ ἑτεροούσιος, ὅτι μὴ μόνον εἰς ὀργανικὴν τούτου διάβασιν. εἰ δέ τις φαίη διὰ τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ ἐκεῖθεν, ἢ διὰ τῆς πηγῆς ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἀμφότερα γὰρ διαγγέλλεται, τὴν εἰς τὸ εἶναι διὰ τῆς πηγῆς ἢ ἐξ αὐτῆς διὰ τοῦ ποταμοῦ, παραυθὶς ἐδήλωσε τοῦ ὕδατος ἔκβλυσιν, ὡς ὁμοφυῶν τῶν τριῶν ὄντων, καὶ οὕτω λαχόντων φύσεως, ἐκ τοῦ πρώτου διὰ τοῦ δευτέρου τὸ τρίτον εἶναι. εἰ γὰρ οὕτω ταῦτα, ποίαν τὴν ἐκ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας ὁ λόγος σύστασιν ἕξει, τὴν ἀκτῖνα φάσκων ἐκ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς ἐπὶ διανοίᾳ τοῦ μὴ δι' αὐτῆς μὲν εἶναι, λαμβάνουσαν δ' ἀποστέλλειν. ἑτεροφυΐας γὰρ ἐντεῦθεν ἐμπεσεῖται φανέρωσις τούτοις, οὐχὶ συμφυΐας ὀργανικὴν, ἢ λειτουργικὴν ἀναμφιλέκτως τῆς ἀκτῖνος χρείαν ἀποπληρούσης, ἅπερ οἱ θεοφεγγεῖς λαμπτῆρες τῆς Ἐκκλησίας σὺν πλείοσιν ἄλλαις εἰκόσι, καθόσον ἐκ τῶν κτιστῶν ἐστὶν ἐφικτὸν εἰς ἐμφέρειαν ἀναλογοῦσαν τῆς ἀκτίστου Τριάδος παραδεδώκασι, παραδεικνύντες τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ἀμφοτέρων προσώπων φυσικὴν καὶ ἀΐδιον ὕπαρξιν υἱοῦ καὶ πνεύματος, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τὴν τοῦ πνεύματος, ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου ἡ ἀκτὶς ἐστὶ καὶ τὸ φῶς, καὶ διὰ τῆς ἀκτῖνος τὸ φῶς. ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἀκτῖνος τὸ φῶς, ἑκατέρου προσθέσεως ἐνταῦθα κεκτημέ-

ambæ

νειν τὸ ἰσοδύναμον, εἰ καὶ μεγάλη τις ἑτέρως ταύταις διαφορὰ, ἡνίκα τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν αἴτιον τοῦ πατρὸς ἡ ἐκ ἐκφαίνει καὶ τὸ ἀναίτιον, περὶ ὧν ἅπαντα τοῖς θείοις μυστιπόλοις μυσταγωγεῖται, τῶν ἡμετέρων ἐν ἄλλοις λόγων εὕροι ἂν ὁ βουλόμενος. νῦν δ' ὁμοφυῶν τῶν εἰκονιζομένων θεϊκῶν ὑποστάσεων θεωρουμένων, καὶ ὁμοτίμων, καὶ τῶν εἰκονιζόντων τὸ ὁμότιμον πρὸς ἄλληλα κατὰ τὸ ἀνάλογον, καὶ τὸ ὁμοφυὲς ἐχόντων, ἐξ ὧν φασιν οἱ θεηγόροι φανοῦται, ὡς ὁμόθεον ἐξ ἀμφοῖν πέμπεται πνεῦμα τὸ θεῖον, καὶ ὡς ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς προχεόμενον, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ εἰς ἁγιασμὸν τῆς λογικῆς καὶ νοερᾶς κτιστῆς οὐσίας ἀμερίστως καὶ ἀϊδίως, καθάπερ ἐξ ἀμφοῖν τὸ φῶς πέμπεται, τουτέστιν ἔλλαμψις ἡ εἰς τὸν ἀέρα, ἤγουν ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτῖνος ἀμερίστως ἐκεῖθεν πηγαζομένη τῶν αἰσθητῶν εἰς φαῦσιν καὶ τῶν κτιστῶν, εἰ καὶ μὴ ἀϊδίως, ἀλλ' οὖν ὡς σύγχρονος αὐτοῖς καὶ συνύπαρκτος, ὅθεν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ μετὰ τῶν ἄλλων ὧν θεολογεῖ παραπλησίως διέξεισιν οὑτωσί. Πνεῦμα ἅγιον. Πνεῦμα ἀληθείας, φῶς ἐστι τρίτον παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ. καὶ Κύριλλος ὁ θεσπέσιος τὰς συχνὰς καὶ διαφόρους τῶν πατρικῶν ῥήσεων, τῶν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ σαφῶς θεολογου-

ambæ præpositiones iisdem viribus præpolleāt. licet magnum inter eas alio modo consideratas discrimen sit, dum primam ac præcipuam causam Patri *ex* manifestet, illudque quod absque causa est, de quibus sanctorum Patrum decreta in aliis nostris commentariis, cui id animus est, reperiet. Nunc vero cum vnius naturæ figuratæ diuinæ hypostases, & eiusdem honoris considerentur, & eorum quæ repræsentant idem inter se & mutuus honor proportione quadam sit, & eandem naturam possideant, ex quibus diuini Patres dicunt, manifestatur eiusdem Deitatis Spiritum diuinum mitti ex ambobus, & vti ex ambobus essentialiter effusum, ex Patre nempe per Filium, ad sanctificandam rationis compotem & intellectualem creatam essentiam, indiuise, & ab æterno, quemadmodum ex ambobus lumen mittitur, hoc est illuminatio per aërem, ex sole nempe per radium indiuise profusa ad sensibilia createque illuminanda, etsi non ab æterno, ipsis tamen coæua, vnaque cum illis existens. Hinc in rebus diuinis præcellentissimus Epiphanius in Ancyroto inter reliqua alia quæ decernit, pari modo definit. *Spiritus sanctus, Spiritus veritatis est, lumen tertium a Patre & Filio.* Et diuinus Cyrillus frequentia variaque Patrum dicta,

ex Patre & Filio & per Filium plane asseuerantia Spiritum sanctum in vnum aggerans & exponens primo ad Palladium libro, *ex ambobus*, ait, *essentialiter effusum*, ex Patre nempe per Filium, vt antea diximus.

XI. Qui vero e ventre clamat, & ijs, quæ ex ventre sunt, adhæret, & quæ ex ipsa emanant, sententijs ac verbis immanet, etiam hæc consarcinans subdit; *Si Spiritus progrediebatur antea, Filius vero promittebat Spiritum mittere a Patre, hoc est assensum præbere, & cooperari vt ille accederet. Nunc vero Filius cum antea aduenisset, ipse rursus promisit se missurum Spiritum.* Et vndenam hæc sunt? ex quibus Patrum traditionibus aut testimonijs scripto mandatis, aut his ipsis verbis expositis, aut ita pronunciatis vt ex ijs colligi aliquo modo possint, habuit? Plane dictis suis confirmat nullo modo Spiritum aduentasse ante promissionem in Cœnaculo factam illius descensus, quam Deus Verbum tempore salutaris passionis ex sua ipsius missione promisit. Qua ergo ratione quæ scripturæ clamant, accipientur, quomodo & dignoscentur, nisi secundum somniantem istum prolata sunt? Oratione in Pentecostem mens Theologiæ euigilis de omnipotente Spiritu clamat ingenti voce. *Hic vim suam*

σῶν πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς ταυτὸ συνάγων καὶ σαφηνίζων ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Παλλάδιον, ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς φησὶ προχεόμενον, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ὡς προεκτέθειται.

ια. Ὁ δ᾽ ἀπὸ κοιλίας φωνῶν, καὶ τοῖς ἀπὸ κοιλίας στοιχῶν, καὶ τοῖς ἀπ᾽ αὐτῆς ἐμμένων ῥήμασι καὶ νοήμασι, καὶ ταῦτα συνείρων ἐπάγει. Εἰ τὸ πνεῦμα ἐπεδήμει πρότερον, ἔμελλε δὲ ὁ υἱὸς, καὶ ἐπηγγέλλετο αὖ πέμψειν αὐτὸ παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, ἤγουν εὐδοκήσειν καὶ συνεργήσειν ἀφικέσθαι αὐτόν. νῦν δὲ ὁ υἱὸς ἐπεὶ πρότερον ἐπεδήμησεν, αὐτὸς αὖθις ἐπηγγείλατο πέμψειν τὸ πνεῦμα. καὶ πόθεν ταῦτα; ἐκ ποίων παραδόσεων καὶ μαρτυριῶν γραφικῶν, ἢ τὸ συνάγεσθαι δυναμένων, ἢ τεθειμένων ῥητῶς ὁπουδήποτε; ἐμφανῶς ἐξ ὧν φησι διαβεβαιοῦται μηδαμῶς ἐπιδημίαν γενέσθαι τοῦ πνεύματος πρὸ τῆς ἐν ὑπερῴῳ ἐπηγγελμένης τούτου καταβάσεως, ἣν ὁ Θεὸς λόγος καιρῷ τοῦ σωτηρίου πάθους ἐξ ἰδίας πέμψεως ἐπηγγείλατο. πῶς οὖν αἱ γραφαὶ βοῶσι ληφθήσονται; πῶς ἄρα δὲ καὶ διαγνωσθήσονται, εἰ μὴ κατ᾽ αὐτὸν τὸν ὀνειροπολούμενον ἔχουσιν; ἐν μὲν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν λόγῳ τῆς Θεολογίας ὁ γρήγορος νοῦς περὶ τοῦ παντοδυνάμου πνεύματος κράζει μεγαλοφώνως.

Τοῦτο ἐνήργει πρῶτον μὲν ἐν ταῖς Ἀγγελικαῖς καὶ Οὐρανίαις δυνάμεσι. καὶ μετ' ὀλίγα. Ἔπειτα ἐν τοῖς Πατράσι καὶ ἐν τοῖς Προφήταις. καὶ μετά τινα. ὕστερον ἐν τοῖς Χριστοῦ Μαθηταῖς. ἐν δὲ τῷ περὶ τοῦ πνεύματος Ἀντιρρητικῷ διαρρήδην ἀνακηρύττει, παντοδύναμον αὐτὸ φάσκων, παντεπίσκοπον, διὰ πάντων χωροῦν πνευμάτων, νοερῶν, καθαρῶν, λεπτοτάτων. Ἀγγελικῶν οἶμαι δυνάμεων, ὥσπερ καὶ Προφητικῶν καὶ Ἀποστολικῶν κατὰ ταυτὸ καὶ οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς Τόποις, ἄλλων δὲ ἀλλαχοῦ νενεμημένων, ᾧ δηλοῦται τὸ ἀπερίγραπτον. καὶ αὖθις ἐν τῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν, Καὶ κατέβη Πνεῦμα Κυρίου, καὶ ὡδήγησεν αὐτούς. καὶ πάλιν. Τοῦτο τὸ πνεῦμα σοφώτατον γὰρ καὶ φιλανθρωπότατον, ἂν ποιμένα λάβῃ, ψάλτην ποιεῖ, πνευμάτων πονηρῶν κατεπᾴδοντα, καὶ βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ ἀναδείκνυσιν. ἐὰν αἰπόλον συκάμινα κνίζοντα, Προφήτην ἐργάζεται, τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Ἀμὼς ἐνθυμήθητι. ἐὰν μειράκιον εὐφυὲς λάβῃ, πρεσβυτέρων ποιεῖ καὶ παρ' ἡλικίαν κριτήν. καὶ μαρτυρεῖ Δανιὴλ ὁ νικήσας ἐν λάκκῳ λέοντας. ἐξ ὧν ἡ Ἐκκλησία μέλπει διαπρυσίως ἔν τισι τῶν καθημερινῶν μελῳδικῶν ὕμνων αὐτῆς, γεραίρουσα τὸ διὰ τῶν Προφητῶν, ὡς δι' ὀργάνων καὶ χαιροῖς ἰδίοις καὶ τόποις φθεγγόμενον

suam exercebat primum in Angelicis & cælestibus Potestatibus, nec multo post; *Deinde in Patribus & Prophetis*. & post pauca, *postmodum in Christi Discipulis*. Et Antirrhetico de Spiritu sancto palam aperteque deprædicat, *illum omnipotentem*, nuncupans, *omnia lustrantem, per omnes Spiritus penetrantem intelligentes, puros, tenuissimos, hoc est, Angelicas, vt opinor, virtutes, quemadmodum per Apostolicos & Propheticos similiter, & eodem ipso temporis momento non in iisdem, sed aliis atque aliis locis degentes, progredientem. quod quidem perspicue ostendit, eum nullius loci circumscriptione coërceri*. Rursusque Oratione in Pentecostem, *Et descendit Spiritus Domini, & deduxit eos*. Item. *Hic Spiritus, vt pote sapientissimus atque hominum amantissimus, si pastorem nactus fuerit, cantorem efficit, prauos spiritus incantantem, atque Israëlis Regem designat, si moros carpentem caprarium, Prophetam reddit. in mentem reuoca Dauidem & Amos; si adolescentem industrium acceperis seniorum iudicem constituit, idque supra quam ætatis ratio ferre videtur, testis est Daniel, qui Leones in lacu superauit*. Ex quibus Ecclesia sonora voce in quibusdam suis quotidianis Canticis concinit; honorans, qui per Prophetas, veli per in-

ſtrumenta certis, ſtatiſq; temporibus locisque loquitur, Spiritum ſanctũ. Quare quid in his inculcatur ipſeq; demonſtrat, ante ipſum non aduenisse? quin imo qui hic fuerit quod contrarium non astruet? Sed & de ipſa Domini incarnati terribili apparitione in vna ex duabus orationibus, Antirrhetica nẽpe de Spiritu ſancto, hæc aſſerens Theologiæ apex manifeſtat. *Chriſtus naſcitur, præcurrit Spiritus. baptizatur ille, hic teſtimoniũ perhibet. tẽtatur ille, hic deducit. mira efficit ille, hic comitatur. aſcendit ille, hic deducit.* & ante hæc ait; *Et ad Diſcipulos ſingillatim ſe confert, accipientiũ facultati commenſuratus, nimirum in Euangelij principio, poſt paſſionem, poſt aſcenſum mira patrans, & inſufflatus, & linguis igneis apparẽs.* Vbinam ſunt, qui inflatum a Domino Apoſtolis poſt reſurrectionem Spiritum ſanctum, donum ſpiritale fuiſſe decernunt, tum illius aduentũ fuiſſe, cum linguis igneis apparuit? diſcãt a magno hoc præcone nõ aliud aſtruente, ſed hũc ipſum fuiſſe, qui inſufflatur. Quodſi nonnulli de Spiritus aduentibus, cum Verbum Deus & homo in terra verſabatur, quomodo illi adeo varij fuerunt, addubitabunt, horum, necnon illius, qui nullum alium quam Paracleti in Cœnaculo

πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ τί λοιποῦ ποῖον ἔχει πρὸς ταῦτα τὸ ἐμφανίζον, τὸ μὴ ἐπιδημῆσαι λέγειν αὐτὸ πρότερον; μᾶλλον ἢ ποίας ἀντικαταστάσεως οὐκ ἐδέξατο; ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ φρικώδει ἐπιφανείᾳ τῆς τοῦ Κυρίου σαρκώσεως ἡ τῆς Θεολογίας ἀκρότης, ἐν ἑνὶ Λόγῳ ἀμφοτέρων, τῶν Ἀντιρρητικῶν περὶ τοῦ πνεύματος, λέγων τάδε διαφαίνει. Γεννᾶται Χριστὸς, προτρέχει. βαπτίζεται, μαρτυρεῖ. πειράζεται, ἀνάγει. δυνάμεις ἐπιτελεῖ, συμπαρομαρτεῖ. ἀνάγεται, διαδέχεται. πρὸ δὲ τούτων φάσκει, καὶ τοῖς μαθηταῖς κατὰ μέρος ἐπιδημεῖ, τῇ τῶν δεχομένων δυνάμει παραμετρούμενον, ἐν ἀρχῇ τῇ τοῦ Εὐαγγελίου, μετὰ τὸ πάθος, μετὰ τὴν ἄνοδον τὰς δυνάμεις ἐπιτελοῦν, καὶ ἐμφυσώμενον, γλώσσαις πυρίναις φαινόμενον. Ποῦ εἰσὶν οἱ τὸ ἐμφυσηθὲν παρὰ τοῦ δεσπότου τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν ἀνάστασιν πνεῦμα ἅγιον χάρισμα νομοθετοῦντες πνευματικόν; τότε δὲ τὴν ἐπιδημίαν τούτου γενέσθαι, ἡνίκα πυρίναις γλώσσαις ὑπῆρξε φαινόμενον; ἀκουσάτωσαν τοῦ μεγαλοκήρυκος, μὴ ἄλλο μυσταγωγοῦντος, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο εἶναι τὸ ἐμφυσώμενον. εἰ δέ γε πρὸς τὰς ἐπιδημίας τοῦ πνεύματος, ἐν ταῖς ἐπὶ γῆς ἀναστροφαῖς τοῦ θεανθρώπου Λόγου, πῶς αὗται διάφοροι, ἀπορήσουσι, πρὸς τούσδε καὶ τὸν μηδεμίαν εἰδότας ἄλλην τὴν ἐν ὑπερῴῳ τοῦ Παρακλήτου καθολικῶς ἐπιφοίτησιν, ὁ με-

ad

γαλόφωνος ὅδε θεοῤῥήμων φθάσας προδιαλύων, καὶ καταστρέφων σφίσι τὰ τῆς ἀπορίας, καὶ τὰ τῆς ἀντιπαρατάξεως ἔπω διασαφῶν. Ἦν τινὰ τῷ Σωτῆρι, καὶ εἰ πολλῶν ἐνεπίμπλαντο μαθημάτων, ἃ μὴ δύνασθαι βαστάζεσθαι τότε τοῖς μαθηταῖς, δι' ἃς εἶπον ἴσως αἰτίας, καὶ διὰ τοῦτο παρεκαλύπτετο. καὶ πάλιν, πάντα διδαχθήσεσθαι ὑμᾶς ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐνδημήσαντος. ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ εἰς τὰ τέλη τῶν αἰώνων ἐνδημῆσαι σαρκὶ λέγεται, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἀναστραφῆναι τῇ γῇ· καθὸ δὲ Θεὸς ἐνεδήμει μὲν ἀεί, οὐ κατὰ τὸ πανταχοῦ παρεῖναι μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τόποις καὶ προσώποις ὡρισμένοις, ὧν καθόσον χωρητὸν ὀπτανόμενος. ἐπεὶ καὶ ἡ Τριὰς ἐν σκηνῇ ξενίζεται τῇ τοῦ Ἀβραάμ, παρ' αὐτοῦ τοῦ γνησίου ταύτης θεράποντος, καὶ ὁ ἀπερίγραπτος Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ παρὼν τοῖς παισὶ συμπαρίσταται, δροσίζων αὐτοῖς τὴν κάμινον. ὃν καὶ ὁ τύραννος θεωρῶν ἐξεπλήττετο, καὶ Θεοῦ υἱὸν εἶναι ἀνωμολόγει. καὶ ἡ Ἐκκλησία συχνῶς οὕτω ψάλλουσα μελῳδεῖ. καὶ περὶ μὲν τούτων πλείστων εἰς τὸ λέγειν ἑξῆς ὄντων, ἅλις ἐνταῦθα. ἢ μᾶλλον περὶ ἀποστολῆς τῆς τοῦ πνεύματος, ὅπως αὕτη τῷ ἀντιδιατιθεμένῳ λίαν ἐπισφαλῶς εἴληπται, καὶ ὅσα καὶ οἷα περὶ αὐτοῦ πατέρες οἱ θεοπρόβλητοι θεολογικῶς παραδιδόντες διδάσκουσι, καὶ ἱκανῶς εἴρηταί τε καὶ διηκρίνηται.

ad vniuersos aduentum recognoscit diuinus hic magnaque voce præditus sermonem præripiens dissoluit, refellitque dubia, & oppositionis momenta manifestat, *Supererant quædam Saluatori, Discipulis, licet alioqui multiplici doctrina implerentur, tunc tamen portare posse negabat, ob eas quas insinuaui causas, atq; id certe ea ipsis occultabat, rursusq; dicebat fore, vt ab aduenięte Spiritu omnia edocerentur.* Sed & Saluator in fine seculorũ carne aduenisse dicitur, & vt homo in terra cõsueuisse: vti vero Deus perpetuo adueniebat, non tantum quod omnibus locis adesset, sed quod etiam locis ac personis certis, vti ista capere poterant, appareret; Cum & Trinitatem in Tabernaculo Abraamus verus illius seruus hospitio excipiat, & incircumscriptum Dei Verbum vna simul cum pueris adstat, fornacem rore aspergens, quem tyrannus intuitus obstupebat, & Dei Filium esse fatebatur, & Ecclesia frequenter hunc in modum concinit. Et de his, cum multa supersint dicenda, hæc satis dicta sint, & potissimum de missione Spiritus, quam male & quam perniciose ea ab aduersario accipiatur, & quot & qualia de ea a Deo promoti Patres Theologorum more tradentes instruunt, abunde dictum ac dijudicatum est.

Nunc

XII. Nunc vero eos, qui a Christo vocati sunt, quod foederi aures dederunt, & pacem exosculati sunt, aduersarius criminans infra scribit. *Manifestare, inquiunt, effundere, & procedere facere, idem est. Cum itaque Dominus Iesus dicit se manifestaturum Discipulis, & illi addubitant, quare se illis manifestaturus esset, & non mundo? Si manifestare idem fuerit, & procedere facere, necessario ipsis asserentibus, semetipsum procedere facere in illos promittit, quod vel mente agitare absurdum est atque impium. Et cum Deus manifestare semetipsum Moysi secundum eosdem, seipsum procedere facere Deus dicit. si necessario effundere & procedere facere idem sunt, si igitur Spiritus diceret effundere, haberet hoc causam verisimilem, licet non veram, nunc vero ex Spiritu meo dicit. Quod si idem est mittere & procedere facere, Spiritus sanctus apud Esaiam Filium mittens, procedere facit ipsum. Manifestare* nullus ex diuinis Patribus, dum ex Patre & Filio, siue per Filium Spiritum tradunt, vsurpasse inuenitur, neque ex nobis non paucis numero, sed nec illi ad quos ipse Colloquiũ dirigit, sed Interpretis vt puto errore factum est, vt φανερωῦ, quod manifestare est, sed raro vsur-

ιβ΄. Νῦν δὲ τοὺς ὑπὸ Χριστῦ κεκλημένοις τὸ πρὸς εἰρηναίας καταλλαγὰς ἀπιδεῖν αἰτιώμενος κατιδὼν ὁ ἀντίθετος φάσκει, Τὸ ἐμφανίζειν, φασὶ, τὸ ἐκχεῖν, καὶ τὸ ἐκπορεύειν ταυτόν. ὅτε οὖν ὁ Δεσπότης Ἰησοῦς ἐμφανίζειν ἑαυτὸν τοῖς Ἀποστόλοις. οἱ δὲ ἀπορῦσι, διατί αὐτοῖς μέλλει ἑαυτὸν ἐμφανίζειν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ. εἰ τὸ ἐμφανίζειν ταυτὸν τῷ ἐκπορεύειν, ἐξ ἀνάγκης κατ' αὐτοὺς ἑαυτὸν ἐκπορεύειν αὐτοῖς; ἐπαγγέλλεται, ὃ δὴ ἐννοῆσαι ἄτοπόν ἐστι καὶ ἀσεβές. καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἐμφανίζειν ἑαυτὸν φησὶ τῷ Μωϋσεῖ κατ' αὐτοὺς, ἑαυτὸν ἐκπορεύειν ὁ Θεὸς λέγει. καὶ ὅτι ἐκχεῶ φησὶν ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, ταυτὸν τῷ ἐκπορεύσω πάντως λέγει, εἰ ἐξ ἀνάγκης τὸ ἐκχεῖν καὶ τὸ ἐκπορεύειν ταυτόν. εἰ μὲν οὖν τὸ πνεῦμα ἔλεγεν ἐκχεῖν, εἶχεν ἄν τινα εὐπρόσωπον λόγον τοῦτο, εἰ καὶ μὴ ἀληθῆ. Νῦν δὲ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, φησίν. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἀποστέλλειν ταυτὸν τὸ ἐκπορεύειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τῷ Ἠσαΐᾳ τὸν υἱὸν ἀποστέλλον, ἐκπορεύει δηλονότι αὐτόν. Τὸ ἐμφανίζειν οὔτε τις τῶν θεηγόρων, ἐν οἷς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἢ δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα θεολογοῦσι, λαμβάνων ὁρᾶται, οὔτε τις τῶν πολλοστοῦ μέρους ἡμῶν. ἀλλὰ κἀκεῖνοι πρὸς οὓς αὐτὸς ἔθετο τὰ τῆς διαλέξεως ἐκ τοῦ διερμηνέως οἶμαι τοῦτο δέξαι, φανερωῦ ἴσως φαμένων, σπανίως δὲ εἰσκομένου

ταῦτα διερμηνεύειν εἰδότος εἰλικρινῶς. καὶ περὶ τοῦ ἀποστέλλειν ἀρκούντως τὰ πρὸς ἔλεγχον διευκρίνηνται. ὅμως δ' ἐξ ὧν ἀτοπημάτων ἐκ τοῦ ἐμφανίζειν φαίνεται συνάγων, παρίστησιν ἑαυτὸν ῥηματικὰς ἁπάσας φωνάς, ὅσαι τοῖς πατράσιν ἐν ταῖς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἢ δι' υἱοῦ θεολογίαις ἐξενεχθείσας, μὴ καθ' ἑτέραν σημασίαν ἐπὶ Θεοῦ, καθ' ἑτέραν δ' αὖθις λαμβάνειν ἑτέρωσε, ἀλλὰ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτήν. καὶ τοῦτο μᾶλλον αὐτὸν εἰς ἀτοπίας ἐκφέρει, καὶ πλανᾶσθαι ποιεῖ, οὐχὶ τὸ ἐμφανίζειν, ἤτοι τὸ φανεροῦν, ἄλλως καὶ ἄλλως νοούμενον. εἰ γὰρ ὡς αὐτὸς ἡγεῖται καὶ δείκνυσιν ἐπὶ τοῦ πνεύματος αἱ ῥηθεῖσαι φωναὶ ληφθήσονται, αὐτὸ τὸ ἐκπορεύεσθαι σχεδὸν ἐν ἁπάσῃ γραφῇ μυρίων δεκτικὸν ὑπάρχει διανοιῶν, εἰς ποῖον εἶδος τοῦτον οὐ συνελάσει βλασφημιῶν; εἰς οἷον τό, ὥσπερ ἔκτρωμα ἐκπορευόμενον ἐκ μήτρας μητρός, τὸ ἐν Ἰὼβ εἰρημένον; εἰ τὸ ἐπὶ τοῦ πνεύματος ἐκπορεύεται, ὡς τοῦτο λήψεται, καθά φησιν ἐπὶ τῇ τοῦ ἐμφανίζειν. καὶ αὖθις τὸ περὶ τοῦ ἀντικειμένου, ἐκ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύονται λαμπάδες καιόμεναι, ἐκ μυκτήρων αὐτοῦ ἐκπορεύεται καπνὸς καμίνου καιομένου πυρὶ ἀνθράκων. φλὸξ δὲ ἐκ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται. καὶ τὸ ἐν εὐαγγελίοις, ἔσωθεν ἐκ τῆς καρδίας τῶν ἀν-

vsurpatur, cum non esset qui recte interpretaretur intruderetur. & Verbi *mitti* significatum satis supra sententiam aduersarij redarguentes examinauimus. Nihilominus ex ijs absurdis, quæ a Verbo *manifestare* ipse videtur colligere, ostendit semetipsum vniuersas dictiones a Patribus in dictis ex Patre & Filio, siue per Filium enunciatas, non alio significatu in Deo, & alio rursus alijs in locis, sed eodem & vno in omnibus accipere, quod magis ipsum in alia atque alia absurda deducit, & longe lateque aberrare facit, non *manifestare*, aut *patefacere* alio atq; alio significatu intellectum. Nam si, vt ipse existimat, ostenditque, de Spiritu sancto voces allatæ sumantur, ipsum *procedit* fere in vniuersa scriptura innumeras prope sententias atque intellectus admittens, in quasnam blasphemias non compellet? & primum illud quod apud Iobum legitur, *uti abortus e vulua matris procedens*, si procedit de Spiritu prolatum in similem sensum assumitur, vti de voce apparere asseuerat. Et rursus quod de pessimo Dæmone dicitur, *Ex ore illius procedunt lampades accensæ, ex naribus eius procedit fumus fornacis, igne carbonum succensæ. Flamma vero ex ore illius procedit.* Et illud in Euangelijs, *Intus ex corde hominum cogitationes prauæ procedunt.*

cedunt, itemque, *Nihil deforis intus in hominem procedit, quod potest ipsum polluere, sed quæ procedunt ex ipso, ipsa sunt quæ polluunt hominem*. & innumera plane sunt, ad quæ denotanda diuerso significatu apud diuinam scripturam Verbi huiusce *procedit* vsus assumitur: ex quibus nullum prorsus fuerit, quod cum processione Spiritus pares vires possideat, nec sola nuda cogitatione quispiam ex Christianorum cœtu vnquam accipiet. & si manifestare seipsum de Christo dictum esse asserat. Sed longe extraque hoc est a diuina processione Spiritus, cum & illud de Saluatore in Euangelijs dicatur, *procedente ab Iericho*. Rursusque, *procedentem ipsum ex Iericho secuta est multitudo magna*. Sed quam longissime distant similia a processione notante sempiternam ac diuersam Spiritus existentiam. Hinc qui dictas voces aliter de diuino progressu, vt Deum addecet & congruenter, & aliter de externis pronunciatas, non sic accipit, sed quasi vnum significent, ipse sibi causa est, quod & male accipiat, & male concludat. Manifestatio siquidem de Deo accepta, in eorum numero ponitur, quæ ex seipsis non possident eundem cum processione significatum, sed illius quod inde sequitur, dationis inquam

ἀνθρώπων οἱ διαλογισμοὶ οἱ κακοὶ ἐκπορεύονται. καὶ πάλιν, οὐδέν ἐστιν ἔξωθεν τοῦ ἀνθρώπου εἰσπορευόμενον, ὃ δύναται κοινῶσαι αὐτὸν, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα ἀπ' αὐτοῦ, ἐκεῖνά εἰσι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. καὶ εἰς ἄπειρον ἀτεχνῶς ἡ τοῦ ἐκπορεύεσθαι λῆψις παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ κατὰ διάφορα σημαινόμενα, καὶ τούτων οὐδέν ἐστιν ὅλως, τῇ τοῦ πνεύματος ἔχον ἐκπορεύσει τὸ ταυτοδύναμον, μὴ καὶ μόνῃ ψιλῇ ἐπινοίᾳ ὑφ' ὁτῳδήποτε τοῦ τῶν χριστωνύμων τούτου ληφθείη συστήματος. κἂν ἐπὶ Χριστοῦ τὸ ἐμφανίζειν ἑαυτὸν φαίη λελέχθαι, ἀλλ' ἔξω τοῦτο τῆς θεϊκῆς ἐκπορεύσεως τῆς τοῦ πνεύματος. ἐπεὶ καὶ τὸ, ἐκπορευομένου ἀπὸ Ἱεριχὼ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐστὶ λεγόμενον ἐν Εὐαγγελίοις. Καὶ πάλιν, ἐκπορευομένῳ αὐτῷ ἀπὸ Ἱεριχὼ ἠκολούθησεν ὄχλος πολύς. ἀλλὰ πόρρω ταῦτα τῆς δηλώσεως τὴν ἀΐδιον καὶ διάφορον ὕπαρξιν τῆς τοῦ πνεύματος ἐκπορεύσεως. ὅθεν ὁ τὰς νομισθείσας φωνὰς ἄλλως ἐπὶ τῆς θεϊκῆς προόδου θεοπρεπῶς τε καὶ καταλλήλως, καὶ ἄλλως ἐπὶ τῶν ἐκτὸς μὴ ὑπολαμβάνων, ἀλλὰ συνδρόμως, αὐτὸς καὶ τοῦ κακῶς λαμβάνειν καὶ τοῦ κακῶς συμπεραίνειν αἴτιος ἑαυτῷ. ἡ μέντοι φανέρωσις ἐπὶ Θεοῦ λαμβανομένη εἰς ἀριθμὸν θεωρεῖται κατειλεγμένη τῶν μὴ καθ' αὑτὰς κεκτημένων τῇ ἐκπορεύσει τὸ ταυτοσή-

μαντὸν, ἀλλά γε δὴ τὸ ἑπόμενον, δόσεως φημὶ, χορηγίας, καὶ πέμψεως, περὶ ὧν ἄνωθεν σαφῶς διηγόρευται. οὐκοῦν εἰς τὸ ταυτὸν ἐναπολέλειπται τὸ ἐκρεῖν.

ιγ΄. Ἡμεῖς δὲ πλείστας παραθήσομεν λέξεις ἐπὶ Θεοῦ διαφανῶς εἰς αὐτὸ τοῦτο συνερχομένας, ὡς ἂν ἔτι μᾶλλον γνωσθείη, ὡς καὶ τὸ ἐμφανίζειν, εἰ οὕτως εἶχεν ἐκφωνήσεως ὡς ἐτέθη, καὶ μὴ οὕτω πως, ὡς δεδήλωται, καὶ τοῦτο παραθεῖναι οὐκ ἂν παρελίπομεν. ἔστι μὲν οὖν τῶν τὸ ταυτὸν δυνάμενον σημαινουσῶν τῷ ἐκπορεύεσθαι τὸ πηγάζειν, τὸ προχεῖσθαι, τὸ πρόεισιν. τὸ πεφηνέναι, τὸ, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ λοιπά, καὶ ταῦτα τῆς ἐπὶ Θεοῦ μὲν λήψεως ἔξωθεν τῶν ὁμωνύμους δεχομένων διανοίας ὑπάρχουσι, μιᾶς δὲ καὶ ἁπλῆς τῆς ἐπὶ Θεοῦ σημασίας ἐμφαντικά, καθάπερ ἄρα τὸ ἐκπορεύεσθαι. καὶ τὸ μὲν πηγάζειν, ὅτι ταυτὸν φωνῇ τῇ τῆς ἐκπορεύσεως, ἄμφω περιφανεῖς φωστῆρας παρηγάγομεν ἄνω μεγάλους, τὸν φερώνυμον τῆς ἀθανασίας, καὶ τὸν χαριτώνυμον Χρυσολόγον μεγαληγόρως ἀνακηρύττοντας. περὶ δὲ τοῦ προχεῖσθαι, καὶ πρόεισιν τῷ ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν θεόσοφος Κύριλλος οὕτω θεολογεῖ. Ἆρά σοι σαφὲς τὸ παρενεχθέν ἐστι λόγιον καὶ προσδέδορκας ὅτι πνεῦμα μὲν ἀληθείας ὠνόμασε τὸν Παράκλητον, ἔφη γε μὴν, ὡς πρόεισιν ἐκ πατρὸς,

inquam, suppeditationis, & missionis, de quibus supra plene sermonem habuimus. Nec alio modo de vero *effluere* edisserendum est.

XIII. Nos porro quamplurimas dictiones apponemus de Deo clarissime in id idem concurrentes, vt magis ac magis innotescat, ideo nos hoc *manifestare*, quod non ita se haberet prolatio, vti posita est, & tali modo, vt expositum est, cum alijs non apposuisse. Dictiones itaq; quæ eundem cum processione significatum important sunt, *emanare, effundi, progredi*, & *apparere*, necnon *de meo accipiet*, & alia. Et hæc quidem cum de ijs, quæ extra Deum sunt, vsurpantur, ad ea quæ homonymos significatus accipiunt, efferuntur, cum de Deo vnum ac simplicem exprimunt, sicuti etiam illud *procedere*, & *emanare* quidem non diuersum quid a processione ipsa notare ambo ingentia lumina, immortalitatis cognominem, necnon & ex gratia nomen sibi vindicantem Chrysologum ingenti voce edicentes supra adduximus. De *effundi* & *progredi*, sexto ad Hermiam libro a Deo edoctus Cyrillus definit in hunc modum. *Num tibi apertum est allatum eloquium. & vidisti, Spiritum quidem veritatis nuncupasse Paracletum? dixit enim*

eum

eum progredi ex Patre, propria sibi omnia quæ Patris sunt, ostendens. Idem in eodem ad eundem. *Intelligis itaque quomodo vti proprium nobis mittere Spiritum promittit qui ex Patre est. Et Spiritum quidem veritatis vocat. effundi vero ex ipso Patre decreuit. Necnon eum de ipso testimonium perbibiturum prænunciauit.* Qua ratione qui *manifestare* arripuit, hæc præterijt? Vel quomodo præcepto Dominico de perscrutatione Scripturarum neglecto, quæ casu e lingua excidunt de proprijs eloquitur? Qua ratione horum & similium in vniuersali congressu Duces in homonymas sententias adacti sunt, vbi Patrum vertex testatur Saluatorem in Euangelijs palam enunciasse *profunditur*, & *egreditur*, vbi ille *procedit* fassus est? Sed hoc cogitationis facinus, aptius stultitiæ dixero, ipse diuino nutu quasi præuidens amolitur, & admodum perspicue, dum Cyprij & Muzalonis de Patre procedere & effundi idem indicare clamantium, de Filio vero aliter, os obturans, illud *eadem qua & a Patre ratione* contra opponit. Oratione siquidem ad Nestorium cuius principium, *Saluatore nostro palam dicente, qui diligit patrem & matrem super me, non est me dignus.* non alia verba vsurpat; *Licet sit Spiritus in propria hypostasi & secundum*

ἴδια πάντα δεικνὺς ἑαυτοῦ τὰ τοῦ πατρός. ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ πρὸς τὸν αὐτόν. Συνίης οὖν ὅπως ὡς ἴδιον καταπέμψειν ἡμῖν ἐπαγγέλλεται τὸ ἐκ τοῦ πατρός. καὶ πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ. προχεῖσθαι γε μὴν ἐξ αὐτοῦ διωρίσατο τοῦ πατρὸς, καὶ μὴν ὅτι μαρτυρήσοι περὶ αὐτοῦ προεμήνυσε. πῶς ὁ τὸ ἐμφανίζειν ἑλόμενος, ταῦτα παρέδραμεν; ἢ πῶς ὀλιγώρως ἔχων ἐρεύνης τῆς τῶν γραφῶν, καὶ μᾶλλον ἐντεῦθεν τῆς δεσποτικῆς ἐντολῆς, τὰ τυχαίως οἴκοθεν τῇ γλώττῃ προφερόμενα φθέγγεται; πῶς δὲ τούτου καὶ τῶν ὁμοίων οἱ προηγοὶ εἰς ὁμωνυμιῶν ἀπηνέχθησαν ἐπινοίας παγκοσμίου συνελεύσεως, ἔνθα Πατέρων ὁ κορυφαῖος ἐν Εὐαγγελίοις τὸν Σωτῆρα μαρτύρεται, προχεῖσθαι φάναι διαῤῥήδην καὶ προϊέσιν, οἷς εἴρηκεν ἐκπορεύεται, ἀλλὰ τόδε τόλμημα τὸ τῆς ἐπινοίας, οἰκειότερον δ' εἰπεῖν τὸ τῆς ἀπονοίας, ὁ αὐτὸς θεοφόρος ὡσεί τις προορατικὸς κατέστρεψε, καὶ οὕτω περιφανῶς, οἷς Κυπρίῳ καὶ τῷ Μουζάλωνι, ἐπὶ μὲν τοῦ πατρὸς τὸ ἐκπορεύεσθαι, καὶ προχεῖται τὸ αὐτὸ εἶναι φωνοῦσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ τὸ ἄλλως κατὰ στόμα προσυπαντῶν τὸ, καθὼς, ἀντιτίθησιν. ἐν γὰρ τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ οὗ ἡ ἀρχή. Τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος ἐναργῶς, ὁ φιλῶν Πατέρα, ἢ Μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, κατ' ἔπος ταῦτα φησίν. Εἰ καὶ ἔστι τὸ

πνεῦμα ἐν ὑποστάσει ἰδικῇ, καὶ δὴ καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτό, καθὸ πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ υἱός, ἀλλ' οὐδ' ἔστιν οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ. πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρός. ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ πανταχόσε φωναῖς ἐν παραπλησίοις, καθάπερ ἀμέλει φάσκει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ὅθεν ἀπελαύνεται μὲν τὸ ἀληθείας τὸ τῶν ἐπινενοημένων ἐφευρεμάτων μηχάνημα, βεβαιοῦται δὲ θεοστόμου φωνῆς ἡ ταυτότης εἶναι τῆς προχύσεως, καὶ προόδου, καὶ ἐκπορεύσεως, παρρησιάζεται δὲ καὶ τὸ Θεολογίας ὁ γρήγορος νοῦς καὶ φερώνυμος κεκραγώς. οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχήσομεν, ἕως ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν. αὖθις τε τῶν ἀθεάτων ὁ θεατὴς ὁ πολὺς Διονύσιος, ἄλογον καὶ σκαιὸν πάνυ ἀποκαλῶν τὸ μὴ τῇ δυνάμει τοῦ σκοποῦ προσέχειν, ἀλλὰ ταῖς λέξεσιν. καὶ τοῦτο μὴ τῶν τὰ θεῖα νοεῖν ἐθελόντων ἴδιον εἶναι, ἀλλὰ τῶν ἤχους ψιλοὺς ταῖς ἀκοαῖς εἰσδεχομένων, ἐπάγει λέγων. ὥσπερ οὐκ ἐξὸν τὸν τέσσαρα ἀριθμὸν διὰ τοῦ δὶς δύο σημαίνειν, ἢ τὰ εὐθύγραμμα διὰ τῶν ὀρθογράμμων, ἢ τὴν μητρίδα διὰ τῆς πατρίδος, ἢ ἕτερον τῶν πολλοῖς μέρεσι τοῦ λόγου ταὐτὸ σημαινόντων, ἅπερ ὁ συνεγγὺς τούτου προστιθέμενος, καὶ πρὸς ἅπαν ὁμό-

dum seipsum intelligatur, qua Spiritus est, & non Filius, nihilominus non est alienus ab eo: Spiritus enim veritatis dictus est, & est Christus veritas, & effunditur ab ipso eadem qua & a Patre ratione. Sed & alibi locis in omnibus similes voces vsurpans, *quemadmodum*, ait, *de ipso Deo & Patre intelligitur*, Hinc disijciuntur aduersus veritatem nouorum Commentorum machinæ, & diuina voce confirmatur, effusionem, & progressum, & processionem vnum idemque esse. sic plane confidenter mens Theologiæ euigilis, & ex ea sibi nomen assumens clamat. *Neque enim nos de nominibus contendemus, donec eandem sententiam syllabæ repræsentant.* Rursusque rerum inuisibilium spectator magnus Dionysius, *A ratione alienum, maximeque absurdum*, asserens, *non vim ipsam instituti attendere, sed verba; neq; hoc propriũ est eorum qui res diuinas intelligere cupiunt, sed sonos exiles auspicantur, eosdemq; extrinsecus aure tenus admittunt*, tum demum subdit; *Quasi non liceat quatuor per bis duo significare, aut simplices lineas, per lineas rectas, aut maternum solum per patriam, aut quodlibet, per id quod in pluribus orationis partibus æquiualet:* Hæc qui ante eum proxime appositus est, & in omnibus cum

ipso concordans Oratione de Spiritu, in aduersarium dirigens hunc in modum disponit; *Quod si per eum dixeris bis quinque aut bis septem, ego decem, aut decem & quatuor colligerem ex pronunciatis, reputarer ne tibi insulse inepteque loqui? Et quomodo id fuerit, cum tua ipse recitem?* Sic & Maximus zelo & confessione laudatissimus sonore clamat. *Voces sæpenumero deiloquos Patres concedere, sententias nullo modo, quod non in verbis, sed sententijs pietatis magnum mysterium existit.* Qui itaque Ecclesiarum dissidium simulato zelo magis ac magis singulis diebus constabiliunt, vbinam pedem firmum sistunt, seseque securos reddunt, nisi perspicue in aperta verborum supra positorum ac personarum oppugnatione? Nihilominus aliæ quoque voces considerandæ sunt, quæ non aliud quam ipsam processionem significant. neque enim operæpretium est alias enumeratas hic præterire, licet ex multis paucas huc afferre ad comprobanda statuendaque quæ dicimus animus sit. De *apparere* in vno ex Capitibus, in quo agitur, diuinæ naturæ esse

φερον, ἐν τῷ περὶ τοῦ πνεύματος Λόγῳ πρὸς τὸν ἐναντίον μεθοδεύων οὕτω φησίν. Εἰ δέ σου τὰ δὶς πέντε λέγοντος, ἢ τὰ δὶς ἑπτὰ τὰ δέκα συνῆγον, ἢ τὰ τεσσαρεσκαίδεκα ἐκ τῶν λεγομένων, ἆρα ἄν σοι ληρεῖν ἐνομίσθην; καὶ πῶς, τὰ σὰ λέγων. ἔτι τε Μάξιμος ὁ τὸν ζῆλον καὶ τὴν ὁμολογίαν ἀξιοθρύλλητος βοᾷ διατόρως. Φωνὰς μὲν πολλάκις τοὺς πατέρας παραχωρεῖν, ἐννοίας δὲ οὐδαμοῦ, ὅτι μὴ ἐν ῥήμασιν, ἀλλ' ἐν ἐννοίαις τῆς εὐσεβείας τὸ μέγα μυστήριον. οἱ γοῦν τὰ τῆς διαμάχης τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν προσχήματι ζήλου μᾶλλον κρατύνοντες ἐπημέρᾳ, ποῦ τὴν ἕδραν ἔχουσιν ἡδρασμένην, ὅτι μὴ καθαρῶς εἰς λαμπρὰν τῶν διειλημμένων ῥημάτων τε καὶ προσώπων ἀντιπαράταξιν; πλὴν θεωρητέον καὶ λοιπὰς τῶν λέξεων, αἳ τὸ ταυτὸν παριστῶσι τῇ ἐκπορεύσει. οὐδὲ γὰρ δέον ἂν ἀπηριθμήσαι μὲν ἐνταῦθα παραδραμεῖν, εἰ καὶ ἐκ πολλῶν ὀλίγας ἡμῖν ἔστι τὸ παράγειν μαρτυριῶν καὶ λοιπῶν θέσεων. οὐκοῦν περὶ τοῦ πεφηνέναι τῶν Κεφαλαίων ἐν ἑνὶ τῷ, ὅτι θεία φύσις τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ μεγαλόνους τάδε διαγορεύει Βασίλειος. Πνεῦμα γὰρ τῷ ζῶντι λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζῶσα δύναμις καὶ θεία φύσις ἄρρητος ἐξ ἀρρήτου στόματος πεφηνυῖα. ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ

Spiritum sanctum, magna mente præditus Basilius hæc scribit. *Spiritus enim vna cum viuente Verbo collocatus, ad creandum viuens facultas & diuina, natura ineffabilis ex ineffabili ore apparens.*

λβ'. Ψαλμοῦ. Ὡς οὖν ὁ δημιουργὸς λόγος ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τουτέστιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. ὃ γοῦν ἐκεῖσε θεία φύσις ἐξ ἀρρήτου στόματος πεφηνυῖα, ἐνταῦθα τοῦτο σαφῶς, ἐκ τοῦ στόματος ἐκπορεύεται. καὶ πῶς ὁ ὑψίνους ταῦτα, εἰ μὴ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ κατὰ νοῦν οἶδεν ἄμφω τὸ πεφηνέναι καὶ ἐκπορεύεσθαι; ὅτι δὲ πλεῖστοι τῶν θεοφορουμένων στόμα τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν δογματίζουσιν, ὁ ἐν ἁγίοις Ἀντιοχέων φωστὴρ Ἀναστάσιος μόνος παραληφθεὶς διακρινεῖ σαφῶς. περὶ γὰρ τῶν καθ' ἡμᾶς ὀρθῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων, βίβλων δέ τινων ἡ ἐπιγραφὴ τὸν πολὺν ἐν τοῖς θείοις δόγμασι Θεόδωρον τὸν τῆς Ῥαϊθοῦ Πρεσβύτερον ἔχει, θεολογῶν οὕτως φησί. Τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες, ὡς παράδειγμα τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θείων ὑποστάσεων παρεστήσαμεν, διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας, ταύτῃ γὰρ καὶ πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ μονογενοῦς. καὶ πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ ἀποστελλόμενον οὐ μόνον παρὰ τοῦ πατρὸς ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ. ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ ἀπεριγράπτου δευτέρῳ λόγῳ αὐτοῦ. Νοῦν δὲ φαμὲν τὸν πατέρα τοῦ λόγου. νοῦν ἐν ᾧ λόγος, μεθ'

rens. Idem in Expositione Psalmi trigesimi secundi. *Vti itaq; creator Verbum cœlum firmauit, sic & Spiritus Dei, qui a Patre procedit, ex ore nempe illius:* Quod igitur ibi est, *diuina natura ex ineffabili ore apparens,* hic illud perspicue *ex ore procedit*. Et qua ratione similia excelsa mente præditus insinuaret, nisi eandem vnamque sententiam illius *apparere*, & illius *procedere* dignosceret? Plerosque autem ex diuinis Patribus *os Patris* Filium esse definisse, sanctus Antiochenorum lumen Anastasius solus adductus dijudicabit. Palam enim de rectis secundum nos veritatis dogmatibus, licet nonnulla Volumina in diuinis dogmatibus decernendis præclarissimum Theodorum Raythenum Presbyterum titulo præscribant, Theologorum more rem pertractans hæc scribit; *Corporis vero proprietatem in exemplum accipientes, mutuam diuinarum hypostaseon cohærentiam, per membrorum proportionem & assimilationem repræsentauimus. Hinc & Spiritus oris illius, nempe Dei Spiritus sanctus dicitur, cui Vnigenitus os est, & Spiritus rursus ex ipso procedens, & missus non solum a Patre, sed etiam a Filio.* Idem Oratione secunda de Incircumscripto. *Mentem dicimus Patrem Verbi, mentem in qua Verbum, cum quo Spiritus sanctus,*

Spiritus

Spiritus oris Dei existens, os enim Patris Filius. Illud porro, *de meo accipiet*, necnon & illud, *ex Patre procedit*, quæ de seipso & Spiritu profert Saluator, rem probantibus demonstrationibus & argumentis eandem sententiam inferre in rebus diuinis maximus Epiphanius confirmat, vt antea ostendimus.

XIV. Nunc itaque videamus, quæ ipse proponit ad redarguendum illud *effundere*, qui in vocibus frequenti vsu tritis paritatem sententiæ temerarie redarguit, nesciens de quibus decernat, vt scripturæ verbis vtar, sicq; ex proxime appositis seipsum magis ac magis publice redarguendum dedat. Videamus ergo vt ille *effundere* redarguat. *Cum effundam ait a spiritu meo in omnem carnem idem illi procedere faciam prorsus dicit, si necessario effundere, & procedere facere idem est*. Si igitur Spiritum effundere assereret, non extra rationem quoquo modo loqui licet falsa videretur, nunc vero *a Spiritu meo* dicit. Quid quispiam diceret, de tanta confidentia & libertate dicendi, cum scripta diuinorum Patrum aperte destruantur, & corũ Auctores ac diuini Magistri, quasi veritati non adhæreant, sed ab ea longe lateque aberrent, conuitijs afficiantur? Quis enim non nouit cõmune omnium placi-

ὂν τὸ πνεῦμα, τὸ ἅγιον πνεῦμα στόματος τοῦ Θεοῦ χρηματίζον, στόμα γὰρ πατρὸς ὁ υἱός. τό γε μὴν ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἃ φησιν ἐφ' ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ πατρὸς περὶ τοῦ πνεύματος ὁ Σωτὴρ ἀποδεικτικαῖς πιστώσεσι καὶ κατασκευαῖς τῆς αὐτῆς παρίστησι διανοίας ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἐπιφάνιος, καθὼς ἄνω προδιειλήφαμεν.

ιδʹ. Τοῦ λοιποῦ τοίνυν ὀψόμεθα, καὶ ὅπερ αὐτὸς τίθησιν εἰς ἔλεγχον τὸ ἐκχεῖν ὁ ἐπὶ φωνῶν καθόλου θεολογίαις ἐμπεριεχομένων τὸ ταυτὸν θρασυνόμενος διελέγχειν, μὴ εἰδὼς περὶ ὧν διαβεβαιοῦται τὸ τῆς γραφῆς, ὅπως ἐκ τῶν ἀγχοῦ παρατιθεμένων θριαμβεύῃ μᾶλλον ἑαυτὸν διελέγχεσθαι. ἴδωμεν τοίνυν καὶ τὸν εἰς τὸ ἐκχεῖν ἔλεγχον. ὅτε ἐκχεῶ φησὶν ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, ταυτὸν τῷ ἐκπορεύσω παντάπασι λέγει, εἰ ἐξ ἀνάγκης τὸ ἐκχεῖν καὶ τὸ ἐκπορεύειν ταυτόν. εἰ μὲν οὖν τὸ πνεῦμα ἔλεγεν ἐκχεῖν, εἶχεν ἄν τινα εὐπρόσωπον λόγον τοῦτο, εἰ καὶ μὴ ἀληθῆ. νῦν δὲ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου φησί. Τί τις ἂν φαίη τῇ τοῦ καθ' ὧν λέγει ἀδείᾳ; γραφῆς τῶν θεοπνεύστων προδήλως ἀναιρουμένης, καὶ τῶν ταύτης θεοβραβεύτων διδασκάλων λοιδορουμένων, ὡς ἀληθείας μὴ ἐχομένων, ἀλλ' ἀποδιϊσταμένων αὐτῆς; τίς γὰρ οὐκ οἶδε κοινῆς θέσεως εἶναι τῇ Ἐκκλησίᾳ

τὴν, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ῥῆσιν Προφητικὴν δηλοῦσαν αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκχέαι τὸν Κύριον, ποτὲ μὲν βοώσῃ διαπρυσίως, κατέπεμψεν αὐτὸ, ἐνίοτε δὲ ἐξέχεεν ἐπὶ τοὺς ἁγίους μαθητὰς καὶ Ἀποστόλους. καὶ πῶς φησιν ὁ ἀντίθετος. εἰ μὲν οὖν τὸ πνεῦμα ἔλεγεν ἐκχεῖν, ὡς μὴ αὐτὸν δεχόμενος ἐκχεῖν τὸν Παράκλητον. οὐκ οἶδα δ' ὅτι νοῶν. ποῦ δὲ θήσει τοὺς μεγαλοκήρυκας ἄμφω κορυφαίους, ὧν ὁ μὲν τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς πρὸς Τίτον ἐπιστέλλων, ἔσωσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, ἀνακηρύττει, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινίσεως πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὁ δὲ τῆς οὐρανῶν βασιλείας ὁ ἱερὸς κλειδοῦχος μετὰ τὸ διερμηνεῦσαι τὰ τοῦ δηλωθέντος Προφήτου ῥήματα καθὼς ὁ θεηγόρος ἱστορεῖ Λουκᾶς ἐν ταῖς πράξεσι, πρὸς τοὺς τότε παρεστῶτας διδάσκει δημηγορῶν. τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθεὶς, ὁ θεάνθρωπος Χριστὸς δηλονότι, τὴν ἐπαγγελίαν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὴν παρὰ τοῦ ὁρῶντος Ἰωὴλ προαγγελθεῖσαν, λαβὼν παρὰ τοῦ πατρὸς ἐξέχεε τοῦτο, ὃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ ἀκούετε, μετὰ δαψιλείας τουτέστιν τῶν αὐτοῦ δωρημάτων καὶ χαρισμάτων ἐξέχεεν, ὅπερ ὑμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι διὰ μὲν τοῦ εἴδους τῶν πυρίνων γλωσσῶν βλέπετε. διὰ δὲ τῆς βιαίας πνοῆς

placitum in Ecclesia esse, dictum Propheticum, *Effundam de Spiritu meo*, significare a Domino effusum fuisse Spiritũ sanctum, cum aliquando sonore clamat, *demisit illum*, aliquando, *effudit in sanctos Discipulos & Apostolos?* Et quomodo aduersarius blaterat, *si itaque dixisset, Spiritum effundere*, quasi non admittat ipsum Paracletum effundi? Quid ille sibi ipsi animo proposuerit, ego equidem non capio. Vbinam ponet magnos præcones, ambos primarios, quorum alter Vas electionis, qui ad Titum scribens, *Saluauit nos Deus & Pater*, edicit, *per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti, ex quo effudit in nos affluenter per Iesum Christum Saluatorẽ nostrum*: alter est regni cœlestis sacer Clauiger, qui postquam exposuisset laudati Prophetæ verba, vt diuinus Lucas in Actis narrat, apud præsentes tum conciocinans docet; *Dextera igitur Dei exaltatus*, Deus & homo Christus, *& promissione Spiritus sancti* ab Ioële vidente prædicta, *accepta a Patre effudit hoc quod vos videtis, & auditis* cum abundantia, hoc est suorum donorum & gratiarum effudit, quod vos Iudæi sub specie ignearum linguarum videtis, & per violentum flatum auditis. Hinc diuinissimus Cyril-

lus

…one P[illegible] phonetica ad
Imp[illegible] atrices de re-
, hunc[illegible] in modum de-
git itaq[illegible] *quæ erant Dei*
s Filius[illegible] *Spiritum dedens*
mana ig[illegible] *assumptio est,*
conuen[illegible] *s, & super bo-*
ex pro[illegible] *io complemento*
n alio[illegible] *effundere datio-*
quodsi [illegible] on extra tempus
accip[illegible] per Dominum
stolis, [illegible] & alijs signiferis
bus, sup[illegible] ra tamen tempus
ex ess[illegible] ntia effundere
erpetu[illegible] o ipsum existere.
pter i[illegible] ipsa Interpreta-
ëlis P[illegible] rophetæ in illud,
n ex [illegible] *piritu meo*, idem
n ser[illegible] onum concinna-
edisse [illegible] it. *Etenim qua*
, & ex [illegible] *Deo secundum na-*
ilius: [illegible] *eneratus enim est*
& Pa[illegible] *e, proprius ipsius*
o & e[illegible] *ipso Spiritus est,*
ratio[illegible] *sed qua intelli-*
e esse [illegible] *Dei, & Patris.*
ntum [illegible] hic astruit palam
hic [illegible] it, Filium æque
em di[illegible] ium habere Spi-
dum [illegible] it, *Proprium Fi-*
tum, [illegible] *proprius ille est*
etsi, [illegible] dictum est, *pro-*
yniuer[illegible] m plane inter-
in De[illegible] illud ex essen-
at. tu[illegible] quoque cum
Filio [illegible] *iritus est*, sed & tandem cum inducat dijudica-
ddens [illegible] *non alia ratione, sed qua intelligitur ille esse Dei &*
Patris

ἀκούετε. ὅθεν ὁ θειότατος Κύριλλος ἐν τῷ Προσφωνητικῷ λόγῳ ταῖς εὐσεβεστάταις Βασιλίσσι περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως οὕτω θεολογεῖ. Ἐπέχευεν οὖν τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ υἱὸς, τὸ πνεῦμα διδοὺς αὐτός. ἀνθρωπίνη τοίνυν ἡ λῆψις, θεοπρεπὴς δὲ καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον τὸ ἐξ ἰδίου πληρώματος καὶ εἰς ἑτέρους ἐκχεῖν τὴν δόσιν. εἰ δὲ καὶ ἐν χρόνῳ τὸ λαμβάνειν αὐτὸ παρὰ Κυρίου τοὺς Ἀποστόλους, καὶ λοιποὺς πνευματοφόρους ἄνδρας, ἀλλ' ὑπὲρ χρόνον τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐκχεῖν, καὶ ἀϊδίως αὐτὸ ὑπάρχειν. διὸ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἑρμηνείᾳ τῇ εἰς τὸν Προφήτην Ἰωὴλ τῇ, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ὁ αὐτὸς ἱερολόγος διέξεισιν οὑτωσί. Ἡ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱός. γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. οὐ μόνον ἐνταῦθα μὲν τοίνυν περιφανῶς ὁ μέγας, τὸν υἱὸν ὡς τὸν πατέρα τὸ θεῖον ἔχειν πνεῦμα, ἐκ τοῦ φάσκειν ἴδιον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. εἴπερ ἴδιον τοῦτο καὶ τοῦ πατρὸς, καὶ εἴπερ ὡς ἐρρέθη τοῦ ἰδίου καθόλου σαφὴς ἀνάπτυξις ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας δηλοῦν, ἔτι τε ἐκ τοῦ λέγειν ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ τελευταῖον ἐκ τοῦ ἐπάγειν πλεονασμοῦ διακρινήσεως, οἷον καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. καίτοι

τούτων ἕκαστον οὐχ ὅπως ὁμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀναμέρος θεωρίᾳ σαφῶς ἔχει τῆς σημασίας τοῦ ἐκπορεύεσθαι. καὶ τοῦ λοιποῦ σκεψάσθωσαν οἱ τῆς μοίρας τοῦ οὕτως ἐξηγουμένου, ὡς προσκεῖσθαι, τὸ, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, πῇ φέρεται, καὶ κατὰ τίνων φρυάττεται. Οὐκ ἄρα δὲ τὸ ἐκχεῖν, καὶ προχεῖσθαι, καὶ ἔκχυσις, καὶ πρόχυσις, καὶ τὸ προχεόμενον, ἀλλά γε δὴ καὶ χύσις, καὶ τὸ χεόμενον, καὶ τὸ χεῖσθαι τὴν ἐπειδὴ δηλοῦσι καὶ ἀΐδιον ὕπαρξιν ἐπὶ τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων λαμβανόμενα, καὶ τοῦτο μυσταγωγῶν ὁ τῆς θεολογίας γρήγορος μυστολέκτης ἐν τῷ εἰς τὰ γενέθλια λόγῳ βοᾷ. Θεοῦ δὲ ὅταν εἴπω, λέγω πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, οὔτε ὑπὲρ ταῦτα τῆς θεότητος χεομένης, ἵνα μὴ δῆμον θεῶν εἰσαγάγωμεν, οὔτε ἐντὸς τούτων ὁριζομένης, ἵνα μὴ πενίαν θεότητος κατακριθῶμεν. τὸ γὰρ μὴ ὑπὲρ ταῦτα τῆς θεότητος χεομένης, τὸ μὴ εἰς πλείονα τῶν ἀριθμηθέντων τριῶν προσώπων τὴν ὕπαρξιν ἐχούσης παρίστησιν. οὐ γὰρ ῥύσιν θεότητος ἐννοῆσαι τὴν ταύτης χύσιν τολμήσει τις, ἀλλὰ τὸν μόνιμον ἐντεῦθεν γνώσεται πηγασμὸν, καὶ τὴν ἀΐδιον ὕπαρξιν τὴν ἐν τρισὶ προσώποις ὁριζομένην, τῷ γεννῶντι πατρὶ, τῷ γεννωμένῳ υἱῷ, καὶ τῷ ἐκπορευομένῳ πνεύματι.

Patris. Et nihilominus vnumquodque ex his, non tantum simul coniuncta, singulari vniuscuiusque consideratione processionem manifestant. Interim examinent, qui partes sequuntur similis expositionis, vt antea appositum est, in illud, *effundam ex Spiritu meo*; quonam is expositor agatur, & aduersus quos fremat. Non igitur *effundere*, & *profundi*, & *effusio*, & *profusio*, & *profusum*, & *fusio*, & *fusum*, & *fundi*. cum de diuinitatis principibus hypostasibus prædicantur, essentialem, & sempiternam existentiam indicant. Et hoc instruens theologicorum mysteriorum vigil collector Oratione in Natalem Domini clamat; *Dei vero cum dixero, dico Patris & Filij & Spiritus sancti, cum vltra hæc Deitas non effundatur, ne multitudinem Deorum introducamus, neque inter hæc circumscribatur, ne Deitatis paupertatem astruere condemnemur*. Nanque illud, *cum vltra hæc Deitas non effundatur*, non in alias ab enumeratis tribus personis existentiam extendi demonstrat. Neque enim *fluxum Deitatis*, illius fluxum quispiam audebit concipere, sed firmum inde, ac stabilem effluxum, & sempiternam existentiam cognoscet in tribus personis definitam, Patre generante, genito Filio, & procedente Spiritu.

XV. Vt vero illud quoque speculemur, maximopere conducens, ad vocũm, de quibus nunc verba facimus, elucidationem, qui ἐκπορεύειν hic frequenter circumfert, si attentius animũ aduertisset, vt addisceret quęnam dictiones his sententijs assimilantur apud Rhetores, & quæ diuersum tinniũt, vt posset his quidem, vbi opus est, vti, ab alijs abstinere, quomodo non maiori attentione incumbendũ illi erat, vt in rebus Theologicis illæ apud diuiniloquos Patres assumuntur. Nanque illud ἐκπορεύειν, & ἐκπορεῦον, quæ secundum prolationem actiua sunt, nusquam apud aliquem vllo in loco, dummodo ille in decernendis dogmatibus insignis habitus est, inuenitur, & multo minus ἐκπορευτής. Vnde qui ex zelo ac sapientia nomen sibi comparauit, Maximus, Anomœi, Arianistæ nempe cum Orthodoxo Colloquium componens, ex persona Anomœi, quasi ille interrogaret. *Non est igitur differentia Patris & Filij, & Spiritus sancti?* Orthodoxus *In natura non, in voluntate non, sed in generare, & generari, et mittere, & procedere.* Tum Anomœus. *Quid est generare, siue generari, & emittere, & procedere?* Respondet Orthodoxus. *Quod Pater quidem generat, hoc est generauit; Filius vero generatur, hoc est genitus est. Et quem ipse*

ιε. Ὡς δὲ καὶ τοῦτο θεωρηθείη, συμβάλλον οὐχὶ μικρῶς, καὶ πρὸς τὴν τῆς ταυτότητος τῶν φωνῶν, περὶ ἧς ὁ λόγος, φωταγωγίαν, ὁ τὸ ἐκπορεύειν ἐνταῦθα συχνῶς προφέρων, εἰ προσπλείστου τοῖς ῥήτορσιν ἔχειν εἰδέναι, ποῖαι τῶν λέξεων ταῖσδε τῶν ἐννοιῶν φέρουσι τὸ κατάλληλον, ποῖαι δὲ τὸ ἀπᾷδον, ὡς ἔχειν ταῖς μὲν ὅπου δεῖ χρᾶσθαι, τῶν δὲ ἀφίστασθαι, πῶς οὐχὶ περὶ πλείονος ἔδει θέσθαι μᾶλλον, ὅπως ἐν ταῖς θεολογίαις καθορᾶται τοῦτο τοῖς θεορρήμοσιν. ἰδοὺ γὰρ τὸ ἐκπορεύειν, καὶ τὸ ἐκπορεῦον τὰ κατ' ἐκφώνησιν ἐνεργητικὰ ἥκιστα παρά τινι τῶν ἐν δόγμασι διαλαμψάντων εὕρηται ὁπουδήποτε, οὔτι μὴν τὸ ἐκπορευτής. ὅθεν ὁ τὸν ζῆλον καὶ τὴν σοφίαν φερώνυμος Μάξιμος, Ἀνομοίου, ἤγουν Ἀρειανιστοῦ μετὰ Ὀρθοδόξου διάλεξιν συγγραφόμενος, ὡς ἀπὸ τοῦ Ἀνομοίου φησὶ κατ' ἐρώτησιν. Οὐκ ἔστιν οὖν διαφορὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος; ὡς ἀπὸ τοῦ Ὀρθοδόξου. ἐν τῇ φύσει οὔ, ἐν τῷ θελήματι οὔ, ἐν τῷ γεννᾷν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν, καὶ ἐκπορεύεσθαι. καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀνομοίου. τί ἐστι γεννᾷν ἢ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν, καὶ ἐκπορεύεσθαι; ἀπὸ τοῦ Ὀρθοδόξου, ὅτι μὲν πατὴρ γεννᾷ τουτέστιν ἐγέννησεν, ὁ δὲ υἱὸς γεννᾶται, τουτέστι γεγέννηται. καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ πατὴρ ἐκπέμπει τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται,

τουτέστιν ἐκπεπόρευται, ἑκάτερον ὁ μέγας δείκνυσιν ὁμολογητής, τὸ μήτε παντάπασιν ἐν χρήσει τὸ ἐκπορεύειν εἶναι, καὶ τὸ μηδαμῶς αὐτοῦ τούτου κατὰ νοῦν τὸ ἐκπέμπειν ἀπολιμπάνεσθαι. δέον γὰρ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δὶς καὶ τρὶς ἐν συντόμῳ διαλόγῳ τὸ ἐκπορεύεσθαι εἰπεῖν, οὐ τοῦτο, ἀλλὰ τὸ ταυτὸν, καὶ οὐκ ἄλλο κατὰ διάνοιαν ἐξεφώνησε. καὶ τοῖς θαύμασιν ὁμωνυμούμενος ποιμὴν τῶν Νεοκαισαρέων Γρηγόριος τὸ ταυτίζεσθαι ταῦτα ῥήματα βεβαιοῖ. ἐν γὰρ τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή. Ἔχθιστοι καὶ ἀλλότριοι τῆς Ἀποστολικῆς ὁμολογίας οἱ τὸν υἱὸν ἐξ οὐκ ὄντων λέγοντες, οὕτω φησίν. Ἀγεννήτου μὲν ὄντος τοῦ πατρὸς, γεννηθέντος δὲ τοῦ υἱοῦ ἐκ πατρὸς, τοῦ τε πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἀϊδίως ἐκπεμφθέντος. ὡς γοῦν μηδὲν τὸ δὲ διαφέρον τοῦ ἐκπορευθέντος εἰς ἐννοίας δήλωσιν εἴρηκε. τούτου δὲ ὁ ὁμώνυμος ἡ τῆς θεολογίας ἀκρότης, οἷς καὶ ἐν ὀνόμασιν, οὐχ ὅπως ἐν ῥήμασι τὸ ταυτὸν διαυγάσει. ἐν μὲν τῷ πρὸς Ἥρωνα τὸν Φιλόσοφον λόγῳ. Πατρὸς μὲν, φησίν, ἴδιον ἡ ἀγεννησία, υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, πνεύματος δὲ ἡ ἔκπεμψις. ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τῶν Εἰρηνικῶν, Οὕτω φρονεῖν μὲν φάσκει, καὶ οὕτως ἔχομεν. ὥστε ὅπως μὲν ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι, καὶ

ipse Pater emittit Spiritum, & Spiritus procedit, hoc est processit. Vtrumque magnus hic Homologeta ostendit, nullo modo esse in vsu ἐκπορεύειν, & nullo modo, si sententiam spectas, hoc ipso minus significare *emittere*. Cum enim non semel sed bis & sæpius opus esset in breui isto Colloquio τὸ ἐκπορεύεσθαι dicere, non ipsum, sed simile & quod non aliam sententiam inferret, pronunciauit. Qui item a miris edendis nomen consecutus est Neocæsariensiũ Præsul Gregorius, hæc ipsa verba eundem significatum exprimere confirmat. Oratione siquidem cuius illud principium est, *Inimicissimi, & ab Apostolica confessione alieni sunt, qui Filium ex ijs, quæ non sunt*, sic inquit. *Ingenitus cum sit Pater, genitus vero Filius ex Patre, Spiritus vero ex essentia Patris per Filium ab æterno emissus.* quasi vero hoc in nulla re differret a *processit*, vt mentem suam exprimeret, pronunciauit. Eiusdem nominis alter, Theologiæ vertex non tantum nominibus, sed verbis etiam id idem illustrabit. is ad Heronem Philosophum Oratione scribit, *Patris proprium est ingenitura, Filij generatio, Spiritus emissio.* Et in secundo de Pace, *Ita sentimus*, ait, *& ita tenemus, vt quomodo illa se habeant inter se relatione & ordine, soli ipsi Triadi concedamus cognitionem,*

& quibus ipsa Trias reuelauerit expurgatis siue nunc, siue postmodum. Ipsi vero vnam & eandem Deitatis naturam, quæ absque principio, & generatione, & progressu cognoscimus. Quod ibi est *ingenitura*, id hoc in loco est *absque principio*, quod personarum dualitas ex Patre est. dum secundum illud absque tempore tres simul absque principio sunt. Ibi vero & hic *generatio* eodem vocabulo expressa est. Et quod ibi *emissio*, hic est *progressus*. In alijs quoque hic ipse & alij Patres Theologi alijs vocibus non aliud ab hisce significantibus plane rem eandem exprimunt, quas breuitatis caussa præterimus, cum alij nostri sermones de his ijsdem agant.

XVI. Deinceps post verba illius, cum quo Colloquium concinnat, hæc apponit. *Quemadmodum si quis dicat, dextro pedi basim fieri, non addens & sinistro, imperfecte loquitur, & secūdum sententiam solœcismum facit, non structura: pari ratione*, inquit, *& qui Spiritum sanctum dicit ex Patre procedere, non addens, etiam ex Filio, imperfecte prenunciat, & secundum sententiam errat. Si itaque hoc ipse Dei Filius in Euangelijs dicens, Cum vero venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, non addens, & ex me, imperfecte secundum ipsos loquitur,*

οἷς ἂν ἡ Τριὰς ἀνακαλύψῃ κεκαθαρμένοις, ἢ νῦν, ἢ ὕστερον. αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰδέναι φύσιν θεότητος, ἀνάρχῳ, καὶ γεννήσει, καὶ προόδῳ γνωριζομένην, ὃ οὖν ἐκεῖ ἡ ἀγεννησία, τοῦτο ἐνταῦθα τὸ ἄναρχον, καὶ τὸ ἐκ πατρὸς εἶναι τὴν τῶν προσώπων δυάδα. ἐπείγε καὶ τὸ ἄχρονον τὰ τρία συνάναρχα. κἀκεῖσε δὲ καὶ ἐνθάδε ἡ γέννησις διὰ τῆς αὐτῆς δεδήλωται λέξεως. καὶ ὅπερ ἡ ἔκπεμψις ἐκεῖ, ἐνταῦθα ἡ πρόοδος. ἐν ἄλλοις δὲ ὁ αὐτὸς, καὶ λοιποὶ τῶν θεολόγων Πατέρων, διὰ φωνῶν ἑτέρων τὸ ταυτὸν ταῖσδε σαφῶς ἐκτίθενται. ἃς διὰ τὸ μῆκος ἐῶμεν. ἄλλοι δὲ τῶν ἡμετέρων λόγων περὶ τῶνδε διαλαμβάνουσι.

ιϛ΄. Ἐφεξῆς τοῦ μεθ' οὗ πεποίηται τὴν διάλεξιν τίθησι ταῦτα. Ὥσπερ εἴ τις λέγοι τὴν βάσιν τοῦ δεξιοῦ ποδὶ γίνεσθαι, μὴ προστεθεὶς καὶ τοῦ εὐωνύμου, ἀτελῶς λέγει, καὶ σολοικίζει κατὰ τὸν νοῦν, οὐ κατὰ τὴν συνθήκην, οὕτω φασὶ καὶ ὁ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγων ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, μὴ προστεθεὶς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀτελῶς λέγει καὶ πταίει κατὰ τὸν νοῦν. εἰ οὖν τοῦτο αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ υἱὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγων, ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, μὴ προστεθεὶς καὶ τὸ, παρ' ἐμοῦ, ἀτελῶς κατ' αὐτοὺς

λέγει, καὶ κατὰ νοῦν πταίει. ἀλλ' ἀπείη ἡμῶν αὕτη ἡ βλασφημία. ἢ δείξατε φασὶν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ λεγόμενον, ὅτι οὐκ ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ἢ καταδέξασθε καὶ ἄκοντες τὴν κατάφασιν, ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται. τοῦτο δὲ ἐστι σόφισμα. οὐ γὰρ ἐπεὶ μὴ ἔχει τις ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ καὶ τὸν υἱὸν δεῖξαι, ὅτι οὐ γεννᾶται ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ἤδη τὴν κατάφασιν ὁμολογήσει, ὅτι γεννᾶται. τὸ δ' αἴτιον ὅτι ἄλλο τὸ μὴ εἶναι, καὶ ἄλλο τὸ μὴ εἰρῆσθαι. οὐ γὰρ ἐπεὶ μὴ εἴρηκέ τις σήμερον τῶν παρ' ἡμῖν, ὅτι οὐκ ἀστράπτει, ἀναγκασθήσεταί τις ἐνδοῦναι τὴν κατάφασιν, ὅτι ἀστράπτει. ἡμεῖς οὖν οἱ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας φθεγγόμενοι, ὡς οἶδεν ὁ ταῖς τῶν ἀνθρώπων καρδίαις ἐμβατεύων Θεὸς πρὸς τοὺς τούτου λόγους οὐχὶ πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ πρὸς ὃν αὐτῷ ἡ ἀντιδικία φαμὲν, ὡς ἐξ ὧν ἀγχοῦ λέγων, δικαιοῦν ἑαυτὸν οἴεται, τῆς δὲ τῆς οἰήσεως ταῖς ἐγκατεσπαρμέναις αὐτῷ ῥήσεσι θεολογικαῖς ἀπελαύνεται, καὶ μάταιον τὸ τῆς ἐπιφορᾶς τῆς βλασφημίας ἐλέγχεται, καὶ τὸ τῆς οἰκώσεως τῆς ἐκ τῆς ἀπευχῆς. Κύριλλος γὰρ ὁ θεῖος ἐν ταύταις διαπρυσίως μαρτύρεται, προχεῖται καὶ πρόεισιν ἐρῶν τὸν θεάνθρωπον εἰρηκότα, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ταυτίζεσθαι πάντως εἰδὼς τὴν δὲ τῶν

loquitur, & vitiose secundum sententiam labitur. Sed longe sit a nobis similis blasphemia. Aut ostendite inquiunt in diuinis scripturis affirmari, Spiritum etiam ex Filio non procedere, vel admittite etiam coacti affirmationem, ex ipso nempe procedere. Sed hoc sophisma est. Neque enim quia non potest quis ex sacra scriptura demonstrare Filium non generari a Spiritu, iam affirmationem fatebitur, eum generari. Causa est. nam aliud est non esse, & aliud non dici. Neque enim quia nemo vllus ex nostris non dixit, hodie non fulgurat, cogetur quispiam affirmationem concedere, fulgurare. Nos itaque, qui pro Ecclesiæ Dei pace verba interponimus, vt bene nouit in corda hominum penetrans Deus, ad huius sermones non ad vindicandum eum, cui ipse litem mouit, dicimus, ex proxime dictis, quibus suam causam se tutari existimat, ab hac sua opinione testimonijs theologicis supra digestis repelli, frustraque e blasphemiam obijcere, & tumorem ex deprecatione enascentem deprehendi. Diuinus enim Cyrillus in illis palam suo testimonio confirmat, *Deum & hominem asseruisse, effundi, & progredi Spiritum veritatis, qui a Patre procedit*, eundem prorsus significatum habere sciens has tres voces, & nullo modo secundum

senten-

ſententiam diuerſum. Idem vero clamat alta voce, *Et eſt Chriſtus veritas, & ab ipſo illa ipſa ratione qua a Patre profunditur*. Tum præterea dogmatum fulcrum magnus Epiphanius in iiſdem eandem ſententiam clariſſimis neceſſarijſque concludentibus argumentis cõfirmat, vti de Patre illud; *qui a Patre procedit*, ita de Filio alterum, *& de meo accipiet*, ſicuti declaratum eſt, quæ in eodem ſancto Euangelio, & in eadem & vna pericope, & quam proxime apponuntur. Et vbinam eſt aduerſarij illud de Domino, *non addens item illud ex me?* Et hæc quidem ipſe diuinorum Patrum commentaria prorſus percurrere dedignatus, vti ſe percurriſſe commonſtrat, vel illis potius improbitatem animo antea conceptam præponens. Nos porro a Deo edoctos Epiphanium ac Cyrillum in traditis ab ipſis decretiſque de illis, *ex Patre procedit*, & *de meo accipiet*, ſequi potius conſtituimus, quam quæ ipſi deſilientes interpretantur atque definiunt, quod & eiuſdem cum eodem ſententiæ Viri vel potius aſſeclæ facti, vna ſimul cum dictis iniuriam pati eligimus, qui propitij ſint tanquam qui ſciant, cum ipſi Deo viuant, vnde conuitia exoriantur: Et præterea Theologiæ verticem decernentem, *de nominibus non eſſe conten-*

φωνῶν τὸ τρίτον, καὶ ἥκιστα διαλλάττον κατὰ διάνοιαν. ὁ αὐτὸς δὲ κράζει μεγαλοφώνως, καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρός. ἔτι τε ἡ ἄγκυρα τῶν δογμάτων ἐν αὐτοῖς Ἐπιφάνιος ὁ μέγας τὸ αὐτὸ δηλοῖ παρίστησι φανερωτάτοις ἐξ ἀναγκαίων κατασκευῶν. ὡς ἐπὶ τοῦ πατρός, ὁ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, οὕτως ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τό, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. καθὰ προδιήγγελται, ἅπερ ἐν τῷ αὐτῷ θείῳ Εὐαγγελίῳ ἐν τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ περικοπῇ, καὶ λίαν ἐγγύτατα. καὶ ποῦ τὸ τοῦ ἀντιθέτου περὶ τοῦ Κυρίου, τό, μὴ προστεθεὶς καὶ τό, παρ' ἐμοῦ; καὶ ταῦτα, ὁ μὲν τῶν θεολήπτων ἐπελθεῖν ὅλως μὴ ἀξιώσας, ὡς ἑαυτὸν ἀναφαίνει, ἢ τὴν δὲ μᾶλλον τὰς τῆς κακίας προκειμένας τῆς ἐκ προλήψεως. αὐτοὶ δὲ τοῖς θεοσόφοις Ἐπιφανίῳ τε καὶ Κυρίλλῳ, οἷς περὶ τοῦ ἐκ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, παραδιδόντες θεσπίζουσιν, ἀκολουθεῖν ἐξ ἀνάγκης εἱλόμεθα, ἤπερ οἷς οἴκοθεν ἐφάλλονται περὶ αὐτῶν διερμηνεύειν καὶ ἀποφαίνεσθαι, ὃ δὴ καὶ οἱ τῆς ὁμογνώμονος αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον ἑπόμενοι συνυβρίζεσθαι τοῖς ῥηθεῖσιν αἱρούμεθα, οἳ καὶ ἵλεω εἶεν, ὡς εἰδότες οἷα Θεῷ ζῶντες, ὅθεν τὰ τῶν λοιδοριῶν. καὶ προσέτι τῷ τῆς θεολογίας ἀκρέμονι σαφῶς ἀποφαινομένῳ,

μὴ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχεῖν, ἕως ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν.

ιζ. Ἔπειτα τοῦ διαλεχθέντος αὐτῷ ἐξετάζων τό, ἐπεὶ οὐκ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ, εὕρηται οὐδαμῶς, ἡ κατάφασις ἄρα ἔσται, ἀντιπίπτει σόφισμα τοῦτο καλῶν. οὐ γὰρ ἐπεὶ μὴ ἔχει τις ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ δεῖξαι καὶ τὸν υἱὸν ὅτι οὐ γεννᾶται ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ἤδη τὴν κατάφασιν ὁμολογήσει, ὅτι γεννᾶται. ἡ ἐκ τῶν ὁμοίων αὕτη κατασκευὴ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ ψεύδους οὖσα τὸν ἐκθέμενον τήνδε σόφισμα λέγοντα μᾶλλον, ἢ ἀναιροῦντα σόφισμα δείκνυσι. βούλεται γὰρ ἐξ αὐτῆς παραστῆσαι, ὅτι ὥσπερ οὐ γεννᾶται ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πνεύματος ὁμολογούμενον ὄν, δείξεως οὐ δεῖται. καὶ διὰ τοῦτο ἡ κατάφασις ὅτι ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται ψευδής. οὕτω καὶ ὅτι οὐκ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ ἀναμφίλεκτον ἔχον, οὐ τοῦ δειχθῆναι χρῄζει, καὶ διὰ τοῦτο ἡ κατάφασις ἐπιφέρεται τὸ μὴ ἀληθές. ἴδωμεν οὖν τοῦ λοιποῦ τὴν ὁμοίωσιν, τό, τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννᾶσθαι δυάδα προσώπων εἰσάγον, διττὰ κατ' ἀνάγκην φυτοβολεῖ καὶ τὰ ἴδια τὸ μὲν γεννᾶν, καὶ τὸ γεννητικὸν ἓν ὂν τοῦ γεννῶντος πατρός. τὸ δὲ γεννᾶσθαι καὶ τὸ γεννητὸν ἕτερον τοῦ γεννωμένου υἱοῦ. ἔνθεν τὸ μὴ ἐκ τοῦ πνεύματος

contendendum, dummodo in eandem sententiam syllabæ referantur.

XVII. Postmodum secum colloquentis illa redarguens, *Quandoquidem non procedit Spiritus ex Filio nusquam inuenitur.* affirmatio, igitur fuerit, contra opponit, Sophisma illud appellans. *Neque enim quod non habeat quispiam in diuina scriptura ostendere etiam Filium, non generari a Spiritu, iam & affirmationem fatebitur generari.* Ista probatio ad destruendum mendacium ex similibus assumpta, illam exponentem sophisma potius dicere, non destruere sophisma, ostendit. Intendit siquidem ex ipsa probare, quemadmodum non generatur Filius a Spiritu, quod, cum in confessis sit, demonstratione non eget, propterea que affirmatio ex ipso generari mendax est, parique modo Spiritum non procedere ex Filio, cum indubitatum sit, demonstratione non indiget, propterea que affirmatio vna secum trahit quod verum non est. Videamus igitur posthac similitudinem. Illud, ex Patre Filium generari duas personas inducens, duas etiam necessario inculcat proprietates, alteram generare, & generandi facultatem solam vnamque Patris generantis, alteram generari, & generatum qui generatur Filij. Inde ex Spiritu Filium non generari sub

mota

mota omni dubitatione veritas tenet. & huiusce demonstrandi nullam necessitatem esse, paterna proprietas, generare scilicet, confirmat. Si enim ipsi soli vti proprium reseruatur, quomodo alteri adaptari ita poterit, vt Filium generet? nequaquam. At ex Filio Spiritus non procedit, comparatio adhæc quænam fuerit? si ἐκπορεύειν, siue vt frequenter hic dogmatibus examinandis sedulus inquit, siue quod a Deo illuminati Patres proferunt, *emittere*, vt proxime expositum est, siue *productiuum*, aut *producere* Patris proprium esse ipsi traderent, vt *generatiuum* ibi & *generare*, bene vtique se haberet vtriusque affirmationis similitudo. Cum vero nullus ex his vllo in loco *productiuum* in proprietatem paternam assignare repertus sit, & *emittere* nonnulli ex ipsis vti de Deo Patre ita & de Filio palam vsurpant, quid dissidentia nec prorsus inter se cohærentia coalescere conatur ostendere, & simul non concurrentia concurrere? Deinceps per Filium ex Patre Spiritum sanctum procedere, decreto vniuersalis Synodi, quæ septima numero est, definitum, quomodo locum habere illud ἐκπορεύειν *producere facere* concedet? Concedamus siquidem, vt aduersario placet, vti proprium Patri. Si quid enim Pater proprium habet, non habet id per Filium, non gene-

τὸν υἱὸν γεννᾶσθαι τῆς ἀληθείας τὸ ἀπαραίτητον, καὶ τὸ, μηδεμίαν ἀνάγκην τῆς τούτου δείξεως εἶναι ἡ τοῦ πατρὸς ἰδιότης βεβαιοῖ, τὸ γεννᾶν. εἰ γὰρ αὐτῷ μόνῳ καθὰ ἴδιον ἀφιέρωται, πῶς ἑτέρῳ τοσοῦτον ἐφαρμοσθῆναι δυνήσεται, ὥστε γεννᾶν τὸν υἱόν; ἥκιστα. εἰ δὲ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐκ ἐκπορεύεται ὁμοίωσις πρὸς ταῦτα, ποία; εἰ τὸ ἐκπορεύειν, ἢ συχνῶς εἴπως ὁ λίαν ἐξεταστικὸς τοῖς δόγμασι φάσκει, ἢ ὅπερ οἱ θεαυγεῖς Πατέρες προφέρουσι τὸ ἐκπέμπειν, ὡς ἐγγὺς προεκτέθειται, ἢ τὸ προβλητικόν τε καὶ τὸ προβάλλεσθαι τοῦ πατρὸς ἴδιον αὐτοὶ παρεδίδουν, ὡς τὸ γεννητικὸν ἐκεῖσε καὶ τὸ γεννᾶν, καλῶς ἂν εἶχεν ἀποφάσεων ἑκατέρων τὸ ἐμφερές. ἐπεὶ δὲ τούτων οὐδεὶς ὁπουδήποτε τὸ προβλητικὸν εἰς ἰδίωμα πατρικὸν ἀποτάττων ὤπται, καὶ τὸ ἐκπέμπειν, σφῶν ἔνιοι ὡς ἐπὶ τοῦ πατρὸς οὕτως ἐπὶ τοῦ υἱοῦ διαρρήδην διαγορεύουσιν, ἵνα τί τὰ ἀσύμβατα συμβαίνειν πειρᾶται φαίνειν, καὶ συντρέχειν τὰ μὴ συντρέχοντα; εἶτα τὸ δι' υἱοῦ ἐκ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι ψηφίσματι παγκοσμίου συνόδου κεκυρωμένον, ἣ τὸν ἕβδομον ἔλαχεν ἀριθμόν, πῶς ἀποπληρωθῆναι τὸ ἐκπορεύειν ἐάσει; δοτέον καὶ γὰρ ὡς τῷ φωνοῦντι δοκοῦν, εἰς ἰδίωμα τῷ πατρί. εἴ τι γὰρ ὡς ἴδιον ὁ πατὴρ

ἔχει, οὐκ ἔχει τοῦτο διʼ υἱοῦ, οὐ τὸ γεννητικόν, οὐ τὸ ἀγέννητον, οὐκ ἄλλο οὐδέν. διὰ τοῦτο τόλμης μεγάλης, ἢ ἀγνοίας οὐ τῆς τυχούσης, ἵνα μὴ λέγω τὸ μεῖζον, τὴν οὐκ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἀπόφασιν ὡς ἐκ τῶν ὁμοίων δεικνύναι, ἐκ τοῦ μὴ γεννᾶσθαι τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ πνεύματος. καὶ ὡς ταύτην κἀκείνην ἀληθεύειν ἐκ τῆς γεννᾶσθαι τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ πνεύματος καταφάσεως. καὶ ὡς ταύτην κἀκείνην τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα κατάφασιν ψεύδεσθαι, τῶν θεολαμπῶν μυστηπόλων περὶ τοῦ ἐκ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ περὶ τοῦ ταυτοῦ καὶ ἀδιαφόρου τῶν ἑτέρων φωνῶν θεσπιζόντων ὅσαπερ εἴρηται. ὡς γοῦν ἄριστα δεδειχὼς τὸ ἐξ ὁμοιώσεων ἀνοικείων, καὶ προδήλους εἰς κρημνοὺς ἀπαγόντων τό, εἶναι φάναι, ἀλλὰ μὴ εἶναι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐκ ἐκπορεύεται, τῆς ἀριστείας καὶ λόγους δίδωσι. συνημμένως γὰρ τοῖς εἰρημένοις λόγοις αὐτοῦ ἐπιφέρει, Τὸ δʼ αἴτιον. ὅτι ἄλλο τὸ μὴ εἶναι, ἤγουν ἀπόφασις τὸ οὐκ ἐκπορεύεται, καὶ ἄλλο τό, μὴ εἰρῆσθαι, ἡ κατάφασις ἤτοι, τὸ ἐκπορεύεσθαι. εἶτα ἡ κατασκευή. οὐ γὰρ ἐπεὶ μὴ εἴρηκέ τις, σήμερον τῶν παρʼ ἡμῖν, ὅτι οὐκ ἀστράπτει, ἀναγκασθήσεταί τις δοῦναι τὴν κατάφασιν, ὅτι ἀστράπτει. σόφισμα συνέγγυς λόγον ἀποδεδειγμένον καλέσας, καὶ σοφιστικῶς τούτῳ μᾶλλον αὐτὸς συμπλα-

generādi facultatem, non ingenitum, non aliud vllum. propterea magnæ audaciæ fuerit, siue non ordinariæ ignorantiæ, ne quid his peius dicam, negationem, *non procedit ex Filio Spiritus*, ex illa quasi similis sit, ostendere, *non generatur Filius ex Spiritu*; & vti hanc ita & illam veritatem in se continere, ex affirmatione illa, generari Filium ex Spiritu, & vti hanc ita & illam ex Filio procedit Spiritus affirmationem falsam esse, cum ex Deo illuminati mysteriorum Interpretes de illis, *ex Patre procedit*, & *de meo accipiet*, & de eodem & indifferente aliarum vocum decernant, quæ a nobis dicta sunt. Quemadmodum itaque quam optime ostendit ex improprijs similitudinibus, & in manifesta præcipitia ducentibus, *esse dicere*, & *non esse*, etiam ex Filio Spiritum non procedere, sic sui præclari facinoris & rationes assignat, suos quippe sermones continuans infert. *Et causa est: aliud enim non esse*, nempe negatio non procedit, *& aliud non esse dictum*, affirmatio, nempe procedere. Tum deinceps probatio. *Neque enim quoniam ex astantibus nemo dixit non fulguraſſe, cogetur quiſpiam concedere affirmationem, nempe fulgurat. Sophiſma*, proxime rationem demonſtratam nuncupans

pàns, & sophisticè multo magis ipse implicitus, vt demonstratum est, cauillans hic rursus confirmat, quam asseruit non fuisse dictam affirmationem, licet ipsius negatio non adsit, hoc est non subsistat, *quod nullo modo necessarium sit hodie esse, quod quispiam non dixerit, non fulgurat, affirmationem aliquem fateri, nempe fulgurat*. Hoc porro prorsus est contrarium regulæ contradictionis, quæ eam ad idem, & secundum idem & de eodem dici præcipit. At hic, qui in sciẽtijs multus est, de indefinitis atque indeterminatis tum affirmationem, tum negationem absoluit. quod effatum contradictionis neque veritatem distinguere, & mendacium nullo modo seruare nouit, quandoquidem aliquis ægrotat, aliquis non ægrotat, aliquis bene valet, & aliquis non bene valet, nullum fuerit impedimentum quin ambo simul vera sint, & ambo falsa. hæc si secundum regulæ explicationem desumantur, vnum comprobabit effectus, aliud vero nullo modo euentu comprobabitur.

καὶ ὡς ἐμπλέκεται, σοφιζόμενος ἐνταῦθα κατασκευάζει πάλιν, ἣν εἴρηκε μὴ εἰρῆσθαι κατάφασιν, εἰ καὶ ἀπόφασις αὐτῆς οὐκ ἔστι, τουτέστιν οὐ συνίσταται, ἐκ τοῦ, μὴ ἀναγκαῖον εἶναι σήμερον, ὅτι τις οὐκ ἔφησεν, οὐκ ἀστράπτει, τὴν κατάφασιν ὁμολογῆσαί τινα, ὅτι ἀστράπτει. τοῦτο δὲ ἀπεναντίας τοῦ παραδεδομένου κανόνος τῆς ἀντιφάσεως, ὃς τήνδε πρὸς τὸ αὐτὸ, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ, καὶ τοῦ αὐτοῦ λέγεσθαι διατάττεται. ὁ δὲ πολὺς ἐν ταῖς ἐπιστήμαις ἐπὶ ἀορίστων τήν τε ἀπόφασιν, τήν τε κατάφασιν ἐποιήσατο. ὅπερ ἀξίωμα τὸ τῆς ἀντιφάσεως τὸ τὴν ἀλήθειαν διαιρεῖν καὶ τὸ ψεῦδος οὐδαμῶς οἶδε τηρεῖν. ἐπεὶ τὶς νοσεῖ, τὶς οὐ νοσεῖ, τὶς ὑγιαίνει, τὶς οὐχ ὑγιαίνει, οὐκ ἔξεστι τὸ κωλῦον καὶ ἄμφω συναληθεύειν, καὶ ἄμφω συμψεύδεσθαι. λαμβανομένων δὲ τῶνδε τοῦ κανόνος κατὰ τὴν διασάφησιν τὸ ἓν εἰς τὸ ὂν ἥξει, τὸ δὲ ἕτερον εἰς τὸ μὴ ὂν ἀπορριπτηθήσεται. ὅθεν εἰ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, οὐκ ἐκπορεύεται ὡς αὐτὸς ὁμολογῶν ὁρᾶται, ληφθείσης τῆς ἀποφάσεως ταύτης ὡς ἡ παράδοσις ὡρισμένως, οἷον οὐδεὶς τῶν ἁγίων τήνδε φησὶν, ἡ αὐτῆς ἕξει κατ' αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης τὸ εἶναι κατάφασις, μὴ σοφιστικῶς ἀλλ' ὡς παρεδόθη τὴν δεῖξιν λαμβάνουσα. εἰ

Hinc si non est ex Filio Spiritus, non procedit, vt ipse non abnuit, si accipiatur negatio ista, vt traditio est, determinate, quasi diceres, nullus ex Sanctis hanc dicit, illius secundum aduersarium necessario affirmatio erit, non sophistarum captiunculis, sed, vt traditum est, comprobata. Quodsi illud, dictione n

διὰ τοῦ μὴ τὴν λέξιν λέγοντος δράξεται, τὴν ἀλογίαν ἑαυτοῦ συνάξει καὶ τὴν σκαιότητα τῶν θεηγόρων ταῦτα προσαπτόντων διαπρυσίως τοῖς μὴ τῇ δυνάμει προσέχειν ᾑρημένοις, μηδὲ τῇ διανοίᾳ τῶν λεγομένων, ἀλλὰ ταῖς λέξεσιν.

ιη΄. Ὅμως ἑπόμενα τῶν ἐληλεγμένων φησίν. εἰ δέ τις λέγει μὴ εἶναι τὸ οὐκ ἀστράπτειν, ἐξ ἀνάγκης δίδωσι τὴν κατάφασιν. δόκησιν δοὺς ἐρεῖν τι περὶ τῆς καταφάσεως, ἐκ συναισθήσεως οἷον, ἢ ἄλλως πως, φαίνεται τὴν ἐκπορεύεται μᾶλλον ἀπόφασιν ἔτι συστῆσαι βουλόμενος. ἐπάγει γάρ. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο ζητοῦσι, δειχθείη παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, τί ἕτερον αὐτοῖς ὑπολείπεται; καὶ παρευθὺς, σκεπτέον δὲ οὕτω. καὶ καθεξῆς τὰ πρὸς σύστασιν τοῦ σπουδάσματος οὕτω συντίθησι. Πατὴρ ὁ πατὴρ μόνος, καὶ οὔτε υἱὸς οὔτε πνεῦμα. υἱὸς ὁ υἱὸς ὁμοίως, καὶ οὔτε πατὴρ ὁ αὐτὸς, οὔτε πνεῦμα. Πνεῦμα ἅγιον τὸ Πνεῦμα, καὶ οὔτε πατὴρ τὸ αὐτὸ, οὔτε υἱός. ὁ μὲν οὖν πατὴρ καθὸ γεννᾷ υἱὸν, ὀνομάζεται πατὴρ, καθὸ δὲ ἐκπορεύει πνεῦμα οὐκέτι πατὴρ ἀλλὰ προβολεὺς ὀνομάζεται. ἔστιν οὖν ὁ πατὴρ καὶ πατὴρ καὶ προβολεύς. ἑνὶ δὲ ὀνόματι συνάπτικῷ τούτων ὀνομάζεται πηγὴ, εἴγε πιστὸς ὁ μέγας Διονύσιος οὕτω λέγων. Ὅτι μὲν ἐστὶ πηγὴ θεότητος ὁ πατὴρ, ὁ δὲ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τῆς θεογόνου

nem hanc scilicet non dici, arripiet, stultitiam sibi colliget ac imperitiam diuinorum Patrum, qui ista perspicue attribuunt, detractantibus mentem applicare vi & sententiæ dictorum, sed tantum dictionibus.

XVIII. Nihilominus subsequenter refutatis a nobis adnectit; *Quodsi quis dicit, non esse illud non fulgurare, necessario concedit affirmationem*. Cum videretur aliquid afferre de affirmatione, tanquam sibi conscius factus, vel alia ratione videtur potius illius *procedit* negationem adhuc constabilire, subnectit siquidem. *Quodsi quod quærunt, ostendetur in diuina scriptura quid ipsis reliquum fuerit?* Statimque, *hoc modo vero consideretur*. Et postmodum conatus suos ad propositum stabiliendum ita proponit. *Pater pater solus, & non Filius neque Spiritus sanctus. Filius filius similiter, & non Pater, neque Spiritus. Spiritus sanctus spiritus, & non est Pater ipse, neque Filius. Pater igitur qua generat Filium Pater, qua vero Spiritum procedere facit, non amplius Pater sed productor appellatur. Est igitur Pater & Pater & productor, vno vero nomine, quod hæc duo collegat, fons, si fide dignus est magnus Dionysius ita pronuncians. Est quidem fons diuinitatis Pater, Filius vero & Spiritus deigenæ Deitatis, si ita eloquendum est, surculi*

a Deo plantati, & veluti flores, & superessentialia lumina a sacris eloquijs accepimus. Et alio quoque loco, Solus fons superessentialis Deitatis Pater, cum non sit Filius Pater, neque Pater Filius. Si ergo fons Deitatis Pater, Deitas vero hypostases vnit inconfuse, erit fons diuinitatis, æque ac si dixeris, Fons Filij & Spiritus; & rursus, fons Filij & Spiritus, æque ac si dixeris Pater Filij & productor Spiritus. Diceret quispiam Deitatem hypostases colligare, in hoc sermone Pater dicitur & suimetipsius fons, sed non est hoc: Sicuti enim dicimus ex Deo Spiritum sanctum & non intelligimus eum ex seipso esse, quod Deus est & ipse, pari modo etiam hic non intelligimus Patrem suimetipsius fontem esse. Indeque manifestior sermo fuerit: fons enim ideo fons dicitur, quia effundit, & fons prorsus effusi dicitur fons. Hoc si ita se habet Pater dicitur fons Deitatis ex ipso effusæ, Filij nempe & Spiritus, & non suiipsius. Ergo si fons Deitatis Pater, & solus fons, idque idem est ac si dixeris fons Deitatis, & Pater & productor Filij & Spiritus. Solus igitur Pater & Productor Filij & Spiritus. Quodsi solus, non vtique & Filius, neutrum ex his scilicet. Et en iam demonstratum est ex diuina scriptura, Spiritum sanctum

θεότητος, εἰ οὕτω χρὴ φάναι βλαστοὶ θεόφυτοι, καὶ οἷον ἄνθη καὶ ὑπερούσια φῶτα, πρὸς τῶν ἱερῶν λογίων παρειλήφαμεν. καὶ ἐν ἄλλοις, Μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος πατήρ, οὐκ ὄντος υἱοῦ τοῦ πατρὸς, οὐδὲ τοῦ υἱοῦ πατρὸς, εἰ οὖν πηγὴ τῆς θεότητος ὁ πατήρ, ἡ θεότης δὲ τὰς ὑποστάσεις ἑνοῖ ἀσυγχύτως, ταυτόν ἐστι πηγὴ θεότητος, ὥσπερ εἰ ἐλέγετο, πηγὴ υἱοῦ καὶ πνεύματος, καὶ ταυτὸν πάλιν τὸ, πηγὴ υἱοῦ καὶ πνεύματος, ὥσπερ εἴ τις λέγοι, πατὴρ υἱοῦ καὶ προβολεὺς πνεύματος. ἐρεῖ δέ τις, εἰ ἡ θεότης τὰς ὑποστάσεις ἑνοῖ, ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ὁ πατὴρ λέγεται καὶ ἑαυτοῦ πηγή. ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. ὡς γὰρ λέγομεν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐ νοοῦμεν, ὅτι καὶ ἐξ ἑαυτοῦ ἐστιν, ὅτι Θεὸς καὶ αὐτὸ, οὕτω κἀνταῦθα οὐ νοοῦμεν τὸν πατέρα, ὅτι καὶ ἑαυτοῦ ἐστι πηγή. καὶ ἐνταῦθα περίδηλος μᾶλλον ὁ λόγος, ἡ γὰρ πηγὴ, ὅτι πηγάζει τι λέγεται πηγή. καὶ ἡ πηγὴ πάντως ἐκείνου λέγεται πηγὴ τοῦ πηγαζομένου. εἰ δὲ τοῦτο πηγὴ λέγεται ὁ πατὴρ τῆς θεότητος τῆς πηγαζομένης ἐξ αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, οὐχὶ καὶ ἑαυτοῦ. εἰ γοῦν πηγὴ θεότητος ὁ πατὴρ καὶ μόνη πηγὴ, ταυτὸν δέ ἐστιν, εἴ τις ἂν εἴπῃ πηγὴ θεότητος, καὶ πατὴρ καὶ προβολεὺς υἱοῦ καὶ πνεύματος, μόνος ἄρα ὁ πατὴρ καὶ πατὴρ καὶ προβολεὺς υἱοῦ καὶ πνεύματος. εἰ δὲ μόνος οὐχὶ καὶ ὁ υἱός. δηλονότι οὐδέτερον

τούτων. καὶ ἰδοὺ δέδεικται παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Ὡς θαυμαστῶς συνεπέρανεν ὁ πρόεδρος. καὶ οὐδὲν ὡς εἰρήκει πρὸς τὴν τῶν ζητουμένων φανέρωσιν ὑπολέλειπται, πλὴν τῶν ἀπ' ἀρχῆς ὧδε τεθειμένων τῆς ἀληθείας ὄντων, ἔνθα ὁ πατὴρ καθὸ γεννᾷ υἱὸν ὀνομάζεται πατήρ, καθὸ δὲ προβάλλεται πνεῦμα οὐκέτι πατὴρ ἀλλὰ προβολεύς, ἑνὶ δὲ συναπτικῷ τούτων ὀνόματι καλεῖται πηγή, πατὴρ μὲν υἱοῦ δηλονότι, προβολεὺς δὲ πνεύματος, εἴγε πιστὸς ὁ μέγας Διονύσιος λέγων, Ὅτι μὲν πηγαία θεότης ὁ πατήρ, ὁ υἱὸς δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς θεογόνου θεότητος βλαστοὶ θεόφυτοι. εἰ τούτοις τὰ λειπόμενα εἴθ' ἑκουσίως, εἴτε καὶ παρόρασιν τῆς πολλάκις μνημονευθείσης κατ' ἐντολὴν δεσποτικὴν ἐξετάσεως γραφικῆς προστεθήσεται, ἃ καὶ αὐτὰ τὴν ἐκ μεγάλων προηγόρων τῆς εὐσεβείας πίστωσιν ἀπαστράπτουσιν, ὧν ἡ μὲν τῆς ὁμολογίας ἀκρότης ὁ πολὺς Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Θεοῦ λόγου ἐπιφανείας λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, Οἱ κακοτέχνως τὰς θείας γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, θεολογῶν οὕτω φησίν. Οἶδε γὰρ παρὰ Θεῷ πατρὶ ὄντα τὸν υἱόν, τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας χρυσόφωνος ἀηδὼν ἐν τῷ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή. Πάλιν ἡμῖν ἡ πνευματικὴ κιθάρα

sanctum non procedere etiam ex Filio. Sapienter admodum quod sibi proposuerat conclusit, & nihil reliquum est, vt dixerat, ad quæstionis explicationem, si initio posita veritati inniterentur, vbi Pater qua generat Filium pater appellatur, qua producit Spiritum non amplius Pater sed productor: vni vero coniunctiuo horum nomine nuncupatur fons, Pater nempe Filij productor vero Spiritus, si fidē meretur magnus Dionysius, scribens, *Fōtalis Deitas Pater est, Filius vero & Spiritus deigenæ Deitatis surculi a Deo plantati.* sed quæ ipse reticuit, siue sponte, siue frequenter a nobis memoratæ, & præcepto diuino demandatę perscrutationis scripturarum neglectu, addentur, quæ magnorum etiam pietatis defensorum calculo confirmationem consequentur, quorum vnus fuerit Theologiæ vertex magnus Athanasius Oratione de incarnati Dei Verbi apparitione, cuius illud principium, *Qui malitiose diuinas scripturas volunt intelligere*, rem theologice tractans, hæc habet, *Scit enim apud Deum Patrem existentem Filium, Spiritus sancti fontem.* Ecclesiæ vero aurea voce prædita luscinia Oratione de mysterio Baptismatis, cuius principium. *Iterum nobis spiritalis*

talis

talis Cithara beati Dauidis, sic eloquitur. *Propterea Saluator ostendit semetipsum fontem vitæ, & aquam viuentem Spiritum sanctum*. Si ex his manifesto Spiritus sancti fons est Filius; admirabilis plane conclusio negatio, non procedit etiam ex Filio Spiritus sanctus, reijcitur, affirmatio vero a nobis per eiusdem significatus & sententiæ voces ostensa dissidium relegat, vti non hic solum sed in multis etiam alijs, diuinis dogmatibus verbis & operibus confirmant diuina mente fulti; & ab hoc eodem qui ita conclusit, verbis ipsis assertum est, cum palam edixerit, *Fons Pater, nomen coniunctiuum, genitorem indicans & productorem in Filio & Spiritu*.

XIX. Si itaq; sic fateri coacti etiam inuiti, qui huius partes sequuntur, ad illud *solus* confugientes noua commentorum strue stipati id dictum asserant ad excludendum Filium; vti qui sæpius multisque modis refutatus est Tomus, dominatu ac tyrannide suffultus insinuat, quem sibi lapsum non inferunt? Interpres rerum ineffabilium, & immortalium inspector solum fontem Patrem nuncupauit, & si in quam ipsi contendunt sententiam dixit, quomodo iam allegata tantæ auctoritatis Ec-

τοῦ μακαρίου Δαυὶδ, οὕτω διαγορεύει. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ δείκνυσιν ἑαυτὸν πηγὴν ζωῆς καὶ ὕδωρ ζῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. εἰ ἐκ τῶνδε πηγὴ καὶ ὁ υἱὸς ἀριδήλως τοῦ πνεύματος, συμπέρασμα μὲν τὸ θαυμαστὸν ἡ ἀπόφασις, οὐκ ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπελήλαται, κατάφασις δὲ ταύτης ἡ παρ' ἡμῶν διὰ ὁμοσθενῶν, καὶ ταυτοδυνάμων φωνῶν δεικνυμένη τὰ τῆς διαμάχης ἐκκρούεται καθὼς οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς ἐν ἄλλοις δόγμασι θείοις ῥήμασί τε καὶ πράγμασι παριστάνουσιν οἱ θεόφρονες, παρ' αὐτοῦ τούτου τοῦ οὕτω συμπεράναντος αὐτολεξεὶ ὡμολόγηται, σαφῶς ἀνηγορευκότος, πηγὴ πατὴρ ὄνομα συναπτικὸν τὸ γεννήτορα δηλοῦν καὶ τὸ προβολέα ἐπὶ υἱοῦ τε καὶ πνεύματος.

ιθ'. Εἰ οὖν οὕτω συνελαυνόμενοι συνομολογήσαι καὶ ἄκοντες, οἱ τοῦδε τῆς μερίδος ἐχόμενοι εἰς τὸ μόνη καταφυγόντες, εὑρεσιλογῆσαι βουλήσονται, καὶ τοῦτο διαναστήσονται φάναι λελέχθαι τοῦ υἱοῦ πρὸς ἀφαίρεσιν, ὡς ἡ ἐλεγχθεῖσα πολυτρόπως Τομογραφία φάσκει, ἡ καὶ δυναστείᾳ τῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὑπερειπομένη, τίνα ἑαυτῆς ὄλισθον οὐκ ἐπάξουσιν; ὁ τῶν ἀρρήτων ὑφηγητὴς, καὶ τῶν ἀθεάτων ἐπόπτης μόνην πηγὴν εἴρηκε τὸν πατέρα. καὶ εἰ πρὸς τοιαύτην, ἣν οὗτοι διισχυρίζονται, διάνοιαν ἔφησε, πῶς οἱ ῥηθέντες τηλικοῦτοι φωστῆρες τῆς Ἐκ-

clesiæ

κλησίας πηγὴν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος ἐδογμάτισαν, τῆς τοσούτῳ διαῤῥήδην ἀπεναντίας, οὗ τοὺς ἱεροὺς λόγους καὶ τὰ συγγράμματα, τούτων ἐκ παραδόσεως, καὶ τῶν ὁμοίων Πατέρων ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία μετὰ τὰ Ἀποστολικὰ θεῖα κηρύγματα καὶ διδάγματα κατέχει καὶ εὐσεβίζεται. καὶ οὐ μόνοι τοὺς τοιούτους πρὸς τὸν τοσοῦτον πολεμίους ἐμφαίνουσιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἐμφανῶς. ἐν γὰρ δευτέρῳ τμήματι βίβλου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ὁ Θεοδώρητος τὴν πρὸς τοὺς Ἄφρους τοῦ τῆς ἀθανασίας ἐπωνύμου, περὶ τῆς ἐν Ἀριμίνῳ Συνόδου καταστρωννύει ἐπιστολήν, ἐν ᾗ ταῦτα διαλαμβάνεται. Τίς δὲ τούτοις συνελθεῖν ἐθελήσει ἀνθρώποις μηδὲ τὰ ἑαυτῶν ἀποδεχομένοις. οἱ γὰρ ἐν ταῖς ἑαυτῶν δέκα που καὶ πλέον καθὰ προείπομεν Συνόδοις ἄλλοτε ἄλλα γράφοντες, δῆλοί εἰσιν ἑκάστης αὐτοὶ κατήγοροι γινόμενοι. πάσχουσι δὲ τοῦτο ὅπερ καὶ οἱ τότε τῶν Ἰουδαίων πεπόνθασιν. ὡς γὰρ ἐκεῖνοι καταλείψαντες τὴν μόνην πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος, ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν. γέγραπται δὲ παρὰ τῷ Προφήτῃ Ἱερεμίᾳ, οὕτως οὗτοι μαχόμενοι πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ὤρυξαν ἑαυτοῖς Συνόδους πολλάς. Ἰδοὺ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ὁ μέγας μαχητὴς ἀκατάλλακτος, εἴγε μόνην πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος τὸν πατέρα καλέσας, καὶ οὐδεὶς ὁ

clesiæ lumina fontem etiam Spiritus Filium decreuerunt, a tanto viro palam discordes, cuius sacros sermones & Commentarios, ex eorundem traditione, & Patrum similium Dei Ecclesia, post Apostolicá diuinaque effata, & prædicationem tenet, & colit; neque solum huic tam magno sese aduersari demonstrant, sed & sibimetipsis perspicue? Nanque in secundo Tomo Ecclesiasticæ Historiæ Theodoretus immortalitatis cognominis ad Afros datam Epistolam de Ariminensi Synodo refert, in qua similia continentur. *Quis porro iterum sententiæ velit accedere, qui ne sua quidem instituta ipsi approbant? Nam qui, vti supra diximus, amplius decē fidei formulas, alio nanque tempore aliam ac nouam semper componebant, in suis Concilijs conscripserunt, aperte demonstrant seipsos singula sua reprehendere Concilia: idemque istis quod olim Iudæis proditoribus accidit. Vt enim illi solo fonte aquæ viuentis relicto, vti scribit Hieremias Propheta, lacus sibi foderunt, qui non possunt aquam continere: ita isti pugna contra generale Concilium suscepta sibi multa constituerunt Concilia.* En & aduersus seipsum magnus hic pugnator irreconciliabilis, si solum fontem aquæ

viuæ

viuæ Patrem nuncupans, & nemo plane hæsitat, aquam viuam esse Spiritum sanctum, in iam a nobis appositis, fontem illius Filium manifestauit. Sed hos qui similia verbis effusis insinuant, qui zelo vero concitatur, sibimetipsis, & diuinis mystagogis aduersari, non vero a Deo illuminatos, & zelatores qui eadem in fide conspirant, cognoscet, si cum Euangelij præcones sint, & discipuli, & magistri, modo quo sciunt pronunciantes ex persona Domini ad proprium Patrem; *Hæc est vita æterna vt cognoscant te verum solum Deum*, illud *solum* nullo modo vera Deitate Filium spoliare, sed primariam & primam causam, quam Pater proprie sortitus est, demonstrare, secundum eandem rationem norunt, & cum solus fons Spiritus Pater enunciatur, non tolli quin & Filius fons Spiritus sit, quod neque illud, *de die illa & hora nemo nouit, neque Angeli, qui in cælo sunt, nisi Pater solus*, alio modo quam isto intelligendum esse edocti sunt. Quodsi id non fuerit, quis in tantum audaciæ processit, vt notam ignorantiæ illi, qui ante quam fierent, omnia nouit? & præterea ipsi sapientiæ, Verbique per se subsistentis rationis priuationem, facultatis omnipotentis] Dei imbecillitatem, & ipsi

ἀμφιβάλλων, μὴ τὸ ζῶν ὕδωρ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν οἷς προεθέμεθα, πηγὴν αὐτοῦ τὸν υἱὸν προεσάφησεν. ἀλλὰ τούτοις οἱ ταῦτα παρεισάγουσιν, οἷς φθέγγονται, ζῆλον ἀληθινὸν ὁ ζηλῶν, ἔσεται πολεμίους ἑαυτοῦ καὶ τῶν θείων μυσταγωγῶν, οὐκ αὐτοὺς ἥκιστα τοὺς θεοφωτίστους καὶ ζηλωτὰς ὁμοφρόνους τῆς πίστεως, οἱ τοῦ Εὐαγγελίου κήρυκες ὄντες καὶ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, καθ' ὃν λόγον ἴσασι βοῶντες αὐτοῦ ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν ἴδιον πατέρα. αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, τὸ μόνον οὐδαμῶς ἀφαιρεῖσθαι τὴν ἀληθινὴν θεότητα τὸν υἱόν, ἀλλὰ τὴν ἀρχικὴν καὶ πρώτην αἰτίαν, ἣν ὁ πατὴρ ἰδίως ἐκληρώσατο παριστάναι, κατὰ τὸν αὐτὸν οἴδασιν ἄρα λόγον, καὶ τὸ μόνην πηγὴν τοῦ πνεύματος τὸν πατέρα θεολογεῖσθαι, οὐχὶ καὶ τὸν υἱὸν τὸ πηγὴν εἶναι τοῦ πνεύματος ἀφαιρεῖσθαι. ὅτι μηδὲ τό, περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν οὐδὲ οἱ Ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ πατὴρ μόνος, ἄλλως ἢ οὕτως νοεῖσθαι μεμυσταγώγηνται. ἢ εἰ μὴ τοῦτο, τίς εἰς τοσοῦτον ἐληλακέναι τόλμης φανήσεται, ἄγνοιαν διαγνῶναι τοῦ πρὸ τοῦ γενέσεως τὰ πάντ' εἰδότος; ἔτι γε μὴν τῆς αὐτοσοφίας, λόγου τε τοῦ ἐνυποστάτου, στέρησιν λόγου, Θεοῦ τῆς δυνάμεως τῆς παντοδυνάμου, ἀδυναμίαν, τῆς αὐτοζωῆς

τε ζωῆς ἀπορίαν, ἐκ τοῦ λέγειν περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα τὸν δεσπότην, κινούμενος οὕτω φαντάζεται. ὁ λόγος ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με πατρὸς, καὶ οὐ δύναμαι ποιεῖν ἀφ' ἐμαυτοῦ οὐδέν. καὶ ζῶ διὰ τὸν πατέρα. ἀλλ' οὐκ ἀφαιρούμενος ἑαυτὸν ταῦτα, φάσκει, εἴγε τούτου φωναὶ περὶ ἑαυτοῦ συνέγγυς τῇ τοιούτων. ἃ γὰρ ἂν ὁ πατὴρ ποιήσῃ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, καὶ ὥσπερ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ, καὶ ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων, καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με ἔχει ζωὴν αἰώνιον. καὶ ἀλλαχόσε, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. διὰ δέ γε τὴν τοῦ πατρὸς δόξαν ἣν αὐτὸν ἐδόξασε καὶ δοξάζει, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ὡς εἰς πρώτην αἰτίαν ἀναφοράν. ἐξ αὐτοῦ γὰρ πάνθ' ὅσαπερ ἔχει φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς, ὡς γέννημα φυσικὸν ἐκ φύσει γεννήτορος καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι, καὶ αὐτὴ ἡ μετ' αὐτοῦ συναΐδιος καὶ αἰωνία συνύπαρξις. ὡς οὖν ἐστι ταῦτα τὸ μόνος καὶ τὰ ἑξῆς. οὐ δήπου καθὰ δέδεικται τὴν τοῦ μονογενοῦς ὑποστάσεως κατ' ἀφαίρεσιν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἅπερ εἴρηται, οὕτω φανερῶς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, ὡσαύτως καὶ τὸν θειότατον Ἀθανάσιον, ὡς ὁ πατὴρ, οὕτω διαμαρτυρίοις φωναῖς πηγὴ τοῦ πνεύματος ὁ υἱὸς, τοῦ μόνου ταῖς θεί-

& ipsi vitæ vitæ indigentiam, quod similia de seipso Dominus asserat, motus appingat cum ille ita definiat. *Sermonem quem auditis non est meus, sed qui misit me Patris*, &, *Non possum facere ex me quicquam*. &, *Viuo propter Patrem*; non tamen hisce semetipsum priuans, hæc effatur, si voces illius de seipso propius appositæ, *Quæcumque operabitur Pater, hæc & Filius similiter operatur*, &, *Quemadmodum Pater exsuscitat mortuos, & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat*, &, *Qui verba mea audit, & credit illi qui misit me, habebit vitam æternam*, Et alio loco, *Cælum & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt*, sed propter Patris gloriam qua eum glorificauit, & glorificat, & ad illum vti ad primam causam relationem. Ex illo enim quæcunque possidet naturaliter & essentialiter, vti fœtus naturalis ex Patre naturali & ipsum esse, & ipsam, quæ cum eo est, coæternam & sempiternam coëxistentiam. Quemadmodum enim hic *solus* & quæ sequuntur, non tollunt vllo modo, vt demonstratum est, Vnigeniti hypostasim, sed vti in Patre, vt dictum est, ita & in Filio esse confirmant clarissime, similiter diuinissimus Athanasius apertissimis verbis insinuat, vti Patrem ita fontem Filium Spiritus esse,

cum dictio illa *solus* de diuinis hypostasibus & apte, & congruenter accipiatur, nullo vero modo auferat. Idem præterea incomparabilis Homologeta aduersus Arianos Oratione prima veluti dogma tradit, *Saluatorem esse solum datorem Spiritus*. Et quisnam in tantum audaciæ, ac temeritatis processerit, vt inde asserat Patrem excipi, contendatq; ab eo Spiritum non dari? Imo quis ex ijs, qui recte sentiunt, non inde certo cognoscet, hæc diuinarum hypostaseon discretionem minime inducere? Hinc & sapiens hic sacrorum mysta in Colloquijs cum Ario ostendit, dictionem *solum* diuinarum personarum diuisionem insinuare.

XX. Quod si quis addubitauerit, quomodo solus dator Filius, cum ipse prima causa non sit, hoc enim soli Patri proprium est? supersubstantialium personarum discretionem prorsus non inferre, licet hic secundum primariam causam non asseratur, ex supra appositis certum est. Nihilominus secundum alias, atque alias rationes dici poterit. Sicuti enim cum asseueratur, solum Patrem scire, rerum creatarum quæcunque illa sit cognitio, labefactatur, & ad nihilum redigitur, ita cum asseritur solus dator Filius, omnis alia rerum factarum datio

ταῖς ὑποστάσεσι καταλλήλως λαμβανομένη καὶ ἥκιστα κατ' ἀφαίρεσιν. ὁ αὐτὸς, ἔτι γε μὴν ἀπαράμιλλος ὁμολογητὴς ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ Λόγῳ, τὸν Σωτῆρα μόνον εἶναι χορηγὸν τοῦ πνεύματος δογματίζει. καὶ τίς ἐς τόσον αὐθαδείας, καὶ θράσους ἀφίκοιτο, λέγειν ἐντεῦθεν διαστέλλεσθαι τὸν πατέρα, καὶ μὴ παρ' αὐτοῦ χορηγεῖσθαι τὸν Παράκλητον διατείνεσθαι; μᾶλλον δὲ τίς τῶν ὀρθῶς πρεσβευόντων οὐχὶ κἀντεῦθεν γνοίη τὴν θεϊκῶν ὑποστάσεων μὴ εἰσάγειν ταύτας διαστολήν; ἐνθένδε καὶ ὁ σοφὸς δείκνυσιν οὗτος ἱερομύστης ἐν ταῖς πρὸς Ἄρειον διαλέξεσι, καὶ τὸ μόνος διαίρεσιν ποιεῖσθαι προσώπων τῆς θεότητος.

κʹ. Εἰ δέ τις ἐπαπορῆσαι βουλήσεται. πῶς μόνος χορηγὸς ὁ υἱὸς, ἐπεὶ μὴ πρῶτον αὐτὸς ἐστιν αἴτιον, τοῦτο γὰρ ἰδίως ἀφιέρωται τῷ πατρί; τὸ μὲν μὴ διαιρετικὴν ἔννοιαν τῶν ὑπερουσίων προσώπων ὅλως ἐμφαίνειν, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὴν ἀρχικὴν αἰτίαν ἐνταῦθα, βέβαιον ἐξ ὧν παρεθήκαμεν, πλὴν καθ' ἑτέρους λόγους ἔξεστι τὸ λέγεσθαι. ὡς γὰρ ὁπηνίκα τὸ μόνον εἰδέναι τὸν πατέρα φαίνοιτο, τῶν κτισμῶν πᾶσά τις ἀμαυροῦται γνῶσις καὶ ἀπρακτεῖ, οὕτως ὅταν ὁ υἱὸς μόνος καταγγέλλοιτο χορηγὸς, πᾶσά τις ἀργεῖ χορηγία τῶν γενητῶν. ὥσπερ ἐπεὶ τοῦ

cessa

παναγίου πνεύματος ὑπῆρχον καὶ οἱ αὐτόπται τοῦ Κυρίου καὶ μαθηταί, καθὼς ἡ βίβλος τῶν Πράξεων ἱστορεῖ. ὡς ὑπηρέται μέντοιγε τούτου, καὶ ὡς θεράποντες, καὶ καθαρὰ δοχεῖα καὶ οἰκητήρια. ἐκεῖ δὲ δόσις ἑκατέρων τοῦ διδόντος τε καὶ τοῦ διδομένου συνουσιωμένων καὶ συμφυῶν. ἔστι μὲν οὖν σημειῶσαι ἐντεῦθεν, ὡς καὶ πρὸς διαστολὴν ἐπὶ θεολογίας ἡ μόνος θεωρεῖται φωνή, δηλονότι τῶν τῆς κτιστῆς οὐσίας τῶν περιστατικῶς ἤτοι διειλημμένων, καὶ τῶν ἐγγυτάτω τῶν σημειοφόρων ἑτέρων. ἔτι τε πρὸς ἀφαίρεσιν καὶ ἀναίρεσιν τῶν τῆς ὑπερουσίου θεότητος ἀπῳκισμένων καὶ ἀποκεχωρισμένων παντάπασιν, καθὰ παρίστησιν ὁ ἐπιστήθιος Εὐαγγελιστής. εἰπὼν γὰρ ἐκ προσώπου τοῦ θεανθρώπου λόγου πρὸς τὸν ἴδιον γεννήτορα ἐν οἰκείᾳ συγγραφῇ τῇ τοῦ Εὐαγγελίου. αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσι σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, ἐν τῷ τέλει τῆς καθολικῆς αὐτοῦ πρώτης ἐπιστολῆς οὕτω διέξεισιν, οἴδαμεν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἥκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ. οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ζωὴ ἡ αἰώνιος. ὡς οὖν ἐκεῖ συνάρθρως ἀληθινὸς Θεὸς ὁ πατὴρ μετὰ τοῦ μόνος, οὕτως ἐνταῦθα συνάρθρως ἀληθινὸς Θεὸς ὁ υἱὸς μετὰ τοῦ οὗτος κατ' ἐξοχήν. ὡς ἐκεῖ δ' αὖ-

cessat. Cum sanctissimi Spiritus datores essent, & qui conspexerant Dominum Discipuli, vti eorundem Actorum historia tradit, verum vti illius administri & serui, puraque conceptacula & habitacula. Ibi vero datio vtriusque tum dantis, tum dati in eadem natura & essentia subsistentium est. Hinc intelligi potest, vox *solus* etiam in rebus diuinis ad discernendum assumi, ea nempe quæ creata essentia constãt, sunt nihilominus contigua, siue comprehensa, & alia signiferis hisce quam proxima, necnon ad prorsus tollendum submouendumq; ea omnia, quæ a superessentiali deitate quam disiunctissima sunt, & plane dissita, vt qui in pectus Domini recubuit Euãgelista commonstrat. Nanq; cum recitasset ex persona Dei & hominis Verbi ad proprium genitorem, in sui Euangelij Commentario. *Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum*, in fine suæ primæ Catholicæ Epistolæ sic scribit, *Scimus quod Filius Dei venit, & dedit nobis sensum, vt cognoscamus Deum verum, & simus in vero Filio eius. Hic est verus Deus, & vita æterna*. Vti igitur ibi cum articulo Deus verus addito *solo*, Pater est, sic quoque hoc in loco cum articulo Deus verus Filius, cum additione *Hic* propter excellentiam: rur-

susque vti ibi cum articulo vita æterna, ita hic quoque cum articulo hæc eadem ijsdem ipsissimis verbis; tum coniunctim infert, *Filioli custodite vos a simulacris*, tantum non dicens obtestansque, custodite vos, & cauete, ne quid de illis concipiatis, de quibus errori addicti, & mendacio fallentes loquuntur. Veri Dei Filius, verus Deus Christus est; hi falsi sunt, falsoque sibi Deorum nomen vindicant. Ex Euangelijs igitur & Epistolis Apostolicis comprehensis a Deo traditis eloquijs, & eorum expositoribus & pietatis magistris plane ostenditur, dictio *solus* vti debeat assumi de monarchicis hypostasibus, & ex ijs quas discernat, ac separet; & fontem Spiritus Patrem esse, & fontem ijsdem ipsis dictionibus aperte Filium Spiritus insinuari. Et hæc quidem hisce colliguntur.

XXI. At huius de quo nobis sermo est, pronunciata indubitata. *Pater qua generat Filium, Pater nuncupatur, qua vero Spiritũ procedere facit, nõ amplius Pater, sed productor appellatur. Est igitur Pater & Pater & productor, vno vero nomine quod hæc duo collegat, appellatur fons.* & post

τῆς ἡ αἰώνιος ζωὴ συνάρθρως, οὕτως ἐνταῦθα συνάρθρως αὐτῇ αὐτολεξεί. ἔπειτα συνημμένως ἐπάγει. τεκνία φυλάττετε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων, μονονουχὶ φάσκων καὶ διαμαρτυρόμενος φυλάττετε ἑαυτοὺς τοῦ λογίσασθαί τι περὶ τούτων, ὧν οἱ τῆς πλάνης ψευδόμενοι φθέγγονται. ὁ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ υἱὸς, ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Χριστός ἐστιν. οὗτοι ψευδῆ εἰσὶ, καὶ ψευδωνύμως Θεοὶ ὀνομάζονται. ἐκ τοίνυν τῶν ἐν Εὐαγγελίοις καὶ Ἐπιστολαῖς Ἀποστολικῶν θεοπαραδότων λογίων, καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ὑφηγητῶν, καὶ διδασκάλων τῆς εὐσεβείας δείκνυται καθαρῶς, ὅπως ἡ μόνος φωνὴ λαμβανομένη καθέστηκεν ἐπὶ τῶν μοναρχικῶν ὑποστάσεων, καὶ τινων κατὰ διαστολὴν καὶ διαίρεσιν, καὶ ὅτι πηγὴ τοῦ πνεύματος ὁ πατὴρ, καὶ πηγὴ ταῖς αὐταῖς διαρρήδην φωναῖς τοῦ πνεύματος ὁ υἱός. καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τούτων τοιάδε.

κα. Τοῦ δὲ δι᾽ ὃν οἱ λόγοι σαφεῖς ἀναγορεύσεις. ὁ πατὴρ καθὸ γεννᾷ υἱὸν, ὀνομάζεται πατήρ. καθ᾽ ὃ δὲ ἐκπορεύει πνεῦμα οὐκέτι πατὴρ ἀλλὰ προβολεὺς ὀνομάζεται. ἔστιν οὖν ὁ πατὴρ καὶ πατὴρ καὶ προβολεύς. ἑνὶ δὲ ὀνόματι συναπτικῷ τούτων ὀνομάζεται πηγή. καὶ μετά τινα συστατικὰ τῶνδε. ταυτόν ἐστι πηγὴ θεότητος ὥσπερ εἰ ἐλέγετο πηγὴ υἱοῦ καὶ πνεύματος. καὶ ταυτὸ πάλιν τὸ, πηγὴ υἱοῦ καὶ πνεύματος, ὥσπερ εἴ τις λέ-

nonnullas horum probationes additas, *Erit fons diuinitatis, æque ac si dixeris fons, Filij & Spiritus: & rursus fons Filij & Spiritus, æque*

ac si

δὴ πατὴρ υἱοῦ καὶ προβολεὺς πνεύματος, ταῦτα καὶ λοιπὰ τούτοις παραπλήσια σαφῶς ἀνωμολόγησε, καὶ τὸ πηγὴν εἶναι καὶ τὸν υἱὸν μηδένα μηδαμῶς θέμενος λόγον, ἐκ τῆς τοιᾶσδε κατὰ διάνοιαν βεβαιώσεως τῆς πηγῆς, καὶ τοῦ μόνως αὐτὴν τῷ πατρὶ θεωρεῖσθαι, συμπεραίνεται τὸ, μόνος προβολεὺς ὁ πατὴρ, καὶ τὸ, ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. Τίς οὖν ἀλήθειαν εἰδὼς σέβειν, ἐξ ὧν αὐτὸς ἀνωμολογεῖ περὶ τῆς λήψεως τῆς πηγῆς ἀποδεδειγμένως, ἐξ ὧν τε ἡ θεία γραφὴ ταύτην ὡς τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ προσεῖναι μεγαλοφώνως μαρτύρεται, οὐχὶ μέγα βοήσει κατὰ τὸ παντὶ πρόδηλον, ἃ συνάγων φησὶ καὶ ἀποφαντικῶς τοῦ πατρὸς εἶναι, ταῦτα καὶ τοῦ υἱοῦ κατ᾽ αὐτὸν ἐπὶ τοῦ πνεύματος κατ᾽ ἀνάγκην ὑπάρχειν, τὸ βέβαιον ἔχειν καὶ ἀναντίρρητον, καὶ οὐδαμῶς τὴν ἀπόφασιν; πρὸς οἷς καὶ ἐξ ὧν φησὶν ὁ θεόληπτος Κύριλλος περὶ τῆς πηγῆς ἀμυδρὰ λεκτέον. οὗτος ἐν ἕκτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν, προχεῖται μὲν οἷά περ ἀπὸ πηγῆς τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα θεολογήσας, ἐν ἑβδόμῳ περὶ τοῦ υἱοῦ δογματίζει, τῷ ἰδίῳ πνεύματι τὸν αὐτῷ προσκείμενον καταχρίει. ὅπερ ἐνίησι μὲν αὐτὸς ὡς ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος, καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῖν ἀναπηγάζει φύσεως. ὁ συμπλεκτὴς τῶν συμπερασμάτων, τὰ μὲν ὡς ἐβούλετο, τὰ δὲ ὡς ἡ ἐκ τῶν λεγομένων ἀνάγκη παρέστησι, τὸ πηγὴ τοῖς αὐτοῦ κατεστραθεῖσι

ac si dixeris, Pater Filij & productor Spiritus. Hæc aliaq; his non absimilia clarissime fassus est, ille vero, Filium quoq; fontem esse, cum prorsus non attendisset, ex hac fontis secundum sententiam cōfirmatione, & ex eo quod ille solummodo de Patre intelligatur, concludit solum productorem esse Patrem, & ex solo Patre procedere. Quis igitur, dummodo pietatem colat, ex quibus ipse fatetur de significatu fontis iam demonstratis, & ex quibus diuina scriptura, quæ hunc vti Patri ita & Filio inesse ingenti voce testatur, non magnum clamabit clarissime quæ ipse colligit affirmatq; Patris propria esse, eadem & Filio secundum eumdem respectu Spiritus necessario inesse, adeo vt hoc certum sit, vt nulli contradictione subiaceat, & negationem repellat? & præ his ex dictis Numini afflati Cyrilli de fonte pauca recitanda sunt. Hic sexto ad Hermiam libro, *Effundi quidem veluti a fonte Patre Spiritū*, cum pertractasset, septimo de Filio decernit, *Proprio Spiritu sibi adhærentem inungit, quem immittit ipse vti ex Deo Patre Verbum, & ex propria nobis natura vti ex fonte effundit.* Auctor conclusionum & confector, partim vt illi arrisit, partim vt illum dictorum necessitas compulit, dictionem

fontis

fontis in suis scriptis multifariam traducens, ad probandum ex Patre esse Spiritum & non ex Filio, hæc quoque adnectit; *Si enim fons, quod aliquod fundit, fons dicitur, & fons prorsus illius est, qui funditur.* Attendendum est ergo, annon & exacta ista tractatione illud *ex Filio*, perspicue constabiliat, si secundum a Deo edoctum Cyrillum *Ex propria natura vti ex fonte Filius fundit Spiritum*, & hic edicit, *fontem ita dici quod fundit, fusique fons est*. & ab immortalitate magnum sibi nomen vindicans in similibus, asseuerat de Spiritu dicens actiua prolatione *effluens vti e fonte*, *siue procedens*, vt supra adnotatum est. Ex proxima igitur argumẽtatione hac varie nomen fontis inuoluentis, indeque quod ipsi in animo non est, necessario affluenterque corroborantis, temereque, vt videtur, incumbentis solum Patrem productorem colligere, ex hac ipsius argumentorum methodo potius illius futilitas compareat propositionis, *Erit fons Filij & Spiritus Pater æque ac si dixeris Pater Filij & productor Spiritus*, & hoc sæpius, tanquam quod euerti nullo modo possit, ostentantis, eundem ipsum ex ijsdem concludere productorem etiam Filium, vti fontem Spiritus apertissime. Et illius

πολυειδῶς μετερχόμενος εἰς κατασκευὴν τοῦ ἐκ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ μὴ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ τάδε προστιθέμενος λέγων. εἰ γὰρ πηγὴ ὅτι πηγάζει τι λέγεται πηγή. καὶ ἡ πηγὴ πάντως ἐκείνου λέγεται πηγὴ τοῦ πηγαζομένου. προσεκτέον οὖν, εἰ μὴ κἀκ τῆς δὲ τῆς ἐπεξεργασίας τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ περιφανῶς ἑδραιοῖ. εἰ γὰρ κατὰ τὸν θεόσοφον Κύριλλον ἐξ ἰδίας ὁ υἱὸς φύσεως ἀναπηγάζει τὸ πνεῦμα. καὶ οὗτος ἀνακηρύττει τὴν πηγὴν, ὅτι πηγάζει καλεῖσθαι πηγὴν, καὶ τοῦ πηγαζομένου πηγὴν λέγεσθαι. καὶ ὁ τῆς ἀθανασίας ὁ μεγαλώνυμος, καὶ ἐπώνυμος, κἀν τοῖς δὲ πάλιν ἀναγορεύει περὶ τοῦ πνεύματος φάσκων, πηγάζειν ἐνεργητικῶς, εἴτ' οὖν ἐκπορευόμενον, ὡς ἄνω που παρατέθειται. ἐκ μέντοι τῆς προσεχοῦς ἐπιχειρήσεως ταύτης τοῦ πολυελίκτως τὸ τῆς πηγῆς στρέφοντος, κἀντεῦθεν αὐτῷ τὸ ἀκούσιον ἀναγκαῖον πλεονάζοντας κρατύνοντος, μάτην κατεπείγεσθαι φαινομένου τὸ, μόνον τὸν πατέρα προβολέα συνάγειν, ἐξ ἐκείνης ἐπιχειρηματικῆς αὐτοῦ μᾶλλον μεθόδου, ἀναφαίνεται τὸ εἰκαῖον τῆς ὅτι ταυτόν ἐστι πηγὴ υἱοῦ καὶ πνεύματος ὁ πατὴρ, ὥσπερ εἰ ἐλέγετο πατὴρ υἱοῦ, καὶ προβολεὺς πνεύματος, καὶ τοῦτο πολλάκις ὡς ἀπαραίτητον δεικνυμένου τοῦ συμπεραίνειν αὐτὸν ἐντεῦθεν προβολέα καὶ τὸν υἱὸν, οἷα πηγὴν τοῦ πνεύματος ἐμφανέστατα.

καὶ κατ' αὐτὸν μὲν οὕτω. τοῦ δὲ μόνος ἐπὶ τῆς πηγῆς τὴν ἐξέτασιν εἰληφότος, ἔνθαπερ εὕρηται, καὶ ὅπως ἐνθεωρεῖται ταῖς τῆς θεότητος ὑποστάσεσιν, ἐκ τῶν τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ῥημάτων ἀποφανθέντος, οὐκ ἔστιν ὅπου λελεγμένον, μόνος προβολεὺς τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ, ὅτι μὴ ἰδιότης τοῦ πατρὸς τὸ προβλητικόν, ἐπείπερ ὁ Δαμασκόθεν χαριτώνυμος θεηγόρος ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ Κεφαλαίων, περὶ τοῦ πατρὸς οὕτω διαρρήδην θεολογεῖ. Αὐτὸς μέν ἐστι νοῦς, λόγου ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ λόγου προβολεὺς τοῦ ἐκφαντορικοῦ πνεύματος. ὅθεν ἥκιστα μόνος προβολεὺς τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ. ἐπεὶ διὰ τοῦ υἱοῦ. εἴτι γὰρ ἰδίως ἐπικεκλήρωται τῷ πατρί, προφθακότες ὡς προειρήκαμεν, τοῦτο καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ εἴτι διὰ τοῦ υἱοῦ, τοῦτο οὐκ ἰδίως. ἀμφοτέρων οὖν προσώπων τῶν ἐκ πατρὸς καὶ τὴν διάφορον αὐτῶν πρόοδον, τοῦ μὲν ἔχοντος ἴδια τὸ γεννητόν, τοῦ δὲ τὸ ἐκπορευτόν, καὶ τοῦ ἐξ οὗ τὸ γεννητικὸν καὶ προβλητικὸν κατ' ἰδιότητος λόγον ἑκάτερον πρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ θατέρῳ θάτερον καταλλήλως τὸ μὲν γεννητικὸν καὶ πάσας τὰς διαβαινούσας τοῦτο φωνὰς τοῖς θεορρήμοσιν εὑρήσει τις ἴδιον τῷ πατρὶ καὶ μόνῳ θεολογούμενον, καὶ τὰς εἰς αὐτὸ τοῦτο λαμβανομένας σαφῶς. τὸ δέ γε προ-

quoque calculo res ita se habet. Sed enim cum iam vox *solus* de fonte examinatum, sicubi occurrerit, &, quomodo illa de diuinitatis hypostasibus consideratur, ex diuinitus inspiratæ scripturæ eloquijs, declaratum sit, nihilominus nusquam est reperire, *Solus productor Spiritus Pater*, quod producere, aut producendi facultas proprietas Patris non est, cum Damascenus diuiniloquus ex gratia nomen habens, tertio decimo Theologico Capite de Patre ita aperte edisserat. *Ipse quidem est mens, Verbi abyssus, Verbi genitor, & per Verbum productor reuelantis Spiritus*. Hinc plane nullo modo solus Pater productor Spiritus, cum hic per Filium sit. Quidquid enim proprie Patri vendicatur, vt antea diximus, consequenter, & per Filium; & quidquid per Filium, illud non proprie. Quare cum ambæ personæ, quæ ex Patre sunt, secundum diuersum progressum, hæc quidem habeat proprio nomine generari, illa procedere, & ex qua sunt generare & producere secundum vtramque proprietatis rationem, erga illas quæ ex eo sunt, alterum alteri congruenter, generandi facultatem, vt omnes diuiniloquorum Patrum voces insinuant, quispiam inueniet vti proprium Patri solique decre-

tum

tum, quæ ad hoc ipsum assumuntur perspicue. Veruntamen *producendi facultatem*, siue *productor*, siue *producere*, siue quidquid aliud sit, quod alia flexione indicatur, nullo prorsus modo. Ante alios ergo Theologorum vertex Gregorius Oratione in aduentum Aegyptiorum, ait; *Quæcunque Pater habet, Filij sunt, vnam si excipias ingenituram. Quæcunque Filij sunt, illa eadem & Spiritus, vnam si excipias filiationem, & quæcunq; alia de eo propter meum hominem, & meam salutem asseruntur*. Idem Oratione in Heronem Philosophũ. *Proprium porro Patris est Vnigenitum, Filij vero generatio, Spiritus emissio*. Idem Oratione de moderatione in disputationibus seruanda. *Spiritus ex Deo existentiam habens, concedens Patri ingenituram, Filio generationem, rebus vero in alijs & eiusdem naturæ & eiusdem sessionis, & eiusdem honoris*. Hic ipse Oratione de Spiritu; *Quid enim ex rebus ingentibus non potest? Quodnam vero nomen Dei sibi non vendicat, vnam si excipias ingenituram & generationem? Reliquendæ siquidem erant Patri & Filio proprietates, ne confusio nasceretur in Deitate*. Gratiosus nomine gratiarumque refertus Damascenus octauo theologico Capite de sancta Triade, inquit; *Filius vero & character Paternæ hypo-*

βλητικὸν, ἢ τὸ προβολεὺς, ἢ τὸ προβάλλεσθαι, ἢ τι τῶν ἑτέρᾳ μετακλίσει τοῦτο δηλούντων οὐδαμῶς ὁπωσδήποτε. αὐτίκα τοίνυν ὁ τῶν θεολόγων ἀκρότης Γρηγόριος ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὸν κατάπλουν τῶν Αἰγυπτίων φησίν. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ ἐστὶ πλὴν τῆς ἀγεννησίας, πάντα δὲ ὅσα τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος πλὴν τῆς υἱότητος, καὶ τῶν ὅσα περὶ αὐτοῦ σωματικῶς λέγεται διὰ τὸν ἐμὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν. ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εἰς Ἥρωνα τὸν Φιλόσοφον. Ἴδιον δὲ πατρὸς μὲν ἡ ἀγεννησία, υἱοῦ δὲ ἡ γέννησις, πνεύματος δὲ ἡ ἔκπεμψις. ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τῆς ἐν ταῖς διαλέξεσιν εὐταξίας. Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, παραχωροῦν πατρὶ μὲν ἀγεννησίας, υἱῷ δὲ γεννήσεως. τὰ δ' ἄλλα καὶ συμφυὲς καὶ σύνθρονον, καὶ ὁμόδοξον. Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος λόγῳ. Τί γὰρ οὐ δύναται τῶν μεγάλων; τί δὲ οὐ προσαγορεύεται ὢν Θεὸς, πλὴν ἀγεννησίας καὶ γεννήσεως. ἔδει γὰρ τὰς ἰδιότητας μεῖναι πατρὶ καὶ υἱῷ. ἵνα μὴ ᾖ σύγχυσις παρὰ θεότητι. ὁ χαριτώνυμος καὶ πλήρης χαρίτων ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν θεολογικῶν Κεφαλαίων περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, φησίν. Υἱὸς δὲ καὶ χαρακτὴρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως διὰ τὸ τέλειον, καὶ ἐνυπόστατον, καὶ κατὰ πάν-

τὰ ὅμοιον τῷ πατρὶ εἶναι πλὴν τῆς ἀγεννησίας. καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ Κεφαλαίῳ, Διὰ τὸν πατέρα ἔχει ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα πάντα ἃ ἔχει, τουτέστι διὰ τὸ τὸν πατέρα ἔχειν αὐτὰ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, τῆς γεννήσεως, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως. ἐν ταύταις γὰρ μόναις ταῖς ὑποστατικαῖς ἰδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἅγιαι τρεῖς ὑποστάσεις, οὐκ οὐσίᾳ, τῷ δὲ χαρακτηριστικῷ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἀδιαιρέτως διαιρούμεναι. Ὁ θεσπέσιος Κύριλλος ἔν τινι τῶν Κεφαλαίων τῶν Θησαυρῶν. Ὥσπερ δίδωσι τὸ φυτὸν τῷ ἐξ αὐτοῦ προελθόντι καρπῷ τὴν αὐτῷ κατὰ φύσιν προσοῦσαν ποιότητα φορεῖν, οὕτως ὁ υἱὸς εἰληφέναι παρὰ πατρὸς τὰ αὐτῷ προσόντα νοεῖται, πάντα ὢν ὅσα καὶ ὁ πατὴρ, δίχα μόνου τοῦ εἶναι πατήρ. ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν. Συναΐδιον πιστεύομεν τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ καὶ πᾶν ὁτιοῦν ἰσόμετρον ἔχοντα, δίχα μόνου τοῦ τεκεῖν. προσήκει γὰρ αὖ τοῦτο μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ πατρί. καὶ πάλιν ἐν τῷ περὶ Τριάδος Λόγῳ, Ἐν υἱῷ μονογενεῖ κατὰ πάντα ἴσῳ τῷ πατρὶ καὶ ὁμοίῳ χωρὶς τῆς πατρότητος. καὶ αὖ ἐν ἄλλοις. Μενεῖ δὲ ὁ υἱὸς μηδενὸς ἀποστερούμενος τῶν ἐνόντων τῷ πατρί. κἂν μὴ νοῆται πατήρ. καὶ πάλιν ἐν ἑτέροις. Πάντων τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τοῦ πατρὸς κοινωνός ἐστιν ὁ υἱὸς ἄνευ τοῦ πατὴρ εἶναι. καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν. Θεὸν ἀληθινὸν

hypostasis propter perfectum subsistensque in se, & quod in omnibus similis Patri est una excepta ingenitura. Rursusque eodem Capite; *Per Patrem habet Filius & Spiritus quaecunque habet, hoc est, quod Pater illa habet, praeter ingenituram, & generationem, & processionem: in his enim solis hypostaticis proprietatibus inter se sanctae tres hypostases differunt, non essentia, sed propriae hypostasis nota indiuise diuisae.* S. Cyrillus in vno Thesaurorum Capite; *Quemadmodum planta fructui ex se prouenienti sibi innatam natura qualitatem deferendam exhibet, ita Filius intelligitur, quae sibi inhaerent, accepisse, cum omnia sit, quaecunque Pater, absque eo solo quod Pater non est.* Idem secundo ad Hermiam; *Coaeternum credimus Filium Patri, omniaque aequali mensura possidere, absque eo solo quod non generat. Id siquidem soli Deo & Patri proprium est.* Rursusque Oratione de Triade; *In Filio vnigenito in omnibus aequali & simili vna excepta paternitate.* Et in alijs; *Manebit vero Filius ex illis quae Patri insunt, nullo spoliatus, & si non intelligatur Pater.* Et rursus in alijs; *Omnium naturalium bonorum Patris particeps est Filius. illud solum si demas, Patrem esse.* Et alibi item; *Deum verum de Deo vero, non in spurium ali-*

quem

quam & externam naturam productum, sed existentem id idem essentialiter, quod intelligitur esse & Pater, absque eo solo quod Pater non est. Cum itaque hæc theologica testimonia hac ratione trium Deitatis hypostaseon proprietates declarent, & quæ peculiariter Patri insunt, differentias, illis *soli*, *præter*, *excepto*, & alijs apertissime difiniant, minime fieri poterat, non indicari in aliquibus saltem a diuinis hisce mystagogis, si proprietas Patris, etiam illud *producere*, vti & *generare* agnoscebatur.

XXII. Quare cum vndique quæ ipse diuiniloquis Patribus aduersantia loquitur, refutata sint, ab eodem subsequenter digesta, vti declarari debeant, & ex tradita a Deo scriptura manifestantur pro more nostro volentes perfecte, præter eorundem examen illa eadē quasi iam apposita sint, cum prioribus cōmittere, nec quidpiam vltra addere quam quæ in frequentibus colloquijs dicta disputataq; sunt, præterire statuimus, eo plane minime neglecto, quod ille in exemplum assumit, *solus* in Patre productore comprobās, & hæc manifesto, quibus colligit, productorem esse Patrem, concludens, & si inconsiderate, necessario prorsus, id ipsum quoque Filium esse. Nihilominus

ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ. οὐκ εἰς ὀθνείαν τινὰ καὶ ἔκφυλον ἐκπεφυκότα φύσιν, ἀλλ' ὄντα τοῦτο οὐσιωδῶς, ὅπερ ἂν εἶναι νοοῖτο καὶ ὁ πατὴρ δίχα μόνου τοῦ εἶναι πατήρ. Χρήσεων μὲν οὖν τῶν θεολογικῶν διασαφουμένων οὕτω τὰς ἰδιότητας τῶν τριῶν ὑποστάσεων τῆς θεότητος. καὶ ἅπερ ἔνεστιν ἰδίᾳ τῷ πατρὶ διαφορῶν τῷ μόνῳ, καὶ δίχα, καὶ πλήν, καὶ λοιπῶν διακεκριμένων εἰλικρινῶς, οὐκ ἦν ὁπωσδήποτε, μὴ ἐνσημανθῆναί πού ταῖς δὲ τοῖς θείοις μυσταγωγοῖς, εἴπερ ἰδιότης πατρί, καὶ τὸ προβλητικὸν ὡς τὸ γεννητικὸν ἐγινώσκετο.

κβ'. Οὐκοῦν τῶν τοῦ ἀπεναντίας τοῖς θεόφροσι φθεγγομένου πανταχόθεν ἐληλεγμένων, τὰ ἑξῆς τούτου τῶν κατασκευασθέντων, καὶ φανεροῦσιν ὅπως ἔχοντα καθορᾶται πρὸς τὰ τῆς θεοσδότου γραφῆς εἰληφότων. κατὰ τὸ εἰωθὸς θέλοντες ἀνελλιπῶς πρὸς τὸ ἐξετάσαι τοῖς προτέροις ἐπισυνάψαι τὰ αὐτὰ ὡς ὄντα, καὶ μηδὲν πλέον ἢ ἃ πολλαχῇ συχναῖς διαλαλιαῖς ἐρρέθη, καὶ διηλέχθη, διέγνωμεν παρελθεῖν, τοῦτο μὴ παριδόντες ὅ φησι παραδειγματικῶς, τὸ μόνος κατασκευάζων ἐπὶ τοῦ προβολέως ὁ πατήρ, καὶ ταῦτα προδήλως, ἀφ' ὧν συνῆξεν ὅτι προβολεὺς ὁ πατὴρ συμπεραίνας, εἰ καὶ μὴ ἐν συνομαθήσει κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην εἶναι τοῦτο καὶ τὸν υἱόν. ὅμως κατασκευάζων καὶ διελέγχων

τοὺς μὴ δεχομένους, ὅμοιον αὐτοῖς συντίθησιν ὑπάρχειν, ὥσπερ ἂν εἴ τις ὁμολογῶν μὲν τὸν Θεὸν εἶναι κτίστην τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, εἶτα μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς Ἀγγέλους ἀποφαινόμενος ποιητὰς τοῦ ἀνθρώπου, οἴοιτο μηδὲν ἐναντίον ἑαυτῷ λέγειν. ὅτι μὲν λόγοι παραδειγμάτων ἁπανταχοῦ καὶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς θεότητος οὐκ εἰσάπαν πρὸς ὃ παρατίθενται πρὸς τι δὲ καὶ κατά τι δείκνυσθαι φαίνονται συμφέρεσθαι, ἀληθές ἐστι καὶ γνωστὸν, πλὴν καταλλήλως τῶν παραδειγματιζομένων καὶ προσφυῶς, καὶ ἀνοικείως οὐδ' ὁπωσοῦν. ἐνταῦθα δὲ ποῖον τὸ προσφυὲς τῆς ἐξομοιώσεως τοὺς προβολέα ἀναγορεύοντας ὁ πατὴρ, καὶ μὴ προστιθεμένους τὸ, μόνος, ὅπερ οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἴρηκε; πῶς γὰρ εἴ γε διὰ υἱοῦ προβολεὺς, διϊσχυρίζεσθαι παρόμοια φάσκειν, εἴ τις ὡμολόγει κτίστην τὸν Θεὸν εἶναι τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, εἶτα μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς Ἀγγέλους ποιητὰς αὐτῶν ἀποφαίνεται, ποία τις ἡ πρὸς ταῦτα κατάλληλος εἰκασία; ἢ τἀληθὲς μᾶλλον εἰπεῖν, ποῖος ἐντεῦθεν τῶν θεοδοξάστων οὐκ ἐξουθενεῖται Πατέρων; ποῖος οὐ λοιδορεῖται; πρῶτον μὲν καὶ αὐτὸς ὁ μεγαλοφώνως θεολογῶν, προβολεὺς ὁ πατὴρ διὰ λόγου τοῦ ἐκφαντορικοῦ πνεύματος. εἶτα τοῖς δόγμασιν ὁ πολὺς Ἐπιφάνιος, ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας

minus demonstrans redarguensque non assentientem, similem illis comminiscitur existere: *Quemadmodum si quis affirmans, Deum esse naturæ humanæ conditorem, postmodum cum Deo Angelos etiam hominis esse creatores astruens, existimaret sibimetipsi non cōtradicere*. Et plane exempla vbicunque vsurpantur, & præcipue in diuinitatis negotio, non in omnibus ad quod conferuntur, sed ad aliquid, & secundum partem assimilari, verum est & omnibus notum, nihilominus rei quam ipsa effigiant aptissime congruunt, & nullo modo improprie. Hic porro quænam conuenientia est similitudinis cum ijs, qui productorem esse Patrem asseuerant, & *solum* non accipiunt, quod nemo ex Patribus pronunciauit? Qua enim ratione, si productor est per Filium, contendit similia enunciare, si quis fateretur Deum conditorem esse naturæ humanæ, postmodum cum Deo etiam Angelos creatores hominū affirmaret? Quænam est inter hæc congruens similitudo? siue, vt verius dixero, quis ex Sanctis a Deo gloriam consecutis pro nihilo non haberetur? quis non conuicijs lacesseretur? Et ante alios qui magna voce edicit, *Productor Pater per Verbum reuelantis Spiritus?* Postmodum in dogmatibus asserendis conspicuus Epi-

phanius, *ex eadem essentia Patris & Filij Spiritum docens*, & in huiusce probationem voces vtrasque Euangelicas afferens, *qui a Patre procedit*, & *ex meo accipiet*, in eandem nec differentem sententiam, & reliquus diuiniloquorum cœtus, qui vna cum eo diuinarum scripturarum auctoritate, *ex essentia illum Patris & Filij*, effusis sermonibus deprædicant, & quotquot *effunditur*, & *progreditur ex Patre & Filio* enunciant, si modo cum diuinissimo Cyrillo conueniunt, nec illi aduersantur, clamanti, in Euangelijs Seruatorem de Spiritu dixisse, *effunditur*, & *progreditur*, eo in loco vbi *procedit*, pronunciauit, cum harum trium vocum vnum eundemque significatum, & nullo modo diuersum, optime calleret. Et præterea qui clarissime statuit, *neque enim alicui de nominibus litem mouebimus, donec syllabæ eandem sententiam exprimant*; nec alio modo, qui palam aperteque tradit, *Spiritus sanctus vti natura secundum essentiam est Dei & Patris, ita & Filij secundum essentiam est, tanquam qui ex Patre per Filium genitum ineffabiliter procedit*. Rursusque cum hoc eodem reliquus diuinorum Patrum cœtus, quotquot, nihil inter se differre illa *ex Filio*, & *per Filium* perspicue docent, & præpositionum *ex*, & *per* æquales vires satis distincte tradunt. Necnon diuinus rursus

πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα διδάσκων· καὶ κατασκευὴν τούτου φωνὰς Εὐαγγελικὰς ἑκατέρας τιθεὶς, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται εἰς ἀδιάφορον διανοίας ταυτότητα, καὶ λοιπὸς ὅμιλος θεηγόρων, ὅσοι μετ' αὐτοῦ γραφαῖς ἐνθέοις ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸ πατρὸς καὶ υἱοῦ πεπλατυσμένας ἀνακηρύττουσι, καὶ ὅσοι προχεῖται καὶ πρόεισιν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ δογματίζουσιν, εἴγε σύμφωνοι τῷ θειοτάτῳ Κυρίλλῳ καὶ μὴ ἀντίδοξοι, ἐν Εὐαγγελίοις ἐρεῖν περὶ τοῦ πνεύματος τὸν σωτῆρα βοῶντι, προχεῖται καὶ πρόεισιν, ὅπουπερ ἔφησεν ἐκπορεύεται, τῶν τριῶν ὅσα τῶνδε φωνῶν τὸ ταυτὸν εἰδότι καὶ μὴ διάφορον. σὺν τούτοις καὶ τρανῶς ὁ ἀποφαινόμενος, οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχήσομεν, ἕως ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν. ὡσαύτως ὁ φάσκων διαπρυσίως, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὥσπερ φύσει κατ' οὐσίαν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἐστὶν, ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως ἐκπορευόμενον. καὶ σὺν αὐτῷ πάλιν τὸ λοιπὸν σύστημα τῶν θεοφορήτων, ὅσοι μηδὲν διαφέρειν τὸ ἐξ υἱοῦ τῷ δι' υἱοῦ διαῤῥήδην θεολογοῦσιν, καὶ τὸ ταυτοδύναμον τῆς ἐκ καὶ διὰ διωκεκριμένως παραδιδόασι. καὶ Κύριλλος αὖθις ὁ θεῖος οὕτω

διασαφῶν ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον. τρεπτὸν οὔποτε τὸ πνεῦμα ἐστίν, ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν. Εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον πνεῦμα. ὁ γοῦν ταῦτα στέργων, κἀντεῦθεν τοῖς λέγουσι μετὰ Θεοῦ ποιητὰς τῶν ἀνθρώπων εἶναι τοὺς Ἀγγέλους ἐξομοιούμενος, πῶς οὐχ αἱρήσεται συνυβρίζεσθαι τοῖς καθαρὰ δοχεῖα τοῦ πνεύματος εἶναι θεόθεν ἀποφανθεῖσι, καὶ τοῦτο σύνοικον, καὶ δι' αὐτῶν φθεγγόμενον ἔχουσιν; ἀλλ' ἵλεῳ ἡμῖν εἶεν οἱ θεομίμητοι. οὐ γὰρ ἀφ' ἡμῶν.

κγʹ. Πλὴν ὁ τὰς ὁμοιώσεις οὕτω καλλιγραφήσας, καὶ τὰ τῆς κτίσεως οὕτω παραθεὶς μετ' αὐτῆς εἴπερ Ἄγγελοί τε καὶ ἄνθρωποι, καὶ μόνῳ τῷ πατρὶ προβλητικὸν ἀφορίσας οἴκοθεν εἰς ἰδίωμα, τί περὶ τῆς κτίσεως ἐρεῖ πρὸς ἅ φησιν ὁ μεγαλόνους Βασίλειος ἐν τοῖς πρὸς Ἀμφιλόχιον οὕτω διεξιών. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις, ἢ ἀτελῆ φάσκειν τοῦ υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, διὰ υἱοῦ ἐνεργοῦσα, καὶ τελειοῦσα ἐν πνεύματι. καὶ πάλιν ἐν τῷ ὑπαγορευθέντι ὑπ' αὐτοῦ Ἀντιγράφῳ τῆς πίστεως. Ἕνα γὰρ οἴδαμεν ἀγέννητον καὶ μίαν τῶν ὄν-

rursus Cyrillus, qui in scriptis ad Palladium rem ita explanat; *Mutabilis nullo modo Spiritus est, quod si mutationi obnoxius est, ad ipsam diuinam naturam vituperatio recurret. Si est Dei & Patris & praeterea Filij, essentialis ex vtroque ex Patre nempe per Filium effusus Spiritus*. Qui itaq; hæc amplectitur, indeque asserentibus cum Deo creatores hominum Angelos esse comparat, qua ratione non eliget simul vna cum ijs, qui pura Spiritus receptacula a Deo declarati sunt, & illum sibi cohabitantem, & per seipsos illum denunciantem possident, iniuriam perpeti? Sed propitij nobis sint Dei imitatores: neque enim a nobis similia proferuntur.

XXIII. Nihilominus qui similitudines concinne scripto tradit, & res creationis ita exponit, *si Angeli quoque & homines*, & *soli* Patri facultatem productiuam in proprietatem ex proprijs astruit, quid de creatione dicet, ad ea, quæ recte magnus magnaque mente præditus Basilius ad Amphilochiũ ita enarrans scribit? *Et nemo opinetur me tres asserere principales hypostases, vel imperfectam affirmare Filij operationem: principium enim rerum vnum est, per Filium operans, & perficiens in Spiritu*. Rursusque in Antigrapho Fidei ab se dictato, *Vnum enim nouimus ingenitum, & vnum*

num rerum principium Patrem Domini nostri Iesu Christi, reprobabit per Filium Patrem condere, & ex ipso *per Filium vniuersa facta fuisse*, secundum Euāgelicam instar tonitrui prædicationem? quod tres principales hypostases non esse doceat, sed Patrem vnum rerum omnium principium, illis ne qui vtrisque assensum præbent, vt a magno enunciantur, similitudines creatrices Angelicas appinget effari? Veruntamen hic nomine suo vere dogmatum veritatis basim exprimens, improbitatem eorum qui similia inde in alios conijciunt, refutans, & rationem, qua vtraque intelligenda sunt, tradens in fine secundi aduersus Eunomium libri hunc in modum edisserit. *Quod a Filio factum esse asseritur, ad primam causam habet relationem, adeo vt licet vniuersa producta esse per Deum Verbum credamus, sed omnium Deum vniuersorum causam esse non inficiamur*. Et licet de productore, illud *solus* affirmaretur, erant Patrum dicta examinanda atque inuestiganda, &, vt dictum est, considerandum, & ex illis percipiendum, & non pro nihilo habito adducto cœlesti mente prædіti Viri sermone, mutuo inter sese sibi aduersari diuiniloquos ostendendos, & eorum Theologica, ac genuina dicta, alijs suis dictis, quod rem non

των ἀρχὴν τὸν πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀθετήσει δι' υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν πατέρα, καὶ ἐξ αὐτοῦ δι' υἱοῦ τὰ πάντα γενέσθαι κατὰ τὴν Εὐαγγελικὴν βροντόφωνον ἀνακήρυξιν; ἐπειδὴ μὴ τρεῖς ἀρχικὰς ὑποστάσεις εἶναι διδάσκει, ἀλλὰ τὸν πατέρα μίαν τῶν ὄντων ἀρχήν. ἢ τοῖς ἑκάτερα φρονοῦσιν ὡς εἴρηται τῷ μεγάλῳ ποιητικὰς προσάψει παρομοιώσεις λέγειν Ἀγγελικάς, ἀλλ' ὅμως ὁ φερώνυμος ὄντως τῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας βάσις τὴν κακόνοιαν τῶν τοιαῦτα προστρίβειν ἐντεῦθεν προαιρουμένων ἀπορραπίζων, καὶ τὸν καθ' ὃν ἑκάτερα λόγον παραδιδούς, περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου τῶν κατ' Εὐνομίου λόγων αὐτοῦ διέξεισιν οὑτωσί, Τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὥστε κἂν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου πιστεύομεν, ἀλλὰ τῶν πάντων τὸν Θεὸν αἴτιον εἶναι τῶν ὅλων οὐκ ἀφαιρούμεθα, καίτοι καὶ τὸ μόνος εἰ λελειμμένον ἐπὶ τοῦ προβολέως ὑπῆρχεν, ἔδει τὰ τῶν Πατέρων ἐξετάσαι, καὶ ἀνιχνεῦσαι, καὶ ὡς ἐρρέθη σκοπῆσαι καὶ συνιδεῖν ἐξ αὐτῶν, καὶ μὴ παρατιθεμένων τὸν διειλημμένον λόγον τοῦ οὐρανόφρονος, πολεμίους πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἑαυτοὺς δεικνύναι τοὺς θεηγόρους ὡς τὰ σφῶν θεολογικὰ γνήσια ἔπη διὰ

τὴν σφετέραν ἐκ τοῦ μὴ συνορᾶν ἀνατρέπειν, καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ πνεύματος τὴν μὲν ἀπόφασιν αὐτῆς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, ἣν οὐδεὶς αὐτῶν εὕρηται φάναι πώποτε, παρὰ πᾶσιν ἀσυστάτως συνιστᾶν κατεπείγεσθαι. τὴν δὲ κατάφασιν, ἣν αὐτοὶ δι' ὁμοδυνάμων καὶ ταυτοσημάντων ῥημάτων ἐμφανῶς συνιστῶσι, διαβάλλειν, καὶ κατὰ τῶν λεγόντων ἀνοικείους παρομοιώσεις πλάττειν, καὶ ἀπόφημα φάσκειν, ἃ προδήλως, ὡς δέδεικται, πρὸς τοὺς θεορρήμονας ἀποτείνεται.

κδ'. Προσεσχηκέναι δὲ χρή, τοὺς παραφαῦλον ἔτι ποιουμένους τὰ τῶν μετὰ Θεὸν Σωτήρων, τῇ προσεχῶς τεθείσῃ ῥήσει τοῦ μεγαλωνύμου πατρὸς, ὅπως ἄρα πρὸς τὸ θεολογῆσαι τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι τὴν ἀναφορὰν ἔχειν πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν πατέρα. καθ' ἣν ὁπουδήποτε τὸ μόνος ἐπ' αὐτοῦ, καὶ τὸ μία καθὼς ἐνταῦθα καὶ λοιπαῖς ἐν ἑτέραις αὐτοῦ παρείσηκε ῥήσεσι, καὶ τὴν ἑκατέρων προθέσεων ἐδήλωσεν ἀδιάφορον. εἰπὼν γὰρ περὶ τοῦ υἱοῦ, διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου ἐπαναλαμβάνων ἐπήγαγεν, ἁπανταχοῦ τὸ τῆς ἐκ καὶ διὰ ἰσοδύναμον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ ἀναφαίνων. ἐπί τε τῇ εἰς τὸ εἶναι παραγωγῇ τῶν κτισμάτων, ἐπί τε τῇ ἀιδίῳ προόδῳ τοῦ πνεύματος. καὶ ποιεῖται μὲν τῆς δὲ τῆς ἰσοδυναμίας παράδοσιν ἐν τοῖς πρὸς Ἀμφιλόχιον παραδείγμασι

non perciperet, refellenda: ſic item de proceſſione Spiritus non æquum facit, cum illius negationem de Filio, quam nullus ex ipſis prorſus reperitur affirmaſſe, confirmare conatur, affirmationem, quam ipſi verbis æquipollentibus, idemque ſignificantibus palam confirmant, criminatur, & aduerſus eos qui eam aſſeuerant, incomptas ſimilitudines confingit, & infauſta obloquitur, quæ aperte, vt oſtenſum eſt, ad diuiniloquos diriguntur.

XXIV. Attendendum ab illis porro eſt, qui poſt Deum Seruatorum dicta non admodum æſtimant, proxime appoſitum dictum magni nominis Patris, quomodo præter id quod decreuerat, *a Filio factum ad primam cauſam Patrem relationem habere*, in quo vbicunque *ſolus* de ipſo, & *vnum*, vti hic & reliquis alijs ſuis dictis confirmat, ambarum præpoſitionum indifferentes vires ſignificaſſe. Cum enim dixiſſet de Filio, *per Deum Verbum*, orationem reſumens ſubiunxit, locis in omnibus Præpoſitionum *ex* & *per* eaſdem vires de Filio commonſtrans, tum in creaturis condendis, tum in ſempiterno Spiritus progreſſu.

De quarum præpoſitionum ſimili ſignificatu, nec diſparibus viribus in ſcriptis ad Amphilochium tradit, rem exemplis varijs

rijs confirmans, & in alijs suis commentarijs duas hasce præpositiones sic vsurpans, in rebus theologicis, vt ibi loquitur, nunc ex Filio, nunc per Filium Spiritum declarat. Hinc tertio aduersus Eunomium Antirrhetico scribit; *Quæ enim necessitas est, si dignitate & ordine tertius est Spiritus, tertium illum esse & natura? Nanque dignitate secundum esse a Filio, tanquam qui ab eo, quod sit habet, & ab eo accipit, & nobis annunciat, & prorsus illi causæ adhæret, pietatis sermo tradit: natura vero tertia vti, neque a diuinis scripturis edocti sumus, neque ex iam dictis consequenter colligi potest. Quemadmodum enim Filius ordine quidem secundus a Patre est, quoniam ab illo est, & dignitate quoniam origo atque causa, quod ille sit, Pater est, & quod per ipsum accessus & adductio ad Deum Patrem: natura vero nullo modo secundus, quod in vtroque vna Deitas est. Ita videlicet & Spiritus sanctus, & si dignitate & ordine secundus a Filio est, non tamen verisimiliter alienæ esse naturæ inde consequi dixerimus.* Necnon in illis; *Quare non & Spiritus Filius Filij*, tradit; *Non quod non sit ex Deo per Filium; sed ne Trinitas reputaretur multitudo innumera, vti in hominibus fit*. Et paucis annexis; *Propterea*

διαφόροις πιστούμενος. ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τὸ διττὸν τοῦτο τῶν προθέσεων οὕτω λαμβάνων, ὁτὲ μὲν ἐπὶ τῆς θεολογίας, ὡς ἐκεῖ φησιν, ἐξ υἱοῦ τὸ πνεῦμα διαγορεύει, ὁτὲ δὲ δι' υἱοῦ. ὅθεν ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν φάσκει. Τίς γὰρ ἀνάγκη τῷ ἀξιώματι, καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχον τὸ πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων γραφῶν δεδιδάγμεθα, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον, δυνατὸν συλλογίσασθαι. ὡς γὰρ ὁ υἱὸς τάξει μὲν δεύτερος τοῦ πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ εἶναι πατέρα αὐτοῦ, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, φύσει δὲ οὐκέτι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία. οὕτω δηλονότι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκέτι ἂν εἰκότως ὡς ἀλλοτρίας ὑπάρχον φύσεως. καὶ πάλιν ἐν οἷς. Διατὶ μὴ καὶ τὸ πνεῦμα υἱὸς τοῦ υἱοῦ; φησὶν, ὅτι οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα ἡ Τριὰς μὴ νομισθῇ πλῆθος ἄπειρον, ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις ὑποπτευθεῖσα. καὶ μετ' ὀλίγα.

διὰ τοῦτο τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα σαφῶς ἐκήρυξεν ὁ Ἀπόστολος λέγων, τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ Θεοῦ ἐλάβομεν. καὶ τὸ δι᾽ υἱοῦ πεφηνέναι σαφὲς πεποίηκεν, υἱοῦ πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ καθάπερ Θεοῦ, καὶ νοῦν Χριστοῦ προσειπὼν, καθάπερ καὶ Θεοῦ πνεῦμα ὡς τοῦ ἀνθρώπου. τῶν περαθέσεων τῆς ἀπὸ τῆς διαστάσεως πολυειδοῦς κακίας ῥήσεις αὗται, πολλὰ τῶν τρίτων αἱ δύο, καὶ τῆς ἑτέρας μᾶλλον ἡ πρώτη, κώλων ὅλων ἀφαιρέσεις ὑποστᾶσαι, προσθήκας τε καὶ ἐπεμβολάς, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ ἔτι βίβλοι πεφυλαγμέναι καὶ θεαθεῖσαι ἡμῖν, ἅπερ εἴτι κρεῖς τέρας ἄμφω, τὸ περισωθῆναι τε καὶ ἡμῖν ὀφθῆναι, τῇ τῆς ὅλης αὐτῶν κατασκευῆς παλαιώσει, καὶ τῇ τῶν ἀρχαϊκῶν στοιχείων γραφῇ, τὴν τῶν ἀλλοιωθεισῶν ἐκ μανίας ἄκρας ἀλλοίωσιν στηλιτεύουσι. τὰς ῥήσεις ὡς ἔχον ἐξ ὧν προηνέχθησαν προστεθείκαμεν. εἰ δὲ καὶ ταῖσδε βίβλοις, ταῖς οὕτως αὐταῖς δεικνύουσαις ἐπιτηδεῦσαι τὸ πολυπραγμονὲς τοῦ κρατύνεσθαι τὸ σχίσμα δυνήσεται, καὶ ἀφανισμὸν αἰὸν δή τινα θεῖναι, ὡς ἐν ὁλότητι τῇ τῆς ὑποθέσεως, κἂν τῷ μέρει τούτῳ τὸ ἐκ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν ἀψευδὲς ἐξ ὧν ἑωράκαμεν οὐ περιτρέψαι δυνήσεται. περὶ μέντοι τῶνδε παραφθορῶν, καὶ τῶν ἐν ἑτέροις θεοφθέγγων ῥήμασι πατρικοῖς οὐκ ὀλίγοις, καὶ τῶν ἄλλως πεπλασμένων ἐπιτεχνήσεων

ex Deo esse Spiritum palam enunciauit Apostolus dicens, Spiritum, qui ex Deo est, accepimus, per Filium apparere manifestauit, cum illum Filij Spiritum, vt & Dei appellauit, & mentem Christi, sicuti & Dei Spiritum vti hominis. Dicta hæc ab dissidij multiplici malitia, multum diuexata sunt, tertio tamen duo priora, & secundo immanius primum, membrorum integrorum ademptione imminutum, necnon additionibus, & adiectionibus vitiatum. Sed adhæc vsque tempora Volumina conseruantur, conspectaque sunt a nobis, quæ ambo monstrum fuerit, & quod conseruata sint, & a nobis conspecta, quæ & ipsius structuræ integræ vetustate, & antiquarum literarum scriptione deprauatarum ex ingenti vesania adulterationem palam edicunt. Dicta, vti se habent, ex ijsdem produximus. Quodsi voluminibus similibus hoc modo dicta referentibus, ad stabiliendum dissidium aliquid apponere voluerint, siue ea de medio tollere accurauerint, quod multis in locis dispersa sint, quantum ad integritatem argumenti, attamen hac in parte sincerum purumque nostræ conscientiæ, cum illa viderimus, euertere nullo modo poterunt. De his corrupteiis, alijs quoque diuiniloquorum Patrum

dictis non paucis, alijsque fraudibus, & alio atque alio modo commentitijs artibus, qui volet, ex alijs nostris Cõmentarijs, quæ similia fusius pertractant, addiscet. Nunc vero nouarum conclusionum Auctor, & erga magni præconis Basilij verba, ita se habentia qualis esse conspicitur? Si modus existentiæ processionis, exponi potest, illum Magnus hic, illius inquam declarationem, de Filio manifestissime edicit, affirmatque, *Spiritus*, inquiens, *a Filio quod sit habet, & annunciat nobis*. Hic vero illam ad commenta & absurdas sententias deducit, & negationem propositionibus non subsistentibus, ex voce *solus* positis comprobat. Quænam est hic cum Beati dictis concordia? quinimo potius est ex aduerso hostilis instructio, & bellum irreconciliabile. Præterea diuinus Nyssenorum Pastor, non diuersa a germano fratre eloquens, *ex Filio, & per Filium*, secundum ad esse progressum decernit, & stulte obloqui, qui ex simili Theologia rerum conditarum, & rebus creatis similitudines introducit, commonstrat, indeque ex ijs aduersus quos sua studia confert, illos qui plane cœlestes sunt, oppugnare. Hinc hic idem mysta primo aduersus Eunomium Antirrhetico scribit, *Spiritus Patri, qua increa-*

ὁ αἱρούμενος τὴν ἡμετέραν ἐν ἄλλοις λόγων ἀγγελλόντων πλατύτερον γνώσεται. νυνὶ δὲ τῶν καινῶν συμπερασμάτων ὁ εὑρετὴς, καὶ πρὸς τὰ τοῦ μεγαλοκήρυκος οὕτως ἔχοντα Βασιλείου, ὁποῖος ὁρᾶται; εἰ τρόπος ὑπάρξεως τῆς ἐκπορεύσεως, ἡ ἀνάπτυξις, καὶ ταύτην ὁ μέγας τὴν αὐτῆς φημὶ διασάφησιν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καθαρωτάτως ἀνακηρύττει, καὶ καταφάσκει, τὸ πνεῦμα, λέγων, παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν. οὗτος δὲ ταύτην εἰς ἀναπλάσματα καὶ διανοίας ἀτόπους ἀπάγει, καὶ τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς θέσεων ἐξ ἀνυποστάτων τῆς ἐκ φωνῆς τοῦ μόνος κατασκευάζει. ποῦ τῆς τοῦδε συμφωνία πρὸς τὰ τοῦ μάκαρος; ὅτι μὴ ἀσύμβατος μᾶλλον ἀντιπαράταξις, καὶ πόλεμος ἀκατάλλακτος. ἔτι γε μὴν ὁ θεῖος τῶν Νυσσαέων ποιμὴν, τὰ αὐτὰ τῷ αὐτομαίμονι φθεγγόμενος, ἐκ τοῦ υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν εἰς τὸ εἶναι πρόοδον δογματίζει, καὶ ματαιολόγον ἀπελέγχει τὸν ἐκ τῆς τοιᾶσδε θεολογίας δημιουργήσεων κτιστῶς ἐν κτιστοῖς ἀπεικονίσεις εἰσφέροντα. κἀντεῦθεν ἐκ τῶν καθ' ὧν ἡ ὁρμὴ πρὸς τοῦτο εἰς ἅπαν οὐρανίους ἀντιφερόμενον. ἔνθεν ὁ αὐτὸς οὗτος ἱερομύστης ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον Ἀντιρρητικῶν τάδε φησί. Τὸ πνεῦμα τῷ πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτόμενον πάλιν ἀπ' αὐτοῦ

τῷ μὴ πατὴρ εἶναι ὡς ἐκεῖνος διαχωρίζεται. τῆς δὲ πρὸς τὸν υἱὸν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείας, καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἔχειν ἀφίσταται πάλιν τῷ ἰδιάζοντι ἐν τῷ μήτε μονογενῶς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι᾽ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι. πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ υἱοῦ ὑποστάσης, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην ἔχειν νομισθῇ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ διακρίνεται τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. ὡς ὁ συνάδελφος παρὰ υἱοῦ καὶ δι᾽ υἱοῦ ἰδίᾳ, οὕτως ἀλλαχοῦ μὲν καὶ ἐνταῦθα ἰδίᾳ. ἐνταῦθα δὲ χρήσεως ἐν μιᾷ συνθέσει τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ καὶ τὴν κτίσιν διδάσκει. ἐν ὑστέροις δὲ καὶ τὴν διαφορὰν δείκνυσι. πλὴν οἱ διὰ κενῆς εὑρεσιλογοῦντες, φανερώσεως τὸ πεφηνέναι δηλωτικὸν φάσκοντες οὐχ ὑπάρξεως, ἀποτέμνονται περιφανῶς ἀφ᾽ ὧν ἄνω παρεθήκαμεν ῥήσεων πατρικῶν, περὶ φωνῶν ὧν αὐτοὶ τὸ σφῶν ἀδιάφορον, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως παριστῶσιν, αἷς καὶ τὸ πεφηνέναι συνηρίθμηται. ἔτι δὲ καὶ ἐξ ἄλλων ταῖς θεολογικαῖς διδασκαλίαις ἐνεσπαρμένων, ὕπαρξιν τὸ πεφηνέναι σημαινουσῶν ἔχειν οὐ φανέρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς συμφράσεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος χρήσεως πατρικῆς. ποῖον γὰρ φέρει τὸ εὐλογοφανὲς τὸ ἀναφορικὴν

increatus eſt coniungitur, rurſus ab eodem, qua Pater non eſt vti ille diſiungitur. a coniunctione vero cum Filio, qua increatus eſt, & cauſam exiſtentiæ ex Deo omnium poſſidet, rurſus ſeiungitur proprietate, quod non tanquam vnigenitus ex Patre ſubſtitit, & quod per ipſum Filium apparuit: rurſuſque a creatura, quæ per Filium ſubſtitit, ne communionem aliquam cum ea habere Spiritus reputaretur, quod per Filium apparuit, immutabilitate, & firmitate ſecernitur Spiritus a creatura. Vbi frater germanus ſeparatim ex Filio & per Filium, pari modo hic quoque ſeparatim, hic vero in vnius dicti conſtructione Spiritum ex Patre per Filium, necnon etiam creaturam docet, & in poſtremis quoque diſcrimen aſſignat. Nihilominus qui temere alia atque alia de nouo comminiſcuntur, illud *apparere* manifeſtationem indicare aſſerentes, non exiſtentiam, manifeſte redarguuntur ſupra a Patribus petitis digeſtiſque de vocibus quæ inter eas & proceſſionem nullam eſſe diſcrimen confirmãt, inter quas hoc etiam *apparere* connumeratur: necnon & alijs inter theologica dogmata inſperſis, hoc *apparere* exiſtentiam non manifeſtationem denotantibus, quinimo ex ipſa paterni dicti ſtructura, de quo nobis ſermo eſt. Quam enim veriſimilem

relationem inferret illud, *rursus vero a creatura, quæ per Vnigenitũ subsistit*, si id prorsus de existentia non dicitur? & quomodo reputaretur Spiritus sanctus communionem quandam habere cum creatura, si illa per Filium non subsisteret? & quomodo ea per Filium manifestata est, si non ad Triadem, sed ad creaturam manifestatio fuerit? Quomodo item in quibus differentia, & inde secerni factum est, & magis expedite ex eo quod per Filium habet existentiam, hic vero nullo modo? Deinde etiam vnde traditum est, & absque vlla hæsitatione, quando non esset, vt Spiritus per Filium haberet esse, & indicatum discrimen nullum adesset & tacitum præteritum est? nanque si illud plane esset, necessario ista consequerentur, pronunciataque fuissent. A Patre vero per Filium naturaliter simul ac sempiterne Spiritum habere quod sit, creaturam vero creationis modo, & in tempore congruenter, & quod discernit appositum est. Hæc enim mutationi obnoxia est, tanquam quæ ex eo quod non erat ad id quod erat immutata est, & aliquando existat, & deinceps asseruiens tempori non existat, & mutationem, & alterationem in meliores peioresque trasmutationes admittat: at Spiritus sanctus immutabilis est; immutabiliter enim, & continua firmitate

τοῦτο. πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ μονογενοῦς ὑποστάσης μὴ παντάπασιν ἐνταῦθα περὶ ὑπάρξεως λέγεσθαι. πῶς δ' ἂν ἐνομίσθη κοινότητά τινα πρὸς τὴν κτίσιν ἔχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἴπερ αὕτη διὰ τοῦ υἱοῦ μὴ ἔχει τὸ ὑφεστάναι, τοῦτο δὲ ταύτῃ διὰ τοῦ υἱοῦ πεφανέρωται, εἴγε μὴ πρὸς τὴν Τριάδα, πρὸς τὴν κτίσιν δὲ ἡ φανέρωσις; πῶς δὲ καὶ ἐν οἷς ἡ διαφορὰ καὶ τὸ διακρίνεσθαι οὐκ ἐντεῦθεν ἐγγέγονε, μᾶλλον ἐκ τοῦ προχείρου, ἀπὸ τοῦ τὴν μὲν διὰ τοῦ μονογενοῦς ἔχειν τὴν ὕπαρξιν, τοῦτο δὲ οὔ. εἶτα κἀκεῖθεν ὅθεν ἄρα καὶ παραδέδοται, ἀλλ' ἀναμφίλεκτον· ὡς ἐπεὶ μὴ ἦν, μὴ τὸ εἶναι διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἔχειν. ἁπλῶς ἄρα καὶ τὰ τῆς δηλωθείσης διαφορᾶς, καὶ οὐ λέλεκται. εἰ γὰρ ἂν εἰ ἦν ἐκεῖνο, εἶχεν ἂν ἀνάγκην ἀκολουθῆσαι καὶ ταῦτα λεχθῆναί τε. ὅτι δὲ παρὰ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ εἶναι τῷ πνεύματι φυσικῶς ἅμα καὶ ἀϊδίως, τῇ δὲ κτίσει δημιουργικῶς καὶ ἐγχρόνως καταλλήλως ἐρρέθη καὶ τὸ διακρινόμενον. ἡ μὲν γὰρ τρεπτή, ὡς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τραπεῖσα καὶ ποτὲ μὲν οὖσα, εἶτα χρονικῶς οὖσα, καὶ τὸ τρεπτὸν ἔχουσα καὶ ἀλλοιωτὸν ἐν ταῖς εἰς τὸ κρεῖττον καὶ χεῖρον μεταβολαῖς. τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον μὴ τρεπτόν, ἀτρέπτως γὰρ καὶ ἀναλλοιώτως ἦν καὶ ἔστι καὶ ἔσται, ὥσπερ-

tate

δὰς καὶ ἀχρόνως ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐστὶν ἐκπεμπόμενον, ἀεὶ ἀγαθὸν ὡς αὐτάγαθον, καὶ πηγὴ ἀγαθότητος, φύσει Θεὸς ὡς ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ. ἐν γοῦν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ διαιρεῖται ἀπὸ τῆς κτίσεως, καὶ οὐ διότι ἐν τῷ δι' υἱοῦ ταύτην ὑποστῆναι, κοινωνίαν τινὰ πρὸς αὐτὴν ἔχειν νομίζεται. καί γε ὁ θεοφανέστατος Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ οὕτω φησί. Τοίνυν πατὴρ ἦν ἀεί, καὶ τὸ πνεῦμα ἦν ἀεὶ παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ. τὰ δὲ μετὰ πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα πάντα ποιητά, καὶ κτιστά, καὶ μὴ ὄντα ποτὲ γέγονε παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. τίς οὐκ ἐρεῖ κἀνταῦθα καθολικῶς τὸν λόγον εἶναι περὶ ὑπάρξεως, καὶ τὸ μὲν θεῖον πνεῦμα θεολογεῖσθαι τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ φυσικὴν εἰς τὸ εἶναι πρόοδον, τὴν δὲ κτίσιν λέγεσθαι γεγονέναι παρὰ τῶν τριῶν τῆς θεότητος ὑποστάσεων, καὶ τὰ διαστελλόμενα ὁμοίως, ὡς ἐκεῖ παρατίθεσθαι, ὅθεν εἰλικρινοῦς παραδόσεως κατὰ τὸν τῆς ὑπάρξεως λόγον παρὰ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ παναλκὲς πνεῦμα δογματίζεσθαι καὶ τὴν κτίσιν. καὶ ταύτην πάλιν παρὰ πατρὸς ἐν πνεύματι δι' υἱοῦ. καὶ αὖθις παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ γεννήτωρ ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ καὶ τῆς κτίσεως ποιητής, ὡς ἐκ πατρὸς ἄμφω [illegible], καὶ τὸ δια-

tate erat, & est, eritque, tanquam qui essentialiter, & absque tempore ex Patre per Filium emittitur, semper bonus, qnia ipsabonitas est, & bonitatis fons, naturaque Deus, æque atque ille est, ex quo & per quem. Immutabilitate itaque & firmitate discernitur a creatura, & non quod illa per Filium substitit communionem aliquã cum illa habere existimatur. Quare a Deo manifestatus Epiphanius in Ancyroto hæc habet; *Igitur Pater erat semper, & Spiritus erat semper a Patre & Filio. Quæ vero subsequuntur Patrem & Filium & Spiritum sanctum omnia condita sunt & creata, & cum non essent aliquando facta sunt a Patre & Filio, & Spiritu sancto.* Quis non affirmauerit, hic quoque in vniuersum sermonem esse de existentia, et Spiritum sanctum decerni ex Patre et Filio secundum suum naturalem ad esse progressum: et creaturam factam fuisse asseuerari a tribus diuinitatis hypostasibus, et quæ discernuntur similiter vt ibi apponi hinc accurata, veraq; traditione secundum existentiæ rationem a Patre per Filiũ omnipotentem Spiritum creaturamque decerni, et hanc rursus a Patre in Spiritu per Filium: rursusque a Patre et Filio et Spiritu sancto. quinimo et genitor Filij Pater, et creaturæ conditor

τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.

κέ. Ἄνω τὰ τῆσδε ῥήσεως ἐξεταστικῶς τεθεωρηκότες, νῦν ἑτέρως αὐτὰ κατοπτεύσομεν. ἐπεὶ διαφόροις ἐν ζητήμασι τὰ θεῖα τῶν θεηγόρων ἔπη διαφόρως τὰ τῆς ἀληθείας αὐγάζουσιν. ὅτι μὲν οὖν κἀνταῦθα καθαρῶς ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα μυσταγωγεῖται, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ διατόρως βοᾶται. ὅπερ ὁ ἀντίθετος τὸ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ φάσκει τις ἡ ἀνάγκη λέγεσθαι; καὶ οὐκ ἐπιστρέφεσθαι τῶν ἐν θεολογίᾳ πατρικῶν διδασκαλιῶν φανεροῦται. καὶ ὅτι τοῦ εἶναι εἰς τὸ παραστῆσαι τόδε ἐκ τοῦδε εἰς ὑπάρξεως λόγον οὐδὲν ἀρχοειδέστερον, ἢ ἐμφανέστερον δῆλον. τοῦτο δὲ σκεπτέον. τί τὸ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἵστησιν αὐτοῦ τὸ ἰδίωμα, μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς ὀνομάζεσθαι. πάντως τὸ μέχρι τοῦ ἐκ πατρὸς εἶναι καὶ μὴ ἐξ ἑτέρου ὅλως. καὶ οὐχὶ τοῦ μονογενοῦς τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι, ἑτέρου δὲ προσώπου μὴ εἶναι. τοῦτο γὰρ ἀπό τε τῆς θέσεως ἀποπεμπτέον, καὶ τοῦ θεμελίου τῆς πίστεως ἄρνησις. ἀλλὰ τόδε ἐστὶ τὸ ἰδίωμα, τὸ τὸν υἱὸν μόνον ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι, καὶ οὐδέπω καὶ ἐξ ἑτέρου, ἢ δι' ἑτέρου. καὶ φανερὸν ἐκ τῆς λεγούσης ἐπαγωγῆς. τὸ δὲ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρ-

Christi non habet, inquit, hic non est eius.

XXV. Licet supra dictum simile meditate examinauimus, nunc denuo illud alio quoque modo discutiamus. Cum in diuersis quæstionibus diuina diuiniloquorum eloquia diuerso quoque modo veritatem illustrant. Hic itaque aperte ex Filio Spiritum astrui, et ex Patre et Filio sonora voce declarari, quod aduersarius, *quæ est necessitas dici?* reboans, nec theologicas Patrum instructiones reuereri, manifesto deprehenditur. et verbo *esse* ad commonstrandum hoc ex hoc, et existentiam connotandam nullum aliud esse antiquius, aut perspicacius nulli dubium est. Hoc vero considerandum est, quidnam illud sonet, *nec vltra hoc oratio proprietatem illius extendit*, postquam dictum fuit, *Filium* ex Patre nuncupari. Omnino *nec vltra illud*. ex Patre nempe esse, et non ex alio, siue prorsus per aliud. Et non est Vnigeniti ita ex Patre esse, vt altera persona ex eo non sit. Hoc siquidem a positione reijciendum est, cum fundamenti fidei abnegatio sit. Veruntamen hæc est proprietas, Filium solum ex solo Patre esse, et non ex alio prorsus, neque per aliud, & ex ijs quæ subsequuntur clarum remanet, *Spiritus vero & ex Patre esse dicitur, & ex Filio astruitur.*

τὸ λεχθῆναι, εἷς Θεὸς, πατὴρ λόγου ζῶντος, σοφίας ὑφεστώσης καὶ δυνάμεως, καὶ τὰ ἑξῆς. περὶ τοῦ υἱοῦ ταῦτα διαλαμβάνεται, εἷς Κύριος, μόνος ἐκ μόνου, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, χαρακτὴρ καὶ εἰκὼν τῆς θεότητος, λόγος ἄναρχος, καὶ τὰ λοιπά. πλὴν ἐπεὶ τοῖς ἀντιδιατιθεμένοις πρὸς πάντα τὸ εὑρεσιλογεῖν, καὶ εἰ τῶν ἀναντιῤῥήτων, καὶ εἰ τῶν ἀναμφιλέκτων, καὶ τὸ δοκεῖν τι λέγειν καὶ πλέον οὐδέν. ἐῶ γὰρ ἀρτίως εἰπεῖν, ὡς καὶ τὰ πλείω τῶν σφίσι λεγομένων εἰς κρημνοὺς συνωθοῦσι τοὺς λέγοντας. Ἐρεῖ τις ἴσως. υἱὸς μόνος ἐκ μόνου πατρός. τὸ γὰρ πνεῦμα οὐχ υἱός. εἰ μέντοι περὶ τοῦ υἱοῦ τὸν λόγον ποιούμενος, οὕτως εἰρήκει, εἷς υἱὸς, εἶτα ἐπήγαγε, μόνος ἐκ μόνου, οὐδ᾽ οὕτως εἶχεν ἂν ὁ λόγος οὐδέν τι εἰς βεβαίωσιν. ὅμως τινὰ δόκησιν εἶχε τοῦ λέγειν τι. ἐπεὶ δὲ εἷς Κύριος ἔφησε, καὶ παραυτίκα μόνος ἐκ μόνου ἐπήγαγε, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ μετά τινα οὐκ ὀλίγα. υἱὸς ἀληθινὸς ἀληθινοῦ πατρὸς, ποῦ χώραν ταῦτα τῆς εὑρεσιλογίας ἐν τούτοις ἕξουσιν; ἔπειτα προσεσχηκέναι χρεὼν, ὡς ὁ αὐτός ἐστι θεηγόρος ὁ τὰ τῆς ὀπτασίας καὶ τὰ τῆς ὁμιλίας τῆς εἰς τὴν θεοπαράδοτον εὐχὴν παραδιδοὺς καὶ φθεγγόμενος. καὶ πῶς ἂν ἐναντιοφωνεῖν εἵλετό ποτε ἑαυτῷ, ὅτι μὴ συμφωνεῖν μᾶλλον τῆς ἀληθείας ὁ τοσοῦτος κῆρυξ ὁ δια-

esset, *Vnus Deus, Pater Verbi viuentis, sapientiæ per se subsistentis & potestatis*, quæ sequuntur, de Filio tradit; *Vnus Dominus, solus ex solo, Deus ex Deo, character & imago diuinitatis, Verbum absq; principio*. Et reliqua. cum vero qui omnibus contradicunt, verba funditare, nouaque comminisci nullum finem faciunt, licet quæ afferuntur indubitata & omni contradictione maiora sint, tantum vt videantur aliquid dicere, & aliud præterea nihil: nam in præsentia silentio prætereo, maiorem eorum commentorum partem in præcipitia asserentes compellere, fortasse ex ijs quispiam dixerit, *Filius solus ex solo Patre:* Spiritus enim Filius non est; quod si de Filio sermonem habens, ita locutus fuisset, *Vnus Filius*, postmodum subiunxisset *solus ex solo*, tum etiam hac ratione dictum simile certitudinem habuisset; nihilominus videretur aliquid dicere. Veruntamen dum dicit, *vnus Dominus* & quam illico *solus ex solo* addidit, *Deus ex Deo*, & multis interiectis, *Filius verus veri Patris*, vbinam commentitia ista locum habebunt? Postmodum animo attendendum est, eundem esse diuiniloquum qui visionem, & colloquium, in quo a Deo exceptæ preces sunt, tradit enarratque, & quomodo sibimetipsi contraria scribere, & non sibi potius concordia referre veritatis

tantus ac vehemens præco proposuisset? Quare quod ibi, *nec vltra proprietas illius extenditur*, vltra nempe ex Patre esse, neque ex alio, neque per aliud. Et hoc & illud magis ac magis manifestat inductio; *Spiritus vero & ex Patre dicitur, & ex Filio esse astruitur*, vtriusque concordiam inuariabilem ostendens & suimetipsius. *At asserere, solus Filius ex solo Patre: Spiritus enim Filius non est*, ad destruendam differētiam traditam a diuino præcone, hoc quidem non ex vtroque esse Spiritum, illud vero ex vno solum ex solo Patre Filium, quæ est proprietas illius ex vtroque, præterquam quod diuino præconi contradictionem appingit, rationis penuriam indicat, si hæc Theologia proprietatem & ex vtroque tradens aperte, Spiritum non esse Filium edocet, & per Filiū enuncians, cum ambæ præpositiones, vt iam demonstratis antea Patrum doctrinis instruimur, æquales vires possideant: ipse nanque a Deo edoctus Nyssenus, solum ex solo Filium decernens, vnigenitum illius declarauit: & vndenam filiatio Spiritui accedet? in ijs vero quæ ad Ablabium scripsit, dum ait, *Hoc enim continue est ex primo*,

προφύσιος. ὅθεν ὅπερ ἐκεῖσε μέχρι τούτου ἵσταται τὸ ἰδίωμα τοῦ υἱοῦ, μέχρι τοῦ ἐκ πατρὸς εἶναι, καὶ μὴ περαιτέρω ἐξ ἄλλου ἢ δι᾽ ἄλλου, τοῦτο ἐνταῦθα μόνος ἐκ μόνου, τουτέστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ οὐκ ἐξ ἑτέρου, ἢ δι᾽ ἑτέρου καὶ τὸ ἐπὶ πλέον σαφηνείας τούτου τε κἀκείνου παράστασις ἡ ἐπαγωγή. τὸ δὲ πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται, τὸ τῆς συμφωνίας ἀμετάθετον ἑκατέρων δεικνῦσα καὶ ἑαυτῆς. τὸ δὲ φάναι μόνος υἱὸς ἐκ μόνου πατρὸς. τὸ πνεῦμα γὰρ οὐχ υἱὸς εἰς ἀναίρεσιν τῆς παραδοθείσης διαφορᾶς παρὰ ἱεροφάντορι. τοῦτο μὲν ἐξ ἀμφοῖν, ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα, τὸ δὲ ἐξ ἑνὸς μόνον ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, ὅπερ ἰδίωμα πρὸς τὸ ἐξ ἀμφοῖν, πρὸς τῷ ἐναντιοφωνίας περιστεριβεῖν τῷ θεοκήρυκι. καὶ τὸ ἀλόγιστον ἐπιφέρεται, εἴπερ αὕτη σαφῶς ἡ θεολογία τὸ ἰδίωμα, καὶ τὸ ἐκ δυοῖν ἡ παραδιδοῦσα, τὸ μὴ υἱὸν εἶναι τὸ πνεῦμα διδάσκει, ἤ τε τὸ δι᾽ υἱοῦ καταγγέλλουσα, ὡς τὸ ἰσοδυναμον ἀμφοτέρων προθέσεων κεκτημένων κατὰ τὰς πατρικὰς προδεδειγμένας μυσταγωγίας. αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ θεόσοφος ἐνταῦθα Νύσσης μόνον ἐκ μόνου τὸν υἱὸν δογματίζας τὸ μονογενὲς αὐτοῦ διεξαίνωσε, καὶ ποῦ τὸ λοιπὸν υἱότης τῷ πνεύματι, ἐν δὲ τοῖς πρὸς Ἀβλάβιον, ἐν οἷς φησί. Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸν υἱὸν λέγων ἐκ τοῦ πατρὸς, τουτέστιν ἀμέσως,

Filium asserens ex Patre, idest immediate, quasi diceret, *solus*

ὡς εἰ ἔλεγε μόνος ἐκ μόνου, εἶτα τὸ διὰ τοῦ προσεχοῦς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ υἱοῦ καθαρῶς αὐτὸ τὸ μονογενὲς διευκρίνησεν. ἔτι τε κατ' ἔπος διηρθρωκώς, ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης. ὁ δέ γε διορατικώτατος Ἐπιφάνιος συνῳδὰ τούτοις θεολογῶν, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι τὸ πνεῦμα διατόρως ἀνακηρύττων, ἐντεῦθεν ἀπορραπίζει τὸν τὸ πνεῦμα υἱὸν καὶ λοιπὴν ἀτοπίαν συνάγοντα. φάσκει γὰρ ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ, Ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὥς φησιν ὁ Χριστός, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καί, οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. εἶτα, ἀλλ' ἐρεῖ τις ἴσως· οὐκοῦν φαμὲν δύο εἶναι υἱοὺς καὶ πῶς μονογενής; μενοῦνγε σὺ τίς εἶ ὁ ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ. εἰ γὰρ τὸν υἱὸν καλεῖ τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα τὸ παρ' ἀμφοτέρων, ἃ μόνον πίστει νοούμενα ὑπὸ τῶν ἁγίων, φωτεινά, φωτοδότα φωτεινὴν τὴν ἐνέργειαν ἔχει. τῶν οὖν μετὰ Θεὸν Σωτήρων οὕτω θεολογούντων, οὕτω διασαφούντων.

ex solo. Deinde, *Hoc vero per illud quod continue est ex primo*, Spiritum per Filium aperte ipsum vnigenitum manifestauit; tum præterea verbis non alijs exprimens: *Ita vt & vnigenitum indubitatum in Filio maneat, & ex Patre Spiritum esse in dubio non sit, mediatione Filij & sibi ipsi vnigenitum conseruãte, & Spiritum a naturali erga Patrem habitudine non arcente*. Et perspicacissimus Epiphanius non dissimilia decernens, & ex vtroque Spiritum esse clare admodum deprædicans, refellit eum, qui Spiritum Filium esse reliquasque absurditates colligit: nanque inquit in Ancyroto; *Vtraque inhabitant in homine iusto, Christus & Spiritus illius. Quod si Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, & Spiritus ex Christo, aut ex vtroque, vt inquit Christus, qui a Patre procedit, &, hic de meo accipiet. Sed quispiam dixerit fortasse. Itaque dicimus duos esse filios, & quomodo vnigenitus? Tu quis es, qui contra ratiocinaris cum Deo? Si enim Filium vocat, qui ex ipso est, Spiritum vero sanctum qui ex vtroque, quæ solum fide comprehensa a sanctis luminosa, lumen exhibentia, luminatam actionem habent*. Qui itaque post Deum seruatores sunt, hunc in modum definientibus, ac declarantibus, si solus secundum

ipsos Filius ex solo Patre, si illi hæc proprietas est, si ex vtroque Spiritus asseritur, quomodo ex solo Patre? vt prætercam quæ ad hoc cõfirmandum commentitia scripta afferuntur, tantumque ex confessione falsariorum triumphum.

XXVI. Rursusque cum quo mihi sermo est, orationem conuerto. Si Spiritus Pater fons est, si quæcunque solutionibus conferunt concedens, vti clara atque indubitata adducit, & quæcunq; a nobis præter vnum *solum* comprehensa sunt, quomodo solus secundum ipsum productor Spiritus Pater fuerit? Quomodo propria illi erit producendi facultas? quomodo processionis affirmatio de Filio, ex his quæ ipse dicit minime subsistit, negatio vero subsistit? si hæc diuinis Patribus conueniunt, si illi ipsi, quod mirum est, consideret attente cui timor Dei in præcordijs est. His igitur iam discussis, & ita se habentibus, vt diseruimus, nonnullis sed paucis eiusdem per omnia, nec alterius sententiæ neglectis, hunc in modum orationem componit. *Cum vero hoc quoque dicant, Filium Dei ad Patrem omnia referentem, ideo & Spiritus processionem ad eundem referre, & sic semetipsum silentio præterire, quam ob causam, qui Symbolum Fidei*

εἰ μόνος κατ᾽ αὐτοὺς ὁ υἱὸς ἐκ μόνου πατρὸς, εἰ σφίσιν αὐτῷ τοῦτο ἰδίωμα, εἰ περὶ αὐτὸ τὸ ἐξ ἀμφοῖν τὸ πνεῦμα θεολογεῖται, πῶς ἐκ μόνου πατρὸς, ὡς παραδραμῶ τὰς εἰς σύστασιν τῆσδε πλαστογραφίας, καὶ τὸν ἐξ ὁμολογίας τῶν πλαστογράφων τοσοῦτον θρίαμβον.

κϛʹ. Αὖθις δὲ πρὸς ὃν οἱ λόγοι. εἰ πηγὴ τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ, εἰ πηγὴ τοῦ πνεύματος ὁ υἱός. εἰ πάνθ᾽ ὅσα τῶν αὐτῆς διεκλυτάσεων ἀνομολογῶν εἰς παράστασιν ἔσθ᾽ ὅτε προσφέρει σαφῆ τε καὶ μὴ ἀμφίβολα, ὅσα τε παρ᾽ ἡμῶν μέχρι τοῦ μόνου διείληπται. πῶς μόνος προβολεὺς τοῦ πνεύματος ὁ πατὴρ κατ᾽ αὐτόν; πῶς ἴδιον αὐτῷ τὸ προβλητικόν, πῶς τῆς ἐκπορεύσεως ἡ κατάφασις ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τὸ ἀσύστατον ἐξ ὧν φησιν ἔχει, τὸ συνίσταται δ᾽ ἡ ἀπόφασις; εἰ συνέρχεται πρὸς τοὺς θεοφορήτους ταῦτα, εἰ πρὸς ἑαυτὸν τὸ παράδοξον; σκοπείτω ἀκριβῶς τοῖς ἐγκάτοις, ᾧ Θεοῦ δέος ἐστὶν ἐναποκείμενον. μετὰ τοίνυν τὰ ἐπισκεφθέντα, καὶ οὕτως ἔχοντα, ὡς διήλεκται, καί τινα παρεωραθέντα βραχέα τῆς αὐτῆς εἰς κατὰ πάντα διανοίας καὶ οὐχ ἑτέρας ἐχόμενα, τάδε τελευταῖα κατὰ ῥῆμα συντίθησιν. Ἐπεὶ καὶ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ υἱὸς ἐπὶ τὸν πατέρα πάντα ἀναφέρων, διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπ᾽ αὐτὸν ἀναφέρει, καὶ ἀποσιωπᾷ ἑαυτόν,

διατὶ καὶ οἱ τὸ τῆς πίστεως Σύμβολον ἐκθέμενοι ἅγιοι πατέρες τῆς ἐκπορεύσεως μνησθέντες, αὐτὴν ἀπεσιώπησαν, καὶ οὐκ ἐξέδωκαν διατετρανωμένον τὸ δόγμα, εἴγε ἀνάγκην εἶχε κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, πάντως οὐκ ἐνόμιζον τοῦτο οὕτως ἔχειν. οὐδ᾽ ἦσαν τολμηταὶ ὡς οὗτοι. εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐποιοῦντο περὶ τούτου λόγον οἱ πατέρες, ἢ εἰ μὴ ἦσαν πνεύματος ἁγίου μέτοχοι καὶ σοφίας, ἢ εἰ μὴ κανονικῶς ἠθροίζοντο, ἢ εἰ μερικῶς οὗτοι δὲ νῦν ἐκίνουν τὸν λόγον δυνάμει λόγου καὶ πνεύματος, καὶ κανονικῶς ἠθροισμένοι καὶ οὐ μερικῶς, εἶχεν ἂν κράτος ὁ λόγος αὐτῶν. νῦν δὲ ἐκείνοις μὲν ὡμολόγηται, καὶ ἡ τοῦ πνεύματος μετουσία καὶ τ᾽ ἄλλα, καὶ ἐζήτησαν πρότεροι, καὶ ἔταξαν τὰ εὑρεθέντα μετὰ πάσης ἀσφαλείας. οὗτοι δὲ ἄλλως ἄνθρωποι ὄντες, καὶ μετ᾽ ἐκείνους ζητοῦσιν, οὓς δεῖ ἀποπέμπειν πάντως, ἐκείνων δὲ ἐξέχεσθαι, καὶ τῶν αὐτῶν λόγων, καὶ μὴ περαιτέρω περιεργάζεσθαι, ἕως ἂν ἡμεῖς ἧττον πνεύματος καὶ σοφίας μετεσχηκότες. Ἐκ τούτων τῶν εἰρημένων λίαν ἐκφαντορικῶς ὁ φήσας ὁρᾶται λέγειν, μὴ θεμέλιον τοῖς τῶν θείων ἐκφαντόρων ὄντος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τούτων ἐφηδρασμένοις, πλεῖστα τῶν δογμάτων παραδέδοσθαι μὴ κατὰ λέξιν ἐν αὐτῷ περιειλημμένων, διασαφηνίσεως λό-

Fidei ediderunt sancti Patres, processionis mentione inducta, illam silentio inuoluerunt, & dogma declaratum nō tradiderunt, si necessario, ita asserentibus Italis, etiam ex ipso Filio Spiritus procedit? Id ita se habere plane illi non existimabant, nec tantum vt isti audebant. Nanque si de hoc Patres rationem habuissent, vel si non essent Spiritus sancti participes, & scientiæ, vel si non vti Canones statuunt congregati fuissent, aut si singillatim hi nunc Verbi & Spiritus sermonem mouerent, & vti Canones præcipiunt & non priuatim congregarentur, haberet equidem dictū eorundem robur. At nunc apud illos quidem in confesso sunt Spiritus communicatio & alia, & primi perscrutauere, & cum omni securitate adinuenta ordinarunt. Hi vero homines cum sint post eos inquirūt, quos abijcere modis omnibus necesse est, illis vero eorumque eloquijs adhærere, nec vltra curiose perquirere, donec remissioris Spiritus ac sapientiæ participes sumus. His dictis admodum clare qui similia effutit, videtur decernere, diuinos Interpretes Euangelio non vti suorum dictorum fundamento vsos, neque in illo firmiter fundatos, quam plurima dogmata, vocibus ipsis in eo non comprehensa, explicationis gratia & fusioris declarationis, quod & in reliqua

liqua quoque ſacra Scriptura conſideratur tradidiſſe. quin omnem in eo contineri explicationem, & dubiorum ſolutionem, & quæ conticentur ſacro hoc Fidei Symbolo declaranda enunciandaq; & quæ non ita ſe habent reijcienda. Et ſimilia vti legem ferens, non tantum illis, qui proxime & contigue reijciunt hæc, adhæreſcere adhortatur, & rationes ſuas, & pleraque ex theologica doctrina irrita facit, nec ea recipienda eſſe iudicat, verum & dictionum de Deo ab Eccleſia vſurpatarum potiorem partem non ſubſiſtere decernit, *Si proceſſionis*, vt ipſe inquit, *in ſacro Symbolo mentione facta, Filij nomen taciti præteriere*, At in rebus diuinis maximus Taraſius perſpicue illius meminit, cum de proceſſione ſermonem habet, & Tomum a ſe ſcriptum in medium profert, dicens, *Et in Spiritum ſanctum, qui ex Patre per Filium procedit, & Deus eſſe agnoſcitur*, & vniuerſali conſeſſu, qui numero ſeptimus eſt, diuinorum Patrum confirmat. Etſi nullo modo in ſancto Symbolo hæ voces, *effunditur*, & *progreditur*, & *emittitur*, & *elucet*, & *effluit*, & *apparet*, & alia nō diſſimilia permulta reperiuntur, ſed illas a Deo promoti myſtagogi, cum ex Patre & Filio, & per

γοις, καὶ πεπλατυσμένης διασαφήσεως, ὃ καὶ ἐπὶ τῆς λοιπῆς θεωρεῖται θείας γραφῆς. ἀλλὰ πᾶσαν ἀνάπτυξιν ἐν αὐτῷ εἶναι καὶ διάλυσιν. καὶ ἃ σιωπᾶται τούτῳ τῷ ἱερῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως διασαφεῖσθαι καὶ διαγγέλλεσθαι, ἐφ' ᾧ καὶ τὰ μὴ οὕτως ἔχοντα ἀποπέμπεσθαι. καὶ ταῦτα θεσμοθετῶν, οὐ μόνον ἐκείνων, ὧν ἀγχοῦ τε καὶ συνημμένως ταῦτα τῶν ἀποπεμπόντων ἔχεσθαι προτρέπει, καὶ τῶν αὐτοῦ λόγων, καὶ τὰ πλείω τῶν θεολογικῶν ἀκυροῖ διδαγμάτων, καὶ μὴ δοχῆς ἄξια κρίνει, ἀλλὰ καὶ φωνῶν ἐπὶ Θεοῦ τῶν κειμένων τῇ Ἐκκλησίᾳ, τὸ πλεῖστον μέρος τὸ ἀσύστατον ἔχειν νομοθετεῖ, εἴγε τῆς ἐκπορεύσεως, ὡς αὐτός φησιν, οἱ πατέρες ἐν τῷ θείῳ Συμβόλῳ μνησθέντες, τὸ τοῦ υἱοῦ παρεσιώπησαν ὄνομα. ὁ δὲ πολὺς τὰ θεῖα Ταράσιος μέμνηται τούτου διαρρήδην ἐπὶ τῆς ἐκπορεύσεως, καὶ προτίθησιν ἐπὶ τοῦ μέσου τομογραφίαν, φάσκων καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν εἶναι γνωριζόμενον, καὶ διὰ παγκοσμίου συνεδρίου, τοῦ τὸν ἕβδομον ἀριθμὸν πληρώσαντος θεσπεσίων Πατέρων ἐπικυροῖ. καὶ εἴγε μηδαμῶς ἐν τῷ ἁγίῳ Συμβόλῳ αὗται φωναί, προχεῖται, καὶ πρόεισι, καὶ ἐκπέμπεται, καὶ ἐκλάμπει, καὶ πηγάζει, καὶ πέφηνε, καὶ λοιπαὶ παρόμοιαι οὐκ ὀλίγαι, μυσταγωγοὶ δὲ ταύτας οἱ θεοπρόβλητοι, ἐν οἷς ἐκ τοῦ πατρὸς

καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα θεολογεῖν αὐτοῖς προέκειται φωνῇσι διαπρυσίως, καὶ τῆς διανοίας τούτων τι, καὶ τοῦ ἐκπορεύεται τὸ ταυτὸν σαφῶς ἐκδιδάσκουσι. καὶ Κύριλλος ὁ θεόληπτος ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ σεπτῇ ῥήσει, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς προέρχεται κράζει, ὡς εἰ ἔλεγεν ἐκπορεύεται. Καὶ χαρακτῆρες, καὶ ὑποστάσεις, καὶ πρόσωπα ἥκιστα τοῖς σωτηριώδεσιν Εὐαγγελίοις, ἢ τῷ ἱερῷ Συμβόλῳ ἐγκείμενα, τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ τῇ κοινῆς ἐννοίας ὡς ὄντα, κἀκεῖσε τὴν ἕδραν ἔχοντα, καὶ τὸ τῆς θεότητος ἐν οὐσίᾳ μιᾷ δεικνύμενα τριαδικὸν ἀνομολογοῦνται τῶν θείων ὕμνων καὶ λόγων ἁπανταχοῦ καὶ κηρύττονται. καὶ τίς ἂν ἀπαριθμήσειε τὰ τοιουτοτρόπως τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις ἐνοπτειζόμενα, ὡς οὖν μυρίοις τὸν τύπον ἐχόντων ἐν θεολογίᾳ Πατρικῶν ἀποστὰς ῥημάτων περὶ τῶν ἅπασι δήλων, ἀμυδρῶς φαίην, διατί τὴν Θεοτόκος φωνὴν, οἱ πρότερον ἐκθέμενοι τὸ τῆς πίστεως Σύμβολον θεόσοφοι Πατέρες ἀπεσιώπησαν, εἴγε τοῦτο πάσῃ ἀνάγκη καταγγέλλεσθαι, καὶ ἀναγορεύεσθαι. οὐ γὰρ ἦσαν μὴ μνησθέντες τῆς Θεομήτορος; διατί οἱ κατ' αὐτοὺς αὖθις μετὰ προσθέσεως ἀπαρτίσαντες, ὁμοίως ἀπεσιώπησαν; εἶτα δύο φύσεις ἐπὶ τοῦ θεανθρώπου λόγου

per Filium Spiritum sanctum decernunt, sonore intonant, & horum significatum non alium esse quam illius *procedit*, aperte perdocent, necnon Cyrillus Numine afflatus, in Euangelico ac reuerendo dicto, *Spiritus veritatis, qui a Patre procedit*, clamat, ac si diceret progreditur. Sic *characteres*, & *hypostases*, & *personas*, neque in salutaribus Euangelijs, neque in sacro Symbolo comprehensa, sed ab Ecclesiæ vniuersali consensu recepta indeque firmitatem habentia, & Trinitatem in vna diuinitatis essentia demonstrãtia vbique in diuinis Canticis, & suis sermonibus concinuntur, & prædicantur. Et quisnam vnquam simili ratione in Tractatibus de Deo conspecta, enumerauerit? cum vero plane innumera sunt, quæ in rebus theologicis non alio modo se habent, a Patrum dictis discedens, de ijs qui nemini nota non sunt, tenuiter dicam. Quam ob causam *Deiparæ* vocem, qui prius sanctissimi Patres Fidei Symbolum ediderunt, tacuerunt, si prorsus illa necessario publice enuncianda edicendaque est: neque enim Matris Dei obliuio illos cœperat? Quam ob causam post eosdem alij, qui id idem cum additione in meliorem prospectum dederunt, æqua ratione silentio præterierunt? Præterea duæ naturæ in Deo & homi-

ne

ne Verbo in sancto Symbolo nusquam leguntur, non duæ operationes, quæ vniuersalis diuiniloquorum Patrum congressus constabiliuit: non duæ rursus de ipso voluntates, quas alia vniuersalis diuinorum mystarum congregatio definiuit. Et vnde nam problema tuum illud subsistit, *Quia non dixerunt Patres in Symbolo, sed reticuerunt, propterea improbanda sunt, quæ illi palam edocuerunt?* Quod si quis dixerit, hoc ipsum quod supra iam apposita dogmata Synodali decreto corroborata sunt, conciliat his ijsdem firmitatem, cui nullus contradixerit, ex Filio vero siue per Filium nullo modo a Synodo definitum. Primum quidem hic ingenti voce problematis expugnatu difficilis, cuius probatio e Symbolo petita est, stultiloquentiam deprædicabit, tum illius quoque vanitatem *Deipara* vox redarguet, quæ citra vllam hæsitationem edicenda est. cum non Synodali decreto a primum iam cōmemoratis gloriosissimæ Dominæ nostræ Dei genitricis sanctis, vti ex Symbolo repræsentatur.

οὐ δήπου τῷ ἁγίῳ Συμβόλῳ ἐμφέρονται, οὐ δύο ἐνέργειαι, ἃς συνέλευσις οἰκουμενικὴ θεηγόρων διδασκάλων ἐκύρωσεν. οὐ δύο πάλιν ἐπ' αὐτοῦ θελήματα ἐν αὐτῷ, ἃ συνάθροισις ἑτέρα παγκόσμιος θεοσόφων μυστηπόλων ἐθέσπισεν. Καὶ πόθεν ἔχει τὸ προβληματίζεσθαι σύστασιν, διότι μὴ εἰρήκασιν οἱ Πατέρες ἐν τῷ Συμβόλῳ ἀλλὰ παρεσιωπήκασι, καὶ τοῦθεν ἀθετεῖν ἅπερ αὐτοὶ διαρρήδην ἐθεολόγησαν. εἰ δέ τις ἐρεῖ ταῦτ' αὐτὸ τὸ συνοδικῶς δόγματα τὰ διειλημμένα κρατυνθῆναι, βεβαιοῖ σφίσι τὸ ἀναντίρρητον. τὸ ἐξ υἱοῦ δὲ, ἢ δι' υἱοῦ συνοδικῶς οὐδαμῶς. πρῶτον μὲν ὁ τοιοῦτος μεγαλήγορος ἔσται κήρυξ τῆς ματαιολογίας τοῦ διὰ τοῦ Συμβόλου κατασκευασθέντος ἀκαταγωνίστου προβλήματος. ἔπειτα καὶ τούτου τὸ μάταιον ἡ Θεοτόκος ἐλέγξει φωνὴ, ἡ πρὸς ἀναγόρευσιν ἀναμφίλεκτος. ἐπεὶ μὴ συνοδικῶς παρὰ τῶν πρώτως μνησθέντων τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν θεογεννητρίας ἁγίων, ὡς ἐκ τοῦ Συμβόλου παρίσταται.

κζ'. Ἵν' οὖν κεφαλαιωδῶς ὡς ἀληθείας ἔχουσι ταῦτα φαίνωμεν. ἑκάστη Σύνοδος σπουδὴν ποιουμένη τὴν παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων παραδεδομένην πίστιν τηρεῖν, καὶ κρατύνειν περὶ τῶν προκειμένων εἰς ἐξέτασιν μόνων εἶχε τὴν ζήτησιν, καὶ ἀποφε-

XXVII. Sed compendio; vti ista vere se habeant, explicemus. Quælibet Synodus cum sedulo incumberet traditam nobis a sanctis Apostolis fidem conseruare, atque firmare, de illis tantummodo, quæ in examen

πετο μὲν ἐκεῖνα, ὧν ἦν ἡ ἀποβολὴ, ἔστεργε δὲ ταῦτα καὶ ᾠκειοῦτο, ὧν ἡ στοργὴ γνησία καὶ ἡ οἰκείωσις, ἑκατέρων κατὰ τὰς Ἀποστολικὰς παραδόσεις ἐπικυροῦσα καὶ ἐξασφαλιζομένη τὴν μὲν τὴν ἀποβολὴν, τὴν δὲ τὴν συντήρησιν, καὶ τὸ σεπτὸν καὶ ἅγιον Σύμβολον τῆς πρώτης καὶ δευτέρας ἐκθέσεως ὂν Συνόδου, τῶν ἐν αὐταῖς ἀνακυψάντων ζητημάτων ἔχει τὴν ἀληθῆ καὶ βεβαίαν διάλυσιν, καὶ φανέρωσιν, καὶ ἔστι τῆς Ἀποστολικῆς ὁμολογίας σαφὴς καὶ σύντομος ἀνακήρυξις. ἕκαστος δὲ καὶ τῶν θεοβραβεύτων διδασκάλων τῆς εὐσεβείας ταῖς κοιναῖς σφῶν ἀκολούθως διδασκαλίαις ἰδίας συγγραφὰς συγγραψάμενοι, καὶ τὰ κοινῶς ἰδίᾳ καὶ πεπλατυσμένως περὶ τῆς ὀρθῆς καὶ ἀμωμήτου θεολογίας διασαφήσαντες, εἰς κοινὴν ὠφέλειαν τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ κεκλημένοις ἐξέθεντο. στέργουσα τοίνυν ἡ Ἐκκλησία καὶ ἃ συνοδικῶς οἱ θεῖοι Πατέρες παρέδοσαν, ἐνστερνίζεται καὶ ἃ καθ' ἑαυτὸν θεολογῶν ἕκαστος διηυκρίνησε. καὶ οὐ τὰ μὲν οἰκειοῦται, τὰ δὲ ἀποπέμπεται, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐπιπνοίας τοῦ θείου πνεύματος παρηγγελμένα, καὶ ταῦτα κἀκεῖνα γεραίρει καὶ κατασπάζεται καὶ ὅσα ἐν Συνόδοις, καὶ τῷ ἁγίῳ Συμβόλῳ, καὶ ὅσα μὴ ἐν αὐτοῖς τούτων ἐξεφωνήθησαν καὶ ἐγράφησαν. συνε-

men vocabantur, quæstionem exercebat, respuens quidem respuenda, excipienda vero amplectendaq; excipiens, et vtraq; horum nempe reprobationem, illorum conseruationem, traditionum Apostolicarum vestigijs insistens, definiens, et stabiliens admittebat, et venerandum sanctumque primæ et secundæ Synodi Symbolum cum sit expositio, quæstionum quæ in illis exortæ sunt, veram, certamque solutionem et declarationem continet, estque doctrinæ Apostolicæ et confessionis plena et compendiosa denunciatio. Singuli quoque a Deo constituti pietatis Magistri, non extra communes earum consequenter doctrinas propria Commentaria conscribentes, et communia priuatim et fusiori sermone veræ atque inculpatæ Theologiæ mysteria declarantes, publicæ eorum commoditati, qui a Christo nomen habent, ediderunt. Ecclesia itaque exosculans a diuinis Patribus Synodali consulto tradita, non minus apertis vlnis amplectitur & quæ singuli priuatis pertractationibus explicarunt, & sic ea sibi beneuole accommodat, illa abse relegat, longeque amandat, & æque ac si afflatu Spiritus sancti annunciata essent, tum ista, tum illa veneratur & excipit, & quæ in Synodis, & quæ in Symbolo, & quæ etiam in illis nullo modo

pronunciata aut descripta sunt. Attentis ergo mentis oculis cōsideret, qui veritatem inuestigat neutram in partem declinante conscientia rerum æstimatrice ac arbitra, hoc enim nos omnibus votis concupiscimus, hunc, ob quem nos verba fundimus, nihil ab ipso primo principio ad finem vsque orationis ex sacris scripturis delectum in medium attulisse, quod non hisce diuina mente præditis, & verbis & sententijs non aduersetur. Et hæc quo scopo, aut cuius gratia? vt schisma in Ecclesia Dei ex gētibus collecta corroboretur, pro qua Christus proprium effudit sanguinem, vt nusquam fiat deditio, sed continuetur dissidium, cuius disiunctio, atque elongatio innumera bona Christianis conciliabat, & præcipue nostri generis dominio in amplitudinem; in augmētum, in omnium bonorum accretionem, & cuius assessio infinitorum prope excidiorum, nostræ potissimum nationi causa fuit, & in contrariam vicissitudinem anteactam felicitatem tantum immutauit, vt ijs, qui sensibus integris non destituuntur, lacrymis potius, quam narratione digna reputetur. Quemadmodū ergo nostra Volumina quæ de Deo tractant, ac nostrorum Theologorum, & post Deum seruatorum & Magistrorum elenchus præsentem hunc & reliquos omnes improbitatem, & dissidium promouentes aperte redarguūt, & con-

ψάθω γουν περισκεπτικοῖς νοὸς ὀφθαλμοῖς, ὁ τὴν ἀλήθειαν ἀνιχνεύων συνειδότος ἀρρεπεῖ κριτηρίῳ. τοῦτο γὰρ ἡμῖν τὸ εὐκταῖον, ὅπως ἐστὶ δι' ὃν οἱ λόγοι, οὐδὲν ὅσον ὧν εἴρηκεν ἐκ τῶν θείων γραφῶν ἀπ' ἄκρης ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ὃ μὴ ἀειδήλως ἐναντίον τοῖς θεανόφροσι, κατά τε ὁμοῦ καὶ διάνοιαν. καὶ ταῦτα τίνος ἕνεκα καὶ ὅτου χάριν, ἵνα κραταιωθῇ τὸ σχίσμα τῆς ἐξ ἐθνῶν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ὑπὲρ ἧς ὁ Χριστὸς τὸ οἰκεῖον αἷμα ἐξέχεε, ἵνα ἀσύμβατον μείνῃ, οὗ ἡ ἀποχὴ καὶ ὁ μακρυσμὸς μυρίων ἀγαθῶν πᾶσι τοῖς χριστωνύμοις καθέστατο πρόξενος, καὶ μάλιστα τῇ ἡμετέρᾳ φυλῇ ἐπικρατείας εἰς πλατυσμόν, εἰς αὔξην, εἰς καλῶν ἁπάντων ἐπίδοσιν, καὶ οὗ ἡ ἐπέλευσις ἀναριθμήτων σχεδὸν ὀλέθρων ἐγεγόνει παραίτιος, τῷ ἡμετέρῳ κατεξαίρετον ἔθνει. καὶ εἰς τὴν ἐναντίαν περιτροπὴν τῆς προτέρας εὐκληρίας ἁπαξαπλῶς περιέστησεν εἰς τοσοῦτον, ὡς τοῖς εὐαισθήτοις θρήνων μᾶλλον ἀξίαν, ἢ διηγήσεως κρίνεσθαι. ὡς οὖν ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις ἡμέτεραι βίβλοι, καὶ τῶν ἡμετέρων κατάλογος θεολόγων, καὶ μετὰ Θεὸν σωτήρων καὶ διδασκάλων τὸν ἐνταῦθα καὶ λοιποὺς ὅσοι τῶν κατ' αὐτὸν τὰ τῆς κακίας καὶ τῆς διαστάσεως συνιστῶντας ἀπελέγχουσιν ἐμφανῶς, καὶ τὰ

τῆ κατὰ Θεὸν ὁμονοίας καὶ συναφείας ἐκφαίνουσι καὶ μυσταγωγοῦσι σαφέστατα. οὕτως ἡμετέρας βίβλους, καὶ τοὺς ἐν αὐταῖς ἡμετέροις ὁ εἰρημένος εὑρήσει τὰ κατὰ καιροὺς καὶ χρόνους τῇ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένῃ γεγονότα διηγουμένους. ἐξ ὧν ἀναλέξεται πλεῖστον, εἰ προσεσχηκέναι θελήσει, οὐχ ὡς ἡμεῖς προσεχῶς ἐσκιαγραφήσαμεν, ἃ καιρὸς ἡμῖν ὁ τῆς ἑνώσεως ἐπρυτάνευε, καὶ ἃ καιρὸς ὁ τῆς διαιρέσεως ἀντεπήγαγεν. ἐκ δὴ τούτων, ἢ μᾶλλον πρὸ τούτων ἁπάντων καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐκτὸς τῶν ἐν δόγμασι θεωρουμένων, περὶ τῶν γὰρ εἴρηται, ἱκανῶς ὅσον τὸ ἐφ' ἡμῖν τὸν περὶ τῆς Ἐκκλησίας λόγον ἀναλαβόντες λέγομεν. ὡς τὴν ἐξ ἐθνῶν δή φημι ταύτην, ἣν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος τῷ ἰδίῳ ἐξηγοράσατο αἵματι, καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτῆς τούτου σωτήριος χύσις μίαν εἰργάσατο, καὶ ἣν ἡ τοῦ Λόγου αὐτόπται καὶ ὑπηρέται καὶ κήρυκες καὶ Ἀπόστολοι διὰ τῶν σεπτῶν κηρυγμάτων, καὶ τῆς κενώσεως τῶν ἰδίων αἱμάτων ὡς ὁ δεσπότης διευρύναντες, μίαν καταλελοίπασι, καὶ τὰ πολυειδῆ τῶν Μαρτύρων ἆθλα καὶ τὰ παλαίσματα τὸ ἑνιαῖον αὐτῆς εἰς ἐπίδοσιν ἐστερέωσε, καὶ τῶν ἁγίων οἰκουμενικῶν Συνόδων ὁ ἑπταδικὸς ἀριθμὸς τὸ εἰς ἓν τῆς συμπνοίας τῆσδε στερέμνιον ὠχυρώσατο. καὶ ἧς ὁ σύνδεσμος τῆς ὁμονοίας τὰ κατὰ καιροὺς ἀναφυέντα ζιζάνια τῶν αἱρέσεων ἐξέκοψε καὶ ἠφά-

& cōcordiam secundum Deum & vnionem commonstrant, & ad eam manifestissime conducunt, ita nostra Volumina, & in illis contentos ex nostris certis temporibus, annisque in nostro orbe gesta enarrantes inuenerit, ex quibus colliget, si considerate animum aduerterit, non vti nos paulo ante adumbrauimus, tum quæ tempus nobis vnionis subministrauit, tum quæ diuisionis tempus vicissim nobis induxit. Ex his iam, siue potius ante hæc omnia, & in omnibus, exceptis ijs quæ de dogmatibus considerantur, de quibus iam dictum est, abunde satis pro viribus, sermonem de Ecclesia repetentes dicimus, hanc inquam, quæ ex gentibus est, & quam Dei Verbum proprio sanguine redemit, & illius salutaris sanguinis effusio vnam constituit, necnon quam Verbi oculati spectatores, & ministri, & præcones, & Apostoli, venerandis prædicationibus, necnon proprij sanguinis euacuatione, vti Dominus, late diffusam, vnam reliquerunt, & cuius multiplices Martyrum conatus atque certamina vnitatem quam maxime adauctam confirmarunt, & septem Sanctarum vniuersalium Synodorum vnus consensus atque concordia firmitatem communiuit, & cuius vnitatis vinculum certis

temporibus hæreſeon zizania de nouo exorta recidit, & penitus aboleuit, & ad nunc diuiſam confugio horum vniuerſalium conſeſſionum ſummates, paſtores, duceſque, indeque auxilijs oblatis zizanijs prorſus excifis, fidei normam ſtabiliuerunt, & hanc eandem colligari, vnamque eſſe confirmarunt. Hanc Photium diuidere potuiſſe, & in partes incidere, at non zelo diuino, ſed quod a Romana Cathedra, quæ primas partes obtinet, amandaretur, & occupatus ab illo Thronus Patriarchicus æquo iure diuino reſtitueretur Ignatio, quem inter Sanctos noſtra Eccleſia collocare & venerari & glorificare a maioribus ſuis accepit, res ipſę clamant, & noſtrorum Commentaria & ſcripta: prætextus etiam inconſiderate effutijſſe ex proprijs circa dogmata dominatus libidine ductum, cuius compos fieri non poterat, vti eiuſdem ad Romanam Eccleſiam Epiſtolæ aſtruunt, non abſque minis demonſtrantes, ſi non exciperetur, ad ſchiſma proceſſurum, ante ipſum confeſſione ſua cognominis Maximus redarguit, & manifeſtum eſt ex eiuſdem ad Marinum Cypri Presbyterum Epiſtola, hæc ipſiſſima verba continente. *At in ſuis Papam Synodicis aſſerere, etiam ex Filio Spiritum ſanctum procedere, & recipere, & de hoc etiam*

νισε, καὶ τῇ πρὸς τὴν νῦν διαιρουμένην καταφυγῇ τῶν τοιούτων παγκοσμίων συνεδρίων οἱ ἔξοχοι θεῖοι ποιμένες, καὶ στρατηγοί, καὶ τῇ ἐκεῖθεν συναρθείσῃ τὰ τῶν ζιζανίων τέλεον ἀποσπασάμενοι τὸν τῆς πίστεως λόγον ἐκράτυναν, καὶ τὸ συνδεῖσθαι ταύτην καὶ μίαν εἶναι κατησφαλίσαντο. ταύτην Φώτιος ἴσχυσε μερίσασθαι καὶ κατατεμεῖν. καὶ ὅτι οὐ κατὰ ζῆλον θεῖον, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀποπέμπεσθαι παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς καθέδρας τὸ πρωτεῖον ἐχούσης, καὶ τὸν ὃν ἀφείλετο τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον δικαιοῦσθαι θεῖον Ἰγνάτιον, ὃν ἐν ἁγίοις ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία καὶ τιμᾶν καὶ δοξάζειν καὶ ἀριθμεῖσθαι παρέλαβεν, αὐτὰ βοᾷ τὰ πράγματα, καὶ τῶν ἡμετέρων μαρτυρίαι καὶ συγγραφαί. ὅτι δὲ καὶ προφάσεις ἃς ἐσχεδίασεν οἴκοθεν ταῖς ἐν δόγμασι τῆς ἧς ἑάλω φιλαρχίας ἀποτυγχάνων, καθὼς οἱ τούτου πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἐπιστολιμαῖοι παριστῶσι λόγοι, ἀπειλητικῶς ὑπεμφαίνοντες, ἢ μὴν δεχθῆναι, ἢ πρὸς σχίσμα χωρῆσαι, φθάσας ὁ τὴν ὁμολογίαν φερώνυμος Μάξιμος ἀπήλεγξε, δῆλον ἐκ τῆς αὐτοῦ πρὸς Πρεσβύτερον Κύπρου Μαρῖνον ἐπιστολῆς γράφοντος ἐν αὐτῇ κατὰ ῥῆμα πρὸς τοῦτ' ἐνταῦθα, Ἐν τοῖς αὐτοῦ τοῦ Πάπα φάσκειν συνοδικοῖς, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον,

καὶ δεχομένην καὶ τὸν ὑπὲρ τούτου πεμπομένην ἀπόλογον. καὶ ὅτι πρὸς τοῖς ἐλέγχοις τῶν δογματικῶν Φωτίου προφάσεων συνελέγχονται πρὸς τοῦ μεγάλου τούτου τὸν θεῖον ζῆλον καὶ οἱ μεγαλορρημονοῦντες τὰ οἰκεῖα τὸν Ῥώμης ἐν ἁπάσαις ταῖς οἰκουμενικαῖς Συνόδοις ἔχειν προνόμια, διὰ τὸ μὴ τηνικαῦτα μετὰ δὲ τὴν αὐτῶν παραδρομὴν τὸ τοιοῦτον δόγμα κηρύττειν, οὐκ ἄδηλον οὐδ' ἀπόκρυφον, εἴγε Μάξιμος ὁ θεσπέσιος ἀκμάζων ἦν πρὸς τῆς ἕκτης Συνόδου, καὶ μετὰ τὴν πρὸς Κύριον ἐκείνου μετάστασιν αὕτη συνεκροτήθη, ὑπὲρ οὗ δόγματος ἐκεῖνος γενναίως ἠνδρίσατο. καὶ μετ' αὐτὴν τὸ τελευταῖον ἕβδομον οἰκουμενικὸν γέγονεν ἄθροισμα. καὶ τοῦ λοιποῦ ὡς ἔοικεν αἱρετώτερα τὰ Φωτίου, καὶ δίχα τοῦ προβῆναι ὡς προβεβήκασι τῶν μεγάλων ἀμφοτέρων τούτων συνόδων στερκτὰ τοῖς τοῦ Πάπα λογιζομένων, καὶ μὴ ζῆλον ἐνδεικνυμένων ἐπὶ τοῖς τούτου καταπεμπομένοις οὕτω συνοδικοῖς ἐν αὐταῖς κροτουμέναις καὶ πρὸ αὐτῶν καὶ διαφανοῦσιν, ὡς εἴρηται, κατὰ τὸ κρατῆσαν ἀρχῆθεν ἔθος πέμπειν ἁπανταχοῦ, ἐν οἷς αὐτῶν ἡ κατὰ διαδοχὰς ἀναγορεύσεις, καὶ μέχρι τοῦ νῦν εἰς τοὺς οἰκείους καὶ ὑπ' αὐτόν. ἀλλ' ἡ τῆς ἀληθείας μᾶλλον ἐκ τούτων ἀναφαινομένη διάγνωσις παρίστησιν ἐναργῶς, ὡς μετὰ τὴν κοσμοσωτήριον φρικτὴν οἰκονομίαν, καὶ τὰ Ἀποστολικὰ κη-

etiam responsionem addere. Et præterquamquod dogmatica Photij asserta refelluntur, vna simul refelluntur, ab hoc eodem zelo pietatis quam maximo, qui ingenti voce clamitat, propria Romanum in omnibus Vniuersalibus Synodis priuilegia habere, quod non tum, sed post eorum transcursum simile dogma prædicat, non incertum, neque occultum; si diuinus Maximus ante sextam Synodum florebat, & postquam illius ad Dominum transitum illa celebrata est, pro quo dogmate ille generose decertauit, & post illam postrema vniuersalis congregatio coacta est, ideoque, vt videtur, magis amplectenda sunt Photij, & absque eo quod successerint modo quo successerint res magnarum harum Synodorum exosculanda ab ijs, qui res Papæ examinant, nec zelum ostendunt, pro illius sic missis Synodicis, cum illæ cogerentur, & ante earum celebrationem, & plane indicant, vt dictum est, vti ab initio mos obtinuerat, quaqua versum illum mittere, dum noua continuaret eorundem secundum successionem creatio, & ad hæc vsque tempora ad sibi subiectos, sed veritatis magis ex his irradians dignotio plane comprobat, post salutarem orbi vniuerso horrendamque œconomiam, & prædicatio-

cationes Apoſtolicas, & conatus, quibus vna Eccleſia ſubſtitit, & ita fundata fuit, Diſcipulorum Domini ſucceſſores, qui ſubſecuti ſunt Paſtores, & a Deo promoti myſtagogi, qui per vniuerſales ſeptem ſic dictos congreſſus eam hunc in modum conſtabiliuerunt, & omnem hæreſim relegarunt, & pietatis in eadem cauſam firmarunt, donec hi præſentes erant, qui eam Deo complacitis operibus, & ſermonibus dirigebant, nullo modo potuit improbitatis auctor coniunctionem dimouere, & vnitatem illius prorſus lædere, licet nonnullis id pertentaſſet, non dico illis, quæ dicta maximi præconis Homologetæ Epiſtola comprehendit, ſed præ his alijs etiam, veruntamen expulſus quam ſubito, vti rerum examinator cognoſcit; cum eſſent qui improbitatis radices exciderent, & pacis ſecundum Deum cuſtodes & fundamenta: cum vero hi ad ſempiterna bona tranſmigrarunt, tum Photius, & alij qui eum ſubſecuti ſunt, vinculum diſſoluere potuerunt, & diſcindere, & in partes comminuere, qua vtilitate aut noxa? bene callent qui nouerunt, licet pauci iſti non multi ſunt. Nos porro ea quoque quæ in iudicio faſſi ſunt noſtrorum aduerſariorum duces circa defenſionem, cuius mentionem fecimus, indicati diuini Patris

ρύσματα καὶ σπουδάσματα ἐξ ὧν ἡ Ἐκκλησία μία συνέστη, καὶ οὕτω τεθεμελίωτο, ταύτην διαδεξάμενοι οἱ τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου διάδοχοι ποιμένες καὶ μυσταγωγοὶ θεοπρόβλητοι, οἱ διὰ τῶν καθολικῶν ἀθροισμῶν ἑπταδικῶν συνελεύσεων αὐτὴν οὕτω κρατυνάντες, καὶ πᾶσαν αἵρεσιν ἀποσάμενοι, καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας ἐν αὐτῇ λόγον ἑδράσαντες, ἕως οὗτοι παρῆσαν, οἱ ταύτην θεαρέστοις ἔργοις καὶ λόγοις ἰθύνοντες, οὐδαμῶς ἴσχυσεν ὁ τῆς κακίας ἐφευρετὴς τὸ συνημμένον παρασαλεῦσαι, καὶ τὸ ἓν αὐτῆς ὅλως λυμήνασθαι, καὶ ταῦτα διά τινων πειραθεὶς, οὐ λέγω περὶ ὧν ἡ ῥηθεῖσα ἐπιστολὴ τοῦ μεγαλοκήρυκος ὁμολογητοῦ διαλαμβάνει, ἕτερον δὲ πρὸς τούτοις, ἀλλ' ἐκκρουσθεὶς ταχέως, καθὼς αὖ ἔχει γνῶναι ὁ ἐξεταστικός. ἐπειδήπερ ἦσαν οἱ τῆς κακίας ῥιζοτόμοι, καὶ τῆς κατὰ Θεὸν εἰρήνης φύλακες καὶ θεμέλιοι. ἀφ' οὗ δ' οἱ τοιοῦτοι μετέστησαν εἰς ἀγαθὰ τὰ αἰώνια, τότε καὶ Φώτιος καὶ λοιποὶ καθεξῆς τὸν σύνδεσμον διαρρῆξαι κατίσχυσαν, καὶ διελεῖν καὶ κατατεμεῖν ἐπίσχυσαν. ἐπὶ ποίᾳ ὠφελείᾳ, ἢ ποίᾳ λύμῃ; ἴσασιν οἱ εἰδότες, εἰ καὶ τῶν ὀλίγων οὗτοι καὶ οὐ πολλῶν. ἡμεῖς δὲ καὶ ἅπερ ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἔφθασαν ἐξειπεῖν οἱ τῶν ἀντικειμένων ἡμῖν προηγοὶ, ἐφ' ᾗ περ ἐμνήσθημεν ἀπολογίᾳ τοῦ δηλωθέν-

τοῦ θείου πατρὸς αἱρεσιλογοῦντες κατὰ τὸν συνήθη τρόπον αὐτοῖς, τί γὰρ ἂν φανείη που περιδηλότερον, τοῦ τῶν ἁγίων αὐτὸ τὸ αἰτιώμενον θέμενον κατὰ ῥῆμα τούτου φανερῶς ὑπερηγορῆσαι; ὅμως ἔν τισι παραχθέντες τῶν ἡμετέρων λόγων καὶ τοὺς σφῶν ἐλέγχους ἐξ αὐτῶν τῶν τῆς ὑπερηγορίας ῥημάτων καὶ λοιπῶν πατρικῶν ἀντιπαρεθήκαμεν, περὶ δὲ τῆς ἐπιστολῆς καὶ τῆς ἧς ἔφημεν ἐκ τῶν πραγμάτων ἀναγκαίας ἀκολουθίας, ἀλλαχοῦ πλατύτερον διαλαβόντων ἡμῶν, ἔτι διεξοδικώτερον εὑρήσει ταῦτα καὶ τελεώτερον ὁ βουλόμενος ἐν βίβλοις αἵπερ ἡμέτεραι καὶ τῶν ἡμετέρων εἰσί. πλὴν ἐπεὶ τοπαράπαν εἰς λόγους ἐλθεῖν οὐ παραχωρούμεθα, ἢ παρρησίᾳ, καὶ τῶν Αὐτοκρατόρων ἐνώπιον, ἢ μετ' ἐνίων ἰδιάζοντες, καὶ ἀναμέρος, ἀλλὰ κλῆρος ἡμῖν τὸ διόλου ἐγκεκλεισμένους εἶναι καὶ παρὰ πάντων ὕβρεσι πλύνεσθαι, καὶ τούτοις τοὺς καθ' ἡμῶν ὑπερέχοντας ἱκανοῦσθαι, καὶ τῇ ἀφ' ἧς ταῦτα πᾶσιν ἀτεχνῶς ἐνσκεδασθείσῃ προλήψει, καὶ μάλιστα τοῖς τοῦ λαοῦ δοις συστήματος, ἡνίκα ποθὲν ἡμῖν ἀπροσδοκήτως, ἢ μετά τινων διαλεχθῆναι συμβαίη, ὡς ἐν τοῖς μεγάλοις ἀρχείοις ἅπαξ γέγονε κατὰ συγκυρίαν, ἢ γραφὰς εἰς χεῖρας λαβεῖν παρ' ἐνίων κατὰ τῆς ὑποθέσεως γραφείσας ἐν παραβύστῳ, τὰς δ' ἀντιρρήσεις ἐκ τῶν θεοφορήτων προφέροντες, καὶ δει-

Patris more proprio suo res nouas comminiscentes, quid enim manifestius apparuerit, dum sanctus hoc, quod illi criminabantur, appositum ipsis verbis palam defendit? in nonnullis nostris sermonibus, & in ea responsiones ex ipsis defensionis verbis, et alijs Patrum dictis contra posuimus. De ea vero Epistola, et necessaria rerum serie, quam innuimus, cum fuse alio in loco tractauerimus adhuc latius perfectiusque ea, cui id collibitum fuerit, et in libris nostris, et eorum qui cum nobis vna sentiunt, reperiet. Veruntamen cum in colloquium venire nobis non concedatur, aut libere & publice, & in Imperatorum audiētia, aut cū aliquibus priuatim, et in secessu, sed sors nobis illa contigit, vt perpetuis carceribus mancipemur, et ab omnibus iniurijs afficiamur illisque qui nos superemiment, satisfactum esse reputetur, propter eā, quæ in omnibus inspersa est, et potissimum in populari turba præoccupationem, aliquando nobis inopinato, si aliquos alloqui contigerit, vt in magna curia semel forte fortuna accidit, aut scripta in manibus ab aliquibus contra hoc argumentum dictata in occulto accipere, dictiones ex Deo ductis Patribus proponentes, ostendentesque eos illis con-

contraria reboare, et alloqui, et in quod sese præcipitium agant, de his considerata examinataque rerum serie, veritatem irradiantem siue fuse siue breuiter, et in compendio edicimus. Attamen hi maximo dominatu constipati, siue qui vitam cum morte commutarunt, qui maximopere in nos commoti fuere, siue qui inter viuos adhuc degunt, tanquam qui deprehendantur, voces nouas blasphemijs refertas introducere, in Tomo contra nos nostrosque asseclas scripto publicatoque, tandemque et calamo et atramento composita cum semel recognouerint, quibus intelligunt colloquijs illis apud iudices in audientiam vniuersi populi habitis, & præterea per nos scripto traditis responsionibus refutatos esse, renunciantes Apologijs, siue quæ in dialogis præsentibus colloquentibus disputantur, siue in scriptis eorum qui gloria, & magnificentia non admodum illustres neque conspicui, sed sermonibus scribendis laudem consecuti sunt, continentur, huiusce de quo nunc loquimur, & alterius & omnibus disciplinis logicis & instructionibus magis illustris, quorum Commentaria inopinato ad manus nostras peruenere, ex ventre erutis dictionibus corroborantia Ecclesiæ dissidium: quin

κινοῦντες ὅπως ποι στρέψιν ἀπεναντίας καὶ φωνοῦσι καὶ φθέγγονται, καὶ εἰς οἷον ἐντεῦθεν ὄλισθον ὀλισθαίνουσι, καὶ περὶ τούτων τὴν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν πραγμάτων θεωρουμένων, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ἀπαστράπτουσαν ἀλήθειαν, κατά τι ἐκτάδην, καὶ τὸ βραχὺ καὶ ἐπιτετμημένως ἀνακηρύττομεν. ἀλλ' οἱ μὲν μεγάλην περιζωσάμενοι δυναστείαν, οἵ τε τὸν βίον μετηλλαχότες τῶν καθ' ἡμῶν ὑπερβαλλόντως κεκινημένων, οἵ τε τοῖς ζῶσι συνεξεταζόμενοι, ὡς ἑαλωκότες καινοφωνίας καὶ βλασφημίας ἐφ' ᾗ τομογραφίᾳ ἐχρήσαντο καθ' ἡμῶν, καὶ πρὸς τῶν οἰκείων, καὶ τῆς σφετέρας μοίρας, καὶ τῶν συντεθειμένων καλάμῳ καὶ μέλανι εἰς συναίσθησιν μόλις ἐλθόντων, ἐξ ὧν φαίνεσιν ἀκηκοέναι ταῖς πανδήμοις ἐκείναις δικαστικαῖς διαλέξεσιν. ἔτι τε παρ' ἡμῶν καὶ ἐγγράφοις ἀπαντήσεσιν ἐλεγχθέντες, ἀπείπαντες πρὸς ἀπολογίας χωρῆσαι, ἢ ταῖς ἐν διαλόγοις αὐτοπροσώποις, ἢ ταῖς διὰ γραφῶν τῶν ἄλλως μὲν μὴ περιόπτων τῇ φαινομένῃ δόξῃ τε καὶ μεγαλειότητι, λόγῳ δέ γε περικλεῶν, τοῦτε περὶ οὗ νῦν οἱ λόγοι, καὶ ἑτέρου περιφανεστέρου παντοίοις λογικοῖς μαθήμασι καὶ παιδεύμασιν, ἅ τινα συγγράμματα παρ' ἐλπίδας ἀνὰ χεῖρας λαβεῖν ἠδυνήθημεν, ῥήμασι τοῖς ἀπὸ κοιλίας τὴν τῆς Ἐκκλησίας κραταιοῦντα διάστασιν. ἀλλὰ καὶ αἱ διαλέξεις

ἐν τοῖς καλουμένοις μεγάλοις Βασιλείοις μετὰ τοιούτων ἑτέρων ἐποιησάμεθα, γραφαῖς παραδεδώκαμεν ὡς ἐξῆν ζήλῳ τῷ ὑπὲρ ἀληθείας φερόμενοι, ὑφ' οὗ καὶ πρὸς λοιπὰ παραπλήσια εἴπου φανείη παρεσκευάσμεθα, δυνάμει τεθαῤῥηκότες τοῦ τὰ παρειμένα καὶ ἀσθενῆ ἐνισχύοντος. τῶν παρειμένων γὰρ ἡμεῖς ἀληθῶς ἤδη τηλίκῃ συνεχόμενοι τῇ ἀμβλυωπίᾳ, ὡς ἐν οἷς ἡμῖν τὸ γράφειν, κακουμένων σφόδρα τῶν ὀμμάτων ἀφίστασθαι τοῦ ἔργου καὶ μύειν αὐτά. καὶ οὕτω τὸ πλεῖον τῆς ἡμέρας ἄγειν, μὴ σφῶν τοπαράπαν ἀνεῳγμένων. ἔπειτα κεκύφαμεν πάντῃ μὴ τῇ ἐπιτάσει τοῦ τῶν νεφρῶν ἄλγους ἀνακύψαι δυνάμενοι, καὶ ἀπραξίᾳ τῇ τῶν ποδῶν συνεχέθημεν. καὶ οὔ φημι τὴν κατὰ τὰ ἐκτὸς ἀκινησίαν τὴν ἐκ τοῦ ἐγκλεισμοῦ, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὰ ἐντός, καὶ τὴν ἐκ τῆς φύσεως. καὶ ταῦτα ἡμῖν ἔκ τε τοῦ γήρως, καὶ τῶν ἐπὶ τοσούτοις ἔτεσιν ἀλληλοδιαδόχων καθείρξεων, καὶ ταλαιπωριῶν, καὶ στερήσεων, οἷς ἐν νεότητι χρᾶσθαι εἰώθειμεν τῶν ἐξ ἰατρείας θεραπευμάτων, καὶ λοιπῶν τῶν πρὸς ἐπιμέλειαν, ὧν τὸ δύστηνον δεῖται σῶμα, καὶ μάλιστα τὸ ἐπιῤῥεπὲς εἰς νοσήματα. οἴδαμεν δὲ καὶ ὡς ζῆλον ἀκηκοότες οἱ ἐπὶ ζήλῳ μεγαλοῤῥημονοῦντες, μᾶλλον ἡμῖν ταῖς λοιδορίαις ἐπιπηδήσονται, ἃς εἰθισμένοι στέργειν, στέρξο-

quin & disserrationes a nobis in magna Curia habitas scripto pro viribus tradidimus, zelo veritatis acti, quo & ad reliqua similia, si quæ apparuerint, parati sumus, virtute delassata atque infirma corroborantis confisi. Sumus enim graui atque infirma valetudine vere confecti, & oculorum acies adeo retusa est, vt dum scribimus, oculos imbecillitate admodum perturbatos nos ab opere cessantes claudamus, sicque continuo illis obseratis maximam diei partem agamus, postmodum resupini inclinati ex renum grauitate, doloreque corpus exigere non valemus, pedum quoque imbecillitate tenemur, cum sint illi ad sese dimouendos ineptissimi, nec sermo est de membrorum externorum motu difficili, quem ex carceribus contraximus, sed de internorum, & quam natura ipsa parit ægritudinem. Et hæc nobis obuenere ex senio ipso, & nunquam cessantibus vinculis, & ærumnis, necnon medicamentorum & remediorũ & reliquorum, quæ ad curam conferebant, erantque in vsu cum iuuentam integram ageremus, priuatione, quibus miserum corpus, & præcipue si inmorbos decliue sit, indiget. Nec nos fugit, qui zelum audiunt, de zelo sese gloriosius iactantes nos fœdioribus conuitijs proscisuros, quibus cum iam assue-

uimus acquiescere, non minus acquiescemus: sic etiam nostra quæ pro nostra natione pertulimus considerantes, & in legationibus obeundis, cum ætate floreremus, et nostra hæc, in quibus nunc versamur, dispositionis et propositi studia.

μὲν οὐχ ἧττον, καὶ αὖθις τὰ ἡμῶν συνορῶντες ὑπὲρ τῶν ὁμοφύλων ἔν τε πρεσβείαις ταῖς ἐν νεότητι, καὶ τῇ νῦν ἐν τοῖς τοιούτοις ὄντων διαθέσει τε καὶ προθέσει.

MAXIMI CHRYSOBERGÆ

De processione Spiritus sancti ad Cretenses, Oratio.

E. ALLATIO Interprete.

ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΒΕΡΓΗ,

Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς τοὺς Κρῆτας, Λόγος.

I. LIcet mihi silentium procurem, ò Viri Cretenses, & exoptem meis studijs, ac negotijs, quæ non alia sunt, quam sanctis eloquis incumbere, & spiritalibus canticis supra omne principium, principium diuinum collaudare, animum adijcere, quidam, nescio quibus ducti rationibus, nō tantum mecum, sed & cum Numinis veritate bello contendentes, non permittunt. Hinc peroptata mihi quiete, qua summopere delector, & quæ mihi ad rerum pulcherrimarum conquisitionem maxime confert, neglecta, sæpius cum forensibus hisce, ac sordidis hominibus in sermonem venire cogor, qui plane intolerabiles, nec colloquijs, nec consuetudine mansuescūt, cum nec verba audiant, nec, quod omnium pessimum est

ά. ΒΟΥλόμενόν με, ὦ ἄνδρες Κρῆτες, σιγᾶν, καὶ τοῖς ἐμαυτοῦ ἔργοις προσέχειν, ταῦτα δὲ ἐστὶ τῶν ἱερῶν λόγων ἔχεσθαι, καὶ ὕμνοις πνευματικοῖς τὴν ὑπεράρχιον, καὶ θείαν ἀνυμνεῖν ἀρχὴν, οὐκ ἐῶσι τινὲς, οὐκ οἶδα τίσι χρώμενοι λόγοις, οἷς οὐχ ὅπως ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ πολεμοῦσι σαφῶς ἀληθείᾳ. ἐνθένδε τοι τὴν ποθεινὴν πολλάκις λιπὼν ἡσυχίαν ᾗ χαίρω, καὶ ἥ μοι πρὸς τὴν τῶν καλλίστων θήραν μάλιστα συνεργεῖ, ἀναγκάζομαι πολλάκις τοῖς ἀγοραίοις τουτοισὶν εἰς λόγους ἔρχεσθαι. οἱ δὲ εἰσὶν ἀφόρητοι καὶ δεινοὶ χρήσασθαι, οὔτε τῶν λόγων ἐπαΐοντες, οὔθ' ὃ πάντων χείριστον, τῇ σφῶν αὐτῶν ἀνιώμενοι ἀμαθίᾳ. ἀλλ' ἐπαιρόμενοι προπετῶς, καὶ πᾶν λέγειν καὶ διισχυρίζεσθαι

μᾶλλον εἰδότες, ἢ περὶ ὧν διαβεβαιοῦνται νοεῖν αἱρούμενοι. οὕτως εἰσὶ τολμηροί. οὕτως ἀκρατεῖς τῆς εἰωθυίας κακῶς λέγειν γλώττης τὰ θεῖα. καὶ προσίασι μὲν ὦ ἄνδρες πολλάκις μαθητῶν περιθέμενοι προσωπεῖον, οἱονεὶ θωπεύοντες, καὶ φιλεῖν προσποιούμενοι καὶ θαυμάζειν, εἶθ᾽ ὕστερον τὴν φενάκην ἀπορρίψαντες, τὸν ἐγκρυπτόμενον τῇ ψυχῇ δόλον, ὃν περικαλύπτειν ὑπ᾽ ὀργῆς οὐχ οἷοί τε εἰσὶ σημαίνουσι, δυσχεραίνειν ἀξιοῦντες, ὅτι αὐτοῖς οὐ ῥᾳδίως πειθόμεθα, περὶ ὧν σαφῶς οὐκ ἴσασι ληροῦσι, καίτοι γ᾽ ἐχρῆν αὐτοὺς, ἢ τὴν ἀρχὴν μηδὲν ὁμολογεῖν τὴν σφῶν αὐτῶν ἀμαθίαν, ἢ συνειδότας σφίσι τοῦθ᾽ ὅπερ εἰσὶν, ἥκιστα μείζοσιν, ἢ κατ᾽ αὐτοὺς ἐγχειρεῖν πράγμασιν. ἀλλὰ γὰρ οὐδενὸς ὦ ἄνδρες ἡ προπέτεια οἶδεν ἀπέχεσθαι, ὥς γε δόξει τῶν ἄλλων ὑπερέχειν. τοῦτό γε ὦ ἄνδρες τοὺς πολλοὺς ποιεῖ ἐπιλαθομένους σφῶν αὐτῶν διασύρειν τὰ θεῖα, νομίζοντας μὲν εὐσεβέστατα δρᾶν, ἂν τοῖς Λατίνων δόγμασι προσάψωσι μῶμον, τῇ δ᾽ ἀληθείᾳ τοῖς πρότερον γενομένοις ἀνδράσι, καὶ μεγάλων ἐπαίνων ἐπ᾽ ἀρετῇ καὶ λόγοις τυχοῦσιν ἀνθισταμένους. τούτοις γὰρ τὸ κοινὸν τῶν Λατίνων εὑρεθήσεται συνᾷδον, εἴ τις σκοπῶν ἀκριβῶς τῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων ἐφάψασθαι

eſt, de ſua inſcitia indoleant, ſed audacter, atque inſolenter ſe oſtentantes, de omnibus alijs potius loqui diſputareq; quam de quibus loquuntur gnari intelligere cupiunt. ſic ſunt temerarij. ſic linguæ ſuæ in res diuinas iniuriæ impotentes. Et conueniunt quidem, o Viri, ſæpius perſonam ſibi diſcipulorum adaptantes, adulantes, amicitiam ſimulantes, noſtra admirantes, tum vero non multo poſt depoſita fraude, dolum animo tectum, cum ob iracundiam celare nequeant, retegunt, ægre ferentes, nos illis non facile ſuaderi, de quibus clariſſime ignoranter blaterant: & tamen oportebat ipſos aut ab initio ſuam ipſorum inſcitiam confiteri, aut de ſuis conſcios, ſuis viribus maiora negotia non aucupari. Veruntamen, effrænata licentia, nullo manus abſtinet, ſi modo ſe alios ſuperare putauerint. Hoc eſt, o Viri, quod pleroſque in ſui ipſorum obliuionem inductos rebus diuinis detrahere cogit dum æſtimant pietatem quam maxime colere, ſi Latinorum dogmatibus contumelias imponant, ſed reuera hominibus ante eos maximis laudibus ob virtutem atque doctrinam exornatis aduerſantur. His ſiquidem Latinorum vniuerſa gens concordare reperietur, dummodo attente quiſpiam conſiderans Eccleſiaſtica dogmata dijudicare non recuſauerit,

uerit. Mihi etenim, o Viri Cretenses, multo ab hinc tempore syncere ista examinanti, ob odiũ in Latinos videntur nonnulli etiam decretis fidei aduersari.

II. Possumus vero id, antiquam dissidij originem examinantes, deprehendere. Erat tum Christi Ecclesiæ complemento, quam Christus discipulis reliquerat, & mundus non dat, neque accipit, vnitas & pax. omniaque fidelibus conueniens concordia occupabat: nihilque erat, quod traditum a Patribus ordinem præuerteret. sed singula proprijs finibus præscripta ad sacrum speratæ beatitudinis portum dirigebantur. Licet antea sæpius multorum temeritas non paruas Ecclesiæ turbas conciliasset, alia super alia innouans, & nouis absurdorum commentis probe statuta ac definita concutere prorsus aggrediens, & nunc quidem Filij Dei diuinitati humilem abiectamque opinionem appingens, nunc Spiritui illius insidias parans, & per hæc Dei patris principatum refellens, quem honore prosequi non possumus, dum eiusdem cum eo dignitatis participes, ita imprudenter inhonestantur. Alij quidam debitum Christo cultum asserentes, nouo quodam modo bellum illi indicere aggrediebantur

βούλοιτο. ἐμοὶ γὰρ ὦ ἄνδρες Κρῆτες περὶ τῶν τοιούτων εἰλικρινῶς πάλαι λογιζομένῳ διὰ τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους μῖσος δοκοῦσί τινες ἐκπεπολεμῶσθαι καὶ τοῖς τῆς πίστεως λόγοις.

β΄. Σκοπεῖν δὲ ἔξεστιν ἄνωθεν τὴν ἀρχὴν τῆς διαιρέσεως ἐξετάζοντας. Ἦν ὅτε τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ πληρώματι, τὴν ἐκεῖνος κατέλιπε τοῖς μαθηταῖς εἰρήνην, ἣν ὁ κόσμος οὐ δίδωσιν, οὔτε δέχεται, καὶ πάντα κατεῖχεν ἡ πιστοῖς ἀνδράσι συμβαίνουσα συμφωνία, οὐδέν τε τὴν παραδιδομένην ὑπὸ τῶν Πατέρων τάξιν ἠθέτει. ἀλλ' ἕκαστα ἔμενε ἐν τοῖς ὁρίοις τοῖς ἑαυτῶν κατευθυνόμενα πρὸς τὸ ἱερὸν τέλος τῆς ἐλπιζομένης μακαριότητος. καίτοιγε πολλάκις πρότερον ἡ τινῶν αὐθάδεια οὐ μικρὸν ἐπήγειρε τῇ Ἐκκλησίᾳ κλύδωνα, ἄλλα ἐπ' ἄλλοις καινοτομοῦσα, καὶ ὅλως ταῖς ἀτόποις αἱρέσεσι τὰ καλῶς κεκυρωμένα διασείειν ἐπιχειροῦσα. καὶ νῦν μὲν τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ θεότητι χαμαίζηλόν τινα καὶ μικροπρεπῆ περιάπτουσα δόξαν, νῦν δὲ τῷ πνεύματι αὐτοῦ ἐνεδρεύουσα, καὶ διὰ τούτων καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πατρὸς ἀρχὴν ἀθετοῦσα, ὃν οὐκ ἔστι δήπου τιμᾶν τῶν τῆς αὐτῆς ἀξίας αὐτῷ κοινωνούντων οὕτως ἀμαθῶς ἀτιμαζομένων. ἄλλοι δέ τινες φάσκοντες τὸν Χριστὸν ὡς χρὴ σέβεσθαι, ἄλλον τρόπον καινότερον ἐπεχείρουν αὐτῷ πολεμεῖν οὐ γλώττῃ, ἀλλ' ἤδη καὶ χειρί.

tur

ἀποστρεφόμενοι γὰρ τὴν ἐκείνου εἰκόνα, αὐτὸν δήπου τὸν εἰκονιζόμενον ἠτίμαζον. οὕτω πάλαι ἡ πολυειδὴς πλάνη συχνοῖς ἐφεξῆς ἔτεσιν, ὥσπερ τις πολυκέφαλος ὕδρα τῆς Ἀσίας πάσης, τοῦ δὲ καὶ πλείστου μέρους τῆς Εὐρώπης περιγινομένη, νῦν μὲν Πατριαρχῶν καὶ Ἐπισκόπων καταράτων λόγοις, νῦν δὲ Βασιλέων, ἢ Τυράννων δυνάμει ἐπὶ τὸ ὑγιαῖνον σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ἤρχετο, καὶ πᾶς ἐδόκει εἶναι ἐξώλης, ὅς ἂν καὶ ἀντειπεῖν τοσούτοις Ἐπισκόποις τολμήσαιτο. ἦσαν δὲ πάντως οἱ τοιοῦτοι σπάνιοι. τοσοῦτοι γὰρ οἱ τὴν ἀλήθειαν τῇ ζωῇ τοῦ σώματος ἀλλαττόμενοι, καὶ φαυλίζοντες μὲν τὸ τοῦ παρόντος αἰῶνος ἡδύ, ἐφιέμενοι δὲ τῆς ἐν οὐρανοῖς τυχεῖν εὐφροσύνης. ἀλλὰ μὴν ὦ ἄνδρες ἐν τοσούτοις κύμασι καὶ κλύδωνι σφοδρῷ, πνεύμασι πονηροῖς ἀναρριπιζομένῳ, οὐ κατεκλύσθη παντάπασι τὸ σκάφος τῆς Ἐκκλησίας, οὐδ' ἡ τῆς ἀληθείας ἀπόφασις, ἣν περὶ αὐτῆς εἴρηκεν, ἤμειπται. τὰς πύλας γὰρ τοῦ ᾅδου κατ' αὐτῆς εὐσεβῶς ἀνοιγομένας οὐκ ἐκπληττομένους, αὐτὸν τὸν ἐν αὐτῇ Ἰησοῦν καθεύδειν δοκοῦντα δεήσεσιν ἀνίστη, ἵνα τοῖς ἀνέμοις ἐπιτιμήσας, καὶ τῷ σάλῳ τοῦ κόσμου γαλήνην ἐργάσηται τοῖς πιστοῖς. ἔμενε γὰρ δήπου ὦ ἄνδρες ἡ Ἀποστολικὴ τῆς Ῥώμης Ἐκκλησία τῶν κυμάτων ἐκείνων ἀνώτερος, ἐκυβέρ-

tur, nō lingua tantum, sed etiam manu. Cum enim illius imaginem odio prosequerentur, effigiatum in ipsa dedecorabant. Sic antiquitus multiformis error per multos subsecutos annos veluti multiceps Hydra, vniuersam Asiam, & potiorem Europæ partem peruadens, nunc Patriarcharum & Episcoporum execrādorum sermonibus, nunc Imperatorum, vel Tyrannorum potentia, sanum Ecclesiæ corpus infestabat. Et quilibet videbatur esse funditus perdendus, qui tot Episcopis non acquiesceret, sed contradicere ausus fuisset, qui prorsus rari erant. Tot siquidem erant, qui veritatem cum vita corporis immutarent, & renunciatis præsentis seculi delitijs, desiderio cœlestis fruitionis tenerentur. Veruntamen inter tot vndas, & vehementem tempestatem ab improbis flatibus excitatam, Ecclesiæ cymba absorta non est, neque veritatis firmitas, nec decreta nec placita immutata sunt. Portas enim Inferi aduersus seipsam hiantes, pie agens minimeque pauescens, Iesum in ipsa, vt videbatur, obdormientem, precibus excitabat, vt ventis, ac mundi tempestate obiurgatis malaciam fidelibus apportaret. Nanque tum, o Viri, Apostolica Romæ Ecclesia fluctibus illis superior erat, & cymbam hanc temone pieta-

tis

tis gubernabat, & in sempiternæ Patriæ portum cogebat: dum alij vniuersarum Ecclesiarum Orientis Patriarchæ Papæ obsistere non verebantur, tyrannum eum reputantes nuncupantesque, qui Pastor Ecclesiæ erat, quod secum non concordaret, sed vnus cum esset, a quatuor illis dissideret. Hinc criminationes multæ aduersus sanam illam Ecclesiam quotidie ab ijs, qui de Primatu dicam illi mouebant, congestæ, & cum Latinis sentiens, impurus ac scelestus reputabatur. Quare pellebantur ex vrbibus homines innoxij, qui nulli iniuriam fecerant, tantum quod poscerent RomanæEcclesiæ decreta approbari, & subditorum ac discipulorum ordinem erga Magistram seruari. Cum non esset tutum eos, qui sæpius in non paucos errores inciderant illi, quæ orbi terrarum vniuerso præsidet, & Euangelicæ prædicationis veritatem puram ac synceram ab omni mendacio continuo conseruaret, contraire. Et nihilominus hæc adortantes, multis stultisque videbantur dessipere, ac intemperijs teneri, & generis esse proditores, quod veritatem non proderent. Nihilominus & horum quoque malorum induciæ subsecutæ sunt. Et stulte discisi Orientales cum Occidentalibus rursus cohærent, & omnes fassi sunt,

να τε τουτὶ τὸ σκάφος τοῦ πηδαλίου τῆς εὐσεβείας πρὸς τὸν λιμένα τῆς αἰωνίου πατρίδος. οἱ δ' ἄλλοι Πατριάρχαι τῶν ἐν τῇ ἑῴᾳ πασῶν Ἐκκλησιῶν ἠξίουν ἀντικαθίστασθαι τοῦ Πάπα, καὶ τύραννον ἐνόμιζον καὶ ἐκάλουν τὸν ποιμένα τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι σφίσιν οὐ συνεφώνει, ἀλλ' εἷς τέσσαρσιν ὢν ἐμάχετο. ἐντεῦθεν αἰτίαι πολλαὶ κατὰ τῆς ὑγιοῦς Ἐκκλησίας ἐκείνης ὁσημέραι ἐπλάττοντο ὑπὸ τῶν ἀμφισβητούντων τῶν πρωτείων ἐκείνῃ. καὶ πᾶς ἐδόκει μιαρός, ὃς ἂν συναγορεύσῃ Λατίνοις. ἐξηλαύνοντο γοῦν πόλεων ἄνδρες ἐπιεικεῖς, οὐδὲν οὐδένα ἠδικηκότες, ἀξιοῦντες δὲ μόνον τῇ ψήφῳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης ἔχεσθαι, καὶ τηρεῖν τὴν τῶν ὑπηκόων καὶ μαθητῶν τάξιν πρὸς τὴν διδάσκαλον. μὴ γὰρ ἀσφαλῶς ἀνθίστασθαι δύνασθαι τοὺς πολλάκις οὐκ ὀλίγαις περιπεσόντας πλάναις τῇ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης προκαθεζομένῃ, καὶ τὴν τοῦ Εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἀλήθειαν ἄδολον καὶ ἀμιγῆ ψευδοῦς διὰ παντὸς τηρησάσῃ. ἀλλ' ὅμως ταυτὶ λέγοντες ὦ ἄνδρες ἐδόκουν τοῖς πολλοῖς καὶ ἀνοήτοις παραπαίειν, καὶ προδόται τοῦ γένους, ὅτι τὴν ἀλήθειαν οὐ προδιδοῦν. γίνεταί τις ὅμως τῶν κακῶν τότε τούτων ἀνακωχή, καὶ τὸ διαρραγὲν ἀφρόνως τῆς ἑῴας τοῖς ἑσπερίοις πάλιν συνήπτετο, καὶ πάν-

τες ὡμολόγηνται πεπλανῆσθαι οἱ πρὸ μικροῦ τῇ αὐθεντίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης ἀντιταττόμενοι.

γʹ. Οὕτω δὲ ὦ ἄνδρες τῆς οἰκουμένης ἐχούσης τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ τῶν ἀπολωλότων τέκνων σωτηρίᾳ χαιρούσῃ, ἕτερος ἐπέρχεται κλύδων δεινότερος ὡς ἔοικε τῶν προτέρων, εἰ καὶ μὴ τὴν ἀρχὴν ἔχει ὁμοίαν ἐκείνοις μηδ᾽ ἐδόκει πολεμεῖν τῇ πίστει, ἀλλ᾽ ἀμφισβητεῖν Ἐκκλησιαστικοῦ τινος ἀξιώματος. ἐλαύνεται γὰρ ἐκ τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνου ἀνήρ, εὐσεβὴς μὲν τὴν πίστιν, εὐλαβέστατος δὲ τὸν τρόπον πᾶσί τε τοῖς ὁρῶσι δι᾽ ἀρετὴν αἰδεσιμώτατος, ὁ θεῖος φημὶ Ἰγνάτιος. ἀλλ᾽ ὁ μὲν οὐδὲν ἐγκαλούμενος, εἰ μὴ ὅτι ζῆλον ἐνδεικνύμενος θεῖον τῶν ἱερῶν μυστηρίων ἐκώλυέ τινα ἄνδρα, πλούσιον μὲν καὶ παρὰ τῷ Βασιλεῖ πλεῖστα δυνάμενον, ἀκόλαστον δὲ τὸν τρόπον, καὶ ταῖς οὐ καλαῖς ἡδοναῖς κατὰ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας νόμου δουλεύοντα. καὶ ἔπασχε κακῶς ἀνὴρ παιόμενος καὶ δεσμούμενος καὶ ὑπερορίᾳ κατακρινόμενος, καὶ καταράτοις τισὶ δημίοις ἀθῷος παραδιδόμενος, καὶ ὅλως μετὰ πάντων ὡς τις τῶν κακούργων πιεζόμενος. κἀν τούτῳ δηλονότι τὴν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μιμούμενος ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἔξοδον, ὃς μηδὲν πώποτε ἁμαρτὼν

in errorem prolapſos fuiſſe, qui paulo ante auctoritati illius Eccleſiæ contradixerant.

III. Hunc in modum, o Viri, cum terrarum orbis conſiſteret, Eccleſiam, pro deperditorum filiorum ſalute gaudentem tempeſtas alia priorum omnium quotquot fuerunt, vt videtur, atrocior inuadit, licet ſui originem non ſimilem agnoſceret, neque fidem oppugnare, ſed de Eccleſiaſtica quadam dignitate videretur decertare. Eijcitur enim e throno Conſtantinopolitano Vir, ſi fidem ſpectas, pius ſi mores pijſſimus, & ob virtutẽ præſentibus omnibus quammaxime venerandus, diuinus inquam Ignatius, qui nullo crimini obnoxius, ſed quod diuino zelo concitus, hominem neſcio quem, diuitem illum quidem, & qui quantum volebat, habebat ab Imperatore, eoque conſentiente neruos ſuos atque vires in alios experiebatur, ſed moribus intemperantem, nec honeſtis voluptatibus a legibus Eccleſiaſticis conceſſis aſſeruientem a diuinis myſterijs arcebat. Et Sanctus quidem non mediocri infortunio mactatus verberibus contuſus, vinculis conſtrictus, exilio multatus execrandis cuſtodibus innocens concreditus, & in ſumma omnibus, quibus ſceleratiſſimi puniuntur, obiectus, in hoc quoque Domini Ieſu ex

Hieru-

Hierosolymitana ciuitate exitũ æmulatus, qui cum nõ deliquisset, iustas pœnas persoluere ab iniquioribus reputatus est. Diuitem vero moribus integris, & quibus iustitia cordi erat, auersabantur; reliqui qui Pastoris præsentiam metuebant, absentia illius facultatem datam esse voluptatibus & lucris infamibus operam nauandi, existimantes, gaudebant, & eleutheria basilice agitabant, & iniustorum Principum decretis subscribebant. Rursusque euadit Constantinopolis lachrymabilis, dum similem Pastorem iniuste eijcit, locoq; illius alium, qui nullum antea Ecclesiasticum vitæ institutum exercuerat, sed tum primum, dominatus desiderio motus, post illatam tanto viro iniuriam Episcopatum ad se minime pertinentem occupauit, Photium introducit. Et ille quidem in Lesbo insula pastoribus barbaris traditus misere vitam agebat, necessario victu destitutus, & in speluncam, vt refertur, intrusus. Interim lupus gregem Christi discerpens, apud adulatores in admiratione, & æque ac si generosum aliquod facinus patrasset, magnis cogitationibus efferebatur. Quid opus est, o viri Cretenses, prolixiori sermone hæc prosequi, cum de illis historia præ manibus volentium sit. Nihilominus

ἔδοξε δίκας ὀφείλειν τοῖς παρανόμοις. τούτῳ δὲ πάντες μὲν ἤχθοντο ὅσοι τὸν τρόπον χρηστοί, καὶ οἷς ἔμελλε τῶν δικαίων. οἱ δὲ λοιποί, ὅσοι τὴν ἐκείνου τοῦ ποιμένος ἐδεδοίκεσαν παρουσίαν, ἀδείας ἐπιλαβόμενοι ἐπὶ τὸ ταῖς ἡδοναῖς, καὶ τοῖς αἰσχροῖς κέρδεσι σχολάσαι, ἔχαιρον, πανήγυριν ἦγον, τῇ τῶν ἀδίκων ἀρχόντων προσετίθεντο ψήφῳ. καὶ γίνεται δὴ πάλιν ἡ Κωνσταντίνου δακρύων ἀξία, ἀποστερουμένη μὲν τοιοῦτον ἀδίκως ποιμένα, χειροτονήσασα δὲ ἕτερον ἀντ᾽ αὐτοῦ, ἄνδρα οὐδέποτε μὲν πρότερον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ βίου ἁψάμενον, τότε δὲ τὴν ἀρχὴν ἐπιθυμήσαντα μετὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ὕβριν, τῆς μηδὲν αὐτῷ μηδαμόθεν προσηκούσης Ἐπισκοπῆς αὐτοχειρὶ Φώτιον. καὶ ὁ μὲν ἐν τῇ Λέσβῳ ποιμέσι τισὶ Βαρβάροις παραδοθεὶς ἐταλαιπώρει, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἠπόρει τροφῆς, σπηλαίῳ τινὶ ὥς φασι προσειρφθείς. ὁ δὲ λύκος ἐκεῖνος διασπαράξας τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑπὸ τῶν κολάκων ἐθαυμάζετο, καὶ ὡς γενναῖον τι δεδρακώς, οὕτω μέγα ἐφρόνει. τί χρή, ὦ ἄνδρες Κρῆτες, πολλοῖς περὶ τούτων διεξιέναι, ἐξὸν τοῖς βουλομένοις τῇ περὶ τούτων ἱστορίᾳ σαφέστερον ἐντυχεῖν, ὅμως γοῦν, οὐδὲ γὰρ πᾶσιν ἤρεσκε τὰ γινόμενα, ἀλλ᾽ ἦσαν οἱ τῆς ἀληθείας

αὐτεποιοῦτο, ἀγανακτοῦσι μὲν τῷ Φωτίῳ, ὅσοι τῶν Ἐπισκόπων τῶν νόμων εἰδήμονες, καὶ τὸν τρόπον ἐπαινετοί. ἀγανακτεῖ δὲ ὁ τῆς Ρ'ώμης Πρόεδρος, ὥς φασιν, ἀδλαβὴς ἀνὴρ, Νικόλαος τοὔνομα, ὁ δὲ κλέπτης ἐκεῖνος, καὶ ἥκιστα διὰ τῆς θύρας εἰσελθὼν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλ' ἀλλαχόθεν, τὸ πρῶτον μὲν ἐπειρᾶτο πείθειν τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρ'ώμης Ἐπιστολαῖς, ὡς νομίμως αὐθέψαιτο τῆς Ἐπισκοπῆς, τοῦ Ἰγνατίου κατὰ νόμους ἐξεληλαμένου, ὡς δὲ πολλὰ δράσας καὶ εἰπὼν οἷς ἐδόκει τὸν ἄνδρα ἀποδοκιμάσαι, παρίημι γὰρ τὰ ἐν μέσῳ συμβάντα διὰ τὸ πλῆθος, ἴσα οἱ μεμηχάνηται πάντα μεστὰ ὕβρεως καὶ συκοφαντίας, πρὸς ἣν εἶχε κοινωνοὺς πάντας, ὅσοι τῶν αὐτῶν ἐκείνῳ γε ἦσαν ἐπιθυμηταί. ὡς οὖν πάντα κινήσας κακῶς μὲν εἰπεῖν τὸν ἄνδρα εἶχε καὶ ἀτιμάσαι, τὴν περὶ ἐκείνου δὲ δόξαν τῶν βελτιόνων καὶ σοφωτέρων ἥκιστα μεταβαλεῖν, ᾠήθη δεῖν ἀντιστῆναι τῷ Πάπᾳ οὐ ζήλῳ κινούμενος τῆς περὶ τὸ πνεῦμα καινοτομίας, ὥς φασιν οἱ πάντα ἕτοιμοι λέγειν. Ἰγνάτιος γὰρ ἀνὴρ πολλὰ σημεῖα τῆς αὐτοῦ ὁσιότητος παρεχόμενος, καὶ σοφίᾳ πνευματικῇ κεκοσμημένος εἰδὼς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρ'ώμης ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ,

minus poſtmodum, neque enim omnibus facta grata & accepta erant, cum eſſent qui veritatem amplexarentur, quicunq; legum erant conſulti Epiſcopi, & moribus laudabiles animi motu concitati Photio ſubiraſcũtur, indignatur etiã Romanus Pontifex, vt fama eſt, Vir inſignis pietate Nicolaus. at prædo ille, neque per portas ingreſſus in ouium caulam, ſed per alium aditum intruſus primum ſummo nixu accurabat, Epiſtolis Romano Pontifici ſuadere, ſeſe legum decreta ſecutum Ignatij Epiſcopatum præſcripto legum eiecti poſſediſſe, cum poſtea multa intentaſſet dixiſſetque, quibus ſibi videbatur Pontificem morigerum reddidiſſe, nanque quæ inter hæc geſta ſunt, & quæ ipſe commentus eſt omnia, iniuriarum & calumniarum plena, ad quas concinnandas ſibi ſocios, qui ſimilium vti ille deſiderio exardeſcebant, adiũxerat, ſilentio prætereo, cum inquam multa mouiſſet, improbaq; lingua, & calamo hominem vexaſſet, ac dedecoraſſet, nec potuiſſet illius ſententiam ex meliori ſapientioriq; mentis firmitate dimouere, propoſuit ſibi Papæ obſiſtere, non zelo veritatis circa Spiritum introductæ motus, vt ad omnia effutienda prompti ſibi autumant: nanque Ignatius multis pietatis ſignis exhibitis, & ſapientia ſpiritali condecoratus, licet

sciret Romanam Ecclesiam ex Patre & Filio, vel per Filium decernere, non turbabatur. neque simile dogma a fide alienum esse existimabat. Ipseq; rursus Photius, magnæ sibi Vrbis thronum concedi a Pontifice supplicans, de hisce dogmatibus quæstionem mouere animum nunquam induxit: sed cum non posset sibi morigeros reddere ipsum impedientes, ne in improbe gestis persistere videretur, aggressus est impie Ecclesiæ fidei crimen appingere, dominatus ambitione, o Viri, non zelo pietatis erga Deum. Hæc vero ita se habere, si Scriptores historiarum percurrere volueritis, plane dignoscetis. Hinc itaque Photius peruersum hoc dissidiũ concipit, & iniquitatem, in excelsum oblocutus progenerat & scripto mandat, Spiritum, o audaciam! ex solo Patre procedere, non reueritus Basilium, nihil curans Gregorium, nullo metu concitus, si contradicturus esset Cyrillo, Athanasium vero magnum pro nihilo ducens, &, vt expediam, pessima quæque susque deque vertere studens, modo Nicolaum hæreticum demonstraret, & argumentis nonnullis, vetulis aut sermonum inexpertis hominibus decentibus, inconsiderate contendit inconcussam Ecclesiæ turrim disijcere.

ἢ διὰ τοῦ υἱοῦ θεολογοῦσαν οὐκ ἐταράττετο, οὐδ' ἀλλότριον τῆς πίστεως τὸ δόγμα ἡγεῖτο τουτί. αὐτός τε πάλιν ὁ Φώτιος, ὅτε ἐδεῖτο τοῦ Πάπα συγχωρῆσαι οἱ τὸν θρόνον τῆς μεγαλοπόλεως, οὐδὲν ἠξίου περὶ τῶν δογμάτων διαφέρεσθαι τούτων, ἐπεὶ δὲ οὐ πείθειν εἶχε τοὺς κωλύοντας αὐτὸν τοῖς κακῶς πεπραγμένοις ἐμμένειν, ἐπεχείρησεν ἀσεβῶς αἰτίαν προσάψαι τῇ πίστει τῆς Ἐκκλησίας, ἕνεκα φιλαρχίας, ὦ ἄνδρες, ἀλλ' οὐ ζήλου τῆς πρὸς Θεὸν εὐσεβείας. ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἀναγνόντες τοὺς χρονογράφους εἴσεσθε. ἐντεῦθεν τοίνυν συλλαμβάνει Φώτιος τὴν πονηρὰν ταύτην διαίρεσιν, καὶ τίκτει ἀνομίαν. ἣν εἰς τὸ ὕψος ἐλάλησεν, καὶ τὸ πνεῦμα λογογραφεῖ, ὦ τῆς τόλμης, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι μόνου, οὐκ αἰδεσθεὶς Βασίλειον, οὐκ ἐντραπεὶς Γρηγόριον, οὐ δείσας εἰ ἀντερεῖν ἔμελλε τῷ Κυρίλλῳ, Ἀθανασίου δὲ τοῦ μεγάλου μικρὸς αὐτῷ λόγος ἐστίν. καὶ ὅλως πάντα οἱ δεινῶν ἀναστρέφειν ἐδόκει, ὁτὲ μὲν τὸν Νικόλαον αἱρετικὸν ἀποδεῖξαι δόξῃ, συλλογισμοῖς δέ τισι γραυσὶν, ἢ ποὺ ἀπείροις λόγων ἀνθρώποις προσήκουσιν, ἀνοήτως ἐπεχείρει τὸν ἀρραγῆ τῆς Ἐκκλησίας καθελεῖν πύργον.

IV. Et primus ille omnium audacissimus distortam vocem illam

δ'. Καὶ πρῶτος ἐκεῖνος ὁ πάν-

τόλμῃ ἐξώθηκε τὴν σκαιὰν φωνὴν ἐκείνην, ὡς εἰ τελείως ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύοιτο τὸ πνεῦμα, τί χρὴ αὐτὸ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ φάσκειν, ὡς οὐκ ἀρκοῦσαν τὴν ἐξ ἐκείνου πρόοδον. ὢ τῆς ἀμαθείας, ὅτι τούτῳ τῷ σαθρῷ καὶ ἀτελεῖ λόγῳ τὴν θαυμαστὴν ταύτην οἰκοδομὴν τῆς θεολογίας ἀνατρέπειν νομίζεις; τοιούτῳ πάντως ἐπιχειρήματι Φώτιε καὶ οἱ πρὸ σοῦ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πεπολεμηκότες θεότητι, φαίνονται χρήσασθαι, εἰ Θεὸς τέλειος φάσκοντες ὁ πατὴρ, τί χρὴ καὶ τὸν υἱὸν τέλειον Θεὸν πιστεύειν; ἐλάνθανε γὰρ αὐτοὺς, ὡς ἀληθέστατα παρὰ τῆς Ἐκκλησίας δοξάζοιτο, καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν τὸν πατέρα καὶ τέλειον εἶναι. τοῦτο δ᾽ ὅμως οὐκ ἐκβάλλειν τὸν υἱὸν τῆς πατρικῆς ἐκείνης κληρονομίας, καθ᾽ ἣν πάντα ἔχει τὰ τοῦ πατρὸς ὡς ἐκεῖνος. μόνου ἄρα τελείου Θεοῦ ὄντος τε καὶ πιστευομένου τοῦ πατρὸς, καὶ ὁ υἱὸς Θεὸς τέλειος ἐστί τε καὶ λέγεται. τὸ ἴσον δὲ φρονεῖν ἔξεστι καὶ περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου. ἡ αὐτὴ γὰρ τῷ ἀριθμῷ καὶ μία θεότης τοῖς τρισὶ κοινὴ, καθ᾽ ἣν ἕκαστον τῶν προσώπων καὶ μόνος Θεὸς καὶ τέλειος δογματίζεται, οὐκ ἐξωθοῦν τῆς θεότητος θάτερον, ὥσπερ παρ᾽ ἡμῖν εἴ τις μόνος ἦν πλούσιος, τοὺς ἄλλους πένητας εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλομεν, ἐκείνου παρ᾽ ἑαυτῷ τοὺς θησαυροὺς κατέχοντος, καὶ μηδενὶ κοινωνοῦντος τῶν ταλάντων, ἀλλὰ πανταχόθεν συλλέγοντος τὸν

illam emifit, *Si perfecte ex Patre procedit Spiritus, quæ neceffitas eft afferere, eum quoque procedere ex Filio, quafi progreffus ex Patre fatis non fit*. O infcitiam! cum flaccido ifto ac debili argumento admirabilem hanc theologiæ ftructuram dimouere putas? Hoc prorfus argumento Photi ante te Filij Dei diuinitatem oppugnätes vti vifi funt, *Si Deus perfectus*, dicentes, *Pater eft, quid opus eft & Filium perfectum Deum effe credere?* Fugiebat enim ipfos quam veriffime ab Ecclefia teneri, folum verum Deum Patrem, & perfectum effe, hoc nihilominus non deturbare Filium paterna illa hæreditate, qua omnia Patris æque atque ille poffidet. Solus itaque perfectus Deus cum fit, & reputetur Pater, Filius quoque Deus perfectus eft & dicitur, quod tenendum etiam eft de Spiritu fancto. Eadem enim numero & vna Deitas tribus communis eft, fecundum quam vnaquæque perfona, & folus Deus & perfectus decernitur, non excludens alium a diuinitate. quemadmodum apud nos fi quis folus effet diues, alios pauperes effe non dubitamus, cum ille apud fe thefauros contineat, nec vlli talenta communicet, fed locis ex omnibus aurum recolligens, quotidie auctiora reddat repofitoria. Non ita eft, o acuti fyllogifmorum inuento-

res, responderem ad Arium, siue ad simili morbo detentos, Deus & Pater diuinitatis thesauros in semetipso complexus paulum quidpiam ex illis Filio communicauit, fortasse motus inuidentia, quæ vestra est vesania, aut volens eam communicare non potuit, sed totius essentiæ & diuinitatis illum participem facit, datq; illi omnium maximum, vt Deus perfectus sit, & simul cum ipso rerum omnium conditor, licet dirrumpamini, duos nobis opponentes creatores, & metuentes metum, vbi metus non est. Diuiditis enim secundum essentiam impie Filium a Patre, & eorum naturam, & potestatem aut dissimilem aut numero differentem supponitis, quare & duos potentes, duosq; sapientes appellatis, quod ex nostris sermonibus non consequitur. Eandem enim, vt paulo ante diximus, potestatem numero, & Deitatem, & sapientiam in vtrisque asserentes, propterea que, vti par est, etiam vnum concludere creatorem minime negligimus. Et hæc quidem, o viri Cretenses, quispiam dixerit ad imbecillum Photij syllogismum; perfecte enim Spiritum ex Patre progredi credentes, nihilominus etiam ex Filio asserere non renuimus. Inferre porro nobis, ideo imperfectum esse ex Patre Spiritus progressum

χρυσὸν, καὶ μείζους ἑκάστοτε τὰς ἀποθήκας ποιοῦντος. οὐχ οὕτως ὦ δεινοὶ συλλογισταὶ φαίην ἂν πρὸς τὸν Ἄρειον, ἢ τοὺς τὰ ὅμοια νενοσηκότας, ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τὸν τῆς θεότητος πλοῦτον παρ' ἑαυτῷ συναθροίσας ὀλίγου τινὸς μετέδωκε τῷ υἱῷ, φθονήσας ἴσως κατὰ τὴν ἡμετέραν σκαιότητα, ἢ ἀδυνατήσας βουληθεὶς μεταδοῦναι, ἀλλ' ὅλης τῆς οὐσίας καὶ τῆς θεότητος αὐτὸν καθίστησι κοινωνὸν, καὶ δίδωσι τὸ πάντων μεῖζον αὐτῷ, ἵνα Θεὸς ᾖ τέλειος καὶ δημιουργὸς μετ' αὐτοῦ τῶν ἁπάντων, κἂν διαρρήγνυσθε τοῦ δύο δημιουργοὺς ἡμῖν ἐπιφέροντες, καὶ φοβούμενοι φόβον, ὅπου οὐκ ἔστι φόβος. διαιρεῖτε γὰρ κατ' οὐσίαν τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἀσεβῶς, καὶ τὴν αὐτῶν φύσιν καὶ δύναμιν, ἢ οὐχ ὁμοίαν τίθεσθε, ἢ διαφέρουσαν τῷ ἀριθμῷ, ὥστε δύο δυνατοὺς, ἢ σοφοὺς ὀνομάζειν. τοῦτο δὲ ἐκ τῶν ἡμετέρων οὐχ ἕπεται λόγων. τὴν αὐτὴν γὰρ ὡς ἔφημεν, πρὸ μικροῦ τῷ ἀριθμῷ δύναμιν, καὶ θεότητα, καὶ σοφίαν ἐν ἀμφοῖν θεολογοῦντες, διὰ τοῦτο εἰκότως δήπου καὶ ἕνα συμπεραίνειν οὐ κατοκνοῦμεν δημιουργόν. τοιαῦτα ἄν τις ὦ ἄνδρες Κρῆτες πρὸς τὸν Φωτίου εἴποι ἀδρανῆ συλλογισμόν. τελείως τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς προέρχεσθαι πιστεύοντες, ὅμως κἀκ τοῦ υἱοῦ ταυτὸ λέγειν οὐκ ἀνανεύομεν. τὸ δ' ἡμῖν ἐπάγειν ὡς ἀτελὴς ἄρα ἡ ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ πνεύματος πρόοδος, ἀμαθῶν

ἐστι λόγος αἰθεχίπων, καὶ τῶν σεμνοτάτων ἀρχῶν τῆς θεολογίας ἀπείρων. ὥσπερ ἂν εἴ τις ἀποφάσκοι τὸν υἱὸν δοτῆρα εἶναι τοῦ πνεύματος, ἐπεὶ τελείως δίδοται παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐντεῦθεν δύο δοτῆρας προπετῶς συμπεραίνοι, ὅτι ὁμοίως τῷ πατρὶ δίδωσι τὸ πνεῦμα καὶ ὁ υἱός. ἀλλ' ἀντείποι ἂν ὁ Βασίλειος τῷ τοιούτῳ πρὸς Ἀμφιλόχιον οὕτω λέγων, Διὰ τοῦτο διδόντος αὐτὸ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς αὐτὸ δίδωσι μιᾷ δόσει, καὶ μιᾷ χορηγίᾳ.

ε. Ἀλλὰ μὴν ὦ ἄνδρες μέμνημαί τινα τῶν ἁγίων μόνον τοῦ πνεύματος χορηγὸν τὸν υἱὸν διδάσκοντος, οὐ διὰ τοῦτο πάντως τοῦ αὐτοῦ πνεύματος χορηγὸν τὸν πατέρα γε ἀρνουμένου, παρ' οὗ ὁ υἱὸς τὸ διδόναι τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἵνα τὴν εἰλικρινῆ παρὰ τοῦ υἱοῦ πρόοδον τοῦ πνεύματος σημαίνῃ, διδομένου παρ' αὐτοῦ ὡς οἰκείου, δι' οὗ καὶ τὴν μακαρίαν θεότητα ἐκπληροῖ, ὡς δοκεῖ τῷ σοφῷ Βασιλείῳ, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὸν πατέρα ἄλλοι θεολογοῦσι μόνην πηγὴν τῆς ὑπερουσίου θεότητος, οὐκ ἀρνούμενοι τὸν υἱὸν πηγὴν εἶναι θεότητος, ἄπαγε. σαφῶς γὰρ καὶ ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος, ἤδη ἔφησε ὁ Δαυὶδ παρὰ τῷ πατρὶ ὄντα τὸν υἱὸν τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος. εἰ γὰρ μὴ τοῦτο συγχωρήσει τις, συμβαίνει ἀνάγκη τὸν μὲν πατέρα πηγὴν θεότητος μόνον εἶναι, τὸν δὲ υἱὸν πηγὴν μὲν τοῦ ἁγίου πνεύματος, πλὴν οὐ θεότητος.

fum, infcitorum hominum, & in quam maxime reuerendis theologicis principijs inexpertium fermocinatio eft. Quemadmodum fi quis negaret Filium datorem effe Spiritus, quod perfecte datur a Patre, indeque duos datores temerarie concludat; quod æque atque Pater etiam Filius Spiritum dat. Sed huic contradixerit Bafilius ad Amphilochium ita fcribens; *Propterea dante illum Patre, Filius eundem dat vna datione, & vna fuppeditatione.*

V. Atqui, o Viri, iam in memoriam venit Sanctum nefcio quem, *folum Spiritus datorem Filium* docuiffe, neque propterea prorfus eiufdem Spiritus datorem Patrem negaffe, a quo Filio prouenit dare Spiritum, fed vt clarum Spiritus ex Filio progreffum fignificaret, cum detur ille ab ipfo vti proprius, per quem & beatam deitatem complet, vt fapienti Bafilio videtur. Eadem quoque ratione Patrem alij pronunciant *folum fontem fupereffentialis Deitatis*, non negantes Filium fontem effe Deitatis. Abfit. Palam fiquidem & diuinus Athanafius. *Iam dixit Dauid apud Patrem effe Filium fontem Spiritus fancti.* Id fi quifpiam non concefferit, neceffe eft Patrem folum fontem effe diuinitatis, Filium vero fontem Spiritus fancti, & non diuinitatis: quare

nudus

nudus diuinitatis esse ex eo progrediens Spiritus existimaretur, quod impietatem omnem exuperat: siue secundum hoc. fontẽ esse Deitatis Filium, sed nõ similis illi, quæ ex Patre progreditur, adeo vt discrimen Deitatum confingatur: & hanc quidem in hypostasi, illam absque hypostasi, & hanc cum essentia, illam absq; essentia, quod & Græcorum fabulis multo mõstruosius est. Et nihilominus, o Viri, Spiritus sancti nomen nulli alio adaptari quam tertiæ in Trinitate personæ, quæ & effundi dicitur a Patre, & Filio & suppeditari, & mitti a sanctis Patribus edocemur. Primus enim ante alios Cyrillus, *Licet sit in hypostasi propria Spiritus sanctus, qua Spiritus est, & non Filius. Veruntamen non est illi alienus: Spiritus enim veritatis nuncupatus est, & est Christus veritas, & effunditur ab ipso, quemadmodum ex Deo & Patre*. Supra modum bene mi Cyrille, qui nos a molestia liberasti, in hypostasi propria existentem Spiritum sanctum ex Filio Dei effundi eodem quo & a Patre modo docens, quique in alijs tuis sermonibus egredi Spiritum ex Filio vti ex Deo Patre dicis, & ex propria nobis illius natura mitti decernis. Sed diuinum quoque Athanasium, si placet, ne prætereamus, o Viri, qui scribit; *Cum vnus sit Filius, viuens*

ὥστε γυμνὸν θεότητος τὸ ἐξ ἐκείνου προϊὸν πνεῦμα νομίζεσθαι, ὃ πόρρω πάσης καθέστηκεν ἀσεβείας. ἢ τό γε δεύτερον θεότητος μὲν πηγὴν τίθεσθαι τὸν υἱὸν πλὴν οὐχ ὁμοίας τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς προϊούσης, ὥστε καὶ θεοτήτων διαφορὰν πλάττειν, καὶ τὴν μὲν ἐνυπόστατον, τὴν δὲ ἀνυπόστατον, καὶ τὴν μὲν ἐνούσιον, τὴν δὲ ἀνούσιον, ὃ καὶ τῆς ἑλληνικῆς πέφυκε τερατωδέστερον μυθολογίας. καίτοι γε, ὦ ἄνδρες, τὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὄνομα μηδενὶ ἑτέρῳ ἁρμόζειν διδασκόμεθα ὑπὸ τῶν ἁγίων, ἢ τῷ τρίτῳ προσώπῳ ἐν τῇ Τριάδι, ὃ δὴ καὶ ἐκχεῖσθαι λέγεται παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ χορηγεῖσθαι, καὶ πέμπεσθαι. πρῶτος γὰρ ὁ ἱερὸς Κύριλλος, Εἰ καὶ ἔστιν ἐν ὑποστάσει ἰδικῇ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὸ πνεῦμά ἐστι, καὶ οὐχ υἱός, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἀλλότριον αὐτοῦ. πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ὑπέρευγε Κύριλλε, ὡς ἀπήλλαξας ἡμᾶς πραγμάτων, τὸ ἐν ὑποστάσει ἰδίᾳ ὂν πνεῦμα ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ προχεῖσθαι ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς διδάσκων, ὅς γε ἐν ἄλλοις λόγοις ἐξιέναι τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ πατρὸς λέγων, καὶ ἐξ ἰδίας ἡμῖν ἀναπέμπεσθαι φύσεως θεολογεῖς. ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸν ἱερὸν Ἀθανάσιον, εἰ δοκεῖ, μὴ παρέλθωμεν, ὦ ἄνδρες, ὅς φησιν. Ἑνὸς γὰρ ὄντος τοῦ υἱοῦ τοῦ ζῶν-

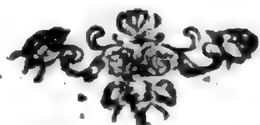
τοῦ λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τὴν φωτιστικήν, καὶ ἁγιαστικὴν ζωήν, οὖσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ δωρεάν, ἥτις ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ὁμολογουμένου, ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδοται. ὡς ὑπερφυῶς ὦ ἄνδρες ἔλυσε σὺν τῶν τινῶν ἐλέγχους, τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευομένην ζωήν, ἣν ἔδωκε καὶ τῷ υἱῷ ἐν ἑαυτῷ ἔχειν παρ' αὐτοῦ δίδοσθαι καὶ πέμπεσθαι διασαφήσας. ἀλλ' ὦ τῆς τῶν πολλῶν πεπηρωμένης διανοίας. ὦ τοῦ ἀδίκου τῆς ἀληθείας μίσους. ὦ τῆς ἐπισφαλοῦς φιλονεικίας, ᾗ πειρῶνται τοῖς φανεροῖς πολεμεῖν, ᾗ τινὲς περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχοῦντες, προδόται γίνονται τῆς αὐτῶν κακοδαίμονες σωτηρίας, συγχωροῦντες ὁμοῦ τὰς ἀτοπωτάτας προτάσεις, ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου, καὶ αὖθις, ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα, οὔθ' ἑαυτῶν, οὔτε τῶν λόγων αἰσθανόμενοι, οὔτε τίσι διαλέγονται κατανοοῦντες. ἀνδράσι γὰρ λόγων ἐμμελέοις, καὶ κρίσει τῶν λόγων ἀκριβεῖ ἐπὶ τὸ ταῦτα πιστεύειν ἥκουσιν. ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἀναστέλλει τὴν τῶν πολλῶν καὶ ἀσυνέτων τόλμην κακῶς λέγειν ἡμᾶς καὶ τὴν πίστιν, ὡς ἔμοιγε, ὦ ἄνδρες Κρῆτες, πολλοί εἰσιν ἐν ὑμῖν δῆλοι, οἳ καθ' ἑκάστην ἡμέραν διαπτύουσι τὰ ἐμὰ διασύροντες, οὔτε τὴν ἐμὴν εἰδότες γνώμην, ᾗ φίλῳ σὺν ὁμογνοεῖς, οὔτε σὺν λόγοις, εἰρήσθω δὲ

uens Verbum, unam oportet eſſe, illuminatricem, & ſanctificatricem vitam, quæ ipſius ſit operatio, & donum, quæ ex Patre dicitur procedere, quando etiam ex Verbo, quod ex Patre aſſeritur, elucet & mittitur & datur. Quã diuine nonnullorum argumentationes diſſoluit, ex Patre procedentem vitam, quam dedit & Filio etiam in Filio eſſe & ab eodem dari & mitti manifeſtauit, ſed o multorum obcœcatas cogitationes! o iniuſtum aduerſus veritatem odium! o lubricam contentionem, qua manifeſta, ac perſpicua oppugnare conantur, qua quidam de nominibus altercantes, ſalutis propriæ proditores miſeri euadunt, abſurdiſſimas ſimul propoſitiones concedentes, *ex Patre ſolo*, rurſuſque, *ex Patre per Filium procedere Spiritum*, neque ſeipſos, neque ſua dicta percipientes, neque quibus cum ſermones conferunt intelligentes: homines enim dicendi arte, & ſermonũ accurato iudicio conſpicuos ſequentes ad ſimilia credenda procedunt. Veruntamen nihil eſt quod multorum ac imprudentiũ audaciam, refrænet, dum nos & noſtram fidem conuicijs proſcindunt, ſicuti mihi, o Viri Cretenſes, permulti inter vos innoteſcunt, qui ſingulis diebus mea inſectantur, neque animum meum recte accipientes, quo cum

mea

mea natione amore deuincior, neque sermones, dicatur siquidem cum Deo, quibus si quid validum aut leue & debile inter disserendum occurrerit, possum dijudicare. Quodsi eiurato errore sermones meos audiuerint, næ illi plane cognoscēt, me nulli prorsus inimicum, sed tantummodo veritatis amicum esse, quam nonnulli oppugnantes terrarum orbem vniuersum litibus implent, & schismatis periculosi nationibus omnibus causa sunt. Hos ego, o Viri Cretenses, cum amore redarguendos esse reor, exorans vt errorem deponant, propriæque salutis curam habeant, quos, si audiuerint, laudo, si contra sese opposuerint, obediens Apostolo deuito. Percuperem vero vos Auditores ex eorum numero esse, qui primo loco collocati sunt: Sic enim virorum prudentium facinus committeretis, veritati reconciliati, & reliquo Ecclesiæ corpori vti membra separata coniuncti. Tum equidem agnosceretis me res optimas consulere, fideique sacros sermones non absque Dei gratia fideliter pertractare, nulli noxam afferens, sed salutem sempiternam, etsi non admodum calide digneq; procurans, & alijs in Christo fratribus, vt bonum illud consequi possint, per accommoda suggerens, cuius participes nos fieri Christi gratia concedat, cui gloria decet. Amen.

σὺν Θεῷ, οἷς τί τε ἰσχυρὸν καὶ τί σαθρὸν ἐν τοῖς λεγομένοις δύναμαι γνῶναι. εἰ δ' ἀφέντες τὴν πλάνην ἀκούσονται τῶν ἐμῶν λόγων, εἴσονται, ὡς ἔγωγ' ἐχθρὸς μὲν οὐδενὶ, φίλος δὲ μόνον τῇ εὐσεβείᾳ, ἥν τινες πολεμοῦντες ἐμπιπλῶσι μάχης τὴν οἰκουμένην καὶ σχίσματος ἐπισφαλεῖς πᾶσιν ἔθνεσι, τοὺς τοιούτους ἐγὼ, ὦ ἄνδρες Κρῆτες, οἶμαι δεῖν μετ' ἀγάπης ἐλέγχειν, δεόμενος αὐτῶν ἀποσχέσθαι τῆς πλάνης, καὶ τῆς σφῶν σωτηρίας ἀντιλαβέσθαι, ὧν τοὺς μὲν πειθομένους θαυμάζω, τοὺς δ' ἀνθισταμένους παραιτοῦμαι, τῷ Ἀποστόλῳ πειθόμενος. βουλοίμην δ' ἂν ἡμᾶς τῶν ἀκροωμένων τῶν προτέρων εἶναι. ἀνδρῶν γὰρ ἂν συνετῶν ἐποιήσατ' ἔργον, διαλλαττόμενοι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τῷ λοιπῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας ὡς μέλη διαιρεθέντα συναπτόμενοι. τότ' ἔγνωτ' ἂν, ὡς ἔγωγ' ὑμῖν χρηστὸς σύμβουλος, καὶ τῶν ἱερῶν λόγων τῆς πίστεως τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι πιστὸς οἰκονόμος, οὐδενὶ μὲν οὐδενὸς κακοῦ πρόξενος, σωτηρίας δὲ αἰωνίου, εἰ καὶ μὴ θερμῶς καὶ ἀξίως ἀντιποιούμενος, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐν Χριστῷ ἀδελφοῖς, ὅπως ἐκείνου τεύξονται τοῦ καλοῦ ὑποτιθέμενος. οὗ μεταχεῖν ἡμᾶς γένοιτο τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι. ᾧ δόξα πρέπει. Ἀμήν.

INDEX
RERVM NOTABILIVM,
Quæ in hoc Secundo Tomo Græciæ Orthodoxæ continentur.

D

E

F

Fi-

1090

G

H

I

L

M

N

Or-

1021

O

P

Pro-

Q

R

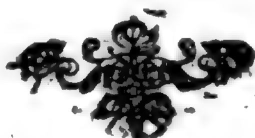
S

Si-

Spi-

T

V

SYLLABVS
AVCTORVM
In hoc Secundo Græciæ Orthodoxæ Tomo laudatorum.

A

Alia

Lib.

Ro.

D

E

Geor-

G

Ca.

M

N

P

S

T

